شىنجاڭ ئۇيغۇرئاپتونوم رايونى جايلارتەرىكسى

ئۇنسۇناھىيسى تەرىكسى

ئۇنسۇناھىيلىك تەرىكە كومىتېتى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

كىرىش سۆز

لى پېڭ، ئەزىز قېيۇم

«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» نەشردىن چىقاي دەپ قالدى، بۇ — ناھىيىمىز ئۇچۇن بىر چوڭ خۇشاللىق، شۇنداقلا ناھىيىمىزنىڭ مەدەنىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىدىكى بىر چوڭ نەتىجە.

ئونسۇ ناھىيىسى شىنجاڭنىڭ غەربىي قىسمىدىكى تەڭرىتاغنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا، تۆمۈر چوققىسىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە، تارىم ئويمانلىقىنىڭ غەربىي - شىمالىي چېتىگە جايلاشقان بولۇپ، ئېسىل گۈزۈچى بىلەن مەشھۇر، ناھىيە بازىرىنىڭ ئەتراپى ۋە ئونىڭ غەربىي تەرىپى خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى ئونسۇ بەگلىكىنىڭ زېمىنى، قارا يۇلغۇننىڭ شەرقىي تەرىپى قۇم بەگلىكىنىڭ تېررىتورىيىسى ئىدى. ناھىيە مەركىزى بولغان ئونسۇ بازىرى يىپەك يولىدىكى مەشھۇر سودا - سېتىق ئۇنىڭى بولۇپ، ئۇزاق تارىخقا ئىگە. ناھىيە تەۋەسىنىڭ شىمالىي قىسمى ئېگىز تاغ چوققىلىرى چوقچىيىپ تۇرغان، مۇزلۇقلار كەڭ تارقالغان ئۇزگىچە تاغلىق رايون، جەنۇبىي قىسمى تۇپرىقى مۇنبەت، دەريا - ئۆستەڭلەر گىرەلىشىپ كەتكەن تىنما تۇزلەڭلىكتىن ئىبارەت. ناھىيە تەۋەسىدە مول سۇ بايلىقى، ھايۋانات - ئۆسۈملۈك بايلىقى ۋە قېزىلما بايلىقلار بار. ئۇرۇمچى — قەشقەر — قونجىراپ تاشيولى ناھىيە تەۋەسىنى شەرقتىن غەربكە كېسىپ ئۆتىدۇ، مۇزداۋاندىكى يول بىلەن ئىلىغا بارغىلى بولىدۇ، خەلق ئاۋىئاتسىيە ئايرودرومى ناھىيە بازىرىغا 3 كىلومېتىرلا كېلىدۇ، ناھىيە تەۋەسى يەنە رايون خاراكتېرلىك مەركىزىي شەھەر — ئاقسۇ شەھىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئەۋزەل تەبىئىي شارائىت ۋە خەلقنىڭ ئىناق - ئىتتىپاقلىقى ناھىيىمىزنى ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ كەڭ ئىستىقبالىغا ئىگە قىلدى. نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان، ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جاپالىق ئەمگەك سىڭدۈرۈش ئارقىلىق «چېگرا رايوندىكى گۈزەل يۇرت» دەپ نام ئالغان بۇ بېپايان زېمىننى يېقىن - يىراقتا تونۇلغان بىلىق - گۈزۈچ ماكانىغا ئايلاندۇردى. «پىشقاندا باھاردا تېرىلغان شالالار، خۇش ھىدى تارقىلار يىراق جايلارغا»، تالاي ساياھەتچىلەر بۇ يەردىن ئايرىلغۇسى كەلمەكەن ھالدا ئەنە شۇنداق ماختىغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىمىزدە تۇرلۇك ئىشلار يەنە تېز تەرەققىي قىلدى، دۆلەتنىڭ قوللىشى بىلەن يېشىل يېمەكلىكلەر بازىسى قۇرۇلۇپ، گۈزۈچ ماكانىنىڭ يېڭى سەھىپىسى ئېچىلدى.

«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە 2000 يىلدىن بۇيانقى دائىرىسى نەچچە يۈز چاقىرىم كېلىدىغان زېمىندىكى مول ماددىي مەھسۇلات، تەبىئىي بايلىق، مەشھۇر شەخس ۋە مەشھۇر جايلارغا دائىر ئەھۋاللار مۇجەسسەملەنگەن، قەدىمدىن ھازىرغىچە بولغان تۇرلۇك كەسىپلەر تىلغا ئېلىنغان، ھەرقايسى تارىخىي دەۋر، ھەر ساھەدىكى گۈللىنىش ۋە خارابلىشىشتەك ئۆزگىرىشلەر ھەمدە پايدىلىق ئامىللارنى ئۆڭ ئالدۇرۇپ، ناچار ئىللەتلەرنى تۈگىتىشتىكى تەجرىبە - ساۋاقلار بايان قىلىنغان بولۇپ، روشەن يەرلىك خۇسۇسىيەت ۋە دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. كۆڭۈل قويۇپ تۇزۇلگەن، يىراقتا نەزەر تاشلانغان تەزكىرە كىتابى چوقۇم ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئىشلىتىلىدىغان ئىجتىمائىي فۇنكسىيىگە ئىگە بولىدۇ. «ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» ھەر دەرىجىلىك كادىرلارنى ھەر جەھەتتىن تەپسىلىي ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ ئونسۇنىڭ

تەبىئي ۋە ئىجتىمائي ئەھۋالنى تونۇپ، ئىلمىي تەدبىر بەلگىلىشنى ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ، ھەر ساھە كىشىلىرىنىڭ ئونۇملۇق تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالنى چۈشىنىش، ئېچىش، گۇللەندۈرۈش ۋە ئۇزۇنارا ئالماشتۇرۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئىشەنچلىك ئۇچۇر يوللىرىنى ئېچىپ بېرىدۇ. ئۇ يەنە خەلق ئاممىسىغا بولۇپمۇ ياش - ئۆسمۈرلەرگە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى، سوتسىيالىستىك تەربىيە ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى بېرىشنىڭ ياخشى دەرسلىكى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. كىشىلەر ھەمىشە ئىشلار ئىختىساسلىق خادىملار ئارقىلىق ۋۇجۇدقا چىقىدۇ، بايلىق ئۇچۇر ئارقىلىق توپلىنىدۇ دېيىشىدۇ. ئونۇ ناھىيىسى ئىقتىسادىنى تېز يۇكسەلدۈرۈش ۋە جەمئىيەتنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئىختىساسلىق خادىملارنىڭ يېتىشتۇرۇش ۋە كەرگۈزۈشتىن، ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش ۋە تارقىتىشتىن ئايرىلالمايدۇ. «ئونۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» — ناھىيىنىڭ ئۇچۇرلار توپلىمى، بىز ھەر ساھەدىكى ئىختىساسلىق خادىملارنىڭ بۇ ئۇچۇر كۆۋرۈكى ئارقىلىق ئونۇ ناھىيىسىنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئاكتىپ قاتنىشىش ۋە ياردەم بېرىشىنى قىزغىن ئۈمىد قىلىمىز.

«ئونۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تۈزۈش ئىشى 1984 - يىلى باشلانغاندى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان كىتاب تۈزۈش سۈرئىتى تېزلىتىلدى. 1992 - يىل 5 - ئايدا تەزكىرە ئورىگىنالىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزۈش مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، يەنە ئۇزەي كۆرەش قىلىش، ئەستايىدىل تۈزىتىش ئارقىلىق، تەكشۈرۈشكە يوللىنىدىغان ئورىگىنال يېزىپ چىقىلدى. ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى بارلىق خادىملار پىكىر ۋە ماتېرىياللارنى كەلگە تۇرە توپلاش، جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈپ يېزىش ئارقىلىق تۈزۈلۈشى مۇكەممەل، ماتېرىيالى سىستېمىلىق، تىلى راۋان ناھىيە تەزكىرىسىنى ئاخىر تۈزۈپ چىقتى، بۇ — ئۇلارنىڭ سىڭدۈرگەن قان - تەرىنىڭ جەۋھىرى، شۇنداقلا ناھىيىمىزدىكى ھەر ساھە كىشىلىرى ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ئىمكانىيەتنىڭ بارچە قوللىغانلىقى، زور كۈچ بىلەن ھەمكارلاشقانلىقى، بىرلىكتە پەرۋىش قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىز بۇ تەزكىرىنى تۈزۈش، نەشر قىلىشقا تۆھپە قوشقان يولداشلارغا ۋە دوستلارغا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى نامىدىن سەمىمىي رەھمەت ئېيتىمىز! تارىخي ماتېرىياللارنىڭ كەملىكى ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، بۇ تەزكىرىدە تازا كۆڭۈلدىكىدەك يېزىلمىغان يەرلەر بولۇشىمۇ مۇمكىن، بۇنى كىتابخانلارنىڭ ئەپۇ قىلىشىنى سورايمىز. لېكىن «ئونۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» بەربىر ناھىيىمىزنىڭ تارىختىن بۇيان نەشر قىلىنغان، ناھىيىمىزنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ئومۇميۈزلۈك بايان قىلىنغان «قامۇس» ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشىنىمىزكى، ئۇ دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن، ھەم بۈگۈن ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، ھەم تارىختا ساقلىنىپ، ئەۋلادلارنى دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن، ھەم بۈگۈن ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، ھەم تارىختا ساقلىنىپ، ئەۋلادلارنى ئۇلۇغ - ئۈرنەك بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. بۇ، ئونۇ ناھىيىسىنى چۈشىنىش ئۈچۈن بەكمۇ پايدىلىق، بۇ كىتاب، چوقۇم كىشىلەر دائىم ئىشلىتىدىغان ھەم ساقلايدىغان قورال كىتاب بولۇپ، ئونۇ ناھىيىسىنى تەرەققي قىلدۇرۇش — گۇللەندۈرۈشتە مۇھىم رول ئوينايدۇ.

«كىرىش سۆز» نىڭ ئاپتورلىرى لى پېڭ — ج ك پ ئونۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى؛
ئېزىز قېيۇم — ئونۇ ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى.

كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە

1. يېتەكچى ئىدىيە مەزكۇر تەزكىرىدە ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى يېتەكچى ئىدىيە قىلىنىپ، پارتىيىنىڭ 4 ئاساسىي پرىنسىپىدا، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى لۇشەن، فاڭجېن، سىياسەتلەردە چىڭ تۈزۈلۈپ، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردىكى تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ئەينەن بايان قىلىندى.

2. كىتابنىڭ قۇرۇلمىسى مەزكۇر تەزكىرىدە قىسىم، باب، پاراگراف، تارماق ئاساسىي قۇرۇلما قىلىندى. تەزكىرە، جەدۋەل، تەرجىمھال، خاتىرە ئاساسىي شەكىل قىلىنىپ، تۈرلەر بويىچە بايان قىلىش بىلەن ۋاقىت تەرتىپى بويىچە بايان قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، ئومۇمىي بايان، چوڭ ئىشلار كىتابنىڭ بېشىغا بېرىلدى، ھەرقايسى كەسىپلەرگە دائىر قىسىملار تۈرلەر بويىچە، تارىخىي پاكىتلار ۋاقىت تەرتىپى بويىچە بايان قىلىندى.

3. بايانلارنىڭ ۋاقىت چېكى ۋە دائىرىسى مەزكۇر تەزكىرىدە قەدىمدىن ھازىرغىچە بولغان مەزمۇنلار ئۇلاپ يېزىلدى، ھازىرقى مەزمۇنلار تەپسىلىي، قەدىمكى مەزمۇنلار ئىخچام بايان قىلىندى. چوڭ ئىشلار، تەشكىلىي تۈزۈلۈشنىڭ تەرەققىيات جەريانى قاتارلىق ئاز ساندىكى باب، پاراگرافلاردا قەدىمكى دەۋرگە خاس مەزمۇنلار يېزىلغاندىن باشقا، قالغان باب، پاراگرافلاردا، ئاساسەن، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن 1990 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى تەرەققىيات - ئۆزگىرىشلەر خاتىرىلەندى. ئونىۋ خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئونىۋ، قۇم بەگلىكلىرىنىڭ بىر قىسمى ئىدى، «ئاقسۇ شەھىرى» دېگەن يەر نامى چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 9 - يىلى (1883 - يىلى) دىن بۇرۇن بۇگۇنكى ئونىۋ ناھىيە بازىرىنى كۆرسىتەتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن ھازىرقى ئاقسۇ شەھىرىنى كۆرسىتىدىغان بولدى. ھازىرقى ناھىيە تەۋەسىدىكى ئونىۋ، قۇم بەگلىكلىرى ۋە ئونىۋغا مۇناسىۋەتلىك بولغانلىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئىمكانقەدەر تەزكىرىگە كىرگۈزۈلدى.

4. ماتېرىيال مەنبەسى ئارخىپ، تارىخىي كىتابلاردىكى ماتېرىياللار ئاساس، ئاغزاكى ماتېرىياللار قوشۇمچە قىلىندى ھەمدە تەھقىقلىنىپ توغرىلاندى، ئالاھىدە ئەھۋالنى ھېسابقا ئالمىغاندا، نەقىللەرنىڭ مەنبەسى بىر - بىرلەپ ئىزاھلانمىدى. 1949 - يىلدىن كېيىنكى سانائەت، يېزا ئىگىلىكىگە دائىر سانلىق مەلۇماتلاردا، ئاساسەن، ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ ماتېرىياللىرى ئۇلچەم قىلىندى.

5. يېزىقچىلىق قائىدىسى ۋە ئۇلچەم بىرلىكى سانلار ۋە بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بىرلىكلىرى دۆلەت ئېلان قىلغان «نەشر بۇيۇملىرىدا سانلارنى قوللىنىشقا دائىر سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلىدىغان بەلگىلىمە»، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بىرلىكلىرى» دىكى تەلەپلەر بويىچە يېزىلدى، ئايرىم جايلار سەل ئۆزگەرتىلدى. تارىخىي شەخسلەرنىڭ ئىسىم - فامىلىسى، ئەمەل - مەنسەپ نامى، يەر - جاي نامى ئەينى ۋاقىتتىكى ئادەت بويىچە ئاتالدى، زۇرۇر تېپىلغانلىرىنىڭ بۇگۇنكى نامى تىرناق ئىچىدە ئىزاھلاپ قويۇلدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يەر - جاي نامىلىرىدا

«ئونىۋ ناھىيىسىدىكى يەر نامىلىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە بەلگىلەنگەن ئۇلچەملىك ناملار قوللىنىلدى. قىسقارتىلما ئىسىملار 1 - قېتىم كۆرۈلگەندە تىرناق ئىچىدە ئىزاھلاندى.

6. شەخسىلەرگە تەرجىمىھال تۈرغۈزۈش پرىنسىپى

ئونىۋ ناھىيىسىدە جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى ساھەسىگە تەسىر كۆرسەتكەن، تۆھپە قوشقان ھەم ۋاپات بولغان شەخسىلەرنىڭ تەرجىمىھالى ۋاپات بولغان يىل تەرتىپى بويىچە بېرىلدى. ئالاھىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجە ياراتقان ھايات شەخسىلەر ئىشغا قاراپ خاتىرىلەندى، ئۇلارنىڭ ئىلغار ئىش ئىزلىرى باب، پاراگرافلاردا بايان قىلىندى.

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە 3
ئومۇمىي بايان 3
چوڭ ئىشلار 13

بىرىنچى قىسىم تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ۋە رايونلارغا ئايرىلىشى

I باب رايونلار تەرەققىياتى 107

§ 1 . ئورنى ۋە كۆلىمى 107
§ 2 . تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى 108
§ 3 . چېگرا كېلىشىملىرى 110

II باب مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى 111

§ 1 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى مەمۇرىي رايونلار 111
§ 2 . جۇڭخۇا مىنگو دەۋرىدىكى مەمۇرىي رايونلار 112
§ 3 . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدىكى مەمۇرىي رايونلار 114

III باب يېزا، بازارلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى 117

§ 1 . ئونسۇ بازىرى 117
§ 2 . توخۇلا يېزىسى 118
§ 3 . تۇمشۇق يېزىسى 119
§ 4 . ئارال يېزىسى 120
§ 5 . چاغراق يېزىسى 121
§ 6 . ئىشلەمچى يېزىسى 122
§ 7 . جام يېزىسى 123
§ 8 . قىزىل يېزىسى 124

§ 9 . گۈلئاۋات يېزىسى 125
§ 10 . بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى 126

ئىككىنچى قىسىم تەبىئىي مۇھىت

I باب گېئولوگىيە 139

§ 1 . يەر قاتلاملىرىدىكى چۆكۈندىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى 140
§ 2 . پۈرۈلمىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى 141
§ 3 . ئۈزۈلمىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى 141
§ 4 . گېئولوگىيىلىك كان ھاسىل بولۇش ئەھۋالى 142

II باب يەر يۈزىنىڭ تۈزۈلۈشى 143

§ 1 . تاغلىق رايونلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى 144
§ 2 . مۇزلۇق، قار كۆچكۈنلۈك يەر تۈزۈلۈشى 147
§ 3 . تۈزلەڭلىكلەرنىڭ يەر تۈزۈلۈشى 152

III باب سۇ رايى 154

§ 1 . مۇزلۇقلار 154
§ 2 . يەر ئۈستى سۇيى 156
§ 3 . يەر ئاستى سۇيى 164
§ 4 . سۇ سۈپىتى 164

IV باب كىلىمات 165

§ 1 . كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى 166
§ 2 . تېمپېراتۇرا 169
§ 3 . ھاۋا - يېغىن 174
§ 4 . شامال 177
§ 5 . تۆت پەسىل 178
§ 6 . ئۆسۈملۈك كىلىماتى 180

V باب تۈپراق ۋە يېپىنچا ئۆسۈملۈك 181

§ 1 . تۇپراق 182
§ 2 . يېپىنچا ئۆسۈملۈك 186

VI باب هايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەر 188

§ 1 . هايۋانات 188
§ 2 . ئۆسۈملۈكلەر 193
§ 3 . بىئولوگىيىلىك تاشقاتمىلار 200

VII باب قېزىلما بايلىق 202

§ 1 . مېتال كانلىرى 202
§ 2 . غەيرىي مېتال كانلىرى 202

VIII باب تەبىئىي ئاپەت 203

§ 1 . سۇ ئاپىتى 203
§ 2 . يامغۇر ئاپىتى 206
§ 3 . مۆلدۈر 207
§ 4 . بوران ئاپىتى 209
§ 5 . قۇرغاقچىلىق 210
§ 6 . قار ئاپىتى 211
§ 7 . يەر تەۋرەش 212

ئۈچىنچى قىسىم نوپۇس

I باب نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىشى 215

§ 1 . نوپۇسنىڭ تەرەققىياتى 215
§ 2 . زىچلىقى ۋە تارقىلىشى 216

II باب نوپۇسنىڭ قۇرۇلمىسى 219

§ 1 . مىللەتلەر 219

§ 2 . يېشى 224
§ 3 . جىنس ئايرىمىسى 224
§ 4 . مەلۇماتى 226
§ 5 . كەسپى 228

III باب پىلانلىق تۇغۇت 229

§ 1 . ئاپپاراتلار 229
§ 2 . مۇكاپاتلاش - جازالاش ھەققىدىكى بەلگىلىمىلەر 230
§ 3 . ئۇنۇم 232

تۆتىنچى قىسىم دېھقانچىلىق

I باب ئاپپاراتلار 239

§ 1 . . مەۋرىي ئاپپاراتلار 240
§ 2 . . كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار 242

II باب ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى ... 247

§ 1 . ئىجتىمائىي ئىگىچىلىكتىكى شەكلى 247
§ 2 . ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش : زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى 248
§ 3 . ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيلىشىش 250
§ 4 . خەلق گۇڭشىسى 252
§ 5 . ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى 253

III باب تېرىلغۇ يەر ۋە دېھقانچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى 254

§ 1 . تېرىلغۇ يەر 254
§ 2 . دېھقانچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى 257

IV باب ئاشلىق زىرائىتى 260

§ 1 . كۆلەم ۋە ھوسۇل 260
§ 2 . ئاساسلىق زىرائەت سورتلىرى 267

V باب ئىقتىسادىي زىرائەتلەر 274

§ 1 . كېۋەز 274
§ 2 . ياغلىق دان 280
§ 3 . قوغۇن ـ تاۋۇز ۋە كۆكتات 283
§ 4 . قىزىلچا، قۇلماق 286

VI باب مەشغۇلات تۈزۈمى 288

§ 1 . مەشغۇلات ئۈسۈلى 288
§ 2 . تېرىقچىلىق تۈزۈمى 289
§ 3 . دېھقانچىلىق ئىشلىرىنىڭ ۋاقىت تەرتىپى 291

VII باب يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى 293

§ 1 . سورت ياخشىلاش 293
§ 2 . تۈپراقنى ياخشىلاش 294
§ 3 . ئوغۇتلاش 294

VIII باب دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرى 298

§ 1 . دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرىنىڭ تۈرلىرى 298
§ 2 . ماشىنىلىشىش دەرىجىسى 298
§ 3 . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش 303

IX باب دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى ئاسراش 303

§ 1 . كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش 303
§ 2 . ھاشارات زىيانداشلىقى ۋە كۆشەندىسى 307
§ 3 . ئوت ـ چۆپ زىيانداشلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى تىزگىنلەش 309
§ 4 . دورا چېچىش ئەسۋابلىرىنىڭ قوللىنىلىشى 310

X باب كۆپ خىل ئىگىلىك 311

§ 1 . ھويلا ـ ئارام ئىگىلىكى 311
§ 2 . ئۆي قۇشلىرى باقمىچىلىقى 313

§ 3 . پىلىچىلىك ۋە ئۇجمىچىلىك 314
§ 4 . بېلىقچىلىق 316
§ 5 . ھەسەل ھەرىسى بېقىش 318

XI باب يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئۇنۇمى 319

§ 1 . قۇرۇلمىنى تەكشەش 319
§ 2 . سېلىنما 322
§ 3 . ھاسىلات 324

XII باب بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش 326

§ 1 . يېزا ئىگىلىك 1 - شىنىڭ 5 - تۈمەن - مەيدانى 326
§ 2 . يېزا ئىگىلىك 1 - شىنىڭ 6 - تۈمەن - مەيدانى 328

بەشىنچى قىسىم شالچىلىق

I باب شالچىلىق مەيدانى ۋە پەن تەتقىقات تەشكىلاتى 332

§ 1 . ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانى 332
§ 2 . ناھىيىلىك شالچىلىق 2 - مەيدانى 334
§ 3 . ناھىيىلىك شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى 335
§ 4 . شال بازا نۇقتىسى گۇرۇپپىسى 335

II باب تاۋار ئاشلىق بازا قۇرۇلۇشى 336

§ 1 . قۇرۇلۇش پىلانى 336
§ 2 . مول ھوسۇل مۇساپىقىسى 337
§ 3 . نەتىجە ۋە ئۇنۇم 344

III باب سورت تۇرلىرى 345

§ 1 . يەرلىك سورت تۇرلىرى 345
§ 2 . كەلتۈرۈلگەن سورتلار 346
§ 3 . سورت يېتىشتۈرۈش 349

IV باب ئىپار شال 351
§ 1 . تېرىلغۇ كۆلىمى 351
§ 2 . خۇسۇسىيىتى 352

V باب تېخنىكىلىق تەدبىرلەر 355
§ 1 . چوڭ ئېتىزلارنىڭ دۆشىنى ئېلىپ ئوڭشاش 355
§ 2 . بىۋاستە ئۇرۇق سېلىش 357
§ 3 . مايسا يېتىشتۇرۇش ۋە كۆچۈرۈش 358
§ 4 . سۈلياۋ پەتنۇستا مايسا يېتىشتۇرۇپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش 360
§ 5 . شاللىق پەرۋىشى 362
§ 6 . شال تېرىقچىلىق تۈزۈمى 363

VI باب كېسەللىك، ھاشارات، ئوت ـ چۆپ زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش 365
§ 1 . كېسەللىك، ھاشارات زىيانداشلىقى 365
§ 2 . ئوت ـ چۆپ زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش 366

VII باب ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى ۋە ئۇنۇمى 369
§ 1 . كۆلىمى 369
§ 2 . ئۇنۇم 371

ئالتىنچى قىسىم چارۋىچىلىق

I باب ئاپپاراتلار 380

II باب چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ۋە چارۋىچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى 381
§ 1 . چارۋىچىلىق فېرمىلىرى 381

§ 2 . چارۋىچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى 387

III باب كۆلەم ۋە نەسىل..... 389

§ 1 . كۆلەم 389
§ 2 . نەسىل 392

IV باب چارۋىچىلىق قۇرۇلۇشى..... 394

§ 1 . ئوتلاق 394
§ 2 . قوتان 397
§ 3 . ئۇلىغلىك بازىلار 397

V باب ئاۋۇتۇش، مال بېقىش 398

§ 1 . تۆل ئېلىش، قوزا بېقىش 398
§ 2 . ئوتلاقتا كۆچۈش، بېقىش 402
§ 3 . ئۇرۇقلاندۇرۇش 404
§ 4 . ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ، چارۋا مالىلارنى ساقلاش 407
§ 5 . چارۋا مەھسۇلاتلىرى 408

VI باب يۇقۇملۇق كېسەللىك ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش 409

§ 1 . كېسەللىك 409
§ 2 . ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش..... 410

VII باب ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋە ئۇنۇم 411

§ 1 . باشقۇرۇش 411
§ 2 . ئۇنۇم 414

يەتتىنچى قىسىم ئورمانچىلىق

I باب ئاپپاراتلار 425

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى 425
§ 2 . ئورمانچىلىق مەيدانلىرى..... 427

II باب ئورمان بايلىقى ۋە ئورمان مۇھاپىزىتى 430

§ 1 . ئورمان بايلىقى 430
§ 2 . ئورمانلارنى مۇھاپىزەت قىلىش 431
§ 3 . كېسەللىك، ھاشارات ئاپىتى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ تازىلىنىش. . . 434

III باب كۆچەت يېتىشتۇرۇش، ئورمان بەرپا قىلىش..... 438

§ 1 . كۆچەت يېتىشتۇرۇش 438
§ 2 . كۆچەت تىكىش، ئورمان بەرپا قىلىش 441

IV باب مېۋىلىك دەرەخلەر 448

§ 1 . مېۋە سورتى 448
§ 2 . ئىشلەپچىقىرىش 449
§ 3 . كېسەللىك، ھاشارات زىيانداشلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ تازىلىنىش 456

V باب ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋە ئۇنۇم..... 458

§ 1 . ئىگىلىك تۈزۈلمىسى 459
§ 2 . كېسىش، يېغىلاش 461
§ 3 . ئۇنۇم 463

سەككىزىنچى قىسىم سۇچىلىق

I باب ئاپپاراتلار 469

§ 1 . سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسى..... 469
§ 2 . سۇ باشقۇرۇش پونكىتى 470

II باب سۇچىلىق رايونلىرى 471

§ 1 . تېرەك دەرياسى سۇغىرىش رايونى 471
§ 2 . قۇمئېرىق - توشقان دەرياسى سۇغىرىش رايونى..... 472
§ 3 . تەڭرىتاغ سۇ مەنبەسىنى قوغداش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش رايونى 473

III باب سۇچىلىق قۇرۇلۇشى 473

§ 1 . سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى 473
§ 2 . زەي چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشى 478
§ 3 . سۇ ساقلاش قۇرۇلۇشى 479
§ 4 . سۇ تارتىش قۇرۇلۇشى 479
§ 5 . كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى..... 481
§ 6 . چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى سۇچىلىق قۇرۇلۇشى 483

IV باب كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش - قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش 483

§ 1 . كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش 483
§ 2 . قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش 484

V باب باشقۇرۇش 485

§ 1 . سۇ ئىنشائاتلىرىنى باشقۇرۇش 486
§ 2 . سۇ باشقۇرۇش 486

توققۇزىنچى قىسىم سانائەت

I باب ئاپپاراتلار 492

§ 1 . ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى 492
§ 2 . ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى..... 493
§ 3 . ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى 494
§ 4 . ناھىيىلىك كۆمۈركان ئىدارىسى..... 495

II باب سانائەت تۇزۇلمىسى..... 495

§ 1 . خەلق باشقۇرۇشىدىكى سانائەت 495
§ 2 . كوللېكتىپ ئىگىلىك 498
§ 3 . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كاخانىلار 500

III باب ئېنېرگىيە سانائىتى 501

§ 1 . كۆمۈر قېزىش 501
§ 2 . ئېلېكتر قۇۋۋىتى 504

IV باب مېتالچىلىق، ماشىنىسازلىق 510

§ 1 . مېتالچىلىق 510
§ 2 . يېزا ئىگىلىك ماشىنا سايمانلىرى ياساش 510

V باب بىناكارلىق سانائىتى 512

§ 1 . خىشچىلىق 512
§ 2 . سېمونت 513
§ 3 . يۇيۇلما تاش سۇۋاق ۋە گەچ تاختا 514

VI باب خىمىيە سانائىتى 516
§ 1 . تۇز ئىشلەش 516
§ 2 . دورا ياساش 518
§ 3 . سۇلياۋ سانائىتى 518

VII باب كېسىم - كېچەك، كۆن - خۇرۇم سانائىتى 519

§ 1 . كېسىم - كېچەك، ئاياغ كېسىم، باش كېسىم 519
§ 2 . كۆن - خۇرۇم ئىشلەش 521

VIII باب ئېچىتىش ۋە يىمەكلىك سانائىتى 522

§ 1 . ئېچىتىش سانائىتى 522
§ 2 . يىمەكلىك 523

IX باب تۆمۈر، ياغاچ بۇيۇملار 524

§ 1 . ياغاچ ماتېرىيال پىششىقلاپ ئىشلەش 524
§ 2 . مېتال بۇيۇملار 525

X باب باشقا سانائەت 526

§ 1 . توقۇمىچىلىق، پاختا چىگىرىش 526
§ 2 . ساپالچىلىق 527
§ 3 . مەتبەئەچىلىك 527

XI باب باشقۇرۇش ۋە ئۇنۇم 527

§ 1 . باشقۇرۇش 527
§ 2 . ئۇنۇم 529

ئوننىنچى قىسىم قاتناش، پوچتا - تېلېگراف

I باب ئاپپاراتلار 536

§ 1 . قاتناش ئاپپاراتلىرى 536
§ 2 . پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتلىرى 538

II باب قەدىمكى دەۋردىكى قاتناش 539

§ 1 . قەدىمكى يوللار 539
§ 2 . ئۆتەڭلەر 541
§ 3 . تۇر 543

III باب تاشيول 543

§ 1 . يول 543
§ 2 . كۆۋرۈك 549

IV باب ترانسپورت 552

§ 1 . ترانسپورت قورال - سايمانلىرى 552

§ 2 . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ترانسپورت 558
§ 3 . كوللېكتىپ ۋە يەككە ترانسپورت 560

V باب يول مەمۇرىيىتى..... 562

§ 1 . ترانسپورتنى باشقۇرۇش 562
§ 2 . تاشيول باشقۇرۇش 562
§ 3 . قاتناشنى نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش 563

VI باب پوچتا 564

§ 1 . پوچتا يولى ۋە مۇئەسسەسى..... 564
§ 2 . پوچتا تىجارىتى 567

VII باب تېلېگراف..... 573

§ 1 . تېلېفون 573
§ 2 . تېلېگرامما 574

ئون بىرىنچى قىسىم مالىيە، باج

I باب مالىيە..... 580

§ 1 . ئاپپاراتلار 580
§ 2 . تۈزۈلمە 581
§ 3 . مالىيە كىرىمى 582
§ 4 . مالىيە چىقىمى 584
§ 5 . مالىيىنى تەكشۈرۈش 586

II باب باج ئىشلىرى 587

§ 1 . ئاپپاراتلار 587
§ 2 . يەر بېجى 588
§ 3 . دېھقانچىلىق بېجى 591
§ 4 . چارۋىچىلىق بېجى 593

§ 5 . سودا ـ سانائەت بېجى 595
§ 6 . تۇز بېجى 596

ئون ئىككىنچى قىسىم پۇل مۇئامىلە

I باب ئاپپاراتلار 601
§ 1 . پۇل جۇجۇقى 601
§ 2 . مۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى 602
§ 3 . خەزىنە 602
§ 4 . گۆرۈخانا 602
§ 5 . بانكا 603
§ 6 . ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى 606
§ 7 . سوغۇرتا شىركىتى 606

II باب پۇل 606

§ 1 . پۇل قۇيۇش 606
§ 2 . ئوبوروت قىلىنغان پۇللار 607
§ 3 . پۇل تارقىتىش ۋە خەزىنىلەشتۈرۈش 611
§ 4 . نەق پۇل باشقۇرۇش 612
§ 5 . يېزا ئىگىلىكىگە ئاجرىتىلغان پۇلنى نازارەت قىلىش 613

III باب ئامانەت پۇل 614

§ 1 . ئورۇنلارنىڭ ئامانەت پۇلى 614
§ 2 . خەلق پۇل ئامانىتى 615

IV باب كرېدىت 618

§ 1 . سودا ـ سانائەت كرېدىتى 618
§ 2 . يېزا ئىگىلىك كرېدىتى 619
§ 3 . ئاساسىي قۇرۇلۇشقا پۇل ئاجرىتىش ۋە پۇل قەرز بېرىش 621

V باب زايوم 621

§ 1 . زايوم 621
§ 2 . دۆلەت خەزىنە چېكى 622

VI باب سۇغۇرتا 622

§ 1 . سۇغۇرتىنىڭ تۈرلىرى 622
§ 2 . كىرىم، تۆلەم، جۇغلانما 622

ئون ئۈچىنچى قىسىم سودا

I باب ئاپپاراتلار 628

§ 1 . ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى 628
§ 2 . ناھىيىلىك تاماكا، ھاراق مونوپول تىجارىتىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى 629

II باب سودا تۈزۈلمىسى 629

§ 1 . خۇسۇسىي سودا 629
§ 2 . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا 632
§ 3 . تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى سودىسى 637
§ 4 . ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى سودا 640
§ 5 . بازار سودىسى 640

III باب ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى سودىسى 642

§ 1 . مېتال ماتېرىياللار 642
§ 2 . ماشىنا ـ ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى 642
§ 3 . يېزا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرى 642
§ 4 . خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىلىرى 643
§ 5 . نېفىت 644
§ 6 . خىمىيە سانائىتى بۇيۇملىرى 644

IV باب دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى سودىسى 644

§ 1 . كېۋەز 644
§ 2 . چارۋىچىلىق مەسئۇلاتلىرى 645
§ 3 . مېۋە - چېۋە 646

V باب كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى، سانائەت بۇيۇملىرى سودىسى 646

§ 1 . ئىلمە توقۇلما بۇيۇملار 646
§ 2 . تۇرلۇك ماللار 650
§ 3 . مېتال، قاتناش - ئېلېكتر بۇيۇملىرى 652
§ 4 . مەدەنىيەت بۇيۇملىرى 654

VI باب قوشۇمچە يېمەكلىكلەر سودىسى 655

§ 1 . گۆش 655
§ 2 . قوشۇمچە يېمەكلىكلەر 656
§ 3 . شېكەر، تاماكا، ھاراق سودىسى 657

VII باب يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى 658

§ 1 . يېمەك - ئىچمەك كەسپى 658
§ 2 . مېھمانخا كەسپى 659
§ 3 . باشقا مۇلازىمەت كەسپى 660

VIII باب تاشقى سودا 660

§ 1 . سېتىۋېلىش - پىششىقلاپ ئىشلەش 664
§ 2 . ئېكسپورت تاۋارلىرى 664
§ 3 . ئۇنۇم 665

ئون تۆتىنچى قىسىم ئاشلىق

I باب ئاپپاراتلار 670

II باب ئاشلىق - ياغ سېتىۋېلىش 671

§ 1 . ئاشلىق سېتىۋېلىش 671
§ 2 . ياغلىق دان سېتىۋېلىش 673

III باب ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەش ۋە ئاشلىق ياغ سېتىش 674

§ 1 . بازارنى ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەش 674
§ 2 . يېزىلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش 679
§ 3 . ياغ بىلەن تەمىنلەش 682
§ 4 . ئاشلىق - ياغ بازىرى سودىسى 683
§ 5 . بېلەت، كىنىشكا باشقۇرۇش 686

IV باب ئاشلىق - ياغ سانائىتى 687

§ 1 . ئۇن، ياغ تارتىش 687
§ 2 . يەم - خەشەك ئىشلەش 690
§ 3 . يېمەكلىك ئىشلەش 690

V ئاشلىق - ياغ ساقلاش ۋە توشۇش 690

§ 1 . ئامبارىدا ساقلاش 690
§ 2 . يۆتكەش 693

ئۇن بەشىنچى قىسىم شەھەر، يېزا قۇرۇلۇشى

I باب ئاپپاراتلار 698

II باب ناھىيە بازىرى قۇرۇلۇشى 699

§ 1 . سېپىل، كوچا 699
§ 2 . ئاساسلىق ئىمارەتلەر 704
§ 3 . مەدەنىيەت، مائارىپ مۇئەسسەسلىرى 709

§ 4 . سەھىيە مۇئەسسەسلىرى 709
§ 5 . پار يەتكۈزۈش مۇئەسسەسلىرى 709
§ 6 . سۇ - ئېلېكتر مۇئەسسەسلىرى 710
§ 7 . باغۋارانلاشتۇرۇش، كۆكەرتىش 711

III باب يېزا - كەنت قۇرۇلۇشى 711

§ 1 . يېزىلىق مۇكۈمەت تۈرۈشلۇق جايلار قۇرۇلۇشى 711
§ 2 . دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى 712

IV باب ئۆي - جاي باشقۇرۇش 714

§ 1 . يەر باشقۇرۇش 714
§ 2 . ئۆي - مۈلۈك باشقۇرۇش 716

V باب مۇھىت ئاسراش 717

§ 1 . بۇلغىنىشنى كۆزىتىش - ئۆلچەش 717

§ 2 . تىزگىنلەش تەدبىرلىرى 718

VI باب خەلق تۈرمۇشى 719

§ 1 . ئىشچى - خىزمەتچىلەر تۇرمۇشى 719
§ 2 . دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى 720

ئون ئالتىنچى قىسىم ئىگىلىكنى ئۇنۇملۇق باشقۇرۇش

I باب پىلان 726

§ 1 . ئاپپاراتلار 726
§ 2 . پىلانلىق باشقۇرۇش 727
§ 3 . پىلاننىڭ ئىجرا قىلىنىشى 730

II باب ستاتىستىكا 733

§ 1 . ئاپپاراتلار 733
§ 2 . باشقۇرۇش تۈزۈمى 734
§ 3 . ستاتىستىكا مۇلازىمىتى 735
§ 4 . ستاتىستىكا مەزمۇنى ۋە كۆرسەتكۈچ سىستېمىسى 735

III باب باھا 737

§ 1 . ئاپپاراتلار 737
§ 2 . بازار باھاسى 738
§ 3 . باشقۇرۇش 740

IV باب سودا - سانائەتنى مەۋرىي باشقۇرۇش 742

§ 1 . ئاپپاراتلار 742
§ 2 . بازارنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش 743
§ 3 . كارخانىلارنى تىزىملاش 745
§ 4 . توختامغا كېسىم چىقىرىش 747
§ 5 . تاۋار ماركىسىنى باشقۇرۇش 748
§ 6 . ھايانكەشلىكنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش 748

V باب ئۆلچەم 749

§ 1 . ئاپپاراتلار 749
§ 2 . ئۆلچەم سىستېمىسىنىڭ ئۆزگىرىشى 750
§ 3 . ئۆلچەم باشقۇرۇش 750

VI باب مۇپەتتىشلىك 753

§ 1 . ئاپپاراتلار 753
§ 2 . مۇپەتتىشلىك - نازارەتچىلىك 753

ئون يەتتىنچى قىسىم پارتىيە، گۇرۇھلار، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار

I باب ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە

ج ك پ ئەزالىرى ئونسۇ ناھىيىسىدە 760

II باب جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يەرلىك تەشكىلاتلىرى 762

762 .....
§ 1 . ناھىيىلىك پارتكوم 771
§ 2 . تەشكىلىي قۇرۇلۇشى 807
§ 3 . پارتىيە قۇرۇلتايلىرى 814
§ 4 . تەشۋىقات - تەربىيە خىزمىتى 818
§ 5 . بىرلىك سەپ خىزمىتى 818
§ 6 . ئىنتىزام تەكشۈرۈش .....

III باب جۇڭگو گومىنداڭىنىڭ ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يەرلىك تەشكىلاتلىرى 822

822 .....
§ 1 . ئاپپاراتلىرى 823
§ 2 . ئاساسلىق پائالىيەتلىرى .....

IV باب ئەكسىيەتچىل دىنىي - خۇراپىي تەشكىلاتلار (خۇيداۋمېن) 824

824 .....
§ 1 . يىگۇەنداۋ 824
§ 2 . چىڭباڭ - خۇڭباڭ 825
§ 3 . گېلاۋخۇي 825
§ 4 . لىمېن مەھكىمىسى .....

V باب ئاممىۋى تەشكىلاتلار 826

826 .....
§ 1 . ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى 829
§ 2 . كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى 833
§ 3 . ئاياللار تەشكىلاتى 835
§ 4 . سودا - سانائەتچىلەر تەشكىلاتلىرى 836
§ 5 . دېھقانلار جەمئىيىتى .....

ئون سەككىزىنچى قىسىم ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش

I باب خەلق قۇرۇلتىيى 842

§ 1 . ناھىيىلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 842
§ 2 . ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى 844
§ 3 . دائىمىي كومىتېت 849
§ 4 . ئومۇمىي سايلام 854

II باب ھۆكۈمەت 855

§ 1 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت 855
§ 2 . مىنگو دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت 858
§ 3 . خەلق ھۆكۈمىتى 861
§ 4 . ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيەتلىرى 866
§ 5 . ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش ئۇسۇلى 879

III باب ناھىيىلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 881

§ 1 . ئاپپاراتلار 881
§ 2 . سىياسىي كېڭەش يىغىنلىرى 882
§ 3 . ئاساسىي پائالىيەتلىرى 885

ئون توققۇزىنچى قىسىم چوڭ - چوڭ سىياسىي ئىشلار

I باب ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى

تۈرۈش 889
II باب يەر ئىسلاھاتى 890
III باب ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۈرۈش - چاۋ-
شيەنگە ياردەم بېرىش 891
IV باب ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى 892
V باب «ئۇچكە قارشى تۈرۈش»، «بەشكە قارشى تۈرۈش»
ھەرىكەتلىرى 893

§ 1 . «ئۇچكە قارشى تۈرۈش» ھەرىكىتى 893
§ 2 . «بەشكە قارشى تۈرۈش» ھەرىكىتى 893

VI باب «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش»، «كادىرلارنى
تەكشۈرۈش» ھەرىكىتى 894

§ 1 . «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش» 894
§ 2 . «كادىرلارنى تەكشۈرۈش» 895

VII باب ئىستىل تۈزىتىش ۋە ئوقۇچىلارغا قارشى تۈرۈش ھە-
رىكىتى 895
VIII باب چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش 896
IX باب سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى 897

§ 1 . ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە 897
§ 2 . نۆقتىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە 897
§ 3 . «تۆتنى ئېنىقلاش» 898

X باب «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» 899
XI باب پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئېنىقلاش 902
XII باب سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش 903

§ 1 . قالپاقنى ئېلىپ تاشلاش ۋە تەركىبنى ئۆزگەرتىش 903

§ 2 . «ئوڭچىلار» غا قارشىلىغان سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش 903
§ 3 . ھەقسىزتكە قايتقانلارغا قارشىلىغان سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش 903
§ 4 . نامەق، خاتا، يالغان دېلولارنى تۈزىتىش 904
§ 5 . زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش 904

يىگىرمىنچى قىسىم خەلق ئىشلىرى، تاشقى ئىشلار

I باب ئاپپاراتلار 910

§ 1 . ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى 910
§ 2 . ناھىيىلىك تاشقى ئىشلار ئىشخانىسى 911
§ 3 . ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسى 911

II باب ئارمىيىنىڭ ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋار-بۇيۇملىرىغا ئىتتىبار بېرىش 912

§ 1 . ئىتتىبار بېرىش، نەپقە بېرىش 912
§ 2 . ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش . . 915

III باب ئىجتىمائىي پاراۋانلىق 916

§ 1 . قۇتقۇزۇش 916
§ 2 . مېيىپلار پاراۋانلىق ئىشلىرى 922
§ 3 . يىغۇۋېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش 923

IV باب نىكاھ ئىشلىرى 923

§ 1 . نىكاھ ئەھۋالى 923
§ 2 . نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش 924

V باب ئەرزىيەت خىزمىتى 925

§ 1 . ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى كۈتۈۋېلىش 925
§ 2 . خەت - چەكلەرنى بىر تەرەپ قىلىش 926

VI باب تاشقى ئىشلار، مۇھاجىرلار ئىشلىرى 927

§ 1 . تاشقى بېرىش - كېلىشلەر 927
§ 2 . مۇھاجىرلار ئىشلىرى 928

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم
ئەمگەك - كادىرلار

I باب ئاپپاراتلار 931

§ 1 . ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى 931
§ 2 . ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسى 932
§ 3 . ناھىيىلىك شتات كومىتېتى 933
§ 4 . ناھىيىلىك ياشانغانلار كومىتېتى 933
§ 5 . ناھىيىلىك ئەمگەك، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سوغۇرتىسىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى 933

II باب ئىشچىلار 934

§ 1 . ئىشچىلار ئەھۋالى 934
§ 2 . ئىشچى قوبۇل قىلىش 935
§ 3 . كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش 936

III باب كادىرلار 936

§ 1 . كادىرلار ئەھۋالى 936

§ 2 . كادىر قوبۇل قىلىش 938
§ 3 . كادىرلارنى باشقۇرۇش 940

IV باب ئىش ھەققى 942

§ 1 . ئىش ھەققى تۈزۈمى 942
§ 2 . ئىش ھەققىنى تەڭشەش، دەرىجە ئۆستۈرۈش 944

V باب ئەمگەك مۇھاپىزىتى ۋە پاراۋانلىق 948

§ 1 . ئەمگەك مۇھاپىزىتى 948
§ 2 . ياردەم، مېيىپ، كېسەلمەنلەر ۋە ۋاپات بولغانلارنىڭ تەمىناتى 949
§ 3 . پېنسىيەگە، دەم ئېلىشقا چىقىش تەمىناتى 950
§ 4 . ئىشچى - خىزمەتچىلەر پاراۋانلىقى 951

VI باب ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش 952

§ 1 . چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەرگۈچى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 952
§ 2 . زىيالىي ياشلارنىڭ تاغلارغا، يېزىلارغا بېرىش ئەھۋالى 952
§ 3 . ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 953

VII باب شتات باشقۇرۇش 954

يىگىرمە ئىككىنچى قىسىم سىياسىي قانۇن

I باب جامائەت خەۋپسىزلىكى 959

§ 1 . ئاپپاراتلار 959
§ 2 . نوپۇس باشقۇرۇش 962
§ 3 . جەمئىيەت ئامانلىقى 964

§ 4 . قاتناشنى باشقۇرۇش 968
§ 5 . جىنايى ئىشلارنى رازۋېدكا قىلىش - پاش قىلىش 968
§ 6 . ئوت ئۆچۈرۈش 969

II باب تەپتىشلىك 971

§ 1 . ئاپپاراتلار 971
§ 2 . جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى 972
§ 3 . قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى 974
§ 4 . ئىقتىسادىي تەپتىشلىك 974
§ 5 . تۇرمە - سولاقخانا تەپتىشلىكى 975

III باب سوت قىلىش 976

§ 1 . ئاپپاراتلار 976
§ 2 . جىنايى ئىشلار سوتى 978
§ 3 . ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوتى 979
§ 4 . ئىقتىسادىي سوت 981
§ 5 . ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى قايتا تەكشۈرۈش 981

IV باب ئەدلىيە مەمۇرىيىتى 981

§ 1 . ئاپپاراتلار 981
§ 2 . ھەق تەلەپ ئىشلىرى مۇرەسسەسى 982
§ 3 . ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى 982
§ 4 . ئادۋوكاتلىق 983
§ 5 . قانۇن تەلىم - تەربىيىسى 983

يىگىرمە ئۈچىنچى قىسىم ھەربىي ئىشلار

I باب تۇرغۇزۇلغان قوشۇن 989

§ 1 . تاك سۇلالىسى دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان قوشۇن 989
§ 2 . چاغاتاي خانلىقى دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان قوشۇن 990

§ 3 . چاك سۆلالىسى دەۋرىدە تۆرغۇزۇلغان قوشۇن 990
§ 4 . مىنگو دەۋرىدە تۆرغۇزۇلغان قوشۇن 993
§ 5 . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن تۆرغۇزۇلغان قوشۇن ... 994

II باب ھەربىي خىزمەت ئۇتۇقلىرى 997

§ 1 . چاك سۆلالىسى، مىنگو دەۋرلىرىدىكى ھەربىي خىزمەت ئۇتۇقلىرى ... 997
§ 2 . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەربىي خىزمەت ئۇتۇقلىرى 998

III باب خەلق ئەسكەرلىرى 999

§ 1 . تەشكىلىي قۇرۇلۇش 999
§ 2 . ھەربىي مەشىق 1000
§ 3 . ئەنئەنىلىك رول 1001

IV باب ھەربىي ئىشلار 1002

§ 1 . چاك خۇيىنىڭ ھۇنلارغا جازا يۈرۈشى قىلىشى 1002
§ 2 . بەن چاۋنىڭ قوم قەلئەسىنى ئېلىشى 1002
§ 3 . ئاشنا شىرنىڭ بارقۇئان قەلئەسىنى ئېلىشى 1002
§ 4 . يۈنۈسخاننىڭ ئاقسۇ شەھىرىدىكى توپلاڭنى تىنچىتىشى 1002
§ 5 . ئاباباكرنىڭ ئاقسۇ شەھىرىنى ۋەيران قىلىشى 1003
§ 6 . جاۋ خۇيىنىڭ ئاقسۇ (ئونسۇ) غا كېلىپ ئورۇنلىشىشى 1003
§ 7 . ئىلى جاڭجۇنىنىڭ شەھەردە تۆرۈپ توپلاڭنى تىنچىتىشقا قوماندانلىق قىلىشى 1004
§ 8 . راشىدىن خوجا بىلەن ياقۇپبەگنىڭ ئۇرۇشى 1004
§ 9 . لىيۇ جىنتاڭنىڭ ئاقسۇغا كىرىپ ئورۇنلىشىشى 1005
§ 10 . مىللىي ئارمىيىنىڭ ناھىيە بازىرىنى ئېلىشى 1005

يىگىرمە تۆتىنچى قىسىم مائارىپ

I باب ئاپپاراتلار 1009

II باب كونىچە مائارىپ 1011

§ 1 . خەيرى - ساخاۋەت مائارىپى 1011
§ 2 . شۆتاك 1011
§ 3 . دىنىي مائارىپ 1013

III باب ئادەتتىكى مائارىپ 1013

§ 1 . مەكتەپكە كىرىشتىن ئىلگىرىكى تەربىيە 1013
§ 2 . باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى 1014
§ 3 . ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى 1034

IV باب كەسپىي مائارىپ 1041

§ 1 . كەسپىي مەكتەپلەر 1041
§ 2 . دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ۋە بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى 1042

V باب چوڭلار مائارىپى 1044

§ 1 . ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش 1044
§ 2 . قىسقا مەزگىللىك تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش 1046
§ 3 . ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بىلىم ئاشۇرۇشى 1047
§ 4 . سىرتتىن ئوقۇش رادىئو - تېلېۋىزىيە مائارىپى 1047

VI باب ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى 1048

§ 1 . ئوقۇتقۇچى 1048
§ 2 . دەرسلىك ۋە ئوقۇتۇش ئۇسۇلى 1049

VII باب خىراجەت ۋە مۇئەسسەسە 1049

§ 1 . خىراجەت 1049

§ 2 . مەبلەغ توپلاپ مەكتەپ باشقۇرۇش 1050
§ 3 . ئوقۇتۇش مۇئەسسەسلىرى 1054
§ 4 . تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش. . . 1055

يىگىرمە بەشىنچى قىسىم پەن - تېخنىكا

I باب ئاپپاراتلار 1059

§ 1 . ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى 1059
§ 2 . ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 1060
§ 3 . ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى 1060
§ 4 . ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكتى 1061
§ 5 . ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكتى 1062
§ 6 . ناھىيىلىك ئوتلاق پونكتى 1063
§ 7 . ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكتى 1063
§ 8 . ھەرخىل ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەتلەر 1064

II باب پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش 1066

§ 1 . پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقاتى 1066
§ 2 . يېزىلاردا پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش 1068

III باب پەن تەتقىقات 1070

§ 1 . پەن - تېخنىكا قوشۇنى 1070
§ 2 . پەن تەتقىقات خىراجىتى 1071
§ 3 . پەن - تېخنىكا ئىشلىرىنى باشقۇرۇش 1072
§ 4 . پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى 1077

يىگىرمە ئالتىنچى قىسىم سەھىيە

I باب ئاپپاراتلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى 1085

§ 1 . ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى 1085

§ 2 . ناھىيىلىك تېببىي دوراۋ باشقۇرۇش ئىدارىسى 1086
§ 3 . تېببىي داۋالاش تور - نۇقتىلىرى ۋە مۇئەسسەسلىرى 1086

I باب تېببىي داۋالاش 1093

§ 1 . تېببىي داۋالاش تۈزۈمى 1093
§ 2 . داۋالاش تېخنىكىسى 1095
§ 3 . تېببىي داۋالاش قوشۇنى 1099

II باب يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش 1100

§ 1 . پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش 1100
§ 2 . يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش 1103
§ 3 . يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش 1105
§ 4 . يېمەكلىك تازىلىقى 1108
§ 5 . ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى 1109

IV باب ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش 1110

§ 1 . ئاياللارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش 1110
§ 2 . بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش 1111

V باب دورا 1112

§ 1 . دورا باشقۇرۇش 1112
§ 2 . دورا ماتېرىيالى سېتىۋېلىش 1113
§ 3 . دورا ياساش 1113

يىگىرمە يەتتىنچى قىسىم مەدەنىيەت

I باب ئاپپاراتلار 1118

§ 1 . ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى 1118
§ 2 . ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسى (ئارخىپخانا) 1119
§ 3 . ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى 1119
§ 4 . ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى (پونكىتى) ، كۈتۈپخانا 1120

§ 5 . كىنو قويۇش ۋە سەنئەت ئۆمىكى 1121
§ 6 . ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى 1122

II باب ئەدەبىيات - سەنئەت 1122

§ 1 . ئاممىۋى ئەدەبىيات - سەنئەت 1122
§ 2 . ئەدەبىي ئىجادىيەت 1126
§ 3 . خەتتاتلىق، گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەتچىلىك 1126
§ 4 . كىنوچىلىق 1128

III باب ئاخباراتچىلىق، رادىئو، تېلېۋىزىيە 1128

§ 1 . ئاخباراتچىلىق 1128
§ 2 . رادىئو 1130
§ 3 . تېلېۋىزىيە 1131

V باب كىتاب، ئارخىپ 1131

§ 1 . كىتاب 1131
§ 2 . ئارخىپ 1132

V باب مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە ئاسار ئەتىقىلەر 1134

§ 1 . قىياتاش رەسىملىرى 1134
§ 2 . تاش غارلار 1136
§ 3 . قەدىمكى قەلئەلەر 1137
§ 4 . قەدىمكى قەبرىلەر 1139
§ 5 . باشقا خارابىلىكلەر 1143
§ 6 . قىزىۋېلىنغان مۇھىم مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى 1144

يىگىرمە سەككىزىنچى قىسىم تەنتەربىيە

I باب ئاپپاراتلارنىڭ تەسىس قىلىنىش ئەھۋالى 1150

§ 1 . ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى 1150
§ 2 . تەنتەربىيە جەمئىيەتلىرى 1151

§ 3 . ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى 1152
§ 4 . تەنتەربىيە مۇئەسسەسلىرى 1152

II باب ئاممىۋى تەنتەربىيە 1153

§ 1 . مىللىي ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە 1153
§ 2 . مەكتەپ تەنتەربىيىسى 1155
§ 3 . ئىجتىمائىي تەنتەربىيە 1159
§ 4 . تاغقا چىقىش پائالىيىتى 1161

III باب ماھارەت تەنتەربىيىسى 1162

§ 1 . يېنىك ئاتلېتىكا 1162
§ 2 . توپ تەنھەرىكەتلىرى 1162
§ 3 . گىمناستىكا 1163
§ 4 . سۇ ئۈزۈش 1164
§ 5 . چېلىش 1164

IV باب تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى 1164

§ 1 . تەنھەرىكەت يېغىنلىرى 1164
§ 2 . يەككە تۈرلەر مۇسابىقىلىرى 1166
§ 3 . ناھىيە سىرتىدىكى مۇسابىقىلارغا قاتنىشىش 1169

يىگىرمە توققۇزىنچى قىسىم مىللەت، دىن

I باب ئاپپاراتلار 1175

§ 1 . ناھىيىلىك مىللەتلەر ـ دىن ئىشلىرى ئىدارىسى 1175
§ 2 . ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتى 1176

II باب مىللەت 1176

§ 1 . ئۇيغۇرلار 1176
§ 2 . خەنزۇلار 1181
§ 3 . قىرغىزلار 1184

§ 4 . خۇيزۇلار 1187
§ 5 . باشقا مىللەتلەر 1189

III باب دىن 1189

§ 1 . ئىسلام دىنى 1189
§ 2 . بۇددا دىنى 1193
§ 3 . خرىستىيان دىنى 1193

V باب دىن ئىشلىرى 1194

§ 1 . دىنىي سىياسەت 1194
§ 2 . دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش 1194

ئوتتۇزىنچى قىسىم مەنىۋى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى

I باب ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى 1199

§ 1 . ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇش 1199
§ 2 . ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىنى كۈچەيتىش 1201

II باب لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى 1201

III باب بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش 1203

§ 1 . «پاسكىنىچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچارلىق» نى ئوڭشاش 1203
§ 2 . مەدەنىي، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش 1204

IV باب ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش 1206

§ 1 . ئەلا مۇلازىمەت قىلىش 1206
§ 2 . ياخشى تەرتىپ ئورنىتىش 1208
§ 3 . گۈزەل مۇھىت بەرپا قىلىش 1209

V باب مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى..... 1210

§ 1 . مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى 1210
§ 2 . ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى 1217
§ 3 . «قوش نەمۇنە» ناھىيە بەرپا قىلىش..... 1219

ئوتتۇز بىرىنچى قىسىم شەخسلەر

I باب شەخسلەر تەرجىمھالى..... 1223

II باب ئىلغار شەخسلەرنىڭ ئىش - ئىزلىرى..... 1230

III باب شەخسلەر جەدۋىلى..... 1239

ئوتتۇز ئىككىنچى قىسىم قوشۇمچە

I باب ماقالىلەردىن تاللانما..... 1259

II باب يەرلىك ھۆججەت - ماتېرىياللارنىڭ ساقلىنىش ئەھۋالى 1267

ئاخىرقى سۆز 1273
ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز..... 1279
«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى 1280

ئومۇمىي پايان

ئومۇمىي بايان

(1)

ئونسۇ ناھىيىسى قەدىمكى زاماندا ئونسۇ بەگلىكى دەپ ئاتالغان، ئۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان. ئورنى شەرقىي مېرىدىئان 79°28′ ~ 81°28′، شىمالىي پاراللېل 40°52′ ~ 42°21′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. شىمالى تەكلىماكاننىڭ ئۇمۇرتقىسى بولغان كارسكارنى چېگرا قىلىپ موڭغۇلكۆرە ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، شەرقى مۇزارت دەريا‌سى ئارقىلىق باي، توقسۇ ناھىيىلىرىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ، جەنۇبى ئاقسۇ شەھىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربى توشقان دەريا‌سى ئارقىلىق ئۇچتۇرپان ناھىيىسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ، غەربىي شىمالى قىرغىزستان ۋە قازاقستان جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن 153 كىلومېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 167 كىلومېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى 14 مىڭ 215.1 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. ناھىيىنىڭ شىمالىدا تەكلىماكان چۆلىنىڭ بىر قىسمى بار. بۇ يەردە 6000 مېتىردىن ئېگىز 15 تاغ چوققىسى قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. تەكلىماكاندىكى ئەڭ ئېگىز چوققا — تۆمۈر چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 7435 مېتىر ئېگىز بولۇپ، ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 6995 مېتىر ئېگىز بولغان خانتەڭرى چوققىسى يانى شەكلىدە ناھىيىنىڭ شىمالىي تەرىپىنى ئوراپ تۇرىدۇ، ئېگىزلىكى 6934 مېتىر كېلىدىغان تېرەك چوققىسى ناھىيىنىڭ شەرق تەرىپىنى قوغداپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا كەك كەتكەن ھازىرقى زامان مۇزلۇقى شەكىللەنگەن، بۇ مۇزلۇق شىمالىي مۇز ئوكيان ھاۋاسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، كىلىماتى تەكلىماكاننىڭ شەرقىنىڭ كىلىماتىدىن نەمرەك كېلىدۇ، ئۇ گۈزەل، ھەيۋەتلىك ستېرىئولۇق سۇ ئامبىرى بولۇپ، ئونىڭدا مول قىممەتلىك تاغ بايلىقلىرى ساقلانغان. تاغلىق رايونىنىڭ يەر شەكلى ئېگىز - پەس بولۇپ، ئۇ يەردە ھەيۋەتلىك چوققىلار، قار - مۇزلۇق ئېگىز تاغلار، بۇلۇتقا تاقاشقان تىك قىيالار، مۇزلارنىڭ يالىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئۇزۇنچە يەر قىياپەتلىرى بار، تاغلىق رايونىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ 4000 — 1500 مېتىرغىچە تۆۋەنلەپ بارىدۇ. ئوتتۇرا - تۆۋەن تاغلاردىن ئالدىنقى تاغ رايونى شەكىللەنگەن. ئېگىز تاغلىق رايوندا مۇزلۇقلار تاغ جىلغىلىرىغىچە سوزۇلۇپ، ئېرىپ دەريا - ئېقىنلارنى شەكىللەندۈرىدۇ، بۇ، ناھىيىدىكى دەريا - ئېقىنلارنىڭ مەنبەسى. ئۇلارنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان ئېگىز تاغ ئوتلاقلىرى ۋە كەنجى ئېگىز تاغ ئوتلاقلىرى — ناھىيىنىڭ ئەنئەنىۋى چارۋىچىلىق بازىسى ھېسابلىنىدۇ. دەريا سۇيىنىڭ يالىشى نەتىجىسىدە، كۆلىمى زور لانتا - چۆكۈندە تۈزلەڭلىك ۋە تىنما تۈزلەڭلىك شەكىللەنگەن، بۇ تۈزلەڭلىكلەر يەلپۈگۈچسىمان شەكىلدە شەرقىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ. ئۇزاق تارىخىي جەريانىدا ئوخشىمىغان سۇ سىستېمىلىرىنىڭ بۆلۈۋېتىشى ۋە تىندۇرۇشى نەتىجىسىدە، ئۇزۇنلۇقى 50 كىلومېتىرچە كېلىدىغان قىرنى پاسىل قىلغان، ھاۋا كىلىماتى، تۈپرىقى، جانلىقلار بايلىقى ئوخشىمايدىغان 2 پارچە تۈزلەڭلىك — غەربتىكى قۇمئېرىق دەريا‌سى ۋە توشقان دەريا‌سى تىنما تۈزلەڭلىكى بىلەن شەرقتىكى تېرەك دەريا‌سى ۋە قارا يۇلغۇن دەريا‌سى لانتا - چۆكۈندە تۈزلەڭلىكى

شەكىللەنگەن. شىمالىدىكى تاغلىق رايونلىرىنىڭ كۆلىمى 7980.9 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 56.17% نى ئىگىلەيدۇ؛ جەنۇبتىكى تۈزلەڭلىكنىڭ كۆلىمى 6320.2 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، 43.83% نى ئىگىلەيدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ھاۋا كىلىماتى تىپىك قۇرۇقلۇق تېمپېراتىسى كىلىماتىغا كىرىدۇ. ھۆل - يېغىن مىقدارى ئاز، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى كۆپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10.10℃، يۇقىرى تېمپېراتۇرا 40.9℃، تۆۋەن تېمپېراتۇرا -27.4℃ بولىدۇ. كۈن نۇرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە چېچىلىش مىقدارى 140 كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىر، كۈن نۇرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە چۈشۈش مىقدارى 2747.7 سائەت. يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 364.5 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2002.2 مىللىمېتىر. قىروسىز مەزگىل ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلدا 185 كۈن بولىدۇ. يىل بويى غەرب شامىلى كۆپ چىقىدۇ، ئەڭ چوڭ شامال كۈچى 11 بالغا يېتىدۇ، بۇنداق بوران 3 - 5 ئايلاردا كۆپرەك چىقىدۇ. يىلدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 17.5 كۈن قاتتىق بوران چىقىدۇ، ھەر يىلى ئەتىيازدا بوران چىققاندا، كۆپ ھاللاردا، ھاۋانى چاڭ - توزان قاپلايدۇ ۋە سوغۇق ئېقىم كىرىدۇ. مۇرەككەپ يەر شەكلى ۋە يەر تۈزۈلۈشى قوشنا رايونلارنىڭ ئوخشاش بولمىغان كىلىمات ئالاھىدىلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. تاغلىق رايونىنىڭ كىلىماتى ۋېرتىكال تارقالغان. ئېگىز تاغلار سوغۇق بولۇپ، يىلبويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. مۇزلۇقلار بىر - بىرىنى كېسىشىپ ئۆتىدۇ. ئادەتتىكى تاغلىق رايون سالقىن بولۇپ، ئورمان، سازلىق بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. تۈزلەڭلىك رايونلارنىڭ ھاۋا كىلىماتى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا بارغانچە سالقىن، ئىللىق، مۆتىدىل دېگەندەك بىرنەچچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ سۇ مەنبەسى مول. شىمالىي قىسمىدىكى تاغلىق رايوندا 197 قار بەلۋېغى مۇزلۇقى بار، بۇ، تەڭرىتاغدىكى مۇزلۇق كۆلىمىنىڭ 31.22% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ ئومۇمىي سۇ زاپىسى 158 مىليارد 202 مىليون كۇب مېتىر كېلىدۇ، ئۇ بىر قاتتىق جىسىملىق تەبىئىي سۇ ئامبىرى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنىڭ ھاياتلىق مەنبەسى. ناھىيە تەۋەسىدە 43 دەريا - ئېقىن بار. تەبىئىي سۇ بايلىقى مىقدارى 9 مىليارد 640 مىليون كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە تەۋەسىدىن ئېقىپ چىقىپ كېتىدىغىنى 3 مىليارد 280 مىليون كۇب مېتىر. يەر ئاستى ھەرىكەتچان سۇ زاپىسى 1 مىليارد 618 مىليون كۇب مېتىر.

جۇغراپىيىلىك ئورنى ۋە كىلىمات ئالاھىدىلىكىنىڭ تەسىرىدە، ئونسۇ ناھىيىسىدە بايلىق مول بولۇپ، كۆپ خىل ياۋا ئۆسۈملۈك ۋە ياۋايى ھايۋانات بايلىقى شەكىللەنگەن. بۇ يەردە بېقىلغان ھايۋانلار ۋە يېتىشتۈرۈلگەن ئۆسۈملۈكلەرنىڭ خىلى كۆپ، نەسلى - سورتى ئەلا. ئاشلىق زىرائىتى جەھەتتە شال، بۇغداي، كۆممىقوناقتىن ئىبارەت 3 چوڭ تۈر ئاساس قىلىنىدۇ. ئونسۇدىن گۈرۈچ كۆپ چىقىدۇ، ئۇ شال ئۆستۈرۈشتە ئۇزاق تارىخقا ئىگە بولۇپ، «جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شال ماكانى» دەپ تەرىپلىنىپ كەلدى. قارا قىلتىرىقلىق شال گۈرۈچىنىڭ رەڭگى قىزىل كېلىدۇ، ئۇ دېھقانلار ئەتىۋارلايدىغان مەھسۇلات، شۇنداقلا يەرلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر مېھمان كۈتكەندە ئېتىدىغان تامىقى — پولۇنىڭ ئېسىل ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ. تارىختا ئونسۇدا تېرىلغان شال «ئوردىغا تارتۇق قىلىناتتى»، «ئۇنىڭدىن ئادەتتىكى پۇقرالار تامىق ئېتىپ يېيىشكە بولمايتتى»، ئۇنىڭ پۇرىقى ناھايىتى مەززىلىك بولۇپ، «بىر يەردە شال چېچەكلىسە، ھەممە يەر خۇشپۇراقلا تولاتتى، بىر ئائىلە تامىق ئەتسە، پۇرىقى ئەتراپتىكى ئائىلىلەرگە تارقىلاتتى» دېگەن مەدھىيە سۆزلىرى تارقالغانىدى. «ئونسۇنىڭ گۈرۈچى ياخشى» دېگەن سۆز قوشاققا قېتىلىپ، ھەممە يەردە ئېيتىلماقتا. ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانى — مەملىكەت بويىچە «يېشىل يېمەكلىك» (ئېسىل گۈرۈچ) بازلىرىنىڭ بىرى. ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن كېۋەز، قىزىلچا، قۇلماق، زىغىر، قىچا، ئاپتاپپەرەس قاتارلىقلار تېرىلىدۇ. بۇ يەر ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە پاختا، قۇلماق ئېكسپورت بازلىرىنىڭ بىرى. قۇلماق ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىكى تارقاتقان ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات شەرەپ گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشتى.

ناھىيە بويىچە 1 مىليون 398 مىڭ مو ياۋايى ئورمان بار، بۇنىڭ ئىچىدە تاغلىق رايون يېگىنە بوپۇرماقلىق ئورمىنى 265 مىڭ مو، چۆل ئورمىنى 1 مىليون 133 مىڭ مو. 8 مىليون 9 مىڭ 700 مو تەبىئىي ئوتلاق بار، بۇنىڭ ئىچىدە يايلاق ۋە كۆزلەك 1 مىليون 556 مىڭ 200 مو، قىشلاق ۋە كۆكلەم 2 مىليون 948 مىڭ 400 مو، 4 پەسىللىك ئوتلاق 3 مىليون 505 مىڭ 100 مو. ئۆسۈملۈكلەردىن 260 خىلدىن ئارتۇق گۈل، دورا ئۆسۈملۈكلىرى، دەل - دەرەخ، ئوت - چۆپ بار. ئاساسلىق چارۋىلاردىن كالا، ئات، قوي، ئۆچكە، چوشقا، تۆگە، ئېشەك قاتارلىق 10 نەچچە خىل چارۋا بېقىلىدۇ. دۆلەت تەرىپىدىن قوغدىلىدىغان ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانلاردىن بۇغا، يىلپىز، ئاق ئاغمىخان، سۇلەيسۇن، قاراباش تۇرنا، ئاققۇ قاتارلىقلار بار. قۇشلار 19 تۈرگە، 40 ئائىلىگە، 161 خىلغا، يىلان - قۇرۇتلار 10 تۈرگە، 53 ئائىلىگە، 151 خىلغا يېتىدۇ.

ناھىيە تەۋەسىدە، 30 نەچچە كىلومېتىر سوزۇلغان نەچچە 10 تۇز تاغ بار، تۇزنىڭ ناترىي خلور تەركىبى 90% كە، زاپىسى نەچچە 10 مىليارد تونناغا يېتىدۇ. گېئولوگىيە خادىملىرىنىڭ مۆلچەرلىشىچە، ناھىيە تەۋەسىدە قېزىلما بايلىقلار كۆپ، بۇ يەر يېقىن كەلگۈسىدە ئاپتونوم رايونىنىڭ ئېنېرگىيە، قېزىلما بايلىق بازىسى بولۇپ قالغۇسى. شەرقتە مۇزارت دەرياسى بويىدىكى قورغاندىن غەربتە قۇمئېرىق دەرياسىغىچە بولغان يەرلەرنىڭ ھەممىسىدە ئېچىلىپ قالغان كۆمۈر قاتلاملىرى بار. بۇ كۆمۈرلەرنىڭ قەۋىتى قېلىن، سۈپىتى ياخشى بولۇپ، زاپىسى 1 مىليارد تونىدىن ئاشىدۇ. دەسلەپكى قەدەمدە ئېنىقلىنىشىچە، ناھىيە تەۋەسىدە يەنە سېغىز توپا، گىرانىت تاش، مەرمەر قاتارلىق چوڭ كان بايلىقلىرى، سۇرمە، قاشتېشى، ھاك تاش، ساپال توپىسى قاتارلىق ئونتۇراھال كان بايلىقلىرى، شۇنىڭدەك پېرلىيىت، دولومىت، كۋارتىس تاش، مىس، ئالىيومىن، سىنىك، كۆمۈش، ئالتۇن توپىسى، تۆمۈر، گۈڭگۇرت قاتارلىق ئېچىش قىممىتىگە ئىگە قېزىلما بايلىقلار بار.

(2)

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تارىخى ئۇزۇن، بۇ يەر چىن، خەن سۇلالىلىرى دەۋرلىرىدە، تارىم ئويمانلىقىنىڭ چېتىدىكى شەھەر دۆلەتلىرىدىن بولغان ئونسۇ، قۇم بەگلىكلىرىنىڭ بىر قىسمى ئىدى. خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى) خەن سۇلالىسىنىڭ زېمىن دائىرىسىدە بولغان. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ياچىرا، چىمۇ، بارقۇئان دەپ ئاتالغان. تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 22 - يىلى (مىلادىيە 648 - يىلى) ئاشناشىر كۈسەننى تىنچلاندۇرغاندىن كېيىن، ئونسۇ، قۇم ئايماقلىرىنى تەسىس قىلغان. ئۇلار ئەنشى (غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى) باش قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى كۈسەن تۈتۈق مەھكىمىسىگە قارىغان. تاڭ، سۇڭ سۇلالىلىرى ئارىلىقىدا، بۇ رايونغا تۈركەش، قارلۇق ۋە خاككاس (قىرغىز) قاتارلىق قەبىلىلەر ھۆكۈمرانلىق قىلغان. سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شاۋگۇاڭ 4 - يىلى (1134 - يىلى) قارا قىتانلارغا قارىغان. موڭغۇل خانلىقى دەۋرىدە چاغاتاينىڭ سۈيۈرغاللىق يېرى بولغان، يۈەن سۇلالىسىنىڭ جىجېڭ 3 - يىلى (1343 - يىلى) چاغاتاي ئۇلادلىرىدىن تۇغلۇق تۆمۈر ئاقسۇدا خان بولغان. مىڭ سۇلالىسىنىڭ جىڭدې 9 - يىلى (1514 - يىلى) سەئىدخان يەكەن خانلىقىنى قۇرغاندا، ناھىيە تەۋەسى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. «تارىخى رەشىدىيە» دە ئونسۇ تەۋەسى «ئاقسۇ» دېيىلگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 17 - يىلى (1667 - يىلى) موڭغوللارنىڭ جۇڭغار قەبىلىسى تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىغا ئېچكىرىلەپ كىرگەندە، ئاقسۇ ئونىڭ كونتوراللۇقىدا بولغان. چيەنلۇڭ 23 - يىلى (1758 - يىلى) ئاقسۇ خان ئامبىلى تەسىس قىلىنغان. خان ئامبال بۇگۈنكى ئونسۇ ناھىيىسى بازىرىدا تۇرغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) ئاقسۇ كېيىنكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش باش ئىدارىسى قۇرۇلغان. گۇاڭشۇ 8 - يىلى (1882 - يىلى) ئاقسۇ دوتەيلىكى، ئونسۇ بۇاستە قاراشلىق ئايمىقى تەسىس قىلىنغان. گۇاڭشۇ 9 - يىلى (1883 - يىلى) ئونسۇ بازىرىنىڭ

15 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىدىن يەر تاللىنىپ يېڭىشەھەر سېلىنىدى. كېيىنكى يىلى دوتەيلىك، ئايماق مەھكىمىلىرى يېڭىشەھەرگە كۆچۈپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن يېڭىشەھەر (بۇگۈنكى ئاقسۇ شەھىرى) ئاقسۇ دەپ ئاتالدى، ئۇنىۋېرسال ئىدارە قىلىش ئۈچۈن ئۇ يەردە سەييارە مۇپەتتىش قالدۇرۇلدى. گۇڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ئونسۇ بىۋاستە قاراشلىق ئايمىقنىڭ دەرىجىسى ئونسۇ ۋىلايىتىگە ئۆستۈرۈلدى. ئونسۇ سەييارە مۇپەتتىشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئونسۇ ناھىيىسى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى، مانا بۇ ناھىيە قۇرۇلغانلىقىنىڭ باشلىنىشى ئىدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا گوۋۇيۈەن ئونسۇ ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئونىڭغا قاراشلىق يەرلەرنى ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىشنى قارار قىلدى. 1962 - يىل 10 - ئايدا گوۋۇيۈەن ئونسۇ ناھىيىسى تۈزۈلمىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار قىلدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 173 مىڭ 187 گە يەتتى. ئۇلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ، قىرغىز، موڭغۇل، مانجۇ، دۇڭشيانگ، جۇاڭزۇ، زاڭزۇ، سالا، چاۋشيەن، تۇزۇ، تۇجيا، لىزۇ، گاۋشەن، دەيزۇ، قازاق، ئۆزبېكتىن ئىبارەت 18 مىللەتتىن تەركىب تاپتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %38.78 نى، خەنزۇلار %18.19 نى تەشكىل قىلىدۇ. ناھىيىگە بىر 1 بازار، 9 يېزا ۋە 5 دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى، 5 دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى، 2 دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورمانچىلىق مەيدانى قاربدى.

ئونسۇ ناھىيىسى قەدىمدىن بۇيان كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي. ھەر مىللەت خەلقى ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، فېئودالىلىق زۇلۇم، ئېكسپىلاتاتسىيىگە قارشى تۇرۇش يولىدا قەتئىي بوشاشماي كۈرەش قىلدى. شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جيەنچۇ 3 - يىلى (78 - يىلى) بەن چاۋ 10 مىڭ ئەسكەرگە قوماندانلىق قىلىپ، شىمالىي ھۇنلارنى قۇم تاش قەلئەسىدە مەغلۇب قىلىپ، تەڭرىتاغ بويىدىكى شەھەر دۆلەتلىرىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشكەنىدى. تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۈەن 22 - يىلى (648 - يىلى) قۇرۇمتاغ ئۇلكىسى ھەربىي يۇرۇش باشبۇغى ئاشناشىر بۇيرۇقتا بىنائەن كۈسەن پادىشاھىنى بويسۇندۇردى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 23 - يىلى (1758 - يىلى)، توپىلاڭ كۆتۈرگەن كىچىك خوجا — خوجا جاھان ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئونسۇغا قېچىپ كەلگەندە، ھەر مىللەت خەلقى شەھەر دەرۋازىسىنى ئېتىۋېلىپ، ئۇلارنى كىرگۈزمىدى. خوجا جاھان غەزەپلىنىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلغاندا، شەھەردىكى خەلقىنىڭ قەھرىمانلارچە قارشىلىق كۆرسىتىشىگە ئۇچراپ، پەرىشان ھالدا قېچىپ كەتتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 6 - يىلى (1826 - يىلى) ئونسۇ بازىرى جاھانگىر غوجا توپىلىڭىنى تىنچىتىشنىڭ قوماندانلىق مەركىزىگە ئايلاندى. گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسىدىكى خەلق چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا پائال ماسلىشىپ، ياقۇبېگ تاجاۋۇزچى قوشۇنىنى قوغلاپ چىقاردى. مىنگۇنىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 3 ۋىلايەت ئىنقىلابى ئارمىيىسى ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلغاندا، ئونسۇ خەلقى ئۇلارغا كۆچلۈك مەدەت بەردى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە، جۇڭگو كومپارتىيىسى كومۇنىست چېكى جيۇكې بىلەن چيەن پىڭنى ئونسۇدا ئىشلەشكە ئەۋەتتى، ئۇلار ئونسۇدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى تارقاتتى، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا يارەم بەردى، ئاممىغا ياخشى ئىش قىلىپ بەردى.

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرى تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى جاكارلىدى، 2 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتىمۇ ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى جاكارلىدى. 11 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 5 - شى 14 - تۇمەن ناھىيە بازىرىغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. 12 - ئايدا مەركۇر تۇمەنلىك خەلق ترانسپورت بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى جاڭ جيەنچى قاتارلىق 12 كادىر - جەڭچى تەشۋىقات ئەترىتى بولۇپ تەشكىللىنىپ، ئونسۇ ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ خىزمەتلەرنى قانات يايدۇردى. گومىنداڭ ناھىيىلىك ھۆكۈمىتى ئورگىنىنى ئۆتكۈزۈۋالدى ھەمدە ھەر مىللەت - ھەر

ساھە زاتلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، مەسلىھەتلىشىپ، خەلق ھاكىمىيىتىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆردى. 1950 - يىل 3 - ئاينىڭ بېشىدا ج ك پ ئونىۋ ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى. 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئونىۋ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ تارىخىدا يېڭى مەھىپە ئېچىلدى.

(3)

ئونىۋ ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۈڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا، جاسارەت بىلەن ئىشلەپ، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىپ، بۇرۇنقى قالاق قىياپىتىنى تېز ئۆزگەرتتى. 41 يىلدىن بۇيان، ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ۋە تۇرلۇك ئىشلىرىدا مىسلىسىز تەرەققىياتلار بارلىققا كەلدى. ئونىۋ ناھىيىسىدە ئاسمان - زېمىن ئۆزگىرىش بولدى. ئونىۋ ناھىيىسى 41 يىل قەتئىي بوشاشماي سۇ ئىنشائاتى بىلەن شۇغۇللىنىش ئارقىلىق، سۇ باشلاش ئىقتىدارى 102 سېكۇنت/كۇب مېتىر كېلىدىغان 11 سۇ باشلاش تۈمىسى ياسىدى، 2706 كىلومېتىر غول ئۆستەڭ، تارماق ئۆستەڭ، ئوق ئېرىق ۋە يان ئېرىق قاتارلىق 4 دەرىجىلىك ئېرىق - ئۆستەڭ، 588 كىلومېتىر زەيكەش چاپتى. 1 مىليون 600 مىڭ كۇب مېتىر سۇ سىغدۇرغان كىچىك سۇ ئامبىرىدىن بىرنى ياسىدى. يول، ئورمان بەلۋېغى، ئۆستەڭ ۋە ئىنشائاتلار يۈزۈشلەشتۇرۇلگەن مۇنتىزم سالا ئېتىزدىن 346 مىڭ مو بەرپا قىلدى، نەتىجىدە ھەم سۇغىرىش، ھەم سۇ چىقىرۋېتىش ئىقتىدارىغا ئىگە سۇغىرىش سىستېمىسى شەكىللەندى. كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن 15 ى قۇرۇلدى. ئۇلارنىڭ ئومۇمىي گېنېراتور سىغىمى 5105 كىلوۋات بولۇپ، ناھىيە بويىچە 93% دېھقان ئائىلىسى توك بىلەن تەمىنلەندى. يۇ ناھىيە 1989 - يىلى مەملىكەت بويىچە سۇچىلىق قۇرۇلۇشىدىكى ئىلغار ناھىيە دېگەن نامغا، 1990 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق بېزا سۇچىلىق قۇرۇلۇشى «تەڭرىتاغ لوڭقىسى» مۇسابىقىسىدە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنىنى ئاساس قىلغان دېھقانچىلىق رايونىدىكى بوستان ئورمانچىلىقى ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى. ناھىيە بويىچە 147 مىڭ 100 مو يەردە سۇنئىي ئورمان بەرپا قىلىندى، ئونىڭ ئومۇمىي ياغاچ زاپىسى 349 مىڭ 700 كۇب مېتىرغا يېتىدۇ، ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنى ئورمانلاشتۇرۇش ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن پايدىلىق شارائىت يارىتىلدى.

41 يىلدىن بۇيانقى ئېچىش — قۇرۇش ئارقىلىق، ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 474 مىڭ 800 مودىن 561 مىڭ 500 موغا يەتتى. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 17 مىڭ 591 تونىدىن 99 مىڭ 280 تونىغا يېتىپ، 4.64 ھەسسە ئاشتى؛ مو بېشى ھوسۇلى 63.5 كىلوگرامدىن 248.4 كىلوگرامغا يېتىپ، 3.91 ھەسسە ئاشتى. ئومۇمىي پاختا (ساپ پاختا) 45 تونىدىن 3420 تونىغا يېتىپ، 75 ھەسسە ئاشتى؛ مو بېشى ھوسۇلى 6.3 كىلوگرامدىن 59.5 كىلوگرامغا يېتىپ، 8.44 ھەسسە ئاشتى. ئومۇمىي ياغلىق دان 421 تونىدىن 2573 تونىغا يېتىپ، 5.11 ھەسسە ئاشتى؛ مو بېشى ھوسۇلى 19.25 كىلوگرامدىن 81.90 كىلوگرامغا يېتىپ، 3.25 ھەسسە ئاشتى. قولدا قالغان ھەرخىل چارۋا 211 مىڭ تۇياقتىن 514 مىڭ تۇياقا يېتىپ، 1.43 ھەسسە ئاشتى. ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 518 گە، كىچىك تراكتور 878 گە، ھەرخىل ئېنېرگىيە ماشىنىسى 1092 گە يەتتى.

ئونىۋ ناھىيىسى ئۆز يېرىنىڭ بايلىقىنى ئاساس قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئۈستۈنلۈكىنى پائال جارى قىلدۇرۇپ، تاغدىن پايدىلىنىپ زاۋۇت - كان قۇرۇش، سۇدىن پايدىلىنىپ توك ھاسىل قىلىش، شەھەردىن پايدىلىنىپ يېنىك سانائەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىن پايدىلىنىپ يېنىك سانائەت خام ئەشيالىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىقلارنى چىڭ تۇردى. سانائەت يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ،

كىچىكلىكتىن چوڭىيىپ، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى خام ئەشيا قىلغان، پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلغان، ئېنېرگىيە سانائىتىنى باشلامچى قىلغان، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، ئىلمە توقۇلما، كېيىم - كېچەكنى مۇھىم نۇقتا قىلغان كىچىك تىپتىكى سانائەت قۇرۇلمىسى پەيدىنپەي شەكىللەندى. سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 216 مىلىئارد 800 يۈەندىن 23 مىلىيون 452 مىلىئارد يۈەنگە يېتىپ، 107.17 ھەسسە ئاشتى. پۈتۈن زاۋۇتى، 10 مىلىئارد تونناسلىق ۋاكۇئوملۇق توز زاۋۇتى، 10 مىلىئارد تونناسلىق شال ئاقلاش زاۋۇتى قاتارلىق بىر تۈركۈم نۇقتىلىق تۈرلەر ئارقا - ئارقىدىن پۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 110 خىل سانائەت مەھسۇلاتى پارتىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە چاكاندا ئىشقارى، پۈتۈن ئاقسۇ ئۈلايىتى بويىچە بوشلۇقنى تولدۇردى. ئىشلەپچىقىرىلغان شوخلا قېقى ئاپتونوم رايون بويىچە بوشلۇقنى تولدۇردى ۋە 1990 - يىلى يېڭىك سانائەت مىنىستىرلىكى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تاۋار كۆرگەزمىسىدە مىس مېدالغا، 11 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىدا ياخشى باھاغا ئېرىشتى. قاتناش - ترانسپورت ئىشلىرىمۇ تېز راۋاجلاندى، تەرەپ - تەرەپكە تۇتاشقان قاتناش - ترانسپورت تورى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. 226 كىلومېتىر ئۆزۈنلۇقتا 9 ناھىيە - يېزا تاشيولى، 207 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا 9 مەخسۇس تاشيول، 1666 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى 356 يېزا - كەنت يولى بارلىققا كەلدى. ھەر خىل ئاپتوموبىل 319 غا يەتتى. ناھىيىلىك ترانسپورت شىركىتىنىڭ يوللىق مال توشۇش ئوبوروت مىقدارى 7 مىليون 40 مىلىئارد توننا/كىلومېتىرغا، يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 18 مىليون 100 مىلىئارد ئادەم/كىلومېتىرغا يەتتى.

ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئۇزلۇكسىز راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى كۆرۈنەرلىك ئۆستى. بازار - يېزىلاردا شەخسلەر ئامانەت قويغان پۇل 1956 - يىلدىكى 604 مىلىئارد يۈەندىن 1990 - يىلى 47 مىليون 594 مىلىئارد 700 يۈەنگە يېتىپ، 77.79 ھەسسە ئاشتى. ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 1965 - يىلدىكى 5 مىليون 87 مىلىئارد يۈەندىن 1990 - يىلى 58 مىليون 80 مىلىئارد يۈەنگە يېتىپ، 10.41 ھەسسە ئاشتى. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يوللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 1955 - يىلدىكى 409.56 يۈەندىن 1990 - يىلى 1889.84 يۈەنگە يېتىپ، 3.61 ھەسسە ئاشتى؛ يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 1961 - يىلدىكى 48 يۈەندىن 1990 - يىلى 546 يۈەنگە يېتىپ، 10.37 ھەسسە ئاشتى.

ئونسۇ ناھىيىسى ناھىيىنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق گۈللەندۈرۈشنى ئىستراتېگىيىلىك تەدبىر قىلىشتا چىڭ تۇردى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى مەركەز قىلغان پەن - تېخنىكا تورى شەكىللەندى. 1990 - يىلى ھەرخىل كەسپىي تېخنىكا خادىملىرىدىن 3241 ى تەكلىپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي ئۇنۋانى بارلار 24، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۋانى بارلار 355. 1986 — 1990 - يىلغىچە 33 پەن تەتقىقات تۈرى ئورۇندالدى. 1978 — 1990 - يىلغىچە 30 تۈر ئىلايەت، ئاپتونوم رايون بويىچە پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتلىنىپ ئېرىشتى. ماتارىپ ئىشلىرى تېز راۋاجلاندى. 1949 - يىلى 12 باشلانغۇچ مەكتەپ، 47 سىنىپ، 1596 ئوقۇغۇچى بولغان بولسا، 1990 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپ 143 كە يېتىپ، 10.91 ھەسسە، سىنىپ 881 گە يېتىپ، 17.74 ھەسسە، ئوقۇغۇچى 22 مىڭ 215 كە يېتىپ، 12.92 ھەسسە ئاشتى. 1956 - يىلدىن بۇرۇن ئونسۇ ناھىيىسىدە ئوتتۇرا مەكتەپ يوق ئىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 22 گە، سىنىپ 182 گە، ئوقۇغۇچى 6570 كە يەتتى. ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىدىن بىرى، كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن بىرى قۇرۇلدى. 1986 - يىلى ئادەتتىكى ماتارىپ بويىچە «تۆت نىسبەت» (ئوقۇش يېشىغا توشقان بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى، تۇراقلىشىش نىسبىتى، مەكتەپ پۈتتۈرۈش نىسبىتى، 12 - 15 ياشلىق ئۆسمۈر - بالىلارنىڭ ئومۇملىشىش نىسبىتى) ۋە چوڭلار ماتارىپى بويىچە «ئىككى نىسبەت» (16 - 30 ياشقىچە بولغان ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ ساۋاتلىق بولۇش نىسبىتى، 16 — 40 ياشقىچە بولغان ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار ئارىسىدىكى ساۋاتلىقلار نىسبىتى) ئاپتونوم رايون بەلگىلىگەن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۆلچىمىگە

يەتتى ھەمدە لايافەت گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشتى. سەھىيە سېپىدە كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتى كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. ئاممىغا زىيان يەتكۈزىدىغان كۆپ پەيدا بولىدىغان كېسەللىكلەر، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ئۇنۇملۇك تىزگىنلەندى، خەلق ئاممىسىنىڭ سالامەتلىك سەۋىيىسى ناھايىتى زور دەرىجىدە ئۆستى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە دوختۇرخانا، شىپاخانا، سەھىيە پونكىتى 37 گە، تېببىي داۋالاش نۇقتىسى 115 كە، كېسەل كارىۋىتى 322 گە يەتتى. ئونىۋ ناھىيىسىدە نوپۇسنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى ئىزچىل تۆۋەن دۆلەت بەلگىلىگەن كۆرسەتكۈچ ئىچىدە تىزگىنلەندى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدە پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش ئىشى ياخشى باشلاندى. 1985 - يىلى بۇ ناھىيە مەملىكەت بويىچە پىلانلىق تۇغۇتتا ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى. ناھىيە بويىچە بازار - يېزا مەدەنىيەت - تەنتەربىيە تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى. 1990 - يىلى يېزا، مەيدان - كىنوخانىسى (ئىترىتى) 30 غا، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پونكىتى 17 گە، رادىئو ئۇزىلى 21 گە، مەدەنىيەت ئۆيى 176 گە، ناھىيىلىك كۈتۈپخانا ۋە يېزا - مەيدان مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پونكىتىدا ساقلانغان كىتاب 80 مىڭ 180 پارچىگە يەتتى. ناھىيە بويىچە 80% تىن ئارتۇق دېھقان ئائىلىسىگە رادىئو كانىيى ئورنىتىلدى. ناھىيە بويىچە تېلېۋىزىيىنىڭ ئاھالىنى قاپلاش نىسبىتى 80% كە يەتتى. مىللىي - ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە، مەكتەپ تەنتەربىيىسى، دېھقان - چارۋىچىلار تەنتەربىيىسى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى، ياشانغانلار تەنتەربىيىسى جۈش ئۇرۇپ راۋاجلاندى. ناھىيە بويىچە ھەر يىلى تەشكىللىنىڭ ئۆتكۈزۈلگەن توپ تۇرلىرى، شاھمات تۇرلىرى مۇسابىقىلىرى ۋە ئىستىخىيىلىك ئۆتكۈزۈلگەن ئاممىۋى بەيگە، ئوغلاق تارتىشىش، چېلىشىش قاتارلىق تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى 1000 قېتىمدىن ئاشتى، ئۇنى كۆرگۈچىلەر 200 نەچچە مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى؛ تەنتەربىيە چېنىقىشىغا دائىم قاتنىشىدىغانلار ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 51.7% نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەيدانى 189 غا، تىكتاك توپ ئۆيى 49 غا، بېينىك ئاتلېتىكا مەيدانى 13 كە، پۈتبول مەيدانى 21 گە يەتتى، ھەرخىل تەنھەرىكەت كومانداسى 200 دىن ئېشىپ كەتتى. بۇ ناھىيە 1986 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دەپ، 1988 - يىلى مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دەپ نام ئالدى.

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ساياھەت بايلىقى مول. ناھىيە تەۋەسىدە مەشھۇر تۆمۇر چوققا تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى ۋە قارا يۇلغۇن خارابىلىكى، بوزداۋ قىياتاش رەسىملىرى، قەدىمكى قەبرىستانلىق، توغراقدەڭ تاش غارى قاتارلىق قەدىمكى مىللەت، دىن، مەدەنىيەت - سەنئەت ئىزلىرى بار. يەنە قورغاندىن باشلىنىپ، مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ، ئىلى موڭغۇلكۆرە ناھىيىسىگە بارىدىغان بىر خەتەرلىك ساياھەت لىنىيىسى بار، ئۇ ساياھەتچىلەرنى ھەيۋەتلىك مۇز چوققىلارنىڭ ئۆزىگە خاس مەنزىرىلىرى بىلەن تونۇشتۇرىدۇ.

ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدا سوتسىيالىستىك مەدەنىيەتنى قۇرۇلۇشىنى چۈرىدىگەن ھالدا، مىللەتلەر سىياسىتى تەربىيىسى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇلدى، خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالمايدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالمايدۇ دەيدىغان «ئىككىدىن ئايرىلالماسلىق» ئىدىيىسى كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تېخىمۇ كۈچەيدى. 1990 - يىل 11 - ئايدا ئاقسۇ ۋىلايىتى بۇ ناھىيىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ناھىيە» دەپ نام بەردى.

(4)

تارىخقا نەزەر سالساق، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادى ئىنتايىن قالاق ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىقتىساد تېز راۋاجلاندى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىسلاھات قەدىمى

تېزلىتىلدى. ئىقتىسادىي تەرەققىيات ۋە خەلق تۇرمۇشى يېڭى بىر بالداقا كۆتۈرۈلدى. لېكىن ئونىۇ ناھىيىسى دۇنيانىڭ ئىقتىسادى تەرەققي قىلغان رايونلىرىدىن ۋە مەملىكەتنىڭ تەرەققي قىلغان دېگىز بويى رايونلىرىدىن بىرقەدەر يىراق بولغانلىقى، ترانسپورت لىنىيىسى ئۇزۇن، قاتناش نىسبەتەن قولايسىز بولغانلىقى، مەدەنىيەت تازا راۋاج تاپمىغانلىقى، خادىملارنىڭ ساپاسى ئانچە يۇقىرى بولمىغانلىقى، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرى يەنىلا نىسبەتەن ئارقىدا قالغانلىقى ئۈچۈن، ناھىيە تەۋەسىدىكى بايلىق ئۈستۈنلۈكىنى ئىقتىسادىي ئۈستۈنلۈككە ئايلاندۇرۇش قىيىن بولۇۋاتىدۇ، شۇ سەۋەبتىن مالىيە قىيىنچىلىقى كېلىپ چىقىۋاتىدۇ. بۇ تۈرلۈك ئىشلارنىڭ تەرەققياتىنى چەكلەپ تۇرۇۋاتىدۇ. بۇنداق ھالەتنى ئۆزگەرتىپ، ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادى ۋە تۈرلۈك ئىشلىرىنى يەنە يېڭى بىر بالداقا كۆتۈرۈش ئۈچۈن، مەملىكەت بويىچە ئىلغار تېخنىكىلىق خادىملارغا ئەھمىيەت بېرىپ، سىرتتىن كىرگۈزۈش - ئىچكى جەھەتتە بىرلىشىشنى كۈچەيتىپ، بېكىنمە ھالەتتىكى ئىگىلىك ئەندىزىسىدىن ئۆزۈل - كېسىل قۇتۇلۇپ، بازار ئىگىلىكىگە ئۆتۈشنى تېزلىتىش زۆرۈر. يول ئېچىپ ئىلگىرىلەش روھىغا باي ئونىۇ ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى داۋاملىق تۇرغە ئۆزىنىڭ ئەمگەكچانلىقى ۋە ئەقىل - پاراسىتى ئارقىلىق ئارتۇقچىلىقلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، يېتەرسىزلىكلىرىنى تۈگىتىپ، جاسارەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ، ئاۋات، گۈللەنگەن، مەدەنىي، باي يېڭى ئونىۇ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن تىرىشىدۇ!

چوڭ ئىشلار

چوڭ ئىشلار

(مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 174 — 1990 - يىلغىچە)

ئىككى خەن سۇلالىسى دەۋرى

خەن ۋېندى (خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋېندى) زامانىسىنىڭ 6 - يىلى (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 174 - يىلى)

ھۇنلار توخرىلارنى تارمار قىلىپ، كرورەن، ئۇيسۇن، ئوغۇزلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى 26 بەگلىكنى تىنچىتتى، ئونسۇ ۋە قۇم بەگلىكلىرى ھۇنلارنىڭ تەسىر دائىرىسىدە بولدى.

خەن سۇلالىسىنىڭ يۈەندىڭ 2 - يىلى (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 115 - يىلى)

خەن ۋۇدى (خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋۇدى) جاڭ چيەننى ئۇيسۇن ئېلى ۋە ئونىڭ ئەتراپىدىكى بەگلىكلەرگە ئەلچىلىككە ئەۋەتتى، ئونسۇ قاتارلىق جايلارنىڭ خەن سۇلالىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ياخشىلاندى.

خەن سۇلالىسىنىڭ تەيچۇ 4 - يىلى (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 101 - يىلى)

خەن سۇلالىسىنىڭ سۇتىرىشانادىكى سانغۇنى لى گۇاڭلى بۇگۇر، كۇسەن، ئونسۇلاردىن ئۇتۇپ، پەرغانىنى مەغلۇب قىلىپ قايتتى، يول بويىدىكى بەگلىكلەر پەرزەنتلىرىنى ئونىڭ بىلەن بىللە خەن ئوردىسىغا بېرىپ تارتۇق تاپشۇرۇشقا ئەۋەتتى.

خەن سۇلالىسىنىڭ جېڭخې 1 - يىلى (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 92 - يىلى)

ھۇنلارنىڭ غەربتىكى باتىسقانى چاكارلار كاھىبگى تەسىس قىلىپ، غەربىي يۇرتتىكى شەھەر دۆلەتلىرىنى باشقۇردى.

خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 60 - يىلى)

باتىسقان شانشاد تەڭرىقۇت ئادەملىرىنى باشلاپ بېرىپ خەن سۇلالىسىگە بەيئەت قىلدى. خەن سۇلالىسى

ئۇرلى قەلئەسىدە غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلدى، ئونىۋ بىلەن قۇم خەن سۇلالىسىنىڭ زېمىن دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى.

خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنجاۋ 3 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 36 - يىلى)

غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگى گەن يەنشۇ قوشۇن باشلاپ ئونىۋدىن يولغا چىقىپ، شىمالىي يول ئارقىلىق كانجۇتقا بېرىپ، ھۇنلارنىڭ قۇتتۇش تەخرىقوتىنىڭ توپىلىڭىنى تىنچلاندۇردى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنشى 3 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 30 - يىلى)

قورۇقچىبەگ لىيەن باۋ چېرىكچىبەگنى بوزىيەر ئۆزلەشتۇرۇش ئۈچۈن قۇمغا ئەۋەتتى.

ۋاڭ ماڭ زامانىسىنىڭ تىيەنفېڭ 3 - يىلى (16 - يىلى)

ۋاڭ ماڭ زامانىسىدا قۇم بېگى چېن ئونىۋ بېگىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ بەگلىكىنى ئۆزىنىڭ زېمىنىگە قوشۇۋالدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنۇۋ 5 - يىلى (29 - يىلى)

خېشىنىڭ ئۇلۇغ سانغۇنى دۇرۇڭ خەن سۇلالىسى نامىدىن ساكارائۇل بېگى كاڭنى غەربىي يۇرتنىڭ باش كاھىبگى قىلىپ تىكلىدى، ئونىۋ بىلەن قۇم ئونىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنۇۋ 22 - يىلى (46 - يىلى)

قىشتا ساكارائۇل بېگى شان كۈسەن بېگىنى ئۆلتۈرۈپ، كۈسەن، قۇم، ئونىۋ قاتارلىق جايلارنى ئۆز زېمىنىگە قوشۇۋالدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈڭچىڭ 18 - يىلى (75 - يىلى)

قۇم كۈسەنگە ئەل بولدى. بۇ ۋاقىتتا بەن چاۋ سۇلىدا قوشۇن تۈرغۈزۈۋاتاتتى، قۇم كۈسەنگە ياردەم بېرىپ، بەن چاۋغا ھۇجۇم قىلىشتا بىر نەچچە قېتىم ئەسكەر ئەۋەتتى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنچۇ 3 - يىلى (78 - يىلى)

بەن چاۋ سۇلى، كانجۇت، ئۇدۇن، كېما ئەسكەرلىرىدىن 10 مىڭ ئادەمنى ئاتلاندۇرۇپ، قۇم تاش قەلئەسىنى ئىشغال قىلدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جاڭخي 1 - يىلى (87 - يىلى)

بەن چاۋ ئۇدۇن بەگلىكىنىڭ 25 مىڭ ئەسكىرىنى ئاتلاندۇرۇپ، ساكارائۇلغا ھۇجۇم قىلدى. كۇسەن بېگى سولغانات سانغۇننى ئونسۇ، قۇم، ئۇچىنىڭ 50 مىڭ ئەسكىرىنى ئاتلاندۇرۇپ، ساكارائۇلنى قوتقۇزۇشقا ئەۋەتتى. بەن چاۋ ساكارائۇلنى مەغلۇپ قىلدى، كۇسەن، ئونسۇ، قۇم، ئۇچ ئەسكەرلىرى تارقىلىپ كەتتى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭيۈەن 3 - يىلى (91 - يىلى)

12 - ئايدا ئونسۇ، قۇم قاتارلىق بەگلىكلەر بەن چاۋغا تەسلىم بولۇپ، خەن سۇلالىسىگە ئىتائەت قىلدى. شۇ ئايدا خەن سۇلالىسى كۇسەننىڭ داۋانقۇم قەلئەسىدە غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنى قايتا تەسىس قىلدى، بەن چاۋ قورۇقچىبەگ بولدى. ئونسۇ بىلەن قۇم ئونىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يەنيىڭ 1 - يىلى (106 - يىلى)

9 - ئايدا كۇسەن ئەمەلدارلىرى ئۆزىنىڭ بېگىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئونسۇ، قۇملار بىلەن بىللە توپىلاڭ كۆتۈردى، نەچچە 10 مىڭ ئەسكەرنى ئاتلاندۇرۇپ، كۇسەن قەلئەسىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلدى، غەربىي يۇرتنىڭ ئورۇنباسار چېرىكچىسى لياڭ چېن ئەسكەر چىقىرىپ توپىلاڭنى تىنچىتتى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭچۇ 1 - يىلى (107 - يىلى)

6 - ئايدا خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، قورۇقچىبەگ ۋە بوزىەر ئاچقۇچى ئەمەلدار - ئەسكەرلەرنى قايتۇرۇپ كەتتى، غەربىي يۇرتتا شىمالىي ھۇنلار يېڭىۋاشتىن ھۆكۈمرانلىق قىلدى، قۇم بىلەن ئونسۇ ئونىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يەنگۇاڭ 3 - يىلى (124 - يىلى)

غەربىي يۇرت دورغايى بەن يۈڭ پىشامشان، كۇسەن، ئونسۇ، قۇم ئەسكەرلىرىنى ئاتلاندۇرۇپ، ئالدى قاڭقىل ئوردىسىغا ھۇجۇم قىلىپ، ھۇنلارنىڭ پادىشاھى ئىلنى يېخي جىلغىسىدىن قوغلاپ چىقاردى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭجيەن 2 - يىلى (127 - يىلى)

خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرتقا دورغاب قويۇپ، جايلارنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇردى، ئونسۇ بىلەن قۇم ئونىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

ۋېي، جىن سۇلالىلىرى ۋە جەنۇبىي - شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرى

ۋېي سۇلالىسىنىڭ خۇاڭچۇ 3 - يىلى (222 - يىلى)

2 - ئايدا قوم بىلەن ئونسۇ كۇسەننىڭ كەينىدىن ۋېي سۇلالىسىگە بەيئەت قىلدى ۋە ۋېي سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرت چېرىكچى بېگىگە تەۋە بولدى.

جىن سۇلالىسىنىڭ يۇڭنىڭ 1 - يىلى (301 - يىلى)

غەربىي يۇرت دورغىلىق بىلەن چېرىكچى بېگى لياڭجۇ ئايمىقىنىڭ بېگى جاڭ گۇيگە تەۋە بولدى، قوم بىلەن ئونسۇ ئونىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

جىن سۇلالىسىنىڭ جيەنشىڭ 2 - يىلى (314 - يىلى)

10 - ئايدا جىن سۇلالىسىنىڭ خانى شىدى جاڭ شىنى لياڭجۇ ئايمىقىنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى تەمتەكلىك تۇتۇق قىلىپ تەينىلىدى، ئۇ غەربىي يۇرتتىكى بەگلىكلەرنى بىر تۇتاش ئىدارە قىلدى.

جىن سۇلالىسىنىڭ خانى چېڭدى زامانىسىنىڭ شيەنكاڭ 1 - يىلى (335 - يىلى)

12 - ئايدا غەربىي يۇرت ئالدىنقى لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ زېمىن دائىرىسىگە كىرگۈزۈلۈپ بولدى، قوم بىلەن ئونسۇ ئونىڭ غەربىي غوز چېرىكچىسى ياڭ شۇەننىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ جيەنيۇەن 6 - يىلى (343 - يىلى)

مەشھۇر بۇددىزم تەرجىمەشۇناسى كوماراجىۋا كۇسەندە تۇغۇلدى، ئۇ ئانىسى بىلەن بىللە ئونسۇ بەگلىكىدە تۇرغاندا، بۇددىزم ئەقىدىلىرىنى شەرھلەشتە نەتىجە قازانغانلىقى ئۈچۈن، ناھايىتى زور ئابرۇي قازاندى، كۇسەن بەگلىكىنىڭ پادىشاھى ئۈزى بىۋاستە ئونسۇغا كېلىپ، كوماراجىۋانى ئانىسى بىلەن بىللە ئۆزىنىڭ بەگلىكىگە قايتۇرۇپ كەتتى.

ئالدىنقى جىن پادىشاھلىقىنىڭ جيەنيۇەن 15 - يىلى (379 - يىلى)

بۇددىزم ئالىمى شاكرا تاۋان قاتارلىق كىشىلەر «بىكشۇنىنىڭ پەرھىز قائىدىلىرى»نى تەرجىمە قىلىپ چىقتى، «ئۇچ يۈرۈش كىتاب ھەققىدە خاتىرە»گە «بىكشۇنىنىڭ پەرھىز قائىدىلىرىنىڭ بارلىققا كېلىش جەريانىغا مۇقەددىمە» كىرگۈزۈلدى، ئۇنىڭدا ئونسۇ بېگى ساڭرامى بىلەن 70 راھىبنىڭ ئەھۋالى بايان قىلىنىدى.

ئالدىنقى چىن پادىشاھلىقىنىڭ جىيەنيۈەن 20 - يىلى (384 - يىلى)

7 - ئايدا ئالدىنقى چىن پادىشاھلىقىدىن لۈگۈاڭ لەشكەر تارتىپ بېرىپ كۈسەننىڭ ئوردا شەھىرىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلدى، ئۇنىۋ، ئۇچ بەگلىكلىرى ياردەمگە ئەسكەر ئەۋەتتى، بۇ ئەسكەرلەر لۈگۈاڭ تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىندى، كۈسەن شەھىرى ئىشغال قىلىندى. كۈسەن، ئۇنىۋ قاتارلىق 30 نەچچە شەھەر بەگلىكى ئالدىنقى چىن پادىشاھلىقىغا ئىتائەت قىلدى ۋە غەربىي يۈرت چېرىكچىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

كەيىنكى لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ لىڭجيا 5 - يىلى (393 - يىلى)

7 - ئايدا كەيىنكى لياڭ پادىشاھى لۈگۈاڭ ئوغلى لۈفۇنى غەربىي تىنچلاندۇرغۇچى تەمتەكلىك سانغۇن، غەربىي يۈرتنىڭ باش قورۇقچىبېگى قىلدى، ئۇنىۋ بىلەن قوم كەيىنكى لياڭ پادىشاھلىقىغا تەۋە بولدى.

غەربىي لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ جيەنچۈ 5 - يىلى (409 - يىلى)

غەربىي لياڭ پادىشاھى لى سۈك ئەنشى سانغۇنى، قۇجۇ بېگى دېگەن مەرتىۋىگە ئېرىشتى، ئۇنىۋ بىلەن قوم ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

جىن سۇلالىسىنىڭ يىشى 10 - يىلى (414 - يىلى)

جورجانلار خاقانى داتان تەختكە ۋارىسلىق قىلدى ۋە مۇقان خوجىغاي خاقان دەپ ئاتالدى، ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىق دائىرىسى كىنگىتتىن كۈسەن، قۇملارغىچە كېڭەيدى.

شىمالىي لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ لىشى 11 - يىلى (422 - يىلى)

شىمالىي لياڭ پادىشاھلىقىنىڭ پادىشاھى چۈجى مونسۇن غەربىي لياڭ پادىشاھلىقىنى يوقاتتى، غەربىي يۈرتتىكى 36 بەگلىك قۇللۇق قىلىپ تارتۇق تاپشۇردى، قوم ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

ۋېي سۇلالىسىنىڭ تەيىيەن 4 - يىلى (438 - يىلى)

ۋېي سۇلالىسى جۇرجانلارغا قارشى يۈرۈش قىلىپ، نەتىجىسىز قايتىپ كەلدى. جۇرجان خاقانى غەربىي يۈرتتىكى بەگلىكلەرگە پەرمان چۈشۈرۈپ، ئۇلارغا ۋېي سۇلالىسى ئالچىلىرىنى رەت قىلمىشنى بويرۇدى، قوم بىلەن ئۇنىۋ جۇرجانلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ تەيپىڭ جىڭجۈن 9 - يىلى (448 - يىلى)

12 - ئايدا ۋېي سۇلالىسى كۈسەنگە ھۇجۇم قىلدى، قوم بىلەن ئۇنىۋ ۋېي ئوردىسىغا سوۋغا تەقدىم قىلدى.

ۋېي سۇلالىسىنىڭ خانى شۇەنۇۋ زامانىسىنىڭ جەڭشى 4 - يىلى (507 - يىلى)

10 - ئايدا ئېفتالىتلار ئەلچى ئەۋەتىپ ئوردىغا سوۋغا تەقدىم قىلدى، بۇ ۋاقىتتا ئېفتالىتلار تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىنى تىزگىنلەپ بولغانىدى، ئونىۋ بىلەن قوم ئونىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

جۇ سۇلالىسىنىڭ تەيەنخې 2 - يىلى (567 - يىلى)

تۈركلەر بىلەن پارسلار بىرلىشىپ ئېفتالىتلارنى يوقاتتى، ئونىۋ بىلەن قوم تۈركلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

سۇي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرى

سۇي سۇلالىسىنىڭ رېنشۇ 3 - يىلى (603 - يىلى)

9 تېلىلار سۇي سۇلالىسى قوشۇنى بىلەن بىرلىشىپ، غەربىي تۈركلەرنىڭ تاردۇش خاقانىغا ھۇجۇم قىلدى. تاردۇش خاقان پايدىسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى، ئونىڭ نەۋرىسى نىلى خاقان تاردۇش خاقانلىقىنى ئۆزىگە قوشۇلۇشىنى رەت قىلدى ۋە غەربىي يۇرتنى پۈتۈنلەي كونترول قىلدى، قوم بىلەن ئونىۋ نىلى خاقانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

سۇي سۇلالىسىنىڭ دايې 6 - يىلى (610 - يىلى)

سۇي سۇلالىسى شېمىر خاقانى غەربىي تۈركلەرنىڭ چوڭ خاقانى قىلىپ تەينىلىدى ۋە ئۇنى لەشكەر تارتىپ بېرىپ نىلى خاقانلىقىنى ئوغلى نىزۇك قاراخاقانغا ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇدى. ياندۇرقى يىلى شېمىرخاقان نىزۇك قارا خاقانىنى مەغلۇپ قىلىپ، غەربىي تۈركلەرنى بىرلىككە كەلتۈردى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 4 - يىلى (630 - يىلى)

تاڭ شۇەنزاڭ نوم ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن ھىندىستانغا بېرىش سەپىرىدە ئونىۋ تەۋەسىدىن ئۆتتى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 21 - يىلى (647 - يىلى)

12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى (648 - يىل 1 - ئاينىڭ 26 - كۈنى) تاڭ ئوردىسى ئاشنا شىرنى كۈنشەن يۇنلىشى ھەربىي يۇرۇش باش بۇغى قىلىپ تەينىلىدى، ئۇ ئەنشى قورۇقچىبېگى گوشياۋگې قاتارلىقلارغا باشچىلىق قىلىپ، 13 تېلى قەبىلىسىنىڭ 100 مىڭدىن ئارتۇق ئادىمىگە قوماندانلىق قىلىپ، كۈسەننىڭ ئوردا شەھىرىگە بېسىپ كىردى. كۈسەن پادىشاھى خارىبۇشىبى غەربتىكى بارقۇئان شەھىرىگە قېچىپ كەتتى، ئاشناشىر

يەنە بارقۇتان شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنىڭ سانغۇنى جېلىددەن بىلەن پادىشاھى خارېۇشېبنى ئەسىر ئالدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنچىڭ 3 - يىلى (658 - يىلى)

5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى تاڭ ئوردىسى قۇم ئايمىقى بىلەن ئونسۇ ئايمىقىنى تەسىس قىلدى، بۇ ئايماقلار كۈسەن تۈتۈق مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنخېڭ 1 - يىلى (670 - يىلى)

4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى تۆبۈت قوشۇنى بارقۇتان شەھىرىنى ئىشغال قىلدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ شاڭيۈەن يىللىرى (674 — 676 - يىللار)

كۈسەن قاتارلىق 4 قورغان قايتا تەسىس قىلىندى. ئونسۇ بىلەن قۇم كۈسەنگە تەۋە بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ يىڭېڭ 3 - يىلى (678 - يىلى)

تۆبۈتلەر غەربتە كۈسەن قاتارلىق 4 قۇرغانىنى ئىگىلىۋالدى، ئونسۇ بىلەن قۇم ئۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ تيائۇلۇ 1 - يىلى (679 - يىلى)

كۈسەن، سۇياپ، ئۇدۇن، سۇلىلار 4 قۇرغان قىلىندى، ئونسۇ بىلەن قۇم كۈسەنگە تەۋە بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ يۈڭلۇك 1 - يىلى (680 - يىلى)

تۆبۈتلەر كۈسەن قاتارلىق 4 قۇرغانىنى يەنە ئىشغال قىلىۋالدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ يۈڭچۈن 1 - يىلى (682 - يىلى)

ئەشىنىڭ ئورۇنباسار قورۇقچىبېگى ژاڭ فاڭجى غەربىي يۇرتنى تىنچلاندۇردى، كۈسەن قاتارلىق 4 قۇرغانىنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ چۈيگۈك 1 - يىلى (685 - يىلى)

تۆبۈتلەر كۈسەن قاتارلىق 4 قورغانىنى بېسىۋالدى، ئونسۇ، قۇم قاتارلىق جايلارنى ئىشغال قىلدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ چۈيگۈڭ 2 - يىلى (686 - يىلى)

جىنيا قوشۇنى كۈسەن قاتارلىق 4 قورغاننى ئېلىپ، ئونسۇ، قۇم قاتارلىق جايلارنى قايتۇرۇۋالدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭچاڭ 1 - يىلى (689 - يىلى)

تۇبۇتلەر ئەنشىنىڭ قورۇقچىبېگى يەن ژېنگۈنى ئۆلتۈرۈپ، ئونسۇ قاتارلىق جايلارنى ئىشغال قىلدى.

ۋۇزېتيەن زامانىسىنىڭ چاڭشۇ 1 - يىلى (692 - يىلى)

10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ۋۇۋېي ئۆلكىسىنىڭ ھەربىي يۇرۇش باش بۇغى ۋاڭ شياۋجېي تۇبۇتلەرنى قاتتىق مەغلۇپ قىلىپ، 4 قورغان (كىنگىت، كۈسەن، سۇلى، ئۇدۇن) دىكى 18 ئايماقنى ئەسلىگە كەلتۈردى، قۇم، ئونسۇ ئايماقلىرى قايتىدىن تاڭ سۇلالىسىگە تەۋە بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جىڭلۇڭ 2 - يىلى (708 - يىلى)

11 - ئاينىڭ 2 - كۈنى غەربىي تۈركلەرنىڭ تۈركەش قەبىلىسىنىڭ باشلىقى ساغى بارقۇتان قاتارلىق جايلارغا قوشۇن ئەۋەتىپ، تاڭ سۇلالىسى قوشۇنىنى قاتتىق مەغلۇپ قىلدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ كەييۈەن 5 - يىلى (717 - يىلى)

7 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تۈركەشلەرنىڭ سۇلۇسى ئەرەب ۋە تۇبۇتلەرنى باشلاپ كېلىپ، بارقۇتان، تاشكەنلەرنى قورشۇۋالدى. ئەنشى قورۇقچىبېگى 3 قارلۇق قەبىلىسىنىڭ ئەسكىرىنى ۋە 10 قەبىلە خاقانى ئاشنا شانىنىڭ ئەسكىرىنى ئاتلاندۇرۇپ، ئۇلارغا زەربە بەردى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ كەييۈەن 23 - يىلى (735 - يىلى)

10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى تۈركەش سۇلۇسى ئەنشىدىكى بارقۇتان قەلئەسىنى قورشۇالدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ تيەنباۋ 6 - يىلى (747 - يىلى)

7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى تاڭ سۇلالىسىغا قاراشلىق ئەنشىنىڭ ئورۇنباسار قورۇقچىبېگى گاۋشەنجى 10 مىڭ پىيادە ۋە ئاتلىق ئەسكەرنى باشلاپ گىلگىتقا يۇرۇش قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى بىر قوشۇنغا بارقۇتانىنىڭ بوۋالى شياچۈگۈەن قوماندانلىق قىلدى. 3 يولدىكى تاڭ قوشۇنى قوشۇلۇپ، گىلگىت پادىشاھى بىلەن تۇبۇت مەلىكىسىنى تۇتقۇن قىلىپ قايتتى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ دالى 6 ـ يىلى (771 ـ يىلى)

تاڭ سۇلالىسىنىڭ مەشھۇر راھىبى سۈن ۋۇكۇڭ ئۈدۈندىن ۋېيشۇ قەلئەسى (ھازىرقى ئونسۇ ناھىيىسى تەۋەسىدە) گە يېتىپ بارىدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنيۇەن 5 ـ يىلى (789 ـ يىلى)

ۋېيشۇ قەلئەسى تۈبۈتلەرگە قارام بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ كەيچېك 5 ـ يىلى (840 ـ يىلى)

ئۇيغۇر خانلىقى خاككاسلار تەرىپىدىن ۋەيران قىلىندى، ئۇيغۇرلارنىڭ بىر تارمىقى غەربكە كۆچكەندىن كېيىن، بىر قىسىم ئۇيغۇرلار ئونسۇغا كىردى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خۇيچاڭ 5 ـ يىلى (845 ـ يىلى)

ئەرەبلەرنىڭ خەلىپىسى ۋاشىق ساالمنى 50 كىشى بىلەن ئەلچىلىككە ئەۋەتتى، ئۇلار جۇڭگودىكى سەددىچىن سېپىلىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن كېلىپ، يول ئۈستىدە ئونسۇدىن ئۆتتى، كىشى تۇڭگەندىن كېيىن يەنە ئونسۇ ئارقىلىق ۋەتىنىگە قايتتى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جىڭفۇ 2 ـ يىلى (893 ـ يىلى)

قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ خانى قابىرخان ئوغۇلچاق پايتەختىنى قەشقەرگە كۆچۈردى، ئونسۇ ئۇنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى.

سۇڭ، يۈەن سۇلالىلىرى دەۋرى

سۇڭ سۇلالىسىنىڭ چېەندې 4 ـ يىلى (966 ـ يىلى)

راھىب يىڭلى قاتارلىق 157 كىشى غەربكە بۇددا نومى ئېلىش ئۈچۈن كېتىۋېتىپ ئونسۇدىن ئۆتتى، ئۇ چاغدا بۇ يەر قارلۇقلار ئىلى ئىدى.

سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شىنىڭ 5 — 7 ـ يىلىغىچە (1072 — 1074 ـ يىلىغىچە)

مەھمۇت قەشقەرى «تۈركىي تىللار دىۋانى»نى يېزىپ بولدى، ئۇنىڭدا ئونسۇنىڭ قاراخانىيلار سۇلالىسى

تەۋسىيە ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان.

سۈرۈك سۈلالىسىنىڭ شاۋشىڭ 4 - يىلى (1134 - يىلى)

قاراقىتانلار قەشقەر ئەتراپىنى چارلاشقا ئەسكەر ئەۋەتتى، ئۇنىڭ قاراقىتانلارنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى.

سۈرۈك سۈلالىسىنىڭ جيادىڭ 4 - يىلى (1211 - يىلى)

نايمانلارنىڭ باشلىقى كۈچلۈك قاراقىتانلارنىڭ گۈرخانى چورۇقنى تەختتىن چۈشۈردى، ئۇنىڭ كۈچلۈكنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

سۈرۈك سۈلالىسىنىڭ جيادىڭ 11 - يىلى (1218 - يىلى)

چىڭگىزخان لەشكەر باشلىقى جەبەنى كۈچلۈكنى قوغلاشقا ئەۋەتتى، جەبە تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدا كۈچلۈكنى تۇتۇپ ئۆلتۈردى، ئۇنىڭ موڭغۇل خانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

سۈرۈك سۈلالىسىنىڭ باۋچىڭ 1 - يىلى (1225 - يىلى)

چىڭگىزخان 4 ئوغلىغا سۈيۈرغاللىق بۆلۈپ بەردى، ئۇنىڭ ئۈنىڭ 2 - ئوغلى چاغاتايىنىڭ سۈيۈرغاللىق يېرى ئىچىدە بولدى.

سۈرۈك سۈلالىسىنىڭ جىڭدىڭ 4 - يىلى، يۈەن سۈلالىسىنىڭ جۇڭتۇڭ 4 - يىلى (1263 - يىلى)

4 - ئايدا چاغاتايىنىڭ نەۋرىسى ئارغۇن ئۇنىڭنىڭ جەنۇبىدىكى قۇمباشتا ئەلبۇقا بىلەن جەڭ قىلدى، ئارغۇل جەڭدە مەغلۇپ بولۇپ سەمەرقەنتكە چېكىندى.

سۈرۈك سۈلالىسىنىڭ شيەنچۇن 2 - يىلى (1266 - يىلى)

ئوگدايىنىڭ نەۋرىسى قايدۇ موڭغوللاردىن يۈز ئۆرۈپ، چاغاتاي خانلىقىنى كونترول قىلىۋالدى، ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

يۈەن سۈلالىسىنىڭ جىيۈەن 11 - يىلى (1274 - يىلى)

قايدۇ چاغاتاي ئەۋلادى دۇۋا بىلەن بىرلىشىپ تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىنى قاتتىق پاراكەندە قىلدى، ئۇنىڭ بۇنىڭ زېمىنىغا ئۆچرىدى.

يۈەن سۇلالىسىنىڭ دادې 10 - يىلى (1306 - يىلى)

دۇڭا قايدۇنىڭ ئوغلى جەبەنى قاتتىق مەغلۇپ قىلدى ۋە قايدۇغا قارايدىغان چاغاتاي خانلىقىنىڭ سۈيۈرغاللىق يېرىنى قايتۇرۇۋالدى.

يۈەن سۇلالىسىنىڭ جىجېڭ 2 - يىلى (1342 - يىلى)

ھاسان چاغاتاي خانلىقىنىڭ تەختىگە ۋارىسلىق قىلدى، ۋەزىر غازىخان توپىلاڭ كۆتۈردى، خان - بەگلەرنىڭ ئەۋلادلىرى ئۆزلىرى ئىگىلىۋالغان يەرلەردە ئۆزى بەگ - ئۆزى خان بولۇۋالدى، ئونىۋ ئەتراپى دۇغلات قەبىلىسىنىڭ باشلىقىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

يۈەن سۇلالىسىنىڭ جىجېڭ 5 - يىلى (1345 - يىلى)

دوغلات قەبىلىسىنىڭ باشلىقى بۇراق چاغاتاي ئەۋلادلىرىدىن تۇغلۇق تۆمۈرنى ئۈيراتلار تەۋەسىدىن ئونىۋغا تەكلىپ قىلىپ ئېلىپ كېلىپ، ئۇنى خان قىلىپ تىكلىمەكچى بولدى.

يۈەن سۇلالىسىنىڭ جىجېڭ 6 - يىلى (1346 - يىلى)

دوغلات قەبىلىسىنىڭ باشلىقى ئونىۋدا تۇغلۇق تۆمۈرنى خان قىلىپ تىكلەپ، شەرقىي چاغاتاي خانلىقىنى قوزغىدى.

يۈەن سۇلالىسىنىڭ جىجېڭ 12 - يىلى (1352 - يىلى)

تۇغلۇق تۆمۈر ئىسلام دىنىنى يولغا قويدى، 160 مىڭ ئادەم مۇسۇلمان بولدى.

يۈەن سۇلالىسىنىڭ جىجېڭ 23 - يىلى (1363 - يىلى)

تۇغلۇق تۆمۈرخان ئۆلدى، تەختكە ئۇنىڭ ئوغلى ئىلياس خوجىخان ۋارىسلىق قىلدى، ئۇنى دوغلات قەبىلىسىنىڭ جامالىدىن دېگەن بىر ئەمىرى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ئۆزىنى خان دەپ جاكارلىدى، ئونىۋ ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

مىڭ سۇلالىسى دەۋرى

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خۇڭۋۇ 20 - يىلى (1387 - يىلى)

جامالىدىن سەمەرقەنت ئەمىرى تۆمۈرنىڭ ھوجۇمىغا ئۇچراپ ئۆلدى. تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ كىچىك ئوغلى

خىزىرخوجا شەرقىي چاغاتاي خانلىقىنىڭ جوڭ خانى قىلىپ تىكلەندى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خۇڭۋۇ 24 - يىلى (1391 - يىلى)

7 - ئايدا خىزىر خوجا سىڭىبگى قەمەردىن بىلەن يۈزبېگى ئورۇسا قاتارلىق كىشىلەرنى مىڭ سۇلالىسى ئوردىسىغا ئات، شۇڭقار قاتارلىق نەرسىلەرنى تارتۇق قىلىشقا ئەۋەتتى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەندې 3 - يىلى (1428 - يىلى)

ئۇۋەيسخان ۋاپات بولدى، ئۇنىڭ جەسىتى ئونىۋدىكى تىك يارنىڭ ئوستىگە دەپنە قىلىندى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ جېنتۇڭ 2 - يىلى (1437 - يىلى)

4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئۇۋەيسخاننىڭ 2 - ئوغلى ئىسەن بۇقا خان قىلىپ تىكلەندى. بۇ چاغدا دۇغلاتلاردىن سەئىد ئەلى ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى ئونىۋغا ھۇكۈمرانلىق قىلىۋاتاتتى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ جىڭتەي 2 - يىلى (1451 - يىلى)

شەرقىي چاغاتاي خانلىقىنىڭ ئەمىرلىرى گۈرۈھ ئۈيۈشتۇرۇپ پۈت تېپىشىشكە باشلىدى، ئىسەن بۇقا قورقۇپ قېچىپ كەتتى. باش بۇغ سەئىد ئەلى ئىسەن بۇقىنى ئىزدەپ تېپىپ ئونىۋغا ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ خانلىق ئورنىنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ جىڭتەي 7 - يىلى (1456 - يىلى)

ئۇۋەيسخاننىڭ چوڭ ئوغلى يونۇسخان ئەسكەر چىقىرىپ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلىپ، ئىنىسى بىلەن تەخت تالاشتى، ئۇ ئونىۋدا تۇرۇۋاتقان ئىسەن بۇقا بىلەن سەئىد ئەلىنىڭ بىرلەشمە قوشۇنى تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىندى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ تيەنشۇن 6 - يىلى (1462 - يىلى)

ئىسەن بۇقاخان ۋاپات بولدى، ئۇنىڭ ئوغلى دوستمۇھەممەتخان ئونىۋدا تەختكە ۋارىسلىق قىلدى. باش بۇغ سەئىد ئەلىنىڭ 2 - ئوغلى مۇھەممەت ھەيدەر مىرزا قەشقەردىن ئونىۋغا كېلىپ، دوستمۇھەممەتخانغا ئىتائەت قىلدى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ چېڭخۇا 5 - يىلى (1469 - يىلى)

دوستمۇھەممەتخان ۋاپات بولدى، ئۇنىڭ تاغىسى يونۇسخان ئەسكەر چىقىرىپ ئونىۋنى ئىشغال قىلدى.

مىلاد سۇلالىسىنىڭ چېڭخۇا 17 - يىلى (1481 - يىلى)

يۈنۈسخان ئونىۋدىن تەڭرىتاغنىڭ شىمالىدىكى موغۇلىستان رايونىغا ئاتلانغاندا، مۇھەممەت تۇيۇقسىزلا شەھەر دەرۋازىسىنى ئېتىۋېلىپ ئاسىيلىق قىلدى. يۈنۈسخان باشقا بىر قەلئەدە مۇداپىئە ئىستېمكامى قۇرۇپ، مۇھەممەت ھەيدەر مىرزىنى مەغلۇپ قىلدى.

مىلاد سۇلالىسىنىڭ خۇڭجى 17 - يىلى (1504 - يىلى)

مۇھەممەت ۋاپات بولدى، ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى مەنسۇرخان ئونىۋدا قارارگاھ قۇردى.
شۇ يىلى مەنسۇرخان خان جەمەتىنىڭ ئەزاسى مىرجاپار بېردى بىلەن جېدەللىشىپ قالدى، مىرجاپار بېردى قەشقەردە تۇرۇۋاتقان ئاباباكرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، 30 مىڭ ئەسكەرنى باشلاپ ئونىۋغا كەلدى، مەنسۇرخان پاي بىلەن كۆچاغا چېكىندى.

مىلاد سۇلالىسىنىڭ جېڭدې 8 - يىلى (1513 - يىلى)

يۈنۈسخاننىڭ ئوغلى سەئىدخان ئىنىسى ئامان خوجا سۇلتاننى ئاباباكرى بۇزرۇكنىڭ قەلئەنى قايتىدىن ياساپ چىقىش ئۈچۈن ئونىۋغا ئەۋەتتى.

مىلاد سۇلالىسىنىڭ جېڭدې 9 - يىلى (1514 - يىلى)

6 - ئايدا سەئىدخان يەكەن خانلىقىنى قۇردى، ئونىۋ ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

مىلاد سۇلالىسىنىڭ جېڭدې 10 - يىلى (1515 - يىلى)

تۇرپاننىڭ ھۆكۈمرانى مەنسۇر تۇتۇپ كەلگەن قۇمۇلنىڭ ئىتائەتچان ۋاڭى بايابى ئونىۋدىكى مەنسۇرنىڭ ئىنىسى باباچە تۇرۇۋاتقان يەرگە يوشۇرۇپ قويۇلدى.

مىلاد سۇلالىسىنىڭ جېڭدې 11 - يىلى (1516 - يىلى)

سەئىدخان ئاكىسى مەنسۇرخان بىلەن ئونىۋ شەھىرى بىلەن كۆچا ئارىلىقىدىكى ئاربات (ھازىرقى ئونىۋ) تا ئۇچراشتى. سەئىدخان مەنسۇرخانغا ئىتائەت قىلدى.

مىلاد سۇلالىسىنىڭ جېڭدې 15 - يىلى (1520 - يىلى)

مەنسۇرخان ئونىۋدا سەئىدخان بىلەن كۆرۈشتى. شۇنىڭدىن كېيىن سەئىدخان ئوغلى ئابدۇرەشىد سۇلتاننى

ئونىۋ ئەتراپىنى باشقۇرۇشقا ئەۋەتتى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ جياجىڭ 12 - يىلى (1533 - يىلى)

سەئىدخان كەشمىرگە يۈرۈش قىلىش سەپىرىدە كېسەل بولۇپ ئۆلدى. ئابدۇرەشىد سۇلتان ئونىۋدىن يەكەنگە بېرىپ خانلىق تەختىگە ۋارىسلىق قىلدى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ تيەنچى 7 - يىلى (1627 - يىلى)

يەكەن خانى ئابدۇللا قىرغىز ئولجاتابنى ئونىۋ (ئاقسۇ) غا ھاكىم قىلىپ تەيىنلىدى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇنجى 12 - يىلى (1655 - يىلى)

ئونىۋنىڭ ئىشلىرىنى يەكەن خانلىقىنىڭ خانى ئابدۇللاخاننىڭ 8 - ئوغلى ئىسمائىل باشقۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 6 - يىلى (1667 - يىلى)

ئىسمائىل ئىسلام دىنىدىكى قارا تاغلىقلارنىڭ ھىمايىسىدە ئونىۋنى ئىگىلەپ، ئۆزىنى خان دەپ جاكارلىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 7 - يىلى (1668 - يىلى)

قەشقەرنىڭ باش بۇغى يولبارسخان جۇڭغار خانلىقى ۋە ئاق تاغلىق خوجا ئاپپاقنىڭ قوللىشى بىلەن ئاتىسى ئابدۇللاخاننى چوڭ خانلىق ئورنىدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر قىلدى، قارا تاغلىقلارنى قوللىغان ئاقسۇ ھۆكۈمرانى ئىسمائىلخانغا قارشى جازا يۈرۈشى قىلىشقا قوشۇن ئەۋەتتى. يولبارسخان دەسلەپكى جەڭدە مەغلۇپ بولغان بولسىمۇ، جۇڭغارلارنىڭ خانى سىڭگېنىڭ ئەسكەر ئەۋەتىپ قوللىشى بىلەن ئاقسۇغا يۈرۈش قىلىشتا غەلىبە قازاندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 9 - يىلى (1670 - يىلى)

ئىسمائىلخان قارا تاغلىق خوجا مامۇت ئابدۇللانىڭ قوللىشى بىلەن يەكەننى ئېلىپ، چوڭ خانلىق تەختىگە ئولتۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 17 - يىلى (1678 - يىلى)

جۇڭغارلار تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، ئىسمائىلنى تۇتۇپ كەتتى، ئاق تاغلىق ئاپپاق

خوجىنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ كىشىلىرىنى باشقۇرۇشنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى. ئونىنچى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 59 - يىلى (1720 - يىلى)

قاراتاغلىق خوجا دانىيارنى جۇڭغار خانلىقى ئاقسۇ قاتارلىق مۇسۇلمان شەھەرلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش ئۇچۇن جەنۇبىي شىنجاڭغا قويۇپ بەردى. دانىيار ئۆلۈشى بىلەنلا، ئاقسۇ ئۇنىڭ ئوغلى خاماشنىڭ باشقۇرۇشىغا بۆلۈپ بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى داۋاچىنى تىنچلاندۇرغاندىن كېيىن، ئاقسۇنىڭ ھاكىمى ئابدۇۋاھاپ جۇڭغار خانلىقى تەرىپىدىن ئىلىدا قامالغا قويۇلغان ئاق تاغلىق خوجا بۇرھانىدىن ۋە ئۇنىڭ ئىنىسى خوجا جاھاننى قويۇپ بېرىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 21 - يىلى (1756 - يىلى)

2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناغاچا بارىكۆل خان ئامبىلى جاۋخۇينىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ئاقسۇ (ئونىنچى) شەھىرىگە بېرىپ، توپىلاڭچى جۇڭغارلارنىڭ باشلىقى ئامۇرسانانى تۇتۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقاردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 22 - يىلى (1757 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئونىنچى شەھىرىنى «ئاقسۇ» دەپ ئاتاشنى رەسمىي بېكىتتى.

شۇ يىلى چوڭ - كىچىك خوجىلار توپىلاڭ كۆتۇردى، ئاقسۇدىكى بىر قىسىم كىشىلەرمۇ تەھدىت ئاستىدا ئۇلارغا ئەگىشىپ كەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 23 - يىلى (1758 - يىلى)

7 - ئايدا كىچىك خوجا خوجا جاھان ئاقسۇدىن كوچادىكى توپىلاڭچىلار باشلىقىغا ياردەم بېرىش ئۇچۇن ماڭغاندا، چىڭ قوشۇنى تەرىپىدىن مەغلۇپ بولۇپ قېچىپ كەتتى، ئاقسۇ شەھىرىدىكى ئاممىا دەرۋازىنى ئېتىۋېلىپ ئۇلارنى كىرگۈزمىدى، خوجا جاھان قېچىپ كەتتى.

8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاقسۇنىڭ باشلىقى مولا ھوشۇر چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىغا ئىتائەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ مەكتۇپ سۇندى، چېگرا رايونلارنى تىنچلاندۇرغۇچى سانغۇن جاۋخۇي بىر تال ئوق ئاتمايلا ئاقسۇ شەھىرىنى ئالدى. جاۋخۇينىڭ چوڭ بارگاھى ئاقسۇغا كۆچۈرۈپ كېلىندى.

9 - ئايدا شۇخېدې ئاقسۇنىڭ ئىش بېجىرگۈچى ئامبىلى بولدى.

10 - ئايدا جاۋخۇي يەكەندە مۇھاسىرىگە چۈشۈپ قالدى، شۇخېدې ئۇلارنى قۇتقۇزۇپ كېلىش ئىلىمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى. ئاخۇن، بەگ قاتارلىق كىشىلەر ئات، تۆگە ئىئانە قىلدى. ئۇزاق ئۆتمەي، شۇخېدې

مەسلىھەتچى ئامبال، ئاقسۇنلۇق باياناش ئامبىلى قىلىپ تەيىنلەندى.

چېگرا رايونىنى تىنچلاندۇرغۇچى ئوردۇنباسار سانغۇن فۇدې جەنۇبىي شىنجاڭغا ئەۋەتىلا كەلگەن 2000 دىن ئارتۇق سۇلۇن، چاخار ئەسكىرىنى ۋە 1000 دىن ئارتۇق شىمالىي يول ئەسكىرىنى باشلاپ، سوغۇققا قارىماي يارەمگە كەلدى.

12 - ئايدا شۇخېدې ئاقسۇ شەھىرىدە تۇرۇشلۇق دۇڭان بېگى بولۇپ تەيىنلەندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى)

1 - ئايدا جاۋخۇي قاتارلىق كىشىلەر ئاقسۇغا قايتىپ كېلىپ، قوشۇننى تەرتىپكە سالدى.

چېگرا رايونىنى تىنچلاندۇرغۇچى سانغۇن جاۋخۇي، ئوردۇنباسار سانغۇن فۇدېلارنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن، ئوردۇنباسار تۆتۈق خوجىنى قاتارلىق كىشىلەر ئەسكەر باشلاپ ئاقسۇدىن خوتەننى ساقلاۋاتقان قوشۇنغا يارەم بېرىشكە ئاتلاندى.

3 - ئايدا يۇڭ گۈي ئاقسۇنىڭ ئىش بېجىرگۈچىسى بولۇپ تەيىنلەندى. يۇڭ گۈي قاتارلىق كىشىلەر ئوردىنىڭ تەستىقىنى ئېلىپ، قوشۇنغا كېرەكلىك ئاشلىقنى ئاقسۇنىڭ ئۆزىدىن سېتىۋېلىشنى، قوشۇن بىلەن بىللە يۈرۈپ سودا - سېتىق قىلىشنى يولغا قويدى.

6 - ئايدا چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى 2 يولغا بۆلۈنۈپ، چولاق - كىچىك خوجىلارغا بىرلىكتە ھۇجۇم قىلدى. جاۋخۇي ئاقسۇدىن يولغا چىقىپ، ئۇچتۇرپاندىن ئۆتۈپ قەشقەرنى ئالدى، فۇدې خوتەندىن يولغا چىقىپ يەكەننى ئالدى.

شۇخېدې ئاقسۇنىڭ خان ئامبالىلىقىغا تەيىنلەندى.

7 - ئايدا شۇخېدې خانلىقنىڭ تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن، ئاقسۇنىڭ يەرلىك مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان بەگلەرنى تەيىنلىدى.

قەشقەر، يەكەن شەھەرلىرى تىنچلاندۇرۇلغاندىن كېيىن، جاۋخۇي بۇزىيەر ئاچقۇزۇش ئۈچۈن ھەر قايسى شەھەرلەردىن ئاقسۇغا 2500 دىن ئارتۇق ئائىلىنى كۆچۈرۈپ كەلدى.

8 - ئايدا ناشتۇڭ ئاقسۇنىڭ خان ئامبالىلىقىغا تەيىنلەندى.

9 - ئايدا ھاكىمبەگ خوجىسىنىڭ مەرتىۋىسى چىڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بېلىلىكىگە ئۆستۈرۈلدى،

10 - ئايدا ئۈنگىغا يەنە ئىنانچىخانلىق دەرىجىسى بېرىلدى.

ئاگۈي ئاقسۇنىڭ خان ئامبالىقىغا تەيىنلەندى. شۇخېدې يەكەنگە يۆتكەلدى.

11 - ئايدا 5000 دىن ئارتۇق دولانلىق ئاقسۇدىن بۇگۇر، كورلىغا كۆچۈرۈلدى.

12 - ئايدا ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى ئاگۈي بىلەن چېگرا رايونىنى تىنچلاندۇرغۇچى سانغۇن جاۋخۇي مەسلىھەتلىشىپ، چىيەنلۇڭ خانلىقنى تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن، ئۇيغۇرلار بۇزىيەر ئېچىش ئۈچۈن ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردىن ئىلىغا كۆچۈرۈلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى)

1 - ئايدا چىڭ سۇلالىسى ئاقسۇدا شور - گۆڭگۈرت قېزىپ، قوغۇشۇن ئوق (ساقا) ياساشقا باشلىدى.

2 - ئايدا ئاقسۇدىن ئىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا رابات - ئۆتەڭلەر تەسىس قىلىندى. ئىلىغا بېرىپ بۇزىيەر ئاچقۇچى ئەسكەر، پۇقرالار كەينى - كەينىدىن يولغا چىقىشتى، ئۇيغۇر پۇقرالار ئىلى دەرياسىنىڭ شىمالىدىكى

چۈلۈقاي (هازىرقى غۇلجا ناھىيىسى تەۋەسىدە) ئەتراپىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلار ئۆستەلگە چېچىپ بوزىيەر ئۆزلەشتۈردى.

11 ـ ئايدا مەسلىھەتچى ئامبال شۇخېدې خانىنلىق تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن ئاقسۇدا يەكەنلىك ئۇلىغ قىلىپ مىس پۇل قۇيدۇردى، پۇلىنلىق يۈزىگە «ئاقسۇ» دېگەن خەت چۈشۈرۈلدى.

12 ـ ئايدا خان جەمەتىدىن بولغان رۇسۇن قاتارلىق كىشىلەر ئاقسۇ تەۋەسىدىكى شەھەرلەرنىڭ بەگلىرىنى خانغا سالام بېرىش ئۈچۈن بېيجىڭغا ئېلىپ بارىدى. 6 ـ دەرىجىدىن يۇقىرى بەگلەر شىخۋامىن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ سالام بەردى.

ئاقسۇغا قاراشلىق 400 ئۆيلۈكتىن ئارتۇق دولانلىقنى باشقۇرىدىغان بەگ قويۇلدى.

شۇ يىلى قەشقەر قاتارلىق جايلاردىن 2500 ئۆيلۈك ئادەم بوزىيەر ئېچىش ئۈچۈن ئاقسۇغا كۆچۈرۈلدى، ھەر بىر ئائىلىگە 25 مودىن يەر بۆلۈپ بېرىلدى، جەمئىي 62 مىڭ 500 مو بوزىيەر ئېچىلدى.

شۇ يىلى ئاقسۇنىڭ ئىنانچىخانى خوجىسىنىڭ كىچىك ئوغلى توختىسوپى بېيجىڭدىن ئاقسۇغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئۇچتۇرپاندىكى يەر ـ زېمىنىنى سېتىۋېتىپ، ئاقسۇدا قايتىدىن ئىگىلىك تىكلەشكە باشلىدى.

شۇ يىلى بۈيرۇت مەنقۇلى ۋە ئاتىباش قەبىلىسىدىكى سودىگەرلەر كالا ـ قوي تېرىلىرىنى ئالغاچ كېلىپ ئاقسۇدا سودا قىلدى. ئەنجانلىق سودىگەرلەر ئىچكىرىنىڭ رەۋەن، چاي قاتارلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئاقسۇ ئارقىلىق توشۇپ كەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 26 ـ يىلى (1761 ـ يىلى)

3 ـ ئايدا ئورۇنباسار قوماندان ئېلىتو قەشقەرگە يۆتكەلدى، ئۇ باشقۇرغان ئاقسۇنىڭ خىل ئەسكەرلەر يىڭى مۇھاپىزەتچى يالڭ چاڭنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئاقسۇ ھاكىمى سېتىۋالدى قاتارلىق كىشىلەر چارۋا مال ۋە ماددىي بۇيۇم ئىئانە قىلىپ، ئۇنى ئىلىغا كۆچكەن كۆچمەنلەرگە بۆلۈپ بەردى، چىڭ ئوردىسى ئىئانە مىقدارىغا قاراپ مۇكاپاتلاش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

10 ـ ئايدا ئاقسۇنىڭ يانداش ئامبال ـ باش بۇغى خەي مىڭ خانىنلىق تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن، ئامبار سالدۇرۇپ 500 دەن ئاشلىق ساقلىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 27 ـ يىلى (1762 ـ يىلى)

2 ـ ئايدا يەكەندىن ئاقسۇغا 17 چوڭ زەمبىرەك ئېلىپ كېلىندى، بۇنىڭ 4ى ئاقسۇدا ئېلىپ قېلىندى، 3 ى ئىلىغا ئەۋەتىپ بېرىلدى، 10 ى قۇمۇل، بارىكۆل قاتارلىق جايلارغا بۆلۈپ بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 28 ـ يىلى (1763 ـ يىلى)

1 ـ ئايدا چىيەنلۇڭ خان زىگۈاڭگې سارىيىدا ۋاسسال ئەللەردىن موڭغۇللارنىڭ ۋاڭ، تەيجىلىرى ۋە ئۇيغۇرلاردىن ئاقسۇنىڭ ئىنانچىخانى خوجىس قاتارلىق كىشىلەرگە زىياپەت بەردى.

شۇ يىلى بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن ئاقسۇدىن ئىلىغا 270 ئۆيلۈك ئادەم كۆچۈرۈلدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 29 - يىلى (1764 - يىلى)

1 - ئايدا چىيەنلۇڭ خان موڭغۇللارنىڭ ۋالڭ، بېلى، بېزى، گۈلك، تەيجىلىرى ۋە ئاقسۇنىڭ ئىنانچىخانى خوجىسى قاتارلىق كىشىلەرگە زىياپەت بەردى.

12 - ئايدا ئاقسۇنىڭ ئىشكىتاغا بېگى پولات ئوز بېشىمچىلىق قىلىپ جېدەل چىقىرىپ، ھاكىمبەگ سېتىۋالدى قاتارلىق كىشىلەر بىلەن ئىناق ئوتتىسگەنلىكى ئوچۇن، ئىلىغا ماكانلىشىشقا ئەۋەتىۋېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە سېتىۋالدى خانغا سالام بېرىش ئوچۇن بېيجىڭغا باردى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 30 - يىلى (1765 - يىلى)

2 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئوچتوڕپان خەلقى جىنايىتى چېكىدىن ئاشقان خان ئامبال سۇچېلك قاتارلىق كىشىلەرنى ئوڭلتوردى، ئاقسۇنىڭ ئورۇنباسار ئامبال - باش بۇغى بېيەن تاخەي 450 پىيادە ۋە ئاتلىق ئەسكەرنى باشلاپ ئوچتوڕپانغا ئاتلاندى، ئوچتوڕپان خەلقى شەھەردىن چىقىپ قارشى ئالدى. بېيەن تاخەي ۋەقەنى توغرا بىر تەرەپ قىلماي، ئەكسىچە شەھەرنى توپقا توتتى، خەلق غەزەپلىنىپ قارشىلىق كوڕسەتتى ۋە رەخمىتوللانى ئوزلىرىگە باشلىق قىلىپ سايلاپ، باتوڕلارچە جەڭ قىلدى. بېيەن تاخەي مەغلوپ بولوپ چېكىندى، كېيىن ئېتىپ تاشلاندى.

خانغا سالام بېرىش ئوچۇن بېيجىڭغا بارغان ئاقسۇنىڭ ھاكىمبېگى سېتىۋالدى بېيجىڭدىن قايتىپ سۇجۇ (جيۇچۇەن) گە كەلگەندە ئوچتوڕپان خەلقىنىڭ قوزغىلاڭ كوتوڕگەنلىكىنى ئاڭلاپ، 7 كېچە - كوندوز تېز مېڭىپ ئوچتوڕپانغا كېلىپ، ۋەزىيەتنى مۇقىملاشتوردى.

8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى چىلك سۇلالىسى قوشۇنى ئوچتوڕپاننى ئىشغال قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاقسۇدىكى ئۇيغۇرلاردىن 200 ئۆيلوك ئادەم يەر تېرىپ ئاشلىق تاپشوڕۇش ئوچۇن ئوچتوڕپان بازىرى ئەتراپىغا كوچوڕولدى.

10 - ئايدا ئاقسۇدىكى ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر ئوچتوڕپانغا كوچوڕولدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 41 - يىلى (1776 - يىلى)

1 - ئايدا چىيەنلۇڭ خان زىگۇاڭگي سارىيىدا ئىنانچىخان دەرىجىلىك دوروبېلى خوجىسقا زىياپەت بەردى.

6 - ئايدا ئاقسۇ قاتارلىق شەھەرلەردە نوپوسقا ئېلىنمىغان 2618 ئۆيلوك ئۇيغۇر ئېنىقلاپ چىقىلدى، ئوردا ئۇلارنىڭ تۇڭ تاپشوڕمايي، ئادەتتىكىدەك ھوكۇمەت ئىجارىسى تاپشوڕۇشى توغرىسىدا پەرمان چوشوردى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 43 - يىلى (1778 - يىلى)

11 - ئايدا چىلك فۇ ئاغلاقچى ئامباللىققا تەينىلەندى، ئۇ ئاقسۇدا تۇرۇپ ئىش بېجىردى. يەكەنىنىڭ خان ئامبىلى گاۋپۇنىڭ قاشتېشىنى ئوغرىلىققا توشۇپ ساتقانلىق دېلوسى پاش بولغاندىن كېيىن، چىلك ئوردىسى ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا بۇ ئىشنى مەخسۇس ئادەم تەكشوڕۇپ توغرىسىدا بۇيرۇق چوشوردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 44 - يىلى (1779 - يىلى)

ئاقسۇغا 50 مانجۇ ئەسكەر يۆتكەپ كېلىندى، ئۇلارنى باشقۇرۇش ئۈچۈن زەڭگى، چەۋەندازلار چېرىكچىسى ئەۋەتىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 45 - يىلى (1780 - يىلى)

ئورۇنباسار باش بۇغ ئۇشخادا ئاقسۇنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 46 - يىلى (1781 - يىلى)

7 - ئايدا ئاقسۇنىڭ ئىنانچىخانى خوجىس ئۆلدى، قادىر ئىنانچىخان دەرىجىلىك بېلىلىق مەرتىۋىسىگە ۋارىسلىق قىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 47 - يىلى (1782 - يىلى)

فالىڭنا ئاقسۇنىڭ خان ئامبالىلىقىغا تەيىنلەندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 49 - يىلى (1784 - يىلى)

12 - ئايدا ئاقسۇنىڭ 4 - دەرىجىلىك بېگى مەتىمىن قاتارلىق 12 كىشى بېيجىڭغا بېرىپ، شىخۋامىن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىن خانغا سالام بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 52 - يىلى (1787 - يىلى)

ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى گودۇڭ ئۆلدى، ئۇنىڭ ئورنىغا فۇسۇڭ يۆتكەپ كېلىندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 54 - يىلى (1789 - يىلى)

2 - ئايدا فۇسۇڭ يۆتكەپ كېتىلدى. يامانتاي ئاقسۇنىڭ خان ئامبالىلىقىغا تەيىنلەندى.

5 - ئايدا يۈسۈپ ئاقسۇدا ئۆز ئالدىغا 2160 جىڭ رەۋەن ساتقانلىقتىن، سوزاق قىلىش ئۈچۈن بېيجىڭغا ئېلىپ بېرىلدى.

12 - ئايدا ئاقسۇنىڭ 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبېگى، بېزى دەرىجىلىك نائىبېەگ مامۇت ئابلا قاتارلىق كىشىلەر بېيجىڭغا بېرىپ، شىخۋامىن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىن خانغا سالام بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 55 - يىلى (1790 - يىلى)

6 - ئايدا يامانتاي ۋەزىپىسىدىن ئايرىلدى، فوجۇ ئاقسۇنىڭ خان ئامبالىلىقىغا تەيىنلەندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 60 - يىلى (1795 - يىلى)

ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى فوجۇ سىچۈەنگە چىگدۇنىڭ ئورۇنباسار باش بۇغى بولۇپ يۆتكەلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جىياچىڭ 4 - يىلى (1799 - يىلى)

پۇل جۇجۇقى ئۇچتۇرپاندىن يەنە ئاقسۇ شەھىرىگە يۆتكىلىپ كېلىپ پۇل قۇيدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جىياچىڭ 5 - يىلى (1800 - يىلى)

ئاقسۇ ئوردىدىن پۇل نۇسخىسىنى بېكىتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى، چىڭ ھۆكۈمىتى 2 ئۇلۇش چىەنلۇڭ پۇلى، 8 ئۇلۇش جىياچىڭ پۇلى قۇيۇپ، ئۇلارنى بىرلىكتە ئىشلىتىشنى بەلگىلىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جىياچىڭ 8 - يىلى (1803 - يىلى)

12 - ئايدا جىياچىڭ خان باۋخېدەن سارىيمدا سالامغا كەلگەن ۋاسسال ئەل مۇتىۋەلىرىگە زىياپەت بەردى، ئىنانچىخان ئۇنۇانلىق بىلى قادىر قاتارلىق كىشىلەرنى تەخت ئالدىغا چاقىرىپ كېلىپ شاراپ تۇتۇپ ھۆرمەت بىلدۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جىياچىڭ 10 - يىلى (1805 - يىلى)

12 - ئايدا جىياچىڭ خان يەكتەيگە مۇز تېيىلىشقا باردى، ئاقسۇنىڭ 6 - دەرىجىلىك بېگى مەتئىبراھىم قاتارلىق كىشىلەر شيۇئەنمىن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىن خانغا سالام بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جىياچىڭ 13 - يىلى (1808 - يىلى)

10 - ئايدا ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى يامانتاي بۇيرۇقنا بىنائەن بېيجىڭغا كەتتى، قۇمۇلنىڭ يارداەمچى نازارەتچى ئامبىلى نايانباۋ ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى بولۇپ يۆتكەلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جىياچىڭ 16 - يىلى (1811 - يىلى)

9 - ئايدا ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى فەن جىەنفېڭ قەشقەرگە مەسلىھەتچى ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى. مەنسەپ - تۇتۇق پىرقىسىنىڭ دۇئان بېگى خۇتۇلىنىڭ مەنسىپى تۆۋەنلىتىلىپ، ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى قىلىپ

تەيىنلەندى.

10 - ئايدا خوتۇلى تىبەتتە تۇرۇشلۇق ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى، يۇننەندىكى لىگيۈەن قورغىنىنىڭ باش مەربىي ئەمەلدارى تويۇنتاي ئاقسۇنىڭ خان ئامباللىقىنى ئۆتكۈزۈۋالدى.

شۇ يىلى ئاقسۇدا سۇ ئاپىتى بولدى، ئۈيغۇر يېزىلىرىدىن ئېلىنمىدىغان نورمىلىق ئاشلىق كەچۈرۈم قىلىندى، سودىگەرلەردىن ئۆي ئورنى پۇلى ئېلىش كەچىكتۈرۈلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 17 - يىلى (1812 - يىلى)

8 - ئايدا ئاقسۇ پۇل جۇجۇقىنىڭ سابىق خادىمى داچۈڭئىنىڭ نەپسانىيەتچىلىك قىلغانلىقى پاش قىلىنغاندىن كېيىن، مۇناسىۋەتلىك خادىملار جازا مەھكىمىسىگە سوراق قىلىش ئۈچۈن يالاپ ئېلىپ كېتىلدى؛ ئاقسۇنىڭ سابىق خان ئامبىلى فەن جيەنغىڭ بىلەن نايانباۋغا مەنسەپتىن ئېلىپ تاشلاش ۋە مەنسەپتىن چۈشۈرۈش جازاسى بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 19 - يىلى (1814 - يىلى)

3 - ئايدا ئىچكىرىدىن شۇ يىللىق خىراجەتكە كېتىدىغان پۇلنى ئاجرىتىش ۋاقتىنچە توختىتىلدى. ئاقسۇنىڭ خەزىنىسىدىكى يارماق پۇللار تەڭگىگە سوندۇرۇلۇپ، ئوفىتسېر - ئەسكەرلەرگە تۇرمۇش خىراجىتى ئورنىدا تارقىتىپ بېرىلدى.

4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى تويىنتاي مەنسەپتىن قالدۇرۇلدى. مەنسەپتىن قالدۇرۇلغان مۇھاپىزەتچى ئەسكەرلەر باشلىقى ياڭ شۇزىڭغا كۆك پەيلىك مۇھاپىزەتچى دەپ نام بېرىلىپ، ئاقسۇغا خان ئامبال قىلىندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 20 - يىلى (1815 - يىلى)

3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى ياڭ شۇزىڭ گۈچۈڭغا ئاغلاقچى ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى. گۈچۈڭنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى فۇئاڭ ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 21 - يىلى (1816 - يىلى)

10 - ئاينىڭ 14 - كۈنى گۈچۈڭنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى تۇڭ شىڭ ئاقسۇغا خان ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى. ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى فۇئاڭنىڭ خوشۇنغا قايتىشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 24 - يىلى (1819 - يىلى)

3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى تۇڭ شىڭ قەرزىنى تۆلەپ بولالمىغانلىقى ئۈچۈن مەنسەپتىن قالدۇرۇلۇپ بېيجىڭغا ئېلىپ كېتىلدى. 3 - دەرىجىلىك مۇھاپىزەتچى يى جيەنئې 2 - دەرىجىلىك مۇھاپىزەتچىلىككە ئۆستۈرۈلۈپ، ئاقسۇغا خان ئامبال قىلىندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 25 - يىلى (1820 - يىلى)

11 - ئاينىڭ 13 - كۈنى خېنەن ئۆلكىسىنىڭ تەپتىش بېگى يۈك مىڭبېغا ئورۇنباسار باش بۇغلۇق مەرتىۋىسى بېرىلىپ، ئاقسۇنىڭ خان ئامبالىلىقىغا تەينىلەندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 3 - يىلى (1823 - يىلى)

1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى يۈك مىڭئې سېرىق تۇغلۇق موڭغۇل قوشۇنىنىڭ ئورۇنباسار باش بۇغى بولدى.

10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ياداش ئەدلىيە ۋەزىرى يىڭ گۈي 1 - دەرىجىلىك مۇھاپىز،تچىلىككە ئۆستۈرۈلۈپ، ئاقسۇغا خان ئامبال قىلىنىدى، ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى يۈك مىڭبېنىڭ بېيجىڭغا قايتىشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 4 - يىلى (1824 - يىلى)

11 - ئايدا شېڭجىڭ جازا مەھكىمىسىنىڭ يانداش بېگى خەي لىڭ 2 - دەرىجىلىك مۇھاپىز،تچىلىككە چۈشۈرۈلۈپ، ئاقسۇغا خان ئامبال قىلىنىدى. يىڭ گۈي قۇربانلىنىڭ ئوغرىلانغان ئېتى ۋە چاتما قۇڭغۇرىقىنىڭ كۆپكۈندۈزدە بۇلانغانلىقى توغرىسىدىكى دېلونى بىر تەرەپ قىلىشتا، جىنايەتچىنى تۇتۇش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتمەي، تۇتۇش بۇيرۇقى تارقاتماي، ۋەقەنى زىيانغا ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا ئىتتىرىپ قويغانلىقى، ئىشنى قول ئاستىدىكى ئەمەلدار ۋە ھاكىم قاتارلىقلارنىڭ مەلۇماتى بويىچىلا بىر تەرەپ قىلغانلىقى ئۈچۈن بۇ دېلو جازا مەھكىمىسىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى.

12 - ئايدا ئىنانچېخان دەرىجىلىك بېلى قادىر ئۈچتۇرپان ھاكىم بېگىنى ئائىلەمنىڭ مال - مۈلكىنى ئىگىلۋالدى دەپ خاتا ئەرز قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئەسلى ئۇنۋانى بويىچە دەم ئېلىشقا چىقىرىۋېتىلدى.

شۇ يىلى ئاقسۇدا ئۆزلەشتۇرۇلگەن يەرلەردىن مول - ھوسۇل ئېلىندى، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئەسكەرلەرگە بىر ئايلىق تۇرمۇش خىراجىتى مۇكاپات بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 5 - يىلى (1825 - يىلى)

12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى خەي لىڭ باش تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ سول يانداش تەپتىش بېگى بولۇپ يۆتكەلدى.

شۇ يىلى ئاقسۇدا ئۆزلەشتۇرۇلگەن يەرلەردىن مول - ھوسۇل ئېلىندى، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئەسكەرلەرگە 1 ئايلىق تۇرمۇش خىراجىتى مۇكاپات بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 6 - يىلى (1826 - يىلى)

1 - ئايدا چوڭ خوجا بۇرھانىدىننىڭ نەۋرىسى جاھانگىر خوجا قەشقەرگە بېسىپ كىردى. ئورۇنباسار باش بۇغ چاڭ دې ئاقسۇدىكى ئوفىتسېر - ئەسكەرلەردىن 200 كىشىنى يۆتكەش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى،

خەي لىياڭ ئۇلارنى يۆتكىمەسلىك توغرىسىدا خاندىن تەستىق ئالدى.

3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاقسۇنىڭ بېزى مەرتىۋىلىك ھاكىمبېگى مەخمۇت ھادى، 5 - دەرىجىلىك خەزىنىچى بەگ سىدىق قەشقەرگە خىزمەتكە ئەۋەتىلدى.

7 - ئايدا ھەر قايسى شەھەرلەردىن جاھانگىر خوجىغا ھۇجۇم قىلىشقا ئاتلانغان ئەسكەرلەر ئاقسۇنى ساقلاشقا يۆتكەلدى ھەمدە مىس كاندىكى پۇل جۇجۇقىنىڭ ئىشى توختىتىلىپ، ئۇ يەردىكى ئەسكەرلەر ئاقسۇ شەھىرىنى قوغداشقا ئەۋەتىلدى.

ئاق خوشۇننىڭ موڭغۇل تۇتۇقى تېيىشۇنباۋ ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى بولدى، ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى چاڭ چىڭ ياردەمچى نازارەتچى ئامبال بولدى.

شىبەلەر باش بۇغى ئېرگۈلۈن قۇمباش دەريالىرى بويىدا جاھانگىر خوجىنىڭ توپىلاڭچى قوشۇنىنى يېڭىپ، دۇشمەننىڭ 100 دىن ئارتۇق ئادىمىنى ئۆلتۈردى، 60 تىن ئارتۇق ئادىمىنى قولغلاپ تۇتتى.

8 - ئايدا جاھانگىر خوجىنىڭ توپىلاڭچى قوشۇنى دۇچتىن ھەربىي رايانتىنى ئىشغال قىلىپ، يېڭىشېرىققا كىردى، مەسلىھەتچى جياڭجۈن ۋاڭ خۇڭيى جەڭدە قازا قىلدى.

چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلى جياڭجۈنى چاڭ لىياڭ، شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى ياڭ يۈچۈن، شەندۇڭنىڭ باش مۇپەتتىشى ۋۇلىڭئا قاتارلىق كىشىلەرگە ئاقسۇغا يېغىلىپ، جاھانگىر خوجىنى بىرلىكتە يوقىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى 3 - دەرىجىلىك كاندىدات ھاكىمبەگ بايانداي قاتارلىق كىشىلەرنىڭ قوللىشى بىلەن، قۇمباش دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى توپىلاڭچىلارنى ئاختۇرۇپ تېپىپ يوقاتتى.

9 - ئايدا مۇۋەققەت ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ بېگى چىڭ رۇي ئاقسۇ بارگاھىغا قاراپ يولغا چىقتى.

9 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە جاھانگىر خوجا 6000 دىن ئارتۇق باندىتنى باشلاپ، قۇمباش دەرياسىدىن ئۆتۈشكە كۆپ قېتىم ئۇرۇنغان بولسىمۇ، مەقسىتىگە يېتەلمىدى.

9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىدىن 30 مىڭدىن ئارتۇق مانجۇ، خەنزۇ ئوفىتسېر - ئەسكەر ئاقسۇغا يېغىلدى. قوشۇنغا كېرەكلىك ئوزۇق، قورال - ياراغ قاتارلىقلارنى تەييارلاش ئىشلىرىنى بېجىرىدىغان باش ئىدارە تەسىس قىلىندى.

9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى باندىتلار 4 يولغا بۆلۈنۈپ دەريادىن ئۆتتى، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ ياساۋۇل بېگى دالىڭئا قاتارلىقلار ئاقسۇ خەلقىنىڭ قوللىشى بىلەن قوشۇن باشلاپ بېرىپ، 2 كېچە - كۈندۈز قاتتىق جەڭ قىلىش ئارقىلىق، 1000 دىن ئارتۇق دۇشمەننى ئۆلتۈرۈپ، قۇمباش دەرياسى بويىدا زور غەلىبە قازاندى.

9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چاڭ چىڭ بازار باھاسىنى تەڭشەشكە پايدىلىق بولسۇن ئۈچۈن، خانغا ئىلتىماس سۇنۇش ئارقىلىق پۇل جۇجۇقىنى ئېچىپ، 1330 نەچچە تىزىق يارماق قۇيدۇردى.

10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى چاڭچىڭ ئاق جىمەكلىك خوشۇننىڭ موڭغۇل ئورۇنباسار تۇتۇقى بولدى.

11 - ئايدا قۇمباش دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى توپىلاڭچىلار تولۇق يوقىتىلدى.

ھەر مىللەت ئوفىتسېر - ئەسكەرلىرىدىن 50 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئاقسۇغا يېغىلدى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئالاقىدار تەرەپلەرگە ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشنى تاپشۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 7 - يىلى (1827 - يىلى)

5 - ئاي (كەبىسە ئاي) دا چىڭ ھۆكۈمىتى ئاقسۇ قاتارلىق 8 شەھەرنىڭ ئالدىنقى يىللىق ۋە ئۇ يىللىق ئاشلىق، زەخىرە بېجى قاتارلىقلارنى كەچۈرۈم قىلدى.

7 - ئايدا رۇئ ئەن ئاقسۇنىڭ ياردەمچى نازارەتچى ئامبىلى بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 8 - يىلى (1828 - يىلى)

2 - ئايدا ئاقسۇنى قوغدىغان يانداش سانغۇن ژاڭ دىڭكېغا باش بۇغ مەرتىۋىسى بېرىلدى، دىۋان بېگى لى ژەنيۈ، چىڭ خې ھۇجۇمچى ئورنىدا، باقاۋۇل يۈەن لىڭ دىۋان بېگى ئورنىدا ئىشلىتىلدى، مىڭبېگى ماۋەنچۈن قاتارلىقلارغا كۆك پەي ئىنئام قىلىنىدى.

3 - ئايدا خانىنىڭ تەستىقى بىلەن، ئاقسۇدا ئاسىيلارغا ئەگەشكەن بەگ ئوسمان قاتارلىقلارنىڭ مال - مۈلۈكلىرىدىن 81 پارچە يەر، 440 ئېغىز ئۆي، 57 باغ باھاغا سۈندۇرۇلۇپ، سېپىلىنى ئۈزارتىپ سوقۇش خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت ئىختىيارىغا ئېلىنىدى.

4 - ئايدا خانىنىڭ تەستىقى بىلەن ئاقسۇغا 1000 ئەسكەر قوشۇپ بېرىلدى.

8 - ئايدا چىڭ ھۆكۈمىتى ئاقسۇ شەھىرىنىڭ نامىنى «جىنئەن» دەپ بېكىتتى. ئۇنى مانجۇ، موڭغۇل، خەنزۇ، ئۇيغۇر يېزىقلىرىدا تارقىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

شۇ يىلى نايانچىڭ قاتارلىقلار خانىنىڭ تەستىقى بىلەن ئاقسۇ خان ئامبىلى يامۇلىدا بىر خەزىنە قۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 9 - يىلى (1829 - يىلى)

1 - ئايدا ئاقسۇغا قاراشلىق قاراۋۇلخانىلاردىكى مۇھاپىزەتچىلەر يېشىل تۇغلۇق قوشۇنغا قارايدىغان بولدى، قاراۋۇلخانىلاردا تۇرۇپ چارلاش ئىشلىرىنى قىلىدىغان مانجۇ يىگى بىردەك قىسقارتىلدى.

2 - ئايدا، شىنجاڭنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا كېيىنكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشتا كۈچ چىقارغانلىقى ئۈچۈن، ئاقسۇ خان ئامبىلى چاڭ چىڭ ئالاھىدە تەقدىرلەندى.

11 - ئايدا، ئاقسۇدا ھەربىي رايات قۇرۇشتا كۈچ چىقارغانلىقى ئۈچۈن، گەنسۇنىڭ ھۇجۇمچىسى مۇلىكتا، ئاقسۇنىڭ بېگى ئۆمەرگە گۈللۈك پەي، بەگ مۇھەممەت سالى قاتارلىقلارغا كۆك پەي تەقدىم قىلىنىدى.

12 - ئايدا ئاقسۇنىڭ ئىشكىتاغا بېگى سېپتۇالدى قاتارلىق 4 كىشى بېيجىڭغا بېرىپ، شىخۇامىن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىن خانىغا سالام بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 10 - يىلى (1830 - يىلى)

9 - ئايدا چىڭ ھۆكۈمىتى گەنسۇنىڭ ياساۋۇل بېگى خۇچاۋ، گۈيەننىڭ ياساۋۇل بېگى يالۇ فاڭلارغا تېزلىكتە ئاقسۇغا بېرىپ، قوقانلىق باسمىچىلارنى پۈرسەت تېپىپ يوقىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. شۇ ئاينىڭ 12 - كۈنى رۇڭ ئەن باشچىلىقىدىكى ئىلىدىكى 4500 دىن ئارتۇق ئەسكەر ئارقا - ئارقىدىن ئاقسۇغا كەلدى.

مەرھۇم ئىنانچىخان ئۇنۇڭانلىق بېلى قادىرنىڭ ئوغلى كۆك سەپكو تۆرىلىك مەرتىۋىسىگە ۋارىسلىق قىلدى.

10 - ئايدا ئاقسۇدا تۇرۇشلۇق قوشۇن تېز كۆپەيگەچكە، ماللار ناھايىتى قىممەتلىشىپ كەتتى. ئىنانچىخان ئىسھاقنىڭ ئوغلى ئەمەت ئۆز ئىختىيارى بىلەن تەڭگە، يارماق تەييارلاپ بەردى ھەمدە مۇز داۋانىنىڭ جەنۇبىدا 1000 ھەربىي ئات، 50 مىڭ جىڭ ئوت - چۆپ، 500 دانەن ئاشلىق ئىئانە توپلىدى، قوشۇنغا 100 مىڭ جىڭ ئاشلىق ئىئانە قىلدى.

خان ئامبال چاڭ چىڭ جەڭ پەيتىنى قولدىن بېرىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، مەنسىپى 3 دەرىجە تۆۋەنلىتىلىپ، خىزمىتى ئالماشتۇرۇلدى ۋە خىزمەت كۆرسىتىش ئۈچۈن يەنىلا ئاقسۇدا قالدۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 6 - كۈنى، خافېنئا ئەسكەر باشلاپ، سازلىق ئارقىلىق ئاقسۇدىن خوتەنگە ئاتلاندى.

10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى خۇچاۋ ئەسكەر باشلاپ ئاقسۇغا كەلدى.

11 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى يالڭ ئالڭ ئەسكەر باشلاپ ئاقسۇغا كەلدى.
12 ـ ئايدا، مۇھىم جايلارنى ساقلىغانلىقى، ئاشلىق، يەم ـ بوغۇز تەييارلاشتا كۆپ چىقارغانلىقى ئۈچۈن، ئاقسۇغا قاراشلىق ئۈيغۇر يېزىلىرىدىن ئېلىنىدىغان غەللە ـ پاراق ئاشلىقى كەچۈرۈم قىلىندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 11 ـ يىلى (1831 ـ يىلى)

2 ـ ئايدا چىڭ ھۆكۈمىتى ياڭۈپي جىياڭجۈنى چاڭ لىڭ، ئىلى جىياڭجۈنى يۈلىڭلارغا ئاقسۇدا زالۇڭئانىڭ خانغا ئىسھاق ئىسيان كۆتۈرۈشىنى قەستلىدى دەپ چېقىشتۇرغانلىقىدىن ئىبارەت دېلونى بىر تەرەپ قىلىشنى بۇيرۇدى، بۇ ئىشنىڭ پۈتۈنلەي تۆھمەت ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى، ئىسھاقنىڭ ئوغلى ئەمەت يەنىلا ئاقسۇنىڭ ھاكىمبېگى بولۇۋەردى.
5 ـ ئايدا، ئىنانچىخان ئۇنۇۋانلىق بېلى كۆكسەپكو خاتالىق ئۆتكۈزگەنلىكى ئۈچۈن، ئىنانچىخانلىق ئۇنۇۋانى ئېلىپ تاشلاندى. 10 ـ ئايدا كۆكسەپكو يەنە ئاۋغاتلار بىلەن ئەيىۋن چېكىشكەنلىكى ئۈچۈن، ۋاسسالار ئىشلىرى مەھكىمىسىنىڭ جازالىشىغا تاپشۇرۇلدى.
11 ـ ئايدا قادىرنىڭ جىيەن قېرىندىشى ئابدۇراخمان ئىنانچىخان ئۇنۇۋانلىق بېلى مەرتىۋىسىگە ۋارىسلىق قىلدى.
12 ـ ئايدا، ئاقسۇدا ئۇزلەشتۇرۇلگەن بوز يەرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىنىدى، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئەسكەرلەرگە بىر ئايلىق تۇرمۇش خىراجىتى مۇكاپات بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 12 ـ يىلى (1832 ـ يىلى)

10 ـ ئايدا ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى چاڭ چىڭغا ياساۋۇل بېگى ئۇنۇۋانى بېرىلىپ، يەكەنگە مەسلىھەتچى ئامبال قىلىپ تەينىلەندى؛ يەكەننىڭ يارداملىچى نازارەتچى ئامبىلى چېڭ رۇي ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 13 ـ يىلى (1833 ـ يىلى)

9 ـ ئايدا ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى چېڭ رۇي كېسەل سەۋەبىدىن خىزمىتىدىن بوشاندى. يەكەننىڭ يارداملىچى نازارەتچى ئامبىلى شىڭ دې ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى (ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلمىدى).
9 ـ ئايدا ئۇچتۇرپاننىڭ خان ئامبىلى چاڭ خېڭ ئاقسۇغا خان ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 14 ـ يىلى (1834 ـ يىلى)

4 ـ ئايدا ئىنانچىخان ئۇنۇۋانلىق بېلى ئابدۇراخمان ۋاپات بولدى. 9 ـ ئايدا مەھمەت ئېزىز يارلىققا بىنائەن ئىنانچىخان ئۇنۇۋانلىق بېلىلىك مەرتىۋىسىگە ۋارىسلىق قىلدى.
شۇ يىلى ئاقسۇدا ئۇزلەشتۇرۇلگەن بوز يەرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىنىدى، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ

دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئەسكەرلەرگە بىر ئايلىق تۇرمۇش خىراجىتى مۇكاپات بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 17 - يىلى (1837 - يىلى)

11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى چاڭ خېڭنىڭ بېيجىڭغا قايتىشى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشتى. لياڭجۈنىڭ ئورۇنباسار باش بۇغى بى چاڭغا باش بۇغلۇق ئۇنۋانى بېرىلىپ، ئاقسۇغا خان ئامبال قىلىپ تەينىلەندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 18 - يىلى (1838 - يىلى)

2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئاقسۇدىكى يېشىل تۇغلۇق قوشۇننىڭ 204 ئوفىتسېر - ئەسكىرى چېكىندۈرۈپ كېتىلدى.

3 - ئايدا ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى بى چاڭ ئاق تۇغلۇق قوشۇننىڭ موڭغۇل ئورۇنباسار باش بۇغى بولدى.

8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى خۇسۇڭتىبغا 19 مىڭ 231 سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ، داۋگۇاڭ 20 - يىلىنىڭ خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن ئاقسۇغا ئاپىرىپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 19 - يىلى (1839 - يىلى)

9 - ئايدا شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى خۇسۇڭتىبغا 21 مىڭ 584 سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ، داۋگۇاڭ 21 - يىلىنىڭ خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن ئاقسۇغا ئاپىرىپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 20 - يىلى (1840 - يىلى)

3 - ئايدا، ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى بى چاڭ چاخار تۇتۇقى بولدى. ئۇچتۇرپاننىڭ خان ئامبىلى لىڭ شەن ئاقسۇغا خان ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى.

6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى شەنشى - گەنسۇ باش ۋالىيسى خۇسۇڭتىبغا 20 مىڭ 400 سەردىن ئارتۇق كۈمۈش ئاجرىتىپ، داۋگۇاڭ 22 - يىلىنىڭ خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن ئاقسۇغا ئاپىرىپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

11 - ئايدا، ئاقسۇدا ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىنىدى، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئەسكەرلەرگە بىر ئايلىق تۇرمۇش پۇلى مۇكاپات بېرىلدى.

12 - ئايدا قارا شەھەرنىڭ خان ئامبىلى چاڭ خېڭغا ئورۇنباسار باش بۇغلۇق ئۇنۋانى بېرىلىپ، ئاقسۇغا خان ئامبال قىلىپ تەينىلەندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 21 - يىلى (1841 - يىلى)

9 - ئايدا شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى ئېنتېخېڭتىبغا 24 مىڭ 284 سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ، داۋگۇاڭ 23 - يىلىنىڭ خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن ئاقسۇغا ئاپىرىپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 22 - يىلى (1842 - يىلى)

7 - ئايدا چالاق خىلاق كىسەل بولۇپ قېلىپ خىزمەتتىدىن بوشاندى. ئۇرۇمچىنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى جى رۇيگە 1 - دەرىجىلىك مۇھاپىزەتچى ئۇنۋانى بېرىلدى، ئۇ ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى.

شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى فۇنىياڭئاغا 22 مىڭ 748 سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ، داۋگۇاڭ 24 - يىلىنىڭ خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن ئاقسۇغا ئاپىرىپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

10 - ئايدا ئىنانچىخان ئۇنۇانلىق بەلى مەھەممەت ئېزىز ۋاپات بولدى، ئۇنىڭ مەرتىۋىسىگە ئوغلى مەھەممەت ئىمىن ۋارىسلىق قىلدى.

11 - ئايدا ئىنانچىخان ئىسھاق ۋاپات بولدى، ئۇنىڭ مەرتىۋىسىگە ئوغلى، 1 - دەرىجىلىك تەيجى، ئاقسۇنىڭ 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبېگى ئەمەت ۋارىسلىق قىلدى.

ئاقسۇدا ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوزىيەرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىندى، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئەسكەرلەرگە بىر ئايلىق تۇرمۇش خىراجىتى مۇكاپات بېرىلدى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 24 - يىلى (1844 - يىلى)

6 - ئايدا جى رۇي ئۆزلەشتۈرۈشكە بولىدىغان 100 مىڭ مو يەرنى ئېنىقلاپ چىقىپ، خانىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزمەيلا، ئىشلەمچىلەرنى يىغىپ ئىش باشلىغاندا، داۋگۇاڭ خان ئىشنى توختىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى، جى رۇي جازا مەھكىمىسى تەرىپىدىن قاتتىق بىر تەرەپ قىلىندى.

9 - ئايدا، شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى فۇنىياڭئاغا 25 مىڭ سەردىن ئارتۇق كۈمۈش ئاجرىتىپ، داۋگۇاڭ 26 - يىلىنىڭ خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن ئاقسۇغا ئاپىرىپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 25 - يىلى (1845 - يىلى)

1 - ئايدا، جى رۇيگە بېيجىڭغا كېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشتى. كۈچانىڭ خان ئامبىلى جالاڤېنتاي ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى.

3 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 10 - كۈنگىچە لىن زېشۈي ئاقسۇدىكى بوزىيەر ئېچىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، شۇ يەردە ئېچىلغان بوزىيەرلەرنى يەرسىز دېھقانلارنىڭ تېرىشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى قارار قىلدى.

11 - ئايدا، ئاقسۇدا ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوزىيەرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىندى، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئەسكەرلەرگە بىر ئايلىق تۇرمۇش خىراجىتى مۇكاپات بېرىلدى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 26 - يىلى (1846 - يىلى)

5 - (كەبىسە) ئايدا، شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى بويانتايغا 25 مىڭ 623 سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ، داۋگۇاڭ 28 - يىلىنىڭ خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن ئاقسۇغا ئاپىرىپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

11 - ئايدا جالاڤېنتاي بېيجىڭغا قايتتى. خوتەننىڭ خان ئامبىلى شۇشكىنا ئاقسۇغا خان ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى.

ئاقسۇدا ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوزىيەرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىندى، ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ دەرىجىسى

ئۆستۈرۈلدى، ئەسكەرلەرگە بىر ئايلىق تۇرمۇش خىراجىتى مۇكاپات بېرىلدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 27 - يىلى (1847 - يىلى)

8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى جەنۇبىي شىنجاڭدا 7 خوجا توپىلىڭى يۈز بەردى، چىلك سۇلالىسى ئوردىسى بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، يەكەننىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلى لىيەن شەنگە نەچچە مىڭ ئەسكەرنى باشلاپ ئاقسۇغا بېرىپ، توپىلاڭنى تىنچىتىش ئۈچۈن قەشقەرگە ئاتلىنىشنى تاپشۇردى.

8 - ئايدا شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى بويانتايغا 19 مىڭ 900 سەردىن ئارتۇق كۈمۈش ئاجرىتىپ، داۋگۇاڭ 29 - يىلىنىڭ خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن ئاقسۇغا ئاپىرىپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

9 - ئايدا يەكەننىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلى لىيەن شەن خاننىڭ تەستىقىنى ئالغاندىن كېيىن ئاقسۇنىڭ خەزىنىسىدىكى 10 سەرلىك، 5 سەرلىك تەڭگە - پۇللارنى ئەسكەرلىككە ئېلىنغانلارغا تۇرمۇش خىراجىتى قىلىش ئۈچۈن تارقىتىپ بەردى.

شۇ يىلى ئاقسۇنىڭ مۇۋەققەت خان ئامبىلى جالاقبىنتاي مەزكۇر شەھەردىكى سودىگەرلەردىن چەككە دايىلىڭ تەڭگىسىدىن 60 مىڭ سەر، يەكەن تەڭگىسىدىن 10 مىڭ سەر تېڭىشۇېلىپ، توپىلاڭنى تىنچىتىشقا ياردەم بەردى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 28 - يىلى (1848 - يىلى)

3 - ئايدا ئاقسۇنىڭ بېگى ئەمەت شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى ھەربىي لازىمەتلىكلەر ئۈچۈن ئىشانە بەرگەنلىكتىن، قوش كۆزلۈك گۈللۈك پەي مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بايىنىڭ بېگى سوپىنىياز ئاقسۇنى ساقلاشتا كۆچ چىقارغانلىقى ئۈچۈن، گۈللۈك پەي مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

4 - ئايدا شىنجاڭنىڭ جەنۇبىغا 100 دانە يېنىك زەمبىرەك ئاجرىتىپ بېرىلدى، بۇنىڭ 30 ى ئاقسۇدا قالدۇرۇلدى.

6 - ئايدا ئاقسۇ شەھىرىنى ساقلىغۇچى يېڭىنىڭ ياردەمچى جىيانجۇنى پىڭ نېيەن باقاۋۇل ئەسكەر جاۋدېشىنىڭ خەزىنىدىكى كۈمۈشنى ئوغرىلىشىغا چاپان يايقانلىقى ئۈچۈن، مەنسەپتىن قالدۇرۇلۇپ قاتتىق سوراق قىلىندى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 29 - يىلى (1849 - يىلى)

سېرىق تۇغلۇق خوشۇندىكى خەنزۇ ئەسكەرلەرنىڭ تۇرۇنباسار باش بۇغى تۇجابۇ ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ 2 - يىلى (1852 - يىلى)

12 - ئايدا تۇجابۇ بېيجىڭغا قايتتى. ئەرز - شىكايەت مەھكىمىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى، 1 - دەرىجىلىك مۇھاپىزەتچى ۋىشخۇيبۇ ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ 4 - يىلى (1854 - يىلى)

7 - (كەبسە) ئايدا ۋىشخۇيبۇ قەشقەرگە خان ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى، ئىلىنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى لىيەن

خىلاپ ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ 5 - يىلى (1855 - يىلى)

لىيەن خىلاپ قەشقەرگە خان ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى. بارىكۆلنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى خەيبۇ ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ 6 - يىلى (1856 - يىلى)

4 - ئايدا ئىنانچى خان ئەمەت مىس زاۋۇتى قۇرۇشتا كۆچ چىقارغانلىقى ئۈچۈن، مەرتىۋىسى بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى.

7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاقسۇ شەھىرىنىڭ سىرتىدىكى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ مىلتىق دورىسى ئامبىرىغا چاقماق چۈشۈپ، سېپىل راۋىقى ۋە يېقىن ئەتراپتىكى ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ چۈشتى، بىر ئەمەلدار، 9 ئەسكەر ئۆلدى. شەھەرنى ساقلىغۇچى يېڭىنىڭ يارەمچى جىيانجۈنى، بارىگاھ بېگى مالو قاتارلىقلار يۈقىرىنىڭ تەكشۈرۈشىگە يوللاندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ 7 - يىلى (1857 - يىلى)

6 - ئايدا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى توپىلاڭنى تىنچلاندۇرۇشقا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئاقسۇدا ئاشلىق ئۆتەڭلىرى قۇرۇلدى، بۇ ئىشنى خەيبۇ باش بولۇپ بېجىردى.

7 - ئايدا ۋەلىخان توپىلىڭنى تىنچلاندۇرغۇچى چىڭ قوشۇنلىرى كەينى - كەينىدىن ئاقسۇدىن ماراليېشى ئارقىلىق قەشقەرگە ئاتلاندى ھەمدە ئاقسۇدىن ئاجرىتىلغان 300 ئەسكەر ئوتلاق ئارقىلىق خوتەنگە يۈرۈپ كەتتى.

8 - ئايدا ئۇرۇمچىنىڭ ياساۋۇل بېگى يېبۇچۇڭنا بىلەن قەشقەرگە خان ئامبال بولۇپ يۆتكەلگەن يۈرۈي چىڭ سۇلالىسىنىڭ 2600 دىن ئارتۇق ئەسكىرىنى باشلاپ ئاقسۇغا كەلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ 8 - يىلى (1858 - يىلى)

6 - ئايدا خەيبو خانىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈپ ئاقسۇدىكى سودىگەرلەردىن ئايرىم - ئايرىم ھالدا رەخت بېجى ئېلىشنى يولغا قويدى، بۇ ئىشنى چاي - چارۋا بېجى ئىدارىسى بېجىردى. كېيىن چاي بېجى ئۈچۈن 6000 تىزىق يارماق، رەخت بېجى ئۈچۈن 3000 تىزىق يارماق ئېلىش بەلگىلەندى.

ھاكىمبەگ ھامىد ئاقسۇدا ئاشلىق ئۆتكۈزۈپ قۇرۇشتا كۆچ چىقارغانلىقى ئۈچۈن، قوش كۆزلۈك گۈللۈك پەي مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

8 - ئايدا ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى خەيبو شىنجاڭدا ئاشلىق ئۆتكۈزۈپ قۇرۇشتا كۆچ چىقارغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئورۇنباسار باش بوغلۇق ئۇنۋانى بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ 9 - يىلى (1859 - يىلى)

3 - ئايدا، 2 - دەرىجىلىك ياساۋۇل، يانداش ئورۇنباسار باش بوغ ئۇنۋانلىق مېيەن شىڭ ئاقسۇغا خان

ئامبال بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ 10 - يىلى (1860 - يىلى)

9 - ئايدا ئاقسۇنىڭ 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبېگى ھامىد ئۆستەڭ - توغان ياساشقا نازارەتچىلىك قىلىشتا قابىلىيەتسىزلىك قىلغان 7 - دەرىجىلىك بەگنى قالايمىقان جازالاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا سەۋەبچى بولغانلىقى ئۈچۈن، مەنسەپتىن ئېلىپ تاشلىنىپ سوراققا تارتىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ 11 - يىلى (1861 - يىلى)

6 - ئايدا چىڭ ھۆكۈمىتى ئىلى مەسلىھەتچى ئامبىلى جىڭ لىيەننى ئاقسۇغا بېرىپ، ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى مېيەن شىڭنىڭ ئوز ئالدىغا توز بېجى ئالغانلىقىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشقا بۇيرۇدى. تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىشىچە، مېيەن شىڭ شىيەنفېڭ 10 - يىل 3 - ئايدىن باشلاپ كونىگە ھەر بىر ئادەمدىن 2 يارماق پۇل، 3 - دەرىجىدىن 7 - دەرىجىگىچە بولغان بەگلەردىن دەرىجىسىگە قاراپ ھەر ئايدا 50 ۋە 30 يارماق پۇل ئالغان ھەمدە ئەنجانلىقلارنىڭ ھەربىرىدىن ھەر ئايدا يېگەن تامىقى ئۈچۈن توز بېجى ئالغان.

6 - ئايدا گۇچۇڭنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى كۇيدۇڭ ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 1 - يىلى (1862 - يىلى)

1 - ئايدا ئاقسۇ بىر جىڭنى 80 يارماقتىن مىس سېتىۋالدى، ئاشلىق - تەمىنات ئىدارىسى 40 يارماق چىقاردى، قالغان پۇل ئۇيغۇر پۇقرالىرىغا تەڭ چېچىلدى. بۇ ئىش جىڭ لىيەن ئارقىلىق خانىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن مەنپى قىلىندى.

ئاقسۇنىڭ سابىق خان ئامبىلى مېيەن شىڭ ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، خىزمەت كۆرسىتىپ گۇناھىنى يۇيۇش ئۈچۈن جىلىنغا ئەۋەتىلدى.

ئىلىنىڭ ئاغلاقچى ئامبىلى گوي ۋېن ئاقسۇغا بېرىپ، ئۇيغۇر پۇقرالىرىنىڭ ئىشلىرىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشتا قوي، ئون ئالغانلىقى ئۈچۈن، جازا مەھكىمىسى بۇنى قاتتىق بىر تەرەپ قىلدى. ئاشلىق - تەمىنات زەخىرىسى گوداۋەن قاتارلىقلارنىڭ پۇل بىلەن ھېساباتى ئوخشاش چىقىمغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا قاتتىق چارە كۆرۈلدى.

4 - ئايدا ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ ياندىش بېگى چۇڭئېن ئاقسۇغا خان ئامبال بولدى، ئۇ 4 ئايغىچە كېلىپ ۋەزىپە تاپشۇرۇپ ئالمىغانلىقى ئۈچۈن، چەكلىك مۇددەتتە يولغا چىقىش ۋاقتى بەلگىلەپ بېرىلدى. كۇيدۇڭ تارباغاتايغا مەسلىھەتچى ئامبال بولۇپ يۆتكەلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 2 - يىلى (1863 - يىلى)

مەتمىننىڭ ئىنىسى ۋاھاپ ئىنانچى خان ئۇنۇئانلىق بىلى مەرتىۋىسىگە ۋارىسلىق قىلدى. ئۇ يارلىق چۈشكىچە خوتەندە قازا قىلدى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى 3 ـ يىلى (1864 ـ يىلى)

6 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، كۆچادا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئۇيغۇرلار ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلدى، جامالىدىن ئادەملىرىنى باشلاپ كېلىپ ئاقسۇ شەھىرىنى ئىشغال قىلدى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى 6 ـ يىلى (1867 ـ يىلى)

4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى قوقەنلىك ئوفىتسېر ياقۇپبەگنىڭ تاجاۋۇزچى قوشۇنى ۋە زورلۇق بىلەن ھاشارغا تۇتۇلغان پۇقرالار ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلدى. ياقۇپبەگ ئاقسۇنى ئالغاندىن كېيىن، ئۆكتەملىك بىلەن 7 شەھەر ئەكسىيەتچىل مۇستەملىكە ھاكىمىيىتىنى قۇردى. يازدا ھېكىمخان تۆرە ياقۇپبەگكە تەسلىم بولۇپ، ئاقسۇغا ھاكىم بولدى.

ھېكىمخان تۆرە ئادەملىرىنى باشلاپ ياقۇپبەگنىڭ توپىلاڭچى قوشۇنى بىلەن بىللە كۆچانى ئىشغال قىلدى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى 9 ـ يىلى (1870 ـ يىلى)

ياقۇپبەگ ئاقسۇدا كەڭ كۆلەمدە قۇرۇلۇش قىلىپ، ئوردا ـ قەسىر سالدۇردى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى 10 ـ يىلى (1871 ـ يىلى)

ئەتىيازدا ياقۇپبەگ قەشقەردىن يوشۇرۇن ھالدا ئاقسۇغا كەلدى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى 11 ـ يىلى (1872 ـ يىلى)

ياقۇپبەگ روسىيە بىلەن كېلىشىم ئىمزالاپ، روسىيىنىڭ ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا سودا گۇماشتىلىرىنى تەسىس قىلىشىغا رۇخسەت قىلدى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ تۆڭجى 12 ـ يىلى (1873 ـ يىلى)

روسىيىلىك كاپىتان شېپىلىۋ مۇزارت ئېغىزىدىن ئاقسۇ شەھىرىگىچە بولغان يولنىڭ تەپسىلىي خەرىتىسىنى سىزىپ چىقتى.

چىلاق سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 2 ـ يىلى (1876 ـ يىلى)

12 ـ ئايدا روسىيىلىكلەر چېگرىدىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كېلىپ، ئاقسۇنىڭ يولى، يەر شەكلى، دەريا ـ ئېقىنلىرى، سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى، دەريالارنىڭ كەڭلىكى، سۇنىڭ ئېقىش سۈرئىتى ۋە ئاقسۇ شەھىرىنىڭ دائىرىسى، شەھەر دەرۋازىسى، سېپىل، كوچا، دۇكان، نوپۇس، تۇرۇشلۇق ئەسكەر، ئېلىنىدىغان باج قاتارلىق ئەھۋاللارنى تەپسىلىي تەكشۈردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 3 - يىلى (1877 - يىلى)

5 - ئايدا ياقۇپبەگنىڭ ھەربىي قوماندانلىرى ھېكىمخان تۆرىنى ياقۇپبەگنىڭ ئورنىغا خان قىلىپ سايلىدى، ھېكىمخان تۆرە ھەققۇلىبەگنىڭ ئاقسۇدىكى خەزىنىنى ئىگىلىۋېلىشىنى توسۇش ئۈچۈن، دەرھال 500 ئاتلىق ئەسكەرنى ئۈنى قوغلاشقا ئەۋەتتى.

7 - ئايدا ياقۇپبەگنىڭ چوڭ ئوغلى بەگ قۇلىبەگ قەشقەردىن ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلدى. ئاقسۇدا ھېكىمخان تۆرە مەغلۇپ بولۇپ روسىيىگە قېچىپ كەتتى.

9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىدىن لیۇ جىنتاڭ قوماندانلىق قىلغان خۇنەنلىك ئەسكەرلەر ئاقسۇ شەھىرىنىڭ يېنىغا يېتىپ كەلدى، ھەر مىللەت خەلقى «شەھەرنى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى كەلگىچە ساقلاپ»، چىڭ سۇلالىسى ئەسكەرلىرىنىڭ شەھەرگە كىرىشىنى تىزىلىپ تۇرۇپ قارشى ئالدى.

10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىدىن لیۇ جىنتاڭنىڭ قىسىملىرى ئاقسۇدىن سەپ بولۇپ ئىلگىرىلەپ، ياقۇپبەگ ۋە بەي يەنخۇنىڭ قالدۇق قىسىملىرىغا قوغلاپ زەربە بەردى. ھەر مىللەت خەلقى ئات چاپتۇرۇپ ئالدىدا مېڭىپ، چىڭ قوشۇنلىرىغا يول باشلاپ بەردى.

شۇ يىلى ئاقسۇدا كېيىنكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلغۇچى باش ئىدارە قۇرۇلدى، جاڭ ياۋ شەرقىي 4 شەھەر ۋە ئاقسۇنىڭ كېيىنكى ئىشلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك باشقۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 4 - يىلى (1878 - يىلى)

4 - ئايدا جاڭ ياۋ ئاقسۇ شەھىرىدە باج ئىدارىسىنى بۇلىغان لۇكچەكلەرنى سوراق قىلغاندىن كېيىن، زو زۇڭتاڭنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈپ، باش جىنايەتچىلەرگە ئۆلۈم جازاسى بەردى.

9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاقسۇ پۈل جۇجۇقى قۇرۇلۇپ، پۈل قۇيۇشنى باشلىدى.

11 - ئايدا، بەي يەنخۇ مۇرتلىرىغا ئاقسۇ قاتارلىق جايلارنى پاراكەندە قىلىشنى بۇيرۇدى، لیۇ جىنتاڭ قىسىملارغا مۇھىم جايلاردا توسۇپ زەربە بېرىشنى بۇيرۇدى، باندىت باشلىقلىرىدىن 200 دىن كۆپرەك ئادەم ئۆلتۈرۈلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 5 - يىلى (1879 - يىلى)

ئاقسۇ پىلە - توقۇمچىلىق باش ئىدارىسى تەسىس قىلىندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 6 - يىلى (1880 - يىلى)

4 - ئايدا زو زۇڭتاڭ ئوردىغا تەڭگە قۇيۇش توغرىسىدا ئىلتىماس سۇندى، بۇ ئىشنى جاڭ ياۋ ئاقسۇدا ئىدارە تەسىس قىلىپ، سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويدى. تەننەرخى بەك يۇقىرى بولغاچقا، تەڭگە قۇيۇش يەنە

لوختىتىۋېتىلدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 8 - يىلى (1882 - يىلى)

3 - ئايدا، تەن جۇڭلىلىڭ، لىيۇ جىنتاڭلار ئوردىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈپ، شەرقىي [4] شەھەردە سەييارە ھەربىي تەييارلىقلار دوتىيى تەسىس قىلدى. ئۇ ئاقسۇدا تۇردى.
شۇ يىلى، چارروسىيىنىڭ شاۋجياگى مىكىنسكى چېگرا كومىتېتىنىڭ خادىملىرىنى باشلاپ مۇزارت تاغ ئېغىزى ئارقىلىق ئاقسۇغا كەلدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 9 - يىلى (1883 - يىلى)

1 - ئايدا، ئاقسۇ چېچەك ئەلەيھىسالامدىن قۇرۇلدى.
ئونسۇ بىۋاستە قاراشلىق ئايمىقى تەسىس قىلىندى.
ئاقسۇنىڭ دوتىيى لو چاڭگۇ يۇقىرىغا ئىلتىماس قىلىش ئارقىلىق يېڭى شەھەر بىنا قىلدى، شۇنىڭ بىلەن يەر ئاملىرىمۇ ئۆزگىرىپ كەتتى، يېڭى شەھەر ئاقسۇ دەپ، كونا شەھەر ئونسۇ دەپ ئاتالدى. ئاساسلىق ھەربىي، مەمۇرىي ئورگانلار يېڭى شەھەرگە كۆچۈپ چىقتى. كونا شەھەردە سەييارە مۇپەتتىش تەسىس قىلىندى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 17 - يىلى (1891 - يىلى)

قادىر ئاپسى مەمتىمىننىڭ ئىنانچىخانلىق مەرتىۋىسىگە ۋارىسلىق قىلدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى)

9 - ئايدا كونا شەھەردىكى سەييارە مۇپەتتىش بېكار قىلىنىپ، ئونسۇ ناھىيىسى، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ كەلپىن شۆبە ناھىيىسى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى، مياۋماۋ ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تۈنجى ئامبىلى بولدى. ئونسۇ بىۋاستە قاراشلىق ئايمىقىنىڭ دەرىجىسى مەھكىمىگە ئۆستۈرۈلدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 29 - يىلى (1903 - يىلى)

فۇزبلىن ئامبال بولدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى)

«ئونسۇ مەھكىمىسىنىڭ يۇرتلار تەزكىرىسى» تۈزۈلدى.

جالك شجيەن ئامبال بولدى.

چىك سۇلالىسىنىك گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى)

پەن زۇڭيۇ «ئونىۋ ناھىيىسىدىكى يۇرتلار تەزكىرىسى»، «ئونىۋ ناھىيىسى كەلپىن شۆبە ناھىيىسىدىكى يۇرتلار تەزكىرىسى»نى تۈزدى.

چىك سۇلالىسىنىك شۇەنتۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)

چېن شياۋجۇ ئامبال بولدى.

چىك سۇلالىسىنىك شۇەنتۇك 3 - يىلى (1911 - يىلى)

2 - ئاينىك 27 - كۈنى ئونىۋ ناھىيىسىنىك كەلپىن شۆبە ناھىيىسى ئونىۋ مەھكىمىسى تەرىپىدىن بىۋاستە باشقۇرۇلىدىغان بولدى.
خۇاڭ تىڭجېن ئامبال بولدى.

جۇڭخۇا مىنگو دەۋرى

مىنگونىك 1 - يىلى (1912 - يىلى)

8 - ئاينىك 18 - كۈنى ژاك خۇڭجۇك ئامبال بولدى.

مىنگونىك 2 - يىلى (1913 - يىلى)

7 - ئاينىك 20 - كۈنى مەركىزىي ھۆكۈمەت بېيجىڭغا تۇرکۈم بويىچە باردىغانلارنىك رەت تەرتىپىنى ئېلان قىلدى. شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلاردىن ئاقسۇنىك ئىنانچىخان ئونۇانلىق بېلىسى قادىر 3 - تۇرکۈمگە كىرگۈزۈلدى.

مىنگونىك 3 - يىلى (1914 - يىلى)

6 - ئاينىك 21 - كۈنى ۋېي چېڭياۋ ئونىۋ ناھىيىسىنىك ئامبىلى بولدى.

مىنگونىك 4 - يىلى (1915 - يىلى)

مىنگو ھۆكۈمىتى ئىنانچىخان ئونۇانلىق بېلى قادىرنىك يىللىق خىراجەت يارىدەم پۇلىنى 600 سەر خۇنەن

تەڭگىسى قىلىپ بېكىتتى، ئۇنى ئاقسۇ، ئونسۇ ناھىيىلىرى ئاجرىتىپ بېرىدىغان بولدى.
7 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى يۈەن چىرۋي ئامبال بولدى.

مىنگونىڭ 5 ـ يىلى (1916 ـ يىلى)

3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى مىنگو ھۆكۈمىتىنىڭ موڭغۇل ـ تىبەت ئىشلىرى ئىدارىسى قادىرغا ئاقسۇدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىنانچىخانى دەپ نام بەردى.
8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئىنانچىخان قادىرنىڭ ئانىسى روشەنخان كېسەل بولۇپ ۋاپات بولدى. 12 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىسى ئادەم ئۆەتىپ نەزىر ئۆتكۈزدى. 1200 سەر پۇل ئاجرىتىپ بەردى.
كۈز بىلەن قىش ئارىلىقىدا روسىيىگە قاراشلىق بۈيرۈتلار بىلەن قازاقلار روسىيىنىڭ ئەسكەر ئېلىشىغا قارشى تۇرۇپ، قاراكۆلدە ئىچكى قالايمىقانچىلىق تۇغدۇردى، روسىيە ھۆكۈمىتى ئەسكەر ئۆەتىپ، ئۆلارنى جازالىدى، 161 ئۆيلۈك، 400 دىن ئارتۇق بۈيرۈت چېگرىدىن ئۆتۈپ، ئونسۇ ناھىيىسىگە قېچىپ كېلىپ، بوزدۆلۈك، تۇمشۇق ئەتراپلىرىغا تارقاق ئورۇنلاشتى.
12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئامبال يالك جېچالك ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلدى.

مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى)

1 ـ ئايدا روسىيە ھەربىي ئەمەلدار پىكوكىپنى ئونسۇ ناھىيىسىگە روسىيىنىڭ ئەسكەر ئېلىشىغا قارشى چىققان ئابدۇللا قاتارلىق 12 ئادەمنى تۇتۇشقا ئەۋەتتى. يالك زېكشىن مەركىزىي ھۆكۈمەتكە دوكلات قىلغاندىن كېيىن روسىيە بىلەن سۆزلىشىپ ئۆلارنى مۇۋاپىق تۇردە قايتۇردى.
4 ـ ئايدا يالك زېكشىن ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى يالك جىچاڭغا روسىيە پۇقرالىرىنى ۋەتىنىگە قايتىشىغا كۆندۈرۈش ھەققىدە تېلېگراممىا ئارقىلىق بۈيرۈق چۈشۈردى.

مىنگونىڭ 7 ـ يىلى (1918 ـ يىلى)

ئونسۇ ناھىيىسىگە قېچىپ كەلگەن سوۋېت روسىيىسىگە قاراشلىق بۈيرۈتلار ۋە قازاقلار بىر نەچچە قېتىم سۆزلىشىش ئارقىلىق پۈتۈنلەي ۋەتىنىگە قايتۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 8 ـ يىلى (1919 ـ يىلى)

7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ئامبال فېلك دېچۇن ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلدى.
8 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلىغا ئىگىلىك ھوقۇقنى قوغداش ئۈچۈن، روسىيىنىڭ مۇئاۋىن شاڭيۇسى مىزىرلى ئۆز ئالدىغا سېتىۋالغان جۇڭگولۇق ھامۇت قارىنىڭ 7 ئېغىز ئۆيىنى قايتۇرۇۋېلىش توغرىسىدا بۈيرۈق چۈشۈردى.

مىنگونىڭ 9 ـ يىلى (1920 ـ يىلى)

11 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى يۈبويىڭ ئامبال بولدى.

مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى)

5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى تاۋمىگيۇ ئامبال بولدى.

مىنگونىڭ 11 - يىلى (1922 - يىلى)

12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئامبال ۋاڭ جيارۇڭ ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلدى.

مىنگونىڭ 14 - يىلى (1925 - يىلى)

2 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئامبال جاڭ دېشەن ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلدى.
شۇ يىلى ناھىيە بازىرىدا پوختا ۋاكالەتخانىسى قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 16 - يىلى (1927 - يىلى)

ئامبال لى شۇرۇڭ ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلدى.

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى)

ئاقسۇ دوتەيلىكى مەمۇرىي رايونغا ئۆزگەرتىلدى. ئونسۇ ناھىيىسى ئاقسۇ رايونلۇق مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسىگە قارايدىغان بولدى.
ئامبال ھاكىم دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. تۇنجى ھاكىم لىيۇ زۇڭخەي ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلدى.

مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى)

تاڭ يۈگۈڭ ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 20 - يىلى (1931 - يىلى)

لى دېلياڭ ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى)

لىيۇ شېڭمىڭ ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى)

ئايوفۇ ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى)

ئونىۋدا باج ئىدارىسى قۇرۇلدى.
ناھىيىلىك ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسى قۇرۇلدى.
ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ئونىۋ ناھىيىسىدە قۇرۇلدى.
ناھىيە بازىرىدا «تۆمۈرغازى ئاتا» باشلانغۇچ مەكتىپى، «مەكتەبى نىيازىيە» (قىزلار) باشلانغۇچ مەكتىپى قۇرۇلدى.
مامۇت مۇزەققەت ھاكىم بولدى.
ئونىۋ بازىرىنىڭ 2 كىلومېتىر شەرقىدىكى يار ئۈستىدە جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە تۇنجى ئايرودروم قۇرۇلدى. 1942 - يىلى ئاقسۇ بالداڭغا كۆچۈرۈلدى.

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى)

2 - ئايدا ئابدۇرېشىت ئونىۋدىكى ئەنگلىيە سودىگىرىنىڭ گۈماشتىسى مۇھەممەت ئىمىننى ئۆلتۈرۈپ، مال - مۈلۈكلىرىنى ئوغرىلاپ قېچىپ كەتتى. ساقچى ئىدارىسى ئۇنى تۇتۇپ، قولغا ئالدى.
5 - ئايدا ئاقسۇ رايونى بىلەن كۆچا ناھىيىسىدە تەڭلا ئامانلىق ساقلاش شۆبە ئىدارىسى قۇرۇلدى. رايونلۇق ئىدارە ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ بازىرىدا تەسىس قىلىندى.
ناھىيە بازىرىدا «تۇران سادىقىيە»، «ۋەتەن يۇنۇسىيە» باشلانغۇچ مەكتەپلىرى قۇرۇلدى.
يۇنۇس ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى)

ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى قۇرۇلدى.
ناھىيىلىك دوختۇرخانا قۇرۇلدى.
ناھىيە بازىرىدا «سافارىيە» باشلانغۇچ مەكتىپى قۇرۇلدى.
تاغلاق قىرغىز ياتاقلىق باشلانغۇچ مەكتىپى قۇرۇلدى.
قادىر ھاجى ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى)

ناھىيە خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشقا ئارقا سەپتىن ياردەم بېرىش شۆبە جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىشانە توپلاش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى)

ئەلى ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى)

1 - ئايدا ج ك پ ئەزاسى چېڭ جيۇكي ئونىۋغا كېلىپ، ئاقسۇ - ئونىۋ - ئاۋات - كەلپىن يەرلىك

باج ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولدى.

2 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ج ك پ ئەزاسى، ئاقسۇ رايونلۇق ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى لىن جىلۇ ئونسۇ قاتارلىق ناھىيىلەردە باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئىلاچى خەنزۇ، خۇيزۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋە خەنزۇچىنى ياخشى بىلىدىغان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى پىداگوگىكا ماتارىپى بويىچە تەربىيىلەش توغرىسىدا ئالاقە چۈشۈردى.

4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «12 - ئاپرىل»نى خاتىرىلەش يىغىنى ئاچتى. ج ك پ ئەزاسى چىلەك جيۇكې يىغىن مەيدانىنى ئۆزى بىۋاستە لايىھىلىدى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىغا قوماندانلىق قىلدى، ھاكىم ئەلىنىڭ يىغىندا سۆزلەيدىغان سۆزىنىڭ ئورگىنالىنى تۆزىتىشىپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن بۇ سۆز ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش - مۇنەۋەرزلىكتىن قۇتۇلۇش جەھەتتە كۆچلۈك چاقىرىق كۆچىگە ئىگە بولدى.

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ج ك پ ئەزاسى، ئاقسۇ رايونىنىڭ مەمۇرىي باشلىقى خۇالە مىڭفۇ (خۇالە خوچىلە) يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئونسۇ، ئاقسۇ، ئاۋات، كەلپىن ناھىيىلىرىدىكى دېھقانلارغا 12 مىلە 500 يۆەن پۇل قەرز بېرىش توغرىسىدا 53 - نومۇرلۇق بۇيرۇق چۈشۈردى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى)

3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ۋالە باۋچېەن (يەنى جاۋشى) ۋېيىۋەنجالە، خۇالە مىڭفۇ مۇئاۋىن ۋېيىۋەنجالە بولغان شىنجالە ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت جەنۇبىي شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈش كومىتېتى 23 - نومۇرلۇق بۇيرۇق ئېلان قىلىپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ كانچىلىق، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ۋە چارۋىچىلىقى توغرىسىدا 8 تۈرلۈك ئىجابىي پىكىر بەردى.

3 - ئايدا ئاقسۇدىن ساجىگزىغىچە بولغان 60 كىلومېتىر خۇالىچۇ ئۆستىگى ئونسۇ، ئاقسۇ، ئاۋات، كەلپىن، ئۇچتۇرپان ناھىيىلىرىدىكى خەلق ئىشچىلىرى تەرىپىدىن پۈتتۈرۈلۈپ سۇ باشلانىدى.

3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئونسۇ، ئاقسۇ ناھىيىلىرى 500 دىن خەلق ئىشچىسى، 400 دىن ئۇلاغ ھارۋىسى چىقىرىپ، ئاۋات ناھىيىسى 200 خەلق ئىشچىسى، 100 ئۇلاغ ھارۋىسى چىقىرىپ، ئونسۇ ناھىيىسىدىكى پاشتاش توسمىسىنى ياساشقا كىرىشتى.

5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى خۇالە مىڭفۇ سۇ قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ئاقسۇ رايونىدىكى ئىدارىلارنىڭ مەسئۇللىرى ۋە ئونسۇ، ئاقسۇ ناھىيىلىرىنىڭ ھاكىملىرى يىغىنى ئېچىپ، سۇ قۇرۇلۇشىغا قەرز بېرىلىدىغان 4000 يۆەن پۇلنى ئونسۇ بىلەن ئاقسۇغا قەرز بەردى.

يازدا ج ك پ ئەزاسى چېەن پىلە (چېەن چۈنشىلە) ئاقسۇ يەرلىك باج ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولدى.

8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئاقسۇ يەرلىك باج ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى چېەن پىلە ئونسۇ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، بانكا، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ مەسئۇللىرى بىلەن ئونسۇ ناھىيىلىك يەر خېتىنى تەكشۈرۈش ھەيئىتى تەشكىل قىلدى، بۇ ھەيئەت 30 نەچچە ئادەم ئاجرىتىپ، يەر خەتلىرى بىلەن تېرىلغۇ يەرلىرىنى تەكشۈرۈپ، يەر بېجىنى ئېنىقلاپ، يەر بېجى ۋە باشقا باجلارنىڭ مۇۋاپىق بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇردى.

ئۇرۇمچى — قەشقەر تاشيولىنىڭ بايدىن ئونسۇغىچە بولغان قىسمى ياسىلىشقا باشلىدى.

ناھىيىدىكى دىنىي زات باقى باي ۋاپات بولۇش ئالدىدا ئوغلى ساقى ئاخۇنغا ھەج سەپىرىگە ئىشلەتمەكچى

بولغان 2500 سەر تەڭگىنىڭ يېرىمىنى ئالدىنقى سەپتە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى جەڭ قىلىۋاتقان ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەرگە ئىئانە قىلىشنى ۋەسىيەت قىلدى.

مىنگونىڭ 30 ـ يىلى (1941 ـ يىلى)

6 ـ ئايدا ئونسۇ ناھىيىسى ئامىمدىن 2000 ئادەمنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ، ئونسۇ بىلەن باي ئارىلىقىدىكى تاشيولنى ياساشقا باشلىدى، 2 ئاي ئىچىدە 15 كىلومېتىر يول ياسالدى.

ئابلا يۈسۈپ ھاكىم بولدى.

مىنگونىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى)

4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئونسۇ بىلەن ئاقسۇ ئارىلىقىدا 18 كىلومېتىر ئۇزۇن يوللۇق قوش تېلېفون سىمى تارتىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئونسۇ تۇرمىسى قىسقارتىلىپ، تۇرمىدىكى جىنايەتچىلەر يېڭى قۇرۇلغان ئاقسۇ تۇرمىسىگە ئاپىرىپ بېرىلدى.

11 ـ ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك سودا ـ سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا زوردۇن باشلىق بولدى.

ئونسۇ ناھىيىلىك كېڭەش قۇرۇلدى، ئۇ 9 ئادەمدىن تەركىب تاپتى، ھەسەن كېڭەش باشلىقى بولدى.

ئاقسۇ ئايرودرومى ياسالدى، بۇنىڭغا تۆۋەنكى بادام كەنتى، باغچى كەنتىدىكى دېھقانلارنىڭ 390 مو يېرى ئىشلىتىۋېلىندى.

ئۇرۇمچى — قەشقەر تاشيولىنىڭ ئونسۇ تەۋەسىدىكى بوزدۆڭ كۆۋرۈكى، جام كۆۋرۈكى، دۆڭا كۆۋرۈكى، ئىشلەمچى كۆۋرۈكى پۈتۈپ قاتناش باشلاندى.

ئونسۇ، ئاقسۇ ناھىيىلىرى 700 خەلق ئىشچىسىنى ھەربىكەتلەندۈرۈپ، 300 چوڭ ھارۋا ئاجرىتىپ، ئونسۇ بىلەن ئاقسۇ ئارىلىقىدىكى 8 كىلومېتىر تاشيولنى 3 ئايدا پۈتتۈردى.

بوزدۆڭدە ياتاقلىق قىرغىز باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى)

2 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ژالىڭ يۈدۈڭ ھاكىم بولدى.

4 ـ ئايدا ژېن بۈكۈي ھاكىم بولدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئونسۇ بىلەن ئاقسۇ ئارىلىقىدا ئۇزۇن يوللۇق سىملىق تېلېفون ئالاقىسى باشلاندى.

11 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى جۇڭگو گومىنداڭى ئاقسۇ ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ ئونسۇ (2 ـ رايون) شۆبىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭدا 9 گومىنداڭ ئەزاسى بولۇپ، لىيۇ چاڭمىڭ شۇجى بولدى.

11 ـ ئايدىن 12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىگىچە باۋ ـ جياغا ئايرىش خىزمىتى ئىشلەندى. پۈتۈن ناھىيە 2 بازار، 4 يېزا، 46 باۋغا ئايرىلدى.

12 ـ ئايدا ئونسۇدا ئېغىر چېچەك كېسىلى تارقىلىپ، نۇرغۇن ئادەم ئۆلۈپ كەتتى.

ناھىيە بويىچە «ئىتتىپاق» ، «غالىبىيەت» ناملىق ئامېرىكا دوللىرى زايومىدىن 190 مىڭ دوللار

تارقىتىلدى.

مىنگۇنىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى)

1 - ئايدا ژالاق ژېنجىڭ ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى بولدى.

قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىنىڭ يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان ئاتلىق 2 - شى 5 - تۈمىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر پەيى ئونسۇغا ئورۇنلاشتى.

3 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى تۈمىنى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 1600 خەلق ئەسكىرى قاتناشتى، جالاق گوجېڭ تۈمەنجالاق بولدى، بۇ تۈمەن 4 - رايون (ئاقسۇ رايونى) ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق شتابىغا قارىدى. كېيىنكى يىلى 3 - ئايدا بۇ تۈمەن بۆيرۇق بويىچە تارقىتىۋېتىلدى.

4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ژالاق يۈڭيى ھاكىم بولدى.

شۇ يىلى ئونسۇ ناھىيىسى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم بېرىش يۈزىسىدىن 2 ئايروپىلان تەقدىم قىلدى. بۇ ئايروپىلانلارغا «شىنجاڭ ئونسۇ - 1»، «شىنجاڭ ئونسۇ - 2» دەپ نام بېرىلدى.

مىنگۇنىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى)

4 - ئايدا لۇ خۇڭشۇن ژەنپە ئۆتەشكە كېلىپ، مۇۋەققەت ھاكىم بولدى.

ئونسۇ ناھىيىلىك مۇھاپىزەت تۈمىنى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 5 ئىنتىزەت تەسىس قىلىندى، ئەمەلدار - ئەزاسى 746 بولۇپ، ھاكىم لۇ خۇڭشۇن تۈمەنجالاق بولدى.

7 - ئايدا قوشۇمچە ئەسكەرلەر 1 - تۈمىنىڭ 3 - يېڭى مۇداپىئە كۆرۈش ئۇچۇن ئونسۇنىڭ چېگرا قاراۋۇلخانىلىرىغا ئورۇنلاشتى.

8 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنىگىچە 3 ۋىلايەت (ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي) مىللىي ئارمىيىسىنىڭ 3000 دىن ئارتۇق ئادەمى ئونسۇغا 1 - قېتىم قورشاپ ھۇجۇم قىلىپ، ناھىيە بازىرىنى ئىشغال قىلدى.

9 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 22 - كۈنىگىچە 3 ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ 4000 دىن ئارتۇق ئادەمى ئونسۇغا 2 - قېتىم قورشاپ ھۇجۇم قىلىپ، ناھىيە بازىرىنى يەنە بىر قېتىم ئىشغال قىلدى.

12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى چۇ جىچىن ھاكىم بولدى.

12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كېڭەشنىڭ تۇنجى قېتىملىق يىغىنى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ 20 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ناسىر كېڭەش باشلىقى بولدى.

جۇڭگو گومىنداڭنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك پىرقىسى قۇرۇلدى. ئۇمەر ھەسەن شۇجىجالاق بولدى.

جۇڭگو 3 مەسلەكچى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئونسۇ شۆبىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا 4 رايونلۇق ئىتتىپاق تارماق ئەترىتى بولۇپ، 3 مەسلەكچى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى 123 كە يەتتى.

شىنجاڭ گارنىزون ئەترىتى 7 - زاپاس شىسىنىڭ شتابى ۋە 20 - تۈمەن ئونسۇنىڭ ناھىيە بازىرىغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. 19 - تۈمەن جام باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئورۇنلاشتى. كېيىنكى يىلى 6 - ئايدا 20 - تۈمەن قەشقەرنى قوغداشقا يۆتكىلىپ كەتتى.

مىنگونىلىك 35 - يىلى (1946 - يىلى)

5 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى شەھەر ئىچى، جام ساقچىخانىلىرىنى قۇردى.
7 - ئاينىڭ 8 - كۈندىن 11 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كېڭەشنىڭ 2 - قېتىملىق يىغىنى ئېچىلدى.
8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى مۇھەممەت نىياز مەخسۇم مۇۋەققەت ھاكىم بولدى.

مىنگونىلىك 36 - يىلى (1947 - يىلى)

1 -ئايدا گومىنداڭنىڭ ئونسۇدا تۇرۇشلۇق قوشۇنى — زاپاس 7 - شى ئاقسۇ شەھىرىگە يۆتكەلدى.
3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى رۇستەم مۇۋەققەت ھاكىم بولدى.
3 - ئاينىڭ 15 - كۈندىن 6 - ئايغىچە ئونسۇ، ئاقسۇ، ئاۋات ناھىيىلىرىدىكى ھەربىي ۋە خەلقتىن 6707 كىشى 100 مىليون يۈەن يېڭى پۇل مەرپ قىلىپ، پاشتاش كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشىنى ياسىدى، شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رەئىسى جاڭ جىجۇڭ 4 - ئايدا ئىش مەيدانىغا كېلىپ، قۇرۇلۇشنى كۆزدىن كەچۈردى، قۇرۇلۇش 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا پۈتتى.
4 - ئايدا نوپۇس تەكشۈرۈلدى، ناھىيە بويىچە 78 مىڭ 574 نوپۇس بارلىقى ئېنىقلاندى.
10 - ئايدا ناھىيىلىك 3 مەسلەكچى ياشلار ئىتتىپاقى بۈيرۇق بويىچە گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك پىرقىسىگە قوشۇۋېتىلدى.
شىنجاڭ گارنىزون ئەترىتىنىڭ زاپاس 7 - شى 65 - لۇگە ئۆزگەرتىلدى. مەزكۇر لۇنىڭ 194 - تۈەنى ئونسۇ ناھىيىسى بازىرىدا تۇردى.

مىنگونىلىك 37 - يىلى (1948 - يىلى)

3 - ئاينىڭ 2 - كۈندىن 5 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كېڭەشنىڭ 1 - قېتىملىق يىغىنى ئېچىلدى. ھەسەن كېڭەش باشلىقى بولدى. 19 كېڭەش ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.
3 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى ياخشىلاش كومىتېتىنىڭ نامى ئونسۇ ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىگە ئۆزگەرتىلدى.
10 - ئايدا چىڭجاڭ - خۇڭجاڭ تەشكىلاتى ئونسۇدا ئەزا تەرەققىي قىلدۇردى، مىنگونىلىك 38 - يىلى (1949 - يىلى) 9 - ئايغىچە ناھىيىدىكى چىڭجاڭ - خۇڭجاڭ تەشكىلاتىنىڭ ئەزاسى 15كە يەتتى.

مىنگونىلىك 38 - يىلى (1949 - يىلى)

9 - ئاينىڭ 25 - 26 - كۈنلىرى تاۋسيۇ، بۈرھان شەھىدلەر شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى جاكارلىدى. ئونسۇدىكى ھەر مىللەت خەلقى شىنجاڭنىڭ تىنچ ئازاد بولغانلىقىنى ھىمايە قىلدى، كۈتۈۋېلىش پونكىتلىرىنى قۇرۇپ، گۈرۈچ، ئۇن، ئوتۇن، ئوت - چۆپ تەييارلاپ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قىزغىن كۈتۈۋالدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرى

1949 - يىلى

11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 2 - جۇن 5 - شى 14 - تۈنى ناھىيە بازىرىغا كىرىپ ئورۇنلاشتى.

12 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 2 - جۇن 5 - شى پارتكومى 14 - تۈن ئاممىۋى ھەرىكەت بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى جاڭ جەنچى قاتارلىق 12 كىشىنى ئۇنسۇ ناھىيىسىدىكى كونا ھاكىمىيەتنى ئوتكۈزۈۋېلىشقا ئەۋەتتى.

1950 - يىلى

3 - ئايدا ج ك پ ئۇنسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى. جاڭ جەنچى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تۇنجى شۇجىسى بولدى. ج ك پ ئۇنسۇ ناھىيىلىك تۇنجى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى — ئۇنسۇ ناھىيىلىك ئورگان پارتىيە ياچېيكىسى تەشكىل قىلىندى.

شۇ ئايدا ئۇنسۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، ژۇ سەنيۈەن مۇئاۋىن ھاكىم بولدى. ھۆكۈمەت قارمىقىدا ئىشخانا (كاتىبات ئىشخانىسى)، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ماۋارىپ بۆلۈمى، سودا - سانائەت بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، ج خ ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، ئاممىۋى تەلىم - تەربىيە يۇرتىدىن ئىبارەت 9 خىزمەت ئاپپاراتى تەسىس قىلىندى.

شۇ ئايدا باۋ - جيا تۈزۈمى بىكار قىلىندى. رايونلۇق مەھكىمە ۋە يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت كوللېگىيىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئوتكۈزۈلدى، يىغىنغا 140 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىندا، ئاساسلىقى، خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتى قۇرۇش مەسىلىسى مۇھاكىمە ۋە مۇزاكىرە قىلىندى.

5 - ئايدا ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى.

6 - ئايدا قۇربانوف ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇنجى ھاكىملىقىغا تەينىلەندى.

8 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «چىڭخۇڭباڭ»، «يىگۈەنداۋ» تەشكىلاتلىرىنى بىكار قىلدى.

9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ناھىيىلىك ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمەت ئەترىتى قۇرۇلدى، خىزمەت ئەترىتى 6 - رايون (قىزىل) نىڭ 1 -، 4 - يېزىلىرىدىكى 6 كەنتكە ئورۇنلىشىپ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلدى. 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى نۇقتىدا سىناق قىلىش ئايغىلاشقاندىن كېيىن تەشكىللەنگەن 281 كادىر 4 قارارغا بۆلۈنۈپ، ناھىيە بويىچە

5 رايون، 32 پېزىدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۈرۈش ھەرىكىتى ئېلىپ بارىدى.
10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 22 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 159 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىندا، ئاساسلىقى، دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش ۋە ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۈرۈش ـ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىندى.
10 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى جۇڭگو خەلقىنىڭ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۈرۈش ـ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش باش ئۇيۇشمىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.
10 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى، 1955 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق پروكۇراتۇرىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1951 ـ يىلى

1 ـ ئايدا ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى.
3 ـ ئايدا ناھىيىلىك يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى.
شۇ ئايدا توختىيوق ھاكىملىققا تەيىنلەندى.
4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۈرۈش خىزمىتى ئايغاقلاشتى. 184 زومىگەر پومېشچىك كۆرەش قىلىندى ۋە جازالاندى، 86 مىڭ 135 كىلوگرام ئىجارە ھەققى كېمەيتىلدى، 161 مىڭ 309.5 كىلوگرام ئىجارە ھەققى قايتۇرۇلدى، 1 مىليون 109 مىڭ 517.5 كىلوگرام ئىجارە ھەققى ئېنىقلاندى ۋە تۆلىتىۋېلىندى.
4 ـ ئاينىڭ 23 ـ، 24 ـ كۈنلىرى ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 175 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىندا 1951 ـ يىللىق مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش ۋەزىپىسى ۋە ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۈرۈش ـ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش، ۋەكىللىنىقلابچىلارنى باستۇرۇش، كادىر يېتىشتۈرۈش، ئاممىۋى تەشكىلاتلارنى قۇرۇش ۋە پاكلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى 4 قارار مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى.
4 ـ ئايدا ئونسۇ ناھىيىسىدە ج ك پ 1 ـ رايونلۇق (ئونسۇ بازىرى)، 2 ـ رايونلۇق (توخۇلا)، 3 ـ رايونلۇق (تۇمشۇق)، 4 ـ رايونلۇق (ئارال)، 5 ـ رايونلۇق (جام)، 6 ـ رايونلۇق (قىزىل) كومىتېتلىرى قۇرۇلدى.
5 ـ ئايدا 1 ـ باسقۇچلۇق ۋەكىللىنىقلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى باشلاندى، بۇ ھەرىكەت شۇ يىلى 11 ـ ئايدا ئايغاقلاشتى.
6 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىستېمال كوپېراتىپى قۇرۇلدى.
9 ـ ئايدا ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى، جاڭ جەنچى قوشۇمچە مۇدىرلىقنى ئۈستىگە ئالدى.
10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 25 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 178 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا ۋەتەنپەرۋەلىك تەربىيىسى، ئەمگەك مۇسابىقىسى، ئەكسىلىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا 3 قارار مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى.
11 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۈرۈش ـ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش بويىچە ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىئانە توپلاش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، جەمئىي 14 مىڭ 100 يۈەن قىممىتىدىكى ماددىي نەرسە ۋە پۇل ئىئانە قىلىندى.
شۇ ئايدا غەربىي شىمال سودا شىركىتىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 13 - شى 37 - تۈەنى ئۇنسۇ ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى.

12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسى، ۋىلايەتلىك چ خ ئەترىتى ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ 14 ،، 37 - تۈەنلىرى بىلەن بىرلىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قېچىپ كىرگەن باندىتلارنى قورشاۋغا ئالدى، ئەتىسى قارا يۇلغۇندا شايۇپقارى ھاجى قاتارلىق 19 باندىتنى تىرىك تۇتتى.

1952 - يىلى

1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى باشلىنىپ، 7 - ئاينىڭ ئاخىرى ئاياغلاشتى.

شۇ ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئۇنسۇ ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

ئەتىيازدا جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئۇنسۇ ناھىيىلىك تەييارلىق كومىتېتى قۇرۇلدى، جالاق جەنچى مۇدىر بولدى.

3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئوچۇق سوت يىغىنى ئېچىلىپ، ئەكسىلئىنقىلابچى، زومىگەر رۇستەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى.

4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى بازار رايونىدىكى شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى كۇلۇبىغا ئوت كېتىپ، كونا پۇل ھېسابىدا 5 مىليون 6900 يۈەنلىك مال - مۈلۈك زىيانغا ئۇچرىدى.

5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى 2 - باسقۇچلۇق ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى ئاياغلاشتى.

5 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 19 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 198 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىندا، ئاساسلىقى، يېزا ئىگىلىكى ۋە مەدەنىيەت - ماارىپ خىزمىتى مۇھاكىمە قىلىندى.

6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 9 - كۈنگىچە ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەت پاكىتلىرى كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى، كۆرگەزمىنى 14 مىڭ 719 كىشى كۆردى.

6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك يەر ئىسلاھاتىنى نۆقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى ئەترىتىنىڭ ۋاقىتلىق پارتىيە ياچېيكىسى 2 - رايونىڭ 2 - يېزىسى (توخۇلا يېزىسىنىڭ قورۇل كەنتى) دا تۇنجى تۈركۈمدە 6 ئۆيغۇرنى پارتىيىگە قوبۇل قىلىپ، ئۇنسۇ ناھىيىسى بويىچە تۇنجى يېزا پارتىيە ياچېيكىسىنى قۇردى.

6 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 28 - كۈنگىچە ناھىيىلىك باندىت تازىلاشتىكى قەھرىمان - نەمۇنىچىلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، 37 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى.

9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا يەر ئىسلاھاتى باشلىنىپ، كېيىنكى يىلى 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئاياغلاشتى. 10 مىڭ 171 ئائىلىدىكى 35 مىڭ 907 كىشىگە 133 مىڭ 09. 66 مو يەر تەقسىملەپ بېرىلدى، پارتىيىگە 64 ئەزا، ياشلار ئىتتىپاقىغا 140 ئەزا قوبۇل قىلىندى.

10 - ئايدا ئىسمائىل ئىبراھىم ھاكىملىققا تەينىلەندى.

12 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 196 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىندا، ئاساسلىقى، يەر ئىسلاھاتىغا دائىر سىياسەتلەر ئۆگىنىلدى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 3 يىلدىن بۇيانقى خىزمەت خۇلاسىسى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى.

1953 - يىلى

3 - ئايدا ناھىيىلىك تۇز مەيدانى قۇرۇلدى.
4 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 6 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 178 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىندا ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇش - ئىقتىسادچىل بولۇشنى قاتتىق يولغا قويۇش، كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش، چارۋىچىلارنى ۋە سودا - سانائەتچىلەرنى قوغداش توغرىسىدىكى قارارلار ماقۇللاندى.
8 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 15 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 176 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىندا يەر ئىسلاھاتى ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق خىزمىتى خۇلاسىلەندى.
9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىملىق ئومۇمىي سايلام خىزمىتى باشلىنىپ، 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاياغلاشتى. ناھىيە بويىچە 50 مىڭ 141 كىشى ئومۇمىي سايلامغا قاتنىشىپ، ناھىيىلىك خەلق ۋەكىلىدىن 115 نى سايلاپ چىقتى.
شۇ ئايدا 1 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش خىزمىتى باشلاندى، تەكشۈرۈشتە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 89 مىڭ 703 ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى.

1954 - يىلى

2 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق سوت كوللېكتىپىنىڭ دەرىجىسى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىگە كۆتۈرۈلدى.
5 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 5 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايدا 13 ھەيئەت سايلاپ چىقىلدى، يۈسۈپ تۇرسۇن ھاكىملىققا سايلاندى.
شۇ ئايدا سىياسىي كېڭەش ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا 7 كىشى 1 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا سايلاندى، جالاڭ جەنچى قوشۇمچە رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالدى.
10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇش - ئىقتىسادچىل بولۇشنى قاتتىق يولغا قويۇش يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، چىقىمنى ئازايتىش تەدبىرى تۈزۈپ چىقىلدى.
10 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 30 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قۇرۇش پىلانى تۈزۈپ چىقىلدى.
10 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيە بويىچە يېزىلاردا ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش قانات يايدۇرۇلۇپ، 12 باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قۇرۇلدى.
11 - ئايدا ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىدارىسى قۇرۇلدى.
شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم جىددىي يىغىن چاقىرىپ، ناھىيە بويىچە ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىش سىياسىتىنى يولغا قويۇشنى قارار قىلدى.
شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 1362 ئورۇندا قىشلىق ساۋات چىقىرىش كۇرسى ئېچىلدى، 60 مىڭ 168 كىشى كۇرسقا قاتناشتى، 5087 كىشى ساۋات چىقاردى.

1955 - يىلى

1 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 10 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن چاقىرىپ، ئۇلكىلىك ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى.

4 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 7 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈشنى 1955 - يىلدىكى مەركىزىي ۋەزىپە قىلىش توغرىسىدا قارار ماقۇللاندى.

4 - ئايدا ناھىيە بازىرىدا 400 كىشىلىك كىنوخانا سېلىندى.

5 - ئايدا ناھىيىلىك كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 43 ھۆججەتلىك فىلىم، 173 ھېكايە فىلىم قويۇلدى، تاماشىبىن 80 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى.

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 15 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، ج ك پ 7 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 4 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ۋە ۋىلايەتلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى.

7 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا كېڭەيتىش پونكتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە «ئاساسىي قانۇن» (لايىھە)نى تەشۋىق قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئونىنچى ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

11 - ئايدا ئونىنچى ناھىيىسىدىن ئاقسۇ شەھىرىگىچە بولغان ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىم يولىنى ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشى پۈتتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ 13 - يىغىنىنىڭ قارارىغا ئاساسەن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتتى.

12 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 4 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا يېزا ئىگىلىك ئالىي كوپېراتىپىنى سىناق تەرىقىسىدە قۇرۇش، خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش توغرىسىدىكى قارارلار ماقۇللاندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ياغ شىركىتى قۇرۇلدى.

يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرى ئاساسىي جەھەتتىن ئومۇملاشتى، باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىدىن 268ى قۇرۇلدى، 15 مىڭ 355 ئائىلە كوپېراتىپقا كىردى، بۇ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ %33.82نى ئىگىلەيدۇ.

شۇ يىلى سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاغقا چىقىش ئەترىتى تۆمۈر چوققىسىغا چىقىۋاتقاندا قار كۆچۈپ 12 ئادەمدىن 11ى ئۆلدى.

1956 - يىلى

2 - ئايدىن 5 - ئايغىچە خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسىي جەھەتتىن ئاياغلاشتى. ناھىيە بويىچە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى ماگىزىندىن بىرى، كوپېراتسىيە ماگىزىنىدىن 23ى، ۋاكالىتەن سېتىش دۇكىنىدىن 6سى، سېتىش دۇكىنىدىن 17سى، كوپېراتسىيە گۈرۈپپىسىدىن 13ى قۇرۇلدى.

2 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم 3 ـ رايون (تۆمشۇق) نىڭ چودار يېزا چودار كەنتىدە سىناق تەرىقىسىدە ناھىيە بويىچە تۇنجى ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىنى قۇردى.

شۇ ئايدا 5 ـ رايون ئامانلىق قوغداش ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئىسمائىل ئابلا مەملىكەتلىك خەلق ساقچىلىرى، ئامانلىق قوغداشتا خىزمەت كۆرسەتكەن نەمۇنچىلار ۋەكىللىرى يىغىنىغا قاتناشتى.

5 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىدىن 9 ـ كۈنىگىچە ج ك پ ئونىنجۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا 11 كىشى مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئەزالىقىغا، 7 كىشى رېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، جالاڭ سۈنىشى ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىلىقىغا سايلاندى.

6 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ناھىيىلىك قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپى قۇرۇلدى.

يازدا ناھىيە بازىرىدا بازار تەسىس قىلىندى، ناھىيە تەۋەسى بىر بازار، 6 رايون، 36 يېزىغا ئايرىلدى.

8 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىنىڭ يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى ناھىيە تەۋەسىدىكى قارا يۇلغۇندا «غالىبىيەت» 9 ـ مەيدانىنى قۇردى.

9 ـ ئايدا قىزىل، ئاراڭ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە ۋە ئونىنجۇ ناھىيىلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپتە بىردىن تولۇقسىز سىنىپ ئېچىلىپ، 110 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى.

يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 94 ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قۇرۇلدى، 18 مىڭ 231 دېھقان ئائىلىسى كوپېراتىپقا كىردى، بۇ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 91.59% نى ئىگىلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن يېزا ئىگىلىكىدە ئالىي كوپېراتسىيە ئاساسەن ئومۇملاشتى.

1957 ـ يىلى

2 ـ ئايدا ج ك پ ئونىنجۇ ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 ـ ئومۇمىي يىغىنى ئوتكۈزۈلدى. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 2 ئەزاسى تولۇقلاپ سايلاندى، «ئونىنجۇ ناھىيىسىنىڭ 1958 — 1967 ـ يىلغىچە بولغان يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات پىلانى» تۈزۈپ چىقىلدى.

2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا 13 كىشى خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ئەمەر ھوشۇر ھاكىملىققا سايلاندى.

سىياسىي كېڭەش ئونىنجۇ ناھىيىلىك 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئوتكۈزۈلدى. يىغىندا 7 كىشى سىياسىي كېڭەش 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، جالاڭ سۈنىشى قوشۇمچە رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالدى.

3 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق رادىئو ئۈزىلى قۇرۇلدى.

8 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا 7 كىشىلىك ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى شىنجاڭ ھەربىي رايونى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ يولىيورۇقى بويىچە، ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئونىنجۇ ناھىيىسىنىڭ ھەربىي خىزمەت ئۆتەش ئىشىنى ئاقسۇ شۆبە ھەربىي رايونى ھەربىي خىزمەت ئۆتەش بۆلۈمى بىۋاسىتە باشقۇردى.

9 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى كادىرلار ئىستىل تۈزىتىش ئۆگىنىشىنى باشلىدى.

12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئېچىلىش ـ سايراش، بەس ـ مۇنازىرە باشلىنىپ، جەمئىي 6198 پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. 12 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ئۆگىنىش ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەشكە ئۆزگەردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك تاشقى سودا شىركىتى قۇرۇلدى.

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى سۇيى تېرەك دەرياسىدىن باشلىنىدىغان سۇغىرىش ئۆستىكىدە قۇرۇلۇش باشلاندى،

1000 دىن ئارتۇق دېھقان، چارۋىچى ۋە ناھىيە ئورگىنىدىكى كادىرلار ئەمگەككە قاتناشتى.

1958 - يىلى

1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى ناھىيە تەۋەسىدىكى قىزىلدا «غالىبىيەت» 10 - مەيدانىنى قۇردى.

2 - ئاينىڭ 28 - كۈندىن 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنگىچە ج ك پ ئۈنسۈ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 2 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا 13 كىشى مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ئەزالىقىغا، 4 كىشى كاندىدات ئەزالىقىغا، 9 كىشى رېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، جاڭ سۈنشى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىغا سايلاندى.

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى تېرەك دەرياسىدىن باشلانغان 22 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى غول تاش ئۆستەڭ پۈتۈپ سۇ باشلاندى.

4 - ئايدىن 8 - ئايغىچە ھەر قايسى رايون، يېزىلار بەس - بەس بىلەن «يۇقىرى مەسئۇلات سۈنئىي ھەمراھى» قويۇپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» دولقۇنى قوزغالدى.

5 - ئايدا «ئوڭچى» لارغا قارشى كۈرەش ئاياغلاشتى، بۇ كۈرەش داۋامىدا ناھىيە بويىچە 26 كىشى «ئوڭچى» ۋە «يەرلىك مىللەتچى» دەپ خاتا ئايرىلدى، 1979 - يىلى ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاقلاندى.

5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گوۋۈيۈەننىڭ 77 - سانلىق يىغىنىنىڭ قارارى ئارقىلىق ئاقسۇ ناھىيىسى بىلەن ئۈنسۇ ناھىيىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ ئاقسۇ ناھىيىسى قىلىندى، ئۈنسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ناھىيىگە تەۋە جايلار ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ ئۈنسۇ بازىرى ۋە 7 ،، 8 ،، 9 ،، 10 - رايونى قىلىپ ئايرىلدى.

شۇ ئايدا 29.3 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى «قىزىل بايراق» باش غول ئۆستىگى پۈتتى.

6 - ئاينىڭ 18 - كۈندىن 25 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئاقسۇ ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدا گوۋۈيۈەننىڭ قارارىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئۈنسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئالاقىدار مەسىلىلەر توغرىسىدىكى قارار ماقۇللاندى.

شۇ ئايدا بوزدۆڭ «قىزىل يۇلتۇز» پولات - تۆمۈر زاۋۇتى قۇرۇلدى، زاۋۇت 1959 - يىل 9 - ئايدا ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا تاغلاق كۆمۈر كېنى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق نازارىتى ناھىيىنىڭ 9 - رايونى (جام) دا جام ئورمانچىلىق مەيدانىنى قۇردى.

9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈش نازارىتى ناھىيىنىڭ 9 - رايونىدا «كومىسسىيەلار» دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى.

10 - ئايدا رايون، يېزا تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ناھىيىگە قاراشلىق 4 رايون، بىر بازاردا ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشې بىرلەشتۈرۈلگەن 5 خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا تاغلاق، ساۋاپچى، بوزدۆڭ، چاچلىق، جىگدىدىن ئىبارەت ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى 5 چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا چاقماقتاش كۆمۈر كېنى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىچۈسىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى بوزدۆڭ «قىزىل يۇلتۇز» پولات - تۆمۈر زاۋۇتىنى كۆزدىن كەچۈردى.

1959 - يىلى

5 - ئايدا قىزىل گۈڭشىسى ئونسۇ بازار گۈڭشي بىلەن ھەمكارلىشىپ، شاللىق كۆلىمىنى 3292 مو كېڭەيتتى.

7 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىن 16 - كۈنگىچە ئاپتونوم رايون ئونسۇ بازار گۈڭشىسىدا جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە شالچىلىق ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ شالچىلىق تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلىدى.

9 - ئايدا ئونسۇ بازارلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئونسۇ بازارلىق «قىزىل يۇلتۇز» باشلانغۇچ مەكتىپى قۇرۇلدى.

توخۇلا ۋە تۇمشۇقتىكى ياغاچ - سۇ تۇربىنىلىق ئېلېكتر ئىستانسىسى (ئالدىنقىسىنىڭ گېنېراتور سىغىمچانلىقى 12 كىلوۋات، كېيىنكىسىنىڭ 24 كىلوۋات) پۈتۈپ توك تارقىتىلدى.

1960 - يىلى

5 - ئايدا قىزىل گۈڭشىسى 7000 دىن كۆپرەك ئەمگەك كۈچى چىقىرىپ، قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇپ، 36 مىڭ 785 مو يەرگە كۆممىقوناق تېرىدى.

شۇ يىلى ئاقسۇ ئۆلكىسى قىزىل تەۋەسىدە ئۆلكىلىك تەجرىبە ئورمان مەيدانى قۇرۇدى.

1961 - يىلى

3 - ئايدا ئارال گۈڭشىسى 396 پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزاسىنى تەشكىللەپ، 2.13 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا خالىسانە زەيكەش چاپتى.

4 - ئايدا جام گۈڭشىسى ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، گۈڭشي بويىچە تىكىلگەن كۆچەت كىشى بېشىغا 98 تۈپتىن توغرا كەلدى.

7 - ئايدا ئونسۇ بازىرى يازلىق ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، 9.65 تونىنا ئەخلەتنى تازىلىدى.

شۇ يىلى جام ئورمانچىلىق مەيدانىدىكى ھەربىر ئىشچى - خىزمەتچى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2.3 مو بوز يەر ئېچىپ كۆچەت تىكتى.

1962 - يىلى

4 - ئايدا ئاقسۇ ئۆلكىلىك پارتكوم، مەمۇرىي مەھكىمە ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى بەلگىلىدى ھەمدە ناھىيىنى ئايرىشتىكى كونكرېت ئىشلارنى بېجىرىش ئۈچۈن، ئونسۇ بازىرىغا ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تۈزۈلۈشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى.

5 - ئايدا ئونسۇ بازىرىدىن 12 چوڭ ئەترەت ئايرىپ چىقىلىپ، توخۇلا خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلدى.

7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن بۇزلەشتۈرۈش مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى ۋاڭ جېن ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ «غالىبىيەت» 9 - مەيدانى (ھازىرقى 5 - تۈەن) نى، ئەتىسى

يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىنىڭ «غالىبىيەت» 10 ـ مەيدانى (هازىرقى 6 ـ تۈمەن)نى كۆزدىن كەچۈردى.

9 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكوم، ۋالىي مەھكىمە «ئاقسۇ ناھىيىسى بىلەن ئونسۇ ناھىيىسىنى ئايرىشتىكى كونكرېت مەسىلىلەرنى هەل قىلىش توغرىسىدا ئوقتۇرۇش» چۈشۈردى هەمدە ۋىلايەتلىك پارتكومدا ئاقسۇ ناھىيىسى بىلەن ئونسۇ ناھىيىسىنى ئايرىشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇردى، بۇ گۇرۇپپا ناھىيىنى ئايرىشقا ئائىت ئىشلارغا مەسئۇل بولدى.

10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئونسۇ ناھىيىلىك دارىلئىتامدا 135 بالا يېمەكلىكتىن زەھەرلەندى.

10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى گوۋۈيۈەننىڭ 117 ـ سانلىق يىغىندا ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكى هەمدە ئەسلىدىكى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلگەن مەمۇرىي رايونلىرىنىڭ ئونسۇ ناھىيىسىگە قايتۇرۇلىدىغانلىقى قارار قىلىندى.

10ـ ئايدا ناھىيىلىك تاشيول ئاسراش ئەتىرىتى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى قۇرۇلدى.

11 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمە «ئاقسۇ ناھىيىسى بىلەن ئونسۇ ناھىيىسى ئايرىلغاندىن كېيىنكى قالدۇق مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسى توغرىسىدا ئوقتۇرۇش» چىقىرىپ، ئاقسۇ ناھىيىسى بىلەن ئونسۇ ناھىيىسى ئايرىلغاندىن كېيىنكى سانائەت ـ قاتناش، سودا، تاشقى سودا، مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە، مەمۇرىيەت، مالىيە قاتارلىق جەھەتلەردىكى جامائەت مال ـ مۈلكى، ئوسكۇنىلىرى، خىراجەت، مال ـ چارۋىلارنى ئايرىش جەھەتتە ئېنىق بەلگىلىمە چىقاردى.

12 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ج ك پ ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلىك توغرىسىدا تەستىق»ىدە 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكى قارار قىلىندى.

12 ـ ئايدا ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك ۋاقتىلىق كومىتېتى قۇرۇلدى، جاڭ سۈنشى شۇجىلىققا تەينىلەندى.

شۇ ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك ۋاقتىلىق خەلق كومىتېتى قۇرۇلدى، ئەمەر هوشۇر مۇۋەققەت هاكىملىققا تەينىلەندى.

شۇ ئايدا بوزدۆڭگە قاراشلىق 5 چوڭ ئەترەت جام خەلق گۈڭشېسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، بوزدۆڭ خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك سوتسىيالىستىك تەربىيە قوماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، گۈڭشې، ئەترەت كادىرلىرىدىن 1081 ى تەربىيىلەندى. ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىن 85 كادىر ئاجرىتىلىپ، 7 خىزمەت ئەترىتى تەشكىللىنىپ، 7 گۈڭشې، 6 دېھقانچىلىق مەيدانىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە هەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1963 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا سوتسىيالىستىك تەربىيىنىڭ 1 ـ باسقۇچى ئاياغلاشتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى تۈەنى قۇرۇلدى، بۇ تۈەنگە 7 خەلق ئەسكەرلىرى يىگى، 90 خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنى قاريدى.

1963 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنگىچە ناھىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا 16 كىشى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ئەمەر هوشۇر هاكىملىققا سايلاندى.

ناھىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى سىياسىي كېڭەش 1 ـ نۆۋەتلىك

كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا 11 كىشى سىياسىي كېڭەش 1 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، جاڭ سۇنشى قوشۇمچە رەئىسلىكىنى ئۈستىگە ئالدى.

2 - ئايدا ناھىيىلىك تراكتور پونكىتى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 9 - كۈنگىچە ناھىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 1 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا 14 كىشى ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، 4 كىشى كاندىدات ئەزالىقىغا، 8 كىشى رېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، جاڭ سۇنشى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا سايلاندى.

3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ناھىيە بويىچە «بەشتە ياخشى بولۇش» (بەشتە ياخشى پارتىيە ياچېيكىسى، بەشتە ياخشى ئىتتىپاق ياچېيكىسى، بەشتە ياخشى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، بەشتە ياخشى گۇڭشې ئەزاسى، بەشتە ياخشى كادىر) پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى. شۇ ئايدا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

6 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا 19 كىشى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ئەمەز ھوشۇر ھاكىملىققا سايلاندى.

8 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 10 - ئاينىڭ 24 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم توخۇلا گۇڭشېسىنى سوتسىيالىستىك تەربىيە ئېلىپ بېرىش سىناق نۇقتىسى قىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن چاقىرىپ، مەركەزنىڭ، غەربىي - شىمالىي بيۇروسىنىڭ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ سوتسىيالىستىك تەربىيە مەسىلىسى توغرىسىدىكى يولىيورۇقلىرىنى مۇزاكىرە قىلدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى.

11 - ئايدا ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى قۇرۇلدى.

12 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلدى.

1964 - يىلى

1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى «بەشتە ياخشى» ۋەكىللەر يىغىنى ئېچىپ، 8 ئىلغار كوللېكتىپنى، 177 ئىلغار شەخسنى تەقدىرلىدى.

2 - ئايدا ناھىيىلىك سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمىتى ئەترىتى قىزىل گۇڭشېسى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئورۇنلىشىپ، 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنگىچە نۇقتىدا سوتسىيالىستىك تەربىيە ئېلىپ باردى، بۇ جەريانداا تۇرلۇك خاتالىق ئۆتكۈزگەن گۇڭشې (مەيدان)، ئەترەت كادىرىدىن 1089ى ئېنىقلاپ چىقىلىپ، زەربە بېرىش كۈلىمى كېڭەيتىلدى.

3 - ئايدا ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا ناھىيىدىكى بارلىق پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلار قىزىل گۇڭشې جاغدا چوڭ ئەترىتىنىڭ باشلىقى توختى قاسىمنىڭ پاك - دىيانەتلىك بولۇپ، شەخسىي مەنپەئىتىدىن كېچىپ كوللېكتىپ مەنپەئىتىنى كۆزلىگەن نەمۇنىلىك ئىش ئىزلىرىدىن ئۆگىنىشكە چاقىرىلدى.

5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 23 - كۈندىن 27 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا يېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى، بازارلاردىكى ئورگانلاردا «ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ۋە «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار چىقىرىلدى.

6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نەمۇنچىسى، مىچۇەن ناھىيىلىك شالچىلىق تەجرىبە پونكتى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ۋۇ يۈكشىن تەكلىپ بويىچە ئونىۇ ناھىيىسىگە كېلىپ شال ئىشلەپچىقىرىشنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە بازار - يېزىلاردا نوپۇسنى تىزىملاش تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك ئورنىتىلدى.

7 - ئاينىڭ 3 - كۈندىن 5 - كۈنگىچە ئاقسۇ ۋىلايىتى ئونىۇ ناھىيىسىدە شاللىقتىكى ئوت - چۆپلەرنى يوقىتىش بويىچە ئىش ئورنى يىغىنى ئاچتى.

7 - ئايدا مەملىكەت بويىچە 2 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش خىزمىتى باشلاندى، تەكشۈرۈشتە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلە 23 مىڭ 444، نوپۇس 103 مىڭ 801 ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى.

10 - ئايدا كومپارتىيە ياشلار ئىتتىپاقى ئونىۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 1 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن ئېچىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم خىزمەت يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇردى.

ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى كادىرلىرىنىڭ شال تەجرىبە ئېتىزىدىن مول ھوسۇل ئېلىندى. 31 مو شاللىقتىن 12 مىڭ 95 كىلوگرام شال ئېلىندى، ئۆتتۈرىچە بىرلىك ھوسۇلى 390 كىلوگرامغا يېتىپ، ناھىيە بويىچە تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى.

12 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى شىسى قۇرۇلدى، بۇ شىنىڭ قارىمىقىدا 7 خەلق ئەسكەرلىرى تۈەنى، 37 يىڭ، 134 لىيەن، 553 پەي بار بولۇپ، خەلق ئەسكەرلىرى 19 مىڭ 347گە يەتتى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە تۇنجى يېزا دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى — ئارال يېزىلىق بازار ئېلېكتر ئىستانسىسى (گېنېراتور سىغىمچانلىقى 75 كىلوۋات) پۈتۈپ توك تارقىتىلدى.

1965 - يىلى

3 - ئاينىڭ 16 - كۈندىن 21 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. يىغىندا «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە نۆۋەتتە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر» (قىسقارتىلىپ «23 مادداً» دېيىلىدۇ)نى ئەستايىدىل، ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى دوكلات ماقۇللاندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان، نۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلۈپ، ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان، نۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئونىۇ ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانى توخۇلا گۈڭشىسى تەۋەسىدە قۇرۇلدى.

4 - ئايدا «تۆتىنى ئېنىقلاش» (سىياسىينى، ئىقتىسادىنى، تەشكىلىنى، ئىدىيىنى ئېنىقلاش) ھەرىكىتى باشلىنىپ، 1966 - يىلىنىڭ بېشىدا ئاساسىي جەھەتتىن ئاياغلاشتى. ھەرىكەت داۋامىدا جەمئىي 3.21 تونىا ئاشلىنىپ، تۈرلۈك ئىقتىسادىي خاتالىق ئۆتكۈزگەن گۇڭشې، مەيدان، چوڭ ئەترەت كادىرلىرىدىن 1689 ى، قايتۇرۇشقا، تۆلەشكە تېگىشلىك 289 مىڭ 800 يۈەن پۇل ئېنىقلاپ چىقىلدى؛ 153 پارتىيىلىك كادىر بىر

تەرەپ قىلىندى؛ 4 خىل ئۇنسۇردىن 83 ى قولغا ئېلىندى، رەسمىغا ئېلىندى، ئەمگەك ھەلەن تەربىيىلەندى ياكى تەنقىد، كۆرەش قىلىندى. «تۆتىنى ئېنىقلاش» داۋامىدا كېڭەيتىلىش كۆرۈلۈپ، كادىرلارنىڭ ئاكتىپلىقىغا زىيان يەتتى.

شۇ ئايدا لىۋ جيەنخۇا گۇرۇپپا باشلىقى، شۇ جىنيى، لىۋ شىجۇاڭ (ئايال) مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولغان ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ 16 كىشىلىك مۇتەخەسسىس، تېخنىك ئىشچىلار گۇرۇپپىسى توخۇلا گۈڭشېسىغا كېلىپ نۇقتىدا تۇرۇپ، شالچىلىق تېخنىكىسىنى سىناق قىلدى، ئۇلگە كۆرسەتتى ۋە كېڭەيتتى.

5 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى توخۇلا گۈڭشېسىنىڭ 1 - چوڭ ئەترىتىدە شاللىقنى تۈزلەش، ئوت - چۆپ يوقىتىش بويىچە ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىپ، مىچۈەن ناھىيىسىنىڭ شاللىقنى تۈزلەشتىكى ئىلغار تەجرىبىسىنى كېڭەيتتى.

8 - ئايدا ئۇيغۇر ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى يولغا قويۇلدى.

11 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 6 - كۈنگىچە ئاقسۇ ۋىلايىتى ئونسۇ ناھىيىسىدە قوشۇمچە كەسىپ ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىپ، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ گۈڭشي - ئەترەتلەرنى يۆلەپ قوشۇمچە كەسىپنى تەرەققي قىلدۇرۇشتىكى تەجرىبىلىرىنى كېڭەيتتى.

11 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى دېھقانچىلىق تېخنىكىسى بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى.

12 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايدا 16 كىشى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ئەمەر ھوشۇر ھاكىملىققا سايلاندى.

شۇ ئايدا سىياسىي كېڭەش ئونسۇ ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا 11 كىشى سىياسىي كېڭەش 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى. جاڭ سۈنشى رەئىسلىكىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى.

شۇ يىلى يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى» (ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى يول، ياخشى ئېرىق - ئۆستەڭ، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى مەھەللە بولۇش) قۇرۇلۇشى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلدى، شۇ يىلى 29 مىڭ 500 مو سالا ئېتىز پىلانلاندى ۋە ياسالدى.

1966 - يىلى

2 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 2 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا 19 كىشى مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئەزالىقىغا، 2 كىشى كاندىدات ئەزالىقىغا، 9 كىشى رېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، مەخمۇت ئەھمىدى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا سايلاندى.

5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ناھىيىلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا تۇنجى تۈركۈمدىكى چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلاندى، ئۇنىڭدا 110 ئوقۇنتۇچىنىڭ ئىسمى ئاتىلىپ مەسلىسى پاش قىلىندى. شۇندىن ئېتىبارەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دولقۇنى پۈتۈن ناھىيىگە يامرىدى.

6 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە ئاقسۇ ۋىلايىتى ئونسۇ ناھىيىسىدە شالچىلىق ئىش ئورنى يىغىنى ئاچتى.

7 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنگىچە ناھىيىلىك ئوقۇنتۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىدە

ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلدى. كۇرسقا قاتناشقان 476 ئوقۇتقۇچى ئىچىدە خىزمەتتىدىن ھەيدەلگەن، نازارەت ئاستىدا ئەمگەككە سېلىنغان ۋە «چەتكە باغلانغان ئۇنسۇر»، «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر»، «ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر» قالپىقى كىيگۈزۈلگەنلەر 21، تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەن، گۇناھ يېزىلغانلار 48 بولۇپ، جەمئىي 69 كىشى بىر تەرەپ قىلىنىدى، بۇ، كۇرسقا قاتناشقانلارنىڭ 14.5%نى ئىگىلەيدۇ.

ناھىيىلىك پارتكوم «ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ غەربىدىكى سۇنى شەرققە باشلاش قۇرۇلۇشىغا ئائىت پىلان ۋەزىپىنامىسى»نى تەستىقلىدى. جاڭ سۇنشىنىڭ باش قوماندانلىقىدا غەربىنىڭ سۇيىنى شەرققە باشلاش قۇرۇلۇشى قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى.

24.32 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى تۇنجى تاشيول سېمونت كۆۋرۈكى — ئۇلۇغيار ئېقىن كۆۋرۈكى پۈتۈپ قاتناش باشلاندى.

ناھىيە بويىچە تۇنجى 5 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى (گېنېراتور سىغىمچانلىقى 200 كىلوۋات) پۈتۈپ توك تارقىتىلدى.

9 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئارقا - ئارقىدىن قىزىل قوغدىغۇچىلار تەشكىلاتى قۇرۇلدى. قىزىل قوغدىغۇچىلار كوچىلارغا چىقىپ «تۆت كونا» (كونا ئىدىيە، كونا مەدەنىيەت، كونا ئۇرپ - ئادەت، كونا قائىدە - يوسۇن) نى بۇزۇپ تاشلايمىز دەپ قانۇنسىز ھالدا بىر قىسىم پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىنى ئاختۇردى.

10 - ئاينىڭ 5 -كۈنى ناھىيە، گۈڭشىلاردىكى ئاساسلىق رەھبەرلەر 5000 دىن ئارتۇق خەلق ئىشچىسىغا باشلامچىلىق قىلىپ، غەربىنىڭ سۇيىنى شەرققە باشلاش قۇرۇلۇشىغا قاتناشتى. بازاردىكى ئورگان كادىرلىرى ۋە ھەر ساھە، ھەر قايسى كەسىپلەردىكى زاتلارمۇ پائال ئەمگەك قىلدى. قۇرۇلۇشنىڭ ئوتتۇرا مەزگىلىدە قۇرۇلۇشقا قاتناشقان كىشى 10 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى.

12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىدىن كەلگەن 4 قىزىل قوغدىغۇچى ئونىۇ ناھىيىسىگە كېلىپ ئالاقە باغلاپ، «ئىسيان كۆتۈرۈش»كە قۇتراتقۇلۇق قىلدى.

شۇ ئايدا جاغدا سۇ ئامبىرى پۈتتى. ئامبارنىڭ لايىھىدىكى سىغىمچانلىقى 2 مىليون كۇب مېتىر، سۇغىرىش كۆلىمى 12 مىڭ مو.

شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە بارلىق ئىدارە - ئورگانلاردا ئارقا - ئارقىدىن ھەرخىل نامدىكى ئىسيانچى تەشكىلاتلار قۇرۇلدى، بۇ تەشكىلاتلار ئاتالمىش «كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلار» ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈردى ھەمدە بىر قىسىم مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلارنى تەنقىد قىلدى، كۇرەش قىلدى، سازايى• قىلدى ۋە ئەمىلدىن ئېلىپ تاشلىدى. پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى زەربىگە ئۇچىرىدى.

1967 - يىلى

1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ئامۇمىۋى تەشكىلاتلار ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالدى. ناھىيىگە قاراشلىق ئىدارە، گۈڭشى، مەيدانلاردىمۇ كەينى - كەينىدىن ھوقۇق تارتىۋېلىندى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى بۈيرۇقنامە بىلەن يەرلىك رەھبىرىي كادىرلار ۋە ئامۇمىۋى تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشقان «ئونىۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش 1 - سەپ قوماندانلىق شتابى» قۇردى، ئونىڭ قارىمىقىدا كانىبات گۇرۇپپىسى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - سۇچىلىق گۇرۇپپىسى، سانائەت - قاتناش - مالىيە - سودا گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. مەزكۇر

شتاب پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىغا قوماندانلىق قىلدى. ج خ، پروكۇراتۇرا، سوت قاتارلىق تارماقلارغا ھەربىي ئىدارە قىلىش تۈزۈمى يۈرگۈزۈلدى.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىدىكى ئاغلاق كۆمۈر كېنىنىڭ 3 - قۇدۇقىدا گاز پارتلاپ، 3 ئادەم ئۆلدى، 4 ئادەم ئېغىر يارىلاندى.

4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى «ئىنقىلاب» ئۆستىگى پۈتۈپ سۇ باشلاندى، بۇ ئۆستەڭنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 53.8 كىلومېتىر، كەڭلىكى 8 مېتىر بولۇپ، جەمئىي 1 مىليون 380 مىڭ كۇب مېتىر توپا - تاش قېزىلدى ۋە تىندۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى ئارقا - ئارقىدىن «خەلق گېزىتى»نىڭ «ئالىي، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر دەرسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ئىنقىلاب قىلىشى كېرەك» سەرلەۋھىلىك باش ماقالىسىنى ئۆگەندى، قىسمەن مەكتەپلەر دەرسنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

11 - ئاينىڭ 20 - كۈندىن 25 - كۈنگىچە ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 280 ۋەكىل قاتناشتى.

1968 - يىلى

1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىدا ئەلەم كۆرۈشى قىلدى، 2 ئادەم ئۆلدى، بىر ئادەم مېيىپ بولدى، 3 ئادەم ئېغىر يارىلاندى.

5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ يولىورۇقى بويىچە، ئۇنسۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىنى تۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش 1 - سەپ قوماندانلىق شتابى ئۇنسۇ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات ئايرودرومدا ئەلەم كۆرۈشى قىلدى، 10 نەچچە ئادەم يارىلاندى.

9 - ئايدا ناھىيە بازىرىدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

10 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات بىرلەشتى، ئاممىنىڭ قوللىدىكى ھەرخىل قورال - ياراغ، ئوق - دورا ۋە باشقا قوراللار ئاساسەن يۇقىرىغا تاپشۇرۇلدى.

12 - ئايدا تۇنجى تۇركۈمدىكى 96 زىيالىي ياش كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ قايتا تەربىيىسىنى ئېلىش ئۈچۈن قىزىل، ئارال، جام، تۇمشۇق، يوزدۆڭ، توخۇلادىن ئىبارەت 6 گۇڭشېدىكى ئەترەتلەرگە ۋە تاغلاق كۆمۈر كېنىغا ئورۇنلاشتى.

1969 - يىلى

4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ ۋەكىلى ۋاڭ پۈجۈڭ مۇدىرلىققا تەيىنلەندى. كومىتېت قارمىقىدا ئىشخانا، سىياسىي خىزمەت، ئىشلەپچىقىرىش، قوغداشتىن ئىبارەت 4 چوڭ گۇرۇپپا تەسىس قىلىندى.

4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا 3000 دىن ئارتۇق ئامما يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، ج ك پ مەملىكەتلىك 9 - قۇرۇلتىيىنىڭ غەلىبىلىك يېپىلغانلىقىنى تەبرىكلىدى.

5 ـ ئايدا گۈڭشي، مەيدانلاردا كەينى ـ كەينىدىن ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى.
6 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ناھىيە بازىرىدا 2000 دىن ئارتۇق ئادەم يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى قوشۇنلىرىنىڭ 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شىنجاڭ چاغانتوقاي ناھىيىسىدىكى بارلىق تېغىنىڭ غەربىدىكى جايلارغا تاجاۋۇز قىلغانلىقىنى غەزەپ بىلەن ئەيىپلىدى.
7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى قۇرۇلدى.
8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئاقسۇ ئۇلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېت، ئاقسۇ شەھەر رايونى تەستىق سىلىپ، ئونسۇ ناھىيىسىدە چېگرا مۇداپىئە كومىتېتى قۇرۇشقا قوشۇلدى.
8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ناھىيە بازىرىدا 2000 دىن ئارتۇق ئادەم يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى قوشۇنلىرىنىڭ شىنجاڭ چاغانتوقاي ناھىيىسىنىڭ تېرېكتى رايونىدا يېڭىدىن قانلىق ۋەقە پەيدا قىلغان جىنايىتىنى غەزەپ بىلەن ئەيىبلىدى.

1970 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىدىن 31 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى جانلىق ئۆگىنىپ، جانلىق ئىشلىتىش ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا 269 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى.
1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپا 6 كىشىدىن تەشكىللەندى، ۋاڭ پوجۇڭ گۇرۇپپا باشلىقلىقىغا تەينىلەندى.
7 ـ ئايدا «ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىش، قەھەتچىلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، خەلقنى كۆزدە تۇتۇش» فاڭجېنى چوڭقۇر ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ناھىيە بازىرىنىڭ ئەتراپىدىكى دۆڭنى بويلاپ 30 مىڭ مېتىردىن ئۇزۇنراق ھاۋا مۇداپىئە ئۆڭكۈرى كولاندى.
10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ئونسۇ ناھىيىسىدىكى مۇھىم ھەربىي جايلار تەزكىرىسى» (دەسلەپكى ئورنىنالى) يېزىلىپ بولدى.
10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى بوزدۆڭ پولات ـ تۆمۈر زاۋۇتى ناھىيىلىك «7 ـ ماي» كادىرلار مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى، جەي جىشېڭ مەكتەپ مۇدىرلىقىغا، سۈن جىگىيەن پارتكوم شۇجىلىقىغا تەينىلەندى.
شۇ يىلى ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ئاقسۇ ئۇلايىتىگە قاراشلىق شالچىلىق مەيدانى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.
شۇ يىلى ناھىيە تەۋەسىدە سىنىپىي قوشۇننى ئېنىقلاش ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» (ئەكسىلىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتكە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىككە ۋە ئوغرىلىققا، ھاياسىزلىققا، بۇزۇپ ـ چېچىپ ئىسراپخورلۇق قىلىشقا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» ۋە «ھەربىيلەر تەشۋىقات ئەترىتى» بازار ـ يېزىلاردىكى ئىدارە ـ ئورگانلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، «كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش ۋە ئۆزگەرتىش» كە رەھبەرلىك قىلدى، ناھىيە بويىچە 2913 ئادەم تەنقىد ۋە كۆرەش قىلىندى.
شۇ يىلى ناھىيە بويىچە يېزىلاردا 196 «يالاڭ ئاياغ» دوختۇر تەربىيىلەندى.
شۇ يىلى ناھىيە بويىچە بازاردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بولۇپ 2100 كىشى تارقاقلاشتۇرۇلدى، ئۇلار يېزىلارغا بېرىپ ئەترەتلەرگە ماكانلاشتى.

1971 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنگىچە ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 2 ـ قۇرۇلتىيى

ئۇتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايدا 24 كىشى مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ھەن ئەيلىن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىغا سايلاندى.

3 ـ ئايدا قىزىل خەلق گۈڭشېسىنىڭ 12 چوڭ ئەترىتى ئايرىپ چىقىلىپ، گۈلئاۋات (شۇ چاغدا «سۇنئىي ھەمراھ» دېيىلەتتى) خەلق گۈڭشېسى تەشكىل قىلىندى.

4 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مۇتەخەسسىسى مى جېنجۇڭ قاتارلىقلار ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شالچىلىق نۇقتىسى گۈرۈپپىسىغا قاتنىشىپ، سۇلۇق ئېتىزلارنى ماشىنىلاشتۇرۇش بويىچە نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى.

6 ـ ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش ـ ياساش زاۋۇتى ئايلانما شال تېرىش ماشىنىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياساپ چىقتى.

7 ـ ئايدا ئافسۇ ئۇلايىتىنىڭ «كومسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن ئورمانچىلىق نازارىتىنىڭ جام ئورمانچىلىق مەيدانى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

8 ـ ئايدا ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئونسۇ ناھىيىسىدە چوشقا بېقىش بويىچە ئىش ئورنى يېغىنى ئاچتى، يېغىنغا قاتناشقۇچىلار چوشقا بېقىشتا ئىلغار ئورۇن بولغان ئارال گۈڭشېنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى، بۇ گۈڭشېدا جەمئىي 4241 چوشقا بېقىلغان بولۇپ، ھەربىر ئائىلىدە بىردىن چوشقا بولۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى، دۆلەتكە 455 تاۋار چوشقا سېتىپ بېرىلدى، باشقا ئورۇنلارغا 2932 چوشقا ياردەم قىلىندى.

10 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى پارتكومى پارتىيىلىك كادىرلار جەددىي يېغىنى چاقىرىپ، لىن بياۋنىڭ ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلىپ، چەتكە قاچقانلىقىغا دائىر ھۆججەتنى يەتكۈزدى.

شۇ ئايدا يۇقىرىنىڭ يولىورۇقى بويىچە، ناھىيە تەۋەسىدە لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش، ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك دورا شىركىتى قۇرۇلدى.

1972 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يېغىنى ئېچىپ، 1971 ـ يىلدىكى ئىنقىلابنى تۈزۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش جەھەتتىكى تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى يەكۈنلىدى، 1972 ـ يىللىق خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇردى.

3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن 19 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش، ئىستىل تۈزىتىش كۇرسى ئېچىپ، لىن بياۋنىڭ جىنايىتىنى ۋە «571» قۇرۇلۇشى خاتىرىسى»نى تەنقىد قىلدى.

4 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن لىن يىگچۈن توخۇلا يېزىسىغا كېلىپ نۇقتىدا تۇرۇپ، شال ئۆستۈرۈش تېخنىكىسىنى كېڭەيتتى.

12 ـ ئايدا ناھىيە مالىيىسىدىن 1395 يۈەن ئاجرىتىلىپ، 45 دېنىي زاتقا تۇرمۇش ياردەم پۇلى بېرىلدى.

شۇئايدا ناھىيىلىك سەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى.

1973 - يىلى

2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ «سولچىللارنى قوللاش، يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش، ساناقتەكە ياردەم بېرىش، ھەربىي ئىدارە قىلىش، ھەربىي تەلىم - تەربىيە بېرىش» خادىملىرى بۇيرۇقىغا بىنائەن چېكىندى. ئارمىيە ۋەكىلى فەن ئەيلىن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىدىن ۋە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىدىن قالدۇرۇلدى. جۇڭ بىن ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىغا، ساماق بارات ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلەندى.

3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىگە قاراشلىق ئورگانلار ۋە كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر يىغىنى ئېچىپ، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ لېي فېڭغا بېغىشلىما يېزىپ بەرگەنلىكىنىڭ 10 يىللىقىنى خاتىرىلىدى.

3 - ئاينىڭ 12 - كۈندىن 16 - كۈنگىچە ئونىۇ ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

3 - ئاينىڭ 21 - كۈندىن 24 - كۈنگىچە كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 2 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

6 - ئاينىڭ 21 - كۈندىن 24 - كۈنگىچە ئونىۇ ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ 1 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

7 - ئايدا توخۇلا گۈڭشېسى سۈلۈق ئېتىزلارنى ماشىنىلاشتۇرۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلدى.

8 - ئاينىڭ 2 - كۈندىن 5 - كۈنگىچە ئونىۇ ناھىيىلىك 3 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئونىۇ ناھىيىلىك قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى تۈەنى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن جام گۈڭشېسىنىڭ 4 - چوڭ ئەترەت 1 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئوتتۇرىسىدا سۇ ماجىراسى يۈز بېرىپ، بىر ئادەم ئۆلدى، 18 ئادەم يارىلاندى.

9 - ئايدا ناھىيىدىكى يېزا ئىگىلىكىگە ئائىت 3 پونكىت ئايرىپ چىقىلىپ، مال دوختۇرلۇق پونكىتى، ئۇرۇقچىلىق پونكىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكىلىرىنى كېڭەيتىش پونكىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا ئونىۇ ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك سىمونت زاۋۇتى قۇرۇلدى.

11 - ئايدا ناھىيىلىك ئۇن - ياغ زاۋۇتىغا «ۋىلايەت بويىچە سانائەتتە داڭچىدىن ئۆگىنىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

1974 - يىلى

5 - ئايدا ئونىۇ ناھىيىسىدە جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە سۈلۈق ئېتىزلارنى ماشىنىلاشتۇرۇش ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىلدى.

7 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم جام گۈڭشېسىنىڭ ئاساسىي ئوزۇقلۇق ئاشلىقىغا %20 ئەمگەك نومۇرى ئاشلىقى قوشۇپ بېرىش تەجرىبىسىنى كېڭەيتىپ، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغىدى.

9 - ئايدا بوزدۆڭ بىرلەشمە جەڭ قىلىش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى، بۇ شتاب چاقماقتاش كۆمۈر كېنىنى ئېچىش، بوزدۆڭ سىمونت زاۋۇتى قۇرۇش ۋە تېلېفون سىمى تارتىش، تاشيول ياساش ئىشلىرىغا بىر تۇتاش

قوماندانلىق قىلدى.

10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى.

11 - ئايدا تېرەك دەرياسىنى تىزگىنلەش قۇرۇلۇشى باشلاندى.

12 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 8 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 4 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى جام گۈڭشەھىدا ئېچىلدى، يىغىندا رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ تىنچ، ئىتتىپاق بولۇش توغرىسىدىكى يولىيورۇقى، ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 2 - يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى؛ يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش تەجرىبىلىرى ئالماشتۇرۇلدى؛ 1975 - يىللىق كەلگۈسىدە ئاشلىقتا قەد كۆتۈرۈش جېڭى قىلىش تەدبىرلىرى تۈزۈپ چىقىلدى.

1975 - يىلى

3 - ئايدىن 4 - ئايغىچە ناھىيە بويىچە يېزىلاردا «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى» كېسىۋېتىلدى. 2160 مو قالدۇرۇق يەر، 1967 تۈياق قالدۇرۇق چارۋا، 41 مىڭ تۈپ قالدۇرۇق دەرەخ، 38 مو قالدۇرۇق باغ ھەقسىز يىغىۋېلىندى.

4 - ئايدا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى بىلەن چاقماقتاش كۆمۈر كېنىنىڭ قېزىش 2 - ئىسمېنىسى «ۋىلايەت بويىچە سانائەتتە داچىگدىن ئۆگىنىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

7 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 28 - كۈنگىچە چېگرا مۇداپىئە خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى.

9 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 22 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئارال گۈڭشەھىدا سۇ - ئېلېكتر ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 10 يىللىق سۇ - ئېلېكتر تەرەققىيات پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جۇڭ بىن ئونسۇ ناھىيىسىگە ۋاكالىتەن مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش يىغىنىغا قاتناشتى.

11 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 19 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش بويىچە 4 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئاچتى، يىغىندا «بايراقنى كۆتۈرۈپ، تۇتقىنى تۇتۇپ، داجەيدىن ئۆگىنىپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تاغۇ - دەرياسىنى قايتا رەتلەيمىز؛ قاتتىق ئىشلەپ، جاپالىق ئىشلەپ، جان تىكىپ ئىشلەپ، 3 يىلدا داجەيچە ناھىيە قۇرىمىز» دېگەن شوئار ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم 695 كادىر ئاجرىتىپ، ئاساسىي لۇشيەن تەرىپىدىكى خىزمىتى ئەتىرىتى تەشكىللىدى، خىزمەت ئەتىرىتى يېزا ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ، ئاساسىي لۇشيەن تەرىپىدىكى ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى.

1976 - يىلى

1 - ئايدا ناھىيە بويىچە يېزا، بازارلاردا جۇئېنلەي زۇڭلىنىڭ ۋاپاتىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم ئىشكىنى ئېچىۋېتىپ ئىستىل تۈزىتىش يىغىنى ئاچتى، يىغىندا «سىنىپىي كۈرەشنى تۇتقا قىلىش» ئاساسىدا ئىدىيىۋى كۈرەش قانات يايدۇرۇلدى؛ يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ يۆنىلىشى ۋە يولى مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىندى. يىغىنغا

210 ۋەكىل قاتناشتى، جەمئىي 301 پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئارال گۈڭشېسىدا يېزا ئىگىلىك پەن ـ تېخنىكا خىزمىتى يىغىنى ئاچتى، يىغىندا ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىك پەن ـ تېخنىكا سۆھبەت يىغىنىنىڭ روھى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە ئېچىلغان يېزا ئىگىلىك پەن ـ تېخنىكا سۆھبەت يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى، يېزا ئىگىلىك پەن ـ تېخنىكا خىزمىتىنى يەنمۇ كۈچەيتىش مەسىلىسى مۇھاكىمە قىلىندى.

4 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش خىزمەت ئەترىتى پارتكومى قۇرۇلدى، تېمەن شېڭگۈي شۇجىلىققا تەيىنلەندى.

5 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ناھىيىلىك تەشكىلىيە كومىتېتى قۇرۇلدى.

9 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە بازار ـ بېزىلاردا رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ۋاپاتىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرۈلدى.

10 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «ناھىيە بويىچە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى ئۆگىنىش ئاممىۋى ھەرىكىتىنىڭ يېڭى دولقۇنىنى قوزغاش توغرىسىدا قارار» چىقاردى.

10 ـ ئايدا ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلىدى.

شۇ ئايدا ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ 4 چوڭ گۇرۇپپىسى ۋە ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى گۇرۇپپىلار ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرى ئايرىم تەسىس قىلىندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جۇڭ بىن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى پارتكومىنىڭ 1 ـ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى.

11 ـ ئايدا ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى قۇرۇلدى. 1986 ـ يىلى مەكتەپ نامى ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 18 ـ كۈنگىچە ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. يىغىندا 6 گۇڭشې، مەيدان يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش بويىچە ئىلغار گۇڭشېسى، مەيدان بولۇپ، 128 چوڭ ئەترەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

1977 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك قىشلىق ئۇزۇنغا يۇگۇرۇش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئارال گۇڭشېسىنىڭ 20 ـ چوڭ ئەترىتى، توخۇلا گۇڭشېسىنىڭ 3 ـ چوڭ ئەترىتى، قىزىل گۇڭشېسىنىڭ 4 ـ چوڭ ئەترىتى ۋە بازار گۇڭشېسىنىڭ دېھقانچىلىق چوڭ ئەترىتىگە «داجەيچە ئىلغار چوڭ ئەترەت» دەپ نام بەردى.

2 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئۇن ـ ياغ زاۋۇتى، قول سانائەت بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ ئايلىق كىنىم كوپېراتىپى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش ـ ياساش زاۋۇتى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، ئارال گۇڭشېسى ئېلېكتر ئىستانسىسى «ۋىلايەت بويىچە سانائەتتە داڭقىدىن ئۆگىنىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا نەق ئەكسىلىنقىلابچىلارغا زەربە بېرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، يىل ئاخىرىغىچە 271 قېتىم ھۆكۈم ئېلان قىلىش يىغىنى ئېچىلىپ، 146 جىنايەتچىگە ھۆكۈم ئېلان قىلىندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئورمان پونكىتى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيە بويىچە تۆنجى نۆۋەتلىك ئۆسمۈرلەر - بالىلار رادىئو گىمناستىكىسى مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

6 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يېغىنى ئېچىپ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بىلەن ئالاقىسى بولغان ئادەم ۋە ئىشلارنى ئۈزۈل - كېسىل ئېنىقلاپ چىقتى.

6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى 1970 - يىلنىڭ بېشىدا تارقاقلاشتۇرۇۋېتىلگەن بازار ئاھالىسىدىن 63 ئائىلىدىكى 146 كىشى بازارغا قايتۇرۇپ كېلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك سانائەتتە داۋاملىق ئۆگىنىش يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا ناھىيىلىك پارتكوم مەمتىلى نىيازغا «مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسى، تۆمۈر ئادەمچە ياخشى كان ئىشچىسى» دەپ نام بەردى؛ داۋاملىق ئۆگىنىش بويىچە 6 ئۇلگە تىكلەندى؛ 10 ئورۇن، 22 ئىلغار كوللېكتىپ، 65 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى تاغقا چىقىش ئىلمىي تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ 17 ئەزاسى غەلىبە بىلەن تۆمۈر چوققىسىغا چىقىپ، قىزىل رەڭلىك مېتال بەلگە خادىنى تۆنجى قېتىم تۆمۈر چوققىسىغا قادىدى ھەمدە مەزكۇر چوققىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 7435.3 مېتىر ئېگىز ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئۇلچەم بىرلىكلىرىنى نازارەت قىلىش - بېكىتىش پونكىتى قۇرۇلدى.

8 - ئايدا ئارال گۈڭشېسى دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكا پونكىتى، سۇ پونكىتى، شالچىلىق مەيدانى 7 - لىەنىنىڭ دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكا گۇرۇپپىسى، تۆمۈق گۈڭشېسى مال دوختۇرلۇق پونكىتى، توخۇلا گۈڭشېسى تراكتور پونكىتىغا «ۋىلايەت بويىچە يېزا ئىگىلىكىدە داۋاملىق ئۆگىنىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى تۆمۈق گۈڭشېسىدا ناھىيە بويىچە قوراللىق كۆچلەر يىغىنى، لىەنى، پەيى بويىچە 3 دەرىجىلىك كادىرلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى، كۇرس 20 كۈن داۋاملاشتى.

9 - ئايدا بوزدۆڭ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈپ توك تارقاتتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۈن - ياغ زاۋۇتىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە سانائەتتە داۋاملىق ئۆگىنىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

1978 - يىلى

2 - ئايدا بازارلىق ئاساسىي لۇشىەن تەربىيىسى خىزمەت ئەترىتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا يېزا ئىگىلىكىدە داۋاملىق ئۆگىنىش بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا داۋاملىق ئۆگىنىش بويىچە 6 ئىلغار «قىزىل بايراقدار» ئورۇن، 7 ئىلغار شەخس ئۇلگىسى، 88 ئىلغار چوڭ ئەترەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 110 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكوم «توخۇلا قاتارلىق 6 گۈڭشېنى داۋاملىق ئۆگىنىشتىكى ئىلغار گۈڭشېي قىلىپ تەستىقلىغانلىق توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، ئۇنىڭ ناھىيىسىنىڭ توخۇلا گۈڭشېسى بىلەن ئارال گۈڭشېسىغا «ۋىلايەت بويىچە داۋاملىق ئۆگىنىشتىكى ئىلغار گۈڭشې» دەپ نام بېرىشنى قارار قىلدى.

5 - ئايدا ناھىيىلىك سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۇرۇش ئىشخانىسى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بېكىتىلگەن ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى بىر تەرەپ قىلدى. كېيىنكى يىلى 5 - ئايغىچە 369 ئادەمنىڭ

سىياسىتى ئەملىيلەشتۈرۈلدى، بۇلارنىڭ 276 سى كادىر، 28 ى زىيالىي.

6 - ئايدا ۋىلايەت، ناھىيە، گۈڭشي، مەيدانلاردىن تەشكىللەنگەن بىرلەشمە خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋىلايەتلىك بورداق قوي فېرمىسى، بازار گۈڭشىبى، شالچىلىق مەيدانىنىڭ ئوتلىقىغا بېرىپ پاسىل ئايرىپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ماجىرانى ھەل قىلدى ھەمدە كېلىشىم ھاسىل قىلدى.

10 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چارۋىچىلىق خىزمىتى يېغىنى ئېچىلىپ، چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى ئومۇمىي پىلان ۋە تەدبىرلەر تۈزۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەكشۈرۈش، زەربە بېرىش» ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ تاملىق چوڭ ئەترىتى، بوزدۆڭ گۈڭشېسىنىڭ تىكەنقورۇق چوڭ ئەترىتىگە «ۋىلايەت بويىچە چارۋىچىلىقتا داڭىدىن ئۈگىنىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

11 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 8 - كۈنگىچە ناھىيە بويىچە تەشۋىقات، مەدەنىيەت - ماۋارىپ، سەھىيە، تەنتەربىيە سىستېمىسىدىكى قەھرىمانلار ئۈچرىشىش يېغىنى ئېچىلىپ، 86 ئىلغار كوللېكتىپ، 251 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت «ئونىۋ ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونلىرى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى.

11 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يېغىنى ئاچتى، يېغىندا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم 8 - ئايدا ئاچقان خىزمەت يېغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى، ناھىيىلىك پارتكوم رەھبەرلىك بەنزىسىدىكى ئىناقسىزلىق ھەل قىلىندى.

12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ ئونىۋ ناھىيىسىگە كېلىپ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ 3 مۇئاۋىن مۇدىرىنىڭ پارتىيە ئىچى - سىرتىدىكى بارلىق ۋەزىپىسىنى ئېلىپ تاشلىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. كېيىنكى يىلى 3 - ئايدا يەنە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى 2 قېتىم بىر قەدەر زور دەرىجىدە تەڭشەلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يېغىنىنىڭ ئاخباراتىنى ئۈگىنىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى بەس - بەستە سۆھبەت يېغىنى، مۇھاكىمە يېغىنى ئۆتكۈزدى، ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى بىۋاستە ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ ئاخباراتنى ئوقۇپ بەردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى ئاپتونوم رايون بويىچە «قاتناشتا ئىلغار كوللېكتىپ» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى تېرەك دەرياسىنىڭ سۇغىرىش رايونىدا 191 ماشىنىلاشقان قۇدۇق، 82 يۇرۇشلەشكەن قۇدۇق قېزىلدى.

1979 - يىلى

1 - ئايدا ناھىيىلىك گۈڭشي - ئەترەت كارخانىلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «چىن خوەييۇ، خەن گاۋسىڭ بۇرژۇئا گۇرۇھۋازلىقىنى ئاقلىغانلىق توغرىسىدا قارار» ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى، دىن بۇيانقى بەزى چوڭ مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا قارار» چىقىرىپ، بەزى ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلىغانلىقىنى ئېلان قىلدى.

2 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە كومموئىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئۇنسۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 3 - قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلدى.

3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت 4 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە بويىچە خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى تېزدىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق قۇرۇلۇشىغا يۆتكەشنى ئوتتۇرىغا قويدى.

3 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق سۇپەتلىك دەل - دەرەخ سورتى يېتىشتۈرۈش مەركىزىدە ئېچىلغان سۆھبەت يىغىنىدا ناھىيىلىك ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى ئاپتونوم رايونلۇق سۇپەتلىك دەل - دەرەخ سورتى يېتىشتۈرۈش مەركىزىنىڭ ۋە ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ دەل - دەرەخ تەرەققىيات پىلانىغا كىرگۈزۈلدى.

3 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ «تۆت خىل ئۇنسۇرلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىپ تاشلاش توغرىسىدىكى يولىورۇق سوراش دوكلاتى»نى تەستىقلىدى. ناھىيە بويىچە 1390 نەپەر 4 خىل ئۇنسۇر (پومبىشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇر) نىڭ قالپىقى ئېلىپ تاشلاندى، ناھىيە بويىچە پومبىشچىك، باي دېھقان ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققانلارنىڭ تەركىبى بىردەك گۇڭشې ئەزاسىغا ئۆزگەرتىلدى.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىدا ناھىيە بويىچە چوشقا بېقىش ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ۋىلايەتلىك چوشقىچىلىق يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى، چوشقىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئائىت تەدبىرلەر ئەملىيلەشتۈرۈلدى.

5 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 31 - كۈنگىچە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىدا ناھىيە بويىچە ئەلىتېرە قويى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ئەلىتېرە قويچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇشقا دائىر تەدبىرلەر ئەملىيلەشتۈرۈلدى.

6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق پروكۇراتۇرىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى يىغىنى ئېچىلىپ، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت قانۇنى» ئىزچىللاشتۇرۇلدى، شۇندىن ئېتىبارەن خەنزۇ ئەر - خوتۇنلارغا قارىتا بىر بالىلىق بولۇش بەلگىلىمىسى ئىجرا قىلىندى.

8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ شىنجاڭ بويىچە ئۇششاق دېھقانچىلىق سايمانلىرىنىڭ سۈپىتىنى باھالاپ سىلىشتۇرۇش يىغىنىدا ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ تۆمۈرچىلىك كوپىراتىپى ياسىغان ساقساق كەتمىنى ياسىلىشى پۈختا، سۈپىتى ياخشى بولغاچقا، مەملىكەت بويىچە شۇ خىلدىكى مەھسۇلات ئىچىدە 1 - لىككە ئېرىشتى.

9 - ئايدا جۇڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ئۇنسۇ ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 14 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن ئاچتى، يىغىندا «ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ 1980 — 1985 - يىللىغىچە بولغان يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات پىلانى» توزۇپ چىقىلدى ھەمدە شۇ يىلى قىشلىق ۋە ياندۇرقى يىلى ئەتىيازلىق يېزا خىزمىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 4 - قېتىملىق ئاياللار قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلدى.

11 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ 2 - قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

1980 - يىلى

1 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 14 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق سېپىدىكى ئەمگەك نەمۇنچىلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلىپ، 29 ئىلغار كوللېكتىپ، 153 ئەمگەك نەمۇنچىسى تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

شۇ ئايدا جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئونىۇ ناھىيىلىك شۇئېسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ئاپتونوم رايون ساۋاپچى، تاغلاق، بوزدۇڭ، جىگدە، چاچلىقتىن ئىبارەت ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شىركىچىلىكىدىكى 5 چارۋىچىلىق فېرمىسىنى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى قىلىپ تەستىقلىدى.

2 - ئايدا ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئۇلايەتلىك پارتكوم ناھىيىلىك پارتكوم رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەڭشەشنى، ماجېنجۇڭنى شۇجىلىق ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇشنى، ۋاڭ شىڭنىنى شۇجىلىققا تەينىلەشنى قارار قىلدى.

3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك «7 - ماي» يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ نامى ئونىۇ ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى.

شۇ ئايدا 2 - شالچىلىق مەيدانى ئەملدىن قالدۇرۇلدى.

شۇ ئايدا چاغراق خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك قۇرۇلۇش ئەترىتى، ناھىيىلىك خىش زاۋۇتىنىڭ خۇمدانغا خىش قاچىلاش 2 - گۇرۇپپىسى بىلەن ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونىغا «ۋىلايەت بويىچە سانائەت - قاتناش، ئاساسىي قۇرۇلۇش سېپىدىكى ئىلغار كارخانا» دەپ نام بېرىلدى.

5 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم دېھقانچىلىق رايونلىرىدا «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئەمگەك كۈچىنى، يەرنى، تەننەرخنى، مەھسۇلاتنى، ئىش نومۇرىنى بېكىتىش؛ مەھسۇلات ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش، كېمەيتىۋەتكەنلەرنى جازالاش)، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «بەشنى بېكىتىش، بەشنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش» (مالچىنى، چارۋا سانىنى، ئوتلاقنى، يەم - بوغۇزنى، ئېغىل ۋە قوتانىنى بېكىتىش؛ چارۋىلارنىڭ قىشتىن ئامان ئۆتۈش نىسبىتىنى، ئەي بولۇش نىسبىتىنى، چارۋا مەھسۇلات مىقدارىنى، كۆچەت تىكىش، ئوتلاق بەرپا قىلىشنى، قىشلىق ئوت - چۆپ تەييارلاشنى ھۆددىگە بېرىش؛ ئاشقان مەھسۇلاتنىڭ 50% ى بويىچە مۇكاپاتلاش، مەھسۇلاتنى كېمەيتكۈچىلەرنى كېمەيگەن مەھسۇلاتنىڭ 25% ى بويىچە جازالاش) تىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويدى.

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى تۆمۈر چوققىسى ئاپتونوم رايون بويىچە ئېگىز تاغ ئورمىنى تېپىدىكى ئونىۇبرسال خاراكتېرلىك مۇھاپىزەت رايونى قىلىپ بېكىتىلدى.

6 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 25 - كۈنىگىچە ج ك پ ئونىۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 4 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا 27 كىشى مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ئەزالىققا، ۋاڭ شىڭنان شۇجىلىققا سايلاندى.

7 - ئايدا قۇرغاق زىرائەتلەر سورتلۇق ئۇرۇقچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئارال گۈڭشېسى 8 - چوڭ ئەترەت 5 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ ئەزاسى نىياز تۇنىياز توشقان دەرياسىغا چۈشۈپ كەتكەن 3 گۈڭشې ئەزاسىنى باتۇرلارچە قۇتقۇزۇپ، مەرتلەرچە جان پىدا قىلدى.

8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى 150 تىن

كۆپرەك پەن - تېخنىكا خادىمىنى تەشكىللەپ، تۆمۈر چوقۇمسىمەكى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونىدا كەڭ كۆلەملىك ئۇنۇملۇق ئورمان ئېلىپ بېرىدى.

9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى سىياسىي كېڭەش ئونىنچى ئاھىيىلىك كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك توغراق پونكىتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك كىنو - تىياتىرخانا پۈتۈپ، ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك نېفىت شىركىتىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىدە يول ياساۋېتىپ، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە ئائىت 32 قۇرۇق جەسەتنى تېپىۋالدى، بۇ جەسەتلەر بۇندىن تەخمىنەن 100 — 300 يىللار ئىلگىرى ياشىغان ئادەتتىكى خەنزۇ پۇقرالىرىنىڭ جەسىتى ئىكەن.

11 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 4 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت يىغىنى ئاچتى، يىغىندا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يەنمۇ ياخشىلاش مۇھاكىمە قىلىنىدى.

12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيە بويىچە قۇرۇلۇش سىستېمىسىدىكى يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا خادىملىرىنىڭ تېخنىكا ئۇنۇانىنى توغرىلاش خىزمىتى ئاياغلاشتى. ئۇنۇانى يارەمچى ئىنژېنېرلىق ئۇنۇانغا توغرىلانغانلار 31، يارەمچى ئاگرونوم ئۇنۇانغا توغرىلانغانلار 20؛ ھەربىي قورال - ياراغ تېخنىكا ئۇنۇانى ساقلاپ قېلىنغىنى بىر؛ قۇرۇلۇش تېخنىكى ئۇنۇانغا توغرىلانغانلار 10، دېھقانچىلىق تېخنىكى ئۇنۇانغا توغرىلانغانلار 13.

1981 - يىلى

1 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى يېڭى ئۇزۇن سەپەر زەربىدارلىرىنى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى.

1 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنگىچە چارۋىچىلىق كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى. كۇرستا گۇڭشې، مەيدان، ئەترەتلەردىن يىغىلغان 1138 چارۋىچىلىق كادىرى ۋە مال دوختۇرلۇق تېخنىكا خادىمى چارۋىچىلىقتا ئائىت قانۇنچىلىق، سىياسەتلەرنى، ئىگىلىك باشقۇرۇش ئىلمىنى ۋە چارۋىلارنىڭ ئەسلىنى ياخشىلاش، ئۇلاردا كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق بىلىملەرنى ئۆگەندى.

2 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 21 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت 3 دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ، يېزا ئىقتىسادىي ئىسلاھاتى مەسىلىسىنى كەڭ كۆلەمدە مۇھاكىمە قىلدى.

3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى نىياز تۇنىيازغا «لېپى فېڭچە ياش»، «مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسى» دەپ نام بەردى؛ 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ۋىلايەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتى نىياز تۇنىيازغا «نەمۇنىچى ئىتتىپاق ئەزاسى»، «لېپى فېڭچە ياش» دەپ نام بەردى.

3 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 14 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت جەڭدە چارۋىچىلىق فېرمىسىدا كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش بويىچە ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە بويىچە كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش دولقۇنى قوزغىدى.

4 - ئايدا تاغلاق ئېلېكتر ئىستانسىسى (گېنېراتور سىغىمچانلىقى 375 كىلوۋات) توك تارقاتتى.

5 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە ناھىيىدە سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى ۋە دىنىي زاتلار كۇرسى ئېچىلدى، كۇرسانتلار پارتىيىنىڭ يېزا ئىقتىسادىغا ئائىت سىياسەتلىرىنى ئۆگەندى.

6 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم گۇڭشې پارتكوم شۇجىلىرى، ئىنقىلابىي كومىتېت مۇدىرلىرى يىغىنى ئېچىپ، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى مەركەز قىلىنغان يېزا ئىقتىسادىغا

ئائىت سىياسەتلەرنى يەنمۇ ئەملىيلەشتۈردى.

7 - ئايدا بوزدۇلاق ناغلىق رايون ئوتلىقىدا چېكەتكە ئاپىتى كۆرۈلدى، ئەسلىدە 3000 مودىن كۆپرەك يەردىكى ئاپەت ناھايىتى تېزلا 260 مىلگ مو يەرگە كېڭەيدى. ۋىلايەت، ناھىيە ۋاقتىدا كۈچ تەشكىللەپ ئاپەتنى يوقاتتى.

8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك تۈپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە گۇرۇپپا ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە تۈپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللىرى ئومۇمىي سايلىمى باشلىنىپ، كېيىنكى يىلى 3 - ئايدا ئاياغلاشتى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا جەمئىي 196 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

11 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى ۋاڭ شىئەن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى پارتكومىنىڭ 1 - شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسى، ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم 104 كادىر ئاجرىتىپ بىر خىزمەت ئەترىتى تەشكىللەپ، ئارال، چاغراق گۈڭشېلىرىغا ئەۋەتىپ، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى نۇقتىدا سىناق قىلدى، گۈڭشېي، مەيدان، چوڭ ئەترەت كادىرلىرىنى تەربىيىلەپ، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈردى.

1982 - يىلى

2 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 10 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ 1 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى شالچىلىق يېغىنى ئېچىلدى. يېغىندا ناھىيىلىك شالچىلىق ئىشلەپچىقىرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇش قارار قىلىندى؛ «1982 - يىللىق شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىنىڭ قائىدىسى» ۋە «1982 - يىللىق شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىنىڭ تېخنىكىلىق تەدبىرلىرى» ماقۇللاندى.

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى نىياز تۇنىيازغا «ئىنقىلابىي قۇربان» دەپ نام بەردى.

3 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش ئونسۇ ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يېغىندا 15 كىشى مۇشۇ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ئەمەت مەمتاۋلا سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى.

3 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 31 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا 18 كىشى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ئەمەر ھوشۇر مۇدىرلىققا سايلاندى؛ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت دېگەن نام ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دېگەن نام ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى؛ تەۋەككۈل ئېلى ھاكىملىققا سايلاندى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مەملىكەت بويىچە 3 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش خىزمىتى باشلاندى، تەكشۈرۈشتە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلە 37 مىلگ 381، ئاھالە 151 مىلگ 926 ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى.

8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى، كومىتېت قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. مەزكۇر كومىتېت 1983 - يىل 9 - ئاينىڭ 14 - كۈنگىچە ناھىيە بويىچە 21 گۈڭشي، مەيداننىڭ يېزا ئىگىلىك تەبىئىي بايلىقىنى تەكشۈرۈشنى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملىدى.

10 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيە بازىرىدىكى پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى ئېچىپ، ج ك پ مەملىكەتلىك 12 - قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى ۋە ئىزچىللاشتۇردى.

شۇ ئايدا قىزىل كۆڭۈلسى سېلوسلانغان يەم - خەشەك تەييارلاش بويىچە ئىش ئورنى يىغىنى ئاچتى. يىغىندا گۇڭشې، ئەترەتلەر زور كۈچ بىلەن سېلوسلانغان يەم - خەشەك تەييارلاپ، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە سەپەرۋەر قىلىندى.

شۇ ئايدا شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى شالنىڭ ئونتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىنى 5.555 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، ناھىيە بويىچە كەڭ كۆلەملىك شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى تۇنجى قېتىم 500 كىلوگرامدىن ئاشۇرغان ئورۇن بولۇپ قالدى.

11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيە بويىچە شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىدە ئۈزۈپ چىققانلارنى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلىپ، 27 ئىلغار كوللېكتىپ، 336 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

12 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى. يىغىندا 13 ئىلغار كوللېكتىپ، 93 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

شۇ يىلى شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتىنىڭ ئىچكى كېسەللىكلەر مۇتەخەسسىسى، پروفېسسور خې لىن ناھىيىگە كېلىپ لېكسىيە سۆزلىدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ئاپتونوم رايون بويىچە بروتسېللىيوز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاشتا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

شۇ يىلى «تۆمۈر چوققىسى» ئېلېكتر ئىستانسىسى (گېنېراتور سىغىمچانلىقى 250 كىلوۋات) توك تارقاتتى.

1983 - يىلى

2 - ئايدا ناھىيىلىك قەھرىمانلار ئۈچرىشىش يىغىنى ئېچىلىپ، 115 ئىلغار كوللېكتىپ، 235 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

5 - ئايدا ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك سىستېمىسىدىن 21 دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكا خادىمى ئىشلەپچىقىرىش ئەملىيىتىگە بىرلەشتۈرگەن ھالدا كۆپ خىل دېھقانچىلىق تېخنىكا ھۆددىگەرلىكىنى يولغا قويدى، ئۇلار ھۆددىگە ئالغان ئېتىزلىق كۆلىمى 8000 مودىن ئاشتى.

7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 17 يولداشقا تېخنىكا ئۇنۋانى بەردى.

7 - ئاينىڭ 28 - كۈندىن 31 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىكسەپ خىزمىتى يىغىنى ئاچتى. يىغىندا مەركەزنىڭ «مەملىكىتىمىزنىڭ سوتسىيالىزم دەۋرىدىكى دىن مەسىلىسىگە ئائىت ئاساسىي نەزەرىيە، سىياسەتلىرى» يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى؛ بىر نەچچە يىلدىن بۇيانقى بىرلىكسەپ خىزمىتىنى خۇلاسىلىنىپ، بۇندىن كېيىنكى بىرلىكسەپ خىزمىتىگە ئائىت ۋەزىپىلەر ئونتۇرىغا قويۇلدى.

8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ شۇ چاغدىكى زۇڭلىسى جاۋزىياڭ، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۆسىنىڭ شۇجىسى خۇچىلى، كاندىدات شۇجىسى خاۋ جىيەنشيۇلار ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىدىن ۋاڭ ئېنماۋ، تەن يۈلىن، ئىسمائىل ئەھمەد، چې گو، چېن شىلارنىڭ ھەمراھلىقىدا توخۇلا گۇڭشېسىنىڭ قورۇل چوڭ ئەترىتىدىكى شالنىڭ ئۆسۈش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردى، كەسپىي شالچىلىق ئائىلىلىرى ۋە تېخنىكا خادىملىرى بىلەن سۆھبەتلەشتى.

8 - ئاينىڭ 13 - كۈندىن 20 - كۈنگىچە داڭلىق قۇش مۇتەخەسسىسى، بېيجىڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى گۇەن لۇخمېي ناھىيىگە كېلىپ دالا تەكشۈرۈشى ئېلىپ باردى.

8 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومدا سىياسىي قانۇن كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىنى يىلىغا 10 مىڭ تونىنا سېمونت ئىشلەپچىقىرالايدىغان قىلىپ كېڭەيتىش قۇرۇلۇشى پۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىدىكى «1 - ئۆكتەبىر» تۇرلۇك مالىلار سارىيىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى.

10 - ئايدا شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدىكى ساۋ شىجى تېرىغان 1.209 مو يەردىكى «1-78» نومۇرلۇق شالىنىڭ ئونتۇرچە بىرلىك ھوسۇلى 54.941 كىلوگرامغا يەتتى، ئاپتونوم رايونىمىزدا تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈلگەن ئارقىلىق، غەربىي شىمال رايونى بويىچە شالىنىڭ بىرلىك ھوسۇلىدا ئالىي يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى، دەپ بېكىتىلدى.

11 - ئايدا پىلانلىق تۇغۇت ئوپېراتسىيىسى ئېيى پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە 700 خەنزۇ ئايال تۇخۇمدان نەيچىسىنى بوغدۇرۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇردى.

12 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىن 31 - كۈنگىچە ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدىكى قارارى» يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى.

شۇ يىلى شالچىلىق مەيدانى ئىشلەپچىقارغان قۇلاق تاشقى ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىكىنىڭ سۈپەتلىك مەھسۇلات شەرەپ گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونىغا ئاپتونوم رايون بويىچە «قاتناش سىستېمىسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

1984 - يىلى

1 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 15 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پاختا - چىگە تىجارەت باشقۇرۇش بۆلۈمى پاختا سېتىۋېلىشتا پاختىنىڭ دەرىجىسىنى، باھاسىنى چۈشۈرگەن خاتالىقنى تۈزىتىپ، پاختىكارلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇلاردىن ئەپۇ سورىدى ھەمدە پاختىنىڭ دەرىجىسىنى، باھاسىنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق يىغىۋالغان 63 مىڭ يۈەن پۇلنى تولۇقلاپ بەردى.

2 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە ناھىيە بويىچە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتىكى ۋە يەن - تېخنىكا، يەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەھەتتىكى ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا 39 ئىلغار كوللېكتىپ، 163 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

شۇ ئايدا ئونسۇ ناھىيىسى ۋىلايەت بويىچە «تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى ئېيى پائالىيىتىدىكى ئىلغار ناھىيە» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

4 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە بازار تەۋەسىدىكى ياشلار كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى «قوش ئىلغارلار»نى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلىپ 9 ئىلغار كوللېكتىپ، 36 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ناھىيىلىك پارتكوم خىزمىتى تارمىقىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى دەپ ئاتالدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى قۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللىرى ئومۇمىي سايلىمى باشلاندى. 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا 184 ۋەكىل سايلاندى.

5 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ناھىيىلىك ئىقتىساد خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ۋىلايەتلىك ئىقتىساد خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى؛ بۇلتۇرقى ئىشلەپچىقىرىش، ئوبوروت ئەھۋالى خۇلاسىلەندى ۋە تەكشۈرۈلدى؛ 1984 - يىللىق ۋەزىپىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ (ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ) پېئونېرلار ئەترىتى بىلەن 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ (خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپ) پېئونېرلار ئەترىتى دوست ئەترەت بولدى، ئۇلار ئۆز ئارا ئۆگىنىپ، ئۆز ئارا يارەملىشىپ، بىرلىكتە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە دوستلۇق گۈلى ئۆستۈردى.

شۇ ئايدا يېزا، بازارلاردا ئارقا - ئارقىدىن خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلۈپ يېزىلىق، بازارلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئاپپارات ئىسلاھاتى يىغىنى ئۆتكۈزدى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە ئاپپارات ئىسلاھاتى باشلاندى، 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنگىچە ناھىيە بويىچە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى 361 رەھبەر سەپلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت كادىر 222، خەنزۇ كادىر 139.

7 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىشخانا پارتىيە تارىخى ۋە تەزكىرىگە ئائىت ماتېرىياللارنى توپلاش، تۈزۈش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا ئىشلەمچى يېزىسى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 12 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايدا 15 كىشى مۇشۇ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ئەمەر ھوشۇر مۇدىرلىققا، تەۋەككۈل ئىلى ھاكىملىققا سايلاندى.

شۇ ئايدا سىياسىي كېڭەش ئونسۇ ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا 13 كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، ھوشۇر مەسۇم رەئىسلىككە سايلاندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى قۇرۇلدى.

9 - ئايدا ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا «تەڭرىتاغ» كىنو ستودىيەسىدىن گۇاڭ چۈنلەن قاتارلىق 60 كىشى ناھىيىگە كېلىپ، 11 - ئايغىچە «سەرلىق كارۋان» ناملىق كىنو فىلىمىنى سۈرەتكە ئالدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك تۈز زاۋۇتىنىڭ تۈز قۇرۇتۇش قۇرۇلۇشى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىدىكى بارلىق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى شىنجاڭ بويىچە دەرسلىك ۋە ئوقۇتۇش مىتودىدا ئۆتكەلدىن ئۆتۈش ئىمتىھانىغا قاتناشتى.

9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 19 - كۈنگىچە چارۋىچىلىق خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق سۆھبەت يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى؛ «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىقتا ،باھاغا سۈندۇرۇپ ھۆددىگە بېرىش، باھا بېكىتىپ ئائىلىلەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىش، مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇشتىكى تەپسىلىي پرىنسىپى» مۇھاكىمە قىلىش ئارقىلىق تۈزۈپ چىقىلدى.

10 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ياپونىيىلىك دوستلاردىن ئۇشىئو، ئويانا گى، ئىلىيا، يامادا، فۇكۇكاتا، كۇتسىكاۋادىن ئىبارەت 6 كىشى ناھىيىگە كېلىپ، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئۆچكە بېقىش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردى.

10 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە ۋىلايەت بىلەن ناھىيە بىرلىشىپ، بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي

يېزىسىدا نامرات چارۋىچىلارنى سەييارە يۆلەشنى نۆۋەتسىدا سىناق قىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلدى، كومىتېت مۇدىرلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى تېمەن شىچېڭ ئۈستىگە ئالدى.

11 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگىچە ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش جەھەتتە قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەر كۆرگەزمە قىلىندى.

11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك جەمئىيەت تەرتىپىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

12 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ نامى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى. ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى ناھىيىلىك چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئايرىپ بېرىلدى، ئۇنىڭ ئىگىلىكى ئەسلىدىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىگىلىكتىن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئىگىلىككە ئۆزگەرتىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 14.3‰كە چۈشتى، ناھىيە شىنجاڭ بويىچە پىلانلىق تۇغۇتتىكى ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

شۇ ئايدا توخۇلا يېزىلىق يەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى ئاپتونوم رايون بويىچە يېزىلاردا يەننى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

شۇ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق يېمەكلىكلەر شىركىتى ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتىگە «زىيانىنى تۆگىتىپ پايدىنى ئاشۇرغان كارخانا» دەپ نام بەردى.

1985 - يىلى

1 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 11 - كۈنىگىچە ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 5 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايدا 29 كىشى مۇشۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ئەزالىقىغا، 4 كىشى كاندىدات ئەزالىقىغا، تېمەن شىچېڭ شۇجىلىققا سايلاندى.

1 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئەخمەت راخمانغا «مەملىكەتلىك ياشلار - ئۆسمۈرلەر ۋەتەننى كۆكەرتىش زەربىدارى» دەپ نام بېرىلدى.

1 - ئاينىڭ 31 - كۈنىدىن 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك «ئىككى خىل ئائىلە» (كەسپىي ئائىلە، نۆۋەتلىق ئائىلە) ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا 130 «ئىككى خىل ئائىلە» ۋەكىلى ۋە 16 ئىلغار كوللېكتىپ تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى؛ «ئىككى خىل ئائىلە» نىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش توغرىسىدا قارار» ۋە «ئىككى خىل ئائىلە» نى زور كۈچ بىلەن كۆپەيتىپ، يېزا ئىقتىسادىنى يەنمۇ جانلاندۇرۇش توغرىسىدا قارار» توزۇپ چىقىلدى.

شۇ ئايدا توخۇلا يېزىسىنىڭ باشلىقى ئاۋۇت ئىبراھىم بىلەن شالچىلىق كەسپىي ئائىلىسىدىن مۇھەممەت توختى بېيجىڭغا بېرىپ، مەملىكەتلىك يېزىلاردا يەننى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى. توخۇلا يېزىسى مەملىكەت بويىچە يېزىلاردا يەننى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ، مۇھەممەت توختى ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى.

2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بۇ ناھىيىدىكى ئۈمۈر چوققىسىنى چەت ئەللىك ساياھەتچىلەرگە ئېچىۋېتىلگەن رايون قىلىپ تەستىقلىدى.

2 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 15 - كۈنىگىچە يېزا كادىرلىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا يېزا كادىرلىرى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى تۈزۈلۈپ ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى يەنمۇ ياخشى

ئىشلەش تەكىتلەندى، نەتىجىسى ئالاھىدە بولغان 47 يېزا كادىرى تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

3 ـ ئاينىڭ 21 ـ 22 ـ كۈنلىرى ئىقتىسادنى قىياس قىلىش سۆھبەت يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا سۆ ـ ئېلېكتر، كان ئېچىش، ئورمانچىلىق، توز ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىبارەت 4 چوڭ كەسىپنى ۋە دېھقانچىلىق ـ قوشۇمچە كەسىپ مەسئۇلاتلىرى، چارۋا مەسئۇلاتلىرى، يېمەكلىك، يەم ـ بوغۇزدىن ئىبارەت 4 چوڭ پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش قارار قىلىندى؛ تەبىئىي بايلىقلارنى ئېچىپ، ناھىيە ئىقتىسادىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى تېزلىكتە ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ كونكرېت تەدبىرلىرى تۈزۈپ چىقىلدى.

5 ـ ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدا ماشىنا بىلەن يۇڭ قىرقىش كۈرسى ئېچىپ، يۇڭ قىرقىشقا ئالىت يېڭى ئۇسكۇنە، يېڭى تېخنىكىلارنى كېڭەيتتى.

شۇ ئايدا ئونىۋ ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «ئونىۋ ناھىيىسىدىكى يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمىنى 100 يۈەن ئاشۇرۇشنى تىرىشىپ ئەملگە ئاشۇرۇش توغرىسىدا پىكىر» تارقىتىپ، كىرىمنى ئاشۇرۇش توغرىلىق 10 تۈرلۈك كونكرېت تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويدى؛ ناھىيە بويىچە ئومۇمىيۈزلۈك جىددىي ھەرىكەتكە كېلىپ، يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمىنى 100 يۈەن ئاشۇرۇشنى بارلىق خىزمەتلەرنىڭ ئالدىغا قويۇشقا چاقىرىق قىلدى.

شۇ ئايدا «1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك ئىنىستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى ۋاڭ گويىڭ (ئايال) ناھىيىگە كېلىپ، تۆمۈر چوققىسىنىڭ جەنۇبىي باغرىدىكى قۇشلارنى تەكشۈردى.

7 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شۇ چاغدىكى باش شۇجىسى خۇياۋباڭ ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت ۋە ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى شىي فۇپىڭنىڭ ھەمراھلىقىدا ئونىۋ ناھىيىسىگە كېلىپ ناھىيىنى كۆزدىن كەچۈردى. ئۇ، ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ھۆكۈمەت، سىياسىي كېڭەشتىن ئىبارەت 4 يەنزىنىڭ رەھبەرلىرى، ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرى ۋە پەن ـ تېخنىكا خادىملىرى بولۇپ 45 كىشىنى قوبۇل قىلدى؛ كۆپچىلىك بىلەن بىللە قانداق قىلغاندا خەلقنى تېزراق بېيىتقىلى بولىدىغانلىقىنى مۇھاكىمە قىلدى؛ ئونىۋ ناھىيىسىدىن ناھىيىنىڭ قىياپىتىنى 3 يىل، 5 يىل، 8 يىلدىن ئىبارەت 3 باسقۇچتا ئۆزگەرتىپ بولۇشنى تەلەپ قىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ناھىيىلىك سانائەتنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈندىن 17 ـ كۈنگىچە ۋىلايەت ئونىۋ ناھىيىسىدە يېزىلاردا پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىش ئورنى يىغىنى ئاچتى. يىغىنغا قاتناشقۇچىلار توخۇلا يېزىسىنىڭ شال ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى ھەمدە يېزىلاردا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىنى قانداق كۈچەيتىش توغرىسىدا مۇھاكىمە ئېلىپ باردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ۋاكالىتەن ئاپتوموبىل سېتىۋېلىشتا ئالدىنىپ قېلىپ، دۆلەتكە 41 مىڭ 800 يۈەن بىۋاستە ئىقتىسادىي زىيان سالدى.

9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ئىلمىي جەمئىيىتى توخۇلا يېزىسىدا شالچىلىق جەھەتتە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى.

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى رەھبەرلىرى شىنجاڭدا خىزمەت قىلغىنىغا 30 يىلدىن ئاشقان 633 كادىر ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىگە شەرەپ گۇۋاھنامىسى ۋە خاتىرە ئىزنىكى تارقاتتى.

11 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ئىلمىي جەمئىيىتى ئونىۋ ناھىيىسىدە تۆۋەن

مەھسۇلاتلىق شالنى ئوتتۇرا مەھسۇلاتلىق شالغا ئۆزگەرتىش بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى. يىغىنغا قاتناشقۇچىلار ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شال ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتىكى نەتىجە ۋە تەجرىبىلىرىنى شىنجاڭ بويىچە ئومۇمىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەن، دەپ قارىدى.

12 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاجراتقان 500 كادىر يېزا ۋە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىغا بېرىپ، «يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمىنى 100 يۈەن ئاشۇرۇپ، ئۇلارنى بېيىش يولىغا باشلاش» پائالىيىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمىنى ئەستايىدىل ستاتىستىكىلاپ چىقتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا پائالىيىتىدە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالىنىپ مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتى سېتىلىپ بولغان 6 تونىدىن كۆپرەك 2 - دەرىجىلىك تۇزنىڭ ھەممىسىنى يىغىۋېلىپ، ئىناۋەتسىز ساقلاپ قالدى، شۇنىڭ بىلەن تۇزنىڭ سېتىلىش يوللىرىمۇ قايتا كۆپەيدى.

شۇ يىلى ماشىنا بىلەن شال مايىسى تېكىشنى سىناق قىلىپ ئۇلگە كۆرسىتىش ۋە كېڭەيتىشتە دەسلەپكى ئۇنۇم كۆرۈلدى، شال مايىسى ماشىنا بىلەن تېكىلگەن 250 مو يەردىكى شالنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 537 كىلوگرامغا، ئەڭ يۇقىرى بىرلىك مەھسۇلاتى 662 كىلوگرامغا يېتىشتەك ياخشى نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى.

1986 - يىلى

1 - ئاينىڭ 14 - كۈنى شال ئۈرۈقچىلىق مەيدانى ناھىيىلىك مېھمانخانىدا ئىپار گۈرۈچنىڭ تەمىنى تېتىش يىغىنى ئاچتى.

1 - ئاينىڭ 29 - كۈندىن 2 - ئاينىڭ 3 - كۈنىگىچە يېزا كادىرلىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ۋىلايەتلىك يېزا خىزمەتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى؛ «يېزا ئاھالىلىرىنىڭ كىرىمىنى 100 يۈەن ئاشۇرۇپ، ئۇلارنى بېيىش يولىغا باشلاش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش جەريانىدىكى تەجرىبە - ساۋاقلار يەكۈنلىنىپ، كادىرلارنىڭ مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى؛ 1986 - يىللىق يېزا خىزمەتى مۇھاكىمە قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ 14 ئىلغار كوللېكتىپ، 126 ئىلغار كادىر تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «باشلانغۇچ ماۋارىپنى ئومۇملاشتۇرۇشنى ۋە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا ئومۇمىي بۇيرۇق» تارقاتتى.

2 - ئايدا ئونسۇ بازىرى ئەشمە بۇلاق ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى باھارگۈل مەملىكەتلىك مۇرەسسە خىزمەتچىدىكى «قوش ئىلغار» لارنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتنىشىپ، مەملىكەت بويىچە ئىلغار مۇرەسسە مۇدىرى بولۇپ باھالاندى، ئەشمە بۇلاق ئاھالىلەر كومىتېتى مەملىكەت بويىچە مۇرەسسە خىزمەتچىدىكى ئىلغار تەشكىلات بولۇپ باھالاندى.

2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئەتىيازلىق سۇغىرىش خىزمەتى بويىچە مۇكاپاتلاش چارىسى»نى تۈزۈپ چىقىپ، يېزا، مەيدانلارنى بىرلىك قىلغان ھالدا ۋەزىپىنى ئادا قىلغانلارنى 500 يۈەن پۇل بىلەن مۇكاپاتلاش، 5% پەرق شەكىللەندۈرگەنلەرگە 50 يۈەن، 10% پەرق شەكىللەندۈرگەنلەرگە 100 يۈەن جەرىمانە قويۇشنى ھەمدە مۇشۇ بويىچە سۈرۈپ ھېسابلاشنى بەلگىلىدى. چارىدە جەرىمانە پۇلىنى يېزا، مەيدان كادىرلىرى ئۈستىگە ئالمىغانلىقى، ھېسابتىن كۆتۈرۈۋېتىشكە، ئۆتۈنۈۋېتىشكە بولمايدىغانلىقى بەلگىلەندى.

3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى گۈلئاۋات يېزىسىدا كۆچەت تىكىپ ئورما بەرپا قىلىش ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىلدى، ناھىيە بويىچە كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى.

3 - ئاينىڭ 24 - كۈندىن 30 - كۈنگىچە يېڭىيەر رايونىدا ئۇدا قاتتىق شۇنىرغان چىقىپ، 9 چارۋىچى ئائىلىسىدىكى 50 نەچچە ئادەم ۋە نەچچە مىڭ چارۋا قاپسىلىپ قېلىپ، ئۇلارنىڭ ئوزۇق - تۈلۈك ۋە يەم - خەشەكى ئۈزۈلۈپ قالدى. مەلۇم چېگرا مۇداپىئە قىسمىدىكى نەچچە 10 ئوفىتسېر، ئەسكەر 4 كىچە - كۈندۈز كۆرەش قىلىپ، 20 نەچچە كىلومېتىر ئۈزۈنلۇقتا قارلىق يول ئېچىپ، تۈركۈملەپ ماددىي ئەشيا يەتكۈزۈش ئارقىلىق، چارۋىچىلارنى ۋە چارۋىلارنى خەۋپتىن قۇتقۇزۇۋالدى.

4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى ۋىلايەت بويىچە «ئا» دەرىجىلىك ئىلغار كارخانا، ناھىيىلىك ترانسپورت شىركىتى ۋىلايەت بويىچە «ب» دەرىجىلىك ئىلغار كارخانا بولۇپ باھالاندى.

5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، يىلپىز، تاغ ئۆچكىسى قاتارلىق ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانلارنى تۇتقان، ئوۋلىغان 10 كىشىگە ئىقتىسادىي جازا بېرىپ، جەمئىي 2780 يۈەن جەرىمانە قويدى.

6 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «جام يېزىسىنىڭ ئارالباغ ئۇرۇقچىلىق كەسپىي كەنتىنى تەقدىرلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، يېزا، كەنتلەرنى ئۇلارنىڭ ئىلىم - پەن ئۆگىنىپ، ئىلىم - پەندىن پايدىلىنىپ ۋە ئۇنىڭغا تايىنىپ يۇقىرى مەھسۇلات ئېلىش تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىشكە چاقىردى.

6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىدىكى 4 رەھبەرلىك بەنزىسى قىرمىشئاتام مازىرىدا ئىش بېجىرىش يىغىنى ئېچىپ، «قىرمىشئاتام مازىرىنى ئوڭشاپ، سايامەتچىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقاردى.

6 - ئاينىڭ 12 - كۈندىن 14 - كۈنگىچە يېزىلاردىكى «ئىككىنى ئاشۇرۇش» (يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمىنى 100 يۈەن ئاشۇرۇش، ئاشلىق مەھسۇلاتىنى 100 جىڭ ئاشۇرۇش) بويىچە سۆھبەت يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى «ئىككىنى ئاشۇرۇش»نى ئىشقا ئاشۇرۇشنى بارلىق خىزمەتلەرنىڭ چىقىش نۇقتىسى ۋە تۈرغۇسى قىلىپ تۇتۇپ، ئۇنۇملۈك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، «ئىككىنى ئاشۇرۇش»تىن ئىبارەت كۆرەش نىشانىغا قەتئىي يېتىشكە چاقىرىق قىلىندى.

6 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ناھىيىلىك يەر تەۋرەشكە ناقابىل تۇرۇش - ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش - پىلانلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيە بازىرىدىن 1500 دىن كۆپرەك كادىر ۋە ئوقۇتقۇچى قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش ئىمتىھانىغا قاتناشتى، ئۇلارنىڭ %95تىن كۆپرەكى لايىقەتلىك بولدى.

6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكوم ناھىيىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەڭشەپ، خې يۈڭگۈينى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا، جاۋ لىيەنخۇئنى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا، لەي تۈڭچىڭنى مۇئاۋىن ھاكىملىققا، مۇسا مەسۇمنى سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە تەينىلەشنى قارار قىلدى.

شۇ ئايدا ئونسۇ ناھىيىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

شۇ ئايدا توخۇلا يېزىسىدىكى 193 پارتىيىلىك دېھقانىنىڭ 106 سى 119 نامرات ئائىلىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش بويىچە ھۆددىگە ئالدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى ئىلغار تېخنىكا كىرگۈزۈپ، جام ئورمانچىلىق مەيدانى بىلەن ھەمكارلىشىپ، يېڭى تىپتىكى بىناكارلىق ماتېرىيالى - رەڭلىك سېمونت خىش ئىشلەپچىقاردى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىنىڭ چېگرا مۇداپىئە تاشيولىغا سېلىنغان مەزمۇت بېتون كۆۋرۈك — تۆمۈر

سۇ دەريالىرى كۆۋرۈكى پۈتۈپ قاتناش باشلاندى.

7 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 25 - كۈنگىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى يەغىنى ئېچىلىپ، ناھىيىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش لايىھىسى تۈزۈپ چىقىلدى.

شۇ ئايدا دۆلەت پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن 3 كىشى ئونسۇ ناھىيىسىگە كېلىپ، شالچىلىق، ئورمانچىلىقنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئورگان پارتكومى بازاردىكى بارلىق ئورگان پارتىيە ئەزالىرى يەغىنى ئېچىپ، 72 مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسىنى، 4 ئىلغار پارتىيە ياچېيكىسىنى تەقدىرلىدى ۋە مۇكاپاتلىدى.

شۇ ئايدا چاغراق يېزىسىنىڭ دەپتەر كەنتىدە كۆيدۈرگە كېسەللىكى پەيدا بولۇپ، 83 ئادەم كېسەل بولدى، 8 ئادەم ئۆلدى؛ 183 چارۋا كېسەل بولۇپ، 142 چارۋا ئۆلدى. ۋىلايەت ۋە ناھىيىدە كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى، جىددىي تەدبىر قوللىنىش ئارقىلىق 12 كۈندە كېسەللىك تىزگىنلەندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى يېزىلاردا «پەننىي ساۋاتلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ، فېئودالىلىق خۇراپاتلىقنى تۈگىتىش» ، «كۆپ خىل ئىگىلىك باشقۇرۇش» بويىچە پەن - تېخنىكا سەييارە كۆرگەزمىسى ئۇيۇشتۇردى.

8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىدىن كەلگەن باشقارما دەرىجىلىكتىن يۇقىرى 30 دىن ئارتۇق دەم ئېلىشقا چىققان كادىر ناھىيىدە ساياھەتتە بولدى.

8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ كالا - قوي فېرمىسىغا ئوت كېتىپ، 19 مىڭ 400 يۈەنلىك مال - مۈلۈك زىيانغا ئۇچرىدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى ۋىلايەت بويىچە ئىقتىسادىي تەپتىشلىك سىستېمىسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

9 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە ۋىلايەت ئونسۇ ناھىيىسىدە شالچىلىق خىزمىتى يەغىنى ئاچتى. يەغىنغا قاتناشقۇچىلار توخۇلا يېزىسىنىڭ كەك كۆلەملىك مول ھوسۇللۇق شال ئېتىزلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى ھەمدە ئۇلارنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئاڭلىدى.

9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى قوغۇن تېتىش يەغىنى ئېچىلىپ، 22 خىل قوغۇن سورتى تېتىپ باھالاندى، بۇنىڭ ئىچىدە 8 خىل سورتنىڭ قەنت مىقدارى 10 گرادۇستىن ئېشىپ كەتتى، بۇلاردىن شالغۇت قارا كۆسەي، تورلۇق كۆكچى، جياۋزىنا، پۇجاۋدىن ئىبارەت 4 كۆزلۈك قوغۇنىنىڭ تەمى ئالاھىدە. تاتلىق بولغاچقا، ئۇلار سۈپەتلىك قوغۇن بولۇپ باھالاندى.

شۇ ئايدا شىركەتلەرنى ئېنىقلاش، تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئاياغلاشتى. ناھىيە بويىچە 30 شىركەتتىن 23 ى ساقلاپ قېلىندى، 2 سىنىڭ تىجارىتى توختىتىلدى، 2 سىنىڭ ئاپپاراتلىرى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، بىرى بىكار قىلىندى، 2 سىنىڭ نامى ئۆزگەرتىلدى.

10 - ئايدا ئونسۇ بازارلىق خەلق باغچىسى پۈتۈپ ئېچىۋېتىلدى.

شۇ ئايدا 170 مو شاللىقتا بېلىق بېقىش تەجرىبىسى دەسلەپكى مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتى، بۇ يەرگە 36 مىڭ 700 بېلىقجان سېلىنغانىدى، تۈتۈلغان تاۋار بېلىق جەمئىي 4713 كىلوگرام بولدى، بۇلارنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 10 مىڭ 5. 739 يۈەن بولۇپ، ھەرمو يەردىن قىلىنغان ساپ كىرىم 04. 32 يۈەندىن توغرا كەلدى.

شۇ ئايدا «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ يەر ناملىرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى»نى تۈزۈش كومىتېتى قۇرۇلدى.

11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىنىڭ «ئىككى ماتارىپ» خىزمىتى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈلدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى ئونسۇ ناھىيىسىگە باشلانغۇچ ماتارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش بويىچە لايىقەتنامە ۋە لەۋھە بەردى.

11 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ 6 - كۈنگىچە ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنى ئورمان بىلەن

تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى تەكشۈرۈلۈپ باھالاپ سېلىشتۇرۇلدى. گۈلئاۋات، ئىشلەمچى، قىزىل، تۈمشۇق، ئارال يېزىلىرى قىزىل بايراقدار ئورۇن ۋە 1 - خىلدىكى ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ «ۋاقىت ئەللىكلەرنىڭ چېگرىدىن كىرىش، چىقىشىنى باشقۇرۇش چارىسى» نى ئەستايىدىل، ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدا دوكلات» نى تەستىقلىدى.

12 - ئاينىڭ 9 - كۈندىن 12 - كۈنگىچە يېزا خىزمىتى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلىپ «ئىككىنى ئاشۇرۇش» ۋەزىپىسىنى ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان 7 يېزا، بازار تەقدىرلەندى.

شۇ يىلى ئونىۋ ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە تاۋار ئاشلىق بازىسى، تىۋىتلىك ئۆچكە بازىسى قىلىپ بېكىتىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىنىڭ قىياپىتى يەنىمۇ ياخشىلىنىپ، ۋىلايەت بويىچە تۇنجى مەدەنىيەتلىك دوختۇرخانا بولۇپ باھالاندى. ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىنىڭ ئىتتىپاق ياچېيكىسىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 497 ئادەمدىن كەلگەن خەت ۋە ئەرزنى قوبۇل قىلدى، بۇلاردىن 347 ئادەمنىڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ، ۋىلايەت بويىچە ئەرزىيەت خىزمىتىدە ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

شۇ يىلى ئونىۋ ناھىيىسىگە «مەملىكەت بويىچە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە ئىلغار ناھىيە» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ يىلى سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئاپتونوم رايون بويىچە سودا - سانائەت بانكىسى سىستېمىسىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك دورا شىركىتىگە «ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىدىكى قارا يۇلغۇن سودا - سانائەت پونكىتىغا ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى «ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بەردى.

1987 - يىلى

1 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا 1320 بوتۇلكا بۇزۇلغان ھاراق ۋە ئېچىملىك، 81 قاپ يېمەكلىك ئاشكارا كۆيدۈرۈۋېتىلدى.

2 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىدە ۋە يېزىلاردا نۆۋەت ئالمىشىش سايلىمى باشلاندى. 2 - ئاينىڭ 16 - كۈندىن 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا 166 ۋەكىل سايلاندى.

2 - ئاينىڭ 16 - كۈندىن 18 - كۈنگىچە 1986 - يىللىق ئىقتىسادىي سەپتىكى «قوش ئىلغار» (ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخس) لارنى تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلىپ، 5 ئىلغار كارخانا، بىر سودا تارماقلىرى باشقۇرغان سانائەت كارخانىسى، 12 ئىلغار كوللېكتىپ، 134 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى.

2 - ئاينىڭ 20 - كۈندىن 22 - كۈنگىچە ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك دېھقان، چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى جۇڭگو پىئونېرلار ئەترىتىنىڭ ئونىۋ ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ 2 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ياڭ شىنىڭ، يى تېەنشيۇڭ، باۋ داچۈن، لىيۇ يۈلىن، زېڭ شيەنگودىن ئىبارەت 5 پەن - تېخنىكا خادىمى «كومسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن كېلىشىمنامە ئىمزالاپ، يېزا ئىگىلىك

تېخنىكىسىنى مەسئۇلانغا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش توختامىدىكى بەلگىلىمە بويىچە ئېلىشقا تېگىشلىك 16 مىڭ يۈەن مۇكاپات پۇلىنى ئۆز رازىلىقى بىلەن دېھقانچىلىق مەيدانىغا قالدۇردى.

4 ـ ئايدا ئونىۋ ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە مەجبۇرىي كۆچەت تىكىشتە ۋە «ئۈچ شىمال» ئىھاتە ئورمىنى قوۇرۇلۇشىدا ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى. گۈلئاۋات يېزىسى ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە كۆكەرتىش خىزمىتىدە ئىلغار يېزا بولۇپ باھالاندى.

5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى 20 ئىلغار ئىتتىپاق ياچېيكىسىنى، 13 مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق كادىرىنى، 16 «يېڭى ئۇزۇن سەپەر زەربىدارى»نى، 53 مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسىنى، 10 مۇنەۋۋەر پېئونېرلار ئەترىتى يېتەكچىسىنى تەقدىرلىدى.

5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىستېمالچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

6 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈندىن 18 ـ كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش ئونىۋ ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا 9 كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، ھوشۇر مەسۇم رەئىسلىككە سايلاندى.

6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈندىن 18 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا 16 كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، تۇنىياز ھوشۇر مۇدىرلىققا، ئىبراھىم نۇر ھاكىملىققا سايلاندى.

7 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ناھىيىلىك ئىختىساسلىق خادىملارنى مۇلچەرلەپ تەربىيىلەش ـ تەرەققىي قىلدۇرۇش ـ پىلانلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا توخۇلا يېزىسى، ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئىتتىپاق ياچېيكىسى، ناھىيىلىك تىرانسپورت شىركىتى، ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى، بازارغا قاراشلىق ئەشمە بۇلاق ئاھالىلەر كومىتېتى ۋىلايەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۇلۇمى ۋىلايەت بويىچە ئارمىيە قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىدە پارائتىن ئۆتۈشتە ۋە سەپ تۈزۈشتە 3 ـ بولدى.

8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئاتاقلىق ھايۋانات قوغداش مۇتەخەسسىسى، ئامېرىكا نيۇيورك شتاتى ھايۋانات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، دوكتۇر شالېر ناھىيىگە كېلىپ، تۇمۇر چوقتىسى رايونىدىكى يىلپىزنى كۆزدىن كەچۈردى.

8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈندىن 9 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنگىچە چارۋىچىلىق خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى. يىغىن جەريانىدا 5 چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ چارۋىچىلىق ئەھۋالى ئەملىي كۆزدىن كەچۈرۈلدى، ئاپتونوم رايونىنىڭ «ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي يۇڭى ۋە قىسمەن چارۋا مەھسۇلاتلىرى بازىرىنى باشقۇرۇش توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمىسى»، «نۆۋەتتىكى گۈش سېتىۋېلىش ـ سېتىش توغرىسىدا جىددىي ئۇقتۇرۇش»ى ۋە ۋىلايەت بويىچە كۆچا ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن سېلۇسلۇق يەم ـ بوغۇز تەييارلاش ئىش ئورنى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى.

8 ـ ئايدا ئونىۋ ناھىيىسى ۋىلايەتنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا «ئېتىز ـ ئېرىق ئىھاتە ئورمىنىنىڭ كۆلىمى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ %8دىن كۆپرەك نىسبەتنى ئىگىلىشى كېرەك» دېگەن تەلەپكە يەتتى. ناھىيە بويىچە ئېتىز ـ ئېرىق بويلىرىنىڭ ئورمان بىلەن تورلىشىش نىسبىتى %3.8كە يېتىپ، ئېتىز ـ ئېرىق بويلىرىنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى چوشتىن بۇرۇن مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لياۋ خەنشېڭ، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋاڭ ئېنماۋ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ھامىدىن نىيازنىڭ ھەمراھلىقىدا ئونىۋ ناھىيىسىگە كېلىپ، خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىق كومىتېتى ۋە كومىتېت ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيە بويىچە 10 مىڭ 115 تونىنا غەللە - پاراق ئېلىنىپ ۋە ئاشلىق سېتىۋېلىنىپ، ئاشلىقنى توختام بويىچە سېتىۋېلىش ۋە كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى 44.5% ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى، شۇ يىللىق توختام بويىچە سېتىۋېلىش، كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى 73.3% ئورۇندىلىپ، يازلىق ئاشلىقتىن غەللە - پاراق ئېلىش ۋە ئاشلىق سېتىۋېلىشتا تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى.

شۇ ئايدا ئونىۋ ناھىيىسى ئاقسۇ ژىلايىتى بويىچە «ئوچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش»تە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق 2 - قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىدا توخۇلا بېزىسىغا ۋە شىنجاڭ دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئونىۋ ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق ئاساسىي نۇقتا گۈرۇپپىسىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ، تېەن شىچاڭ، مەھەممەت ئىمىنلەرگە «ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسىگە «مەملىكەت بويىچە ئامما سۈي تەنتەربىيىدە ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

12 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيىلىك كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش - ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ئارال بېزىسى ئاممىنى باسما قۇدۇق قېزىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، ئىچىملىك سۇ شارائىتىنى ياخشىلىدى. يىل ئاخىرىغىچە 1085 ئائىلە باسما قۇدۇق قازدى، بۇ، بېزا بويىچە ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 34%نى ئىگىلەيدۇ.

شۇ يىلى ناھىيىلىك كۆمۈر باشقۇرۇش ئىدارىسى، ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى ئونىۋ ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش ۋە ئونىڭغا تاقابىل تۇرۇشتا ئىلغار كوللېكتىپ؛ دېھقان، چارۋىچىلار ماتارىيالىدا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن 2 - قېتىملىق مەملىكەتلىك سانائەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك ترانسپورت شىركىتىگە «ئاپتونوم رايونىنىڭ قاتناش سىستېمىسى بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

1988 - يىلى

1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك يەر نامىلىرى كومىتېتى قۇرۇلدى.

شۇ ئايدا توخۇلا، ئارال، تۇمشۇق بېزىلىرىدا دۆلەت بويىچە 1 - دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان قۇش — قارا لەيلەكتىن 12 سى بايقالدى.

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگىچە ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق كۆكەرتىش كومىتېتى ۋە ئورمانچىلىق نازارىتى تەبرىك تېلېگراممىسى ئەۋەتىپ، ئاقسۇ شەھىرى بىلەن ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلىدى.

شۇ ئايدا «توخۇلا بېزىسىنىڭ سۇلۇق ئېتىزلاردا ماشىنىلاشقان مەشغۇلات تېخنىكىسىنى

قوللىنىش - كېڭەيتىش» نەتىجىسى ۋىلايەتنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 4 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

3 - ئاينىڭ 14 -كۈنى بازار قۇرۇلۇشى ۋە «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» بويىچە مۇسابىقىلىشىش پائالىيىتىگە سەپەرۋەر قىلىش يىغىنى ئېچىلدى.

3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئائەت 6 دىن 21 مىنۇت ئۆتكەندە ناھىيە تەۋەسىدىكى بوزدۇڭ رايونىغا جايلاشقان يېزا ئىگىلىك 1 - شىستىنىڭ 5 - تۈمەن كۆمۈر كېنىدا پەۋقۇلئاددە چوڭ قار كۆچۈش يۈز بېرىپ، 21 ئېغىز ئولتۇراق ئۆيى قار ئاستىدا قالدى، ئىشچى - خىزمەتچىدىن بىرى يوقاپ كەتتى، 12 سى ئۆلۈپ كەتتى.

شۇ ئايدا ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان چوڭ كوچىسىنى ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشى تاماملاندى. بۇ قۇرۇلۇشقا 15 مىڭ ئىش كۈنىدىن ئارتۇق خالىسانە ئەمگەك سەرپ قىلىندى. قېتىم سانى بويىچە 960 ماتورلۇق قاتناش قورالى ئىشقا سېلىندى، يول بويىغا 865 تۈپ پاۋلونىيە، ئارچا دەرىخى تىكىلدى. كوچىنىڭ كەڭلىكى ئەسلىدىكى 15 مېتىردىن 36 مېتىرغا كېڭەيتىلدى.

4 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى تېمەن شىچېڭغا مەملىكەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىدا «مەملىكەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتىدىكى ئىلغار شەخس» دەپ نام بېرىلدى.

5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنىدا «ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ناھىيىلىك، يېزىلىق، بازارلىق خەلق قۇرۇلتايلىرى ھەيئەت رىياسىتى ۋە دائىمىي رەئىسلىرىنىڭ خىزمەت قائىدىسى»، «ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنىڭ ئالاقىلىشىش چارىسى» ماقۇللاندى.

5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيە دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ ئەرزىيەت قوبۇل قىلىش كۈنى تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار قىلدى.

5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك ياۋايى ھايۋان ۋە ياۋايى ئۆسۈملۈك بايلىقىنى قوغداش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەركىزى پۈتتى.

6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئونسۇ ناھىيىسى مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە ئۇلچىمىگە يەتتى، دۆلەت تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش گۇرۇپپىسى ناھىيىگە كېلىپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى.

6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ئورۇن، نەمۇنە ناھىيە قۇرۇپ چىقىش توغرىسىدا قارار» چىقاردى.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە بۇغداي ئۇرۇقچىلىقى خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا قاتناشقان ۋەكىللەر 22 ئۇرۇقچىلىق ئەترىتىنىڭ 3000 مودىن كۆپرەك يەردىكى ئۇرۇقلۇق بۇغداي ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردى، يىغىندا ئۇرۇقچىلىق خىزمىتىنى كۈچەيتىشكە ئائىت ۋەزىپە، تەدبىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

7 - ئايدا ناھىيىلىك رېۋىزىيە ئىدارىسى، ناھىيىلىك دۆلەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى بوزدۇڭ كۆمۈركېنىدا گاز پارتلاپ، 3 ئادەم ئۆلدى، 200 مېتىرچە تۇرۇبا - تىرەك ۋەيران بولدى.

8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ «ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ پارتىيە ئىستىلى قۇرۇلۇشى ئەھۋالى جەھەتتە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشى توغرىسىدا ئورۇنلاشتۇرۇش»نى تەستىقلىدى. تەكشۈرۈشتە پارتىيىلىك كادىرلاردا ساقلىنىۋاتقان

چىرىكلىك ھادىسىسى، بيۇروكراتلىق ئىستىلى ۋە شۇ جاي، شۇ ئىدارە - ئورگانلاردىكى ئاممىنىڭ ئىنكاسى كۈچلۈك بولغان مەسىلىلەر ئۈستىدىكى تەكشۈرۈلدى.

8 - ئايدا ئۇنسۇ ناھىيىسىگە «ۋىلايەت بويىچە سېلۇسلۇق يەم - بوغۇز تەييارلاشتا ئۆلچەمگە يەتكەن ناھىيە» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ ئايدا ناھىيە ۋىلايەتتىكى 9 ناھىيە، شەھەر بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى سەييارە كۆرگەزمىسىگە 64 ئاپتورنىڭ 69 پارچە ئەسىرىنى قاتناشتۇردى، بۇلاردىن 12 سى مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، شتات كومىتېتى، كادىرلار ئىدارىسى، ئەمگەك ئىدارىسى ۋە مالىيە ئىدارىسىنىڭ «قىسمەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ بازار نوپۇسى ۋە ئاشلىق رەسمىيىتىنى ھەل قىلىپ بېرىش توغرىسىدا دوكلات»نى تەستىقلاپ، 516 ئائىلىدىكى 1315 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئائىلە تاۋابئاتىنىڭ بازار نوپۇسى ۋە ئاشلىق رەسمىيىتىنى ھەل قىلىشقا قوشۇلدى.

9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم «ناھىيە بويىچە ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئۆگىنىشنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، 9 - ئايدىن 11 - ئايغىچە ئۆگىنىش قىلىشنى، كېيىن بىر تۇتاش ئىمتىھان ئېلىپ، نەتىجىسىنى ئېلان قىلىپ، لاياقەتلىك بولغانلارغا كۇرسنى تاماملاش گۇۋاھنامىسى بېرىشنى قارار قىلدى.

9 - ئاينىڭ 11 - 12 - كۈنلىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بازىرىدىكى ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلات، مەكتەپ، ھۆكۈمەت ۋە خۇسۇسىيلار ئىگىدارلىقىدىكى ماگىزىن، مۇلازىمەت كەسىپلىرىنىڭ ۋېۋىسكىسىنى تەكشۈرۈپ، ۋېۋىسكىغا يېزىلغان ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە يېزىقلاردىكى قالايمىقانچىلىقنى تۈزەتتى.

«ئۇنسۇ ناھىيىلىك ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ھۆسنىخەت كۆرگەزمىسى» ئۆتكۈزۈلدى، 25 ئاپتور (خەنزۇ 22، ئۇيغۇر 3) نىڭ 98 پارچە ئەسىرى كۆرگەزمە قىلىندى.

10 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 6 - كۈنگىچە «كارخانىلارنىڭ قانۇنىي ئىگىلىرىنى تىزىملاش - باشقۇرۇش نىزامى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە «توختامغا ئەمەل قىلىپ، ئىناۋەتنى ساقلاش» يىغىنى ئېچىلدى.

10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۈنجى تۈركۈمدە 20 ئورۇنغا «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە نەمۇنە ئورۇن» دەپ نام بەردى.

10 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنگىچە ناھىيە بويىچە قىسمەتلىك، ئاز ئۇچرايدىغان ياۋايى ھايۋانلارنى تۇنۇقان، ئوۋلىغان، ھايۋانغا سېتىپ ئەتكەسچىلىك قىلغان ئەمۋاللار ئەستايىدىل تەكشۈرۈلدى.

10 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك پۈتا زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

شۇ يىلى يولداش لىيۇ دىشياڭ بېيجىڭغا بېرىپ، مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك دېھقانلار تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشتى. ئۇ جۇڭنەنخەيدە مەركەزدىكى رەھبىرى يولداشلارنىڭ قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى ھەمدە «مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە» دېگەن خەت چوشۇرۇلگەن لەۋھەنى تاپشۇرۇۋالدى.

11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ «مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەنلىكىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. ۋىلايەتلىك پارتكوم، ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە رەھبەرلىرىدىن سۇن جىگيۇەن، شياۋجىيى، لىن زېكتاۋلار ۋىلايەتلىك پارتكوم، ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىگە ۋاكالىتەن ئۇنسۇ ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى قىزغىن تەبرىكلىدى.

11 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 33 ئورۇنغا «ناھىيە بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتىدىكى نەمۇنە ئورۇن» دەپ نام بەردى.

شۇ يىلى توغۇلا يېزىسىدىكى 19 مىڭ 600 مو يەردىكى شالىنىڭ ئونتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 513 كىلوگرامغا يەتتى، بۇ ئۇتۇقەن يىلدىكىدىن 41.5 كىلوگرام ئارتۇق بولۇپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى تۇنجى قېتىم 14 يېزا، مەيدان، 446 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىنىڭ نامرائلارنى يۆلەش خىراجىتى ۋە ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى ئىشلىتىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى ھەمدە يۆلەشكە تېگىشلىك نامرات ئوبيېكتلارنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلىدى.

شۇ يىلى يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى ئونىۋ ناھىيىسىگە «مەملىكەت بويىچە سىلىۋسلۇق يەم - بوغۇز تەييارلاشتا ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بەردى.

شۇ يىلى جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسى سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا «مەدەنىي، ئەلا مۇلازىمەت قىلىشتا ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بەردى.

شۇ يىلى توغۇلا، گۈلئاۋات يېزىلىرىغا ۋە شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئونىۋ ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق ئاساسىي نۇقتا گۇرۇپپىسىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن ئۈدا 10 يىل مول ھوسۇل ئالغان ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى؛ جام يېزىسىنىڭ ئارالباغ كەنتىدىكى ئۇرۇقچىلىق كەسپىي ئائىلىسىدىن ئابدۇرېشىت مۇھەممەتكە «ئاپتونوم رايون بويىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسى» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سودا - سانائەت بانكىسى سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا «ئىدىيىۋى، سىياسىي خىزمەتتە ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بەردى.

1989 - يىلى

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى دورا شىركىتىنىڭ چۆچەك بۇيا مەلھىمى زاۋۇتى ئەتراپىغا دۆۋىلەپ قويۇلغان چاكاندىغا ئوت كېتىپ، 10 تونىنىدىن ئارتۇق چاكاندا كۆيۈپ كەتتى.

2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشتا لايىقەتلىك بولغانلارغا گۇۋاھنامە تارقىتىش يىغىنى ئېچىلدى، 9 يېزا، مەيدان ۋە ناھىيىگە قاراشلىق 23 ئورۇن قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى ئالدى.

شۇ ئايدا ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە تۇنجى يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كوپېراتىپى — گۈلئاۋات يېزىسىنىڭ گۈلئاۋات كەنتى ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كوپېراتىپى رەسمىي قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيىدىكى 4 بەنزىنىڭ رەھبىرلىرى ئەزالىرى ۋە سۇچىلىق تارماقلىرىدىكى قۇرۇلۇش تېخنىكا خادىملىرى چاغراق ۋە ئارال يېزىلىرىغا بېرىپ، ئىش ئورنىدا سۇچىلىققا ئائىت ئىشلارنى بېجىردى، 6 تۇرلۇك قارار چىقىرىپ، 2 يېزىنىڭ كۆپ يىللاردىن بېرى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان سۇچىلىققا ئائىت مەسىلىلىرىنى ھەل قىلدى.

3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ۋىلايەتلىك ئونتۇرا خەلق سوت مەھكىمىسى ناھىيە بازىرىدا ھۆكۈم ئېلان قىلىش يىغىنى ئېچىپ، جىنايىتى ئىنتايىن قەبىھ بولغان بىر قاتىل، بىر ئوغرىغا ئۆلۈم جازاسى بەردى.

3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى «8 - مارت» قىزىل بايراقدارى» دىن 45 نى، «بەشتە ياخشى» ئائىلىدىن 35 نى، ھويلا - ئارام ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى نەمۇنە ئائىلىدىن 7نى، ئايالار خىزمىتىگە كۆكۈل بۆلگەن ياخشى رەھبەردىن 9نى تەقدىرلىدى ۋە مۇكاپاتلىدى.

شۇ كۈنى ئونىۋ بازىرىدىكى يولۇچى توشۇش ئائىلىسىدىن پاشاگۈل بوساققا «مەملىكەت بويىچە «8 - مارت» قىزىل بايراقدارى» دەپ نام بېرىلدى؛ ناھىيىلىك مىللىيچە ئىلمە توقۇلما - كەشتە بۇيۇملار زاۋۇتى ۋىلايەت

بويىچە «8 - مارت» قىزىل بايراقدار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

شۇ كۈنى توغۇلا يېزىلىق ئايالار بىرلەشمىسى ۋە ئونسۇ بازارلىق ئايالار بىرلەشمىسى ۋىلايەت بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

3 - ئاينىڭ 15 - 16 - كۈنلىرى ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ مەسئۇللىرى «كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى» دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ياپونىيە ھۆكۈمىتىنىڭ تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ ئېكسپورت تاۋارلىرى بازىسىغا بېرىدىغان قەرز پۇلىدىن پايدىلىنىپ قۇرۇپ چىققان سۈپەتلىك ئېكسپورت پاختا بازىسىدا ئەملىي تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

3 - ئاينىڭ 20 - 21 - كۈنلىرى ئاپتونوم رايونلۇق ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا يېتەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسىدىن 4 كىشى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىغا بېرىپ، خىزمەتلەرنى تەكشۈردى ۋە خىزمەتكە يېتەكچىلىك قىلدى.

3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى بېيجىڭ ۋاقتى سائەت بىردىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە بوزدۆڭ كۆمۈر كېنىنىڭ 1 - تۇز خالق يولىدا كاربون (N) ئوكسىدى تارقاپ كېتىپ، بىر ئادەم زەھەرلىنىپ ئۆلدى.

3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى چۈشتىن كېيىن ناھىيە بازىرىدا ئىئانە توپلاپ مەكتەپلەرگە ياردەم بېرىش بويىچە سەپەرۋەلىك يىغىنى ئېچىلدى. ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورگانلىرى، مەكتەپ، كارخانا - كەسىپلەر ئورۇنلاردىن بولۇپ 17 ئورۇن ۋە 200 نەچچە كىشى شۇ جايدىلا 59 مىڭ 66 يۈەن ئىئانە قىلدى.

3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار پېنسىيە خىراجىتىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 28 - 29 - كۈنلىرى كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتى تۈزگەن يېزا - بازار كارخانىلىرى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى خىزمىتى نىزامى ئۆگىنىلدى؛ 36 ئىلغار كوللېكتىپ، 167 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى.

شۇ ئايدا مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى ئايالار خىزمىتى سېپىدە 30 نەچچە يىل جاپالىق ئىشلىگەن ئونسۇ بازارلىق ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ پېنسىيەگە چىققان پېشقەدەم مۇدىرى تۈردىخان، ئىشلەمچى يېزىلىق ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ پېشقەدەم مۇدىرى شەرىخان، قىزىل يېزىسىدىن شادىخان، تۇمشۇق يېزىسىدىن يەكلىخان، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدىن مەرھۇم تۇرخانلارغا خاتىرە بۈيۇمى بەردى.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك شىمالىي تارىم نېفتلىكىنى تەكشۈرۈش - ئېچىش قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى سائەت بىردىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە چاقماقتاش كۆمۈر كېنىنىڭ قېزىش رايونى گۇمۇرۇلۇپ كېتىپ، 2 ئادەم ئۆلدى.

شۇ ئايدا ۋىلايەتتىكى 9 ناھىيە، شەھەر بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىدە ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى ئورۇندىغان ئۇسسۇل - «ھىندى قىزى» مۇنەۋۋەر نومۇر مۇكاپاتىغا؛ ئاشلىق ئىدارىسى ئورۇندىغان ئۇسسۇل - «شىمالىي قۇرۇلدىكى قار» رىغبەتلەندۈرۈش مۇكاپاتىغا؛ بالىلار باغچىسى ئورۇندىغان ئۇيغۇرچە ئۇسسۇل ئورۇنداش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

شۇ ئايدا ئونسۇ ناھىيىسى ۋىلايەت بويىچە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي ماھارەت كۆرسىتىشىدە كوللېكتىپ 2 - بولدى.

5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش (ۋاقىتلىق) چارىسى»نى تارقاتتى.

5 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك قەغەز يەشىك زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ۋەزىيەتتىن دوكلات بېرىش يىغىنى ئېچىپ، بېيجىڭدىكى بىر قىسىم ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تېخنىكىمىز مەيدانىدا جەم ئولتۇرۇۋېلىش، ئاچلىق ئېلان قىلىش ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىدىن پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن بىردەك بولۇپ، مالىمانچىلىققا قەتئىي قارشى تۇرۇشنى، ئۆز ئىدارىسىدىكى تىنچسىزلىق، ئىناقسىزلىق ئامىللىرىنى تەكشۈرۈپ تۈگىتىشنى تەلەپ قىلدى.

5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا تېلېگراممـا يوللاپ، لى پېڭ زۇڭلىنىڭ پايتەختتىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە كادىرلىرى يىغىنىدا سۆزلىگەن سۆزىنى ئامانەن ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

شۇ ئايدا ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورگانلىرى، مەكتەپلەر، كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلار سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ مالىمانچىلىققا قوللانغان بارلىق تەدبىرلىرىنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىردەك بىلدۈردى.

5 - ئاينىڭ 21 - كۈندىن 24 - كۈنگىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ئورۇمچىدىكى «19 - ماي» ئورۇش - چېقىش - بۇلاش ۋەقەسى مۇناسىۋىتى بىلەن دىنىي زاتلارنى مۇددەتكە، تۇرکۈمگە بۆلۈپ سۆھبەتكە ئۈيۈشتۇرۇپ، «19 - ماي» زوراۋانلىق قىلمىشىنى قاتتىق ئەيىبلىدى ھەمدە باش جىنايەتچىلەرنى قاتتىق جازالاشنى تەلەپ قىلدى.

6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قۇمۇل دورا زاۋۇتىنىڭ ئونىۋ ناھىيىسىدىكى چاكاندا ئىشقارى شۆبە زاۋۇتى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 28 - 29 - كۈنلىرى ناھىيىلىك ئازسانلىق مىللەتلەر پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا مەملىكەتلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلۈپ ئىزچىللاشتۇرۇلدى ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى؛ ئاپتونوم رايونىمىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇشقا دائىر بەلگىلىمىلىرى تەشۋىق قىلىندى ۋە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى؛ «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتىلغان پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ۋاقتىلىق نىزامى» مۇزاكىرە قىلىنىدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ۋە 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتى كىچىك تېرەك كۆمۈر كېنى ۋە چاقماقتاش كۆمۈر كېنىدا سانائەت بويىچە نەق مەيدانىدا ئىش بېجىرىش يىغىنى ئېچىپ، بۇ 2 كاننىڭ تەرەققىيات پىلانىنى بېكىتتى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك قاتناش مەركىزى ۋە يولۇچى توشۇش بېكىتى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى.

شۇ ئايدا توخۇلا بېزىسىنىڭ قورۇل كەنتىدىكى دېھقان ئەلا سەمەت مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالاندى.

شۇ ئايدا «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى پارتكومىنىڭ شۇجىسى كامىل ياقۇپ ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆسمۈرلەر ۋە بالىلار خىزمىتىگە كۆڭۈل بۆلگەن ۋە ئۇنى قوللىغان ياخشى رەھبەر بولۇپ باھالاندى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم 22 ئىلغار پارتىيە ياچېيكىسىنى ۋە 82 مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسىنى تەقدىرلىدى.

شۇ ئايدا ناھىيىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئۇنۇمى ئىسلاھاتى خىزمىتى ئايافلاشتى، جەمئىي 228 كىشىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك كەسىپىي تېخنىكا ۋەزىپىسى باھالاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت خادىمى 69.48% نى ئىگىلەيدۇ.

7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنىدىكى 20 دىن ئارتۇق ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش ھال سوراش بۈيۈملىرىنى ئېلىپ، ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتىگە بېرىپ، قوراللىق ساقچى ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر بىلەن بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى.

شۇ ئايدا ناھىيە بويىچە ئوتلاقتىن پايدىلىنىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىش خىزمىتى ئاياغلاشتى. جەمئىي 960 ئوتلاق گۇۋاھنامىسى تارقىتىلدى، 9 مىليون 570 مىڭ مو پايدىلىنىدىغان مۇقىم ئوتلاق ئەملىيلەشتۈرۈلدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك رېۋىزىيە ئىدارىسى 10 مىڭ يۆنىلىك بىر پارىخورلۇق دېلوسىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى.

8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 24 ئورۇنغا «ناھىيە بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتىدىكى نەمۇنە ئورۇن» دەپ نام بەردى.

8 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 7 - كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق نازارىتى 16 مۇتەخەسسىس ۋە پروفېسسورنى تەشكىللەپ، شىنجاڭ ئورمانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى، شىنجاڭ دەل - دەرەخ كۆچەتلىرىنى باشقۇرۇش باش پونكىتى ۋە ناھىيىلىك ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى ئورتاق ئۇستىگە ئالغان ياڭاق سورتى بېتىشتۇرۇش تەتقىقات تېمىسىنى باھالىدى. «ئونسۇ چىلگۇسى مول ھوسۇللۇق»، «ئونسۇ — 10» سورتلىرى دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سورت قىلىپ، «ئونسۇ — 246» سورتى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار ياڭاق سورتى قىلىپ بېكىتىلدى.

8 - ئاينىڭ 17 - 18 - كۈنلىرى تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدا ناھىيىلىك چارۋىچىلىق خىزمىتى يىغىنى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك پارتكوم ئوتتۇرىغا قويغان چارۋىچىلىقنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى 7 تۈرلۈك خىزمەت ئەملىيلەشتۈرۈلدى.

8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم پاكلىق قۇرۇلۇشى سەپەرۋەلىك يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە خەلقىگە «ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ پاكلىق قۇرۇلۇشى توغرىسىدىكى قارارى» نى جاكارلىدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك يېمەكلىك - كونسېرۋا زاۋۇتى يېڭى مەھسۇلات شوخلا قېقىنى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقاردى.

9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئەلا سەمەت پايتەختكە بېرىپ مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنچىلىرى، ئىلغار خىزمەتچىلەرنى تەقدىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى.

شۇ كۈنى دۆلەتنىڭ شىنجاڭغا بېرىپ ئېگىلىك تەرەققىياتىنى تەكشۈرۈش بىرلەشمە گۇرۇپپىسىدىكى 5 ئادەم مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ۋالىيسى قاھار ئەمەتنىڭ ھەمراھلىقىدا، توخۇلا يېزىسى بىلەن شالچىلىق مەيدانىنىڭ سۇ، تۇپراقتىن پايدىلىنىش ئەھۋالىنى ۋە چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ بىرلىشىپ چارۋا بورداش بازىسىنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ماجۇنلىك شەرەپ بىلەن «مەملىكەت بويىچە سودا سىستېمىسىدىكى ئالاھىدە ئەمگەك نەمۇنچىسى» دەپ نام ئالدى.

شۇ ئايدا «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئېگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي پىلانى» ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەتتىكى مۇتەخەسسىسلەرنىڭ باھالاپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا لايىقەتلىك بولدى.

10 - ئاينىڭ 5 - 6 - كۈنلىرى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات - ئىدېئوۋى خىزمەت يىغىنى ئاچتى، يىغىندا «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ تەشۋىقات - ئىدېئوۋى خىزمىتىنى كۈچەيتىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى» ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات - ئىدېئوۋى خىزمەت يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلدى ۋە ئەملىيلەشتۈرۈلدى.

10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئۆلچەم بىرلىكلىرىنى تەكشۈرۈش بىرلەشمە گۇرۇپپىسى ناھىيىگە كېلىپ، ئۆلچەمگە دائىر مەمۇرىي قانۇنىنى ئىجرا قىلىش خىزمىتىنى تەكشۈردى. تەكشۈرۈش تۈرلىرىنىڭ ئۆلچەملىك تولۇق نومۇرى ئەسلى 150 ئىدى، ئونسۇ ناھىيىسى 139 نومۇر ئالدى.

10 - ئاينىڭ 17 - 18 - كۈنلىرى ئاپتونوم رايون ئونسۇ ناھىيىسىدە جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە يېزا سۇچىلىق قۇرۇلۇشى يىغىنى ئاچتى. يىغىندا مەملىكەتلىك شىمالىي جۇڭگو سۇچىلىق يىغىنىنىڭ روھى

يەتكۈزۈلدى ۋە يېزىلاردا سۆچىلىق قۇرۇلۇشىنىڭ يۇقىرى دولقۇنىنى قوزغاش مەسلىسى مۇزاكىرە قىلىندى؛ ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ «مەملىكەت بويىچە سۆچىلىق قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ناھىيە» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشكەنلىكى جاكارلاندى ھەمدە ئونسۇ ناھىيىسىگە بېغىشلىما ۋە لەۋھە تەقدىم قىلىندى.

11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ يەر نامليرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى» نەشر قىلىندى.

11 - ئاينىڭ 10 - كۈندىن 1990 - يىل 2 - ئاينىڭ 16 - كۈنگىچە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا 169 ۋەكىل سايلاندى.

11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى سۇ، تۇپراقتىن پايدىلىنىش يېغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، ئېتىز - ئېرىق قۇرۇلۇشىنى يەنمۇ يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈش قارار قىلىندى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ بازارلىق سودا - سانائەت پونكىتى ۋە قارا يۇلغۇن سودا - سانائەت پونكىتى «ۋىلايەت بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام ئالدى.

شۇ يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بەردى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىغا «مەملىكەت بويىچە پىلانلىق تۇغۇتنى نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ يىلى ئونسۇ ناھىيىسى شەرەپ بىلەن «مەملىكەت بويىچە سېلوسلۇق يەم - بوغۇزنى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار ئورۇن» دەپ نام ئالدى.

شۇ يىلى ئونسۇ ناھىيىسى شەرەپ بىلەن «ئاپتونوم رايون بويىچە پەن - تېخنىكا ئاپپاراتلىرى ۋە خادىملىرىنى جانلاندۇرۇش خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام ئالدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە مەدەنىي دوختۇرخانا» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى شىنجاڭ ھەربىي رايونى بويىچە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ قورال - ياراغلىرىنى باشقۇرۇشتا ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

1990 - يىلى

1 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 4 - تۈركۈمدە 5 ئورۇنغا «ناھىيە بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتىدىكى نەمۇنە ئورۇن» دەپ نام بەردى.

شۇ ئايدا ۋىلايەت جام يېزىسىنىڭ يۇقىرقى جام باشلانغۇچ مەكتىپىگە «ئەخلاقىي تەربىيە خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بەردى؛ توخۇلا يېزىسى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىغا «مەبلەغ توپلاپ مەكتەپ باشقۇرۇشتا ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بەردى؛ تاغلاق يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ، شالچىلىق مەيدانى تۆۋەنكى توپقان ئوتتۇرا مەكتىپى ۋە بوزدۇڭ ئاقبۇلاق باشلانغۇچ مەكتىپىگە «تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىساتچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بەردى؛ ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ئىشلەمچى باشلانغۇچ مەكتىپى، ئونسۇ بازارلىق 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە قارا يۇلغۇن باشلانغۇچ مەكتىپىگە «تەجرىبىخانا قۇرۇلۇشىدا لاياقەتلىك ئورۇن» دەپ نام بەردى؛ ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى، ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى، شالچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

2 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم مەبلەغ توپلاپ مەكتەپ باشقۇرۇشنى يەنمۇ چىڭ تۇتۇپ، مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلىرىنى ئوڭشاش توغرىسىدا قارار چىقاردى.

2 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 8 - كۈنگىچە ناھىيىلىك يېزا خىزمىتى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا يېزا ئىگىلىكىدە ئۇدا 9 - يىلىمۇ مول ھوسۇل ئېلىشنى قولغا كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى 10 تەدبىر ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى.

2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ۋىلايەت ئونىۋ ناھىيىسىدە پەن - تېخنىكا ھۆددىگەرلىك توختامىنى ئەقلەشتۈرۈش يىغىنى ئېچىلىپ 1989 - يىلى پەن - تېخنىكا ھۆددىگەرلىكىنىڭ 12 تۈرگە قاتناشقان 172 پەن - تېخنىكا خادىمىغا 61 مىڭ 53 يۈەن مۇكاپات سوممىسى ئەقلەشتۈرۈپ بېرىلدى.

2 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 13 - كۈنگىچە ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ 3 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى.

2 - ئاينىڭ 12 - ، 13 - كۈنلىرى ناھىيىلىك ئىقتىساد خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ئۆتكەن يىللىق خىزمەت خۇلاسىلىنىپ، شۇ يىللىق ۋەزىپىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەتنامىسى ئىمزالاندى؛ 36 ئىلغار كارخانا ۋە كوللېكتىپ، 160 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

2 - ئايدا ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكىتى ۋىلايەت بويىچە مېتېئورولوگىيە خىزمىتىدە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ۋە باج ئىدارىسىگە «ۋىلايەت دەرىجىلىك مەدەنىي ئورۇن» دەپ نام بېرىلدى.

3 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش ئونىۋ ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا 16 كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، لېۋ چېنتاق رەئىسلىككە سايلاندى.

3 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا 18 كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، تۇنىياز ھوشۇر مۇدىرلىققا، ئىبراھىم نۇر ھاكىملىققا سايلاندى.

3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ تۇنجى نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايدا مۇشۇ نۆۋەتلىك جەمئىيەتنىڭ 37 ئەزاسى ۋە رەئىس، مۇئاۋىن رەئىسلىرى سايلاندى، «ئونىۋ ناھىيىلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ نىزامنامىسى» ۋە تەشەببۇسنامىسى ماقۇللاندى.

4 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ناھىيىدىكى 4 بەنزىنىڭ رەھبىرلىرى ئەزالىرى نەق مەيداندا ئىش بېجىرىپ، ناھىيە بازىرىدىكى توخۇلا يولىنى كېڭەيتىشنى قارار قىلدى، بۇ يولنىڭ پىلاندىكى كەڭلىكى 5 . 40 مېتىر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2395 مېتىر.

4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى خەلق ئەسكەرلىرى قوغدىنىش ئەترىتى پاراتتىن ئۆتتى، 25 تارماق ئەترەتتىكى 950 خەلق ئەسكىرى ۋىلايەت، شۆبە ھەربىي رايون ۋە ھەر قايسى ناھىيە، شەھەر رەھبەرلىرىنىڭ كۆزدىن كەچۈرۈشىگە مۇيەسسەر بولدى.

4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئورگىنى، قىزىل يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ تىل - ئەدەبىيات كافېدراسى، چاقماقتاش كۆمۈر كېنى 3 - قۇدۇقىنىڭ توشۇش ئىسمېنىسى شەرەپ بىلەن «ۋىلايەت بويىچە 1 - ماي، ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام ئالدى.

شۇ ئايدا يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى، چارۋىچىلىق نازارىتى، مالىيە نازارىتىنىڭ بىرلەشمە دوكلاتىنى تەستىقلىدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيىنىڭ چارۋىچىلىقىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشتىكى ئۇلكە كۆرسىتىش بازىسىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى. بۇ قۇرۇلۇشقا 6 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىش پىلانلاندى (بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى سالىدىغىنى 3 مىليون يۈەن، ئاپتونوم رايون سالىدىغىنى 2 مىليون يۈەن، ۋىلايەت، ناھىيە سالىدىغىنى 1 مىليون يۈەن)، بۇ قۇرۇلۇشنى 1992 - يىلى تامامەن ئاياغلاشتۇرۇش پىلانلاندى.

5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلىرىنى يېڭىلاش خىزمىتى يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى. يېغىندا توپلانغان 3 مىليون 700 مىڭ يۈەن مەبلەغ بىلەن (بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون ئاجرىتىپ بەرگىنى 1 مىليون 700 مىڭ يۈەن، ئامما ئىشانە قىلغىنى 2 مىليون يۈەن) مەكتەپلەرنىڭ 23 مىڭ 835 كۋادرات مېتىر خەتەرلىك ئۆي - ئىمارىتىنى يېڭىلاش قارار قىلىندى.

5 - ئايدىن 9 - ئايغىچە ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ئىتتىپاق ئەزالىرى، ياشلار ۋە پېنسىونېرلارنى تەشكىللەپ، «لېي فېڭدىن ئۆگىنىش، ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىنى كۈتۈۋېلىش، تۆھپە قوشۇش» پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇردى، جەمئىي 11 مىڭ ئادەم (قېتىم) ھەرىكەتكە كېلىپ، ھەر مىللەت ئامما 4820 ياخشى ئىش قىلىپ بەردى؛ 110 سان قارا تاختا گېزىتى، مەخسۇس سەھىپە چىقاردى؛ ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىنىڭ 8000 دىن كۆپرەك مۇكاپاتلىق چېكىنى سېتىۋالدى، 1200 يۈەن پۇل ئىئانە قىلدى.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېزا، بازار، مەيدانلاردا يەر باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇپ، ئاساسىي قاتلاملاردا يەر باشقۇرۇشنى كۈچەيتىشنى قارار قىلدى.

6 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 2 - يېغىنىدا «دىنىي پائالىيەتلەرگە بولغان رەھبەرلىكنى ۋە ئۇنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، دىنىي پائالىيەتلەرنى قانۇنچىلىق يولىغا سېلىش توغرىسىدا قارار» ۋە «جەمئىيەت ئامانلىقىنى يەنمۇ كۈچەيتىش توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى.

شۇ ئايدا جام يېزىسىنىڭ ئارالباغ كەنتىدىكى ئۇرۇقچىلىق كەسپىي ئائىلىسىدىن ئابدۇرېشىت مۇھەممەتتەك «مەملىكەت بويىچە يېزا ئىگىلىك سىستېمىسىدىكى ئەمگەك نەمۇنىچىسى» دەپ نام بېرىلدى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مەملىكەت بويىچە 4 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. تەكشۈرۈشتە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلە 38 مىڭ 352، ئومۇمىي نوپۇس 178 مىڭ 193 ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى.

7 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيىلىك دۆلەت ئىلكىدىكى ئورمان ھوقۇقىغا گۇۋاھنامە تارقىتىش خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ج ك پ مەركىزي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى چياۋشى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى سۇڭ خەنلياڭ ۋە ئاپتونوم رايونلۇق رەئىسى تۆمۇر داۋامەتنىڭ ھەمراھلىقىدا توخۇلا يېزىسىنى كۆزدىن كەچۈردى.

شۇ ئايدا توخۇلا يېزىسى تۆۋەنكى سۇ بۆلۈك كەنت پارتىيە ياچېيكىسى، ناھىيىلىك سودا - سانائەت بانكىسى پارتىيە ياچېيكىسى شەرەپ بىلەن «ۋىلايەت بويىچە ئىلغار ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتى» دەپ نام ئالدى.

7 - ئايدا شالچىلىق مەيدانى ئىشلەپچىقارغان ئىپار گۈرۈچ، ئىپار نومى گۈرۈچى، «1 - 78» گۈرۈچى دۆلەت تەرىپىدىن سۈپەتلىك گۈرۈچ دەپ بېكىتىلدى ھەمدە ئۇلارغا «يېشىل يېمەكلىك گۇۋاھنامىسى» تارقىتىپ بېرىلدى.

8 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ۋىلايەتلىك مىللەت - دىن ئىشلىرى ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسىنىڭ مەسئۇللىرى، مۇتەخەسسىسلەر ۋە ناھىيىلىك مىللەت - دىن ئىشلىرى ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ مەسئۇللىرى، مۇتەخەسسىسلەر بوزدۇڭ قىرغىز يېزىسىغا چۈشۈپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات لايىھىسىنى تۈزۈشكە ياردەملەشتى.

8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ياپونىيە تەڭرىتاغ تىزملىرىغا چىقىش ئەترىتىدىن يۈكۈھاما شەھەرلىك ئۇنىۋېرسىتېتىكى 13 ئادەم تۆمۇر چوققىسىغا چىقىۋېتىپ، 5800 مېتىر ئېگىزلىكتىكى جايغا كەلگەندە قار كۆچۈشكە يولۇقۇپ 3 ئادەم قازا قىلدى.

8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئاتاقلىق تال تېرەك ئائىلىسى مۇتەخەسسىلى، پروفېسسور يالۇ چاڭفا ئالايىتەن قىرمىشىتاتام مازىرىنى تەكشۈرۈشكە بېرىپ، مازاردىكى ئېگىزلىكى 30 مېتىردىن ئاشىدىغان، تىك غوللۇق

3 تۆپ قېرى دەرەخنىڭ، مىرزا تېرەك ئىكەنلىكى ۋە ئالىملىق تۆپ ئىكەنلىكىنى، يېشىنىڭ 500 يىل ئۆپچۈرىسىدە ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىدى. بۇ دەرەخلەرنىڭ شاخ - يوپۇرماقلىرى ھېلىمۇ ئىنتايىن قويۇق بولۇپ، ئىلمىي تەتقىقات قىممىتى ئىنتايىن يۇقىرى.

8 - ئاينىڭ 23 - 24 - كۈنلىرى ب د ت ئاشلىق - يېزا ئىگىلىك تەشكىلاتىنىڭ مۇتەخەسسىسى ۋىرا خېنىم بىلەن ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىكى خەلقئارا مەھكىمىسىدىن ۋالق شىكلار ناھىيىلىك كونىرۇزا زاۋۇتى، كەشتە بۇيۇملار زاۋۇتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى ھەمدە ئالاقىدار تارماقلار بىلەن سۆھبەتلەشتى.

8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، ناھىيىلىك رېۋىزىيە ئىدارىسى بىرلىكتە «رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئات، بالا - چاقىلىرىنى چەتئەللىك مەسئۇلىيىتى دەرھال ھەل قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى شۇ ئىدارىدە كادىرلار، مالىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان بولسا، مۇشۇ ئۇقتۇرۇش چىقىرىلغان كۈندىن باشلاپ بىر ئاي ئىچىدە قەتئىي تەكشۈرتىشنى تەلەپ قىلدى.

شۇ ئايدا ئونسۇ ناھىيىسىدە ئاپتونوم رايون بويىچە مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش باكتېرىيىسى ئىش ئورنى يېڭىنى ئۆتكۈزۈلدى.

شۇ ئايدا توخۇلا يېزىسىدىكى تېخنىكا سەۋىيىسى يۇقىرى، پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىغان 95 پەن - تېخنىكا ئائىلىسى، كەسپىي ئائىلە، پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىش ماھىرى مەسئۇل دېھقان تېخنىك، دېھقان تېخنىك بولۇپ باھالاندى ھەمدە ئۇلارغا تېخنىكا گۇۋاھنامىسى بېرىلدى.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىرلىك سەپ بۆلۈمى بىلەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ «مەسچىت ۋە دىنىي پائالىيەتلەرنى مەمۇرىي باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا بىر نەچچە كونكرېت بەلگىلىمە» ھەققىدىكى دوكلاتنى تەستىقلىدى، جايلاردىن دىنىي پائالىيەتلەرنى دۆلەتنىڭ ئاساسىي قانۇن، قانۇنلىرى ۋە پارتىيەنىڭ سىياسەتلىرى يول قويغان ئىزغا سېلىپ، ماددىي مەدەنىيەتنىڭ ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ قۇرۇلۇشىدا پائال رول ئويناشنى تەلەپ قىلدى.

9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسى قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئاقسۇ ئۆلكىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 1990 - يىلى 64 مىڭ 808 مو يەردىكى شالىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىنى 1985 - يىلدىكى 146 كىلوگرامدىن 450 كىلوگرامغا يەتكۈزگەنلىكىنى، 5 يىلدا شال ھوسۇلىنى جەمئىي 17مىڭ 160 تونىا ئاشۇرۇپ، 11 مىليون 840 مىڭ يۈەن ساپ ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارانقانلىقىنى باھالاپ بېكىتتى. شۇنىڭ بىلەن «ئونسۇ ناھىيىسىدە 60 مىڭ مو يەردە بىرلىك ھوسۇلى 400 - 500 كىلوگرامغا يېتىدىغان شالنى ئۈستۈرۈش ئۈستىدىكى تەتقىقات» پىلان بويىچە ئوڭۇشلۇق تاماملاندى.

9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى 10 مىڭ تونناىلىق شال ئاقلاش زاۋۇتىنىڭ پۈتۈش مۇراسىمىنى ئۆتكۈزدى.

شۇ ئايدا شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ ئايدا جام يېزىسى يۇقارقى جام كەنتى ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى پاتەم موللەككە «ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك نەمۇنىچىسى» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ ئايدا «ئاقسۇ ئۆلايىتىدە 1 مىليون تۈياق تېۋىتلىك ئۆچكىنى تاللاپ بېقىپ، شالغۇتلاشتۇرۇپ نەسلىنى ياخشىلاش سىنىقى ئارقىلىق كۆپەيتىش سىستېمىسىنى بەرپا قىلىش» تېمىسى دۆلەتنىڭ باھالاپ بېكىتىشىدىن ئۆتتى، ئالاقىدار مۇتەخەسسىسلەر، بۇ نەتىجە ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇشۇ جەھەتتىكى بوشلۇقىنى تولدۇردى، دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە يەتكەن، دەپ ھېسابلىدى.

10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جاڭ فۇسېن ۋىلايەتلىك

پارتكومنىڭ شۇجىسى شيې فۇپىڭنىڭ ھەمراھلىقىدا توخۇلا يېزىسىدىكى قورۇل كەنتىنىڭ ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتى ۋە ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

11 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ۋىلايەت ناھىيىلىك كىنوخانىدا داغدۇغىلىق يىغىن ئېچىپ، ئۇنىۋ ناھىيىسىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتىدىكى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقىدىكى نەمۇنە ناھىيە» دەپ نام بەردى؛ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىگە «ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقىدىكى نەمۇنە قوراللىق بۆلۈم» دەپ نام بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى قېيۇم باۋۇدۇن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى شى گېڭ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، شاۋجياڭ روزى ھوشۇرلار ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا ۋاكالىتەن يىغىندا ئولارنى قىزغىن تەبرىكلىدى.

12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ۋىلايەتلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى توخۇلا يېزىسىغا «ۋىلايەت بويىچە تۇنجى تۇركۈمدە پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرغان مەدەنىي يېزا» دەپ نام بەردى.

12 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ 4 يەنزە رەھبەرلىرى قاتناشقان كېڭەيتىلگەن يىغىنىنى ئېچىپ، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ۋە رېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ پاكلىق قۇرۇلۇشىدىن بەرگەن خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى؛ پاكلىق قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىشكە ئائىت تەدبىرلەرنى مۇھاكىمە قىلدى ۋە ئورۇنلاشتۇردى.

12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى قۇرۇلۇشىغا سەپەرۋەر قىلىش يىغىنى ئېچىلدى. ناھىيە بويىچە 252 كادىر ئاجرىتىلىپ، يېزا خىزمەت ئۆمىكى تەشكىللەندى، بۇ ئۆمەك 21 خىزمەت ئەترىتىگە بۆلۈنۈپ، 21 يېزا، بازار، مەيدانغا بېرىپ، سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى تەربىيە ئېلىپ بارىدى.

12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئۇنىۋ ناھىيىسى ۋىلايەت بويىچە چاشقان يوقىتىشتىكى ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

12 - ئاينىڭ 24 - ، 25 - كۈنلىرى پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە نەتىجە ياراتقان بىر بازار، 5 مەيدان ۋە 44 كادىر، دىنىي زات، دېھقان، چارۋىچى تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ «يېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىلىرىنى تەڭشەشتە تېرىلغۇ يەرلەرنى ئىگىلىۋېلىشنى قاتتىق تىزگىنلەش توغرىسىدا پىكىر» نى تەستىقلاپ، ھەر قانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ تېرىلغۇ يەرلەرنى كەلسە - كەلمەس ئىگىلىۋېلىشىغا بولمايدىغانلىقىنى، خىلاپلىق قىلىنسا جاۋابكار ۋە ئالاقىدار رەھبەرنىڭ مەسئۇلىيىتى سۈرۈشتۈرۈلىدىغانلىقىنى قاتتىق تەكىتلىدى.

12 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 5 - يىغىنىدا «قۇرۇلۇش مەبلىغى توپلاپ، يېزىلارنى ئېلېكتىرلەشتۈرۈش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى. ئۇنىڭدا 1990 - يىل 12 - ئايدىن 1993 - يىل 11 - ئايغىچە بولغان 3 يىلدا توك ئىشلىتىش مىقدارىغا قاراپ، ھەربىر كىلوۋات سائەت توكتىن 0.10 يۈەن مەبلەغ توپلاپ، ئۇنى ناھىيىنىڭ يېزىلارنى ئېلېكتىرلەشتۈرۈش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىشلىتىش قارار قىلىندى.

شۇ يىلى ئۇنىۋ ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە چارۋىچىلىقتا ئاسان ئاپەتكە ئۇچرايدىغان ناھىيە قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

شۇ يىلى ئۇنىۋ ناھىيىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ ئېتىز - ئېرىق قۇرۇلۇشى بويىچە «تەڭرىتاغ لوگىستىكا»

مۇساپىقىسىدە شەرەپ بىلەن 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ناھىيىدىكى دىنىي زاتلارنىڭ سىياسىي ساپاسى ۋە دىنىي بىلىمىدىن سىناق ئېلىپ، 298 كىشىگە ئىمامىلىق گۇۋاھنامىسى بەردى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى توخۇلا يېزىسىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە يېزىلاردا پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بەردى.

شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 40 مىڭ 223 كىشىگە كىملىك تارقىتىلدى، بۇلار گۇۋاھنامە تارقىتىلىدىغانلارنىڭ 44.6%نى ئىگىلەيدۇ.

شۇ يىلى توخۇلا يېزىسىدىكى دېھقان قۇربان موللاك مەملىكەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش بۆلۈمىگە «مەملىكەت بويىچە پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسىگە «ئاپتونوم رايون بويىچە دورا باشقۇرۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ ئىتتىپاق ياچېيكىسىغا «ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىلدى.

شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ماتارىپ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 3 مىليون 967 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ (بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 1 مىليون 700 مىڭ يۈەن)، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 28 مىڭ 73 كۋادرات مېتىرلىق دەرسخانىسى يېڭىلىنىپ ۋە ياسىلىپ، ئاپتونوم رايون چوشۇرگەن 9500 كۋادرات مېتىرلىق دەرسخانىنى يېڭىلاش توغرىسىدىكى ۋەزىپە ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ناھىيە ئاپتونوم رايون بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلىرىنى يېڭىلاشتا ئىلغار ناھىيە بولۇپ، 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

شۇ يىلى تۇمشۇق يېزىلىق كىنو قويۇش ئەترىتى شەرەپ بىلەن «مەملىكەت بويىچە كىنو قويۇشتىكى ئىلغار ئورۇن» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق نازارىتى ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانىغا «ئورمانچىلىقتا ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بەردى.

شۇ يىلى ناھىيىلىك نېفىت شىركىتىنىڭ ماي ئامبىرى ئاپتونوم رايونلۇق سودا نازارىتى، ئاپتونوم رايونلۇق نېفىت شىركىتى تەرىپىدىن ئۈدا 6 - يىلمۇ «بەشتە ياخشى» ماي ئامبىرى بولۇپ باھالاندى.

شۇ يىلى قوراللىق ساقچى قىسىملىرى شىنجاڭ باش ئەترىتى قوماندانلىق شتابى قوراللىق ساقچى قىسمى ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتىگە «ۋەزىپە ئىجرا قىلىشتا ھادىسە سادىر قىلمىغان ئىلغار ئوتتۇرا ئەترەت» دەپ نام بەردى.

شۇ يىلى ئونسۇ ناھىيىسىگە «مەملىكەت بويىچە ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئىلغار ئورۇن» دەپ نام بېرىلدى.

بىرىنچى قىسىم

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ۋە رايونلارغا ئايرىلىشى

بىرىنچى قىسىم

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ۋە رايونلارغا ئايرىلىشى

ناھىيىنىڭ خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى تەشكىلىي تۈزۈلۈشى توغرىسىدا ئىلىم ساھەسىدىكىلەر ھەر خىل قاراشتا بولۇۋاتىدۇ. «غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»، «جياچىڭ يىللىرىدا قايتا تۈزۈلگەن ئومۇمىي تەزكىرە» قاتارلىقلاردا ھازىرقى ناھىيە تەۋەسى خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئونىۋ دۆلىتىنى كۆرسىتىدۇ دېيىلگەن، «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە بولسا، خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى قۇم دۆلىتىنى كۆرسىتىدۇ دېيىلگەن. «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى. تەشكىلىي تۈزۈلۈشى» گە فرانسىيىلىك پېللىئوتنىڭ كۆز قارىشى كىرگۈزۈلگەن: 1) مۇساپە جەھەتتىن دەلىللىگەندە، «خەننامە. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى» دە: قۇم دۆلىتىدىن شەرقتە 670 چاقىرىم ماڭسا كۆسەنگە بارغىلى بولىدۇ؛ ئونىۋ دۆلىتىدىن غەربكە 300 چاقىرىم ماڭسا يۈتۈغا، شەرقتە 270 چاقىرىم ماڭسا قۇم دۆلىتىگە بارغىلى بولىدۇ دېيىلگەن. «غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دىكى كۆچادىن ئاقسۇغا 700 چاقىرىم كېلىدۇ، ئاقسۇدىن ئۇچقا 250 چاقىرىم كېلىدۇ، دېگەنلەرگە ئاساسلانغاندا، بۇلار «خەننامە» ۋە «تاڭنامە» دە دېيىلگەنلەرگە باب كېلىدۇ. ئەگەر ئونىۋ ئاقسۇنى كۆرسىتىدۇ دېيىلگەندە ئۇلارنىڭ زىت كېلىپ قېلىشىدىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ. 2) دۆلەتنىڭ كۆچى جەھەتتىن دەلىللىگەندە، «خەننامە» دە قۇم دۆلىتىنىڭ 3500 تۈتۈنى، 24 مىڭ 500 نوپۇسى، 4500 ئەسكىرى بار، ئونىۋ دۆلىتىنىڭ 2500 تۈتۈنى، 8400 نوپۇسى، 1500 ئەسكىرى بار دېيىلگەن. ئەگەر قارايۇلغۇن قاتارلىق جايلار قۇم دۆلىتى دەپ قارالسا، بۇنداق ئادەمسىز، تاغلىق، قاقاسلىق جايدا قۇم دۆلىتى بولمايدۇ؛ ئاقسۇ قەدىمدە سۈيى مول، ئۇجمىزارلىق كۆپ جاي ئىدى. ئەگەر ئونىۋ ئاقسۇدا دېيىلسە، ئونىڭ نوپۇسى قۇم دۆلىتىنىڭكىدىن ئاز بولۇپ قالمامدۇ؟ 3) «خەننامە» دە قۇم دۆلىتىدىن جەنۇبقا ئاتلىق 15 كۈن ماڭسا ئۇدۇنغا بارغىلى بولىدۇ، دېيىلگەن. ھازىر ئاقسۇدىن خوتەنگە بارىدىغان يول بار. 4) ئۇيغۇرلاردا «قۇم» دەيدىغان يەر - جاي نامى بار، ھازىرقى ئاقسۇ دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدا «قۇمئېرىق» دەيدىغان بىر جاي بار. جۇڭ شىڭچىنىڭ «خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى قۇم، ئونىۋ دۆلەتلىرىنىڭ دائىرىسى توغرىسىدا ئىزدىنىش» («شىنجاڭ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1988 - يىللىق 4 - سانىغا بېسىلغان) دېگەن ماقالىسىدە قارايۇلغۇن ئەتراپى قۇم دۆلىتى دائىرىسىگە، قۇمئېرىق دەريا ۋادىسى بىلەن ئاقسۇ دەريا ۋادىسى ئونىۋ دۆلىتىنىڭ دائىرىسىگە ئايرىلغان. بىرىنچىدىن، ئەگەر ھازىرقى ئونىۋ ناھىيە بازىرى بىلەن ئاقسۇ شەھىرى خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى قۇم دۆلىتىنىڭ پايتەختى، دەپ قارالسا، «خەننامە» دە يېزىلغان قۇم دۆلىتىدىن شەرقتە 670 چاقىرىم ماڭسا كۆسەنگە بارغىلى بولىدۇ، دېگەن مەلۇماتتىن چەتنەپ كەتكەن بولىدۇ. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە يېزىلغان «غەربىي چېگرىنى باشقۇرۇشقا ئائىت ئىشلار» دېگەن

كىتابتا ئاقسۇ شەھىرى (ھازىرقى ئونسۇ ناھىيە بازىرى) دىن كۆچا شەھىرىگە 730 چاقىرىم كېلىدۇ دېيىلگەن. «جياچىلىك يىللىرىدا قايتا تۈزۈلگەن ئومۇمىي تەزكىرە» دە ئاقسۇ (ئونسۇ ناھىيىسى) كۆچانىلىك 800 چاقىرىم غەربىدە دېيىلگەن. ئەگەر لى گۇاڭيەننىڭ قارىشى بويىچە بولسا، خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى قۇم دۆلىتىنىڭ جەنۇبىي پايتەختى ھازىرقى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شەرقىدىكى قارا يۇلغۇندا بولىدۇ؛ «جياچىلىك يىللىرىدا قايتا تۈزۈلگەن ئومۇمىي تەزكىرە» دە يېزىلغىنى بويىچە بولسا، قارايۇلغۇن ئاقسۇ شەھىرىنىڭ 180 چاقىرىم شەرقىدە بولىدۇ، بۇ قاراشلار «خەننامە» دە خاتىرىلەنگەن ئونسۇدىن قۇمغا 270 چاقىرىم كېلىدۇ، دېگەن مەلۇمات بىلەن خېلى پەرقلەنمەيدۇ، «خەننامە» دە خاتىرىلەنگەن ئونسۇدىن چاڭئەنگىچە بولغان 8350 چاقىرىمدىن قۇم دۆلىتىدىن چاڭئەنگىچە بولغان 8150 چاقىرىمنى ئېلىۋەتسەك، ئونسۇ بىلەن قۇم دۆلىتىنىڭ ئارىلىقى 200 چاقىرىم بولىدۇ. ئونسۇدىن قۇمغا 270 چاقىرىم كېلىدۇ، دېگەن مەلۇمات خاتا ئوتتۇرىغا قويۇلغان، ئەسلىدە 200 چاقىرىم دېيىلىشى كېرەك ئىدى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە، خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى چاقىرىمنىڭ چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى چاقىرىمىدىن قىسقا ئىكەنلىكىنى نەزەرگە ئالساق، بۇ ئىككىسى ئاساسەن ماس كېلىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئونسۇ ئۇچ دەپ قارالسا، ئۇ خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن سالقىنلىك «دەريالار تەپسىراتى» دا خاتىرىلەنگەن ئورۇنغا زىت كېلىدۇ. «دەريالار تەپسىراتى» دا كۆكئارتنىڭ شەرق تەرىپىدە جەنۇبىي دەريا ۋە شىمالىي دەريا بار، دەپ خاتىرىلەنگەن. ئۇلار ھازىرقى يەكەن دەريا‌سى بىلەن قەشقەر دەريا‌سىنى كۆرسىتىدۇ. «شىمالىي دەريانىڭ شەرقىي - جەنۇبىي بۆلىكى ئونسۇ دۆلىتىدىن ئۆتىدۇ» دېگەن مەلۇماتقا قارىغاندا، قەشقەر دەريا‌سى ئونسۇ دۆلىتىدىن ئۆتىدۇ. ئۇچىنىڭ جەنۇبىدىكى قاراتاغ قەشقەر دەريا‌سى ئارقىلىق ئۇچ بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدۇ دېگەن قاراش «دەريالار تەپسىراتى» دا يېزىلغان يەر شەكلى ۋە دەريا ئېقىنىنىڭ يۆنىلىشىگە توغرا كەلمەيدۇ. لى داۋيۈەن: غارسۇ دەريا‌سى ئونسۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن شىمالىي دەريا‌غا قۇيۇلىدۇ، شىمالىي دەريا يەنە جەنۇبتا قۇم دۆلىتىنىڭ جەنۇبىدىن ئۆتۈپ، قۇم دەريا‌سىغا قوشۇلىدۇ، دەپ بايان قىلىدۇ. شۇ سۆزنىڭ «دەريا - ئېقىنلار خاتىرىسى» دە غارسۇ دەريا‌سىنى ھازىرقى ئاقسۇ دەريا‌سى، قارايۇلغۇن دەريا‌سىنى قۇم دەريا‌سى دەپ قارىغان. قەدىمدە قارايۇلغۇن دەريا‌سىنىڭ تارىم دەريا‌سىغا قۇيۇلىدىغان يېرىدىن ئۈدۈل خوتەنگە بارىدىغان يول بولغان. شۇ ئەتراپىنىڭ يەر شەكلىدىن قارىغاندا، جامىنىڭ شىمالىدىكى تېرەك دەريا‌سى سۇ سىستېمىسىمۇ قارايۇلغۇن دەريا‌سى بىلەن تۆۋەن ئېقىمدا بىرلىشىپ شىمالىي دەريا‌غا يەنى ھازىرقى تارىم دەريا‌سىغا قۇيۇلغان بولۇشى مۇمكىن. ئەگەر قۇم دەريا‌سى ھازىرقى ئاقسۇ دەريا‌سى دەپ قارالسا، ئونسۇدىن شىمالىي دەريا‌غا قۇيۇلىدىغان غارسۇ دەريا‌سى قايەردە بولغان بولىدۇ؟ ئۇچىنچىدىن، قارايۇلغۇن ئەتراپىدىكى قىلىن چۆكۈندى قاتلامدىن ئۇ جايدىكى يەر يۈزىنىڭ تۈزۈلۈشىدە چوڭ ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى 5 - تۇەن - مەيدانىنىڭ بىر كىلومېتىرچە شەرقىدىكى خارابىنىڭ شىمالىدىن 2×2 مېتىرلىق بىر تەكشۈرۈش ئازگىلىنى قازغاندا 5 . 4 مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى چۆكۈندى قاتلامدىن ساپال ۋە برونزدىن ياسالغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى تېپىلدى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى قارايۇلغۇن رايونى ئەلۋەتتە ئاقسۇ دەريا‌سى ۋادىسىغا ئوخشاش ئاۋات ئەمەس، بىراق قۇم دۆلىتىنىڭ زېمىنى شەرقتىن غەربكە 600 چاقىرىم كەلگەچكە، ئۇنىڭ زېمىنى ئونسۇ دۆلىتىنىڭ زېمىنىدىن چوڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ۋاقىت مالىك زامانىسىدا ئونسۇ دۆلىتىنى ئۆزىگە قوشۇۋالغان، شۇڭا ئۇنىڭ ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ ئونسۇدىن ئېشىپ كېتىشى ئەقىلگە مۇۋاپىق؛ قارايۇلغۇن تەۋەسىگە مول قەدىمكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى تارقالغان، ھازىر چۆل، قاقاسلىق كۆرۈنگەن بۇ جاي ئىلگىرى ئاۋات بولغان، ھازىرقى ئەھۋالىغا قاراپ، ئىلگىرىكى ئەھۋالنى پەرەز قىلىشقا بولمايدۇ. ئوتتۇرىچىدىن، «قۇم» دېگەن بۇ سۆز خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى سۆز، ئۇ چاغدا كىنگىت - كۆسەن تىللىرى دەۋر سۈرۈۋاتقان بولغاچقا، ئۇ سۆزنى ئۇيغۇرچىدىكى «قۇم» سۆزىگە تارتىش مۇۋاپىق ئەمەس. خۇلاسە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، «ھازىرقى ئاقسۇ شەھىرىگە قاراشلىق جايلارنىڭ ئاساسىي قىسمى خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئونسۇ دۆلىتىگە، ئارالنىڭ شەرقىدىن تارىم دەريا‌سىنىڭ بويىغىچە قۇم دۆلىتىگە تەۋە بولغان». ھازىرقى ئونسۇ

ناھىيىسىنىڭ ئاساسىي قىسمى ئونسۇ دۆلىتىگە، جامىنىڭ شەرقىدىكى جايلار يەنىي باي، توقسۇ، شايار ناھىيىلىرىنىڭ غەربىي قىسمى قۇم دۆلىتىگە تەۋە بولغان.

«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە «خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى قۇم، ئونسۇ دۆلەتلىرىنىڭ دائىرىسى توغرىسىدا ئىزدىنىش» دېگەن ماقالىدىكى كۆزقاراش قوللىنىلدى. ئونسۇ بازىرى ئەترابى شۇنداقلا قۇمئېرىق دەريا‌سى، ئاقسۇ دەريا‌سىنىڭ يۇقىرى ئېقىم ۋادىسى ئونسۇ دۆلىتىنىڭ ئاساسىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ. ناھىيىگە قاراشلىق قارايولغۇن ۋە تېرەك دەريالىرى ۋادىلىرى قۇم دۆلىتىنىڭ پائالىيەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. چىن، خەن سۇلالىلىرى دەۋرىدە ناھىيە تەۋەسى غەربىي يۈرتتىكى 36 بەگلىك ئىچىدىكى ئونسۇ، قۇم دۆلەتلىرىنىڭ قىسمەن دائىرىسىگە كىرەتتى. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۇ «قۇم»، «جىمۇ»، «ۋېيرۇك»، «پالمان»، «بارقۇتۇن»، «بالوكا» دېگەن ناملار بىلەن ئاتالدى. شىمالىي سۇڭ سۇلالىسى ۋە قاراقىتانلار دەۋرىدە «مومەن» دەپ ئاتالدى، يۈەن سۇلالىسىدىن باشلاپ «ئاقسۇ» دەپ ئاتالدى.

چېيەنلۇڭ 23 - يىلى (1758 - يىلى) ئاقسۇدا خان ئامبال تەسىس قىلىندى. كېيىن ئۇچتۇرپان ئاغلاقچى ئامبىلى بۇ يەرگە كۆچۈرۈلدى، ئاندىن كېيىن نامى ئاقسۇ خان ئامبىلى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. گۇاڭشۇ 9 - يىلى (1883 - يىلى) ئاقسۇ دوتىيى لوجاڭخۇ يۇقىرىغا ئىلتىماس سۇنۇپ تەستىقلىتىش ئارقىلىق، شەھەرنىڭ 15 كىلومېتىر جەنۇبىدىن يەر تاللاپ يېڭى شەھەر (ھازىرقى ئاقسۇ شەھىرى) سالدۇردى. شەھەرنىڭ نامىمۇ شەھەر بىلەن بىللە يۆتكىلىپ، «ئاقسۇ» دېيىلدى، كونا‌شەھەر «ئونسۇ» (خەنزۇچە «ۋېنسۇ») دېيىلدى. گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ناھىيە تەسىس قىلىنىپ، ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئونسۇ بۆلۈستە قاراشلىق ئايمىقىغا ۋە ئونسۇ مەھكىمىسىگە قارىدى.

I باب

رايونلار تەرەققىياتى

§1. ئورنى ۋە كۆلىمى

ئونسۇ ناھىيىسى تەڭرىتاغنىڭ ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ جەنۇبىغا، تارىم ئويمانلىقىنىڭ غەربىي - شىمالىي چېتىگە جايلاشقان. جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان ′79°28 — ′81°28، شىمالىي پاراللېل ′40°52 — ′42°21 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. شىمالىي تەرىپى تەڭرىتاغ ئارقىلىق موڭغۇلكۆزە ناھىيىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ شەرقىي تەرىپى باي، توقسۇ ناھىيىلىرىگە تۇتىشىدۇ؛ جەنۇبىي تەرىپى ئاقسۇ شەھىرى بىلەن، غەربىي تەرىپى ئۇچتۇرپان ناھىيىسى بىلەن قوشنا؛ غەربىي شىمالىي تەرىپى خانتەڭرى چوققىسى ئارقىلىق ساۋاپچىغا تۇتىشىدۇ، تەڭرىتاغ ئۇمۇرتقىسى ئارقىلىق قىرغىزىستان، قازاقىستان جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن 153 كىلومېتىر، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 167 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئومۇمىي يەر كۆلىمى 14 مىڭ 1. 215 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، شىنجاڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن 0.86% نى ئىگىلەيدۇ.

2 § . تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى) ھۇن ياتسىقانى شانشاد تەڭرىقۇت خەن سۇلالىسىگە ئەل بولۇپ، چاكارلار كاھىبگىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلدى. ئۇنىڭ، قۇم شۇ مەھكىمىگە قارىدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جيەنۇڭ 5 - يىلى (مىلادى 29 - يىلى) خەن سۇلالىسى ساكارائۇل پادىشاھى كاڭنى غەربىي يۇرت قورۇقچىبىگى قىلىپ تەينىلىدى، قۇم ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈڭيۈەن 3 - يىلى (91 - يىلى) 12 - ئايدا خەن سۇلالىسى كۈسەندە غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنى قايتا تەسىس قىلدى، ناھىيە تەۋەسى ئۇنىڭغا قارىدى. شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈڭچۇ 1 - يىلى (107 - يىلى) 6 - ئايدا خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت قورۇقچىبىگى بىلەن بوزىيەر ئېچىۋاتقان سەركەردە، لەشكەرلەرنى قايتۇرۇپ كەتتى. ناھىيە تەۋەسى شىمالىي ھۇنلارغا تەۋە بولدى. شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يەنگۈاڭ 3 - يىلى (124 - يىلى) خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت دورغابى تەسىس قىلدى، قۇم، ئۇنىۋلار ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

ۋېي سۇلالىسىنىڭ خۇاڭچۇ 3 - يىلى (222 - يىلى) 2 - ئايدا قۇم، ئۇنىۋلار غەربىي يۇرت ساقلاۋچى چېرىكچىبىگىگە قارىدى. غەربىي جىن سۇلالىسىنىڭ يۈڭنىڭ 1 - يىلى (301 - يىلى) 1 - ئايدا لياڭچۇ ئايمىقىنىڭ بېگى غەربىي يۇرت دورغاپىبىگى، ساقلاۋچى چېرىكچىبىگىنى باشقۇردى، ناھىيە تەۋەسى ئۇنىڭغا قارىدى. شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ شيەنكاڭ 1 - يىلى (335 - يىلى) 12 - ئايدا غەربىي يۇرت تامامەن ئاۋۋالقى لياڭ سۇلالىسىنىڭ تەۋەسىگە ئۆتتى، قۇم، ئۇنىۋلار ئاۋۋالقى لياڭ سۇلالىسىگە قارايدىغان غەربىي يۇرت چېرىكچىبىگىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. ئاۋۋالقى جىن سۇلالىسىنىڭ جيەنيۈەن 20 - يىلى (384 - يىلى) 6 - ئايدا قۇم، ئۇنىۋلار ئاۋۋالقى جىن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرت چېرىكچىبىگىگە قارىدى. كېيىنكى لياڭ سۇلالىسىنىڭ لىنجيا 5 - يىلى (393 - يىلى) 7 - ئايدا قۇم كېيىنكى لياڭ سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرت قورۇقچىبىگىگە قارىدى. شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ يىشى 5 - يىلى (409 يىلى) غەربىي لياڭ سۇلالىسىگە قارىدى. شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ يىشى 10 - يىلى (414 - يىلى) جورجان خانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىق دائىرىسى قۇمغىچە كېڭەيدى.

جەنۇبىي سۇلالىلەردىن سۇڭ سۇلالىسىنىڭ يۈڭچۇ 3 - يىلى (422 - يىلى) ئۇنىۋ، قۇملار شىمالىي لياڭ سۇلالىسىگە قوللۇق بىلدۈرۈپ تارتۇق يوللىدى. شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ تەيپەن 4 - يىلى (438 - يىلى) جورجانلارغا قارىدى. شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ تەيپىڭ جېنجۈن 9 - يىلى (448 - يىلى) 5 - ئايدا خەنمۇ كۈنپېتىشقا يۈرۈش قىلغۇچى تەمتەكلىك سانغۇن، غەربىي رۇڭلارنى قوغدىغۇچى چېرىكچىبەگ بولدى، قۇم ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ يەنشىڭ 1 - يىلى (471 - يىلى) قۇم شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرت چېرىكچىبىگىگە قارىدى. شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ شۇەنۇ 2 - يىلى (507 - يىلى) ئېغتالىتلارغا قارىدى. شىمالىي جۇ سۇلالىسىنىڭ تيەنخي 2 - يىلى (567 - يىلى) قۇم تۈركلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتتى. كېيىن ئۇ غەربىي تۈركلەرگە قارىدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۈەن 22 - يىلى (648 - يىلى) ئەنشى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارىدى. تاڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنچاڭ 3 - يىلى (658 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ناھىيە تەۋەسىدە ئۇنىۋ، قۇم ئايماقلىرى تەسىس قىلىندى، ئۇلار ئەنشى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارىدى. ۋۇزېتيەن زامانىسىنىڭ جاڭشۇ 1 - يىلى (692 - يىلى) 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيە تەۋەسى يەنىلا ئەنشى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارىدى.

تالاڭ سۇلالىسىنىڭ جەنلۇڭ 2 - يىلى (708 - يىلى) 11 - ئايدا ناھىيە تەۋەسىنى تۇركەشلەر ئىگىلىۋالدى. كېيىن تۇركەش ئاتامانى ساغى تالاڭ سۇلالىسىگە ئەل بولدى. تالاڭ سۇلالىسىنىڭ كەيپۇەن 3 - يىلى (715 - يىلى) گوچىپەنگۇەن قوشۇمچە ئەنشى باش قورۇقچىبېگى بولدى، تالاڭ سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتتىكى ھەيۋەتنى تېخىمۇ ئاشتى، قۇم، ئونسۇلار يەنىلا ئەنشى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىگە قارىدى. تالاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنيۇەن 5 - يىلى (789 - يىلى) تۇبۇتلەر بېشبالىق (ھازىرقى جىمسار ناھىيىسى تەۋەسىدە) نى ئالدى، ناھىيە تەۋەسى تۇبۇتلەرگە قارىدى. تالاڭ سۇلالىسىنىڭ جەنگۇ 2 - يىلى (893 - يىلى) ئونسۇ، قۇملار قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى.

5 دەۋر، 10 پادىشاھلىق دەۋرىدىكى كېيىنكى لىياڭ سۇلالىسىنىڭ كەيپىڭ 1 - يىلىدىن كېيىنكى جۇ سۇلالىسىنىڭ شىيەندې 7 - يىلىغىچە (907 — 960 - يىلىغىچە) ناھىيە تەۋەسى قارلۇقلارغا قارىدى. سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شىنىڭ 5 - يىلىدىن 7 - يىلىغىچە (1072 — 1074 - يىلىغىچە) ئونسۇ قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ بولدى. سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شاۋشىڭ 4 - يىلى (1134 - يىلى) ئونسۇ قاراقىتان خانلىقىغا تەۋە بولدى.

چىڭگىزخان زامانىسىنىڭ 13 - يىلى (1218 - يىلى) ناھىيە تەۋەسى موڭغۇل خانلىقىغا تەۋە بولدى. چىڭگىزخان زامانىسىنىڭ 20 - يىلى (1225 - يىلى) ناھىيە تەۋەسى چاغاتاي خانلىقىغا سۈيۈرغال قىلىندى، چاغاتاي خان يەنە ئونسۇ، قۇملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر دائىرىنى ئۆزىنىڭ باشبۇغى بولغان دوغلاتلارنىڭ ئاتامانىغا ئىنئام قىلدى. قۇبلايخان زامانىسىنىڭ جىيۇەن 3 - يىلى (1266 - يىلى) ئوگدايخاننىڭ نەۋرىسى قايدۇ چاغاتاي خانلىقىغا قارىدى، ئونسۇ، قۇملار ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى. يۇەن سۇلالىسىنىڭ دادې 10 - يىلى (1306 - يىلى) ناھىيە تەۋەسى يەنىلا چاغاتاي خانىغا قارىدى. يۇەن سۇلالىسىنىڭ جىجىڭ 7 - يىلى (1347 - يىلى) دوغلات قەبىلىسى ئونسۇدا تۇغلۇق تۆمۈرنى چاغاتاي خانلىقىغا خان قىلىپ تىكلىدى. يۇەن سۇلالىسىنىڭ جىجىڭ 23 - يىلى (1363 - يىلى) دوغلاتلاردىن جامالىدىن تەختكە چىقتى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خۇڭۋۇ 8 - يىلىدىن 20 - يىلىغىچە (1375 — 1387 - يىلىغىچە) تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ كەنجى ئوغلى خىزىر خوجىنى ھىمايىچىلىرى شەرقىي چاغاتاي خانلىقىنىڭ خانلىق تەختىگە چىقاردى، ناھىيە تەۋەسى يەنىلا ئۇنىڭ باشبۇغى دوغلاتلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى. مىڭ سۇلالىسىنىڭ جېڭدې 9 - يىلى (1514 - يىلى) 6 - ئايدا سەئىدخان يارکەند خانلىقىنى قوردى، ناھىيە تەۋەسى بۇ خانلىقنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 17 - يىلى(1678 - يىلى) ناھىيە تەۋەسى جۇڭغارلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 22 - يىلى (1757 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئونسۇ شەھىرىنىڭ نامىنى «ئاقسۇ» دەپ بېكىتتى. چيەنلۇڭ 23 - يىلى (1758 - يىلى) ئاقسۇدا خان ئامبال تەسىس قىلىندى، چيەنلۇڭ 30 - يىلى (1765 - يىلى) ئاقسۇ خان ئامبىلى تۇرۇشلۇق جاي ئۇچتۇرپانغا يۆتكەلدى. چيەنلۇڭ 44 - يىلى (1779 - يىلى) ئۇچتۇرپان ئاغلاقچى ئامبىلى ئاقسۇغا يۆتكەلدى. چيەنلۇڭ 47 - يىلى (1782 - يىلى) يەنىلا خان ئامبال تۇرۇشلۇق جاي قىلىندى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 6 - يىلى (1867 - يىلى) 4 - ئايدا قوقەن (ھازىرقى ئۆزبېكىستاندا) دىن كەلگەن ياقۇپبەگ قوشۇنى ئاقسۇنى ئىگىلەپ، يەتتە شەھەر خانلىقىنى قوردى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 3 - يىلى (1877 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ياقۇپبەگ تاجاۋۇزچى ئارمىيىسىنى تىنچىتىپ، ئاقسۇدا باش ساخاۋەت ئىدارىسى قوردى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 9 - يىلى (1883 - يىلى) ئونسۇ بۇاستە قاراشلىق ئايمىقى ۋە ئاقسۇ شەھىرىدە ئاقسۇ شۇبە تەپتىش لەشكىرىي تەييارلىق يامۇلى تەسىس قىلىندى. گۇاڭشۈ 11 - يىلى (1885 - يىلى) ئاساسلىق ھەربىي، مەمۇرىي ئورگانلار ئاقسۇ يېڭى شەھىرىگە كۆچۈرۈلدى. ئونسۇدا (ھازىرقى ئونسۇ ناھىيە بازىرى) سەييارە ئامبال تەسىس قىلىندى، ئۇ ئونسۇ بۇاستە قاراشلىق ئايمىقىغا قارىدى.

چىلك مۇلالىسىنىك گۈاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) 9 - ئايدا ئونىۋ بىۋاستە قاراشلىق ئايمىلق مەھكىمىگە كۆتۈرۈلدى، ئۇنىلك قارىمىقىدا ئونىۋ ناھىيىسى تەسىس قىلىندى.

مىنگونىلك 1 - يىلى (1912 - يىلى) چىلك مۇلالىسىنىلك تۈزۈمى بويىچە ئونىۋ ناھىيىسى ئونىۋ مەھكىمىسىگە قارىدى.

مىنگونىلك 2 - يىلى (1913 - يىلى) ئونىۋ مەھكىمىسىنىلك نامى ئاقسۇ ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى، ئونىۋ ناھىيىسى ئاقسۇ دوتەيلىكىگە قارىدى.

مىنگونىلك 17 - يىلى (1928 - يىلى) ئاقسۇ دوتەيلىكى ئاقسۇ 4 - رايون مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتىلدى، ئونىۋ ناھىيىسى ئۇنىلك باشقۇرۇشىدا بولدى. مىنگونىلك 32 - يىلى (1943 - يىلى) ئاقسۇ رايونلۇق مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسى ئاقسۇ 4 - رايون مەمۇرىي مۇپەتتىش ۋالىي مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتىلدى. ئونىۋ ناھىيىسى ئۇنىلك باشقۇرۇشىدا بولدى.

1949 - يىل 10 - ئاينىلك 1 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئونىۋ ناھىيىسى ئاقسۇ رايونلۇق مەمۇرىي مۇپەتتىش ۋالىي مەھكىمىسىنىلك باشقۇرۇشىدا بولدى. 1958 - يىل 5 - ئاينىلك 29 - كۈنى گوۋۇيۈەننىلك تەستىقى بىلەن ئونىۋ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلىپ، ئونىۋ ناھىيىسىنىلك تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1962 - يىلى گوۋۇيۈەننىلك تەستىقى بىلەن ئونىۋ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلگەن ئەسلىدىكى ئونىۋ ناھىيىسىنىلك مەمۇرىي رايونلىرى ئونىۋ ناھىيىسىنىلك مەمۇرىي رايونلىرى قىلىندى.

3 § . چېگرا كېلىشىملىرى

ئونىۋ ناھىيىسى قىرغىزىستان، قازاقىستان جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. چېگرا لىنىيىسىنىلك ئۇزۇنلۇقى 119 كىلومېتىر كېلىدۇ.

«شىنجاڭنىلك خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە جۇڭگو بىلەن روسىيىنىلك غەربىي شىمالىدىكى ئىلگىرىكى چېگرىسى ئونىۋ ناھىيىسىگە يېقىن جايدىكى «چۇ دەريالىسىنى بويلاپ، تۆمۈرتىئۇرنىلك غەربىي جەنۇبىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ، شەرقتىن غەربكە تۇز لىنىيە بويىچە مېڭىپ، نارىن دەريالىسىنىلك شىمالى بىلەن تەڭرىتاغدىكى چوققىغا بارىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. شۇنداق بولغاندا، نارىن دەريالى بىلەن تۆمۈرتىئۇرنىلك شەرقىي جەنۇبى جۇڭگونىلك باشقۇرۇشىدا بولغان بولىدۇ.

چىلك مۇلالىسىنىلك شىيەنفىلك 10 - يىلى (1860 - يىلى) تۈزۈلگەن «جۇڭگو - روسىيە تولۇقلانغان شەرتنامىسى» دە: «بۇ جاينىلك غەربىي جەنۇبىدىن تەڭرىتاغدىكى تۆمۈرتىئۇرنى بويلاپ، جەنۇبتىكى قوقەن چېگرىسىغچە بولغان جايلار چېگرا قىلىندى» دەپ بەلگىلەنگەن.

چىلك مۇلالىسىنىلك تۇڭجى 3 - يىلى (1864 - يىلى) 9 - ئاينىلك 7 - كۈنى ئىمزالانغان «جۇڭگو - روسىيە غەربىي - شىمالىي چېگرىلارنى تەكشۈرۈپ ئايرىش كېلىشىمى» دە مۇنداق بەلگىلەنگەن: «چېگرا بۇ جايدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ سوزۇلۇپ، مۇسۇلمانلار قەبىلىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ، بويرۇتلار قەبىلىسىنىلك ياپلىقىغا بارىدۇ، تۆمۈرتىئۇرنىلك جەنۇبىدىكى خانتەڭرى، ساۋاپچىتاغ، گۈگۈتلۇك، قاقشالتاغ قاتارلىق تاغلار تەڭرىتاغدىكى ئېگىز تاغلار بولۇپ، ئۇلار كۆكئارتقىچە سوزۇلۇپ، قوقەن چېگرىسىغا تۇتىشىدۇ»، «تەڭرىتاغنىلك ئۇزۇلگەن جايىدىن غەربىي شىمالدىن كەلگەن ئېقىن ئۆتىدۇ، خەرىتىدىكى لىنىيە بويىچە، تەڭرىتاغنىلك غەربىي شىمالى روسىيىگە، شەرقىي جەنۇبى جۇڭگوغا تەۋە بولىدۇ. كېلىشىم بويىچە ئېقىن مەنبەسىنى ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ. 2 دۆلەت ۋەزىرلىرى جۇڭگوغا قاراشلىق بوزتاغنىلك ساۋاپچى ئېغىزىدىن

ماڭغان. بۇ ئېغىزدا قاراۋۇلخانا بار. قۇمئېرىق دەريالىق، يەنى خەرىتىدىكى زانارت دەريالىق چولاقتۆپە، قۇرۇق بوغاز، خاشكىلەك، ئۇلۇغ زەيئېرىق، قوچقارتاغ، زىندان، زانقىلا، گۈگۈتلۈك تاغ ئېغىزلىرى ئارقىلىق تەڭرىتاغنى ئايلىنىپ ئۆتىدۇ، تاغ ئېگىز ۋە خەتەرلىك، ئۆتۈش تەس بولغاچقا، تەڭرىتاغنىڭ قىرى چېگرا قىلىندى.» بۇ شەرتنامىدىكى چېگرا لىنىيىسى «جۈڭگو - روسىيە تولۇقلانغان شەرتنامىسى» دىكى لىنىيىگە قارىغاندا شەرققە سۈرۈلۈپ، ئونىۋ ناھىيىسىدىكى خانتەڭرى، ساۋاپچى تېغىغا توغرا كەلتۈرۈلگەن. جۈڭگونىڭ چېگرا تەكشۈرگۈچى ئەمەلدارلىرى تاغنىڭ باش - ئايىغى، سۇنىڭ يۇنۇلۇشىنى پەرق ئېتەلمىگەچكە، روسىيە سىزغان قىزىل سىزىقنى چېگرا دەپ بىلگەن، شۇنىڭ بىلەن ئاقسۇ دەرياسىنىڭ مەنبەسى چېگرا سىرتىدا قېلىپ قالغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 8 - يىلى (1822 - يىلى) 10 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئىمزالانغان «جۈڭگو - روسىيە قەشقەر چېگرا شەرتنامىسى» دە مۇنداق دەپ بەلگىلەندى: «نارىنقول دەرياسىدىن باشلىنىپ، مۇزئارت داۋىنىدىن ئۆتۈپ، غەربىي تەڭرىتاغنىڭ قىرى خانتەڭرىنىڭ چوققىسىغا، ئاندىن تەڭرىتاغدىكى ساۋاپچى تېغىدىن قايچى، كوكۇرتۈككە بارغىچە بولغان ئارىلىقتىكى داۋانلاردىن ئادەملەرنىڭ ئۆتۈشى تەس، بۇلار تەڭرىتاغنىڭ قىرى بولغاچقا چېگرا قىلىندى». «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە بۇ شەرتنامىدىكى چېگرا سىزىقنىڭ بەلگىلىنىشى ھەققىدە مۇنداق دەپ كۆرسىتىلمىدۇ: «تاغ تىزمىلىرىنىڭ پەرقى، ئەمەلىيەتتە، مۇزئارت تاغ ئېغىزىدا كۆرۈلىدۇ، بۇ يەردىن جەنۇبقا قاراپ يالغۇز سىزىق تارتىلغان، بۇ، تەڭرىتاغنىڭ دەل غولى ئەمەس».

يۇقىرىقى شەرتنامە — چارروسىيە جۈڭگو ئىچكى جەھەتتە پاراكەندىچىلىككە، تاشقى جەھەتتە بالايىئاپەتكە دۇچ كەلگەن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئىمزالىغان تەڭسىز شەرتنامە. ئۇ بۇ ئارقىلىق جۈڭگونىڭ نۇرغۇن زېمىنىنى تارتىۋالدى.

Ⅱ باب

مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى

§1. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى مەمۇرىي رايونلار

گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە 10 يېزا ۋە كەلپىن شۆبە ناھىيىسى تەسىس قىلىندى.

پامان يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 85 چاقىرىم شەرقىدە؛ قارايۇلغۇن يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 160 چاقىرىم شەرقىدە؛ قىزىل يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 100 چاقىرىم شەرقىدە؛ ئاجىرىق يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 140 چاقىرىم شەرقىدە؛ قاغامۇش يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 40 چاقىرىم جەنۇبىدا؛ ئارال يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 110 چاقىرىم غەربىدە؛ سىرىم يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 90 چاقىرىم شىمالىدا؛ ئىلەك يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 90 چاقىرىم شەرقىدە؛ يارسايرام يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 75 چاقىرىم جەنۇبىدا؛ ئۈستەڭبويى يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ 120 چاقىرىم شەرقىي شىمالىدا.

كەلپىن شۆبە ناھىيىسىنىڭ بازار ئىچى، سىر بازارى، 14 كەنت قارىدى. شۇەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) كەلپىن شۆبە ناھىيىسىنىڭ نائىب ئامبىلى ئونىۋ مەھكىمىسىنىڭ قاراشلىق شۆبە سەييارە ئامبىلىغا ئۈزگەرتىلدى.

«شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە: ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ بازار ئىچى 8 كۈادرات چاقىرىم كېلىدۇ؛ 11 يېزا، كەنتى، بىر كۈادرات چاقىرىمدىن كېلىدىغان 2 بازىرى بار، دەپ خاتىرىلەنگەن. گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) شىنجاڭدا يەرلىك ئاپتونومىيە يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى، ئۇنسۇ ناھىيىسى ئاپتونومىيە يولغا قويۇلىدىغان رايون قىلىندى، ناھىيە بازىرىنى ئۇقتا قىلىپ جەنۇبىي رايون، شەرقىي رايون، غەربىي رايون، شىمالىي رايون دەپ 4 رايون تەسىس قىلىندى، رايونلارغا قارايدىغان كەنتلەرنىڭ سانى ئوخشاش بولمىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ يىللىرىدا ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

جەدۋەل: 1 — 1

رايون نامى	رايون چېگرىسى	كەنت سانى
جەنۇبىي رايون	شەرقىي تەرىپى غازكۆل كەنتى بىلەن، غەربىي تەرىپى تۇرگە كەنتى بىلەن، جەنۇبىي تەرىپى كەنچىۋا كەنتى بىلەن، شىمالىي تەرىپى تۆمۇر كەنجى كەنتى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.	27
شەرقىي رايون	شەرقىي تەرىپى جايتوغراق كەنتى بىلەن، غەربىي تەرىپى كىچىك كەنت بىلەن، جەنۇبىي تەرىپى ئاقتېرەك كەنتى بىلەن، شىمالىي تەرىپى يانۇا كەنتى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.	46
غەربىي رايون	شەرقىي تەرىپى قاراسا كەنتى بىلەن، غەربىي تەرىپى مەچىت كەنتى بىلەن، جەنۇبىي تەرىپى قارادۆۋە كەنتى بىلەن، شىمالىي تەرىپى قارامانكو كەنتى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.	13
شىمالىي رايون	شەرقىي تەرىپى تۇغچى كەنتى بىلەن، غەربىي تەرىپى دەپتەر كەنتى بىلەن، جەنۇبىي تەرىپى توناكى كەنتى بىلەن، شىمالىي تەرىپى شېخىلا كەنتى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.	21
جەمئىي		107

§ 2 . جۇڭخۇا مىنگو دەۋرىدىكى مەمۇرىي رايونلار

مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە شەرقىي يېزا، غەربىي يېزا، شىمالىي يېزا، جەنۇبىي يېزا دەپ 4 يېزا تەسىس قىلىندى، ئۇلارغا 51 كەنت قارىدى.

شەرقىي يېزا بۇ يېزىغا پامان، سۇلۇا، قىزىل، چاچلىق، جام، ئىشلەمچى قاتارلىق 24 كەنت قارىدى.

جەنۇبىي يېزا بۇ يېزىغا توپقان، قۇرباغ، داخان قاتارلىق 9 كەنت قارىدى.

غەربىي يېزا بۇ يېزىغا ئارال، جىگدە، مەكىت قاتارلىق 7 كەنت قارىدى.

شىمالىي يېزا بۇ يېزىغا تۇمشۇق، لەڭگەر، چاغراق، ساۋاپچى قاتارلىق 11 كەنت قارىدى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە 8 رايون، 11 يېزا، 5 بازار تەسىس قىلىندى.

1 - رايون رايون ئورگىنى بوزدۆڭدە، ئۇنىڭغا شىنۇيەن يېزىسى قارىدى.
2 - رايون رايون ئورگىنى جامدا، ئۇنىڭغا جۇڭشياڭ يېزىسى قارىدى
3 - رايون رايون ئورگىنى گەزلىكتە، ئۇنىڭغا رېنئەي يېزىسى قارىدى.
4 - رايون رايون ئورگىنى قالىقتا، ئۇنىڭغا شىنيى، «تىنچلىق» يېزىلىرى قارىدى.
5 - رايون رايون ئورگىنى ئاراسەكپاچىدا، ئۇنىڭغا شياۋتى، يۈسەي يېزىلىرى قارىدى.
6 - رايون رايون ئورگىنى يېڭىبازاردا، ئۇنىڭغا لىيى، لىيەنچى يېزىلىرى قارىدى.
7 - رايون رايون ئورگىنى ئارالدا، ئۇنىڭغا مىندي، شىنمىن يېزىلىرى قارىدى.
8 - رايون رايون ئورگىنى ناھىيە بازىرىدا، ئۇنىڭغا مىنئەي، «مەدەنىيەت»، گۈڭچىلاق، «نۇر»، يۈسەي بازارلىرى قارىدى.

مىنگونىلاق 32 - يىلى (1943 - يىلى) باۋ - جيا تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ناھىيە تەۋەسى 2 بازار، 4 يېزا، 46 باۋغا ئايرىلدى. مىنگونىلاق 33 - يىلى (1944 - يىلى) يەنە 11 يېزا، 5 بازارغا ئايرىلدى.

جۇڭشياڭ يېزىسى بۇ يېزىغا قارا يۇلغۇن، قارابويۇن، ئالاباش، چوكۇر، جام، ئارالباغ، تۇمەن، چاچلىق، ئاجىرىق، جايتوغراق قارىدى.

رېنئەي يېزىسى بۇ يېزىغا تۆمۈرچى، باشاقچى، ئوقتېرەك، يىرما، تىكىر، توڭتۇر، لاپپا، قاشئىرىق، دۆڭا، لەڭگەر قارىدى.

«شىنىيې» يېزىسى بۇ يېزىغا جاغدا، قاراسا، ئوغلۇن، پامان، قالىق، سىيەك، يولئىرىق، ئىشلەمچى قارىدى.

«تىنچلىق» يېزىسى بۇ يېزىغا ئاقتوغراق، چاڭگاك، سۇلۇا، قارادۆۋە، سۆگەتئىرىق، قۇمتاغ، قەيلو، قويچى، سۆگەتئىرىق قارىدى.

شوتا يېزىسى بۇ يېزىغا خىندى، ساقتى، لەڭگەر، موللا قوغۇنچى، يۇقارقى قورۇل، تۆۋەنكى قورۇل، جايدۆڭ، تۆۋەنكى سەكپاچى، تۆۋەندىكى سۇبۇلاق، دۆڭ مەھەللە، يۇقارقى قۇرباغ، تۆۋەنكى قۇرباغ، تۇغچى، داخان قارىدى.

شىنۇيەن يېزىسى بۇ يېزىغا ئۆستەڭبويى، قىزىل بۇلاق، قارابۇلاق، بوزدۆڭ قارىدى.

يۈسەي يېزىسى بۇ يېزىغا يۇقارقى توپقان، تۆۋەنكى توپقان، قوشتوغراق، يۇقارقى بالداق، تۆۋەنكى بالداق، قارامۇقچى، باغچى قارىدى.

لىيى يېزىسى بۇ يېزىغا لەڭگەر، سىرىم، تۇمشۇق، ئويتېتىر، چودار، توقاي، تۆۋەنكى تاغاق، يۇقارقى تاغاق، شېخىل قارىدى.

لىيەنچىي يېزىسى (لىيەنچى يېزىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) بۇ يېزىغا سۇ ياقىسى، دەپتەر، جىگدە، تۇربەت، ئۇچۇارىن، قاراسا، چاغراق، يەككە ئىرىق، تېگىشىرىق قارىدى.

مىڭدي يېزىسى (مەكىت يېزىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) بۇ يېزىغا يۇقارقى مەكىت، تۆۋەنكى مەكىت، قارادۆۋە قارىدى.

«شىنمىن» يېزىسى (ئاق يېزىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) بۇ يېزىغا ئۇرچى، جەگىچى، يىرما، يۇقارقى ئارا مەھەللە، قارادۆۋە، گۈلئىرىق، يۇقارقى مەھەللە، تۆۋەنكى ئارامەھەللە قارىدى.

«يۈسەي» بازىرى بۇ بازارغا 9 باۋ، 31 جيا، 900 ئائىلە قارىدى.

مىنئەي بازىرى بۇ بازارغا 10 باۋ، 93 جيا، 917 ئائىلە قارىدى.

«نۇر» بازىرى بۇ بازارغا 9 باۋ، 79 جيا، 748 ئائىلە قارىدى.

«مەدەنىيەت» بازىرى بۇ بازارغا 9 باۋ، 91 جيا، 936 ئائىلە قارىدى.

گۈڭپىلاڭ بازىرى بۇ بازارغا 8 باۋ، 80 جيا، 807 ئائىلە قارىدى.

مىنگونلاڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 9 - ئايدا يېزا، بازار، باۋ، جيالار قايتىدىن تەشكىل قىلىندى، يەنى 3 يېزا، 3 بازار بىرلەشتۈرۈلۈپ بىر يېزا، بىر بازار قىلىندى، 3 باۋ، 3 جيا بىرلەشتۈرۈلۈپ بىر باۋ، بىر جيا قىلىندى. 10 - ئاينلاڭ 6 - كۈنى ناھىيىلىك كېڭەش بىرلىكتە كېڭىشىش ئارقىلىق ناھىيە بويىچە يېزىلارنى 4 يېزىغا، بازار رايونىنى 2 بازارغا ئايرىدى، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

جۇڭشياۋ، رېنمىنەي، شىنيى يېزىلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ مىنخي يېزىسى قىلىندى، ئۇ «يېڭى 1 - يېزا» دەپ ئاتالدى.

«تىنچلىق» ، شياۋتى، شىنۇبن يېزىلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ شياۋتى يېزىسى قىلىندى، ئۇ «يېڭى 2 - يېزا» دەپ ئاتالدى.

يۈسەي، لىيى، لىيەنجيي يېزىلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ جۇڭشىن يېزىسى قىلىندى، ئۇ «يېڭى 3 - يېزا» دەپ ئاتالدى.

شىنمىن، مىڭدي يېزىلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ مىڭدي يېزىسى قىلىندى، ئۇ «يېڭى 4 - يېزا» دەپ ئاتالدى.

مىنئەي، گۈڭچىلاڭ، يۈسەي بازارلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ يۈسەي بازىرى قىلىندى، ئۇ «يېڭى 1 - بازار» دەپ ئاتالدى.

گۈڭپىلاڭ، «مەدەنىيەت» بازارلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ «مەدەنىيەت» بازىرى قىلىندى، ئۇ «يېڭى 2 - بازار» دەپ ئاتالدى.

3 § . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدىكى مەمۇرىي رايونلار

1. رايون، يېزا تۈزۈمى

1950 - يىلى باۋ - جيا تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيە تەۋەسى 6 رايون، 30 يېزىغا ئايرىلدى.

1 - رايون بۇ ئەسلىدىكى ناھىيە بازىرىدىكى يۈسەي ۋە «مەدەنىيەت» دېگەن 2 بازارنىلاڭ بىرلەشتۈرۈلۈشى بولۇپ، ئۇنىڭغا «ئازاد» ، «مەدەنىيەت» ، «تىنچلىق» ، «قۇرۇلۇش» ، «قاتناش» مەھەللىلىرى قارىدى.

2 - رايون (توخۇلا) بۇ رايونغا توخۇلا، توپقان، خەلۋاپ، قۇرباغ، داخان يېزىلىرى قارىدى.

3 - رايون (تۇمشۇق) بۇ رايونغا لەڭگەر، پاۋانلا، چودار، تاغاق يېزىلىرى قارىدى.

4 - رايون (ئارال) بۇ رايونغا جەگچى، ئورچى، تۇربەت، قارادۆۋە، جىنگدە، چاغراق، يۇقارقى مەكست، تۆۋەنكى مەكست يېزىلىرى قارىدى.

5 - رايون (جام) بۇ رايونغا بوزدۇلاڭ، قارايۇلغۇن، تۇمەن، جام، قارابويۇن، ئىشلەمچى يېزىلىرى قارىدى.

6 - رايون (قىزىل) بۇ رايونغا قاراسا، جاغدا، يىرما، سۇلۇا، قىزىل، ئاجىرىق، چاچلىق يېزىلىرى قارىدى.

1954 - يىلى 4 - رايوندىن چاغراق يېزىسى ئايرىپ چىقىلىپ 8 - رايون قىلىندى؛ 5 - رايوندىن ئىشلەمچى يېزىسى ئايرىپ چىقىلىپ 7 - رايون قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە تەۋەسى جەمئىي 8 رايونغا ئايرىلدى.
1957 - يىلى 8 - رايون 4 - رايونغا، 7 - رايون 5 - رايونغا قوشۇۋېتىلىپ، ناھىيە يەنىلا 6 رايون قىلىندى.
1956 - يىلى ناھىيە بازىرىدا بازار تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە بىر بازار، 6 رايون، 36 يېزا بار بولدى.

ئونسۇ بازىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جاي.

1 - رايون بۇنىڭغا ئىشلەمچى، سادىغچى، دۆڭە، سۆگەتتېرىق، قويچى يېزىلىرى قارىدى.

2 - رايون بۇنىڭغا توپقان، قۇرباغ، خەلۋاپ، باغچى، بالدالىق، توخۇلا يېزىلىرى قارىدى.

3 - رايون بۇنىڭغا لەڭگەر، پاۋانلا، چودار، تاغاق، قۇرباغ يېزىلىرى قارىدى.

4 - رايون بۇنىڭغا جەگچى، تۇربەت، ئۇرچى، يۇقارقى مەكىت، تۆۋەنكى مەكىت، قارادۆڭە، قاراسا، جىگدە، يەككە ئېرىق يېزىلىرى قارىدى.

5 - رايون بۇنىڭغا جام، تۇمەن، چاچلىق، قارا يۇلغۇن يېزىلىرى قارىدى.

6 - رايون بۇنىڭغا جايتوغراق، پامان، جاغدا، ئاجىرىق، قاراسا، قىزىل يېزىلىرى قارىدى.

1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئومۇمىي يىغىنى 77 - سانلىق يىغىنىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، ئونسۇ ناھىيىسى بىلەن ئاقسۇ ناھىيىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ ئاقسۇ ناھىيىسى قىلىندى، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ناھىيە تەۋەسى ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلدى.

ئونسۇ بازىرى (ئەسلىدىكى توخۇلا يېزىسى ئونسۇ بازىرىغا قوشۇۋېتىلدى).

7 - رايون (ئەسلىدىكى 4 - رايون) رايونلۇق مەھكىمە ئارال يېزىسىدا.

8 - رايون (ئەسلىدىكى 3 - رايون) رايونلۇق مەھكىمە تۇمشۇق يېزىسىدا.

9 - رايون (ئەسلىدىكى 5 - رايون) رايونلۇق مەھكىمە جام يېزىسىدا.

10 - رايون (ئەسلىدىكى 6 - رايون) رايونلۇق مەھكىمە قىزىل يېزىسىدا.

2. گۇڭشي تۈزۈمى

1958 - يىل 10 - ئايدا رايون، يېزا تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 4 رايون، بىر بازاردا ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشي بىرلەشتۈرۈلگەن خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلدى، ئۇلار ئونسۇ بازارلىق خەلق گۇڭشىسى، ئارال «ئالغا» خەلق گۇڭشىسى، تۇمشۇق «تەڭرىتاغ» خەلق گۇڭشىسى، جام «شەرق شامىلى» خەلق گۇڭشىسى، قىزىل «ئاۋانگارت» خەلق گۇڭشىسىدىن ئىبارەت.
1962 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئومۇمىي يىغىنى 117 - سانلىق يىغىنىنىڭ قارارى بويىچە ئونسۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلىشتىن بۇرۇنقى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي تەۋەلىكى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ناھىيىگە بىر بازار، 5 گۇڭشي، 24 باشقۇرۇش رايونى، 93 چوڭ ئەترەت، 5 ئاھالىلەر كومىتېتى قارىدى.

ئونسۇ بازارلىق خەلق گۇڭشىسى بۇ گۇڭشىغا 3 چوڭ ئەترەت، 5 ئاھالىلەر كومىتېتى قارىدى.

توخۇلا خەلق گۇڭشىسى بۇ گۇڭشىغا توخۇلا، قۇرباغ، توپقاندىن ئىبارەت 3 باشقۇرۇش رايونى، 12 چوڭ ئەترەت قارىدى. ئىشلەپچىقىرىشقا پايدىلىق، باشقۇرۇشقا قولايلىق بولۇشنى كۆزدە تۇتۇپ،

بۇ گۇڭشېنىڭ قوشتوغراق، قارامۇقچى، يۇقارقى بالدىڭ، تۆۋەنكى بالدىڭ، يىرما، باغچىدىن ئىبارەت 6 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئاقسۇ ناھىيىسىگە بۆلۈپ بېرىلدى.

ئارال خەلق گۇڭشېسى بۇ گۇڭشېغا چاغراق، جىگدە، يۇقارقى مەكىت، تۆۋەنكى مەكىت، ئۇرچى، جەگچى، تۇربەت، قارادۆۋىدىن ئىبارەت 8 باشقۇرۇش رايونى، 22 چوڭ ئەترەت قارىدى.

تۇمشۇق خەلق گۇڭشېسى بۇ گۇڭشېغا تاغاق، چودار، لەڭگەردىن ئىبارەت 3 باشقۇرۇش رايونى، 15 چوڭ ئەترەت قارىدى.

جام خەلق گۇڭشېسى بۇ گۇڭشېغا جام، ئىشلەمچى، تۇمەندىن ئىبارەت 3 باشقۇرۇش رايونى، 15 چوڭ ئەترەت قارىدى.

قىزىل خەلق گۇڭشېسى بۇ گۇڭشېغا پامان، يىرما، سۇلۇا، ئاجىرىق، جايتوغراق، گۈلئاۋات، چاچلىقتىن ئىبارەت 7 باشقۇرۇش رايونى، 26 چوڭ ئەترەت قارىدى.

1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئۇنسۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. شۇنىڭغا ئەگىشىپ گۇڭشېلاردىمۇ ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، باشقۇرۇش رايونلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1980 - يىل 3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى 2 - شالچىلىق مەيدانى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. بۇ مەيداننىڭ كوللېكتىپ قىسمىدىكى 5 چوڭ ئەترەت بىلەن ئارال گۇڭشېسىدىن ئايرىپ چىقىلغان 20 ،، 21 ،، 22 - چوڭ ئەترەتلەر قوشۇلۇپ، چاغراق گۇڭشېسى قۇرۇلدى.

1981 - يىلى گۇڭشېلارنىڭ باشقۇرۇش رايونلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

3. يېزا، كەنت تۈزۈمى

1984 - يىلى ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشې ئايرىۋېتىلدى. ئەسلىدىكى گۇڭشې يېزىغا، چوڭ ئەترەت كەنت ئاھالىلەر كومىتېتىغا، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە باشقۇرۇش رايونى تۈزۈلمىسى بىكار قىلىندى. جام گۇڭشېسىدىن 48 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى ئايرىپ چىقىلىپ، ئىشلەمچى يېزىسى قۇرۇلدى. ئاقسۇ ئۇلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى قۇرۇلدى.

ناھىيە بويىچە 1990 - يىلدىكى بازار بىر، يېزا 9، ئاھالىلەر كومىتېتى 6، كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى 97، كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى 480.

ئۇنسۇ بازىرى بۇ بازارغا 6 ئاھالىلەر كومىتېتى، 4 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 11 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارىدى.

توخۇلا يېزىسى بۇ يېزىغا 10 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 48 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارىدى.

ئارال يېزىسى بۇ يېزىغا 15 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 82 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارىدى.

تۇمشۇق يېزىسى بۇ يېزىغا 10 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 37 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارىدى.

جام يېزىسى بۇ يېزىغا 11 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 57 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارىدى.

ئىشلەمچى يېزىسى بۇ يېزىغا 11 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 48 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى

قارىدى.

قىزىل يېزىسى بۇ يېزىغا 11 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 66 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارىدى.

گۈلئاۋات يېزىسى بۇ يېزىغا 12 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 61 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارىدى.

بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى بۇ يېزىغا 5 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 17 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارىدى.

چاغراق يېزىسى بۇ يېزىغا 8 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 51 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارىدى.

Ⅲ باب

يېزا، بازارلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

1 § . ئونسۇ بازىرى

ئونسۇ بازىرى ناھىيىنىڭ جەنۇبىي بۆلىكىنىڭ قىيپاش غەربىگە جايلاشقان. شەرقىي، شىمالىي تەرەپلىرى ئازگاللىق ۋە ئېگىز يارلىق، غەربىي - جەنۇبىي تەرىپى توخۇلا يېزىسى بىلەن قوشنا. شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 6.95 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 4.41 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 14.05 كۋادرات كىلومېتىر. بۇ بازارغا 6 ئاھالە كومىتېتى، 19 ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 4 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 11 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ. 9 ئاساسلىق يول بار. ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش مۇشۇ بازاردا. بۇ بازار ناھىيىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئونسۇ بازىرى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى 8 شەھەرنىڭ بىرى بولۇپ، جەنۇب - شىمال قاتنىشىدىكى مۇھىم ئوتكەل ئىدى. ئۇ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە قەدىمكى شەھەر، شۇنداقلا قەدىمكى يىپەك يولىدىكى بىر ئوتاق. مىلادى XI ئەسىردىن چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈلشۇ 9 - يىلى (1883 - يىلى) غىچە بىنا قىلىنغان ئاقسۇ يېڭىشەھىرى ۋە ئونسۇ ئاقسۇ رايونىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى بولغانىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) شەھەر رايونى جەنۇبىي رايونغا ئايرىلدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) 8 - رايونغا ئايرىلىپ، 5 بازار تەسىس قىلىنىدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 5 بازار قوشۇۋېتىلىپ 2 بازار قىلىنىدى. 1950 - يىلى 1 - رايون قىلىنىدى. 1955 - يىلى 5 - ئايدا بازار تەسىس قىلىنىدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا بازارلىق خەلق كۆڭشىسى قۇرۇلدى. 1969 - يىل 4 - ئايدا بازارلىق ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. 1984 - يىل 5 - ئايدا بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. 1990 - يىل تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن خىزمەتچى خادىم شتاتى 182 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 36 (بازار ئورگىنىدا 33، مالىيە پونكىتىدا 3)، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە

مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسىپىي شتات 146.

بازار بويىچە 1990 - يىلدىكى غەيرىي يېزا ئىگىلىك ئائىلىسى 6734، نوپۇسى 23 مىڭ 130؛ بازار ئەتراپىدىكى يېزا ئىگىلىك ئائىلىسى 477، نوپۇسى 2299، ئەمگەك كۈچى 748. تېرىلغۇ يەر 4100 مو، ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 3600 مو، ئىلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 2243.4 تونىنا، ئونتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 623.16 كىلوگرام، دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 315 تونىنا. ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 200 مو، ئىلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 18.1 تونىنا، ئونتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 90.5 كىلوگرام. قولدا قالغان چارۋا 5335 تۇياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 1264، قوي 3860، چوشقا 211. يېزا ئاھالىسىنىڭ ئونتۇرىچە كىرىمى 911.21 يۈەن. بازار باشقۇرۇشىدىكى بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، كىيىم - كېچەك، رېمونتچىلىق قاتارلىق سانائەت كارخانىسى 6، ئۇلارنىڭ خادىمى 410، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 808 مىڭ يۈەن.

§ 2 . توخۇلا يېزىسى

توخۇلا يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. غەربىي تەرىپى شالچىلىق مەيدانى ۋە چاغراق يېزىسىغا تۇتىشىدۇ؛ جەنۇبىي تەرىپى ئاقسۇ شەھىرىنىڭ ئىگەرچى يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ شىمالىي تەرىپى تۇمشۇق يېزىسى بىلەن قوشنا. شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 15 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 22.5 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 175.5 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. تېرىشقا بولىدىغان يېرى 79 مىڭ 900 مو، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 34 مىڭ 200 مو. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى دۇشەنبە باغ كەنتىدە. ئۇنىڭ ئونسۇ بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 4 كىلومېتىر كېلىدۇ. يېزا قارىمىقىدا 10 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 48 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى بار.

بۇ يېزا قۇمئېرىق دەرياسىدىن ھاسىل بولغان تىنىما تۈزلەڭلىككە جايلاشقان، يېرى تۈز، دېڭىز يۈزىدىن ئونتۇرا ھېساب بىلەن 1130 مېتىر ئېگىز. تۈپرىقى مۇنبەت، سۇيى مول، كىلىماتى ئىللىق، بىر يىلدىكى قىروسىز مەزگىلى 179 كۈنگە يېتىدۇ، شۇڭا بۇ جاي ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تاۋار شال بازىسى، شۇنداقلا ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ شال ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئۆلگە رايونى ھېسابلىنىدۇ. چياۋ شى، ۋاڭ ئېنىماۋ قاتارلىق مەركەز رەھبەرلىرى بۇ يېزىغا كېلىپ، شال ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردى.

1949 - يىلدىن ئىلگىرى بۇ يېزا شىياتى يېزىسى («جەنۇبىي يېزا» دەپمۇ ئاتالغان) غا تەۋە ئىدى. 1950 - يىل 8 - ئايدا 2 - رايونغا قارىدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا خەلق كۆمۈنىسى قۇرۇلدى، 11 - ئايدا ئونسۇ بازىرىغا قوشۇۋېتىلدى.

1962 - يىل 5 - ئايدا توخۇلا خەلق كۆمۈنىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 5 - ئايدا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. بۇ يېزا 1984 - يىلدىن بېرى مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە يېزىلاردا پەننى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ، يېزا ئىگىلىكىدىن ئۈدا 10 يىل مول ھوسۇل ئالغان ئىلغار كوللېكتىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

1964 — 1990 - يىلغىچە 34 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر پىلانلاندى. (بۇنىڭ ئىچىدە كېڭەيتىلگەن تېرىلغۇ يەر 10 مىڭ مو)، 30 مىڭ مو يەر دائىرىسىدىكى يول، ئېرىق - ئۆستەڭ، ئورمان - بۇلۇڭلۇق ياسالدى ۋە سالا ئېتىزىنىڭ ئىنشائاتلىرى يۈرۈشلەشتۈرۈلدى؛ توما، كۆۋرۈك - سۇئىگوچ قاتارلىق 489 ئىنشائات ياسالدى؛ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2989 كىلومېتىر كېلىدىغان 193 سۇغىرىش ئۆستىكى، 1737 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا 998 زەيكەش چېپىلدى؛ 300 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا 149 يول ياسالدى (بۇنىڭ ئىچىدە شېغىل يول 197

كىلومېتىر، ئاسفالت يول 4 كىلومېتىر) ؛ 376 كىلومېتىر ئۆزۈنلۈقتا 302 ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمان بەلۋېغى ياسالدى، 5 مىليون 757 مىڭ 800 تۈپ كۆچەت تىكىلدى، بۇ، كىشى بېشىغا 592 تۈپتىن توغرا كېلىدۇ؛ ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 9% تىن ئېشىپ، ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇش ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى 20 سانتىمېتىردىن 1 — 1.5 مېتىرغىچە پەسلەپ كەتتى. ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ئۆزگەرتىلدى.

يېزا بويىچە ئاپتوموبىل 4 كە، چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك تراكتور 153 كە، شال ئاقلاش ماشىنىسى ۋە ئۈن تارتىش ماشىنىسى 33 كە، مايسا كۆچۈرۈش ماشىنىسى 75 كە، ھەرخىل يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى 2281 گە يەتتى.

يېزا باشقۇرۇشىدىكى كارخانىلار ئىلگىرىكى ياغ تارتىش، ئۈن تارتىش، شال ئاقلاشتىن ئىبارەت كونا 3 كەسىپتىن باشقا، تەدرىجىي ھالدا بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ئىشلەش، توك چىقىرىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، تېرىقچىلىق، باقمىچىلىقتىن ئىبارەت 5 چوڭ تۈرگە قەدەم قويىدى. 1990 - يىلى بۇ كارخانىلارنىڭ خادىمى 303 كە، يىللىق كىرىمى 1980 - يىلدىكى 275 مىڭ يۈەندىن 4 مىليون 610 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1990 - يىلى يېزا بويىچە 43 مەدەنىيەت ئۆيى، 12 ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەيدانى، 2 كىنو قويۇش گۈرۈپپىسى، 96 مەدەنىي پائالىيەت سورۇنى بار بولدى. مەدەنىي پائالىيەت سايمانلىرى ۋە تېلېۋىزور سېتىۋېلىندى، 500 دىن كۆپرەك گېزىت - ژۇرنالغا مۇشتەرى بولۇندى، ھەرخىل كىتاب ۋە پەننىي ئومۇملاشتۇرۇشقا دائىر ژۇرنال 6700 دىن ئاشتى. قىرائەتخانا، تېلېۋىزورخانا ۋە مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى ئېچىلدى.

يېزا بويىچە 1990 - يىلدىكى ئائىلە 1837، نوپۇس 8848، ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 15 مىڭ 4.289 تونىا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 72.464 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 54 تونىا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 14.77 كىلوگرام. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 2350 تونىا، ياغلىق دان 5 تونىا. قولدا قالغان چارۋا 20 مىڭ 700 تۇياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 3910، قوي 16 مىڭ 617، چوشقا 173. ئومۇمىي كىرىم 11 مىليون 840 مىڭ 300 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 14.1010 يۈەن.

1990 - يىلى تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن خىزمەتچى خادىم شتاتى 191، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 30 (يېزا ئورگىنىدا 28، مالىيە پونكىتىدا 2) ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە مەدەنىيەت، ماۋارىپ، ساھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسىپىي شتات 161. يېزا بويىچە بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 10 باشلانغۇچ مەكتەپ، 1633 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار. يېزىدا شىپاخانا، كەنتلەردە ساھىيە ئۆيى بار.

§ 3 . تۇمشۇق يېزىسى

تۇمشۇق يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. شەرقىي - جەنۇبىي تەرىپى توخۇلا يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ؛ غەربىي شىمال تەرىپى ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن قوشنا؛ جەنۇبىي تەرىپى قۇمئېرىق دەريا‌سى ئارقىلىق جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ؛ شىمالىي تەرىپى تەكرىتاغدىكى تۆمۈر چوققا ئېتىكىگە تۇتىشىدۇ. يېرىنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبىي پەس، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1275 مېتىر ئېگىز. شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 24 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 33 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 2.473 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 33 مىڭ 600 مو كېلىدۇ. بۇ يېزىغا 10 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 40 كەنت ئاھالىلەر گۈرۈپپىسى قارايدۇ. يېزىلىق

خەلق ھۆكۈمىتى تۈمشۇق كەنتىدە. ئۇنىڭ ئونىۋ بازىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 29 كىلومېتىر كېلىدۇ.

بۇ يېزا 1950 - يىل 3 - ئايدا 3 - رايون قىلىندى. 1958 - يىلى ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ 8 - رايونى قىلىندى. شۇ يىلى تۈمشۇق «تەڭرىتاغ» خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلدى. 1960 - يىلى شېڭىل چوڭ ئەترىتى ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىلدى، كېيىنكى يىلى قايتۇرۇۋېلىندى. 1962 - يىلى نامى ئونىۋ ناھىيىسى تۈمشۇق خەلق گۈڭشىسىغا ئۆزگەرتىلدى. باغچى چوڭ ئەترىتى ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىلدى. 1966 - يىلى ئويتېتىر چوڭ ئەترىتى يېزا ئىگىلىك 8 - شىىسىنىڭ «غالىبىيەت» 8 - مەيدانى (ھازىرقى يېزا ئىگىلىك 1 - شى 4 - تۈەن) نىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىلدى. 1972 - يىلى شېڭىل چوڭ ئەترىتى يەنە ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئايرىپ بېرىلدى. 1984 - يىل 5 - ئايدا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

بۇ يېزا قۇمئېرىق دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقان، سۇ بايلىقى مول، كۆمۈر، ھاك، ساپال توپىسى قاتارلىق كان زاپىسى بار. يېزا باشقۇرۇشىدىكى كارخانىلاردىن سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، تراكتور پونكىتى، قۇرۇلۇش ئەترىتى، قۇلماق تېرىش ئەترىتى، كىنو قويۇش ئەترىتى، بېلىقچىلىق مەيدانى قاتارلىقلار بار، ئۇلارنىڭ يىللىق كىرىمى 300 مىڭ يۈەندىن ئاشىدۇ. يېزا بويىچە 2 ئاپتوموبىل، 79 چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك تراكتور، 1580 ھەرخىل يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى بار. قاتنىشى قولايلىق، چېگرا مۇداپىئە تاشيولى يېزىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، ناھىيە بازىرىدىن يېزىلىق ھۆكۈمەت تۈرۈشلۇق جايغا بىۋاستە ئاپتوبۇس قاتنايدۇ، كەنت - كەنتلەرگە ئاپتوموبىل بارالايدۇ.

1949 - يىلدىن ئىلگىرى بىرلا ئوقۇتۇش نۇقتىسى بار ئىدى. 1990 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپ بىرگە، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىسى 279 غا، باشلانغۇچ مەكتەپ 10 غا، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىسى 1597 گە يەتتى. يېزىلىق شىپاخانىدا 12 كېسەل كارىۋىتى، 15 تېببىي خادىم بار، كەنتلەردە سەھىيە خادىمى بار. يېزىدا ياشانغانلار ساناتورىيىسى ۋە مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پونكىتى تەسىس قىلىندى.

يېزا بويىچە 1990 - يىلدىكى ئائىلە 2002، نوپۇس 9726. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 3.3113 تونىا، ئوتتۇرىچە يىرلىك ھوسۇلى 2.251 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 235 تونىا، ئوتتۇرىچە يىرلىك ھوسۇلى 87.03 كىلوگرام. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 1170 تونىا، ياغلىق دان 55 تونىا. يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 35 مىڭ 278 تۇياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 6757، قوي 28 مىڭ 475، چوشقا 46. ئومۇمىي كىرىم 6 مىليون 543 مىڭ 900 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 465.54 يۈەن.

1990 - يىلى تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن خىزمەتچى خادىم شتاتى 192، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 30 (يېزا ئورگىنىدا 28، مالىيە پونكىتىدا 2)، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسپىي شتات 162.

§ 4 . ئارال يېزىسى

ئارال يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. يېرىنىڭ غەربىي شىمال تەرىپى ئېگىز، شەرقىي جەنۇب تەرىپى پەس، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1174 مېتىر ئېگىز. شىمالىي تەرىپى جىنگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە چاغراق يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ؛ غەربىي، جەنۇبىي تەرىپى ئۇچتۇرپان ناھىيىسى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ؛ شەرقىي تەرىپى ئاقسۇ شەھىرى بىلەن قوشنا. يېرىنىڭ شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 9 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 35 كىلومېتىر بولۇپ، خۇددى بانانغا ئوخشايدۇ، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 9.198 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 69 مىڭ 700 مو. بۇ يېزىغا 15 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 82 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى

قوجامئېرىق كەنتىدە. ئۇنىڭ ئونسۇ بازىرى بىلەن تۈز سىزىقلىق ئارىلىقى 33.5 كىلومېتىر كېلىدۇ.

بۇ يېزا 1949 - يىلدىن ئىلگىرى مىنداې يېزىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا 4 - رايون قىلىندى. 1954 - يىلى چاغراق كەنتى ئايرىپ چىقىلىپ، 8 - رايون قىلىندى. 1957 - يىلى 8 - رايون 4 - رايونغا قوشۇۋېتىلدى. 1958 - يىلى ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ 7 - رايونى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 10 - ئايدا ئارال «ئالغا» خەلق كۆمۈشىسى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى نامى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئارال خەلق كۆمۈشىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىلى جىگدە، دەپتەر، سۇياقىسى، دىخانلار، قارادۆۋە قاتارلىق 6 چوڭ ئەترەتتىن ناھىيىلىك 2 - شالچىلىق مەيدانى تەشكىل قىلىندى. 1980 - يىلى چاغراق، قاراسا، يەككە ئېرىقتىن ئىبارەت 3 چوڭ ئەترەت يېڭى قۇرۇلغان چاغراق كۆمۈشىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1984 - يىل 5 - ئايدا ئارال يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

يېزا بويىچە 2 كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، 16 توما، 12 كىچىك سېمونت كۆۋرۈك، 32 كۆچۈرمە بار بولۇپ، سۇغىرىش، سۇ چىقىرىۋېتىش مۇئەسسەسلىرى ئاساسىي جەھەتتىن يۇرۇشلەشتۇرۇلدى. ناھىيە بازىرىدىن يېزىغا تۇتىشىدىغان يولغا ئاسفالت يانتۇرۇلۇپ بولدى، قاتنىشى قولايلىق، كەنت - كەنتلەرگە ئاپتوموبىل بارالايدۇ.

يېزا بويىچە 4 ئاپتوموبىل، 43 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 44 كىچىك تراكتور، 33 دىزېلماتور، بىر دان ئايرىش ماشىنىسى بار. يېزا باشقۇرۇشىدا تراكتور رېمونتچىلىقى، ئۇن - ياغ تارتىش، چىگىت ئايرىش، بېلىقچىلىق قاتارلىق كارخانىلار بار، ئۇلارنىڭ يىللىق كىرىمى 300 مىڭ يۈەندىن ئاشىدۇ.

1949 - يىلدىن ئىلگىرى ئاران 2 باشلانغۇچ مەكتەپ، 5 سىنىپ، 5 ئوقۇتقۇچى، 165 ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1990 - يىلى بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 19 باشلانغۇچ مەكتەپ، 2714 ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى بار بولدى. يېزىلىق شىپاخانىدا 20 كىسەل كارىۋىتى بار، كەنت - كەنتلەردە سەھىيە ئۆيى، ئۇلاردا جەمئىي 33 تېببىي خادىم بار.

يېزا بويىچە 1990 - يىلدىكى ئائىلە 3662، نوپۇس 16 مىڭ 109، ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 17 مىڭ 286.3 تونىا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 262.31 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 211.1 تونىا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 95.95 كىلوگرام. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 1995 تونىا، ياغلىق دان 110 تونىا. قولدا قالغان چارۋا 38 مىڭ 551 تۇياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 10 مىڭ 232، قوي 28 مىڭ 314. ئومۇمىي كىرىم 10 مىليون 916 مىڭ يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 476.83 يۈەن.

1990 - يىلى يېزا بويىچە تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن خىزمەتچى خادىم شتاتى 255، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 34 (يېزا ئورگىنىدا 31، مالىيە پونكىتىدا 3)، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسپىي شتات 221.

§ 5 . چاغراق يېزىسى

چاغراق يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. غەربىي، جەنۇبىي تەرىپى ئارال يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ شەرقىي تەرىپى توخۇلا يېزىسى ۋە شالچىلىق مەيدانىغا، شىمالىي تەرىپى جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسىغا تۇتىشىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 12 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 22 كىلومېتىر؛ ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 183.3 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 46 مىڭ 900 مو كېلىدۇ. بۇ يېزىغا 8 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 51 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى يۇقارقى ئارا قىشلاق كەنتىدە. ئۇنىڭ ئونسۇ بازىرى بىلەن تۈز سىزىقلىق ئارىلىقى 27 كىلومېتىر كېلىدۇ. يېزا تەۋەسىدە مەلۇم قىسمىنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئەمگەك بىلەن

تەربىيىلەش ئورنى بار.

1980 - يىلى ناھىيىلىك 2 - شالچىلىق مەيدانى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئارال گۈڭشىبىسىنىڭ 3 چوڭ ئەترىتى قوشۇلۇپ، چاغراق گۈڭشىبى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 5 - ئايدا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

يېزا بويىچە 4 ئاپتوموبىل، 30 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 34 كىچىك تراكتور، 58 ئۈن - ياغ تارتىش ماشىنىسى، 58 دىزىلماتور، 6 ئېلېكترو دۆنگاتېل بار. يېزا باشقۇرۇشىدا قۇلماق ئەترىتى، ئۈن - ياغ زاۋۇتى، چۈچۈكبۇيا مەلھىمى زاۋۇتى، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قاتارلىق كارخانىلار بار. 1990 - يىلى ئۇلارنىڭ كىرىمى 491 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

يېزا بويىچە بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 20 باشلانغۇچ مەكتەپ، 1983 ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى بار. يېزىدا بىر شىپاخانا، شىپاخانىدا 13 كېسەل كارىۋىتى بار. كەنت - كەنتلەردە سەھىيە ئۆيى تەسىس قىلىنىدى.

يېزا بويىچە 1990 - يىلدىكى ئائىلە 2267، نوپۇس 10 مىڭ 963. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 3.9692 تونىا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 32.231 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي پاختا 1.79 تونىا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 60 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 6.369 تونىا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 2.123 كىلوگرام. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 1275 تونىا، ياغلىق دان 150 تونىا. قولدا قالغان چارۋا 39 مىڭ 114 تۇياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 8554، قوي 30 مىڭ 321، چوشقا 239. ئومۇمىي كىرىم 6 مىليون 188 مىڭ 700 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 23.380 يۈەن.

1990 - يىلى يېزا بويىچە تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن دۆلەت خىزمەتچى خادىملىرى شتاتى 183، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 30 (يېزا ئورگىنىدا 28، مالىيە پونكىتىدا 2)، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسپىي شتات 153.

§6. ئىشلەمچى يېزىسى

ئىشلەمچى يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. شەرقىي تەرىپى جام يېزىسى بىلەن قوشنا؛ غەربىي تەرىپى ۋىلايەتلىك يار تۆپە دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانى بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ جەنۇبىي تەرىپى قىزىل يېزىسى بىلەن، شىمالىي تەرىپى تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 34 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 15 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 374 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 47 مىڭ 100 مو كېلىدۇ. بۇ يېزىغا 11 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 48 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى بازار ئىچى مەھەللىسىدە. ئۇنىڭ ئونسۇ بازىرى بىلەن تۆز سىزىقلىق ئارىلىقى 2.17 كىلومېتىر كېلىدۇ.

بۇ يېزا 1949 - يىلدىن ئىلگىرى مىنخي يېزىسىغا قارىغانىدى. 1950 - يىلى جام رايونىنىڭ تۇمەن يېزىسىغا قارىدى. 1954 - يىلى 7 - رايونغا قارىدى. 1957 - يىلى جام رايونى بىلەن ئىشلەمچى رايونى بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى. 1958 - يىلى ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ 9 - رايونى قىلىنىدى. شۇ يىلى جام «شەرق شامىلى» خەلق گۈڭشىبى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى جام گۈڭشىبىدىن 11 چوڭ ئەترەت ئايرىپ چىقىلىپ ئىشلەمچى يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

يېزا باشقۇرىدىغان كارخانىلاردىن سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، خىش زاۋۇتى، چۈچۈكبۇيا مەلھىمى زاۋۇتى بار. 1990 - يىلى ئۇلارنىڭ كىرىمى 15 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى. يېزا بويىچە 25 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 2 ئاپتوموبىل بار.

يېزا بويىچە بىر ئونتۇرا مەكتەپ، 11 باشلانغۇچ مەكتەپ، 1781 ئوقۇنتۇچى، ئوقۇغۇچى بار. ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 95% تىن ئاشتى.

يېزا بويىچە 1990 - يىلدىكى ئائىلە 1853، نوپۇس 9439، ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 8331.3 تونىا، ئونتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 196 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي پاختا 346.6 تونىا، ئونتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 50.97 كىلوگرام، ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 118.6 تونىا، ئونتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 65.88 كىلوگرام، دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 1580 تونىا، ياغلىق دان 35 تونىا. قولدا قالغان چارۋا 42 مىڭ 46 تۇياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 7449، قوي 34 مىڭ 597. ئومۇمىي كىرىم 6 مىليون 703 مىڭ 200 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئونتۇرىچە كىرىم 510.38 يۈەن.

1990 - يىلى يېزا بويىچە تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن خىزمەتچى خادىم شتاتى 182، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 30 (يېزا ئورگىنىدا 28، مالىيە پونكىتىدا 2)، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسپىي شتات 152.

§ 7 . جام يېزىسى

جام يېزىسى تېرىك دەريا‌سى سۈغىرىش رايونىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقان. شەرقىي تەرىپى يېزا ئىگىلىك 1 - شىركىتىنىڭ 5 - تۈەنى بىلەن قوشنا؛ غەربىي تەرىپى ئىشلەمچى يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ جەنۇبىي تەرىپى قىزىل يېزىسى، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، «كومىسسىيۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن، شىمال تەرىپى تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 36 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 48 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 1134 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 44 مىڭ 100 مو كېلىدۇ. بۇ يېزىغا 11 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 57 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قازانئاسما كەنتىدە. ئۇنىڭ ئونسۇ بازىرى بىلەن توز سىزىقلىق ئارىلىقى 23.1 كىلومېتىر كېلىدۇ.

«جام» موڭغۇلچە يول دېگەنلىك بولىدۇ. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بۇ جايدا ئۆتەڭ تەسىس قىلىنغان.

1949 - يىلدىن ئىلگىرى بۇ يېزا مىنخي يېزىسىغا قارىغانىدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا 5 - رايون قىلىنىدى، ئونىڭغا بوزدۆڭ، جام، تۈەن، قارايۇلغۇن، چاچلىق، جايتوغراق، ئاجىرىقتىن ئىبارەت 7 يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قارىدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ 9 - رايونى قىلىنىدى. 10 - ئايدا جام «شەرق شامىلى» خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. شۇ يىلى قارابويۇن چوڭ ئېتىرتى «كومىسسىيۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئايرىپ بېرىلدى. 1959 - يىلى قارايۇلغۇن چوڭ ئېتىرتى يېزا ئىگىلىك 1 - شىركىتى «غالىبىيەت» 9 - مەيدانى (ھازىرقى 5 - تۈەن - مەيدان) غا ئايرىپ بېرىلدى. 1962 - يىلى نامى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ جام خەلق گۈڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى. قارابويۇن چوڭ ئېتىرتى جام گۈڭشېسىغا قايتۇرۇپ كېلىنىدى. شۇ يىلى بوزدۆڭ چوڭ ئېتىرتى جام گۈڭشېسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، بوزدۆڭ گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 1972 - يىلى قىزىل گۈڭشېسىنىڭ سۇلۇا، چاڭگاك، سىيەك، بەشمەرەك، قەيلودىن ئىبارەت 5 چوڭ ئېتىرتى جام گۈڭشېسىغا ئايرىپ بېرىلدى. 1984 - يىلى جام يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى ھەمدە بۇ يېزىدىن 11 چوڭ ئېتىرت ئايرىپ چىقىلىپ، ئىشلەمچى يېزىسى قۇرۇلدى.

يېزا باشقۇرۇشىدىكى كارخانىلاردىن چىگىت ئايرىش زاۋۇتى، تراكتور پونكىتى، ئۇن زاۋۇتى، قۇرۇلۇش ئېتىرتى، چۇچۇكبۇيا سېتىۋېلىش پونكىتى بار. 1990 - يىلى ئۇلارنىڭ كىرىمى 105 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى. يېزا بويىچە 5 ئاپتوموبىل، 66 چوڭ، ئونتۇرا تراكتور بار. دۆلەت تاشيولىنىڭ «314» لىنىيىسى يېزا

تەۋەسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، قاتنىشى قولايلىق.

1950 - يىلى ئاران 2 باشلانغۇچ مەكتەپ بار ئىدى، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %10 كەمۇ يەتمەيتتى. 1990 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپ 11 گە، ئوتتۇرا مەكتەپ 2 گە، جەمئىي ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىسى 69 غا، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1113 كە يەتتى، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %95 تىن ئاشتى.

يېزا بويىچە 1990 - يىلدىكى ئائىلە 2788، نوپۇس 13 مىڭ 751. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 2.9013 تونىنا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 54.241 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي پاختا 474 تونىنا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 36.62 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 3.87 تونىنا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 75.72 كىلوگرام. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 1390 تونىنا، ياغلىق دان 35 تونىنا. قولدا قالغان چارۋا 39 مىڭ 560 تۇياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 7481، قوي 32 مىڭ 76، چوشقا 3. ئومۇمىي كىرىم 7 مىليون 705 مىڭ 800 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 411.1 يۈەن.

1990 - يىلى يېزا بويىچە تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن خىزمەتچى خادىم شتاتى 290، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 32 (يېزا ئورگىنىدا 29، مالىيە پونكىتىدا 3) ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، مەھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسپىي شتات 258.

8 § . قىزىل يېزىسى

قىزىل يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان. شەرقىي تەرىپى «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، گۈلئاۋات يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ جەنۇبىي تەرىپى يېزا ئىگىلىك 1 - شىستىنىڭ 6 - تۈەنى بىلەن تۇتىشىدۇ؛ غەربىي تەرىپى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانى بىلەن قوشنا؛ شىمالىي تەرىپى ئىشلەمچى يېزىسى ۋە جام يېزىسىغا تۇتىشىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا ئۈزۈنلۇقى 27 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 13.5 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 212.85 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 66 مىڭ 800 مو كېلىدۇ. بۇ يېزىغا 11 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 66 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قاشقۇم مەھەللىسىدە. ئونسۇ بازىرى بىلەن تۈز سىزىقلىق ئارىلىقى 28.8 كىلومېتىر كېلىدۇ.

بۇ يېزا 1950 - يىلدىن ئىلگىرى مىنخي يېزىسىغا قارىغانىدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا 6 - رايون قىلىندى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ 10 - رايونى قىلىندى. 10 - ئايدا قىزىل «ئاۋانگارت» خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى نامى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ قىزىل خەلق گۈڭشىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 5 - ئايدا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

يېزا باشقۇرىدىغان كارخانىلاردىن ئېلېكتر ئىستانسىسى، بېلىقچىلىق مەيدانى، ئورمانچىلىق ئەتىرىتى، ئونسۇبىرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، قۇلماق ئەتىرىتى، چۇچۇكبۇيا مەلھىمى زاۋۇتى بار. 1990 - يىلى ئۇلارنىڭ كىرىمى 492 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. يېزا بويىچە 3 ئاپتوموبىل، 54 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور بار.

1949 - يىلدىن ئىلگىرى ئاران بىر باشلانغۇچ مەكتەپ بار ئىدى. 1990 - يىلى بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 13 باشلانغۇچ مەكتەپ بار بولدى، ئۇلارنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىسى 3089 غا يەتتى.

يېزا بويىچە 1990 - يىلدىكى ئائىلە 2645، نوپۇس 13 مىڭ 511. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق

6. 9100 تونىنا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 22. 184 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي پاختا 8. 833 تونىنا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 3. 68 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 7. 295 تونىنا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 56. 98 تونىنا. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 1550 تونىنا، ياغلىق دان 35 تونىنا. قولدا قالغان چارۋا 39 مىڭ 236 تۇياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 6850، قوي 32 مىڭ 386. ئومۇمىي كىرىم 1 مىليارد 95 مىليون 180 مىڭ يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 05. 514 يۈەن.

1990 - يىلى يېزا بويىچە تەكشۈرۈپ ھېكىتىلگەن خىزمەتچى خادىم شتاتى 267، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 32 (يېزا ئورگىنىدا 29، مالىيە پونكىتىدا 3)، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسپىي شتات 235.

§ 9 . گۈلئاۋات يېزىسى

گۈلئاۋات يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان. يېزىنىڭ شىمالىي تەرىپى ئېگىز، جەنۇبىي تەرىپى پەس، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1086 مېتىر ئېگىز. شەرقىي تەرىپى ئاقسۇ شەھىرىگە يېقىن؛ جەنۇبىي تەرىپى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ 6 - تۈەنى بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ غەربىي تەرىپى «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە قىزىل يېزىسىغا، شىمالىي تەرىپى چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسىغا تۇتىشىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 45 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 30 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 25. 931 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 56 مىڭ 200 مو كېلىدۇ. بۇ يېزىغا 12 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 60 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى كۆزلەك كەنتىدە. ئونسۇ بازىرى بىلەن تۇز سىزىقلىق ئارىلىقى 38. 8 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ يېزا 1988 - يىلى «ئاپتونوم رايون بويىچە يېزا ئىگىلىكىدە ئۈدا 10 يىل مول ھوسۇل ئالغان كوللېكتىپ» دېگەن نامغا ئېرىشتى.

1971 - يىلى قىزىل گۈڭشېسىدىن گۈلئاۋات چوڭ ئەترىتى ئايرىپ چىقىلىپ «سۈنئىي ھەمراھ» خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 1978 - يىلى نامى گۈلئاۋات خەلق گۈڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

يېزا، باشقۇرىدىغان كارخانىلاردىن ئۈنۈمۈرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، چۇچۇكبۇيا سېتىۋېلىش پونكىتى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ئەترىتى، ئورمانچىلىق ئەترىتى بار. 1990 - يىلى ئۇلارنىڭ كىرىمى 529 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى. يېزا بويىچە 2 ئاپتوموبىل، 39 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور بار.

يېزا بويىچە 12 باشلانغۇچ مەكتەپ، بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 2262 ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى بار.

بۇ يېزىنىڭ يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى يۇقىرى بولغاچقا، شورتاڭ يەر %80 نى ئىگىلەيدۇ، ھاۋاسى قۇرغاق، سۇيى قىس. سۇ، تۇيراقنى ياخشىلاش، كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ئارقىلىق يېزا ئىگىلىكى ياخشى سۇپەتلىك ئايلىنىشقا يۈزلەندى. 20 يىلدىن بېرى 1235 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا 487 غول، تارماق زەيكەش چېپىلدى؛ 470 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا 316 ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە سۇ سىڭمەس ئۆستەڭ 156، ئۇزۇنلۇقى 137 كىلومېتىر)؛ 304 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا يول ياسالدى؛ 35 مىڭ مو يەرگە كۆچەت تىكىلدى؛ 36 مىڭ مو كۆلەمدە «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى يۈرۈشلەشكەن سالا ئېتىز بەرپا قىلىندى. يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى 0. 5 — 1 مېتىرغا پەسلىدى.

يېزا بويىچە 1990 - يىلدىكى ئائىلە 2365، نوپۇس 11 مىڭ 526. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 2. 8195 تونىنا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 5. 231 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي پاختا 7. 975 تونىنا، ئوتتۇرىچە

بىرلىك ھوسۇلى 62. 64 كىلوگرام. ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 185 تونىنا. ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 09. 84 كىلوگرام. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 865 تونىنا. قولدا قالغان چارۋا 50 مىڭ 596 تۆياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 11 مىڭ 80، قوي 39 مىڭ 516. ئومۇمىي كىرىم 10 مىليون 691 مىڭ 200 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 94. 700 يۈەن.

1990 - يىلى يېزا بويىچە تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن خىزمەتچى خادىم شتاتى 215، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 31 (يېزا ئورگىنىدا 28، مالىيە پونكىتىدا 3)، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، مەھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسپىي شتات 184.

§ 10 . بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى

بوزدۆڭ — چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان قىرغىز مىللىي يېزىسى، ئۇ تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان، دېڭىز يۈزىدىن 1500 — 3500 مېتىرغىچە ئېگىز. ئۇنىڭ بازىرى بىلەن تۈز سىزىقلىق ئارىلىقى 63 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقىي، شىمالىي تەرەپلىرى بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسىغا يېقىن؛ غەربىي تەرىپى تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن قوشنا؛ جەنۇبىي تەرىپى يېزا ئىگىلىك 1 - شىتىنىڭ 5 - تۈەنگە تۇتىشىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا ئۈزۈنلۇقى 49 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 32 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 2. 1187 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 18 مىڭ 600 مو كېلىدۇ. بۇ يېزىغا 5 كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 17 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى قارايدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى تىكەنقۇرۇق كەنتىدە.

1949 - يىلدىن ئىلگىرى بۇ يېزا شياۋتى يېزىسىغا قارىغانىدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا جام يېزىسىغا قارىدى. 1958 - يىلى بوزدۆڭ پولات - تۆمۈر زاۋۇتى (ھازىرقى ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى) غا قارىدى. 1962 - يىلى خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى قىرغىز مىللىي يېزىسى قۇرۇلدى.

بۇ يېزىدا، ئاساسلىقى، كۆمۈر، پېرىت، تۇز، ئاق قۇمتاش، گەچ، مىس قاتارلىق كان بايلىقى بار. يېزا باشقۇرىدىغان كارخانىلاردىن ئۇنىۋېرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، خىش زاۋۇتى، كىچىك كۆمۈر كېنى، گەچ كېنى بار. يېزا بويىچە بىر ئاپتوموبىل، بىر پىكاپ، 12 چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك تراكتور بار.

1949 - يىلدىن ئىلگىرى 2 باشلانغۇچ مەكتەپ، 100 نەچچە ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1990 - يىلى بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 7 باشلانغۇچ مەكتەپ، 3 ئوقۇتۇش نۇقتىسى، 1078 ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى بار بولدى.

يېزا بويىچە 1990 - يىلدىكى ئائىلە 1527، نوپۇس 7558. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 2. 529 تونىنا. ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 2. 418 تونىنا، دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ياغلىق دان 180 تونىنا. قولدا قالغان چارۋا 37 مىڭ 363 تۆياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 7106، قوي 30 مىڭ 275. ئومۇمىي كىرىم 2 مىليون 811 مىڭ 400 يۈەن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 54. 503 يۈەن.

1990 - يىلى يېزا بويىچە تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەن خىزمەتچى خادىم شتاتى 158، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 26 (يېزا ئورگىنىدا 24، مالىيە پونكىتىدا 2)، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە مەدەنىيەت، ماتارىپ، مەھىيە ئورۇنلىرىدىكى كەسپىي شتات 132.

ناھىيە بويىچە يېزا، كەنت، كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىلىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى نامى

جەدۋەل: 1 — 2

يېزا	كەنت	كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى
توخۇلا	خەلۋاپ	دۇشەنبە باغ، دۆلەتباغ، جوجالاق (شەھەر ئەتراپى مەھەللىسى)، يۇقارقى كانايچى، تۆۋەنكى كانايچى، خەلۋاپ
	توخۇلا	دۆڭئېرىق، يۇقارقى توخۇلا، تۆۋەنكى توخۇلا، چوڭتېرەك، توخۇلا مەكپاچى، يۇقارقى مەكپاچى، ئارامەكپاچى، ساز بويى
	قورۇل	تۆگمەنبېشى، توقۇزتاش تۆگمەنبېشى، ئوتتۇرا مەھەللە، يار تۆۋى، تاختا تۆگمەن، تۆۋەنكى قورۇل، دۆڭباغ، جايدۇلاق
	تۆۋەنكى سۇ بۇلاق	جىگدە مازار، نوربېشى، چىمكۆۋرۈك، قارامۇ بويى، سوقا بېشى
	يۇقارقى سۇ بۇلاق	ئوتتۇرا مەھەللە، جىگدە باغ، يۇقارقى مەھەللە، يېڭى مەھەللە
	تۆۋەنكى قۇر-باغ	سايباغ، تۆگمەنبېشى، ئوتتۇرا مەھەللە، تۆۋەن مەھەللە
	يۇقارقى قۇر-باغ	دۆڭمەھەللە، ياركۆۋرۈك، ئۈستەڭبويى، توغرامەھەللە
	تۇغچى	دۆڭمەھەللە، دۇمباقچى مەھەللە، ئوتتۇرا مەھەللە، قازان مەھەللىسى
	داخان	تۆۋەنكى مەھەللە، يۇقارقى مەھەللە، توپتان ئۈستەڭبويى
	ئويتۆگمەن	ئويتۆگمەن، دۆڭمەھەللە
تۇمشۇق	تۇمشۇق	تۇمشۇق كەنتى، مازار مەھەللە، قۇمتوقاي
	يۇقارقىتاغاق	قىرغىز مەھەللە، ئاقھويلا، ياندۇما
	تۆۋەنكىتاغاق	پاششاپ مەھەللىسى، گەمە مەھەللىسى، كۆلبېشى، سۆگەتبويى
	يۇقارقىتوقاي	ئوتتۇرا مەھەللە، ئوردا مەھەللىسى، يارتۆۋى مەھەللىسى
	تۆۋەنكىتوقاي	كونامەھەللە، نوركۆۋرۈك، قۇمبېشى، تۆگمەنبېشى
	چودار	يارتۆۋى، بۇلاقبېشى، قىيانلىقبويى، قۇمتوقاي
	يۇقارقى سەرىم	ئوتتۇرا مەھەللە، كۆۋرۈكبېشى، ئاقگۇمبەز، ئايغىرمەھەللە
	تۆۋەنكى سەرىم	ئاقتوپا، توغرا ئۈستەڭ
	لەڭگەر	ئوتتۇرا مەھەللە، توغرا ئۈستەڭ، قاتار تېرەك، ساي مەھەللە، دۆڭكۆۋرۈك، ئاقھويلا
	پاۋانلا	ئارامەھەللە، تۆۋەن مەھەللە، قۇمبېشى، يارتۆۋى
ئارال	يۇقارقى مەكىت	قارلىغاچئېرىق، غوجامئېرىق، قاغا ئېرىق، كۆز ئېرىق، گۈلئېرىق
	جەگچى	كۆلتوغراق مازار، گۈمبەز ئالدى، تۆتسۇگەت، يۇقارقى جەگچى، تۆۋەنكى جەگچى، چارشەنبە بازار
	يىرما	تېتىر، يىرما، ئارامەھەللە، تالتوغراق، يۇقارقى جاڭگال مەھەللە، تۆۋەنكى جاڭگال مەھەللە
	ئۈستەڭبويى	ئاقئېرىقبويى، تېتىز، ئۈستەڭبويى، شورئېرىق

ئارال	تۈربەت يۇرتى مەھەللىسى	ئۆستەڭبويى، يۇقارقى مەھەللە، تۆۋەن مەھەللە، ئافھويلا، يۇقارقى گۈنچىئېرىق، تۆۋەنكى گۈنچىئېرىق
	تۈربەت ئارا مەھەللىسى	مەھەللە ئېرىق، كۆتەمە ئېرىق، گۈلئېرىق، تۆۋەنكى گۈلئېرىق، قوغاچئېرىق
	تۈربەت قارا دۆۋە	ئۆستەڭبويى، يېڭى مەھەللە، يۇقارقى يېڭىمەھەللە، كانايچى، شورتۈر
	پىياچى	پىياچى، قوشئويناق، تۆۋەنكى قوشئويناق، تۆۋەنكى پىياچى، بوستان، تۆۋەنكى بوستان
	ئۈرچى تۆۋەن مەھەللە	تۆۋەن مەھەللە، جاڭگال مەھەللە، ئارامەھەللە، دۆڭقىشلاق، باغچى
	شاختۈر	تۆۋەنكى شاختۈر، تۆۋەن مەھەللە، بەشئوتاق، شاختۈر، يېڭىئاۋات
	باغچىئېرىق	باغچىئېرىق، ئۆستەڭبويى، سۇگەتئېرىق، يالقۇنئېرىق، ئارامەھەللە
	ئاقخانىقا	ئاقخانىقا، مەھەللە ئېرىق، ئۆستەڭبويى، تۆۋەنكى چوڭتېرەك، چوڭتېرەك
	قاشبويى	قاشبويى، ئەنجان مەھەللىسى، قەدىمىي جاي، يۇقارقى مەھەللە ئېرىق، مەھەللە ئېرىق، قۇشقاچئېرىق
	تۆۋەنكى مەكىت	تۆۋەنكى كىچىك ئۆستەڭبويى، يۇقارقى كىچىك ئۆستەڭبويى، قاراسۇبويى، چارشەنبە بازار، بوغۇشبويى، قاشبويى، قىزىلجاي، چىغبۇلۇق
	تېگىئېرىق	تۆۋەنكى قوغاچئېرىق، يۇقارقى سەلۋە ئېرىق، يۇقارقى قوغاچئېرىق، تۆۋەنكى سەلۋە ئېرىق، تېگىئېرىق
چاغراق	چاغراق	باغچى، مازار مەھەللە، يۇقارقى ئاراقىشلاق، بازار مەھەللە، بازار ئىچى، ئارامەھەللە، ئارانوقاي، تۆۋەنكى ئاراقىشلاق مەھەللە
	يەككە ئېرىق	تېتىرمەھەللە، يۇقارقى يەككە ئېرىق، چاۋرۇك، تۆۋەنكى يەككە ئېرىق، دۆڭئېرىق
	قاراسا	قاراباغ، سايلەڭگەر، ئارامۇڭلار مەھەللىسى، يۇقارقى ئۈچئارىن مەھەللىسى، تۆۋەنكى ئۈچئارىن مەھەللىسى، يافا تۆمە، ئارا ئېرىق، تاغتېرەك، تۆۋەنكى مۇڭلار مەھەللىسى، جىڭباك مەھەللىسى
	جىگدە	جىگدە، يۇقارقى مەھەللە، قاشبويى، ئارامەھەللە
	دەپتەر	يۇقارقى سىيەك مەھەللىسى، تۆۋەنكى سىيەك مەھەللىسى، ئارامەھەللە، ئۆستەڭبويى، يۇقارقى دەپتەر مەھەللىسى، جاڭگالئېرىقبويى
	سۇ باقسى	ئارامەھەللە، يۇقارقى مەھەللە، تۆۋەن مەھەللە، توغاي مەھەللىسى، باغمەھەللىسى، جەرەنكۆر
	گۈلباغ	گۈلباغ، قاشبويى، يۇقارقى دىخانلار مەھەللىسى، تۆۋەنكى دىخانلار مەھەللىسى
	قارا دۆۋە	كۆتەكتۈر، چوڭتېرەك، بەشتۇگمەن، قىزىلكۆۋرۈك، يېڭىباغ، جاڭگالمەھەللە، تۆۋەن مەھەللە، يېڭى مەھەللە
ئىشلەمچى	ئىشلەمچى	ئىشلەمچى، بازار ئىچى مەھەللىسى، ئارايار مەھەللىسى، سېرىقئاتا مەھەللىسى
	ئىلەك	ئىلەكمەھەللە، تۆۋەنكى ئىلەكمەھەللە
	بەشمەرەك	يۇقارقى بەشمەرەك، تۆۋەنكى بەشمەرەك، دىرىنگە مەھەللىسى، ۋاڭئېرىق
	ئاقتىچى	تۆۋەنكى ئاقتىچى، ئاقتىچى، يۇقارقى ئاقتىچى، سايبولى
	چاڭگاك	مەھەللە ئېرىق، پىتەك مەھەللە، كۆچەتئېرىق مەھەللىسى، باغچىئېرىق مەھەللىسى
	سۇلۇا	سۇلۇا مەھەللىسى، تۇمەن، باغئېرىق، سادىغچى، ئارامەھەللە، يۇقارقى سۇلۇا مەھەللىسى
	قەيلو	يۇقارقى قەيلو، قۇمئېرىق مەھەللىسى، قەيلو، زاغۇنلۇق مەھەللىسى
	سىيەك	بوستان، بولئېرىق، سىيەك، سىرت ئۆي، جىگدە باغ، تاللىقئېرىق
	ئاقتوغراق	يۇقارقى ئاقتوغراق، كونا ئىشلەمچى، تۆۋەنكى ئاقتوغراق، زىرىپھاجى مەھەللىسى
	قىزىلدۆۋە	ئارامەھەللە، يۇقارقى قىزىلدۆۋە، تۆۋەنكى قىزىلدۆۋە، تۇگمەنبېشى مەھەللىسى
	قوبچى	قوبچى، تۆۋەنكى قوبچى، قايغۇ، يۇقارقى قوبچى، گۈلتىكەن

جام	قازانئاسما	قازانئاسما، قاشقوتان، يۇقارقى ھاسا، جاغدا ئۇستەڭبويى، ئىتتىپاق
	يۇقارقى جام	ئويدەڭئالدى، ئۇجمە ئېرىق، قۇمگېرىم، باغئېرىق، تالئېرىق، كەلپىن مەھەللىسى، تۇڭمەنبېشى، كەڭبە يار
	قاشئېرىق	سېدە تۇۋى، تۇۋەن مەھەللە، مەچىتئالدى، مازار بويى مەھەللىسى، قوتان مەھەللە
	دۇۋا	ئوتتۇرا مەھەللە، بازار مەھەللىسى، ئاقتام، تۇڭمەنبېشى
	لەڭگەر	ياربويى، سايىمەھەللە، لەڭگەر مەھەللە، ئۇستەڭبويى، كۆيۇكخانان
	يۇقارقى تۇ-مەن	جىگدە ئېرىق، مەھەللە ئېرىق، بازار مەھەللىسى، ئوتتۇرا مەھەللە، قۇمقىشلاق، شەرقىي ئېرىق، تۇۋەنكى جىگدە ئېرىق
	تۇۋەنكى تۇ-مەن	ئارامەھەللە، ياربويى، خانىقا مەھەللىسى، ئاچال، يالغۇز ئۇرۇك
	قارا بويۇن	ئوتتۇرا مەھەللە، دۇڭقوتان
	تۇۋەنكى جام	قوتانئېرىق، بازار مەھەللىسى، ئۇستەڭبويى، بېڭىتام، گۇلباغ، قارلىغاچئېرىق، قۇمئېرىق، بېڭىئېرىق
	ئارالباغ	يۇقارقى ئارالباغ، تۇۋەنكى ئارالباغ، يۇقارقى قارامۇقچى، تۇۋەنكى قارامۇقچى، زىرىقلىق
	ۋەخپە	ۋەخپە، ئاچالبېشى، ئاقتام
قىزىل	ئوقتېرەك	ئوقتېرەك، قاشقۇم مەھەللىسى، چوڭتوغراق، گۇلباغ، ئارامەھەللە
	چېكىت	تۇۋەنكى مازار بويى، يۇقارقى مازار بويى، يۇقارقى چېكىت، تۇۋەنكى چېكىت، يۇقارقى چاچاق، تۇۋەنكى چاچاق، يۇقارقى بېڭىمەھەللە، تۇۋەنكى بېڭىمەھەللە
	ئەركىنتۇر	قوتانخانىبا، ئەركىنتۇر، بېڭچىكە، ئاقتىمكەن، تۇمۇرچى، ئارانتۇمۇرچى، قاقرەم مەھەللىسى، چېكىت
	باشاقچى	يايما، باشاقچى، قوتانمەھەللە، قىزىلدۇۋە، قاپاقتال، چوڭتوغراق، دۇڭئېرىق
	قاراسا	مەھەللە ئېرىق، ھاسا ئېرىق، بۇكتوغراق، يارئېرىق، دەكتە مەھەللىسى، ئۇستەك مەھەللىسى، جاڭگالئېرىق
	ئوغلۇن	چاھارباغ، ئاقتئېرىقبويى، دۇڭئېرىق، ئۇستەڭبويى، ئارامەھەللە
	قالىق كەنتى	دۇڭئۇستەڭبويى، كۆچا، ئارامەھەللە، ئىۋا، تۇۋەن مەھەللە
	پامان	چوڭكۆلبېشى، ئېرىقئىزى، تۇۋەنكىباغ، پىيازلىقئېرىقبېشى، ئاقئول، ئۇستەڭمەھەللىسى، ئۇرئېرىق
	جاغدا	ئارامەھەللە، ھاسا، يۇقارقى جاغدا، تۇۋەنكى جاغدا
	يىرما	ئۇرمەھەللە، چوڭمەھەللە، ئارامەھەللە، تۇڭمەنتېرەك، يۇقارقى مەھەللە، قاقۇل، قوتانمەھەللە
گۈلئاۋات	گۈلئاۋات	كۆزلەك، يۇقارقى قويقىشلاق، ياربويى، ئوردا ئېرىق، قۇمئېرىق، تۇۋەنكى قويقىشلاق
	مېلىكئېرىق	يۇقارقى مېلىكئېرىق، تىكىنئېرىق، تۇۋەنكى مېلىكئېرىق، زالدۇڭمەھەللە، ئاقئولمەھەللە
	سېغىزلىق	سېغىزلىق، باغچىئېرىق، تەڭشەكبويى، ئارامەھەللە
	بېڭىئېرىق	بېڭىئېرىق، قارادۇۋە، يۇقارقى سۇگەتقوتان، دۇڭمەھەللە، تۇۋەنكى سۇگەتقوتان
	چاچلىق	يۇقارقى ئازغانلىقئېرىق، قوتانئېرىق، مەھەللە ئېرىق، چاچلىقئېرىق، نۇئېرىق، قارادۇۋە ئېرىق، تۇۋەنكى ئازغانلىق ئېرىق
	گۈلئېرىق	چىغلىقئېرىق، قاراسايبويى، جىگدە ئېرىق، بېڭىئېرىق، مەھەللە ئېرىق
	باغچى	ئۇستەڭبويى، يۇقارقى كۆكتال، يۇقارقى كەتمەسلىك، تۇۋەنكى كۆكتال، قاشئېرىق، تۇۋەنكى كەتمەسلىك
	مەھەللە ئېرىق	كونا مەھەللە، ئالاتاغار، باغتوغراق، دۇڭمەھەللە، قارائۇجمە، ئاغما جىگدە، تۇز ئۇتەك، شاپتىمكۆل
	چىڭتۇمۇر	بېڭىئېرىق، كونائېرىق، دومالاق

گۇرۇپپا	بوستانتوغراق	بوستانتوغراق، خانىقا مەھەللىسى، تېرەكبوز
	تىگىن	كۆزلەك، ئويلا مەھەللىسى، تىگىن، قوتانمەھەللە، ئەجىر مەھەللىسى
	ئاقتۇستەك	تۆۋەنكىباغ، ئاراباغ، كونامەھەللە، يۇقارقى قوتانمەھەللە
يۇزدۆڭ قىرغىز سىللىي يېزىسى	تىكەنقورۇق	ئارامەھەللە، تۆۋەن مەھەللە، تۆز ئاۋات مەھەللىسى
	يۇزدۆڭ	ئالتەئورۇق، يۇقارقى مۆلىكەم، تۆۋەنكى مۆلىكەم، قۇرغۇيلۇق، قاراقىر، سېرىق كىرىش
	قىزىلبۇلاق	ئويشېڭىس، ئۆتەڭمەھەللە
	ئاقبۇلاق	ئارامەھەللە، تۆۋەن مەھەللە، يېتىمدۆۋە
	بايلىقئاتا	شاماللىق، كونامەھەللە
		تىكەنقورۇق (يېزىلىق ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قاراشلىق)

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يېزا، كەنت ناملىرىنىڭ سىلىشتۇرمىسى

جەدۋەل: 1 — 3

ھازىرقى نامى	ئىلگىرىكى نامى
توخۇلا يېزىسى	توخۇلا گۇڭشىسى
توخۇلا كەنتى	1 - چوڭ ئەترەت
قورۇل كەنتى	2 - چوڭ ئەترەت
خەلۋاپ كەنتى	3 - چوڭ ئەترەت
تۆۋەنكى سۇ بۇلاق كەنتى	4 - چوڭ ئەترەت
تۆۋەنكىقۇرباغ كەنتى	5 - چوڭ ئەترەت
يۇقارقى سۇبۇلاق كەنتى	6 - چوڭ ئەترەت
يۇقارقى قۇرباغ كەنتى	7 - چوڭ ئەترەت
تۇغچى كەنتى	8 - چوڭ ئەترەت
داخان كەنتى	9 - چوڭ ئەترەت
ئويتۇگمەن كەنتى	دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى
تۇمشۇق يېزىسى	**تۇمشۇق گۇڭشىسى**
يۇقارقى تاغاق كەنتى	1 - چوڭ ئەترەت
تۆۋەنكى تاغاق كەنتى	2 - چوڭ ئەترەت
يۇقارقى توقاي كەنتى	3 - چوڭ ئەترەت
تۆۋەنكى توقاي كەنتى	4 - چوڭ ئەترەت
چودار كەنتى	5 - چوڭ ئەترەت
تۇمشۇق كەنتى	6 - چوڭ ئەترەت
يۇقارقى سىرىم كەنتى	7 - چوڭ ئەترەت

تۆۋەنكى مىسرىم كەنتى	8 - چوڭ ئەترەت
لەڭگەر كەنتى	9 - چوڭ ئەترەت
ياۋانلا كەنتى	10 - چوڭ ئەترەت
ئارال يېزىسى	**ئارال گۈڭشىبىسى**
جەگچى كەنتى	1 - چوڭ ئەترەت
يىرما كەنتى	2 - چوڭ ئەترەت
ئۈستەڭبويى كەنتى	3 - چوڭ ئەترەت
تۈربەت يۇقارقى مەھەللىسى	4 - چوڭ ئەترەت
تۈربەت ئارا مەھەللىسى	5 - چوڭ ئەترەت
تۈربە قارادۆۋە كەنتى	6 - چوڭ ئەترەت
پىياچى كەنتى	7 - چوڭ ئەترەت
ئۈرچى تۆۋەن مەھەللىسى	8 - چوڭ ئەترەت
شاختۈر كەنتى	9 - چوڭ ئەترەت
يۇقارقى مەكىت كەنتى	10 - چوڭ ئەترەت
ياغچىبىرىق كەنتى	11 - چوڭ ئەترەت
ئاقخانىقا كەنتى	12 - چوڭ ئەترەت
قاشبويى كەنتى	13 - چوڭ ئەترەت
تۆۋەنكى مەكىت كەنتى	14 - چوڭ ئەترەت
تېگىنبىرىق كەنتى	15 - چوڭ ئەترەت
چاغراق يېزىسى	**چاغراق گۈڭشىبىسى**
يەككە ئېرىق كەنتى	1 - چوڭ ئەترەت
قاراسا كەنتى	2 - چوڭ ئەترەت
چاغراق كەنتى	3 - چوڭ ئەترەت
جىگدە كەنتى	4 - چوڭ ئەترەت
سۇ ياقىسى كەنتى	6 - چوڭ ئەترەت
دەپتەر كەنتى	دەپتەر چوڭ ئەترىتى
گۈلباغ كەنتى	گۈلباغ چوڭ ئەترىتى
قارادۆۋە كەنتى	قارادۆۋە چوڭ ئەترىتى
جام يېزىسى	**جام گۈڭشىبىسى**
يۇقارقى جام كەنتى	1 - چوڭ ئەترەت
تۆۋەنكى جام كەنتى	2 - چوڭ ئەترەت
ئارالباغ كەنتى	3 - چوڭ ئەترەت

قارا بويۇن كەنتى	4 - چوڭ ئەترەت
ۋەخپە كەنتى	5 - چوڭ ئەترەت
تۆۋەنكى تۈمەن كەنتى	6 - چوڭ ئەترەت
يۇقارقى تۈمەن كەنتى	7 - چوڭ ئەترەت
لەڭگەر كەنتى	8 - چوڭ ئەترەت
دۆڭا كەنتى	9 - چوڭ ئەترەت
قازان ئاسما كەنتى	10 - چوڭ ئەترەت
قاشئېرىق كەنتى	11 - چوڭ ئەترەت
ئىشلەمچى يېزىسى	
قىزىلدۆڭە كەنتى	12 - چوڭ ئەترەت
ئىشلەمچى كەنتى	13 - چوڭ ئەترەت
قويچى كەنتى	14 - چوڭ ئەترەت
ئاقتوغراق كەنتى	15 - چوڭ ئەترەت
سىيەك كەنتى	16 - چوڭ ئەترەت
قەيلو كەنتى	17 - چوڭ ئەترەت
سۇلۇغا كەنتى	18 - چوڭ ئەترەت
چاڭگاك كەنتى	19 - چوڭ ئەترەت
ئاقتىمچى كەنتى	21 - چوڭ ئەترەت
بەشمەرەك كەنتى	22 - چوڭ ئەترەت
ئىلەك كەنتى	23 - چوڭ ئەترەت
قىزىل يېزىسى	**قىزىل گۈڭشېسى**
چېكىت كەنتى	1 - چوڭ ئەترەت
ئەركىنتۆر كەنتى	2 - چوڭ ئەترەت
باشاقچى كەنتى	3 - چوڭ ئەترەت
ئوقتېرەك كەنتى	4 - چوڭ ئەترەت
يىرما كەنتى	5 - چوڭ ئەترەت
غوللۇق كەنتى	6 - چوڭ ئەترەت
جاغدا كەنتى	7 - چوڭ ئەترەت
ئوغلۇن كەنتى	8 - چوڭ ئەترەت
پامان كەنتى	9 - چوڭ ئەترەت
قالىق كەنتى	10 - چوڭ ئەترەت
قاراسا كەنتى	11 - چوڭ ئەترەت

گۇلئاۋات يېزىسى	«سۈنئىي ھەمراھ» گۈڭشىسى
گۇلئاۋات كەنتى	1 - چوڭ ئەترەت
گۇلئېرىق كەنتى	2 - چوڭ ئەترەت
باغچى كەنتى	3 - چوڭ ئەترەت
مەھەللە ئېرىق كەنتى	4 - چوڭ ئەترەت
چىڭتۈمۈر كەنتى	5 - چوڭ ئەترەت
بوستانتوغراق كەنتى	6 - چوڭ ئەترەت
تىگمن كەنتى	7 - چوڭ ئەترەت
ئاقتۈستەك كەنتى	8 - چوڭ ئەترەت
مېلىكئېرىق كەنتى	9 - چوڭ ئەترەت
سېغىزلىق كەنتى	10 - چوڭ ئەترەت
يېڭئېرىق كەنتى	11 - چوڭ ئەترەت
چاچلىق كەنتى	12 - چوڭ ئەترەت
بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى	بوزدۆڭ گۈڭشىسى
تىكەنقورۇق كەنتى	تىكەنقورۇق چوڭ ئەترىتى
بوزدۆڭ كەنتى	بوزدۆڭ چوڭ ئەترىتى
قىزىلبۇلاق كەنتى	قىزىلبۇلاق چوڭ ئەترىتى
ئاقبۇلاق كەنتى	ئاقبۇلاق چوڭ ئەترىتى
بايلىقئاتا كەنتى	بايلىقئاتا چوڭ ئەترىتى

قوشۇمچە: ئونسۇ ناھىيىسى بىلەن ئاقسۇ ناھىيىسىنى قوشۇۋېتىش ۋە ئايرىم تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى ھۆججەتلەر

گوۋۇيۈەننىڭ ئونسۇ ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدىكى قارارى

(1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئومۇمىي يىغىنىنىڭ 77 - سانلىق يىغىنىدا ماقۇللاندى)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ 1958 - يىل 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىكى دوكلاتىغا

ئاساسەن، ئونسۇ ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىنى ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىش قارار قىلىندى.

گوۋۇيۈەن
1958 . يىل 5 . ئاينىڭ 29 . كۈنى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ ئونسۇ ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدىكى يوليورۇق سوراش دوكلاتى

گوۋۇيۈەنگە:

ئاقسۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۈرۈشلۇق جاي بىلەن ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۈرۈشلۇق جاينىڭ ئارىلىقى ئاران 10 نەچچە كىلومېتىر كېلىدۇ. تارىختا ئۇلار بىر ناھىيە ئىدى، سۇ ئىشلىرى جەھەتتە ئۇلار بىر دەريا سىستېمىسىغا تەۋە، ئونىڭ ئۈستىگە ئۇلار بىر مىللەت، ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتى ئىنتايىن زىچ. شۇڭا ئاقسۇ ناھىيىسى بىلەن ئونسۇ ناھىيىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلسا. ناھىيىلەر ئارا رايونلارنىڭ ئارلىشىپ كېتىشىنى ئازايتىش، ئامما سۇدىن پايدىلىنىشىغا ھەم مەمۇرىي جەھەتتىن باشقۇرۇشقا قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن، قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ 6 ـ 8 ـ رايونلىرى ئاۋات ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلىدۇ. ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ باشقا رايونلىرى بىلەن ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ھەممە رايونلىرى ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. ئەگەر دوكلاتىمىز تەستىقلانسا، سايلام خىزمىتىگە بىرلەشتۈرۈپ مەمۇرىي ئاپپاراتلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ۋە قوشۇۋېتىش خىزمىتىنى ئورۇندىشىمىزغا قولايلىق بولۇشى ئۈچۈن، بىزنى ۋاقىپلاندۇرۇپ قويغايسىلەر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى
1958 . يىل 4 . ئاينىڭ 17 . كۈنى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ ئاپپاراتلارنى قوشۇۋېتىش ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسى، ئاقسۇ ناھىيىلىك، ئونسۇ ناھىيىلىك، ئاۋات ناھىيىلىك خەلق كومىتېتلىرىغا:

1958 . يىل 4 . ئاينىڭ 10 . كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ 24 . سانلىق ئەزالار يىغىنىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، ئاقسۇ ۋىلايىتىگە قاراشلىق ئاقسۇ ناھىيىسى بىلەن ئونسۇ ناھىيىسى قوشۇۋېتىلىپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ناھىيىلەر ئارا رايونلارنىڭ ئارلىشىپ كېتىشىنى ئازايتىش، ئامما سۇدىن پايدىلىنىشىغا ھەم مەمۇرىي جەھەتتىن باشقۇرۇشقا قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن، ئەسلىدىكى ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ 6 ـ 8 ـ رايونلىرى ئاۋات ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلدى. باشقا رايونلىرى ئەسلىدىكى ئونسۇ ناھىيىسى بىلەن قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، ئاقسۇ ناھىيىسىگە قاراشلىق جايلار بولىدۇ. دوكلات يېزىپ يوليورۇق سوراش ئارقىلىق، گوۋۇيۈەن 1958 . يىل 5 . ئاينىڭ 29 . كۈنى گوۋۇيۈەن ئومۇمىي

يىغىننىڭ 77 - سانلىق يىغىندا تەستىقلىدى. ئەمەلدىن قالدۇرۇش ۋە قوشۇۋېتىش خىزمىتىنى سايلام خىزمىتىگە بىرلەشتۈرۈپ ئورۇندىشىمىزنى ھەمدە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان ۋە قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىنكى مەمۇرىي رايونلار خەرىتىسىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئارخىپ قىلىپ ساقلىشىغا يوللىشىمىزنى بۇيرۇدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى
1958 - يىل 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ ئۇنسۇ ناھىيىسىنى ئايرىم تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسىگە:

1962 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئومۇمىي يىغىننىڭ 117 - سانلىق يىغىندا ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكى ماقۇللاندى. ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلگەن ئەسلىدىكى ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرى ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرى قىلىنىدى (بۇ قارار ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئاخباراتىنىڭ 11 - سانىدا ئېلان قىلىنىدى).

بۇ قارارغا ئاساسەن، مەھكىمىلەر ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئۆتكۈزۈپ بېرىش - ئۆتكۈزۈۋېلىش خىزمىتىنى ئىشلەشكە كۈنكرېت ھەيدەكچىلىك قىلىپ بولىدۇ. ئۇقتۇرۇش بىلەن بىللە ئۇنسۇ ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا بىر مۇس تامغا، بىر پولات تامغا ئويۇپ ئۆەتتۈق. يەتكۈزۈپ بەرگەيسىلەر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى
1962 - يىل 11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى

ج ك پ ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كومىتېتىنىڭ ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلىكى توغرىسىدىكى تەستىقى

ۋالىي مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسىغا:

12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ يىغىندا مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق پارتكۇرۇپپا ئوتتۇرىغا قويغان ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى پىكىرگە قوشۇلدۇق.

گوۋۇيۈەننىڭ 1962 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىكى ئومۇمىي يىغىنى 117 - سانلىق يىغىنىڭ ماقۇللىشى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا ئاساسەن، ئىلگىرىكى تەييارلىق خىزمىتى ئاساسىدا، ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە دائىر بارلىق تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلەش لازىم. بۇ ھەقتە مۇنداق قارار چىقىرىلدى:

1) 1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يۇقىرى ئۆەتكەن ئۇنسۇ ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ تامغىلىرى

ئىشلىتىلىدىغانلىقى جاكارلىنىدۇ.

2) ئونىۇ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلۈشتىن بۇرۇن، خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە قولايلىق بولۇش ئۈچۈن، ئەمەر ھوشۇر، يۈفاڭپۇ، جاڭ فۇچۈەنلەر مۇئاۋىن مۇۋەققەت ھاكىم بولىدۇ.

3) يولداش ئەمەر ھوشۇر تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسىغا رىياسەتچىلىك قىلىدۇ، ئونىۇ ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - قۇرۇلتىيىغا تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇپ چىقىلىدۇ، قانۇندا بەلگىلەنگەن تەرتىپ بويىچە ۋەكىللەر سانى ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم نامزاتى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ.

4) ئونىۇ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1963 - يىل 1 - ئايدا ئۆتكۈزۈلىدۇ. قۇرۇلتاي ئۆتكۈزۈلۈپ، سايلام ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەينىلەش، ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش رەسمىيىتى ئارقىلىق ناھىيىنىڭ ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى ۋە ھۆكۈمەت تەركىبىدىكى خادىملارنىڭ ۋەزىپىسى رەسمىي ئېلان قىلىنىدۇ.

يۇقىرىقى مەسىلىلەر توغرىسىدا ھۆكۈمەت تارماقلىرىنىڭ ئالاقىدار خىزمەتلەرنى بېجىرىشىنى ھەمدە ھەرقايسى ناھىيە ۋە ئالاقىدار ئورۇنلارغا رەسمىي ئۇقتۇرۇش قىلىشىنى سورايمىز.

ج ك پ ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كومىتېتى

1962 - يىل 12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى

ئىككىنچى قىسىم

تەبىئىي مۇھىت

ئىككىنچى قىسىم

تەبئىي مۇھىت

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شىمالىي تەرىپىدە تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي تىزمىسى ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ جەنۇبىي تەرىپى پايانسىز كەتكەن تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن تۇتىشىدۇ، يېرىنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس بولۇپ، شىمالىي تاغلىق رايون ۋە جەنۇبىي تۈزلەڭ رايوندىن ئىبارەت 2 قىسىمغا ئايرىلىدۇ.

تاغلىق رايونلارنىڭ كىلىماتى ۋېرتىكال ھالەتتە تارقالغان. ئېگىز تاغلىق جايلار سوغۇق بولۇپ، يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ، مۇزلۇقلار زىچ تارقالغان؛ ئوتتۇراھال تاغلىق جايلار مۆتىدىل سوغۇق بولۇپ، شەمشاد قاتارلىق ئورمان، چىم يەر يۈزىنى قاپلاپ تۇرىدۇ؛ تۈزلەڭلىكنىڭ كىلىماتى مۆتىدىل، ئىسسىقلىق مىقدارى مول، ھۆل - يېغىن ئازراق، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى يېتەرلىك، قۇم، بوران كۆپرەك، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى كۆپ، كىلىماتى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى جەنۇبىي مۆتىدىل بەلۋاغنىڭ قۇرغاق كىلىماتىغا كىرىدۇ.

تاغلىق، تۈزلەڭلىكلەر ئۆزگىچە ئەۋزەللىككە ئىگە، ئۇ يەرلەردە ناھايىتى مول سۇ، تۈپراق، جانلىق ئورگانىزم بايلىقى ۋە قېزىلما بايلىقلار كۆمۈلۈپ ياتماقتا. ھەرمىللەت خەلقى بۇ گۈزەل زېمىندا ياشاپ، ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە تەرەققىيات رايونىنى بارلىققا كەلتۈردى.

I باب

گېئولوگىيە

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شىمالىي تەرىپى تەڭرىتاغ ئوقۇرى پۈرۈلمە بەلۋاغنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، ئۇ، جەنۇبىي تەڭرىتاغ كۆتۈرۈلمە يەر ئوقۇرى پۈرۈلمە بەلۋاغىدىكى خالىقتاۋ مۇرەككەپ دۆمپۈرمىسىنىڭ غەربىي بۆلىكىكە تەۋە، تۆنجى كېمبرىي سىستېمىسىدىن 4 - سىستېمىغىچە بولغان يەر قاتلاملىرى ئېچىلىپ قالغان، گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمىسى ئىنتايىن مۇرەككەپ، خانىڭرى تېغىنىڭ مۇرەككەپ دۆمپۈرمىسى خېلى تولۇق ئېچىلىپ قالغان. جەنۇبىي تەرىپى تارىمنىڭ شىمالىي گىرۇنكىدىكى چوڭقۇر پېرىلمىنى پاسسىل قىلىپ، تارىم پلاتفورمىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

§ 1 . يەر قاتلاملىرىدىكى چۆكۈندىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى

بۇ ناھىيىنىڭ شىمالىدىكى يەر قاتلىمى دەسلەپكى پالېئوزوي گۈرۈپپىسىغا تەۋە سىلۇر سىستېمىسىدىكى ئۆزگەرگەن جىنسلارنى ئاساس قىلىدۇ. تۈنجى كېمبرىي سىستېمىسى چوڭ تېرەڭ دەريا‌سى بىلەن مۇزارت دەريا‌سى ئەتراپلىرىغا تارقالغان. ئاستىنقى قىسمى گرانۇلىت فاتسىيىسىدىكى ھەرخىل گنېيىسلاردىن تەركىب تاپقان، ئۈستۈنكى قىسمى يېشىل تارشا جىنس فاتسىيىسىدىكى ھەرخىل تارشا جىنس، كاربوناتلىق جىنسلار ئارىلاش ئاز مىقداردىكى تاغ ئۈۋىندى جىنسلىرىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، تارىم پلاتفورمىسىنىڭ ئۈل جىنس سىستېمىسىغا ئوخشاپ‌راق كېتىدۇ. سىنىئان كېيىنكى ئىراتېمى ناھىيىنىڭ غەربىي شىمالىدا كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. بۇ جىنسلار سىنىئان سىستېمىسىغا تەۋە مۇزلۇق شېغىل تاش، قۇم تاش، قۇم تاش، ئەشمە قۇم تاش، سلانېتىس ۋە كاربوناتلىق جىنسلار؛ پروتېروزوي سىستېمىسىدىكى دولومىت، مەرمەرتاش؛ جىشيەن سىستېمىسىدىكى دولومىت، مەرمەرتاش، كرېمنىي جىنس ۋە ھاك جىنس؛ چاڭچېك سىستېمىسىدىكى فىللىت، تاختا جىنس، ئەشمە قۇم تاش، كۋارتس جىنس ۋە قۇم تەركىبلىك ھاك جىنس قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، تەڭرىتاغ يەر ئوقۇرىنىڭ ئۈل جىنس سىستېمىسىغا ئوخشاپ‌راق كېتىدۇ. كېمبرىي سىستېمىسى كىچىك تېرەڭ دەريا‌سىنىڭ قىسمەن جايلىرىدا ئېچىلىپ قالغان، ئۇنىڭ ھەممىسى ھاك جىنستىن، تەكتى ئومۇمىيۈزلۈك فوسفوردىن ھاسىل بولغان. جىنس خۇسۇسىيىتىدىن قارىغاندا، كېمبرىي دەۋرى مەزگىللىرىدە تېپىز دېڭىز فاتسىيە چۆكۈندىلىرى ھاسىل بولغان. ئوردوۋىك سىستېمىسى تارىمنىڭ شىمالىي گىرۋېكىدىكى قاسراق فاتسىيە ۋە ئارىلاشما فاتسىيىلىك كاربوناتلاردىن تۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇ، كېمبرىي سىستېمىسى بىلەن ماس ھالەتتە دەسىتىلىنىپ تېگىشكەن. سىلۇر سىستېمىسى بىلەن ئوردوۋىك سىستېمىسى ماس ھالەتتە دەسىتىلىنىپ تېگىشكەن ياكى پاراللېل بىماس ھالەتتە دەسىتىلىنىپ تېگىشكەن، تارىمنىڭ شىمالىي گىرۋېكىدىكى فاتسىيە بەلۋاغلىرىدا پەقەت سىلۇر سىستېمىسىنىڭ ئاستىنقى ئوتدېلى ئۆچرايدۇ، ئۇ، قۇرۇقلۇق مەنبەلىك ئۈۋىندى جىنسلاردىن تۈزۈلگەن، شىمالىي تاغلىق رايونلاردا پەقەت ئوتتۇرا، ئۈستۈنكى ئوتدېلى ئۆچرايدۇ، ئۇ، كاربوناتلار ۋە ئۈۋىندى جىنسلاردىن ھاسىل بولغان. تۆۋەر چوققىسى غەربىي بۆلىكىنىڭ ئاستىنقى قىسمى قارا چىرىمتال كۋارتسلىق تارشا جىنس ئارىلاش قېلىن قەۋەتسىمان ئالتۇن تەركىبلىك ئاق چىرىمتال مەرمەر تاشتىن ھاسىل بولغان، ئۈستۈنكى قىسمى ئۆزگەرگەن شېغىل تاش، قۇم تاش ۋە كۆلرەڭ قارا چىرىمتال كۋارتسلىق تارشا جىنس ئارىلاش ئاق رەڭلىك قېلىن قەۋەتسىمان مەرمەر تاشتىن ھاسىل بولغان. تۆۋەر چوققىسىنىڭ شەرقىي بۆلىكىدىكى تۈغبەلچى دېگەن جايىنىڭ جەنۇبىي ئاستىنقى قىسمى ئانار تاش قارا چىرىمتال تارشا جىنس، خلورىدلىق تارشا جىنس ئارىلاش ئاق رەڭلىك ئوتتۇرا ھال قېلىن قەۋەتلىك ئاق چىرىمتال مەرمەر تاشتىن شەكىللەنگەن، ئۈستۈنكى قىسمى نېپىز قەۋەتلىك مەرمەر تاش ئارىلاش قارا چىرىمتال تارشا جىنسلاردىن تۈزۈلگەن. دېۋون سىستېمىسى جەھەتتە، تارىمنىڭ شىمالىي گىرۋېكىدە پەقەت ئوتتۇرا ۋە ئۈستۈنكى ئوتدېل ئۆچرايدۇ، ئۇ، ئۆسۈملۈك قاتلىما تەركىبلىك قۇرۇقلۇق فاتسىيىسىدىكى ئۈۋىندى جىنسلاردىن ھاسىل بولغان؛ ئانتىۋىناق ئېقىنى ھاك جىنسلاردىن شەكىللەنگەن؛ شىمالىي تاغلىق رايونلار كاربوناتلىق قۇرۇلمىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇ، ئۈۋىندى جىنس ۋە ئولقان جىنسلارنىڭ قىستۇرۇلۇشى بىلەن تۈزۈلگەن. تاش كۆمۈر سىستېمىسى جەھەتتە، تارىمنىڭ شىمالىي گىرۋېكى قۇرۇقلۇق فاتسىيىسى ئۈۋىندى جىنس ۋە كاربوناتلىق جىنسلاردىن تۈزۈلگەن، شىمالىي تاغلىق رايونلار دېڭىز فاتسىيىسىگە تەۋە قۇرۇقلۇق مەنبەلىك ئۈۋىندى جىنس بىلەن كاربوناتلاردىن ھاسىل بولغان. ئوتتۇرا كاربون ئوتدېلىغا تەۋە يەر قاتلاملىرىدا تاشقا ئايلانغان ئۆسۈملۈكلەر بار. پېرىم سىستېمىسى شىمالىي تاغلىق رايوندىكى چوڭ تېرەڭ دەريا‌سى بىلەن كىچىك تېرەڭ دەريا‌سى

ئارىلىقىدا ئېچىلىپ قالغان، تارقىلىش كۆلىمى ناھايىتى كىچىك، ئۇنىڭ بۇلۇڭلىرى تاش كۆمۈر سىستېمىسى بىلەن قەدىمكى كونا جىنس قاتلىمىنىڭ ئۈستىنى بىماس دەستىلەنگەن ھالەتتە قاپلىۋالغان، ئۇ، ژولقان جىنس بىلەن ئۇيۇنداى جىنستىن شەكىللەنگەن. تېرىتاس سىستېمىسى مۆسۈن رەڭلىك شېغىل تاش ئارىلاش قۇم تاشتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، چاقماقتاشنىڭ غەربىدە ئېچىلىپ قالغان. يۇرا سىستېمىسى داستا داۋاندىن چاقماقتاشقىچە، غەربتە چوڭ تېرەڭ دەرياسىغىچە بولغان جايلارغا تارقالغان، ئۇ، بوز يېشىل قۇم تاش، سلانېتس، كۆمۈر قاتلىمىدىن ھاسىل بولغان؛ بوزدۆڭنىڭ شىمالىي قىسمى ئارىلاشما رەڭلىك شېغىل تاش، گىلاستەك قىزىل گىل تاشلاردىن ھاسىل بولغان. 3 - سىستېما بوزدۆڭنىڭ غەربىي، ئانتويناق دەرياسى ئېقىنىدا بولۇپ، گىل تاش، ئاشما قۇم تاش، قۇم شېغىلدىن توزۇلگەن. 4 - سىستېما قورغاندىن قۇمئېرىق دەرياسىنىڭ جەنۇبىغىچە بولغان جايلارغا تارقالغان بولۇپ، مۇزلۇق لاتقىلار، شېغىل، سېغىزدىن تەركىب تاپقان.

§ 2 . پۈرۈلمىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى

خانتەڭرى تېغىنىڭ مۇزەككەپ دۆمپۈرمە ئوق بويلىمىسى شەرقتىن غەربكە يانقان بولۇپ، پالېئوزوي ئىراسىدىكى يەر قاتلاملىرىدىن تەركىب تاپقان، يادرو قىسمى سلۇر سىستېمىسىنىڭ خانتەڭرى فورماتسىيەسىدىكى نېپىز قاتلاممىمان مەرمەر تاشقا ئايلانغان ھاك جىنسلاردىن تەركىب تاپقان، بۇنداق جىنسلارنىڭ ئەسلىدىن ئۆزىشىملىك پۈرۈلۈش خۇسۇسىيىتى كۆچلۈك بولىدۇ. مۇزەككەپ دۆمپۈرمىنىڭ 2 قانىتى سلۇر سىستېمىسىغا تەۋە قارا جۇلغا تېغى فورماتسىيەسىدىكى قېلىن قاتلاممىمان مەرمەر تاش ۋە تۆمۈر تېغى فورماتسىيەسىدىكى تارشا جىنسلار ئارىلاش مەرمەر تاشتىن ھەمدە دېۋون سىستېمىسىدىكى ھاك جىنس ۋە تاش كۆمۈر سىستېمىسىدىكى شېغىل، قۇم تاش ۋە ھاك جىنستىن تەركىب تاپقان. ئاقسۇ دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قانىتىدىكى يەر قاتلىمىنىڭ يانتۇ بۇلۇڭلىرى ئادەتتە ناھايىتى تىك، بولۇپمۇ سلۇر سىستېمىسىدا ئۆزگەرگەن جىنسلارنىڭ يانتۇ بۇلۇڭلىرى °75 تىن يۇقىرى. شىمالىي قانىتىدىكى يەر قاتلىمىنىڭ يانتۇ بۇلۇڭلىرى ئادەتتە تەخمىنەن °45 — °55 قىچە كېلىدۇ. ئاقچىسۇ دەرياسىنىڭ جەنۇبىدا يەنە ئۇچلۇق شەكىلدىكى بىر كىچىك دۆمپۈرمە يېتىلگەن، ئۇ، سلۇر سىستېمىسىغا تەۋە تۆمۈرتاغ فورماتسىيەسىدىكى تارشا جىنس قىستۇرۇلغان نېپىز قەۋەتلىك مەرمەر تاشتىن تەركىب تاپقان، جىنس قاتلىمىنىڭ يانتۇ بۇلۇڭلىرى ناھايىتى تىك بولۇپ، °85 قا يېتىدۇ. چوڭ تېرەڭ دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدا ئوتتۇرا كاربون ئوتدېلى پۈرۈلمىسى بار. مۇزارت دەرياسى بويىدىكى چاقماقتاشقا بېقىن جايدا ئۆستۈنكى كاربون ئوتدېلىغا تەۋە ئەڭرىشىم پۈرۈلمە بار. چاقماقتاشتىن تارتىپ تاللىقوتانغىچە بولغان لىنىيىدە تۆنجى كېمبرىي دەۋرىدە ئۆزگەرگەن جىنس سىستېمىسىدىن تەركىب تاپقان ئانتىكلىنال يۆنىلىشلىك توزۇلمە ئېچىلىپ قالغان، دۆمپۈرمىنىڭ يادرو قىسمى كۆزسىمان گرانىتلىق گنېيىس بىلەن تارشا جىنسلاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، يانتۇ بۇلۇڭلىرى °65 — ° 70 قىچە كېلىدۇ.

§ 3 . ئۇزۇلمىلەرنىڭ تۈزۈلۈشى

ناھىيىنىڭ شىمالىدىكى تاغلىق رايونلاردا ئۇزۇلمىلەر تولۇق يېتىلگەن، شەرق - غەرب يۆنىلىشىنى ئالغان تەتۇر ئۇزۇك قاتلاملار ئاساسلىق سالماقنى ئىگىلەيدۇ، ئاز ساندىكىسى شەرق - غەرب يۆنىلىشلىك ئوك ئۇزۇلمە قاتلامدىن ئىبارەت. تۆۋراسۇ — ئارچالتىر تەتۇر ئۇزۇك قاتلىمى مۇزارت داۋانىنىڭ شىمالىدىكى سلۇر سىستېمىسىغا تەۋە قارا جۇلغا تېغى فورماتسىيەسىدىكى قېلىن قاتلاممىمان مەرمەر تاش بىلەن تۆمۈر تاغ

فورماتسىيەسىدىكى تارشا جىنسلار ئارىسىدا پەيدا بولغان. تۆمۈر تاغنىڭ جەنۇبىي قىيالىق تەرىپىدىكى تەۋرۈك ئۆزۈك قاتلام تۆمۈر چوققىسىنىڭ جەنۇبىي يان تەرىپىدىن باشلىنىپ، دېڭىز يۈزىدىن 3900 مېتىر ئېگىز يەرگە جايلاشقان گازارمىدىن ئۆتۈپ، شەرق - غەرب يۆنىلىشىدە غەربىي چوڭ تېرەڭ مۇزلۇقى، شەرقىي چوڭ تېرەڭ مۇزلۇقى بىلەن چوڭقۇزىباي مۇزلۇقىنىڭ شىمالىي ئۆچىنى كېسىپ ئۆتۈپ، تۆۋتۈز تاللىقوتانغا يېقىن بېرىپ، غەربتە تۆمۈر چوققىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ چەت ئەلگە چىقىپ كېتىدۇ. داستان داۋان — قورغان تەۋرۈك ئۆزۈك قاتلىمى چوڭ تېرەڭ دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى قىزىل داۋانىنىڭ شىمالىي يان تەرىپىدە ئېچىلىپ قالغان، شەرقتە شىمالىي شەرق يۆنىلىشىنى بويلاپ يېڭىمەھەللىدىن ئۆتۈپ قورغانغا كېلىپ، غەربكە سوزۇلۇپ داستان داۋانغىچە بارىدۇ. شىمالىي قانتى تۈنجى كېمبرىي سىستېمىسىدىكى يېشىل تاراشا جىنسلاردىن، جەنۇبىي قانتى ئاساسىنقى يۇرا ئوتدېلى كۆمۈر سىستېمىسىنىڭ يەر قاتلىمىدىن ھاسىل بولغان. چوڭ تېرەڭ — تاللىقوتان تەكشى ئىتتىرىلمە ئۆزۈلمە قاتلام چوڭ تېرەڭ يېرىك دانىچە داغسىمان قارا چېرىتال گرانىت گەۋدىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان، ئۇ، جىنس گەۋدىسى بىلەن يەر قاتلىمىنىڭ چېگرا سىزىقى ھېسابلىنىدۇ. چوڭ تېرەڭ دەرياسى كەسمە يۆزىدىكى 3 - سىستېما يەر قاتلىمىدا شەرق - غەرب يۆنىلىشىنى ئالغان، ئۆزۈلمە يۈزى شىمالغا قىيسايغان 3 تەۋرۈ ئۆزۈلمە قاتلام بار. چوڭ تېرەڭ دەرياسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 2600 مېتىر ئېگىز يېرىگە جايلاشقان گازارمىغا يېقىن جايدىكى سايەيەر دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدا شىمال - غەرب يۆنىلىشىنى ئالغان، جەنۇب - غەربكە قىيسايغان ئۆزۈك قاتلام بار. مۇزارت دەرياسى بويىدىكى چاقماقتاشقا يېقىن جايدا 3 ئۆزۈك قاتلام بار. تاغلاقتىن بوزدۆڭگىچە بىر ئۆزۈك قاتلام بار. خانتەڭرى تېغى غول ئومۇرتقىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە پېتىنقى — كۆپۈنكى تەكشىسز دولقۇنسىمان ئېگىز - پەس تەۋرۈ ئۆزۈك قاتلام بار. تۆۋرا سۇداۋىنى — جاڭۇزى جىلغىسىدىكى چوڭقۇر يېرىلما جەنۇبىي تەڭرىتاغنىڭ كۆتۈرۈلمە يەر ئوقۇرى بىلەن شىمالىي تەڭرىتاغنىڭ چوڭ يەر ئوقۇرىنى ئايرىپ تۇرىدىغان چېگرا سىزىقى ھېسابلىنىدۇ. ئىلمىي تەكشۈرۈش دوكلاتىدىن مەلۇم بولۇشچە، ناھىيىنىڭ شىمالىدىكى تەۋرۈ ئۆزۈك قاتلام تەڭرىتاغنىڭ تەسكەي يۈزىدىكىسىدىن خېلى ئۆسۈپ يېتىلگەن. ھىمالايا تېغى ھەرىكىتى مەزگىلىدە، ھىندى بۆلەكلىرى ئۆزلۈكسىز شىمالغا سۈرۈلگەنلىكتىن، شىمالدا غايەت زور قىسىش كۈچىنىشى ھاسىل بولۇپ، ئۇ، مۇستەھكەم تارىم پلاتفورمىسىدىن ئۆتۈپ تەڭرىتاغقا يېتىپ كەلگەن، شۇنىڭ بىلەن يۇقىرىقى ئۆزۈلمىلەر ھاسىل بولغان. خانتەڭرى تېغى مۇرەككەپ دۆمپۈرمىسىنىڭ جەنۇبىي قانتىنىڭ كۆپ ساندىكى تەۋرۈ قاتلام ئۆزۈك يۈزى شىمالغا قىيسايغان، ئۇستۈنكى قانات (شىمالىي قانات) تىكى يەر قاتلىمى تارىم ئويمانلىقى يۆنىلىشىنى بويلاپ تەۋرۈ ئۆزۈلگەن، لېكىن مۇرەككەپ دۆمپۈرمىسىنىڭ شىمالىي قاتلاملىرىدا بولسا، تەۋرۈ ئۆزۈك يۈزى جەنۇبقا قىيسايغان، ئۇستۈنكى قانات (جەنۇبىي قانات) تىكى يەر قاتلىمى تېكەس ئويمانلىقى يۆنىلىشىنى بويلاپ تەۋرۈ ئۆزۈلگەن، تارىم پلاتفورمىسى شىمالدا تومپىيىپ چىققاچقا، دەل تۆمۈر چوققىسى ئەتراپىغا سوقۇلۇش نەتىجىسىدە كۆچىنىشى يەغلىپ قالغان، شۇنىڭ بىلەن يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ ئېگىز ھالەتكە كەلگەن، نەتىجىدە تۆمۈر چوققىسى 7435.3 مېتىر ئېگىزلىكتە كۆتۈرۈلۈپ چىققان. كۆچىنىشنىڭ ئۇدا تەسىر كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە، بۇ خىل يۇقىرى كۆتۈرۈلۈش ھادىسىلىرى ھازىرغا قەدەر داۋاملاشماقتا، تۆمۈر چوققىسىمۇ ئۆزلۈكسىز ئېگىزلىمەكتە.

4 §. گېئولوگىيىلىك كان ھاسىل بولۇش ئەھۋالى

تەڭرىتاغ تىزمىسى پالېئوزوي ئېراسىنىڭ ئاخىرلىرىدا تارىم بۆلىكى بىلەن سىبىرىيە بۆلىكىنىڭ سوقۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان. بۆلەكلەر ئاستىغا چۆكۈش نەتىجىسىدە، ئوڭدا چوشكەن بۆلەكلەر ئىچىگە كۆپ

مىقدارىدىكى ئۆل ۋولقان جىنسلار ھەمدە نېيترال كىسلاتالىق ماگمىلارنىڭ بۆسۈپ كىرىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان، ۋولقانلاردىن شەكىللەنگەن مول تۆمۈر كان ياتمىسى. ئاساسەن، خانتەڭرى تېغىنىڭ شىمالىغا تارقالغان. مۇزارت داۋىنى بىلەن مۇزداۋان ئارىلىقىدىكى ئوتتۇرا سىلۇر سىستېمىسىغا تەۋە يەر قاتلىمى تارشا جىنسلاردىن شەكىللەنگەندىن كېيىن، يەنە رېئولىتلىق پورفىرنىڭ قىزدۇرۇشى ئارقىلىق ئۆزگەرگەن. خادا مۇز داۋاندا سكارن تىپلىق كاللەكسىمان ماگنىت — قىزىل تۆمۈر رودىسى بار. تۆمۈر چوققىسىدىكى تاغلىق رايونلارنىڭ گرانىت تۇرىدىكى جىنسلار ئىچىدە، ئاساسەن، 5 چوڭ تۇردىكى مىنېرال بار، ئۇلار ئاز ئۇچرايدىغان مىنېرال تۇرى، تۆمۈرلۈك تىتان مىنېرال تۇرى، سۇلفىدلىق مىنېرال تۇرى، ئۇچۇشچان مىنېرال تۇرى، سىركونى، گاخنى، ئۇران، تورى مىنېرال تۇرى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. تاغلاق — چاقماقتاش دېگەن جايلارغا يورا سىستېمىسى تارقالغان، ئۇ، بىر يۈرۈش شېغىل، قۇم تاش، ئەشمە قۇم تاش، كاربوناتلىق سلانېتس ۋە كۆمۈر قاتلىمىدىن تۈزۈلگەن. دەۋرى كونىراق بولغان گرانىت تۇرىدىكى ئورتىت بولسا، ئاز ئۇچرايدىغان ئېلېمېنتتىن ئىبارەت مۇستەقىل مىنېرال ھېسابلىنىدۇ، مەسىلەن: يېڭمەھەللە ماگما جىنس تەركىبىدىكى ئاز ئۇچرايدىغان ئېلېمېنت مۇستەقىل مىنېرالار ئىچىدە ئومۇمىي سانىنىڭ 66 % نى ئىگىلەيدۇ. ئۇچۇشچان مىنېرالار گرانىت تۇرىدىكى ئاپاتىت ۋە خلېئوئورىتلارنى ئاساس قىلغان. چاقماقتاش ئەتراپىدىكى ئاق چىرىمتال چىپار جىنسىنىڭ ئۇستى تەرىپى فوسۇلسنا ئەترىتى قاتمىسىدىكى تاش كۆمۈر سىستېمىسىغا تەئەللۇق ھاك جىنسلاردىن ھاسىل بولغان، تاشقا ئايلانغان جىسىملار كاربوناتلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ تەركىبىدە تۆز مىقدارى مول.

Ⅱ باب

يەر يۈزىنىڭ تۈزۈلۈشى

ناھىيىنىڭ يېرىنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس. يەر تۈزۈلۈشى شىمالىي تاغلىق رايون ۋە جەنۇبىي ئېدىرلىق، تۈزلەڭلىك رايون دەپ ئايرىلىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدە يەر قىياپىتى شەكلىنى گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە تىزگىنلەپ تۇرىدۇ، تۆمۈر چوققىسى بىلەن خانتەڭرى چوققىسى غايەت زور كۆتۈرۈلمە تاغ قوشۇلمىسىدىن ھاسىل بولغان، گۈمبەزسىمان تاغ تىزمىسى دەل مۇرەككەپ دۆمپۈرمە قۇرۇلمىسى بىلەن ماسلاشقان. تۆمۈر چوققىسىنىڭ جەنۇبىي قاپتىلىدىكى كۈنگەي بەلۋاغقا جايلاشقان مونوكلىنال تېغى بىلەن مونوكلىنال تۈزۈلمە ئۆز ئارا ماسلاشقان، 3 - دەۋردىكى قىزىل، ئارىلاشما رەڭلىك لاتقا جىنس بىلەن شېغىلدىن تەركىب تاپقان تاغ باغرى ئېدىرلىقلىرى مونوكلىنال تۈزۈلمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا، ئادەتتە، مونوكلىنال تاغ قىياپىتىنى شەكىللەندۈرگەن. كۈنگەي بەلۋاغدا، جىنسلارنىڭ يۇمشاق - قاتتىقلىق جەھەتتىكى پەرقى تۆپەيلىدىن، ۋاقتىلىق خاراكتېردىكى قارا يامغۇرنىڭ بوش جىنس قاتلاملىرىنى دائىم يالمشى نەتىجىسىدە، ھەرخىل ھالەتتىكى جىلغىلار ناچار يەر كۆرۈنۈش ھالىتىنى شەكىللەندۈرگەن. دەريا ئېقىنلىرىنىڭ يېتىلىشىمۇ زىچ ھالدا تۈزۈلمە سىزىقلىرىنىڭ تىزگىنلىشىگە ئۇچراپ، ئۇزۇق قاتلام سىزىقى بىلەن يۇمشاق يەر قاتلىمىنى بويلاپ تۆرغۇن ئىككىلەمچى سايلىقلار ھاسىل بولغان. تاغلىق يەرلەر مۇزلۇقلارنىڭ ئويۇپ يالاش تەسىرى تۆپەيلىدىن تۈزلىنىپ پارچىلىنىپ كەتكەن. مۇزلۇقلارنىڭ ئويۇپ يالاش تەسىرىگە ئۇچرىشى نىسبەتەن ئازراق بولغانلىقى ئۈچۈن، تاغلىق رايونلارنىڭ تەكشىلىكى خېلى مۇكەممەل ساقلىنىپ قالغان. قارا يۇلغۇنغا يېقىن جايدىكى ئولتۇرۇشما ئوقۇر بەلۋېغى ئىچىدە 4 قاتار تەكشى ئانتىكلىنالىق پۈرۈلمە ھالەتتىكى تاغ باغرى ئېدىرلىق بەلۋېغى

شەكىللەنگەن.

§ 1 . تاغلىق رايونلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى

1. قار سىزىقىدىن يۇقىرى ئېگىز تاغلار

ناھىيە تەۋەسىگە جايلاشقان تەڭرىتاغ سىستېمىسى ئوخشاش بولمىغان يۇنىلىشلىك تاغ تىزمىلىرىدىن تەركىب تاپقان. بۇ تاغلارنىڭ كۆپىنچىسى غەرب - غەربىي شىمالدىن شەرق - شەرقىي جەنۇب ۋە غەرب - غەربىي جەنۇبتىن شەرق - شەرقىي شىمالغا قاراپ سوزۇلغان، غەربىي بۆلىكىدىكى تاغ تىزمىسى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا ۋە غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا سوزۇلغان. يۇنىلىشى ئوخشاش بولمىغان 2 تاغ تىزمىسىنىڭ بىر - بىرى بىلەن قوشۇلغان يېرىدە غايەت زور ئېگىز تاغ تۈگۈنى ھاسىل بولغان، تۈمۈر چوققىسى دەل مۇشۇ تاغ تۈگۈنى ئۈچراشقان يەرگە جايلاشقان. بۇ يەرنىڭ يەر شەكلى مۇرەككەپ، چوققىلار ئېگىز ھەم تىك، مۇز - قارلار ئاسمان پەلەك دۆڭلەنگەن بولۇپ، ئۇ ئۇزۇنچە بىرىكمە مۇزلۇق يەر قىياپىتىگە ئىگە بولغان. دېڭىز يۈزىدىن 4000 مېتىردىن كۆپرەك ئېگىز بولغان تاغلىق يەرلەر تاغلىق رايوندىكى ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ %60 نى ئىگىلەيدۇ. 6000 مېتىردىن ئېگىز بولغان 15 چوققا، 6800 مېتىردىن ئېگىز بولغان 5 چوققا بار، ئەڭ ئېگىز چوققا - تۈمۈر چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 7435.3 مېتىر ئېگىز، ئۇنىڭدىن قالسا، خانتەڭرى چوققىسى بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 6995 مېتىر ئېگىز، تېرەك چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 6934 مېتىر ئېگىز بولۇپ، 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ.

مۇز - قار توپلانغان ئېگىز تاغلارنىڭ ئۈستى مەڭگۈلۈك سۇغۇق - توك بەلۋاغ بولۇپ، يىل بويى قار ئېرىمەيدۇ، يەر شەكلىنىڭ يېتىلىشىغا بەك ئاستا، ئاستىنقى قىسمىدا ياز پەسلىدە مۇز - قارلار ۋە توك تۆپراقلار ئېرىيدۇ، يەر قىياپىتىنىڭ شەكىللىنىش جەريانى كۆرۈنەرلىك كۆچمەيپ بارىدۇ. مۇز - قارلارنىڭ كۆچلۈك تەسىرى نەتىجىسىدە، ئېچىلىپ قالغان چوققىلار ئۆزگىچە يەر قىياپىتى خۇسۇسىيىتىنى ئىپادىلىگەن، كۆپ ساندىكىلىرى ئويۇلۇش نەتىجىسىدە ئۆچلۇق كەلگەن قىرلىق چوققىغا، بېلىق ئومۇرتقىلىق دۆمبىسىمان بىسلىق چوققىغا ئايلانغان، بېلىق ئومۇرتقىلىق دۆمبىسىمان بىسلىق دۆمبىدە يالانما قار ژارونكىسى، قار كۆچكۈنى ئوقۇرى ۋە قار كۆچكۈنى كونۇسى بار.

2. ئېگىز تاغلار

ھازىرقى زامان مۇزلۇق - يىغىندى قار رايونىغا يېقىنراق بولغان ئېگىز تاغلار، ئادەتتە، دېڭىز يۈزىدىن 3000 مېتىر ئېگىز. گېرتسىن تۈزۈلمە ھەرىكىتى ئارقىلىق پۈرۈلۈش نەتىجىسىدە تاغلار ھاسىل بولغان، تاغ گەۋدىسىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى كەسكىنلىشىپ، ئېروزىيىلىك كېسىكلەر كۆچمەيپ، نىسپىي ئېگىزلىكى 500 — 700 مېتىرغا يەتكەن. مۇزارت دەريالىرى بىلەن تېرەك دەريالىرى بويىدا نۇرغۇن قەدىمكى مۇز ھەرىكىتىنىڭ ئىزلىرى ساقلىنىپ قالغان، مەسىلەن: يۈلەنچۈكسىمان مۇزلۇق ئازگال، ئۆچلۇق خادا چوققا، ھەرە چىشلىق تاغ ئومۇرتقىسى ۋە «U» شەكىللىك ئوقۇر قاتارلىق مۇز ئېروزىيىلىك يەر شەكلى ئېلىمىزنىڭ 4 - دەۋر مۇزلۇق ھەرىكىتىنى تەتقىق قىلىشتا كۆڭۈلدىكىدەك رايون ھېسابلىنىدۇ. ئۇل جىنس ئېچىلىپ قالغانلىقى، كىلىماتى سوغۇق، توپا قاتلىمى ناچار بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۆسۈملۈكلەر ناھايىتى ئاز ئۆسىدۇ.

3. ئوتتۇراھال تاغلار

بۇ خىلدىكى تاغلار ئادەتتە دېڭىز يۈزىدىن 2300 — 3000 مېتىرغىچە ئېگىز بولۇپ، ئورمان

بەلۋاغلىرىدىكى يۇقىرى ۋە تۆۋەن چەك بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. يەر قىياپىتى جەھەتتە روشەن بولغان ئېقىن سۇدا يالانغاچ كېسەكلەر بار، دەريانىڭ كەينى تەرىپىدىكى ئاستىنقى قىسىم كۆپ ھاللاردا ئۇل جىنس بۆسۈپ كىرگەن تار جىلغا ھېسابلىنىدۇ، ئۇستۈنكى قىسىم بولسا، مۆزلۇق ماددىلاردىن تەركىب تاپقان تېررااسا ھېسابلىنىدۇ. غەرب شامىلى ھاۋا ئېقىمىنىڭ «يامغۇر سايىسى» دا تۇرغان رايونلاردا ھۆل - يېغىن بەكمۇ ئاز، تېرەك دەريا ئەتراپىدا كىچىك دائىرىلىك ئورمانلار تارقالغان. تاغ چوققىسىدا ئۇل جىنس كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، يانتۇ سايلاردا بەكمۇ قېلىن ئۆۋەندى جىنس پارچىلىرى دۆۋىلىنىپ ياتىدۇ، بۇ يەردە سېرىلغان شېغىل دۆۋىلەنمىلىرى ۋە لانقا ئېقىنلىرى يېتىلگەن.

4. پەس تاغلار

بۇ خىلدىكى تاغلار ئادەتتە دېڭىز يۈزىدىن 1800 — 2300 مېتىرغىچە ئېگىز بولۇپ، يەر ئوقۇرى پۈرۈلمە بەلۋېغىنىڭ ئالدى گىرۋىكىدىكى ئويمانلىق رايونلارغا جايلاشقان. يېڭى تۈزۈلمە ھەرىكىتىنىڭ ئىپادىلىنىشى كۆچلۈك، يەر پوستى ناھايىتى تۇراقسىز، بەزىلىرى بولسا، يېڭى يېقىنقى گېئولوگىيىلىك تارىخىي مەزگىلدىلا پۈرمىلەشكەن تاغلىق جايلار بولۇپ، قالقانسىمان دۆمپۈرمىلىك قىرلىق تاغ ۋە بىر قىرلىق تاغ كۆرۈنۈشىنى شەكىللەندۈرگەن. پەس تاغلارنىڭ كۆتۈرۈلۈپ چىقىش ۋاقتى ئۇزۇن بولمىغاچقا، تاغ باغرىدىكى تۈزلەڭلىك ئونتۇرىسىدىكى ئېگىزلىك بىلەن بولغان پەرقى چوڭ، دەريا ئېقىنىنىڭ نىسپىي پەسىيىشى ئادەتتە نىسبەتەن زور، مۇزارت دەرياسىنىڭ تاغدىن چىقىش ئېغىزىدا روشەن بولغان 3 - دەرىجىلىك تېررااسا بار.

5. ئېدىرلىقلار

ئېدىرلىق بىلەن پەس تاغنىڭ پەرقى شۇكى، ئېدىرلىق، ئاساسەن، شەكىل جەھەتتە تارقاقراق بولىدۇ، كۆپ ھاللاردا قالقانسىمان دۆمپۈرمە ھالەتتە كېلىدۇ ياكى پارچە - پۈرات تارقالغان بولىدۇ، روشەن تومۇرى بولمايدۇ، ئادەتتە نىسپىي ئېگىزلىك پەرقى 100 — 200 مېتىر ئارىلىقىدا بولىدۇ. قارا يۇلغۇنغا يېقىن جايدىكى ئولتۇرۇشما بەلۋاغ ئىچىدە مېزوزوي ئېراسى بىلەن كاينوزوي ئېراسىغا تەئەللۇق يەر قاتلىمى كەڭ كۆلەمدە ئېچىلىپ قالغان بولۇپ، ۋاقتىلىق قارا يامغۇرنىڭ يالىشىغا ئۇچرىغاچقا، يانتۇ يۈزىدە قويۇق جىرالار شەكىللىنىپ قالغان.

تاغلىق رايون، تاغ چوققىسى، تاغ تىزمىلىرىنىڭ تارقىلىشى

جەدۋەل: 2 — 1

نامى	ئورنى	دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى (مېتىر)
تۆمۈر چوققىسى	تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 40 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	7435.3
خانتەڭرى چوققىسى	تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 56 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	6995
جولبورس چوققىسى	تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 57 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	6731.3
ئىلىم - پەن چوققىسى	تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 56 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	6588
بوزتاغ چوققىسى	ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 37 كىلومېتىر شىمالىي غەربىدە	4506.9
تېرەك چوققىسى	تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 39 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	6934
كىچىك تېرەك چوققىسى	تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 38 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	6876

تۇغىلجى چوققىسى	تاغلاق چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 45 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	6859
چوڭقۇزىباي چوققىسى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 38 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	6135
قوزىباي چوققىسى	تاغلاق چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 39 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	5886
ساۋاپچى تېغى	ساۋاپچى چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 40 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	5361
قاربار چوققىسى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 39 كىلومېتىر شىمالىدا	5327
قارلەيلىسى تېغى	بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 28 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	5316
چوڭ ئاقتاغ	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 30 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	5080
ئارپا چۆچەك تېغى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 26 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4904
ئاق چوققا	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 29 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4734
ئايلانسۇداۋان	ساۋاپچى چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 46 كىلومېتىر شىمالىدا	4710
تاملىق چوققا	ساۋاپچى چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 26 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4587.6
ئاققاڭشار تېغى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 46 كىلومېتىر شىمالىي شەرقىدە	4445
قارا شىلۇنىڭ تېغى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 25 كىلومېتىر شەرقىدە	4430
جىرىمتال تۆپىسىدىكى چوققا	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 34 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4340
قاراتارچىنىڭ قىرى تېغى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 23 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4202
تاربغاينىڭ جىلغىسى تېغى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 11 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4220
ئاققۇرام تېغى	ساۋاپچى چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 24 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4435
ماڭسۇر تېغى	ساۋاپچى چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 20 كىلومېتىر شىمالىدا	4037
داۋانقول تېغى	ساۋاپچى چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 20 كىلومېتىر شىمالىدا	4104
بوزتاغ	ساۋاپچى چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 87 كىلومېتىر غەربىي شىمالىدا	4650.8
كۆلۈك داۋان	ساۋاپچى چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 42 كىلومېتىر شىمالىي غەربىدە	4001
ئېيىقلىق تېغى	تاغلاق چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 8 كىلومېتىر شىمالىدا	4027
سېرىقيان تېغى	تاغلاق چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 13 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4005
قىزىل تاغ	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 46 كىلومېتىر شىمالىدا	4036
تامغا تاغ تېغى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 60 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4086
غۇزمانلىق چوققىسى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 40 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	4323
ئايتاغ	بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 15 كىلومېتىر شىمالىدا	3852
قىزىل تۆشۈك تېغى	بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 25 كىلومېتىر شىمالىدا	3556
قوتۇرتاغ	بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 12 كىلومېتىر شىمالىدا	3400
يانلاق چوققىسى	ساۋاپچى چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 18 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	3641.6
چوڭ قۇمبەل تېغى	بوزدۆڭ چارۇچلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 41 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	3702
چۆپلۈك چوققىسى	بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 12 كىلومېتىر شىمالىدا	3902

قۇشقۇنار چوققىسى	بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 44 كىلومېتىر شىمالىدا	3585
تامغاتاش چوققىسى	بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 58 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	3858
قارلىق تاغ	بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 57 كىلومېتىر شىمالىي شەرقىدە	3735
تۆگىبوينى تېغى	بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 24 كىلومېتىر شەرقىدە	3840
قوڭۇر دۆڭە تېغى	ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 29 كىلومېتىر شىمالىدا	3207
تاملىق تاغ	ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 22 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	3662
ھۆشۇرەك تېغى	ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 30 كىلومېتىر شىمالىدا	3974
مۇزداۋان	بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 61 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	3000
پاتقاقلىق داۋان	ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 22 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا	3700
سېرىققول داۋان	ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 19 كىلومېتىر شىمالىي شەرقىدە	3600
ئاقچىغ داۋان	ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 36 كىلومېتىر شىمالىي غەربىدە	3907
قارابۇغرا داۋان	ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 20 كىلومېتىر شەرق - غەربىي شىمالىدا	3080
داۋانقول داۋان	ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 20 كىلومېتىر شىمالىي شەرقىدە	3800

2 § . مۇزلۇق، قاركۆچكۈنلۈك يەر تۈزۈلۈشى

تۆمۈر چوققىسى رايونى قارا جولغا تېغى(شىمالدا) ، خانتەڭرى تېغى (ئوتتۇرىدا) ، كۆكسار تېغى (جەنۇبتا) دىن ئىبارەت شەرق - غەرب يۆنىلىشىدە سوزۇلغان 3 تاغ تىزمىسى بىلەن جەنۇب - شىمال يۆنىلىشىدە سوزۇلغان بىر مېرىدىئان چوققىسىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، « 王 » شەكلىنى ھاسىل قىلغان. تۆمۈر چوققىسى كۆكسار تېغى بىلەن مېرىدىئان چوققىسى قوشۇلغان تاغ تۇگۇنىگە جايلاشقان، دېڭىز يۈزىدىن 3 . 7435 مېتىر ئېگىز، شۇڭا ئۇ، تەڭرىتاغ بويىچە ئەڭ ئېگىز چوققا بولۇپ، تەڭرىتاغدىكى چوققىلار پادىشاھى ھېسابلىنىدۇ. مۇز - قار بىلەن قاپلانغان ئېگىز تاغلىق رايونلاردا ھازىرقى زامان مۇزلۇقىدىن 629 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئېلىمىز چېگرىسىدىكى مۇزلۇق 510. تۆمۈر چوققىسىنىڭ جەنۇبىدىكى 197 مۇزلۇق بىلەن شەرقىدىكى 144 مۇزلۇقنىڭ كۆپىنچىسى ئونسۇ ناھىيىسى تەۋەسىگە جايلاشقان. بۇ رايوندىكى مۇزلۇقنىڭ ئومۇمىي زاپاس سۇ مىقدارى 495 مىليارد 829 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، جۈملاڭما چوققىسى رايوندىكى مۇزلۇق زاپاس سۇ مىقدارى (132 مىليارد 602 مىليون كۇب مېتىر) نىڭ ئازكەم 4 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. بۇ غايەت زور ستېرېئولۇق مۇز ئامبىرى ئەتراپىدىكى رايونلارنى ھاياتلىق مەنبەسى بىلەن تەمىنلەپ قالماي، ئۆزگىچە ئاجايىپ گۈزەل سەيلىگاھنى شەكىللەندۈرگەن. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن مەشھۇر ئەدەب، تەزكىرىشۇناس خۇڭ لياڭجېي ئىلى جاڭجۇنى شۇلىنغا ئەگىشىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەن، ئۇ «يەر - زېمىننى قاراڭغۇلۇق قاپلاپ تۇرىدۇ، ھاۋا كىلىماتى خىلمۇ خىل ئۆزگىرىدۇ، ئاسماندا ئۇچىدىغان ئەۋلىيامۇ سەللا بىخەستىلىك قىلسا تېيىلىپ تېگى يوق غارغا چۈشۈپ كېتىدۇ. مۇز چوققىدا كۈن نۇرى جىمىرلاپ تۇرىدۇ، يىراقلاردىن ئىس - تۈتەك دولقۇنلاپ چاقماقتەك ئۆتۈپ تۇرىدۇ، چىڭ سۇلالىسى سودىگەرلىرى كېچىلىرى غەلىتە ئاۋازلارنى ئاڭلىغانمىش، كۈندۈزى جىن - ئالۋاستىلارنى كۆرگەنمىش، بۇ يەردە داۋانلار كۆپ، ئېگىز ھەم خەتەرلىك، جەنۇبقا ماڭسا خوتەنگە، شىمالغا ماڭسا پەرغانىگە بارغىلى بولىدۇ. دەھشەتلىك

گۈلدۈرلەش بىلەن تەڭ يەر ئوقىنىڭ يېرىمى ئۈزۈلگەندەك بولىدۇ، لاۋلداپ ئوت يانغاندەك پارقىراپ تۇرىدۇ، ئاسمان خىلمۇ خىل ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ» دېگەن مەزمۇندا «مۇزتاغقا مەدھىيە» سەرلەۋھىلىك نەزمە يازغان.

1. مۇزلۇقلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى

تۆمۈر چوققىسى رايونى تەكشىتاغدىكى ئەڭ چوڭ ھازىرقى زامان مۇزلۇق ھەرىكىتى مەركىزى شۇنداقلا قەدىمكى مۇزلۇق ئىزلىرى ئەڭ مۇكەممەل ساقلىنىپ قالغان جاي ھېسابلىنىدۇ، بولۇپمۇ ئونسۇ ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تۆمۈر چوققىسى تاغلىق رايونىنىڭ جەنۇبىدىكى قىيالىق تېخىمۇ تىپىك مىسال بولالايدۇ.

1. مۇزات دەريالىق ۋادىسىدىكى مۇزلۇقنىڭ يەر تۈزۈلۈشى　مۇزارت مۇزلۇقىنىڭ 1978 - يىلدىكى ئۈزۈنلۇقى 29 كىلومېتىر بولۇپ، ئاخىرقى ئۇچى دېڭىز يۈزىدىن 2770 مېتىر ئېگىز ئىدى؛ قاراغول مۇزلۇقىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 32 كىلومېتىر بولۇپ، ئاخىرقى ئۇچى دېڭىز يۈزىدىن 2795 مېتىر ئېگىز ئىدى؛ تۈغبەلچى مۇزلۇقىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 37.8 كىلومېتىر بولۇپ، ئاخىرقى ئۇچى دېڭىز يۈزىدىن 2752 مېتىر ئېگىز ئىدى. مۇزلۇق ۋادىلىرىنىڭ تىپىكلىك دەرىجىسى، ئاخىرقى دۆمبەل قىرلىرىنىڭ كۆلىمى ۋە مۇز دۆمبەللىرىنىڭ مۇكەممەللىكى جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئۇ، ئېلىمىزنىڭ غەربىي رايونلىرى ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. قىزىل بۇلاق مۇزدۆمبىلىنىڭ قېلىنلىقى 3 — 4 مېتىرغىچە بولۇپ، كۆكۈش رەڭلىك، جىنس پارچىلىرى چوڭ - كىچىك ئارىلاشما، ئەمما قەۋەتلەنمىگەن ھالەتتە ئىپادىلىنىدۇ شۇنداقلا سېغىز ۋە قۇم ئارىلاش بولۇپ، تاشلارنىڭ ئەڭ چوڭلىرىنىڭ دىئامېتىرى 2 — 3 مېتىرغىچە كېلىدۇ. مەرمەر تاش، كۋارتس جىنس ھەمدە سىلىق شېغىل تاش يۈزلىرىدىن مۇزلۇقلارنىڭ سۈركەلگەن ئىزلىرىنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ، ئۇ، تاغ ئېتىكى مۇزلۇقى خۇسۇسىيىتىگە ئىگە. مۇزلۇقلارنىڭ ئۈزۈنلۇقى تەخمىنەن 120 كىلومېتىر بولۇپ، ھەر قېتىملىق مۇز دەۋرىدىكى كۆلىمى ئەڭ چوڭ بولغان بىر قېتىمقىسى ھېسابلىنىدۇ. ئاقبۇلۇڭ مۇزدۆمبىلى 2 - كەسمە يۈزىدىكى ئوتتۇرا قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى 15 مېتىر كېلىدىغان يېپىشقاق مۇز دۆمبەل بولۇپ، كەڭ قۇيرۇقلۇق جىلغا مۇزلۇقى ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئۈزۈنلۇقى تەخمىنەن 100 كىلومېتىرغا يېتىدۇ، مۇزلۇق تىلىنىڭ ئاخىرقى ئۇچى ئاقبۇلۇڭغا يېقىن جايدا. چاقماقتاش مۇز دۆمبىلى قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى 20 مېتىر، ئۈستۈنكى قەۋىتىدىكى مۇز دۆمبىلىنىڭ قېلىنلىقى 10 مېتىر بولۇپ، كۆلرەڭ جىنس پارچىلىرىدىن ھاسىل بولغان، ئوتتۇرا قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى 5 — 6 مېتىرغىچە بولۇپ، كۆلرەڭ مۇز سۇيى چۆكۈندىلىرىدىن ھاسىل بولغان، ئاستىنقى قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى 3 — 4 مېتىرغىچە بولۇپ، جىنس خۇسۇسىيىتى ۋە كەسمە يۈز خۇسۇسىيىتى ئۈستۈنكى قەۋىتى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ، ئۇ، كەڭ قۇيرۇقلۇق جىلغا مۇزلۇقىغا تەۋە بولۇپ، ئۈزۈنلۇقى 96 كىلومېتىرغا يېتىدۇ، ئەينى چاغدىكى قار سىزىقى ھازىرقى قار سىزىقىدىن ئاز كەم 800 مېتىر تۆۋەنلەپ كەتكەن بولۇپ، كۆپ رېتىملىق ئاخىرقى دۆمبەل يەر تۈزۈلۈشى ناھايىتى ياخشى. تۈغبەلچىدىكى ئاخىرقى مۇزدۆمبىلى مۇزارت دەريالىق جىلغىسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى چاقماقتاش ئاخىرقى مۇز دۆمبىلىگە 41 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا بولۇپ، ئۇ، شاخسىمان جىلغا مۇزلۇقى ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئۈزۈنلۇقى 41.5 كىلومېتىر.

2. تېرەك دەريالىق ۋادىسىدىكى مۇزلۇقنىڭ يەر تۈزۈلۈشى　تېرەك دەريالىنىڭ مەنبەسى بولغان ھازىرقى زامان مۇزلۇقىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 25 كىلومېتىر، ئاخىرقى ئۇچى دېڭىز يۈزىدىن 3004.5 مېتىر، 1941 — 1976 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا، مۇزلۇقنىڭ ئاخىرقى ئۇچى 600 مېتىر چېكىنىپ كەتكەن، تېرەك مۇزلۇقى تىلىنىڭ ئالدىنقى ئۇچىدا مۇز ئېرىپ تۇرىدىغان چوڭ ئۆڭكۈر بار. ھازىرقى زامان مۇزلۇقىنىڭ ئاستى تەرىپىدە تېرەك ۋادىسىنى بويلاپ، دەل - دەرەخلەر ئۆسۈپ يېتىلىدىغان مۇزلۇق لاتقىلار ئۈزلۈكسىز تارقالغان. كۆكتەي تەكچىسى مۇزدۆمبەل تەكچىسىدىن ئېگىزرەك بولۇپ، ئۇ، تېرەك دەريالىق ۋادىسىدىكى بۈگۈنكى كۈنگىچە بولغان ئەڭ قەدىمكى ئېگىز مۇزلۇق لاتقا تەكچى يەر شەكلى ھېسابلىنىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن

تەخمىنەن 2400 مېتىر ئېگىز، دەريا قىنىدىن 500 — 600 مېتىرغىچە ئېگىز چىقىپ تۇرىدۇ، جەنۇبتىن شىمالغا 2 كىلومېتىر سوزۇلغان، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن بىر كىلومېتىر كېلىدۇ، مۇزلاتقا قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى 20 — 30 مېتىرغىچە بولۇپ، قىيىپاش كەتكەن 3 ـ دەۋر يەر قاتلىمىنىڭ ئۈستىنى قاپلىۋالغان. تاغلاق ئاخىرقى دۆمبىلىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 1700 — 2100 مېتىرغىچە ئېگىز بېرىدىكى كۆپ رېتىملىق يەر تۈزۈلۈشى مۆكەممەل بولغان يايىسىمان ئاخىرقى دۆمبەل قىرلىرى جىلغا مۇزلۇقىغا تەۋە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 63 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئەينى چاغدىكى قارسىزىقى ھازىرقى قار سىزىقىدىن تەخمىنەن 1200 مېتىر تۆۋەنلەپ كەتكەن. نوشقا — چوڭ تېرەڭ دەريا بىلەن كىچىك تېرەڭ دەريا قوشۇلغان جايدا ھازىرقى زامان دەريا جىلغىسىنىڭ كىسكىلىرى مۇزلاتقا قەۋىتىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، غەربىي چوڭ تېرەڭ مۇزلۇقىنىڭ ئاخىرقى ئۇچىغا 35 كىلومېتىر كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 1700 — 2100 مېتىرغىچە ئېگىز بولۇپ، ئۇنىڭدا 6 رەتلىك يايىسىمان ئاخىرقى دۆمبەل قىرلىرى ھاسىل بولغان، ھەربىر رېتىملىق ئاخىرقى دۆمبەلنىڭ جەنۇبىي گىرۋىكى تىك قىيالىق، شىمالىي گىرۋىكى پەسەيگەن قىيالىق بولۇپ، نىسپىي ئېگىزلىكى 30 — 50 مېتىرغىچە كېلىدۇ، دۆمبەل تاشلار ئېچىلىپ قالغان. جەنۇبتىن شىمالغا بولغان ئاخىرقى دۆمبەل قىرئۇچى سىزىقلىرى بىر ـ بىرلەپ پەسلەپ بارىدۇ، ئەڭ جەنۇبقا بارغان بىر سىزىقى پەسلەپ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1700 مېتىرغا چۈشۈپ قېلىپ، ئالدى تاغ زوننىسىدىكى تېرەڭ دەريا جىلغىسى ئېغىزىغا جايلىشىپ قالغان. پىياپىلىق ئاخىرقى دۆمبىلى شەرق ـ غەرب چوڭ تېرەڭ مۇزلۇقىنىڭ ئاستى تەرىپىگە جايلاشقان، ئۇ كونا يەلپۇگۈچسىمان ئېقىندىلارنىڭ ئۈستىنى قاپلاپ تۇرىدۇ، دەريا قىنىدىن تەخمىنەن 30 مېتىر ئېگىز چىقىپ قالغان، قىرلىرىنىڭ كەڭلىكى 300 — 500 مېتىرغىچە كېلىدۇ، ئاخىرقى دۆمبەل، ئاساسەن، ئەڭ ئېگىز تاغلىق رايونلاردىكى قىزىل ۋە كۇلرەڭ گرانىت، كۇلرەڭ گرانىتلىق گنېيس ئارىلاش ئاز مىقداردىكى مەرمەر تاش ۋە شېغىل تاش قاتارلىقلاردىن ھاسىل بولغان.

3. قارايۇلغۇن دەريا ۋادىسىدىكى مۇزلۇقلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى: قارايۇلغۇن دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى تىكەتئۇرۇقتا يېقىن جايدا كىچىك قوزىباي دەريا سى، چوڭ قوزىباي دەريا سى ۋە قۇرغۇيلۇق دەريا سىنىڭ باشلىنىش مەنبەسى بولغان ھازىرقى زامان مۇزلۇقىنىڭ ئېقىنلىرى قوشۇلىدۇ، قوشۇلىدىغان جايىنىڭ يۇقىرى ۋە تۆۋەن ئېقىملىرى 14 كىلومېتىر، دېڭىز يۈزىدىن 1800 — 2600 مېتىرغىچە ئېگىز بولۇپ، غايەت زور مۇز دۆمبەل يايمىسى مەركەزلىك پەيدا بولغان. جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان 1 ـ بۆلىكى چۈپۈرلۇق تېغى بولۇپ، جىلغا تېگىدىن 400 — 500 مېتىرغىچە ئېگىز چىقىپ تۇرىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 2400 — 2600 مېتىرغىچە ئېگىز، مۇز دۆمبەللىرىنى بىر قەدەر قېلىن توپا قاتلىمى يېپىۋالغان، يەر يۈزى يۇمىلاق ئورالما ھالەتتە بولۇپ، دەريا جىلغىلىرىنىڭ تىك قىيالىرىدا مۇزدۆمبەل تاشلىرى كۆپلەپ ئېچىلىپ قالغان؛ 2 ـ بۆلىكى قۇرمىيا تېغى بولۇپ، جىلغا تېگىدىن 200 — 300 مېتىرغىچە ئېگىز چىقىپ تۇرىدۇ، ئۇ، دېڭىز يۈزىدىن 2100 — 2300 مېتىرغىچە ئېگىز بولۇپ، تەخمىنەن 3 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلغان، مۇزدۆمبەل تەكچىسىنىڭ ئۈستىنى سېرىق توپا ھالىتىدىكى ماددىلار قاپلاپ تۇرىدۇ، ئۇ، تۇغ چوققىسىدىكى تاغلىق رايون ئېچىدە ئەڭ ئېگىز بولغان مۇز سۈيى پەلەمپىيى ھېسابلىنىدۇ، ئېچىلىپ قالغان گرانىتلىق مۇزدۆمبەل قۇرام تاشلىرى 11×14×4 مېتىر كېلىدۇ، 3 ـ بۆلىكى ئاقماتانىڭ تېغى بولۇپ، دەريا قىنىدىن 100 — 250 مېتىرغىچە ئېگىز چىقىپ تۇرىدۇ، ئۇ، دېڭىز يۈزىدىن 1950 — 2100 مېتىرغىچە ئېگىز، 2 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلغان، تاغ چوققىسىنىڭ ئىچى تەرىپى پەس، سىرتقى تەرىپى تىك، قىر ئۇچلىرى ئېگىز، پەس، مۇز دۆمبەل تاشلىرى، ئاساسەن، گرانىت بىلەن گنېيس پارچىلىرىدىن تەركىب تاپقان؛ 4 ـ بۆلىكى قۇرغۇيلۇق دەريا سىنىڭ شەرقىي ـ جەنۇبىي تەرىپىدە بولۇپ، 4 رەت يايىسىمان ئاخىرقى دۆمبەل ھېسابلىنىدۇ، ئېچىلىپ قالغان غايەت زور گرانىت پارچىلىرىنىڭ دىئامېترى 10 مېتىردىن ئاشىدۇ؛ 5 ـ بۆلىكى يۇقىرىدا بايان قىلىنغان كۆپ رېتىملىق ئاخىرقى دۆمبەلنىڭ جەنۇب ۋە غەرب تەرىپىدە بولۇپ، دەريا

قىممىدىن 50 — 60 مېتىرغىچە ئېگىز چىقىپ تۇرىدۇ، ئۇ، تەخمىنەن 7 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلغان بولۇپ، دېگىز يۈزىدىن 1820 مېتىر ئېگىز جايدا ئاخىرلىشىدۇ، مۇز دۆمبەل قالدۇقلىرىنىڭ قېلىنلىقى 10 — 15 مېتىرغىچە كېلىدۇ، لېكىن پەلەمپەيدىكى ئېچىلىپ قالغان گرانىت قورام تاشلار 10×15×20 مېتىرغا يېتىدۇ، ئۇلار شامالدا يېرىلىش نەتىجىسىدە ئاجايىپ شەكىلدىكى غەيرىي تاشلارغا ئايلىنىپ قالغان.

4. ئاتئوينىاق دەريالىق ۋادىسىدىكى مۇزلۇقنىڭ يەر تۈزۈلۈشى ئاتئوينىاق دەريالىنىڭ مەنبەسى، ئاساسەن، قوچقار مۇزلۇق جىلغىسىدىكى مۇزلۇق ۋە ئىشتالاغ مۇزلۇقلىرىدىن ئىبارەت. ئىشتالاغ مۇزلۇقى بىلەن جىلغا مۇزلۇقىنىڭ ئاخىرقى ئۇچىغا بىر كىلومېتىر كېلىدىغان دائىرە ئىچىگە 3 — 4 رەت رېتسىملىق قىرسىمان هازىرقى زامان مۇز دۆمبەللىرى تارقالغان. قوچقار مۇزلۇقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتىر كېلىدۇ، مۇز تىلىنىڭ ئاستى بۆلىكى تاغ ئېغىزىدىن چىقىپ تەخمىنەن 7 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلىدۇ، ئاخىرقى ئۇچىدا هازىرقى زامان مۇز دۆمبەللىرى تولۇق ئەمەس، 1942 — 1976 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا مۇزلۇقلار 850 مېتىر ئىلگىرىلىگەن، هازىرمۇ يەنىلا ئىلگىرىلەش هالىتىدە تۇرماقتا، مۇز تىلىنىڭ ئاخىرقى ئۇچى سازلىقتىكى مۇز دۆمبەل ئۆستىنى بېسىپ تۇرىدۇ. قوچقار مۇزلۇقىنىڭ ئوڭ ئالدى تەرىپىدە 3 قاتار قاتلانغان يەلپۈگۈچسىمان ئاخىرقى دۆمبەل بار، ئۇنىڭ ئارىلىقىدا دېگۈدەك 10 مېتىر، سۈيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن بىر مېتىر كېلىدىغان بىر مۇز دۆمبەل كۆل بار. ئاخىرقى دۆمبەلنىڭ يۇزىنى توپا قەۋىتى قاپلاپ تۇرغاچقا، ئوت - چۆپلەر ئۆسكەن. قوچقار مۇزلۇقىغا 9 كىلومېتىر، ئىشتالاغ مۇزلۇقىغا 13 كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا، دېگىز يۈزىدىن 2250 — 2500 مېتىرغىچە ئېگىزلىكتە، ئۇزۇنلۇقى هەم كەڭلىكى 5 كىلومېتىر كېلىدىغان دائىرىدە قاتار - قاتار ئاخىرقى دۆمبەل قىرلىرى بار، پاقىلىق كەتتەكى ئاخىرقى دۆمبەل قىرلىرىدا چوڭراق جىنس پارچىلىرى بار. مۇشۇ يەرنىڭ جەنۇبى ۋە غەربىدىكى ئاتئوينىاق دەريالىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى تاغ ئېتىكىگە ئۇزۇنلۇقى ۋە كەڭلىكى 4 × 12 كىلومېتىر كېلىدىغان دائىرىدە بىر تالاي مۇزلۇق لاتقىلار تارقالغان، ئۇ، ئاتئوينىاق دەريالىدىن 50 — 150 مېتىرغىچە ئېگىز چىقىپ قالغان قىزىل رەڭلىك ئۆل جىنس ئۆستىگە دۆۋىلىنىپ قالغان. قوچقار مۇزلۇقىنىڭ سول يېنىغا ئېگىزلىكى ئوخشاش بولمىغان 3 دەرىجىلىك يان دۆمبەل تارقالغان. بۇ پلاتفورمىنىڭ شىمالىدا ئېگىزلىك پەرقى 120 — 150 مېتىرغىچە بولغان بىر جىنس دۆۋارلىق تېك قىيا كۆتۈرۈلۈپ كېچىكرەك بىر ئېگىز مۇزدۆمبەل تەكچىسىنى هاسىل قىلغان، ئۇ، ئاتئوينىاق دەريالىنى ۋادىسىدىكى ئەڭ چوڭ ئېگىز مۇزدۆمبەل تەكچە يەر شەكلى هېسابلىنىدۇ. ئۇ، 4 - دەۋردىكى بىر قەدەر بۇرۇن بولغان مۇز ئېروزىيىسىنىڭ تەكشىلىشى نەتىجىسىدە هاسىل بولغان.

5) تۆمۈر دەريالىق ۋادىسىدىكى مۇزلۇقنىڭ يەر تۈزۈلۈشى تۆمۈر دەريالىق مۇزلۇقى بىلەن ئايلانسۇ مۇزلۇقىدىن باشلانغان. هازىرقى زامان مۇزلۇقىنىڭ تۆۋەنىدىكى دەريا جىلغىسى «V» شەكلىدە بولۇپ، جىلغىنىڭ كەڭلىكى تەخمىنەن بىر كىلومېتىر كېلىدۇ، جىلغا يەلكىسى دەريا قىنىدىن 300 مېتىردىن كۆپرەك ئېگىز چىقىپ قالغان، جىلغىنىڭ ئىككى تەرىپىگە مۇزلۇق لاتقىلار تارقالغان، جىلغىنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئۆستۈنكى قەۋىتىنىڭ هەممىسى مۇز دۆمبەل تەكچىسىدىن ئىبارەت. تۆمۈر مۇزلۇقىنىڭ 1978 - يىلدىكى ئۇزۇنلۇقى 2.37 كىلومېتىر، ئاخىرقى ئۇچى دېگىز يۈزىدىن 2700 مېتىر ئېگىز ئىدى، مۇز تىلىنىڭ سىرتقى گىرۋىكى مۇز سۈيىنىڭ ئېروزىيىلىشىگە ئۇچرىغانلىقتىن، هازىرقى زامان مۇز دۆمبىلى تولۇق يېتىلمىگەن، مۇز دۆمبىلىنىڭ جىنس پارچىلىرى يېپىيېڭى، تارقاق بولۇپ، ئۇلارنىڭ هەممىسى يېقىنقى زامانىدىكى مۇزلۇقلارنىڭ ئىلگىرىلەش - چېكىنىشىدە داۋالغۇش بولغانلىقىنىڭ مەھسۇلىدۇر. تۆمۈر مۇزلۇقىغا 5. 4 — 5 كىلومېتىرغىچە كېلىدىغان، دېگىز يۈزىدىن تەخمىنەن 2500 مېتىر ئېگىز بولغان جايغا جىلغىنى توغرىسىغا توسۇپ تۇرىدىغان بىر رەتلىك ئاخىرقى دۆمبەل قىرى جايلاشقان، ئۇنىڭ تۆۋەن تەرىپىگە مۇزلۇق لاتقىلار تۆمۈر دەريالىق جىلغىسىنىڭ ئىككى يېنىنى بويلاپ مۇزلۇق لاتقا پەلەمپەيلىرى هالىتىدە تارقالغان. قورغانىنىڭ جەنۇبىدىكى مۇزلۇق لاتقا پەلەمپەيلىرى قاتار - قاتار يان باغرى دۆمبەل قىرلىرىدىن تەركىب تاپقان، ئۇنىڭ شەكلى ناهايىتى ياخشى

ساقلىنىپ قالغان. پەس مۇزدۆمبەل تەكچىسى دەريانىڭ شەرقىي قىرغىقىدا يىراق - يىراقلارغا سوزۇلۇپ كەتكەن، تارقىلىش دائىرىسىمۇ ناھايىتى كەڭ، ئۇنىڭ ئاخىرقى ئۇچى جىلغىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 2250 مېتىر ئېگىز يېرىنىڭ تۆۋىنىدىن توپتوغرا قۇمئېرىق دەرياسىغا يېتىپ بارىدۇ، پلاتفورما دەريا قىنىدىن 300 — 400 مېتىرغىچە ئېگىز چىقىپ تۇرىدۇ، پلاتفورما يۈزىنىڭ كەڭلىكى 200 — 600 مېتىرغىچە كېلىدۇ.

2. قار كۆچكۈنى يەر تۈزۈلۈشى

تۆمۈر چوققىسىدىكى دېڭىز يۈزىدىن 3500 مېتىردىن ئېگىز تاغلىق رايونلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى نۆلدىن تۆۋەن بولىدۇ، ھۆل - يېغىن قانتىق ھالەتتە بولىدۇ، تارىلاپ يامغۇر ئارىلاش قار ياغىدىغان ئەھۋاللارمۇ كۆرۈلىدۇ. كۆپلەپ يافقان قار قار كۆچكۈنى پەيدا بولۇشىنى مول ماددىي ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ. قار كۆچكۈنى يەر يۈزىنىڭ سوۋۇلۇپ يۆتكىلىش ۋە دۆۋىلىنىش جەريانىغا قاتنىشىپ، تاغلىق رايونلارنىڭ يەر قىياپىتىنى بارلىققا كەلتۈرۈشتە كۆرۈنەرلىك رول ئويناپىدۇ. تەڭرىتاغ قار كۆچكۈنى تەتقىقات پونكىتىنىڭ تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، ھەجمى 3000 كۇب مېتىر كېلىدىغان بىر قار كۆچكۈنى ئېغىرلىقى 5 تونىنا كېلىدىغان تراكتورنى 20 مېتىر يىراقلىققا يۆتكەۋېتەلەيدىكەن. ھەجمى 30 مىڭ كۇب مېتىردىن 40 مىڭ كۇب مېتىرغىچە بولغان قار كۆچكۈنى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2000 تونىنا ئېغىرلىقتىكى سوۋۇلما ماددىلارنى ئېلىپ يۈرەلەيدىكەن. قار كۆچكۈنى ئېرىقچە ئوقۇرى ئالاھىدە ھالەتتە شەكىللەنگەن بولۇپ، ئۇزۇن كەسمە يۈزى سىزىقلىرىنىڭ شەكلى تەپتەكشى، روشەن دولقۇن مۇنۇقى كەمچىل، ئوقۇر كەسمە يۈزىنىڭ ئۇستىدىكى ئازگالنىڭ تېگى تەكشى، يان تېمى تىك شەكىللىك ئويۇلما ھالەتتىي شەكىللەندۇرگەن، ئازگال شەكلى تەرتىپلىك، روشەن ئەگرىلىكى يوق، شەكىل جەھەتتە مۇزلۇق ئوقۇرىغا بەكمۇ ئوخشاپ كېتىدۇ.

3. ئونسۇ ناھىيىسىدىكى چاقماقتاشتىن موڭغۇلكۇرە ناھىيىسىدىكى شوتىغىچە بولغان يول بويلىرىنىڭ مەنزىرىسى

تۆمۈر چوققىسىدىكى تاغلىق رايونىنىڭ يەر شەكلى ئوڭغۇل - دوڭغۇل، چوققىلىرى تۆتاش ھەم تىك بولۇپ، ئۆزگىچە مۇز ئېروزىيىلىك يەر قىياپىتى خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

1. مۇزلۇق يول ئونسۇبازىرىدىن جامغىچە 50 كىلومېتىر، جامدىن تۆزتاغ ئېغىزىغىچە 40 كىلومېتىر، تۆزتاغ ئېغىزىدىن قىرشاغىچە 50 كىلومېتىر بولۇپ، ئارىلىقىنى بىر تاش تاغ ئايرىپ تۇرىدۇ، بۇ تاغ ئانچە ئېگىز ئەمەس، بىر دەريا يولى بار. قىرشادىن تۆبالانقىچە 30 كىلومېتىر بولۇپ، ئارىلىقتا توغرىسىغا ئاقمىدىغان 3 ئېقىن بار، يېرىم قىيىپاش تاغ يولى 10 كىلومېتىر، قالغىنى تۆز يول. تۆبالاتتىن ماستۇتوقايغىچە بولغان يول 20 كىلومېتىر بولۇپ، ئۇ تەرتىپسىز تاشلاردىن ھاسىل بولغان خەتەرلىك يول. ماستۇ توقايدىن تامغا تاشقىچە 40 كىلومېتىر بولۇپ، بۇ يولدا تەرتىپسىز تاش، سۇ ئازگاللىرى بەكمۇ كۆپ. تامغا تاشتىن خۇاڭساۋغۇ ئوتتىگىنچە 90 كىلومېتىر بولۇپ، بۇ ئارىلىقتىكى مۇزلۇق يول 50 كىلومېتىر كېلىدۇ. خۇاڭساۋغۇ ئوتتىگىدىن ئارىندۇنغىچە 30 كىلومېتىر بولۇپ، دەل - دەرەخلەر ئۆسكەن، يوللىرى يانتۇراق، ئارىندۇندىن شوتىغىچە 30 كىلومېتىر بولۇپ، مۇشۇ يەردىن تېڭەس تۆزلەڭلىكىگە كىرىپ كەتكىلى بولىدۇ. جىلگە لېيەن ئۆز سەپىرىنى مۇنداق تەسۋىرلىگەن: «بەزىدە ئەگرى - توقاي ئايلىنىپ تىك قىرغاقلارنىڭ چوققىسىغا چىققىلى بولىدۇ، تىك قىرغاقلىرى 2 گە بۆلۈنگەن بولۇپ، ئايلىنىپ ماڭغىلى بولىدۇ، بەزىدە ئايلانما يولنى بويلاپ ماڭسا جىلغىنىڭ تېگىگە چۈشكىلى بولىدۇ، ئەتراپىدا ئەينەكتەك مۇز تاملار بولۇپ، ئۇنى تاغ تۇمانلىرى قاپلىۋالغان. بەزىدە كىرىمەن دېسىمۇ كىرگىلى بولمايدۇ، قانتىق مۇز پارچىلىرى بىر دەمدىلا يېرىلىپ چوڭقۇر غار ھاسىل قىلىدۇ». بۇنداق ئاجايىپ - غارايىپ غەلىتە كۆرۈنۈشلەر

ئېكسپېدىتسىيە . سايامەت ئىشلىرىنى يولغا قويۇشتىكى ئىشەنچىلىك لىنىيە ھېسابلىنىدۇ.

2. مۇز يېرىقلىرى　چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى «شىنجاڭ ھەققىدە ئومۇمىي چۈشەنچە» دېگەن كىتابتا مۇنداق بايان قىلىنغان: «مۇزلۇق (مۇزارت داۋىنى) نىڭ ئۇزۇنلۇقى 100 چاقىرىم كېلىدۇ، ئۇ قانىتىق مۇز پارچىلىرىدىن ھاسىل بولغان، ئارىلىقلىرىدا غايەت زور قورام تاشلار بار، مۇزلۇقنىڭ كۆپ يېرىدىن چاك كەتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ تېگى يوق» ، «مۇزلۇقنىڭ كۆپ يېرىدىن چاك كەتكەن» دېگەنلىك مۇزلۇقتا يۇز بەرگەن مۇز يېرىلمىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، مۇزلۇق ھەرىكىتىنىڭ ئىككى يان تەرەپتە ئاستىراق، ئوتتۇرىدا تېزراق بولۇپ، مورئىتى ئوخشاش بولماسلىق تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان كېرىلىش تەسىرىنىڭ نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن. بۇ يېرىقلارنىڭ كەڭلىكى نەچچە 10 سانتىمېتىردىن نەچچە مېتىرغىچە بولۇپ، چوڭقۇرلۇقى نەچچە 10 مېتىردىن 100 مېتىرغا يېتىدۇ.

3. مۇز موگۈسى　«مۇسۇلمان يۇرتلىرىنىڭ تەبئىي شارائىتى ھەققىدە خاتىرە» دە مۇز موگۈسى مۇنداق تەسۋىرلەنگەن: «مۇز ئۈستىدە ھېسابسىز تاش پارچىلىرى بار، تاشلارنىڭ كىچىكلىرى مۇشتۇمدەك ياكى كاشتاندەك بولىدۇ، چوڭلىرى ئۆيدەك ياكى بىنادەك كېلىدۇ. بىر چى كېلىدىغان مۇز تۈۋرۈكلەر بىرنەچچە قورام تاشنى تېرەپ تىك تۇرغۇزۇۋالغان» ، مۇز ئۈستىدىكى بۇ تاش پارچىلىرى جىلغىنىڭ يانتۇ جايلىرىدىكى ئۇۋاق تاشلار مۇز يۇزىگە بىۋاستە غۇلاپ چۈشۈپ، مۇز يۈزىدە ئېرىپ، ئىچكى دۆمبەل ئېچىلىپ قېلىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان. ئايرىم ئەھۋالدا تېگىدىكى لاتقىلار سىقىلىپ مۇز يۈزىگە چىقىپ قېلىش ئارقىلىقمۇ مۇز يۈزىدە دۆمبەل ھاسىل بولغان.

4. مۇز جىسىم تەسۋىرى　چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن شۇ سۇڭ «غەربىي يۇرتنىڭ دەريا - ئېقىنلىرى ھەققىدە خاتىرە» دېگەن كىتابىدا مۇنداق بايان قىلغان: «مۇز 3 خىل رەڭدە ئىپادىلىنىدۇ، بىر خىلى ئاچ يېشىل، بىر خىلى بەئەينى ئاق خرۇستالغا ئوخشايدۇ، يەنە بىر خىلى ئېرىق - ئۆستەڭلەردىكى پارچە مۇز رەڭگىگە ئوخشاپ كېتىدۇ.» چىڭ لىيەن «مۇز مۇنارىغا سايامەت» دېگەن كىتابىدا مۇزلۇقنىڭ قىياپىتىنى: «بەگاھى يەرلىرى بەئەينى تۈۋرۈكلۈك خانتاختىغا ياكى جامغا ئوخشاپ كېتىدۇ، بەگاھى يەرلىرى قانىتىق غەزىپى كەلگەندەك كۆرۈنىدۇ ياكى پەرۋاز قىلىۋاتقان ئاققۇغا ئوخشاپ كېتىدۇ، گاھى يەرلىرى چاك كەتكەن مۇز تاملىرى بېسىۋالغاندەك كۆرۈنىدۇ ياكى تۈزلەڭلىكتىكى ئورمانلارغا ئوخشاپ كېتىدۇ.» دەپ جانلىق تەسۋىرلىگەن. ساك دوپودۇب: «چېگرا تەكشۈرۈش خاتىرىسى» دە مۇنداق بايان قىلغان: «ئەتراپتىكى تاغلار 200 چاقىرىم كېلىدىغان دائىرىنى ئوراپ تۇرىدۇ، قانىتىق مۇزلار ئۈيۈپ كاللەكلىشىپ قالغان، ئۇنىڭ شەكلى ھەرخىل بولۇپ، كالا - قويلار تاغ ئارىسىدا ئۆرە تۇرغاندەك ياكى ياتقاندەك كۆرۈنىدۇ، ئۇزۇنسىغا ياكى توغرىسىغا كەتكەن رەت سانىنى بارماق بىلەن سانىغىلى بولىدۇ.» مۇشۇنداق خىلمۇ - خىل مۇز - قار شەكىللىرى ئىنسانلارنىڭ تەسەۋۋۇرىنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈن ئەركىن زېھىن ھازىرلاپ بەرگەن.

5. مۇز مۇزىكىسى　«مۇسۇلمان يۇرتلىرىنىڭ تەبئىي شارائىتى ھەققىدە خاتىرە» دە مۇنداق بايان قىلىنغان: «جىمجىت كېچىدە جاك - دۇمباق ئاۋازىغا ئوخشاش سادالار، تارلىق ساز ۋە يۇڭلىمە سازلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، تون بويى قۇلاق تۇندە يىراق - يېقىنلاردىكى مۇز پارچىلىرىنىڭ يېرىلغان ئاۋازلىرى ياڭراپ تۇرىدۇ.» بۇ، مۇزلۇقنىڭ چوڭقۇر يېرىقىدىكى سۇنىڭ گويا شارقىراتمىدىن ئېقىپ چۈشكەندەك بىر مۇزلۇق قىرغاقتىن يەنە بىر مۇزلۇق قىرغاقتا ئېقىپ ئۆتكەندە، يېرىقلارنىڭ بىر خىل چالغۇ ئەسۋابىدەك رول ئويناپ، ئىلاستىك مۇزلۇقتىن چىققان ئاۋاز دولقۇنىنى تارقاتقانلىقتىن پەيدا بولغان.

3 § . تۈزلەڭلىكلەرنىڭ يەر تۈزۈلۈشى

تاغلىق رايونىنىڭ جەنۇب تەرىپى تەڭرىتاغ كۆتۈرۈلۈپ چىققاندا ئۈزۈلۈپ ئولتۇرۇشقان رايون بولۇپ، ئېدىرلىق ۋە تۈزلەڭلىك يەر قىياپىتىنى شەكىللەندۈرگەن. دەريا ئېقىنلىرىنىڭ يالىشى ۋە يۆتكىلىشىنى

تۈپەيلىدىن، بۇ يەردە كەڭ كۆلەمدىكى لاتقا ئېقىندى تۈزلەڭلىك شەكىللەنگەن، ئۇ، يەلپۈگۈچسىمان شەكىلدە شەرقىي جەنۇبقا قىيسايغان بولۇپ، تاكى تارىم دەريىاسى ۋادىسىغىچە سوزۇلغان، يانتۈلۈقى ئادەتتە 2.5‰ — 10 ‰ ئارىلىقىدا، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1056 — 1600 مېتىرغىچە ئېگىز، بۇ يەرگە بوستانلىقلار تارقالغان بولۇپ، ئۇ ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك رايونى ھېسابلىنىدۇ. زامان - زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئېقىن سۇ ئۆزۈلۈپ قېلىپ، جەنۇب - شىمال يۆنىلىشىنى بويلاپ 50 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇققا سوزۇلغان يارداڭلىق، تىك قىرغاقلار شەكىللەنگەن، مۇشۇ لىنىيە ئاساس قىلىنىپ، ئوخشاش بولمىغان كىلىمات، تۇپراق ۋە جانلىقلار بايلىقى بار. شەرقىي تۈزلەڭلىك ۋە غەربىي تۈزلەڭلىككە ئايرىلغان.

1. مۇز دۆمبەل تۈزلەڭلىكى

بۇ، ئاساسەن، تاغ ئېتىكىدىكى يەر بەلۋاغلىرىغا تارقالغان بولۇپ، ئاخىرقى دۆمبەل قىرى بىلەن تېگىدىكى دۆمبەلدىن تەركىب تاپقان. كۆپىنچىسى كېسىلىش نەتىجىسىدە يەككە - يىگانە قالدۇق كىچىك ئېدىرلىقلارغا ئايلانغان، بۇنىڭ ئىچىدە قورغان مۇز دەۋرىدىكى ئاخىرقى دۆمبەل بىلەن تېرەڭ مۇز دەۋرىدىكى ئاخىرقى دۆمبەل ئەڭ تىپىك ئورۇندا تۇرىدۇ. قورغان مۇز دەۋرىدىكى ئاخىرقى دۆمبەل مۇزارت دەريىاسى تاغ ئېغىزىنىڭ سىرتىغا جايلاشقان بولۇپ، زور يايسىمان ئاخىرقى دۆمبەل قىرلىرىدىن تەركىب تاپقان، ئۇ، ئاخىرقى چالا يېڭى ھايات مەزگىلىگە تەۋە ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق مۇزلۇق ئىزى ھېسابلىنىدۇ. تېرەڭ مۇز دەۋرىدىكى ئاخىرقى دۆمبەل تېرەڭ دەريىاسى ئېغىزىنىڭ ئاستىنقى تەرىپىگە 1.5 كىلومېتىر كېلىدىغان يەرگە جايلاشقان، ئۇ، تۆمۈر چوقىسىدىكى تاغلىق رايونلارنىڭ 4 - دەۋرىگە تەۋە ئەڭ چوڭ بىر قېتىملىق مۇز تەسىرىنىڭ ئىزى ھېسابلىنىدۇ، ئۇ، ئاساسەن، كۆپ رېتىملىق ئاخىرقى دۆمبەل قىرلىرىنىڭ سىرتىغا تارقالغان بولۇپ، سۇلۇق لاتقا ياكى مۇز لاتقىلىق قالدۇق ئېدىرلىق بولۇپ شەكىللەنگەن.

2. مۇز سۈيى تۈزلەڭلىكى

بۇ، ھەرقايسى دەۋرلەردىكى مۇز چۆكۈندىسىنىڭ سىرتقى دائىرىسىگە تارقالغان. ناھىيە تەۋەسىدىكى ئېگىز، ئوتتۇرا ھال، پەس فورماتسىيىدىكى مۇز سۈيى پەلەمپەيلىرى كۆكتەينىڭ ئانچە پەرقلەنمەيدىغان مۇز دەۋرى، تېرەڭ مۇز دەۋرى ۋە قورغان مۇز دەۋرىدىكى سۇلۇق لاتقا بىلەن تۇتىشىپ كەتكەن، قورغاننىڭ جەنۇبىدىكى قىزىل بۇلاق كەنتىگە يېقىن جايدا قىيپاش، مۇز سۈيى تۈزلەڭلىكى بار، مۇز لاتقىلىرىنىڭ سىرتقى شەكلى كېيىنكى ئارا سۇ مەزگىلىدىكى مۇز سۈيىنىڭ تەسىرىدە يالىنىپ كەتكەن، چوڭراق لەيلىمە شېغىل تاشلار يەر يۈزىدىن چىقىپ قالغان بولۇپ، ئۇزاق مۇددەت ئېرىگەن مۇزلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ. بۇزۇلۇپ كەتكەن، نەتىجىدە يەر يۈزى بىلەن ئوخشاش بولغان تەكشى يۈز شەكىللەنگەن، لېكىن توپىدا كۆمۈلۈپ قالغان قىسمى ساقلىنىپ قالغان.

3. كۇنگەي لاتقا — يەلپۈگۈچسىمان ئېقىندى قىيپاش تۈزلەڭلىك

تېرەڭ دەريىاسى بىلەن قارايۇلغۇن دەريىاسى بويىدىكى لاتقا - يەلپۈگۈچسىمان ئېقىندىلار يەر ئوستى سۈيى سىڭىپ كېتىدىغان بەلۋاغ، يەلپۈگۈچ گىرۋىكىدىكى يەر ئاستى سۈيى تېشىپ كېتىدىغان بەلۋاغ ۋە يەر ئاستى سۈيى چېچىلىپ يۇقىلىپ كېتىدىغان بەلۋاغدىن ئىبارەت 3 قىسىمدىن تەركىب تاپقان. ئۇستۇنكى قىسمىدىكى چۆكۈندىلەر شېغىللىق ماددىلارنى ئاساس قىلىدۇ، ئارىسىغا يېرىك قۇم قىستۇرۇلغان. ئوتتۇرا قىسمى قۇم توپا ۋە توپا ماددىلىرىنى ئاساس قىلىدۇ، تۆۋەن قاتلىمىدا شېغىللىق قەۋەت بار، ئاستىنقى قىسمى بوستانلىق

جايلاشقان يەردۇر.

4. ئېقىندى تۇزلەڭلىك

توشقان دەرياسى بىلەن قۇمئېرىق دەرياسى غەربتە تۇمشۇق يېزىسىنى، شەرقتە ئونسۇ بازىرىنى شەكىللەندۈرگەن، شەرقىي جەنۇب تەرىپى يارداڭلىق بىلەن تېرەك دەرياسىنىڭ لانتا - ئېقىندى تۇزلەڭلىكىنى پاسىل قىلغان ئېقىندى تۇزلەڭلىك، ئارال ئەتراپىدىكى يەر ئاستى سۈيىنىڭ ئېقىشى راۋان ئەمەس، يەر شەكلى ئويمان بولۇپ، كەڭ كەتكەن سازلىق تۇزلەڭلىك بولۇپ شەكىللەنگەن. سازلىق تۇزلەڭلىكىكى تۇپراقتا سازلىقتىن ئەتراپقا قاراپ رەت بويىچە سازلىق تۇپراق - چىرىندى سازلىق تۇپراق - چىملىق سازلىق - تۇپراق - شورلۇق چىملىق تۇپراق ۋە چىملىق شور تۇپراق تارقالغان.

5. سۇنئىي يەر قىياپىتى

ناھىيە تەۋەسىدىكى تۇزلەڭلىككە جايلاشقان بوستانلىق سۇنئىي يەر قىياپىتىنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇ، لانتا - يەلپۇگۈچسىمان ئېقىندى شەكلىدە ھاسىل بولغان بوستانلىقتىن ئىبارەت. تېرىلغۇ يەرلەر، ئاساسەن، يەلپۇگۈچسىمان يەرنىڭ ئوتتۇرا قىسمى ۋە تۆۋەن قىسمىغا تارقالغان. دەريالاردىكى ئېقىندى تۇزلەڭلىك بوستانلىقىدىكى تېرىلغۇ يەرلەر، ئاساسەن، ئېقىندى تۇزلەڭلىكنىڭ يۇقىرى ۋە ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان.

Ⅲ باب

سۇ رايى

تۇمۇر چوققىسىغا جايلاشقان تاغلىق رايونلاردىكى تاغ ئورمانلىقىنىڭ جەنۇبىدىكى دېگىز يۈزىدىن 4000 — 5000 مېتىرغىچە ئېگىز جايغا يېغىن يەردە ئەڭ چوڭ يېغىن بەلۋېغى بار، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 600 — 800 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، كەڭ توپلانغان رايونلاردا كۆپ ساندىكى مۇزلۇقلار چېكىنىش ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان بولسا، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئايلانسۇ مۇزلۇقى، قوچقار مۇزلۇقى، سايسەپەر مۇزلۇقىنىڭ ھەممىسى كېڭىيىش ھالىتىدە تۇرماقتا، چوڭ تېپتىكى قاتتىق سۇ ئامبارلىرى پۈتۈن ناھىيىنىڭ يەر ئۈستى سۇ سەرغىمى بىلەن يەر ئاستى سۇ مەنبەسىگە تەسىر كۆرسەتمەكتە.

§ 1 . مۇزلۇقلار

تۇمۇر تېغى قوشۇلغان ئېگىز يەردە ناھايىتى قېلىن مۇز - قار قاپلىما قەۋىتى بار، ئۇ، تەڭرىتاغ ھازىرقى زامان مۇزلۇقىنىڭ تارقىلىش مەركىزى شۇنداقلا ئېلىمىز بويىچە ئەڭ چوڭ ھازىرقى زامان مۇزلۇق ھەرىكىتى رايونلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ چوڭ تېپتىكى تەبىئىي قاتتىق سۇ ئامبارلىرىدىن ھەر يىلى ئاز كەم 5 مىليارد كۇب مېتىر ئېرىگەن سۇ تاغلىق رايونلاردىن باشلانغان چوڭ - كىچىك ئېقىنلارغا ئېقىپ كىرىدۇ.

1. زاپاس مىقدارىنىڭ تارقىلىشى

ناھىيە تەۋەسىدە تۆمۈر چوققىسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان مۇزلۇقتىن 197 سى بار، بۇ، تۆمۈر چوققىسى رايونىدىكى 629 مۇزلۇقنىڭ 31.32% نى ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭ شەرقىدىكى 144 مۇزلۇقنىڭ كۆپ قىسمى ناھىيە تەۋەسىگە تارقالغان، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ تىپتىكى جىلغا مۇزلۇقىدىن 10 ى بار، ئۇلارنىڭ كۆلىمى 1219.68 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، بۇ رايوننىڭ 3849.47 كۋادرات كىلومېتىرلىق يەر كۆلىمىنىڭ 31.68% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىر مۇزلۇقنىڭ كۆلىمى 6.19 كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىدۇ؛ مۇزلۇقنىڭ زىچلىقى $0.9g/cm^3$غا يېتىدۇ. ئومۇمىي زاپاس سۇ مىقدارى 158 مىليارد 202 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، مۇشۇ رايون بويىچە 495 مىليارد 929 مىليون كۇب مېتىر ئومۇمىي مۇز سۇيى زاپىسىنىڭ 31.90% نى ئىگىلەيدۇ.

ئۇنسۇ ناھىيىسى تەۋەسىدىكى مۇزلۇقلارنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 2 — 2

ۋادا	مۇزلۇق سانى	مۇزلۇق كۆلىمى (كۋادرات كىلومېتىر)
تۆمۈرسۇ دەريالىرى	52	440.25
ئاقتوناق دەريالىرى	15	131.41
تېرەك دەريالىرى	57	266.08
كىچىك تېرەك دەريالىرى	43	194.87
قارايۇلغۇن دەريالىرى	30	187.07
جەمئىي	197	1219.68

ئۇنسۇ ناھىيىسى تەۋەسىدىكى مۇزلۇق زاپىسى

جەدۋەل: 2 — 3

دەرىجىسى (كۋادرات كىلومېتىر) / قەلىنلىقى (مېتىر) / زاپىسى (100 مىليون كۇب مېتىر)	1	1 - 5	5 - 10	10 - 20	20 - 50	50 - 100	100<	جەمئىي
	30	60	80	100	120	150	200	
مۇزلۇق زاپىسى	12.28	87.60	73.40	77.70	161.48	336.80	1009.10	1757.64
سۇ زاپىسى	11.05	78.84	66.06	69.93	145.48	302.47	908.19	1582.02

چوڭ تېپتىكى جىلغا مۇزلۇقلىرى

بىرلىكى: مېتىر، كىلومېتىر، كۋادرات كىلومېتىر

جەدۋەل: 2 — 4

مۇزلۇق نامى	ۋادا نامى	يۆنىلىشى	يۇقىرى چېكى	تۆۋەن چېكى	قار سىزىقى ئېگىزلىكى	مۇزلۇق ئۇزۇنلۇقى	مۇزلۇق كۆلىمى
ئايلانسۇ	قاراسۇ دەريا سى	جەنۇب	5694	3380	4200	16.10	44.80
تۆمۈر سۇ	تۆمۈر دەريا سى	جەنۇبىي غەرب	7435.3	2700	4300	37.50	293.40
قوچقار	ئاقتۇيناق دەريا سى	جەنۇبىي شەرق	6342	3020	4300	25.10	82.80
ساي سەپەر	ساي سەپەر دەريا سى	جەنۇبىي شەرق	6049	3318	4400	10.80	15
غەربىي چوڭ تېرەك	چوڭ تېرەك دەريا سى	جەنۇبىي شەرق	7435.3	3084	4500	22.80	108.15
شەرقىي چوڭ تېرەك	چوڭ تېرەك دەريا سى	جەنۇب	6876	3100	4400	18.40	64.25
كىچىك تېرەك	كىچىك تېرەك دەريا سى	جەنۇبىي شەرق	6934	3180	4200	17.20	103
ئاجىسۇ	كىچىك تېرەك دەريا سى	جەنۇبىي غەرب	6588	3145	4300	12.40	31
كىچىك قوزىباي	كىچىك تېرەك دەريا سى	جەنۇبىي شەرق	5714	3363	4400	11.90	28
چوڭ قوزىباي	چوڭقوزىباي دەريا سى	جەنۇب	6588	3065	4300	21.10	77

2. يەر تۆزۈلۈشىنىڭ تېپى

ناھىيە تەۋەسىدىكى مۇزلۇقلارنىڭ تۆزۈلۈشى ئادەتتە، تىك كېسىملىك مۇزلۇقى، مۇز ئارگال مۇزلۇقى، جىلغا مۇزلۇقى ھەمدە ئۆتكۈنچى تېپتىكى مۇزلۇق ئارگال - تىك كېسىملىك مۇزلۇق ۋە مۇزلۇق ئارگال - جىلغا مۇزلۇقى دەپ ئايرىلىدۇ.

مۇزلۇقلارنىڭ تۆزۈلۈش تېپى

بىرلىكى: كۋادرات كىلومېتىر، مېتىر

جەدۋەل: 2 — 5

تىك كېسىملىك مۇزلۇق		مۇزلۇق ئارگال تىك كېسىملىك مۇزلۇق		مۇزئارگال مۇزلۇقى		مۇزئارگال - جىلغا مۇزلۇقى		جىلغا مۇزلۇقى		قار سىزىقى ئېگىزلىكى
سانى	كۆلىمى	سانى	كۆلىمى	سانى	كۆلىمى	سانى	كۆلىمى	سانى	كۆلىمى	
27	45.57	1	0.5	32	55.61	14	26.60	63	1091.40	4500 — 4100

§ 2 . يەر ئۈستى سۈيى

ناھىيە تەۋەسىدە دەريا - ئېقىندىن 43 ى، كۆل، بۇلاقتىن 5 ى، چوڭراق تەبىئىي جىلغىدىن 19 ى بار. مىرغىم مىقدارى 9 مىليارد 640 مىليون كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە تەۋەسىدىن باشلىنىدىغان

دەريا . ئېقىنلارنىڭ سىرغىما مىقدارى 3 مىليارد 280 مىليون كۇب مېتىر.

1. ناھىيە تەۋەسىدىكى دەريالار

1. قارايۇلغۇن دەرياسى بۇ دەريا تېرەك دەريا سىدىن بىلەن مۇزارت دەريا سى ئارىلىقىغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇ، تۆمۇر چوققىسىنىڭ جەنۇبىدىكى 3 مۇزلۇقتىن ئېرىگەن مۇزلارنىڭ تولۇقلاپ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان، قەدىمكى زامانداا قۇم دەريا سى، پەرغانە دەريا سى، ئارىات دەريا سى، ئاچاخالا دەريا سى دەپ ئاتالغان. «دەريالار تەپسىراتى ئىزاھلىرى» دا: «شىمالىي دەريا (بۇگۇنكى ئارىم دەريا سى) شەرقتىن ئېقىپ قۇم بەگلىكىنىڭ جەنۇبىغىچە يېتىپ بارىدۇ. قۇم مۇزلۇقىدىن ئېرىگەن مۇلار ئېقىپ چۇشۇپ، قۇمنىڭ غەربىي شىمالى ئارقىلىق قۇم دۆڭلىرىدىن ئۆتۈپ، شەرقىي جەنۇب يۇنىلىشىدە ئېقىپ، قۇم بەگلىكىنىڭ غەربىگە جايلاشقان جەنۇبىي قەلئەگە يېتىپ بارىدۇ.» دەپ خاتىرىلەنگەن، بۇ دەريا ھازىر ناھىيىنىڭ جام بېزىسى ۋە بېزا ئىگىلىك 1 - شى 5 - تۇەندىن ئېقىپ ئۆتۈپ، مازار توغراقتىكى دوڭخۇڭگو جىلغىسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 200 مېتىر كېلىدۇ.

2. تېرەك دەريا سى بۇ دەريا غەربىي چوك تېرەك مۇزلۇقىدىن باشلىنىپ، جىلغىنىڭ جەنۇبىنى بويلاپ ئېقىپ، دېڭىز يۈزىدىن 1820 مېتىر ئېگىز جايدىكى كىچىك تېرەك دەريا سىغا قۇيۇلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 1500 مېتىر ئېگىز جايدا يەنە تاغلاق دەريا سىغا قۇيۇلۇپ تاغ ئېغىزىدىن چىقىپ كېتىدۇ. تۆۋەن ئېقىمى جامئۆستەك بىلەن قىزىلئۆستەك دەريا سىغا قوشۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 24 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 15 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 4.8 كۇب مېتىر/سېكۇنت، ئۇنۇملۇك سۇغىرىش كۆلىمى 330 مىڭ مو بولۇپ، ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ شەرقىدىكى توزلەڭلىكىنىڭ ئاساسلىق سۇ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. يۇقىرى ئېقىمدا 2 سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بار.

3. كۆكيار دەريا سى «غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە كۆكمورگىنغول دەپ، «غەربىي يۇرتنىڭ دەريا - ئېقىنلىرى ھەققىدە خاتىرە» دە غوللۇقسۇ ياكى مورگىنغول دەپ، «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە چۇقدار دەريا سى دەپ ئاتالغان. بۇ دەريا شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆمۇر تاغلىق رايونىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىن باشلىنىپ، ئالاقاينىڭ سېيى دېگەن چۆللۇككە كىرىپ توگەيدۇ، ئاز مىقدارىدىكى دەريا سۇيى «ئىنقىلاب» ئۆستىڭىگە قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 21 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 100 مېتىر كېلىدۇ. ئادەتتىكى سىرغىما مىقدارى 5 كۇب مېتىر/سېكۇنت بولۇپ، كەلكۇن مەزگىلىدە سۇ مىقدارى سەل كۆپىيىدۇ. دەريا ئىشلەمچى يېزىسى بىلەن ئاقسۇ ۋىلايەتلىك «قىزىل بايراق» دېھقانچىلىق مەيدانىدىن ئۆتىدۇ.

4. چوك تېرەك دەريا سى بۇ دەريا تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 8 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇ، شەرقىي چوك تېرەك مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ. دەريانىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدا تارماق ئېقىن كۆپ، تۆۋەن ئېقىمى چات دېگەن جايدا كىچىك تېرەك دەريا سىغا قوشۇلۇپ تېرەك دەريا سىغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 26 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 20 مېتىر. سۇيى قىشتا ئازىيىدۇ، يازدا كۆپىيىدۇ، ئېقىنى تېز، قۇم لاتقا كۆپ.

5. كىچىك تېرەك دەريا سى بۇ دەريا شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇ كىچىك تېرەك مۇزلۇقىدىن باشلانغان. تۆۋەن ئېقىمى چات دېگەن جايدا چوك تېرەك دەريا سىغا قوشۇلۇپ، تېرەك دەريا سىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 18 مېتىر كېلىدۇ. دەريانى بويلاپ كۆپلىگەن كىچىك تارماق ئېقىنلار جايلاشقان.

6. تۆمۈر سۇ دەرياسى بۇ دەريا بۇرۇنقى زاماندا تۆمۈر سۇ مۇز دەرياسى دەپ ئاتالغان، «غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە تۆمۈر ئوسغول دەپ ئاتالغان. ئۇ تۆمۈر سۇ مۇزلۇقىدىن باشلىنىپ، شەرقىي جەنۇب يۆنىلىشىدە قۇمئېرىق دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 28 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 40 مېتر، سىرغىمە مىقدارى 8 كۇب مېتىر/سېكۇنت — 30 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. ئۇنىڭ گۈركسۇ، ئاقچىغسۇ دەريا قاتارلىق تارماق ئېقىنلىرى بار.

7. چوڭ قوزىبايسۇ دەريا بۇ دەريا شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، چوڭ قوزىباي مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 19 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 60 مېتر، ئېقىن مىقدارى سېلىكسۇ مەزگىلىدە 3 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، كەلكۇن مەزگىلىدە تەخمىنەن 40 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. يۇقىرى ئېقىمدا 2 شارقىراتما بار.

8. كىچىك قوزىبايسۇ دەريا بۇ دەريا غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، كىچىك قوزىباي مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ. تۆۋەن ئېقىمى توز ئاۋات دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 28 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 40 مېتر. ئېقىن مىقدارى سېلىكسۇ مەزگىلىدە 4 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، كەلكۇن مەزگىلىدە تەخمىنەن 30 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. پەسىيش پەرقى چوڭ، سۈيى تىز ئاقىدۇ.

9. توزئاۋات دەريا بۇ دەريا غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى قارا يۇلغۇن دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 21 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 80 مېتر. ئېقىن مىقدارى سېلىكسۇ مەزگىلىدە تەخمىنەن 11 كۇب مېتىر/سېكۇنت — 12 كۇب مېتىر/ سېكونتقا، كەلكۇن مەزگىلىدە تەخمىنەن 70 كۇب مېتىر/سېكونتقا يېتىدۇ.

10. ئاجىرىق ئۆستىكى بۇ ئۆستەڭ شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 35 كىلومېتر، كەڭلىكى تەخمىنەن 10 — 50 مېتىرغىچە كېلىدۇ. ئېقىن مىقدارى قىشتا بىر كۇب مېتىر/سېكۇنت بولىدۇ، 7 - ۋە 8 - ئايلاردا 10 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، ئادەتتىكى چاغلاردا 2 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. بۇ دەريا «كومسۇمولچىلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە گۈلئاۋات يېزىلىرىنىڭ ئاساسلىق سۇ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

11. قىزىلئۆستەڭ بۇ دەريا جەنۇبتىن شىمالغا ئاقىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 20 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 100 مېتىر كېلىدۇ. ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 4 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

12. جامئۆستەڭ بۇ ئۆستەڭ غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 22 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 100 مېتىر كېلىدۇ. ئېقىن مىقدارى ئادەتتە 2 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، كەلكۇن مەزگىلىدە 15 كۇب مېتىر/سېكۇنت — 20 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

13. كۆكچىنىڭ سۈيى بۇ سۇ غەربتىن شەرقە ئاقىدۇ، نامسىز مۇزلۇقتىن باشلىنىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى ئاقبەلنىڭ جىلغىسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 3 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 10 مېتىر كېلىدۇ. ئېقىن مىقدارى 2 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

14. جاغالماينىڭ سۈيى بۇ سۇ غەربتىن شەرقە ئاقىدۇ، نامسىز مۇزلۇقتىن باشلىنىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى مۇزارت دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 6 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 15 مېتىر كېلىدۇ. ئادەتتە ئېقىن مىقدارى 4 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

15. غوللۇقسۇ بۇ سۇ قارا ئارچىنىڭ قىرى تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىن باشلىنىدۇ،

شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى مۇزارت دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 14 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 15 مېتىر كېلىدۇ. تۇرغۇن تارماق ئېقىنى بار، ئادەتتە ئېقىن مىقدارى 3 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

16. قاراقول دەريياسى بۇ دەريا تۆكۆر مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ. غەربتىن شەرققە ئاقىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 8 كىلومېتىر، شەرققە تەخمىنەن 3.5 كىلومېتىر ئاققاندىن كېيىن بۇلۇنۇپ كېتىدۇ، شەرققە تەخمىنەن 2 كىلومېتىر ئاققاندىن كېيىن جەنۇبقا بۇرۇلۇپ مۇزارت دەريياسىغا قوشۇلىدۇ.

17. پوقىلىق دەريياسى بۇ دەريا پوقىلىق مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى قالغىيالاق چارۋىچىلىق نۇقتىسىدا تاغلاقسۇ دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 8 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 10 مېتىر كېلىدۇ.

18. پاقىلىق دەريياسى بۇ دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمى شىتالىقسۇ دەريياسىغا تۆتىشىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى تاغ ئېغىزىدىن چىقىپ كۆكيار دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 20 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 25 كىلومېتىر كېلىدۇ.

19. ئىشتالىق دەريياسى بۇ دەريا ئىشتالىق مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، پاقىلىقسۇ دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 15 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 50 مېتىر كېلىدۇ. پەسىيشى زور، سۈيى تېز ئاقىدۇ.

20 قورامسۇ بۇ سۇ ساي سەپەر مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، غەربتىن شەرققە ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى چوڭ تېرەك دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 7 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 8 مېتىر كېلىدۇ.

21. سوغانلىق دەريياسى بۇ دەريا سوغانلىق مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى تاغلاقسۇ دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 9 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 15 مېتىر كېلىدۇ. ياز پەسلىدە ئېقىن مىقدارى 6 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

22. تاغلاق دەريياسى بۇ دەريا غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى تېرەك دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 18 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 18 مېتىر كېلىدۇ.

23. ئاقچىڭ دەريياسى بۇ دەريا ئايلانسۇ مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى تۆمۈر سۇ دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 15 مېتىر كېلىدۇ.

24. لايسۇ دەريياسى بۇ دەريا قوچۇر بېشى مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى خەنراك كەنتىنىڭ شەرقىدىكى چۆللۈككە كىرىپ توگەيدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 16 كىلومېتىر، ئېقىن مىقدارى 0.5 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

25. كۆكبۆرە دەريياسى بۇ دەريا كۆكبۆرە مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى قارا كىنچىك دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 8 مېتىر كېلىدۇ، ئېقىن مىقدارى بىر كۇب مېتىر/سېكۇنت - 8 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

26. سايسەپەر دەريياسى بۇ دەريا سايسەپەر مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، غەربتىن شەرققە ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى چوڭ تېرەك دەريياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 7 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە

كەڭلىكى تەخمىنەن 8 مېتىر كېلىدۇ.

27. بورغۇلتاي دەرياسى　بۇ دەريا نامسىز مۇزلۇقتىن باشلىنىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى ئاچچىق جىلغىسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 19 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 10 مېتىر كېلىدۇ.

28. ئاچچىق جىلغىسى　بۇ جىلغا شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ. تۆۋەن ئېقىمى تاغ ئېغىزىدىن چىقىپ، تۆگمەنتاش دېگەن يەردىن ئۆتۈپ چۆللۈككە كىرىپ كېتىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 21 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 15 مېتىر كېلىدۇ. ئېقىن مىقدارى سېلىكسۇ مەزگىلىدە 5 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، كەلكۇن مەزگىلىدە 20 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

29. نوربېشى دەرياسى　بۇ دەريا كۆكچى مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، غەربتىن شەرققە ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى مۇزارت دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 14 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 20 مېتىر كېلىدۇ. ئۇزۇنىسىغا بولغان يانتۇلۇقى چوڭراق، سۇيى تېز ئاقىدۇ.

30. داۋشاڭقولىسۇ دەرياسى　بۇ دەريا كۆكبۇرە مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى لايسۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 7 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 10 مېتىر كېلىدۇ. ئېقىن مىقدارى بىر كۇب مېتىر/سېكۇنت — 5 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

31. قاراسۇ دەرياسى　بۇ دەريا ئايلانسۇ مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى تۈمۈر سۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 6.5 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 25 مېتىر كېلىدۇ. ئادەتتىكى ئېقىن مىقدارى 2 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

32. گۈركسۇ دەرياسى　بۇ دەريا چوڭقۇرام مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، شەرقتىن غەربكە ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى تۈمۈر سۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 22 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 20 مېتىر كېلىدۇ. ئېقىن مىقدارى 3 كۇب مېتىر/سېكۇنت — 10 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

33. تۇغبەلچى دەرياسى　بۇ دەريا تۇغبەلچى مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، غەربتىن شەرققە ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى مۇزارت دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 25 مېتىر كېلىدۇ. تارماق ئېقىنلىرى كۆپ.

34. يېڭىيەر دەرياسى　بۇ دەريا كۆلۈك داۋاندىن باشلىنىدۇ، شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى قۇمئېرىق دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 29 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 15 مېتىر كېلىدۇ.

35. قۇرغۇيلۇق دەرياسى　بۇ دەريا نامسىز مۇزلۇقتىن باشلىنىدۇ، شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى تۈز ئاۋات دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 22 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 30 مېتىر كېلىدۇ. ئېقىن مىقدارى سېلىكسۇ مەزگىلىدە 2 كۇب مېتىر/سېكۇنت — 3 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، كەلكۇن مەزگىلىدە تەخمىنەن 7 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

36. ئاتئويناق دەرياسى　بۇ دەريا قوچقار، ئىشتالاغ جىلغىسى قاتارلىق 3 مۇزلۇقتىن باشلىنىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 40 نەچچە كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 20 مېتىر كېلىدۇ، ئېقىن مىقدارى 3 كۇب مېتىر/سېكۇنت — 10 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

37. قاراكېچىك دەرياسى　بۇ دەريا پەسللىك دەريا بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ،

ئافكۆل چارۋىچىلىق نۇقتىسىنىڭ 4 كىلومېتىر يۇقىرى تەرىپىگە بارغاندا چۆللۈككە كىرىپ كېتىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 8 مېتىر كېلىدۇ.

38. كۆكەرمەن دەرياسى بۇ پەسىللىك دەريا بولۇپ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئېقىپ، كۆۋات جىلغىسىدا تۈگەيدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 9 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 10 مېتىر كېلىدۇ، ئەڭ زور ئېقىن مىقدارى 2 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

39. ئاقتوشقان دەرياسى بۇ پەسىللىك دەريا بولۇپ، ئاققورا مۇز تېغىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىدۇ، شەرقتىن غەربكە ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى كۆكەرمەن دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 3 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 8 مېتىر كېلىدۇ.

40. شادمان ئۆستەڭ دەرياسى بۇ پەسىللىك دەريا بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى ئۇرۇمچى - قەشقەر تاشيولىنى كېسىپ ئۆتۈپ ئاجىرىق دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 19 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 100 مېتىر كېلىدۇ.

2. چېگرا دەريالار

1. قۇمئېرىق دەرياسى بۇ دەريا قەدىمكى زامانداقۇمئېرىقغول، قۇمئولاق دەرياسى دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ تۆمۈر سۇ مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ، يۇقىرى ئېقىمى قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتى تەۋەسىدە، دەريا شەرقىي مېرىدىئان 79°31′، شىمالىي پاراللېل 41°36′ ئارىلىقىدا دۆلىتىمىز تەۋەسىگە كىرىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 280 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تاغلىق رايوندىكى قىسمى 230 كىلومېتىر، تۈزلەڭلىكتىكى قىسمى 50 كىلومېتىر، ئونسۇ ناھىيىسىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدىغان قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 115 كىلومېتىر كېلىدۇ. تۆۋەن ئېقىمى توشقان دەرياسىغا قوشۇلۇپ ئاقسۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 4 مىليارد 480 مىليون كۇب مېتىرغا، ئەڭ زور ئېقىن مىقدارى (1956 - يىلى) 1900 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، ئەڭ ئاز ئېقىن مىقدارى 9.1 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، ئەڭ زور ئېقىن سۈرئىتى 5.76 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، ئوتتۇرىچە كەلكۈن پەللىسى 4.28 مېتىرغا يېتىدۇ. دەريا قىنى قۇم، شېغىل تاشتىن تەركىب تاپقان، دەريانىڭ ئۈستى تار، ئاستى كەڭ بولۇپ، سۇ كۆپلەپ سىڭىپ كېتىدۇ، ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىملىرىنىڭ كۆپ قىسمى سازلىق بۇلاق ئېقىنىدىن ھاسىل بولغان، ئۇزۇنسىغا بولغان يانتۈلۈقىنىڭ پەسىيىشى ئوخشاش ئەمەس، دەريانىڭ ئەڭ كەڭ يېرى 1000 — 2000 مېتىرغا يېتىدۇ، ئەڭ تار يېرى تاغلىق رايوندىكى تارسايى بولۇپ، سۈيى گۈلدۈرلەپ تېز ئاقىدۇ.

2. مۇزارت دەرياسى بۇ دەريا قەدىمكى زامانداغەربىي مۇز سۇ، ئاق ئات دەرياسى، مۇسۇر دەرياسى دەپ ئاتالغان. ئۇ، باي ناھىيىسى تەۋەسىدىكى مۇزارت مۇزلۇقى، تاغتاش مۇزلۇقى ۋە ئونسۇ ناھىيىسى تەۋەسىدىكى قاراغول مۇزلۇقى، تۇغىلچى مۇزلۇقىدىن باشلىنىدۇ. ئۇ، ئونسۇ ناھىيىسى بىلەن باي ناھىيىسىنىڭ چېگرىسىدىكى تەبئىي چېگرا دەريا ھېسابلىنىدۇ. دەريا سۈيى ئېرىگەن مۇزلار بىلەن تولۇقلىنىپ كۆپىيىدۇ، يىللىق سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 450 مىليون كۇب مېتىر. مۇزارت دەرياسى تاغ ئېغىزىدىن چىققاندىن كېيىن ناھىيە تەۋەسىدىكى تۈزلەڭلىكنىڭ ئەڭ شەرقىي ئۇچىدىن ئۆتۈپ، شەرقە بۇرۇلۇپ باي ئويمانلىقىغا كىرىپ كېتىدۇ.

3. توشقان دەرياسى بۇ، ئونسۇ بىلەن ئۇچتۇرپان ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىي بۆلىكىدىكى چېگرا دەريا بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 305 كىلومېتىر، يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 2 مىليارد 610 مىليون كۇب مېتىر. دەريا ئۇچتۇرپان ناھىيىسىدىن ناھىيە تەۋەسىگە كىرىدۇ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي

جەنۇبقا ئېقىپ يەنە شەرقىي شىمالغا بۇرۇلۇپ پايسىمان ھالەتتە ناھىيە تەۋەسىدە 30 كىلومېتىر ئېقىپ، ئاندىن قۇمئېرىق دەريا‌سىغا قوشۇلۇپ ئاقسۇ دەريا‌سىنى ھاسىل قىلىدۇ.

3. كۆل، بۇلاقلار

1. بوزتاغ كۆلى　بۇ كۆل ساۋاپچى چارۇچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 27 كىلومېتىر غەربىي شىمالغا، تۆمۈر سۇ دەريا‌سىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان. ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2123 مېتىر ئېگىز. كۆلنىڭ سۈيى تاتلىق، كۆل يۈزى تەخمىنەن 10 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. كۆلنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى بۇلاق سۇلىرى كۆلگە كىرىپ تۇرىدۇ، كۆل سۈيى تاشمايدۇ، سۈيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى ئۆلچەنمىگەن. كۆلنىڭ ئەتراپىدا يىكەن، قۇمۇش، يۇلغۇنلار قويۇق ئۆسىدۇ، كۆلدە چارپاقا قاتارلىق جانلىقلار بار.

2. سوغۇق بۇلاق　بۇ بۇلاق ساۋاپچى چارۇچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 17 كىلومېتىر شىمالغا جايلاشقان. بۇلاق سۈيى قۇرغۇيلۇق جىلغىسىغا كىرىدۇ. سۈيى تاتلىق بولۇپ، ئادەم ۋە چارۋىلار ئىچىدۇ.

3. قۇمقاچ بۇلاق　بۇ بۇلاق توخۇلا يېزىلىق خەلق كومىتېتى تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 7 كىلومېتىر غەربىي شىمالغا، ئونسۇ — يېڭىيەر تاشيولىدىن 9 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان. كۆلىمى تەخمىنەن 3 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. ئېقىن مىقدارى 3. 0 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. بۇلاق سۈيى سۇزۇك ھەم تاتلىق.

4. ئۆتەڭ بۇلاق　بۇ بۇلاق بوزدۆڭ چارۇچىلىق فېرمىسى ئورگىنىنىڭ 33 كىلومېتىر شەرقىي شىمالغا جايلاشقان. 2 جايدا بۇلاق بار، سۈيى سۇپىسۇزۇك بولۇپ، تېگى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، سۈيى تاتلىق، ئادەم ۋە چارۋىلار ئىچىدۇ.

4. تەبىئىي سۇ جىلغىلىرى

1. قاراسۇ بويى جىلغىسى　بۇ جىلغىدا تاغ بۇلاقلىرى ۋە يەر ئاستى سۈيى كۆپ. بۇ جىلغا بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى تەۋەسىدە. سۈيى شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 4 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 500 مېتىر كېلىدۇ.

2. كىچىكئاۋات ئېقىنى　بۇ ئېقىن بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى تەۋەسىدە بولۇپ، غەربتىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 6 كىلومېتىر. يۇقىرى بۆلىكىدە 2 جايدا بۇلاق بار، تۆۋەن ئېقىمدىكى چۆللۈككە كىرىپ كېتىدۇ.

3. ئەكبەلىنىڭ جىلغىسى　بۇ جىلغا بوزدۆڭ چارۇچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، سۈيى غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 15 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 60 مېتىر. يېرى سەل ئېگىزرەك، جىلغىنىڭ تېگىدە قار سۈيى بار، ئېقىن مىقدارى تەخمىنەن بىر كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ، مۇزارت دەريا‌سىغا قۇيۇلىدۇ.

4. قۇرۇقئېقىن　بۇ ئېقىن بوزدۆڭ چارۇچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 5 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 50 مېتىر كېلىدۇ. يۇقىرى بۆلىكىدە 6 — 9 ـ ئايلارغىچە، ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە 5 — 9 ـ ئايلارغىچە سۇ بار. سۈيى مۇزارت دەريا‌سىغا قۇيۇلىدۇ.

5. بۆرە كەلمەس جىلغىسى　بۇ جىلغا بوزدۆڭ چارۇچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ،

سۈيى شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 6 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 80 مېتىر كېلىدۇ. يېرى تىك، ئېقىن مىقدارى 2 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

6. ئەشخوتۇن جىلغىسى بۇ جىلغا بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، يېرى تىك، سۈيى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 3 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 100 مېتىر كېلىدۇ. جىلغا بېشىدا بۆلاق بولۇپ، يىلىيى بۆلدۇقلاپ سۇ چىقىپ تۇرىدۇ، جىلغا سۈيى بۇرۇلتاي جىلغىسىغا قۇيۇلىدۇ.

7. قاش يايلاق جىلغىسى بۇ جىلغا بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، سۈيى شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 4 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 50 مېتىر كېلىدۇ. جىلغا بېشىدا بۆلاق بولۇپ، يىل بويى بۆلدۇقلاپ سۇ چىقىپ تۇرىدۇ، جىلغا سۈيى بۇرۇلتاي جىلغىسىغا قۇيۇلىدۇ.

8. چوڭقارلىغات جىلغىسى بۇ جىلغا بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 4 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 30 مېتىر كېلىدۇ، سۈيى غەربتىن شەرققە ئاقىدۇ. يېرى ئېگىز، ئۇ جىلغىسىغا سۈيى كىچىك قوزىبايسۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ.

9. تۆۋەنكى چوڭ ئارچا تۈلۈق جىلغىسى بۇ جىلغا بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، سۈيى غەربتىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 5 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 80 مېتىر كېلىدۇ. جىلغا سۈيى كىچىك قوزىبايسۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ.

10. كىچىك ئارچا تۈلۈق جىلغىسى بۇ جىلغا بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، يېرى ئېگىز، سۈيى غەربتىن شەرققە ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 3 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 50 مېتىر كېلىدۇ. جىلغا سۈيى كىچىك قوزىبايسۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ.

11. كىچىك سۇ بېشى جىلغىسى بۇ جىلغا بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، سۈيى غەربتىن شەرققە ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 8 كىلومېتىر، كەڭلىكى 50 مېتىر. يېرى ئېگىز، يۇقىرى بۆلىكى مۇزلۇق بىلەن تۇتىشىدۇ، جىلغا سۈيى كىچىك قوزىبايسۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ.

12. چوڭسۇ بېشى جىلغىسى بۇ جىلغا بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، سۈيى غەربتىن شەرققە ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 2 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 20 مېتىر. يېرى ئېگىز، يۇقىرى بۆلىكى مۇزلۇققا تۇتىشىدۇ. جىلغا سۈيى كىچىك قوزىبايسۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ.

13. كۆچا چۆيچى جىلغىسى بۇ جىلغا تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، سۈيى شىمالدىن جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 4 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 300 مېتىر. يىل بويى سۇ ئېقىپ تۇرىدۇ، سۈيى تاغلاقسۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ.

14. تاغلاق جىلغىسى بۇ جىلغا تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، سۈيى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 16 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 400 — 1000 مېتىرغىچە كېلىدۇ. جىلغا سۈيى تېرەك دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ.

15. بورانلىقسۇ ئېقىنى بۇ ئېقىن ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، سۇ شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 14 كىلومېتىر، بۇ ئېقىندا بىر بۆلاق بار.

16. ئاقچىغ جىلغىسى بۇ جىلغا ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، شىمالدا ئاقچىغ داۋىنىدىن باشلىنىپ، جەنۇبتا تۆمۈر سۇ دەرياسىدا ئاخىرلىشىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 11 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 100 مېتىر كېلىدۇ. جىلغا سۈيى تۆمۈر سۇ دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ.

17. مازار توغراق جىلغىسى　بۇ جىلغا چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، تۆز ئاۋات دەريالىرىدىن باشلىنىدۇ، ئوتتۇرا قىسمى قارا يۇلغۇن دەريالىرى، تۆۋەن ئېقىمى مازار توغراق جىلغىسى دەپ ئاتىلىدۇ. يىل بويى سۇ ئېقىپ تۇرىدۇ، بۇ جىلغا ناھىيە تەۋەسىدىكى بىر قەدەر چوڭ پەسىللىك جىلغا ھېسابلىنىدۇ، سۇيى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ. كەڭلىكى 150 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 2 مېتىر. ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇزۇنلۇقى 70 كىلومېتىر كېلىدۇ.

18. ئۇلۇغپار ئېقىنى　بۇ ئېقىن چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، سۇيى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 50 كىلومېتىر، كەڭلىكى تەخمىنەن 100 مېتىر كېلىدۇ. يىل بويى سۇ ئۈزۈلمەيدۇ، يۇقىرى، ئوتتۇرا بۆلىكىدە يەر ئاستى سۇيى مول، نۇرغۇن جايدا بۇلاق بار. يەككە تىكەن ئېقىنىنىڭ سۇيى مۇشۇ جىلغىغا قۇيۇلىدۇ، يازدا مۇشۇ جىلغا ئارقىلىق كەلكۇن چىقىرىۋېتىلىدۇ.

19. ئېشەكچى ئېقىنى　بۇ ئېقىن چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى تەۋەسىدە بولۇپ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 44 كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ، پەسىللىك كەلكۇن جىلغىسى بولۇپ، 6 — 8 - ئايغىچە سۇ مىقدارى كۆپرەپ.

§ 3 . يەر ئاستى سۇيى

ناھىيە تەۋەسىدىكى دەريالارنىڭ سىرغىم مىقدارىغا دائىر مۆلچەرگە قارىغاندا، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ھەرىكەتچان زاپىسى 1 مىليارد 618 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدىكەن.

يەر ئاستى سۇيىنىڭ ھەرىكەتچان زاپىسى

جەدۋەل: 2 — 6　　بىرلىكى: تۆمەن كۇب مېتىر

دەريا نامى	جەمئىي	بۇلاق سۇيىنىڭ سىرغىم مىقدارى	يېقىن مەزگىلدە ئېچىشقا بولىدىغان مىقدارى
تېرەك دەريالىرى	1.74	0.65	0.55
توشقان دەريالىرى	2.50	0.66	0.87
قۇمئېرىق دەريالىرى	11.12	8.46	1.31
كۆكيار دەريالىرى	0.29	—	0.14
قارايۇلغۇن دەريالىرى	0.53	—	0.26
جەمئىي	16.18	9.77	3.13

§ 4 . سۇ سۈپىتى

1. مۇزلۇق سۇيى

ھەربىر لېتىر سۇنىڭ مىنېرالللىشىش دەرىجىسى ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 0.2 گرامدىن ئاشمايدۇ، شۇڭا

بۇ جايلىنىڭ سۇيى ئاجىز مىنېرالاشقان سۇغا تەۋە. ھەربىر لېتىر سۇنىڭ قاتتىقلىقلىقى ئادەتتە 0.36 — 6.39 مىللىگرام ئارىلىقىدا بولىدۇ، شۇڭا ئۇ يۇمشاق سۇغا تەۋە. خىمىيىلىك تىپى HCO_3.Cl — (CMg..Ca).Na ياكى HCO_3— Ca.Mg نى ئاساس قىلىدۇ. مۇز سۇيى تەركىبىدىكى تېرتىپ مىقدارى ئادەتتە 10TU ئارىلىقىدا بولىدۇ.

2. دەريا سۇيى

دەريا سۇيى تەركىبىدە ئادەتتە كاربونات رادىكالى، سولفىدلار، كالتسىي، ماگنىي ياكى سۈلفات رادىكالى، ناترىي، كالتسىي قاتارلىق مىنېرال ماددىلار بار. ھەربىر لېتىر سۇنىڭ مىنېرالللىشىش دەرىجىسى بىر گرامدىن تۆۋەن.

تېرىك دەرياسى بىلەن قۇمئېرىق دەرياسىنىڭ سۇيى تەركىبىدىكى تېرتىپ مىقدارى 0.7ppm—0.6ppm غا، كۆكيار دەرياسى سۇيىنىڭ 1.1ppm غا يېتىدۇ.

تېرىك دەرياسىدا ھەربىر كۇب مېتىر سۇنىڭ تەركىبىدىكى قۇم لاتقا مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.54 كىلوگرامغا، بىر يىلدا ئېرىق - ئۆستەك، ئېتىزلارغا ئېقىپ كىرىدىغان قۇم لاتقا 18 مىليون 700 مىڭ كۇب مېتىرغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئېتىزلارغا بۇاستە ئېقىپ كىرىدىغان قۇم لاتقا بىر مو يەرگە تەخمىنەن 1.43 تونىدىن توغرا كېلىدۇ.

3. يەر ئاستى سۇيى

تېرتىپ مىقدارى مۇناداق: توخۇلا يېزىسىنىڭ 0.6ppm—0.7ppm غىچە، تېرىك دەرياسى تۆۋەن ئېقىمىنىڭ 2.5ppm—1.2ppm غىچە، ناھىيە بازىرىنىڭ 1.5ppm — 2.5ppm غىچە، 30 — 40 مېتىرغىچە بولغان چوڭقۇر قاتلامنىڭ 1.01ppm—0.9ppm غىچە توغرا كېلىدۇ.

IV باب

كىلىمات

تۆمۈر چوققىسى بىلەن تەڭرىتاغ تىزمىسى ئوتتۇ ناھىيىسىنىڭ رايون خاراكتېرلىك كىلىماتىغا بىرقەدەر چوڭراق تەسىر كۆرسىتىدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ شىمالدىن كەلگەن سوۇ پارلىرىنى توسۇۋېلىش رولى بولغاچقا، ناھىيە تەۋەسىدىكى دەريا جىلغىسى تۈزلەڭلىك بەلۋېغىدا ھۆل - يېغىن مىقدارى تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي قىسىم رايونلىرىدىكىدىن ئاز بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە غەرب شامىلى ئوقۇرى سوزۇلۇپ جىلغىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىغا كەلگەندە، تاغلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئوقۇرنىڭ ئالدى تەرىپىدە چوققا يۇزىگە ئوخشاپ راق كېتىدىغان بەزى ئارىلىق شكالىسى ئاسانلا پەيدا بولۇپ، ناھىيىنىڭ شىمالىدىكى تاغ ئېتىكىدىكى جىلغىلاردا زور ھۆل - يېغىن شەكىللەندۈرىدۇ ھەمدە تۆمۈر چوققىسىدىكى تاغلىق جايلار تەبىئىي ھۆل - يېغىننى ياكى مۇزلۇقتىكى ئېرىگەن سۇ پارلىرىنى جەنۇبىي تاغ ئېتىكىدىكى جىلغىلاردا ساقلاپ قالىدۇ، كۇن نۇرىنىڭ تەسىرىدە ئوروگرافىك بۇلۇت ھاسىل بولۇپ، قىسمەن ھۆل - يېغىن پەيدا قىلىدۇ. تۆمۈر چوققىسىدىكى تاغ گۈرۈپپىلىرى سوغۇق ھاۋا ئېقىمىنى توسۇپ قېلىش رولىنى ئويناپدۇ، مۇزارت دەرياسى جىلغىسى جەنۇب ۋە

شىمالىنىڭ سوغۇق ھاۋاسى بىلەن سۇ پارلىرىنىڭ ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان يولى ھېسابلىنىدۇ، غەرب شامىلى ھاۋا ئېقىمى ۋە چوققا رايونى تۈمۈر چوققىسى رايونىنىڭ ھاۋا بوشلۇقىنى تىزگىنلەپ تۇرغاندا، بىرخىل دولقۇن پەيدا بولۇپ، رايونلارغا مۆلدۈر ۋە ھۆل - يېغىنىنىڭ يېقىنلاپ كېلىشى جەھەتتە مۇھىم رول ئويناپدۇ.

§1 . كۇن نۇرىنىڭ چۈشۈشى

1. قۇياشنىڭ ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى

تۈزلەڭلىك رايونلارنىڭ كىلىماتى قۇرغاق، بۇلۇت ئاز، كۇن نۇرى چۈشىدىغان ۋاقىت كۆپ. يىللىق ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى ھەربىر كۋادرات سانتىمېتىر يەرگە 135 — 140 كىلوكالورىيىدىن توغرا كېلىدۇ. قۇياش ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارىنىڭ ئايلار بويىچە تارقىلىشى بىلەن تېمپېراتۇرىنىڭ تارقىلىشى ئاساسەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ، بىر يىلنىڭ تۆت پەسلىدە قۇياش ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

2. فىزىئولوگىيىلىك ئۈنۈملۈك رادىئاتسىيە مىقدارى

تۈزلەڭلىك رايونلاردا ھەربىر كۋادرات سانتىمېتىر يەرنىڭ يىللىق فىزىئولوگىيىلىك ئۈنۈملۈك ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى 67 — 70 كىلوكالورىيىگە يېتىدۇ. كۆزگى بۇغداينىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە ھەربىر كۋادرات سانتىمېتىر يەردىكى فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارى 31 — 33 كىلوكالورىيىگە، شال، كۆممىقوناق، كېۋەز قاتارلىق ئىسسىقخۇمار زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە ھەربىر كۋادرات سانتىمېتىر يەردىكى فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارى 46 — 49 كىلوكالورىيىگە يېتىدۇ. تۈزلەڭلىكلەردە ئوت - چۆپ ئۆسۈش مەزگىلىدە ھەربىر كۋادرات سانتىمېتىر يەردىكى فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارى 51.5 — 57.9 كىلوكالورىيىگە، تاغلىق رايونلاردا ئوت - چۆپ ئۆسۈش مەزگىلىدە ھەربىر كۋادرات سانتىمېتىر يەردىكى فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارى 35 — 44.2 كىلوكالورىيىگە يېتىدۇ. ناھىيە بويىچە فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارىنىڭ تارقىلىشى مۇنداق: ئوتتۇرا قىسىمى يۇقىرى قىممەت رايونى، غەربىي قىسمى 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ، شەرقىي قىسمى ئەڭ تۆۋەن رايون ھېسابلىنىدۇ.

1967 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان قۇياشنىڭ ئومۇمىي رادىئاتسىيە، فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارى

جەدۋەل: 2 — 7　　بىرلىكى: كىلوكالورىيە/كۋادرات سانتىمېتىر

ئورنى	ۋاقتى / تۈرى	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 - ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	يىللىق
تۇتۇرا قىسىم (تۇغۇلۇق رايونى)	ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى	6	7.2	10.5	12.8	16.1	17.5	18.1	16.2	13.4	10.4	7.1	5.7	140.8
	فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارى	3	3.6	5.3	6.4	8.1	8.8	9	8.1	6.7	5.2	3.5	2.8	70.4

غەربىي قىسىم (چاغراق رايونى)	ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى	6.1	7.6	11.1	13.1	16.3	17.4	17.8	15.7	12.8	10.3	7.1	5.6	140.8
	فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارى	3.1	3.8	5.5	6.6	8.1	8.7	8.9	7.9	6.4	5.1	3.5	2.8	70.4
شەرقىي قىسىم (جام رايونى)	ئومۇمىي رادىئاتسىيە مىقدارى	5.9	7.1	9.9	12.1	15.1	16.3	17.5	15.6	13.1	10.3	6.8	5.4	135.8
	فىزىئولوگىيىلىك رادىئاتسىيە مىقدارى	2.9	3.5	5	6.1	7.5	8.2	8.7	7.8	6.5	5.1	3.4	2.7	67.9

3 . كۈن نۇرى چۈشۈش ۋاقتى

كۈن نۇرىنىڭ يىللىق چۈشۈش ۋاقتى مۇنداق: غەربىي قىسىمدا 2760.5 سائەتكە، ئوتتۇرا قىسىمدا 2753.9 سائەتكە، شەرقىي قىسىمدا 2556.1 سائەتكە يېتىدۇ. كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش پىرسەنتى مۇنداق: غەربىي قىسىم بىلەن ئوتتۇرا قىسىمدا %62 كە، شەرقىي قىسىمدا %58 كە يېتىدۇ. 0℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان مەزگىلدىكى كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى 2010.3 — 2163 سائەتكە يېتىپ، يىللىق ئومۇمىي كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقتىنىڭ %77 — %78.9 نى ئىگىلەيدۇ؛ 5℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان مەزگىلدىكى كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى 1844 — 1978.4 سائەتكە يېتىپ، يىللىق ئومۇمىي كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقتىنىڭ %69.2 — %72.1 نى ئىگىلەيدۇ؛ 10℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان مەزگىلدىكى كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى 1558.1 — 1710.8 سائەتكە يېتىپ، يىللىق ئومۇمىي كۈن نۇرى چۈشكەن ۋاقتىنىڭ %57.2 — %62.3 نى ئىگىلەيدۇ. 7 ـ ئايدا كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 287.3 — 309.1 سائەتكە يېتىدۇ؛ غەربىي قىسىمدا 1 ـ ئايدا ئەڭ ئاز بولۇپ، 180.4 سائەتكە، ئوتتۇرا، شەرقىي قىسىمدا 2 ـ ئايدا ئەڭ ئاز بولۇپ، 170.5 سائەت ۋە 161.1 سائەتكە يېتىدۇ. 10 ـ ئايدا ئەيلىمە توزانلىق ھاۋارايى ئاخىرلىشىدۇ، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش پىرسەنتى ئېشىپ %70 كە يېتىدۇ. 4 ـ ئايدا بوران ـ قۇملۇق ۋە ئەيلىمە توزانلىق ھاۋارايى ئەڭ كۆپ بولىدۇ. كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش پىرسەنتى پەقەت %45 — %53 كىچە بولۇپ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈشىگە ۋە شال مايسىلىرىنىڭ يېتىلىشىگە مەلۇم تەسىر كۆرسىتىدۇ. 5 — 10 ـ ئايغىچە بولغان دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە، ھەر ئايلىق كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 200 سائەتتىن ئاشىدۇ.

1967 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە رايونلاردا كۆن نۇرى چۈشۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 2 — 8

ئورنى	نۇرى / ۋاقتى	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 - ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	يىللىق
ئوتتۇرا قىسىم	سائەت سانى	175	170.5	192.9	200.1	253.6	287.1	293.4	282.7	265.9	243.4	204.1	185.2	2753.9
	%	59	56	52	50	57	64	67	67	71	71	69	65	62
غەربىي قىسىم	سائەت سانى	180.4	183.9	200.6	210.3	260	285.4	296.4	287.1	243.5	240.9	203.4	182.6	2760.5
	%	61	62	57	53	58	63	65	63	66	70	69	64	62
شەرقىي قىسىم	سائەت سانى	161.4	161.1	170.7	179.3	224	258.3	287.8	267.9	253.2	239.3	187.4	165.7	2556.1
	%	56	54	46	45	50	56	63	62	68	70	64	59	58

1967 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان ۋاقىتتىكى رايونلارنىڭ تېمپېراتۇرا مەزگىلىدە كۈن نۇرى چۈشۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 2 — 9

ئورنى	ۋاقىت ئامىرىسى	0℃ تىن يۇقىرى پاكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان ۋاقىت	5℃ تىن يۇقىرى پاكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان ۋاقىت	10℃ يۇقىرى پاكى شۇنىڭغا تەڭ بولغان ۋاقىت
ئوتتۇرا قىسىم	كۈن نۇرى چۈشۈش ۋاقتى	2163.0	1978.4	1710.8
	يىللىق ئومۇمىي ۋاقىتتا ئىگىلىگىنى %	78.5	72.0	62.3
غەربىي قىسىم	كۈن نۇرى چۈشۈش ۋاقتى	2125.5	1921.9	1578.1
	يىللىق ئومۇمىي ۋاقىتتا ئىگىلىگىنى %	77.0	69.2	57.2
شەرقىي قىسىم	كۈن نۇرى چۈشۈش ۋاقتى	2010.3	1844.0	1558.1
	يىللىق ئومۇمىي ۋاقىتتا ئىگىلىگىنى %	78.6	72.1	61.0

§2. تېمپېراتۇرا

1. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى

1. ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا　تۈزلەڭلىك رايونلارنىڭ تېمپېراتۇرىسى: بۇ رايونلارنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 8.4℃ — 10.1℃ قىچە بولىدۇ. 7 ـ ئايدا ئەڭ ئىسسىق بولۇپ، ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 22.4℃ — 24.1℃ قىچە بولىدۇ؛ 1 ـ ئايدا ئەڭ سوغۇق بولۇپ، ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 9.2℃ — 11.5℃ قىچە بولىدۇ. تاغلىق رايونلارنىڭ تېمپېراتۇرىسى: دېڭىز يۈزىدىن 1900 — 2000 مېتىرغىچە ئېگىز رايونلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 6.9℃ — 7.5℃ قىچە بولىدۇ، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 15℃ — 21℃ قىچە، ئەڭ سوغۇق بولغاندا ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 16℃ — 17℃ قىچە بولىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 2200 — 2600 مېتىرغىچە ئېگىز رايونلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 0℃ — 2℃ قىچە بولىدۇ، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 12℃ — 16℃ قىچە بولىدۇ، ئەڭ سوغۇق بولغاندا ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 17℃ تىن 18℃ قىچە بولىدۇ؛ دېڭىز يۈزىدىن 2600 — 2900 مېتىرغىچە ئېگىز رايونلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 0℃ تىن تۆۋەن بولىدۇ، ئەڭ ئىسسىق بولغاندا ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10℃ — 12℃ قىچە، ئەڭ سوغۇق بولغاندا ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 18℃ — 19℃ قىچە بولىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 2900 — 3600 (3700) مېتىرغىچە ئېگىز بولغان رايونلارنىڭ ئەڭ ئىسسىق بولغاندىكى ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 5℃ — 10℃ قىچە، ئەڭ سوغۇق بولغاندا، ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 19℃ — 21℃ قىچە بولىدۇ.

ناھىيىدىكى تۆزلەڭلىك رايونلارنىڭ 1967 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى

جەدۋەل: 2 — 10　　بىرلىكى: ℃

ئورنى	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 - ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	يىللىق
ئوتتۇرا قىسىم	-9.2	-3.7	6.6	14.9	20	22.5	23.3	22.4	17.8	10.6	1.7	-6.1	10.1
غەربىي قىسىم	-11.5	-5.6	5	12.9	17.9	21.1	22.4	21.2	16.6	8.9	-0.1	-8.6	8.4
شەرقىي قىسىم	-9.8	-3.7	6.4	14.3	19.3	22.8	24.1	23	18.2	10.3	0.8	-7.5	9.9

ناھىيىدىكى تاغلىق رايونلارنىڭ 1967 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى

جەدۋەل: 2 — 11　　بىرلىكى: ℃

ئورنى	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 - ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	يىللىق
قورغان (دېڭىز يۈزىدىن 2650 مېتىر ئېگىز)	-10.3	-7.6	2.2	7.9	9.7	15.5	16	14.2	12.5	6.7	-5.5	-6.9	4.5
ئاقبۇلاق (دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتىر ئېگىز)	-10.6	-6.1	3.2	9.5	14.6	18.8	21	18	15.8	8.2	-2.1	-7.9	6.9

2. ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ ماكسىمۇم قىممىتى　تۆزلەڭلىك رايونلارنىڭ: يىللىق ئوتتۇرىچە يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 16.7 ℃ — 17.1 ℃ قىچە، يىللىق مۇتلەق ماكسىمۇم تېمپېراتۇرىسى 37.6 ℃ — 40.9 ℃ قىچە بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 0.8 ℃ — 3.3 ℃ قىچە، يىللىق مىنىمۇم تېمپېراتۇرىسى -27.4 ℃ — -33.2 ℃ قىچە بولىدۇ. تاغلىق رايونلارنىڭ: مۇتلەق ماكسىمۇم تېمپېراتۇرىسى دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتىردىن ئېگىز جايلارنىڭ 34.5 ℃، دېڭىز يۈزىدىن 2650 مېتىردىن ئېگىز جايلارنىڭ 35 ℃ بولىدۇ؛ مۇتلەق مىنىمۇم تېمپېراتۇرىسى -24.4 ℃، -23 ℃ بولىدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى تۇزلەڭلىك رايونلارنىڭ 1958 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ ماكسىموم قىممىتى

جەدۋەل: 2 — 12　　بىرلىكى: ℃

ئورنى	ئوتتۇرىچە قىممىتى		ماكسىموم قىممىتى			
	يۇقىرى	تۆۋەن	يۇقىرى	كۆرۈلگەن ۋاقتى	تۆۋەن	كۆرۈلگەن ۋاقتى
ئوتتۇرا قىسىم	17.1	3.3	37.6	1966 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى	-27.4	1967 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى
غەربىي قىسىم	16.7	0.8	40.7	1958 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى	-33.2	1977 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى
شەرقىي قىسىم	17.1	2.8	40.9	1958 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى	-30.7	1977 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى

3. ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشى

تۇزلەڭلىك رايونلارنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسىنىڭ سوتكىلىق پەرقى 10 ـ ئايدا ئەڭ چوڭ بولىدۇ، شەرقىي قىسمىدا 15.7 ℃، ئوتتۇرا قىسمىدا 16 ℃، غەربىي قىسمىدا 17.8 ℃ بولىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 1600 — 1900 مېتىرغىچە ئېگىز جايلاردا تەخمىنەن بىر ئاي ياز بولىدۇ؛ دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتىردىن ئېگىز جايلاردا ياز بىر ئايغىمۇ يەتمەيدۇ؛ دېڭىز يۈزىدىن 2650 مېتىر ئېگىز جايلاردا قىش بىلەن ياز ئۇلىشىپ كەتكەن بولۇپ، 4 پەسىل ئېنىق ئايرىلمايدۇ. تاغلىق رايونلاردا ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ يىللىق پەرقى تۇزلەڭلىك رايونلاردىكىدىن كىچىك بولىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ھېسابلانغان ئېگىزلىكنىڭ ئېشىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ يىللىق پەرقىمۇ پەيدىنپەي كىچىكلەپ بارىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتىر ئېگىز جايلارنىڭ 31.6 ℃ قا، دېڭىز يۈزىدىن 2650 مېتىر ئېگىز جايلارنىڭ 26.3 ℃ قا يېتىدۇ.

1967 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ھەرقايسى ئايلاردىكى ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئوتتۇرىچە سوتكىلىق پەرقى

جەدۋەل: 2 — 13　　بىرلىكى: ℃

ئورنى	1 ـ ئاي	2 ـ ئاي	3 ـ ئاي	4 ـ ئاي	5 ـ ئاي	6 ـ ئاي	7 ـ ئاي	8 ـ ئاي	9 ـ ئاي	10 ـ ئاي	11 ـ ئاي	12 ـ ئاي	يىللىق
ئوتتۇرا قىسىم (دېڭىز يۈزىدىن 1132 مېتىر ئېگىز)	12.5	12.7	13.5	13.9	13.9	13.8	13.6	14.3	15.5	16	13.4	12.1	32.5
غەربىي قىسىم (دېڭىز يۈزىدىن 1321 مېتىر ئېگىز)	16.7	15.4	14.4	15.6	15.6	16.7	16.2	16.5	17.3	17.8	14.7	15	33.9
شەرقىي قىسىم (دېڭىز يۈزىدىن 1234 مېتىر ئېگىز)	14.5	13.3	13	13.9	14.2	14.8	14.6	14.5	14.8	15.7	14	14.3	33.9

2. جۇغلانما تېمپېراتۇرا

1. تۇزلەڭلىك　تۇزلەڭلىكلەرنىڭ 0℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ داۋاملاشقان كۈن سانى 261.7 — 268.4 كۈنگە، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 3903.7℃ — 4289.3℃ قا يېتىدۇ؛ 5℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ داۋاملاشقان كۈن سانى 225.4 — 237.9 كۈنگە، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 3801.9℃ — 4200.9℃ قا يېتىدۇ؛ 10℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ داۋاملاشقان كۈن سانى 183.7 — 198.3 كۈنگە، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 3469.7℃ — 3882.7℃ قا يېتىدۇ؛ 15℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ داۋاملاشقان كۈن سانى 137.1 — 153.1 كۈنگە، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 2826.6℃ — 3240.7℃ قا يېتىدۇ؛ 20℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ داۋاملاشقان كۈن سانى 61 — 66.5 كۈنگە، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 1368.5℃ — 1560.4℃ قا يېتىدۇ.

2. تاغلىق رايون　تاغلىق رايونلارنىڭ 0℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ داۋاملاشقان كۈن سانى 239 — 248 كۈنگە، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 2580.3℃ — 3333.6℃ قا يېتىدۇ؛ 5℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ داۋاملاشقان كۈن سانى 204 — 215 كۈنگە، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 2464.9℃ — 3236.8℃ قا يېتىدۇ؛ 10℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ داۋاملاشقان كۈن سانى 133 — 173 كۈنگە، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 1874.6℃ — 2919.9℃ قا يېتىدۇ؛ 15℃ تىن يۇقىرى ياكى شۇنىڭغا تەڭ داۋاملاشقان كۈن سانى 52 — 123 كۈنگە، جۇغلانما تېمپېراتۇرىسى 818.2℃ — 2266.2 قا يېتىدۇ.

3. قىروسىز مەزگىل

ئونىۋ ناھىيىسى تەۋەسىدە ئېغىر قىرو ئۇشۇقى يۇز بېرىدىغان مەزگىل 3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن 10 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىگىچە بولىدۇ. قىروسىز مەزگىل ئوتتۇرا قىسمىدا 211.7 كۈنگە، شەرقىي قىسمىدا 202.3 كۈنگە، غەربىي قىسمىدا 185.3 كۈنگە يېتىدۇ. ناھىيە بويىچە قىروسىز مەزگىل 185 كۈن بولىدۇ. تۇزلەڭلىك رايونلاردا زىرائەتلەر تازا ئۈسۈۋاتقان مەزگىلدە ئادەتتە ئېغىر قىرو ئۇشۇقى زىيان سالمايدۇ.

بىر يىلدىكى قىرو ئۇشۇقى يۇز بەرمەيدىغان مەزگىل

جەدۋەل: 2 — 14

ئۇلچىمى	مېتېئورولوگىيە پونكتى نامى	ئوتتۇرىچە			80% كاپالەتلىك قىلىش نىسبىتى		
		باشلانغان كۈن	ئاخىرلاشقان كۈن	ئۇششۇقسىز مەزگىل (كۈن)	باشلانغان كۈن	ئاخىرلاشقان كۈن	ئۇششۇقسىز مەزگىل (كۈن)
بېنىك ئۇششۇقسىز بولمىغان، 2℃ تىن يۇقىرى	ئونىۋ (ئوتتۇرا قىسىم)	4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى	10 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى	186.9	4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى	10 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى	178
	قارايۇلغۇن (شەرقىي قىسىم)	4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى	10 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى	182.9	4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى	10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى	174
	يېڭىشاۋات (غەربىي قىسىم)	4 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى	10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى	164.2	4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى	9 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى	152

ئۆسۈملۈك ئۈششۈك بولمىغان، 0 ℃ تىن يۇقىرى	ئۇنسۇ (ئوتتۇرا قىسىم)	3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى	10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى	211.7	4 - ئاينىڭ 1- كۈنى	10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	202
	قاراپۇلغۇن (شەرقىي قىسىم)	4 - ئاينىڭ 1- كۈنى	10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	202.3	4 - ئاينىڭ 9 - كۈنى	10 - ئاينىڭ 14 - كۈنى	189
	بېگىشاۋات (غەربىي قىسىم)	4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى	10 - ئاينىڭ 11 - كۈنى	185.3	4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى	10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى	174

4. يەر تېمپېراتۇرىسى

1. يەر يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى يەر يۈزىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 11.7℃ — 12.1℃ قىچە بولۇپ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسىدىن تەخمىنەن 2℃ يۇقىرى بولىدۇ. 12 - ئايدىن ياندۇرقى يىلى 2 - ئايغىچە يەر يۈزىنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 0℃ تىن تۆۋەن بولىدۇ. 1 - ئايدا يەر يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئەڭ تۆۋەن بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 8.3℃ — 9.8℃ قىچە بولىدۇ. 7 - ئايدا ئەڭ يۇقىرى بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 28℃ — 29.9℃ قىچە بولىدۇ.

ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ ئىلگىرىكى يىللاردىكى يەر يۈزىنىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى

جەدۋەل: 2 — 15 بىرلىكى: ℃

ئورنى	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 - ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	ئوتتۇرىچە
ناھىيە بازىرى	-8.3	-2.7	6.1	15.3	22.7	26.3	28	26.3	20.2	11.4	1.3	-5.5	11.7
قارا يۇلغۇن	-9.8	-2.9	7.4	16.6	23	28.4	29.9	27.7	21.5	10.9	0.2	-7.9	12.1

2. ئوتتۇرا قاتلام يەر تېمپېراتۇرىسى يەرنىڭ ئوتتۇرا قاتلىمى 5 سانتىمېتىر چوڭقۇرلىقاندا، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10.5℃ — 13.2℃ قىچە بولىدۇ. 4 — 5 - ئايغىچە 16.4℃ قا يېتىپ، ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسىدىن تەخمىنەن 1℃ تۆۋەن بولىدۇ. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 11 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا مۇز تۇتىدۇ، شەرقىي قىسمىدىكى تۇزلەڭلىكتە 2 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى توڭ يانىدۇ، غەربىي قىسمىدىكى تۇزلەڭلىكتە 3 - ئاينىڭ باشلىرىدا توڭ يانىدۇ. 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تۇپراقتىكى توڭ پۈتۈنلەي يېنىپ بولىدۇ. تۇپراقنىڭ ئەڭ زور توڭلاش چوڭقۇرلۇقى 42 — 97 سانتىمېتىرغا يېتىدۇ.

ئەتىياز پەسلىدىكى ھاۋا تېمپېراتۇرىسى بىلەن 5 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى ئوتتۇرا قاتلام يەر تېمپېراتۇرىسىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

جەدۋەل: 2 — 16　　بىرلىكى: °C

تۈرى	4 - ئاي			5 - ئاي			ئوتتۇرىچە
	ئاينىڭ باش- لىرى	ئاينىڭ ئوت- تۇرىلىرى	ئاينىڭ ئاخىرلىرى	ئاينىڭ باش- لىرى	ئاينىڭ ئوت- تۇرىلىرى	ئاينىڭ ئاخىرلىرى	
ھاۋا تېمپې- راتۇرىسى	12.3	15.1	17.4	18.9	19.5	21.4	17.4
يەر تېمپېرا- تۇرىسى	10.7	13.5	15.7	18.1	19.5	21.1	16.4

توڭلاش چوڭقۇرلۇقى ۋە توڭلاش، توك يېنىش مەزگىلى

جەدۋەل: 2 — 17

تۈرنى	يەرنىڭ ئەڭ زور توڭلاش چوڭقۇرلۇقى	ئوتتۇرىچە تو- لۇق توك يې- نىش مەزگىلى	10 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى يەر قاتلىمىنىڭ توڭلاش مەزگىلى		10 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى يەر قاتلىمىدىكى توكنىڭ يېنىش مەزگىلى	
			ئەڭ يۇرۇن	ئەڭ كېيىن	ئەڭ يۇرۇن	ئەڭ كېيىن
ناھىيە بازىرى	42	3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى	11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
قارا يۇلغۇن	97	3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى	11 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى	2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى	3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى

§ 3 . ھۆل - يېغىن

1 . يامغۇر

جەنۇبىي قىسىمدىكى تۈزلەڭلىك رايونلاردا يامغۇر ئاز ياغىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 65.4 — 78.7 ملليمېتىرغا يېتىدۇ. شىمالىي قىسىمدىكى تاغلىق رايونلاردا ھۆل - يېغىن مىقدارى يەر يۈزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلەپ بېرىشىغا ئەگىشىپ كۆپىيىپ بارىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 1900 — 2200 مېتىرغىچە ئېگىز جايلاردا يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 150 — 250 ملليمېتىرغا، دېڭىز يۈزىدىن 2200 — 2600 مېتىرغىچە ئېگىز جايلاردا يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 250 — 300 ملليمېتىرغا يېتىدۇ؛ دېڭىز يۈزىدىن 2600 — 2900 مېتىرغىچە ئېگىز جايلاردا، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 — 350 ملليمېتىرغا، دېڭىز يۈزىدىن 2900 — 3600 مېتىرغىچە ئېگىز جايلاردا يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 350 — 400 ملليمېتىرغا يېتىدۇ؛ دېڭىز يۈزىدىن 4000 — 5000 مېتىرغىچە ئېگىز جايلاردا، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 800 — 1000 ملليمېتىرغا يېتىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 5000 — 6000 مېتىرغىچە ئېگىز جايلاردا، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 ملليمېتىردىن ئاشىدۇ.

7 ، 8 - ئايلاردا يامغۇرلۇق كۈن ئەڭ كۆپ بولىدۇ. تۈزلەڭلىك رايونلاردا يىللىق ئوتتۇرىچە گۈلدۈرماسلىق ئۆتكۈنچى يامغۇر مىقدارى يىللىق يامغۇر مىقدارىنىڭ 80% ىدىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ، يامغۇرنىڭ توختىمايى ياغىدىغان ۋاقتى ئاز بولۇپ، ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا 6 كۈن داۋاملىشىدۇ.

ئەتىياز پەسلىدىكى ھۆل . يېغىن مىقدارى: ئەتىياز پەسلىدە ھۆل . يېغىن مىقدارى 17% —% 21 نى، ياز پەسلىدە 55% —% 58 نى، كۈز پەسلىدە 15% نى، قىش پەسلىدە 9% —% 11 نى ئىگىلەيدۇ.

يامغۇرنىڭ يىللار ئارا ئۆزگىرىشى زور. يامغۇر كۆپ ياغىدىغان يىللاردا، جەنۇبىي تۈزلەڭلىك رايونلارنىڭ يامغۇر مىقدارى 100 مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ؛ شىمالىي تاغلىق رايونلاردىكى دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتىر ئېگىز جايلاردا 400 مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ؛ دېڭىز يۈزىدىن 2650 — 3500 مېتىرغىچە ئېگىز جايلاردا 500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. يامغۇر ئاز ياغىدىغان يىللاردا، تۈزلەڭلىك رايونلارنىڭ يامغۇر مىقدارى 30 مىللىمېتىرغا، تاغلىق رايونلارنىڭ يامغۇر مىقدارى 70 مىللىمېتىرغا يەتمەيدۇ.

1967 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان ئوتتۇرىچە يامغۇر مىقدارى

جەدۋەل: 2 — 18 بىرلىكى: مىللىمېتىر

ئورنى	1 ـ ئاي	2 ـ ئاي	3 ـ ئاي	4 ـ ئاي	5 ـ ئاي	6 ـ ئاي	7 ـ ئاي	8 ـ ئاي	9 ـ ئاي	10 ـ ئاي	11 ـ ئاي	12 ـ ئاي	يىللىق
ئونسۇ بازىرى	2.7	2.2	1.6	3.2	5.8	12.1	14.8	12.2	5.5	3.3	0.4	1.6	65.4
قارا يۇلغۇن	3	2.6	2.5	3.4	10.5	14.2	13	16.4	6.2	3.6	1.9	1.4	78.7
ئىشخىلا	3.3	3.5	3	7.4	16.4	17.9	25	18.6	10.8	6.4	3.1	1.3	116.7
ئاقبۇلۇڭ	7.1	8.9	16.2	16.2	19.1	33.7	38.5	40.7	22.1	14.5	4.1	3.5	224.6

2. قار

تۈزلەڭلىك رايونلاردا قار ئاز ياغىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە قار ياغىدىغان كۈن 8.7 — 9.1 كۈنگە يېتىدۇ. ئەڭ دەسلەپكى قار 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى باشلىنىدۇ. قار يېغىش ئەڭ كېچىككەندە 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى توختايدۇ. 1970 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئونسۇ ناھىيە بازىرىدا سوتكىلىق ئەڭ كۆپ قار مىقدارى 9.6 مىللىمېتىرغا يەتتى. يەر يۈزىگە ئازراق قار توپلاندى، قارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە توپلىنىپ تۇرۇش ۋاقتى 27.1 — 27.5 كۈنگە، ئەڭ كۆپ بولغاندا 72 كۈنگە، ئەڭ ئاز بولغاندا 2 كۈنگە يېتىدۇ. يىللىق ئەڭ كۆپ يېغىندى قارنىڭ قېلىنلىقى 9 — 13 سانتىمېتىرغا يېتىدۇ.

قار دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2000 مېتىرغا يەتمەيدىغان تاغلىق رايونلاردا تۈزلەڭلىك رايونلاردىكىدىن 10 — 20 كۈن بۇرۇن ياغىدۇ. ئەڭ كۆپ يېغىندى قارنىڭ قېلىنلىقى 1.5 مېتىردىن ئاشىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 4200 مېتىردىن كۆپرەك ئېگىز جايلاردا يىل بويى قار توپلىنىپ تۇرىدۇ.

3. سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى

تۈزلەڭلىك رايونلار (ئوتلاق) دا سۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 910.5 — 965.3 مىللىمېتىرغىچە بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل . يېغىن مىقدارىنىڭ 11.6 — 14.8 ھەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ. سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى 7 ـ ئايدا ئەڭ كۆپ بولۇپ، 158.1 — 167.5 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، 12 ـ ئايدا ئەڭ ئاز بولۇپ، 2.2 — 4.3 مىللىمېتىرغىچە بولىدۇ.

دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2000 مېتىرغا يەتمەيدىغان تاغلىق رايونلاردا، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 72 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. يەر يۈزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلەپ بېرىشىغا ئەگىشىپ، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارىمۇ پەيدىنپەي ئازىيىپ بارىدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسى بويىچە 1967 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە تۇزلەڭلىك رايونلاردا سۇنۇك پارغا ئايلىنىش مىقدارى بىلەن ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ سېلىشتۇرمىسى

جەدۋەل: 2 — 19

ئورنى	تۈرى	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 -ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	يىللىق
ئونسۇ ناھىيىسى	سۇنۇك پارغا ئايلىنىش مىقدارى (ملليمېتىر)	5.3	25.8	56.7	105.1	146.5	163.1	167.5	139.8	93.3	44.6	12.7	2.2	965.3
	ھۆل - يېغىن مىقدارى (ملليمېتىر)	2.7	2.2	1.6	3.2	5.8	12.1	14.8	12.2	5.5	3.3	0.4	1.6	65.4
	سېلىشتۇرما قىممەت (ھەسسە)	2	11.7	35.4	32.8	25.3	13.5	11.3	11.5	17	13.5	31.8	1.4	14.8
قارا يۇلغۇن	سۇنۇك پارغا ئايلىنىش مىقدارى (ملليمېتىر)	6.9	9.9	56.1	102.8	134.3	149	158.1	135.6	92.4	47.1	14	4.3	910.5
	ھۆل - يېغىن مىقدارى (ملليمېتىر)	3	2.6	2.5	3.4	10.5	14.2	13	16.4	6.2	3.6	1.9	1.4	78.7
	سېلىشتۇرما قىممەت (ھەسسە)	2.3	3.8	22.4	30.2	12.8	10.5	12.2	8.3	14.9	13.1	7.4	3.1	11.6

§ 4 . شامال

1. شامال تېزلىكى

يىللىق ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى ئانچە يۇقىرى ئەمەس، شىمالىي تاغلىق رايونلاردا جەنۇبىي تۇزلەڭلىك رايونلاردىكىدىن سەل يۇقىرى. يىللىق ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى مۇنداق: شىمالىي تاغلىق رايونلاردا 2.18 مېتىر/سېكۇنتقا، جەنۇبىي تۇزلەڭلىك رايونلاردا 1.6 مېتىر/سېكۇنت — 1.8 مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. مومېنتلىق ئەڭ زور شامال تېزلىكى شىمالىي تاغلىق رايونلاردا جەنۇبىي تۇزلەڭلىك رايونلاردىكىدىن تۆۋەن بولىدۇ. تۇزلەڭلىك رايونلاردا ئەڭ زور شامال تېزلىكى 40 مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

شامال تېزلىكىنىڭ پەسىللەرگە ئايرىلىشى مۇنداق: تاغلىق رايونلاردا ئىللىق پەسلىدىكى شامال تېزلىكى سوغۇق پەسلىدىكىدىن يۇقىرى. ئىللىق پەسلىدە ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى 2 مېتىر/سېكۇنت — 3.9 مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ، تۇزلەڭلىكتىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا 4 — 8 ـ ئايغىچە بولغان ۋاقىت بورانلىق پەسىل بولۇپ، ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى ئادەتتە 1.8 مېتىر/سېكۇنت — 2.6 مېتىر/ سېكۇنتقا يېتىدۇ. كۆز پەسلىدە شامالنىڭ تېزلىكى پەيدىنپەي تۆۋەنلەپ بارىدۇ؛ قىش پەسلىدە ھاۋارايى تۇراقلىق بولغاچقا، شامالنىڭ تېزلىكى ئەڭ تۆۋەن بولىدۇ، ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى ئاران 1.7 مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ.

ئايلىق ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى مۇنداق: جەنۇبىي تۇزلەڭلىك رايونلاردا 1.6 مېتىر/سېكۇنت — 1.8مېتىر/سېكۇنتقا، شىمالىي تاغلىق رايونلاردا 2.18 مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. شامال ئېنېرگىيىسى 50 ۋات/كۋادرات مېتىردىن تۆۋەن بولىدۇ.

شامال تېزلىكىنىڭ سوتكىلىق ئۆزگىرىشى مۇنداق: سوغۇق ھاۋا كىرمىگەندە، ئادەتتە چۈشتىن كېيىنىدىن تارتىپ كەچقۇرۇنغىچە شامال تېزلىكى سەل يۇقىرى بولىدۇ، كېچىدىن تارتىپ چۈشكىچە شامال تېزلىكى سەل تۆۋەنلەپ، تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن ئاساسەن بىردەك بولىدۇ. سوغۇق ھاۋا كىرگەندە شەرقىي ۋە غەربىي تاغلىق رايونلاردىكى شامال ئېغىزلىرىدا شامال كۈچى 10 بالدىن ئاشىدۇ.

ناھىيە بويىچە 1967 ـ يىلىدىن 1990 ـ يىلغىچە 1 — 12 ـ ئايغىچە بولغان ئوتتۇرىچە شامال تېزلىكى

جەدۋەل: 2 — 20 بىرلىكى: مېتىر/سېكۇنت

ئاي / ئورنى	1 ـ ئاي	2 ـ ئاي	3 ـ ئاي	4 ـ ئاي	5 ـ ئاي	6 ـ ئاي	7 ـ ئاي	8 ـ ئاي	9 ـ ئاي	10 ـ ئاي	11 ـ ئاي	12 ـ ئاي	يىللىق ئوتتۇرىچە
ئاقبۇلۇق	2.4	1.5	1.7	2	2.1	2.4	2	2.1	3	1.2	1.3	1.9	2.1
ئونسۇ	0.8	1.2	1.6	2.3	2.5	2.6	2.3	2	1.7	1	0.7	0.6	1.6
قارا يۇلغۇن	1.4	1.7	2	2.4	2.3	2.2	1.9	1.8	1.7	1.5	1.3	1.2	1.8

2. شامال يۆنىلىشى

شىمالىي تاغلىق رايونلاردا غەرب شامىلى كۆپ چىقىدۇ، شامال ئىللىق پەسلىدە سوغۇق پەسلىدىكىدىن كۆپرەك چىقىدۇ. شەرقىي تۇزلەڭلىكتە شەرقىي شىمال شامىلى كۆپ چىقىدۇ، 4 پەسلىدە شامالنىڭ ئۆزگىرىشى ئانچە زور ئەمەس، ئەتىياز، يازدا شامال كۆپرەك چىقىدۇ؛ كۈزدە ۋە قىشتا شەرقىي شىمال شامىلى ياكى شىمال شامىلى كۆپرەك چىقىدۇ. غەربىي تۇزلەڭلىكتە غەربىي شىمال شامىلى ياكى شەرق شامىلى كۆپ چىقىدۇ. شامالنىڭ پەسىللىك ئۆزگىرىشى مۇنداق: ئەتىيازدا ۋە كۈزدە شەرق شامىلى كۆپ چىقىدۇ، يازدا ۋە قىشتا

غەرب شامىلى كۆپ چىقىدۇ.

شەرقىي تاغلىق رايوندا چاقماقتاش ۋە تاغلاقتىن ئىبارەت 2 شامال ئېغىزى بار، شامال يۆنىلىشى شىمال شامىلىدىن ئىبارەت. غەربىي تاغلىق رايونغا جايلاشقان مايباش شامال ئېغىزىدا شەرقىي شىمال شامىلى چىقىدۇ، قورغان شامال ئېغىزىدا شىمال شامىلى چىقىدۇ، دالەي تېغى شامال ئېغىزىدا شەرق شامىلى چىقىدۇ.

تۈزلەڭلىك رايونلاردا ئەتىيازدا شەرقتىن سۇرۇلۇپ كەلگەن بوران ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇ، يىللىق بورانىنىڭ 36% نى ئىگىلەيدۇ، ياز پەسلىدە بوران كۆپ چىقىدۇ، كۆپ ھاللاردا غەربتىن سۇرۇلۇپ كەلگەن بوران چىقىدۇ، بۇ، يىللىق بورانىنىڭ 56% نى ئىگىلەيدۇ؛ كۈزدە بوران سەل ئازيىپ، يىللىق بورانىنىڭ 8% نى ئىگىلەيدۇ؛ قىشتا بوران چىقمايدۇ.

شامال يۆنىلىشىنىڭ سوتكىلىق ئۆزگىرىشى يەر شەكلى ۋە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى ئۆزگىرىشىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا، يەرلىك ئايلانما ئېقىم جىلغا شامىلى پەيدا بولىدۇ. بوزدۇڭ، تۇمشۇق تاغلىق رايونلىرىدا كۈندۈزى ئۆرلەۋاتقان تاغ شامىلى (جىلغا شامىلى)، كېچىسى پەسلەۋاتقان تاغ شامىلى (جىلغا شامىلى) چىقىدۇ. تۇمۇر چوققىسىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى تۈزلەڭلىك رايونلاردا كېچىسى تاغ شامىلى كۆپ چىقىدۇ. قىيپاش شىمال شامىلى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ، كۈندۈزى يانتۇلۇق شامىلى چىقىدۇ، جەنۇب شامىلى ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ.

بوران ھەمىشە قۇملارنى ئۇچۇرۇپ يۈرگەچكە، لەيلىمە توزانلىق ھاۋارايىنى شەكىللەندۈرىدۇ، بۇ خىل ھاۋارايى زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە ۋە ئادەم - چارۋىلارنىڭ سالامەتلىكىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ. ناھىيە بويىچە يىللىق ئوتتۇرچە لەيلىمە توزانلىق ھاۋارايى 52.5 — 64.3 كۈنگە يېتىپ، يىللىق ئوتتۇرچە لەيلىمە توزانلىق ھاۋارايى كۈن سانىنىڭ 14.4% — 17.6% نى ئىگىلەيدۇ. تاغلىق رايونلاردا لەيلىمە چاڭ - توزان بولمايدۇ، تۈزلەڭلىك رايونلار لەيلىمە چاڭ - توزانلارنىڭ زىيىنىغا ئۇچراپ تۇرىدۇ.

ناھىيە بويىچە ھەرقايسى ئايلاردىكى ئەڭ زور شامال تېزلىكى، شامال يۆنىلىشى

جەدۋەل: 2 — 21　　بىرلىكى: مېتىر/سېكۇنت

تاغلىق رايون	تۈرى	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 - ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	يىلـلىق
ئۈرۈمچى بارىرى	ئەڭ يۇقىرى	8	9	16	29	17	20	16	19	13	10	7	8	29
	شامال يۆنىلىشى	ENE	E	E	WNW	NW	WSW NNW	N	NW NE	3 ئايرىم	ENE	E ENE	ENE	WNW
قارا يۇلغۇن	ئەڭ يۇقىرى	7	8	17	24	12	14	20	12	10	12	12	7	24
	شامال يۆنىلىشى	E	ENE	W	W	3 ئايرىم	ENE	ENE	3 ئايرىم	3 ئايرىم	NE	NNE	NE	W

§ 5 . تۆت پەسىل

1. تۆت پەسىلنىڭ ئايرىلىشى

تۈزلەڭلىك رايونلاردا ئەتىياز پەسلى 102 — 116 كۈنگىچە، ياز پەسلى 61 — 79 كۈنگىچە، كۈز پەسلى 85 — 91 كۈنگىچە، قىش پەسلى 97 — 103 كۈنگىچە بولىدۇ. ئاقسۇ شەھىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا،

ئەتىياز 20 كۈن كۆپ، ياز 41 كۈن ئاز، كۈز 17.7 كۈن كۆپ، قىش 2.4 كۈن كۆپ بولىدۇ.

تاغلىق رايونلاردىكى دېڭىز يۈزىدىن 1600 — 2000 مېتىرغىچە ئېگىز جايلاردا ياز ئاران 30 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتىردىن ئېگىز رايونلاردا تۆت پەسىل ئېنىق ئايرىلمايدۇ، پەقەت سوغۇقلۇق . ئىللىقلىق جەھەتتىلا پەرق بولىدۇ.

تۈزلەڭلىك رايونلاردا تۆت پەسىلنىڭ ئايرىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 2 — 22

ئورنى		ئەتىياز	ياز	كۈز	قىش
ئوتتۇرا قىسىم (دېڭىز يۈزىدىن 1132 مېتىر ئېگىز)	باشلانغان - ئاخىرلاشقان ۋاقتى	2 - ئاينىڭ 27 — 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنگىچە	6 - ئاينىڭ 18 — 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنگىچە	8 - ئاينىڭ 23 — 11 - ئاينىڭ 21 - كۈنگىچە	11 - ئاينىڭ 22 — 2 - ئاينىڭ 26 - كۈنگىچە
	كۈن سانى	111	66	91	97
شەرقىي قىسىم (دېڭىز يۈزىدىن 1234 مېتىر ئېگىز)	باشلانغان - ئاخىرلاشقان ۋاقتى	2 - ئاينىڭ 28 — 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنگىچە	6 - ئاينىڭ 10 — 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنگىچە	8 - ئاينىڭ 28 — 11 - ئاينىڭ 20 - كۈنگىچە	11 - ئاينىڭ 21 — 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنگىچە
	كۈن سانى	102	79	85	99
غەربىي قىسىم (دېڭىز يۈزىدىن 1321.7 مېتىر ئېگىز)	باشلانغان - ئاخىرلاشقان ۋاقتى	3 - ئاينىڭ 1 — 6 - ئاينىڭ 24 - كۈنگىچە	6 - ئاينىڭ 25 — 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنگىچە	8 - ئاينىڭ 25 — 11 - ئاينىڭ 17 - كۈنگىچە	11 - ئاينىڭ 18 — 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنگىچە
	كۈن سانى	116	61	85	103

2. تۈزلەڭلىك رايونلاردىكى تۆت پەسىلنىڭ ئالاھىدىلىكى

ئەتىياز پەسلى ئەتىيازدا سوغۇق ھاۋا ھەرىكىتى كۈچەيمەي، تېمپېراتۇرىنىڭ تۆۋەنلەش سەجىللىقى ئاشىدۇ، دائىم ئەتىيازدا سوغۇق بولىدۇ ياكى ئەتىيازلىق سوغۇق قايتىلىنىپ تۇرىدۇ. يامغۇر يىللىق يامغۇر مىقدارىنىڭ بەشتىن بىرىنى ئىگىلەيدۇ، ئوتتۇرىچە شىمال تېزلىكى باشقا پەسىللەردىكىدىن يۇقىرى بولىدۇ. 3 - ئايدىن باشلاپ 8 بالدىن يۇقىرى بوران چىقىپ، كۈچ مىقدارىدا قۇمنى ئۇچۇرۇپ، چاڭ - توزان پەيدا قىلىپ، قۇم - توزانلىق ھاۋارايىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. 3 - ئاينىڭ باشلىرى ۋە ئوتتۇرىلىرىدا تۈپراقتىكى توك جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ تەدرىجىي تولۇق يانىدۇ، يەر يۈزىنىڭ قېتىشىشى ئاخىرلىشىدۇ. 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرى ۋە ئاخىرلىرىدا ئاخىرقى قىرو چۈشىدۇ. ئەڭ بالدۇر دېگەندە 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنلىرى گۈلدۈرماما پەيدا بولىدۇ. 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنلىرى مۆلدۈر ياغىدۇ.

ياز پەسلى يازدا ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئۇزۇن بولىدۇ، بۇ، شال قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق. مۆل - يېغىن مىقدارى يىللىق مۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ. 7 — 8 - ئايلاردا گۈلدۈرمامىلىق يامغۇر كۆپ ياغىدۇ، ھەمىشە مۆلدۈر ئارىلاش ياغىدۇ. تاغلىق رايونلاردا ئۆرلىگەن ھاۋا ئېقىمى توسۇلۇپ قېلىپ، ئوروگرافىك شىددەتلىك يامغۇر پەيدا بولىدۇ، تېمپېراتۇرا ئۆرلەپ، مۆز - قار ئېرىپ، ھەمىشە كەلكۈن پەيدا قىلىدۇ.

كۈز پەسلى كۈزدە تېمپېراتۇرا تېز تۆۋەنلەيدۇ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ سوتكىلىق پەرقى بىر قەدەر چوڭ بولىدۇ، مۆل - يېغىن سەل ئازىيىدۇ، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى تەدرىجىي قىسقىرايدۇ. قۇم،

بوران، چاك . توزانلىق ھاۋارايى ئازىيىدۇ، بۇ، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق. 9 ـ 10 ـ ئايلاردا گۈلدۇرماسلىق ئۆتكۈنچى يامغۇر ۋە مۆلدۈر يېغىش ئاخىرلىشىدۇ. تاغلىق رايونلارنىڭ ئەتراپلىرىدا 8 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرى باش قىرو چۈشىدۇ، توزلەكلىك رايونلاردا 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرى ۋە 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا باش قىرو چۈشىدۇ. بەزى يىللىرى كۈزنىڭ بېشىدىلا يامغۇرلۇق كۈنلەر پەيدا بولۇپ، تېمپېراتۇرا تېز تۆۋەنلەپ، سوغۇق ئاپىتى يۈز بېرىدۇ. دەسلەپكى قىرو بۇرۇن چۈشمە، كېيىنرەك قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ھوسۇلىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ.

قىش پەسلى قىشتا ھاۋارايى مۇقىم ئوچۇق بولىدۇ، شامالنىڭ تېزلىكى تۆۋەنلەيدۇ، يامغۇر ئەلا ئاز ياغىدۇ. 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا تۇپراق توڭلاشقا باشلايدۇ، 2 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا توك يېنىشقا باشلايدۇ. كۈزگى بۇغداي 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئۈسۈشتىن توختايدۇ. قار يانمىغان ياكى ئاز ياغقان يىللىرى كۈزگى بۇغداي ئاسانلا ئۈششۈپ كېتىدۇ، ئوت ـ چۆپلەرمۇ تازا باراقسان ئۈسمەيدۇ.

§ 6 . ئۆسۈملۈك كىلىماتى

2 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا سۆگەت بىخ سۈرىدۇ، 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئۈزۈك چېچەكلەيدۇ، 11 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئۈزۈك ۋە شاپتۇل دەرەخلىرى يوپۇرماق تاشلايدۇ. 3 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئوت ـ چۆپلەر كۆكىرىدۇ، 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئوت ـ چۆپلەر سارغىيىشقا باشلايدۇ.

تەبىئىي ئۆسۈملۈك كىلىماتى

جەدۋەل: 2 — 23

تۈرى	ئۆسۈملۈك كىلىماتى تايىرمىسى		بىخ چىقىرىش	يوپۇرماق چىقىرىش	چېچەكلەش	يوپۇرماق تاشلاش
ئۇنسۇ ناھىيىسى يازلىرى	تېرەك		3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى	3 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى	4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى	11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى
	سۆگەت		2 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى	3 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى	4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى	11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى
	ئۈجمە		3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى	3 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى	4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى	11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى
	ئۈزۈك		3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى	4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى	4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى	11 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى
	شاپتۇل		3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى	4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى	4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى	11 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى
	ئوت ـ چۆپ	كۆكىرىش	3 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى	قىرو	باشلىنىش	10 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى
		سارغىيىش	11 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى		ئاخىرلىشىش	4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى
	قار	باشلىنىش	12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى	قار توپلىنىش	باشلىنىش	1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى
		ئاخىرلىشىش	2 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى		ئاخىرلىشىش	2 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى

ئۈنسۈ ناھىيىسى يازىرى	تۇپراق	توڭلاش	11 - ئاينىڭ ئوتتۇرى	سۇ يۇزى	مۇز تۇتۇش	11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى
		تولۇق يېخىش	3 - ئاينىڭ باشلىرى		تولۇق يېيىش	2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى
	دەريا ئېغىنى	مۇز تۇتۇش	11 - ئاينىڭ ئوتتۇرا، ئاخىرلىرى	گۈلدۈرماما	باشلىنىش	5 - ئاينىڭ 4 - كۈنى
		مۇز ئېرىش	3 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى		ئاخىرلىشىش	9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى
قارا يولغۇن	تېرەك سۆگەت		3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى	3 - ئاينىڭ 29 - كۈنى	4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى	11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
	سۆگەت		2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى	3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى	4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
	ئۇجمە		3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى	3 - ئاينىڭ 31 - كۈنى	4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى	11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
	ئۆرۈك		3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى	4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى	11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى
	شاپتۇل		3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى	4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى	11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى
	ئوت - چۆپ	كۆكسۈش	3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى	قىرو	باشلىنىش	10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى
		سارغىيىش	11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى		ئاخىرلىشىش	4 - ئاينىڭ 23 - كۈنى
	قار	باشلىنىش	12 - ئاينىڭ 10 - كۈنى	قار توپلىنىش	باشلىنىش	1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى
		ئاخىرلىشىش	3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى		ئاخىرلىشىش	2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى
	تۇپراق	توڭلاش	11 - ئاينىڭ باشلىرى	سۇ يۇزى	مۇز تۇتۇش	11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
		تولۇق يېخىش	2 - ئاينىڭ ئاخىرى		ئېرىش	2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى
	دەريا ئېغىنى	مۇز تۇتۇش	11 - ئاينىڭ ئاخىرى	گۈلدۈرماما	باشلىنىش	5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى
		مۇز ئېرىش	3 - ئاينىڭ ئاخىرى		ئاخىرلىشىش	9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى

V - باب

تۇپراق ۋە يېپىنچا ئۆسۈملۈك

تۆمۈر چوققىسىغا جايلاشقان تاغلىق رايونلارنىڭ سېرىق تۇپرىقى ئونسۇ ناھىيىسىدىكى تۇپراقنىڭ ئاساسلىق كېلىش مەنبەلىرىدىن بىرى. تاغلىق رايونلاردىكى سېرىق تۇپراق تاغ جىلغىسىدىكى مۇزلۇق دۆۋىلەنمىسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا تارقالغان، ئۇ، گولوتسېن ئېپوخاسى ئونتۇرا مەزگىلىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، بۇنىڭدىن تەخمىنەن 5250 يىل ئىلگىرى شەكىللەنگەن. سېرىق تۇپراق، ئاساسەن، ئەشمە قۇم دانچە دەرىجە (0.005 — 0.05 مىللىمېتىرغىچە) لىك كۋارتس، دالا شپاتى، كالتسىن ۋە چىرىندىلار قاتارلىق ئۆۋىندى جىنسلىق مىنېرال دانچىلىرىدىن تەركىب تاپقان. ئۇنىڭ ئاساسلىق مادداسى مەنبەسى 4 - دەۋر مۇزلۇق چۆكۈندىلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇزۇم مۇز دەۋرىدىن كېيىنكى چوڭ تېرەك مۇزلۇقىنىڭ ئاخىرقى ئۇچىدىكى

يانچىلغان ئۆۋندىلار، ئۆۋندى دانچىلاردىن ھەسىل بولغان سېرىق تۇپراقنىڭ ئاساسىي ئىسكىلىتىدىن ھەمدە مەيدە تۇپراق ماددىلىرىدىن قانقان بولۇشى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن. ئۈيۈنتۇچىلار، ئاساسەن، كاربونات تۇرىدىكى مىنېرالار بولۇپ، سېغىزلىق مىنېرالار ئازراق، كۆپىنچىسى ئۆل . قوشۇلمىلىق ئۈيۈنتۇچىلاردىن ئىبارەت. دانچە ئارىلىقىدىكى كاۋاكلار خېلى يېتىلگەن، كاۋاكلارنىڭ دىئامېتىرى ئادەتتە 0.005 — 0.02 0 مىللىمېتىر ئارىلىقىدا بولىدۇ، يېرىك ئۆۋندى دانچىلىرى نىسبەتەن كۆپ، تاللىنىشچانلىقى ناچار. ئۆۋندى مىنېرالىلارنىڭ سىرتقى يۈزى يېڭىراق بولۇپ، قىرلىق ياكى يېرىم قىرلىق ھالەتتە كېلىدۇ، لېكىن يۇپيۇمىلاق دانچىلىرى سەل ئاز ئۇچرايدۇ. سېرىق تۇپراقنىڭ ياتما ھالىتى ۋە كۆارتسلىق قۇمنىڭ سىرتقى يۈزىدە كۆرۈنۈپ قالغان شامالنىڭ تارقىلىش قۇرۇلمىسى شامال كۆچمىنىڭ سېرىق تۇپراق ماددىلىرىنى يۆتكەش جەريانىدا مۇھىم رول ئوينىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. سېرىق تۇپراق تەركىبىدە كاربونات مىقدارى 16.61% —23.56% بولۇپ، خۇاڭخې دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىغا جايلاشقان رايونلاردىكى ھەرقايسى دەۋرلەرگە تەۋە سېرىق تۇپراق تەركىبىدىكى ئوتتۇرىچە كاربونات مىقدارى (سەنئىي ئۆلكىسىدە 9.58%، شەنئى ئۆلكىسىدە 10.97%، گەنسۇ ئۆلكىسىدە 13.87%) دىن يۇقىرى. تۇمۇر چوققىسىدىكى سېرىق تۇپراقنىڭ كەسمە يۈزى ئۈستىدىكى ئەۋرىشكىلىك نېپىز ياپىلاق قەۋەتتىكى ئۈيۈشقان گەۋدىلەر خېلى يېتىلگەن، ئۇ يۇنتۇچىلار تەركىبىدىكى سېغىزلىق ماددىلارنىڭ نىسبىتى كۆرۈنەرلىك ئاشقان بولۇپ، كاۋاك، يېرىقلار يېتىلگەن ھەمدە ئونىڭ تەركىبىدە سانى ئوخشاش بولمىغان ئۆسۈملۈك قالدۇقلىرى قاتارلىقلار بار، بۇ، بۇلارنىڭ كۆرۈنەرلىك ھالدا تۇپراقنى ئايلىنىش ھادىسىلىرى ئىكەنلىكىنى ئەكىس ئەتتۈرىدۇ. بۇ، ھازىرغا قەدەر سېرىق تۇپراقنىڭ شەكىللىنىش نۇقتىسىدا تۇرۇپ، بۇ ماددىلارنىڭ كېلىش مەنبەسى، يۆتكىلىش كۆچىنىشى ۋە سېرىق تۇپراقنا ئايلىنىشىنى چۈشىنىۋېلىشنىڭ ئەڭ ئېنىق مىسالى ھېسابلىنىدۇ.

تۇمۇر چوققىسىنىڭ جەنۇبىي قاپتىلىدىكى يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر يۇقىرىدىن تۆۋەنگە چۈللۈك بەلۋاغ، تاغلىق چۆل ئوتلاق بەلۋېغى، ئېگىز تاغ چىمىلىق بەلۋېغى ۋە ئېگىز تاغ چىمىمان يېپىنچا ئۆسۈملۈك لىشاينىك بەلۋېغى دەپ ئايرىلىدۇ. بۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، بۇ يەرلەردە چاتقاللىق چۆللەر بىلەن تاغلىق ئوتلاقلار كەڭ كۆلەمدە يېتىلگەن. ئۆسۈملۈك رايونلىرى تەكشى يېتىلمىگەن، قىسمەن يېرىم تەسكەي يانباغىرلىرىدا دەل - دەرەخلەر ئۆسكەن، يېپىنچا ئۆسۈملۈك بەلۋاغلىرى مۇكەممەل ئەمەس.

§ 1 . تۇپراق

ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ تۇپراق قەۋىتى قېلىن، سۇپىتى مۇڭاپىق، شورلاشمىغان ئورگانىك ماددا مىقدارى 1.5% تىن يۇقىرى 1 - دەرىجىلىك تېرىلغۇ يەر 28.5% نى، ئورگانىك ماددا مىقدارى 1% تىن تۆۋەن 2 - دەرىجىلىك تېرىلغۇ يەر 43.5% نى ئىگىلەيدۇ؛ تۇپراق قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى 60 سانتىمېتىر، يەر ئاستى سۇ ئورنى يۇقىرىراق، ئوتتۇرا ھال شورلاشقان 3 - دەرىجىلىك تېرىلغۇ يەر 28% نى ئىگىلەيدۇ. تۇپراقنىڭ ئۈزۈقلۇق ماددىلىرىنى ئىشقارلىق پارچىلايدىغان ئازوت مىقدارى 60ppm دىن يۇقىرى تېرىلغۇ يەر 16.64% نى، 30ppm — 60ppm ئارىلىقىدا بولغىنى 49.1% نى، 30ppm دىن تۆۋەن بولغىنى 34.26% نى ئىگىلەيدۇ. تېز ئۈنۈم بېرىدىغان فوسفور 10ppm دىن يۇقىرى بولغىنى 0.77% نى، 9ppm — 5ppm ئىچە بولغىنى 9.62% نى، 3ppm دىن تۆۋەن بولغىنى 89.61% نى ئىگىلەيدۇ.

1. تۇپراقنىڭ تارقىلىشى

1. تاغلىق يەر تۇپرىقى　　بۇ خىل تۇپراق، ئاساسەن، دېگىز يۈزىدىن ھېسابلانغان

ئېگىزلىكنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاچقا، روشەن ۋېرتىكال بەلۋاغلارغا تارقىلىشتەك خۇسۇسىيەتكە ئىگە. جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ 1977 — 1978 - يىللىرى تۆمۈر چوققىسى رايونىدا ئېلىپ بارغان تەگرىتاغنىڭ جەنۇبىي قاپتىلىدىكى تۇپراقنىڭ تارقىلىشىنى تەكشۈرۈش ماتېرىيالىدىن مەلۇم بولۇشچە، دېڭىز يۈزىدىن 3600 — 4250 مېتىرغىچە ئېگىز يەردىكسى ئېپتىدائىي تۇپراق، 2900 — 3600 مېتىرغىچە ئېگىز يەردىكسى چىملىق تۇپراق، 2600 — 2900 مېتىرغىچە ئېگىز يەردىكسى ئوتلاق تۇپراق، 2200 — 2600 مېتىرغىچە ئېگىز يەردىكسى قوڭۇر چىلان تۇپراق، 1900 — 2200 مېتىرغىچە ئېگىز يەردىكسى قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق، 1900 مېتىردىن تۆۋەن يەردىكسى قوڭۇر چۆل تۇپراق ئىكەن.

2 . يەلپۇگۈچسىمان يەر تۇپرىقى يەلپۇگۈچسىمان لاتقا - ئېقىندى تۇپراقنىڭ تارقىلىشى مۇنداق: يەلپۇگۈچسىمان يەرلەرنىڭ چوققا قىسمى شېغىللىق قوڭۇر چۆل تۇپراق؛ يەلپۇگۈچسىمان يەرلەرنىڭ ئوستى قىسمى قۇم شېغىللىق قوڭۇر چۆل تۇپراق، سۇغىرىلىدىغان قوڭۇر چۆل تۇپراق، تىنما سېرىق تۇپراق؛ يەلپۇگۈچسىمان يەرلەرنىڭ ئوتتۇرا قىسمى تىنما تۇپراق، نەم تۇپراق، چىملىق تۇپراق، سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۇپراق، شور تۇپراق، شورلاشقان تۇپراقتىن ئىبارەت.

3 . مىكرو يەر شەكىللىك تۇپراق جام، ئىشلەمچى، گۈلئاۋات، ئارال، چاغراق يېزىلىرىنىڭ يەرلىرىنى ئېقىن سۇ يالاپ كەتكەچكە، ئازگاللىق، ئوقۇرسىمان يەر، ئويمانلىق ۋە بېلىق ئومۇرتقىلىق ئېگىز يەرلەر شەكىللىنىپ قالغان. بېلىق ئومۇرتقىسى دۇمبىسىنىڭ ئوستى قىسمى تىنما تۇپراق، تىنما نەم تۇپراق، بېلىق ئومۇرتقىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى تىنما نەم تۇپراق، نەم تۇپراق، بېلىق ئومۇرتقىسىنىڭ ئاستى قىسمى شورلۇق نەم تۇپراق، شورلۇق چىملىق تۇپراق؛ ئوقۇرسىمان يەر، ئازگاللىق، ئويمانلىق يەرلەر شورلۇق چىملىق تۇپراق، شور تۇپراق، سازلىق تۇپراقتىن ئىبارەت.

2 . تۇپراق تۈرلىرى

ناھىيىلىك تۇپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى 1983 - يىل 8 - ئايدا ناھىيە بويىچە يېزا - مەيدانلارنىڭ يەرلىرىنى تەكشۈرۈش ئىشىنى تاماملىدى. 2 مىليون 979 مىڭ 690 مو يەر ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈشتە ناھىيە بويىچە تۇپراق 10 تۈرگە، 69 خىلغا ئايرىلدى. تۇپراق تۈرىنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى مۇنداق: نەم تۇپراق 21%، تىنما تۇپراق 9.4%، شاللىق تۇپراق 1.3%، چىملىق تۇپراق 23.3%، قوڭۇر چۆل تۇپراق 12.2%، سازلىق تۇپراق 1.9%، قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق 1.06%، يېڭى ئېقىندى تۇپراق 0.06%، قۇم - بورانلىق تۇپراق 2.56%، شور تۇپراق 27.2%.

ئۈنسۈ ناھىيىسىدىكى تۇپراق تۈرلىرى

جەدۋەل: 2 — 24

تۇپراق تۈرى	كەنجى تۈرى	تۇپراق ئۈرۈقدىشى	تۇپراق خىلى	
			نامى	كۆلىمى(مو)
نەم تۇپراق مىڭ 470 625 مو	نەم تۇپراق 57 مىڭ 654 مو	ئىككىلەمچى نەم تۇپراق	نەم تۇپراق	34366
			چاچماقۇم نەم تۇپراق	15833
			بەل قۇم تۇپراق	7455

نەم تۇپراق 625 مىلگ 470 مو	كۆلرەڭ نەم تۇپراق 237 مىلگ 382 مو	كۆلرەڭ زەي تۇپراق 122 مىلگ 90 مو	كۆلرەڭ نەم تۇپراق	114286
			چاچما قۇم كۆلرەڭ نەم تۇپراق	5170
			بەل قۇم كۆلرەڭ نەم تۇپراق	2634
		كۆلرەڭ ئىككىلەمچى نەم تۇپراق 126 مىلگ 343 مو	كۆلرەڭ نەم تۇپراق	122838
			چاچما قۇم كۆلرەڭ نەم تۇپراق	3048
			بەل قۇم كۆلرەڭ نەم تۇپراق	457
	تىنما نەم تۇپراق 237 مىلگ 382 مو	تىنما ئىككىلەمچى نەم تۇپراق	تىنما نەم تۇپراق	234876
			بەل قۇم تىنما نەم تۇپراق	2506
	شورلاشقان نەم تۇپراق 82 مىلگ بىر مو	شورلۇق زەي تۇپراق 4199 مو	ئېغىر شورلاشقان كۆلرەڭ نەم تۇپراق	2027
			ئوتتۇراھال شورلاشقان كۆلرەڭ نەم تۇپراق	244
			يېنىك شورلاشقان كۆلرەڭ نەم تۇپراق	1153
			يېنىك شورلاشقان بەل قۇم كۆلرەڭ نەم تۇپراق	775
		شورلاشقان ئىككىلەمچى نەم تۇپراق 77 مىلگ 802 مو	ئېغىر شورلاشقان نەم تۇپراق	7267
			ئوتتۇراھال شورلاشقان نەم تۇپراق	3713
			ئوتتۇراھال شورلاشقان چاچما قۇم نەم تۇپراق	1180
			ئوتتۇراھال شورلاشقان بەل قۇم نەم تۇپراق	4800
			ئوتتۇراھال شورلاشقان زەي تۇپراق	470
			يېنىك شورلاشقان نەم تۇپراق	48452
			يېنىك شورلاشقان چاچما قۇم نەم تۇپراق	2085
			يېنىك شورلاشقان بەل قۇم نەم تۇپراق	9612
			يېنىك شورلاشقان سېغىزلىق نەم تۇپراق	223
تىنما تۇپراق 280 مىلگ 62 مو	تىنما تۇپراق	كۆلرەڭ تۇپراق	تىنما كۆلرەڭ تۇپراق	101735
		سېرىق تۇپراق 178 مىلگ 327 مو	تىنما سېرىق تۇپراق	166823
			بەل قۇم تىنما سېرىق تۇپراق	2248
			ياپما تىنىملىق تىنما سېرىق تۇپراق	8436
			ياپما قۇم تىنما سېرىق تۇپراق	820
شاللىق 38 مىلگ 713 مو	چىملىق تېپىدىكى شاللىق	كۆلرەڭ تۇپراق 25 مىلگ 271 مو	بوزكۆك تۇپراق	24256
			تىنما قۇم كۆلرەڭ كۆك تۇپراق	234
			بەل قۇم كۆلرەڭ كۆكۈش تۇپراق	781
		لاتا تۇپراق	قوڭۇر شاللىق تۇپراق	13442

چىملىق تۇپراق	مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	پەلەمپەيسىمان مۇغرىلىشقا بولىدىغان چىملىق تۇپراق 50 مىڭ 951 مو	مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	32501
			چاچما قۇملۇق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	17359
			بەل قۇم مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	1091
		ئويمانلىق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق 17 مىڭ 229 مو	مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	9349
			تىنما مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	5289
			بەل تىنما مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	2021
			بەل سېغىزلىق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	570
		يەلپۇگۈچسىمان مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق 5634 مو	مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	2862
			چاچما قۇم مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	2772
		شورلۇق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق 23 مىڭ 178 مو	ئېغىر شورلاشقان مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	6186
			شورلاشقان چاچما قۇملۇق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	576
			ئوتتۇراھال شورلاشقان مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	5634
			ئوتتۇراھال شورلاشقان چاچما قۇملۇق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	206
			ئوتتۇراھال شورلاشقان سېغىزلىق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	850
			ئوتتۇراھال شورلاشقان تېگى سېغىزلىق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	1415
			يېنىك شورلاشقان مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	2370
			يېنىك شورلاشقان چاچما قۇملۇق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	677
			يېنىك شورلاشقان بەل قۇملۇق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	276
			يېنىك شورلاشقان سېغىزلىق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	699
			يېنىك شورلاشقان سېغىزلىق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	4097
			يېنىك شورلاشقان سېغىزلىق مۇغرىلىدىغان چىملىق تۇپراق	192
	چىملىق تۇپراق			188061
	شورلۇق چىملىق تۇپراق			409554
سازلىق تۇپراق 56 مىڭ 724 مو	چىملىق سازلىق تۇپراق			56724
قوڭۇر چۆل تۇپراق 263 مىڭ 589 مو	قوڭۇر چۆل تۇپراق 263 مىڭ 806 مو	كونگەي يانتۇ يەر	شېغىللىق قوڭۇر چۆل تۇپراق	221806
			قۇم شېغىللىق قوڭۇر تۇپراق	42000

قوڭۇر چۆل تۇپراق 362 مىڭ 783 مو	مۇغىرلىدىغان قوڭۇر تۇپراق 98 مىڭ 977 مو	كۆنگەي يانتاۋ يەر 39 مىڭ 410 مو	مۇغىرلىدىغان قوڭۇر تۇپراق	27445
			چاچما قۇملۇق مۇغىرلىدىغان قوڭۇر چۆل تۇپراق	7445
			بەل قۇملۇق مۇغىرلىدىغان قوڭۇر چۆل تۇپراق	4520
		تاغلىق يەر 59 مىڭ 567مو	مۇغىرلىدىغان قوڭۇر تۇپراق	43918
			چاچما قۇملۇق مۇغىرلىدىغان قوڭۇر چۆل تۇپراق	15649
قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق 31 مىڭ 478 مو	مۇغىرلىدىغان قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق	تاغلىق يەر	قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق	—
	مۇغىرلىدىغان قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق	تاغلىق يەر	مۇغىرلىدىغان قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق	26739
			چاچما قۇم مۇغىرلىدىغان قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق	1209
			چاچما قۇم مۇغىرلىدىغان چىملىق قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق	559
			شېغىللىق مۇغىرلىدىغان چىملىق قوڭۇر كالتسىيلىق تۇپراق	2971
يېڭى ئېقىندى تۇپراق 1723 مو	لاتقىلىق تىنما تۇپراق	ساغۇچ تىنما تۇپراق	تېرىلغۇ لاتقىلىق تىنما تۇپراق	919
			چاچما قۇملۇق تېرىلغۇ لاتقا تۇپراق	804
قۇم - بوراڭلىق تۇپراق 76 مىڭ 327 مو	يېرىم مۇقىم ھالەتتىكى قۇم بوراڭلىق تۇپراق			57531
	مۇغىرلىدىغان قۇم - بوراڭلىق تۇپراق	يېڭى بوزيەر تۇپرىقى	مۇغىرلىدىغان قۇم - بوراڭلىق تۇپراق	18796
شور تۇپراق 811 مىڭ 803 مو	شورتۇپراق			336665
	شورلاشقان چىملىق تۇپراق			475138

§ 2 . يېپىنچا ئۆسۈملۈك

1. جەنۇبىي تۇزلاقلىكتىكى بوستانلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈك رايونى

بوستانلىقتىمىك ئومۇمىي كۆلىمى 6320.2 كۋادرات كىلومېتىر يەنى تەخمىنەن 9 مىليون 480 مىڭ 300 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 43.83% نى ئىگىلەيدۇ. يېپىنچا ئۆسۈملۈك كۆلىمى 6 مىليون 801 مىڭ 200 مو بولۇپ، تۇزلاقلىكتىكى ئومۇمىي بوستانلىق كۆلىمىنىڭ 71.74% نى ئىگىلەيدۇ. مۇنىڭى بەرپا قىلىنغان يېپىنچا ئۆسۈملۈك 1 مىليون 77 مىڭ 200 موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ھەرخىل زىرائەت 713 مىڭ 500 مو (يېزا ئىگىلىك 1 - شىنىڭ 5 ،، 6 - تۈمەن - مەيدانلىرى ۋە ۋىلايەتلىك تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تۆۋەندىمۇ شۇنداق)، مۇنىڭى بەرپا قىلىنغان ئورمان 173 مىڭ 700 مو، مۇنىڭى بەرپا قىلىنغان ئوتلاق 190 مىڭ مو؛ تەبىئىي يېپىنچا ئۆسۈملۈك 5 مىليون 724 مىڭ مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئىپتىدائىي توغراقلىق 1 مىليون 90 مىڭ مو، ئوتلاق 4 مىليون 500 مىڭ

مو، جىغانلىق 1000 مو، قۇمۇش، چۆچۈكبۇيا، لوپنۇر كەندىرى قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر 133 مىڭ مو.

2. شىمالىي قىسىمدىكى تاغلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈك رايونى

تاغلىق رايوننىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 7984.9 كۋادرات كىلومېتىر يەنى تەخمىنەن 11 مىليون 977 مىڭ 300 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 56.17% نى ئىگىلەيدۇ. يېپىنچا ئۆسۈملۈك 3 مىليون 813 مىڭ 500 مو بولۇپ، تاغلىق رايون ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 31.84% نى ئىگىلەيدۇ. سۇنئىي بەرپا قىلىنغان يېپىنچا ئۆسۈملۈك 46 مىڭ 100 موغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ھەرخىل زىرائەت 43 مىڭ 200 مو، سۇنئىي بەرپا قىلىنغان ئورمان 2900 مو؛ تەبىئىي يېپىنچا ئۆسۈملۈك 3 مىليون 767 مىڭ 400 مو، بۇنىڭ ئىچىدە يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمان 265 مىڭ 400 مو، جىغانلىق 2000 مو، ئوتلاق 3 مىليون 500 مىڭ مو. ۋېرتىكاللىق تەبىئىي بەلۋاغ 5 يېپىنچا ئۆسۈملۈك بەلۋېغىغا ئايرىلىدۇ.

1. چۆللۈك بەلۋاغ (دېڭىز يۈزىدىن 1500 — 1900 مېتىرغىچە ئېگىز جايلار) بۇ جايلارنىڭ ھاۋا كىلىماتى قۇرغاق كېلىدۇ، ئاساسلىق ئۆسۈملۈك تۈرلىرىدىن تۈگە تاپان، تىكەنلىك شۇرا، قامىراق، تۈگىقېرىن، ئىت سىيگەك، پېرزېۋالسكى چاكاندا تۈركۈم سىستېمىسى بار، يەنە تاش ئۈستىدە تۈراقلىشىپ قالغان چۆل مىكروسېپورلىق لىشاينىك ۋە تۈپراقتا ئۆسىدىغان چۆل مىكروسېپورلىق لىشاينىكلار بار، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قاپلاش دەرىجىسى 1% كەمۇ يەتمەيدۇ. تېرەك دەريا سى دائىرىسىدىكى شور تەركىبى ئېر قەدەر مول بولغان ئالدىنقى تاغ بەلۋېغىنىڭ 3 - ئېپوخاسى يەر قاتلىمى يۇزىدە ياۋا كۆرۈك تۈركۈم سىستېمىسىنىڭ يېتىلىشىمۇ ناھايىتى كۆرۈنەرلىك ئىپادىلىنىدۇ. تەڭرىتاغدا ئۆزگىچە قامغاقمۇ تېپىلىدۇ.

2. تاغلىق چۆل ئوتلاق بەلۋېغى (دېڭىز يۈزىدىن 1900 — 2200 مېتىرغىچە ئېگىز جايلار) بۇ خىل بەلۋاغ تاغ ئېتىكى بىلەن دەريا ۋادىسىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ئاساسلىق ئۆسۈملۈكلەردىن قۇملۇق بوز ئوتى، چۆللۈك بوز ئوتى ۋە كاۋكاز بوز ئوتى تۈركۈم سىستېمىسى بار. قارىغانمۇ كەك تارقالغان. يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قاپلاش دەرىجىسى 20% — 50% كىچە بولۇپ، ئوخشاش ئەمەس، ئوت - چۆپلەرنىڭ ئېگىزلىكى ئادەتتە 20 — 30 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ. ئوتلاق بەلۋېغىدىكى يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كۆپىنچىسى سۈپەتلىك ئوت - چۆپ ھېسابلىنىدۇ.

3. تاغلىق سوغۇق - مۆتىدىل بەلۋاغدىكى ئورمانلىق ئوتلاق بەلۋېغى (دېڭىز يۈزىدىن 2200 — 2600 مېتىرغىچە ئېگىز جايلار) بۇ بەلۋاغقا كىيىلدال بوز ئوت تۈركۈم سىستېمىسى كەك تارقالغان بولۇپ، ئۈزۈلمەس پارچە - پارچە بۆلەكلەرنى شەكىللەندۈرگەن، يەر - يۈزىنىڭ قاپلاش دەرىجىسى 30% تىن ئاشىدۇ. تەسكەي ۋە يېرىم تەسكەي تەرىپىگە شەمشاد تارقالغان، دەريا ۋادىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدە، لاتقىلىق ۋە يەلپۇگۈچسىمان ئېقىندىنىڭ ئالدى گىرۋىكىدىكى جايلاردا تېرەك، قارا سۆگەت ۋە قىيىن دەرىخى ئۆسىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 2800 مېتىردىن ئېگىز كۈنگەي تەرەپلەردە ئەك ياخشى سۈلۈباش يېتىلگەن، ئورمانلارنىڭ جايلىشىش چېكىدىكى تاشقا ئايلانغان تىك قىيالىقلاردا تەمە ئۆسۈملۈكى ئۆسىدۇ. تېپچاق تۈركۈم سىستېمىسى، ئاساسەن، تاغلىق جايلاردىكى تەكشى سۇ بۆلگۈچ چوققىلارغا ياكى يانتۇ جايلارغا تارقالغان. ئوت - چۆپ قەۋىتىنىڭ ئېگىزلىكى 10 — 35 سانتىمېتىرغىچە بولۇپ، ئومۇمىي قاپلاش دەرىجىسى 70% كە يېتىدۇ. ئوت - چۆپلەرنىڭ سۈپىتى ياخشى.

4. ئېگىز تاغ چىملىق بەلۋېغى (دېڭىز يۈزىدىن 2900 — 3600 مېتىرغىچە ئېگىز قىسمەن جايلىرى 3900 مېتىر ئېگىز جايلار) بۇ بەلۋاغقا ئاساسلىقى ئۆسۈملۈكلەردىن قاتتىق كوبرىزىيە ئوتى، قامچا ئوت، مەرۋەرەك قاتارلىق تۈركۈم سىستېمىسى تارقالغان بولۇپ، ئوت - چۆپ قەۋىتىنىڭ ئېگىزلىكى 10 — 30 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قاپلاش دەرىجىسى 50% — 60% كە يېتىدۇ.

5 . ئېگىز تاغ ياتما يېپىنچا ئۆسۈملۈك لىشاينىك بەلۋېغى (دېڭىز يۈزىدىن 4000 مېتىر ئىگىز جايلار) .

VI باب

ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەر

تۈمۈر چوققىسىدىكى تاغلىق رايون ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئاسىيانىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئۆتكۈنچى رايون شۇنداقلا ئۇ سىبىرىيە بىلەن پامىر، كوئىنلۇن بىلەن چياڭتاڭ ئارلىقىدا ماددا تۈرلىرى ئالمىشىدىغان كۆۋرۈكتىن ئىبارەت ئاساسلىق تەركىبىي قىسىم ھېسابلىنىدۇ. رايونلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى، ھاۋا كىلىماتى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزىتكاللىق تارقىلىش ھالىتىنى ئىپادىلىگەن.

§ 1 . ھايۋانات

ناھىيە تەۋەسىدىكى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ تاغلىق يەر ۋە ئېگىز تاغلاردا ياشايدىغان تۈرلىرىدىن چاشقان، تاغ ئۆچكىسى ئۆستۈنلۈكنى ئىگىلەيدۇ. ئۆچار قۇش بايلىقى مول، ئۇ، تۈمۈر چوققىسىدىكى تاغلىق رايونلاردا كۆپىيىدىغان قۇشلارنىڭ تەخمىنەن 75.3% نى ئىگىلەيدۇ. تۈمۈر چوققىسى تاغلىق رايونىدىكى ھاشاراتلار ناچار ھاۋا كىلىماتىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن بەدەن قىياپىتى، بەدەن تۈزۈلۈشى، يۇڭ بىلەن قاپلىنىش، ياشاش ئادىتى، قانات قاتارلىق جەھەتلەردە ماسلىشىشچانلىق ئۆزگىرىشى ھاسىل قىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە، قوش ماكانلىقلار، ئۆمىلىگۈچىلەر، ئۆمۈچۈكسىمانلارغا دائىر ماتېرىياللار تولۇق بولمىغاچقا، تەپسىلىي بايان قىلىشقا ئىمكانىيەت بولمىدى.

1 . سۈت ئەمگۈچىلەر

1 . تارقىلىشى ناھىيە تەۋەسىدىكى تاغلىق چۆل ئوتلاق بەلۋاغلىرىغا ياۋا توبىتقان، سۇر ئامبار چاشقىنى ۋە ياۋا تۈلۈم چاشقان قاتارلىقلار تارقالغان، كەنجى ئېگىز تاغ ئوتلاقلىرىدا ئېگىز تاغ چاشقىنى بىلەن تۈلۈم چاشقان ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ، تۈپا قەۋىتى قېلىنراق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر بۆك ـ باراقسان ئۆسكەن كەنجى ئېگىز تاغ چىملىقلىرىدا توپلىشىپ ياشايدىغان سوقمباش دالا چاشقىنى ياشايدۇ. سۇر ئامبار چاشقىنى تارقالغان يەرنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2500 مېتىردىن ئېشىپ كەتمەيدۇ، سالپاڭ قۇلاق موغا قورام تاش كاۋاكلىرىدا ياشايدۇ، ئىنبار ئاغمىخان، كۆپ ھاللاردا، شالاڭ ئورمانلىقلاردا ياكى ئورمان ئەتراپلىرىدا ياشايدۇ، ياۋا چىبار مۇشۇك چاتاللىق ياكى ئوتلاقلاردا ئۇچرايدۇ، قوڭۇر ئېيىق، ياۋا توڭگۇز شەمشاد ئورمانلىقلىرىدا ياشايدۇ. تاغ ئۆچكىسى ھەمىشە توپ ـ توپ بولۇپ دەريا ۋادىلىرىنىڭ ئىككى يان تەرىپىدىكى تىك قىيالاردا ياشايدۇ، ئۇزۇن قۇلاق شەپەرەك جۇڭگو تېغرىكى، قارا سۇغەت ـ چاتقال ئورمانلىقلىرىدا ياشايدۇ، ئۇنىڭ سانى بەكمۇ ئاز. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە، بۆرە، تۈلكە، يىلپىز قاتارلىقلارمۇ بار. ئېگىز تاغ چىملىقلىرىدا ۋە ياتما يېپىنچا ئۆسۈملۈك بەلۋاغلىرىدا سالپاڭ قۇلاق موغا، تاغ قىزىل چاشقىنى قاتارلىقلار ياشايدۇ.

2 . تۇرداشلىرى

گۈشخورلار ئەترىتى: بۆرە، قىزىل تۈلكە، تۈلكە، قوڭۇر ئېيىق، سۈسەر، ئاق ئاغمۇخان، ئىپارئاغمىخان، ئوتلاق تاغسىل مۇشۇكى، ئالا سۈسەر، يىلپىز.

تۇياقلىقلار ئەترىتى: ياۋا توڭگۇز، تاغ ئۆچكىسى، جەرەن، بۆكەن.

توشقانسىمانلار ئەترىتى: ياۋا توشقان، سالپاق قۇلاق موغا.

غاجىلىغۇچىلار ئەترىتى: كىچىك ئۇي چاشقىنى، تاغ قىزىل چاشقىنى، ياۋا تۈلۈم چاشقان، سۇرئامبار چاشقىنى، سوقمۇاش دالا چاشقىنى.

2 . قۇشلار

1 . تارقىلىشى　ناھىيە تەۋەسىدە قۇشلارنى دائىم ئۇچرىتىشلى بولىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 2200 مېتىردىن پەس بولغان پەس تاغلىق جايلاردا پۆپۈكلۈك تورغاي، ئىسپانىيە ئېنانت تورغىيى، پۆپۈچەك تورغاي، قارلىغاچ، ئاق قۇشقاچ، قارا قۇلاق قۇشقاچ، سۇر سۇڭگۈچ، ئاق سۇڭگۈچ، چۆل تورغىيى، چۆل قۇشقىچى، سۇرقاش تاغ قۇشقىچى، سۇپى تورغاي، ئاق بەل شاخشىناخ بار. دېڭىز يۈزىدىن 2200 — 2600 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان ئوتتۇراھال تاغلىق جايلاردا قىزىل قۇيرۇق بۈلبۈل، تال شاخ سانىغۇچ، سېرىق قاش شاخ سانىغۇچ، ئادەتتىكى قىزىل قۇشقاچ، سېرىق دۇغلاق پېشىل قۇشقاچ، كۆك تۈلغاق، سۇركۈك تاغ قۇشقىچى، بوز شاخ سانىغۇچ، چوڭ قىزىل قۇشقاچ، كەكلىك، قىزىل تۇمشۇق قاغا، قوزغۇنلار بار. دېڭىز يۈزىدىن 2600 — 2900 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان كەنجى ئېگىزتاغ بەلۋاغلىرىدا چوقا قۇشقىچى، زاغچە، قوڭۇر باش قۇشقاچ، پاپياقلىق قارلىغاچ، سېرىق ماڭلاي قۇشقاچ، سېرىق قاش شاخ سانىغۇچ، قىزىل قۇشقاچلار بار. دېڭىز يۈزىدىن 2900 — 4250 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان ئېگىزتاغ بەلۋاغلىرىدا قارامتۇل قورساق ئۇلار، تاغ قۇشقىچى، سېرىق تۇمشۇق قاغا، قوڭۇر رەڭلىك ئانتۇس قۇشى، سۇچى قۇش، تاغ تۇرۇلغىسى بار. تۈزلەڭلىكتىكى بوستانلىقلاردا قاراقۇشقاچ، قىزىل قۇيرۇق غورۇلاي، چوڭ كاككۇك، ئاق سۇڭگۈچ، قارلىغاچ، ئاق قۇشقاچ، سېغىزخانلار بار.

2 . تۇرداشلىرى　1977 — 1978 - يىللىرى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ تاغقا چىقىپ ئىلمىي تەكشۈرۈش ئەترىتى ناھىيە تەۋەسىدە قۇشلار ئەۋرىشكىسىدىن جەمئىي 225 نى توپلىغان، ئۇلار 65 تۈرگە، 5 كەنجى تۈرگە تەۋە بولۇپ، سانى تۆمۈر چوقىسىدىكى تاغلىق رايونلاردا كۆپەيگەن قۇشلار ئومۇمىي سانىنىڭ 75.3% نى ئىگىلەيدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىكى قۇشلار ئائىلىسى ۋە ئۇنىڭ تۈرى

جەدۋەل: 2 — 25

تەرتىپى	ئۆبرتىكاللىق نارقىلىشى / تۈر سانى / تۈر ئائىلىسى		پەس تاغ بەلۋاغ قۇشى	ئوتتۇرا ھال تاغ بەلۋاغى	كەنجى ئېگىز تاغ بەلۋاغى	ئېگىز تاغ بەلۋاغى
1	ئاق قۇنان ئائىلىسى	1	—	—	1	—
2	بۈركۈت ئائىلىسى	6	1	3	2	2
3	لاچىن ئائىلىسى	1	1	—	—	—
4	قىرغاۋۇل ئائىلىسى	3	1	3	1	1

5	كەپتەر — تۇرۇلغا ئائىلىسى	3	—	1	1	2
6	بايقۇش ئائىلىسى	1	—	1	—	—
7	ھۇپۇپ ئائىلىسى	1	1	—	—	—
8	تۇمۇر تۇمشۇق ئائىلىسى	1	—	—	1	—
9	تورغاي ئائىلىسى	2(1)	3	—	—	—
10	قارلىغاچ ئائىلىسى	2	1	—	1	—
11	سۇڭگۇچ ئائىلىسى	4	2	2	1	1
12	قاغا ئائىلىسى	6	3	2	1	1
13	ناغ سۇڭگۇچلىرى ئائىلىسى	1	—	—	—	1
①14	تۇردۇش قۇشلار كەنجى ئائىلىسى	12(1)	6	5	—	2
②14	تورغايسىمانلار كەنجى ئائىلىسى	5	2	3	1	1
15	ناغ قۇشقىچى ئائىلىسى	3	—	1	1	—
16	قۇشقاچسىمانلار ئائىلىسى	11(3)	6	4	2	5
17	مەدەنىي قۇشلار ئائىلىسى	2	2	—	—	—
جەمئىي		65(5)	29	25	13	16

3 . ھاشاراتلار

ناھىيە تەۋەسىدىكى چۆل ئوتلاق بەلۋاغلىرىدىكى ھاشاراتلاردىن، ئاساسەن، زىيانلىق ئارىلاشما ئوت - چۆپلەردە ۋە قۇرغاقچىلىققا چىداملىق چاتقاللىق ئارىسىدا ھەمدە چۆللەردە ياشايدىغان بىر قىسىم ھاشارات تۈركۈملىرى بار. ئۇلار تۈز قاناتلىقلار ئەترىتىدىكى يېڭى سىبىرىيە چېكەتكىسى، قاناتسىز تەك تىرناقلىق قاسراقلىق چېكەتكە؛ يانپاش قاناتلىقلار ئەترىتىدىن ئوسۇرغاق قوڭغۇز، قىسقا قاسراقلىق يوپۇرماق ئوسۇرغاق قوڭغۇزى، چىشلىگەك ئوسۇرغاق قوڭغۇز؛ تەك قاناتلىقلار ئەترىتىدىن تومۇزغا؛ غىلاپ قاناتلىقلار ئەترىتىدىن چۆل چىپار قوڭغۇزى؛ چىپار چېرىپاشكا؛ توزغاق قاناتلىقلار ئەترىتىدىن تاغسىل يوپۇرماق پۈرلەشتۇرگۈچى پەرۋانە، يېشىل تۈن پەرۋانىسى، يوپكا قاناتلىق تۈن پەرۋانىسى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا كۈلرەڭ كېپىنىكى؛ جۇپ قاناتلىقلار ئەترىتىدىن قوڭۇر قۇيرۇقلۇق سۇر چۈمۈن، ئىلمەك ئانوس پارازىت چۈمۈنى؛ پەردە قاناتلىقلار ئەترىتىدىن قاسقان پاقالچەكلىك دېچاك ۋە كۈلرەڭ چۆل ھەربىسى قاتارلىقلار بار. ئوتلاق ئورمان بەلۋاغلىرىدا ئەڭرىتاغ شەمشادلىرىغا زىيان سالىدىغان دېچاڭگىبن كىچىك پوستلاقخور، قارايوللۇق كىچىك پوستىلاقخور بار، چۆپلۈكلەردە تۈز قاناتلىقلار ئەترىتىدىكى چېكەتكىلەر ناھايىتى كۆپ. تەك قاناتلىقلار ئەترىتىدىكىلەردىن يوللۇق سېرىبوس يوپۇرماق تومۇزغىسى، 6 چېكىتلىك يوپۇرماق تومۇزغىسى، تۈتۈق قاناتلىق چۆل يوپۇرماق تومۇزغىسى، تۇمۇر چوقا سۇغەتلىرىدە بولىدىغان تۈكلۈك كۆكۈيۈن، تۇمۇر چوقا چولۇق كۆكۈيۈنى بار؛ پەرۋانىلەر ئائىلىسىدىن چىپار يېشىل ئوتلاق پەرۋانىسى، ئاق مۇرىلىك ئوتلاق پەرۋانىسى؛ كېپىنەكلەر كەنجى ئەترىتىدىن ئوتتۇرا ئاسىيا چىپار شايىسمان كېپىنىكى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا شايىسمان ئاق كېپىنىكى بار؛ جۇپ قاناتلىقلار ئەترىتىدىن زەھەرلىك پەرۋانە يوللۇق ئېكسورستا، گۈلخۇمار دولابىللا پارازىت چۈمۈنى، يەرلىك سۇغەللىك كۆكۈيۈن بار؛ پەردە قاناتلىقلار ئەترىتىدىن تۇمۇر چوقىسىدا ياشايدىغان كەك مۇرىلىك سېرىق

ياۋا ھەرە، دائىم ئۇچرايدىغان سېرىق بوغۇن، قاتتىق تېرىلىك يەر ھەرىسى، قىزىل پۇتلۇق تام ھەرىسى، قىزىل پۇتلۇق ھەرە، كالپۇكسىمان يوللۇق ھەرە قاتارلىقلار بار. ئېگىز تاغ چىملىق بەلۋاغلىرىدىكى ھاشارات رايونى سىستېمىسى تولۇق بېتىلمىگەن ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ھاشارات تۈركۈملىرىدىكى يانپاش قاناتلىقلار ئەترىتىدىكىلەردىن ئېگىز ھەم سوغۇق جايلاردا ياشايدىغان ئۇزۇن قاناتلىق چېرىپپاشكا، قالقان قاناتلىقلار ئەترىتىدىكىلەردىن كۆپ قاناتلىق تاغ يوپۇرماق قوڭغۇزى بار. ھاشاراتلارنىڭ ئاساسلىق تۈرلىرى تۆۋەندىكىچە:

1. ئىلاستىك قۇيرۇقلۇقلار ئەترىتى سۆسۈن تەڭگىسىمان قوڭغۇز.

2. تۈز قاناتلىقلار ئەترىتى قاناتسىز تەڭ تىرناقلىق قىسقا مۇڭگۈزلۈك كۆك قاشقا چېكەتكە، يېڭى سىبىرىيە چېكەتكىسى، غەيرىي تۈسلۈك كىچىك چېكەتكە، گىرىپوقاق چېكەتكىسى.

3. يانپاش قاناتلىقلار ئەترىتى كۆك چېرىپپاشكا، چاۋشيەن مېۋە چېرىپپاشكىسى

4. غەيرىي قاناتلىقلار كەنجى ئەترىتى تور قاناتلىق چېرىپپاشكا، توغرا يوللۇق ئۇزۇن قاناتلىق قىزىل چېرىپپاشكا، ئېگىز - سوغۇق جايلاردا ياشايدىغان ئۇزۇن قاناتلىق چېرىپپاشكا، تۈش قاسرىقى قىسقا ئۇزۇن قاناتلىق يوپۇرماق چېرىپپاشكىسى، غەربىي شىمال چىپار چېرىپپاشكىسى، قىزىل رەڭلىك كىچىك پوقاق چېرىپپاشكا.

5. تەڭ قاناتلىقلار ئەترىتى مۇڭگۈزسىمان يوپۇرماق قارا تومۇزغىسى، 6 چېكىتلىك يوپۇرماق تومۇزغىسى، يوللۇق سېرىبوس يوپۇرماق تومۇزغىسى، يوللۇق چۆل يوپۇرماق تومۇزغىسى، تۈتۈق قالقانلىق يوپۇرماق تومۇزغىسى، چىپار چۆل يوپۇرماق تومۇزغىسى، 2 چېكىتلىك چۆپ يوپۇرماق تومۇزغىسى.

6. تەڭ قاناتلىقلار كەنجى ئەترىتى تۆمۈر چوققىسى سۆگەت تۈكلۈك كۆكۈيۈش، 2 قۇيرۇقلۇق سۆكۈك پىتى، سۆگەت كۆك پىتى، ئورمۇچى قاراكۆك پىت، تۆمۈر چوققىسى كۆك پىتى.

7. تومۇر قاناتلىقلار ئەترىتى بىجارچى قوڭۇر كۈمۈتسى، تۆمۈر چوققىسى تەكشى قوڭۇر ئالتۇنكۆزى، شىمال تەكشى قوڭۇر ئالتۇنكۆزى، خەنشى قوڭۇر ئالتۇنكۆزى، چىپار قوڭۇر ئالتۇنكۆز، تۆمۈر چوققىسى پايدىلىق ئالتۇنكۆزى.

8. غىلاپ قاناتلىقلار ئەترىتى چاسا چىپار قوڭغۇز، قاراڭانا پلازما تېزەكچى قوڭغۇز، ئالاتاغىل كۆلۈك، تۆت چېكىتلىك ئالا كۆلۈك، كۆپ چېكىتلىك چىملىداق كۆز ئۇزۇن بۇرۇتلۇق قوڭغۇز، قىسقا قاناتلىق ئۇزۇن بۇرۇتلۇق قوڭغۇز، تاياقسىمان ئۇزۇن بۇرۇتلۇق سېرىق چىپار قوڭغۇز، قىسقا قالقانلىق ئۇزۇن بۇرۇت قارچوقا قوڭغۇزى، كۆپ قاناتلىق تاغ يوپۇرماق قوڭغۇزى، بۇرۇتلۇق قوڭغۇز، سېرىق قارا پارقىراق يوپۇرماق قوڭغۇزى، چىپار چېرىپپاشكا، ئۇزۇن ساپاق خارتۇملۇق قوڭغۇز، دېچاڭگېن پوستلاقخور، ئېگىز تاغ پوستلاقخورى، تەڭرىتاغ پىتسيوگېنىس پوستلاقخورى، قارايوللۇق ئۇزمان پوستلاقخورى.

9. توزغاق قاناتلىقلار ئەترىتى شىزاڭ كۆموش رەڭلىك پەرۋانسى، سۆگەت يوپۇرمىقى ئۇچلۇق پەرۋانسى، ئاۋسترالىيە بۇغداي پەرۋانسى، ئاق توريىلتىزلىق بۇغداي پەرۋانسى، تاغ يوپۇرماق پەرۋانسى، قارا تېرەك - سۆگەت يوپۇرمىقى پورلەشتۇرگۈچى كىچىك كېپىنەك، يوپۇرماق پورلۇشتۇرگۈچى كىچىك پەرۋانە، قارىغاي يىپچە كىچىك كېپىنىكى، كۆلرەڭ يېشىل يوپۇرماق پورلەشتۇرگۈچى ئىنچىكە كېپىنەك، تەڭرىتاغ يوپۇرماق پورلەشتۇرگۈچى ئىنچىكە كېپىنىكى، بىگنز قاڭشارلىق دالا پەرۋانسى، كۆموش رەڭلىك پارقىراق چۆپلۈك پەرۋانسى، سىبىرىغبر قۇيرۇقلۇق كېپىنەك، كىچىك چىراغ پەرۋانسى، تەڭگە گۈللۈك چىراغ پەرۋانسى، شەمشەرسىمان تۈن پەرۋانسى، يېشىل تۈن پەرۋانسى، شەرق شاملى تۈن پەرۋانسى، قوڭۇر تۈن پەرۋانسى، قوغۇشۇن رەڭلىك تۈن پەرۋانسى، بېگنزسىمان كىچىك تۈن پەرۋانسى، چىپار يەر تۈن پەرۋانسى، بولۇتسىمان كۆلرەڭ تۈن پەرۋانسى، قايچىسىمان كۆلرەڭ تۈن پەرۋانسى، كۆلرەڭ

تۇن پەرۋانىسى، تاجسىمان قىش تۇن پەرۋانىسى، سۇس قىزغۇچ تۇن پەرۋانىسى.

10. كېپىنەكلەر كەنجى ئەترىتى　　ماخا ئون پاپلىيو كېپىنكى، ئوتتۇرا ئاسىيا گۈللۈك يىپەكسىمان كېپىنكى، ئوتتۇرا ئاسىيا يىپەكسىمان ئاق كېپىنكى، كۆكتات ئاق كېپىنكى، گۈل ئاق كېپىنكى، سۇس قىزغۇچ پۇرچاق ئاق كېپىنكى، زەنجىرسىمان خىرە كۆزلۈك كېپىنەك، ئاق چىپاركۆزلۈك كېپىنەك، كىچىك تەڭگىسىمان ۋانېسا كېپىنكى، چىپار كىچىك ۋانېسا كېپىنكى، سېرىق ۋانېسا كېپىنكى، شىنجاڭ مۇڭگۈزلۈك ۋانېسا كېپىنكى، ئادەتتىكى كۈلرەڭ كېپىنەك.

11. قوش قاناتلىقلار ئەترىتى　　تارىم سۇغەللىك كۆكۈيۇنى، يەرلىك سۇغەللىك كۆكۈيۇن، تەڭرىتاغ سۇغەللىك كۆكۈيۇنى، ئاق دۈمبە ئۇزۇن بۇرۇتلۇق پارازىت چىۋىن، چىپار پارازىت چىۋىن، تاجىك كەڭ يۇزلۈك پارازىت چىۋىنى، ئۇزۇن تىكەنلىك پارازىت چىۋىن، سازلىق ئۇزۇن تۇمشۇقلۇق چىۋىنى، قىزىل قۇيرۇقلۇق سۇر چىۋىن، قاراقۇيرۇقلۇق چىۋىن، جەنەن - ياۋروپا چىۋىنى، ئىلمەكلىك زەخمر چىۋىنى، تۇز يوپۇرماقلىق زەخمر چىۋىنى، ماڭلايلىق سۇر چىۋىن، تاجىك كۈمۈشرەڭ سۇر چىۋىنى.

12. بۇرگىلەر ئەترىتى　　ئادەم بۇرگىسى، پاكار نازۇك بۇرگە، ئۇششاق بۇرگە، ماڭلايلىق بۇرگە، قىسقا بۇرۇتلۇق قوش تىكەنلىك بۇرگە.

13. پەردە قاناتلىقلار ئەترىتى　　كىچىك قاراتىل ھەرىسى، بوڭغۇل ھەرىسى، كافىن ھەرىسى، سېرىق يوللۇق يەر ھەرىسى، كۈلرەڭ يەر ھەرىسى، قاتتىق تېرىلىك يەر ھەرىسى، قارا ئاراسىزىقلىق يەر ھەرىسى، چوتكىسىمان قىزىل يەر ھەرىسى، بىدە ھەرىسى، قارا ھەرە، قىل ھەرە، چىكىتلىك سېرىق داغلىق ھەرىنىك قىزىل پۇتلۇق كەنجى تۇرى، قىزىل پۇتلۇق تام ھەرىسى، قىزىل پۇتلۇق ھەرە، چىپار ياۋا ھەسەل ھەرىسى، چۈمۈلە، دۇگىلەك ياۋا ھەسەل ھەرىسى، قىسقا تۇرۇكسىمان ھەرە، كىچىك تۇرۇكسىمان ھەرە، سۇسۇن ياغاچ ھەرىسى، شىمال تاغىل ھەرىسى، قارايوللۇق ھەرىنىك قارا پۇتلۇق كەنجى تۇرى، قىزىل تاغىل ھەرىنىك سېرىق پۇتلۇق كەنجى تۇرى، ئوتتۇرا ئاسىيا تاغىل ھەرىسى، چىڭخەي تاغىل ھەرىسى، شىنجاڭ ھەرىسى، جۇڭخۇا تاش ھەرىسى، ئوخشۇن لۇتېئۇس ھەرىسى، ئاناباينا ھەرىسى، قارا غوزەكسىمان ھەرە، رەڭلىك ئۇنكولورنېتېلىيە ھەرىسى، ئىنچىكە ئونكولورنېتېلىيە ھەرىسى، تۇمۇر چوققا كۆپ ئىلمەكلىك ھەرىسى، دائىم ئۇچرايدىغان سېرىق بۇغۇن، پارقىراق گۈل ھەرىسى، سېرىق گۈل ھەرىسى، قارىغاي گۈل ھەرىسى، غەربىي شىمال قىزىل گۈل ھەرىسى، كۆز بويامچى گۈل ھەرىسى، يەر ئاستى قاراگۈل ھەرىسى، باي ياشىۋگۈل ھەرىسى.

14. يېڭناغۇچلار ئەترىتى　　يېڭناغۇچ.

15. ياچىۋەكلەر ئەترىتى　　ياچىۋەك.

16. تۆكسىزلەر ئەترىتى　　سازاڭ قۇرت.

4. قوش ماكانلىقلار

پاقا ئائىلىسى　　يېشىل پاقا، كالا پاقا.

5. ئۆمۈچۈكلەر

1. يىلانلار ئەترىتى　　يىلان.

2. تامپاتمىچۇقلار ئائىلىسى　　تامپاتمىچۇقى.

6 . ئۇمۇچۇكسىمانلار

1 . ئۇمۇچۇكسىمانلار ئەترىتى ئۇمۇچۇك.

2 . چايانلار ئائىلىسى چايان.

7 . بېلىقلار

يەرلىك بېلىقلاردىن چورتان بېلىق (مۇكا) ، ئاق مۇكا بېلىق، قىلتىرىق تۇمشۇق بېلىق، پاقىباش بېلىق (خاپانباش بېلىق) ، يەرلىك تاپان بېلىق؛ سىرتتىن كەلتۈرۈلگەن بېلىقلاردىن ئوتخور بېلىق، سوقتا بېلىق، زاغرا بېلىق، ژۇچاك بېلىقى، ياپونىيە چوك تاپان بېلىقى، ئافرىقا بېلىقى قاتارلىقلار بار.

§ 2 . ئۆسۈملۈكلەر

1 . يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆسۈملۈكلەر

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئوتتۇرا ھال تاغلارنىڭ پەس تەرىپى، ئاساسەن، چۆل ۋە چۆل ئوتلىقى بولۇپ، چاكاندا ئائىلىسى، تۆگە تاپان ئائىلىسى، يۇلغۇن ئائىلىسى، يەرمەدەكى ئائىلىسى، بەھمەن ئائىلىسى، بوتاكۆز ئائىلىسى، مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسى، باشاقلىقلار ئائىلىسى قاتارلىق ئاساسلىق تۈرلەردىن تەركىب تاپقان. دېڭىز يۈزىدىن ھېسابلانغان ئېگىزلىكنىڭ ئېشىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ، ھۆل - يېغىن كۆپىيىش، تېمپېراتۇرا تۆۋەنلەش، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى ئازىيىپ، ئەملىكى ئېشىپ بېرىش نەتىجىسىدە، تاغ ئوتلاقلىرى يېتىلگەن؛ ئۆسۈملۈك رايونلىرى، ئاساسەن، قارىغاي ئائىلىسى، لوپىلا ئائىلىسى، كرىس گۈللۈكلەر ئائىلىسى، ئەتىرگۈل ئائىلىسى، پۇرچاق ئائىلىسى، كۆنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسى، كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسى، پىيىزەك ئائىلىسى، گۈلسامساق ئائىلىسى قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان. ئېگىزتاغ بەلۋاغلىرىدا، ئاساسەن، ئېيىق تاپان ئائىلىسى، كۆكمارال ئائىلىسى، قاقىر تۇمشۇقلار ئائىلىسى، نۇرۇزگۈل ئائىلىسى، جېنتىيانا ئائىلىسى، چوقا ئائىلىسى بار. ئاساسلىق تىپلىرى تۆۋەندىكىچە:

1 . مۇخسىمانلار تىپى تەڭگە مۇخ قاتارلىق 6 ئائىلە بار.

تەڭگە مۇخ ئائىلىسى: تەڭگە مۇخ.

مۇخلار ئائىلىسى: لىزتىرا مۇخى.

قىيا مۇخى ئائىلىسى: قىزىل يوپۇرماقلىق مۇخ.

كاككۇك زىغىرى ئائىلىسى: كاككۇك زىغىرى.

ھەقىقىي مۇخلار ئائىلىسى: قىزىل قاپاق ھەقىقىي مۇخ، غۇژمەك ھەقىقىي مۇخ، تىكەن يوپۇرماقلىق ھەقىقىي مۇخ.

كۆك مۇخ ئائىلىسى: تۆكلۈك مۇخ.

2 . پاپوروتنىكلار تىپى قىرىق بوغۇم قاتارلىق 3 ئائىلىسى بار.

قىرىق بوغۇم ئائىلىسى: ئۆز بەر.

قالقان ياپراق ئائىلىسى: يەلپۈگۈچسىمان سارچى.

پوزنەك ئائىلىسى: قورۇقسىمان سپورلىق قوشنار.

3 . يالىڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر تىپى قارىغاي ئائىلىسى قاتارلىق 3 ئائىلىسى

بار.

قارىغاي ئائىلىسى: داغال قارىغاي.

ئارچا ئائىلىسى: ئاچىماق ئۇرۇق ئارچا.

چاكاندا ئائىلىسى: ئاراچاكاندا، ئۇششاق ئۇرۇقلۇق چاكاندا.

4. يېپىق ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر تىپى　تال تېرەك قاتارلىق 47 ئائىلىسى بار.

تال تېرەك ئائىلىسى: جۇڭگو تېرىكى، پامىر تېرىكى، تۈكلۈك تېرەك، پاقا تېرەك، ئالاتاۋ تېرىكى، كۆمۈش تېرەك، قىزىل تال، تۈكلۈك تال، تاغ سۆگىتى، ئاق سۆگەت، يوپۇرماقلىق سۆگەت، بوزسۆگەت، بۆك سۆگەت.

قېيىن ئائىلىسى: تەڭرىتاغ قېيىنى.

ئۇجمە ئائىلىسى: ئۇجمە.

قامچىگۈل ئائىلىسى: بۆرەكسىمان يوپۇرماقلىق ئېرىق ئىمزىقى، قۇشقاچتىلى، تاغ قامچا ئوتى، تورسىمان يوپۇرماقلىق رەۋەن، تەڭرىتاغ رەۋىنى، ئاققۇلاق.

لويلا ئائىلىسى: يوپۇرماقسىز ئىت سىيگەك، شاخسىمان ئىت سىيگەك، ئوتتۇرا ئاسىيا سۇرمۇقى، دادەن سۇرمۇقى، يۇلتۇزسىمان تىكەنلىك بوز ئېزەن، تەسكەن، لويلا، يۇمىلاق گۈللۈك لويلا، ئارىلاشما لويلا، شاپ، يۇمىلاق يوپۇرماق ياۋاكۆرۈك، ياۋا سۇپۇرگە، تەڭرىتاغ قامغىقى، نېپىز قاناتسىمان يوپۇرماقلىق قامغاق، تىكەن تۈكلۈك سۇۋاق، تۆگە قېرىن.

چىنىگۈل ئائىلىسى: توپلىشىپ ئۆسىدىغان پەرمۇق، تاغ پەرمۇقى، تەڭرىتاغ پەرمۇقى، نېپىز چاناقلىق ئوت، تەبىئىي بەرگىلىك مېلەندىر، قىسقا بەرگىلىك ئەگىز ئوت، ئەگىزئوت، سازلىق ئەگىز ئوتى، جۇڭغارىيە ئەگىز ئوتى، ئورمان بوۋانسى، خىرە سۆسۈن قارا قوغىر، كۈنلۈكسىمان ئەگىزئوت.

ئېيىق تاپان ئائىلىسى: ئورمان بوۋانسى، سۇس سۆسۈن قاراقوغىر، قېلىن ياپراقلىق ئېردەن، يوپۇرماقلىق ماڭدار، سىبىرىيە ماڭدارى، جۇڭغارىيە ماڭدارى، يوپۇرماقلىق ماڭدار، شىرىنلىك يالغان قاراقۇغۇر، ئىزوپىرۇم، ئاقباش ئوت، قۇشپۇت ئېيىق تاپان، سېپىق سانجىق ئوت، ئۇزۇن غوللۇق سانجىق ئوت، جۇڭغارىيە شەھدانى، يېغىرەك شەھدان.

زىرىق ئائىلىسى: گۈللۈك زىرىق، قارازىرىق، سىبىرىيە زىرىقى.

ئەپيۇنگۈل ئائىلىسى: تىك غوللۇق بوۋانە، مامسا، ئاقگۈل، تىكەنلىك كەپە.

كرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسى: تۆمۈر چوققىسى قۇلانچانى، خەردەل، سىبىرىيە قاشرۇقى، جۇڭغارىيە ئىئونلۇق قىچىسى، بۇغۇندان، ئالتاي خاڭشى، تۈكلۈك خاڭشى، قارا تىراق، تۆخۈمسىمان يوپۇرماقلىق يوتىرما ئوتى، تۇداري، قوڭۇردان، رۇخسىگۈل، غولسىز سەمەرتال، كاپۇستا يوپۇرماقلىق سىبىرقباش قوراي، سامساق باشلىق قىچا، ئاچىماق قىرئوت، ئالتاي ياپچىنى، غاۋىرەك، سازاڭسىمان يالىڭاچ قىچا، گۈللۈك يالىڭاچ قىچا، تولغىمىدان، پەللىلىك تولغىمىدان.

كۆكمارال ئائىلىسى: تاريوپۇرماقلىق قىزىل مارال، سېبىرىق بەرگىلىك قىزىل مارال، تەڭگىسىمان قىزىل مارال، پاتا قىزىل مارال، 4 ئاچىماق قىزىل مارال، تۆخۈمسىمان يوپۇرماقلىق چالقوش، يۇمىلاق يوپۇرماقلىق كۆك مارال.

تاشيارغان ئائىلىسى: يالىڭاچ قىپچان، تۆخۈمسىمان يوپۇرماقلىق قەنبۇل، 5 ئاچىماق قارىقات، ئاقساقتا تاشيارغان، سەركە تاشيارغان، لىزتىرىلىق تاشيارغان.

ئەتىرگۈل ئائىلىسى: تولۇق گىرۇەكلىك ئىرغاي، جۇڭغارىيە ئىرغىيى، قوشگۈللۈك غازتاپان، 2 ئاچىماق غازتاپان، چۆل غازتاپىنى، ئاق تۈكلۈك ئەجەس، كۆپ ئاچىماق غازتاپان، ئالقانسىمان يوپۇرماقلىق كۆپ ئاچىماق غاز تاپان، پاتا غازتاپان، غەربىي شىمال سازلىق غاز تاپىنى، قىلسىمان غاز تاپان، بەزچىشلىق ئازغان،

شالالاق گۈللۈك ئازغان، چولاق يوپۇرماقلىق ئازغان، شىزالاق ئازغىنى، تۈكلۈك قەنبۇل، 4 ئاتلىق قەنبۇل، تەڭرىتاغ چېتىنى.

پۇرچاق ئائىلىسى: يانتاق، تاغ كەتمىراسى، باي كەتمىراسى، گىرۋەكلىك كەتمىرا، يالغان كەتمىرا، كېڭەيمە كاسسىلىق كەتمىرا، پامىر كەتمىراسى، ئۇزۇن بۇرۇتلۇق كەتمىرا، قىسقا بەرگلىك كەتمىرا، سۈيدۈن كەتمىراسى، ئونسۇ كەتمىراسى، يىرىك تۈكلۈك قارىغان، سېرىق قۇشقاچگۈل، ئۇچلۇق قارىغان، كۆپ يوپۇرماقلىق قارىغان، ئوتتۇرا ئاسىيا قارىغىنى، ئىلى قارىغىنى، جەنۇبىي سىبىرىيە مۇنچاق قورايى، قىرغىز مۇنچاق قورايى، شىنجاڭ مۇنچاق قورايى، جۇڭغارىيە مۇنچاق قورايى، ئۇششاق يوپۇرماقلىق نىمراز، سۇسۇن چېچەك بېدە، قاشقا بېدە، مەرك تەلۇ، مۇزلۇق تەلۇسى، بۇيا.

قاقىرا تۇمشۇقلار ئائىلىسى: ئىدىرلىق قاقىرا تۇمشۇقى، ئوتلاق قاقىرا تۇمشۇقى، كۆك قاقىرا تۇمشۇق، ئۇرە قاقىرا تۇمشۇق.

تۆگە تاپان ئائىلىسى: چىشسىمان يوپۇرماقلىق ئاق تىكەن، سىبىرىيە ئاق تىكىنى، ئادىراسمان، تۆگە تاپان، سايغاق.

كەرمان ئائىلىسى: شىنجاڭ كەرمىنى.

يۇلغۇن ئائىلىسى: ئۇششاق يۇلغۇن، يۇلغۇن، قامىراق، تەڭگە يوپۇرماقلىق قامىراق، قىزىل يۇلغۇن.

گۈلنەپشە ئائىلىسى: قوش چېچەكلىك گۈلنەپشە، چېچەكلىك گۈلنەپشە.

جىگدە ئائىلىسى: جىگدە، جىغان.

گۈلقىيا ئائىلىسى: چاي ئوت، كەك يوپۇرماقلىق چاي ئوت، تەڭرىتاغ گۈلقىياسى.

لەيلەك ئوت ئائىلىسى: لەيلەك ئوت.

يەر مەدىكى ئائىلىسى: يەر مەدىكى.

كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسى: شەرقىي شىمال بوزتارىنى، ساپاقلىق كىرەش، قىسقا ساپاقلىق قەدىمىي كىرەش، تەڭرىتاغ پەربۇنى، قىزغۇچ ئەگىز ئوت، ئېتىز قامچىگۈلى، قامچىگۈل، تۇتىتلىق نۇربىيان، چاچراتقۇغا تەۋە تۇتىتلىق بۇربىيان، ئىلى چاچراتقۇسى، قىسقا ئۇششاق پەردىلىك شۇلتىزىيە، ئاق چېچەكلىك ئاچىماق شۇلتىزىيە، ئاچىماق كەردەك، تەڭرىتاغ يالغان كەررەكى.

بۇغا تاپان ئائىلىسى: قۇمرە، يۇمىلاق يوپۇرماقلىق بۇغا تاپان. كاللەكسىمان ئاقسەر.

نورۇزگۈل ئائىلىسى: تەڭرىتاغ سىغىنچېچىكى، ئوتتۇرا ئاسىيا يالغان نورۇز گۈلى، شور چېچىكى، ئوتتۇرا ئاسىيا نورۇز گۈلى، زاراڭزا يوپۇرماقلىق نورۇزگۈل، تۈركستان نورۇزگۈلى.

بەھمەن ئائىلىسى: تىكەنلىك بەھمەن، قىسقا تىكەنلىك بەھمەن، يىرىك تىكەنلىك بەھمەن، كەك قاناتلىق تۆگىتىل ئوت، قەشقەر بەھمىنى.

جېنتسيانا ئائىلىسى: ئوغار قىسمان كاسسىلىق جېنتسيانا، داۋۇل جېنتسيانا، تارقاناتلىق جېنتسيانا، ياتما جېنتسيانا، گۈللۈك ياتما جېنتسيانا، قاسراق يوپۇرماقلىق جېنتسيانا، تۈركستان يالغان جېنتسيانا، كۆك چېچەك، يوپۇرماقلىق چىلۇە.

تالگۈل ئائىلىسى: ياۋاچىگە.

چىڭگىلىك ئائىلىسى: يوپۇرماقلىق سۇتلۇك چىڭگىلىك.

يۆگىمەچگۈل ئائىلىسى: ئېتىز يۆگىمەچگۈلى، چانتال يۆگىمەچگۈلى، قىسقۇچ پەربۇن، تىكەنلىك يۆگىمەچگۈل، سېرىق يۆگەي.

ئەڭلىك ئوت ئائىلىسى: يالغان ئەڭلىك ئوت، بەز تۈكلۈك يالغان ئەڭلىك ئوت، شىزالاق يالغان ئەڭلىك ئوتى، قوتۇر ئوت، كەك يوپۇرماقلىق بەزمۇخ، شىنجاڭ بەزمۇخى، تىكەنلىك يىپىشقاق، تاران، شىنجاڭ يۇمشاق ئەڭلىك ئوتى.

كالپۇكسمان گۇللۇكلەر ئائىلىسى: پەي يوپۇرماقلىق مەرەنجۇش، پەي يوپۇرماقلىق مەرەنجۇشنىڭ قىسقا ئاچىماق ئۇزگەرگەن تۈرى، ئاق گۇللۇك مەرەنجۇش، ماۋجيەنساۋ، تولۇق يوپۇرماقلىق مەرەنجۇش، مەرەنجۇش، تاغ قوتۇر ئوتى، چىكىي قۇتۇرئوتى، چۆل رەيھىنى.

چۇقا ئائىلىسى: قاغا تامغاق، كۆكسىراپ، ياتما توشقان قۇلاق، ئاق ئۇششاق سارچى يوپۇرماقلىق غاز قانىتى — ئاق ئۇششاق سارچى تۈردىشى، ئۇزۇن پىلتىزلىق غاز قانات، ئىرۇنىيە غاز قانىتى، جۇڭغارىيە غاز قانىتى، پەي ئاچىماق سامىرسىن.

شۇمبۇيا ئائىلىسى: توشقان زەدىكى.

پاقا يوپۇرماق ئائىلىسى: ئاددىي پاقا يوپۇرماق، شورلۇق پاقا يوپۇرماق.

رويان ئائىلىسى: چاكامۇخ، يالغان چاكامۇخ.

ئۇچقات ئائىلىسى: سازلىقتا ئۆسىدىغان ئۇچقات، ھاۋارەڭ ئۇچقات، يىرىل تۈكلۈك ئۇچقات، تەڭرىتاغ ئۇچقىتى، ئۇششاق يوپۇرماقلىق ئۇچقات.

سۇمبۇل ئائىلىسى: ئاراسۇمبۇل، شىنجاڭ سۇمبۇلى.

قوڭغۇراقگۈل ئائىلىسى: ھىمالايا شىغىلدىقى، شىنجاڭ قان تېپەرى.

مۇرەككەپ گۇللۇكلەر ئائىلىسى: كەكرە، چاتقال ئاچانىيە، شىنجاڭ ئاچانىيىسى، تاريوپۇرماق كۆك ئەمەن، سوغۇق ئەمەن، موڭغۇل ئەمىنى، پامىر ئەمىنى، ئىران ئەمىنى، كۇلرەڭ ئەمەن، خۇشپۇراق يوپۇرماقلىق ئەمەن، ئۇرۇقلۇق ئەمەن، تاغ يۇلتۇز گۈلى، يۇمشاق يۇلتۇز گۈلى، ئوتتۇرا ئاسىيا چۆل سېغىزى، سېرىقباش مەدەل، قۇم سېغىز، ئەنسەن، يوپۇرماقلىق خوخا، كۇلرەڭ تۈكلۈك خوخا، ھەرخىل يوپۇرماقلىق تورغاي ئوت، ئەگرى غوللۇق تورغاي ئوت، تۈركىستان دورونەچ، سېرىق تىل سەرىىز، سوزۇنچاق غوللۇق سەرىىز، سازلىق تاغ سەرىىزى، چۆپ يوپۇرماقلىق سەرىىز، سازلىق تاغ سەرىىزى، قامچىئوت، ھەجەرگۈل، ئالتاي ئۇسۇڭى، ياۋا پىلىك ئوت، سېرىق پىلىك ئوت، غۇزمەك كۇنلۇكسمان قوتانگۈل، ئالاتاۋ ئاقسرقەرھاسى، ئاقسر قەرھا، قىزىلگۈللۈك ئاقسر قەرھا، قۇستە، قار لەيلىسى، ئۇششاق گۈللۈك قۇستە، شورلۇق يەرقۇستىسى، ئوتتۇرا ئاسىيا قۇستىسى، ئاچىماق ئاچچىخان، ئوتتۇرا ئاسىيا روشەنگۈلى، تەڭرىتاغ روشەنگۈلى، ماسكاپ، جۇڭغارىيە تېكەساقلىلى، شىنجاڭ يېسماق جۇخارى.

باشاقلىقلار ئائىلىسى: چىغ، تارغاق ئوت، ياتما غوللۇق سۇ ئوتى، ياۋا ئارپىخان، قىلتىرىقسىز ئارپا باشاق، ئايراۋۇق، كۇرمەك، غىشە، ئالتاي تىپچىقى، تىپچاق، سۇسۇن تىپچاق، چۇنەكسمان يوپۇرماقلىق تىپچاق، موڭغۇل ياۋا سۇلۇسى، ئارپا، كاۋكاز كىلەپ، بىدەياق، قارا بۇغداي، قۇموش، تاغ قوڭۇربېشى، ئۇششاق يوپۇرماقلىق قوڭۇرباش، سوغۇق يەرلەردە ئۆسىدىغان قوڭۇر باش، ئوتلاق قوڭۇر بېشى، سېرىق قوڭۇرباش، شىزاڭ قوڭۇر بېشى، غىلاپلىق قوڭۇرباش، تۇرفلۇق بۇلجۇرگەن، شىنجاڭ خۇرەجى، تۈك باشاقلىق خۇرەج، ئوتتۇرا ئاسىيا تارلاپى، كىرپە باش، سېرىق پايزا، قىسقا گۈللۈك بوزئوت، قۇملۇق بوزئوتى، چۆل بوزئوتى، پەيسىمان بوزئوت، كاۋكاز بوزئوتى.

قىياق ئائىلىسى: ئوتتۇرا ئاسىيا قوغىجايى، تومۇرسىز قوغىجاي، ئۇچلۇق يوپۇرماقلىق قوغىجاي، قاراگۈللۈك قوغىجاي، قوتۇر قوغىجاي، قىسقا قاراچايىر، تاسما يوپۇرماقلىق قوغىجاي، پامىر قوغىجايى.

چىم ئوت ئائىلىسى: ئورالما چىم ئوت.

گۈلىماساق ئائىلىسى: تاش ئۇستىدە ئۆسىدىغان كۆدە، ئوغاقسمان يوپۇرماقلىق كۆدە، باشسمان گۈللۈك كۆدە، چۆل كۆدىسى، كەڭ غۇنچىلىق كۆدە، نەيچىسمان قىل كۆدە، قىنجە، شىنجاڭ شاقا قۇلى.

چىغىرتماق ئائىلىسى: شورخۇمار چىغىرتماق، چوڭ گۈللۈك چىغىرتماق، كۇلرەڭ چىغىرتماق.

تۇلكە مايىقى ئائىلىسى: مارجانگۈل، داغ يوپۇرماقلىق تۇلكە مايىقى، تاغ چاڭگىس ئوتى، كەڭ يوپۇرماق قىزىل تۇلكە مايىقى.

2 . زەمبۇرۇغلار

ناھىيە تەۋەسىدىكى پەس تاغ بەلۋاغلىرىدا زەمبۇرۇغلاردىن كۆلرەك مۇكىسمان موگۇ، تەملىك موگۇ، تەگكىسمان قالپاقلىق موگۇ، گۈللۈك پۈرۈلمە كۆنلۈكسمان موگۇ، تاجسسمان يۆمىلاق موگۇ، ھالقىسمان ساپاقلىق ئاق موگۇ قاتارلىقلار بار. جىلغا قىرغاقلىرىدىكى دەل - دەرەخلەردە كۆپ تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغلاردىن تۆياقسمان قات تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغ ۋە يىگنە قات تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغ، يۇرىيە دەرىخى زەمبۇرۇغى ئۇرۇقدىشىغا تەۋە ئاز ساندىكى زەمبۇرۇغ تۈرلىرى بار. ئوتتۇراھال تاغلىق جايلاردا زەمبۇرۇغلاردىن چوڭخۈگلەن جىلغىسىدىكى تەسكەي نەمخۇش ئورمانلىقلارنىڭ تېگىدە پلېئىروتۈز زەمبۇرۇغى، تېرەك ئورمانلىرىنىڭ تېگىدە تۈتىلىق سۈتلۈك موگۇ، ئورمانلىقنىڭ چەت - ياقىلىرىدا ئېتىز مۆگۈسى ئۆسىدۇ. ئېگىزتاغ بەلۋاغلىرىدا زەمبۇرۇغلاردىن قۇغۇر يېشىل گىرۇەكلىك جىگەر قالپاقلىق زەمبۇرۇغ، قالپاقلىق زەمبۇرۇغ، نەيزىسمان خالتىلىق موگۇ، پۇراقلىق ئاق موگۇ قاتارلىقلار ئۆسىدۇ.

1. ئۇزۇن بويۇنلۇق قىساروم زەمبۇرۇغ ئەترىتى ئۇزۇن بويۇنلۇق قىساروم زەمبۇرۇغى.

2 . يىپسىز زەمبۇرۇغ ئەترىتى ئۇچقانات زەمبۇرۇغ، قاراسۇگەل مىكروبى، چوڭ قارا سۇگەل مىكروبى، يىپسىمان پەردىلىك زەمبۇرۇغ.

3 . يىپچە كۆپۈكسىمان زەمبۇرۇغ ئەترىتى فولىگو زەمبۇرۇغى، نۇر چاچقۇچى قات پوستلاق زەمبۇرۇغ.

4 . تورلۇق شىلىمشىمان زەمبۇرۇغ ئەترىتى قارا تۈكلۈك زەمبۇرۇغ.

5 . ئاق توزغاق زەمبۇرۇغ ئەترىتى 2 - سپورىلىق ئاق توزغاق زەمبۇرۇغى، قامچىئوت ئۇرۇقدىشى ئېگەرسىمان گېۋىللا، چوڭ سپورىلىق قىزىل تۈكلۈك تەخسىسمان زەمبۇرۇغ، تىكەنلىك يۆمىلاق سپورىلىق تەخسىسمان زەمبۇرۇغ، ئورمان تاۋاقسمان زەمبۇرۇغى، قىسقا ئاتسىپتابۇلا، كىچىك ئاتسىپتابۇلا.

6 . ھىپوكرىيە زەمبۇرۇغ ئەترىتى قىڭغىر سپورىلىق ھىپوكرىيە.

7 . تەخسىلىك زەمبۇرۇغلار ئەترىتى بېگىزسىمان قوي قېرىنى زەمبۇرۇغى، توڭگۈزلاردا بولىدىغان قوي قېرىنى زەمبۇرۇغى، تۇم پۇتلۇق قوي قېرىنى باكتېرىيىسى، كىچىك ئاتسىپتابۇلا ئۇرۇقدىشى ئېگەرسىمان گېۋىللا، چوڭ سپورىلىق قىزىل تۈكلۈك تەخسىسمان زەمبۇرۇغ، تىكەنلىك يۆمىلاق سپورىلىق تەخسىسمان زەمبۇرۇغ، ئورمان تاۋاقسمان زەمبۇرۇغى، قىسقا ئاتسىپتابۇلا، كىچىك ئاتسىپتابۇلا.

8 . دات زەمبۇرۇغ ئەترىتى دېغورماتسىيىلىك خىرىزومىكسا زەمبۇرۇغى، قارىقات سۇسۇن مېلامپسورا زەمبۇرۇغى، شەرقىي ئوكيان ئاسكوتراھىللار زەمبۇرۇغى، قىزىلگۈل كۆپ سپورىلىق ھال زەمبۇرۇغى، خاكشى ساپاقلىق ھال زەمبۇرۇغى، يىلاننىسمان قامچىئوت ھال زەمبۇرۇغى، لېۋىيىي ساپاقلىق ھال زەمبۇرۇغى، ئازغاننىڭ ساپاقلىق ھال زەمبۇرۇغى، بالدۇرغان ساپاقلىق ھال زەمبۇرۇغى، ئۇزۇن ئانتىبىنىلىق ھال زەمبۇرۇغى، سەربىز ھال زەمبۇرۇغى، سۇگەلنىڭ ساپاقلىق ھال زەمبۇرۇغى، چۆل بوزتىكەن ھال زەمبۇرۇغى، ئوچۇقچىلىقتا بولىدىغان ساپاقلىق ھال زەمبۇرۇغى، روشەنگۈل ئوتى ھال زەمبۇرۇغى، مەرۋەرەك ساپاقلىق ھال زەمبۇرۇغى، دەل - دەرەخ، باشاقلىق ئۆسۈملۈكلەردە بولىدىغان ساپاقلىق ھال زەمبۇرۇغى، نەمخۇش مۇنچاق قوراي يەككە ھۈجەيرىلىك ھال زەمبۇرۇغى، پىلەكلىك ئۆسۈملۈكلەردە بولىدىغان يەككە ھۈجەيرىلىك ھال زەمبۇرۇغى، ئالاتاغىل يەككە ھۈجەيرىلىك ھال زەمبۇرۇغى.

9 . كۆپ تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغلار ئەترىتى قاپارتمىلىق قاتتىق تېلىفورىك، ئىنچىكە تالالىق تېلىفورىك، يىرىك تۈكلۈك قاتتىق تېلىفورىك، غۇژمەك شاخلاشتۇرغۇچى پايپاقلىق توزان زەمبۇرۇغى،

غۇژمەك شاخلاشتۇرغۇچى ئاق زەمبۇرۇغ، قۇرۇق چىرىتكۈچى زەمبۇرۇغ، قىزغۇچ پۇرۇپكىسىمان زەمبۇرۇغ، تۈياقسىمان زەمبۇرۇغ، قارا تۈياقسىمان قات تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغ، قىزىل قات تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغ، پاراشوكسىمان قارا تۈياقلىق زەمبۇرۇغ، قېلىن يېڭنىسىمان تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغ، كەنجى قىزىل قاتسىمان زەمبۇرۇغ، كەنجى پاراشوكسىمان قارا تۈياقلىق زەمبۇرۇغ، يېڭنىسىمان قات تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغ، يېڭنىسىمان شالاڭ قات تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغ، قارىغاي يوپۇرمىقىنىڭ يېڭنىسىمان قات تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغى، ئاچىماق تۈياق زەمبۇرۇغ، قارىغاي خالتىلىق تۆشۈكلۈك زەمبۇرۇغى، كۆپ تۆشۈكلۈك سېرىق زەمبۇرۇغ، يېپىشقاق زەمبۇرۇغ، چىشلىق پۇرۇپكىسىمان زەمبۇرۇغ، كۆلرەڭ پۇرۇپكىسىمان زەمبۇرۇغ، تۆكلۈك پۇرۇپكىسىمان زەمبۇرۇغ، تۈۋىتلىق پۇرۇپكىسىمان زەمبۇرۇغ، يەلپۇگۈچسىمان قوڭۇر زەمبۇرۇغ.

10. قالپاقلىق زەمبۇرۇغ ئەترىتى يېرىق قاسراقلىق پلېۋروتۇز زەمبۇرۇغى، سېرىق تۆكلۈك پلېۋروتۇز زەمبۇرۇغى، پلېۋروتۇز زەمبۇرۇغى، ئۇپكىسىمان پلېۋروتۇز زەمبۇرۇغى، ئاچ رەڭلىك رومكىسىمان موگۇ، ئۇزگىرىشچان قارا مومسىمان قالپاقلىق موگۇ، كىچىك قىزىل مومسىمان قالپاقلىق زەمبۇرۇغ، ئاپپاق سۇر قالپاقلىق موگۇ، ۋېرپا موگۇسى، ئاق موگۇ، سۇسۇن موگۇ، قىزىل سۇر تەخسىسىمان موگۇ، ئارمىللارىيە زەمبۇرۇغى، قوڭۇر ھالقا قالپاقلىق موگۇ، تاغىل تاتلىق موگۇ، سېرىق تاتلىق موگۇ، كەلگە پۇرۇلمىلىك موگۇ، ئاق ھالقىسىمان ساپاقلىق موگۇ، پارقىراق ساپاقلىق موگۇ، كۈمۈش رەڭلىك يىپچە موگۇ، موگۇ (لېپى ۋوزى)، تەملىك موگۇ، قىسقا ساپاقلىق موگۇ، ئاق قېيىن موگۇ، سىياھسىمان قالپاقلىق موگۇ، ھويلا ئارام قالپاقلىق موگۇسى، يالتىراق باش موگۇ، سۇغەللىك موگۇ، قوڭۇر تەڭگەسىمان قالپاقلىق موگۇ، ئۇزۇن يىلتىزلىق موگۇ، كرىستال دانچە موگۇ، كىچىك سپورا تۆكلۈك قالپاقلىق موگۇ، نۇرسىمان تۆكلۈك قالپاقلىق موگۇ، ئاق يالغان قالپاقلىق موگۇ، سېرىق قاتچاق چۈرۈن ساپاقلىق موگۇ، ئىنچىكە ئۇزۇنچاق چۈرۈك ساپاقلىق موگۇ، چىلانسىمان چۈرۈك ساپاقلىق موگۇ، چوڭ سپورلىق يالىڭاچ قالپاقلىق موگۇ، تارايما چىپار كۈنلۈكسىمان موگۇ، سازلىق ئېتىز موگۇسى، ئېتىز موگۇسى (ھالقىسىمان ئاق ھال زەمبۇرۇغ)، چۈرۈك بېگىزسىمان قاپقاقلىق موگۇ، قىزغۇچ بېگىزسىمان قاپقاقلىق موگۇ، يۇمشاق بېگىزسىمان قاپقاقلىق موگۇ، سېرىق كۈنلۈكسىمان موگۇ، ئاق تەڭگەدات كۈنلۈكسىمان موگۇ، پاپپاقلىق ھالقىسىمان قالپاقلىق دات موگۇ، كەنجى يېپىشقاق تېرىلىك موگۇ، تاجسىمان شارچە قاپقاقلىق موگۇ، يېرىم شارچىسىمان يالغان موگۇ، يېرىم شارچىسىمان يالغان قاراقالپاقلىق موگۇ، چالا تۆكلۈك يىپچە پەردىلىك زەمبۇرۇغى، قالپاق سپورلىق كۈنلۈكسىمان موگۇ، زەھەرلىك يالتىراق دات زەمبۇرۇغى، چوڭ سپورلىق يالتىراق دات زەمبۇرۇغى، يىپچە قاپقاقلىق كۈنلۈكسىمان زەمبۇرۇغ، كەنجى سېرىق يىپسىمان كۈنلۈكسىمان موگۇ، يىپسىمان قالپاقلىق بۆلۈنمە موگۇ، توق يېشىل تۈزانلىق زەمبۇرۇغ، تورسىمان كالا جىگىرى قىزىل زەمبۇرۇغى، تالالىق سۈت موگۇسى، ئاق موگۇ، ھەرىسىمان سېرىق موگۇ.

11. گاستېرو مىنسىتلار ئەترىتى ئاق كۆلرەڭ موكسىمان زەمبۇرۇغ.

12. چاڭگىسىمان زەمبۇرۇغ ئەترىتى سىئاتىن، جىنىسلىك يالغان يىپسىمان ئېچىنتقۇسى، يالتىراق يالغان يىپسىمان ئېچىنتقۇ، لورىنگ يۇشۇرۇن شارچە ئېچىنتقۇ، سېرىق رەڭلىك يۇشۇرۇن شارسىمان ئېچىنتقۇ، كوللىبىيە يالىڭاچ قاسراقلىق زەمبۇرۇغى، ئامىستېردام ئۆرۈتسۈم زەمبۇرۇغى، موم ئۆرۈتسۈم زەمبۇرۇغى، كرېپېر ئۆرۈتسۈم زەمبۇرۇغى، قىزىل ئۆرۈتسۈم زەمبۇرۇغى، ئامىستېردام ئاسپېر گىللىيۇسى، ئاق چوغ ئاسپېرگىللىيۇس، ئەنجۇر ئاسپېرگىللىيۇس، سېرىق كۆكرەك، ئاسپېرگىللىيۇس فۇسگاتۇس، چوڭ ئاسپېرگىللىيۇس، ياپونىيە ئاسپېرگىللىيۇسى، قىلتىرلىق ئاسپېرگىللىيۇس، كوللىبىيە ئاسپېرگىللىيۇسى، قىزىل ئاسپېرگىللىيۇس، پولى ئاسپېرگىللىيۇس، ھەر خىل رەڭلىك ئاسپېرگىللىيۇس، ۋېنت ئاسپېرگىللىيۇس، قارامتۇل يېشىل پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، قىسقا مېل پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى،

كۆلەڭلىك پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، كاپسۇلا پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، سېرىق پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، ساغۇچ پېشىل پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، ماندارىن پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، تېرە پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، ھالقىسىمان كۆكەرتكۈچى زەمبۇرۇغ، يىگىلمە كۆكەرتكۈچى زەمبۇرۇغ، دائىم ئۇچرايدىغان پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، كۆلەڭلىك سارغۇچ پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، زەنجىرسىمان كۆكەرتكۈچى زەمبۇرۇغ، ئوكسالات كۆكەرتكۈچى زەمبۇرۇغ، قىزغۇچ سۆڭۈن پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، پۇرلەشتۇرگۈچى پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، پېشىل پېنىتسىللىيۇم زەمبۇرۇغى، سۈلۈ ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغ، قىرىق بوغۇم ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغ، پەنجىلىك ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغ، زەنجىرلىك ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغ، سپورىلىق ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغ، بۇزۇن ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغ، چالا يالىڭاچ ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغ، پېدىگەن كېسىلىنى پەيدا قىلغۇچى ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغ، قورساقلىق ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغ، دانلىق زىرائەت ئورغاقسىمان زەمبۇرۇغى.

3 . لىشاينىكلار

ناھىيە تەۋەسىدە لىشاينىكلار جەھەتتە قاسراقلىق لىشاينىكلار ۋە تەڭگىسىمان لىشاينىكلار ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، پەقەت شەمشاد ئورمانلىرى ئارىسىدىلا شاخسىمان لىشاينىك، يوپۇرماقسىمان لىشاينىك ئۇسىدۇ، چۆل مىكرو سپورىلىق لىشاينىكى گرانىت تاش ئۈستىدە ئۇسىدۇ. شور تۇپراق قىزغۇچ تەڭگىلىك تورسىمان لىشاينىكلارنىڭ ئۇسۇپ يېتىلىشى ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ئاساسىي ماددا بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسلىق تۈرلىرى مۇنۇلار:

1 . بوتۇلكا ئېغىزسىمان لىشاينىك ئائىلىسى　پوستلاق مېۋىلىك لىشاينىك.

2 . يىلىمسىمان لىشاينىك ئائىلىسى　توم مۇشۇكقۇلاق لىشاينىك، سۈتلۈك مۇشۇكقۇلاق لىشاينىك، يۇلتۇزسىمان مۇشۇكقۇلاق لىشاينىك.

3 . پېلىتىگېرا لىشاينىك ئائىلىسى　جۇپ سپورىلىق چاچما تەڭگىسىمان لىشاينىك، بارماقسىمان پېلىتىگېرا لىشاينىكى، يېرىقتىن بخلىنىدىغان پېلىتىگېرا لىشاينىكى.

4 . تورسىمان لىشاينىك ئائىلىسى　قىزغۇچ تەڭگىلىك تورسىمان لىشاينىك، ساغۇچ پېشىل تەڭگىلىك تورسىمان لىشاينىك، جۇپ سپورىلىق خەرىتىسىمان لىشاينىك.

5 . لاكمۇس ئائىلىسى　كانايسىمان لاكمۇس، شياۋانلىق ئۇزگەرگەن تۇرى.

6 . مىكرو سپورىلىق لىشاينىك ئائىلىسى　چۆل مىكرو سپورىلىق لىشاينىكى، غۇژمەك تەڭگىسىمان لىشاينىك.

7 . پارمېلىيە لىشاينىك ئائىلىسى　قۇرغاق پارمېلىيە لىشاينىكى.

8 . ئۇشنە ئائىلىسى　ساغۇچ پېشىل نەيچىسىمان لىشاينىك.

9 . سېرىق شاخسىمان لىشاينىك ئائىلىسى　قىسقا شاخلىق سېرىق لىشاينىكنىڭ قورساق ئېرىقچىسىدىن ئۇزگەرگەن تۇرى، مەڭىسىمان سېرىق لىشاينىك، قىزغۇچ سېرىق لىشاينىك.

10 . فىلىسىيە لىشاينىك ئائىلىسى　تىكەنلىك ئاناپتىخىيە لىشاينىكى، فىلىسىيە لىشاينىكى، ياداشما ئاناپتىخىيە لىشاينىكى.

11 . تولۇق يېتىلمىگەن لىشاينىك　كۆلەڭلىك ئېقىش قوماقلىق لىشاينىك، گىرۇنكى قوماقلىق لىشاينىك، پېشىل قوماقلىق لىشاينىك.

4. دورا ئۆسۈملۈكلىرى

ناھىيە تەۋەسىدە 100 خىلدىن كۆپرەك ياۋا دورا ئۆسۈملۈكى بار، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسىدىن پايدىلىنىلمىدى.

تۆگمىگۈل، ئالتاي يۇلتۇزگۈلى، تىكەنلىك كۆكنار، زوروت، ئالتاي يالغان نورۇز گۈلى، سوزۇنچاق ۋۇلاڭجۇ، سىبىرىيە دۇرمالى، ئانار، بىرلىشىپ ئۆسكەن يارۇڭ، ئوتلاق قاقىرا تۈمشۈقى، چاي ئوت، ياۋاماش، كاۋاۋچىن، گوجياڭلۇڭ، دېڭىز تەرخەمسكى، شالدىر بۇيا، قەنبۇل، مەرەنجۇش، پاقا يوپۇرمىقى، سىبرىق بۇيا، كىندىتۇن ئوتى، چوڭ يوپۇرماقلىق ياۋا قوناقگۈل، غەربىي شىمال يېپىشقاق غاز تاپىنى، تەڭرىتاغ روشەنگۈلى، نېلۇپەر، سەبدەگۈل، يالپۇز، ئۇچقات، ئەگرى شاخلىق چاكاندا، چوڭ يوپۇرماقلىق جېنتسيانا، كەكرى، كۆلى ئارچىسى يوپۇرمىقى، كۆكمارال، ئاراچاكاندا، غاز قانتى، داغلىق تۇداري، تۇداري، قارىقات، ئاق چوغلۇق، قان تېپەر، كىرەش، ئورمان كىرەشى، قوڭاققۇل، كەۋرەك، ماسكاپ، پىچەككۈل، بۆرە قۇيرۇق، ئىت ئۈزۈمى، پىننە، تەيلاۋېر، ئەمەن يوپۇرمىقى، سۇڭپىياز، ياپىلاق سەي، تەسۇنقوناق، قىزىل مېۋىلىك شافا قۇل، كۆممىقوناق ساقىلى، ئالىقات، ھەشقىپىچەك ئۇرۇقى، كەندىر ئۇرۇقى، ئەگرى سۇناي، قېرىقىز ئۇرۇقى، تاش ئوت، جۇزنەك، يېپىشقاق، تاۋۇزەك، كۆپ باشاقلىق ئوت، خۇاڭياۋزى، تۆمۈردان، چۇپۇرشاڭ، ھىندى يۇلتۇز گۈلى، قارلەيلىسى، شەرق قامچا ئوتى، قارا ئەندىز، ئادىراسمان، خۇاڭمۇساۋ، ھىكەن سېرىقى، قىزىل يوپۇرماقلىق ئەمەن، قارازىرىق، گۈللۈك قاقىرا تۈمشۈق، تۆگە تاپان، ئاپتاپپەرەس، مۇنچاق قوراي، شىنجاڭ ماڭدارى، كىچىك خوخا، چوڭ خوخا، باغجاق ئوت، ياۋا كەشمىر، ئۇچ يوپۇرماق غاز تاپان، كۆك ئەمەن، تاجىگۈل، سۇقا قامچا ئوتى، ياۋا ئۈزۈم، ئات قۇيرۇق مامۇرانچىن، قىزىل بۇغداش (قىزىل بىجەش)، گۈللۈك قاشقا بېدە، ئېرسۇڭ، چوڭ سېرىق يۆگەي، كىچىك سېرىق يۆگەي، يانتاق، يۇلغۇن، ئاقسۇ كەتراسى، سۇمبۇل، قۇشقاچتىلى، ياۋا ئازغان، يۇلتۇزگۈل، بۇدۇشقاق ئۇرۇقى، زاراڭزا، چۇچۇكبۇيا، چۈلۈك يىلتىزى پوستى، ئاق ئۇزۇم، تۆگمىگۈل، چىڭگىلىك، قۇمۇش يىلتىزى، تۆڭجىل، سېرىق يوپۇرماقلىق سىمبەدىيان، ئالتۇنشاخ، تەۋەڭگۈل، پايزا، پىندەك، خولىنجان، ياۋا ئەپيۇنگۈل، شىقىلداق، كاشىم، سېمىز ئوت، خېنە، پۇراقلىق كۆكمارال، جىن كېۋىزى، لاۋتۇساۋ، ئىزمۇق، قارىغان، چىنگۈل، پونۇس، سۇ يالپۇزى، ياۋا سۇڭپىياز، سېرىق گۈللۈك ئەڭلىك ئوت، كەتىرا، شۇمبۇيا، رەۋەن، ئوسما يىلتىزى، لوپنۇر كەندىرى، جەمبىل، يىلانسىمان قامچا ئوت، ئەڭلىك ئوت، مىك دۇانە، بۇغا تاپان، بوۋانە، يەرمەدەكى.

§ 3 . بىئولوگىيىلىك تاشقاتمىلار

تۆمۈر چوققىسى رايونىدا بىئولوگىيىلىك تاشقاتمىلار خىلى كەڭ تارقالغان، بۇلار بىزنى قەدىمكى جانلىق ئورگانىزملارنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن كۆپلىگەن ئەۋرىشكىلەر بىلەن تەمىنلىدى.

1. ئاخىرقى تاش كۆمۈر ئېپوخانىسىدىكى فۇسۇلىنا بۇنىڭدىن 15 ئۇرۇقداشقا تەۋە تۇر ۋە كەنجى تۇردىن 55 تىنىڭ تاشقاتمىسى يىغىۋېلىنىدى. يايمىسىمان سۇزۇنچاق سۇبوت فۇسۇلىنا، قىسقا سۇبوت فۇسۇلىنا، ئاقسۇ سۇبوت فۇسۇلىنا، مېيرانسۇ سۇبوت فۇسۇلىنا، ساختا سۇبوت فۇسۇلىنا، ۋىللىس بيورتون فۇسۇلىنا، ئونسۇ بيورتون فۇسۇلىناسى، سىلىندىرسىمان بيورتون فۇسۇلىنا، زەئىپ بيورتون فۇسۇلىنا، فۇسۇلىنسىمان فىكۇس فۇسۇلىنا، ئالىي دەرىجىلىك فىكۇس فۇسۇلىنا، سېگمېنت تەقلىدي فۇسۇلىنا، چىپار تەقلىدي فۇسۇلىنا، يۇمشاق تەقلىدي فۇسۇلىنا، چىلىس پۇرمىلىك ئورمان فۇسۇلىناسى،

سۇزۇنچاق تەقلىدي فۇسۇلىنا، يۇگەلمە تەقلىدي فۇسۇلىنا، گۈلدۇرسىمان فۇسۇلىنا، تەڭرىتاغ ساختا شۇاگېرىنا، چېيىن ساختا شۇاگېرىنا، كارىنك شارچە شۇاگېرىنا، يۇمىلاق شارچە شۇاگېرىنا، كانفىس شارچە شۇاگېرىنا، شىمال شارچە شۇاگېرىنا، تەقلىدي شارچە شار شەكىللىك شۇاگېرىنا، كاگىر پۇرۇلمىلىك فۇسۇلىنا، گرادىچىل فۇسۇلىنا، كىلەنشىچىر فۇسۇلىنا، ئۇز ئارا تەڭ بولغان ساختا شۇاگېرىنا، تىنگى ساختا شۇاگېرىنا، ئەپلىسىنسىمان ساختا شۇاگېرىنا، كېرىلمە تەقلىدي شۇاگېرىنا، كاگىر پۇرۇلمىلىك فۇسۇلىنا، گاۋمبي فۇسۇلىنا، ئادەتتىكى ساختا شۇاگېرىنا، ئالىاڭ دەسلەپكى تەقلىدي فۇسۇلىنا، دەسلەپكى ئىنچىكە تەقلىدي فۇسۇلىنا، ئونسۇ شۇاگېرىناسى، پۇرۇلمە فۇسۇلىنا، بولۇنچىش شۇاگېرىنا، تۆمۇر چوققىسى شۇاگېرىناسى، يالتىراق ساختا شۇاگېرىنا، كىچىك فۇسۇلىنا، ئونسۇ دەسلەپكى تەقلىدي فۇسۇلىناسى، مۇكەممەل ساختا ئۇرچۇقسىمان فۇسۇلىنا، ئۇرگى ساختا ئۇرچۇقسىمان فۇسۇلىنا، بۇغداي دانچىسىمان فۇسۇلىنا، ساغلام پۇرۇلمىلىك فۇسۇلىنا، سۇ باش فۇسۇلىناسى، كىچىك تەقلىدي فۇسۇلىنا، نەنجىڭ فۇسۇلىناسى، تۆمۇر چوققىسى شۇاگېرىناسى، ئۇزگىرىشچان فۇسۇلىنا، كاراچادىر ساختا ئۇرچۇقسىمان فۇسۇلىناسى، تۆمۇر چوققىسى دەسلەپكى تەقلىدي مۇسۇلىناسى.

2 . ئاخىرقى تاش كۆمۈر ئېپوخاسىغا تەۋە هاشاراتلار　بۇنىڭغا تەۋە 40 تۈر ۋە ئۇزگەرگەن تۈردىن 40 نىسك تاشقاتمىسى يىغۇلىنىدى، بۇلار 5 ئائىلىگە، 11 ئۇرۇقداشقا تەۋە. تۆمۇر چوققىسى بوغۇمسىمان دالانچە قۇرۇتى، چوڭ بوغۇمسىمان دالانچە قۇرت، شىخەن بوغۇمسىمان دالانچە قۇرتى، لىنوساڭ بۇرمىسىمان پۇرلەشتۇرگۈچى قۇرتى، بروتسىي بۇرمىسىمان پۇرلەشتۇرگۈچى قۇرتى، ئىنچىكە قاتلىق ئىچكى پۇرلەشتۇرگۈچى قۇرت، تار ئىچكى پۇرلەشتۇرگۈچى قۇرت، قىرلىق ئىچكى پۇرلەشتۇرگۈچى قۇرت، ئوتتۇرا تىپلىق ئىچكى پۇرلەشتۇرگۈچى قۇرت، بۇرمىلىق ياپىلاق قۇرت، ئىچكى پۇرلەشتۇرگۈچى بۇرمىسىمان ياپىلاق قۇرت، ئاددىي قەدىمكى مارجانسىمان قۇرت، زەئىپ قەدىمكى مارجانسىمان قۇرت، چىپار رېشاتكىسىمان قۇرت، ئەڭ چوڭ ئەلگەكسىمان مارجان قۇرت، تارىەللىك رېشاتكىسىمان قۇرت، ئونسۇ رېشاتكىسىمان قۇرتى، لاج شياۋدىك قۇرت، غەيرىي شياۋدىك قۇرت، قىسقا شياۋدىك قۇرت، قېلىن رېشاتكىسىمان قۇرت، چوڭ تىپتىكى رېشاتكىسىمان قۇرت، گۈزەل رېشاتكىسىمان قۇرت، كارمىيېر رېشاتكىسىمان قۇرتى، يەلكەنسىمان شارچە قالقانلىق قۇرت، بېگىزسىمان 4 رېتىملىق قۇرت، ئۇچلۇق بېگىزسىمان 4 رېتىملىق قۇرت، سارۇبن 4 رېتىملىق قۇرت.

3 . ئاخىرقى تاش كۆمۈر ئېپوخاسىدىكى قورساق پۇتلۇقلار تۈرى　بۇنىڭ 2 ئۇرۇقداشقا تەۋە 3 تۈرنىڭ تاشقاتمىسى يىغۇلىنىدى. بۇلار مۇنۇلار: دۇمبىسىز قاپچۇقلۇق گىرائۇلۇس قۇلۇلىسى، پۇرۇلمىلىك ھېللىروفون قۇلۇلىسى، شىمىن يېپىسمان سۇزۇنچاق سەدەپ.

4 . ئاخىرقى تاش كۆمۈر ئېپوخاسىدىكى كالتسىيلىق يۇسۇنلار　بۇلارنىڭ تاشقا ئايلانغان 12 ئۇرۇقداشقا تەۋە 16 تۈرى ۋە گۈمانلىق يۇسۇن قاتمىسىدىن بىر ئۇرۇقداشقا تەۋە بىر تۈرى يىغۇلىنىدى. بۇلار مۇنۇلار: تۆمۇر چوققىسى شاخلىق يۇسۇنى، رۇس يۇسۇنى، سىمبىترىك شارچە تۆشۈكلۈك يۇسۇن، پىياش سۇتسىمان تۆشۈكلۈك يۇسۇن، پېرم گېۋەن يۇسۇنى، كانزاس سۇتسىمان تۆشۈكلۈك يۇسۇنى، ئونسۇ جىنسۇڭ يۇسۇنى، مىچ يۇسۇن شەكىللىك ساختا يۇمىلاق تۆشۈكلۈك يۇسۇن، يۇش شىنىسىمان يۇسۇن، شىگمۇ تەن تۆشۈكلۈك يۇسۇن، ئۇزگىرىشچان تۆشۈكلۈك يۇسۇن، چوڭ تىپىكى تۈز يوپۇرماقلىق يۇسۇن، ئالىپ سۇتسىمان تۆشۈكلۈك يۇسۇنى، يۇمىلاق تۆشۈكلۈك يۇسۇن، تۆمۇر چوققىسى سۇتسىمان تۆشۈكلۈك يۇسۇنى.

5 . يۇرا ئېپوخاسىدىكى ئۆسۈملۈكلەر　بۇنىڭ 9 ئۇرۇقداشقا تەۋە 11 تۈرنىڭ تاشقاتمىسى يىغۇلىنىدى. بۇلار مۇنۇلار: تاغاقسىمان قوي ئېشى، تۇخۇم شەكىللىك كاتەكچە تومۇرسىمان

سارچى، شاخلىق تومۇرسىمان سارچى، تۆخۈم شەكىللىك كاتەكچە تومۇرسىمان سارچى، تۆز ئۆسىدىغان قاتتىق سىكالك يوپۇرمىقى، تارغوللۇق يېڭى كالا مېتىسىس، تار يوپۇرماقلىق تىكەنلىك ئاپتاپپەرەس، بېگىزسىمان يوپۇرماقلىق سارچى، شاخلىق تومۇرسىمان سارچى، سىكاس، كىرپىكسىمان سىكالك يوپۇرمىقى، چىلپايە شەكىللىك غەيرىي تومۇرلۇق سارچى.

VII باب

قېزىلما بايلىق

ناھىيە تەۋەسىدە قېزىلما بايلىقلار بىر قەدەر مول، كۆمۈر، تۆمۈر، مىس، ئالىيۇمىن، سىنىك مىنېرالليرىنىك مەلۇم زاپىسى بار، بولۇپمۇ تاشتۆز زاپىسى مول بولۇپ، قېزىشقا بەكمۇ قولايلىق.

§ 1 . مېتال كانلىرى

1. تۆمۈر كېنى

بۇ، ئاساسەن، چوڭقۇزنباي، تۆمۈرسۇ قاتارلىق جايلارغا تارقالغان. رودا مىنېرالليرىدىن ماگنىتىت، سېرىق تۆمۈر رودىسى، مەرگىمۇش رودىسى قاتارلىقلار بار، بۇلارنىڭ تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان زاپىسى 521 مىڭ تونىغا يېتىدۇ.

2. مىس كېنى

بۇ، چاقماقتاشقا تارقالغان. رودا مىنېرالليرىدىن سېرىق مىس رودىسى بار، تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان مىس زاپىسى 422.6 تونىغا يېتىدۇ.

3. ئالىيۇمىن ـ سىنىك كېنى

بۇ، كىچىك تېرەڭگە تارقالغان. رودا مىنېرالليرىدىن چاسا ئالىيۇمىن رودىسى، سىغالېرىتلار بار.

§ 2 . غەيرىي مېتال كانلىرى

1. تاشتۆز

ئېچىلىپ قالغان يەر يۈزىدىكى تۆزتاغ نەچچە ئون ئورۇندا بار، تۆز قەۋىتىنىڭ قېلىنلىقى 100 مېتىردىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ تەركىبىدىكى ناترىي خلورىد 75% — 90% كېچە بولۇپ، زاپىسى نەچچە 10 مىليارد تونىغا يېتىدۇ.

2. كۆمۈر كېنى

شەرقتىكى مۇزارت دەرياسى ئەتراپىغا جايلاشقان چاقماقتاشتىن غەربتىكى قۇمئېرىق دەرياسىنىڭ شەرقىغىچە

بولغان جايلاردا كۆمۈر قاتلىمى دېگۈدەك ئۇچرىمايدۇ قالغان. كۆمۈر قاتلىمىنىڭ قېلىنلىقى، سۈپىتى ناھايىتى ياخشى، تىزگىنلەنگەن زاپىسى 1 مىليارد تونىدىن ئاشىدۇ.

3. ئورمان كېنى

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، گېئولوگىيە خادىملىرىنىڭ تەكشۈرۈپ باھالىشىچە، ئورمان كېنىنىڭ كۆلىمى چوڭ تىپتىكى كان دەرىجىسىگە يەتكەن. بۇ جاي يېقىن كەلگۈسىدە ئاپتونوم رايون بويىچە يېڭى ئېنېرگىيە مىنېرال خام ئەشيا بازىسىغا ئايلانغۇسى.

4. سىغىرتاش كېنى

بۇ، تۆۋتاغ ئېغىزى، بوزدۆڭ، تاغلاق، تۆمۈرسۇ قاتارلىق جايلارغا تارقالغان. بۇ جايلاردا چوڭ تىپتىكى سىغىرتاش قۇم ياتمىسى بولۇپ، ئاتلىمىسى چوڭ، سۈپىتى ياخشى، زاپىسى 10 مىليارد تونىغا يېتىدۇ.

5. سۇرمە تاش كېنى

بۇ، چوڭ تېرەڭ ۋە ساۋاپچى قاتارلىق جايلارغا تارقالغان. رودىلار رەڭدار قۇرۇلمىلىق، بېلىق پىلاستىنكا شەكىللىك قاتارلىق زەنجىرسىمان قۇرۇلمىلىق كېلىدۇ. سۇرمە تاشلار لىنتىسىمان ھالەتتە ۋە تومۇرسىمان ھالەتتە كېلىدۇ. تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان زاپىسى 69 مىليون 76 مىڭ 600 تونىغا يېتىدۇ.

6. گۈڭگۇرت كېنى

بۇ، تاغلاققا تارقالغان. كان ياتمىسىدىكى مىنېرالار، ئاساسەن، تەبئىي گۈڭگۇرت بولۇپ، زاپىسى 6564 تونىغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇنۇملۇك زاپىسى 3602 تونا، ئۇنۇمسىز زاپىسى 2962 تونا.

7. سېغىز تۇپا كېنى

بۇ، ئاساسەن، تۆمۈرچىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى گەنگۈنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالىي تەرىپىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 29 كىلومېتىر، جەنۇبىي تەرىپىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2 كىلومېتىر كېلىدۇ، قېلىنلىقى 10 مېتىردىن ئاشىدۇ. رودىلار كۆلرەڭ سۇس يېشىل ھالەتتە كېلىدۇ. سېغىز مىقدارى 80% تىن ئاشىدۇ.

VIII باب

تەبئىي ئاپەت

§ 1. سۇ ئاپىتى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ جىياچىڭ 16 - يىلى (1811 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 2 — 3 - كۈنلىرى چېلەكلەپ

قۇيغاندەك قارا يامغۇر ياغدى. نەتىجىدە كەلكۇن كېلىپ غەربىي شىمال قاتارلىق جايلاردىكى سېپىللارنى بۇزۇۋەتتى، ئامبارلارنى ئۆرۈۋەتتى، 2 ئاشلىق ئامبىرىنى سۇ بېسىۋالدى. يامغۇل ۋە كۆپ ساندىكى ئوفتىسىر - ئەسكەرلەرنىڭ ئۆيلىرىنى كەلكۇن ئېقىتىپ كەتتى، كۆپ sاندىكى سودىگەرلەرنىڭ دۇكانلىرى ۋە پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشتى. ناھىيە بازىرىنىڭ سىرتىدىكى 9 كەنتنى سۇ بېسىۋالدى، 9 كىشى ئۆلدى.

چىلە سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 13 - يىلى (1888 - يىلى) كەبسە 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنى كېچىدە قارايامغۇر ياغدى. 5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى يەنە بېغىشقا باشلىغان يامغۇر تاكى 16 - كۈنىگىچە چېلەكلەپ سۇ قۇيغاندەك ياغدى. تاغدىن سەل كېلىپ ناھىيە بازىرىدىكى پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىنى ئۆرۈۋەتتى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) 8 - ئاينىڭ 2 - كۈنى قۇمئېبرىق دەرياسىنىڭ سۈيى تېشىپ، يېڭىدىن ياسالغان پاشتاش دەرياسىنىڭ دامبىسىنى يار ئېلىپ كەتتى، ناھىيە بازىرىغا يېقىن جايدىكى ئاساسلىق يول كۆۋرۈكىنى كەلكۇن بۇزۇۋەتتى، بۇنىڭ بىلەن قاتناش پۈتۈنلەي ئۈزۈلۈپ قالدى. كەلكۇن ئۆيلەرنى ۋەيران قىلىۋەتتى، ئېتىز - ئېرىقلارنى سۇ بېسىپ كەتتى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنى قۇمئېبرىق دەرياسىنىڭ سۈيى تېشىپ دەريا دامبىسىنى بۇزۇۋەتتى، دەريانىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى ئېتىز - ئېرىقلارنى سۇ بېسىپ كەتتى.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى تۆيۈقسىز قارا يامغۇر يېغىپ، تاغ كەلكۇنى كەلدى. كەلكۇن 5 - يېزىدىكى 7 - باۋ بىلەن 7 - يېزىدىكى 8 - باۋنىڭ 1291 مو يېرىنى ۋەيران قىلىۋەتتى. 349 چارەك ئۇرۇقنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى(1948 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى جىياجىدەي كەنتىدە چېلەكلەپ سۇ قۇيغاندەك يامغۇر يېغىپ، 1187 مو زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1951 - يىل 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى 3 - رايونىنىڭ 4 - يېزىسىدا قارايامغۇر يېغىپ، 7565 مو ئېتىز - ئېرىقنى كەلكۇن بېسىپ كەتتى.

1951 - يىل 6 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيە بويىچە قارايامغۇردىن ھاسىل بولغان كەلكۇن ئاپىتى يۈز بەردى. 1632 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى، 30 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 20 مىڭ 775 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1953 - يىل 5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى قارايامغۇر يېغىپ، تېمپېراتۇرا تۆۋەنلەپ كەتتى، ناھىيە بويىچە 1342 تۈياق چوڭ ۋە ئۇششاق چارۋا توڭلاپ ئۆلدى.

1956 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى 3 - رايون كەلكۇن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 6.888 مو تېرىلغۇ يەر، 95 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى، 20 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 920 ئۆي قۇشنى كەلكۇن ئېقىتىپ كەتتى.

1959 - يىل 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئونسۇ بازىرىدىن تۆمۈرقمچە بولغان جايلارغا سەل كېلىپ، 1830 مو تېرىلغۇ يەر ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1100 مو يەردىكى زىرائەتتىن بىر تالمۇ ھوسۇل ئېلىنمىدى.

1963 - يىل 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 6 دە تۆمۈشۇق گۈڭشېسىنىڭ شېغىل چوڭ ئەترىتى كەلكۇننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. 1644 مو يەردىكى دانلىق زىرائەت، 538 مو يەردىكى ياغلىق دان زىرائىتىنى سۇ بېسىۋالدى، 4.44 تونىنا ئاشلىق، 4.7 تونىنا ياغلىق دان كېمىسىپ كەتتى، 175 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 2287.5 كىلوگرام ئاشلىقنى، 597 كىلوگرام ياغلىق داننى سۇ ئېقىتىپ كەتتى، بىر ئادەم، 335 چوڭ - ئۇششاق چارۋا ۋە ئۆي قۇشى ئۆلدى.

1971 - يىل 7 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئۈرۈمچى — قەشقەر تاشيولىنىڭ جام بۆلىكىدىكى 5 كۆۋرۈكنى كەلكۇن بۇزۇۋېتىپ، قاتناش ئۈزۈلۈپ قالدى.

1971 - يىل 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى تۆمۈشۇق گۈڭشېسى پاۋانلار چوڭ ئەترىتى بەۋقۇلئادە زور كەلكۇن

ئاپىتىگە ئۇچرىدى، ئاشلىق ئامبارلىرىنى سۇ بېسىۋالدى، 11 گۈڭشي ئەزاسىنىڭ ئۆيى ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 30 چارۋىنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى، سۇ بېسىۋالغان 4000 مو تېرىلغۇ يەرنىڭ 58% ىدىن هوسۇل چىقمىدى.

1981 - يىل 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى سائەت 16 دە تۇمشۇق گۈڭشىسى بىلەن ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى 14 ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى پەۋقۇلئاددە زور كەلكۈننىڭ هۇجۇمىغا ئۇچرىدى، كەلكۈن پەللىسى 2.8 — 3 مېتىرغا يەتتى. چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى كۆپ يىللىق قېرى دەرەخلەرنى كەلكۈن يىلتىزى بىلەن قۇمۇرۇۋەتتى، خىش ئۆللۈق ئۆيلەرنى كەلكۈن ئۆرۈۋەتتى، دىئامېتىرى 50 نەچچە سانتىمېتىر كېلىدىغان قورام تاشنى سۇ ئېقىتىپ فېرما ئورگىنىنىڭ يېنىغا ئەكىلىپ قويدى، ئاپەتتىن كېيىن چۆل ئېتىز - ئېرىقلارغا تاز كەم 20 مېتىر ئىچكىرىلەپ كەردى.

1981 - يىل 7 - ئاينىڭ 27 - كۈنى سائەت 17 — 20 گىچە تۇمشۇق گۈڭشېسىنىڭ 3 چوڭ ئەترىتىنىڭ 3 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 932 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە، 511 مو يەردىكى زىرائەتتىن هېچقانداق هوسۇل چىقمىدى. 4 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى 5 ئۈستەڭنى، 14 كۆۋرۈك - سۇڭگۇچنى كەلكۈن بۇزۇۋەتتى، 25 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى.

1981 - يىل 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تۇمشۇق گۈڭشېسىدىكى 9 چوڭ ئەترەت، 31 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 11 خاماننى سۇ بېسىۋېلىپ 101 تونىنا بۇغداي زىيان بولدى، 5821 مو ئېتىز - ئېرىقنى سۇ بېسىۋالدى، بۇنىڭ ئىچىدە 3476 مو يەردىكى زىرائەتتىن پەقەت هوسۇل چىقمىدى. 60 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى 104 چوڭ - كىچىك ئېرىق - ئۈستەڭنى، 43 سۇڭگۇچنى، «ئىنقىلاب» ئۈستىگىنىڭ 1972 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى 28 يېرىنى كەلكۈن بۇزۇۋەتتى.

1982 - يىل 8 - ئاينىڭ 28 — 30 - كۈنىگىچە جام يېزىسى كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، بىر ئادەم ئۆلدى، 75 تونىنا ئاشلىق زىيان بولدى، 37 ئېغىز ئۆي، 35 قوتان ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 264 چوڭ - ئۇششاق چارۋا ئۆلدى، 17 مىڭ 300 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئۈستەڭ، 412 مېتىر ئورمان بەلۋېغىنى كەلكۈن بۇزۇۋەتتى.

1982 - يىل 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى توخۇلا يېزىسى كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 3237 مو ئېتىز - ئېرىقنى سۇ بېسىۋالدى، 131 تونىنا ئاشلىق زىيان بولدى.

1986 - يىل 5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىشلەمچى، تۇمشۇق يېزىلىرى مۇلدۇر ۋە كەلكۈن-ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 5398 مو يەردىكى زىرائەتنى سۇ بېسىۋالدى، 10 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 13.9 تونىنا ئاشلىق زىيانغا ئۇچرىدى.

1987 - يىل 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 4 تە تۇمشۇق، توخۇلا يېزىلىرى كەلكۈننىڭ هۇجۇمىغا ئۇچرىدى، 5476 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. 1635 تونىنا ئاشلىق زىيان بولدى، 13 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 27 ئېغىز ئۆي زىيانغا ئۇچرىدى، 632 ئادەم پەۋقۇلئاددە ئېغىز ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1987 - يىل 7 - ئاينىڭ 19 — 22 - كۈنىگىچە ئارال، چاغراق، ئىشلەمچى يېزىلىرى ۋە ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 7730 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، 170 تونىنا ئاشلىق، 70 تونىنا ياغلىق دان زىيانغا ئۇچرىدى، 10 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 30 ئۇششاق چارۋا ئۆلدى.

1987 - يىل 7 - ئاينىڭ 26 - كۈنى تۇمشۇق يېزىسى كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 6492 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، 23 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 78 ئېغىز ئۆي بۇزۇلۇپ كەتتى. 5.40 كىلومېتىر چوڭ - كىچىك ئېرىق - ئۈستەڭ بۇزۇلۇپ كەتتى، 2250 توپ دەرەخ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، 35 كۆۋرۈكنى، 17 مىڭ مېتىر كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش ئېرىقىنى، 2 يىلىق كۆلچىكىنى سۇ بۇزۇۋەتتى، 1336 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1988 - يىل 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تۇمشۇق، توخۇلا، ئىشلەمچى يېزىلىرى قارا يامغۇر - كەلكۈننىڭ هۇجۇمىغا ئۇچرىدى. 2195 مو يەردىكى زىرائەتنى سۇ نابۇت قىلىۋەتتى، 3.30 تونىنا ئاشلىق، 122 تونىنا

پاختا، 1.2 تونىنا ياغلىق دان زىيان بولدى، 4 كۆۋرۈك، بىر كۆچۈرمە، 2050 مېتىر ئۆستەڭنى سۇ ۋەيران قىلمۇەتتى، قىسمەن ئۆيلەرنى سۇ ئۆرۈۋەتتى.

2 § . يامغۇر ئاپىتى

1960 - يىل 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئونسۇ بازىرى، تۇمشۇق، جام، قىزىل گۈڭشىلىرى ۋە ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى قارايامغۇر - مۇلدۇرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. 10 مىڭ 927 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، 788 تۈياق چارۋا ئۆلدى، 40 ئېغىزدىن كۆپرەك ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى.

1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى تۇمشۇق گۈڭشىسىنىڭ تاغلىق رايونىدا توختىماي قارايامغۇر ياغدى، 970 مو يەردىكى دانلىق زىرائەت مايسىلىرى نابۇت بولدى، ئۇستۇنكى توقاي چوڭ ئەترىتىدىكى 14 ياشلىق ئۇسمۇر مالچى غۇپۇر ھاشىم سۇدا تۇنجۇقۇپ ئۆلدى.

1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 — 22 - كۈنىگىچە توخۇلا، ئارال، تۇمشۇق گۈڭشىلىرى ۋە ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىدا توختىماي قارايامغۇر ياغدى، 4583 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، 107 ئېغىز ئۆي، 4 تاش ئۆگمەننى سۇ بۇزۇۋەتتى، 59 تۈياق چارۋىنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى، 10 سۇغىرىش ئېرىق-ئۆستەڭنى سۇ بۇزۇۋەتتى.

1965 - يىل 5 - ئاينىڭ 28 — 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە ناھىيە بويىچە 7 گۈڭشى، بىر دېھقانچىلىق مەيدانى، 108 چوڭ ئەترەت قارا يامغۇرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، كەلكۈن ئاپەتكە ئايلىنىپ ناھىيە بازىرىغا بېسىپ كىردى، سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى 1 — 1.5 مېتىرغا يەتتى. ناھىيە بويىچە 16 مىڭ 245 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، سۇ 80 ئېغىز ئۆينى، 26 كۆۋرۈكنى، 10 كۆچۈرمىنى، 16 تاقاقنى، 12 كىلومېتىر ئېرىق - ئۆستەڭنى بۇزۇۋەتتى.

1971 - يىل 7 - ئاينىڭ 4 — 7 - كۈنىگىچە توختىماي قارا يامغۇر ياغدى. ناھىيە بازىرىدا 80% تىن كۆپرەك ئۆيدىن، گۈڭشىلاردا 95% ئۆيدىن يامغۇر ئۆتۈپ كەتتى، 50% ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، ناھىيە بويىچە خەۋەرلىشىش سىم يوللىرى ئۈزۈلۈپ قالدى.

1972 - يىل 5 - ئاينىڭ 25 — 27 - كۈنىگىچە توختىماي قارا يامغۇر ياغدى، سوتكىلىق ئەڭ زور يېغىن مىقدارى 28.7 مىللىمېتىرغا يەتتى، 36 جايدىكى يول ۋە كۆۋرۈكنى سۇ بۇزۇۋەتتى.

1981 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى چۈشتىن كېيىن بوزدۆڭ تاغلىق رايونىدا تۈيۇقسىز قارا يامغۇر يېغىپ، كەلكۈن ئاپىتى پەيدا قىلدى. ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئۆستەڭنى سۇ بۇزۇۋەتكەچكە، ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى بىرىم ئايدەك ئىشلەپچىقىرىشنى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى، 18 مىڭ 750 يۇەن ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

1981 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سائەت 17 دىن تارتىپ 19 دىن 30 مىنۇت ئۆتكەنگە قەدەر قارا يامغۇر ياغدى، ئەڭ زور كەلكۈن مىقدارى 30 كۈپ مېتىر/سېكۇنتقا، ئەڭ يۇقىرى كەلكۈن پەللىسى 2.5 — 2.8 مېتىرغا يەتتى. ناھىيە بويىچە 8939.5 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 4523 مو يەردىكى زىرائەتتىن پەقەت ھوسۇل چىقمىدى، 43.8 كىلومېتىر ئۈزۈنلۇقتىكى 68 ئېرىق - ئۆستەڭ تىنىپ كەتتى، كۆپ جايدا كۆۋرۈك، سۇئىگۈچ، توما، كۆچۈرمە بۇزۇلۇپ كەتتى، جەمئىي 300 مىڭ يۇەندىن ئارتۇق ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

1982 - يىل 3 - ئاينىڭ 23 — 30 - كۈنىگىچە تۇمشۇق، توخۇلا، بازار گۈڭشىلىرى ۋە بوزدۆڭ، چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ئۈدا قارا يامغۇرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، 12 مىڭ 25 مو يەردىكى زىرائەت

ئاپەتكە ئۇچرىدى، 62 ئادەم پەۋقۇلئاددە ئېغىر ئاپەتكە، 645 ئادەم ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى، 127 تۈياق چارۋا، 539 ئوي قوشى ئۆلدى، 440 ئېغىز ئوي ئۇرۇلۇپ چوشتى، 199 ئېغىز ئوي ۋەيران بولدى.

1982 - يىل 8 - ئاينىڭ 26 — 28 - كۈنىگىچە ئۇدا قارايامغۇر ياغدى، سوتكىلىق ئەڭ زور يېغىن مىقدارى 33.6 مىللىمېتىرغا يەتتى. 9800 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، 150 تونىنا ئاشلىق، 90 تونىنا پاختا زىيان بولدى، 63 تۈياق چارۋا ئۆلدى، 12 كۆۋرۈكنى سۇ بۇزۇۋەتتى، 39 ئېغىز ئوي ئۇرۇلۇپ چوشتى.

1988 - يىل 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى چوشتىن كېيىن قارايامغۇر يېغىپ، 1.5 سائەت داۋاملىشىپ سەلگە ئايلاندى. تۇمشۇق، توخۇلا يېزىلىرىنىڭ 11 كەنتى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى، 2342 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، بىر ئادەم 280 قوي ئۆلدى، 192 ئېغىز ئوي ئۇرۇلۇپ چوشتى، 7.14 تونىنا خىمىيىۋي ئوغۇتنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى، بىر يېلىق كۆلچىكى بۇزۇلۇپ كېتىپ 4 تونىنا بېلىق زىيان بولدى، 2 كۆۋرۈك - سۇئىگۈچ بۇزۇلۇپ كەتتى، 1029 ئادەم ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1988 - يىل 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى شىددەتلىك قارا يامغۇر ياغدى، شىمالىي تاغلىق رايونلاردا ئاز كۆرۈلمىدىغان قىيان پەيدا بولدى. «ئىنقىلاب» ئۆستىڭىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 260 مېتىر كېلىدىغان 16 يېرىنى، 350 مېتىر ئۆستەڭ قېشىنى قىيان بۇزۇۋەتتى، 1600 مېتىر ئۆستەڭ تىنىپ كەتتى، 3 كۆچۈرمە (ئاتلىمىسى 10 مېتىر)، 2 سۇئىگۈچ، 2 تاشيول كۆۋرۈكى بۇزۇلۇپ كەتتى.

1990 - يىل 7 - ئاينىڭ 13 — 15 - كۈنىگىچە بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى، بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى ئۇدا قارايامغۇر، مۇلدۇرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. 4000 مو يەردىكى دانلىق زىرائەت، ياغلىق دان زىرائىتى ئاپەتكە ئۇچرىدى، 35 تۈياق چوڭ چارۋا ئۆلدى، ئىقتىسادىي زىيان 126 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 3 . مۇلدۇر

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) دۆڭشياڭ يېزىسى مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 1831 مو يەردىكى زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى.

مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) قالنەي، سۇقۇمشى كەنتلىرى 7 -، 9 - ئايلاردا 2 قېتىم مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 14 مىڭ مو يەردىكى كۆممىقوناق، قارا ئاشلىق زىيانغا ئۇچرىدى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 3 -، 4 - رايونلار مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 11 مىڭ 200 مو يەردىكى زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى جياجىدەي كەنتى مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، مۇلدۇر تەخمىنەن يېرىم سائەتكىچە داۋاملاشتى، 1177 مو زىرائەت ئېتىزى ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1951 - يىل 5 - ئاينىڭ 12 - كۈنى 3 - رايوندىكى 3 كەنت مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 523 ئائىلە ئاپەتكە، 5.6572 مو يەردىكى زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى.

1951 - يىل 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى تۇمشۇق يېزىسىنىڭ 5 كەنتى مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 465 ئائىلە ئاپەتكە، 5906 مو يەردىكى زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى.

1962 - يىل 6 - ئايدا ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى مۇلدۇرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، مۇلدۇر دانچىسى ئۇرۇكتەك چوڭلۇقتا بولۇپ، 1.5 سائەت داۋاملاشتى. 3 - ۋە 4 - ئەترەتلەرنىڭ زىرائەتلىرىنى مۇلدۇر پۈتۈنلەي سوقۇۋەتتى.

1972 - يىل 7 - ئاينىڭ 7 — 9 - كۈنىگىچە ئۇدا مۇلدۇر ياغدى، مۇلدۇر دانچىسىنىڭ ئەڭ چوڭلىرىنىڭ

دىئامېتىرى 2 سانتىمېتىرغا يەتتى. 2078 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1978 - يىل 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى چۈشتىن كېيىن مۆلدۈر يېغىپ 15 مىنۇت داۋاملاشتى، مۆلدۈر تۆخۈمدەك چوڭلۇقتا بولۇپ، يەر يۈزىدە 3.2 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا دۆۋىلىنىپ كەتتى. مۆلدۈردىن كېيىن قارايامغۇر يېغىپ، ئۆيلەرنى ئۆرۈۋەتتى، بۇغدايلارنى زىيانغا ئۇچرىتتى، قىسمەن كېۋەز ۋە ئاق قوناقلار قايتا تېرىلدى.

1979 - يىل 6 - ئايدا تۈمشۇق گۈڭشىسى مۆلدۈر ئاپىتىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، مۆلدۈر دانىسى ئۈزۈمدەك چوڭلۇقتا بولۇپ، 20 مىنۇت داۋاملاشتى. كۆممىقوناق، ئۈزۈمنى مۆلدۈر پۈتۈنلەي سوقۇۋەتتى، 2194 ئۆي قوشنى مۆلدۈر سوقۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

1980 - يىل 6 - ئاينىڭ 27 — 28 - كۈنىگىچە مۆلدۈر ياغدى، مۆلدۈر 7 — 20 مىنۇتقىچە داۋاملاشتى، مۆلدۈر دانىچىسىنىڭ ئەڭ چوڭلىرىنىڭ دىئامېتىرى 5 سانتىمېتىرغا يەتتى، يەر يۈزىدە 10.5 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا مۆلدۈر دۆۋىلىنىپ كەتتى، 229 مىڭ مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1981 - يىل 7 - ئاينىڭ 18 -، 19 - كۈنلىرى چۈشتىن كېيىن قارا يامغۇر ئارىلاش مۆلدۈر ياغدى، مۆلدۈر دانىچىسىنىڭ دىئامېتىرى 2 — 5 سانتىمېتىرغا يەتتى، مۆلدۈر 10 — 20 مىنۇتقىچە داۋاملاشتى، يەر يۈزىدە تەخمىنەن 10 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا مۆلدۈر دۆۋىلىنىپ قالدى. ناھىيە بويىچە ئاپەتكە ئۇچرىغان يەر كۆلىمى 52 مىڭ 700 موغا يەتتى، 70 كىلومېتىر ئۈزۈنلۇقتىكى 127 ئېرىق - ئۆستەڭنى كەلكۈن بۇزۇۋەتتى.

1981 - يىل 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تۈمشۇق گۈڭشىسىنىڭ 3 چوڭ ئەترىتىنىڭ 15 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى مۆلدۈر - كەلكۈن ئاپىتىگە ئۇچرىدى، نەتىجىدە 297.5 تونىنا ئاشلىق كېمىيىپ كەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 2538 مو يەردىكى داندلىق زىرائەتتىن پەقەت ھوسۇل چىقمىدى.

1982 - يىل 6 - ئاينىڭ 2 - كۈنى مۆلدۈر 10 — 20 مىنۇتقىچە داۋاملاشتى، مۆلدۈر دانىچىسىنىڭ ئەڭ چوڭلىرىنىڭ دىئامېتىرى 3 سانتىمېتىرغا يەتتى، يەر يۈزىدە 4 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا مۆلدۈر دۆۋىلىنىپ كەتتى. ناھىيە بويىچە 32 مىڭ 450 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. 92 تۈياق چارۋا ئۆلدى.

1982 - يىل 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى چۈشتىن كېيىن شالچىلىق مەيدانى مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، مۆلدۈر دانىچىسى ئۆرۈكتەك چوڭلۇقتا بولۇپ، 20 مىنۇت داۋاملاشتى. 500 مو يەردىكى شالنى سوقۇپ پۈتۈنلەي تۆكۈۋەتتى.

1982 - يىل 9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى بوزدۇڭ گۈڭشىسى مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 4009 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى.

1982 - يىل 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئارال يېزىسى مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 4523 مو يەردىكى داندلىق زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى، ئۇنىڭ 80% تىن كۆپرەكىدىن پەقەت ھوسۇل چىقمىدى. 11.73 تونىنا ئاشلىق زىيان بولدى.

1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى سائەت 17 دە بىردىنلا 15 مىنۇت مۆلدۈر ياغدى، مۆلدۈر دانىچىسىنىڭ چوڭلىرى ياڭاقتەك، كىچىكلىرى پۇرچاقتەك چۈشتى، ئارقىدىنلا 50 مىنۇت قارا يامغۇر ياغدى، ئارال يېزىسىنىڭ 18 مىڭ مو يەردىكى شېلى، 5000 مو يەردىكى كېۋەزنى ئاپەتكە ئۇچرىدى، 370 تونىنا شال، 6 تونىنا پاختا زىيان بولدى.

1985 - يىل 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى كېچىدە گۈلئاۋات يېزىسى مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان 3 كەنتتە مۆلدۈرنىڭ قېلىنلىقى 15 سانتىمېتىرغا يەتتى. مۆلدۈر 285 مو يەردىكى بۇغداي، 3889 مو يەردىكى كۆممىقوناق ۋە 411 مو يەردىكى كېۋەزنىڭ يوپۇرماقلىرىنى پۈتۈنلەي تۆكۈۋەتتى، 36 قوي، 324

توخۇنى سوقۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. 572 مىڭ يۈەن ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

1986 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئۈنسۈ بازىرى، توخۇلا قاتارلىق 7 يېزا - مەيدان مۆلدۈرنىڭ ھۆجۈمىغا ئۇچرىدى. 3545 مو يەردىكى چىلگە بۇغداي، 185 مو يەردىكى كېۋەز، 5500 مو يەردىكى كۆممىقوناق، 805 مو يەردىكى قوغۇن - تاۋۇز، 245 مو يەردىكى ئالما، ئۈزۈك، شاپتۇل قاتارلىق مېۋە - چېۋە، 245 مو يەردىكى قۇلماق، 856 ئۈزۈم بارىگى ئاپەتكە ئۇچرىدى، 143 تۈياق چارۋا ئۆلدى.

1988 - يىل 8 - ئاينىڭ 6 — 9 - كۈنىگىچە ئۈنسۈ ناھىيىسى مۆلدۈر، قارايامغۇرنىڭ ھۆجۈمىغا ئۇچرىدى، 632 ئائىلە، 5612 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، 271 تۈياق چارۋا ئۆلدى، 400 مىڭ يۈەن ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

1989 - يىل 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى «كومىسسىيۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى مۆلدۈرنىڭ ھۆجۈمىغا ئۇچرىدى. ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمى 1200 موغا، بىۋاسىتە ئىقتىسادىي زىيان 310 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1989 - يىل 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى چۈشتىن كېيىن تۈمشۇق، توخۇلا، ئىشلەمچى، جام يېزىلىرى ۋە «كومىسسىيۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى، قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، جام ئورمانچىلىق مەيدانىدىن ئىبارەت 7 يېزا - مەيدان ئۈدا 40 مىنۇت قارايامغۇر، مۆلدۈر، قارا بوراننىڭ ھۆجۈمىغا ئۇچرىدى، مۆلدۈرنىڭ دىئامېتىرى 1 — 3 سانتىمېتىرغا، شامال كۈچى 7 بالغا، يامغۇر مىقدارى 80 مىللىمېتىرغا يەتتى. ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمى 8878 موغا يەتتى، 3939 ئادەم بىۋاسىتە ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 495 ئادەم پۈتۈلۈكادده ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى. 224 تۈياق چارۋا ئۆلدى، ئاھالىلەرنىڭ 8 ئېغىز ئۆيى ئۇرۇلۇپ چۈشتى، 17 ئېغىز ئۆي بۇزۇلۇپ كەتتى، دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىدىكى 2 كۆۋرۈك، 21.5 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى سۇغىرىش - سۇ چىقىرىۋېتىش ئۆستەڭنىڭ 7 يېرىنى سۇ بۇزۇۋەتتى، 37 مو بېلىق كۆلچىكى ۋەيران بولۇپ، 7 تونна بېلىق زىيان بولدى. 7 كىتلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى يۇقىرى بېسىملىق سىم يولى قىسمەن زىيانغا ئۇچرىدى.

1990 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى جام، توخۇلا، تۈمشۇق يېزىلىرى ۋە شالچىلىق مەيدانى مۆلدۈر، قارايامغۇرنىڭ ھۆجۈمىغا ئۇچرىدى، ئەڭ چوڭ مۆلدۈر دانچىسىنىڭ دىئامېتىرى 1 — 2 سانتىمېتىرغىچە بولۇپ، يەر يۈزىدە 5 — 6 سانتىمېتىرغىچە قېلىنلىقتا مۆلدۈر دوۋىلىنىپ قالدى. 3940 ئادەم ئاپەتكە، 18 مىڭ 800 مو يەردىكى زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى. 2 مىليون 600 مىڭ يۈەن ئىقتىسادىي زىيان بولدى، بىر بالىنى مۆلدۈر سوقۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى تۈمشۇق يېزىسىدىكى 26 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى پۈتۈلۈكادده ئېغىر مۆلدۈرنىڭ ھۆجۈمىغا ئۇچرىدى، 2000 مو يەردىكى شال، كۆممىقوناق ئاپەتكە ئۇچرىدى، 380 مىڭ يۈەن ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

§ 4 . بوران ئاپىتى

مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) 9 - ئاينىڭ ئاخىرىدا قاتتىق بوران چىقتى. ناھىيە بويىچە 50% يازلىق زىرائەت ئۈششۈپ كەتتى.

1969 - يىل 5 - ئايدا تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى شۇرغانىنىڭ ھۆجۈمىغا ئۇچرىدى. 7000 دىن ئارتۇق چارۋا ئۆلدى.

1979 - يىل 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى 9 سائەت غەربىي شىمال بورىنى چىقتى، بوراننىڭ مومېنتلىق

ئەك زور تېزلىكى 40 مېتىر/سېكۇنتقا يەتتى. ناھىيە بويىچە 11 گۈڭشي - مەيدان ئايەتكە ئۈچرىدى. 26 مىڭ 622 مو يەردىكى بۇغداي، 7074 مو يەردىكى ياغلىق دان، 70 مو يەردىكى كېۋەز، 708 مو يەردىكى باشقا زىرائەت ئايەتكە ئۈچرىدى. بوران 169 كىلومېتىر ئورمان بەلۋېغىنى، 121 مو مېۋىلىك باغنى ۋەيران قىلىۋەتتى، 326 ئۆستەڭنى تىندۇرۇۋەتتى، 19 ئېغىز ئۆينى، 25 قوتاننى ئۇرۇۋۈەتتى، 3.914 تونىنا ئوت - چۆپنى بوران ئۇچۇرۇپ كەتتى، 1440 كالا - قوي يوقلىپ كەتتى، 9135 چارۋا ئۆلدى.

1982 - يىل 6 - ئايدا تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى بوراننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، 8000 دىن كۆپرەك چارۋا ئۆلدى.

1986 - يىل 4 - ئايدا يېڭىيەر رايونىدا پەۋقۇلئاددە زور شۇرغان چىقتى، 9 ئائىلىلىك چارۋىچى، 50 نەچچە كىشى ۋە 3000 چارۋا قاپسىلىپ قالدى.

1987 - يىل 7 - ئاينىڭ 5 — 14 - كۈنىگىچە ئارال، تۇمشۇق يېزىلىرى قارا بوران، قارايامغۇرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. 16 مىڭ 384 مو يەردىكى زىرائەت ئايەتكە ئۇچرىدى، 421 تونىنا ئاشلىق، 10.8 تونىنا ياغلىق دان زىيان بولدى.

§ 5 . قۇرغاقچىلىق

1. ئەتىيازدىكى قۇرغاقچىلىق

ئەتىيازلىق تېرىلغۇ مەزگىلىدە دەريا سۈيىنىڭ تولۇقلىنىشى يېتەرلىك بولمىغاچقا، ئېتىز - ئېرىقلارنى ۋاقتىدا سۇغارغىلى بولمايدۇ، تېمپېراتۇرا ئۆرلىگەندىن كېيىن، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى ئېشىپ، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشى ئاستىلايدۇ، زىرائەتلەر سولىشىپ، سارغىيىپ پۈتۈنلەي قۇرۇپ كېتىدۇ. ئەتىيازلىق تېرىلغۇ كەينىگە سۈرۈلۈپ، دېھقانچىلىق مەزگىلى ئۆتۈپ كېتىدۇ.

تېرەك دەرياسى بويىغا جايلاشقان سۇغىرىش رايونلىرىدىكى دەريا سۈيى مىقدارىنىڭ پەسىللەرگە تەقسىملىنىشىدە پەرق ناھايىتى چوڭ بولۇپ، ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق ئەك ئېغىر بولىدۇ. 3 — 5 - ئايغىچە تېرەك دەرياسىنىڭ سىرغىم مىقدارى يىللىق سىرغىم مىقدارىنىڭ 15% نى ئىگىلەيدۇ، يىللىق ئەك زور ئېقىم مىقدارى 5.31 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا، ئەك ئاز ئېقىم مىقدارى 2.3 كۇب مېتىر/سېكۇنتقا يېتىدۇ. ئاغلىق رايونلاردا يامغۇر ئاز ياغىدۇ، ياندۇرقى يىلى يەنە ئەتىياز سوغۇقى بولىدۇ، مۇزلۇقلاردىن ئېرىگەن سۇلار يېتەرلىك بولمىغاچقا، قۇرغاقچىلىق تېخىمۇ ئېغىر بولىدۇ، نەتىجىدە كۆزگى بۇغداينىڭ كۆپ قىسمى پەقەت بىر قېتىملا سۇغىرىلىدۇ ياكى پەقەت سۇغىرىلمايدۇ، ئەتىيازدا تېرىلىدىغان زىرائەتلەرگە سۇ يېتىشمەسلىك، كۆمىسقوناقنى ۋاقتىدا تېرىغىلى بولماسلىقتەك ئەھۋاللار كۆرۈلىدۇ. قۇرغاقچىلىق ئېغىر بولغان يىللىرى تېرىقچىلىق ۋاقتى 6 - ئايلارغىچە سۈرۈلۈپ كېتىدۇ.

2. قۇرغاقچىلىق

قۇرغاقچىلىق چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاساسلىق ئايەت ھېسابلىنىدۇ، ئەتىيازدىكى قۇرغاقچىلىق ئوت - چۆپلەرنىڭ كۆكىرىشىنى ۋە تولۇق كۆكىرىش مەزگىلىنى كەينىگە سۈرۈۋېتىدۇ؛ يازدا قۇرغاقچىلىق بولسا ئوت - چۆپلەر ياخشى ئۆسەلمەيدۇ، ئوت - چۆپ مىقدارى ۋە سۈپىتى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ؛ يامغۇر، قار ئاز ياغسا چارۋىلارنىڭ سۇ ئىچىشى قىيىن بولىدۇ.

1967 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىدە يۇز بەرگەن قۇرغاقچىلىق

جەدۋەل: 2 — 26 پىرسەنتى: %

ئورنى	پەسلى	قۇرغاقچىلىق بولغان يىللارنىڭ ئومۇمىيگە نىسبەتى	بۇنىڭ ئىچىدە: قۇرغاقچىلىق دەرىجىسى		
			يېنىك	ئوتتۇرا ھال	ئېغىر
ئونىۋ بازىرى	ئەتىيازدا 4 — 5 - ئايغىچە	50	-	18.8	31.2
	يازدا 6 — 8 - ئايغىچە	68.8	25	25	18
قارايۇلغۇن	ئەتىيازدا 4 — 5 - ئايغىچە	62.5	16.7	4.1	41.7
	يازدا — 8 - ئايغىچە	33.3	12.5	8.3	12.5
ئاقبۇلاق	ئەتىيازدا 4 — 5 - ئايغىچە	54.5	36.4	9.1	9
	يازدا 6 — 8 - ئايغىچە	35.7	14.3	21.4	—
شېخىل	ئەتىيازدا 4 — 5 - ئايغىچە	55	20	5	30
	يازدا 6 — 8 - ئايغىچە	55.2	30.4	13.2	8.6

3. قۇرغاق ئىسسىق شامال

قۇرغاق ئىسسىق شامال 5 — 9 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە چىقىدۇ، 6 — 9 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە ئەڭ كۆپ چىقىدۇ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 6.5 كۈن ئىسسىق شامال چىقىدۇ. بولۇپمۇ 5 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرى ۋە ئاخىرلىرىغىچە بۇغداي چېچەكلەش، سۈتۈش بولۇش، پىشىش باسقۇچىغا كىرگەندە، يۇقىرى تېمپېراتۇرا، تۆۋەن نەملىك شارائىتىدا نەملىكنىڭ كۆتۈرۈلۈش رولى كۈچەيىپ، بۇغداي غولى كۆپ مىقدارىدا سۇسىزلىنىشقا باشلايدۇ، ماددا ئالمىشىش چەكلىمىگە ئۇچرايدۇ، زىرائەتلەر ئۇچىدىن باشلاپ يوپۇرمىقىغچە باشتىن ئاخىر سارغىيىپ كېتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن بۇغداي ھوسۇلى كېمىيىپ كېتىدۇ. ناھىيە بويىچە بۇ مەزگىلدىكى قۇرغاق ئىسسىق شامال پۈتۈن يىللىق قۇرغاق ئىسسىق شامالنىڭ 41.5% نى ئىگىلەيدۇ.

§ 6 . قار ئاپىتى

1982 - يىلى بوزدۆڭ چارۇچىلىق فېرمىسىدا يېغىندى قارنىڭ قېلىنلىقى 1.5 مېتىرغا يەتتى، 4000 دىن ئارتۇق چارۋا زىيان بولدى.

1985 - يىل 3 - ئايدا ئۈدا 12 كۈن قېلىن قار ياغدى. تاغلىق رايوندىكى 4 يېزا - مەيداندا 1307 چوڭ چارۋا، 2734 تۆل ئاپەت تۈپەيلىدىن ئۆلدى.

1988 - يىل 3 - ئاينىڭ 22 - كۈنى بوزدۆڭدىكى كالاتۈكى تېغىدا ئاز كۆرۈلمىدىغان قار كۆچكۈنى پەيدا بولدى، كۆچكەن قارنىڭ ۋېرتىكاللىق ئېگىزلىكى 250 مېتىرغا يەتتى. قار كۆچكۈنى يېزا ئىگىلىك 1 - شى

5 ـ تۆمۈر كۆمۈر كېنىنىڭ بىر ياتاق رايونىنى بېسىۋالدى، 31 ئادەم خەۋپكە ئۇچرىدى، قۇنتۇزۇش ئارقىلىق 18 ئادەم ھايات قالدى، بىر ئادەم يوقاپ كەتتى، 12 ئادەم ئۆلدى. تاغلىق رايوندا چارۋىچىلار قار ئىچىدە قاپسىلىپ قالدى، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىدا تۆللەرنىڭ ئۆلۈش نىسبىتى 28% كە يەتتى.

1988 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 26 — 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىگىچە ئۈدا قېلىن قار ياغدى، بوزدۆڭ تاغلىق رايوندا قارنىڭ قېلىنلىقى 0.6 — 1.5 مېتىرغا يەتتى، 1325 چوڭ چارۋا، 7350 قوزا ـ ئوغلاق ئۆلدى. 118 ئېغىز ئۆي، 66 قوتان ئۆرۈلۈپ چۈشتى.

1989 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 28 — 3 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىگىچە ئۈدا قېلىن قار ياغدى، تاغلىق رايونلاردا قارنىڭ قېلىنلىقى 0.8 — 1 مېتىرغا يەتتى. 70 مىڭ چارۋا قاردا قاپسىلىپ قالدى، 3018 چوڭ چارۋا، 1056 تۇياق تۆل ئۆلدى.

1989 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 — 13 ـ كۈنىگىچە تېمپېراتۇرا تېز ئۆزگىرىپ كەتتى. تاغلىق رايونلاردىكى قىسمەن جايلاردا قار ياغدى، قارنىڭ قېلىنلىقى 0.5 مېتىرغا يەتتى، 2400 چوڭ چارۋا، 3219 تۆل ئۆلدى.

§ 7 . يەر تەۋرەش

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 55 ـ يىلى (1716 ـ يىلى) ئونسۇ ناھىيىسىگە يېقىن جايدا قاتتىق يەر تەۋرىدى. ئونسۇ بازىرى ۋەيران بولدى.

مىنگونىڭ 4 ـ يىلى (1915 ـ يىلى) 12 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى سائەت 15 تىن 4 مىنۇت 47 سېكۇنت ئۆتكەندە ناھىيىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى جۇڭگو ـ سوۋېت چېگرا رايونى (شىمالىي پاراللېل ′42°0، شەرقىي مېرىدىئان ′79°5) دا 6.5 بال يەر تەۋرىدى. يەر تەۋرەش سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ لېنىنسىكىدىن ئىسسىق كۆلگىچە بولغان جايلارغا تەسىر كۆرسەتتى، قەشقەر رايونىدىمۇ كىشىلەر يەر تەۋرەشنى سەزگەن.

1957 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى سائەت 14 تىن 20 مىنۇت 2 سېكۇنت ئۆتكەندە ناھىيىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى قۇمئېرىق دەريا‌سى ئېترايى (شەرقىي مېرىدىئان ′79°5، شىمالىي پاراللېل ′41°08) دا 5 بال يەر تەۋرىدى.

1959 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى سائەت 3 تىن 11 مىنۇت 28 سېكۇنت ئۆتكەندە ناھىيىنىڭ غەربىي شىمالى (شەرقىي مېرىدىئان ′80°0، شىمالىي پاراللېل ′41°09) دا 6.75 بال يەر تەۋرىدى.

1967 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى سائەت 10 دىن 54 مىنۇت 45 سېكۇنت ئۆتكەندە ناھىيىنىڭ غەربىي شىمالى بىلەن قىرغىزىستان تۇتاشقان جاي (شەرقىي مېرىدىئان ′79°07، شىمالىي پاراللېل ′41°02) دا 5.1 بال يەر تەۋرىدى.

1972 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى سائەت 7 دىن 19 مىنۇت 21 سېكۇنت ئۆتكەندە ناھىيىنىڭ شەرقىي شىمالى (شەرقىي مېرىدىئان ′80°08، شىمالىي پاراللېل ′41°07) دا 4.7 بال يەر تەۋرىدى.

1977 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى سائەت 16 دىن 29 مىنۇت 2.18 سېكۇنت ئۆتكەندە ناھىيىنىڭ غەربىي شىمالى (شەرقىي مېرىدىئان ′80°0، شىمالىي پاراللېل ′41°09) دا 5.3 بال يەر تەۋرىدى.

ئۈچىنچى قىسىم

نوپۇس

ئۇچىنچى قىسىم

نوپۇس

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ئۇنسۇ ناھىيىسى تەسىس قىلىنغاندا ناھىيىدە 51 مىڭ 287 ئادەم بار ئىدى، 1949 - يىلغا كەلگەندە نوپۇس 83 مىڭ 773 كە يەتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ ھەرساھە ئىشلىرى جۇش ئۈرۈپ راۋاجلاندى، خەلقنىڭ تۇرمۇشى ۋە تىببىي داۋالاش سەۋىيىسى كۆرۈنەرلىك ئۆستى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، كۆپ يىللار داۋامىدا بىرقەدەر يۇقىرى تۇغۇت نىسبىتى داۋاملىشىپ كەلدى، شۇڭا ناھىيە بويىچە نوپۇسنىڭ كۆپەيمىشى بىرقەدەر تېز بولدى. 1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە مۇكاپاتلاش - جازالاش چارىسىنى يولغا قويۇش نىزامى توغرىسىدىكى بەلگىلىمە»نى ئېلان قىلغاندىن كېيىنلا نوپۇسنىڭ كۆپەيمىش يۇزلىنىشى ئاستىلاشقا باشلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى نوپۇس 173 مىڭ 187 گە يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 1.06 ھەسسە كۆپەيدى.

ئۇنسۇ ناھىيىسى — كۆپ مىللەت ئولتۇراقلاشقان رايون. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن تارتىپ خەنزۇلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى تەشكىللىك ھالدا قانات يايدۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1985 - يىلى يېزىلاردىكى خەنزۇلار نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپەيمىش نىسبىتى ‰11.22 كە چۈشتى، تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى %75.81 كە يەتتى؛ ناھىيە بازىرىدىكى خەنزۇلار نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپەيمىش نىسبىتى ‰9.52 كە چۈشتى، تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى %86.04 كە يەتتى. نەتىجىدە بۇ ناھىيە مەملىكەت بويىچە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى. 1988 - يىلدىن باشلاپ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت يولغا قويۇلدى، ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بولغان تۇغۇت يېشىدىكى ئاياللار ئارىسىدىمۇ تۇغۇت چەكلەش تەدبىرلىرى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى.

I باب

نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىشى

§1 . نوپۇسنىڭ تەرەققىياتى

ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ نوپۇسقا دائىر ئەڭ بالدۇر خاتىرە قالدۇرۇلغان ۋاقتى خەن سۇلالىسىنىڭ شېنجۇ

2 - يىلى (مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 60 - يىلى) . «خەننامە. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى»دە خاتىرىلىنىشچە، قۇم بەگلىكىدە 3500 ئائىلە، 24 مىڭ 500 كىشى، 4500 غالىب لەشكەر بولغان؛ ئونسۇ بەگلىكىدە 2200 ئائىلە، 8400 كىشى، 1500 غالىب لەشكەر بولغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ «مۇسۇلمان يۇرتلىرىنىڭ تەزكىرىسى»دە خاتىرىلىنىشچە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 37 - يىلى (1772 - يىلى) ئونسۇدا 6584 ئائىلە، 18 مىڭ 684 كىشى بولغان.

«بۇيۇك چىڭ بىرلىككە كەلگەن تەزكىرىسى»دە خاتىرىلىنىشچە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 25 - يىلى (1820 - يىلى) ئونسۇدا 7506 ئائىلە، 24 مىڭ 607 كىشى بولغان.

«جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرتىنى ئىدارە قىلىش تارىخى»دا خاتىرىلىنىشچە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) ئونسۇ سىپىلى ئىچى - سىرتىدىكى جايلاردا 2755 ئائىلە، 12 مىڭ 403 كىشى بولغان؛ 11 قوروق، 8383 ئائىلە، 37 مىڭ 822 كىشى بولغان؛ ناھىيە بازىرىدا 236 ئائىلە، 1060 كىشى بولغان. جەمئىي 11 مىڭ 374 ئائىلە، 51 مىڭ 285 كىشى بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك ئاھالە 10 مىڭ 474 ئائىلە، 48 مىڭ 756 كىشى؛ مۇشۇ ئۆلكىدىن كېلىپ ئورۇنلاشقانلار 536 ئائىلە، 1987 كىشى؛ باشقا ئۆلكىلەردىن كېلىپ ئورۇنلاشقانلار 315 ئائىلە، 389 كىشى؛ چەت ئەل مۇھاجىرلىرى 49 ئائىلە، 153 كىشى.

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسىدە 11 مىڭ 814 ئائىلە، 57 مىڭ 85 كىشى بار ئىدى، مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) 86 مىڭ 953 كىشىگە يەتتى، مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 83 مىڭ 569 كىشى، مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 17 مىڭ 539 ئائىلە، 78 مىڭ 948 كىشى قالدى.

50 - يىللاردىن بېرى، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ نوپۇسى خېلى كۆپەيدى. 1949 - يىلى ناھىيىدە 21 مىڭ 671 ئائىلە، 83 مىڭ 773 كىشى بار ئىدى، 1990 - يىلغا كەلگەندە ئائىلە 39 مىڭ 418 گە يېتىپ، 81.89%، ئادەم 173 مىڭ 187 گە يېتىپ، 106.73% كۆپەيدى.

§2 . زىچلىقى ۋە تارقىلىشى

1. نوپۇسنىڭ زىچلىقى

ناھىيىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 14 مىڭ 215.1 كۋادرات كىلومېتىر بولىچە ھېسابلىغاندا، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 3.6 ئادەم توغرا كەلدى. مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 6.11 ئادەم توغرا كەلدى. 1949 - يىلى ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 5.89 ئادەم توغرا كەلدى. 1960 - يىلى ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 6.12 ئادەم توغرا كەلدى. 1970 - يىلى ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 9.19 ئادەم توغرا كەلدى. 1980 - يىلى ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 11.38 ئادەم توغرا كەلدى. 1990 - يىلى ھەر كۋادرات كىلومېتىر يەرگە 12.23 ئادەم توغرا كەلدى.

2. نوپۇسنىڭ تارقىلىشى

1. ناھىيە بازىرى نوپۇسى

1949 - يىلدىكى ناھىيە بازىرى نوپۇسى 10 مىڭ 123 بولۇپ،

ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 12.08% نى ئىگىلىدى؛ 1990 - يىلدىكى نوپۇس 23 مىڭ 130 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 13.36% نى ئىگىلىدى.

2. يېزا نوپۇسى ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ 1949 - يىلدىكى يېزا نوپۇسى 73 مىڭ 650 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 87.91% نى ئىگىلىدى؛ 1990 - يىلدىكى نوپۇس 150 مىڭ 57 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 86.64% نى ئىگىلىدى.

3. يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىنىڭ نوپۇسى

يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى 5 ،، 6 - تۈەنلىرىنىڭ 1972 - يىلدىكى نوپۇسى 22 مىڭ 55 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 16.03% نى ئىگىلىدى؛ 1990 - يىلدىكى نوپۇس 23 مىڭ 17 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 13.29% نى ئىگىلىدى.

ناھىيە بويىچە 1948 - يىلدىكى يېزا - بازار نوپۇسى

جەدۋەل: 3 — 1 بىرلىكى: ئائىلە، كىشى

يېزا - بازارلار	ئائىلە سانى	نوپۇس سانى		ئەسكەرلىككە پارايدىغان يىگىتلەر سانى
		جەمئىي	ئەرلەر	ئاياللار
جەمئىي	17539	78948	41896	37052	17048
مىنئەي بازىرى	892	2687	1352	1335	543
يۈسەي بازىرى	844	2959	1428	1531	509
ئۈرلۈق بازىرى	824	2426	1226	1200	447
مەدەنىيەت بازىرى	901	3176	1590	1586	637
گۈڭچىلىك بازىرى	705	2317	1118	1199	449
رېنئەي بازىرى	1751	9573	5138	4435	2070
شىنۈبن يېزىسى	603	3396	1898	1498	823
جۈڭشياۋ يېزىسى	1284	6204	3274	2930	1342
شىنيى يېزىسى	1328	7720	4149	3571	1514
تىنچلىق يېزىسى	817	4616	2469	2147	912
ئاق يېزىسى	1151	5842	3009	2833	1462
مەككە يېزىسى	1079	5175	2767	2408	1182
لىيەنچى يېزىسى	1955	6204	3455	2749	1420
شياۋتى يېزىسى	1322	5470	2891	2579	1215
لىيى يېزىسى	995	5856	3237	2619	1297
يۈسەي يېزىسى	1088	5327	2895	2432	1226

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان نوپۇس

جەدۋەل: 3 — 2　　بىرلىكى: ئائىلە، كىشى

يىللار	ئائىلە سانى	ئادەم سانى			بازار نوپۇسى	يېزا نوپۇسى
		جەمئىي	ئەرلەر	ئاياللار		
1949	21671	83773	44207	39566	10123	73650
1950	21943	84862	44782	40080	10096	74766
1951	22262	86136	45452	40684	11859	74277
1952	22671	87772	46318	41454	12072	75700
1953	22670	89703	47337	42366	13491	76212
1954	22708	90656	47751	42905	13906	76750
1955	22708	92515	48775	43740	13498	79017
1956	22905	94458	49423	45035	12954	81504
1957	25201	103322	56154	47168	13213	90109
1958	20298	93069	48736	44333	8853	84216
1959	20065	87418	45439	41979	8275	79143
1960	21645	87089	45387	41702	8426	78663
1961	23715	88364	46060	42304	9891	78473
1962	22421	94831	49402	45429	10687	84144
1963	25504	102696	53371	49325	10058	92638
1964	25456	104270	54582	49688	8427	95843
1965	26608	109181	57074	52107	8897	100284
1966	26281	112346	58418	53928	9101	103245
1967	34025	116066	60342	55724	8897	107169
1968	20753	119911	62298	57613	8735	111176
1969	27194	125303	65498	59805	8608	116695
1970	31934	130569	67540	63029	8645	121924
1971	34937	134427	69570	64857	8170	126257
1972	35201	137552	71085	66467	8754	128798
1973	32114	144325	75003	69322	10081	134244
1974	32105	149222	77377	71845	10909	138313
1975	33059	150823	78301	72522	13388	137435

139865	14052	74228	79689	153917	39207	1976
142422	14444	75969	80897	156866	39904	1977
144249	15288	77069	82468	159537	41270	1978
145272	15935	78147	83060	161207	41856	1979
144649	17182	79212	82619	161831	40893	1980
145407	17493	78524	84376	162900	41795	1981
145914	18297	80687	83524	164211	38739	1982
144712	19089	80027	83774	163801	37957	1983
146044	17990	80233	83801	164034	47484	1984
146371	18928	80498	84801	165299	37623	1985
144785	20563	79885	85463	165348	37162	1986
140949	19466	77834	82581	160415	35835	1987
143523	20669	80070	84122	164192	40235	1988
144569	22876	82188	85257	167445	38033	1989
150057	23130	83927	89260	173187	39418	1990

II باب

نوپۇسنىڭ قۇرۇلمىسى

§ 1 . مىللەتلەر

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ نوپۇسى 100 مىڭ 847 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار 100 مىڭ 169 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 93.33% نى، خۇيزۇلار 589 بولۇپ، 0.58% نى، خەنزۇلار 89 بولۇپ، 0.09% نى ئىگىلىگەنىدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ نوپۇسى 83 مىڭ 569 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار 81 مىڭ 170 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 97.12% نى، قىرغىزلار 1796 بولۇپ، 2.15% نى، خۇيزۇلار 442 بولۇپ، 0.53% نى، خەنزۇلار 106 بولۇپ، 0.13% نى، ئۆزبېكلەر 42 بولۇپ، 0.05% نى، تاتارلار 13 بولۇپ، 0.02% نى ئىگىلىدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ نوپۇسى 78 مىڭ 948 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار 76 مىڭ 995 بولۇپ، 97.53% نى، قىرغىزلار 1359 بولۇپ، 1.72% نى، خۇيزۇلار 330

بولۇپ، 0.42% نى، خەنزۇلار 218 بولۇپ، 0.28% نى، ئۇزبېكلەر 27 بولۇپ، 0.03% نى، تاتارلار 19 بولۇپ، 0.02% نى ئىگىلىدى.

1953 - يىلدىكى 1 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 89 مىڭ 703 بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار 86 مىڭ 981 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 96.97% نى، قىرغىزلار 1612 بولۇپ، 1.8% نى، خەنزۇلار 567 بولۇپ، 0.63% نى، خۇيزۇلار 487 بولۇپ، 0.54% نى، ئۇزبېكلەر، تاتارلار ۋە قازاقلار 56 بولۇپ، 0.06% نى ئىگىلىگەن.

1964 - يىلدىكى 2 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 103 مىڭ 801 بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار 85 مىڭ 278 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 82.16% نى، خەنزۇلار 15 مىڭ 811 بولۇپ، 15.23%نى، قىرغىزلار 2062 بولۇپ، 1.98% نى، خۇيزۇلار 599 بولۇپ، 0.58% نى، جۇڭزۇلار 14 بولۇپ، 0.01% نى، ئۇزبېك، قازاق، تاتار، مانجۇ، موڭغۇل، رۇسلار 37 بولۇپ، 0.04% نى ئىگىلىگەن.

1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 161 مىڭ 926 بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار 124 مىڭ 532 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 76.9% نى، خەنزۇلار 33 مىڭ 168 بولۇپ، 20.48% نى، قىرغىزلار 3058 بولۇپ، 1.89% نى، خۇيزۇلار 1054 بولۇپ، 0.65% نى، جۇڭزۇلار 41 بولۇپ، 0.03% نى، مانجۇلار 14 بولۇپ، 0.01% نى، قازاقلار 14 بولۇپ، 0.01% نى، ئۇزبېك، موڭغۇل، دۇڭشيانلار 45 بولۇپ، 0.03% نى ئىگىلىگەن.

1990 - يىلدىكى 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 178 مىڭ 193 بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار 140 مىڭ 836 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 79.04% نى، خەنزۇلار 32 مىڭ 723 بولۇپ، 18.36% نى، قىرغىزلار 3596 بولۇپ، 2.02% نى، خۇيزۇلار 832 بولۇپ، 0.47% نى، جۇڭزۇلار 51 بولۇپ، 0.03% نى، تۇجيالار 39 بولۇپ، 0.02% نى، مانجۇ، زاڭزۇ، مياۋزۇ، تۇزۇ، موڭغۇل، قازاق، يىزۇ، لىزۇ، سالا، دەيزۇ، بەيزۇ، داغۇر، ئۇزبېك، دۇڭشيانگ، گاۋشەنلەر 116 بولۇپ، 0.06% نى ئىگىلىگەن.

1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئونسۇ ناھىيىسى تەۋەسىدىكى نوپۇس 173 مىڭ 187 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى 1949 - يىلدىكىدىن 73.59%، خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 1949 - يىلدىكىدىن 61.74 ھەسسە، خۇيزۇلارنىڭ نوپۇسى 1949 - يىلدىكىدىن 83.26%، قىرغىزلارنىڭ نوپۇسى 1949 - يىلدىكىدىن 139.1%، باشقا مىللەتلەرنىڭ نوپۇسى 1949 - يىلدىكىدىن 49% كۆپەيدى.

ناھىيىدىكى مىللەتلەرنىڭ 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان نوپۇسى

جەدۋەل: 3 — 3　　بىرلىكى: كىشى

يىللار	ئۇيغۇرلار	خەنزۇلار	خۇيزۇلار	قىرغىزلار	قازاقلار	موڭغۇللار	رۇسلار	ئۇزبېكلەر	تاتارلار	مانجۇلار	باشقىلار
1949	81133	530	454	1504	4	—	—	42	6	—	100
1950	82288	537	460	1520	4	—	—	43	6	—	4
1951	83522	545	467	1548	4	—	—	44	6	—	—
1952	85109	555	476	1577	4	—	—	45	6	—	—
1953	86981	567	487	1612	4	—	—	46	6	—	—

1	1	5	29	—	—	2	1527	500	630	87961	1954
2	1	—	17	2	1	3	1570	450	448	90021	1955
1	1	11	23	3	2	3	1734	382	548	91750	1956
1	1	10	23	8	3	3	1714	537	932	91700	1957
1	1	10	22	1	—	4	1522	414	1062	84532	1958
1	1	10	23	1	—	5	1369	459	1405	83943	1959
2	—	8	24	—	—	7	1242	395	3674	82788	1960
—	1	8	18	—	—	13	1462	357	2485	80565	1961
9	—	—	23	1	1	8	1552	567	11057	81613	1962
24	1	1	17	—	2	11	1966	548	13898	86229	1963
28	3	2	2	1	1	9	2098	580	15718	85828	1964
25	6	2	1	1	6	6	2222	703	17723	85480	1965
30	4	2	4	1	2	5	2187	725	19645	89741	1966
26	3	2	1	3	2	6	2241	779	21527	91475	1967
4	6	2	2	2	3	37	2206	610	22912	94127	1968
27	8	2	2	2	5	7	2342	830	25302	96776	1969
29	2	2	5	2	22	27	2900	879	27756	98995	1970
68	5	1	3	1	9	6	2462	989	28192	102691	1971
31	4	1	4	1	4	4	2625	1051	29147	104680	1972
20	4	1	3	1	3	5	2529	1078	32863	107818	1973
37	8	1	3	1	5	14	2619	1138	34993	110405	1974
30	3	1	2	1	7	72	2704	1075	32211	114747	1975
24	9	1	2	3	29	16	2739	1241	33455	116398	1976
17	3	1	2	1	14	9	2784	1115	34847	118073	1977
15	2	1	2	1	9	4	2754	1203	35657	120089	1978
21	1	—	2	1	12	4	2890	1119	35443	121714	1979
28	2	—	2	1	11	3	2963	996	34915	122930	1980
35	4	—	3	1	14	2	3008	1003	35378	123451	1981
56	8	—	3	1	5	8	3224	1039	33868	125999	1982
54	5	—	3	1	7	11	3102	1044	33061	126493	1983
58	6	—	1	—	12	42	3031	997	33118	126769	1984
56	6	—	1	—	18	28	3129	968	32897	128196	1985

1986	127992	33028	975	3214	28	16	2	1	—	8	74
1987	126068	30007	968	3267	28	8	2	1	2	6	58
1988	128530	31299	924	3333	28	7	1	1	—	11	58
1989	130978	31871	1143	3325	38	7	1	1	—	11	70
1990	135743	32736	889	3597	27	13	—	1	—	13	168

يېزا - بازار، تۆەن - مەيدانلار بويىچە 1990 - يىلدىكى مىللەتلەرنىڭ توپۇس قوزغىلىسى

جەدۋەل: 3 — 4　　بىرلىكى: كىشى

جايلار	جەمئىي	ئۇيغۇرلار	خەنزۇلار	قازاقلار	خۇيزۇلار	قىرغىزلار	باشقا مىللەتلەر
ئوتسۇ بازىرى	23128	16639	5820	27	440	181	21
تۆمۈشۈق يېزىسى	9726	9497	37	—	—	192	—
چاغراق يېزىسى	10963	10478	482	—	1	1	1
جام يېزىسى	13751	13598	152	—	—	1	—
ئىشلەمچى يېزىسى	9439	9423	8	—	—	8	—
گۈلئاۋات يېزىسى	11526	11508	18	—	—	—	—
توخۇلا يېزىسى	8848	8430	394	—	23	1	—
قىزىل يېزىسى	13511	13419	91	—	1	—	—
ئارال يېزىسى	16109	16056	53	—	—	—	—
بوزدۇلۇق يېزىسى	7558	5073	386	—	—	2099	—
جام ئورمانچىلىق مەيدانى	4390	3902	478	—	1	—	9
«كومۇمۇللار» دېھقان چىلىق مەيدانى	1361	461	845	—	1	—	54
شالچىلىق مەيدانى	4329	2425	1882	—	18	—	4
«ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى	4104	3434	639	—	17	—	14
چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى	779	778	1	—	—	—	—
ساۋايچى چارۋىچىلىق فېرمىسى	2777	2225	52	—	2	498	—
تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	2490	1856	18	—	—	616	—
جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى	545	314	231	—	—	—	—
قوزغاق يەرگە تېرىلىدى- غان زىرائەتلەر سۇبەت- لىك ئوزۇقچىلىق مەيدانى	304	152	152	—	—	—	—

كەسپىي ئوقتۇرا مەك-تەپ	177	170	4	—	3	—	—
تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانى	3885	3002	860	—	20	—	3
5 . قىزىلچىلىق تەكشۈرۈش چوڭ ئەترە-تى	342	—	340	—	—	—	2
5 . تۈمەن	16240	2795	13054	—	336	—	55
6 . تۈمەن	6777	57	6663	—	25	—	32
5 . تۈمەن چ خ، پروكو-روتورا، سوت	128	51	76	—	1	—	—

1989 . يىل 12 . ئاينىڭ 1 . كۈنىدىن 1990 . يىل 11 . ئاينىڭ 30 . كۈنىگىچە بولغان نوپۇسنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 — 5　　بىرلىكى: كىشى

جايلار	تۇغۇلغىنى			ئۆلگىنى			كۆچۈپ كىرگىنى		كۆچۈپ كەتكىنى	
	جەمئىي	ئەر	ئايال	جەمئىي	ئەر	ئايال	ئۆلكە ئىچى-دىن	ئۆلكە سىرتى-دىن	ئۆلكە ئىچىگە	ئۆلكە سىرتىغا
ئونسۇ بازىرى	332	148	184	136	75	61	637	113	404	81
ئۇمۇشۇق بېزىسى	245	126	119	36	18	18	125	—	83	—
چاغراق بېزىسى	344	171	173	103	51	52	237	—	87	1
جام بېزىسى	335	191	144	78	52	26	357	—	59	—
ئىشلەمچى بېزىسى	318	162	156	201	103	98	446	4	26	—
گۈلئاۋات بېزى-سى	395	209	186	78	42	36	125	—	302	—
توغۇلا بېزىسى	212	103	109	67	36	31	49	15	5	—
قىزىل بېزىسى	400	209	191	116	60	56	486	—	189	—
ئارال بېزىسى	345	177	168	86	43	43	490	—	97	—
بوزدۆلەڭ بېزىسى	229	115	114	66	40	26	68	6	73	1
جام ئورمانچى-لىق مەيدانى	110	60	50	18	11	7	130	33	14	17
«كومسومول-لار» دېھقانچى-لىق مەيدانى	21	9	12	11	8	3	16	83	18	18
شالچىلىق مەيدانى	74	41	33	36	21	15	22	26	27	22
«ياشلار» دېھا-قانچىلىق مەيدا-نى	90	44	46	23	13	10	49	66	19	7
چاچلىق چارۋە-چىلىق فېرمىسى	27	11	16	5	4	1	22	—	28	—
ساۋاپچى چارۋە-چىلىق فېرمىسى	32	14	18	26	11	15	20	—	54	—

تاغلاق چارۋىچى- لىق فېرمىسى	65	30	35	37	17	20	21	—	126	—
چىگدە چارۋىچى- لىق فېرمىسى	38	21	17	—	—	—	22	10	37	24
تەجرىبە ئورنىدا- چىلىق مەيدانى	116	53	63	32	22	10	58	28	364	7
5 - تۈەن	149	78	71	49	30	19	46	257	87	143
6 - تۈەن	72	47	25	27	17	10	58	55	68	364

§ 2 . يېشى

1990 - يىلى ناھىيىدىكى 7 ياشتىن تۆۋەن ئوقۇش يېشىدىكى بالا 32 مىڭ 915 بولۇپ، ناھىيىگە قاراشلىق 145 مىڭ 817 ئادەم (تۆۋەندىمۇ شۇنداق) نىڭ %22.57 نى ئىگىلىدى؛ 7 — 15 ياشقىچە بولغان بالا ۋە ئۆسمۈر 29 مىڭ 785 بولۇپ، %20.43 نى ئىگىلىدى؛ 16 — 49 ياشقىچە بولغانلار 73 مىڭ 639 بولۇپ، %50.5 نى ئىگىلىدى؛ 50 ياشتىن يۇقىرىلار 9478 بولۇپ، %6.5 نى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 100 ياشلىق بوۋاي - موماي 2، بۇلار: بۇۋەيسخان ئوسمان، 1877 - يىلى تۇغۇلغان، 114 ياش، ساۋاتسىز، تۇرۇشلۇق ئورنى تۇمشۇق يېزىسىنىڭ لەڭگەر كەنتى؛ ئېزىز ئايۇپ، 1887 - يىلى تۇغۇلغان، 104 ياش، ساۋاتسىز، تۇرۇشلۇق ئورنى توخۇلا يېزىسىنىڭ قورۇل كەنتى.

§ 3 . جىنس ئايرىمىسى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ناھىيىدىكى ئەرلەر 52 مىڭ 274 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %51.83 نى؛ ئاياللار 48 مىڭ 573 بولۇپ، %48.17 نى ئىگىلىدى. ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ نىسبىتى 100:107.2 بولغانىدى.

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) ناھىيىدىكى ئەرلەر 51 مىڭ 733 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %59.5 نى؛ ئاياللار 35 مىڭ 220 بولۇپ، %40.5 نى ئىگىلىدى. ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ نىسبىتى 100:146.8 بولدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ناھىيىدىكى ئەرلەر 41 مىڭ 896 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %52.93 نى؛ ئاياللار 37 مىڭ 252 بولۇپ، %47.07 نى ئىگىلىدى. ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ نىسبىتى 100:112.46 بولدى.

1949 - يىلى ناھىيىدىكى ئەرلەر 44 مىڭ 207 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %52.77 نى؛ ئاياللار 39 مىڭ 566 بولۇپ، %47.23 نى ئىگىلىدى. ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ نىسبىتى 100:111.73 بولدى.

1953 - يىلى ناھىيىدىكى ئەرلەر 47 مىڭ 337 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %52.77 نى؛ ئاياللار 42 مىڭ 366 بولۇپ، %47.23 نى ئىگىلىدى. ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ نىسبىتى 100:112 بولدى.

1964 - يىلى ناھىيىدىكى ئەرلەر 54 مىڭ 582 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %52.35 نى؛ ئاياللار 49 مىڭ 688 بولۇپ، %47.65 نى ئىگىلىدى. ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ نىسبىتى 100:109.85 بولدى.

1982 - يىلى ناھىيىدىكى ئەرلەر 83 مىڭ 524 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %50.86 نى؛ ئاياللار 80 مىڭ 687 بولۇپ، %49.14 نى ئىگىلىدى. ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ نىسبىتى 100:103.51 بولدى.

1990 - يىلى 4 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيىدىكى ئەرلەر 92 مىڭ 277 بولۇپ،

ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %51.78 ىنى؛ ئاياللار 85 مىڭ 916 بولۇپ، %48.22 نى ئىگىلىدى. ئەرلەر بىلەن ئاياللارنىڭ نىسبىتى 100:107.47 بولدى.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىكى جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى

جەدۋەل: 3 — 6

جايلار	ئومۇمىي نوپۇس (كىشى)			ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى (%)		جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى
	جەمئىي	ئەرلەر	ئاياللار	ئەرلەر	ئاياللار	(ئاياللار=100)
ئومۇمىي سانى	178193	92277	85916	51.8	48.2	107.47
ئونسۇ بازىرى	27703	14058	13645	50.75	49.25	103.03
توخۇلا يېزىسى	9645	4996	4649	51.8	48.2	107.46
ئارال يېزىسى	16577	8467	8110	51.08	48.92	104.4
چاغراق يېزىسى	10820	5591	5229	51.67	48.33	106.92
تۆمتۇق يېزىسى	9941	5092	4849	51.22	48.78	105.01
ئىشلەمچى يېزىسى	9914	5178	4736	52.23	47.77	109.33
جام يېزىسى	13765	7138	6627	52.03	47.97	107.71
قىزىل يېزىسى	13815	7153	6662	51.78	48.22	107.37
گۈلئاۋات يېزىسى	12396	6386	6010	51.52	48.48	106.26
بوزدۆلەڭ يېزىسى	4590	2355	2235	51.31	48.69	105.37
شالچىلىق مەيدانى	4608	2434	2174	52.85	47.18	111.96
«ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى	4201	2178	2023	51.84	48.16	107.66
قوزغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر سۈپەتلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	281	153	128	54.45	45.55	119.53
ئاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	2508	1294	1214	51.59	48.41	106.59
بوزدۆلەڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى	2346	1185	1161	50.51	49.49	102.07
ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى	2765	1435	1330	51.9	48.1	107.89
چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى	808	406	402	50.25	49.75	101
جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى	577	306	271	53.03	46.97	112.92
جام ئورمانچىلىق مەيدانى	4465	2292	2173	51.38	48.62	105.69

تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانى	3905	1985	1920	50.83	49.17	103.39
چاقماقتاش كۆمۈر كېنى	575	290	285	55.24	44.76	123.4
«كومىسسىيەلار» دېھقانچىلىق مەيدانى	1035	529	506	51.11	48.89	104.55
5 - تۈمەن - مەيدان	15296	8204	7092	53.63	46.37	115.68
6 - تۈمەن - مەيدان	5657	3172	2485	56.07	43.93	127.65

§ 4 . مەلۇماتى

1990 - يىلدىكى مەملىكەتلىك 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ماتېرىيالىدا كۆرسىتىلىشىچە، ناھىيىدىكى ئالىي تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە نوپۇس 932 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن ئومۇمىي نوپۇس (تۆۋەندىمۇ شۇنداق) نىڭ %0.52 نى ئىگىلىگەن؛ تولۇق ئوتتۇرا (تېخنىكۇم) مەلۇماتىغا ئىگە نوپۇس 11 مىڭ 612 بولۇپ، %6.52 نى ئىگىلىگەن؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە نوپۇس 31 مىڭ 547 بولۇپ، %17.7 نى ئىگىلىگەن؛ باشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە نوپۇس 68 مىڭ 774 بولۇپ، %38.6 نى ئىگىلىگەن. 1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىكى سانلىق مەلۇمات بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ھەر 10 مىڭ كىشى ئىچىدە ھەرخىل مەلۇماتقا ئىگە ئادەم سانىدىكى ئۆزگىرىش تۆۋەندىكىچە بولغان: ئالىي تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگىلەر 24.8 كىشىدىن 51.6 كىشىگە يەتكەن؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ (تېخنىكۇم) مەلۇماتىغا ئىگىلەر 461 كىشىدىن 652 كىشىگە يېتىپ، %41.4 كۆپەيگەن؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگىلەر 1438 كىشىدىن 1771 كىشىگە يېتىپ، %23.15 كۆپەيگەن؛ باشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگىلەر 3320 كىشىدىن 3860 كىشىگە يېتىپ، %16.26 كۆپەيگەن. ناھىيىدىكى ساۋاتسىزلار، چالا ساۋاتلار (15 ياشتىن يۇقىرى ساۋاتى يوقلار ياكى ساۋاتى تولىمۇ چالىلار) 26 مىڭ 690 بولۇپ، 1982 - يىلدىكى ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتىكى سانلىق مەلۇمات بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ساۋاتسىزلار، چالا ساۋاتلارنىڭ ناھىيىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسىدا ئىگىلەيدىغان نىسبىتى %24.7 تىن %14.98 كە چۈشكەن.

ناھىيە بويىچە 1990 - يىلدىكى ھەرخىل مەلۇماتقا ئىگە نوپۇس

جەدۋەل: 3 — 7　　بىرلىكى: كىشى

جايلار	جەمئىي	ھەرخىل مەلۇماتقا ئىگە نوپۇس						15 ياشتىن يۇقىرى ساۋاتى يوقلار ياكى ساۋاتى تولىمۇ چالىلار	
		ئالىي مەكتەپ تولۇق كۇرس	ئالىي مەكتەپ مەخسۇس كۇرس	تېخنىكۇم	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	باشلانغۇچ مەكتەپ	ئادەم سانى	ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئىگىلەيدىغان نىسبىتى (%)
ناھىيە بويىچە	112865	241	691	3033	8579	31547	68774	26690	14.98
ئونىۋ بازىرى	19686	165	352	1465	2961	6200	8543	3001	10.83

توغۇلا پيزىسى	5482	1	2	52	216	1485	3726	1590	16.49
تارال پيزىسى	10151	7	14	91	375	1700	7964	2268	13.68
چاغراق پيزىسى	6191	2	5	69	198	1306	4611	1893	17.5
تۇمشۇق پيزىسى	5685	2	9	90	167	1120	4297	1653	16.63
جام پيزىسى	8159	3	15	118	405	2149	5469	2228	16.19
ئىشكەمچى پيزىسى	5763	3	4	62	222	1399	4073	1741	17.56
قىزىل پيزىسى	8221	6	21	103	507	1953	5631	2254	16.32
گۈلئاۋات پيزىسى	7062	2	4	73	377	1582	5024	2201	17.76
بوزدۆلەڭ پيزىسى	2800	1	6	67	79	791	1856	639	13.92
شالچىلىق مەيدانى	2869	1	14	29	181	997	1647	888	19.27
«ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى	2820	1	12	45	171	822	1769	522	12.43
قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر تۇرۇقچىلىق مەيدانى	189	—	—	2	14	76	97	22	7.83
تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	1444	—	3	23	50	405	963	397	15.83
بوزدۆلەڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى	1410	2	1	28	26	328	1025	351	14.96
ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى	1694	1	—	28	45	268	1352	442	15.99
چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى	441	—	—	9	28	74	330	126	15.59
جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى	331	—	—	5	25	119	182	99	17.16
جام ئورمانچىلىق مەيدانى	2558	1	18	60	186	798	1749	698	15.57
تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانى	2812	6	22	82	123	805	1520	588	15.06
چاقماقتاش كۆمۈر كېنى	360	—	2	10	30	147	171	61	11.62
«كومۇمۈلار» دېھقانچىلىق مەيدانى	741	—	5	6	74	273	383	119	11.5
5 - تۇمەن - مەيدان	11521	21	108	355	1404	4765	4868	2177	14.23
6 - تۇمەن - مەيدان	4475	16	74	161	715	1985	1524	732	12.94

§ 5 . كەسپى

چاك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) «ئونىۋ ناھىيىسىدىكى يۈرتلار تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، ئونىۋ ناھىيىسىدە 16 ئوقۇمۇشلۇق زات، 23 مىڭ 428 دېھقان، 82 تامچى، 120 يافاچچى، 110 تىككۈچى، 62 كىگىزچى، 29 بوياقچى، 130 تۆمۈرچى، 35 مىسكەر، 24 زەرگەر بولغان.

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) «شىنجاڭنىڭ ستاتىستىكا جەدۋەللىرى»دە خاتىرىلىنىشىچە، ئونىۋ ناھىيىسىدە ھەرخىل كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 37 مىڭ 55 ئادەم بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە كېڭەش ئەزاسى بىر، ئەمەلدار بىر، خىزمەتچى 5، ئوقۇتقۇچى بىر، شاگىرت 46، دوختۇر 25، دېھقان 33 مىڭ 553، كانچى 195، تىجارەتچى 1670، سانائەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 1459، باشقا كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى 99.

1954 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدىكى ھەر كەسىپتىكى خادىم 24 مىڭ 220 بولۇپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 26.71% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 45، خوجىلىق قول سانائەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 441، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى 23 مىڭ 485، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگىنىدىكى خادىم 249.

1962 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدە ناھىيىگە قاراشلىق ھەر كەسىپتىكى خادىم 36 مىڭ 360 بولۇپ، ناھىيىگە قاراشلىق ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 40.91% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى 34 مىڭ 557 (بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى خادىم 2155)، سانائەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 327، سودا، يىمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى 704، پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت - ماارىپ، سەھىيە خادىمى 385، پۈل مۇئامىلە خادىمى 53، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگىنى، جامائەت تەشكىلاتلىرىدىكى خادىم 334.

1977 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدە ناھىيىگە قاراشلىق ھەر كەسىپتىكى خادىم 39 مىڭ 456 بولۇپ، ناھىيىگە قاراشلىق ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 32.36% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى 36 مىڭ 133 (بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى خادىم 5173)، سانائەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 636، بىناكارلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى 73، قاتناش - تىرانسپورت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 61، سودا، يىمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى 818، پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت - ماارىپ، سەھىيە خادىمى 1084، پۈل مۇئامىلە، سۇغۇرتا خادىمى 61، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگىنى، جامائەت تەشكىلاتلىرىدىكى خادىم 590.

1990 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدە ناھىيىگە قاراشلىق ھەر كەسىپتىكى خادىم 48 مىڭ 592 بولۇپ، ناھىيىگە قاراشلىق ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 33.32% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى 42 مىڭ 913 (بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى خادىم 6394) بولۇپ، ھازىر بار خادىملارنىڭ 88.31% نى ئىگىلىدى؛ سانائەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 1318 بولۇپ، ھازىر بار خادىملارنىڭ 2.71% نى ئىگىلىدى؛ قاتناش - تىرانسپورت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 161 بولۇپ، ھازىر بار خادىملارنىڭ 0.33% نى ئىگىلىدى؛ سودا، تەمىنات - سودا بىلەن شۇغۇللانغۇچى 827 بولۇپ، ھازىر بار خادىملارنىڭ 1.71% نى ئىگىلىدى؛ ئۇي - زېمىن جامائەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى 55 بولۇپ، ھازىر بار خادىملارنىڭ 0.11% نى ئىگىلىدى؛ مەدەنىيەت -

ماتارىپ، رادىئو ئىشلىرى خادىمى 1908 بولۇپ، ھازىر بار خادىملارنىڭ %3.92 نى ئىگىلىدى؛ پەن - تېخنىكا بويىچە ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت قىلغۇچى 22 بولۇپ، ھازىر بار خادىملارنىڭ %0.05 نى ئىگىلىدى؛ پوچتا مۇئامىلە، سۇغۇرتا خادىمى 152 بولۇپ، ھازىر بار خادىملارنىڭ %0.31 نى ئىگىلىدى؛ پارتىيە، دۆلەت ئورگىنى، ئامما‌ۋى تەشكىلاتلاردىكى خادىم 1236 بولۇپ، ھازىر بار خادىملارنىڭ %2.54 نى ئىگىلىدى.

Ⅲ باب

پىلانلىق تۇغۇت

§ 1 . ئاپپاراتلار

1976 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى لى يىنگ گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، گۇرۇپپا قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ناھىيە مىقياسىدا قانات يايدۇرۇلدى، يېزا، مەيدانلاردا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى مەخسۇس ئىشلەيدىغان كادىردىن بىرى سەپلەندى، كەنت، لېيەندۇيلەردە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە قوشۇمچە مەسئۇل بولىدىغان رەھبەرلەر بەلگىلەندى، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئىدارە، ئورۇنلاردا پىلانلىق تۇغۇت رەھبەرلىك گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى. ناھىيىدە ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك پىلانلىق تۇغۇت تورى شەكىللەندى. 1984 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى قۇرۇلدى، 8 شتات بېرىلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا پىلانلىق تۇغۇت بويىچە تەشۋىقات - تېخنىكا يېتەكچىلىك پونكىتى تەسىس قىلىندى، 6 شتات بېرىلدى.

ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىنىڭ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 3 — 8

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
مۇدىرى	شۇەي سۇيرۇڭ	ئايال	خەنزۇ	سىچۈەن چېڭشېن ناھىيىسى	1984.7 —
مۇئاۋىن مۇدىرلىرى	خەن سۇمېي	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ چاڭيى ناھىيىسى	1984.7 —
	ئايزىم مامۇت	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 —

2 § . مۇكاپاتلاش - جازالاش ھەققىدىكى بەلگىلىمىلەر

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ئالدى بىلەن خەنزۇلار ئارىسىدا يولغا قويۇلدى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا «كىچىكىپ توي قىلىش، ئاز پەرزەنت كۆرۈش» قاتارلىق پرىنسىپلار ئوتتۇرىغا قويۇلدى، ئەمما ئورگانلار مۇكەممەل، تەدبىرلەر كۆچلۈك بولمىغاچقا، ناھىيىدىكى خەنزۇلار نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ناھايىتى يۇقىرى بولدى. 1977 - يىلى بىزنىلاردىكى خەنزۇ نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 21.5‰ كە يەتتى.

1979 - يىلى ناھىيىدە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى يېڭىنى كۆپ قېتىم چاقىرىلدى، بۇ يىغىنلاردا مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ ئالاقىدار ھۆججەتلىرى يەتكۈزۈلدى، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت قانۇنى» (پىكىر ئېلىش نۇسخىسى) مۇزاكىرە قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، باشلامچىلىق بىلەن تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرۇپ، بىرلا پەرزەنت كۆرگەن 3 خەنزۇ ئايال تەقدىرلەندى. ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى «پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە مۇكاپاتلاش - جازالاش چارىسى توغرىسىدا بەلگىلىمە» چىقىرىپ، ناھىيىدىكى خەنزۇلار نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتىنى 1000 دىن 10 ئىچىدە قاتتىق تىزگىنلەشنى تەلەپ قىلدى. دۆلەتنىڭ رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىلىرى بىر يىل كىچىكىپ توي قىلسا، 5 كۈنلۈك دەم ئېلىش قوشۇپ بېرىلدى، كىچىكىپ پەرزەنت كۆرگەنلەرگە تۇغۇت مۇناسىۋىتى بىلەن 15 كۈنلۈك دەم ئېلىش قوشۇپ بېرىلدى، تۇغۇت مۇناسىۋىتى بىلەن دەم ئېلىۋاتقان مەزگىلدە «يالغۇز پەرزەنت شەرىپ گۇۋاھنامىسى» ئالغانلارغا تۇغۇت مۇناسىۋىتى بىلەن يەنە 15 كۈنلۈك دەم ئېلىش قوشۇپ بېرىلدى. «يالغۇز پەرزەنت شەرىپ گۇۋاھنامىسى» ئالغان ئائىلىلەرگە پەرزەنتى 10 ياشقا كىرگىچە ئېيىغا 5 يۈەندىن بالىلارنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلاش مۇكاپات پۇلى بېرىلدى. يالغۇز پەرزەنت كۆرگەن ئاتا - ئانىلارنىڭ ھەر بىرىگە بىر قېتىمدا 50 يۈەندىن ماددىي مۇكاپات ۋە شەرىپ تەقدىرنامىسى بېرىلدى. بىر تەرەپنىڭ ئىش ئورنى يوق بولسا، ئىش ئورنى بار تەرەپكە 100 يۈەن مۇكاپات بېرىلدى. تۇنجى پەرزەنت كۆرگەندىن كېيىن تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغانلاردىن دۆلەتنىڭ رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە ئوزۇقلىنىش خىراجىتى ئۈچۈن 100 يۈەن، بىزنىلاردىكى گۈڭشې ئەزالىرىغا 130 يۈەن ۋە بەلگىلىمە بويىچە دەم ئېلىش بېرىلدى. ئايالنىڭ يېشى 23 كە توشمىغان، تۇنجى پەرزەنت كۆرۈش كۆرسەتكۈچى بولماي تۇرۇپ پەرزەنت كۆرگەن دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىدىن 3 - ئېيىدىن باشلاپ ئەر - ئايال ئىككى تەرەپنىڭ 5‰ ئىش ھەققى تۈتۈپ قېلىنىدى؛ ئايالنىڭ يېشى 23 كە توشقان بولسىمۇ، پەرزەنت كۆرۈش كۆرسەتكۈچى بولماي تۇرۇپ ھامىلدار بولۇپ پەرزەنت كۆرگۈچىلەرنىڭ تۇغۇت مۇناسىۋىتى بىلەن دەم ئالغان مەزگىلدىكى ئىش ھەققى تۈتۈپ قېلىنىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئەرنىڭ شۇ مەزگىلدىكى ئىش ھەققىنىڭ 50‰ ى تۈتۈپ قېلىنىدى. بېزنىلاردىكى گۈڭشې ئەزالىرى ۋە مۇقىم كەسپى بولمىغان ئاھالىلەرگە بىر قېتىمدا 100 يۈەندىن 150 يۈەنگىچە جەرىمانە قويۇلدى. 2 - پەرزەنتلىك بولۇش كۆرسەتكۈچى بولماي تۇرۇپمۇ پەرزەنت كۆرگەن دۆلەت كادىرلىرى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن ئەر - ئايال ئىككى تەرەپكە بىر قېتىمدا 500 يۈەندىن جەرىمانە قويۇلدى، بىر تەرەپ ئائىلە تاۋابىئاتى بولسا، خىزمەتتىكى بىر تەرەپكە 1000 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى ھەمدە ھامىلدار بولغان 3 - ئايدىن تارتىپ ئەر - ئايال ئىككى تەرەپنىڭ 20‰ ئىش ھەققى تۈتۈپ قېلىنىدى؛ بېزنىلاردىكى گۈڭشې ئەزالىرى ۋە مۇقىم كەسپى بولمىغان ئاھالىلەرگە بىر قېتىمدا 1500 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى. ئەگەر ئۇلار پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزاسى بولسا، ئاگاھلاندۇرۇش، قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلدى؛ پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزاسى بولمىغانلارغا گۇناھ يېزىلدى ۋە باشقا جازا بېرىلدى. دۆلەت كادىرلىرى

ۋە ئىشچى ـ خىزمەتچىلەردىن سۆز بىلەن قايىل قىلىش تەربىيىسى بېرىلگەندىن كېيىنمۇ 3 ـ پەرزەنتلىك بولۇشتا چىڭ تۇرغانلار خىزمەتتىن قوغلاندى. 4 ـ پەرزەنتلىك ۋە ئونىڭدىن ئوشۇق پەرزەنتلىك بولغانلارغا ئوشۇق كۆرگەن ھەربىر پەرزەنتى ئۈچۈن 1000 يۈەن جەرىمانە قوشۇپ ئېلىنىدى. يېزىلاردىكى گۇڭشې ئەزالىرى ۋە مۇقىم كەسپى يوق ئاھالىلەردىن 3 ،، 4 ـ پەرزەنتلىك بولغانلارغا بىر قېتىمدا 3000 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى. ئۇلار پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزاسى بولسا، پارتىيە، ئىتتىپاقتىن چىقىرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى ئىلغار ئورۇن ۋە شەخسلەرنى باھالاشنىڭ بىر شەرتى قىلىنىدى. بۇ خىزمەتنى ياخشى ئىشلىگەن ئورۇن ۋە شەخسلەر ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش ئارقىلىق تەقدىرلەندى ۋە ئۇلارغا ماددىي مۇكاپات بېرىلدى؛ ياخشى ئىشلىمىگەن ئورۇن ۋە شەخسلەر ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش ئارقىلىق تەنقىدلەندى ۋە ئۇلارغا ئىقتىسادىي جازا بېرىلدى. جەرىمانە سوممىسىنى شۇ ئورۇننىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى رەھبىرى ئۈستىگە ئالدى.

ناھىيىلىك خەلق مۇكۇمىتى 1988 ـ يىلى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمىسى»نى تارقاتتى. ناھىيىلىك خەلق مۇكۇمىتى 1989 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى (ۋاقىتلىق) چارىسى»نى تۈزۈپ چىقتى. بۇ چاردە نىكاھلىنىدىغان ئاز سانلىق مىللەت يىگىتىنىڭ يېشى 20 دىن، قىزنىڭ يېشى 18 دىن تۆۋەن بولماسلىقى بەلگىلەندى. قانۇندا بەلگىلەنگەن نىكاھلىنىش يېشىدىن بىر يىل كېچىكىپ نىكاھلانغانلار كېچىكىپ نىكاھلانغانلار دەپ قارالدى. نىكاھلانغان ئايالالاردىن 22 ياشتىن كېيىن (21 ياش 9 ئايدىن يۇقىرىلار شۇنىڭ ئىچىدە) تۇنجى پەرزەنت كۆرگەنلەر كېچىكىپ پەرزەنت كۆرگەنلەر دەپ قارالدى. كېچىكىپ نىكاھلانغان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر يېڭى نىكاھلانغان مەزگىلدە قانۇندا بەلگىلەنگەن نىكاھلىنىش يېشىدىن كېچىكىپ نىكاھلانغان ھەر بىر يىلغا نىكاھلىنىش مۇناسىۋىتى بىلەن 3 كۈندىن دەم ئېلىش قوشۇپ بېرىلدى، قوشۇپ بېرىلگەن دەم ئېلىش ۋاقتى ئەلۋەتتە كۆپ بولغاندا 15 كۈندىن ئېشىپ كەتمىدى. كېچىكىپ پەرزەنت كۆرگەن ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر تۇغۇت مۇناسىۋىتى بىلەن بېرىلگەن 90 كۈنلۈك دەم ئېلىشتىن بەھرىمەن بولغاندىن سىرت، 15 كۈنلۈك دەم ئېلىش قوشۇپ بېرىلدى. تۇنجى پەرزەنتى بىلەن 2 ـ پەرزەنتىنىڭ تۇغۇلۇش ئارىلىقى 3 يىلدىن ئاشقانلار ھەمدە تۇغۇت مۇناسىۋىتى بىلەن بېرىلگەن دەم ئېلىش مەزگىلىدە «پىلانلىق تۇغۇت شەرەپ گۇۋاھنامىسى» ئالغانلارغا 15 كۈنلۈك دەم ئېلىش قوشۇپ بېرىلدى. يېزىلاردىكى كېچىكىپ پەرزەنت كۆرگەن ئايالار بىر يىللىق مەجبۇرىي ئەمگەكتىن كەچۈرۈم قىلىنىدى. ناھىيە بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق ئەر ـ ئايالالارغا، ئادەتتە، 2 پەرزەنت كۆرۈشكە بولاتتى، ئالاھىدە ئەھۋالدا، ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق 3 پەرزەنت كۆرۈشكە رۇخسەت قىلىنىدى، 4 پەرزەنت كۆرۈشكە رۇخسەت قىلىنمىدى. يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئەر ـ ئايالالارغا (جۈملىدىن بىر تەرەپنىڭ نوپۇسى ناھىيە بازىرىدا، يەنە بىر تەرەپنىڭ نوپۇسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونىدا بولغانلارغا)، ئادەتتە 3 پەرزەنت كۆرۈشكە بولاتتى، ئالاھىدە ئەھۋالدا، ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق 4 پەرزەنت كۆرۈشكە رۇخسەت قىلىنىدى، 5 پەرزەنت كۆرۈشكە رۇخسەت قىلىنمىدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن ئىكاھلانغان خەنزۇلارغا ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتىلغان پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتى بويىچە مۇئامىلە قىلىنىدى. ئۇز ئىختىيارى بىلەن ئۇمۇرۋايەت 2 لا پەرزەنت كۆرۈشكە رازى بولغان ئاز سانلىق مىللەت ئەر ـ ئايالار 2 ـ پەرزەنتى تۇغۇلغان ۋە «پىلانلىق تۇغۇت شەرەپ گۇۋاھنامىسى» ئالغاندىن كېيىن، بالىلارنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلاش خىراجىتىدىن بەھرىمەن بولدى. يىلىغا ئىككى تەرەپ تۇرۇشلۇق ئورۇن ئىككى تەرەپكە 30 يۈەندىن خىراجەت تارقاتتى؛ بىر تەرەپنىڭ ئىش ئورنى يوق بولسا، ئىش ئورنى بار تەرەپنىڭ ئىدارىسى 60 يۈەن تارقاتتى، بۇ، 2 ـ پەرزەنتى 10 ياشقا كىرگۈچە داۋاملاشتى. تۇغۇت چەكلەش ۋە تۇغماس قىلىش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغانلارغا ئۇلار تۇرۇشلۇق ئورۇن بىر قىسىم ئوزۇقلۇق

خىراجىتى ۋە ئوزۇقلۇق تارقىتىپ بەردى، جۈرىسىگە 7 كۈنلۈك ھالىدىن خەۋەر ئېلىش رۇخسىتى بېرىلدى. مۇقىم كىرىمى يوقلارغا بېرىلىدىغان خىراجەت ئارتۇق پەرزەنت كۆرگەنلەردىن يىغۇۋېلىنغان پۇلدىن چىقىم قىلىنىدى. ھەرخىل تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىلىرىگە كېتىدىغان خىراجەت دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ھۆكۈمەت ھېسابىغا داۋالىنىش خىراجىتى، ئەمگەك مۇھاپىزىتى خىراجىتى ۋە كەسپىي خىراجەتتىن چىقىم قىلىنىدى. ئاز سانلىق مىللەت كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر بىر پەرزەنتتىن ئارتۇق كۆرسە، ھەر ئايدا ئىككى تەرەپ ئىشلەيدىغان ئورۇن شۇ كىشىنىڭ %10 ئىش ھەققىنى ئارتۇق پەرزەنت كۆرۈش خىراجىتى ھېسابىدا يىغۇۋالدى، بۇ خىراجەت بالا تۇغۇلغان ئايدىن باشلاپ ئۈدا 7 يىل يىغۇۋېلىنىدى. يەنە بىر پەرزەنتنى ئارتۇق كۆرسە، يىغۇۋېلىنىدىغان خىراجەتكە يەنە %5 قوشۇلدى ھەمدە ئۇلارغا مەمۇرىي جازا ياكى ئىنتىزام جازاسى بېرىلدى. ناھىيە بازىرىدىكى يەككە تىجارەتچىلەردىن مەھەللە ئاھالىلەر كومىتېتى ئۇلارنىڭ ئومۇمىي كىرىمىنىڭ %10 نى ئارتۇق پەرزەنت كۆرۈش خىراجىتى ھېسابىدا ئۈدا 7 يىل يىغۇۋالدى، بىر قېتىمدا يىغۇۋالغانلىرىمۇ بولدى (ئەگەر تۆۋەن بولغاندا 1500 - 2000 يۈەندىن تۆۋەن بولمىدى). يەنە ئارتۇق پەرزەنت كۆرسە، ئۈدا 7 يىل ئومۇمىي كىرىمىنىڭ %5 ى قوشۇپ يىغۇۋېلىنىدى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا بىر پەرزەنتنى ئارتۇق كۆرگەنلەردىن ئۈدا 5 يىل ئارتۇق پەرزەنت كۆرۈش خىراجىتى يىغۇۋېلىنىدى، يەنە ئارتۇق پەرزەنت كۆرگەنلەردىن خىراجەت ھەسسىلەپ يىغۇۋېلىنىدى (يىلىغا 150 - 200 يۈەن يىغۇۋېلىنىدى) ھەمدە ئەھۋالىنىڭ ئېغىر - يېنىكلىكى دەرىجىسىگە قاراپ زۆرۈر مەمۇرىي جازا، ئىنتىزام جازاسى بېرىلدى. پەرزەنت كۆرۈش ۋاقتىت ئارىلىقى يىل چەكلىمىسىگە توغرا كەلمىگەن كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن ئىككى تەرەپنىڭ %5 — %10كىچە ئىش ھەققى جەرىمانە ھېسابىدا تۆتۈپ قىلىنىدى. دېھقان، چارۋىچىلاردىن ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش تەدبىرى قوللىنىشنى خالىمىغانلار ۋە پەرزەنت كۆرۈش ۋاقتىت ئارىلىقى يىل چەكلىمىسىگە توغرا كەلمىگەنلەر بولسا، بىر قېتىمدا 150 - 200 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى. پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە شەخسىي مەنپەئەتكە بېرىلىپ كۆز بويامچىلىق قىلىپ پىلان سىرتىدا پەرزەنت كۆرۈشنى كەلتۈرۈپ چىقارغانلار بولسا، ئۇلار تۈرۈشلۇق ئورۇن رەھبەرلىكىنىڭ مەسئۇلىيىتى مۇرۇشتە قىلىنىدى، جىنايى ئىشلار قانۇنىغا خىلاپلىق قىلغانلارنى ئەدلىيە ئورگانلىرى قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلدى.

§ 3 . ئۇنۇم

ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1979 - يىلدىن بېرى ناھىيە، يېزا، كەنت كادىرلىرىدىن «ئىككى خىل ئىشلەپچىقىرىشنى تەك تۇتۇش»، پىلانلىق تۇغۇت ھەققىدىكى تەشۋىقات پائالىيىتىنى كەڭ ۋە چوڭقۇر قانات يايدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. قاتلاملار بويىچە ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتى ئېلىپ بېرىلىپ، «ئۈچ ئىشنى ھۆددىگە ئېلىش تۈزۈمى» (يېزىلار كەنتلەرنى، كەنتلەر كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىلىرىنى، كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىلىرى دېھقانلارنى ھۆددىگە ئېلىش) ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىلىرى دېھقانلار بىلەن «ئىشلەپچىقىرىش توختامنامىسى» ئىمزالىغاندا «تۇغۇت چەكلەشكە كاپالەتلىك قىلىش توختامنامىسى» ئىمزالىدى؛ يېگىت - قىزلار نىكاھ گۇۋاھنامىسى ئېلىش ۋاقتىدا «پىلانلىق تۇغۇت توختامنامىسى» ئىمزالىدى. پەرزەنت كۆرۈشتە پىلان، كۆرسەتكۈچ بولۇش ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، پىلان سىرتىدا پەرزەنت كۆرۈش قاتتىق مەنئى قىلىنىدى. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى خەنزۇلار نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰7.48 كە چۈشۈپ، 95 بوۋاق ئاز تۇغۇلدى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەر نوپۇسىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى ‰20.21 كە چۈشۈپ، 139 بوۋاق ئاز تۇغۇلدى. خەنزۇلارنىڭ تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى %99.42 %80.14 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكى خەنزۇلارنىڭ تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى

كە، يېزىلاردا 67.76% كە يەتتى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى 33.56% كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى 31.33% كە، يېزىلاردا 33.95% كە يەتتى. خەنزۇلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى 85.48% كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكى خەنزۇلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى 88.89% كە، يېزىلاردا 84.04% كە يەتتى؛ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى 67.98% كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى 83.22% كە، يېزىلاردا 66.7% كە يەتتى. 1985 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسى مەملىكەت بويىچە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

1985 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 — 9

يىللار	نوپۇس		تۇغۇلغان بوۋاق سانى							تۇلگىنى		تەبىئىي كۆپەيگىنى		يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى تاپشۇرغان ئوموئىسى قادىم سانى
			جەمئىي	تۇغۇلۇش نىسبىتى ‰	پىلان ئىچىدىكىسى			پىلان سىرتىدىكىسى		قادىم سانى	تۇلۇش نىسبىتى ‰	قادىم سانى	كۆپەيگىنى نىسبىتى %	
					بىر پەرزەنت	2 پەرزەنت	پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى %	بىر پەرزەنت	2 پەرزەنت	4 تىن ئارتۇق پەرزەنت				
1985	ناھىيە بازىرى	4726	53	11.21	38	9	88.68	5	1	—	8	1.69	45	9.52	174
	يېزىلار	7664	102	13.31	56	26	80.39	9	11	—	16	2.09	86	11.22	172
1986	ناھىيە بازىرى	3814	62	16.26	47	14	98.39	—	1	—	3	0.79	59	15.47	193
	يېزىلار	8341	100	11.99	48	33	81	12	5	2	19	2.28	81	9.71	188
1987	ناھىيە بازىرى	4134	63	15.24	51	7	92.06	2	3	—	14	3.39	49	11.85	58
	يېزىلار	5704	106	18.58	55	39	88.67	1	7	4	11	1.93	95	16.65	102
1988	ناھىيە بازىرى	4529	36	7.95	33	3	100	—	—	—	14	3.09	22	4.85	249
	يېزىلار	6000	76	12.67	49	23	94.74	1	3	—	16	2.67	60	10	161
1989	ناھىيە بازىزى	4797	63	13.13	48	13	96.83	2	—	—	7	1.46	56	11.67	303
	يېزىلار	6862	117	17.05	67	13	68.38	30	6	1	12	1.75	105	15.3	110
1990	ناھىيە بازىرى	4878	36	7.38	31	1	88.89	4	—	—	8	1.64	28	5.74	343
	يېزىلار	8086	88	10.88	59	15	84.09	9	3	2	19	2.35	69	8.53	126

1985 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ پىلانلىق تۇغۇت ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 — 10

يىللار	نوپۇس		جەمئىي	تۇغۇلۇش نىسبەتى ‰	تۇغۇلغان بوۋاق سانى									تۇغۇلۇش نىسبىتى		يالغۇز پەرزەنت كۆزلىمانىسى تالغان ئادەم سانى
					پىلان ئىچىدىكىسى						پىلان سىرتىدىكىسى					
					ھەر پەرزەنت	2 پەرزەنت	3 پەرزەنت	4 پەرزەنت	پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى %	3 پەرزەنت	4 پەرزەنت	5 تىن ئارتۇق پەرزەنت	ئادەم سانى	كۆپەيمە نىسبىتى %	ئادەم سانى	
1985	ناھىيە بازىرى	16669	295	17.7	84	57	67	33	81.69	—	—	54	67	4.02	228	12
	يېزىلار	111260	3065	27.55	660	638	504	555	76.9	—	—	708	1067	9.59	1998	4
1986	ناھىيە بازىرى	14354	241	16.79	75	66	42	27	87.14	—	—	31	94	6.55	147	12
	يېزىلار	111444	2894	25.97	601	598	490	466	74.46	—	—	739	1148	10.3	1746	2
1987	ناھىيە بازىرى	14480	269	18.58	83	73	27	37	81.78	—	10	39	72	4.97	197	—
	يېزىلار	109468	2725	24.89	573	512	476	386	71.45	—	86	692	1903	9.99	1682	1
1988	ناھىيە بازىرى	14679	346	23.57	92	91	76	44	87.57	—	—	43	63	4.29	283	15
	يېزىلار	111201	2577	23.17	560	483	469	419	74.93	—	—	646	1079	9.7	1498	—
1989	ناھىيە بازىرى	15400	384	24.94	132	106	4	—	63.02	88	38	16	128	8.31	252	18
	يېزىلار	113148	3101	27.41	663	621	543	214	65.82	29	272	759	869	7.68	2268	—
1990	ناھىيە بازىرى	19589	286	14.6	141	90	6	1	83.22	29	16	3	114	5.82	172	1
	يېزىلار	116885	3419	29.25	854	771	596	66	66.89	35	410	687	813	6.96	2586	—

1985 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلارنىڭ تۇغۇت چەكلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 — 11

يىللار	تۇغۇت پىشىدىكى ئايالىلار سانى (15 — 49 ياش- قىمچە)		نىكاھلانغان تۇغۇت پىشىدىكى ئايالىلار سانى					هەرخىل تۇغۇت چەكلەش تەدبىرى قوللانغان ئادەم سانى									تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى%
			جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە				جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە								
				بالىسى يوقلار	بىر بالىلىقلار	2 بالىلىقلار	كۆپ بالىلىقلار		بوغۇز ئرغان ئايالىلار	بوغۇز ئرغان ئەرلەر	دورا ئىچكەنلەر	سالدۇرغانلار ئۇزۇق	ئوكۇل سالدۇرغانلار	كاندون ئىشلەتكەنلەر	دورا ئىشلەتكەنلەر	باشقىلار	
1985	1410	ناھىيە بازىرى	996	67	297	246	386	857	337	8	94	232	70	22	10	84	86.04
	1898	يېزىلار	1459	96	320	401	642	1106	688	14	60	128	68	74	13	61	75.81
1986	1127	ناھىيە بازىرى	850	60	266	227	297	645	286	7	37	165	30	12	4	104	75.88
	2050	يېزىلار	1450	75	376	339	660	1158	638	10	151	153	71	39	13	83	79.86
1987	1299	ناھىيە بازىرى	865	49	301	231	284	563	281	11	56	173	8	10	—	24	65.09
	1623	يېزىلار	1189	74	279	324	512	912	456	18	191	129	44	55	1	18	76.7
1988	1396	ناھىيە بازىرى	893	62	321	229	281	793	222	2	197	164	76	73	59	—	88.8
	1701	يېزىلار	1204	98	307	339	460	963	445	17	201	191	43	48	17	1	79.98
1989	1861	ناھىيە بازىرى	961	50	403	245	263	944	222	12	236	167	169	87	51	—	98.23
	1545	يېزىلار	1545	140	338	471	596	948	357	23	157	193	52	114	30	22	61.36
1990	1038	ناھىيە بازىرى	1038	213	398	216	211	1032	236	12	251	193	141	145	47	7	99.42
	1616	يېزىلار	1616	235	439	445	497	1095	269	21	223	295	91	139	54	3	67.76

1985 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇغۇت چەكلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 3 — 12

يىللار	تۇغۇت يېشىدىكى ئايالالار سانى (15 ياشتىن 49 ياشقىچە)		نىكاھلانغان تۇغۇت يېشىدىكى ئايالالار سانى					ھەرخىل تۇغۇت چەكلەش تەدبىرى قوللانغان ئادەم سانى								تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى%
			جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە				جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە							
				بالىسى يوقلار	بىر بالىلىقلار	2 بالىلىقلار	كۆپ بالىلىقلار		يوغدۇرغان ئايالالار	يوغدۇرغان ئەرلەر	تۇزۇلۇق سالدۇرغانلار	دورا ئىچكەنلەر	تۇكۇل سالدۇرغانلار	گاندون ئىشلەتكەنلەر	دورا ئىشلەتكەنلەر	باشقىلار	
1985	2924	ناھىيە بازىرى	2312	163	425	371	1353	794	140	—	227	105	120	68	16	118	4.34
	24631	يېزىلار	18259	1047	3050	3236	10926	2031	258	—	323	1096		7	6	341	11.12
1986	3262	ناھىيە بازىرى	2341	301	446	423	1171	754	124	—	196	341		4	1	88	32.21
	24210	يېزىلار	18147	1987	3000	3119	10041	3347	295	1	322	2148		30	93	458	18.44
1987	3503	ناھىيە بازىرى	2388	293	452	480	1163	791	145	—	231	170	170	6	2	67	33.05
	24360	يېزىلار	18643	1907	2998	3127	10611	3885	293	1	352	1449	1338	30	29	393	20.84
1988	3982	ناھىيە بازىرى	2523	258	568	572	1145	1020	140	—	171	239	390	11	7	62	40.42
	24865	يېزىلار	19462	1821	2980	3211	11450	4935	310	1	454	1938	1650	170	50	362	25.35
1989	2601	ناھىيە بازىرى	2401	232	575	548	1046	1987	506	17	375	523	444	77	19	26	75.95
	20426	يېزىلار	20426	2148	3341	3380	11557	5113	389	1	624	1999	1432	180	111	377	25.03
1990	3431	ناھىيە بازىرى	3431	378	835	718	1500	1075	89	—	174	221	476	37	25	53	31.33
	19909	يېزىلار	19909	2331	2824	3232	11522	4669	435	1	1307	230	1747	219	118	612	33.95

تۆتىنچى قىسىم

دېھقانچىلىق

تۆتىنچى قىسىم

دېھقانچىلىق

ئونسۇ ناھىيىسىدە يۇنىدىن 3000 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىلگىرىلا ئىنسانلار تېرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بېرى، فېئودالىلىق ناتۇرال ئىگىلىك دېھقانچىلىقىنىڭ تەرەققىياتىنى بوغۇپ كەلگەنىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق ئىگىلىكى خېلى تېز تەرەققي قىلدى.

1952 - يىلى كۈزدىن 1953 - يىلى يازغىچە يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، فېئودالىلىق ئىگىدارچىلىق تۈزۈمى يوقىتىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تېز تەرەققي قىلدى. 1953 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 1949 - يىلدىكىدىن %22.57 ئاشتى، قولدا قالغان چارۋا %35.15 ئاشتى، دېھقانچىلىق تېخنىكىسىمۇ ئالغا ئىلگىرىلىدى، خەلق تۇرمۇشى ياخشىلاندى. خەلق گۈڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇش مەزگىلىدە ئېتىز - ئېرىق سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىدا كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم قولغا كەلتۈرۈلدى، ئەمما دېھقانچىلىقتىكى ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمىنىڭ ئۆسۈشى تېز بولمىدى. 1960 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە ئېغىر تەبىئي ئاپەت يۈز بېرىپ، ئېلىنغان ئاشلىق تۆۋەنلەپ كەتتى، قولدا قالغان چارۋا 1959 - يىلدىكىدىن تۆۋەن بولدى، 1961 - يىلى يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم ئاران 48 يۈەن بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىشلەپچىقىرىش بىر ئىزدا توختاپ قالدى، خەلقنىڭ تۇرمۇشى ناچارلاشتى. 1979 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋىتى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۈيغۇنلىشىپ، دېھقانچىلىق تارىختا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە يەتتى. 1990 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 1954 - يىلدىكىدىن سەل كەم 3 قاتلاندى، قولدا قالغان چارۋا %80.2 ئاشتى؛ دېھقانچىلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1958 - يىلدىكىدىن %309.2 ئاشتى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 10 ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى. نوقۇل دېھقانچىلىق ئىگىلىكى كۆپ خىل ئىگىلىككە قاراپ تەرەققي قىلدى.

I باب

ئاپپاراتلار

چىلەك سۇلالىسى دەۋرىدە دېھقانچىلىقنى باشقۇرۇش ھوقۇقى بەگلەرنىڭ قولىدا ئىدى. گۇاڭشۇ 8 - يىلى

(1882 - يىلى) ئونىۋ بۇاستە قاراشلىق ئايمىقى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، بەگ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا شاڭيۇ قويۇلدى. ئەمەلىيەتتە، شاڭيۇلۇققا قويۇلغانلارنىڭ تەڭدىن تولىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان بەگلەر ئىدى، ئۇلار يەرلىك ئەمەلدارلار بىلەن ھەمنەپەس بولۇپ، پۇقرالارغا زۇلۇم سالدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) ناھىيىلىك مۇكۈمەتتە دېھقانچىلىقنى باشقۇرىدىغان قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

تارىختا ئېلىپ بېرىلغان بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشلەرنىڭ كۆلىمى ئانچە چوڭ ئەمەس، داۋاملاشقان ۋاقتى ئانچە ئۇزۇن ئەمەس ئىدى. ئونىۋ ناھىيىسىدىكى كەڭ كۆلەملىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىشى 1957 - يىلى باشلاندى، ئونىۋ ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈرى - مەيدانلىرى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلانغان چوڭ تېپتىكى ئونىۋېرسال يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بولۇپ قالدى.

1 § . مەمۇرىي ئاپپاراتلار

1. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى

1962 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1964 - يىلى بۇ بۆلۈمگە 8 شتات بېرىلدى، 1965 - يىلى شتاتى 10 غا كۆپەيتىلدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - سۇچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1976 - يىل 10 - ئايدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. 1982 - يىل 3 - ئايدا دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 7 - ئايدا دېھقانچىلىق ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى 11 شتات (مەمۇرىي شتات 8، كەسىپىي شتات 3) بېرىلدى.

ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىقلىرى
(بۆلۈم باشلىقلىرى، مۇدىرلىرى)

جەدۋەل: 4 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسمى - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (بۆلۈم باشلىقى، مۇدىر)	جالال چاڭلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ نىڭجىن ناھىيىسى	1962.6—1967.1
	جىلال خېلىلى	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن مەنتەي ناھىيىسى	1976.11—1980.4
	جالال چىڭخوا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مىشيەن ناھىيىسى	1980.4—1983.7
	سۇن يىخەي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ يانجۇ شەھىرى	1984.7—1989.4
	ئابدۇرازاق ئابدۇراخمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1989.5—

مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر)	مەھمەت نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1962.6—1967.1
	ۋۇ شىرۋي	ئەر	خەنزۇ	خېيپي ئۆلكىسى	1962.6—1967.1
	ئابلاجان	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1980.7—1981.7
	ئىسمىن يۈنۈس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.8—1984.7
	لۇ جىڭشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ۋۇيى ناھىيىسى	1978.2—1979.3
	ساۋۇت مەھمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1982.3—1984.7
	مەھمەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.7—1988
	لىيۇ يۈلىن	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي ژاڭجياڭ ناھىيىسى	1984.7—1990.3
	سۈن خەنچاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خەنجۇڭ شەھىرى	1987.4—
	ياسىن ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1990.6—

2 . ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى

1975 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا 3 شتات بېرىلدى. 1990 - يىلى شتاتى 6 گە كۆپەيتىلدى. بۇ ئىدارىنىڭ قارىمىقىدا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش مەكتىپى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى تەكشۈرۈش پونكىتى تەسىس قىلىندى، بۇلاردا 21 ئادەم ئىشلىدى؛ يېزا - بازار دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى پونكىتىدىن 10 ى تەسىس قىلىندى، بۇلارغا 76 كەسپىي شتات بېرىلدى.

ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 4 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى	باۋ داچۈن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ فېڭلەي ناھىيىسى	1975.5—1984.8
	ياسىن داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1984.8—1990.6
	سۇلايمان ئەۋرا	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1990.8—
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقلىرى	ياسىن داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1980.8—1984.8
	لى چاڭشەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شىنيې ناھىيىسى	1987.4—
	سۇلايمان ئەۋرا	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1987.4—1990.8

3 . ناھىيىلىك دېھقانچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسى

1985 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ دېھقانچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا 3 شتات بېرىلدى، فېڭ گوخاۋ ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى، 1990 - يىلى بۇ ئىشخانىدا بىر ئادەم ئىشلىدى.

2 § . كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار

1. ناھىيىلىك يېزا ئىقتىسادىي پونكىتى

1985 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ھەمكارلىق ئىقتىسادىي ئىگىلىك باشقۇرۇش مۇلازىمەت پونكىتى (قىسقارتىلىپ «يېزا ئىقتىسادىي پونكىتى» دەپ ئاتالدى) قۇرۇلدى، بۇ پونكىت ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىگە تەۋە بولۇپ، ئۇنىڭدا 25 ئىگىلىك باشقۇرۇش خادىمى ئىشلىدى. 1990 - يىلى شتاتى 52 گە يەتتى. ئۇنىڭ قارمىقىدا 12 يېزا - مەيدان، يېزا ئىقتىسادىي پونكىتى ۋە 103 يېزا ئىقتىسادىي گۇرۇپپىسى بولۇپ، 359 كەنت - گۇرۇپپا كادىرى ئىگىلىك باشقۇرۇشقا قاتناشتى.

ناھىيىلىك يېزا ئىقتىسادىي پونكىتىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 4 — 3

ۋەزىپە ئۇنىگەن ۋاقتى	يۇرتى	مىللىتى	جىنسى	ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى
1985.1—1987.9	ئونسۇ ناھىيىسى	ئۇيغۇر	ئەر	مۇھەممەت سىدىق	پونكىت باشلىقى
1987.9—	ئونسۇ ناھىيىسى	ئۇيغۇر	ئەر	ئابدۇرېھىم نۇردۇن	مۇئاۋىن پونكىت باشلىقلىرى
1987.9—	ئونسۇ ناھىيىسى	ئۇيغۇر	ئەر	ياسىن قاسىم	

2. ناھىيىلىك يېزا ئىقتىسادىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى

بۇ ئەترەت 1984 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا 3 ئادەم ئىشلىدى. بۇ ئەترەت يېزا ئىقتىسادىنى تەكشۈرۈش (4 يېزا، 8 كەنت، 16 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 90 ئائىلىدە)، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش (7 يېزا - مەيدان، 12 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىدا)، يېزىلاردا تۇرۇشلۇق ئائىلىلەرنى تەكشۈرۈش (7 يېزا - مەيدان، 10 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 50 ئائىلىدە) ئىشلىرىنى ئىشلىدى. 5 ئائىلە بىر تەكشۈرۈش نۇقتىسى قىلىندى، ھەر بىر تەكشۈرۈش نۇقتىسىدا بىر يارىدەمچى تەكشۈرگۈچى قويۇلدى، ھەر كۈنى كىرىم - چىقىم ھېساباتى ئىشلىنىپ، ئاي ئاخىرىدا جەملەندى. ئەترەتتە 1990 - يىلى 5 ئادەم ئىشلىدى. ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى مەخسۇس مۇھەممەت ئەترەت باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى.

3. دېھقانچىلىق مەيدانلىرى

1. ناھىيىلىك قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان دۆلەت تاشيولى «314» لىنىيىسى ئونسۇ بۆلىكىنىڭ شىمالىي يېنىغا جايلاشقان، ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقى بىلەن تۇز سىزىقلىق ئارىلىقى 21 كىلومېتىر كېلىدۇ، ئورنى ئىشلەمچى يېزىسى تەۋەسىدە. مەيداننىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 5300 مو، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يېر 2200 مو. مەيداندا 70 ئائىلە، 304 ئادەم بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 146. مەيداندىكى ئاپتوموبىل 2، تراكتور 3، توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى 2. بۇ مەيداننىڭ تەكتى «36105» قىسىم دېھقانچىلىق مەيدانى بولۇپ، 1980 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلغان، مەيدان شتابى ساي مەھەللە كەنتىدە.

بۇ مەيداننىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى بۇغداي، كۆممىقونىنىڭ تاللانغان، سۈپەتلىك ئۇرۇقىنى

يېتىشتۇرۇشتىن ئىبارەت. مەيدان قۇرۇلغاندىن بېرى 1500 تونىدىن ئارتۇق تاللانغان ئۇرۇق، سۈپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا يەتكۈزۈپ بېرىلدى. 1990 - يىلى 330 تونىنا ئاشلىق ئېلىندى، بىرلىك ھوسۇلى 380 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى. ئومۇمىي كىرىمى 102 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىلىك قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 4 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مەيدان باشلىقى	جاۋ لىيەنخۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۇەنچىڭ ناھىيىسى	1980.7—1980.3
	جاۋ جىنتاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن جېچۇەن ناھىيىسى	1986.2—1984.7
مۇئاۋىن مەيدان باشلىقلىرى	جاۋ جىنتاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن جېچۇەن ناھىيىسى	1984.7—1980.7
	ئاقنىياز سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇناھىيىسى	1990.2—1984.9
	جياڭ لۇجېن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى مەيەنشىيەن ناھىيىسى	1990.9—1986.2
	چىڭ جيەنۇېن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى مەيەنشىيەن ناھىيىسى	—1990.9

2 . ناھىيىلىك «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان تېرىڭ دەريانى بويىدىكى كەلكۇندىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىككە جايلاشقان بولۇپ، شىمال تەرىپى ئېگىز، جەنۇب تەرىپى پەس، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 163 مېتىر، ناھىيە بازىرى بىلەن تۈز سىزىقلىق ئارىلىقى 31.7 كىلومېتىر، ئورنى جام يېزىسى تەۋەسىدە. شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 12.5 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 4 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 38.82 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 5300 مو. مەيداندا 409 ئائىلە، 1361 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر - خىزمەتچى 519. مەيدان شتابى قارا بويۇن كەنتىدە.

بۇ مەيدان 1957 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش نازارىتى تەرىپىدىن قۇرۇلۇشقا باشلىغان، 1958 - يىل 9 - ئايدا رەسمىي قۇرۇلغان، ئاقسۇ مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. شۇ چاغدا مەيداندا دېھقانچىلىق 1 -، 2 -، 3 - ئەترەتلىرى ۋە ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش ئەترىتى بار ئىدى. 1970 - يىلى دېھقانچىلىق 4 - ئەترىتى ۋە چارۋىچىلىق ئەترىتى قۇرۇلدى. 1980 - يىلى قۇلماق ئەترىتى قۇرۇلدى. 1970 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

دېھقانچىلىق مەيدانىدا 4 ئاپتوموبىل، 13 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور بار. 3 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ، 790 ئوقۇغۇچى بار.

ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى بۇغداي، كېۋەز، قۇلماقتىن ئىبارەت. بۇ يەر ئەسلى قاقاس شورتاڭلىق بولۇپ، تۆت ئەتراپتىكى 10 كىلومېتىر دائىرىدە ئاھالە يوق ئىدى. 50 - يىللارنىڭ بېشىدا بۇ يەردە بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇپ تېرىقچىلىق قىلىدىغانلار پەيدا بولدى، شۇ چاغلاردا ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئاران 40 نەچچە كىلوگرامغا ئىدى. مەيدان قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىشلەپچىقىرىش ئۆزلۈكسىز راۋاجلاندى. 1964 - يىلى مەيدان ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەپ ئېشىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىشلەپچىقىرىش چېكىنىپ كېتىپ، مەيدان دۆلەتتىن قايتۇرۇپ ئاشلىق سېتىۋالدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بېرى، ئېنىق - ئېنىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى چىڭ تۇتۇلۇپ، سالا ئېنىز ئىنشائاتلىرى

ئاساسىي جەھەتتىن يۇرۇشلەشتۈرۈلۈپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ياخشىلاندى. 1990 - يىلى 2800 مو يەرگە تېرىلغان ئاشلىق زىرائىتىدىن 1. 339 تونىنا ئاشلىق ئېلىندى، بىرلىك ھوسۇلى 1. 121 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى؛ 1200 مو يەرگە تېرىلغان كېۋەزدىن 6. 84 تونىنا پاختا ئېلىندى، بىرلىك ھوسۇلى 5. 70 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى؛ قولدا 3725 تۈياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 211، قوي 3377، چوشقا 137. ئومۇمىي كىرىسى 1 مىليون 212 مىڭ يۈەن، پايدىسى 43 مىڭ 700 يۈەن.

«كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 4 — 5

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مەيدان باشلىقى (مۇدىرى)	چەي يۈدې	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ئۆلكىسى	1959. 2—1958. 10
	ۋەيسىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنىۋ ناھىيىسى	1961. 3—1959. 2
	لى يىلىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي راۋياڭ ناھىيىسى	1967. 1—1961. 3
	ژاڭ فۇمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شاڭشۇي ناھىيىسى	1969. 8—1969. 4
	ئابباس سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1973. 11—1973. 4
	چا لەيگېن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1990. 6—1986. 12
	يىن شىنمىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جاڭيې ناھىيىسى	1990. 6—
مۇئاۋىن باشلىق (مۇئاۋىن مۇدىر) لىرى	يۇ لەيشۇن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئەنگو ناھىيىسى	1962. 10—1958. 9
	ئەمەت تۇمۇر	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1959. 8—1958. 10
	ياۋ ژېيجى	ئەر	خەنزۇ		1959. 4—1958. 10
	ئابباس سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1967—1961. 3
	ۋېي لىڭيۈن	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي سۇشيەن ناھىيىسى	1971. 2—1969. 4
	شېن ژېيۈەك	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1970. 10—1969. 4
	شياڭ مىڭچاڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1975. 4—1969. 4
	لىيۇ ياڭشۇەن	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي فۇنەن ناھىيىسى	1982. 4—1973. 4
	جاڭ ژېنجۈن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شياجىن ناھىيىسى	1975. 4—1973. 4 1984. 7—1980. 3
	يۇەن تىيەنيىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ئۆلكىسى	1976. 11—1973. 4
	جاۋ لىيەنخۇڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۇەنچىڭ ناھىيىسى	1978. 9—1975. 3
	ئابدۇقادىر خالىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنىۋ ناھىيىسى	1984. 7—1980. 10
	چېن شۇخۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ چىشيا ناھىيىسى	1984. 10—1981. 5
	سۇ جېنچيۇ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا ناھىيىسى	1988. 2—1983. 10
	رۇستەم مەمتىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنىۋ ناھىيىسى	1984. 8—

مۇتاۋىن باشلىق (مۇتاۋىن مۇدىر) لىرى	چا لەيگىن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ئەنجىلىك شەھىرى	1984.8—1986.11
	يىن شىنمىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جاڭيې ناھىيىسى	1987.2—1990.6
	سۇن يۈبو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئۇلكىسى	1990.6—

3 . ناھىيىلىك «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان تېرىلغۇ دەريالىرى بويىدىكى كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تىنما توزلەڭلىككە جايلاشقان بولۇپ، شەرق، غەرب تەرەپلىرى پەس، ئوتتۇرىسى ئېگىز، شىمالدىن جەنۇبقا قىيسىيىپ، بېلىق دۈمبىسى شەكىلدە جايلاشقان، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1108 مېتىر. ناھىيە بازىرى بىلەن توز سىزىقلىق ئارىلىقى 31.3 كىلومېتىر، ئورنى قىزىل يېزىسى تەۋەسىدە. شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 15 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 3 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 88.88 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 25 مىڭ 300 مو. مەيداندا 853 ئائىلە، 4104 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 1359. مەيدان شتابى بوچى ئاتا كەنتىدە.

بۇ دېھقانچىلىق مەيدانى 1958 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇ چاغدا 1 -، 2 -، 3 -، 4 - دېھقانچىلىق ئەترەتلىرى ۋە ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش، چارۋىچىلىق، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترەتلىرى بار ئىدى. 1959 - يىلى 10 - رايون (قىزىل گۈڭشىسى) نىڭ 2 دېھقانچىلىق چوڭ ئەترىتى بۇ مەيداننىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1961 - يىلى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتى 11 - ئەترەتكە ئۆزگەرتىلدى. 1965 - يىلى ھۈناكارلىق ئەترىتى قۇرۇلدى. 1974 - يىلى باغۋەنچىلىك ئەترىتى («12 - ئەترەت» دەپ ئاتالدى) قۇرۇلدى. 1975 - يىلى 2 - ئەترەتنىڭ 2 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 1 - ئەترەتكە، 1 - ئەترەتنىڭ 2 -، 4 -، 3 -، 1 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى 2 -، 3 -، 4 -، 5 - ئەترەتلەرگە، 2 - ئەترەتنىڭ 1 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 6 - ئەترەتكە، 3 - ئەترەتنىڭ 1 -، 2 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى 7 - ئەترەتكە، 4 - ئەترەتنىڭ 3 -، 4 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ۋە 1 -، 2 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى 8 -، 9 -، 10 - ئەترەتلەرگە ئۆزگەرتىلدى.

مەيداندا 3 باشلانغۇچ مەكتەپ، بىر ئوتتۇرا مەكتەپ بار، ئوقۇغۇچى 768. مەيداندا 4 ئاپتوموبىل، 37 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور بار.

ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، كېۋەز، قۇلماقتىن ئىبارەت. مەيدان قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى بۇ يەردە بۇز ئۇلۇپ ئەجىقى چىقىپ كەتكەن بىرنەچچە ئېغىز ئۇي، 1000 مودىن ئارتۇق بوز يەرلا بار ئىدى، ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 50 كىلوگرامغىمۇ يەتمەيتتى. 30 نەچچە يىلدىن بېرى، بۇ دېھقانچىلىق مەيدانى جاسارەت بىلەن كۆچمىنىپ ئىشلەپ، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىپ، يەر توزلەپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى ياخشىلاپ، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. 1990 - يىلى 9800 مو يەرگە تېرىلغان ئاشلىق زىرائىتىدىن 2078.8 تونىنا ئاشلىق ئېلىندى، بىرلىك ھوسۇلى 212.12 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى؛ 10 مىڭ مو يەرگە تېرىلغان كېۋەزدىن 56.3 تونىنا پاختا ئېلىندى، بىرلىك ھوسۇلى 56.3 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى؛ 1500 مو يەرگە تېرىلغان ياغلىق زىرائەتتىن 96.1 تونىنا ياغلىق دان ئېلىندى، بىرلىك ھوسۇلى 64 كىلوگرامدىن

توغرا كەلدى. دۆلەتكە 100 تونىنا ئاشلىق، 10 تونىنا ياغلىق دان سېتىپ بېرىلدى. قولدا 18 مىڭ 203 تۇياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 1468، قوي 6853، چوشقا 152. ئومۇمىي كىرىم 3 مىليون 947 مىڭ يۈەنگە، ئېلىنغان پايدا 101 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

«ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 4 — 6

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مەيدان باشلىقى (مۇدىرى)	داۋۇت موللانىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.8—1963.7
	تۇنىياز ئوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.7—1964.4
	لى ئېردې	ئەر	خەنزۇ		1969 — 1972.3
	ئىسكەندەر ئايۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.9—1981.5
	نۇردۇن دايىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8—1990.1
	دەي جاۋخېلك	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ پىشەن ناھىيىسى	1990.6—
مۇئاۋىن مەيدان باشلىق (مۇئاۋىن مۇدىر) لىرى	ئەمەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1959.8—1962.10
	مەمتىلى ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.3—1979.8
	مەمتىزىز ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1964.8—1969.7 1976.10—1980.1
	ئىسكەندەر ئايۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1964.4—1967.5 1970.9—1980.9
	جالك چىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مىشيەن ناھىيىسى	1965.3—
	ساۋۇت مامۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1975.11—1980.1
	ئەختەم مەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1977.7—1985.6
	جېلك دېچياك	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1977.12—1983.11
	قۇربان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.5—1981.9
	دايىم يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.5—
	لىيۇ ئەنفۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇچىيەن ناھىيىسى	1980.1—1980.4
	ساۋۇت سالى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1982.11—1983
	خۇالك يۇجىن	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا ناھىيىسى	1983.7—1984.7
	جۇ گاۋ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنتۇڭ ناھىيىسى	1980.4—1984.8
	دەي جاۋخېلك	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ پىشەن ناھىيىسى	1984.11—1990.6
	خۇالك پېيجېلك	ئەر	خەنزۇ	خېنەن چىشيەن ناھىيىسى	1984.11—1987.4
	يۇ ۋېنشى	ئەر	خەنزۇ	خېبېي دۇڭگۇالك ناھىيىسى	1988.11—

Ⅱ باب

ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى

§1 . فېئوداللىق ئېكسپلاتاتسىيە شەكلى

1950 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە ئومۇمىي دېھقانلارنىڭ 4.64% نى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 3.23% نى ئىگىلىگەن پومېشچىك، باي دېھقانلار ناھىيە بويىچە ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 29.93% نى ۋە تولۇق سۇ مەنبەسىنى ئىگىلىگەن، ۋەھالەنكى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي دېھقانلارنىڭ 54.87% نى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 43.07% نى ئىگىلىگەن كەمبەغەل دېھقان، يالالانما دېھقانلار ناھىيە بويىچە ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 17.93% نى ئىگىلىگەن. يېرى يوق، يېرى ئاز، سۇيى يېتىشمەيدىغان نۇرغۇن دېھقانلار پومېشچىكلار سىنىپىنىڭ دەھشەتلىك ئېكسپلاتاتسىيىسىگە ئۇچراپ، يىلبويى ئاچ - يالىڭاچ تۇرمۇش كەچۈرگەن. فېئوداللىق ئېكسپلاتاتسىيە شەكلى، ئاساسەن، مۇنداق 3 خىل بولغان:

1. يەر ئىجارىسى ئارقىلىق ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش

1. ئۆلۈك ئىجارە (مۇقىم ئىجارە)　ئۇرۇق، يەر بېجى، ھاشارنى ئىجارىگە ئالغۇچى ئۈستىگە ئالىدۇ، شۇ يىلى ھوسۇل ياخشى بولسۇن ياكى يامان بولسۇن، يەر ئىجارىسى مۇقىم بولىدۇ. ياخشى يەرلەرنىڭ ھەر مۇسىنىڭ يىللىق ئىجارىسى بىر دادەندىن بىر دادەن 2 كۇرىگىچە، ئوتتۇراھال يەرلەرنىڭ 8 كۇرىدىن بىر دادەنگىچە، ناچار يەرلەرنىڭ 6 كۇرىدىن 8 كۇرىگىچە بولىدۇ. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 6 - رايوندىكى كەمبەغەل دېھقان مۇھەممەت سىدىقنىڭ ئائىلىسىدە 7 جان، 3 ئەمگەك كۈچى بولۇپ، پومېشچىك توختى ئىسمائىلنىڭ 12 مو ئوتتۇرا ھال يېرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تېرىدى، بۇ يەرنىڭ ئىجارىسى 10 دادەن قىلىپ بېكىتىلدى، 18 دادەن ھوسۇل ئېلىندى (بۇغداي 11 دادەن، كۆممىقوناق 5 دادەن، تېرىق 2 دادەن) . ئىجارە، يەر بېجى، رايونلۇق مەھكىمە سالغان سېلىق قاتارلىق چىقىملار 12.9 دادەنگە يېتىپ (1.5 دادەن ئۇرۇق بۇنىڭ سىرتىدا) ، ئۆزىگە 1.5 دادەنلا ھوسۇل قالدى. بىر ئائىلىنىڭ بىر يىللىق كىرىمى 3 ئايلىق ئوزۇقلۇق ئاشلىقىغا يەتمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۈنلۈك ئىشلەپ تىرىكچىلىك قىلىشقا مەجبۇر بولدى.

2. شېرىك ئىجارە (ئورتاقلىشىپ تېرىش)　ئىجارىگە بەرگۈچى يەر، سۇنى ۋە ئۇرۇقنىڭ يېرىمىنى چىقىرىدۇ، ئىشنى ۋە باشقا ئىشلەپچىقىرىش قورال - سايمانلىرىنى ئىجارىگە ئالغۇچى ئۈستىگە ئالىدۇ. ھوسۇلدىن يەر بېجى چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىن، قالغىنىنى ئىجارىگە بەرگۈچى، ئىجارىگە ئالغۇچى 5 تىن 5، 3 تىن 7 ياكى 4 تىن 6 نىسبەت بويىچە بۆلۈشۈۋالىدۇ. ئورتاقلىشىپ تېرىلغان يەرنى ئىجارىگە ئالغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى ھەر يىلى ئالغان ھوسۇل ئۈلارنىڭ قورسىقىغا يەتمەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۈنلۈك ئىشلەپ تىرىكچىلىك قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. 2 - رايوننىڭ 3 - يېزىسىدىكى سارىخان پومېشچىك قاسىمنىڭ 7 مو يېرىگە ئورتاقلىشىپ قوغۇن، كۆكتات تېرىغانىدى، بۇ يەردىن چىققان قوغۇن، كۆكتاتلار

58 تەڭگىگە سېتىلدى، سارىخانغا 18 تەڭگىلا تەگدى. پومېشچىك ئۆتنە ئېلىش نامى بىلەن يەنە 10 تەڭگىنى ئېلىپ كەتتى، سارىخانغا ئەمەلىيەتتە 8 تەڭگىلا قالدى. ئۇ جاپا چېكىپ بىر يىل ئىشلىگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئاچ - يالىڭاچ تۇرمۇش كەچۈردى.

3. جانلىق ئىجارە ئىجارە زىرائەتنىڭ ئاينىش ئەھۋالىغا قاراپ بېكىتىلىدۇ. يەر ئىجارىسى 4 تىن 6 نىسبەت بويىچە بولىدۇ، ئىجارىگە ئالغۇچى 6 ئولۇشكە ئىگە بولىدۇ. ئۇرۇق، ئاشلىق بېجى تەڭ چېچىلىدۇ.

4. كۆمۈش ئىجارە ئىجارىگە بەرگۈچى نەرسە ئالمايدۇ، ئىجارىگە ئالغۇچى يەر ئىجارىسىنى پۈلغا سۈندۈرۈپ تاپشۇرىدۇ. سۈندۈرۈلغان باھا، كۆپ هاللاردا، بازار باھاسىدىن يۇقىرى بولىدۇ.

2. يالاڭ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش

1. يىللىقچى يالڭىغۇچى يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلىگەندىن سىرت، يىلىغا 3 تاغارلا (تەخمىنەن 5. 4 دانەن) ئاشلىق بېرىدۇ. يىللىقچى قورال - سايمانلارنى بۇزۇپ قويسا، ئاغرىپ قېلىپ ئىشقا چىقالمىسا، ئۇنىڭ ئىش ھەققى تۇتۇپ قېلىنمايدۇ. يىللىقچى يىلبويى ھېرىپ - چارچاپ ئىشلىسىمۇ قورسىقى تويغۇدەك تاماققا، ئۇچىسى ئىللىغۇدەك كىيىمگە ئىگە بولالمايدۇ، تاپقان ئىش ھەققى بىلەن ئائىلىسىنى باقالمايدۇ، تەبىئىي، سۈنئىي ئاپەتلەر كۆرۈلسە، قەرزگە بوغۇلۇپ قالىدۇ. 2 - رايوننىڭ 3 - يېزىسىدىكى يالالنما دېھقانلاردىن ئىسىن ئاخۇن بىلەن ئەمەت زومىگەر پومېشچىك راخمانغا 6 — 9 يىلغىچە يىللىقچى بولۇپ ئىشلىدى، ئۇلار يىلبويى قاتتىق جاپا چېكىپ ئىشلىسىمۇ، بىر تىيىن ھەق ئالالمايلا قالماستىن، قىشتا كىيگۈدەك كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىمگىمۇ ئىگە بولالماي، پومېشچىك راخمانىنىڭ ئۆيىدە توڭلاپ ئۆلۈپ كەتتى. قاراسا كەنتىدىكى بىر يىللىقچى 13 يىل ئىشلىگەن ئىش ھەققىگە پومېشچىكتىن ئاران 5 ئوغلاق ئالالىدى.

2. ئىچ كۆيۈشۈل ئىچ كۆيۈشۈللۈققا تاللانغۇچى پومېشچىكقا ھەقسىز بىرنەچچە يىل ياكى ئون نەچچە يىل ئىشلەپ بەرگەندىن كېيىن كۆيۈشۈل بولالايدۇ. «كۆيۈشۈل» ئاغرىپ هالىدىن كەتسە ئۆيدىن قوغلاپ چىقىرىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا قاۋۇل بىر كىشى تاللىنىدۇ. 4 - رايوننىڭ 2 - يېزىسىدىكى پومېشچىك سايىم بەگ ئىچ كۆيۈشۈللۈققا ئادەم تاللاش نامى بىلەن يالالنما دېھقان مەمتىلى مۇھەممەتنى ئالداپ ئۆيىگە ئەكىلىپ ئىشلىتىپ، 30 يىلغىچە بىر تىيىنمۇ ھەق بەرمىدى، مەمتىلى ئېھتىياتسىزلىقتىن سوقىنىڭ چىشىنى بۇزۇپ قويغاندىن كېيىن، ئۇنى تاياق بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتتى.

3. جازانىخورلۇق بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش

بۇ، ئاساسەن، ناھىيە بازىرى رايوندا ۋە ناھىيە بازىرى ئەتراپىدا يولغا قويۇلغان بولۇپ، مەيلى پۇل بولسۇن ياكى نەرسە بولسۇن، ئادەتتە، يىللىق ئۆسۈمى %40 — %50 بولىدۇ، ۋاقتىدا قايتۇرالمىسا، دېرى بىلەن ئۆسۈمى قوشۇپ ھېسابلىنىدۇ.

§ 2 . ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى

1. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش

بۇ ھەرىكەت 1950 - يىل 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى باشلىنىپ، 1951 - يىل 4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى

ئايافلاشتى. ناھىيە بويىچە جەمئىي 86 مىڭ 135 كىلوگرام ئىجارە ھەققى كېمەيتىلدى، 161 مىڭ 309.5 كىلوگرام ئىجارە ھەققى قايتۇرۇلدى، 109 مىڭ 517.5 كىلوگرام ئىجارە ھەققى ئېنىقلاندى، تۆلەندى. ناھىيە بويىچە 7169 ئائىلە دېھقان (ناھىيە بويىچە دېھقان ئائىلىسىنىڭ 34.44% نى ئىگىلەيدۇ)، 25 مىڭ 756 كىشى (ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 36.76% نى ئىگىلەيدۇ) مېۋىگە ئېرىشتى. جەمئىي 990 مىڭ 375.5 كىلوگرام ئاشلىق تەقسىم قىلىنىدى، بۇ، كىشى بېشىغا 38.46 كىلوگرامدىن، ئائىلە بېشىغا 358.45 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى، ئەڭ يۇقىرى بولغان ئائىلىلەرنىڭ 720 كىلوگرامغا يەتتى.

كونا كېلىشىملەرنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، يېڭى كېلىشىملەرنى تۈزۈش ئارقىلىق، دېھقانلارنىڭ ئىجارىكەشلىك ھوقۇقى كاپالەتكە ئىگە قىلىنىدى، نۇرغۇن كىشىلەر ئېرىشكەن غالىبىيەت مېۋىسىگە ئۇلاغ، دېھقانچىلىق قورال - سايمانلىرىنى سېتىۋېلىپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

2. يەر ئىسلاھاتى

يەر ئىسلاھاتى 1952 - يىل 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى باشلىنىپ، 1953 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئايافلاشتى. 10 مىڭ 171 ئائىلە، 35 مىڭ 907 كىشى 133 مىڭ 66.09 مو يەرگە ئېرىشتى، بۇنىڭ ئىچىدە يالانما دېھقانلاردىن 3413 ئائىلە، 9654 كىشى 56 مىڭ 866.4 مو يەرگە ئېرىشتى، كىشى بېشىغا 5.89 مو يەر تەقسىم قىلىنىدى؛ كەمبەغەل دېھقانلاردىن 4984 ئائىلە، 17 مىڭ 300 كىشى 51 مىڭ 377.02 مو يەرگە ئېرىشتى، كىشى بېشىغا 2.97 مو يەر تەقسىم قىلىنىدى؛ ئوتتۇرا دېھقانلاردىن 1774 ئائىلە، 9016 كىشى 24 مىڭ 22.67 مو يەرگە ئېرىشتى، كىشى بېشىغا 2.66 مو يەر تەقسىم قىلىنىدى.

يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، يېرى يوق، يېرى ئاز يالانما دېھقانلار كىشى بېشىغا 6.37 مو يەرگە، كەمبەغەل دېھقانلار كىشى بېشىغا 6.8 مو يەرگە ئىگە بولدى، يەر ئىسلاھاتىدىن ئىلگىرىكىگە قارىغاندا، يالانما دېھقانلار ئىگە بولغان يەر 12.27 ھەسسە، كەمبەغەل دېھقانلار ئىگە بولغان يەر 52.8% ئاشتى. بۇنىڭدىن باشقا، دېھقانلارغا يەنە 3771.5 ئېغىز ئۆي، 2137 تېرىلغۇ ئۇلىغى، 14 مىڭ 786 دېھقانچىلىق قورال - سايمىنى، 1234 ئۆي جاھازىسى تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. يەر ئىسلاھاتى داۋامىدا دېھقانلاردىن 10 مىڭ 881 ئائىلە، 38 مىڭ 154 كىشى يەر ۋە باشقا ھەرخىل مال - مۈلۈك جەھەتلەردە ئىقتىسادىي مەنپەئەتكە ئېرىشتى، بۇ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 52.23% نى ئىگىلىدى.

ئونسۇ ناھىيىسىدە يەر ئىسلاھاتىدىن ئىلگىرى يەرگە ئىگە بولۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 7

سىنىپىي تەركىب	نوپۇس سانى				ئىگە بولغان يەر (مو)			
	ئائىلە سانى	ئومۇمىي ئائىلىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى %	ئادەم سانى	ئومۇمىي ئادەمدە ئىگىلىگەن نىسبىتى %	يەر كۆلەمى	ئومۇمىي كۆلەمدە ئىگىلىگەن نىسبىتى %	ئائىلە بېشىغا توغرا كەلگەن يەر	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يەر
پومېشچىكلار	513	2.93	3636	4.98	129702	22.85	252.8	35.67
يېرىم پومېشچىك شەكىلىدىكى باي دېھقانلار	19	0.11	137	0.19	3368	0.59	177.26	24.58
ئاز يەر ئىجارىگە بەرگۈچىلەر	397	2.27	1767	2.42	32715	5.76	82.4	18.51
باي دېھقانلار	280	1.6	2239	3.06	36840	6.49	131.6	16.46
ئوتتۇرا دېھقانلار	5944	33.99	3117	42.68	259306	45.67	43.6	8.32

كەمبەغەل دېھقانلار	6182	35.85	21809	29.85	97113	17.11	17.7	4.45
يالالنما دېھقانلار	3413	19.52	9654	13.22	4648	0.82	1.36	0.48
باشقا تەركىبتىكىلەر	738	4.22	2633	3.6	4010	0.71	5.43	1.52
جەمئىي	17486	100	73052	100	567702	100	32.47	7.77

ئونسۇ ناھىيىسىدە يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن يەرگە ئىگە بولۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 8

سىنىپىي تەركىب	ئىگە بولغان يەر (مو)			
	يەر كۆلىمى	ئومۇمىي كۆلەمدە ئىگىلىگەن نىسبىتى %	ئائىلە بېشىغا توغرا كەلگەن يەر	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يەر
پومېشچىكلار	19630	3.46	38.27	5.4
يېرىم پومېشچىك شەكىلدىكى باي دېھقانلار	1280	0.23	67.68	9.39
ئاز يەر ئىجارىگە بەرگۈچىلەر	18859	3.32	47.54	10.67
باي دېھقانلار	30846	6.49	131.6	16.46
ئوتتۇرا دېھقانلار	207059	47.04	44.93	8.57
كەمبەغەل دېھقانلار	148490	26.16	24	6.8
يالالنما دېھقانلار	61514	10.84	18	6.37
باشقا تەركىبتىكىلەر	14024	2.47	19	5.33
جەمئىي	567702	100	32.47	7.77

§ 3 . ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيلىشىش

1. ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى

1953 - يىل يازدا قەد كۆتۈرگەن دېھقانلار تېرىلغۇ ئۇلىغى، دېھقانچىلىق قورال - سايمانلىرى ۋە ئەمگەك كۈچى يېتىشمەسلىك قىينىچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، كەنتتىكى قولۇم - قوشنىلار ئارا ئىختىيارىيلىق ئاساستا ئىشقا ئىش قايتۇرۇش ياكى ئىشلىك ئورنىغا پۇل، ئاشلىق بېرىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، لاپقۇتلىشىش - ھەمكارلىشىشنى يولغا قويدى. ھەر بىر ئىشلىك سۈندۈرۈپ ھېسابلانغان باھاسى 0.5 يۈەن بولدى، بىر ئۈي، بىر ھارۋا 2 ئىشقا تەڭ بولدى. 1953 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى ھەمكارلىق گۈرۈپپىسى 2120 گە يەتتى، ھەمكارلىق گۈرۈپپىسىغا قاتناشقان دېھقانلار ئائىلىسى 6246 گە يېتىپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 35.72% نى ئىگىلىدى، ئۇلار ئىگە بولغان تېرىلغۇ يەر 219 مىڭ 435 مو بولۇپ،

ناھىيە بويىچە ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 39.71% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 55، ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا قاتناشقان دېھقان ئائىلىسى 318، ئۇلار ئىگە بولغان تېرىلغۇ يەر 6757.5 مو.

1954 - يىلى بارغانسېرى كۆپلىگەن دېھقانلار ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىشنىڭ ئەۋزەللىكىنى بىلگەندىن كېيىن، ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ئىلگىرىكىدەك «ئەتىيازدا تەشكىللىنىپ، يازدا تارقىلىپ كېتىش، ياندۇرقى يىلى ئەتىيازدا يېڭىۋاشتىن قۇرۇلۇش» ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، كۆنسېرى مۇستەھكەملىنىشكە باشلىدى. شۇ يىلى ئەتىيازدا 3943 ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى (بۇنىڭ ئىچىدە دائىملىق گۇرۇپپا 350، ۋاقىتلىق گۇرۇپپا 3593) قۇرۇلدى، گۇرۇپپىغا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى 12 مىڭ 752 گە يېتىپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 72.92% نى ئىگىلىدى؛ ئىگە بولغان تېرىلغۇ يەر 364 مىڭ 304 موغا يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 62.96% نى ئىگىلىدى. كۆزلۈك يىغىم ۋاقتىغا كەلگەندە مۇستەھكەملەنگەن ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 1768 گە يەتتى، گۇرۇپپىغا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى 6203 بولۇپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 35.47% نى ئىگىلىدى؛ بۇ گۇرۇپپىلار ئىگە بولغان تېرىلغۇ يەر 19 مىڭ 362 مو بولۇپ، ناھىيىدىكى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 4.11% نى ئىگىلىدى.

2. باشلانغۇچ كوپېراتىپ

ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيە بويىچە ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىنى پۈختا قەدەم بىلەن راۋاجلاندۇرغان ئاساستا 1954 - يىل 10 - ئايدا 12 باشلانغۇچ كوپېراتىپنى سىناق تەرىقىسىدە قۇردى. بۇنىڭ 3 ى 2 - رايون (توخۇلا) دا، 2 سى 3 - رايون (تۇمشۇق) دا، بىرى 4 - رايون (ئارال) دا، 2 سى 5 - رايون (جام) دا، بىرى 6 - رايون (قىزىل) دا، 2 سى 7 - رايون (ئىشلەمچى) دا، بىرى 8 - رايون (چاغراق) دا قۇرۇلدى.

باشلانغۇچ كوپېراتىپنى باشلىق، بوغالتىر قاتارلىق ۋەزىپىلەر تەسىس قىلىندى، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلمىغان بۇ خادىملار كوپېراتىپ ئەزالىرى تەرىپىدىن سايلاندى. ئىشلەپچىقىرىشنى كوپېراتىپ باشلىقى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇردى، دارامەت كوپېراتىپقا كىرگەن يەر ۋە كەتكەن ئىشنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ تەقسىم قىلىندى. يەر بىلەن ئەمگەك كۆچىنىڭ دارامەت تەقسىمات نىسبىتى، ئادەتتە 7:3 بولدى، ئۇلاغ كۆچىگە ئىشقا سېلىنغان كۈن سانى بويىچە ئىش ھېسابلاندى، دېھقانچىلىق قورال - سايمانلىرى ۋە ھارۋىلارغا مۇۋاپىق ھەق بېرىلدى، جامائەت فوندىغا 2% — 5% كىچە دارامەت تۇتۇپ قېلىندى. ھەر بىر كوپېراتىپتا 20 — 25 كىچە ئائىلە بولۇپ، 220 — 500 موغىچە يەر تېرىلدى.

1955 - يىل 10 - ئايدا پارتىيە 7 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 6 - ئومۇمىي يىغىنى «يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش مەسىلىسى توغرىسىدا قارار» نى ماقۇللىدى ۋە ئېلان قىلدى. 11 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم بۇ قارارنى ئەستايىدىل يەتكۈزۈپ ۋە ئىزچىللاشتۇرۇپ، ناھىيىدە ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش دولقۇنىنى قوزغىدى. يىل ئاخىرىغا كەلگەندە باشلانغۇچ كوپېراتىپ 268 گە يەتتى، كوپېراتىپقا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى 15 مىڭ 355 كە يېتىپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 82.33% نى ئىگىلىدى؛ كوپېراتىپلار تېرىغان يەر 490 مىڭ 800 موغا يېتىپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 84.45% نى ئىگىلىدى، ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ دېھقانچىلىق كوپېراتىپلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئاساسىي جەھەتتىن ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.

3. ئالىي كوپېراتىپ

1956 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم 3 - رايون (تۇمشۇق) چودار يېزىسىنىڭ چودار كەنتىدە ناھىيە

بويىچە تۆنجى ئالىي كوپېراتىپنى سىناق تەرىقىسىدە قۇردى. 3 ـ ئايدا 128 باشلانغۇچ كوپېراتىپ ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوشۇلۇپ 35 بىرلەشمە كوپېراتىپنى تەشكىللەپ، ئالىي كوپېراتىپنىڭ رامكىسىنى ئاساسىي جەھەتتىن تۈرغۇزدى. 4 ـ ئايدا 29 ئالىي كوپېراتىپ كەينىدىن قۇرۇلدى، كوپېراتىپقا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 3 تىن بىر قىسمىنى ئىگىلىدى. 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم كوپېراتىپ قۇرۇش كادىرلىرىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، كوپېراتىپ قۇرۇش خىزمىتىنى رەسمىي قانات يايدۇردى. 1 ـ قارادا 11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنگىچە 15 يېزىدا 30 ئالىي كوپېراتىپ قۇرۇلدى، 5880 ئائىلە كوپېراتىپقا كىردى. 2 ـ قارادا 1957 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى 11 يېزىدا 28 ئالىي كوپېراتىپ قۇرۇلدى، 6143 ئائىلە كوپېراتىپقا كىردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئەسلىدىكى 29 ئالىي كوپېراتىپ تەرتىپكە سېلىندى. يىل ئاخىرىغا كەلگەندە، ئالىي كوپېراتىپ 94 كە، كوپېراتىپقا كىرگەن دېھقان ئائىلىسى 18 مىڭ 231 گە، كوپېراتىپقا كىرگەن تېرىلغۇ يەر 516 مىڭ 700 موغا، مېۋىلىك باغ 373 موغا، بوز يەر، چۆپلۈك 170 مىڭ موغا، تېرىلغۇغا ئىشلىتىلىدىغان ئات 6461 گە، تېرىلغۇغا ئىشلىتىلىدىغان ئۈي 13 مىڭ 103 كە يەتتى. ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق ئالىي كوپېراتىپى ئاساسىي جەھەتتىن ئومۇملاشتى.

95% ئالىي كوپېراتىپتا مەھسۇلات ھەرخىل دەرىجىدە ئاشتى، ئەمما كوپېراتىپلاردا ئەمگەك باشقۇرۇشى ناچار بولۇش، دارامەت تەقسىماتى مۇۋاپىق بولماسلىق قاتارلىق مەسىلىلەرمۇ ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە ساقلاندى، بۇلار ئاممىنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاپ، «كوپېراتىپتىن چىقىپ كېتىش جېدىلى»نى كەلتۈرۈپ چىقاردى.

4 § . خەلق گۈڭشېسى

1958 ـ يىل 5 ـ ئايدا ئۇنسۇ ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيە تەۋەسى ئاقسۇ ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 9 ـ ئايدا ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشې بىرلەشكەن تۈۋەندىكى 5 خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى: ئۇنسۇ بازىرى خەلق گۈڭشېسى (توخۇلامۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، ئارال «ئالغا» خەلق گۈڭشېسى (7 ـ رايون)، تۈمشۇق «تەڭرىتاغ» خەلق گۈڭشېسى (8 ـ رايون)، جام «شەرق شامىلى» خەلق گۈڭشېسى (9 ـ رايون)، قىزىل «ئاۋانگارت» خەلق گۈڭشېسى (10 ـ رايون).

خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»نىڭ تەسىرىدە، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» چىقىپ، ئالىي كوپېراتىپنى بىرلىك قىلغان مۇلۇكچىلىك ھوقۇقىنىڭ چەك ـ چېگرىسى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىلدى، يەر ۋە باشقا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى گۈڭشې تەرىپىدىن بىر تۇتاش تەڭشىلىپ ۋە يۆتكىلىپ، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ قالدۇرۇق يېرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنى بىرلىك قىلغان ھالدا چوڭ ئاشخانا قۇرۇلۇپ، ھەقسىز «تويغىچە تاماق يېيىش» يولغا قويۇلدى. مۇنداق تەڭ تەقسىماتچىلىق ئۇسۇلى دېھقانلارنىڭ ئاكتىپلىقىغا تەسىر يەتكۈزدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، تەبىئىي ئاپەتنىڭ يۈز بېرىشى بىلەن يېزا ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق مەزگىلىگە قەدەم قويدى.

1959 ـ يىلى ئەتىيازدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى 2 ـ قېتىملىق جېڭجۇ يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، «تەڭشەلگەن ۋە يۆتكۈۋېتىلگەن» ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە ئۈيلەر قايتۇرۇلدى ۋە تۆلەپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ئېلان قىلغان «جىددىي خەت» كە ئاساسەن، «ئۈچ دەرىجىلىك مۇلۇكچىلىك، ئەترەتنى ئاساس قىلىش»تىن ئىبارەت تۆپ تۈزۈم بەلگىلەندى.

1961 ـ يىلى مەركەز ئېلان قىلغان «يېزا خەلق گۈڭشېسى نىزامى» ۋە «يېزا خەلق گۈڭشېلىرىنىڭ ئاساسىي ھېسابات بىرلىكىنى ئۆزگەرتىش توغرىسىدىكى يولىورۇق» قاتارلىق ھۆججەتلەر ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ،

گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئازراق قالدۇرۇق يەرنى تېرىشىغا ۋە ئائىلە قوشۇمچە كەسپىنى يولغا قويۇشىغا رۇخسەت قىلىندى، جامائەت ئاشخانىسى ۋە ئاشلىق تەقسىماتى جەھەتتىكى تەمىنلەش تۈزۈمى توختىتىلدى. دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى دەسلەپكى قەدەمدە ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، يېزا ئىقتىسادى يىلدىن - يىلغا ياخشىلاندى.

1962 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم مەركەزنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىش تۈزۈلمىسىنى تېزلىكتە ئورناتتى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە ئىشنى باھالاپ نومۇر خاتىرىلەش، ئەمگەكنى قاراپ تەقسىم قىلىش، كۆپ ئىشلىگەنلەر كۆپ ئېلىش، ئىشلىمىگەنلەر چىشلىمەسلىك پرىنسىپى يولغا قويۇلۇپ، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئاكتىپلىقى تولۇق ئىشقا سېلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يېزىلارنىڭ ئىقتىسادىي تەرتىپى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىلىپ، «سىياسىي ئىپادىسىگە قاراپ نومۇر خاتىرىلەش» يولغا قويۇلدى، ئۇزۇن مەلۇم قىلىش، ئامما باھالاش، بىردەك «تەخمىنەن ئىش نومۇرى» خاتىرىلەش يولغا قويۇلۇپ، «داش قازانىنىڭ تامىقى» يېيىلدى، «ئوچىنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش»، «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى» سۈپىتىدە كېسىپ تاشلاندى، يېزىلارنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسى نوقۇل، تەرەققىياتى ئاستا بولۇپ، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى.

ناھىيە بويىچە 1983 - يىلنىڭ ئاخىرىدىكى گۈڭشې 9، چوڭ ئەترەت 101، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 514.

1984 - يىلى يېزا، كەنت تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، خەلق گۈڭشىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

§ 5 . ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

1979 - يىلدىن باشلاپ 7 خىل ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، بۇلار نورمىلىق باشقۇرۇپ، ئىشنى كىچىك بۆلەكلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىش، «بەشنى بەلگىلەش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (ئەمگەك كۈچىنى، يەرنى، تەننەرخنى، مەھسۇلاتنى، ئىش نومۇرىنى بەلگىلەش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش، كېمەيتكەنلەرنى جازالاش) ئاساسىدا مەھسۇلاتنى گۇرۇپپىغا ھۆددىگە بېرىش، بىر تۇتاش ئىگىلىك باشقۇرۇپ، مەھسۇلاتنى ئەمگەك بىلەن بىرلەشتۈرۈش، كەسىپلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىپ، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش، مەھسۇلاتنى ئائىلىگە ھۆددىگە بېرىش، چوڭ ھۆددىگە بېرىش، ئوزۇقلۇق ئاشلىق ئېتىزى ۋە مەسئۇلىيەت ئېتىزىدىن ئىبارەت.

دەسلەپتە تەجرىبىنىڭ يېتەرسىزلىكىدىن، ناھىيە بويىچە «بەشنى بەلگىلەش، بىرنى مۇكاپاتلاش» ئاساسىدا مەھسۇلاتنى گۇرۇپپىغا ھۆددىگە بېرىش ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، ھەممە بىر تاياقتا ھەيدىلىپ، گۇرۇپپا ئىچىدە تەڭ تەقسىماتچىلىق كېلىپ چىقتى، كادىرلار كۆپىيىپ كەتتى، ئامما بۇنى «كادىر بەك تولا، يېگىنىمىز ئوتتۇرا قازان غىزا» دەپ ئاتىدى، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئاكتىپلىقى تولۇق قوزغىتىلمىدى. 1981 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم 104 كادىر ئاجرىتىپ، خىزمەت ئەترىتى تەشكىللىدى، خىزمەت ئەترىتى ئارال، چاغراق گۈڭشىلىرىدا مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى نۇقتىدا سىناق قىلدى، گۈڭشې، مەيدان كادىرلىرى ۋە چوڭ ئەترەت كادىرلىرىنى تەربىيىلەپ، مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈردى ۋە ساغلاملاشتۇردى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە 501 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىن 127 سىدە كەسىپلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىپ، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش يولغا قويۇلدى، بۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ %34.25 نى ئىگىلىدى. 184 ئەترەتتە بىر تۇتاش ئىگىلىك باشقۇرۇپ، مەھسۇلاتنى ئەمگەك بىلەن بىرلەشتۈرۈش يولغا قويۇلدى، بۇ، %36.7 نى ئىگىلىدى؛ 13 ئەترەتتە نورمىلىق باشقۇرۇپ، ئىشنى

كىچىك بۆلەكلەر بويىچە هۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلدى، بۇ، 2.6% نى ئىگىلىدى؛ 29 ئەترەتتە «بەشىنى بەلگىلەش، بىرنى مۇكاپاتلاش» ئاساسىدا مەسئۇلاتنى گۇرۇپپىغا هۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلدى، بۇ، 5.8% نى ئىگىلىدى؛ 23 ئەترەتتە مەسئۇلاتنى ئائىلىلەرگە هۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلدى، بۇ، 4.6% نى ئىگىلىدى؛ 17 ئەترەتتە چوڭ هۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلدى، بۇ، 3.4% نى ئىگىلىدى؛ 103 ئەترەتتە ئۇزۇقلۇق ئائىلىق ئېتىزى ۋە مەسئۇلىيەت ئېتىزى يولغا قويۇلدى، بۇ، 21.7% نى ئىگىلىدى.

1983 - يىلى ئاممانى تەرىپلەش «دۆلەتنىڭكىگە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ، كوللېكتىپقا يېتەرلىك قالدۇرۇلىدۇ، قالغىنى ئۆزىگە تەئەللۇق بولىدۇ» دەپ يېغىنچاقلانغان چوڭ هۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ناهىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. يېزىلاردىكى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاهاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، كەسپىي ئائىلە، نۆۋەتلىك ئائىلىلەر يېزىلاردىكى يەنە بىر يېڭى شەيئى سۈپىتىدە ۋۇجۇدقا كېلىپ، مەيدانغا كەلدى. 1984 - يىلى ناهىيىدىكى يېزىلاردا 680 كەسپىي ئائىلە، نۆۋەتلىك ئائىلە بارلىققا كەلدى، بۇ، ناهىيىدىكى ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 2.76% نى ئىگىلىدى، بۇ ئائىلىلەر تاۋار ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى ئاساسىي قوشۇن بولۇپ قالدى. شۇ يىلى كەسپىي ئائىلە، نۆۋەتلىك ئائىلىلەر دۆلەتكە 2960 تونىنا تاۋار ئاشلىق سېتىپ بەردى، بۇ، ناهىيە بويىچە سېتىلغان ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 28.25% نى ئىگىلىدى. 400 ئائىلە 5 تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىق سېتىپ بەردى، بۇنىڭ ئىچىدە 10 تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىق سېتىپ بەرگەن ئائىلە 33، 15 تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىق سېتىپ بەرگەن ئائىلە 6، 20 تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىق سېتىپ بەرگەن ئائىلە 3، 30 تونىنىدىن ئارتۇق ئاشلىق سېتىپ بەرگەن ئائىلە بىر. 1985 - يىل 1 - ئاينىڭ 31 — 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە ناهىيىلىك پارتكوم ۋە ناهىيىلىك خەلق هۆكۈمىتى كەسپىي ئائىلە، نۆۋەتلىك ئائىلىلەر ۋەكىللىرى يىغىنىنى چاقىرىپ، 130 ئىلغارلار ۋەكىلىنى تەقدىرلىدى ۋە مۇكاپاتلىدى، «كەسپىي ئائىلە، نۆۋەتلىك ئائىلىلەرنىڭ قانۇنىي هوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش توغرىسىدا قارار» چىقاردى.

ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى، بولۇپمۇ چوڭ هۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش يىلدىن - يىلغا راۋاجلاندى. 1990 - يىلى ئاشلىقنىڭ بىرلىك هوسۇلى 1980 - يىلدىكى 100.5 كىلوگرامدىن 229.4 كىلوگرامغا يېتىپ، بىردىن ئارتۇق قاتلاندى؛ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كېرىم 101 يۈەندىن 545 يۈەنگە يېتىپ، 2 دىن ئارتۇق قاتلاندى.

Ⅲ باب

تېرىلغۇ يەر ۋە دېھقانچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

§1 . تېرىلغۇ يەر

چوڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 31 - يىلى (1905 - يىلى) ئونسۇ ناهىيىسىدىكى پىششىق يەر 374 مىڭ

625 مو، ئۇزلەشتۇرۇلگەن بوز يەر 28مىڭ 600 مو، جەمئىي تېرىلغۇ يەر 403 مىڭ 225 مو ئىدى.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدىكى ئېتىز 423 مىڭ 295 موغا، كۆكتاتلىق 9894.6 موغا، جەمئىي تېرىلغۇ يەر 433 مىڭ 189.6 موغا يەتتى.

مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدىكى ئېتىز 423 مىڭ 266 موغا، كۆكتاتلىق 10 مىڭ 6 موغا، جەمئىي تېرىلغۇ يەر 433 مىڭ 272 موغا يەتتى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدىكى تېرىلغۇ يەر 498 مىڭ 300 موغا يەتتى.

1949 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدىكى سۇلۇق ئېتىز 71 مىڭ 600 موغا، ئۇلكە يەر 403 مىڭ 200 موغا، جەمئىي تېرىلغۇ يەر 474 مىڭ 800 موغا يەتتى، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.66 مو تېرىلغۇ يەر توغرا كەلدى (ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس، تۆۋەندىمۇ شۇنداق).

1960 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدىكى سۇلۇق ئېتىز 111 مىڭ موغا، ئۇلكە يەر 462 مىڭ 300 موغا، جەمئىي تېرىلغۇ يەر 573 مىڭ 300 موغا يەتتى، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.37 مو تېرىلغۇ يەر توغرا كەلدى.

1970 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدىكى سۇلۇق ئېتىز 88 مىڭ مو، ئۇلكە يەر 560 مىڭ مو، جەمئىي تېرىلغۇ يەر 648 مىڭ مو، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.92 مو تېرىلغۇ يەر توغرا كەلدى.

1980 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدىكى سۇلۇق ئېتىز 73 مىڭ 700 مو، ئۇلكە يەر 554 مىڭ 300 مو، جەمئىي تېرىلغۇ يەر 628 مىڭ مو، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4.97 مو تېرىلغۇ يەر توغرا كەلدى.

1990 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدىكى سۇلۇق ئېتىز 78 مىڭ 800 مو، ئۇلكە يەر 449 مىڭ 700 مو، بىنەم يەر 33 مىڭ مو، جەمئىي تېرىلغۇ يەر 561 مىڭ 500 مو، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.85 مو تېرىلغۇ يەر توغرا كەلدى.

1950 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىدە 464 مىڭ 600 مو بوز يەر ئۇزلەشتۇرۇلۇپ، ئېتىز بەرپا قىلىندى.

1950 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىدە ئۇزلەشتۇرۇلگەن بوز يەر

جەدۋەل: 4 — 9　　بىرلىكى: تۆمەن مو

يىللار	ئۇزلەشتۇرۇلگەن بوز يەر	يىللار	ئۇزلەشتۇرۇلگەن بوز يەر	يىللار	ئۇزلەشتۇرۇلگەن بوز يەر
1950	1.71	1960	4.02	1970	0.28
1951	1.94	1961	0.67	1971	0.45
1952	2.74	1962	0.09	1972	0.49
1953	1.3	1963	0.14	1973	0.19
1954	2.61	1964	0.57	1974	0.86
1955	0.26	1965	0.59	1975	0.51
1956	0.25	1966	0.31	1976	0.48
1957	1.05	1967	0.23	1977	0.72
1958	1.02	1968	0.21	1978	0.6
1959	2	1969	0.19	1979	1.4

1980	1.42	1984	1.34	1988	4.37
1981	1.57	1985	1.32	1989	2.6
1982	1.41	1986	1.44	1990	2.63
1983	1.33	1987	0.37		

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان تېرىلغۇ يەر كۆلىمى

جەدۋەل: 4 — 10 بىرلىكى: تۆمەن مو، مو

يىللار	يىل ئاخىرىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى				تۈرگە ئايرىلغان تېرىلغۇ يەر كۆلىمى				
	جەمئىي	سۇلۇق ئېتىز	ئۇلكە يەر	بىنەم يەر	دۆلەت ئىگىلىكىدىكى	كوللېكتىپ ئىگىدارلىقىدىكى	قالدۇرۇق يەر	باشقىلار	كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر
1949	47.48	7.16	40.32				47.48		5.66
1950	49.19	7.20	41.99				49.19		5.79
1951	51.13	9.26	41.87				51.13		5.93
1952	53.87	7.84	46.03				53.87		6.63
1953	55.25	8.1	47.15				55.25		6.16
1954	57.86	7.24	50.62				57.86		6.38
1955	58.12	6.64	51.48				58.12		6.37
1956	58.37	6.99	51.38				58.37		6.35
1957	59.42	8.6	50.82				59.42		6.33
1958	57.74	9.49	48.25		5.05	51.34	1.35		6.13
1959	57.38	11.05	46.33		5.45	50.98	0.95		6.21
1960	57.33	11.1	46.23		5.78	50.93	0.62		6.37
1961	57.35	8.9	48.45		5.63	50.95	0.77		6.49
1962	57.04	7.91	49.13		4.81	51.68	0.55		6.41
1963	56.48	7.27	49.21		4.25	51.04	1.19		6.24
1964	57.05	8.52	48.53		4.69	50.67	1.69		5.47
1965	57.64	8.62	49.02		4.69	50.89	1.35		5.27
1966	57.07	8.1	48.97		9	47.27	0.8		5.07
1967	60.02	9.06	51.14		7.45	50.13	2.6	0.02	5.18
1968	59.57	11.28	48.29		8.82	50.13	0.62		4.96

4.82		1.04	50.8	8.55		51.37	9.02	60:39	1969
5.92		1.01	57.2	6.59		56	8.8	64.8	1970
5.96	0.52	2.97	51.52	12.31		58.2	9.12	67.32	1971
5.64	0.1	2.67	49.62	12.73		57.18	7.94	65.12	1972
5.68	0.96	2.74	57.25	6.64		59.99	7.6	67.59	1973
5.09	0.07	2.47	54.58	4.79		56.01	5.9	61.91	1974
5.46	0.28	2.4	57.12	4.67		56.96	7.51	64.47	1975
5.26	0.5	2.7	55.2	4.8	5.4	50.5	7.3	63.2	1976
5.31	0.76	2.7	55.99	5.35	6.3	51.26	7.24	64.8	1977
5.27	0.8	2.7	56.4	5.5		58	7.4	65.4	1978
5.03		2.73	53.12	7.73		55.65	7.53	63.18	1979
4.97	0.45	3.43	47.33	11.59		55.43	7.37	62.8	1980
4.95	0.04	5.88	46.32	10.84	3.4	51.53	8.15	63.08	1981
4.78	0.08	6.28	44.76	11.02		54.56	7.58	62.14	1982
4.78	0.02	5.83	45.42	10.9		55.21	6.96	62.17	1983
4.76	0.01	5.74	48.32	7.9	8.59	46.61	6.77	61.97	1984
4.4		5.27	45.98	6.65	3.6	49.02	5.28	57.9	1985
4.23		5.17	42.84	7.75	2.23	47.56	5.97	55.76	1986
3.95		4.3	40.94	9.28	2.49	45.31	6.72	54.52	1987
3.81	0.05	5	41.75	8.51	1.61	46.64	7.06	55.31	1988
3.82	0.05	4.5	42.61	8.27	2.27	45.42	7.74	55.43	1989
3.85		4.47	42.83	8.85	3.3	44.97	7.88	56.15	1990

2 § . دېھقانچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

1. جەنۇبتىكى تېرەك دەرياسى بويىدىكى كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىك ئاشلىق، كېۋەز رايونى

بۇ رايون جام، ئىشلەمچى، قىزىل، گۈلئاۋاتتىن ئىبارەت 4 يېزا ۋە جام ئورمانچىلىق مەيدانى، «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى، قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جەمئىي 45 كەنت، 231 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى بار. 1990 - يىلدىكى ئادەم 56 مىڭ 613، دېھقانچىلىقتىكى ئەمگەك كۈچى 16 مىڭ 143، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 275 مىڭ 800 مو، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 4.87 مو، ئەمگەك كۈچىگە توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 17.08 مو. تۈپرىقى لاتقىلىق سېرىق توپا، سۇغىرىلىدىغان قوڭۇرۇڭ چۆل توپىسى،

نەم توپىنى ئاساس قىلىدۇ، توپا قاتلىمى قېلىن، ئەمما شورتاڭ توپا كۆپرەك، دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان سۇ پەسلىنىڭ تەسىرىگە بەكرەك ئۇچرايدۇ، ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق ئېغىر بولىدۇ. سۇ بىلەن تۇپراق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ گەۋدىلىنىشى — بۇ رايوننىڭ ئالاھىدىلىكى. ئىسسىقلىق شارائىتى ياخشى، 0℃≤لىق جۇغلانما تېمپېراتۇرا 4200℃ — 4400℃ قىچە بولىدۇ، 10℃≤لىق ھەمدە 80% كاپالەت نىسبىتىگە ئىگە جۇغلانما تېمپېراتۇرا 3500℃ — 3800℃ قىچە بولىدۇ، كۆممىقوناق، كېۋەز قاتارلىق ئىسسىقخۇمار زىرائەتلەرنىڭ نورمال ئاينىشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ، بۇ رايون — مۇشۇ ناھىيىدىكى ئەنئەنىۋى قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر تېرىقچىلىق رايونى. 1990 - يىلدىكى ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 189 مىڭ 200 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئاشلىق زىرائىتى ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 47.33% نى، رايون بويىچە ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 68.6% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى ئومۇمىي ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 54.33% نى، كۆممىقوناق 42.49% نى ئىگىلىدى. كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 56 مىڭ 100 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 97.56% نى، رايون بويىچە ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 20.34% نى ئىگىلىدى.

2. غەربىي جەنۇبتىكى قۇمئېرىق - توخۇلا تىنما تۈزلەڭلىك شال، بۇغداي رايونى

بۇ رايون بىر بازار، 4 يېزا، 5 دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانى ۋە چارۋىچىلىق فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جەمئىي 47 كەنت، 232 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى بار. 1990 - يىلدىكى ئادەم 53 مىڭ 200، دېھقانچىلىقتىكى ئەمگەك كۈچى 17 مىڭ 788، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 247 مىڭ 300 مو، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 4.65 مو، ئەمگەك كۈچىگە توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 13.9 مو. تۇپراقنىڭ قۇرۇشتىن مۇزلاپىق، شورتاڭلىق دەرىجىسى يېنىكرەك، ئىسسىقلىق شارائىتى ياخشىراق، دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان سۇغا ئاساسىي جەھەتتىن كاپالەتلىك قىلىنىدۇ، بۇ رايون — مۇشۇ ناھىيىدىكى شال ئېشىلەپچىقىرىلىدىغان تاۋار ئاشلىق بازىسى. بۇ رايون تەبىئىي ئامىللار بويىچە ئۈچ 2 - دەرىجىلىك رايونغا ئايرىلىدۇ.

1. توخۇلا دەريا سۇ ھاسىلىدىكى شال، قىزىلچا 2 - دەرىجىلىك رايونى

بۇ رايون توخۇلا يېزىسى، ئونسۇ بازىرى ۋە شالچىلىق مەيدانى، شال تاللانغان ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1990 - يىلدىكى ئادەم 16 مىڭ 513 (ناھىيە بازىرى ئاھالىسى بۇنىڭ سىرتىدا)، دېھقانچىلىقتىكى ئەمگەك كۈچى 6394، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 81 مىڭ 200 مو، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 4.92 مو، ئەمگەك كۈچىگە توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 12.7 مو. تۇپرىقى كۈلرەڭ نەم تۇپراق، شال تۇپرىقى ۋە سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۇپراقنى ئاساس قىلىدۇ، ئورگانىك ماددا تەركىبى 2% تىن يۇقىرى بولغان تېرىلغۇ يەر 50% تىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ. يەر ئاستى سۇ ئورنى يۇقىرىراق بولسىمۇ، كۆپ يىللار داۋامىدا سۇنى تىزگىنلەش، تۇپراقنى ياخشىلاش مەركەز قىلىنغان ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇلغاچقا، سالا ئېتىزلاردىكى ئورمان توري ئاساسەن شەكىللەندى، يول، ئېرىق - ئۆستەڭ، ئىنشائاتلار ئاساسەن يۇرۇشلەشتى، تېخنىكا سەۋىيىسى، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى ناھىيە بويىچە ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى. 0℃≤لىق جۇغلانما تېمپېراتۇرا 3800℃ — 4300℃ قىچە بولىدۇ، 10℃≤لىق ھەمدە 80% كاپالەت نىسبىتىگە ئىگە جۇغلانما تېمپېراتۇرا 3400℃ — 3600℃ قىچە بولىدۇ. شال، قىزىلچىنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى چوڭ، بىرلىك ھوسۇلى يۇقىرى. 1990 - يىلدىكى شال تېرىلغۇ كۆلىمى 31 مىڭ مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە شال تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 38.75% نى ئىگىلىدى؛ ئىلىنغان ئومۇمىي شال 16 مىڭ 829.6 تونىنا بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئىلىنغان ئومۇمىي شالنىڭ 52.48% نى ئىگىلىدى، مو بېشىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 542.9 كىلوگرام ھوسۇل

ئېلىندى. قىزىلچا تېرىلغۇ كۆلىمى 11 مىڭ مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي قىزىلچا كۆلىمىنىڭ 52.13% نى ئىگىلىدى؛ ئېلىنغان قىزىلچا 30 مىڭ 150 تونا بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي قىزىلچىنىڭ 57.98% نى ئىگىلىدى، مو بېشىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2744 كىلوگرام ھوسۇل ئېلىندى.

2. قۇمئېرىق، توخۇلا دەريالىرى ئارىسىدىكى تۆزلەڭلىك شال، بۇغداي كەنجى رايونى

بۇ رايون ئارال يېزىسى، چاغراق يېزىسى ۋە جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1990 - يىلدىكى ئادەم 25 مىڭ 414، دېھقانچىلىقتىكى ئەمگەك كۆچى 7096، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 127 مىڭ 700 مو، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 5.02 مو، ئەمگەك كۆچىگە توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 17.99 مو. تۆۋرىقى، كۆپسۈنچە، لاتقىلىق تۆۋراق ۋە سۇغىرىلىدىغان قوڭۇر رەڭ چۆل تۆۋراق، تېرىلغۇ يەر تۆۋرىقىنىڭ ئورگانىك ماددا تەركىبى ئوتتۇرا دەرىجىلىك سەۋىيىگە يېتىدۇ. ئىسسىقلىق شارائىتى ناچارراق، بۇ، دائىم مۆلدۈر يېغىپ تۇرىدىغان رايون. سۇغىرىش ئېرىق - ئۆستەڭلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ناچارراق، ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىنىڭ تەرەققىياتى تەكشى ئەمەس. زىرائەتلەر ئىچىدە بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى ھەممىدىن كۆپ، شال، كۆممىقوناق كۆلىمى 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ. تارىختا «ئۇچ ئۇچلۇك توزۇم» ۋەزىيىتى شەكىللەنگەن، يەنى شال، بۇغداي، كۆممىقوناق ۋە قىزىلچىنىڭ ھەرقايسىسى 3 تىن بىر قىسمىنى ئىگىلىگەن. شۇڭا ئەسلىدىلا ئېغىر بولغان ئەمگەك سېلىقى تېخىمۇ جىددىيلىشىپ، تېرىقچىلىقنى باشقۇرۇش قول ئۇچىدا ئىشلىنىش، بىرلىك ھوسۇل تۆۋەن بولۇش، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ناچار بولۇش، ناھىيە بويىچە ئوتتۇرىچە سەۋىيىدىن تۆۋەن بولۇش ئەھۋالى كېلىپ چىققان. 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە شالنى ئاساس قىلغان ئاشلىق بازىسى قۇرۇلۇشىنىڭ تۈرتكىسىدە سۇغىرىش - توختام سۈنى چىقىرىۋېتىشنى يۈرۈشلەشتۈرۈش، يەر تۈزلەش، سالا ئېتىزلارنى شەكىللەندۈرۈش مەزمۇن قىلىنغان ئوتتۇرا، تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىزلارنى ئۆزگەرتىش چىڭ تۇتۇلدى. كۆممىقوناق تېرىلغۇ كۆلىمىنى قىسقارتىش، كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمىنى ئازايتىش، شال تېرىلغۇ كۆلىمىنى كۆپەيتىش، بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمىنى مۇقىملاشتۇرۇش، بىرلىك ھوسۇلنى ئاشۇرۇشقا كۈچ سەرپ قىلىش، ئومۇمىي ھوسۇلنى ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت تېرىقچىلىقنى تەرتىپكە سېلىش فاڭجېنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1990 - يىلدىكى ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 109 مىڭ 500 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 19.5% نى، كەنجى رايون تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 85.75% نى ئىگىلىدى. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 27 مىڭ 631.4 تونا بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 30.14% نى ئىگىلىدى، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 252.3 كىلوگرام بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلىنىڭ 101.57% نى توغرا كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە شال تېرىلغۇ كۆلىمى 35 مىڭ مو بولۇپ، كەنجى رايون بويىچە ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 31.96% نى ئىگىلىدى، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى ئەڭ يۇقىرى بولغان جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسىدا ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 454 كىلوگرامغا يەتتى. ئارال يېزىسىدا 23 مىڭ 500 مو يەردىكى شالنىڭ مو بېشى ھوسۇلى 320.4 كىلوگرامغا يېتىپ، 1985 - يىلدىكى 218.6 كىلوگرامدىن 146.56% ئۆستى؛ بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى 34 مىڭ 500 مو بولۇپ، 31.5% نى ئىگىلىدى؛ كۆممىقوناق تېرىلغۇ كۆلىمى 29 مىڭ مو بولۇپ، 26.48% نى ئىگىلىدى؛ باشقا قارا ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 11 مىڭ مو بولۇپ، 10.05% نى ئىگىلىدى. كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 1300 مو، ياغلىق زىرائەت تېرىلغۇ كۆلىمى 5800 مو.

3. قۇمئېرىق تىنما تۆزلەڭلىكىنىڭ يۇقىرى قىسمىدىكى ئۆلكە، بىنەم كەنجى ئاشلىق رايونى

بۇ رايون تۇمشۇق يېزىسى بىلەن ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1990 - يىلدىكى ئادەم 11 مىڭ 273، دېھقانچىلىقتىكى ئەمگەك كۆچى 4298؛ تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 38 مىڭ 400 مو، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 3.4 مو، ئەمگەك كۆچىگە توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 8.93 مو. تېرىلغۇ يەرنىڭ ئورگانىك ماددا تەركىبى ئوتتۇرا - يۇقىرى سەۋىيىگە مەنسۇپ، يېنىك

شورلاشقان، سۇ بىلەن تەمىنلىنىش شارائىتى ياخشى، يەر شارائىتى سۈلۈق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت بىلەن قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىشقا ئەپلىك. ئىسسىقلىق شارائىتى ناچارراق، زىرائەت ئۆسۈش مەزگىلى قىسقىراق، يىللىق قىروسىز مەزگىل 174 كۈن، ≥0℃ لىق جۇغلانما تېمپېراتۇرا 3600℃ — 3800℃ قىچە، ≥10℃ لىق ھەمدە 80% كاپالەت نىسبىتىگە ئىگە جۇغلانما تېمپېراتۇرا 3000℃ — 3400℃ قىچە بولىدۇ. بۇ رايون — دائىم مۆلدۈر يېغىپ تۇرىدىغان رايون. تەبىئىي شارائىتى بۇغداي، ياغلىق زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق. زىرائەت جەھەتتە بۇغداي، شال ئاساس قىلىنىدۇ. 1990 - يىلدىكى ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 36 مىڭ 500 مو بولۇپ، كەنجى رايون تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 95.05% نى ئىگىلىدى، جەمئىي 9212.6 تونا ئاشلىق ئېلىندى، ئۇتتۇرچە مو بېشى ھوسۇلى 252.4 كىلوگرام بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئۇتتۇرچە مو بېشى ھوسۇلىنىڭ 101.61% گە توغرا كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى 15 مىڭ 700 مو بولۇپ، ئومۇمىي ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 43.01% نى ئىگىلىدى؛ شال كۆلىمى 10 مىڭ 200 مو بولۇپ، 27.94% نى ئىگىلىدى؛ كۆمىستوناق تېرىلغۇ كۆلىمى 4200 مو بولۇپ، 11.51% نى ئىگىلىدى؛ باشقا قارا ئاشلىق كۆلىمى 6400 مو بولۇپ، 17.53% نى ئىگىلىدى. چارۋىچىلىق سالمىقى چوڭ.

3. شىمالدىكى تەڭرىتاغ ئوتتۇرا تاغ بەلۋېغىدىكى بۇغداي، ياغلىق زىرائەت رايونى

بۇ رايون بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى ۋە بوز دۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1990 - يىلدىكى ئادەم 8192، دېھقانچىلىقتىكى ئەمگەك كۈچى 2588، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 38 مىڭ 400 مو، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 4.68 مو، ئەمگەك كۈچىگە توغرا كېلىدىغان تېرىلغۇ يەر 14.83 مو. ھاۋارايى قىشتا ئىللىق، يازدا سالقىن، يىللىق قىروسىز مەزگىل 130 كۈن. چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ. تېرىقچىلىق، ئاساسەن، دېڭىز يۈزىدىن 1500 — 2200 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان ئوتتۇرا ھال تاغلىق بەلۋاغقا جايلاشقان، تېرىقچىلىقتا بۇغداي ۋە ياغلىق زىرائەت تېرىش ئاساس قىلىنىدۇ، بىرلىك ھوسۇلى تۆۋەنرەك، دېھقانچىلىق كىرىمى بىلەن چارۋىچىلىق كىرىمىنىڭ پەرقى چوڭ. 1990 - يىلدىكى ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 14 مىڭ 500 مو بولۇپ، رايون بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 37.76% نى ئىگىلىدى. جەمئىي 1045.3 تونا ئاشلىق ئېلىندى، ئۇتتۇرچە مو بېشى ھوسۇلى 72.09 كىلوگرام بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئۇتتۇرچە مو بېشى ھوسۇلىدىن 176.32 كىلوگرام تۆۋەن بولدى. ياغلىق زىرائەت كۆلىمى 8100 مو بولۇپ، 21.09% نى ئىگىلىدى، جەمئىي 589.6 تونا ھوسۇل ئېلىندى، ئۇتتۇرچە مو بېشى ھوسۇلى 72.79 كىلوگرام بولدى.

IV باب

ئاشلىق زىرائىتى

§1. كۆلەم ۋە ھوسۇل

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسىدە 357 مىڭ 900 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، جەمئىي 380 مىڭ دانەن ھوسۇل ئېلىندى، ئۇتتۇرچە مو بېشى ھوسۇلى 1.06 دانەندىن توغرا

كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي كۆلىمى 120 مىڭ مو بولۇپ، جەمئىي 75 مىڭ دانەن ھوسۇل ئېلىندى، مو بېشى ھوسۇلى 0.62 دانەندىن توغرا كەلدى؛ كۆمىسقوناق كۆلىمى 48 مىڭ 900 مو بولۇپ، جەمئىي 144 مىڭ دانەن ھوسۇل ئېلىندى، مو بېشى ھوسۇلى 2.95 دانەندىن توغرا كەلدى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 218 مىڭ مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، جەمئىي 116 مىڭ 900 دانەن ھوسۇل ئېلىندى، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 0.53 دانەندىن توغرا كەلدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 260 مىڭ مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، جەمئىي 157 مىڭ دانەن ھوسۇل ئېلىندى، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 0.6 دانەندىن توغرا كەلدى.

1949 - يىلى 276 مىڭ 800 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، جەمئىي 17 مىڭ 591 تونىا ھوسۇل ئېلىندى، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 63.5 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى. 1990 - يىلى 399 مىڭ 700 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، جەمئىي 91 مىڭ 690 تونىا ھوسۇل ئېلىندى، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 229.4 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى.

ناھىيە بويىچە 1942 — 1948 - يىلغىچە بولغان ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى

جەدۋەل: 4 — 11 بىرلىكى: مو

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى	بۇنىڭ ئىچىدە						
		بۇغداي	كۆمىسقوناق	تارىا	تېرىق	سېپرىق پۇرچاق	ماش	كۆك پۇرچاق
1942	183940	45420	55660	11600	1860	—	—	1650
1943	198870	58420	56200	11700	1900	100	100	1700
1944	182625	52520	56700	—	1980	110	—	1775
1945	182701	52520	56700	—	1980	110	76	1775
1946	314850	126000	105000	—	2000	—	76	1775
1947	257830	105000	60000	1300	780	—	—	750
1948	260006	105000	60200	1006	1080	1000	400	620

ناھىيە بويىچە 1942 — 1948 - يىلغىچە ئېلىنغان ئاشلىق

جەدۋەل: 4 — 12 بىرلىكى: دانەن

يىللار	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە						
		بۇغداي	كۆمىسقوناق	تارىا	تېرىق	سېپرىق پۇرچاق	ماش	كۆك پۇرچاق
1942	181047	46581	33399	17400	1395	—	—	972

1530	7	20	1520	17550	39840	58420	194512	1943
355	10	27	1540	—	43360	78780	138247	1944
375	9	20	1590	—	39690	78805	196983	1945
355	98	—	1600	—	83500	104600	278153	1946
800	—	—	600	500	40000	63000	154900	1947
25	160	400	864	503	30100	52750	156962	1948

ناھىيە بويىچە 1942 — 1948 - يىلغىچە بولغان ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى

جەدۋەل: 4 — 13　　بىرلىكى: داەن

يىللار	جەمئىي	يۇنىڭ ئىچىدە						
		بۇغداي	كۆممە قوناق	ئارپا	تېرىق	سېرىق پۇرچاق	ماش	كۆك پۇرچاق
1942	0.98	1.02	0.6	1.5	0.75	—	—	0.59
1943	0.98	1	0.7	1.5	0.8	0.2	0.07	0.9
1944	0.76	1.5	0.76	—	0.78	0.25	—	0.2
1945	1.07	1.5	0.7	—	0.8	0.18	0.11	0.21
1946	0.88	0.83	0.79	—	0.8	—	1.28	0.2
1947	0.6	0.6	0.67	0.38	0.77	—	—	1.06
1948	0.6	0.5	0.5	0.5	0.8	0.4	0.4	0.04

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى

جەدۋەل: 4 — 14　　بىرلىكى: تۇمەن مو

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى	يۇنىڭ ئىچىدە						پۇرچاق تۇرلىرى
		بۇغداي			قارا ئاشلىقلار			
		جەمئىي	كۆزگى بۇغداي	بازغى بۇغداي	جەمئىي	كۆممە قوناق	ئارپا	باشقىلار
1949	27.68	7.45	4.26	3.19	13.16	11.82	0.85	0.49	—
1950	27.39	8	4.64	3.36	13.06	12.29	0.46	0.31	—
1951	28.22	7.45	3.98	3.47	15.24	13.93	0.65	0.66	—
1952	33.05	9.65	5.58	4.05	16.44	14.53	0.9	1.01	—
1953	35.97	13.53	8.06	5.47	14.43	12.72	0.9	0.8	—

—	0.34	0.72	10.63	11.69	5.01	10.28	15.29	34.28	1954
—	0.47	0.6	13.02	14.09	2.45	13.57	16.02	36.75	1955
—	1.6	0.39	14.21	16.2	1.96	14.6	16.56	38.78	1956
—	2.16	0.44	14.61	17.21	1.38	13.86	15.24	40.94	1957
0.12	2.85	0.53	14.29	17.67	1.31	12.15	13.46	40.32	1958
0.2	2.19	0.67	13.16	16.02	1.43	14.88	16.31	42.69	1959
0.17	0.47	0.95	15.53	16.95	2.04	17.85	19.89	47.05	1960
0.13	0.44	1.01	16.31	17.76	1.89	20.98	22.87	49.25	1961
0.16	1.81	0.96	13.65	16.42	1.66	19.43	21.09	44.84	1962
0.31	1.55	1.02	13.73	16.3	1.72	18.61	20.33	44.13	1963
0.26	1.24	1.03	13.45	15.72	2	19.2	21.2	44.83	1964
—	0.78	0.21	12.9	14.49	2.15	19.92	22.07	44.72	1965
0.15	0.9	0.78	12.12	13.8	2.11	20.4	22.51	45.33	1966
0.21	0.81	0.6	11.66	13.07	2.3	22.04	24.34	46.67	1967
0.08	0.69	0.57	11.77	13.03	2.23	21.8	24.03	45.62	1968
0.18	0.5	0.68	11.97	13.15	1.8	22.05	23.85	45.45	1969
0.19	0.73	0.81	14.88	16.42	1.46	20.22	21.68	46.3	1970
0.26	0.51	0.78	15.25	16.54	0.68	21.53	22.21	46.71	1971
0.04	0.77	0.61	14.65	16.03	1.08	20.84	21.92	45.48	1972
0.03	0.75	0.57	14.96	16.28	0.44	21.11	21.55	45.68	1973
—	0.48	0.68	15.18	16.34	1.11	20.11	21.22	45.07	1974
0.02	0.6	0.8	16.98	18.38	1.87	19.55	21.42	47.35	1975
0.02	0.81	0.67	15.43	16.91	1.21	20.49	21.7	45.82	1976
0.12	0.27	0.74	15.37	16.38	0.95	20.96	21.91	45.6	1977
—	0.95	0.62	15.38	16.95	0.91	20.92	21.83	45.73	1978
0.08	0.64	0.62	13.74	15	0.53	21.67	22.2	45.05	1979
0.03	0.45	0.33	14.04	14.82	0.57	20.72	21.29	43.61	1980
0.01	0.24	0.36	13.57	14.17	0.47	20.95	21.42	42.98	1981
0.03	0.39	0.36	12.33	13.08	0.16	21.48	21.64	42.33	1982
0.02	0.1	0.16	11.58	11.84	0.11	22.16	22.27	41.09	1983
—	—	—	10.92	10.92	0.2	22.98	23.18	40.84	1984
0.02	0.02	0.3	11.24	11.56	0.27	21.87	22.14	40	1985

0.07	0.01	0.46	12.54	13.01	0.51	20.34	20.85	40.04	1986
0.11	--	0.51	11.54	12.05	0.85	18.96	19.81	38.86	1987
0.12	0.01	0.63	12.07	12.71	0.57	17.91	18.48	38.61	1988
0.08	0.01	0.43	13.08	13.52	0.46	17.77	18.23	39.58	1989
0.03	0.04	0.47	13.01	13.61	0.5	17.83	18.33	39.97	1990

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە ئېلىنغان ئاشلىق

جەدۋەل: 4 — 15　　بىرلىكى: تونىا

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى	بۇنىڭ ئىچىدە							
		بۇغداي			قارا ئاشلىقلار			پۇرچاق تۇرلىرى
		جەمئىي	كۆزگى بۇغداي	بازغى بۇغداي	جەمئىي	كۆممە قوناق	ئارپا	باشقىلار	
1949	17591	4316.5	2502.5	1814	7338	6724	425.5	188.5	—
1950	18323	4872	2887	1985	8130.5	7880	236.5	13.5	—
1951	19378.5	4699	2554	2145	10225	9625	345	255	—
1952	20002	4958	2948.5	2009.5	9894.5	9182	385.5	327	—
1953	21561	7663	4779.5	2883.5	8275.5	7601.5	406	268	—
1954	20970	8220.5	5775	2445.5	7229	6885	316	98	—
1955	22905	8960.5	7812	1148.5	8931	8530	257	144	—
1956	25137	9348	8509	839	11056.5	10396	183	477.5	—
1957	22835	7776.5	7366	410.5	9127.5	8558	212	357.5	—
1958	25790.5	7667	7175.5	491.5	11239	10219.5	249	770.5	37
1959	27556.5	9079	8588.5	490.5	10269.5	9446.5	306	517	56.5
1960	24466.5	10030.5	9366	664.5	7396	6943.5	316	136.5	33.5
1961	20565	9566.5	8840.5	726	6207	5663.5	401.5	142	32
1962	20726	8146.5	7540.5	606	7930	7172	519	239	30
1963	21369.5	8412	7699	713	8249.5	7482	545	222.5	46
1964	28030.5	10243.5	9208.5	1035	11039	10162.5	663.5	213	182
1965	32348	11470	10421	1049	11354	10178.5	624.5	551	16.5
1966	34433	11663.5	10346	1317.5	11605.5	10550	582.5	473	—
1967	33265	12641.5	11613.5	1028	9927.5	9130	446	353	—
1968	28896	11603	10573	1030	8418	7870	343	205	13

83.5	158.5	413.5	9196	9768	760	11686.5	12446.5	31197.5	1969
115.5	279.5	525.5	12532.5	13337.5	758	10933.5	11691.5	33577.5	1970
141.5	247.7	485	11858	12590.7	418.5	10617	11035.5	31837	1971
36.5	243.5	416.5	9817.5	10477.5	445.5	11277	11722.5	29366.5	1972
31.5	280	249	12285	12814	157	10808	10965	34214	1973
20.5	398	246	12065.5	12709.5	522	10107.5	10629.5	31933.5	1974
55	761.5	294.5	14378.5	15434.5	762	12149.5	12911.5	38016	1975
16	89	222	14776	15893	653	14472.5	15125.5	41339.5	1976
179	876.5	232	15467	16575.5	515	14162.5	14667.5	43228	1977
—	1358	160.5	17455.5	18974	295.5	14554.5	14850	46785	1978
761.5	605.5	118.5	15356	16080	237	17923.5	18160.5	46474.5	1979
153	846.5	196.5	14795.5	1588.5	279	16041.5	16320.5	44010	1980
536.5	96.5	136.5	15297	15530	233.5	17680.5	17914	43108.5	1981
716.5	196.5	164	15288	15648.5	93	20025	20118	47855	1982
917	17	70	16707	16794	41.5	23573.5	23615	55552.5	1983
400	125	—	16016.5	16141.5	163	25175	25338	59343.5	1984
122	9	184.5	18622.5	18816	216.5	27538	27754.5	65278.5	1985
420.1	0.5	384.4	22247.1	22632	435.1	32503	32938.1	75717.5	1986
782.1	—	331	23457	23788	603	32918	33521	80380	1987
937	23	339	23457	23819	490	33372	33862	82130	1988
1034	16	285	23460	23761	314	34249	34563	85692	1989
1231	28	331	23460	23819	392	34171	34563	91690	1990

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئاشلىقنىڭ مو ېپىش ھوسۇلى

جەدۋەل: 4 — 16 بىرلىكى: مو/كىلوگرام

يىللار	مو ېپىش مەھسۇلاتى	بۇنىڭ ئىچىدە					
		بۇغداي		كۆمىچە قوناق	ئارپا	باشقىلار	پۈرچاق ئۇرۇقلىرى
		ئونتۇرچە	كۆزگى بۇغداي	يازغى بۇغداي			
1949	63.5	58	58.5	56.5	70	50	38.5	—
1950	67	61	62	59	63.5	51.5	36.5	—
1951	68.5	63	64	61.5	69	53	38.5	30

—	32	43	63	49.5	52.5	51.5	60.5	1952
—	33	45	60	52.5	59	56.5	60	1953
—	28.5	44	65	48.5	56	54	61	1954
—	30.5	43	65.5	46.5	57.5	56	62.5	1955
—	29.5	47	73	42.5	58	56.5	65	1956
—	16.5	48	58.5	29.5	53	51	56	1957
31	9.5	47	71.5	37.5	59	57	64	1958
28.5	23.5	45.5	72	34	57.5	55.5	64.5	1959
19.5	28.5	33.5	45	32.5	52.5	50.5	52	1960
24.5	32.5	40	34.5	38.5	42	42	42	1961
18.5	13	54	52.5	36.5	38.5	38.5	46	1962
15	14	53	54.5	41.5	41	36.5	48.5	1963
69	17	64	75.5	51.5	47.5	48.5	62.5	1964
65	70.5	77	79	48.5	52	52	72.5	1965
52	53	74.5	87	62	50.5	52	76	1966
18	43	74.5	73.5	44.5	52.5	52	71.5	1967
74	29.5	60	67	46	48.5	48.5	63.5	1968
46.5	32.5	61	77	42	53	52	68.5	1969
59.5	35.5	65.5	84	51.5	54	54	72.5	1970
54.5	40	70.5	78	61.5	49	49.5	68	1971
91.5	38	56.5	67	41	51	53.5	64.5	1972
105	40	40	82	35.5	51	51	75	1973
—	73.5	39.5	79.5	47	50	50	72	1974
27.5	30.5	53.5	84.5	40.5	62	60.5	80.5	1975
80	84	51.5	96	54	70.5	69.5	90	1976
149	182	52.5	100.5	54	67.5	67	95	1977
—	279.5	40	113.5	32.5	69.5	68	102.5	1978
95	67	45.5	111.7	44.5	82.5	81	103	1979
—	191	59.5	105.4	49	77	76.6	100.5	1980
—	40	37.5	112.7	49.5	84.5	83.6	100.5	1981
—	50	45.5	123.9	58	93	94.7	113	1982
—	17	43.5	144.3	37.5	106	106	135	1983

1984	145.3	109.3	109.5	81.5	162.7	—	—	—
1985	163	125.5	126	80	165.5	61.5	—	—
1986	189	157.9	159.7	85.3	177.4	83.6	—	—
1987	210.7	169.2	181.5	71	203	65	—	—
1988	212.7	183.2	186.3	86	194.3	53.8	230	—
1989	216.5	189.6	192.7	68.2	179.3	66.3	160	—
1990	229.4	188.6	191.6	78.4	179	70.4	70	—

§ 2 . ئاساسلىق زىرائەت سورتلىرى

1. بۇغداي

بۇغداي — ئۇنسۇ ناھىيىسىدىكى ئاساسلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن بىرى. بۇغداينىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ئومۇمىي ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن 50% نى، ئېلىنغان بۇغداي ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ 40% ىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1986 - يىلى «بۇغداي ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدىكى قارار» نى چىقارغاندىن بېرى، ناھىيىنىڭ بۇغداي ئىشلەپچىقىرىشىدا بۆسۈش خاراكتېرلىك تەرەققىيات بارلىققا كەلدى. تېرىلغۇ كۆلىمى ئۈزلۈكسىز ئازايغان ئەھۋالدا، ئومۇمىي ھوسۇل كۆپلەپ ئاشتى، 1990 - يىلى بىرلىك ھوسۇل بىر قاتلاندى.

1960 - يىلدىن ئىلگىرى، يەرلىك قىزىل (ئاق) كۆزگى بۇغداي ئاساسلىق سورت بولۇپ، مو بېشى ھوسۇلى، ئادەتتە، 50 كىلوگرام ئەتراپىدا ئىدى. 60 - يىللاردىن تارتىپ سۈپەتلىك ئۇرۇقلۇق كىرگۈزۈلۈشكە باشلىدى. شۇ جايدا ئۆسۈش ئەھۋالىغا ئاساسەن كېڭەيتىش، ساقلاپ قېلىش ياكى شاللاش ئارقىلىق شۇ جاينىڭ شارائىتىغا ماس كېلىدىغان يۇقىرى ھوسۇللۇق سورتلار تاللىنىپ ئاساسلىق سورت قىلىندى. ئەمما كۆپ يىللاردىن بېرى بۇغداي سورتى بەك كۆپ كىرگۈزۈلگەچكە، ئارىلىشىپ كېتىش ئەھۋالى خېلى ئېغىر بولدى.

ئۇنسۇ ناھىيىسىدە بۇغداي سورتلىرىنىڭ تارقىلىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 17

تىپى	نامى	كىرگۈزۈلگەن ۋاقتى	تارقىلىش ئەھۋالى	پايدىلىنىش ئەھۋالى
ئارا - كەنجى پىشار	قىزىل (ئاق) كۆزگى بۇغداي		ناھىيە بويىچە	شاللىۋېتىلدى
ئارا پىشار	«يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى — 183»	1968 - يىلى	قۇمئېرىق - توخۇلا سۇغىرىش رايونى	شاللىۋېتىلدى
ئارا - كەنجى پىشار	«شىنجاڭ كۆزگى بۇغدىيى — 2 (قىزىل تەگرىتاغ)»	1972 - يىلى	ناھىيە بويىچە	شاللىۋېتىلدى

ئارا پىشار	«شىنجاڭ كۆزگى بۇغدىيى — 3»	1975 - يىلى	تېرەك سۇغىرىش رايونى	شاللىۋېتىلدى
ئارا پىشار	«ئارا — 8»	1973 - يىلى	قۇمئېرىق - توغۇلا سۇغىرىش رايونى	شاللىۋېتىلدى
ئارا پىشار	«شەرق قىزاردى، — 3»	1977 - يىلى	قۇمئېرىق - توغۇلا سۇغىرىش رايونى	شاللىۋېتىلدى
ئارا - كەنجى پىشار	«قىزىل تاللانما — 501»	1980 - يىلى	ناھىيە بويىچە	ئاساسلىق تېرىلدى
كەنجى پىشار	«2 — 1975»	1980 - يىلى	تېرەك سۇغىرىش رايونى	شاللىۋېتىلدى
كەنجى پىشار	«قەشقەر شەرق قىزاردى — 5»	1984 - يىلى	ناھىيە بويىچە	سافلاپ قېلىندى
بالدۇر پىشار	«تاڭشەن — 6898»	1982 - يىلى	ناھىيە بويىچە	ئاساسلىق تېرىلدى
يازغى بۇغداي	«قەشقەر ئاق قاسراق»	1960 - يىلى	ناھىيە بويىچە	شاللىۋېتىلدى
يازغى بۇغداي	«سىبروس»	1970 - يىلى	قۇمئېرىق - توغۇلا سۇغىرىش رايونى	شاللىۋېتىلدى
يازغى بۇغداي	«شىنجاڭ يازغىسى — 2»	1985 - يىلى	ناھىيە بويىچە	كېڭەيتىلدى

«قىزىل تاللانما — 501»　توقسۇ ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدىن كىرگۈزۈلگەن. ئارا - كەنجى پىشار سورت، بىخ غىلاپىنىك رەڭگى يېشىل كېلىدۇ، تۈپىنىك ئېگىزلىكى تەخمىنەن 95 — 100 سانتىمېتىر بولۇپ، ئۇزۇن قىلتىرىقلىق كېلىدۇ، باشقى ئۇرچۇق شەكلىدە، قىسقىراق ۋە توز، پوستى قىزغۇچ بولۇپ، توكچىسى يوق، دېنى ئاق، تۇخۇم شەكلىدە، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 31 — 41 گرام كېلىدۇ. بۇ سورت يەر تاللاپ كەتمەيدۇ، ئۇنىڭ ماسلىشىشچانلىقى ياخشى، كۆپ تۇپلەيدۇ. ئادەتتە، مو بېشى ھوسۇلى 150 — 250 كىلوگرامغىچە بولىدۇ، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىنغاندا 400 كىلوگرامدىن ئاشىدۇ. تېرىلىش مەزگىلى 9 - ئاينىڭ 15 — 30 - كۈنىگىچە بولسا مۇۋاپىق بولىدۇ.

«تاڭشەن — 6898»　قەشقەر قاتارلىق جايلاردىن كىرگۈزۈلگەن. بىخ غىلاپىنىڭ رەڭگى يېشىل كېلىدۇ، مايىسى توز - تىك ئۆسىدۇ، تۈپىنىڭ ئېگىزلىكى ئادەتتە، 80 سانتىمېتىر بولۇپ، تۈپى چىلەك، يوپۇرمىقى توز - تىك ۋە تار، رەڭگى توق يېشىل كېلىدۇ، باشقى قىزغۇچ، توقماق شەكلىدە بولۇپ، چاناقلىرى زىچ، قىلتىرىقلىقمۇ، قىلتىرىقسىزمۇ بار. دېنى سوت رەڭ، تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 35 — 40 گرام كېلىدۇ. بۇ سورت سوغۇققا ناھايىتى چىداملىق، تۈپلىنىشى ناچارراق، ئۆسۈشى رەتلىك بولۇپ، 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنىنىڭ ئالدى - كەينىدە پىشىدۇ، قۇرۇق ئىسسىق شامالنىڭ خەۋپىدىن ساقلىنالايدۇ. چوڭ ئېتىزلاردا ئادەتتىكى مو بېشى ھوسۇلى 200 كىلوگرام ئەتراپىدا بولىدۇ، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىنغاندا 500 كىلوگرامدىن ئاشىدۇ. تېرىلىش مەزگىلى 9 - ئاينىڭ 20 — 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنىگىچە بولسا مۇۋاپىق بولىدۇ.

«شىنجاڭ يازغىسى — 2»　بۇ سورت يېزا ئىگىلىك 1 - شىنىنىڭ 4 - تۈەنىدىن كىرگۈزۈلگەن. تۈپىنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 90 سانتىمېتىر كېلىدۇ، تۈپ شەكلى بوشراق، غولى تومراق. مايىسى توز - تىك ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى سۇسراق، باشقى چوڭ ھەم ئۇرچۇق شەكلىدە، قىلتىرىقى ئۇزۇن، قاسرىقى ئاق كېلىدۇ، توكچىسى يوق، ئاسرىغۇچى قاسرىقى تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ، دېنى ئاق، ئۇزۇنچاق دۆگىلەك شەكلىدە، 1000 تال دان ئېغىرلىقى تەخمىنەن 46 گرام كېلىدۇ. تۈپلىنىش ئىقتىدارى كۈچلۈك، پېتىۋالمايدۇ، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق. بۇ ئارا پىشار سورتىنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى تەخمىنەن 100

كۈن.

قوشۇمچە: ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «بۇغداي ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدىكى قارارى» (1986 - يىل 6 - ئاينىڭ 11 - كۈنى)

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 - ئومۇمي يىغىنىدىن بېرى، يېزىلاردىكى ئىقتىسادي تۈزۈلمە ئىسلاھ قىلىنغانلىقتىن، دېھقانلارنىڭ ئىلىم - پەن ئۆگىنىش، ئىلىم - پەننى قوللىنىش ئاكتىپلىقى ئىشقا سېلىندى. بارلىق كادىرلار، دېھقانلار ئامىسى ۋە دېھقانچىلىق تېخنىكا خادىملىرىنىڭ ئورتاق تىرىشىشى ئارقىسىدا، ناھىيىمىزنىڭ بۇغداي ئىشلەپچىقىرىشىدا ناھايىتى زور تەرەققىياتلار بارلىققا كەلدى. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئالامەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

1. كۆلىمى ئوخشاش بولغان ئەھۋالدا، 1985 - يىلى ئومۇمي ھوسۇل 1980 - يىلدىكى 16 مىڭ 320 تونىدىن 27 مىڭ 754 تونىغا يەتتى، بىرلىك ھوسۇل 65 . 76 كىلوگرامدىن 5 . 125 كىلوگرامغا ئۆرلىدى. بىر تۇركۇم كەسپىي ئائىلىلەر، پەن - تېخنىكا ئائىلىلىرى تېرىغان كەڭ كۆلەملىك، يۇقىرى ھوسۇللۇق بۇغداي ئېتىزلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 400 — 500 كىلوگرامغا يەتتى، بۇ، ناھىيىدىكى كەڭ ئامما كۆرەلەيدىغان، ئىشىنىدىغان، ئۆگىنەلەيدىغان ئۇلگە بولۇپ قالدى. ناھىيىدە بۇغداي ھوسۇلىنىڭ ئۇدا 6 يىل مۇقىم ئېشىش ۋە يۇقىرى ھوسۇل ئېلىنىش تېپىنىڭ بارلىققا كېلىشى بىلەن بۇغداي ئىشلەپچىقىرىشتا قەد كۆتۈرۈش جېڭى قىلىش مەسىلىسىدە ئىدىيە ئازاد قىلىنىپ، ئىشەنچ ئاشۇرۇلدى.

2. سۇپەتلىك ئۇرۇقلۇق كەڭ دائىرىدە كېڭەيتىلىش ئاساسىدا، ساپلاشتۇرۇش ۋە يېڭىلاش مەزمۇن قىلىنغان بۇغدايىنىڭ سۇپەتلىك ئۇرۇقلۇقىنى يېتىشتۇرۇش تۈزۈمى ۋە يېتىشتۇرۇش بازىسى بەرپا قىلىنىپ، تاللانغان ئۇرۇقنى نىسبەت بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۇرۇقلۇق بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارى بارلىققا كەلتۈرۈلدى. 1982 - يىلى تۈزۈلگەن بۇغدايىنىڭ سۇپەتلىك ئۇرۇقلۇقىنى ئىشلەپچىقىرىشنى تۈزۈملەشتۈرۈش ۋە ئۇرۇقلۇق بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش پىلانى ئەملگە ئاشۇرۇلۇشقا باشلىدى، پىلان بويىچە سورتنى يېڭىلاشقا ساناقلىق كۈنلەر قالدى.

3. يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى جەھەتتە كۆرسىتىلگەن ئۈزلۈكسىز تىرىشچانلىقلار ئارقىلىق، بۇغداي ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ياخشىلاندى، ئاممىۋى خاراكتېردىكى ئىلمىي يول بىلەن بۇغداي تېرىش سەۋىيىسى كۆرۈنەرلىك ئۆستى، ئىلغار تېرىش - ئۆستۇرۇش تېخنىكىسى يەنمۇ ئومۇملاشتى، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىشتىكى تېپىك تەجرىبىلەرنىڭ كېڭەيتىلىشى چوڭ ئېتىز ئىشلەپچىقىرىشىغا تۈرتكە بولۇپ، بۇغداي ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنى يەنمۇ يېڭىلاش ئارقىلىق كەڭ كۆلەمدە مۇقىم ۋە يۇقىرى ھوسۇل ئېلىشقا ئاساس سېلىپ بەردى.

ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ياخشى پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، نەتىجىلەرنى كېڭەيتىپ، ياخشى ۋەزىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ناھىيىمىزنىڭ بۇغداي ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىدىكى ئىستراتېگىيىلىك مەسىلىلەرنى كۆزدە تۇتۇپ، تۆۋەندىكىچە قارار چىقاردى:

1) «كۆلەمنى قىسقارتىش، ئاساسىي ھوجۇمنى بىرلىك ھوسۇلغا قارىتىش، ئومۇمي ھوسۇلنى ئاشۇرۇش» تىن ئىبارەت بۇغداي ئىشلەپچىقىرىش ئاساسىي فاكتېنى قەتئىي ئىجرا قىلىنىدۇ. تۆۋەتلەشتۇرۇپ ئېكىز ئالماشتۇرۇپ تېرىپ، كۆممىقوناق بىلەن ئىقتىسادي زىرائەتلەرنىڭ كۆلىمىنى بەلگىلىك نىسبەت بويىچە ساقلاپ قېلىش، بىۋاسىتە تېرىش كۆلىمىنى كېڭەيتىشتىن ئىبارەت تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ئېھتىياجى كۆزدە تۇتۇلۇپ، بۇنىڭدىن كېيىنكى 5 يىلدا بۇغداي كۆلىمى مۇقىملاشتۇرۇش ئاساسىدا ئازايتىلىدۇ، 1990 - يىلغا بارغاندا، ناھىيە بويىچە بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى 200 مىڭ مو ئىچىدە تىزگىنلىنىدۇ، بۇغدايىنىڭ بىرلىك

ھوسۇلى 200 كىلوگرام ئۆيچۆرىسىگچە ئۆستۈرۈلىدۇ. بىرلىك ھوسۇل 50 كىلوگرامدىن تۆۋەن بولغان تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىزلار قەتئىي قىسقارتىلىدۇ. تېرەك دەرياسى سۇغىرىش رايونىنىڭ سۇ بىلەن تەمىنلەش قانۇنىيىتى بىلەن بۇغداينىڭ سۇغا ئېھتىياجلىق بولۇش قانۇنىيىتى ئوتتۇرىسىدا ساقلىنىۋاتقان زىددىيەت كۆلەمنى قىسقارتىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى قىلىنىدۇ.

2) «ئۇچ كاندۇكلۇق» تۈزۈمى مەزمۇن، ناھىيە، يېزىدىن ئىبارەت 2 دەرىجىلىك يېتىشتۇرۇش تۈزۈمى شەكىل قىلىنغان بۇغداينىڭ سۇيۇقلۇقىنى ساپلاشتۇرۇش ۋە يېڭىلاش تۈزۈمى داۋاملىق مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، 1988 - يىلدىن ئاۋۋال ناھىيە بويىچە سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇقنى يېڭىلاش، سورتنى ئالماشتۇرۇش ۋە ئۇرۇقلۇق بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

(1) ئاساسلىق سورت بىرلىككە كەلتۈرۈلىدۇ. بالدۇر پىشار كۆزگى بۇغداينىڭ ئاساسلىق سورتىغا «تاڭشەن — 6898» سورتى، كەنجى پىشار كۆزگى بۇغداينىڭ ئاساسلىق سورتىغا «قىزىل تاللانما — 501» سورتى بەلگىلەندى، بۇ 2 سورتنىڭ نىسبىتى ھەرقايىسىسى 50% كۆلەم بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. يازغى بۇغداينىڭ ئاساسلىق سورتىغا ھازىرچە «شىنجاڭ يازغىسى — 2» سورتى بەلگىلەندى. بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر مەزگىل ئىچىدە، يۇقىرىقى سورتلاردىن سىرت، باشقا بارلىق سورتلارنى قەتئىي شاللىۋېتىش كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بىر گۇرۇپپىدا بىر سورت ياكى بىر ئائىلىدە بىر سورت بولۇش تەرتىپ ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

(2) «ئۇچ كاندۇكلۇق» تۈزۈمى بويىچە سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇش تۈزۈمىدە چىڭ تۇرۇلىدۇ. باشاق كاندۇكى، تۇپ كاندۇكى، ئەسلى ئۇرۇق كاندۇكى، ئايرىم - ئايرىم ھالدا، بۇغداي ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ ‰1، %1، %1 نىسبىتى بويىچە سەپلىنىدۇ. بۇ، ھەر يىلى دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ئۇرۇقچىلىق پونكىتى تەرىپىدىن پىلان بويىچە ئىجرا قىلىنىدۇ، قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى ۋە جام دېھقانچىلىق ئىلمىي تەتقىقات پونكىتى يېتىشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالىدۇ. بۇ ئىش دۆلەت ۋە يەرلىك مالىيە بەلگىلىگەن سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇق يارىدەم پۇلى ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولىدۇ.

«ئۇچ كاندۇكلۇق» تىن باشقا، دېھقانچىلىق ئىدارىسى مەسئۇل بولغان، ئۇرۇقچىلىق پونكىتىنى ئاساس قىلغان، دېھقانچىلىق تېخنىكا كېڭەيتىش پونكىتى تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىشقا يارىدەم بەرگەن ئاساستا، «كومسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە گۈلئاۋات، توخۇلا، ئارال يېزىلىرىدا يەنە 4 سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇش كەسپىي ئائىلىسى، كەنت (ئەترەت) ى بەرپا قىلىپ، ھەر يىلى 300 تونىنا تاللانغان ئۇرۇق يېتىشتۇرۇپ، ئۇرۇقچىلىق پونكىتى تەرىپىدىن بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ئارقىلىق يېزا - مەيدانلار قۇرغاق 1 - دەرىجىلىك سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇش ئېتىزلىرىنىڭ ئۇرۇقلۇققا بولغان ئېھتىياجىغا كاپالەتلىك قىلىش تاپشۇرۇلىدۇ.

(3) يېزا (مەيدان) لاردا باسقۇچ دەرىجىلىك سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇش بازىلىرى قۇرۇلۇپ، ئۇرۇقلۇق بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ. شۇ يېزا (مەيدان) دىكى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 1:10 بويىچە تەبىئىي شارائىتى ياخشى، كادىرلىرى خىل، ئىلىم - پەن سەۋىيىسى يۇقىرى بولغان كەنت (ئەترەت) لەر ياكى كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىلىرى تاللىنىپ، مۇشۇ يېزا (مەيدان) نىڭ ئۇزاق مۇددەتكىچە مۇقىم بولغان سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇش بازىسى قىلىنىدۇ. كېرەكلىك ئۇرۇقلۇق بىلەن ئۇرۇقچىلىق پونكىتى، 1 - دەرىجىلىك سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇش بازىسى پىلان بويىچە بىر تۇتاش تەمىنلەيدۇ. يېتىشتۇرۇلگەن ئۇرۇقلۇق بىلەن مۇشۇ يېزا (مەيدان) نىڭ چوڭ بۇغداي ئېتىزلىرى شۇ يىلى بىۋاستە تەمىنلىنىدۇ. چوڭ ئېتىزلارغا كېرەكلىك ئۇرۇقلۇقنى بىردەك ئۆزى ئېلىپ قالمايدۇ. مۇشۇنداق دەۋر قىلىش ئارقىلىق سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇقنى ھەر يىلى يېڭىلاش ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

سۇيۇقلۇق ئۇرۇقلۇق بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش ئارقىلىق ئۇرۇقلۇقنى ماشىنا بىلەن بىر تۇتاش تاللاش،

بىر تۇتاش دورىلاش، ھەر يىلى يېڭىلاش ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، ئۇرۇقلۇقنىڭ سۈپىتى ئۆستۈرۈلۈپ، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇشتىكى ئىچكى يوشۇرۇن كۈچى جارى قىلدۇرۇلىدۇ. چوڭ ئېتىزلارغا كېرەكلىك ئۇرۇقلۇقنى جايلار ئۆزى ئېلىپ قالمايدىغان بولغاچقا، كېرەكلىك ئۇرۇقلۇقنى ئالماشتۇرۇشتىكى ئارىلىق ھالقا كۆپىيىدۇ، شۇڭا ئاشلىقنى زاكاز قىلىپ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى مەسلىسى، ئاشلىق بىلەن ئۇرۇقلۇقنىڭ باھا پەرقى مەسلىسى، ئۇرۇقلۇق ساقلاش مەسلىسى قاتارلىق جەھەتلەردە كېلىپ چىققىدىغان زىددىيەتلەرنى ھەقىقىي مۇھاكىمە قىلىپ، ئوبدان ھەل قىلىش لازىم.

سۈپەتلىك ئۇرۇقلۇقنى ساپلاشتۇرۇش ۋە يېڭىلاش، يېتىشتۇرۇش خىزمەتلىرىدە يۇقىرى سۈپەتلىك بولۇشنى ئاساس قىلىپ، ئۇرۇقچىلىق خىزمىتىگە ئالاقىدار قائىدىلەرنى قەتئىي ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئۇرۇقچىلىق خىزمىتىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش لازىم.

3) بۇغداينىڭ كۆزگى، يازغى سورتلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى تەڭشىلىپ، يازغى بۇغداي پىلان ۋە نىسبەت بويىچە كېڭەيتىلىپ تېرىلىدۇ.

تاغلىق رايونلاردا كۆزگى بۇغداينى قىشتىن ئۆتكۈزۈش، ئورۇش - تېرىش ۋاقىت پەرقى ھەم تېرىقچىلىق جەھەتتىكى، ئالايلۇق، ئارپىخانىنىڭ زىيىنى ئۆزاققىچە تۇتۇلمەسلىكتەك مۇرەسسە قىلغىلى بولمايدىغان زىددىيەتنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئۇزاق مۇددەتلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەھمىيىتى داۋاملىدىكى تەسىراتلارغا ئاساسەن، كۆزگى بۇغداينى يازغى بۇغداي (ئارپا) غا ئۆزگەرتىپ، 3 يىل ئىچىدە تەڭشەپ بولۇشنى قولغا كەلتۈرۈش زۆرۈر.

تۆزلەڭلىك دېھقانچىلىق رايونلىرىدا دېھقانچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىپ ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئاساسەن، تېرىقچىلىق قۇرۇلمىسىنى ئوڭۇشلۇق تەڭشەپ، زىرائەتلەرنى نۆۋەت بىلەن ئېكىز ئالماشتۇرۇپ تېرىشقا پايدا يەتكۈزۈش، كۆزلۈك تېرىلغۇ مەزگىلىدىكى ئەمگەك كۈچلىرى جىددىيلىشىپ كېتىش زىددىيىتىنى يەڭيېتىش ئۈچۈن، مۇۋاپىق نىسبەتتە يازغى بۇغداي ئورۇنلاشتۇرۇش لازىم. 3 — 4 يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا يازغى بۇغداي كۆلىمى بۇغداي كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن 20% نى ئىگىلەيدۇ.

4) ئىلمىي يول بىلەن تېرىقچىلىق قىلىشتا چىڭ تۇرۇلۇپ، بۇغايدىن مول ھوسۇل ئېلىشتىكى تېخنىكىلىق تەدبىرلەر يەنمۇ كېڭەيتىلىپ ۋە ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، بۇغايدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقە پائالىيىتى داۋاملىق چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلىدۇ.

(1) «بەشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش»، يەنى پىلاننى، ئورۇنلاشتۇرۇشنى، سورتنى، تېرىشنى، تېخنىكىلىق تەدبىرلەرنى بىرلىككە كەلتۈرۈش قەتئىي ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

(2) سالا ئېتىزلارنى تەكشىلەش، ئاساسىي ئوغۇتنى تولۇق بېرىش، ۋاقتىدا ئۇرۇق سېلىش، ئوستىگە قوم تۆكۈپ ئۇششۇكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يەرنى كۆزدە ۋە ئەتىيازدا تىرنىلاش، ئېتىزغا چاڑا قويۇپ بېرىشنى قاتتىق مەنئى قىلىش، ئەتىيازدا ۋاقتىدا سۇغىرىش، ئىلمىي ئوسۇلدا قوشۇمچە ئوغۇتلاش، كېسەللىك ۋە ھاشارات زىياندا شلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى توڭىتىش، توجۇپىلەپ تېرىقچىلىق قىلىش قاتارلىق بەلگىلەنگەن تېخنىكىلىق تەدبىرلەر قەتئىي ئىزچىللاشتۇرۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ماددىي جەھەتتە مەبلەغ سېلىشقا ئەھمىيەت بېرىلىپ، ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىشتا چىڭ تۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى داۋاملىق ياخشىلىنىپ، مۇقىم ۋە يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش ئاساسى مۇستەھكەملىنىدۇ.

(3) قاشقا بېدە، پېشىل ئوغۇت تېرىش ئاساس قىلىنغان يەردىن پايدىلىنىش ۋە يەرنى قۇۋۇەتلەش ئۈزۈتارا بىرلەشتۈرۈلگەن تېخنىكىلىق تەدبىرلەر قەتئىي ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، يەرنىڭ قۇۋۇتى ئۈزلۈكسىز ئاشۇرىلىدۇ. ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 5 تىن 2 قىسمىغا قاشقا بېدە ۋە پېشىل ئوغۇتنى كىرىشتۈرۈپ تېرىش، 5 تىن 2 قىسمىغا ئېكىز ئالماشتۇرۇپ تېرىش، 5 تىن بىر قىسمىغا قايتا تېرىش، تومۇزدا ئاغدۇرۇش ئۈزۈمگە ئايلاندۇرۇلۇپ، ئۇزاققىچە قەتئىي داۋاملاشتۇرۇلىدۇ.

(4) مول هوسۇل ئېلىش مۇسابىقە پائالىيىتى ئۇنسۇ ناهىيىلىك پارتكومىنىڭ 1986 - يىل 14 - نويابىرلۇق هۆججىتىدىكى بەلگىلىمە بويىچە پائال ئىزچىل ئىجرا قىلىنىدۇ.

5) بۇغداي ئىشلەپچىقىرىشتا كۆرۈنەرلىك نەتىجە يارىتقان ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەر زورىكۈچ بىلەن تەقدىرلىنىدۇ.

ناهىيىلىك خەلق هۆكۈمىتى رەسمىي هۆججەت تارقىتىپ، بۇغدايدىن يۇقىرى هوسۇل ئېلىش ۋە سۈپەتلىك ئۇرۇقلۇق يېتىشتۈرۈش داۋامىدا چوڭراق نەتىجە يارىتقان جام يېزىسىنىڭ ئارالباغ كەنتى ۋە كەنت ئاهالىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئابدۇرېشىت مەھەممەتنى هەم ناهىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى، جام يېزىلىق دېھقانچىلىق ئىلمىي تەتقىقات پونكىتى، قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى ۋە ئالاقىدار دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش ئارقىلىق تەقدىرلىدى، پۈتۈن ناهىيىنى ئۇلارنىڭ ئىلغار تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىشكە چاقىردى. بۇنىڭدىن كېيىن، بۇغداي ئىشلەپچىقىرىشتا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقانلىكى كوللېكتىپ ياكى شەخسلەر، مەيلى ئۇلار پەن - تېخنىكا تارماقلىرىدىكى تېخنىكا خادىملىرى، مەمۇرىي تارماقلاردىكى رەھبىرىي كادىرلار بولسۇن ياكى دېھقانلار ئاممىسى بولسۇن، قوشقان تۆھپىسىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە ئاساسەن تەقدىرلىنىدۇ ۋە مۇكاپاتلىنىدۇ. بۇ، كادىرلار خىزمىتىنىڭ ياخشى - يامان ئىشلەنگەنلىكىنى ئۇزاق مۇددەت سىناپ كۆرىدىغان بىر خىل تۈزۈم سۈپىتىدە قەتئىي داۋاملاشتۇرۇلىدۇ.

ناهىيىلىك پارتكوم، ناهىيىلىك خەلق هۆكۈمىتى شۇنىڭغا ئىشىنىدۇكى، قارارنىڭ ئومۇميۈزلۈك ئىزچىل ئىجرا قىلىنىشى ناهىيىمىزنىڭ بۇغداي ئىشلەپچىقىرىشىدا زور تەرەققىياتنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تۈرتكە بولۇپ، ناهىيىمىزنىڭ ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا يېڭى بۆسۈشنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. ناهىيىمىزدىكى هەر دەرىجىلىك رەهبەرلەر، يېزا كادىرلىرىنىڭ غەيرەت ئۇستىگە غەيرەت قىلىپ، يول ئېچىپ ئىلگىرىلەپ، قارارنىڭ ئىجرا قىلىنىشى، ناهىيىمىزنىڭ ناهايىتى ياخشى ۋەزىيىتىنىڭ يەنمۇ راۋاجلاندۇرۇلۇشى يولىدا يېڭى تۆھپە قوشۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

2. كۆممىقوناق

كۆممىقوناق — ئۇنسۇ ناهىيىسىدىكى ئاساسلىق قارا ئاشلىق. يىللىق تېرىلغۇ كۆلىمى تەخمىنەن 120 مىڭ مو بولۇپ، ئومۇمىي ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن 30% نى ئىگىلەيدۇ، ئېلىنغان هوسۇل ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىقنىڭ تەخمىنەن 27% نى ئىگىلەيدۇ. سورتى كۆپ ۋە خىلمۇ خىل. 60 - يىللاردىن ئىلگىرى يەرلىك سېرىق، ئاق كۆممىقوناق ۋە چىلگە كۆممىقوناق ئاساسلىق تېرىلاتتى، 1964 - يىلدىن تارتىپ «ۋېر — 15» قوش شالغۇتلاشتۇرۇلغان ئالتۇن چىشلىق مەلىكە سىناق تەرىقىسىدە تېرىلىشقا باشلىدى، 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 80 - يىللارنىڭ بېشىغىچە «هايتى — 101»، ئاق شالغۇتلاشتۇرۇلغان چوڭ دانلىق سېرىق كۆممىقوناق، ئاق شالغۇتلاشتۇرۇلغان ئىلمىچىنىكىي چوڭ دانلىق كۆممىقوناقنى ۋە ئاق شالغۇتلاشتۇرۇلغان «بېيجىڭ — 403» كۆممىقونىقى سورتلىرى كىرگۈزۈلدى.

ئۇنسۇ ناهىيىسىدە ئاساسلىق كۆممىقوناق سورتلىرىنىڭ تارقىلىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئەهۋالى

جەدۋەل 4 — 18

تېپى	نامى	تارقالغان جايلار	پايدىلىنىش ئەهۋالى
چىلگە	چىلگە كۆممىقوناق	ناهىيە بويىچە	شاللىۋېتىلدى
چىلگە	«هايتى — 101»	ناهىيە بويىچە	شاللىۋېتىلدى

ئارا ـ كەنجى پىشار	ئاق شالغۇتلاشتۇرۇلغان «بېيجىڭ — 403»	قۇمشېرىق ـ توغۇلا سۇغۇرۇش رايونى	ئاساسلىق تېرىلدى
ئارا پىشار	پەرلىك سېرىق (ئاق) كۆممىقونات	ناھىيە بويىچە	شاللىۋېتىلدى
ئارا ـ بالدۇر پىشار	«ۋىر — 156»	ناھىيە بويىچە	شاللىۋېتىلدى
ئارا ـ بالدۇر پىشار	ئاق شالغۇتلاشتۇرۇلغان ئىلىچىنسكىي چوڭ دانلىق كۆممىقونىقى	تېرىلغۇ سۇغۇرۇش رايونى	شاللىۋېتىلدى
ئارا ـ كەنجى پىشار	ئاق شالغۇتلاشتۇرۇلغان چوڭ دانلىق سېرىق كۆممىقوناق	تېرىلغۇ سۇغۇرۇش رايونى	ئاساسلىق تېرىلدى
ئارا ـ كەنجى پىشار	ئالتۇن چىشلىق مەلىكە	تېرىلغۇ سۇغۇرۇش رايونى	شاللىۋېتىلدى
ئارا ـ كەنجى پىشار	چاۋشيەن ئاق ئات چىشى كۆممىقونىقى	تېرىلغۇ سۇغۇرۇش رايونى	شاللىۋېتىلدى
ئارا ـ كەنجى پىشار	سوۋېت ئىتتىپاقى ئاق ئات چىشى كۆممىقونىقى	تېرىلغۇ سۇغۇرۇش رايونى	شاللىۋېتىلدى
چىلگە	«ئوتتۇرا جەنۇب — 1»	ناھىيە بويىچە	ئاساسلىق تېرىلدى

ئاق شالغۇتلاشتۇرۇلغان «بېيجىڭ — 403» 1977 ـ يىلى بېيجىڭ دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن كىرگۈزۈلگەن. تۇپىنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 250 سانتىمېتىر كېلىدۇ، تۇپ شەكلى چىلەك، يوپۇرمىقى تار ۋە يۇقىرىغا كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ، باشقى ئۇزۇن، تۇۋرۈك شەكلىدە بولۇپ، ئالئاش بولمايدۇ ياكى ئۇچى تەرەپ ئاق قالمايدۇ، دېنىنىڭ رەڭگى سېرىق، ئۇزى يوغان بولىدۇ، 1000 تال دان ئېغىرلىقى تەخمىنەن 300 گرام كېلىدۇ، داننىڭ قۇرى 14 — 16 قۇرغىچە بولىدۇ، ئۇنۇپ چىقىش نىسبىتى 85% بولۇپ، سۇپىتى ياخشى. ئۆسۈش مەزگىلى تەخمىنەن 120 كۈن. يوللۇغ داغ كېسەللىكىگە ۋە قارا كۈيە كېسەللىكىگە چىدامليق، ماسلىشىشى ياخشى. تېرىلغۇ مەزگىلىنىڭ ئاخىرقى چېكى 5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، يەر تاللىمايدۇ، ھەر مو يەردە 3500 — 4000 تۇپ مايسا قالدۇرۇلىدۇ.

«ئوتتۇرا جەنۇب — 1» («شىنجاڭ كۆممىقونىقى — 6») 1985 ـ يىلى شىنجاڭ دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئاشلىق زىرائەتلىرى تەتقىقات ئورنىدىن كىرگۈزۈلگەن. تۇپىنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 180 — 200 سانتىمېتىر كېلىدۇ، تۇپ شەكلى چىلەك، غولى قاتتىق بولىدۇ، يېتىپ قالمايدۇ. يوپۇرمىقى تار، باشقى كانايسىمان، دېنى ئات چىشى شەكلىدە، رەڭگى سېرىق بولىدۇ، 1000 تال دان ئېغىرلىقى تەخمىنەن 250 گرام كېلىدۇ. ئۆسۈش مەزگىلى تېز، تەخمىنەن 95 كۈن بولىدۇ. ئاق يەرگە تېرىسىمۇ، ئېگىز ئورۇنغا تېرىسىمۇ بولىدۇ، ئېگىز ئورۇنغا تېرىشنىڭ ئاخىرقى چېكى 7 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى. ئادەتتە بىر مو يەردە 4000 — 5000 تۇپ مايسا قالدۇرۇلىدۇ.

ئاق شالغۇتلاشتۇرۇلغان چوڭ دانلىق سېرىق كۆممىقوناق ئاقسۇ ۋىلايەتلىك دېھقانچىلىق ئىلمىي تەتقىقات ئورنىدا يېتىشتۇرۇلگەن. تۇپىنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 2.8 مېتىر كېلىدۇ، غولى توم، تۇپ شەكلى چىلەك بولىدۇ. چاڭدىنى ۋە باشاق ئوقى يېشىل رەڭلىك بولىدۇ، باشقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 25 سانتىمېتىر كېلىدۇ، دېنىنىڭ قۇرى 18 — 20 قۇر، باشقى كانايسىمان بولىدۇ، 1000 تال دان ئېغىرلىقى تەخمىنەن 300 گرام، دېنى ئات چىشى شەكلىدە، سۇپىتى ئوتتۇرا ھال بولىدۇ. ئۆسۈشى

ياخشى، يىقىلىپ چۈشمەيدۇ، ئوغۇتقا چىداملىق. ئۆسۈش مەزگىلى تەخمىنەن 1335 كۈن بولىدۇ، بالدۇر تېرىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ھەر مو يەردە 2800 — 3000 تۈپ مايسا قالدۇرۇلىدۇ. ھوسۇل جەھەتتىكى يوشۇرۇن كۈچى چوڭ، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش مەقسىتىدە ئۆستۈرۈشكە ماس كېلىدۇ.

3. ئارپا

بۇنىڭدا يەرلىك ئارپا سورتى ئاساس قىلىنىدۇ. ئۇ بالدۇر پىشىش، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق بولۇش، شورغا تاقابىل تۇرۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە، ئۇنىڭ دېنى تولۇق، پوستى نېپىز، كراخمال تەركىبى يۇقىرى بولۇپ، پىۋىنىڭ خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ، ئاساسەن، تاغلىق رايوندا تېرىلىدۇ، يىللىق تېرىلغۇ كۆلىمى تەخمىنەن 5000 مو، ئومۇمىي ھوسۇلى 300 توننىدىن ئاشىدۇ.

4. پۇرچاق تۇرلىرى

ئۇنىۋ ناھىيىسىدە پۇرچاقنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى — سېرىق پۇرچاق، ئاساسلىق سورتى — «سەنشى پۇرچىقى — 83»، يىللىق ئومۇمىي ھوسۇلى تەخمىنەن 1000 تونا. ئادەتتە كۆمىسقوناق بىلەن ئارىلاش تېرىلىدۇ ياكى قۇر ئارىلىقىغا تېرىلىدۇ، يالغۇز تېرىلىش كۆلىمى ناھايىتى ئاز.

بۇنىڭدىن باشقا، تۇزلەڭلىك ۋە تاغلىق رايونلاردا يەنە ئاز مىقداردا كۆك پۇرچاق، ماش، سېرىق پۇرچاق قاتارلىقلار تېرىلىدۇ، كىرىشتۇرۇپ تېرىلىدۇ.

5. شال

(بەشىنچى قىسىمدىكى «شال» غا قارالسۇن).

6. باشقىلار

60 ـ 70 ـ يىللاردا ئاز مىقداردا قوناق تېرىلدى. 1979 ـ يىلى 4600 مو يەرگە قوناق تېرىلىپ، 242.5 تونا ھوسۇل ئېلىندى.

بىر قىسىم يېزا، مەيدانلاردا ئېگىز ئورۇنغا تېرىق تېرىلىدۇ، ھوسۇلى ناھايىتى تۆۋەن.

V باب

ئىقتىسادىي زىرائەتلەر

§ 1. كېۋەز

1. كۆلىمى ۋە ھوسۇلى

كېۋەز — ئۇنىۋ ناھىيىسىدە تېرىلىش تارىخى ئۇزۇن بولغان ئاساسلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن بىرى.

مىنگونىلىق 3 - يىلى (1914 - يىلى) 18 مىلىق مو يەرگە كېۋەز تېرىلىپ، 850 داەن ھوسۇل ئېلىندى.
مىنگونىلىق 33 - يىلى (1944 - يىلى) 6890 مو يەرگە كېۋەز تېرىلىپ، 206.7 توننا ھوسۇل ئېلىندى.
مىنگونىلىق 37 - يىلى (1948 - يىلى) 5769 مو يەرگە كېۋەز تېرىلىپ، 39.8 توننا ھوسۇل ئېلىندى.
1949 - يىلى 6900 مو يەرگە كېۋەز تېرىلىپ، 45 توننا ھوسۇل ئېلىندى. 1960 - يىلى 34 مىلىق 800 مو يەرگە كېۋەز تېرىلىپ، 207.5 توننا ھوسۇل ئېلىندى. 1970 - يىلى 26 مىلىق 60 مو يەرگە كېۋەز تېرىلىپ، 389 توننا ھوسۇل ئېلىندى. 1980 - يىلى 25 مىلىق 300 مو يەرگە كېۋەز تېرىلىپ، 309 توننا ھوسۇل ئېلىندى. 1990 - يىلى 57 مىلىق 500 مو يەرگە كېۋەز تېرىلىپ، 3420 توننا ھوسۇل ئېلىندى.

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان كېۋەز كۆلىمى ۋە ھوسۇلى

جەدۋەل: 4 — 19

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (توەن مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (توننا)	مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)	يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (توەن مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (توننا)	مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)
1949	0.69	45	6.5	1970	2.66	389	14.6
1950	1	75	7.5	1971	2.93	251	8.6
1951	1.73	138.5	8	1972	2.75	171.5	6.2
1952	1.82	170.1	9.3	1973	2.47	323	13.1
1953	1.62	182	11.2	1974	2.52	346.5	13.8
1954	1.33	67.5	5.1	1975	2.49	411	16.5
1955	1.92	142.5	7.4	1976	2.40	319.5	13.3
1956	2.82	224.5	8	1977	2.43	212	8.7
1957	2.87	225	7.8	1978	2.39	273.5	11.4
1958	2.14	206.5	9.6	1979	2.42	191	7.9
1959	3.32	207.5	6.3	1980	2.53	309	12.2
1960	3.48	44.5	1.3	1981	3.13	287	9.2
1961	3.01	139	4.6	1982	2.88	254.5	8.8
1962	1.68	65.5	3.9	1983	2.35	357	15.2
1963	2.26	83.5	3.7	1984	2.15	503.5	23.4
1964	2.37	110	4.6	1985	1.49	521.5	35
1965	2.25	276	12.3	1986	1.46	537	36.8
1966	2.28	455.5	20	1987	3.16	1400	44.3
1967	2.36	673.5	28.5	1988	4.63	2540	54.9
1968	2.35	380	16.2	1989	5.73	3129	54.5
1969	2.26	280	12.4	1990	5.75	3420	59.5

2. سورتى

1949 - يىلدىن كېيىن، كېۋەزنىڭ سورتى 3 قېتىم ئالماشتۇرۇلدى. 50 — 60 - يىللاردا، ئاساسلىقى، سۇۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرگۈزۈلگەن «C3173» كېۋەز سورتى تېرىلدى؛ 1972 - يىلى سۇۋېت ئىتتىپاقىدىن كىرگۈزۈلگەن «C1470» كېۋەز سورتى سىناق تەرىقىسىدە تېرىپ كېڭەيتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تېرىڭ دەريالىق سۇغىرىش رايونىدا كېۋەزنىڭ «قۇرۇقلۇق 201» سورتى تېرىلدى؛ 1986 - يىلدىن باشلاپ، ئاساسلىقى كېۋەزنىڭ «قۇرۇقلۇق چىلگىسى — 1 » سورتى تېرىلىدىغان بولدى.

«قۇرۇقلۇق چىلگىسى — 1» بۇ سورت 1984 - يىلى پېزا ئىگىلىك 1 - شى 5 - تۇەنىدىن كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭ غولىنىڭ ئېگىزلىكى 60 — 70 سانتىمېتىر كېلىدۇ. ئۇسۇش ھالىتى مۇنار شەكىلدە، غولى سەل بوشراق كېلىدۇ، غوزىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4.7 — 7.7 سانتىمېتىر، غولى دەسلەپتە قىزغۇچ بولىدۇ، يوپۇرمىقى قېلىن، رەڭگى توق يېشىل، تۈكلۈك بولىدۇ. غوزىسىنىڭ ئېغىرلىقى 4 — 4.5 گرام، ئاز ساندىكىلىرىنىڭ 5 گرام كېلىدۇ، چىگىتى چوڭ بولىدۇ. مايىسى ئوبدان ئايرىلىدۇ ۋە رەتلىك ئۆسىدۇ، غوزا تۈتۈشى ياخشى. تالا ئۇزۇنلۇقى 29.5 — 30 سانتىمېتىر، پاختا تالاسى 35%، تەكشىلىك دەرىجىسى تەخمىنەن 90%. پىتىلىش مەزگىلى تەخمىنەن 120 كۈن. ھەر بىر مو يەرگە 8000 — 9000 تۈپتىن مايسا توغرا كەلسە مۇۋاپىق بولىدۇ.

3. ئىشلەپچىقىرىش

1984 - يىلدىن ئىلگىرى، مۇتلەق كۆپ ساندىكى يىللاردا پاختىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 15 كىلوگرامدىن ئاشمايتتى. 1984 - يىلدىن باشلاپ، مۇۋاپىق تەڭشەپ ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، سورتلار بازارغا لايىق سورتقا ئالماشتۇرۇلۇپ، ئىلغار كېۋەز تېرىش تېخنىكىسى كېڭەيتىلگەچكە، ھوسۇلى ئۇزلۇكسىز ئاشتى. 1986 - يىلى بىرلىك ھوسۇلى ئەڭ يۇقىرى بولۇپ، 142 كىلوگرامغا يەتتى. «كومىسسىيە»لار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ كېۋەز تېرىشتىن قىلىنغان كىرىمى ئومۇمىي كىرىمنىڭ 22.2% نى تەشكىل قىلدى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك پاختا ئىشلەپچىقىرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. «غەربنىڭ پاختىسىنى شەرققە يۆتكەش» تىن ئىبارەت تەڭشەش فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، كېۋەز تېرىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان گۇلئاۋات، قىزىل يېزىلىرى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق تېرىڭ دەريالىق تۆۋەن ئېقىمدىكى رايونلارغا مەركەزلەشتۇرۇلۇپ تېرىلىپ، بۇ رايونلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەۋزەللىكى جارى قىلدۇرۇلۇپ، تاۋار ئىگىلىكى ئىلگىرى سۈرۈلدى. كېۋەز تېرىش شارائىتىنى ياخشىلاش، كېۋەز تېرىشقا ئائىت ئىلغار پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەھەتتە، ناھىيە بويىچە بىر تۇتاش «قۇرۇقلۇق چىلگىسى — 1» سورتى ئومۇملاشتۇرۇلدى، كېۋەزلىكلەردە پۈتۈنلەي كۈزدە ئاغدۇرۇش، توك يانتۇزۇش يولغا قويۇلدى، سۇلياۋ يوپۇق يېپىش، خىمىيىۋى ئۇسۇلدا ئوت - چۆپ يوقىتىش، ماشىنا بىلەن سۇلياۋ يوپۇق يېيىتىش ۋە تېرىشقا ئوخشاش ئىلغار تېخنىكىلار ئومۇملاشتۇرۇلدى شۇنداقلا كېۋەز تېرىش مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇلۇپ، بىرلىك ھوسۇلى تېز ئۆستۈرۈلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە پاختىنىڭ ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 59.5 كىلوگرامغا يەتتى.

قوشۇمچە: جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۈنسۈ ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «پاختا ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى قارارى» (1987 - يىل 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى)

ناھىيىمىزنىڭ پاختىچىلىق جەھەتتىكى يوشۇرۇن ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇش، پاختىنىڭ سۈپىتىنى

ئۆستۈرۈش، ئېكسپورت ئارقىلىق يارىتىلىدىغان تاشقى پېرېۋوتنى كۆپەيتىش، تاۋار ئىگىلىكىنى قۇدرەت تاپقۇزۇش، دېھقانلارنىڭ نامراتلىقتىن تېزراق قۇتۇلۇپ بېيىشىغا تۆھپە قوشۇش يۈزىسىدىن، ئالاھىدە بۇ قارار چىقىرىلدى.

1. پاختىچىلىققا بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىپ، پاختىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا بولغان تونۇشنى ئۆستۈرۈش لازىم

ناھىيىلىك پاختىچىلىق رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، مۇئاۋىن شۇجى تۇنىياز ھوشۇر گۇرۇپپا باشلىقلىقىغا، مۇئاۋىن ھاكىم يالۇ شىنىڭ مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقلىقىغا تەينىلەندى، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قارىسىقىدا تېخنىكا جەھەتتىن مۇلازىمەت قىلىش ۋە ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت 2 كەسپىي گۇرۇپپا تەسىس قىلىنىدۇ.

پاختىچىلىققا سەل قاراش ئىدىيىسىنى تۈگىتىپ، پاختىچىلىققا بولغان تونۇشىمىزنى ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك. ئىلگىرى ناھىيىمىزدە پاختىچىلىق جەھەتتە ئۇزۇن مۇددەت تاۋار ئەۋزەللىكى شەكىللەنمەسلىكتىكى ئاساسلىق سەۋەبلەر مۇنۇلار: 1) تېرىلغۇ كۆلىمى ئاز، يېزا ئاھالىسىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 0.2 مو كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى، 2.5 كىلوگرام پاختا توغرا كەلگەچكە، كۆلەم ۋە ئونۇم ھاسىل بولمىدى؛ 2) كېۋەز تېرىش تېخنىكىسى قالاق، بىرلىك ھوسۇلى ناھايىتى تۆۋەن بولغاچقا، ھەر بىر مو يەردىن چىقىدىغان پاختا ئۇزاق مۇددەتكىچە تەخمىنەن 15 كىلوگرام بولدى؛ 3) رايونلارغا مۇۋاپىق ئايرىش يېتەرسىز بولۇش، ئۇز جايىنىڭ شارائىتىغا يارىشا ئىش كۆرمەسلىك، تارقاق تېرىشقا ئوخشاش سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن، ئىشلەپچىقىرىش ئەۋزەللىكى جارى بولمىدى؛ 4) پاختا سورتى بازارغا باب كەلمەسلىك، سورتلار ئارىلاش بولۇپ كېتىش، سۈپىتى ناچار بولۇشتەك سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن، تاۋارلىق قىممىتى ناھايىتى تۆۋەن بولدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىپ مۇۋاپىق تەڭشەپ ئورۇنلاشتۇرۇش، سورتلارنى پۈتۈنلەي بازارغا باب كېلىدىغان سورتلارغا ئالماشتۇرۇش، سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ تېرىشقا ئوخشاش يېڭى تېخنىكا تەدبىرلىرىنى كېڭەيتىش ئارقىلىق، ناھىيىنىڭ پاختىچىلىقىدا يېڭى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. ئەڭ يۇقىرى بىرلىك ھوسۇلى 142 كىلوگرامغا يەتتى، سۈپەت جەھەتتە ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە ئالدىنقى ئورۇنغا ئۆتتى. پاختا تېرىپ بېيىغان نۇرغۇن ئۇلكىلەر بارلىققا كەلدى، بولۇپمۇ «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ 1986 - يىللىق پاختا كىرىمى مەيدان ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 22.2% نى ئىگىلىدى. كېۋەز بۇ مەيدانىنىڭ زىيانىنى تۈگىتىپ پايدا ئېلىشىدىكى ئىقتىسادىي تۈۋرۈككە ئايلاندى. كېۋەز تاۋارلىشىش نىسبىتى 90% كە يېتىدىغان ئىقتىسادىي زىرائەت، مو بېشى ھوسۇلى 50 كىلوگرامغا يەتسىلا، پاختىدىن كىرىدىغان ئومۇمىي كىرىم 100 يۈەندىن ئاشىدۇ. ناھىيە بويىچە كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 30 مىڭ موغا، ئومۇمىي ھوسۇلى 1500 تونناغا يەتسە، ئاز كەم 7 مىليون يۈەن كىرىم بولىدۇ. بۇ، ناھىيىنىڭ 1986 - يىللىق تېرىقچىلىق ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 17.3% نگە باراۋەر، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مۇۋاپىق تەڭشەپ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنىڭ ئۇزلۇكسىز ئۆستۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، كېۋەز مۇقەررەر يوسۇندا تېرەك دەرياسى سۈغىرىش رايوندىكى گۈلئاۋات، قىزىل يېزىلىرى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىقتىسادىي تۈۋرۈكىگە ئايلىنىدۇ. بولۇپمۇ شىنجاڭ پاختىسىنىڭ سۈپىتى ئەلا، رىقابەتلىشىش شارائىتى ياخشى بولۇپ، مەملىكەت ئىچى ۋە خەلقئارادا مۇقىم ھەم كەڭ بازار تاپالايدۇ. شىنجاڭ مەملىكىتىمىزنىڭ مۇھىم پاختا بازىسى، پاختا شىنجاڭنىڭ يىرىك يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىدىكى 3 چوڭ ئىقتىسادىي تۈۋرۈكىنىڭ بىرى، ئاقسۇ ۋىلايىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ نۇقتىلىق پاختا بازىسى. شۇڭا بىز بۇ قىممەتلىك ئۇچۇرلارنى ياخشى ئىشلەپ، پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، ناھىيىمىزنىڭ پاختا ئىشلەپچىقىرىشىدا يېڭى ۋەزىيەت يارىتىشنى قولغا كەلتۈرۈپ، پاختىنىڭ تېگىشلىك تاۋار ئىگىلىكى

ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇشىمىز كېرەك.

2. «ئىككى ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت» كە ھەقىقىي ئەمەل قىلىپ، پاختىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈستىدىكى ئۇزۇن مۇددەتلىك پىلاننى تۈزۈپ چىقىش لازىم

ناھىيىمىزنىڭ تەبىئىي بايلىق ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش بويىچە ئوتتۇرىغا قويۇلغان «غەربنىڭ پاختىسىنى شەرققە يۆتكەش» تىن ئىبارەت تەڭشەش فاكتورىنى قەتئىي ئىجرا قىلىش كېرەك. بۇ فاكتورنى توغرا ئىجرا قىلىشتىن مەقسەت، ئىلگىرىكى كېۋەز تېرىش ۋەزىپىسىنى تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتىگە خىلاپ ھالدا تەڭ تەقسىم قىلىشتىن كېلىپ چىققان ئىللەتلەرنى تۈگىتىپ، كېۋەزنى ئەڭ مۇۋاپىق كېلىدىغان گۈلئاۋات، قىزىل يېزىلىرى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق تېرەڭ دەريالسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى رايونلارغا نىسبەتەن مەركەزلەشتۈرۈپ تېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇپ، تاۋار ئىگىلىكىنى بەرپا قىلىشنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت.

مۇشۇ يېتەكچى ئىدىيە بويىچە، كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى ئەسلىدە بېكىتىلگەن 25 مىڭ مودىن 30 مىڭ موغا تەڭشىلىپ، بىرلىك ھوسۇلىنى 50 كىلوگرامدىن ئاشۇرۇش، ئومۇمىي ھوسۇلىنى 1500 تونىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن تىرىشىلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە گۈلئاۋات يېزىسىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ئەسلىدە بېكىتىلگەن 7000 مودىن 10 مىڭ موغا تەڭشىلىپ، 10 مىڭ مو يەرگە كېۋەز تېرىپ يۇقىرى ھوسۇل ئالىدىغان ئۇلگىلىك يېزا قىلىپ تىكلىنىدۇ. 1988 - يىلى قىزىل يېزىسىمۇ 10 مىڭ مو يەرگە كېۋەز تېرىش ئۇلگىسى قىلىپ تىكلىنىدۇ. 1990 - يىلغا بارغاندا، ناھىيىنىڭ كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 40 مىڭ موغا يەتكۈزۈلۈپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى كېۋەز تېرىش سەۋىيىسىگە يەتكۈزۈلۈپ، بىرلىك ھوسۇلى 50 كىلوگرامدىن ئاشۇرۇلىدۇ، ئومۇمىي ھوسۇلى 2050 تونىغا يەتكۈزۈلىدۇ. بۇ تارىخىي ۋەزىپە ئىشقا ئاشۇرۇلغاندىن كېيىن، تېرىلغۇ كۆلىمىنى نىسبەتەن تۇراقلاشتۇرۇپ، ئاساسىي زېھنىمىزنى بىرلىك ھوسۇلىنى، ئومۇمىي ھوسۇلىنى، سۈپەتنى، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۆستۈرۈشكە قويۇشىمىز كېرەك.

3. كېۋەز تېرىش شارائىتىنى ئۇزلۇكسىز ياخشىلاپ، ئىلمىي ئۇسۇلدا كېۋەز تېرىش تېخنىكا - تەدبىرلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش لازىم

ماددىي سېلىنمىنى ئاشۇرۇپ، كېۋەز تېرىش شارائىتىنى زور كۈچ بىلەن ياخشىلاش، پاختىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى ئاساسىي خىزمەت. سالا ئېتىز قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، يەرلەرنى تۈزلەپ، سۈغىرىش ئۆستىگى ۋە زىيكەش سىستېمىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، كېۋەز، ئاشلىق ۋە يەرگە قۇۋۇەت قىلىدىغان ئۆسۈملۈكلەرنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىشتىن ئىبارەت ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىش تۈزۈمىنى بەرپا قىلىپ، مۇقىم ۋە يۇقىرى ھوسۇللۇق كېۋەز ئېتىزلىرىنىڭ كۆلىمىنى تەڭ يېرىمدىن ئاشۇرۇش كېرەك. ئىلمىي ئۇسۇلدا كېۋەز تېرىشتا تۆۋەندىكى تېخنىكىلارنى قەتئىي ئومۇملاشتۇرۇش لازىم:

1) «قۇرۇقلۇق كېۋەزنى — 1» ئەلا سورتى بىر تۇتاش كېڭەيتىلىدۇ، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى سۈلغات كىسلاتاسى ئارقىلىق تازىلانغان ئۆلچەملىك چىگىت بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەيدۇ. ناھىيىلىك پاختا - چىگە شىركىتىگە قاراشلىق سېتىۋېلىش، پىششىقلاپ ئىشلەش ئورۇنلىرى ئۇرۇقچىلىق تارماقلىرىنىڭ ماسلىشىشى بىلەن، ئەلا سورتلۇق ئۇرۇقلۇق چىگىتنى ئايرىم سېتىۋېلىپ، ئايرىم ساقلاپ ھەم ئايرىم ئايرىپ، ئەلا سورتلۇق ئۇرۇقلۇق چىگىت بىلەن ۋاقتىدا تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىشى كېرەك. رۇخسەت قىلىنمىغان ھەرقانداق ئورۇن ۋە تارماقنىڭ ئۆز ئالدىغا ئۇرۇق كىرگۈزۈشىگە بولمايدۇ. باشقا ئۇرۇق سورتىنى

ئالماشتۇرۇش قارارىنى پەقەتلا يېزا ئىگىلىكىگە مەسئۇل تارماقلار چىقىرىدۇ.

2) بارلىق كېۋەز ئېتىزلىرى كۆزدە ئاغدۇرۇلىدۇ ۋە توك يانتۇزۇلىدۇ.

3) سۈلياۋ يوپۇق يېپىش، خىمىيىلىك ئوغۇلدا ئوت - چۆپ يوقىتىش، ماشىنا بىلەن سۈلياۋ يوپۇق يېپىش ۋە تېرىشنى تىرىشىپ قولغا كەلتۈرۈش كېرەك.

4) ۋاقتىدا تېرىش، مۇۋاپىق قويۇق تېرىش، ھەر بىر مو يەردە قالدۇرۇلىدىغان كېۋەز مايسىسى 8000 تۈپتىن كەم بولماسلىق (كەك قۇر ئارىلىقى 60 سانتىمېتىر، تار قۇر ئارىلىقى 40 سانتىمېتىر بولۇشى، تۈپ ئارىلىقى 15 . 12 سانتىمېتىر بولۇشى) لازىم.

5) ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇپ تېرىشتا چىك تۇرۇش كېرەك. ھەر بىر مو يەرگە بېرىلىدىغان فوسفورلۇق ئوغۇت 10 كىلوگرامدىن، ئۈرىيە 20 كىلوگرامدىن كەم بولماسلىقى كېرەك.

6) كېۋەز 2 قۇلاق بولۇشتىن ئىلگىرى بىر قېتىمدىلا تاقلاپ بولۇش، 7 - ئاينىك ئاخىرىدىن بۇرۇن كېۋەزنى ئۈزۈپ بولۇش لازىم.

7) شارائىتقا قاراپ ۋاقتىدا سۇغىرىش، تۇنجى سۇيىنى كېچىكتۈرۈپرەك قۇيۇش، 2 - سۇيىنى ۋاقتىدا قۇيۇش، ئاز سۇ بىلەن چۆنەكلەپ سۇغىرىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش لازىم.

8) زىياندىاش ھاشاراتلارنىك ئالدىنى ئۇزۇل - كېسىل ئېلىش، ئۇسۇش مەزگىلىدە 4 — 5 قېتىمغىچە دورا چېچىش كېرەك. بۇنى يېزا ئىگىلىك تېخنىكا تارماقلىرى تېخنىكا جەھەتتىن ھۆددىگە ئېلىشنى يولغا قويۇشى لازىم.

9) ئۇتكەلنى چىك ئىگىلەپ، پاختىنىك سۈپىتىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىش كېرەك. ئايرىپ تېرىش، ئايرىپ قۇرۇتۇش، ئايرىپ ساقلاش، ئايرىپ چىگىت ئايرىش، ئايرىپ سېتىشتىن ئىبارەت «بەشنى ئايرىش» خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، «129» دەرىجىلىك پاختا نىسبىتىنى %70 تىن ئاشۇرۇشنى قولغا كەلتۈرۈش لازىم.

10) كېۋەزنى دائىرە بويىچە تېرىشتا چىك تۇرۇپ، بىر تۇتاش سۇغىرىش، بىر تۇتاش تېرىش، بىر تۇتاش دورا چېچىش، تېخنىكا تەدبىرلىرىنى بىر تۇتاش قوللىنىش كېرەك.

4 . مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقە چارىسىنى تۈزۈپ چىقىپ، مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقە پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇرۇش لازىم

1) مۇسابىقە ئۇلچىمى:

(1) تېرىلغۇ كۆلىمىنى ئورۇنداش جەھەتتە، ناھىيىدىن پىلان كۆرسەتكۈچى چۈشۈرۈلىدۇ، دائىرە بويىچە تېرىلىدۇ، پۈتۈنلەي ئەلا سورتلۇق كېۋەز تېرىلىدۇ ۋە ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىش يولغا قويۇلىدۇ.

(2) ئوغۇشاش تېرىلغۇ كۆلىمى شارائىتىدا، يېزا، كەنت، ئاھالىلەر گۇرۇپپىلىرى ۋە كەسپىي ئائىلىلەر پاختىنىك ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلىنى 65 كىلوگرام، 75 كىلوگرام، 100 كىلوگرام ۋە 125 كىلوگرامغا يەتكۈزۈشى كېرەك.

(3) «129» دەرىجىلىك پاختا نىسبىتى %85 تىن يۇقىرى بولۇشى، سۈپەت كۆرسەتكۈچى پاختا سۈپىتىنى تەكشۈرۈش بويىچە ئەلا بولۇش ئۇلچىمىگە مۇۋاپىق كەلگەن بولۇشى لازىم.

2) مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسى كۆرسەتكۈچىگە يەتكۈزگەنلەرگە ماددىي مۇكاپات ۋە شەرەپ مۇكاپاتى تارقىتىلىدۇ. مۇكاپات پۇلى مالىيىدىن ۋە پاختا تىجارىتى كىرىمىدىن ئاجرىتىلىدۇ. مۇكاپات تەقسىماتى جەھەتتە: %40 ى ناھىيە، يېزىلاردىكى مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىگە رەھبەرلىك قىلغۇچى خادىملار ۋە تېخنىك خادىملارغا، %60 ى ئاساسىي قاتلامدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ۋە كەسپىي ئائىلىلەرگە

تارقىتىپ بېرىلىدۇ. تەپسىلىي يولغا قويۇش چارىسىنى كەسىپي تارماقلار ئايرىم تۈزۈپ چىقىدۇ.

5. ھەر ساھە ۋە كەسىپلەر بۇ ئىشنى زور كۈچ بىلەن قوللاپ، پاختىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئەلا مۇلازىمەت قىلىشى لازىم

كېڭەز تېرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ بىر تۈتاش رەھبەرلىكىدە، ناھىيىدىكى بارلىق يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېخنىكىسى، ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش ۋە يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئامانەت - قەرز كوپېراتىپلىرى قاتارلىق تارماقلار ئۆزلىرىنىڭ فونكسىيىلىك رولىنى پائال جارى قىلدۇرۇشى، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئەلا مۇلازىمەت قىلىشى، ئىش تەقسىماتى بويىچە ھەمكارلىشىشى، كەسىپي تېخنىكا بويىچە ھۆددىگە ئېلىشى، بىر نىيەتتە ھەمكارلىشىشى، ناھىيىمىزنىڭ پاختىچىلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن تېگىشلىك ھەسسە قوشۇشى كېرەك. ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلمىغان، بېۋروكراتلىق قىلغانلار ۋە خىزمەتكە تەسىر يەتكۈزۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا زىيان سالغانلار قاتتىق تەنقىد قىلىنىدۇ، ھەتتا ئورۇنلارنىڭ، رەھبەرلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتى سۈرۈشتە قىلىنىدۇ.

§ 2 . ياغلىق دان

1. زىغىر

زىغىر ئونۇ ناھىيىمىزنىڭ ئاساسلىق ياغلىق دان زىرائىتى ھېسابلىنىدۇ، ناھىيىدە مۇشۇ جايىنىڭ قىزىل ۋە ئاق زىغىرلىرى ئاساس قىلىنىدۇ.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 13 مىڭ 229 مو يەرگە زىغىر تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 8202 داەنگە، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 0.62 داەنگە يەتكەنىدى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 13 مىڭ 550 مو يەرگە زىغىر تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 10 مىڭ 162.5 داەنگە، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 0.75 داەنگە يەتتى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 14 مىڭ 560 مو يەرگە زىغىر تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 13 مىڭ 104 داەنگە، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 0.90 داەنگە يەتتى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 14 مىڭ 590 مو يەرگە زىغىر تېرىلدى، بۇنىڭ ئۈچۈن 547.14 داەن ئۇرۇق سېلىندى، ئومۇمىي ھوسۇلى 5471.4 داەنگە، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 0.38 داەنگە يەتتى.

1949 - يىلدىن كېيىن، زىغىر ئەك كۆپ تېرىلغان 1954 - يىلى تېرىلغۇ كۆلىمى 62 مىڭ 300 موغا يەتتى، ئەك ئاز تېرىلغان 1990 - يىلى 25 مىڭ 500 مو يەرگە زىغىر تېرىلدى؛ بىرلىك ھوسۇلى ئەك يۇقىرى بولغان 1986 - يىلى 29.84 كىلوگرامغا يەتتى، ئەك تۆۋەن بولغان 1961 - يىلى 65.14 كىلوگراملا زىغىر چىقتى.

2. باشقا ياغلىق دان زىرائەتلىرى

ئاپتاپپەرەس 2 - ئورۇندا تۇرىدىغان ياغلىق دان زىرائىتى ھېسابلىنىدۇ. ئېتىز قىرلىرى، يەرلەرنىڭ چېتى ۋە ئورمان بەلۋاغلىرىنىڭ بوش جايلىرىغا كەندىر، زاراڭزا ۋە كۈنجۈت تېرىلىدۇ.

قىچىدىن، ئاساسلىقى، يەرلىك سېرىق قىچا تېرىلىدۇ. ئىلگىرى يەرلىك قارا قىچا، باينىلاق سېرىق قىچىسى ۋە ئولو قىچىسى تېرىلغانىدى، لېكىن كېيىنچە شاللىۋېتىلدى. ئاپتاپپەرەسنىلاق پەلدوڭلىك سورتى، يەرلىك زاراڭزا، يەرلىك كەندىر تېرىلىدۇ.

مىنگونلاق 31 - يىلى (1942 - يىلى) 4360 مو يەرگە قىچا تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 1881 داەنگە، ئونتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 0.43 داەنگە يەتتى.

مىنگونلاق 32 - يىلى (1943 - يىلى) 4420 مو يەرگە قىچا تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 2210 داەنگە، ئونتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 0.50 داەنگە يەتتى؛ 300 مو يەرگە ئاپتاپپەرەس تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 2400 كىلوگرامغا، ئونتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 8 كىلوگرامغا يەتتى؛ 60 مو يەرگە زاراڭزا تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 450 كىلوگرامغا، ئونتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلى 7.5 كىلوگرامغا يەتتى.

مىنگونلاق 33 - يىلى (1944 - يىلى) 310 مو يەرگە ئاپتاپپەرەس تېرىلىپ، 465 كىلوگرام ئۇرۇق سېلىنىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 4560 كىلوگرامغا يەتتى؛ 67 مو يەرگە زاراڭزا تېرىلدى، بۇنىلاق ئۇچۇن 1.29 داەن ئۇرۇق سېلىنىدى، ئومۇمىي ھوسۇلى 12.9 داەنگە يەتتى.

يۇقىرىدىكى زىرائەتلەر كېيىنمۇ ھەر يىلى تېرىلىپ كەلدى. 1990 - يىلى قىچىنلاق بىرلىك ھوسۇلى 74.70 كىلوگرامغا يېتىپ، تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى.

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە ياغلىق دان تېرىلغان كۆلەم

جەدۋەل: 4 — 20　　بىرلىكى: تۇمەن مو

يىللار	جەمئىي	قىچا	زىغىر	باشقىلار	يىللار	جەمئىي	قىچا	زىغىر	باشقىلار
1949	2.17	0.44	1.73	—	1964	4.64	0.38	4.26	—
1950	2.92	0.35	2.56	0.01	1965	4.76	0.42	4.34	—
1951	3.55	0.39	3.15	0.01	1966	5.27	0.67	4.59	0.01
1952	5.59	0.54	5.02	0.03	1967	5.32	0.67	4.64	0.01
1953	6.12	0.45	5.62	0.05	1968	5.44	0.56	4.86	0.02
1954	7.14	0.75	6.23	0.16	1969	5.46	0.56	4.90	—
1955	6.97	1.83	5.12	0.02	1970	4.99	0.49	4.49	0.01
1956	6.54	1.97	4.55	0.02	1971	4.21	0.34	3.78	0.09
1957	6.11	1.17	4.90	0.04	1972	4.53	0.33	4.20	—
1958	5.16	0.96	4.17	0.03	1973	4.56	0.92	3.63	0.01
1959	4.07	0.70	3.26	0.11	1974	4.61	0.36	4.25	—
1960	4.66	0.94	3.60	0.12	1975	4.49	0.28	4.09	0.12
1961	4.33	0.71	3.56	0.06	1976	3.96	0.20	3.75	0.01
1962	4.36	0.44	3.91	0.01	1977	3.98	0.17	3.75	0.06
1963	4.41	0.46	3.95	—	1978	4.08	0.28	3.72	0.08

0.51	3.98	0.25	4.74	1985	0.05	3.76	0.54	4.35	1979
0.32	4.41	0.27	5	1986	0.35	4.43	0.47	5.16	1980
0.25	4.04	0.29	4.58	1987	0.38	3.87	0.83	5.08	1981
0.19	3.45	0.24	3.88	1988	0.51	4.05	0.58	5.14	1982
0.17	2.62	0.28	3.07	1989	0.36	4.28	0.30	4.94	1983
0.14	2.55	0.38	3.07	1990	0.28	3.84	0.33	4.45	1984

1949 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ياغلىق دانىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى

جەدۋەل: 4 — 21　　بىرلىكى: كىلوگرام/مو

باشقىلار	زىغىر	قىچا	مويېشى ھوسۇلى	يىللار	باشقىلار	زىغىر	قىچا	مويېشى ھوسۇلى	يىللار
75	29.65	21.35	27.85	1970	—	19.25	19.75	19.25	1949
—	28.35	16.75	27.80	1971	25	18.90	19.30	19	1950
—	26.90	22	30	1972	20	19.20	19.85	19.25	1951
75	31.20	19.85	29	1973	28.30	20.50	22.30	20.55	1952
—	28.85	21.95	28.50	1974	50	20.90	22.10	21.25	1953
—	27.35	21.45	27.25	1975	34.37	20	21.60	20.50	1954
—	31.35	33.50	32.50	1976	32.50	22	22.85	22.25	1955
66	30.75	26.75	32.25	1977	72.50	25	24	24.85	1956
68	28.65	23.40	30.10	1978	196	22.50	20	23.15	1957
56	36.40	49.35	38.55	1979	40	26.35	21.25	25	1958
28	33.05	33.40	34	1980	38	26	20.15	24.05	1959
35	28.25	24.80	29	1981	27	18.80	17.70	17.35	1960
48.50	36.40	33.95	38.10	1982	29	14.65	12.40	14	1961
19	48.40	43.15	50.50	1983	25	15.60	11.25	14.65	1962
129	55.10	37.80	59.15	1984	—	18.20	15.85	17.50	1963
104	80	45.50	80.15	1985	—	23.70	25	23.25	1964
171	84.29	50.30	87.70	1986	—	29.50	27.25	28.25	1965
104	79	58	80	1987	120	31.95	27.25	30.35	1966
125.80	79.35	62.50	80.60	1988	170	29.50	23.65	27.95	1967
118.70	75.20	48.20	76.80	1989	55	27.55	24.75	26.50	1968
112.10	80.98	74.70	81.90	1990	—	22.15	14.50	60.20	1969

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە ئېلىنغان ياغلىق دان

جەدۋەل: 4 — 22 بىرلىكى: توننا

يىللار	جەمئىي	قىچا	زىغىر	باشقىلار	يىللار	جەمئىي	قىچا	زىغىر	باشقىلار
1949	421	87	333	1	1970	1446	107	1331.5	7.5
1950	554	67.5	484	2.5	1971	1171.5	57	1069	45.5
1951	684	77.5	604.5	2	1972	1359.5	220	1130	9.5
1952	1158	120.5	1029	8.5	1973	1323.5	182.5	1133.5	7.5
1953	1299.5	99.5	1175	25	1974	1317	79.5	1225.5	12
1954	1462	162	1245	55	1975	1223.5	60	1118	45.5
1955	1551	418	1126.5	6.5	1976	1356.5	67	1175.5	114
1956	1625	473	1137.5	14.5	1977	1283	45.5	1146.5	91
1957	1415	234	1102.5	78.5	1978	1228.5	65.5	1066.5	96.5
1958	1316	204	1100	12	1979	1677	266.5	1331.5	79
1959	1029.5	141	846.5	42	1980	1766.5	157	1466	143.5
1960	837.5	129	676	32.5	1981	1481.5	206	1094	181.5
1961	627	88	521.5	17.5	1982	1960.5	197	1474.5	289
1962	663	49.5	611	2.5	1983	2487.5	129.5	2073	285
1963	797	73	720	4	1984	2629	123	2116.5	389.5
1964	1114	95	988	31	1985	3812.5	114	3176	522.5
1965	1394.5	144.5	1280	—	1986	4388	135.9	3717.1	535
1966	1661	182.5	1466.5	12	1987	3645.1	168	3212	265
1967	1542.5	156	1365.5	17	1988	3128	150	2736	242
1968	1489	138.5	1339.5	11	1989	2359	135	1971	253
1969	1167	81	1084.5	1.5	1990	2573	334	2065	174

§ 3 . قوغۇن - تاۋۇز ۋە كۆكتات

1. قوغۇن - تاۋۇز

تاۋۇز يەرلىك تاۋۇز سورتلىرىدىن قارا تاۋۇز، قاپاق تاۋۇز، قىزۇمي تاۋۇز ۋە چىلگە تاۋۇزلار بار. سىرتتىن كىرگۈزۈلگەن سورتلار نېپىز شاپاقلىق تاۋۇز، ئۇرۇقى كىچىك ھەم قىزىل بولىدىغان تاۋۇز، سۇۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 3 - نومۇرلۇق تاۋۇزى، بالدۇر چېچەكلەيدىغان تاۋۇز سورتلىرى، ئەلا سورتلۇق قىزىل

تاۋۇز سورتلىرى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

قوغۇن　قوغۇن سورتلىرىدىن شالغۇتلاشتۇرۇلغان قارا كۆسەي، بوزكۆكچى، قارا كۆسەي، چارچۇرۇك، ئازنا، ئاق شاپاق، ئاۋات كۆكچىسى، ناشپەكەر، ناكۆكچى، شالغۇتلاشتۇرۇلغان بوزكۆكچى، چاركۆكچى، يەرلىك بوز كۆكچى، پىسەن كۆكچىسى، جاغدا، كۆكبەل، چىلگە كۆكچى قاتارلىقلار بار. كۆپىنچىسى ئەنئەنىۋى سورتلار بولۇپ، يېڭى ئەلا سورتلار تېخى كىرگۈزۈلمىدى.

مىنگونلۇق 33 - يىلى (1944 - يىلى) 2500 مو يەرگە تاۋۇز ۋە قوغۇن تېرىلىپ، 14 مىڭ سېۋەت ھوسۇل ئېلىنغانىدى. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئومۇمىي ھوسۇلى ئەڭ يۇقىرى بولغان 1988 - يىلى 7953 توننىغا، مو بېشى ھوسۇلى 1120 كىلوگرامغا يەتتى.

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان قوغۇن - تاۋۇز تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ھوسۇلى

جەدۋەل: 4 — 23

يىللار	كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇل (توننا)	مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)	يىللار	كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇل (توننا)	مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)
1949	0.35	109.9	31.4	1967	0.35	1873	535
1950	0.33	109.2	33.1	1968	0.38	3272	861
1951	0.68	291.7	42.9	1969	0.40	2780.5	695
1952	0.23	113.6	49.4	1970	0.41	2280.5	556
1953	0.48	268.3	55.9	1971	0.44	2257	513
1954	0.92	534.5	58.1	1972	0.41	1734.3	423
1955	0.60	458.4	76.4	1973	0.41	1947.5	475
1956	0.47	403.3	85.8	1974	0.45	1302.7	289.5
1957	0.53	476.5	89.9	1975	0.43	1307	304
1958	0.34	327.7	96.4	1976	0.55	2525.5	459
1959	0.36	375	104.2	1977	0.58	3227.5	556.5
1960	0.43	412.8	96	1978	0.57	2930.5	514
1961	0.30	292.5	97.5	1979	0.58	6143	1059
1962	0.39	721.5	185	1980	0.54	5693	1054.5
1963	0.30	489	163	1981	0.45	2354.5	523
1964	0.20	329	164.5	1982	0.22	1129	513
1965	0.28	1076.5	384.5	1983	0.22	2381.5	1082.5
1966	0.33	2003.5	607	1984	0.30	1404	468

1985	0.57	2974.5	521.8	1988	0.71	7953	1120
1986	0.88	5565	632	1989	0.46	4005	870.7
1987	0.66	4911	744	1990	5.50	3491	698

2. كۆكتات

1. يېسۈزلەك ئۇنلۇك سەندۈڭلۈك شىر بېشىسىمان يېسۈزلۈكى (چوڭ، كىچىك 2 خىل)، تېمىنجىلىك چىگىلىك، پىياۋگىن يېسۈزلەكلىرى، چوڭ، ئۇششاق يېسۈزلەكلىرى ۋە مايلىق يېسۈزلەك قاتارلىق سورتلىرى بار.

2. پىياز ۋە سامساق سامساقلىك قىزىل پوستلۇق ۋە ئاق پوستلۇق دەپ 2 خىل سورتى بار، باش پىياز، خولا پىياز، كەلك يوپۇرماقلىق كۆزە ۋە تار يوپۇرماقلىق كۆزە سورتلىرى بار.

3. پۇرچاق ئۇنلۇك 4 پەسىللىك پۇرچاق، دۇدۇر، باقلا، مېيدۇدىن ئىبارەت 4 سورتى بار.

4. كاۋا ئۇنلۇك چاقما كاۋا، تەكسىيە كاۋا، ئاچچىق كاۋا، ئاغىچا (يۇغۇچ)، سەي كاۋىسى ۋە قەرخەمەكتىن ئىبارەت 6 خىل سورتى بار.

5. تۇرۇپ ئۇنلۇك سۇلۇق تۇرۇپ، قىزىل تۇرۇپ، ئاق تۇرۇپ، سەۋزە ۋە چامغۇردىن ئىبارەت 5 خىل سورتى بار.

6. پېدىگەن ۋە باشقا كۆكتاتلار شوخلا (ئۇنلۇك «بېيجىلك — 10»، «زاۋقىن — 2»، «شىنخىلك — 4» تروپىك، فېنخۇڭتىيەنرۇ قاتارلىق سورتلىرى بار)، پېدىگەن (ئۇزۇنچاق پېدىگەن، يۇمىلاق پېدىگەن، قىزىل پېدىگەن، قارا پېدىگەن)، مۇچ (پانۇسمۇچ، ھالۋا بىدىتمۇچ، كىچىك ئۇچلۇقمۇچ، مۇڭگۇزمۇچ، يۇمىلاقمۇچ).

7. بەيشۇ ياڭيۇ، تاتلىق ياڭيۇ، چوشقا ياڭيۇسى.

8. يېشىل يوپۇرماقلىق كۆكتاتلار ئۇنلۇك ئۇسۇك (كاھۇ)، كەرەپشى، پالەك، يۇمغاقسۇت، چامغۇرسىمان قىچا، ئەركەك ئەمەن، قىزىل بۇغداش، چېچەكسەي قاتارلىق سورتلىرى بار.

9. كاللەكبەسەي ئۇنلۇك يۇمىلاق يوپۇرماقلىق كاللەكبەسەي، ئۇزەكلىك كاللەكبەسەي ۋە ئۇزۇنچاق يوپۇرماقلىق كاللەكبەسەيدىن ئىبارەت 3 خىل سورتى بار.

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان كۆكتات تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ھوسۇلى

جەدۋەل: 4 — 24

يىللار	كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونا)	مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)	يىللار	كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونا)	مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)
1949	0.13	17.2	13.2	1953	0.40	66.8	16.7
1950	0.48	66.7	13.9	1954	0.47	78	16.6
1951	0.30	42.3	14.1	1955	0.30	53.4	17.8
1952	0.08	11.9	14.9	1956	0.98	170.6	17.4

230.7	1061	0.46	1974	18.1	153.8	0.85	1957
562.4	1743.5	0.31	1975	28.7	166.5	0.58	1958
657.3	3023.5	0.46	1976	28.8	172.8	0.60	1959
920.5	5063.5	0.55	1977	85.3	512	0.60	1960
556.5	2393.5	0.43	1978	38.5	531	1.38	1961
413.2	2562	0.62	1979	15.9	153	0.96	1962
889.3	3290.5	0.37	1980	277	1495	0.54	1963
760	3344	0.44	1981	495.5	1981.5	0.40	1964
470.4	1740.5	0.37	1982	621.5	2486.6	0.40	1965
252	2152	0.41	1983	587.2	2114	0.36	1966
438.4	1929	0.44	1984	381	1218.5	0.32	1967
460.6	3639.5	0.79	1985	1011	4045.5	0.40	1968
546.5	5136.7	0.94	1986	1038.5	3635	0.35	1969
628.3	471.2	0.75	1987	385.7	1350	0.35	1970
770.2	10552	1.37	1988	388	1164	0.30	1971
607.8	6321	1.04	1989	393	1060.5	0.27	1972
475	4610	0.97	1990	309.1	680	0.22	1973

§ 4 . قىزىلچا، قوڭلاق

1. قىزىلچا

قىزىلچا ئونىۋ ناھىيىسىدە يېڭىدىن بارلىققا كەلگەن ئىقتىسادىي زىرائەت، يېقىنقى يىللاردىن بېرى قىزىلچا تېرىلغۇ كۆلىمى يىلمۇ - يىل كېڭەيمەكتە. ئۇ شالچىلىق مەيدانىدا ئالاھىدە كۆپ تېرىلىدۇ، تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ئومۇمىي ھوسۇلى جەھەتتە ناھىيىدىكى قىزىلچا كۆلىمى ۋە ھوسۇلىنىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك تەشكىل قىلىپ، مەزكۇر دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي تۈۋرۈكلىرىدىن بېرى بولۇپ قالدى. كىرگۈزۈلگەن سورتلىرى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي زىرائەت تەتقىقات ئورنى يېتىشتۈرگەن «شىنتېيەن — 2» ۋە «شىنتېيەن — 3» دىن ئىبارەت.

ناھىيە بويىچە 1975 — 1990 - يىلغىچە بولغان قىزىلچا تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ھوسۇلى

جەدۋەل: 4 — 25

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (تۇمەن مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونا)	مويىشى ھوسۇلى (كىلوگرام)	يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (تۇمەن مو)	ئومۇمىي ھوسۇل (تونا)	مويىشى ھوسۇلى (كىلوگرام)
1975	0.13	204	156.5	1977	0.87	1260.5	144.9
1976	0.47	2476.5	526.9	1978	0.63	206.5	32.8

1501.4	2102	0.14	1985	77.5	225.5	0.29	1979
2331.3	5362	0.23	1986	52.5	313	0.06	1980
2309.7	8546	0.37	1987	990	198	0.02	1981
2461.3	18706	0.76	1988	2500	1500	0.06	1982
1898.7	30000	1.58	1989	1531.2	612.5	0.04	1983
2464.5	52000	2.11	1990	3786.7	2272	0.06	1984

2. قۇلماق

قۇلماق ئونىۋ ناھىيىسىدە يېڭىدىن بارلىققا كەلگەن يەنە بىر ئىقتىسادىي زىرائەت. 1972 - يىلى چىڭداۋدىن چوڭ گۇللۇك قۇلماق سورتى كىرگۈزۈلۈپ، شالچىلىق مەيدانى، ئارال گۈڭشېيى ۋە توخۇلا گۈڭشېيدىن ئىبارەت 3 ئورۇندىكى 140 مو يەردە سىناق تەرىقىسىدە تېرىلدى. ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى يۇقىرى بولغاچقا، 1982 - يىلى 12 يېزا ۋە مەيداندا تېرىلىپ، كۆلىمى 4100 موغا كۆپەيتىلدى. 1983 - يىلى قۇلماقنىڭ بازىرى بىردىنلا كاساتلاشقاچقا، تېرىلغۇ كۆلىمى ئازىيىپ 2000 موغا چۈشۈپ قالدى. 1987 - يىلدىن كېيىن قۇلماقنىڭ يەنە بازىرى چىققاندىن باشلاپ، ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ كۆلىمى 3000 مودىن ئارتۇق يەرگە تۇراقلاشتى.

ئونىۋ ناھىيىسى قۇلماقنىڭ فورمات كىسلاتاسى تەركىبى يۇقىرى، چۈچىمەل مەززىلىك، رەڭگى ياخشى، سۈپىتى ئوبدان بولغاچقا، چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى. 1989 - يىلى ھوسۇلى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 638 تونىغا يەتتى. شالچىلىق مەيدانى 1983 - يىلى ناشقى ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىكى تارقاتقان ئەلا مەھسۇلات شەرەپ گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشتى.

ناھىيە بويىچە 1975 — 1990 - يىلغىچە بولغان قۇلماق تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ھوسۇلى

جەدۋەل: 4 — 26

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونا)	مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)	يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونا)	مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)
1975	0.01	4.80	48	1983	0.39	383	98.2
1976	0.01	15.30	153	1984	0.39	555	142.3
1977	0.02	20.40	102	1985	0.29	335	115.5
1978	0.03	23	76.7	1986	0.25	410.5	164.2
1979	0.11	40.65	37	1987	0.25	460	176.9
1980	0.19	76.20	40.1	1988	0.31	506	163.2
1981	0.28	169.30	60.5	1989	0.31	638	205.8
1982	0.41	274.45	67	1990	0.34	470	138.2

VI باب

مەشغۇلات تۈزۈمى

§ 1 . مەشغۇلات ئۇسۇلى

1949 - يىلدىن ئىلگىرى، يەر كونىچە بوقۇسا (2 كالا تارتىدىغان قوش) ئارقىلىق ئاغدۇرۇلاتتى، ئۇنىڭدا يەر تاھايىتى تېپىز ئاغدۇرۇلىدىغان بولۇپ، چوڭقۇرلۇقى ئاران 4 سۈنۈك (2 . 13 سانتىمېتىر) كېلەتتى. ئادەتتە ئۇرۇق تاللانمايتتى، ئۇرۇق قول ئارقىلىق چېچىلاتتى. كۆپ قىسىم يەرلەرگە قىرمۇ سېلىنمايتتى. يەر قول ئۇچىدىلا ئوتىلاتتى، ھەتتا ئوتالمايتتى. ئاساسلىق دېھقانچىلىق سايمانلىرى كەتمەن، بوقۇسا ۋە ئورغاقتىن ئىبارەت 3 خىللا ئىدى، كەتمەن ئەڭ مۇھىم قورال ھېسابلىناتتى، بارلىق ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىدا ئۇنىڭدىن ئايرىلغىلى بولمايتتى. خامان بىرقانچە كالا ۋە ئېشەكنى خامان قېتىش ئارقىلىق تېپىلەتتى. دېھقانچىلىق 2 كالا ئارقىلىق قوش ھەيدەش، قول ئارقىلىق ئۇرۇق چېچىش، تاغار بىلەن ئوغۇت توشۇش، كالا ئارقىلىق خامان تېپىش، ھەمىنگە قادىر قورال كەتمەن بولۇش، جۈۋاز بىلەن ياغ تارتىش، ئادەم كۆچى بىلەن شال ئاقلاشتەك قالاق ھالەتتە ئىدى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، ئۇنىۋ دېھقانلىرىنىڭ مەشغۇلات قىلىش ئۇسۇلى ئاساسەن تۆۋەندىكىچە ئىپلىپ بېرىلاتتى: 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ يەر ئوسا قىلىنىپ، ئاغدۇرۇلۇپ تېرىلاتتى. بەزىلەر بوقۇسىنىڭ ئىزىغا ئۇرۇق سالسا، بەزىلەر يەرنى ئاغدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇرۇق چېچىپ، ئاندىن سۆرەم سېلىپ قىر سالاتتى. ئۇرۇق يەرلىك ئۇسۇلدا تېرىلغان بۇغداي ۋە شالدىن ئىبارەت ئىدى، ھەر بىر مو يەرگە 20 — 25 كىلوگرام ئۇرۇق سېلىناتتى. بېرىلىدىغان ئوغۇت ئادەتتە قىغ ۋە قوم توپىدىن ئىبارەت بولۇپ، زىرائەتلەرنىڭ ھەر موسىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10 — 20 ئېشەك ھارۋىسى ئوغۇت چېچىلاتتى، كۆپىنچە ئەتىياز ۋە كۈزدە ئوغۇتلىناتتى. ناھىيە بويىچە ئوغۇت چېچىلىدىغان كۆلەم تەخمىنەن 45 مىڭ مو ئىدى.

50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، ئېتىزدا تاللاش، خاماندا تاللاش ۋە باشاق تاللاشقا ئوخشاش ئۇسۇللار قوللىنىلىش ئارقىلىق، ئۇرۇقنىڭ ياخشىسى تاللىنىپ، قول بىلەن چېچىپ تېرىش قۇرلاپ تېرىشقا ئۆزگەرتىلدى. ھەر خىل دېھقانچىلىق سايمانلىرى كەلتۈرۈلۈپ كېڭەيتىلدى ھەمدە زىيكەش ئارقىلىق زىيىنى چىقىرىۋېتىش، كۆللەپ سۈغىرىش ۋە قوم ئارىلاشتۇرۇشقا ئوخشاش ئۇسۇللار ئارقىلىق شورى كۆپ يەرلەر ياخشىلاندى، بېرىلىدىغان ئوغۇت مىقدارىمۇ كۆپەيتىلدى.

60 - يىللاردا پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئارقىلىق مەشغۇلات ئىپلىپ بېرىش كېڭەيتىلدى، ياخشى ئۇرۇق سورتلىرى كەلتۈرۈلدى، كېسەللىك ۋە زىياندا ھاشاراتلارنىڭ ئالدى ئېلىندى، ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ئۆزگەرتىلدى. زىرائەتنى تېرىغاندا ئومۇمىيۈزلۈك ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇپ ئۇرۇق سېلىش يولغا قويۇلدى، يەر مەھەللىۋى ئوغۇتتىن باشقا خىمىيىۋى ئوغۇت ۋە يېشىل ئوغۇت ئارقىلىق ئوغۇتلىنىدىغان بولدى. بېرىلىدىغان ئوغۇت مىقدارى زور دەرىجىدە ئاشتى.

70 - يىللاردىن كېيىن، مەشغۇلات ئۇسۇلى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. يەر ھەيدەش، تېرىش ۋە خامان تېپىش ئىشلىرى، ئاساسەن، ماشىنىلاشتى ياكى يېرىم ماشىنىلاشتى، چوڭقۇر ئاغدۇرۇش، تومۇزدا ئاغدۇرۇش

ۋە كۆزدە ئافدۇرۇش ئومۇمىيۈزلۈك بولغا قويۇلدى؛ ئۇرۇق سورتلىرى، ئاساسەن ياخشىلاندى؛ ئۇرۇق ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇپ سېلىندى، زىرائەتلەرگە ئومۇمىيۈزلۈك ئوغۇت بېرىلدى؛ سۇغىرىش جەھەتتە ئۇلۇغ سۇدا باسۇرۇپ سۇغىرىش تاختىلاپ سۇغىرىشقا ئۆزگەرتىلدى، توك يانتۇزۇش ۋە ئەتىيازدا بالدۇر ئوسا قىلىش بولغا قويۇلدى.

§ 2 . تېرىقچىلىق تۈزۈمى

ئونىۋ ناھىيىسىدە زىرائەتلەر، ئاساسەن، بىر يىلدا بىر قېتىم پىشىدۇ. يازدا پىشىدىغان زىرائەتلەر: كۈزگى بۇغداي، يازغى بۇغداي، ئارپا ۋە قىچىدىن ئىبارەت؛ كۈزدە پىشىدىغان زىرائەتلەر: شال، كۆممىقوناق، پۇرچاق تۇرلىرى، زىغىر، كېۋەزدىن ئىبارەت.

1 . نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش

1 . شال بىلەن باشقا زىرائەتلەرنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش شال (3 — 4 يىل) — زىغىر (ياكى بۇغداي، كۆممىقوناق 1 — 3 يىل) — شال. كۈزگى بۇغداي — كەنجى قوناق (3 — 4 يىل) — شال (4 — 5 يىل) — كۈزگى بۇغداي ياكى قىزىلچا. شال (3 — 4 يىل) — قىزىلچا ياكى يازغى بۇغداي (2 — 3 يىل) — شال.

2 . ئوت - چۆپ بىلەن زىرائەتلەرنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش بېدە (4 — 5 يىل) — بۇغداي (ياكى كۆممىقوناق) — كېۋەز — كۈزگى بۇغداي بىلەن بېدە ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلىدۇ.

3 . ئاق تاشلاپ قويۇش ۋە نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش تېرىش (2 — 3 يىل) — ئاق تاشلىۋېتىش (تەخمىنەن 4 يىل) . بۇ ئۇسۇل ئادەتتە يەرنىڭ قۇۋۋىتى ئاجىز، سۇ ۋە ئوغۇت يېتىشمەيدىغان، يەرنى تەكشەشكە بولىدىغان جايلارغا باب كېلىدۇ.

2 . بالدۇر پىشىدىغان 2 خىل زىرائەتنى ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش

1987 - يىلدىن باشلاپ، «تاڭشەن 6898» چىلگە بۇغداي سورتى بىلەن «شىنجاڭ چىلگە شېلى — 1» سورتى ئارىلاشتۇرۇپ تېرىلىشقا باشلىدى، سۇ ۋە ئوغۇتلاش شارائىتى، تېرىقچىلىق تېخنىكىسى بىرقەدەر ياخشى بولغان شال ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرىدا بالدۇر پىشىدىغان 2 خىل زىرائەتنى ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش بولغا قويۇلدى. بىر يىلدا 2 قېتىم تېرىلىدىغان ياكى 2 يىلدا 3 قېتىم تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ھەر يىلى تەخمىنەن 2000 مو يەرگە تېرىلدى، 2 پەسىلنىڭكىنى قوشقاندا، ھەر بىر مو يەرنىڭ ھوسۇلى 600 كىلوگرامدىن، ئالۋ يۇقىرى بولغاندا 800 كىلوگرامدىن ئاشتى.

3 . ئېڭىز ئورنىغا تېرىش

1956 - يىلدىن باشلاپ، ئېڭىز ئورنىغا تېرىش كېڭەيتىلدى، ئېڭىز ئورنىغا تېرىلىدىغان زىرائەتلەر، ئاساسەن، كۆممىقوناق، كۆكتات ۋە يېشىل ئوغۇتتىن ئىبارەت. ئېڭىز ئورنىغا تېرىش كۆلىمى بەزىدە كۆپەيمەي، بەزىدە ئازىيىپ كەلدى. 1987 - يىلى زىرائەتلەرنى جايلاشتۇرۇش تەڭشىلىپ، ئېڭىز ئورنىغا تېرىلىدىغان كۆلەم 60 مىڭ مودىن ئاشۇرۇۋېتىلدى.

ناھىيە بويىچە 1956 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئېكىنز ئورنىغا تېرىلغان دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ كۆلىمى

جەدۋەل: 4 — 27　　بىرلىكى: نۆمەن مو

يىللار	جەمئي	ئاشلىق زىرائەتلىرى				ياغلىق دان زىرائەتلىرى	باشقا زىرائەتلەر			
		جەمئي	شال	كۆممىقوناق	باشقىلار		جەمئي	كۆكتات	پېشىل ئوغۇت	باشقىلار
1956	0.78	0.38	—	0.10	0.28	0.09	0.31	0.30	—	0.01
1957	1.61	1.29	0.01	0.38	0.90	0.05	0.27	0.25	0.02	—
1958	1.71	0.83	—	0.24	0.59	0.07	0.81	0.27	0.54	—
1959	1.38	1.06	—	0.31	0.75	0.06	0.26	0.26	—	—
1960	2.49	1.28	0.02	1.24	0.02	0.11	1.10	1.10	—	—
1961	2.18	1.38	—	1.38	—	0.03	0.77	0.77	—	—
1962	1.09	0.69	—	0.11	0.58	0.02	0.38	0.38	—	—
1963	1.09	0.89	—	0.39	0.50	0.04	0.16	0.16	—	—
1964	3.02	2.53	—	1.61	0.92	0.13	0.36	0.36	—	—
1965	1.56	1.34	—	0.88	0.46	0.10	0.12	0.12	—	—
1966	1.19	0.95	0.08	0.68	0.19	0.18	0.06	—	—	0.06
1967	0.89	0.76	0.02	0.51	0.23	0.09	0.04	—	—	0.04
1968	0.68	0.61	0.01	0.52	0.08	0.07	—	—	—	—
1969	0.68	0.61	0.01	0.52	0.08	0.07	—	—	—	—
1970	2.32	2.11	0.01	1.18	0.83	0.21	—	—	—	—
1971	1.99	1.52	—	0.78	0.74	0.28	0.19	0.19	—	—
1972	1.47	1.09	—	0.44	0.65	0.27	0.11	0.11	—	—
1973	0.93	0.75	—	0.75	—	0.18	—	—	—	—
1974	0.95	0.75	—	0.75	—	0.20	—	—	—	—
1975	1.29	1.01	—	0.29	0.72	0.23	0.05	0.02	—	0.03
1976	0.36	0.36	0.01	0.35	—	—	—	—	—	—
1977	0.54	0.52	0.01	0.46	0.05	0.01	0.01	0.01	—	—
1978	0.56	0.56	0.01	0.51	—	—	—	—	—	—
1979	0.63	0.63	0.02	0.61	—	—	—	—	—	—
1980	3.25	0.99	0.04	0.75	0.20	0.10	2.16	0.05	1.25	0.86
1981	2.01	0.57	—	0.37	0.20	0.11	1.33	0.17	1.16	—
1982	3.81	0.78	0.01	0.64	0.13	0.10	2.93	—	2.93	—

0.06	1.84	—	1.90	0.03	—	0.24	—	0.24	2.17	1983
0.15	4.49	0.10	4.74	0.01	—	0.82	—	0.82	5.57	1984
0.17	1.55	0.30	2.02	0.03	0.02	2.13	—	2.15	4.20	1985
0.04	0.62	0.27	0.93	0.03	0.01	3.16	0.04	3.21	4.17	1986
0.01	2.06	0.14	2.21	0.06	0.01	2.97	0.17	3.15	5.42	1987
0.06	1.38	0.69	2.13	0.11	0.02	4.06	0.24	4.32	6.56	1988
0.02	1.06	0.56	1.64	0.13	0.01	4.48	0.07	4.56	6.33	1989
0.68	0.23	0.39	1.30	0.09	0.02	5.26	—	5.28	6.67	1990

4 . كىرىشتۈرۈپ تېرىش

ئادەتتە ئاشلىق زىرائىتى (كۆممىقوناق) ئارىسىغا پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەتلەرنى كىرىشتۈرۈپ تېرىش ئاساس قىلىنىدۇ. سەرىق پۇرچاق كۆممىقوناقنىڭ قۇر ئارىلىرىغا ياكى قىرلارغا كىرىشتۈرۈپ تېرىلسا، يەرنىڭ كۈچى ۋە كۈن نۇرىدىن تولۇق پايدىلىنىش ئارقىلىق، يەرنىڭ كۈچى ۋە بىرلىك ھوسۇلى ئاشۇرۇلىدۇ. بۇ ئۇسۇل 50 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ كېڭەيتىلىپ، 80 - يىللاردىن باشلاپ ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى.

§ 3 . دېھقانچىلىق ئىشلىرىنىڭ ۋاقىت تەرتىپى

ھەر يىلى 1 - ئايدىن 2 - ئايلارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشلىرى ئېلىپ بېرىلىدۇ، يەرلەر تۈزلىنىدۇ، ئوغۇت توپلىنىدۇ ۋە توشۇلىدۇ، دېھقانچىلىق سايمانلىرى رېمونت قىلىنىدۇ، ئۇرۇق تاللىنىپ تېرىقچىلىققا تەييارلىق كۆرۈلىدۇ.

2 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى كۆزگى بۇغدايغا ئوغۇت توشۇلىدۇ، ئەتىيازلىق تېرنا سېلىنىدۇ.

3 - ئاينىڭ باشلىرىدا سۇ قويۇلۇپ ئەتىيازلىق تېرنا سېلىنىدۇ.

3 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدا ئەتىيازلىق سۇ قويۇلۇپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ باشلىنىپ، قىچا، زىغىر ۋە بىر قىسىم كۆكتاتلار تېرىلىدۇ.

3 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئەتىيازلىق سۇ قويۇلۇپ، كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىنىدۇ، كۆكتاتلار تېرىلىدۇ.

4 - ئاينىڭ باشلىرىدا كۆممىقوناق ۋە كېۋەز تېرىلىدۇ.

4 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدا شال مايسىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ، كۆزلۈك زىرائەتلەر جىددىي تېرىلىدۇ.

4 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا كۆزلۈك زىرائەتلەر جىددىي تېرىلىدۇ. كۆممىقوناق ۋە كېۋەز قۇلاق كۆتۈرۈپ يەردىن ئۈسۈپ چىقىدۇ، قوناقلىقتا قاينايدىغان يەر يولۇنىدىن مۇداپىئە كۆرۈلىدۇ.

5 - ئاينىڭ باشلىرىدا بۇغدايلار غول تارتىدۇ، ئېتىزلارغا داۋاملىق سۇ قويۇلىدۇ، شال مايسىلىرى

تىكىلىدۇ. بوزدۇك تاغلىق رايونىدا يازغى بۇغداي، ئارپا، ياغلىق دان ۋە كۆممىقوناق تېرىلىدۇ.

5 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كۆممىقوناق 3 — 6 يوپۇرماقلىق بولىدۇ. كېۋەز 1 — 3 يوپۇرماقلىق بولىدۇ، شال مايسىلىرى تىكىلىدۇ.

5 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا كۆممىقوناق 7 يوپۇرماقلىق بولىدۇ، شال مايسىلىرى شاخلاشقا باشلايدۇ، بىر قىسىم كېۋەزلەر غۇنچە تۇتىدۇ، بۇغدايلار باشاق نارتىشقا باشلايدۇ. ئېتىز ـ ئېرىق پەرۋىشى تۈتۈلىدۇ.

6 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا كېۋەز غۇنچە تۇتىدۇ، شال شاخلايدۇ، بۇغدايىنىڭ چېچىكى توزۇيدۇ، ئېتىز ـ ئېرىق پەرۋىشى تۈتۈلىدۇ. كۆممىقوناق ۋە كېۋەز سۇغىرىلىدۇ، شاللىق ئوتىلىدۇ، ئوغۇتلىنىدۇ.

6 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بۇغدايغا ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىم سۇ قۇيۇلىدۇ. ئېتىز ـ ئېرىق پەرۋىشى تۈتۈلىدۇ.

6 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا بالدۇر پىشىدىغان بۇغدايلار ئورۇلۇشقا باشلايدۇ. ئېگىز ئورنىغا تېرىش جىددىي ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئېتىز ـ ئېرىق پەرۋىشى ياخشى تۈتۈلىدۇ.

7 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا بۇغداي ئورۇلىدۇ. كېۋەز پورەكلەپ ئېچىلىدۇ، قوناق باش تۈتۈپ پۈپۈكلەيدۇ. ئېگىز ئورنىغا تېرىش تاماملىنىدۇ. شال ژاباسىدىن مۇداپىئە كۆرۈلىدۇ.

7 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بۇغداي ئورۇلۇپ بولۇپ توشۇلىدۇ، كېۋەزنىڭ ئۇچى ئۈزۈلىدۇ. شاللىق ئوتىلىدۇ، ئوغۇتلىنىدۇ، شال ۋە كېۋەزلىكلەردە كېسەللىك، زىياندا ھاشارات‌لارنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

7 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا خامان تېپىلىپ بۇغداي ئامبارغا كىرگۈزۈلىدۇ، كۆزلۈك كۆكتاتلار تېرىلىدۇ.

8 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا قوناق سۇتلىنىدۇ، شال باش چىقىرىدۇ ۋە چېچىكى توزۇيدۇ. بوزدۇك تاغلىق رايونىدىكى ياغلىق دانلار ئورۇلىدۇ.

8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، شالنىڭ چېچەكلىرى توزۇپ، دېنى سۈتلىنىدۇ. كۆزگى بۇغدايىنى تېرىشقا تەييارلىق كۆرۈلىدۇ.

8 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا كېۋەزنىڭ غوزىكى يېرىلىدۇ، شال باش چىقىرىدۇ، كۆممىقوناق پىشىشقا باشلايدۇ. كۆزگى بۇغداي تېرىشقا تەييارلىق كۆرۈلىدۇ. بوزدۇك تاغلىق رايونىدا كۆزگى بۇغداي ئورۇلىدۇ.

9 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا شال سارغىيىپ پىشىدۇ، كۆزگى بۇغداي تېرىلىشقا باشلايدۇ.

9 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كۆزگى بۇغداي تېرىلىدۇ. شال ۋە كۆممىقوناق ئورۇلىدۇ، پاختا تېرىلىدۇ.

9 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا داۋاملىق كۆزگى بۇغداي تېرىلىدۇ. شاللار توشۇلىدۇ، پاختا تېرىلىدۇ، كۆممىقوناق ئورۇلىدۇ.

10 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا كۆزگى بۇغداي تېرىش ئايافلىشىدۇ، كۆزگى بۇغداينىڭ كۆپ قىسمى 3 يوپۇرماقلىق بولىدۇ، بىر قىسمى شاخلايدۇ. كۆزلۈك يېغىم داۋاملىق ئېلىپ بېرىلىدۇ.

10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ۋە ئاخىرلىرىدا كۆزگى بۇغداي شاخلايدۇ، پاختا تېرىلىدۇ. خامان تېپىلىپ ئاشلىق ئامبارغا كىرگۈزۈلىدۇ. كۆزلۈك يەر ھەيدىلىدۇ.

11 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا كۆزلۈك يېغىم ئايافلىشىدۇ. كۆزلۈك يەر ھەيدىلىدۇ، توك سېلىنىدۇ. كۆزلۈك كۆكتاتلار يېغىلىدۇ.

11 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا توك ئوسا قىلىنىدۇ، ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىدۇ.

11 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كۆزگى بۇغداي ئۆسۈشتىن توختايدۇ. ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىدۇ.

12 ـ ئايدا ئوغۇت توپلىنىدۇ، ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىدۇ. سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى قىلىنىدۇ، كېلەر يىللىق دېھقانچىلىق ئۈچۈن ياخشى تەييارلىق كۆرۈلىدۇ.

VII باب

يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى

1§ . سورت ياخشىلاش

1983 - يىلدىن باشلاپ، بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان ئەلا سورت يېتىشتۇرۇش تۈزۈمى ۋە 3 دەرىجىلىك تۇرۇق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قەدىمىۋ قەدىم بەرپا قىلىنىپ، ئىلگىرىكى ئۇرۇقنى ئۆزى تاللاش، ئۆزى قالدۇرۇش، ئۆزى يېتىشتۇرۇش ۋە ئۆزى ئىشلىتىش ئەھۋاللىرى ئۆزگەرتىلىپ، سورتلارنى جايلاشتۇرۇشنى رايونلاشتۇرۇش، ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىشنى كەسىپلەشتۈرۈش، پىششىقلاپ ئىشلەشنى ماشىنىلاشتۇرۇش، شۇنىڭدەك سۈپەتنى ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئۇرۇقنى پىلانلىق تەشكىللەپ بىر تۇتاش تەمىنلەشتىن ئىبارەت ئەلا سورتلۇق ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە بەرپا قىلىندى.

بۇغداي بۇنىڭ 7 خىل سورتى «تاڭشەن 6898» ۋە «خۇڭشۇەن 501» دىن ئىبارەت 2 خىل سورتنا تەڭشەلدى، قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، جام يېزىسى يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا پونكىتىغا قاراشلىق «3 خىل ئۇرۇقزارلىق» يېتىشتۇرۇش بازىسى ۋە جام يېزىسىنىڭ ئارالباغ كەنتىنى مەركەز قىلغان 26 ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش بازىسى بەرپا قىلىندى. 1985 - يىلدىن باشلاپ، ھەر يىلى نىسبەتلىك ھەم پىلانلىق ئاساستا قۇر بويىچە باشقىدىن ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇلىدىغان يەردىن 14 مو، تۇپىدىن ئۇرۇقلۇق يېتىشتۇرۇلىدىغان يەردىن 65 مو، تاللانغان ئۇرۇق يېتىشتۇرۇلىدىغان يەردىن 600 مو، تاللانغان سورتلارنى كۆپەيتىش يېرىدىن 6000 مو ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ھەر يىلى 30 تونىنا تاللانغان ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىلدى، 2400 تونىنا 1 - ئۆلاد ئەسلى سورت يېتىشتۇرۇلدى. 1988 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيە بويىچە ھەر يىلى 180 مىلگە مو يەردىكى بۇغدايلىقنىڭ 50% كۆپرەكى 1 - ئۆلاد تاللانغان سورتنا يەڭگۈشلەندى.

شال ئاساسلىقى «1 - 78» ۋە «شىنجاڭ شېلى — 1» دىن ئىبارەت 2 خىل سورتى تېرىلىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئونىۋ ناھىيىسىدىكى ئاساسىي قاتلام نۇقتا گۈرۈپپىسى، شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى قاتارلىق ئورۇنلار بىر تۇتاش تاللانغان ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىدۇ، ھەرقايسى ئۇرۇقچىلىق كەسىپى ئالىملىرى ئەلا سورتلۇق ئۇرۇق يېتىشتۇرۇپ، ھەر يىلى 800 توننىدىن ئارتۇق ئۇرۇق بىلەن تەمىنلەيدۇ. 50% تىن ئارتۇق تېرىلغۇ كۆلىمى بويىچە ھەر يىلى بىر ئۆلاد سورتنى يەڭگۈشلەش ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

كۆممىقوناق «جىنداۋ» ، «جۇڭنەن — 1» گە ئوخشاش ئاددىي شالغۇتلاشتۇرۇلغان ئۇرۇق سورتلىرى ھەر يىلى پىلانلىق ھالدا 1500 مو يەردە، ئاتلىق ۋە ئانلىق تۆپلىرى نۇقتا بويىچە 20 مو يەردە يېتىشتۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە ئاددىي شالغۇتلاشتۇرۇلغان كۆممىقوناقنى ئۇزلۇكسىز يەڭگۈشلەشكە كاپالەتلىك قىلىندى.

كېۋەز 1984 - يىلى ھوسۇلى كۆپ بولىدىغان ھەم بالدۇر پىشىدىغان «قۇرۇقلۇق چىلىگىسى — 1» نىلگە ئۇرۇقلۇق چىگىتىدىن 5 تونىنا كىرگۈزۈلۈپ، «كومىسسىيۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى ئۇرۇقلۇق چىگىت يېتىشتۇرۇش بازىسى قىلىندى. 1985 - يىلى ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش ئىشى «ياشلار»

دېھقانچىلىق مەيدانىغا كېڭەيتىلدى. شۇ يىلى پاختا تېۋىتىنى سۈلفات كىسلاتاسى ئارقىلىق ئايرىش زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، ئۇرۇقلۇق چىگىت بىلەن تەمىنلەش سۈپىتى ئۆستۈرۈلۈپ، ئۇرۇقلۇق چىگىت بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1986 - يىلى ناھىيە بويىچە كېۋەز سورتلاشتۇرۇلدى.

ئۇرۇقچىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئۇزلۇكسىز مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، 1990 - يىلىغا قەدەر، 6 ئۇرۇق ئامبىرى سېلىندى، بۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1.1838 كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ، 5.4963 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان قۇرۇتۇش مەيدانى ياسالدى، 38.962 مېتىر قورو تام سېلىندى؛ ئۇرۇق پىششىقلاپ ئىشلەش ئۆسكۈنىسى ۋە تەجرىبە ئۆسكۈنىسىدىن 6 سى سېتىۋېلىندى. تىجارەت قىلىنغان ئۇرۇق 1984 - يىلدىكى 8.282 تونىدىن ئېشىپ، 1990 - يىلى 2610 تونىغا يەتتى، ئۇرۇق سېتىش، ئۇرۇق بىلەن تەمىنلەش دائىرىسى 9 ۋىلايەت، ئوبلاستقا كېڭەيدى.

§ 2 . تۇپراقنى ياخشىلاش

1981 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە ئېلىپ بېرىلغان تۇپراقنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ناھىيە بويىچە شورتاڭ يەر كۆلىمى 811 مىڭ 803 مو بولۇپ، ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 27.2% نى تەشكىل قىلغان. بۇ شورتاڭ يەرلەر، ئاساسلىقى، جام، ئىشلەمچى، قىزىل ۋە گۈلئاۋات يېزىلىرى «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئويمانلىق يەرلىرىگە جايلاشقان.

دېھقانلارنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى جەريانىدا توپلىغان شورتاڭ يەرنى ياخشىلاش ئۇسۇلى مۇنداق:

سۇغىرىش، زەي چىقىرىۋېتىش بىلەن ئورمان بەرپا قىلىشنى يۇرۇشلەشتۇرۇپ، يەرنى قايتا - قايتا تۇزلەش ئارقىلىق شور دۆۋىلىرىنى يوقىتىش؛ شورنى يۇيۇش بىلەن شور ئۇرلىمەس قىلىشقا قايتا - قايتا ئىشلەپ، تومۇزنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ۋاقىتلارنى چىڭ تۇتۇش؛ قىغ بىلەن بېشىل ئوغۇتقا ئوت - چۆپنى قوشۇپ يەرنى كۆچلەپ، كىسلاتالىق ئوغۇتلار ئارقىلىق شورنى يوقىتىش؛ تۇجۇپىلەپ باشقۇرۇشنى تۇپ تۇتقا قىلىپ، شورنىڭ قايتىدىن ئۇرلەپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش.

شورلۇق يەرنى ياخشىلاشتىكى ئۇنۇمۇبرسال تەدبىرلەر ئاساسەن تۆۋەندىكىدەك 3 خىل بولىدۇ: بىرىنچى، سۇ ئىنشائاتلىرى ئارقىلىق ياخشىلاش؛ زەي چىقىرىۋېتىش سىستېمىسىنى ياخشىلاش، مۇۋاپىق سۇغىرىش ۋە زەي چىقىرىۋېتىش ھەم سۇغارغىلى، ھەم زەينى تارتقىلى بولۇش ۋە ئېرىق - ئۆستەڭلەردە سۇنىڭ سىڭىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش؛ ئىككىنچى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ئارقىلىق ياخشىلاش؛ زاراڭزا، ئاپتاپپەرەس، قىزىلچا، شال، كېۋەز، بۇغداي، كۆممىقوناققا ئوخشاش شورغا چىداملىق زىرائەتلەرنى تاللاپ تېرىش؛ بېدە ۋە يېشىل ئوغۇت تېرىش؛ ئوت - چۆپنى تۆۋەنلەشتۇرۇپ تېرىشنى يولغا قويۇپ، ئورگانىك ئوغۇت بىرىشنى كۆپەيتىش؛ ئورمان بەرپا قىلىش؛ ئۈچىنچى، تېرىقچىلىق ئارقىلىق ياخشىلاش؛ يەر تۇزلەش، كۆزدە، تومۇزدا ئاغدۇرۇش، تىرىلاش ئارقىلىق نەملىكنى ساقلاش، توك سېلىش، چۆنەكلەپ سۇغىرىش ۋە نورمىلىق سۇغىرىشتىن ئىبارەت.

§ 3 . ئوغۇتلاش

1 . مەھەللىۋى ئوغۇت

يېزىلاردا توپلىنىدىغان ئورگانىك ئوغۇت ئاساس قىلىنىدىغان ئوغۇتلار: گەندە، ۋە سۈيدۈك، قىغ، كۆنجۈرە

(قىچا كۆنجۇرىسى، زىغىر كۆنجۇرىسى، چىگىت كۆنجۇرىسى)، دۆملەنمە ئوغۇت، تام توپىسى (كونا تام، كالا ۋە كۆل).

ئادەتتىكى مەھەللىۋى ئوغۇتلار ئاساسىي ئوغۇت قىلىنىدۇ، سۈپەتلىك ئوغۇتلار قوشۇمچە قىلىنىدۇ.

1969 - يىلى ناھىيە بويىچە 261 مىڭ 800 تونىنا مەھەللىۋى ئوغۇت ئىشلىتىلدى، ھەر بىر مو يەرگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 478 كىلوگرامدىن مەھەللىۋى ئوغۇت بېرىلدى؛ 1990 - يىلى جەمئىي 1 مىليون 714 مىڭ 600 تونىنا مەھەللىۋى ئوغۇت بېرىلدى، ھەر بىر مو يەرگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3035 كىلوگرامدىن مەھەللىۋى ئوغۇت بېرىلدى.

ناھىيە بويىچە 1969 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە مەھەللىۋى ئوغۇتنىڭ ئىشلىتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 28 بىرلىكى: تۇمەن تونىنا، كىلوگرام

يىللار	مىقدارى	بۇنىڭ ئىچىدە سۈپەتلىك ئوغۇت	ھەر بىر مو يەرگە ئىشلىتىلىش مىقدارى	يىللار	مىقدارى	بۇنىڭ ئىچىدە سۈپەتلىك ئوغۇت	ھەر بىر مو يەرگە ئىشلىتىلىش مىقدارى
1969	26.18	9.68	478	1980	93.45	54.03	1673
1970	29.38	8.49	529	1981	95.94	57.04	1689
1971	31.21	9.49	563	1982	97.04	58.99	1695
1972	31.24	11.23	575	1983	98.24	61.04	1740
1973	32.04	12.04	594	1984	110.13	67.85	1976
1974	39.89	14.38	740	1985	117.14	69.46	2249
1975	70.15	29.39	1245	1986	123.15	71.01	2351
1976	81.43	34.04	1471	1987	135.46	73.03	2502
1977	84.49	41.04	1524	1988	141.98	79.14	2618
1978	90.12	46.08	1632	1989	159.35	83.13	2867
1979	92.99	49.83	1665	1990	171.46	99.34	3035

2. يېشىل ئوغۇت

ئونسۇ ناھىيىسىدە شاللىق ۋە بۇغدايلىققا يېشىل ئوغۇت قىلىنىدىغان ئەرسىلەردىن بېدە، قاشقا بېدە، قىچا، سېرىق پۇرچاق، ياۋا پۇرچاق ئاتالمىشىدىكى ئۆسۈملۈكلەردىن بۇيا قاتارلىقلار بار، بۇيىنى يېشىل ئوغۇت ياكى ئېچىتىلغان ئوغۇت قىلىپ ئىشلەتكەندە، خۇسۇسەن، قوغۇنلۇق غولىغا كۆچلىگەن ياكى قوشۇمچە ئوغۇت قىلىپ بەرگەندە، قوغۇنلۇق قەنت تەركىبىنى روشەن دەرىجىدە ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

1949 - يىلى ناھىيە بويىچە 8100 مو يېشىل ئوغۇت تېرىلغان ئىدى، 1990 - يىلى 55 مىڭ 300 موغا يەتتى. 1990 - يىلدىكى تېرىلغۇ كۆلىمى 1949 - يىلدىكىدىن 5.83 ھەسسە ئاشتى.

1949 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېشىل ئوغۇتنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى

جەدۋەل: 4 — 29　　بىرلىكى: تۇمەن مو

يىللار	كۆلىمى	يىللار	كۆلىمى	يىللار	كۆلىمى
1949	0.81	1963	0.25	1977	1.20
1950	0.67	1964	0.83	1978	1.32
1951	0.51	1965	2	1979	2.43
1952	0.30	1966	0.90	1980	3.53
1953	0.39	1967	0.72	1981	4.48
1954	0.58	1968	0.87	1982	5.89
1955	0.33	1969	0.84	1983	6.96
1956	0.66	1970	0.81	1984	7.20
1957	0.65	1971	0.82	1985	7.64
1958	0.25	1972	0.85	1986	7.47
1959	0.15	1973	0.57	1987	6.40
1960	0.06	1974	0.78	1988	6.92
1961	0.08	1975	1.09	1989	5.15
1962	0.19	1976	1.11	1990	5.53

3. خىمىيىۋى ئوغۇت

ئاساسلىق خىمىيىۋى ئوغۇتلار: ئازوتلۇق ئوغۇت (ئۇرىيە، ئامموئىي نىترات، ئامموئىي گىدروكاربونات، ئامموئىي خلورىد، ئامموئىي سۇلفات)، فوسفورلۇق ئوغۇت (كالتسىي سۇپېر سۇلفات، 3 خىل ماتېرىيالدىن ئىشلەنگەن فوسفورلۇق ئوغۇت قاتارلىقلار)، بىرىكمە ئوغۇت (ئامموئىي دىگىدرو فوسفات، ئېنىلامىن فوسفات).

1962 - يىلى ناھىيە بويىچە 28.7 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر مو يەردىكى زىرائەت (شال، بۇغداي، كۆمىستوناق، كېۋەز، قۇلماق، قىزىلچا قاتارلىقلار، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) كە 0.062 كىلوگرامدىن خىمىيىۋى ئوغۇت بېرىلدى. 1990 - يىلى 9888 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، ھەر بىر مو يەرگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 20.52 كىلوگرامدىن خىمىيىۋى ئوغۇت بېرىلدى.

1962 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىش مىقدارى

جەدۋەل 4 — 30　　بىرلىكى: تونىنا

يىللار	جەمئىي	بۆلەك ئىچىدە		
		ئازوتلۇق ئوغۇت	فوسفورلۇق ئوغۇت	بىرىكمە ئوغۇت
1962	28.7	28.7	—	—

1963	39.7	34.2	5.5	—
1964	136.8	28.5	8.3	—
1965	230	202.9	27.1	—
1966	786.8	784.3	2.5	—
1967	952.5	951	1.5	—
1968	636.8	614.1	22.7	—
1969	173	173	—	—
1970	689.4	683.2	6.2	—
1971	824.6	—	—	—
1972	386.2	386.2	—	—
1973	431.7	431.7	—	—
1974	487.5	451.2	—	36.3
1975	586.7	448.8	39	98.9
1976	971.7	679.2	292.5	—
1977	1176.2	819	281.1	76.1
1978	2082	1380	666	36
1979	2130	1351	641	138
1980	1989	1471	411	107
1981	1440	701	60	679
1982	1932	633	1004	295
1983	2103	972	741	390
1984	2838	1390	1047	401
1985	4424	3067	370	987
1986	3819	2674	443	702
1987	5649	3425	1127	1097
1988	6658	4202	923	1533
1989	6624	4395	750	1479
1990	9888	4969	2185	2734

VIII باب

دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرى

§ 1 . دېھقانچىلىق ماشىنا ـ سايمانلىرىنىڭ تۈرلىرى

1. ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىق سايمانلىرى

تېرىقچىلىق قوراللىرىدىن ياغاچ ساپان، كەتمەن، تۆمۈر چىشلىق تىرنا، تۆمۈر گۈرجەك بار؛ ئورۇش ۋە خامان تېپىش قوراللىرىدىن ئورغاق، تاش تۆلۈق، ياغاچ ئارا، ياغاچ گۈرجەك، يۇلۇق ئارغامچا بار؛ توشۇش قوراللىرىدىن ياغاچ چاقلىق ھارۋا، تۆمۈر چاقلىق ھارۋا ۋە زەمبىل بار؛ دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ مەسئۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قوراللىرى سۇ تۇگمىنى، تاش تۇگمەن، سۇ سوقىسىدىن ئىبارەت. باشقا قوراللاردىن ياغاچ تىرنا، ئوتىغۇچ، پالتا ۋە تاغار بار.

2. يېڭىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرى

ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلىرىدىن تۇپا ئىتتىرىش ماشىنىسى، تۇپا ئۇسۇش ـ توشۇش ماشىنىسى، يەر تۈزلەش ماشىنىسى، ئېرىق چېپىش ماشىنىسى، قىر سېلىش ماشىنىسى قاتارلىقلار بار. يەر ئاغدۇرۇش ماشىنا ـ ئۇسكۇنىلىرى قوش چاقلىق قوش چىشلىق ساپان، تاق چىشلىق ساپان، 5 چىشلىق ساپان، يۇمىلاق تەخسىلىك تىرنا، يەر چاناش ماشىنىسى، باسۇرغۇچ، كولتۇاتوردىن ئىبارەت. سېيالكىلار 10 قۇرلۇق سېيالكا، 16 قۇرلۇق سېيالكا، 24 قۇرلۇق سېيالكا، سۈلياۋ يوپۇق يېپىش ماشىنىسى، مايسا تىكىش ماشىنىسىدىن ئىبارەت. ئورۇش ۋە خامان تېپىش ماشىنىلىرى كومبائىن، تۆمۈر تۈلۈق، ئورۇش ـ قۇرۇتۇش ماشىنىسى، دان ئايرىش ماشىنىسى، سورۇش ماشىنىسىدىن ئىبارەت. دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ مەسئۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىلىرى شال ئاقلاش ماشىنىسى، توك تۇگمىنى، ياغ تارتىش ماشىنىسى، يانچىش ماشىنىسىدىن ئىبارەت. توشۇش قوراللىرى 1 — 5 تونناسلىق پرىتسېپ، رېزىنكە چاقلىق ھارۋا، ئېشەك ھارۋىسى، رېزىنكە چاقلىق قول ھارۋىسىدىن ئىبارەت. زەي تارتىش ـ سۇغىرىش ماشىنىلىرى دىزېلماتور، ئېلېكترومائاتور ۋە پومپىدىن ئىبارەت.

§ 2 . ماشىنىلىشىش دەرىجىسى

1. تەرەققىيات جەريانى

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى 4 باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ.

1. دۆلەت ئىگىلىكىدە بولۇش ئاساس قىلىنغان باسقۇچ (1963 — 1966)

1963 ـ يىلى كوللېكتىپنىڭ تراكتورلىرىنى سېتىۋېلىش چارىسى قوللىنىلىپ، گۈڭشېلاردىن 3

ئوتتۇراھال تراكتور سېتىۋېلىندى، ناھىيە ئۆزى مەبلەغ جۈغلاپ چوڭ تراكتوردىن بىرنى سېتىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك تراكتور پونكىتى قۇرۇلدى. دۆلەت مەبلەغ سېلىپ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرغانلىقتىن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئاساسەن تولۇق يۇرۇشلەشتۇرۇلدى. 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور جەمئىي 55 كە، ئۇلارنىڭ قۇۋۋىتى 327.53 كىلوۋات سائەتكە، چوڭ، ئوتتۇرا يۇرۇشلەشكەن دېھقانچىلىق سايمىنى 125 كە يەتتى. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن سايمانلىرىنىڭ يۇرۇشلەشتۇرۇلۇش نىسبىتى 1:2.27 بولدى.

2. چوڭ ئەترەت كوللېكتىپى سېتىۋېلىش ئاساس قىلىنغان باسقۇچ (1967 — 1978)

1967 - يىلدىن باشلاپ، چوڭ ئەترەتلەر مەبلەغ جۈغلاپ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى سېتىۋېلىشقا باشلىدى. 1970 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پۈتۈنلەي گۇڭشې ۋە چوڭ ئەترەتلەرگە چۈشۈرۈپ بېرىلدى. 1973 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 252 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يەل تاپان تراكتور 146، زەنجىر تاپان تراكتور 106، ئۇلارنىڭ قۇۋۋىتى جەمئىي 8840.44 كىلوۋات سائەت. چوڭ ئەترەت كوللېكتىپى سېتىۋالغىنى 185كە يېتىپ، ناھىيىدىكى تراكتورلارنىڭ %73.8 نى تەشكىل قىلدى. چوڭ، ئوتتۇرا يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن دېھقانچىلىق سايمىنى 331 گە يەتتى. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن سايمانلىرىنىڭ يۇرۇشلەشتۇرۇلۇش نىسبىتى 1:1.51 بولدى.

3. ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى كوللېكتىپىنىڭ سېتىۋېلىشى ئاساس قىلىنغان باسقۇچ (1979 — 1982)

1978 - يىلدىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش بىرلىكلىرى نىسبىي ھالدا كىچىكلىدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى سېتىۋالغان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تېزدىن كۆپەيدى. 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 369 غا، ئۇلارنىڭ قۇۋۋىتى جەمئىي 14 مىڭ 607 كىلوۋات سائەتكە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكىسى 91، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكىسى 277 (گۇڭشېلارنىڭ 45، چوڭ ئەترەتلەرنىڭ 115، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ 117)، خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكىسى بىر. چوڭ، ئوتتۇرا يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن دېھقانچىلىق سايمانلىرى 360 قا يەتتى. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن سايمانلىرىنىڭ نىسبىتى 1:2.81 بولدى.

4. شەخسىيلەرنىڭ باشقۇرۇشى ئاساس قىلىنغان تەرەققىيات باسقۇچى (1982 - يىلدىن كېيىن)

ۋەزىيەتنىڭ ئېھتىياجى بىلەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسپىي ئائىلىلىرى كۆپلەپ بارلىققا كەلدى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسپىي ئائىلىسى 1291 گە، مۇشۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 1380 گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە يېزا ئۇ، كەنتلەردىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 1630 خادىمنىڭ %84.66 نى تەشكىل قىلدى؛ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بويىچە تۇراقلىق مۇلۇك ئومۇمىي قىممىتى 10 مىليون 10 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئومۇمىي قىممىتىنىڭ %45.03 نى تەشكىل قىلدى؛ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كەسپىي ئائىلىسىدىكى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 226 گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتورنىڭ %43.63 نى، كىچىك تراكتور 892 گە يېتىپ، %82.21 نى، يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل 9 غا يېتىپ، %17.64 نى تەشكىل قىلدى.

ناھىيە بويىچە 1961 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بار بولغان ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى (1)

جەدۋەل: 4 — 31

يىللار	چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور		دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىغا سۈرىتىلىدىغان چوڭ، ئوتتۇرا سايمانلار				
	سانى	كىلوۋات سائەت	جەمئىي	ساپان	تىرنا	سېيالكا	كولتىۋاتور
1961	4	66	3	3	—	—	—
1962	4	66	3	3	—	—	—
1963	7	125	7	3	2	2	—
1964	12	305	24	13	8	3	—
1965	31	989	60	25	25	10	—
1966	55	1854	125	53	40	32	—
1967	57	1926	138	53	52	33	—
1968	66	2250	151	55	63	33	—
1969	71	2430	159	57	55	39	8
1970	78	2631	162	88	40	28	6
1971	105	3411	185	88	50	33	14
1972	126	3423	209	95	62	30	22
1973	125	3403	173	77	47	37	12
1974	148	5385	180	74	45	51	10
1975	177	5794	171	92	27	42	10
1976	208	7279	256	99	78	68	11
1977	207	7270	283	115	74	75	19
1978	252	8840	353	162	79	102	10
1979	301	8683	384	174	87	107	16
1980	368	11787	358	161	73	88	36
1981	381	12874	367	181	85	81	20
1982	369	14607	412	206	62	122	22
1983	470	19115	379	190	71	103	15
1984	468	16805	483	252	97	115	19
1985	481	17442	439	229	95	98	17
1986	461	16921	442	225	92	110	15
1987	455	16395	420	226	84	104	6
1988	498	18259	421	225	87	99	10
1989	512	18807	455	248	90	106	11
1990	518	19574	466	248	91	120	7

ناھىيە بويىچە 1961 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بار بولغان ئاساسلىق ېپىزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى (2)

يىللار	كومبايىن	ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى	شال مايلىسى كۆچۈرۈش ماشىنىسى	ېپىزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان زەي تارتىش ۋە سۈغۈرۈش ماشىنىلىرى		ېپىزا ئىگىلىك كىچىك ئىشلىدىغان ئاپتوموبىل	ېپىزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىلىرى		
				سانى	قۇۋۋىتى (كىلوۋات سائەت)		شال ئاقلاش ماشىنىسى ۋە ئۇن تارتىش ماشىنىسى	پاغ تارتىش ماشىنىسى	چىگىت ئايرىش ماشىنىسى
1961	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1962	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1963	—	—	—	—	—	1	—	—	—
1964	—	4	—	—	—	2	3	5	—
1965	—	12	—	—	—	2	9	5	—
1966	1	17	—	—	—	3	18	5	—
1967	1	18	—	—	—	4	18	5	—
1968	1	18	—	—	—	4	25	5	—
1969	1	21	—	—	—	4	31	5	1
1970	2	25	—	—	—	3	42	5	9
1971	2	21	—	—	—	5	63	10	16
1972	2	37	—	—	—	5	68	11	13
1973	2	29	—	—	—	11	89	14	11
1974	2	16	2	65	745	9	83	12	17
1975	1	27	3	65	749	9	145	16	14
1976	2	31	7	118	1742	9	114	39	13
1977	1	107	7	110	1167	9	165	37	11
1978	1	128	7	110	1167	14	188	42	16
1979	1	141	7	232	2560	18	198	43	18
1980	1	147	7	366	3559	32	222	50	18
1981	1	147	7	218	2200	43	235	50	17
1982	1	37	7	93	1063	43	273	58	20
1983	1	243	7	118	1103	43	249	57	18
1984	1	177	6	99	957	43	230	66	13

20	78	259	44	154	13	4	206	2	1985
21	110	290	47	154	13	4	205	3	1986
20	165	357	47	106	12	59	266	4	1987
20	199	368	45	112	13	72	297	3	1988
20	217	366	42	180	18	75	338	3	1989
15	219	363	51	184	21	80	394	3	1990

2. ماشىنلىشىش سەۋىيىسى

1963 ـ يىلى ماشىنا بىلەن ئاغدۇرۇلغان يەر 9800 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 1.73% نى تەشكىل قىلدى. 1967 ـ يىلى ماشىنا بىلەن ئاغدۇرۇلغان يەر 75 مىڭ 400 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 12.52% نى تەشكىل قىلدى؛ ماشىنا بىلەن تېرىلغان يەر 18 مىڭ 900 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 3.39% نى تەشكىل قىلدى؛ ھوسۇلى ماشىنا بىلەن يىغىلغان يەر 100 مو بولۇپ، ئورۇلغان بۇغداي كۆلىمىنىڭ 0.04% نى تەشكىل قىلدى. 1990 ـ يىلى ماشىنا بىلەن ئاغدۇرۇلغان يەر 328 مىڭ 100 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 58.43 نى تەشكىل قىلدى؛ ماشىنا بىلەن تېرىلغان يەر 372 مىڭ 800 مو (بۇنىڭ ئىچىدە، ماشىنا بىلەن سۈلياۋ يوپۇق يېپىلغان يەر 58 مىڭ مو) بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 66% نى تەشكىل قىلدى؛ ماشىنا بىلەن ئورۇلغان يەر 2000 مو بولۇپ، ئورۇلغان بۇغداي كۆلىمىنىڭ 1.12% نى تەشكىل قىلدى.

ناھىيە بويىچە 1963 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە تراكتور بىلەن ھەيدەلگەن، ماشىنا بىلەن تېرىلغان يەر كۆلىمى

جەدۋەل: 4 — 32　　بىرلىكى: تۇمەن مو

يىللار	تراكتور بىلەن ئاغدۇرۇلغىنى	ماشىنا بىلەن تېرىلغىنى	ماشىنا بىلەن ئورۇلغىنى	يىللار	تراكتور بىلەن ئاغدۇرۇلغىنى	ماشىنا بىلەن تېرىلغىنى	ماشىنا بىلەن ئورۇلغىنى
1963	0.98	—		1973	13.90	2.10	0.01
1964	5.37	0.51	—	1974	19.94	3	0.02
1965	9.10	2.29	—	1975	18.08	6.19	0.02
1966	22.43	3.21	—	1976	20.85	7.34	0.01
1967	7.54	1.89	0.01	1977	29.15	11.82	0.02
1968	7.84	2.13	0.01	1978	30.07	11.14	0.02
1969	8.67	2.02	0.02	1979	17.66	5.91	0.02
1970	9.66	1.95	0.02	1980	17.66	7.13	0.02
1971	17.92	1.67	0.02	1981	28.22	18.79	0.02
1972	14.97	1.88	0.03	1982	26.60	13.14	0.02

0.10	10.98	15.36	1987	0.02	12.38	20.89	1983
0.10	16.21	15.52	1988	0.03	9.78	12.90	1984
0.13	24.61	20.32	1989	0.04	8.40	17.78	1985
0.20	37.28	32.81	1990	0.10	6.72	11.65	1986

3 § . يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش

1983 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى، بۇ پونكت ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىگە قاراشلىق بولۇپ، 3 خادىم سەپلەندى، پەن خۇاتالىق پونكت باشلىقى بولدى.

بۇ پونكت يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى قانۇن بويىچە باشقۇرۇپ، ماشىنىنىڭ رەتلىك، پاكىز، ئۇسكۇنىلىرىنىڭ تولۇق، زاپچاسلىرىنىڭ مۇكەممەل بولۇشىنى، شۇنىڭدەك بىخەتەر ھەم ئىشەنچلىك بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. 1990 - يىلى يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان چوڭ، ئوتتۇرا تراكتوردىن 1213 نى تەكشۈردى.

IX باب

دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى ئاسراش

1 § . كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش

ئونسۇ ناھىيىسىدە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدە كېسەللىك پەيدا بولۇشى ھاۋا كىلىماتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. تۇزلەڭلىكنىڭ ھاۋا كىلىماتى مۆتىدىل بەلۋاغنىڭ چۆل تېپىدىكى كىلىماتىغا تەۋە بولۇپ، باش ئەتىيازدىكى تېمپېراتۇرا تۆۋەن ھەم تۇراقسىز بولغانلىقى ئۈچۈن، كېۋەزدە بولىدىغان بۇرجەكلىك داغ كېسىلىگە ئوخشاش مايسا مەزگىلىدە پەيدا بولىدىغان كېسەللىككە شارائىت تۇغۇلىدۇ. ياز پەسلىدە ھاۋا ئىسسىق بولغاچقا، شال ژاباسى، بۇغداي دات كېسىلى، كۆممىقوناق بۆرتمە قاراتوزان كېسىلى قاتارلىق يۇقىرى ھاۋا كىلىماتىغا ماسلاشقان كېسەللىك پەيدا بولىدۇ. تاغلىق رايون ۋە تاغلىق رايونغا يېقىن جايلاردا ئەتىياز ۋە يازدا ھاۋا ئىسسىق نەم بولغانلىقى، ھۆل - يېغىن كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، بەزى زىيانداش ھاشاراتلارنىڭ پەيدا بولۇشىغا قولايلىق تۇغۇلىدۇ، بۇ رايونلار بۇغداي دات كېسىلى ئالاھىدە ئەۋج ئالىدىغان رايونلار ھېسابلىنىدۇ. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدە كۆرۈلىدىغان كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەشتە، «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش، ھەر جەھەتتىن ئالدىنى ئېلىش ھەم تىزگىنلەش» قائىدىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئالدى بىلەن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى جەريانىدا تىزگىنلەش ۋە ئالدىنى ئېلىش ئاساس قىلىنىپ، ئاغدۇرۇش، دېھقانچىلىق مەشغۇلات تۈزۈمى ۋە ئۇسۇللىرىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، كېسەللىك پەيدا بولىدىغان ھەم كۆپىيىدىغان سورۇنلار تازىلىنىدۇ

شۇنداقلا دورا چېچىش، بىئولوگىيىلىك ۋە فىزىكىلىق ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش تەدبىرلىرى قوللىنىلمدۇ.

ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدە كۆرۈلىدىغان ئاساسلىق كېسەللىكلەر

جەدۋەل: 4 — 33

نامى	پارازىت ئىگىسى	ھازىرقى زىيان سېلىش ئەھۋالى	ئاساسلىق تارقالغان رايونلار
شال ژاباسى	شال	ناماينى يەڭگىل	شال تېرىلىدىغان رايون
شالنىڭ يوپۇرماق قىزىرىش كېسىلى	شال	بىرقەدەر يەڭگىل	شال تېرىلىدىغان رايون
شالنىڭ چوقۇرداغ كېسىلى	شال	بىرقەدەر يەڭگىل	شال ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى
بۇغداينىڭ سېسىق قاراكۆە كېسىلى	بۇغداي	يوق	تېرەن دەريالىق سۇغىرىش رايونى
بۇغداينىڭ غۇژمەك دات كېسىلى	بۇغداي	بىرقەدەر يەڭگىل	قۇمئېرىق دەريالىرى، توشقان دەريالىق سۇغىرىش رايونى
بۇغداي يوللۇق دات كېسىلى	بۇغداي	ئوتتۇراھال	قۇمئېرىق دەريالىرى، توشقان دەريالىق سۇغىرىش رايونى، بوزدۆڭ تاغلىق رايونى
بۇغداي دېنى قىل قۇرۇت كېسىلى	بۇغداي	يوق	ناھىيە تەۋەسى
كۆممىقوناق پۈپۈكچە قارا كۆيە كېسىلى	كۆممىقوناق	ئوتتۇراھال	ناھىيە تەۋەسى
كۆممىقوناقنىڭ بۇرتمە قارا توزان كېسىلى	كۆممىقوناق	ئوتتۇراھال	ناھىيە تەۋەسى
كۆممىقوناق يوللۇق ئىرۇس كېسىلى	كۆممىقوناق	ئوتتۇراھال	ناھىيە تەۋەسى
كېۋەزنىڭ بۇرچەكلىك داغ كېسىلى	كېۋەز	يوق	ناھىيە تەۋەسى
كېۋەزنىڭ سارغىرىپ سولىشىش كېسىلى	كېۋەز	بىرقەدەر يەڭگىل	ناھىيە تەۋەسى
كېۋەزنىڭ تىك قۇرۇش كېسىلى	كېۋەز	يەڭگىل	ناھىيە تەۋەسى
زىغىر يۆگىيى	زىغىر	ئوتتۇراھال	ناھىيە تەۋەسى
قوغۇن - تاۋۇز ئاق توزان كېسىلى	قوغۇن - تاۋۇز	بىرقەدەر ئېغىر	ناھىيە تەۋەسى
قوغۇن - تاۋۇز قىروسمان پاختىلىشىش كېسىلى	قوغۇن - تاۋۇز	بىرقەدەر ئېغىر	ناھىيە تەۋەسى

شۆمبۇيا	قوغۇن - تاۋۇز	ئوتتۇراھال	ناھىيە تەۋسى
قوغۇن - تاۋۇز چىسىار پوپۇرماق كېسىلى	قوغۇن - تاۋۇز	ئوتتۇراھال	ناھىيە تەۋسى
پېئولەكتىك يۇمشاپ سېسىش كېسىلى	پېئولەك	ئوتتۇراھال	ناھىيە تەۋسى
پېئولەك قىروسىمان پاختىلىشىش كېسىلى	پېئولەك	ئوتتۇراھال	ناھىيە تەۋسى
قىزىلچىنىك تىك قۇرۇش كېسىلى	قىزىلچا	ئېغىر	قۇمئېرىق دەريالىسى، توشقان دەريالىسى سۇغىرىش رايونى
قىزىلچىنىك يۇمشاپ سېسىش كېسىلى	قىزىلچا	ئېغىر	قۇمئېرىق دەريالىسى، توشقان دەريالىسى سۇغىرىش رايونى
قىزىلچىنىك قىروسىمان پاختىلىشىش كېسىلى	قىزىلچا	ئېغىر	قۇمئېرىق دەريالىسى، توشقان دەريالىسى سۇغىرىش رايونى

1. بۇغدايدا بولىدىغان سېسىق قارا كۆيە كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش

بۇ كېسەللىك 1974 - يىلى «شىنجاڭ كۆزگى بۇغدىيى — 2» سورتىنىڭ ئۇرۇقى كىرگۈزۈلگەندە ناھىيە تەۋسىگە تارىلىپ، يىلمۇ يىل ئەۋج ئالدى ۋە بۇغداي ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتىكى ئاساسلىق كېسەللىك بولۇپ قالدى، بۇ خىل كېسەللىك تىرەن دەريالىسى سۇغىرىش رايونىدا بىرقەدەر ئېغىر كۆرۈلدى. 1982 - يىلى بۇ كېسەللىك ئۇستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، جام گۈڭشېبىنىڭ 39 مۇ مو يېرى تەكشۈرۈلگەندە، 34 مۇ مو يەردە كېسەللىك تارقالغان، ئۇ ئېغىر كېسەللىك تارقىلىش نىسبىتى 12.6% بولغان؛ قىزىل گۈڭشېبىنىڭ 1922 مو يېرى تەكشۈرۈلگەندە، كېسەللىكنىڭ تارقىلىشى 100%، ئۇ ئېغىر كېسەللىك تارقىلىش نىسبىتى 20.4% بولغان. 1983 - يىلى گۈلئاۋات گۈڭشېبى 1 - چوڭ ئەترىتى 4 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ يەرلىك بۇغدايلىقى ئۇستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلغاندا كېسەللىكنىڭ تارقىلىش نىسبىتى 23% بولغان.

بۇغداينىڭ سېسىق قارا كۆيە كېسىلى يەرنىڭ ھارارىتى 9℃ تىن 12℃ قىچە، نەملىك دەرىجىسى ئوتتۇراھال بولغان ئەھۋالدا، كېسەللىك ئېرۇسى ئۇ ئاسان تارقىلىدۇ. كۆزگى بۇغدايىنى كېچىكىپ، يازغى بۇغدايىنى بالدۇر تېرىپ قويغاندا كېسەللىكنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى ئېغىر بولىدۇ، 10 - ئايدا كۆزگى بۇغدايدا كېسەللىكنىڭ تارقىلىشى ئومۇميۈزلۈك ئېغىر بولىدۇ. ئۇرۇقنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىش، دورا ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش، كېسىلى يوق ئۇرۇقنى ئالماشتۇرۇپ تېرىش بۇ خىل كېسەللىكنى يوقىتىشتىكى ئاساسلىق تەدبىر ھېسابلىنىدۇ. 1982 - يىلى جام گۈڭشېبى 14 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 4 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى «نۆڭكاك — 769» مىكروب ئۇلتۇرۇش دورىسىنى ئۇرۇقلا ئارىلاشتۇرۇپ تېرىغاندىن كېيىن، كېسەللىك تارقىلىش نىسبىتى 1981 - يىلدىكى 8% تىن 0.4% كە چۈشكەن. جام ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ جاي چوڭ ئەترىتىدە ئىلگىرى كېسەللىك تارقىلىش كۆلىمى 60% كە يەتكەن، ئۇرۇق پۈتۈنلەي ئالماشتۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ كېسەللىك ئاساسەن يوقىغان.

2. بۇغداينىڭ دات كېسىلى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش

بۇ خىل كېسەللىكنىڭ ئاساسلىق ئىپادىسى يوللۇق دات كېسىلىدىن ئىبارەت. تاغلىق رايون ۋە تاغقا يېقىن

رايونلاردا ئالاھىدە كۆرۈلىدۇ، قۇمئېرىق دەريالىرى، توشقان دەريالىرى ۋادىلىرىدا دائىم كۆرۈلىدۇ. ئارال گۈللىشىدا 1983 - يىلى 38 خىل 513 مو بۇغدايلىقتا كۆرۈلدى، بۇ گۈللىشى بويىچە بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 94.22% نى ئىگىلىدى، ھوسۇل ئالدىنقى يىلدىكىدىن 50% تىن كۆپرەك تۆۋەنلەپ كەتتى.

كېسەللىك مىكروبىنىڭ مەنبەسى يەرلىكتىن بولىدۇ. يوللۇق دات سېپورىسى ئۇششاق يوپۇرماقلاردا پارازىتلىنىپ يازنى ئۆتكۈزىدۇ، يازنى ئۆتكۈزۈۋالغان سېپورىلار يەنە شۇ يىلى تېرىلغان كۈزگى بۇغدايغىمۇ يۇقۇپ، يۇقۇملىنىشچان ئايلىنىشنى ھاسىل قىلىدۇ. يوللۇق دات كېسىلىگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بۇغداي سورتلىرىدىن «تاڭشەن — 6898» ۋە «خۇڭشۇەن — 501» لارنى تاللاپ تېرىش يوللۇق دات كېسىلىدىن مۇداپىئە كۆرۈش ۋە تىزگىنلەشتىكى ئاساسلىق تەدبىر.

3. كۆممىقوناقنىڭ بۆرتمە قارا توزان كېسىلى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش

بۇ كېسەللىك پۈتۈن ناھىيىگە تارقالغان. كۆممىقوناقنىڭ پۈتكۈل ئۆسۈپ يېتىلىش مەزگىلىدە، ھەممىلا يەردە، ھەممە بۆلەكلىرىگە زىيان يەتكۈزىدۇ. بۇ كېسەللىك مايسا مەزگىلىدە تەگسە قۇرۇتىۋېتىدۇ، باش تۈتۈش مەزگىلىدە تەگسە ھوسۇلنى 50% تۆۋەنلىتىۋېتىدۇ، بۇنىڭ زىيىنى ئېغىر بولىدۇ. بۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەشتە كېسەللىك مەنبەسىنى ئازايتىش، دەسلەپتە يۇقۇملىنىدىغان مىكروب مەنبەسىنى ئازايتىش، ئېتىزلاردا كېسەللىك تارقالغاندا كېسەل مىكروبىنى بالدۇراق ئۆلتۈرگەندە، شۇ يىلى قايتا يۇقۇملىنىشنى ئازايتىپ، كېيىنكى يىلى دەسلەپكى يۇقۇملىنىش مەنبەسىنى كېمەيتىشتە مۇھىم رول ئويناپدۇ.

4. كېۋەزنىڭ سارغىيىپ سولىشىش كېسىلى، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش

ئونسۇ ناھىيىسىدە كېۋەزدىكى ئاساسلىق كېسەللىك ئۆسۈملۈكلەرنى كارانتىن قىلىش ئوبيېكتى ھېسابلىنىدۇ. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى 1983 - يىلى 5755 مو كېۋەزلىكنى تەكشۈرگەندە، كېسەللىك تارقالغان كۆلەم 4085 موغا يېتىپ، تەكشۈرۈلگەن كۆلەمنىڭ 70.98% نى تەشكىل قىلغان، ئوتتۇرىچە كېسەللىك تارقىلىش نىسبىتى 2.8%، ئەڭ يۇقىرى كېسەللىك تارقىلىش نىسبىتى 6.65% بولغان. كېسەل تەگكەن كېۋەز تۈپىدە يوپۇرماق تۆۋەندىن يۇقىرىغا قاراپ قەدەممۇ قەدەم چۈشۈپ كېتىدۇ، گۈل ۋە غوزىلىرى چۈشۈپ كېتىدۇ، بىرقەدەر ساغلام بولغان تۈپلىرى بويىچە ھوسۇلى 20% تىن 60% كىچە تۆۋەنلەپ كېتىدۇ، تالا سۈپىتى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ، ئۇدا تېرىش يىل سانى قانچە كۆپەيسە، كېسەللىكنىڭ تارقىلىشىمۇ شۇنچە ئېغىر بولىدۇ. ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش ئۆسۈلى مۇنداق: كارانتىن قىلىش تەدبىرى قاتتىق ئىجرا قىلىنىدۇ، كېسەللىك يوق ئۇرۇقلۇق ئېتىزى بەرپا قىلىنىدۇ، كېۋەزلىك تازىلىنىدۇ، نۆۋەتلەشتۇرۇپ تېرىش يولغا قويۇلىدۇ.

5. قوغۇن - تاۋۇزلاردا بولىدىغان ئاق توزان كېسىلى، قىروسىمان پاختىلىشىش كېسىلى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش

قىروسىمان پاختىلىشىش كېسىلىنىڭ زىيىنى بىرقەدەر ئېغىر بولۇپ، قوغۇننى يىلمۇ يىل تېرىۋەرگەندە ھوسۇلنى كېمەيتىۋېتىدۇ. 1961 - 1962 - ۋە 1972 - يىللىرى بۇ كېسەللىك كەڭ كۆلەمدە تارقالدى. قوغۇن - تاۋۇزنىڭ مو بېشى ھوسۇلى 1961 - يىلى 16 كىلوگرام، 1962 - يىلى 5.17 كىلوگرام، 1972 - يىلى 23 كىلوگرام بولدى. ئاق توزان كېسىلى بىلەن قىروسىمان پاختىلىشىش كېسىلىنى كۆپىنچە ئەھۋاللاردا

باشقا زىرائەتلەرنى ئالماشتۇرۇپ تېرىش ئارقىلىق تىزگىنلىگىلى بولىدۇ، قوغۇننى ئالماشتۇرۇپ تېرىش مۇددىتى 4 يىلدىن ئاشسا، بالدۇر بايقاش بىلەن كېسەل تەككەن قوغۇن تۈپلىرىنى يۇلۇۋېتىشنى بىرلەشتۈرگەندە، كېسەللىكنىڭ تارقىلىشىنى ئۈنۈملۈك تىزگىنلىگىلى بولىدۇ.

6. يېسۈبلەكنىڭ يۇمشاپ سېسىش كېسىلى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش

بۇنىڭ زىيىنى ئېغىر بولىدۇ، بەزى يىللاردا كېسەل تەككەن تۈپ سانى %50 كە يېتىدۇ، بۇنىڭغا كۆپىنچە يىلمۇ يىل تېرىۋېرىش سەۋەب بولىدۇ. باشقا زىرائەتلەرنى ئالماشتۇرۇپ تېرىشقا دورا ئارقىلىق ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەشنى بىرلەشتۈرگەندە، كېسەللىك زىياندا شلىقىنىڭ كۆرۈلۈشىنى ئازايتىشقا بولىدۇ.

7. يېسۈبلەكنىڭ قىروسىمان پاختىلىشىش كېسىلى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تىزگىنلەش

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بۇ كېسەللىكنىڭ زىيىنى ئېغىر بولۇۋاتىدۇ. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە %80 تىن ئارتۇق يېسۈبلەك كۆلىمى زىيانغا ئۇچراپ، ھوسۇلى %50 تىن ئارتۇق تۆۋەنلەپ كەتتى. بۇنىڭغا «رىدومىل - AC» بىلەن «مېتالاكسى + DT» نى پۈركۈپ دورىلىغاندا، ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئۇنۇمى ياخشى بولىدۇ.

§ 2 . ھاشارات زىياندا شلىقى ۋە كۈشەندىسى

1. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىكى ئاساسلىق زىيانداش ھاشاراتلار

ئۇنۇ ناھىيىسىدىكى زىيانداش ھاشاراتلار يەر ئاستى زىيانداش ھاشاراتلىرى، ئاشلىقتا بولىدىغان زىيانداش ھاشاراتلار، ئىقتىسادىي زىرائەت زىيانداش ھاشاراتلىرى ۋە ئوتلاق زىيانداش ھاشاراتلىرى قاتارلىق 17 خىل بولىدۇ.

ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىكى ئاساسلىق زىيانداش ھاشاراتلار

جەدۋەل: 4 — 34

نامى	زىيان سالىدىغان زىرائەتلەر	تارقىلىش مىقدارى	تارقىلىش دائىرىسى
يەر بولۇسى	كۆپ خىل زىرائەتلەر	كۆپ	ناھىيە تەۋەسى
قىزىلۇاش قۇرت	كۆپ خىل زىرائەتلەر	ئاز	ناھىيە تەۋەسى
يىڭنىسىمان سېرىق قۇرت	كۆپ خىل زىرائەتلەر	ئاز	ناھىيە تەۋەسى
موزايۇبشى	كۆپ خىل زىرائەتلەر	ئوتتۇراھال	ناھىيە تەۋەسى
چېكەتكە	كۆپ خىل زىرائەتلەر	كۆپ	تاغلىق رايونلار، دېھقانچىلىق رايونلىرى

شال ئۇچار پىتى	شال	ئونتۇراھال	شال ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى
شال چۈنى	شال	ئاز	شال ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى
كۆكپىت	بۇغداي، كېۋەز، قىچا، مېۋىلىك دەرەخلەر	كۆپ	ناھىيە ئەۋەسى
بۇغداي تېرىسى	بۇغداي	كۆپ	ناھىيە ئەۋەسى
كېۋەز غوزا قۇرتى	كېۋەز، كۆممىقوناق	ئونتۇراھال	ناھىيە ئەۋەسى
قارغۇچىرىپاشكا	كېۋەز، بېدە	ئونتۇراھال	پاختا ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى
قىزىل ئۆمۈچۈك	كېۋەز، قىزىلچا، پۇرچاق تۇرىدىكى زىرائەتلەر	ئونتۇراھال	پاختا ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرى
كاپوستا تۈن پەرۋانىسى	كاپوستا، يېمىشىلك، قىزىلچا	ئونتۇراھال	ناھىيە ئەۋەسى
توزانلىق كېپىنەك	كاپوستا، يېمىشىلك	ئونتۇراھال	ناھىيە ئەۋەسى
بۇرگە	قىچا، كۆكتات	ئونتۇراھال	ناھىيە ئەۋەسى
قىزىلچا خارتۇملۇق قوڭغۇزى	قىزىلچا	ئاز	ناھىيە ئەۋەسى
قىزىلچا يوپۇرماق چۈنى	قىزىلچا	ئونتۇراھال	ناھىيە ئەۋەسى

يەر يولۇسى　بۇ كۆپ خىل ئەرسىلەرنى يەيدىغان زىيانداش ھاشارات، سېرىق يەر يولۇسى ئۆستۈن ئورۇندا تۇرىدۇ ھەمدە سىزىقلىق يەر يولۇسى ۋە ئاچا شەكىللىك يەر يولۇسىمۇ ئارىلاش پەيدا بولىدۇ. سېرىق يەر يولۇسى بىر يىلدا 3 ئەۋلاد پەيدا بولىدۇ. 1 - ئەۋلادى كۆممىقوناق ۋە كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ؛ 2 - ئەۋلادى كۆزلۈك كۆكتات ۋە كۆزگى بۇغدايلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ؛ 3 - ئەۋلادى قىشلىق ئۆچەكتىن ئۆتىدۇ. زىيان سېلىشى ئەۋجىگە چىققىدىغان مەزگىل 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولىدۇ. يەر يولۇسى ناھىيىدىكى دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىگە ئېغىر زىيان سېلىپ تۇرىدۇ. «كومىسسىئوللار» دېھقانچىلىق مەيدانى 1981 - يىل 5 - ئاينىڭ 4 - كۈنى 140 مو يەرگە «قوش شالغۇت — 156» كۆممىقونقىنى تېرىغانىدى، 5 - ئاينىڭ ئاخىرى يەر يولۇسىنىڭ زىيىنىغا ئۇچراپ، ھەر بىر مو يەردە ئاران 100 تۈپتەكلا مايسا قالدى. يەر يولۇسىنىڭ لىچىنكىسى 6 ياش ياشايدۇ، 3 ياشتىن كىچىك لىچىنكىلار بىرقەدەر توپلىشىپ ياشايدۇ، ئۇلارنىڭ تېنىمۇ كىچىك، دورىغا بولغان قارشىلىقى ئاجىز بولغاچقا، دورا ئارقىلىق ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئاسان. يوغىناپ كەتكەن يەر يولۇسىدا مەلۇم دەرىجىدە نۇرغا ۋە شىرنىلىق ئەرسىلەرگە ئىنتىلىش خۇسۇسىيىتى بولىدۇ، ئۇنى، بۇ خىل خۇسۇسىيىتىگە ئاساسەن، كېچىدە چىراغ نۇرى بىلەن، ئادەتتە شېكەر شەربىتى بىلەن ئالداپ كەلتۈرۈپ يوقاتقىلى، ئۇششاق قۇرتلارنىڭ زىيىنىنى يەڭگىللەتكىلى بولىدۇ.

چېكەتكە ۋە سىبىرىيە چېكەتكىسى　بۇ تاغلىق رايوندىكى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا ۋە تاغقا يېقىن دېھقانچىلىق رايونلىرىدا كۆپرەك پەيدا بولىدۇ، زىيىنىمۇ ئېغىر بولىدۇ. 1981 - يىلى بوزدۇڭ تاغلىق رايونىدا تۇرىكۈملەپ يامراپ، 3 مىليون 136 مىڭ مو يەرگە زىيان سالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆلەم 260 مىڭ مو بولۇپ، ھەر بىر كۋادرات مېتىر يەردىكى چېكەتكىنىڭ زىچلىقى 100 — 600

گە بەلگى. 2 يىل ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئارقىلىق، فۇزمەك بولۇۋالغان چېكەتكىلەر ئاساسەن يوقىتىلدى.

2 . كۆشەندە

كۆشەندىلەرنىڭ ئىچىدە ئاق كۆپى ئالتۇن كۆز ھەرە بولۇپ، ئۇ يوپۇرماق پىتىنى يەيدۇ، ئۇ ناھىيىنىڭ ھەممە يېرىگە تارقالغان؛ بىرقەدەر كۆپ بولغىنى خانقىز بىلەن ئۆمۈچۈك بولۇپ، خانقىز يوپۇرماق پىتىنى يەيدۇ، ئۆمۈچۈك كۆپ خىل زىيانداش ھاشاراتلارنى يەيدۇ. بىرقەدەر ئاز بولغىنى قىزىل كۆز ھەرە، ئىچىبئۈمون ھەرىسى، بوغۇن، پارازىت چىۋىنلەر ۋە ماڭدامچى قوڭغۇز قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بەزىلىرى كېۋەز غوزا قۇرتىنىڭ زىيىتىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ، بەزىلىرى كۆپ خىل زىيانداش ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، يەنە بەزىلىرى بولسا يەر يولۇسىنىڭ لىچىنكىلىرىغا تەييارتاپ بولىدۇ ياكى ئۇلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، بۇلارنىڭ ھەممىسى پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. بىراق ھازىر دائىم خىمىيىلىك دورىلار پۈركۈلۈپ تۇرغاچقا، زىيانداش ھاشاراتلار يوقىلىش بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ كۆشەندىلىرىمۇ يوقىلىپ كېتىۋاتىدۇ.

§ 3 . ئوت - چۆپ زىياناشلىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى تىزگىنلەش

ئېتىزلاردىكى ياۋا ئوت - چۆپلەرنىڭ تۇرى ناھايىتى كۆپ، تۆۋەن دەرىجىلىك يوسۇنلاردىن تارتىپ يۇقىرى دەرىجىلىك سامان غوللۇق ئوسۇملۇكلەرگىچە، بىر يىللىق ياۋا ئوت - چۆپتىن تارتىپ، يىل ھالقىپ ئۆسىدىغان ۋە كۆپ يىللىق ياۋا ئوت - چۆپلەرگىچە ئاز كەم 100 خىل ياۋا ئوت - چۆپ بار، بۇنىڭ ئىچىدە بىر يىللىق ئۇرۇقتىن ئۆسۈپ چىقىدىغان ياۋا ئوت - چۆپ مىقدارى كۆپ، زىرائەتلەرگە كەلتۈرىدىغان زىيىنى ئېغىر.

قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت ئېتىزلىقىدىكى ياۋا ئوت - چۆپلەر: باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكىلەردىن ياۋا ئارپىخان، كۆزمەك ئوت، قوموش، بوزشاغىل، توشقان قۇيرۇق، مەستەك قاتارلىقلار بار؛ لوبىلا ئائىلىسىدىكىلەردىن: كۆكوش لوبىلا، يېشىل غوللۇق لوبىلا، ئات قولاق، قامغاق، ئادەتتىكى ئەمەن قاتارلىقلار بار؛ مۈرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكىلەردىن: كىچىك خوخا، بوزتىكەن، قوشقونماس، مامىكاپ، بۇدۇشقاق قاتارلىقلار بار؛ پۇرچاق ئائىلىسىدىكىلەردىن: بۇيا، ياۋا بېدە، ياۋا باقلا قاتارلىقلار بار؛ يۆگەي ئائىلىسىدىكىلەردىن: سېرىق يۆگەي، يۆگمەچ قاتارلىقلار بار؛ چىگىلىك ئائىلىسىدىكىلەردىن: قىزىل تاسما، غولنى چىرمىغۇچى قامچا ئوت قاتارلىقلار بار؛ سېمىز ئوت ئائىلىسىدىكىلەردىن: خىرپە، ياۋاقامچىگۈل قاتارلىقلار بار؛ كرېست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكىلەردىن: تۇداري، رورىپا ئوتى بار؛ يەنە پاقا يوپۇرمىقى، چىغىرتماق، ياۋا كەندىر قاتارلىقلارمۇ بار.

سۇلۇق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت ئېتىزلىقىدىكى ياۋا ئوت - چۆپلەر: باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكىلەردىن شال كۆزمىكى، قوموش قاتارلىقلار بار؛ قىياق ئائىلىسىدىكىلەردىن: تۇگمىنەكلىك پىيىزەك، قاراچايىر، قىياق، شاپ قاتارلىقلار بار؛ ئوت - ياش ئائىلىسى بويىچە شاپ قاتارلىقلار بار؛ پىيىزەك ئائىلىسى بويىچە قىزىلىق پىيىزەك قاتارلىقلار بار؛ كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسى بويىچە ياۋا يالپۇز، كوممىلىنا قاتارلىقلار بار؛ سامان غوللۇقلار ئائىلىسىدىن كوممىلىنا ئوتى، ئۇزۇنك تىلى قاتارلىقلار بار.

قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت ئېتىزلىرىدا باشاقلىقلار ئائىلىسى، لوبىلا ئائىلىسى، مۈرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىنى ئاساس قىلغان ياۋا ئوت - چۆپلەر تۇركۈمى كۆپ، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى باش ئەتىيازدا ئۆسىدۇ. ئەتىيازدا تېرىلىدىغان زىرائەت مايسىلىرىغا ئېغىر زىيان سالىدۇ. ئۇلار يەرنىڭ كۆپ مىقدارىدىكى

سۈ تەركىبى ۋە قۇۋۇتىنى تارتىۋېلىپ، مايسىلارنى ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ، ھەتتا قۇرۇتۇۋېتىدۇ. ئارپىخان بوزدۇق تاغلىق رايونىدىكى دېھقانچىلىقنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتى بوزدۇق گۈڭشېسىنىڭ تىكەنقورۇق چوڭ ئەترىتىدە 250 مو كۆزگى بۇغداي ئېتىزىنى تەكشۈرگەندە، ھەر بىر كۋادرات مېتىر يەردىن 134 تۈپ، ھەر بىر كۋادرات مېتىر يازغى بۇغداي ئېتىزىدىن 633 تۈپ ئارپىخان چىققان. ئارپىخان كۆپىنچە يازغى بۇغداي، قىچا ۋە زىغىر ئېتىزلىرىدا ئۇلاردىن بىر قانچە ھەسسە، ھەتتا 10 نەچچە ھەسسە كۆپ ئۇنۇپ كېتىدۇ.

ئېتىزلاردىكى ياۋا ئوت - چۆپ ئارىسىدا يەنە بەزى زەھەرلىك ئوت - چۆپلەرمۇ بار، مەسىلەن: مەستەك، ئىت ياڭقى، بۇيا قاتارلىقلار. بۇلارنىڭ ھەممە قىسمى ياكى بىر قىسمىدا زەھەر بار بولىدۇ ياكى سېپىق پۇراق چىقىرىدۇ، بۇلارنىڭ ئادەم ۋە چارۋىغا بولغان زىيىنى ناھايىتى زور. مەستەك بىلەن بۇيىنىڭ ئۇرۇقى ئاشلىققا قوشۇلۇپ ئۇن تارتىلسا، ئادەم ئۇنى يېگەندىن كېيىن تاماقتىن زەھەرلىنىش خاراكتېرلىك باش ئاغرىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئىت ياڭقى ئۆتكۈر زەھەرلىك بولغان ياۋا ئوت - چۆپ، ئۇنى ئات يەۋالسا زەھەرلىنىپ ئۆلىدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسى ئېتىزلاردىكى ياۋا ئوت - چۆپلەرنى يوقىتىش ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى ھوسۇلنى ئاشۇرۇشتىكى بىر تۈرلۈك مۇھىم تەدبىر سۈپىتىدە چىڭ تۇتۇپ كەلدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 60 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە ئۇرۇقلارنى ئىلغاپ ئوت - چۆپ ئۇرۇقلىرىنى شاللىۋېتكەندىن باشقا، قول بىلەن ئوتاش ئارقىلىق، ئېتىز - ئېرىق پەرۋىشىنى كۈچەيتىپ ئوت - چۆپ يوقىتىش مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇردى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا باش ئەتىيازدا ياۋا ئوت - چۆپلەرنى ئويغىتىپ، مەھەللىۋى ئوغۇتنى تولۇق چېرىتىپ، ئوت - چۆپ ئۇرۇقىنىڭ ئۇنۇپ چىقىش ئىقتىدارىنى ئاجىزلاتتى، چوڭقۇر ئاغدۇرۇش ۋە سۈلۈق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت بىلەن قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتنى ئالماشتۇرۇپ تېرىش ئارقىلىق، ئېتىزلاردىكى ياۋا ئوت - چۆپنى ئومۇمىيۈزلۈك ئازايتتى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، خىمىيىلىك دورا بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىش مەركەز قىلىنغان ئېتىزدىكى ئوت - چۆپنى يوقىتىش تەدبىرلىرى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، پەقەت ئوت - چۆپ يوقىتىش ئۇنۇمى ياخشى بولۇپ، دېھقانلارنىڭ ئەمگەك سىجىللىقى يەڭگىللەپلا قالماستىن، بەلكى ئىقتىسادىي ئۇنۇمىمۇ ياخشى بولىدۇ.

§ 4 . دورا چېچىش ئەسۋابلىرىنىڭ قوللىنىلىشى

1984 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتىدا ئۆسۈملۈك ئاسراش پونكىتى تەسىس قىلىندى، كەسپىي ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش ئەترىتى قۇرۇلدى. بۇ ئەترەت ناھىيە بويىچە ئۆسۈملۈكلەردە بولىدىغان كېسەللىك، زىياندا ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئۇستىدىكى تېخنىكا تەدبىرلىرىنى، شۇنىڭدەك دورا چېچىش ئەسۋابلىرىنى قوللىنىشنى بىرلىككە كەلتۈردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ، ئوتتۇرا ئاسما دورا پۈركۈگۈچتىن 15 ى، ماتورلۇق يۈدمە دورا پۈركۈگۈچتىن 120 سى، قول ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان دورا پۈركۈگۈچتىن 15 مىڭى بار بولدى. كەسپىي ئۆسۈملۈك ئاسراش خادىملىرى 50 كە يەتتى، 150 كەسپىي تايانچ تەربىيىلەندى، ئۆسۈملۈك ئاسراش كەسپىگە ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىلدىن بىرى بار بولدى. بۇنىڭ بىلەن يېزا ۋە كەنتلەردە دەسلەپكى قەدەمدە ئۆسۈملۈك ئاسراش تورى شەكىللەندى.

دائىم ئىشلىتىلىدىغان ھاشارات ئۆلتۈرۈش دورىلىرىدىن ئوكسىدلانغان روگور، «1059» (دېمېتون)، B دەرىجىلىك «1605» (ئاللېرون)، «3911» (فورات) لەر بار؛ پرېتىرن تۈرىدىكى ھاشارات يوقىتىش

دورىلىرىدىن ئامىتراز، مېئوترىن، فورادان، سوستىئون قاتارلىقلار بار؛ باكتېرىيە يوقاتقۇچى دورىلاردىن ئاگروسان، زىنەب، تېرىئادىمېفون، دېكسون، ئاسومات، تۆزېت، گىنوسان، كىنازىن، «مېتالاكشى+DT»، «رىدومىل — AC»، كاپكۇنىلى، سولفامات كېسىلى، تىوپسىن، باۋستىن، كاربوكسىن قاتارلىقلار بار؛ ئوت - چۆپ يوقىتىش دورىلىرىدىن «MCPA»، 2،4 - D بۆتىل كىسلاتاسى، مولىنات، ساپۇلۇلى، «311 — NC»، نىتروفېن، پروپانىل، ناترىي پېنتاخلوروفېنول قاتارلىقلار بار.

ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يېتىلىشىنى تەڭشەش دورىلىرىدىن خلورمىكۇات، مېپىكۇئات خلورىد، ھورمۇن ئاشۇرۇش باكتېرىيىسى، پۈركۈش گۈھىرى، ئېتېفون قاتارلىقلار بار.

1962 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق دورىلىرىنىڭ ئىشلىتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 35 بىرلىكى: تونىنا

يىللار	مىقدارى	يىللار	مىقدارى	يىللار	مىقدارى
1962	5.6	1972	15.5	1982	38.8
1963	3.7	1973	13.4	1983	28.5
1964	4.5	1974	28.1	1984	29.6
1965	3	1975	16.3	1985	28.9
1966	26	1976	26.7	1986	30.1
1967	26.7	1977	28.6	1987	32.8
1968	21.5	1978	46.3	1988	33.6
1969	18.5	1979	34.8	1989	35.7
1970	8.8	1980	36.5	1990	38.9
1971	8.1	1981	60.5		

X باب

كۆپ خىل ئىگىلىك

§ 1 . ھويلا - ئارام ئىگىلىكى

تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، ناھىيە بويىچە ھويلا - ئارام ئىگىلىكىنى تۆۋەندىكىدەك 5 چوڭ تىپقا ئايرىشقا بولىدۇ:

1. ستېرېئولۇق ئىگىلىك تىپى

ھويلا - ئارام يەرلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، كۆپ قاتلاملىق قۇرۇلمىلار بويىچە ستېرېئولۇق تېرىقچىلىق

قىلىندى. گۈلئاۋات يېزىسىدىكى ھەر بىر ئائىلىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بىردىن ئۈزۈم بارلىكى، 0.5 مو باغ، 3 كالا (بۇنىڭ بىرى سېغىن كالا)، 15 قوي، 0.21 مو كۆكتاتلىق، 0.25 مو قوغۇن . تاۋۇزلۇق بار. ئۇلار ھويلىسىغا ئۈزۈم بارلىكى ياسىدى، بارلىق ئاستىدا قوي ۋە كالا باقتى، ھويلىسىغا مېۋىلىك دەرەخ تىكىپ، مېۋە ئالدى، دەرەخ ئاستىغا قوغۇن - تاۋۇز ۋە كۆكتات تېرىدى، تۆت ئەتراپقا دەرەخ ۋە جىگدە تىكتى، بوشلۇق بىلەن يەر يۈزىنى بىرلىكتە تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ھويلا . ئارامگاھنى مېۋە - چېۋىلەر خۇش پۇراق چېچىپ تۇرىدىغان، دەرەخلەر ياپ - يېشىل قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان، ھاياتىي كۈچى تولۇپ تاشقان شادلىق بېغىغا ئايلاندۇردى. يېزا بويىچە ھويلا - ئارام ئىگىلىكىدىن كىرگەن كىرىم 1985 - يىلى ئومۇمىي كىرىمنىڭ 20% نى ئىگىلىگەندى، 1990 - يىلى 28.3% نى ئىگىلىدى.

2. ئايلانما خاراكتېرلىك ئىگىلىك تېپى

بايلىق مەنبەسىدىن يۇكسەك دەرىجىدە تۇجۇپلەپ پايدىلىنىپ، كۆپ قاتلاملىق قىممەت ئاشۇرۇش يولغا قويۇلدى. توخۇلا يېزىسىدىكى دېھقان بەكرى سىدىقنىڭ ئائىلىسىدە 7 جان ئادەم، 2 ئەمگەك كۈچى بولۇپ، ئاساسلىقى، بورداقچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇنىڭ 50 مىڭ يۇەنلىكتىن ئارتۇق تۇراقلىق مۇلكى بار، ئېغىلدا ھەمىشە تەخمىنەن 200 تۇياق قوي تۇرىدۇ، ھەر ئايدا 30 نەچچە بورداق قوينى ساتىدۇ. قوشۇمچە يەنە ياغ تارتىش، شال ئاقلاش، تراكتور بىلەن يۈك توشۇش، سودا - سېتىق قىلىشقا ئوخشاش كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە سودا - سېتىق قىلىپ تاپقان پۇلىغا قوي سېتىۋېلىپ، كۇنجۇرە ۋە شال توپىنى ئارقىلىق قوي بورداپ سېتىپ، مەبلەغنى ئۈزۈلدۈرمەي ئايلاندۇرۇپ، كېڭەيتىلگەن تەكرار ئىشلەپچىقىرىش بىلەن مەشغۇل بولۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە پىششىقلاپ ئىشلەش — باقمىچىلىق — سېتىش يۈرۈشلەشكەن دېھقانچىلىق - سودا - سانائەت كارخانىسىنى شەكىللەندۈردى. ئوتتۇرىچە ئايلىق كىرىمى 1000 يۇەندىن ئاشتى.

3. كەسپىي ئىشلەپچىقىرىش تېپى

ئۈزلىرىنىڭ تېخنىكا ئارتۇقچىلىقى تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇپ، مەخسۇس تۇردىكى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىلىپ، بىرقەدەر ئاز سېلىنما ئارقىلىق خېلى كۆپ ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتىلدى. جام يېزىسى ئارالباغ كەنتىنىڭ يۇقارقى قارامۇقچى ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىدىكى 29 ئائىلىنىڭ ھەممىسى ئەلا سورت پېتىشتۇرگۈچى كەسپىي ئائىلە. بۇغداينىڭ بىرلىك ھوسۇلى 1982 - يىلدىكى 58.5 كىلوگرامدىن 1990 - يىلى 504 كىلوگرامغا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 97 يۇەندىن 813 يۇەنگە يەتتى. 8 يىلدىن بۇيان، گۇرۇپپا بويىچە بۇغداينىڭ بىرلىك ھوسۇلى ۋە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 3 تىن ئارتۇق قاتلاندى. دۆلەت ۋە دېھقانلارغا بۇغداي ۋە كۆمىسقوناق ئۈرۈقىدىن جەمئىي 544.5 تونىنا يەتكۈزۈپ بېرىپ، ئەلا سورت پېتىشتۇرۇش ئارقىلىق بېيىغان ئۈرۈقچىلىق كەسپىي ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى بولۇپ قالدى.

4. ئۇنۇمبرسال تىجارەت قىلىش تېپى

ئۆز قابىلىيىتىگە ۋە ئۆز جايىنىڭ ئەملىي شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرۈلۈپ، ئارتۇقچىلىقلار جارى قىلدۇرۇلۇپ، يېتەرسىزلىكلەر توگىتىلىپ، ئەۋزەللىك جارى قىلدۇرۇلۇپ، ئۆز شارائىتىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان تېرىقچىلىق ۋە تىجارەت تۈرلىرى تاللىنىپ، ئۇنۇمبرسال تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىلدى. ئۇنىڭ بازارلىق ئورمانچىلىق ئەترىتىدە 20 ئائىلە، 104 ئادەم، 32 ئەمگەك كۈچى بار، ئۇلار ئۆز جايىنىڭ بازار ئەتراپىدا بولۇش، ھۇنەرۋەن - ئۇستىكارلار كۆپ بولۇشتەك ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ، مال بورداش، كۆكتات

تېرىش، پىششىقلاپ ئىشلەش، قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش ۋە كىرا قىلىشقا ئوخشاش ئۇنۇمۇرسال تىجارەت بىلەن شۇغۇللاندى. ئائىلىلەر بويىچە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4 تىن كالا، 16 دىن قوي، 32 دىن توخۇ باقتى، ھەر يىلى ھويلا ـ ئارام ئىگىلىكى بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 400 يۈەندىن ئاشتى.

5. ھويلا ـ ئارام ئىگىلىكىنى يۈتكەش تېپى

ھويلا ـ ئارام ئىگىلىكى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈلۈش ئارقىلىق، ھويلا ـ ئارام باقمىچىلىقى بىلەن تېرىقچىلىق تۈرلىرى ئەتراپتىكى بوش يەرلەر ۋە ھۆددە ئېلىنغان يەرلەرگە يۈتكەلدى. قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت ئۇرۇقى يېتىشتۇرۇش 1 ـ ئەترىتىدە جەمئىي 18 ئائىلە، 61 ئادەم، 39 ئەمگەك كۈچى بولۇپ، ھەر بىر ئائىلە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 276 دىن توخۇ، 3.2 دىن چوشقا باقتى، ھەر بىر ئائىلىنىڭ ھويلا ـ ئارامىلىرىدىكى كۆكتاتلىقى ئېتىزلارغا كېڭەيدى، ھەر بىر ئائىلە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.2 مودىن كۆكتات تېرىدى. ئاساسلىقى پىياز تېرىپ، ئۇرۇمچى ۋە ۋەشقەر قاتارلىق جايلارغا ئاپىرىپ ساتتى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 1000 يۈەنگە يەتتى.

2 §. ئۆي قۇشلىرى باقمىچىلىقى

ئۆي قۇشلىرى توخۇ، ئۆردەك ۋە غازدىن ئىبارەت بولۇپ، توخۇ ئاساس قىلىنىدۇ، ئۆردەك بىلەن غاز ناھايىتى ئاز. توخۇ بېقىشتا يەرلىك توخۇ ئاساس قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ يېتىلگەنلىرىنىڭ ئېغىرلىقى ئادەتتە 1.5 كىلوگرام كېلىدۇ، يىلىغا 130 — 150 نى تۇخۇملايدۇ. 70 ـ يىللاردا لەيخاڭ توخۇسى، گۆشلۈك ئاق روك توخۇسى، شىنگزا، روسسى، سەنخۇاڭ توخۇلىرى كەلتۈرۈلدى.

ئۆردەك بېقىشتا چىپار ئۆردەك ئاساس قىلىنىدۇ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 80 — 100 نى تۇخۇملايدۇ. يېتىلگەنلىرىنىڭ ئېغىرلىقى ئادەتتە 2 كىلوگرام كېلىدۇ.

1981 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 79 مىڭ 300 ئۆي قۇشى بېقىلىپ، 95 تونىنا تۇخۇم ئېلىندى. 1990 ـ يىلى 139 مىڭ 100 ئۆي قۇشى بېقىلىپ، 127 تونىنا تۇخۇم ئېلىندى.

1981 — 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئۆي قۇشلىرىنىڭ يىل ئاخىرىدىكى سانى

جەدۋەل: 4 — 36

يىللار	ئۆي قۇشلىرىنىڭ سانى	تۇخۇم (تونىنا)	يىللار	ئۆي قۇشلىرىنىڭ سانى	تۇخۇم (تونىنا)
1981	7.93	95	1986	10.35	104
1982	8.08	109	1987	14.50	142
1983	8.90	110	1988	16.70	159
1984	9.10	115	1989	14.50	146
1985	9.80	116	1990	13.91	127

3 § . پىلىچىلىك ۋە ئۇجمىچىلىك

چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 9 - يىلى (1883 - يىلى) 12 - ئايدا ئاقسۇ پىلىچىلىك - يىپەكچىلىك باش ئىدارىسى (ئورنى ئۈنسۇ بازىرىدا) تەسىس قىلىندى. خۇجۇدىن يىپەكچىلىك ھۈنىرى بار 2 ئادەم تەكلىپ قىلىندى، ئۇلار پىلە ئۈرۈقىنى ئېلىپ ئۈنسۇغا كېلىپ، ئۇجمە كۆچىتى تىكىش، نوتا كۆمۈش، ئۇجمە تېرىش، پىلە بېقىش، پىلە غوزىسىنى يۇيۇش، پىلە غوزىسىنى قاينىتىش، يىپەك تارتىش، توقۇش قاتارلىق تېخنىكىلارنى ئۆگەتتى. چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 32 - يىلى (1906 - يىلى) ئۆلكە پەرمانبەرداری ۋاڭ شۇدەن جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ شاۋشىڭ ناھىيىسىلىك جاۋ خۇاگۈينى ئۈنسۇ قاتارلىق جايلارغا ئەۋەتتى، ئۇ كىشى بازار كۈنىدىن پايدىلىنىپ پىلىچىلىك ئۈسكۈنىلىرىنى كۆرگەزمە قىلدى، ئۇجمە تىكىپ پىلە بېقىش تېخنىكىسىنى تەشۋىق قىلدى. چىلك سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلار بۇيرۇقىغا بىنائەن ئۇجمە تىكىپ پىلە بېقىش تېخنىكىسىنى كېڭەيتتى، شۇنىڭ بىلەن پىلىچىلىك تېز تەرەققىي قىلدى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) ئۈنسۇ ناھىيىسىدە 8122 تۇپ ئۇجمە تىكىلىپ، 10 قۇتا پىلە ئۇرۇقى تارقىتىلدى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 300 قۇتا پىلە ئۇرۇقى تارقىتىلىپ، 4200 كىلوگرام پىلە غوزىسى يېغۇزلىندى، ئۇزلىرى باققان پىلىدىن 6160 كىلوگرام غوزا ئالدى، ناھىيە بويىچە جەمئىي 10 مىڭ 360 كىلوگرام پىلە غوزىسى ئىشلەپچىقىرىلدى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 120 مو يەرگە 3228 تۇپ ئۇجمە تىكىلدى؛ 32 ئائىلە 68 قۇتا پىلە بېقىپ، 42.5 كىلوگرام غوزا ئالدى. ھەر بىر كىلوگرام غوزىنىڭ قىممىتى (كونا پۇل ھېسابىدا) 1200 يۈەن بولدى.

1956 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايىتى تۈنجى بولۇپ ئۈنسۇ، ئاقسۇ، كۇچا ناھىيىلىرىدە ئەلا سورتلۇق پىلىنى كېڭەيتتى. ئۈنسۇ ناھىيىسى بويىچە 500 قۇتا پىلە ئۇرۇقى تارقىتىلىپ، ئۇمۇمىي ھوسۇلى 4965 كىلوگرامغا، ئۇنتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 9.93 كىلوگرامغا يەتتى.

1957 - يىلى 786 قۇتا پىلە بېقىلدى، ئۇمۇمىي ھوسۇلى 13 مىڭ 7.123 كىلوگرامغا، ئۇنتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 16.7 كىلوگرامغا يەتتى. 98 مو يەردە ئۇجمىلىك بەرپا قىلىندى، پارچە - پۇرات يەرلەرگە 22 مىڭ 400 تۇپ ئۇجمە تىكىلدى.

1962 - يىلدىن كېيىن، پىلىچىلىككە سەل قارالغاچقا، ئېتىبار - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش جەريانىدا ئۇجمە دەرەخلىرى زور مىقدارda كېسىۋېتىلدى، نەتىجىدە ناھىيە بويىچە پىلىچىلىك بىر ئىزدا توختاپ قالدى. 1963 - يىلى 800 قۇتا پىلە بېقىلدى، ئۇمۇمىي ھوسۇلى 7779 كىلوگرامغا، ئۇنتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 9.72 كىلوگرامغا يەتتى؛ ئۇجمىلىك 450 موغا يەتتى. 1988 - يىلى 495 قۇتا پىلە بېقىلدى، ئۇمۇمىي ھوسۇلى 2783 كىلوگرامغا، ئۇنتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 5.62 كىلوگرامغا يەتتى؛ 27 مو يەردە ئۇجمىلىك بەرپا قىلىندى. پىلە غوزىسىنىڭ ئۇمۇمىي ھوسۇلى 1963 - يىلدىكىدىن 1.80 ھەسسە، بىرلىك ھوسۇلى 0.73 ھەسسە، ئۇجمىلىك 15.67 ھەسسە ئازىيىپ كەتتى. 26 يىل جەريانىدا، يىلىغا ئۇنتۇرا ھېساب بىلەن 7919.69 كىلوگرامدىن پىلە غوزىسى ئىشلەپچىقىرىلدى، ئۇنتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 10.53 كىلوگرامغا يەتتى؛ يىلىغا ئۇنتۇرا ھېساب بىلەن 216.53 مو يەردە ئۇجمىلىك بەرپا قىلىندى، پارچە - پۇرات يەرلەرگە 54 مىڭ 700 تۇپ ئۇجمە تىكىلدى.

1988 - يىلدىن كېيىن، تونۇش ئۇزگەرتىلىپ، كۆزقاراش يېڭىلاندى، ناھىيىلىك پىلىچىلىك - ئۇجمىچىلىك رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن پىلىچىلىك يېزا ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈشتىكى

بىر تۈرلۈك تايانچ كەسىپ سۈپىتىدە چاڭ تۆتۈلۈپ، «ئۇچ يىلدا ئاساس سېلىش، يەتتە يىلدا زور تەرەققىي قىلدۇرۇش» تىن ئىبارەت پىلىچىلىكنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ 10 يىللىق پىلانى تۈزۈپ چىقىلدى. 3 يىلدا نۆقتىلىق پىلە بېقىش بېزىسى ۋە پىلىچىلىك بازىسى بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشى نۆقتىلىق تۆتۈلۈپ، 5 يىلدا ئۇنۇمى كۆرۈلدى. 1989 - يىلى 500 قۇتا پىلە بېقىلىپ، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 17.7 كىلوگرامغا يەتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى نۆقتىلىق ھالدا ئۈچمە دەرىخى تىكىش ۋە يېتىشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئاساسىي خىزمەت چاڭ تۆتۈلدى. ناھىيە بويىچە 587 مو ياپىسا ئۈچمىلىك بەرپا قىلىندى، پارچە - پۈرات يەرلەرگە 1 مىليون 500 مىڭ تۈپ ئۈچمە تىكىلدى، 500 مو يەردە ئۈچمە كۆچىتى يېتىشتۇرۇلۇپ، 4 مىليون تۈپ كۆچەت ئەي قىلىندى.

ناھىيىنىڭ 1963 — 1990 - يىلغىچە بولغان پىلىچىلىك ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 37

يىللار	بېقىلغان پىلە ئۇرۇقى (قۇتا)	ئۇمۇمىي ھوسۇلى (كىلوگرام)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)	يىللار	بېقىلغان پىلە ئۇرۇقى (قۇتا)	ئۇمۇمىي ھوسۇلى (كىلوگرام)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)
1963	800	7779	9.72	1977	500	5679	11.36
1964	1250	13317	10.65	1978	500	4879	9.76
1965	1350	11948	8.85	1979	460	7990	17.37
1966	1300	11919	9.17	1980	460	4880	10.61
1967	1100	10378	9.43	1981	550	7200	13.09
1968	1000	13155	13.16	1982	700	5195	7.42
1969	900	11812	13.12	1983	550	6000	10.91
1970	900	11829	13.14	1984	500	5240	10.48
1971	900	9792	10.88	1985	400	2944	7.36
1972	900	14283	15.87	1986	200	1500	7.50
1973	1000	10326	10.33	1987	430	2465	5.73
1974	900	9515	10.57	1988	495	2783	5.62
1975	1000	7645	7.65	1989	500	8829	17.66
1976	500	5459	10.92	1990	650	6947	10.69

ناھىيە بويىچە 1957 — 1990 - يىلغىچە بەرپا قىلىنغان ئۈچمىلىك ۋە تىكىلگەن ئۈچمە

جەدۋەل: 4 — 38

يىللار	ئۈچمىلىك كۆلەمى (مو)	پارچە - پۈرات يەرگە تىكىلگەن ئۈچمە (تۈمەن تۈپ)	يىللار	ئۈچمىلىك كۆلەمى (مو)	پارچە - پۈرات يەرگە تىكىلگەن ئۈچمە (تۈمەن تۈپ)
1957	98	2.24	1959	177	2.11
1958	104	2.35	1960	176	2.09

2.30	174	1976	2.14	175	1961
8.70	43	1977	2.19	356	1962
6.30	80	1978	2.90	450	1963
6.40	400	1979	2.90	377	1964
2.50	106	1980	2.80	355	1965
8	191	1981	2.10	110	1966
8.10	515	1982	2.50	94	1967
7.70	283	1983	2.60	86	1968
8.80	73	1984	2.30	80	1969
7.80	87	1985	2	92	1970
6.80	70	1986	3	62	1971
8.40	135	1987	5.10	90	1972
6.90	27	1988	6.2	174	1973
13.40	364	1989	4.10	184	1974
150	587	1990	2	206	1975

§ 4 . بېلىقچىلىق

1. كۆلدە بېلىق بېقىش

1966 - يىلى جاغدا سۇ ئامبىرى پۈتكۈزۈلگەندىن كېيىن، بىر تۈركۈم لاقا بېلىق، ئاق ئامۇر بېلىقى، كارپ بېلىقى ۋە تاپان بېلىقنىڭ بېلىمجانلىرى سېلىنىپ، يىلىغا 500 كىلوگرامدىن ئارتۇق بېلىق ئېلىندى.

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ئويغۇرلار ئىلگىرى بېلىقنى ئاز ئىستېمال قىلىدىغان بولغاچقا، بېلىقنى ئاز تۇتاتتى، ئادەتتە بېلىقلار ئۆز ئالدىغا كۆپىيەتتى. خەنزۇلار تەبىئىي سۇلاردىن خالىغانچە تۇتۇپ ئىستېمال قىلاتتى، ئۇلار يىلىغا تەخمىنەن بىر تونىنا تۇتاتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىجتىمائىي تەرتىپ قالايمىقانلىشىپ، تەبىئىي سۇلاردىكى بېلىقلار قالايمىقان پارتىلىتىش ۋە زەھەرلەشكە ئوخشاش رەھىمسىز بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، ئەسلى قۇرۇپ كېتەيلا دەپ قالدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە، بېلىق يېيىش قېيىن بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، خەنزۇلار بىرقەدەر مەركەزلەشكەن يېزا ۋە دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدا 10 نەچچە بېلىق كۆلچىكى ياسىلىپ، بېلىق بېقىش كۆلىمى تەخمىنەن 1000 موغا يەتكۈزۈلدى. باشقۇرۇش ياخشى بولماي، يىلمۇ يىل زىيان كۆرۈلگەچكە، 1983 - يىلى بېلىق بېقىش توختىتىۋېتىلدى، ئاز بىر قىسمى شەخسلەرنىڭ بېلىق بېقىشىغا ھۆددىگە بېرىلدى.

1983 - يىلدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى بېلىقچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشنى يېزىلارنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش ۋە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىشنىڭ يوللىرىدىن بىرى قىلىپ تۇتۇپ، دېھقانلارنىڭ بېلىقچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىغا ئىلھام بەردى.

1. بېلىقچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ھەر دەرىجىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت

رەھبەرلىرىنىڭ مۇھىم ئىشلار كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈلدى　سۇ مەنبەسىنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا تېرىلغۇ يەرگە ئەھمىيەت بېرىلگەندەك ئەھمىيەت بېرىلدى. ناھىيىدە بېلىقچىلىق مەمۇرىيىتى ئاپپاراتى ۋە تېخنىكا مۇلازىمەت تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ، بېلىقچىلىققا بولغان رەھبەرلىك كۈچەيتىلدى.

2. «كەسپىي بېلىقچىلىق ئائىلىلىرىگە يار - يۆلەك بولۇپ ۋە ئۇلارنى قوغداپ، بېلىقچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقىرىلدى　بۇ قارار ئارقىلىق كەسپىي بېلىقچىلىق ئائىلىلىرى باشقۇرىدىغان سۇ يۈزى ۋە يەر ئىشلىتىش ھوقۇقى قوغدالدى، تەييار سۇ يۈزىنىڭ ھۆددىگە ئېلىش مۇددىتى 15 يىلدىن ئارتۇق، ئېچىش خاراكتېرلىك سۇ يۈزىنىڭ ھۆددىگە ئېلىش مۇددىتى 30 يىلدىن ئارتۇق بولدى. ھۆددىگە ئېلىش ھوقۇقىغا ۋارىسلىق قىلىشقا ۋە ئۇنى باشقىلارغا ئۆتكۈنۈپ بېرىشكە بولىدىغان بولدى، ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ دەخلى - تەرۇز يەتكۈزۈشىگە يول قويۇلمايدىغان بولدى.

3. تېخنىكىلىق مۇلازىمەت پائال ياخشى ئىشلەندى　كەسپىي بېلىقچىلىق قىلىدىغانلارنىڭ ھەممىسى 2 — 3 قېتىمدىن تەربىيىلىنىپ، ئۇلارنىڭ بېلىق بېقىش تېخنىكىسى ئۆستۈرۈلدى. ناھىيىدە بېلىقچان يېتىشتۇرۇش مەيدانىدىن 2 سى قۇرۇلۇپ، يىلىغا 1 مىليون 400 مىڭدىن ئارتۇق بېلىقچان يېتىشتۇرۇلۇپ، بېلىقچان بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىندى. ھەر بىر ئائىلىگە 3 — 5 موغىچە يەم - خەشەك يېرى بېرىلدى. بېلىق بېقىشقا كېتىدىغان مەبلەغ، ماددىي ئەشيا، خىمىيىۋى ئوغۇت ۋە يېقىلغۇ جەھەتلەردىن مەدەت ۋە ئېتىبار بېرىلدى.

4. سۇ مەھسۇلاتلىرىغا قارىتىلغان سىياسەت قويۇۋېتىلدى　يېڭىدىن قۇرۇلغان سۇ مەھسۇلاتلىرى كارخانىلىرى ۋە كەسپىي بېلىقچىلىق ئائىلىلىرىدىن 3 يىل ئىچىدە بارلىق باج كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، سۇ مەھسۇلاتلىرى بىرەك ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىنمايدۇ، باھاسى قويۇۋېتىلىپ، بازار ئەھۋالىغا قاراپ بېكىتىلىدۇ.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە كەسپىي بېلىقچىلىق ئائىلىسى 1983 - يىلدىكى 3 تىن 102 گە يەتتى. بېلىق بېقىلىدىغان سۇ يۈزى چوڭ كۆلچەكتە بېرىك بېقىلىدىغان 1335 مولۇق كۆلەمدىن كىچىك كۆلچەكتە تۇجۇپىلەپ بېقىلىدىغان 1956 مولۇق كۆلەمگە يەتتى، تۆتۈلغان بېلىق 6.5 تونىدىن 222 تونىغا يەتتى.

ناھىيە بويىچە 1977 — 1990 - يىلغىچە سۇ مەھسۇلاتلىرى بېقىلغان كۆلەم ۋە تۆتۈلغان سۇ مەھسۇلاتلىرى

جەدۋەل: 4 — 39

يىللار	بېقىلغان كۆلەم (مو)	تۆتۈلگىنى (تونا)	يىللار	بېقىلغان كۆلەم (مو)	تۆتۈلگىنى (تونا)
1977	998	3.5	1984	900	6.7
1978	1012	4	1985	900	12.7
1979	1247	6	1986	1467	35
1980	1076	2.3	1987	1670	88
1981	1200	2.8	1988	1700	130
1982	1035	5	1989	1860	180
1983	1335	6.5	1990	1956	222

2. شاللىقتا بېلىق بېقىش

1986 - يىلى شال تېرىغان 43 دېھقان ئائىلىسىنىڭ 270 مو شاللىقىدا بېلىق بېقىش سىناق قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدىكى 190 مو شاللىقتا بېلىق بېقىش مۇۋەپپەقىيەتلىك بولۇپ، 4713 كىلوگرام تاۋار بېلىق، 36 مىڭ 70 بېلىچان ئېلىندى، بۇلارنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 10 مىڭ 739.5 يۈەن، تەننەرخىنىڭ چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى ساپ كىرىم 6083.5 يۈەن، ئوتتۇرىچە مو بېشى كىرىمى 32.04 يۈەن بولدى.

1987 - يىلى شال تېرىغۇچى 74 دېھقانىنىڭ 614 مو شاللىقىدا بېلىق بېقىلدى. شاللىقتا بېلىق بېقىشنىڭ مۇھىملىقىغا بولغان تونۇشنىڭ يېتەرلىك بولماسلىقى، تېخنىكا تەدبىرلىرىنىڭ پېتىشەلمەسلىكى تۈپەيلىدىن، پەقەت 53 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ 470 مو شاللىقىدا مۇۋەپپەقىيەتلىك بېلىق بېقىلدى. 3070 كىلوگرام بېلىق تۇتۇلدى، ئوتتۇرىچە مو بېشى كىرىمى 21.4 يۈەن بولۇپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 10.64 يۈەن ئازلاپ كەتتى. 3 تىن بىر قىسىم شالچى دېھقان ئىقتىسادىي جەھەتتىن زىيان تارتقاچقا، بۇلارنىڭ ئاكتىپلىقىغا تەسىر يەتتى، شۇندىن باشلاپ شاللىقتا بېلىق بېقىشنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولدى.

§ 5 . ھەسەل ھەرىسى بېقىش

1976 - يىلى دېھقانلار ئۆز ئالدىغا ھەسەل ھەرىسى بېقىشقا باشلىدى، بۇ چاغدا سانى ئاز، مەھسۇلاتى تۆۋەن ئىدى.

1977 - يىلى 30 ساندۇق ھەسەل ھەرىسى بېقىلىپ، 700 كىلوگرام ھەسەل ئېلىندى. 1990 - يىلى 30 ساندۇق ھەسەل ھەرىسى بېقىلىپ، 2000 كىلوگرام ھەسەل ئېلىندى.

1977 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يەككە دېھقانلارنىڭ ھەسەل ھەرىسى بېقىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 4 — 40

يىللار	بېقىلغان ھەسەل ھەرىسى (ساندۇق)	ئېلىنغان ھەسەل (كىلوگرام)	يىللار	بېقىلغان ھەسەل ھەرىسى (ساندۇق)	ئېلىنغان ھەسەل (كىلوگرام)
1977	30	700	1984	64	4500
1978	41	450	1985	20	7000
1979	44	540	1986	28	1000
1980	97	800	1987	20	700
1981	170	650	1988	8	500
1982	238	3650	1989	10	1000
1983	140	1050	1990	30	2000

XI باب

يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئۇنۇمى

§1 . قۇرۇلمىنى تەڭشەش

1. سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ قۇرۇلمىسى

يېزا ئىگىلىكى ئونۇ ناھىيىسى ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بولۇپ، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى قۇرۇلمىسىدا ئىگىلىگەن سالمىقى ناھايىتى زور. 1978 ـ يىلدىن ئىلگىرى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 92% دىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلاتتى. 1977 ـ يىلدىن كېيىن، نۇقتىلىق هالدا ئېنېرگىيە، يېمەكلىك، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ترانسپورت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش فاكتورىنى تۇزۇپ چىقىلدى، بۇنىڭ بىلەن سانائەت بىرقەدەر تېز تەرەققىي قىلدى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى تۆۋەنلەپ، 1990 ـ يىلغا كەلگەندە 76.54% كە چۈشۈپ قالدى.

ناھىيە بويىچە 16 يىللىق سانائەت ـ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ سىلىشتۇرمىسى

جەدۋەل: 4 — 41 بىرلىكى: %

يىللار	سانائەت	يېزا ئىگىلىكى	يىللار	سانائەت	يېزا ئىگىلىكى
1966	5.72	94.28	1983	16.62	83.38
1971	7.65	92.35	1984	15.24	84.76
1976	6.58	93.42	1985	17.70	82.30
1978	13.73	86.27	1986	18.47	81.53
1979	13.63	86.37	1987	17.52	82.48
1980	16.12	83.88	1988	19.06	80.94
1981	18.07	81.93	1989	23.46	76.54
1982	16.95	83.05	1990	23.46	76.54

2. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ قۇرۇلمىسى

يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسىدا تېرىقچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ. تېرىقچىلىق مەھسۇلات قىممىتىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (1980 ـ يىلدىكى ئوزگەرمەس باها بويىچە هېسابلاندى) دە ئىگىلىگەن نىسبىتى 1958 ـ يىلدىكى 61.7% تىن 1990 ـ يىلدىكى 80.39% كە يەتتى.

ناھىيە بويىچە 18 يىللىق يېزا ئىگىلىكى ۋە تېرىقچىلىق مەھسۇلات قىممىتىنىڭ نىسبىتى

جەدۋەل: 4 — 42　　بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىق		يىللار	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىق	
		مەھسۇلات قىممىتى	%			مەھسۇلات قىممىتى	%
1958	1869.78	1154.38	61.70	1982	3368.31	2296.39	68.19
1962	1376.67	842.32	61.20	1983	4109.67	2846.83	69.27
1966	2070.70	1533.72	74.07	1984	4706.63	3150.21	66.93
1971	2000.98	1330.71	66.50	1985	4812.02	3417.79	71.03
1976	2794.90	1906.13	68.20	1986	5416	3926.42	72.50
1978	3061.15	2229.38	72.80	1987	5846.24	4458.40	76.26
1979	3195.84	2327.47	72.80	1988	6659	5086.55	76.39
1980	3192.79	2391.74	74.91	1989	6951.98	5424.26	78.02
1981	3145.01	2069.74	65.81	1990	7651.82	6151.23	80.39

3. زىرائەت قۇرۇلمىسى

1. تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ قۇرۇلمىسى　1949 - يىلى ئاشلىق زىرائىتى 86.96% نى، ئىقتىسادىي زىرائەت 8.86% نى، باشقا زىرائەتلەر (قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات، بېدە، بېشىل ئوغۇت قاتارلىقلار، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) 4.18% نى تەشكىل قىلاتتى. 1990 - يىلى ئاشلىق زىرائىتى 70.76% نى، ئىقتىسادىي زىرائەت 19.95% نى، باشقا زىرائەتلەر 9.29% نى تەشكىل قىلدى. 41 يىل جەريانىدا، ئاشلىق زىرائىتىنىڭ نىسبىتى 16.2% تۆۋەنلىدى، ئىقتىسادىي زىرائەت 11.09%، باشقا زىرائەتلەر 5.11% كۆپەيدى.

2. ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ قۇرۇلمىسى　ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى قەتئىي بوشاشتۇرماسلىق، كۆپ خىل ئىگىلىكنى پائال تەرەققىي قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت يېتەكچى ئىدىيىدە چىڭ تۇرۇلۇپ، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈلگەن ھالدا، كۆلەمنى تۇراقلاشتۇرۇش، بىرلىك ھوسۇلنى ئۆستۈرۈش، ئومۇمىي ھوسۇلنى ئاشۇرۇش ۋە شەرق تەرەپتە قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان ئاشلىق زىرائىتى ئۆتكىلىگە، غەرب تەرەپتە شال ئۆتكىلىگە ھۆجۇم قىلىشتىن ئىبارەت ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش فاكتورىنى تۇزۇلۇپ چىقىلىپ، ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 1961 - يىلدىكى 492 مىڭ 500 مودىن 1984 - يىلى تەخمىنەن 400 مىڭ موغا تەڭشەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى 228 مىڭ 700 مودىن 1990 - يىلى 183 مىڭ 300 موغا تەڭشىلىپ، 24.76% ئازايتىلدى؛ شال تېرىلغۇ كۆلىمى 1985 - يىلدىكى 62 مىڭ 800 مودىن 1990 - يىلى 80 مىڭ موغا يەتكۈزۈلۈپ، 27.38% كۆپەيتىلدى.

3. ئىقتىسادىي زىرائەت كۆلىمىنىڭ قۇرۇلمىسى　1987 - يىلدىن ئىلگىرى،

كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى تەخمىنەن 20 مىڭ مو، ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 40 مىڭ مودىن ئارتۇق ئىدى. 1987 - يىلى غەربىنىڭ كېۋەزنىنى شەرقە يۆتكەشتە چىڭ تۇرۇلۇپ، كېۋەز بىلەن قىزىلچىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى كېڭەيتىلىپ، ياغلىق دان كۆلىمى ئازايتىلدى، ئىلگىرىكىدەك تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتىگە خىلاپ ھالدا كېۋەز تېرىش ۋەزىپىسىنى تاڭ تەقسىم قىلىۋېتىش ئۈسۈلى ئۆزگەرتىلىپ، كېۋەز تېرىش نىسبىي ھالدا ئاڭ مۇۋاپىق كېلىدىغان گۈلئاۋات، قىزىل يېزىلىرى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىق تېرىڭ دەريانىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى رايونلارغا مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، بۇ جايلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتىكى ئەۋزەللىكى جارى قىلدۇرۇلۇپ، تاۋار ئىگىلىكىنى بەرپا قىلىش ئىلگىرى سۈرۈلدى. كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ ئىقتىسادىي زىرائەتلەر ئومۇمىي كۆلىمىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 1980 - يىلدىكى 32.43% تىن ئېشىپ، 1990 - يىلى 51.02% كە يەتتى؛ ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ نىسبىتى 66.15% تىن ئازىيىپ، 27.24% كە چۈشۈپ قالدى؛ قىزىلچا تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ نىسبىتى 0.36% تىن ئېشىپ، 18.72% كە يەتتى؛ قۇلماق تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ نىسبىتى 2.43% تىن ئېشىپ، 3.01 كە يەتتى.

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى قۇرۇلمىسى

جەدۋەل: 4 — 43

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (تۆمەن مو)	ئاشلىق زىرائىتى (%)	ئىقتىسادىي زىرائەت (%)	باشقا زىرائەتلەر (%)	يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (تۆمەن مو)	ئاشلىق زىرائىتى (%)	ئىقتىسادىي زىرائەت (%)	باشقا زىرائەتلەر (%)
1949	31.83	86.96	8.86	4.18	1965	54.42	82.17	12.88	4.95
1950	32.79	83.53	11.95	4.52	1966	54.39	84.34	13.89	2.77
1951	35	80.91	15.08	4.01	1967	55.74	83.72	13.88	2.40
1952	41.07	80.47	18.18	1.35	1968	55.06	82.85	14.14	3.01
1953	44.99	79.95	17.22	2.83	1969	54.77	82.98	14.11	2.91
1954	44.72	76.65	18.94	4.61	1970	55.53	83.37	13.79	2.84
1955	47.06	78.09	19.25	2.66	1971	55.44	84.10	12.91	2.99
1956	50.25	77.17	18.62	4.21	1972	54.33	83.71	13.45	2.84
1957	51.96	78.79	17.28	3.93	1973	53.94	84.68	13.07	2.25
1958	48.86	82.52	15	2.48	1974	53.91	83.60	13.24	3.16
1959	51.31	83.20	14.51	2.29	1975	56.35	84.02	12.70	3.28
1960	57.33	81.88	14.34	3.78	1976	55.34	82.79	12.37	4.84
1961	58.50	84.18	12.61	3.21	1977	55.44	82.25	13.52	4.23
1962	52.52	85.37	11.55	3.08	1978	55.20	82.84	12.93	4.23
1963	51.97	84.91	12.87	2.22	1979	55.77	80.77	12.67	6.56
1964	53.24	83.95	13.33	2.72	1980	55.85	78.08	13.96	7.96

10.28	13.28	76.44	52.38	1986	9.46	14.86	75.68	56.79	1981
12.72	15.48	71.80	54.12	1987	11.35	14.72	73.93	57.25	1982
11.14	17.66	71.20	54.22	1988	13.51	13.69	72.80	56.44	1983
9.51	19.28	71.21	55.58	1989	14.24	12.48	73.28	55.73	1984
9.29	19.95	70.76	56.15	1990	10.40	12.80	76.80	52.08	1985

§ 2 . سېلىنما

1. ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى سېلىنمىسى

1964 — 1966 - يىلغىچە ئېتىز - ئېرىق، سۇ ئىنشائاتى ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا سەرپ قىلىنغان ئەمگەك كۈچى 1 مىليون 964 مىڭ 500 ئىش كۈنى بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر ئەمگەك كۈچىگە 64 كۈندىن توغرا كەلدى.

1967 — 1978 - يىلغىچە ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا سەرپ قىلىنغان ئەمگەك كۈچى 8 مىليون 622 مىڭ 900 ئىش كۈنى بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 718 مىڭ 500 ئىش كۈندىن توغرا كەلدى؛ ئىشقا سېلىنغان چوڭ، كىچىك ئۇلاغ ھارۋىسى 147 مىڭ 600 ھارۋا (قېتىم) بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 12 مىڭ 300 ھارۋا (قېتىم) دىن توغرا كەلدى؛ ئىشلىتىلگەن چوڭ، كىچىك تراكتور 13 مىڭ 400 (ئەسەبنا) گە يەتتى.

1979 — 1988 - يىلغىچە سۇ ئىنشائاتى، سۇ ئېلېكتر قۇرۇلۇشىغا 52 مىليون 350 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا، بازار، دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ۋە شەخسلەر تۆپلىغان مەبلەغ 34 مىليون 695 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 66.28% نى تەشكىل قىلدى.

1989 - يىلى ئېتىز - ئېرىق، سۇ ئىنشائاتى ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 9 مىليون 222 مىڭ 200 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا (مەيدان) ۋە كەنت كوللېكتىپى تەييارلىغان مەبلەغ 1 مىليون 703 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 18.47% نى تەشكىل قىلدى؛ ئاساسا تەييارلىغان مەبلەغ 2 مىليون 700 مىڭ 300 يۈەن بولۇپ، 29.28% نى تەشكىل قىلدى؛ ئەمگەك مۇلازىمىتىنى باھاغا سۇندۇرغاندا 4 مىليون 510 مىڭ يۈەن بولۇپ، 43.93% نى تەشكىل قىلدى.

1990 - يىلى ئېتىز - ئېرىق، سۇ ئىنشائاتى ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 23 مىليون 469 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا (مەيدان) ۋە كەنت كوللېكتىپى تەييارلىغان مەبلەغ 1 مىليون 258 مىڭ 100 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەبلەغنىڭ 5.36% نى تەشكىل قىلدى؛ ئاساسا تەييارلىغان مەبلەغ 1 مىليون 469 مىڭ 400 يۈەن بولۇپ، 6.26% نى تەشكىل قىلدى؛ ئەمگەك مۇلازىمىتىنى باھاغا سۇندۇرغاندا 18 مىليون 226 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، 77.66% نى تەشكىل قىلدى.

2. ماشىنا سېلىنمىسى

1961 - يىلى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتوردىن 4 ى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ قۇۋۋىتى 66 كىلوۋات سائەتكە يېتەتتى، ماشىنىغا سۆرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنىدىن 3 ى بار ئىدى.

1974 - يىلى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 148 گە، ئۇلارنىڭ قۇۋۋىتى 5385 كىلوۋات سائەتكە، ماشىنىغا

سۈرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى 180 گە يەتتى؛ يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل 9 غا، شال مايسىسى كۆچۈرۈش ماشىنىسى 2 گە، ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى 16 گە يەتتى. 1990 - يىلى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 518 گە، ئۇلارنىڭ قۇۋۋىتى 19 مىڭ 574 كىلوۋات سائەتكە، ماشىنىغا سۈرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى 566 گە، يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل 51 گە، شال مايسىسى تىكىش ماشىنىسى 80 گە، ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى 394 گە يەتتى.

3 . ئوغۇت سېلىنمىسى

ھەر بىر مو يەرگە بېرىلگەن ئورگانىك ئوغۇت 1969 - يىلى 478 كىلوگرام بولغان بولسا، 1990 - يىلى 3035 كىلوگرامغا يېتىپ، 1969 - يىلدىكىدىن 5.34 ھەسسە كۆپەيدى.

ھەر بىر مو يەرگە بېرىلگەن خىمىيىۋى ئوغۇت 1962 - يىلى 0.05 كىلوگرام ئىدى، 1990 - يىلى 17.5 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى.

4 . خىراجەت

1963 - يىلى يېزا - بازارلاردىكى كوللېكتىپ ئورۇنلارنىڭ يېزا ئىگىلىكىگە سەرپ قىلغان خىراجىتى 1 مىليون 515 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي كىرىمنىڭ 30.2% نى تەشكىل قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىققا سەرپ قىلىنغان خىراجەت 1 مىليون 216 مىڭ 400 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي خىراجەتنىڭ 80.3% نى تەشكىل قىلدى. 1990 - يىللىق خىراجەت 36 مىليون 20 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي كىرىمنىڭ 42% نى تەشكىل قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىققا سەرپ قىلىنغان خىراجەت 26 مىليون 658 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي خىراجەتنىڭ 74% نى تەشكىل قىلدى. 27 يىل جەريانىدا ئومۇمىي خىراجەت 22.76 ھەسسە ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىققا سەرپ قىلىنغىنى 20.91 ھەسسە ئاشتى.

ئۇنسۇ ناھىيىسىدىكى يېزا - بازارلارنىڭ 1963 — 1990 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىكىگە سەرپ قىلغان خىراجىتى

جەدۋەل: 4 — 44　　بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار	ئومۇمىي خىراجەت	ئومۇمىي كىرىمنىڭ ئىگىلىگىنى %	بۇنىڭ ئىچىدە: تېرىقچىلىققا		يىللار	ئومۇمىي خىراجەت	ئومۇمىي كىرىمنىڭ ئىگىلىگىنى %	بۇنىڭ ئىچىدە: تېرىقچىلىققا	
			خىراجىتى	ئومۇمىي خىراجەتتە ئىگىلىگىنى %				خىراجىتى	ئومۇمىي خىراجەتتە ئىگىلىگىنى %
1963	151.55	30.24	121.64	80.3	1970	245.98	28.35	213.38	86.7
1964	151.38	23.09	125.93	83.2	1971	218.36	30.50	197.75	90.6
1965	207.65	26.33	183.98	88.6	1972	205.07	27.54	177.98	86.8
1966	295.70	29.37	275.57	93.2	1973	243.03	25.90	218.35	89.8
1967	280.81	27.26	251.84	89.7	1974	289.95	30.73	259.24	89.4
1968	243.99	27.19	203.97	83.6	1975	371.99	32.48	320.63	86.2
1969	258.09	28	211.86	82.1	1976	412.91	32.14	351.03	85

84.4	826.66	33.49	979.46	1984	82	376.55	34.68	459.19	1977
70.5	1035.99	34.49	1469.49	1985	85.1	408.66	33.83	480.42	1978
81.7	1470.26	38.29	1799.58	1986	84.2	455.52	34.12	540.71	1979
75.6	1474.76	36.76	1949.58	1987	83.1	488.64	36.32	587.75	1980
74.6	1816.95	38.24	2435.59	1988	80.6	458.80	34.82	569.50	1981
73.9	2065.31	42.08	2793.98	1989	78.9	498.25	33.82	631.50	1982
74	2665.89	42	3602.08	1990	86.4	734.39	31.14	849.99	1983

§ 3 . ھاسىلات

1. كىرىم

1961 - يىلى يېزا - بازار كوللېكتىپلىرىنىڭ يېزا ئىگىلىكىدىن قىلغان كىرىمى 4 مىليون 938 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، بۇ ھەر بىر ئائىلىگە 171 يۈەندىن، ئەمگەك كۈچىگە 90 يۈەندىن، كىشى بېشىغا 48 يۈەندىن توغرا كەلدى. 1990 - يىلى يېزا - بازار كوللېكتىپلىرىنىڭ يېزا ئىگىلىكىدىن قىلغان كىرىمى 85 مىليون 759 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇ ھەر بىر ئائىلىگە 2709 يۈەندىن، ئەمگەك كۈچىگە 1918 يۈەندىن، كىشى بېشىغا 546 يۈەندىن توغرا كەلدى.

2. كىشى بېشىغا توغرا كېلىش مىقدارى

1949 - يىلى يېزىلاردا كىشى بېشىغا 238.84 كىلوگرام ئاشلىق، 0.61 كىلوگرام پاختا، 5.71 كىلوگرام ياغلىق دان توغرا كېلەتتى. 1990 - يىلى 777 كىلوگرام ئاشلىق، 28.98 كىلوگرام پاختا، 21.8 كىلوگرام ياغلىق دان توغرا كەلدى.

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار كوللېكتىپلىرىنىڭ 1961 — 1990 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىكىدىن قىلغان كىرىمى

جەدۋەل: 4 — 45　　بىرلىكى: تۈەن يۈەن

يىللار	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمى	يۇنىڭ ئىچىدە: تېرىقچىلىقنىڭ كىرىمى	يۇنىڭ ئىچىدە: تېرىقچىلىقنىڭ ئومۇمىي كىرىم ئىچىدە ئىگىلىگەنى%	يىللار	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمى	يۇنىڭ ئىچىدە: تېرىقچىلىقنىڭ كىرىمى	يۇنىڭ ئىچىدە: تېرىقچىلىقنىڭ ئومۇمىي كىرىم ئىچىدە ئىگىلىگەنى%
1961	493.89	414.95	84	1965	788.75	705.52	89.4
1962	510.05	409	80.2	1966	1006.75	876.68	87.1
1963	501.22	404.35	80.7	1967	1030.09	904.14	87.8
1964	655.73	522.78	79.7	1968	897.49	744.85	86.3

82.2	1330.88	1618.36	1980	86.5	796.84	921.64	1969
80.4	1314.40	1635.60	1981	87.3	784.88	899.46	1970
83.7	1562.85	1866.72	1982	84.6	605.57	715.97	1971
79	2156.76	2728.75	1983	82.6	615.17	744.57	1972
82.1	2418.18	2945.17	1984	86.4	811.07	938.43	1973
76	3239.15	4260.35	1985	84.9	801.01	943.33	1974
75.3	3539.96	4698.90	1986	84.6	969.17	1145.27	1975
69.6	3690.43	5303.77	1987	84.3	1049.22	1245.06	1976
69.3	4415.14	6368	1988	82.2	1088.96	1324.04	1977
74.1	4922.20	6639.38	1989	83.9	1191.30	1420.27	1978
79.1	6783.93	8575.90	1990	82.4	1305.04	1584.66	1979

ئونىۋ ناھىيىسىدە 1949 — 1990 - يىلغىچە ئاساسلىق پېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ پېزا ئاھالىلىرىگە ئوتتۇرىچە توغرا كېلىش مىقدارى

جەدۋەل: 4 — 46 بىرلىكى: كىلوگرام

يىللار	ئاشلىق	پاختا	ياغلىق دان	يىللار	ئاشلىق	پاختا	ياغلىق دان
1949	238.84	0.61	5.71	1964	297.29	1.16	11.49
1950	245.07	1	7.40	1965	332.71	2.83	14.34
1951	260.89	1.86	9.20	1966	341.98	4.52	16.49
1952	269.17	2.29	15.58	1967	321.54	6.51	14.91
1953	282.01	2.38	16.99	1968	273.54	3.59	14.09
1954	269.71	0.87	18.80	1969	278.36	2.49	10.41
1955	288.59	1.79	19.52	1970	348.40	4.03	15
1956	312.64	2.79	20.21	1971	316.54	2.49	11.64
1957	277.57	2.73	17.20	1972	293.87	1.71	13.60
1958	307.31	2.46	15.68	1973	344.12	3.15	12.86
1959	330.10	2.48	12.33	1974	303.08	3.28	11.61
1960	299.78	0.54	10.26	1975	377.82	4.08	12.15
1961	257.26	1.73	7.84	1976	403.87	3.12	13.25
1962	260.44	0.82	8.43	1977	415.72	2.03	12.33
1963	263.50	1.03	9.82	1978	444.96	2.60	11.68

35.19	4.81	602.56	1985	14.82	1.71	417.71	1979
41.17	5.03	710.51	1986	16.94	2.96	422.18	1980
33.85	13	746.59	1987	13.61	2.63	396.43	1981
28	22.74	735.41	1988	17.95	2.33	438.16	1982
21.05	27.92	764.71	1989	22.91	3.28	511.81	1983
21.80	28.98	777	1990	24.12	4.62	544.52	1984

XII باب

بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش

§ 1 . يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ 5 - تۈەن - مەيدانى

1. 5 - تۈەن - مەيداننىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى

بۇ تۈەن 1956 - يىلى قۇرۇلغان، ئەينى چاغدا يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ «غالىبىيەت» 7 - دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالغان. 1958 - يىلى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ «غالىبىيەت» 9 - دېھقانچىلىق مەيدانى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1969 - يىلى ھەربىي ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلغاندا، يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ 5 - تۈەنى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش 5 - تۈەنى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1981 - يىل 12 - ئايدا بىكتۈەن يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ 5 - تۈەنى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

بۇ تۈەن قارا يۇلغۇن دەريالىق بىلەن ئۇلۇقيار ئېقىن جىلغىسى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىك ھېسابلىنىدۇ. كۆپ قىسىم يەرلىرى قۇملۇق تۇپراق، يۇمشاق قۇملۇق تۇپراق ۋە يېپىشقاق تۇپراقتىن تۇبارەت. يەر شەكلى جەھەتتە غەربىي شىمال تەرىپى ئېگىز، شەرقىي جەنۇب تەرىپى پەس بولۇپ، سوزۇنچاق كەتكەن، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1288.6 مېتىر كېلىدۇ. ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي تەرىپىنىڭ قىيپاش شىمال تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ، توز سىزىقلىق ئارىلىقى 47.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. تۈەن قارىسىغدا بىر مۇئاۋىن تۈەن دەرىجىلىك ئورۇن، 10 يىلىك دەرىجىلىك ئورۇن، 3 مۇئاۋىن يىلىك دەرىجىلىك ئورۇن، 35 ئاساسىي قاتلام ئورنى بار. تۈەن بويىچە 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئادەم 16 مىڭ 240، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 5984. مەيداننىڭ باش شتابى شاخپ بازىرىدا.

يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 78.7 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2015.7 مىللىمېتىر. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 9.9℃، 1 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 8.9℃، 7 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24℃، يىللىق قىروسىز مەزگىل 203 كۈن بولىدۇ.

سۇغىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان سۇ تەڭرىتاغدىكى خانتەڭرى چوققىسىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىنىڭ شەرقىي قىسمىدىن باشلانغان تۆزئاۋات دەريالىرىدىن كېلىدۇ، بۇ سۇ «غالىبىيەت» 3 - ئۆستىكى ئارقىلىق ئېتىزلىقلارغا باشلىنىدۇ. تۈەن بويىچە 604 غول ئۆستەڭ، تارماق ئۆستەڭ ۋە ئوق ئېرىق بار، ئۇلارنىڭ ئۆزۈنلۇقى 556 كىلومېتىرغا يېتىدۇ. بىر سۇ ئامبىرى بار، ئامبار سۇيى بىلەن 95 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ.

5 - تۈەننىڭ تېرىقچىلىق ئىشلىرىدا ئاشلىق زىرائىتى ئاساس قىلىنىدۇ، ئاساسلىقى بۇغداي، كۆممىقوناق

ۋە شال تېرىلىدۇ. ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن كېۋەز، قۇلماق، قىزىلچا، قوغۇن ـ تاۋۇز، ياغلىق دان قاتارلىقلار بار. ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە قوشۇمچە كەسىپ ئىشلىرى ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى، «سېرىق مارشال» ئالمىسى ئاپتونوم رايون بويىچە ئالتۇن مېدال مۇكاپاتىغا، «قىزىل يۇلتۇز» ئالمىسى دۆلەت بويىچە كۆمۈش مېدال مۇكاپاتىغا تېرىشتى. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى، تۆەن بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 85 مىڭ 600 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 36 مىڭ 200 مو، ئومۇمىي ھوسۇلى 10 مىڭ 306 توننا؛ كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 20 مىڭ 700 مو، ئومۇمىي ھوسۇلى 1635 توننا، ياغلىق دان تېرىلغۇ كۆلىمى 3800 مو، ئومۇمىي ھوسۇلى 78 توننا؛ قۇلماق تېرىلغۇ كۆلىمى 1100 مو، ئومۇمىي ھوسۇلى 189 توننا؛ قىزىلچا تېرىلغۇ كۆلىمى 5200 مو، ئومۇمىي ھوسۇلى 13 مىڭ 883 توننا؛ قوغۇن ـ تاۋۇز تېرىلغۇ كۆلىمى 3700 مو، ئومۇمىي ھوسۇلى 1667 توننا. يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 37 مىڭ 300 تۇياقتا يەتتى. بەرپا قىلىنغان ئەملىي ئورمان كۆلۈمى 15 مىڭ 200 موغا، ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 24.46% كە يەتتى. سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 53 مىليون 162 مىڭ يۈەنگە (1990 ـ يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى)، پايدا 1 مىليون 276 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

«314» دۆلەت يولى بۇ تۆەننى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ، قاتنىشى ئىنتايىن قۇلايلىق. 35 چوڭ، كىچىك ئاپتوموبىل، 67 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 177 چوڭ، ئوتتۇرا دېھقانچىلىق سايمىنى بار. كۆمۈر كېنى، ترانسپورت، ئاساسىي قۇرۇلۇش، ياغاچچىلىق، دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ئېلېكتر ئىستانسىسىغا ئوخشاش سانائەت، كان كارخانىلىرىمۇ بار، ئۇلارنىڭ 1990 ـ يىلدىكى مەھسۇلات قىممىتى 14 مىليون 620 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 98 سودا تور ـ نۇقتىسى بار، ئاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سومىسى مۇشۇ بىر يىلدا 15 مىليون 920 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى.

تۆەن بويىچە 3 ئوتتۇرا مەكتەپ، 3 باشلانغۇچ مەكتەپ، 142ئوقۇتقۇچى، 2364 ئوقۇغۇچى بار. تۆەن شتابىدا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر دوختۇرخانىسى، لېيەندۇيلەردە شىپاخانا بار، تېببىي دورا ۋە داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى بىرقەدەر تولۇق، 188 كېسەل كارىۋىتى، 113 تېببىي خادىم بار. تۆەن شتابى تۇرۇشلۇق جايدا يەنە «شىنخۇا» كىتابخانىسى، رادىئو ئۇزىلى، قىرائەتخانا قاتارلىق مەدەنىيەت مۇئەسسەسىلىرىمۇ بار.

2. يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى 5 ـ تۆەن ـ مەيدانىنىڭ قارا يۇلغۇن مىللىي شۆبە مەيدانى

بۇ مەيدان 5 ـ تۆەن ـ مەيدانىنىڭ 4 كىلومېتىر قىيپاش شىمالىغا جايلاشقان، شەرقىي تەرىپى توقسۇ ناھىيىسى بىلەن، شەرقىي ـ شىمالىي تەرىپى باي ناھىيىسى بىلەن چېگىرلىنىدۇ، «314» دۆلەت يولى مەيدانىنىڭ شىمالىي قىسمىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. مەيدان قارىمىقىدا 4 ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى ۋە چارۋىچىلىق ئەتىرىتى، يەر ھەيدەش ئەتىرىتى ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش ـ قوشۇمچە كەسىپ ئەتىرىتى بار. 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئائىلە 495، ئادەم 2786، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 2651، خەنزۇ 128، خۇيزۇ 7. ئەمگەك كۈچى 220، بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇمچە كەسىپ، سودا ۋە ترانسپورت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 96. مەيدان شتابى قارا يۇلغۇن كەنتىدە. يېرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئۇستۇرچە ئېگىزلىكى 1199 مېتىر كېلىدۇ. دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ، بۇغداي ۋە كۆممىقوناق ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

1949 ـ يىلى بۇ مەيدان ئونىۋ ناھىيىسى 5 ـ رايونىنىڭ قارا يۇلغۇن يېزىسى ئىدى، يەنە 4 ـ يېزا دەپمۇ ئاتىلاتتى. 1958 ـ يىلى 9 ـ رايونغا قارىدى، كېيىنكى يىلى يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسىنىڭ «غالىبىيەت» 9 ـ دېھقانچىلىق مەيدانى (ھازىرقى 5 ـ تۆەن ـ مەيدان) غا بۆلۈپ بېرىلدى ھەمدە «غالىبىيەت» 9 ـ مەيدانىنىڭ قارا يۇلغۇن مىللىي لېيەنى دەپ ئاتالدى. 1983 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى بىكتۆەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن، يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى 5 ـ تۆەن ـ مەيدانىنىڭ قارا يۇلغۇن مىللىي شۆبە مەيدانى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 12 مىڭ مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 8200 مو، ئومۇمىي ھوسۇلى 08 . 3287 تونىنا. يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 11 مىڭ 700 تۇياقنى يەتتى. ئومۇمىي كىرىمى 3 مىليون 433 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى، بۇ ھەر بىر ئەمگەك كۈچىگە 1765 يۈەندىن، كىشى بېشىغا 634 يۈەندىن توغرا كەلدى. 6 چوڭ، كىچىك ئاپتوموبىلى، 8 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور بار. 2 ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ، 27 ئوقۇتقۇچى، 507 ئوقۇغۇچى بار. مەيدان شتابىدا شىپاخانا تەسىس قىلىنغان، شىپاخانىدا 7 تېببىي خادىم، 13 كېسەل كارىۋىتى بار. كۇلۇب، كۈتۈبخانا، رادىئو ئۇزلىكى قاتارلىق مەدەنىيەت مۇئەسسەسىلىرىمۇ بار.

2 § . يېزا ئىگىلىك 1 - شىستىمىڭ 6 - تۈەن - مەيدانى

بۇ تۈەننىڭ ناھىيە بازىرى بىلەن تۈز سىزىقلىق ئارىلىقى 40 . 8 كىلومېتىر كېلىدۇ. يەر تۈزۈلۈشى شىمالىي تەرىپى ئېگىز، جەنۇبىي تەرىپى پەس، پىما شەكىلدە كەلگەن، يېرى دېگىز يۈزىدىن 1064 مېتىر ئېگىز. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا - يېغىن مىقدارى 50 مىللىمېتىر، سۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 9 . 1938 مىللىمېتىر. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 3 . 10 ℃، 1 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 5 . 9 ℃، 7 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24 ℃، يىللىق قىروسىز مەزگىل 184 كۈن.

بۇ تۈەن 1957 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا يېزا ئىگىلىك 1 - شىستىمىڭ «غالىبىيەت» 5 - مەيدانى دەپ ئاتالغان، 1958 - يىلى «غالىبىيەت» 10 - مەيدانى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1969 - يىلى ھەربىي ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلغاندا، يېزا ئىگىلىك 1 - شىستىمىڭ 6 - تۈەن - مەيدانى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك بويىچە ئۇزلەشتۈرۈش 6 - تۈەن - مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1981 - يىل 12 - ئايدا بىكتۈەن يېزا ئىگىلىك 1 - شىستىمىڭ 6 - تۈەن - مەيدانى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. بۇ مەيداننىڭ قارىمىقىدا 10 لىيەندۇي بار. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 6775 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 3156. مەيدان شتابى خۇاڭدى بازىرىدا.

سۇغىرىشقا ئىشلىتىلىدىغان سۇ، ئاساسلىقى، دولان ئۆستىگىدىن باشلىنىدۇ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 61 مىليون كۇب مېتىر سۇ باشلىنىدۇ.

بۇ تۈەننىڭ ئاساسلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى شال، بۇغداي، كېۋەز ۋە قىزىلچىدىن ئىبارەت. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى تېرىلغۇ كۆلىمى 44 مىڭ 400 موغا، ئومۇمىي ھوسۇلى 6 . 1108 تونىنغا يەتتى. يىل ئاخىرىدا قولدا 9600 تۇياق چارۋا قالدى. بەرپا قىلىنغان ئەملىي ئورمان كۆلىمى 5420 موغا يەتتى. سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 16 مىليون 794 مىڭ يۈەنگە (1980 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى) يەتتى، مالىيىدە 915 مىڭ يۈەن زىيان كۆرۈلدى.

ئاقسۇ — تارىم ئاشيولى بۇ تۈەننى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ، قاتنىشى قولايلىق. 1990 - يىلى چوڭ، كىچىك ئاپتوموبىلى 10 غا، چوڭ، ئوتتۇرا تراكتورى 45 كە، يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن دېھقانچىلىق سايمىنى 136 گە يەتتى. تۈەن شتابىدا بىرقەدەر چوڭ بولغان ئۇنىۋېرسال ماگىزىن بار. سانائەت كارخانىلىرىدىن سېمونت زاۋۇتى، رېمونتچىلىق لىيەنى، پىششىقلاپ ئىشلەش ئېتىرىتى بار. سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى سېتىش كىرىمى 13 مىليون 569 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 2 باشلانغۇچ مەكتەپ، 82 ئوقۇتقۇچى، 955 ئوقۇغۇچى بار. مەيدان باش شتابىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەر دوختۇرخانىسى تەسىس قىلىنغان، لىيەندۇيلەردە 21 شىپاخانا، 80 كېسەل كارىۋىتى، 77 تېببىي خادىم بار. «شىنخۇا» كىتابخانىسى، كىنوخانا، رادىئو ئۇزلىكىمۇ بار.

یەنجی قسم

شالچیلیق

بەشىنچى قىسىم

شالچىلىق

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ سۇ بايلىقى مول، كىلىماتى مۆتىدىل بولۇپ، شال تېرىشتا ئۆزىگە خاس تەبىئىي شارائىتقا ئىگە. ئونىڭ يەنە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى شال ماكانى دېگەن چىرايلىق نامى بار. خەلق قوشاقلىرىدا «ئاقسۇ گۈزۈچى ياخشى» دېگەن مەدھىيەلەر بار، بۇنىڭدا ئاساسلىقى، شالچىلىق رايونى — كونا ئاقسۇ، يەنى ھازىرقى ئونسۇ ناھىيىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

جۇڭگو — شال ماكانى. شالنىڭ سۆلالىسى دەۋرىدىكى چىغىناق تاغاق يېزىقىدا خەنزۇچە (稻) شال دېگەن خەت بار. خەن سۆلالىسى دەۋرىدە شال تېرىش تېخنىكىسى غەربىي يۇرتقا تارقالغان. «يېڭى تاڭنامە. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى» دە: «قوم، ئاقسۇنىڭ ئۈرپ - ئادىتى، يېزىقى كۇسەننىڭكىگە ئوخشايدۇ» ، «يەرلىرى كەندىر (زىغىر) ، بۇغداي، شال، ئۈزۈم ئۆستۈرۈشكە باب كېلىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. ئونسۇدا شال تېرىشقا چېرىك ئورۇنلاشتۇرۇش چىڭ سۆلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) باشلانغان بولۇپ، 15 چېرىك تۈرغۇزۇلغان، ئۇلارنى بارىگاھ بېگى باشقۇرغان. ئۇلار 150 مو يەرگە شال تېرىغان. گۈرۈچنىڭ سۈپىتى ياخشى بولغاچقا، داڭقى يىراقلارغا تارقالغان. «شىنجاڭ تەزكىرە ماتېرىياللىرى» دا: «ئاقسۇدىن سۈپىتى ياخشى گۈرۈچ چىقىدۇ، دېنى چوڭ، تاق، تەملىك ۋە يۇمشاق، ئونىڭ ئىسىللىقى شەرقىي جەنۇبنىڭ گۈرۈچىدىن ئېشىپ چۈشىدۇ» دېيىلگەن. چىڭ سۆلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) تۈزۈلگەن «ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يۇرتلار تەزكىرىسى» دە: «ئونسۇ ناھىيىسىدىن چىقىدىغان گۈرۈچنىڭ سۈپىتى باشقا جايلاردىن چىقىدىغان گۈرۈچنىڭ سۈپىتىدىن ئەلا ياخشى» دەپ يېزىلغان. تارىختا ئونسۇ ناھىيىسىدە تېرىلغان شال شاللارنىڭ سەرخىلى بولۇپ، ئوردىغا تارتۇق قىلىنىدىغان مەھسۇلات ھېسابلىناتتى.

قەدىمدىن ھازىرغىچە، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شالچىلىق كۆلىمى مۇقىم تەرەققىي قىلدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شال تېرىلغۇ كۆلىمى ئادەتتە 70 مىڭ مودىن كۆپرەك بولدى. شالچىلىق تېخنىكىسى ۋە ھوسۇلى مۇنداق 3 باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى: 1 - باسقۇچى 50 - يىللار بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى ئىپتىدائىي تېرىقچىلىق ۋە پەرۋىش قىلىش باسقۇچىدا توختاپ قېلىپ، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 80 كىلوگرام ئەتراپىدا بولدى؛ 2 - باسقۇچى 60 — 70 - يىللار بولۇپ، بىر قىسىم يېڭى ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى ۋە سورت كىرگۈزۈلدى، بەزى ئىلمىي ئۇسۇلدا پەرۋىش قىلىش ئۇسۇلىي قوللىنىلدى، بۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 100 كىلوگرامدىن ئاشتى. 3 - باسقۇچى 80 — 90 - يىللار بولۇپ، يېڭى تېخنىكا، يېڭى ئۇسۇل كۆپلەپ كىرگۈزۈلدى ھەمدە ناھىيىنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈلگەن ھالدا، بىرقەدەر ئىلمىي بولغان بىر يۇرۇش ئىشلەپچىقىرىش ۋە پەرۋىش قىلىش ئۇسۇلى يەكۈنلەپ چىقىلدى، بۇنىڭ بىلەن، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇل 300 نەچچە كىلوگرامغا يەتتى، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 900 نەچچە كىلوگرامغا يەتتى. 1986 - يىلدىن كېيىن، ئونسۇ ناھىيىسى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن

گۈرۈچ ئاساس قىلىنغان تاۋار ئاشلىق بازا ناھىيە قىلىپ ئايرىلدى. ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانى دۆلەت بويىچە «پىشىل پىمەكلىك» بازىلىرىنىڭ بىرى قىلىپ ئايرىلدى. ئونىۋ ناھىيىسى پېتىشتۈرگەن «1 — 78» گۈرۈچ سورتى «جۇڭگو پەن - تېخنىكا قامۇسى» غا كىرگۈزۈلدى.

I باب

شالچىلىق مەيدانى ۋە پەن - تەتقىقات تەشكىلاتى

§ 1 . ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانى

شالچىلىق مەيدانى قۇمئېرىق دەرياسىدىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىككە جايلاشقان. غەربىي شىمال تەرىپى ئېگىز، شەرقىي جەنۇب تەرىپى پەس، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1136 مېتىر ئېگىز. ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان تۈز سىزىقلىق ئارىلىقى 9 كىلومېتىر كېلىدۇ، مەيدان توخۇلا يېزىسى تەۋەسىدە جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 12 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 3. 114 كۋادرات كىلومېتىر. 1990 - يىلى تېرىلغۇ يەر 36 مىڭ 600 موغا، ئائىلە 1177 گە، نوپۇس 4329 غا، ئەمگەك كۈچى 2625 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 528. مەيدان شتابى ئاقئېرىقبويى كەنتىدە.

بۇ مەيدان 1965 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلغان، شۇ چاغدا ئاقسۇ ئۇلايەتلىك «قىزىل بايراق» دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى توخۇلا شالچىلىق شۆبە مەيدانى دەپ ئاتالغانىدى. 1967 - يىلى ئاقسۇ ئۇلايەتلىك يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئونىۋ ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانىغا تۇزگەرتىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق بوز يەر تۈزلەشتۈرۈش نازارىتى بىلەن ئاقسۇ ئۇلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ قوش رەھبەرلىكىدە بولدى. 1965 - يىلى 1 -، 2 -، 3 - ليەن ۋە ماشىنا ئىشلىرى لىيەنى قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە توخۇلا گۈڭشېسىنىڭ يۇقىرىقى توپقان، تۆۋەنكى توپقان، داخان، يۇقىرىقى قۇرباغ، توخۇلا، ئاياقچىدىن ئىبارەت 6 چوڭ ئەتىرىتى دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئايرىپ بېرىلدى (يەنىلا كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدە بولدى). 1966 - يىلى يۇقىرىدىكى چوڭ ئەترەتلەر 6 - گىچە چوڭ ئەترەت قىلىندى، ئەسلىدىكى 3 لىيەنىڭ 7 -، 8 -، 9 - ليەن قىلىندى. يەنە يېڭىدىن 10 -، 11 - ليەن قۇرۇلدى. 1966 - يىل 10 - ئايدا ھەرقايسى لىيەندۇيلەردىن تايانچىلار ۋە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەن شاڭخەيلىك ياشلار ئاجرىتىلىپ، 2 - شالچىلىق مەيدانى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى. 1970 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1980 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت توخۇلا گۈڭشېسىدىن بۇ مەيدانغا ئايرىپ بېرىلگەن 6 چوڭ ئەترەتنى يەنىلا توخۇلا گۈڭشېسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى قارار قىلدى. شۇ يىلى 7 -، 8 -، 9 -، 10 -، 11 - ليەن 1 -، 2 - 3 -، 4 -، 5 - ليەن قىلىندى ھەمدە 6 -، 7 -، 8 -، 12 - ليەن ۋە باغ - ئورمان ئەترىتى، پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، چوشقا فېرمىسى قۇرۇلدى. 1983 - يىل 10 - ئايدا توخۇلا گۈڭشېسىنىڭ يۇقىرىقى توپقان، تۆۋەنكى توپقان، ئاياقچى چوڭ ئەترەتلىرى بۇ مەيدانىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

شالچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىقلىرى (مۇدىرلىرى)

جەدۋەل: 5 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مەيدان باشلىقى (مۇدىرى)	جالال دېشىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن ناھىيىسى	1965.3—1967.2
	جيالال داۋۈەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن زىجۇڭ ناھىيىسى	1969.4—1970.8
	گۇڭ يەنخۇي	ئەر	خەنزۇ	لياۋنىڭ فۇشۇن شەھىرى	1970.8—1979.12
	شى زومىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ژۇۋېي ناھىيىسى	1984.12—1985.4
	ما رۇگۈيې	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي چىڭمۇ ناھىيىسى	1987.5—
مۇئاۋىن مەيدان باشلىقلىرى (مۇئاۋىن مۇدىرلىرى)	لو فېڭچۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يىڭشەن ناھىيىسى	1965.3—1968.9
	مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ ئونسۇ ناھىيىسى	1969.4—1978.12
	گۇڭ شيەنجۈن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شاڭخي ناھىيىسى	1961.4—1976
	جاۋ ۋېنچې	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مېڭشەن ناھىيىسى	1961.4—1976
	زىياڭ شىياڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نەنچۇڭ ناھىيىسى	1970.2—1972.3
	سۇي فېڭدۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ پىڭدۇ ناھىيىسى	1972.3—1978.6
	زىرىپ ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1972.3—1974.9 1980.1—1982.4
	ئابلا ھەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1974.9—1976.10
	جيالال دېچيالال	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1976.8—1977.10
	شۇي شىڭكۈن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ گاۋتەي ناھىيىسى	1980.2—1984.7
	توختى ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.2—1989.8
	شى زومىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ژۇۋېي ناھىيىسى	1980.7—1984.12
	شى سەيمىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ شاجۇ ناھىيىسى	1984.8—1986.8
	ژۇ شۇشەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنچىڭ ناھىيىسى	1984.12—
	ما رۇگۈيې	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي چىڭمۇ ناھىيىسى	1985.4—1987.5
	جالال جاۋخو	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شاڭخي ناھىيىسى	1988.11—
	مۇھەممەت داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.11—

بۇ مەيداندا 6 ئاپتوموبىل، 26 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور بولۇپ، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 5 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ، 748 ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى بار.

دېھقانچىلىق مەيدانىدا، ئاساسلىقى، شال تېرىلغاندىن سىرت، يەنە بۇغدايمۇ تېرىلىدۇ. 1987 - يىلى دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ئەلا سۈپەتلىك گۈرۈچ ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قىلىندى. 1990 - يىلى دۆلەت بويىچە يېمەكلىك (ئەلا سۈپەتلىك ئىپار گۈرۈچ) بازىسى قىلىندى. ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن قۇلماق، قىزىلچا كۆزۈر مەھسۇلات بولۇپ قالدى. قۇلماقنىڭ يىللىق ھوسۇلى 100 تونىدىن ئېشىپ كەتتى، ئۇ فورمات كىسلاتا تەركىبى يۇقىرى، خۇشپۇراق، تەمى ياخشى، رەڭگى ئوبدان، سۈپىتى ئەلا بولغاچقا، چەت ئەل سودىگەرلىرىنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى. 1983 - يىلى تاشقى ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىكى

تارقاتقان ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات دېگەن شەرەپ گۈۋاھنامىسىگە ئېرىشتى. 1990 - يىلى 11 مىڭ 600 مو يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 3567.1 تونىغا، بىرلىك ھوسۇلى 307.5 كىلوگرامغا يەتكۈزۈلدى؛ 100 مو يەرگە كېۋەز تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 7.2 تونىغا، بىرلىك ھوسۇلى 72 كىلوگرامغا يەتكۈزۈلدى؛ 1000 مو يەرگە ياغلىق دان تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 59.5 تونىغا، بىرلىك ھوسۇلى 59.5 كىلوگرامغا يەتكۈزۈلدى؛ 8600 مو يەرگە قىزىلچا تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 28 مىڭ 942 تونىغا، بىرلىك ھوسۇلى 2894.7 كىلوگرامغا يەتكۈزۈلدى. دۆلەتكە 280 تونىنا ئاشلىق، 5 تونىنا ياغلىق دان سېتىپ بېرىلدى. ئىقتىسادىي ئۈنۈم ئۈزلۈكسىز ئۆستى. 1983 - يىلى ئۈزۈنغىچە زىيان تارتتى دېگەن قالپاق چۆرۈپ تاشلىنىپ، كىرىم - چىقىمنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 1984 - يىلدىن باشلاپ پايدا ئېلىندى. 1990 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى قىسمىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 320 مىڭ يۈەنگە يەتتى، 207 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى قىسمىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 1 مىليون 845 مىڭ 600 يۈەنگە، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 472.92 يۈەنگە يەتتى.

§ 2 . ناھىيىلىك شالچىلىق 2 - مەيدانى

بۇ مەيدان 1966 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلدى. شۇ چاغدا ئارال شالچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالغانىدى، 1970 - يىلى شالچىلىق 2 - مەيدانغا ئۆزگەرتىلدى. قارىمىقىدا 8 لېيەندۇي بولۇپ، بۇلار ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك دەپ 2 قىسمىغا ئايرىلدى؛ بۇ مەيداندا 31 مىڭ 600 مو تېرىلغۇ يەر، 1370 ئائىلە، 5312 نوپۇس بار.

1967 - يىلى ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 50.5 تونىنا، بىرلىك ھوسۇلى 41.85 كىلوگرام ئىدى. 1979 - يىلى ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 1831.5 تونىغا، بىرلىك ھوسۇلى 75.06 كىلوگرامغا يەتتى؛ ئومۇمىي پاختا 9.5 تونىغا، بىرلىك ھوسۇلى 7.9 كىلوگرامغا يەتتى. ئومۇمىي ياغلىق دان 111.5 تونىغا، بىرلىك ھوسۇلى 50.68 كىلوگرامغا، ئىقتىسادىي زىيان 300 نەچچە مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1980 - يىل 3 - ئايدا دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلۈشى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى قىسمى چاغراق گۈڭشېسىغا، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى قىسمى شالچىلىق مەيدانىغا قوشۇۋېتىلدى.

شالچىلىق 2 - مەيدانىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلىرى (مۇدىرلىرى)

جەدۋەل: 5 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسمى - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
مەيدان باشلىقى (مۇدىرى)	جالاڭ لۇڭيۇ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى سەنيالاڭ ناھىيىسى	1966.8—1969.4
	مەمتىلى يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1969.4—1980.3
مۇئاۋىن مەيدان باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىرى)	جالاڭ يىڭجېن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لوئەن ناھىيىسى	1966.8—1969.4
	جالاڭ لۇڭيۇ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى شەنيالاڭ ناھىيىسى	1969.4—1972.5
	جالاڭ شىڭپېي	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ياۋچى ناھىيىسى	1969.4—1980.3
	ژالاڭ دېڭيۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇيمىن ناھىيىسى	1969.4—1976.10
	لى رۇنچياڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى لىنشەن ناھىيىسى	1971.9—1973.8
	لى جېنچيۇ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا شەھىرى	1976.10—1980.3

§ 3 . ناھىيىلىك شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى

شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى ناھىيە بازىرىنىڭ 18 . 3 كىلومېتىر جەنۇبىغا، يەنى توخۇلا يېزىسىغا جايلاشقان. ئۇ 1963 ـ يىل 2 ـ ئايدا قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ئونسۇ ناھىيىلىك سورتلۇق شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالدى. 1966 ـ يىلى كادىرلار دېھقانچىلىق مەيدانىغا، 1968 ـ يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك مەكتىپىگە، 1972 ـ يىلى شال سورتلۇق ئۇرۇقچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1976 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 ـ يىلى مەيداندىكى ئائىلە 121 گە، نوپۇس 432 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى ـ خىزمەتچى 226، مەيداننىڭ 2000 مو تېرىلغۇ يېرى بار. مەيدان شتابى سەكپاچىسازلىق كەنتىدە. بۇ مەيدان ناھىيە بويىچە تۇنجى بولۇپ بىرلىك ھوسۇل 1000 جىڭدىن، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 1000 يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن ئورۇن بولدى. 1988 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە يېزا ئىگىلىكىدىن 10 يىل مول ھوسۇل ئالغان ئىلغار ئورۇن بولۇپ، 1990 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

بۇ مەيدان، ئاساسلىقى، شال ئۇرۇقى، سورتلۇق ئۇرۇق يېتىشتۇردى ھەمدە ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، ئارا، كەنجى پىشار، يۇقىرى ھوسۇللۇق شال سورتى — «1 — 78» نى يېتىشتۇردى. 1990 ـ يىلغىچە، ناھىيىنى ۋە شىنجاڭدىكى ھەرقايسى جايلارنى «1 — 78» ئۇرۇق ۋە سورتلۇق ئۇرۇق بىلەن تەمىنلىدى.

ناھىيىلىك شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 5 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مەيدان باشلىقى	بەن شىملىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ۋۇيې ناھىيىسى	1972 . 3—1977 . 3
	لى دېمىي	ئەر	خەنزۇ	مەنشى جىنچىڭ شەھىرى	1977 . 3—1979 . 3
	يالڭ شىنىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭشى ۋەنزەي ناھىيىسى	1980 . 3—1982 . 3
	سۇي فېڭدۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ پېڭدۇ ناھىيىسى	1982 . 3—1984 . 8
	ساۋ شىجى	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن	1984 . 8—1986 . 12
	جالڭ شۇندې	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شاڭخې ناھىيىسى	1989 . 8—
مۇئاۋىن مەيدان باشلىقى	مەھەممەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1972 . 3—1977 . 9
	لو فېڭچۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يېڭشەن ناھىيىسى	1976 . 10—1979 . 4
	بى جۈگىچې	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ جىنتىيەن ناھىيىسى	1985 . 7—1987 . 5
	جالڭ شۇندې	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شاڭخې ناھىيىسى	1986 . 12—1989 . 8
	جىياز ئېزىز	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن سەنتەي ناھىيىسى	1990 . 9—
	نىياز ئېزىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990 . 9—

§ 4 . شال بازا نۇقتىسى گۈرۈپپىسى

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىسى شال بازا نۇقتىسى گۈرۈپپىسى 1965 ـ يىل

3 ـ ئايدا قۇرۇلدى، شۇ چاغدا شالچىلىق خىزمىتى گۇرۇپپىسى دەپ ئاتالغانىدى. ئۇ، ئاساسلىقى، شالچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتتى. بۇ گۇرۇپپىغا لىيۇ جيەنخۇا باشلىق، شۇ جىنيى، لىيۇ شجۇاڭلار مۇئاۋىن باشلىق بولدى، ۋېن يەنچاڭ، سىدىق، چېڭ يۈڭجۇ، گاۋ شيۇلەن (ئايال)، ۋەن جىنسەي، لى ۋېن، ۋاڭ چاڭجۇن، ما يۈ قاتارلىق بىر تۈركۈم پەن ـ تېخنىكا خادىملىرى ئەزا بولدى. 1972 ـ يىل 3 ـ ئايدا بۇ خىزمەت گۇرۇپپىسى بازا نۇقتىسى گۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئاپتونوم رايوندا ئەلا سۈپەتلىك شال ئۈرۈقى يېتىشتۈرۈش ۋە يۇقىرى ھوسۇللۇق شال ئۆستۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. لىن يىڭچۈن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. 1990 ـ يىلى بۇ گۇرۇپپىدا 4 كىشى بولۇپ، لىن يىڭچۈن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى (كاندىدات تەتقىقاتچى)، كاندىدات تەتقىقاتچى ساۋ شىجى، يارداملىق تەتقىقاتچى ۋېن يەنچاڭ، لياڭ نەيتىڭلار گۇرۇپپا ئەزاسى بولدى.

1972 ـ يىلى 10 مو تەجرىبە ئېتىزى بار ئىدى، 1990 ـ يىلى 50 موغا كۆپەيدى. 1965 ـ يىلى گۇرۇپپا قۇرۇلغان چاغدا خەلقنىڭ ئۆيىنى ئىجارىگە ئېلىپ ئولتۇرغانىدى، 1986 ـ يىلى شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىلەن توخۇلا يېزىسى بىرلىشىپ مەبلەغ سېلىپ كۆلىمى 370 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان شال تەجرىبە بازا ئۆيى سالدى.

1965 — 1990 ـ يىلغىچە (1968 ـ يىلى بۇنىڭ سىرتىدا)، بازا نۇقتىسى گۇرۇپپىسى ھەر يىلى ئونسۇ ناھىيىسى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ناھىيە، شەھەرلەر ئۈچۈن شال ئۆستۈرۈش كۇرسى ئېچىپ تۇردى، كۇرسقا 20 مىڭدىن كۆپرەك ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. ئەلا سۈپەتلىك، بالدۇر پىشىدىغان، يۇقىرى ھوسۇللۇق شال سورتى — «شىنجاڭ شېلى — 1» نى يېتىشتۈرۈپ، 460 مىڭ مو يەردە كېڭەيتىپ، 19 مىليون 136 مىڭ يۈەنلىك ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتتى. ئونسۇ ناھىيىسىدىكى پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىنىڭ ئاپتونوم رايون چۈشۈرۈپ بەرگەن شالدىن كەلگەن كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە سورت يېتىشتۈرۈش تېخنىكىسى تەتقىقاتى تېمىسىنى ئورۇندىشىغا يارداملىشىپ، 13 مىليون 320 مىڭ يۈەنلىك ئىقتىسادىي ئۈنۈم يارىتتى. 1987 — 1990 ـ يىلغىچە، «ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ»، «ئاپتونوم رايون بويىچە يېزا ئىگىلىكىدىن 10 يىل مول ھوسۇل ئالغان ئىلغار كوللېكتىپ» ۋە «مەملىكەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دېگەن ناملار بېرىلدى.

Ⅱ باب

تاۋار ئاشلىق بازا قۇرۇلۇشى

§1. قۇرۇلۇش پىلانى

1986 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئونسۇ ناھىيىسىنى 7 ـ بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ئاپتونوم رايون بويىچە قۇرۇلىدىغان 12 تاۋار ئاشلىق بازا ناھىيىسىنىڭ بىرى قىلىپ تەستىقلىدى. مۇئاۋىن ھاكىم ياڭ شىنىڭ ئونسۇ ناھىيىسىگە ۋاكالىتەن ئاشلىق بازا ناھىيىسى قۇرۇش كېلىشىمنامىسىغا ئىمزا قويدى. كېلىشىمنامىدا مۇنداق بەلگىلەنگەن: 1986 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان 5 يىلدا، ئاشلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس 5 مىليون 82 مىڭ يۈەن (بۇنىڭ ئىچىدە مەركەز ۋە ئاپتونوم رايون بەرگىنى 4 مىليون 65 مىڭ يۈەن، ۋىلايەت، ناھىيە يۇرۇشلەشتۇرگىنى 1 مىليون 17 مىڭ يۈەن) ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، سېلىنغان

بىر يۈەن مەبلەغدىن 2.5 كىلوگرام تاۋار ئاشلىق ئېلىش تەلىپىگە ئېتىلدى.

بۇ خىزمەت باشلانغان چاغدا، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى تېخى شىچياڭ باشچىلىق قىلغان، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىكى ھەرقايسى تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرى قاتناشقان ئاشلىق بازا قۇرۇلۇشى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. بۇ گۇرۇپپا قارىمىقىدا ئىشخانا قۇرۇلۇپ، مەخسۇس شتات ئاجرىتىلىپ، مۇئەسسىسلەر ئاساس قىلىنغان خىزمەت كوللېكتىپى تەشكىل قىلىندى. نۆۋەتلىق بۆسۈش ھاسىل قىلىش، تۇرکۈمگە ئايرىپ قۇرۇش، مەركەزلەشتۈرۈپ سېلىنما سېلىش، تېز ئۇنۇم ھاسىل قىلىشتىن ئىبارەت تەرەققىيات فاكتورى يولغا قويۇلۇپ، شال، تاۋار ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنىڭ مۇھىم نۆۋەتتىكى ئاساسى ياخشى، سېلىنغان مەبلەغ ئۇنۇمى ياخشى، ئىقتىسادىي ئۇنۇمى يۇقىرى، تاۋار ئاشلىق نىسبىتى زور بولغان توخۇلا شالچىلىق رايونىغا قارىتىلدى. ئۇنۇملۇك بولغان يېزا ئىگىلىك تېخنىكا تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، تېخنىكا ئۇسكۇنىلىرى سەپلىنىپ، تېخنىكا خادىملىرى يېتىشتۈرۈلۈپ، تېخنىكا مەۋىيىسى ئۆستۈرۈلۈپ، پەن - تېخنىكىنىڭ يوشۇرۇن كۈچى جارى قىلدۇرۇلدى.

§ 2 . مول ھوسۇل مۇسابىقىسى

1. تەشكىللەش، سەپەرۋەرلىك

ئىستىخىيىلىك ھالدىكى مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسى 1980 - يىلى باشلانغانىدى. شۇ چاغدا ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى شالچىلىق بازا نۆۋەتتىكى گۇرۇپپىسىدىكى ۋە ناھىيىدىكى ئالاقىدار پەن - تېخنىكا خادىملىرى ساۋ شىجى، يالۇ شىنىڭ، لىن چېڭشەن، تالۇ لىشۇن، لىن يېڭچۈن، لىيۇ يەنچىڭ قاتارلىقلاردىن مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە مۇسابىقىلىشىش گۇرۇپپىسى ئۈيۈشتۈرۈلدى. 1000 مو يەر مۇسابىقە كۆلىمى قىلىندى، مو بېشىدىن ئېلىنغان ئالۇ يۇقىرى ھوسۇل 767 كىلوگرامغا يەتتى.

1982 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا مول ھوسۇل مۇسابىقىسى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. بۇ گۇرۇپپىنىڭ قارىمىقىدا تېخنىكا ۋە كەسپىي گۇرۇپپا قۇرۇلدى، مۇسابىقە نىزامنامىسى تۈزۈلدى ھەمدە ھەرقايسى شالچىلىق يېزىلىرى (مەيدان) نىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى قوماندانلىق قىلىشقا مەسئۇل قىلىنىپ، مۇناسىپ ھالدا مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىلىرى رەھبەرلىك تەشكىلى قۇرۇلدى. بۇنىڭ بىلەن، مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسى پائالىيىتى دەسلەپتە تېخنىكا خادىملىرىلا قاتنىشىشتىن تاللانغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ۋە ھۆددىگەر ئائىلىلەر قاتنىشىشقا كېڭەيدى. رىقابەتچىلەر مۇسابىقىنى كىچىك كۆلەمدە مۇسابىقىلىشىشتىن 100 مولۇق تۇتاش كەتكەن سالا ئېتىزلار بويىچە مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىگە كېڭەيتتى، مۇسابىقىگە قاتناشقان ئورۇن 27 گە يەتتى، مۇسابىقە ناھىيىدىكى ھەممە شالچىلىق گۇڭشې (مەيدان) لىرىغىچە ئومۇملاشتى، مۇسابىقىگە قاتناشقان ئادەم 336 گە، مۇسابىقە كۆلىمى 3000 موغا يەتتى، شۇ يىلى بىرلىك ھوسۇلى 500 كىلوگرامدىن يۇقىرى بولغان يەر 2300 موغا يەتتى. بىرلىك ھوسۇلى ئالۇ يۇقىرى بولغاندا 852.55 كىلوگرامغا يەتتى.

1983 - يىلى مۇسابىقە كۆلىمى يەنمۇ كېڭەيدى. مۇسابىقە ئۆلچىمىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. مۇسابىقىگە قاتناشقان ئورۇن 31 گە، ئادەم 435 كە يەتتى، بىرلىك ھوسۇلى 941.545 كىلوگرامغا يەتكۈزۈشتەك ئالۇ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى. 1984 - يىلى ناھىيە بويىچە 8 شالچىلىق يېزىسى (مەيدان) مول ھوسۇل مۇسابىقىسىگە قاتناشتى، مۇسابىقىنىڭ نۆۋەتلىق ئوبېكتى يېزا (مەيدان) لاردىكى كەسپىي ئائىلىلەر ئوتتۇرىسىدىكى رىقابەتچىلەر مۇسابىقىسىگە ئۆزگەرتىلدى. مۇسابىقىلىشىش نەتىجىسىدە، ناھىيە بويىچە بىرلىك ھوسۇلى 500 كىلوگرامدىن يۇقىرى بولغان يەر 15 مىڭ 398 موغا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 750

كىلوگرامدىن ئاشۇرغان كەسپىي ئائىلە 51 گە يەتتى. 1985 - يىلدىن كېيىن، ئاپتونوم رايون ئۇنسۇ ناھىيىسىدە شالدىن كەلگە كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىشنى (كۆرسەتكۈچى: 60 مىڭ مو يەرنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى 400 — 500 كىلوگرامغا يەتكۈزۈش) 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى نۇقتىلىق تېما قىلدى. 5 يىل تىرىشىپ كۆرەش قىلىش ئارقىلىق، 1990 - يىل 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى مۇتەخەسسىسلەرنىڭ بۇ تېمىنى باھالاپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشى نەتىجىسىدە، ناھىيە بويىچە 60 مىڭ مو يەرنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 450 كىلوگرامغا يەتكەنلىكى ئىسپاتلاندى.

ناھىيە مالىيىسى مول ھوسۇل مۇسابىقىسىنى قوللاش، ئىلغارلارنى مۇكاپاتلاش ئۈچۈن، 1982 - يىلدىن باشلاپ، مۇكاپات ۋە پائالىيەت خىراجىتى ئۈچۈن ھەر يىلى 20 مىڭ يۈەن ئاجراتتى. 1982 - يىل 11 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىلىپ، 27 ئىلغار كوللېكتىپ، 336 ئىلغار شەخس مۇكاپاتلاندى. 1983 - يىلى 24 ئورۇن ۋە 422 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى. 1984 - يىلى مۇسابىقە ئۇلچىمى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەنلىكتىن، 6 ئىلغار كوللېكتىپ، 66 ئىلغار شالچىلىق كەسپىي ئائىلىسى ۋە يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا خادىمى تەقدىرلەندى.

1986 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە 5 چوڭ زىرائەت (شال، بۇغداي، كۆممىقوناق، پاختا، ياغلىق دان) بويىچە مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىنى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، بۇ مۇسابىقە ناھىيە بويىچە جۇشقۇن، ساغلام قانات يايدۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ يېزا ئىگىلىك تەرەققىياتى ئالغا سۈرۈلدى.

2. مۇسابىقە نەتىجىسى

مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسى پائالىيىتى پەن - تېخنىكا كادىرلىرىدىن كەسپىي ئائىلىلەرگە، پارچە - پۈرات يەردىن 100 مولۇق، 10 مىڭ مولۇق كۆلەمگە، شەخسلەردىن كوللېكتىپقا، نۇقتىدىن ئومۇمىي دائىرىگە، تۆۋەن ئۈلچەمدىن يۇقىرى ئۈلچەمگە تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلدى. تىپ، ئۈلگىلەرنىڭ تەسىر كۆرسىتىش رولى ئۈزلۈكسىز زورايدى. رەھبەرلەرنىڭ كۆڭلىدە ئومۇمىلۇق، قولىدا تىپ يوق بولۇشتەك چاكسىنا ئىستىل ئۆزگەرتىلدى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە تۇنجى بولۇپ شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا شالنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 500 كىلوگرامدىن 5.555 كىلوگرامغا يەتتى. 1983 - يىلى ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 638 كىلوگرامغا يەتتى. 1980 - يىلى بۇ مەيدانىدا شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئاران 172 كىلوگرام ئىدى. مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇلغان قىسقىغىنە 4 يىلدا، شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 466 كىلوگرام كۆپەيدى، تۆۋەن ھوسۇللۇق ئورۇنلارمۇ ئارقىدا قېلىشقا تەن بەرمىدى. ئۇنسۇ بازىرىدىكى 1500 مو شالنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 1981 - يىلدىكى 144 كىلوگرامدىن 1982 - يىلى 241 كىلوگرامغا يەتتى، 1983 - يىلى بىردىنلا 5.502 كىلوگرامغا يەتتى. 1984 - يىلى شال تېرىلغۇ كۆلىمى 2000 موغا كېڭەيتىلىپ، بىرلىك ھوسۇل 577 كىلوگرامغا ئۆستۈرۈلۈپ، ناھىيە بويىچە 2 - يۇقىرى ھوسۇل ئۈلگىسى يارىتىلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئۇنسۇ بازىرىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ھەر يىلى 570 كىلوگرامدىن كۆپرەك بولۇشقا مۇۋەپپەقىيەتسىز مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقە پائالىيىتىدە شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى 80 - يىللاردىكى 250 كىلوگرام ئەتراپىدا بولۇشتىن 1990 - يىلى 575 كىلوگرامغا ئۆستۈردى. ئارال يېزىسى ناھىيە بويىچە شال تېرىلغۇ كۆلىمى ئەڭ كۆپ، ھوسۇلى ئەڭ تۆۋەن يېزا ئىدى. بۇ يېزا 1989 — 1990 - يىلغىچە تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىزنى كەلگە كۆلەمدە ئۆزگەرتىش مەركەز قىلىنغان تېخنىكا ئۆزگەرتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، 15 مىڭ 989 مو تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىزنى ئۆزگەرتتى، «1 — 78» يۇقىرى ھوسۇللۇق ئەلا سورت كۆلىمىنى 23 مىڭ 213 مو (قېتىم) كېڭەيتتى. كىچىك لاپاستا مايسا يېتىشتۇرۇپ، 13 مىڭ 698 مو يەرگە مايسا كۆچۈردى. 1990 - يىلى يېزا بويىچە تېرىلغان 23 مىڭ 500 مو شالنىڭ

ئوتتۇرىچە ھېرلىك ھوسۇلى 4. 320 كىلوگرامغا يېتىپ، 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى 4. 134 كىلوگرامدىن 186 كىلوگرام ئاشتى، تۆۋەن ھوسۇللۇق ئېتىزنى ئوتتۇراھال ھوسۇللۇق ئېتىزغا ئۆزگەرتىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. شال ھوسۇلى ئۇزۇنغىچە تۆۋەن بولۇپ كەلگەن چاغراق، تۇمشۇق يېزىلىرىدىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئۆزگىرىش بارلىققا كەلدى.

مول ھوسۇل ئېلىش مۇساپىگە پائالىيىتى شالچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇميۈزلۈك يېڭىلاشقا تۈرتكە بولدى. يۇقىرى ھوسۇللۇق سورت يېتىشتۇرۇش، شاللىقتا ماشىنا بىلەن مەشغۇلات ئېلىپ بېرىش، كىچىك لاپاستا مايسا ئۆستۈرۈش، مايسا كۆچۈرۈش، توپلار قۇرۇلمىسىنى مۇۋاپىقلاشتۇرۇش، ئىلمىي ئوسۇلدا مۇغدىرلاش، ئوغۇتلاش، پەرۋىش قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئونسۇ ناھىيىسىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە شالنى يۇقىرى ھوسۇللۇق ئۆستۈرۈش ئەندىزىسى مول ھوسۇل مۇساپىقىسىدىن ئىبارەت ئەھلىي پائالىيەتتە قوللىنىلىپ، ناھىيە بويىچە يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش، مۇقىم ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن ئاساس سېلىنىپ، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولۇندى.

قوشۇمچە: شالچىلىققا دائىر 3 ھۆججەت

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ناھىيىلىك يېزا خىزمىتى كومىتېتىنىڭ «شالچىلىق يېغىنى خاتىرىسى» نى تەستىقلاپ تارقاتقانلىق توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى (1982 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى)

گۇڭشې، مەيدان پارتكوملىرى، باشقۇرۇش كومىتېتلىرىغا:

ناھىيىلىك يېزا خىزمىتى كومىتېتى 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى 8 ئورۇننىڭ مەسئۇلى ۋە پەن - تېخنىكا خادىملىرى بىلەن سۆھبەت ئۇتكۈزۈپ، ناھىيەمىزدە 1982 - يىلى شالچىلىققا بولغان رەھبەرلىكنى قانداق كۈچەيتىش ۋە شال تېرىيدىغان گۇڭشې، مەيدانلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى، لىيەندۇيلەردە 100 مو يەردىكى شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇساپىقىسىنى قانات يايدۇرۇشقا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار مەسىلىلەرنى نۇقتىلىق مۇزاكىرە قىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت بۇ سۆھبەت يېغىنى ياخشى ئېچىلدى، دەپ قارىدى. ھازىر «شالچىلىق يېغىنى خاتىرىسى» نى تەستىقلاپ سىلەرگە ئەۋەتتۇق، بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئىجرا قىلىشىڭلارنى سورايمىز.

شالچىلىقنى يۇكسەلدۇرۇش ئۈچۈن رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش كېرەك. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن، ئونسۇ ناھىيىلىك شالچىلىق رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇش قارار قىلىندى.

گۇرۇپپا باشلىقى: جاۋ ژۇبى

مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى: يالۇ شىنلىك

ئەزالىرى: جالۇ چىڭخۇا، جىلۇ خېلىك، ژالۇ گوگۇالۇ، ما جۇنلىك، لىيۇ چۇنتاك، يى تېەنشيۇك، تۇرسۇن نىياز، ژالۇ فېلىك، ئەزىمەت، لىن يىڭچۈن، مەھمەت سىدىق، ئاۋۇت ئىبراھىم، ئىساق، شيالۇ مىڭچېك، جالۇ شۇفا، ژالۇ زاۋدەي.

گۇرۇپپا قارىمىقىدا تېخنىكا گۇرۇپپىسى ۋە كەسپىي گۇرۇپپا تەسىس قىلىندى.

تېخنىكا گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى: يالۇ شىنلىك.

مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى: ژالۇ فېلىك، ياسىن باقى، لىن يىڭچۈن.

ئەزالىرى: ساۋ شىجى، يى جۇڭجيې، لىن چىڭشەن.

تېخنىكا گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمەت ئورنى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدا تەسىس قىلىندى، بۇ گۇرۇپپا شالچىلىق تېخنىكىسىغا دائىر مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلدى.

كەسپىي گۈرۈپپا باشلىقى: جاڭ چىڭخۇا.
مۇئاۋىن گۈرۈپپا باشلىقى: جاڭ خېلىڭ.
ئەزالىرى: ۋاڭ يۈك، شياڭ لىمىڭ، يې پېيجۇ، نۇرمۇھەممەت، ئابدۇل نۇردۇن،
كەسپىي گۈرۈپپىنىڭ خىزمەت ئورنى ناھىيىلىك پېزا ئىگىلىك ئىشخانىسىدا تەسىس قىلىنىدى، بۇ گۈرۈپپا شالچىلىققا دائىر يېڭىلارنى ئۈيۈشتۈرۈش خىزمىتىنى ۋە ئارقا سەپ تەمىنلەش ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلدى.
شالچىلىق رايونىدىكى گۈڭشې، مەيدانلار مۇناسىپ ھالدا ئاساسلىق رەھبەر قوماندانلىقىدىكى شالچىلىق رەھبەرلىك گۈرۈپپىسى قۇرۇپ، پەن - تېخنىكا كەسپىي خادىملىرىنى ئاجرىتىپ شالچىلىق خىزمىتىنى ئەستايىدىل تۈتۈپ ئىشلىشى كېرەك.

2. شالچىلىق يېغىنى خاتىرىسى (1982 - يىل 2 - ئاينىڭ 23 - كۈنى)

ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۆجىسى جاۋ ۋۇبىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە، ناھىيىلىك پېزا خىزمىتى كومىتېتى 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى پېزا خىزمىتى ئىشخانىسى، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، پېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى پونكىتى، ئۇرۇقچىلىق شىركىتى، شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىسى ۋە ئونسۇ بازىرى، توخۇلا گۈڭشېسىدىن ئىبارەت 8 ئورۇننىڭ مەسئۇلى، پەن - تېخنىكا خادىملىرى بولۇپ 15 كىشىنى يېغىپ، ناھىيىمىزنىڭ 1982 - يىللىق شالچىلىققا دائىر مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆھبەتلەشتى ۋە كېڭەشتى. يېغىنغا قاتناشقان يولداشلار شالچىلىققا بولغان رەھبەرلىكنى قانداق كۈچەيتىش، شالچىلىق گۈڭشېسى ۋە مەيدانلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرى ھەم لېيەندۇيلەردە 100 مو يەردىكى شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىنى قانات يايدۇرۇش قاتارلىق ئالاقىدار مەسىلىلەرنى نۇقتىلىق مۇزاكىرە قىلدى. مۇزاكىرە خاتىرىسىنى تۆۋەندىكىچە دوكلات قىلىمىز:

1) شالچىلىقنى ھەقىقىي تۈردە يۈكسەلدۈرۈش ئۈچۈن، رەھبەرلىكنى جەزمەن كۈچەيتىش كېرەك. ناھىيىدە شالچىلىق رەھبەرلىك گۈرۈپپىسى قۇرۇلدى، شالچىلىق رايونلىرىدىكى گۈڭشې، مەيدانلاردا مۇناسىپ ھالدا ئاساسلىق رەھبەر قوماندانلىقىدىكى شالچىلىق رەھبەرلىك گۈرۈپپىسى قۇرۇپ، پەن - تېخنىكا، كەسپىي خادىملىرىنى ئاجرىتىپ، شالچىلىق خىزمىتىنى ئەستايىدىل ياخشى تۈتۈش كېرەك. چوڭ ئىەتراپ (لېيەندۇي)، ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىنىڭ كادىرلىرى پۈتۈن زېھنى كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ شالچىلىقنى چىڭ تۈتۈشى لازىم.

2) يېغىندا «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقە قائىدىسى» پرىنسىپ جەھەتتىن ماقۇللاندى. مۇسابىقىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىنىڭ تۈتۈشۇپ كەتكەن 100 مو شاللىققا قارىتىلىپ، شال تېرىلغۇ كۆلىمىنى كېڭەيتىش نىشان قىلىندى، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بىلەن ئادەتتىكىچە ھوسۇل ئېلىش بىرلەشتۈرۈلدى. شالچىلىق رايونلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرى ئاز دېگەندە تۈتىشىپ كەتكەن 100 مو يەردىكى شالدىن مول ھوسۇل ئېلىشنى چىڭ تۈتۈپ، 3 تىن بىر شال تېرىلغۇ كۆلىمىدىن 5 تىن 3 ھوسۇل ئېلىشقا بەل باغلىشى، شۇنداقلا ھوسۇلى ئادەتتىكىچە بولغان شاللىققىمۇ كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك. كەڭ كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىگە تەسىر يەتكۈزمەسلىك ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، شەخسلەر ئۈزئارا مۇسابىقىلىشىشتا، پەن تەتقىقاتنى نەزەردە تۈتۈپ، يېڭى سورتلارنى كىرگۈزۈپ ئۇلۇغ كۆرسەتكەندىن كېيىن، ئاندىن مۇسابىقە دائىرىسىنى كېڭەيتىشى لازىم.
مايسا كۆچۈرۈشتىن بۇرۇن، مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىگە قاتناشقان ئورۇنلار مەسئۇل خادىمىنى،

تېخنىكا خادىملىرى، ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇش خادىملىرى، يەرنى، ھوسۇلنى بېكىتىشنى ياخشى ئەملىيلەشتۈرۈپ، گۈڭشې رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا مەلۇم قىلىدۇ، گۈڭشې رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئومۇملاشتۇرۇپ ناھىيىلىك شالچىلىق رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ كەسپىي گۇرۇپپىسىغا مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن، ئاندىن كۆچكە ئىگە بولىدۇ. شەخسلەردىن مۇسابىقىگە قاتنىشىدىغانلارمۇ كەسپىي گۇرۇپپىنىڭ ئەنگە ئېلىشىغا مەلۇم قىلىشى لازىم.

ناھىيىمىزنىڭ شالچىلىقىدا تىرىشىپ ئەلا يېڭى سەۋىيە يارىتىش ئۈچۈن، مۇسابىقە ئۆلچىمىگە يەتكەن كوللېكتىپ ۋە شەخس مۇكاپاتلىنىشى كېرەك. شۇڭا يەرلىك مالىيىنىڭ مۇكاپاتقا كېتىدىغان مەبلەغنى ھەل قىلىپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

3) بۇ يىل شالچىلىقتا رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، ئىلمىي ئوسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىشنى چىڭ تۇتۇپ، سورتلۇق ئۇرۇقنى ئۆز ۋاقتىدا پېرىسىنىڭ شارائىتىغا قاراپ كېڭەيتىش لازىم. ئورگانىك ئوغۇتنى كۆپرەك ئىشلىتىش، خىمىيىۋى ئوغۇتنى ماھىرلىق بىلەن ئىشلىتىش ئارقىلىق، نۆۋەتتە خىمىيىۋى ئوغۇت يېتىشمەسلىكنى ھەل قىلىش لازىم؛ شاللىقنى كەلگۈسىدە ئوڭشاپ، ياۋا ئوت - چۆپ يوقىتىش ۋە خىمىيىۋى دورا بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىشنى تېزلىتىش كېرەك؛ شال ۋاباسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش كېرەك؛ دان ئايرىش ماشىنىلىرىنى تەق قىلىپ قويۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش لازىم.

ئىلمىي ئوسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىشنى تۇتۇشتا، تېخنىكا خادىملىرى بۆلەكلەر بويىچە ھۆددىگە ئېلىپ ئىشلىشى لازىم. توخۇلا گۈڭشېنىڭ شالچىلىق ئاساسى ياخشى، ھوسۇلنى ئاشۇرۇشتا يوشۇرۇن كۈچ زور بولغاچقا، كۆچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، گۈڭشېنىڭ شالچىلىقىنى يۇكسەلدۈرۈشى لازىم. يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتىدىن يولداش ۋاڭ فېڭ، يېڭ جۈڭجې ۋە ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى شالچىلىق بازا نۇقتىسى گۇرۇپپىسىنىڭ گۈڭشې شالچىلىق رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ تېخنىكا خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىشىگە ياردەم بېرىشى قارار قىلىندى. پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن يولداش لىن چېڭشەن شالچىلىق مەيدانىنىڭ شال تېرىش تېخنىكا خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. ئونسۇ بازىرىدىن يولداش مۇھەممەت سىدىق تېخنىكا خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشكە مەسئۇل قىلىندى. ناھىيىمىزدە تېخنىكا كۇچلىرىنىڭ يېتىشمەسلىكى كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئارال، چاغراق، تۇمشۇق گۈڭشېلىرى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۇغرا - مەيدانلىرىدىكى تېخنىكا خادىملىرىنى ئىلمىي ئوسۇلدا شال تېرىش خىزمىتىگە ياردەم بېرىشكە تەكلىپ قىلىش، ئاساسلىقى، مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئولگە كۆرسىتىشنى چىڭ تۇتۇش بەلگىلەندى. ئۇلارنىڭ ئىسسىنىش ھەققى ۋە بېرىپ - كېلىش پول كىراسى، كامانداردۇپكا خىراجىتىنى گۈڭشې ئۈستىگە ئالىدىغان بولدى. «كومسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى ئۆز كۈچىگە تايىنىپ تېخنىكا خادىم مەسلىسىنى ئۆزى ھەل قىلىدىغان بولغاچقا، ناھىيىدىن ئادەم ئۈمىتمەيدىغان بولدى.

بۇ يىلقى خىمىيىۋى ئوغۇت بۆلتۇرقىدىن ئاز بولغاچقا، بۇنى مەركەزلەشتۈرۈپ شاللىققا ئىشلىتىش كېرەك، فوسفورلۇق ئوغۇتنىڭ ھەممىسىنى شاللىققا ئىشلىتىش كېرەك. تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ فوسفورلۇق ئوغۇتنى كۆپرەك سېتىۋېلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. خىمىيىۋى ئوغۇتنى تەقسىم قىلىشتا، يېزا ئىگىلىك ئورۇنلىرى بىلەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى ئۆتكەلنى چىڭ ئىگىلىشى، پىلانلىق تەمىنلىشى لازىم. ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ پىلان سىرتىدا باغاقچە تەستىقلىماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمىز.

3. ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقە قائىدىسى

1) مۇسابىقىنىڭ مەقسىدى شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىنى قانات يايدۇرۇش - گۈڭشېلار،

ئەترەتلەر ۋە گۇڭشې ئەزالىرى (دېھقانچىلىق ئىشچىلىرى) نىڭ ھەممىسى شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئامىۋى ھەربىكەتنى قوزغاش، مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەش ۋە كېڭەيتىش، ئىلغارلارنى ئىلھاملاندۇرۇش ۋە مۇكاپاتلاش، ئارقىدا قالغانلارغا ھەيدەكچىلىك قىلىش ۋە تەربىيە بېرىش، شالچىلىق پەن - تېخنىكىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، مول ھوسۇل ئېلىش ئارقىلىق ئومۇمىي ھوسۇلنىڭ ئېشىشىنى يېتەكلەش، شال ھوسۇلىنىڭ تۆۋەن بولۇشىدەك ۋەزىيەتنى ئۆزگەرتىش، تىرىشىپ ناھىيىمىزنىڭ شالچىلىقىدا ئالدىڭ يېگى سەۋىيە يارىتىش مەقسەت قىلىنىدۇ.

2) مۇسابىقە ئۆلچىمى

(1) كوللېكتىپنىڭ ئۆلچىمى: ئوبيېكتى تۆتىشىپ كەتكەن 100 مو يەردىن مول ھوسۇل ئېلىشتا ئالا بولغان ئورۇنلار.

1 - خىلدىكى رايونلار: شال ئۈرۈقچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى.

ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى: 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات 500 كىلوگرامدىن ئاشۇرغان بولۇش، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات 450 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات 400 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش.

2 - خىلدىكى رايونلار: توخۇلا گۇڭشېسىنىڭ 1 -، 2 - باشقۇرۇش رايونلىرىدىكى 6 چوڭ ئەترەت، ئونسۇ بازىرى، شالچىلىق مەيدانى.

ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى: 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات 450 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات 400 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات 350 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش.

3 - خىلدىكى رايونلار: توخۇلا گۇڭشېسىنىڭ 3 -، 4 - باشقۇرۇش رايونلىرىدىكى 6 چوڭ ئەترەت، ئارال، چاغراق، تۈمشۇق گۇڭشېلىرى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى.

بىرلىك ھوسۇلى: 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات 400 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات 350 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات 300 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش.

(2) شەخسلەرنىڭ ئۆلچىمى: بىر مودىن ئارتۇق يەردىكى شالدىن مول ھوسۇل ئېلىشتا ئالا بولغان شەخسلەر.

ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلغان پەن - تېخنىكا خادىملىرى ۋە كادىرلار: ئالاھىدە مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 850 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 800 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 750 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 700 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش.

گۇڭشې ئەزالىرى: 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 500 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 450 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 400 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش.

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى: 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 500 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 450 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 400 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش.

شال ئۈرۈقچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر: 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 750 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 700 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش، 3 - دەرىجىلىك

مۇكاپات ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلنى 650 كىلوگرامغا يەتكۈزگەن بولۇش.

3) مۇسابىقە تەشكىلى شالچىلىق رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى مۇسابىقىنى تەشكىللەش، قانات يايدۇرۇش، باھالاپ سىلىشتۇرۇشقا، مۇكاپاتلاش يەغنى ئىچىشقا مەسئۇل بولدى. كونكرىت تەكشۈرۈش، باھالاپ سىلىشتۇرۇش ۋە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋىلىش خىزمىتىگە تېخنىكا گۇرۇپپىسى ۋە كەسپىي گۇرۇپپا بىزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتى، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە شۇ يەردىكى گۇڭشي، مەيدانلاردىكى تېخنىكا خادىملىرى بىلەن بىللە مەسئۇل بولدى.

شالچىلىق رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئەملىي ئەھۋالغا ئاساسەن مۇسابىقە قائىدىسىگە تۈزىتىش كىرگۈزۈشكە، مۇكاپاتلاش چارىسىنى بەلگىلەشكە، مەبلەغ توپلاشقا ھوقۇقلۇق بولۇپ، تېخنىكا جەھەتتە يېتەكچىلىك قىلىش، مول ھوسۇل ئالغان ئورۇنلارنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋىلىشنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە مول ھوسۇل نەتىجىلىرىنى كۆرگەزمە قىلىش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولدى.

4) تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋىلىش ۋە مۇكاپاتلاش چارىسى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋىلىش تۈزۈمىنى چىڭىتىش لازىم. شال ھوسۇلىنى يىغىۋىلىشتىن بۇرۇن، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋىلىدىغان خادىملارنى بۆلەكلەر ۋە ھەرمو يەر بويىچە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇش لازىم. تۆتۈشۈپ كەتكەن 100 مو يەردىن ئىلىنغان ھوسۇلنى باھالاپ سىلىشتۇرۇشتا، نۆسخا ئىلىپ مەھسۇلاتنى ھېسابلاش ۋە ئېتىز بېشىدىلا مەھسۇلاتنى باھالاپ بېكىتىشتىن سىرت، ئايرىم يىغىپ ئايرىم سوقۇپ، ئەملىي ئىلىنغان ھوسۇلدىن پايدىلىنىپ باھالاپ بېكىتىش لازىم. كىچىك كۆلەمدە يۇقىرى ھوسۇل ئىلىنغان ئېتىزلارنىڭ ھوسۇلىنى ئايرىم يىغىپ، ئايرىم سوقۇش لازىم. ئالاھىدە مۇكاپات، 1 - دەرىجىلىك، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتلارنى باھالاشتا، ئالدىن ھېسابلاشتىن سىرت، بۇنىڭغا تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغوچى خادىملار بىۋاستە قاتنىشىشى، دېنى ئايرىلىپ جىڭلانغان ئەملىي ھوسۇل مىقدارى ئۆلچەم قىلىنىشى كېرەك. 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتنى مۆلچەرىي ھېسابلانغان ھوسۇلنى ئاساس قىلىپ بېكىتىش لازىم. تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغاندا، شىر - شىملىقنى، ئەخلىتىنى چىقىرىۋېتىش نىسبىتىدە تېخنىكا قائىدىسى بويىچە ئىش كۆرۈش كېرەك.

1 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئالغان كوللېكتىپقا لەۋھە بېرىلىدۇ، بىر تونىنا 3 تەركىبلىك فوسفورلۇق ئوغۇت بىلەن ياكى 500 يۈەن قىممىتىدىكى ماددىي بۇيۇم بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ؛ 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا بىر لەۋھە بېرىلىدۇ، بىر تونىنا 3 تەركىبلىك فوسفورلۇق ئوغۇت بىلەن ياكى 300 يۈەن قىممىتىدىكى ماددىي بۇيۇم بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ؛ 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا بىر لەۋھە بېرىلىدۇ، 200 يۈەنلىك ماددىي بۇيۇم بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ. ناھىيىدىكى تېخنىكا خادىملىرىدىن شالدىن مول ھوسۇل ئىلىش مۇسابىقىسىگە باشتىن ئاياغ قاتناشقان، مۇسابىقىنى تەشكىللىگەن ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلغانلار ئالاھىدە مۇكاپات ئالغان بولسا، 100 يۈەن، 1 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئالغان بولسا 80 يۈەن، 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئالغان بولسا 70 يۈەن، 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات ئالغان بولسا 60 يۈەن مۇكاپات پۇلى بېرىلىدۇ.

5) مول ھوسۇل ئىلىش ئارخىپى　مول ھوسۇل ئىلىش ئارخىپى تۇرغۇزۇش كېرەك. ئارخىپ ماتېرىياللىرى تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەش، ھوسۇلنى ئېنىقلاش، مۇكاپاتلانغان ئورۇن ۋە شەخسلەرنىڭ ئىسمى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئىلىشى لازىم. ئارخىپ ماتېرىياللىرىنى مەخسۇس ئادەملەرنى ئىش تەقسىم قىلىۋېلىپ رەتلەشكە ئۇيۇشتۇرۇش لازىم. ئارخىپ ماتېرىياللىرىنى كەسپىي گۇرۇپپا بىر تۇتاش ساقلىشى لازىم.

6) باشقىلار　شال تېرىيدىغان گۇڭشي، مەيدانلار ئەملىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ، مۇشۇ قائىدىگە ئاساسەن، ئۆز ئورنىنىڭ مۇسابىقە قائىدىسىنى تۈزۈپ چىقىشى، مۇناسىپ ھالدا مۇسابىقە تەشكىلاتى قۇرۇشى، ئەلا بولغانلارنى تاللاپ ناھىيىنىڭ مۇسابىقە ھەرىكىتىگە قاتناشتۇرۇشى، يۇقىرى - تۆۋەن بىرلىشىپ، شالدىن مول ھوسۇل ئىلىش بويىچە قوزغالغان ئاممىۋى ھەرىكەتنى ناھىيە بويىچە داغدۇغىلىق، پۇختا قانات يايدۇرۇشى لازىم.

§ 3 . نەتىجە ۋە ئۇنۇم

1. ئېتىز - ئېرىق، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى

1986 — 1990 - يىلغىچە 3 مىليون 288 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىپ، 37 . 181 كىلومېتىر سۇغىرىش ئۆستىگى ۋە زەيكەش چېپىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە زەيكەش 37 . 158 كىلومېتىر، سۇغىرىش ئېرىقى 23 كىلومېتىر؛ جەمئىي 1 مىليون 453 مىڭ 500 كۇب مېتىر توپا - تاش قېزىلدى؛ ئېرىق - ئۆستەڭ ئىنشائاتىدىن 91 ى ياسالدى، سۇغىرىش كۆلىمى 25 مىڭ مو كېڭەيتىلدى. 24 مىڭ 800 مو بوز يەر ئىچىلدى، 24 مىڭ 100 مو تۆۋەن ھوسۇللۇق شاللىق ئۆزگەرتىلدى. تۆپراقنى ياخشىلاش ئارقىلىق نەپ ئېلىنغان يەر كۆلىمى 81 مىڭ 500 موغا يەتتى، 3000 مو شال بازىسى ئىچىلدى.

2. ئەلا سورتلۇق ئۇرۇقلارنى كېڭەيتىش سىستېمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى

1986 — 1990 - يىلغىچە 820 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىپ، ئۇرۇق بىلەن تەمىنلەش پونكىتىدىن 6 سى قۇرۇلدى (ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتىنىڭ كېڭەيتىپ قۇرۇلغان قىسمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ، 1 . 1918 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان ئۇرۇق ئامبىرى، 5060 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان قۇرۇتۇش مەيدانى، 963 مېتىر قورۇق تام، 721 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان ئۇرۇقچىلىق مۇلازىمەت بىناسى، 1017 كۇادرات مېتىر ياتاق سېلىندى. پريوم قىلىش، لابۇراتورىيىلىك تەكشۈرۈش ئەسۋاپلىرى، قاتناش - تىرانسپورت ۋە ئۇرۇق ئىلغاش ئۈسكۈنىلىرى مۇناسىپ كۆپەيتىلدى. ئۆزى ئىلغاش، ئۆزىگە قالدۇرۇش، ئۆزى كۆپەيتىش، ئۇرۇقنى ئۆزى ئىشلىتىش، تەڭشەش قوشۇمچە قىلىنغان ئۇرۇق بىلەن تەمىنلەش تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئالغا سۈرۈلۈپ، سورتلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى رايونلاشتۇرۇش، ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىشنى كەسىپلەشتۈرۈش، پىششىقلاپ ئىشلەشنى ماشىنىلاشتۇرۇش، سۈپەتنى ئۆلچەملەشتۈرۈش تېزلىتىلىپ، ئۇرۇق بىلەن بىر تۇتاش تەمىنلەش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە ئەلا سورتلۇق ئۇرۇق سېلىنغان شاللىق زىرائىتى كۆلىمى 95.7% كە يەتتى. ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى سانتان شاللىق زىرائىتى ئۇرۇقى 1990 - يىلى 1984 - يىلدىكى 202.8 تونىدىن 2619 تونىغا كۆپەيدى.

3. يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش سىستېمىسى قۇرۇلۇشى

1986 — 1990 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش سىستېمىسى قۇرۇلۇشىغا 802 مىڭ يۇەن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا 164 مىڭ يۇەن سەرپ قىلىندى، يېزا (مەيدان - فېرما) لارغا 465 كۇادرات مېتىر كېلىدىغان دېھقانچىلىق دورىسى ئامبىرى سېلىنىپ بېرىلدى. ئۆسۈملۈك ئاسراش ماشىنىسىدىن 358 ى سېتىۋېلىندى. ئۆسۈملۈك ئاسراش ئوبوروت مەبلىغى 120 مىڭ يۇەنگە يەتتى، ئۆسۈملۈك ئاسراشتا زىياندىش ھاشارات‌لارنى ماشىنا - ئۈسكۈنە ئارقىلىق يوقىتىش، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئەتىرىتىدىن 7 سى قۇرۇلدى. سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ ئۆستۈرۈش، شال مايىسىنى سۈلياۋ پەتنۈستا ئۆستۈرۈپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش، نىسبەتلەشتۈرۈپ ئوغۇتلاش، مول ھوسۇل ئەندىزىسى بويىچە ئۆستۈرۈش، مىكرو ئوغۇت بىلەن ھورمۇننى ئىشلىتىش، خىمىيىۋى دورا بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىش قاتارلىق ئەملىي قوللىنىلىدىغان تېخنىكا زور كۈچ بىلەن ئومۇملاشتۇرۇلدى، تۇرلۇك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا خادىمىدىن 8770 ئادەم (قېتىم) ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شوپۇرىدىن 1210 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلەندى. كۆلىمى 100 مو كېلىدىغان يېزا

ئىگىلىك تەجرىبە بازىسى قۇرۇلدى، يېزىلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مۇلازىمەت پونكىتىدىن 3 ى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە قۇرۇلدى. كۆلىمى 300 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئامبىرى سېلىندى.

4. ئىقتىسادىي ئۇنۇم

1986 — 1990 - يىلغىچە ئومۇمىي ئاشقان ئاشلىق 3400.2 تونىنا بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر يىلى 7.2% ئاشتى. سېلىنغان بىر يۈەن مەبلەغدە 5.42 كىلوگرام ناۋار ئاشلىق ئاشتى. ئومۇمىي ھوسۇل 1990 - يىلى 1985 - يىلدىكىدىن 1321.4 تونىنا ئېشىپ، 41.5% ئۆستى، بىرلىك ھوسۇل 105 كىلوگرام ئېشىپ، ئاپتونوم رايون بەلگىلىگەن كۆرسەتكۈچ ئورۇندالدى.

Ⅲ باب

سورت تۇرلىرى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شال ئۆستۈرۈشتە ئىشلەتكەن سورت تۇرلىرىنىڭ تارىخىدا ئۆزگىرىش بولدى، بۇنى 3 باسقۇچقا ئايرىشقا بولىدۇ.

1965 - يىلدىن ئىلگىرىكىسى ۋاراسلىق قىلىش باسقۇچى بولۇپ، ئۆستۈرۈلگىنى پۈتۈنلەي يەرلىك دېھقانلارنىڭ سورتلىرى — قارا قىلتىرىقلىق شال بىلەن ئاق قىلتىرىقلىق شال ئىدى. 1965 — 1980 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىگىچە بولغان ۋاقىت سورت تۇرلىرىنى ئالماشتۇرۇشتىكى ئۆتكۈنچى باسقۇچ بولدى، بۇ جەريانىدا كىرگۈزۈلگەن سورتلار ئۆزلۈكسىز تەجرىبە قىلىندى ۋە ئۇ سورتلار ئۈستىدە ئىزدىنىلدى، كىرگۈزۈلگەن سورتلار بىلەن يەرلىك سورتلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ ئۆستۈرۈلۈپ، نۆۋەتتىدىن دائىرىگە كېڭەيتىلىپ، تەجرىبە قىلىپ ئولگە كۆرسىتىلدى.

80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا، كېيىنكى مەزگىلى سورت ئالماشتۇرۇشتا تېپىنى بېكىتىش باسقۇچى بولدى.

§ 1. يەرلىك سورت تۇرلىرى

قارا قىلتىرىقلىق شال بىلەن ئاق قىلتىرىقلىق شال يەرلىك دېھقانلارنىڭ سورتى بولۇپ، ئومۇمەن غەرب - شەرق شال تۇرىدىكى قىسقا غوللۇق شال خىلىغا كىرىدۇ.

بۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: تۈپ ئىگىزلىكى 110 سانتىمېتىر، يوپۇرمىقى سەل ئۇزۇن ھەم تار، يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى سۇس، غولى ئىنچىكە ھەم يۇمشاق، تۈپ، باشاق تۇزۇلۇشى بوش، باشاقنىڭ ئۇزۇنلۇقى 13 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، دېنى شالاڭ، ھەر باشاقتا 100 تال ئەتراپىدا دان بار، باشاق بويىنى ئەگمەچ، دېنى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، 1000 دان ئېغىرلىقى 30 گرام ئەتراپىدا كېلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 5.7 مىللىمېتىر (قىلتىرىق ئۇزۇنلۇقىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ)، رەڭگى قوڭۇر سېرىق، قىلتىرىقى ئۇزۇن، قاسراق توكچىلىرى زىچ، قاسرىقى قېلىن، گۈرۈچى قىزىل، لېكىن ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ داۋاملىق

ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. گۈرۈچنىڭ ئۆزۈنلۇقى 6.4 مىللىمېتىر، گۈرۈچنىڭ سۈپىتى بىرقەدەر ياخشى.
بىئولوگىيىلىك خۇسۇسىيىتى: 125 كۈن ئەتراپىدا يېتىلىدۇ. بالدۇر پىشىدۇ، مايسا مەزگىلىدە سوغۇققا چىدايدۇ، چوڭقۇر سۇغا چىدايدۇ، مۇنبەتسىز تۇپراققا چىداملىق، شورغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ، تۇپلىنىشى تېز ئەمما تۇپلىنىش كۈچى ئاجىز، ئوغۇت كۆتۈرەلمەيدۇ، ئوڭاي يېتىۋالىدۇ، شال ۋاباسىغا تاقابىل تۇرالمايدۇ، دېنى ئوڭاي چۈشۈپ كېتىدۇ، بىرلىك ھوسۇلى ئادەتتە 200 كىلوگرامغا يېتىدۇ، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 500 كىلوگرامغا يېتىدۇ. ھوسۇل بېرىش ئىقتىدارى تۆۋەن، ھوسۇلچانلىقى ناچار.
ئۇستۇرۇلۇش ئالاھىدىلىكى: سۇغا بۇاستە ئۇرۇق سېلىشقا باب كېلىدۇ. 4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 6 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە مايسا كۆچۈرۈشكە بولىدۇ. ھەرمو يەرگە 20 كىلوگرام ئۇرۇق سېلىنىدۇ، كۆچى ئوتتۇراھال ئوغۇت بېرىلىدۇ، كۆچلۈك ئوغۇت بېرىشكە بولمايدۇ، بولۇپمۇ يېتىلىشنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە ئازوتلۇق ئوغۇتنى بەك كۆپ بېرىشكە قەتئىي بولمايدۇ. ئوتنى ئوتاش، كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ۋاقتىدا يىغىۋېلىشقا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك.

§ 2 . كەلتۇرۇلگەن سورتلار

1. «دۇبو تىينسكى — 129»

بۇ سورت ئەسلىدە سوۋېت ئىتتىپاقىدا يېتىشتۇرۇلگەن، 60 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا كەلتۇرۇلۇپ، 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا شاللىۋېتىلدى.
تۈپ ئېگىزلىكى 100 سانتىمېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ، ئاچ قىزىل ئۇزۇن قىلتىرىقى بار، باشاق بوينى ئەگمەچ، ئاساسلىق باشاقتا 100 تال دان بار، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 24 گرام، تۇپلىنىشى ئوتتۇراھال، 125 كۈندە يېتىلىدۇ، مايسا مەزگىلىدە تېز ئۆسىدۇ، ئوڭاي يېتىۋالىدۇ، دېنىنى ئاجراتماق تەس، شال ۋاباسىغا تاقابىل تۇرالمايدۇ، بولۇپمۇ باشاق بويۇن ۋاباسى ئوڭاي يۇقىدۇ، ئوغۇت كۆتۈرەلمەيدۇ، بىرلىك ھوسۇلى 200 — 400 كىلوگرامغىچە بولىدۇ.

2. «ئارا قىسقا غوللۇق شال سورتى — 129» (شازى — 129)

بۇ سورت 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا كەلتۇرۇلگەن، 70 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا شاللىۋېتىلدى.
تۈپ ئېگىزلىكى 125 سانتىمېتىر، غولى توم، ساغۇچ ئاق ئۇزۇن قىلتىرىقى بار. ئاساسلىق باشاقتا 120 — 130 تال دان بار، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 30 گرام ئەتراپىدا. مايسا مەزگىلىدىكى سوغۇققا چىداش ئىقتىدارى ئادەتتىكىچە، سۇغا باسۇرۇشقا چىداملىق ئەمەس، ئوغۇت كۆتۈرۈشلۈك، يېتىۋالمايدۇ، كېسەللىككە تاقابىل تۇرالايدۇ، دېنى ئوڭايلا چۈشۈپ كېتىدۇ، بىرلىك ھوسۇلى 500 كىلوگرامغا يېتىدۇ. 1974 ـ يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكتى تەجرىبە ئېتىزىدا تەجرىبە قىلىپ تېرىغاندا، ئەڭ يۇقىرى بىرلىك ھوسۇلى 700 كىلوگرامغا يەتكەن. 140 كۈن ئەتراپىدا يېتىلىدۇ.

3. «دۆلەت بايرىمى (گوچىك) — 20»

بۇ سورت 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا كەلتۇرۇلگەن، 70 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا شاللىۋېتىلدى. تۈپ ئېگىزلىكى 140 سانتىمېتىر، غولى توم، يىلتىز سىستېمىسى تەرەققىي قىلغان، يوپۇرمىقى كەڭ، رەڭگى قېنىق يېشىل، باشاقلىرى چوڭ، دېنى كۆپ، ئاساسلىق باشاقتا 120 تال دان بار، قىزغۇچ ئۇزۇن قىلتىرىقى بار. 1000 تال دان ئېغىرلىقى 29 گرام ئەتراپىدا. مايسا مەزگىلىدە سوغۇققا بىرقەدەر چىدايدۇ، شورغا

چىداملىق، ئوغۇت كۆتۈرۈشلۈك، يېتىشۇالمايدۇ، ئۇ 140 — 150 كۈنگىچە يېتىلىدۇ. ئادەتتە، بىرلىك ھوسۇلى 450 كىلوگرامغا، يۇقىرى بولغاندا 600 — 700 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

4. «مىچۇەن قىلتىرىقسىز شېلى»

بۇ سورت 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا كەلتۈرۈلۈپ، 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا شاللىۇېتىلدى.

تۈپ ئېگىزلىكى 115 سانتىمېتىر، باشاقنىڭ تۈزۈلۈشى بوش، ئاساسلىق باشاقتا 70 تال دان بار، قىلتىرىقسىز، بوغۇم ئۈچى قوڭۇر، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 30 گرام كېلىدۇ. مايسا مەزگىلىدە سوغۇققا چىداملىق، ئوغۇت كۆتۈرەلمەيدۇ، يېتىشالمىدۇ، ئوڭايلا شال ۋاباسى يۇقىدۇ، دېنى ئوڭايلا چۈشۈپ كېتىدۇ، 125 كۈندە يېتىلىدۇ، بىرلىك ھوسۇلى 250 كىلوگرام ئەتراپىدا.

5. «نىڭشى 3 — 62»

بۇ سورت 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، 30 مىڭ مو يەرگە تېرىلغاندى، 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا شاللىۇېتىلدى.

تۈپ ئېگىزلىكى 100 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، تۈپ تۈزۈلۈشى زىچ، ساغلام ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن، تىك تۇرىدۇ، يوپۇرماق رەڭگى قېنىق يېشىل، يوپۇرماق قۇلىقى ئاق، قىلتىرىقسىز، غول ئۈچىنىڭ قوغدىيالايدۇ، قاسراق ئۈچى ساغۇچ ئاق، دېنى سېرىق، تۈزۈلۈش ھالىتى ئىللىپسسىمان، ئاساسلىق باشاقنىڭ ئۇزۇنلۇقى 17 سانتىمېتىر، ھەر بىر باشاقتا 60 — 80 تال دان بار، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 26 گرام. گۈرۈچنىڭ سۈپىتى ئوتتۇراھال، مايسا مەزگىلىدىكى ئۆسۈشى ئاجىزراق، تۇپلىنىشى ئوتتۇراھال، تۆۋەن تېمپېراتۇرا، شورغا، ئۇنۇمسىز تۇپراقتا چىداملىق، مايسىنى ساقلاپ قالماق ئوڭاي، دېنى چۈشۈپ كەتمەيدۇ، كېسەللىككە تاقابىل تۇرالايدۇ، 120 كۈندە يېتىلىدۇ. ئادەتتە، بىرلىك ھوسۇلى 250 كىلوگرامغا، يۇقىرى بولغاندا 500 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

6. «گۈڭجياۋ - 10»

بۇ سورت 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا جىلىن ئۇلكىسىدىن كەلتۈرۈلگەن، 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا شاللىۇېتىلدى.

تۈپ ئېگىزلىكى 100 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، ئاساسلىق باشاقتا 100 تال دان بار، قىلتىرىقسىز، غول ئۈچى قارامتۇل، دان تۈتۈشى زىچ، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 25 گرام، تۇپلىنىشى كۈچلۈكرەك، مايسا مەزگىلىدە سوغۇققا چىدايدۇ، سۇغا باسۇرۇشقا چىداملىق ئەمەس، بىرقەدەر ئوغۇت كۆتۈرۈشلۈك، يېتىشالمايدۇ، شال ۋاباسىغا تاقابىل تۇرالايدۇ، 140 كۈن ئەتراپىدا يېتىلىدۇ. ئادەتتە، بىرلىك ھوسۇلى 400 — 500 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

7. «پەنجىن - 1»

بۇ سورت 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرىدا كەلتۈرۈلگەن، 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا شاللىۇېتىلدى.

تۈپ ئېگىزلىكى 80 سانتىمېتىر، تۈپ تۈزۈلۈشى زىچ، يوپۇرمىقى تىك تۇرىدۇ، باشاق ئۇزۇنلۇقى 15 سانتىمېتىر، دان تۈتۈشى زىچ، ئاساسلىق باشاقتا 80 تالچە دان بار، دېنىنىڭ رەڭگى ئاچ سېرىق، غولىنىڭ ئۈچى قارامتۇل، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 22 گرام، گۈرۈچنىڭ سۈپىتى ياخشى، مايسا مەزگىلىدە سوغۇققا

چىدىيالمايدۇ، ئوغۇت كۆتۈرۈشلۈك، يېتىۋالمايدۇ، شال ۋاباسىغا تاقابىل تۇرالايدۇ، دېنى چۈشۈپ كەتمەيدۇ، 140 كۈندە يېتىلىدۇ، بىرلىك ھوسۇلى 400 — 600 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

8. «شۇاڭچىك - 1»

بۇ سورت 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا كەلتۈرۈلگەن، 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا شاللىۋېتىلدى.

تۈپ ئېگىزلىكى 110 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، تۈپ تۈزۈلۈشى بوش، يوپۇرمىقى بىرقەدەر تىك تۇرىدۇ، باشاق ئۇزۇنلۇقى 21 سانتىمېتىر، باشىقى چولۇق، ئاساسلىق باشاقتا 110 تال دان بار، دان رەڭگى سېرىق، پوچەكلىك نىسبىتى بىرقەدەر يۇقىرى، مايسا مەزگىلىدە سوغۇققا چىدايدۇ، سۇغا باسۇرۇشتا چىدامليق، ئوغۇت كۆتۈرەلمەيدۇ، ئۇنۇمسىز تۇپراققا چىدامسىز، دېنى چوڭراق، 1000 دان ئېغىرلىقى 34 گرام، 145 كۈندە يېتىلىدۇ، بىرلىك ھوسۇلى 350 — 600 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

9. «جىلىن قىسقا غوللۇق — 53»

بۇ سورت 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا جىلىن ئۆلكىسىدىن كەلتۈرۈلگەن، 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا شاللىۋېتىلدى.

تۈپ ئېگىزلىكى 100 سانتىمېتىر، تۈپ تۈزۈلۈشى زىچ، يوپۇرمىقى تىك تۇرىدۇ، ئاساسلىق باشاقتا 110 تال دان بار، قىلتىرىقسىز، غولىنىڭ ئۈچى ساغۇچ ئاق، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 24 گرام، دان تۈتۈشى زىچ، مايسا مەزگىلىدە سوغۇققا بىرقەدەر چىدايدۇ، ئوغۇت كۆتۈرۈشلۈك، يېتىۋالمايدۇ، شال ۋاباسىغا تاقابىل تۇرالايدۇ، 145 كۈندە يېتىلىدۇ. بىرلىك ھوسۇلى 400 — 500 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

10. «شافېك — 75»

بۇ سورت 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا يېزا ئىگىلىك 1 - شى 1 - تۈەندىن كەلتۈرۈلگەن، 1983 - يىلدىن كېيىن شاللىۋېتىلدى.

غولى پاكار، تۈپ ئېگىزلىكى 110 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، تۈپ تۈزۈلۈشى زىچ، يوپۇرمىقى قىسقا ۋە تىك، يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى قېنىق يېشىل، دان تۈتۈشى زىچ، ئاساسلىق باشاقتا 100 تال دان بار، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 25 گرام، ئوغۇت كۆتۈرۈشلۈك، كېسەللىككە تاقابىل تۇرالايدۇ، 140 كۈندە يېتىلىدۇ. بىرلىك ھوسۇلى 500 كىلوگرام ئەتراپىدا.

11. «شاجياۋ - 5»

بۇ سورت 1977 - يىلى كەلتۈرۈلگەن، 1983 - يىلدىن كېيىن تەدرىجىي شاللىۋېتىلدى.

تۈپ ئېگىزلىكى 90 سانتىمېتىر، تۈپ تۈزۈلۈشى زىچ، يوپۇرمىقى قىسقا، كەك ئەمما تىك تۇرىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى قېنىق يېشىل، قىلتىرىقسىز، قاسراق ئۈچى ساغۇچ ئاق، غول تۈۋىنىڭ رەڭگى ئاچ سېرىق، باشاق ئۇزۇنلۇقى 16 سانتىمېتىر، دان تۈتۈشى زىچ، دېنى تۈخۈمسىمان، ئاساسلىق باشاقتا 90 تال دان بار، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 25 گرام، مايسا مەزگىلىدە سوغۇققا چىدىمايدۇ، سۇغا باسۇرۇشقا چىدامسىز. تۈزۈنراق ۋاقىتتا پىشىدۇ، ئوغۇت كۆتۈرۈشلۈك، يېتىۋالمايدۇ، كېسەللىككە تاقابىل تۇرالايدۇ، دېنى چۈشۈپ كەتمەيدۇ، 150 كۈن ئەتراپىدا يېتىلىدۇ. بىرلىك ھوسۇلى 500 — 700 كىلوگرام، 1980 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىكى لىن چىڭشەن باشقۇرغان 1.02 مو تەجرىبە ئېتىزىنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 767 كىلوگرامغا يەتتى. 1981 - يىلى كىچىك كۆلەمدە تەجرىبە قىلىشقا خاتىمە بېرىلىپ،

شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا 1 - قېتىم 200 مو يەرگە كېڭەيتىلدى، ئوتتۇرچە بىرلىك ھوسۇلى 552.17 كىلوگرامغا، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 842.7 كىلوگرامغا يەتتى.

12. «7303 — 3»

بۇ سورت 1981 - يىلى كەلتۇرۇلگەن، 1985 - يىلى شاللىۋېتىلدى.

تۇپ ئېگىزلىكى 90 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، تۇپ تۇزۇلۇشى زىچ، يوپۇرمىقى قىسقا، كەڭ، تىك تۇرىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى قېنىق يېشىل، غولى توم، باشقى چوڭ، دانلىرى زىچ، ئاساسلىق باشاقتا 110 تال دان بار. دېنى ئىللىپسسىمان، قىلتىرىقى ئۇزۇن، ئاق، قاسراق ئۇچى ئاچ سېرىق، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 28 گرام، يېتىۋالمايدۇ، سوغۇققا چىداملىق، شورغا چىداشلىق بېرەلەيدۇ، ماسلىشىشچانلىقى كۆچلۈك، مايىسسىنى ساقلاش ئۇڭاي، مايسا مەزگىلىدە تېز ئۆسىدۇ، دېنى چۈشۈپ كەتمەيدۇ، سورتلىنىشى ئاستا، پۈچەكلىك نىسبىتى يۇقىرى. 140 كۈندە يېتىلىدۇ، ئادەتتە، بىرلىك ھوسۇلى 400 كىلوگرامغا، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 650 كىلوگرامغا يېتىدۇ.

§ 3. سورت يېتىشتۇرۇش

ئونىۋ ناھىيىسىدە شال سورتىنى يېتىشتۇرۇش 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا باشلىنىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە توختاپ قالدى. 1978 - يىلى ساۋ شىجى ناھىيىلىك بېزا ئىگىلىك پەن تەتقىقات ئورنىنىڭ تەجرىبە بازىسى ۋە شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا شالنى سۈنئىي شالغۇتلاشتۇرۇپ كۆپەيتىشكە رىياسەتچىلىك قىلدى، 1982 - يىللىرى شالغۇتلاشتۇرۇش گۇرۇپپىسى 100 نەچچىگە، كۆلىمى 200 موغا يەتتى. خەنەن ئارىلىدا 5 قېتىم كۆپەيتىلدى. «4 — 74» قىزىل قىلتىرىقلىق قىسقا غوللۇق شال، «6 —1— 73»، «جېڭچى — 1»، «1 — 78» قاتارلىق يېڭى سورت سىستېمىسى يېتىشتۇرۇلۇپ مايسىزارلىقتىن چىقىرىلدى ھەمدە شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا ۋە ئەتراپتىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىدە كىچىك دائىرىدە سىناق تەرىقىسىدە تېرىلدى، بىرنەچچە يىل تېرىش ئەملىيىتى ۋە ئىلغاپ بېكىتىش ھەمدە پەن - تېخنىكا تارماقلىرى ئۇيۇشتۇرغان سورتلارنى باھالاپ سىلىشتۇرۇش، تەجرىبە قىلىشقا قاتنىشىش، رايونلار ئارا تەجرىبە قىلىشنى كېڭەيتىش ئارقىلىق، يېڭى سورت «1 — 78» كۆڭۈلدىكىدەك ياخشى سورت دەپ ئېتىراپ قىلىنىپ، تېزدىن كېڭەيتىلدى.

1. «1 — 78»

بۇ سورتنى ساۋ شىجى بىرنەچچە يىلدا مۇڭپېقىيەتلىك يېتىشتۇرۇپ چىقتى. ساۋ شىجى 60 - يىللاردىلا ئالاقىدار ماتېرىياللارنى توپلاپ، ناھىيىنىڭ تەبىئىي شارائىتىغا باب كېلىدىغان يۇقىرى ھوسۇللۇق، تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى ياخشى يېڭى شال سورتىنى يېتىشتۇرۇشكە ئىرادە باغلىغانىدى. ئۇ 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا «ئارا قىسقا غوللۇق — 129» نى ئىتالىيە سورتى بىلەن سۈنئىي شالغۇتلاشتۇرۇپ، سىستېمىلىق تاللاپ يېتىشتۇرۇش ئارقىلىق، خۇسۇسىيىتى بىرقەدەر تۇراقلىق بولغان «5 — 1 — 73» سورت سىستېمىسىنى يېتىشتۇردى. لېكىن نەتىجىسى يەنىلا كۆڭۈلدىكىدەك بولماي، كېڭەيتىشكە مۇمكىن بولمىدى، 1973 - يىلدىن كېيىن ساۋ شىجى بۇ سورتنى يەنە «1 — 66» نى ئاتىلىق قىلىپ، «5 — 1 — 73» بىلەن شالغۇتلاشتۇردى. بىرنەچچە يىل سىستېمىلىق يېتىشتۇرۇش ئارقىلىق «1 — 78» يېڭى سورت قولغا كەلتۈرۈلدى (1978 - يىلدىن باشلاپ رايونلار ئارا سىناق قىلىنغاچقا شۇنداق ئاتالغان). 1980 - يىلى شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا 2 مو يەردە، 1981 - يىلى 8 مو يەردە سىناق قىلىپ تېرىلدى، 1983 - يىلى مەيدان بويىچە 200 مو يەرگە

كېڭەيتىلىپ، مۇقىم يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش رېكورتى يارىتىلدى. 1981 — 1983 - يىلغىچە، تەشكىللىك ھالدا يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە شال ئۆستۈرۈش تەجرىبىسىگە قاتناشتۇرۇلۇپ، كۆڭۈلدىكىدەك نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى. 1983 - يىلدىن كېيىن، شال ئۈرۈقچىلىق مەيدانى باشلامچىلىق قىلىپ «1 — 78» نى ئاساسلىق ئۆستۈرىدىغان سورت قىلىپ، باشقا سورتلارنى شاللىۋەتتى. ئەتراپتىكى كەنتلەر، ئەترەتلەر ۋە شالچى دېھقانلارمۇ بۇنىڭ تەسىرىدە ئۇنى سىناق تەرىقىسىدە تېرىشقا باشلىدى. 1985 - يىلىغا كەلگەندە، توخۇلا شالچىلىق رايونى، ئونسۇ بازىرى، توخۇلا يېزىسى، شال ئۈرۈقچىلىق مەيدانى، شالچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان، ئورمانچىلىق مەيدانى ئازكەم 30 مىڭ مو يەرگە «1 — 78» ئىلا سورتىنى تېرىدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە تېرىلغان 80 مىڭ مو شال ئىچىدە «1 — 78» ئىلا سورتى 90% نى ئىگىلىدى. «1 — 78» كەڭ كۆلەمدە كېڭەيتىلىپ، ناھىيە بويىچە شال ئومۇمىي ھوسۇلىنىڭ تېزدىن ئېشىشىغا تۈرتكە بولدى.

«1 — 78» سورتى كۆڭۈلدىكىدەك مول ھوسۇل خۇسۇسىيىتىگە ۋە مول ھوسۇل خۇسۇسىيىتىنى ھازىرلاشتەك ئالاھىدىلىككە، خاسلىققا ئىگە، شۇنداقلا كەڭ كۆلەمدە ئۆستۈرۈشكە ماس كېلىدۇ. ئۇنىڭ تۈپ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 85 سانتىمېتىر كېلىدۇ، تۈپ تۈزۈلۈشى زىچ، يوپۇرمىقى قىسقا، كەڭ ھەم تىك تۇرىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى قېنىق يېشىل، غولى توم، باشقى چوڭ، دان تۈتۈشى زىچ، قىلتىرىقسىز، پۇچەك دانىنىڭ ئۇچى بىنەپشە رەڭ كېلىدۇ. ھەر باشاقتا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 118 چە دان بار، دانلىنىش نىسبىتى ئادەتتە 70% كە يېتىدۇ، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 26 گرام، باش چىقىرىشى، پىشىشى تەكشى، لېكىن سۇتلىنىشى ئاستا، ئوغۇت كۆتۈرۈشلۇك، يېتىۋالمايدۇ، كېسەللىككە تاقابىل تۇرالايدۇ، دېنىي چۈشۈپ كەتمەيدۇ، 173 كۈندە يېتىلىدۇ. بىرلىك ھوسۇلى 400 — 700 كىلوگرامغىچە بولىدۇ. ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 900 كىلوگرامدىن ئاشمىدۇ.

«1 — 78» نىڭ نامى «A—1» دەپ رەسمىي بېكىتىلىپ، «جۇڭگو پەن - تېخنىكا قامۇسى» غا كىرگۈزۈلدى.

2. «شىنجاڭ شېلى — 1»

بۇ، ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىسى بازا نۇقتىسىدا تۈرۈشلۇق گۈرۈپپىسى ناھىيىنىڭ كىلىمات ئالاھىدىلىكى ۋە يەر شارائىتىغا ئاساسەن، رادىئاتسىيىلەشتۈرۈش بىلەن شالغۇتلاشتۈرۈش بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇسۇلنى قوللىنىپ يېتىشتۈرگەن يېڭى سورت. 1976 - يىلى «نۇقتا 3 — 62» ئانىلىق، «پەنجىن — 1» ئاتلىق قىلىنىپ شالغۇتلاشتۈرۈلدى، ئاندىن كېيىن قۇرۇق ئۇرۇقتا ئىزوتوپ Y — 60CO رادىئاتسىيە F3 نۇر بېرىلدى. رېئاكتىۋى 9.186 كىلوگرام، ئۇ، گېننىڭ تاسادىپىي ئۆزگىرىشىدىن تەنچىلەرنىڭ ئۆزگىرىشىنى بىرنەچچە يىل تاللاپ يېتىشتۈرۈش ئىارقىلىق ھاسىل بولغان. 1986 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق زىرائەت سورتىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتۈپ، «شىنجاڭ شېلى — 1» دەپ نام بېرىلدى. «شىنجاڭ شېلى — 1» نىڭ تۈپ تۈزۈلۈشى زىچ، تۈپ ئېگىزلىكى 73 — 90 سانتىمېتىر، باش چىقىرىشى تەكشى، سۇتلىنىشى تېز. ئاساسلىق باشقىنىڭ ئۆزۈنلۇقى 15 — 16 سانتىمېتىر، ھەربىر باشاقتا 70 — 80 دان بار، دانلىنىش نىسبىتى 82% — 95% كىچە بولىدۇ، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 25 — 27 گرامغىچە، دېنى ئىللىپسسىمان، غول تۈزى سېرىق، قىلتىرىقسىز. 5 - ئاينىڭ بېشىدىن ئوتتۇرىلىرىغىچە تېرىلىدۇ، 110 — 120 كۈندە يېتىلىدۇ. سوغۇققا چىدامىلىق، كېسەللىككە تاقابىل تۇرالايدۇ، تۇپلىنىشى كۈچلۈك، ئوغۇت كۈچى ئوتتۇراھال بولغان شارائىتتا، ئادەتتە، بىرلىك ھوسۇلى 400 — 600 كىلوگرامغىچە بولىدۇ، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 700 كىلوگرامدىن ئاشمىدۇ.

7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە شىنجاڭدىكى 10 ۋىلايەت، ئوبلاستنىڭ 50 نەچچە ناھىيە، شەھىردە، بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىردا ئۇلگە كۆرسىتىلىپ كېڭەيتىلدى، جەمئىي 460 مىڭ مو يەرگە تېرىلدى، بىرلىك ھوسۇلى 400 — 500 كىلوگرامغىچە بولۇپ، 23 مىڭ 920 تونا شال كۆپ ئىلىندى، بۇنى خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 19 مىليون 136 مىڭ يۈەن بولىدۇ.

1985 - يىل 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق زىرائەت ئىلمىي جەمئىيىتى، دېھقانچىلىق نازارىتى، دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە بىكتۈەن قاتارلىق ئورۇنلار بىرلىكتە شىنجاڭ بويىچە ئەلا سۈپەتلىك گۈرۈچنى باھالاپ سېلىشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى. باھالاپ سېلىشتۇرۇشقا قاتناشتۇرۇلغان 14 سورت (سىستېما) ئىچىدە، «شىنجاڭ شېلى — 1» نىڭ ئاقئۇششىقى ئاز، پۈتۈن گۈرۈچ كۆپ، تەمى مەززىلىك بولغاچقا، 10 تۈر بويىچە باھالاپ سېلىشتۇرۇشتا ئومۇمىي نومۇردا 1 - بولدى. سۈپىتىنى تەھلىل قىلىش نەتىجىسى مۇنداق بولدى: ئاقسىل تەركىبى 8.72% نى، ئاقئۇششاق سانى 10.3% نى، ئاقئۇششاق كۆلىمى 4.9% نى ئىگىلىدى؛ چالا ئاقلانغان گۈرۈچ نىسبىتى 82%، ساپ ئاقلانغان گۈرۈچ نىسبىتى 68.8% بولدى.

IV باب

ئىپار شال

§ 1 . تېرىلغۇ كۆلىمى

ئۇنىۋ ناھىيىسى ئىپار گۈرۈچ ماكانى. شياۋ شيۈئىنىڭ «غەربىي يۈرت ھەققىدە نەزمىلەر» دېگەن ئەسىردە مۇنداق دېيىلگەن: «بۇ جايىنىڭ تۈپرىقى مۇنبەت، ماش، پۇرچاق، بۇغداي، تېرىق قاتارلىق تۇرلۇك زىرائەتلەرنى ئۈستۈرۈشكە باب كەلگەندىن سىرت، يەنە نۇرغۇن شاللىق بار، گۈرۈچى چوڭ ھەم ئاق، پىشقان چاغدا ئىپار پۇرايدۇ، ئۇنىڭ خۇشپۇرىقى ھەممە يەرگە تارقىلىپ دىماققا ئۇرۇلىدۇ، گۈرۈچىنىڭ تەمى ئەجنەبىيلەرنىڭ گۈرۈچىدىن ئېشىپ چۈشىدۇ». ئۇنىۋ ناھىيىسىنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتى بولغان ئىپار گۈرۈچ چىڭ سۇلالىسى ۋاقتىدا، ئات، تۆگە، ئېشەك ئارقىلىق توشۇلۇپ پايتەختكە تارتۇق قىلىنغان. ئاۋام خەلقىنىڭ ئۇنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرۈشىگە رۇخسەت قىلىنمايتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھوسۇلىمۇ ئاز ئىدى. ئىستېمال قىلىشقا يېتىشمەيتتى. ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارغانسېرى ئازىيىپ كەتتى. ئاخىرىدا غايىب بولۇپ، ئىپار شال ئىسمى بار، جىسمى يوق بولۇپ قالدى.

1984 - يىل 1 - ئايدا «ئاقسۇ گېزىتى» نىڭ مۇخبىرى خۇاڭ بىن «بېيجىڭ كەچلىك گېزىتى» گە بېسىلغان مۇخبىر گۇەن چۈنفاڭنىڭ «ۋاڭشيې ،قارلىغىچى، پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىگە ئۆچۈپ كىردى، «لىيەنيۇەن ئىپار شېلى — 1، نى كېڭەيتكەن پەننى ئومۇملاشتۇرۇش خادىمى لىن فۇتيەننى زىيارەت» دېگەن تەپسىلىي خەۋىرىنى كۆرگەندىن كېيىن، دەرھال خۇنەن ئۇلكىسى لىيەنيۇەن يېزا ئىگىلىك مەكتىپىدىكى لىن فۇتيەنگە خەت يېزىپ بۇ ئىپار شال ئۇرۇقىدىن ئازراق ئەۋەتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى. 3 ، 4 - ئايلاردا لىن فۇتيەن 200 گرام «لىيەنيۇەن ئىپار شېلى — 1» ئۇرۇقىنى 2 قېتىم كونۋېرتقا سېلىپ خۇاڭ بىنغا ئەۋەتىپ بەردى. خۇاڭ بىن بۇ ئۇرۇقنى ناھىيىلىك شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدىكى ساۋ شجىنىڭ تەجرىبە قىلىشىغا تاپشۇردى. ساۋ شجى بۇ ئۇرۇقنى 2 قېتىمغا بۆلۈپ يېتىشتۇردى. 1 - قېتىمدا 4 - ئايىنىڭ 2 - كۈنى

چوڭ سۈلياۋ لاپاستا يېتىشتۈردى. 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى كەچتە 10 بال بوران چىقىپ لاپاسنى ئۈچۈرۈپ كەتكەنلىكتىن، ئاران نەچچە تال مايسا قالدى. 4 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ئۇ بۇ مايسىلارنى تەجرىبە ئېتىزىغا كۆچۈردى. 2 ـ قېتىم 4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى چوڭ سۈلياۋ لاپاس ئىچىدىكى كىچىك لاپاستا يېتىشتۈرگەندە مايسىنىڭ ئۆسۈشى خېلى ياخشى بولدى. 5 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئۇلارنى تەجرىبە ئېتىزىغا كۆچۈردى. 2 قېتىمدا جەمئىي 0.03 مو يەردە مايسا يېتىشتۈردى. ساۋ شىجى كۆكۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىپ، شالنىڭ ئۆسۈش ئەھۋالىنى تەپسىلىي خاتىرىلەپ ماڭدى. 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ھوسۇلىنى يىغقاندا ئومۇمىي ھوسۇلى 12.35 كىلوگرام بولدى.

1984 ـ يىل 11 ـ ئايدا شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى بىر تېخنىكا خادىمىنى 12.35 كىلوگرام ئىپار شال ئۇرۇقىنى ئېلىپ خەينەن ئارىلىدا كۆپەيتىشكە ئۆزىتتى، 5 ئاي جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈش ئارقىلىق 250 كىلوگرام ئىپار شال ئۇرۇقى يېتىشتۈرۈلدى. 1985 ـ يىل 4 ـ ئايدا تاللانغان 8 شالچى 100 مو يەرگە ئىپار شال تېرىپ مۇزەپپەقىيەت قازاندى يەنى ئومۇمىي ھوسۇلىنى 40.15 توننىغا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىنى 410.5 كىلوگرامغا، ئەڭ يۇقىرى بىرلىك ھوسۇلىنى 605 كىلوگرامغا يەتكۈزدى.

1986 ـ يىلى 235 مو يەرگە ئىپار شال تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 98.44 توننىغا، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 418.9 كىلوگرامغا يەتكۈزۈلدى. 1990 ـ يىلى 618 مو يەرگە ئىپار شال تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 269.2 توننىغا، بىرلىك ھوسۇلى 435.6 كىلوگرامغا يەتكۈزۈلدى. 5 يىلدا تېرىلغۇ كۆلىمى 2.63 ھەسسە، ئومۇمىي ھوسۇلى 2.73 ھەسسە، بىرلىك ھوسۇلى 3.99% ئاشتى.

1986 ـ يىلى نومى ئىپار شېلى ئۆستۈرۈلدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مەززىلىك ئىپار گۈرۈچتىن ئېتىلگەن تاماقلار پۈقرالارنىڭ تاماق شىرەسىدىكى ئەڭ تەملىك تاماق بولۇپ قالدى.

ناھىيە بويىچە 1985 — 1990 ـ يىلغىچە ئىپار شال ئىشلەپچىقىرىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 5 — 4

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)
1985	100	40.15	401.5
1986	235	98.44	418.9
1987	250	105.02	420.1
1988	348	148.49	426.7
1989	429	184.38	429.8
1990	618	269.20	435.6

§2. خۇسۇسىيىتى

ئىپار شالنىڭ تۇپ ئېگىزلىكى 90 — 100 سانتىمېتىر، تۇپ تۈزۈلۈشى زىچ، غولىنىڭ ئىلاستىكىلىقى بىرقەدەر ياخشى، يېتىۋالمايدۇ، شال ۋاباسىغا تاقابىل تۇرالايدۇ، يوپۇرمىقى تار ھەم ئۇزۇن، يوپۇرمىقىنىڭ رەڭگى قېنىق يېشىل، باشقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 18 سانتىمېتىر، ھەر بىر باشاقتا 80 — 90 تال دان بار، 1000 تال دان ئېغىرلىقى 30 — 40 گرام. 145 كۈندە يېتىلمدۇ، ماسلىشىچانلىقى ياخشى.

ئىپار شال — شال سورتلىرى ئىچىدىكى بىر مەرۋايىت، گۈرۈچ تەركىبىدىكى ئامىنو كىسلاتاسى 10.34%، پىرىك ئاقسىل ماددىسى 8.75%، پىرىك ماي 2.82%، شېكەر 72.6% بولۇپ، ئوزۇقلۇق ماددىسى بىرقەدەر مول، ئۇنىڭ خۇشپۇرىقى بىرقەدەر تۇراقلىق، فېنوللۇقى توغرا، قويۇق. مايسا مەزگىلىدىن تارتىپ يوپۇرماق چىقارغىچە خۇشپۇراق چېچىپ تۇرىدۇ، باش تارتىپ چېچەكلىگەندە ئۇنىڭ خۇشپۇرىقى تېخىمۇ قويۇق بولىدۇ، چۈش ۋاقتىدا تېمپېراتۇرا ئۆرلىگەندە خۇشپۇراق چېچىشى ئەڭ چىقىدۇ. دېنىنى ئاجراتقان چاغدىكى خۇشپۇرىقى ئادەمنى ھوزۇرلاندۇرىدۇ، ئاقلىغاندا خۇشپۇرىقى دىماققا ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. ئادەتتىكى بىر كىلوگرام گۈرۈچكە 200 گرام ئىپار گۈرۈچ ئارىلاشتۇرۇپ گۈرۈچ تامىقى ئەتسە، قازاندىكى گۈرۈچ تامىقى خۇشپۇراق بولىدۇ. ئەگەر ئىپار گۈرۈچ بىلەنلا تاماق ئەتسە، ھەممە يەرنى خۇشپۇراق قاپلايدۇ. «چېچەكلىۋىدى بىر يەردىكى ئىپارشال، قاپلىدى خۇشپۇراق ھەممە يەرنى، ئېتىۋىدى بىر ئائىلە ئىپار گۈرۈچتىن تاماق، تارقالدى قوشنا - قولۇملارغا خۇشپۇراق» دېگەن مەدھىيە سۆزىمۇ بار. ئىپار شالنىڭ خۇشپۇراق بولۇشى، ئاساسلىقى، ئۇنىڭ ئۇرۇقى بىلەن يوپۇرمىقىدا بىرخىل ئورگانىك ماددا — گۈماررىننىڭ بولۇشىدا. بۇ ئورگانىك ماددىنىڭ شەكىللىنىشى نەم ئىسسىق كىلىمات شارائىتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. كىشىلەرنىڭ ئۇزۇن مۇددەتكىچە تاللاپ يېتىشتۇرۇشى، كۆپەيتىشى ئارقىلىق شالدا مۇشۇنداق خۇشپۇراق بارلىققا كەلگەن.

ئىپار گۈرۈچتىكى ئامىنوكىسلاتاسى تەركىبى ئۈستىدە تەھلىل

جەدۋەل: 5 — 5

ئامىنوكىسلاتاسى	تەركىبى (%)	ئامىنوكىسلاتاسى	تەركىبى (%)
ئاسپاراگۇس	0.91	تىروزىن	0.47
تريونىن	0.37	فېنىل ئالانىن	0.59
سېرىن	0.43	لىسىن	0.36
گىلوتامىن كىسلاتاسى	1.80	ئامىياك	0.30
ئالانىن	0.59	ھىستىدىن	0.26
چوستىدىل	0.65	ئارگىنىن	0.91
مېتىئونىن	0.19	پىرولىن	0.44
ئىزولېئوسىل	0.45	تىرىپتوفان	0.09
گىلىتسىن	0.49	سىستىن	0.20
لېيتسىن	0.84	جەمئىي	10.4

1990 - يىل 7 - ئايدا جۇڭگو بوزىيەر ئۇزلەشتۈرۈش شىمال تەرەپ يېمەكلىكنى نازارەت قىلىش - ئۇلچەش مەركىزىنىڭ تەكشۈرۈشى ئارقىلىق، شالچىلىق مەيدانى ئىشلەپچىقارغان ئىپارگۈرۈچ، ئىپار نومىي گۈرۈچى دۆلەتلىك 81—GB2715 دەرىجىلىك ئاشلىق ئۇلچىمىگە ئۇيغۇن كەلدى ھەمدە دۆلەت تەرىپىدىن ئىلا سۈپەتلىك مەھسۇلات قىلىپ بېكىتىلىپ، «يېشىل يېمەكلىك گۇۋاھنامىسى» تارقىتىپ بېرىلدى.

نومى ئىپار گۈرۈچى تەركىبىنى تەكشۈرۈش نەتىجىسى

جەدۋەل: 5 — 6

تەكشۈرۈلگەن تۈرلەر	بىرلىكى	ئىجرا قىلىنىش خان ئۆلچىمى	ئەملىي ئۆلچەش نەتىجىسى	لايىقلىقىنى باھالاش
فوسفىدلار	mg/kg	≤0.05	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
سىئانىدلىق بىرىكمە	mg/kg	≤5	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
خلورپىكرىن	mg/kg	≤2	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
كاربون (N)	mg/kg	≤10	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
ئارسېن (AC بويىچە ھېسابلاندى)	mg/kg	≤0.7	0.21	لايىقلىك
سىماب (gH بويىچە ھېسابلاندى)	mg/kg	≤0.02	0.001	لايىقلىك
فتور	mg/kg	≤1	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
سېرىق ئېچىتقۇ زەمبۇرۇغى B_1	mg/kg	≤10	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
گېپتاخلور	mg/kg	≤0.02	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
ئىدلاشقان رىئاكتىۋ	mg/kg	≤0.02	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
دىرىت رىئاكتىۋى	mg/kg	≤0.3	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
666	mg/kg	≤0.2	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
DDT	mg/kg	≤0.1	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
DDV	mg/kg	≤0.02	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
روگور	mg/kg	≤0.05	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
مالاتىئون	mg/kg	≤3	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
پاراتىئون	mg/kg	≤0.1	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
فېنىتروتىئون	mg/kg	≤0.4	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
كادمىي	mg/kg	≤0.02	0.01	لايىقلىك
فېنتىئون	mg/kg	≤0.01	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك

ئىپار گۈرۈچ تەركىبىنى تەكشۈرۈش نەتىجىسى

جەدۋەل: 5 — 7

تەكشۈرۈلگەن تۈرلەر	بىرلىكى	ئىجرا قىلىنىش خان ئۆلچىمى	ئەملىي ئۆلچەش نەتىجىسى	لايىقلىقىنى باھالاش
فوسفىدلار	mg/kg	≤0.05	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
سىئانىدلىق بىرىكمە	mg/kg	≤5	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
خلور پىكرىن سولفىد	mg/kg	≤2	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
كاربون (N)	mg/kg	≤10	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
ئارسېن (AC بويىچە ھېسابلاندى)	mg/kg	≤0.7	0.08	لايىقلىك

سىناب (Hg بويىچە ھېسابلانىدى)	mg/kg	≤0.02	0.01	لايىقلىك
فتور	mg/kg	≤1	0.04	لايىقلىك
سېرىق ئېچىتقۇ زەمبۇرۇغى B_1	mg/kg	≤10	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
گېپتا خلور	mg/kg	≤0.02	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
ئىدلاشقان رىئاكتىۋ	mg/kg	≤0.02	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
دىرىت رىئاكتىۋى	mg/kg	≤0.3	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
666	mg/kg	≤0.2	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
DDT	mg/kg	≤0.1	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
DDV	mg/kg	≤0.02	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
روگور	mg/kg	≤0.05	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
مالاتىئون	mg/kg	≤3	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
پاراتىئون	mg/kg	≤0.1	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
فېنىترونىئون	mg/kg	≤0.4	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك
كادمىي	mg/kg	≤0.2	0.01	لايىقلىك
فېنتىئون	mg/kg	≤0.01	كۆرۈلمىدى	لايىقلىك

V باب

تېخنىكىلىق تەدبىرلەر

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ شالچىلىق تېخنىكىسىنى ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى ياخشىلاش، يۇقىرى ھوسۇللۇق سورتلارنى تاللاش؛ شاللىقتا ماشىنا بىلەن مەشغۇلات قىلىش، كىچىك لاپاستا مايسا يېتىشتۇرۇپ كۆچۈرۈش؛ توپلار قۇرۇلمىسىنى مۇۋاپىقلاشتۇرۇش، ئىلمىي ئوسۇلدا سۇغىرىش ۋە ئوغۇتلاپ پەرۋىش قىلىش دېگەنلەرگە يېغىنچاقلاشقا بولىدۇ.

§1. چوڭ ئېتىزلارنىڭ دۆشىنى ئېلىپ ئوڭشاش

1. 50 - يىللاردىن 60 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە

بۇ مەزگىلدە مۇتلەق كۆپ ساندىكى شاللىقلارغا 5 - ئايدا ئۇرۇق سېلىنىشتىن بۇرۇن لىقمۇ لىق سۇ قويۇلاتتى، ئاندىن كېيىن كەتمەن بىلەن بىر بىرلەپ ئاغدۇرۇلۇپ قىر سېلىنىپ، شاللىقتىكى ئوت - چۆپلەر ئاستىغا باستۇرۇلۇپ، بېلىق قاسرىقى ھالىتىگە كەلتۈرۈلەتتى. «بېلىق قاسرىقى» بولۇپ قالغان يەردىكى يېرىقلاردىن ئوت - چۆپ ئونۇپ چىقىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، باشقا يەردىن زەمبىل بىلەن توپا ئەكىلىپ يېرىقلار تىندۇرۇلاتتى، ئۇرۇق سېلىشتىن ئاۋۋال يەنە سۇ لېيىتىلاتتى.

2. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرلىرىغىچە

بۇ مەزگىلدە ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ئازراق ياخشىلاندى، شاللىقتا يىغىلىپ قالغان سۇ ئاساسىي جەھەتتىن چىقىرىۋېتىلىدىغان بولدى. شاللىقنى قۇرۇق ھەيدەش، قۇرۇق تۇرغۇزۇپ دۆشنى ئېلىش، ئوڭشاش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، بۇقۇسا بىلەن يەر ھەيدەلدى، (70 - يىللاردىن كېيىن يېڭىچە ساپان بىلەن يەر ھەيدىلىدىغان بولدى). شەرت - شارائىتى يار بەرگەنلەر ئورگانىك ئوغۇت بەرگەندىن كېيىن، يەرنى بۇقۇسا بىلەن يەنە بىر قېتىم ھەيدەپ، ئۇرۇق سېلىشتىن بۇرۇن سۇ قۇيۇپ لېيىتتى.

60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مېچەنىدىن سۇدا تۇرۇپ يەرنىڭ دۆشنى ئېلىش، ئوڭشاش سايمانلىرىنى ياساش تېخنىكىسى كەلتۈرۈلۈپ، سۇ ساپىنى، سۇرەم ۋە يەكەن تىزلىۋقلارنى ياساشقا تۈتۈش قىلىندى. پەن - تېخنىكا خادىملىرى ۋە مېچەنلىك تېخنىكا ئىشچىلىرىنىڭ تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىشى ئارقىلىق، سۇدا تۇرۇپ ھەيدەش، سۇدا تۇرۇپ دۆشنى ئېلىش، ئوڭشاش تېخنىكىسى تەدرىجىي كېڭەيتىلدى. ئىش تەرتىپى مۇنداق: ئالدى بىلەن شاللىقنى سۇغا تولدۇرۇش، سۇغا تولدۇرۇشتىن بۇرۇن ئورگانىك ئوغۇت بېرىش، ئاندىن كېيىن ھەيدەش، ھەيدەلگەندىن كېيىن، يەكەن تۈلۈق بىلەن ئېزىش، ئاندىن كېيىن سۇرەم سېلىپ تۈزلەپ ئۇرۇق سېلىش. سۇدا تۇرۇپ يەرنىڭ دۆشنى ئېلىش، ئوڭشاش ئۇسۇلى 70 - يىللاردىن كېيىن ئومۇملاشتى.

3. 80 - يىللار

1970 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن جۇ جېنجۇڭ، ۋاڭ يۈكشياۋلار ئونسۇ ناھىيىسىگە شاللىقنى ماشىنىلاشتۇرۇش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش ئۈچۈن كەلگەنده «مول ھوسۇل — 35» تېپلىق قول تراكتورىدىن بىرنى، شاڭخەي «ئىشچى - دېھقان — 11» تېپلىق تراكتورىدىن بىرنى ۋە شاللىقتا ئىشلىتىلىدىغان ساپان، يەر ھەيدەش ماشىنىسى ئالغاچ كەلدى. شاللىقتا مەشغۇلات قىلىشقا ئوڭاي بولسۇن ئۈچۈن، تراكتورغا كەڭ سىزىقلىق بالون، قول تراكتورىغا شاللىقتا مەشغۇلات قىلغاندا تېپىلىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان پەنجىر قاتارلىق سايمانلار ئورنىتىلىپ، مەركەزلىك ھالدا توخۇلا گۈڭشېسىنىڭ 1 - ، 3 - چوڭ ئەترەتلىرىده ئۇلگە كۆرسىتىلدى. ماشىنا بىلەن مەشغۇلات قىلىش (ئاساسلىقى يەر ھەيدەش) بويىچە 5.394 مو يەرده ئۇلگە كۆرسىتىلدى.

1971 - يىلى شاللىقتا مەشغۇلات قىلىشنى ماشىنىلاشتۇرۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى داۋاملىق ئىشلەندى. ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پونكىتىدىكى پەن تەتقىقات خادىملىرىدىن دۇ لوشېڭ، ياڭ شىنىڭ، ياسىن داۋۇت قاتارلىق يولداشلار شاللىقتا مەشغۇلات قىلىدىغان تراكتورنىڭ چاقىنى ئۆزلىرى قۇراشتۇردى، «28 — T» تېپلىق تراكتورنى ئۆزگەرتىپ قۇراشتۇرۇپ شاللىقتا ئىشلەتتى، ماشىنا بىلەن مەشغۇلات قىلىنغان شاللىق 7.598 موغا يەتتى.

80 - يىللاردىن باشلاپ، يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى كۆپلەپ سېتىۋېلىندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە شاللىقتا مەشغۇلات قىلىدىغان تراكتور 268 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىده «مول ھوسۇل — 35» تېپلىق، «مول ھوسۇل — 37» تېپلىق تراكتور 18، «شاڭخەي — 50» تېپلىق تراكتور 93، «ئىشچى - دېھقان — 11» تېپلىق قول تراكتورى 157. تراكتور بىلەن ھەيدەلگەن يەر 70 مىڭ موغا يېتىپ، ئومۇمىي شال تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 87.5% نى ئىگىلىدى.

شاللىقتا ماشىنا بىلەن مەشغۇلات قىلىشنىڭ تېخنىكا تەرتىپى مۇنداق: كۈزده شاللىقنى ئاغدۇرۇش —

ياندۇرقى يىلى باش كەتىيازدا ئوغۇتلاش، ئېتىزنى سۇغا تولدۇرۇش، ياۋا ئوت - چۆپلەرنى ئالداپ يۇلاندۇرۇش — مايسا كۆچۈرۈشتىن بىر ھەپتە بۇرۇن شاللىقنى تراكتور بىلەن ھەيدەش — سۇدا سۈرۈم سېلىش، يەرنىڭ دۆشىنى ئېلىپ تۈزلەش — ئامۇنىي بىلەن بىرىش، خىمىيىۋى دورا ئارقىلىق ئوت - چۆپ يوقىتىش ۋە سۈرۈم سېلىپ تۈزلەپ، مايسا كۆچۈرۈشكە تەقلەپ قويۇش.

§ 2 . بىۋاستە ئۇرۇق سېلىش

1. قۇرغاق يەرگە بىۋاستە ئۇرۇق سېلىش

ئۇرۇق سېلىشتىن بۇرۇن قۇرغاق يەرنىڭ دۆشى ئېلىنىپ تۈزلىنىدۇ، بۇنىڭدا يەر تۈز، بوش، يۇمشاق، پاكىز، نەم بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. كاندۇكچىلارنىڭ ئىگىز - پەسلىك يەرگە 3 سانتىمېتىردىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك. تېرىقچىلىق مەزگىلىدە سورت تۇرىگە قاراپ تېرىشنى بېكىتىش كېرەك، ئادەتتە، 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە تېرىشقا بولىدۇ، ھەرمو يەرگە 18 — 20 كىلوگرامغىچە ئۇرۇق سېلىنىدۇ. بۇنىڭدا ئۇرۇق ئارقىلىق باشاقنى كۆپەيتىش، قويۇق تېرىش ئارقىلىق مەھسۇلاتقا كاپالەتلىك قىلىش پرىنسىپ قىلىنىدۇ. ئۇرۇق سېلىش چوڭقۇرلۇقى 0.5 سانتىمېتىر ئىچىدە قاتتىق تىزگىنلىنىدۇ، ئۇرۇقنى ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇلىدۇ، ئۇرۇق قوش ساندۇقلۇق، 10 قۇرلۇق سېيالكا بىلەن سېلىنىدۇ. قۇر ئارىلىقى 15 سانتىمېتىر بولىدۇ، ئۇرۇق سېلىنغاندىن كېيىن دەرھال سۇغىرىلىدۇ، ئۇلۇغ سۇ بىلەن باسۇرۇپ سۇغىرىش، ئۇرۇقنى لەيلىتىپ قويۇش، قۇرلارنى قالايمىقان قىلمۇبتىش قاتتىق مەنئى قىلىنىدۇ، ئاندىن كېيىن قائىدە بويىچە پەرۋىش قىلىنىدۇ.

2. سۇغا تېرىش

1. سۇغا ئۇرۇق چېچىش — بۇ، تارىختىن بۇيان ئىزچىل داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ئۇسۇل. بۇنىڭ تەرتىپى مۇنداق: قۇرغاق يەرنىڭ دۆشىنى ئېلىپ ئوڭشاش ياكى يەرنى سۇغىرىپ دۆشىنى ئېلىپ ئوڭشاشتا، تۆپتۈز، يۇمشاق، پاكىز بولۇش ئۈلچىمىگە يېتىش كېرەك. ئۇرۇق سېلىش ۋاقتى، ئادەتتە 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنىنىڭ ئالدى - كەينىدە بولىدۇ. يەرلىك چىلگە شال 5 - ئاينىڭ باشلىرىدا تېرىلىدۇ، قول بىلەن ئۇرۇق چېچىلىدۇ. ئۇرۇقنى چوقۇم سۇغا چىلاپ سەمرىتىپ، لەيلەپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك. سۇغا دەرەخ شېخى قاداپ بەلگە قىلىنىپ، تەكرار تېرىلىشتىن، چالا تېرىلىپ قېلىشتىن ساقلىنىشقا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇلىدۇ. ھەرمو يەرگە 15 — 18 كىلوگرامغىچە ئۇرۇق چېچىلىدۇ.

2. قۇرلاپ تېرىش — 60 - يىللاردا سۇغا بىۋاستە ئۇرۇق سېلىش ئۇسۇلى داۋاملىق ياخشىلاندى. ئۇزلىرى تەڭ قىلىپ ياسىغان خالۇاپ دەپ ئاتىلىدىغان ئاددىي قۇرلاپ تېرىش ساندۇقى ئارقىلىق قۇرلاپ تېرىش چېچىپ تېرىشنىڭ ئورنىغا دەسسىتىلدى. خالۇاپ ياغاچتىن ياسالغان بولۇپ، قۇر ئارىلىقى 20 سانتىمېتىر كېلىدۇ، بىر خالۇاپتا 5 ياكى 6 قۇر بولىدۇ. خالۇاپنىڭ ئاستىغا ئۇرۇق چۈشىدىغان تۆشۈك ئېچىلغان، ئىچىگە قاڭالتىردىن ياسالغان يۆگەلمە ئۇرۇق چۈشۈرۈش چاقى بېكىتىلىپ، ئۇرۇق چۈشۈرۈش ئوقىغا چېتىپ قويۇلىدۇ. ئوقنىڭ بىر ئۇچى ياغاچتىن ياسالغان ھەرىكەتلەندۈرگۈچى چاقىغا ئورنىتىلىدۇ، خالۇاپنىڭ 2 ئۇچىغا ياغاچتىن ياسالغان سىرىلما پىشاڭ ئورنىتىلىدۇ. ئۇرۇق سالىدىغان چاغدا ئۇنى ئادەم سۈرەيدۇ. تەربىيىلەنگەن خادىملارنىڭ ئۇرۇق سېلىش سۈپىتى ياخشى بولۇپ، ھەر كۈنى 8 مو يەرگە ئۇرۇق سالالايدۇ، بۇنداق تېرىغاندا مايسىلار قۇرلار بويىچە ئۆنىدۇ، ئوتنى ئوتاشقا ئوڭايلىق بولىدۇ.

سۇغا قۇرلاپ تېرىش بىلەن چېچىپ تېرىش ئۇسۇلى 70 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە داۋاملاشتى.

§ 3 . مايسا يېتىشتۇرۇش ۋە كۆچۈرۈش

مايسا يېتىشتۇرۇپ كۆچۈرۈش 60 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا باشلاندى ھەمدە قەدىمكى سۇغا بۇاستە ئورۇق سېلىش ئۇسۇلىنىڭ ئورنىنى ئالدى.

1. مايسا يېتىشتۇرۇش

1) كىچىك لاپاستا سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ مايسا يېتىشتۇرۇش　مايسا ئۇرۇقىنى شامال ئۇتۇشىدىغان، كۇنگەي، سۇغىرىشقا، سۇ چىقىرىۋېتىشكە قولايلىق، ئوت ـ چۆپى ئازراق، مۇنبەت، يۇمشاق يەر تاللىنىدۇ. يەرنىڭ دۇشىنى ئېلىپ ئوڭشاشتىن بۇرۇن ھەرمو يەرگە 1000 كىلوگرام تاسقالغان قىغ ياكى 200 كىلوگرام كۇنجۇرە بېرىلىدۇ، ئېتىزدىكى ئېكىز قالدۇقلىرى پاكىز تازىلىنىپ، يۇمشاق ھەيدىلىدۇ ۋە يېنىك سۇرەم سېلىنىدۇ، سۇغىرىلىپ دۇشى ئېلىنىدۇ، توزلىنىدۇ يەنى توپتوز، يۇمشاق، پاكىز، بوش بولۇش تەلىپىگە يېتىلىدۇ، ئاندىن كېيىن توزلەنگەن ئېتىزنىڭ ھەر موسىغا 10 كىلوگرامدىن 15 كىلوگرامغىچە ئامموني بىغوسغات بېرىلىدۇ، 350 مىللىلېتىر سۇتسىمان ساتۇرن ياكى 150 مىللىلېتىر مولىنات بېرىلىپ ئوت ـ چۆپ يوقىتىلىدۇ. تېمىز سۇ ساقلاپ قېلىنىپ ئورۇق سېلىشقا تەقلەپ قويۇلىدۇ.

ئېتىزنىڭ دۇشى ئېلىنىپ ئوڭشالغاندىن كېيىن، 2 ـ كۇنى ئورۇق سېلىشقا بولىدۇ، ئادەتتە 4 ـ ئايىنىڭ 10 ـ كۇنىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئورۇق سېلىش باشلىنىدۇ. ھەرمو يەرگە 350 كىلوگرامچە ئورۇق سېلىنىدۇ. ئورۇق ئەك ياخشىسى جەنۇبتىن شىمالغا قارىتىپ سېلىنىدۇ، ئىككى تەرەپتىكى روشەن بەلگە ئىچىگە 1.20 — 1.30 مېتىرغىچە بولغان ئۇزۇنچاق ئورۇق سېلىش ئامپىلىتۇدىسى قاداپ قويۇلۇپ، ھەربىر ئورۇق سېلىش ئامپىلىتۇدىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا 40 سانتىمېتىر بوشلۇق قالدۇرۇلىدۇ. چېچىپ تېرىغاندا تەكشى بولماي قالىدۇ، ئورۇقنىڭ 3 تىن بىر قىسمى لايغا پېتىپ قالىدۇ، ئورۇق سېلىنغاندىن كېيىن چۇۋۇق ئېگىپ تەرەپ قويۇلىدۇ، ھەر 80 سانتىمېتىر ئارلىقتا بىر تال سانجىپ، لاياس تېرىكى قىلىنىپ، سۇلياۋ يوپۇق يېپىلىدۇ، ئوت تەرىپى لاي بىلەن باستۇرۇلىدۇ ھەمدە ئورۇق سېلىش ئامپىلىتۇدىسى ئوتتۇرىسىدىكى كارىدور تازىلىنىپ، سۇنىڭ ئېقىشى راۋانلاشتۇرۇلىدۇ.

مايسىنىڭ قۇرۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىش، مايسىنىڭ يىلتىز تارتىپ بخلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، سۇلياۋ يوپۇق يېپىلغاندىن كېيىن مايسا كاندۇكچىسىدا نېپىز سۇ بولۇشتا كاپالەتلىك قىلىش كېرەك. مايسا يىلتىز تارتىپ تەكشى بىخ چىقارغاندىن كېيىن، مايسا كاندۇكچىسى تولۇق نەمخۇش بولۇشى لازىم، ئۇزۇن مۇددەتكىچە سۇ يىغىلىپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك، لاپاسنىڭ ئىچكى تېمپېراتۇرىسىنى قاتتىق نازارەت قىلىپ تىزگىنلەش لازىم، لاپاسنىڭ ئىچكى تېمپېراتۇرىسى 30°C قا يەتكەندە مايسىنىڭ ھورلىنىشىنىڭ، پىشىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن كۈندۈزى لاپاسنىڭ ئىككى تەرىپىدىن سۇلياۋ يوپۇقنى ئېچىۋېتىش، كېچىسى يېپىپ قويۇش لازىم. 4 ـ ئايىنىڭ ئاخىرىدا مايسا 3 قۇلاق بولغاندىن كېيىن، سۇلياۋ يوپۇقنى پەيدىنپەي ئېچىپ مايسىنى شامالدىتىپ چىنىقتۇرۇش، مايسىنىڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا ئىسسىق ئۇتۇپ زەخىملىنىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن كۈندۈزى سۇغىرىپ، كېچىسى سۇنى چىقىرىۋېتىش لازىم. يوپۇقنى ئاچقاندىن كېيىن، 4 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا سۇ قۇيۇش، قومىرىشتىن بۇرۇن سۇنى چىقىرىۋېتىپ 1 — 2 كۈن قۇرۇتۇش كېرەك. مايسا قومىرىشتىن 10 كۈن بۇرۇن، مايسىنىڭ يېڭىدىن يىلتىز تارتىپ بخلىنىشى ئۈچۈن، ھەرمو يەرگە 5 — 6 كىلوگرامغىچە ئورىيە بېرىش كېرەك.

2) كىچىك لاپاستا سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ سۇلياۋ پەتنۇستا مايسا يېتىشتۇرۇش　بۇنىڭ ئالدىنقى بىلەن

بولغان پەرقى «سۇلياۋ پەتنۇسىنىڭ ئارتۇق بولغانلىقىدا بولۇپ، باشقا جەھەتتىكى تېخنىكىسى پەرقلەنمەيدۇ.

مايسا كەڭلىكى 28 سانتىمېتىر، ئۇزۇنلۇقى 58 سانتىمېتىر كېلىدىغان قاتتىق سۇلياۋ پەتنۇستا يېتىشتۇرۇلىدۇ. قاتتىق سۇلياۋ پەتنۇسىنىڭ تەننەرخى يۇقىرى بولغاچقا، كېيىنكىسى چاغلاردا، ئوخشاش ئۇلچەمدىكى سۇلياۋ پەركلاتكا ئىشلىتىلدى. پەركلاتكىنىڭ قېلىپىنى تىزگىنلەش ئۈچۈن، تۆمۈر رامكا لايىھىلىنىپ، رامكا مايسا كاندۇكچىسىنىڭ ئوستىگە قويۇلىدۇ، پەركلاتكا رامكا ئىچىگە قويۇلۇپ، توپا تۆكۈلىدۇ، مەشغۇلات قىلغاندا 2 رامكا تەڭلا ئىشقا سېلىنىپ، ئۇزۇنىرا ئورۇن ئالماشتۇرۇلىدۇ، مۇشۇنداق تەرتىپ بويىچە ئىشلىنىپ، بىر مايسا كاندۇكچىسىغا توپا قاچىلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئورۇق سېلىنىدۇ.

رامكا 3 سانتىمېتىر كەڭلىكتىكى ياپلاق تۆمۈردىن كەپشەرلىنىپ ياسىلىدۇ، ھەربىر كاتەكچىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 58 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 28 سانتىمېتىر بولۇپ، ھەر بىر رامكىدا 5 كاتەكچە بار، يەنى ھەر بىر رامكىنىڭ ساپ بوشلۇق ئۇزۇنلۇقى 140 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 58 سانتىمېتىر بولىدۇ. مايسا كاندۇكچىسىنىڭ كەڭلىكى 150 سانتىمېتىر، ھەر بىر مايسا كاندۇكچىسىدا 5 كاتەكچە بولۇش شەرت قىلىنمىدۇ.

كىچىك لاپاستا سۇلياۋ پەتنۇستا مايسا يېتىشتۇرگەندە كاندۇكچە تەييارلىنىدۇ. كاندۇكچە توپىسى مۇنداق تەييارلىنىدۇ: كونا كۆكتاتلىق توپىسى ياكى بوش، شورسىز، چىرىندى ئورگانىك ماددىسى مول توپا تاللىنىپ ئاسقىلىدۇ، ھەر 100 كىلوگرام كاندۇكچە توپىسىغا 3 تىن بىر قىسىم ئاسقالغان چىرىندى قىغ، 500 گرام ئامموني بىغوسفات، 200 گرام ئورىيە ئارىلاشتۇرۇلىدۇ. كاندۇكچە توپىسى تۆزلەنگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا تولۇق سۇمۇرگۈزۈپ، ئاندىن كېيىن ئورۇق سېلىنىدۇ. باشقا پەرۋىش قىلىش تەدبىرلىرى كىچىك لاپاستا مايسا ئۆستۈرۈش بىلەن ئوخشاش.

80 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىگە كەلگەندە، ناھىيە بويىچە ھەر يىلى مايسا يېتىشتۇرۇلگەن يەر كۆلىمى 4500 موغا يېتىپ، 150 تونىنا سۇلياۋ يوپۇق ئىشلىتىلدى.

2. كۆچۈرۈش

70 - يىللاردىن بۇرۇن، چوڭ مايسىلارنى كۆچۈرۈش تېخنىكىسى قوللىنىلغاندى، ئادەتتە، مايسا مەزگىلى 40 كۈن بولغاندى. مايسا كۆچۈرۈش تەرتىپى مۇنداق بولغان: مايسا قومىرىش — مايسىنى يۇيۇش — مايسىنى باغلاش — مايسا توشۇش — مايسا ئايرىش، كۆچۈرۈش.

80 - يىللارغا كەلگەندە، چوڭ مايسىنى قومىرىپ كۆچۈرۈش ئۇسۇلىنىڭ ئورنىنى كىچىك مايسىنى توپىسى بىلەن بىللە قۇمۇرۇپ كۆچۈرۈش تېخنىكىسى ئالدى. مايسا كۆچۈرۈش تەرتىپى مۇنداق بولدى: مايسىنى قۇمۇرۇش — مايسا توشۇش — مايسا ئايرىش، كۆچۈرۈش. كىچىك مايسىنى توپىسى بىلەن بىللە قۇمۇرۇپ كۆچۈرگەندە چوڭ مايسىنى قۇمۇرۇپ كۆچۈرۈشكە قارىغاندا 2 ھالقا ئازايدى، ئىش ۋاقتى تېجەپ قېلىندى، ئىش ئۈنۈمى ئۆستى. مايسا كىچىك ھەم توپىسى بىلەن بىللە قۇمۇرىلغاچقا، مايسىنىڭ يىلتىز سىستېمىسى زەخىملەنمەي كۆچۈرۈشكە ئوڭايلىق تۇغدۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن مايسىنىڭ تۇتۇش نىسبىتى يۇقىرى بولدى، مۇددەتتىن بۇرۇن تۇپلەندى، ئۈنۈملۈك تۇپلىنىشى ئاشتى. باشاق زىچ بولۇپ، مول ھوسۇل ئېلىشقا تۈرتكە بولدى.

مايسا كۆچۈرۈشنىڭ مۇڭاپىق پەيتى 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنىنىڭ ئالدى - كەينىدىن تارتىپ 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنىنىڭ ئالدى - كەينىگىچە بولىدۇ. مايسا يەرگە 2 — 3 سانتىمېتىر پاتۇرۇلىدۇ. قولدا كۆچۈرۈلگەن مايسىنىڭ زىچلىقى، ئادەتتە، 20×20 سانتىمېتىر بولىدۇ، ھەر بىر ئۇۋىغا 8 — 10 تۇپ كۆچۈرۈلىدۇ، ھەر مو يەرگە 130 — 170 مىڭ تۇپكىچە ئاساسىي مايسا كۆچۈرۈلىدۇ. ماشىنا بىلەن كۆچۈرۈلگەن مايسىنىڭ زىچلىقى 30×11 سانتىمېتىر بولۇپ، ھەر ئۇۋىغا 4 — 6 تۇپ كۆچۈرۈلىدۇ، ھەر مو يەرگە 80 — 120 مىڭ تۇپكىچە ئاساسىي مايسا كۆچۈرۈلىدۇ، كۆچۈرگەندە چوقۇم تەمدەپ تۇرۇش كېرەك، بولۇپمۇ 5 - ئاينىڭ

ئاغىرىدا تېمپېراتۇرا ئۆرلەپ كەتكەندە، مايسا كۆچۈرگەندە مايسا كاندۇكچىسى ئۈستىدىن سۇنى يۇگۈرتۇپ قويۇپ مايسىنى قوغداپ، كۆچۈرۈلگەن مايسىدا مادىدا ئالمىشىشنى ئازايتىپ، سۇ ئىسسىپ كېتىپ مايسىنى پىشۇرۇپ قويۇشتىن ساقلىنىپ، مايسىنىڭ كۆكىرىپ تۇرۇشىنى ئالغا سۈرۈش كېرەك.

4 §. سۈلياۋ پەتنۇستا مايسا يېتىشتۇرۇپ، ماشىنىدا كۆچۈرۈش

1. بارلىققا كېلىش جەريانى

سۈلياۋ پەتنۇستا مايسا يېتىشتۇرۇپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش — پەن - تېخنىكا خادىملىرى ياپونىيىنىڭ زاۋۇتلاشتۇرۇپ مايسا يېتىشتۇرۇش، ماشىنىدا مايسا كۆچۈرۈش تېخنىكىسىنى ئۆگەتكەن ۋە كىرگۈزگەندىن كېيىن، بۇ ناھىيىنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، ناھىيىنىڭ شال مايسىلىرىنى يېتىشتۇرۇش، مايسا كۆچۈرۈشىگە ئۈيغۇنلاشتۇرۇش يۈزىسىدىن ئىجاد قىلغان بىر خىل يېڭى تېخنىكا بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

زاۋۇتلاشتۇرۇپ مايسا يېتىشتۇرۇش، ماشىنىدا كۆچۈرۈش — خەلقئارا ئاشلىق، يېزا ئىگىلىك تەشكىلاتىنىڭ يارىدەم بېرىشى بىلەن قۇرۇلغان تۇر، ياپونىيە يارىدەم بەرگەن، ياپونىيەدىن كىرگۈزۈلگەن پەن - تېخنىكا تۇرى. بۇ تۇر 1982 - يىلى ئاپتونوم رايونغا كىرگۈزۈلۈپ، مىجەز ناھىيىسىدە تەجرىبە قىلىنىشقا باشلىدى.

ئونۇ ناھىيىسى دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، 3 - قارارلىق خەلقئارا ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشقا يارىدەم بېرىش تۇرىدىكى نۆۋەتلىق ئورۇن قىلىندى، شۇ ۋەجىدىن، بۇ تۇر 1985 - يىلى يولغا قويۇلدى. يالغ شىنىڭ گۇرۇپپا باشلىقى بولغان، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتى رەھبەرلىرى ۋە تېخنىكا تايانچىلىرى قاتناشقان رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، گۇرۇپپا قارمىقىدا تېخنىكا يېتەكچىلىك گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنىپ، لى چاڭشەن، زېلغ شېنگولار كونكرېت مەسئۇل بولدى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، ئاگرىنومىيە قاتارلىق جەھەتلەردىكى مۇتەخەسسىسلەر مەركەزلەشتۇرۇلۇپ، ئۆتكەلگە ھۆجۇم قىلىندى. دەسلەپتە، ياپونىيىنىڭ زاۋۇتلاشتۇرۇپ مايسا يېتىشتۇرۇش ھۇنەر - سەنئەت مەشغۇلات تەرتىپى ئەينەن كۆچۈرۈپ كېلىنىپ قوللىنىلدى. ئۇنىڭ تەرتىپى مۇنداق: سۇ، توك، قاتناش قولايلىق، مايسا يېتىشتۇرۇشكە مۇۋاپىق كېلىدىغان يەر تاللاش، چوڭ لاپاس قۇرۇش — تاسقالغان، ئوغۇتلانغان، كىسلاتاسى تەڭشەلگەن، دېزىنفېكسىيە قىلىنغان مايسا تۇپىسى تەييارلاش — ئۇرۇقنى بىخلاندۇرۇش (قىلتىرىقىنى ئايرىش، تاسقاش، ئىنچىكە تاللاش، بىخلاندۇرۇش، سۇسىزلاندۇرۇش) — ماشىنا بىلەن ئۇرۇق سېلىش (مايسا كاندۇكچىسىغا توپا يېيىتىش، تۈزلەش، كاندۇكچە توپىسىنى دېزىنفېكسىيە قىلىش، ئۇرۇق سېلىش، توپا بىلەن باستۇرۇش، تۈزلەش) — ھورداپ بىخلاندۇرۇش بۆلۈمىگە ئەكىرىپ بىخلاندۇرۇش — چوڭ لاپاسقا ئەكىرىپ مايسا يېتىشتۇرۇش (كۈن نۇرىنى توسۇش، تېمپېراتۇرىنى تىزگىنلەش، تۇمانلاشتۇرۇپ نەملىكنى تەڭشەش، مايسىنى تاۋلاش، ئۇستىدىن ئوغۇتلاش، دورا پۈركۈش). بۇ ھۇنەرنىڭ مەشغۇلات تەرتىپى مۇرەككەپ بولۇپ، تامامەن ئادەم كۈچى ئارقىلىق تىزگىنلەنمەيتتى. زاۋۇتلاشتۇرۇش شەكلىدىكى ئىشلەپچىقىرىشتا توكقا تايىنىش كېرەك ئىدى، ئادەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ بۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشى تەس ئىدى. تەجرىبە ھاسىل قىلىش، 1 - قول تەجرىبە ماتېرىياللىرىنى ئىگىلەش ئۈچۈن، شۇ يىلى يېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتىدا مەركەزلىك تەجرىبە قىلىندى يەنى 3 چوڭ لاپاس قۇرۇلۇپ، 18 مىڭ سۈلياۋ پەتنۇستا مايسا يېتىشتۇرۇلدى، بۇنىڭ 10 مىڭ سۈلياۋ پەتنۇستىكىسى ئەي بولدى. توخۇلا يېزىسىنىڭ تۆۋەنكى سۇ بۇلاق كەنتىدە 250 مو يەرگە ماشىنا بىلەن مايسا كۆچۈرۈلدى، ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 537 كىلوگرامغا، يۇقىرى بولغاندا 662 كىلوگرامغا يېتىشتەك

ياخشى نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى. شۇنداق بىلەن بىر ۋاقىتتا، يالاڭ شىنىلاش، ياسىن باقى قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ نەچچە يىللىق ئەمەلىي تەجرىبىسىگە ئاساسەن، تۆۋەندىكى سۇ بۆلەك كەنتى 5 - ئاھالىلەر گۈرۈپپىسىنىڭ شاللىقىدا سۇلياۋ پەتنۇس ئاستىغا پركلاتكا قويۇپ، سۇلياۋ پەتنۇسىنىڭ ئىچىنى لاي بىلەن سۇۋاپ، ئادەتتىكى كىچىك لاپاستا مايسا يېتىشتۇرۇش ئۇسۇلى بويىچە 120 سۇلياۋ پەتنۇستا مايسا يېتىشتۇرۇپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. 1986 - يىل 9 - ئايدا يالاڭ شىنىلاش، باۋ داجۇن، لى چاڭئەن، سۇن خەنچېڭدىن ئىبارەت 4 پەن - تېخنىكا خادىمى شەرقىي شىمالدىكى 3 ئۆلكىگە بېرىپ، زاۋۇتلاشتۇرۇپ مايسا يېتىشتۇرۇشتە بۇرۇن قەدەم تاشلاپ، ئۇنى ياخشى يولغا قويغان ئىلغار ئورۇننى ئېكسكۇرسىيە قىلدى، كۆزدىن كەچۈردى ھەمدە 10 نەچچە مىڭ خەتلىك ئىلمىي تەكشۈرۈش دوكلاتى يېزىپ چىقتى، ئۇلار ئۆز ئەينى كۆچۈرۈپ كېلىشكە بولمايدىكەن، ياپونىيىنىڭ تېخنىكىسىنى قوللىنىشتا ئۆز يېرىمىزنىڭ شارائىتىغا يارىشا ئىش كۆرۈپ، تېخنىكىنى ياخشىلاپ، سۇلياۋ پەتنۇستا مايسا ئۆستۈرۈش ئالاھىدىلىكىمىزنى ساقلاپ قېلىپ، ئۆز يولىمىزدا مېڭىشىمىز لازىم ئىكەن دەپ قاراپ، زاۋۇتلاشتۇرۇپ مايسا يېتىشتۇرۇشتە «ئوچىنى ئۆزگەرتىش» فاكتورىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ، مەركەزلەشتۈرۈپ مايسا يېتىشتۇرۇشنى ئاساسلە، يەرلەرگە ئايرىپ، تارقاق مايسا يېتىشتۇرۇشكە ئۆزگەرتىش، زاۋۇتلاشتۇرۇپ چوڭ لاپاستا مايسا يېتىشتۇرۇشنى كىچىك لاپاستا ئادەتتىكى قائىدە بويىچە سۇلياۋ پەتنۇستا مايسا يېتىشتۇرۇشكە ئۆزگەرتىش، زاۋۇتلاشتۇرۇپ قۇرغاق تۇپراقتا مايسا يېتىشتۇرۇشنى ئادەتتىكى قائىدە بويىچە تۇپراقنى نەملەشتۈرۈپ يېتىشتۇرۇشكە ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت. بۇلار 1987 - يىلى كەلگە داڭلىرىدە كېڭەيتىپ ئولگە كۆرسىتىشتە مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى ھەمدە 1989 - يىل 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئونىۋ ناھىيىسىدە ئېچىلغان شىنجاڭ بويىچە شال مايسىنى سۇلياۋ پەتنۇستا يېتىشتۇرۇپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش خىزمەت يىغىنىدا مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى.

2. تېخنىكا قائىدىسى

تەخمىدە مايسا يېتىشتۇرۇش قائىدىسى: مايسا كاندۇكچىسى تەييارلىنىدۇ (كىچىك لاپاستا مايسا يېتىشتۇرۇش بىلەن ئوخشاش بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ) — كاندۇكچە توپىسى ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ (ھەر بىر سۇلياۋ پەتنۇستا 4 كىلوگرام توپا قاچىلىنىدۇ، تاسقىلىپ ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇلىدۇ، يەنى ھەر 100 كىلوگرام كاندۇكچە توپىسىغا 500 گرام ئاممۇنىي فوسفات ۋە 5 تىن بىر قىسىم چىرتىلگەن قىغ ئارىلاشتۇرۇلىدۇ) — ئۇرۇقنى تەييارلاش (مۇكەممەل تاللىنىپ، 3 — 5 كۈن سۇغا چىلاپ قويۇلىدۇ) — رامكا جايلاشتۇرۇلىدۇ (مايسا كاندۇكچىسىغا 28×58 سانتىمېتىر ئۆلچەمدىكى رامكا قويۇلىدۇ) — رامكىغا پركلاتكا قىستۇرۇلىدۇ — كاندۇكچىغا توپا تۆكۈلىدۇ، تۆزلىنىدۇ — رامكا ئېلىنىدۇ (بۇ ئۇسۇل مايسا كاندۇكچىسىدىكى چۆنەكلەر تولغىچە تەكرارلىنىدۇ) — ماتورن چېچىلىدۇ — ئۇرۇق سېلىنىدۇ (ھەر سۇلياۋ پەتنۇستا 250 گرام نەملەنگەن ئۇرۇق سېلىنىدۇ) — 5 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا توپا يانتۇزۇلىدۇ — رامكا تىكلىنىپ، سۇلياۋ يوپۇق يېپىلىدۇ — لاپاس ئوتتۇرىسىدىكى سۇ يوللىرى تازىلىنىدۇ (راۋان بولۇشى كېرەك) — كاندۇكچە يۈزى نەملەشكىچە ئاستا سۇ قويۇلىدۇ. مايسىنى پەرۋىش قىلىش ئادەتتىكى مايسا پەرۋىش قىلىش بىلەن ئوخشاش بولىدۇ.

دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن مايسا كۆچۈرۈش ماشىنىسى چوڭ ئېتىزلاردا ئىشلىتىشكە باب كېلىدۇ. ياپونىيىدە ئىشلەنگەن مايسا كۆچۈرۈش ماشىنىسى ھەر كۈنى 8 — 10 مو يەرگە مايسا كۆچۈرىدۇ. مايسا كۆچۈرۈش ماشىنىسى سۇدا مەشغۇلات قىلغاندا قۇرلارنى بويلاپ تەكشى ماڭىدۇ، مايسىنى 2 — 3 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا كۆچۈرىدۇ، مايسىنىڭ لەيلىۋېلىش نىسبىتى 1% تىن، زەخىملىنىش نىسبىتى 1% تىن ئېشىپ كەتمەيدۇ.

«ئوچىنى ئۆزگەرتىش» فاكتورىنى ئىجرا قىلىپ، مايسىنى سۇلياۋ پەتنۇستا يېتىشتۇرۇش، ماشىنىدا كۆچۈرۈش تېخنىكىسى يۇرۇشلەشتۈرۈلۈش ئارقىلىق، مايسىنى سۇلياۋ پەتنۇستا يېتىشتۇرۇشنىڭ يېڭى ئالاھىدىلىكى ساقلاپ قېلىندى، ئۆز يېرىنىڭ شارائىتىغا يارىشا ئىش كۆرۈشتىكى ئەنئەنىسۇي تەجرىبە

ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، مايسا كۆچۈرۈش تەرتىپى زور دەرىجىدە ئاددىيلاشتۇرۇلدى، تەننەرخى تۆۋەنلىتىلدى، شالچى دېھقانلارنىڭ قوبۇل قىلىشىغا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە تېزدىن كېڭەيتىلدى. 1985 - يىلى ماشىنىدا مايسا كۆچۈرۈلگەن يەر 220 مو بولغان بولسا، 1990 - يىلى 15 مىڭ موغا يەتتى.

3. ئۇنۇم

مايسىنى سۇلياۋ پەتنۇستا يېتىشتۇرۇپ، ماشىنىدا كۆچۈرۈش ئەمگەك سىجىللىقىنى زور دەرىجىدە تۆۋەنلەتتى. بىر شوپۇر بىلەن بىر ئادەم بىرلىشىپ مايسا توشۇسا ۋە ھەمكارلىشىپ ئىشلىسە بىر كۈندە 16 مو يەرگە مايسا كۆچۈرەلەيدۇ، بىر مو يەرگە ئارانلا 0.125 ئىش كۈنى كېتىدۇ، بۇ بىر ئادەمنىڭ قول بىلەن مايسا كۆچۈرگىنىنىڭ (بىر ئادەم بىر كۈندە 0.5 مو يەرگە مايسا كۆچۈرەلەيدۇ) 15 ھەسسىگە باراۋەر كېلىدۇ. بىر مو يەرگە مايسا كۆچۈرۈش تەننەرخى 19.85 يۈەن بولۇپ، قول بىلەن مايسا كۆچۈرگەنگە قارىغاندا 33.15 يۈەن تېجەپ قالغىلى بولىدۇ. مۇڭاپىق پەيتتە مايسا كۆچۈرۈش مايسىنىڭ بالدۇر، تېز ئۆسۈشىگە پايدىلىق بولىدۇ، مايسا تەكشى، ئۇنۇملۇك ھەم كۆپ تۇپلىنىدۇ. باشقى چوڭ، دېنى كۆپ بولىدۇ، 1000 تال دان ئېغىرلىقى ئاشىدۇ. ئوتتۇرا، تۆۋەن ھوسۇللۇق رايونلاردا ئادەت بويىچە قول بىلەن مايسا كۆچۈرگەنگە قارىغاندا ھوسۇل 20% چە ئاشىدۇ. 1990 - يىلى، ماشىنىدا مايسا كۆچۈرۈلگەن شاللىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 474 كىلوگرامغا يېتىپ، ناھىيە بويىچە شالنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلىدىن 17.92% يۇقىرى بولدى، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 914 كىلوگرامغا يەتتى.

ماشىنىدا مايسا كۆچۈرۈش بىلەن قولدا مايسا كۆچۈرۈشتە ھەرمو يەرگە كەتكەن خىراجەت

جەدۋەل: 5 — 8 بىرلىكى: يۈەن

تۈرى	ئادەت بويىچە مايسا يېتىشتۇرۇپ قول بىلەن كۆچۈرۈش خىراجىتى	مايسىنى سۇلياۋ پەتنۇستا يېتىشتۇرۇپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش خىراجىتى	ئىزاھات
ئۇرۇق	14.20	4.24	
سۇلياۋ يوپۇق	13.70	1.41	2 يىل ئىشلىتىلىدۇ
خىمىيىۋى ئوغۇت	2.50	0.50	
چۆنۈك	3.60	0.50	
رامكا		0.20	10 يىل ئىشلىتىلىدۇ
پىركلاتكا		3.00	2 يىل ئىشلىتىلىدۇ
كاندۇك تويىسىنى تۇزلەشكە كەتكەن ئىش		3.00	
مايسا كۆچۈرۈش	14.00	6.00	
باشقىلار	5.00	1.00	
جەمئىي	53.00	19.85	

§5. شاللىق پەرۋىشى

1. سۇ، ئوغۇت پەرۋىشى

مايسا كۆچۈرۈلگەندىن كېيىن سۇ قاتلىمىنى پەرۋىش قىلىشنىڭ ئومۇمىي پرىنسىپى مۇنداق بولىدۇ: 1) قۇرۇق بولۇش، 2) چوڭقۇر بولۇش، 3) ئازايتىش، ئايرىم سۇغىرىش، سۇيىنى ئايرىم چىقىرىۋېتىش.

مايسا كۆچۈرۈلۈپ 3 — 5 كۈندىن كېيىن، 4 — 5 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا سۈ قاتلىمى ساقلاپ قېلىنىپ مايسا قوغدىلىدۇ. ئاندىن كېيىن 3 — 5 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا سۈ ساقلاپ قېلىنىپ تۇپلىنىشى ئالغا سۈرۈلىدۇ، تۇپلىنىشنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە سۈنىڭ چوڭقۇرلۇقى تىزگىنلىنىدۇ. 6 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە، سۈ چىقىرىۋېتىلىپ، شاللىق 4 — 7 كۈن ئاپتاپقا سېلىنىدۇ. ئاپتاپقا سېلىنغاندىن كېيىن 8 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا سۈغىرىلىدۇ. سۈتلىنىشتىن تارتىپ پىشقىچە سۈغىرىش توختىتىلىدۇ، ئەمما شاللىقنىڭ نەملىكى ساقلاپ قېلىنىدۇ، سۈغىرىشقا، سۈيىنى چىقىرىۋېتىشكە بولمايدۇ.

ھەر مو يەرگە 2000 كىلوگرام ئورگانىك ئوغۇت، 15 كىلوگرام ئاممۇنىي دىئوسفات بېرىش ئاساسىدا، ئادەتتە 30 — 40 كىلوگرام ئورىيە بېرىلىدۇ، بۇ 4 قېتىمغا بۆلۈپ بېرىلىدۇ. مايسا كۆچۈرۈلۈپ 7 كۈندىن كېيىن 5 — 8 كىلوگرام كۆكەرتىش ئوغۇتى بېرىلىدۇ؛ 5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە، 10 كىلوگرام تۇپلىنىش ئوغۇتى بېرىلىدۇ؛ 6 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا 10 كىلوگرام بوغاز بولۇش ئوغۇتى بېرىلىدۇ؛ 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا 5 كىلوگرام باش چىقىرىش ئوغۇتى بېرىلىدۇ. ئوغۇتلاش پرىنسىپى مۇنداق بولىدۇ: ئوغۇت مۇڭاپىق مىقداردا قېتىمغا بۆلۈپ بېرىلىدۇ، باشتا كۆپرەك بېرىلىپ ئوتتۇرىدا تىزگىنلىنىدۇ، ئاخىرىدا كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

2. توپلار قۇرۇلمىسى

«1 — 78» سورتىنى مىسال ئالساق، ھەر مو يەردىكى ئاساسىي مايسا 150 مىڭ تۈپ بولۇپ، ئەڭ كۆپ تۇپلەنگەندە 500 مىڭ تۈپكە يېتىدۇ. ئۇنۇملۇك باشاق 300 مىڭ تال بولۇپ، باشاقلىنىش نىسبىتى 60% بولىدۇ، ھەر باشاقتا 120 تال دان بولىدۇ، بۇنىڭ 95 ى توق بولۇپ، توق بولۇش نىسبىتى 75% بولىدۇ. 1000 تال دان ئېغىرلىقى 25 گرام، نەزەرىيىۋى ھوسۇل 713 كىلوگرام بولىدۇ. توپلار قۇرۇلمىسىنىڭ مۇڭاپىق بولۇشىنى قەتئىي يولغا قويۇپ، تەبىئىي قانۇنىيەتنى تولۇق ئىگىلەپ، تېخنىكا ۋاستىسىدىن پايدىلىنىپ، شالنىڭ ئۆسۈشىنى مۇڭاپىق تەڭشەپ، بىرلىك كۆلەمدىكى باشاق سانى، دان سانى، دان ئېغىرلىقىدىن ئىبارەت 3 تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىنى ماسلاشتۇرۇپ، پايدىلىق تەرەپكە يۆزلىنىپ، زىياندىن ساقلىنىپ، تەكشى تەرەققىي قىلدۇرۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

§ 6. شال تېرىقچىلىق تۈزۈمى

1. شال بىلەن بۇغدايىنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش

شال بىلەن بۇغدايىنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش ئۈسۈلىنى ئومۇملاشتۇرۇش نۆۋەتتە شال بىلەن قۇرۇق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەرنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىشتىكى مۇھىم شەكىل بولۇپ قالدى، بولۇپمۇ «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى قېلىپلاشقان، سۈ چىقىرىۋېتىش، سۈغىرىش سىستېمىسى مۇكەممەللەشكەن، يەر ئاستى سۈ ئورنى نۆۋەتلىگەن توغرا شالچىلىق رايونىدا يولغا قويۇلدى. نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش شەكلى 2 خىل بولىدۇ:

شال (3 — 4 يىل) — بۇغداي (3 — 4 يىل) — شال.

بۇغداي (3 — 4 يىل) — ئېڭىزغا كۆممەتوناق تېرىش — شال (4 — 5 يىل) — بۇغداي.

2. شال بىلەن قىزىلچىنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش

قىزىلچا تېرىلغۇ كۆلىمى ئازراق بولغاچقا، شال بىلەن قىزىلچىنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش ئۈسۈلى ئانچە

ئومۇملاشتۇرۇلمىدى. يولغا قويۇلغان نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش شەكلى 2 خىل بولىدۇ:
شال (4 — 5 يىل) — قىزىلچا (2 — 3 يىل) — شال.
قىزىلچا (3 — 4 يىل) — شال (4 — 5 يىل) — قىزىلچا.

2 ـ خىل ئۇسۇل بويىچە قىزىلچا تېرىش ئارقىلىق يېڭىدىن ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەرنى ئۆزگەرتىش، قىزىلچىنى شال تېرىشنىڭ ئالدىنقى باسقۇچىدىكى زىرائەت قىلىش 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ سۇ، تۇپراقنى ئېچىش جەريانىدا كۆرۈلدى. بولۇپمۇ توغۇلادىكى يېڭىدىن ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر رايونىدا دائىم كۆرۈلدى. بۇ يېڭىدىن ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەرلەرنىڭ يەر ئاستى سۇ ئورنى يۇقىرىراق بولغاچقا، تۇپراقى ئۆزۈن مۇددەتكىچە ھاۋا خالىماسلىق ھالىتىدە تۇرغان. بۇنداق يەرگە شال تېرىغاندا كۆپ ھاللاردا ئونۇمى ياخشى بولمايدۇ. قىزىلچا تېرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، بىرنەچچە يىل تېرىقچىلىق قىلىپ يەرنى پىشۇرغاندا قىزىلچىنى سۈغارماي تۇرۇپمۇ مول ھوسۇل ئېلىشقا بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇپراقمۇ ياخشىلىنىدۇ.

3. شال بىلەن يېشىل ئوغۇتنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش

بۇنىڭ ئۈسۈلى 3 خىل بولىدۇ:
شال (4 — 5 يىل) — بېدە (3 — 4 يىل، تۇنجى يىلى يازغى بۇغداي بىلەن ئارىلاشتۇرۇلۇپ تېرىلىدۇ) — شال.
شال (4 — 5 يىل) — بۇغداي + قاشقا بېدە (2 — 3 يىل) — شال.
شال (4 — 5 يىل) — سىرىق پۇرچاق (2 يىل) — شال.

4. شال بىلەن كېۋەزنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش

بۇنىڭ ئۈسۈلى بىرخىل بولىدۇ:
شال (4 — 5 يىل) — كېۋەز (2 — 3 يىل) — شال.

5. ئىككى خىل چىلگە زىرائەتنى كىرىشتۈرۈپ تېرىپ، ئىككى يىلدا ئۈچ قېتىم ھوسۇل ئېلىش

بۇغداي بىلەن شالدىن ئىبارەت 2 خىل بالدۇر پىشىدىغان سورتنىڭ ۋە سۇلياۋ پەتنۇستا مايسا پېتىشتۈرۈپ ماشىنىدا مايسا كۆچۈرۈش تېخنىكىسىنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشى بىلەن، بۇغداي شالدىن ئىبارەت 2 خىل چىلگە زىرائەتنى كىرىشتۈرۈپ تېرىپ، 2 يىلدا 3 قېتىم ھوسۇل ئېلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى ھەمدە تەجرىبە ۋە ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى. بۇنىڭ شەكلى مۇنداق:

بۇغداي — ئېگىزغا تېرىش (مايسا كۆچۈرۈش) شال — شال (ياكى بۇغداي).

بۇغداينىڭ «تاڭشەن 6898» سورتى، شالنىڭ «شىنجاڭ شېلى — 1» سورتى تېرىلىدۇ. 6 ـ ئايىنىڭ 20 ـ كۈنى ئەتراپىدا بۇغداي ئورۇۋېلىنىدۇ، ئېتىز دەرھال تازىلىنىپ، ئوغۇت بېرىلىدۇ ۋە تراكتور بىلەن ھەيدىلىدۇ، ئاندىن كېيىن ماشىنىدا ياكى قولدا مايسا كۆچۈرۈلىدۇ، ھەمسە ئىش 6 ـ ئايىنىڭ 25 ـ كۈنىدىن بۇرۇن تاماملىنىدۇ. بۇ ئۇسۇل 1986 ـ يىلى ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىم مو يەردە سىناق قىلىندى. بۇغداي ھوسۇلىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، شالنىڭ ئوتتۇرىچە بىرلىك ھوسۇلى 5. 353 كىلوگرامغا، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 3. 482 كىلوگرامغا يېتىشتەك ياخشى نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى.

6. شال بىلەن قوزغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش

بۇنىڭ شەكلى 4 خىل بولىدۇ:

شال (4 — 5 يىل) — قىزىلچا (2 — 3 يىل) — كېۋەز (2 — 3 يىل) — شال.

شال (4 — 5 يىل) — بۇغداي بىلەن قاشقا بېدىنى ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش (2 — 3 يىل) — ئېڭىزغا تېرىلىدىغان كۆممىقوناق (ئاخىرقى بىر يىل) — شال.

بۇغداي — ئېڭىزغا تېرىلىدىغان كۆممىقوناق — كۆممىقوناق (2 — 3 يىل) — شال (5 — 6 يىل).

شال (4 — 5 يىل) — يازغى بۇغداي بىلەن بېدىنى ئارىلاشتۇرۇپ تېرىش (3 — 4 يىل) — كېۋەز ياكى قىزىلچا (2 — 3 يىل) — شال.

VI باب

كېسەللىك، ھاشارات، ئوت - چۆپ زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش

1§. كېسەللىك، ھاشارات زىياندا شلىقى

1. شال ۋاباسى

شال ۋاباسى ئونىۋ ناھىيىسىدىكى شالدا بولىدىغان ئاساسلىق كېسەللىك. سورتلارنى ئۈزۈل - كېسىل ئالماشتۇرۇپ ئۆستۈرۈشتىن بۇرۇن، قەرەلسىز ھالدا تارقىلىپ، شالچىلىققا ئېغىر تەھدىت سالدى. 1966 ـ، 1967 ـ، 1981 ـ يىللىرى كەڭ دائىرىدە تارقالدى. 1966 ـ يىلى توخۇلا گۇڭشېنىڭ 3 ـ چوڭ ئېتىزلىقىدىكى 2780 مو شاللىقنىڭ 1352 موسىغا شال ۋاباسى چۈشتى، بۇ شال كۆلىمىنىڭ 48% نى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ۋەيران بولغان كۆلەم 183 مو بولۇپ، 6.0% نى ئىگىلىدى، 700 مو يەردىكى شالنىڭ ھوسۇلى 50% كېمەيىپ كەتتى، بۇ، 25.2% نى ئىگىلىدى. 1969 ـ يىلى ئارال گۇڭشېنىڭ 2000 مو يېرىدىكى يەرلىك قارا قىلتىرىقلىق ۋە ئاق قىلتىرىقلىق شالغا ئېغىر دەرىجىدە كېسەل يۇقۇپ، 500 مو يەردىن ھوسۇل چىقمىدى، ئوتتۇرىچە يەرلىك ھوسۇلى ئاران 46 كىلوگرامىلا بولدى. شال ۋاباسىنىڭ شال يوپۇرمىقىدا پەيدا بولۇش نىسبىتى 55.3%، شال بوغاز بولۇش مەزگىلىدە پەيدا بولۇش نىسبىتى 47.9%، باشاق بوينىدا پەيدا بولۇش نىسبىتى 48.9% بولدى. 80 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن، شال سورتلىرى يېڭىلاندى، «1 — 78» دىن ئېتىبارەن كېسەللىككە تاقابىل تۇرالايدىغان سورت ئومۇملاشتۇرۇلدى، قارا قىلتىرىق، ئاق قىلتىرىق كېسەللىككە تاقابىل تۇرالمايدىغان سورتلار شاللىۋېتىلدى، شۇنىڭ بىلەن كېسەللىكنىڭ زىيان سېلىشى تەدرىجىي ئازايدى، تارقىلىشچان ئاپەت خاراكتېرلىك ئەھۋال يۈز

بەرمىدى.

2. مايسا مەزگىلىدىكى كېسەللىك

مايسا مەزگىلىدىكى ئاساسلىق كېسەللىك چىرىش كېسەللىكى، قۇرۇپ قېلىش كېسەللىكىدىن ئىبارەت. چىرىش كېسەللىكى، تۆۋەن تېمپېراتۇرا بىلەن چوڭقۇر سۇدىكى ئوكسىگېن يېتىشمەسلىك قاتارلىقلار تۈپەيلىدىن مايسا سېپىپ كېتىدۇ. بۇ كېسەللىك 70 - يىللارنىڭ ئالدىنقى چاغلىرىدا پەيدا بولغانىدى. كېيىن شەرت - شارائىت ياخشىلانغانلىقى، مايسا يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى ئومۇملاشتۇرۇلغانلىقى ۋە تېخنىكا سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن، مايسا سېپىپ كېتىش ئەھۋالى تەدرىجىي ئازايدى. قۇرۇپ قېلىش كېسەللىكى ئاساسلىقى، چوڭ لاپاستا زاۋۇتلاشتۇرۇپ مايسا يېتىشتۇرۇشتە پەيدا بولدى.

3. زىياندا ش ھاشاراتلار

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى شالدا پەيدا بولىدىغان ئاساسلىق زىياندا ش ھاشاراتلار شال چىۋىنى، شال پاشىسى، شال پىتى ۋە چىپار يوللۇق يوپۇرماق تومۇزغىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت، بۇلار پارچە - پۇرات پەيدا بولىدۇ، لېكىن ئاپەت پەيدا قىلالمايدۇ.

§ 2. ئوت - چۆپ زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش

1. ئوت - چۆپ زىيىنى

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى شاللىقتا 6 ئائىلىگە تەۋە 16 خىل ئوت - چۆپ بار. بۇلار تۇغما كىلىك پىيزەك، پىيزەك، قۇمۇش، ياۋا كەشمىر، كۆرمەك، غازپاقائوت، يىكەن، لەش، مۇڭگۇزسىمان يۇسۇن ۋە لويلا ئائىلىسىدىكى ئوتلار، جۇخارگۈل ئائىلىسىدىكى ئوتلارنىڭ قىسمەن تۈرلىرىدىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئىچىدە تارقىلىشى كەڭ، سانى كۆپ، ئېغىر زىيان سالىدىغىنى باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆرمەك، شىغىلداق ئائىلىسىدىكى تۇغما كىلىك پىيزەك ۋە شاپ ئائىلىسىدىكى غازپاقائوتتىن ئىبارەت.

70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئىلگىرى يۇقىرىدا ئېيتىلغان 3 خىل ئوت شالغا ئېغىر زىيان سالغانىدى. شۇ چاغدا تۇغما كىلىك پىيزەك ھەر كۇادرات مېتىر يەردە 500 — 700 تۇپكە يېتەتتى، زىچ بولغاندا 1700 تۇپكە يەتكەنىدى. كۆرمەك ھەرمو يەردە ئەڭ زىچ بولغاندا 800 مىڭ تۇپكە يەتتى، نەتىجىدە ئوت - چۆپ شال مايىسىنى بوزەك قىلىدىغان، شاللىقنى ئوت - چۆپ بېسىپ كېتىدىغان ئەھۋال شەكىللەندى. 1974 - يىلى توخۇلا گۈڭشىسىنىڭ 4 - چوڭ ئەترەت 5 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە چېچىپ تېرىلغان 75 مو يەردىكى شالنى ئېغىر دەرىجىدە كۆرمەك بېسىپ كەتكەچكە، ئومۇمىي ھوسۇل 2600 كىلوگرام، بىرلىك ھوسۇل ئاران 34 كىلوگرام بولدى. شال ئاقلانغاندىن كېيىن، ئاران 2% گۈرۈچ چىقتى. قالغانلىرىنىڭ ھەممىسى كۆرمەك بولدى. كۆزلۈك ھوسۇلدىن كېيىن، شاللىقنى تەكشۈرگەندە، ھەر كۇادرات مېتىر يەردىن 11 مىڭ 300 تالدىن ئارتۇق كۆرمەك چىقتى. تۇغما كىلىك پىيزەك، كۆرمەك قاتارلىق يۇقىرى قاتلاملىق ياۋا ئوت - چۆپلەر 80 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىنلا ئۈزۈل - كېسىل تىزگىنلەندى. لېكىن بەزى تۆۋەن قاتلاملىق يايان سۇپەتلىك ياۋا ئوت - چۆپلەر، بولۇپمۇ غازپاقائوت قاتارلىقلار ئويمان شاللىقتا ئەۋج ئېلىپ ئېغىر زىيان سالدى، ئېغىر بولغاندا شاللىقنى قاپلاش نىسبىتى 60% تىن ئېشىپ كەتتى.

ئوت - چۆپلەرنىڭ مۇھىتقا ماسلىشىپ ئۆسۈش ئىقتىدارى كۈچلۈك، ئۇلارنىڭ مۇھىتقا بولغان تەلىپى ئوخشىمايدۇ. ئۇلارنىڭ يۇقىرى قاتلاملىقلىرى، تۆۋەن قاتلاملىقلىرى، يۇقىرى تېمپېراتۇرلىق ئىشلەپچىقىرىشقا

ھەم تۆۋەن تېمپېراتۇرىلىق ئىشلەپچىقىرىشقا ماسلىشالايدىغانلىرى، شور سۈدىمۇ بولۇق ئۆسىدىغانلىرى، يەنە چوڭقۇر سۇدا ئۆسىدىغانلىرى بار. ئۇلار توپ - توپ بولۇپ، تەرەپ - تەرەپكە يامراپ، گىرەلىشىپ، شالچىلىقنىڭ چوڭ كۆشەندىسىگە ئايلىنىپ قالدى. شۇنداقلا ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شالچىلىقىدىكى ئاساسىي زىددىيەت بولۇپ قالدى.

2. ئوت - چۆپنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش

شاللىقتىكى ئوت - چۆپلەرنىڭ زىيىنىنى ئۇزۇل - كېسىل يىلتىزىدىن تۈگىتىشتە، مۇنداق ئۇنىۋېرسال ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش تەدبىرى قوللىنىلدى: زىرائەتلەرنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش، خىمىيىۋى دورا ئارقىلىق يوقىتىش، ئوتاش، 3 پەرۋىشنى تەڭ ئېلىپ بېرىش، ئۇنىۋېرسال ئىش كۆرۈش، قاتلامۇ قاتلام ئالدىنى ئېلىش، ئۇزۇنغىچە داۋاملاشتۇرۇش، ئەھۋالىيەتتە يوقىتىشنى تەلەپ قىلىش، ئاپەتنى قالدۇرۇپ قويماسلىق.

1) زىرائەتلەرنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىپ ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش　شال بىلەن قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر نۆۋەتلەشتۈرۈلۈپ تېرىلىدۇ. توخۇلا ۋە ئارال شالچىلىق رايونلىرىدا شال بىلەن بۇغدايىنى، شال بىلەن كېۋەزنى ۋە شال بىلەن قىزىلچىنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش كەڭ يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ تۈگىنەكلىك پىيزەك، كۆرمەك، غازپاقائوت ۋە چوڭقۇر سۇدا، تۆۋەن تېمپېراتۇرىدا ئۆسۈشكە ئامراق تۆۋەن قاتلاملىق ياۋا ئوت - چۆپلەرنى يوقىتىشتا كۆرۈنەرلىك ئۈنۈمى بولدى.

قۇرغاق يەرنىڭ دۆشىنى ئېلىپ ئوڭشاش شاللىقنىڭ دۆشىنى ئېلىپ ئوڭشاشقا ئۆزگەرتىلىپ، ئوت - چۆپلەر ئالداپ ئۆستۈرۈلىدۇ، ئىلگىرى قۇرغاق يەرلەرنىڭ دۆشىنى ئېلىپ ئوڭشاش، تېرىقچىلىق ئىشلىرى قوپال ئىدى، يەر قۇرۇق ھەيدىلىپ، قۇرۇق پېتى دۆشى ئېلىناتتى، سۇدا ئۆسىدىغان ئوت - چۆپ ئۆرۈقى، يىلتىزى تۆپراق ئاستىدا قالاتتى. ئوسا قىلىنىپ ئۇرۇق سېلىنغان ھامان، خۇددى بېلىق سۇغا ئېرىشكەندەك، ئوت - چۆپ شالدىن بۇرۇن ئۆسۈپ چىقاتتى. شاللىق ئاۋۇال سۇغىرىلىپ ئاندىن دۆشى ئېلىنىدۇ، بۇنداق بولغاندا قىسمەن ئوت - چۆپلەر ئالدىنىپ بىخلىنىدۇ. كېيىن يەر قايتا - قايتا ئاغدۇرۇلسا ۋە باستۇرۇلسا، ئوت - چۆپلەرنى ئۇنۇملۇك يوقاتقىلى بولىدۇ. 1974 - يىل 5 - ئاينىڭ 14 - كۈنىدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، توخۇلا گۈڭشېنىڭ 6 - چوڭ ئەترەت 5 - ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى 28 مو 1 - دەرىجىلىك يەرگە شال تېرىشتا يەرنىڭ دۆشىنى قۇرۇق پېتى ئالغان، شالنىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە ئوت ئوتاش ئۈچۈن 180 ئىش كۈنى سەرپ قىلغان، شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئاران 85 كىلوگرام بولغان. بۇنىڭدىن باشقا 68 مو يەرگە سۇ قويۇپ دۆشىنى ئالغان، شالنىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە ئوت ئوتاش ئۈچۈن 240 ئىش كۈنى سەرپ قىلغان، بىرلىك ھوسۇلى 250 كىلوگرامغا يەتكەن.

ئۇرۇق چېچىش مايسا كۆچۈرۈشكە ئۆزگەرتىلدى. مايسا كۆچۈرۈشتە شالچىلىق 2 باسقۇچقا ئايرىلدى. بۇنىڭدا مايسا يېتىشتۇرۇشتىن ئۆستۈرۈش جەريانىغا ئوتكەندە، شاللىقتا سۇ قويۇلۇپ، ئوت - چۆپلەر ئالداپ ئۆستۈرۈلۈپ، يەر سۇدا بىر قېتىم ياكى بىرنەچچە قېتىم ئاغدۇرۇلىدۇ ۋە دۆشى ئېلىپ تۈزلىنىدۇ، بولۇپمۇ سۈلۈق يەرنىڭ دۆشىنى ماشىنىدا ئېلىشتەك ئىلمىي ئۇسۇل قوللىنىلىپ، كۆپلىگەن ئوت - چۆپلەر مايسا كۆچۈرۈلۈشتىن بۇرۇن يوقىتىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، مايسا كۆچۈرۈش مايسىلارنىڭ ئوت - چۆپ بىلەن بەسلىشىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىشىگە ياردەم بەرگەنلىكتىن، قۇر ئارلىقى ئېنىق ئايرىلىپ ئوت ئوتاشقا ئوڭايلىق تۇغۇلىدۇ.

شاللىقنى ماشىنىلاشتۇرۇش زور كۈچ بىلەن يولغا قويۇلدى. شاللىقتا ماشىنىدا مەشغۇلات قىلغاندا، يەر چوڭقۇر ھەيدىلىدۇ، ئىش ئۈنۈمى يۇقىرى، سۈرئىتى تېز، سۈپىتى ياخشى بولىدۇ. بولۇپمۇ شاللىقنى سۇغا تولدۇرۇپ ھەيدىگەندە، ئۇنۇپ چىققان ئوت - چۆپنى لايغا چاپلىۋەتكىلى ۋە لاينىڭ ئاستىغا باستۇرۇۋەتكىلى،

قۇمۇش، كۆرمەك، تۇگمىنەكلىك پىيزەك قاتارلىق ئوت - چۆپلەرنىڭ قايتا ئۈسۈش ئىقتىدارىنى چەكلىگىلى بولىدۇ. ئۇدا بىرنەچچە يىلغىچە شاللىقتا ماشىنىدا مەشغۇلات قىلىشنى داۋاملاشتۇرغاندا، ئوت - چۆپ تەبىئىي ھالدا ئازىيىدۇ.

يەر كۆزدە ئاغدۇرۇلۇپ، شۇدىگەرلىنىدۇ. شال ھوسۇلىنى يىغىۋالغاندىن كېيىن، يەر تراكتور بىلەن چوڭقۇر ئاغدۇرۇلۇپ، قىش، ئەتىيازدا شۇدىگەرلەنسە، بۇ توڭنىڭ يېنىشىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئوت - چۆپلەرنىڭ يىلتىزى سۈسىز قالىدۇ ياكى قۇرۇپ كېتىدۇ. بۇ، شاللىقنىڭ توپىسىنى فىزىكىلىق ياخشىلاشقا پايدىلىق بولۇپ، يۇڭا ئوت - چۆپلەرنى يوقىتىشتىكى ئاساسلىق تەدبىرلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

2) خىمىيىۋى دورا ئارقىلىق ئوت - چۆپ يوقىتىش　　شاللىقتىكى ئوت - چۆپلەرنى يوقىتىشتا ناترىي پېنتا خلورو ئاتراتول، نىتروفېن، دى كالىي تىتراخلورىد، پروپانىل، پرومېترىن، ساتۇرن، مولىنات، سىمېترىن، «NC — 311» قاتارلىق خىمىيىۋى دورىلار ئىشلىتىلىدۇ، بۇ دورىلارنىڭ تەنىرخى تۆۋەن، ئۇنۇمى ياخشى، ئىشلىتىشكە قولايلىق. ساتۇرن، مولىنات، دى كالىي تىتراخلورىد ۋە پرومېترىن ئەك ئومۇملاشقان.

ئوت - چۆپلەرنىڭ ئوخشاش بولمىغان تۈرلىرىگە ئاساسەن دېھقانچىلىق دورىلىرى ئىشلىتىلىدۇ، شال تېرىش باسقۇچلىرىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا ۋە ئوت - چۆپلەرنىڭ ئۈسۈش باسقۇچىغا قاراپ، ھەرخىل ئۇلچەمدىكى دېھقانچىلىق دورىلىرى تاللاپ ئىشلىتىلىدۇ.

ئادەت بويىچە مايسا يېتىشتۇرۇشنى قامال قىلىش، مايسا ئېتىزلىرىنىڭ دۆشى ئېلىنىپ بولغاندىن كېيىن، يەر تولۇق نەمدىلىپ، ھەرمو يەرگە 40 مىللىلىتىر سۈتسىمان ساتۇرنىغا ياكى 180 مىللىلىتىر سۈتسىمان مولىناتقا 20 كىلوگرام سۇ ئارىلاشتۇرۇلۇپ تەكشى پۈركىلىدۇ. دورا سۈيۇقلۇقى توپىنىڭ ئۈستۈنكى قاتلىمىدىكى لاي بىلەن تەكشى ئارىلاشقاندىن كېيىن، 2 - كۈنى ئۇرۇق سېلىنىدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا مايسا ئېتىزلىرىدىكى ئوت - چۆپنى يوقىتىش ئۈنۈمى %95 تىن يۇقىرى بولىدۇ.

مايسىنى سۇلياۋ پەتنۇستا يېتىشتۇرۇشنى قامال قىلىش. مايسا يېتىشتۇرۇلىدىغان سۇلياۋ پەتنۇسقا توپا تولدۇرۇلۇپ تولۇق نەمدەلگەندىن كېيىن، يۇقىرىدىكى 2 خىل دورىغا سۇ ئارىلاشتۇرۇلۇپ، تۇمانلاتقۇچ بىلەن كاندۇكچىغا تەكشى چېچىلىپ، ئاندىن ئۇرۇق سېلىنىدۇ.

سۇغا بىۋاسىتە ئۇرۇق سېلىپ قامال قىلىش ئۇسۇلى ئادەتتىكى مايسا ئېتىزلىرىنى قامال قىلىش ئۇسۇلىغا ئوخشايدۇ. ھەرمو يەرگە چېچىلىدىغان دورا مىقدارى مۇناسىپ ھالدا كۆپەيتىلىدۇ، ھەرمو يەرگە 200 مىللىلىتىر مولىنات، 450 مىللىلىتىر ساتۇرن چېچىلىدۇ.

تۇگمىنەكلىك پىيزەكنى يوقىتىش ئاساس قىلىنغاندا، ھەرمو يەرگە 350 مىللىلىتىر دى كالىي تىتراخلورىد (ياكى 80 — 400 گرام ناترىي تۇز) سۈيۇقلۇقىغا 200 — 300 مىللىلىتىر پروپانىل سۈتسىمان مېيى قوشۇپ، يەنە ئۇنىڭغا 200 گرام ئامۇنىي نىترات قوشۇپ بۇلارنى 20 كىلوگرام سۇغا ئارىلاشتۇرۇپ پۈركۈش كېرەك. لېكىن شال تۇپلىنىش مەزگىلىدە تۇگمىنەكلىك پىيزەكنى ئۈسۈپ چىقىپ تېخى قېرىمىغان چاغدىلا تۇمانلاشتۇرۇپ يوقىتىش كېرەك. دورا پۈركۈشتىن ئىلگىرى شاللىقتىكى سۇنى چىقىرىۋېتىپ شاللىقنى قۇرۇتۇپ، ھاۋا ئوچۇق كۈندە چۈشتىكى تېمپېراتۇرا ئۈرلىگەن ۋاقىتنى تاللاپ دورا پۈركۈش كېرەك. بۇنداق قىلغاندا، تۇگمىنەكلىك پىيزەك 5 كۈندىن كېيىن %100 يوقىلىدۇ. ئاندىن كېيىن شالنى سۇغىرىپ، ئۇستىدىن ئوغۇتلاپ نورمال پەرۋىش قىلىش كېرەك.

كۆرمەك يوقىتىش ئاساس قىلىنغاندا، ھەرمو يەرگە 500 مىللىلىتىر ساتۇرن سۈيۇقلۇقىغا 20 كىلوگرام سۇ ئارىلاشتۇرۇپ، تەكشى پۈركۈش كېرەك. كۆرمەك 2 قۇلاق، بىر ئۇزەك بولغاندا، ھاۋا ئوچۇق كۈننى تاللاپ چۈشتىكى تېمپېراتۇرا ئۈرلىگەن چاغدا دورا پۈركۈش لازىم. دورا پۈركۈشتىن بۇرۇن، شاللىقتا 4 - 5 سانتىمېتىر سۇ بولسا، كۆرمەك يوقىتىش ئۈنۈمى %90 تىن يۇقىرى بولىدۇ، بۇنىڭدا تېخى ئۇنۇپ چىقمىغان كۆرمەكنى قامال قىلىش كېرەك. كۆرمەك 3 قۇلاقتىن ئېشىپ كەتسە، ئۇنى يوقىتىش ئۈنۈمى

بىراقلا تۆۋەنلەپ كېتىدۇ.

غازپاقا ئوتنى يوقىتىش ئاساس قىلىنغاندا 30 — 35 گرام پرومبتىرىن بىلەن 10 كىلوگرام ئورىيە (ناترىي كاربونات ئىشلىتىلسە ئەلا ياخشى بولىدۇ) تەكشى ئارىلاشتۇرۇلۇپ، دورا پاراشوكى ئوغۇت دانچىلىرىغا يېپىشتۇرۇلۇپ، ھەرمو يەرگە چېچىلىدۇ. شال ئونۇمسىز تۇپلەنگەن مەزگىل ياكى تۇپلىنىشنىڭ ئاخىرقى مەزگىلى تاللىنىپ، غازپاقا ئوت ئاساسىي جەھەتتىن مايسا بولغاندا ۋە تېمپېراتۇرا ئۆرلىگەندە دورا چېچىلىدۇ. دورا چېچىشتىن ئىلگىرى شاللىقتىكى سۇنى چىقىرىۋېتىپ شاللىقنى قۇرۇتۇش كېرەك. دورا چېچىلىپ 3 كۈندىن كېيىن شاللىقنا سۇ قۇيۇپ نورمال پەرۋىش قىلىش كېرەك.

ئوت - چۆپنى ئونۇمبرسال يوقىتىش 30 — 35 گرام پرومبتىرىنغا، 350 مىللىلىتىر دى كالىي تىتراخلورىد (ياكى 100 گرام ناترىي تۇز)، 200 گرام ئامۇنىي نىترات قوشۇپ، ئونى 20 كىلوگرام سۇغا ئارىلاشتۇرۇپ، ھەرمو يەرگە تەكشى پۈركۈش كېرەك. دورا پۈركۈشتىن ئىلگىرى شاللىقتا 4 سانتىمېتىر سۇ بولۇش كېرەك، دورا پۈركۈلۈپ، 6 كۈندىن كېيىن نورمال پەرۋىش قىلىنسا، تۇگىنەكلىك پەيزەك، غازپاقائوت، مۇڭگۈزسىمان يۇمۇن قاتارلىقلارنى قوشۇمچە يوقاتقىلى بولىدۇ.

3) ئوتاش ئوتاش ئوت - چۆپ يوقىتىشتىكى ئاساسلىق ئۇسۇللارنىڭ بىرى. 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئىلگىرى ئوت - چۆپ، ئاساسەن، ئادەم كۈچى بىلەن ئوتلاتتى، ئوت - چۆپ كۆپرەك بولغان ھەرمو يەرگە 20 نەچچە ئىش كۈنى كېتەتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن، ئوت ئوتاشقا كېتىدىغان ئىش كۈنى تەدرىجىي ئازايدى، شال ئۆسۈش مەزگىلىدە 2 — 3 قېتىم ئوتالدى، ئادەتتە ھەرمو يەرگە 5 — 6 ئىش كۈنى كېتىدىغان بولدى، بۇنىڭدا، ئاساسلىقى، مايسا كۆچۈرۈلگەندىن كېيىنكى ئۆزەكلىك كۈرمەك ئوتالدى. ئادەم كۈچى بىلەن ئوت ئوتاش يەنىلا ئوت - چۆپ يوقىتىشنىڭ ئەلا ئاخىرىدىكى بىر ئىش تەرتىپى قىلىنىدى. بۇنىڭدىن مىسرت، قىر ۋە ئېرىقنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئوت - چۆپلەر يەنىلا بىر يىلدا 2 قېتىم ئوتلىپ، ئوت - چۆپ ئازايتىلىشى كېرەك.

VII باب

ئىشلەپچىقىرىش كۆلىمى ۋە ئۇنۇمى

§ 1. كۆلىمى

چىلك سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) چىلك سۇلالىسى ھۆكۈمىتى يېشىل تۇغلۇق قوشۇندىن ئەۋەتكەن 15 چېرىك ئونسۇ ناھىيىسى بازىرىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي تەرىپىدە 150 مو بوزىيەر ئېچىپ شال تېرىدى، ئۇلار يىلىغا 22 ئۇلۇش (مو بېشىدىن ئىلىنغان ھوسۇل بىر دادەن 10 ئۇلۇش بولىدۇ) ھوسۇل ئالدى. چىيەنلۇڭ 41 - يىلى (1776 - يىلى) 37 ئۇلۇش 2 لى ھوسۇل ئالدى.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسىدە 18 مىڭ 736 مو يەرگە شال تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 15 مىڭ 926 دادەنگە، بىرلىك ھوسۇلى 0.85 دادەنگە يەتتى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 42 مىڭ 90 مو يەرگە شال تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 84 مىڭ 180 دادەنگە، بىرلىك ھوسۇلى 2 دادەنگە يەتتى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 90 مىڭ 200 مو يەرگە شال تېرىلدى، ئومۇمىي ھوسۇلى 72

مىلگ 160 دانىنگە، بىرلىك ھوسۇلى 0.80 دانىنگە چۈشۈپ قالدى.

1949 - يىلى 70 مىلگ 700 مو يەرگە شال تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 5936.5 تونىنغا، بىرلىك ھوسۇلى 84 كىلوگرامغا يەتتى. 1959 - يىلى 101 مىلگ 600 مو يەرگە شال تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 8151.5 تونىنغا، بىرلىك ھوسۇلى 80.2 كىلوگرامغا يەتتى. 1964 - يىلى 76 مىلگ 500 مو يەرگە شال تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 6569 تونىنغا، بىرلىك ھوسۇلى 85.9 كىلوگرامغا يەتتى.

1965 — 1980 - يىلغىچە بولغان 15 يىلدا ئوت - چۆپ يوقىتىش مەركەز قىلىنغان پەن - تېخنىكا تەدبىرى پائال يولغا قويۇلۇپ، ھوسۇل كۆرۈنەرلىك ئاشۇرۇلدى. 1978 - يىلى بۇ باسقۇچتا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلدى. 73 مىلگ 100 مو يەردىكى شالنىڭ ئومۇمىي ھوسۇلى 12 مىلگ 961 تونىنغا، بىرلىك ھوسۇلى 177.3 كىلوگرامغا يەتتى، بىرلىك ھوسۇلى تۇنجى قېتىم 250 كىلوگرامدىن ئاشقان گۇڭشې — توخۇلا گۇڭشىسى بارلىققا كەلدى.

1981 - يىلدىن كېيىن «شەرقتە قۇرغاق يەرگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىش، غەربتە شالغا ھۆجۇم قىلىش» تىن ئىبارەت كەسىپنى تەڭشەش فاكتورىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىنىپ، ئۇنۇملۇك بولغان ئىلمىي ئۇسۇلدا شال تېرىش تەدبىرى پائال يولغا قويۇلدى، يېزىلارغا قارىتىلغان ئىقتىسادىي سىياسەت ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، ئاممىنىڭ ئاكتىپلىقى زور دەرىجىدە قوزغىتىلدى، بۇنىڭ بىلەن شالچىلىق يېڭىلىق يارىتىش، سالماق قەدەم بىلەن تەرەققىي قىلىش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. 1981 — 1989 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە شال تېرىلغۇ كۆلىمى 70 مىلگ مو ئەتراپىدا بولۇش ساقلاپ قېلىنىدى، ئومۇمىي ھوسۇل 9128 تونىنىدىن 26 مىلگ 334 تونىنغا، بىرلىك ھوسۇلى 123.5 كىلوگرامدىن 339.8 كىلوگرامغا كۆپەيدى. ئومۇمىي ھوسۇل 1949 - يىلدىكىدىن 4.44 ھەسسە ئاشتى، بىرلىك ھوسۇل 255.8 كىلوگرامغا چىقتى. 1983 - يىلى بىرلىك ھوسۇل 941.545 كىلوگرامغا يېتىشتەك ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 80 مىلگ مو يەرگە شال تېرىلىپ، ئومۇمىي ھوسۇلى 33 مىلگ 77 تونىنغا، بىرلىك ھوسۇلى 401 كىلوگرامغا يەتتى، ناھىيە ئاپتونوم رايون بويىچە شالچىلىقتىكى ئىلغار ناھىيىلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى.

ناھىيىنىڭ مىنگو دەۋرىدىكى 10 يىللىق شالچىلىقى

جەدۋەل: 5 — 9

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى(مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى(داندىن)	بىرلىك ھوسۇلى(داندىن)
1914	18736	15926	0.85
1939	42090	84180	2
1941	47800	35200	0.74
1942	67750	81300	1.20
1943	68750	75625	1.10
1944	69540	14175	0.20
1945	69540	38247	0.55
1946	80000	88000	1.10
1947	90000	50000	0.56
1948	90200	72160	0.80

ناھىيىنىڭ 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان شالچىلىقى

جەدۋەل: 5 — 10

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونىا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)	يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مىڭ مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونىا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)
1949	7.07	5936.5	84	1970	8.01	8435.5	105.3
1950	6.33	5320.5	84.1	1971	7.70	8069.5	104.8
1951	5.29	4393.5	83.1	1972	7.49	7129.5	95.2
1952	6.98	5148.5	73.8	1973	7.82	10402.5	133
1953	8.01	5622.5	70.2	1974	7.51	8574	114.2
1954	7.30	5450.5	74.7	1975	7.55	9615	127.4
1955	6.64	5013.5	75.5	1976	7.19	10305	143.3
1956	6.02	4732.5	78.6	1977	7.19	11796	164.1
1957	8.49	5931	69.9	1978	7.31	12961	177.3
1958	9.07	6847.5	75.5	1979	7.77	11472.5	147.7
1959	10.16	8151.5	80.2	1980	7.47	11693	156.5
1960	10.04	7006.5	69.8	1981	7.38	9128	123.7
1961	8.49	4758.5	56	1982	7.58	11372	150
1962	7.17	4620	64.4	1983	6.96	14226.5	204.4
1963	7.19	4662	64.8	1984	6.74	17464.5	259.1
1964	7.65	6569	85.9	1985	6.28	18586	296
1965	8.16	9524	116.7	1986	6.11	19727.3	322.9
1966	8.87	11086	125	1987	6.89	22289	323.5
1967	9.65	10658.5	110.5	1988	7.30	23512	322.1
1968	8.48	8816	104	1989	7.75	26334	339.8
1969	8.277	8899.5	107.5	1990	8	32077.0	440.9

§2. ئۇنۇم

1. ھاسىل قىلىنغان ئۇنۇم

1949- يىلى شال كۆلىمى ناھىيە بويىچە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 25.54% نى، ئومۇمىي ھوسۇلى ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلىنىڭ 33.74% نى ئىگىلىدى، بىرلىك ھوسۇلى ناھىيە بويىچە ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلىدىن 20.5 كىلوگرام ئېشىپ، 32.28% يۇقىرى بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداينىڭ بىرلىك

هوسۇلىدىن 26 كىلوگرام كۆپ بولۇپ، 44.82%، كۆممىقوناقنىڭ بىرلىك هوسۇلىدىن 14 كىلوگرام كۆپ بولۇپ، 20% يۇقىرى بولدى. 1990 - يىلى شال كۆلىمى ناهىيە بويىچە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 20% نى، ئومۇمىي هوسۇلى 34.98% نى ئىگىلىدى، بىرلىك هوسۇلى ناهىيە بويىچە ئاشلىقنىڭ بىرلىك هوسۇلىدىن 171.5 كىلوگرام ئېشىپ، 74.76% يۇقىرى بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداينىڭ بىرلىك هوسۇلىدىن 212.3 كىلوگرام كۆپ بولۇپ، 1.12 هەسسە يۇقىرى بولدى؛ كۆممىقوناقنىڭ بىرلىك هوسۇلىدىن 221.9 كىلوگرام كۆپ بولۇپ، 1.23 هەسسە يۇقىرى بولدى. 41 يىلدا شال تېرىلغۇ كۆلىمى 9300 مو، ئومۇمىي هوسۇلى 26 مىڭ 140.5 تونىنا كۆپەيىپ، 4.4 هەسسە ئاشتى، يىلىغا ئونتۇرا هېساب بىلەن 653.51 تونىنا ئاشتى؛ بىرلىك هوسۇلى 316.9 كىلوگرام كۆپەيىپ، 3.77 هەسسە ئاشتى. يىلىغا ئونتۇرا هېساب بىلەن 7.92 كىلوگرام ئاشتى.

2. تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى

1953 - يىلى دۆلەت 484.1 تونىنا گۈرۈچ سېتىۋالدى، بۇنىڭ 13.25% ى تاۋارغا ئايلاندى. 1990 - يىلى دۆلەت 2800 تونىنا گۈرۈچ سېتىۋالدى، بازارغا 4640 تونىنا گۈرۈچ سېلىندى، بۇلارنىڭ هەممىسى 7440 تونىنا بولۇپ، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى 35.68% بولدى، ئەڭ يۇقىرى بولغان تۇخۇلا يېزىسىدا 55.8% كە يەتتى، 37 يىلدا گۈرۈچنىڭ تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى 22.43% ئۆستى.

3. ئىقتىسادىي ئۈنۈم

1955 - يىلى ناهىيە بويىچە شالىنىڭ بىرلىك هوسۇلى 75.5 كىلوگرام بولدى. دۆلەتنىڭ هەر بىر كىلوگرامىنى 0.124 يۇەندىن سېتىۋېلىش باهاسى بويىچە هېسابلىغاندا، هەر مو يەردىن 9.36 يۇەن كىرىم قىلىندى، بۇنىڭدىن (ئۇرۇلۇق، ئۇلاغ، ئەمگەك، ئوغۇت قاتارلىقلار) 7.74 يۇەن تەننەرخنى چىقىرىۋەتكەندە، هەر مو يەردىن قىلىنغان ساپ كىرىم 1.62 يۇەن بولدى.

1966 - يىلى ناهىيە بويىچە شالىنىڭ بىرلىك هوسۇلى 125 كىلوگرامغا يەتتى، دۆلەتنىڭ هەر كىلوگرامىنى 0.2142 يۇەندىن سېتىۋېلىش باهاسى بويىچە هېسابلىغاندا، هەر مو يەردىن 26.78 يۇەن كىرىم قىلىندى. بۇنىڭدىن 23.07 تەننەرخنى چىقىرىۋەتكەندە هەر مو يەردىن قىلىنغان ساپ كىرىم 3.71 يۇەن بولدى.

1978 - يىلى ناهىيە بويىچە شالىنىڭ بىرلىك هوسۇلى 177.5 كىلوگرامغا يەتتى، دۆلەتنىڭ هەر كىلوگرامىنى 0.246 يۇەندىن سېتىۋېلىش باهاسى بويىچە هېسابلىغاندا، هەر مو يەردىن 43.66 يۇەن كىرىم قىلىندى، بۇنىڭدىن 35.43 يۇەن تەننەرخنى چىقىرىۋەتكەندە، هەر مو يەردىن قىلىنغان ساپ كىرىم 8.23 يۇەن بولدى.

1983 - يىلى ناهىيە بويىچە شالىنىڭ بىرلىك هوسۇلى 202 كىلوگرامغا يەتتى. دۆلەتنىڭ هەر بىر كىلوگرامىنى 0.492 يۇەندىن سېتىۋېلىش باهاسى بويىچە هېسابلىغاندا، هەر مو يەردىن 99.38 يۇەن كىرىم قىلىندى، بۇنىڭدىن 48.86 يۇەن تەننەرخنى چىقىرىۋەتكەندە، هەر مو يەردىن قىلىنغان ساپ كىرىم 50.52 يۇەن بولدى.

1990 - يىلى ناهىيە بويىچە شالىنىڭ بىرلىك هوسۇلى 400.9 كىلوگرامغا يەتتى، دۆلەتنىڭ هەر بىر كىلوگرامىنى 0.693 يۇەندىن سېتىۋېلىش باهاسى بويىچە هېسابلىغاندا، هەر مو يەردىن 277.82 يۇەن كىرىم قىلىندى، بۇنىڭدىن 176 يۇەن تەننەرخنى چىقىرىۋەتكەندە هەر مو يەردىن قىلىنغان ساپ كىرىم 101.82 يۇەن بولدى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان 5 يىلدا ئومۇمىي هوسۇل 17 مىڭ 230.14 تونىنا ئاشتى، مەهسۇلات قىممىتى 11 مىليون 940 مىڭ 487.02 يۇەن بولدى. بۇنىڭدىن ساپ ئاشقان شالىنىڭ

تەننەرخى (ھەر مو يەرگە كۆپ بېرىلگەن خىمىيىۋى ئوغۇت پۇلى 5 يۈەن، دېھقانچىلىق دورىسى پۇلى بىر يۈەن) 2 مىليون 163 مىڭ يۈەننى چىقىرىۋەتكەندە، ساپ پايدا 9 مىليون 777 مىڭ 2.487 يۈەن بولدى. ئونۇمى ئەڭ يۇقىرى بولغان ئورۇن شال ئۈرۈقچىلىق مەيدانى بولۇپ، 5 يىلدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر ئادەمنىڭ كىرىمى 2121.33 يۈەن، يىلىغا 424.26 يۈەن ئاشتى. گۈرۈچ توخۇلا پېزىسىدىكى دېھقانلارنىڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلۈكى، شال ھوسۇلىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمۇ ئاشتى. 5 يىلدا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 1159.34 يۈەن بولدى. كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 1990 - يىلى 1977 - يىلدىكى 104 يۈەندىن 1010.14 يۈەنگە ئۆستى، 13 يىلدا 906.34 يۈەن كۆپەيىپ، 8.71 ھەسسە ئاشتى. ئەڭ تۆۋەن بولغان ئارال پېزىسىدا، 5 يىلدا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 23.92 يۈەن ئاشتى.

ناھىيىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە بولغان شالچىلىق ئونۇمى

جەدۋەل: 5 — 11

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (توننا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)	ساپ ئاشقان ھوسۇلى (توننا)	يەككە باھاسى (يۈەن/كىلوگرام)	مەمۇلات قىممىتى (تۈمەن يۈەن)	ساپ ئاشقان قىممىتىنىڭ تەننەرخى (تۈمەن يۈەن)	ساپ پايدىسى (تۈمەن يۈەن)
1986	6.11	19727.3	322.9	1643.59	0.693	113.9	36.66	77.24
1987	6.89	22289	323.5	1894.75	0.693	131.3	41.34	89.97
1988	7.30	23512	322.1	1905.30	0.693	132	43.80	88.24
1989	7.75	26334	339.8	3394.50	0.693	235.2	46.50	118.70
1990	8	32077	400.9	8392	0.693	581.5	48	533.57
جەمئىي				17230.44		1194	216.30	907.72

تۈمشۇق پېزىسىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە بولغان شالچىلىق ئونۇمى

جەدۋەل: 5 — 12

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (توننا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)	ساپ ئاشقان ھوسۇلى (توننا)	يەككە باھاسى (يۈەن/كىلوگرام)	مەمۇلات قىممىتى (تۈمەن يۈەن)	ساپ ئاشقان قىممىتىنىڭ تەننەرخى (تۈمەن يۈەن)	ساپ پايدىسى (تۈمەن يۈەن)	ئاشقان كىرىمنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىشى (يۈەن)
1986	7500	2184	291.2	348.75	0.693	24.17	4.5	19.67	24.43
1987	7500	22.13	295.1	378.75	0.693	26.25	4.5	521.75	26.49
1988	8341	2166.72	259.8	126.78	0.693	8.79	5	3.87	4.51
1989	8636	2263.68	262.1	151.13	0.693	10.47	5.2	5.29	6.36
1990	9730	3625	372.6	1296.03	0.693	89.81	5.8	83.97	96.18

ئونسۇ بازىرىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە بولغان شالچىلىق ئۇنۇمى

جەدۋەل: 5 — 13

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونىا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگ- رام)	ساپ ئاش- قان ھوسۇ- لى (تونىا)	يەككە باھاسى (يۈەن/ كىلوگ- رام)	مەھسۇلات قىممىتى (تۈمەن يۈەن)	ساپ پاي- دىسى (تۈ- مەن يۈەن)	ئاشقان كە- رىمنىڭ كە- شى ھېشقا توغرا كېلە- شى (يۈەن)
1986	1647	1303.62	791.5	305.19	0.693	21.15	20.16	127.69
1987	1800	1425.89	792.2	334.40	0.693	23.17	22.09	132.62
1988	2000	1542.68	771.3	329.60	0.693	22.84	21.64	122.47
1989	2250	1659.20	737.4	294.30	0.693	20.39	19.04	106.63
1990	2250	1725.70	767	361.58	0.693	25.05	23.71	103.12

توخۇلا يېزىسىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە بولغان شالچىلىق ئۇنۇمى

جەدۋەل: 5 — 14

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونىا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگ- رام)	ساپ ئاش- قان ھوسۇ- لى (تونىا)	يەككە بىل- ھاسى (يۈەن/ كىلوگ- رام)	مەھسۇلات قىممىتى (تۈمەن يۈەن)	ساپ پاي- دىسى (تۈ- مەن يۈەن)	ساپ كىرىم- نىلاق كىشى ھېشقا توغرا كېلىدىغى (يۈەن)
1986	16518	7578.88	458.8	1622.07	0.693	112.41	102.50	9.91
1987	18654	8395.67	450.1	1667.66	0.693	115.57	104.37	11.19
1988	20850	10245.67	491.4	2727.18	0.693	188.99	176.48	12.51
1989	20590	11253.76	546.6	3872.98	0.693	268.39	256.04	12.35
1990	20800	11866.40	570.5	4365.92	0.693	302.56	290.08	12.48

ئارال يېزىسىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە بولغان شالچىلىق ئۇنۇمى

جەدۋەل: 5 — 15

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونىا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگ- رام)	ساپ ئاش- قان ھوسۇ- لى (تونىا)	يەككە باھا- سى (يۈەن/ كىلوگ- رام)	مەھسۇلات قىممىتى (تۈمەن يۈەن)	ساپ پاي- دىسى (تۈ- مەن يۈەن)	ساپ كىرىم- نىلاق كىشى ھېشقا توغرا كېلىدىغى (يۈەن)
1986	19500	4839.53	248.2	571.35	0.693	39.59	17.89	20.02
1987	22809	4923.74	215.9	61.58	0.693	4.27	9.41.	6.69.
1988	22000	4822.22	219.2	13.20	0.693	0.91	12.28.	8.25.
1989	23643	5564.41	235.4	561.84	0.693	38.93	24.75	17.66
1990	23500	7530.30	320.4	239.23	0.693	16.58	2.48	1.68

شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە بولغان شالچىلىق ئۇنۇمى

جەدۋەل: 5 — 16

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (مو)	ئومۇمىي ھوسۇلى (تونىا)	بىرلىك ھوسۇلى (كىلوگرام)	ساپ ئاشقان ھوسۇلى (تونىا)	يەككە باھاسى (يۈەن/كىلوگرام)	مەھسۇلات قىممىتى (تۈەن يۈەن)	ساپ ئاشقان قىممىتىنىڭ تەننەرخى (تۈەن يۈەن)	ساپ پايدىسى (تۈەن يۈەن)	ساپ كىرىمىنىڭ پىششىغا توغرا كېلىشى (يۈەن)
1986	1000	576	576	152.15	0.693	10.54	0.60	9.94	357.70
1987	1000	675	675	263.12	0.693	18.23	0.60	17.63	634.32
1988	1000	745	745	212	0.693	14.69	0.60	14.09	448.78
1989	1000	765	765	185.24	0.693	12.83	0.60	12.23	364.20
1990	1000	768	768	207.60	0.693	14.38	0.72	13.67	316.36

ئالتىنچى قىسىم

چارۋىچىلىق

ئالتىنچى قىسىم

چارۋىچىلىق

«خەنئامە. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى»دە قۇم، ئونسۇ بەگلىكلىرىنىڭ «يەرلىرى ۋە زىرائەتلىرىنىڭ ھەممىسى پىشامشان قاتارلىق بەگلىكلەرنىڭكى بىلەن ئوخشاش ئىكەن» ، «ئاھالىسى چارۋا مال بېقىپ ئوت - چۆپ ۋە سۇ قوغلىشىپ يۈرىدىكەن، بۇ يەردە ئېشەك، ئات بار ئىكەن، تۆگە كۆپ ئىكەن» دەپ يېزىلغان. بۇ يەرنىڭ چارۋىچىلىقىنىڭ تارىخى ئۇزاق بولۇپلا قالماي، كۆلىمىمۇ خېلى زور. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدا چارۋىچىلىق پۈتۈن ناھىيە ئىگىلىكىنىڭ تەخمىنەن 20%نى تەشكىل قىلاتتى. قوي - كالا ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىياغا چىقىرىدىغان زور كۆلەملىك تاۋارى ئىدى، لېكىن چارۋا ئېتىستائىي ئۈسۈلدا بېقىلغاچقا، تەبىئىي ئاپەت ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر سەۋەبىدىن چارۋىلار زور كۆلەمدە ئۆلۈپ كېتەتتى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدا قولدا 357 مىڭ 235 تۇياق چارۋا قالغان. كېيىنكى يىلى قىشتا، ھاۋا قاتتىق سوغۇق بولۇپ كەتكەچكە، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوت - چۆپ يېتىشمىگەچكە، چارىلارنىڭ 3 تىن 2 قىسمى توڭلاپ، ئاچ قېلىپ ئۆلۈپ كەتتى. يىل ئاخىرىدا قولدا 113 مىڭ 24 تۇياقلا چارۋا قالدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئونسۇ ناھىيىسى چارۋىچىلىقىنىڭ تەرەققىياتى 5 باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى: 1949 — 1965 - يىلغىچە چارۋا مالىلارنىڭ تۇياق سانى تەدرىجىي كۆپەيدى. ھەرخىل چارۋا 211 مىڭ 100 تۇياقتىن 305 مىڭ 300 تۇياققا يەتتى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.37% تىن ئېشىپ باردى. 1957 — 1961 - يىلغىچە چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولدى، يىللىق كۆپىيىشى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 0.66% بولدى. 1962 — 1965 - يىلغىچە، مەركەزنىڭ «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش» فاكتورىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولدى. چارۋا 315 مىڭ 400 تۇياقتىن 407 مىڭ 300 تۇياققا يەتتى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 7.23%تىن كۆپەيدى. 1966 — 1976 - يىلغىچە، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ كاشىلىسى تۇپەيلىدىن، چارۋىچىلىق بىر ئىزدا توختاپ قالدى ھەتتا تۆۋەنلەپ كەتتى. چارۋا 407 مىڭ 300 تۇياقتىن 377 مىڭ 100 تۇياققا چۈشۈپ قېلىپ، 30 مىڭ 200 تۇياق ئازىيىپ كەتتى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ چارۋىچىلىق سىياسىتى تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن، چارۋىچىلىق يېڭى بىر باسقۇچقا قەدەم قويىدى. چارۋا مال 1976 - يىلدىكى 377 مىڭ 100 تۇياقتىن 1990 - يىلغا كەلگەندە 514 مىڭ تۇياققا يېتىپ، 36.3% كۆپەيدى. 1949 - يىلدىكىدىن 302 مىڭ 900 تۇياق ئېشىپ، 2.43 ھەسسە كۆپەيدى. ئونسۇ ناھىيىسى شىنجاڭدىكى تۆتىنچى ئۆچكە بازلىرىنىڭ بىرى، شۇنداقلا شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي بازىسى.

I باب

ئاپپاراتلار

چەك سۇلالىسى دەۋرىدە، ئونىۋ ناھىيىسىدە چارۋىچىلىقنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئورگان يوق ئىدى. پەقەت يېدوجىربەگلا مال بېجى يىغىپ كەلگەنىدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى)، قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىدى ھەمدە چارۋىچىلىقنى قوشۇمچە باشقۇردى. 1950 - يىلى يەنىلا ئاۋۇالقى تۈزۈم بويىچە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، چارۋىچىلىقنى شۇ بۆلۈم باشقۇردى. 1952 - يىلى چارۋىچىلىقنى باشقۇرىدىغان ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1967 - يىلى، ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈم ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1969 - يىلى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1977 - يىلى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1978 - يىل 12 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىنىڭ چارۋىچىلىقىنى باشقۇردى، بۇ ئىدارىغا 6 شتات بېرىلدى. 1982 - يىل 3 - ئايدا چارۋىچىلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا چارۋىچىلىق ئىدارىسى دېگەن نام ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلى شتاتى 9 غا يەتتى.

ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (بۆلۈم باشلىقلىرى)

جەدۋەل: 6 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	تەۋەككۈل نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1979.6 — 1983.12
	ئىمىن يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.5 — 1988.9
	لۇ جېنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېپېي ۋۇيى ناھىيىسى	1987.7—
مۇئاۋىن ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	لىيۇ شۇجيې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خەنشەن ناھىيىسى	1980.3 — 1984.9
	لۇ جىنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېپېي ۋۇيى ناھىيىسى	1982.3 — 1987.7
	روزى ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسى	1984.9 — 1987.5
	ئىمىن داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.9—
	تۆمۈرجان خوجا بەردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1987.3—

II باب

چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ۋە چارۋىچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

§ 1 . چارۋىچىلىق فېرمىلىرى

1. ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى

ناھىيە بازىرىدىن تۆز سىزىقلىق ئارىلىقى 47 كىلومېتىر، ئورنى قۇمئېرىق دەريانىڭ شىمالىي قىرغىقىغا توغرا كېلىدۇ، يېرىنىڭ غەربىي شىمالىي ئېگىز، شەرقىي جەنۇبىي پەس بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1500 مېتىر ئېگىز. ئۇ تۆمۈشۇق يېزىسىنىڭ تەۋەسىدە. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 46 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 51 كىلومېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى 1717.5 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 4800 مو. 5 چارۋىچىلىق ئەترىتى، بىر دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن كەنت كومىتېتىدىن تەشكىل تاپقان، ئۇنىڭغا 9 كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 64 مال بېقىش نۇقتىسى قارايدۇ، 527 ئائىلە، 2777 ئادەم، 836 ئەمگەك كۈچى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 511. فېرما ئىشخانىسى يارباغ مەھەللىسىدە. بۇ فېرما 1984 - يىلى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن تۆۋت ئۆچكىسى بازىسى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

خەيرى - ساخاۋەتچى دېگەن مەنىدىكى بۇ فېرما 1958 - يىلى قۇرۇلغان، فېرما قۇرۇلۇشتىن ئاۋۋال بۇ يەر تۇمشۇق گۈڭشېسىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئىدى. بۇ فېرما ئەسلى 2 فېرما ئىدى، بىرى تاملىق فېرمىسى بولۇپ، فېرما ئىشخانىسى تاملىق چارۋىچىلىق ئەترىتىدە، يەنە بىرى ساۋاپچى فېرمىسى ئىدى. 1959 - يىلغا كەلگەندە، بۇ 2 فېرما ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى. 1960 - يىلى تۇمشۇق گۈڭشېسىنىڭ شېخىل چوڭ ئەترىتى فېرمىغا قوشۇپ بېرىلدى (بۇ چوڭ ئەترەت 1961 - يىلى گۈڭشېغا قايتۇرۇلغانىدى، 1962 - يىلى يەنە فېرمىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈلدى). 1965 - يىلى فېرمىنىڭ نامى «شىنجىڭجۇيغا قارشى تۇرۇش» فېرمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ساۋاپچى فېرمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

فېرما تەۋەسىدە 9 تاغ تىزمىسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ساۋاپچى تېغى دېڭىز يۈزىدىن 4361 مېتىر ئېگىز؛ بوزتاغ دېڭىز يۈزىدىن 4735 مېتىر ئېگىز بولۇپ، يىل بۇيى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. 18 جىلغا بار، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭراقى تاللىق جىلغىسى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 29.8 كىلومېتىر كېلىدۇ. 10 دەريا بار. ئۇنىڭدا كۆمۈر، ئۇران، تۆمۈر، گرافىت، سېغىز توپا قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار.

فېرمىنىڭ 4 ئاپتوموبىلى، 7 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتورى، 14 كىچىك تراكتورى بار، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 846.8 كىلوۋات. فېرمىدا 4 باشلانغۇچ مەكتەپ، 572 ئوقۇنتۇچى - ئوقۇغۇچى بار.

1990 - يىلى قولدا 33 مىڭ 279 تۇياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 3817، قوي 14 مىڭ 663، ئۆچكە 14 مىڭ 799. دۆلەتكە 603 تونا يۇڭ، تۆۋت سېتىپ بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تۆۋت 5.2 تونا، تۆگە يۇڭى 2.1 تونا، تېرە 1250 پارچە؛ گۆش 45 تونا، بۇنىڭدىن قىلىنغان كىرىم 1 مىليون 557 مىڭ 500 يۈەن. ئىلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 1277.4 تونىغا، مو بېشى ھوسۇلى 325.4 كىلوگرامغا،

ئومۇمىي ياغلىق دان 47.1 تونىغا، مو بېشى ھوسۇلى 78.5 كىلوگرامغا، ئومۇمىي كىرىم 2 مىليون 420 مىڭ 900 يۈەنگە، ئېلىنغان پايدا 251 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىر)لىرى جەدۋەل: 6 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
فېرما باشلىقى (مۇدىر)	نىياز باقى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.10 — 1966.5
	لى تېەنشۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈمىن شەھىرى	1969.4 — 1979.3
	تۇنىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1979.3 — 1984.7
	چىڭپولات سالى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7—
مۇئاۋىن فېرما باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىر)	ئەلى يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1958.10 — 1966.5 1976.10 — 1977.2
	ئەمەت قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	پەيزاۋات ناھىيىسى	1958.10 — 1966.5 1969.4 — 1976.10
	ئىمىن مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.9 — 1966.5 1976.10 — 1980.3
	نىياز باقى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1969.4 — 1976.10
	كامىل ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.10 — 1977.4
	تۇنىياز مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.10—
	تۇنىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1977.10 — 1979.3
	قادىر مۇھەممەت	ئەر	قىرغىز	ئۈچتۇرپان ناھىيىسى	1982.10 — 1984.12
	چىن ۋېنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن خۇاشەن ناھىيىسى	1981.8 — 1984.7
	تۇرسۇن داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1983.10 — 1984.7
	ۋاڭ جىيۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ گاۋتەي ناھىيىسى	1987.4—
	سۇن يۈپو	ئەر	خەنزۇ	خېبېي باۋدىڭ ناھىيىسى	1985.5 — 1990.6
	بەكرى مەخسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.1—
	بەي خاۋژۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن تاڭشەن ناھىيىسى	1990.6—

2. تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى

بۇ فېرما تەڭرىتاغ تىزمىسىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1500 — 3500 مېتىر ئېگىز. ناھىيە بازىرىدىن تۇزسىزلىق ئارىلىقى 50 كىلومېتىر. جام يېزىسى تەۋەسىدە جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 78 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 38.4 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 2992.15 كۋادرات كىلومېتىر. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 5300 مو. ئۇنىڭغا 5 چارۋىچىلىق ئەترىتى، بىر ئوتلاق

پونكتتى قارايدۇ. 476 ئائىلە، 2490 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 889، فېرما شتابى پايلاق ئەترىتىدە.

تاغلاق 1949 - يىلدىن ئاۋۋال شياۋتى يېزىسىغا قارايتتى. 1949 - يىلدىن كېيىن جام رايونىغا قارىدى. 1954 - يىلى ئىشلەمچى رايونىغا قارايدىغان بولدى. 1958 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى بولۇپ قۇرۇلدى، 1980 - يىلى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

فېرما تەۋەسىدە ئاساسلىق تاغ چوققىسىدىن 8 ى بار، تەڭرىتاغنىڭ ئاساسلىق چوققىلىرىدىن بىرى بولغان تۆمۈر چوققىسى ۋە 2 - ئېگىز چوققا خانتەڭرى چوققىسى مۇشۇ جايغا جايلاشقان. ئاساسلىق دەريا - ئېقىندىن 8 ى بار، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتىردىن ئاشىدىغىنى 4. كان بايلىقى مول بولۇپ، ئالتۇنمىن، سىنك، ئارسىن، مىس، ئىندىي، كادمىي، كۆمۈش، مەرمەر تاش، كۆمۈر قاتارلىقلار بار.

فېرمىدا 4 باشلانغۇچ مەكتەپ، بىر تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ، 494 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار. 9 ئاپتوموبىل، 6 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 3 كىچىك تراكتور بار. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 2. 836 كىلوۋات.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى قولدا 39 مىڭ 683 تۇياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 28 مىڭ 631، ئۆچكە 5800. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن يۇڭ - تىۋىت 8. 108 تونىنا، بۇنىڭ ئىچىدە تۆگە يۇڭى 87. 0 تونىنا، تىۋىت 13. 1 تونىنا؛ تېرە 3541 پارچە؛ گۆش 4. 225 تونىنا. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 9. 154 تونىنا، مو بېشى ھوسۇلى 7. 82 كىلوگرام، ئومۇمىي ياغلىق دان 54 تونىنا، مو بېشى ھوسۇلى 51 كىلوگرام. ئومۇمىي كىرىم 2 مىليون 541 مىڭ يۈەن، ئېلىنغان پايدا 163 مىڭ 800 يۈەن.

تاغلاق فېرمىسىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىرى)لىرى

جەدۋەل: 6 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
فېرما باشلىقى (مۇدىرى)	ئەلى نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966. 5 — 1958. 10
	ئابدۇرېھىم ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1987. 10 — 1984. 7
	ئوبۇل قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987. 10—
مۇئاۋىن فېرما باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىرى)	تۇنىياز ئىسمايىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966 — 1958. 10
	ئەلى نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984. 7 — 1969. 4
	ماجىنسەي خالىق	ئەر	قىرغىز	ئونسۇ ناھىيىسى	1984. 7 — 1974. 7
	ئىسمايىل ئاسىبەك	ئەر	قىرغىز	ئونسۇ ناھىيىسى	1982. 3—
	تۇرسۇن ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984. 7 — 1981. 10
	ئوبۇل قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987. 10 — 1984. 7
	خۇ شۇمەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ تەيئەن شەھىرى	1984. 7—

3. بوزدوڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى

بۇ فېرما تەڭرىتاغ تىزمىسىنىڭ جەنۇبىدىكى ئالدىنقى تاغ رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، ئورنى دېگىز يۈزىدىن

1500 — 3500 مېتىر ئېگىز. ناھىيە بازىرى بىلەن تۈزسىزلىق ئارىلىقى 61 كىلومېتىر. فېرما بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى تەۋەسىدە. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 77 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 33 كىلومېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى تەخمىنەن 1700 كۋادرات كىلومېتىر. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 14 مىڭ 500 مو. فېرمىغا 4 چارۇچىلىق ئەترىتى، 72 مال بېقىش نۇقتىسى قارايدۇ. 398 ئائىلە، 2084 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە فېرما ئىشچى - خىزمەتچىسى 578. فېرما شتابى يۇقىرقى مەھەللە كەنتىدە.

بوزدۇڭ 1949 - يىلدىن ئىلگىرى شىياۋتى يېزىسىغا قارايتتى. 1949 - يىلدىن كېيىن جام يېزىسىغا قارايدىغان بولدى. 1958 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شىركىچىلىكىدىكى بوزدۇڭ چارۇچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى. 1980 - يىلى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بوزدۇڭ چارۇچىلىق فېرمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

فېرما تەۋەسىدە ئاساسلىق چوققىدىن 6 سى بار، بۇنىڭ ئىچىدە قاربار چوققىسى ئەڭ ئېگىز بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 5325 مېتىر ئېگىز. يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ، يېپىنچا ئۆسۈملۈك ئۆسمەيدۇ. ئاساسلىق 12 ئېگىز تاغ بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئارپا چوققا تېغى ئەڭ ئېگىز بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 4904 مېتىر ئېگىز. تۆگە بوينى تېغى ئەڭ چوڭ بولۇپ، كۆلىمى تەخمىنەن 30 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 3478 مېتىر ئېگىز. فېرما تەۋەسىدە ئوت - چۆپ قويۇق ئۆسىدۇ، شەمشاد، چاتقال، تىكەنلەر بار، ئاساسلىق دەريا - ئېقىندىن 8 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاچچىق جىلغا ئەڭ ئۇزۇن.

فېرما تەۋەسىدە كان بايلىقلىرى مول، ھازىر تېپىلغانلىرى مىس، تۆمۈر، گەچ، مەرمەر تاش، سېرىق تۆمۈر رودىسى، فارفۇر قاچا توپىسى، ئوران رودىسى، كۋارتىس قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

بىر ئوتتۇرا مەكتەپ، 3 باشلانغۇچ مەكتەپ، 305 ئوقۇغۇچى بار. 6 ئاپتوموبىل، 3 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 17 كىچىك تراكتور بار. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 3. 656 كىلوۋات.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى قولدا 30 مىڭ 608 تۇياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 3845، قوي 20 مىڭ 227، ئۆچكە 6536. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن يۇڭ 4. 56 تونна، تېرە 7670 پارچە، گۆش 7. 111 تونна. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 1. 412 تونна، مو بېشى ھوسۇلى 4. 100 كىلوگرام؛ ئومۇمىي ياغلىق دان 4. 117 تونна، مو بېشى ھوسۇلى 67 كىلوگرام. سېتىلغان ياغلىق دان 2. 69 تونна. ئومۇمىي كىرىم 3 مىليون 260 مىڭ يۈەن، ئېلىنغان پايدا 505 مىڭ 800 يۈەن.

بوزدۇڭ چارۇچىلىق فېرمىسىنىڭ باشلىق، مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 6 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
فېرما باشلىقى (مۇدىرى)	ئابلىمىت نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966. 5 — 1958. 10
	لىۋ گوباۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنئەن شەھىرى	1976. 10 — 1969. 4
	ھوشۇر ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984. 7 — 1976. 10
	سامساق توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986. 4 — 1984. 7
	تونىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1989. 8 — 1986. 4
	ئۆمەر ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990. 9 — 1989. 8
	يۈەن جىنجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ رۇگاۋ شەھىرى	1990. 9 —

مۇئاۋىن فېرما باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىرى)	تۇنىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1958.10 — 1966.5
	مامۇت شاكىرۇلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1958.10 — 1966.5
	ئەمەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1965.3 — 1966.5
	ئابلىمىت نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1969.4 — 1976.10
	جالاڭ ۋېنزۇن	ئەر	خەنزۇ	سەندۇلا شاجىن ناھىيىسى	1970.3 — 1980.3
	ھوشۇرمامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1973.9 — 1975.2
	داۋۇت موللىنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1979.8 — 1984.7
	شىياڭ دېگۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساڭشى ناھىيىسى	1980.3 — 1982.9
	ئەيسا مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1980.3—
	ماجىنسەي خالىق	ئەر	قىرغىز	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.7 — 1987.8
	ئابدۇرېشىت سوپى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1975.4 — 1978.10

4. چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى

بۇ فېرما تېرەڭ دەريالىق بىلەن سۇغىرىلىدىغان تۆۋەنكى تۈزلەڭلىككە جايلاشقان، يەر شەكلى تۈز، تۈپرىقى قۇملۇق قوڭۇر تۈپراق، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1119 مېتىر ئېگىز. ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان تۈز سىزىقلىق ئارىلىقى 36 كىلومېتىر. فېرما گۈلئاۋات يېزىسى تەۋەسىدە. جەنۇبتىن شىمالغا ئۈزۈنلۇقى 39 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 70 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى تەخمىنەن 2084 كۋادرات كىلومېتىر. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 3400 مو، ئوتلاق (ئىپتىدائىي توغراقلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) كۆلىمى 494 مىڭ 600 مو. فېرمىغا 2 چارۋىچىلىق ئەتىرىتى، 2 دېھقانچىلىق ئەتىرىتى قارايدۇ. 152 ئائىلە، 779 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە فېرما ئىشچى - خىزمەتچىسى 239. فېرما شتابى تۇغسۇغەت كەنتىدە.

چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئەسلى جام يېزىسىغا قارايتتى، 1958 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى. 1980 - يىلى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

ئۇنىڭدا 3 باشلانغۇچ مەكتەپ، 128 ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى بار. 2 ئاپتوموبىل، 3 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 6 كىچىك تراكتور بار. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 405 كىلوۋات.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى قولدا 11 مىڭ 739 تۇياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 776، قوي 3023، ئۆچكە 7940. دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن يۇڭ 3.92 تونا، تېرە 923 پارچە. ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 356 تونا، مو بېشى ھوسۇلى 340 كىلوگرام؛ ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 17 تونا، مو بېشى ھوسۇلى 61.6 كىلوگرام. ئومۇمىي كىرىم 625 مىڭ يۈەن. ئېلىنغان پايدا 37 مىڭ 100 يۈەن.

چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 6 — 5

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
باشلىقى	سىدىق باقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.10 — 1988.12
مۇئاۋىن باشلىقلىرى	غوجەك نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1978.10 — 1988.10
	مەخسۇم مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1978.10 — 1980.12
	ھوشۇر ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.5 — 1988.10
	كېرىم ئەمەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1988.10
	تۇنىياز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.9—
	يولۋاس ئەشرەپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.11—
	قاسىم يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.7—

5. جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى

بۇ فېرما قۇمئېبرىق دەريالىق بىلەن توشقان دەريالىرىنىڭ لاتقىلىرىدىن ھاسىل بولغان تۈزلەڭلىككە جايلاشقان بولۇپ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1000 — 1300 مېتىر ئېگىز. ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان توز سىزىقلىق ئارىلىقى 24 كىلومېتىر. فېرما چاغراق يېزىسى تەۋەسىدە. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 14 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 32 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 407.6 كۋادرات كىلومېتىر، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 11 مىڭ 100 مو، ئوتلاق 60 مىڭ مو، تاشلىق ساي 120 مىڭ مو. فېرمىغا 4 ئەترەت، 3 مال بېقىش نۆۋەتسى قارايدۇ. 143 ئائىلە، 545 ئادەم بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 276. فېرما شتابى چىكتالا مەھەللىسىدە.

جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى 1949 - يىلدىن ئىلگىرى مىڭدىي يېزىسىغا قارايتتى. 1949 - يىلدىن كېيىن ئارال يېزىسىغا قارايدىغان بولدى. 1958 - يىلى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى قىلىپ قۇرۇلدى. 1968 - يىلى شالچىلىق 2 - مەيدانىغا قوشۇلۇپ، چارۋىچىلىق لەينى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1971 - يىلى جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1977 - يىلى ئەسلىلىك چارۋا فېرمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى چىكتالا ئورمانچىلىق مەيدانى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 6 — 6

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
باشلىقى (مۇدىرى)	سوپى ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.10 — 1963.1
	نەمەت سالى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1971.2 — 1976.10
	گو جۇڭيۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لىڭتۇڭ ناھىيىسى	1981.4 — 1982.10
	يۈەن جىنچۇڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ روگاۋ شەھىرى	1988.10 — 1990.9

مۇئاۋىن باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىرى)	داۋۇت موللىنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1963.7 — 1976.10 1979.8 — 1980.8
	گو جۇڭيۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لىگئوڭ ناھىيىسى	1979.8 — 1981.4
	چىڭپولات سالى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1980.10 — 1984.10
	يۈەن جىنجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ رۇگاۋ شەھىرى	1984.11 — 1988.10
	جاڭ مەيفېڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شياڭچىڭ ناھىيىسى	1990.9 —

فېرمىدا بىر ئۇيغۇرچە، بىر خەنزۇچە باشلانغۇچ مەكتەپ، 109 ئوقۇنقۇچى - ئوقۇغۇچىسى بار، 2 ئاپتوموبىل، 4 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 5 كىچىك تراكتور بار. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 376 كىلوۋات.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى قولدا 6798 تۇياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 504، قوي 4257، ئۆچكە 1907، چوشقا 130. دۆلەتكە 9.18 تونىا يۇڭ - تىۋىت، 383 پارچە تېرە، 17.6 تونىا گۆش سېتىپ بېرىلدى. ئىلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 675.4 تونىا، مو بېشى ھوسۇلى 396 كىلوگرام؛ ئومۇمىي ياغلىق دان 59.6 تونىا، مو بېشى ھوسۇلى 94.2 كىلوگرام؛ دۆلەتكە سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق 230 تونىا، ياغلىق دان 15 تونىا. ئومۇمىي كىرىم 698 مىڭ 100 يۈەن، ئىلىنغان پايدا 43 مىڭ 100 يۈەن.

§ 2 . چارۋىچىلىقنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىقى 4 رايونغا ئايرىلىدۇ.

1. تەڭرىتاغ تاغلىق رايونى

بۇ، بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسىنى، تۈمشۇق يېزىسىنى ۋە بوزدۆڭ، تاغلاق، ساۋاپچى قاتارلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 3 چارۋىچىلىق فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايونىنىڭ 1 مىليون 693 مىڭ مولۇق يايلىقى، 2 مىليون 747 مىڭ مولۇق قىشلىقى ۋە كۆكلىمى بار، 4 پەسىللىك ئوتلىقى 28 مىڭ مو كېلىدۇ. يايلاقنىڭ ئوتلىرى ياخشى ئۆسىدۇ، يۇمشاق، سۈلۈق - تېتىملىق، ئونىڭ ئۈستىگە ھاۋاسى سالقىن بولغاچقا، چارۋا مالىلار سەمىرىيىدىغان مۇھىم يەر. قىشلاق بولسا قۇرغاق، قاقاس بولۇپ ھەر مو يەردىن 100 كىلوگرامدەك ئوت چىقىدۇ، قىش پەسلىنىڭ ئوت - چۆپ تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلغان. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى چارۋا 173 مىڭ 37 تۇياق بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي چارۋىنىڭ 66.33% نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئات 7179، كالا 14 مىڭ 881، تۆگە 1731، قېچىر 19، ئېشەك 3941، چوشقا 46، قوي 111 مىڭ 919، ئۆچكە 33 مىڭ 321. بۇ رايون ھەر يىلى دۆلەتكە تاپشۇرىدىغان چارۋا مەھسۇلاتلىرى ۋە گۆش ئۈچۈن سويۇلىدىغان چارۋا ناھىيە بويىچە تاپشۇرۇلىدىغان چارۋا مەھسۇلاتلىرى ۋە گۆش ئۈچۈن سويۇلىدىغان مالنىڭ 3 تىن 2

قىسمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ.

2. تېرەك دەرياسى ئېقىمى رايونى

بۇ، دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن رايون. بۇ رايون جام، ئىشلەمچى، قىزىل، گۈلئاۋات يېزىلىرىنى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، «كومىسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى، قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت ئۈرۈقچىلىق مەيدانى، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوننىڭ 2 مىليون 953 مىڭ مو 4 پەسىللىك ئوتلىقى، 234 مىڭ مو دېھقانچىلىق رايونى پارچە - پۈرات چارۋا ئوتلىقى بار. ھاۋاسى قۇرغاق، يېپىنچا ئۆسۈملۈك شالالىڭ بولۇپ، تۈزلەڭلىكتىكى بایاۋان چارۋىچىلىق فېرمىسى ھېسابلىنىدۇ. دېھقانچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ياخشى يەم - خەشەك شارائىتى بىلەن تەمىنلىنىدۇ. كالا بېقىشتا «سۈتمۇ بولۇش، گۆشمۇ بولۇش» نىشان قىلىنغان، سىمېنتال كالىسى بېقىلىدۇ، كالا توڭلىتىلغان ئىسفېرما ئارقىلىق ئۈرۈقلاندۇرۇلۇپ، نەسلى ياخشىلىنىدۇ. قوي بېقىشتا قاراكۆل كۆرپىسى ئىلىش نىشان قىلىنغان، ئۆچكە بېقىشتا «تېۋىتمۇ بولۇش، گۆشمۇ بولۇش» نىشان قىلىنغان، مۇشۇ ئاساستا چارۋا مالالرنىڭ سۈپىتى ياخشىلاندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى ھەرخىل چارۋا مال 220 مىڭ 974 ئىدى. بۇ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي چارۋا مالنىڭ %43نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئات 4978، كالا 27 مىڭ 202، ئېشەك 5490، قېچىر 32، چوشقا 665، قوي 93 مىڭ 428، ئۆچكە 89 مىڭ 179.

3. قۇمئېرىق - توشقان دەرياسى تۈزلەڭلىك رايونى

بۇ، دېھقانچىلىق ئاساس قىلىنغان، دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بىرلەشتۈرۈلگەن رايون. بۇ رايون ئونسۇ بازىرى، توخۇلا، ئارال، چاغراق يېزىلىرى ۋە شالچىلىق مەيدانى، شال ئۈرۈقچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى، جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايوننىڭ 424 مىڭ مو 4 پەسىللىك ئوتلىقى، 197 مىڭ مو پارچە - پۈرات ئوتلىقى بار. قاتناش قولاي، تېرىقچىلىق تەرەققىي قىلغان بولۇپ، چارۋا مالالرنى كۆپلەپ يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلىگىلى بولىدۇ. كالا بېقىشتا سۈت بىلەن گۆشكە، ئۆچكە بېقىشتا گۆش بىلەن تېۋىتكە تەڭ ئېتىبار بېرىشتە چىڭ تۇرۇلدى. قوي بېقىشتا تاغلىق رايونلاردا يايلىقى بولغان جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن 3 يېزىنىڭ 5 كەنتى ئىنچىكە يۈڭلۈق قوي بېقىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا قاراپ ماڭغانلىقى سىرتىدا، باشقا ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى يېرىم ئىنچىكە يۈڭلۈق (كىگىز يۈڭى) قوي بېقىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى نىشان قىلغان. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا 119 مىڭ 989 تۈياق چارۋا قالدى، بۇ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي چارۋىنىڭ %34.23 نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئات 8769، كالا 15 مىڭ 222، ئېشەك 2444، قېچىر 15، چوشقا 1279، قوي 65 مىڭ 684، ئۆچكە 26 مىڭ 576.

4. ئۇلۇغيار رايونى

بۇ، تەبىئىي توغرالىق، يولغۇنلۇق ۋە پاكار ئۆسىدىغان قومۇشلۇق ئوتلاق رايونى بولۇپ، يەر كۆلىمى تەخمىنەن 4 مىليون مو كېلىدۇ. ئورمان ئاسراش بىلەن ئوتلاقتا چارۋا بېقىش، بايلىقتىن پايدىلىنىش بىلەن ياخشىلاش بىرلەشتۈرۈلگەن. چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن گۈلئاۋات يېزىسى قاتارلىق 5 ئورۇن بۇ جايدا 50 مىڭ تۈياقتىن ئارتۇق مال باقىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆچكە %70نى ئىگىلەيدۇ.

Ⅲ باب

كۆلەم ۋە نەسىل

§ 1 . كۆلەم

1 . قوي

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) قولدا قالغان قوي 174 مىڭ 500 ئىدى، مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) قولدا 198 مىڭ 900 تۇياق قوي قالدى، مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) قولدا 94 مىڭ 200 تۇياق قوي قالدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) دىكىنىڭ %36.47نگە توغرا كەلدى.

1949 - يىلى قولدا 154 مىڭ 500 تۇياق قوي قالدى. 1990 - يىلى قولدا قالغان قوي 421 مىڭ 600 تۇياققا يەتتى (شىمالى تەرەپتىكى تاغلىق رايوندا 153 مىڭ 100 تۇياق، جەنۇبتىكى تۇزلەڭلىك دېھقانچىلىق رايوندا 268 مىڭ 500 تۇياق) . قوي 1990 - يىلى 1949 - يىلدىكىنىڭ %272.88نگە توغرا كەلدى.

2 . كالا

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) قولدا قالغان كالا 30 مىڭ 900 ئىدى، مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) قولدا 30 مىڭ 900 كالا قالدى، مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) قولدا 12 مىڭ 900 كالا قالدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) دىكى كالا مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) دىكىنىڭ %41.74نگە توغرا كەلدى.

1949 - يىلى قولدا قالغان كالا 32 مىڭ 900 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوتاز 1089 ئىدى. 1990 - يىلى كالا 55مىڭ 800 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە قوتاز 4460 (شىمالىي تاغلىق رايوندىكىسى 13مىڭ 800، جەنۇبىي تۇزلەڭلىك دېھقانچىلىق رايونىدىكىسى 42 مىڭ) . 1990 - يىلى 1949 - يىلدىكىنىڭ %169.60نگە توغرا كەلدى.

3 . ئات

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) قولدا قالغان ئات 1000 ئىدى، مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) قولدا 11 مىڭ 500 ئات قالدى، مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) قولدا 45 مىڭ 200 ئات قالدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) دىكى ئات مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) دىكىنىڭ %45.21نگە توغرا كەلدى.

1949 - يىلى قولدا قالغان ئات 12 مىڭ 400 ئىدى، 1990 - يىلى قولدا قالغان ئات 20 مىڭ 900 گە يەتتى (شىمالىي تاغلىق رايوندىكىسى 7200، جەنۇبىي تۇزلەڭلىك دېھقانچىلىق رايونىدىكىسى 13 مىڭ 700) . 1990 - يىلى 1949 - يىلدىكىنىڭ %168.54نگە توغرا كەلدى.

4 . ئېشەك

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) قولدا قالغان ئېشەك 10 مىڭ 200 ئىدى. مىنگونىڭ 32 -

يىلى (1943 ـ يىلى) قولدا 14 مىڭ 300 ئېشەك قالدى. مىنگۈنىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) قولدا 7100 ئېشەك قالدى. مىنگۈنىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) دىكى ئېشەك مىنگۈنىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) دىكىنىڭ %49.65 نى توغرا كەلدى.

1949 ـ يىلى قولدا قالغان ئېشەك 10 مىڭ 800 ئىدى. 1990 ـ يىلى 11 مىڭ 900 گە يەتتى. 1990 ـ يىلى 1949 ـ يىلدىكىنىڭ %110.18 نى توغرا كەلدى.

5. تۆگە

مىنگۈنىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) قولدا قالغان تۆگە 761 ئىدى، مىنگۈنىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) قولدا 225 تۆگە قالدى. مىنگۈنىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) دىكى تۆگە مىنگۈنىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) دىكىنىڭ %29.56 ئىنى توغرا كەلدى.

1949 ـ يىلى قولدا قالغان تۆگە 500 ئىدى، 1990 ـ يىلى قولدا قالغان تۆگە 1700 گە يەتتى. 1990 ـ يىلدىكى تۆگە 1949 ـ يىلدىكىنىڭ %340 نى توغرا كەلدى.

ناھىيە بويىچە مىنگو دەۋرىدىكى چارۋا ماللارنىڭ 7 يىللىق قالدۇقى

جەدۋەل: 6 — 7 بىرلىكى: تۇياق

يىللار	ئومۇمىي سانى	كالا	ئات	تۆگە	قېچىر	ئېشەك	قوي	تۆچكە
1939	227639	30969	11055	761	28	10213	163485	11128
1943	256639	30969	11550	761	63	14324	163340	35632
1944	357235	38859	16384	508	95	16143	200926	84320
1945	116054	17701	8178	255	25	7124	49935	32836
1946	116051	17701	8178	255	22	7124	49935	32836
1947	102283	17921	5194	225	25	7127	47935	23856
1948	119776	12921	5200	225	25	7127	47935	46343

1949 — 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدىكى چارۋا مال

جەدۋەل: 6 — 8 بىرلىكى: تۇياق

يىللار	ئومۇمىي سانى	كالا	ئات	تۆگە	قېچىر	ئېشەك	چوشقا	قوي	تۆچكە
1949	211100	32900	12400	500	—	10800	—	90800	63700
1950	226600	36100	13000	500	—	12400	—	95700	68900
1951	243400	39800	14600	400	—	13000	—	100500	75100
1952	278300	43400	16300	400	—	15800	—	106900	95500
1953	285300	42200	18300	400	—	16800	—	109900	97700
1954	304900	49700	18100	500	—	16800	—	132900	86900
1955	312900	51300	19300	600	—	15000	—	158200	68500
1956	305300	49600	19200	500	—	16700	—	157400	61900
1957	289000	42500	18200	500	—	15000	—	151400	61400
1958	295100	35300	15400	600	—	13900	—	167300	62600

69600	198600	300	600	—	18200	13000	33000	333300	1959
82500	182400	1200	600	—	6100	11300	30600	314700	1960
81700	185500	1500	700	—	6500	10100	29400	315400	1961
88800	186200	1200	700	—	7400	9200	28600	322100	1962
98500	193000	400	700	—	7800	9600	30300	340300	1963
111200	204800	200	800	—	9500	10600	33700	370800	1964
125100	219700	500	900	—	11500	11500	38100	407300	1965
113800	194300	700	900	—	12300	10900	36500	369400	1966
117800	201200	600	900	—	13900	11800	39100	385300	1967
122000	192200	1000	1000	—	12900	12100	38000	379200	1968
116900	181600	1600	1100	—	13700	11900	37800	364600	1969
119700	179400	2700	1200	—	13800	12500	39100	368400	1970
138900	194500	9100	1200	—	15000	13100	40300	412100	1971
139700	200900	9300	1200	—	13000	13500	39900	417500	1972
135500	207200	2600	1300	—	15200	13700	43800	419300	1973
119300	190400	1000	1100	100	13300	13800	44100	383100	1974
120200	191100	1200	1300	100	13800	15300	42200	385200	1975
120400	187400	2400	1400	100	12400	14600	38400	377100	1976
127000	199700	3400	1500	100	12800	15500	39500	399500	1977
122100	182500	4400	1800	100	13900	14800	39500	379100	1978
129800	200400	3900	1700	100	14700	15200	42300	408100	1979
136700	206100	2500	1500	100	16700	14500	42900	421000	1980
140200	226200	1800	1500	100	17500	14900	45700	448000	1981
143700	226700	1800	1600	100	16800	15000	49900	455600	1982
140700	228300	1700	1700	100	13100	15700	49600	450900	1983
143700	241800	800	1800	100	12000	17300	50500	468000	1984
133000	238500	900	1700	100	12200	18700	51400	456500	1985
131300	246000	1700	1600	100	12300	19200	54100	466500	1986
137500	257100	1200	1500	100	11700	20000	52900	482000	1987
142200	263000	1700	1400	100	11600	20900	54100	495000	1988
146000	269800	2000	1600	100	11500	21100	54700	506800	1989
148900	272700	2000	1700	100	11900	20900	55800	514000	1990

§ 2 . نەسىل

1. قوي ئۆچكە

1) قوي قوينىڭ ئاساسلىق نەسلى يۇڭ، گۆش، تېرە ئۈچۈن بېقىلىدىغان ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي ۋە قارا كۆل قويىدىن ئىبارەت.

يەرلىك قوي ئاساسەن ئىپتىدائىي موڭغۇل قويى نەسلىدىن ئىبارەت. 1958 - يىلدىن بۇيان شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى كەلتۈرۈلۈپ چېتىشتۇرۇش يولى بىلەن يەرلىك قوينىڭ نەسلى ياخشىلاندى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرى يەنە جۇڭگو مېرىنوس قويى كەلتۈرۈلۈپ چېتىشتۇرۇپ كۆپەيتىلدى. چېتىشتۇرۇپ نەسلى ياخشىلانغان ئىنچىكە يۇڭلۇق قويلارنىڭ ئۆسۈشى ناھايىتى ياخشى، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، ياخشى باقسا ئوبدان سەمىرىيدۇ. يېتىلگەن قوچقارنىڭ ئېغىرلىقى ئادەتتە 65 — 82 كىلوگرامغىچە كېلىدۇ، ساغلىقنىڭ ئېغىرلىقى 45 — 50 كىلوگرامغىچە كېلىدۇ. ھەر بىر قويدىن ئېلىنىدىغان يۇڭ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3 كىلوگرامدىن ئاشىدۇ، ساپ يۇڭ نىسبىتى 40% كە يېتىدۇ. يۇڭى ئاق، قويۇق. ئىنىچىكىلىك دەرىجىسى 56 — 60 قىچە بولىدۇ. كىرلىشىش مۇڭاپىسى، يۇڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 7 سانتىمېتىردىن ئارتۇق. 1990 - يىلى 300 تونىدىن ئارتۇق ئىنچىكە يۇڭ ئېلىندى.

قاراكۆل قويى 1961 - يىلدىن باشلاپ كەلتۈرۈلدى ھەمدە يەرلىك قوي بىلەن چېتىشتۇرۇلۇپ نەسلى ياخشىلاندى، ئۇ ئاساسلىقى ئەل تېرە ئېلىش ئۈچۈن بېقىلىدۇ. جەنۇبتىكى تۈزلەڭلىك دېھقانچىلىق رايونى ھەمدە چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى قاتارلىق 8 يېزا - فېرمىدىن ئىبارەت باقمىچىلىق رايونى دەسلەپكى قەدەمدە كۆلەملەشتۈرۈلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قارا كۆل قويى 92 مىڭ 791 تۇياقتا يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي قوينىڭ 34% نى، ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە ئومۇمىي قارا كۆل قوينىڭ 9% . 10 نى ئىگىلىدى. ئۇنىڭ تېرىسى، يۇڭى، گۆشى، سۈتى يارايدۇ، قاتتىق سوغۇققا چىداملىق، يىرتىق يەم - خەشەكنىمۇ يەۋېرىدۇ، جاڭگال، يېرىم جاڭگال قاتارلىق ناچار تەبىئىي مۇھىتقىمۇ ماسلىشالايدۇ. يۇڭىنىڭ قارا، كۈلرەڭلىرى كۆپرەك. يېتىلگەن قوچقارنىڭ ئېغىرلىقى 40 — 52 كىلوگرامغىچە، ساغلىقنىڭ ئېغىرلىقى 38 — 45 كىلوگرامغىچە كېلىدۇ، قوزىلاش نىسبىتى 100% — 105% كىچە بولىدۇ.

2) ئۆچكە ئاساسلىقى گۆش بىلەن تېۋىت ئۈچۈن بېقىلىدۇ، يەرلىك ئۆچكە ئاساسلىق ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىلگىرى جۇڭخۇا ئۆچكىسى كەلتۈرۈلگەنىدى، ئۇنىڭ جۇغى كىچىك بولغاچقا، تېرىسىنىڭ بازىرى چىقمىدى، شۇڭا ئۇنۇمى تۆۋەن بولۇش تۈپەيلىدىن سەپتىن چۈشۈپ قالدى. 80 - يىللاردا لياۋنىڭ ئۇلكىسى گەيشەن ناھىيىسىنىڭ تېۋىتلىك ئۆچكىسى كەلتۈرۈلۈپ، يەرلىك نەسل بىلەن چېتىشتۇرۇلۇپ نەسلى ياخشىلاندى.

يەرلىك ئۆچكىنىڭ ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، يىرتىق يەم - خەشەككە چىدايدۇ، جۇغى كىچىك، پاچاقلىرى مەزمۇت، ئېگىز تاغ - دۆڭلەرگە چىقىپ ئوتلاشقا ماھىر. ئوت تېپىپ يېيىش ئىقتىدارى يۇقىرى، تۇغۇمچانلىقى تۆۋەنرەك، يېتىلگەن تېكىنىڭ ئېغىرلىقى 35 — 47 كىلوگرامغا، چۈشىنىڭ ئېغىرلىقى 28 — 33 كىلوگرامغا يېتىدۇ. چۈپۈرىنىڭ تولىسى ئاق، ئاز بىر قىسمى ساغۇچ ۋە چىپار. يېتىلگەن ئۆچكىنىڭ ھەربىرىدىن 100 گىرامدىن ئارتۇق تېۋىت ئېلىنىدۇ. سويۇلۇش نىسبىتى 45% — 48% كىچە بولىدۇ.

لياۋنىڭ ئۇلكىسىنىڭ گەيشەن ناھىيىسىدىن كەلتۈرۈلگەن ئاق تېۋىتلىك ئۆچكە، ئاساسەن، گۆش، تېۋىت ئۈچۈن بېقىلىدۇ. ئۇ، شىمالىي تاغلىق رايوندىكى ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىغا مەركەزلەشكەن.

1990 - يىلىغا كەلگەندە شالغۇتلاشتۇرۇلغان تۇۋىتلىك ئۇچىكە 33 مىڭ 700 تۇياقتا يەتتى.

2 . كالا

1) قوتاز　ئاساسلىقى گۆش، سۈت، ئىشلىتىش ئۇچۇن بېقىلىدۇ. ئۇ، چوڭ قوتاز تۇرىگە كىرىدۇ. بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى، بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 2500 — 3600 مېتىر ئېگىز جايلىرىغا تارقالغان. قوتازنىڭ ئوتۇشسىزلىققا چىداملىقلىقى كۈچلۈك، يىرىك يەم - خەشەككە، ئىشقا، سوغۇققا چىداملىق، ساغلام، تېز كۆپەيمىشتەك ئەۋزەللىكلەرگە ئىگە. بىراق ئۇسۇپ يېتىلىشى ئاستا، تۇغۇمچانلىقى تۆۋەن. بىر ياشلىق قوتازنىڭ ئېغىرلىقى 150 كىلوگرام كېلىدۇ. يېتىلگەن قوتازنىڭ ئېغىرلىقى 300 — 350 كىلوگرامغىچە كېلىدۇ. سويۇلۇش نىسبىتى 48%. يىل بويى بېقىش شارائىتىدا 3 ئايغىچە سېغىشقا بولىدۇ، كۈنىگە 2 كىلوگرام سۈت بېرىدۇ. ماي تەركىبى 5.6%. قوتازنىڭ بېشى ئېغىرراق ھەم چوڭ، كۆرۈنۈشى قوپال، گەۋدىسى تەرەققي قىلغان، ئارقا تەرەپىنىڭ يېتىلىشى ناچارراق، بەدىنى كەڭ، قۇرامىغا يەتكەندە قوتازنىڭ مۇڭگۈزى چىقىدۇ، مىجەزى چۈس، بەك كۈچلۈك بولىدۇ. يۇڭى كۆپىنچە قارا بولىدۇ، تاز تۈلا تاغىللىرىمۇ بار.

2) كالا　يەرلىك كالا ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. يىرىك يەم - خەشەكىنىمۇ يەۋېرىدۇ، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، جۈغى كىچىك، ئۇسۇپ يېتىلىشى ئاستا، تۇغۇمچانلىقى تۆۋەنرەك. 1959 - يىلدىن باشلاپ سىمېنتال كالىسى، شىنجاڭ كالىسى قاتارلىق دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىنىڭ ياخشى نەسىللىرى كەلتۈرۈلۈپ، يەرلىك كالا بىلەن چېتىشتۇرۇلدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرى ياخشى نەسىللىك كالا ۋە نەسلى ياخشىلانغان كالا 5200گە يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي كالىنىڭ 12.1% 10 نى ئىگىلىدى.

3 . ئات

ئات نەسلىدە موڭغۇل ئېتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇ، مىنىش ھەم ھارۋىغا قېتىش ئۇچۇن بېقىلىدۇ ھەمدە سۈت - گۆش ۋە قىل بىلەن تەمىنلەيدۇ. مويىنىڭ رەڭگى جەھەتتە تورۇق ئات ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. يەنە قىزغۇچ، قارا، ئاق، جىگەررەڭ، بوز قاتارلىقلارمۇ بار. تەن قۇرۇلۇشى كۈچلۈك، سىرتقى كۆرۈنۈشى ۋە ئۇستىخىنى مەزمۇت، يىرىك يەم - خەشەكلەرنى يەۋېرىدۇ، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك. يەرلىك ئات تۇرىنىڭ ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۇن، ئىلى ئېتى، قارا شەھەر ئېتى قاتارلىقلار كەلتۈرۈلۈپ، شالغۇتلاشتۇرۇلۇپ، نەسلى ياخشىلاندى.

4 . ئېشەك

ئېشەك نەسلىدە يەرلىك ئېشەك نەسلى ئاساس قىلىنىدۇ. ئۇنى كۆپىنچە دېھقان، چارۋىچىلار مىنىش، ئىشلىتىش ئۇچۇن باقىدۇ. يەرلىك ئېشەكنىڭ جۈغى كىچىكرەك، يىرىك يەم - خەشەكلەرنى يەۋېرىدۇ، چىداملىق، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك، تېز يېتىلىدۇ، ئۇمرىدە 6 — 8 گىچە تەخەيلەيدۇ، مويى كۆپىنچە سۇر بولىدۇ.

5 . تۆگە

تۆگە ئاساسەن، شىمالىي تاغلىق رايوندىكى قۇرغاق جاڭگال ئوتلاقلارغا تارقالغان بولۇپ، قوش لوككىلىق تۆگە نەسلى ئاساس قىلىنىدۇ، ئۇ، يۇڭ ئېلىش، يۇك توشۇش، مىنىش، ھارۋىغا قېتىش ئۇچۇن بېقىلىدۇ. ئۇ، سوغۇق، ئىسسىق، ئۇسسىزلىققا چىداملىق، يىرىك يەم - خەشەكلەرنى يەۋېرىدۇ، بوران چاپقۇنغا

چىداملىق، شورغا ئامراق بولۇشتەك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە، ناچار تەبىئىي مۇھىتقا قانتىق ماسلىشىش قابىلىيىتىگە ئىگە. ئىشقا يارامليقلىقى ياخشى، سائىتىگە 2 كىلومېتىرلىق سۈرئەت بىلەن 20 — 30 كۈن ئۈدا يول ماڭالايدۇ، «قۇملۇق كېمىسى» دېگەن چىرايلىق نامى بار، يۇڭى قوڭۇر، جۇغى چوڭ - ئېگىز، تېمەن، بەدەن تۈزۈلۈشى تەكشى، مىجەزى مۇلايىم. يۇڭى ئىنچىكە، يۇمشاق، كىرى ئاز، ئۇ يېنىك سانائەت ئۈچۈن يۇقىرى دەرىجىلىك خام ئەشيا ھېسابلىنىدۇ، ئىسىق كىيىم - كېچەك ئۈچۈن ياخشى ماتېرىيال بولىدۇ.

6. چوشقا

چوشقا، ئاساسەن، خەنزۇلار ئولتۇراقلاشقان بازار ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرىغا تارقالغان. ئاساسەن، چاڭبەي، سۇبەي، باقشىيا، يوقشىيا چوشقىلىرىنى ئاتا چوشقا، نېيجياڭ، نىڭشياڭ، شىنجاڭنىڭ يەرلىك قارا چوشقىسىنى ئانا چوشقا قىلىپ چاڭلاشتۇرۇپ يېتىشتۈرۈلگەن. ئادەتتە 8 — 10 نى كۆچۈكلەيدۇ. سويۇلۇش نىسبىتى %76كە يېتىدۇ. بورداشقا ياخشى، سېمىز چوشقا تۇرىگە ياتىدۇ.

7. بۇغا

بۇغا نەسلىدە تايغان بۇغا (سىبىرىق ساغرىلىق تايغان بۇغا) ئاساس قىلىنىدۇ، ئۇ، جام ئورمانچىلىق مەيدانى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىغا تارقالغان. مويى قوڭۇر. ئەركىكىنىڭ مۇڭگۈزى بار، چىشسىنىڭ مۇڭگۈزى يوق، قورامىغا يەتكەن ئەركەك بۇغىنىڭ مۇڭگۈزى شاخلايدۇ. ئەركىكىنىڭ ئېغىرلىقى 230 كىلوگرامدىن، چىشسىنىڭ ئېغىزلىقى 160 كىلوگرامدىن ئاشىدۇ.

ناھىيە بويىچە 1981 — 1990 - يىلغىچە بولغان بۇغا سانى ۋە بۇغىدىن ئېلىنغان يۇمران مۇڭگۈز مىقدارى

جەدۋەل: 6 — 9　　بىرلىكى: تۇياق، كىلوگرام

يىللار	تۇياق سانى	يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى	يىللار	تۇياق سانى	يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى
1981	86	112	1986	74	31.5
1982	99	128	1987	78	35
1983	128	148	1988	96	63
1984	109	47	1989	112	40
1985	63	26.5	1990	118	46.5

IV باب

چارۋىچىلىق قۇرۇلۇشى

§1. ئوتلاق

1. تەبىئىي ئوتلاق

ئونسۇ ناھىيىسىدە تەبىئىي ئوتلاق 8 مىليون 9700 مو بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ

%56.33نى ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق 7 مىليون 611 مىڭ 500 مو بولۇپ، ئەزەربەيجاندىكى 726 مىڭ 500 تۈياق مال باقىدىغان بولىدۇ.

ئوتلاقنىڭ دەرىجە ئۆلچىمى بويىچە، ئوتلاق 5 دەرىجىگە بۆلىنىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە سۈپەتلىك ئوت بار ئوتلاق ئوتلاق كۆلىمىنىڭ (تۆۋەندىمۇ شۇنداق) %60دىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدىغان 1 - دەرىجىلىك ئوتلاق ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ (تۆۋەندىمۇ شۇنداق) %1.44 نى ئىگىلەيدۇ؛ ياخشىراق ئوت %60نى، ياخشى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوت %40نى ئىگىلەيدىغان 2 - دەرىجىلىك ئوتلاق %20.15نى ئىگىلەيدۇ؛ ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوت %60نى، ياخشىراق، تۆۋەن دەرىجىلىك ئوت %40نى ئىگىلەيدىغان 3 - دەرىجىلىك ئوتلاق %47.05 نى ئىگىلەيدۇ؛ تۆۋەن دەرىجىلىك ئوت %60نى، ئوتتۇرا، ناچار دەرىجىلىك ئوت %40نى ئىگىلەيدىغان 4 - دەرىجىلىك ئوتلاق %16.52نى ئىگىلەيدۇ؛ ناچار دەرىجىلىك ئوت %60 تىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدىغان 5 - دەرىجىلىك ئوتلاق %14.84نى ئىگىلەيدۇ.

ئۇنۇپ چىققان يېڭى ئوتنىڭ مىقدار ئۆلچىمى بويىچە 8 دەرىجىلىك ئوتلاق ئايرىپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە مو بېشىدىن 800 كىلوگرامدىن ئارتۇق يېڭى ئوت ئېلىنىدىغان 1 - دەرىجىلىك ئوتلاق ئومۇمىي كولىمىنىڭ (تۆۋەندىمۇ شۇنداق) %0.17نى، مو بېشىدىن 600 — 800 كىلوگرامغىچە يېڭى ئوت ئېلىنىدىغان 2 - دەرىجىلىك ئوتلاق %0.35نى، مو بېشىدىن 400 — 600 كىلوگرامغىچە يېڭى ئوت ئېلىنىدىغان 3 - دەرىجىلىك ئوتلاق %2.55نى، 300 — 400 كىلوگرامغىچە يېڭى ئوت ئېلىنىدىغان 4 - دەرىجىلىك ئوتلاق %5.03نى، 200 — 300 كىلوگرامغىچە يېڭى ئوت ئېلىنىدىغان 5 - دەرىجىلىك ئوتلاق %31.41 نى، 100 — 200 كىلوگرامغىچە يېڭى ئوت ئېلىنىدىغان 6 - دەرىجىلىك ئوتلاق %25.43 نى، 50 — 100 كىلوگرامغىچە يېڭى ئوت ئېلىنىدىغان 7 - دەرىجىلىك ئوتلاق %29.13 نى، 50 كىلوگرامدىن تۆۋەن يېڭى ئوت ئېلىنمىدىغان 8 - دەرىجىلىك ئوتلاق %5.93 نى ئىگىلەيدۇ.

ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك ئوتلاقلارنىڭ كۆلىمى

جەدۋەل: 6 — 10　　بىرلىكى: تۇمەن مو

دەرىجىسى	جەمئىي		1		2		3		4		5		6		7		8	
ئومۇمىي جەمئىي	كۆلىمى	%	كۆلىمى	%	كۆلىمى	%	كۆلىمى	%	كۆلىمى	%	كۆلىمى	%	كۆلىمى	%	كۆلىمى	%	كۆلىمى	%
	800.97	100	1.38	0.17	2.78	0.35	20.41	2.55	40.27	5.03	251.56	31.41	203.68	25.43	233.36	29.13	47.53	5.93
I	11.53	1.44	—	—	0.79	0.10	—	—	—	—	—	—	10.74	1.34	—	—	—	—
II	161.41	20.15	0.01	—	1.23	0.15	0.83	1.23	14.67	1.83	70.91	8.85	52.49	6.55	12.17	1.52	0.1	0.01
III	376.86	47.05	1.37	0.17	0.76	0.10	3.92	0.49	11.61	1.45	123.74	15.45	113.34	14.15	109.77	13.70	12.35	1.54
IV	132.30	16.52	—	—	—	—	5.48	0.68	10.64	1.33	11.70	1.46	0.12	0.02	104.36	13.03	—	—
V	118.87	14.84	—	—	—	—	1.18	0.15	3.35	0.42	45.21	5.65	26.99	3.37	7.06	0.88	35.08	4.38

تەبىئىي ئوتلاق يەنە تۈزلەڭلىكتىكى ئوتلاق ۋە تاغلىق رايوندىكى ئوتلاق دەپ ئايرىلىدۇ. تاغلىق رايوندىكى ئوتلاقنىڭ كۆلىمى تۈزلەڭلىكتىكى ئوتلاق كۆلىمىدىن كىچىك، ئەمما سۈپىتى تۈزلەڭلىكتىكى ئوتلاقنىڭكىدىن ياخشى، ئاساسەن، شىمال تەرەپتىكى تاغلىق رايوننىڭ دېڭىز يۈزىدىن 1500 — 3600 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان تار بەلۋاغقا ۋە جەنۇب تەرەپتىكى تۈزلەڭلىكنىڭ ئۆلۈغيار دېگەن توغراقلىق ئوتلاق رايونىغا تارقالغان.

تەبىئىي ئوتلاق يايلاق - كۈزلەك، قىشلاق - كۆكلەم ۋە 4 پەسىللىك ئوتلاقلارغا بۆلىنىدۇ. يايلاق -

كۆزلەك، ئاساسەن، دېڭىز يۈزىدىن 2600 — 3600 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان تاغلىق زونا ئوتلاق رايونىغا، قىشلاق - كۆكلەم ئاساسەن، دېڭىز يۈزىدىن 1300 — 2700 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان ئالدىنقى تاغ زونىسىنىڭ يۇقىرى قىسىم رايونىغا ۋە ئوتتۇرا تاغ زونىسىنىڭ تۆۋەن قىسىم رايونىغا، 4 پەسىللىك ئوتلاق جەنۇب تەرەپتىكى تۈزلەڭلىك دېھقانچىلىق رايونىنىڭ ئەتراپلىرىغا تارقالغان.

ئوتلاقلارنى ئىلمىي باشقۇرۇش تەدبىرلىرى كەم بولغانلىقى ئۈستىگە، ئۇزۇن مۇددەت تالان - تاراج قىلىش خاراكتېرىدە باشقۇرۇلغانلىقتىن، ئوتلاقلارنىڭ تولىسى ئىمكانىيەتتىن ئاشۇرۇپ پايدىلىنىش ھالىتىدە بولۇپ، ئۇنىڭ ئېغىر دەرىجىدە چېكىنىپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغانىدى. 1979 - يىلدىن بۇيان «ئاسراش ۋە مۇڭاپىق پايدىلىنىشنى مەركەز قىلىشقا بىرلەشتۈرۈپ نۆقتىلىق قوزۇش - بەرپا قىلىش» فاكتورى قوللىنىلىپ، سۈنئىي بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئوتلاقنى قانۇن بويىچە باشقۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، زور كۈچ بىلەن قاشالاپ قوغداش، باشقۇرۇش ۋە ئاسراش تەدبىرلىرىنى ئەملىيلەشتۈرۈش، ئىلمىي ئۇسۇلدا مال بېقىش، ئوتقا قاراپ مال بېقىش، مۇڭاپىق پەيتتە يۆتكىلىپ تۇرۇپ مال بېقىش يولغا قويۇلۇپ، ئوتلاقلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى تۆۋەن بولۇش، بەرپا قىلىنىشى ئاستا بولۇش، ئوتلاقلار ئۇزلۇكسىز چېكىنىپ كېتىشتەك ئەھۋال ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزگەرتىلدى. چارۋا مالىلار «يازدا تويۇنىدىغان، كۈزدە سەمرىيىدىغان، قىشتا ئورۇقلايدىغان، ئەتىيازدا ئۆلىدىغان» ھالەت ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزگەردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 94 مىڭ 505 مو قاشالانغان ئوتلاق بەرپا قىلىندى، 10 مىڭ 200 مو ئوتلاق ياخشىلاندى. 960 ئائىلىلىك چارۋىچى 7 مىليون 271 مىڭ 200 مو ئوتلاقنى ھۆددىگە ئالدى، بۇ پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمىنىڭ 95.52% نى تەشكىل قىلىدۇ، شۇنداقلا ئوتلاق گۈۋاھنامىسى تارقىتىلىپ، كەڭ دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتلاق بەرپا قىلىش ۋە ئوتلاقلارنى قوغداش ئاكتىپلىقى جارى قىلدۇرۇلدى.

پەسىللىك ئوتلاقلاردىن پايدىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 — 11

پەسىللىك ئوتلاقلارنىڭ نامى		يايلاق - كۆزلەك	قىشلاق - كۆكلەم	4 پەسىللىك ئوتلاق	جەمئىي
تەبىئىي ئوتلاق	ئومۇمىي كۆلىمى (مو)	1556.200	2.948.400	3.505.100	8.009.700
	پايدىلىنىشقا بولىدىغان كۆلىمى (مو)	1.526.300	2.775300	3.309.900	7.611.500
پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمىدە ئىگىلەيدىغىنى %		20.05	36.46	43.49	100
پايدىلىنىشقا بولىدىغان زاپاس ئوت مىقدارى (تونا)		244.819.4	9.357.3	400.467.9	654.644.60
پايدىلىنىدىغان كۈن سانى		194	171	365	
نەزەرىيە جەھەتتىن بېقىلىدىغان مال (تۇياق)		315.500	136.800	274.300	726.600
نەزەرىيە جەھەتتىن بېقىلىدىغان مالدا ئىگىلەيدىغىنى %		43.42	18.83	37.75	100
قوي بىرلىكىنىڭ ئوتلاقتا ئىگىلەيدىغىنى (مو)		4.93	21.55	12.55	39.03

2 . سۈنئىي ئوتلاق

تاغلىق رايوندا سۈنئىي ئوتلاق قاشالاپ قوغدىلىپ، ھەر يىلى كۈزدە ئوت ئورۇپ قىشلىق يەم - خەشەك تەييارلىنىدۇ. دېھقانچىلىق رايونلىرىدا، ئاساسەن، قوش قەۋەت ئوتلاق بەرپا قىلىش ئۈسۈلى قوللىنىلىدۇ، قۇم ۋە شورلىق ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن جىگدە كۆچۈرۈلىدۇ، جىگدىلەر، ئاساسەن، ئورمان بولۇپ يېتىشكەندىن كېيىن، ئاندىن بىدە ياكى باشقا ئوت تېرىلىپ، ئورمان ئارقىلىق ئوت يېتىشتۇرۇلۇپ، ئوت ئارقىلىق ئورمان ئالغا سۈرۈلۈپ، مالغا مەھسۇلاتى يۇقىرى، سۈپىتى ياخشى، تېتىملىق، پايدىلىنىش نىسبىتى يۇقىرى ئوت - چۆپ يەتكۈزۈپ بېرىلىدۇ. 1990 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە سۈنئىي ئوتلاق 151 مىڭ 600 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە بىدە تېرىلغان يەر 85 مىڭ 300 مو. 66 مىڭ 300 مو قوش قەۋەت ئوتلاق بەرپا قىلىندى.

§ 2 . قوتان

ئونىۋ ناھىيىسىدە ئىلگىرى پۈتۈنلەي تەبىئەتكە تايىنىپ مال بېقىلاتتى، چارۋىچىلار ئوت - چۆپكە قاراپ كۆچمەنلىك تۇرمۇشىدا ياشايتتى. 80 - يىللاردىن بۇيان دۆلەت ئاز - تولا يارىدەم بېرىش، كوللېكتىپ ئاز - تولا يارىدەمدە بولۇش، شەخسلەر ئاز - تولا پۇل چىقىرىش چارىسى بىلەن كۆپ تەرەپلەپ مەبلەغ توپلىنىپ ئىسسىق ئۆي، قوتان سېلىندى، مەھەللىلەر پىلانلاندى ۋە قۇرۇلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە جەمئىي 2152 قوتان سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۈسكۈنىلىرى (چارۋىچىلارنىڭ تۇرالغۇ ئۆيلىرى، يەم - خەشەك ئۆيلىرى، تۆل ئېلىش ئۆيلىرى) تولۇق بولغان ئۇزۇن مۇددەتلىك قوتان 334.

§ 3 . ئۇلگىلىك بازىلار

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىقنى زامانىۋىلاشتۇرۇش بويىچە ئۇلگىلىك بازا قۇرۇش تۇرىنى 1990 - يىل 4 - ئايدا ش ئۇ ئا ر پىلان كومىتېتى، چارۋىچىلىق نازارىتى، مالىيە نازارىتى بىرلىشىپ يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكىگە مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتتى، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 6 مىليون يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى 3 مىليون يۈەن، ئاپتونوم رايون 2 مىليون يۈەن، ۋىلايەت بىلەن ناھىيە 1 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىپ، بازىنىڭ 1992 - يىلى تولۇق پۈتۈشىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلدى.

بازا ناھىيە بازىرىنىڭ 5 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، «ئىنقىلاب ئۆستىگى» نىڭ ئىككى ياقىسىدا، كۆلىمى 70 مىڭ مو كېلىدۇ. تاغلاق، بوزدۇڭ، ساۋاپچى، چاچلىق، جىگدىدىن ئىبارەت 5 دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ يەرلىرىدىن تەشكىل تاپقان. بازىدا چارۋىچىلىقنى ئونۇۋېرسال ئېچىش - گۈللەندۈرۈش شەكىل، ئوت تېرىش مەركەز، كالا، قوي، بورداش، گۆش پىششىقلاپ ئىشلەش، ئۆچكىنى ئېكسپورت قىلىش نۇقتا قىلىنىپ، بىر تۇتاش پىلانلىنىپ، تاغلىق رايون چارۋىچىلىقى بىلەن دېھقانچىلىق رايونى ۋە شەھەر ئەتراپى رايونى چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشنى بىرلەشتۇرۇشتىن ئىبارەت يېڭى يول يارىتىلىدۇ.

قۇرۇلۇش كۆلىمى سۈنئىي يەم - خەشەك يېرى 20 مىڭ مو، قوش قەۋەتلىك ئوت - چۆپ

يېرى 5000 مو، قاشالانغان، ئوت - چۆپى ياخشىلانغان يەر 30 مىڭ مو، ئىھاتە ئورمانلىقى 3000 مو، شۇنىڭدەك مۇناسىپ پىششىقلاپ ئىشلەش، بېقىش، بورداش مۇئەسسەسلىرى ۋە سودا - سانائەت مۇلازىمەت مىستېمىسى بەرپا قىلىنىدۇ. يىلىغا 5000 كالا، 25 مىڭ تۇياق قوي بوردىلىدۇ، ئېكسپورت قىلىنىدىغان 3000 ئۆچكە بوردىلىدۇ.

بازىنىڭ ئۇنۇمى　يىل ئاخىرىدا قولدا قالىدىغان چارۋىنىڭ ساپ ئېشىشى 10 مىڭ 300 تۇياق. قوتاندىن چىقىش نىسبىتى 1989 - يىلدىكى 35.3% تىن 44.9% كە، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى 26.4% تىن 32.7% كە يېتىدۇ. چارۋىچىلىق، يەم - خەشەك ئىشلەپچىقىرىشى ۋە سوت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەشنىڭ يىللىق ساپ ئاشقان پايدىسى 1 مىليون 300 مىڭ 200 يۈەن. 270 كىشىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرغىلى، 200 دىن ئوشۇق چارۋىچىنى ئولتۇراقلاشتۇرغىلى ۋە يېرىم ئولتۇراقلاشتۇرغىلى، ئۇلارنىڭ ماددىي، مەنىۋى تۇرمۇشىنى ياخشىلىغىلى بولىدۇ.

1985 - يىلدىن بۇيان ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كالا، قوي بوراشنى كۆچەيتىش يولى بىلەن بازاردىكى گۆش جىددىيلىكىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 5 چارۋىچىلىق فېرمىسىنى بۇ يەردە دەل - دەرەخ تىكىش، ئوت - چۆپ تېرىش سىنىقى ئېلىپ بېرىشقا ئۇيۇشتۇرۇپ، بۇ يەرنى يېمەكلىك گۆش بازىسى قىلىشنى پىلانلىغانىدى. 1989 - يىلغىچە جەمئىي 1 مىليون 560 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، 11 كىلومېتىر مۇ سىمەس ئۆستەڭ ياسالدى، 19 كىلومېتىر يول ياسالدى، 5757 مو بوز يەر ئېچىلدى، 2838 مو يەرگە جىرىم تىكىلدى، 1868 مو يەرگە ئوت - چۆپ تېرىلدى، 1942 مو قوش قەۋەت يەم - خەشەك يېرى بەرپا قىلىنىدى. 1013 مو يەردە باغ بەرپا قىلىنىدى؛ 800 كۇادرات مېتىرلىق ئىشخانا، ئامبار سېلىنىدى، 12 مىڭ 420 كۇادرات مېتىرلىق قوتان سېلىنىدى؛ 7900 مېتىر يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىلدى، 3 ماشىنىلاشقان قودۇق قېزىلدى.

1990 - يىل بازا يولغا قويۇلغان تۇنجى يىل بولۇپ، قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىڭ ھەممىسى باشلىنىپ كەتتى. 7000 مو سۇنئىي يەم - خەشەك يېرى ئېچىلدى، 4000 مو قوش قەۋەت ئوت - چۆپ يېرى بەرپا قىلىنىدى، 5000 مو قاشالىق ئوتلاق بەرپا قىلىنىدى، 360 تونىنا قۇرۇق بېدە، 840 تونىنا باشقا ئوت تەييارلاندى؛ 516 تونىنا كۆممىقوناق، 234.7 تونىنا بۇغداي، 43 تونىنا گازىر، 14.5 تونىنا ئۇزۇم قاتارلىق مېۋە - چېۋە ئېلىنىدى؛ 3960 تونىنا كۆك قوناقشېخى يېمى تەييارلاندى. جەمئىي 135 مىڭ 500 ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىدى. 250 كالا، 11 مىڭ 200 تۇياق قوي، 5900 تۇياق ئۆچكە بوردىلىپ، ئاقسۇ، ئونسۇ بازىرى تەمىنلەندى. بوراش ۋاقتى 70 - 80 كۈن بولۇپ، قوي (بىر ياشلىق ئىرىك) بوردىغاندا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىرىدىن 2.12 يۈەن، ئۆچكە بوردىغاندا ھەربىرىدىن 27.9 يۈەن، كالا بوردىغاندا (قۇنان، دۆنەن) ھەربىرىدىن 127 يۈەن پايدا ئېلىنىدى. بىر يىلدا مال بوراشتىن جەمئىي 260 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىنىدى.

V باب

ئاۋۇتۇش، مال بېقىش

§1 . تۆل ئېلىش، قوزا بېقىش

1. قوزىلاش مىقدارى

1973 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە بويىچە 100 مىڭدىن ئارتۇق قوزا تۇغۇلاتتى، ئەمما بولۇش نىسبىتى 65% ئۆپچۈرىسىدە ئىدى.

1973 - يىلى 120 مىڭ 200 تۇياق قوزا تۇغۇلۇپ، 14 مىڭ 300 تۇياق قوزا ئۆلۈپ، 105 مىڭ 900 تۇياق قوزا ئەي بولدى. ئەي بولۇش نىسبىتى 88.10% بولدى. 1990 - يىلى 185 مىڭ 400 قوزا تۇغۇلۇپ، 27 مىڭ 100 تۇياق قوزا ئۆلۈپ، 158 مىڭ 300 تۇياق قوزا ئەي بولدى، ئەي بولۇش نىسبىتى 85.38% بولدى.

1973 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا قويلارنىڭ قوزىلاش ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 — 12 بىرلىكى: تۇياق

يىللار	قوزا سانى	ئۆلگىنى	ئەي بولغىنى	ئەي بولۇش %	يىللار	قوزا سانى	ئۆلگىنى	ئەي بولغىنى	ئەي بولۇش %
1973	120200	14300	105900	8810	1982	153300	25300	128000	8350
1974	134300	40800	93500	6962	1983	157500	40400	117100	7435
1975	101900	14600	87300	8567	1984	179100	37200	142400	7951
1976	100800	14400	86400	8571	1985	164200	33900	130300	7935
1977	111100	11300	99800	8983	1986	170100	44300	125800	7395
1978	122800	25300	97500	7940	1987	150900	18400	132500	8780
1979	138900	18700	120200	8654	1988	181900	19900	162000	8905
1980	146200	24600	121600	8317	1989	176300	28300	148000	8394
1981	158100	24500	133600	8450	1990	185400	27100	158300	8538

1952 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدىكى چارۋا مال سانى

جەدۋەل: 6 — 13 بىرلىكى: تۇياق

يىللار	ئومۇمىي سانى	ئات	كالا	ئېشەك	قېچىر	تۆگە	چوشقا	قوي	ئۆچكە
1952	300200	16800	44700	16400	—	500	—	119600	102200
1953	308700	18900	36300	17500	—	500	—	123000	112500
1954	329100	18700	51300	17500	—	500	—	148700	92400
1955	339400	19900	52900	15800	—	600	—	177000	73200
1956	313800	19400	50100	15300	—	500	—	161000	67500
1957	313700	18800	43800	15600	—	500	—	169400	65600
1958	302400	15900	35600	14100	—	500	—	169500	66700
1959	363700	13400	34000	8700	—	600	300	222000	84700
1960	344800	12900	33700	8800	—	600	1600	201300	85900

96900	209300	1900	700	—	7200	29400	110100	355500	1961
96900	209300	1900	700	—	7600	29500	9900	355800	1962
104800	215700	400	700	—	8100	31300	9900	370900	1963
119400	232000	200	800	—	10400	43300	10800	416900	1964
142100	258300	500	900	—	11500	39000	12200	464500	1965
116700	238600	700	900	—	12300	39200	11600	420000	1966
133900	235400	700	1000	—	13600	39500	12100	436200	1967
138400	238700	1900	1100	—	13700	38800	12800	444500	1968
131500	208500	1700	1100	—	14300	39700	12500	409300	1969
138200	208800	2700	1200	—	14600	44200	12700	422400	1970
158200	220000	9100	1300	—	15000	40300	13600	457500	1971
156300	220200	11600	1300	—	13600	41000	13500	457500	1972
159800	236900	4400	1400	—	15500	44200	14000	476200	1973
139400	210500	1200	1300	100	15800	45200	14200	427700	1974
139900	219000	1200	1300	100	14700	43300	15300	434800	1975
136600	211400	2900	1400	100	12400	41000	14600	420400	1976
143900	220400	3400	1700	100	12800	39500	15500	437300	1977
146600	204200	3400	1700	100	12500	39200	14800	422500	1978
153100	221500	3600	3100	100	14800	38900	27200	462300	1979
153000	243500	3000	1500	100	16800	45100	15300	478300	1980
169200	260000	1600	1500	100	17700	48400	15600	514100	1981
164300	268700	1600	1700	100	17600	49800	15500	519300	1982
157100	263300	1700	1800	100	15500	51400	16200	507100	1983
180300	283000	1900	2000	100	10900	52800	17600	548600	1984
164900	290000	700	2100	100	12300	54500	18700	543300	1985
154700	279100	1200	1700	100	12400	55400	20400	525000	1986
158000	303700	1500	1700	100	12700	57200	20700	555600	1987
177000	329100	1900	1600	100	11800	62200	22100	605800	1988
175300	325200	1800	1600	100	11700	57200	21900	594800	1989
182500	337800	1900	1700	100	11900	57500	22200	615600	1990

2. قورساقتىكى قوزىنى ئاسراش، تۆل ئېلىش

ساغلىقلار ئۇرۇقلاندۇرۇلۇپ، بوغاز بولغاندىن كېيىن قورساقتىكى قوزىنى ئاسراشقا دىققەت قىلىش كېرەك.

قىشلىق تۆل ئېلىش 12 — 1 - ئاي ئارىلىقىدا بولىدۇ، بۇنداق قوزىلار ناھىيە بويىچە ئومۇمىي قوزىنىڭ تەخمىنەن %5نى تەشكىل قىلىدۇ. ئەتىيازلىق تۆل 2 — 4 - ئايلاردا ئېلىنىدۇ، بۇلار ناھىيە بويىچە ئومۇمىي قوزىنىڭ تەخمىنەن %95نى تەشكىل قىلىدۇ.

تۆل ئېلىشتىن ئاۋۋال قوزىلايدىغان قوتان، يەم - خەشەك، ئوت - چۆپ ۋە دورا - دەرمەكلەرنى تەييارلاپ قويۇش ھەم چارۋىچىلارنى تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش، قوشۇمچە ئەمگەكلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەك. ئۇنىڭدىن باشقا، توڭلاپ قېلىشنىڭ، ئاچ قېلىشنىڭ، كېسەل بولۇپ قېلىشنىڭ ۋە ۋەقە تۈغۈلۈپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك. تۇغاي دەپ قالغان ساغلىقنى كۆرگەن ھامان دەرھال قوزىلايدىغان قوتانغا ئەكىلىپ ئاسراش كېرەك. كۈندۈزى بېقىشقا ئېلىپ چىقىشتىن ئىلگىرى ئوبدان كۆزىتىپ، قوزىلاش ئالامەتلىرى كۆرۈلگەن ساغلىقلارنى قوتاندا ئېلىپ قېلىش كېرەك. بېقىپ كەلگەندىن كېيىن يەم بېرىدىغان چاغدا كۆزىتىپ، شۇ كۈنى كېچىسى قانچىلىك ساغلىقنىڭ قوزىلايدىغانلىقىغا نىسبەتەن كۆڭۈلدە ئېنىق سان بولۇش كېرەك.

ساغلىقلار قوزىلايدىغان چاغدا ئومۇمەن يارەدەم كېرەك بولمايدۇ، ئەگەر ياخشىسى ئۇنى ئۆزىنىڭ قوزىلىشىغا قويۇپ بېرىش كېرەك. لېكىن تۆل ئالغوچى خادىملار قوزىلاش جەريانىنىڭ نورمال ياكى نورمال ئەھۋالىكىگە قارىشى، قوزىلىشى قىيىن بولۇپ قالغان ساغلىقلارنىڭ قوزىلىشىغا يارەدەم بېرىشى كېرەك. نورمال تۆل ئېلىش مۇنداق باسقۇچلار بويىچە بولىدۇ.

1) تۆل ئېلىشقا تەييارلىنىش　ئالدى بىلەن، ساغلىق قوزىلىغاندىن كېيىن ئەمچىكىنى بۇلغىۋالماسلىقى ئۈچۈن، قوزىلاي دەپ قالغان ساغلىقنىڭ ئەمچىكى ئۆچۈرىسىدىكى ۋە چاتىرىقىدىكى يۇڭلارنى قىرقىۋېتىش كېرەك. ئەگەر ساغلىقنىڭ كۆزىنىڭ ئۆچۈرىسىدىكى يۇڭلار بەك ئۆسۈپ كەتكەن بولسا، قوزىسىنى تونۇۋېلىشىغا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، ئۇ يۇڭلارنى قىرقىۋېتىش كېرەك. ئاندىن كېيىن ئىسسىق سۇ بىلەن ساغلىقنىڭ ئەمچىكىنى پاكىز يۇيۇش ۋە ئەمچىكىنى سىقىپ ئازراق ئوغۇز سۈتى تېمىتىپ قويۇش كېرەك. ئاندىن يەنە ساغلىقنىڭ قۇيرۇقىنىڭ ئۈچى ۋە جىنسى ئەزالىرىنى پاكىزە يۇيۇپ، %1 لىك لىزول ياكى تۈزلانغان سۇ بىلەن دىزىنفېكسىيە قىلىش كېرەك.

2) تۆل ئېلىش　نورمال ئەھۋالدا ساغلىقنىڭ قوزىلىشى خېلى تېز بولىدۇ، بالاياتقۇ يېرىلىپ بىر نەچچە مىنۇتتىن 30 مىنۇتقىچە قوزا ئوڭۇشلۇق تۈغۇلىدۇ. قوشكېزەك بولسا، 5 — 30 مىنۇتقىچە تۈغۇلۇپ بولىدۇ. ساغلىق 1 - قوزىنى تۈغۇپ بولغاندىن كېيىن يەنە ئۈنچىقلىسا (قورساق موسكۇلى ۋە دىئافراگما گۈشى تارتىشسا) ياكى ئاغرىۋاتقاندەك بولسا، ساغلىقنى قوشكېزەكمۇ قانداق دەپ تەكشۈرۈپ بېقىش كېرەك. تەكشۈرۈشتە، ساغلىقنىڭ قورسىقىنىڭ ئالدى تەرىپى ئالىقان بىلەن مۇڭاپىق كۈچ ئىشلىتىپ ئالدىغا ئىتتىرىلىدۇ. ئەگەر قوشكېزەك بولسا، قول سىلىق قوزا تېنىگە تېگىدۇ. قوشكېزەك ئىكەنلىكى بىلىنسە، قوزىلىشىغا يارەدەم بېرىشكە تەييارلىنىش كېرەك.

قوزا چۈشكەندىن كېيىن ئالدى بىلەن ئاغزى - بۇرنى ۋە قۇلىقى ئىچىدىكى يېپىشقاق سۈيۇقلۇقنى سۈرتۈپ، ئۇنىڭ تۇنجۇقۇپ قېلىشىنىڭ ۋە يات ماددا خاراكتېرلىك ئۇچۇقە يالىلۇغىغا گىرىپتار بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم. قوزا بەدىنىدىكى يېپىشقاق سۈيۇقلۇقنى ئەڭ ياخشىسى ساغلىقنىڭ ئۆزى يالاپ تازىلىغىنى ياخشى، شۇنداق بولغاندا، ساغلىقنىڭ ئۆز قوزىسىنى تونۇشىغا ئاسان بولىدۇ؛ ئەگەر ساغلىقنىڭ ئۆز قوزىسىنى تونۇشى ناچار بولسا، قوزىنىڭ بەدىنىدىكى يېپىشقاق سۈيۇقلۇقنى ئانىسىنىڭ ئاغزىغا سۈركەپ، ئۇنىڭ يالاپ قۇرۇتۇشىغا

ياردەم بېرىش كېرەك. ئەگەر ساغلىق ئۆز قوزىسىنى يەتىلا يالىمسا ياكى ھاۋا بەكرەك سوغۇق بولسا، قوزۇق ئوت بىلەن قوزىنىڭ پۈتۈن بەدىنىنى سۈرتۈپ قۇرۇتۇپ، ئۇنىڭ زۇكام بولۇپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك.

قوزا تۇغۇلغاندىن كېيىن ئادەتتە كىندىكىنى ئۆزى ئۈزۈۋۈتىدۇ ياكى ساغلىق چىشلەپ ئۈزۈۋېتىدۇ، كىندىك ئۈزۈلگەندىن كېيىن ئۇ يەرنى 5%لىك يود بىلەن دېزىنفېكسىيە قىلىپ قويۇش كېرەك. سۈنئىي ياردەم ئارقىسىدا تۇغۇلغان قوزىلارنىڭ تېنى ئاجىزراق بولسا، ياردەم بەرگۈچىلەر ئۇنىڭ كىندىكىنى قولىغا ئېلىپ، كىندىكتىكى قانىنى قوزىنىڭ كىندىك تۈۋىگە سىقىپ، ئۇنىڭ قورسىقىغا 3 — 4 سانتىمېتىر كېلىدىغان يەردىن كېسىپ دېزىنفېكسىيە قىلىپ قويۇش كېرەك.

3) ئېمىتىش　قوزىلار تۇغۇلۇپ ئادەتتە 10 مىنۇتتىلا ئورنىدىن تۇرۇپ كېتەلەيدۇ ۋە ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى ئىزدەيدۇ. قوزىنى تېزرەك ئوغۇزلاندۇرۇش ئۈچۈن تۇنجى قېتىملىق ئېمىشكە تۆل ئالغۇچى خادىملار ياردەم بېرىشى كېرەك. ساغلىقنىڭ سۈتى بولمىسا، قوزىغا ئېنىك ئانا تېپىپ بېرىش كېرەك. ئېنىك ئانا قىلىپ تاللانغان ساغلىق ئادەتتە قوزىسى ئۆلۈپ قالغان ياكى سۈتى ئوشۇق ساغلىق بولۇشى لازىم. سۈنئىي يول بىلەن ئېمىتكەن چاغدا سۈتنىڭ قويۇق - سۇيۇقلۇقىغا دىققەت قىلغانىنىڭ سىرتىدا ئۇنى قاتتىق دېزىنفېكسىيە قىلىش ۋە ئىسسىقلىقىغا، مىقدارىغا دىققەت قىلىش كېرەك، ئومۇمەن ئاز - ئازدىن كۆپ قېتىم ئېمىتىش ئۈسۈلىنى قوللىنىش لازىم.

ئات، كالا، تۆگىلەرنىڭ تۇغۇش ۋاقتى قوينىڭ تۇغۇش ۋاقتىدىن ئۇزاقراق بولىدۇ، ماتكىنىڭ ئېچىلىشىغا ئومۇمەن 1 — 24 سائەت ۋاقىت كېتىدۇ. چوشۇش ۋاقتى 15 مىنۇتتىن يېرىم سائەتكىچە بولىدۇ، بەزىدە 6 سائەتكە سوزۇلۇپ كېتىدۇ. تۇغۇتتىن كېيىنكى ئاسراشقا دىققەت قىلىش كېرەك. ئاسانراق ھەزىم بولىدىغان يەم - خەشەك بېرىش كېرەك.

3. تۆللەرنى ئاسراش

ساغلىقلار قوزىلىغاندىن كېيىن قوزىلار بىر نەچچە ھەپتىگىچە ئاساسەن سۈت بىلەن ياشايدۇ، شۇڭا ساغلىقلارنى ئوبدان بېقىپ، قوزىسىنى يېتەرلىك سۈت بىلەن باقىدىغان قىلىش كېرەك. قوزىلارنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ ئۇنى ئانىسى بىلەن بىللە بېقىشقا كىرىشسە بولىدۇ. ئىككىلىسىنى يېتەرلىك ئوزۇقلا ئىگە قىلىش ئۈچۈن ياخشىراق، سۈپەتلىكرەك ئوتلاق يېرىنى يېقىنراق يەردىن قالدۇرۇپ قويۇش كېرەك. قوزا يېرىم ئايلىق بولغاندىن كېيىن ئۇنى قوزۇق ئوت يېيىشكە كۆندۈرۈش كېرەك. بىر ئايلىق بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئارىلاشما يەم - بوغۇز بېرىشكە، يەمگە تۇز ۋە سۆڭەك تالقىنى ئارىلاشتۇرۇپ بېرىشكە بولىدۇ.

نورمال ئۆسۈۋاتقان قوزىنى 3.5 — 4 ئايلىق بولغاندا ئەمچەكتىن چىقىرىپ، ئەركەك - چىشىسىگە ۋە بۆلۈنگەن دەرىجىسىگە قاراپ ئايرىپ چىقىپ ياخشىراق ئوتلاقتا بېقىش كېرەك.

§ 2. ئوتلاققا كۆچۈش، بېقىش

1. ئوتلاققا كۆچۈش ۋاقتى

چارۋىلار 3 - ئايدا قىشلاقتىن كۆكلەمگە كۆچۈرۈلىدۇ. 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كۆكلەمدىن يايلاققا كۆچۈرۈلىدۇ. 8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 9 - ئاينىڭ بېشىغىچە يايلاقتىن كۈزلەككە كۆچۈرۈلىدۇ، 11 - ئايدا كۈزلەكتىن قىشلاققا كۆچۈرۈلىدۇ.

2 . بېقىش ئۇسۇلى

1) رايونلارغا ئايرىپ نۆۋەت بىلەن بېقىش　ئالدى بىلەن ئوتلاقلار پەسىللىك ئوتلاقلارغا بۆلۈنىدۇ، ھەربىر پەسىللىك ئوتلاق يەنە نۆۋەتلەشتۈرۈپ مال بېقىلىدىغان بىر قانچە رايونغا بۆلۈنىدۇ، ئۇ يەنە بىر قانچە كىچىك رايونغا بۆلۈنىدۇ. كىچىك رايونلىق چوڭ . كىچىكلىكچە قاراپ چارۋىلار بىر قانچە كۈندىن بېقىلىدۇ، ئوتلاقلاردىن ئەنە شۇ تەرتىپتە نۆۋەتلەشتۈرۈپ پايدىلىنىلىدۇ. بۇنىڭ پايدىسى ئوتلاق ئىسراپچىلىقىدىن ساقلىنىپ، ئوتنىڭ ئۆسۈشىگە پايدا يەتكۈزۈپ، ئوتلاقتىن پايدىلىنىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت.

2) مال بېقىش شەكلى　بىر قامچا شەكلىدە مال بېقىش ۋە يۇلتۇزسىمان مال بېقىش شەكلى بار. بىر قامچا شەكلى تۈزلەڭلىك رايونلاردا ۋە يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر تەكشۈك بولغان يەرلەردە مال بېقىشقا مۇۋاپىق كېلىدۇ. قويلار، ئاساسەن، قاتار تىزىلغاندىن كېيىن قوي باققۇچى قوينىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ، ئوڭ - سولغا مېڭىپ ئاستا ئارقىغا سىلجىپ پۈتكۈل قويلارنى توز تىزىلغان ھالەتكە كەلتۈرۈپ، تەڭ ئىلگىرىلەپ ئەركىن ئوتلىتىدۇ. يۇلتۇزسىمان مال بېقىش شەكلى ئوت - چۆپ مول بولغان ياكى شالاڭ بولغان يەرلەردە مال بېقىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان شەكىل بولۇپ، قويلار مەلۇم دائىرە ئىچىدە بىر قەدەر تەكشى تارقىلىپ ئەركىن ئوتلايدۇ، قوي باققۇچى قويلارنى ئەتراپتا كونترول قىلىدۇ. قويلارنىڭ تارقىلىش دائىرىسىنىڭ چوڭ - كىچىك بولۇشى قوي توپىنىڭ چوڭ - كىچىك بولۇشى ۋە يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قېلىنلىق كۆلىمىگە قاراپ بەلگىلىنىدۇ.

3 . تۆت پەسىللىك ئوتلاقتا مال بېقىش ئالاھىدىلىكى

1) كۆكلەم　ئۇزاققا سوزۇلغان قىشتىن چىققاندا قويلارنىڭ ئۇزۇقلۇقى يېتىشمەي قالىدۇ. كۆكلەمدە مال بېقىشقا قويۇلىدىغان تەلەپ قويلارنى بالدۇرراق ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، توزىلىشى ۋە قوزىلىرىنى سۈت بىلەن تەمىنلىشىگە شەرت - شارائىت يارىتىشتىن ئىبارەت. قويلار قىشچە قۇرۇق ئوت يەپ چىققاچقا، ئوتلاقتا يېتىپ كېلىشى بىلەنلا بىخ ئۇرۇپ كۆكلەۋاتقان ئوتنى كۆرۈپ خوشاللىقىدا ئوت قوغلىشىدۇ، ئادەتتە ئاستاراق ماڭدۇرۇپ باققان، ئالدىنى توسۇپ - توسۇپ باققان مۇۋاپىق. قويلارنىڭ كۆك ئوتنى قوغلىشىپ كېتىشىنىڭ ۋە شۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان شاتىراق بولۇپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك. قىشلاقتىن كۆكلەمگە پەيدىنپەي ئۆتۈش كېرەك، مەسىلەن: مال باققاندا، ئالدى بىلەن قۇرۇق ئوتلۇق يەرلەردە بېقىپ، قوي پېرىم تويغاندىن كېيىن ئاندىن كۆك ئوتلۇق يەرگە ھەيدەپ كېلىپ بېقىش، قوينىڭ ھەزىم قىلىش ئەزالىرى ماسلىشىۋالغاندىن كېيىن ئۇنى كۆك ئوتلاقتا تويۇنۇشقا قويۇپ بېرىش كېرەك. ئەتىياز پەسلىدىكى ھاۋا رايىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، قوينى قوتاندىن ۋاقچىرەك چىقىرىپ، كەچرەك قايتۇرۇپ كېلىش مۇۋاپىق، چۈشلۇكى قايتۇرۇپ كەلمەي، قوينى ئوبدانراق تويغۇزۇش كېرەك. تۆل ئېلىش مەزگىلىدە ساغلىق بىلەن قوزىنى تەڭ باققاندا، قوزىلارنىڭ سەپتىن چۈشۈپ قېلىپ يوقلىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش كېرەك.

2) ياياق　ياياق پۈتۈنلەي دېگىز يۈزىدىن 3000 مېتىر ئېگىزلىكتە بولىدۇ. ياياقتا ھاۋا سالقىن، ئوت - چۆپ مول بولۇپ، قوي بېقىپ سەمىرتىشكە مۇۋاپىق كېلىدۇ. بۇ يەردە مال بېقىشنى كۈچەيتىپ، بېقىش ۋاقتىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئۇزارتىش، قوينى قوتاندىن بالدۇرراق چىقىرىپ، كەچرەك قايتۇرۇپ كېلىپ، قويلارنى مۇمكىن قەدەر ھەر كۈنى تويغۇزۇش كېرەك.

3) كۈزلەك　كۈزدە ھاۋا پەيدىن - پەي سوۋۇيدۇ. شۇڭا قويلارنى ئېگىز يەرلەردىكى ئوتلاقتىن

تۆۋەنرەك يەرلەرگە يۆتكەش كېرەك، بۇ چاغدا ئوت - چۆپ مول بولغان جىلغىلاردا ۋە تاغ ئېتەكلىرىدە بېقىش كېرەك. كۈزدە قوينىڭ ئوزۇقى بىرقەدەر ئوبدان بولىدۇ. شۇڭا مۇمكىنقەدەر يىراقراق يەرلەرگە ئاپىرىپ بېقىش لازىم. يازلىق سەمىرتىشنى چاڭ تۇتقاندا مالنىڭ قىشتىن چىقىشىغا پايدىلىق بولىدۇ. كۈزمۇ كۆپ خىل ئوت - چۆپلەر چېچەكلەپ ئۇرۇق تۇتىدىغان مەزگىل، ئوت - چۆپنىڭ ئۇرۇقىنىڭ ئوزۇقلۇق قىممىتى ناھايىتى يۇقىرى، شۇڭا بۇنداق رايوندا كۆپرەك باققان ياخشى. دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئورمىدىن كېيىن ئېڭىزدا ئاز - تولا باشاق قالىدۇ، قىرلاردا كۆپ ھاللاردا كۆك ئوت بولىدۇ، شۇڭا بۇنداق چاغلاردا قوينى ئېڭىزدا بېقىش كېرەك. ئېڭىزدىن پايدىلىنىش ۋاقتى گەرچە قىسقىراق بولسىمۇ، لېكىن مالنىڭ ئوزۇقلىنىشى ئۇچۇن پايدىلىق. كۈزدە ئەتتىگىنى قىرو چۈشىدۇ، شۇڭا قوينى قوتاندىن ۋاقچىرەك چىقىرىپ، چۈشتە داۋاملىق بېقىپ، كەچرەك قايتۇرۇپ كەلگەن ياخشى.

4) قىشلاق قىشتا قوي بېقىشتىكى ئاساسلىق ۋەزىپە سېمىزلىكنى ساقلاش، تۆرەلمىنى قوغداش ۋە قىشتىن ئامان - ئېسەن چىقىرىش. قىش پەسلى ئۇزاققا سوزۇلىدۇ، شۇڭا قوي باقىدىغان يەرنى مۇمكىنقەدەر تېجەش، ئالدى بىلەن يىراقراق يەرلەردە، ئاندىن كېيىن يېقىنراق يەرلەردە، ئالدى بىلەن تەسكەي يەرلەردە، ئاندىن كۇنگەي يەرلەردە، ئالدى بىلەن ئېڭىز يەرلەردە، ئاندىن كېيىن پەس يەرلەردە، ئالدى بىلەن جىلغىلاردا، ئاندىن كېيىن تۇزلەڭلىكلەردە بېقىش، قوتاندىن ۋاقچىرەك چىقىرىپ كەچرەك قايتۇرۇپ كېلىش ھەمدە ھاۋارايىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ھەر دائىم دىققەت قىلىپ، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىپ چارۋىلارنى ئامان - ئېسەن ساقلاپ، قويلارنىڭ قىشتىن ئامان - ئېسەن چىقىشىغا كاپالەتلىك قىلىش كېرەك.

§ 3 . ئۇرۇقلاندۇرۇش

ئىلگىرى ئەركەك مال بىلەن چىشى مال قوشۇپ بىللە بېقىلىدىغان بولغاچقا، ئۇرۇقلاندۇرۇش ۋاقتىنى تىزگىنلەش تەس ئىدى، بۇ، مالالارنى باشقۇرۇش قىينىچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقارغانىدى. شۇڭا سۇنئىي يارىدەم بېرىش يولى بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇلۇپ، نەسىللىك قوچقار، بۇقىلاردىن پايدىلىنىش ئۇنۇمى ئۇستۇرۇلدى. 60 - يىللاردىن بۇيان سۇنئىي يول بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇش تېز تەرەققىي قىلدى، بولۇپمۇ قازاق كالىسىنى ۋە ساغلىقلارنى سۇنئىي يول بىلەن ئۇرۇقلاندۇرۇش ئاساسىي جەھەتتىن تەبىئىي ئۇرۇقلاندۇرۇشنىڭ ئورنىنى باستى.

1. كالا

1) ئۇرۇقلاندۇرۇش ۋاقتى توت پەسلىنىڭ ھەممىسىدە ئۇرۇقلاندۇرۇشقا بولىدۇ، ئۇرۇقلاندۇرۇشنىڭ ئەڭ ياخشى ۋاقتى 9 — 10 - ئايلار. بۇ چاغدا ھاۋا سالقىن، ئوت - چۆپ مول، ئېتىنىشى - ئاخشىمى مال بېقىش ۋاقتى ئۇزۇن، چىشى مالالار ئوبدان سەمىرىگەن، كۆپىيىش ئىقتىدارى ئۇستۇن بولىدۇ. ساغلام كالا مۇشۇ چاغدا كۆيگە كىرىدۇ، تۇخۇم چىقىرىش بىر قەدەر نورمال بولىدۇ، پەيتىنى تېپىپ ئۇرۇقلاندۇرۇلسا ئاسان بوغاز بولىدۇ. كۈز پەسلىدە موزايلىغان كالىنىمۇ موزايلاپ بىر كۈي ۋاقتى (كۆپەرەك 40 — 50 كۈندە كۆيگە كىرىدۇ) بولغاندا ۋاقتىنى چاڭ تۇتۇپ ئۇرۇقلاندۇرۇش كېرەك، بۇنداق بولغاندا يەنە بىر قېتىملىق بوغاز بولۇش ۋاقتىنى قىسقارتىپ، موزايلاش ئۇنۇمىنى ئۇستۇرگىلى بولىدۇ.

2) ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۇسۇلى كالىنىڭ ئۇرۇقلاندۇرۇلۇشى تەبىئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش ۋە سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش دەپ 2 گە بۆلۈنىدۇ. 1955 - يىلدىن ئىلگىرى ئومۇمەن تەبىئىي ئۇرۇقلاندۇرۇلاتتى.

1955 - يىلدىن باشلاپ سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش يولغا قويۇلدى. بوغاز بولۇش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئادەتتە 2 قېتىم سۇنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇلىدۇ: چوشتىن ئاۋۋال كۆيگە كىرگەن سىيىر شۇ كۈنى كەچتە 1 - قېتىم ئۇرۇقلاندۇرۇلىدۇ، ئەتىسى ئەتىگەندە 2 - قېتىم ئۇرۇقلاندۇرۇلىدۇ؛ چوشتىن كېيىن كۆيگە كىرگەن سىيىر ئەتىسى ئەتىگەندە ۋە كەچقۇرندا بىر قېتىمدىن ئۇرۇقلاندۇرۇلىدۇ. ئۈستا ئۇرۇقلاندۇرغۇچى كۆيگە كىرگەن سىيىرنىڭ فوللىكۇلىنىڭ پېتىشىش ئەھۋالىنى كۆتەن ئۇچېي ئارقىلىق تۆتۈپ بېقىپ ۋاقتىدا ئۇرۇقلاندۇرسا، بىر قېتىمدىمۇ بىر قەدەر يۇقىرى بوغاز قىلىش ئۇنۇمىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

3) مىقدارى　1978 - يىلدىن ئىلگىرى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 4000 — 5000 مىڭ كالا تەبىئىي چېتىشتۇرىلاتتى، كۆپىيىپ ئېي بولۇشى تەخمىنەن 30% ئىدى. 1978 - يىلى 98 يەرلىك كالا ئۈستىدە توڭلىتىلغان ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇش تەجرىبە قىلىنىۋىدى، ئېي بولۇش نىسبىتى 53%. 76كە يەتتى. 1979 - يىلى 1050 كالىنىڭ نەسلى ياخشىلاندى. بۇنىڭ ھەممىسى توڭلىتىلغان ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇلغانىدى. 644ى ئېي بولدى، ئېي بولۇش نىسبىتى 61.33% بولدى. 1980 - يىلى 3094 كالىنىڭ نەسلى ياخشىلاندى. بۇنىڭدىن 2835 كالا توڭلىتىلغان ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇلدى. 1981 - يىلى 1983 كالىنىڭ نەسلى ياخشىلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە 1863 كالا توڭلىتىلغان ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇلدى. 1986 - يىلى 60 كادىر، تېخنىك ئاجرىتىلىپ، 32 توڭلىتىلغان ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇش نۆۋىتىنى ۋە 9 يېڭى ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇش نۆۋىتىنىدا ئۇرۇقلاندۇرۇش خىزمىتى ئىشلەندى، جەمئىي 1181 يەرلىك بۇقا پىچۇېتىلدى، 4719 كالا ئۇرۇقلاندۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە توڭلىتىلغان ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇلغىنى 4057، يېڭى ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇلغىنى 662. 1990 - يىلى 12 مىڭ 250 كالىنىڭ نەسلى ياخشىلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە توڭلىتىلغان ئىسپېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇلغىنى 8600.

1970 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدىكى نەسىللىك ۋە نەسلى ياخشىلانغان سىيىر

جەدۋەل: 6 — 14　　بىرلىكى: تۇياق

يىللار	سانى	يىللار	سانى	يىللار	سانى
1970	1100	1977	400	1984	4400
1971	1300	1978	200	1985	4900
1972	500	1979	300	1986	4900
1973	300	1980	600	1987	5000
1974	200	1981	1000	1988	5200
1975	200	1982	1300	1989	4900
1976	100	1983	3800	1900	5200

2. قوي

1) ئۇرۇقلاندۇرۇش ۋاقتى ۋە ئۇسۇلى　قوينى ئومۇمەن بېرىم ياشتىن 2 ياشقىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇرۇقلاندۇرۇشقا كىرىشسە بىر قەدەر مۇۋاپىق كېلىدۇ. قىشلىق قوزىلارنى 8 — 9 - ئايلاردا،

ئەتىيازلىق قوزىلارنى 9 — 11 ـ ئايلاردا ئۇرۇقلاندۇرۇش مۇڭاپىق. قوينى ئۇرۇقلاندۇرۇشمۇ تەبىئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش ۋە سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش دەپ 2 گە بۆلۈنىدۇ. تەبىئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش دېگىنىمىز قوچقارنى ساغلىقلارنىڭ ئارىسىغا قوشۇۋېتىپ ئۇرۇقلاندۇرۇشقا قارىتىلغان. بۇ بىرخىل ئېتىمداشي ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۇسۇلى. بۇ خىل ئۇسۇلنى زادىلا تەرگىنىلگىلى بولمىغاچقا، قوچقارنىڭ رولى تولۇق جارى بولالماي، مال نەسلىنىڭ ياخشىلىنىش سۈرئىتىنى ئۇزاققا سوزۇۋېتىدۇ. سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش دېگىنىمىز: ئىسپېرمىنى ئەسۋاب ئارقىلىق كۈيگە كىرگەن ساغلىقنىڭ ماتكىسىنىڭ ئىچىگە قۇيۇپ ئۇنى بوغاز قىلىشقا قارىتىلغان. بۇ بىرخىل ئىلمىي ئۇرۇقلاندۇرۇش ئۇسۇلى. بۇ ئۇسۇل 50 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلدى.

2) مىقدارى　1958 ـ يىلى شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى نەسلى كەلتۈرۈلۈپ چېتىشتۇرۇش يولى بىلەن قوينىڭ نەسلى ياخشىلاندى، ساپ نەسىللىك ۋە شالغۇت قوي 4500 گە يېتىپ، ئومۇمىي قوينىڭ 2.69% نى ئىگىلىدى. 1959 ـ يىلى ساپ نەسىللىك ۋە شالغۇت قوي 7900گە يېتىپ، ئومۇمىي قوينىڭ 3.97% نى تەشكىل قىلدى. 80 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا جۇڭگو مېرىنوس قويىنى كەلتۈرۈلۈپ شالغۇتلاشتۇرۇلۇپ كۆپەيتىلدى. 1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ئۇششاق چارۋا بويىچە 74 ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكتى بارلىققا كېلىپ، ساپ نەسىللىك ۋە شالغۇت قوي 139 مىڭ 400 گە يېتىپ، ئومۇمىي قوينىڭ 51.12% نى ئىگىلىدى.

1958 — 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە بار بولغان ساپ نەسىللىك قوي ۋە شالغۇت قوي

جەدۋەل: 6 — 15　　بىرلىكى: تۇياق

يىللار	سانى	قويدا ئىگىلىگەن ئومۇمىي سانى %	يىللار	سانى	قويدا ئىگىلىگەن ئومۇمىي سانى %	يىللار	سانى	قويدا ئىگىلىگەن ئومۇمىي سانى %
1958	4500	2.60	1969	93700	51.59	1980	120100	58.27
1959	7900	3.97	1970	95000	52.95	1981	111000	49.07
1960	9000	4.93	1971	89100	45.80	1982	112000	49.40
1961	12300	6.63	1972	88700	44.15	1983	123200	53.96
1962	13600	7.30	1973	83600	40.34	1984	130600	54.01
1963	15400	7.98	1974	83900	44.06	1985	130400	54.67
1964	18900	9.23	1975	138000	72.21	1986	133000	54.06
1965	22700	10.33	1976	138200	73.74	1987	132300	51.53
1966	27400	14.10	1977	120800	60.49	1988	138300	52.58
1967	36400	18.09	1978	100000	54.79	1989	134600	49.89
1968	75500	39.28	1979	125400	62.57	1990	139400	51.12

3. ئۇچكە

1) ئۇرۇقلاندۇرۇش ۋاقتى ۋە ئۇسۇلى　چۈشلار بىر يېرىم ياش ئۆچۈرىسىدە تۇنجى

قېتىم ئۇرۇقلاندۇرۇلىدۇ. چۈشلاردىن ئادەتتە 7 — 8 يېشىغچە پايدىلىنىلىدۇ، كىچىك تېكىدىن، نەسىللىك تېكىدىن ئادەتتە يەقەت 5 يېشىغچە پايدىلىنىلىدۇ. 9 ـ 10 ـ ئايلار ئۇرۇقلاندۇرۇش مەزگىلى. يېتىلگەن چۈشلار كۆيگە كىرگەن مەزگىلدە، تۇخۇمداندىكى تۇخۇملۇقنىڭ يېتىلىشىگە ئەگىشىپ كۆيلەش ھادىسىسى كۆرۈلىدۇ، ئىپادىسى ساغلىقنىڭكىدىن روشەنرەك بولىدۇ. تۇخۇم چىقىرىش ۋاقتى ئادەتتە كۆيگە كىرىپ 24 — 36 سائەت ئىچىدە بولىدۇ، شۇڭا كۆيگە كىرگەندىن كېيىنكى 12 — 24 سائەت ئىچىدە ئۇرۇقلاندۇرۇلسا، ئەڭ ئاسان بوغاز بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتىدە، ئادەتتە 2 قېتىم ئورۇقلاندۇرۇش ئۈسۈلى قوللىنىلىدۇ، 1 ـ قېتىم ئۇرۇقلاندۇرۇلغاندىن كېيىن 12 سائەت ئۆتكەندە 2 ـ قېتىم ئۇرۇقلاندۇرۇلىدۇ.

2) نەسىل ياخشىلاش　1980 ـ يىلى ۋە 1982 ـ يىلى لياۋنىڭ ئۆلكىسى گەيشيەن ناھىيىسىنىڭ ئاق تېۋىتلىك ئۆچكىسى كەلتۈرۈلۈپ شالغۇتلاشتۇرۇلۇپ نەسلى ياخشىلاندى. ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ قاتتىق تاللىشى ۋە ساپ نەسىل بىلەن ئاۋۇتىشى ئارقىلىق، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ تەبىئىي مۇھىتىغا كۆنۈپ كەتتى، گۆش ۋە تېۋىت مىقدارى ۋە سۈپىتى ھەسسىلەپ ئۆستى. 1990 ـ يىلى ھەربىر ئۆچكىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 282.87 گرامدىن تېۋىت ئېلىنىپ، 1986 ـ يىلدىكىدىن 132.87 گرام ئاشۇرۇلدى، بىر ئۆچكىدىن ئەڭ كۆپ بولغاندا 950 گرام تېۋىت ئېلىنىپ، كەلتۈرۈلگەن ساپ نەسىللىك ئۆچكىدىن ئېلىنغان ئەڭ يۇقىرى مەھسۇلات 250 گرام تېۋىتتىن ئېشىپ كەتتى. جەمئىي 38 مىڭ 700 تۇياق شالغۇت ئۆچكە يېتىشتۇرۇلدى، 500 سۈپەتلىك نەسىللىك ئۆچكە يەتكۈزۈپ بېرىلدى.

§ 4 . ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش، چارۋا مالىلارنى ساقلاش

ئونىۋ ناھىيىسى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئاسان ئاپەت يۈز بېرىدىغان ناھىيە قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن. ئاساسلىق ئاپەت قۇرغاقچىلىق، ئاق ئاپەت، قارا ئاپەت ۋە چاك ـ توزان، ئۇنىڭدىن قالسا جۇدۇن، قىش يامغۇرى، مۆلدۈر. تاغلىق رايون چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 54.5% — 55% يىللاردا ئەتىيازلىق قۇرغاقچىلىق، 35.7% — 52.2% يىللاردا يازلىق قۇرغاقچىلىق بولىدۇ. ئەتىيازلىق قۇرغاقچىلىقتا ئوت ـ چۆپلەرنىڭ يېشىللىشىشى ئارقىغا سۈرۈلۈپ كېتىدۇ ـ دە، قويلارنىڭ توپۇنىدىغان ۋاقتى كېيىن باشلىنىدۇ. يازلىق قۇرغاقچىلىقتا ئوت ـ چۆپلەر ياخشى ئۆسەلمەيدۇ، مىقدارى تۆۋەنلەپ، سۈپىتى يامانلىشىپ كېتىدۇ. قۇرغاقچىلىق چارۋا مالىنىڭ سۈغا بولغان ئېھتىياجىنى قىينىلاشتۇرۇپ، چارۋىلارنىڭ كۆپلەپ ئۆلۈپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. 1990 ـ يىلى قىش كىرگەندىن بۇيان، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا قۇرغاقچىلىق بولۇپ يامغۇر ياغمىغاچقا، دائىم 7 بالدىن يۇقىرى بوران چىقىپ، 55 مىڭ 100 تۇياق مالنى قىشلاقتا كىرەلمەيدىغان قىلىپ قويدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ چارۋا مالىلارنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، كادىرلارنىڭ بۆلەكلەر بويىچە ھۆددىگەرلىكىنى قاتلامۇ قاتلام ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئاپەت ئەھۋالىنى قوتانمۇ قوتان تەكشۈرۈپ، ئەمەلىي قېينىچىلىقنى ھەل قىلىۋېلىشقا يارەدەم بېرىپ، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ چارۋا مالىلارنى ساقلاپ قېلىش پولىدىكى كونكرېت تەدبىرلەرنى ئەمەلىيلەشتۈردى. 820 مىڭ 200 يۆەن مەبلەغ توپلاپ، 2 يەم ـ خەشەك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، 21 قوتان، 8 بېتون قۇرۇلمىلىق يېپىق سۇ ساقلاش كۆلچىكى ياسىدى، 3 مىليون 130 مىڭ كىلوگرام يەم ـ خەشەكنى جىددىي توشۇپ كەلتۈردى ۋە ۋاقتىدا ھەر قايسى پادىلارغا يەتكۈزۈپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇپ، 41.25 تونىنا ئوزۇقلۇق ئاشلىقنى بالدۇرراق يەتكۈزۈپ بەردى. چارۋىچىلىق مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ، كەڭ چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئاكتىپلىقى تولۇق ئىشقا سېلىنغاچقا، چارۋىچىلىقتىن يەنىلا مول ھوسۇل ئېلىنىپ، ئاپتونوم رايون بويىچە ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ، چارۋا مالىلارنى ساقلاپ قېلىشتىكى ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

5 § . چارۋا مەھسۇلاتلىرى

1962 - يىلى 241.15 تونىنا قوي يۇڭى، 42.5 تونىنا چۈپۈر، 9.8 تونىنا تىۋىت ئېلىندى.
1964 - يىلى 257.35 تونىنا قوي يۇڭى، 40 تونىنا چۈپۈر، 8.5 تونىنا تىۋىت، 1.3 تونىنا تۆگە يۇڭى، 1300 پارچە كالا تېرىسى، 21 مىڭ 900 پارچە قوي تېرىسى، 8800 پارچە ئۆچكە تېرىسى ئېلىندى.
1990 - يىلى قوي يۇڭى 456 تونىنغا يېتىپ، 1990 - يىلدىكىدىن 77.19%، چۈپۈر 41 تونىنغا يېتىپ، 2.5%، تىۋىت 19.1 تونىنغا يېتىپ، 1.24 ھەسسە، تۆگە يۇڭى 4 تونىنغا يېتىپ، 2.07 ھەسسە، كالا تېرىسى 3400 پارچىگە يېتىپ، 1.61 ھەسسە، قوي تېرىسى 43 مىڭ 300 پارچىگە يېتىپ، 97.71%، ئۆچكە تېرىسى 26 مىڭ 100 پارچىگە يېتىپ، 1.96 ھەسسە ئاشتى.

1962 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئېلىنغان چارۋا مەھسۇلاتلىرى مىقدارى

جەدۋەل: 6 — 16　　بىرلىكى: تونىنا، پارچە

يىللار	قوي يۇڭى	چۈپۈر	ئۆچكە تىۋىتى	تۆگە يۇڭى	كالا تېرىسى	قوي تېرىسى	ئۆچكە تېرىسى
1962	24115	4250	980	—	—	—	—
1963	24820	3650	840	—	—	—	—
1964	25735	4000	850	130	1300	21900	8800
1965	27705	2200	805	115	1300	19900	8000
1966	26615	2650	850	105	1100	20200	8200
1967	23920	2475	825	100	1200	21400	8700
1968	25615	2605	790	090	1200	14600	8600
1969	21925	2425	805	085	1300	19300	8700
1970	20895	2670	600	080	1100	18500	8500
1971	24940	2610	565	085	1200	16400	9000
1972	27970	2725	485	085	1100	16800	8800
1973	24790	2620	685	065	1200	21000	9400
1974	23450	3155	750	090	1300	17900	10000
1975	24475	2945	1050	100	1200	16700	12000
1976	23390	3240	1090	055	2000	17900	10700
1977	32900	3450	1150	075	1800	39800	10000
1978	22300	3350	850	110	2600	32700	10700
1979	31600	6350	1600	600	1400	15200	10400
1980	24610	2205	1125	305	1100	14300	9900

16400	57600	4500	300	950	4050	33300	1981
17400	28100	1800	450	925	3100	35200	1982
21700	34000	2900	500	945	3000	37500	1983
20700	31400	2800	500	1150	3500	38300	1984
23800	37300	6800	460	700	4050	37550	1985
24400	41700	3000	430	1355	5800	40000	1986
18400	45000	3400	370	1260	7600	39900	1987
21500	38700	2900	500	1955	5500	45200	1988
23500	37700	2600	600	1500	5600	46000	1989
16100	43300	3400	400	1910	4100	45600	1990

VI باب

يۇقۇملۇق كېسەللىك ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش

§ 1 . كېسەللىك

ئونسۇ ناھىيىسىدە، چارۋا مال ئارىسىدا 33 خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك، 55 خىل پارازىت قوزۇ كېسەللىكى، 102 خىل ئادەتتىكى كېسەللىك، 16 خىل زەھەرلىنىش كېسەللىكى، 15 خىل يېڭى پەيدا بولغان ۋە داۋالاش قىيىن كېسەللىك بار.

1967 — 1988 - يىلغىچە بولغان 22 يىلدا ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ئامبۇلاتورىيىسىنىڭ كېسەللىككە دائىر مەلۇماتىغا قارىغاندا، 26 مىڭ 514 تۇياق (قېتىم) چارۋا ھەرخىل كېسەللىككە گىرىپتار بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئېچكى كېسەللىك 47 خىل، 11 مىڭ 57 تۇياق (قېتىم) بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 41.7%نى؛ تاشقى كېسەللىك 46 خىل، 12 مىڭ 445 تۇياق (قېتىم) بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 46.9%نى؛ تۇغۇت كېسەللىكى 9 خىل، 563 تۇياق (قېتىم) بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 2.1%نى؛ يۇقۇملۇق كېسەللىك 17 خىل، 496 تۇياق (قېتىم) بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 1.9%نى؛ پارازىت قوزۇ كېسەللىكى 13 خىل، 1831 تۇياق (قېتىم) بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 6.9%نى؛ باشقا كېسەللىكلەر 122 تۇياق (قېتىم) بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 0.5%نى ئىگىلىگەن.

ناهيه بويىچه چارۋا مال ۋە ئۆي قۇشلىرىدا بولىدىغان ئاساسىي كېسەللىكلەر

جەدۋەل: 6 — 17

كېسەللىك تۈرى	كېسەللىك نامى
يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر	ئاقسىل كېسىلى، كۆيدۈرگە كېسىلى، بروتسىللىيوز كېسىلى، كالا تۇبېركۇلىيوزى، پاراتۇبېركۇلىيوزى، قاتما كېسەللىكى، چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيىسى كېسەللىكى، كالىنىڭ پاستېرىللىيوز كېسىلى، تېكروباتسىللىيوز كېسىلى، قاراسان كېسەللىكى، كالا ئۆپكە (پاۋالكا) كېسىلى، قويدا بولىدىغان روميا شەكىللىك باكتېرىيە كېسەللىكى، قوزا - ئوغلاق دېزىنتېرىيىسى، قوي چېچىكى، ئۆچكەدە بولىدىغان يۇقۇملۇق كۆكرەك پەردە يالليۇغى، قوي زەنجىرسىمان كوككى، ماڭقا، ساقاۋ (مىت) كېسىلى، چوشقا ۋاباسى، چوشقا تىلمىسى، چوشقا گېپوسى، تورايلارنىڭ پارا كېنزىكى، چوشقا زەنجىرسىمان كوككى، توراي ئاق تولغىقى، توراي سېرىق تولغىقى، چوشقىنىڭ هاسىراش كېسىلى، توخۇ شىنجىياڭ ۋاباسى، خوللېرا، توخۇ چىچاقلىقى، يۇقۇملۇق توخۇ كاناي يالليۇغى، قوزا - ئوغلاق ئېغىز يالليۇغى، قوي پاستېرىللىيوز كېسىلى.
پارازىت قوزغ كېسەللىكى	جىگەر فاسىئولا قوزغى، ئۆپكە ئاكاپرىن قوزغى، قوش هەزىم ئەزاسى بىلەن شورىغۇچى قوزغ، تۆگىلۇپ شورىغۇچى قوزغ، ئاشقازان يولى يىپچە قوزغى، لېنتسسىمان قوزغ، كالىلاردا بولىدىغان تېلېرىيوز كېسەللىكى، ئات ئاكاپرىن قوزغى، (قوي يۇرۇن ئوقراسى، كالا ئوقراسى، گاستروفىل)، لىچىنكا كېسەللىكى، قوتۇر كېسىلى، كالا فىنىوز كېسەللىكى، توخۇ كوكسىدىئوز كېسىلى، كالا يىپچە قوزغى، ئات قارا ئاسكاريدوزى، پىتلاپ كېتىش كېسەللىكى.
داۋالاش قىيىن ۋە يېڭى كېسەللىكلەر	قوي پىرلەمچى كېسەللىكى، قوينىڭ تىل پارىسى كېسەللىكى، قوي سىيدى كېسىلى، كالا ئاق قان كېسەللىكى، بابېتاللارنىڭ بالا تاشلاش كېسىلى، چوشقىنىڭ سۇلۇق ئىششىق كېسەللىكى، قوش چىچىكى، چوشقا چىچىكى، قوي چاسا قوزغى، چوشقا مەددىسى، تۆگە يۇقۇملۇق ئېغىز يارىسىغا ئوخشاپ كېتىدىغان يارا، تۆگە پىرىگلىق ئىششىقىغا ئوخشاپ كېتىدىغان يارا، ئىتنىڭ نېرۋا خاراكتېرلىك كاتارلىق قىزىتمىسىغا ئوخشاپ كېتىدىغان قىزىتما، توخۇ مارىك كېسىلىسمان كېسەل، چوشقا پاستېرىللىيوز كېسەللىكسمان كېسەل.
زەھەرلىنىش كېسەللىكى	نىترىتتىن زەھەرلىنىش، سىئانىدلاردىن زەھەرلىنىش، فىنول گلىكوزىدتىن زەھەرلىنىش، سىنگىرىندىن زەھەرلىنىش، ئورغاقسىمان باكتېرىيىدىن زەھەرلىنىش، ئورگانىك فوسفوردىن زەھەرلىنىش، ئورگانىك فلوردىن زەھەرلىنىش، ئىتتىۋزۇمىدىن زەھەرلىنىش، دورىدىن زەھەرلىنىش، تۇزدىن زەھەرلىنىش، چاقماق نىكەندىن زەھەرلىنىش، سۇگەتگۇلدىن زەھەرلىنىش.
ئومۇمىي كېسەللىكلەر	ئۆپكە يالليۇغى، جىددىي ۋە ئاستا خاراكتېرلىك كاناپچە يالليۇغى، ئۆپكە ئېمفىزىمىسى، گالغا نەرسە تۇرۇپ قېلىش، زۇكام، ئاشقازانغا نەرسە تۇرۇپ قېلىش، ئۇچەيگە بىر نېمە تۇرۇپ قېلىش، ئاشقازان - ئۇچەي يالليۇغى، قەۋزىيەت، تارتىشاق چوقۇق، ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان چوقۇق، ئۇچەينىڭ ئورۇن ئالمىشىش، چوقۇق، سىيەلمەسلىك، يېگەن نەرسە ئاشقازاندا هەزىم بولماي تۇرۇپ قېلىش، ئاشقازاننىڭ كېڭىيىپ كېتىشى، كۆيۈپ مونەك بولۇپ قېلىشى، قېرىن ئالدىنىڭ ئاستا ئىشلىشى، بۇرەك يالليۇغى، سۇيدۇك يولى يالليۇغى، دوۋساق يالليۇغى، جاراھەتلىك يۇرەك قېپى يالليۇغى، فارىنگىتىسلىق جىگەر يالليۇغى، كۆكرەك پەردە يالليۇغى، قوۋۇرغا بەز يالليۇغى، ۋېنتامن يېتىشمەسلىك كېسىلى، جاراھەتلىنىش، ئىگەر يېغىرى، تۇياقنىڭ مىق كىرىپ جاراھەتلىنىشى، تۇياق تاجىسى جاراھىتى، تۇياق رېماتىزمى، توكۇر بولۇپ قېلىش، چوشقا ئوزمىنىڭ تولغىنىپ كېتىشى، پىرىگلىق ئىششىق، يالليۇغ خاراكتېرلىك سۇلۇق ئىششىق، كۆنەكسىمان توقۇلما يالليۇغى، بىرىكتوركوچى پەردە يالليۇغى، مۇڭگۇز پەردە يالليۇغى، باقاي تېرە يالليۇغى، پاچاق يالليۇغى، پاچاقنىڭ سۇنۇشى ۋە دەز كېتىشى، ئۇرۇقدان خالتىسى يالليۇغى، چوقۇق، سۇنۇق، قورساق چوقۇقى، كۆيۈك، ئەمچەك يالليۇغى، چوشۇك، ماتكىنىڭ چىقىپ قېلىشى، جىنسىي غىلاپنىڭ چىقىپ قېلىشى، ئەش چوشمەسلىك، ماتكا پەردىسى يالليۇغى، تۇغۇت پالەچلىكى قاتارلىقلار.

§ 2 . ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش

تارىختا زىيىنى ئېغىر بولغان تارقىلىشچان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر تارقىلىپ، كۆپلەپ چارۋا مال ئۆلۈپ كەتكەن. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ناهيە، يېزا دەرىجىلىك مال دوختۇرلۇق ئاپپاراتلىرى قۇرۇلۇپ ۋە

مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش ئاڭچىنىدا چىڭ تۈرۈلۈپ، «بالدۇر، تېز، قاتتىق، كىچىك» بولۇش پرىنسىپى بويىچە ھەرخىل كېسەللىكلەر ئۈستىدە ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش تەدبىرلىرى كۆرۈلدى. ھەرىيلى قارانتىلىقى بولغان ھالدا مۇداپىئە ئوكۇلى سېلىندى. ئۇتكۇر خاراكتېرلىك ئېپىزوئوتىك كېسەللىك پەيدا بولغان چاغدا، دۆلەتنىڭ ئالاقىدار قانۇنلىرىدىكى تەلەپلەر بويىچە، ناھىيىلىك خەلق مۇكۈمىتى قامال قىلىش پەرمانى ئېلان قىلىپ، قامال قىلىش پونكىتلىرىنى قۇرۇپ، داۋالاش خادىملىرىنى ئەۋەتىپ پادا بويىچە ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. 1957 — 1958 - يىللىرى ناھىيە دائىرىسىدە ئاقسىل كېسىلى تارقالغاندا، ناھىيىدىكى ئالاقىدار تارماقلار ئامىنى ۋاقىتىدا تەشكىللەپ ۋە ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ھەر قايسى كېسەللىك نۇقتىلىرىدا پەقەت 20 كۈن ئۆچۈرىسىدىلا كېسەللىكنى تىزگىنلىۋالدى. 1986 - يىلى چاغراق يېزىسىنىڭ دەپتەر كەنتىدە كۆيدۈرگە كېسىلى تارقىلىپ، 183 تۈياق مال كېسەل بولۇپ، 142 چارۋا مال، 83 ئادەم كېسەل بولۇپ، 8 ئادەم ئۆلۈشتەك ئېغىر زىيان كېلىپ چىقتى. كېسەللىك تارقالغاندىن كېيىن دەرھال ۋىلايەت، ناھىيە دەرىجىلىك كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، جىددىي تەدبىر قوللىنىلىپ، كېسەللىك سېزىلىپ ئۈنىڭ تارقىلىپ كېتىشىنى توسۇۋالغۇچە پەقەت 12 كۈنلا ۋاقىت كەتتى، شۇنداق قىلىپ زىيان زور دەرىجىدە ئازايتىلدى.

گوۋۇيۈەننىڭ «چارۋا مال ۋە ئۇي قۇشلىرىدا بولىدىغان تارقىلىشچان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش نىزامى»نى ئىزچىل ئىجرا قىلىش، مال دوختۇرلۇق قانۇن - تۈزۈم قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن مال دوختۇرلىرى نازارەتچىلىرى، مال دوختۇرلۇقى بويىچە تازىلىق تەكشۈرگۈچىلەر ۋە مال دورىلىرى نازارەتچىلىرى تەسىس قىلىندى ھەمدە ناھىيە بويىچە ھەربىر دېھقان - چارۋىچى ئائىلىسى، يېمەك - ئىچمەك تارماقلىرى ۋە يەككە گۇش - تاماق تەنزىچىلىرىگە مال دوختۇرلۇقى بويىچە تەكشۈرۈش كارتىسى تارقىتىلدى، تازىلىق تەكشۈرۈشتە لايىقەتلىك بولغان مال دوختۇرلىرىغا مال دوختۇرلۇقى بويىچە تازىلىقتا لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى. بازارلاردا ۋە يېزا بازارلىرىدا قۇشخانا قۇرۇلدى، سىرتقا توشۇلىدىغان تىرىك چارۋا ۋە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىدا يۇقۇم تەكشۈرۈلدى ۋە دېزىنفېكسىيە قىلىندى.

ئۇزۇن مۇددەت جاپالىق تىرىشىش ئارقىلىق، ناھىيە بويىچە ئاقسىل كېسىلى، ئۆچكىدە بولىدىغان يۇقۇملۇق كۆكرەك پەردە يالليۇغى، ئۆپكە يالليۇغى قاتارلىق 3 خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك مۇقىم كونترول قىلىندى. ماڭقا كېسەللىكى، بۇزى قاتارلىق 4 خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك ئاساسىي جەھەتتىن كونترول قىلىندى، ماڭقا، قوي بروتسېللىيوز كېسەللىكى، كالا تۇبېركۇلىيوز كېسەللىكى كارانتىن قىلىندى ۋە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلۈپ، يۇقىرىقى بىر قانچە خىل يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ناھىيە بويىچە زىيان كەلتۈرۈش ئېھتىمالى بىلىنمىدى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ئاپتونوم رايون بويىچە كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش ئىلغارى بولۇپ، 1986 - يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ماڭقا كېسەللىكىنى كارانتىن قىلىش خىزمىتىدە ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

VII باب

ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋە ئۇنۇم

§ 1. باشقۇرۇش

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا چارۋىچىلىقنى شەخسلەر ئۆزلىرى باشقۇراتتى. كوپېراتسىيىلىشىش ۋە

گۈڭشىلىشىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كوپىراتىپ ياكى گۈڭشې بىر تۈتاش باشقۇردى، ئائىلىلەر بېقىشقا مەسئۇل بولدى. ھوقۇق بىلەن مەسئۇلىيەت ئايرىۋېتىلگەنلىكتىن، بەرپا قىلىنغان ھەرخىل چارۋا بېقىش - باشقۇرۇش تۈزۈملىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىش ناھايىتى تەس بولۇپ، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىغا تەسىر يەتكۈزگەنىدى.

1. ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

1) پادىلارنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى　1980 — 1983- يىل 9 - ئايغىچە ناھىيە بويىچە پادىلارنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش، يەنى «بەشنى بېكىتىش، بەشنى ھۆددىگە بېرىش، بىرنى مۇكاپاتلاش - جازالاش» مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئاساسىي جەھەتتىن يولغا قويۇلدى. بەشنى ھۆددىگە بېرىش دېگىنىمىز — يېتىلگەن مالنىڭ قىشتىن ئامان - ئېسەن چىقىش نىسبىتىنى ھۆددىگە بېرىش، ئاۋۇش - ئەي بولۇش نىسبىتىنى ھۆددىگە بېرىش، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى ھۆددىگە بېرىش، جىرىم تىكىش ۋە ئوتلاق يېتىشتۇرۇشنى ھۆددىگە بېرىش، تەييارلىنىدىغان قىشلىق ئوت - چۆپنى ھۆددىگە بېرىشنى؛ بەشنى بېكىتىش دېگىنىمىز — مال باققۇچىنى بېكىتىش، چارۋا مال سانىنى بېكىتىش، ئوتلاقنى بېكىتىش، يەم - خەشەكنى بېكىتىش، قوتانىنى بېكىتىشنى؛ بىرنى مۇكاپاتلاش - جازالاش دېگىنىمىز مەھسۇلاتنىڭ ئاشقان قىسمىنىڭ %50 ى بىلەن مۇكاپاتلاشنى، كېمىيىپ كەتكەن قىسمىنىڭ %25ى بىلەن جازالاشنى كۆرسىتىدۇ. ئاز بىر قىسىم مال پادىلىرىدا چوڭ ھۆددىگەرلىك (تۆمۈرقوي) مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

2) باھاغا سۈندۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش، باھالاپ ئائىلىلەرگە تەقسىملۇق قىلىش

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1984 - يىل 10 - ئايدا «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىقىدا (باھاغا سۈندۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش، باھالاپ ئائىلىلەرگە تەقسىملۇق قىلىش) مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» نى تۈزۈپ چىقىپ، ناھىيە بويىچە ئىزچىل ئىجرا قىلدى.

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدان (فېرما) لىرى باھاغا سۈندۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويغاندا، بەلگىلىمىدىكى ئىلىنىدىغان - قالدۇرۇلىدىغان پىرسەنت نىسبىتى بويىچە نەق پۇل بىلەن راسچوت قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرى (جۈملىدىن تىرىك مال) «دۆلەتنىڭكىنى ئورۇندىغان، كوللېكتىپنىڭكىنى تولۇق تاپشۇرغاندىن كېيىن قالغىنىنىڭ ھەممىسى ئۆزىنىڭ بولۇش» پرىنسىپى بويىچە بېجىرىلىدۇ.

يېزىلاردىكى كوللېكتىپقا خاس چارۋا مال پرىنسىپ جەھەتتىن پۈتۈنلەي باھالاپ ئائىلىلەرگە تەقسىملۇق قىلىنغاندا دۆلەتنىڭ تەكسە باھاسىغا %50 باھا قوشۇپ دېھقانلارغا سېتىپ بېرىلىدۇ. چارۋا مالنىڭ پۇلى ھېسابقا قوندۇرۇلۇپ، بانكىغا ئامانەت قويۇلىدۇ، بۇ پۇل چارۋىچىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلىدۇ. ئوتلاق ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىلگەندە مال قورۇلىرىنىڭ ياغاچلىرى ۋە تۇرالغۇ ئۆيلەر باھالاپ دېھقانلارغا سېتىپ بېرىلىدۇ.

22 مىڭ 142 تۇياق چارۋا مال باھالاپ ئائىلىلەرگە تەقسىملۇق قىلىندى ۋە ھۆددىگە بېرىلدى؛ 1200 قوتان، 587 ئېغىز تۇرالغۇ ئۆي، 124 مىڭ 74 تۇپ ھەرخىل دەرەخ باھالاپ ئائىلىلەرگە تەقسىملۇق قىلىندى. جەمئىي باھالانغىنى 8 مىليون 490 مىڭ 6. 426 يۈەن بولدى. مال بېشىغا قاراپ ھەر يىلى دۆلەتكە ۋە كوللېكتىپقا 500 مىڭ 31. 292 يۈەن تاپشۇرۇلدى. 121 مىڭ 75. 427 يۈەن ئوتلاق باشقۇرۇش پۇلى ئىلىنىدى.

بۇنداق مەسئۇلىيەت تۈزۈمى كوللېكتىپقا تەقسىملۇق مال بىلەن شەخسكە قالدۇرۇلغان مالنىڭ چېگرىسىنى ئۈزۈل - كېسىل بۆزۈپ تاشلاپ، 2 تېرىنى بىر تېرىگە ئايلاندۇرۇپ، «داش قازان تامىقى» نى يېيىش.

مەسلىسىنى تۇپتىن ھەل قىلدى. ئامما تېخىمۇ كۆپ ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقىغا ئىگە بولدى، مەنپەئەت تېخىمۇ بىۋاستە بولدى، ئۆسۈلمۇ ئەلا ئاددىي بولۇپ، ئامما ئاكتىپلىقنى ئەلا زور چەكتە ھەرىكەتكە كەلتۈردى.

چارۋا مالىلارنى باھالاپ ئائىلىلەرگە تەقسىملۇق قىلىش، پۇلغا سوندۇرۇپ ھۆددىگە بېرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 — 18　　بىرلىكى: تۇياق، يۈەن

چارۋا مال تۈرى	باھالاپ ئائىلىلەرگە تەقسىملۇق قىلىش		پۇلغا سوندۇرۇپ ھۆددىگە بېرىش	
	تۇياق سانى	باھالانغان سومما	تۇياق سانى	باھالانغان سومما
جەمئىي	143762	5370061.07	77380	3120365.73
ئات	1862	562880	610	159345
كالا	3219	583640.30	650	128646
قوتاز	1152	173501	1100	195740
تۆگە	522	146083.75	263	51900
قوي	67473	2694258.38	44675	1879604.43
تۆچكە	69534	1209702.04	30082	705230.30

2. ئىگىلىك

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىقى جۈملىدىن ئوتلاق چارۋىچىلىقى، دېھقانچىلىق رايون چارۋىچىلىقى بىلەن شەھەر - بازار چارۋىچىلىقىدىن ئىبارەت 3 قىسىمغا بۆلىنىدۇ.

1) ئوتلاق چارۋىچىلىقى　بۇ چارۋىچىلىق رايونى تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان بولۇپ، ناھايىتى ياخشى يايلىقى، خېلى سۈپەتلىك ئوتى بار، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان چارۋىچىلىق رايونى، ئۇ يەنە تاغلىق دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى، تۆمۈرتى يېزىسى ۋە بوزدۆڭ، تاغلاق، ساۋاپچى، جىگدىدىن ئىبارەت 4 دۆلەت ئىگىلىكىدىكى فېرمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 20 مىڭ 845 نوپۇسى، 7312 ئەمگەك كۈچى بار، ئۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەك كۈچى 1703. جەمئىي 180 مىڭ 99 تۇياق چارۋىسى بار. كىشى بېشىغا 8.6 تۇياقتىن چارۋا توغرا كېلىدۇ، 4 مىليون 468 مىڭ 300 مو ئوتلىقى بولۇپ، ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي بىلەن تۆتتىلىك ئۆچكىنى كۆپەيتىشنى ئاساس قىلىدۇ، ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىقنىڭ تۈزۈلۈشى، 10 پەردە سۈ ساقلايدىغان كۆلچىكى، 605 قوتىنى بار. 4 دۆلەت ئىگىلىكىدىكى فېرمىنىڭ خېلى كۆچلۈك تېخنىكا كۈچى ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى بار، ئىلمىي يوسۇندا چارۋا بېقىپ، ئوتلاق چارۋىچىلىقىنىڭ ئەۋزەللىكىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. چارۋىچىلىقتىن يىلمۇ يىل مول ھوسۇل ئېلىپ كەلمەكتە، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن كۆپەيتىپ ئەي قىلىش نىسبىتى ناھىيىنىڭ

نىسبىتىدىن %11 . 13 يۇقىرى، چارۋىنىڭ قولدىن چىقىش نىسبىتى %30نى، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى %48نى ئىگىلەيدۇ.

2) دېھقانچىلىق رايونى چارۋىچىلىقى　　بۇ ئازگاللىقتا جايلاشقان جام، ئىشلەمچى، گۈلئاۋات، قىزىل يېزىلىرىنى ۋە جام ئورمانچىلىق مەيدانى، چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى، قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت ئۈرۈقچىلىق مەيدانى ۋە ئازگاللىقتىكى ئارال، چاغراق يېزىلىرى بولۇپ جەمئىي 11 يېزا، مەيدان (فېرما)نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 700 مىڭ مودىن ئوشۇق ئوتلىقى، 298 مىڭ 340 تۇياق چارۋا مېلى بار. ئاساسەن، يېرىم ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي، قارا كۆل قويى، كالا، تىۋىت ئۆچكىسىنى كۆپەيتىشنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى مول بولۇپ، چارۋا مالنى ياخشى يەم - خەشەك شارائىتى بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. سىيىرنى توڭلىتىلغان ئىسفېرما ئارقىلىق ئۇرۇقلاندۇرۇپ ناھايىتى زور نەتىجە قازاندى، سۈتلۈي يېتىشتۇرۇلىدىغان ئۇلگىلىك ئوتلاقلارنى كۆپەيتىش ۋە سېلوس تەييارلاش يەم - خەشەك يېتىشمەسلىك مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنىڭ ئاساسلىق تەدبىرلىرىدىن بىرى. 1990 - يىلى جەمئىي 61 مىڭ 500 تونىا سېلوس تەييارلىدى، 24 مىڭ مو سۈتلۈي ئوتلاق بەرپا قىلدى.

3) شەھەر ئەتراپى چارۋىچىلىقى　　بۇ توخۇلا يېزىسى ئونسۇ بازىرى، شالچىلىق مەيدانى، شال ئورۇقچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 35 مىڭ 567 تۇياق چارۋىسى بار. ئوتلىقى ئاز، ئەمما سۇ، توپا بايلىقى مول، يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان، كۆپلىگەن يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى چارۋا مالنى ياخشى يەم - خەشەك بىلەن تەمىن ئېتىدۇ. ئاساسلىقى كالا، قوي، ئۈي قوشلىرىنى كۆپەيتىدۇ ۋە مال بوردايدۇ. 1988 — 1989 - يىلغىچە، ناھىيىلىك سۈت پاراشوكى زاۋۇتى جەجيانگدىن 137 تۇياق سىيىر كەلتۈرگەنىدى، 1990 - يىلغا كەلگەندە كالىنى 3913 كە يەتكۈزدى، 25 ئۆيلۈك مال بوردىغۇچى بولۇپ، شەھەرنى گۆش بىلەن تەمىنلەشنى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلدى.

§2 . ئۇنۇم

1 . قورۇلما

1961 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسىدە 102 مىڭ 500 تۇياق يېشىغا يەتكەن چىشى مال بار ئىدى، بۇ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ %32 . 4نى تەشكىل قىلاتتى. 1990 - يىلى يېشىغا يەتكەن چىشى مال 259 مىڭغا يېتىپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ %50 . 38نى تەشكىل قىلدى. 29 يىلدا ناھىيە بويىچە يېشىغا يەتكەن چىشى مالنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى %17 . 89تىن ئاشتى.

چوڭ ۋە ئوششاق چارۋىنىڭ نىسبىتىگە كەلسەك، 1949 - يىلى چوڭ چارۋا %26 . 81نى، ئوششاق چارۋا %73 . 19نى ئىگىلىگەنىدى. 1990 - يىلى چوڭ چارۋا %17 . 58نى، ئوششاق چارۋا %82 . 42نى ئىگىلىدى. 1949 - يىلدىكىدىن چوڭ چارۋا نىسبىتى %9 . 23 تۆۋەنلىدى، ئوششاق چارۋا نىسبىتى %9 . 23 ئاشتى.

1961 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېشىغا يەتكەن چىشى چارۋىنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى

جەدۋەل: 6 — 19　　بىرلىكى: تۇياق

يىل	يېشىغا يەتكەن چىشى چارۋا	ئومۇمىي چارۋىدا ئىگىلىگەن سانى (%)	يىل	يېشىغا يەتكەن چىشى چارۋا	ئومۇمىي چارۋىدا ئىگىلىگەن سانى (%)
1961	102500	32.49	1976	151000	40.05
1962	13100	40.70	1977	146000	36.54
1963	140500	14.28	1978	167800	44.26
1964	1663000	44.84	1979	168300	41.23
1965	147500	36.19	1980	179500	42.63
1966	178500	48.32	1981	204000	45.44
1967	136300	35.38	1982	215100	47.21
1968	174200	45.95	1983	209700	46.50
1969	156000	42.78	1984	225500	48.18
1970	164200	44.57	1985	238400	58.64
1971	170800	41.44	1986	234600	50.28
1972	169600	38.22	1987	228700	47.44
1973	166100	39.61	1988	242400	48.96
1974	160200	41.81	1989	248100	48.95
1975	160700	41.71	1990	259000	50.38

1949 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە بار بولغان چوك - ئۇششاق چارۋا نىسبىتى

جەدۋەل: 6 — 20　　بىرلىكى: %

يىل	چوك چارۋا	ئۇششاق چارۋا	يىل	چوك چارۋا	ئۇششاق چارۋا
1949	26.81	73.19	1956	27.72	72.28
1950	27.36	72.64	1957	26.36	73.64
1951	27.85	72.15	1958	22.09	77.91
1952	27.27	72.73	1959	16.44	83.56
1953	27.23	72.77	1960	15.44	84.56
1954	27.91	72.09	1961	14.80	85.20
1955	27.54	72.46	1962	14.25	85.75

82.63	17.37	1977	86.02	13.98	1963
81.51	18.49	1978	85.28	14.72	1964
81.87	18.13	1979	84.78	15.22	1965
82.17	17.83	1980	83.60	16.40	1966
82.25	17.75	1981	82.95	17.05	1967
81.70	18.30	1982	83.13	16.87	1968
82.22	17.78	1983	82.31	17.69	1969
82.55	17.45	1984	82.01	17.99	1970
81.58	18.42	1985	83.12	16.88	1971
81.25	18.75	1986	83.12	16.19	1972
82.12	17.88	1987	82.36	17.64	1973
82.21	17.79	1988	81.11	18.89	1974
82.44	17.56	1989	81.13	18.87	1975
82.42	17.58	1990	82.26	17.74	1976

2. مەھسۇلات

1) مەھسۇلات قىممىتى　1958 - يىلى چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 315 مىڭ 100 يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %7نى، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %5.9 نى ئىگىلىگەنىدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە، چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 10 مىليون 581 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %13.82نى، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %10.24نى ئىگىلىدى.

ناھىيە بويىچە قىسمەن يىللاردىكى چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى

جەدۋەل: 6 — 21　　بىرلىكى: يۈەن

يىل	مەھسۇلات قىممىتى	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلاتى قىممىتىدە ئىگىلىگىنى (%)	سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگىنى (%)	يىل	مەھسۇلات قىممىتى	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلاتى قىممىتىدە ئىگىلىگىنى (%)	سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگىنى (%)
1958	1315100	7	5.90	1975	4344300	15.50	14.52
1962	1164200	8.50	7.89	1978	6258800	20.40	17.64
1966	4272400	20.63	19.45	1979	6534100	20.40	17.66
1971	5834000	29.20	26.92	1980	5817700	18.22	15.28

14.38	17.68	9557700	1986	18.34	22.06	7040700	1981
14.34	17.39	10172100	1987	18.44	22.21	7479900	1982
13.31	16.45	10957100	1988	16.07	19.27	7918600	1983
11.27	14.73	10239800	1989	16.68	19.68	9260400	1984
10.24	13.82	10581300	1990	15.27	18.55	8928500	1985

2) كىرىم 1963 - يىلى يېزا - بازار كوللېكتىپ چارۋىچىلىقىنىڭ كىرىمى 482 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىنىڭ %9.6نى ئىگىلىگەنىدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە كىرىم 9 مىليون 654 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىنىڭ %12نى ئىگىلىدى.

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 5 چارۋىچىلىق فېرمىسى 1984 - يىلدىن باشلاپ زىيانىنى پايدىغا ئايلاندۇردى. 1987 - يىلى كىرىم 2 مىليون 432 مىڭ يۈەن، ساپ پايدا 763 مىڭ 400 يۈەن بولغانىدى. 1900 - يىلى كىرىم 5 مىليون 563 مىڭ 200 يۈەن، ساپ پايدا 1 مىليون 105 مىڭ 700 يۈەن بولدى.

بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى بايلىقتاتا كەنتىدىكى چارۋىچى غېنى ئابدۇرېھىمنىڭ 14 ئات، 40 كالا، 89 قوتاز، 9 ئېشەك، 402 تۇياق قوي، 110 تۇياق ئۆچكە بولۇپ جەمئىي 664 تۇياق چارۋا مېلى بار ئىدى. بىر يىلدا 150 تۇياقچە مال ساتاتتى، ئۇنىڭ ئۆستىگە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپىدىن يىلىغا ئاز كەم 30 مىڭ يۈەنگە كىرىم قىلدى، ساپ پايدىسى 25 مىڭ يۈەن ئەتراپىدا بولدى.

3) قولدىن چېقىش نىسبىتى، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى 1960 - يىلى قولدىن چېققان مال 12 مىڭ تۇياق بولۇپ، قولدىن چېقىش نىسبىتى %3.6 بولغانىدى. 1963 - يىلى قولدىن چېققان مال 42 مىڭ 700 تۇياق بولۇپ، قولدىن چېقىش نىسبىتى %13.2 بولدى؛ تاۋار مال 23 مىڭ 300 تۇياق بولۇپ، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى %6.3 بولدى. 1990 - يىلى قولدىن چېققان مال 117 مىڭ 700 تۇياق بولۇپ، قولدىن چېقىش نىسبىتى %23.2 بولدى؛ تاۋار مال 74 مىڭ تۇياق بولۇپ، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى %14.6 بولدى. 1963 - يىلدىكىگە قارىغاندا 1990 - يىلى قولدىن چېقىش نىسبىتى %11.7، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى %8.3 ئۆستى.

1963 — 1990 - يىلغىچە يېزا - بازار كوللېكتىپ چارۋىچىلىقىنىڭ كىرىمى

جەدۋەل: 6 — 22 بىرلىكى: يۈەن

يىل	كىرىم	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىدە ئىگىلىگىنى (%)	يىل	كىرىم	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىدە ئىگىلىگىنى (%)
1963	482900	9.6	1968	602600	6.7
1964	541900	8.3	1969	579200	6.3
1965	376700	4.8	1970	475500	5.3
1966	530000	5.3	1971	453100	6.3
1967	550200	5.3	1972	542100	7.3

5.4	1010800	1982	4.7	443300	1973
7.9	2167900	1983	5.2	494400	1974
7.2	2123900	1984	7.5	857700	1975
11.8	5022500	1985	8.2	1016400	1976
10	4677100	1986	6.5	864000	1977
13	6900300	1987	6	856400	1978
12.2	7739300	1988	5.6	887000	1979
12.2	8094100	1989	6.1	981900	1980
12	9654600	1990	6.8	1120000	1981

4) ئېلىنغان گۆش　1979 - يىلى جەمئىي 816 تونىا گۆش ئېلىنغانىدى. 1990 - يىلى جەمئىي 2459 تونىا گۆش ئېلىنىپ، 1979 - يىلدىكىدىن 2.01 ھەسسە ئاشتى.

1960 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە چارۋا مالىلارنىڭ قولدىن چىقىش، ناۋارغا ئايلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 6 — 23　　بىرلىكى: تۇياق

يىل	قولدا قالغان چارۋا مال سانى	ئومۇمىي چارۋا مال سانىدا ئىگىلىگىنى (%)	ناۋارغا ئايلانغىنى	ئومۇمىي چارۋا مال سانىدا ئىگىلىگىنى (%)
1960	12000	3.6	14900	4.7
1961	13000	4.1	15200	4.8
1962	12800	4	18500	5.7
1963	42700	11.5	23300	6.3
1964	50100	14.7	28800	8.5
1965	50800	13.7	30100	8.1
1966	57700	14.2	29300	7.2
1967	33800	9.1	33800	9.1
1968	29800	7.7	29800	7.7
1969	28400	7.5	28400	7.5
1970	36900	10.1	36900	10.1
1971	36100	9.8	36100	9.8
1972	33400	8.1	33400	8.1

1973	49800	11.9	37100	8.9
1974	49100	11.7	28100	6.7
1975	51200	13.4	33100	8.6
1976	48200	12.5	32200	8.4
1977	49100	13	34600	9.2
1978	49600	12.4	36200	9.1
1979	61400	16.2	44600	11.8
1980	65300	16	48500	11.9
1981	64600	15.3	48300	11.5
1982	63500	14.1	48500	10.8
1983	72300	15.9	48500	10.6
1984	88600	19.6	60100	13.3
1985	111800	23.9	67100	14.3
1986	94200	20.6	50600	11.1
1987	100700	21.6	61300	13.1
1988	100300	21.4	62100	12.9
1989	106700	21.6	67700	13.7
1990	117700	23.2	74000	14.6

5) كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغىنى — 1949 - يىلى يېزىلاردا كىشى بېشىغا 2.86 تۇياقتىن چارۋا مال توغرا كېلەتتى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە، يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان چارۋا مال 4.36 تۇياقتىن توغرا كەلدى. 1990 - يىلى 1949 - يىلىدىكىدىن 1.52 تۇياق كۆپەيدى. 1979 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە كىشى بېشىغا 6.51 كىلوگرامدىن توغرا كەلگەنىدى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە 16.39 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى. 1990 - يىلى 1979 - يىلىدىكىدىن 1.51 ھەسسە ئاشتى.

1979 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئېلىنغان ئومۇمىي گۆش

جەدۋەل: 6 — 24 بىرلىكى: تونна، كىلوگرام

يىل	ئېلىنغان ئومۇمىي گۆش مىقدارى	كالا		ئات		تۆگە		چوشقا		ئۆچكە		قوي		باشقىلار	
		ئومۇمىي گۆش	ئوتتۇرىچە بىر كالىدىن	ئومۇمىي گۆش	ئوتتۇرىچە بىر ئاتتىن	ئومۇمىي گۆش	ئوتتۇرىچە بىر تۆگىدىن	ئومۇمىي گۆش	ئوتتۇرىچە بىر چوشقىدىن	ئومۇمىي گۆش	ئوتتۇرىچە بىر ئۆچكىدىن	ئومۇمىي گۆش	ئوتتۇرىچە بىر قويدىن	ئومۇمىي گۆش	ئوتتۇرىچە بىر چارۋىدىن
1979	816	128	70	89	70	—	—	79	60	238	10	279	13	3	1
1980	981	198	70	119	70	—	—	86	50	279	11	291	13	8	1

1	10	14	374	9	217	50	23	130	2	86	19	80	482	1127	1981
1	15	13	540	9	120	50	26	105	11	70	126	80	273	1111	1982
1	17	13	549	9	175	80	32	105	11	70	119	90	553	1456	1983
1	18	15	663	10	337	50	33	105	11	70	121	85	544	1727	1984
1	19	13	834	9	368	65	45	105	33	70	130	85	401	1830	1985
1	28	14	757	10	325	60	48	105	19	70	149	85	423	1749	1986
1	33	15	876	10	310	60	49	—	—	85	34	90	648	1950	1987
1	42	15	916	12	413	81	53	75	6	85	39	90	668	2137	1988
1	45	14	902	10	347	73	51	—	—	80	32	85	621	1998	1989
1	39	16	1121	11	425	80	68	140	14	85	161	90	631	2459	1990

1979 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى كىشى بېشىغا ئوتتۇرىچە توغرا كەلگەن گۆش

جەدۋەل: 6 — 25　　بىرلىكى: كىلوگرام (كىشى)

يىل	توغرا كەلگەن گۆش	يىل	توغرا كەلگەن گۆش
1979	6.51	1985	13.94
1980	7.77	1986	13.06
1981	8.85	1987	13.73
1982	8.58	1988	14.53
1983	11.19	1989	13.59
1984	13.29	1990	16.39

1949 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېزىلاردا كىشى بېشىغا ئوتتۇرىچە توغرا كەلگەن چارۋا مال سانى

جەدۋەل: 6 — 26　　بىرلىكى: تۇياق (كىشى)

يىل	كىشى بېشىغا	يىل	كىشى بېشىغا	يىل	كىشى بېشىغا
1949	2.86	1954	3.73	1959	3.99
1950	3.03	1955	3.94	1960	3.85
1951	3.27	1956	3.79	1961	3.94
1952	3.74	1957	3.51	1962	4.04
1953	3.73	1958	3.51	1963	4.19

4.17	1982	4.09	1973	3.93	1964
4.15	1983	3.63	1974	4.19	1965
4.29	1984	3.82	1975	3.67	1966
4.21	1985	3.68	1976	3.72	1967
4.48	1986	3.84	1977	3.59	1968
4.48	1987	3.61	1978	3.25	1969
4.43	1988	3.67	1979	3.82	1970
4.52	1989	4.04	1980	4.09	1971
4.36	1990	4.13	1981	4.18	1972

یەتتىنچى قىسىم

ئورمانچىلىق

يەتتىنچى قىسىم

ئورمانچىلىق

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ تاغلىقلىرىدا يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمان، قۇملۇق، چۆللۈكلىرىدە توغراق، يۇلغۇن قاتارلىق تەبىئىي ئورمان بايلىقى بىر قەدەر مول. 1955 - يىلدىن كېيىن، تەبىئىي ئورمان قالايمىقان كېسىلگەچكە بەزى جايلاردا تۈپراقنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى. بايلاقلاردىكى ياۋايى ھايۋانات ۋە ياۋايى ئۆسۈملۈك بايلىقلىرى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1979 - يىلدىن كېيىن ئورمان قوغداش كۈچەيتىلىپ، ئېكولوگىيىلىك مۇھىت تەڭپۇڭلۇقى ساقلاپ قېلىندى، بۇنىڭ نەتىجىسى كۆرۈنەرلىك بولدى. ھازىر تەبىئىي ئورمان كۆلىمى 1 مىليون 400 مىڭ مودىن ئاشتى.

ئورمان بەرپا قىلىشنىڭ تەرەققىياتىنى 3 باسقۇچقا بۆلۈشكە بولىدۇ. 1949 - يىلدىن ئىلگىرى دېھقانلار پەقەت ئۆز ھويلىسى ئەتراپىغىلا دەرەخ تىكەتتى. ناھىيە بويىچە تەخمىنەن 20 مىڭ مو يەرگە پارچە - پۇرات كۆچەت تىكىلگەنىدى. 1950 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە بەرپا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى 1949 - يىلدىكى 236 مودىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 20 مىڭ مو كۆپەيىپ، ناھىيە بويىچە ئورمان تورى ھاسىل بولدى. 500 نەچچە مىڭ مو ئېتىز - ئېرىق مۇھاپىزەت قىلىندى. ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1000 كۇب مېتىر ياغاچ ماتېرىيالى، 1000 تونىدىن ئارتۇق ئوتۇن، 4000 تونىدىن ئارتۇق مېۋە مەھسۇلاتى ئىشلەپچىقىرىلىپ، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ئۈچۈن 4 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ ھازىرلاندى ھەمدە ناھىيە بىلەن يېزىلارنىڭ ئورمانچىلىق سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. 1986 - يىلدىن باشلاپ يۇقىرى ئۆلچەملىك ئېتىز - ئېرىق ئورمان تورى بەرپا قىلىش نىشانىغا يۈزلىنىپ، كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشنىڭ ئېكولوگىيىلىك ئونۇمى، ئىجتىمائىي ئونۇمى ۋە ئىقتىسادىي ئونۇمى ئۆز ئارا زىچ بىرلەشتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن 1990 - يىلغىچە بەرپا قىلىنغان ئومۇمىي ئورمان كۆلىمى 147 مىڭ 100 موغا يەتتى.

1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ھەرخىل ئورمان كۆلىمى 1 مىليون 638 مىڭ 500 موغا، ياغاچ ماتېرىياللىرى زاپىسى 377 مىڭ 500 كۇب مېتىرغا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئېكولوگىيىلىك مۇھىت ياخشىلىنىپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىدا تۈرتكىلىك رول ئوينىدى.

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . باشقۇرۇش ئاپپاراتى

50 - يىللاردا ئورمانچىلىقنى ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇرغانىدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك

ئورمانچىلىق ـ چارۋىچىلىق بۆلۈمى باشقۇردى. 1967 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىدا تەسىس قىلىنغان دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1969 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى باشقۇردى، 1977 ـ يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ئىشخانىسى باشقۇردى.

1. ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى

1982 ـ يىل 3 ـ ئايدا دېھقانچىلىق ـ ئورمانچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، 1984 ـ يىل 7 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. ئىدارىنىڭ 1990 ـ يىلدىكى شتاتى 6.

ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 7 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى	ئابلاجان	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1984.7 — 1986.12
	ئابلىمىت ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986.12 — 1987.4
	ما گۇاڭكۇن	ئەر	مانجۇ	لىياۇنىڭ شىنبېڭ ناھىيىسى	1988.6—
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	لىيۇ جىڭياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ تەيئەن شەھىرى	1984.7 — 1986.8

2. ناھىيىلىك ئورمانچىلىق پونكىتى

بۇ پونكىت 1977 ـ يىل 3 ـ ئايدا قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا قارىدى. پونكىتقا 9 يېزىلىق ئورمانچىلىق پونكىتى ۋە بوزدۆڭ جېغان باشقۇرۇش پونكىتى قارايدۇ. ئۇ، كەسپىي ئورۇن بولۇپ، 1990 ـ يىلدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 24.

ئورمانچىلىق پونكىتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 7 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
پونكىت باشلىقى	ئابلاجان	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1980.7 — 1981.10
	خو يۈماۋ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن يەنچېڭ ناھىيىسى	1981.10 — 1983.6
	لىيۇ جىڭياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ تەيئەن شەھىرى	1983.6 — 1984.7
	ما گۇاڭكۇن	ئەر	مانجۇ	لىياۇنىڭ شىنبېڭ ناھىيىسى	1987.10—

مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى	ئابلاجان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1977.3 — 1980.7
	سۇي گۇاڭبو	ئەر	خەنزۇ	خۇندن شياڭتەن ئاھىيىسى	1980.7 — 1981.10
	يالقۇن يۇڭچاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۇڭدىڭ ئاھىيىسى	1984.7 — 1985.5
	ھاپىز يۇسۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1984.9 — 1986.8
مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى	ئوسمان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ ئونىۋ ئاھىيىسى	1980.10 — 1986.10
	بولۇاس ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1984.7—
	جاڭ ۋەنلۇ	ئەر	خۇيزۇ	ئونىۋ ئاھىيىسى	1989.4—

3 . ئاھىيىلىك توغراق پونكىتى

بۇ پونكىت 1980 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلغان. ئاھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا قارايدۇ. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 5. رەھبىل توختى ۋە ئابدۇراخمان مامۇت پونكىت باشلىقى بولدى.

§ 2 . ئورمانچىلىق مەيدانلىرى

1. ئاھىيىلىك جام ئورمانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان تېرەك دەرياسىنىڭ لانتا تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1153 مېتىر، ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان توز سىزىقلىق ئارىلىقى 25.5 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئورنى جام يېزىسى تەۋەسىدە. جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 11 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 9 كىلومېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى تەخمىنەن 89 كۋادرات كىلومېتىر. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 25 مىڭ 400 مو. مەيداندا 921 ئائىلە، 4390 نوپۇس، 1331 ئەمگەك كۈچى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 569. مەيدان شتابى قىزىلقوتان كەنتىگە جايلاشقان.

بۇ مەيدان 1958 - يىلى قۇرۇلغان بۇلۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق نازارىتىگە تەۋە ئىدى. ئۇ چاغدا كۆچەت يېتىشتۇرۇش ئەتىرىتى، ئورمان بەرپا قىلىش ئەتىرىتى، تراكتور بىلەن يەر ھەيدەش ئەتىرىتى، قوشۇمچە كەسىپ ئەتىرىتى بار ئىدى. 1959 - يىلى قىزىل گۈڭشېسىنىڭ تومتۇر چوڭ ئەتىرىتى بىلەن جام گۈڭشېسىنىڭ لاپپا چوڭ ئەتىرىتى بۇ مەيدانىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1960 - يىلى يەنە قىزىل گۈڭشېسىنىڭ ئالاباش چوڭ ئەتىرىتىمۇ ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1961 - يىلى باغۋەنچىلىك ئەتىرىتى، 1963 - يىلى بوزىەر ئېچىش ئەتىرىتى، 1964 - يىلى ئورمان بەرپا قىلىش 2 - ئەتىرىتى، 1965 - يىلى ئورمان بەرپا قىلىش 3 - ئەتىرىتى قۇرۇلدى. 1971 - يىلى ناھىيىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1977 - يىلى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتىرىتى ۋە چارۋىچىلىق ئەتىرىتى، 1981 - يىلى قۇلماق ئەتىرىتى ۋە ئورمان بەرپا قىلىش 4 - ئەتىرىتى قۇرۇلدى.

ئورمانچىلىق مەيدانى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىن ئىبارەت 2 خىل ئىگىلىكتىن تەركىب تاپقان. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى قىسمى ئورمان بەرپا قىلىشنى ئاساس قىلىپ، كۆپ خىل تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى قىسمى تېرىقچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، بۇغداي،

كۆممىقوناق، ياغلىق دان تېرىيدۇ. مەيدانىنىڭ ئورنى ئەسلىدە شورلۇق بىنەم يەر ئىدى. بىر قانچە ئۆيلۈكلا ئادەم بار ئىدى، ئىشلەپچىقىرىش قالاق ئىدى. مەيدان قۇرۇلغاندىن كېيىن شورلىشىنى تىزگىنلەپ، بوزيەر ئېچىش مەركەز قىلىنغان ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى، نەتىجىدە ئورمان بىلەن ئورالغان سالا ئېتىزلار شەكىللەندى. 1990 - يىلى 1716 تونىا ئاشلىق، 55.4 تونىا پاختا، 48.4 تونىا ياغلىق دان ئېلىندى. يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 14 مىڭ 985 تۇياقتا يەتتى. ئورمان بەرپا قىلىنغان كۆلەم 9500 موغا يەتتى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى قىسمىنىڭ ئومۇمىي كىرىسى 216 مىڭ يۈەن بولۇپ، 70 مىڭ 400 يۈەن زىيان تارتتى. كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى قىسمىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 1 مىليون 681 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، كىشى بېشىغا 366.08 يۈەندىن توغرا كەلدى.

بۇ مەيداندا 6 ئاپتوموبىل، 55 چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور، 2 ئوتتۇرا مەكتەپ، 4 باشلانغۇچ مەكتەپ، 1071 ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى بار.

جام ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىق (مۇدىر) ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (مۇئاۋىن مۇدىرلىرى)

جەدۋەل: 7 — 3

ۋەزىپىسى	قىسىم - قاملىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مەيدان باشلىقى (مۇدىرى)	ئۆمەر ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1960.5 — 1958.7
	رېن جېڭۇەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1967.1 — 1960.5
	جالاڭ باۋسەي	ئەر	خەنزۇ	جىلىن	1973.3 — 1969.4
	دۇلاڭ شۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1976.10 — 1973.4
	ھاپىز يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.9 — 1982.8
	ھامۇت ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1990.1 — 1968.8
مۇئاۋىن مەيدان باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىرى)	ۋالاڭ جىنشى	ئەر	خەنزۇ		1962.10 — 1959.3
	جاۋسۇڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ گاۋيۇ ناھىيەسى	1967.1 — 1960.11
	ئۆمەر ئابدۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966.5 — 1960.5
	گاۋشىجېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن چاڭتەن ناھىيەسى	1980.3 — 1969.4
	گوجۇگيۇەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لىنجاڭ ناھىيەسى	1979.8 — 1969.4
	سۇن يىخەي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ يانجۇ شەھىرى	1976.11 — 1973.1
	جاۋ يۈگشۇن	ئەر	خەنزۇ	چىڭخەي شىنىڭ شەھىرى	1979.10 — 1978.7
	چېن ۋېنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن خۇاشيەن ناھىيىسى	1981.8 — 1979.8
	يەن جىنۇېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن خۇاشيەن ناھىيىسى	1982.3 — 1980.3
	ھامۇت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.12 — 1979.10

مۇئاۋىن مەيدان باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىرى)	ئوسمان ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.12 — 1984.7
	ھامۇت سەيىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1982.3 — 1988.10
	گۈلئە بو	ئەر	خەنزۇ	خوتەن شۇڭبلاق ناھىيىسى	— 1987.5
	ۋالئە چېتىمەن	ئەر	خەنزۇ	جىلىن دېخۇي ناھىيىسى	— 1988.11

2 . ناھىيىلىك ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان 1966 - يىلى قۇرۇلغان، شۇ چاغدا ناھىيىلىك كۆچەتخانا دەپ ئاتالغان بولۇپ، ئورنى شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا ئىدى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىنىڭ شەرقىدىكى مەكتەپ مەيدان يولىنىڭ شىمالىغا، 1979 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمال چېتىدىكى دۆڭلۇككە كۆچۈرۈلدى. 1974 - يىلى ئاپتونوم رايون ھازىرقى ئىسمىنى تەستىقلىدى.

مەيداننىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 4500 مو بولۇپ، ئۇزلەشتۈرۈلگەن يەر 3800 مو. ئۇ، مەملىكەت بويىچە ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان كۆچىتى يېتىشتۇرۇش بازىسىنىڭ بىرى. ياڭاق ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلىپ، قوشۇمچە ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان دەرەخ تۈرلىرى، ياغاچ ماتېرىيالى قىلىنىدىغان تېرەك ئورمىنى، ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى يېتىشتۈرىدۇ، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۆستۈرۈلگەن شاپتۇلى دانىسىنىڭ چوڭلۇقى، تەمىنىڭ تاتلىقلىقى ۋە بالدۇر بازارغا كىرىدىغانلىقى بىلەن داڭق چىقاردى. 1990 - يىلى مەيدان بويىچە 137 ئائىلە، 608 نوپۇس بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 264. مەيدان ئىلكىدە 4 ئاپتوموبىل، 4 چوڭ، كىچىك تراكتور، 2 توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى بار. ياغاچ ماتېرىياللىرى زاپىسى 14 مىڭ 600 كۇب مېتىر، مېۋىلىك دەرەخ كۆلىمى 2148 مو، يىللىق پايدىسى 80 مىڭ يۈەن.

ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 7 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	پۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مەيدان باشلىقى	تالئە لىشۇن	ئەر	خەنزۇ	خوتەنبي سۇڭزى ناھىيىسى	1984.7 — 1987.10
	جالئە ۋەنلۇ	ئەر	خۇيزۇ	ئونىۋ ناھىيىسى	1987.10 — 1989.4
مۇئاۋىن مەيدان باشلىقى	سۇي گۇاڭبو	ئەر	خەنزۇ	خوتەن شياڭتەن ناھىيىسى	1974.9 — 1980.7
	تالئە لىشۇن	ئەر	خەنزۇ	خوتەنبي سۇڭزى ناھىيىسى	1980.7 — 1984.7
	ئالىم داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1977.3 — 1978.9
	ھامۇت ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1981.7 — 1987.4
	سۇي كۇنجۇك	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ۋەنشەن ناھىيىسى	— 1988.11
	مۇھەممەت تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	—1987.3

Ⅱ باب

ئورمان بايلىقى ۋە ئورمان مۇھاپىزىتى

§ 1 . ئورمان بايلىقى

1. تاغلىقتىكى يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمان

تاغلىقتىكى يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمان، ئاساسەن، تۆمۈر چوققىسىنىڭ جەنۇبىي قاپتىلىدىكى بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى ۋە بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى دائىرىسىدە بولۇپ، تەڭرىتاغنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 1800 مېتىردىن 3000 مېتىرغىچە بولغان ئېگىزلىكتىكى قاپتاللىرىدا تۆسىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 265 مىڭ 425 مو، بۇنىڭ ئىچىدە باش ئورمان كۆلىمى 222 مىڭ 375 مو، شالاڭ ئورمان 27 مىڭ مو، چاتقاللىق 8625 مو، ئورمانلىق 7425 مو، ئومۇمىي زاپىسى 235 مىڭ كۇب مېتىر. تاغنىڭ تەسكەي، يېرىم تەسكەي تەرىپىدە شەمشاد ۋە قېيىن تىپىدىكى ئارىلاشما ئورمان بار. دەريا ياقىلىرىدا تاغ تېرىكى، تاغ سۇگىتى، تەڭرىتاغ چېتىنى قاتارلىقلار تۆسىدۇ. تاغنىڭ كۇنگەي تەرىپىدە بولسا زىرىق، قارىغان، ئازغان قاتارلىق چىرغاناق چاتقاللار ئاندا - ساندا تۆسىدۇ. ئورمان تىك تاغ باغرىدا بولۇپ، ئارىلىقى شالاڭ. ھەر مو يەردە تۆسۈۋاتقان دەرەخ زاپىسى ئاران 2.58 كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئاساسىي رولى سۇ مەنبەسىنى سۇ ۋە تۇپراقنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاپ قېلىشتىن ئىبارەت.

2. چۆل ئورمىنى

ئۇلۇغيار توغراقلىقى شەرقىي مېرىدىئان ′80°47 — ′81°28، شىمالىي پاراللېل ′40°58 — ′41°27 ئارىلىققا جايلاشقان. ناھىيە بازىرى بىلەن بولغان ئودۇل ئارىلىقى 58 كىلومېتىر، دېڭىز يۈزىدىن 1100 مېتىر ئېگىز. يامغۇر ئاز ياغىدۇ، سۇغىرىش مۇئەسسەسلىرى يوق. تۇپراق تەركىبىدىكى تۇز مىقدارى كۆپ. تارىختا دەريا سۇيىگە چىلىشىپ تۇرغانلىقتىن، توغراق ۋە يۇلغۇن ئۆسكەن چۆل ئورمىنى شەكىللەنگەن. بۇلارنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 4 مىليون مو، بۇنىڭ ئىچىدە توغراقلىق 133 مىڭ مو، يۇلغۇنلۇق 1 مىليون مو، يايلاق 2 مىليون 867 مىڭ مو، بۇ ئورمانلىقتا قومۇش - چۇچۇكبۇيا، ياۋا كەندىر، يانتاق، ئوغرى تىكەن قاتارلىق ياۋا ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ.

3. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى سۇنئىي ئورمان

بۇ ئورمانلار يېشىللىققا پۈركەنگەن دېھقانچىلىق رايونلىرىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىھاتە ئورمىنى ئاساس قىلىنىدۇ. 1990 - يىلدىكى كۆلىمى 147 مىڭ 100 مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئىھاتە ئورمىنى 627 مىڭ 700 مو، ماتېرىيال ئورمىنى 241 مىڭ 100 مو، ئوتۇن ئورمىنى 29 مىڭ 300 مو، ئىقتىسادىي ئورمان 31 مىڭ مو.

ناھىيىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئورمان بايلىقى

جەدۋەل: 7 — 5

ئورمان تۈرى	ئورمان كۆلىمى (تۈمەن مو)				دەرەخ تۈپ سانى (تۈمەن تۈپ)	باغاج زاپىسى (تۈمەن كۇب مېتىر)
	تەڭرىتاغ	توغراقلىق	تۈزلەڭلىك	كىچىك جەمئىي		
ئىھاتە ئورمىنى	—	—	6.27	6.27	1526.78	23.12
ماتېرىيال ئورمىنى	26.52	13.30	2.41	42.25	1118	14.63
ئوتۇن ئورمىنى	—	—	2.93	2.93	595.70	—
ئىقتىسادىي ئورمان	—	—	3.10	3.10	89.22	—
يۇلغۇنلۇق	—	100	9	109	416	—
جىغانلىق	0.20	—	0.10	0.30	3.60	—
جەمئىي	26.74	113.30	23.81	163.85	3749.30	37.75

§ 2 . ئورمانلارنى مۇھاپىزەت قىلىش

1. تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى

1955 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە تاغلىقتىكى 12 سانا 92 مو يەردىكى يىگانە يوپۇرماقلىق ئورمان كېسىلىپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاران 4984 مو يەرگە تولۇقلاپ دەرەخ تىكىلدى. بۇ كېسىلگەن كۆلەمنىڭ ئاران 41%نى تەشكىل قىلىدۇ. تۇمشۇق يېزىسى، ساۋاپچى فېرمىسى تەۋەسىدىكى تاغلاردا شەمشاد كېسىپ تۈگىتىۋېتىلدى. يېگانە يەردىكى شەمشادلارنىڭ يېقىن جايدىكى ئەسقاتقىدەكلىرى ئاساسەن كېسىپ تۈگىتىلدى. دەرەخلەرنىڭ ھەددىدىن زىيادە كۆپ كېسىلىشى نەتىجىسىدە تاغدىكى ھاۋا يېغىن مىقدارى ئازايدى، سۇ، تۇپراقنى ئېقىتىپ كەتتى. ياۋايى ھايۋانلار ۋە ياۋا ئۆسۈملۈك مەنبەسى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، يايلاقلار چۆللىشىپ كەتتى. 1980 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئاپتونوم رايون تۆمۈر چوققىسىنى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى (ئېگىز تاغ ئورمانلىقى تېپىدىكى ئۇنۇمبرسال مۇھاپىزەت رايونى) قىلىشنى قارار قىلدى. بۇ مۇھاپىزەت رايونىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 1000 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ.

قوشۇمچە: تۆمۈر چوققىسى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونىنى باشقۇرۇش بەلگىلىمىسىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى

1. تەبىئىي مۇھىتنى ۋە تەبىئىي بايلىقلارنى مۇھاپىزەت قىلىنىدۇ، جۈملىدىن بۇ رايوننىڭ ئاتموسفېرا سى، مۇزلۇقى، دەريا - ئېقىنى، كان زاپىسى، تاغ تىزمىسى، ئورمىنى، يايلىقى، ياۋايى ھايۋانات، ياۋا ئۆسۈملۈكلىرى، ئاسار ئەتىقىلىرى، مەنزىرىلىك سەيلە - ساياھەت رايونلىرى، تۈرالغۇ جايلىرى مۇھاپىزەت قىلىنىدۇ.

2. يادرولۇق قوغدىلىدىغان تاغلاق جىلغىسىدىكى چوڭ، كىچىك جىلغىلاردا ۋە تارماق جىلغىلاردا، تاغ ئارىسىدىكى يەرلەردە تەستىقتىن ئۆتكۈزمەي تۈرۈپ دەل - دەرەخلەرنى كېسىش، ئوۋچىلىق قىلىش،

تېرىقچىلىق قىلىش، كان ئېچىش، دورا قېزىش، توپا ئېلىش، ئەۋرىشكە يىغىش، ھەربىي مانېۋىر ئۆتكۈزۈش شۇنىڭدەك ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈپ كۆپىيىشىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان بارلىق پائالىيەتلەر مەنئى قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ تاشقى دائىرىسى ئادەتتىكى مۇھاپىزەت رايونى بولىدۇ. ئۇنىڭ كۆلىمى تەخمىنەن 2000 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، تولا جىلغىسىنىڭ ئالدىدىكى تاغنى، تۈمشۇق مازارنىڭ يۇقىرىسىنى، بايلىقتاتا، چوڭ قوزىباي، كىچىك قوزىباي، چاقماقتاشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3. بارلىق كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار مۇھاپىزەت رايونى دائىرىسىدە تۇرىدىغان ئورۇن تاللىماقچى، ئۆلچەپ تەكشۈرمەكچى، قۇرۇلۇش ئېلىپ بارماقچى ۋە ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانماقچى بولسا، تەبىئىي مۇھاپىزەتكە مەسئۇل يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن ۋە ئالاقىدار تارماقلارنىڭ تەكشۈرۈپ تەستىقلىشىدىن ئۆتكۈزۈشى لازىم.

4. ھەر قانداق ئورۇن ياكى شەخسنىڭ تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونىنى باشقۇرغۇچى تارماقنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي تۇرۇپ، ئوۋ مىلتىقى ۋە ئوۋ سايمانلىرىنى ئۆز مەيلىچە مۇھاپىزەت رايونىغا ئېلىپ كىرىشكە بولمايدۇ. مۇھاپىزەت رايونىنىڭ باشقۇرۇش خادىملىرى خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ ئوۋ مىلتىقىنى، ئوۋچىلىق سايمانلىرىنى ۋە ئوۋلىغان ئەرسىلىرىنى مۇسادىرە قىلىشقا ۋە ئۇلارغا جەرىمانە قويۇشقا ھوقۇقلۇق. قىلمىشى ئېغىرلار ئەدلىيە تارماقلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىلىدۇ.

5. تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونىدىكى ئوتلاق چارۋىچىلار ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ھايات كەچۈرۈپ كېلىۋاتقان ئاساسىي بايلىق مەنبەسى، ئۇلارنىڭ مال بېقىشىغا يول قويۇلىدۇ. ئەمما ئۇلار مۇھاپىزەت رايونىنىڭ بارلىق بەلگىلىمىلىرىگە رىئايە قىلىشى ۋە مۇھاپىزەت رايونىنىڭ ئىپتىدائىي تەبىئىي ھالىتىنى ساقلاپ قېلىشى لازىم. ئۇلاردىن باشقا ھەر قانداق ئادەمنىڭ يادرولۇق مۇھاپىزەت رايونى ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ.

6. مۇھاپىزەت رايونىغا بېرىپ ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللانماقچى، ئوقۇتۇش پراكتىكىسى قىلماقچى، سەيلە - ساياھەت قىلماقچى، سۈرەت تارتماقچى، تاغقا چىقماقچى، كىنوغا، تېلېۋىزورغا ئالماقچى، يازلىق لاگېر پائالىيىتى ئۆتكۈزمەكچى بولغان ئورۇنلار ۋە شەخسلەر ئاۋۋال بۇ رايونغا كىرىشنى تەستىقلىتىش رەسىمىيىتى ئۆتىشى لازىم.

7. مۇھاپىزەت رايونىغا كىرىپ ئېلىپ بارىدىغان ھەممە پائالىيەتلەرنى مۇھاپىزەت رايونىنىڭ باشقۇرۇش پونكىتىغا مەلۇم قىلىپ تىزىملىتىش، بەلگىلىمە بويىچە باشقۇرۇش ھەققى تۆلەش لازىم.

8. تۆمۈر چوققىسى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى نۇرغۇن پەنگە ئالاقىدار ئىلمىي تەتقىقات بازىسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ رايونىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش سىياسىتى يولغا قويۇلىدۇ، ھەر قانداق ئورۇن ياكى شەخسنىڭ مۇھاپىزەت رايونىغا مەبلەغ سېلىپ، مۇھاپىزەت رايونىغا ئالاقىدار قۇرۇلۇشلارنى ۋە ساياھەت مۇئەسسەسىلىرىنى بىرلىكتە ياسىشى قارشى ئېلىنىدۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن توختام تۈزۈلۈپ، پايدا نىسبەت بويىچە تەقسىم قىلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەر قايسى پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى ۋە ئوقۇتۇش ئورۇنلىرىنىڭ مۇھاپىزەت رايونىغا كېلىپ پەن تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشى، ئوقۇتۇش پراكتىكىسى قىلىشى قارشى ئېلىنىدۇ.

9. پەن تەتقىقاتى، ئوقۇتۇش، بېقىپ كۆندۈرۈش، كۆرگەزمىگە قويۇش قاتارلىق ئالاھىدە ئېھتىياج تۇپەيلىدىن ھايۋانلارنى ئوۋلاپ تۇتۇشقا توغرا كەلسە، دۆلەتنىڭ ئەتىۋارلىق ھايۋانلارنى قوغداش توغرىسىدىكى سىياسەت بەلگىلىمىلىرى بويىچە بىر تەرەپ قىلىش لازىم:

بىرىنچى خىلدىكى قوغدىلىدىغان ھايۋانلار: پاۋا ئات، پاۋا تۆگە، پاۋا قوتاز، قاڭشارلىق بۆكەن، ئاق تۇرنا، قارا تۇرنا، لەيلەك قاتارلىقلارنى تۇتۇشقا توغرا كەلسە، ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىگە تەستىقلىتىش كېرەك.

ئىككىنچى خىلدىكى قوغدىلىدىغان ھايۋانلار: يىلپىزە ئارقار، تاغ تېكسى، تاغ ئۆچكىسى، بۇغا، قوندۇز،

بۇلغۇن، سۈلەيسۇن، ئاققۇ، بۆجەن، كۆكمەت قاتارلىقلارنى ئۆزلاپ توتوشقا توغرا كەلسە، ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق نازارىتىگە تەستىقلىتىش ۋە ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىگە ئەنگە ئالدۇرۇش لازىم.

ئۇچىنچى خىلدىكى قوغدىلىدىغان ھايۋانلار: قارالىرا قۇشى، تاش بۇلغۇن، ساقا ئۆردەك، پىستە توخۇسى، تۈندىرا كەكلىكى، لەپلەپ قۇيرۇق، ئاققۇ تۇخۇمى، ئۇلار، قارتوشقىنى، كەدىقۇر، بۇركۈت، قۇرغۇي، تۈلكە قاتارلىقلارنى ئۆزلاپ تۇتۇشقا توغرا كەلسە، ۋىلايەتلىك ئورمانچىلىق باشقارمىسىغا تەستىقلىتىش ۋە ئورمانچىلىق نازارىتىگە ئەنگە ئالدۇرۇش لازىم.

10. چەتئەلگە مەبلىغى بىلەن قۇرۇلغان كارخانىلار ۋە سودا ئۇرۇنلىرى قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلارنىڭ دۆلەت قوغدايدىغان ھايۋانلارنى ۋە ئۇلاردىن ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلارنى سېتىۋېلىشىغا بولمايدۇ.

11. پۇقرالار تەبىئىي مۇھىتقا بۇزغۇنچىلىق قىلغان ۋە ياۋايى ھايۋانلار، ياۋايى ئۆسۈملۈكلەرگە زىيان يەتكۈزگەن ئورۇنلار ۋە شەخسلەرنى نازارەت قىلىشقا، پاش قىلىشقا ۋە ئۇلار ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشقا ھوقۇقلۇق، پاش قىلىپ تۆھپە كۆرسەتكەنلەرنى مۇۋاپىق تەقدىرلەش ۋە مۇكاپاتلاش لازىم.

12. تەبىئىي مۇھىتنى ۋە ياۋايى ھايۋانلار، ياۋايى ئۆسۈملۈكلەرنى ئاسراشتا كۆرۈنەرلىك نەتىجە يارىتقان ۋە تۆھپە كۆرسەتكەن ئورۇنلار ۋە شەخسلەر تەقدىرلىنىدۇ ۋە مۇكاپاتلىنىدۇ.

13. يەلگىلىمىگە ۋە ئالاقىدار نىزاملارغا، پەرمانلارغا خىلاپلىق قىلىپ، تەبىئىي مۇھىتقا بۇزغۇنچىلىق قىلغان، ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۆسۈملۈكلەرگە زىيان يەتكۈزگەن ئورۇنلار ۋە شەخسلەرگە تەنقىدىي تەربىيە بېرىلىدۇ، جەرىمانە قويۇلىدۇ. ئۇۋ مىلتىقى، ئۇۋچىلىق سايمانلىرى مۇسادىرە قىلىنىدۇ، ئوۋلىغان ئەرسىلەرى مۇسادىرە قىلىنىدۇ. قىلمىشى پەۋقۇلئاددە ئېغىر بولغانلىرى قانۇن بويىچە جىنايى جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ.

14. مۇھاپىزەت رايونىغا كىرگەن چەت ئەللىكلەر مەزكۇر يەلگىلىمىگە ۋە ئالاقىدار نىزام، پەرمانلارغا رىئايە قىلمىشى شەرت.

15. باشقۇرۇش پونكىتلىرى تەبىئەتنى مۇھاپىزەت قىلىشقا دائىر تۈرلۈك قانۇن، نىزاملارنى زور كۈچ بىلەن ئىزچىل ئىجرا قىلىشى، ئامما ئىچىگە تايىنىپ تەبىئىي بايلىقلارنى قوغداشنى كۈچەيتىشى، دائىملىق تەشۋىقات - تەربىيە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىشى لازىم. كەم ئۆچرايدىغان ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانلارنى قالايمىقان ئوۋلاپ قالايمىقان توتۇشنى قەتئىي چەكلىشى، ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانلار ياشايدىغان مۇھىتنى قوغدىشى لازىم. پەن تەتقىقات خىزمىتىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇپ، بايلىق مەنبەسىنى تەكشۈرۈش، قولدا بېقىپ كۆندۈرۈش ۋە كۆپەيتىش، ئەلا سورتلارنى كىرگۈزۈش قاتارلىق خىزمەتلەرنى پىلانلىق ئىشلىشى، تەبىئىي ئورمانلىقنى يېڭىلىشى ۋە ئەسلىگە كەلتۈرۈشى، مۇھاپىزەت رايونىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى ھەقىقىي تۇرىدە ياخشى ئىشلىشى لازىم.

2. ئورمان مۇھاپىزەت قىلىش

ئۇزاقتىن بۇيان تەڭرىتاغ ئېتىكىدىكى ئورمان قالايمىقان كېسىلگەنلىكتىن، ئىپتىدائىي ئورمان كۆلىمى 15 مىلىۇن مو ئازىيىپ كەتتى، نەتىجىدە ئورمانلىقنىڭ ھاۋا كىلىماتى كۆنسايىن ناچارلاشتى. مۇنىڭ تۈپراقنى ئېقىتىپ كېتىشى ئېغىرلاشتى. تاغدا ئۇدا بىر قانچە يىل ھۆل - يېغىن ئاز بولۇپ، قۇرغاقچىلىق يۈز بەردى، ئوت - چۆپلەر قۇرۇپ كەتتى. توغراقلىقنى باشقۇرىدىغان ئادەم بولمىدى، خالىغانچە كېسىش - كولاش نەتىجىسىدە يېپىنچا ئۆسۈملۈكنىڭ %40ى زىيانغا ئۇچرىدى، يۇلغۇنلۇق، چاتقاللىق 500 مىلىۇ موغا يېقىن ئازىيىپ كەتتى. دېھقانچىلىق رايونلىرى 1 مىليون 250 مىلىۇ مو يەردىكى چاتقال ئورمانلىقنى نابۇت قىلىۋەتتى. بىر قىسىم جايلارنىڭ قۇملىشىش، شورلىشىش ئەھۋالى ئېغىرلاشتى. 1979 - يىلدىن بۇيان، ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ئورمان ئاسراش ۋە ئوتتىن ساقلىنىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. ناھىيىلىك ئورمان قوغداش - ئوتتىن ساقلىنىش ۋە ياۋايى ھايۋانلار، ياۋايى

ئۆسۈملۈكلەرنى قوغداش قوماندانلىق شتابىنى ۋە ناھىيە، يېزىدىن ئىبارەت 2 دەرىجىلىك ئورمان باشقۇرۇش پونكتلىرىنى قۇرۇپ چىقتى ۋە تولۇقلىدى. يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە قوغداش پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى، ئورماندا ئوت ئاپىتى بولماسلىق، ئورمانىنى قالايمىقان كەسمەسلىك، ئورمانلىقتا ھايۋانلارنى قالايمىقان ئوۋلاپ، قالايمىقان تۇتماسلىق، ئورمانىنى قالايمىقان چىقارماسلىق، قالايمىقان يۇلماسلىق، نابۇت قىلىپ بوزىيەر ئاچماسلىق پائالىيەتلىرىنى قاتتىق يايدۇردى. 1980 - يىلى توغراق پونكتى قۇرۇلدى. ئورمانلىقتا بىر كۆزىتىش مۇنارى، 12 تەكشۈرۈش پونكتى تەسىس قىلىندى. ئورمانلىقتىكى مۇھىم يوللار ۋە كىرىش - چىقىش ئېغىزلىرى كونترول قىلىندى. ئورمانلىقتا مال باقمىغان چارۋىچىلارغا ئورمانىنى ئاسراش، ئوت ئاپىتىدىن مۇداپىئە كۆرۈش بويىچە مۇكاپاتلاش، جازالاش مەسئۇلىيەت دائىرىسى بەلگىلەپ بېرىلىپ، ئۇلار مال باقمىغان جايلار ئۇلارنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسى قىلىندى. چارۋىچىلار ئورمانىنى خالىسانە قوغداشقا تەشكىللەندى. قالايمىقان كېسىش، قالايمىقان كولاش ھادىسىلىرى ئۇنۇملۈك چەكلەندى، 10 يىلدىن بۇيان ئورمانلىقتا ئوت ئاپىتى يۈز بەرمىدى.

§ 3 . كېسەللىك، ھاشارات ئاپىتى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئورمانلىقىدا ئاساسەن تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە خىل دەرەخ كېسەللىكى ۋە ھاشارات ئاپىتى بار:

1. يوپۇرماق تومۇزغىسى

1981 - يىلدىن بۇيان بۇ ھاشاراتنىڭ تېرەك، سۆگەت، جىگدە، چىلان، ياڭاق، قارا ياغاچ، ئۇجمە، شاپتۇل، ئۆرۈك، توغراق قاتارلىق دەرەخلەرگە بولغان زىيانكەشلىكى ئىنتايىن ئېغىر بولدى. ئۇ كەپكۆزدە تۇخۇملايدۇ، دەرەخ غولىدا ئۇرغۇن زىدە پەيدا قىلىدۇ، يۇمران دەرەخلەر ۋە كۆچەتلەرنىڭ قوۋزىقىنى سۇسىزلاندۇرۇپ قۇرۇتىۋېتىدۇ. ناھىيە بويىچە بۇ ھاشاراتنىڭ زىيان سېلىش كۆلىمى 50 مىڭ مودىن ئاشىدۇ.

چىشى قۇرتنىڭ ئۇزۇنلۇقى 9 - 10 مىللىمېتىرغا، ئەركىكىنىڭ 7 - 8 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. يىلىغا 2 ئەۋلاد كۆپىيىدۇ. ئۇنىڭ تۇخۇمى دەرەخلەرنىڭ يۇمران نوتا قوۋزىقىنىڭ ئىچىدە قىشلايدۇ. كېيىنكى يىلى 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تىرىلىپ لىچىنكىغا ئايلىنىدۇ، 5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تۇكلىرى ئۆسۈپ چوڭ بولىدۇ. 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا زىرائەت ۋە ئوت چۆپلەر ئارىسىدا 2 - ئەۋلادىنى تۇخۇملايدۇ، 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا لىچىنكىغا ئايلىنىپ، 8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا چوڭ تۇكلۈك قۇرت بولىدۇ. 9 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسى ۋە ئاخىرلىرىدا 2 ئەۋلاد قۇرت كۆچەتزارلىق ۋە ئورمانلىققا كىرىپ تۇخۇملاپ قىشتىن ئۇتۇشكە ھازىرلىنىدۇ. ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئۇسۇلى مۇنداق بولىدۇ: قىشلىق دەرەخ پۇناشقا بىرلەشتۈرۈپ قۇرت تۇخۇمى بار شاخلار كېسىپ كۆيدۈرۈۋېتىلىدۇ. 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 6 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە يەر ھەيدەش، ئوت ئوتاش داۋامىدا ئوت چۆپلەردىكى تۇخۇملار يوقىتىلىدۇ. 5 - ئايدىن 9 - ئايغا قەدەر چىراغ نۇرىغا قىزىقتۇرۇپ يوقىتىلىدۇ. 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن باشلاپ ئوكسىدلانغان روكور ياكى فوكسىم، مالاتىئون قاتارلىق دورىلارنىڭ 1000 دىن 1500 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى پۈركۈپ تۇخۇملاش ئالدىدىكى قۇرتلار يوقىتىلىدۇ، بۇ دورىلار 10 كۈن ئارىلىق قالدۇرۇلۇپ، ئۇدا 2، 3 قېتىم پۈركۈلىدۇ. ئۇمۇچۇك، چۇمۇلە، قۇشقاچ، چاپاقا قاتارلىق كۈشەندىلىرىنى قوغداپ قالساق، ئۇلار يوپۇرماق تومۇزغىسىنىڭ ئۆزىنى، تۇخۇمىنى ۋە لىچىنكىلىرىنى تۈتۈپ يەيدۇ.

2. ئەگمە كۆزلۈك چوك پىلە پەرۋانىسى

بۇ ھاشارات ئاساسەن جىگدە، توغراق، قارا يانغاچ، تېرەك، شاپتۇل، ئۆرۈك قاتارلىق دەرەخلەرگە زىيان . زەخمەت يەتكۈزىدۇ. لىچىنكا يوپۇرماق يەيدۇ. دەرەخلەرنىڭ ئۈسۈشىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ. يىلدا بىر قېتىم كۆپىيىدۇ. 4 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا لىچىنكىسى تۇخۇمدىن چىقىدۇ، 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان مەزگىلدە ئونىڭ زىيىنى تازا ئەۋجىگە چىقىدۇ. 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 10 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان مەزگىلدە قۇرتلار پەرۋانىگە ئايلىنىدۇ.

ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئۈسۈلى مۇنداق بولىدۇ: لىچىنكىنى دەرەختىن سىلكىپ چۈشۈرۈپ ئۆلتۈرۈش، 5 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 9 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىسىغىچە بولغان مەزگىلدە ئورمانلىقتا قۇرت غوزەكلىرىنى يىغىپ كۆيدۈرۈپ قۇرت مەنبەسىنى ئازايتىش لازىم؛ 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولغان مەزگىلدە قارا نۇرلۇق چىراغ ئارقىلىق قۇرتلارنى قىزىقتۇرۇپ يوقىتىش لازىم؛ 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە Bt سۈيۇقلۇقى پۈركۈپ لىچىنكىلارنى يوقىتىش لازىم؛ 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا 90% لىك دېپتېرېكس جەۋھىرىنىڭ 800 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى ياكى ئوكسىدلانغان روكور ئېرىتمىسىنى 1500 دىن 2000 ھەسسىگىچە سۈيۇلدۇرۇپ پۈركۈش لازىم، «PH — 60 — 38» پۈركۈلسىمۇ بولىدۇ.

3. جىگدە قۇرتى

بۇ قۇرت ئاساسەن جىگدىگە زىيان يەتكۈزىدۇ. لىچىنكا جىگدە يوپۇرمىقى يەيدۇ. يوپۇرماقنىڭ يېپىكىنىلا قالدۇرىدۇ. يىلدا بىر قېتىم كۆپىيىدۇ. لىچىنكا ھالىتىدىن پېتىلگەن قۇرت ھالىتىگە ئۆتىدىغان چاغدا ئېتىزلىقنىڭ قىرلىرىدا يازدىن ۋە قىشتىن ئۆتىدۇ. 3 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كېپىنەك ھالىتىگە ئۆزگىرىدۇ، 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 4 ـ ئاينىڭ بېشىغىچە كېپىنەك ھالىتىگە ئۆتۈش مەزگىلى بولىدۇ. 4 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئاخىرىغىچە لىچىنكىغا ئايلىنىدۇ. 5 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا لىچىنكىلارنىڭ زىيىنى ئەڭ ئەۋجىگە چىقىدۇ.

ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئۈسۈلى مۇنداق بولىدۇ: 3 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا ئورمانلىقنى ئاغدۇرۇش ۋە قورچىقىنى قولدا تۇتۇپ يوقىتىش؛ 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 4 ـ ئاينىڭ بېشىغىچە بولغان مەزگىلدە قارا نۇرلۇق لامپۇچكا ئارقىلىق پېتىلگەن قۇرتلارنى قىزىقتۇرۇپ يوقىتىش؛ 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان مەزگىلدە Bt ئېرىتمىسىنى پۈركۈش ئارقىلىق پارازىت قۇرتلارنى يوقىتىش؛ قۇش، ئۇمۇجۇك پارازىت چۈمۈلە قاتارلىق تەبىئىي كۈشەندىلەرنى قوغداش؛ دورا ئارقىلىق ساقلىنىش ۋە تىزگىنلەش ئۈسۈلى ئەگمە كۆزلۈك پىلە پەرۋانىسىدىن ساقلىنىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش ئۈسۈلى بىلەن ئوخشاش.

4. ئاق تېرەك ئال كېسىلى

بۇ كېسەللىك ئاق تېرەك، شىنجاڭ تېرىكىنىڭ كۆچەتلىرى ۋە نۆۋەتلىرىگە زىيان يەتكۈزىدۇ. بۇنىڭ ئاساسىي ئالامىتى: ئەتىيازدا دەرەخ يوپۇرماق چىقارغاندىلا غەلىتە تۆرەلمىلىك كېسەل ھالىتىدە بولۇپ، يوپۇرماق قىلىن، پۈرلاشقان، تەتۈر ئۆرۈلگەن ھالەتتە بولىدۇ. پۈتۈن يوپۇرماقنى سېرىق ئال تالقىنى قاپلىغان بولىدۇ. كېسەل يېڭى يۇقىقاندا ئال تالقىنى يوپۇرماقنىڭ ئارقىسىدا بولىدۇ، ئارقىدىن پۈتۈن يۇپۇرماققا تارقىلىدۇ. يوپۇرماق بېغىدىن يۇمران شاخلىرىغىچە ئال چۈشىدۇ. ئاخىرقى مەزگىلدە يوپۇرماقنىڭ ئارقا تەرىپىدە ساغۇچ كۈلرەڭ يېرىم شار شەكىللىك قاپارتما ھاسىل بولىدۇ. پۈتكۈل ئۈسۈش مەزگىلىدە كۆپ قېتىم قايتىلىنىدۇ. 5 ـ، 6 ـ ئايلار كېسەللىكنىڭ ئەڭ خەۋپلىك مەزگىلى بولىدۇ. بۇ چاغدا تېرەك كۆچىتى ۋە نوتىلىرى قۇرۇپ

كېتىدۇ، يوپۇرماقلىرى تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. دەرەخ ئۇچى ۋە نوتىلىرى قۇرۇپ كېتىدۇ. كۆچەت ۋە نۆۋەتلىك ئۆسۈشى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ. كېسەل ئېغىر بولغاندا دەرەخ قۇرۇپ كېتىدۇ.

ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئۇسۇلى مۇنداق بولىدۇ: دەرەخلىكنى تازىلاپ، ئوت - چۆپلەرنى يۇلۇۋېتىش ۋە دەرەخ شاخلىرىنى پۈتاشنى كۈچەيتىپ، يوپۇرماق چىقىرىش مەزگىلىدە يۇقۇملانغان بىخلارنى ئېلىۋېتىش، كېسەل يۇقتان شاخنى كېسىۋېتىش، ئۇنى چوڭقۇر كۆمۈش ياكى كۆيدۈرۈۋېتىش، كېسەل مەنبەسىنى ئازايتىش لازىم؛ يوپۇرماق چىقاندىن كېيىن 15 كۈن ئىچىدە (تەخمىنەن 5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا) ئال دورىسى تىرىئادىمېغوننىڭ 1000 ھەسسىلىك ئېرىتمىسى ياكى ئاسوماتىنىڭ 500 دىن 1000 ھەسسىسىگىچە بولغان ئېرىتمىسىنى (ئېرىتمىگە 0.1% لىك سوپۇن پاراشوگى سېلىنىپ دورىنىڭ يېيىشىش كۈچى ئاشۇرىلىدۇ) پۈركۈش، ئۇدا 2 - 3 قېتىم پۈركۈش، ھەر قېتىملىق پۈركۈش ئارىلىقى 10 كۈن ئەتراپىدا بولۇش لازىم. 0.5% لىك بومبېدۇنىڭ گۈڭگۈرتلىك ئارىلاشمىسىنى پۈركۈسىمۇ بولىدۇ.

5. توغراق ئال كېسىلى

بۇ كېسەل توغراق كۆچمىتى ۋە ياش توغراقلا زىيان يەتكۈزىدۇ. زور مىقداردىكى توغراق كۆچەتلىرى ۋە ياش توغراقلارنىڭ قىشتىن ئۆتەلمەي قۇرۇپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. كېسەللىك ئالامىتى ۋە ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەش چارىسى ئاق تېرەك ئال كېسىلىنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ.

6. تېرەكنىڭ داغ كېسىلى

بۇ كېسەل ئاساسەن شىنجاڭ تېرىكى، توغراق، ئېگىز تېرەك ۋە شالغۇت تېرەكنىڭ كۆچەتلىرىگە، نۆۋەتلىرىگە زىيان يەتكۈزىدۇ. كۆچەتلەرنىڭ كېسىلى ناھايىتى ئېغىر بولىدۇ. ئۇنىڭ ئالامەتلىرى: كېسەل يوپۇرماقلىنىڭ ئوك تەرىپىدە 0.5 مىللىمېتىر ئۆپچۆرىسىدە يۇمىلاق ھالرەك كېسەل دېغى بولىدۇ. شىنجاڭ تېرىكىنىڭ كېسەل دېغى بىر قەدەر چوڭراق بولىدۇ، پولتىسىپ چىقىقان گىرۇپكى بولىدۇ، ئوتتۇرىسى سۇس كۇلرەڭ بولىدۇ، كېسەل تۈپەيلىدىن كۆچەت ۋە ياش دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى بالدۇر چۈشۈپ كېتىدۇ، يوپۇرماق سېپى قۇرۇپ سولىشىدۇ، كۆچەت قۇرۇپ قالىدۇ. 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا كېسەل يۇقۇپ، 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئەۋجىگە چىقىدۇ. نەملىك بىلەن سۇرۇن - سالقىن ۋە قويۇق بولۇش كېسەل ئەۋجىگە چىقىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ئامىللارنىڭ بىرى.

ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئۇسۇلى مۇنداق بولىدۇ: قويۇق - شالاڭلىقنى مۇڭايىق قىلىش، تازىلاش، ئوت - چۆپ ئوتاش ۋە شاخ پۈتاشنى كۈچەيتىپ، كۆچەتزارلىق، ئورمانلىقتا ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرۇشقا، كۈن نۇرى تولۇق چۈشۈپ تۇرۇشقا ھەقمقي كاپالەتلىك قىلىش لازىم؛ كېسەل شاخنى پۈتمۇېتىش، تۆكۈلگەن يوپۇرماقلارنى يىغىپ يەرنى چوڭقۇر كولاپ كۆمۈۋېتىش ياكى كۆيدۈرۈۋېتىش، كېسەل مەنبەسىنى ئازايتىش لازىم؛ 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا زىنىبىنىڭ 300 - 500 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى ياكى مونزېتىنىڭ 500 - 1000 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى ئۇدا 3 قېتىم پۈركۈش، ھەر قېتىملىق ئارىلىقى 15 كۈن بولۇش لازىم.

7. تېرەكنىڭ چىرىپ كېتىش كېسىلى

بۇ كېسەل ئاساسەن تېرەك ۋە سۆگەتلەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ. كېسەللىك ئالامەتلىرى: كېسەل دېغى ئادەتتە پۈتاق ۋە قوۋزاقلاردا، قۇرت زەخمىلەندۈرگەن، ئۇششۇپ زەخمىلەنگەن ۋە ئۈرۈلۈپ - سوقۇلغان، ياكى ئاجىلانغان جايدا پەيدا بولىدۇ. كېسەل يېڭى يۇقاندا دەرەخ قوۋزىقى قارامتۇل سۇ يىغىلغان ھالەتتە بولۇپ سەل پەل ئىششىق بولىدۇ. ئارقىدىنلا قوۋزىقى چىرىپ يۇمشاپ كېتىدۇ. ئاخىرقى مەزگىلدە كېسەل دېغىنىڭ سۈيى

قىچىپ چۆكۈپ كېتىدۇ . قوۋزاق ئاستىدىن نۇرغۇنلىغان قارا قاپارتمىلار ئۆسۈپ چىقىدۇ. كۆتۈرۈلۈپ چىققان يېرىدىن سۇس قىزىل رەڭلىك يېلىم چىقىدۇ ۋە قاتلىما شەكىللىك مۇڭگۈز چىقىدۇ. كېسەل دەپقى پۈتۈن دەرەخ غولىنى بىر ئورىغاندا كېسەل بولغان جايىنىڭ ئۈستى تەرىپىدىكى شاخلىرى ھەتتا پۈتۈن دەرەخ قورۇپ كېتىدۇ. 5 — 6 ـ ئايلاردا كېسەل تازا ئۆجىگە چىقىدۇ. 7 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا سۈسلىشىدۇ. 9 ـ ئايدا ئاساسەن توختاپ قالىدۇ.

ئالدىنى ئېلىش ۋە تىزگىنلەش ئۈسۈلى مۇنداق بولىدۇ: كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولغان دەرەخ سورتىنى تاللاپ تىكىش، غوللۇق دەرەخ ۋە چاتقال ئارىلاشقان ئارىلاش ئورمانلىق بەرپا قىلىش، باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، دەرەخلەرنىڭ زەخمىلىنىشىنى ئازايتىش لازىم؛ ئورماننى ۋاقتىدا تازىلاپ، كېسەل يۇققان دەرەخ شاخلىرىنى يوپۇرماق ۋە ئوت چۆپلەرنى ۋاقتىدا پۈتاپ چوڭقۇر كۆمۈش ياكى كۆيدۈرۈۋېتىش ئارقىلىق كېسەل مەنبەسىنى ئازايتىش لازىم؛ باش باھاردا ۋە كەچكۈزدە دەرەخ غولىنى ھاكلاش (15 كىلوگرام خام ھاكقا 500 گرامدىن بىر كىلوگرامغىچە گۈڭگۇرت پاراشوكى ياكى باكتېرىيە قايتۇرۇش تالقىنى، بىر كىلوگرام ئاشتۇزى، 40 كىلوگرام سۇ قوشۇپ ئارىلاشتۇرۇلىدۇ)؛ چوڭ كۆك تومۇزغا، تېرەك قۇرتى، داغلىق قۇرت قاتارلىق دەرەخ غول قۇرتلىرىنىڭ زىيانكەشلىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ تىزگىنلەش، قۇرت زەخمىسىنى ئازايتىش، ئەتىيازدا كېسەل داغلىرىنى پاك ـ پاكىز قىرىۋېتىش، قىرىپ سىلىق ھالەتكە، كەسمە ھالەتكە كەلتۈرۈش لازىم، زەخمىلەنگەن جايغا مېتال توپسىن ياكى زىنىبىنىڭ 100 ـ 200 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى سۈرتۈپ قويۇش لازىم.

8. شىنجاڭ قارا سەگمىسىنىڭ قارنى يېرىلىش كېسىلى

بۇ كېسەل ئاساسەن شىنجاڭ قارا سەگمىسىگە زىيان يەتكۈزىدۇ. ئۇنىڭ ئالامىتى شۇكى، دەرەخ غولىنىڭ كۈنگەي تەرەپ غەربىي ـ جەنۇب يۈزىنىڭ قوۋزاق ۋە ياغاچ قىسمى كۆپرەك قەرەللىك ئۇششۇپ قېلىش تۈپەيلىدىن زەخمىلىنىپ، ئۇزاقمۇچە ساقىيىپ كېتەلمىگەنلىكى ۋەجىدىن ئېچىلىپ قېلىش خاراكتېرلىك يارا دەپقى پەيدا بولىدۇ. ئادەتتە دەرەخ غولىنىڭ يەردىن 1 ـ 2 مېتىر ئېگىز يېرىدە بولىدۇ. ئېغىرلاشقاندا بىر قانچە مېتىر ئۇزۇنلۇقتا يېرىلىدۇ. بۇ يالغۇز ياغاچ ماتېرىيالىنىڭ سۈپىتىگە تەسىر يەتكۈزۈپلا قالماستىن، چىرىش كېسىلىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، دەرەخنى تېك ھالىتىدە چىرىتىپ، دەرەخ غولىدىكى ھاشاراتلارنىڭ كۆپىيىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ كېسەل 4 يىلدىن ئارتۇق ئۆسكەن شىنجاڭ قارا سەگمىدە بولىدۇ. ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش ـ تىزگىنلەش ئۈسۈلى تېرەكنىڭ چىرىپ كېتىش كېسىلى بىلەن ئوخشاش.

9. كەك يوپۇرماقلىق دەرەخلەردىكى يىلىم ئېقىش كېسىلى

بۇ كېسەل ئاساسەن تېرەك، سۆگەت، قارا ياغاچ، جىگدە، ياڭاق، شاپتۇل، ئۇرۇك قاتارلىق دەرەخلەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ، قۇم ـ بوران، تۇز ـ شور، ئۇششۇك، ئۇرۇپ ـ سوقۇلۇپ زەخمىلىنىش، ھاشارات ۋە كېسەل مىكروبىنىڭ زىيانكەشلىكىدىن دەرەخ ھاياتىي كۈچىنىڭ ئاجىزلىشىشى، قىزىلولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنىڭ بۇزۇلۇشى تۈپەيلىدىن، دەرەخلەردە يىلىم ئېقىش كېسىلى پەيدا بولىدۇ، بۇنىڭ ئالامىتى شۇكى، يىلىم ئاساسەن دەرەخ غولىدىن ئېقىپ چىقىدۇ، ئاساسىي شېخىنىڭ زەخمىلەنگەن جايىدىنمۇ چىقىدۇ. دەرەخ قوۋزىقى يېرىلغان ۋە چوڭ شاخ تۈتاشقان ئارىلىقتىن چىقىدۇ. دەرەخنىڭ ئوخشىماسلىقى سەۋەبىدىن چىققان يىلىمنىڭ رەڭگىمۇ ھەرخىل بولىدۇ. سۆگەت بىلەن قارا ياغاچنىڭ يىلىمى ئاق كۈپۈكچە ھالىتىدە بولىدۇ. تېرەكنىڭ يىلىمى قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ. ياڭاق يىلىمىنىڭ رەڭگى قارا، شاپتۇل، ئۇرۇك، جىگدىنىڭ يىلىمى سۇزۇك قىزغۇچ بولىدۇ. ئەتىياز ۋە ياز پەسلىدە يىلىم كۆپ ئاقىدۇ.

ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاپ ساقايتىشتا باشقۇرۇشنى كۆچەيتىپ، دەرەخنىڭ ھاياتىي كۆچىنى ئاشۇرۇش، دەرەخ غولىنى ھاكلاش، دورا چېچىش، ئۇششۇكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە زەخمىلەنگەن يېرىنى ئاسراش، مۇۋاپىق پەيتته شېخىنى پۈتاپ تۈرۈش، زەخمىلىنىشتىن، زىيانداش ھاشاراتلاردىن ساقلاش لازىم.

10. تېرەك، سۆگەت يوپۇرمىقىنىڭ قاسراقلىق قۇرتى

بۇ قۇرت تېرەك، توغراق، ئالما، ئۈرۈك ۋە قارىياغاچقا زىيان يەتكۈزىدۇ. لىچىنكا ۋە يېتىلگەن قۇرت دەرەخ يوپۇرمىقى يەيدۇ. ئېغىر بولغاندا يوپۇرماقلارنى پاك - پاكىز يەپ تۈگىتىدۇ. پەقەت يوپۇرماقنىڭ تالالىرىنىلا قالدۇرۇپ قويىدۇ. دەرەخنىڭ ئۆسۈشىگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدۇ. ھەتتا دەرەخلەرنى قۇرۇتۇۋېتىدۇ. يىلىغا بىر قېتىم كۆپىيىدۇ. 5 - ئاينىڭ باشلىرىدا لىچىنكا تۇخۇمدىن چىقىدۇ. 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا تۈك چىقىپ يېتىلگەن قۇرتقا ئايلىنىدۇ.

ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش - تىزگىنلەش ئۇسۇلى مۇنداق: يازلىق ئوتالغۇغا بىرلەشتۈرۈپ دەرەخ تۈۋىنى ئاغدۇرۇش، قۇرت تۇخۇمى ۋە يېتىلگەن قۇرتنىڭ قىشتىن، يازدىن ئۆتۈش مۇھىتىنى بۇزۇۋېتىش لازىم، قۇرت كۈشەندىلىرىنى قوغداپ، ئۇلارغا تۇخۇم ۋە لىچىنكىلارنى يىگۈزۈش لازىم. 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدىن 6 - ئايغىچە بولغان مەزگىلدە روگور ياكى مالاتىئوننىڭ 1000 - 2000 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى پۈركۈپ يېتىلگەن قۇرتنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىزگىنلەش لازىم.

III باب

كۆچەت يېتىشتۇرۇش، ئورمان بەرپا قىلىش

§1. كۆچەت يېتىشتۇرۇش

1949 - يىلدىن ئىلگىرى شاپتۇل، ئۈرۈك، يالپاق قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ كۆچەتلىرى ئاندا - ساندا يېتىشتۇرۇلگەنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، دەرەخ تىكىشتە، ئاساسەن شاخ پۈتاپ سانجىش ۋە ئۇزى ئۆسكەن كۆچەتلەرنى كۆچۈرۈپ تىكىش ئۇسۇلى قوللىنىلاتتى. 1955 - يىلى توخۇلا يېزىسىنىڭ خالۋاپ كەنتىدە ناھىيىلىك كۆچەتخانا قۇرۇلدى. 30 مو يەرگە 31 مىڭ 965 تۈپ كۆچەت تىكىلدى. 1956 - يىلى كۆچەتخانا ھازىرقى ۋىلايەتلىك تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانى (بۇرۇنقى "قىزىل يېزىسىنىڭ سۆگەتتېرىق كەنتى) غا كۆچۈرۈلۈپ، ھەر يىلى تۈرلۈك دەرەخ كۆچىتىدىن 100 نەچچە مىڭ تۈپ يېتىشتۇرۇلدى. 1959 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كۆچەتخانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1957 - يىلدىن كېيىن جام ئورمانچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى ۋە ناھىيىلىك كۆچەتخانا قۇرۇلدى. 1980 - يىلى يېزىلاردا ئارقا - ئارقىدىن كۆچەتخانا قۇرۇلدى ھەمدە پەيدىنپەي كەنتلەردىمۇ كۆچەتزارلىق قۇرۇلۇپ، ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك كۆچەتخانا تورى شەكىللەندى. ھەر يىلى 1000 مودىن ئارتۇق يەرگە كۆچەت تىكىلىپ، تۈرلۈك دەرەخ كۆچىتىدىن 3 مىليون تۈپتىن ئارتۇق يېتىشتۇرۇلىدىغان بولدى.

1963 - يىلدىن بۇرۇن، ئاساسلىقى، مىرزا تېرەك يېتىشتۇرۇلەتتى، ئۇنىڭ ئەي بولۇش تەسىبىتى

40%كە يەتمەيتتى. 1963 - يىلى جام ئورمانچىلىق مەيدانى 2 مو يەرگە شىنجاڭ تېرىكىنى سىناق قىلىپ تىكتى، كۆچەت شۇ يىلىلا ئۈسۈپ 4 مېتىرغا يەتتى. كېيىنكى يىلى 14 مو يەرگە قەلەمچە تىكتى. ئارىلاشما كۆچەتخانا 40 موغا يەتتى. 1965 - يىلى شىنجاڭ تېرىكى كۆچەتخانىسى كۆلىمى كېڭىيىپ 140 موغا يەتتى. 800 مىڭ تۈپتىن ئارتۇق كۆچەت چىقىرىلدى. 1984 - يىلى ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى شىنجاڭ تېرىكىنىڭ كۆچىتىنى سۈلياۋ يوپۇق يېپىپ تىكىشتە مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. ئەي بولۇش نىسبىتى ۋە ئۈسۈش مىقدارى كۆرۈنەرلىك ئاشتى. 1985 - يىلدىن كېيىن، ناھىيە بويىچە يىلىغا 1 مىليون 500 مىڭ تۈپتىن كۆپرەك شىنجاڭ تېرىكىنىڭ كۆچىتى يېتىشتۈرۈلدى.

يەنە ئاق تېرەك، چوڭ يوپۇرماقلىق تېرەك، يىمىش جىگدە ۋە ئۈزۈملەرمۇ قەلەمچە قىلىپ تىكىلىپ ئۈستۈرۈلمەكتە.

توغراق، ئاق تېرەك، قاغا جىگدە، ۋە ئىقتىسادىي دەرەخلەردىن ئالما، شاپتۇل، ئۈرۈك، ياڭاق، تەشپۈت، ئۈجمە، چىلان قاتارلىق 20 نەچچە خىل دەرەخ سورتى ئۈرۈقىنى تېرىش ئىشلىرىغا ئۇۋاتىدۇ. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر 1765 مو كۆچەتخانا بەرپا قىلىنىپ 3 مىليون 989 مىڭ 900 تۈپ كۆچەت يېتىشتۈرۈلدى. 13 تونىا دەرەخ ئۇرۇقى يىغىۋېلىنىدى. 208 مو ئانا دەرەخ ئورمىنى، 2015 مو ئۈرۈقلۇق باغ بەرپا قىلىنىدى.

ناھىيە بويىچە 1955 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كۆچەت يېتىشتۈرۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 7 — 6

يىللار	كۆلىمى (مو)	كۆچەت سانى (تۈمەن تۈپ)	يىللار	كۆلىمى (مو)	كۆچەت سانى (تۈمەن تۈپ)	يىللار	كۆلىمى (مو)	كۆچەت سانى (تۈمەن تۈپ)
1955	30	3.19	1967	463	169.84	1979	1130	200.10
1956	32	3.42	1968	470	171.76	1980	2206	315.43
1957	32	3.51	1969	398	170.13	1981	1993	210.46
1958	35	3.63	1970	401	180.19	1982	1261	218.36
1959	66	5.03	1971	419	183.21	1983	1225	289.78
1960	70	6.14	1972	420	196.78	1984	2445	313.65
1961	90	8.95	1973	376	191.31	1985	5824	401.21
1962	111	20.10	1974	750	235.67	1986	6113	479.83
1963	211	39.96	1975	1457	198.49	1987	1053	301.43
1964	470	125.91	1976	1749	201.31	1988	1376	321.39
1965	482	146.78	1977	1132	199.93	1989	2605	404.10
1966	597	171.41	1978	1446	202.19	1990	1765	398.99

1. يەر رەتلەش

كۆچەتخانا ئۈچۈن كۈن نۇرى تولۇق چۈشىدىغان ئەمما بوراندىن دالدىلىنىدىغان تەكشى، سۈغىرىش ۋە سۇ چىقىرىش ئوڭاي، يەر ئاستى سۈيى پەس مېتىردىن تۆۋەن، تۇپراقتىكى تۇز تەركىبى 0.3% تىن تۆۋەن

بولغان قۇم ئارىلاش يەر تاللىنىدۇ.

يەرنى رەتلەشتىن بۇرۇن ھەرمو يەرگە ئەلا سۈپەتلىك 3 تونىنا مەھەللىۋى ئوغۇت قۇيۇلىدۇ. يەر تولۇق سۈغىرىلغاندىن كېيىن تراكتور بىلەن 25 ـ 30 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا ئاغدۇرۇلىدۇ. ئاندىن يوپۇرغا بىلەن داڭگال يومشىتىلىپ يەر تەكشىلىنىدۇ. يەرنىڭ تۈز، توپىسى يۇمشاق، نەملىكى ياخشى بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. ئادەتتە كۆچەت يېتىشتۇرۇشتە تەكشى كېسىلگەن قەلەمچە تىكىش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ. سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ يېتىشتۇرۇشتە، يوپۇق ئۈستىدىن قەلەمچە قاداش، قىر كەڭلىكى 50 ـ 60 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 20 ـ 25 سانتىمېتىر، ئېرىق كەڭلىكى 20 ـ 25 سانتىمېتىر بولۇش، قەلەمچىنى يوپۇق يېپىپ بولغاندىن كېيىن قاداش تەلەپ قىلىنىدۇ.

2. قەلەمچە تەييارلاش

1) كۇزدە نوتا كېسىپ قويۇش 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا دەرەخلەرنىڭ غازىكى چۈشۈپ بولغاندىن كېيىن، كېسەل يۇقمىغان، ساغلام ئۆسكەن دەرەخنىڭ شۇ يىلى چىققان نوتىسى قەلەمچە قىلىشقا تاللىنىپ كېسىۋېلىنىدۇ. ھەر 100 تال نوتا بىر باغلام قىلىنىپ كۆمۈلىدۇ. ئورەكنىڭ كەڭلىكى 2 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 1.5 دىن 2 مېتىرغىچە بولىدۇ. ئۇزۇنلۇقى نوتىنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلىقىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ. ئورىغا كۆمگەندە بىر قەۋەت نەم سۇ قۇمى، بىر قەۋەت نوتا تەرتىپ بويىچە قويۇلىدۇ. دەريا قۇمىنىڭ قېلىنلىقى 15 — 20 سانتىمېتىر بولىدۇ. ئاخىرىدا ئۈستىدىن 50 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا توپا تاشلىنىدۇ.

2) ئەتىيازدا نوتا كېسىش باش ئەتىيازنىڭ 2 — 3 ـ ئايلىرىدا دەرەخ نوتىسى كېسىلىپ قەلەمچە قىلىنىپ تېكىشكە تەييارلىنىدۇ.

3) قەلەمچە قىلىش ئۆتكۈر پىچاق، پالتا بىلەن پۇتالغان شاخ 22 سانتىمېتىردىن 25 سانتىمېتىرغىچە ئۇزۇنلۇقتا كېسىۋېتىلىدۇ. قەلەمچىنىڭ دىئامېترى 0.8 سانتىمېتىردىن 1.5 سانتىمېتىرغىچە بولۇشى لازىم. قەلەمچە تەييارلاشتا شاخنىڭ توم تەرىپى قالدۇرۇلۇپ، ئىنچىكە تەرىپى كېسىۋېتىلىدۇ. شاخنىڭ يۇقىرىغا قارايدىغان ئىنچىكە تەرىپى تەكشى كېسىلىدۇ، يەرگە قادىلىدىغان توم تەرىپى بولسا يانتۇ كېسىلىدۇ. ھەر100 تال قەلەمچە بىر باغلام قىلىنىدۇ. ئېرىق سۇيىگە 10 سائەت ئەتراپىدا چىلاپ قويۇلغاندىن كېيىن، نەم قۇمغا كۆمۈپ قويۇلۇپ، ئىشلەتكەندە ئۇدۇللۇق ئېلىنىدۇ.

3. قەلەمچە تىكىپ كۆچەت يېتىشتۇرۇش

ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىش 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنىگە قەدەر بولىدۇ. ئەگەر كېچىككەندىمۇ 4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن ئۆتۈپ كەتسە بولمايدۇ. كۇزدە كۆچەت تىككەندە 11 ـ ئاينىڭ بېشىدىن ئاي ئاخىرىغىچە بولىدۇ. سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ قەلەمچە تىككەندە ئەتىيازدا بالدۇرراق يەنى 3 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن باشلاپ تىكسە بولىدۇ.

قۇمسىمان تۇپراقتا يەرنى سۇغىرىپلا تىكسە بولىدۇ. تىكىشتىن بىر كۈن بۇرۇن يەر سۇغىرىلىدۇ. تىككەندە قىيپاش كېسىلگەن تەرىپى يەرگە قادىلىدۇ. قەلەمچىنىڭ 5 تىن بىر قىسمى قادالسا بولىدۇ.

يېپىشقاقلىقى كۆچلۈك تۇپراقتا بۇرۇنراق تىكىش، تىكىپ بولۇپلا سۇغىرىش كېرەك. قەلەمچىنىڭ ئارىلىقى 10 ـ 15 سانتىمېتىر، قۇر ئارىلىقى 60 سانتىمېتىر بولىدۇ، ھەرمو يەرگە 8000 دىن 10 مىڭ تالغىچە قەلەمچە تىكىلسە، 6000 دىن 7000 تالغىچە ئەي بولىدۇ. يوپۇق يېپىپ قەلەمچە تىككەندە ھەر بىر قىرغا 2 قۇر تىكىلىدۇ. قەلەمچە ئارىلىقى 10 ـ 15 سانتىمېتىر، قۇر ئارىلىقى 40 ـ 45 سانتىمېتىر بولىدۇ.

4. كۆچەت پەرۋىش قىلىش

1) سۇغىرىش، توپىسىنى يۇمشىتىش　ئەتىيازدا سۇغىرىپ قەلەمچە تىككەندىن كېيىن، 3 كۈن ئۆتكۈزۈپ نېپىز سۇغىرىلىدۇ. سۇ سىڭىپ بولغاندىن كېيىن توپىسى بوشىتىلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر 7 كۈندە بىر قېتىم سۇغىرىلىدۇ ۋە توپىسى بوشىتىلىدۇ. 6 - ئاينىڭ بېشىدىن باشلاپ ھەر 15 كۈندە بىر قېتىم سۇغىرىلىدۇ. ئوتاپ تۇرغاندا يەرنىڭ تېمپېراتۇرىسى ئۆرلەپ يىلتىز تارتىشقا تۇرتكە بولىدۇ. 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا سۇغىرىش توختىتىلىپ ئۆسۈشى تىزگىنلىنىدۇ، قېتىشى تېزلىتىلىپ، يۇمران نوتىنىڭ قىشتا ئۆشۈپ قۇرۇپ قېلىشىنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ. 11 - ئاينىڭ ئاخىرىدا بىر قېتىم باسۇرۇپ سۇغىرىلىدۇ، ئەتىيازدا قەلەمچە قۇرۇق يەرگە تىكىلگەندىن كېيىن بىر قېتىم سۇغىرىلىدۇ. سۇ سىڭىپ بولۇشىغا توپىسى بوشىتىلىدۇ. كېيىنكى سۇغىرىش قېتىمى سوغىرىپ قەلەمچە تىككەندىكى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ.

2) ئوغۇتلاش　5 - ئاينىڭ ئاخىرى 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا ھەر مو يەرگە 200 كىلوگرام چىرىگەن كۈنجۈرە سېپىلىدۇ. كۆچەت قۇرىدىن 10 سانتىمېتىر ئارىلىق قالدۇرۇپ 15 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا ئېرىقچە كولاپ كۈنجۈرە سېلىپ ئاندىن كۆمۈلىدۇ. سۇغىرىلىدۇ ۋە توپىسى بوشىتىلىدۇ. 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 7 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە بولغان مەزگىلدە كۈنجۈرە بەرگەندىكىگە ئوخشاشلا ئېرىقچە كولىنىپ، ھەرمو يەرگە 50 كىلوگرام ئورىيە كۆمۈلۈپ، 5 - 6 كۈن ئۆتكەندە سۇغىرىلىدۇ.

3) پۇتاش　كۆچەتنىڭ غولى شەكىللەنگەندىن كېيىن، يانداشىپ چىققان بىخ، نوتىلارنىڭ ھەممىسى پۈتۈۋېتىلىدۇ. 7 — 8 - ئايلاردا كۆچەت غولىنىڭ ئەتراپىغا چىققان ھەممە شاخ ۋە بىخلار پاكىز پۈتىلىپ، كۆچەت غولىنىڭ ياخشى ئۆسۈپ چوڭىيىشىغا كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

4) قىشلىق پەرۋىش　قىش كىرىش ئالدىدا قىشلىق سۇغارغاندىن باشقا، يەنە مالالارنىڭ دەسسەپ غاجىۋېتىشىدىن، يامان كىشىلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىقىدىن ۋە بىكار سۇلارنىڭ ئېقىپ كىرىپ كۆچەتلەرنى ئۇششۇتۇۋېتىشىدىن ساقلىنىش لازىم.

§ 2 . كۆچەت تىكىپ، ئورمان بەرپا قىلىش

1. كۆلىمى

مىنگو يىللىرىدا دېھقانلار ئۇ يەر - بۇ يەرگە كۆچەت تىككەچكە، مەلۇم كۆلەم ھاسىل بولمىغان. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) ناھىيە بويىچە 660 مىڭ 889 تۈپ كۆچەت تىكىلگەن، ئۇنىڭ 408 مىڭ 495 تۈپى ئەي بولغان، ئەي بولۇش نىسبىتى 61.81% بولغان. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 407 مىڭ 71 تۈپ، مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 69 مىڭ 800 تۈپ كۆچەت تىكىلدى، مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) بەرپا قىلىنغان ئورمانلىق كۆلىمى تەخمىنەن 20 مىڭ موغا، دەرەخ 5 مىليون تۈپكە يەتتى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا يەنىلا شەخسلەر بويىچە كۆچەت تىكىش ئاساس قىلىندى. ئادەتتە قەلەمچە تىكىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى. ھەر يىلى 500 مو ئەتراپىدا ئورمان بەرپا قىلىندى.

1957 - يىلدىن كېيىن، كوللېكتىپ ئورمان بەرپا قىلىش باشلاندى. 1963 - يىلى ئورمانچىلىق قۇرۇلۇشى «بەشتە ياخشى قۇرۇلۇش» نىڭ بىر تۈرى قىلىنغاندىن كېيىن ئاممىۋى كۆچەت تىكىپ، ئورمان بەرپا قىلىش پائالىيىتى داغدۇغىلىق قانات يايدۇرۇلدى. 1978 - يىلى 3917 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى، بۇ

1958 - يىلدىكىدىنىلا 4 ھەسسىسىگە باراۋەر.

1979 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسى «ئۇچ شىمال ئېھاتە ئورمانلىقى بەرپا قىلىنىدىغان ناھىيە» قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. ناھىيە، يېزا (مەيدان - فېرما)، كەنت (لېيەندۇي) لەر ئاپتونوم رايونىمىلا ھەربىر سالا ئېتىزلىقلا تۆت ئەتراپىدا ئېھاتە ئورمىنى بولۇش، ھەربىر سالا ئېتىزلىقلا كۆلىمى 250 مودىن ئېشىپ كەتمەسلىك، ئېتىز - ئېرىق ئېھاتە ئورمىنى كۆلىمى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىلا %8دىن كۆپەيمەسلىكى بولۇش دېگەن ئۆلچەمگە ئاساسەن، ئېتىز - ئېرىقلارنى ئورمان بەلۋېغىغا ئوراشنى قەرەل بەلگىلەپ ئەمەلگە ئاشۇرۇۋ تاپشۇرۇۋ بېرىش، تاپشۇرۇۋۇلۇش بويىچە قاتلاملۇ قاتلام مەسئۇلىيەت توختىمى تۈزدى. ئېتىز - ئېرىقلارنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا ئەملىي ئۇنۇمگە ئەھمىيەت بېرىدىغان قانىنام - تاشقىنلىق دولقۇن كۆتۈرۈلدى.

1986 - يىلغا قەدەر ناھىيە بويىچە 92 مىڭ مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئېتىز - ئېرىق ئېھاتە ئورمىنى 38 مىڭ 366 مو، پارچە - پۇرات تېكىلگەن دەرەخ 3 مىليون تۇپ. ئېتىز - ئېرىقلارنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا بىر بازار، 9 يېزا، 3 دېھقانچىلىق مەيدانى، بىر ئورمانچىلىق مەيدانى، 1 چارۋىچىلىق فېرمىسى بولۇپ جەمئىي 14 ئورۇن قاتناشتى. 1987 - يىل 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 31 - كۈنگىچە ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى مىجىت قاسىم بىلەن تۇرسۇن تۇختى ئېتىز - ئېرىقلارنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش گۇرۇپپىسىنى باشلاپ 6 يېزىنىڭ 1577 سالا ئېتىزى (ئومۇمىي كۆلىمى 17 مىڭ 704مو) نى تەكشۈردى، نەتىجىدە ناھىيىنىڭ ئېتىز - ئېرىقلىرىنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى %8.3 كە يەتكەن. ھەربىر سالا ئېتىزلىقلا ئوتتۇرىچە كۆلىمى 124 مو بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يەرلەرنىڭ %85تىن كۆپرەكىگە دەرەخ قويۇلغان. ئاپتونوم رايونىمىلا ئېتىز - ئېرىقلارنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇشنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۆلچەمگە ئاساسەن ئۈيغۇنلاشقان. 1988 - يىل 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق كۆكەرتىش كومىتېتى بىلەن ئورمانچىلىق نازارىتى تەبرىك تېلېگراممىسى ئەۋەتىپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئېتىز - ئېرىقلارنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇشنى ئەملىگە ئاشۇرغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلىدى.

1982 - يىلدىن باشلاپ ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى بىلەن جام ئورمانچىلىق مەيدانى تېرەكنى تېز ئۆستۈرۈپ ئورمان بەرپا قىلدى. ياش كۆچەتنىڭ تومۇقى ئادەتتىكىلەرنىڭ يىلىغا 1.5 سانتىمېتىردىن ئاشتى. ئەڭ تومۇرىنىڭ 3 سانتىمېتىرغا يەتتى. يىلىغا 1.5 مېتىردىن ئارتۇق ئۆستى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە تېز ئۆسىدىغان مول ھوسۇللۇق ئورمانلىق 4000 موغا يەتتى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە بەرپا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى 147 مىڭ 100 موغا، پارچە - پۇرات تېكىلگەن دەرەخلەر جەمئىي 6 مىليون 200 مىڭ تۈپكە يەتتى.

ناھىيە بويىچە مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) دىكى دەل - دەرەخلەر

جەدۋەل: 7 — 7　　بىرلىكى: تۈپ

دەرەخ تۈرى	شەرقىي يېزا		جەنۇبىي يېزا		غەربىي يېزا		شىمالىي يېزا	
	تېكىلگەن دەرەخ	ئېي بولغىنى	تېكىلگەن دەرەخ	ئېي بولغىنى	تېكىلگەن دەرەخ	ئېي بولغىنى	تېكىلگەن دەرەخ	ئېي بولغىنى
سۆگەت	57838	47872	46965	693	48474	41586	49279	39345
ئاق تېرەك	72188	50532	22522	574	53996	17761	40250	37533
ئۇجمە	3898	4	777	25	575	399	2872	128
جىگدە	6236	112	688	537	43500	39345	5450	4732

قارايانغاچ	1460	1246	30	23	—	—	860	249
چىنار	8688	7654	—	—	—	—	53200	41838
ئۆرۈك	3511	2946	604	229	880	634	3673	2459
تالما	3043	2763	—	—	795	714	3823	2945
شاپتۇل	8849	5215	905	57	845	297	3073	691
ئۈزۈم	234	197	805	11	360	53	759	9
بېھى	5	1	70	8	—	—	10	47
نەشپۈت	30	3	15	5	—	—	58	4
ئەنجۈر	5	1	210	26	—	—	5	—
تانار	340	178	—	—	—	—	26	9
چىلان	212	2	—	—	—	—	513	60
جىنەستە	146	84	135	58	135	58	271	133
قارائۆرۈك	109	3	1360	712	1360	712	1500	297
يانچاق	4789	3149	660	64	1761	512	4322	2647
ئامۇت	3898	214	—	—	435	145	5450	4732
چۆپلۈك دەرەخلىرى	23466	8550	—	—	—	—	19337	7869
يول بويى دەرەخلىرى	38351	26804	—	—	—	—	—	—
جەمئىي	237296	157530	75746	3022	153116	102216	194731	145727

ناھىيە بويىچە 1949 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بەرپا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى

جەدۋەل: 7 — 8

بىرلىكى: مو

يىللار	جەمئىي	مائېرىيال ئورمانى	ئىقتىسادىي ئورمان	ئىمارەت ئورمانى	ئوتۇن - كۆمۈر ئورمانى	باشقا ئورمان
1949	236	98	48	25	65	—
1950	242	96	59	87	—	—
1951	378	109	62	102	105	—
1952	562	217	75	98	172	—
1953	550	205	103	142	100	—
1954	610	269	111	109	121	—
1955	625	199	134	168	124	—
1956	650	208	155	109	178	—
1957	785	218	613	193	211	—

—	281	207	185	301	974	1958
—	587	258	251	543	1639	1959
—	606	313	304	617	1840	1960
—	440	419	413	726	1998	1961
—	134	521	995	924	2574	1962
—	—	—	1687	195	1882	1963
—	524	302	58	888	1772	1964
—	—	2262	102	628	2992	1965
—	340	408	—	1410	2158	1966
103	321	357	279	394	1454	1967
108	120	393	399	778	1798	1968
71	116	302	413	913	1815	1969
—	205	364	513	864	1946	1970
—	68	301	474	1010	1853	1971
—	209	203	521	1134	2067	1972
—	14	189	175	959	1337	1973
—	300	163	269	834	1266	1974
	—	300	200	965	1765	1975
—	2764	1204	318	3650	7936	1976
—	664	664	614	1043	2630	1977
103	643	1011	813	1347	3917	1978
—	1030	308	300	1638	3276	1979
—	380	3449	1990	4810	10629	1980
—	2750	2108	2013	3721	10592	1981
—	1935	3204	1372	3795	10306	1982
492	1630	2708	1685	3059	9574	1983
1514	2719	4164	1159	3270	12826	1984
143	11997	6297	2262	7440	28139	1985
—	570	17070	2330	2100	22070	1986
3586	5820	6423	4008	2704	22541	1987
983	3913	4981	2901	7315	20093	1988
—	4441	9698	4480	2553	21172	1989
—	6513	7318	3682	1537	19050	1990

2 . ئېتىز - ئېرىق ئېھاتە ئورمىنى جەھەتتە قوللىنىلغان تېخنىكىلىق تەدبىرلەر

1) ئورمان بەلۋېغىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە دەرەخ تۈرلىرىنىڭ سەپلىنىشى

ئاساسىي ئورمان بەلۋېغى ئاساسىي بوران يۆنۈلۈشىگە تىك بولۇشى، 8 قۇردىن ئارتۇق بولۇشى، ئېرىق، يولنىڭ سىرتقى تەرىپىدە بولۇشى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئېتىزغا كىرىپ چىقىدىغان 5 مېتىر كەڭلىكتە ئېغىز قالدۇرۇلۇشى لازىم. قوشۇمچە ئورمان بەلۋېغى 4 قۇردىن 6 قۇرغىچە بولۇشى، ئىككى تەرەپتىن ماشىنىلار كىرىپ چىقىدىغان يول قالدۇرۇلۇشى لازىم. ئاساسىي ۋە قوشۇمچە ئورمان بەلۋېغى ئېتىزلىق كۆلىمىنىڭ %10نى تەشكىل قىلىشى لازىم. ئېھاتە ئورمىنى شىنجاڭ تېرىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسىي ۋە قوشۇمچە ئورمان بەلۋېغىغا بىر قۇردىن جىگدە ياكى قارىياغاچ ئارىلاشتۇرۇپ تىكىلىدۇ.

2) تىكىش ئورنىنى بەلگىلەش　ئەتىيازدا 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدىن 4 - ئاينىڭ بېشىغىچە، كۈز پەسلىدە 11 - ئايدا كۆچەت تىكىلىدۇ. ئاساسىي ئورمان بەلۋېغى بىلەن قوشۇمچە ئورمان بەلۋېغىنىڭ ئارىلىقى 2 مېتىر بولىدۇ. تۆپ ئارىلىقى 1.5 مېتىردىن 2 مېتىرغىچە بولىدۇ. ئاۋۇال تىكىلىدىغان ئورۇن بەلگىلەۋېلىنىدۇ. كەڭلىكى ۋە چوڭقۇرلۇقى 50 - 60 سانتىمېتىر كېلىدىغان ئورەك كولىنىپ، كۆچەت ئورەك ئىچىگە سېلىنىپ، تىك توختىتىلىپ 3 كەتمەن توپا تاشلىنىپ، 2 پۇتلاپ چىڭدىلىپ، ئاندىن كۆچەت ئورەك ئىچىگە سېلىنىپ، تىك توختىتىلىپ قايتا توپا تاشلىنىپ، يەر يۈزى بىلەن تەكشىلەپ كۆمۈلىدۇ. كۆچەت تىك، يىلتىز يۇقىرىغا سەل تارتىلىپ قايتا توپا تاشلىنىپ، يەر يۈزى بىلەن تەكشىلەپ كۆمۈلىدۇ. كۆچەت تىك، يىلتىز تارتالايدىغان قۇر رەتلىك، تۈز بولۇشى لازىم.

3) پەرۋىش قىلىش　تىكىلىپ بولغاندىن كېيىن دەرھال سۇغىرىش لازىم. كېيىن ھەر 7 - 10 كۈنگىچە ئارىلىقتا بىر قېتىم سۇغىرىپ تۇرۇش، سۇ سىڭگەندە كۆچەت تۈۋىنى يۇمشىتىش لازىم. 6 - ئاينىڭ بېشىدا كۆچەت تۈۋىگە خىمىيىۋى ئوغۇت بېرىلىدۇ. 9 - ئاينىڭ بېشىدا سۇغىرىش توختىتىلىدۇ. 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا قىشلىق سۇغىرىلىدۇ. كېيىنكى 5 يىل ئىچىدە مۇۋاپىق پەيتتە سۇغىرىپ تۇرۇش لازىم. تۈۋىنى يۇمشىتىپ ئوتاش، پوتاقلىرىنى پوتاش، ھەر يىلى بىر قېتىم ئوغۇتلاش لازىم. دەرەخ بولغاندىن كېيىنمۇ ئورمان بەلۋېغىنىڭ نەملىكىنى ساقلاش، تۈۋىنى يۇمشىتىپ، يېتەرلىك ئوغۇت بېرىپ ئوتاپ تۇرۇش لازىم.

3 . تېز ئۆستۈرۈلىدىغان مول ھوسۇل ئورمىنى جەھەتتە قوللىنىلغان تېخنىكىلىق تەدبىر

1) پىلانلاش　ئورمانلىقنىڭ يۆنىلىشى شامالنىڭ ئاساسىي يۆنىلىشى بىلەن تىك بولۇشى، مۇنتىزىم سۇغىرىش ۋە سۇ چىقىرىش ئېرىقلىرى بولۇشى، يول، ئۆي قاتارلىق يۇرۇشلەشكەن مۇئەسسەسىلەر بولۇشى لازىم. ھەر مو يەرگە 3 تونىدىن ئارتۇق مەھەللىۋى ئوغۇت بېرىلىشى، سۇغا قاندۇرۇلۇشى، تراكتور بىلەن 25 سانتىمېتىردىن 30 سانتىمېتىرغىچە ئاغدۇرۇلۇشى، يوپۇرغا سېلىپ تەكشىلىنىشى لازىم.

2) تىكىش ئورنىنى بەلگىلەش　تىكىلىدىغان كونكرېت ۋاقتى ۋە تىكىش ئۇسۇلى ئېتىز ئېھاتە ئورمىنى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ. شىنجاڭ تېرىكى سۇۋادان تېرەكنىڭ قۇر ئارىلىقى 4 مېتىر، تۆپ ئارىلىقى 2 مېتىر بولىدۇ. ئاق تېرەكنىڭ تۆپ ئارىلىقىمۇ، قۇر ئارىلىقىمۇ 4 مېتىر بولىدۇ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، تېز ئۆستۈرۈلىدىغان كۆچەتنىڭ قۇر ئارىلىقىنى 6 مېتىردىن 8 مېتىرغىچە ھەتتا 10 مېتىرغىچە قىلىنىپ، ئارىسىغا ئاشلىق، ماش - پۇرچاق، قىزىلچا، كۆكتات ياكى بېدە قاتارلىقلارنى تېرىشقا

يەنى ئاشلىق بىلەن ئورمانىنى، ئورمان بىلەن كۆكتاتنى، ئورمان بىلەن قىزىلچىنى، ئورمان بىلەن ئوت - چۆپنى تەڭ تېرىشقا بولىدۇ. بۇ خىل ئورمانىنىڭ ئارىلىقى مۇشۇنداق بولغاندا، پەرۋىش شارائىتى ياخشى بولسا، 10 - 15 يىلدا ھەر موسسدىن 10 - 12 كۇب مېتىر ياغاچ ماتېرىيال ئالغىلى بولىدۇ.

3) پەرۋىش تۇۋىنى يۇمشىتىش، ئوتاش، پۇتاش چارىسى ئېتىز - ئېرىق ئېھتىياجىغا ئورمىنى بىلەن ئوخشاش. پەقەت ئالدىنقى 5 يىلنىڭ ھەر يىلدا 2 قېتىم ئوغۇتلىنىدۇ. 1 - قېتىم 5 - ئاينىڭ باشلىرىدا بولۇپ، ھەر موسىغا 20 - 30 كىلوگرام ئورىيە بېرىلىدۇ؛ 2 - قېتىم 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 7 - ئاينىڭ بېشىغىچە بولغان مەزگىلدە بولۇپ، ھەرموسىغا3 خىل بىرىكمىلىك فوسفورلۇق ئوغۇت ياكى ئامونىي فوسفاتتىن 20 كىلوگرام بېرىلىدۇ. كېيىنكى 5 يىلدا ھەر يىلى 5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر قېتىم ئوغۇتلىنىدۇ.

3. ئوتۇن قىلىنىدىغان ئورمانغا قويۇلىدىغان تېخنىكىلىق تەلەپ

تاغ قاپتىلى، دەريا بۇيى، بوستانلىق ئېتراپىدىكى چۆل جەزىرىلەردىكى بوش يەرلەرگە ئوتۇن قىلىنىدىغان ئورمان بەرپا قىلىشقا بولىدۇ. بۇنىڭدا، ئاساسەن، توغراق، جىگدە، قارايانغاچ، سۆگەت تىكىلىدۇ. تۇپراق شارائىتى ياخشىراق يەرلەرگە سۇۋادان تېرەك تىكىشكە بولىدۇ. توغراق، جىگدىنىڭ تۇپ ۋە قۇرۇلۇقى 4 مېتىر بولىدۇ. تۇپ ئارىلىقى 3 مېتىر بولسىمۇ بولىدۇ. قارايانغاچ، سۆگەت، سۇۋادان تېرەكنىڭ تۇپ ۋە قۇر ئارىلىقى 2 مېتىر ياكى 3 مېتىر بولسىمۇ بولىدۇ. تىكىشتىن بۇرۇن سۇغىرىش - سۇ چىقىرىش ئېرىقلىرىنى پۈتكۈزۈۋېلىش، يەرنى مۇڭايىق تەكشىلەش ۋە شورسىزلاندۇرۇش، تراكتور بىلەن چوڭقۇر ئاغدۇرۇش، تەكشىلەنگەن يەرگە دەرەخ ئورنىنى بەلگىلەش، كۆچەتنى تىكىپ بولۇپلا سۇغىرىش، كېيىنمۇ ۋاقتىدا سۇغىرىپ تۇرۇش، تۇۋىنى يومشىتىپ ئوتاپ تۇرۇش لازىم.

4. مەجبۇرىي كۆچەت تىكىش

1982 - يىلى ئونىۋ ناھىيىلىك كۆكەرتىش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ مەجبۇرىي كۆچەت تىكىش ۋە ئورمان بەرپا قىلىپ كۆكەرتىش ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلدى. كۆچەت تىكىش ئىقتىدارى بارلىكى ئادەم ئەر - ئايال، قېرى - ياش دەپ ئايرىلماي، 3 تۇپتىن 5 تۇپكىچە مەجبۇرىيەت كۆچىتى تىكتى. ناھىيە بويىچە ھەر يىلى 50 مىڭدىن 70 مىڭغىچە ئادەم مەجبۇرىي كۆچەت تىكىشكە قاتنىشىپ، 300 مىڭ تۇپتىن ئارتۇق كۆچەت تىكتى. 1984 - يىلدىن باشلاپ ھەر قايسى يېزا، مەيدان - فېرما، مەكتەپ، ئىدارە - ئورگان، كارخانا، كەسىپى ئورۇنلارغا مەجبۇرىي كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىدىغان ئورۇن بۆلۈپ بېرىلدى، تىكىش بىلەن پەرۋىش قىلىش بىرلەشتۈرۈلدى. ناھىيە بازىرىدىكى ئىدارە - ئورگانلار بىلەن مەكتەپلەر «ئىنقىلاب» ئۆستىڭىنىڭ غەربىدە 10 مىڭ مولۇق مەجبۇرىي كۆچەت تىكىش بازىسىنى بەرپا قىلدى.

1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 25 مىڭ 387 مو يەرگە 4 مىليون 279 مىڭ 785 تۇپ كۆچەت تىكىلدى.

5. كۆكيار قۇرۇلۇشى

ئاقسۇ ئۆلكىسىنىڭ كۆكيار «ئۇچ شىمال» بوراندىن مۇداپىئەلىنىپ، قۇمنى تىزگىنلەش - كۆكەرتىش قۇرۇلۇشى (قىسقارتىلىپ كۆكيار قۇرۇلۇشى دېيىلىدۇ) نىڭ ئورنى تەكلىماكان چۆلىنىڭ شىمالىي چېتىدە، شەرقىي مېرىدىئان 80°15′ — 80°19′، شىمالىي پاراللېل 41°11′ — 41°21′ ئارىلىقىغا، ئاقسۇ شەھرى بىلەن ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى سېرىق توپىلىق ئېدىرلىققا جايلاشقان. يېرىنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا پەسلەپ بارىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1130 — 1224

مېتىر كېلىدۇ. يەر يۈزىنىڭ يانتۇلۇقى $\frac{1}{80}$دىن $\frac{1}{1500}$گىچە كېلىدۇ. بۇ يەر ئەلمىساقتىن بۇيان چۆل جەزىرە بولۇپ، قاقاسلىق، ئوي - دۆڭ، ئېغىر دەرىجىدە شورلاشقان جاي ئىدى، ھېچقانداق گىياھ ئۆسمەيتتى. تەركىبىدىكى تۇز مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 87.2 %، ئەڭ يۇقىرىسى 87.9 %كە يېتەتتى. بۇران پەسلىدە شەھەرنىڭ ئاتموسفېراسىدا لەيلەپ يۈرگەن دانچىلار دۆلەت بەلگىلىگەن ئاتموسفېرا مۇھىت سۈپىتىنىڭ 2 - دەرىجىلىك ئۆلچىمىدىن 3.7 ھەسسە ئېشىپ كەتكەنىدى. يانتۇ تەكشىلىككە جايلاشقان ئاقسۇ شەھىرى ۋە ئونسۇ ناھىيىسىدىكى نەچچە تۈمەن مو ئېتىز ۋە خەلق تۇرمۇشى قۇم - بوراننىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ كەلگەنىدى.

1986 - يىلى ئەتىيازدا ئاقسۇ ئۆلكىلىك پارتكوم بىلەن مەمۇرىي مەھكىمە دۆلەت قۇرۇلۇش پىلانىغا كىرگۈزمىگەن ۋە مەبلەغ ئىنتايىن قىس بولۇۋاتقان ئەھۋالدا، پۈتۈن ئۆلكىلىتىكى ئىجتىمائىي كۈچلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ، چوڭ تېپىتكى قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇپ ئورمان بەرپا قىلىش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىشنى قارار قىلدى، قۇرۇلۇشنىڭ پىلانلانغان كۆلىمى 40 مىڭ مو بولۇپ، 2 قارارغا بۆلۈپ ئورۇندىلىدىغان بولدى. 1 - قارارنى 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كۆكەرتىلىدىغان يەر 20 مىڭ مو، 2 - قارارنى 1991 - يىلدىن 1995 - يىلغىچە كۆكەرتىلىدىغان يەر 20 مىڭ مو. 1986 - يىلدىن باشلاپ، ئاقسۇ ئۆلكىلىتىدىكى ھەر مىللەت ئارمىيە خەلقىنىڭ 450 مىڭ ئادەم (قېتىم) ئەتىياز ۋە كۈزدە 12 قېتىم كەڭ كۆلەملىك مەجبۇرىي ئەمگەككە قاتنىشىپ، 3 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتىر توپا قېزىپ، 68 مىڭ ئورەك كولىدى، 29 مىڭ مو يەرگە كۆچەت تىكتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىقتىسادىي ئورمان 15 مىڭ مو، ئېھتىياجلىق ئورمىنى 14 مىڭ مو. تىكىلگەن تۈرلۈك دەرەخ كۆچىتى 1 مىليون 680 مىڭ تۈپ. ھازىر ئىقتىسادىي ئورمان ۋە ئېھتىياجلىق ئورمىنى ناھايىتى ياخشى ئۆسمەكتە. چىلان تىكىلگەن يىلسىلا مېۋە بەردى. ئۈزۈم بىلەن شاپتۇلنىڭ مۇددەتتىن بىر يىل بۇرۇن مېۋە بەردى، 1990 - يىلى 60 تونىنىدىن ئارتۇق مېۋە - چېۋە ئېلىنىدى. شەھەرگە ئورۇلىدىغان بوران سۈرئىتى كۈرۈنەرلىك ئاستىلاپ، قۇم - بوراننىڭ شەھەرگە سالىدىغان زىيىنى كۈرۈنەرلىك ئازايدى.

1988 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق «ئۇچتە ئەلا، بىردىن ئۆگىنىش»نى تەكشۈرۈش ئۆمىكى ئاقسۇ ئۆلايىتىدىكى ھەر مىللەت ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ كۆكيار قۇرۇلۇشىدا ئىپادىلىگەن روھى قىياپىتىنى «ئاقسۇ روھى» دەپ ئاتىدى. «خەلق گېزىتى»نىڭ مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىغا تارقىتىلىدىغان نۇسخىلىرىدا «قۇم دېڭىزىدا يېشىل ئەجدىھا ئۇزۇمەكتە» ۋە «قەدىمىي چۆللۈك يېشىل تون كىيدى» دېگەن ماۋزۇدا مەخسۇس سۈرەتلىك خەۋەر ئېلان قىلدى. 1990 - يىل 6 - ئايدا «شىنجاڭ گېزىتى» «چۆللۈك بىلەن بوستانلىقنىڭ تارىخى» ماۋزۇلۇق ئەدەبىي ئاخبارات ئېلان قىلدى. 1990 - يىل 6 - ئاينىڭ 17 — 18 - كۈنلىرى ئاپتونوم رايون ئاقسۇدا پۈتۈن جەمئىيەت ئورمانچىلىق بىلەن، ئومۇمىي خەلق كۆكەرتىش بىلەن شۇغۇللىنىش تەجرىبىلىرىنى كېڭەيتىش نەق مەيدان يىغىنى ئاچتى. ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى يۈسۈپ مۇھەممەدى يىغىندا كۆكيار قۇرۇلۇشنىڭ ئورمان بەرپا قىلىشتىكى غايەت زور نەتىجىلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈدى، شىنجاڭ خەلقىنى كۆكيار قۇرۇلۇشنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىپ، شىنجاڭ مىقياسىدا پۈتۈن جەمئىيەت ئورمانچىلىق بىلەن، ئومۇمىي خەلق كۆكەرتىش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇر قانات يايدۇرۇشقا چاقىردى. شۇ يىلى 7 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى چياۋشى ئاقسۇغا خىزمەتلەرنى كۆزدىن كۆچۈرگىلى كەلگەندە، كۆكيارنى كۆرۈپ، نەتىجىلەرنى توختىماي ماختىدى. يولداش چياۋشى مۇنداق دېدى: «مۇشۇنداق ئەھلىي ئىشلەش كېرەك، قۇرۇق گەپتىن بىر تۈپ دەرەخنىڭ ئونۈپ چىقمايدۇ». 1987 - يىلدىن بۇيان مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋاڭ ئېنماۋ، ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىدىن سۈڭ خەنلياڭ، تۆمۈر داۋامەت، ھامىدىن نىياز، لى شۇشەن، لياڭ گويبىڭلار كۆكيار قۇرۇلۇشىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ يۇكسەك باھا بەردى. يولداش سۈڭ خەنلياڭ كۆكيار

قۇرۇلۇشىنى كۆزدىن كەچۈرگەندە مۇنداق دېدى: «مۇشۇنداق زور كۆلەملىك ئورمان بەرپا قىلغانلىقى ئۈزى ناھايىتى ياخشى ئىش، بۇ شىنجاڭ بويىچە كەم ئۇچرايدۇ، يول، ئۆستەك، ئورمان ئۆز ئارا يۇرۇشلەشتۇرۇلگىنى بەك ياخشى بوپتۇ، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، قاتناش قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلار بىرلىشىپ ئىشلەش ئۈسۈلى بەكمۇ ياخشى ئىكەن، نەتىجە ناھايىتى زور بوپتۇ، بۇ بىر خىل روھنى گەۋدىلەندۈرۈپتۇ. بۇ روھنى سىلەر داۋاملىق جارى قىلدۇرۇڭلار»، كۆكيار قۇرۇلۇشى جۈڭگو پېشىل سەددىچىن قۇرۇلۇشىدىكى بىر گۈھەر، شىنجاڭنىڭ ئورمان بەرپا قىلىپ كۆكەرتىش بىلەن شۇغۇللىنىشتىكى بىر بايراق، جەمئىيەت بويىچە ئورمانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ بىر ئۈلگىسى دەپ تەرىپلەندى. كۆكيار قۇرۇلۇشى قوماندانلىق شتابىنىڭ باش قوماندانى شېي فۇپىڭ (ئاقسۇ ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ سابىق شۇجىسى) 1990 - يىللىق مەملىكەتلىك كۆكەرتىش تەقدىرنامىسىگە، كالك كېجىيەن (ئاقسۇ ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى) 1991 - يىلى مەملىكەتلىك كۆكەرتىش تەقدىرنامىسىگە ئېرىشتى. ئۆلكىلىك سۇچىلىق باشقارمىسى، كۆكيار ئورمان پونكىتى 1991 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە كۆكەرتىشتە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى. كۆكيار قۇرۇلۇشى ئاپتونوم رايوندىكى ئالاقىدار تارماقلارنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىن ئۆتۈپ، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇھىتنى ھەر تەرەپتىن ئوڭشاشتا مۇنەۋۋەر تۈر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

Ⅳ باب

مېۋىلىك دەرەخلەر

§ 1 . مېۋە سورتى

ناھىيە بويىچە ئۈزۈم، ئالما، تەشپۈت، شاپتۇل، ياڭاق، ئۆرۈك، قارا ئۆرۈك، ئانار، ئەنجۈر، چىلان، ئالۇچا، بادامدىن ئىبارەت 12 خىل مېۋە بولۇپ، بۇلارنىڭ سورتلىرى 200 خىلدىن ئاشىدۇ.

ئالما سورتلىرىدىن، ئاساسلىقى، كۆك ئالما، «دۆلەت نۇرى»، «سىبىرىق مارشال»، «جۇگۇاڭ»، «مارشال»، «خۇڭيۇ»، «قىشلىق 1 -»، «يەنفۇ 2 -»، «چاڭفۇ 2 -» «شېڭفاڭخۇ 1 -»، «چىڭفۇ 13 -»، «چاۋناجىن»، «ۋاڭ لىن»، «جىنئەيشىك»، «سۇيچيۇ»، «غالىبىيەت»، نۇرلۇق قىزىل يۇلتۇز، باش قىزىل يۇلتۇز، پەۋقۇلئادە قىزىل، «كۈيخۇڭشىك» لار بار.

شاپتۇل سورتلىرىدىن ئاساسلىقى، «بەيفىك»، «321»، «310»، «313» «شاڭخەي 1 -»، «بېيجىڭ 2 -»، شەندۇڭنىڭ فېيچىڭ، ياپونىيىنىڭ كاڭشەن، ئامېرىكىنىڭ فىردىرىخ سورتلىرى ۋە چولپان، «جىنتۇك» لار بار.

تەشپۈت سورتلىرىدىن ئاساسلىقى، كورلا تەشپۈتى، يەرلىك تەشپۈت، جۇجۈلە، ئامۇت، يۇمىلاق چوڭ تەشپۈت، «جىنىيىچيۇ»، «ئەربەيگۈك» سوقمىچاق تەشپۈت، داڭشەن تەشپۈتى، سوقمىچاق ئامۇت، قوتۇر ئامۇتلار بار.

ئۆرۈك سورتلىرىدىن ئاساسلىقى، كۈچا كىشمىش ئۆرۈكى، كەلپىن ئۆرۈكى، جانان، شەنشى ئاق ئۆرۈكى

بار.

ئۇزۇم سورتلىرىدىن، ئاساسلىقى، كىشمىش ئۇزۇم، سايۋا، مۇناقى، «جۇفىلاق» سۇۋىلۇن، ۋېنگىرىيە، شەرەپ، چىلگە كىشمىش ئۇزۇم، جاكا، ئەربەيگۇلاق «سوۋېت ئىتتىپاقى 107» قارا ئۇزۇمى، قىزىل مەرۋايىت بار.

ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى بىلەن ناھىيىلىك ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، يانغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى بىرلىكتە يانغاقنىلاق 9 خىل ئەلا سورتىنى تاللاپ يېتىشتۇردى. بۇلاردىن «185»، «81»، «233»، «شىنۇيغىلاق»، شىنزاۋغىلار مۇتەخەسسىسلەر تەرىپىدىن مىنىستىرلىك دەرىجىلىك ئەلا سورت بولۇپ بېكىتىلدى. يېڭى «2»، «179»، شىنجۇغىلاق، «417» سورتلار مۇتەخەسسىسلەر تەرىپىدىن ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئەلا سورت بولۇپ بېكىتىلدى.

چىلان سورتلىرىدىن ئاساسلىقى، شياڭزاۋ چىلىنى، جۇنزاۋ چىلىنى، سىبرىق ئۇششاق چىلان، كۆلرەڭ چىلان بار.

§ 2 . ئىشلەپچىقىرىش

1. كۆلىمى ۋە ھوسۇلى

ئونسۇ خەلقىنىڭ مېۋىلىك دەرەخ ئۆستۈرۈش ئادىتى بار. مىنگۇنلاق 36 - يىلى (1947 - يىلى) 10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى يېزىلىغان خاتىرىگە قارىغاندا، دېھقان، چارۋىچىلار ئۆز ئۆيىنىڭ ئالدى - ئارقىسىغا ئۈرۈك، ئالما، شاپتۇل، ياڭاق قاتارلىق مېۋىلەردىن 8600 تۇپ تىكتى. بۇنىڭدىن 3780 تۇپى ئەي بولدى. ئەي بولۇش نىسبىتى 43.95%كە يەتتى. شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە 40 مىلگ 80 تۇپ مېۋىلىك دەرەخ بار ئىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ مېۋە ئىشلەپچىقىرىشى 3 باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى. 1949 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئاكتىپچىللىقى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، ھويلا - ئارام ئەتراپىغا باغ قىلغاندىن باشقا يەنە زور كۆچ بىلەن كوللېكتىپ مېۋىلىك باغ قىلدى، مېۋە ئىشلەپچىقىرىشى يىلمۇ يىل راۋاجلاندى. 1948 - يىلى باغ كۆلىمى 400 مو ئەتراپىدا، ھوسۇلى 40 تونىنا ئەتراپىدا بولغان بولسا، 1957 - يىلى كۆلىمى 3008 موغا، ھوسۇلى 996 تونىنغا يەتتى. 1965 - يىلى كۆلىمى 8924 موغا، ھوسۇلى 2933 تونىنغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ باغ 4213 مو، ھوسۇلى 1678 تونىنا، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ يېغى ۋە پارچە - پۇرات كۆچەت تىككەن كۆلەم 3711 مو، ھوسۇلى 1255 تونىنا. 1966 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە زور كۆلەمدىكى مېۋىلىك باغ ۋەيران قىلىۋېتىلدى. دېھقان - چارۋىچىلار ئۆزى تىكىپ ئۆستۈرگەن مېۋىلىك دەرەخلەر «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى» دەپ تەنقىد قىلىنىپ، ئاممىنىڭ ئاكتىپلىقىغا قاتتىق زەربە بېرىلگەچكە، مېۋە - چېۋە زور مىقداردا ئازلاپ كەتتى. 1976 - يىلى مېۋىلىك باغ كۆلىمى 6800 موغا چۈشۈپ قېلىپ، 1965 - يىلدىكىدىن 2124 مو ئازىيىپ كەتتى، ھوسۇلى 896 تونىنغا چۈشۈپ قېلىپ، 2037 تونىنا ئازىيىپ كەتتى. 1976 - يىلدىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئورمانچىلىق سىياسىتى كەڭ قويۇۋېتىلگەچكە، مېۋىلىك دەرەخ تىكىش يېڭى باسقۇچقا قەدەم قويدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە تۈرلۈك مېۋىلىك دەرەخ كۆلىمى 30 مىلگ 987 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مېۋىگە كىرگەن دەرەخ كۆلىمى 16 مىلگ 801 مو، بۇ 1957 - يىلدىكىدىن 9.36 ھەسسە كۆپ؛ ھوسۇلى 5069 تونىنا، بۇ 1957 - يىلدىكىدىن 5.99 ھەسسە كۆپ.

1957 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە تىكىلگەن مېۋىلىك دەرەخ كۆلىمى

جەدۋەل: 7 — 9　　بىرلىكى: مو

يىللار	ئومۇمى جەمئىي		ئالما		نەشپۈت		ئۈزۈم		شاپتۇل		ئۆرۈك		باشقىلار	
	مېۋە بېرىدىغانلىرى	كىچىك جەمئىي	مېۋە بېرىدىغانلىرى	كىچىك جەمئىي	مېۋە بېرىدىغانلىرى	كىچىك جەمئىي	مېۋە بېرىدىغانلىرى	كىچىك جەمئىي	مېۋە بېرىدىغانلىرى	كىچىك جەمئىي	مېۋە بېرىدىغانلىرى	كىچىك جەمئىي	مېۋە بېرىدىغانلىرى	كىچىك جەمئىي
1957	3008	1809	384	194	70	25	699	201	908	764	943	621	4	4
1958	3019	2070	565	363	81	33	718	274	921	780	645	538	89	82
1959	2968	1892	649	407	76	24	716	196	813	723	580	439	134	103
1960	3013	2001	764	461	89	19	513	243	909	674	615	503	123	101
1961	3124	1942	827	483	127	31	621	291	679	510	636	498	234	129
1962	3092	2033	998	509	196	43	630	467	518	438	554	439	196	137
1963	3961	2310	1029	514	369	59	923	518	789	567	676	501	175	151
1964	8312	3827	1516	713	380	78	909	492	2771	1041	2502	1310	234	193
1965	8924	3686	1625	812	403	94	1217	454	3101	1007	2315	1115	263	204
1966	6213	2626	799	401	312	101	1141	371	2714	813	1168	923	79	17
1967	5789	2516	834	313	296	95	1203	398	2347	816	936	801	173	93
1968	5346	2181	893	298	315	121	948	296	2195	924	931	495	64	47
1969	4328	1798	895	265	303	129	701	280	1813	728	545	365	71	31
1970	2855	1432	899	319	401	134	512	293	710	513	242	124	91	49
1971	3782	1570	967	401	390	109	796	304	889	509	661	193	79	54
1972	3557	1366	993	304	419	117	612	265	767	458	684	187	82	35
1973	4999	1222	1275	298	128	96	519	199	701	431	521	169	1855	29
1974	4500	1600	1411	396	156	81	489	103	499	499	121	103	1624	418
1975	5600	1555	1949	401	258	69	650	81	801	519	239	91	1703	394
1976	6800	1678	2896	518	369	70	699	95	835	523	216	87	1785	385
1977	7948	2137	3347	764	378	84	578	163	763	631	179	94	2703	401
1978	11541	3060	4194	832	718	133	1639	208	1836	785	1847	7135	1307	367
1979	17477	5149	6278	956	1297	167	1005	252	2848	2321	1995	909	4054	544
1980	14758	7537	3152	1306	685	205	1238	722	3562	2640	3201	2364	2920	300
1981	16225	11236	3219	1737	772	339	1768	1147	4384	3570	4822	3516	1260	927
1982	19620	11647	3728	1558	732	280	2328	1732	4077	2946	6440	4205	2315	926

678	1208	4355	5715	4393	5670	2214	3268	254	655	1988	3867	13882	20383	1983
926	1308	3620	5436	3083	4082	2067	2723	470	912	1983	3537	12149	17998	1984
799	2148	3174	4316	2890	3796	2261	3047	280	581	2262	3249	11666	17137	1985
862	762	3949	5410	3510	4858	2628	3894	415	746	2789	4873	14153	22543	1986
613	1402	3576	5062	3691	4451	2571	3776	437	734	4936	7450	15824	22875	1987
533	2020	3516	5248	3375	4759	2215	4030	403	1141	4185	9883	14227	27081	1988
380	1537	3808	6294	3363	5046	2156	4060	884	1468	4927	10432	15518	28837	1989
497	1533	4031	6615	3073	5167	2588	4359	631	2060	5981	11253	16801	30987	1990

ناھىيە بويىچە 1957 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئېلىنغان مېۋە - چېۋە

جەدۋەل: 7 — 10 بىرلىكى: تونىنا

يىللار	ئومۇمىي مەھسۇلات	ئالما	نەشپۈت	ئۈزۈم	شاپتۇل	ئۆرۈك	باشقىلار
1957	996	7	2	125	393	468	1
1958	1000	326	5	100	202	250	117
1959	1478	403	6	130	346	452	141
1960	1490	425	6	110	350	474	125
1961	1500	450	7	115	332	400	196
1962	1051	109	5	110	300	450	77
1963	1551	483	9	114	401	460	84
1964	2031	790	18	198	413	458	154
1965	2933	821	13	259	525	992	323
1966	647	67	12	74	354	134	6
1967	766	99	12	87	292	145	131
1968	752	166	5	66	217	293	5
1969	837	181	6	84	235	324	7
1970	1046	100	7	97	438	391	13
1971	826	'94	13	103	349	263	4
1972	1101	138	2	97	571	283	10
1973	866	100	6	82	315	345	18
1974	1075	77	11	74	536	346	31
1975	1020	66	4	140	609	152	49

27	385	257	140	4	85	898	1976
1	225	202	105	2	98	633	1977
24	276	212	98	11	102	723	1978
37	181	318	74	8	121	739	1979
37	413	439	188	17	265	1359	1980
164	474	583	364	22	234	1841	1981
194	624	860	642	32	292	2644	1982
211	929	1021	812	42	469	3484	1983
226	991	867	709	136	828	3757	1984
153	723	811	679	85	532	2983	1985
268	1335	1275	1067	108	744	4797	1986
120	1378	1172	961	110	831	4572	1987
102	1896	1279	875	134	917	5203	1988
276	1971	1151	624	193	1394	5609	1989
91	2320	963	837	237	1521	5969	1990

ناھىيە بويىچە مىنگونلۇك 36 - يىلى (1947 - يىلى) دىكى مېۋىلىك دەرەخ سانى

جەدۋەل: 7 — 11　　بىرلىكى: تۈپ

جەمئىي	شۇ يىلى تىكىلگىنى		ئەسلى بار دەرەخ	دەرەخ نامى
	ئەي بولغىنى	سانى		
5800	600	1200	5200	ئۆرۈك
6200	800	1200	5400	ئالما
6000	400	1000	5600	شاپتۇل
3400	200	800	3200	ياڭاق
660	160	400	500	ئەشپۇت
3840	240	800	3600	ئانار
3660	460	800	3200	ئۈجمە
2600	200	600	2400	قارا ئۆرۈك
4000	400	800	3600	ئۆزۈم
1320	120	400	1200	چىلان
2600	200	600	2400	ئەنجۈر
40080	3780	8600	36300	جەمئىي

2. تىكىش، پەرۋىش قىلىش تېخنىكىسى

1) كۆچەتزارلىقنى تاللاش شامالدىن دالدىلىنىدىغان، كۈن تېگىپ تۇرىدىغان، تەكشى، سۇغىرىش ۋە سۇ چىقىرىشقا قولايلىق، تۇپراق قاتلىمى قېلىن ۋە مۇنبەت بولغان قۇمسالق يەر تاللىنىپ، ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، تىرنا بىلەن داغگىلى يۇمشىتىلىپ تەكشىلىنىدۇ.

2) ئۇرۇق سېلىش ئۇرۇق سېلىشتىن بۇرۇن، ئۇرۇق نەم قۇمغا كۆمۈپ ساقلىنىدۇ، سۇغا چىلاپ ئوندۇرمە قىلىنىدۇ. ئورۇق ئەتىيازدا ۋە كەچكۈزدە سېلىنىدۇ. ئەتىيازلىقى 3 — 4 ـ ئايلاردا، كۈزلۈكى 10. ئايدا سېلىنىدۇ. كەلگ ۋە تار قۇر قىلىپ تېرىلىدۇ. كەلگ قۇرنىڭ ئارىلىقى 70 سانتىمېتىر، تارقۇرنىڭ ئارىلىقى 30 سانتىمېتىر بولىدۇ. ئالما، نەشپۈت ئۇرۇقى 1.5 سانتىمېتىردىن 2 سانتىمېتىرغىچە، ياڭاق، شاپتۇل، ئۆرۈك، چىلان ئۇرۇقچىسى 2 ـ 3 سانتىمېتىر كۆمۈلىدۇ. ئالما، نەشپۈت قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ ئۇرۇقى نەم قۇم بىلەن ئورەككە قوشۇپ كۆمۈلىدۇ. ئورۇق سېلىنىپلا كۆمۈلىدۇ ۋە يېنىك چېڭدىلىدۇ. ياڭاقنى تېرىغاندا ياڭاقنىڭ يېرىلىدىغان يېرى يەرگە تىك بولۇشى، ياڭاق شاكىلىغا سۇ يىغىلىپ قېلىشتىن ساقلىنىش لازىم. ھەربىر تال ئۇرۇقنىڭ ئارىلىقى 8 ـ 10 سانتىمېتىر بولۇشى لازىم. قۇملۇق تۇپراق ياكى بوران قۇم كۆپ جايلاردا كۆچەت ئېرىقچىسى چوڭقۇر قېزىلىشى لازىم.

3) پەرۋىش قىلىش ئۇرۇق ئۈنۈپ چىقىش بىلەنلا توپىسى بوشىتىلىدۇ. 3 تالدىن 5 تالغىچە يوپۇرماق چىقارغاندىن كېيىن بىر قېتىمدىلا ياكى مۇددەت بويىچە تاقلىنىدۇ. ئالما بىلەن نەشپۈتنىڭ تۈپ ئارىلىقى 7 سانتىمېتىردىن 10 سانتىمېتىرغىچە، شاپتۇل، ئۆرۈك، چىلان، ياڭاقنىڭ تۈپ ئارىلىقى 10 سانتىمېتىردىن 15 سانتىمېتىرغىچە بولىدۇ. ئۈنمەي قالغان يەرگە قويۇق ئۈنگەن يەردىكى ياخشى ئۆسكەن كۆچەت توپىسى بىلەنلا كۆچۈرۈلىدۇ. كۆچەتلەر تۈپراقنىڭ نەملىك ساقلاش ئىقتىدارىغا قاراپ سۇغىرىلىدۇ. 5 — 6 ـ ئايلاردا ھەر 15 كۈندە بىر قېتىم سۇغىرىلىدۇ، سۇغارغاندىن كېيىنلا ئۆز ۋاقتىدا تۈۋى بوشىتىلىدۇ ۋە ئوتلىدۇ. تۇپراقنىڭ قۇۋۇشۇشىگە قاراپ، ئاز ـ ئازدىن پات ـ پات ئوغۇتلىنىدۇ. سۇغارغان ۋاقتىتا ھەرمو يەرگە 10 ـ 15 كىلوگرام ئورنىيە بېرىلىدۇ ياكى بىر توننىدىن 1.5 توننىغىچە گەندە تۆكۈلىدۇ.

4. ئۇلاش ئادەتتە، 6 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدىن 7 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە كۆچەت بىخ ئۇلاق قىلىنىدۇ. ياكى 8 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن 9 ـ ئاينىڭ باشلىرىغىچە قوۋزاق ئۇلاق قىلىپ قىشتىن ئۆتكۈزۈۋالسىمۇ بولىدۇ، بۇنداق قىلغاندا كېيىنكى يىلى بىخلىنىدۇ. ئادەتتە «T» شەكىللىك بىخ ئۇلاش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ (ياڭاق ئۇلاشتا تۆت چاسا كېسىپ تېگىش ئۇسۇلى ياكى قىيىلغان يەرنى يېرىپ بىخ قىستۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ)، ئۇلاشتىن بۇرۇن كۆچەت يەرگە 15 سانتىمېتىر كېلىدىغان يەردىن كېسىۋېتىلىدۇ، ئۈنگىغا كۆپ مېۋىلەيدىغان ساغلام، قىشتىن ئۆتۈش ئىقتىدارى ياخشى، ئەلا سورتلۇق مېۋىلىك دەرەخنىڭ شۇ يىلى چىققان، ئوبدان ئۆسكەن نوتىلىرىنىڭ بىخلىرى كېسىۋېلىنىپ ئۇلىنىدۇ. «T» شەكىللىك ئۇلاش ئۇسۇلى مۇنداق بولىدۇ: ① بىخ ئېلىنىدۇ، بىخنىڭ 1.5 سانتىمېتىر ئۆزۈنىدىن باشلاپ ئازراق ياغچىنى قوشۇپ ئۆزەندىن يۇقىرىغا شىلىپ، بىخنىڭ ئۈستىدىن بىر سانتىمېتىر يەردىن كېسىپ تاشلىنىدۇ، قالقانسىمان بىخلىق قوۋزاق شىلىۋېلىنىپ تەييارلىنىدۇ، كەڭلىكى 0.5 سانتىمېتىر بولىدۇ؛ ②ئۇلاق تۈۋى ئېچىلىپ بىخ قىستۇرۇلىدۇ؛ كۆچەت يەردىن 10 سانتىمېتىر ئېگىزلىكتە كېسىۋېتىلىپ، ئۇلىنىدىغان بىختىن سەل كەڭرەك قىلىپ توغرىسىغا قارىتىپ بىر سانتىمېتىر يېرىلىپ، «T» شەكلى ھاسىل قىلىنىدۇ، ئاندىن ئۇلاشقا ئىشلىتىلىدىغان ئېچاقنىڭ سېپى بىلەن بىخ ئۇلىنىدىغان يەرنىڭ قوۋزىقى سوپۇۋېتىلىپ، بىخ يېرىققا كىرگۈزۈلىدۇ، ئۇلىنىدىغان بىخ بىلەن كۆچەت ياغچىنىڭ تىلىنغان يېرى بىر ـ بىرىگە زىچ چاپلاشقاندىن كېيىن سۇلياۋ لېنتا بىلەن 5 — 6 قەۋەت ئوراپ باغلىنىدۇ. ئۇلاپ ئارىدىن 7 ـ 10 كۈن ئۆتكەندە ئەي بولۇش

ئەھۋالى تەكشۈرۈپ كۆرۈلىدۇ. ئۇلانغان بىخ قۇرۇپ قالمىغان، يوپۇرماق ساپىقىغا ئۇرۇپ قويسىلا يوپۇرماق تۆكۈلۈپ كەتسە ئۇلاق تۇتقان بولىدۇ. ئۇلانغان يېرى قۇرۇپ قارىداپ كەتكەن بولسا، يوپۇرماق ساپىقى قۇرۇپ چۈشمەس بولغان بولسا ئۇلاق تۇتمىغان بولىدۇ، ئۇنى دەرھال باشقىدىن ئۇلاشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇلاق كۆچەتنىڭ توپىسىنى يۇمشىتىپ تۇرۇش، پاكىز ئوتاش، نەملىكىنى ساقلاش، يازدا ئۇلانغانلىرىنى قىشتىن ئۇنتۇش ئالدىدا ئىگىپ ئۈستىدىن چۆپ - سامان يېپىپ 10 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا كۆمۈش، كۈزدە ئۇلانغان، ئەتىيازدا بىخلايدىغانلىرىنى قىشتىن ئۇنتۇش ئالدىدا تۇڭىگە توپا دۆڭلەپ قىشتىن ئامان ئۇنتكۈزۈش لازىم.

5) كۆچەت ئورنىنى بەلگىلەش ياخشى يەرنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ، تەكشىلىگەندىن كېيىن، كۆچەت ئورنىنى بەلگىلەشكە بولىدۇ. شورلۇق يەرنى ئاۋۋال شورسىزلاندۇرۇپ، 2 - 3 يىل بېدە تېرىپ تۇپراق سۈپىتىنى ياخشىلىغاندىن كېيىن، مېۋىلىك دەرەخ تىكسە بولىدۇ. ئونۇمسىز يەرگە ئورەك كولاپ توپا يەڭگۈشلەپ ۋە كۆپلەپ ئورگانىك ئوغۇت بېرىپ كۆچلەندۇرگەندىن كېيىن كۆچەت تىكسە بولىدۇ. كۆچەت تىكىلگەندىن كېيىن يىلمۇ يىل تۇپراق سۈپىتىنى ياخشىلاپ بېرىش لازىم. كۆچەت ئورنى 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدىن 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىغىچە بېكىتىلىدۇ، چىلان كېچىكىپ بىخلايدۇ، 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسى ۋە ئاخىرلىرى تىكىلسە ئەي بولۇش نىسبىتى يۇقىرى بولىدۇ، ئاۋۋال بەلگىلەنگەن تۇپ ئارىلىقى بويىچە كۆچەت تىكىلىدىغان ئورۇن بەلگىلىنىدۇ، تىكىلىدىغان ئورۇننى مەركەز قىلىپ كەڭلىكى ۋە چوڭقۇرلۇقى 60 سانتىمېتىردىن بىر مېتىرغىچە كېلىدىغان 2 ئورەك كولىنىدۇ. ئورەك كولىغاندا ئورەكنىڭ ئۈستىدىكى توپا بىلەن ئاستىدىكى توپا ئايرىم قويۇلىدۇ. ئۈستى توپىسىغا 10 - 15 كىلوگرام ياخشى چىرىگەن قوڭ ئارىلاشتۇرۇلۇپ ئۇرەكنىڭ ئاستىغا تاشلىنىدۇ، كۆچەت ئورەككە سېلىنىپ تىك قويۇلغاندىن كېيىن، ئورەكنىڭ يېرىمغىچە توپا تاشلىنىدۇ. ئاندىن يىلتىزنىڭ راۋان بولۇشى ئۈچۈن كۆچەت بوش تارتىپ قويۇلىدۇ، ئورەك يەر بىلەن تەكشى بولغىچە چىڭداپ كۆمۈلىدۇ. تىكىپ بولغاندىن كېيىن دەرھال سۇغىرىلىدۇ. ئالما بىلەن ئۇرۇكنىڭ قۇر ۋە تۇپ ئارىلىقى 8 × 7 مېتىر ياكى 7 × 6 مېتىر، نەشپۈتنىڭ 6 × 7 مېتىر ياكى 6 × 5 مېتىر، ياڭاقنىڭ 10 × 10 مېتىر ياكى 8 × 8 مېتىر، چىلاننىڭ 8 × 5 مېتىر ياكى 4 × 6 مېتىر، شاپتۇلنىڭ 8 × 6 مېتىر ياكى 6 × 4 مېتىر، ئۈزۈمنىڭ 1.5 × 5 مېتىر ياكى 12 × 4 مېتىر بولىدۇ.

6) ئوغۇتلاش، سۇغىرىش مەھەللىۋى ئوغۇت مۇڭاپىق ئارىلاشتۇرۇلغان 3 خىل بىرىكمىلىك فوسفورلۇق ئوغۇتنى ئاساسىي ئوغۇت قىلىپ، مېۋىنى ئۈزۈڭالغاندىن كېيىن غازالق تۆكۈلۈش ئالدىدا ئوغۇتلاش لازىم. كۆچەت ھەر يىلى راسا مېۋىلەشتىن ئىلگىرى فوسفورلۇق ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇلغان 50 تىن 80 كىلوگرامغىچە مەھەللىۋى ئوغۇت بىلەن ئوغۇتلىنىدۇ. مول مېۋە بېرىڭاتقان باغنىڭ ھەر موسى ھەر يىلى 40 كىلوگرامدىن 60 كىلوگرامغىچە 3 خىل بىرىكمىلىك فوسفورلۇق ئوغۇت ئارىلاشتۇرۇلغان 7 تونىدىن 10 تونىغىچە مەھەللىۋى ئوغۇت بىلەن ئوغۇتلىنىدۇ. يۇمران دەرەخ تاجىسىنىڭ 20 - 30 سانتىمېتىر ئەتراپىدىن 40 - 50 سانتىمېتىر كەڭلىكتە، 50 - 60 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا ئورەك كولاپ، ئوغۇتنى ئورەكتىن چىققان توپا بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ، ئورەكنى تىندۇرۇۋەتسە بولىدۇ. چوك دەرەخلەر ئۈدۈل ئېرىق كولاپ ئوغۇتلىنىدۇ. يەنى دەرەخ تۈۋىدىن بىر مېتىر ئارىلىق قالدۇرۇلۇپ، سوقا بىلەن 40 - 50 سانتىمېتىر ئارىلىقتا 20 - 30 سانتىمېتىر كەڭلىكتە بىردىن ئېرىق چىقىرىلىپ، ئوغۇت سالغاندىن كېيىن تىندۇرۇلىدۇ. كېيىنكى يىللاردا ئوغۇتلانغان يەرگە ئوغۇت بېرىلمىدۇ. قوشۇمچە ئوغۇتنا تېز ئونۇملۇك ئازوتلۇق ئوغۇت ئاساس قىلىنىدۇ. ئۇ چېچەكلەش ئالدىدا ۋە چېچەك توزىغاندىن كېيىن دەرەخ تۈۋىگە بېرىلىدۇ. ھەر يىلى ھەر تۇپ دەرەخكە 1.5 كىلوگرامدىن 2 كىلوگرامغىچە ئورىيە بېرىلىدۇ. چېچەكنى ۋە غورنى ساقلاپ قېلىش، مېۋە سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، چېچەكلەش ئالدىدا، چېچەك مەزگىلىدە ۋە يېڭى غورلىغاندا يوپۇرماقلىرىغا

0.4% — 0.5% لىك ئوريە ئېرىتمىسىنى پۈركۈسە بولىدۇ، ئۇنى دېھقانچىلىق دورىلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ پۈركىسىمۇ بولىدۇ.

مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ 7 — 8 - ئايلاردا قوبۇل قىلمىدىغان سۇيى يىل بويى سۇمۇرىدىغان سۇيىنىڭ تەڭىسىدىن يېرىسىنى تەشكىل قىلىدۇ، يۇمران دەرەخلەرنى پات - پات ئاز - ئازدىن سۇغىرىش كېرەك. چوڭ دەرەخلەر ئۇزاق - ئۇزاقتا، قاندۇرۇلۇپ سۇغىرىلىدۇ. قىش كىرىشتىن بۇرۇن توپۇندۇرۇپ سۇغىرىلىدۇ. شۇ يىلى تىكىلىگەن مېۋىلىك كۆچەتلەر يىلىۋىي 7 قېتىم سۇغىرىلىدۇ، 5 يىلغا توشمىغان دەرەخلەر يىلىغا 6 قېتىم سۇغىرىلىدۇ. 5 يىلدىن ئاشقانلىرى يىلىغا 5 قېتىم سۇغىرىلىدۇ. ئادەتتە چېچەكلەش ئالدىدا، چېچەك تۇزىغاندا، غورىلىغاندا، غورا جىددىي چوڭىيۇاتقاندا، مېۋە ئۇزۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ۋە قىش كىرىشتىن بۇرۇن سۇغارغان ياخشى. يەرنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇپ، ھوسۇلنى كۆپەيتىش كېرەك.

7) رەتلەش　غولىنىڭ ئېگىزلىكى ئادەتتە 70 - 80 سانتىمېتىر بولىدۇ. غولى بىلەن ئۇچى تەكشى، تۈز بولىدۇ. غولىنىڭ ئۈچىدا غول نوتىسى، ئەتراپىدا قوشۇمچە شاخلىرى بولىدۇ. ئاساسىي شاخ كۆچەت غولىنىڭ ئونتۇرىسىدىكى تۇپ شاختۇر. ئالما، نەشپۈتتە 5 تالدىن 8 تالغىچە تۇپ شاخ قالدۇرۇلىدۇ، بۇ شاخلار غولدا 2 دىن 4 قاتلامغىچە ئورۇن ئالىدۇ. 3، 2، 1، 1 تەرتىپى بويىچە تۆۋەندىن يۇقىرىغا جايلاشقان بولىدۇ. يەنى 1 - قەۋەتتە 3 تال شاخ، 2 - قەۋەتتە 2 تال شاخ، 3 - 4 - قەۋەتلەردە بىر تالدىن شاخ قالدۇرۇلىدۇ. ئاساسىي شاخ بىلەن غول شاخنىڭ يانتۇلۇقى 50° — 60° بولغىنى مۇۋاپىق. 1 - قەۋەتتىكى 2 ئاساسىي شاخنىڭ ئورنى 120° ئەتراپىدا بولىدۇ. باشقا قاتلاملاردىكى ئاساسىي شاخلار ئۆزلىرى جايلاشقان بوش ئورۇن تەرتىپى بويىچە تىزىلىدۇ. قاتمۇ قات بولۇپ قېلىپ، بىر - بىرىنىڭ كۆلەڭگىسىدە قالماسلىقى كېرەك. يانداش شاخلار ئاساسىي شاختا ئۆسكەن چوڭ تېپىتىكى شاخ گۈرۈپپىسى ھېسابلىنىدۇ. ئالما بىلەن نەشپۈتنىڭ 1 - قاتلامدىكى ئاساسىي شېخىنىڭ ھەربىرىدە 3 تالدىن يانداش شاخ قالىدۇ. ئاساسىي شاخ ۋە يانداش شاخنىڭ مېۋە نوتىلىرى ئۆسىدۇ. 1 - قەۋەتتىكى يانداش شاخ دەرەخ غولىدىن 60 سانتىمېتىر يىراقلىقتا بولىدۇ. ئۇنىڭدىن 40 سانتىمېتىر ئارىلىقتا 2 - يانداش شاخ قالىدۇ. يەنە 60 سانتىمېتىر ئارىلىق قالدۇرۇلۇپ 3 - يانداش شاخ قالدۇرىلىدۇ. 1 - قاتلام يانداش شاخلارنىڭ ھەممىسى سول تەرەپتە، 2- قاتلام يانداش شاخلارنىڭ ھەممىسى ئوڭ تەرەپتە، 3 - قاتلام يانداش شاخلار يەنە نوقۇل سول تەرەپتە بولىدۇ. باشقا قاتلاملارنىڭ ئاساسىي شېخىدا پەقەت 1 - 2 دىنلا يانداش شاخ قالدۇرۇلىدۇ. ھەر قايسى قاتلام ئاساسىي شاخلاردىن 1 - قاتلام بىلەن 2 - قاتلامنىڭ ئارىلىقى 0.8 دىن 1.2 مېتىرغىچە، 2 - قاتلام بىلەن 3 - قاتلامنىڭ ئارىلىقى 0.7 مېتىر بولىدۇ. كېيىنكى ھەر قاتلامدا 0.6 مېتىر ئارىلىق قالدۇرىلىدۇ.

8) پۈتاش　ئادەتتە غازاڭ چوشكەندىن تارتىپ كېيىنكى يىلى بىخ چىقارغىچە بولغان ئارىلىقتا ئېلىپ بېرىلىدۇ، يۇمران كۆچەتلەرنى پۈتاشتا دەرەخ شاخلىرىنى رەتلەش تەلىپى بويىچە، غول شاخلارنى يېتىشتۇرۇپ، ئۇنىڭ شاخلىرىنى مۇۋاپىق جايلاشتۇرۇپ، غولى چىڭ، ھەر تەرەپكە تەڭ يېيىلغان، تېز كېڭىيەلەيدىغان قىلىش لازىم. مېۋىگە كىرگەن دەرەخنى پۈتاشتا، تاجىنى تېز كېڭىيىدىغان قىلىش، ئىچكى قاتلامدىكى ئۇزۇق يېتىشتۇرۇپ بېرىدىغان شاخلارغا قارىتا چوڭ، ئونتۇرا، كىچىك تېپلىق، بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان شاخ گۈرۈپپىلىرىنى يېتىشتۇرۇش لازىم. مېۋىلەش مەزگىلىدە چېچەكلەيدىغان بىخلار بىلەن يوپۇرماق بىخلىرىنىڭ نىسبىتىنى تەڭشەپ، كۆپ مېۋە بېرىش ۋاقتىنى ئۇزارتىش كېرەك. قېرىغان دەرەخلەرنى قومۇرۇۋېتىش كېرەك.

پۈتاشنىڭ خىللىرى ۋە ئۇسۇللىرى: ① شالاڭلاشتۇرۇش. ھاشاراتلارنىڭ زىيىنىغا ئۇچراپ كېسىل بولغان، قۇرۇپ قالغان كېرەكسىز شاخلارنى كېسىۋېتىش، بەك قويۇق ئۆسۈپ گىرەلىشىپ كەتكەن ھارام شاخلارنى تۈۋىدىن پۈتىۋېتىش، شۇ ئارقىلىق ئۇزۇقلۇق يېتىشمىدىغان، ئاساسىي شاختىن يېگى شاخ ئۆسۈپ چېچەكلەش

ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش، مېۋە بېرىش ئۇنۇمىنى ئۆستۈرۈش كېرەك. ② ئىخچاملاش. ئۆسكىنىگە ئۇزاق يىل بولۇپ تۆۋەنگە ساڭگىلاپ قالغان شاخلارنى كېسىۋېتىش، شاخلارنىڭ ئېگىزگە قاراپ ئۆسۈشىگە، ساقلىنىپ قالغان قىسمىنىڭ جۈشقۇن ئۈسۈشىگە تۈرتكە بولۇش؛ ③ كونىرىغان ۋە قايتا ئۆسۈپ چىققان شاخلارنى پۈتاپ مېۋىلىك دەرەخنىڭ ئۆسۈش ۋەزىيىتىنى ئۆزگەرتىش؛ ④ زەخمىلەندۈرۈش. ئاساسىي شاخلارنىڭ ئوزۇن شاخلىرىنى كېسىۋېتىش ۋە ئىخچاملاش ئارقىلىق يان شاخ ئۆستۈرگىلى بولماي قالغاندا ئۆستۈرمەكچى بولغان يان شاخنىڭ بېغىنىڭ ئۆستىدە بىر سانتىمېتىر ئارىلىقتا قوۋزاقنى تىلىۋېتىش ئارقىلىق بۇ بېخنىڭ يان شاخ بولۇپ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ؛ ⑤ ئوچىنى ئۈزۈۋېتىش. دەرەخ تازا ئۆسۈۋاتقان مەزگىلدە ھەر قاتلام ئوق شاخلارنىڭ ئوچىدىكى يېڭى ئۆسكەن بېخلارنى ئۈزۈپ تاشلاپ، ئوزۇقلۇقنىڭ دەرەخنىڭ ئۆسۈشىگىلا سەرپ بولۇشىنى تىزگىنلەش ۋە ئاجىزلاشتۇرۇش ئارقىلىق مېۋە بېرىدىغان شاخ گۈرۈپپىسىنى يېتىلدۇرۇپ، چېچەك ۋە غورىلارنىڭ چۈشۈپ كېتىشىدىن ساقلىنىش، مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ مېۋە مىقدارىنى ئۆستۈرۈش لازىم.

3 § . كېسەللىك، ھاشارات زىياندا‌شلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ تىزگىنلەش

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ مېۋىلىك دەرەخلىرىدە ئاساسەن تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە خىل كېسەللىك ۋە زىيانداش ھاشارات بار:

1. ئالما كۆيە پەرۋانىسى

بۇ 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىدىن 10 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە تارقىلىدۇ، لىچىنكا ئالما، نەشپۈت ۋە شاپتۇل، ئۈرۈك مېۋىلىرىنىڭ ئىچىگە كىرىپ ناھايىتى كۆپ مېۋىلەرنى بالدۇر چۈشۈرۈۋېتىدۇ ياكى زىيە قىلىدۇ. زىيىنى ئادەتتە 50%كە، ئېغىر بولغاندا 80% كە يېتىدۇ. قىش پەسلىدە دەرەخ قوۋزىقىنى قىرىش، دەرەخ تۈۋىدىكى قۇرۇق شاخ ـ غازاڭلارنى پاكىز سۈپۈرۈپ يېغىپ كۆيدۈرۈش، دەرەخ غولىنى ھاكلاپ، دەرەخ غولىدىكى كاۋاكلارنى تولدۇرۇش، يازدا قۇرت چۈشكەن مېۋىلەرنى دەرھال ئۈزۈپ تازىلاشتىن باشقا، ئازودرىن، سومىتىئون، ئاكارون قاتارلىق دېھقانچىلىق دورىلىرىنى پۈركۈسە بولىدۇ.

2. نەشپۈت ئۆزەك قۇرتى

بۇ 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن 9 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە پەيدا بولىدۇ. ئاساسەن ئالما، نەشپۈت، شاپتۇلغا زىيان سالىدۇ، ئۈرۈككىمۇ زىيان سالىدۇ، ئاۋۇال بېغىشنى چىشلەپ ئۈزىدۇ. كېيىن مېۋىگە سۇقۇنۇپ كېرىدۇ، ئۇنىۋېرسال دېھقانچىلىق تەدبىرلىرى بىلەن ئالدىنى ئېلىپ ساقلىنىشتىن سىرت يەنە 50%لىك سومىتىئوننىڭ 1000 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى پۈركۈپ ئالدىنى ئېلىشقا بولىدۇ.

3. ئالۇچا يوپۇرماق سالجىسى

بۇ 4 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىغىچە تارقىلىدۇ. ئاساسەن ئالما، نەشپۈت، قارا ئۈرۈككە زىيان سالىدۇ. يەنە شاپتۇل، ئۈرۈك، ياڭاق، چىلان، ئۈزۈمگىمۇ زىيان يەتكۈزىدۇ. ئۇنىۋېرسال دېھقانچىلىق تەدبىرلىرى ئارقىلىق ئۇنىڭ ئالدىنى ئالغان ۋە تىزگىنلىگەندىن سىرت، 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرلىرىدىن 4 ـ ئاينىڭ

باشلىرىغىچە %40 لىك ئوكسىدلانغان روگورسۇتسىمان مېيىنلىق 1000 دىن 2000 ھەسسىسىگىچە بولغان ئېرىتمىسى ياكى %20لىك دىكوفول سۇتسىمان مېيىنلىق 600 دىن 1000 ھەسسىسىگىچە بولغان ئېرىتمىسىنى ياكى %73 لىك پروپارگىت سۇتسىمان مېيىنلىق 2000 ھەسسىسىلىك ئېرىتمىسىنى پۈركۈپ قىشتىن يېڭىلا ئۇنىكەن چوڭ قۇرتلارنى ئۆلتۈرۈپ يوقاتقاندا ئۈنۈمى ئالى ياخشى بولىدۇ. 6 ـ ئاينىلىق 20 ـ كۈنىدىن 7 ـ ئاينىلىق 30 ـ كۈنىگىچە قاتتىق ئەۋج ئالىدىغان ۋاقتى بولۇپ، دىكوفول، پروپارگىت قاتارلىق دورىلار ئارقىلىق مەركەزلىك ئالدىنى ئېلىپ تىزگىنلەش لازىم.

4. قاسراقلىق كېلىن قۇرتى

بۇ قۇرت 4 ـ ئاينىلىق ئوتتۇرىلىرىدىن 9 ـ ئاينىلىق ئاخىرلىرىغا قەدەر ئاساسەن شاپتۇل، ياڭاق ۋە باشقا دەرەخلەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ. ئۇنى باغ پەرۋىشىنى كۈچەيتىش ۋە 5 ـ ئايلاردا تۇخۇملاشتىن بۇرۇن قۇرت بار شاخ ـ شۇمبىلارنى يىغىپ كۆيدۈرۈشتىن باشقا، ھەر قېتىم قۇرت تۇخۇمىدىن چىقىدىغان يۇقىرى دولقۇن ئۇتۇپ 4 ـ 5 كۈن ئىچىدە سومىتسىئون سۇتسىمان مېيىنلىق 1000 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى پۈركۈپ تىزگىنلەش ۋە ئالدىنى ئېلىش لازىم.

5. مېۋىلىك دەرەخنىڭ پىتى

بۇ پىت 3 ـ ئاينىلىق ئاخىرلىرىدىن 9 ـ ئاينىلىق ئاخىرلىرىغىچە زىيان سالىدۇ (ئۇرۇق پىتى 4 ـ ئاينىلىق ئوتتۇرىلىرى ئۇرۇق دەرىخىگە زىيان سالىدۇ). شاپتۇل پىتى 3 ـ ئاينىلىق ئاخىرىدىن باشلاپ تۇخۇمدىن چىقىدۇ). ئاساسەن شاپتۇل، ئۇرۇق، ئالما دەرەخلىرىگە زىيان يەتكۈزىدۇ، ئۇنۇپرسال ئالدىنى ئالغان ۋە تىزگىنلىگەندىن سىرت يەنە پىت تۇخۇمدىن چىقىش مەزگىلىدە %50 لىك پېرىمىكارب پاراشوكىنىلىك 2000 دىن 2500 ھەسسىگىچە سۇيۇقلاندۇرۇلغان ئېرىتمىسىنى پۈركىگەندە ئۇنى ئۇنۇملۇك يوقاتقىلى بولىدۇ.

6. غېرىچ قۇرت

بۇ قۇرت 3 ـ ئاينىلىق بېشىدا پەيدا بولىدۇ. ئەتىيازدا ئالما، ئەشپۈت، ياڭاق ۋە باشقا دەرەخلەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ. دېھقانچىلىقتىكى ئۇنۇپرسال تىزگىنلەش، ئالدىنى ئېلىش ئەدبىرلىرىنى كۈچەيتكەندىن سىرت، يەنە %80لىك دىپتېربېكس پاراشوكىنىلىك 1000 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى پۈركۈپ ئالدىنى ئېلىشقا بولىدۇ.

7. قىزىل ئۆمۈچۈك

بۇ 5 ـ ئايدىن 9 ـ ئايغىچە پەيدا بولىدۇ. ئالما، شاپتۇل، چىلانغا زىيان يەتكۈزىدۇ. باش ئەتىيازدا دەرەخ بىخ سۈرۈپ چېچەكلىگەندە 5° لۇق بوميې ھاك ـ گۈڭگۇرت بىرىكمىسى پۈركۈلىدۇ. 6 ـ 7 ـ ئايلاردا قىزىل ئۆمۈچۈك كۆپ دەرەخلەرگە %80لىك روگور سۇتسىمان مېيىنلىق 800 ھەسسىلىك ئېرىتمىسى ياكى «1059» لىك 2000 ھەسسىلىك ئېرىتمىسى ياكى %20 لىك، %50لىك تېترادىفون پاراشوكىنىلىك 800 دىن 2000 ھەسسىگىچە سويۇقلاندۇرۇلغان ئېرىتمىسىنى پۈركۈپ يوقىتىشقا بولىدۇ.

8. ئالما، شاپتۇلدىكى چىرىش كېسىلى

بۇ ئەتىياز، كۈزدە پەيدا بولىدۇ. كېسەل مىكروبى دەرەخ شىخىنىلىك ئۈشۈگەن، زەخمىلەنگەن ياكى ھاشاراتلار غاجاپ زەخمىلەندۈرگەن زەخىم ئاغزىدىن كىرىپ، دەرەخنىڭ غولىدا ياكى ئاچماق بېرىدە ئۈۋلايدۇ. پەرۋىشنى كۈچەيتىپ، دەرەخلەرنىڭ كېسەلگە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈپ، كېسەل دەرەخلەرنى

تازىلاپ، كېسەل شاخلارنى پۈتاپ، دەرەخ غولىنى ھاكلاپ زەخىم ئاغزىنى ئېتىپ، ئۆشۈكتىن، ئاپتاپتىن ساقلىنىش ئۈنۈملۈك ئالدىنى. ئېلىش تەدبىرى ھېسابلىنىدۇ. ھەر ئايدا بىر قېتىم تەكشۈرۈپ، كېسەل ئالامەتلىرى سېزىلگەن ھامان قىرىپ تازىلاش، ھاك ـ گۈڭگۇرۇت بىرىكمىسى ياكى تۈزبەت ئارقىلىق دېزىنفېكسىيە قىلىش لازىم.

9. ئالما، شاپتۇلدىكى ئاق توزان كېسىلى

بۇ كېسەل دەرەخ ئۈسۈۋاتقان مەزگىلدە پەيدا بولىدۇ. كېسەل يوقىان شاخ، يوپۇرماقلارنى پۈتاپ كۆيدۈرۈش، بىخلىنىشنىڭ ئالدى كەينىدە بىر قېتىمدىن °3 . 0 لۇق ھاك ـ گۈڭگۇرت بىرىكمىسى پۈركۈش، يۇقۇملانغاندا تۈزبەتنىڭ 1000 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى پۈركۈپ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

10. شاپتۇلنىڭ يوپۇرمىقى قورۇش كېسىلى

بۇ كېسەل شاپتۇلنىڭ ئۈسۈش مەزگىلدە پەيدا بولىدۇ. چېچەكلەشتىن بۇرۇن بىر قېتىم°4 — °5 ھاك ـ گۈڭگۇرت بىرىكمىسى پۈركۈلىدۇ، ئۈسۈۋاتقان مەزگىلدە ھەر 20 كۈندە بىر قېتىم دورا پۈركۈلىدۇ، بۇنىڭدا °4 ـ °5 لۇق ھاك ـ گۈڭگۇرت بىرىكمىسى بىلەن 1:100 لىك بوردۇ سۇيۇقلۇقىنى نۆۋەتلەشتۈرۈپ ئىشلىتىش لازىم.

11. شاپتۇل غورىسىنىڭ يىگىلەش كېسىلى

بۇ كېسەل شاپتۇلنىڭ ئۈسۈۋاتقان مەزگىلدە پەيدا بولىدۇ. يۇقۇملانغان شاخنى شۇ ھامان پۈتسۈەتكەندىن سىرت چېچەكلەش ئالدىدا بىر قېتىم °5 لۇق ھاك ـ گۈڭگۇرت بىرىكمىسى پۈركۈش، چېچەكلەپ بولغاندىن كېيىن °3 . 0 لۇق ھاك ـ گۈڭگۇرت بىرىكمىسىنى ياكى گاۋجېمۇنىڭ 200 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى ۋە ياكى 20% دىكوفۇن سۇتسىمان مېيىنىڭ 800 ھەسسىلىك ئېرىتمىسىنى پۈركۈش لازىم. كېسەل ئېغىر بولغاندا غورا مەزگىلدە، مېۋە پىشىش ئالدىدا بىر قېتىمدىن قوش ئۈنۈملۈك مىكروب مېيىنى پۈركۈش ئارقىلىق كېسەلنى تىزگىنلەش ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

12. ئۆرۈك مېغىزى ھەرىسى

بۇ ئۆرۈككە زىيان يەتكۈزىدۇ. غورىنى كۆپلەپ تۆكۈۋېتىدۇ. ئېغىر بولغاندا مېۋە 30% كېمەيىپ كېتىدۇ. كۈزدە دەرەخ تۈۋىنى چوڭقۇر ئاغدۇرۇش ۋە سۇغۇرىش، دەرەخ تۈۋىگە چۈشۈپ قالغان قاق ئۆرۈقچىلارنى ۋە شاختا قۇرۇپ قالغان قاقلارنى پاكىز تازىلاش، ئۇلارنى چوڭقۇر كۆمۈش ياكى كۆيدۈرۈپ ناشلاش ئارقىلىق چوڭ قۇرۇتنىڭ توخۇملاپ لىچىنكا چىقىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

V باب

ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋە ئۇنۇم

1949 ـ يىلدىن ئىلگىرى تەبىئىي ئورمانلىقنى باشقۇرىدىغان ھېچقانداق ئاپپارات يوق ئىدى. ھۆكۈمەت

ئورگانلىرى، مەكتەپلەر ۋە ھەربىي قىسىم تۇرۇشلۇق جايدىكى ئورمانلىق ۋە دەرەخلەر شۇ ئورۇنلارنىڭ مۇلكى ھېسابلىنىاتتى. باشقا دەرەخلەرنىڭ ھەممىسى خۇسۇسىيلارنىڭ ياكى مىجىتنىڭ مۇلكى ھېسابلىناتتى. 1950 - يىلدىن كېيىن تاغ ئورمىنى بىلەن چاتقال ئورمىنى دۆلەت ئىگىلىكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىندى. شەخسلەرنىڭ ھويلا - ئارامليرىدىكى دەل - دەرەخلەر شەخسلەرگە تەئەللۇق بولدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، ياغاچ فوللۇق ئاشلىق ئورمانچىلىق مەيدانى، ئورمانچىلىق پونكىتى، توغراقلىقنى باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى. 10 يېزا - بازاردا ئورمان پونكىتى ۋە جىغانلىق پونكىتى قۇرۇلدى. بۇلاردا جەمئىي 871 ئىشچى - خىزمەتچى ئىشلىدى. ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك ئورمان باشقۇرۇش سىستېمىسى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى.

1 § . ئىگىلىك تۈزۈلمىسى

1956 - يىلدىكى كوپېراتسىيەلىشىشتە ۋە 1958 - يىلدىكى خەلق گۈڭشېسى قۇرۇشنىڭ دەسلىپىدە ئورمان بەك قانتتىق ۋە ئۇلۇك باشقۇرۇلۇپ، شەخسلەرنىڭ قولىدىكى دەرەخلەر بىردەك باھاغا سۈندۇرۇلۇپ كوللېكتىپقا سېتىپ بېرىلدى.

1963 - يىلى گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ بىر موغا يەتمەيدىغان يەردىكى بېغى ئۆزىگە قالدۇرۇلۇپ، چوڭ باغلىرىنىڭ بىر مودىن ئېشىپ كەتكەن قىسمى باھاغا سۈندۇرۇلۇپ گۈڭشېغا ئۆتكۈزۈۋېلىندى. 1973 - يىلى 3 دەرىجىلىك ئورمان بەرپا قىلىش يولغا قويۇلۇپ، ھوقۇق دەرەخ تىككۈچىدە بولدى. تەڭشەشكە قارشى تۇرۇلۇپ، گۈڭشى ئەزالىرىغا كۆچەت تىكىدىغان يەر ئاجرىتىپ بېرىلىپ، ئۇلارنىڭ ئورمان بەرپا قىلىش ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە ئورمان ئىگىدارلىق ھوقۇقىنى، باشقۇرۇشنى بېكىتىش، ئوتۇن ئورمىنىنى ئايرىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، شەخسلەرگە، كوللېكتىپقا ۋە دۆلەت ئورۇنلىرىغا 27 مىڭ 500 پارچە ئورمان ئىگىدارلىق گۇۋاھنامىسى تارقىتىلدى.

1985 - يىلدىن باشلاپ مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 122 ئورمانچىلىق كەسپى ئائىلىسى بار بولۇپ، ئۇلار قاقاسلىقتا 21 مىڭ 290 مو يەرنى كۆكەرتىشنى ھۆددىگە ئالدى. ئەڭ كۆپ يەر ھۆددىگە ئالغىنى توخۇلا يېزىسىدىكى دېھقان ئىمامنىياز بولۇپ، 1050 مو قاقاس يەرنى ھۆددىگە ئالدى.

مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىشنىڭ كونكرېت ئۇسۇلى مۇنداق:

1. ئاھالىلەر نۇقتىسىدىكى چوڭ باغدىن باشقا يارلىق پارچە - پۇرات دەرەخلەر ئۈي ئەتراپى پاسىل قىلىنغان ئاساستا باھالاپ شەخسلەرگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. غولىنىڭ دىئامېتىرى 20 سانتىمېتىردىن ئاشىدىغان دەرەخلەر مۇشۇ ئائىلىنىڭ باشقۇرۇشىغا ھاۋالە قىلىندى، كېسىلگەندىن كېيىن ئورنىغا شۇ ئائىلە كۆچەت تىكىدىغان بولدى.

2. چوڭ باغلار يۇقىرىغا ھەق تاپشۇرىدىغان قىلىپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى. ھۆددىگەرلىك 10 يىلغىچە ئۆزگەرمەيدۇ، مېۋىسىنى ئۆزى ساتىدۇ. باغدا بار دەرەخلەر زۇيەتكە ئېلىنىدۇ. پىلانلىق تۈردە كونىسىنىڭ ئورنىغا يېڭىسى ئالماشتۇرۇلغاندىن سىرت، زىيان بولسا تۆلىتىۋېلىنىدۇ. يېڭىدىن تىكىلگەنلىرى توختام مۇددىتى توشقاندىن كېيىن، باھاغا سۈندۇرۇلۇپ كوللېكتىپقا ئۆتكۈزۈلىدۇ.

3. ئاھالىلەر نۇقتىسى سىرتىدىكى دەرەخلەر مۇنداق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ: ① چەت - ياقا جايلاردىكى پارچە - پۇرات ئۆسكەن، كوللېكتىپنىڭ باشقۇرۇشى بېتىپ بولغان دەرەخلەر باھاغا سۈندۇرۇلۇپ ئائىلىلەرگە

بېرىلدى. ② دىئامېتىرى 20 سانتىمېتىردىن ئارتۇق دەرەخلەرنى ۋە شۇنداق دەرەخ بار ئورمان بەلۋېغىنى پەرۋىش قىلىشقا مەخسۇس ئادەم بەلگىلىنىپ مۇزاپىق ھەق بېرىلمەيدىغان بولدى. ③ يۇقىرىدا ئېيتىلغاندىن باشقا دەرەخلەر مەسئۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى، دەرەخنىڭ ئۈمرى ۋە ئەھلىي ئەھۋالىغا قاراپ مۇزاپىق تەقسىم قىلىنمايدىغان بولدى. ھۆددىگە بېرىلگەن دەرەخلەر رويخەتكە ئېلىنىدى، زىيانغا ئۇچرىسا تۆلىتۈرۈلمەيدىغان بولدى ھەمدە يەر، سۇ شارائىتىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ يېتىلىش ۋاقتى بېكىتىلىپ، ئىگىلىك باشقۇرۇش مەسئۇلىيەتچانلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. دەرەخلەر ئورمانچىلىق كەسپىنى سۈيىدىغان، شۇ جەھەتتە ئارتۇقچىلىقى بار، ھۆددىگە ئېلىش ئىقتىدارىغا ئىگە كەسپىي ئائىلىلەرگە ۋە نۆقتىلىق ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى، تەڭ تەقسىماتچىلىق قىلىنمىدى.

4. ئورمانچىلىقتىكى نۆقتىلىق ۋە كەسپىي ئائىلىلەر زور كۆچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، تەرەققىيات خاراكتېرلىق ئورمانچىلىققا ئىلھام بېرىلدى. ① مۇبادا دېھقان - چارۋىچىلار كۆچەت تىكىشكە باب كېلىدىغان يەردە ئورمان بەرپا قىلىشنى تەلەپ قىلسا، ئۇنىڭغا پائال مەدەت بېرىلدى، يەر كۆلىمىگە چەكلىمە قويۇلمىدى. ② يەر ھۆددىگە ئالغۇچىلارغا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى 50 يىلغىچە ئۆزگەرمەيدىغان، مىراس قالدۇرۇشقا ۋە ئۆتۈنۈپ بېرىشكە بولىدىغان يەر ئىشلىتىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىدى. ③ ئورمانچىلىق كەسپىي ئائىلىلەرگە ئورمانچىلىق، سۈچىلىق، بانكا قاتارلىق تارماقلار تېخنىكا، سۇ ئىشلىتىش، پۇل قەرز ئېلىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئالاقىدار ئېتىبار بېرىدى. ئۇلار ئورمان بەرپا قىلىش يارىدەم پۇلىغا ئېرىشەلەيدىغان بولدى. سۇ ھەققىنىڭ 3 تىن بىر قىسمىنى‌ئاۋۋال تاپشۇرۇپ، پايدا ئالغاندا قالغىنىنى تولۇقلاپ تاپشۇرۇشقا رۇخسەت قىلىندى. كۆچەتلەرنى سۇغىرىدىغان چاغدا ئېتىبار بېرىلدى. بانكىدىن تۆۋەن ئۆسۈملۈك قەرز پۇل بېرىلدى. ④ كۆكەرتىش يىل چېكى ۋە يېتىلمەيدىغان يىل چېكى بېكىتىلگەندىن كېيىن، باشقۇرۇشتا ئەستايىدىل بولماي، توختامدا بەلگىلەنگەن ۋەزىپىلەرنى ئورۇندىيالماي قالسا يەر قايتۇرۇۋېلىنىپ باشقىلارغا ھۆددىگە بېرىلمەيدىغان بولدى. ⑤ پىرسەنت ئايرىش تۆۋەندىكىدەك 3 خىل ئەھۋالغا قاراپ بىر تەرەپ قىلىندى، يەنى يەر، سۇ شارائىتى ياخشى، كۆچەت ئاسان يېتىلمەيدىغان يەرنىڭ كىرىمىدىن 5% — 10%كىچە قالدۇرۇلىدۇ. سۇ، يەر شارائىتى ئوتتۇراھال، كۆچەت ئاستا يېتىلمەيدىغان يەرنىڭ كىرىمىدىن 2% — 5% كىچە قالدۇرۇلىدۇ. يەر، سۇ شارائىتى ناچار، كۆچەت تەستە يېتىلمەيدىغان ياكى تەننەرخى بەك يۇقىرى بولغان يەرنىڭ كىرىمىدىن قالدۇرۇلمايدۇ.

5. يەر كىمگە تەئەللۇق بولسا، دەرەخ شۇنىڭ بولۇش پرىنسىپىغا ئاساسەن، بازلىق ئورمان بەلۋېغىنىڭ يەرلىرى بىر تۇتاش پىلانلاندى، ئورمان بەلۋېغىنىڭ كەڭلىكى تىكىلمەيدىغان دەرەخ تۇرى، قۇر ئارىلىقى، تىكىش ۋاقتىغا ئاساسەن بېكىتىلىپ، ئائىلىلەرگە تەقسىملەپ بېرىلدى. كىم تىكسە، شۇنىڭ بولىدىغان، كوللېكتىپقا تاپشۇرۇلمىدىغان ھەق 0.5% تىن ئېشىپ كەتمەيدىغان بولدى. يەر تەقسىملەنگەندىن كېيىن، بىر تۇتاش پىلان بويىچە، بەلگىلەنگەن مۇھلەتتە تىكىلدى ۋە ئەي قىلىندى. ۋەزىپىنى ئۆز ۋاقتىدا ئورۇندىيالمىغانلاردىن ئورمانچىلىققا دەخلى قىلىش ھەققى تۆلىتىلمەيدىغان، يەر باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلمەيدىغان بولدى.

6. يېزا، كەنتلەرنىڭ پاسىلى بىلەن ھېسابلاشماي كۆكەرتىش قەدىمى تېزلىتىلىدۇ. ① سۇغىرىش شارائىتى بار بىنەم يەرلەردىن 1990 - يىلغىچە كۆكەرتىلمىگەنلىرىنى باشقا ئورۇنلارنىڭ ھۆددىگە ئېلىشىغا مەدەت بېرىلدى. ② ھۆددىگەرلىك مۇددىتى 15 يىلدىن كەم بولمايدۇ دەپ بەلگىلەندى. ③ ياغاچنى كەسكەندە ھەرمو يەرنىڭ ھەققى ھېسابىدا 0.5 كۇب مېتىر ياغاچ تاپشۇرۇش بەلگىلەندى. ④ ئەسلى ئورۇن ئورمان بەرپا قىلىشقا مۇزاپىق كېلىدىغان بوزيەرنى كۆكەرتىشكە ئامال قىلالمىسا باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بېرىشكىمۇ ئۇنىمايدۇ، ئۇزاققىچە قاقاس ھالەتتە تاشلىۋەتسە ناھىيىدىكى مەسئۇل تارماق خېرىدار چاقىرىپ ھۆددىگە بېرىشكە ھوقۇقلۇق، دەپ بەلگىلەندى.

7. چەت - ياقا جايلاردىكى شامالدىن، قۇمدىن مۇداپىئە كۆرۈلىدىغان، يول، دامبا، ئېقىنلارنى

قوغدايدىغان، كۆلىمى چوڭ ئېھاتە ئورمان بەلۋاغلىرىنى شەخسلەر باشقۇرالمىسا، كوللېكتىپ باشقۇرۇشى كېرەك، ئۇ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىلىپ، پايدىسى نىسبەت بويىچە تەقسىم قىلىنىدۇ دەپ بەلگىلەندى.

8. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلارنىڭ ھۆددىگە بېرىش چارىسى مۇنداق: ① ھۆددىگە ئېلىپ مەبلەغ سالغۇچىلارنىڭ ھەر يىلى سالىدىغان مەبلەغ سوممىسى، ياغاچ ماتېرىيالىنىڭ كېسىلىدىغان ۋاقتى، ماتېرىيال مىقدارىنى بەلگىلەپ، ئاۋۋال مەبلەغنى قايتۇرۇۋېلىش، ئاشقان كىرىمنى مۇۋاپىق تەقسىم قىلىش، ياغاچ ماتېرىيالنى دۆلەت باشقۇرۇش. ② ھۆددىگە ئالغۇچىلار مەبلەغ سالمايدىغان بولسا، دۆلەت بىلەن شەخسلەر پايدىنى 2:8 ياكى 1:9 نىسبەت بويىچە تەقسىم قىلىش.

§ 2 . كېسىش، يېڭىلاش

1. كېسىلىش مىقدارى

70 - يىللاردىن ئىلگىرى دەرەخلەر ناھايىتى ئاز كېسىلگەنىدى. 70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە سەل - پەل كۆپەيدى. 1978 - يىلى 1000 كۇب مېتىردىن ئېشىپ كەتتى. 1986 - يىلى 6300 كۇب مېتىرغا يەتتى. 1988 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ياغاچ ماتېرىيالىنى باشقۇرۇش چارىسى (سىناق نۇسخىسى)»نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن يىللىق كېسىلىش مىقدارى 1000 كۇب مېتىر ئەتراپىدا تىزگىنلەندى.

ناھىيە بويىچە 1973 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە كېسىلگەن دەرەخ

جەدۋەل: 7 — 12　　بىرلىكى: كۇب مېتىر

يىللار	كېسىلگىنى	يىللار	كېسىلگىنى
1973	200	1982	2192
1974	620	1983	1491
1975	650	1984	4369
1976	715	1985	2643
1977	810	1986	6300
1978	1224	1987	1241
1979	1315	1988	3085
1980	1324	1989	1158
1981	1164	1990	1245

2. كېسىشنى باشقۇرۇش

1988 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ياغاچ ماتېرىيالىنى باشقۇرۇش چارىسى (سىناق نۇسخىسى)» ئىجرا قىلىنىپ، ئورمان بايلىقىدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىلدى. كوللېكتىپقا تەۋە ئورمانچىلىقتىكى ياغاچ ماتېرىيالىلار قويۇۋېتىلىپ، ياغاچ ماتېرىيال ئىشلەپچىقىرىش بىلەن سېتىش - سېتىۋېلىش

يوللىرى راۋانلاشتۇرۇلۇپ، بازاردىكى ياغاچ ماتېرىياللارنىڭ باھاسى مۇقىملاشتۇرۇلدى. كېسىشتە ماتېريال ئورمىنىنىڭ مەرپىياتى مەھسۇلات مىقداردىن تۆۋەن بولۇش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ يىللىق كېسىش پىلانى قەتئىي ئىجرا قىلىنىپ، ئاشۇرۇپ كېسىشكە ۋە كۆپ كېسىپ ئاز مەلۇم قىلىشقا يول قويۇلمىدى. بىر قېتىمدا 20 كۇب مېتىردىن كۆپ كېسىدىغان ئورۇنلار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىكى مەسئۇل رەھبەرلەرگە، 20 كۇب مېتىردىن ئاز كېسىدىغان ئورۇنلار ئورمانچىلىققا مەسئۇل تارماقلارغا تەستىقلىتىپ، كېسىش ئىجازەتنامىسى ئالغاندىن كېيىن كەستى. ھەر قايسى ئورۇنلار، تارماقلار جۈملىدىن ئورگان، مەكتەپ، قىسىم، خەلق تەشكىلاتلىرى، كارخانا ۋە كەسىپي ئورۇنلار دەرەخ كەسمەكچى، جۈملىدىن ئۆزى تىككەن دەرەخلەرنى كەسمەكچى بولسا، ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى تارقاتقان كېسىش ئىجازەتنامىسىنى ئالغاندىن كېيىن كەستى. يېزىلاردىكى كوللېكتىپقا تەۋە ئورمانىنى، جۈملىدىن، دېھقانلار كوللېكتىپتىن سېتىۋالغان دەرەخلەر ۋە شەخسلەر كوللېكتىپتىن ھۆددىگە ئالغان دەرەخلەرنى كەسمەكچى بولسا، يېزا (مەيدان) نىڭ تونۇشتۇرۇش خېتىنى ئېلىپ، ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىغا بېرىپ، كېسىش ئىجازەتنامىسى ئالغاندىن كېيىن كەستى (يېزا ئاھالىلىرىنىڭ ھويلا ـ ئارامگاھدىكى پارچە ـ پۇرات دەرەخلەر بۇ دائىرىگە كىرمەيدۇ) . دەل ـ دەرەخلەرنى ئىجازەتنامىسىز كېسىش قەتئىي مەنئى قىلىندى. شەمشاد، توغراق ۋە جىگدىنى كېسىش قەتئىي مەنئى قىلىندى، كەسكەنلەر سېزىلگەن ھامان كەسكەن ياغىچى بىر دەڭ مۇسادىرە قىلىندى ۋە ئۇلارغا جەرىمانە قويۇلدى. كۆچەت ۋە يۇمران دەرەخلەرنى كېسىش قەتئىي مەنئى قىلىندى. يېتىلگەن دەرەخلەر ھەر يىلى 2 ـ، 3 ـ ئايلاردا كېسىلىپلا ئورنىغا كۆچەت تىكىلدى. ئورمانلىقتا دەرەخلەرنى ناپۈت قىلىپ كان ئېچىش، تاش چېقىش ۋە ئوڭچىلىق قىلىش قەتئىي مەنئى قىلىندى. ئورمانلىققا كىرگۈچىلەرنىڭ ئىجازەتنامىسى بولمىسا كىرگۈزۈلمىدى.

3. يېڭىلاش

70 ـ يىللاردىن ئىلگىرى كۆچەتلەرلا پەرۋىش قىلىناتتى، ئەمما ناھايىتى ئاز يېڭىلىناتتى. 1972 ـ يىلدىن كېيىن، ھەر قايسى يېزا ـ مەيدانلار دەرەخلەرنى پىلانلىق يېڭىلايدىغان بولدى. 1973 ـ يىلى 10 مىڭ 207 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇلدى، 467 مو يەرگە كۆچەت يېڭىلاندى. 1990 ـ يىلى 21 مىڭ 678 مو يەردە كۆچەت يېتىشتۇرۇلدى، 2317 مو يەردە كۆچەت يېڭىلاندى.

ناھىيە بويىچە 1973 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە پەرۋىش قىلىنغان، يېڭىلانغان كۆچەتزارلىق

جەدۋەل: 7 — 13　　بىرلىكى: مو

يىللار	پەرۋىش قىلىنغان كۆلەم	ئۆز ئورنىغا يېڭىلانغان كۆلەم	يىللار	پەرۋىش قىلىنغان كۆلەم	ئۆز ئورنىغا يېڭىلانغان كۆلەم
1973	10207	467	1978	17261	577
1974	10301	485	1979	17578	640
1975	10543	474	1980	14307	715
1976	10021	491	1981	28014	750
1977	17569	494	1982	25952	854

1678	35000	1987	802	23712	1983
1306	30557	1988	980	29702	1984
1258	19565	1989	2018	33739	1985
2317	21678	1990	1700	30000	1986

§ 3 . ئۇنۇم

1. مەھسۇلات قىممىتى

1986 - يىلى ناھىيە بويىچە ئورمانچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 531 مىڭ يۈەن (1980 - يىلدىكى ئوزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %56.2نى، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %43.2نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ئورمانچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 325 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %3.03 نى، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ %2.32نى ئىگىلىدى.

قىسمەن يىللاردىكى ئورمانچىلىق مەھسۇلات قىممىتى

جەدۋەل: 7 — 14 بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگىنى (%)	سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگىنى (%)	يىللار	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگىنى (%)	سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىدە ئىگىلىگىنى (%)
1966	53.10	2.56	2.42	1982	226.16	6.71	5.78
1971	34.24	1.70	1.58	1983	174.42	4.24	3.54
1975	379.21	13.60	12.68	1984	282.18	6	5.08
1978	106.05	3.50	2.99	1985	229.38	4.77	3.92
1980	73.36	2.30	1.93	1989	306.51	4.40	3.37
1981	192.98	6.14	5.03	1990	232.53	3.03	2.32

2. كىرىم

1973 - يىلى يېزا - بازاردىكى كوللېكتىپنىڭ (تۆۋەندىمۇ شۇنداق) ئورمانچىلىق كىرىمى 425 مىڭ يۈەن بولۇپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىنىڭ %0.6نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى 2 مىليون 135 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىنىڭ %2.64نى ئىگىلىدى.

ناھىيە بويىچە 1973 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە يېزا - بازارلاردىكى كوللېكتىپنىك ئورمانچىلىق كىرىمى

جەدۋەل: 7 — 15　　بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	كىرىمى	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىدە ئىگىلىگىنى (%)	يىللار	كىرىم	يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمىدە ئىگىلىگىنى (%)
1973	4.25	0.6	1982	40.66	2.2
1974	4.38	0.5	1983	60.17	2.2
1975	0.53	0.1	1984	59.52	2
1976	4.22	0.3	1985	113.94	2.67
1977	3.57	0.3	1986	123.99	2.64
1978	7.07	0.5	1987	160.17	3.02
1979	28.81	1.8	1988	179.23	2.81
1980	30.30	1.9	1989	185.19	2.79
1981	32.80	2	1990	213.58	2.64

3. كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن مېۋە - چېۋە

1957 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەربىر كىشىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10.62 كىلوگرامدىن مېۋە توغرا كېلەتتى، 1964 - يىلى 19.47 كىلوگرامدىن، 1968 - يىلى 4.06 كىلوگرامدىن، 1974 - يىلى 8.83 كىلوگرامدىن، 1980 - يىلى 10.77 كىلوگرامدىن، 1990 - يىلى 39.75 كىلوگرامدىن مېۋە - چېۋە توغرا كەلدى. 1501 تۈپتىن تىكىلگەن دەرەخ توغرا كەلدى.

قوشۇمچە: ناھىيە تەۋەسىدىكى ۋىلايەتلىك ئورمانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى

1. ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان قىزىل يېزىسىنىڭ تەۋەسىدە، ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىغا ئۇدۇل لىنىيە بويىچە 2.10 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1149 مېتىر ئېگىز، پىلانلانغان يېرى 106 مىڭ مو كېلىدۇ. 35 مىڭ مو تېرىلغۇ يېرى، 15 مىڭ مو ئورمانلىقى بار، مەيدان قارىمىقىدا 7 ئېتر، بىر كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 813 ئائىلە، 3885 نوپۇس بار، مەيدان ئورگىنى ياڭاقبوستان كەنتىدە.

بۇ مەيدان 1960 - يىلى قۇرۇلغان. تۇرلۇك مېۋىلىك دەرەخ ۋە باشقا دەرەخ تۇرلىرىنى تىكىپ پەرۋىش قىلىش ۋە تەجرىبە قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولغاچقا شۇنداق ئاتالغان. 1956 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ سۇگەتئېرىق كۆچەتخانىسى دەپ ئاتالغانىدى، 1959 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كۆچەتخانىغا، 1960 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى.

مەيدان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىن ئىبارەت 2 خىل ئىگىلىكتىن تەركىب تاپقان. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى قىسمى كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىشنى ئاساس قىلىدۇ. كوللېكتىپ

مۇلۇكچىلىكتىكى قىسمى بولسا دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. 1990 - يىلى مەيدان بويىچە تېرەكلىك 6000 مودىن ئاشتى؛ ياڭاقلىق 1600 مودىن ئاشتى، 14 تونىنا ياڭاق ئېلىندى؛ چىلانلىق 2000 مودىن ئاشتى، 20 تونىدىن كۆپرەك چىلان ئېلىندى؛ 6000 مودىن كۆپرەك يەرگە ئاشلىق تېرىلىپ، 300 تونىدىن ئارتۇق ھوسۇل ئېلىندى. يەنە پەيدۇر قىيامى ۋە مېۋە - چېۋە كونسېرۋاسى ئىشلەپچىقىرىلىپ، ئاپتونوم رايونلىق ئىچى - سىرتىدا سېتىلدى. چوڭ، كىچىك ئاپتوموبىلدىن 7 سى، چوڭ، ئوتتۇرا تراكتوردىن 45ى، يەر تۈزلەش ماشىنىسىدىن 2 سى، توپا ئىتتىرىش ماشىنىسىدىن 10 ى، ئۈسۈش ماشىنىسىدىن 8 ى، توپا قېزىش ماشىنىسىدىن بىرى، بۇرغىلاش ماشىنىسىدىن 2سى، ھاۋا كومپېرىسسورىدىن بىرى بار. تۇراقلىق مۇلكى 3 مىليون يۈەندىن، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون يۈەندىن ئاشتى.

2. ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تەڭرىتاغ ئورمانچىلىق مەيدانى

بۇ مەيدان 1955 - يىلى قۇرۇلغان، بوزدۇك مىللىي يېزىسى تەۋەسىدە. شۇ چاغدا ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ياغاچ كېسىش پونكىتى دەپ ئاتالغان. بۇ پونكىت شەھەر - يېزىلارنىڭ قۇرۇلۇش ئېھتىياجىغا ئۈيغۇنلىشىش ئۈچۈن، ئاقسۇ ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق 1958 - يىل 5 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك ئورمان تىجارەت پونكىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ تەڭرىتاغ ئورمانچىلىق مەيدانى قىلىندى. مەيدان ئورگىنى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ بوزدۇك كەنتىگە جايلاشقان. 70 - يىللاردا ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئىشلەمچى دېگەن يېرىگە كۆچۈرۈلگەنىدى. 80 - يىللاردا ئاقسۇ شەھىرىگە كۆچۈرۈلدى.

1955 - يىلدىن 1982 - يىلغا قەدەر بۇ مەيدان جەمئىي 120 مىڭ كۇب مېتىردىن كۆپ ياغاچ كەستى؛ يۇقىرىغا 2 مىليون 90 مىڭ يۈەن پايدا، 1 مىليون 30 مىڭ يۈەن كۆچەت يېتىشتۈرۈش خىراجىتى، 640 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى.

1983 - يىلى ئاپتونوم رايونلىق «14 ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ تىجارەت فاڭجېنى ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىنكى بىر قانچە مەسىلە ھەققىدىكى بەلگىلىمە توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش»نىڭ روھىغا ئاساسەن، ھەر قانداق شەكىلدىكى كېسىش پائالىيەتلىرى توختىتىلىپ، ئورمان ئاسراش، كۆچەت يېتىشتۈرۈش ئاساس قىلىندى، مالىيىدە پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش يولغا قويۇلدى. كەم قىسمىغا قوشۇمچە يارەمم بېرىلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 32گە، پېنسىيىگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىسى 41گە يەتتى. 9 يەردە ئورمان قوغداش نۇقتىسى تەسىس قىلىندى، كۆچەتخانا 50 موغا يەتتى.

سه ککز نجی قسم

سؤچیلسق

سەككىزىنچى قىسىم

سۇچىلىق

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ سۇ مەنبەسى مول، بىراق سۇنىڭ پەسللىك كۆپەيمىش - سۇغىلىشى ۋە جايلارغا تارقىلىشى تەكشى ئەمەس ئىدى. ئۇزاقتىن بۇيانقى ئۇزلەشتۈرۈش ئارقىلىق تېرەڭ دەريالىق سۇغىرىش رايونى ۋە قۇمئېرىق، توشقان دەريالىق سۇغىرىش رايونى بارلىققا كەلتۈرۈلدى. ئېرىگەن مۇز سۇيى ئاساسلىق سۇ مەنبەسى قىلىنىدى.

ئۆتكەن دەۋرلەردە ئېرىق - ئۆستەڭ قېزىلىپ، سۇ باشلىناتتى، بۇ ئېرىق - ئۆستەڭلەر توپا ئېرىق - ئۆستەڭ بولغاچقا، سۇ كۆپلەپ سىڭىپ كېتەتتى، سۇدىن پايدىلىنىش نىسبىتى %10كە يەتمەيتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس، سۇچىلىقنى جان تومۇر قىلىپ، قەتئىي بوشاشماي سۇ - ئېلېكتر قۇرۇلۇشى ئېلىپ باردى. يول، ئورمان بەلۋېغى، ئېرىق - ئۆستەڭ، ئىنشائاتلىرى يۈرۈشلەشكەن مۇنتىزىم سالا ئېتىز زور كۆچ بىلەن بەرپا قىلىنىپ، ھەم سۇغارغىلى، ھەم توختام سۇنى چىقىرىۋەتكىلى بولىدىغان سۇغىرىش سىستېمىسى شەكىللەندۈرۈلدى. 1989 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسى مەملىكەت بويىچە سۇچىلىق قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى. 1990 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يېزا سۇچىلىق قۇرۇلۇشى بويىچە «تەڭرىتاغ لوڭقىسى» مۇسابىقىسىدە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

I باب

ئاپپاراتلار

§1. سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى

مىللىي سۇلالىسى ۋە چىڭ سۇلالىسى دەۋرلىرىدە بەگلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلغان مەزگىللەردە، مەخسۇس سۇچىلىقنى باشقۇرىدىغان مىراب بېگى قويۇلغانىدى. مىنگو دەۋرىدە سۇچىلىق ئىشلىرىغا ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى مەسئۇل ئىدى. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىپ سۇچىلىق قۇرۇلۇشىنى باشقۇردى. 1957 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك سۇچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، شتاتى

4 بولدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق - سۈچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلدى. 1969 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلدى، بۇ گۇرۇپپا سۈچىلىق خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى. 1974 - يىل 4 - ئايدا سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 3 - ئايدا بۇ ئىدارە سۇ - ئېلېكتر بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 7 - ئايدا سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى دېگەن نام ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ قارىسىغىدا «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇش ئىشخانىسى (2 - دەرىجىلىك بۆلۈم) قاتارلىق تارماقلار تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 63كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 14، كەسپىي شتات 49 بولدى.

ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (بۆلۈم باشلىقلىرى)

جەدۋەل: 8 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (بۆلۈم باشلىقى)	يۈسۈپجان	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1957.3 — 1958.5
	ۋالى شېۋچىلىك	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شاڭجى ناھىيىسى	1962.10 — 1967.2 1974.4 — 1975.6
	گۇڭ لۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن زىتاڭ ناھىيىسى	1957.6 — 1982.3
	يالقۇن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى ۋېينەن شەھىرى	1982.3 — 1982.7
	چېن داجېن	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭشى سېنشى ناھىيىسى	1982.9 — 1990.6
	جۇ نۈڭگېن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ۋۇجىن ناھىيىسى	1990.6 —
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى)	ساۋۇت مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1974.4 — 1981.8
	جۇ نۈڭگېن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ۋۇجىن ناھىيىسى	1978.3 — 1990.6
	چېن داجېن	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭشى سېنشى ناھىيىسى	1980.1 — 1982.9
	ھامۇت داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.12 — 1984.6
	جالقۇ جېيەنزۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى چېڭگۇ ناھىيىسى	1986.10 — 1988.4
	ئاتاۋۇللا روزى	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1984.7 — 1989.4
	كامىل ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1989.4 —

§2. سۇ باشقۇرۇش پونكىتى

1. تېرەكلىك سۇ باشقۇرۇش پونكىتى

1956 - يىلى تېرەكلىك سۇ باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى بۇ پونكىتنىڭ نامى تېرەكلىك سۇ باشقۇرۇش ئورنىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئاقسۇ ئۆلكىلىك سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىغا بىۋاسىتە قارايدىغان قىلىندى.

1970 . يىلى ناھىيىلىك سۇچىلىق تارماقلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1981 . يىلى دەرىجىسى 2 . دەرىجىلىك بۆلۈم دەرىجىسىگە ئۆستۈرۈلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا 6 پېزا . مەيدان سۇ باشقۇرۇش پونكىتى بولۇپ، 1990 . يىلى ئىشچى . خىزمەتچىسى 90 غا يەتتى.

2 . قۇمئېرىق - توشقان دەريا سۇ باشقۇرۇش پونكىتى

1986 . يىل 2 . ئايدا 2 . دەرىجىلىك بۆلۈم دەرىجىسىدە قۇمئېرىق - توشقان دەريا سۇ باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، بۇنىڭغا 4 پېزىلىق سۇ باشقۇرۇش پونكىتى ۋە پاشتاش، «ئىنقىلاب» ئۆستىگى سۇ باشقۇرۇش پونكىتى قارىدى، 1990 . يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 75 كە يەتتى.

تېرەك دەريا، قۇمئېرىق - توشقان دەريا سۇ باشقۇرۇش پونكىتلىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 8 — 2

پونكىت نامى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
تېرەك دەريا سۇ باشقۇرۇش پونكىتى	سوۋى شاك	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1984 .7 — 1981 .8
	خۇاك يۈجىن	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا شەھىرى	1986 .2 — 1984 .7
	رۇستەم مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984 .7 —
	قۇربان مۇمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986 .2 — 1984 .7
	توختىنىياز ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986 .2 —
قۇمئېرىق-توشقان دەريا سۇ باشقۇرۇش پونكىتى	خۇاك يۈجىن	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا شەھىرى	1990 .5 — 1986 .2
	قۇربان مۇمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986 .2—

Ⅱ باب

سۇچىلىق رايونلىرى

§ 1 . تېرەك دەريا سۇغىرىش رايونى

تېرەك دەريا سۇغىرىش رايونى جام، ئىشلەمچى، قىزىل، گۈلئاۋات يېزىسى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى، قۇرغاقچىلىققا چىداملىق ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش مەيدانى، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سۇغىرىش كۆلىمى 400 مىڭ مو، بۇنىڭ ئىچىدە سۇغىرىلىدىغان ئېتىز كۆلىمى 330 مىڭ مو. سۇ مەنبەسى تېرەك، كۆكيار، قارا يۇلغۇن دەريالىرىنى ئاساس قىلىپ مۇزارت

دەريانىڭ قوشۇلىدىغان سۇ ۋە ئاز مىقداردا چىقىپ تۇرىدىغان بۇلاق سۇيىدىن ئىبارەت. يىللىق ئېقىم مىقدارى 2 مىليارد 512 مىليون كۇب مېتىر بولۇپ، ئونىڭ ناھىيىمىزنىڭ ئوتتۇرا ۋە جەنۇبىي قىسمىدىكى يېزا ئىگىلىك ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ھاياتلىق مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. سۇغىرىش رايونىنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ سۇيىنىڭ كۆپىيىش - سۇغۇلۇش نىسبىتى چوڭ. سۇغىرىش رايونلىرىدا ئەتىيازدا 18 مىليون كۇب مېتىر سۇ، قىشلىق سۇغىرىشقا 10 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتىر، پۈتۈن يىر يىلدا 28 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتىر سۇ كەملەيدۇ، بۇ، ناھىيە بويىچە قۇرغاقچىلىق دائىم يۈز بېرىپ تۇرىدىغان رايون بولۇپ، ئاساسەن سۇ مىقدارىنىڭ پەسىل خاراكتېرلىك تارقىلىشىنىڭ پەرقلىنىدىغانلىقىدىن بولىدۇ. تېرەك دەريا سۇنىڭ ئەڭ چوڭ ئېقىم مىقدارى 531 كۇب مېتىر/سېكۇنت (1957 - يىل 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى)، ئەڭ كىچىك ئېقىم مىقدارى 2.53 كۇب مېتىر/سېكۇنت (1965 - يىل 1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى)، كۆپىيىش - سوغۇلۇش نىسبىتى 1:210. نورمال يىللاردىكى ئېقىم مىقدارىنىڭ ئوتتۇرىچە قىممىتى 6.22 كۇب مېتىر/سېكۇنت. ئەتىياز پەسلى (1 - ئايدىن 5 - ئايغىچە) دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى تېرىلىدىغان سۇ ئەڭ كۆپ كېتىدىغان مەزگىل، ئەمما ئېقىم مىقدارى پۈتۈن يىللىق ئېقىم مىقدارىنىڭ پەقەت %10نىلا ئىگىلەيدۇ.

60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرا مەزگىللىرىدىن كېيىن، بولۇپمۇ ج ك پ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان يېزىلاردا كەڭ كۆلەمدە سۇنى تىزگىنلەپ تۇپراقنى ئۆزگەرتىشنى مەركەز قىلغان «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىپ، بىئولوگىيىلىك ئۇسۇل ئارقىلىق سۇ سىڭىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە غول، تارماق ئۆستەڭلەردىكى سۇ سىڭىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش يۇرۇشلۇشتۇرۇلۇپ، سۇدىن پايدىلىنىش ئۈنۈمدارلىقى زور دەرىجىدە ئاشۇرۇلدى، قىشلىق توك ياتقۇزۇش باش ئەتىيازدا مۇزنى يېرىپ سۇغىرىش چىلىك تۇتۇلۇپ، «ئىنقىلاب» ئۆستىڭىنىڭ غەربتىكى سۇيىنى شەرقە يۆتكەشتىكى سۇ باشلاش مىقدارى كېڭەيتىلدى، ئىلغار سۇغىرىش تېخنىكىلىرى كېڭەيتىلىپ، ئىلمىي باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن سۇنىڭ ۋاقىت جەھەتتىكى تارقىلىش زىددىيىتى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلىندى.

§2. قۇمئېرىق — توشقان دەريا سۇغىرىش رايونى

قۇمئېرىق دەريا بىلەن توشقان دەريانىڭ سۇغىرىش رايونلىرى ئونىڭ بازىرى، توغۇلا، تۇمشۇق، ئارال، چاغراق يېزىلىرى ۋە شالچىلىق مەيدانى، شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان زىرائەتلىرى ئورمانچىلىق مەيدانى، جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئىشخىلا كەنتى ۋە «36105» قىسىم دېھقانچىلىق مەيدانى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش ئورنى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سۇغىرىش كۆلىمى 218 مىڭ مو بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئېتىز سۇغىرىش كۆلىمى 227 مىڭ 400 مو. سۇ مەنبەسى بولغان قۇمئېرىق، توشقان دەريانىڭ يىللىق ئومۇمىي ئېقىم مىقدارى 7 مىليارد 860 مىليون كۇب مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە قۇمئېرىق ۋە توشقان دەريا سۇغىرىش رايونىغا باشقا چوڭ دەريالاردىن 670 مىليون كۇب مېتىردىن 780 مىليون كۇب مېتىرغىچە سۇ باشلاپ كېلىنىدۇ. يىلدا 901 مىليون كۇب مېتىر بۇلاق سۇيى چىقىپ تۇرغاچقا، سۇ بەزىدە كۆپ، بەزىدە ئاز بولۇشتەك زىددىيەت قىسمەن تەڭشەلدى، بۇ ھال غەربىي قىسمىدىكى تۇزلۇق رايونلاردا ئوت - چۆپلەر ئاينىپ، دەل - دەرەخلەر بۇك - باراقسانلىشىپ، شاللىرى ئوخشاپ، يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب بولۇپ قالدى. قۇمئېرىق دەريا سۇنىڭ بېشى قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتى چېگرىسى ئىچىدە، دەريا بېشى چوڭ، كىچىك مۇزلۇقلار ۋە كۆپلىگەن تارماق ئېقىنلاردىن شەكىللەنگەن بولۇپ، ھەر يىلى يازدا سۇ مىقدارى شىددەت

يىلدىن ئۆرلەپ كېتەتتى، كۆپ ھاللاردا تاشقىن تېشىپ دەريا قىنىنى يالاپ، ئىككى ياقىدىكى خەلق ئامىسىغا كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈشتىن ئىبارەت ئېغىر مەسئۇلىيەت ئارتىلىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ۋە خەلق تۇرمۇشى ئېغىر خەۋپ ئىچىدە قالاتتى. جۈملىدىن خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن 4 قۇرۇندا كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش نۆۋىتىلىق قۇرۇلۇشى قىلىنىپ، كەلكۈن سۈيى ئاساسىي جەھەتتىن كونترول قىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىي قىلدى.

§ 3 . تەڭرىتاغ سۇ مەنبەسىنى قوغداش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش رايونى

شىمال تەرەپتىكى تۈمۈر چوققىسى تاغ رايونى تەڭرىتاغ سۇ مەنبەسىنى قوغداش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش رايونىدۇر، ئۇ دېڭىز يۈزىدىن 1500 ~ 7453.3 مېتىر ئېگىزلىكتە بولۇپ، قار سىزىقى كۆپىنچە 4000 مېتىر ئەتراپىدا، 5000 مېتىردىن يۇقىرى بولغانلىرى كۆلىمى بىر قەدەر چوڭ بولغان مۇزلۇقلار بولۇپ، غايەت زور ۋە تەبىئىي قانتىق سۇ ئامبىرى شۇنداقلا ناھىيىدىكى دەريا ـ ئېقىنلارنىڭ سۇ مەنبەسىدۇر.

Ⅲ باب

سۇچىلىق قۇرۇلۇشى

§ 1 . سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى

ئونسۇ ناھىيىسىدە يامغۇر ناھايىتى ئاز ياغىدۇ، كېلىماتى قۇرغاق، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى چوڭ بولۇپ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ئاساسەن سۇغىرىشقا تايىنىدۇ. خەن سۇلالىسىدىن ئىلگىرى ئاھالىلەر يېقىن ئەتراپتىكى بۇلاق سۈيى ۋە يازدا ئېرىپ يىغىلىپ قالغان مۇز سۈيىدىن پايدىلىنىپ كىچىك كۆلەمدىكى يەرلەرنى سۇغىراتتى. خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىن كەلگەن ئاز ساندىكى بوز يەر ئېچىۋتقان لەشكەرلەر ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ ئېرىق ـ ئۆستەڭ چېپىپ توسما ياساش ئۇسۇلىنى غەربىي يۇرتقا ئېلىپ كىردى، شۇنىڭدىن باشلاپ كىچىك، قىسقا ئېرىق ـ ئۆستەڭلەر چېپىلىپ، سۇ باشلاپ كېلىنىپ يەرلەر سۇغىرىلىدىغان بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 27 ـ يىلى (1762 ـ يىلى) ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدا شاللىق بىنا قىلىندى، شاللىقنىڭ سۇ باشلاش، سۇ چىقىرىش مۇئەسسەسىلىرى بىر قەدەر مۇكەممەل ئىدى. گۇاڭشۇ 4 ـ يىلى (1878 ـ يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى ئاقسۇ (ئونسۇ) دا كېيىنكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىدارىسى تەسىس قىلىپ، ئاققۇنلارنى يىغىپ، ئۇلارنى بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇشكە ۋە سۇچىلىق قۇرۇلۇشىغا سالدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ئونسۇ ناھىيىسىدە 1030 چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتا 14 غول ئېرىق ـ ئۆستەڭ، 23 مىڭ 282 مو سۇغىرىلىدىغان ئېتىز؛ 1454 چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتا 71 تارماق ئېرىق، 363 مىڭ 508 مو سۇغىرىلىدىغان ئېتىز بار ئىدى.

مىنگو دەۋرىدە سۇچىلىق قۇرۇلۇشىدا بەلگىلىك نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

چىلك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدىكى غول ۋە تارماق ئۆستەڭلەر

جەدۋەل: 8 — 3

ئۆستەڭ نامى	ئورنى	غول ئۆستەڭ			تارماق ئۆستەڭ		
		ئۇزۇنلۇقى (چاقىرىم)	كەڭلىكى (جاڭ)	سۇغىرىدىغان ئېتىز (مو)	سانى	ئۇزۇنلۇقى (چاقىرىم)	سۇغىرىدىغان ئېتىز (مو)
ئىلاق ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 50 چاقىرىم شەرقىدە	100	20	—	13	195	61675
بارمان ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 60 چاقىرىم شەرقىدە	5	10	—	8	56	31391
خىزىر ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 80 چاقىرىم شەرقىدە	180	25	—	10	511	17353
ئاجىرىق ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 140 چاقىرىم شەرقىدە	200	40	—	11	195	56210
قارايۇلغۇن ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 150 چاقىرىم شەرقىدە	10	10	1292	—	—	—
قاقامچ ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 150 چاقىرىم شىمالىدا	60	20	—	3	45	4899
ئاقلاقاق ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 7 چاقىرىم شىمالىدا	180	10	—	7	71	42481
ئۆستەڭ	ناھىيە بازىرىنىڭ 200 چاقىرىم شىمالىدا	40	10	—	3	51	6700
تەبۈتە ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 60 چاقىرىم غەربىدە	20	10	9074	—	—	—
قارادۇۋا ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 170 چاقىرىم غەربىدە	15	10	12916	—	—	—
قىچقارا ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 120 چاقىرىم غەربىدە	40	20	—	5	118	27133
مانگىرى ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 80 چاقىرىم غەربىدە	30	12	—	2	50	25923
سېلىم ئۆستەڭى	ناھىيە بازىرىنىڭ 40 چاقىرىم غەربىدە	70	20	—	6	102	53635
ئالا ئۆستەڭ	ناھىيە بازىرىنىڭ 100 چاقىرىم شىمالىدا	80	10	—	3	60	36108
جەمئىي		1030	—	23282	71	1454	363508

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ئۆستەڭ ۋە موڭغۇل ئۆستەڭلىرى چېپىلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) بۇ 2 ئۆستەڭ يەنە كېڭەيتىلدى، سۇغىرىلىدىغان يەر 16 مىڭ مو كۆپەيدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ناھىيە بويىچە خەلق 97 مىڭ 800 ھاشار كۈنى ئىشلەپ، 3700 توپ ياغاچ

ماتېرىيال، 5300 ھارۋا شاخ ـ شۇمبا يىغىپ، قىزىل، توقاي، شېغىل، مەكىت، ئۇلۇچ زەيلىك، يەڭگىل قاتارلىق 7 ئېرىق ۋە ئۆستەڭنى ئۆڭشىدى.

مىنگونىلىك 38 ـ يىلى (1949 ـ يىلى) 8 ـ ئايدا ناھىيە بويىچە غول ئۆستەلىك 18گە، تارماق ئۆستەلىك 129غا، سۇغىرىلىدىغان يەرنىلىك كۆلىمى 468 مىلىك 648 موغا يەتتى.

50 ـ يىللاردىن بېرى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئامما‌سىنى كەڭ تۈردە تەشكىللەپ، ئادەم كۈچى ۋە ماشىنا بىلەن چېپىش ئۇسۇلىنى بىرلەشتۈرۈپ كۆپلىگەن زور سۇچىلىق مۇئەسسەسىلىرىنى قۇردى. 1990 ـ يىلىنىلىك ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 2706 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا غول، تارماق ئۆستەلىك، ئوق ئېرىق ۋە كۆك ئېرىق، 1.268 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا سۇ سىغىمى ئېرىق ـ ئۆستەلىك چېپىلدى ۋە ياسالدى، 3553 ئېرىق ـ ئۆستەلىك ئىنشائىتى قۇرۇلۇپ، سۇ باشلىغىلى ۋە زەي چىقىرىۋەتكىلى بولىدىغان سۇغىرىش سىستېمىسى شەكىللەندۈرۈلدى.

1. تېرەك دەريا‌سى باش ئۆستىڭى

بۇ ئۆستەڭنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 27 كىلومېتىر، ئاستىنىلىك كەڭلىكى 5 مېتىردىن 12 مېتىرغىچە بولۇپ، ئېقىم مىقدارى 50 كۇب مېتىر/سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەن، ئەڭ چوڭ ئەھلىي ئېقىم مىقدارى 35 كۇب مېتىر/سېكۇنت، ئۇنۇملۇك سۇغىرىش كۆلىمى 330 مىلىك مو بولۇپ، ئونسۇ ناھىيىسى بويىچە تۆنجى تاش ئۆستەڭلىك ھېسابلىنىدۇ. 1957 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئاقسۇ ژالىي مەھكىمىسى سۇچىلىق بۆلۈمى ئاقسۇ دەريا ـ ئۆستەڭلەرنى پىلانلاش ئەترىتى بىلەن بىرلىكتە بۇ دەريانى تەكشۈرۈپ ۋە ئۆلچەپ لايىھىلىدى، شۇ يىلى 10 ـ ئاينىلىك 1 ـ كۈنى قۇرۇلۇش باشلانغانىدى، 1958 ـ يىل 3 ـ ئاينىلىك 10 ـ كۈنى چۈشۈرگە ئېچىپ سۇ قويۇۋېتىلدى. دۆلەت 310 مىلىك يۈەن مەبلەغ سالدى، ناھىيە 1 مىليون 200 مىلىك ئەمگەك كۈچى ئىش كۈنى، 350 مىلىك ماشىنا ـ ھارۋا ئىش كۈنى سەرپ قىلىپ، 957 مىلىك 300 كۇب مېتىر توپا ـ تاش، 67 مىلىك كۇب مېتىر شېغىل توشۇدى، 22 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا باش غول ئۆستەلىك، 34 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا تارماق غول ئۆستەلىك، 33 چوڭ، كىچىك قۇرۇلمىنى پۈتكۈزدى. 1961 ـ يىلدىن 1962 ـ يىلغىچە يەنە 193 مىلىك 800 ئەمگەك كۈچى ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى، 285 مىلىك كۇب مېتىر توپا ـ تاش، 71 مىلىك 500 كۇب مېتىر شېغىل توشۇلدى، باش غول ئۆستەلىك 5000 مېتىر ئۇزارتىلدى. 1963 ـ يىلدىن 1980 ـ يىلغىچە دۆلەت 1 مىليون 312 مىلىك 900 يۈەن مەبلەغ سالدى، ناھىيە 1 مىليون 226 مىلىك 700 ئەمگەك كۈچى ئىش كۈنى سەرپ قىلىپ، ئارقا ـ ئارقىدىن تېرەك دەريا‌سى يېڭى توغان ئېغىزىغا سۇ باشلاش قۇرۇلۇشىنى، تېرەك دەريا‌سى 2 ـ باش غول ئۆستىڭىنى ۋە يۇرۇشلەشكەن قۇرۇلمىلارنى پۈتكۈزدى.

باش غول ئۆستەڭنىڭ بىر قەدەر چوڭ قۇرۇلمىلىرى:

1) يېڭى توما چۇشۇرگىسى بۇ قۇرۇلما 1965 ـ يىلدىن 1968 ـ يىلغىچە ياسالغان بولۇپ، سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ 634 مىلىك 800 يۈەن بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئامما ئۇزى توپلىغىنى 35 مىلىك 600 يۈەن. بۇ چۇشۇرگە 2 ئېغىزلىق سۇ كىرگۈزۈش چۇشۇرگىسى (ھەر ئېغىزىنىڭ ئېقىم مىقدارى 25 كۇب مېتىر / سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەن)، 2 ئېغىزلىق كەلكۇن سۈيىنى ياندۇرۇش چۇشۇرگىسى (ھەر ئېغىزىنىڭ ئېقىم مىقدارى 30 كۇب مېتىر / سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەن) ۋە كەلكۇن توسمىسىدىن تەركىب تاپقان. 150 كۋادرات مېتىر قاتالتىر ئۆي سېلىنىپ، 6 يۇرۇش تاقاق، چىغرىق قۇراشتۇرۇلدى. 1969 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە 1 مىليون 254 مىلىك 780 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئامما تەييارلىغىنى 391 مىلىك 974 يۈەن، 1930 تال ياغاچ، 5500 سىم ساندۇق ئىشلىتىلدى، سېمونت بىلەن 8792 كۇب مېتىر تاش يانتۇزۇلدى، 51 مىلىك 918 كۇب مېتىرلىق توپا ـ تاش قۇرۇلۇشى تاماملاندى، 5

ئېغىز كەلكۈن سۈيىنى ياندۇرۇش چوڭقۇرگىسى (ئېقىم مىقدارى 150 كۇب مېتىر/سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەن) ، بىر ئېقىم توسۇش توسمىسى (لايىھىلەنگەن ئېقىم مىقدارى 3 كۇب مېتىر / سېكۇنت) ، 613 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا تاشتىن قويۇرۇلغان ئېقىم يۆنەلدۇرگۈچى توسما، 529.2 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا تاشتىن قويۇرۇلغان كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش توسمىسى ياسالدى.

2) شەرق شامىلى توسمىسى　1979 - يىلى 4 ئېغىزلىق شەرق شامىلى 1 - توسمىسى ياسالدى، ئۇنىڭ ئېقىم مىقدارى 50 كۇب مېتىر/سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەن، ئەمەلىي ئېقىم مىقدارى 35 كۇب مېتىر/سېكۇنت بولدى. 1981 - يىلى 3 ئېغىزلىق شەرق شامىلى 2 - توسمىسى ياسالدى، ئۇنىڭ ئېقىم مىقدارى 25 كۇب مېتىر/سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەن، ئەمەلىي ئېقىم مىقدارى 20 كۇب مېتىر/ سېكۇنت بولدى. 7 يۇرۇش تاقاق، چىغرىق قۇراشتۇرۇلدى، جەمئىي 93 مىڭ 541 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئامما تەييارلىغىنى 30 مىڭ 593 يۈەن.

3) قىزىل بايراق توسمىسى　1975 - يىلى قىش ۋە 1976 - يىلى ئەتىيازدا 6 ئېغىزلىق قىزىل بايراق توسمىسى ياسالدى، ئۇنىڭ ئېقىم مىقدارى 50 كۇب مېتىر/ سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەندى، ئەمەلىي ئېقىمى 25 كۇب/مېتىر سېكۇنت بولدى. 1984 - يىلى قىش ۋە 1985 - يىلى ئەتىيازدا 4 ئېغىزلىق قىزىل بايراق 2 - توسمىسى ياسالدى، ئۇنىڭ ئېقىم مىقدارى 15 كۇب مېتىر/ سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەندى، ئەمەلىي ئېقىم مىقدارى 10 كۇب مېتىر / سېكۇنت بولدى. جەمئىي 100 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئامما ئۆزى تەييارلىغىنى 43 مىڭ 245 يۈەن بولدى.

4 . ئىتتىپاق توسمىسى　1974 - يىلى قىش ۋە 1975 - يىلى ئەتىيازدا 7 ئېغىزلىق ئىتتىپاق 1 - توسمىسى ياسالدى، ئۇنىڭ ئېقىم مىقدارى 20 كۇب مېتىر / سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەندى، ئەمەلىي ئېقىمى 15 كۇب مېتىر / سېكۇنت بولدى. 1989 - يىلى 5 ئېغىزلىق ئىتتىپاق 2 - توسمىسى ياسالدى، ئۇنىڭ ئېقىم مىقدارى 25 كۇب مېتىر/سېكۇنت قىلىپ لايىھىلەنگەندى، ئەمەلىي ئېقىمى 10 كۇب مېتىر/سېكۇنت بولدى. 12 يۇرۇش تاقاق ۋە چىغرىق قۇراشتۇرۇلدى. جەمئىي 159 مىڭ 45 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئامما ئۆزى تەييارلىغىنى 55 مىڭ 70 يۈەن بولدى.

2 . «ئىنقىلاب» ئۆستىكى

ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ غەرب تەرىپىدىكى قۇمئېرىق دەرياسىنىڭ سۈيىنى شەرق تەرەپتىكى قۇرغاق ۋە سۇيى كەمچىل تېرىڭ دەرياسى سۇغىرىش رايونىغا باشلاپ، ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىكى ئارقىدا قالغان ھالىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، 1966 - يىلى غەربتىكى سۇنى شەرقە باشلاش قۇرۇلۇشىغا تۆتۈش قىلىش قارار قىلىندى. جاڭ سۇنشى قۇرۇلۇشنىڭ باش قوماندانى بولدى، چېن داجېن تېخنىكىلىق ئىشلارغا مەسئۇل بولدى. 1966 - يىل 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىش باشلاندى، ناھىيە بويىچە 10 مىڭدىن ئارتۇق كادىر، ئىشچى - خىزمەتچى، دېھقان - چارۋىچى ئاجرىتىلدى، ئۇلار قاقاس چۆللىرىدە يېتىپ - قوپۇپ ئىشلىدى. جەمئىي 1 مىليون 380 مىڭ كۇب مېتىر توپا قېزىلدى، قۇرۇلۇش 1967 - يىل 5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى پۈتۈپ سۇ قويۇپ بېرىلدى.

ئۆستەڭ ناھىيە بازىرىنىڭ 6 كىلومېتىر شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ. ئۆستەڭ بېشى پارچە تاش توما ئېغىزدا بولۇپ، قۇمئېرىق دەرياسىنىڭ سۈيى باشلىنىدۇ. شەرق تەرەپى تېرىڭ دەرياسى باش ئۆستىڭىگە تۇتىشىدۇ. بۇ ئۆستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 53.7 كىلومېتىر، ئاستىنىڭ كەڭلىكى 4 مېتىردىن 8 مېتىرغىچە، لايىھىلەنگەن ئېقىم مىقدارى 20 كۇب مېتىر / سېكۇنت، باشلانغان سۇنىڭ ئەمەلىي مىقدارى 12 كۇب مېتىر / سېكۇنت، يىللىق سۇ مىقدارى 50 مىليون كۇب مېتىردىن 70 مىليون كۇب

مېتىرغىچە، سۇ تۇمشۇق يېزىسى، توخۇلا يېزىسى، ئونسۇ، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى، ئىشلەمچى يېزىسى، قۇرغاق بەر زىرائەتلىرى ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، جام يېزىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، بۇنىڭ بىلەن 100 مىڭ مودىن ئارتۇق يەر سۇغىرىلىدۇ.

1970 - يىل 9 - ئايدىن 1971 - يىل 4 - ئايغىچە «ئىنقىلاب» ئۆستەڭىنىڭ توغىنىغا سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى ئىشلەندى. 100 دىن كۆپرەك ئەمگەك كۈچى 12 مىڭ ئىش كۈنى ئىشلىدى، 20 مىڭ ماشىنا ئىش كۈنى ئىشقا سېلىنىپ، 95 مىڭ كۇب مېتىر تۇپا قېزىلدى. ئاستىنىڭ كەڭلىكى 17 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 3 مېتىر، ئۆستىنىڭ كەڭلىكى 26 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 750 مېتىر كېلىدىغان ئۆستەڭ بېشى سۇ باشلاش قۇرۇلۇشى ياسالدى، 1910 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى كونا غول ئۆستەڭ ۋە نورمال ئەھۋالدا 40 كۇب مېتىر سۇ باشلىغىلى بولىدىغان 4 تۆشۈكلۈك توما (ھەر تۆشۈكنىڭ كەڭلىكى 3.5 مېتىر، توما گۈندىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 10 — 13 مېتىر، كەڭلىكى بىر مېتىر، ئېگىزلىكى 5 مېتىر) كېچەيتىپ ياسالدى شۇنداقلا توما ئېغىزىنىڭ يۇقىرى، تۆۋەن ئېقىمىغا 75 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا تاشتىن قوپۇرۇلغان يان تام سېلىندى.

«ئىنقىلاب» ئۆستەڭلىرىدىن بىر قەدەر چوڭراق بولغىنى توخۇلا ئۆستىگى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 9 كىلومېتىر، ئېقىم مىقدارى 3.5 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ غوجىلىق ئۆستەڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 19.5 كىلومېتىر، ئېقىم مىقدارى 10 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ ياشلار ئۆستەڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتىر، ئېقىم مىقدارى 4 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ شالچىلىق دېھقانچىلىق مەيدانى ئۆستەڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 19 كىلومېتىر، ئېقىم مىقدارى 4 كۇب مېتىر / سېكۇنت.

3. قىزىل بايراق باش ئۆستىگى

بۇ ئۆستەڭ 1958 - يىلى چېپىلغان بولۇپ، ئارال يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، توشقان دەرياسىنىڭ سۈيى باشلىنىدۇ. ئۆستەڭ بېشى گۈمبەزئالدى كەنتىدە، ئاخىرى مەھەللە ئېرىق كەنتىدە بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 29.3 كىلومېتىر. ئالدى تەرىپىدە 3 ئېغىزلىق سۇ كىرگۈزۈش تومىسى بار، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 30 كۇب مېتىر / سېكۇنت، يان تەرىپىدە 3 تۆشۈكلۈك سۇ چىقىرىش تومىسى بار، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 50 كۇب مېتىر / سېكۇنت، تارماق ئۆستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 65 كىلومېتىر، سۇغىرىش كۆلىمى 40 مىڭ 100 مو. تۆۋەن ئېقىمى ئورچى ئۆستىگىنىڭ بېشى بولۇپ، ۋاقىتلىق توغاندىن سۇ باشلىنىدۇ. بىر دىن سۇ كىرگۈزۈش، سۇ چىقىرىش تومىسى بار. سۇ چىقىرىش تومىسى 2 تۆشۈكلۈك بولۇپ، ئېقىم مىقدارى 2.5 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ سۇ كىرگۈزۈش تومىسى 2 تۆشۈكلۈك بولۇپ، ئېقىم مىقدارى 10 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ 2 غول ئۆستەڭ بار: بىرى، ئورچى غول ئۆستىگى، ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتىر، ئېقىم مىقدارى 4 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ تارماق ئۆستىگىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 18.5 كىلومېتىر، سۇغىرىش كۆلىمى 17 مىڭ 700 مو؛ يەنە بىرى مەكىت غول ئۆستىگى، ئۇزۇنلۇقى 15.5 كىلومېتىر، ئېقىم مىقدارى 6 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ بۇ غول ئۆستەڭ ئارال يېزىسىدىكى 2 سۇ ئېلىكتر ئىستانسىسى ئۈچۈن (325 كىلوۋاتلىق قۇرۇلما) سۇ باشلاش ۋە سۇ چىقىرىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان، تارماق ئۆستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 31 كىلومېتىر، سۇغىرىش كۆلىمى 28 مىڭ 800 مو.

4. ئىشخىلا غول ئۆستىگى

بۇ ئۆستەڭ 1973 - يىلى چېپىلغان، ئۇزۇنلۇقى 13 كىلومېتىر، تارماق ئۆستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 31 كىلومېتىر، ئېقىم مىقدارى 5 كۇب مېتىر / سېكۇنت، ئۆستەڭ بېشى قۇمئېرىق دەرياسىنىڭ شەرقىي بويىدا، ئىشخىلا كەنتىنىڭ شىمال تەرىپىدە، سۇغىرىش كۆلىمى 34 مىڭ 800 مو.

5. چاغراق غول ئۆستىكى

بۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 8.5 كىلومېتىر، ئېقىم مىقدارى 15 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ ئۆستەڭ بېشى قۇمئېرىق دەريالىنىڭ غەربىي بويىغا جايلاشقان، ئىشخىلا غول ئۆستىكىنىڭ ئۆستەڭ بېشىنىڭ 6 كىلومېتىر تۆۋىنىدىن سۇ باشلىنىدۇ. سۇ باشلاش ئېغىزىنىڭ 8 كىلومېتىر نېرىسىغا ئۆستەڭ بېشى تومىسى، 3 تۆشۈكلۈك سۇ كىرگۈزۈش تومىسى سېلىنغان، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 30 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ 5 تۆشۈكلۈك سۇ چىقىرىش تومىسى بولۇپ، لايىھىدىكى ئېقىم مىقدارى 50 كۇب مېتىر / سېكۇنت؛ يەنە ئۇزۇنلۇقى 30 مېتىر كېلىدىغان كەلكۇن چۈشۈرۈش توغىنى سېلىنغان. غول ئۆستەڭنىڭ ئاخىرقى قىسمىغا سۇ ئايرىش تومىسى ياسىلىپ، 4 تارماق ئۆستەڭگە ئايرىلغان، جەمئىي ئۇزۇنلۇقى 110 كىلومېتىر؛ سۇغىرىش كۆلىمى 29 مىڭ مو. ئۆستەڭ بېشى تومىسىدىن قايتقان ئارتۇق سۇ ئۇچاڭىيىتە كونا دەريا جىلغىسىغا ئېقىپ كىرىپ، جىلغىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى بۆلاق سۇيى بىلەن (ئېقىم مىقدارى 3.5 كۇب مېتىر / سېكۇنت) بىرلىشىپ، جىگدە غول ئۆستىكىنىڭ سۇ مەنبەسىگە ئايلانغان. جىگدە غول ئۆستىكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 22 كىلومېتىر، تارماق ئۆستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 43 كىلومېتىر، ئېقىم مىقدارى 6 كۇب مېتىر / سېكۇنت بولۇپ، سۇغىرىش كۆلىمى 35 مىڭ مو.

6. دولان ئۆستىكى تومىسى

بۇ توما 1976 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ 13 كىلومېتىر غەربىدىكى قۇمئېرىق دەريالىنىڭ تارماق ئېقىنىنىڭ يۇقىرىسىغا ياسالغان. بۇ توما سۇ كىرگۈزۈش تومىسى، كەلكۇن چۈشۈرۈش تومىسى، كەلكۇن چۈشۈرۈش يان توغىنى (ئۇزۇنلۇقى 4.27 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.5 مېتىر)، ئېقىمى رەتلەنگەن يۇقىرى، تۆۋەن بۆلەك (يۇقىرى ئېقىمىنىڭ رەتلەنگەن بۆلىكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4 كىلومېتىر، بېتون - تاش يانتۇزۇلغىنى 6314 مېتىر؛ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ رەتلەنگەن بۆلىكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2.19 كىلومېتىر؛ بۇنىڭ ئىچىدە چەمادانلىق بۆلەك 190 مېتىر)، كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، سۇ ئايرىش تومىسى قاتارلىقلاردىن تۈزۈلگەن سۇغىرىش، كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش، لاتقا ئېقىتىش، توك ھاسىل قىلىش قاتارلىق ئۈنۈمۈرسال سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىدۇر. سۇ باشلاش تومىسىنىڭ سۇ ئۆتكۈزۈش ئېقىم مىقدارى 50 كۇب مېتىر / سېكۇنت، كەلكۇن چۈشۈرۈش تومىسىنىڭ كەلكۇن سۈيىنى چۈشۈرۈش مىقدارى 170 كۇب مېتىر / سېكۇنت، كەلكۇن چۈشۈرۈش يان توغىنىنىڭ سۇ ئۆتكۈزۈش ئىقتىدارى 175 كۇب مېتىر / سېكۇنت، سۇ ئايرىش تومىسىنىڭ ئېقىم مىقدارى 5 كۇب مېتىر / سېكۇنت. سۇ - ئېلېكتر ئىستانسىسى 55 × 1 كىلوۋاتلىق بولۇپ، يىللىق توك تارقىتىش مىقدارى 150 مىڭ كىلوۋات سائەت. قۇرۇلۇشتىن مەنپەئەتلىنىدىغان ئورۇنلار ئونسۇ ناھىيىسى، ئاقسۇ شەھىرى، يېزا ئىگىلىك 1 - شىركىتىنىڭ 6 - تۈەنى بولۇپ، سۇغىرىش كۆلىمى 360 مىڭ مو.

§2. زەي چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشى

1. تېرەك دەريالىق سۇغىرىش رايونى

تېرەك دەريالىق سۇغىرىش رايونىدا غول زەيكەشتىن 8 ى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 128.5 كىلومېتىر، تارماق زەيكەشتىن 64 ى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 143.9 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە جام ئورمانچىلىق مەيدانى — «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى غول زەيكەشتىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتىر، زەي

چىقىرىۋېتىپ ياخشىلانغان يەر كۆلىمى 17 مىڭ 200 مو؛ «كومىسسىيەلەر» دېھقانچىلىق مەيدانى — چاچلىق فېرمىسى غول زەيكىشى، بۇنىڭ ئۈزۈنلۈقى 30 كىلومېتىر بولۇپ زەي چىقىرىۋېتىپ ياخشىلانغان يەر كۆلىمى 20 مىڭ 300 مو؛ ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى — گۈلئاۋات غول زەيكىشى، بۇنىڭ ئۈزۈنلۈقى 30 كىلومېتىر بولۇپ، زەي چىقىرىۋېتىپ ياخشىلانغان يەر كۆلىمى 21 مىڭ 300 مو؛ قىزىل غول زەيكىشى، بۇنىڭ ئۈزۈنلۈقى 15 كىلومېتىر بولۇپ، زەي چىقىرىۋېتىپ ياخشىلانغان يەر 6100 مو.

2. قۇمئېرىق - توشقان دەريا‌سى سۇغىرىش رايونى

قۇمئېرىق، توشقان دەريا‌سى سۇغىرىش رايونىدا غول زەيكەشتىن 18ى بولۇپ، ئومۇمىي ئۈزۈنلۈقى 153.2 كىلومېتىر، ياخشىلانغان يەرنىڭ كۆلىمى 170 مىڭ مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئارال يېزىسىدا غول زەيكەشتىن 3 ى بار: ئۇرچى غول زەيكىشى، بۇنىڭ ئۈزۈنلۈقى 17.5 كىلومېتىر، بازارنىڭ جەنۇبىدىكى زەينى چىقىرىۋېتىدۇ؛ مەكىت غول زەيكىشى، بۇنىڭ ئۈزۈنلۈقى 17 كىلومېتىر بولۇپ، بازار ۋە قىزىل بايراق غول ئۆستەڭنىڭ شىمالىدىكى زەينى چىقىرىۋېتىدۇ؛ تۇربەت زەيكىشى غول، بۇنىڭ ئۈزۈنلۈقى 16.5 كىلومېتىر، قىزىل بايراق غول ئۆستەڭنىڭ غەربىدىكى زەينى چىقىرىۋېتىدۇ. چاغراق يېزىسىدا 2 غول زەيكەش بار: چاغراق غول زەيكىشى، بۇنىڭ ئۈزۈنلۈقى 16.3 كىلومېتىر؛ جىگدە غول زەيكىشى، بۇنىڭ ئۈزۈنلۈقى 3.9 كىلومېتىر؛ تۇمشۇق غول زەيكىشى، بۇنىڭ ئۈزۈنلۈقى 4 كىلومېتىر؛ توخۇلا يېزىسىدا غول زەيكەشتىن 11ى بار، ئۈزۈنلۈقى 78 كىلومېتىر.

§ 3. سۇ ساقلاش قۇرۇلۇشى

ناھىيە بويىچە 1966 - يىلى ياسالغان بىرلا جاغدا سۇ ئامبىرى بار. لايىھىدىكى سۇ سىغىمى 2 مىليون كۇب مېتىر، ئەمەلىي سىغىمى 1 مىليون 160 مىڭ كۇب مېتىر. ئامبارغا قىشتىكى بىكار بۇلاق سۇلىرى ھەمدە يازدىكى ئېرىق ئۆستەڭلەرنىڭ قالدۇق سۇلىرى يىغىلىدۇ، ئۇ سۇ ئەتىياز پەسلىدە سۇ يېتىشمىگەندە ئىشلىتىلىدۇ، سۇغىرىش كۆلىمى 12 مىڭ مو. ئامباردا لاقا بېلىق، ئوتخور بېلىق ۋە كارپ بېلىقى قاتارلىقلار بېقىلدى.

§ 4. سۇ تارتىش قۇرۇلۇشى

1. ماشىنىلاشقان قۇدۇق

1975 - يىلى ناھىيىلىك قۇدۇق قېزىش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ خادىملار يېتىشتۇرۇلدى، راكىتاسىمان بۇرغا بىلەن بۇرغىلاپ قۇدۇق قېزىش تېخنىكىسى قوللىنىلىپ، ئۇلگە قىلىشقا ماشىنىلاشقان قۇدۇقتىن 3 ى قېزىلدى. كېيىن ناھىيە، يېزا - مەيدانلاردا قۇدۇق قېزىش ئەترەتلىرى قۇرۇلۇپ، قۇدۇق قېزىش ئوسكۇنىلىرى سەپلەندى. 1978 - يىلدىن باشلاپ تېرىك دەريا‌سى سۇغىرىش رايونىدا 191 ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلدى، 82 قۇدۇق يۇرۇشلەشتۇرۇلدى. 1980 - يىلغا قەدەر جەمئىي 398 قۇدۇق قېزىلىپ، 334 قۇدۇق يۇرۇشلەشتۇرۇلدى. پۈتكەن قۇدۇقلارنىڭ سۇيىتى ناچار، باشقۇرۇش سەۋىيىسى تۆۋەن بولغانلىقتىن، توك سەرپىياتى چوڭ، ھەرمو يەرنىڭ سۇغىرىش تەننەرخى 7 - 12 يۈەندىن يۇقىرى بولدى، ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنىڭ تولىسى ئىشلىتىلمىدى. 1981 - يىلدىن باشلاپ، قۇدۇق قېزىش زور دەرىجىدە ئازايتىلىپ، پەقەت ئاز بىر قىسىم ئادەم، چارۋا سۇ ئىچىدىغان قۇدۇقلارلا قېزىلدى.

1975 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىدىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 — 4

يىللار	ماشىنىلاشقان قۇدۇق	يۇرۇشلەشتۈرۈلگىنى	يىللار	ماشىنىلاشقان قۇدۇق	يۇرۇشلەشتۈرۈلگىنى
1975	3	2	1983	40	27
1976	9	2	1984	14	12
1977	14	3	1985	14	12
1978	191	82	1986	14	12
1979	109	118	1987	13	11
1980	72	127	1988	15	11
1981	79	34	1989	12	12
1982	46	24	1990	11	11

2 . سۇ مەنبەسىنى ئېچىش

1982 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى تېرىقچىلىق دەريالىق سۇغىرىش رايونىدا سۇ قىس بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، يەر ئاستى سۇ مەنبەسى مول، سۈيىنىك سۈپىتى ياخشى بولغان جام يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 2 كىلومېتىر جەنۇبىغا جام سۇ مەنبە رايونى قۇرۇپ، سۇ مەنبەسى ئېچىشنى قارار قىلدى. شۇ يىلى دەسلەپكى مەزگىللىك خىزمەت ئىشلىنىپ، چوڭقۇرلۇقى 50 مېتىردىن 70 مېتىرغىچە بولغان قۇدۇقتىن 5 ى ئۇلۇچەپ چىقىلدى. 1983 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە چوڭقۇرلۇقى 38.8

تېرىقچىلىق دەريالىق سۇ مەنبەسى رايونىدىكى ماشىنىلاشقان قۇدۇقلارنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 8 — 5

قۇدۇق نومۇرى	چوڭقۇرلۇقى (مېتىر)	لايىھىلەنگەن كۆلىمى	قۇرۇلمىسى	ۋاقتى		سېلىنغان مەبلەغ (يۈەن)
				ئىش باشلىغان يىلى	ئىشلىتىلگەن يىلى	
1	72.05	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۇرۇبىسى	1983	1984	45370.68
2	72.81	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۇرۇبىسى	1983	1984	44283.75
3	38.81	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۇرۇبىسى	1983	1984	34322.84
4	63.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۇرۇبىسى	1984	1984	37719.74
5	41.50	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۇرۇبىسى	1984	1984	35790.11

6	62.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1984	1984	45720.00
7	63.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1984	1984	45720.00
8	65.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1984	1984	45720.00
9	58.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1986	1986	52235.00
10	65.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1986	1986	52235.00
11	63.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1986	1986	52235.00
12	62.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1986	1986	52235.00
13	50.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1986	1986	39235.00
14	50.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1986	1986	39235.00
15	50.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1986	1986	39235.00
16	50.00	130 كۇب مېتىر/سېكۇنت	سىزما قۇدۇق تۈرۈ- بىسى	1986	1986	39235.00

مېتىردىن 72 مېتىرغىچە بولغان 8 قۇدۇق قېزىلدى. 1986 - يىلغىچە جەمئىي 700 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، 16 قۇدۇق قېزىلدى ھەمدە ھەممىسى يۈرۈشلەشتۈرۈلدى. ئەمما توك كۆچى يېتىشمىگەنلىكتىن بۇ قۇدۇقلارنىڭ ئۈنۈمى جارى بولماي قالدى.

§ 5 كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى

1979 - يىلدىن بۇيان قۇمئېرىق دەريالىرىنىڭ ئىككى يېقىندىكى پاشتاش، داخان، چاغراق، تۇگمەنبېشى قاتارلىق 4 نۇقتىلىق ئورۇندا كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى ياسالدى، 4093 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا سېمونت لاي بىلەن قوپۇرۇلغان، تاش يانتۇزۇلغان چىدامليق توسما، 13 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا شاخ - شۇمبا، تاش ئارىلاشتۇرۇلغان توسما ياسالدى، 850 مىڭ مو يەر قوغدىلىپ، ئاقسۇ شەھەر رايونى ۋە ئۇنىڭ ناھىيىسىدىكى خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىندى.

1. پاشتاش كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى

بۇ قۇرۇلۇش تۈمشۇق يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، قۇمئېرىق دەريالىرىنىڭ شەرقىي بويىدا بولۇپ، ئۇنىڭ بازىرى، ئاقسۇ شەھىرىدىن 100 نەچچە مېتىر ئېگىزلىككە جايلاشقان. ياز پەسلىدە سۇ شىددەت بىلەن كۆپىيىپ كېتىدۇ، ئەڭ چوڭ ئېقىم مىقدارى 1920 كۇب مېتىر / سېكۇنتقا يېتىدۇ. پاشتاش

دائىم كەلكۈن سۇيىنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ، شۇڭا بۇ جاي ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئۇقتىلىق كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش بۆلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 50 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 19 توپا توغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 950 مېتىر كېلىدىغان 2167 بۇقا باغلاندى.

1956 - يىلى ئۇزۇنلۇقى 1.3 كىلومېتىر، كەڭلىكى 4 مېتىر كېلىدىغان بىر تاش - توپىلىق توغان ياسالدى. 1957 - يىلى ئۇزۇنلۇقى 1.8 كىلومېتىر كېلىدىغان بىر تاش توغان ياسالدى. 1979 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە 45 مىڭ 874 كۇب مېتىر ئاساسىي ئۆل كولاندى، 2893 كۇب مېتىر بېتون قۇيۇلدى، 6518 كۇب مېتىر تاش يانتۇزۇلدى. 2053 تونىنا سېمونت ئىشلىتىلىپ، ئېگىزلىكى 5.5 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 1051.6 مېتىر كېلىدىغان تاش يانتۇزۇلغان توغان ۋە 200 مېتىر كېلىدىغان شاخ - شۇمبا، تاش ئارىلاشتۇرۇلغان توغان ياسالدى. 10 يىللىق كەلكۈن سىناقلىرىدا چوڭ مەسىلە كۆرۈلمىدى، قوغدىلىش كۆلىمى 400 مىڭ مو بولدى.

2. داخان كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغىنى

بۇ توغان توخۇلا يېزىسى داخان كەنتى ئەتراپىغا، دولان ئۆستىڭىنىڭ شەرقىي بويىغا جايلاشقان. بۇ توغاننىڭ ئۇرنى ئاقسۇ شەھەر رايونىدىن 45 مېتىر ئېگىزلىكتە بولۇپ، ئاقسۇ شەھىرىدىكى خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىنىڭ بىخەتەرلىكىگە بىۋاستە تەھدىت سېلىپ تۇراتتى. 1985 - يىلى 260 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىپ 425 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئاتكوسلۇق مۇھاپىزەت توغىنى ياسالدى. 1987 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 444 مىڭ 200 يۇەن (بۇنىڭ ئىچىدە يېزا - مەيدانلار ئۆزلىرى تەييارلىغىنى 159 مىڭ يۇەن) مەبلەغ سېلىپ، بېتون توغاننىڭ يۇقىرى ۋە تۆۋەن ئېقىمى ياسالدى ۋە مۇستەھكەملەندى. 300 مىڭ مو يەر قوغدالدى.

3. چاغراق كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى

بۇ قۇرۇلۇش تۆمۈق يېزا بازىرىنىڭ 6 كىلومېتىر غەربىي جەنۇبىغا، قۇمئېرىق دەريالىنىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان. چاغراق يېزىسىنىڭ 4 كەنتى، جىگدە فېرمىسى، «36105» قىسىم دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە ۋىلايەتلىك ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش ئورنىنىڭ 100 مىڭ مودىن ئارتۇق تېرىلغۇ يېرى ۋە 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنىڭ ھاياتى ھەم مال - مۈلكىنىڭ بىخەتەرلىكى قوغدالدى. 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئاساسلىق دەريا قىنى غەربىي قىرغاقتا يۆتكىلىپ، كەلكۈن كېلىپ 11 ئادەم سۇدا ئۆلگەن، 13 مىڭ 518 تۇياق دەل - دەرەخ، 3187 مو يەردىكى زىرائەت، 2770 مو ئوتلاق، 12 كۆۋرۈك، 17 سۇ تۇغمىنى، 17 ئېغىز ئۆي ۋەيران بولغانىدى. 1973 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە 198 مىڭ 900 يۇەن (بۇنىڭ ئىچىدە يېزا - كەنتلەر تەييارلىغىنى 157 مىڭ 900 يۇەن) مەبلەغ سېلىنىپ، 40 مىڭ ئىش كۈنى سەرپ قىلىنىپ كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈلدى. 1982 - يىلى 130 مىڭ يۇەن (بۇنىڭ ئىچىدە يېزا - كەنت تەييارلىغىنى 80 مىڭ يۇەن) مەبلەغ سېلىنىپ، 560 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا شاخ - شۇمبا ۋە تاش ئارىلاشتۇرۇلغان توغان ياسالغان بولسىمۇ، شۇ يىلى كەلكۈن سۈيى توغاننىڭ يېرىمىنى ۋەيران قىلىۋەتتى. 1983 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 891 مىڭ 400 يۇەن (بۇنىڭ ئىچىدە يېزا - كەنت تەييارلىغىنى 27 مىڭ 400 يۇەن) مەبلەغ سېلىنىپ، 3741 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغىنى (بۇنىڭ ئىچىدە سېمونت بىلەن تاش يانتۇزۇلغان توغان 1231 مېتىر، شاخ - شۇمبا ۋە تاش ئارىلاشتۇرۇلغان توغان 2510 مېتىر) ياسىلىپ، كەلكۈن ئاپىتى ئاساسىي جەھەتتىن كونترول قىلىندى.

4 . تۈمەنبېشى كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغىنى

بۇ توغان تۈمشۇق بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىغا، قۇمشېرىق دەرياسىنىڭ شەرقىي ياقىسىغا جايلاشقان. دەريا قىنى يەر يۈزىدىن ئېگىز بولۇپ، يار ئېلىپ كەتسىلا كەلكۈن سۇيى تۈمشۇق بازىرىنى بېسىپ، پاشتاش كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغىنىنىڭ كەينىدىن ئېقىپ ئۆتىۋېپ، «ئىنقىلاب» ئۆستەڭىنى كېسىپ ئۆتەتتى . دە، ناھايىتى ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىراتتى. 70 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن باشلاپلا تۈمشۇق بېزىسى يىلدا ئادەم، ماتېرىيال چىقىرىپ توغان ياساپ قاشنى قوغدىدى. 1984 - يىلدىن باشلاپ چىداملىقلىقى يۇقىرى بولغان كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغىنى ياسىدى. تاكى 1988 - يىلغا قەدەر جەمئىي 420 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىپ، 660 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا سېمونت بىلەن قوپۇرۇلغان تاش توغان، 350 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا شاخ - شۇمبا ۋە تاش ئارىلاشتۇرۇلغان توغان ياساپ كەلكۇن ئاپىتىنى ئاساسىي جەھەتتىن كونترول قىلدى. 280 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر، 60 مىڭدىن كۆپرەك ئاھالىنى قوغداپ قالدى.

§ 6 . چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى سۇچىلىق قۇرۇلۇشى

1980 - يىلدىن بېرى بوزدۇڭ ئۆستەڭبويى، خامانتالا، بايلىقئاتا، گۈمبەزئالدى قاتارلىق سۇ باشلاش قۇرۇلۇشلىرى پىلانلىنىپ، ئۇلچەپ لايىھىلىنىپ ياساپ چىقىلدى. 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئۇزۇنلۇقى 475 كىلومېتىر كېلىدىغان 89 سۇ باشلاش ئۆستەڭى ياسالدى، بۇنىڭ ئىچىدە 205 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا 25 سۇ سىڭىمىس ئېرىق - ئۆستەڭ بار؛ 639 ئورۇندا توما، كۆۋرۈك، كۆچۈرمە قاتارلىق ئىنشائات ياسالدى، يېپىق شەكىللىك سۇ قاچىلاش بېتون كۆلچىكىدىن 12 سى، يەرلىك سۇ قاچىلاش كۆلچىكىدىن 48 ى ياسىلىپ، 3005 چارۋىچىنىڭ، 82 مىڭ چارۋا مالنىڭ ئىچىدىغان سۇيى ھەل قىلىندى، تەبىئىي قىشلاق ۋە كۆكلەمگە پايدىلىنىشقا 250 مىڭ مو يەر، 70 مىڭ مو سۇغىرىلىدىغان چارۋىچىلىق رايونى ئوتلىقى ۋە يەم - خەشەك بېرى كېڭەيتىلىپ، كۆپ قىسىم چارۋىلارنىڭ قاتتىق قىش ۋە ئەتىيازدا يېيدىغان ئوت - چۆپى ھەم ئىچىدىغان سۇيى ھەل قىلىندى. 11 يىلدىن بۇيان يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا كۆپىيىپ 185 مىڭ 800 گە يەتتى.

IV باب

كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش - قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش

§ 1 . كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش

سىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 9 - ئاينىڭ 16 - كۈنىگە قەدەر ئاقسۇ تەپتىش ۋالىي مەھكىمىسى ۋە شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ زاپاس 7 - شىسى ئونسۇ ناھىيىسى، ئاقسۇ،

ئاۋات ناھىيىلىرىنىڭ ئارمىيە، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى 5 قېتىم يىغىپ قۇمئىبرىق دەريالىق پاشتاش كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشىنى ياشاشنى مۇھاكىمە قىلدى ۋە ئورۇنلاشتۇردى. كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، خۇ شېڭ كومىتېتنىڭ مۇدىرى بولدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا كاتىبات بۆلۈمى قۇرۇلۇش گۇرۇپپىسى، ماتېرىيال گۇرۇپپىسى، تەپتىش گۇرۇپپىسى، خوجىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. بۇ كومىتېت 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە 3 ناھىيىدىكى خەلق ۋە ئەسكەرلەردىن 6707 كىشىنى تەشكىللەپ، 223 مىڭ 500 ئىش كۈنى سەرپ قىلىپ، 100 مىليون يۈەن يېڭى پۇل، 50 مىڭ ھارۋا شاخ - شۇمبا، 23 مىڭ 61 تال چوڭ، كىچىك ياغاچ، 44 مىڭ 950 كۈلا ئىشلىتىپ، شىنجاڭ بويىچە بىر قەدەر چوڭ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى — پاشتاش كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشىنى ياساپ پۈتكۈزدى. شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى جاڭ جىجۇڭ 4 - ئايدا ئىش ئورنىنى كۆزدىن كەچۈردى.

1956 - يىلى ئاقسۇ ۋالىيسى مەھكىمىسى ئونسۇ، ئاقسۇ، ئاۋات، ئۈچتۇرپان قاتارلىق 4 ناھىيىدىن 1000 دىن كۆپرەك ئادەمنى تەشكىللەپ، ئۈدا 4 ئاي كۆرەش قىلىپ پاشتاش كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغىنىنى ياساپ چىقتى. 1962 - يىلدىن كېيىن كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈشنى باشقۇرۇش ۋە كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش ۋەزىپىسىنى ئونسۇ ناھىيىسى ئۈستىگە ئالدى. يىلدا 5 - ئايدىن 8 - ئايغىچە 300 دىن ئارتۇق ئادەم ئىش ئورنىدا كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆردى، ئادەم ئەڭ كۆپ بولغاندا 800 دىن ئاشتى. دۆلەت يىلدا ئاز بولغاندا 20 مىڭدىن — 30 مىڭ يۈەنگىچە، كۆپ بولغاندا 80 مىڭدىن — 100 مىڭ يۈەنگىچە مەبلەغ سېلىپ كەلدى، بۇ پۈتۈن ناھىيە خەلقىگە ئېغىر يۈك ئىدى. 1979 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى ئۈزۈل - كېسىل تىزگىنلەش نىيىتىگە كېلىپ، 650 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ، 150 مىڭ ئىش كۈنى سەرپ قىلىپ، 3 قېتىم، ئەتىياز كۆرەش قىلىش ئارقىلىق پاشتاشتا چىدامليقلىقى يۇقىرى كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش توغىنى ياسىدى. ناھىيە، يېزا - مەيدانلاردا ئاساسلىق پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى گۇرۇپپا ۋە مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالغان كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ، «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش، بىخەتەرلىكنى 1 - ئورۇنغا قويۇش»تىن ئىبارەت كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش فاڭجېنىدا چىڭ تۇرۇپ، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش خىزمىتىنى كۈنتەرتىپكە كىرگۈزدى شۇنداقلا كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقتى، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش نۇقتىلىق قۇرۇلۇشىنى ھۆددىگە بېرىشكە مەخسۇس ئادەم مەسئۇل بولدى. 1987 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسى ئايتونوم رايون، ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش، قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

§ 2 . قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش

ئونسۇ ناھىيىسىدە قۇرغاقچىلىق كۆپىنچە 4 -، 5 - ئايلاردا كۆرۈلىدۇ. تېرەك دەريالىق سۇغىرىش رايونىدا قۇرغاقچىلىق ئەھۋالى ئاڭ ئېغىر بولۇپ، يازلىق زىرائەتلەرنىڭ تېرىلىشىغا ئېغىر دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ خەلقى ئۈزۈن مۇددەتلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى جەريانىدا قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش بويىچە مول تەجرىبىلەرنى توپلىغان بولغاچقا، قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇشنىڭ ھەقىقىي، ئىشەنچلىك تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ چىقتى.

1 . رەھبەرلىك قوماندانلىق قىلىش ناھىيە، يېزا (مەيدان) لاردا پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى قوماندانلىق قىلىدىغان سۇغىرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، رەھبەرلىك ۋەزىپە، يەر ھەقىقىي تۇرۇپ ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى.

2. قىشلىق توك يانقۇزۇش، ئەتىيازلىق ئوسا قىلىشنى چاك تۇتۇش، سۇ ئىشلىرىدا تەشەببۇسكارلىقنى قولغا كەلتۈرۈش 1986 - يىلدىن بۇيان ناھىيە بويىچە ھەر يىلى 240 مىك مو ئەتراپىدىكى ئاق يەرگە قىشلىق توك يانقۇزۇلدى ۋە ئەتىيازلىق ئوسا قىلىندى (بۇنىك ئىچىدە قىشلىق توك يانقۇزۇلغان ئاق يەر 150 مىك مو ئەتراپىدا)، بۇ ئەتىيازلىق تېرىلغۇ زىرائەتلىرىنىك 70% ىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەپ، تېرەك دەرياسىدا ئەتىياز پەسلىدە سۇ ئازىيىپ كېتىپ قۇرغاقچىلىق بولىدىغان زىددىيەت ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلىندى.

3. ئەتىيازلىق ئوسا قىلىشتا مۇكاپاتلاش - جازالاش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى تۇرغۇزۇش 4 - ئاينىك 10 - كۈندىن بۇرۇن بارلىق ئەتىيازلىق تېرىلغۇ زىرائەتلىرى ۋە ئورمان، باغ - ۋارانلارنى بىر قېتىمدىن، ئورمان بەلۋاغلىرىنى 2 قېتىمدىن سۇغىرىپ بولۇش بويىچە مەسئۇلىيەت تۇزۇمى تۇرغۇزۇلدى. ۋەزىپىنى ئورۇندىاپ بولغانلارغا 100 يۈەندىن 300 يۈەنگىچە مۇكاپات بېرىلدى، ۋەزىپىنى ئورۇندىاپ بولالمىغانلاردىن 10% كەم ئورۇندىغانلارغا 50 يۈەندىن 100 يۈەنگىچە، 20% كەم ئورۇندىغانلارغا 100 يۈەندىن 150 يۈەنگىچە، 30% كەم ئورۇندىغانلارغا 150 يۈەندىن 200 يۈەنگىچە جەرىمانە قويۇلدى. جازالاش - مۇكاپاتلاش ئوبيېكتلىرى يېزا - مەيدان پارتىيە، ھۆكۈمەتنىك 1 - قول رەھبەرلىرى ۋە سۇچىلىق خىزمىتىگە مەسئۇل مۇئاۋىن يېزا (مەيدان) باشلىقلىرى، سۇ ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان كادىرلار بولدى.

4. سۇنى تاۋار دەپ بىلىش قارىشىنى تىكلەش پىلانلىق سۇ ئىشلىتىش، ئىلمىي سۇ ئىشلىتىش تەشەببۇس قىلىنىپ، سۇ ئىشلىتىش ئۇنۇمدارلىقى تىرىشىپ ئۆستۈرۈلدى. باش ئەتىيازدا سۇنى تېجەپ ئىشلىتىش، سۇنى كۆپەيتىش توغرىسىدا مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى. تېرەك دەرياسى بىلەن «ئىنقىلاب» ئۆستەڭگە 2 - ئاينىك ئونتۇرۇلىرىدىلا سۇ قويۇپ بېرىلىپ، ئىلگىرىكى ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق بولۇپ كەتكەچكە ئۇرۇق سېلىش سۈرئىتى ئاستا بولۇپ كېتىدىغان، بۇغداينى سۇغىرالماي قالىدىغان پاسسىپ ھالەت ئۆزگەرتىلدى.

1989 - يىلى ئەتىيازدا ناھىيە تەۋەسىدىكى ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىك ئېقىم مىقدارى ئالدىنقى يىلنىك ئوخشاش مەزگىلىدىكىدىن 30% تىن 50% كىچە كېمەيىپ كەتكەن ئەھۋالدا كېۋەز، كۆممىقوناق، ياغلىق دان، قىزىلچا قاتارلىقلار ۋاقتىدا تېرىلدى، 80 مىك مو شال تېرىش ۋەزىپىسى ئالدىنقى يىلدىكىدىن 10 كۈن بۇرۇن ئورۇندالدى، 180 مىك مو بۇغداي 5 - ئاينىك ئاخىرىغىچە 2 قېتىم سۇغىرىلدى، شۇنداق قىلىپ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدىن يەنىلا مول - ھوسۇل ئېلىندى.

V باب

باشقۇرۇش

ناھىيە تەسىس قىلىنىشتىن ئىلگىرى يېزىلاردا سۇ ئىشلىرىنى مىراب باشقۇراتتى، ئادەتتە يەر سۇغىرىش مىقدارى جان سانىغا قاراپ بۆلۈپ بېرىلەتتى ۋە ھەق ئېلىناتتى. ناھىيە تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، بەزى شاڭيۈلار سۇ ئىشلىرىنى قوشۇمچە باشقۇردى. مىنگو دەۋرىدە شۇ ئىشلىرىنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇردى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن سۇ ئىشلىرىنى ناھىيىلىك خەلق

مۇكۈمىتى سۇچىلىق بۆلۈمى، سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسى ۋە ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى سۇ باشقۇرۇش پونكىتلىرى باشقۇردى.

ناھىيىلىك سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرۇشىدا ھەر قايسى يېزا ـ مەيدانلاردا سۇ ئىشلىرى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ھەربىر كەنت كومىتېتىدا ۋە كەنت ئاھالىسى گۇرۇپپىلىرىدا سۇچىلىق قۇرۇلۇشىنى باشقۇرۇشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلدى، شۇنداق قىلىپ ناھىيە بويىچە مۇكەممەل باشقۇرۇش تورى شەكىللەندى.

§ 1 . سۇ ئىنشائاتلىرىنى باشقۇرۇش

ھەر دەرىجىلىك سۇچىلىقنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى ھەم سۇنى، ھەم سۇچىلىق قۇرۇلۇشىنى باشقۇرۇپ، قۇرۇش بىلەن باشقۇرۇشنى تەڭ تۇتتى. ناھىيىلىك سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ مەسئۇلىيىتى 2 سۇ باشقۇرۇش باش پونكىتىنى ھۆددىگە ئېلىش، سۇ باشقۇرۇش باش پونكىتىنىڭ مەسئۇلىيىتى ھەر قايسى سۇ باشقۇرۇش تارماق پونكىتلىرى ۋە توما ئېغىزىنى ھۆددىگە ئېلىش بولۇپ، مۇكاپاتلاش ـ جازالاش مەسئۇلىيىتى تۇزۇمى قاتلاممۇ قاتلام ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. قۇرۇلۇشلار تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىنغاندىن كېيىن، كەنت كادىرلىرى تەرىپىدىن شەخسلەرنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، باشقۇرۇشنى ھۆددىگە بېرىش توختامى ئىمزالاندى، ئىش ھەققى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. قۇرۇلۇش قىلغۇچى ناھىيىلىك «بەشتە ياخشى» ئىشخانىسىنىڭ ئىستىھاتىدىن ئۆتۈپ لايىقەت گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشكەندىلا قۇرۇلۇش قىلىشنى ھۆددىگە ئالالايدىغان بولدى. قۇرۇلۇش قىلىشتا ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، قۇرۇلۇش پۈتۈپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىنغاندىن كېيىن، 10% — 20% سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىش سوممىسى تۇتۇپ قېلىندى، بىر يىلدىن 3 يىلغىچە قۇرۇلۇشتا مەسىلە كۆرۈلمىسە كاپالەتلىك قىلىش سوممىسى قايتۇرۇپ بېرىلدى.

§ 2 . سۇ باشقۇرۇش

i. سۇ تەقسىملەش ۋە سۇ ھەققى يىغىش

1) دەريا سۈيى (مۇز سۈيى) نى باشقۇرۇش　تۈزلەڭلىكتىكى دېھقانچىلىق رايونلىرى ئاساسەن دەريا سۈيى بىلەن يەر سۇغىرىدۇ. يەر سۇغىرىشتا نىسبەت بويىچە سۇ تەقسىملەش يېكى تۈزۈمى بىلەن سۇغىرىش بويىچە سۇ تەقسىملەش چارىسى قوللىنىلدى. سۇ باشقۇرۇش پونكىتلىرى ھەر قايسى يېزا ـ مەيدانلارنىڭ سۇغىرىش كۆلىمىگە ئاساسەن سۇ بىلەن تەمىنلەش لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئاندىن كېيىن ھەر قايسى سۇ باشقۇرۇش تارماق پونكىتلىرى ئۆز ئالدىغا تەڭشەپ سۇ ھەققى ئالدى.

2) بۇلاق سۈيىنى باشقۇرۇش　كونكرېت تەڭشەش، سۇ ھەققى ئېلىش، قۇرۇلۇشلارنى رېمونت قىلىش قاتارلىقلارغا سۇ باشقۇرۇش تارماق پونكىتلىرى مەسئۇل بولدى.

3) قۇدۇق سۈيىنى باشقۇرۇش　كونكرېت تەڭشەش ۋە رېمونت ھەققى قاتارلىقلارغا كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى ياكى كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى. سۇ ھەققىنى ئېلىشقا سۇ باشقۇرۇش تارماق پونكىتلىرى مەسئۇل بولدى.

4) سۇ مەۋرىيىتىنى باشقۇرۇش　ناھىيىلىك سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسىدا سۇ مەۋرىيىتى

بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى، بىر مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى سۇ مەمۇرىيىتى خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك سۇ قانۇنىنى ئىجرا قىلىشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ھاكىم گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. «سۇ قانۇنى»نى ئۆگىنىش، تەشۋىق قىلىش پائالىيىتى ئۈيۈشتۇرۇلدى، 3 قارارلىق «سۇ قانۇنى» نى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلىپ، «سۇ قانۇنى» بويىچە 60 تايانچ تەشۋىقاتچى تەربىيىلەندى، بازار كۇنىدىن پايدىلىنىپ 14 ماشىنا (قېتىم) تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى، ناھىيە، يېزىلارنىڭ سىملىق رادىئوللىرىدا 68 قېتىم تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى، تەبىيىلەنگۈچىلەر ناھىيىدىكى ئومۇمىي ئادەم سانىنىڭ %85نى ئىگىللەپ، قانۇن بويىچە سۇ تىزگىنلەش، قانۇن بويىچە سۇ باشقۇرۇشقا ئاساس سېلىندى.

2 . سۇغىرىش ئۈنۈمى

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىگە باشلانغان ئومۇمىي سۇنىڭ مىقدارى 1 مىليارد 205 مىليون 300 مىڭ كۇب مېتىر بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىك دەريالىق سۇغىرىش رايونىغا 362 مىليون كۇب مېتىر سۇ باشلاندى، سۇغىرىش كۆلىمى 400 مىڭ مو بولدى؛ قۇمئېرىق، توشقان دەريالىق سۇغىرىش رايونىغا 775 مىليون كۇب مېتىر سۇ باشلاندى، سۇغىرىش كۆلىمى 330 مىڭ مو بولدى؛ تاغلىق رايونلارغا 68 مىليون كۇب مېتىر سۇ باشلاندى، سۇغىرىش كۆلىمى 53 مىڭ مو بولدى. ئومۇمىي سۇغىرىش كۆلىمى 783 مىڭ مو، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى 561 مىڭ 500 مو بولۇپ، ئومۇمىي سۇغىرىش كۆلىمىنىڭ % 71.71نى ئىگىللىدى.

تېرىك دەريالىق سۇغىرىش رايونىنى ئەملىي ئۆلچەش ئارقىلىق غول ئۆستەڭنىڭ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش كوئېففېتسېنتى 0.86، تارماق ئۆستەڭنىڭ 0.8، ئوق ئېرىقنىڭ 0.75، كۆك ئېرىقنىڭ 0.7، ئۆستەڭ سىستېمىلىرىنىڭ 0.361 بولدى.

ھەرخىل دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى بويىچە ھەر مو يەرنىڭ سۇغىرىلىش نورمىسى تۆۋەندىكىچە: كۈزگى بۇغدايغا 370 كۇب مېتىر، يازغى بۇغدايغا 270 كۇب مېتىر، ئاق يەرگە تېرىلغان كۆممىقوناقتا 340 كۇب مېتىر، ئېگىز ئورۇنغا تېرىلغان كۆممىقوناقتا 280 كۇب مېتىر، شالغا 1250 كۇب مېتىر، باشقا ئاشلىق زىرائەتلىرىگە 290 كۇب مېتىر، كېۋەزگە 380 كۇب مېتىر، ياغلىق دانغا 280 كۇب مېتىر، قىزىلچىغا 310 كۇب مېتىر، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتاتقا 410 كۇب مېتىر، باشقا ئىقتىسادىي زىرائەتلەرگە 340 كۇب مېتىر، باغقا 400 كۇب مېتىر، پارچە - پۈرات ئورمان ۋە ئېھاتە ئورمىنىغا 300 كۇب مېتىر، بېدىگە 370 كۇب مېتىر، سۇنئىي ئوتلاققا 370 كۇب مېتىر بولدى.

بۇقۇرىنجى قىسىم

سانائەت

توققۇزىنچى قىسىم

سانائەت

«خەننامە. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى»دە قۇمدىن «مىس، تۆمۈر، سېرىق مەرگىمۈش چىقىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. «يېڭى تاڭنامە. غەربىي يۇرت تەزكىرىسى»دە باروكاچچادىن «سىپتا چەكمەن چىقىدۇ» دەپ خاتىرىلەنگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېيىنلۇڭ يىللىرىدا قۇمئېرىق، توشقان، مۇزارت دەريالىرىغا كېمە سېلىنىپ ئادەملەر دەريادىن ئۆتكۈزۈلگەن، بۇ خىل كېمە ياساش تېخنىكىسى كېڭەيتىپ قوللىنىلغان. مىس پۇل قۇيىمچىلىق كۆلىمى بىر قەدەر زور بولغان مېتالچىلىق مەشغۇلاتىدىن ئىبارەت ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ياغاچچىلىق، كېگىزچىلىك، رەخت توقۇش، بوياقچىلىق، كۆن - خۇرۇم ئىشلەش، مېتال بۇيۇملارنى ياساش كارخانىلىرى بار ئىدى. مىنگو دەۋرىگە كەلگەندە قول سانائىتى خاراكتېرلاشتى. 1949 - يىلى ناھىيە بويىچە قول سانائىتىنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 216 مىڭ 800 يۈەن بولدى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا قول سانائىتى خېلى تېز تەرەققىي قىلدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 70 - يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا بەزى كەسىپلەر قىسقىراپ كەتتى. 80 - يىللاردىن بۇيان قول سانائىتى يەنە تەرەققىي قىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە قول سانائىتى ئورنى 654كە، خادىمى 742گە، مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 51 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا - باج 847 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 3 - يىلى (1877 - يىلى) ئاقسۇ قايتۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن، زوزۇڭتاڭ بىر تۈركۈم بىر قەدەر ئىلغار قورال - يارىغلارنى ئاقسۇ كېيىنكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىدارىسىغا يۆتكەپ ساقلاپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى شەھەرلەردە ئىشلىتىشكە تەييارلاپ قويدى ھەمدە بىر تۈركۈم ھەربىي قورال - يارىغلارنى رېمونت قىلىش خادىملىرىنى يۆتكىدى، ئۇلار يېڭى ھۇنەر - تېخنىكىلارنى ئېلىپ كەلدى، نەتىجىدە توقۇمچىلىقمۇ خېلى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. لېكىن ھازىرقى زامان سانائىتى مۇشۇ ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن باشلاپ تەرەققىي قىلدى. ئۇنىڭ ناھىيىمىز ئۈز يېرىنىڭ بايلىق مەنبەسىنى ئاساس قىلىپ، ئارتۇقچىلىقىنى پائال جارى قىلدۇرۇپ، تاغقا تايىنىپ زاۋۇت - كان، سۇغا تايىنىپ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇردى، شەھەرگە تايىنىپ يېنىك سانائەتنى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىغا تايىنىپ يېنىك سانائەت خام ئەشيا - ماتېرىياللارنى تەرەققىي قىلدۇردى. ئېنېرگىيە، يېمەكلىك، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى نۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇردى، بۇ ئارقىلىق پۈتكۈل سانائەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. 80 - يىللاردا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشىك سىرتقا ئېچىۋېتىلگەندىن بۇيان، كونا كارخانىلار يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىپ، تېخنىكا ئۆزگەرتىپ ۋە يېڭى مەھسۇلات كەشپ قىلىش تۈرلىرىنى ئوتتۇرىغا چىقاردى، توغرا لىنىيىلىك بىرلىشىشنى يولغا قويۇپ، باشقىلارنىڭ ئۆزىللىكىدىن پايدىلىنىپ، تېخنىكا ۋە ئىختىساسلىق خادىملارنى كىرگۈزدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە

كارخانىلار ئۆز جۇغلانمىسىغا تايىنىپ يېڭا ئىگىلىكى . سانائەت . سودا، چارۋىچىلىق . سانائەت . سودا ۋە سودا باشقۇرۇشىدىكى سانائەتنى بەرپا قىلدى، زاۋۇتلار زاۋۇت قۇرۇش، چوڭ زاۋۇتلار كىچىك زاۋۇتلارنى قۇرۇش ئارقىلىق تەدرىجىي مەبلەغ جۇغلاندى، ساھەلەر ۋە كەسىپلەر سانائەت بىلەن شۇغۇللاندى، نەتىجىدە ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى ئەسلىدىكى ناھايىتى تۆۋەن سەۋىيە ئاساسىدا خېلى تېز تەرەققىي قىلدى. ناھىيە بويىچە سانائەت كارخانىسى 1980 - يىلىدىكى 13 تىن 1990 - يىلى 43 كە يەتتى، يىللىق سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 317 مىڭ 400 يۈەندىن 23 مىليون 451 مىڭ 200 يۈەنگە (1980 - يىلىدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە) يېتىپ ، 2.71 ھەسسە ئاشتى. سانائەت مەھسۇلاتى 11 خىلدىن 110 خىلغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە چاكاندا ئىشقارى، پېۋا ۋىلايەتلىك بوشلۇقىنى تولدۇردى، شوخلا قېتى ئاپتونوم رايونلىك بوشلۇقىنى تولدۇردى. ھازىر ئىنىبرگىيە، يېمەكلىك، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى تايانچ قىلىنغان ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى سانائەت دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى. 1990 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت %41.5نى، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى سانائەت %53.23نى، باشقا مۇلۇكچىلىكتىكى سانائەت %5.18نى ئىگىلىدى.

I باب

ئاپپاراتلار

§1 . ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى

مىنگو دەۋرىدە سانائەت - قاتناشنى ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇراتتى. 1950 - يىل 3 - ئايدا سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 4 شتات بېرىلدى. 1964 - يىلى بۇ بۆلۈم سانائەت - قاتناش بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىل 7 - ئايدا ئىقتىساد كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى شتاتى 10 غا يەتتى.

ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى (بۆلۈم باشلىقلىرى)

جەدۋەل: 9 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىرى (بۆلۈم باشلىقى)	ئابدۇقادىر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1950.3 — 1954.5
	قاسىموف	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1955.12 — 1957.2 1963.5 — 1964.9
	ئابدۇكېرىم تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1976.10 — 1984.7
	لەي تۇڭچاڭ	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ مېيشيەن ناھىيىسى	1984.7 — 1986.10
	لى تيەنسالڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مېڭشيەن ناھىيىسى	1987.9 — 1990.6
	لى گۇاڭسالڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي ۋۇچاڭ ناھىيىسى	1990.6 —

مۇئاۋىن مۇدىرى (مۇئاۋىن بۇيۇم باشلىقى)	جالاڭ بىنچى	ئەر	خەنزۇ	خېنەن فۇگۇ ناھىيىسى	1952.3 — 1954.5
	ژالاڭ يۈۋېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن لىنشيەن ناھىيىسى	1962.4 — 1964.9
	ئابدۇكېرىم تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1964.9 — 1976.10 1990.6—
	جۇ لىيەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن سۇيپىڭ ناھىيىسى	1976.10 — 1977.9
	يالاڭ يىنشا	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ خېزى ناھىيىسى	1976.11 — 1979.5
	لىيۇ جىڭيالاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ چىنئەن شەھىرى	1976.9 — 1977.12
	شۇ يىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ۋەنرۇڭ ناھىيىسى	1980.4 — 1982.3
	لەي تۇڭچىڭ	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ مېيشيەن ناھىيىسى	1980.4 — 1984.7
	لى تيەنسالاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مىڭشيەن ناھىيىسى	1984.7 — 1978.9
	جيالاڭ خۇي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي گويالاڭ ناھىيىسى	1988.12 — 1990.11

§2 . ناھىيىلىك پېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى

1979 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك گۇڭشي - ئەترەت كارخانىلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى، 1984 - يىل 8 - ئايدا بۇ ئىدارە پېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى، 1990 - يىلى شتاتى 9 غا يەتتى.

ناھىيىلىك پېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى
جەدۋەل: 9 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى	ژالاڭ يۈۋېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن لىنشيەن ناھىيىسى	1981.12 — 1983.7
	ژالاڭ زاۋەي	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇدۇ شەھىرى	1984.8 — 1985.8
	چېن شۇخۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شىشيا ناھىيىسى	1985.11 — 1990.6
	دىلاڭ دېڭالاڭ	ئەر	خەنزۇ	تيەنجىن شەھىرى	1990.6 —
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	ژېي شاڭۋې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لەنتيەن ناھىيىسى	1979.1 — 1984.8
	خې شيالىبې	ئايال	خەنزۇ	جيانشى لىيەنخۇا ناھىيىسى	1984.8 — 1990.6
	داۋۇت توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —

3 § . ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى

1956 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى كوپېراتىپى قۇرۇلۇپ ئاساسىي قاتلام قول سانائىتى ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق كوپېراتىپى ۋە گۈرۈپپىلىرىغا رەھبەرلىك قىلدى ۋە ئۇلارنى باشقۇردى. 1965 - يىل 8 شتات بېرىلدى. 1978 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىغا نىسبەتەن بىر يۈرۈش ئادەم، 2 ۋېئىسكا بولۇش يولغا قويۇلدى ھەمدە ئۇ ئونسۇ ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى ۋە ئونسۇ ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ مەمۇرىي شتاتى 8 گە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 267 گە يەتتى.

ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (مۇدىرى)

جەدۋەل: 9 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (مۇدىر)	جيالك گۈاڭجى	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يىلۈك ناھىيىسى	1956.6 — 1958.5
	ۋالك شىجيې	ئەر	خەنزۇ	خېبېي يوڭې ناھىيىسى	1963.7 — 1966.1
	سىدىق مەخسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1973.4 — 1980.3
	مولالايۇپ تۇمۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.2 — 1990.6
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىر)	ئابدۇلئەخەت سۇلتان	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1957.8 — 1958.5
	دۇ جىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن نەنيالك شەھىرى	1962.5 — 1963.2
	تۇرسۇن مەھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.2 — 1982.5
	شۇ شياۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يۈنچىلك شەھىرى	1975.4 — 1978.5
	لىيۇ چىشىلك	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ چىنئەن شەھىرى	1979.8 — 1980.5
	ئەمەر مەمتىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.9 — 1984.9
	دانى روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1984.9 — 1987.9
	لى زىشۇن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن يۈڭچىلك ناھىيىسى	1984.9 —
	ئەزىمەت تۇراق	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1986.3 —
	ئابدۇراخمان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1989.4 —

§ 4 . ناھىيىلىك كۆمۈركان ئىدارىسى

1984 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك كۆمۈركان شىركىتى قۇرۇلدى. 1988 - يىل 7 - ئايدا شىركەتنىڭ نامى كۆمۈركان ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1990 - يىلى شتاتى 8 گە يەتتى.

ناھىيىلىك كۆمۈركان ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (جەدۋەل: 9 — 4)

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىغى (جىڭلى)	گۈلۈك شياۋپىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1984.8 — 1988.7
	ئېزىز زايىت	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ ئۇنسۇ ناھىيىسى	1988.7 — 1990.6
	جالاڭ شىگدې	ئەر	خەنزۇ	جىلىن خۇەيدې ناھىيىسى	1990.6 —
مۇئاۋىن باشلىغى (مۇئاۋىن جىڭلى)	چېن لىيەنكې	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شياڭ ناھىيىسى	1984.8 — 1990.12

II باب

سانائەت تۈزۈلمىسى

§ 1 . خەلق باشقۇرۇشىدىكى سانائەت

چىلاڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ناھىيە بويىچە 843 قول سانائەتچى بار ئىدى. ئۇلار ساپالچىلىق، ماتاچىلىق، بوياقچىلىق، كىگىزچىلىك، كۆنچىلىك، ياغاچچىلىق، تۇمۇرچىلىك، مىسكەرلىك قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىناتتى.

1949 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەرخىل ئائىلە ھۈنەرۋەنچىلىك دۇكىنى 120 گە، خادىمى 400 نەچچىگە يەتتى، ھەربىر دۇكاندا 3 — 5 كىچە ئادەم ئىشلەيتتى. بۇ چاغدا ھاك كۆيدۈرۈش، خىش پىشۇرۇش، كۆنچىلىك، ماتاچىلىق قاتارلىق 23 خىل كەسىپ بار بولۇپ، مەھسۇلات قىممىتى 216 مىڭ 800 يۈەن ئىدى.

1955 - يىلى ناھىيە بويىچە قول سانائىتى ئورنى 883 كە، خادىمى 1538 گە، مەھسۇلات قىممىتى 684 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى. كەسىپ تۈرى 29 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە كۆنچىلىك، تۆمۈرچىلىك، ئۇن - ياغ تارتىش، خىش پىشۇرۇش، تىككۈچىلىك ۋە توقۇمىچىلىقتىن ئىبارەت 6 كەسىپنىڭ كۆلىمى خېلى چوڭ ئىدى.

قول سانائىتىنىڭ 1957 - يىلدىكى كوپىراتسىيىلىشىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 6

كەسىپ تۈرى		جەمئىي	تىككۇچىلىك	كۆنچىلىك	مېتال بۇيۇم ئىشلەش	ياغاچچىلىق	خىش - كاھىشچىلىق	پىمە كىلىك پىششىقلاپ ئىشلەش	توقۇمىچىلىق	مەدەنىيەت - قورال - ساپاسانائىرى ياساش
ئەسلىدە بار ئورۇن		918	110	359	199	123	22	4	36	65
ئەسلىدە بار ئادەم		1144	118	436	251	136	32	9	91	71
كوپىراتسىيىلەشكەندىن كېيىن	ئورۇن سانى	874	97	338	186	117	22	3	70	41
	ئادەم سانى	1040	103	412	225	130	32	7	85	46
	مەبلەغ (يۈەن)	98711	8805	37231	24406	10549	6073	136	5948	5563
كوپىراتىپ	كوپىراتىپ سانى	9	1	3	4	1	—	—	—	—
	ئورۇن سانى	345	19	174	108	44	—	—	—	—
	ئادەم سانى	418	22	210	138	48	—	—	—	—
	مەبلەغ (يۈەن)	45759	3393	26705	11807	3854	—	—	—	—
ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى	گۇرۇپپا سانى	35	4	12	5	3	—	1	4	6
	ئورۇن سانى	462	65	149	76	67	—	3	61	41
	ئادەم سانى	536	65	183	84	75	—	7	76	46
	مەبلەغ (يۈەن)	41947	3511	9213	12407	6262	—	136	4855	5563
تارقاق تىجارەت قىلىش گۇرۇپپىسى	گۇرۇپپا سانى	10	3	3	1	1	1	—	1	—
	ئورۇن سانى	67	13	15	2	6	22	—	9	—
	ئادەم سانى	86	16	19	3	7	32	—	9	—
	مەبلەغ (يۈەن)	11005	1901	1314	192	432	6073	—	1093	—

1956 - يىل 2 - ئايدا «پائال رەھبەرلىك قىلىش، مۇقىم ئالغا ئىلگىرىلەش» فاكتورىغا ئاساسەن، خۇسۇسىي، يەككە قول سانائەت سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلدى. بىر ئاي ئىچىدە ناھىيە بويىچە قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى (گۇرۇپپىسى) دىن 38 ى قۇرۇلۇپ، قارىمىقىدا 807 ئورۇن، 981 ئادەم بار بولدى. 1956 - يىل 12 - ئايدا قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى (گۇرۇپپىسى) 54كە، قول سانائەت ئورنى 874كە، خادىمى 1040 قا، مەبلىغى 98 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى تەشكىلاتىغا كىرگەن قول سانائەتچىلەر، ئىقتىساد ۋە سىياسەت جەھەتتە، ئۆزى ئىختىيار قىلىش، ئۆز ئارا پايدا يەتكۈزۈش پرىنسىپىغا ئاساسەن، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى باھاغا سۈندۇرۇپ پاي قىلىپ قوشتى، پاي سوممىسى مۇددەتكە بۆلۈپ ئارقىمۇ ئارقا قايتۇرۇلدى. قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپىدا كوللېكتىپ ئىگىلىك باشقۇرۇش، ئۆز ئارا پايدا ئارقىلىق زىيانلىق ئورنىنى تولدۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلدى؛ ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىدا تارقاق ئىگىلىك باشقۇرۇش، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش ئۇسۇلى قوللىنىلدى.

بىرلا مۇلۇكچىلىك قۇرۇلمىسى مەزگىلىدە، خەلق باشقۇرۇشىدىكى قول سانائەت ئىنتايىن ئاز ئىدى. 80 - يىللاردا، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەككە قول سانائەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىلھام بەردى ۋە يۈلەك بولدى. 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە خەلق باشقۇرۇشىدىكى قول سانائەت ئورنى 103 كە، خادىمى 147گە، ئۈزى تەييارلىغان مەبلەغ 36 مىلۇ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە قول سانائەت ئورنى 654 كە، خادىمى 742گە، تۇراقلىق مەبلىغى 4 مىليون 90 مىلۇ يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 51 مىلۇ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان باج 103 مىلۇ يۈەنگە، پايدا 744 مىلۇ يۈەنگە يەتتى. ئۇلار، ئاساسەن، تىككۈچىلىك، يىپەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش، ياغ تارتىش، يەم - بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلەش، كۆن - خۇرۇم ئىشلەش، ئالتۇن زىبۇ - زىننەت بۇيۇمى ئىشلەش، قۇيمىچىلىق، ۋېلىسىپىت رېمونت قىلىش كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللاندى.

ناھىيە بويىچە قول سانائىتىنىڭ 1952 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە بولغان ئاساسىي ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 5 بىرلىكى: تۈمەن يۈەن

كەسىپ تۈرى	1952 - يىلى			1953 - يىلى			1954 - يىلى			1955 - يىلى		
	ئومۇرون سانى	ئادەم سانى	مەھسۇلات قىممىتى	ئومۇرون سانى	ئادەم سانى	مەھسۇلات قىممىتى	ئومۇرون سانى	ئادەم سانى	مەھسۇلات قىممىتى	ئومۇرون سانى	ئادەم سانى	مەھسۇلات قىممىتى
تۇمۇرچىلىك	56	142	1.92	54	133	2.18	55	121	1.91	80	177	2
مىسكەرلىك	13	15	0.18	13	15	0.16	12	14	0.14	—	—	—
زەرگەرلىك	15	15	0.14	18	18	0.16	21	21	0.27	21	21	0.07
قۇيمىچىلىق	12	41	1.42	12	40	1.46	11	35	1.95	13	40	2.80
قاتالتىرچىلىق	4	4	0.34	4	4	0.34	5	7	0.10	—	—	—
تىككۈچىلىك	48	77	5.67	43	72	5.33	32	56	3.29	89	137	4.27
دۇفۇچىلىق	3	6	0.06	2	4	0.04	2	4	0.04	—	—	—
سوپۇنچىلىق	1	2	0.25	7	14	0.64	1	2	0.01	—	—	—
خىشچىلىق	7	30	0.92	10	25	0.72	15	28	1.84	96	200	5.60
كەسمە چۇيۇچىلىك	—	—	—	3	4	0.16	1	2	0.06	—	—	—
خۇرۇمچىلىق	13	20	0.62	12	18	1.26	211	385	14.17	258	407	15
ناسىمچىلىق	5	13	0.40	4	7	0.50	3	5	0.26	—	—	—
باش كەسىم كەسىپى	13	20	0.61	22	38	1.09	7	12	0.22	—	—	—
ئۆتۈكچىلىك	56	63	0.49	84	95	1.80	70	94	1.92	—	—	—
بەتىنكە چىلىك	7	7	0.05	10	18	1.36	12	20	1.46	—	—	—
رېمونتچىلىق	3	3	0.03	4	6	0.01	3	5	0.20	—	—	—
ئۇلاغ ھارۋىسى ياساش	120	137	2.21	122	141	3.29	122	140	336	—	—	—
ياغاچچىلىق	6	31	2.15	7	28	2.31	1	3	0.06	37	54	1.11

تاۋاقچىلىق	3	6	0.04	3	0.03	2	4	0.02	13	24	0.28
بورىچىلىق	33	133	2.08	55	155	70	172	3.31	—	—	—
تارغاقچىلىق	1	1	0.04	1	1	2	2	0.05	—	—	—
ياغ تارتىش	137	174	20.89	141	182	175	250	24.34	193	378	35.22
ئاچچىق سۇ ئىشلەش	6	12	0.23	8	16	6	12	0.18	—	—	—
ئۇن تارتىش	3	6	0.19	4	8	6	12	0.11	—	—	—
شېكەرچىلىك	4	8	0.02	5	10	4	8	0.04	—	—	—
توقۇمىچىلىق	35	76	1.47	29	57	27	55	1.30	83	100	2.09
ياختا ئېتىش	12	29	1.44	11	27	3	8	0.14	—	—	—
بۇياقچىلىق	8	19	0.25	9	17	3	3	0.02	—	—	—

§ 2 . كوللېكتىپ ئىگىلىك

1 . 2 - يېنىك سانائەت

1956 - يىل 6 - ئايدا ئونىۋ ناھىيىسىدە 38 قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى، ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكى ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى 10، ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 18، ئىشچى - خىزمەتچىسى 707؛ يېزىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى بىر، ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 9، ئىشچى - خىزمەتچى 274.

1957 - يىلدىكى قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى 13، ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 35، ئىشچى - خىزمەتچىسى 1048، مەھسۇلات قىممىتى 503 مىڭ 500 يۈەن.

ناھىيە بويىچە 1964 - يىلدىكى قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى، گۇرۇپپىسى 14، ئىشچى - خىزمەتچىسى 453، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىغا تەۋە كارخانا 9، ئىشچى - خىزمەتچىسى 343؛ گۈڭشېغا قاراشلىق كارخانا 5، ئىشچى - خىزمەتچىسى 110، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 70 مىڭ يۈەن، مەھسۇلات قىممىتى 523 مىڭ يۈەن. 1976 - يىلى گىلەم توقۇش ۋە ياختا ئېتىش سېخى قۇرۇلدى، قول سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 870 مىڭ يۈەن، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 460 مىڭ يۈەن، يارىتىلغان پايدا 18 مىڭ يۈەن بولدى.

1989 - يىلى قول سانائەت كوپىراتىپى زاۋۇتقا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا زىيالىي ياشلار ئۆتۈك - بەتىنكە زاۋۇتى، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق بۇيۇملار زاۋۇتى، كىيىم - كېچەك زاۋۇتى، ئۇنىۋېرسال زاۋۇت، تېرە - خۇرۇم زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى رېمونت زاۋۇتى قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى بار بولدى، بۇلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 267گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 739 مىڭ يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى (1990 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە) 728 مىڭ يۈەنگە، يارانقان پايدا - بېجى 39 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىلىك 2 ـ يېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ 1982 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان مەھسۇلات قىممىتى

جەدۋەل: 9 — 7 بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	مەھسۇلات قىممىتى	يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج	پايدا
1982	51.35	—	1.79
1983	36.48	—	3.36
1984	41.76	—	2.33
1985	49.05	—	0.50
1986	64.54	—	1.10
1987	51.50	1.23	3.40
1988	53.29	1.08	2.01
1989	57.10	1.17	2.39
1990	72.80	1.51	2.39

2. يېزا ـ بازار كارخانىسى

يېزا ـ بازار سانائەت كارخانىسى 1959 ـ يىلدىن باشلاپ قۇرۇلدى، دەسلەپتە توخۇلا گۈڭشي سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1962 ـ يىلى قىزىل، جام ۋە ئارال گۈڭشېلىرىدا ئۇن ـ ياغ زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1976 ـ يىلىغا كەلگەندە گۈڭشي قۇرغان كارخانا 7گە يەتتى.

1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ـ بازار كارخانىسى 57گە، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 1230غا، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 672 مىڭ 400 يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليون 632 مىڭ 400 يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا ـ باج 1 مىليون 246 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى. تىجارەت تۈرى، ئاساسەن، ئۇن ـ ياغ تارتىش، چۇچۇكبۇيا پىششىقلاپ ئىشلەش، يەم ـ بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلەش، خىش پىشۇرۇش، سۇ كۇچىدىن پايدىلىنىپ توك ھاسىل قىلىش، يېزا ئىگىلىك ماشىنا ـ سايمانلىرى ۋە ۋېلىسىپىت رېمونت قىلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى.

يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنىڭ 1980 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان مەھسۇلات قىممىتى

جەدۋەل: 9 — 8 بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار / نامى	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
ئونسۇ بازىرى	93.99	98.77	136	133.40	106.77	151.80	133.04	110.4	169	180.26	193.55
توخۇلا يېزىسى	45.60	73.45	138	126.13	78.45	122.08	128.05	131.72	174.50	107.60	148.10

ئارال بېزنىسى	29.40	50.58	31.20	13	31.32	13.30	19.68	39	37.38	48.50	33.10	39.69	55.41	40.10	49.18	35.51
چاغراق بېزنىسى	13	31.20	34	30.36	33	50.60	33.45	30.82	38.80	48.50	49.10					
تۈمشۇق بېزنىسى	31.32	13.30	19.68	13.09	15.32	14.80	10.90	11.03	25.10	17.8	33.78					
ئىشلەمچى بېزنىسى	—	—	—	—	3.40	8.20	12.38	10.89	17.55	10	15.10					
قىزىل بېزنىسى	20.50	22.30	49	23.95	22.40	61.80	35.61	42	37.73	42.50	49.25					
جام بېزنىسى	22.95	16.90	14.10	18.35	16.80	23.70	12.95	10.20	10.90	8.50	10.52					
گۈلئاۋات بېزنىسى	15.97	10	46.60	24.88	9.80	35.70	41.60	40.90	46.42	49.40	52.93					
بوزدۆلەڭ بېزنىسى	14.27	5.50	10.62	18.46	7.60	9.2	8.62	5.82	15.67	15.34	22.34					
بېزا - بازار بىر-لەشمە شىركىتى	—	—	—	—	29	34	52	61	94.90	—	140.67					
تەمىسنات سودار شىركىتى	—	—	—	—	6	7.10	15.08	36.40	12	—	12.39					
جەمئىي	287	322	487	426	377.04	552.08	523.37	551.59	682.67	529.08	736.24					

§ 3 . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار

1953 - يىلى ئونىۇ ناھىيىسى بويىچە تۇنجى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسى — ئونىۇ ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1957 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا 4كە يەتتى. بۇلار تۇز ئىشلەش، ئۇن - ياغ تارتىش، پېچىنە - پەرەنىڭ ياساش، جياڭيۇ - ئاچچىقسۇ ئىشلەش كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللاندى.

1958 - يىلى سانائەت بىلەن كەلگەندە شۇغۇللىنىلىپ، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى 5 زاۋۇت، كان ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى. 1961 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسى 9غا يەتتى. 1962 - يىل 4 - ئايدا مەركەزنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش» فاڭجېنىغا ئاساسەن، تەننەرخى يۇقىرى، زىيان ئېغىر بولغان پولات - تۆمۈر زاۋۇتى، قوغۇشۇن كېنى، چاقماقتاش كۆمۈر كېنى ۋە بايلىقلىرىنى كۆمۈر كېنى تاقىۋېتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يېڭىدىن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1965 - يىلى ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1967 - يىلى چاقماقتاش كۆمۈر كېنى قايتا ئېچىلدى. 1973 — 1975 - يىلغىچە ھۈناكارلىق ماتېرىياللىرى سانائىتى كارخانىسىدىن 2سى قۇرۇلدى، 1976 - يىلغىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسى 10غا يەتتى.

1978 - يىلدىن كېيىن سانائەت تۈزۈلمە ئىسلاھاتى تەدرىجىي يولغا قويۇلدى، سانائەت تۈرلىرى تېز

كۆپەيدى، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىي قىلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسى 30 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە، ناھىيە باشقۇرغان سانائەت كارخانىلىرى مۇنۇلار: تۇز زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى، چاقماقتاش كۆمۈر كېنى، كىچىك تېرەك كۆمۈر كېنى، بوزدۇڭ كۆمۈر كېنى، سۇئېلېكتر شىركىتى (قارىسىقىدا 4 ـ، 5 ـ، 6 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىلىرى، تېرەك دەريالىق ئېلېكتر ئىستانسىسى، توك بىلەن تەمىنلەش ئورنى بار)، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، باسما زاۋۇتى، سۇلياۋ زاۋۇتى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتى، پېۋا زاۋۇتى، چاكاندا ئىشقارى زاۋۇتى (قۇمۇل «قىزىل يۇلتۇز» دورا زاۋۇتى بىلەن بىرلىكتە ئىگىلىك باشقۇرىدۇ)؛ سودا باشقۇرىدىغان سانائەت كارخانىلىرى مۇنۇلار: ئالتىلىق ئىدارىسىنىڭ ئون - ياغ زاۋۇتى، يەم - بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، يېمەكلىك شىركىتىنىڭ پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، يېمەكلىكنى ئونۇبرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، جياڭيۇ - ئاچچىقسۇ زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى؛ مەيدانلار باشقۇرغان سانائەت كارخانىلىرى مۇنۇلار: يۇڭ - تېرە پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، پاختا زاۋۇتى، ياغ زاۋۇتى، سوت پاراشوكى زاۋۇتى، يېمەكلىك - كونسېرۋا زاۋۇتى، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، جام ئورمانچىلىق مەيدانى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، شالچىلىق مەيدانى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى.

Ⅲ باب

ئېنېرگىيە سانائىتى

§1 . كۆمۈر قېزىش

چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) تاغلاقتا يېڭىدىن بىر كۆمۈركان ئېچىلغانىدى، كۆمۈرنىڭ سۈپىتىمۇ ياخشى ئىدى. كىرا ھەققى يۇقىرى، سېتىلىش مىقدارى ئاز بولغاچقا، شۇ يىلى ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىتىلدى.

1958 - يىل 10 - ئايدا تاغلاق، چاقماقتاش، چوك قوزىبايدىن ئىبارەت 3 كۆمۈركان قۇرۇلدى، 4 كۆمۈر قۇدۇقى قېزىلدى. 1959 - يىلى يەرلىك ئۈسۈلدا 11 مىڭ 500 تونىنا كۆمۈر قېزىلدى.

1962 - يىلىدىكى تەڭشەشتە، 2 كۆمۈر كېنى ئىشتىن توختىتىلدى، كۆمۈر مىقدارى ئازايىدى. 1964 - يىلغا قەدەر يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4600 تونىنا كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىلدى.

70 - يىللاردا بىر كۆمۈر كېنى قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىلغار تېخنىكا ۋە ئۈسكۈنە كىرگۈزۈلدى، بۇنىڭ بىلەن كۆمۈر مىقدارى كۆپەيدى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە كۆمۈر مىقدارى 17 مىڭ 800 تونىنىغا يەتتى.

80 - يىللاردا كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىشى جەھەتتە «بىخەتەرلىكنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش، ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش، ھەر تەرەپلىمە تۈزەش، ئومۇمىيۈزلۈك ئىلگىرى سۈرۈش» قائىدىسىدا چەك تۈرۈلۈپ، يېڭى تېخنىكا ۋە يېڭى ئۈسكۈنىلەر قوللىنىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇلدى، نەتىجىدە

كۆمۈر مىقدارى خېلى تېز كۆپەيدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە كۆمۈر قېزىش ئىشچى - خىزمەتچىسى 223 كە، تۇراقلىق مۇلۈكنىڭ قىممىتى 2 مىليون يۈەنگە يەتتى. قېزىلغان كۆمۈر 37 مىڭ تونىنىغا يېتىپ، 1976 - يىلدىكىدىن 1.08 ھەسسە ئاشتى.

ناھىيە بويىچە 1959 — 1990 - يىلغىچە بولغان كۆمۈر مىقدارى

جەدۋەل 9 — 9　　بىرلىكى: تونىنا

يىللار	مەھسۇلات مىقدارى	يىللار	مەھسۇلات مىقدارى	يىللار	مەھسۇلات مىقدارى
1959	11500	1970	9800	1981	29750
1960	20000	1971	12000	1982	34290
1961	18980	1972	12100	1983	40220
1962	4657	1973	12800	1984	37612
1963	4600	1974	16200	1985	30987
1964	4679	1975	17700	1986	38400
1965	6800	1976	17800	1987	33951
1966	7796	1977	21722	1988	35540
1967	8100	1978	21100	1989	32000
1968	8700	1979	16660	1990	37083
1969	8200	1980	26651		

1. تاغلاق كۆمۈر كېنى

بۇ كۆمۈر كان 1958 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 150 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. كان ئورنى تاغلاقنىڭ يايلاق كەنتىدە. 1962 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 56 گە كېمەيدى. 4657 تونىنا كۆمۈر قېزىلدى، سېپتىش قىممىتى 22 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 284كە، تۇراقلىق مۇلكنىڭ قىممىتى 247 مىڭ يۈەنگە، قېزىلغان كۆمۈر 6248 تونىنىغا، مەھسۇلات قىممىتى 191 مىڭ يۈەنگە، سېپتىش قىممىتى 295 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 62 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 11 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ كان 1986 - يىلنىڭ ئاخىرى ئىشتىن توختىتىلدى، خادىمى ۋە ئۇسكۇنىلىرى كىچىك تېرەك كۆمۈر كېنىغا يۆتكەلدى.

2. كىچىك تېرەك كۆمۈر كېنى

بۇ كاننى قۇرۇشقا 1986 - يىلنىڭ ئاخىرىدا تەييارلىق كۆرۈلدى، كان ناھىيە بازىرىنىڭ 78 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدىكى كىچىك تېرەك دېگەن يەرگە جايلاشقان. ئېنېرگىيە كان قۇدۇقى دائىرىسى 9.5 كىلومېتىر، كۆمۈر زاپىسى 350 مىليون تونىنا. بۇ كان 1989 - يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلۇپ، 1500 تونىنا كۆمۈر قېزىلدى. 1990 - يىلى 56 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى.

ناھىيىلىك ناغلاق، كىچىك تېرەك كۆمۈر كانلىرىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى
جەدۋەل: 9 — 10 .

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ناغلاق كۆمۈر كېنىنىڭ باشلىقى	فېلك چاۋلىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شياڭچياك ناھىيە- سى	1962.4 — 1958.10
	جامال نىزامىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1964.10 — 1962.4
	ۋاڭ يۈزېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن لىنشيەن ناھىيىسى	1965.11 — 1964.10
	جياڭ گۈاڭجى	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يىلۇڭ ناھىيىسى	1967.3 — 1965.11
	ما شۈيې	ئەر	خۇيزۇ	گەنسۇ گۈاڭخې ناھىيىسى	1975.2 — 1972.3
	ما رۇيجۈن	ئەر	خەنزۇ		1978.3 — 1975.2
	ئابدۇلھەمىت ئەرشىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1986.4 — 1984.7
ناغلاق كۆمۈر كېنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	ئابلا مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1964.10 — 1962.4
	ما شۈيې	ئەر	خۇيزۇ	گەنسۇ گۈاڭخې ناھىيىسى	1972.3 — 1966.4
	لىيۇ تېەنيۇ	ئەر	خەنزۇ		1974.5 — 1972.3
	زىرىپ ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1976.10 — 1974.5
	ئابدۇلھەمىت ئەرشىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1975.10
	خۇدا بەردى تەۋەككۈل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1985.10 — 1983.4
	ھەسەن غوجەك	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1986.4 — 1984.7
كىچىك تېرەك كۆمۈر كېنىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	گۈاڭ شياچى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	1989.3 — 1987.4
مۇئاۋىن باشلىق	خۇاڭ پېيجياك	ئەر	خەنزۇ	خېنەن جىشيەن ناھىيىسى	1987.4 —

3. چاقماقتاش كۆمۈر كېنى

بۇ كان 1958 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، تاغلاق كۆمۈر كېنىنىڭ شۆبىسى ھېسابلىنىدۇ، ئۇ بوزدۆلەك قىرغىز مىللىي يېزىسىدىكى چاقماقتاش تاغ ئېغىزىغا جايلاشقان بولۇپ، 170 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1962 - يىلدىكى تەكشەشتە ئىشتىن توختىتىۋېتىلگەنىدى، 1967 - يىلى يەنە ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى. 1984 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 123 بولۇپ، 560 مىك يۈەن مەھسۇلات قىممىتى، 83 مىك يۈەن پايدا يارىتىلدى. 1987 - يىلى 118 ئىشچى - خىزمەتچى قالدى، تۈزاقلىق مۇلكىنىڭ ساپ قىممىتى 320

مىلك يۆەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 455 مىلك يۆەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 532 مىلك يۆەنگە، مەھسۇلات سېتىش قىممىتى 315 مىلك يۆەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 10 مىلك يۆەنگە، يارىتىلغان پايدا 61 مىلك يۆەنگە يەتتى. 1990 - يىلى 109 ئىشچى - خىزمەتچى قالدى، مەھسۇلات قىممىتى 550 مىلك يۆەن بولدى.

ناھىيىلىك چاقماقتاش كۆمۈر كېنىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 9 — 11

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
كان باشلىقى	جالاڭ جىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى جىشەن ناھىيىسى	1973.9 — 1975.2
	ما شۇيې	ئەر	خۇيزۇ	گەنسۇ گۇاڭخې ناھىيىسى	1975.2 — 1978.3
	سۇي فىڭرۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ پىڭدۇ ناھىيىسى	1978.8 — 1980.1
	ئېزىز زايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.6 — 1986.3
مۇئاۋىن كان باشلىقى	موللا قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1978.3 — 1980.3
	ئاقنىياز تۇنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.3 —
	جالاڭ شىڭدې	ئەر	خەنزۇ	جىلىن خۇيدې ناھىيىسى	1986.3 — 1990.8

4. بوزدۆڭ كۆمۈر كېنى

بۇ كاننى قۇرۇشقا 1983 - يىل 11 - ئايدا تەييارلىق كۆرۈلگەن، ئۇ بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ چوڭ قوزىباي دېگەن يېرىگە جايلاشقان. 1985 - يىلى پۈتكۈزۈلۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، كاندا 159 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولۇپ، 5800 تونىنا كۆمۈر قېزىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 128 مىلك يۈەن بولۇپ، 16 مىلك يۈەن زىيان كۆرۈلدى. 1987 - يىلى 57 ئىشچى - خىزمەتچى قالدى، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 777 مىلك يۆەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 281 مىلك يۆەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 280 مىلك يۆەنگە، مەھسۇلات سېتىش قىممىتى 230 مىلك يۆەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 7000 يۆەنگە يەتتى. 1990 - يىلى 58 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى، مەھسۇلات قىممىتى 539 مىلك يۈەن بولدى. ئابدۇلھەمىت ئەرشىدىن كان باشلىقى، لېۋ تۇڭۇېن مۇئاۋىن كان باشلىقى بولدى.

§ 2 . ئېلېكتر قۇۋۋىتى

1959 - يىلى توخۇلا، تۇمشۇقتا ياغاچ چاقپەلەكلىك 2 ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىستانسىلارنىڭ گېنېراتور سىغىمچانلىقى 12 × 2 كىلوۋات بولۇپ، ھەر قىسىم ئابونتلار توك بىلەن تەمىنلەندى. كاشىلا

كۆپ چەقىپ، رېمونت قىلىش قىيىن بولۇپ، باشقۇرۇش تېخنىكىسى يېتىشپ ماڭالمىغاچقا، 1961 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە كەينى - كەينىدىن ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىتىۋېتىلدى. 1964 — 1965 - يىللىرى ئارال گۈڭشې بازار ئېلېكتر ئىستانسىسى بىلەن ئونسۇ 5 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى، بۇلارنىڭ ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك بولدى.

1967 - يىلدىن 1972 - يىلغىچە بوزدۇڭ گۈڭشې ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئارال گۈڭشې «سوڭشې ھەمراھ» ئېلېكتر ئىستانسىسى، جام گۈڭشې 11 - ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە تۈمشۇق گۈڭشې ئالدىنقى قاراۋۇل ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1981 - يىلى ئارقا - ئارقىدىن بوزدۇڭ سېمونت زاۋۇتى ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئونسۇ 4 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى، تاغلاق ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ئونسۇ 6 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتكۈزۈلدى ھەمدە تېرەك دەريالىق ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى. كېيىن يەنە جىگدە ئېلېكتر ئىستانسىسى بىلەن ئونسۇ 7 - دەرىجىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 15 كىچىك ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى، بۇلارنىڭ گېنېراتور سىغىمچانلىقى 5105 كىلوۋات، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە قۇرغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى 7، گېنېراتورى 14 بولۇپ، سىغىمچانلىقى 3150 كىلوۋات؛ يېزا - مەيدانلار قۇرغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى 8، گېنېراتورى 15 بولۇپ، سىغىمچانلىقى 1955 كىلوۋات، دىزېلماتور ئارقىلىق توك چىقىرىلىدىغان گېنېراتور گۇرۇپپىسى 9، قۇۋۋىتى 1200 كىلوۋات، ئومۇمىي گېنېراتور سىغىمچانلىقى 6305 كىلوۋات. كىچىك ئېلېكتر ئىستانسىلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە توك ئىشلىتىش يۈكىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئېشىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيە بويىچە سۇ ئېلېكتر تورى شەكىللەندى، ئۇ ئاقسۇ ئېلېكتر تورى بىلەن تۇتاشتۇرۇلۇپ، ھەربىرىكە سېلىندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 35 كىلوۋولتلۇق ترانسفورماتور پونكىتىدىن 4 ى قۇرۇلۇپ، 5 ترانسفورماتور ئورنىتىلدى، بۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 3000 كىلوۋات؛ 139.7 كىلومېتىر ئۈزۈنلۇقتا 35 كىلوۋولتلۇق توك يەتكۈزۈش سىم لىنىيىسى، 673.7 كىلومېتىر ئۈزۈنلۇقتا 10 كىلوۋولتلۇق توك تەقسىملەش سىم لىنىيىسى، 826.15 كىلومېتىر ئۈزۈنلۇقتا تۆۋەن بېسىملىق توك سىمى تارتىلدى، 326 توك تەقسىملەش - بېسىم ئۆزگەرتىش ترانسفورماتورى ئورنىتىلدى. 1987 - يىلى ئارال، چاغراق ۋە جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ئۈزلىرىنىڭ ئېلېكتر ئىستانسىلىرىنىڭ توكى بىلەن تەمىنلەنگەندىن باشقا، بۇ يەرلەردىكى ئېلېكتر ئىستانسىلىرى ناھىيە بويىچە توك تارقىتىش، توك بىلەن تەمىنلەش، توك ئىشلىتىش تورىغا كىرگۈزۈلۈپ ئىشقا سېلىنىپ، بىر تۇتاش باشقۇرۇلدى. بۇلارنىڭ ئارتۇق ئېلېكتر قۇۋۋىتى تورغا يوللاندى، كەم ئېلېكتر قۇۋۋىتىنى ناھىيىنىڭ تورى تولۇقلاپ بەردى. ناھىيە بويىچە تارقىتىلغان توك مىقدارى 1986 - يىلدىكى 7 مىليون 628 مىڭ كىلوۋات سائەتتىن 1990 - يىل 14 مىليون 279 مىڭ 600 كىلوۋات سائەتكە يېتىپ، 0.87 ھەسسە، توك بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 5 مىليون 335 مىڭ 300 كىلوۋات سائەتتىن 13 مىليون 59 مىڭ 600 كىلوۋات سائەتكە يېتىپ، 1.44 ھەسسە ئاشتى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىشلىتىلگەن توك مىقدارى 13 مىليون 55 مىڭ 300 كىلوۋاتقا يېتىپ، بىر يىلدا ئىشلىتىلگەن توك مىقدارى كىشى بېشىغا 87 كىلوۋات سائەتتىن توغرا كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تۇرمۇشقا ئىشلىتىلگەن توك مىقدارى 3 مىليون 236 مىڭ 900 كىلوۋات سائەت بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بىر ئائىلىگە 92 كىلوۋات سائەتتىن توغرا كەلدى. ناھىيە بويىچە 22 يېزا - مەيدانىنىڭ ھەممىسىگە توك يەتكۈزۈلدى، توك يەتكۈزۈلۈش نىسبىتى %100 بولدى: 569 كەنتنىڭ 532 سىگە توك يەتكۈزۈلدى (دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىسىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، توك يەتكۈزۈلۈش نىسبىتى %93.4 بولدى؛ 35 مىڭ ئائىلىنىڭ 31 مىڭ 200 گە توك يەتكۈزۈلدى، توك يەتكۈزۈلۈش نىسبىتى %89 بولدى.

ناھىيە بويىچە 1990 - يىلدىكى كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى

جەدۋەل: 9 — 12

ئىستانسا نامى	تەۋەلىك مۇناسىۋىتى	سۇ پەللە- سى (مې- تىر)	ئىقتىدارى (كۇب مېتىر/ سېكۇنت)	گېنېراتور سىغىمچانلى- قى (كىلو- ۋات)	گېنېراتوردىن پايدىلىنىلغان سائەت	نارقىتىل- غان توك مىقدارى (- كىلوۋات سائەت)	سېلىنغان ئومۇمىي مە- لەغ (ئون مەن يۈەن)	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشكۈرۈلگەن ۋاقتى
تېرەك ئېلېكتر ئىستانسىسى	ناھىيە باشقۇرۇشىدا	20	3×27	1200	3959	475.05	240	1984 - يىل	1986 - يىل
ئونىۋ 4 - دەرىجە- لىك ئېلېكتر ئىستانسىسى	ناھىيە باشقۇرۇشىدا	8	2×2	250	5020	125.50	53	1975 - يىل	1977 - يىل
ئونىۋ 5 - دەرىجە- لىك ئېلېكتر ئىستانسىسى	ناھىيە باشقۇرۇشىدا	5	2×3	200	4585	91.70	32	1965 - يىل	1966 - يىل
ئونىۋ 6 - دەرىجە- لىك ئېلېكتر ئىستانسىسى	ناھىيە باشقۇرۇشىدا	5.5	2×5.8	600	3083	185	135	1982 - يىل	1984 - يىل
ئونىۋ 7 - دەرىجە- لىك ئېلېكتر ئىستانسىسى	يېزا باشقۇرۇشىدا	5	2×6	400	3972	158.37	105	1986 - يىل	1987 - يىل
«ئۇنشى ھەمراھە» ئېلېكتر ئىستانسىسى	يېزا باشقۇرۇشىدا	7	2×2.5	250	1846	60	53	1968 - يىل	1970 - يىل
بازار ئېلېكتر ئىس- تانسىسى	يېزا باشقۇرۇشىدا	4.5	3	75	4600	35	10	1963 - يىل	1964 - يىل

11 - ئېلېكتر ئىس-تانسىسى	ناھىيە باشقۇرۇشىدا	8.5	3.8	250	21.20	852	40	1968 - يىل	1970 - يىل
ئالدىنقى قاراۋۇل ئېلېكتر ئىستانسىسى	يېزا باشقۇرۇشىدا	10	2×4	400	117	2925	54	1970 - يىل	1972 - يىل
بوزدۇڭ ئېلېكتر ئىستانسىسى	يېزا باشقۇرۇشىدا	6	2	55	3.80	691	8.5	1968 - يىل	1970 - يىل
تاغلاق ئېلېكتر ئىس-تانسىسى	مەيدان باشقۇرۇشىدا	23.5	2×1.57	375	8	213	50	1979 - يىل	1981 - يىل
سېمونت زاۋۇتى ئېلېكتر ئىستانسىسى	ناھىيە باشقۇرۇشىدا	23.5	2×1.53	500	111.27	2225	63	1976 - يىل	1977 - يىل
چاقماقتاش ئېلېكتر ئىستانسىسى	ناھىيە باشقۇرۇشىدا	5	2×2.5	150	43	2880	15	1976 - يىل	1976 - يىل
تۆمۈر چوقا ئېلېكتر ئىستانسىسى	مەيدان باشقۇرۇشىدا	6	2×3	250	4	160	26	1976 - يىل	1982 - يىل
جىگدە ئېلېكتر ئىس-تانسىسى	مەيدان باشقۇرۇشىدا	3	2×3	150	55	3667	45	1987 - يىل	1988 - يىل

ئونسۇ ناھىيىلىك ئېلېكتر تورىنىڭ 1990 - يىل 1 — 12 - ئايغىچە بولغان توك يىلەن تەمىنلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 13　　بىرلىكى: كىلوۋات سائەت

ئايلار	سېتىلغان توك مىقدارى	تەمىنلەنگەن توك مىقدارى	زىيانغا ئۇچرىغان توك مىقدارى	تەمىنلەش زىيانغا ئۇچراش نىسبىتى (%)
1	951680	836527	115153	12.10
2	670180	583057	87128	13
3	775570	666990	108580	14
4	561406	492914	68492	12.20
5	750993	618147	72848	9.30
6	945580	825491	120089	12.70
7	982593	859081	123512	12.57
8	886413	772952	113461	12.80
9	1041800	907408	134392	12.89
10	1138833	1005020	133818	11.75
11	1180220	1028326	151894	12.87
12	977340	845399	131941	13.50

ناھىيە بويىچە 1979 — 1990 - يىلغىچە بولغان توك تارقىتىش، توك يىلەن تەمىنلەش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 14　　بىرلىكى: تۇمەن كىلوۋات سائەت

يىللار	تارقىتىلغان توك	تەمىنلەنگەن توك	يىللار	تارقىتىلغان توك	تەمىنلەنگەن توك
1979	325.50	227.85	1985	667.90	464.53
1980	361.50	253.05	1986	762.80	533.96
1981	412	288.40	1987	1054	737.80
1982	423.40	296.38	1988	1170	926
1983	494.80	364.36	1989	1292.83	1098.91
1984	616.20	431.34	1990	1427.96	1305.53

1. سۇ ئېلېكتر شىركىتى

بۇ شىركەت 1984 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا 9 ئاساسىي قاتلام ئورنى قارايدۇ، جەمئىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 187، بىر يىلدا پارىتىلغان پايدا - باج 101 مىڭ يۈەن. 1990 - يىلى ئىشچى -

خىزمەتچىسى 234كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ ئېلېكتر شىركىتىنىڭ خادىمى 17. تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 3 مىليون 850 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 46 مىڭ 800 يۈەن، يارىتىلغان پايدا 257 مىڭ 500 يۈەن، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 886 مىڭ يۈەن.

ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر شىركىتىنىڭ دىرېكتور، مۇئاۋىن دىرېكتورلىرى

جەدۋەل: 9 — 15

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
دىرېكتور	جۇ نۇڭبىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ۋۇجىن ناھىيىسى	1984.9 — 1990.6
مۇئاۋىن دىرېكتور	ۋاڭ چاڭپىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي يۈڭدىڭ ناھىيىسى	1984.9 — 1988.8
	ئەركىن تۇراق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.9 —
	ئابلەت ئەلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.10 —

2. ترانسفورماتۇر پونكىتى

1) بازار ترانسفورماتور پونكىتى بۇ پونكىت 1988 - يىلى پۈتكۈزۈلۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 1000 × 1 كىلوۋولت ئامپىر، پونكىت قۇرۇلۇشىغا 360 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. بۇ پونكىت تەۋەسىدىكى 35 كىلوۋولتلۇق توك لىنىيىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى 23 كىلومېتر، 10 كىلوۋولتلۇق توك لىنىيىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى 110 كىلومېتر. بۇ پونكىت ناھىيە بازىرى، توخۇلا يېزىسى ۋە شالچىلىق مەيدانى، شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان زىرائىتى ئورمانچىلىق مەيدانىنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ.

2) جام ترانسفورماتور پونكىتى بۇ پونكىتنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىقى 1984 - يىلى باشلانغاندى، پونكىت 1986 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا پۈتكۈزۈلدى، ئۇنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 500 × 2 كىلوۋات، پونكىت قۇرۇلۇشىغا 147 مىڭ 100 يۈەن مەبلەغ سېلىندى. بۇ پونكىت تەۋەسىدىكى 35 كىلوۋولتلۇق توك لىنىيىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى 51 كىلومېتر، 10 كىلوۋولتلۇق توك لىنىيىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى 120 كىلومېتر. بۇ پونكىت جام، ئىشلەمچى يېزىلىرى، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، «كومسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى، قۇرۇق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى ۋە چاكاندا ئىشقارى زاۋۇتىنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ.

3) قىزىل ترانسفورماتور پونكىتى بۇ پونكىتنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىقى 1985 - يىلى باشلانغاندى، 1986 - يىلى پونكىت پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 500 × 1 كىلوۋات، پونكىت قۇرۇلۇشىغا 73 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىندى. بۇ پونكىت تەۋەسىدىكى 35 كىلوۋولتلۇق توك لىنىيىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى 23 كىلومېتر، 10 كىلوۋولتلۇق توك لىنىيىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى 80 كىلومېتر. بۇ پونكىت قىزىل، گۈلئاۋات يېزىلىرى، «كۇمسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسىنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ.

4) بوزدۇڭ ترانسفورماتور پونكىتى　　بۇ پونكىت 1987 - يىلى پۈتكۈزۈلۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 500 × 1 كىلوۋات، پونكىت قۇرۇلۇشىغا 73 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىندى. پونكىت تەۋەسىدىكى 35 كىلوۋولتلۇق توك لىنىيىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى 28 كىلومېتىر، 10 كىلوۋولتلۇق توك لىنىيىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى 16 كىلومېتىر. بۇ پونكىت بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى، بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە بەزى زاۋۇت، كانلارنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ.

Ⅳ باب

مېتالچىلىق، ماشىنىسازلىق

§ 1 . مېتالچىلىق

ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ مېتالچىلىق تارىخى ئۇزۇن، چىڭ دەۋرىدە ئاقسۇ پۇل جۇجۇقىنىڭ پولات تاۋلاش كۆلىمى خېلى زور ئىدى. 1958 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك «قىزىل يۇلتۇز» پولات زاۋۇتى قۇرۇلدى، جياڭ گۈاڭجى زاۋۇت باشلىقى، توختىنىياز ھاشىم، بەي كەيخويلار مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى بولدى. زاۋۇتتا ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىدىن 25ى، خەلق ئىشچىسىدىن 5000 نەچچىسى بار، زاۋۇتتا رودا قېزىش ئەترىتى، ترانسپورت ئەترىتى، پولات تاۋلاش سېخى تەسىس قىلىندى. 1962 - يىل 5 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە 130 تونىنا چويۇن ئېرىتىلىپ، 120 مىڭ 800 يۈەن زىيان كۆرۈلدى، زاۋۇتقا 108 مىڭ يۈەن قەرز ئارتىلىپ قالدى. زاۋۇتنىڭ شۇ چاغدىكى تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 93 مىڭ يۈەن، ئامبار قالدۇقىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 17 مىڭ يۈەن، ئىشچى - خىزمەتچىسى 294 ئىدى. شۇ يىلى 6 - ئايدا زاۋۇتنىڭ كەسپى كوكس كۆيدۈرۈشكە ئۆزگەرتىلدى، ئادەمى بىر يۈرۈش بولدى، 2 ۋۇسكا ئېسىلدى، ئىچكى جەھەتتە ئۇنسۇ ناھىيىسى كوكس زاۋۇتى دەپ، سىرتقا قارىتا ئۇنسۇ ناھىيىلىك «قىزىل يۇلتۇز» پولات زاۋۇتى دەپ ئاتالدى. 1971 - يىلى پولات تاۋلاش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1972 - يىلغا كەلگەندە بىر يىلدا 70 تونىنا پولات تاۋلاندى. مەھسۇلاتنىڭ سۈپىتى ناچار، تەننەرخى يۇقىرى بولغاچقا، 1973 - يىلى بۇ زاۋۇت سېمونت زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى.

§ 2 . يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى ياساش

1962 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى زاۋۇتى قۇرۇلدى، شۇ چاغدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 54، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 800 مىڭ يۈەن ئىدى. شۇ يىلى 139 چويۇن قازان قويۇلدى، « 弓 » شەكىللىك ساپاندىن 362 سى ياسالدى، 234 كەتمەن، 110 ئورغاق سوقۇلدى، 132 كىلوگرام شالاسۇن، 236 كىلوگرام قاپاق قۇيۇلدى، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 16 مىڭ 400 يۈەن بولۇپ،

14 مىڭ 900 يۈەن زىيان كۆرۈلدى. 1963 - يىلى بۇ زاۋۇت ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى.

1967 - يىلدىن كېيىن ئىختىساسلىق خادىملار يېتىشتۈرۈلۈپ، ئىلغار ئۇسكۇنىلەر تولۇقلىنىپ، تراكتور، ئاپتوموبىللار چوڭ رېمونت قىلىنىپلا قالماستىن، بەلكى بىر قەدەر ئاددىي يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ياسالدى. ئىشلەپچىقىرىلغان ئاساسلىق مەھسۇلاتلار مۇنۇلار: «632 — F» شال ئاقلاش ماشىنىسى، «1500 — J» تېپلىق دان ئايرىش ماشىنىسى، «6B$_y$» ئۆۋلاپ تېرىش ماشىنىسى، چىگىتلىك تۇتىتىنى ئايرىش ماشىنىسى، ئايلانما ئاغدۇرۇش ماشىنىسى، خاڭداش ماشىنىسى، شېغىل تاسقاش ماشىنىسى، شېغىل لاي ئېتىش ماشىنىسى، تىك كۆتۈرۈش ماشىنىسى، خامان سورۇش ماشىنىسى، مۇلياژ يوپۇق يېپىش ماشىنىسى، پىۋا قۇتىسى، پرېتسىپ قاتارلىقلار. 1982 - يىلى كۆرسىتىلگەن «6B$_y$» تېپلىق كۆممىقوناقنى ئۆۋلاپ تېرىش ماشىنىسى ئاقسۇ ۋىلايىتىنىلا پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى بويىچە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىنىڭ 14 يىللىق مەھسۇلات قىممىتى، پايدا - باج سوممىسىغا دائىر مەلۇمات

جەدۋەل: 9 — 16 بىرلىكى: تۈمەن يۈەن

يىللار	مەھسۇلات قىممىتى	پايدا - باج	يىللار	مەھسۇلات قىممىتى	پايدا - باج
1962	1.64	1.49	1984	27	5.22
1970	25.63	1.45	1985	31.86	5.34
1979	24.89	0.98	1986	31	5.47
1980	24	2.90	1987	30	1
1981	21.87	0.41	1988	25	2.50
1982	22.35	1.25	1989	26.73	1.32
1983	27	3.81	1990	26.73	1.32

زاۋۇتنىڭ 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 45، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 60 مىڭ يۈەن. ئاساسلىق ئۇسكۇنىلىرىدىن ئىستانوك، شىلىش ئىستانوكى، چاقلاش ئىستانوكى، رەندىلەش ئىستانوكى، تۆشۈك تېشىش ئىستانوكى، دومۇلما چىشلىق ماشىنا، ئۆزگىرىشچان - تۇراقلىق توكلۇق كەپشەر ماشىنىسى، ھاۋا بازغىنى، دىزىلىن ناسوسى تەجرىبە سۇپىسى، ئاپتول ناسوسى تەجرىبە سۇپىسى قاتارلىقلار بار، زاۋۇتتا مېتالچىلىق، قۇيمىچىلىق، سېلىسارلىق ۋە چوڭ رېمونت سېخى تەسىس قىلىنغان. 40شال ئاقلاش ماشىنىسى، 24 شال دېنىنى ئايرىش ماشىنىسى، 100 شامال ساندۇقى، 39 خامان سورۇش ماشىنىسى، 317 يۈرۈش توما قاپقىقى، 50 بۇغداي دېنىنى ئايرىش ماشىنىسى ئىشلەپچىقىرىلدى. مەھسۇلات قىممىتى 267 مىڭ 300 يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا، باج 13 مىڭ 200 يۈەنگە. ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى 4327 يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 9 — 17

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
زاۋۇت باشلىقى	سۈن دېگۈي	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئۆلكىسى	1962.7 — 1963.6
	باۋ داچۈن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ فىگلەي ناھىيىسى	1972.1 — 1975.11
	ۋاڭ يۈۋېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن لىنشيەن ناھىيىسى	1980.10 — 1981.12
	ما گۇاڭلۇڭ	ئەر	مانجۇ	لياۋنىڭ شىنبىن ناھىيىسى	1984.8 — 1989.9
مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى	جاڭ يىڭجېن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى تەنجياۋ ناھىيىسى	1962.7 — 1963.6
	ۋېي دېچاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى فۇفىڭ ناھىيىسى	1977.10 — 1980.12
	نۇر ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1975.10 — 1980.8
	قاسىموف	ئەر	ئۇيغۇر	ئاتۇش ناھىيىسى	1973.4 — 1987.7
	جاڭ دېرۈڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن نوچىڭ ناھىيىسى	1980.10 — 1984.8
	كەنجى مەخمۇت	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1981.5 — 1986.4
	ئىزاق مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 — 1989.9

V باب

بىناكارلىق سانائىتى

§1 . خىشچىلىق

چاڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئەتىيازدا ئىبادەتخانا سېلىش ئۈچۈن يەرلىك خۇمدان سېلىنىپ خىش پىشۇرۇلغان، خىش ياغاچ قېلىپتا قۇيۇلغان، ئوتۇن بېقىلغۇ قىلىنغانىدى. 40 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە يەرلىك خۇمدان 5 كە يەتتى.

1952 - يىلى ناھىيە بازىرىدا خىش پىشۇرۇش ئائىلىسى 7 گە، خادىمى 30 غا يەتتى، ئۇلار يىلىغا 60

مىڭ دانە كۆك خىش ئىشلەپچىقاردى. 1954 - يىلى يەككە خىش پىشۇرۇش ئائىلىسى 19غا، خادىمى 36 گە يەتتى، ئۇلار 140 مىڭ دانە خىش ئىشلەپچىقاردى.

1956 - يىلى ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ خىشچىلىق كوپېراتىپى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەندىن كېيىن، مەھسۇلات ئۈزلۈكسىز ئاشتى. 1958 - يىلى خىشچىلىق كوپېراتىپى ئونىۋ بازىرىغا ئايرىپ بېرىلىپ، نامى ئونىۋ بازارلىق خىش زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1964 - يىلى 442 مىڭ 500 دانە، 1967 - يىلى 745 مىڭ دانە خىش ئىشلەپچىقىرىلدى. 70 - يىللاردىن كېيىن خىش زاۋۇتى كۆپلەپ قۇرۇلۇپ، مەھسۇلات مىقدارى ھەسسىلەپ ئاشتى. 1975 - يىلى ناھىيىلىك بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە 5 مىليون 637 مىڭ دانە ماشىنا خىشى ئىشلەپچىقىرىلدى. 1980 - يىلدىن كېيىن توخۇلا 1 -، 2 - خىش زاۋۇتلىرى، بوزدۆڭ خىش زاۋۇتى، ئىشلەمچى خىش زاۋۇتى ۋە ئونىۋ بازارلىق 2 - خىش زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە خىش زاۋۇتى 7 گە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 293كە يەتتى، ماشىنىدا 58 مىليون 220 مىڭ دانە خىش قويۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتى قويغان خىش 17 مىليون 650 مىڭ دانە بولۇپ، يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات مىقدارىنىڭ %32.30نى؛ يېزا - بازارلىق خىش زاۋۇتلىرى قويغان خىش 40 مىليون 570 مىڭ دانە بولۇپ، %68.69نى ئىگىلىدى، مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 434 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

§ 2 . سېمونت

ناھىيىنىڭ سېمونت سانائىتى 70 - يىللاردا باشلاندى. 1973 - يىلى ئەسلىدىكى پولات - تۆمۈر زاۋۇتى ئاساسىدا ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى قۇرۇلدى، زاۋۇت بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ تىكەتقورۇق كەنتىگە جايلاشقان. زاۋۇت ئىگىلىگەن يەركۆلىمى 620 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1274 كۋادرات مېتىر. زاۋۇتنىڭ ئاساسلىق ئۇسكۇنىلىرىدىن بىر ئۆرە خۇمدان، بىر 5 × 1.5 مېتىرلىق خام ماتېرىيال ئېزىش ماشىنىسى، 500 كىلوۋاتلىق بىر سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، 11 ئاپتوموبىل، بىر توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى، 3 مىليون 380 مىڭ يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلكى بار. زاۋۇت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە يەرلىك ئۇسۇلدا مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىلدى، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ئاران 1000 تونىدىن ئاشتى. 1977 - يىلدىن كېيىن 3 قېتىم تېخنىكا ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، 1984 - يىلغا كەلگەندە يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 20 مىڭ تونىنىغا يەتتى، مەھسۇلات سۈپىتى ئۈزلۈكسىز ئۆستى. 1986 - يىلى سېمونت ئىشلەپچىقىرىش بويىچە لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتى %100 كە يەتتى. 325 -، 425 - نومۇرلۇق سېمونتلار ئاپتونوم رايونىمىز تارقاتقان مەھسۇلات لاياقەتنامىسىگە ئېرىشتى، بۇ زاۋۇتنىڭ مەھسۇلاتى قەشقەر ۋىلايىتىگە سېتىلدى. تېخنىكا ۋە ئۇسكۇنىلەرنى يېڭىلاش - ئۆزگەرتىش، خادىملارنى تەربىيىلەش ئارقىلىق، سېمونتنىڭ تەننەرخى ھەسسىلەپ تۆۋەنلىتىلدى. 1987 - يىلى زاۋۇتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 236 گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 3 مىليون 800 مىڭ يۈەنگە، يىلىغا ئىشلەپچىقىرىلغان سېمونت 11 مىڭ 400 تونىنىغا، مەھسۇلات قىممىتى 583 مىڭ يۈەنگە يەتتى، خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 2209 يۈەن بولدى، يۇقىرىغا 81 مىڭ يۈەن پايدا - باج تاپشۇرۇلدى، 150 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. 1990 - يىلى ئېلېكتر قۇۋۋىتى يېتىشمىگەچكە، ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر يەتتى، نەتىجىدە سېمونت مىقدارى تۆۋەنلەپ 7424 تونىنىغا چۈشۈپ قالدى، مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 2200 يۈەن بولدى.

ناھىيىلىك سىمونت زاۋۇتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 9 — 18

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
زاۋۇت باشلىقى	شۇ يىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشىنىڭ ۋەنرۇڭ ناھىيىسى	1973.10 — 1976.12
	تېمەن ۋېنۋۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشىنىڭ لەنتىيەن ناھىيىسى	1982.2 — 1984.5
	لى گۇاڭمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇبېينىڭ ۋۇچاڭ ناھىيىسى	1984.8 — 1990.6
مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى	ژېي دېجياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشىنىڭ فۇفىڭ ناھىيىسى	1974.3 — 1977.9
	چې يۈسەي	ئەر	خەنزۇ	خۇبېينىڭ شىيەنشىيەن ناھىيىسى	1974.12 — 1978.10
	يەن جىنۋېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەنتىڭ خۇاشىيەن ناھىيىسى	1978.10 — 1982.2
	مۇھەممەت داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.10 —

3 § . يۈيۈلما تاش سۇۋاق ۋە گەچ تاختا

يۈيۈلما تاش سۇۋاق ۋە گەچ تالالىق تاختا سانائىتى 1986 - يىلى باشلاندى، بۇ كارخانىنى ناھىيىلىك بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتى قۇردى. 1989 - يىلى 700 تونىنا يۈيۈلما تاش سۇۋاق، 15 مىڭ كۋادرات مېتىر گەچ تالالىق تاختا ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 150 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 45 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى 1140 تونىنا يۈيۈلما تاش سۇۋاق، 23 مىڭ 700 كۋادرات مېتىر گەچ تالالىق تاختا ئىشلەپچىقىرىلدى.

ناھىيىلىك بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتى سابىق ناھىيىلىك خەلق ھاۋا مۇداپىئەسى ئىشخانىسىنىڭ 2 يەرلىك خىش خۇمدىنى ئاساسىدا قۇرۇلغان. بۇ زاۋۇتنى قۇرۇشنىڭ تەييارلىقى 1975 - يىل 4 - ئايدا باشلانغاندى، زاۋۇت 1977 - يىل 5 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى. زاۋۇت ئونسۇ ناھىيىسى بازىرىنىڭ «قاتناش» كوچىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 6.88 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4138 كۋادرات مېتىر. 1985 - يىلدىن ئىلگىرى بۇ زاۋۇتتا پەقەت ئاددىي خىش ئىشلەپچىقىرىلاتتى. 1986 - يىلدىن كېيىن يۈيۈلما تاش سۇۋاق، گەچ تالالىق تاختا، سۇۋالغۇ، كاۋاك خىش قاتارلىق يېڭى مەھسۇلاتلار ئىشلەپچىقىرىلدى. 1990 - يىلى زاۋۇتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 180 گە يەتتى. زاۋۇتنىڭ ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرىدىن 18 تۈشۈكلۈك نۆۋەت بىلەن خىش پىشۇرۇلىدىغان خۇمداندىن بىرى، 24 تۈشۈكلۈك نۆۋەت بىلەن خىش پىشۇرۇلىدىغان خۇمداندىن بىرى، 450B ۋاكىئوملۇق 2^{1} خىل ئىشلەتكىلى بولىدىغان خىش قۇيۇش ماشىنىسىدىن بىرى، ئادەتتىكى خىش قۇيۇش ماشىنىسىدىن 3ى، توپا ئىتتىرىش ماشىنىسىدىن 3ى، ئاپتوموبىلدىن بىرى، دىزىلىن ئارقىلىق توك ھاسىل قىلىدىغان گېنېراتورلار گۇرۇپپىسىدىن بىرى، تراكتوردىن بىرى بار، تۇراقلىق مۇلۇكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 72 مىڭ يۈەن.

ناھىيىلىك بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 9 — 19

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	پۈرتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
زاۋۇت باشلىقى	دۇ جىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەننىڭ نەنيالڭ شەھىرى	1975.5 — 1981.12
	لى تيەنشۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇنىڭ يۈسەن شەھىرى	1985.7 — 1981.12
مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى	جى يۈسەي	ئەر	خەنزۇ	خېبېينىڭ شيەنشىيەن ناھىيىسى	1978.10 — 1981.12
	روزى خېلىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1981.5 — 1984.11
	ۋاڭ لىبياۋ	ئەر	خەنزۇ	جېجيانىڭ نىڭبو شەھىرى	1984.11 —
	ۋاڭ يۈنچاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇنىڭ مىنشيەن ناھىيىسى	1987.4 —
	يالقۇزۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېينىڭ بوتۇ شەھىرى	1990.8 —

ناھىيە بويىچە 1979 — 1990 - يىلغىچە ئىشلەپچىقىرىلغان بىناكارلىق ماتېرىياللىرى

جەدۋەل: 9 — 20

يىللار	سېمونت (تونىا)	ماشىنا خىشى (تۈمەن دانە)	يۇيۇلما تاش سۇۋاق (تونىا)	گەچ تاختا (كۋادرات مېتىر)
1979	2200	563	—	—
1980	2800	1179	—	—
1981	2550	1450	—	—
1982	2400	2489	—	—
1983	4250	3719	—	—
1984	6500	4087	—	—
1985	10400	7268	—	—
1986	11400	4594	600	—
1987	11426	4162	952	8875
1988	8514	4845	800	7646
1989	10200	4160	700	15000
1990	7424	5822	1140	23660

VI باب

خىمىيە سانائىتى

1 § . تۇز ئىشلەش

چىلەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) دىن ئىلگىرى خېلى كۆپ ساندىكى كىشىلەر تۇز قېزىش بىلەن شۇغۇللانغان بولۇپ، يىلىغا 50 تونىنا تۇز قازغانىدى.

1953 - يىلى ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، يىلىغا 1600 تونىنا تۇز قېزىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 168 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. 1966 - يىلى يود قوشۇلغان تازا تۇز ئىشلەپچىقىرىلىشقا باشلىدى، يىلىغا 130 تونىنا تۇز ئىشلەپچىقىرىلدى. 1990 - يىلى 6.6876 تونىنا تۇز ئىشلەپچىقىرىلدى. تازا تۇزنى يەرلىك ئۇسۇلدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاكۇئوملۇق ماشىنىلاشقان ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى، يىلىغا 2813 تونىنا تازا تۇز ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 817 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىپ، 1953 - يىلىدىكىدىن 3.85 ھەسسە ئاشتى.

1962 — 1990 - يىلىغىچە ئىشلەپچىقىرىلغان تۇز ۋە تازا تۇز

جەدۋەل: 9 — 21 بىرلىكى: تونىنا

يىللار	تۇز	تازا تۇز	يىللار	تۇز	تازا تۇز
1962	1652	95	1977	1642	1345
1963	1219	102	1978	1740	1460
1964	1750	150	1979	1842	1175
1965	1309	228	1980	1850	430
1966	1563	130	1981	1800	280
1967	1700	1395	1982	1800	280
1968	1430	900	1983	1700	426
1969	800	400	1984	1901	2685
1970	900	600	1985	2400	1560
1971	720	450	1986	3858	1018
1972	840	670	1987	3064	1160
1973	1100	1000	1988	4200	1482
1974	1200	970	1989	4302	1706
1975	1120	840	1990	6876	2813
1976	1320	1001			

ئونسۇ ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇشى 1953 - يىل 3 - ئايدا باشلاندى. بۇ زاۋۇت ئونسۇ بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى تۇزتاۋات تېغىنىڭ باغرىغا جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىغا 54 كىلومېتىر كېلىدۇ، زاۋۇت ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 2000 كۋادرات مېتىر. 1965 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 40 بولۇپ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 29 مىڭ 600 يۈەنگە يەتكەنىدى. 1966 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونىنىڭ 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىشى بىلەن سىناق تەرىقىسىدە يودلۇق تازا تۇز ئىشلەپچىقىرىلدى. 1984 - يىلى زاۋۇت ئورگىنى ۋە تۇز پىششىقلاپ ئىشلەش سېخى ئونسۇ بازىرى بېڭىباغ كەنتىنىڭ كەينىگە يۆتكەلدى، چويۇن قازاندا قاينىتىپ تازا تۇز ئىشلەش قۇياش نۇرى كۆلچىكىدە ئاپتاپقا سېلىپ تۇز ئىشلەشكە ئۆزگەرتىلدى، سۇ مۇنارى، تۇز ئېرىتىش كۆلچىكى، تىندۇرۇش كۆلچىكى قاتارلىق مۇئەسسەسلەر بار. 1989 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 440 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا ۋە باج 18 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 102گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە باشلانغۇچ دەرىجىلىكتىن يۇقىرى تېخنىكا خادىمى 12. زاۋۇتنىڭ ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرىدىن 2 يۈك ئاپتوموبىلى، بىر تراكتور، 2 ئۇۋىتىش ماشىنىسى، بىر دىزېلىن ئارقىلىق توك ھاسىل قىلىنىدىغان گېنېراتورلار گۇرۇپپىسى بار. تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 1 مىليون 820 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ. يىللىق تۇز پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى 50 - يىللاردىكى 80 تونىدىن 3000 تونىغا ئۆستى، يىللىق يودلۇق تازا يېمەكلىك تۇز ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 60 - يىللاردىكى 1000 تونىدىن 3000 تونىغا ئۆستى. 1990 - يىل 5 - ئايدا 2 مىليون 250 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، 10 مىڭ تونىلىق ۋاكىئوملۇق تۇز ئىشلەش بويىچە تېخنىكا ئۆزگەرتىلدى، بۇ قۇرۇلۇش 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى پۈتكۈزۈلۈپ سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. بۇ قۇرۇلۇش ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەندىن كېيىن، يىللىق مەھسۇلات قىممىتىنى 4 مىليون يۈەندىن كۆپرەككە، پايدىنى 1 مىليون يۈەندىن كۆپرەككە يەتكۈزگىلى بولىدۇ. نەتىجىدە بۇ زاۋۇت ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ نۇقتىلىق كارخانىسى بولۇپ قالىدۇ.

ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 9 — 22

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
زاۋۇت باشلىقى	مۇنىياز زاھىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.4 — 1969.4
	چياۋ چاڭيۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەننىڭ باجۇڭ ناھىيىسى	1969.4 — 1971.12
	گۇڭ لۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەننىڭ شىڭتۇڭ ناھىيىسى	1971.12 — 1972.3
	لياڭ جياشيەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭنىڭ خۇيمىن ناھىيىسى	1972.12 — 1977.1
	يەن شىمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېينىڭ بويې ناھىيىسى	1979.4 — 1980.7
	ۋاڭ يۈەنجې	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇنىڭ ۋۇۋې ناھىيىسى	1984.7 — 1985.8
	لى تيەنشۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇنىڭ يۈمىن شەھىرى	1985.8 — 1990.1

مۇئاۋن زاۋۇت باشلىقى	مامۇت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1953.5 — 1962.4
	سايىم شىرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1972.3 — 1980.4
	يۈەن تېەنيىلك	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ئۆلكىسىنىلك پىڭشەن ناھىيىسى	1977.1 — 1985.10
	مولا قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.11 — 1984.7
	يالقۇن يىڭشەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭنىلك خېزى ناھىيىسى	1981.7 — 1985.5
	ۋالق گوجۇلق	ئەر	خەنزۇ	شائخەي شەھىرى	1985.7 —
	كەنجى مەخمۇت	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1986.4 —
	يالقۇن دۇڭلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشىنىلك فىڭشياق ناھىيىسى	1990.9 —

§ 2 . دورا ياساش

ئونسۇ ناھىيىلىك بىرلەشمە دورا زاۋۇتىنى قۇرۇشنىلك تەييارلىقى (قۇمۇل ۋىلايەتلىك «قىزىل يۇلتۇز» دورا زاۋۇتىنىلك ئونسۇ ناھىيىلىك چاكاندا ئىشقارى شۆبە زاۋۇتى) 1987 - يىل 4 - ئايدا باشلانغانىدى، زاۋۇت 1989 - يىل 5 - ئايدا پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. 1990 - يىلى زاۋۇتتا 110 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى، چاكاندا ئىشقارى مەھسۇلاتى سېخى تەسىس قىلىنىدى، زاۋۇتنىلك تۈراقلىق مۇلكىنىلك قىممىتى 4 مىليون 270 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1989 - يىل 6 - ئايدىن 1990 - يىل 7 - ئايغىچە ئىشلەپچىقىرىلغان چاكاندا ئىشقارى 17 تونىنغا، مەھسۇلات قىممىتى 800 مىڭ يۈەنگە يەتتى. خوڭ جېڭچۈەن، چېن شۆداۋلار زاۋۇت باشلىقى، جاڭ گوجىلق، جياڭ لۇجىنلار مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى بولدى.

§ 3 . سۇلياۋ سانائىتى

1988 - يىلى سۇلياۋ زاۋۇتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى، 1989 - يىلى زاۋۇت پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، زاۋۇت ئونسۇ بازىرىدىكى «قاتناش» كوچىسىغا جايلاشتى. زاۋۇتنىلك 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 45كە، تۈراقلىق مۇلكىنىلك قىممىتى 1 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 340 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ زاۋۇتتا سۇلياۋ يوپۇق، سۇلياۋ تۈرۈبا، سۇلياۋ تاغار، سۇلياۋ چىلەك ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

Ⅶ باب

كىيىم - كېچەك، كۆن - خۇرۇم سانائىتى

§ 1 . كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىم، باش كىيىم

1. كىيىم - كېچەك

چاك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ناھىيە بويىچە 110 تىككۈچى بار ئىدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ناھىيە بويىچە كىيىم تىكىش دۇكىنىدىن 20 نەچچىسى بار بولۇپ، 900 قۇر جۇڭا تىكىلگەنىدى.

1952 - يىلى ناھىيە بويىچە تىككۈچىلىك دۇكىنى 48گە، خادىمى 77گە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 56 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى. 1955 - يىلى يەككە تىككۈچىلىك دۇكىنى 89 غا، خادىمى 137 گە، مەھسۇلات قىممىتى 42 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى. 1956 - يىلى 4 تىككۈچىلىك كوپېراتىپى، گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى، 65 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى، ئۇلار بىر يىلدا تىككەن كىيىم - كېچەك 10 مىڭ 700 قۇرغا، مەھسۇلات قىممىتى 98 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1982 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك چاي - چارۋا شىركىتى، ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى كىيىم - كېچەك زاۋۇتى قۇرۇدى. 1988 - يىلى كىيىم - كېچەك سانائىتى كارخانىسى 4 بولۇپ، 105 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى، بۇ كارخانىلار يىلىغا ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلى پاسوندىكى كىيىم - كېچەك 6885 قۇرغا، مەھسۇلات قىممىتى 171 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى تىكىلگەن مەھسۇلى پاسوندىكى كىيىم - كېچەك 10 مىڭ 300 قۇرغا، مەھسۇلات قىممىتى 452 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى. ئاساسلىق مەھسۇلاتلاردىن خۇرۇم چاپان، خۇرۇم جىلىتكە، يۇڭ پوپايكا ۋە مەھسۇلى كىيىم - كېچەكلەر بار.

ناھىيە بويىچە 1963 — 1990 - يىلغىچە بولغان كىيىم - كېچەك ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 23 بىرلىكى: قۇر

يىللار	كىيىم - كېچەك	يىللار	كىيىم - كېچەك
1963	10596	1968	12050
1964	12645	1969	11001
1965	9400	1970	9800
1966	9670	1971	12300
1967	10757	1972	11666

19892	1982	8708	1973
8276	1983	8187	1974
9449	1984	8450	1975
9787	1985	8760	1976
11700	1986	8940	1977
8021	1987	14320	1978
6885	1988	15399	1979
8180	1989	13726	1980
10324	1990	13608	1981

2. ئايا‌غ كىيىم، باش كىيىم

چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدە 221 موزدۇز بار ئىدى. مىنگو دەۋرىدە ئايا‌غ كىيىم، باش كىيىم تىكىش ئىشى تەدرىجىي چېكىنىپ كەتتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئايا‌غ كىيىم، باش كىيىم تىكىش دۈكىنىدىن 76 سى، خادىمدىن 90 ى بار بولدى. 1955 - يىلى باش كىيىم، ئايا‌غ كىيىم تىكىش ئورنى 326 گە، خادىمى 414كە يەتتى. 1956 - يىلى ئايا‌غ كىيىم كوپىراتىپى، باش كىيىم كوپىراتىپى تەشكىل قىلىندى، خادىمى 127 گە يەتتى. شۇ يىلى تىكىلگەن بەتىنكە 385 پارغا، ئۈتۈك 1445 پارغا، تۇماق 800 گە، مەھسۇلات قىممىتى 98 مىڭ 200 يۈەنگە، ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 773 يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى ئايا‌غ كىيىم، باش كىيىم تىكىدىغان ھۈنەرۋەندىن 32 سى قالدى، تىكىلگەن ئايا‌غ كىيىم 1923 پارغا، تۇماق 1103 كە، مەھسۇلات قىممىتى 129 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 3490 يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا - باج 10 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 31 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيە بويىچە 1962 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئايا‌غ كىيىم ، باش كىيىم ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 9 — 24

يىللار	ئايا‌غ كىيىم (پار)	باش كىيىم (دانە)	يىللار	ئايا‌غ كىيىم (پار)	باش كىيىم (دانە)
1962	3698	5707	1967	3529	876
1963	2531	11200	1968	4878	943
1964	1858	1089	1969	5881	864
1965	1769	11231	1970	4932	765
1966	1830	976	1971	2877	14210

1348	3650	1982	14228	4603	1972
1407	2742	1983	1093	4446	1973
1353	2235	1984	2670	4459	1974
1251	3337	1985	1460	4384	1975
1254	3485	1986	1525	4875	1976
1200	1800	1987	1476	4738	1977
1114	1795	1988	1503	6275	1978
1035	1568	1989	1417	7705	1979
1103	1923	1990	1403	6296	1980
			1387	4781	1981

2 § . كۆن - خۇرۇم ئىشلەش

چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدە 221 كۆن - خۇرۇم ئىشلەش ئۈستىسى بار ئىدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) كۆن - خۇرۇم ئىشلەش ئورنى 40 قا، خادىمى 65كە، پىششىقلانغان كالا، قوي تېرىسى 1000 پارچىدىن كۆپرەككە يەتتى.

1955 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە كۆن - خۇرۇم ئىشلەش ئورنى 258 گە، خادىمى 407 گە، مەھسۇلات قىممىتى 150 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1956 - يىلى %11.55 كۆن - خۇرۇم ئىشلەش ئۈستىسى ئۆزلۈكسىز كوپىراتسىيلىشىش يولىغا ماڭدى، قالغان كۆن - خۇرۇم ئىشلەش ئۈستىلىرى ئۆزلۈكسىز ئىشلەپچىقىرىشنى توختاتتى ياكى كەسىپنى ئۆزگەرتتى.

ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى كۆن - خۇرۇم سانائىتى 1953 - يىلدىن باشلاپ بارلىققا كەلدى. 1954 - يىلى ئەتىيازدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ كۆن - خۇرۇم ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 18گە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 61 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1956 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپى كۆن - خۇرۇم ئىشلەپچىقىرىش كوپىراتىپى قۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ كۆن - خۇرۇم ئىشلەش گۇرۇپپىسى قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ ياشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ئىشچى - خىزمەتچى 47 بولۇپ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 112 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1963 - يىلى ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ كۆن - خۇرۇم ئىشلەش كوپىراتىپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، خادىملىرى ناھىيىلىك چاي - چارۋا شىركىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى (شۇ چاغدا بۇ شىركەت تاشقى سودا شىركىتى دەپ ئاتالغانىدى) . شۇ يىلى ناھىيىلىك چاي - چارۋا شىركىتى كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى قۇردى. 1965 - يىلى ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ كۆن - خۇرۇم ئىشلەش كوپىراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1986 - يىلى يېڭا ئىگىلىك - سانائەت - سودا بىرلەشمە شىركىتىنىڭ كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1990 - يىلغىچە كىچىك كۆن - خۇرۇم ئىشلەش كارخانىسى 2گە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 29غا، پىششىقلاپ ئىشلەنگەن قوي تېرىسى 20 مىڭ پارچىگە، مەھسۇلات قىممىتى 140 مىڭ يۈەنگە، يارتىلغان پايدا 2000 يۈەنگە يەتتى.

ناھىيە بويىچە 1956 — 1990 - يىلغىچە ئىشلەنگەن كۆن - خۇرۇم

جەدۋەل: 9 — 25 بىرلىكى: پارچە

يىللار	پىشىقلانغان مىقدارى	يىللار	پىشىقلانغان مىقدارى
1956	2340	1975	3695
1957	3250	1976	3840
1958	3780	1977	3784
1962	4356	1978	3965
1963	4124	1979	4281
1964	4796	1980	4209
1965	4654	1981	904
1966	3250	1982	1167
1967	1294	1983	1675
1968	1100	1984	3102
1969	1200	1985	3640
1970	1430	1986	3970
1971	1032	1987	4126
1972	1132	1988	23725
1973	1095	1989	23000
1974	2311	1990	20863

VIII باب

ئېچىتىش ۋە يېمەكلىك سانائىتى

§1 . ئېچىتىش سانائىتى

1967 - يىلى 24 تونىنا جىياگىز، 48 تونىنا ئاچچىقسۇ ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 33 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى 11 تونىنا ئاچچىقسۇ، 7 تونىنا ئاق ھاراق، 1542 تونىنا پىۋا ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 848 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پىۋا زاۋۇتى ئونسۇ ناھىيىسىدىكى «قاتناش» كوچىسىغا جايلاشقان، ئىگىلىگەن يەر

كۆلىمى 100 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6000 كۋادرات مېتىر. بىر زاۋۇتنىڭ قۇرۇلۇشى 1987 - يىل 10 - ئايدا باشلىنىپ، 1988 - يىل 10 - ئايدا پۈتكۈزۈلدى، زاۋۇت قۇرۇلۇشىغا 2 مىليون 400 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، زاۋۇتنىڭ لايىھىدىكى يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 10 مىڭ تونىنا بولۇپ، ئەملىيەتتە يىلىغا 3000 تونىنا مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىلدى. بۇ زاۋۇت يېنىك سانائەت نازارىتى تەرىپىدىن نۇقتىلىق زاۋۇت قىلىپ بېكىتىلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 219 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كەسپىي تېخنىكا خادىمى 11. زاۋۇت باشلىقى: ۋاڭ يۈەنجى، مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقلىرى: يىن چۈن، ئىزاق مۇھەممەت، جاۋلىمىڭ؛ زاۋۇتنىڭ ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرىدىن پارقازان، سوغۇق ھاسىل قىلىش ماشىنىسى، ئاپتوماتىك مىكرۇب ئۈلتۇرۇش ماشىنىسى، ئېچىتقۇ كۆپى، بوتۇلكا يۇيۇش ماشىنىسى، پىۋا قاچىلاش ماشىنىسى، سوۋۇتۇش ئۈسكۈنىسى، شېكەرلەشتۈرۈش قازىنى، پىۋا توشۇيدىغان باكلىق ئاپتوموبىل قاتارلىقلار بار، تۇراقلىق مۇلكنىڭ قىممىتى 3 مىليون يۈەنگە يېتىدۇ. 1990 - يىلى 1542 تونىنا پىۋا ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 825 مىڭ 800 يۈەنگە، ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 8336 يۈەنگە يەتتى.

باشقا ئېچىتىش كارخانىلىرىدىن ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتىنىڭ جياڭيۇ، ئاچچىقسۇ زاۋۇتى ۋە ئاق ھاراق زاۋۇتى بار. جياڭيۇ، ئاچچىقسۇ زاۋۇتى 1963 - يىلى، ھاراق زاۋۇتى 1967 - يىلى قۇرۇلدى.

ناھىيە بويىچە قىسمەن يىللاردا ئېچىتىپ ئىشلەپچىقىرىلغان مەھسۇلاتلار

جەدۋەل: 9 — 26 بىرلىكى: تونىنا

يىللار	ئاچچىقسۇ	ئاق ھاراق	يىللار	ئاچچىقسۇ	ئاق ھاراق
1967	48	34	1986	98	28
1969	76	65	1987	100	42
1980	84	79	1988	12	15
1981	88	67	1990	11	7

§ 2 . يېمەكلىك

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) ئونىۋ بازىرىدا ناۋات ئېتىش دۇكىنىدىن بىرى، نومى گۈزۈچىدىن تورت ياساش دۇكىنىدىن بىرى بار ئىدى.

1954 - يىلى ناھىيە بويىچە دۇفۇ، كەسمە چۆپ، پۇرچاق ئۈنى، ناۋات، تورت قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىدىغان دۇكاندىن 211 ى، خادىمدىن 406 سى بار بولدى.

1963 - يىلى ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتى پېچىنە، تورت زاۋۇتى قۇردى، بۇنىڭ بىلەن يېمەكلىك مىقدارى ئاشتى. 1967 - يىلى 6 تونىنا، 1979 - يىلى 26 تونىنا، 1987 - يىلى 32.2 تونىنا تورت ئىشلەپچىقىرىلدى.

1984 - يىلدىن باشلاپ يېزا ئىگىلىك - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى خام ئەشيا قىلىنىدىغان يېمەكلىك سانائىتى بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىلدى. 1990 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە تورت، كونسېرۋا، سوت پاراشوكى كارخانىسىدىن 3 ى بار بولدى، بۇ كارخانىلار 24 تونىنا تورت، 81 تونىنا سوت پاراشوكى، 409 تونىنا مېۋە

ۋە شوخلا كونسېرۋاسى، 1.5 تونىنا شوخلا قېتى، 1.3 تونىنا شاپتۇل قېتى ئىشلەپچىقاردى. شوخلا قېتى 1990 - يىلى يېنىك سانائەت مىنىستىرلىكى ئۆتكۈزگەن تاۋار يەرمەنكىسىدە مىس مېدال مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

IX باب

تۆمۇر، ياغاچ بۇيۇملار

§ 1 . ياغاچ ماتېرىيال پىششىقلاپ ئىشلەش

چاڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدە 120 ياغاچچى بار بولۇپ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 10 مىڭ يۈەندىن ئاشاتتى. مىنگو دەۋرىدە ياغاچ ماتېرىيال پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ئازىيىپ كەتتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ياغاچچىلىق ئورنىدىن 69 ى، خادىمىدىن 76 سى بار بولدى. ئاساسلىق مەھسۇلاتلاردىن ئات ھارۋىسى، ئېشەك ھارۋىسى، سوغا، قاسقان، دېھقانچىلىق سايمانلىرى قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىلاتتى.

1954 - يىلى ناھىيە بويىچە ياغاچچىلىق ئورنى 123 كە، خادىمى 143 كە، مەھسۇلات قىممىتى 34 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى. 1956 - يىل 2 - ئايدا قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ ياغاچچىلىق كوپېراتىپى قۇرۇلدى، خادىمى 86 گە يەتتى، بۇ كوپېراتىپ 1458 دانە ئۆي جاھازىسى، ياغاچتىن ياسالغان 299 دېھقانچىلىق سايمىنى، 61 قول ھارۋىسى شوتىسى، 48 ئات ھارۋىسى ياسىدى، مەھسۇلات قىممىتى 78 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ ياغاچچىلىق كوپېراتىپى ئۆي جاھازلىرى زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 98گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 320 مىڭ يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 203 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1988 - يىلى ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى، ياغاچ ماتېرىيال شىركىتى ئۆي جاھازلىرى زاۋۇتى قۇردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ياغاچ ماتېرىيال پىششىقلاش كارخانىسى 3كە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 128گە يەتتى، بۇ كارخانىلار 1680 دانە ئۆي جاھازىسى ئىشلەپچىقاردى، مەھسۇلات قىممىتى 259 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئاساسلىق مەھسۇلاتلاردىن يېڭى پاسوندىكى ھەرخىل ئۆي جاھازلىرى، ئىشخانا سايمانلىرى قاتارلىقلار بار.

ناھىيە بويىچە قىسمەن يىللاردا ئىشلەپچىقىرىلغان ئۆي جاھازلىرى ۋە ياغاچتىن ياسالغان دېھقانچىلىق سايمانلىرى

جەدۋەل: 9 — 27 بىرلىكى: دانە

يىللار	ئۆي جاھازلىرى	ياغاچتىن ياسالغان يۇرۇشلۇك دېھقانچىلىق سايمانلىرى	يىللار	ئۆي جاھازلىرى	ياغاچتىن ياسالغان يۇرۇشلۇك دېھقانچىلىق سايمانلىرى
1956	1458	299	1963	106	583
1962	167	1057	1964	350	1705

18367	3034	1978	2410	12787	1965
20101	5102	1979	4160	1400	1966
679	2423	1980	4106	1340	1967
416	1043	1981	1280	1210	1968
501	2918	1982	660	1105	1969
640	841	1983	2115	1320	1970
1000	1316	1984	1656	130	1971
1200	1245	1985	2210	2192	1972
1450	1000	1986	1744	1292	1973
845	1000	1987	1791	1644	1974
967	550	1988	1002	1424	1975
789	450	1989	3739	3465	1976
1230	1680	1990	4549	3144	1977

2 § . مېتال بۇيۇملار

چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ناھىيە بويىچە 130 تۆمۈرچى، 35 زەرگەر، 24 كۆمۈشتىن زىبۇ - زىننەت بۇيۇمى ياساش ئۈستىسى بار ئىدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ناھىيە بويىچە مېتال بۇيۇم ياسايدىغان ئائىلە ھۈنەرۋەنچىلىك دۇكىنىدىن 86 سى، خادىمدىن 198 ى بار بولدى، بۇ كارخانىلار 45 مىڭ داندىن ئارتۇق مېتال بۇيۇم ئىشلەپچىقاردى.

1955 - يىلى ناھىيە بويىچە مېتال بۇيۇم ياساش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىمدىن 38ى بولۇپ، مەھسۇلات قىممىتى 48 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىدە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى مېتال بۇيۇملىرى كارخانىسى 1953 - يىلى سىناق تەرىقىسىدە قۇرۇلۇشقا باشلىغانىدى، 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە 3 كىچىك كارخانا قۇرۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 225 كە، مەھسۇلات قىممىتى 500 نەچچە مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ كارخانىلار ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىغا قارىدى. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە مېتال بۇيۇملىرى كارخانىسى 4 (بۇنىڭ ئىچىدە يېزىدىكىسى 3) كە يەتتى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 86 بولۇپ، مەھسۇلات قىممىتى 340 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1970 - يىلى يېزىدىكى 3 تۆمۈرچىلىك كوپېراتىپى گۈڭشې تراكتور پونكىتىغا قوشۇۋېتىلدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىش يولغا قويۇلغان مېتال بۇيۇملىرى كارخانىسىدىن پەقەت بىرلا قالدى. 1990 - يىلى قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى تۆمۈرچىلىك كوپېراتىپىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 30 غا، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 173 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 36 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 3067 يۈەنگە، مەھسۇلات قىممىتى 98 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا ۋە باج 1000 يۈەنگە يەتتى. ئاساسلىق مەھسۇلاتلاردىن چويۇن مەش، كەتمەن، كەكە، پالتا، چويۇن قازان، چېلەك، ئورغاق قاتارلىقلار بار.

ناهىيە بويىچە 1962 — 1990 - يىلغىچە ئىشلەپچىقىرىلغان مېتال بۇيۇملار

جەدۋەل: 9 — 28 بىرلىكى: دانە

يىللار	تۆمۈردىن ياسالغان دېھقانچىلىق سايمانلىرى	باشقا تۆمۈر بۇيۇملار	يىللار	تۆمۈردىن ياسالغان دېھقانچىلىق سايمانلىرى	باشقا تۆمۈر بۇيۇملار
1962	58888	5441	1977	20101	2340
1963	10210	3750	1978	18367	3450
1964	6341	3530	1979	14041	4650
1965	8088	6724	1980	10332	3985
1966	10181	3460	1981	8737	2465
1967	22402	5670	1982	3327	4430
1968	8521	7464	1983	10000	2980
1969	10063	8676	1984	2800	1000
1970	19661	4976	1985	2400	1200
1971	8031	9340	1986	1600	1640
1972	15848	3438	1987	1887	1320
1973	11608	9650	1988	2243	1296
1974	17173	9620	1989	1624	2023
1975	3275	6787	1990	1002	1137
1976	7517	5435			

X باب

باشقا سانائەت

1 § . توقۇمچىلىق، پاختا چىقىرىش

چاڭ سۇلالىسىنىڭ جياچىڭ 5 - يىلى (1800 - يىلى) دىن ئىلگىرى ئونىۋ ناهىيىسىدە پاختا توقۇمچىلىق قول سانائىتى بار ئىدى. گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ناهىيە بويىچە باپكاردىن 30 ى بار ئىدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) ناهىيە بويىچە توقۇمچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 224 كە يەتتى.

1950 - يىلى ناهىيە بويىچە يەككە توقۇمچىلىق دۇكىنىدىن 46 سى، خادىمدىن 52 سى بار بولۇپ،

مەھسۇلات قىممىتى 10 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى. 1955 - يىلى يەككە توقۇمىچىلىق ئورنى 83 كە، خادىمى 100 گە، مەھسۇلات قىممىتى 20 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يەككە توقۇمىچىلىق دۇكانلىرى ئىشتىن توختىدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى پاختا - چىگە شىركىتىنىڭ پاختا زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى زاۋۇتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 53كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئەسلى قىممىتى 368 مىڭ يۈەنگە، چىقىرىلغان پاختا 26.5 تونناغا، مەھسۇلات قىممىتى 187 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى.

§ 2 . ساپالچىلىق

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) 443 مىڭ دانە ساپال بۇيۇم ئىشلەپچىقىرىلدى. ئىش ئورنى ئونۇ بازىرىدىكى قۇمدەرۋازا ئەتراپىغا جايلاشقان، ساپال ئىشلەشكە كېرەكلىك سىر قەشقەردىن سېتىۋېلىناتتى، دانىكا ئۇچتۇرپاندىن يۆتكەپ كېلىنەتتى، سېغىز توپا شۇ جايدىن چىقاتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيە بويىچە ساپالچىلىق ئىش ئورنىدىن 9 ى، خادىمدىن 30 ى بار ئىدى، مەھسۇلات قىممىتى 23 مىڭ 200 يۈەنگە يەتكەنىدى. 1955 - يىلى ساپالچىلىق ئىش ئورنى 12 گە يەتتى، خادىمدىن 24 ى قالدى، مەھسۇلات قىممىتى 2800 يۈەن بولدى. 1964 - يىلى ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى خىش - كاھىش كوپېراتىپى تەشكىل قىلدى، بىر يىلدا 12 مىڭ دانە ساپال تاۋاق ئىشلەپچىقىرىلدى. 70 - يىللاردا جياڭشى ئۆلكىسى جىڭدې بازىرىنىڭ فارفور بۇيۇملىرى ناھىيىدىكى بازارنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ بىلەن شۇ جايدا ئىشلەنگەن ساپال بۇيۇملارنىڭ بازىرى كاساتلاشتى، نەتىجىدە ساپالچىلىق تەدرىجىي توختاپ قالدى.

§ 3 . مەتبەئەچىلىك

1987 - يىلى ناھىيىلىك سىمونت زاۋۇتى كىچىك باسما زاۋۇتى قۇردى. 1990 - يىلى زاۋۇتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 32 گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 80 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا ۋە باج 10 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

XI باب

باشقۇرۇش ۋە ئۇنۇم

§ 1 . باشقۇرۇش

1. سانائەت كارخانىلىرىنى تەرتىپكە سېلىش

60 - يىللارنىڭ بېشىدا ئېلىپ بېرىلغان تەڭشەش ۋە تەرتىپكە سېلىش ئانچە زور ئۇنۇم بەرمىدى، ئىقتىسادىي ئۇنۇمسۇ كۆرۈنەرلىك ئۆسمىدى. 1983 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ «دۆلەت

ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنى ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدا قارار»ى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ناھىيىگە قاراشلىق 33 سانائەت كارخانىسى ئەمگەك تەشكىلى ۋە ئىنتىزامى، مالىيە ئىنتىزامى، باشقۇرۇش تۈزۈمى ۋە رەھبەرلىك بەنزىسى شۇنداقلا ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى قاتارلىق جەھەتتىن تۈركۈمگە بۆلۈپ تەرتىپكە سېلىندى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 32 سانائەت كارخانىسى تەرتىپكە سېلىش بويىچە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا لايىقەتلىك بولدى، بىر كارخانا باشقا مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى. تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى، كارخانا باشقۇرۇش سەۋىيىسى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈم خېلى زور دەرىجىدە ئۆستى. شۇ يىلى ئورۇندالغان سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 10 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن %22.34 ئاشتى. 26 كارخانا پايدا ئالدى، بۇ ئومۇمىي كارخانىنىڭ %81.25 نى ئىگىلەيدۇ. پايدا بىلەن زىيانىنى بالانس قىلغاندا، پايدا 1 مىليون 658 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1984 - يىلدىكى 1 مىليون 581 مىڭ 900 يۈەندىن %4.81 ئاشتى.

2. تۈزۈلمە ئىسلاھاتى

1) سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقى كېڭەيتىلدى، ھاياتىي كۈچى ئاشۇرۇلدى

1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مۇنۇلارنى قارار قىلدى: كارخانىلارنىڭ ئۆز ئالدىغا ئىش كۆرۈش ھوقۇقىنى كېڭەيتىپ، كارخانىلارنى تەدرىجىي بوش قويۇۋېتىپ، ئۇلارنى نىسپىي مۇستەقىللىققا ئىگە بولغان، ئۆز ئالدىغا ئىگىلىك باشقۇرىدىغان، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان سوتسىيالىستىك تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىغا ۋە ئىگىلىك باشقۇرغۇچىغا ئايلاندۇرۇش، كارخانىلارنى ئىگىلىك باشقۇرۇش نىشانىنى ئىختىيارىي تاللاش ۋە بېكىتىش، ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلىرىنى دۆلەتنىڭ سىياسىتى يول قويغان دائىرىدە ئۆزى سېتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش لازىم، باشقۇرغۇچى تارماقلار باغاقچە تەستىقلىماسلىقى كېرەك. كارخانىلارنىڭ دۆلەتنىڭ پىلاندا بەلگىلەنگەن پايدا ۋە بېجىنى ئورۇندىپ بولغاندىن كېيىن تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىشىگە، يېڭى مەھسۇلاتلارنى كەشىپ قىلىشىغا يول قويۇپ، ئۇلارنى رىقابەت جەريانىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش، تەرەققىي قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش كېرەك. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى سانائەت كارخانىلىرى كەشىپ قىلغان يېڭى مەھسۇلاتلار مۇنۇلار: ناھىيىلىك توز زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان ئىنچىكە ئىشلەنگەن يودلۇق توز، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۇن - ياغ زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان 1 - دەرىجىلىك ئۇن، ناھىيىلىك كونسېرۋا زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان شوخلا قېقى، ناھىيىلىك ھۈنەرچىلىك ماتېرىياللىرى زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان يۈيۈلما تاش سۈزگۈچ، گەچ تاختا، سۈزگۈلغۇ، ھاك، ئولايەتلىك پىۋا زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان تاتلىق پىۋا قاتارلىقلار.

2) پىلانلىق باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يېپىق باشقۇرۇش شەكلىدىن ئوچۇق باشقۇرۇش شەكلىگە ئۆزگەرتىلدى

1984 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى چوڭ جەھەتتىن ياخشى باشقۇرۇش، كىچىك جەھەتتىن قويۇۋېتىپ جانلاندۇرۇش دېگەن روھقا ئاساسەن، سۈ ئېلېكتىر، ئۇن - ياغ تارتىش، كۆمۈر قېزىش قاتارلىق ئاساسلىق سانائەتكە قارىتا ماكرولۇق تىزگىنلەش ۋە ئومۇمىي جەھەتتىن تەكشۈرۈشنى كۈچەيتىپ، 2 - يېنىك سانائەت، يېزا - بازار سانائىتىگە قارىتىلغان بۇيرۇق خاراكتېرلىق پىلانىنىڭ دائىرىسىنى قەدەم باسقۇچلۇق ھالدا تارايتىپ، يېتەكچى خاراكتېرلىك پىلانىنىڭ دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، بازارنىڭ تەڭشەش رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، مەھسۇلاتلارنىڭ سېتىلىشىنىڭ بازارغا لايىق بولۇشىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئىشقا ئاشۇردى.

3) مەمۇرىيەت بىلەن كارخانىنىڭ مەسئۇلىيىتى ئايرىلىپ، ئىقتىسادىي

مەسئۇلىيەت تۇزۈمى ئورنىتىلدى 1984 - يىلى زاۋۇت (كان) باشلىقى مەسئۇل بولۇش تۇزۈمى يولغا قويۇلدى. زاۋۇت باشلىقى كارخانا خادىملىرىنى ۋەزىپىدىن قالدۇرۇشقا، ئىگىلىك باشقۇرۇش جەھەتتە تەدبىر بەلگىلەشكە ھوقۇقلۇقلۇق بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى تۇزۈمى ۋە باشقۇرۇش تۇزۈمى مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تەشكىلاتى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيىنىڭ كارخانىنىڭ چوڭ - چوك تەدبىرلەرنى تۇزۇشىنى تەكشۈرۈش، مەمۇرىي رەھبەرلىكنى نازارەت قىلىش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش جەھەتتىكى رولى ئېلى ياخشى جارى قىلدۇرۇلدى. 1981 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۇزۈمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. بۇنىڭ ئاساسلىق شەكىللىرى ئىش بېشىغا قاراپ بېرىلمىدىغان ئىش ھەققى تۇزۈمى، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش تۇزۈمى، يېرىم تۇراقسىز ئىش ھەققى تۇزۈمى، قىسمەن ھۆددىگە ئېلىش تۇزۈمى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. 1988 - يىلى يۇقىرىدىكى تۇزۇم زاۋۇت (كان) باشلىقى ھۆددىگە ئېلىپ باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت تۇزۇمىگە ئۆزگەرتىلدى. زاۋۇت (كان) باشلىقى ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتىدىن ھۆددىگە ئالدى؛ سېخ زاۋۇت باشلىقىدىن ھۆددىگە ئالدى؛ ئىسمېنا - گۇرۇپپا ۋە شەخسلەر سېخنىن ھۆددىگە ئالدى، ھۆددىگەرلىك مۇددىتى 3 يىل بولدى. كارخانىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مەنپەئىتى بىلەن بىۋاستە چېتىلدى، بۇ ئارقىلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاكتىپلىقى تولۇق قوزغىتىلدى، كارخانىنىڭ ھاياتىي كۈچى ئاشۇرۇلدى. كارخانا ھۆددىگەرلىك تۇزۇمى يولغا قويۇلغان ناھىيىگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 6 سانائەت كارخانىسىنىڭ ھۆددىگەرلىك مۇددىتى 1990 - يىلى توشتى، ناھىيىلىك بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، ناھىيىلىك توز زاۋۇتى تۇرلۇك ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەرنى ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى، چاقماقتاش كۆمۈر كېنى، بوزدۇك كۆمۈر كېنى، سېمونت زاۋۇتى تۇرلۇك ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەرنى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندىدى.

§ 2 . ئۇنۇم

1. مەھسۇلات قىممىتى

1949 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 216 مىڭ 800 يۈەن بولدى.

1952 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 993 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 8.19 ھەسسە ئاشتى. 1958 - يىلى سانائەت بىلەن كەلگەن كۆلەمدە شۇڭغۇللىنىلغاچقا، مەھسۇلات قىممىتى كۆپىيىپ 3 مىليون 567 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1960 - يىلى سانائەت سىستېمىسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 1148 گە يەتتى، مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 700 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1952 - يىلدىكىدىن 1.36 ھەسسە ئاشتى.

1961 - يىلدىن كېيىن مەبلەغ قىس بولغاچقا، ئىشلەپچىقىرىش نورمالسىز بولدى، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى تۆۋەنلەپ كەتتى، 1964 - يىلى تۆۋەنلەپ 903 مىڭ 100 يۈەنگە چۈشۈپ قالدى.

1964 - يىلدىن كېيىن بىر تۈركۈم كىچىك ۋە ئېلېكتر ۋە كۆمۈر سانائىتى كارخانىلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى، نەتىجىدە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى يىلمۇ يىل ئاشتى. 1977 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 504 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1979 - يىلدىن باشلاپ «تەڭشەش، ئىسلاھ قىلىش، تەرتىپكە سېلىش، ئۇستۇرۇش» فاكتورى ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى، تەدرىجىي ھالدا، ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى ئۇستۇرۇش مەركەز قىلىنغان تەرەققىيات ئىزىغا سېلىندى، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى

ھەسسىلەپ ئاشتى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى تۇنجى قېتىم 10 مىليون يۈەنلىك چوڭ ئۇنكەلدىن ئۆتتى. 1989 - يىلى يەنە 20 مىليون يۈەنلىك ئۇنكەلدىن ئۆتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 23 مىليون 348 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1985 - يىلدىكىدىن 1.27 ھەسسە ئاشتى.

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان سانائەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە مەھسۇلات قىممىتى

جەدۋەل: 9 — 29　　بىرلىكى: نەپەر، تۇمەن يۈەن

يىللار	ئىشچى - خىزمەتچى	مەھسۇلات قىممىتى	يىللار	ئىشچى - خىزمەتچى	مەھسۇلات قىممىتى
1949	400	21.68	1970	785	162.40
1950	424	71.90	1971	952	165.64
1951	686	30.20	1972	917	136.78
1952	764	199.38	1973	921	103.95
1953	793	196	1974	864	131.98
1954	806	68.43	1975	835	196.83
1955	1538	45.10	1976	704	253.40
1956	1144	80.13	1977	636	450.40
1957	1144	124.20	1978	866	487.10
1958	2144	356.70	1979	813	504.87
1959	2144	443.70	1980	879	613.70
1960	1148	470	1981	717	693.45
1961	1041	120.80	1982	734	687.10
1962	718	99.25	1983	805	810
1963	506	80.54	1984	915	840
1964	457	90.31	1985	992	1035
1965	528	110.32	1986	902	1219
1966	667	125.60	1987	879	1242
1967	743	186.40	1988	1043	1568.90
1968	743	123.90	1989	1038	2131
1969	903	107.90	1990	1318	2334.80

ئەسكەرتىش: سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1980 - يىلدىكى ئوزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى.

2 . باج ۋە پايدا

1964 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت كارخانىلىرى يۇقىرىغا تاپشۇرغان مەھسۇلات بېجى سوممىسى 81 مىلىئ 700 يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 31 مىلىئ 400 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرى يارىتقان پايدا 18 مىلىئ 200 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي پايدىنىڭ %96 . 57نى ئىگىلىدى.

1979 - يىلى ناھىيە بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان سانائەت كارخانىلىرىنىڭ پايدا ۋە باج ئومۇمىي سوممىسى 314 مىلىئ 300 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پايدا 175 مىلىئ 200 يۈەنگە يېتىپ، 1964 - يىلدىكىدىن 4 . 58 ھەسسە ئاشتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت كارخانىلىرى يارىتقان پايدا ۋە باج ئومۇمىي سوممىسى 721 مىلىئ يۈەنگە يېتىپ، 1979 - يىلدىكىدىن 1 . 29 ھەسسە ئاشتى.

3 . ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى

50 - يىللاردا ناھىيىدىكى سانائەت كارخانىلىرى پۈتۈنلەي قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولغاچقا، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى ناھايىتى تۆۋەن ئىدى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان سانائەت كارخانىلىرىدىكى ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى 444 يۈەن بولدى.

60 - يىللاردا ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى ئۆستى. 1964 - يىلى ناھىيە بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان 17 سانائەت كارخانىسىدىكى ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى 3 . 617 يۈەنگە يېتىپ، 1955 - يىلدىكىدىن %39 . 03 ئۆستى.

70 - يىللاردا ناھىيىدىكى غوللۇق سانائەت كارخانىلىرى ماشىنىلاشقان ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇردى، بۇنىڭ بىلەن ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى مۇقىم ئۆستى. 1976 - يىلى ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى 2220 يۈەنگە يېتىپ، 1964 - يىلدىكىدىن 2 . 6 ھەسسە ئۆستى.

80 - يىللاردا ناھىيە 8 مىليون 882 مىلىئ يۈەن مەبلەغ سېلىپ بىر تۈركۈم تايانچ سانائەت كارخانىلىرىنى پىلانلىق، قەدەممۇ قەدەم ئۆزگەرتتى ۋە كېڭەيتتى، نەتىجىدە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى زور دەرىجىدە ئۆستى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىدا ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى 4452 يۈەنگە يېتىپ، 1976 - يىلدىكىدىن بىر ھەسسە ئاشتى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقىدا تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى، يەنى ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى 7113 يۈەنگە يېتىپ، 1987 - يىلدىكىدىن %59 . 77 ئۆستى.

ئوبينچى قسىم

قاتناش، پوچتا - تېلېگراف

ئونىنچى قىسىم

قاتناش، پوچتا - تېلېگراف

ئونىۋ ناھىيىسى ئۈرۈمچى — قەشقەر تاشيولىدىكى مۇھىم ئۆتكەلگە جايلاشقان. شىمالىي قىسمىدىكى مۇزداۋان قەدىمكى يىپەك يولىدىكى مۇھىم يوللارنىڭ بىرى ئىدى. خەن دەۋرىدە گەن يەنشۇ، چىن تاڭلار قوتتۇش تەڭرىقوتقا جازا يۈرۈشى قىلغاندا ئونىۋ بەگلىكىدىن يولغا چىقىپ، قىزىل قورغانغا كىرىپ، ئوسۇندىن ئۆتۈپ كانگىيەگە بارغان. تاڭ دەۋرىدە كۇسەندىن ئىلىغا بېرىشتا كونەش قەلئەسى مۇھىم سودا يولى ھېسابلىناتتى. چىڭ دەۋرىدە ئونىۋدىن ئىلى، ئۈچتۇرپان، يەكەن، كۇچالارغا بارىدىغان، ھەربىي رايات تەسىس قىلىنغان 4 يول ئېچىلغان.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) دېخۇا — قەشقەر تاشيولىنىڭ بايدىن ئونىۋغىچە بولغان بۆلىكى ياسىلىشقا باشلىدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ئونىۋدىن ئاقسۇغا بارىدىغان 8 كىلومېتىرلىق تاشيول پۈتتى، بۇ يولدىن ئۆتىدىغان ئاپتوموبىل ناھايىتى ئاز ئىدى. ناھىيە تەۋەسىدىكى ترانسپورتتا، يۈك ئاساسەن، ئادەم كۇچىگە ۋە ئات - ئۇلاغلارغا تايىنىپ توشۇلاتتى.

خەن دەۋرىدە تۇر ئارقىلىق خەۋەر بېرىش، ئۆتەڭ چېرىكلىرى ئارقىلىق خەت - چەك يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت خەۋەرلىشىش كەسپى يولغا قويۇلغانىدى. ھازىرقى زامان پوچتا - تېلېگراف كەسپى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدا باشلانىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 20 - يىلى (1894 - يىلى) ۋە مىنگونىڭ 14 - يىلى (1925 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدە تېلېگرامما تارماق ئىدارىسى ۋە پوچتا ۋاكالەتخانىسى قۇرۇلۇپ، پوچتا - تېلېگراف كەسپىنى بېجىرىشنى ئۈستىگە ئالدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ قاتناش، پوچتا - تېلېگراف ئىشلىرى سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ كۇندىن - كۇنگە گۈللەندى. بولۇپمۇ 80 - يىللاردىكى ئىسلاھات ئېچىۋېتىشتىن بۇيان، «رايونغا تايىنىش، ئامما‌غا تايىنىش، ئومۇملاشتۇرۇشنى ئاساس قىلىش، ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن ئۆستۈرۈشنى بىرلەشتۈرۈش» تىن ئىبارەت يەرلىك قاتناش قۇرۇلۇشى فاڭجېنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، «دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخس» تىن ئىبارەت كۆپ تەرەپتىن مەبلەغ توپلاشتا چىڭ تۇرۇلۇپ، دۆلەت يولى، ئۇلىكە يولىدىن ئىبارەت غول تاشيوللارنى ئۆزگەرتىشكە كاپالەتلىك قىلىش بىلەن بىللە، ناھىيە - يېزا تاشيولى ۋە يېزا كەنت تاشيولى زور كۆچ بىلەن ياسالدى، بۇنىڭ بىلەن تەرەپكە تۇتاشقان قاتناش - ترانسپورت تورى ۋە دۆلەت ئېگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ ئېگىلىكتىكى ترانسپورت ئورۇنلىرى، يەككە ئېگىلىكتىكى ترانسپورت كەسپىي ئاشلىلىرى كەسكىن رىقابەتلىشىدىغان گۇللىنىش ۋەزىيىتى بارلىققا كەلدى. پوچتا - تېلېگراف كەسپىدە نەچچە 10 مىڭ يىللىق قۇرۇلۇش ئارقىلىق شەھەر - يېزىلارغا پوچتا يوللانمىسى، تېلېگرامما، گېزىت - ژۇرنال يەتكۈزۈش تورى شەكىللەندى.

I باب

ئاپپاراتلار

قەدىمكى دەۋرلەردىكى تۈر، پوچتا ئۆتكۈچ ۋە ھەربىي راباتلارنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئادەم بار ئىدى. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ھەربىي راباتلارنى گازارما خادىملىرى ۋە پوتۇكچىلەر باشقۇراتتى، قاراۋۇلخانىلارنى باتۇر چەۋەندازلار ۋە ئالدىن يۈرەر نۆكەرلەر بىر تۇتاش باشقۇراتتى. مۇزداۋاننى رېمونت قىلىشقا 6 - دەرىجىلىك ئۇيغۇر بەگدىن بىرى، ئۆتەڭ باشقۇرىدىغان 6 - دەرىجىلىك بەگدىن بىرى قويۇلغانىدى. ئۇلكە قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەربىي رابات ئۆتەڭگە ئۆزگەرتىلدى، ئۆتەڭلەر ئايماق، ناھىيىلىك باشقۇرۇشىغا قارىدى. مىنگو يىللىرىدا قاتناش ئىشلىرىنى قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇردى.

§1 . قاتناش ئاپپاراتلىرى

1. ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسى

1956 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلدى، 1964 - يىل 9 - ئايدا بۇ بۆلۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سانائەت - قاتناش بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىلى قاتناشنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىنىڭ سانائەت - قاتناش - مالىيە - سودا گۇرۇپپىسى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ سانائەت - قاتناش گۇرۇپپىسى، سانائەت - قاتناش بۆلۈمى، ئىقتىساد كومىتېتى باشقۇردى. 1986 - يىل 10 - ئايدا قاتناش ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى 4 شتات بېرىلدى.

قاتناش ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (بۆلۈم باشلىقلىرى)

جەدۋەل 10 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (بۆلۈم باشلىقى)	جاڭ يىڭجېن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لونەن ناھىيىسى	1956.12 — 1958.5
	ئابدۇكېرىم تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986.10 — 1990.6
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى)	خې جىڭشەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لەنتىيەن ناھىيىسى	1986.10—
	ئاقنىياز مۇھەممەتمول- لىنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.6—

2. ناھىيىلىك يول ئاسراش ئەترىتى

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 4 - مەمۇرىي رايوندا ئاقسۇ 1 - دەرىجىلىك ناشىيول ئۇچاستىكىسى

تەسىس قىلىندى، بۇ ئوچاستىكا، ئاساسەن، ئاقسۇ، ئونسۇ، كەلپىندىن ئىبارەت 3 ناھىيە تەۋەسىدىن ئۆتىدىغان تاشيولنى ئاسراش، باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

ناھىيىلىك يول ئاسراش ئەترىتى 1962 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بوزدۆڭ، جام، ئاغزۇن، تاغلاق قاتارلىق 6 يول ئەترىتى قارايدۇ.

يول ئاسراش ئەترىتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 10 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئەترەت باشلىقى	ئۆمەر ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.10 — 1964.5
	ئىسلام ئىگەمبەردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1964.5 — 1966.5
	دۇ جىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن ئەنياڭ شەھىرى	1973.11 — 1975.5
	جياڭ يۈڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	1981.3 — 1983.5
	راخمان ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1983.5 — 1984.7
	ئابدۇۋەلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1987.1
مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى	مۇھەممەت داست	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.10 — 1964.7
	ئەبەي ئاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1964.7 — 1966.5
	ئىسلام ئىگەمبەردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966.5 — 1987.10
	راخمان ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.10 — 1983.5
	ئابدۇۋەلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1983.5 — 1984.7
	ئابدۇراخمان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.6 —

3. ناھىيىلىك ترانسپورت شىركىتى

1969 - يىل 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئونسۇ ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى قۇرۇلدى. 1971 - يىل 6 - ئايدا ئۇ ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتتى.

1973 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، كالون قارمىقىدا CA — 10B تىپلىق 3 يۈك ئاپتوموبىلى، CA — 10B تىپلىق بىر ئاپتوبۇس، 7 ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. 1984 - يىل 8 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك ترانسپورت شىركىتى قۇرۇلدى. شىركەت «ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، جانلاندۇرۇش» فاكتورىنىڭ چىڭ تۈرۈپ، ئىقتىسادىي ئونۇمنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت بۇ مەركەزنى دەۋر قىلىپ، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈپ، جاسارەت بىلەن كۆچىنىپ ئىشلەپ، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىپ، مەھسۇلات قىممىتى، پايدىنى زور ھەجىمدە ئاشۇردى. 1985 - يىلدىن بۇيان بۇ شىركەت ئاپتونوم رايونلىق قاتناش سىستېمىسىدىكى ئىلغار كارخانا ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 114 كە يەتتى. قۇرۇلۇش كۆلىمى 4450 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان 4 قەۋەتلىك قاتناش - ترانسپورت بىناسى سېلىندى؛ ترانسپورت تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاپتوموبىل 34 كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 2 مىليون 552 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان

پايدا 109 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ترانسپورت شىركىتى (كالون) نىڭ دىرېكتور، مۇئاۋىن دىرېكتور (كالون باشلىقى) لىرى

جەدۋەل: 10 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
دىرېكتور (كالون باشلىقى)	ھې جىڭئەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لەنشيەن ناھىيىسى	1969.7 — 1971.6 1973.3 — 1986.9
	لى شېڭخوا	ئەر	خەنزۇ	سانجى شەھىرى	1987.2—
مۇئاۋىن دىرېكتور (مۇئاۋىن كالون باشلىقى)	ما جىنجاڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخوي مېڭچېڭ ناھىيىسى	1980.4 — 1983.12
	سۇڭ زوجۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شىپىڭ ناھىيىسى	1983.12 — 1986.3
	لى شېڭخوا	ئەر	خەنزۇ	سانجى شەھىرى	1986.9 — 1987.2
	ئابلىز ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنچى ناھىيىسى	1987.4—

§ 2 . پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتلىرى

1. ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 20 - يىلى (1894 - يىلى) ئونىنچى تېلېگرامما تارماق ئىدارىسى قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 14 - يىلى (1925 - يىلى) ئونىنچى پوچتا ۋاكالەتخانىسى تەسىس قىلىندى. بىر خەنزۇ كەسپىي خادىم، بىر ئۇيغۇر پوچتا يوللانمىسىنى توشۇغۇچى سەپلەندى.

1951 - يىل 1 - ئايدا ئونىنچى ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى قۇرۇلدى، 4 شتات بېرىلدى. 1954 - يىل 1 - ئايدا ئونىنچى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا دەرىجىسى ئونىنچى بازارلىق پوچتا - تېلېگراف تارماق ئىدارىسى قىلىپ تۆۋەنلىتىلدى. 1963 - يىل 1 - ئايدا ئونىنچى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1970 - يىل 1 - ئايدا ئونىنچى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئونىنچى ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە ئونىنچى ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1973 - يىل 8 - ئايدا پوچتا ئىدارىسى بىلەن تېلېگراف ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئونىنچى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 83كە يەتتى.

2. پوچتا - تېلېگراف ئورۇنلىرى

1956 - يىلدىن باشلاپ يېزىلاردا جام، قىزىل، ئارال، تۈمشۇق، بوزدۆلەڭ، گۈلئاۋات، تاغلاق قاتارلىق جايلاردا پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، توخۇلا تېلېگراف پونكىتى، بايلىقئاتا پوچتا پونكىتى تەسىس قىلىندى.

پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 10 — 4

ۋەزىپىسى	قىسىم . فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى	شۇەي جىنچېن	ئەر	خەنزۇ		1951.1 — 1955.10
	ھوشۇر مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1955.10 — 1957.5
	گو گوچىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ يۈنچېڭ ناھىيىسى	1957.5 — 1966.12
	گو گوچىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ يۈنچېڭ ناھىيىسى	1970.1 — 1970.4 (پوچتا)
	شۇ شىيەنيۈن	ئايال	خەنزۇ	شەنشى پۈچېڭ ناھىيىسى	1970.4 — 1973.8 (پوچتا)
	جاۋ ژېندى	ئەر	خەنزۇ	جىلىن	1970.1 — 1973.8 (تېلېگراف)
	شۇ شىيەنيۈن	ئايال	خەنزۇ	شەنشى پۈچېڭ ناھىيىسى	1973.8 — 1982.5
	بەي شىنمىن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1983.1 — 1987.8
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	يالڤ چېڭدې	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنشيا ناھىيىسى	1955.10 — 1958.5
	جاۋ شىگۈشىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشيەن ناھىيىسى	1970.1 — 1973.8 (پوچتا)
	شيا شاۋجۈن	ئەر	خەنزۇ		1970.1 — 1973.8 (تېلېگراف)
	جاۋ شىگۈشىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشيەن ناھىيىسى	1973.8 — 1984.12
	يۈسۇپ ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1976.11 —
	لۇ جيەندۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چېڭگۇ ناھىيىسى	1987.8 —

Ⅱ باب

قەدىمكى دەۋردىكى قاتناش

§1 . قەدىمكى يوللار

غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە يىپەك يولىنىڭ شىمالىي تارمىقى ناھىيە تەۋەسىدىن ئۆتەتتى، شەرقتە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە، غەربتە غەربىي يۈرتتىكى بەگلىكلەرگە تۇتىشاتتى. شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە شىمالىي يول ئوتتۇرا يولغا ئۇزگەرتىلگەن، «كۇسەننىڭ غەربىي شىمالىدىن 250 چاقىرىم ماڭسا بايخان شەھىرىگە، 350 چاقىرىم ماڭسا قۇمغا، 250 چاقىرىم ماڭسا ئونسۇغا، 200 چاقىرىم ماڭسا يوتوغا، 80

چاقىرىم ماڭسا سۇلى چېگرىسىغا بارغىلى بولىدۇ» .

تالاڭ دەۋرىدە كۆسەندىن كۆنەشكە باردىغان يول ئېچىلغان، بۇ يول بىۋاستە تۆمۈر چوققىسى رايونىدىن ئۆتەتتى ۋە «كۆنەش يولى» دەپ ئاتىلاتتى. چىلاڭ سۇلالىسىنىڭ چېگىنلۇڭ يىللىرىدا، چولاق، كىچىك خوجىلارنىڭ توپىلىڭى تىنچىتىلغاندىن كېيىن، ئونىۇ تەۋەسىدە ھەربىي رايات تەسىس قىلىنغان مۇنۇ 4 يول بار ئىدى: ئونىۇ شەھىرىدىن چىقىپ جام، ئالبات، خېيۇغلۇق، تۇبالات، خۇستۇنتۇقاي، تامغاتاش، گېكچاخاخەير راباتلىرى ئارقىلىق ئىلى، كۇرەگە باردىغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 610 كىلومېتىر كېلەتتى. ئونىۇنىڭ شىمالىدىن چىقىپ چاغراق، ئاچىتاغ راباتلىرى ئارقىلىق ئۇچتۇرپان راباتىغا باردىغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 120 كىلومېتىر كېلەتتى. ئونىۇنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن چىقىپ قۇمباش، ياڭئېرىق، دۇچىت، ئىلدۇ راباتلىرى ئارقىلىق يەركەنت راباتىغا باردىغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 705 كىلومېتىر كېلەتتى. ئونىۇنىڭ شەرقىدىن چىقىپ جام، قارا يۇلغۇن، چارچىك، ئويئۆستەڭ كېچىك راباتلىرى ئارقىلىق كۆچاغا باردىغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 400 كىلومېتىر كېلەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە مۇزداۋان ئارقىلىق ئىلىغا باردىغان يول ئەڭ خەتەرلىك ئىدى.

«مۇزلۇق يولدىكى سەپەر خاتىرىسى» دە مۇنداق خاتىرىلەنگەن: «ئونىۇدىن جامغىچە 100 چاقىرىم كېلىدۇ، بۇ يۇتۇنلەي چوڭ يول، جامدىن تۇز تاغ ئېغىزىغىچە 80 چاقىرىم كېلىدۇ، بۇ تۇز يول بولۇپ ھارۋا ماڭالايدۇ. تۇز تاغ ئېغىزىدىن كىرىش جىلغىسىغىچە 100 چاقىرىم كېلىدۇ، ئارىلىقتا ئانچە ئېگىز بولمىغان بىر تاغ بار، قالغان جايلىرى تۇز يول بولۇپ، ھارۋا ماڭالايدۇ، ئارىلىقتا بىر دەريا بار. كىرىش جىلغىسىدىن تۆپالانغىچە 60 چاقىرىم كېلىدۇ، ئارىلىقتا 3 ئېقىن بار، تاغنىڭ قاپىلىنىگىچە يانتۇ بولۇپ خەتەرلىك، تاشلىق يول 20 چاقىرىم كېلىدۇ، قالغىنى تۇز يول. تۆبالاتتىن ماستۇتوقايغىچە 40 چاقىرىم كېلىدۇ، يول تاشلىق بولۇپ، مېڭىش خەتەرلىك. ماستۇتوقايدىن تامغاتاشچىغە 80 چاقىرىم كېلىدۇ، يولدا تاش، دەريا ۋە ئېرىقلار ئىنتايىن كۆپ، ياخشى يول يوق، تامغاتاشتىن خۇاڭساۋغوغىچە 180 چاقىرىم كېلىدۇ، بۇ ئارىلىقتىكى مۇزلۇق يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 100 چاقىرىم، ئارىلىقتىكى مۇز پەلەمپەيلىك ۋە قارلىق يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 30 چاقىرىم كېلىدۇ، تاغ ئۈستىگىچە 30 چاقىرىم كېلىدۇ، تۇز يول 20 چاقىرىم، بۇ يولدىكى بېكەتلەرنىڭ ئارىلىقى ئۇزۇن، يولى خەتەرلىك، خۇاڭساۋغوغىدىن ئارىندۇڭگىچە 60 چاقىرىم كېلىدۇ، بۇ يۇتۇنلەي ئورمانلىق بولۇپ، يول سەل يانتۇ، مېڭىش ئوڭاي، ئارىندۇڭدىن شوتىغىچە 60 چاقىرىم كېلىدۇ. شوتىدىن تېكەس تۇزلەڭلىكىگىچە 100 چاقىرىم كېلىدۇ، ھەممىسى تۇز يول» .

گۈڭشۇ 8 - يىلى (1882 - يىلى) چىلاڭ ھۆكۈمىتى مۇزداۋاندىكى قەدىمكى يولدا يېڭىۋاشتىن «چېگرىنى تەكشۈرۈپ، بەلگە ئورناتتى» ، «پۇقرالارنى ئىشلىتىپ مۇز پەلەمپەي ياساتتى، ئۇلار خېيىم - خەتەرلەرنى يېڭىپ، كۆتۈلمىگەن ئەھۋاللارغا تەۋەككۈل قىلىپ، يول ئېچىپ» ، «يولۇچىلارغا قولايلىق يارىتىپ بەردى» . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىلى ئېتى قاتارلىق چارۋا سودىسىدا كىشىلەر يەنىلا مۇشۇ يول بىلەن بېرىپ كەلدى.

«شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە چىلاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغا دائىر مۇنداق خاتىرە بار: ئونىۇدا ھۆكۈمەت يولىدىن 3 ى بار، 4 تارماق يول بار، «ناھىيە بازىرىنىڭ شەرق تەرىپىگە 2 چاقىرىم ماڭسا يارداڭلىققا بارغىلى بولىدۇ، يولنىڭ 2 تەرىپى قەبرىستانلىق. 18 چاقىرىم ماڭسا چۆللۈكتىن ئۆتۈپ لەڭگەرگە بارغىلى بولىدۇ، مۇشۇ يەردە يول 2 گە ئايرىلىدۇ. شەرقە 25 چاقىرىم ماڭسا شىلىەنچى جىلغىسىغا، 20 چاقىرىم ماڭسا لەڭگەر كەنتىگە، 15 چاقىرىم ماڭسا جامغا، 2 چاقىرىم ماڭسا يىكچى جىلغىسىغا، 15 چاقىرىم ماڭسا يېكتېسى جىلغىسىغا، 10 چاقىرىم ماڭسا ئۇلۇغيار جىلغىسىغا، 30 چاقىرىم ماڭسا لەڭگەرگە، 3 چاقىرىم ماڭسا قارا يۇلغۇنغا، 10 چاقىرىم ماڭسا چۆلتاغ داۋىنىغا، 50 چاقىرىم ماڭسا چۆللۈكتىن ئۆتۈپ تاغ ئېغىزىغا، 20 چاقىرىم ماڭسا تاغ جىلغىسىدىن ئۆتۈپ توخىنەيدەن ئارقىلىق باينىڭ غەربىدىكى ھۆكۈمەت يولىغا

تـۇتىشىدۇ» .

«ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىغا 15 چاقىرىم ماڭسا ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىپ ئونىۋ مەھكىمىسىنىڭ شىمالىدىكى ھۆكۈمەت يولىغا بارغىلى بولىدۇ، يارلىققا چىقىپ چوشكىچە چاقى - توزان ناھايىتى كۆپ بولۇپ ھارۋا ئاز ماڭىدۇ» .

«ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە 8 چاقىرىم ماڭسا تەڭنە قاق ئۆستىگىدىن ئۆتكىلى، 25 چاقىرىم ماڭسا گېلىڭچونا كەنتىگە، 2 چاقىرىم ماڭسا قۇمئېرىق دەرياسىغا بارغىلى بولىدۇ، بۇ دەريانى ھۆكۈمەت بىر كېچىك كېمىسى سالغان. 5 چاقىرىم ماڭسا توخسانگي كەنتىگە، 30 چاقىرىم ماڭسا ياردائىلىققا، 15 چاقىرىم ماڭسا چاغراق كەنتىگە، 25 چاقىرىم ماڭسا تاڭيا ئاچى قاراۋۇلخانىسىغا، 3 چاقىرىم ماڭسا توشقان دەرياسىغا بارغىلى بولىدۇ، بۇ دەريانى ھۆكۈمەت كېچىك كېمىسى سالغان، مۇشۇ يەردە بۇ يول ئۇچتۇرپاننىڭ شەرقىدىكى ھۆكۈمەت يولىغا تۇتىشىدۇ» .

ئونىۋەدىكى ئاساسلىق تارماق يوللار مۇنۇلار:

«ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە 140 چاقىرىم ماڭسا قارايۇلغۇن ئۆتكىگە يېتىپ بارىدۇ، بۇ يەردە ئايرىلغان يول شەرقىي جەنۇبقا 300 نەچچە چاقىرىم مېڭىپ چىنارتوغراققا بارغاندا شايار تەۋەلىكىگە كىرىدۇ. قارا يولغۇندىن ئايرىلغان يەنە بىر يول بىلەن جەنۇبقا ئاتلىق 6 كۈن ماڭسا خوتەنگە بارغىلى بولىدۇ» .

«ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى چۆللۈك بىلەن 50 چاقىرىم ماڭسا ئاقتېچى كەنتىگە، ئاندىن شىمالغا بۇرۇلۇپ چۆللۈك بىلەن 60 چاقىرىم ماڭسا تاغ ئېغىزىغا بارغىلى بولىدۇ؛ 80 چاقىرىم مېڭىپ تاغدىن ئۆتسە قارا بۇلاق كەنتىگە، شەرقە قاراپ 30 چاقىرىم ماڭسا قۇرغۇيلۇق كەنتىگە، چوڭ، كىچىك داۋاندىن ئۆتۈپ 30 چاقىرىم ماڭسا بوزدۆڭ كەنتىگە بارغىلى بولىدۇ، 40 چاقىرىم مېڭىپ كىرىش جىلغىسىغا بارغاندا شىمالىي چېگرىدىكى ئۇتەڭگە بارغىلى بولىدۇ» .

«ناھىيە بازىرىدىن غەربىي شىمالغا 30 چاقىرىم ماڭسا پاۋانلا كەنتىگە، 60 چاقىرىم ماڭسا چودار كەنتىگە، تەڭنەقاق ئۆستىگىدىن ئۆتۈپ 80 چاقىرىم ماڭسا شېخىلا كەنتىگە، 40 چاقىرىم ماڭسا قىرمىش‌ئاتا بۇزرۇكۇار مازارىدىن ئۆتۈپ ئۇچتۇرپانغا بارغىلى بولىدۇ» .

«ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى چۆللۈك بىلەن 40 چاقىرىم ماڭسا ئىشتاچ كەنتىگە، چۆللۈك بىلەن 60 چاقىرىم ماڭسا قارچۇغاغا، دەريادىن ئۆتۈپ قورامتاشلىق ساي بىلەن 50 چاقىرىم ماڭسا تاغلاق كەنتىگە بارغىلى بولىدۇ.

§ 2 . ئۆتەڭلەر

خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرتنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكىسى ئەلچىلەرنىڭ ھەممە ھۆكۈمەت خەت - ئالاقىلىرىنى يەتكۈزگۈچىلەرنىڭ تاماق ۋە ياتقىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، قۇم، ئونىۋ قاتارلىق جايلاردا پوچتا بوتكىسى تەسىس قىلغان. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە 30 چاقىرىم ئارىلىقتا بىر ئۆتەڭ تەسىس قىلىنغان، يول بويى يەرلەردە قونالغۇ تەسىس قىلىنغان ھەممە ھەربىر قونالغۇ، ئۆتەڭگە ئات، كالا، ئېشەك، تۆگە قاتارلىق قاتناش قوراللىرى سەپلەنگەن، نەتىجىدە خېلى مۇكەممەل قاتناش ۋە خەۋەرلىشىش تورى شەكىللەنگەن. ئەنشى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى كۆسەن، بارقۇتان، ئونىۋلاردا ئۇزۇن سەپەر سارايلىرىنى تەسىس قىلغان سارايلارغا تۆگە، ئات، كالا، ئېشەك، قېچىر سەپلىگەن، بۇلار ئەمەلدارلار ۋە ئادەتتىكى خادىملارنىڭ ئىشلىتىشىگە بېرىلگەن. ئات ئاڭ كۆپ بولغاچقا، ئۇزۇن سەپەر سارايلىرى

ئاتخانا دەپمۇ ئاتالغان.

چىلك مۇلالىسىنىلك چېيىنلۈك يىللىرىدا قەشقەردىن چۈنجەن (لۈك) قىچە 76 ئۆتەڭ تەسىس قىلىنغان، بۇنىلك ئىچىدىكى ئاقسۇغا قاراشلىق 14 ئۆتەڭدە بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈلگەن؛ ئىلىغا باردىغان مۇز داۋاندا 6 ئۆتەڭ بار بولۇپ، قەرەللىك ئالماشتۇرۇلۇپ تۇراتتى؛ باشقا بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن ئۆتەڭلەر بالا ـ چاقىلىرى بىلەن بىللە ئۆتەڭدە ئولتۇراقلاشقانلارغا، ھەربىر ئائىلىگە ھەر ئايدا 4 كۈرىدىن ئاشلىق يارىمى بەرگەن. شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت پەرمانلىرىنى ۋاقتىدا يەتكۈزۈشكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئۆتەڭلەرنىڭ ئارىلىقىنىڭ يىراق ـ يېقىنلىقى، ۋەزىپىسىنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى ئاساسىدا خادىم، ئات ۋە چىقىم قىلىنىدىغان مىس، كۈمۈش نورمىسى بېكىتىلدى. ھەربىر ئۆتەڭگە بىر پوتۇكچى قويۇلدى، ئۇنىڭغا ئايدا ئىش ھەققى ۋە يىمەك ـ ئىچمىكى ئۈچۈن 4 سەر 3 مىسقال كۈمۈش بېرىلدى؛ بىر نەچچە ئات باقار قويۇلدى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ئايدا ئىش ھەققى ۋە يىمەك ـ ئىچمىكى ئۈچۈن 3 سەر كۈمۈش بېرىلدى؛ بىر نەچچە ئات بار بولۇپ، ھەربىر ئاتقا ھەر ئايدا ئوت ـ ساماں ئۈچۈن 2 سەر 4 مىسقال كۈمۈش بېرىلدى؛ ھەربىر ئۆتەڭنىڭ ئايلىق ياغ، قەغەز خىراجىتى ئۈچۈن 3 سەر كۈمۈش بېرىلدى.

شۇەنتۇڭ 3 ـ يىلى (1912 ـ يىلى) ئونىنجى ناھىيىسىگە قاراشلىق ئۆتەڭ 10، شتاتتىكى پوتۇكچى 10، ئات باقار 45، ئات 90 ئىدى، بىر يىلدا 5591.15 سەر كۈمۈش سەرپ قىلىندى.

شۇەنتۇڭ 3 ـ يىلى (1912 ـ يىلى) ئونىنجى ناھىيىسىگە قاراشلىق ئۆتەڭلەردىكى بېكىتىلگەن خادىم، ئات ۋە خىراجەت

جەدۋەل: 10 — 5 بىرلىكى: ئادەم، ئات، سەر

ئۆتەڭ نامى	ئادەم . ئات سانى			چىقىم قىلىنغان كۈمۈش		يىللىق جەمئىي
	ئۆتەڭ پوتۇكچىسى	ئات باقار	ئات	ئايلىق خىراجەت	يىللىق خىراجەت	
ئارىشاڭ ئۆتىكى	1	4	8	39	39.40	507.50
جام ئۆتىكى	1	6	12	54.6	59.10	714.30
قارايۇلغۇن ئۆتىكى	1	7	14	62.4	68.85	817.65
خېيۋخولو ئۆتىكى	1	4	8	39	39.40	507.40
سويالىق ئۆتىكى	1	4	8	39	39.40	507.40
ئاربات ئۆتىكى	1	4	8	39	39.40	507.40
ئۆپارت ئۆتىكى	1	4	8	39	39.40	507.40
خۇستوتوقاي ئۆتىكى	1	4	8	39	39.40	507.40
تامغاتاش ئۆتىكى	1	4	8	39	39.40	507.40
كۆك‌چاخار ئۆتىكى	1	4	8	39	39.40	507.40
جەمئىي	10	45	90	429	443.15	5591.15

§ 3 . تۆر

ناھىيە تەۋەسىدە قارا يۇلغۇن، جام، شىمالىي بازاردىن ئىبارەت 3 تۈرۈندا خەن، تالاق سۇلالىسى دەۋرلىرىگە ئائىت 3 تۈرنىاق خارابىلىكى بار، ھەربىر تۈرنىاق ئارىلىقى تەخمىنەن 20 — 30 كىلومېتىر كېلىدۇ. تالاق سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن شائىر سېن سەن «بېدە تۈرىدىن ئۆيۈمگە خەت سالغاندا» دېگەن شېئىرىدا كاۋا دەرياسىغا يېقىن جايدا بېدە تۈرى بارلىقىنى تىلغا ئالغان، بەزى ئالىملار ئاقسۇ دەرياسىنىاق تارماق ئېقىنى بولغان توشقان دەرياسى ۋادىسىدىكى يىاكى ناھىيە بازىرىنىاق شىمالىدىكى تۈر خارابىلىكى ئەشۇ تۈرنى كۆرسىتىدۇ دەپ قارايدۇ.

Ⅲ باب

ناشيول

§ 1 . يول

1. دۆلەت يولى

مىنگونىاق 29 - يىلى (1940 - يىلى) ئۈرۈمچى — قەشقەر ناشيولىنىاق بايدىن ئونىۇغىچە بولغان بۆلىكى ياسىلىشقا باشلىدى. ياندۇرقى يىلى 6 - ئاينىاق 14 - كۈنى «شىنجاڭ گېزىتى»گە ئونىۇ ناھىيىسىنىاق 2000 ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئونىۇدىن بايغىچە بولغان يولنى ياسىغانلىقى، 2 ئايدا 15 كىلومېتىر يولنى پۈتكۈزگەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر بېرىلدى.

دۆلەت يولى «314» لىنىيىسى (1981 - يىلى قاتناش مىنىستىرلىكىنىاق تەكشۈرۈپ بېكىتىشى بىلەن، ئەسلىدىكى ئاقتېرەك جىلغىسى — قەشقەر لىنىيىسى ئۈرۈمچى — قەشقەر لىنىيىسىگە ئۆزگەرتىلىپ «314» لىنىيە دەپ نومۇر قويۇلدى) باينىاق غەربىدىن ئونىۇ ناھىيىسىگە كىرىپ، قارا يۇلغۇن، جام، ئىشلەمچى ئارقىلىق ئاقسۇ شەھرىگە تۇتىشىدۇ. بۇ يولنىاق ئونىۇ ناھىيىسى تەۋەسىدىكى بۆلىكىنىاق مۇساپىسى 76 كىلومېتىر. يول ئۇلىنىاق كەڭلىكى 10 مېتىر، ئاسفالىت يول يۈزىنىاق كەڭلىكى 7 مېتىر. بۇ يول جەنۇبىي شىنجاڭ قاتنىشىنىاق ئاساسىي غول لىنىيىسى ھېسابلىنىدۇ.

1959 - يىلدىن ئىلگىرى «314» لىنىيە ئونىۇ ناھىيە بازىرىدىن ئۆتەتتى. 1959 - يىلى ئاقسۇ «قىزىل بايراق» يار تۆپى دېھقانچىلىق مەيدانى ئارقىلىق بۇاستە ئاقسۇ شەھرىگە بارىدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1971 - يىل 7 - ئايدا ئونىۇ ناھىيىسى، «قىزىل بايراق» يار تۆپى دېھقانچىلىق مەيدانى، يېزا ئىگىلىك 1 - شىىسىنىاق قۇرۇلۇش تۈرى، دۆلەت مۇداپىئەسى ئۈرى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى كادىر، ئىشچى - خىزمەتچى، ئازادلىق ئارمىيىسىنىاق كوماندىر - جەڭچىلىرى بولۇپ 4000 دىن ئارتۇق ئادەم قارا يۇلغۇندىن بىناكارلىق - خىمىيە سانائىتى زاۋۇتىغىچە بولغان 80 كىلومېتىر يولنى ئۆزگەرتىپ ياسىدى، پۈتكۈل قۇرۇلۇش 1976 - يىلى پۈتكۈزۈلدى.

2. ئۆلكە يولى

1) «29» — «49» لىنىيە (ئاقسۇ — ئونسۇ — تازلەڭگەر) ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىپ ئاقسۇ شەھرىگە بارىدىغان لەڭگەر كوچىسى، ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىدىن يار تۆپىسى ئارقىلىق تازلەڭگەرگە بارىدىغان يول ئونسۇ ناھىيىسى ئارقىلىق دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىگە تۇتىشىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 20 كىلومېتىر. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسى، ئاقسۇ ناھىيىسى 700 خەلق ئىشچىسى، 300 ھارۋىنى ئىشقا سېلىپ، 3 ئايدا ئاقسۇدىن ئونسۇغىچە بولغان 8 كىلومېتىر يولنى پۈتكۈزدى. 1958 - يىلدىن ئىلگىرى بۇ لىنىيە ئاقتېرەك جىلغىسى — قەشقەر تاشيولىنىڭ بىر قىسمى ئىدى.

بۇ يول ئەسلىدە شېغىل يول ئىدى، 1983 - يىل 5 - ئايدىن 1984 - يىل 9 - ئايغىچە، بۇ يولنى ياساشقا ئونسۇ ناھىيىلىك سانائەت - قاتناش بۆلۈمى مەسئۇل بولدى ۋە يولنى 2 - دەرىجىلىك يول ئۆلچىمى بويىچە ئۆزگەرتتى. يول ئۈلى ئۆچۈن جەمئىي 86 مىڭ كۇب مېتىر توپا توشۇلۇپ، يول يۈزىگە 20 سانتىمېتىر توپا يانقۇزۇلدى، 7 مېتىر كەڭلىكتە، 3 سانتىمېتىر قېلىنلىقتا 140 مىڭ كۋادرات مېتىر يەرگە قوش قەۋەت شېغىل يانقۇزۇلدى، 20 كىلومېتىر يولغا 6 مېتىر كەڭلىكتە قوش قەۋەت ئاسفالت يانقۇزۇلدى؛ 11 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 2 بېتون كۆۋرۈك، 5 بېتون تاختا يېپىلغان سۇئۆگۈچ، 17 يۇمىلاق سۇئۆگۈچ ياسالدى. ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى 1 مىليون 20 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى، خەلق ئىشچىلىرىنىڭ ئەمگىكىنى پۈلغا سۈندۇرغاندا 1 مىليون 240 مىڭ يۈەن بولدى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىر كىلومېتىر يولنىڭ پۈتۈش باھاسى 57 مىڭ 200 يۈەن بولدى. 1990 - يىلى بۇ يول يەنە دۆلەتنىڭ 2 - دەرىجىلىك يول ئۆلچىمى بويىچە ئۆزگەرتىلدى، يول ئۇلىنىڭ كەڭلىكى 12 مېتىرغا، ئاسفالت يانقۇزۇلغان يول يۈزىنىڭ كەڭلىكى 9 مېتىرغا كېڭەيتىلدى.

2) «29» — «46» لىنىيە (كۆچا — باي — قارا يۇلغۇن) بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 28.179 كىلومېتىر. 1976 — 1981 - يىلى يازغىچە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تاشيول باش ئۇچاستكىسىنىڭ قۇرۇلۇش ئەترىتى ۋە 5 تاشيول ئوچاستكىسىنىڭ 600 دىن ئارتۇق ئىشچى - خىزمەتچىسى، يالاپ ئىشلىتىلگەن 800 دىن ئارتۇق خەلق ئىشچىسى 4 قېتىم بىرلەشمە جەڭ ئېلىپ باردى. ئۇلار بۇ يولنى كونا 2 - دەرىجىلىك ئۇلچەم بويىچە ئۆزگەرتتى، 5 يەردە لىنىيە ئۆزگەرتتى، بۇ يولنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 137.5 كىلومېتىر بولۇپ، كونا يولدىن 5 كىلومېتىر قىسقاردى. بۇنىڭغا 1 مىليون 120 مىڭ 400 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، ھەربىر كىلومېتىر يولنىڭ پۈتۈش باھاسى 62 مىڭ 500 يۈەن بولدى.

3. ناھىيە يولى

1956 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە بازىرىدىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغىچە بولغان قاتناش ترانسپورتتا، نەرسە كېرەكلەر، ئاساسەن، ئادەم كۆچى ۋە ئۇلاغ ھارۋىسى بىلەن توشۇلاتتى، قاتناش قولايسىز ئىدى.

1957 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش يىغىنىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، دۆلەت ياردەم بېرىش، ئۆزى مەبلەغ توپلاش، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئەمگىكىگە تايىنىش ۋە ئۇلارنى سەپەرۋەر قىلىش (ھەربىر ئەمگەك كۆچى ھەر يىلى 5 ئىش كۈنىدىن ئارتۇق ئەمگەك قىلىش) چارىسى قوللىنىلىپ، يەرلىك يول ياساش قۇرۇلۇشى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىلدى. 1990 - يىلغىچە 226 كىلومېتىر ناھىيە - يېزا يولى ياسالدى.

1) ئونسۇ بازىرى — توخۇلا تاشيولى بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4 كىلومېتىر بولۇپ،

ئۇ 1978 ـ يىلى دېھقانلارنى سەپەرۋەر قىلىش ئارقىلىق 3 ـ دەرىجىلىك شېخىل يول قىلىپ ياسالدى. 1985 ـ يىلى ئاپتونوم رايونىمىز 80 مىڭ يۇەنلىك ئاشلىق، پاختا، رەخت ئاجرىتىشى، توخۇلا پېزىسىنىڭ 48 مىڭ يۇەن مەبلەغ توپلىشى، دېھقانلارنىڭ پۇلغا سۇندۇرغاندا 128 مىڭ 500 يۇەنلىك ئەمگەك قىلىشى بىلەن جەمئىي 256 مىڭ 500 يۇەن سەرپ قىلىنىپ، يولغا ئاسفالت يانتۇزۇلدى، ھەركىلومېتىر يولنىڭ پۈتۈش باھاسى 64 مىڭ 100 يۇەن بولدى.

2) جام — تاغلاق تاشيولى　ئۇ 1958 ـ يىلى دېھقان، چارۋىچىلار سەپەرۋەر قىلىنىپ ياسالغان 51 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئاددىي تاشيول، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇزلەشتۈرۈلگىنى يول 24 كىلومېتىر، تاغلىق رايوندىكى يول 27 كىلومېتىر. 1972 ـ يىلى لىنىيە ئومۇميۈزلۈك ئۆزگەرتىلدى، 24 كىلومېتىر يولغا شېخىل يانتۇزۇلدى، 27 كىلومېتىر يول ئاددىي شېخىل يول قىلىپ ياسىلىپ دۆلەتنىڭ 4 ـ دەرىجىلىك يول ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈلدى. بۇ يولدا ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 44 مېتىر كېلىدىغان 3 مۇستەھكەم كۆۋرۈك؛ 26 مېتىر كېلىدىغان 4 چوڭ كۆۋرۈك؛ پولات چۆنقلىق بېتون تاختا يېپىلغان 7 سۇڭگۇچ بار.

3) يۇقارقى جام (كونا جام) — بوزدۆڭ تاشيولى　بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 52 كىلومېتىر، ئۇ 1957 ـ يىلى دېھقان، چارۋىچىلار سەپەرۋەر قىلىنىپ ياسالغان ئاددىي تاشيول. بۇ يول 2 قېتىم نۇقتىلىق ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، 1972 ـ يىلىغا كەلگەندە دۆلەتنىڭ 4 ـ دەرىجىلىك يول ئۆلچىمىگە ئاساسىي جەھەتتىن يەتكۈزۈلدى. بۇ يولدا 72 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 6 مۇستەھكەم كۆۋرۈك، پولات چۆنقلىق بېتون تاختا يېپىلغان 11 سۇڭگۇچ بار.

4) ئارال كۆۋرۈكى — ئارال تاشيولى　بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 كىلومېتىر، ئۇ 1968 ـ يىلى دېھقانلار سەپەرۋەر قىلىنىپ ياسالغان ئاددىي تاشيول. 1984 ـ يىلى ئۆزگەرتىپ، 12 كىلومېتىر قىسمىغا ئاسفالت يانتۇزۇلۇپ، دۆلەتنىڭ 3 ـ دەرىجىلىك يول ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈلدى؛ شېخىل يول 3 كىلومېتىر بولۇپ، دۆلەتنىڭ 4 ـ دەرىجىلىك يول ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈلدى. قاتناش نازارىتى 540 مىڭ يۇەن مەبلەغ سالدى، خەلق ئىشچىلىرىنىڭ ئەمگىكىنى پۇلغا سۇندۇرغاندا 660 مىڭ يۇەن بولدى، بۇلارنى قوشقاندا جەمئىي 1 مىليون 200 مىڭ يۇەن سەرپ قىلىندى. بۇ يولدا 5. 138 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا بىر مۇستەھكەم كۆۋرۈك، پولات چۆنقلىق بېتون تاختا يېپىلغان 5 سۇڭگۇچ، 10 يۆمىلاق سۇڭگۇچ، 4 ياغاچ سۇڭگۇچ بار.

5) ئارال — چاغراق تاشيولى　بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 12. 6 كىلومېتىر، ئۇ 1968 ـ يىلى دېھقانلار سەپەرۋەر قىلىنىپ ياسالغان ئاددىي تاشيول. بۇ يول 1985 ـ يىلى ئۆزگەرتىلدى، دېھقانلارنىڭ ئەمگىكىنى پۇلغا سۇندۇرغاندا 225 مىڭ يۇەن سەرپ قىلىندى، 4 كىلومېتىر قىسمىغا شېخىل يانتۇزۇلۇپ، دۆلەتنىڭ 4 ـ دەرىجىلىك يول ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈلدى، قالغان يول دەرىجە سىرتىدىكى يولدىن ئىبارەت. بۇ يولدا 5 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا بىر مۇستەھكەم كۆۋرۈك، پولات چۆنقلىق بېتون تاختا يېپىلغان 5 سۇڭگۇچ، 8 يۆمىلاق سۇڭگۇچ، 3 ياغاچ سۇڭگۇچ بار.

6) تەجرىبە ئورمانچىلىق مەيدانى — قىزىل تاشيولى　بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 25. 8 كىلومېتىر، ئۇ 1965 ـ يىلى ياسالغان ئاددىي تاشيول. بۇ يولنىڭ 3. 8 كىلومېتىر قىسمى 3 ـ دەرىجىلىك، 22 كىلومېتىر قىسمى 4 ـ دەرىجىلىك يول. 1985 ـ يىلى يول ئومۇميۈزلۈك تۈزەشتۇرۇلدى ۋە 3. 8 كىلومېتىر قىسمىغا ئاسفالت يانتۇزۇلدى، قالغان قىسمى شېخىل يول. بۇ يولدا 34 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 2 مۇستەھكەم كۆۋرۈك، پولات چۆنقلىق بېتون تاختا يېپىلغان 19 سۇڭگۇچ، 21 يۆمىلاق سۇڭگۇچ، 8 ياغاچ سۇڭگۇچ بار.

7) جام — گۈلئاۋات تاشيولى　بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 6. 37 كىلومېتىر، ئۇ

1974 ـ يىلى دېھقانلار سەپەرۋەر قىلىنىپ ياسالغان ئاددىي تاشيول. دېھقانلارنىڭ ئەمگىكىنى پۈلغا سۈندۈرغاندا جەمئىي 920 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىنىدى. بۇ يولدا 30 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 3 مۇستەھكەم كۆۋرۈك، پولات چۆنقىلىق بېتون تاختا يېپىلغان 28 سۇئېگۈچ، 17 يۆسلاق سۇئېگۈچ بار.

8) تۆۋەنكى مەكتەپ (ئارال يېزىسى) — چاغراق تاشيولى　بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 14 كىلومېتىر، كەڭلىكى 8 مېتىر، ئۇ 1967 ـ يىلى خەلق ئىشچىلىرى سەپەرۋەر قىلىنىپ ياسالغان ئاددىي تاشيول. 80 ـ يىللاردا شېغىل يانقۇزۇلۇپ، دۆلەتنىڭ 4 ـ دەرىجىلىك يول ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈلدى. بۇ يولدا پولات چۆنقىلىق بېتون تاختا بىلەن سېلىنغان 2 مۇستەھكەم كۆۋرۈك، 5 ياغاچ كۆۋرۈك بار.

9) گۈلئاۋات — خاكدى بازىرى تاشيولى　بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 14 كىلومېتىر، كەڭلىكى 8 مېتىر، ئۇ 1968 ـ يىلى دېھقانلار سەپەرۋەر قىلىنىپ ياسالغان ئاددىي شېغىل يول. بۇ يولدا بىر مۇستەھكەم سېمونت كۆۋرۈك، 3 ياغاچ كۆۋرۈك بار.

4. چېگرا مۇداپىئە تاشيولى

«29» — «51» لىنىيە (ئونسۇ — يېكىمېر) بۇ يول ئونسۇ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي ـ شىمالىي قىسمىدا بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان، ئۇزۇنلۇقى 111 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە ئاغلىق رايوندىكى يول 79 كىلومېتىر. 1957 ـ يىلى ئونسۇ ناھىيىسى دېھقان، چارۋىچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، 52 كىلومېتىر كېلىدىغان ئونسۇ بازىرى — تۆمۈزۇق يېزىسى — ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئاددىي تاشيولىنى ياساپ يولغا شېغىل توكتى، بۇ يولدا ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 22 مېتىر كېلىدىغان 4 كۆۋرۈك، 8 ياغاچ سۇئېگۈچ بار. 1969 ـ يىلى قاتناش نازارىتى 890 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىدىن كېگاگغا بارىدىغان ئاددىي تاشيولنى ياسىدى، بۇ يولدا 25 مېتىر كېلىدىغان بىر مۇستەھكەم كۆۋرۈك، 2 سۇئېگۈچ بار، 37 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا يول ئۆلى ياسالدى. 1983 ـ يىلى ئونسۇ ناھىيىسى يول بويىدىكى دېھقان، چارۋىچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ يولنى ئومۇميۈزلۈك توزەشتۇردى، 36 كىلومېتىر يول كېچەيتىلدى ۋە يول ئۆلى كۆتۈرۈلدى، 40 كىلومېتىر يولغا 4 مېتىر كەڭلىكتە شېغىل يانقۇزلدى. مۇشۇ ئاساستا ئونسۇ يول ئاسراش شۆبە ئەترىتى 42 يۆسلاق بېتون سۇئېگۈچ ياسىدى، 26 مىڭ كۇب مېتىر شېغىل توشۇدى. بۇ يولدا يۈك ئاپتوموبىلىنىڭ سائەتلىك سۈرئىتى 42 كىلومېتىرغا يېتىدۇ.

5. مەخسۇس تاشيول

1) بۆزدۆڭ — بايلىقئاتا كۆمۈر كېنى تاشيولى　بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 16 كىلومېتىر بولۇپ، پۈتۈنلەي تاغلىق رايونغا جايلاشقان، بۇنىڭ ئىچىدە بوزدۆڭدىن ئاق بۇلاق كەنتىگىچە بولغان يول 4 كىلومېتىر، ئۇ 1958 ـ يىلى ئونسۇ ناھىيىسى دېھقان، چارۋىچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ ياسىغان ئاددىي تاشيول؛ ئاق بۇلاقتىن كۆمۈر كانغىچە بولغان يول 12 كىلومېتىر بولۇپ، ئۇ 1954 ـ يىلى يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىبى ياسىغان ئاددىي تاشيولدىن ئىبارەت. بۇ يولدا 6 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا بىر ياغاچ كۆۋرۈك، 3 ياغاچ سۇئېگۈچ بار.

2) بوزدۆڭ — كىچىك قوزىباي تاشيولى　بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 19 كىلومېتىر، ئۇ 1958 ـ يىلى ئونسۇ ناھىيىسى دېھقان، چارۋىچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ ياسىغان ئاددىي تاشيول، بۇ يولغا شېغىل يانقۇزۇلدى. بۇ يولدا 38 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا 5 ياغاچ كۆۋرۈك، 2 ياغاچ سۇئېگۈچ بار.

3) بوزدوڭ — چوڭ قوزىباي تاشيولى بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 21 كىلومېتىر، ئۇ 1958 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسى دېھقان ئىشچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ ياسىغان ئاددىي تاشيول. يولنىڭ 13 كىلومېتىر قىسمىغا شېغىل يانتۇزۇلدى، بۇ يولدا 32 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا بىر ياغاچ كۆۋرۈك، 2 ياغاچ سۇئۆگۈچ بار.

4) قارا يۇلغۇن — چاقماقتاش كۆمۈر كېنى تاشيولى بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 63 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە تۇزلەڭلىكتىكى يول 24 كىلومېتىر، تاغلىق رايوندىكى يول 39 كىلومېتىر. ئۇ 1974 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسى دېھقان، چارۋىچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ ياسىغان ئاددىي تاشيول. بۇ يول دۆلەت يولى «314» لىنىيەسىنىڭ 946 كىلومېتىرلىق يېرىدىكى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى 5 - تۈەنى جايلاشقان جايدىن، مەزكۇر تۈەنىنىڭ غول ئۈستىگىنىڭ شەرقىي قىرغىقىنى بويلاپ شىمالغا سوزۇلۇپ تۇزتاغ ئېغىزىغا تۇتىشىپ، ئاندىن شەرقىي شىمالغا سوزۇلۇپ چاقماقتاشقا بارىدۇ. بۇ يولدا 12 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 2 مۇستەھكەم كۆۋرۈك، 14 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 2 ياغاچ كۆۋرۈك بار.

5) چاغراق يېزىسى — جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى تاشيولى بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 8 كىلومېتىر، ئۇ 1970 - يىلى جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى ياسىغان ئاددىي تاشيول. 1985 - يىلى بۇ يولغا شېغىل يانتۇزۇلدى. بۇ يولدا 25 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 2 مۇستەھكەم كۆۋرۈك، 3 ياغاچ سۇئۆگۈچ بار.

6) ئارال يېزىسى — يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى 4 - تۈەنى تاشيولى بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 45 كىلومېتىر، ئۇ 1967 - يىلى 4 - تۈەن ياسىغان ئاددىي تاشيول، كېيىن شېغىل يانتۇزۇلدى.

7) توخۇلا يېزىسى — شالچىلىق مەيدانى تاشيولى بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5 كىلومېتىر، ئۇ 1966 - يىلى شالچىلىق مەيدانى ياسىغان ئاددىي تاشيول، كېيىن شېغىل يانتۇزۇلدى، بۇ يولدا 2 مۇستەھكەم كۆۋرۈك بار.

8) گۈلئاۋات يېزىسى — چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى تاشيولى بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 كىلومېتىر، كەڭلىكى 8 مېتىر، ئۇ 1966 - يىلى دېھقانلار سەپەرۋەر قىلىنىپ ياسالغان ئاددىي تاشيول. 1987 - يىلى بۇ يولغا شېغىل يانتۇزۇلدى. بۇ يولدا 2 مۇستەھكەم كۆۋرۈك بار.

9) چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى — «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى تاشيولى بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 كىلومېتىر بولۇپ، 1977 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىلەر سەپەرۋەر قىلىنىپ ياسالغان ئاددىي توپا يول.

10) «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى — جام يېزىسى تاشيولى بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 8 كىلومېتىر، كەڭلىكى 8 مېتىر، ئۇ 1959 - يىلى دېھقانچىلىق مەيدانى ياسىغان ئاددىي تاشيول. 1986 - يىلى بۇ يولغا شېغىل يانتۇزۇلدى. بۇ يولدا 2 مۇستەھكەم كۆۋرۈك بار.

6. يېزا، كەنت يولى

ناھىيە بويىچە 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى يېزا، كەنت يولى 356، ئۇزۇنلۇقى 1666 كىلومېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە شېغىل يول 1142 كىلومېتىر.

ناھىيە بويىچە 1990 - يىلدىكى پېزا، كەنت يوللىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 6　　بىرلىكى: يول، كىلومېتىر

پېزا (بازار) مەيدان	يول سانى	ئۆزۈنلۇقى	تېخنىكىلىق ئەھۋالى		
			دەرىجىسى	يول يۈزىنىڭ تۈرى	
				شېبىسل	توپا
ئومۇمىي بازىرى (پېزىدىكى قىسمى)	10	36	دەرىجە سىرتىدىكى	29	7
توخۇلا پېزىسى	29	135	دەرىجە سىرتىدىكى	89	46
ئارال پېزىسى	51	198	دەرىجە سىرتىدىكى	130	68
چاغراق پېزىسى	21	113	دەرىجە سىرتىدىكى	68	45
تۈمشۇق پېزىسى	30	93	دەرىجە سىرتىدىكى	60	33
جام پېزىسى	28	116	دەرىجە سىرتىدىكى	90	26
ئىشلەمچى پېزىسى	29	108	دەرىجە سىرتىدىكى	75	33
قىزىل پېزىسى	31	124	دەرىجە سىرتىدىكى	92	32
گۈلئاۋات پېزىسى	31	141	دەرىجە سىرتىدىكى	96	45
بوزدۆڭ پېزىسى	12	98	دەرىجە سىرتىدىكى	90	8
شالچىلىق مەيدانى	12	68	دەرىجە سىرتىدىكى	50	18
«پاشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى	12	58	دەرىجە سىرتىدىكى	40	18
«كومىسسوللار» دېھقانچىلىق مەيدانى	5	31	دەرىجە سىرتىدىكى	20	11
شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	4	13	دەرىجە سىرتىدىكى	10	3
قۇرۇق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەت ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	2	6	دەرىجە سىرتىدىكى	3	3
جام ئورمانچىلىق مەيدانى	13	57	دەرىجە سىرتىدىكى	20	37
ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان زىرائىتى ئورمانچىلىق مەيدانى	5	25	دەرىجە سىرتىدىكى	15	10
بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى	4	65	دەرىجە سىرتىدىكى	50	15
ئاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	13	98	دەرىجە سىرتىدىكى	70	28
ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى	8	31	دەرىجە سىرتىدىكى	20	11
چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى	3	26	دەرىجە سىرتىدىكى	10	16
جىمدە چارۋىچىلىق فېرمىسى	3	26	دەرىجە سىرتىدىكى	15	11
جەمئىي	356	1666		1142	524

§ 2 . كۆۋرۈك

1. قارا يۇلغۇن كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك قارا يۇلغۇن كەنتىنىڭ شەرقىگە (دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىنىڭ 8 . 949 كىلومېتىرلىق يېرىگە) جايلاشقان. بۇ كۆۋرۈك بار جايغا 1950 - يىلى 960 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا سۇدىن ئۆتىدىغان يول ياسالغان. 1976 - يىلى سۇدىن ئۆتىدىغان يولنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا 160 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا بىر كۆچۈرمە ياسالدى، كۆچۈرمىنىڭ سۈيى بەك تېز ئاققاچقا، ئاپتوموبىلنىڭ ئالدىغا سۇ شىددەت بىلەن ئۇرۇلاتتى، كەلكۈن مەزگىلىدە ئاپتوموبىللارنىڭ مېڭىشى قىيىنلىشاتتى. 1981 - يىل 10 - ئايدا قاتناش نازارىتىنىڭ 2 مىليون 86 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىشى بىلەن، قاتناش نازارىتىنىڭ كۆۋرۈك قۇرۇلۇشى ئەترىتى مۇستەھكەم كۆۋرۈك سالدى (ھەر مېتىرنىڭ پۈتۈش باھاسى 91 مىڭ 300 يۈەن بولدى) . بۇ كۆۋرۈكنىڭ لايىھىدىكى ئۇزۇنلۇقى 185 . 3 مېتىر، 9 تۆشۈكلۈك، ھەربىر تۆشۈكنىڭ ئارىلىقى 20 مېتىر. كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە يەرگە تۆشۈك ئېچىلىپ سېمونت لاي قويۇلۇپ تۆۋرۈك قويۇرۇلغان ۋە قوش تۆۋرۈكلۈك گۈنده سۇپىسى ياسالغان، ئۈستى تەرىپى كۆچمىشلىك ساندۇق لىم ۋە كاۋاك بېتون تاختىدىن تەركىب تاپقان، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 9 مېتىر، ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىگە 75 سانتىمېتىر كەڭلىكتە پىيادىلەر يولى ياسالغان، كۆۋرۈك يۈزىگە ئاسفالتلىق بېتون ياتقۇزۇلغان. كۆۋرۈكنىڭ باش تەرىپىگە 240 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا بېتوندىن يانتۇ يۇزلۇك ئەگرى دامبا ياسالغان، كۆۋرۈكنىڭ كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئۇلچەملىك ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابلىغاندا 20 دەرىجە، پرېتسىپ بويىچە ھېسابلىغاندا 100 دەرىجە. بۇ كۆۋرۈك 1983 - يىل 9 - ئايدا پۈتتى.

2. ئۇلۇغيار ئېقىن كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك جام يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىدىكى 19 كىلومېتىرلىق جايغا (دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىنىڭ 958 كىلومېتىر 396 مېتىرلىق يېرىگە) جايلاشقان. بۇ كۆۋرۈكنى 1966 - يىل 4 - ئايدا قاتناش نازارىتىنىڭ كۆۋرۈك قۇرۇلۇشى ئەترىتى سالدى، كۆۋرۈك 8 - ئايدا پۈتتى. بۇ كۆۋرۈك 2 تۆشۈكلۈك قىلىپ لايىھىلەنگەن، ھەربىر تۆشۈكنىڭ ئارىلىقى 10 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 24 . 32 مېتىر. كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە بېتون قۇيۇلما كۆمۈلۈش ئارقىلىق گۈنده سۇپىسى ياسالغان، ئۈستى تەرىپى كاۋاك قوش ئەگمىدىن تەركىب تاپقان، كۆۋرۈك يۈزىنىڭ كەڭلىكى 7 . 5 مېتىر. كۆۋرۈكنىڭ كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئۇلچەملىك ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابلىغاندا 13 دەرىجە، پرېتسىپ بويىچە ھېسابلىغاندا 60 دەرىجە. بۇ كۆۋرۈككە 125 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، ھەر مېتىرنىڭ پۈتۈش باھاسى 3877 يۈەن.

3. بوزدۆڭ كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك كونا جامنىڭ 6 كىلومېتىر شەرقىگە (دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىنىڭ 5 . 967 كىلومېتىرلىق يېرى) گە جايلاشقان. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) بۇ يەرگە تۆشۈك ئارىلىقى 7 مېتىر كېلىدىغان 8 تۆشۈكلۈك بىر كۆۋرۈك سېلىنغان، كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4 . 58 مېتىر بولۇپ، ياغاچ كۆۋرۈك ئىدى. كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە بىر قاتار ياغاچ تۆۋرۈك قويۇلۇپ، تاختىپەر شەكىلدە گۈنده سۇپىسى ياسالغان، ئۈستىگە قوش قەۋەت لىم قويۇلغان، ئاستىغا 4 . 2 مېتىرلىق تىرەك قويۇلغان، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 6 مېتىر، كۆتۈرۈش ئىقتىدارى سوۋېت ئىتتىپاقى 8 — H دەرىجە. 1955 - يىل 9 قاتار ياغاچ تاختىپەر بىلەن مۇستەھكەملەندى، 64 تال تۆۋرۈك ئورنىتىلدى. 1965 - يىل 7 - ئايدا كۆۋرۈكنىڭ شەرقىي

يان تەرىپىدىكى 3 تۆشۈكنى كەلكۈن بۇز ۋۇەتتى. 1966 - يىل 6 - ئايدا قاتناش نازارىتىنىڭ كۆۋرۈك قۇرۇلۇش ئەترىتى بوزدۆڭ كۆۋرۈكىنى سالدى، كۆۋرۈك 9 - ئايدا پۈتۈپ قاتناش باشلاندى. بۇ كۆۋرۈك 3 تۆشۈكلۈك قىلىپ لايىھىلەنگەن، ھەر بىر تۆشۈكنىڭ ئارىلىقى 18 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4 . 68 مېتىر. كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە يەرگە تۆشۈك ئېچىلىپ سېمونت لاي قۇيۇلۇپ تۆۋرۈك قويۇرۇلغان، يېنىك بېتون تاختا بىلەن گۈنده سۇپىسى ياسالغان. ئۈستى تەرىپىگە كاۋاك قوش ئەگمە ئورنىتىلغان، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 7 مېتىر، كۆۋرۈك يۈزىگە شېغىل يانقۇزۇلغان، ئىككى تەرىپىگە 75 سانتىمېتىر كەڭلىكتە پىيادىلەر يولى ياسالغان، كۆۋرۈك بېشىغا كونۇسسىمان 4 مۇداپىئە يانتۇلۇقى چىقىرىلغان. بۇ كۆۋرۈك ئۇچۇن 180 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، ھەر مېتىرىنىڭ پۈتۈش باھاسى 2632 يۈەن. 1971 - يىل 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى كۆۋرۈكنىڭ 2 تۆشۈكنى كەلكۈن بۇز ۋۇەتتى، بىر تۆشۈكى ئولتۇرۇشۇپ كەتتى. 8 - ئايدا قاتناش نازارىتى كۆۋرۈك قۇرۇلۇش ئەترىتىنى بۇ كۆۋرۈكنى قايتا ياساشقا ئەۋەتتى. كۆۋرۈك 1972 - يىلى پۈتۈپ قاتناش باشلاندى. يېڭىدىن سېلىنغان كۆۋرۈك 6 تۆشۈكلۈك قىلىپ لايىھىلەنگەن، ھەربىر تۆشۈكنىڭ ئارىلىقى 21 . 4 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 138 . 53 مېتىر. كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە يەرگە تۆشۈك ئېچىلىپ سېمونت لاي قۇيۇلۇپ تۆۋرۈك قويۇرۇلغان، ئۈستى تەرىپىگە بېتوندىن گۈنده سۇپىسى ياسىلىپ كاۋاك قوش ئەگمە ئورنىتىلغان، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 7 مېتىر، ئۈستىگە شېغىل يانقۇزۇلغان. ئىككى تەرىپىدىكى ئەگرى دامبىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 158 مېتىر. كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئۆلچەملىك ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابلىغاندا 13 دەرىجە، پرېسسىپ بويىچە ھېسابلىغاندا 60 دەرىجە. بۇ كۆۋرۈك ئۇچۇن 655 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، ھەر مېتىرىنىڭ پۈتۈش باھاسى 4728 يۈەن بولدى.

4 . جام كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك جام يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايىنىڭ 12 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا (دۆلەت يولى «314» لىنىيەسىنىڭ 971 . 1 كىلومېتىرلىق يېرىگە) جايلاشقان. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئۇرۇمچى — قەشقەر تاشيولى ياسالغاندا بىر دەريانا بىر تۆشۈكلۈك 4 مېتىرلىق بىر ياغاچ كۆۋرۈك، 2 تۆشۈكلۈك 5 مېتىرلىق بىر ياغاچ كۆۋرۈك سېلىنغان، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 5 مېتىر، كۆتۈرۈش ئىقتىدارى سوۋېت ئىتتىپاقى H — 8 دەرىجە. 1961 - يىلى تېرەك دەرياسى غول ئۆستىگە چېپىلغاندىن كېيىن، بۇ كۆۋرۈكنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا چۈشۈرگە ياسىلىپ، جام دەرياسىنىڭ ئېقىم مىقدارى ئاشۇرۇلدى. شۇ يىلى كەلكۈن مەزگىلىدە 2 تۆشۈكلۈك 5 مېتىرلىق كۆۋرۈكنىڭ ئىككى بېشىنى كەلكۈن ئېقىتىپ كەتتى. كەلكۈننىڭ ئېقىپ ئۆتۈش مىقدارىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن بىر تۆشۈكلۈك ياغاچ كۆۋرۈك كۆپەيتىلدى. 1975 - يىل 7 - ئايدا قايتىدىن مۇستەھكەم كۆۋرۈك سېلىنىدى، بۇ كۆۋرۈكنى ئاقسۇ تاشيول باش ئۇچاستىكىسى لايىھىلىدى ۋە سالدى، كۆۋرۈك 11 - ئايدا پۈتتى. بۇ كۆۋرۈك 2 تۆشۈكلۈك قىلىپ لايىھىلەنگەن، ھەربىر تۆشۈكنىڭ ئارىلىقى 15 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 3 . 40 مېتىر. كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە ئۇل ئورىكى كولىنىپ بېتون قۇيۇلۇپ گۈنده سۇپىسى ياسالغان، ئۈستى تەرىپىگە كاۋاك قوش ئەگمە ياسالغان، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 7 مېتىر، ئىككى تەرىپىگە 50 سانتىمېتىر كەڭلىكتە مۇھاپىزەت يەلۋىغى ياسالدى. كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئۆلچەملىك ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابلىغاندا 15 دەرىجە، پرېسسىپ بويىچە ھېسابلىغاندا 60 دەرىجە. بۇ كۆۋرۈك ئۇچۇن 132 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، ھەر مېتىرىنىڭ پۈتۈش باھاسى 3275 يۈەن بولدى.

5 . دۆۋا كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك دۆلەت يولى «314» لىنىيەسىنىڭ 978 . 1 كىلومېتىرلىق يېرىگە جايلاشقان. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 5 تۆشۈكلۈك ئاددىي ياغاچ كۆۋرۈك ياسالغان، ھەربىر تۆشۈكنىڭ ئارىلىقى 5 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4 . 26 مېتىر. 1974 - يىل 7 - ئايدا ئاقسۇ يول ئاسراش باش

ئۇچاستىكىسىنىڭ كۆۋرۈك ياساش ئوتتۇرا ئەترىتى بۇ يەرگە مۇستەھكەم كۆۋرۈك سالدى، كۆۋرۈك 11 - ئايدا پۈتتى. بۇ كۆۋرۈك 2 تۆشۈكلۈك ئۇلچەم بويىچە لايىھىلەنگەن، ھەربىر تۆشۈكنىڭ ئارىلىقى 12 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 32.8 مېتىر. كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە سىمونت قۇيۇلما ئارقىلىق گۈندە سۈپىسى ياسالغان، ئۈستى تەرىپىگە بېتون ئەگمە تاختا ئورنىتىلغان ھەمدە 3 كىچىك كاۋاك ئەگمە ئورۇنلاشتۇرۇلغان، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 7 مېتىر، كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئۇلچەملىك ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابلىغاندا 13 دەرىجە، پرېتسىپ بويىچە ھېسابلىغاندا 60 دەرىجە. بۇ كۆۋرۈك ئۇچۇن 95 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى، ھەر مېتىرنىڭ پۈتۈش باھاسى 2754 يۇەن.

6. ئىشلەمچى كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىنىڭ 986.9 كىلومېتىرلىق يېرىگە جايلاشقان. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئورۇمچى — قەشقەر تاشيولى ياسالغاندا 6 كۆۋرۈك يەنى بىر تۆشۈكلۈك 4 مېتىرلىق كۆۋرۈكتىن 5ى، بىر تۆشۈكلۈك 6 مېتىرلىق كۆۋرۈكتىن بىرى سېلىنغان، بۇ كۆۋرۈكلەرنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 36 مېتىر، كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئوخشاشلا سوۋېت ئىتتىپاقى H — 8 دەرىجىلىك ياغاچ كۆۋرۈك ئىدى. 1960 — 1969 - يىلغىچە 4 كۆۋرۈك چۈۋۈۋېتىلىپ بىر تۆشۈكلۈك 4 مېتىرلىق 2 كۆۋرۈك ساقلاپ قېلىنىدى. 1971 - يىلى يولغا ئاسفالت يېتۈزۈلگاندا ياغاچ كۆۋرۈك بۇزۇپ تاشلىنىپ، ھەربىر تۆشۈك ئارىلىقى 10 مېتىر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 20.5 مېتىر كېلىدىغان بىر مۇستەھكەم كۆۋرۈك سېلىنىدى. 1976 - يىل 6 - ئايدا بۇ كۆۋرۈكنى كەلكۇن بۇزۇۋەتتى، شۇ يىلى 8 - ئايدا بۇ يەرگە 120 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا سۇدىن ئۆتىدىغان ئاددىي پول ياسالدى. 1981 - يىل 4 - ئايدا بۇ كۆۋرۈك قايتا ياسالدى. بۇ كۆۋرۈكنى ئاقسۇ يول ئاسراش باش ئۇچاستىكىسى لايىھىلىدى ۋە سالدى، كۆۋرۈك 12 - ئايدا ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى، بۇ كۆۋرۈك 3 تۆشۈكلۈك قىلىپ لايىھىلەنگەن، ھەربىر تۆشۈكنىڭ ئارىلىقى 16 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 65.2 مېتىر. كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە ئېغىرلىق كۈچ گۈندە سۈپىسى ياسالغان، ئۈستى تەرىپىگە بېتون تاختىلىق ئەگمە ئورۇنلاشتۇرۇلغان، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 7 مېتىر، كۆۋرۈك ئۈستىگە قوش قەۋەت ئاسفالت يېتۈزۈلگان. كۆۋرۈكنىڭ ئىككى بېشىغا بېتوندىن 158 مېتىر ئۇزۇنلۇقتا تىك ئېقىن باشلاش دامبىسى ياسالغان. كۆۋرۈكنىڭ كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئۇلچەملىك ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابلىغاندا 13 دەرىجە، پرېتسىپ بويىچە ھېسابلىغاندا 60 دەرىجە. بۇ كۆۋرۈك ئۇچۇن 257 مىڭ 600 يۇەن مەبلەغ سېلىنىدى، ھەر مېتىرنىڭ پۈتۈش باھاسى 4000 يۇەن بولدى.

7. ئارال كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك «29» — «51» لىنىيەنىڭ 21.5 كىلومېتىرلىق يېرىدىكى ئاچا يولغا جايلاشقان، ئۇنى ئاقسۇ يول ئاسراش باش ئۇچاستىكىسى لايىھىلىگەن. كۆۋرۈك 5 تۆشۈكلۈك بولۇپ، ھەربىر تۆشۈكنىڭ ئارىلىقى 23 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 4 مېتىر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 138.5 مېتىر بولۇپ، كاۋاك قوش ئەگمىدىن تەركىب تاپقان، ئاستى تەرىپىگە يەرگە تۆشۈك ئېچىلىپ سىمونت لاي قۇيۇش ئارقىلىق قوش تۆۋرۈك قويۇرۇلۇپ گۈندە سۈپىسى ياسالغان. كۆۋرۈكنىڭ كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئۇلچەملىك ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابلىغاندا 10 دەرىجە، پرېتسىپ بويىچە ھېسابلىغاندا 30 دەرىجە. بۇ كۆۋرۈكنىڭ قۇرۇلۇشى 1970 - يىل 10 - ئايدا باشلىنىپ، 1971 - يىل 9 - ئايدا كۆۋرۈك پۈتكۈزۈلدى. كۆۋرۈك قۇرۇلۇشىغا دېھقان، چارۋىچىلار، زىيالىي ياشلار، «7 - ماي» كادىرلار مەكتىپىنىڭ كۆرسەتىلىرى ۋە ئونسۇ ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى قاتناشتى. لى مىڭجى قۇرۇلۇشقا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلدى، قاتناش نازارىتى 300 مىڭ يۇەن مەبلەغ سالدى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئەمگىكىنى پۈلغا سۈندۈرغاندا 52 مىڭ يۇەن بولىدى، كۆۋرۈكنىڭ ھەر مېتىرنىڭ پۈتۈش باھاسى 2500 يۇەن بولدى.

8. تۆمۈر سۇ كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى شتابىنىڭ 27 كىلومېتىر شىمالىغا جايلاشقان. ئۇنى 1985 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ناشقى ئىشلار ئىشخانىسى پۇل ئاجرىتىپ سالدۇردى. بۇ كۆۋرۈك مۇستەھكەم كۆۋرۈك قىلىپ لايىھىلەنگەن بولۇپ، بىر تۆشۈكلۈك، تۆشۈك ئارىلىقى 42 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 63.4 مېتىر بولۇپ، كاۋاك قوش ئەگمە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. دەريا قىنىدىن كۆۋرۈك يۈزىگىچە بولغان ئېگىزلىك 11 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە بېتوندىن ئېغىرلىق كۈچ سۈپىسى ياسىلىپ 8 مېتىر كۆمۈلگەن، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 4.5 مېتىر، ئىككى تەرىپىگە 75 سانتىمېتىرلىق پىيادىلەر يولى ياسالغان، كۆۋرۈك بېشىغا بېتوندىن ياسالغان كونۇسسىمان 4 يانتۇلۇق ئورۇنلاشتۇرۇلغان. كۆۋرۈكنىڭ كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئۆلچەملىك ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابلىغاندا 13 دەرىجە، پرېتسىپ بويىچە ھېسابلىغاندا 60 دەرىجە. بۇ كۆۋرۈكنىڭ قۇرۇلۇشى 1985 ـ يىل 9 ـ ئايدا باشلىنىپ، 1986 ـ يىل 9 ـ ئايدا قاتناش باشلاندى. جەمئىي 690 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، ھەر مېتىرنىڭ پۈتۈش باھاسى 10 مىڭ 900 يۈەن بولدى.

9. بوزدۆڭ 1 ـ، 2 ـ نومۇرلۇق كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايغا جايلاشقان. 1 ـ نومۇرلۇق كۆۋرۈك بىر تۆشۈكلۈك، تۆشۈك ئارىلىقى 18 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 25 مېتىر؛ 2 ـ نومۇرلۇق كۆۋرۈك بىر تۆشۈكلۈك، تۆشۈك ئارىلىقى 21 مېتىر، كۆۋرۈكنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 31.5 مېتىر. ھەر 2 كۆۋرۈكنىڭ ئاستى تەرىپىگە بېتون گۈنده سۈپىسى ياسالغان، ئۈستى تەرىپىگە قوش ئەگمە ئورۇنلاشتۇرۇلغان، كۆۋرۈكنىڭ كەڭلىكى 5 مېتىر. كۆتۈرۈش ئىقتىدارى ئۆلچەملىك ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابلىغاندا 13 دەرىجە، پرېتسىپ بويىچە ھېسابلىغاندا 60 دەرىجە. بۇ كۆۋرۈكلەر 1980 ـ ۋە 1981 ـ يىللىرى پۈتۈپ قاتناش باشلاندى. جەمئىي 220 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، ھەر مېتىرنىڭ پۈتۈش باھاسى 3900 يۈەن بولدى.

10. ئالدىنقى قاراۋۇل زەنجىر كۆۋرۈك

بۇ كۆۋرۈك ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى شتابىنىڭ 27 كىلومېتىر شىمالىغا جايلاشقان. بۇ كۆۋرۈك تۆمۈرسۇ دەرياسىغا سېلىنغان بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 40 مېتىر، كەڭلىكى 3.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 9 مېتىر. بۇ كۆۋرۈك ئۆچۈن 34 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. كۆۋرۈك قۇرۇلۇشى 1975 ـ يىل 3 ـ ئايدا باشلىنىپ، 9 ـ ئايدا پۈتۈپ قاتناش باشلاندى.

Ⅳ باب

تراڼسپورت

§1. تراڼسپورت قورال ـ سايمانلىرى

1. ئۇلاغ تراڼسپورتى

مىنگو يىللىرىدا ناھىيە بويىچە يۈك تراڼسپورتىغا ئىشلىتىلىدىغان ئۇلاغدىن 369 ى بار ئىدى، بۇنىڭ

ئىچىدە ئات 289، تۆگە 80 ئىدى. 1949 - يىلى ترانسپورت ئۇلىغى 500 گە يەتتى. 1990 - يىلى ترانسپورت ئۇلىغى 41 مىڭ 700 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئات 11 مىڭ 100، كالا 18 مىڭ 600، تۆگە 400، ئېشەك 11 مىڭ 500، قېچىر 100.

2. ئۇلاغ هارۋىسى

1) ياريا ياريا شوتا، چاق، ئوق قازاندىن تەركىب تاپىدۇ، پۈتۈنلەي ياغاچتىن ياسىلىدۇ. چاقنىڭ دىئامېترى 1.5 مېتىر، ئوقنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1.2 مېتىر، 200 — 300 كىلوگرام يۈك كۆتۈرىدۇ. ئۇنى دېھقانلار كۆپىنچە ئوغۇت، ئاشلىق توشۇشقا ئىشلىتىدۇ.

2) كۆتەك هارۋا بۇ 4 چاقلىق سايۋەنلىك ئات هارۋىسىدىن ئىبارەت. هارۋىنىڭ ئۈستى ياغاچتا گۈمبەز شەكلىدە يېپىلىدۇ. بۇ هارۋا يەنە ئەمەلدارلارنىڭ مەپىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ هارۋىغا 2 - 4 كىچە ئات قوشۇلىدۇ، ئۇ ئىلگىرى ھۆكۈمەت ۋە پۇقرالارنىڭ ترانسپورت قورالى قىلىناتتى.

3) خادىك بۇ 4 چاقلىق، ئات قوشۇلىدىغان هارۋا، بۇ هارۋا كۆتەك هارۋىدىن بىر مېتىر ئۇزۇن، كەڭلىكى 0.5 مېتىر، چاقى كىچىك، كونا زاماندا ئەمەلدار - مۆتىۋەرلەر ئولتۇراتتى.

4) 6 كالتەكلىك هارۋا بۇنىڭغا 4 ئات قوشۇلىدۇ، شوتىسى 6 تال يۇمىلاق ياغاچتىن تەركىب تاپقان. ئالدى چاقى كىچىك، كەينى چاقى چوڭ. هارۋا شوتىسىنىڭ ئالدىنقى ئۇچىغا بېكىتىلگەن 2 تال يۇمىلاق ياغاچ ئايرىم - ئايرىم ئالدى چاقتىن چىقىپ تۇرغان ئوقنىڭ 2 ئۇچىغا ئۇلىنىدۇ، ئات ئاشۇ 2 ياغاچنىڭ ئارىلىقىغا قوشۇلىدۇ. تەخمىنەن 300 كىلوگرام يۈك كۆتۈرىدۇ.

5) تۆمۈر هارۋا تۆمۈر هارۋا شوتا، چاق قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ. هارۋا چاقىنىڭ سىرتىغا پارچە تۆمۈر مىقلىنىدۇ. قالغان جايلىرى ياغاچتىن ياسىلىدۇ. چاقنىڭ ئوتتۇرىسىدا غالتەك بار. بولۇپ، ئونىڭغا ياغاچتىن ياسالغان ئوق ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ هارۋا تەخمىنەن 500 كىلوگرام يۈك كۆتۈرىدۇ.

6) رېزىنكە چاقلىق هارۋا بۇ هارۋا ئاپتوموبىلنىڭ ئارقا ئوقى، قازىنى ۋە بالوندىن ئۇزگەرتىپ ياسىلىدۇ. هارۋا شوتىسى باشقا ئۇلاغ هارۋىلىرىغا قارىغاندا چوڭراق ياسىلىدۇ. چاق غالتىكىنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئاپتوماتىك هەرىكەتلىنىدىغان ئۇزۇن بىر تال ياغاچ ئورنىتىلىدۇ، بۇ هارۋىغا 4 ئات قوشۇلىدۇ، بۇ هارۋا تەخمىنەن 2 تونىنا يۈك كۆتۈرىدۇ. 1962 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدە رېزىنكە چاقلىق چوڭ هارۋىدىن 189 ى بار ئىدى. 1990 - يىلى رېزىنكە چاقلىق هارۋا 6749 غا يەتتى.

7) رېزىنكە چاقلىق ئېشەك هارۋىسى بۇ هارۋا چاق، شوتا قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ. ئونىڭ ئوقى ۋە شادىسى تۆمۈردىن ياسىلىدۇ، پولات چەمبىرەك سىرتىغا ئىچ كامىز ۋە تاش كامىز ئورنىتىلىدۇ. بۇ هارۋا تەخمىنەن 500 كىلوگرام يۈك كۆتۈرىدۇ. 1990 - يىلى رېزىنكە چاقلىق ئېشەك هارۋىسى 26 مىڭ 863 كە يەتتى.

ناھىيە بويىچە 1949 — 1990 - يىلغىچە بولغان ترانسپورت ئۇلاغلىرى

جەدۋەل: 10 — 7 بىرلىكى: تۆمەن تۇياق

يىللار	جەمئىي	ئات	كالا	تۆگە	ئېشەك	قېچىر
1949	0.05	0.01	0.01	—	0.03	—
1950	0.07	0.02	0.02	—	0.03	—
1951	0.09	0.03	0.03	—	0.03	—

—	0.05	—	0.03	0.03	0.11	1952
—	0.06	—	0.03	0.04	0.13	1953
—	0.07	—	0.04	0.04	0.15	1954
—	0.09	—	0.04	0.05	0.18	1955
—	0.11	—	0.05	0.05	0.21	1956
—	0.12	—	0.05	0.05	0.22	1957
—	0.12	—	0.05	0.06	0.23	1958
—	0.15	—	0.05	0.06	0.26	1959
—	0.15	—	0.06	0.07	0.28	1960
—	0.16	0.01	0.06	0.06	0.29	1961
—	0.29	0.01	0.68	0.27	1.25	1962
—	0.30	0.01	0.66	0.32	1.29	1963
—	0.33	0.01	0.76	0.34	1.44	1964
—	0.35	0.01	0.60	0.36	1.32	1965
—	0.35	0.02	0.65	0.37	1.39	1966
—	0.31	0.01	0.69	0.34	1.35	1967
—	0.78	0.01	0.71	0.39	1.86	1968
—	0.91	0.01	0.68	0.43	2.03	1969
—	0.39	0.03	1.11	0.52	2.05	1970
—	0.29	0.02	1.09	0.54	1.94	1971
—	0.32	0.04	0.87	0.61	1.84	1972
—	0.17	0.03	1.08	0.65	1.93	1973
0.01	0.34	0.02	1.02	0.66	2.05	1974
0.01	0.22	0.01	1.08	0.67	1.99	1975
0.01	0.31	0.03	0.94	0.68	1.97	1976
0.01	0.45	0.05	1.29	0.68	2.48	1977
0.01	0.49	0.04	1.26	0.66	2.46	1978
0.01	0.11	0.03	1.32	0.78	2.25	1979
0.01	0.38	0.02	1.29	0.68	2.38	1980
0.01	0.47	0.02	1.35	0.63	2.48	1981
0.01	0.94	0.03	1.73	0.80	3.51	1982
0.01	0.64	0.02	1.96	0.86	3.49	1983

0.01	0.71	0.04	1.83	0.86	3.45	1984
0.01	0.77	0.03	2.13	0.90	3.84	1985
0.01	0.80	0.04	1.90	0.96	3.71	1986
0.01	0.94	0.03	2.15	1.05	4.18	1987
0.01	0.98	0.05	1.83	1.09	3.96	1988
0.01	1.03	0.03	1.89	1.07	3.63	1989
0.01	1.15	0.04	1.86	1.11	4.17	1990

ناھىيە بويىچە 1963 — 1990 - يىلغىچە بولغان رېزىنكە چاقلىق ھارۋا، ئېشەك ھارۋىسى

جەدۋەل: 10 — 8 بىرلىكى: دانە

ئېشەك ھارۋىسى	چوڭ ھارۋا	يىللار	ئېشەك ھارۋىسى	چوڭ ھارۋا	يىللار
3353	2021	1977	22	235	1963
7000	1852	1978	126	335	1964
8300	2632	1979	176	415	1965
9574	3146	1980	1100	620	1966
8584	3635	1981	1108	930	1967
12297	4011	1982	1147	1047	1968
16334	5641	1983	1271	1297	1969
19357	6339	1984	1249	1390	1970
19170	6348	1985	1279	1672	1971
21744	6351	1986	1333	1801	1972
23144	6582	1987	1403	1839	1973
22578	6721	1988	1403	1628	1974
25819	6735	1989	2117	1985	1975
26863	6749	1990	2381	1920	1976

3 . ئاپتوموبىل

ئونسۇ ناھىيىسىدە 1963 - يىلدىن باشلاپ ئاپتوموبىل بار بولدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 4 ئاپتوموبىل بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى بىر جىپنى ئىشلىتەتتى، يېزا

ئىگىلىكى، سودا، سانائەت ـ قاتناش سىستېمىلىرىدا بىردىن «ئازاد» ماركىلىق يۈك ئاپتوموبىلى بار ئىدى. 1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ھەرخىل ئاپتوموبىل 319غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىلكىدىكىسى 253، كوللېكتىپ ئورۇنلارنىڭ 46، يەككىلەرنىڭ 20.

ئونسۇ ناھىيىسى بويىچە 14 يىلدىكى ھەرخىل ئاپتوموبىل

جەدۋەل: 10 — 9　　بىرلىكى: دانە

يىللار	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە		
		دۆلەت ئىلكىدىكى	كوللېكتىپ ئىلكىدىكى	يەككە ئىگىلىكتىكى
1963	4	4	—	—
1969	14	13	1	—
1979	45	42	3	—
1980	77	72	5	—
1981	114	108	6	—
1982	143	135	8	—
1983	159	149	10	—
1984	178	162	13	3
1985	208	183	14	11
1986	232	194	16	22
1987	283	238	20	25
1988	294	236	34	24
1989	303	244	38	21
1990	319	253	46	20

4. تراكتور

رېزىنكە چاقلىق چوك، ئونتۇرا تراكتور ۋە كىچىك تراكتورلار ئېتىز ـ ئېرىق مەشغۇلاتى تاماملانغاندىن كېيىن، ھەر يىلى يەنە خېلى كۆپ ۋاقىتلاردا ترانسپورت ئىشلىرىغا قاتناشتۇرۇلىدۇ. 1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە رېزىنكە چاقلىق چوك، ئونتۇرا تراكتوردىن 346 سى بار بولدى، بۇلارنىڭ قۇۋۋىتى 11 مىڭ 184 كىلوۋات، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 75، قۇۋۋىتى 2410 كىلوۋات؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 79، قۇۋۋىتى 2867 كىلوۋات؛ دېھقانلارنىڭ ئىلكىدىكىسى 192، قۇۋۋىتى 5907 كىلوۋات؛ كىچىك تراكتوردىن 1085 ى بار بولدى، بۇلارنىڭ قۇۋۋىتى 11 مىڭ 428 كىلوۋات، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 160، قۇۋۋىتى 1700 كىلوۋات؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 33، قۇۋۋىتى 355 كىلوۋات؛ دېھقانلارنىڭ ئىلكىدىكىسى 892، قۇۋۋىتى 9373 كىلوۋات.

ناھىيە بويىچە 1969 — 1990 - يىلغىچە بار بولغان كىچىك 4 چاقلىق تراكتور

جەدۋەل: 10 — 10 بىرلىكى: دانە

يىللار	تراكتور سانى	پرېتسېپ	يىللار	تراكتور سانى	پرېتسېپ
1969	1	1	1980	298	222
1970	3	3	1981	309	271
1971	19	20	1982	313	252
1972	25	27	1983	319	240
1973	37	39	1984	321	282
1974	41	43	1985	329	367
1975	59	64	1986	399	376
1976	113	118	1987	458	515
1977	117	114	1988	642	701
1978	138	129	1989	739	813
1979	147	138	1990	878	964

ناھىيە بويىچە 1961 — 1990 - يىلغىچە بار بولغان رېزىنكە چاقلىق چوك، ئوتتۇرا تراكتور

جەدۋەل: 10 — 11 بىرلىكى: دانە

يىللار	تراكتور سانى	پرېتسېپ	يىللار	تراكتور سانى	پرېتسېپ
1961	2	2	1976	106	118
1962	2	2	1977	109	131
1963	4	4	1978	114	150
1964	9	9	1979	121	142
1965	12	7	1980	149	221
1966	11	9	1981	208	288
1967	20	19	1982	241	286
1968	25	23	1983	274	379
1969	29	25	1984	283	401
1970	32	28	1985	292	398
1971	38	35	1986	298	411
1972	43	48	1987	307	432
1973	59	67	1988	315	428
1974	87	89	1989	327	447
1975	92	94	1990	346	413

§ 2 . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ترانسپورت

1. يۈك ترانسپورتى

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ترانسپورت شىركەتلىرىنىڭ ئاپتوموبىللىرى جەمئىتە ئوتتۇرا، ئۇزۇن يولغا ماددىي ئەشيا توشۇش ئاساس، خەلق تۇرمۇشىغا دائىر قىسقا يوللۇق ترانسپورت قوشۇمچە قىلىنىدى. 80 ـ يىللاردا ترانسپورت كەسپى جەمئىتە مال مەنبەسى پېتىشمەسلىكتەك قىيىنچىلىق يېگىلىپ، ھەر تەرەپتىن يۈك مەنبەسى تېپىلىپ، ۋەزىپە يىلمۇ يىل ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. 1990 ـ يىلى توشۇلغان يۈك 11 مىڭ 390 تونناغا يېتىپ، 1981 ـ يىلدىكىدىن 3.91 ھەسسە، يۈك ئوبوروت مىقدارى 7 مىليون 40 مىڭ تونna / كىلومېتىرغا يېتىپ، 1981 ـ يىلدىكىدىن 6.93 ھەسسە ئاشتى.

2. يولۇچى ترانسپورتى

1972 ـ يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە بازىرىدىن يېزا، مەيدانلارغا ئاپتوموبىل قاتنىمايتتى، ناھىيە بازىرىغا كىرىدىغان ياكى يېزىلارغا بارىدىغانلار پەقەت ئات مىنەتتى ياكى ئات، كالا، ئېشەك ھارۋىلىرىغا ئولتۇراتتى. 1973 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىن بوزدۆڭ، تۆمۈشۇق، ئارالغا نۆۋەتچى ئاپتوبۇس قاتناشقا باشلىدى، ئاپتوبۇس ھەپتىسىگە 3 قېتىم قاتنىدى، ئومۇمىي ترانسپورت مۇساپىسى 170 كىلومېتىر ئىدى. 1975 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىن جامغا نۆۋەتچى ئاپتوبۇس قاتناشقا باشلىدى. 1976 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىن تاغلاققا نۆۋەتچى ئاپتوبۇس قاتناشقا باشلىدى. 1979 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىن ساۋاپچى، چاغراق، گۈلئاۋات، قىزىللارغا نۆۋەتچى ئاپتوبۇس قاتناشقا باشلىدى. 1980 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدىن «كومسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانىغا نۆۋەتچى ئاپتوبۇس قاتناشقا باشلىدى. 1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە جەمئىي 588 كىلومېتىر كېلىدىغان 11 يولۇچى ترانسپورت لىنىيىسى ئېچىلدى.

ناھىيىلىك ترانسپورت شىركىتى 1981 — 1990 ـ يىلغىچە توشۇغان يولۇچى ۋە يۈك

جەدۋەل: 10 — 12

يىللار	توشۇلغان يولۇچى		توشۇلغان يۈك	
	توشۇلغان يولۇچى (كىشى)	ئوبوروت مىقدارى (مىڭ دانە / كىلومېتىر)	توشۇلغان يۈك (تونna)	ئوبوروت مىقدارى (تونna / كىلومېتىر)
1981	60844	336541	2868	1016689
1982	61064	438820	2733	1042526
1983	73294	541230	2104	1124047
1984	121372	628004	2037	1887562
1985	92872	711623	2568	1549248
1986	123640	3069490	2598	22181490
1987	138274	3204490	2629	2142887
1988	141638	15291120	4239	1417957

1989	145512	11950980	4047	2971496
1990	331400	18100000	11390	7040000

ناھىيىلىك ترانسپورت شىركىتىنىڭ 1979 — 1990 - يىلغىچە بولغان مالىيە ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 13 بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	ئومۇمىي كىرىم	يارىتىلغان پايدا	يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج	تۇراقلىق مۇلۇك- نىڭ ئومۇمىي قىممىتى	تۇراقسىز مەبلەغ
1979	21.60	6.10	0.49	26.80	6
1980	35	8	0.97	39	6
1981	32	4	1.20	50	6
1982	37.10	6.10	0.73	50.90	6
1983	36.10	11.20	0.89	60.90	6
1984	46.80	8.30	1	68.60	6
1985	55.70	9	1.60	76.10	6
1986	67.40	13	2.30	82.60	6
1987	108.80	18	3.40	113	7
1988	133.10	9.70	4.60	141.70	7
1989	157	10.40	9.30	167	7
1990	226.30	10.90	10.60	255.20	7

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 1990 - يىلدىكى يولۇچى توشۇش لىنىيىلىرىنىڭ بېلەت باھاسى

جەدۋەل: 10 — 14 بىرلىكى: كىلومېتىر، يۈەن

باشلانغان ۋە ئاخىرلاشقان نۇقتا	مۇساپىسى	قېتىم سانى	بېلەت باھاسى
ئونسۇ بازىرى — بوزدۆلەك	95	كۈنىگە بىر قېتىم	4.40
ئونسۇ بازىرى — قىزىل	52	كۈنىگە 2 قېتىم	2.40
ئونسۇ بازىرى — گۈلئاۋات	64	كۈنىگە 2 قېتىم	2.90
ئونسۇ بازىرى — «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى	48	كۈنىگە 2 قېتىم	2.20
ئونسۇ بازىرى — تۆمۈزۇق	30	كۈنىگە 2 قېتىم	1.50
ئونسۇ بازىرى — ساۋاپچى	50	كۈنىگە 2 قېتىم	2.40
ئونسۇ بازىرى — ئارال	56	كۈنىگە 2 قېتىم	2.60
ئونسۇ بازىرى — چاغراق	64	كۈنىگە 2 قېتىم	2.90

ئونىۋ بازىرى — جىگدە	74	ھېيت ـ بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرى (قەرەلسىز)	3.60
ئونىۋ بازىرى — جام	23	كۈنىگە 2 قېتىم	1.20
ئونىۋ بازىرى — جام ئورمانچىلىق مەيدانى	33	كۈنىگە 2 قېتىم	1.70

ناھىيىلىك ترانسپورت شىركىتىنىڭ 1973 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان ئىشچى ـ خىزمەتچىسى ۋە ئاپتوموبىلى

جەدۋەل: 10 — 15

يىللار	ئىشچى ـ خىزمەتچى سانى	ئاپتوموبىل			يىللار	ئىشچى ـ خىزمەتچى سانى	ئاپتوموبىل		
		جەمئىي	ئاپتوبۇس	يۈك ئاپتوموبىلى			جەمئىي	ئاپتوبۇس	يۈك ئاپتوموبىلى
1973	7	4	1	3	1982	55	11	4	7
1974	13	4	1	3	1983	55	10	4	6
1975	16	4	1	3	1984	57	13	5	8
1976	20	5	2	3	1985	63	13	5	8
1977	23	7	2	5	1986	65	16	7	9
1978	31	8	2	6	1987	77	24	8	16
1979	41	11	3	8	1988	111	29	10	19
1980	41	11	3	8	1989	121	32	12	20
1981	57	12	3	9	1990	114	34	13	21

§3 . كوللېكتىپ ۋە يەككە ترانسپورت

1. ئۇلاغ كۈچى ترانسپورتى

مىنگۇنلۇك 20 ـ يىلى (1931 ـ يىلى) ئونىۋ بازىرىدا 10 نەچچە ھامال ۋە ھارۋىكەش بار ئىدى. ترانسپورت ئىقتىدارى كۈچلۈكرەكى 6 ئىدى، ئۇلار مۇنۇلار: سېلىسىباي، ئۇنلۇك 60 يۈك ئېتى بار ئىدى، ئىلى، قەشقەر، ئۇچتۇرپانلارغا چېگرا سودىسى ئۈچۈن يۈك توشۇيتتى؛ يۈسۈپ، ئۇنلۇك 20 قېچىر ۋە ئېتى بار ئىدى، ناھىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى يىراق ـ يېقىن جايلارغا يۈك توشۇيتتى؛ سايىمت، ئۇنلۇك 20 قېچىر، ئېتى، 30 ئېشىكى بار ئىدى، ناھىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى يىراق ـ يېقىن جايلارغا يۈك توشۇيتتى؛ غوپۇر ساقىي، ئۇنلۇك 40 ئېتى بار ئىدى، شىنجاڭ ئىچىدە ئۇزۇن يولغا يۈك توشۇيتتى؛ ئەلى تەيجى، ئۇنلۇك 30 تۆگىسى بار ئىدى، ئىچكى جايلارغا ئۇزۇن يوللۇق يۈك توشۇيتتى؛ ئاكا ـ ئۇكا ھاشىم، ئۇلارنىڭ 15 ئېتى، 10 تۆمۈر ھارۋىسى بار ئىدى، ناھىيە ئىچىدىكى ئوتتۇرا ۋە قىسقا يوللارغا يۈك توشۇيتتى. مىنگۇنلۇك 21 ـ يىلى (1932 ـ يىلى) جەنۇبىي شىنجاڭدا جەمئىيەت قالايمىقانلىشىپ كەتتى، بۇنلۇك بىلەن ئونىۋنلۇك سودىسى كاساتلاشتى، بىر قەدەر

چوگراق هامىال ۋە هارۋىكەشلەر تەدرىجىي خارابلاشتى، پەقەت بىر نەچچە هامىال ۋە هارۋىكەش كىچىك دائىرىدە پىراق - يېقىنغا يۈك توشۇش ئىشى بىلەن شۇغۇللاندى. مىنگونىاق 33 - ۋە 34 - يىللىرى (1944 - ۋە 1945 - يىللىرى) ئونسۇ ناهىيىلىك هۆكۈمەت 13 مىلۇ 590 دادەن هۆكۈمەت ئاشلىقىنى توشۇش ئۈچۈن بېزىلاردىن ئات، كالا هارۋىسىدىن 109نى، تۆگىدىن 50نى ئاجرىتىپ، كالا، ئات هارۋىسىدىن 368نى يالاپ ئونسۇدىن قارا شەھەر، داۋانچىلۇ، ئۈرۈمچىلەرگە ئاشلىق توشۇدى. مىنگونىاق 36 - يىلدىكى (1947 - يىلدىكى) مەلۇماتقا قارىغاندا، ناهىيە بويىچە 199 چولۇ هارۋا بار ئىدى. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىي قۇرۇلۇشنىاق هارپىسىدا، ناهىيە بويىچە ئۇلاغ كۆچى ترانسپورتى شىددەت بىلەن ئازىيىپ، چولۇ هارۋىدىن 35ى، ئات، قېچىر، ئېشەكتىن 500 ى، ترانسپورت خادىمىدىن 69ى قالدى.

1962 - يىلى ناهىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپىدا ئۇلاغ كۆچى ترانسپورت ئەترىتى قۇرۇلدى، بۇ ئەترەتتىلۇ 15 رېزىنكە چاقلىق چولۇ هارۋىسى، 65 ئېشەك هارۋىسى، 80 ئادەمى بار ئىدى. بۇ ئەترەت، ئاساسەن، ناهىيە بازىرىدا كېسەك، ماشىنىدا قۇيۇلغان خىش، شېغىل قاتارلىق بىناكارلىق ماتېرىياللىرىنى توشۇش بىلەن شۇغۇللاندى، يىللىق ترانسپورت مىقدارى 9000 — 11 مىلۇ تونناغا يەتتى. يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باشقۇرۇش هەققى ۋە باجنى چىقىرىۋەتكەندە هەربىر كىشىنىاق ئونتۇرىچە ئايلىق كىرىمى 50 — 100 يۈەنگە يەتتى. 70 - يىللارنىاق ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ترانسپورتقا ئاپتوموبىل، چولۇ، ئونتۇرا چاقلىق تراكتور، كىچىك 4 چاقلىق تراكتور ئىشلىتىلىدىغان بولدى، نەتىجىدە بۇ تىرانسپورت ئەترىتى 1980 - يىلى ئۆزلۇكىدىن تارقىلىپ كەتتى.

ناهىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىنىاق ترانسپورت ئەترىتى 1983 - يىلى قۇرۇلدى، 1985 - يىل 7 - ئايدا تارقىلىپ كەتتى. بۇ ئەترەتتىلۇ 20 ئادەمى، 5 رېزىنكە چاقلىق چولۇ هارۋىسى، 10 ئېشەك هارۋىسى، بىر «تۆمۈربۇقا 55» تېپلىق تراكتورى بار ئىدى. بۇ ئەترەت، ئاساسەن، شەھەر - يېزىلارغا بىناكارلىق ماتېرىياللىرىنى توشۇيتتى، يىللىق ترانسپورت مىقدارى 4000 تونىدىن ئاشاتتى.

ئونسۇ بازارلىق ترانسپورت ئەترىتى 1979 - يىلى قۇرۇلدى، 1987 - يىلى تارقىلىپ كەتتى. بۇ ئەترەتتىلۇ 49 ئادەمى، 46 ئېشەك هارۋىسى بار ئىدى. بۇ ئەترەت، ناهىيە بازىرىغا بىناكارلىق ماتېرىياللىرىنى توشۇيتتى. يىللىق ترانسپورت مىقدارى 3000 تونىدىن ئاشاتتى.

2. ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى ترانسپورتى

1) كوللېكتىپ ترانسپورت　بۇ خىل ترانسپورت ناهىيە دەرىجىلىك ئورگانلار، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلارنىاق ئىشلەپچىقىرىشقا ۋە تۇرمۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. بۇنىڭدا، ئاساسەن، ئۆز ئورنىنىاق ماددىي ئەشيالىرى توشۇلىدۇ، قىسقا يوللۇق ترانسپورت ئاساس قىلىنىدۇ، يىللىق ترانسپورت مىقدارى تەخمىنەن 50 مىلۇ تونناغا يېتىدۇ. 1990 - يىلغىچە 151 ئاپتوموبىل، 79 چولۇ، ئونتۇرا چاقلىق تراكتور، 83 كىچىك 4 چاقلىق تراكتور بار بولدى.

2) يەككە يولۇچى ترانسپورتى　بۇ ترانسپورت 1984 - يىلى باشلاندى، شۇ چاغدا كونىچە كىچىك ئاپتوبۇستىن 2 سى بار بولۇپ، ئونسۇ بىلەن ئاقسۇ ئارىلىقىدا يولۇچى تۇشۇيتتى. 1990 - يىلى ئاپتوبۇس 10 غا يەتتى، بۇنىاق ئىچىدە چولۇ ئاپتوبۇس 3، ئونتۇرا ئاپتوبۇس 2، كىچىك ئاپتوبۇس 5. يىلىغا 200 مىلۇ ئادەم (قېتىم) يولۇچى توشۇيدۇ.

3) يەككە يۈك ترانسپورتى　بۇ ترانسپورت 1983 - يىلى باشلاندى، شۇ چاغدا چولۇ، ئونتۇرا چاقلىق تراكتوردىن 24 ى، كىچىك 4 چاقلىق تراكتوردىن 105ى بار بولۇپ، ئاساسەن، قىسقا يولغا

ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش ماددىي ئەشيالىرىنى توشۇيدۇ. 1990 - يىلغىچە 7 ئاپتوموبىل، 192 چوڭ، ئوتتۇرا چاقلىق تراكتور، 845 كىچىك 4 چاقلىق تراكتور بار بولدى. يىلىغا تەخمىنەن 10 مىڭ تونىا يۈك توشۇيدۇ.

V باب

يول مەمۇرىيىتى

§ 1 . ترانسپورتنى باشقۇرۇش

60 - يىللاردا ترانسپورت مىقدارى ترانسپورت كۆچىدىن زور بولۇش زىددىيىتى ئىنتايىن گەۋدىلىك ئىدى، 70 - يىللاردا بۇ زىددىيەت خېلى پەسەيدى. 1979 - يىلدىن كېيىن ناھىيىنىڭ ترانسپورت ئىقتىدارى كۆچەيدى، دۆلەت ئىگىلىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىك، يەككە ئىگىلىكتىكى ئىبارەت كۆپ خىل ئىگىلىك شەكلى شەكىللەندى، نەتىجىدە ھەر قايسى سىستېمىغا تەۋە ئورۇنلار ئۆز ئارا يۈك، يول تالىشىپ، ترانسپورت بازارلىرىدا قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلدى.

1980 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئونىۇ ناھىيىسى بىر تۇتاش پىلانلاش، بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇش، كىرا ھەققىنى بىر تۇتاش بەلگىلەش ۋە مال مەنبەسى جەھەتتە ئۇچنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئومۇمەن تاشيول ترانسپورتىغا تەۋە ئاپتوموبىللار بىردەك 3 دەرىجىلىك ترانسپورت پىلانىغا كىرگۈزۈلدى، يەنى ئاپتونوم رايون 1 - دەرىجە، ۋىلايەت 2 - دەرىجە، ئونىۇ ناھىيىسى 3 - دەرىجە قىلىندى. كەسىپي ترانسپورت شىركەتلىرى ۋە كارخانا، كەسىپي ئورۇنلارنىڭ ئاپتوموبىللىرى جەمئىيەت ئۈچۈن ياكى ئۆز ئورنى ئۈچۈن يۈك توشۇشتا مال مەنبەسى بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئاساستا پىلانغا كىرگۈزۈلدى. بۇنىڭغا بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇش، مۇھىم نۇقتىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئادەتتىكىلەرگە تەڭ ئېتىبار بېرىشتىن ئىبارەت ترانسپورت پرىنسىپى يولغا قويۇلدى. تاشيول ترانسپورتىنىڭ كىرا ھەققى جەھەتتە بىردەك ئاپتونوم رايونىنىڭ تاشيول ترانسپورتىدا يولغا قويۇلىدىغان تەپسىلىي بەلگىلىمىسى ئىجرا قىلىندى، ئۆز ئالدىغا باھا قويۇشقا ۋە بېكىتىشكە يول قويۇلمىدى. ترانسپورت كىرىمىنى مال باشقۇرۇش پونكىتى ۋە ئاپتوموبىل تەۋە ئورۇن ھېسابلاپ يىغدى، كىرا ھەققى ھېسابات تالونى جەھەتتە ئاپتونوم رايون بويىچە بىرلىككە كەلگەن ترانسپورت مال تالونى ئۇلچەم قىلىندى. ئۇچنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش ترانسپورت جەھەتتىكى قالايمىقانچىلىقنى ئۆزگەرتتى. لېكىن ئۇچنى بىر تۇتاش باشقۇرۇشتا تىزگىنلەش بەك قاتتىق بولۇپ كېتىش، باشقۇرۇش بەك ئۇزلۇك بولۇپ كېتىشتەك ئىللەت كېلىپ چىقتى. 1987 - يىلدىن كېيىن ترانسپورت تەدرىجي قويۇۋېتىلدى.

§ 2 . تاشيول باشقۇرۇش

1. تاشيول ئاسراش

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تاشيول ئاسراش خىزمىتىدە «دەرىجە بويىچە باشقۇرۇش، پەرقلىق ئاسراش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش پرىنسىپى يولغا قويۇلدى. دۆلەت يولى ۋە ئۆلكە يولىنى

كەسپىي يول ئاسراش ئۇچاستىكىلىرى باشقۇردى ۋە ئاسرىدى، ناھىيە يولىنى ناھىيىلىك يول ئاسراش ئەترىتى ئاسرىدى، يېزا، كەنت يولىنى دېھقان، چارۋىچىلار خالىسانە ئاسرىدى.

يېزا، كەنت يولىنى ئاممىۋى ئاسراشنىڭ شەكلى ئاساسەن مۇنداق ئىككى خىل بولدى: بىرى، يول شۇ يول بويىدىكى دېھقان - چارۋىچى ئائىلىلىرىگە بۆلۈپ بېرىلىپ، دائىملىق ياساش ۋە ئاسراش يولغا قويۇلدى؛ يەنە بىرى، ئاسراش بويىچە مەسئۇلىيەت ئۇچاستىكىسى بېكىتىلدى، كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى دائىرىلەر بويىچە ھۆددىگە ئالدى، يېزىلىق ھۆكۈمەت ۋە كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇردى، بۇ ئارقىلىق يولنىڭ راۋان بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىنىدى.

ناھىيىلىك يول ئاسراش ئەترىتى ئاسرايدىغان يول 123 كىلومېتر، يەنى «29» — «49» لىنىيە ئاقسۇ — ئونسۇ — تاشلەڭگەر لىنىيىسى 20 كىلومېتر، كونا جام — بوزدۆڭ لىنىيىسى — 52 كىلومېتر، يېڭى جام — تاغلاق لىنىيىسى 51 كىلومېتر.

2 . يول بويىنى كۆكەرتىش

مىنگونلۇق 35 - يىلى (1946 - يىلى) كۆزدە ئونسۇ ناھىيىسى ئونسۇ — ئاقسۇ تاشيولىنىڭ بويىغا 450 تۈپ سۆگەت، تېرەك تىكتى.

50 - يىللاردا دۆلەت يولى «314» لىنىيىسىنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى بۆلەكلىرىنىڭ بويىغا 53 مىڭ 500 تۈپ كۆچەت تىكىلدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشىنىڭ قانات يېيىشىغا ئەگىشىپ، تاشيولىنىڭ ئىككى يېقىغا 93 مىڭ 500 تۈپ كۆچەت تىكىلدى. 70 - يىللاردا تاشيول ئۈزگەرتىلگەندىن كېيىن، ئورمان بەلۋېغى ياسلىپ بىر تۇتاش شىنجاڭ تېرىكى تىكىلدى. 80 - يىللاردا تاشيولنىڭ ئىككى تەرىپى ئاساسىي جەھەتتىن كۆكەرتىلىپ بولدى، جەمئىي 680 مىڭ تۈپ كۆچەت تىكىلدى. جام يېزىسى بىلەن ئىشلەمچى يېزىسى 20 مىڭ ئادەم (قېتىم) ئەمگەك كۈچىنى سەپەرۋەر قىلىپ، 27 توپا ئىنتېرىش ماشىنىسى، 15 مىڭ ئۇلاغ ھارۋىسى چىقىرىپ، ئۇدا 3 ئەتىياز ۋە 3 كۈز كۆرەش قىلىپ، يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە 50 مېتىر كەڭلىكتە 30 كىلومېتىر ئورمان بەلۋېغى ياسىدى.

ناھىيە يولىنىڭ قۇملۇق، تاشلىق چۆلدىن ئۆتىدىغان بوزدۆڭ، تاغلاق بۆلەكلىرىنىڭ بويىنى كۆكەرتكىلى بولمىغاندىن سىرت، باشقا تاشيوللارنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى 20 — 40 مېتىر كەڭلىكتىكى ئورمان بەلۋېغىغا بىر تۇتاش كۆچەت تىكىلدى، جەمئىي 1 مىليون 698 مىڭ 700 تۈپ كۆچەت تىكىلدى.

يېزا، كەنت يولىنىڭ كۆپ قىسمىنى كۆكەرتىشنى دېھقان، چارۋىچىلار ئۈستىگە ئالدى، بۇ يوللارنىڭ بويىدىكى ئورمان بەلۋېغىنىڭ كەڭلىكى 10 — 20 مېتىر.

§ 3 . قاتناشنى نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش

1 . ئاپتوموبىل تەكشۈرۈش

1988 - يىلدىن ئىلگىرى ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى ۋە شوپۇرلارنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇشقا، ئاساسەن، ۋىلايەتلىك نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش پونكتى مەسئۇل ئىدى. 1988 - يىلى ناھىيىنىڭ تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ قاتناش چوڭ ئەترىتى ئۈتكۈزۈۋالدى. شۇ يىلى 5 — 7 - ئايغىچە قاتناش ئەترىتى جەمئىي 456 ماتورلۇق قاتناش ۋاستىسىنى، 616 شوپۇرنى تەكشۈردى ھەمدە كارتا تولدۇرۇپ ئارخىپقا ئالدى. 1990 - يىلى 972 شوپۇرنى، 2082 ماتورلۇق قاتناش ۋاستىسىنى تەكشۈردى.

2 . قاتناش ۋەقەسى

قاتناش كادىر - ساقچىلىرى ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، دائىم قاتناش بىخەتەرلىكى تەشۋىقاتى ئېلىپ بارىدى. 1990 - يىلىغىچە ھەرخىل قاتناش بىخەتەرلىكى بەلگىسىدىن 36 سى، ئايرىش توسقىسىدىن 200 ى ئورنىتىلدى. قاتناش قائىدە - نىزامىغا خىلاپلىق قىلىپ ئادەملەرنىڭ يارىلىنىشى ۋە ئۆلۈشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىش، ئاپتوموبىل ۋە ماددىي ئەشيالارنى بىر قەدەر زور زىيانغا ئوچرىتىشقا دائىر دېلولارنى ج خ ئورگانلىرى ياكى قاتناش باشقۇرۇش ئورگانلىرى قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلدى. 1977 — 1990 - يىلىغىچە ناھىيە بويىچە 507 قېتىم قاتناش ۋەقەسى يۈز بەردى، بۇ ۋەقەلەردە 191 ئادەم ئۆلدى، 329 ئادەم يارىلاندى، 688 مىڭ 200 يۈەن ئىقتىسادىي زىيان بولدى.

VI باب

پوچتا

§ 1 . پوچتا يولى ۋە مۇئەسسەسى

1 . پوچتا يولى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىن مىنگونىڭ باشلىرىغىچە ئونسۇدىن كۈچاغىچە 372.5 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا 9 ئۆتەڭ پوچتا يولى بولۇپ، 52 سائەتتە يېتىپ بارغىلى بولاتتى.

مىنگونىڭ 14 - يىلى (1925 - يىلى) ئونسۇ — ئاياقچى — چاغراق — ئارالدىن ئۈچتۇرپانىڭ ئاقيارغا بارىدىغان پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇ يولدا يوللانمىلار ئات بىلەن توشۇلاتتى، بۇ يولنىڭ تاق مۇساپە بويىچە ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتىر بولۇپ، ھەپتىدە بىر قېتىم پوچتا قاتنايتتى.

1949 - يىل 3 - ئايدا ئاقسۇ — ئونسۇ — ئۈچتۇرپان پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 155.6 كىلومېتىر بولۇپ، يوللانما يالغۇز ئات بىلەن يەتكۈزۈلەتتى، 3 كىسمېنا كېچە - كۈندۈز قاتنايتتى، 17 سائەتتە يېتىپ بارااتتى.

1956 - يىلى ناھىيە بازىرىدىن جامغىچە بولغان پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 23 كىلومېتىر؛ ناھىيە بازىرىدىن قىزىلغىچە بولغان پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 52 كىلومېتىر.

1957 - يىلى ناھىيە بازىرىدىن ئارالغىچە بولغان پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 56 كىلومېتىر؛ ناھىيە بازىرىدىن تۆمشۇققىچە بولغان پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتىر.

1958 - يىلى ناھىيە بازىرىدىن بوزدۆڭگىچە بولغان پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 95 كىلومېتىر.

1972 - يىلى ناھىيە بازىرىدىن گۈلئاۋاتقىچە بولغان پوچتا يولى ئېچىلدى، بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 64 كىلومېتىر.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 22 يېزا، مەيدانىنىڭ ھەممىسىگە پوچتا قاتنىدى. 93 كەنت ئاھالىلەر

كومىتېتىمىزنىڭ پوچتا قاتنىشى، بۇ كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى ئومۇمىي سانىنىڭ 95.87%نى ئىگىلەيدۇ. پوچتا يولى 20 بولۇپ، تاق مۇساپە بويىچە ئۆزۈنلۈقى 1329 كىلومېتىر.

1990 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە بار بولغان ئاساسلىق پوچتا يوللىرى

جەدۋەل: 10 — 16

باشلانغان ۋە ئاخىرلاشقان نۇقتا	پوچتا يوللىنىدىغان قوراللىرى	تاق مۇساپە بويىچە ئۆزۈنلۈقى (كىلومېتىر)	ئىسمىنا
ئونىۋ — جام	ئاپتوموبىل	23	كۆنلۈك
جام — جام ئورمانچىلىق مەيدانى	ۋېلىسىپىت	10	ھەپتىنىڭ 3 ى
جام — «كومىۋىللار» دېھقانچىلىق مەيدانى	ۋېلىسىپىت	21	ھەپتىنىڭ 3 ى
جام — ھەر قايسى كەنتلەر	ۋېلىسىپىت	109	ھەپتىنىڭ 2 سى، 3 ى
جام — ئىشلەمچى	ۋېلىسىپىت	8	ھەپتىنىڭ 3 ى
ئونىۋ — قىزىل	ئاپتوموبىل	52	ھەپتىنىڭ 3 ى
قىزىل — «كومىۋىللار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ لېيەندۇيلىرى	ۋېلىسىپىت	42	ھەپتىنىڭ بىرى
قىزىل — ھەر قايسى كەنتلەر	ۋېلىسىپىت	111	ھەپتىنىڭ 2 سى
ئونىۋ — گۈلئاۋات	ئاپتوموبىل	64	ھەپتىنىڭ 3 ى
گۈلئاۋات — ھەر قايسى كەنتلەر	ۋېلىسىپىت	117	ھەپتىنىڭ 2 سى
ئونىۋ — ئارال	ئاپتوموبىل	56	ھەپتىنىڭ 3 ى
ئارال — ھەر قايسى كەنتلەر	ۋېلىسىپىت	141	ھەپتىنىڭ 3 ى
ئارال — چاغرا قىنىڭ ھەر قايسى كەنتلىرى	ۋېلىسىپىت	55	ھەپتىنىڭ 3 ى
ئارال — جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى	ۋېلىسىپىت	20	ھەپتىنىڭ 3 ى
ئونىۋ — تۆمۈرتۇق	ئاپتوموبىل	30	ھەپتىنىڭ 3 ى
تۆمۈرتۇق — ھەر قايسى كەنتلەر	ۋېلىسىپىت	77	ھەپتىنىڭ 2 سى، 3 ى
تۆمۈرتۇق — ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى	ۋېلىسىپىت	20	ھەپتىنىڭ 3ى
ئونىۋ — بوزداۋاق	ئاپتوموبىل	95	ھەپتىنىڭ 3 ى
بوزداۋاق — ھەر قايسى كەنتلەر	ۋېلىسىپىت	163	ھەپتىنىڭ بىرى، 2 سى
بوزداۋاق — بايلىقتاتا كۆمۈر كېنى	ۋېلىسىپىت	16	ھەپتىنىڭ 3 ى
ئونىۋ — توخۇلانىڭ ھەر قايسى كەنتلىرى	ۋېلىسىپىت	92	ھەپتىنىڭ 2 سى
ئونىۋ — شالچىلىق مەيدانى	ۋېلىسىپىت	8	ھەپتىنىڭ 3 ى

2. پوچتا نومۇرى

1980 - يىلدىن باشلاپ ئونىۋ ناھىيىسىدە پوچتا نومۇرى يولغا قويۇلدى. بۇنىڭغا كىشىلەر ئادەتلىنەلمىگەچكە، ئارىلىقتا توختاپ قالدى. 1990 - يىلى رەسمىي ئىشلىتىلىشكە باشلىدى.

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ پوچتا نومۇرى

جەدۋەل: 10 — 17

يەر نامى	پوچتا نومۇرى	يوللانما يەتكۈزىدىغان ئىدارە، پونكىت	يەر نامى	پوچتا نومۇرى	يوللانما يەتكۈزىدىغان ئىدارە، پونكىت
ئونىۋ ناھىيىسى	843100	ئونىۋ ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	تۆمشۇق يېزىسى	843106	تۆمشۇق پوچتا - تېلېگراف پونكىتى
جام يېزىسى	843101	جام پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	ئارال يېزىسى	843107	ئارال پوچتا - تېلېگراف پونكىتى
بوزدۆڭ يېزىسى	843103	بوزدۆڭ پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	ساغىر بازىرى	843015	5 - تۇرمۇ پوچتا - تېلېگراف ئارىلىق ئىدارىسى
قىزىل يېزىسى	843104	قىزىل پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	خاپدى بازىرى	843013	6 - تۇرمۇ پوچتا - تېلېگراف ئارىلىق ئىدارىسى
گۈلئاۋات يېزىسى	843105	گۈلئاۋات پوچتا - تېلېگراف پونكىتى	ياڭاقبوستان كەنتى	843000	ئاقسۇ پوچتا - تېلېگراف ئىدارە- سى

3. مۇئەسسەسە

1) پوچتا يوللانمىلىرىنى تاپشۇرۇۋېلىش - يوللاش مەيدانى 1950 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ پوچتا يوللانمىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش مەيدانىنىڭ كۆلىمى 150 كۋادرات مېتىر ئىدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ يوللانما تاپشۇرۇۋېلىش - يوللاش، يوللانما ئايرىش مەيدانىنىڭ كۆلىمى 1026 كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

2) پوچتا يوللانمىلىرىنى توشۇش قوراللىرى 60 - يىللاردىن ئىلگىرى پوچتا يوللانمىلىرىنى توشۇش قوراللىرى ئات ۋە ئات ھارۋىسىدىن ئىبارەت ئىدى. 60 - يىللاردىن كېيىن ۋېلىسىپىت تولۇقلاندى. 70 - يىللاردىن باشلاپ موتسىكلىت ۋە ئاپتوموبىل ئىشلىتىلىدىغان بولدى.

ئونىۋ ناھىيىسى بويىچە 1966 — 1990 - يىلغىچە بولغان پوچتا يوللانمىلىرىنى توشۇش جەھەتتىكى ئاساسلىق ئۇسكۇنىلەر

جەدۋەل: 10 — 18 بىرلىكى: دانە

يىللار	ئاپتوموبىل	موتسىكلىت	ۋېلىسىپىت	تۇلاغ	خىزمەت ساندۇقى	يىللار	ئاپتوموبىل	موتسىكلىت	ۋېلىسىپىت	تۇلاغ	خىزمەت ساندۇقى
1966	—	—	11	5	10	1968	—	—	11	5	10
1967	—	—	7	4	10	1969	—	—	10	—	1

21	4	18	3	1	1981	10	6	16	—	—	1970
21	4	18	3	1	1982	10	6	17	—	—	1971
21	4	18	3	1	1983	13	6	20	2	—	1972
21	1	18	3	1	1984	13	10	22	2	—	1973
25	1	18	—	1	1985	13	9	22	4	1	1974
25	1	18	—	1	1986	15	9	22	4	1	1975
25	1	18	1	1	1987	15	9	22	3	1	1976
31	1	18	1	1	1988	15	7	22	4	1	1977
31	1	18	1	2	1989	19	3	18	4	1	1978
31	1	18	1	2	1990	19	5	18	4	1	1979
						21	4	18	3	1	1980

2 § . پوچتا تىجارىتى

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ 1966 - يىللىق پوچتا تىجارىتى ئومۇمىي سوممىسى 82 مىڭ 300 يۈەن بولغاندى، 1990 - يىلى 269 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى.

1. خەت - چەك

1) تۈرى 1952 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن باشلاپ، چ خ باش ئەترىتى، چ خ چوڭ ئەترىتى، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئەترىتى، ناھىيىلىك - رايونلۇق خەلق قوراللىق بۆلۈمىي ساقچىلىرىنىڭ ئاددىي خەتلىرى ھەقسىز يەتكۈزۈلدى. 1960 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئالاھىدە زاكاز خەت - چەك كەسپى يولغا قويۇلدى. بۇ خىل خەت - چەكلەر ئىچىگە ئاشلىق بېلىتى، رەخت بېلىتى، نوپۇس رەسمىيىتى، كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى تەشكىلاتىنىڭ رەسمىيىتى قاتارلىقلارنى سېلىپ ئەۋەتىشكە يول قويۇلدى. 1961 - يىل 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىچىگە نەق پۇل سېلىنمىدىغان، قىممەتسىگە كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان خەت - چەك كەسپى توختىتىلىپ، پۇل پېرىۋوت قىلىشتا بىردەك پېرىۋوت چېكى ئىشلىتىلدى. ئىچىگە نەق پۇل سېلىنمىغان، قىممەتسىگە كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان خەت - چەك كەسپى داۋاملىق بېجىرىلدى. 1965 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ سىرت ئۆلكە ۋە ئاپتونوم رايونلارغا ئەۋەتىلىدىغان باسما بۇيۇمى ۋە خىزمەتلەرگە دائىر ھۆججەتلەرنىڭ ھەق ئۆلچىمى تۆۋەنلىتىلدى يەنى 100 گرام بۇيۇم ئوچۇن 5 پۇڭ ئېلىش 3 پۇڭ ئېلىشقا تۆۋەنلىتىلدى. 1966 - يىلى ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرى پوچتا ئارقىلىق ھەقسىز يەتكۈزۈلدى ھەمدە زاكاز خەت - چەك سۈپىتىدە بىر تەرەپ قىلىندى. 1966 - يىل 10 - ئايدا «قىزىل قوغدىغۇچىلار» پوچتا ئارقىلىق يوللىغان ئالاقە باغلاش خەت - چەكلىرى ئۈچۈن يېرىم باھا بويىچە پوچتا ھەققى ئېلىنىدى. 1967 - يىل 12 - ئايدا يېرىم باھا بويىچە ھەق ئېلىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ھەربىي پوچتا يوللانمىلىرىنى ھەقسىز يەتكۈزۈشكە دائىر بەلگىلىمە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بىردەك ئۆلچەم بويىچە ھەق ئېلىش يولغا قويۇلدى. 1969 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن

باشلاپ ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى پوچتا ئارقىلىق ھەقسىز يەتكۈزۈشكە دائىر بەلگىلىمە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا باسما بۇيۇملىرىغا ئېلىنمىدىغان ھەق ئۆلچىمى بويىچە ھەق ئېلىنمىدىغان بولدى. 1979 - يىل 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنى تەيۋەنگە ئەۋەتىلمىدىغان ئادەتتىكى خەت - چەك ۋە زاكاز خەت - چەك ئۇچۇن دۆلەت ئىچىدىكى ئۆلچەم بويىچە ھەق ئېلىش بەلگىلەندى. 1987 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ دۆلەت ئىچىدە ئۇچۇر بېرىش كەسپىنى بېجىرىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 8 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ھەربىي پوچتا يوللانمىلىرىنى ھەقسىز يەتكۈزۈش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلى خەت - چەك كەسپىدە ئاددىي خەت، زاكاز خەت، ئالاھىدە زاكاز خەت، باسما بۇيۇم، قەغەز ئورالما، ئىسىم كارتىسى، تېز يوللانما قاتارلىقلار بارلىققا كەلدى.

2 . تىجارەت مىقدارى　1950 - يىلى ئونىڭ پوچتا بوتكىسى سىرتقا 3698 پارچە خەت - چەك يوللىدى. 1951 - يىلى ئونىڭ ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى سىرتقا 5989 پارچە خەت - چەك يوللىدى. 1954 - يىلى ئونىڭ ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى سىرتقا 18 مىڭ 900 پارچە خەت - چەك يوللىدى. 1990 - يىلى سىرتقا يوللانغان خەت - چەك 234 مىڭ 700 پارچىگە يېتىپ، 26 يىلدا 47 . 11 ھەسسە كۆپەيدى.

2 . پوسۇلكا

1) پوسۇلكا تۈرى　پوسۇلكا كەسپى 50 - يىللاردا يولغا قويۇلدى. 1979 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «ب خىلدىكى قىممەتسىز كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان پوسۇلكا» كەسپى يولغا قويۇلدى. پوسۇلكىنىڭ قىممىتى 30 يۈەندىن يۇقىرى بولسا، بىر دەك قىممەتسىز كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان پوسۇلكا ھەققى بويىچە تاپشۇرۇۋېلىنىپ يوللاندى. ئۇنىڭغا ئادەتتىكى پوسۇلكا ھەققى ئېلىنغاندىن باشقا، پوسۇلكا قىممەتسىزلىك %1ى بويىچە قىممەتسىز كاپالەتلىك قىلىش ھەققى قوشۇپ ئېلىنىدى ھەمدە «ب خىلدىكى قىممەتسىز كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان پوسۇلكا» دېگەن تامغا بېسىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە دۆلەت ئىچىدىكى پوسۇلكىلارنى ساقلاش ھەققى ئېلىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1980 - يىلى ئاۋار پوسۇلكىسى كەسپى يولغا قويۇلدى ھەمدە پوسۇلكىنى ئادرېس بويىچە يەتكۈزۈش رەسمىيەت ھەققى ئېلىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 2 كىلوگرامدىن تۆۋەن بولسا 0 . 1 يۈەن ھەق ئېلىنىدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ئالتۇن - كۈمۈش ۋە ئالتۇن - كۈمۈش زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرىنى يوللاش چارىسى يېگىۋاشتىن بەلگىلەندى، يەنى ئىدارە - ئورگان ۋە كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار ھۆكۈمەت ئېھتىياجى بىلەن مەزكۇر بۇيۇملارنى پوچتىنىڭ يوللاپ بېرىشىگە تاپشۇرسا چوقۇم شۇ بۇيۇملارنى يوللاشقا تاپشۇرغان ئورۇن ئىسپات چىقىرىپ بېرىدىغان بولدى؛ شەخسلەر تاپشۇرسا چوقۇم شۇ شەخسنىڭ كىملىكى ياكى دۆلەت ئىچىدە ئالتۇن - كۈمۈش بۇيۇملىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورۇنلارنىڭ مال تارقىتىش تالونى ئاساس قىلىنىدىغان بولدى، بۇلار بىر دەك «ئا» خىلدىكى قىممەتسىز كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان پوچتا يوللانمىسى بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى. 1990 - يىلى پوسۇلكا كەسپىدە ئاددىي پوسۇلكا، تېز يەتكۈزۈلىدىغان پوسۇلكا، ئاۋار پوسۇلكىسى، قىممەتسىز كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان پوسۇلكا، «ب» خىلدىكى قىممەتسىز كاپالەتلىك قىلىنمىدىغان پوسۇلكا قاتارلىقلار بار بولدى.

2) تىجارەت مىقدارى　1954 - يىلدىن ئىلگىرى ھەر يىلى 200 — 400 گىچە پوسۇلكا سىرتقا چىقىرىلاتتى، 1955 - يىلى 600 پوسۇلكا سىرتقا چىقىرىلدى، 1990 - يىلى سىرتقا چىقىرىلغان پوسۇلكا 3500 گە يېتىپ، 35 يىلدا 4 . 83 ھەسسە كۆپەيدى.

3 . پۇل پېرىۋوت قىلىش

1953 - يىلدىن ئىلگىرى پېرىۋوت مەبلىغىنى باشقۇرۇشتا كونىچە «جۇڭخۇا پوچتىسى» نىڭ باشقۇرۇش

چارىسى قوللىنىلىپ كەلگەندى، پېرېۋوت مەبلىغىنى پوچتا سىستېمىسى ئۆزى باشقۇرۇپ، پايدا - زىيانىنى ئۆزىگە تۇرغاندى. 1954 - يىلى پوچتا پېرېۋوت مەبلىغى جەھەتتە، شۇ جايدىكى بانكا بىر تۇتاش مەخسۇس ھېساب ئېچىش، مەبلى پېرېۋوت قىلىپ ئېشىپ كەتكەن ياكى پېرېۋوت چېكىنى نەقلەشتۇرۇشتە ئېشىپ كەتكەن پەرقلىق سان بولسۇن، بىردەك شۇ كۈندىكى مەخسۇس ھېسابقا ئامانەت قويۇش ياكى شۇ ھېسابتىن ئېلىش، ھەر ئايلىق پېرېۋوت قىلىپ ئېشىپ كەتكەن ياكى پېرېۋوت چېكىنى نەقلەشتۇرۇشتە ئېشىپ كەتكەن پەرقلىق سانىنى پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى بىلەن بانكا ئىككى تەرەپ سېلىشتۇرۇپ توغرىلىغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك خەلق بانكىلىرىغا ئاجرىتىپ بېرىش، ئۆلكىلىك پېرېۋوت مۇپەتتىش بۆلۈمى بىر تۇتاش پېرېۋوت راسچوتى قىلىش بەلگىلەندى، بۇ چارە ھازىرغىچە قوللىنىلىۋاتىدۇ.

1955 - يىلى 3300 پېرېۋوت چېكى يوللانغاندى، 1990 - يىلى يوللانغان پېرېۋوت چېكى 17 مىلىۋن 700 پارچىگە يېتىپ، 35 يىلدا 4.36 ھەسسە كۆپەيدى.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 1966 — 1990 - يىلغىچە بولغان پوچتا كەسپىي مىقدارى

جەدۋەل: 10 — 19 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	ئومۇمىي تىجارەت سومىسى	يىللار	ئومۇمىي تىجارەت سومىسى
1966	82338	1979	97558
1967	97338	1980	101057
1968	91401	1981	107703
1969	83627	1982	188742
1970	81132	1983	128876
1971	68442	1984	141528
1972	71870	1985	143224
1973	81943	1986	149865
1974	81399	1987	156082
1975	87010	1988	209005
1976	85487	1989	237521
1977	83470	1990	269630
1978	93452		

ناھىيە بويىچە 32 يىلدا يوللانغان پوچتا يوللانمىلىرى

جەدۋەل: 10 — 20 بىرلىكى: تۈمەن دانە، تۈمەن پارچە

يىللار	خەت - چەك	ئورالما	پېرېۋوت چېكى	يىللار	خەت - چەك	ئورالما	پېرېۋوت چېكى
1955	2.86	0.06	0.33	1957	10.96	0.10	0.37
1956	6.83	0.07	0.35	1958	8.11	0.08	0.49

0.81	0.36	11.10	1977	0.27	0.11	6.30	1963
0.79	0.36	11.45	1978	0.41	0.11	7.29	1964
0.93	0.34	12.13	1979	0.53	0.17	8.64	1965
0.91	0.31	14.51	1980	0.69	0.22	16.69	1966
0.98	0.28	14.46	1981	0.89	0.29	31.05	1967
1.01	0.26	13.58	1982	0.87	0.31	30.06	1968
1.17	0.30	13.56	1983	0.89	0.34	25.10	1969
1.19	0.30	16.22	1984	0.99	0.32	17.84	1970
1.46	0.35	19.22	1985	0.55	0.15	6.12	1971
1.55	0.35	19.56	1986	0.51	0.21	7.39	1972
1.51	0.40	18.10	1987	0.68	0.25	8.50	1973
1.62	0.39	19.31	1988	0.38	0.24	12.49	1974
1.72	0.44	24.37	1989	0.61	0.38	11.48	1975
1.77	0.35	23.47	1990	0.85	0.24	8.97	1976

4. گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) «ئاقسۇ گېزىتى» 135 نۇسخا (خەنزۇچىسى 49 نۇسخا، ئۇيغۇرچىسى 86 نۇسخا)، «شىنجاڭ گېزىتى» 53 نۇسخا (خەنزۇچىسى 27 نۇسخا، ئۇيغۇرچىسى 26 نۇسخا) تارقىتىلدى.

1951 - يىلى «شىنجاڭ گېزىتى» 64 نۇسخا تارقىتىلدى.

1952 - يىلى تۇرلۇك قەرەللىك ژۇرناللارنى تارقىتىش باشلاندى. 1953 - يىلدىن باشلاپ گېزىت - ژۇرناللارغا مۇشتېرى بولۇش ھەققىنى ئالدىن يىغىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ژۇرناللارنىڭ تارقىتىش ھەققى نىسبىتى ژۇرنال باھاسىنىڭ %20 ى بويىچە، پوچتا ھەققى ژۇرنال باھاسىنىڭ %5ى بويىچە ھېسابلاندى.

1980 - يىل 11 - ئايدا گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش ھەققى نىسبىتىدىن پىرسەنت ئايرىش چارىسى مۇنداق بولدى: زاكاز بويىچە ساتىدىغان ئىدارىلەرنىڭ تارقىتىش ھەققى نىسبىتى گېزىت - ژۇرناللارنىڭ زاكاز قىلىنغان باھاسىنىڭ %20ى، پارچە سېتىلىدىغان ژۇرناللارنىڭ %22ى، پارچە سېتىلىدىغان گېزىتنىڭ %30ى بويىچە ھېسابلاندى، قالغان قىسمىنى گېزىت - ژۇرنال تارقاتقان ئىدارىلەر كەرىم قىلدى.

1990 - يىلى ئۇنسۇ ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ھەر پەسىلدە ھەرخىل گېزىتتىن 7200 نۇسخا، جەمئىي 1 مىليون 248 مىڭ 200 نۇسخا؛ ھەر پەسىلدە ھەرخىل ژۇرنالدىن 11 مىڭ 600 نۇسخا، جەمئىي 154 مىڭ 300 نۇسخا تارقاتتى.

گېزىت - ژۇرناللارنىڭ يەتكۈزۈلۈش سۈرئىتى پوچتا يوللىرىنىڭ ئېچىلىشى، يوللارنىڭ ياخشىلىنىشى ۋە پوچتا تىرانسپورت قورال - سايمانلىرىنىڭ يېڭىلىنىشىغا ئەگىشىپ تەدرىجىي تېزلەشتى. 50 - يىللاردا ئۇرۇمچىدە نەشر قىلىنىدىغان «شىنجاڭ گېزىتى»نى ناھىيە بازىرىدا 6 — 7 كۈندە، يېزىلاردا تەخمىنەن 10 كۈندە كۆرگىلى بولاتتى. 70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە «شىنجاڭ گېزىتى» بىلەن «ئاقسۇ گېزىتى»

نى ناھىيە بازىرىدا بىر كۈندىن كېيىنلا كۆرگىلى بولىدىغان بولدى، «شىنجاڭ گېزىتى»نى پېزىلاردا 3 كۈن كېچىدە، تاغلىق رايونلار ۋە چەت - يېراق رايونلاردا 4 — 5 كۈندە كۆرگىلى بولىدىغان بولدى.

ناھىيە بويىچە 32 يىلدا تارقىتىلغان گېزىت - ژۇرنال

جەدۋەل: 10 — 21 بىرلىكى: تۇمەن نۇسخا

يىللار	گېزىت		ژۇرنال		يىللار	گېزىت		ژۇرنال	
	پەسىلدە تارقىتىلغىنى	جەمئىي تارقىتىلغىنى	پەسىلدە تارقىتىلغىنى	جەمئىي تارقىتىلغىنى		پەسىلدە تارقىتىلغىنى	جەمئىي تارقىتىلغىنى	پەسىلدە تارقىتىلغىنى	جەمئىي تارقىتىلغىنى
1955	0.03	5.72	—	0.05	1975	0.42	137.92	0.32	3.45
1956	0.09	9.34	—	0.08	1976	0.42	123.85	0.31	1.17
1957	0.21	33.79	0.24	4.27	1977	0.41	112.33	0.19	2.19
1958	0.25	11.22	0.27	5.43	1978	0.55	141.88	0.47	5.24
1963	0.09	9.80	0.08	0.80	1979	0.57	141.51	0.57	2.14
1964	0.15	39.91	0.07	2.77	1980	0.42	120.59	0.62	7.47
1965	0.23	56.06	0.12	3.54	1981	0.52	139.17	0.76	9.21
1966	0.36	90.77	0.28	5.24	1982	0.75	140.33	1.11	11
1967	0.35	115.23	0.15	3.08	1983	0.87	157.59	1.22	13.68
1968	0.31	85.12	0.01	0.18	1984	1.01	162.30	1.22	15.02
1969	0.31	58.01	0.01	0.15	1985	1.07	163.88	1.27	15.85
1970	0.41	116.92	0.01	0.13	1986	1.11	166.49	1.30	15.18
1971	0.42	136.40	0.01	0.25	1987	1.10	171.67	1.44	17.50
1972	1.43	140	0.03	0.49	1988	0.83	167.98	1.19	18.63
1973	0.39	114	0.24	5	1989	0.72	118.31	1.13	14.36
1974	0.41	124.74	0.40	6.24	1990	0.72	124.82	1.16	15.43

5. پۇل ئامانەت

1987 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ پۇل ئامانەت كەسپى يولغا قويۇلدى، ئامانەت قويۇلغان پۇل 181 مىڭ 215 يۈەنگە يەتتى.

1988 - يىلى 359 مىڭ 669 يۈەن، 1989 - يىلى 353 مىڭ 287 يۈەن، 1990 - يىلى 724 مىڭ 817 يۈەن ئامانەت قويۇلدى.

6. پوچتا ماركىسى توپلاش

1986 - يىل 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئۇنىۋ ناھىيىلىك پوچتا ماركىسى توپلاش جەمئىيىتى قۇرۇلدى،

بۇ جەمئىيەتتىمۇ 35 ئەزاسى بار.

1987 ـ يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىدا پوچتا ماركىسى توپلاش ئورنى تەسىس قىلىندى، بۇ ئورۇن ھەرخىل خاتىرە ماركىسى، ئالاھىدە ماركىلارنى ساتتى.

1987 — 1990 ـ يىلغىچە ھەرخىل خاتىرە پوچتا ماركىسىدىن 75 يۈرۈش، ئالاھىدە ماركىدىن 77 يۈرۈش، ئۆلچەملىك ماركىدىن 15ى، ماركىلىق كىچىك دەپتەردىن 4 ى، تۇنجى كۈنى تارقىتىلغان ماركىلىق كونۋېرتتىن 56 سى، 7 خىل گۈزەل سەنئەت ئاتكىرتكىسى تارقىتىلدى. جەمئىي 31 مىلىيون 675 مىڭ 81 يۈەنلىك خاتىرە ماركىسى ۋە ئالاھىدە ماركا سېتىلدى.

7. مەخپىي ئالاقە

1966 ـ يىلدىن ئىلگىرى 1968 مەخپىي يوللانما سىرتقا ئەۋەتىلدى. 1968 ـ يىلى 680 مەخپىي يوللانما سىرتقا ئەۋەتىلدى. 1983 ـ يىلى سىرتقا ئەۋەتىلگەن مەخپىي يوللانما ئازىيىپ 207گە چۈشۈپ قالدى. 1984 ـ يىلى 202 مەخپىي يوللانما سىرتقا ئەۋەتىلدى، 1373 مەخپىي يوللانما قوبۇل قىلىندى. 1990 ـ يىلى 79 مەخپىي يوللانما سىرتقا ئەۋەتىلدى، 1518 مەخپىي يوللانما قوبۇل قىلىندى.

ناھىيىلىك پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى 1967 — 1990 ـ يىلغىچە سىرتقا يوللىغان ۋە سىرتتىن كىرگۈزگەن مەخپىي يوللانما

جەدۋەل: 10 — 22　　بىرلىكى: پارچە، يۈەن

يىللار	سىرتقا ئەۋەتىلگىنى		يىللار	سىرتقا ئەۋەتىلگىنى		قوبۇل قىلىنغىنى
	ئومۇمىي يوللانما سانى	ھەق ھېسابلىنىدىغان يوللانما سانى		ئومۇمىي يوللانما سانى	ھەق ھېسابلىنىدىغان يوللانما سانى	
1967	680	676	1979	175	173	—
1968	720	715	1980	295	290	—
1969	700	682	1981	234	232	—
1970	780	764	1982	187	180	—
1971	200	200	1983	208	207	—
1972	270	270	1984	204	202	1373
1973	350	340	1985	243	243	1535
1974	251	225	1986	228	228	1620
1975	188	171	1987	219	219	1561
1976	117	110	1988	187	187	1338
1977	170	170	1989	129	129	1535
1978	144	137	1990	79	76	1518

VII باب

تېلېگراف

§ 1 . تېلېفون

1. ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 4 - ئايىنىڭ 27 - كۈنى ئاقسۇدىن ئونسۇ ناھىيىسىگە باردىغان 18 كىلومېتىر ئۈزۈنلۈقتىكى قوش تۆمۈر سىملىق ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون لىنىيىسى تارتىش ئىشى باشلىنىپ، ياندۇرقى يىلى 7 - ئايىنىڭ 1 - كۈنى تېلېفون ئالاقىسى رەسمىي باشلاندى، بۇ لىنىيىنى ئاقسۇ رادىئو ئىستانسىسى باشقۇردى.

1956 - يىل 2 - ئايدا يېڭىدىن ئاقسۇدىن ئونسۇغا باردىغان قوش تۆمۈر سىملىق، 12 ستولبا/كىلومېتىرلىق ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون لىنىيىسى تارتىلدى. بۇ لىنىيە 12 جۈپ كىلومېتىرلىق بولۇپ، ناھىيىلىك تېلېگراف ئىدارىسى تېلېفون ئالاقىسى ئۈچۈن بىر دانە ماگنىتلىق تاق ئاپپارات ئىشلەتتى.

1966 - يىلى ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون لىنىيىسىدىن 2 سى بار بولدى. 1976 - يىلى ئاقسۇ — ئونسۇ 3 يوللۇق يۆكلىمە دولقۇنلۇق تېلېفون تۆتاشتۇرۇلدى، تېلېفون سىمى قوش تۆمۈر سىمدىن قوش ئالېۋمىن سىمغا ئۆزگەرتىلدى.

1988 - يىل 3 - ئايدا ئونسۇدىن ئاقسۇغىچە ئاپتوماتىك بىۋاستە نومۇر بۇرىلىدىغان ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون ئىشلىتىش ئىشقا ئاشتى.

1990 - يىلى ئۈزۈن يوللۇق يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاخىرقى ئۆچتىن 3ى، ئۈزۈن يوللۇق توك يولىدىن 4 ى بار بولدى. 6 يېزا پوچتا - تېلېگراف ئورنىنىڭ ھەممىسىدە ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون بەرگىلى بولىدۇ. ئۈزۈن يوللۇق تېلېفوندا سۆزلىشىش قېتىم سانى 1983 - يىلدىكى 23 مىڭ 973 تىن 1990 - يىلى 42 مىڭ 654 كە يېتىپ، 77.92% ئاشتى.

2. يېزا تېلېفونى

1956 - يىلدىن كېيىن يېزا، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ۋە قىسمەن كەنتلەرگە تەدرىجىي ھالدا تېلېفون سىمى تارتىلدى. 1966 - يىلى يېزىلىق باش ئاپپاراتنىڭ سىغىمچانلىقى 130 توپكا بولۇپ، يېزا تېلېفونى 93 توپكا ئىدى. 1979 - يىلى يېزىلىق باش ئاپپاراتنىڭ سىغىمچانلىقى 320 توپكىغا، يېزا تېلېفونى 147 توپكىغا يەتتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يېزىلاردا 7 ئورۇندا تېلېفون ئالماشتۇرۇش نۇقتىسى بار بولدى، 82 ئورۇنغا تېلېفون تۆتاشتۇرۇلدى، يېزا تېلېفونىدىن 112 سى ئورنىتىلدى، يېزا تېلېفونىنىڭ ستولبا ئۈزۈنلۇقى 485 كىلومېتىرغا، يېزا تېلېفون سىمىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 559 جۈپ كىلومېتىرغا يەتتى. يېزا تېلېفوندا سۆزلىشىش قېتىم سانى 23 مىڭ 442 گە يېتىپ، 1957 - يىلدىكى 3433 قېتىمدىن 6.8 ھەسسە ئاشتى.

3. شەھەر تېلېفونى

1956 - يىلى شەھەر تېلېفونى ئورنىتىلىپ، ئاددىي سىمدىن بىر ستولبا / كىلومېتىر تارتىلدى، كومموتاتورنىڭ تېلېفون ئورنىتىلىش سىغىمچانلىقى 20 توچكىلىق بولۇپ، ئۇ ماگنىتلىق ئۇستەل شەكىللىك كومموتاتور ئىدى.

1963 - يىلى 33 كىلومېتىر سىم - تاناپ، 10.6 جۈپ كىلومېتىر يالىڭاچ سىم تارتىلدى.

1965 - يىلى ناھىيە بازىرىدا كوچىلارنى پىلانلاش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلدى، بۇنىڭغا ئەگىشىپ 32 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا مۇنتىزىم سىم - تاناپ، 10.63 جۈپ كىلومېتىر يالىڭاچ سىم، 0.57 كىلومېتىر كابېل تارتىلدى.

1990 - يىلى شەھەر تېلېفونى 100 توچكىغا، كابېلنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2.1 كىلومېتىرغا يەتتى، يالىڭاچ سىم 9 جۈپ كىلومېتىرغا قىسقاردى.

§ 2 . تېلېگراممـا

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 20 - يىلى (1894 - يىلى) ئونسۇدا تېلېگراممـا تارماق ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، شەرقتە خېيىمىدىنگىچە 330 چاقىرىم، غەربتە چىلەنتەيگىچە 350 چاقىرىم ئارىلىقتا تېلېگراممـا كەسپى يولغا قويۇلدى. بىر يىلدا تەڭگە بويىچە ھېسابلىغاندا 1519 سەر 6 مىسقال 4 پۇڭلۇق تېلېگراممـا قوبۇل قىلىندى، 1905 سەرلىك تېلېگراممـا سىرتقا يوللاندى.

1954 - يىل 1 - ئايدا تېلېگراممـا كەسپى يولغا قويۇلدى. 1963 - يىلدىن باشلاپ ھەر قايسى يېزىلىق پوچتا - تېلېگراف ئورۇنلىرى تېلېگراممـا كەسپىنى بېجىردى، تېلېگراممـا تېلېفون ئارقىلىق ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىغا يەتكۈزۈلدى. 1986 - يىل 4 - ئايدا تېلېگراممـنى تېلېتا يىپ ئارقىلىق قوبۇل قىلىش ۋە يوللاش ئىشقا ئاشتى. بۇنىڭ بىلەن تېلېگراممـنىڭ يەتكۈزۈلۈش ئۇنۇمى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. قوبۇل قىلىنغان ۋە يوللانغان تېلېگراممـا 1983 - يىلدىكى 19 مىڭ 281 پارچىدىن 1990 - يىلى 31 مىڭ 341 پارچىگە يېتىپ، 62.54% ئاشتى.

1963 — 1990 - يىلغىچە تېلېگراف كەسپى بويىچە سىرتقا يوللاش ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 23　　بىرلىكى: تۈمەن پارچە

يىللار	تېلېگراممـا	ئۇزۇن يولـلۇق تېلېفون	يېزا تېلېفونى	يىللار	تېلېگراممـا	ئۇزۇن يولـلۇق تېلېفون	يېزا تېلېفونى
1963	0.16	0.61	1.35	1968	0.24	0.75	1.98
1964	0.19	0.83	1.93	1969	0.24	0.59	1.59
1965	0.15	0.59	1.72	1970	0.25	0.71	1.26
1966	0.24	0.87	2.56	1971	0.26	0.72	1.77
1967	0.36	0.73	3.41	1972	0.34	0.72	1.88

1.84	0.96	0.84	1982	2	0.72	0.48	1973
2.16	1.27	0.99	1983	0.53	0.78	0.43	1974
1.84	1.20	0.84	1984	0.66	0.70	0.57	1975
1.77	1.23	0.93	1985	0.60	0.72	0.54	1976
1.54	1.15	1.04	1986	0.55	0.69	0.52	1977
1.67	1.32	1.21	1987	1.23	0.71	0.56	1978
1.88	1.72	1.62	1988	1.12	0.67	0.62	1979
2.02	1.97	1.79	1989	1.25	0.78	0.67	1980
2.34	2.10	1.81	1990	1.52	0.84	0.82	1981

ئون بىرىنچى قىسىم

مالىيە، باج

ئون بىرىنچى قىسىم

مالىيە، باج

مىلك، چىلك سۈلالىلىرى دەۋرلىرىدە ئونىۋدا بەگلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلغانىدى. سودا بېگى، خەزىنىچى بەگ، باجگىر بەگ قاتارلىقلار ھەرخىل باجلارنى يىغاتتى. قىرىق ياراق بەگ سودا بېجىنى يىغاتتى.

چىلك سۈلالىسىنىلك چىيەنلۇك خانى شۇنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، كۆپلەپ بوز يەر ئاچقۇزدى. ئۇيغۇر دېھقانلار ئاچقان بوزيەرلەردىن نىسبەت بويىچە يەر بېجى ئېلىنىدى. جياچىلك خان زامانىسىدا يېزىلغان «بۇيۇك چىلك سۈلالىسىنىلك بىرلىك تەزكىرىسى» دېگەن كىتابتا: ئاقسۇدا پۈقرالاردىن يەر بېجى ئۈچۈن 3945 دانەن 2 كۆرە، 4 شىلك 2 ئۈچۈم بىر قوشۇق پاراق ئاشلىق، 4667 جىلك قىزىل مىس، 1300 جىلك قوغۇشۇن، 1642 دانە تەڭگە يىغىلدى، دەپ خاتىرىلەنگەن. شىيەنفىلك ئاخىرقى يىللىرىدا ئاقسۇ خان ئامبىلى ئۇنى ئۈزگەرتىپ ئۇيغۇرلاردىن يەر بېجى ئالدى. ئۈز ئالدىغا غەللە - پاراق تەسىس قىلدى. ئىلى مەسلىھەتچى ئامبىلى جىلك لىيەنزىلك بۇيرۇقىغا بىنائەن مۇزداۋاندىن ئاتلىق ئۆتۈپ، ئاقسۇغا كېلىپ بۇ ئىشنى تەكشۈردى.

شىنجاڭدا ئۇلكە قۇرۇلغاندىن كېيىن، بەگلىك تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مالىيە، باج ئىشلىرىنى ئايماق، ناھىيە ئامبالىلىرى باشقۇرىدىغان بولدى. ھەر دەرىجىلىك شاڭيۈلار باجنى ھەيدەكچىلىك قىلىپ، يىغىشقا مەسئۇل بولدى. يەرنىلك ئەھۋالىغا قاراپ 1 - ، 2 - ، 3 - دەرىجىلەرگە ئايرىپ يەر بېجى ئېلىنىدى. ناھىيىدە ئاقسۇ باج ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، سودا بېجىنى يىغدى. شاڭيۈلار بىلەن يەرلىك ئەمەلدارلار بىرلىشۈپلىپ، پۈقرالارنىلك يىلىكىنى شوراپ، يىغىلغان ئاشلىق، باجنىلك كۆپ قىسمىنى يەرلىك ئەمەلدارلار، قالغان ئاز قىسمىنى شاڭيۈلار ئېلىۋالاتتى. نەتىجىدە، يىغىلغان باج - پاراقنىلك كۆپ قىسمى شەخسىلەرنىلك چۆنتەكىگە چۈشۈپ كېتەتتى.

مىنگونىلك دەسلەپكى يىللىرىدا ھۆكۈمەت ھەربىر قويدىن 8 داچەن باج ئېلىشنى بەلگىلىگەن بولسىمۇ، ئەمما، ئونىۋدا 15 — 16 داچەن باج ئېلىنىپ، ھۆكۈمەتنىلك بەلگىلىمىسىدىن بىر ھەسسە ئېشىپ كەتتى. شەھەر، يېزىلاردا باج قائىدە - نىزامى يوق ئىدى. مىنگونىلك 3 - يىلى (1914 - يىلى) 7 - ئاينىلك 6 - كۈنى يالك زېكشىن ھۆكۈمىتى ئومۇمىي بۇيرۇق چىقىرىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدا باش شاڭيۈلۇقنى ئەمەلدىن قالدۇردى. شۇ ئارقىلىق خەلقنى شىلىۋالىدىغان ئوتتۇرىدىكى ھالقىلارنى توگەتمەكچى بولدى.

مىنگونىلك 28 - يىلىدىن 30 - يىلىغىچە (1939 - يىلدىن 1941 - يىلغىچە) ج ك پ ئەزاسى چىلك جيۇكې، چىيەن پېڭلار ئاقسۇ ۋىلايەتلىك باج ئىدارىسىنىلك مۇئاۋىن باشلىقى بولغاندا، ئۇلكىلىك مالىيە نازارىتىنىلك نازىرى ماۋ زېمىننىلك «ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، باج مەنبەسىنى يېتىشتۇرۇپ، كىرىمنى كۆپەيتىپ، چىقىمغا كاپالەتلىك قىلىش» فاڭجېنىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ناھىيىنىلك مالىيە ئەھۋالىنى كۆپ ياخشىلىدى. مىنگونىلك 31 - يىلى (1942 - يىلى) شىلك شىمەي گومىندانىنىلك قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى. بۇ چاغدا ئونىۋدا پۈلنىلك كۇرسى بىر كۈندە نەچچە ھەسسە چۈشۈپ كەتتى. باج، سىبلىق ھەددىدىن

ئارتۇق كۆپىيىپ كەتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇپ، تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش» فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، كىرىمنى ئاشۇرۇپ، چىقىمنى تېجەپ، تەقسىماتنى تەڭشەپ، تۇرلۇك ئىشلارنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. مالىيە، باج «خەلقتىن ئېلىنىپ، خەلق ئۈچۈن ئىشلىتىلىپ» ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئۈچۈن مەبلەغ توپلاندى. خەلقنىڭ سېلىقى كۆندىن - كۆنگە مۇۋاپىقلاشتى، مۇقىملاشتى. ئونسۇنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسى ئاجىزراق، كۆلىمى كىچىكرەك بولغاچقا، ناھىيىنىڭ مالىيە كىرىمىمۇ ئازراق ئىدى. 1966 - يىلى مالىيە كىرىمى 1 مىليون 301 مىڭ يۈەن ئىدى. 1990 - يىلى 2 مىليون 684 مىڭ يۈەنگە يەتتى. مالىيە چىقىمى 1966 - يىلدىكى 1 مىليون 687 مىڭ يۈەندىن، 1990 - يىلى 33 مىليون 72 مىڭ يۈەنگە كۆپەيدى. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش مەبلىغىنىڭ كۆپ قىسمىنى دۆلەت تولۇقلاپ بەردى.

I باب

مالىيە

§ 1 . ئاپپاراتلار

مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ئونسۇدا ئاقسۇ رايونلۇق مالىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1956 - يىلى 9 شتات بەلگىلەندى. 1969 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت مالىيە - سودا گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1977 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك مالىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 7 - ئايدا ئۇ ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى شتاتى 28 گە يەتتى. ئىدارە قارمىقىدىكى يېزا - بازار مالىيە پونكتى 10 غا يەتتى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك باج، مال باھاسى، مالىيەدىن ئىبارەت 3 نى تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (بۆلۈم باشلىق) لىرى

جەدۋەل: 11 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۈستىگە ۋاقتى
ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	داۋۇد جىخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېبەي داۋلۇ ناھىيىسى	1952.11—1954.5
	لىيۇ يۈمىن	ئەر	خۇيزۇ	كۆچا ناھىيىسى	1955.12—1957.12
	جاۋ چاڭلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ئىگجىن ناھىيىسى	1957.12—1958.5
	شۇ شياۋ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يېڭياۋ ناھىيىسى	1963.12—1965.4
	لىيۇ چۈنتاۋ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشەن ناھىيىسى	1977.5—1990.8
	چاۋيگېن	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شەھىرى	1990.8—

مۇئاۋىن ئىدارە (يۇلتۇز) باشلىقى	يۇ ماۋلىن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى ياڭجۇ ناھىيىسى	1950.3—1954.5
	جيا جۈندۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى شىئەن شەھىرى	1952.3—1954.5
	ئابدۇۋاھىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1952.3—1953.5
	ما ۋېنيۈەن	ئەر	خەنزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1955.12—1958.5
	غوجەك ئەھمەدى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.12—1981.12
	ئابدۇراخمان ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8—
	جالاڭ يۈگۈيې	ئايال	خەنزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.8—
3 نى تەكشۈرۈش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	ژالاڭ ژېنلىيې	ئايال	خەنزۇ	سەندۇڭ پىڭيې ناھىيىسى	1990.9—

§ 2 . تۈزۈلمە

جىلاڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ناھىيىلىك مەھكىمىدە پۇل، ئاشلىق بېگى تەيىنلىنىپ، ئاشلىق، پۇل سېلىقى بىر تۈتاش يىغىلىپ، بىر تۈتاش چىقىم قىلىندى. قانچىلىك يىغىلسا، شۇ ھېساب بولدى.

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك يەرلىك مالىيىسىنىڭ كىرىم - چىقىمىنى ئۇلكىلىك مالىيە نازارىتى تەكشۈرۈپ بېكىتەتتى. كىرىم چىقىمنى قاپلىيالمىسا، يەنە باج - سېلىق سېلىناتتى. مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) دىن باشلاپ ناھىيىلىك مالىيىسىنىڭ خام چوتى تۈزۈلدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە «كىرىم - چىقىمنى تەكشۈرۈپ بېكىتىپ، ئومۇمىي سوممىسىنى ھېسابلاپ، ئارتۇقىنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش، كېمىنى قوشۇمچە يارىدەم بېرىپ تولۇقلاش» ۋە «كىرىم بىلەن چىقىمنى ئايرىش، دەرىجە بويىچە ھۆددىگە بېرىش» مالىيە تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى.

1963 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە پايدا ئالغان كارخانىلارنىڭ ۋەزىپىسى بېكىتىلىپ، ئاشقان پايدىسىدىن پىرسەنت ئېلىنىدى؛ زىيان تارتقان كارخانىلارنىڭ زىيان كۆرسەتكۈچى بېكىتىلىپ، ئارتۇق كۆرۈلگەن زىيان تولۇقلاپ بېرىلمىدى؛ مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ چىقىمى تىزگىنلەندى.

1967 - يىلدىن 1972 - يىلغىچە كىرىم - چىقىم ھۆددىگە بېرىلدى. 1973 - يىلدىن باشلاپ مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ خادىملىرى ۋە نورمىسى بېكىتىلىپ، راسچوت قىلىنىپ، ئاشقىنى ئۈزىگە قالدۇرۇلدى. ئارتۇق قىلىنغان چىقىم تولۇقلاپ بېرىلمىدى.

1978 - يىلى كارخانىلارنىڭ كىرىم - چىقىمى بېكىتىلىپ، ئومۇمىي سوممىسى ھۆددىگە بېرىلدى. كىرىمنىڭ ئاشقان قىسمىدىن 50% نىسبەتتە پىرسەنت ئايرىپ ئېلىندى.

1981 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە كارخانىلارنىڭ ئاشقان كىرىمىدىن پىرسەنت ئېلىندى. زىيانلىنىڭ كېمەيتىلگەن قىسمى ئۈزىگە قالدۇرۇلدى. ئېشىپ كەتكەن زىيىنى تولۇقلاپ بېرىلمىدى. ئاشقان كىرىمنىڭ 40% ى ناھىيىلىك مالىيىگە تاپشۇرۇلدى. 60% ى كارخانىغا قالدۇرۇلدى.

1983 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىگە قاراشلىق 14 كارخانىدا پايدىنى باجقا ئۈزگەرتىش يېگى تۈزۈلمىسى

يولغا قويۇلۇپ، ئەسلىدىكى يۇقىرىغا پايدا تاپشۇرۇش باج تاپشۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى. ئۇنى تاپشۇرۇشقا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى تەكشۈرۈپ، نازارەتچىلىك قىلدى.

1984 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىگە قاراشلىق كارخانىلارنىڭ ھەممىسىدە پايدا تاپشۇرۇش ئورنىغا باج تاپشۇرۇشنىڭ 2 - قەدىمى يولغا قويۇلدى.

1986 - يىلدىن باشلاپ، كارخانىلارنىڭ «كىرىم - چىقىمىنى بېكىتىش، باجنى تۇرگە ئايرىش، دەرىجە بويىچە ھۆددىگە بېرىش، ئاشۇرغان كىرىمنىڭ ھەممىسىنى ئۆزىگە قالدۇرۇش» تىن ئىبارەت مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى. كەسىپى، مەمۇرىي ئورۇنلاردا «خادىملارنى، شتاتنى، نورمىنى بېكىتىپ ھېسابات قىلىش، خام چوتقا چېتىش، شتاتنى ئىش ھەققى فوندىغا چېتىپ، سومىسىنى ھۆددىگە بېرىش، ئېشىنغىنىنى ئۆزىگە قالدۇرۇش، ئاشقان چىقىمنى تولۇقلاپ بەرمەسلىك» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش چارىسى داۋاملىق مۇكەممەللەشتۈرۈلدى.

1988 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق كارخانىلاردا مەسئۇلىيەت ھۆددىگەرلىكى يەنى، «تۆپ سانىنى بېكىتىش، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلىدىغان قىسمىغا ھەقسىز كاپالەتلىك قىلىش، ئاشقان كىرىمدىن پىرسەنت ئايرىش، كەملىگەن كىرىمنىڭ ئورنىنى ئۆزى تولدۇرۇش» چارىسى يولغا قويۇلدى.

§ 3 . مالىيە كىرىمى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۇيغۇر دېھقانلىرىدىن جەمئىي 3011 دانەن 4 كۆرە 4 شىڭ 9 ئوچۇم 2 قوشۇق بۇغداي، 2754 دانەن 5 كۆرە بىر ئوچۇم 7 قوشۇق ئارپا، 300 كۆرە تېرىق غەللە - پاراق ئېلىنىدى. بۇزىيەر ئاچقان ئەسكەرلەر 502 دانەن 3 كۆرە 5 شىڭ ئاشلىق تاپشۇردى. ئۇيغۇر ئاھالىسى تاپشۇرغان ئاشلىق 4003 تاقا 15 گەز رەختكە سۇندۇرۇلدى. 700 جىڭ مىس، 300 جىڭ قوغۇشۇن، 2400 جىڭ گۈڭگۇرت ئېلىنىدى. ئات، ئېشەك، كالا، قويلاردىن ھەر يىلى 6000 دىن 70 مىڭ يارماقچە باج ئېلىنىدى (ھەر 100 يارماقتىن 3 يارماق باج ئېلىنىدى) . ئاقسۇ شەھىرى (ھازىرقى ئونسۇ بازىرى) دە سودىگەرلەر ئۆزلۈكىدىن 110 ئېغىز دۆكان، 760 ئېغىز تۈرالغۇ ئۆي سېلىپ، بىر ئېغىز دۆكانىنى بىر مىسقال كۈمۈشكە ئىجارىگە بەردى. تۈرالغۇ ئۆينىڭ ھەر ئېغىزىنى 5 پۇڭ كۈمۈشكە ئىجارىگە بەردى، بۇنىڭدىن تەخمىنەن 590 سەر ئەتراپىدا كۈمۈش يىغىلدى.

ئۆلكە قۇرۇلغاندىن كېيىن، تېرىلغۇ يەرلەر 1 - ، 2 - ، 3 - دەرىجىلەرگە ئايرىلىپ، 1 - دەرىجىلىك يەردىن 4 شىڭ 5 ئوچۇم، 2 - دەرىجىلىك يەردىن 4 شىڭ، 3 - دەرىجىلىك يەردىن 3 شىڭ ئاشلىق پاراق ئېلىنىدى، خوراش ھەققى ئېلىنمىدى.

مىنگو دەۋرىدە ئونسۇ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت زور دەرىجىدە ئېشىپ كېتىۋاتقان ھەربىي، مەمۇرىي خىراجەت چىقىمىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن، يەرلىكتىن ئېلىنغان باجغا «خوراش ھەققى» (يەرلىك ئورۇنلار قوشقان قوشۇمچە باج) قوشۇپ ئالدى. ماددىي نەرسە تاپشۇرغانلاردىن 15%، پۇل تاپشۇرغانلاردىن 25% قوشۇپ ئېلىنىدى. مىنگونىڭ 5 - يىلىدىن 7 - يىلغىچە (1916 - يىلدىن 1918 - يىلغىچە) ھەر يىلى ئونتۇرا ھېساب بىلەن 75 مىڭ يۈەن يەرلىك قوشۇمچە باج ئېلىنىدى. مىنگونىڭ 8 - يىلىدىن 26 - يىلغىچە (1919 - يىلدىن 1937 - يىلغىچە) ناھىيە بويىچە ئۆي - زېمىن بېجى كىرىمى 18 مىڭ 492 سەر 7 مىسقال، ئونتۇرىچە يىللىق كىرىمى 973.3 سەر كۈمۈشكە يەتتى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) ج ك پ ئەزاسى چېن پىڭ قاتارلىقلار «ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇپ، باج مەنبەسىنى يېتىشتۈرۈپ، كىرىمنى كۆپەيتىپ، چىقىمغا كاپالەتلىك قىلىش، كىرىمگە قاراپ چىقىم قىلىش،

كىرىم بىلەن چىقىمنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش»تىن ئىبارەت مالىيە خىزمىتى فاڭجېنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، مالىيىنى تەرتىپكە سالدى. يەر ئىختىسى، تېرىلغۇ يەرلەرنى تەكشۈردى. يەر بېجى ۋە چارۋىچىلىق بېجىنى ئېنىقلىدى. شۇنىڭ بىلەن خەلقنىڭ ئۈستىدىكى سېلىق مۇڭاپىقلاشتۇرۇلۇپ، مالىيە كىرىمى ئاشتى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) يېغىلغان پاراق پۇلغا سۈندۈرۈلغاندا 331 مىڭ 400 دوللار كۈمۈش تەڭگە (ئۈچتۇرپان، كەلپىن، ئاقسۇ ناھىيىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) بولدى. بۇغداي بىلەن قارا ئاشلىق 1000 داەندىن يېغىلدى. قارا ئاشلىق 12 مىڭ دوللار كۈمۈش تەڭگىگە سۈندۈرۈلدى. 432 مىڭ دوللار چارۋىچىلىق بېجى يېغىلدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ناھىيە بويىچە مالىيە كىرىمى (شىنجاڭ پۇلى بويىچە) 149 مىليون يۈەنگە يەتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مالىيە كىرىمى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. مالىيە چىقىمى بىر قەدەر تېز ئاشتى. مالىيىدە مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياج ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت گەۋدىلەندى.

1966 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە (1967 - يىلدىن 1968 - يىلغىچە ئارىلىقتىكىسى كەم) ناھىيە بويىچە مالىيە ئومۇمىي كىرىمى 269 مىليون 170 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت بەرگەن قوشۇمچە ياردەم 239 مىليون 857 مىڭ يۈەن، بۇ %89.1 نى ئىگىلەيدۇ. سودا - سانائەت بېجى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى، كارخانىلارنىڭ كىرىمى (مەنپەئەت سان) ۋە باشقا كىرىملەر 29 مىليون 310 مىڭ يۈەنگە يېتىپ %10.9 نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى سودا - سانائەت باجلىرىنىڭ كىرىمى 1966 - يىلدىكىدىن 4.5 ھەسسە ئاشتى. يېزا ئىگىلىك بېجى %86.96 ئاشتى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە مالىيە نەق چوت كىرىمى 2 مىليون 684 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ۋىلايەت چوڭۇرگەن 2 مىليون 114 مىڭ يۈەن ۋەزىپىدىن 570 مىڭ يۈەن ئارتۇق كىرىم قىلىنىدى. بۇ 1989 - يىلدىكىدىن 305 مىڭ يۈەن كۆپەيىپ، %12.8 ئاشتى. ھەرقايسى چوڭ تۈرلەردىن سودا - سانائەت بېجى 3 مىليون 397 مىڭ يۈەن ئورۇندىلىپ، خام چوتتىكىدىن 207 مىڭ يۈەن، 1989 - يىلدىكى نەق چوتتىن %15.1 ئاشتى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى ۋە تېرىلغۇ يەرنى ئىگىلەپ ئىشلىتىش بېجى 1 مىليون 339 مىڭ يۈەن ئورۇندىلىپ، خام چوتتىكىدىن 411 مىڭ يۈەن، 1989 - يىلدىكىدىن 307 مىڭ يۈەن ئاشتى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ تارتقان زىيىنىغا 2 مىليون 588 مىڭ يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلىپ، زىيان خام چوتتىكىدىن 288 مىڭ يۈەن ئازايتىلدى. - باشقا كىرىملەر 49 مىڭ يۈەن ئورۇندىلىپ، خام چوتتىكىدىن 49 مىڭ يۈەن ئاشتى.

ناھىيىنىڭ بىر قىسىم يىللاردىكى مالىيە كىرىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 2 بىرلىكى: تۈمەن يۈەن

يىللار	ئومۇمىي كىرىم	ناھىيە ئىچىدىكى مالىيە كىرىمى					قوشۇمچە يار-دەم	ئۆتكەن يىلىنىڭ قالدۇقى
		جەمئىي	كارخانىلار	سودا - سانائەت بېجى	دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجى	باشقىلار		
1966	297.3	130.1	3.3	61.9	63	1.9	160	7.2
1969	278.5	83.6	24.4	52.5	54.5	1	177.2	17.7
1970	393.8	50.4	66.8	55.5	60.6	1.1	328.1	15.3
1971	266.4	26.6	93.3	60.4	57.5	2	232.5	7.3
1972	164.3	22.8	134.6	62.7	47.5	1.6	255.4	68.3

43.1	383.9	1.4	54	71.9	.88.5	38.8	465.8	1973
54.2	433.5	0.4	45.2	74	.128.5	.8.9	478.8	1974
61.9	350.8	3.8	52.6	84	.123.8	16.6	429.3	1975
49.2	483.1	2.6	35.9	89.9	.155.6	.27.2	505.1	1976
52.1	537.7	1.5	34.2	101.3	.101.5	35.5	625.3	1977
80.6	742.8	2.2	34.4	110.6	.93.6	53.6	877	1978
137.8	731	0.2	30.7	120.4	.89.7	61.6	930.4	1979
104.3	1008.6	1.8	44.8	134	.101.3	79.3	1192.2	1980
89.9	1052.6	2	14.6	149.5	.150.4	15.7	1158.2	1981
136.8	1138.5	2.9	23.5	155.9	.150.2	32.1	1307.4	1982
236.8	1387.8	2.1	35.7	162.2	.116.7	83.3	1707.9	1983
75.5	1546.1	4	35.4	154.5	.110.3	83.6	1705.2	1984
79.5	1216.9	6.8	34.9	183.3	.65.5	159.5	1445.9	1985
12.8	2314.4	9.1	30.8	221.6	.159.2	102.3	2429.5	1986
48	2069.9	6	31.5	224.3	.160.4	101.4	2219.3	1987
.28	2281.5	9.6	73.4	241.3	.125.3	199	2452.5	1988
119.2	2114.6	29.1	101.8	288.7	.181.7	237.9	2471.7	1989
.202.7	3038.8	24.9	117.8	339.7	.214	268.4	3104.5	1990

4 § . مالىيە چىقىمى

چاق سۇلالىسىنىڭ گۈلگۈۋ يىللىرىدا ئونسۇ ناھىيىسىدە ئۇيغۇر ژاڭلىقىنىڭ خىراجىتى ئۈچۈن يىلىغا 1200 سەر كۈمۈش؛ پېنسىيە خىراجىتى ئۈچۈن 248 داەن ئاشلىق؛ ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى ئۈچۈن 1000 سەر كۈمۈش چىقىم قىلىنىدى. شۇەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى) مەمۇرىي، كەسپىي ئىشلارغا 1716 سەر كۈمۈش چىقىم قىلىنىدى.

مىنگونىڭ 1 - يىلىدىن 6 - يىلىغىچە (1912 - يىلدىن 1917 - يىلغىچە) ئۇيغۇر ژاڭلىقىنىڭ يىللىق خىراجىتى ئۈچۈن بېرىلمىدىغان كۈمۈش، گۈرۈچ يەنىلا چاق سۇلالىسى زامانىسىدىكى ئۆلچەم بويىچە چىقىم قىلىنىدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ئۈچۈن 2 مىليون 49 مىڭ 200 يۈەن (شىنجاڭ پۇلى ھېسابىدا) چىقىم قىلىنىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ناھىيىنىڭ مالىيە چىقىمى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى. 1966 - يىلى مالىيە ئومۇمىي چىقىمى 1 مىليون 687 مىڭ يۈەنگە، 1976 - يىلى 4 مىليون 690 مىڭ يۈەنگە، 1990 - يىلى 33 مىليون 72 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1966 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 253 مىليون 598 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىنىدى. بۇنىڭدىن ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا 54 مىليون 295 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىنىپ، 21.4% نى؛ كەسپىي خىراجەت

ئۇچۇن 119 مىليون 754 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىنىپ، 47.2% نى؛ مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ئۇچۇن 38 مىليون 868 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىنىپ، 15.3% نى؛ مال باھاسى قوشۇمچە پاردىسى ئۇچۇن (1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە) 20 مىليون 506 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىنىپ، 8.1% نى؛ نامرات يېزا، كەنتلەرگە ياردەم بېرىش ئۇچۇن 5 مىليون 459 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىنىپ، 2.2% نى؛ مەخسۇس تۇرلەرگە 4 مىليون 263 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىنىپ، 1.7% نى؛ باشقا چىقىملار 9 مىليون 689 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 3.8% نى؛ يۇقىرىغا 800 مىڭ يۈەن تاپشۇرۇلۇپ، 0.3% نى ئىگىلىدى.

ناھىيىنىڭ 1969 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان مالىيە چىقىمى

جەدۋەل 11 — 3　　بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار	جەمئىي	ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى	كەسىپ خىراجىتى	مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى	باھا قوشۇمچە پاردىسى	تەرەققىي قىلمىغان رايونلار پاردىسى	مەخسۇس تۇر پۇلى	باشقىلار	يۇقىرىغا تاپشۇرغان چىقىم
1969	165	36.9	79.3	40.9	—	—	—	7.9	—
1970	258.1	88.7	120	43.2	—	—	—	6.2	—
1971	271.5	48.7	167.6	52.3	—	—	—	2.9	—
1972	307	67.8	169.7	62.7	—	—	—	6.8	—
1973	373.6	155.4	154	51.2	—	—	—	13	—
1974	413.5	170.7	177.2	54.3	—	—	—	11.3	—
1975	373.4	107.2	203.6	57.7	—	—	—	4.9	—
1976	469	98.7	284.3	69.4	—	—	—	16.6	—
1977	544.9	143.1	295	73	—	—	—	33.8	—
1978	753.9	198.6	449.5	79.2	—	—	—	26.6	—
1979	792.6	327.4	313.8	82	—	—	15.6	53.4	4
1980	1087.9	230.6	613.1	110.7	—	66.1	25.9	31.4	10.1
1981	1068.3	339.9	498.4	117.3	—	27.4	31.5	40.6	13.2
1982	1170.6	286.3	610.6	139.7	—	79	20.7	26.9	7.4
1983	1471.1	425.4	689.7	189.3	—	83.4	23.3	46	14
1984	1629.7	412.6	756.9	229.2	—	57.2	24.3	139.7	9.8
1985	1376.4	128.3	779	251.6	31	64	32.4	78.3	11.8
1986	2416.7	497.7	955.6	329.7	390.2	45.8	45.9	151.8	—
1987	2107.7	358.6	946.8	378.8	316.4	25	36	46.1	—
1988	2480.5	370.8	1083.8	512.6	373.6	31	37.6	61.4	9.7
1989	2352.5	317.4	1128.4	421	276.2	27	71.6	110.9	—
1990	3307.2	600.2	1398.5	498.5	663.2	40	61.5	45.3	—

1990 - يىلى ناھىيىنىڭ مالىيە چىقىمى 33 مىليون 72 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 4 مىليون 227 مىڭ يۈەن قىزىل رەقەم كۆرۈلدى. ھەرقايسى چوڭ تۈرلەردىن، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 1 مىليون 355 مىڭ يۈەن، كارخانىلارنىڭ يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىش، ئۆزگەرتىش مەبلىغى ئۈچۈن 451 مىڭ يۈەن، سودا قۇرۇلۇش خىراجىتى ئۈچۈن 280 مىڭ يۈەن، پەن - تېخنىكا خىراجىتى ئۈچۈن 55 مىڭ يۈەن، پەن - تېخنىكا كەسپىي خىراجىتى ئۈچۈن 23 مىڭ يۈەن، يېزىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن 3 مىليون 861 مىڭ يۈەن، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، مۇچىلىق، چارۋىچىلىق قاتارلىق كەسىپلەرنىڭ خىراجىتى ئۈچۈن 3 مىليون 145 مىڭ يۈەن، سودا - سانائەت قاتارلىق تارماقلارنىڭ كەسىپىي خىراجىتى ئۈچۈن 186 مىڭ يۈەن، شەھەر ئاسراش خىراجىتى ئۈچۈن 270 مىڭ يۈەن، مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە كەسىپىي خىراجىتى ئۈچۈن 10 مىليون 273 مىڭ يۈەن، نەپىقە ۋە ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىراجىتى ئۈچۈن 326 مىڭ يۈەن، مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ئۈچۈن 4 مىليون 63 مىڭ يۈەن، ج خ، تەپتىش، سودا ئورۇنلىرىغا 922 مىڭ يۈەن، باھا قوشۇمچە ياردىمى ئۈچۈن 6 مىليون 632 مىڭ يۈەن، تەرەققىي قىلمىغان رايونلارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن 480 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىندى. مالىيە چىقىمىدا مەبلەغنىڭ ئونۇمىگە ئەھمىيەت بېرىلىپ، مەبلەغ سېلىش مۇھىم نۇقتىلارغا مايىللاشتۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىك سېلىنمىسىغا كاپالەتلىك قىلىندى. كارخانىلارنىڭ ھاياتىي كۈچى ئاشۇرۇلدى، مەدەنىيەت، ماارىپ ئىشلىرى راۋاجلاندۇرۇلدى. 1990 - يىلى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ۋە كارخانىلارنىڭ يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىش، ئۆزگەرتىشىگە 1 مىليون 806 مىڭ يۈەن ئىشلىتىلىپ، 1989 - يىلدىكىدىن 727 مىڭ يۈەن كۆپەيىپ، 67.3% ئاشتى؛ يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش ۋە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، مۇچىلىق كەسىپلىرىگە 7 مىليون 6000 يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، 1989 - يىلدىكىدىن 2 مىليون 48 مىڭ يۈەن كۆپەيىپ، 41.3% ئاشتى؛ مەدەنىيەت، ماارىپ، پەن - تېخنىكا، سەھىيە كەسىپىي خىراجىتىگە 10 مىليون 296 مىڭ يۈەن سەبلەغ سېلىنىپ، 1989 - يىلدىكىدىن 2 مىليون 240 مىڭ يۈەن كۆپەيىپ، 27.8% ئاشتى.

5 § . مالىيىنى تەكشۈرۈش

50 - يىللاردىن بۇيان مالىيىنى نازارەت قىلىشقا ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى مەسئۇل بولۇپ كەلگەنىدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىدە مۇپەتتىش خادىمى تەيىنلەنىدى. 1990 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك مالىيە، مال باھاسى، باجدىن ئىبارەت 3 نى تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، مالىيە، مال باھاسى، باجنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ، تۈرلۈك خام چوت كىرىملىرىنىڭ ۋاقتىدا خەزىنىگە تاپشۇرۇلۇشىغا كاپالەتلىك قىلىندى. قائىدىگە خىلاپ ھالدا باج ئېلىش، تۇتۇپ قېلىش، ئىشلىتىۋېلىش، باج ئوغرىلاش، باج يوشۇرۇش ۋە ئومۇمىنىڭ پۇلىنى قائىدىگە خىلاپ ھالدا ئۆتنە ئېلىش، چىقىم قىلىش ئىشلىرىنى سادىر قىلغان ئادەم ۋە ئىشلار قاتتىق بىر تەرەپ قىلىندى.

1950 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى ئالاقىدار تارماقلار بىلەن بىرلىشىپ، مالىيە، مال باھاسى، باجنى كەڭ تۈردە تەكشۈردى. بۇ جەريانداا ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن جەمئىي 2 مىليون 912 مىڭ يۈەن پۇل تەكشۈرۈپ تېپىلدى. بۇنىڭدىن خىيانەت قىلىنغىنى 647 مىڭ 200 يۈەن، ئوغرىلانغان، يوشۇرۇلغان باج 857 مىڭ 300 يۈەن، قائىدىگە خىلاپ ھالدا ئېلىنغان باج، تۇتۇپ قېلىنغان، قالايمىقان سېلىنغان تەننەرخ سېلىقى، ئۆستۈرۈلگەن باھا 123 مىڭ 800 يۈەن، تىزگىنلىنىدىغان مالالارنى سېتىۋېلىش

بەلگىلىمىسىگە خىلاپ چېگرا قىلىنغان پۇل 204 مىڭ 800 يۈەن، نامۇۋاپىق ئېگىلىۋېلىنغان، ئىشلىتىۋېلىنغان تۇراقسىز مەبلەغ 600 مىڭ يۈەن، قەرز بېرىلگەن ئومۇمىنىڭ پۈتۈلى 478 مىڭ 900 يۈەن. 1990 - يىلى 37 كىشىدىن تەركىب تاپقان 9 تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەشكىللىنىپ، 60 گورۇن تەكشۈرۈلدى، تۇز - تۆزىنى تەكشۈرۈش كۆلىمى %100 كە يەتتى. تۇقتىلىق ئارىلاپ تەكشۈرۈش كۆلىمى %45 كە يېتىپ، جەمئىي ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 150 مىڭ يۈەن پۇل تەكشۈرۈپ تېپىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە خەزىنىگە كىرىشكە تېگىشلىك پۇل 100 مىڭ يۈەن. «تۇچنى تەكشۈرۈش» كە بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنىڭ سېتىۋېلىش كۈچى تەكشۈرۈلۈپ ۋە تىزگىنلىنىپ، سېتىۋېلىشنى تىزگىنلەش خىزمىتى نورماللاشتۇرۇلدى ۋە تۇزۇملەشتۈرۈلدى.

Ⅱ باب

باج ئىشلىرى

1 § . ئاپپاراتلار

1. مىنگو دەۋرىدىكى مالىيە، باج ئاپپاراتلىرى

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىلىك مەھكىمىدە پۇل، ئاشلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدە ئاقسۇ، ئونىۋ، ئۇچتۇرپان، ئاۋات، كەلپىن يەرلىك باج ئىدارىسى (قىسقارتىپ ئاقسۇ يەرلىك باج ئىدارىسى دېيىلىدۇ) قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە باج خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئاقسۇ يەرلىك باج ئىدارىسى ئاقسۇغا كۆچۈپ چىقتى. شۇ يىلى 12 - ئايدا ئونىۋ ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 6 - ئايدا باج يىغىش ئىدارىسىگە تۆۋەندىكىلەر تەلىپ، باج يىغىش بۆلۈمچىسى، تۆزىنى ئىدارە قىلىش بېجى بۆلۈمچىسى، يەر بېجى بۆلۈمچىسى، مۇپەتتىشلىك بۆلۈمچىسى، بوغالتېرلىق بۆلۈمچىسى، خوجىلىق بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. ئونىڭ قارىمىقىدا ئارال، جام، قىزىللاردا 3 باج چارىسى قۇرۇلدى. ناھىيە بازىرىدا شەرقىي چازا، غەربىي چازا ۋە جەنۇبىي چازا دەپ 3 تۇقتا تەسىس قىلىنىپ، ناھىيە بازىرىغا كىرگەن - چىققان ماللاردىن باج ئېلىشنى باشقۇردى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 6 - ئايدا، باج ئىدارىسى باج بۆلۈمىگە تۆۋەنلىدى.

2. باج ئىدارىسى

1950 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك باج ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. ئونىڭ شتاتى 1956 - يىلى 30 غا، 1990 - يىلى 74 كە يەتتى. ئونىڭ قارىمىقىدىكى يېزا، بازار، مەيدان باج پونكىتى 11 گە يەتتى.

ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 11 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى	جالال يولداش	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لەنجۇ شەھىرى	1950.6 — 1955.5
	جەن جىنچېن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ جىنەن شەھىرى	1955.12 — 1957.9
	ژېي شاڭژېي	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لەنتىيەن ناھىيىسى	1962.7 — 1975.9
	ئىبراھىم رۇسۇل	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1984.7 — 1987.10
	جاۋ باۋسۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شۇيچاڭ شەھىرى	1987.10 —
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	ئابدۇرېھىم ھەققۇلى	ئەر	ئۇيغۇر	شايار ناھىيىسى	1955.6 — 1967.3
	جيا شۇلى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى فىڭشەن ناھىيىسى	1955 — 1958.5 1979.3 — 1983.3
	غوجەك ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.4 — 1962.12
	دۇ چۈڭشى	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ گۇچۇڭ ناھىيىسى	1963.1 — 1967.3
	جيا باۋيۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يۈسى ناھىيىسى	1963.12 — 1987.4
	جى چېڭژېن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لەنتىيەن ناھىيىسى	1972.1 — 1979.6
	نىياز راخمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1980.3 — 1982.3
	يالال جىنجەن	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي جيادىڭ ناھىيىسى	1980.3 — 1982.3
	ئىبراھىم رۇسۇل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.5 — 1984.7
	جاۋ باۋسۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شۇيچاڭ ناھىيىسى	1984.7 — 1987.10
	فىڭ تىيەنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	ئۈرۈمچى شەھىرى	1984.7 — 1989.6
	ئاتاۋۇللا	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1986.3 —
	سەي ۋېنيۇ	ئەر	خەنزۇ	تيەنجىن شەھىرى	1989 —

§2 . يەر بېجى

يۇەن سۇلالىسىنىڭ جىجياڭ 8 - يىلىدىن 23 - يىلىغىچە (1348 - يىلدىن 1363 - يىلغىچە) تۇغلۇق تۆمۈرخان ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مەزگىلدە يەر بېجى يىللىق مەھسۇلاتنىڭ 10 دىن بىر قىسمى بويىچە ئېلىنغان ھەم نوپۇس بېجى ئېلىنغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 17 - يىلى (1678 - يىلى) جۇڭغارلار جەنۇبىي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغاندىن تارتىپ، چېيەنلۇڭ خان چوڭ، كىچىك خوجىلارنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتقانغا قەدەر خوجىلار جەمەتىدىن 100 — 200 مىڭ تەڭگە نوپۇس بېجى ئېلىنغاندىن سىرت، يەنە ئونسۇ قاتارلىق جايلارغا باجگىر ئەۋەتىلىپ رەخت، قوي تېرىسى قاتارلىق ئەرسىلەر يىغىلغان. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىن مەھسۇلاتنىڭ 10 دىن بىر قىسمى، ھۆكۈمەت يېرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تېرىغانلاردىن يىللىق ھوسۇلنىڭ 10 دىن 5 قىسمى باجغا ئېلىنغان.

تۆتىنچى 6 - يىلىدىن كۈنگۈچۇ 3 - يىلى (1867 - يىلىدىن 1877 - يىلغىچە) ياقۇپبەگ ئونىۋغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مەزگىلدە يەر بېجى ئېغىرلاپ كەتتى. ئۇ، ئەسلىدىكى ھوسۇلنىڭ 10 دىن بىر قىسمى بويىچە باج ئېلىش تۈزۈمى ئاساسىدا، تۇرالغۇ جاي بېجى (2.5% بويىچە ئېلىنىدى)، يەر بېجى قوشۇمچىسى، زېمىن بېجى، ئوت - سامان بېجى، كېۋەزلىك بېجى، كۆكتاتلىق بېجى، قوغۇنلۇق، مېۋىزارلىق بېجى، ئوتلاق بېجى قاتارلىق باجلارنى كۆپەيتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كۈنگۈچۇ 13 - يىلى (1887 - يىلى) يەر بېجى مو سانىغا قاراپ ئېلىنىدى. خۇراش ھەققى ئېلىنمىدى. تېرىلغۇ يەر 1 -، 2 -، 3 - دەرىجىلەرگە بۆلۈندى. 1 - دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسىدىن 4 — 5 شىڭ، 2 - دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسىدىن 3 شىڭ، 3 - دەرىجىلىك يەرنىڭ ھەر موسىدىن بىر شىڭدىن 1.5 شىڭغىچە پاراق ئېلىنىدى. ئونىۋدىن ھەر يىلى 6135 دانەن ئاشلىق يەر بېجى ئېلىنىاتتى. بۇ 797 مىڭ 550 جىڭغا سۇندۇرۇلدى. يىلىغا 242 مىڭ 203 يارماق (100 يارماق بىر تەڭگە تەڭ، ئونىڭ قىممىتى بىر سەر كۈمۈش) باج ئېلىنىدى.

كۈنگۈچۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ھەر بىر دانەن ئاشلىققا بىر مىسقال 5 پۇڭ خوراش ھەققى قوشۇپ ئېلىنىدى. كۈنگۈچۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ھەر دانەن ئاشلىققا بىر مىسقال 5 پۇڭ كۈمۈش خوراش ھەققى ئېلىنغاندىن تاشقىرى، يەنە 2 كۆرە 5 شىڭ خوراش ئاشلىقى، 100 جىڭ ئوت - سامان، 5 مىسقال كۈمۈش قوشۇپ ئېلىنىدى. ئونىۋ ناھىيىسىدە يەر بېجى ئۈچۈن 10 مىڭ 58 دانەن 6 شىڭ 6 ئوچۇم 6 قوشۇق ئاشلىق ئېلىنىدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلدە يەر بېجى چىڭ سۇلالىسى زامانىسىدىكى تۈزۈم بويىچە ئېلىنىدى. لېكىن يەرلىك ئەمەلدارلار كۆپ خىل ناملار بىلەن ماددىي نەرسە، پۇل يىغقاچقا، يەر بېجى بارغانسېرى كۆپىيىپ مۇرەككەپلىشىپ كەتتى. مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) 9 - ئايدا ياڭ زېڭشىن ئوت - سامان، ئاشلىق سېلىقى ئېلىش توغرىسىدا 14 ماددىلىق بەلگىلىمە چىقاردى. ھەر بىر دانەن ئاشلىقتىن، ئاشلىق پۇلغا سۇندۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ پۇلدىن بىر مىسقال 5 پۇڭ كۈمۈش خوراش ھەققى ئېلىنىدى. ھەر بىر دانەن پاراق ئاشلىق ئۈچۈن خوراش ئاشلىقى، خوراش پۇلى ئالغاندىن تاشقىرى، يەنە 2 كۆرە 5 شىڭ خوراش ئاشلىقى قوشۇپ ئېلىنىدى. ھەر بىر مو 1 - دەرىجىلىك يەردىن 5 جىڭ، 2 - دەرىجىلىك يەردىن 3 جىڭ، 3 - دەرىجىلىك يەردىن 2 جىڭ ئوت - سامان سېلىقى ئېلىنىدى. ھەرجىڭ ئوت - سامان ئۈچۈن بىر مىسقال ئېلىنىدى. مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدىن ئېلىنغان باج، ئاشلىق، ئوت - سامانلارنى كۈمۈشكە سۇندۇرغاندا سوممىسى 75 مىڭ 659 يۈەن 59 پۇڭ 7 لىغا يەتتى. مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) ئەمەلىي ئېلىنغان باج 75 مىڭ 375 يۈەن 68 پۇڭ 4 لىغا يەتتى.

40 - يىللاردا يەر بېجى 40% كۆپەيتىلدى. 1 - دەرىجىلىك يەرنىڭ بېجى 3 شىڭدىن 4.2 شىڭغا، 2 - دەرىجىلىك يەرنىڭ بېجى 2 شىڭدىن 2.8 شىڭغا، 3 - دەرىجىلىك يەرنىڭ بېجى 1.5 شىڭدىن 2.1 شىڭغا كۆپەيدى، ئۈنىڭغا قوشۇمچە باج قوشۇپ ئېلىنىدى. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ناھىيە بويىچە 461 مىڭ 130 مو يەردىن 16 مىڭ 207.535 دانەن (2 مىليون 106 مىڭ 970.55 جىڭغا تەڭ) پاراق ئېلىنىپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر مو يەرگە 4.57 جىڭدىن توغرا كەلدى. مىنگو دەۋرىدە يەرلەرنى ئۆلچەشتە ساختىلىق قىلىش ئەھۋاللىرى ئىنتايىن ئېغىر ۋە ئومۇميۈزلۈك ساقلاندى. پۇلى ۋە تەسىرى بار چوڭ ئائىلىلەر كۈپ يېرىنى ئاز مەلۇم قىلغان، ياخشىسىنى ناچار كۆرسەتكەن ياكى يوشۇرۇپ باج تاپشۇرمىغان. نامراتلارنىڭ يەرلىرى ئەينى بويىچە ئۆلچەنگەن، ئۇلارنىڭ تېرىلغۇ يېرىنى كەلكۈن بېسىپ كېتىپ ھوسۇل ئالالمىغان، ھوسۇلى كەملەپ كەتكەن چاغلاردىمۇ ئۇلارنىڭ بېجى كېمەيتىلمىگەن ۋە كەچۈرۈم قىلىنمىغان، يەر بېجى سېلىقى بەك ئېغىرلىشىپ كەتكەچكە، دېھقانلار بەك قېيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغاندى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) يازدا ئونىۋدا يەر خېتى تەكشۈرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى. ئاقسۇ،

ئونىۋ، ئاۋات، كەلپىن يەرلىك باج ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى چىەن پىڭ.باج ئىدارىسىدىكى خادىملارنى باشلاپ، ئېتىزلارنى تەكشۈرۈپ، مەھسۇلاتنى بېكىتتى. كېيىنكى يىلى ئەتىيازدا ناھىيە بويىچە يەرلەرنى ۋە يەر خېتىنى تەكشۈرۈش، يەر بېجىنى ئېنىقلاش خىزمىتى ئورۇندىلىپ، نامى بىلەن ئەمەلىي نەرسە، يەرنىڭ مو سانى بىلەن دەرىجىسى ئۇيغۇنلاشتۇرۇلۇپ، يەر بېجى سېلىقى مۇۋاپىقلاشتۇرۇلدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) ناھىيە بويىچە 589 مىڭ 187 مو يەر تەكشۈرۈپ ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، 16 مىڭ 864.97 دانەن پاراق ئېلىندى. بۇ جەڭگا سۈندۈرغاندا 2 مىليون 192 مىڭ 1.446 جىڭ بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر مو يەرگە 3.72 جىڭ پاراق توغرا كېلىپ، ئۆتكەن يىلدىكىدىن 0.85 جىڭ كەملىدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئۆتكەن يىلدىكىدىن ئېلىشقا تېگىشلىك پاراق ساننىڭ يېرىمى بويىچە پاراق ئېلىنىپ، ناھىيە بويىچە 8432 دانەن 4 كۈرە 8 شىڭ ئاشلىق يىغىلدى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ناھىيە بويىچە يىغىلغان غەللە - پاراق

جەدۋەل: 11 — 5　　بىرلىكى: دانەن

يېزىلار	بۇغداي	گۈرۈچ	كۆممىقوناق	جەمئىي
شەرقىي يېزا	3089.193	—	1985.159	5074.352
جەنۇبىي يېزا	1009.689	284.094	738.835	2032.618
غەربىي يېزا	1578.433	571.143	1607.459	3757.035
شىمالىي يېزا	2225.649	548.333	2569.548	5343.530
ئومۇمىي جەمئىي	7902.964	1403.570	6901.001	16207.535

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) ناھىيە بويىچە يەرلەرنىڭ دەرىجىگە ئايرىلىشى ۋە غەللە - پاراق ئېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 6　　بىرلىكى: مو، دانەن

يېزىلار	ھەرقايسى دەرىجىلىك يەرلەرنىڭ مو سانى			غەللە - پاراق مىقدارى
	1 - دەرىجىلىك يەر	2 - دەرىجىلىك يەر	3 - دەرىجىلىك يەر	
شەرقىي يېزا	22725	55565	86820	4312.35
غەربىي يېزا	40473	62592	46127	4419.22
جەنۇبىي يېزا	13172	16790	18631	1403.20
شىمالىي يېزا	66312	67090	55306	5771.30
ۋەخپە يەر	3732	10970	18301	844.46
تۆۋەن ھوسۇللۇق يەر	234	191	1230	39.69
بوز يەر	305	1017	1602	74.75
جەمئىي	146953	214215	228017	16864.97

§ 3 . دېھقانچىلىق بېجى

1950 - يىلدىن 1952 - يىلغىچە ئومۇمىي سومما پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى يولغا قويۇلۇپ، باج نىسبىتى 40 دەرىجىگە بۆلۈندى. ئائىلىلەردىكى نوپۇسقا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم ئەملىي ئاشلىق ھېسابىدا 5 . 75 كىلوگرامدىن 95 كىلوگرامغىچە توغرا كەلسە باج نىسبىتى %3 بولدى. پروگرېسسىيە ھېسابىدا كىرىم ھەر 20 كىلوگرام كۆپەيگەندە، باج نىسبىتى %1 ئۆستۈرۈلۈپ، ئەڭ يۇقىرى دەرىجە بولغان 40 - دەرىجىگە يەتكەندە 5 . 1705 كىلوگرام ئاشلىق كىرىم بولسا، باج نىسبىتى %42 بولدى. ھەر بىر كىشىنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىمى 75 كىلوگرامغا يەتمىسە باج كەچۈرۈم قىلىندى.

1953 - يىلى دېھقانچىلىق بېجىنىڭ پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى 24 دەرىجىگە تەڭشەلدى. ھەر بىر كىشىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى ئەملىي ئاشلىق ھېسابىدا 5 . 75 كىلوگرامدىن 100 كىلوگرامغىچە بولسا، باج نىسبىتى %7 بولدى. شۇنى ئاساس سان قىلىپ، ھەر 25 كىلوگرام كۆپەيگەندە باج نىسبىتى %1 ئۆستۈرۈلدى. 24 - دەرىجىگە يەتكەندە، كىرىم 975 كىلوگرامدىن ئاشسا، باج نىسبىتى %30 بولدى.

1962 - يىلى رايون پەرقى نىسبەتلىك باج تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، بىر بېكىتىپ، 5 يىلغىچە ئۆزگەرتىلمەيدىغان دائىملىق ئاشلىق مەھسۇلاتى بويىچە باج ئېلىندى. خەلىق گۇرۇھلىرىنىڭ باج نىسبىتى %11، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ %6 بولدى. يەرلىك قوشۇمچە باج رەسمىي باجنىڭ %10 ىدىن ئېشىپ كەتمىدى. تۈزلەڭلىكتە يېگى ئېچىلغان بوز يەرلەردىن بىر يىلدىن 3 يىلغىچە دېھقانچىلىق بېجى ئېلىنمىدى. تاغلىق رايونلاردا يېگى ئېچىلغان بوز يەرلەرنىڭ ئىقتىسادىي زىرائەت تېرىلغانلىرىنىڭ دېھقانچىلىق بېجى كىرىم بولغان 1 - يىلىدىن باشلاپ 3 يىلدىن 7 يىلغىچە كەچۈرۈم قىلىندى. تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىغان گۇرۇپپا، ئەترەتلەرنىڭ مەھسۇلاتىنىڭ كەملەش ئەھۋالىغا قاراپ باج كېمەيتىلدى، كەچۈرۈم قىلىندى. ئونىۇ ناھىيىسى چېگرىدىكى ناھىيە بولغاچقا، دېھقانچىلىق بېجىنىڭ سىياسەت خاراكتېرلىك كېمەيتىلىش - كەچۈرۈم قىلىنىش نىسبىتى %10 بولدى.

1980 - يىلى دېھقانچىلىق بېجى يېغىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى توغرىسىدىكى بەلگىلىمە ئىجرا قىلىندى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىنىپ، ھەر بىر كىشىگە توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە نورما ئاشلىق 170 كىلوگرامغا، ياكى ئوتتۇرىچە كىرىمى 45 يۈەنگە يەتمىگەن ئەترەتلەردىن دېھقانچىلىق بېجى كەچۈرۈم قىلىندى. بۇ ئۆلچەمدىن ئاشقان ئەترەتلەردىن نىسبەت بويىچە باج ئېلىندى. 1980 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە، ناھىيە بويىچە باج ئېلىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىغا يېتەلمىگەن ئەترەت 136 گە، كېمەيتىلگەن، كەچۈرۈم قىلىنغان باج - پاراق 9368 تونىغا يەتتى.

1988 - يىلى دېھقانچىلىق بېجىنى مۇ بېشىغا ھېسابلاپ ئېلىش چارىسى يولغا قويۇلدى. ئاشلىق، كېۋەز، ماش - پۇرچاق، ياغلىق دان، كۆكتات تېرىغانلاردىن ھەر موسىغا 4 كىلوگرام 2 - دەرىجىلىك بۇغداي ئېلىندى. مېۋىلىك دەرەخ، ئورمان تىككەن، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق زىرائەتلەرنى تېرىغانلاردىن ھەر موسىغا 4 كىلوگرام 2 - دەرىجىلىك بۇغداي باج ئېلىنغاندىن تاشقىرى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلار بېجى قوشۇپ ئېلىندى. دېھقانچىلىق بېجىنى خەزىنىلەشتۈرۈش ئۆچۈن، پاراق ئورنىغا پۇل ئېلىش چارىسى يولغا قويۇلدى، يەرلىك قوشۇمچە باج ئەملەدىن قالدۇرۇلدى. چېگرا ناھىيىلىرىدىن باجنى كېمەيتىپ ئېلىش بويىچە ئېتىبار بېرىش نىسبىتى 1987 - يىلدىن ئىلگىرىكى %10 تىن %30 كە ئۆزگەرتىلدى.

1987 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى تېرىلغۇ يەرلەرنى ئىگىلەپ ئىشلىتىش بېجى تەسىس قىلىنىپ، ھەربىر كۇادرات مېتىر ئۈچۈن ناھىيە بازىرىدا 3.00 يۈەن، تۈزلەڭلىكتىكى يېزىلاردا 2.00 يۈەن، تاغلىق

رايونلاردا 1.50 يۈەن باج ئېلىنىدى. دەم ئېلىشقا چىققان پىشقەدەم كادىرلار ئۆي سېلىش ئۈچۈن ئىگىلىگەن يەر 5 پۈكىدىن ئېشىپ كەتمىگەن بولسا، ھەربىر كۋادرات مېتىردىن 0.6 يۈەن، ئېشىپ كەتكەنلىرىدىن 3.00 يۈەن باج ئېلىنىدى. 1988 - يىلى 8000 يۈەن، 1989 - يىلى 308 مىڭ 204 يۈەن، 1990 - يىلى 776 مىڭ 286 يۈەن تېرىلغۇ يەر ئىگىلەش بېجى يىغىلدى.

1988 - يىلى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ئالاھىدە مەھسۇلات بېجى تەسىس قىلىنىپ، ھەرمو قوغۇن - تاۋۇزدىن 12 يۈەن؛ ئالمىدىن 18 يۈەن؛ ئۈزۈم، نەشپۈت، ياڭاق، ئۆرۈك، چىلان ۋە باشقا مېۋىلەردىن 15 يۈەن؛ تەمخۇرۇچ ۋە دورا ماتېرىياللىرى، زىرىدىن 12 يۈەن؛ كۆچەتخانا ۋە ئورمانىدىن 15 يۈەن؛ قۇلماق، قىيام قىلىش ئۈچۈن تېرىلغان پەسىلدىن 20 يۈەن ئېلىنىدى؛ زاراڭزا، قارا گازىرلارنىڭ كىرىمىنىڭ 7% ى بويىچە باج ئېلىنىدى. باشقىلاردىن كىرىمىنىڭ 5% ى بويىچە باج ئېلىنىدى. كېۋەز، ياغلىق دان، كەندىر، كۆكتات، ماش - پۇرچاق، قىزىلچا، تاماكا قاتارلىق زىرائەتلەرنىلا تېرىغانلاردىن پەقەت دېھقانچىلىق بېجىلا ئېلىنىدى. دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى بېجى ئېلىنمىدى. 1988 - يىلى 58 مىڭ 397 يۈەن، 1989 - يىلى 136 مىڭ 474 يۈەن، 1990 - يىلى 213 مىڭ 920 يۈەن باج يىغىلدى.

1957 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق بېجىنى يىغىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 7　　بىرلىكى: كىلوگرام، يۈەن

يىللار	يىغىلغان غەللە - پاراق ئاشلىق			بىرلىك باھاسى	خەلق پۇلىغا سوندۇرۇلغىنى
	جەمئىي	رەسمىي باج	قوشۇمچە باج		
1957	4441803	3971253	470550	0.143	635178
1958	5608052	5000279	607773	0.143	801951
1959	5129643	4579541	550102	0.137	702761
1960	2717805	2373208	344597	0.194	527254
1961	2699185	2453802	245383	0.158	426471
1962	2287734	2079758	207976	0.158	361462
1963	2650382	2409438	240944	0.158	418760
1964	2650382	2409438	240944	0.158	418760
1965	2550641	2325000	225641	0.270	688673
1966	2416020	2212441	203579	0.270	652325
1967	2416020	2212441	203579	0.270	652325
1968	2416020	2212441	203579	0.270	652325
1969	2416020	2212441	203579	0.270	652325
1970	2416020	2212441	203579	0.270	652325
1971	2300967	2122535	178432	0.270	621261
1972	2073188	1905500	167688	0.270	559761

559761	0.270	167688	1905500	2073188	1973
559761	0.270	167688	1905500	2073188	1974
559761	0.270	167688	1905500	2073188	1975
441800	0.328	122450	1224500	1346950	1976
441800	0.328	122450	1224500	1346950	1977
441800	0.328	122450	1224500	1346950	1978
441800	0.328	122450	1224500	1346950	1979
437290	0.328	121200	1212000	1333200	1980
437290	0.328	121200	1212000	1333200	1981
437290	0.328	121200	1212000	1333200	1982
437290	0.328	121200	1212000	1333200	1983
437290	0.328	121200	1212000	1333200	1984
437290	0.328	121200	1212200	1333200	1985
635605	0.458	126162	1261621	1387783	1986
435459	0.458	86435	864348	950783	1987
634510	0.458	—	1385394	1385394	1988
795528	0.518	—	1535768	1535768	1989
911880	0.518	—	1760386	1760386	1990

4 § . چارۇنچىلىق بېجى

چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 32 - يىلى (1906 - يىلى) ئونىۋدا 100 ئاتتىن ۋە كالىدىن بىرسى، 1000 قويدىن بىرسى چارۇنچىلىق بېجىغا ئېلىنىدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە چارۇنچىلىق بېجى ئاساسەن چەك سۇلالىسىنىڭ تۈزۈمى بويىچە ئېلىنىدى. رەسمىي باج ئېلىنغاندىن تاشقىرى چارۇلارنىڭ چېگرىدىن ئۆتۈش بېجى ئۈچۈن ھەربىر قويغا 15 يارماق قوشۇپ ئېلىنىدى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) چارۋا بېجى ئۈچۈن ھەر بىر تۇگىگە 2 مىسقال كۈمۈش، ئاتقا بىر مىسقال 5 پۇڭ، كالىغا بىر مىسقال 2 پۇڭ، قويغا 2 پۇڭ كۈمۈش ئېلىنىدى ھەم ئوتلاق ئىجارىسى بېجى، قان بېجى ۋە سودىلىشىش بېجى ئېلىنىدى.

مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) چارۇنچىلىق بېجى تەڭشىلىپ، 4% بولدى. چوڭ چارۋا ئۇششاق چارۇغا سۈندۈرۈلغاندىن كېيىن، نىسبەت بويىچە باج ئېلىنىدى. بىر ئات، بىر تۇگە 5 قويغا، بىر كالا 4

قويغا سۈندۈرۈلدى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) چارۋىچىلىق باج نىسبىتى 3% كە تەڭشەلدى. ئاز - تولا چارۋا باققان ئائىلىلەردىن باج ئېلىش كەچۈرۈم قىلىندى. ۋەخپە قوي 500 دىن ئاز بولسا باج كەچۈرۈم قىلىندى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) چارۋىچىلىق بېجى نىسبىتى تەڭشىلىپ، چوڭ چارۋىدىن 3%، ئۈششاق چارۋىدىن 5% بويىچە باج ئېلىندى. چارۋىچىلىق بېجى دېھقانلار كالىندارى بويىچە 6 — 9 - ئايلاردا يىغىلدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) جەمئىي 14 مىليون 307 مىڭ 950 يۈەن (شىنجاڭ ئۆلكە پۈلى) چارۋىچىلىق بېجى يىغىلدى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئونىۋدا چارۋىچىلىق بېجى مىنگو دەۋرىدىكى تۈزۈم بويىچە ئېلىندى.

1952 - يىلدىن باشلاپ بىر تۈتاش پروگرېسسىيىلىك باج ئېلىش چارىسى يولغا قويۇلدى. بارلىق چارۋىلاردىن شۇ يىلقى ياش چارۋىلار چىقىرىۋېتىلىپ، قويغا سۈندۈرۈلۈپ، 1% — 10% نىسبەت بويىچە، 10 دەرىجىگە بۆلۈپ پروگرېسسىيىلىك باج ئېلىندى. 1953 - يىلى باج نىسبىتى 1% تىن 8% كىچە قىلىپ تۈزگەرتىلىپ، 8 دەرىجە بويىچە پروگرېسسىيىلىك باج ئېلىندى. ھارۋا ئۆلاغلىرىدىن باج كەچۈرۈم قىلىندى. شۇ يىلدىن باشلاپ چارۋىچىلىق بېجىنى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى ئالىدىغان بولدى. 1957 - يىلدىن كېيىن نىسبەتلىك باج تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. 1962 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە باج سوممىسىنىڭ 10% ى يەرلىكنىڭ ئۆزى تەييارلىغان خىراجىتى قىلىندى. شۇ يىلى چارۋىچىلىق بېجى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بىلەن خەلق گۇڭشېلىرىدىن 1.5%، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدىن 2.42% بويىچە ئېلىندى. 1980 - يىلى بىر تۈتاش نىسبەتلىك باج تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. چارۋىچىلىق كىرىمى سوممىسىنىڭ 2.8% ى بويىچە چارۋىچىلىق بېجى ئېلىندى. 10% قوشۇمچە باج ئېلىنماس بولدى. شۇ يىلدىن باشلاپ، بىر بېكىتىپ، 5 يىلغىچە ئۆزگەرتىلمەي، مەمۇلات ئاشقاندىمۇ باج كۆپەيتىلمەيدىغان بولدى. 1985 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى چارۋىلارغا باھا قويۇلۇپ، ئائىلىلەرگە بېقىشقا بېرىلدى. چارۋا سانىغا قاراپ نورما بەلگىلىنىپ، بىر تۈياق چوڭ چارۋىدىن 1 يۈەن، ئىنچىكە يۈڭلۈق قويدىن 0.45 يۈەن، يەرلىك قويدىن 0.30 يۈەن، ئۆچكىدىن 0.14 يۈەن باج ئېلىندى. 1986 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونىنىڭ يولبورۇقىغا ئاساسەن، چارۋىچىلىق بېجى ئېلىش توختىتىلدى. 1988 - يىلى چارۋىچىلىق بېجى ئېلىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىل 4 - ئايدا قولدا قالغان چارۋىنىڭ تۆياق سانى بويىچە بىر چوڭ چارۋىغا يىلىغا 1.20 يۈەن، قويغا 0.50 يۈەن، ئۆچكىگە 0.30 يۈەن، سىيىرغا 10 يۈەن باج ئېلىندى.

پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن چارۋىچىلىق بېجىنى كېمەيتىش ۋە كەچۈرۈم قىلىش سىياسىتىنى بەلگىلىدى. 1962 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە ھارۋا ئۆلاغلىرى، تېرىلغۇ ئۆلاغلىرى، نەسىللىك چارۋا، قالدۇرۇق چارۋا، 2 ياشتىن كىچىك ئوغلاق، پاقلان، 3 ياشتىن كىچىك تورپاق، 4 ياشتىن كىچىك ئات ۋە تۆگىلەردىن باج ئېلىش كەچۈرۈم قىلىندى. ئاپەتكە ئۇچرىغانلاردىن، 10% دىن 20% كىچە چارۋا ئاپەتتە ئۆلگەن بولسا، 10% باج، 20% تىن 30% كىچە ئۆلگەن بولسا، 20% باج، 50% ئۆلگەن بولسا، ھەممە باج كەچۈرۈم قىلىندى. 1962 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە چېگرا ناھىيىلەردىن چارۋىچىلىق بېجى ئېلىش توغرىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئونىۋناھىيىسىدە 7% چارۋىچىلىق بېجى كېمەيتىپ ئېلىندى. 1980 - يىلى باج 10% كېمەيتىلىدىغان بولدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان چارۋىلاردىن كەچۈرۈم قىلىنىدىغان باج نىسبىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. شۇ يىلى 6114 يۈەن باج كەچۈرۈم قىلىندى.

ناھىيە بويىچە بىر قىسىم يىللاردىكى چارۋىچىلىق بېجى ئېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 11 — 8 بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	باج مىقدارى	يىللار	باج مىقدارى	يىللار	باج مىقدارى
1957	6	1970	7.4	1980	5.5
1958	6	1971	8.1	1981	5.5
1959	7	1972	8.0	1982	5.5
1960	5.5	1973	7.6	1983	5.5
1961	8	1974	7.2	1984	5.5
1962	6	1975	7.2	1985	9.7
1963	5	1976	7.2	1988	10.6
1964	5.5	1977	8.3	1989	12
1966	7.9	1978	6.5	1990	12.7
1969	7.5	1979	7.6		

§ 5 . سودا ـ سانائەت بېجى

گۇاڭشۇنلۇق 28 ـ يىلى (1902 ـ يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ سودا ـ سانائەت بېجى ئىچىدە چاي بېجى، ماتا بېجى، بىر تۈتاش ئېلىنىدىغان باج (تۈرلۈك ماللار بېجى، ئالتۇن بېجى دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، ياغاچ بېجى، بەدىكلىك بېجى، ئۆي بېجى، خۇمدان بېجى، توختام بېجى، قان بېجى قاتارلىقلار بار ئىدى. ئادەتتە مال بېجى نىسبىتى 3% بېكىتىلگەنىدى. شۇەنتۇڭ 1 ـ يىلى (1909 ـ يىلى) 5% كە ئۆزگەرتىلدى. بىر چاي بېلىتىگە (4000 جاڭ) 100 سەر كۆمۈش باج ئېلىنىدى، بىر توپ ماتاغا 2 يارماق باج ئېلىنىدى. يەر سودىسى، ئۆي ـ زېمىن سودىسىدىكى باھانىڭ ھەر بىر سەرىدىن 3 پۇڭ كۆمۈش باج ئېلىنىدى. گۇاڭشۇ 28 ـ يىلىدىن شۇەنتۇڭ 2 ـ يىلى (1902 ـ يىلىدىن 1910 ـ يىلغىچە) يەر، ئۆي ـ زېمىن خېتى بېجىدىن 94 سەر 1 مىسقال 5 پۇڭ كۆمۈش يىغىلدى.

مىنگونىڭ 1 ـ يىلىدىن 21 ـ يىلىغىچە (1912 ـ يىلىدىن 1932 ـ يىلغىچە) 2.5% لىك سودا بېجى، بىر تۈتاش ئېلىنىدىغان باج، تاماكا ـ ھاراق بېجى، توختام بېجى، ياغ بېجى، ماركا بېجى، قاتناش قۇراللىرى نومۇر تاختىسى بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، قان بېجى، چاي بېجى، كۆمۈر بېجى، بەدىكلىك بېجى، تۇغمەن بېجى، تارازا بېجى، مىراس بېجى قاتارلىق 20 تۈرلۈك سودا ـ سانائەت بېجى بار ئىدى. بىر تۈتاش ئېلىنىدىغان باج 3%، تاماكا بېجى 30%، قان بېجى 6%، نومۇر تاختىسى بېجى 2%، توختام بېجى 9% ئېلىنىدى.

مىنگونىڭ 30 ـ يىلى (1941 ـ يىلى) ۋاستىلىك سېتىش بېجى، پوسۇلكا بېجى، كۆڭۈل ئېچىش بېجى، زىياپەت بېجى، تىجارەت بېجى، يول ئاسراش بېجى كۆپەيتىلدى. كۆمۈر بېجى بىلەن قان بېجى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. مىنگونىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) قان بېجى ئېلىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. مۇشۇ بىر يىلدا 10 مىليون 215 مىڭ 284 يۈەن سودا ـ سانائەت بېجى كىرىم بولدى.

مەمۇرىي كېڭەش تارقاتقان «مەملىكەت بويىچە باج يىغىشتا يولغا قويۇلىدىغان مۇھىم پرىنسىپ» قا

ئاساسەن، 1950 - يىل 1 - ئايدا ئونسۇدا مال بېجى، سودا - سانائەت بېجى، ماركا بېجى، سودىلىشىش بېجى، قان بېجى، قاتناش قۇراللىرىنىڭ نومۇر تاختىسىنى ئىشلىتىش بېجى، مىراس بېجى، ئۈسۈم تاپاۋىتى بېجى يولغا قويۇلدى. 1951 - يىلى پاختا يېپىنى بىر تۇتاش سېتىش بېجى يولغا قويۇلدى. 1952 - يىلى مەمۇرىي كېڭەش تارقاتقان «تاۋار ئوبوروت بېجىنى سىناق قىلىپ يولغا قويۇش چارىسى» گە ئاساسەن، مال بېجى، سودا - سانائەت بېجى، تۇز بېجى، سودىلىشىش بېجى، ماركا بېجى، ئۈسۈم تاپاۋىتى بېجى، قان بېجى ئېلىنىدى. 1962 - يىلدىن باشلاپ بازار سودىسى بېجى ئېلىنىدى.

1973 - يىلى باج تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، باج تۈرلىرى قوشۇۋېتىلىپ، باج تۈرى ۋە باج نىسبىتى ئاددىيلاشتۇرۇلدى. سودا - سانائەت بىر تۇتاش بېجى، ئاپتوموبىل - كېمىلەرنىڭ نومۇر تاختىسى بېجى، ئۆي - زېمىن بېجى، تۇز بېجى، قان بېجى قوشۇلۇپ سودا - سانائەت بېجى قىلىندى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلاردىن سودا - سانائەت بېجىلا ئېلىندى. كوللېكتىپ كارخانىلاردىن پەقەت سودا - سانائەت بېجى بىلەن سودا - سانائەت تاپاۋىت بېجى ئېلىندى. شەخسلەردىن داۋاملىق قان بېجى، ئاپتوموبىل - كېمىلەرنى ئىشلىتىش نومۇر تاختىسى بېجى ئېلىندى. 1980 - يىلى سودىلىشىش بېجى توختىتىلدى. 1982 - يىلى يېقىلغۇ ماي بېجى ئېلىندى.

1983 - يىل 6 - ئايدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلاردا پايدا تاپشۇرۇش ئورنىغا باج تاپشۇرۇشنىڭ 1 - باسقۇچلۇق ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى. كارخانىلار بەلگىلىگەن باج نىسبىتى بويىچە تاپاۋىت بېجى ۋە تەڭشەش بېجى تاپشۇرغاندىن كېيىن، قالغان پايدا كارخانىنىڭ ئۆزىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا قالدۇرۇلدى.

1984 - يىل 10 - ئايدا سودا - سانائەت كارخانىلىرىدا پايدا تاپشۇرۇش ئورنىغا باج تاپشۇرۇشنىڭ 2 - باسقۇچلۇق ئىسلاھاتى يولغا قويۇلۇپ، باج بىلەن پايدا تەڭ مەۋجۇت بولغان ھالەتكە خاتىمە بېرىلىپ، پايدا تاپشۇرۇلماي، پۈتۈنلەي باج تاپشۇرۇلىدىغان بولدى. ئونىۋ ناھىيىسىدە مەھسۇلات بېجى، قوشۇلما قىممەت بېجى، بايلىق بېجى، تۇز بېجى، تىجارەت بېجى، قان بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، ئاپتوموبىل - كېمىلەرنى ئىشلىتىش نومۇر تاختىسى بېجى، شەخسىي تەڭشەش بېجى، شەخسىي تاپاۋىت بېجى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ تاپاۋىت بېجى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ تەڭشەش بېجى، مۇكاپات بېجى، كوللېكتىپ كارخانىلارنىڭ تاپاۋىت بېجى، قۇرۇلۇش بېجى، شەھەر قۇرۇلۇشىنى ئاسراش بېجى، ماركا بېجى ئىجرا قىلىندى.

1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەش بېجى، ماتارىپ خىراجىتى قوشۇمچىسى ۋە يەردىن پايدىلىنىش بېجى يېڭىدىن كۆپەيتىلدى.

§ 6 . تۇز بېجى

تۇز بېجى ناھىيىنىڭ ئاساسلىق باج مەنبەلىرىنىڭ بىرى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك باج ئىشلىرى باش ئىدارىسىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، ناھىيىدە تۇز بېجى يولغا قويۇلۇپ، ھەر بىر دادەن تۇزدىن بىر سەر 3 مىسقال 5 پۇلۇك كۆموش باج ئېلىندى. بىر يىلدا 1200 سەردىن ئارتۇق كۆموش يىغىلدى. گۇاڭشۇ 29 - يىلى (1903 - يىلى) خەلق ئىچىدىن تۇز بېجى ئېلىنىشقا باشلىدى. ھەر بىر كىشىدىن ئېيىغا2 يارماق ئېلىنىپ، ئائىلىلەرنى بىرلىك قىلىپ يىغۇۋېلىندى. خەلق ئاممىسى ئۇنى «چوكا بېجى» دەپ ئاتىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا تۇز بېجى يەر بېجىغا قوشۇۋېتىلىپ، بىر دادەن ئاشلىق پاراق ئېلىنغاندا، 4 مىسقال كۆموش تۇز بېجى قوشۇپ ئېلىندى.

ناھىيىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى سودا ـ سانائەت بېجى كىرىمى

جەدۋەل: 11 — 9 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	يىغىلغان ئومۇمىي باج	بۇنىڭدىن: توز بېجى	يىللار	يىغىلغان ئومۇمىي باج	بۇنىڭدىن: توز بېجى
1951	169822	—	1973	718547	78641
1952	247247	—	1974	739697	19952
1953	532013	—	1975	842841	19995
1954	823394	—	1976	896772	34936
1955	642892	—	1977	1013055	19000
1956	638239	—	1978	1106467	20000
1957	727907	—	1979	1204684	40705
1958	697926	59160	1980	1340388	16651
1962	580022	86194	1981	1499566	13286
1963	620885	71164	1982	1558508	7217
1964	615421	53811	1983	1614417	5240
1965	630766	82516	1984	1562827	8222
1966	618846	79765	1985	1837288	4229
1967	670498	96501	1986	2214431	9644
1968	610726	93794	1987	2243750	22156
1969	524070	58075	1988	2580314	6446
1970	555000	43492	1989	2952204	7391
1971	604019	71611	1990	3396301	23368
1972	626012	63706			

مىنگو دەۋرىدە توز بېجى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى كونا توزۇم بويىچە ئېلىندى. مىنگونىڭ 22 ـ يىلى (1933 ـ يىلى) ئونىۋ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مالىيە قىسىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن قوشۇمچە توز بېجى ئالدى. 100 كىلوگرام توز قازسا، 200 يۈەن شىنجاڭ پۇلى باج ئېلىندى. كېيىن 600 يۈەنگە كۆپەيتىلدى. مىنگونىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) يىغىلغان توز بېجى 151 مىڭ 778 يۈەن (شىنجاڭ پۇلى) گە يەتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، توز بېجىنى ئاشلىققا قوشۇپ ئالىدىغان كونا توزۇم بىكار قىلىندى. توز بېجى ئەمەلىي قېزىلغان توز مىقدارىغا قاراپ 100 كىلوگرامدىن 6.00 يۈەن ئېلىنىدىغان بولدى. 1950 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ 3.00 يۈەنگە چۈشۈرۈلدى ھەم دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن توزدىن باج كەچۈرۈم قىلىندى.

1956 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ، گۈۋژىيەننىڭ 125 - نومۇرلۇق ھۆججىتىگە ئاساسەن، ئونىۋ ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئىستېمالغا ئىشلىتىلىدىغان تۆزنىڭ 100 كىلوگرامىدىن 7.00 يۈەن باج ئېلىشنى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان تۆزدىن تۆز بېجىنىڭ 40% ى بويىچە باج ئېلىشنى قارار قىلدى. تۆز ئىشلىتىلىدىغان خۇرۇمچىلىق، سوپۇنچىلىق قاتارلىق 8 خىل كەسىپتىن تۆز بېجى كەچۈرۈم قىلىندى. 1973 - يىل 7 - ئايدا يودلۇق تازا تۆزدىن باج ئېلىش كەچۈرۈم قىلىندى.

1984 - يىل 10 - ئايدا تۆز بېجى بىر ئاز تەڭشەلدى. خۇرۇمچىلىق، سوپۇنچىلىق قاتارلىق سانائەتلەرگە ئىشلىتىلىدىغان تۆزدىن باج ئېلىنىشقا باشلىدى. خۇرۇمچىلىققا ئىشلىتىلگەن 100 كىلوگرام تۇز ئۈچۈن 1.15 يۈەن، سوپۇنچىلىقتىن 0.75 يۈەن باج ئېلىندى؛ 100 كىلوگرام قايتا ئىشلەنگەن تۆزدىن 10.00 يۈەن باج ئېلىندى. كېيىنكى يىلى 5.00 يۈەنگە چۈشۈرۈلدى. ئۇۋاقلاپ يۇيۇلغان 100 كىلوگرام تۇزدىن 6.00 يۈەن، يەم - بوغۇز پىششىقلاشقا ئىشلىتىلىدىغان تۆزنىڭ 100 كىلوگرامىدىن 1.15 يۈەن، بېلىقچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان تۆزنىڭ 100 كىلوگرامىدىن 2.1 يۈەن باج ئېلىندى. 1958 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 1 مىليون 216 مىڭ 900 يۈەن تۆز بېجى يىغىلدى.

ئون ئىككىنچى قىسىم

پۈل مۇئامىلە

ئون ئىككىنچى قىسىم

پۇل مۇئامىلە

ئونىۇنىڭ ناھىيە بازىرى ئەسلىدە يىپەك يولىدىكى مۇھىم بازار ئىدى. ئۇ يەردە سودىگەرلەر خېلى كۆپ بولۇپ، دېيىست ـ كرېدىت ناھايىتى جانلانغانىدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بۇ يەردە پۇل جۇجۇقى قۇرۇپ پۇل قۇيدۇردى. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەر رايون خاراكتېرلىك پۇل مۇئامىلە مەركىزىگە ئايلاندى. غەربكە يۇرۇش قىلىش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، باش بۇغ لى كېچىك ئاقسۇدا 2570 سەر 6 مىسقال 4 پۇڭ كۈمۈش ئولجا ئالغان. ھازىرقى زامان بانكا كەسپى مىنگو دەۋرىدە باشلانغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق بانكىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، قۇرۇلۇش بانكىسى، سودا ـ سانائەت بانكىسى ئونىۇ ناھىيىسىدە تارماق ئاپپاراتلارنى قۇرۇپ، ئىجتىمائىي تەرەققىيات ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئاكتىپ رول ئوينىدى. ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇر راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، پۇل مۇئامىلە، سوغۇرتا كەسپى سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى.

I باب

ئاپپاراتلار

§1. پۇل جۇجۇقى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېخلۇڭ 25 ـ يىلى (1760 ـ يىلى) 11 ـ ئايدا مەسلىھەتچى ئامبال شۇخۇدې بەگنىڭ ئىلتىماسىنى تەستىقلاپ، ئاقسۇ (ئونسۇ) دا پۇل جۇجۇقى تەسىس قىلىپ، يەكەننىڭكىگە تەقلىد قىلىپ مىس پۇل قۇيدۇردى. بۇ پۇل بىلەن ئاقسۇ، ئۇچتۇرپان، كۇچا، قەشقەر، باي، سايرامدىن ئىبارەت 7 شەھەر تەمىنلەندى. چېخلۇڭ 31 ـ يىلى (1767 ـ يىلى) ئاقسۇ پۇل جۇجۇقى ئۇچتۇرپانغا كۆچۈرۈلدى. جىياچىڭ 4 ـ يىلى (1799 ـ يىلى) پۇل جۇجۇقى ئاقسۇغا كۆچۈپ كەلدى. جىياچىڭ 17 ـ يىلى (1812 ـ يىلى) 8 ـ ئايدا ئاقسۇ پۇل جۇجۇقىنىڭ ئىلگىرىكى باشلىقى داچۈڭنا قاتارلىقلارنىڭ ساختىپەزلىكى پاش بولۇپ، داچۈڭنا، كاتىپ لوخۇڭجى، ئىلگىرىكى خان ئامبال نايەنباۋ ئائىلىسى بىلەن، فەن جىيەنغىڭ ئائىلىسى بىلەن سوراق قىلىش ئۈچۈن جازا مەھكىمىسىگە يالاپ ئېلىپ كېتىلدى. ئىلگىرىكى ئاقسۇ خان ئامبىلى فەن جىيەنغىڭ قەشقەرگە مەسلىھەتچى ئامبال بولۇپ يۆتكەلگەندىن كېيىن، ئەسلىدىن ئېلىپ تاشلاندى. ئاق بايراقلىق ھىماتچى

قوشۇنىنىڭ قوماندانى نايەنباۋ 2 - دەرىجىلىك ياساۋۇللۇققا چۈشۈرۈلدى.

گۈاڭشۇ 4 - يىلى (1878 - يىلى) جالاڭ ياۋچىن ئاقسۇدا پۇل جۇجۇقى تەسىس قىلىپ، پۇل قۇيدۇردى. گۈاڭشۇ 4 - يىلىدىن 13 - يىلى (1878 - يىلىدىن 1887 - يىلغىچە) نىڭ ئاخىرىغىچە كۆچا، بايلاردىكى 325 مىڭ 465 جىڭ مىس ئىشلىتىلىپ، 40 مىليون 57 مىڭ 420 دانە پۇل قۇيۇلدى ھەم كۆمۈش پۇل قۇيۇلۇپ، بىللە ئىشلىتىلدى. زوزۇڭتاڭ كۆچاغا شۇ بۇيىچە ئىش قىلىشنى بۇيرىدى. گۈاڭشۇ 9 - يىلى (1883 - يىلى) لو چاڭخۇ يۇقىرىنىڭ تەستىقىنى ئېلىپ، پۇل جۇجۇقىنى ئايماق مەھكىمىسىگە ئۆتكۈزۈۋالدى. گۈاڭشۇ 12 - يىلى (1886 - يىلى) 4 - ئايدا شىنجاڭنىڭ پەرمانبەرداری ۋېي گۈاڭشۇ ئاقسۇدا دۆكان قۇرۇپ پۇل قۇيدۇرۇپ، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى ئايماق، ناھىيىلەرنى پۇل بىلەن تەمىنلىدى. گۈاڭشۇ 18 - يىلى (1892 - يىلى) پۇل جۇجۇقى كۆچاغا كۆچۈرۈلدى. گۈاڭشۇ 19 - يىلى (1893 - يىلى) ئاقسۇ ئايمىقىنىڭ ئامبىلى خۇاڭ گۈاڭدا ئايماق خەزىنىسىدىن 5000 سەر كۆمۈش قەرز ئېلىپ، دۆكان قۇرۇپ، كۆمۈش تەڭگە قۇيدۇردى. گۈاڭشۇ 29 - يىلى (1903 - يىلى)، ئۇنسۇ ناھىيىسىدە ئونسۇ مەھكىمىسىنىڭ تەستىقى بىلەن دۆكان قۇرۇلۇپ، كۆمۈش تەڭگە قۇيدۇرۇلۇپ، ھەربىي تەمىناتقا تولۇقلىما قىلىندى.

§ 2 . ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى

ئاقسۇدا گۈاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى قۇرۇلدى، دەسمايە قىلىش ئۈچۈن خەزىنىدىن 30 مىڭ سەر كۆمۈش ئاجرىتىلدى ھەم 40 مىڭ پارچە گۈللۈك قەغەز پۇل بېسىپ تارقىتىلدى. ھەر بىر داچەنلىك پۇلنىڭ قىممىتى بىر سەر كۆمۈشكە تەڭ ئىدى. يەنە ئۇلكىدە 50 مىڭ پارچە گۈللۈك مايلىق لاتا پۇل باستۇرۇپ كېلىنىپ، دەسمايە قىلىندى. ئاندىن بۇ ئىش تېخنىكىلىك سودىگەر چۇي شىنيۈڭنىڭ بېجىرىشىگە تاپشۇرۇلدى.

گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىلىك شۆبە ھۆكۈمەت پۇل جۇجۇقى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) توختىتىلدى.

§ 3 . خەزىنە

داۋگۇاڭ 8 - يىلى (1828 - يىلى) نايەنچېڭ قاتارلىقلار يۇقىرىنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئاقسۇ خان ئامبىلى يامۇلىدا بىر خەزىنە تەسىس قىلىپ، يىغىلغان باجنى شۇ يەردە ساقلىدى. تۇڭجى 6 - يىلى (1867 - يىلى) ياقۇپبەگ ئاقسۇنى بېسىۋالغاندا خەزىنىنىمۇ ئىگىلىۋالدى. گۈاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) 5 - ئايدا ھېكىمخان تۆرە 500 ئاتلىق ئەسكەرنى كورلىدىن قەشقەرگە كېتىۋاتقان ھەققۇلى بەگنى قوغلاشقا ئەۋەتىپ، ئاقسۇدىكى خەزىنىنى ئۇلارنىڭ بۇلاپ كېتىشىدىن قوغداپ قالدى.

§ 4 . گۆرۈخانا

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگو يىللىرى ئونسۇ بازىرىدا خەلق ئارىسىدا قەرز ، ئۆتنە - يېرىم ئىشلىرى خېلى جانلانغان، گۆرۈكەشلىكمۇ پەيدا بولغانىدى. لېكىن ئەيشەن، شى چاڭدۇڭ، خەن دەيشاۋ قاتارلىق

كىشىلەرنىڭ گۈرۈھانىلىرى چوڭراق ئىدى. پۇل لازىم بولغانلار كىگىز، گىلەم، كىيىم - كېچەك، سايمان - جابدۇق، مالىلىرىنى گۈرۈھانىغا گۈرۈگە قويۇپ قەرز ئالاتتى. گۈرۈ ھۆججىتىگە گۈرۈگە قويۇلغان نەرسە، بېرىلگەن پۇل سوممىسى، گۈرۈ قەرەلى ئېنىق يېزىلاتتى. قەرەلى توشقاندا قەرزنى قايتۇرۇپ، گۈرۈگە قويۇلغان نەرسە قايتۇرۇپ ئېلىناتتى. قەرەلى ئۆتۈپ كېتىپ، نەرسە قايتۇرۇپ ئېلىنمىسا، ئۈستۈم قوشۇپ قەرەلى ئۈزارتىلاتتى ياكى گۈرۈگە قويۇلغان نەرسە قايتۇرۇپ بېرىلمەيتتى.

§ 5 . بانكا

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئونىنچى ناھىيە بازىرىدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكىنىڭ ئاقسۇ شۆبىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ 5 خىزمەتچىسى بار ئىدى. ۋاڭ خۇڭلياڭ دىرېكتور بولدى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 16 - كۈنى بانكا ئاقسۇغا كۆچۈپ چىقتى. 10 - ئايدا يەنە ئونىنچى كۆچتى. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 1 - ئايدا بۇ بانكا شىنجاڭ ئۆلكىلىك تىجارەت بانكىسىنىڭ ئاقسۇ شۆبىسىگە ئۆزگەرتىلىپ، سودىگەرلەر بىلەن ھۆكۈمەت شېرىكلىشىپ پاي قوشتى. شەخسىي پاي %40 تىن ئاشتى. 7 خىزمەتچى، 4 ئىشچىسى بار ئىدى. سۇن شۇلىن دىرېكتور بولدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بانكا شىنجاڭ ئۆلكىلىك تىجارەت بانكىسىنىڭ ئونىنچى شۆبىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، ئاقسۇدا ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىنىدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) شۆبە بانكا ئاقسۇغا كۆچۈپ چىقىپ، ئونىنچىدا ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلدى.

1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئاقسۇ شۆبە بانكىسى ئونىنچى تارماق بانكىسى بىلەن قوشۇۋېتىلدى. 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاقسۇ شۆبە بانكىسى ئونىنچىغا كۆچۈپ كەلدى. ئۇنىڭ كەسپى ئونىنچى تارماق بانكىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1950 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى ئاقسۇ مەركىزىي تارماق بانكىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، ئاقسۇ، ئونىنچىلارنىڭ كەسپىي ئىشلىرىنى بېجىردى. 9 خىزمەتچىسى بار ئىدى. ۋاڭ شۆيۈەن دىرېكتور بولدى. 1952 - يىل 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مەركىزىي تارماق بانكا كەسپىي بۆلۈمچە، بوغالتېرىيە، پىلان بۆلۈمچىلىرىنى ئاقسۇغا كۆچۈردى. 1954 - يىلى بانكا پۈتۈنلەي ئاقسۇغا كۆچۈپ كەتتى.

1. جۇڭگو خەلق بانكىسى ئونىنچى ناھىيىلىك تارمىقى

ئو 1949 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلدى. 1952 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 25 كە يەتتى. 1958 - يىل 5 - ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئونىنچى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، جۇڭگو خەلق بانكىسى ئونىنچى بازارلىق ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىنىدى. ئو ۋاستە جۇڭگو خەلق بانكىسى ئاقسۇ مەركىزىي تارماق بانكىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

1962 - يىل 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى ئونىنچى بازارلىق ئىش بېجىرىش ئورنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، جۇڭگو خەلق بانكىسى ئونىنچى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى رەسمىي سىرتقا قارىتا تىجارەت قىلدى. 1985 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئونىنچى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسى ئونىنچى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىل 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى ئونىنچى ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

جۇڭگو خەلق بانكىسى ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 12 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
بانكا باشلىقى	لى يۈيىڭ	ئەر	خەنزۇ	تيەنجىن شەھىرى	1952.1 — 1952.6
	گاۋ شاڭيى	ئەر	خەنزۇ	تيەنجىن شەھىرى	1952.6 — 1952.12
	شۇ جىنۇەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1952.12 — 1958.5
	تيەن يۈيىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ جيالۇ ناھىيىسى	1962.7 — 1965.9
	جالۇ جىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جىشەن ناھىيىسى	1965.9 — 1971.9
	لىيۇ چۈنتالۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشەن ناھىيىسى	1971.9 — 1977.4
	شى جېنداۋ	ئەر	خەنزۇ	جېجيالۇ	1977.4 — 1983.8
مۇئاۋىن بانكا باشلىقى	لى چېڭچى	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي شەھىرى	1984.9 — 1985.1
	زىلۇ فىلۇ	ئەر	خەنزۇ	لەنجۇ شەھىرى	1952.12 — 1955.10
	ئابدۇقاسىم ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1953.3 — 1955.10
	جالۇ جىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جىشەن ناھىيىسى	1956.1 — 1964.1
	ھاشىم بەكرى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1955.3 — 1958.5
	دۇ ئۆگىيى	ئەر	خەنزۇ	جيانسۇ	1965.10 — 1973.6
	ئابدۇرېھىم توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1965.10 — 1979.11
	لىيۇ تيەنيۇ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1964.10 — 1979.11
	سۇلۇ ژېنجيا	ئەر	خەنزۇ	تيەنجىن شەھىرى	1982.3 — 1985.1
	مۇھەممەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.3 — 1985.1
	روزى توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.9 —
	چىن شىنمىن	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭشى لىڭشى ناھىيىسى	1990.9 —

2. جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

بۇ بانكا 1955 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى قۇرۇلدى. 1957 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، جۇڭگو خەلق بانكىسى ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1964 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1965 - يىل 10 - ئايدا يەنە جۇڭگو خەلق بانكىسى ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1980 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى يەنە جۇڭگو خەلق بانكىسى ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدىن ئايرىلىپ چىقتى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 72 گە يېتىپ، مەمۇرىيەت، پىلان، بوغالتېرلىق، كاسسىرلىق،

ئامانەت . قەرز كوپېراتىپى، جەمئىيەت بوغالتېرلىقى، كادىرلار . رېژىسسىيە، مالىيە مۇپەتتىشلىكىنى ئۆتەشلىكتىن ئىبارەت 9 بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى. قارىسىقىدا ئامانەت . قەرز كوپېراتىپى 10 غا، شۆبە ئامانەت . قەرز كوپېراتىپى 31 گە يەتتى.

جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 12 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم . فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
بانكا باشلىقى	ئابدۇقاسىم ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1955.10 — 1957.5
	جالاڭ جىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جىشەن ناھىيىسى	1964.1 — 1965.10
	ئابدۇرېھىم توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1982.2 —
مۇئاۋىن بانكا باشلىقى	زىلاڭ فىلاڭ	ئەر	خەنزۇ	لەنجۇ شەھىرى	1955.10 — 1957.5
	دۇ ئۆچىي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1964.1 — 1965.10
	ئابدۇرېھىم توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1964.1 — 1965.10 1980.1 — 1982.2
	لىيۇ تىەنيۇ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1980.1 — 1981.1
	ژاڭ جىنپىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1980.1 — 1981.1
	تەن يۈئلياڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1980.1 — 1984.7
	ژاڭ چىڭدۇڭ	ئەر	خەنزۇ	قەشقەر شەھىرى	1984.7 — 1987.3
	توختى تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1985.7 —
	جاڭ جىچاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مىشەن ناھىيىسى	1986 —

3 . جۇڭگو سودا . سانائەت بانكىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

بۇ بانكا 1985 . يىل 1 . ئاينىڭ 1 . كۈنى قۇرۇلدى. 1990 . يىلى ئىشچى . خىزمەتچىسى 51 گە يەتتى، مەمۇرىيەت، پىلان . كرېدىت، خەلق پۇل ئامانىتى، بوغالتېرلىق . كاسسىرلىق بۆلۈمچىلىرى ۋە تىجارەت بۆلۈمى، خەلق پۇل ئامانىتى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. مۇڭ ژېنجيا بانكا باشلىقى، لى چېڭچى، مۇھەممەت سىدىقلار مۇئاۋىن بانكا باشلىقى بولدى.

4 . جۇڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

بۇ بانكا 1979 . يىل 9 . ئايدا قۇرۇلدى. 1990 . يىلى ئىشچى . خىزمەتچىسى 22 گە يەتتى، مەمۇرىيەت، مالىيە، كەسپىي بۆلۈمچىلىرى ۋە غەربىي كوچا، قاتناش كوچىسى، قارايۇلغۇنلاردا شۆبە ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى قۇرۇلدى. ژاڭ جېنسەي، خۇاڭ جىڭپىڭلار بانكا باشلىقى بولدى. خەن شىنلياڭ مۇئاۋىن بانكا باشلىقى بولدى.

§ 6 . ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى

1953 - يىلى ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا يېزا ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى قۇرۇلدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا يېزىلاردىكى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپلىرى تىجارەت پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، توغۇلا تىجارەت پونكىتى ئونىۇ بازارلىق تىجارەت پونكىتىغا قوشۇۋېتىلدى. 1962 - يىلى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام ئامانەت - قەرز كوپىراتىپلىرىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 40 قا يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 10 ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى، 31 شۆبە ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى تەسىس قىلىندى. ئىشچى - خىزمەتچىسى 68 گە، مەبلىغى 266 مىڭ 634 يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە پاي سوممىسى 185 مىڭ 129 يۈەن، جامائەت جۇغلانمىسى 81 مىڭ 505 يۈەن.

§ 7 . سۇغۇرتا شىركىتى

1951 - يىل 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئونىۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ئىچىدە جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ پەۋقۇلئادە ۋاكالەت ئورنى تەسىس قىلىندى. ئۇ، 1958 - يىل 5 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1983 - يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئونىۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدا جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ ۋاكالەت ئورنى قۇرۇلدى. 1986 - يىل 3 - ئايدا جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ ئونىۇ ناھىيىلىك تارماق شىركىتى قۇرۇلدى. ۋاقى داۋېيې مۇئاۋىن دىرېكتور بولدى. ئۇنىڭغا 4 ئىشچى - خىزمەتچى قويۇلدى.

II باب

پۇل

§ 1 . پۇل قۇيۇش

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېخىلۇڭ 25 - يىلى (1760 - يىلى) ئاقسۇ (ھازىرقى ئونىۇ) پۇل جۇجۇقى تەسىس قىلىندى. بۇ شىنجاڭدا ئەڭ ئۇزاق پۇل قۇيغان پۇل جۇجۇقى ھېسابلىنىدۇ. «غەربىي چېگرىنى باشقۇرۇشقا ئائىت ئىشلار» دېگەن كىتابتا: «ئاقسۇ پۇل جۇجۇقىدا 2 باشقۇرغۇچى، پۇل قۇيۇش، مىس ئىشلەپچىقىرىشنى نازارەت قىلغۇچى، بىر پەششاپ، سسرت بىلەن بولغان ئىشلارنى بېجىرگۈچى 2 خادىم، مىس زاۋۇتىنىڭ 298 ئەسكىرى، پۇل جۇجۇقىنىڭ 60 ئەسكىرى بار ئىدى» دەپ يېزىلغان. پۇل قۇيۇش جۇجۇقىدا 6 ئوچاق بار ئىدى. ئاساسەن «ھەرقايسى شەھەرلەردىكى ئۇيغۇرلارغا مىس سىلىنى سىلىندى. ئونىۇنىڭ بەگلىرى مىس سىلىنى ۋە ئەمەل مىسى تاپشۇردى» . بۇ مىسلاردا يېڭى مىس پۇل قۇيۇلدى. چېخىلۇڭ 26 - يىلى

(1761 ـ يىلى) 7 ـ ئاي ئارىلىقىدا 7000 تەڭگىدىن ئارتۇق پۇل قويۇلدى. گۇاڭشۇ 4 ـ يىلىدىن 13 ـ يىلىغىچە (1878 ـ يىلىدىن 1887 ـ يىلغىچە) جەمئىي 325 مىڭ 465 جىڭ ساپ مىستا 40 مىليون 57 مىڭ 232 دانە داچەن قۇيۇلدى. گۇاڭشۇ 16 ـ يىلى (1890 ـ يىلى) ئاقسۇ پۇل جۇجۇقى مۇشۇ بىر يىلدا 10 دەستە، ھەردەستىسى 900 تىزىقتىن، جەمئىي 9000 تىزىق پۇل قۇيدى.

§ 2 . ئوبوروت قىلىنغان پۇللار

خەن سۇلالىسىنىڭ يۈڭپىڭ 16 ـ يىلى (73 ـ يىلى) دىن مىلادىيە 1990 ـ يىلىغىچە ئۇنىۋ تەۋەسىدە مىس پۇل، تىللا، تەڭگە، قېتىشما مېتال پۇل، لاتا پۇل، قەغەز پۇللار ئوبوروت قىلىندى.

1. مىس پۇل

1) خوتەن ئات سۈرەتلىك پۇلى بۇ پۇل يەنە «خەنزۇچە، كارۇشتىچە 2 خىل يېزىقلىق پۇل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ پۇلنىڭ چوڭ، كىچىك 2 خىلى بار. بۇ پۇل شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈڭپىڭ 16 ـ يىلى (73 ـ يىلى) ئۇنىۋدا ئوبوروت قىلىندى.

2) خەنزۇچە، كۇسەنچە 2 خىل يېزىقلىق 5 جۇلۇق پۇل ۋە كۇسەن كىچىك مىس پۇلى خەنزۇچە، كۇسەنچە 2 خىل يېزىقلىق 5 جۇلۇق پۇل 3 ـ ئەسىردە ئۇنىۋدا ئوبوروت قىلىنغان. كۇسەن كىچىك مىس پۇلى 5 ـ ئەسىردىن باشلاپ ئۇنىۋدا ئوبوروت قىلىنغان.

3) ۋېي سۇلالىسىنىڭ 5 جۇلۇق پۇلى 4 — 5 ـ ئەسىرلەردە ئۇنىۋدا ئوبوروت قىلىنغان.

4) تۈركەش پۇلى 7 ـ ئەسىردە ئۇنىۋ تەۋەسىگە كىرىپ، ئوبوروت بولغان.

5) جۇڭغارىيىنىڭ مىس پۇلى 16 ـ ئەسىردە بۇ تەۋەگە كىرىپ، ئوبوروت بولغان.

6) چىيەنلۇڭ تۇڭباۋ ئاقسۇ پۇل جۇجۇقى قۇيغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغىچە ئوبوروت بولغان.

7) جىياچىڭ تۇڭباۋ ئاقسۇ پۇل جۇجۇقى قۇيغان، جىياچىڭ يىللىرىدا بۇ يەردە ئوبوروت بولغان.

8) داۋگۇاڭ تۇڭباۋ ئاقسۇ پۇل جۇجۇقى قۇيغان. داۋگۇاڭ يىللىرى بۇ يەردە ئوبوروت بولغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 8 ـ يىلى (1828 ـ يىلى) نىڭ ئالدى ـ كەينىدە، ئاقسۇ جۇجۇقى «8 ـ يىل، بەش» ۋە «8 ـ يىل، ئون» دىن ئىبارەت 2 خىل داچەن قۇيغان. «8 ـ يىل، ئون» نىڭ مەنىسى، داۋگۇاڭ 8 ـ يىلى، 10 دانە يارماققا تەڭ، يەنى 2 دانە داچەننى 2 مىسقال كۇمۇشكە سۇندۇرغىلى بولىدۇ، دېگەننى بىلدۈرەتتى. ئۇنىڭ نامى يەنىلا تۇڭباۋ دەپ ئاتالدى.

ئۇ «8 ـ يىل، بەش» خەتلىك كىچىك داچەندىن مەل چوڭراق بولۇپ، مالىيىگە پايدىلىق ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى جۇجۇقلار ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ، «ئون» لۇق پۇلنى كۆپلەپ قۇيدى.

9) شىيەنفېڭ تۇڭباۋ، شىيەنفېڭ يۈەنباۋ، شىيەنفېڭ جۇڭباۋ پۇللىرى شىيەنفېڭ يىللىرى ئاقسۇ جۇجۇقى قۇيغان «بەش» ، «ئون» لۇق پۇللار «شىيەنفېڭ تۇڭباۋ» دەپ ئاتالغان. «50» لىكى «شىيەنفېڭ جۇڭباۋ» دەپ ئاتالغان. «100 »لىكى «شىيەنفېڭ يۈەنباۋ» دەپ ئاتالغان.

10) تۆڭجى تۆڭباۋ　چىلك سۇلالىسىنىڭ شىيەنفىڭ يىللىرىدا بۇ پۇل ئاقسۇدا قۇيۇلۇپ ئوبوروت قىلىنغان.

11) راشىدىن خوجا پۇلى　ئاقسۇدا قۇيۇلۇپ ئوبوروت قىلىنغان. پۇلنىڭ سىرتى يۇمىلاق، ئوتتۇرىسى چاسا تۆشۈكلۈك.

12) ياقۇپبەگنىڭ مىس پۇلى

13) گۇاڭشۇ تۆڭباۋ　چىلك سۇلالىسىنىڭ قوشۇنلىرى ئاقسۇنى قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، جۇجۇق تەسىس قىلىپ، چىەنلۇك تۆڭباۋ، داۋگۇاڭ تۆڭباۋ ۋە گۇاڭشۇ تۆڭباۋ پۇللىرىنى قۇيدى. ئاقسۇ جۇجۇقى يەنە قەشقەر جۇجۇقىغا ۋاكالىتەن چىەنلۇك تۆڭباۋ، گۇاڭشۇ تۆڭباۋ پۇللىرىنى قۇيدى. ئۇنىڭ 400 دانىسى بىر سەر كۈمۈشكە سۇندۇرۇلدى.

14) شىنجاڭدا ئۆلكە قۇرۇلغانلىقىنىڭ خاتىرە پۇلى　بۇ پۇل خەلق ئارىسىدا يىغىپ ساقلانغاچقا، بازاردا ناھايىتى ئاز ئوبوروت بولغان.

15) مىنگونىڭ مىس پۇلى　مىنگو يىللىرىدا ئاقسۇدا ماشىنا بىلەن «ئون يارماقلىق داچەن» قۇيۇلغان، يەنە قۇيمىچىلىق ئۇسۇلىدىمۇ «ئون يارماقلىق داچەن» قۇيۇلغان.

2. تىللا

1) سەئىدىيە تىللاسى　14 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇ يەردە ئوبوروت قىلىنغان.

2) ياقۇپبەگ تىللاسى　ياقۇپبەگ تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن چاغدا ئونسۇ تەۋەسىدە ئوبوروت قىلىنغان. بىر تىللا 20 دانە 5 پۇڭلۇق تەڭگىگە بىر سەر كۈمۈشكە ئالماشتۇرۇلغان.

3) ھەربىي تەمىنات تىللاسى　چىلك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭنىڭ پەرمانبەرداری ئۈزى تىللا قۇيدۇرۇپ، «ھەربىي تەمىنات تىللاسى» دەپ ئاتىدى. بۇ پۇل ئونسۇ تەۋەسىدە ئوبوروت قىلىنغاندىن كېيىن، تولىسى سودىگەرلەر بىلەن خەلق ئارىسىدا يىغىپ ساقلاندى.

3. تەڭگە

1) قەشقەر تەڭگىسى　چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ يىللىرىدا ئونسۇ تەۋەسىدە ئوبوروت قىلىنغان.

2) ئاقسۇ تەڭگىسى　چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 5 - يىلى (1879 - يىلى) بۇ يەردە «ھەقىقىي بەش پۇڭ» لۇق تەڭگە ئوبوروت قىلىنغان.

3) «گۇاڭ (光)» خەتلىق تەڭگە　چىلك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 6 - يىلىدىن 8 - يىلىغىچە (1880 - يىلىدىن 1882 - يىلىغىچە) بۇ يەردە ئاقسۇدا قۇيۇلغان «گۇاڭ (光)» خەتلىك تەڭگە ئوبوروت قىلىندى. 1949 - يىل 8 - ئايدا خەلق ئىچىدە يىغىپ ساقلانغان «گۇاڭ (光)» خەتلىك تەڭگە يەنە ناھىيە بازىرىدا پەيدا بولدى.

4) گۇاڭشۇ تەڭگىسى　ئاقسۇ جۇجۇقى «گۇاڭشۇ تەڭگىسى»، «ئاقسۇ ئىككى مىسقال»، «ئاقسۇ ئۈچ مىسقال»، «ئاقسۇ بەش مىسقال» دېگەندەك خەتلەر چوشۇرۇلگەن پۇللارنى قۇيغان ھەمدە بۇ پۇللار ئوبوروت قىلىنغان.

5) كۈمۈش تۆكچە گۈاڭشۇ 12 - يىلى (1886 - يىلى) بۇ يەردە چوڭ سودىگەرلەر بازاردا كۈمۈش تۆكچە ئىشلىتەتتى.

6) ھەربىي تەمىنات تەڭگىسى گۈاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى) شىنجاڭ پەرمانبەرداری ۋالڭ شۇنەن شىمگۈ ماشىنىدا پۇل قۇيۇش جۈجۇقىدا تەڭگە قۇيدۇردى. بۇ تەڭگە ئاساسەن ھەربىي تەمىنات ئۈچۈن تارقىتىلدى ۋە بازاردا ئوبوروت قىلىندى. شۇڭا «ھەربىي تەمىنات تەڭگىسى» دەپ ئاتالدى. ئۇنىڭ «بىر سەر»، «بەش مىسقال»، «تۆت مىسقال»، «ئىككى مىسقال» لىق تۈرلىرى بار ئىدى.

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت پۇل تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىپ، تەڭگە ئوبوروت قىلىشنى قارار قىلدى. 1952 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى تەڭگە ئوبوروت قىلىش چەكلەندى.

4. قېتىشما مېتال قوشۇمچە پۇل

1957 - يىلى ئونىۋ بازىرىدا بىر پۈڭلۈق، 2 پۈڭلۈق ۋە 5 پۈڭلۈق 3 خىل قوشۇمچە خەلق پۇلى ئوبوروت قىلىندى. 1980 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن باشلاپ 10 پۈڭلۈق، 20 پۈڭلۈق، 50 پۈڭلۈق ۋە 10 يۈەنلىك مېتال خەلق پۇلى بازاردا ئوبوروت قىلىندى.

5. مېتال خاتىرە پۇل

1984 - يىل 10 - ئايدا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن دۆلەت تەرىپىدىن تارقىتىلغان بىر يۈەنلىك مېتال خاتىرە پۇل ئونىۋ ناھىيىسىدە ئوبوروت قىلىندى. ئۇنىڭ «ياشىسۇن ۋەتەن»، «مىللەتلەرنىڭ بۈيۈك ئىتتىپاقلىقى» ۋە «دۆلەت قۇرۇش مۇراسىمى» قاتارلىق سۈرەتلەر چۈشۈرۈلگەن 3 خىلى بار. 1985 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن بىر يۈەنلىك مېتال خاتىرە پۇل تارقىتىلدى. ناھىيە تەۋەسىدە بۇ پۇل بەك ئاز تارقىتىلغاچقا، تولىسىنى شەخسلەر يىغىپ ساقلىدى.

6. لاتا پۇل

گۈاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ بازىرىدا ئاقسۇ ھۆكۈمەت پۇل جۈجۇقى تارقاتقان گۇللۇك مايلىق لاتا پۇل ئوبوروت قىلىندى. بۇ پۇل ئىپتا بىسىلمىغاچقا، كېيىنكى يىلى تارقىتىش توختىتىلدى.

7. قەغەز پۇل

1) ئاقسۇ گۇللۇك پۇلى گۈاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) ئاقسۇ ئايمىقى پۇل جۈجۇقى چەت ئەل قەغەزىگە باسقان گۇللۇك پۇل ئوبوروت قىلىندى. بۇ پۇل «ئاقسۇ گۇللۇك پۇلى» دەپ ئاتالدى. يۈزىدىكى سوممىسى 400 داچەنگە توغرا كېلەتتى، ئۇ بىر سەر كۈمۈشكە سۇندۇرۇلدى. قەغەزنىڭ سۈپىتى ناچار بولغاچقا، پەقەت ئاقسۇ ۋىلايىتى تەۋەسىدىلا تارقىتىلدى. گۈاڭشۇ 31 - يىلى (1905 - يىلى) بۇ پۇلنىڭ ھەممىسى يىغىۋېلىپ كۆيدۇرۇۋېتىلدى.

2) چوڭ ئەجدىھا سۈرەتلىك پۇل گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) شىنجاڭ قورغاس باش جۈجۇقى چوڭ ئەجدىھا سۈرەتلىك پۇلنى تارقاتتى. بۇ پۇل ئونىۋ تەۋەسىدە ئوبوروت بولدى.

3) كىچىك ئەجدىھا سۈرەتلىك پۇل بۇ، مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) شىنجاڭ

خەزىنىسى تەرىپىدىن تارقىتىلغان ھۆكۈمەت پۇلى، ئۇ ئونىۋدا ئوبوروت قىلىندى.

4) روسىيە پۇلى　مىنگونىڭ 1 - يىلىدىن 16 - يىلىغىچە (1912 - يىلدىن 1927 - يىلغىچە) ئونىۋ بازىرىدا «روسىيە پۇلى» ، «شىنجاڭ خەزىنىسىنىڭ ھۆكۈمەت پۇلى» ، «شىنجاڭ مەھكىمە خەزىنىسىنىڭ ھۆكۈمەت پۇلى» ۋە «كىچىك داچەن پۇل» قاتارلىق قەغەز پۇللار ئوبوروت بولغان. مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) «رۇس - ئاسىيا بانكىسى» تارقاتقان 3 خىل قەغەز پۇل ئونىۋغا ئېقىپ كىردى. شۇ چاغدا بۇ پۇل «روسىيە پۇلى» دەپ ئاتالغان. روسىيە سودىگەرلىرى روسىيە پۇلىغا ئالتۇن، كۈمۈش تېڭىشۇېلىپ، جازانىخورلۇق قىلغان.

5) كۇچۇك پۇل　ئۇ مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) شىنجاڭ مالىيە نازارىتى تارقاتقان خەزىنە ھۆكۈمەت پۇلى، «بۇ پۇلغا 100 دانە ساپ داچەن» بېرىلگەن، 2 مىسقال كۈمۈشكە سۇندۇرۇلغان. پۇلنىڭ چۆرىسىدىكى نەقىش ئارىسىغا 2 شىرىنىڭ سۈرىتى چۇشۇرۇلگەن. ئەمما، سۈرەت ياخشى سىزىلمىغاچقا، ئىتقا ئوخشاپ قالغان. شۇڭا كىشىلەر ئۇنى «كۇچۇك پۇل» دەپ ئاتىۋالغان. بۇ پۇلمۇ ناھىيە تەۋەسىدە ئوبوروت بولغان.

6) ئۆلكە پۇلى　مىنگونىڭ 20 - يىلى (1931 - يىلى) 3 سەرلىك، 5 سەرلىك ئۆلكە پۇلى تارقىتىلغان. كېيىنكى يىلى 10 سەرلىك ئۆلكە پۇلى تارقىتىلىپ، ئونىۋ بازىرىدا ئىشلىتىلگەن.

7) ئۆلكە پۇلى　مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 2 - ئايدا ماۋ زېمىن شىنجاڭ مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان چاغدا شىنجاڭدا پۇلنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، «سەر» نى «يۈەن» گە ئۆزگەرتتى. شۇ يىلى شىنجاڭ تىجارەت بانكىسى ناھىيىلەرگىچە تارقىتىپ ئىشلەتكەن ئۆلكە پۇلى ئاساسلىق پۇل ۋە قوشۇمچە پۇل دەپ 2 خىلغا بۆلۈنىدۇ. ئاساسلىق پۇل: بىر يۈەنلىك، 3 يۈەنلىك، 5 يۈەنلىك ۋە 10 يۈەنلىك 4 خىل ئىدى. قوشۇمچە پۇل بىر پۇڭ، 3 پۇڭلۇق، 5 پۇڭلۇق، 10 پۇڭلۇق، 20 پۇڭلۇق، 50 پۇڭلۇق 6 خىل ئىدى. ئەسلىدىكى سەر، مىسقال بىرلىك قىلىنغان كۇنا پۇل ۋە روسىيە پۇلى مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) ئىشلىتىشتىن چەكلەندى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يېڭىدىن بېسىلغان 4 خىل ئۆلكە پۇلى تارقىتىلدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 200 يۈەنلىك، 500 يۈەنلىك، 2000 يۈەنلىك، 5000 يۈەنلىك ئۆلكە پۇلى تارقىتىلدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 11 - ئاينىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ تىجارەت بانكىسىنىڭ نامى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بانكىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئۆلكە پۇلى تارقىتىلدى. ئۇ دەسلەپتە ئالتۇن دوللار پۇلىغا چېتىلدى. 600 مىڭ يۈەنلىك ئۆلكە پۇلى بىر يۈەن ئالتۇن دوللارغا تەڭ بولدى. كېيىن، 1 مىليون، 3 مىليون، 6 مىليون، 30 مىليون، 600 مىليون، 3 مىليارد يۈەنلىك چوڭ سوممىلىق ئۆلكە پۇللىرى پەيدا بولدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى 6 مىليارد يۈەنلىك چوڭ سوممىلىق ئۆلكە پۇلى تارقىتىلدى، بۇ پۇللار ناھىيە تەۋەسىگە كىردى.

8) فابى پۇلى ۋە گۈەنجىن پۇلى　مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) فابى ۋە گۈەنجىن پۇللىرى ناھىيە تەۋەسىدە تارقىتىلىپ، ئوبوروت قىلىندى.

9) ئالتۇن دوللار پۇلى　مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئونىۋدا ئالتۇن دوللار ئوبوروت قىلىنىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە فابى پۇلى بىلەن گۈەنجىن پۇلى ئالماشتۇرۇپ يىغىۋېلىندى. بىر يۈەن ئالتۇن دوللار پۇلى 300 يۈەن فابى پۇلىغا ئالماشتۇرۇلدى.

10) كۈمۈش دوللار　مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىسى كۈمۈش دوللار تارقاتتى. ئالتۇن دوللارنى ئىشلىتىش توختىتىلدى. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ

600 مىليارد يۈەن ئۇلكە پۇلى بىر يۈەن كۈمۈش دوللارغا ئالماشتۇرۇلۇپ، كونا پۇل يەغمۇبلىنىدى.

11) خەلق پۇلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1949 ـ يىل 10 ـ ئايدىن 1950 ـ يىل 2 ـ ئايغىچە ئونئو ناھىيىسىدە كۈمۈش دوللار داۋاملىق ئوبوروت قىلىندى. 1950 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ خەلق پۇلى (كونا پۇل) تارقىتىلدى ھەم كۈمۈش دوللار يەغمۇبلىنىدى (بىر يۈەن كۈمۈش دوللار 350 يۈەن خەلق پۇلىغا ئالماشتۇرۇلدى). خەلق پۇلىنىڭ يۈزبەدىكى سوممىسى بىر يۈەن، 5 يۈەن، 10 يۈەن، 20 يۈەن، 50 يۈەن، 100 يۈەن، 200 يۈەن، 500 يۈەن، 1000 يۈەن، 10 مىڭ يۈەن، 50 مىڭ يۈەندىن ئىبارەت 12 خىل ئىدى.

1955 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى دۆلەت بىر پۇلغۇق، 2 پۇلغۇق، 5 پۇلغۇق، 10 پۇلغۇق، 20 پۇلغۇق، 50 پۇلغۇق، 1 يۈەنلىك، 2 يۈەنلىك، 3 يۈەنلىك، 5 يۈەنلىك ۋە 10 يۈەنلىك 11 خىل يېڭى خەلق پۇلىنى تارقاتتى. بۇ پۇل ناھىيە تەۋەسىدىكى بازارلاردا ئوبوروت قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە 10 مىڭنىڭ بىر نىسبەت بىلەن كونا خەلق پۇلى ئالماشتۇرۇپ يەغمۇبلىنىدى.

1964 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن سوۋېت ئىتتىپاقىدا بېسىلغان 3 يۈەنلىك، 5 يۈەنلىك، 10 يۈەنلىك 3 خىل قەغەز پۇلنى يەغمۇبلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقاردى. شۇ كۈندىن باشلاپ، ناھىيىدىكى بازارلاردا بۇ پۇلنى ئوبوروت قىلىش چەكلىنىپ، مۇددەت بەلگىلەپ ئالماشتۇرۇپ يەغمۇبلىنىدى.

1987 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ۋە 1988 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى 50 يۈەنلىك ۋە 100 يۈەنلىك خەلق پۇلىنى تارقىتىپ، بازارغا سېلىپ ئوبوروت قىلدى.

§ 3 . پۇل تارقىتىش ۋە خەزىنىلەشتۈرۈش

1954 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 174 مىليون 136 مىڭ يۈەن پۇل تارقىتىلدى. 1 مىليون 562 مىڭ يۈەن پۇل خەزىنىلەشتۈرۈلدى. ھەر يىلدا تارقىتىلغان پۇل ئاساسەن پىزا ئىگىلىك، قۇشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش، ئامانەتكە نەق پۇل چېقىم قىلىش ۋە ئىش ھەققى چېقىملىرىغا ئىشلىتىلدى. خەزىنىلەشتۈرۈشتە تاۋار سېتىش ۋە ئامانەت ـ قەرز ئارقىلىق خەزىنىلەشتۈرۈش ئاساس قىلىندى. پۇل ئوبوروتىدا تۇرلۇك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىشقا كېپەكلىك پۇل بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىندى. تارقىتىلغان پۇل مىقدارى تاۋار بىلەن تەمىنلەش مىقدارىغا ئاساسىي جەھەتتىن ئۇيغۇن كېلىپ، پۇل مۇئامىلە بازىرى ئۇدا مۇقىم بولدى.

32 يىللىق پۇل تارقىتىش ۋە خەزىنىلەشتۈرۈش ئەھۋالى

جەدۋەل: 12 — 3 بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	كىرىم	چېقىم	تارقىتىلغىنى	خەزىنىلەشتۈرۈلگىنى
1954	—	—	3.8	3.7
1955	—	—	3.3	3.5
1956	—	—	7.0	5.6
1957	—	—	10.5	10.1

12.0	—	623.0	635.0	1963
9.0	—	656.0	665.0	1964
—	33.0	680.0	647.0	1965
—	56.0	903.0	847.0	1966
—	56.0	975.0	919.0	1967
—	64.0	861.0	797.0	1968
17.0	—	762.0	779.0	1969
58.0	—	671.0	729.0	1970
—	21.0	728.0	707.0	1971
—	76.0	735.0	659.0	1972
—	136.0	902.0	766.0	1973
2.5	180.0	1041.0	861.0	1974
18.8	122.0	1150.0	1028.0	1975
16.0	159.0	1121.0	962.0	1976
—	101.0	1117.0	1016.0	1977
—	208.0	1358.0	1150.0	1978
—	301.0	1642.0	1341.0	1979
—	1186.0	3466.0	2280.0	1980
—	1311.0	3933.0	2622.0	1981
—	1766.0	5640.0	3874.0	1982
—	2007.0	6491.0	4484.0	1983
—	1831.0	7073.0	5242.0	1984
—	812.0	5068.0	4256.0	1985
—	589.0	5699.0	5110.0	1986
—	848.0	7439.0	6591.0	1987
—	1373.0	10616.0	9243.0	1988
—	1939.0	12587.0	10648.0	1989
—	2214.0	15374.0	13160.0	1990

4 § . نەق پۇل باشقۇرۇش

1951 - يىل 7 - ئايدا دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ نەق پۇل باشقۇرۇش توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن،

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ بازىرىغا تەسىس قىلىنغان جۇڭگو خەلق بانكىسى ئاقسۇ مەركىزىي تارماق بانكىسى ناھىيە تەۋەسىدە نەق پۇل باشقۇرۇشنى باشلىدى. ئۇ ناھىيە بويىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار، ھەربىي قىسىملار، مەكتەپ قاتارلىق 8 ئورۇننىڭ نەق پۇل كىرىم - چىقىمىنى ۋە قالدۇقىنى باشقۇردى.

1958 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا خەلق گۇڭشېلىرىغا قاراشلىق چوڭ ئەترەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە نەق پۇل باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. ئىش ھەققى مۇكاپات پۇلى، پاراۋانلىق، گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ تەقسىماتى چىقىملىرىغا؛ سۇغۇرتا، نەپىقە پۇلى، ئوقۇش ياردەم پۇلى، كامانداۋرۇپكا خىراجىتى، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش پارچە خىراجەتلىرى چىقىملىرىغا نەق پۇل ئىشلىتىلدى. ئومۇمىنىڭ ئەمگەك - مۇلازىمەت چىقىمىنى راسچوت قىلغاندا، 30 يۈەندىن ئاز بولسا نەق پۇل بېرىلدى. توغرا يۆنىلىشلىك رايون ھالقىغان ئىقتىسادىي مۇئامىلىدە پېرېۋوت ئارقىلىق راسچوت قىلىندى. 1987 - يىلدىن باشلاپ بازارلارنىڭ ئەمگەك مۇلازىمەت چىقىمى راسچوت قىلىنغاندا 100 يۈەندىن ئاز بولسا، يېزىلاردا 200 يۈەن ئىچىدە بولسا نەق پۇل بېرىلدى.

قالدۇق نەق پۇل چەكلىمىسى مۇنداق بولدى: بانكىغا يېقىن ئورۇنلار 3 كۈندىن 5 كۈنگىچە چىقىم قىلغۇدەك نەق پۇل ساقلىدى، بانكىدىن يىراقتىكى ئورۇنلار ئەڭ كۆپ بولغاندا 15 كۈنگە يەتكۈدەك مىقداردىن ئاشۇرۇۋەتمەي نەق پۇل ساقلىدى. ئۆزى بىلگەنچە ئۆز كىرىمىدىن چىقىم قىلىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى.

§ 5 . يېزا ئىگىلىكىگە ئاجرىتىلغان پۇلنى نازارەت قىلىش

1979 - يىلدىن ئىلگىرى يېزا ئىگىلىكىگە پۇل ئاجرىتىقان ناھىيىلىك مالىيە تارماقلىرى خام چوت بىلەن نەق چوتنى نازارەت قىلىپ تەكشۈرەتتى. لېكىن تېگىشلىك نازارەتچىلىك رولىنى ئويناپمۇغانىدى. بەزى پۇل ئىشلەتكۈچى ئورۇنلار پەقەت پۇل خەجلەشنىلا بىلىپ، ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالمايتتى، ئىقتىسادىي ئۈنۈم بىلەنمۇ ھېسابلاشمايتتى. خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىغا ياردەم بېرىلگەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى تەڭ تەقسىم قىلىنىپ، مۇھىم نۇقتا گەۋدىلەندۈرۈلمەيتتى. يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىلگەن مەخسۇس پۇل مەخسۇس ئورۇنغا ئىشلىتىلمەيتتى ياكى ئېلىپ قېلىپ، ئىشلىتىپ كېتىلەتتى ياكى پىلان سىرتىدىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىپ كېتىلەتتى.

1980 - يىلى يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش مەبلىغىنى يېزا ئىگىلىك بانكىسى بىر تۇتاش باشقۇردى، مالىيە باشقۇرۇش بىلەن يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ پۇل ئاجرىتىپ بېرىشىنى نازارەت قىلىش بىرلەشتۈرۈلدى. يېزا ئىگىلىكىدىن ھېساب ئاچقان ئورۇنلار بانكىغا پۇل ئىشلىتىش پىلانى ۋە نەق چوت جەدۋىلىنى يوللىسا، ئەمەلىيلەشتۈرۈپ پۇل ئاجرىتىپ بېرىلىپ، مەخسۇس پۇل مەخسۇس ئورۇنغا ئىشلىتىلىپ، مەبلەغنىڭ ئىشلىتىلىش ئۇنۇمى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

1980 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى بىلەن مالىيە، يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى يېزا ئىگىلىكىگە ئاجرىتىلغان، 3107 قېتىملىق جەمئىي 3 مىليون 52 مىڭ يۈەن ھەر خىل پۇلنى ئەتراپلىق تەكشۈرۈپ، نازارەت قىلدى. خەلق گۇڭشېلىرىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان 290 مىڭ يۈەننى نازارەت قىلىپ تەكشۈردى. ياردەمگە ئېرىشكەن ئورۇنلار مەخسۇس پۇلنى مەخسۇس ئورۇنغا ئىشلىتىپ، 75 ئۆكۈز، 34 تونىا خىمىيىۋى ئوغۇت سېتىۋېلىپ، يەرنى ۋاقتىدا تېرىپ، ئوغۇتلاپ، ياخشى ئىقتىسادىي ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

1981 - يىلى يېزا ئىگىلىكىگە ئاجرىتىلغان پۇلنى نازارەت قىلىش كۈچەيتىلدى. مۇشۇ بىر يىلدا 3800

قېتىمدا ئاجرىتىلغان جەمئىي 3 مىليون 643 مىڭ يۈەن پۇل نازارەت قىلىنىپ، بەلگىلىمىگە خىلاپ 26 چېقىم تەكشۈرۈپ تېپىلىپ، 390 مىڭ يۈەن پۇلنى بېرىش رەت قىلىندى. شۇ يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى، مالىيە ئىدارىسى سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسىدا يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش مەبلىغى ئىقتىسادىي توختام تۈزۈمىنى سىناق قىلىپ، كىچىك ئېتىز ـ ئېرىق، سۇچىلىق ئىقتىسادىي توختامىدىن 12 نى ئىمزالىدى، ئۇنىڭغا 667 مىڭ يۈەن مەبلەغ بېرىلدى. يىل ئاخىرىدا ھەرقايسى كىچىك سۇچىلىق قۇرۇلۇشلىرىنىڭ ھەممىسى پۈتتى.

1982 ـ يىلى 3327 قېتىمدا ئاجرىتىلغان 4 مىليون 924 مىڭ يۈەن مەبلەغ نازارەت قىلىندى. بەلگىلىمىگە خىلاپ چېقىم قىلىنغان 28 قېتىمدىكى 70 مىڭ يۈەن پۇلنى بېرىش رەت قىلىندى. شۇ يىلى كىچىك ئېتىز ـ ئېرىق، سۇچىلىق قۇرۇلۇشلىرىنىڭ ئارخىپى تۈرغۇزۇلدى.

1983 ـ يىلى 3802 قېتىمدا ئاجرىتىلغان 5 مىليون 895 مىڭ يۈەن مەبلەغ نازارەت قىلىنىپ، 45 قېتىم قائىدىگە خىلاپ چېقىم قىلىنغان 358 مىڭ يۈەن مەبلەغنى بېرىش رەت قىلىندى.

1984 ـ يىلى 4291 قېتىمدا ئاجرىتىلغان 3 مىليون 930 مىڭ يۈەن نازارەت قىلىنىپ، قائىدىگە خىلاپ چېقىم قىلىنغان 270 مىڭ يۈەن تەكشۈرۈپ چىقىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى مالىيە ئىدارىسى، سۇ ـ ئېلېكتر ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى بىلەن بىرلىشىپ، ناھىيە بويىچە نۆۋەتلىق كىچىك ئېتىز ـ ئېرىق سۇچىلىق قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلمىدىغان پۇلنى ئاۋۋال قەرز بېرىپ، كېيىن تەكشۈرۈپ ھېسابتىن كۆتۈرۈۋېتىپ باشقۇرۇش چارىسىنى يولغا قويۇش لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقتى. 17 تۈرگە 724 مىڭ يۈەن مەبلەغ بېرىشنى بەلگىلىدى. بۇ كىچىك ئېتىز ـ ئېرىق، سۇچىلىق مەبلىغىنىڭ 46.5% نى ئىگىلىدى. يىل ئاخىرىدا 5 تۈرنىڭ قۇرۇلۇشى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا لايىقەتلىك بولۇپ، 650 مىڭ يۈەن تەكشۈرۈپ، ھېسابتىن كۆتۈرۈۋېتىلدى. بۇ، قەرز پۇل ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 95.8% نى ئىگىلىدى.

1985 ـ يىلى 5269 قېتىمدىكى 3 مىليون 280 مىڭ يۈەن نازارەت قىلىندى. بەلگىلىمىگە خىلاپ چېقىم قىلىنغان 220 مىڭ يۈەن توسۇپ قېلىندى. بەلگىلىمىگە خىلاپ قىلىنغان 50 مىڭ يۈەن چېقىم تەكشۈرۈپ تېپىلدى.

1986 ـ يىلى يېزا ئىگىلىكىگە ئاجرىتىلغان پۇلنى نازارەت قىلىش كەسپى مالىيە ۋە مۇپەتتىشلىك ئىدارىلىرى تەرىپىدىن بېجىرىلدى.

Ⅲ باب

ئامانەت پۇل

§1 . ئورۇنلارنىڭ ئامانەت پۇلى

1950 ـ يىلىدىن باشلاپ ناھىيىدىكى مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلار، سودا ـ سانائەت، كارخانا ئورۇنلىرى بانكىدا ئەڭ چوت ھېسابى ئېچىپ، پۇل ئامانەت مۇئامىلىسى كەسپىنى بېجىردى. 1979 ـ يىلىدىن ئىلگىرى ئورۇنلارنىڭ پۇل ئامانەت كەسپىنى ناھىيىلىك خەلق بانكىسى بىلەن ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپى باشقۇردى. 1980 ـ يىلىدىن كېيىن، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى بىلەن قۇرۇلۇش بانكىسى بۇ كەسپىنى باشقۇرۇشقا قاتناشتى. 1985 ـ يىلىدىن باشلاپ ناھىيىلىك سودا ـ سانائەت بانكىسى پارتىيە، ھۆكۈمەت، سودا ـ سانائەت،

كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ پۇل ئامانەت كەسىپىنى بېجىرىدى ھەم ئورۇنلارنىڭ ئامانەت پۇلىغا قائىدە بويىچە ئۆسۈم بەردى. 1962 - يىلى ئورۇنلارنىڭ ئامانەت پۇلى 1 مىليون 390 مىڭ يۈەن ئىدى. 1990 - يىلى 41 مىليون 746 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 29 ھەسسە كۆپەيدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك بانكىسى بىلەن ئامانەت - قەرز كوپېراتىپىدىكى ئامانەت پۇل %79.33 نى، سودا - سانائەت بانكىسى بىلەن قۇرۇلۇش بانكىسىدىكى ئامانەت پۇل %20.67 نى ئىگىلىدى.

ئىدارىلارنىڭ 1962 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئامانەت پۇل قالدۇقى

جەدۋەل: 12 — 4　　بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	جەمئىي ئامانەت پۇل	كارخانا ئامانەت پۇلى	مالىيە ئامانەت پۇلى	يېزىلار- نىڭ ئامانەت پۇلى	يىللار	جەمئىي ئامانەت پۇل	كارخانا ئامانەت پۇلى	مالىيە ئامانەت پۇلى	يېزا ئامانەت پۇلى
1962	139	49.4	20.6	69	1977	988	364.5	193	430.5
1963	163.6	91.9	41.9	29.8	1978	1145	500.8	199.5	444.7
1964	233.1	67.5	75	90.6	1979	1027.1	351.5	233.6	442
1965	270.5	105.3	62.2	103	1980	1028.1	207.8	124.3	696
1966	334.3	111.5	72.7	150.1	1981	1057.3	224.2	18.1	715
1967	416.6	78.9	97.7	240	1982	1154	187.3	265.7	701
1968	302.3	80.4	60.4	161.5	1983	1280.3	194	327.3	759
1969	422.5	171.8	85	165.7	1984	1658.6	720	3.6	935
1970	458.1	158	103.1	197	1985	1519.8	241.5	83.3	1044
1971	451.8	187.3	110.2	154.3	1986	2076	227.5	81.5	1496
1972	504.2	230.1	95.6	178.5	1987	2417.8	249.7	71.1	1870
1973	789	236.8	288.1	264.1	1988	2902.2	270.2	115	2270
1974	968.6	369.7	330.5	268.4	1989	3237.9	488.4	160.5	2589
1975	815.2	378.9	157.7	278.6	1990	4174.6	663.9	198.7	3312
1976	908.9	323.4	231.2	354.3					

ئەسكەرتىش: 1985 - يىلدىكى باشقا ئامانەت پۇل 1 مىليون 510 مىڭ يۈەن، 1986 - يىلى 2 مىليون 710 مىڭ يۈەن، 1987 - يىلى 2 مىليون 270 مىڭ يۈەن، 1988 - يىلى 2 مىليون 470 مىڭ يۈەن بولدى.

§2 . خەلق پۇل ئامانىتى

1. خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ تۈرلىرى

1950 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 17 خىل خەلق پۇل ئامانىتى تۈرى يولغا قويۇلدى، 1950 - يىل 10 - ئايدىن 1951 - يىل 12 - ئايغىچە ناھىيىلىك خەلق بانكىسى قەرەللىك، قەرەلسىز ۋە دىرىگە، قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنىدىغان ناتۇرال (ماددىي نەرسىگە سۈندۈرۇلىدىغان) خەلق پۇل ئامانىتىنى

يولغا قويىدى. 1952 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سوممىسى بەلگىلەكلىك خەلق پۇل ئامانىتى كۆپەيتىلىدى. 1953 - يىل 12 - ئايدىن — 1954 - يىل 12 - ئايغىچە پارچە قويۇپ، توپ ئالدىغان قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتى ۋە دېھقانلارنىڭ ئاشلىق سېتىشىغا ئېتىبار بېرىش خىلىق پۇل ئامانىتى كۆپەيتىپ بېجىرىلدى. 1955 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 1957 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنگىچە مۇكاپاتلىق، ئۆسۈمى قوشۇپ بېرىلمىدىغان خەلق پۇل ئامانىتى كۆپەيتىپ بېجىرىلدى. 1959 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنىڭ خەلق پۇلى قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتى ۋە يەرلىك سانائەت سېلىنمىسى قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتى كۆپەيتىلدى. 1980 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى پارچە پۇلنى يىغىپ، توپلاش قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتى كۆپەيتىلدى. 1981 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مۇكاپاتلىق، ئۆسۈملۈك قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتى يولغا قويۇلدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ئائىلە مۇلۇكلىرىنىڭ ئىككىدە تولۇق تەييارلىق فوندى ۋە جىسمانىي مۇغۇرتا تەييارلىق فوندى خەلق پۇل ئامانىتى يولغا قويۇلدى. 1987 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە ئۆسۈم قوشۇپ بېرىش، قىسمەتكە كاپالەتلىك قىلىش قوشۇمچە يارىمى بېرىش، يېزا ئىگىلىكىگە يارەم بېرىش مۇكاپاتلىق ئامانەت ۋە مۇقىم سوممىلىق پوچتا ئامانىتى قاتارلىق خەلق پۇل ئامانەتلىرى يېڭىدىن يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلى قەرەلسىز ۋە قەرەللىك 2 خىل خەلق پۇل ئامانىتى يولغا قويۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتى توپ قويۇپ، توپ ئېلىش، پارچە قويۇپ، توپ ئېلىش، توپ قويۇپ پارچە ئېلىش، دەرىنى ئامانەت قويۇپ، ئۆسۈمىنى ئېلىش، قەرەللىك - قەرەلسىز ئىككىگە قۇلايلىق بولۇش، جۇڭگو مۇھاجىرلىرى خەلق پۇل ئامانىتى، ئۆمۈر مۇغۇرتىسى، «ئىككىدە تولۇق» ئائىلە مۇلكى مۇغۇرتا فوندىنى قاتۇرۇش خاراكتېرىدىكى خەلق پۇل ئامانىتىدىن ئىبارەت 8 خىلغا بۆلۈندى.

2. ئۆسۈم نىسبىتى

1950 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنگىچە ناھىيىدىكى كەسىپىي بانكىلار بېجىرگەن قەرەلسىز خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ ئۆسۈم نىسبىتى 10 قېتىم تەڭشەلدى. 1951 - يىلى يىللىق ئۆسۈمى %9 بولدى. 1952 - يىلى %6.6 كە چۈشۈرۈلدى. 1953 - يىلى %4.5 كە چۈشۈرۈلدى. 1965 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە %1.3 كە تەڭشەلدى. 1980 - يىلى %2.4 كە ئۆستۈرۈلدى. 1985 - يىلى %2.88 كە تەڭشەلدى. 1990 - يىلى 8 - ئايدا %2.16 كە چۈشۈرۈلدى. توپ قويۇپ، توپ ئالدىغان ئامانەت پۇلنىڭ ئۆسۈمى 19 قېتىم تەڭشەلدى. بىر يىللىقنىڭ يىللىق ئۆسۈمى: 1950 - يىلى %50 ئىدى. شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى %24 كە چۈشۈرۈلدى. 1951 - يىلدىن 1952 - يىلغىچە %27.5 بولدى. 1953 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 1964 - يىلغىچە %12 بولدى. 1965 - يىلى %5.3 بولدى. 1971 - يىلى %2.7، 1974 - يىل 4 - ئايدا %3.3 بولدى. 1990 - يىل 8 - ئايدا %8.64 كە تەڭشەلدى. پارچە قويۇپ، توپ ئالدىغان خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ ئۆسۈمى 14 قېتىم تەڭشەلدى. يىللىق ئۆسۈم ئەڭ يۇقىرى بولغاندا %16.5، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا %2.7 بولدى. 1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى %7.2 كە تەڭشەلدى. جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنىڭ خەلق پۇلى ھېسابىدىكى قەرەللىك خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ ئۆسۈمى 12 قېتىم تەڭشەلدى. بىر يىللىقنىڭ يىللىق ئۆسۈمى 1959 - يىلى %12.6 بولدى. 1971 - يىلى %3.3 كە تەڭشەلدى. 1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى %10.08 كە تەڭشەلدى.

3. خەلق پۇل ئامانىتى سوممىسى

50 - يىللارنىڭ بېشىدا ناھىيە بازىرى، يېزىلاردا شەخسىي ئامانەت پۇل مىقدارى بەك ئاز ئىدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە شەخسلەرنىڭ پۇل ئامانىتى 604 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىنىڭ

300 مىڭ يۈەن، يېزىلارنىڭ 304 مىڭ يۈەن. 1963 - يىلى ئىقتىساد تەدرىجىي ياخشىلىنىپ، ئامانەت پۇل يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1964 - يىلى ئامانەت پۇل 1 مىليون 41 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1967 - يىلى ئامانەت پۇل 2 مىليون 507 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1964 - يىلدىكىدىن 1.41 ھەسسە ئاشتى، 1967 - يىلدىن كېيىن ئامانەت پۇل ئۈدا 4 يىل تۆۋەنلىدى. 1968 - يىلى 2 مىليون 97 مىڭ يۈەنگە، 1969 - يىلى 1 مىليون 662 مىڭ يۈەنگە، 1970 - يىلى 1 مىليون 276 مىڭ يۈەنگە، 1971 - يىلى 1 مىليون 274 مىڭ يۈەنگە چۈشۈپ قالدى. 1976 - يىلدىن كېيىن، ئامانەت پۇل زور ھەجىمدە كۆپەيدى. 1978 - يىلى ناھىيە بويىچە شەھسلەرنىڭ ئامانەت پۇل قالدۇقى 2 مىليون 920 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىلى 47 مىليون 594 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىپ، 1971 - يىلدىكىدىن 36.36 ھەسسە ئاشتى.

بىر قىسىم يىللاردىكى شەھەر، يېزىلاردىكى شەخسىي ئامانەت پۇلنىڭ قالدۇقى

جەدۋەل: 12 — 5

بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

يىللار	ناھىيە بازىرى نىڭ ئامانەت پۇلى	يېزىلارنىڭ ئامانەت پۇلى	جەمئىي	يىللار	ناھىيە بازىرى نىڭ ئامانەت پۇلى	يېزىلارنىڭ ئامانەت پۇلى	جەمئىي
1956	30	30.4	60.4	1976	130	130	260
1962	37.5	38	75.5	1977	134.8	135	269.8
1963	37.6	38	75.4	1978	146	146	292
1964	52.1	52	104.1	1979	173.5	174	347.5
1965	58	58	116	1980	177.3	69	246.3
1966	109.5	110	219.5	1981	232.4	107	339.4
1967	127.7	123	250.7	1982	293.4	181	474.4
1968	104.7	105	209.7	1983	382	261.0	643
1969	83.2	83	166.2	1984	512.6	273	785.6
1970	63.6	64	127.6	1985	664.7	339	1003.7
1971	63.4	64	127.4	1986	880.4	502	1382.4
1972	66.8	67	133.8	1987	2005.7	707	2712.7
1973	84	84	168	1988	1572.3	1006	2578.3
1974	104.6	105	209.6	1989	1957.6	1432	3389.6
1975	129	129	258	1990	2809.4	1950	4759.4

IV باب

كرېدىت

1 § . سودا - سانائەت كرېدىتى

مىنگو دەۋرىدە ئونسۇ ناھىيىسىدە قول سانائەت نىسبەتەن قالاق بولۇپ، كرېدىت بىلەن ئىنتايىن ئاز تەمىنلىنەتتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) بانكا ئىش بېجىرىش ئورنى خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەرگە 250 مىليون يۈەن (شىنجاڭ ئۆلكە پۇلى) قەرز تارقاتتى.

50 - 60 - يىللاردا ناھىيىنىڭ سودا - سانائەت ئاساسى ئاجىز بولدى. 1962 - يىلدىن 1969 - يىلغىچە ناھىيىدە سودا - سانائەت كارخانىلىرىنىڭ قەرز پۇلى 20 مىليون 654 مىڭ يۈەن بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3 مىليون 31 مىڭ 400 يۈەندىن توغرا كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە سانائەتنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق قەرز پۇلى ئاران 54 مىڭ 500 يۈەن، سودىنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق قەرز پۇلى 2 مىليون 976 مىڭ 900 يۈەن بولدى.

70 - يىللاردا ناھىيىنىڭ سودا - سانائەت كەسىپلىرى مەلۇم تەرەققىياتقا ئېرىشىپ، سودا - سانائەت قەرز پۇلى كۆپەيدى. 1970 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە سودا - سانائەت قەرز پۇلى 34 مىليون 61 مىڭ يۈەنگە، ھەر يىلدا تارقىتىلغان ئوتتۇرىچە قەرز پۇل 3 مىليون 406 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت قەرز پۇلى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 183 مىڭ 600 يۈەندىن، سودا قەرز پۇلى 3 مىليون 222 مىڭ 500 يۈەندىن توغرا كېلىپ، 60 - يىللاردىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، سانائەت قەرز پۇلى 2.36 ھەسسە، سودا قەرز پۇلى 8.25% ئاشتى.

80 - يىللاردا ناھىيىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا - سانائەت كەسپى ۋە يەككە سودا - سانائەت تېز تەرەققىي قىلىپ، سودا - سانائەت قەرز پۇلى كۆپەيدى. 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سودا - سانائەت قەرز پۇل سوممىسى 90 مىليون 785 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت قەرز پۇلى 18 مىليون 1000 يۈەن، سودا قەرز پۇلى 72 مىليون 182 مىڭ يۈەن، يەككە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ قەرز پۇلى 602 مىڭ يۈەن. سانائەت قەرز پۇلى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1 مىليون 636 مىڭ 500 يۈەندىن توغرا كېلىپ، 70 - يىللاردىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا 7.91 ھەسسە، سودا قەرز پۇلى يىلىغا 6 مىليون 562 مىڭ يۈەندىن توغرا كېلىپ، 1.04 ھەسسە ئاشتى.

1962 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان سودا - سانائەت قەرز پۇلى

بىرلىكى: تۇمەن يۈەن

جەدۋەل: 12 — 6

يىللار	جەمئىي	سانائەت قەرز پۇلى	سودا قەرز پۇلى	يىللار	جەمئىي	سانائەت قەرز پۇلى	سودا قەرز پۇلى	يەككە سودا - سانائەت قەرز پۇلى
1962	121.5	19	102.5	1963	238.9	0.7	238.2	

—	364.4	30.3	394.7	1978	170.9	0.7	171.6	1964
—	359.4	31.4	390.8	1979	318.2	0.9	319.1	1965
1.7	280.7	17.5	299.9	1980	409	11	420	1966
1.5	345.8	4.1	351.4	1981	400.4	2.8	403.2	1967
0.5	459.2	4.9	464.6	1982	421.5	7.4	428.9	1968
0.9	792.8	9.8	803.5	1983	320.8	1.1	321.9	1969
7.3	780.6	8	795.9	1984	334.6	12.1	346.7	1970
13.7	514.8	63.5	592	1985	344.3	0.6	344.9	1971
11.9	366	65.7	443.6	1986	276.5	5.8	282.3	1972
5.3	723.8	79.5	808.6	1987	316.6	24.4	341	1973
8.2	815.2	237.7	1061.1	1988	262.4	24	286.4	1974
5.7	1067.1	491	1563.8	1989	238.7	39.7	278.4	1975
3.5	1072.2	818.4	1894.1	1990	361.8	6.6	368.4	1976
				—	363.8	8.7	372.5	1977

§ 2 . پېزا ئىگىلىك كرېدىتى

مىنگونىلىك 33 - يىلى (1944 - يىلى) 3 - ئايدا شىنجاڭ تىجارەت بانكىسى ئاقسۇ شۆبىسى ئونىۋ ناھىيىسىنى 7 مىليون 500 مىڭ يۈەن (شىنجاڭ ئۆلكە پۇلى) پېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى بىلەن تەمىنلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا بېرىلگەن قەرز پۇل 4 مىليون يۈەن، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش قەرز پۇلى 2 مىليون يۈەن، كېۋەز قەرز پۇلى 1 مىليون 500 مىڭ يۈەن. مىنگونىلىك 36 - يىلى (1947 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى 112 مىليون 300 مىڭ يۈەن (شىنجاڭ ئۆلكە پۇلى) پېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى تارقىتىلدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى تارقىتىشتا پېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى قوللاپ، پېزا ئىقتىسادىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش فاكتورى ئېزىچىللاشتۇرۇلۇپ، «ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈشنى ئاساس قىلىش، دۆلەتنىڭ ياردىمىنى قوشۇمچە قىلىش» ، «پەرقلەندۈرۈپ مۇئامىلە قىلىش، ياخشىلىرىنى تاللاپ مەدەت بېرىش» ۋە «پۇل بىلەن ماددىي نەرسىنى بىرلەشتۈرۈش» قاتارلىق كرېدىت پرىنسىپلىرى قەتئىي ئىجرا قىلىندى. 50 - يىللارنىڭ بېشىدا ئاساسەن قىيىنچىلىقى بار يەككە دېھقانلارغا مەدەت بېرىلدى. 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ۋە ئاخىرىدا ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى، پېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرى، چارۋىچىلىق كوپېراتىپلىرى پېزا ئىگىلىك كرېدىتىنىڭ ئوبيېكتى قىلىندى. 1952 - يىلى 7300 يۈەن ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش قەرز پۇلى، 55 تونىنا بۇغداي ئۇرۇقى ۋە نورما ئاشلىق قاتارلىق ماددىي نەرسىلەر تارقىتىلىپ، نامرات ئائىلىلەرگە مەدەت بېرىلىپ، پېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى راۋاجلاندۇرۇلدى.

1953 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە كىچىك سۇچىلىق قۇرۇلۇشى، ئۇرۇق، ئوغۇت، دېھقانچىلىق سايمانلىرى، ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، چارۋىلارنى قوغداش، نامرات دېھقانلار ھەمكارلىق فوندى، ئاپەت يۈز

بەرگەن رايونلارنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى قاتارلىقلارغا جەمئىي 1 مىليون 6700 يۈەن قەرز پۇل تارقىتىلدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 201 مىڭ 300 يۈەندىن توغرا كەلدى. جەمئىي 894 مىڭ 500 يۈەن قەرز قايتۇرۇۋېلىندى. بۇ تارقىتىلغان ئومۇمىي قەرز سوممىسىنىڭ 88.9% نى ئىگىلىدى.

60 ـ، 70 ـ يىللاردا يېزا ئىگىلىك كرېدىتى يېزا خەلق گۇڭشېلىرى ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىنى ئاساس قىلدى. ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى، ئاپەت بولغان رايونلارنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى، ئۇرۇقلۇق، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى، كەمبەغەل دېھقان ـ تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قەرز پۇلى قاتارلىق كرېدىت تۈرلىرى يولغا قويۇلدى. بانكا تەمىنلەيدىغان يېزا ئىگىلىك كرېدىتى سوممىسى خېلى كۆپ ئاشتى. 1962 ـ يىلدىن 1979 ـ يىلغىچە جەمئىي 10 مىليون 241 مىڭ 700 يۈەن يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى بىلەن تەمىنلىنىپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 569 مىڭ يۈەندىن توغرا كېلىپ، 50 ـ يىللاردىكىدىن 1.83 ھەسسە ئاشتى.

80 ـ يىللاردا يېزىلاردىكى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، يېزا ئىگىلىك كرېدىتى سىياسىتى كەڭ قويۇپ بېرىلدى. قەرز پۇل سوممىسى كۆپەيدى. قەرز پۇل كەسپىي ئاشلىلەر ۋە نۆقتىلىق

بىر قىسىم يىللاردىكى يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى

جەدۋەل: 12 — 7　　بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىللار	تارقىتىلغان سومما	يىللار	تارقىتىلغان سومما	يىللار	تارقىتىلغان سومما
1952	0.73	1968	38.80	1980	166
1953	9.37	1969	47.70	1981	130
1954	6.55	1970	44.30	1982	157
1955	38.00	1971	71.60	1983	442
1956	29.61	1972	88.70	1984	1409
1957	17.14	1973	72.90	1985	1517
1962	41.50	1974	65.70	1986	1650
1963	33.30	1975	103.50	1987	1901
1964	17.60	1976	38.30	1988	2491
1965	20.77	1977	49.30	1989	2894
1966	45.40	1978	66.80	1990	3248
1967	45.60	1979	132.40		

ئاشلىلەرنى ئاساس قىلىپ تارقىتىلدى. 1980 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە جەمئىي 160 مىليون 50 مىڭ يۈەن قەرز تارقىتىلىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 14 مىليون 550 مىڭ يۈەن قەرز پۇل توغرا كەلدى.

يۇنىك ئىچىدە كەسپىي ئائىلە ۋە نۆقتىلىق ئائىلىلەرنىڭ يىلىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە قەرز پۇلى 727 مىڭ يۈەن.

§ 3 . ئاساسىي قۇرۇلۇشقا پۇل ئاجرىتىش ۋە پۇل قەرز بېرىش

1980 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ، ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش تۈرلىرىگە مەبلەغ سېلىش، ئۇنى راسچوت قىلىش ۋە نازارەت قىلىشنى قۇرۇلۇش بانكىسى بېجىردى. 1983 - يىلدىن ئىلگىرى ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى مالىيەدىن پۇل ئاجرىتىش ۋە ئۆزى مەبلەغ تەييارلاشتىن ئىبارەت ئىككى يولدىن كېلەتتى. 1984 - يىلدىن باشلاپ، قايتۇرۇش ئىقتىدارى بار كارخانا ئورۇنلارغا پۇل ئاجرىتىپ بېرىش تەدرىجىي پۇل قەرز بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى جەمئىي 46 مىليون 902 مىڭ يۈەن ئاساسىي قۇرۇلۇش پۇلى بېجىرىلدى. يۇنىڭ ئىچىدە ئاجرىتىپ بېرىلگەن پۇل 35 مىليون يۈەن. ئۆزى تەييارلىغىنى 857 مىڭ يۈەن، قەرز ئالغان پۇل 11 مىليون 45 مىڭ يۈەن.

V باب

زايوم

§ 1 . زايوم

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيىلىك بانكا ئىش بېجىرىش ئورنى 1 - قېتىم 190 مىڭ يۈەنلىك ئىختىيارى «غالىبىيەت» زايومى تارقاتتى.

1950 - يىل 2 - ئايدا ناھىيە بويىچە 6000 پارچە «غالىبىيەت» ناتۇرال زايومى تارقىتىلدى. ئۇنىڭ ھەر بىر پارچىسى 2.566 يۈەن خەلق پۇلىغا سوندۇرۇلسا، جەمئىي 15 مىڭ 400 يۈەنگە توغرا كېلىدۇ. يىللىق ئۆسۈمى 5 لى بولۇپ، 5 يىلدا چەك تارتىش ئارقىلىق قايتۇرۇلدى.

1954 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى تارقىتىلدى. يىللىق ئۆسۈمى 4 لى بولدى. 1954 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە تارقىتىلغان زايوم 8 يىلغا بۆلۈپ قايتۇرۇلدى. 1957 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە تارقىتىلغان زايوم 10 يىلغا بۆلۈپ قايتۇرۇلدى. ئونىۇ ناھىيىسىگە 3 - قېتىم 110 مىڭ يۈەنلىك زايوم سېتىش ۋەزىپىسى تەقسىم قىلىندى، ئەمەلىيەتتە 73 مىڭ يۈەنلىك زايوم سېتىلدى. 4 - قېتىمدا 13 مىڭ 600 يۈەنلىك زايوم سېتىلدى. 1988 - يىلدىن باشلاپ دۆلەتنىڭ نۆقتىلىق قۇرۇلۇشىغا مەدەت بېرىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە نازارىتىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن نۆقتىلىق قۇرۇلۇش زايومىنى ۋاكالىتەن تارقاتتى. ناكى 1990 - يىل 12 - ئايغىچە جەمئىي 600 مىڭ يۈەنلىك زايوم تارقىتىلدى. 1988 - يىلى تارقىتىلغان زايومنىڭ يىللىق ئۆسۈمى 9.5 لى بولدى. 1989 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە قىممىتىگە كاپالەتلىك قىلىنمىغان زايوم تارقىتىلدى. يىللىق ئۆسۈمى 11.34 لىدىن

45 . 14 لىنگچە، قايتۇرۇش مۇددىتى 3 يىل بولدى.

§ 2 . دۆلەت خەزىنە چېكى

1981 - يىلدىن باشلاپ دۆلەت خەزىنە چېكى تارقىتىلدى. بۇ ئاساسەن دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار، كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكتىكى كارخانىلار ۋە يەرلىك ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا تەقسىملەپ تارقىتىلدى. يېزىلاردىكى باي ئائىلىلەر ۋە بازار، يېزىلاردىكى شەخسلەر ئىختىيارىي سېتىۋالدى. يىللىق ئۆسۈمى 4 لى بولۇپ، 5 يىلغا بۆلۈپ قايتۇرۇلدى. 1982 - يىلدىن بۇيان تارقىتىلغان دۆلەت خەزىنە چېكىنىڭ ئىدارىلار ئالغىنىنىڭ يىللىق ئۆسۈمى 4لى، شەخسلەر سېتىۋالغىنىنىڭ يىللىق ئۆسۈمى 3 لى بولدى. 5 يىلغا بۆلۈپ قايتۇرۇلدى. 1981 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 3 مىليون 367 مىڭ يۈەنلىك خەزىنە چېكى سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى تەقسىم قىلىپ بېرىلگەندى، ئەمەلىيەتتە 3 مىليون 719 مىڭ يۈەنلىك سېتىۋېلىنىپ، ۋەزىپە ئاشۇرۇپ ئورۇندىلىپ، كۆپ قېتىم ئالاقىدار تارماقلار تەرىپىدىن تەقدىرلەندى.

VI باب

سۇغۇرتا

§ 1 . سۇغۇرتىنىڭ تۈرلىرى

1952 - يىل 2 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىسىدە سۇغۇرتا كەسپى بىجىرىلىشكە باشلىدى. ئوت ئاپىتى سۇغۇرتىسى، كوللېكتىپ جىسمانىي سۇغۇرتا، كارخانا مۇلكى مەجبۇرىي سۇغۇرتىسى، تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى سۇغۇرتىسى، كارخانىنىڭ ماددىي ئەشيا ترانسپورت سۇغۇرتىسى ۋە ھەربىي ترانسپورت قوراللىرى سۇغۇرتىسى يولغا قويۇلدى. 1958 - يىلى سۇغۇرتا كەسپى توختىتىلدى.

1983 - يىلى سۇغۇرتا كەسپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلغىچە كارخانا مۇلكى سۇغۇرتىسى، ئاددىي جىسمانىي سۇغۇرتا، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى سۇغۇرتىسى، ئائىلە مۇلكى سۇغۇرتىسى، ئائىلە مۇلكى «ئىككىدە تولۇق» سۇغۇرتىسى، مال يۆتكەش سۇغۇرتىسى، يېزا ئىگىلىك سۇغۇرتىسى، ۋېلىسىپىت سۇغۇرتىسى، ئوقۇغۇچىلار ئامانلىق سۇغۇرتىسى، كوللېكتىپ كۆتۈلمىگەن جىسمانىي خېيىم - خەتەر سۇغۇرتىسى قاتارلىق 10 سۇغۇرتا تۈرى يولغا قويۇلدى.

§ 2 . كىرىم، تۆلەم، جۇغلانما

1. كىرىم

1952 - يىلدىن 1953 - يىلغىچە سۇغۇرتا كىرىمى 30 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن

يىلىغا 15 مىڭ 300 يۈەندىن ئارتۇق توغرا كەلدى. 1984 - يىلى سۇغۇرتا ھەققى كىرىمى 241 مىڭ يۈەنگە يەتتىپ، 1983 - يىلدىكى 6000 يۈەندىن 39 ھەسسە ئاشتى. 1983 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 919 مىڭ 500 يۈەن كىرىم قىلىنىپ، ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىم 113 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى 2 مىليون 709 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىنىپ، 1984 - يىلدىكىدىن 10.24 ھەسسە ئاشتى.

2 . تۆلەم

1986 - يىلى سۇغۇرتا شىركىتى تۆلەم بېرىش تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، مۈكەممەللەشتۈردى. مەخسۇس ئادەم تەكشۈرۈش، ئىككى تەرەپ زىيانىنى بېكىتىش ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، تەستىقلاش رەسمىيىتى چىڭىتىلدى. سۇغۇرتىلانغان ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىسا، ناھىيىلىك سۇغۇرتا شىركىتى تەشەببۇسكارلىق بىلەن، تېز، توغرا، ۋاقتىدا ئىقتىسادىي تۆلەم بەردى. 1986 - يىلى شالچىلىق مەيدانىدىكى بىر ئوقۇغۇچى ئېھتىياتسىزلىقتىن توك تېپىپ ئۆلۈپ قالغاندا سۇغۇرتا شىركىتى سۇغۇرتىلانغان ئائىلىگە ۋاقتىدا 1500 يۈەن سۇغۇرتا تۆلەم پۇلىنى يەتكۈزۈپ بەردى. 1987 - يىلى ناھىيە بازىرىدا بىر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى سۇغا چۆشۈپ كېتىپ ئۆلۈپ قالغاندا، ناھىيىلىك سۇغۇرتا شىركىتى سۇغۇرتىلانغان ئائىلىگە 2000 يۈەن جىسمانىي سۇغۇرتا ئىقتىسادىي تۆلەم پۇلىنى يەتكۈزۈپ بەردى. 1982 - يىلى جام سۇ باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ «بېيجىڭ 212» تىپلىق كىچىك ئاپتوموبىلى قاتناش ھادىسىسىگە ئۇچرىغاندا، ناھىيىلىك سۇغۇرتا شىركىتى تەكشۈرۈپ، زىيانىنى بېكىتىپ، ئۆز ۋاقتىدا 16 مىڭ يۈەن تۆلەم بەردى. 1990 - يىلى يازدا جام يېزىسىدا ئېغىر سۇ ئاپىتى يۈز بېرىپ، 70 ئائىلىلىك دېھقانىنىڭ بۇغدىيى زىيانغا ئۇچرىغاندا، ناھىيىلىك سۇغۇرتا شىركىتى سۇغۇرتىلانغان ئائىلىلەرگە ۋاقتىدا 10 مىڭ يۈەن تۆلەم پۇلى بەردى. 5 يىلدا جەمئىي 800 دېلو بىر تەرەپ قىلىنىپ، سۇغۇرتىلانغۇچىلارغا 251 مىڭ 600 يۈەن تۆلەم بېرىلدى.

3 . جۇغلانما

1987 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك سۇغۇرتا شىركىتى 455 مىڭ 500 يۈەن ئومۇمىي تەييارلىق فوندى جۇغلىدى. ئوتتۇرىچە يىللىق جۇغلانمىسى 113 مىڭ 900 يۈەن بولدى.

ئون ئوچىنچى قىسىم

سودا

ئون ئۇچىنچى قىسىم

سودا

ئونىنۇ ناھىيىسى جەنۇبىي شىنجاڭ قاتنىشىدىكى مۇھىم تۇگۇن، خەن، تاڭ سۇلالىسى دەۋلىرىدە يىپەك يولىدىكى ئۆتەڭلەر جىق ئىدى، كارۋانلار كۆپلەپ ئۆتۈشۈپ تۇراتتى، شىمالىي چېگرىسى تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالىنى تۇتاشتۇرىدىغان يېقىن يول بولۇپ، قەدىمكى زامانىدا جەنۇب بىلەن شىمالنىڭ تاۋار ئالماشتۇرۇشىدىكى تۇگۈنلۈك جاي بولغاچقا، سودا گۈللەنگەنىدى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى «غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دە ئاقسۇ (بۇگۈنكى ئونىنۇ بازىرى) دا «ئىچكىرىدىن كەلگەن سودىگەرلەر، ياقا يۇرتلارنىڭ مالىلىرى ئىنتايىن كۆپ ئىدى، بازارلار باس - باس بولۇپ كېتەتتى، ھەر قېتىملىق بازار كۈنى بازاردا ئۆتۈشكەن كىشىلەرنىڭ مۇرىلىرى تېگىشىپ تۇراتتى» دەپ يېزىلغان. ئونىنۇ ناھىيىسى ئىچكىرى ئۆلكىلەرنىڭ تاۋارلىرىنى غەربىي ئاسىيا، ئوتتۇرا ئاسىيالارغا يۆتكەيدىغان ئۆتەڭ بولۇپ قالغانىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋاڭ يىللىرىدا بۇيۇك قوشۇن بىر قانچە قېتىم بۇ ناھىيىگە يىغىلغان، بۇ قوشۇنلار قوشۇن سودىسىنى قانات يايدۇرۇپ، شۇ جايدىلا ئاشلىق سېتىۋېلىپ، سودىنى ناھايىتى رونىاق تاپقۇزغانىدى. گۈاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى ياقۇپبەگنىڭ تاجاۋۇزچى قوشۇنلىرىنى قوغلاپ چىقىرىپ، ئونىنۇنى قايتۇرۇۋالدى. قوشۇنغا ئەگىشىپ كەلگەن سودىگەرلەر ناھىيە بازىرىدا ئولتۇراقلىشىپ، ئەنئەنىۋى سودىنى پەيدىنپەي ئەسلىگە كەلتۈردى. ۋە راۋاجلاندۇردى. تاۋارلارنىڭ تولىسى بېيجىڭ، گۈاڭدۇڭدىن كەلتۈرۈلگەن چەرچىن مال ۋە جياڭنەننىڭ يىپەكلىرى ئىدى. گۈاڭشۇ 32 - يىلى (1906 - يىلى) پۈتۈن ناھىيىدىكى خۇسۇسىي سودىگەر 1000 ئائىلىلىكتىن ئاشقانىدى.

مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) جەنۇبىي شىنجاڭدا ئۇرۇش مالىمانچىلىقى بولدى. 1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تۆمۈر خەلپىنىڭ قوشۇنى ناھىيە بازىرىغا كىرگەندە، سودا ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) سوۋېت - شىنجاڭ سودا شىركىتى ئونىنۇ باشقارمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قارا قۇمباشتىكى سودا ساربىي ئونىنۇغا كۆچۈپ كېلىپ ئورۇنلاشتى، شىنجاڭ يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتى ناھىيە بازىرىدا شۆبە شىركەت قۇردى، شۇنىڭ بىلەن چېگرا رايون سودىسى جانلىنىشقا قاراپ يۈزلەندى. ئۇيغۇر سودىگەرلىرى چەت ئەل سودىگەرلىرى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، يىراقتا سوۋېت ئىتتىپاقى، ھىندىستان، پاكىستانلارغىچە باردى، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن تاۋارلار بازارلارغا تولۇپ كەتتى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) دىن كېيىن، ناھىيە بازىرىنىڭ سودىسى زاۋاللىققا يۈزلىنىپ، مال باھاسى قاتتىق ئۆرلەپ كەتتى، سودىگەرلەر سودىسىنى توختاتتى ياكى يېرىم توختاتتى، بازار كاساتلىشىپ كەتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن «ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇپ، تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش» فاڭجېنى ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، شەھەر - يېزىلارنىڭ مال ئالماشتۇرۇشى قانات يايدۇرۇلۇپ، دۆلەت

ئىگىلىكىدىكى سودا بىلەن تەمىنات سودا كوپېراتىپى سودىسىنىڭ شەھەر - يېزىلاردا ئىش بۆلۈشۈۋالغان سودا توري قۇرۇپ چىقىلدى، خۇسۇسىي سودىغا قارىتا «پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزگەرتىش» سىياسىتى قوللىنىلىپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا رەھبەرلىكىدىكى سوتسىيالىستىك سودا سىستېمىسى شەكىللەندۈرۈلۈپ، سودا ئومۇمىي مىقدارى ئاشتى. 1978 - يىلدىن كېيىن، سودا تۈزۈلمىسىدە دۆلەت ئىگىلىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىك ۋە يەككە ئىگىلىكتىن ئىبارەت كۆپ خىل ئىقتىسادىي تەركىبلەر، كۆپ خىل تىجارەت شەكىللىرى ۋە كۆپ خىل ئوبوروت تىجارەت تۈزۈلمىسى بارلىققا كېلىپ، تاۋار ئوبوروت مىقدارى كېڭەيدى، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش مىقدارى 1965 - يىلدىكى 5 مىليون 37 مىڭ يۈەندىن كۆپەيىپ، 1990 - يىلدىكى 58 مىليون 80 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 10.53 ھەسسە ئاشتى.

I باب

ئاپپاراتلار

1 § . ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى

بۇ ئىدارە 1957 - يىلى قۇرۇلدى، 4 شتات بېرىلدى. 1963 - يىل 5 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سودا مەمۇرىي كەسپىنى سودا - سانائەت بۆلۈمى باشقۇردى. 1969 - يىلى سودا خىزمىتىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى باشقۇردى. 1979 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلى شتاتى 10 غا يەتتى.

سودا ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 13 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى	قاسىموف	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1957.11—1958.5 1962.4—1963.5
	داۋۇت قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.9—
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	لى بى	ئەر	خەنزۇ	خېبىي شىيەنشەن ناھىيىسى	1957.11—1958.5
	لى گىڭيەن	ئەر	خەنزۇ	خېبىي شاۋياق ناھىيىسى	1979.11—1982.2
	ما جۇڭشياق	ئەر	خەنزۇ	خېبىي جۇلۇ ناھىيىسى	1984.7—
	جياق خۇي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي گويالق ناھىيىسى	1984.7—1988.12

§ 2 . ناھىيىلىك تاماكا، ھاراق مونوپول تىجارىتىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى

1964 - يىلى ناھىيىلىك ھاراق تۈرىدىكىلەر مونوپول تىجارىتىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنى ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى قوشۇمچە باشقۇردى، جۈملىدىن قوشۇمچە ئىدارە باشلىقى بولدى. 1978 - يىل 11 - ئايدا تاماكا باشقۇرۇش كەسپى قوشۇلۇپ، تاماكا - ھاراق مونوپول تىجارىتىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ما جۇڭشياڭ قوشۇمچە ئىدارە باشلىقى، يېمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى ئەن چېڭچۇن قوشۇمچە مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولدى.

Ⅱ باب

سودا تۈزۈلمىسى

1955 - يىلدىن ئىلگىرى ئۇنسۇ ناھىيىسىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا رەھبەرلىكىدىكى سوتسىيالىستىك سودا سىستېمىسى بەرپا قىلىنغانىدى. 1956 - يىلدىن كېيىن ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىدە ئۆزگىرىش بولۇپ تۇردى. «چوڭ ئەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، يەككە سودا چەكلەندى ياكى باشقا كەسىپكە ئالماشتۇرۇۋېتىلدى، كوللېكتىپ سودا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىغا قوشۇۋېتىلىپ، ئوبوروت يوللىرى راۋان بولماي قالدى. 1978 - يىلدىن كېيىن، ئوبوروت يوللىرى تەدرىجىي راۋانلاشتۇرۇلۇپ، ئوبوروت ھالقىلىرى ئازايتىلىپ، كۆپ خىل ئىقتىسادىي تەركىبلەر، كۆپ خىل باشقۇرۇش شەكىللىرى، كۆپ ئوبوروتلۇق سودا ئوبوروت سىستېمىسى شەكىللەندۈرۈلدى. 1990 - يىلى ناھىيىنىڭ سودا تۈزۈلمىسىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، يەككە سودا ۋە بازار سودىسىدىن ئىبارەت 4 خىل شەكىل بارلىققا كەلدى.

§ 1 . خۇسۇسىي سودا

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېخلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) چېخلۇڭ مۇنداق پەرمان چۈشۈرگەنىدى: «مۇسۇلمانلار زېمىنى تىنچىتىلدى، ئىچكى ئۆلكىلەردىكى سودىگەرلەر ئەركىن بېرىپ - كەلمە بولىدۇ. لېكىن سودا دېگەن ئەمەلدارلارنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئەمەس، سودىگەرلەرنىڭ ئىختىيارىچە ئېلىپ بېرىلسا ئېپلىك بولىدۇ». «بۇ پەرمان سودىگەرلەرگە يەتكۈزۈلگەندىن كېيىن، بېرىشنى خالايدىغانلار بولسا، ئۇلارنىڭ سودا قىلىشى ئۈچۈن دەرھال گۇۋاھنامە بېجىرىپ بېرىلسۇن، خالىمىسا، ئۇلارنى زورلىماسلىق كېرەك، بۇ ھال ئۇزاق داۋاملاشقاندىن كېيىن سودىگەرلەر ئەركىن بېرىپ كېلىدىغان بولىدۇ». چېخلۇڭ 54 - يىلى (1789 - يىلى) «ئاقسۇ (ئونسۇ) دا ساقلانغان ھەمدە ئەنجاندىن يېڭى كەلگەن رەخمەت قاتارلىق 9 كىشى

سائتان 3540 كىلوگرام رەۋەن؛ سودىگەر ماشىياۋ قاتارلىق 5 كىشى سائتان 435 كىلوگرامدىن ئوشۇقراق رەۋەن، يۈسۈپ ئاقسۇدا سائتان 1080 كىلوگرام رەۋەن تەكشۈرۈپ چىقىلدى، بۇ جەمئىي 34 مىڭ 500 يارماقتىن ئارتۇق» . گۇاڭشۇ يىللىرى چەت ئەل سودىگەرلىرى باج كەچۈرۈم قىلىشتەك ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئېرىشۈالغانلىقتىن، ئۆز سودىگەرلىرىمىزنىڭ تىرىكچىلىك قىلىشى قىيىنغا چۈشۈپ قالغانىدى. شىنجاڭنىڭ ھەربىي مەمۇرىي ۋالىيسى، يەرلىك سودىگەرلەرنى يۆلەش ئۈچۈن بىر مەھەل باجنى كەچۈرۈم قىلىۋەتكەچكە، ناھىيىدە خەنزۇ سودىگەرلەر كۆپىيىپ كەتتى. گۇاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى) تەيەنجىنلىكلەردىن 100 كىشى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرق - غەرب چوڭ كوچىلىرىنىڭ ئوتتۇرا بۆلىكىدە سودا قىلدى ھەمدە ئەينى ۋاقىتتا ئونسۇ بويىچە ئەڭ چوڭ سودا سارىيى ئېچىپ، ئۇنىڭغا «ۋېنسەيخۇ» دەپ نام بەردى. سودا سارىيىدا 5 ئېغىز دۇكان بولۇپ، مالالار لىق تولغان، تۇرى كۆپ ئىدى. ئاساسلىق تاۋارلاردىن تاۋار - دۇردۇن، گەزلىمە، ئاياغ، پايپاقلار، لۆڭگە، سويۇن، يېزىش - سىزىش قوراللىرى، چاي، تەمخۇرۇچ، تاماكا - ھاراق، فارفور قاچا - قۇچا قاتارلىقلار بار ئىدى. مال سائتۇچىلاردىن جەمئىي 5 كىشى بولۇپ، بىر كىشى مەخسۇس مال كىرگۈزەتتى، 3 كىشى دۇكاندا مال ساتاتتى، بىر ئۈيغۇر يىگىتى ئەتراپتىكى يېزىلاردىن ئاشلىق يىغاتتى. مالغا ئاشلىق ئالماشتۇرۇپ كەلگەندىن مىسرت، يەنە يېڭى ئاشلىقلارنى تۆۋەن باھادا سېتىۋېلىپ بېسىپ قويۇپ، باھاسى ئۆسكەندە تۆكمە قىلىپ ساتاتتى.

خۇيزۇ سودىگەرلەرنىڭ باشقۇرۇشىدىكى ئەڭ چوڭ دۇكانىنىڭ ئىسمى «فۇ شېڭيۈەن» ئىدى. دۇكان خوجايىنى گەنسۇلۇق ياڭ فۇرۇڭ ئىدى. دۇكىنى 4 ئېغىز، مال سائتۇچىسى 5 كىشى بولۇپ، تاۋار - دۇردۇن، گەزلىمە، چەرچىن مال، يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار تىجارىتى قىلاتتى. مىنگۇنىڭ دەسلەپكى يىللىرى (1912 - يىلى) چوڭ ئوغلى ياڭ باۋچاڭغا تىجارەتنى ئۆتكۈزۈپ بەرگەندىن كېيىن، دۇكىنى خېلى راۋاج تاپتى. شېرىكى مەخسۇس مال كىرگۈزۈشكە مەسئۇل بولدى، مازىسىڭ كارۋان باشلاپ شەرقتە قۇمۇلدىن ئۆتۈپ تاشقى موڭغۇلىيەگە، باۋتۇ، جاڭجياكۇ ئارقىلىق بېيجىڭ، تەيەنجىنلەرگە بېرىپ مال كىرگۈزدى. باراشىدا تېرە - يۇڭ، يەرلىك مەھسۇلاتلارنى ئالغاچ بېرىپ، قايتىشىدا يۇڭ توقۇلما، تاۋار - دۇردۇن، كۈندىلىك بۇيۇملار، خىش چاي، فار فور قاچا - قۇچا، قەغەز - قەلەم - سىياھ قاتارلىق 10 تونناەك تۇرلۇك تۇمەن مالالارنى ئالغاچ كېلەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىپ، سودىسىنى ئىنتايىن روناق تاپقۇزغانىدى. 20 - يىللارغا كەلگەندە «فۇ شېڭيۈەن» نىڭ مەبلىغى 4000 سەر كۈمۈشكە يېتىپ، «فۇشېڭيۈەن»، «فۇشېڭگۈەن»، «فۇشېڭجەن» دېگەندەك بايىاتلىق نامى بىلەن ئاتالغان دۇكانلارغا تەرەققىي قىلدى. «فۇشېڭيۈەن» — كونا دۇكان بولۇپ، مەخسۇس تاۋار ساتاتتى؛ «فۇشېڭگۈەن» مۇسۇلمانچە ئاشپۇزۇل بولۇپ، مەززىلىك تاماملىرى بار ئىدى، ئۇستا ئاشپەز كۇيوچفۇنى تەكلىپ قىلغانىدى، ئاشپۇزۇلنىڭ ئۇستۇنكى قەۋىتى بىلەن ئاستىنقى قەۋىتىگە 30 ئۇستەل قويۇلغانىدى، 3 دۇكان بىر بىرىگە تۇتاشقان؛ ئاۋات بازارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ، بىر مەزگىل دەۋر سۈرگەنىدى.

گۇاڭشۇ 32 - يىلى (1906 - يىلى) ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودىگەر 1765 كە يەتتى، تولىسىنىڭ 2 — 3 ئېغىز دۇكىنى بولۇپ، ئالدى تەرەپى دۇكان، كەينى تەرەپى ئۆي ئىدى ياكى كوچىغا قارايدىغانلىرى ئۆي ئىجارىگە ئالاتتى. ئادەتتە مەبلىغى كەمرەك، مال مەنبەسى ئازراقلىرى ياكى چوڭ سودا سارايلاردىن توپ سېتىۋالاتتى ياكى شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىن سېتىۋېلىپ ساتاتتى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) نىڭ ئالدى - كەينىدە شىنجاڭدا ئارقا - ئارقىدىن يېغىلىق بولۇپ، مال توشۇش قىيىن بولۇپ كەتتى، سودا كاساتلاشتى. شېڭ شىسەي دەۋرىدە تېررورلۇق ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزۈلگەنلىكتىن، سودىگەرلەرنىڭ تىجارەت قىلىشتىن كۆڭلى قالغانىدى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) دىن كېيىن، سودا ئازراق راۋاجلاندى. جامدا ھوشۇرنىڭ دۇكىنى، تۇزتاغ ئېغىزىدا توختىنىڭ، ئابدۇكېرەمنىڭ دۇكىنى، قارا يۇلغۇندا تۇمۇرنىڭ دۇكىنى، يېڭى بازار (ھازىرقى

ئارال پېزىسى) دا مەمەتنىياز دۆكىنى، ناھىيە بازىرىدا ئەمەتنىياز دۆكىنى تىجارەت باشلىدى. يىلىغا سېتىلغان كىيىم ـ كېچەك، گەزلىمە توزىدىكىلەر 53 مىڭ 526 يۈەن، پېزىش ـ سىزىش قوراللىرى 450 يۈەن، تۆمۈر ئەسۋاب توزىدىكىلەر 12 مىڭ 175 يۈەن، گىرىم بۇيۇملىرى ھەم چەرچىن مال توزىدىكىلەر 5202 يۈەن، ماي، فار فور توزىدىكىلەر 111 مىڭ 463 يۈەن، تېرە ـ خۇرۇم توزىدىكىلەر 1546 يۈەن، يېمەكلىكلەر 40 مىڭ 22 يۈەن بولغانىدى. مىنگونىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) دۆكان تەرەققىي قىلىپ 100 نەچچىگە، دۆكان ئېچىپ تىجارەت قىلىدىغانلار 148 كىشىگە كۆپەيدى، ئومۇمىي كاپىتال 98 مىليون 800 مىڭ يۈەن (كونا پۇل) بولدى. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) دۆكان 204 كە، سودا سارىيى 5 كە يەتتى. تاۋار كەمچىل بولغاچقا، دۆكانلارنىڭ تولىسى تىجارەتنى پۈتۈنلەي توختاتقان، يېرىم توختاتقان ھالەتتە ئىدى. 40 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ناھىيە بازىرىدا پەقەت سۇلايمانىنىڭ دۆكىنى بىلەن ئەنگلىيىلىك سودىگەر مۇھەممەت ئىمىنخانىنىڭلا دۆكىنى بار ئىدى. سانائەت ـ پېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھا نىسبىتى تولىمۇ نامۇۋاپىق ئىدى، بىر تۇياق قويىنى بىر كىلوگرام كىرىسىنگە ياكى بىر دانە پروژېكتورغا تېگىشكىلى بولاتتى؛ 2 ئاتنى پەقەت بىر كىيىم تىكىش ماشىنىسىغا تېگىشكىلى بولاتتى.

1952 ـ يىلى ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودا بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 30 ئائىلە ئىدى. 1955 ـ يىلى 605 ئائىلىگە (1041 كىشىگە) يەتتى، مەبلىغى 141 مىڭ 174 يۈەن، سودا ئوبوروتى 1 مىليون 838 مىڭ يۈەن ئىدى.

1956 ـ يىل 1 ـ ئايدىن 4 ـ ئايغىچە ناھىيە بويىچە تەشكىللەنگەن سودىگەر 606 ئائىلە، 678 كىشى بولۇپ، مەبلىغى 156 مىڭ 465 يۈەن، توۋاقسىز مەبلىغى 55 مىڭ 478 يۈەن ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە كاپىتالىست 7 ئائىلە (9 كىشى) بولۇپ، مەبلىغى 36 مىڭ 849 يۈەن، توۋاقسىز مەبلىغى 25 مىڭ 809 يۈەن؛ ئۇششاق سودىگەر، ئۇششاق سېتىقچى 599 ئائىلە (669 ئادەم) بولۇپ، مەبلىغى 119 مىڭ 616 يۈەن، توۋاقسىز مەبلىغى 29 مىڭ 669 يۈەن ئىدى، قوشۇمچە 707.5 مو يېرى بار ئىدى.

1956 ـ يىلى ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودىنىڭ تەشكىللىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 — 2

تەشكىللىنىش شەكلى	ئائىلە سانى	نوپۇس	مەبلەغ (يۈەن)	تەشكىللەنگەن دۆكان، گۇرۇپپا سانى
جەمئىي	606	678	156465	47
ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكىلەر	19	21	60057	5
كوپېراتسىيە دۆكىنى	64	71	13368	7
كوپېراتسىيە گۇرۇپپىسى	64	71	13368	7
سېتىش، ۋاكالىتەن سېتىش	97	101	33974	—
تارقاق تىجارەت	289	307	31688	—
خۇسۇسىي ئىگىلىكتىن دۆلەت ئىگىلىكىگە ئۆتۈش	2	2	168	—
تىرانسپورت كوپېراتىپى	58	63	6647	1

خۇسۇسىي سودىنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش جەريانىدا، ناھىيە بويىچە 125 ئائىلە (139 كىشى) سودىنى تاشلاپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، يەككە سېتىقچىلارنىڭ تولىسى يېزىلارغا قايتىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى.

1979 - يىلدىن كېيىن، يەككە سودا ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى تىجارەت قىلىشقا تىزىملىغان يەككە سودىگەرلەر 355 ئائىلىگە يەتتى. 1990 - يىلى كۆپەيىپ 1315 ئائىلە، 2250 ئادەم بولۇپ، مەبلىغى 7 مىليون 215 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 2 . دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا

1. ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتى

بۇ شىركەت 1950 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ناھىيىلىك سودا تارماق شىركىتى دەپ ئاتالدى. 1957 - يىل 11 - ئايدا سانائەت مەھسۇلاتلىرى تىجارەت بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1964 - يىل 3 - ئايدا سودا شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 63 كىشى بولۇپ، يىللىق سېتىش سوممىسى 1 مىليون 600 مىڭ يۈەن، تۇراقلىق مۇلۇك قىممىتى 400 مىڭ يۈەن ئىدى. 1984 - يىل 10 - ئايدا تۇرلۇك مالىلار شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 119 غا يەتتى. توپ تارقىتىش ئامبىرى، 1 - تۇرلۇك مالىلار دۇكىنى، 2 - تۇرلۇك مالىلار دۇكىنى، 3 - تۇرلۇك مالىلار دۇكىنى قۇرۇپ، تۇرلۇك مالىلار، ئىلمە - توقۇلما بۇيۇملار، ئاياغ - باش كىيىم، سىزىش - يېزىش قوراللىرى، مېتال - قاتناش - ئېلېكتر ئەسۋابلىرى قاتارلىق 5600 خىلدىن ئارتۇق تاۋار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 254 مىڭ 900 يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 378 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، 32 مىڭ 700 يۈەن پايدا - باجنى ئىشقا ئاشۇردى.

2. ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى

بۇ شىركەت 1957 - يىلى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ئۇ يېمەكلىكلەر مۇلازىمەت بۆلۈمى دەپ ئاتالدى. 1963 - يىل 11 - ئايدا يېمەكلىكلەر شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىلى شىركەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 106 گە يەتتى، سېتىۋېلىنغان تاۋارنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 435 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 577 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئەملگە ئاشقان پايدا 10 مىڭ يۈەن بولدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچى 119 غا يەتتى. ئامبار، شېكەر - تاماكا - ھاراق - يېمەكلىكلەر ماگىزىنى ۋە يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قاتارلىقلارنى قۇردى. گۆش، يېمەك - ئىچمەك، قەنت - شېكەر، تاماكا، ھاراق قاتارلىق تاۋارلار تىجارىتى قىلدى ھەمدە تاماكا، ھاراق مونوپول تىجارىتىنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. سېتىۋېلىنغان تاۋارلارنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 5 مىليون 995 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 7 مىليون 988 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئىشقا ئاشۇرۇلغان پايدا - باج 11 مىڭ 800 يۈەن بولدى. شۇ يىلى يىل ئاخىرىدا شېكەر - تاماكا - ھاراق كەسپى ئايرىلىپ چىقتى.

تۈرلۈك مالىلار شىركىتىنىڭ دىرېكتور ۋە مۇئاۋىن دىرېكتورلىرى

جەدۋەل: 13 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
دىرېكتور	لى جىڭسىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي فەنشەن ناھىيىسى	1953.7—1950.5
	جاڭ لىنۇيې	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نېيجاڭ شەھىرى	1955.7—1953.9
	يۇ ۋېنبو	ئەر	خەنزۇ	تيەنجىن شەھىرى	1957.10—1955
	يۇ ۋېنجاڭ	ئەر	خەنزۇ	تيەنجىن شەھىرى	1987.5—
مۇئاۋىن دىرېكتور	لى يې	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شيەنشەن ناھىيىسى	1958.5—1957.4
	ساۋۇت مولالاق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.5—1957.4
	گاۋ تيەنۇېن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ يانجۇڭ ناھىيىسى	1964.3—1962.4
	لى گېڭيەن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي راۋياڭ ناھىيىسى	1979.11—1964.2
	ئىمىن روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1982.2—1965
	ياڭ چۇنيۇەن	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي زاۋياڭ ناھىيىسى	1971.2—1970.4
	جاڭ جياڭچۇەن	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي شەھىرى	1984.9—1980.4
	ھۆرنىساخان	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.5—
	يۇ ۋېنجاڭ	ئەر	خەنزۇ	تيەنجىن شەھىرى	1987.5—1984.8

يېمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ دىرېكتور ۋە مۇئاۋىن دىرېكتورلىرى

جەدۋەل: 13 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
دىرېكتور	لى خېيى	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شيەنشەن ناھىيىسى	1958.6—1957.11
	جۇ لىيەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن سۇيپىڭ ناھىيىسى	1970.8—1964.11
	لى دېمې	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ خۇايۇەن ناھىيىسى	1979.3—1972.11
	داۋۇت قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.4—1979.8
	شياڭ دېڭيۇەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساڭشى ناھىيىسى	1984.8—1982.8
	ھېسەن مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8—

مۇئاۋىن دىرېكتور	داۋۇت قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنۋ ئاھىيىسى	1965 . 5—1979 . 8
	لى رۇنچياڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنئى لىنشەن ئاھىيىسى	1969 . 4—1970 . 9
	جاۋ دېچۈەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن شەھىرى	1970 . 12—1979 . 3
	ژۇ رۇفاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ژۇدى ئاھىيىسى	1978 . 4—1980 . 4
	ژېي چېڭشۇ	ئەر	خەنزۇ	جيائۇنۇ دەنتۇ ئاھىيىسى	1978 . 12—1980 . 4
	ھەسەن مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنۋ ئاھىيىسى	1980 . 11—1984 . 8
	ئەن چېڭچۈن	ئەر	خۇيزۇ	قۇتۇبى ئاھىيىسى	1990 . 9—

3 . ناھىيىلىك يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى

بۇ شىركەت 1980 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلدى، 64 ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. ئاشخانا، مېھمانخانا، ماگىزىن، ساتىراشخانا ۋە مۇزىتخانا قۇرۇلدى. 1981 - يىلى يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 195 مىڭ يۈەن بولۇپ، يۇقىرىغا 10 مىڭ يۈەن باج تاپشۇرۇلدى، 7000 يۈەن زىيان كۆرۈلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 47 گە يەتتى. يىللىق ئومۇمىي كىرىم 37 مىڭ يۈەن بولۇپ، كىرىم - چىقىم تەڭپۇڭلاشتى.

يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ دىرېكتور ۋە مۇئاۋىن دىرېكتورلىرى

جەدۋەل: 13 — 5

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۇتۇنگەن ۋاقتى
دىرېكتور	ژېي چېڭشۇ	ئەر	خەنزۇ	جيائۇنۇ دەنتۇ ئاھىيىسى	1980 . 1—1981 . 1
مۇئاۋىن دىرېكتور	چى لىيەنجى	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ يېشەن ئاھىيىسى	1980 . 3—1984 . 12
	ساۋۇت مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنۋ ئاھىيىسى	1981 . 7—
	تالىپ گومىن	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي شەھىرى	1984 . 12—1990 . 9
	جالىپ شىلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى فۇفىڭ ئاھىيىسى	1988 . 3—1990 . 7

4 . ناھىيىلىك دورا شىركىتى

بۇ شىركەت 1971 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، 25 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى، 1975 - يىلى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 116 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 270 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئەملىي يارانقان پايدا - باج 63 مىڭ يۈەن بولدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 45 كە يەتتى. جۇڭيى ئۆسۈملۈك دورىلىرى، غەربچە دورىلار، دورا ئەسۋابلىرى ئۇنىۋېرسال دۆكىنى ۋە ئامبار، چۇچۇكبۇيا زاۋۇتى قاتارلىقلارنى قۇردى، سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 900 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 100 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئەملىي يارانقان پايدا - باج 45 مىڭ يۈەن بولدى.

دورا شىركىتىنىڭ دىرېكتور ۋە مۇئاۋىن دىرېكتورلىرى

جەدۋەل: 13 — 6

ۋەزىپىسى	ئىسىم . فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
دىرېكتور	لىۋ كۈاڭجۇن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۇنچېڭ ناھىيىسى	1973.2—1971.10
	گو ۋۇشىاڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇچىيەن ناھىيىسى	1975.9—1973.3
	جاڭ يىدې	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساڭشى ناھىيىسى	1980.5—1975.10
	مەمتىل يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.11—1980.5
	يەن جىنۇبىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن خۇاشيەن ناھىيىسى	1990.8—
مۇئاۋىن دىرېكتور	جاڭ شىگېيې	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يۈچى ناھىيىسى	1982.12—1979.6
	يەن جىنۇبىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن خۇاشيەن ناھىيىسى	1990.8—1983.1
	ئەزىز تاۋار	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.9—

5. ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى

بۇ شىركەت 1980 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى، 17 ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 320 مىڭ يۈەن، ساتقىنى 210 مىڭ يۈەن، پايدا - باج 1000 يۈەن بولدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچى 43 كە يەتتى. ماي ئامبىرى، تىجارەت ئورنى، جام ماي قاچىلاش پونكىتى قۇردى. سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليون 250 مىڭ يۈەن، ساتقىنى 5 مىليون 430 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئەملىي پايدا - باج 63 مىڭ يۈەن بولدى.

نېفىت شىركىتىنىڭ دىرېكتور ۋە مۇئاۋىن دىرېكتورلىرى

جەدۋەل: 13 — 7

ۋەزىپىسى	ئىسىم . فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
دىرېكتور	ئابدۇراخمان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8—1980.10
	ۋېي چېڭشۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ دەنتۇ ناھىيىسى	1984.8—
مۇئاۋىن دىرېكتور	لىۋ چىشاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ جىنەن شەھىرى	1981.5—1980.4
	ۋاڭ چېڭلياڭ	ئەر	خەنزۇ	لياۋنىڭ دەندۇڭ شەھىرى	1989.4—1987.5

6. ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى

بۇ شىركەت 1964 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلدى، شۇ چاغدا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش

پونكتى دەپ ئاتالدى، 5 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1970 - يىلى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 564 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 551 مىڭ يۈەن، سىياسىي خاراكتېرلىك زىيان 9000 يۈەن بولدى. 1982 - يىل 3 - ئايدا يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى دەپ ئاتالدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 7 گە يەتتى. ئامبار، ماگىزىن قۇرۇلدى. سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 134 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 3 مىليون 335 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، ئەملىي ئاشقان پايدا باج 123 مىڭ يۈەن بولدى.

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىنىڭ دىرېكتور ۋە مۇئاۋىن دىرېكتورلىرى (پونكىت باشلىقلىرى)

جەدۋەل: 13 — 8

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
دىرېكتور (پونكىت باشلىقى)	دۇ جىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن ياڭشەن ناھىيىسى	1964.8—1965.5
	ۋاڭ جىلۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى لىيۇلىن ناھىيىسى	1975.7—1981.7
	جاۋ چۈڭبىڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېڭنىڭ ناھىيىسى	1984.10—1990.5
مۇئاۋىن دىرېكتور (پونكىت باشلىقى)	لىياڭ جىلۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى پىڭياۋ ناھىيىسى	1965.5—1972.3
	جاڭ لۇڭيۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى شەنياڭ ناھىيىسى	1972.3—1975.5
	توختىنىياز ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1972.4—1981.7
	ۋېي دېچېڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى فۇفېڭ ناھىيىسى	1980.10—1984.10
	ئىمامنىياز مەمەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.10—1990.2
	جاڭ دېرۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن توچېڭ ناھىيىسى	1984.10—

7. ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى

1972 - يىل 12 - ئايدا ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى، 2 ئىشچى - خىزمەتچى سەپلەندى. 1982 - يىلى ئۇ ماددىي ئەشيا شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، ئامبار، دۇكان قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 17 گە يەتتى، سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 658 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 949 مىڭ يۈەن بولۇپ، يارانقان پايدا - باج 123 مىڭ 500 يۈەن بولدى.

ماددىي ئەشيا شىركىتىنىڭ دىرېكتورۋە مۇئاۋىن دىرېكتور (پونكىت باشلىقلىرى)

جەدۋەل: 13 — 9

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
دىرېكتور (پونكىت باشلىقى)	جاڭ جىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جىشەن ناھىيىسى	1975.4—1978.2
	لىياڭ جىلۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى پىڭياۋ ناھىيىسى	1978.3—1981.5
	ئەمەر سادىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.9—1987.12
	يالقۇن شۇدۇڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1990.8—

مۇئاۋىن دىرېكتور (مۇئاۋىن پوستمېت باشلىقى)	ئەمەر سادىق	ئەر	ئۈيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.10—1984.5
	جاۋ چۈنباق	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېڭنباق ناھىيىسى	1981.5—1984.9
	ۋېي دېچباق	ئەر	خەنزۇ	شەنشى فۇفباق ناھىيىسى	1984.9—1987.2
	يالقۇن شۇدۇلق	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1987.7—1990.8

ئونسۇ ناھىيىسى دۆلەت سودىسىنىڭ 14 يىللىق تىجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 — 10 بىرلىكى: تۇمەن يۈەن، ئادەم

يىل	ئىشچى - خىزمەتچى سانى	سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى	پايدا - باج سوممىسى	يىل	ئىشچى - خىزمەتچى سانى	سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى	پايدا - باج سوممىسى
1965	186	260.5	282.7	6.6	1984	321	901.1	1048.3	45.5
1970	195	273.3	357.7	19.1	1985	334	953.5	1106	40.4
1975	179	418.2	435.1	10.3	1986	314	1107.8	1309	42.5
1980	272	720	651.6	37.7	1987	315	1355.9	1499	30.3
1981	281	689.4	729.7	15.4	1988	369	1861.1	2146.1	29
1982	310	731.6	914.5	47.9	1989	357	1855.6	2247.7	37.9
1983	313	848.2	960.8	43.3	1990	388	1977.5	2776.6	46.2

§ 3 . تەمىنات - سودا كوپىراتىپى سودىسى

1. ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپلىرى بىرلەشمىسى

1951 - يىل 6 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ناھىيىلىك ئىستېمال كوپىراتىپى قۇرۇلدى. 1952 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى يىل ئاخىرىدا 4 - رايون (ئارال)، 6 - رايون (قىزىل)، 8 - رايون (چاغراق) دىن ئىبارەت 3 رايوندا تەمىنات - سودا كوپىراتىپى قۇرۇلدى. 1965 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 184 كە يەتتى (ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپىدىكى 126 كىشى بۇنىڭ ئىچىدە). سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 410 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 170 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئەملگە ئاشقان پايدا 101 مىڭ يۈەن بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك تۈزۈمى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى 12 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى بىرلەشمىسى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدە قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، پاختا - كەندىر شىركىتى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى، يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتى، ياغ زاۋۇتى، پاختا ئىشلەش زاۋۇتى، ماشىنا رېمونت زاۋۇتى ۋە توخۇلا، تۈمشۇق، چاغراق، ئارال، قىزىل، گۈلئاۋات، بوزدۇڭ، جامدىن ئىبارەت 8 ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ۋە 156 پارچە سېتىش نۇقتىسى قۇرۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 585 كە يەتتى. سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 46 مىليون 820 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 55 مىليون 190 مىڭ يۈەن بولۇپ، ئەملگە ئاشقان پايدا - باج 310 مىڭ يۈەن بولدى.

2. ناھىيىلىك چاي - چارۋا شىركىتى

1957 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى تىجارەت ئورنى قۇرۇلدى. 1962 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليون 229 مىڭ 700 يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليون 962 مىڭ 100 يۈەن بولۇپ، ئەملگە ئاشقان پايدا - باج 645 مىڭ 700 يۈەن بولدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا بىر يۈرۈش ئادەم، ئىككى ۋېۋىسكا يولغا قويۇلۇپ، ئىچكى جەھەتتە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بىرلەشمىسى چاي - چارۋا شىركىتى دەپ ئاتالدى، تاشقىرىغا ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى دەپ ئاتالدى. مويكا، رېمونت گۈرۈپپىسى، ماشىنا كالونى، تېرە ئەيلەش زاۋۇتى، ئۈچەي پىششىقلاپ ئىشلەش سېخى ۋە شەھەر - بازار، تۇمشۇق، ئارال، قىزىل، گۈلئاۋات، جام، بوزدۆڭ، چاغراق قاتارلىق جايلاردا چارۋا مەھسۇلاتلىرى سېتىۋېلىش ئورنى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 153 كە يەتتى. سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 3 مىليون 909 مىڭ 400 يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 6 مىليون 732 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، زىيان 509 مىڭ 500 يۈەن بولدى.

تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 13 — 11

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	خۇ جۇڭگو	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن شىمىن ناھىيىسى	1952.2—1954.6
	خۇ يۈنجاڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جۇڭيالڭ ناھىيىسى	1954.7—1958.4
	يەن شىملاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي بويى ناھىيىسى	1962.7—1963.4
	سۈن يىلاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن فۇگۇ ناھىيىسى	1963.4—1976.11
	تەۋەككۈل نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈرۈمچى ناھىيىسى	1976.11—1978.9
	جالاڭ ۋېنيۇ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن جىنتالاڭ ناھىيىسى	1978.9—1983.12
	مۇ شۇۋېن	ئەر	خەنزۇ	ئۈرۈمچى ناھىيىسى	1983.12—1985.12
	ئەھەر توخسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈرۈمچى ناھىيىسى	1985.12—1990.12
مۇئاۋىن مۇدىر	جالاڭ شېڭجۇن	ئەر	خەنزۇ	ساۋەن ناھىيىسى	1952.2—1958.5
	لى كېچىن	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي سۇيشەن ناھىيىسى	1956.4—1957.2
	ۋۇ يىتىلاڭ (ئابدۇۋايىت)	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈرۈمچى ناھىيىسى	1956.4—1958.5
	ساۋۇت بارات	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈرۈمچى ناھىيىسى	1956.4—1958.5
	يالاڭ جەنجىلاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي چۇيالڭ ناھىيىسى	1964.5—1966.5
	ئاقنىياز مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈرۈمچى ناھىيىسى	1964.6—1966.5
	تەۋەككۈل نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈرۈمچى ناھىيىسى	1966.5—1976.11
	جالاڭ ۋېنيۇ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن جىنتالاڭ ناھىيىسى	1971.11—1978.9
	شۇ شۇفا	ئەر	خەنزۇ	جىياڭسۇ شاجۇ ناھىيىسى	1980.3—1985.1

مۇئاۋىن مۇدىر	ئەزىمەت تۇراق	ئەر	ئۇيغۇر	ئەشقەر شەھىرى	1980.12--1984.12
	گاۋ گۈاڭدۇڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي فېڭيالڭ ناھىيىسى	1984.7—
	يې پېيجۇ	ئەر	خەنزۇ	گۈاڭدۇڭ لۇڭچۈەن ناھىيىسى	1990.9—

چاي - چارۋا شىركىتىنىڭ دىرېكتور ۋە مۇئاۋىن دىرېكتور (ئىدارە باشلىق) لىرى

جەدۋەل: 13 — 12

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
دىرېكتور (ئىدارە باشلىقى)	ۋېي جىڭتۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ياڭيۈەن ناھىيىسى	1957.10 —1962.4
	جيا شۈلى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى مېەنشەن ناھىيىسى	1962.4—1979.4
	گۈك يەنخوي	ئەر	خەنزۇ	لياۋنىڭ فۇشۇن ناھىيىسى	1980.5—1984.12
	ئابدۇرېھىم كېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1984.12—1990.12
مۇئاۋىن دىرېكتور (مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى)	جالڭ لۇڭيۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى شەنيالڭ ناھىيىسى	1962.4—1965.3
	ئابدۇرېھىم كېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1962.4—1984.12
	ئابدۇۋايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1975.11—
	خۇ شۇڭالڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى ۋۇتەي ناھىيىسى	1981.10—1984.7

1965 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئۇنسۇ ناھىيىسىنىڭ تەمىنات - سودا كوپېراتىپ سودىسىنىڭ تىجارەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 — 13 بىرلىكى: ئادەم، تۇمەن يۈەن

يىل	ئىشچى - خىزمەتچى سانى	سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى	ياراتقان پايدا - باج سوممىسى	يىل	ئىشچى - خىزمەتچى سانى	سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى	ياراتقان پايدا - باج سوممىسى
1965	184	241	217	10.1	1974	197	283	299	6
1966	184	334	367	13.9	1975	209	343	387	13.1
1967	182	397	374	13.3	1976	235	347	373	9.3
1968	185	320	280	11.4	1977	245	390	445	16.5
1969	184	314	360	18.3	1978	259	515	528	16.7
1970	186	290	308	13.1	1979	265	503	571	19.6
1971	189	337	268	11	1980	260	520	634	19.5
1972	190	178	260	3.7	1981	292	511	678	18.6
1973	192	134	257	7.8	1982	311	574	698	16.5

35.6	2270	2175	515	1987	19.8	834	637	317	1983
44	3086	2975	578	1988	17.2	913	951	308	1984
61	4310	3308	586	1989	26	1201	1141	448	1985
31	5519	4682	585	1990	18.7	1503	1339	495	1986

ئىزاھات: 1985 - يىلدىن باشلاپ چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتىنى تۈز ئىچىگە ئالىدۇ.

4 § . ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى سودا

1956 - يىل 4 - ئايدا خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش تاماملاندى. 1957 - يىلغا كەلگەندە، قۇرۇلغان دۇكان 7، ھەمكارلىق گۇرۇپپا 165، تور - نۇقتا 338، خۇسۇسىي تەرەپ سالغان مەبلەغ 188 مىڭ يۈەن بولدى. سېتىۋېلىش سىياسىتىنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن خۇسۇسىي تەرەپ سالغان مەبلەغكە قارىتا يىللىق ئۈسۈمى بىرەك 5 لىدىن مۇقىم ئۈسۈم قىلىپ قايتۇرۇلدى. 6 كىشى ئايرىم - ئايرىم ھالدا ھەمكارلىق كارخانىسىنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى ۋە كەسپىي بۆلۈمچە باشلىقى ۋەزىپىسىگە تەيىنلىنىپ، ئۇلارنىڭ تىجارەتتىكى ئارتۇقچىلىقلىرى جارى قىلدۇرۇلدى. يىللىق تىجارەت سوممىسى 1 مىليون 6800 يۈەن بولۇپ، 1955 - يىلدىكى 333 مىڭ 500 يۈەندىن 2 ھەسسە ئاشتى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى سودىنىڭ ھەممىسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىغا قويۇۋېتىلدى.

5 § . بازار سودىسى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرى ئونسۇ ناھىيىسىدە ناھىيە بازىرى، شەرقىي يېزا، جەنۇبىي يېزا، غەربىي يېزا، شىمالىي يېزىدىن ئىبارەت 5 بازار بار ئىدى. بازار - يېزىلارنىڭ بازىرى ئاۋاتلاشقان، «ئىچكىرىدىن كەلگەن سودىگەرلەر ھەم چەت ئەللىك كىشىلەر ناھايىتى كۆپ، كىچىلار تىنىما - تىنقاق، چايخانا - مەيخانىلار ئاۋات، دۇكانلار رەتلىك، ھەر قېتىملىق بازار كۈنىدە ئادەملەر بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ، ھارۋىلار سوقۇلۇپ تۇراتتى، مال تاغدەك دۆۋىلىنىپ كېتەتتى، كۈنبويى شاۋقۇن سۈرەن بولۇپ تۇراتتى».

مىنگونىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ناھىيە بويىچە 4 يەردە بازار بولاتتى، يەنى قىزىل ۋە چاغراقتا دۈشەنبە بازار، جامدا چارشەنبە بازار، ناھىيە بازىرىدا يەكشەنبە بازار بولاتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، ناھىيىلىك سودا شىركىتى ۋە تەمىنات سودا كوپېراتىپى ئەنئەنىۋى بازاردىن پايدىلىنىپ، تۇرلۇك شەكىلدە يەرمەنكە ئۆتكۈزۈپ، بازار سودىسىنى جانلاندۇرغانىدى.

1962 - يىلى «دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلارنى تۇرگە ئايرىپ باشقۇرۇش بەلگىلىمىسى» ئىجرا قىلىندى. ئاشلىق، پاختا، ياغلىق دانلار 1 - تۇردىكى ماددىي ئەشيا، چارۋا مەھسۇلاتلىرى، دورا ماتېرىياللىرى، ياغاچ ماتېرىياللار 2 - تۇردىكى ماددىي ئەشيا قاتارىغا كىرگۈزۈلۈپ، بىر تۇتاش باشقۇرۇلدى، 3 - تۇردىكى ماددىي ئەشيالارنى يەنىلا ئەركىن سودىغا سېلىشقا رۇخسەت قىلىندى. 1963 - يىلى ناھىيە بويىچە كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغان پىيا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ قىممىتى 19.11 يۈەن بولدى.

1965 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 22 ـ كۈنگىچە ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى، سودا شىركىتى بازار سودىسىغا قاتنىشىپ، بىرلىشىپ قىزىلدا يەرمەنكە تۈتكۈدى. بۇنىڭدا سېتىلغان سانائەت بۇيۇملىرى 35 مىڭ يۈەن بولۇپ، سېتىۋېلىنغان يېزا ئىگىلىك ـ قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى 2600 يۈەن بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، يېزا بازارلىرى «كاپىتالىزمنىڭ مەنبەسى» دەپ قارىلىپ، قاتتىق ۋە ئۇلۇك ھالدا چەكلەنگەچكە، بازارلار چۆلدەرەپ كەتتى.

1976 ـ يىلى ئارال گۈڭشىسى باشقا جايلاردىن ئۇگىنىپ «سوتسىيالىستىك چوڭ يەرمەنكە» ئېچىپ بازارغا 120 خىلدىن ئارتۇق نەرسىنى سالدى، پۈتۈشكەن سومما 70 مىڭ يۈەندىن ئاشتى، شۇندىن كېيىن ئۇ ئۆسۈل كېڭەيتىلمىدى.

80 ـ يىللاردىن باشلاپ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش، جانلاندۇرۇش فاكتورىنى ئىجرا قىلىنغانلىقتىن، بازار سودىسى جانلاندى، شەكلى خىلمۇ خىللاشتى، كۆلىمى مىسلىسىز بولدى. ناھىيە بويىچە 14 بازار ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە يېڭىدىن ئېچىلدى، ئىگىرىكى يەكشەنبىنى بىر تۇتاش بازار قىلىش ئۇزگەرتىلىپ، چاغراق دۈشەنبە؛ تۈمشۇق سەيشەنبە؛ ئىشلەمچى چارشەنبە؛ جام، ئارال پەيشەنبە؛ قىزىل جۈمە؛ گۈلئاۋات، ناھىيە بازىرى شەنبە؛ بوزدۆڭ، قارا يۇلغۇن، 5 ـ تۈەن، 6 ـ تۈەن، كونا جام، ئىشخىلا قاتارلىق 6 ئورۇن يەكشەنبە كۈنى بازار قىلىدىغان بولدى. 11 بازارنىڭ قۇرغان مۇقىم مەيدانى تەخمىنەن 230 مو، ناھىيە بازىرىدىكىسى ئەڭ چوڭ بولۇپ، ئىگىلىگەن يەر مەيدانى 40 مو بولدى، 600 كۆادرات مېتىرلىق بىر تىجارەت زالى سېلىندى، بازاردا دۇكان ۋە ياپىچىلىق ئورنى 18. 670 كۆادرات مېتىر، بازارنىڭ سېمونتلىق يەر كۆلىمى 1856 كۆادرات مېتىر، تورۇسلۇق بازار 3875 كۆادرات مېتىر بولدى. ئىشلەمچى، خاڭدى بازىرىنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئىگىلىگەن يېرى 30 موغا يەتتى.

بازار سودىسى ئىگىرىكى يالغۇز يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىدىن يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە سانائەت بۇيۇملىرى، قول ھۈنەرۋەنچىلىك بۇيۇملىرى، يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار، يېمەكلىك، قوشۇمچە يېمەكلىك، يېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمىتى قاتارلىق ئۈنۈمبرسال خاراكتېرىدىكى بازار سودىسىغا تەرەققىي قىلدى. يەككە، كوللېكتىپ ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا بىرەك بازارغا كىردى. پۈتۈشۈش مىقدارى ھەسسىلەپ ئاشتى. 1990 ـ يىلى پۈتۈشۈش مىقدارى 5 مىليون 200 مىڭ يۈەن بولۇپ، 1980 ـ يىلدىكىدىن 1:89 ھەسسە ئاشتى.

1981 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە بازارغا سېلىنغان تاۋارنىڭ پۈتۈشۈش سوممىسى

جەدۋەل: 13 — 14 بىرلىكى: تۈەن يۈەن

يىل	پۈتۈشۈش مىقدارى	يىل	پۈتۈشۈش مىقدارى
1981	230	1986	280
1982	320	1987	420
1983	420	1988	420
1984	480	1989	480
1985	400	1990	520

Ⅲ باب

ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى سودىسى

§ 1 . مېتال ماتېرىياللار

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيىنىڭ پولات ماتېرىيال سېتىش مىقدارى 14 مىڭ 700 يۈەن بولغان.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پولات ماتېرىيال قاتارلىقلار پىلانلىق تەمىنلىنىدىغان مەددىي ئەشيالار قاتارىغا كىرگۈزۈلۈپ بىر تۈتاش تەقسىملەندى. مېتال ماتېرىيال ئىشلىتىدىغان ئورۇنلار بۇۋاستە تۇرپان توپ تارقىتىش ئورنى ياكى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەددىي ئەشيالار ئىدارىسىغا بېرىپ مال ئالدى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك مەددىي ئەشيا شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەدرىجىي ھالدا ناھىيە مال بىلەن بىر تۈتاش تەمىنلەيدىغان بولدى. 1975 - يىلى پىلان بويىچە سېتىۋېلىنغىنى 5 . 187 تونىا، ئومۇمىي قىممىتى 131 مىڭ 200 يۈەن؛ سېتىلغىنى 5 . 185 تونىا، ئومۇمىي قىممىتى 139 مىڭ 100 يۈەن بولدى. 1976 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي سېتىۋېلىنغىنى 7 . 5333 تونىا، سېتىلغىنى 9 . 5189 تونىا بولدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 6 . 355 تونىا، سېتىلغىنى 346 تونىا بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى سېتىۋېلىنغىنى 587 تونىا، ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 154 مىڭ يۈەن؛ سېتىلغىنى 553 تونىا، ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 46 مىڭ يۈەن بولدى. بۇ 1975 - يىلدىكىگە قارىغاندا سېتىۋېلىش مىقدارى 2 . 13 ھەسسە، سېتىش مىقدارى 1 . 98 ھەسسە ئاشتى.

§ 2 . ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى

50 - ، 60 - يىللاردا سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىغا كېرەكلىك ماشىنا - ئېلېكتر مەھسۇلاتلىرى ئۇرۇمچى، تۇرپاندىكى مەددىي ئەشيالارنى توپ تارقىتىش پونكىتى ياكى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك سودا تارماقلىرىدىن كىرگۈزۈلەتتى. 1964 - يىلى ناھىيە بويىچە سېتىۋېلىنغان ئېلېكتروماتور 5، كابېل 25 تونىا، شارىك 150 يۈرۈش بولدى.

1973 - يىلدىن باشلاپ، ماشىنا - ئېلېكتر مەھسۇلاتلىرى تىجارىتى بىلەن ئاساسلىقى ناھىيىلىك مەددىي ئەشيا تارماقلىرى شۇغۇللاندى. 1975 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە، جەمئىي سېتىۋېلىنغان ئېلېكتروماتور 258، ئۇشكە 33، ئاپتوموبىل 42، كەپشەرلەش ماشىنىسى 47، كابېل 551 تونىا، شارىك 30 مىڭ 900 يۈرۈش بولدى. جەمئىي سېتىلغان ئېلېكتروماتور 222، ئۇشكە 31 دانە، ئاپتوموبىل 36 دانە، كەپشەرلەش ماشىنىسى 46 دانە، كابېل 3 . 463 تونىا، شارىك 29 مىڭ 900 يۈرۈش بولدى.

§ 3 . يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى

1. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى

1964 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش تارمىقى ساتقان تراكتور 12،

ماشىنىغا سۆرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى 7 بولغانىدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە جەمئىي سېتىلغىنى 4342 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە تراكتور 1588، دىزىلماتور 494، پرېتسىپ 666، سېيالكا 721، كومبايىن 37، دان ئايرىش ماشىنىسى 96، ئۇۋىتىش ماشىنىسى 189، ئون تارتىش ماشىنىسى 80، ياغ تارتىش ماشىنىسى 163، چىگىت ئايرىش ماشىنىسى 11، شال ئاقلاش ماشىنىسى 241 بولدى. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 161 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى سېتىلغىنى 303 بولۇپ، 1964 - يىلدىكىگە قارىغاندا 15 ھەسسە ئاشتى.

2. ئۇلاغ سۆرەيدىغان يېڭى شەكىلدىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرى

1957 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئۇلاغ سۆرەيدىغان يېڭى شەكىلدىكى دېھقانچىلىق سايمىنىدىن 93 نى ساتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 10 قوزلۇق سېيالكا 13، قوش چاقلىق - قوش چىشلىق سوقا 23، كولتىۋاتور 52، 1964 - يىلدىن كېيىن ئۇلاغ سۆرەيدىغان يېڭى شەكىلدىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرى سودىسىنى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى ئۈستىگە ئالدى. 1964 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي سېتىلغىنى 7214 دانە بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 267 دىن سېتىلدى.

3. ئۇششاق تۆمۈر سايمانلار

بۇلار گۇرجەك، ئورغاق، كەتمەنلەرنى ئاساس قىلىدۇ. 1962 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي سېتىلغىنى 299 مىڭ 678 دانە بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10 مىڭ 7.333 دىن سېتىلدى.

§ 4 . خىمىيىۋى ئوغۇت، دېھقانچىلىق دورىلىرى

1. خىمىيىۋى ئوغۇت

1962 - يىلى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى ناھىيىنىڭ خىمىيىۋى ئوغۇت تىجارىتىنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغىلا بەردى. شۇ يىلى سېتىلغان خىمىيىۋى ئوغۇت 28.7 تونىنا بولدى. 1978 - يىلىغا كەلگەندە جەمئىي سېتىلغىنى 10 مىڭ 591.8 تونىنا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 623.1 تونىنىدىن سېتىلدى. 1976 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىلغان ئوغۇت 50 مىڭ 72 تونىنا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4226.75 تونىنىدىن سېتىلدى.

ئېلىپ سېتىلغان خىمىيىۋى ئوغۇت ئىچىدە ئۇرىيە، ئامموئىي نىترات، ئامموئىي كاربونات، فوسفورلۇق ئوغۇت، ئارىلاشما ئوغۇت قاتارلىقلار بار.

2. دېھقانچىلىق دورىلىرى

ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بىلەن يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى ئاساسلىقى خىمىيىۋى دېھقانچىلىق دورىلىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. تەمىنلىگەن تۈرلەر ئىچىدە ھاشارات ئۆلتۈرگۈچى دورىلار، باكتېرىيە يوقاتقۇچى دورىلار، ئوت - چۆپ يوقىتىش دورىلىرى، ئۇسۇملۇكلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى تەڭشىگۈچى دورىلار بار. 1962 - يىلى سېتىلغان دېھقانچىلىق دورىسى 5.6 تونىنا بولدى. 1984 - يىلغىچە جەمئىي سېتىلغىنى 25.486 تونىنا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 25.59 تونىنىدىن سېتىلدى. 1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 17.86 تونىنىدىن سېتىلدى. 1962 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي سېتىلغان دورا چېچىش ئەسۋابى 4947 دانە بولدى.

§ 5 . نېفىت

1955 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيىلىك سودا شىركىتى نېفىت سودىسى بىلەن شۇغۇللانغانىدى. 1952 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە سېتىلغان تۇرلۈك ماي مەھسۇلاتى 14.5 تونىنا بولدى. 1955 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك نېفىت شىركىتى تەمىنلىدى. 1981 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى پىلان بويىچە بىر تۇتاش تەمىنلىدى. 1981 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىلغان بېنزىن 11 مىڭ 967.6 تونىنا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1196.76 تونىنىدىن سېتىلدى؛ سېتىلغان كېرىسىن 391.4 تونىنا بولدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 39.14 تونىنىدىن سېتىلدى؛ سېتىلغان دىزىلىن 19 مىڭ 117.4 تونىنا بولدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1911.74 تونىنىدىن سېتىلدى؛ سېتىلغان سىلىقلاش مېيى 1140.4 تونىنا بولدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 114.04 تونىنىدىن سېتىلدى؛ سېتىلغان سىلىقلاش يېغى 68.9 تونىنا بولدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.89 تونىنىدىن سېتىلدى.

§ 6 . خىمىيە سانائىتى بۇيۇملىرى

مىنگو دەۋرىدە، خىمىيە سانائىتى تۇرىدىكى تاۋارلارنىڭ سېتىلىش مىقدارى ناھايىتى ئاز ئىدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) سېتىلغان سىر بىر تونىنا، بويىق ماتېرىياللىرى 120 كىلوگرام بولغان.

50 - يىللاردىن باشلاپ، خىمىيە سانائىتى تۇرىدىكى توۋارلاردىن سىر، ساپ شۇلتا ۋە بويىق ماتېرىياللىرى تىجارىتى بىلەن تۇرلۈك مالىلار شىركىتى ۋە تەمىنات - سودا كوپېراتىپى شۇغۇللاندى، قاراماي قەغەز، قاراماي، پارتلىتىش دورىسى، پىستان، پىلتە ۋە كۆيدۈرگۈچى ئىشقار تىجارىتى بىلەن ماددىي ئەشيا شىركىتى شۇغۇللاندى. 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 72.5 تونىنا سىر، 5360 يۈگەم قاراماي قەغەز، 144 تونىنا قاراماي، 469.2 تونىنا پارتلىتىش دورىسى، 559 مىڭ تال پىستان، 379 مىڭ مېتىر پىلتە، 139 تونىنا كۆيدۈرگۈچى ئىشقار، 142.4 تونىنا ساپ شۇلتا، 7312 كىلوگرام بويىق ماتېرىيالى سېتىلدى.

Ⅳ باب

دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى سودىسى

§ 1 . كېۋەز

1. سېتىۋېلىش

1954 - يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بىر تۇتاش سېتىۋالدى، سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئالدىنئالا سېتىۋېلىش توختامنامىسىنى يولغا قويۇپ، پاختىكارلارنىڭ ئالدىنقى يىلى

سانتنان پاختا مىقدارىنىڭ %20 ى بويىچە پاختىكارلارغا زاكالەت پۇلى تارقاتتى ھەمدە ئۇلارنى خىمىيىۋى ئوغۇت، كۈنجۈرە بىلەن تەمىنلىدى. 1957 - يىلى سېتىۋېلىنغان ساپ پاختا 122.5 تونىنا بولغان. 1967 - يىلى سېتىۋېلىنغان ساپ پاختا 536.7 تونىنا بولدى. 1967 - يىلدىن كېيىن كېۋەز ھوسۇلى تۆۋەنلەپ كەتتى، ئەڭ تۆۋەن بولغىنى 1972 - يىلى بولۇپ، سېتىۋېلىنغان ساپ پاختا 114.6 تونىنلا بولدى. 1978 - يىلدىن كېيىن يېزىلارنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسى تەرتىپكە سېلىنىپ، كېۋەز تېرىش كۆلىمى كېڭەيتىلگەنلىكتىن، بىرلىك مەھسۇلات ۋە ئومۇمىي مەھسۇلات زور كۆلەمدە ئاشتى. 1984 - يىلى سېتىۋېلىنغان ساپ پاختا 742 تونىنا بولدى. 1990 - يىلى سېتىۋېلىنغان ساپ پاختا 3168.7 تونىنا بولۇپ، تارىختا ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى.

2 . يۆتكەپ بېرىش

1964 - يىلى سىرتقا يۆتكەلگەن پاختا 15.7 تونىنا بولدى. 1965 - يىلدىن 1967 - يىلغىچە جەمئىي يۆتكەلگىنى 1304 تونىنا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يۆتكەلگىنى 434.7 تونىنا بولدى، بۇ 1964 - يىلدىكىنىڭ 27.7 ھەسسىسىگە توغرا كېلىدۇ. 1968 - يىلى پاختا ھوسۇلىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشى مۇناسىۋىتىدىن پەقەت 16 تونىنا يۆتكەلدى. 1979 - يىلىدىن كېيىن پاختا يۆتكەش مىقدارى يىلدىن - يىلغا ئاشتى. شۇ يىلى يۆتكەلگەن ساپ پاختا 179 تونىنا بولدى. 1980 - يىلى يۆتكەلگىنى 201.5 تونىنا، 1984 - يىلى يۆتكەلگىنى 364.65 تونىنا بولدى. 1990 - يىلى يۆتكەلگىنى 2136.7 تونىنا بولۇپ، 1968 - يىلدىكىنىڭ 133 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

3 . تەمىنلەش

ناھىيە ئىچىدە پاختا بىلەن تەمىنلەش ئوبيېكتلىرى جەھەتتە بازارلاردىكى ئاھالىلەر ۋە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدىكى ئاھالىلەر ئاساس قىلىنىدى. 1950 - يىلدىن 1953 - يىلغىچە نورمىسىز تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. 1954 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى پىلانلىق، بىلەتلىك تەمىنلەشنى يولغا قويدى. 1988 - يىلى نورمىسىز تەمىنلەش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1962 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە جەمئىي تەمىنلىگەن ساپ پاختا 72.45 تونىنا بولدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 8.05 تونىدىن تەمىنلەندى. 1971 - يىلدىن كېيىن تەمىنلەش مىقدارى ئاشۇرۇلدى. 1972 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي تەمىنلىگەن پاختا 1285.1 تونىنا بولدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 67.64 تونىدىن تەمىنلىنىپ، 1970 - يىلدىكىنىڭ 5.59 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

§ 2 . چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى

مىنگونلۇق 32 - يىلى (1943 - يىلى) سېتىۋېلىنغان قوي يۈڭى 218.3 تونىنا، تۆگە يۈڭى 11 تونىنا، تىۋىت 0.7 تونىنا، ئات يايلى - قۇيرۇقى 6.1 تونىنا، قوي ئۇچىيى 20 مىلىق 540 تال، قوي تېرىسى 67 مىلىق 311 پارچە، ئۆچكە تېرىسى 6166 پارچە، كالا، ئات تېرىسى 10 مىلىق 930 پارچە، بۆرە، تۈلكە قاتارلىقلارنىڭ تېرىسى 7913 پارچە.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى يېڭى قۇرۇلغان مەزگىلدە، چارۋا مەھسۇلاتلىرى كەسپى بىلەن ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى شۇغۇللاندى، 1957 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى (ئەينى ۋاقىتتا سودا ئىدارىسى چارۋا مەھسۇلاتلىرى تىجارەت بۆلۈمى دەپ ئاتىلاتتى) شۇغۇللاندى،

جەمئىي 30 دىن ئارتۇق تۇر بار ئىدى، سېتىۋېلىش مىقدارى بىر قەدەر چوڭ بولغانلىرىدىن تۇرلۇك چارۋىلارنىڭ تېرىسى، قوي يۇڭى، چوپۇر، تىۋىت، تۈگە يۇڭى، ئات يايلى ـ قۇيرۇقى، قوي ئۇچىيى، ئۇچكە ئۇچىيى قاتارلىق 8 تۇر بار ئىدى. 1962 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغان قوي يۇڭى 7573 تونىا، چوپۇر 493.3 تونىا، ئۈچكە تىۋىتى 259.4 تونىا، تۈگە يۇڭى 75.8 تونىا، ئات يايلى ـ قۇيرۇقى 33.5 تونىا، قوي ئۇچىيى 432 مىڭ 300 تال، ئۇچكە ئۇچىيى 91 مىڭ 500 تال، قوي تېرىسى 582 مىڭ 800 پارچە، ئۇچكە تېرىسى 385 مىڭ 400 پارچە، كالا تېرىسى 53 مىڭ 700 پارچە، ئومۇمىي قىممىتى جەمئىي 44 مىليون 328 مىڭ يۈەن بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1 مىليون 528 مىڭ 500 يۈەندىن بولغان.

§ 3 . مېۋە ـ چېۋە

تاۋۇز، ئالما، ئۈرۈك قېقى، ياڭاق قاتارلىقلار ناھىيىنىڭ ئەنئەنىۋى يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرى ھېسابلىنىدۇ. يېزىلاردا كۆپىنچىسى ئۆزى ئىشلەپچىقىرىپ ئۆزى ساتىدۇ ياكى بازار سودىسى ئارقىلىق بىر ـ بىرىنىڭ ھاجىتىدىن چىقىدۇ. گۇاڭشۇ يىللىرىدا ئۈرۈك قېقىدا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2.51 تونىدىن سودا بولاتتى. مىنگو دەۋرىدە خۇسۇسىي سودىگەرلەرنىڭ يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن قىلغان ئۈرۈك قېقى سودىسى 4 تونىدىن ئېشىپ كەتكەنىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار سودىسى بىلەن تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى ۋە يەككە سودىگەرلەر شۇغۇللاندى. 1962 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا تارماقلىرى جەمئىي سېتىۋالغان مېۋە ـ چېۋە 1334.3 تونا بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە تاۋۇز 710.1 تونىا، ئالما 91.1 تونىا، شاپتۇل قېقى 35.2 تونىا، ئۈرۈك قېقى 305.1 تونىا، ياڭاق 191.3 تونىا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋالغىنى 53 تونىدىن بولدى. 1985 ـ يىلدىن باشلاپ، ناھىيە بويىچە باغ، ئورمان، قوشۇمچە كەسىپلەرنىڭ تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولدى، مېۋە ـ چېۋە سېتىۋېلىش مىقدارىمۇ خېلى ئاشتى. 1989 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىنىڭ سېتىۋالغان مېۋە ـ چېۋىسى 160 تونىا بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ياڭاق 45.6 تونىا، ئۈرۈك قېقى 114.4 تونىا بولدى.

V باب

كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى، سانائەت بۇيۇملىرى سودىسى

§ 1 . ئىلمە توقۇلما بۇيۇملار

1. سودا مىقدارى

مىنگونىڭ 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) سېتىلغان يىپ رەخت 48 مىڭ مېتىر، كېيىم ـ كېچەك 100 قۇر. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سودا مىقدارى ھەسسىلەپ ئاشتى. يىپ رەخت 1971 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغان يىپ رەخت 16 مىليون 520

مىڭ مېتىر بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 826 مىڭ مېتىر سېتىۋېلىندى؛ سېتىلغىنى 15 مىليون 840 مىڭ مېتىر بولدى، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 792 مىڭ مېتىر سېتىلدى.

پاختا ـ خىمىيىۋى تالا ئارىلاشما توقۇلما رەخت　1979 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 583 مىڭ مېتىر بولدى، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 48 مىڭ 600 مېتىر سېتىۋېلىندى؛ سېتىلغىنى 590 مىڭ مېتىر بولدى، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 49 مىڭ 200 مېتىر سېتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1990 ـ يىلى سېتىۋېلىنغىنى 53 مىڭ مېتىر، سېتىلغىنى 44 مىڭ مېتىر.

خىمىيىۋى تالالىق رەخت　1975 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 2 مىليون 131 مىڭ مېتىر بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 133 مىڭ 200 مېتىر سېتىۋېلىندى؛ سېتىلغىنى 1 مىليون 935 مىڭ مېتىر بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 120 مىڭ 900 مېتىر سېتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1990 ـ يىلى سېتىۋېلىنغىنى 41 مىڭ مېتىر، سېتىلغىنى 102 مىڭ مېتىر، بۇ 1975 ـ يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 41.38٪ ۋە 3.08 ھەسسە ئاشتى.

يۇڭ توقۇلما　1971 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 169 مىڭ 400 مېتىر، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 8500 مېتىر؛ سېتىلغىنى 154 مىڭ مېتىر، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 7700 مېتىر بولدى.

تاۋار ـ دوردون　1971 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 1 مىليون 645 مىڭ 200 مېتىر بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 82 مىڭ 300 مېتىر سېتىۋېلىندى؛ سېتىلغىنى 1 مىليون 550 مىڭ مېتىر بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 77 مىڭ 800 مېتىر سېتىلدى.

لۆڭگە　1971 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىلغىنى 630 مىڭ دانە بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 31 مىڭ 500 دانە؛ سېتىلغىنى 623 مىڭ دانە بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 31 مىڭ 200 دانە بولدى.

پايپاق　1971 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغان ھەر خىل پايپاق 732 مىڭ جۈپ بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 36 مىڭ 600 جۈپ سېتىۋېلىندى؛ سېتىلغىنى 640 مىڭ جۈپ بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 35 مىڭ جۈپ سېتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1990 ـ يىلى سېتىۋېلىنغىنى 44 مىڭ جۈپ، سېتىلغىنى 14 مىڭ جۈپ بولۇپ، 1971 ـ يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 5.29 ھەسسە ۋە 16.67٪ ئاشتى.

مايكا　1971 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 592 مىڭ دانە بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 29 مىڭ دانە، سېتىلغىنى 563 مىڭ دانە بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 28 مىڭ 200 دانە بولدى.

يىپ ـ يۇڭ ئىشتان ـ كۆينەك　1971 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 449 مىڭ دانە بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 22 مىڭ 500 دانە بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1990 ـ يىلى سېتىۋېلىنغىنى 51 مىڭ دانە، سېتىلغىنى 39 مىڭ دانە بولدى. بۇ 1971 ـ يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 24.5 ھەسسە ۋە 12 ھەسسە ئاشتى.

تەڭتىلىق كۆينەك ـ ئىشتان　1971 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 91 مىڭ 400 دانە بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 4600 دانە؛ سېتىلغىنى 54 مىڭ 800 دانە بولۇپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 2700 دانە بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1990 ـ يىلى سېتىۋېلىنغىنى 4300 دانە، سېتىلغىنى 6100 دانە بولۇپ، 1971 ـ يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا 53.57٪ ۋە 2.8 ھەسسە ئاشتى.

كىيىم - كېچەك　1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 216 مىڭ دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 10 مىڭ 800 دانە بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى سېتىۋېلىنغىنى 17 مىڭ دانە، سېتىلغىنى 12 مىڭ دانە بولۇپ، بۇ 1971 - يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1.83 ھەسسە ۋە بىر ھەسسە ئاشتى.

كىرلىك　1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 44 مىڭ 300 پارچە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 2100 پارچە بولدى؛ سېتىلغىنى 43 مىڭ 600 پارچە بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 2200 پارچە بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى سېتىۋېلىنغىنى 2900 پارچە، سېتىلغىنى 5300 پارچە بولۇپ، بۇ 1971 - يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم - ئايرىم ھالدا 1.9 ھەسسە ۋە 89.4 ھەسسە ئاشتى.

يۇڭ يىپ　1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 20.5 تونىنا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى بىر تونىنا بولدى؛ سېتىلغىنى 18.3 تونىنا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 0.92 تونىنا بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى سېتىۋېلىنغىنى 2.9 تونىنا، سېتىلغىنى 1.5 تونىنا بولۇپ، 1971 - يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم - ئايرىم ھالدا 6.25 ھەسسە ۋە 66.67% ئاشتى.

غالتەك يىپ　1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 1 مىليون 528 مىڭ غالتەك بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 76 مىڭ 400 غالتەك؛ سېتىلغىنى 1 مىليون 313 غالتەك بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 65 مىڭ 700 غالتەك بولدى.

يىپ ئەدىيال　1972 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 43 مىڭ 100 پارچە بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 2100 پارچە؛ سېتىلغىنى 34 مىڭ پارچە بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 1700 پارچە بولدى.

2. سودا ئومۇمىي قىممىتى

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىلمە توقۇلما بۇيۇملارنى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 426 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 772 مىڭ يۈەن بولدى. 1990 - يىلى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 898 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 3 مىليون 20 مىڭ يۈەن بولۇپ، 1982 - يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم - ئايرىم ھالدا 19.46% ۋە 8.94% ئاشتى.

1971 - يىلدىن 1992 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئاساسلىق ئىلمە توقۇلما بۇيۇملىرىنى سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 — 15　　بىرلىكى: تۈمەن مېتىر (دانە)

يىل	پاختا رەخت	تالالىق رەخت، تارىلاشما توقۇلما رەخت	پاختا، خىمىيىۋى تالا	يۇڭ توقۇلما	تاۋار دۇرداۋۇن -	لۇڭگە	پايپاق	مايكا	ئىشتان - كۆينەك
1971	88.9	—	—	0.84	6.3	3.5	0.74	3.4	0.2
1972	63.1	—	—	0.3	3.1	1.6	1.3	0.6	0.1

0.2	1.1	0.7	4	5.4	0.3	—	—	65.2	1973
0.1	0.7	1.5	3.4	9.3	0.3	—	—	76.9	1974
0.8	1.5	4.7	2.9	9.8	0.7	2.9	—	134.8	1975
0.4	3.8	4.2	4.6	7.7	0.4	3.4	—	120.8	1976
0.7	2.8	1.5	3.3	7.6	0.4	0.3	—	111	1977
1	1.1	3.7	2.1	5.9	0.5	0.8	—	93.9	1978
1.3	1	2.9	2.5	8.4	0.5	1.3	0.6	112	1979
1.5	2.2	4.2	2.1	13.4	0.7	0.5	1.5	94.8	1980
1.7	1.5	9.4	4.4	10.9	0.4	0.8	1.4	120.2	1981
1.9	5.1	4.7	2.7	13.8	1.1	0.8	2.8	91.9	1982
1.4	1.9	2.7	2.1	16.6	2.6	27.6	7.1	59.2	1983
1.4	3.6	2.1	3.2	12.4	2.7	55.1	3.9	55.4	1984
6.5	4.5	2.9	2.3	3.1	1.5	34.2	5.4	78.5	1985
5.4	4	6	5.2	2.8	1.1	46.7	8.1	74.8	1986
5	4.8	6.7	3.6	8.2	1.3	16.1	9.1	67.1	1987
5	6.9	4.7	3.7	6.7	0.5	12.2	7.2	53.4	1988
5.2	4.2	4.2	3.1	6.5	0.5	6.3	6.4	48.5	1989
5.1	4.5	4.4	2.7	6.6	0.5	4.1	5.3	41.6	1990

1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئاساسلىق ئىلمە توقۇلما بۇيۇملارنى سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 — 16 بىرلىكى: تۇمەن مېتىر (دانە)

يىل	پاختا رەخت	پاختا، خىمىيىلىك تالالىق رەختلىرىنى ئارىلاشتۇرۇلغان رەخت	خىمىيىلىك تالالىق رەخت	يۇڭلۇق توقۇلما	تاۋار - دۇردۇن	لۇڭگە	پايپاق (جۇراب)	مايكا
1971	84.8	—	—	1	9.9	5	1.2	4.3
1972	76	—	—	0.4	4.8	2.3	2.3	1.6
1973	69.7	—	—	0.2	6	3.9	1.3	2
1974	68.5	—	—	0.3	5.5	3.5	1.4	1.7
1975	108.4	—	2.5	0.6	9.1	2.7	1.6	0.8
1976	94.3	—	1.9	0.5	6.9	2.8	2.6	1.9
1977	105.2	—	0.4	0.2	7.3	3.4	2.5	1.6
1978	106.9	—	0.3	0.4	6	3	3.8	1.8

1.1	1.8	2.4	3.1	0.2	0.4	0.3	97.4	1979
1.2	2.4	3.4	5	0.3	0.6	0.8	94.6	1980
1.8	4.8	2.7	10.1	0.4	0.5	0.6	93	1981
2.5	5.1	3.5	12.9	0.5	0.6	2.5	93.9	1982
1.9	3.4	2	16.6	2.1	1.7	5.6	84	1983
3.5	3.1	2.5	13.7	2.5	42.2	4.2	62.1	1984
3.7	6.2	3.1	6.1	1.5	42.8	4.2	62.8	1985
3.2	5.1	5.8	6.3	1.4	39.6	7.8	77.5	1986
5.4	6.6	3.2	7.4	1.1	24.6	14.1	71.5	1987
6.7	5.2	2.7	6.9	0.7	9.3	8.6	60.5	1988
5.2	4.2	2.1	6.2	0.6	10.4	6.2	40.5	1989
4.4	1.4	2.3	5.8	0.5	10.2	4.4	32.4	1990

1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئىلمە توقۇلما بۇيۇملار سودىسىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى

جەدۋەل: 13 — 17 بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىل	ئىلمە توقۇلما بۇيۇملار		بۇنىڭ ئىچىدە پاختا رەخت	
	سېتىۋېلىش	سېتىش	سېتىۋېلىش	سېتىش
1982	242.6	277.2	193.5	198.9
1983	267.9	283.3	214.4	218
1984	284.7	306.8	233.8	239.6
1985	268.5	289.1	209.8	209
1986	311.8	360.3	229.6	270.6
1987	314.2	374	206.5	251.4
1988	309.1	392.5	188.3	224.8
1989	310.1	337.7	181.4	191.2
1990	289.8	302	164.3	164.1

§ 2 . تۇرلۇك ماللار

1. سودا مىقدارى

ئايلىق كىيىم 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغان خۇرۇم ئايلىق، رېزىنكە ئايلىق، سۇلياۋ ئايلىق ۋە لاتا خەي 1 مىليون 994 مىڭ جۈپ بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 99 مىڭ 700 جۈپ؛ ئومۇمىي سېتىلغىنى 1 مىليون 847 مىڭ جۈپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى

92 مىڭ 400 جۈپ، سېتىۋېلىنغىنى 137 مىڭ جۈپ، سېتىلغىنى 113 مىڭ جۈپ بولدى.

سەرەڭگە 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغان سەرەڭگە 39 مىڭ 100 ساندۇق، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 1900 ساندۇق؛ سېتىلغىنى 35 مىڭ 900 ساندۇق، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 1800 ساندۇق بولدى.

كىر سوپۇن 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغان كىر سوپۇن 27 مىڭ 400 ساندۇق، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 1400 ساندۇق بولدى.

سوپۇن پاراشوكى 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 602.49 تونىا، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 30.12 تونىا؛ سېتىلغىنى 593 تونىا، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 29.65 تونىا بولدى.

گەتىر سوپۇن 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 986 مىڭ دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 49 مىڭ 300 دانە؛ سېتىلغىنى 88 مىڭ دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 43 مىڭ 400 دانە بولدى.

چىش پاستىسى 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 156 مىڭ 700 قاپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 7800 قاپ؛ سېتىلغىنى 14.9 مىڭ 900 قاپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 7500 قاپ بولدى.

چايدان 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 84 مىڭ 400 دانە؛ يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 4200 دانە؛ سېتىلغىنى 79 مىڭ 100 دانە؛ يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 3900 دانە بولدى.

كېيىم تىكىش ماشىنىسى 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 9000 دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 450 دانە، سېتىلغىنى 8650 دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 430 دانە بولدى.

ئالىيۇمىن كورا 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 27 مىڭ دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 1390 دانە؛ سېتىلغىنى 240 مىڭ 50 دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 1200 دانە بولدى.

سىرلىق تەلەڭگە 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 114 مىڭ 600 دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 5700 دانە؛ سېتىلغىنى 101 مىڭ 300 دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 5100 دانە بولدى.

قول سائىتى 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 8280 دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 414 دانە؛ سېتىلغىنى 7400 دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 370 دانە بولدى.

قول چىرىقى 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 64 مىڭ 300 دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 3200 دانە؛ سېتىلغىنى 56 مىڭ 800 دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 2800 دانە بولدى.

باتارىيە 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 2 مىليون 846 مىڭ دانە، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 142 مىڭ 300 دانە؛ سېتىلغىنى 2 مىليون 776 مىڭ دانە، يىلنىغا

ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 139 مىڭ دانە بولدى.

2. سودا ئومۇمىي قىممىتى

1982 - يىلى تۆرلۈك مىللار تۇرىدىكى تاۋارلارنى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 263 مىڭ 500 يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 435 مىڭ 300 يۈەن بولدى. 1990 - يىلى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 752 مىڭ 800 يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 2 مىليون 111 مىڭ 600 يۈەن بولدى، 1982 - يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم - ئايرىم ھالدا %38.72 ۋە %77.08 ئاشتى.

1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە تۆرلۈك مال سودىسى ئومۇمىي قىممىتى

جەدۋەل: 13 — 18 بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىل	تۆرلۈك مىللار تۇرىدىكى تاۋارلار		بۆسۈلۈپ ئىچىدە ئايرىپ - چىقىش كىسىمى	
	سېتىۋېلىش	سېتىش	سېتىۋېلىش	سېتىش
1982	126.35	143.53	65.83	74.34
1983	130.78	157.25	69.99	77.62
1984	143.56	161.80	70.44	77.88
1985	138.07	164.21	70.39	84.02
1986	162.82	177.70	91.39	94.11
1987	168.93	208.39	85.81	113.01
1988	176.80	244.77	83.97	129.66
1989	187.35	224.13	106.99	113.17
1990	175.28	211.16	101.39	105.89

§3. مېتال، قاتناش - ئېلېكتر بۇيۇملىرى

1. سودا مىقدارى

مىق 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 388 تونىا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 19.4 تونىا؛ سېتىلغىنى 326.4 تونىا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 16.32 تونىا بولدى.

سىم 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 473.5 تونىا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 23.67 تونىا؛ سېتىلغىنى 431 تونىا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 21.57 تونىا بولدى.

بۇرما مىق 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 8 مىليون 647 مىڭ دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 432 مىڭ 400 دانە؛ سېتىلغىنى 8 مىليون 586 مىڭ دانە، يىلىغا

ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 429 مىڭ 300 دانە بولدى.

ئىكەك، ئامبۇر، كۇلۇچ　1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 68 مىڭ 800 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 3400 دانە؛ سېتىلغىنى 67 مىڭ 200 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 3300 دانە بولدى.

ۋېلىسىپىت　1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 16 مىڭ 30 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 801.5 دانە؛ سېتىلغىنى 14 مىڭ 775 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 738.75 دانە بولدى.

لامپۇچكا　1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 470 مىڭ دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 24 مىڭ دانە؛ سېتىلغىنى 419 مىڭ دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 21 مىڭ دانە بولدى.

تېلېۋىزور　1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 967 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 107.44 دانە؛ سېتىلغىنى 967 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 107.44 دانە بولدى.

رادىئو　1973 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 4848 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 269.33 دانە؛ سېتىلغىنى 4689 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 234.45 دانە بولدى.

ئۇنئالغۇ　1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 1319 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 119.9 دانە؛ سېتىلغىنى 1137 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 103.36 دانە بولدى.

2. سودا ئومۇمىي قىممىتى

1982 - يىلدىكى مېتال، قاتناش - ئېلېكتر بۇيۇملىرى، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى قاتارلىق تاۋارلارنى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 5 مىليون 901 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 6 مىليون 697 مىڭ يۈەن بولدى. 1990 - يىلى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 9 مىليون 415 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 11 مىليون 547 مىڭ يۈەن بولۇپ، 1990 - يىلى 1982 - يىلدىكىگە قارىغاندا ئايرىم - ئايرىم ھالدا %59.5 ۋە %72.4 ئاشتى.

1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە مېتال - قاتناش - ئېلېكتر بۇيۇملىرى تۇرىدىكى تاۋارلارنىڭ سودا ئومۇمىي قىممىتى

جەدۋەل: 13 — 19　　بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىل	سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى	يىل	سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى
1982	590.1	669.7	1987	987.1	1180.5
1983	791.7	883.3	1988	729.7	1190.7
1984	753.5	863.7	1989	837.2	1010.4
1985	975.7	1171.2	1990	941.5	1154.7

§ 4 . مەدەنىيەت بۇيۇملىرى

1. سودا مىقدارى

قەغەز 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 164 تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 8.2 تونىنا؛ سېتىلغىنى 116.3 تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 5.82 تونىنا بولدى.

قەلەم 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 267 مىڭ 900 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 13 مىڭ 400 دانە، سېتىلغىنى 264 مىڭ 100 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 13 مىڭ 200 دانە بولدى.

قېرىندىش 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 2 مىليون 663 مىڭ دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 133 مىڭ 100 دانە؛ سېتىلغىنى 2 مىليون 653 مىڭ 500 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 132 مىڭ 700 دانە بولدى.

تىكتاك توپ 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 104 مىڭ 700 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 5200 دانە، سېتىلغىنى 95 مىڭ 300 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 4800 دانە بولدى.

فوتو سۈرەت ئاپپاراتى 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 164 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 11.7 دانە؛ سېتىلغىنى 161 دانە، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 11.5 دانە بولدى.

فوتو سۈرەت لېنتىسى 1972 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 16 مىڭ 575 يۆگەم، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 872.37 يۆگەم؛ سېتىلغىنى 16 مىڭ 18 يۆگەم، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 843.05 يۆگەم بولدى.

مەتبەئە مېيى 1977 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 2389 كىلوگرام، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 170.64 كىلوگرام؛ سېتىلغىنى 2310 كىلوگرام، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 165 كىلوگرام بولدى.

پارقىراق قەغەز 1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە سېتىۋېلىنغىنى 59.9 تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 3 تونىنا؛ سېتىلغىنى 56.6 تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 2.8 تونىنا بولدى.

1982 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە مەدەنىيەت بۇيۇملىرى سودىسىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى

جەدۋەل: 13 — 20 بىرلىكى: تۇمەن يۇەن

يىل	سېتىشۇبلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى	يىل	سېتىشۇبلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى
1982	88	132.7	1987	176.8	266.4
1983	148	150.1	1988	226.7	299.5
1984	123.6	184.8	1989	233.8	378.9
1985	193.7	212.4	1990	275.8	423.2
1986	205.7	241.4			

VI باب

قوشۇمچە پەمەكلىكلەر سودىسى

§1 . گۆش

1. چارۋا مال سېتىشۇبلىش

كالا، قوي، چوشقا قاتارلىق تىرىك ماللارنى پىلانلىق سېتىشۇبلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىشتا ناھىيىلىك پىلان تارماقلىرى كۆرسەتكۈچ چۈشۈرەتتى. ھەر قايسى يېزا، مەيدان(فېرما)لار كۆرسەتكۈچ بويىچە چارۋا مال ساتاتتى، ناھىيىلىك پەمەكلىكلەر شىركىتى سېتىشۇبلىشقا مەسئۇل بولاتتى. 1955 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە سېتىشۇبلىنغان چارۋا مال 814 مىڭ 500 تۇياق، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىشۇبلىنغان قوي 22 مىڭ 600 تۇياق، كالا 820 تۇياق، چوشقا 480 تۇياق بولدى.

2. چارۋا مال يۆتكەش

چارۋا مال 60 ـ يىللاردىن باشلاپ، پىلان بويىچە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پەمەكلىكلەر شىركىتىگە يۆتكەلدى. 1960 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ناھىيە بويىچە يۆتكەلگەن چارۋا مال 362 مىڭ 800 تۇياق بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يۆتكەلگىنى 11 مىڭ 700 تۇياق بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يۆتكەلگەن قوي 11 مىڭ 400 تۇياق، كالا 342 تۇياق بولدى.

3. گۆش سېتىش

1954 ـ يىلدىن ئىلگىرى گۆش پەمەكلىكلىرى سېتىش بىلەن يەككە قاساپلار شۇغۇللىناتتى.

1955 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر تارمىقى باشقۇرۇپ، بېلەتكە قاراپ نورمىلىق تەمىنلەشنى يولغا قويدى. 1987 - يىلدىن كېيىن بازارلارنىڭ قويۇۋېتىلىشىگە ۋە باھا ئىسلاھاتىغا قاراپ، بازار - پىزىلاردىكى يەككە تىجارەتچى ئائىلىلەر ۋە چارۋىچىلىق فېرمىلىرى گۆش سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى. گۆشنى كېلىشىم باھا بويىچە سېتىش، ئوچۇق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. 1955 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى ساتقان گۆش 7303.7 تونىنا بولدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 208.7 تونىنا گۆش سېتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغان قوي گۆشى 154.9 تونىنا، كالا گۆشى 35.74 تونىنا، چوشقا گۆشى 12.36 تونىنا بولدى.

2 § . قوشۇمچە يېمەكلىكلەر

قوشۇمچە يېمەكلىكلەر سودىسى ئىچىدە كونسېرۋا ۋە پېچىنە - پىرەنىك سودىسىنىڭ مىقدارى بىر قەدەر كۆپ بولدى. 1963 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە سېتىۋېلىنغان كونسېرۋا 34 مىڭ 748 ساندۇق، سېتىلغىنى 33 مىڭ 507 ساندۇق، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 1241 ساندۇق، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 1196.7 ساندۇق بولدى؛ سېتىۋېلىنغان پېچىنە - پىرەنىك 1022.6 تونىنا، سېتىلغىنى 1019.5 تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 36.5 تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سېتىلغىنى 36.4 تونىنا بولدى.

ناھىيىنىڭ 1963 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان پېچىنە - پىرەنىك، كونسېرۋا سودىسى

جەدۋەل: 13 — 21

يىل	پېچىنە - پىرەنىك (تونىنا)		كونسېرۋا (ساندۇق)		يىل	پېچىنە - پىرەنىك (تونىنا)		كونسېرۋا (ساندۇق)	
	سېتىۋېلىنغىنى	سېتىلغىنى	سېتىۋېلىنغىنى	سېتىلغىنى		سېتىۋېلىنغىنى	سېتىلغىنى	سېتىۋېلىنغىنى	سېتىلغىنى
1963	11	11.0	8	8	1977	74.5	74.5	125	123
1964	9.8	9.8	4	4	1978	91	91	230	232
1965	4	4	4	3	1979	77.4	77.4	360	354
1966	26.3	26.3	4	3	1980	49	49	780	786
1967	31.7	31.7	4	4	1981	32.9	32.9	853	693
1968	32.8	32.8	8	8	1982	49	49	1586	1609
1969	32.8	32.8	8	8	1983	50	50	4649	4951
1970	17	17	5	5	1984	54	54	4849	4651
1971	12	12	4	4	1985	41.3	41.3	5347	5347
1972	13.3	13.3	6	6	1986	37.2	37.2	6475	4726
1973	19.5	19.5	12	12	1987	41.3	43.7	2245	2654
1974	29.8	29.8	12	14	1988	37.8	37.8	2720	2699
1975	36	36	13	14	1989	38.9	39.6	3168	2096
1976	41.2	41.2	17	16	1990	28	28	1250	2479

3 § . شېكەر، تاماكا، هاراق سودىسى

مىنگو دەۋرىدە شېكەر، تاماكا، هاراق سودىسى بىلەن يەككە تىجارەتچىلەر شۇغۇللانغاچقا، سېتىلىش مىقدارى ئاز ئىدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيە بويىچە شېكەر، تاماكا، هاراقلارنىڭ سېتىلىش مىقدارى (شىنجاڭ ئۆلكە پۈلى) 29 مىڭ يۈەن بولغانىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى شېكەر، تاماكا، هاراق سودىسى بىلەن شۇغۇللاندى، سودا مىقدارى ئۈزلۈكسىز ئېشىپ باردى. 1956 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە سېتىۋېلىنغان شېكەر، مېۋە - چېۋە كەمپىتى 5001.5 تونىنا، سېتىلغىنى 4677.6 تونىنا بولدى، يىلىغا ئوتتۇرا هېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 166.7 تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا هېساب بىلەن سېتىلغىنى 155.9 تونىنا بولدى. سېتىۋېلىنغان تاماكا 14 مىڭ 423 ساندۇق، سېتىلغىنى 10 مىڭ 126 ساندۇق بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا هېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 480.9 ساندۇق، يىلىغا ئوتتۇرا هېساب بىلەن سېتىلغىنى 337.5 ساندۇق بولدى. سېتىۋېلىنغان بوتۇلكىلىق هاراق ۋە پارچە ئاق هاراق 4552.9 تونىنا، سېتىلغىنى 3535.1 تونىنا بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا هېساب بىلەن سېتىۋېلىنغىنى 151.7 تونىنا، يىلىغا ئوتتۇرا هېساب بىلەن سېتىلغىنى 121.2 تونىنا بولدى.

ناھىيە بويىچە قىسمەن يىللاردىكى شېكەر، تاماكا، هاراق سودىسى ئەھۋالى

جەدۋەل: 13 — 22

يىل	شېكەر (تونىنا)		تاماكا (ساندۇق)		پارچە هاراق (تونىنا)		بوتۇلكىلىق هاراق (تونىنا)	
	سېتىۋېلىش	سېتىش	سېتىۋېلىش	سېتىش	سېتىۋېلىش	سېتىش	سېتىۋېلىش	سېتىش
1956	23	22.5	70	79	4.2	4.2	—	—
1957	39	37.9	70	66	7	6.5	—	—
1963	68	46	41	53	6	5	6	5.4
1964	32	38.7	81	64	5	5	4.8	5.2
1965	24.6	32.8	91	82	4	4	6	6.1
1966	61.7	84.3	133	102	10	9	4	4
1967	161.3	185.6	152	125	20	13	12	7
1968	150	140	160	150	22	22	7.2	9
1969	47	37	63	67	6	7	6	7.2
1970	85	89	145	140	8	8	—	—
1971	140	140.7	76	61	17.5	19	—	—
1972	74.5	60.8	127	52	2.3	2.3	—	—
1973	119.9	94.8	52	67	5.8	5.3	—	—
1974	185.5	198.8	32	94	4.5	4.5	—	—

—	—	11.6	10.3	100	173	93.9	127	1975
—	—	15.8	19.7	87	78	171	93.1	1976
—	—	30	38	117	105	234.8	319.3	1977
83.9	81.8	51.8	51.8	89	151	204	243	1978
124.6	118.5	43	43	103	102	232.4	169.7	1979
132.8	138.8	—	—	197	140	206.6	180.6	1980
130	149.1	—	—	245	286	171.3	170.7	1981
179.1	212.3	—	—	148	408	226.8	277.5	1982
238.4	226.3	42	42	242	176	148.5	140.5	1983
280.4	268.3	42	42	292	196	149	141	1984
262.9	246	41.2	41.2	469	460	251	307	1985
344.2	303.5	27.5	27.5	642	645	278.5	312	1986
369	359	37	37	629	686	312	288	1987
471	499	—	—	478	439	284	407	1988
319.2	624.1	—	—	1617	3530	268.5	396.7	1989
369.6	603.9	—	—	3469	5531	236.4	216.9	1990

VII باب

بېمەك ـ ئىچمەك مۇلازىمىتى

§1. بېمەك ـ ئىچمەك كەسپى

1. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بېمەك ـ ئىچمەك كەسپى

ناھىيىنىڭ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بېمەك ـ ئىچمەك كەسپى كوپېراتسىيە ئاشخانىلىرى ئاساسىدا قۇرۇلدى. 1957 ـ يىلى كۆزدە ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى بېمەك ـ ئىچمەك تىجارەت بۆلۈمى كوپېراتسىيىلەشكەن 5 ئاشخانىنى قوشۇپ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئاشخانىغا ئۆزگەرتتى، بۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار 81 ئادەم بولۇپ، يىللىق تىجارەت سوممىسى 64 مىڭ 157 يۈەن ئىدى. 1963 ـ يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بېمەك ـ ئىچمەك كەسپى بېمەك ـ ئىچمەك شىركىتىگە ئايرىپ بېرىلگەندىن كېيىن، تىجارەت سوممىسى زور كۆلەمدە ئاشتى. 1966 ـ يىلى تىجارەت سوممىسى 170 مىڭ يۈەن بولۇپ، 1957 ـ يىلىدىكىگە قارىغاندا 1.65 ھەسسە ئاشتى. 1976 ـ يىلدىن 1979 ـ يىلغىچە يىللىق ئوتتۇرىچە تىجارەت سوممىسى 150 مىڭ يۈەندىن

بولدى. 1980 - يىل 1 - ئايدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بېمەك - ئىچمەك تىجارىتى ناھىيىلىك بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن تىجارەت كۇندىن - كۇنگە سۇسلاشتى. 1980 - يىلى تىجارەت سوممىسى 60 مىڭ يۈەن، 1985 - يىلى 37 مىڭ يۈەن، 1990 - يىلى 13 مىڭ يۈەن بولدى.

2 . يەككىلەرنىڭ بېمەك - ئىچمەك تىجارىتى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى ۋە مىنگو يىللىرىدا ئونسۇ بازىرى، جام، قىزىل، ئارال قاتارلىق جايلاردىكى مەيخانا، چايخانا، فېنتاڭخانا، ناۋايخانا تەخمىنەن 30 نەچچىگە يەتتى. ساراي، دەڭلەر ئۆتكۈنچى سودىگەرلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلاتتى، ھويلىسى چوڭراقلىرىدا ھارۋىلارنى توختىتىپ، ئۇلاغلارنى باغلاپ بېقىشقا بولاتتى. مۇشۇ ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرى سىياسىي ۋەزىيەتتە داۋالغۇش بولغاندىن كېيىن، بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت كەسپى زەربىگە ئۇچراپ، زادىلا رونىق تاپالمىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەككىلەرنىڭ بېمەك - ئىچمەك تىجارىتى تەدرىجىي راۋاجلىنىپ 1954 - يىلدىكى 77 ئائىلە 117 كىشىدىن 1955 - يىلى 154 ئائىلە 453 كىشىگە كۆپەيدى. بۇنىڭ ئىچىدە ناۋايخانا 63 ئائىلە 99 كىشىگە، ماشۇگۇرخانا 14 ئائىلە 18 كىشىگە، چايخانا - ئاشخانا 77 ئائىلە 336 كىشىگە يېتىپ، يىللىق تىجارەت سوممىسى 627 مىڭ يۈەندىن ئاشتى، 1956 - يىلى 5 شېرىك مېھمانخانا، 23 شېرىك بېمەك - ئىچمەك گۇرۇپپىسى ۋە 89 نۇقتا قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 140 ئائىلە 376 نادەمگە يەتتى. 1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ھەرىكىتى جەريانىدا ئەترەتلەر بىرلىك قىلىنغان ھالدا كۆپلەپ ئاممۇۋى ئاشخانا ئېچىلغاچقا، يەككىلەرنىڭ بېمەك - ئىچمەك تىجارىتىنىڭ تولىسى توختاپ كەتتى.

1979 - يىلدىن كېيىن، يەككىلەرنىڭ بېمەك - ئىچمەك تىجارىتىنىڭ تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككىلەرنىڭ بېمەك - ئىچمەك ئاشخانا، رېستۇرانلىرى 222 ئائىلە 495 كىشىگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 134 ئائىلە 312 كىشى بازاردا؛ 88 ئائىلە 183 كىشى يېزىدا.

§ 2 . مېھمانخانا كەسپى

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدا پەقەت بىرلا ساراي بار ئىدى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككىلەرنىڭ سانىيى 8 گە يەتتى. 1956 - يىل 3 - ئايدا يەككە سارايلارغا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈلۈپ، بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش، تارقاق تىجارەت قىلىش يولغا قويۇلدى.

60 - يىللاردىن باشلاپ مېھمانخانىلار تېز كۆپەيدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مېھمانخانىسى، بېمەكخانىلەر شىركىتى مېھمانخانىسى، ئونسۇ بازىرى مېھمانخانىسى قۇرۇلۇپ ئىش باشلىدى. جەمئىي كارىۋات 300 دىن ئاشتى. 70 - يىللاردا ئارال، تۇمشۇق، بوزدۆڭ، جام، قىزىل، گۈلئاۋات قاتارلىق گۈزەللىكلار ھەمدە «كومىسسارلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، شالچىلىق مەيدانىسى، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى، چاغراق چارۋىچىلىق فېرمىسى، سىمونت زاۋۇتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە مېھمانخانا قۇرۇلدى. 1984 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك بېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى مېھمانخانىسى بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مېھمانخانىسى بىناسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتى. جەمئىي مېھمانخانا ئۈيى 402 ئېغىز بولۇپ، كارىۋات 1000 دىن ئاشتى، قىسمەن ئۆيلەرگە توك

شامالدۇرغۇچ ۋە تېلېۋىزور ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ناھىيىلىك مېھمانخانىدا 9 ئالاھىدە ئۆي سەرەمجانلاشتۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئۆي جاھازلىرى ۋە تازلىق مۇئەسسەسلىرى بىر قەدەر ياخشى. ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى مېھمانخانا قۇردى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە مېھمانخانا 24 كە، خىزمەتچى خادىم 56 گە يەتتى.

§ 3 . باشقا مۇلازىمەت كەسپى

چىلىك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ناھىيىدە گۈل بېسىش ۋە بويىاش، موزدۇزلۇق دۇكىنى قاتارلىق خۇسۇسىي مۇلازىمەت كەسپى بار بولۇپ، بۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىم تەخمىنەن 250 كە يەتتى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ناھىيە بويىچە ساتراشخانا، رەخت بويىاش، قازان - كورا يەملەش، ئاياغ كېيىم ياماش ئورنىدىن 32 سى بولۇپ، بۇ تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 204 كىشى ئىدى.

1955 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە مۇلازىمەت كەسپى ئائىلىسىدىن 135 ئائىلە بولۇپ، بۇ تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى 442 كىشىگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ساتراشلىق دۇكىنى 31، خادىمى 92؛ مۇنچا - سەرراپ 8، 20 كىشى؛ ياماقچى - ۋاسكىچى 17 ئائىلە 58 كىشى؛ تامغا ئويغۇچى، سۈرەتكە تارتقۇچى، كېيىم تىكىش ماشىنىسى رېمونت قىلغۇچى 4 ئائىلە 14 كىشى؛ تىككۈچى 75 ئائىلە 258 كىشىگە يەتتى.

1979 - يىلدىن كېيىن يەككە مۇلازىمەت كەسپىنىڭ تەرەققىياتى تېز بولدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە رەسمىي تىزىمغا ئالدۇرغان تىجارەتچى 175 ئائىلە 262 كىشىگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ساتراش 21 ئائىلە 29 كىشى؛ سۈرەتكە تارتقۇچى 6 ئائىلە 9 كىشى؛ رېمونتچى 148 ئائىلە 224 كىشى.

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى مۇلازىمەت كەسپى 1963 - يىلدىن باشلاپ تەرەققي قىلدى. ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى ۋە قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى ساتراشلىق، سۈرەتكە تارتىش، ۋېلىسىپىت رېمونت قىلىش قاتارلىق مۇلازىمەت تۈرلىرىنى ئاچتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى مۇلازىمەت كەسپى 26 گە، تەسىس قىلىنغان مۇلازىمەتتور - نۇقتىسى 33 كە، خادىمى 528 كىشىگە، تۇراقلىق سەبلەغ 1 مىليون 162 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

VIII باب

تاشقى سودا

چىلىك سۇلالىسى دەۋرىدە ئونىۋ ناھىيىسى مۇھىم تاشقى سودا بازىرى بولۇپ، ئىمپورت - ئېكسپورت سودىسى ئىنتايىن جانلانغانىدى. كوروپاتكىن «قەشقەرىيە» دېگەن كىتابىدا بۇ بازارلارنىڭ تاۋار ئوبوروتىنىڭ گۈاڭشۇنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىگىچە بولغان ئەھۋالىنى خاتىرىلىگەن.

19 ـ ئەسىردىكى ئاقسۇ (ئونسۇ) بازىرىدا ئوبوروت قىلىنغان تاۋارلار

جەدۋەل: 13 — 23

تاۋار نامى	چىقىدىغان جاي	مىقدارى	سېتىش باھاسى					
			تىللا	ئالتۇن پۇل (2 روبلىق 50 كوپېك)	روبلى	روپىيە	تەڭگە (10 كوپېك)	يارماق (1/5 كوپېك)
A . گەزلىمىلەر								
1. يەرلىك مەھسۇلاتلار								
شالالاق ئاق ماتا بىر توپ		8 روسىيە چىسى				22		
ئاق سىپتا ماتا		8 روسىيە چىسى				32		
ماتا		8 روسىيە چىسى				20		
سىمگەز، كۆك ماتا		8 روسىيە چىسى					30	
ئەستەرلىك كۆك ۋە قىزىل ماتا (سىرگەز)		8 روسىيە چىسى					25	
ئاق چەكمەن		26 روسىيە چىسى				3		
رەڭلىك چەكمەن					80 كوپېكتىن بىر روبلىغىچە			
ئالىچا		8 روسىيە چىسى					60	
لېيۇسۇ		بىر روسىيە چىسى					20	
2. ئىمپورت قىلىنغان تاۋارلار								
مىندوۋىسكى قاپرەكسىنىڭ چېتلىرى	روسىيە	بىر روسىيە چىسى					20	
كۆكۈشكىن قاپرىكەسىنىڭ چېتلىرى	روسىيە	بىر روسىيە چىسى					20	
پارانوۋ چېسى (قىزىل)	روسىيە	بىر روسىيە 1 چىسى					40	
كۆپىنكى رەخت	بىر روسىيە چىسى					40		

ئاقسۇدا بىز ئوقتان بەزى روسىيە ۋە ئەنگلىيە مالللىرى- نىڭ توپ سېتىلىش باھاسى ئۆزگىرىشچە								
بارانوۋ قىزىل رەختى		بىر روسىيە چەسى					30	
زۇبوۋ قىزىل رەختى	بىرروسىيە چەسى						28	
گاندۇلىن فابرىكىسىنىڭ ناچار چىتلىرى		1روسىيە چەسى					14—15	
روسىيە فابرىكىسىنىڭ دىرادىردام سوكنوسى		بىر روسىيە چەسى					1	40
ئىنگىلىز چىتى		بىرروسىيە چەسى					28	
ئىنگىلىز سوكنوسى		بىرروسىيە چەسى					80	
شايى	قوقان	8روسىيە چەسى				5		
رەڭلىك مەشۇت	قوقان ۋە خوتەن	1 جىڭ				5		
B . تېرە مالللار								
تۇماق		1				25		
تۇلكە تۇماق		1		80كوپىكتىن بىرروبلىغىچە				
ئادەتتىكى جۇۋا		1	1			50		
ئادەتتىكى ئەلتېرە		بىر پارچە	20دىن 25كىچە					
باخشى قارا كۆرپە		بىر پارچە				80		
C . خۇرۇم بۇيۇملار								
ئۆتۈك (شابرون)		بىر جۈپ	80 كوپىكتىن بىر روبلى 20 كۆپىككىچە					
بالىلار ئۆتۈكى		بىر جۈپ				25		
شابرون، ناچارراق ئىشلەنگەن شابرون		بىر پارچە				25		
D . باشقا تاۋارلار								

پىستان	روسىيە	بىر دانە				10		
قەلەي		بىر جىلد	1					
كۆك قەغەز	روسىيە	24 تاۋاق				53		
گۈللۈك چىنە - تايغۇر	يەرلىك	بىر دانە				4		
مىس (ھەممىسى ھۆكۈمەتكە سېتىلىدۇ)		بىر دانە				35تىن 40قىچە		
زەمبە		بىر چاي رەك (1 چارەك 5. 12 جىلد)				32		
نۇشۇدۇر	كۆچا	بىر جىلد				35		
مىس چۆگۈن	يەرلىك	بىر دانە	1			40		
بازاردا روسىيىنىڭ سەرەڭگە، سوپۇن، يىڭنە، تۇگمە، قولۇپ، ساندۇق ۋە ئىشكاپلىرى سېتىلاتى								
D. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى								
ساپ پاختا		بىر جىلد				16—14		
كېۋەز		بىر تار-تسم	32		(تۇگمە ئارتىلغىنى)			
تېرىق		بىر چاي رەك				12		
ئارپا						10		
گۈرۈچ						16		
چۆچگۈن قوناق						7.5		
ماش						10		
سامان - مەڭگەن		بىر ئارتىم (ئېشەك-كە)				10		
يېقىلغۇ			90كوپېكتىن 9رۇبلىغىچە					
ئۈن						10		
قوي گۈشى		بىر جىلد				2.4		
كالا گۈشى		بىر قاداق				1.6		

كالا		1			4—6		
مىسىر قونىقى		بىر چاي رەڭ				8	

§ 1 . سېتىۋېلىش - پىششىقلاپ ئىشلەش

چەك سۇلالىسىدىن 40 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىگىچە ناشقى سودا تاۋار سېتىۋېلىش كەسپى بىلەن خۇسۇسىي سودىگەرلەر شۇغۇللىنىپ كەلگەنىدى. 50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، بۇ كەسىپ بىلەن ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى شۇغۇللانىدى. 1957 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە يۇكسەك مەركەزلەشكەن تىجارەت تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، بارلىق ناشقى سودا تاۋارلىرىنى سېتىۋېلىش دۆلەتنىڭ مەركەزلەشتۈرۈپ رەھبەرلىك قىلىشىدا ۋە بىر تۇتاش باشقۇرۇشىدا بولىدىغان بولدى. بىر تۇتاش سىياسەت، بىر تۇتاش باها، بىر تۇتاش پىلان ۋە بىرلىشىپ ناشقى سودا بىلەن شۇغۇللىنىش يولغا قويۇلدى. ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ناشقى سودا ئىدارىسى ھەر يىلى چۈشۈرگەن سېتىۋېلىش پىلانىنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئايرىپ ھەرقايسى يېزا مەيدانلارغىچە تەمەلىيلەشتۈردى ھەمدە سۈپەتكە، مىقدارغا كاپالەتلىك قىلىپ ئورۇندىشىنى بۇيرىدى. ناھىيىلىك ناشقى سودا ئىدارىسى بىر تۇتاش سېتىۋالدى ھەمدە ئورۇندىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلدى. 1985 - يىل 1 - ئايدا ناشقى سودا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، بۇيرۇق خاراكتېرىدىكى پىلان ۋە بىر تۇتاش باها ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. خەلقئارا بازارلارنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن مال مەنبەسىنى ئۈيۈشتۈرۈش ئۈسۈلى قوللىنىلىپ، سېتىۋېلىش باھاسى قويۇۋېتىلىپ، كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش، كېلىشىم باھادا يۆتكەپ بېرىش يولغا قويۇلۇپ، ئېكسپورت مال مەنبەسى جانلىق، كۆپ خىل تىجارەت ئۈسۈللىرى بىلەن ئۈيۈشتۈرۈلدى.

1957 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيىلىك ناشقى سودا ئىدارىسى تۈۋەت، ئات يالى - قۇيرۇقى، پىلە غوزىسى قاتارلىق يېرىم تەييار مەھسۇلاتلارنى پىششىقلاپ ئىشلەپ تۈۋەت، ئات يالى - قۇيرۇقى قاتارلىقلارنى ئېكسپورت تەلىپىگە ئاساسەن دەرىجىگە ئايرىپ، دەرىجە بەلگىلەپ تايلايدىغان، يېگى پىلە غوزىسىنى قورۇتۇپ دەرىجىگە ئايرىيدىغان بولدى. 1979 - يىلى ئونسۇدىكى 12 قۇلماق ئىشلەپچىقىرىش بازىسى قۇلماقنى قورۇتۇش، تايلاپ پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپىنى يولغا قويدى.

§ 2 . ئېكسپورت تاۋارلىرى

1. چارۋا مەھسۇلاتلىرى

چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 29 - يىلىدىن 32 - يىلىغىچە (1903 - يىلدىن 1906 - يىلغىچە) ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ھەرىيلى روسىيىگە ئېكسپورت قىلغان كالا تېرىسى 2900 كىلوگرام، ئات تېرىسى 500 كىلوگرام، قوي تېرىسى 26 مىڭ كىلوگرام؛ ئەنگلىيىگە ئېكسپورت قىلغان قوي يۇڭى ھەر يىلى تەخمىنەن 32 مىڭ كىلوگرام بولدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى ناھىيىلىك سودا تارماق شىركىتى سېتىۋېلىپ، ئېكسپورت قىلىشنى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك سودا شۆبە شىركىتى بىر تۇتاش ئۈيۈشتۈردى. 1952 - يىلى قىشتا ناھىيە بويىچە ئېكسپورت قىلىنغان قوي 6000 تۇياق بولۇپ، ئاساسلىقى سوۋېت ئىتتىپاقىغا سېتىلدى. 1957 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك چارۋا مەھسۇلاتلىرى تىجارەت بۆلۈمى سېتىۋالىدىغان، ئېكسپورت قىلىشنى ئاپتونوم رايونلۇق ناشقى سودا ئىدارىسى ئۈيۈشتۈرىدىغان بولدى.

1957 - يىلى سېتىۋېلىنغان قوي يۈڭى 200.29 تونىنا، قوي ئۇچىيى 44 مىڭ 600 تال، ئۇچكە تىۋىتى 3.16 تونىنا، ھەر خىل تېرە 106 مىڭ پارچە بولۇپ، ئېكسپورت قىلىنغان ئۇمۇمىي قىممىتى 419 مىڭ يۈەن بولدى. 1983 - يىلى ناشقى سودا بويىچە چارۋا مەھسۇلاتلىرى سېتىۋېلىش ئۇمۇمىي قىممىتى 2 مىليون 1400 يۈەن بولۇپ، 1957 - يىلدىكىدىن 3.77 ھەسسە ئاشتى. 1984 - يىلى 1 مىليون 951 مىڭ يۈەنگە، 1985 - يىلى 1 مىليون 606 مىڭ 400 يۈەنگە چۈشۈپ قالدى.

ئاق ئۇچكە تىۋىتى ناھىيىسىنىڭ ئېكسپورت قىلىندىغان كۆزىر تاۋارى بولۇپ، ئاساسلىقى ياپونىيىگە سېتىلدى.

2. قوڭلماق

1974 - يىلى ئېكسپورت قىلىنغان قوڭلماق 1.26 تونىنا، يارىتىلغان ناشقى پېرېۋوت 11 مىڭ 800 يۈەن بولدى. 1975 - يىلى ئېكسپورت قىلىنغىنى 8.4 تونىنا بولۇپ، يارىتىلغان ناشقى پېرېۋوت 78 مىڭ 900 يۈەن بولدى. 1984 - يىلغا كەلگەندە جەمئىي ئېكسپورت قىلىنغىنى 1690.62 تونىنا بولۇپ، يارىتىلغان ناشقى پېرېۋوت 15 مىليون 891 مىڭ 800 يۈەن بولدى.

1985 - يىلدىن كېيىن خەلقارا بازارلاردا قوڭلماق ئېھتىياجىدىن ئېشىپ كەتكەچكە، كاساتچىلىق يۇز بېرىپ قوڭلاقنىڭ تولىسى ئىچكى بازاردا سېتىلدى.

3. پىلە غوزىسى

ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق ناشقى سودا تارماقلىرىغا يىپ - توقۇلما تۇرىدىكى ئېكسپورت تاۋارلىرىنى يۆتكەپ بېرىدىغان ناھىيە بولۇشى 1962 - يىلدىن باشلانغان، ئاساسلىقى پىلە غوزىسى بىلەن تەمىنلىدى. 1962 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە جەمئىي سېتىۋېلىپ تەمىنلىگىنى 1216.67 تونىنا بولدى. 1986 - يىلدىن كېيىن پىلە غوزىسى ئېكسپورت قىلىشقا ئۈيۇشتۇرۇلماي، ئاپتونوم رايونلۇق 2 - يېنىك سانائەت تارماقلىرىنىڭ ئىچكى بازاردا سېتىشىغا يۆتكەپ بېرىلدى.

4. دورا ماتېرىياللىرى

دورا ماتېرىياللىرى ئىچىدە ئېكسپورت قىلىنىدىغان تاۋارلاردىن چۇچۇكبۇيا بىلەن زاراڭزا ئۇرۇقى بار. 1980 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە جەمئىي ئېكسپورت قىلىنغان چۇچۇكبۇيا 1377.7 تونىنا، زاراڭزا ئۇرۇقى 181.1 تونىنا بولدى. 1985 - يىلدىن باشلاپ ياۋا دورا ماتېرىياللىرى ئۆسۈملۈكلىرى قوغدىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، چۇچۇكبۇيا سېتىۋېلىش مەنئى قىلىندى.

5. گىلەم

گىلەم ئېكسپورت قىلىش 1975 - يىلدىن باشلاندى. 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئېكسپورت قىلىش ئۇمۇمىي قىممىتى 683 مىڭ يۈەن بولدى. 1986 - يىلدىن باشلاپ سودا يولى راۋان بولمىغانلىقتىن، ئېكسپورت توختىتىلدى.

§ 3 . ئۇنۇم

70 - يىللاردىن ئىلگىرى، ئەنئەنىۋى ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭ سودا كۆلىمى بىر قەدەر كىچىك، ئىگىلىك

باشقۇرۇش ياخشى بولمىغاچقا، ئىقتىسادىي ئۈنۈم تۆۋەن ئىدى. 80 - يىللاردا تىجارەت تۈرى كۆپەيتىلىپ، ئىگىلىك باشقۇرۇش ياخشىلىنىپ بارغاچقا، ئىقتىسادىي ئۈنۈم روشەن ئاشتى. 1980 - يىلى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليون 229 مىڭ يۈەن، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 4 مىليون 962 مىڭ يۈەن، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج - پايدا 404 مىڭ يۈەن، ئەمەلىي يارىتىلغان پايدا 241 مىڭ يۈەن بولدى. 1987 - يىلغا كەلگەندە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 2 مىليون 422 مىڭ يۈەن، پايدا 1 مىليون 259 مىڭ يۈەن بولدى. 1989 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە تىجارەت ئوخۇشلۇق بولمىغاچقا، 2 يىلدا 510 مىڭ يۈەن زىيان كۆرۈلدى.

1980 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ناھىيىنىڭ تاشقى سودىسىدا ئەمەلىي يارىتىلغان پايدا - باج

جەدۋەل: 13 — 24　　بىرلىكى: تۆمەن يۈەن

يىل	سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي قىممىتى	پايدا	باج
1980	422.9	496.2	24.1	40.4
1981	391.4	436.9	25.6	40.1
1982	415	506	18.6	24.6
1983	307	337.4	21.2	32.4
1984	430.8	509.2	12.9	31.8
1985	227	239.9	7.3	14.8
1986	392.9	277.2	7.8	22.4
1987	682.1	901	8.4	35.7

ئۇن تۆتىنچى قىسىم

ئاشلىق

ئون تۆتىنچى قىسىم

ئاشلىق

چەك سۇلالىسى دەۋرىدە ئونىۋ بازىرىدا سودىگەر كۆپ، سەييارە سودىگەرلەر توپلاشقان، ئاشلىق سودىسى جانلانغان بولۇپ، بازاردا ئاشلىق سودا سارىيى بار ئىدى. چېەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) چوڭ، كىچىك خوجىلارنىڭ توپلىگى تىنچىتىلغاندىن كېيىن، مەسلىھەتچى ئامبال يوڭ گۇي ئونىۋدىن ھەربىيلەر ئاشلىقى سېتىۋېلىشنى ئىلتىماس قىلىپ، ھەر بىر دادەن ئاشلىقنى 2 سەر كۈمۈشكە سېتىۋالغان.

سۇجۇدىن يۇتكەپ كېلىنگەن ھەربىر دادەن ئاشلىقنىڭ كىرا ھەققى توقسۇنغا كەلگىچە 20 سەر كۈمۈش بولاتتى. ئونىۋغا كەلگىچە ئونىڭدىنمۇ كۆپ بولاتتى. شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى ژۇداشەننىڭ ئونىۋنىڭ ئاشلىق باھاسى بويىچە كەڭچىلىك بىلەن خىراجەت بېرىش توغرىسىدىكى ئىلتىماسى چېەنلۇڭ خانىنىڭ تەستىقىغا ئېرىشتى، داۋگۇاڭ 6 - يىلى (1826 - يىلى) جاھانگىر خوجا ئاقسۇغا بېسىپ كىردى، چەك سۇلالىسى ئونىۋدا ھەربىي تەمىنات ۋە قورال - ياراغ ئىشلىرىنى بېجىرىدىغان باش ئىدارە تەسىس قىلدى. چەك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ باشلىرىدا 20 نەچچە مەخسۇس ئاشلىق سودىگىرى بار بولۇپ، ۋاكالىتەن سېتىش - سېتىۋېلىش، ئېلىپ - سېتىش، سەييارە سودىگەرلەرنى كۆتۈۋېلىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى، ئۇلارنىڭ يىللىق ئاشلىق تىجارەت مىقدارى 400 نەچچە تونناغا يېتەتتى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) دىن كېيىن، شىنجاڭدا ئۇزۇلمەي ئۇرۇش بولۇپ تۇردى. ھۆكۈمرانلار خەلقە ئالۋان - ياساق سېلىپ، ئۇلارنىڭ ئوزۇق - تۈلۈكىنى بۇلاپ - تالاپ، خەلقنى كۈن كەچۈرەلمەس قىلىپ قويدى. ئونىۋنىڭ ئاشلىق بازىرى كاساتلىشىپ، ئاشلىق ئازىيىپ، ئاشلىق باھاسى ئۆرلەپ كەتتى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) 1 - ئاينىڭ بېشىدا بىر دادەن گۈرۈچنىڭ باھاسى 420 مىڭ يۈەن (كونا پۇل، تۆۋەندىمۇ شۇنداق)، بىر دادەن بۇغداينىڭ باھاسى 200 مىڭ يۈەن ئىدى، 8 - ئاينىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە بىر دادەن گۈرۈچنىڭ باھاسى 9 مىليون يۈەنگە يېتىپ 43 . 20 ھەسسە ئېشىپ كەتتى، بىر دادەن بۇغداينىڭ باھاسى 5 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 24 ھەسسە ئېشىپ كەتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى قەتئىي بوشاشماي چەك تۇتۇش، كۆپ خىل ئىگىلىكنى پائال راۋاجلاندۇرۇش» فانجېنىدا ياشتىن - ئاخىر چەك تۇرۇپ، ئاشلىق مەنبەسىنى ئىگىلەپ، ئاشلىق باھاسىنى تەڭشەش تەدبىرىنى قوللىنىپ، بازارنى مۇقىملاشتۇردى. 1953 - يىلدىن باشلاپ، ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىپ، بىر تۇتاش سېتىشنى يولغا قويۇپ، ھەربىيلەرگە، خەلقە كېرەكلىك ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشنى ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى كاپالەتلەندۈردى.

ئون، ياغ تارتىشتا تۆگمەن، يارغۇنچاق، جۇۋازغا تايىنىدىغان ھالەتكە خاتىمە بېرىلىپ، ماشىنىلاشتۇرۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ناھىيىلىك ئون - ياغ زاۋۇتى، 10 مىڭ تونناللىق شال ئاقلاش زاۋۇتى ۋە يەم - خەشەك زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، ناھىيە، يېزا، كەنت دەرىجىلىك ئاشلىق - ياغ پىششىقلاش توري شەكىللەندى.

80 - يىللاردىن بۇيان، ناھىيە بويىچە 11 ئاشلىق - ياغ بازىرى تەسىس قىلىندى. ناھىيە بازىرىدا كېلىشىم باھالىق 2 ئاشلىق - ياغ دۇكىنى ئېچىلدى، بۇ دۇكانلار نوقۇل مەمۇرىي باشقۇرۇش تىپىدىن تىجارەت تىپىگە يۆزلەندى. دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە يەككە تىجارەتچىلەر ئۆز ئارا رىقابەتلىشىشتەك خۇشاللىنارلىق ۋەزىيەت مەيدانغا كەلدى. ئاشلىق سودىسى يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويدى.

I باب

ئاپپاراتلار

چىلە سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ناھىيە يامۇلىدا ئونسۇ غەللە - پاراق يىغىدىغان غەللە - پاراق بېگى تەسىس قىلدى.

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسى غەللە - پاراق بۆلۈمى تەسىس قىلدى. مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) ئاشلىقنى مالىيە بۆلۈمى باشقۇرىدىغان بولدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى)، غەللە - پاراق ئېلىش باشقارمىسى ئاشلىق بۆلۈمى تەسىس قىلدى، ئۇنىڭدا 8 ئاشلىق يىغىۋالغۇچى بار ئىدى.

1953 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، بۇ بۆلۈم 6 - ئايدا ئاشلىق شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، 12 - ئايدا ئاشلىق بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1957 - يىل 3 - ئايدا ئاشلىق ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇنىڭدا 60 نەچچە ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. 1990 - يىلى ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 336 گە يەتتى. ئۇنىڭغا ئاشلىق ئامبىرى، 2 ئۇن - ياغ دۇكىنى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى، كېلىشىم باھا شىركىتى ۋە 9 ئاساسىي قاتلام ئاشلىق پونكىتى قارايدىغان بولدى.

ناھىيىلىك ياغ شىركىتى 1955 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ 13 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى، ھېكىمۇف مۇدىر بولغانىدى.

1956 - يىل 9 - ئايدا لىۋ شۇڭ دىرېكتور، جۇمە مۇسا مۇئاۋىن دىرېكتور بولدى. 1957 - يىل 8 - ئايدا بۇ شىركەت ئاشلىق ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

ئاشلىق ئىدارىسى (بۆلۈمى)نىڭ باشلىق مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل 14 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۇنىگەن ۋاقتى
ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	ۋالىڭ يى	ئەر	خەنزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1953.3 — 1958.5
	شۇ يىلىڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى ۋەنرۇك ناھىيىسى	1962.10 — 1966.5
	ما جۇنلىڭ	ئايال	خۇيزۇ	خېنەن نەنيالڭ شەھىرى	1969.4 — 1973.4 1978.12 — 1987.11
	جالڭ يۈگىسن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۈڭ ناھىيىسى	1973.4 — 1978.12
	ھۈسەن توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.11 —

مۇئاۋىن ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	ژۇ جۇنيىاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن پىيالە ناھىيىسى	1953.3 — 1957.3
	جاڭ لىنۇيې	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نېيجيالە شەھىرى	1957.3 — 1958.5
	ئاقنىياز مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1957.3 — 1958.5 1962.8 — 1966.5
	ما جۇنلىاڭ	ئايال	خۇيزۇ	خېنەن نەنيالە شەھىرى	1966.2 — 1969.4 1973 — 1978.12
	مامۇت رېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1966.5 — 1984.3
	جاڭ جىڭباۋ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي خۇەيشەن ناھىيىسى	1978.2 — 1984.8
	ئوسمانجان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.12 —
	ياۋ چېڭجاۋ	ئەر	خەنزۇ	جېجيالە پۈتۈ ناھىيىسى	1984.8 — 1986.2
	ئەۋەر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.8 —
	ھۈسەن توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1986.8 — 1987.11
	ژاڭ خۇيىياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لەيجۇ شەھىرى	1987.5 —

Ⅱ باب

ئاشلىق - ياغ سېتىۋېلىش

§1 . ئاشلىق سېتىۋېلىش

1950 - يىلى كۈزدە ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش مەركەز قىلىنىپ، دېھقانچىلىق بېجى ئېلىش خىزمىتىنى ئورۇنداشقا بىرلەشتۈرۈلۈپ، دېھقانچىلىق بېجى ژاڭقىتلىق بەلگىلىمىسى ئىجرا قىلىنىپ، نىسبەت بويىچە ھېسابلاپ ئېلىش، قانۇن بويىچە كېمەيتىش ياكى كەچۈرۈم قىلىش ئارقىلىق ئاشلىق سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

1953 - يىلى ئاشلىقنى پىلانلىق سېتىۋېلىش ۋە ئۇنىڭ بىلەن پىلانلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى، ئۆزى مەلۇم قىلىش، ئامما مۇزاكىرە قىلىش، 3 قېتىم باڭ چىقىرىپ بېكىتىش ئۈسۈلى قوللىنىلىپ، يېزىلاردىكى ئېشىنچە ئاشلىق پىلانلىق سېتىۋېلىندى. شۇ يىلى بەلگىلەنگەن ۋەزىپە بويىچە جەمئىي 4 . 2848 تونна ئاشلىق سېتىۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 6 . 2005 تونна، گۈرۈچ 1 . 484 تونна، قارا ئاشلىق 7 . 358 تونна.

1955 - يىلى «يېزىلاردا ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ۋە سېتىش ژاڭقىتلىق چارىسى» ئىجرا قىلىندى، ئاشلىقنا «مەھسۇلاتنى، سېتىۋېلىش، سېتىش مىقدارىنى بېكىتىش» ئاشلىقنى سېتىۋېلىش مىقدارى بويىچە دۆلەتكە سېتىپ بېرىش، مەھسۇلات ئاشسىمۇ، سېتىۋېلىش مىقدارىنى ئاشۇرماسلىق چارىسى يولغا قويۇلدى.

1957 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىق - ياغنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ۋە سېتىش يولغا قويۇلدى. ئاساسلە ئاساس، كوپېراتىپ بىرلىك قىلىنىپ، ئاشلىقنىڭ ئارتۇق - كېمى تەڭپۇڭلاشتۇرۇلدى. ئېشىنغان ئاشلىقلەرنىڭ ئاشلىقى

سېتىۋېلىنىدى، كېمەيگەن ئائىلىلەر ئاشلىق بىلەن تەمىنلەنىدى، ئېشىنچە ئاشلىقنىڭ %90 ى سېتىۋېلىنىدى. خەلق گۈڭشېسى ئومۇملاشقاندىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى ھېسابات بىرلىكى قىلىنىپ، مەھسۇلات مىقدارى، قالدۇرۇش مىقدارى، ئېشىنىدىسى ۋە كېمى مۇڭاپىق ھېسابلىنىپ، ئاشلىق، يەم - بوغۇز، ئوزۇقلۇق يېتەرلىك قالدۇرۇلدى، ئېشىنچە ئاشلىق سېتىۋېلىنىدى، ئايەت تۆپەيلىدىن ھوسۇلى كەملەپ كەتكەنلەرنىڭ غەللە - پارىقىنى كېمەيتىش ياكى كۆتۈرۈڭېتىش چارىسى ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، ئاشلىق، ئوزۇق، يەم - بوغۇزنىڭ كېمەيگەن قىسمى قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلدى. 1957 — 1970 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەر يىلى ئونتۇرا ھېساب بىلەن 1.5846 تونىنا ئاشلىق سېتىۋېلىنىدى.

1971 - يىلى ئاشلىق سېتىۋېلىش كۆرسەتكۈچىنى «بىر بېكىتىپ، ئۇچ يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، مەھسۇلات ئاشسىمۇ سېتىۋېلىش مىقدارى ئاشۇرۇلمىدى، سېتىۋېلىش كۆرسەتكۈچىنى ئورۇندىغاندىن كېيىنكى ئاشلىق گۈڭشې - ئەتىرەتلەرنىڭ تەقسىم قىلىشىغا قالدۇرۇلدى. 1971 — 1973 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەر يىللىق ئاشلىق سېتىۋېلىش تۆپ سانى 4250 تونىنا بولدى. 1974 - يىلى «بىر بەلگىلەپ بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» سىياسىتى يولغا قويۇلدى، يىللىق ئاشلىق سېتىۋېلىش تۆپ سانى يەنىلا 4250 تونىنا بولدى. تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنىڭ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى مۇڭاپىق كېمەيتىلدى ھەم نورما ئاشلىقى ئاشقان ئەتىرەتلەرنىڭ ئەڭ تۆۋەن ئۇلچەمىدىن تۆۋەن بولماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىنىدى. ئارتۇق ئاشلىقنى مۇكاپات ئورنىدا باھا قوشۇپ سېتىۋېلىش چارىسى يولغا قويۇلدى، يەنى بوغداي، گۈرۈچ (شال)، پۇرچاق تېپىدىكىلەرگە %30، باشقا ئاشلىقلارغا %20 باھا قوشۇلدى. 1974 — 1984 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەر يىلى ئونتۇرا ھېساب بىلەن 7460.5 تونىنا ئاشلىق سېتىۋېلىنىپ، تۆپ سانىدىن %74.54 ئاشۇرۇۋېتىلدى.

1985 - يىلى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش چارىسى ئىسلاھ قىلىنىپ، ئاشلىق توختام بويىچە سېتىۋېلىنىدىغان بولدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە يېزىلاردىكى 16 مىلك 301 ئائىلە ئاشلىق سېتىپ بېرىش توختىمى ئىمزالىدى، توختامدىكى ئاشلىق 13 مىلك 450 تونىنىغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە بوغداي 835 تونىنا، گۈرۈچ 3420 تونىنا. 1985 — 1990 - يىلغىچە ھەر يىلى ئونتۇرا ھېساب بىلەن 13 مىلك 962.9 تونىنا غەللە - پاراق ۋە ئېشىنچە ئاشلىق سېتىۋېلىنىدى.

1953 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئاشلىق سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 2　　بىرلىكى: تونىنا

يىل	جەمئىي	بوغداي	گۈرۈچ	قارا ئاشلىق	يىل	جەمئىي	بوغداي	گۈرۈچ	قارا ئاشلىق
1953	2848.4	2005.6	484.1	358.7	1962	3694.6	2293	479.4	922.2
1954	8423.7	5364.1	2526.3	533.3	1963	3495.3	2035.3	344.5	1115.5
1955	5898.7	3025.3	2003.5	869.9	1964	6015.4	3145.5	1094.4	1775.5
1956	5419	2305.4	1845.7	1267.9	1965	7214.7	3773.9	2333.2	1107.6
1957	9168.6	5042.2	2094.6	2031.8	1966	6870.9	3079.9	2672.1	1118.9
1958	4819	617.8	1460.4	2740.8	1967	6062.2	3395.2	2126.9	540.1
1959	11138.5	5234.7	2341.2	3562.6	1968	4536.8	2953.8	1387.8	195.2
1960	5364.1	3491.6	596.8	1275.7	1969	5095.6	3262.7	1395.6	437.3
1961	2591.3	1375.9	361.3	854.1	1970	5838.9	3740.4	1294.2	804.3

2535.7	927.8	5355.4	8818.9	1981	785.2	2171.4	3507.8	6464.4	1971
1914.4	1358.1	5119.9	8392.4	1982	682.6	513.3	1860.2	3056.1	1972
1600.7	2057.4	6764.2	10422.3	1983	1396.4	1600	2307	5303.4	1973
689.2	2935	6968.7	10592.9	1984	1381.8	883.4	2463.4	4728.6	1974
1482.6	3407.6	7185.8	12076	1985	1872.9	1137.7	3262.9	6273.5	1975
2362.5	2238.5	8230	12831	1986	2242.3	1147.3	4540.5	7930.1	1976
3753	4303	10256.3	18312.3	1987	3073.3	1602.8	4483.5	9159.6	1977
2680	3480	8431	14573	1988	3463.3	1679.4	4432.3	9575	1978
2340	3500	7330	13170	1989	3171.3	1265.2	5107.2	9543.7	1979
2870	2800	7150	12820	1990	2204.8	1041.4	3791.2	7037.4	1980

2 § . ياغلىق دان سېتىۋېلىش

50 — 60 - يىللاردا يېزىلاردا ئىشىنچە ياغلىق دان پىلانلىق سېتىۋېلىنىدى. 1957 — 1969 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 541.5 تونىنا ياغلىق دان سېتىۋېلىنىدى. 1970 - يىلدىن باشلاپ، «بىر بېكىتىپ، ئۇچ يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، ياغلىق دان سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغان ۋە نورمىدىن ئاشۇرۇپ ئورۇندىغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى ھەربىر ئادەمگە ھەر يىلى 3 كىلوگرام ياغقا سۈندۈرۈپ ياغلىق دان قالدۇرۇلدى. سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىدىن ئاشۇرۇپ ئورۇندالغان قىسمىغا خىمىيىۋى ئوغۇت ۋە باشقا تاۋارلار مۇكاپات ئورنىدا سېتىپ بېرىلدى. ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىنغان قىسمىغا سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە %50 باھا قوشۇلدى. 1983 - يىلى زىغىر 2:8 نىسبەت بويىچە سېتىۋېلىنىدى، يەنى %80ى ۋەزىپە قاتارىدا سېتىۋېلىنىدى، %20ى ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىنىدى، ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىنغىنىغا باھا قوشۇلدى. 1985 - يىلى 6:4 نىسبەت بويىچە سېتىۋېلىشقا ئۆزگەرتىلدى، يەنى %40ى ۋەزىپە قاتارىدا سېتىۋېلىنىدى. %60ى ئاشۇرۇپ سېتىۋېلىنىدى. 1970 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 617.4 تونىنا ياغلىق دان سېتىۋېلىنىدى.

1958 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ياغلىق دان سېتىۋېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 3 بىرلىكى: تونىنا

يىل	مىقدارى	يىل	مىقدارى	يىل	مىقدارى
1958	347.5	1963	427.7	1968	977.1
1959	496.3	1964	629.1	1969	565.2
1960	635	1965	663.9	1970	546.4
1961	402.9	1966	882.7	1971	155.9
1962	148	1967	720	1972	656.4

833.1	1985	120.7	1979	540.9	1973
859.5	1986	122.8	1980	396.5	1974
929.2	1987	625.6	1981	479.7	1975
820	1988	836.1	1982	502	1976
1070	1989	830	1983	430.5	1977
700	1990	1002.6	1984	508.3	1978

III باب

ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەش ۋە ئاشلىق، ياغ سېنىش

§ 1 . بازارنى ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەش

1. تەمىنلەش ئۇلچىمى

مىنگو يىللىرىدا ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى ۋە ھەربىي قىسىملاردىكى ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلە ـ تاۋابئاتلىرىنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 0.4 — 0.5 دادەن بۇغداي ئاجرىتىپ بېرەتتى. شەھەر ـ بازار ئاھالىلىرى ۋە ئاشلىق ئىشلىتىدىغان ئورۇنلار ئاشلىقنى بازاردىن سېتىۋالاتتى.

1953 ـ يىلدىن ئىلگىرى شەھەر ـ بازار ئاھالىلىرى ئاشلىق ـ ياغنى ئاشلىق ـ ياغ بازىرىدىن ئۇزلىرى سېتىۋالاتتى. 1953 ـ يىلدىن باشلاپ پىلان كۆرسەتكۈچى بويىچە، دۆلەتنىڭ ئاشلىق تارماقلىرى تەمىنلەيدىغان بولدى. ناھىيە بازىرىدىكى ئورگان، تەشكىلات، مەكتەپ، كارخانا خادىملىرى ئېھتىياجىغا قاراپ تەمىنلەندى؛ ئاھالىلەر كىنىشكىسى ياكى نوپۇس دەپتىرىگە ئاساسەن ئاشلىق سېتىۋالدى، بازار (رايونلۇق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي) دىكى ئاھالىلەرنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشتە، دېموكراتىك ئاساستا باھالاش ئارقىلىق، ئاشلىقنى يېتىشمەيدىغان ئائىلىلەر سېتىۋالىدىغان ئاشلىقنىڭ مىقدارىنى بېكىتىش، ئاشلىقنى ھەقىقەتەن يېتىشمەيدىغانلارنىڭ لازىملىق ئاشلىقىنى سېتىۋالالىشى ئۈچۈن، ئاشلىق تارماقلىرى تىزگىنلىنىدىغان سانىنى ئېلان قىلىش چارىسى يولغا قويۇلدى. ھەربىر ئادەمنى ھەر ئايدا 15 كىلوگرام بۇغداي، 4.5 كىلوگرام گۈرۈچ، بىر كىلوگرام ياغ بىلەن تەمىنلەش ئۇلچەم قىلىندى. 1953 ـ يىلدىن 1956 ـ يىلغىچە بازارلاردا ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3333.3 تونىنا ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى.

1957 ـ يىلى ئاشلىق بىلەن نورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى. ھەربىر ئادەمنىڭ ھەر ئايلىق نورما ئۇلچىمى (تاۋار ئاشلىق) ئەمگەكى ۋە ياشىغا قاراپ 9 دەرىجىگە بۆلۈندى: ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك قىلىدىغانلار ئىچىدە «ئا» دەرىجىلىكنىڭ 21.5 كىلوگرام، «ب» دەرىجىلىكنىڭ 19.5 كىلوگرام، «س» دەرىجىلىكنىڭ 17.5 كىلوگرام؛ يېنىك جىسمانىي ئەمگەك قىلىدىغانلار ئىچىدە «ئا» دەرىجىلىكنىڭ 17 كىلوگرام، «ب» دەرىجىلىكنىڭ 16 كىلوگرام، «س» دەرىجىلىكنىڭ 15 كىلوگرام؛ ئاھالىلەر ۋە ئورگان كادىرلىرى ئىچىدە «ئا» دەرىجىلىكنىڭ 13.5 كىلوگرام، «ب» دەرىجىلىكنىڭ 10 كىلوگرام، «س» دەرىجىلىكنىڭ 6.5

كىلوگرام بولدى. قارا تاشلىق نىسبەت بويىچە قوشۇپ بېرىلدى. ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 416.5 تونىنا تاشلىق بىلەن تەمىنلەندى.

1965 - يىل 4 - ئايدا نورما تۆلچىمى تەڭشەلدى: ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك قىلىدىغانلارنىڭ ئايلىق نورمىسى 24 كىلوگرام، ئادەتتىكى جىسمانىي ئەمگەك قىلىدىغانلارنىڭ 20 كىلوگرام، يېنىك جىسمانىي ئەمگەك قىلىدىغانلارنىڭ 17.5 كىلوگرام، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 16 كىلوگرام، ئەقلىي ئەمگەك قىلىدىغانلار ۋە ئادەتتىكى ئاھالىلەر ھەم 11 ياشتىن يۇقىرى ئۆسمۈرلەرنىڭ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ 14.5 كىلوگرام، 6 ياشتىن 10 ياشقىچە بولغان ئۆسمۈرلەرنىڭ 12.3 كىلوگرام، 5 ياشتىن تۆۋەن بالىلارنىڭ 6 كىلوگرام بولدى.

80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا نورما تۆلچىمى يەنە بىر قېتىم تەڭشەلدى، ئەڭ يۇقىرىسى 26 كىلوگرام ئەڭ تۆۋىنى 15 كىلوگرام بولدى.

2. تەمىنلەش مىقدارى

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى)، ئونىۋ بازىرىدا 13 ئىدارە، 200 دىن ئارتۇق ئادەم بار ئىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ھەر ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 110 — 130 دادەن ئەتراپىدا تاشلىق بىلەن تەمىنلىگەنىدى.

1953 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسى 1797 تونىنا تاۋار تاشلىق بىلەن تەمىنلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي ئۇنى 1153.5 تونىنا، گۈرۈچ 288.7 تونىنا، قارا تاشلىق 354.8 تونىنا. 1990 - يىلى 4941.8 تونىنا تاۋار تاشلىق بىلەن تەمىنلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي ئۇنى 3430 تونىنا، گۈرۈچ 890 تونىنا، قارا تاشلىق 621.8 تونىنا. دېمەك 37 يىل ئىچىدە تاشلىق بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 1.75 ھەسسە تاشتى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 6 - ئايدا ناھىيىدىكى ئورگان، مەكتەپلەرنىڭ تاشلىق بىلەن تەمىنلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 4　　بىرلىكى: دادەن

ئورۇنلار	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە	
		بۇغداي	كۆمىسقوناق
ناھىيىلىك ھۆكۈمەت	23.370	16.520	6.850
ناھىيىلىك پىرقە	2.970	2.100	0.870
ناھىيىلىك كېڭەش	2.378	1.680	0.698
باج ئىدارىسى	13.666	9.660	4.006
ساقچى ئىدارىسى	16.193	11.445	4.748
شىپاخانا	3.160	2.240	0.920
دارىلمۇئەللىمىن	18.680	17.200	1.480
ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش سىنىپى	14.079	13.470	0.609
مەركىزىي مەكتەپ	5.940	4.200	1.740
ئۇيغۇر قىزلار مەكتىپى	2.380	1.680	0.700
دۆڭمەھەللە مەكتىپى	5.040	4.634	0.406
جام مەكتىپى	2.079	1.470	0.609
بوزدۆڭ مەكتىپى	2.870	2.030	0.840
جەمئىي	112.805	88.329	24.476

1953 — 1990 - يىلغىچە ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تاۋار ئاشلىق سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 5 بىرلىكى: تونا

يىللار	جەمئىي	بۇغداي تۈرى	گۈرۈچ	قارا ئاشلىق	يىللار	جەمئىي	بۇغداي تۈرى	گۈرۈچ	قارا ئاشلىق
1953	1797	1153.5	288.7	354.8	1972	4448.2	2705.5	366.4	1376.3
1954	2948.3	1922.2	376.4	649.7	1973	3633.1	2179.5	509.2	944.4
1955	3694.7	2800.6	484.5	409.6	1974	5841.3	2972	1040.9	1828.4
1956	6893.2	5690	692.4	591.8	1975	4387.2	2750.2	571.5	1565.5
1957	4991.5	2437.7	1062.3	1491.5	1976	5570.7	3041.8	699.1	1859.8
1958	5248.4	2043.6	642.6	2562.2	1977	6001.2	3252.5	654.1	2094.6
1959	4062	1399.1	631.9	2031	1978	5853.3	3065.1	651.2	2137
1960	4457.3	1203.6	361.3	2892.4	1979	6109.8	3399.8	710.3	1999.7
1961	2867.4	1233.9	279.4	1354.1	1980	5104	3228.7	868	1007.3
1962	2130	1385.3	264.5	479.7	1981	4049.3	2328.7	673.3	1047.3
1963	3538.3	1910.5	383.2	1244.6	1982	4302.7	2693.4	514.4	1094.9
1964	3445	1863.6	348.8	1232.6	1983	7579.3	4703.4	876.3	1999.6
1965	4617.7	2676.5	426.7	1514.5	1984	7834.6	5116.9	835.5	1882.2
1966	4517.2	3090.8	682.7	743.7	1985	8485	6180	1115	1190
1967	3838.3	2655.9	591.5	590.9	1986	8110	5150	1310	1650
1968	4111.8	2906.2	555.7	649.9	1987	12203.1	8690	2489.8	1023.3
1969	4588.6	3370	727.9	490.7	1988	5648	4009	970	669
1970	3646	2450.3	540.2	655.5	1989	4770.4	3256.7	1314.7	199
1971	3587.4	2061.2	575.1	951.1	1990	4941.8	3430	890	621.8

3. سودا - سانائەتكە كىرەكلىك ئاشلىق

50 - يىللاردىن 1988 - يىلنىڭ بېشىغىچە يېمەكلىك، پېچىنە - پىرەنىك كەسپى، يېمەك - ئىچمەك كەسپى، مۇلازىملىق كەسپى، ئېچىتىش كەسپى قاتارلىق سودا - سانائەت كەسىپلىرىگە كىرەكلىك ئاشلىقنىڭ ھەممىسى ئاشلىق ئىشلىتىش پىلانىغا كىرگۈزۈلدى، ئاشلىق ئىشلىتىدىغان ئورۇنلار پەسلىلەر بويىچە پىلان تۈزۈپ چىقتى، ئاشلىق تارماقلىرى تەستىقلاپ تەمىنلىدى. 1988 - يىلدىن باشلاپ سانائەتكە كىرەكلىك ئاشلىق كېلىشىم باھالىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشكە ئۆزگەرتىلدى. يېمەك - ئىچمەك كەسپىگە كىرەكلىك ئاشلىق 3:7 نىسبەت بويىچە تاختاي باھاسى ۋە كېلىشىم باھالىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشكە ئۆزگەرتىلدى، يەنى 70% ى (ئاشلىق بېلىتىگە قاراپ تەمىنلەندى) تاختاي باھالىق ئاشلىق، 30% ى كېلىشىم باھالىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى. يەككە يېمەك - ئىچمەك كەسپى كېلىشىم باھالىق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى. ھەر يىلى

ئونتۇرا ھېساب بىلەن 20 — 30 تونىنا ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى.

4. ھەربىيلەرنى ئاشلىق - ياغ بىلەن تەمىنلەش

ئونىۇ ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە دۆلەت ئاشلىق تارماقلىرى ۋە ئازادلىق ئارمىيە باش ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى تۈزۈپ تارقاتقان ھەربىي ئاشلىقنىڭ نورمىلىق چېكى بويىچە ئاشلىق ئېلىش رەسمىيىتى بېجىرىلدى. ئاشلىق، ياغ بىلەن تەمىنلەندى، يەنى ھەربىر ئادەمگە ھەر ئايدا 22.5 كىلوگرام ئاشلىق، 1130 گرام ياغ بېرىلدى. تەمىنلەش تۈرى نىسبىتى: ئاق ئۇن 75%، گۈرۈچ 25% بولدى.

خەلق قوراللىق ساقچى قىسىملىرى ئاشلىق، ياغنى ئاپتونوم رايون ھەربىيلەر ئۈچۈن بەلگىلىگەن ئاشلىق، ياغ باھاسى بويىچە ئاشلىق - ياغ بېلىتىگە ئاساسەن سېتىۋالدى. ساقچىلار كادىر ساقچىلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 1875 كىلوگرامدىن 20 كىلوگرامغىچە ئاشلىق، 500 گرام ياغ بېرىلدى. ئۇلارنىڭ تەلىم - تەربىيە ۋە ۋەزىپە ئىجرا قىلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئاشلىق تارماقلىرى ئەھۋالغا ئاساسەن قوشۇمچە ئاشلىق بەردى. تەمىنلەش تۈرى نىسبىتى شۇ جايىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ئىجرا قىلىندى.

ج خ خادىملىرى، ئوت ئۆچۈرۈش خەلق ساقچىلىرىدىن: كادىرلارنىڭ ھەر ئايلىق نورمىسى 17.5 كىلوگرام، ساقچىلارنىڭ ھەر ئايلىق نورمىسى 23 كىلوگرام بولدى.

5. تۈرلۈك قوشۇمچە ئاشلىقلار

1) يېغىن قوشۇمچە ئاشلىقى　50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا مەۋرىي كېڭەشمىنىڭ «مەملىكەتلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ 1950 - يىللىق ۋاقىتلىق تەمىنلىنىش ئۇلچىمى (لايىھەسى)» ئىجرا قىلىنىپ، ناھىيىلىك كېڭەيتىلگەن يىغىن، ۋەكىللەر يىغىنى، رايون باشلىقلىرى يىغىنى ۋە ۋالىي مەھكىمىسى ئاچقان ئۆلكە قارىسىقىدىكى تارماقلار يىغىنىدا ھەربىر ئادەمگە ھەر كۈنى 250 گرام قوشۇمچە گۈرۈچ (ئۇن) بېرىلدى. 1951 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يىغىنلارغا يىلىغا ئونتۇرا ھېساب بىلەن 0.5 تونىنا ئۆپچۆرىسىدە قوشۇمچە ئاشلىق بېرىلدى.

1962 - يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار ئاچقان يىغىنلار مەزگىلىدە ھەربىر ئادەمگە ھەر كۈنى 100 گرام قوشۇمچە ئاشلىق بېرىلىدۇ؛ گۈڭشې ئاچقان يىغىنلاردا قوشۇمچە ئاشلىق - ياغ بېرىلمەيدۇ، دېگەن بەلگىلىمىسى ئىجرا قىلىندى. 1963 - يىل 10 - ئايدا يەنە «ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئورۇنلار ئاچقان يىغىنلار (ۋالىي مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئاچقان يىغىنلار) دا ھەربىر ئادەمگە ھەر كۈنى يەنىلا 100 گرام قوشۇمچە ئاشلىق بېرىلىدۇ» دەپ بەلگىلەندى. كېيىن يەنە خەلق قۇرۇلتىيى، پارتىيە قۇرۇلتىيى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى، ئۇچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى قاتارلىق 4 چوڭ يىغىندا ھەربىر ئادەمگە ھەر كۈنى 200 گرام قوشۇمچە ئاشلىق بېرىلىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. تاكى 1985 - يىلغىچە يىغىن قوشۇمچە ئاشلىق بېرىشتە مۇشۇ ئۇلچەم ئىجرا قىلىندى. ناھىيە بويىچە يىللىق ئونتۇرىچە يىغىن قوشۇمچە ئاشلىقى 3 تونىنا ئەتراپىدا بولدى.

2) ئىش تۈرى قوشۇمچە ئاشلىقى　مۇچىلىق سىستېمىسى، دالا گىدرولوگىيە خىزمەتچىلىرىگە ھەر يىلى 5 - ئايدىن 8 - ئايغىچە بولغان كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش مەزگىلىدە ھەربىر ئادەمگە ھەر ئايدا 2 - 3 كىلوگرام قوشۇمچە ئاشلىق بېرىلدى، نورمىسى 20 كىلوگرامدىن ئاشمىدىغانلارغا قوشۇمچە ئاشلىق بېرىلمىدى؛ مېتېئورولوگىيە تارماقلىرىدىكى كېچىدە ئىشلەيدىغان خىزمەتچىلەرنىڭ

ھەربىرىگە ھەر ئاخشىمى 100 گرام قوشۇمچە تاماق بېرىلدى؛ يىل بويى قۇدۇق ئاستىدا ئىشلەيدىغان كۆمۈركان ئىشچىلىرىنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 26 كىلوگرام قوشۇمچە ئاشلىق، 500 گرام قوشۇمچە ياغ بېرىلدى.

3) خەلق ئىشچىلىرى قوشۇمچە ئاشلىقى 1972 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق ئىدارىسى تۈزگەن «تۇرلۇك قوشۇمچە ئاشلىق - ياغ توغرىسىدىكى بەلگىلىمىلەر» دە «دۆلەت مەبلەغ سېلىپ ياسىتىدىغان تاشيول، تۆمۈر يول، ئايرودروم، سۇ ئىنشائاتى قاتارلىق قۇرۇلۇشلاردا ئىشلەيدىغان خەلق ئىشچىلىرىغا ئوزۇقلۇقىنى ئۆزى ئېلىپ كېلىش ۋە دۆلەت قوشۇمچە ئاشلىق يارىمى بېرىش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، ھەربىر ئادەمگە ھەر كۈنى 0.5 جىڭ (250 گرام) قوشۇمچە ئاشلىق بېرىلىدۇ» دەپ بەلگىلەندى. ئۇنىڭ ناھىيىسى بويىچە ھەربىر ئوتتۇرا ھېساب بىلەن خەلق ئىشچىلىرىغا بېرىلىدىغان قوشۇمچە ئاشلىق 7 - 8 تونىنا ئەتراپىدا بولدى.

4) باشقا قوشۇمچە ئاشلىقلار يېزىغا چۈشكەن خىزمەتچىلەردىن ئايلىق نورمىسى 16 كىلوگرامغا يەتمەيدىغانلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر كۈنى 100 گرام قوشۇمچە ئاشلىق بېرىلدى. ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكۇملارغا ئىمتىھان بېرىپ ئوقۇلمەي قايتا ئوقۇغان ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا مەكتەپ ئىسپات بەرگەندىن كېيىن يەنىلا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نورما ئوڭچىسى بويىچە قوشۇمچە ئاشلىق بېرىلدى؛ يېزىلاردىن كېلىپ ناھىيە بازىرىدا قونۇپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارغا ئۆزىنىڭ نورما ئاشلىقىنى ئۆزى ئېلىپ كېلىش ۋە دۆلەت قوشۇمچە ئاشلىق بېرىش چارىسى يورگۈزۈلدى، ئوقۇغۇچىلار ئۆزىنىڭ نورمىسىنى شۇ جايدىكى ئاشلىق تارماقلىرىغا سېتىپ بەرگەندىن كېيىن، شۇ جايدىكى ئوخشاش يىللىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ نورما ئوڭچىسى بويىچە تەمىنلەندى.

6. يەم - بوغۇز بىلەن تەمىنلەش

1) ھەربىيلەرگە كېرەكلىك ئوت - چۆپ بىلەن تەمىنلەش مىنگو يىللىرىدا ئۇنىڭ ناھىيىسىدە ئوت - چۆپ پونكىتى تەسىس قىلىنىپ، ئوت - چۆپ سېتىۋېلىنىپ، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىيلەرگە ئات يېمى ئورنىدا بېرىلدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى چاقماقتاشتا قورغاندا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەرنىڭ ئاتلىرى ئوچۇن 467 مىڭ 245 كىلوگرام ئوت - چۆپ بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بېدە 34 مىڭ 704 كىلوگرام، زىغىر پاخلى 1171 كىلوگرام، ساماندا 431 مىڭ 370 كىلوگرام. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) شۇ جايدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەرنىڭ 394 ئېتى ئوچۇن 11 مىڭ 197 كىلوگرام قوناق، 789 مىڭ 454 كىلوگرام ئوت - چۆپ بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بېدە 349 مىڭ 691 كىلوگرام، زىغىر پاخلى 439 مىڭ 763 كىلوگرام.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇنىۋېرسال تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىم (قوراللىق ساقچى قىسىم) ئاتلىرىنىڭ يەم - خەشەكى دۆلەتنىڭ ئاشلىق تارماقلىرى ۋە ئازادلىق ئارمىيە باش ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى تۇزۇپ تارقاتقان ھەربىيلەر ئاشلىقى ۋە ئات ئوزۇقى بىلىتىگە ئاساسەن تەمىنلەندى. لازىملىق ئوت - چۆپلەرنى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇپ ۋە ئەملىيلەشتۈرۈپ، دۆلەت مۇداپىئە قىسىملىرىنىڭ ئوت - چۆپ ئوڭچىسى بويىچە تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلدى. ئاتلىق ئەسكەرلەرنىڭ ئاتلىرى، ھەربىي يۈك تارتىدىغان ئاتلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر كۈنى 2.5 كىلوگرام بوغۇز، 5 كىلوگرام ئوت - چۆپ بېرىلدى؛ چەت ئەل ئېتىنىڭ ھەربىرىگە ھەر كۈنى 3.5 كىلوگرام بوغۇز، 5.5 كىلوگرام ئوت - چۆپ بېرىلدى؛ تۆگىلەرنىڭ ھەربىرىگە ھەر كۈنى 2.75 كىلوگرام يەم - بوغۇز، 9 كىلوگرام ئوت - چۆپ بېرىلدى. ئات يېمى ئوچۇن 85% قوناق، ئارپا، پۇرچاق، 15% كېپەك بېرىلدى. ئاتقا بېرىلىدىغان ئوت - چۆپلەر ئىچىدە بېدە ئاساس، ساماندا قوشۇمچە قىلىندى.

2) يەرلىك ئورۇنلارنى ئوت - چۆپ بىلەن تەمىنلەش 1952 - يىلى يەم - خەشەك شىركىتى قۇرۇلۇپ، مەجبۇرىي ئەمگەكلەردە ئىشلىتىدىغان چارۋىلارنى يەم - خەشەك بىلەن تەمىنلىدى. 1956 - يىلدىن كېيىن، يېزىلارغا كېرەكلىك يەم - خەشەكلەرنى يېزىلار ئۆزى ئورۇنلاشتۇردى. ئورگان، ئىدارىلەرنىڭ مەجبۇرىي ئەمگەككە ئىشلىتىلىدىغان چارۋىلىرى پىلان بويىچە تەمىنلەندى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چوشقا فېرمىسى، باقمىچىلىق مەيدانى، كالا فېرمىلىرى بۇغداي ۋە ئاز مىقداردا دېھقانچىلىق - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى بىلەن نورمىلىق تەمىنلەشنى يولغا قويدى. ئايلىق ئۆلچىمى مۇنداق بولدى: پارتىيە ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ ئېشەكلىرىگە 30 كىلوگرام، ئاتلىرىغا 60 كىلوگرام؛ بانكا، تۇرلۇك ماللار ئامبىرى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ ئاپپاراكلىرىغا 12 كىلوگرام؛ كالا فېرمىسىنىڭ كالىلىرىغا 165 كىلوگرام، نەسىللىك كالىلارغا 345 كىلوگرام (ئارىلاشما يەم) ، موزايلارغا 90 كىلوگرام (ئارىلاشما يەم) ، گۆش كالىلىرىغا 45 كىلوگرام؛ قويغا 15 كىلوگرام، چوشقىغا 27 كىلوگرام بېرىلدى.

1971 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 5 چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ۋە بوزدۆڭ گۆشخىسىدىكى چارۋىچىلارغا ھەر يىلى 2500 تونىنا يەم - خەشەك بېرىلدى.

1975 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسى يەم - خەشەك بىلىتى بېرىشنى يولغا قويدى، بۇ بىلەت چوشقا سېتىۋالغاندا چوشقا ئىگىلىرىگە يەم - خەشەك سېتىۋېلىشتا ئىشلىتىشى ئۈچۈن مۇكاپات ئورنىدا بېرىشكە ئىشلىتىلدى. بۇ بىلەت ناھىيە ئىچىدىلا ئۆتىدىغان قىلىپ چەكلەندى، ئۇ 50 جىڭلىق، 30 جىڭلىق، 10 جىڭلىق، 5 جىڭلىق، 3 جىڭلىق، بىر جىڭلىق ئىدى.

1984 - يىلى دۆلەتنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا ئاساسەن، ئورگانلارنىڭ ئاتلىرىنى يەم - خەشەك بىلەن تەمىنلەش توختىتىلدى. 1988 - يىلدىن باشلاپ چوشقا فېرمىسى، باقمىچىلىق مەيدانى، كالا فېرمىسى، ئۇنىۋېرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 350 تونىنا يەم - خەشەك (خام ماتېرىيال) بىلەن تەمىنلەندى.

ناھىيە بويىچە يەم - خەشەك (خام ئەشيا) بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 1962 - يىلدىكى 9 . 174 تونىدىن 1990 - يىلى 6260 تونىغا يەتتى.

§ 2 . يېزىلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش

1 . ئاشلىقى يېتىشمەيدىغانلارغا بىر تۇتاش ئاشلىق سېتىپ بېرىش

1957 - يىلدىن باشلاپ يېزىلاردا «ئائىلىلەرنى ئاساس، كوپېراتىپلارنى بىرلىك قىلىپ، ئاشلىقنىڭ ئارتۇقى بىلەن كېمىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش، ئارتۇقىنى سېتىۋېلىش، كېمىنى تەمىنلەش» چارىسى يولغا قويۇلدى، 15 ياشتىن يۇقىرىلارنىڭ يىللىق نورمىسى 190 كىلوگرام، 6 ياشتىن 14 ياشقىچە بولغانلارنىڭ يىللىق نورمىسى 150 كىلوگرام، 5 ياشتىن تۆۋەن بالىلارنىڭ يىللىق نورمىسى 120 كىلوگرام، يىللىق ئوتتۇرىچە نورما 170 كىلوگرام بولدى. كېمىيىدىغان ئاشلىق تەستىقلانغاندىن كېيىن سېتىپ بېرىلدى. 1962 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېزىلاردا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 842 تونىنا ئاشلىق بىر تۇتاش سېتىلدى.

1978 - يىلدىن باشلاپ يېزىلاردا بىر تۇتاش سېتىلىدىغان ئاشلىقنىڭ مىقدارى كۆرۈنەرلىك ئازايدى، 1981 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە ئاران 21 . 34 تونىنا ئاشلىق بىر تۇتاش سېتىلدى.

1982 - يىلدىن كېيىن يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، ئاشلىق ھوسۇلى يىلدىن - يىلغا ئاشتى، يېزىلاردا ئاشلىق سېتىۋېلىندى، لېكىن سېتىلمىدى.

1961 ـ يىلدىن 1982 ـ يىلغىچە يېزىدىكىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە نورمىسى ۋە ئاشلىقنىڭ بىر تۆتاش سېتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 6 بىرلىكى: كىلوگرام، تونا

يىل	ئوتتۇرىچە نورما	بىر تۆتاش سېتىل. غان ئاشلىق	يىل	ئوتتۇرىچە نورما	بىر تۆتاش سېتىل. غان ئاشلىق
1961	137.9		1972	214.7	980.55
1962	124.5	354.55	1973	203.2	1006.65
1963	137.3	514.55	1974	175.6	1039.80
1964	144.4	596.20	1975	186.4	857.60
1965	194.4	219.45	1976	187.6	807.90
1966	198.7	352.90	1977	189.8	1052.70
1967	197.6	754.90	1978	201.1	1008.85
1968	195.3	1037.60	1979	202.3	97.15
1969	197.4	1050.75	1980	206	45.10
1970	210.3	895	1981	211.5	18.26
1971	218.6	878	1982	243.8	15.95

2. دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدا ئاشلىقنىڭ بىر تۆتاش سېتىلىشى

1958 ـ يىلدىن باشلاپ ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە نورما ئاشلىقى بېرىشتە، ئىش تۈرى بويىچە نورمىلىق تەمىنلەش چارىسى ئىجرا قىلىنىدى. دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئاشلىقنىڭ ئارتۇقى بىلەن كېمى تەڭپۇڭلاشتۇرۇلۇپ، ئارتۇقى سېتىۋېلىنىدى، كېمى تەمىنلەندى، بىر تۆتاش سېتىۋېلىش، بىر تۆتاش سېتىش يولغا قويۇلدى.

دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ئاشلىق بىلەن تۈز ئېھتىياجىنى قامداپ ئېشىنغان ئەھۋالدا، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە قالدۇرغان ئاشلىقى كىشى بېشىغا 170 كىلوگرامدىن توغرا كەلمىسە 175 كىلوگرامغا ئاشۇرۇشىغا، 175 كىلوگرامدىن 190 كىلوگرامغىچە بولغانلىرىنى 3% — 4% ئاشۇرۇشىغا، 190 كىلوگرامدىن 200 كىلوگرامغىچە بولغانلىرىنى 2% ئاشۇرۇشىغا رۇخسەت قىلىنىدى. بۇ ئاسىتە ئەمگەككە قاتناشمايدىغان ئائىلە ئەزالىرى ۋە باشقا ئادەملەرگە كوپېراتىپنىڭ تۆۋەنرەك ئۆلچىمى بويىچە ئاشلىق قالدۇرۇلدى، كادىرلار بازاردىكى ئورگان كادىرلىرىنىڭ ئاشلىق ئۆلچىمى بويىچە تەمىنلەندى. ئۇزۇن مۇددەت مال باقىدىغان پادىچىلارنىڭ ھەربىرىنىڭ ھەر ئايلىق نورمىسى 8 كىلوگرامدىن 11 كىلوگرامغىچە بولدى، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئايلىق نورمىسى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10 كىلوگرامدىن ئېشىپ كەتمىدى. 1962 ـ يىلدىن 1984 ـ يىلغىچە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى بىر تۆتاش ساتقان ئوموميي ئاشلىق 19 مىڭ 817.1 تونا بولۇپ، يىلىغا 861.61 تونىدىن توغرا كەلدى. 1984 ـ يىلدىن

كېيىن دېھقانچىلىق مەيدانلىرى ئاشلىقتىن يىلدىن - يىلغا كۆپلەپ ھوسۇل ئېلىپ، دۆلەتكە ھەر يىلى ئېشىنچە ئاشلىق سېتىپ بەردى.

3. كۆكتاتچى دېھقانلارغا بىر تۇتاش نورما ئاشلىقى سېتىپ بېرىش

كۆكتاتچى دېھقانلارنىڭ نورما ئاشلىقى توغرىسىدا بىر تۇتاش تىزىلىك تۈزۈپ چىقىلىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، ئاشلىق تارماقلىرى تەكشۈرگەندىن كېيىن، ئاي بويىچە تەمىنلەندى. ناھىيە بازىرى كۆكتاتچىلىق چوڭ ئەترىتىدە 300 كۆكتاتچى دېھقان، 150 مو كۆكتاتلىق بار بولۇپ، ئۇلارغا 1962 - يىلدىن باشلاپ ئاشلىق سېتىپ بېرىلدى. ھەر يىلى 46 تونىنا ئاشلىق سېتىلدى. 1988 - يىلدىن باشلاپ كۆكتاتلىق كېڭەيتىلگەچكە، كۆكتاتچى دېھقانلارمۇ كۆپەيدى، يىلدا سېتىپ بېرىلىدىغان ئاشلىق 56.16 تونىنغا يەتتى.

4. ئاشلىقنى مۇكاپات ئورنىدا سېتىپ بېرىش

1961 - يىل 4 - ئايدا مۇھىم ئىقتىسادىي زىرائەت ھوسۇللىرىنى سېتىۋالغاندا مۇكاپات ئورنىدا ئاشلىق بېرىش چارىسى ئىجرا قىلىنىدى. پاختا، ئاساسلىق ياغلىق دان، پىلە قۇرتى، ياڭاق، چوشقا، شېكەر ماتېرىيالى ۋە بىر قىسىم جۇڭيى دورا ماتېرىيالى قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى سېتىۋالغاندا، مەلۇم مىقداردا ئاشلىق مۇكاپات ئورنىدا سېتىپ بېرىلدى. 1973 - يىلى دېھقانچىلىق - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىشتا مۇكاپات ئورنىدا بىر تۇتاش ئاشلىق سېتىپ بېرىش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، ناھىيە بويىچە يىلدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10 تونىنا ئەتراپىدا ئاشلىق مۇكاپات ئورنىدا سېتىپ بېرىلدى. 1974 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 34.64 تونىنا ئاشلىق مۇكاپات ئورنىدا سېتىپ بېرىلىپ، يىلغا 3.85 تونىنىدىن توغرا كەلدى. 1983 - يىلى دۆلەت دېھقانچىلىق - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى ئۈچۈن مۇكاپات ئورنىدا ئاشلىق سېتىپ بېرىش چارىسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى.

5. ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئاشلىقى

تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىغان يىللاردىكى ئوخشاش بولمىغان ئەھۋاللارغا ئاساسەن، دۆلەت مەلۇم مىقداردا ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئاشلىقى ۋە يەم - خەشەك ئاجرىتىپ، ئاپەت بولغان جايلاردىكى دېھقانلارنىڭ نورمىسى ۋە چارۋىلارنىڭ يەم - خەشەك مەسلىسىنى ھەل قىلدى. 1963 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە دۆلەت جەمئىي 600.82 تونىنا قۇتقۇزۇش ئاشلىقى ئاجرىتىپ بەردى، بۇ يىلغا 21.45 تونىنىدىن توغرا كېلىدۇ. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 1673 تونىنا قۇتقۇزۇش يەم - خەشكى بىلەن تەمىنلىنىپ، يىلغا 279.7 تونىنىدىن توغرا كەلدى.

6. ئۇرۇقلۇق ئاشلىقنى تەڭشەش

50 - يىللاردا ناھىيە ئۆز ئارا ئوتنە - يېرىم قىلىش، ئۆز ئارا ئالماشتۇرۇش، ئۆز ئارا يارەملىشىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئۇرۇقلۇقنى تەڭشىدى.

1962 - يىلى گۈڭشىلاردا ئاشلىققا ئۇرۇقلۇق ئالماشتۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، ئاشلىقنى يېتىشمەيدىغان گۈڭشىلار سېتىش باھاسى بويىچە ئۇرۇق بىلەن تەمىنلەندى. ئورگانلارنىڭ قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشىنى ئۇرۇقلۇق بىلەن تەمىنلەشتە، ئاشلىق تارماقلىرى بىلەن ئۇرۇقلۇق ئوتنە ئېلىش توختىمى ئىمزالىغاندىن كېيىن تەمىنلەش چارىسى قوللىنىلدى، ھوسۇل يىغىۋېلىنغاندىن كېيىن، ئوتنە بېرىلگەن

ئۇرۇقلۇق قايتۇرۇۋېلىندى. ئالماشتۇرۇپ كېلىنگەن ئاشلىق، ياغلىق دان ۋە باشقىلارغا ئالماشتۇرۇپ بېرىلگەن ئۇرۇقلۇقنىڭ باھاسى ئاساسەن بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە دەرىجىگە ئايرىپ بەلگىلەندى. ناھىيە بويىچە ھەر يىلى ئالماشتۇرۇلغان ئۇرۇقلۇق 1000 تونىنا ئەتراپىدا بولدى. 1964 - يىلدىن كېيىن ئۇرۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۇنى باشقۇرۇشقا ئۇرۇقچىلىق پونكىتى مەسئۇل بولدى. ئۇرۇقلۇق بىلەن تەمىنلەش مىقدارى 70 - يىللاردىكى 1000 تونىنىدىن 1990 - يىلى 2610 تونىنغا يەتتى.

§ 3 . ياغ بىلەن تەمىنلەش

1954 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بازاردىكى ھەربىر ئاھالىگە ھەر ئايدا 250 گرامدىن ياغ بېرىلدى، بازاردا ئاھالىلەر ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5 - 6 تونىنا ئاشلىق بىلەن تەمىنلەندى. كەسىپلەرگە كېرەكلىك ياغ پىلان كۆرسەتكۈچى بويىچە تەقسىملەندى. يېمەكلىك ئىشلەپچىقىرىدىغان ئورۇنلار، مېھمانخانا، دوختۇرخانا قاتارلىق ئورۇنلارنى ياغ بىلەن تەمىنلەشتە ئاشلىق بىلىتىنى يېغىۋېلىپ، بىلەت مىقدارى بويىچە ياغ بېرىش چارىسى قوللىنىلدى، ئۇنىڭ نىسبىتى يېمەكلىك پىچىنە - پىرەنىك كەسىپلىرىگە 12 %، مېھمانخانىلارغا 8 %، دوختۇرخانىلارغا 4 % بولدى. ناھىيە بويىچە يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10 تونىنىدىن ئارتۇق ياغ ئىشلىتىلدى. يېڭى يىل، چاغان، دۆلەت بايرىمى، روزا ھېيت، قۇربان ھېيت قاتارلىق ھېيت - بايراملاردا ھەربىر كىشىگە 250 گرامدىن ياغ قوشۇپ بېرىلدى. 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ھەر يىلى ھېيت - بايرامدا 20 تونىنىدىن كۆپرەك ياغ قوشۇپ بېرىلدى.

يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ياغ (قالدۇرۇلۇش مىقدارى) 1963 - يىلدىكى 3.5 كىلوگرامدىن 1982 - يىلى 12 كىلوگرامغا يېتىپ، 2.43 ھەسسە ئاشتى. 1982 - يىلدىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تىزىمىنىڭ يەنمۇ ئەملىيلەشتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، ياغلىق داننىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئۇزلۇكسىز ئاشتى، تۇرنىمۇ زور دەرىجىدە كۆپەيدى. يېيىشكە ئىشلىتىلىدىغان ياغ جەھەتتە چىگىت يېغى، زىغىر يېغى، قىچا يېغى ئاساس قىلىندى. 1990 - يىلى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ياغلىق دان (قالدۇرۇلۇش مىقدارى) 5.49 كىلوگرامغا يەتتى.

1955 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ياغ سېتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 7 بىرلىكى: تونىنا

يىللار	سېتىلغىنى	يىللار	سېتىلغىنى	يىللار	سېتىلغىنى	يىللار	سېتىلغىنى
1955	36.5	1964	46.5	1973	82	1982	161.3
1956	40.1	1965	58	1974	87.2	1983	148.7
1957	42.8	1966	74	1975	77.3	1984	120.2
1958	41.2	1967	74.6	1976	100.7	1985	111.7
1959	47.3	1968	63.9	1977	91.6	1986	145.7
1960	32	1969	67	1978	100	1987	272.2
1961	22.8	1970	70.1	1979	98	1988	151.2
1962	49	1971	65.4	1980	99.4	1989	135.8
1963	38.1	1972	73.9	1981	125	1990	140

1961 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بېزىلاردا كىشى بېشىغا قالدۇرۇلغان ياغلىق دان مىقدارى

جەدۋەل: 14 — 8　　بىرلىكى: كىلوگرام

يىللار	مىقدارى	يىللار	مىقدارى	يىللار	مىقدارى	يىللار	مىقدارى
1961	2.5	1969	6	1977	7.5	1984	19.4
1962	2.9	1970	9	1978	7.5	1985	23.1
1963	3.5	1971	12.5	1979	11	1986	25.7
1964	5	1972	8.5	1980	10.5	1987	29.8
1965	7.5	1973	9	1981	9.5	1988	36.5
1966	8	1974	10	1982	12	1989	11.3
1967	9	1975	6.5	1983	17.8	1990	49.5
1968	4.5	1976	8.5				

§ 4 . ئاشلىق - ياغ بازىرى سودىسى

1. چېگە سۇلالىسى، مىنگو دەۋرىدىكى ئاشلىق سودىسى

چېگە سۇلالىسى دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدا ئاشلىق سودا سارىيى تەسىس قىلىنغان، ئاشلىق سودىسى جانلانغان. ئۇ چاغلاردا ۋاكالىتەن سېتىۋېلىش، ۋاكالىتەن سېتىش ۋە ئېلىش - سېتىش ئاساسىي ئورۇندا تۇراتتى، ئارىلاپ ئاشلىق توشۇلۇپ، ئارىدىن 3% — 5% رەسمىيەت ھەققى ئېلىناتتى. ئاشلىق يىغىمى پەسلىدە بېسىمدارلار ئاشلىقنى ئەرزان باھادا سېتىۋېلىپ، يۇقىرى باھادا سېتىپ 20% ~ 30% پايدا ئالاتتى. يىلدا تىجارەت قىلغان گۇرۇچ، بۇغداي، قوناق مىقدارى 400 تونىنىدىن ئاشاتتى. شۇ چاغدا بازار ئىچىدە 20 نەچچە ئاشلىق سودىگىرى بار ئىدى. بەزىسى ئاشلىق تىجارىتى بىلەن مەخسۇس شۇغۇللىناتتى، بەزىسى قوشۇمچە شۇغۇللىناتتى، مەخسۇس شۇغۇللىنىدىغانلار كۆپ ئىدى. ئاشلىق سودىگەرلىرى يۆتكەپ كەلگەن ئاشلىق ئاشلىق سودا سارىيىدىكى ئاشلىقنىڭ بېرىمىدىن كۆپىنى ئىگىلەيتتى، ئۇلار چەت جايلاردىن ئەرزان باھادا ئاشلىق سېتىۋېلىپ، ئادەم يوللاپ ئات - ئېشەكلەر بىلەن ئاشلىق سودا سارىيىغا يۆتكەپ كېلىپ، ئاندىن بازار باھاسى بويىچە ساتاتتى ياكى ئاشلىق سودا سارىيىغا سېتىپ بېرەتتى. ئاشلىق سودا سارىيى ئاشلىق سودىگەرلىرىنىڭ ئاشلىقىنى شۇ يەردە ساقلىشىغا پول قويۇاتتى، بۇ ئارقىلىق جايلاردىكى ئاشلىق مەنبەسى ۋە ئاشلىق باھاسىنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئىگىلەپ تۇراتتى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) دىن كېيىن شىنجاڭدا كەينى - كەينىدىن ئۇرۇش بولۇپ تۇرغاچقا، مال يۆتكەش قىيىنلىشىپ كەتتى. ناھىيىدىكى ئاشلىق بازىرى كاساتلىشىپ، ئاشلىق كەمچىل بولۇپ، ئاشلىقنىڭ باھاسى ئۆرلەپ كەتتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى)، بىر دادەن گۇرۇچنىڭ باھاسى 1 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا 42 مىڭ يۈەن (كونا پۇل، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) بولسا، 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا 9 مىليون يۈەنگە يېتىپ، 20.43 ھەسسە ئۆرلەپ كەتتى.

مىنگونلۇق 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) 1 ـ ئايدىن 8 ـ ئايغىچە بولغان ئاشلىق باھاسى

جەدۋەل: 14 — 9　　بىرلىكى: تۇمەن‌يۈەن (كونا پۇل) / دانە

ئايلار		گۈرۈچ	بۇغداي	كۆمىلوناق	پۇرچاق
1	يۇقىرى	42	20	14	36
	ئوتتۇرا	48	28	15	33
	تۆۋەن	60	27	18.5	33.3
2	يۇقىرى	73.2	35.1	24	33.3
	ئوتتۇرا	60	27.7	22.3	30
	تۆۋەن	64	33.3	24	37
3	يۇقىرى	68	40	24	46
	ئوتتۇرا	68	31	24	46
	تۆۋەن	71	33.3	26	40
4	يۇقىرى	160	80	70	92
	ئوتتۇرا	150	83.3	74	92
	تۆۋەن	160	85	78	110
5	يۇقىرى	150	83	74	110
	ئوتتۇرا	127	70	65	93
	تۆۋەن	130	80	78	120
6	يۇقىرى	160	90	92	120
	تۆۋەن	160	83.3	93	110
7	يۇقىرى	400	200	180	220
	تۆۋەن	650	340	300	400
8	يۇقىرى	640	360	360	420
	ئوتتۇرا	740	460	470	300
	تۆۋەن	900	500	560	800

2 . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئاشلىق ـ ياغ بازىرى سودىسى

1950 ـ يىلى ناھىيە بازىرىدا بىر يېڭا ئىگىلىك مەسئۇلاتلىرى سودا بازىرى قۇرۇلۇپ، ئاشلىق سودىسى يولغا قويۇلدى، ئاشلىق تارماقلىرى 3 ئاشلىق دۇكىنى ئاچتى. يىللىق ئاشلىق سودىسى 300 تونىنىدىن ئاشتى. بۇنىڭ ئىچىدە يەككە سودا 80% تىن كۆپرەكنى ئىگىلىدى. ئاشلىق سودىگەرلىرى بازارنى كونترول قىلىپ، ئاشلىق باھاسىنى ئۆزىتۇرۇۋېلىپ، تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياج ئارىسىدا جىددىيلىك پەيدا قىلدى، ئاشلىق باھاسى

ئۆرلەپ كەتتى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بازار باشقۇرۇشنى ۋاقتىدا كۈچەيتىپ، ئاشلىق باھاسىنى پىلانلىق ھالدا چوشۈرۈپ سالتتى. ھەر بازار كۈنى ناھىيىلىك ئامبار 3 تونىنا بۇغداي، قوناق، گۈرۈچ سېتىپ، بازارنى تېزدىن مۇقىملاشتۇردى. 1952 - يىلى كىرگۈزۈش - چىقىرىشنى بىرلەشتۈرۈش چارىسىنى داۋاملىق قوللىنىپ، دۆلەت ئىگىلىكى رەھبەرلىكىدىكى ئاشلىق بازىرى قۇردى. «ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، قانۇنسىزلىق بىلەن كۆپ پايدا ئالغان، باج ئوغرىلىغان، باج تاپشۇرمىغان قانۇنسىز ئاشلىق سودىگەرلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ، ئاشلىق بازىرىنى كونترول قىلىش ئىشىغا مۇقىملاشتۇردى.

1953 - يىل 11 - ئايدا ئاشلىقنى پىلانلىق سېتىۋېلىش ۋە ئاشلىق بىلەن پىلانلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلۇپ، ئاشلىق ئەركىن بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئاشلىق بازىرى دۆلەت ئىگىلىكىنىڭ رەھبەرلىكىدە چەكلىك سودا قىلىدىغان بولدى.

1956 - يىل 6 - ئايدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئاشلىق سودىسىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە، ئاشلىق ئەركىن بازىرى قويۇۋېتىلىپ، بازارنى ھەددىدىن ئارتۇق قانتتىق ۋە ئۆلۈك چەكلەش ھالىتى ئۆزگەرتىلدى.

1957 - يىل 8 - ئايدا دۆلەت ئاشلىق بازارلىرىنى تاقىۋەتتى. 1963 - يىلى ئاشلىق بازىرى سودىسىنى قايتىدىن قويۇۋەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئاشلىقنىڭ بازارغا كىرىشى قانتتىق مەنئى قىلىندى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئاشلىق بازىرى بارا - بارا جانلاندى. ناھىيە بويىچە 11 ئاشلىق - ياغ بازىرى قۇرۇلۇپ، يىلدا 1000 تونىنىدىن ئارتۇق گۈرۈچ، ئۇن ۋە بۇغداي، 200 تونىنىدىن ئارتۇق ياغ سېتىلدى. دېھقانلار ئېشىنچە ئاشلىقىنى بازارغا ئەكىرىپ ساتىدىغان ھەم باشقا جايلارغا بېرىپ سېتىۋالىدىغان بولدى، بۇنىڭ بىلەن بازار تەڭشىلىپ، تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياج جەھەتتە دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە يەككىلەر ئۆز ئارا رىقابەتلىشىشتەك كۆپ يوللۇق ئوبوروت - تىجارەت مېخانىزمى بارلىققا كېلىپ، ئاشلىق بازىرى سودىسى يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويدى.

3. كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش ۋە سېتىش

1962 - يىل 9 - ئايدا «يېزىلاردىكى ئاشلىق بازىرى سودىسىنى مۇئەييەن رەھبەرلىك ئاستىدا مۇۋاپىق قويۇۋېتىش» فاكتىنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى ۋە ئىجرا قىلىندى. ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بازارغا كىرگەن ئاشلىقلارنى ئاساسەن ئاشلىق سېتىۋالدى ھەم سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغان بولغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدىن كېلىشىم باھا بويىچە بىر قىسىم ئىشنىچا ئاشلىق سېتىۋالدى. 1963 - يىلى ئاشلىق - ياغنى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش ۋە سېتىش ئىشلىرىنى ئاشلىق تارماقلىرى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇردى ۋە باشقۇردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بۇ ئىش توختاپ قالدى. 1978 - يىلدىن كېيىن يېزىلار دۆلەتكە سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولغاندىن كېيىن، گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ بازار ئارقىلىق ئاز مىقداردا ئاشلىق - ياغنى ئالماشتۇرۇشىغا، ئاشلىق تارماقلىرىنىڭمۇ كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىشى ۋە سېتىشىغا رۇخسەت قىلىندى.

1980 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى كېلىشىم باھالىق ئاشلىق - ياغ شىركىتى قۇرۇپ، كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش ۋە سېتىش ئىشلىرىنى قانات يايدۇردى. ئۇلار ۋاقىت ۋە شارائىتقا قاراپ ئىش كۆرۈپ ئۆزلىرى تىجارەت قىلىش، ۋاكالىتەن تىجارەت قىلىش، ھەمكارلىشىپ تىجارەت قىلىشنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش، سېتىۋېلىش - سېتىش كەسپى بىلەن توختام تۈزۈمىنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش، بىۋاستە ئېلىش - سېتىش بىلەن مەسئۇلاتلارنى ئۆز ئارا ئالماشتۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈش، كۆپ خىل ترانسپورت شەكىللىرىنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش قاتارلىق تىجارەت ئۇسۇللىرىنى قوللاندى. شۇ يىلى كېلىشىم باھادا 120

تونىنا ھەرخىل ئاشلىق سېتىۋالدى، 160 تونىنا بۇغداي يۆتكەپ كەلدى (125 تونىسى تاختاي ياھاسىدىن كېلىشىم باھاغا ئايلاندۇرۇلدى) ، 505 تونىنا ھەرخىل ئاشلىقنى كېلىشىم باھادا ساتتى، 35 تونىنا ئاشلىق يۆتكەپ بەردى. 2225 يۇەن پايدا ئالدى. 1981 - يىلى ئاپتونوم رايون «ئاشلىق تارماقلىرىنىڭ كېلىشىم باھالىق ئاشلىق - ياغ تىجارىتى كىرىمىدىن 1982 - يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنىگىچە سودا - سانائەت بېجى ۋە سودا - سانائەت ئاپاۋەت بېجى ئېلىنمايدۇ» دەپ قارار چىقاردى. 1983 - يىلدىن كېيىن بازار سودىسى ئومۇميۈزلۈك قويۇۋېتىلىپ، كۆپ يوللۇق تىجارەت يولغا قويۇلدى، دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە يەككە تىجارەتچىلەر ئاشلىق - ياغنى كېلىشىم باھادا ئېلىش - سېتىش بازىرىغا كىردى. 1983 - يىلى ناھىيىنىڭ كېلىشىم باھادا ئېلىش - سېتىش كەسپى قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرىگە كېڭەيدى. 1985 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك كېلىشىم باھالىق ئاشلىق - ياغ شىركىتى كېلىشىم باھادا 7829.75 تونىنا ئاشلىق سېتىۋالدى، بۇ يىلغا 1304.96 تونىسىدىن توغرا كەلدى؛ 761.34 تونىنا ياغ سېتىۋالدى، بۇ يىلغا 126.89 تونىسىدىن توغرا كەلدى. كېلىشىم باھادا 6314.95 تونىنا ئاشلىق ساتتى، پايدىسى يىلغا 109 مىڭ 600 يۈەندىن توغرا كەلدى. كوللېكتىپ، يەككىلەر كېلىشىم باھادا سېتىۋالغان - ساتقان ئاشلىق 12 مىڭ 80.11 تونىنا بولۇپ، يىلغا 2013.4 تونىسىدىن توغرا كەلدى؛ كېلىشىم باھادا سېتىۋالغان - ساتقان ياغ 261.07 تونىنا بولۇپ، يىلغا 43.51 تونىسىدىن توغرا كەلدى.

§ 5 . بېلەت، كىنىشكا باشقۇرۇش

1. ئاشلىق بېلىتى

1955 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە مەملىكەت بويىچە ئۆتىدىغان ئاشلىق بېلىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يەرلىك ئاشلىق بېلىتى، ھەربىلەر ئىشلىتىدىغان ئاشلىق بېلىتى، تەمىنات ئاشلىق بېلىتى ۋە باھالىق ئاشلىق بېلىتى ئىشلىتىلدى.

1953 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىدىن شىنجاڭنىڭ سىرتىغا چىقىدىغان خادىملارنىڭ مەملىكەت بويىچە ئۆتىدىغان ئاشلىق بېلىتى ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى قومول ئاشلىق ئىدارىسى، خوتەنلىيوخې ئاشلىق - ياغ پونكىتى بېجىردى. 1980 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئاشلىق تارماقلىرىنىڭ بېجىرىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

ئاشلىق بېلىتىنى يېغۇېلىش، ھېساب - كىتاب قىلىش، ساقلاش خىزمىتىگە، ئاشلىق تارماقلىرى مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ مەسئۇل قىلدى. ئاشلىق بېلەتلىرى پەسلەدە بىر قېتىم يۇقىرىغا تاپشۇرۇلدى، تۇرلەرگە ئايرىپ باغلاندى، ئاساسەن ھەر 100 ژاراق بىر باغلام، ھەر 1000 ژاراق بىر كىچىك توپ، ھەر 10 مىڭ ژاراق بىر چوڭ توپ قىلىنىپ پېچەتلىنىپ، ئاندىن جەدۋەللەشتۇرۇلۇپ تامغا بېسىلغاندىن كېيىن، بەلگىلەنگەن مەخسۇس ئادەم ئارقىلىق ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئاشلىق باشقارمىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى. ئىشلىتىش داۋامىدا يىرتىلغان، تىتىلغان ئاشلىق بېلەتلىرى ۋىلايەتلىك ئاشلىق باشقارمىسى ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىلغاندىن كېيىن شۇ جايدا كۆيدۈرۈۋېتىلدى.

ھەربىلەر ئاشلىق بېلىتى ئادەتتە 10 كۈندە بىر ھېسابات قىلىنىپ، ئايدا بىر ھېساب بوغۇلۇپ، ژاقتىدا ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئاشلىق باشقارمىسىغا تاپشۇرۇلدى.

2. ئاشلىق كىنىشكىسى

ئونسۇ ناھىيىسىدە 1957 - يىلدىن باشلاپ ئاشلىق كىنىشكىسىگە ئاساسەن ئاشلىق سېتىۋالىش يولغا قويۇلدى. كىنىشكىنى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئاشلىق باشقارمىسى بىر تۆتاش باستۇردى. 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك

ئاشلىق ئىدارىسى ئۇچ خىل ئاشلىق كىنىشكىسى تارقاتتى.

ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ ئاشلىق ياغ كىنىشكىسى: بۇ خىل كىنىشكا ئائىلىلەرنى بىرلىك قىلىپ ھەم ئورگان، تەشكىلات، مەكتەپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى تەشكىلات قاتارلىقلارنى كوللېكتىپ تاماق بىرلىكى قىلىپ تارقىتىلدى. ھەر ئىككىسى بەلگىلەنگەن ئاشلىق سېتىۋېلىش نۇقتىلىرىدا ئىشلىتىلدى.

ناھىيە بازىرى يەم ـ خەشەك كىنىشكىسى: دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىلىرى بۇ كىنىشكىگە ئاساسەن بەلگىلەنگەن ئاشلىق دۇكانلىرىدىن ئاشلىق سېتىۋالدى.

ھەربىيلەر ئاشلىق ـ ياغ ـ پۇرچاق كىنىشكىسى: تارقاتقۇچى ئورۇن تامغا بېسىپ، ئادەم سانى، ئاي، پىلاندىكى ئاشلىق مىقدارى، تەستىقلانغان ئاشلىق مىقدارىنى ئېنىق تولدۇرۇپ بەرگەن، تەستىقلىغۇچى ئورۇن «ئاشلىق ـ ياغ تەكشۈرۈپ بېكىتىش مەخسۇس تامغىسى»نى باسقاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدە رەسمىيەت بېجىرىش بەلگىلەنگەن ئاشلىق دۇكىنىدىن ئاشلىق سېتىۋېلىش چاررىسى قوللىنىلدى.

يۇقىرىدىكى تەچچە خىل ئاشلىق كىنىشكىسىنى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ باشقۇردى. يۇتتۇرۇپ قويغانلار دەرھال يۇتكەتلىكىنى مەلۇم قىلغاندىن سىرت، سەۋەبىنى ئېيتسا، ئەسلىدىكى كىنىشكا تارقاتقان ئورگان تەكشۈرۈپ تولۇقلاپ بەردى.

ئاشلىق كىنىشكىسى يەنە «ئاھالىلەرنىڭ ئاشلىق نورمىسىنى يۆتكەش كىنىشكىسى» نمۇ ئۆز ئىچىگە ئالدى. بۇنداق كىنىشكا 2 خىل بولدى. بىرى، بازار ئاھالىلىرىنىڭ ئاشلىق نورمىسىنى يۆتكەش كىنىشكىسى بولۇپ، دۆلەت تاۋار ئاشلىق بىلەن تەمىنلەيدىغان بازار كادىرلىرى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى، ئاھالىلەر، ناھىيىلىك پارتكوم، ھۆكۈمەتنىڭ شتاتتىكى كادىرلىرى ۋە دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرغان شتاتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى شۇ ناھىيىدىن باشقا جايلارغا يۆتكەلمەكچى بولغاندا بازار ئاھالىلىرىنىڭ ئاشلىق نورمىنى يۆتكەش كىنىشكىسى بېجىردى. يەنە بىرى، يېزا ئاشلىق نورمىسىنى يۆتكەش كىنىشكىسى، بۇ يېزا نوپۇسىدىكىلەر نەگىلا بارسۇن، ئۇلارغا بىر تۇتاش يېزا ئاشلىق نورمىسى يۆتكەش كىنىشكىسى بېرىلدى.

Ⅳ باب

ئاشلىق ـ ياغ سانائىتى

§ 1 ئۇن ـ ياغ تارتىش

1. ئۇن تارتىش

1968 ـ يىلدىن بۇرۇن ناھىيە بويىچە ئۇن ئاساسەن تۆگمەن، يارغۇنچاق بىلەن تارتىلاتتى. 1957 ـ يىلى 10 تۆگمەن، 20 تۆگمەنچى بار ئىدى، تۆگمەنلەر كېچە ـ كۈندۈز ئۇن تارتاتتى، ھەر بىر تۆگمەن كۈنىگە 0.75 تونىنىدىن بىر تونىنغچە ئۇن تارتاتتى.

1968 ـ يىل 9 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئۇن زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. 5 ئۇن تارتىش ماشىنىسى قۇراشتۇرۇلۇپ، كۈنىگە 500 خالتا ئۇلچەملىك ئۇن تارتىلىپ، ناھىيە بازىرىنى ئۇن بىلەن تەمىنلەش ئېھتىياجى ئاساسەن قاندۇرۇلدى. 1972 ـ يىلى 15 كۈپ مېتىرلىق بىر سۇ مۇنارى ياسىلىپ، ئۇن تارتىش سۇ بىلەن

تەمىنلەندى.

1979 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ 300 مىلك يۇەن مەبلەغ سېلىشى بىلەن، ئون زاۋۇتى كېڭەيتىپ ياسالدى. 4 — FQ تىپلىق 3 ئون تارتىش ماشىنىسى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇ زاۋۇت 1980 - يىل 10 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلۇپ، كۈنىگە 1500 خالتا ئۇلچەملىك ئون تارتىلدى. 1987 - يىلى زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مەبلىغى ئىشلىتىلىپ، ئون تارتىش سېخى كېڭەيتىلدى، 5 — FQ تىپلىق بىر ئون تارتىش ماشىنىسى كۆپەيتىلدى؛ تازىلاش قىسمىدىكى 60 تىپلىق تەۋرىنىدىغان ئۈچ غەلۋىر تەكشى ئايلىنىدىغان ئايلانما غەلۋىرگە ئۆزگەرتىلدى؛ ئەسلىدىكى 3 تونناللىق يەل بىلەن تاش ئىلغاش ماشىنىسى 5 تونناللىق سۈمۈرۈپ ئىلغايدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىلدى؛ ئەسلىدىكى 13 × 6 لىك ئاسما ئەلگەك ئىككى تەرەپى ئېگىز چاسا ئەلگەككە ئۆزگەرتىلدى؛ بۇغداي نەمدەش ئامبىرى 4 تىن 6گە كۆپەيتىلدى؛ 2 قەۋەتلىك ئوراش سېخى 3 قەۋەت قىلىندى. كۈنىگە 2000 خالتا ئون تارتىلدى. ئۇلچەملىك ئون تارتىش بىلەن تەك 5% — 8% لىك 1 - دەرىجىلىك ئالاھىدە ئونمۇ ئايرىپ ئېلىندى. ئۇلچەملىك ئون مىقدارى 1977 - يىلدىكى 2706 تونىنىدىن 1990 - يىلى 6109 تونناغا يەتتى، ئۇلچەمگە لايىق بولۇش نىسبىتى 100%كە يەتتى.

2. شال ئاقلاش

1957 - يىلدىن بۇرۇن شال مۇ سوقىسى بىلەن ئاقلىناتتى. سوقا چاقپەلەك، دەستە، سوقا بېشى، چاناقتىن ئىبارەت 4 قىسىمدىن تەركىب تاپقان. چاقپەلەك مۇنىڭ ئۇرۇلۇش كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدۇ. چاقپەلەك دەستىنى بېسىپ ھەرىكەتلەندۈرىدۇ، تەستە ئايلىنىپ تەكرار ھەرىكەتلىنىدۇ، دەستە تۆۋەنگە چۈشكەندە سوقا بېشى (قاتتىق ياغاچتىن ياسالغان) چانىقا چۈشۈپ شال پوستى ئاجراپ گۈرۈچكە ئايلىنىدۇ.

1957 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق ئىدارىسى مەبلەغ سېلىپ، ناھىيىلىك ئامبارنىڭ ھويلىسىغا ئىككى قەۋەتلىك، ئومۇمىي كۆلىمى 200 كۋادرات مېتىرلىق، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بىر شال ئاقلاش زاۋۇتى قۇردى، بۇ زاۋۇتقا 24 تىپلىق سۈپىسمان شال ئاقلاش ماشىنىسى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. شۇرۇنلۇق چىرىتىشى بىلەن، زاۋۇت ئۆيىنىڭ قىسمەن جايلىرى چاك كېتىپ زاۋۇت ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىدى. 1969 - يىلى ئىككى قەۋەتلىك، ئومۇمىي كۆلىمى 75 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان، خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بىر شال ئاقلاش زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، كۈنىگە 12 تونا شال ئاقلاندى، شالنىڭ ئاقلىنىش نىسبىتى 53% — 62% بولدى. شال ئاقلاش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈپ، سىرتتىن گۈرۈچ يۆتكەپ كېلىشنى ئازايتىش ئۈچۈن، ئىلايەتلىك ئاشلىق ئىدارىسى 1970 - يىلى ئارال يېزىسىدا 150 كۋادرات مېتىرلىق شال ئاقلاش زاۋۇتى قۇردى، بۇ زاۋۇت يىلىغا 350 — 450 تونناغىچە شال ئاقلىدى. توك يېتىشمىگەچكە، گۈرۈچ تەننەرخى يۇقىرى بولۇش ۋەجىدىن، بۇ زاۋۇت 1986 - يىلى ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا ناھىيىلىك شال ئاقلاش زاۋۇتى ئۆزگەرتىپ ياسالدى، قۇرۇلۇش كۆلىمى 140 كۋادرات مېتىرگە يەتكۈزۈلدى، كۈنىگە 30 — 35 تونا شال ئاقلىنىدىغان بولدى. مەھسۇلات مىقدارى، سۈپىتى، شالنىڭ ئاقلىنىش نىسبىتى بىر ئاز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

شال ئاقلاشنىڭ تەرەققىيات ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق تەستىقى بىلەن، 1990 - يىل 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى توختۇلا يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ غەربىگە يىلىغا 10 مىلك تونا شال ئاقلايدىغان زاۋۇت قۇرۇلدى. زاۋۇتنىڭ كۆلىمى 2100 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 980 مىلك يۇەن مەبلەغ سېلىندى. بۇ زاۋۇت گۈرۈچنى يۇمايلا ئىشلەتكىلى بولىدىغان قىلىپ ئاقلاپ چىقىرالايدۇ، كۈنىگە 50 تونا ئۇلچەملىك گۈرۈچ چىقىدۇ. بۇ زاۋۇتنىڭ شال ئاقلاش نىسبىتى يۇقىرى، ئاقئۇششاق چىقىرىش نىسبىتى، ئاقلاش جەريانىدا شالنىڭ چىقىم بولۇش نىسبىتى تۆۋەن، توك سەرپىياتى ئاز، ئۇسكۇنىلىرىنى باشقۇرۇش ئاسان بولۇپ، 80 -

يىللاردىكى دۆلەت ئىچىدىكى ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە. شال ئاقلاش مىقدارى 1977 ـ يىلدىكى 1015 تونىدىن 1990 ـ يىلى 3242 تونىغا يەتتى.

3. ياغ تارتىش

ياغ 1962 ـ يىلدىن ئىلگىرى ئاساسەن جۈزاز بىلەن تارتىلاتتى. جۈزاز بىلەن ياغ تارتقاندا ياغ چىقىش نىسبىتى 15% ئەتراپىدا بولاتتى.

1962 ـ يىلدىن باشلاپ ناھىيە بويىچە ياغلىق دانىنىڭ ھەممىسى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىستىنىڭ ياغ زاۋۇتىغا ئېلىپ بېرىلىپ ياغ تارتىلىدىغان بولدى.

1976 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق ئىدارىسى ناھىيىدە شال توپىنىدىن ياغ تارتىشنى سىناق قىلىشنى قارار قىلدى.

1977 ـ يىل 2 ـ ئايدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى 95 تېلىق بىر ياغ تارتىش ماشىنىسى سېتىۋېلىپ، ئۇنىڭ 5 قىسمىنى ئۆزگەرتىپ يېڭىلاپ، ناھىيىلىك ئامبار ھويلىسىنىڭ شەرقىگە قۇراشتۇرۇپ، شال توپىنى يېغى تارتىشنى باشلىدى. شال توپىنى يېغى يەرلىك ئۇسۇلىدا ئېلىنىپ، يەرلىك ئۇسۇلدا مومىسزلاندۇرۇلغان، رەڭسىزلەندۈرۈلگەن، پۈراقسىزلاندۇرۇلغاندىن كېيىن، 30% لىك زاراڭزا يېغى بىلەن ئارىلاشتۇرۇلدى. يۇقىرى قان بىسىمى بار 50 بىمارنى كىلىنىكىلىق داۋالاشقا بىرلەشتۈرۈپ، مۇشۇ خىل ياغ بىلەن داۋالىغاندا، داۋالاش ئۈنۈمى ياخشى بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، زىغىر، قىچا، زاراڭزا قاتارلىق ياغلىق دانلاردىن ياغ تارتىلدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ناھىيىدە ياغ ماشىنا بىلەن تارتىلىپ، ياغلىق دان سىرتقا توشۇلمايدىغان بولدى.

1984 ـ يىلى 95 تېلىق ياغ تارتىش ماشىنىسىدىن يەنە بىرى كۆپەيتىلدى. 1985 ـ يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئىشلەپچىقىرىش مەبلىغىدىن 150 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ، بىركاتول، 200 تېلىق بىر ياغ تارتىش ماشىنىسى، 4 × 120 لىك بىر پارلاندۇرۇش قازىنى ستېۋېلىپ، ياغ تارتىش ھۈنەر ـ سەنئىتىنى ئۆزگەرتتى. 1987 ـ يىلى چىگىت يېغى تارتىش مىقدارىنى كۆپەيتتى ھەم چەككىلەش سېخى قۇردى، ياغنىڭ سۈپىتى دۆلەت ئۆلچىمىگە يەتتى. ياغ تارتىش مىقدارى 1977 ـ يىلدىكى 1. 78 تونىدىن 1990 ـ يىلى 293 تونىغا يەتتى.

ناھىيىلىك ئون ـ ياغ زاۋۇتىنىڭ 1977 — 1990 ـ يىلغىچە بولغان مەھسۇلات مىقدارى

جەدۋەل: 14 — 10 بىرلىكى: تونىا، يۈەن

يىللار	ئاشلىق				ياغ	پايدا
	جەمئىي	ئاق ئون	گۈرۈچ	قوناق ئۈنى		
1977	4039	2706	1015	318	78	50121
1978	3803	2405	1116	282	75	76359
1979	4203	2712	1182	309	153	74151
1980	4022	2416	1317	289	162	64657
1981	4527	2985	1244	298	221	59504
1982	6041	4663	608	770	172	76351
1983	6953	4521	1748	684	204	85611

133792	161	198	1547	2853	4598	1984
149000	278	178	4825	3410	8413	1985
220094	263	—	3009	5359	8368	1986
247608	271	—	3101	5601	8702	1987
228496	281	—	3018	5741	8759	1988
114884	284	—	3159	5930	9089	1989
154444	293	—	3242	6109	9351	1990

§ 2 . يەم - خەشەك ئىشلەش

يەم - خەشەك ئىشلەش 1982 - يىلى باشلاندى. ناھىيىلىك ئون ياغ زاۋۇتى قوناقنى ئۈزۈنتۇپ، كەپەك، كۈنجۈرە، شال توپىنىنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئارىلاشما يەم - خەشەك ياسىدى، شۇ يىلى 495 تونىنا يەم - خەشەك پىششىقلاپ ئىشلىدى.

1984 - يىلى ۋىلايەتلىك ئاشلىق باشقارمىسى 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، يەم - خەشەك سېخى قۇردى. قوناق، كەپەك، سېرىق پۈرچاق، كەندىر ئۇندۇرمىسى، چىگىت ئۇندۇرمىسى، بېلىق پاراشوگى، سۆڭەك پاراشوكى، قۇلۇزلە قېپى پاراشوكى، شال توپىنى، ئاش تۈزى قاتارلىق خام ماتېرىياللار نىسبەت بويىچە ئارىلاشتۇرۇلۇپ، ئارىلاشما يەم - خەشەك ياسالدى. توخۇ، بېلىق، قوي، چوشقىلار يەيدىغان 8 خىل ئۇلچەملىك ئارىلاشما يەم - خەشەك ئىشلەپچىقىرىلدى. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2000 تونىنا ئەتراپىدا ئارىلاشما يەم - خەشەك ئىشلەپچىقىرىلىپ، 100 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پايدا ئېلىندى.

§ 3 . يېمەكلىك ئىشلەش

1982 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ يېمەكلىك زاۋۇتى يېمەكلىك ئىشلەشكە باشلىدى. بۇ زاۋۇت گۈرۈچ پروۋىنسى، ياغ داۋۇر، تورت، پېچىنە، ماخۇا، كەسمە چۆپ، پۈرچاق پىشلىقى قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى ئىشلىدى. 1985 - يىلى 5 . 0 تونىنا، 1988 - يىلى 6 تونىنا، 1990 - يىلى 15 تونىنا يېمەكلىك ئىشلەپچىقاردى.

V باب

ئاشلىق - ياغ ساقلاش ۋە توشۇش

§ 1 . ئامبارلا ساقلاش

1 . ئاشلىق ئامبىرى قۇرۇلۇشى

مىنگونىڭ 16 - يىلى (1927 - يىلى) دىن ئىلگىرى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئاشلىقنى شەخسلەرنىڭ ئۆيىدە

ساقلىدى. مىنگونىلىق 16 - يىلى (1927 - يىلى) كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق، ئاستىغا تاختاي ياتقۇزۇلغان، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1100 كۋادرات مېتىر كېلىدىغان، 1500 تونىنا بۇغداي پاتىدىغان ئامبار ياسالدى. بۇ ئامبار كۆپ قېتىم رېمونت قىلىنىپ، ھېلىمۇ ئاشلىق ئامبىرى قىلىپ ئىشلىتىلمۇاتىدۇ.

50 - يىللاردىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەرخىل ئاشلىق ئامبىرىدىن 32 سى سېلىندى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 13 مىڭ 660 كۋادرات مېتىر. لاپاس ئامبارنىڭ كۆلىمى 2137 كۋادرات مېتىر، ئاشلىق قۇرۇتۇش مەيدانىنىڭ كۆلىمى 17 مىڭ 377 كۋادرات مېتىر، ئامبارلارغا 33 مىڭ 600 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

1) ناھىيە ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى تۆت، لاپاس ئامبار بىر، ئومۇمىي كۆلىمى 3182 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 10 مىڭ 500 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

2) جام ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى 5، كۆلىمى 2522 كۋادرات مېتىر، 5000 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

3) ئارال ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى 4، لاپاس ئامبار بىر، ئومۇمىي كۆلىمى 2632 كۋادرات مېتىر، 4600 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

4) چاغراق ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى 3، لاپاس ئامبار بىر، ئومۇمىي كۆلىمى 1778 كۋادرات مېتىر، 2250 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

5) تۇمشۇق ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى 4، ئومۇمىي كۆلىمى 1200 كۋادرات مېتىر، 2200 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

6) قىزىل ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى 5، ئومۇمىي كۆلىمى 2135 كۋادرات مېتىر، 4000 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

7) گۈلئاۋات ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى 3، ئومۇمىي كۆلىمى 962 كۋادرات مېتىر، 1300 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

8) بوزدۆڭ ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى 2، ئومۇمىي كۆلىمى 492 كۋادرات مېتىر، 1000 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

9) ئىشلەمچى ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى 2، ئومۇمىي كۆلىمى 974 كۋادرات مېتىر، 2500 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

10) توغراق ئامبىرى ئاشلىق ئامبىرى بىر، كۆلىمى 139 كۋادرات مېتىر، 250 تونىنا ئاشلىق سىغدۇ.

2. ئاشلىق ساقلاش

تاربختىن بۇيان قۇرت - قوڭغۇزدىن خالىي، كۆكسېپ قېلىشتىن خالىي، چاشقاندىن خالىي، ۋەقەدىن خالىي ئاشلىق ئامبىرى بەرپا قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ كەلدى. «تۆتتىن خالىي ئاشلىق ئامبىرى» بەرپا قىلىش نەتىجىسىنى مۇستەھكەملەش نىسبىتى %100كە يەتتى.

1) ئامبار قەرەللىك تازىلاپ دېزىنفېكسىيە قىلىندى ھويلا - ئارام، تام، ئىشىك - دېرىزىلەر، ئېتراپتىكى ئەخلەت، ياۋا ئوت - چۆپلەر تازىلاپ تۈزۈلدى. تۆشۈك، يوچۇقلار ئېتىۋېتىلدى؛ ئامبار قاشاسىغا 5 مېتىر كېلىدىغان ئارىلىقتىكى چوڭ، كىچىك دەرەخلەردىكى كېسەللىك ۋە زىياندا ش ھاشاراتلار يوقىتىلدى؛ ئامبار ئۆيى ۋە ئامبار ئېترابىغا 1.1 مېتىر كېلىدىغان دائىرىدىكى يەر يۈزى

ۋە 3 مېتىر كېلىدىغان ئارىلىقتىكى دەل . دەرەخلەر دائىم دورا بىلەن دېزىنفېكسىيە قىلىنىپ تۇرۇلدى.

2) ئىقتىسادىي جەھەتتە نورما بەلگىلەپ باشقۇرۇلدى ۋە ئىش ئورنى مەسئۇلىيىتى تۇزۇمى يولغا قويۇلدى «بەشىنى بېكىتىش» (ئادەمنى، ئامبارنى، ماشىنا - سايمانىنى، خىراجەتنى، سەرپىياتنى بېكىتىش) ۋە «تۆتتىن خالىي» ئاشلىق ئامبىرى بەرپا قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

3) سۈپەت باشقۇرۇش كۆچەيتىلدى ئاشلىقنى ئامبارغا كىرگۈزۈش - ئامباردىن چىقىرىشنى تەكشۈرۈش ئۆتكىلى، ساقلاش مەزگىلىدىكى ساقلاش ئۆتكىلى ۋە پىششىقلاپ ئىشلەش داۋامىدىكى تەكشۈرۈش ئۆتكىلى قاتتىق تۇتۇلدى. 25 لابورانت تەربىيىلەندى، سۈپەت تەكشۈرۈش، دەرىجە بەلگىلەش بويىچە ئۆلچەملەشتۈرۈش ئادىل باھا قويۇشتا چىڭ تۇرۇلدى. باشقا جايلاردىن يۆتكەپ كېلىنگەن ئاشلىق چوقۇم تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۆلچەمگە توشمىغان ئاشلىق ئامبارغا كىرگۈزۈلمىدى. ئامباردىكى ئاشلىق تۇرى، دەرىجىسى، قۇرۇق - نەملىكى، يېڭى - كونىلىقى، قۇرت بار - يوقلۇقى بويىچە ئايرىپ ساقلاندى. ئۇرۇقلۇق ئايرىم ئامبارداا ساقلاندى. تازىلىقى، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى، ئامبار تېمپېراتۇرىسى، ئاشلىق تېمپېراتۇرىسى، سۇ تەركىبى، رەڭگى، پۇرىقى، ۋە كۆكىرىپ قالغان - قالمىغانلىقى، قۇرت، چاشقانلىق زىيىنىغا ئۆچرىشى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى. ئۆلچەمگە توشمىغان ئاشلىقنى ئامباردىن چىقارماسلىق پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇلدى.

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئاشلىق باشقارمىسىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشى ئارقىلىق، ناھىيىلىك ئاشلىق ئامبىرى «ئامبار ئىچىنىڭ تۆت يېقى سىلىق بولۇش» (ئامبار ئىچىنىڭ تۆت تېمى، يەر، تورۇس ئاساسەن سىلىق، پۈختا بولۇش، قۇرت، قۇرت تۈخۈمى بولماسلىق)، «ئامبار سىرتىدا ئۇچ بولماسلىق» (ياۋا ئوت - چۆپ، ئەخلەت، دۆڭلەنگەن نەرسىلەر بولماسلىق) ئاساسەن ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، «تۆتتىن خالىي» ئاشلىق ئامبىرى ئۆلچىمىگە يەتكۈزۈلدى.

1953 - يىلى ئامبارداا 2385 تونىنا ئاشلىق ساقلانغانىدى. 1990 - يىلى ئامبارداا 7888 تونىنا ئاشلىق ساقلاندى.

ناھىيە بويىچە 34 يىلدا ئاشلىق ساقلاش (ئامبارداا ساقلاش) ئەھۋالى

جەدۋەل: 14 — 11

بىرلىكى: تونىنا

يىللار	جەمئىي	بۇغداي	گۈرۈچ	پۇرچاق تۇرى	قارا ئاش	يىللار	جەمئىي	بۇغداي	گۈرۈچ	پۇرچاق تۇرى	قارا ئاش
1953	2385	1300	770	—	315	1965	4575	1995	1850	340	390
1954	4585	3740	810	—	35	1966	4610	1315	2465	185	645
1955	1380	1090	130	—	160	1967	5625	3295	2000	80	250
1956	1580	195	840	—	515	1968	3540	2300	1120	75	45
1957	1495	520	375	—	600	1969	3335	1835	1140	115	245
1958	658	385	180	5	115	1970	4390	2500	1015	85	790
1963	2355	1140	235	35	945	1971	4260	2700	815	30	715
1964	4100	8075	690	150	1185	1972	2360	1690	360	50	260

1270	845	1245	3565	6925	1982	830	40	1055	775	2700	1973
915	460	1480	5310	8165	1983	790	85	555	1045	2475	1974
120	295	2635	4940	7990	1984	930	285	980	1100	3295	1975
1045	140	2980	8485	12650	1985	1020	305	690	2200	4215	1976
310	—	268	10222	10800	1986	1300	145	1170	1865	4480	1977
2	—	360	7857	8219	1987	1020	220	1105	1660	1295	1978
21	—	246	7318	7585	1988	1020	100	720	2080	3920	1979
2	—	303	6450	6755	1989	970	225	770	1875	3840	1980
15	—	467	7406	7888	1990	1695	275	1050	2395	8415	1981

§ 2 . يۆتكەش

1 . سىرتتىن كىرگۈزۈش

سىرتتىن ئاساسلىقى سېرىق پۇرچاق، كۆممىقوناق كىرگۈزۈلدى. 1953 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە 11 مىڭ 791 تونىنا كۆممىقوناق، سېرىق پۇرچاق كىرگۈزۈلدى يەنى يىلىغا 95 . 535 تونىنا كىرگۈزۈلدى. 1985 - يىلدىن كېيىن ئاشلىق ئاساسەن يۆتكەپ كېلىنمىدى.

2 . سىرتقا چىقىرىش

ئونىۋ ناھىيىسى ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىدىغان ناھىيە، ھەر يىلى سىرتقا نۇرغۇن ئاشلىق يۆتكەپ بېرىدۇ. مىنگونىڭ 33 - يىلىدىن 35 - يىلىغىچە (1944 - يىلدىن 1946 - يىلغىچە) سىرتقا 128 مىڭ 198 داەن ئاشلىق يۆتكەپ بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇرۇمچىگە يۆتكەپ بېرىلگىنى 29 مىڭ 500 داەن (گۇرۇچ 4800 داەن، بۇغداي 7000 داەن، كۆممىقوناق 17 مىڭ 700 داەن) ، داۋانچىڭغا يۆتكەپ بېرىلگىنى 33 مىڭ داەن كۆممىقوناق، يەنجىگە يۆتكەپ بېرىلگىنى 35 مىڭ 44 داەن (گۇرۇچ 17 مىڭ 900 داەن، بۇغداي 8750 داەن، كۆممىقوناق 8394 داەن) ، كۇچاغا يۆتكەپ بېرىلگىنى 30 مىڭ 654 داەن (گۇرۇچ 4254 داەن، بۇغداي 26 مىڭ 400 داەن) .

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشى ئۈزلۈكسىز راۋاجلاندى، دېھقانلار دۆلەتكە ئاكتىپلىق بىلەن ۋەتەنپەرۋەرلىك ئاشلىقى سېتىپ بەردى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى پائال كۈچ تەشكىللەپ، سىرتقا نۇرغۇن ئېشىنچە ئاشلىق يۆتكەپ بېرىپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا ياردەم بەردى. سىرتقا يۆتكەپ بېرىلگەن ئاشلىق 1953 - يىلدىكى 3268 . 5 تونىدىن 1990 - يىلى 4500 تونىغا يەتتى، 1988 - يىلى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 7760 تونىغا يەتتى؛ سىرتقا يۆتكەپ بېرىلگەن ياڭ 1963 - يىلدىكى 120 . 5 تونىدىن 1990 - يىلى 900 تونىغا يەتتى.

ناھىيە بويىچە قىسمەن يىللاردا سىرتقا يۆتكەپ بېرىلگەن ئاشلىق، ياغ

جەدۋەل: 14 — 12　　بىرلىكى: تونا

يىللار	ئاشلىق				ياغ
	جەمئىي	بۇغداي	گۈرۈچ	كۆممە غوناق	
1953	3268.5	2667.6	435.5	165.4	—
1954	2022.8	543.6	1052.1	427.1	—
1955	3427.6	737.9	2563	126.7	—
1956	1911.8	627.3	1207.4	77.1	—
1957	1077.2	108.1	664.4	304.7	—
1958	2735.1	1133.2	1340.5	261.4	—
1963	447	323.7	123.3	—	120.5
1964	610.1	334.5	170.8	104.8	93.9
1965	2529.8	1519.1	786.2	224.5	70.3
1966	2262.1	732.3	1132.2	397.6	88.8
1967	2332.1	790.8	1164.1	337.2	143
1968	2658.4	1378.7	1187.5	92.2	144.4
1969	1076.6	279.2	689.4	108	95.4
1970	1364.4	454.2	851.7	58.5	169
1971	1526.9	179.2	642.8	704.9	139.3
1972	461.4	100.6	339.6	21.2	91.8
1973	387.8	—	273.8	114	50.4
1974	197.9	—	167.2	30.7	64.1
1975	254.5	—	85	169.5	70.1
1976	588.3	106.1	276.9	205.3	26.5
1977	2899.9	1358.6	363.1	1178.2	104.3
1978	3462.9	1169.6	986.9	1324.4	51
1979	2964.8	1124.5	666.1	1174.2	16.5
1980	1598.9	754.5	305.6	538.8	4.4
1981	1504.4	394.6	547.6	562.2	—
1982	318.3	2	76.3	240	—
1983	1237.9	521.3	716.6	—	69.6
1984	1897	485.3	1411.7	—	119.5
1985	2345	15	2270	60	—
1986	2995	—	2995	—	—
1987	5880	2610	3270	—	—
1988	7760	5620	2140	—	—
1989	1600	200	1400	—	—
1990	4500	3300	1200	—	900

ئون بەشىنچى قىسىم

شەھەر، يېزا قۇرۇلۇشى

ئون بەشىنچى قىسىم

شەھەر، يېزا قۇرۇلۇشى .

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېخىلۇڭ 23 - يىلى (1758 - يىلى) دىن ئىلگىرى ئونئۇدا مۇسۇلمانلار شەھىرى بار ئىدى. «شىنجاڭ مۇسۇلمانلار يۇرتى ھەققىدە خاتىرە» دە مۇنداق دېيىلگەن: «ئاقسۇدا كونا كېسەك سېپىل بار. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 35 جاڭ، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 35 جاڭ، ئايلانما ئۇزۇنلۇقى 104 جاڭ، ئېگىزلىكى بىر جاڭ 2 چى، كۇنگۇرىسىنىڭ ئېگىزلىكى 4 چى، تېگىنىڭ كەڭلىكى 8 چى، ئۈستىنىڭ كەڭلىكى 5 چى كېلىدۇ. 4 بۇلۇڭدا 8 قاراۋۇلخانا بار. سېپىلنىڭ شىمالىي راۋىقىدا شەپقەت مەبۇدىسى بار، ئۇنىڭ ئورنى ناھايىتى مۇھىم بولۇپ، ئىچكى جايلارنىڭ سودىگەرلىرى ۋە چەت ئەللىكلەر ھەممىسى مۇشۇ يەرگە توپلىشىدۇ. كوچىلار گىرەلىشىپ كەتكەن، چايخانا، مەيخانا، سارايلىرى ناھايىتى رەتسىز. بازارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5 چاقىرىم كېلىدۇ، بۇ يەردىن جەنۇبتىكى ھەر قايسى مۇسۇلمانلار شەھەرلىرىگە بارغىلى بولىدۇ». شەھەردە ئامبال مەھكىمىسى، ھۆكۈمەت سارىيى، مانجۇچە - خەنزۇچە ھۆججەت - ئالاقە - مەمۇرىي خىراجەت مەھكىمىسى، تەمىنات ئىدارىسىنىڭ مۇھىم ئىشلار مەھكىمىسى، شەھەر مۇداپىئە پارتىزانلار مەھكىمىسى ۋە مىلىك بېشى، بازۇلۇق، مانجۇ بارگاھى يارەمچى ئەمىرى، مۇداپىئە چەۋەندازلىرى مەكتىپى، مانجۇ بارگاھى ئەسكەرلىرى، يېشىل تۇغلۇق قوشۇن ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆيلىرى بار ئىدى. داۋگۇاڭ 19 - يىلى (1838 - يىلى) مۇسۇلمانلار شەھىرىنىڭ غەربىگە خەنزۇلار شەھىرى بىنا قىلىنىدى. شىيەنفىڭ 10 - يىلى (1860 - يىلى) قايتا ياسالدى. بۇ شەھەرگە «ياۋۇ» (قورال كۆز - كۆز قىلىش)، «يېڭشەن» (شەپقەتنى قارشى ئېلىش)، «جېنشى» (غەربنى باستۇرۇش)، «پېڭشى» (غەربنى تىنچلاندۇرۇش) دەپ نام بېرىلگەن 4 قۇۋۇق ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ناھىيە بولۇپ قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئونئۇ ناھىيە بازىرى ئىزچىل ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي بولۇپ كەلدى.

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدا ئاساسلىق 5 كوچا بار ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بازىرىنىڭ كۆلىمى ئۇزلۇكسىز كېڭەيتىلدى. 1987 - يىل 3 - ئايدا، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئونئۇ ناھىيىسى بازىرىنىڭ ئومۇمىي پىلانى» نى قاراپ چىقتى، بۇ پىلان 1987 - يىل 6 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدا ماقۇللاندى. 1988 - يىل 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش نازارىتى ش ش پ (1988) 21 - نومۇرلۇق ھۆججەت چىقىرىپ، بۇ پىلاننى تەستىقلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ كۆلىمى 5 كۋادرات كىلومېتىرغا يەتتى. ئاساسلىق كوچا 9 غا يەتتى، يوللار

ئاسفالتلاشتۇرۇلۇپ، پىيادىلەر يولى بىلەن قاتناش ۋاستىلىرى يولى ئايرىۋېتىلدى. ئاساسلىق كوچىلارنىڭ دوقمۇشلىرىغا گۈللۈك ياسالدى، شەرقىي، غەربىي چوڭ كوچا، توغۇلا كوچىسى، قاتناش كوچىسى گۈللۈك كوچىغا ئايلاندۇرۇلدى. كوچىلارنىڭ ئىككى تەرىپىدە خىشتىن قوپۇرۇلغان ىىنا . ئۆيلەر قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، مۇھىتى گۈزەل، ئىمارەتلىرى يېڭى، سۇ، توك بىلەن تەمىنلەش ۋە سودا، ئىلىم - پەن، ئوقۇتۇش، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش، تەنتەربىيە مۇئەسسەسلىرى تولۇق بولغان يېڭى بىر ناھىيە بازىرى تارىم ئويمانلىقىنىڭ شىمالىدا قەد كۆتۈردى.

50 - يىللاردىن بۇرۇن، يېزا قۇرۇلۇشى ئىستىخىيىلىك ھالەتتە بولۇپ، ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى قالايمىقان، ئۆيلەر ئاددىي ئىدى. 60 - يىللاردىن باشلاپ «بەشتە ياخشى» (ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى ئورمان بەلۋېغى، ياخشى يول، ياخشى ئېرىق - ئۆستەڭ، ياخشى ئاھالىلەر نۇقتىسى) بولۇش مەركەز قىلىنغان يېزا ئاساسىي قۇرۇلۇشى قانات يايدۇرۇلۇپ، يېزىلارنىڭ قىياپىتى ئۆزگەرتىلدى.

80 - يىللاردىن بۇرۇن ناھىيىنىڭ 3 قۇرۇلۇشى (دۆلەت قۇرۇلۇشى، يېزا - بازار كارخانىلىرى قۇرۇلۇشى، شەخسىلەرنىڭ ئۆي - جاي قۇرۇلۇشى) نىڭ باشقۇرۇلۇشى قالايمىقان بولۇپ، ئۆي سېلىشتا بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلىپ يەرنى كۆپ ئىگىلىۋالىدىغان ئەھۋاللار كۆپ ئىدى. 80 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ناھىيىلىك ۋە يېزىلىق يەر باشقۇرۇش تارماقلىرى قانۇن بويىچە يەر باشقۇرۇپ، قالايمىقان يەر ئىگىلىۋېلىش شاملىنى توستى.

مىنگو دەۋرىدە شەھەر - يېزا خەلقىنىڭ تۇرمۇشى نامرات ئىدى. خىزمەتچىلەرنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 1500 يۈەن (كونا پۇل) بولۇپ، 1 — 2 ئادەمنىڭ نامرات تۇرمۇش كەچۈرۈشىگە ئاران يېتەتتى. كۆپلىگەن دېھقانلار يەر ئىجارىسىنى تاپشۇرالمىغاچقا، باشقا يۇرتلارغا كېتىپ تىلەمچىلىك قىلاتتى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىنىڭ بازار - يېزىلىرىدىكى خەلقنىڭ تۇرمۇشى ئۆزلۇكسىز ياخشىلاندى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئايلىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 30 . 156 يۈەن بولۇپ، 1962 - يىلىدىكىدىن 3 . 6 ھەسسە ئاشتى؛ دېھقانلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 546 يۈەنگە يېتىپ، 1962 - يىلىدىكىدىن 11 . 1 ھەسسە ئاشتى.

I - باب

ئاپپاراتلار

1984 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلدى. بۇ ئىدارىنىڭ شتاتى 1990 - يىلى9 غا يەتتى.

1987 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى. بۇ ئىدارىنىڭ شتاتى 1990 - يىلى 10 غا يەتتى.

1989 - يىلى ئاساسىي قاتلام يەر باشقۇرۇش ئورۇنلىرى تەسىس قىلىندى، 1990 - يىلغا كەلگەندە ئاساسىي قاتلام يەر باشقۇرۇش پونكىتى 22 گە، پونكىت كادىرى 86 گە يەتتى.

ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، يەر باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 15 — 1

نامىمالار	ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شەھەر قۇرۇلۇش ئىدارىسى	ئىدارە باشلىقى	خەي ۋەنيىڭ	ئەر	خەنزۇ	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1984.7—1990.6
		مۇتىللا قۇدرەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1990.6—
	مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	توختى بارات	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1984.7—
		ما خۇيچاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ جۇشيەن ناھىيىسى	1984.7—1986.7
		مۇتىللا قۇدرەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1986.2—1990.6
		خاۋ چىشىن	ئەر	خەنزۇ	بېيجىڭ چاڭپىڭ ناھىيىسى	1990.6—
يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى	ئىدارە باشلىقى	مۇھەممەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1987.12—
	مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	شياڭ لىمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن شىنخۇا ناھىيىسى	1989.4—

Ⅱ باب

ناھىيە بازىرى قۇرۇلۇشى

§1 . سېپىل، كوچا

1 . سېپىل

ئۈنسۇ مۇسۇلمانلار بازىرى ھازىرقى ئۈنسۇ ناھىيە بازىرىدىكى ئەشمەبۇلاق كوچىسىغا جايلاشقان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ 19 - يىلى (1839 - يىلى) مۇسۇلمانلار شەھىرىنىڭ غەربىگە خەنزۇ شەھىرى سېلىندى، ئۇنىڭغا «ياۋچۈ» (قورال كۆز - كۆز قىلىش)، «يېڭىبن» (شەپقەتنى قارشى ئېلىش)، «جېنشى» (غەربنى باستۇرۇش)، «پىڭشى» (غەربنى تىنچلاندۇرۇش) دېگەن 4 قۇۋۇق ئورۇنلاشتۇرۇلدى. شىيەنفىڭ 10 - يىلى (1860 - يىلى) خەنزۇ شەھىرى مۇستەھكەملەندى، شەھەر قۇۋۇقلىرى رېمونت قىلىندى ۋە بېزەلدى.

تۆڭجى 3 - يىلى (1864 - يىلى) كۆچا قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى ئۈنسۇنى بېسىۋالدى، خەنزۇ، مۇسۇلمان شەھەرلىرىنىڭ سېپىلىنىڭ كۆپ قىسمى ۋەيران قىلىنىۋېتىلدى. تۆڭجى 6 - يىلى (1867 - يىلى) ناھىيە بازىرى يا‌قۇپبەگ تاجاۋۇزچى قوشۇنىنىڭ قولىغا چۈشۈپ، سېپىل تامىلىرى يەنە بىر قېتىم زىيانغا ئۇچرىدى. گۇاڭشۈ

34 - يىلى (1908 - يىلى) مۇسۇلمانلار شەھەرلىرىنىڭ ئىزىلا قالدى.
مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) دىن تارتىپ خەنزۇ شەھەرلىرىنىڭ سېپىلى، كۈنگۈرلىرى بارا - بارا چېقىۋېتىلدى، مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىل) غا كەلگەندە بۇ شەھەر سېپىلىنىڭ ئىزىلا قالدى.

2. كوچىلار

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدا چوڭ، كىچىك 72 كوچا بار ئىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت كوچىسى، ئىختىساسلىقلارنى تەربىيىلەش كوچىسى، مەدەنىيەت كوچىسى، ئادالەت كوچىسى، نۇر كوچىسى، غالىبىيەت كوچىسى، كونابازار كوچىسى، دوتەي ئىمام كوچىسى ۋە تۈز بازار كوچىسى قاتارلىق ئاساسلىق كوچىلار بار ئىدى. بۇ كوچىلار ئەگرى - توقاي، ئېگىز - پەس بولۇپ، ئاساسەن توپا يول ئىدى.
جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كوچا قۇرۇلۇشى پەيدىن - پەي يولغا قويۇلدى. 50 -، 60 - يىللاردا ئەسلىدىكى كوچىلار ئاساس قىلىنىپ، كېڭەيتىلدى ۋە تۈزلەندى، يۈزىگە شېغىل يانقۇزۇلدى. 70 - يىللاردا ئامبار ئالدى يولى، شەھەر ئەتراپى مەھەللە يولى، يېڭى چوڭ كوچا، توخۇلا كوچىسى يېڭىدىن ياسالدى. 1976 - يىل 11 - ئايدىن 1977 - يىل 12 - ئايغىچە ناھىيە بازىرىنى شەرقتىن غەربكە كېسىپ ئۆتىدىغان ئاساسلىق كوچىغا ئاسفالت يانقۇزۇلدى. 1982 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە كوناشەھەر كوچىسى، ئەشمە بۇلاق كوچىسى، يېڭى چوڭ كوچا، شەھەر ئەتراپى مەھەللە يولى، ئامبار ئالدى يولى، قاتناش يولىغا ۋە شەرقىي، غەربىي چوڭ كوچىلارنىڭ پىيادىلەر يولىغا سېمونت تاختا يانقۇزۇلدى. 1988 - يىلى شەرقىي، غەربىي چوڭ كوچىلار ئۆزگەرتىلىپ، كەڭلىكى 36 مېتىرغا يەتكۈزۈلدى، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولى، ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولى ۋە پىيادىلەر يولىغا ئايرىلدى. ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى 10 مېتىر، ئىككى تەرەپتىكى ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ كەڭلىكى (بۇرۇن كۆكەرتىش بەلۋېغى ئىدى) 4 مېتىر، پىيادىلەر يولىنىڭ كەڭلىكى 6.3 مېتىر بولدى. ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى بىلەن ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولى ئارىسىغا 1.5 مېتىر كەڭلىكتە كۆكەرتىش بەلۋېغى قالدۇرۇلدى. ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولى بىلەن پىيادىلەر يولىنى 1.2 مېتىر كەڭلىكتىكى كۆكەرتىش بەلۋېغى ئايرىپ تۇرىدۇ. پىيادىلەر بىلەن قاتناش ۋاستىلىرىنى ئايرىۋېتىش، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى بىلەن ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرىنى ئايرىۋېتىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 1990 - يىلى قاتناش يولى ۋە توخۇلا كوچىسىنى كېڭەيتىپ ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشى تاماملاندى، بۇنىڭغا 100 نەچچە مىڭ مەجبۇرىي ئەمگەك ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى، 54 ئاتلىنىڭ 149 ئېغىز ئۆيى چېقىۋېتىلدى، ھۆكۈمەتنىڭ 182 ئېغىزلىق 24 كورپۇس ئۆيى چېقىۋېتىلدى. چېقىلغان ئۆي - ئىمارەت كۆلىمى 4780 كۋادرات مېتىرغا يېتىدۇ. 12 مىڭ كىۋب مېتىردىن كۆپ شېغىل - تاش، 70 مىڭ كۇب مېتىردىن كۆپ توپا توشۇلدى، 1200 كۇب مېتىر بېتون قۇيۇلما ياسالدى، بۇنىڭغا 750 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىدارىلەر جۇغلىغىنى 500 مىڭ يۇەن، مالىيىدىن ئاجرىتىلغىنى 250 مىڭ يۇەن. 2 كوچا ئاساسەن 36 مېتىر قىلىپ كېڭەيتىلىپ، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولى، ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولى ۋە پىيادىلەر يولىغا ئايرىلدى. يوللار ئاساسەن كۆكەرتىش بەلۋېغى ئارقىلىق بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىلدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بازىرىدىكى 9 كوچىنىڭ 8 ىگە ئاسفالت يانقۇزۇلدى. مەھەللىلەردىكى ئاساسلىق 17 كوچىنىڭ يۈزى تەكشىلەندى. شەرقىي، غەربىي چوڭ كوچا، توخۇلا كوچىسى ۋە قاتناش كوچىسى رەڭگا - رەڭ گۈللەر، ياپ - يېشىل دەرەخلەر بىلەن بېزەلدى، يوللىرى تەكشى زامانىۋى مەدەنىي كوچىغا ئايلاندۇرۇلدى.
جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ناھىيە بازىرىدىكى ئاساسلىق كوچىلارنىڭ ناملىرى بىر نەچچە قېتىم ئۆزگەرتىلدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا مەدەنىيەت كوچىسىنىڭ نامى يەنىلا داۋاملىق قوللىنىلغاندىن سىرت، قالغان 4 كوچىنىڭ نامى ئازادلىق كوچىسى، قۇرۇلۇش كوچىسى، تىنچلىق كوچىسى ۋە قاتناش

كوچىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1964 - يىل 2 - ئايدا كوچىلار بىردەك يول دەپ يەنى: ئازادلىق يولى، قۇرۇلۇش يولى، تىنچلىق يولى، قاتناش يولى، مەدەنىيەت يولى دەپ ئاتالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، كوچىلارنىڭ نامى «شيۇجېڭجۇيىغا قارشى تۇرۇش» يولى، «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش» يولى، «ئىنقىلاب» يولى، «شەرق قىزارىدى» يولى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 9 ئاساسىي كوچىغا قايتىدىن نام بەردى.

1) غەربىي چوڭ كوچا ناھىيە بازىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان، شەرقتىن غەربكە يۆنەلگەن، شەرقىي بولىكى شەرقىي چوڭ كوچا بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربىي بۆلىكى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئائىلىلىكلەر قوروسىنىڭ 3 ئاچا يولىغا بارىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1290 مېتىر، كەڭلىكى 36 مېتىر بولۇپ، ئۇ ناھىيە بازىرىدىكى ئاساسلىق كوچا. كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق سوت مەھكىمىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، ھۆكۈمەت مېھمانخانىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، مال دوختۇرلۇق پونكىتى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى، مېتېئورولوگىيە پونكىتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، ئۇلچەملەشتۈرۈش - ئۇلچەم ئىدارىسى، تۇرۇبا سۇيى زاۋۇتى، ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سۇغۇرتىسىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

2) شەرقىي چوڭ كوچا ناھىيە بازىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان، شەرقتىن غەربكە يۆنەلگەن، شەرقتە ناھىيىلىك ترانسپورت شىركىتىدىن باشلىنىپ، غەربتە ناھىيە بازىرى مەركىزىدىكى چوڭ 4 كوچىدا ئاخىرلىشىپ، غەربىي چوڭ كوچا بىلەن تۇتىشىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1100 مېتىر، كەڭلىكى 36 مېتىر بولۇپ، ناھىيە بازىرىدىكى ئاساسلىق كوچا. كوچىنىڭ ئىككى يېقىغا ترانسپورت شىركىتى، باج ئىدارىسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى، يېمەكلىك شىركىتى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، سودا - سانائەت بانكىسى، تېببىي دورا شىركىتى، شىنخۇا كىتابخانىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى، ماددىي ئەشيا شىركىتى ۋە تۇرلۇك مالالار شىركىتىنىڭ 2 -، 3 - تۇرلۇك مالالار دۇكىنى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

3) كوناشەھەر كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان، جەنۇبتىن شىمالغا يۆنەلگەن، شىمال تەرىپى ئەشمە بۇلاق كوچىسىغا تۇتىشىدۇ، جەنۇب تەرىپى توخۇلا كوچىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى بىلەن تۇتىشىپ، شەرقىي چوڭ كوچا بىلەن 4 كوچا ھاسىل قىلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 800 مېتىر، كەڭلىكى 28 مېتىر. كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە قۇرۇلۇش بانكىسى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى، ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ، بازارلىق 4 - باشلانغۇچ مەكتەپ قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان. بۇ كوچىنىڭ شەكىللەنگىنىگە ناھايىتى ئۇزاق ۋاقىت بولغاچقا، يەرلىك ئۇيغۇرلار بۇ كوچىنى كوناشەھەر كوچىسى دەپ ئاتاشقان.

4) قاتناش يولى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شىمالدىن جەنۇبقا يۆنەلگەن. بۇ كوچا شىمالدا شەرقىي چوڭ كوچىدىن باشلىنىپ، جەنۇبتا ناھىيىلىك باسما زاۋۇتىغا تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 2000 مېتىر، كەڭلىكى 36 مېتىر، يولنىڭ ئىككى يېقىسىغا سۇغۇرتا شىركىتى، تەپتىش مەھكىمىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى زاۋۇتى، پىۋا زاۋۇتى، بازارلىق خىش زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش ئىدارىسى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ پاختا - كەندىر شىركىتى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى زاۋۇتى، باسما زاۋۇتى، سۇلياۋ زاۋۇتى، كونسېرۋا زاۋۇتى، ئۇلايەتلىك چېگرا مۇداپىئە تاشيولى يول ئاسراش ئەترىتى، يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى قۇرۇلۇش تۈەنى چوڭكىۋىيا مەلھىمى 1 - زاۋۇتى، كىنو شىركىتى، ئورمان پونكىتى، بازارلىق 6 - باشلانغۇچ مەكتەپ، ھىناكارلىق قۇراشتۇرۇش - قۇرۇلۇش شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

5) توخۇلا كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، شەرقتىن غەربكە يۆنەلگەن، غەربتە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئائىلىلىكلەر قوراسىنىڭ 3 ئاچا يول ئېغىزىدىن باشلىنىپ، شەرقتە قاتناش يولى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 2380 مېتىر، كەڭلىكى 36 مېتىر، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەردىن مۇداپىئەلىنىش پونكىتى، بازارلىق قۇلماق ئەترىتى، ئاتا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

6) يېڭى چوڭ كوچا ناھىيە بازىرى مەركىزىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ، جەنۇبتىن شىمالغا يۆنەلگەن، شىمالدا ئەشمە بۇلاق كوچىسىدىن باشلىنىپ، جەنۇبتا توخۇلا كوچىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 800 مېتىر، كەڭلىكى 28 مېتىر، كوچىنىڭ ئىككى يېقىغا ماللىيە ئىدارىسى، چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى، بازارلىق ساقچىخانا، تۇرلۇك مالالار شىركىتى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى بىرلەشمە كوپېراتىپى، خەلق بانكىسى، كىنوخانا، مەدەنىيەت يۇرتى، سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى، سۇ - ئېلېكتر شىركىتى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى، ياغاچ شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

7) ئەشمەبۇلاق كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، شەرقتىن غەربكە يۆنەلگەن، شەرقتە كونائەھەرچىسىدىن باشلىنىپ، غەربتە ئامبار ئالدى كوچىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 630 مېتىر، كەڭلىكى 28 مېتىر، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئونىۋ ناھىيىلىك كومىتېتى، كۆتۈپخانا، سەنئەت ئۆمىكى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

8) ئامبار ئالدى يولى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان، جەنۇبتىن شىمالغا يۆنەلگەن، شىمالدا ئەشمە بۇلاق كوچىسىدىن باشلىنىپ، جەنۇبتا قىرغىز مەھەللىسى كوچىسىغا تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 550 مېتىر، كەڭلىكى 28 مېتىر، كوچىنىڭ ئىككى يېقىغا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، ئۇرۇقچىلىق پونكىتى، يېزا ئىقتىسادىي مۇلازىمەت پونكىتى ۋە ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

9) شەھەر ئەتراپى مەھەللە يولى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان، شەرقتىن غەربكە يۆنەلگەن، شەرقتە ئامبار ئالدى يولىدىن باشلىنىپ، غەربتە ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىگە تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 1515 مېتىر، كەڭلىكى 28 مېتىر، كوچىنىڭ ئىككى يېقىغا ئاشلىق ئىدارىسى ئامبىرى، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى، ئۇنىۋېرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيە مەكتىپى، ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى، قوراللىق ساقچى ئەترىتى ناھىيىلىك چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتى، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ سولاقخانىسى، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، بازارلىق 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان.

10) بۇۋى ھەجى ئانام كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، شەرقىي جەنۇبتا ئامبار ئالدى يولىدىن باشلىنىپ، شىمالدا يار تۆۋىگىچە بارىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 500 مېتىر، كەڭلىكى 4 مېتىر، توپا يول. بۇ كوچا يايسىمان بولۇپ، شىمال تەرىپى ئېگىز، جەنۇب تەرىپى پەس. كوچىنىڭ شىمالىدىكى قەدىمكى قەبرىستانلىقتا ئابرويلۇق بۇۋى ھەجى ئانامنىڭ قەبرىسى بار بولغاچقا، بۇ كوچا ئۇنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان.

11) سۆگەتلىك ئارقا يار كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، غەربىي جەنۇبتا ئەشمەبۇلاق كوچىسىدىن باشلىنىپ، شەرقتە يارغىچە بارىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 1000 مېتىر، كەڭلىكى

4 مېتىر، توپا يول، بو كوچىدا سۈگەت كۆپ بولغاچقا، مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان.

12) توزغاق بازىرى كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، شەرقتە يېڭى چوڭ كوچىدىن باشلىنىپ، شىمالدا ئەشمە بۇلاق كوچىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇ يايسمان كوچا، ئۇزۇنلۇقى 400 مېتىر، كەڭلىكى 4 مېتىر، توپا يول. كوچىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا ھېلىمۇ ئونسۇ سېپىلىنىڭ قالدۇق ئىزلىرى بار.

13) ياربا‌غ كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. شەرقتە ئېقىنبويى يولى كوچىسىدىن باشلىنىپ، غەربتە دەپسەن كوچىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 260 مېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 10 مېتىر، توپا يول.

14) كونا بازار كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان. غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالىغا يۆنەلگەن. غەربىي جەنۇبتا يېڭى چوڭ كوچىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىن باشلىنىپ، شەرقىي شىمالدا ئەشمە بۇلاق كوچىسىنىڭ ئاخىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 270 مېتىر، كەڭلىكى 5 مېتىر، توپا يول، رېۋايەت قىلىنىشىچە بۇ كوچا چىڭ سۇلالىسىدىن بۇرۇنلا شەكىللەنگەن. شۇڭا يەرلىك پېشقەدەم ئۇيغۇرلار بۇ كوچىنى يەنىلا كونا بازار دەپ ئاتايدۇ.

15) ناماتمانلار كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. شەرقتە ئونسۇ كوچىسىدىن باشلىنىپ، غەربتە كونا بازار كوچىسىغا تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 200 مېتىر، كەڭلىكى 7 مېتىر، توپا يول. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن مىنگو يىللىرىغىچە بۇ كوچىدا 6 كىگىزچى بار بولغاچقا، شۇلارنىڭ نامى بىلەن ئاتالغانىكەن.

16) يانبۇلاق كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. شەرقىي جەنۇبتا قاتناش يولىدىن باشلىنىپ، غەربتە كۆنچى مەھەللە كوچىسىغا تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 270 مېتىر، كەڭلىكى 5 مېتىر، توپا يول، كوچىدا قەدىمكى بۇلاق بولغاچقا، شۇ بۇلاق نامى بىلەن ئاتالغان.

17) كۆنچى مەھەللە كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. جەنۇبتا يانبۇلاق كوچىسىدىن باشلىنىپ، شىمالدا تاۋاقچى يول كوچىسىغا تۇتىشىدۇ. كوچا ئوتتۇرىدىن قايرىلىپ، V شەكلىنى ھاسىل قىلغان. ئۇزۇنلۇقى 250 مېتىر، كەڭلىكى 5 مېتىر، توپا يول. كوچىدا قەدىمدىن تارتىپ كۆنچىلەر ئولتۇرغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتالغان.

18) ئۆتەڭ مەھەللىسى كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. جەنۇبتا توخۇلا كوچىسىدىن باشلىنىپ، شىمالدا غەربىي چوڭ كوچىغا تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 450 مېتىر، كەڭلىكى 12 مېتىر، توپا يول. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىن مىنگو دەۋرىگىچە بۇ كوچىدا ئۆتەڭ بار بولغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتالغان.

19) دەپسەن كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان. جەنۇبتا ئەشمەبۇلاق كوچىسىدىن باشلىنىپ، شىمالدا يارغىچە بارىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 800 مېتىر، كەڭلىكى 4 مېتىر. توپا يول. بۇ كوچا ئېگىز دۆڭگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان.

20) يېڭى مەھەللە كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان. شەرقىي جەنۇبتا دەپسەن كوچىسىدىن باشلىنىپ، غەربىي شىمالدا سۈگەتلىك ئارقا يار كوچىسىغا تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 300 مېتىر، كەڭلىكى 4 مېتىر، توپا يول. بۇ كوچا يار جىلغىسىغا جايلاشقان، 70 - يىلدىن كېيىن تەدرىجىي شەكىللەنگەچكە، يېڭى مەھەللە دەپ ئاتالغان.

21) دوتەي ئىمام كوچىسى　ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، شىمالدا يېڭى چوڭ

كوچىدىن باشلىنىپ، جەنۇبتا جۇڭازچى مەھەللە كوچىسىغا تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 100 مېتىر، كەڭلىكى 3 مېتىر، توپا يول. 1949 - يىلدىن بۇرۇن دوتەي ئىسىملىك بىر كىشى كوچىدىكى توڭگان مەسچىتىگە ئىمام ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ كوچا شۇ ئادەمنىڭ نامى بىلەن ئاتالغانىكەن.

22) جۇڭازچى مەھەللە كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. غەربتە يېڭى چوڭ كوچىدىن باشلىنىپ، شەرقىي جەنۇبتا ئونسۇ كوچىسىغا تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 350 مېتىر، كەڭلىكى 5 مېتىر، توپا يول. بۇرۇن كوچىدا جۇڭازخانا كۆپ بولغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتالغان.

23) قىرغىز مەھەللە كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. شەرقىي جەنۇبتا ئۆتەڭ مەھەللە كوچىسىدىن باشلىنىپ، غەربىي شىمالدا يەڭگە بويى ئۆستىڭگە تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 340 مېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 3 مېتىر، توپا يول. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن مىنگو يىللىرىغىچە كوچىدا قىرغىز ئاھالىلەر كۆپ بولغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتالغان.

24) تاۋاقچى يولى كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. غەربىي شىمالدا دەپسەن كوچىسىدىن باشلىنىپ، غەربىي جەنۇبتا شەرقىي چوڭ كوچىغا تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 750 مېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 4 مېتىر، توپا يول. بۇرۇن بۇ كوچىدا تاۋاقچىلار كۆپ بولغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتالغان.

25) تۇز بازىرى كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. بۇ يايسمان كوچا، شىمالدا غەربىي چوڭ كوچىنىڭ شەرقىي بۆلىكىدىن باشلىنىپ، غەربتە ئۆتەڭ مەھەللە كوچىسىغا تۇتىشىدۇ. كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە بازارلىق پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، بازارلىق 2 - ىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان، توپا يول. مىنگو يىللىرى بۇ كوچا قاينىق تۇز بازىرى بولغاچقا، مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغان.

26) ئارال كوچىسى ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. جەنۇبتا غەربىي چوڭ كوچىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن باشلىنىپ، شىمالدا شەھەر ئېتراپى مەھەللە يولىنىڭ شەرقىي بۆلىكىگە تۇتىشىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 437 مېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 4 مېتىر، كوچىغا ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئاشلىلىكلەر قورۇسى جايلاشقان. توپا يول. بۇ كوچىدا ئولتۇرۇشلۇق ئاھالىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئارال يېزىلىق ئادەملەر بولغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتالغان.

§ 2 . ئاساسلىق ئىمارەتلەر

1. جامائەت ئىمارەتلىرى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېخىلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) مۇسۇلمانلار شەھىرىدە ئاقسۇ خان ئامبال مەھكىمىسى قۇرۇلدى. داۋگۇاڭ 19 - يىلى (1839 - يىلى) ئاقسۇ خان ئامبىلى كوناشەھەردىكى كونا مەھكىمىنى تاشلاپ، يېڭى شەھەردىكى يېڭى مەھكىمىگە يۆتكىلىدى. تۇڭجى 6 - يىلى (1867 - يىلى) 4 - ئايىنىڭ 3 - كۈنى خەنزۇ شەھىرى مەھكىمىسى قوقانلىق ياقۇبېگنىڭ تاجاۋۇزچى قوشۇنىنىڭ توپ ئوقلىرى تەرىپىدىن ۋەيران قىلىۋېتىلدى. گۇاڭشۇ 10 - يىلى (1884 - يىلى) ئاقسۇ ئايماق مەھكىمىسى خەنزۇ شەھىرىدە قۇرۇلدى. گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى) ئاقسۇ ئايماق مەھكىمىسى يېڭى شەھەرگە كۆچۈرۈلگەندىن كېيىن، ئەسلىدىكى ئايماق مەھكىمىسى ئونسۇنى چارلاش - مۇداپىئە چېرىكلىرى تۇرىدىغان ئورۇن قىلدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ناھىيە تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، بۇرۇنقى جامائەت

ئۆي . ئىمارەتلىرى ئانچە - مۇنچە رېمونت قىلىنىپ ۋە يېڭىلىنىپ، ئامبالىنىڭ خىزمەتتە ئىشلىتىدىغان ئۆيى قىلىنىدى. گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) غا قەدەر ناھىيە بازىرىغا بىر كورپۇس ئامبال مەھكىمىسى (خەنزۇ شەھىرىنىڭ غەربىگە جايلاشقان) ؛ 8 كورپۇس چارلاش ساقچىلىرى گازارمىسى (بۇنىڭ بىرى خەنزۇ شەھىرىدە، 7 سى مۇسۇلمانلار شەھىرىدە ئىدى)، مۇسۇلمانلار شەھىرىگە، بىر كورپۇس باج ئىدارىسى مەھكىمىسى سېلىنىدى. شەرقىي قوۋۇقتا بىر ھەقسىز ئۆيغۇر شۆتاڭى (كونىچە مەكتەپ)، ناھىيىلىك مەھكىمىسىنىڭ شىمالىدا بىر ھەقسىز خەنزۇ شۆتاڭى بار بولۇپ، ھەر ئىككىسى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆي ئىدى.

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت كونا ئورنىنى داۋاملىق ئىشلەتتى. كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت كوچىسى (ھازىرقى ھۆكۈمەت بىناسى ئورنى) غا يېڭى ھۆكۈمەت مەھكىمىسى سېلىنىدى. ھويلىنىڭ شەرقىي، غەربىي، جەنۇبىي تامليرى كېسەك بىلەن قوپۇرۇلغان، ھويلىنىڭ ئىشكى جەنۇبىي تامنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېچىلغان. دەرۋازىدىن كىرگەندىن كېيىن، ئوك، سول ياقتا بىر كورپۇستىن پاكار ئۆي بار. ھويلىنىڭ غەربىگە بىر كورپۇس زال ۋە يىغىن زالى سېلىنغان، شەرقىگە كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بىر كورپۇس پاكار ئۆي سېلىنغان، ئوتتۇرىدىكى ھويلىغا بىر كورپۇس بۆلۈم - ئىشخانىلار سېلىنغان. نەق ئوتتۇرا قىسىمغا ئالدى ۋە كەينى ئىشكىلەر ئېچىلغان بولۇپ، ئارقا ھويلىغا تۆتىشىدۇ. ئارقا ھويلىدا بىر كورپۇسلۇق، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق، پوللىرى ئوچۇق قىزىل رەڭدە سىرلانغان ھاكىم ئىشخانىسى بار. بۇ ئىمارەت نەپىس، كۆركەم سېلىنغان بولۇپ، قەدىمكى ئىمارەتلەرگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىدى.

مىنگونىڭ 23 - يىلىدىن 38 - يىلىغىچە (1934 - يىلىدىن 1949 - يىلغىچە) ناھىيە بازىرىدىكى ئاساسلىق كوچىلارنىڭ ئىككى يېقىدا تۆۋەندىكى ھۆكۈمەت ئۆيلىرى بار ئىدى.

ئىختىساسلىقلارنى تەربىيىلەش كوچىسى بۇ كوچىدا 65 - لۇ ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇەننىڭ گازارمىسى، شىنجاڭ سودا بانكىسى ئونسۇ تارماق بانكىسىنىڭ ئىشخانىسى ۋە تىجارەت ئۆيى، ناھىيىلىك شىپاخانا ئامبولاتورىيىسى ۋە كېسەلخانىسى، ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - قىزلار مەكتىپىنىڭ مەكتەپ ئۆيى ۋە خەلق مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتىپى، تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىنىڭ مەكتەپ ئۆيلىرى بار.

ناھىيىلىك ھۆكۈمەت كوچىسى بۇ كوچىدا ناھىيىلىك كېڭەش ئىشخانىسى، پوچتا ئىدارىسى تاپشۇرۇۋېلىش - تارقىتىش ئىشخانىسى ۋە تېلېگراممۇ ئۆيى قاتارلىقلار بار.

نۇر كوچىسى بۇ كوچىدا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، 33 - تەمىنلەش شۆبە پونكىتى، سوۋېت — شىنجاڭ سودا شىركىتىنىڭ ئونسۇ تارماق شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

يۇشىن كوچىسى بۇ كوچىدا ناھىيىلىك ئامما ئۇيۇشمىسى مائارىپ سارىيى بار.

مەدەنىيەت كوچىسى بۇ كوچىدا ناھىيىلىك ئۆيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش جەمئىيىتى بار.

غالىبىيەت كوچىسى بۇ كوچىدا سودا سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى بار.

50 - يىللارنىڭ بېشىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كونا ھۆكۈمەتنىڭ ئۆيلىرىدىن ئىش بېجىرىش سورۇنى ئورنىدا پايدىلاندى. 1953 - يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قورۇسىنىڭ شەرقىگە ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنىنىڭ خىزمەت قىلىشى ئۈچۈن پاكار كېسەك ئۆي سېلىنىدى. 1956 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە بازار ئىچىگە قىشلىق كىنوخانا، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دۇكانلار سېلىنىدى. 60 -، 70 - يىللاردا ناھىيە بازىرىدىكى ئورگان، مەكتەپ، سودا، بانكا، زاۋۇت قاتارلىق ئورۇنلار كەينى - كەينىدىن ئىشخانا، سىنىپ، تىجارەت ئۆيلىرى، زاۋۇت سېخلىرى قاتارلىق جامائەت قۇرۇلۇشلىرىنى سالدۇردى. كۆپىنچىسى خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىدى. 80 - يىللاردا ناھىيە بازىرى قۇرۇلۇشى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى. يىلدا 2 — 3 بىنا پۈتۈپ تۇردى. 1990 - يىلغىچە 47 بىنا سېلىنىدى، ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 78 مىڭ 6. 274 كۋادرات مېتىرغا يېتتى.

ناھىيە بازىرىدىكى بىر قىسىم ھۆكۈمەت ئىمارەتلىرى

جەدۋەل 15 — 2

ئىمارەت نامى	قەۋەت سانى	قۇرۇلۇش كۆلىمى (كۇۋادرات مېتىر)	پۈتكەن ۋاقتى
پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى بىناسى	2	1026	1975 - يىلى
ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئامبۇلاتورىيە بىناسى	2	1200	1978 - يىلى
كىنو - تىياتىرخانا بىناسى		3000	1981 - يىلى
مەدەنىيەت يۇرتى بىناسى	2	470	1981 - يىلى
مالىيە ئىدارىسى بىناسى	2	400	1981 - يىلى
سودا - سانائەت بانكىسى بىناسى	3	2871	1981 - يىلى
سىياسىي كېڭەش ئىشخانا بىناسى	2	800	1982 - يىلى
شىنخۇا كىتابخانىسى تىجارەت بىناسى	3	1225	1982 - يىلى
بېزا ئىگىلىك بانكىسى بىناسى	2	1145	1983 - يىلى
كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش شىركىتى بىناسى	2	500	1983 - يىلى
3 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتۇش بىناسى	3	2916	1983 - يىلى
باج ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى	3	3035	1984 - يىلى
بېزا - بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ بىناسى	2	820	1984 - يىلى
ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سۇغۇرتا ئىدارىسى بىناسى	3	600	1984 - يىلى
خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ خىزمەت بىناسى	2	800	1984 - يىلى
ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ دورا ياساش بىناسى	2	500	1984 - يىلى
مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ بىناسى	3	755	1984 - يىلى
تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ 1 - دۇكىنى	3	1859	1984 - يىلى
تەمىنات سودا كوپېراتىپىنىڭ ئۇنۇپرسال بىناسى	3	1020	1984 - يىلى
ئۇرۇقچىلىق پونكىتى بىناسى	3	1350	1984 - يىلى
سۇ - ئېلېكتر شىركىتى	2	450	1984 - يىلى
2 - پېنسىك سانائەت ئىدارىسى ئۇنۇپرسال بىناسى	2	1106	1984 - يىلى
ئاشلىق ئىدارىسى خىزمەت بىناسى	4	1700	1985 - يىلى
ناھىيىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ كېسەلخانا بىناسى	4	3100	1985 - يىلى
دورا شىركىتى بىناسى	3	729	1985 - يىلى

رادىئو - تېلېۋىزىيە بىناسى	3	740	1985 - يىلى
سۇ - ئېلېكتر شىركىتى توك بىلەن تەمىنلەش ئورنىنىڭ بىناسى	2	280	1985 - يىلى
خەلق قۇرۇلتىيى، ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت بىناسى	4	3500	1985 - يىلى
سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى	3	1518	1986 - يىلى
2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بىناسى	4	4200	1986 - يىلى
جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ خىزمەت بىناسى	3	1540	1987 - يىلى
سۈغۈرتا شىركىتى بىناسى	2	600	1987 - يىلى
كۈتۈپخانا بىناسى	3	800	1987 - يىلى
2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ خىمىيە بىناسى	4	2000	1987 - يىلى
ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مېھمانخانا بىناسى	4	2400	1988 - يىلى
1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بىناسى	4	4252	1988 - يىلى
يېڭا زاۋۇتنىڭ سېخ بىناسى	2	6000	1988 - يىلى
ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى بىناسى	3	420	1989 - يىلى
ئاپتوموبىل تىرانسپورت شىركىتى بىناسى	3	420	1989 - يىلى
يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى بىناسى	3	2000	1990 - يىلى
سودا - سانائەت ئىدارىسى بىناسى	4	2100	1990 - يىلى
سوت خىزمەت بىناسى	4	2320	1991 - يىلى
يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى بىناسى	3	600	1991 - يىلى
ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت بىناسى	4	3292	1991 - يىلى
چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى بىناسى	3	525	1991 - يىلى
شېكەر، تاماكا، ھاراق، ئىچىملىك، مۇلازىمەت شىركىتى بىناسى	2	1320	1985 - يىلى
قۇرۇلۇش بانكىسى بىناسى	2	593	1986 - يىلى

2 . ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئۆيلىرى

1950 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە ئورگان كادىرلىرى ۋە كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى مىنگو دەۋرىدىن قالغان كونا ئۆيلەردە ئولتۇردى. 1957 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى ئورۇنلار كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆيى سېلىشقا باشلىدى. 1967 - يىلى دۆلەت 227 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، 2780 كۋادرات مېتىر ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆيى سالدى. 1979 - يىلدىن كېيىن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆيى قۇرۇلۇشى تېزلەشتى ھەم يۇرۇشلۇك ئۆي يۆنىلىشىگە قاراپ تەرەققىي قىلدى. 1981 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى ئورۇنلار 17 مىڭ 890 كۋادرات مېتىر خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 3 ئېغىزلىق ئۆيلەرنى سالدى. 1982 - يىلدىن باشلاپ 2، 3 قەۋەتلىك ئۆيلەر بارلىققا كەلدى. كۆپىنچىسى بىر مېھمانخانا 2 ھۇجرا ئۆي ياكى بىر مېھمانخانا، 3 ھۇجرا ئۆي، ئاشخانىسى، بالكونى بار قىلىپ سېلىندى. چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، سودا - سانائەت بانكىسى قاتارلىق ئورۇنلار يېڭىدىن ئىشچى - خىزمەتچىلەر تۇرالغۇ بىناسى سالدى. 1983 - يىلدىن باشلاپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆيى قۇرۇلۇشىدا، دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى، ئورۇنلارنىڭ مەبلەغ تەييارلىشى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مەبلەغ توپلىشىنى ئۈز ئارا بىرلەشتۈرۈش چارىسى قوللىنىلىپ، ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى يېتىشمەسلىك مەسىلىسى ھەل قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆيى قۇرۇلۇشى پۈختا قەدەم بىلەن راۋاجلاندۇرۇلدى. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بازىرىغا 48 مىڭ 345.7 كۋادرات مېتىر ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆيى سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى سېلىنغىنى 31 مىڭ 600 كۋادرات مېتىر، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئۆي كۆلىمى 8 كۋادرات مېتىرغا يەتتى.

3 . شەخسىي ئۆيلەر

گۇڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى) مۇسۇلمانلار بازىرى ۋە خەنزۇلار بازىرىدىكى شەخسىلەرنىڭ ئۆيى 1000 كورپۈس بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 50 نەچچە مىڭ كۋادرات مېتىر ئىدى. مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ ئۆيلىرى ئاساسەن كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ۋە قۇرما بىلەن توقۇلغان ئۆيلەر بولۇپ، پاكار، ئىشىك، دېرىزىلىرى تار ھەم كىچىك، سېلىنىشى ئاددىي ئىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ ئۆي شارائىتى بارا - بارا ياخشىلىنىشقا باشلىدى. 50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەر ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىشنى ئاساس قىلدى، يېڭىدىن ئۆي سالغانلار ناھايىتى ئاز ئىدى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاھالىلەرنىڭ شەخسىي ئۆيلىرى 2144 يۈرۈش، قۇرۇلۇش كۆلىمى 107 مىڭ كۋادرات مېتىر بولۇپ، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئۆي كۆلىمى تەخمىنەن 9 كۋادرات مېتىر ئىدى. 1962 - يىلى ئاھالىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرى كۆپەيىپ 2380 يۈرۈشكە، قۇرۇلۇش كۆلىمى 119 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئۆي كۆلىمى تەخمىنەن 10 كۋادرات مېتىر بولۇپ، 1955 - يىلدىكىدىن 11% ئاشتى. 80 - يىللىرى ئۆي - جاي سىياسىتىنىڭ ئىسلاھ قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ناھىيە بازىرىدا شەخسىي ئۆي سالغان ئاھالە بارغانسېرى كۆپەيدى، قۇرۇلۇش ئۇسلۇبىدا كۆركەم بولۇش، ئەسقاتتىدىغان بولۇش ۋە مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇشقا ئەھمىيەت بېرىلدى. 1986 - يىلى 21 مىڭ 176 كۋادرات مېتىر شەخسىي ئۆي سېلىندى، 1990 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى شەخسىي ئۆي كۆلىمى 248 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يېتىپ، 1955 - يىلدىكىدىن 1.3 ھەسسە ئاشتى، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئۆي كۆلىمى 10.6 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، نۇرغۇن ئاھالىلەرنىڭ ئۆي شارائىتى كۆرىنەرلىك ياخشىلاندى. ئۆيلەر 70 - يىللاردىن بۇرۇنقى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىقتىن

ھىش ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىققا تەرەققىي قىلدى، ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى مۇۋاپىق، ئىشلەك ـ دېرىزىلىرى ئېگىز ھەم يوغان قىلىندى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ياشايدىغان ئۆي ۋە ھويلىلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ پىشايۋان، گۈللۈك، كىچىك كۆكتاتلىق، بەدىش ۋە مېۋىلىك باغلىرى بار.

§ 3 . مەدەنىيەت، ماۋارىپ مۇئەسسەسىلىرى

چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ يىللىرىدا ناھىيە بازىرىدا 2 تولۇقسىز باشلانغۇچ مەكتەپ بار ئىدى. مىنگو دەۋرىدە خەلق مەركىزي مەكتىپى، تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىن، ناھىيىلىك قىزلار 1 ـ باشلانغۇچ مەكتىپى قۇرۇلدى. ئامېۋى ماۋارىپ ساريىي كۈتۈپخانىسى ۋە قىرائەتخانىسى قاتارلىق مەدەنىيەت ـ ماۋارىپ مۇئەسسەسىلىرى سېلىندى.

50 ـ يىللاردىن كېيىن ناھىيە بازىرىدىكى مەدەنىيەت مۇئەسسەسىلىرى تېزدىن كۆپەيدى. 1959 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە 3 ئوتتۇرا مەكتەپ، 7 باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلدى. ناھىيىلىك 1 ـ، 2 ـ ، 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئوقۇتۇش بىناسى سالدۇردى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە ناھىيە بازىرىنىڭ مەدەنىيەت ـ ماۋارىپ مۇئەسسەسىسى 40 تىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، مەدەنىيەت يۇرتى، كۈتۈپخانا، قىشلىق كىنوخانا، يازلىق كىنوخانا، كىنو تارقىتىش ـ قويۇش شىركىتى، سەنئەت ئۆسكى قاتارلىق ئورۇنلار يېڭىدىن قۇرۇلدى.

1980 ـ يىلدىن بۇرۇن ناھىيە بازىرىدىكى مەكتەپ ۋە باشقا ئورۇنلار جەمئىي 20 نەچچە ئاددىي ۋاسكىتبول مەيدانى، 30 نەچچە سىمونت ياكى ياغاچ تىكتاك توپ ئۆستىلى ياساتتى. 1981 ـ يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى قاتناش يولىغا چىراغلىق مەيدان، مەشق زالى، سۇ ئۈزۈش كۆلچىكى ياساتتى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئورگىنى، 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپى قاتارلىق ئورۇنلار سىمونت ياتقۇزۇلغان ۋاسكىتبول مەيدانى ياساتتى ۋە يېڭى تىكتاك توپ ئۆستىلى ئورۇنلاشتۇردى. بىر قىسىم مەكتەپلەر ئېگىز ـ پەس تورنىك، تۆمۈر ئات، تاق تورنىك، ئاسما ھالقا قاتارلىق تەنھەرىكەت ئۆسكۈنىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى.

§ 4 . سەھىيە مۇئەسسەسىلىرى

1949 ـ يىلدىن بۇرۇن ناھىيە بازىرىدىكى شىپاخانىنىڭ 3 كېسەل كارىۋىتى بار ئىدى. 1950 ـ يىلدىن كېيىن تېببىي داۋالاش، سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلدى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئامبۇلاتورىيە، كېسەلخانا، دورا ياسالمىسى بىناسى ۋە 140 كېسەل كارىۋىتىغا ئىگە بولدى. دوختۇرخانىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 4800 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. رېنتگېن ئاپپاراتى، ئېلېكتر كاردىئوگراممىسى، ئېلېكترو ـ ئېنسېفالوگراممىسى، B تىپلىق ئۈلترا ئاۋاز دولقۇنى ئارقىلىق دىئاگنوز قويۇش ئاپپاراتى، بوتۇلكا يۇيۇش ماشىنىسى، يۇقىرى تېمپېراتۇرا بىلەن مىكروبسىزلاندۇرۇش ئەسۋابى قاتارلىق داۋالاش سايمانلىرىنى سېتىۋالدى.

§ 5 . پار يەتكۈزۈش مۇئەسسەسىلىرى

70 ـ يىللاردىن بۇرۇن ناھىيە بازىرىدىكى ئورگان، ئورۇنلار ۋە ئاھالىلەر ئىسسىنىشتا ئاساسلىقى ئوچاق، مەش ۋە تام مەشتىن پايدىلىناتتى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھوجرا ئۆيلىرىدە ئومۇمىيۈزلۈك كالا، خەنزۇلارنىڭ

ھوجرا ئۆيلىرىدە كۆپىنچە تام مەش ياكى قاڭالتىر مەش بار ئىدى. ئورگان، مەكتەپ ۋە كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ ئىشخانىلىرىنىڭ ھەممىسدە چويۇن مەش ئىشلىتىلەتتى، ئىچكىرى - تاشقىرى ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تېمىغا تام مەش ئورۇنلاشتۇرۇلاتتى، بۇنىڭ بىلەن يېقىلغۇ تېجەپ قىلىناتتى. 80 - يىللاردىن باشلاپ ناھىيە بازىرىدىكى بىر قىسىم ئاھالىلەر ئۆيلىرىگە يەرلىك پارۋاي ئورۇنلاشتۇردى. يېڭىدىن سېلىنغان سودا - سانائەت بانكىسى بىنالىرى، يېزا ئىگىلىك بىنالىرى، تۇرلۇك مالىلار دۇكىنى، تەمىنات - سودا ئۇنۇمۇرسال سودا بىنالىرى، ئاشلىق ئىدارىسى بىنالىرى، ناھىيىلىك دوختۇرخانىسىنىڭ كېسەلخانا بىنالىرى، ھۆكۈمەت خىزمەت بىنالىرى، قوراللىق بۆلۈمىنىڭ خىزمەت بىنالىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بىنالىرى، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتۇش بىنالىرى، مېھمانخانا بىنالىرى، ناھىيىلىك پارتكوم خىزمەت بىنالىرى، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى بىنالىرى قاتارلىقلارغا پارۋاي ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

§ 6 . سۇ - ئېلېكتر مۇئەسسەسلىرى

1. سۇ بىلەن تەمىنلەش

ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى يار ئالدىدا سۇيى سۈزۈك ھەم تەملىك بىر بۇلاق بولۇپ، كىشىلەر ئۇنى «كونا يىلان بۇلاق» دەپ ئاتىشىدۇ. تارىختىن بۇيان ناھىيە بازىرىنىڭ ئاھالىلىرى شۇ بۇلاقتىكى سۇيىنى ئىچىپ كەلگەن. «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ يۇرتلار تەزكىرىسى» دە «مۇسۇلمانلار شەھىرى بىلەن خەنزۇ شەھىرىدىكى نەچچە مىڭ ئائىلە مۇشۇ بۇلاق سۇيىنى ئىچىدۇ، لېكىن كېسەل بولمايدۇ» دېيىلگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 4 - يىلى (1878 - يىلى) خوتەن قوشۇنىنىڭ ئەمەلدارى يى كۆڭشاۋ تاشقا ئويۇپ خاتىرە قالدۇرغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 5 - يىلى (1879 - يىلى) سۇڭ ژۇ قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى جاڭ ياۋ باش بۇغ ئونۇانلىق لەشكەر بېشى لىيۇ شجۇنگە بۇ بۇلاقتا ئاستى - ئۈستى 2 راۋاق سېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن.

مۇشۇ ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدا قاتناش يولىنىڭ غەربىي تەرىپىگە، شەرقىي، غەربىي چوڭ كوچىلارنىڭ ئىككى يېقىغا، توخۇلا كوچىسىنىڭ جەنۇبىغا 6 ئارتېزىيان قۇدۇقى قېزىلدى. بۇلاق شېپكى ۋە سۇ كۆلچىكى رېمونت قىلىندى ۋە ئۆزگەرتىلدى. سۇ كۆلچىكى، سۇ قويۇپ بېرىش ئېغىزى ۋە شىباڭ پولات چۈنقىلىق بېتون قۇرۇلمىلىق قىلىپ ياسالدى، كۆلچەك يۈمىلاق شەكىللىك بولۇپ، پولات چۈنۇق بىلەن رىشاتكىلاندى، كۆلچەك مەركىزىگە شەكلى ئۆزگىچە شىباڭ ياسالدى. سۇنى كۆپ ئىشلىتىدىغان رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى بۇلاق بېشىغا تۇرۇبا ئورۇنلاشتۇرۇپ بۇلاق سۇيىدىن پايدىلاندى. ئاشلىق ئىدارىسى ئۇن - ياغ زاۋۇتى، چۈچۈكبۇيا ئېكستراكت زاۋۇتى قۇدۇق قېزىپ يەر ئاستى سۇيىدىن پايدىلاندى. سۇنى ئاز ئىشلىتىدىغان ئىدارىلەر ئاساسەن بېسىملىق قۇدۇق قازدى. 1980 - يىل 11 - ئايدا بۇلاق سۇ پونكىتى ۋە سۇ مۇنارى ياسالدى. سۇ پونكىتى سائىتىگە 40 كۇب مېتىر سۇ چىقىرىدۇ، سۇ مۇنارىنىڭ سىغىمى 300 كۇب مېتىر. شۇنىڭ بىلەن سېرىق توپىلىق تىك بەلدە ئولتۇرۇشلۇق ئاز سانلىق مىللەت ئاھالىسىنىڭ سۇ ئىشلىتىشى قىيىن بولۇش مەسىلىسى ھەل بولدى. 1982 - يىلى ناھىيىلىك تۇرۇبا سۇيى زاۋۇتى پۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى. زاۋۇتنىڭ كۈنلۈك سۇ بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارى 320 تونىا. 1990 - يىلغا كەلگەندە تۇرۇبا سۇيى زاۋۇتىنىڭ 3 چوڭقۇر قۇدۇقى، 8 سۇ ناسوسى گۇرۇپپىسى، 2 يۇقىرى بېسىملىق سۇ مۇنارى، بىر پاكىز سۇ كۆلچىكى، بىر ئۆلچەش ئەسۋابلىرى ئۈيى، بىر لابوراتورىيىسى بار بولدى. ناھىيە بازىرى رايونىغا 6.4118 مېتىر غول ۋە تارماق سۇ تۇرۇبىلىرى يانقۇزۇلدى، كۈنلۈك سۇ بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارى 1100 تونىغا يەتتى. تۇرۇبا سۇيى ئىشلىتىدىغان ئاھالە 3851 گە، ئادەم 19 مىڭ غا يېتىپ، ناھىيە بازىرىدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %80 تىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى.

2 . توك بىلەن تەمىنلەش

مىنگو مەزگىلىدە ئۆزۈن يوللۇق خەۋەرلىشىشكە ئىشلىتىلىدىغان توك ھاسىل قىلىش ئۈسكۈنىسى بار ئىدى. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا دىزېلماتور ئارقىلىق توك ھاسىل قىلىندى. 1959 - يىلى توخۇلا ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتى، گېنېراتورى 12 كىلوۋاتلىق بولۇپ، ئاساسلىقى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلارنى توك بىلەن تەمىنلىدى. 1988 - يىلى بازارلىق ترانسفورماتور پونكتى قۇرۇلۇپ ئىشقا كىرىشتى، ئۇنىڭ ئومۇمىي سىغىمى 1000 × 1 كىلوۋولت ئامپىر ئىدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە بازار رايونىدا شەرقىي بازار 1 -، 2 - نومۇرلۇق توك يەتكۈزۈش لىنىيىسى، غەربىي بازار 1 -، 2 - نومۇرلۇق توك يەتكۈزۈش لىنىيىسى قاتارلىق 4 توك لىنىيىسى بارلىققا كەلدى. بازار رايونىنىڭ يىللىق تىوك ئىشلىتىش مىقدارى 5 مىليون كىلوۋات - سائەتكە يېتىپ، 1966 - يىلدىكىدىن 20.8 ھەسسە ئاشتى. شەرقىي، غەربىي چوڭ كوچىلارغا ۋە يېڭى چوڭ كوچىغا يۇقىرى بېسىملىق سىمابلىق كوچا چىرىغى ئورنىتىلدى.

§ 7 . باغۋارانلاشتۇرۇش، كۆكەرتىش

1 . كوچا - يوللارنى كۆكەرتىش

1978 - يىلى شەرقىي، غەربىي كوچىلار ۋە يېڭى چوڭ كوچىنىڭ ئىككى يېقىغا سۈگەت كۆچەتلىرى تىكىلدى. 80 - يىللىرى شەرقىي، غەربىي چوڭ كوچىلار ۋە يېڭى چوڭ كوچا كۆكەرتىلىپ بولدى. 1982 - يىلدىن باشلاپ ئورگانلار، مەكتەپلەر باغ ۋە گۈللۈك بەرپا قىلىپ، مۇھىتنى گۈزەللەشتۈردى.

1988 — 1990 - يىلغىچە شەرقىي، غەربىي چوڭ كوچىلار ۋە قاتناش يولى، توخۇلا كوچىسىدىكى 4 كوچا ئېغىزىغا تۆت گۈللۈك ياسالدى. چوڭ 4 كوچىدىكى گۈللۈككە سۇنئىي تاغ ياسالدى، گۈللۈكلەرگە سۇ تۇرۇبىسى ئورنىلاشتۇرۇلدى. ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ ئىككى يېقىدىكى كۆكەرتىش بەلۋاغلىرىغا چىنار، يۇمىلاق تاجلىق سۈگەت، ئارچا دەرىخى قاتارلىق مەنزىرە دەرەخلىرى كۆچىتى تىكىلدى؛ ماتورسىز قاتناش ۋاستىلىرى يولىنىڭ ئىككىيېقىغا گۈللۈك بەرپا قىلىندى. گۈللۈك چۆرىسى پولات چىۋىق بىلەن 30 سانتىمېتىر ئېگىزلىكتە رىشاتكىلاندى. كوچىدىكى گۈللۈكنىڭ كۆلىمى 8050 كۋادرات مېتىرغا، گۈللەر 30 نەچچە خىلغا يەتتى. بازار رايونىدا يېڭىدىن 9875 كۋادرات مېتىر يەرگە ئورمان بەرپا قىلىندى.

2 . خەلق باغچىسى

1987 - يىلى شەرقىي چوڭ كوچىنىڭ جەنۇبىدىكى تۇرلۇك مالىلار 3 - دۇكىنىنىڭ قىيپاش ئۈدۈلىدىكى چوڭ مېۋىلىك باغقا بازارلىق خەلق باغچىسى قۇرۇلدى، كۆلىمى 80 مو كېلىدىغان بۇ باغچا ئاھالىلەر تاماشا ۋە سەيلە قىلىدىغان سورۇن ھېسابلىنىدۇ.

Ⅲ باب

يېزا - كەنت قۇرۇلۇشى

§ 1 . يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايلار قۇرۇلۇشى

مىنگونىڭ 33 - يىلدىن 36 - يىلغىچە (1944 - يىلدىن 1947 - يىلغىچە) ناھىيە بويىچە يېزىلىق ھۆكۈمەت

تۈرۈشلۇق جايدىن 11 ى قۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە لېنجيې(ئارال) ، لىيى(تۈمشۇق) ، جۇڭشياۋ(جام) ، رېنئەي(قىزىل) قاتارلىق يېزىلىق ھۆكۈمەت تۈرۈشلۇق جايلارنىڭ تارىخى خېلى ئۇزۇن، بۇ جايلارغا نوپۇس مەركەزلەشكەن بولۇپ، ناھىيىلىك مەكتەپ، باجخانا قاتارلىق ئاپپاراتلار بار ئىدى. بۇ جايلار شۇ يېزىلارنىڭ سىياسىي، مەدەنىيەت ۋە يېزا ئىگىلىك - قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى سودا مەركىزى ئىدى. لېكىن كوچىلىرى تار، ئۆيلىرى پاكار ئىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېزىلىق ھۆكۈمەت (گۇڭشې) تۈرۈشلۇق جايلار قۇرۇلۇشى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. بولۇپمۇ 60 - يىللاردىن كېيىن، پۈتۈن ناھىيىدىكى 9 يېزىلىق (گۇڭشې) ھۆكۈمەت تۈرۈشلۇق جايدا تەدرىجىي توك ئىشلىتىلىشكە باشلىدى، تاش يوللار ياسالدى، ناھىيە بازىرىغا بىۋاسىتە تۇتىشىدىغان ئاپتوبوس يوللىرى ئېچىلدى. يېزىلىق ھۆكۈمەت(گۇڭشې) ئىشخانىلىرى يېڭىلاندى ۋە كېڭەيتىپ قۇرۇلدى. ئامانەت - قەرز كوپېراتىپى، ساقمزىن، پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، سودا - سانائەت مەھسۇلاتلىرى باشقۇرۇش پونكىتى، شىپاخانا، كىنوخانا، مەدەنىيەت پونكىتى، رادىئو پونكىتى، ئاشلىق پونكىتى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى سېتىۋېلىش پونكىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پونكىتى، ئۇن - ياغ زاۋۇتى ۋە مەكتەپلەر قۇرۇلدى، باجخانىلار كېڭەيتىپ ياسالدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە يېزىلىق ھۆكۈمەت تۈرۈشلۇق جايلارنىڭ ھەممىسى كىچىك قاينىق بازارغا ئايلاندى، ھۆكۈمەت ئۆيلىرىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى ئازادلىقىنىڭ دەسلىپىدىكى 12 مىڭ كۋادرات مېتىردىن 100 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى. بۇرۇنقى تار كوچىلار تەكشى ھەم كەڭرى چوڭ كوچىلارغا ئۆزگەرتىلدى؛ كونا، پاكار كېسەك ئۆيلەرنىڭ ئورنىنى خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق يېڭى ئۆيلەر ئىگىلىدى. 3 يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ناھىيە بازىرىغا بىۋاسىتە تۇتىشىدىغان يوللىرىغا پۈتۈنلەي ياكى بىر قىسمىغا ئاسفالت يانقۇزۇلدى. قالغان تاشيوللارنىڭ ھەممىسى شېغىل يول قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، كۆۋرۈكلەرمۇ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىقتىن پولات چۆنىلىق بېتون قۇرۇلمىلىققا ئۆزگەرتىلدى.

§ 2 . دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى

ئونىۋ ناھىيىسىدە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ كەنت قۇرۇلۇشى جۇغراپىيىلىك شارائىتىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن ھەرقايسىسى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە.

1. چارۋىچىلىق رايونى

بۇ رايوندا ئاھالىلەر تارقاق ئولتۇراقلاشقان. چارۋىچىلار ئۆيلىرىنى تاغ باغرىغا تارقاق سالغان بولۇپ، مەھەللە بويىچە سېلىنغان ئۆيلەر ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. ئون نەچچە ياكى 20 نەچچە تارقاق ئائىلىدىن تەركىب تاپقان كەنتلەر بار. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چارۋىچىلىق رايونىنىڭ ئاممىۋى مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشى، يول ۋە قاتناش ئەھۋالىدا چوڭ ئۆزگىرىش بولدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە، تاغلاق، جىگدە، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا كىچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، بىر قىسىم چارۋىچىلار ئۆيلىرىگە توك سىمى تارتتى. پولات چۆنىلىق - بېتون قۇرۇلمىلىق ئۈستى يېپىق 8 سۇ كۆلچىكى ياسالدى، سۇ سىغىمى 2000 كۇب مېتىردىن ئاشىدۇ. ھەرقايسى چارۋىچىلىق مەيدانلىرى يۇك ئاپتوموبىلى ۋە كىچىك ماشىنا سېتىۋالدى. مەھەللىلەر بىلەن چارۋىچىلىق ئەترەتلىرى ئارىسىدىكى چېگىر يوللار ئومۇميۈزلۈك كېڭەيتىلدى. مەيدان ئورگىنىدىن چارۋىچىلىق ئەترەتلىرىگە بارىدىغان يوللار ئاساسىي جەھەتتىن ئاپتوموبىل

يولى قىلىپ ياسالدى. 344 كىلومېتىر يول يېڭىدىن ياسالدى.

50 - يىللاردىن بۇرۇن، چارۋىچىلارنىڭ ئۆيلىرى تاش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىدى. تام تاش بىلەن قوپۇرۇلۇپ، تاختاي ياكى ياغاچ بىلەن يېپىلىپ، ئۈستىگە لاي سىلىناتتى. تاش تامنىڭ ئىچى - سىرتى لاي بىلەن سۈۋىلاتتى. ئىشىك - دېرىزىلىرى پاكار، تار ھەم كىچىك بولۇپ ناھايىتى ئاددىي ئىدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا چارۋىچىلىق رايونىدىكى «بەشتە ياخشى» (مەھەللە، قوتان، يايلاق، يول، سۇ ئىنشائاتى) قۇرۇلۇشىدا تاغلىق رايوندا تۇرۇشلۇق ساۋاپچى، تاغلاق، بوزدۆك چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ۋە بوزدۆك گۈزەللىك چارۋىچىلىق ئەترىتى ئامىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ھېكار، تارقاق ئەمگەك كۈچلىرىنى يىغىپ، چارۋىچىلارنىڭ ئۆيلىرىنى رېمونت قىلدى، يېڭى مەھەللىلەرگە ئاددىي يوللارنى ياسىدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە يېڭىيەر رايونى ۋە ساۋاپچى، بۈكتەر، تاملىق، كىچىك سۇپا تاش، قۇمبەل قاتارلىق چەت تاغلىق رايونلاردا تۇرۇۋاتقان چارۋىچىلارغا چېدىر تارقىتىپ بېرىلدى. 80 - يىللاردا چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ مەھەللە قۇرۇلۇشى جۇش ئۇرۇپ تەرەققىي قىلدى، «مالىيەدىن مەبلەغ سېلىش، فېرما مەبلەغ تەييارلاش، شەخسلەر مەبلەغ توپلاش» نى بىرلەشتۈرۈش چارىسى قوللىنىلىپ، چارۋىچىلارغا ئۆي سېلىپ بېرىلدى. 1990 - يىلغا قەدەر يېڭىدىن سېلىنغان ئۆي 1806 گە، قۇرۇلۇش كۆلىمى 57 مىڭ 646 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. ھەربىر چارۋىچى ئائىلىسىنىڭ ئولتۇراق ئۆينىڭ ئىشلىتىلىش كۆلىمى ئەسلىدىكى 20 كۋادرات مېتىردىن 30 كۋادرات مېتىرغا كېڭەيدى. ئازادە، يورۇق، يېڭى ئۆيلەر كونا پوسۇندىكى پاكار، تار، قاراڭغۇ ئۆيلەرنىڭ ئورنىنى ئالدى.

2. دېھقانچىلىق رايونى

دېھقانچىلىق رايوندا ئاھالىلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، كىچىك كەنتلەردە ئادەتتە 10 — 30 غىچە ئائىلە بار، چوڭراق كەنتلەردە ئادەتتە 40 — 70 كىچە ئائىلە بار. ھەربىر كەنتنىڭ ئومۇمىي ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ئىخچام. ئۆيلەر توپ - توپ بولۇپ، مەھەللىلەرنى، كوچىلارنى ھاسىل قىلغان.

50 - يىللاردىن بۇرۇن، يار تۆپىسىدە تۇرىدىغان دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرى ئاساسەن كېسەكتىن سېلىنغان بولۇپ، پاكار ئىدى. يار تۆۋىنىدە تۇرىدىغان دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىنىڭ كۆپىنچىسى قۇرما بىلەن توقۇلغان پاكار ئۆيلەر ئىدى. بەزىلىرىنىڭ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئىدى. توشقان دەريا‌سى ۋە قۇمئېرىق ئۆستىگىنىڭ ئىككى يېقىدىكى ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قۇرما بىلەن توقۇلغان پاكار ئۆيلەر ئىدى. كەمبەغەل دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرى ئىنتايىن ئاددىي ئىدى. ئۆينىڭ ئۈل قۇم ئارىلاش توپا بىلەن قوپۇرۇلاتتى، 4 تال ياغاچ بىلەن تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىللىك ياكى كۋادرات شەكىللىك ياغاچ جازا ياسىلىپ ئۈل ئۈستىگە قويۇلاتتى. ئۈستى تەرىپىگىمۇ ئوخشاش چوڭلۇقتا بىر ياغاچ جازا ياسىلىپ، ئارىسىغا ياغاچلار تىكلىنىپ تۆتاشتۇرۇلاتتى. سۆگەت بادىرىسى بىلەن تام توقۇلۇپ، تامنىڭ ئىچى - سىرتى سامانلىق لاي بىلەن سۈۋىلاتتى. ئۆگزىسىگە لىم، ۋاسلار تىزىلىپ، بورا ۋە پاخال سېلىنىپ، پاخال ئۈستىگە توپا يېيىتىلىپ ئۈستى لاي بىلەن سۈۋىلاتتى. ئۆينىڭ ئۆگزىسى تەكشى بولۇپ، تۆڭلۈكى بار ئىدى. ئۆي ئادەتتە 3 ئېغىزلىق قىلىپ بۇلۇنەتتى. ئوتتۇرىدىكىسى ئاشخانا، ئىككى يانداكىسى كەينى دېرىزىلىك ھوجرا بولاتتى. يان ئۆيدە ئىسسىيدىغان كاڭ بار، قۇرۇلمىسى ئاددىي ھەم قوپال ئىدى.

1964 - يىلى «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇلۇشى باشلاندى. 1966 - يىلغا كەلگەندە، پۈتۈن ناھىيىدىكى كەنتلەر قۇرغان مەھەللە 23 كە، يېڭىدىن سېلىنغان ئۆي 690 گە، قۇرۇلۇش كۆلىمى 358 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتتى. 7000 دىن ئارتۇق دېھقان، يېزا ئىگىلىك ئىشچىسى ئائىلىسى يېڭى ئۆيلەرگە كۆچۈپ كىردى. 1983 - يىلدىن كېيىن، كەنتلەردە «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى يېڭىدىن يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە كەنتلەر سالغان ئولتۇراق ئۆي 367 گە، قۇرۇلۇش كۆلىمى 20 مىڭ 185 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە كەنتلەر سالغان ئولتۇراق ئۆي كۆلىمى 250 مىڭ كۋادرات

مېتىرغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆي 150 مىڭ كۋادرات مېتىر، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆي 100 كۋادرات مېتىر. قۇرما بىلەن قوپۇرۇلغان پاكار، قارا‌ئىغۇ ئۆيلەرنىڭ ئورنىنى ئاساسەن ئازادە، يورۇق يېڭى ئۆيلەر ئىگىلىندى. ھەربىر ئائىلىنىڭ بىردىن ھويلىسى بار، ئۆينىڭ ئالدىدا خېلى ئوزۇن پېشايۋىنى بار، ھويلىدا گۈل، دەرەخ، مېۋىلىك دەرەخ ۋە ئوزۇملەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

يېزىلارنىڭ يول، قاتناش ۋە سۇ - ئېلېكتر قۇرۇلۇشى تېز تەرەققي قىلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە، ئېلېكتر توري ناھىيىدىكى پۈتۈن يېزا - كەنتلەرنى قاپلىدى. %93 دېھقان ئائىلىسى توكتىن بەھرىمەن بولدى. نۇرغۇن ئائىلىلەرگە سىملىق رادىئو ئۇلاندى. 1666 كىلومېتىر ئوزۇنلۇقتا 356 يېزا - كەنت يولى ياسالدى ۋە ئۆزگەرتىپ ياسالدى. بۇنىڭ ئىچىدە شېغىللىق يول 1142 كىلومېتىر، توپا يول 524 كىلومېتىر. كونا ياغاچ كۆۋرۈكلەرنىڭ ھەممىسى پولات چۈنقىلىق بېتون قۇرۇلمىلىق قىلىپ ئۆزگەرتىپ ياسالدى. كۆپلىگەن كەنتلەردە مەكتەپ، مەدەنىيەت ئۆيى، داۋالاش ئۆيى، رادىئو ئاڭلىتىش ئۆيى بار.

Ⅳ باب

ئۆي - جاي باشقۇرۇش

1 § . يەر باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدىكى شەخسلەرنىڭ ئۆي سېلىشىغا ۋە ئورۇنلارنىڭ ئىشلىتىشىگە كېرەكلىك يەرنى قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەستىقلايتتى.

50 - يىللاردا بۇ ئىشلارنى يەنىلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمى بېجىردى. 60 - يىللاردا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى قوشۇمچە بېجىردى. 80 - يىللاردىن باشلاپ ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى بېجىردى.

1. 3 قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلىدىغان يەرنى باشقۇرۇش

70 - يىللاردىن ئىلگىرى ناھىيىنىڭ 3 قۇرۇلۇش (دۆلەت قۇرۇلۇشى، يېزا - بازار كارخانىلىرى قۇرۇلۇشى، شەخسلەرنىڭ ئۆي قۇرۇلۇشى) قا ئىشلىتىلىدىغان يەرنى باشقۇرۇشى قالايمىقان ئىدى. ناھىيە بازىرىدىكى دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا، كەسىپي ئورۇنلار قۇرۇلۇشقا يەر ئىشلىتىشكە توغرا كەلسە، مۇناسىۋەتلىك تارماقلارغا مەلۇم قىلماي، يەرگە ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بىلەن كېلىشىپ، يەر سېتىش - سېتىۋېلىش خېتى ئىمزالاپ، كېڭىشىكە قاتناشقانلارنىڭ بارمىقى ۋە ئىككى تەرەپنىڭ تامغىلىرىنى بېسىپلا ئىشنى پۈتتۈرەتتى ۋە سېتىۋالغۇچى تەرەپ يەرنى ئىشلىتىۋېرەتتى. گۈڭشېلار قۇرغان كارخانىلار ئۆي سېلىش ئۈچۈن يەر ئىشلەتمەكچى بولسا، ھېچقانداق تەستىقلىتىش رەسمىيىتى بېجىرىلمەيتتى. دېھقانلار ئۆي سېلىشقا توغرا كەلسە، پەقەت ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى قوشۇلسىلا، تېرىلغۇ يەرگە ئۆي سېلىۋېرەتتى. 1987 - يىلى يەر باشقۇرۇش ئاپپاراتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، قانۇن بويىچە ئىش قىلىدىغان بولدى. بازار، يېزىلارنىڭ پىلانلانغان يېرىدىكى ئۆي سېلىشقا ئىشلىتىدىغان يەرنى

تەستىقلىتىش تەرتىپى تۈرگۈزۈپ، ئىش ئورنىدا ئىش بېجىرىش، كوللېكتىپ تەستىقلاشنى يولغا قويىدى، يەر ئىشلىتىش ئۇلچىمىنى بىرلىككە كەلتۈردى. دېھقانلارنىڭ ئۈي يېرى 0.7 مو، ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ ئۈي يېرى 0.3 ~ 0.4 مو، يېزا مەيدان ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئۈي يېرى 0.5 مو قىلىپ بەلگىلەندى. تەۋەلىكى ئېنىق بولمىسا تەستىقلىماسلىق، تالاش - تارتىشقا قالغانلىرىنى تەستىقلىماسلىق، ئىجارىگە بېرىلىدىغان، سېتىلىدىغانلىرىنى تەستىقلىماسلىق، كونا ئۈي ئورنىدا بىكار يېرى بار ئائىلىلەرنىڭكىنى تەستىقلىماسلىق، ئۆلچەمدىن ئېشىپ كەتكەنلەرنىڭكىنى تەستىقلىماسلىقتىن ئىبارەت «بەشنى تەستىقلىماسلىق» پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇلۇپ، قالايمىقان يەر تەستىقلايدىغان، قالايمىقان يەر ئىگىلۋالمىدىغان ناچار ئىستىللار ئۈنۈملۈك توسۇۋېلىندى، بازار - يېزىلار قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىدىغان يەر يىلدىن - يىلغا ئازىيىشقا باشلىدى. 1988 - يىلى يەر ئىشلىتىش كۆرسەتكۈچى 1150 مو بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە 688.2 مو يەر ئىشلىتىلدى، بۇ يەر ئىشلىتىش پىلانىنىڭ 59.8% نى ئىگىلىدى؛ 1989 - يىلى يەر ئىشلىتىش كۆرسەتكۈچى 390 مو بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە 223.8 مو يەر ئىشلىتىلدى، بۇ پىلاندىكىنىڭ 57.4% نى ئىگىلىدى؛ 1990 - يىلى يەر ئىشلىتىش كۆرسەتكۈچى 390 مو بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە 150.9 مو يەر ئىشلىتىلدى، بۇ پىلاندىكىنىڭ 38.7% نى ئىگىلىدى.

2. يېزا ئىگىلىكىدىن باشقا ساھەلەرگە ئىشلىتىلگەن يەرلەرنى ئېنىقلاش

«يەر باشقۇرۇش قانۇنى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك يەر باشقۇرۇش تارمىقى، 1987 - يىل 6 - ئايدىن 1990 - يىل 11 - ئايغىچە 2 قېتىم پۈتۈن ناھىيە تەۋەسىدە يېزا ئىگىلىكىدىن باشقا ساھەگە ئىشلىتىلگەن يەرلەرنى ئېنىقلاش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. ناھىيە بويىچە قانۇنغا خىلاپ ھالدا يېزا ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىشىدىن باشقا قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلگەن 5527.4 مو يەرگە چېتىشلىق 2760 دېلو ئېنىقلاپ چىقىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ھوقۇقىدىن ھالقىپ يەر تەستىقلاش دېلوسى 2170، يەر كۆلىمى 5008.1 مو؛ تەستىقلاتمايلا يەر ئىشلىتىش دېلوسى 94، يەر كۆلىمى 124.2 مو؛ يەرنى ئاز تەستىقلىتىپ كۆپ ئىگىلىۋېلىش دېلوسى 113، يەر كۆلىمى 120.4 مو؛ يەرنى ئېلىپ سېتىش ۋە ئىجارىگە بېرىش دېلوسى 18، يەر كۆلىمى 8 مو؛ قانۇنسىز ھالدا يەر ئۆتۈنۈپ بېرىش دېلوسى بىر، يەر كۆلىمى 2.6 مو؛ يەرنى ئۆزى تەستىقلاپ ئۆزى ئىشلىتىش دېلوسى 4، يەر كۆلىمى 3.3 مو؛ يەرنى تەستىقلىتىپ قويۇپ ئىشلەتمەسلىك دېلوسى 360، يەر كۆلىمى 260.4 مو. قانۇنغا خىلاپ يەر ئىشلەتكەنلەر قاتتىق بىر تەرەپ قىلىندى، يەر قايتۇرۇۋېلىنغان دېلو 444، يەر كۆلىمى 530 مو؛ تۈزۈمگە خىلاپ سېلىنغان قۇرۇلۇشتىن چېقىلغىنى 40، يەر كۆلىمى 5.9 مو؛ ئىقتىسادىي جازا بېرىلگەن دېلو 41 بولۇپ، 10 مىڭ 169 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى؛ رەسمىيىتى تولۇقلاپ بېجىرىلگىنى 1931 بولۇپ، يەر كۆلىمى 3758.4 مو؛ باشقۇرۇش ھەققى تولۇقلاپ ئېلىنغىنى 279 بولۇپ، يەر كۆلىمى 1226.1 مو؛ بىر تەرەپ قىلىش ئالدىدا تۇرغىنى 25 بولۇپ، يەر كۆلىمى 7 مو.

3. دۆلەت ئىلكىدىكى يەرنى ئىشلىتىش ھوقۇقىغا دائىر ئىلتىماسنى تىزىملاش

يەر ئىشلەتكۈچىنىڭ قانۇنى ھوقۇق - مەنپەئىتىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، 1988 - يىل 12 - ئايدىن باشلاپ، بازاردىكى دۆلەت ئىلكىدىكى يەرلەرنى ئىشلىتىش ھوقۇقىغا دائىر مەلۇم قىلىش ۋە تىزىملاش خىزمىتى پىلانلىق، تەرتىپلىك قانات يايدۇرۇلدى. 1990 - يىل 12 - ئايغىچە بازاردىكى مەلۇم قىلىش ئوبيېكتى 2354

ئائىلە، يەر 2446 پارچە بولۇپ، بۇنىڭدىن مەلۇم قىلىپ تىزىملاتقان ئائىلە 2285، يەر 2397 پارچە، كۆلىمى 21 مىڭ 735 مو. بۇنىڭ ئىچىدە بازار ئاھالىسى 2120 ئائىلە، يەر 2147 پارچە، كۆلىمى 816 مو؛ ئورگان، ئورۇن 165، يەر250 پارچە، كۆلىمى 20 مىڭ 918 مو. 1466 ئائىلە، 1180.5 مو يەرگە كىنىشكا تارقىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئورگان، ئورۇن 17، يەر 22 پارچە، كۆلىمى 665 مو؛ ئاھالە 1444 ئائىلە، يەر 515.5 مو. كىنىشكا بېرىشنى كۈتۈپ تۇرغان ئائىلە 600، ھوقۇق تەۋەلىكى، پاسىلى ئېنىق بولماسلىق سەۋەبىدىن رەسمىيەتى پۈتمىگەنلەر 219 ئائىلە.

2 § . ئۆي - مۈلۈك باشقۇرۇش

1. ئومۇمىنىڭ ئۆيلىرىنى باشقۇرۇش

1950 - يىلدىن باشلاپ ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتقى، ئىشخانىسى، ئامبىرى قاتارلىق ئۆيلىرىنى ئورۇنلار ئۆزلىرى باشقۇردى.

1) تەقسىملەش　50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئىدى، ئۇلار ئاساسەن شەخسىي ئۆيلىرىدە ئولتۇراتتى. قىسمەندىن كەسىپ ئالماشتۇرغان ۋە ئىچكىرىدىكى مەكتەپلەردىن تەقسىم قىلىنىپ كەلگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر بىر قەدەر ئاز ئىدى ھەم كۆپىنچىسى نىكاھلانمىغان بولغاچقا، ئۆي قىس ئەمەس ئىدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇننىڭ زورىيىشىغا ئەگىشىپ، ئۆي بارغانسېرى قىس بولۇپ كەتتى. ئۆيلەرنى مۇۋاپىق تەستىقلاش ئۈچۈن، 80 - يىللاردىن باشلاپ «بىر تۇتاش پىلانلاپ تەڭ ئېتىبار بېرىش، مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش، ئائىلىمۇ ئائىلە ھەل قىلىش» پرىنسىپى بويىچە، ئۆيى قىس، ئۆيى يوق، 3 ئەۋلاد بىر ئۆيدە تۇرۇۋاتقان ئائىلىلەر ئۆي تەقسىملەشتە ئاساسىي ئوبيېكت قىلىندى. 80 - يىللاردا زىيالىيلار ئائىلىسى، ھەربىي خىزمەت ئۆتەۋاتقان ھەربىيلەر ئائىلىسى، يالغۇز پەرزەنتلىك ئائىلىلەرگە شارائىتى ئوخشاش ئەھۋالدا ئاۋۋال ئۆي تەقسىملەپ بېرىلدى. 1985 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى، ماددىي ئەشيا شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار ئۆينى تاۋارلاشتۇرۇشنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويدى. 1980 — 1990 - يىلغىچە 7 كورپۇس تاۋار ئۆي سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 2 كورپۇس ئىككى قەۋەتلىك بىنا، 5 كورپۇس خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆي بار. ئاساسىي پۈتۈش باھاسىنىڭ %80 ى تاۋار ئۆينىڭ سېتىلىش باھاسى قىلىنىپ، ئىدارە ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە سېتىپ بېرىلدى. تاۋار ئۆيدە ئولتۇرۇۋاتقان ئىشچى - خىزمەتچىلەر پەقەت ئولتۇرۇش ھوقۇقىغىلا ئىگە، ئۆتۈنۈپ بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس.

2) رېمونت قىلىش　ئومۇمنىڭ ئۆيلىرى ئاساسەن 3 يىلدا بىر قېتىم رېمونت قىلىندى. رېمونت قىلىشتا ئۆگزىگە لاي سېلىش، تام - مەشنى ئالماشتۇرۇش، ئۆي ئىچىنى ھاكلاش، يەرنىڭ خىشلىرىنى ئالماشتۇرۇش ئاساس قىلىندى. 1981 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئومۇمنىڭ 1 مىليون 240 مىڭ كۋادرات مېتىر ئۆيى رېمونت قىلىنىپ (بۇنىڭ ئىچىدە 20 مىڭ كۋادرات مېتىردىن ئارتۇق خەتەرلىك ئۆي مەجبۇرىي رېمونت قىلىندى)، كونا ئۆيلەردە ئولتۇرۇۋاتقان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق شارائىتى ياخشىلاندى.

3) ئۆي ئىجارىسى　ئۆي ئىجارىسىنى ئورۇنلار ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىدىن تۇتۇۋالدى. ئۆي ئىجارىسى ئۆلچىمى ئۆي قۇرۇلمىسىنىڭ ياخشى - ناچارلىقىغا، ئۆي ئىچىدىكى

مۇئەسسەسلەرنىڭ ئەھۋالىغا، ئۆينىڭ يېڭى ـ كونىلىقىغا قاراپ دەرىجىگە ئايرىلىدى، ئىجارە ئىشلىتىش كۆلىمىگە قاراپ ئېلىنىدى. كونا كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەرنىڭ ئادەتتە ھەر بىر كۋادرات مېتىرىغا ئايدا 5 — 7 پۇلغىچە ئىجارە ئېلىنىدى؛ بىر قەۋەر ياخشى يېڭى كېسەك ئۆيلەرنىڭ ھەربىر كۋادرات مېتىرىغا ھەر ئايدا 0.10 يۈەن ئىجارە ئېلىنىدى؛ خىش ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق كونا ئۆيلەرنىڭ ئادەتتە ھەربىر كۋادرات مېتىرىغا 0.10 يۈەندىن 0.12 يۈەنگىچە ئىجارەت ئېلىنىدى؛ يېڭى ئۆيلەرنىڭ ھەربىر كۋادرات مېتىرىغا ئادەتتە 0.13 يۈەندىن 0.15 يۈەنگىچە ئىجارە ئېلىنىدى. تاۋار ئۆيلەرنىڭ پولى بىر قېتىمدىلا ياكى مۇددەتكە بۆلۈپ ئېلىنىدىغان بولدى.

2. شەخسىي ئۆيلەرنى باشقۇرۇش

70 ـ يىللاردىن بۇرۇن ناھىيە بويىچە شەخسلەرنىڭ ئۆي سېلىشىنى باشقۇرۇش قالايمىقان ئىدى. ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەر ۋە يېزا ئاھالىلىرى خالىغان يەرنى تاللاپ ئۆي سېلىۋېرەتتى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي پىلان بىلەن كارى بولمايتتى. 1986 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ناھىيە بازىرى ۋە سانائەت ـ كان رايونلىرى، دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ـ ئورمانچىلىق مەيدانلىرىدىكى شەخسىي ئۆيلەرنى باشقۇرۇش توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمىسى» نى ئېلان قىلدى. «بەلگىلىمە» دە ناھىيە بازىرىدىكى شەخسلەر شەخسىي ئۆي سالدۇرماقچى بولسا، ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىگە يازما ئىلتىماس سۇنىدۇ، يەر باشقۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قوشۇلغاندىن كېيىن، بەلگىلىمە بويىچە رەسمىي ئىلتىماس جەدۋىلىنى تەپسىلىي تولدۇرۇپ، قايتا تەكشۈرۈشكە سۇنىدۇ، ئۆي سېلىشقا لايىق كېلىدىغانلىقى تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى ئورۇن تاللاپ بېرىدۇ ۋە «ئۆي سېلىشقا يەر ئىشلىتىش ئىجازەتنامىسى» بېرىدۇ. شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى «قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىدىغان يەرنى پىلانلاش ئىجازەتنامىسى»، «ئۆي سېلىشقا يەر ئىشلىتىش ئىجازەتنامىسى» غا ئاساسەن، شەخسلەرگە «قۇرۇلۇش ئىجازەتنامىسى» ۋە «قۇرۇلۇش قىلىش ئىجازەتنامىسى» بېجىرىپ بېرىدۇ؛ شەخسىي ئۆي سالدۇرغۇچى ئۆي پوتۇپ 2 ئاي ئىچىدە مەبلەغ، كەتكەن ئىش، ماتېرىيال ۋە تەستىق رەسمىيەتلىرىنى باك ئارقىلىق ئۆزى تۇرۇشلۇق ئورۇندا ئېلان قىلىدۇ ھەم شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا شەھەر قۇرۇلۇشى، يەر باشقۇرۇش تارماقلىرىغا ئەنگە ئالدۇرىدۇ، دەپ بەلگىلەندى.

يېزىلاردا شەخسىي ئۆي سېلىشتا كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى بىرلىك قىلىنىپ مەلۇم قىلىنىدىغان، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، يەر بىر ئۆتاش بەلگىلىنىپ، بىر ئۆتاش پىلانلىنىپ، ئۆيگە ئىشلىتىلىدىغان يەر ئۆلچىمى بويىچە ئائىلىلەرگە بۆلۈپ بېرىلىدىغان، ئاندىن كېيىن شەخسلەر ئۆي سېلىش رەسمىيىتىنى بېجىرىدىغان بولدى.

V باب

مۇھىت ئاسراش

§1. بۇلغىنىشنى كۆزىتىش ـ ئۆلچەش

1. ئاتموسفېرانىڭ بۇلغىنىشى

ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، 80 ـ يىللاردىن باشلاپ ناھىيە بازىرىدا

ئاتموسفېرانىڭ ئىس - تۈتەك بىلەن بۇلغىنىشى بىر قەدەر ئېغىر بولدى. بىر قىسىم ئورۇنلارنىڭ كاتولى ۋە زاۋۇتى تۈرخۈنلىرى چىقارغان ئىس - توزانلىنىڭ قويۇقلۇق دەرىجىسى بەلگىلەنگەن ئۆلچەمدىن ئېشىپ كېتىپ، ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەرنىڭ سالامەتلىكىگە ئوخشىمىغان دەرىجىدە زىيان يەتكۈزدى.

2 . سۇنىڭ بۇلغىنىشى

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ بازار - يېزىلىرىدىكى ئىچىدىغان سۇ مەنبەسى تارىختىن بۇيان ئوخشىمىغان دەرىجىدە بۇلغانغان. يېزىلاردا 70 - يىللاردىن بۇرۇن ئادەم بىلەن چارۋا بىر كۆلچەكتىكى سۇيىنى ئىچەتتى. ئات - كالىلار سۇنى كېچىپ تۇرۇپ ئىچەتتى ھەم كۆلنىڭ بويلىرىغا سىيىپ، تېزەكلەپ سۇنى ئېغىر دەرىجىدە بۇلغايتتى.

سۇ چىقىرىۋېتىش ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ بۇلغىنىشى تېخىمۇ ئېغىر ئىدى. ئۇزۇندىن بېرى ئۆسۈمگە يېقىن ئاھالىلەر يۇندا، ئەخلەت قاتارلىق مەينەت نەرسىلەرنى ئۆسۈمگە تۆكۈپ كەلگەندى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ تەشكىللىشى ئارقىلىق، خەلق ۋەكىللىرى بازار رايونىدىكى 5 سۇ چىقىرىۋېتىش ئۆسۈمىنى تەكشۈرەي. تەكشۈرۈشتە ئۆسۈمنىڭ سۇيىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك بۇلغانغانلىقى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ - ئېلېكتر شىركىتى يېنىدىكى ئۆسۈمنىڭ، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىدىن 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىغىچە بولغان ئۆسۈمنىڭ، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا پونكىتىنىڭ يېنىغىچە بولغان ئۆسۈمنىڭ قاتارلىق 3 ئۆسۈمنىڭ بۇلغىنىشى ئەڭ ئېغىر ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

3 . ئەخلەت، گەندە بىلەن بۇلغىنىش ئەھۋالى

70 - يىللاردىن بۇرۇن، يېزىلاردىكى 90% تىن كۆپ ئاھالىنىڭ ھاجەتخانا ۋە ئەخلەتخانىسى يوق ئىدى. ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەر يۇندا ۋە ئەخلەت قاتارلىق مەينەت نەرسىلەرنى ھويلا ياكى كوچىغا تۆكەتتى. كوچىنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە چوڭ، كىچىك تەرەت قىلاتتى. ناھىيە بازىرىدىكى ئورگان، ئورۇنلارنىڭ ئەخلەتلىرى ناھىيە بازىرىنىڭ سىرتىغا توشۇلۇپ خالىغان يەرگە تۆكۈۋېتىلەتتى، مۇھىت تازىلىقىغا دىققەت قىلىنمايتتى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى ناھىيە بازىرى رايونىنىڭ تازىلىقىنى تەكشۈردى. تەكشۈرۈشتە ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى ئالدىدىكى ئارگالغا يانداش يولنىڭ ئىككى يېقىسىدا ئەخلەت دۆۋىلەپ قويۇلغان دائىرىنىڭ 700 مېتىردىن ئاشقانلىقى، سۆگەتلىك ئارقا يار تار ئازگىلىنىڭ يۇقىرى بۆلىكىدە ئەخلەتنىڭ ئاغدەك دۆۋىلىنىپ كەتكەنلىكى، قاتناش يولىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى دۆڭلۈك ئورمان بەلۋېغىنىڭ سانائەتتىن چىقىرىلغان كېرەكسىز سۇ ۋە قوتانلاردىن چىققان مەينەت سۇ بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكى، يېزا - كەنتلەردىكى ئۆي ۋە ھويلىلارنىڭ ئەتراپلىرىدا چارۋا تېزەكلىرى ۋە ئادەم گەندىلىرىنى ئۆچرىتىش بولىدىغانلىقى مەلۇم بولدى. مۇھىت تازىلىقى بىر قەدەر ناچار بولۇپ، كىشىلەرنىڭ سالامەتلىكىگە زىيان يەتكۈزۈپ كەلدى.

§ 2 . تىزگىنلەش تەدبىرلىرى

1 . ئىچىدىغان سۇ ۋە يۇندىنى تىزگىنلەش

80 - يىللاردىن باشلاپ، ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەر ئۆزلىرى يۇندا يولى ۋە ئۆستى يېپىق يۇندا ئەۋرىزى ياسىدى. بەزى ئورۇنلار ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئۆيلىرىگە سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىپ بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يۇندا يولى ياساپ بەردى. سانائەت يۇندىسىمۇ ئۇنۇملۈك كونترول قىلىندى. بەزى ئورۇنلار يۇندا ئازگىلى كولاپ، كىچىك سۇ باكى سېتىۋېلىپ، يۇندىنى قەرەللىك توشۇدى. مۇھىت تازىلىقىنى تېخىمۇ

ياخشىلاش ئۈچۈن ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يىلدا 3 — 5 قېتىمغىچە تەكشۈرۈش خىزمىتىنى تەشكىللەپ تۇردى، مەسىلە بايقالسا، ۋاقتىدا تەرىبىيە بېرىپ تۇردى، كۆپ قېتىم تەرىبىيە بېرىلسىمۇ ئۆزگەرمىگەنلەرنى جەرىمانە قويۇش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلدى.

1983 - يىلى ناھىيە بازىرىدا تۇرۇبا سۇيى زاۋۇتى قۇرۇلدى، بۈلاق قورۇق تېمى، سۇ بېرىش ئېرىقى، سۇ چىقىرىش پونكىتى، كۆلچەك، ئارتېزىيان قۇدۇقى قاتارلىق مۇئەسسەسلەر ياسالدى. يېزىلاردا كۆل ئەتراپىغا ئومۇميۈزلۈك قاشا ياكى تامتوساقلار ياسالدى.

2. كۆمۈر توزانلىرىنى تىزگىنلەش

كاتولى بار ئورۇنلار ئەمدەش ئۈسۈلى ئارقىلىق كۆمۈر توزانلىرىنى ئايرىۋېتىش ئۈسۈلىنى قوللاندى. ئۇس تەركىۋىدىكى كۆمۈر توزانلىرىنىڭ مىقدارى كۆرۈنەرلىك ئازىيىپ، ئۇس - تۇتەكنىڭ قۇيۇقلۇقى تۆۋەنلىدى.

3. ئەخلەت ۋە گەندىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش

80 - يىللاردا ناھىيە بازىرىدىكى ئورۇنلارنىڭ ھاجەتخانىلىرىغا سىم تورلۇق ئىشىك - دېرىزىلەر ئورنىتىلدى، ئاساسىي كوچا ۋە ئامبۇي سورۇنلارغا ھاجەتخانا سېلىندى. گەندە كۆلچەكلىرىنىڭ ئۈستى يېپىلدى ھەم گەندە كۆلچەكلىرى قەرەللىك تازىلاپ تۇرۇلدى. ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى تارماقلىرى گەندە توشۇش ماشىنىسى سېتىۋالدى، كۆپلىگەن ئورۇنلارمۇ گەندە توشۇش باكى ياكى گەندە توشۇش ھارۋىسى سېتىۋالدى. ئەخلەت ئازگىلىنى كۆپەيتىپ، مەخسۇس ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئەخلەتنى قەرەللىك توشۇپ تۇردى.

يېزىلاردا ھەممە ئائىلە ھاجەتخانا سالدى ۋە ئەخلەت ئازگىلى كولىدى.

VI باب

خەلق تۇرمۇشى

§1. ئىشچى - خىزمەتچىلەر تۇرمۇشى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئەمەلدارلار بىلەن مالاي - چاكارلارنىڭ ئىش ھەققى كىرىمى بەك جىق پەرقلىنەتتى. «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە: ئونىۋ ناھىيىسىدىكى 3 - دەرىجىلىك مۇپەتتىش 12 سەر كۆمۈش، پۈتۈكچى 8 سەر كۆمۈش، 3 - دەرىجىلىك چارلىغۇچىلار باشلىقى قوشۇمچە مەشقاۋۇل 5 سەر بىر مىسقال كۆمۈش، چارلاش ساقچىسى 4 سەر 2 مىسقال كۆمۈش، چاكارلار 3 سەر كۆمۈش ئىش ھەققى ئالىدۇ، دېيىلگەن. مىنگو دەۋرىدە ئەمەلدارلار بىلەن ئادەتتىكى خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى كىرىم پەرقى تېخىمۇ چوڭ بولدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ھاكىمنىڭ ئىش ھەققى 3768 يۈەن (كونا پۇل، تۆۋەندىمۇ شۇنداق)، مۇئاۋىن ھاكىمنىڭ 2712 يۈەن، بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىكلەرنىڭ 2360 يۈەن، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىكلەرنىڭ 2008 — 2184 يۈەن، بۆلۈم خادىمىنىڭ 1392 — 1832 يۈەن، ئىش بېجىرگۈچى خادىمنىڭ 1568 يۈەن، يالاڭنما خادىمنىڭ 1216 يۈەن، ھۆكۈمەت چاكىرىنىڭ 828 — 1004

يۈەن ئىدى. پۇل پاخاللىشىپ، مال باھاسى ئۆرلەپ كەتكەچكە، نۇرغۇن خىزمەتچىلەر پەقەت بىر، ئىككى ئادەمنىڭ نامرات ھالەتتىكى تۇرمۇشىنى تەستە قامدىيالايتتى.

1955 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت كادىرلىرىنىڭ ئايلىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 34.13 يۈەن ئىدى. 1962 - يىلى 44.19 يۈەنگە ئۆستى. 1978 - يىلى 60.44 يۈەنگە يېتىپ، 1955 - يىلدىكىدىن 77.09% كۆپەيدى. ئىشچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىق ئىش ھەققى 1962 - يىلدىكى 34.23 يۈەندىن 1978 - يىلى 47.18 يۈەنگە يېتىپ، 37.83% ئاشتى. 1979 - يىلدىن بۇيان كەينى - كەينىدىن ئىش ھەققى تەڭشىلىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىرىمى يىلمۇ يىل ئاشتى. ھەربىر ئادەمنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق ئىش ھەققى 1978 - يىلدىكى 485.41 يۈەندىن 1990 - يىلى 1889.84 يۈەنگە يېتىپ، 3.89 ھەسسە ئاشتى.

ناھىيە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ 1979 — 1990 - يىلغىچە بولغان ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 15 — 3 بىرلىكى: يۈەن

يىللار	كىرىم	يىللار	كىرىم
1979	567.40	1985	999.14
1980	661.78	1986	1075.89
1981	665.03	1987	1121.98
1982	668.48	1988	1389.23
1983	709.20	1989	1537.92
1984	812.13	1990	1889.84

§ 2 . دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى

ئۆتمۈشتە دېھقانلارنىڭ كىرىمى ئاساسەن يالغىنىپ ئىشلەشتىن كېلەتتى. پومبىشچىك، باي دېھقانلارنىڭ يېرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تېرىيدىغانلارنىڭ يىللىق ئىجارىسىنى تاپشۇرغاندىن كېيىن ئۆزىگە قالغان ئاشلىقى پۈتۈن ئائىلىنىڭ 2 ئاي يېيىشىگە يەتمەيتتى. ئاپەت بولغان يىللاردا ئاشلىق قەرز ئېلىپ يەيتتى، ئىجارىسىنى تۆلەيتتى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىل) 2 - رايونىنىڭ 3 - يېزىسىدىكى كەمبەغەل دېھقان سارىخان قاسىم پومبىشچىكنىڭ 7 مو يېرىنى ئىجارىگە ئېلىپ، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات تېرىپ 58 كۈمۈش تەڭگە كىرىم قىلغان، ئۇنىڭ 47 تەڭگىسىنى پومبىشچىك ئېلىۋالغان، ئۆزىگە پەقەت 11 تەڭگىلا قالغان. دېھقانلار تۇرمۇشىنىڭ ئاساسىدىن مەھرۇم بولۇپ، ياكى ئېغىر قەرزگە بوغۇلۇپ قالاتتى، ياكى مۇساپىر بولۇپ كېتەتتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ناھىيە بويىچە ئاشلىق قەرز ئالغان دېھقان ئائىلىسى ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 90% نى، پۈل قەرز ئالغان ئائىلە ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 85.8% نى ئىگىلىدى. 35% دېھقان ئائىلىسى ياقا يۇرتلاردا سەرگەردان بولۇپ تىلەمچىلىك قىلدى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا يەر ئىسلاھاتى ئارقىلىق دېھقانلار يەر، تېرىلغۇ ئۇلىغى ۋە دېھقانچىلىق سايمانلىرىغا ئىگە بولدى. خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ياردەم بېرىشى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش راۋاجلىنىپ، خەلق تۇرمۇشى ياخشىلاندى. لېكىن «سول» چىللىق خاتالىقنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش ۋەجىدىن، يېزا ئىگىلىك

ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشى بىر مەھەل ئاستا بولدى، دېھقانلار تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشى ئانچە كۆزگەنەرلىك بولمىدى. 1961 - يىلى ھەر بىر كىشىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 48 يۈەن، ئوتتۇرىچە نورمىسى 9 . 137 كىلوگرام بولدى. 1962 - يىلى يىللىق ئوتتۇرىچە ساپ كىرىم 39 يۈەنگە، ئوتتۇرىچە نورمىسى 35 . 136 كىلوگرامغا چۈشۈپ قالدى. 1964 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە بولغان 13 يىلدا ھەر بىر ئادەمنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 60 — 70 يۈەن ئۇپچۇرىسىدە، ئوتتۇرىچە نورمىسى 200 كىلوگرام چامىسىدا بولدى.

1979 - يىلدىن باشلاپ پارتىيەنىڭ تۈرلۈك ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنىڭ ئەمەلىيلىشىشگە ئەگىشىپ، يېزىلارنىڭ ئىقتىسادى ۋە دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەربىر دېھقانىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 102 يۈەنگە، 1985 - يىلى 349 يۈەنگە، 1990 - يىلى 546 يۈەنگە، توغۇلا يېزىسىدا 14 . 1010 يۈەنگە يەتتى. 1982 - يىلدىن كېيىن ئاشلىق نورمىسىز قىلىنىپ، دېھقانلارنىڭ كىمىيىمى پۇتۇن، قورسىقى توق بولۇش مەسىلىسى ھەل بولدى.

ناھىيە بويىچە دېھقانلارنىڭ 1961 — 1990 - يىلغىچە بولغان كىرىم ئەھۋالى

جەدۋەل: 15— 4　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار	ئائىلىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى	ئەمگەكچى لەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم	يىللار	ئائىلىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى	ئەمگەكچى لەرنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم
1961	171	90	49	1976	287	184	73
1962	168	91	45	1977	305	198	78
1963	148	83	39	1978	349	225	89
1964	204	117	55	1979	399	258	102
1965	250	144	67	1980	399	254	101
1966	303	174	79	1981	432	290	101
1967	305	185	82	1982	570	350	136
1968	289	165	69	1983	1022	622	232
1969	300	170	71	1984	1110	682	247
1970	280	163	68	1985	1622	956	349
1971	226	143	62	1986	2054	1261	392
1972	229	158	67	1987	2196	1355	453
1973	295	187	80	1988	2296	1369	486
1974	274	189	71	1989	2326	1492	490
1975	303	176	70	1990	2709	1918	546

يېزا، بازارلارنىڭ قىسمەن يىللاردىكى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى

جەدۋەل: 15 — 5　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار / يېزا، بازارلار	1962	1966	1970	1976	1980	1985	1990
ئونسۇ بازىرى	55	52	70	90	100	543	911
توغۇلا	42	99	115	99	126	500	1010
تۈمشۇق	62	100	66	86	115	359	465
ئارال	49	88	51	70	100	315	476
جام	28	65	53	67	92	310	441
گۈلئاۋات	—	—	48	55	82	397	700
قىزىل	35	62	53	61	92	303	514
بوزدۆلەك	103	92	93	106	118	363	503
چاغراق	—	—	—	—	110	313	373
ئىشلەمچى	—	—	—	—	—	353	510

ئون ئالتىنچى قىسىم

ئىگىلىكنى ئۇنۇملۇك بىر سال باشقۇرۇش

ئون ئالتىنچى قىسىم

ئىگىلىكنى ئۇنۇمۇرسال باشقۇرۇش

40 - يىللاردا ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادى قالاق بولۇپ، بازاردا ماددىي ئەشيا كەمچىل ئىدى، مەككار سودىگەرلەر قەستەن بېسىمدارلىق قىلغاچقا، باھا شىددەت بىلەن ئۆرلەپ، بازار كاساتلىشىپ كەتكەن، ئۇلچەمسۇ بىرلىككە كەلتۈرۈلمىگەن، ئىگىلىك ۋە بازار باشقۇرۇش قالايمىقانلىشىپ كەتكەنىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ستاتىستىكا، پىلان، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش، مۇپەتتىشلىك، ئۇلچەم، باھا تارماقلىرى قاتارلىق فۇنكسىيىلىك تارماقلارنى تەسىس قىلدى. بۇ تارماقلار خەلق ئىگىلىكى پىلانى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنى تۈزۈش، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، باھانى مۇقىملاشتۇرۇش، بازار باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش، ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش جەھەتلەردە مۇھىم رول ئوينىدى.

41 يىلدىن بۇيان، 2 - بەش يىللىق پىلاندىكى ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەر «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» نىڭ تەسىرىگە ئۇچراش تۈپەيلىدىن ئورۇندالمىغاندىن سىرت، قالغان 6 بەش يىللىق پىلاندىكى ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەرنىڭ ھەممىسى ئورۇندالدى ياكى ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.2%، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 21% ئاشتى. 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 46.8%، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 63.8% ئاشتى. 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 14.7%، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 8.9% ئاشتى.

ستاتىستىكا خىزمىتى ئۇزلۇكسىز كۈچەيتىلىپ، ستاتىستىكا كەسپى دائىرىسىمۇ تەدرىجىي كېڭەيتىلىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ستاتىستىكا ئورۇنلىرىغا ھەرخىل ستاتىستىكىلىق مەلۇمات جەدۋەللىرى ۋە مۇناسىۋەتلىك تەھلىلىي ماتېرىياللار ئۆز ۋاقتىدا يوللاپ تۇرۇلدى، ئالاقىدار تارماقلار سانلىق مەلۇمات بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇلدى، ستاتىستىكا خىزمىتىنىڭ مۇلازىملىق، نازارەتچىلىك رولى جارى قىلدۇرۇلدى.

باھا تارماقلىرى دۆلەت پىلانىغا ۋە خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك تاۋارلاردا بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن باھانى باشتىن ئاخىر قاتتىق يولغا قويدى، قويۇۋېتىلگەن تاۋارلارنىڭ باھاسىغا چەك قويۇش ۋە باھانى ئۆستۈرۈشتە تەكشۈرۈپ تەستىقلاش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ھەرخىل كىرىم - چىقىمنى دائىم ئېنىقلاپ، ئوبوروت ساھەسىدىكى باھانى قالايمىقان ئۆستۈرۈش ۋە باھا قوشۇشنى چەكلەپ، ئومۇمىي باھا سەۋىيىسىنى بىرقەدەر ياخشى كونترول قىلىپ، ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغدىدى.

سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى بازار - يېزا بازارلىرىنى كەسپىي تۈرلەر بويىچە تەرتىپكە سېلىپ، بازارلاردا ھەممە تاۋارغا باھاسىنى يېزىپ چاپلاپ تىجارەت قىلىشنى يولغا قويدى ھەمدە باشقۇرۇشنى مۇلازىمەت دائىرىسىگە كىرگۈزۈپ سىياسەت جەھەتتىن مەسلىھەت بېرىش، ئۇچۇر مۇلازىمىتى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى پائال قانات يايدۇردى. كارخانا «ئىقتىسادىي نوپۇس» ئارخىپى تۈرغۇزۇپ، ئىقتىسادىي

توختاملارنى باشقۇرۇش ۋە تاۋار ماركىسىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى. 1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 171 ھايانكەشلىك قىلمىشنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. 1958 پارچە توختامنامىگە ئىمزا قويۇپ گۈۋاھلىق بەردى. 16 توختام ماجىراسىنى ھەل قىلدى. قانۇنغا خىلاپ 38 توختام دېلوسىنى، 3 ساختا تاۋار ماركىسى دېلوسىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى.

ئۆلچەم، ئۆلچەش ئىشلىرى قانۇنچىلىق يولىغا سېلىندى. 1987 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 3500 دانە ئۆلچەش ئەسۋابى قانۇن بويىچە تەكشۈرۈلدى. ئۆلچەمگە توشمىغان 630 ئۆلچەش ئەسۋابى مۇسادىرە قىلىندى. 5263 يۈەنلىك ناچار، بۇزۇلغان تاۋار تەكشۈرۈلۈپ ئېنىقلاندى ۋە كۆيدۈرۈۋېتىلدى. ئۆلچەمگە توشمىغان مەھسۇلاتلارنى زاۋۇتتىن چىقىرىپ ئوبوروت ساھەسىگە كىرگۈزۈش چەكلىنىپ، دۆلەت ۋە خەلق مەنپەئىتى قوغدالدى.

مۇپەتتىشلىك ئورگانلىرى مالىيە - باجنى مۇپەتتىش قىلىش، كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇش ھوججەتلىكىنى مۇپەتتىش قىلىش، تۇراقلىق مۇلۇككە سېلىنغان مەبلەغنى مۇپەتتىش قىلىش، نامراتلارنى يۆلەش مەبلىغىنى مۇپەتتىش قىلىش، مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلارنى قەرەللىك مۇپەتتىش قىلىش ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بېجىرىشكە تاپشۇرغان باشقا مۇپەتتىشلىك تۈرلىرىنى ئۇقتۇرۇش ھالدا تۇتۇپ، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش مەسىلىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا قائىدە - قانۇنلار بويىچە ئىش كۆرۈش، ھەققەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش، قاتتىق بىر تەرەپ قىلىش ۋە كەڭچىلىك قىلىشتا مۇۋاپىقراق بولۇشتا قەتئىي چىڭ تۇردى.

I　باب

پىلان

§ 1 . ئاپپاراتلار

1963 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 5 شتات بېرىلدى. 1967 - يىل 3 - ئايدا پىلان كومىتېتى تارقىتىۋېتىلدى، 1978 - يىل 1 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1990 - يىلى شتاتى 10 غا يەتتى.

ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 16 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
مۇدىر	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1963.12—1964.12
	جاڭ لوڭيو	ئەر	خەنزۇ	شەنشى شەنياڭ ناھىيىسى	1965.1—1966.7
	جاڭ چىڭخوا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مىشيەن ناھىيىسى	1978.1—1980.3
	شۇ شياۋ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۈنچياڭ ناھىيىسى	1980.3—1983.5
	چى يۈسەي	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شيەنشيەن ناھىيىسى	1983.12—1990.12

ئۇنۇملۇق مۇددەت	ئابدۇرېشىت ئىسمايىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇرا ئىلىم	1984.7—1985.8
	چېۋ جىگىيەن	ئايال	خەنزۇ	جىياۋتۇڭ ئۇنىۋېرسىتېتى	1984.7—1987.6
	چېن خۇەيبۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي خۇەينىڭ ناھىيەسى	1989.4—

§ 2 . پىلانلىق باشقۇرۇش

1953 - يىلى ناھىيىلىك مالىيە - ئىقتىساد كومىتېتى، ستاتىستىكا بۆلۈمى قاتارلىق تارماقلار ھەرقايسى جەھەتتىكى ئەھۋاللارنى ئومۇملاشتۇرۇپ ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، سودا - سانائەت، مەدەنىيەت، ماۋارىپ، سەھىيە ئىشلىرى قاتارلىق كەسىپلەرنىڭ يىللىق پىلانىنى ۋە 5 يىللىق پىلانىنى سىناق تەرىقىسىدە تۈزۈپ چىقتى. 1958 - يىل 5 - ئايغىچە ناھىيىنىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ 1 - بەش يىللىق پىلانىنى ۋە 2 - بەش يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى.

1963 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى 3 -، 4 -، 5 - بەش يىللىق پىلانىنى ھەمدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ 10 يىللىق پىلانى ۋە 20 يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ چىقىپ، خەلق ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى ئاساس قىلىش، دېھقانچىلىقنىڭ ئىچكى قۇرۇلمىسىدا ئاشلىقنى، چارۋىچىلىقتا ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينى كۆپەيتىشنى ئاساس قىلىش، پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنى تەكشۈرۈشتە يىللىق پىلانىنى ئاساس قىلىشتىن ئىبارەت «ئۇچنى ئاساس قىلىش» پرىنسىپىنى مەركەزلىك گەۋدىلەندۈردى. يىللىق پىلان، بەش يىللىق پىلان ۋە ئۇزاق مۇددەتلىك پىلانلارنى تۈزۈش، ئىجرا قىلىش جەھەتلەردە ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى ئاپتونوم رايون ۋە ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ خەلق ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا دائىر تەلىپى ۋە بۇيرۇق خاراكتېرلىك كۆرسەتكۈچلىرىگە ئاساسەن، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىلەن بىرلىكتە ئۇنۇملۇق بىرسال تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ، تەكلىپ خاراكتېرلىك پىلان كۆرسەتكۈچلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى، بۇ پىلانلارنى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى قاراپ چىقىپ ماقۇللىغان («مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلى بۇنىڭ سىرتىدا) دىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىجرا قىلدى.

خەلق ئىگىلىكى پىلانى 1982 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە ئۇ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، سودا، قاتناش - ترانسپورت، پوچتا - تېلېگراف، مالىيە، پۇل مۇئامىلە، ئاساسىي قۇرۇلۇش، بازار - يېزا قۇرۇلۇشى، ساددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش، پەن - تېخنىكا، ماۋارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە، تەنتەربىيە، نوپۇس، ئەمگەك كۈچى، ئاھالىلەرنىڭ كىرىم سەۋىيىسى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كىرىم سەۋىيىسى، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. ناھىيىنىڭ خەلق ئىگىلىكى پىلانى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىدا ئەسلىدىكى يىللىق پىلانىنى ئاساس قىلىش بەش يىللىق پىلانىنى ئاساس قىلىشقا ئۆزگەرتىلىپ، ئۇزاق مەزگىللىك، ئوتتۇرا مەزگىللىك، قىسقا مەزگىللىك پىلانلار ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن پىلانلىق ئىگىلىك سىستېمىسى تۇرغۇزۇلدى، 6 - بەش يىللىق پىلان، 7 - بەش يىللىق پىلان ۋە 2000 - يىلغىچە بولغان ئۇزاق مەزگىللىك پىلان تۈزۈپ چىقىلدى.

1984 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئىچكى جەھەتتە جانلاندۇرۇش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش» تىن ئىبارەت يېڭى ۋەزىيەتكە ماسلىشىش ئۈچۈن، گۈۋۈيۈەننىڭ «چوڭ جەھەتتە ئوبدان باشقۇرۇش، كىچىك جەھەتتە قويۇۋېتىش، جانلاندۇرۇش» دېگەن يولىيورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، پىلان

تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلدى. بۇرۇنقىدەك پىلانىنى يۇكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈۋېتىش، ئۇلۇك باشقۇرۇش، بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان ۋە مەمۇرىي ۋاستىلەرنى بىر تەرەپلىمە تەكتىلەۋېرىشتەك ئۇسۇللارنى تۈزىتىپ، بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان دائىرىسىنى مۇۋاپىق تارايتىپ، يېتەكچى پىلان دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، دەسلەپكى قەدەمدە پىلان بىلەن بازار ئارقىلىق تەڭشەشنى ئۈزۈلدۈرۈشتىن ئىبارەت باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى يولغا قويدى.

1. ئىشلەپچىقىرىش پىلانى

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق جەھەتتە: يېزا، بازار (مەيدان) لار يوللىغان پىلانلار ئاساسىدا ئۇنىۋېرسال تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئارقىلىق ناھىيىنىڭ پىلانى بېكىتىلدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دۆلەت پىلانىغا، خەلق تۈرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ئاشلىق، ياغلىق دان، پاختا، قىزىلچا، كالا، قوي قاتارلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ۋە يۆتكەش توغرىسىدا بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان كۆرسەتكۈچى بەلگىلىدى ھەمدە يوقىرىدىن تۆۋەنگە قەدەر سېتىۋېلىش توختىمى ئىمزالاش، ئالدىن زاكالەت پۇلى بېرىشنى ئەمەلىيلەشتۈردى، سېتىۋېلىش پىلانىدىكىدىن ئارتۇق قىسمىنى پۈتۈنلەي قويۇۋېتىش ياكى دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ رازىلىقىغا ئاساسەن كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىشنى يولغا قويدى. يېزا ئىگىلىكى ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى يېتەكچى پىلان كۆرسەتكۈچىگە ئاساسەن سېتىۋېلىشنى يولغا قويدى. سانائەت جەھەتتە: سېمونت، خىش، كۆمۈر قاتارلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى چۈشۈرگەن بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان بويىچە ئىشلەپچىقىرىلدى. پېۋا، سوت پاراشوكى، كونسېرۋا، ئاشلىق، ياغ، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش ـ ياساش، مۇۋاق شېغىل، گەچ تالالىق تاختا، سۇلياۋ يوپۇق قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىشتا يېتەكچى پىلان يولغا قويۇلدى ياكى بازار ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئىشلەپچىقىرىلدى، تىرانسپورت ئىشلىرىدا يېتەكچى پىلان يولغا قويۇلدى.

2. تۇراقلىق مۇلۇككە مەبلەغ سېلىش پىلانى

ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارنىڭ تۇراقلىق مۇلۇككە سالىدىغان مەبلىغىنىڭ ئومۇمىي دائىرىسى پىلان بويىچە كونترول قىلىندى. سوممىسى كۆپرەك مەبلەغ سېلىش پىلانى ئاپتونوم رايونىنىڭ تەستىقلىشىغا يوللاندى. سوممىسى ئازراق پارچە ـ پۇرات توپا ـ تاش قۇرۇلۇشلىرىنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ ئورۇنلاشتۇردى. كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشلارغا مەبلەغ سېلىشتا يېتەكچى پىلان يولغا قويۇلدى، بۇنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە مەسئۇل تارماقلار تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ ئورۇنلاشتۇردى.

3. ماددىي ئەشيا تەقسىملەش پىلانى

ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى پولات ماتېرىيال، ئاپتوموبىل، نېفىت، سېمونت، ياغاچ ماتېرىيال، رەڭلىك مېتال قاتارلىق دۆلەت بىر تۇتاش تەقسىم قىلىدىغان ماددىي ئەشيالاردا پىلانلىق تەقسىم قىلىشنى يولغا قويدى، تەقسىملەشتە مۇھىم نۇقتىنى ئاپتونوم رايون ئورۇنلاشتۇرغان ئاساسىي قۇرۇلۇش، تېخنىكا ئۆزگەرتىش تۈرلىرى، يېزا ئىگىلىكى، چارۋىچىلىق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، يېنىك سانائەت ۋە يەرلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش، رېمونت قىلىش قاتارلىقلارغا قارىتى. تەقسىمات كۆرسەتكۈچىدە 1984 ـ يىلدىكى توپ سانىنى ساقلاپ قالدى، ئاشقان قىسمىنى بازار ئارقىلىق تەڭشەپ ھەل قىلدى. پىلان سىرتىدا ئۆزى مەبلەغ جۇغلاش يولى بىلەن قىلىنىدىغان قۇرۇلۇش تۈرلىرىگە لازىملىق ماددىي ئەشيالار بازاردىن كېلىشىم باھا بويىچە سېتىۋېلىش ئارقىلىق ھەل قىلىندى.

4 . سودا ۋە تاشقى سودا پىلانى

1984 - يىلدىن ئىلگىرى خەلق تۇرمۇشىغا كېرەكلىك كىرسىن، پاختا رەخت، ساپ پاختا، كىيىم تىكىش ماشىنىسى، ۋېلىسىپىت، چاڑۋا، ئاق شېكەر، قەنت قاتارلىق مۇھىم تاۋارلارنى سېتىۋېلىش - سېتىشتا بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان بولغا قويۇلغانىدى. تاشقى سودىدا ئېكسپورت قىلىنىدىغان قوي يۇڭى، تۈگە يۇڭى، كالا تېرىسى، قۇلماق، ئۇچەي قاتارلىق 10 نەچچە خىل تاۋارنى سېتىۋېلىش، يۇتكەشتىمۇ بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان بولغا قويۇلغانىدى. 1985 - يىلدىن باشلاپ يۇقىرىدا ئېيتىلغان تاۋارلارنى سېتىۋېلىش - سېتىشتا بۇيرۇق خاراكتېرلىك پىلان ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېتەكچى پىلان بولغا قويۇلدى. يېمەك - ئىچمەك كەسپى، مۇلازىمەت كەسپى ۋە ئوشاق - چۈشۈك يېمەكلىكلەر، پارچە سېتىلىدىغان تاۋارلار پىلانغا كىرگۈزۈلمەي، بازارلار ئارقىلىق تەڭشەلدى.

5 . ئەمگەك ئىش ھەققى پىلانى

ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى ۋە ئۇلارنىڭ ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى جەھەتتە دۆلەت، ئاپتونوم رايون ۋە ئۆلكەتتىكى ئالاقىدار بەلگىلىمىلىرىگە ئاساسەن پىلان - كۆرسەتكۈچى چۈشۈرۈلەتتى. 1985 - يىلدىن كېيىن، كارخانىلارنىڭ ئەمگەك ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى شۇ كارخانىنىڭ پىلانىنى ئورۇندىتىش ئەھۋالى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگە ئاساسەن، دۆلەت بەلگىلىگەن سېلىشتۇرما نىسبەت دەرىجىسى ئىچىدە كۆپەيتىلىپ ياكى ئازايتىلىپ تۇردى. 1988 - يىلدىن باشلاپ، زاۋۇت باشلىقى، دىرېكتور ھۆددىگەرلىكى بولغا قويۇلغان كارخانىلاردىن ئومۇمەن ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ياخشى بولغانلىرىنىڭ ئەمگەك ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى پىلان كۆرسەتكۈچىنى مۇۋاپىق تەڭشەشكە، ئومۇمىيۈزلۈك ئىش ھەققى تەڭشەش ئاساسىدا شۇ ئورۇندىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە يەنە ئۈنۈم ئىش ھەققى تەڭشەپ بېرىشكىمۇ بولىدىغان بولدى.

6 . مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە پىلانى ۋە نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىنى تىزگىنلەش پىلانى

ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى ۋە مەسئۇل تارماقلار ئاپتونوم رايون ۋە ئۆلكەتتىكى پىلانغا ئاساسەن، پىلان كۆرسەتكۈچلىرىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇشقا، تۆۋەنگە چۈشۈرۈپ بېرىشكە مەسئۇل بولدى. يۇنىڭ ئىچىدە 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا يولغا قويۇلغان تۆغۇت پىلانىنى ئاساسلىقى ناھىيىلىك پىلانلىق تۆغۇت كومىتېتى تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ، تۆغۇت كۆرسەتكۈچىنى يېزا، بازار، مەيدانلارغا تەقسىملەپ چۈشۈرۈپ بېرىشكە مەسئۇل بولدى.

ئىسلاھاتنىڭ چوڭقۇر تەرەققىي قىلىشى ۋە باشقۇرۇش ھوقۇقىنىڭ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى پۈتكۈل جەمئىيەتتىكى ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچلىرىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇشنى يەنىمۇ كۈچەيتىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىيات سۈرئىتى، تۇراقلىق مۇلۇككە مەبلەغ سېلىش كۆلىمى، تەرەققىيات مۇھىم نۇقتىسى، رايونلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈش دەرىجىسىنى ۋە يېزا ئىگىلىكى بىلەن ساناقەت، جۈغلانما بىلەن ئىستېمال ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت مۇناسىۋەتلىرىنى بەلگىلىدى، ئىقتىساد كومىتېتى، مالىيە، بانكا، باھا، باج، ئەمگەك، كادىرلار قاتارلىق تارماقلار بىلەن بىرلىكتە، ئىقتىسادىي پىشاڭدىن ئۇنۇملۇق پايدىلىنىشنى كۈچەيتىپ، ئۇنى ناھىيىنىڭ خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى ئەملىگە ئاشۇرۇشتىكى ئۇنۇملۇك ۋاستىگە ئايلاندۇردى.

3 § . پىلاننىڭ ئىجرا قىلىنىشى .

1. خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلى (1950 - يىلدىن 1952 - يىلغىچە)

پارتىيە 7 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ناھىيە خەلقىنىڭ تىرىشىپ كۈرەش قىلىشى ئارقىلىق، خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋەزىپىسى ئورۇندالدى. 1952 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئومۇمىي ئاشلىق 20 مىڭ 2 تونناغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 13.7% ئاشتى؛ پاختا 170.1 تونناغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 2.8 ھەسسە ئاشتى؛ ياغلىق دان 1158 تونناغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 1.8 ھەسسە ئاشتى؛ يىل ئاخىرىدىكى چارۋا 78 مىڭ 300 تۇياق بولۇپ، 1949 - يىلدىكىدىن 32.8% كۆپەيدى.

2. 1 - بەش يىللىق پىلان (1953 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە)

پارتىيىنىڭ ئۆتكۈنچى دەۋرىدىكى باش لۇشىەنى ئىزچىل ئىجرا قىلىنغاچقا، ناھىيىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى پۈختا قەدەم بىلەن تەرەققىي قىلدى. 5 يىلدا سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 138 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، 3 يىل داۋام قىلغان ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدىكىدىن 42.5% ئاشتى؛ ئاشلىق 22 مىڭ 835 تونناغا يېتىپ، 3 يىل داۋام قىلغان ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدىكىدىن 14.16% ئاشتى؛ چارۋا 149 مىڭ 740 تۇياق بولۇپ، 3 يىل داۋام قىلغان ئىگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدىكىدىن 100.1% ئاشتى. ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى خېلى تېز ئاشتى. تۈرلۈك ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەرنىڭ كۆپىنچىسى 1956 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ئورۇندىلىپ بولدى.

3. 2 - بەش يىللىق پىلان (1958 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە)

2 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ئېغىر ئۇڭۇشسىزلىقلارغا دۇچ كەلگەن مەزگىل بولدى، شۇنىڭدەك ئۇنىڭ ناھىيىسى مۇشۇ مەزگىلدە ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلدى. «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، «مۇبالىغىچىلىك شامىلى»، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى»نى ئاساسىي بەلگە قىلغان «سولچىل»لىق خاتالىقىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدىكى سەكرەپ ئىلگىرىلەش پىلان - كۆرسەتكۈچلىرى ئۈزلۈكسىز ئۆزگەرتىلىپ ۋە ئاشۇرۇلۇپ تۇرۇلغانلىقى، ھەدەپ «سۈنئىي ھەمراھ» قويۇپ بېرىلىپ، ئىقتىسادىي قانۇنىيەتكە خىلاپلىق قىلىنغانلىقى تۈپەيلىدىن، خەلق ئىگىلىكىدە نىسبەت مۇناسىۋىتى ئېغىر دەرىجىدە تەڭپۇڭسىزلىشىپ كەتتى، ئاممىنىڭ ئاكتىپلىقى بەرھەم بېيدى. 1962 - يىلى ئۇنىڭ ناھىيىسىنىڭ تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن چاغدا ئاشلىق ئاران 20 مىڭ 726 تونىنا بولۇپ، 1957 - يىلدىكىدىن 10.17% تۆۋەنلەپ كەتتى.

4. خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش مەزگىلى (1963 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە)

پارتىيىنىڭ «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۈستۈرۈش» فاڭجېنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا

قىلىنىپ، سانائەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تەڭشەلدى، يېزىلاردا «مۇلۇكنى ئومۇملىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» (بىرىنچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۆتكەش) خاتالىقى تۈزىتىلدى، يېزا ئىگىلىك سېپى كۈچەيتىلدى، سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكىنىڭ نىسبىتى تەڭشىلىشكە يۈزلەندى، خەلق ئىگىلىكى ئەسلىگە كەلدى ۋە تەرەققىي قىلدى. سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى، مالىيە كىرىمى، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى قاتارلىقلاردا دۆلەت پىلانى ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. 1962 - يىلدىكىگە سېلىشتۇرغاندا، 1965 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 43% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 10.6%، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 45.3%، مالىيە كىرىمى 53.8%، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 29.5% ئاشتى.

5. 3 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى (1966 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە)

3 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ كاشىلىسى بىلەن، «ئىشلەپچىقىرىشنى توختىتىپ، ئىنقىلاب قىلىش» شوئارىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى ئىجرا قىلىش مۇمكىن بولمىدى. مالىيە كىرىمى 1965 - يىلدىكى 1 مىليون 800 مىڭ يۈەندىن 1970 - يىلغا كەلگەندە 504 مىڭ يۈەنگە چۈشۈپ قالدى. كارخانىلار يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 615 مىڭ يۈەن زىيان تارتتى. بىراق، پۈتۈن ناھىيىدىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىكى ئىنتايىن سول ئىدىيىۋى ئېقىمغا ئاڭلىق قارشى تۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ كاشىلىسىغا پىسەنت قىلماي ئىشلىشى ئارقىلىق، ئاساسىي ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلەر ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالدى. سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى پىلاندىكىدىن ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى پىلاندىكىدىن 3%، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى پىلاندىكىدىن 2% ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى.

6. 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى (1971 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە)

4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» يەنىلا داۋاملىشىۋاتقانلىقى، تەرەپبازلىق يامراپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئىشلەپچىقىرىش ئېغىر توسقۇنلۇققا ئۇچرىدى. بۇ 5 يىلدا سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن ئاران 4% ئاشتى، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ئاران 6.9% ئاشتى. ناھىيە بويىچە كارخانىلارنىڭ ھەممىسى زىيان تارتتى، مالىيە كىرىمى 1970 - يىلدىكى 504 مىڭ يۈەندىن 1975 - يىلغا كەلگەندە 169 مىڭ يۈەنگە چۈشۈپ قالدى.

7. 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى (1976 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە)

1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنى قالايمىقانچىلىقلارنى ئوڭشاپ خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى يۆتكەشنى ئىشقا ئاشۇردى، پۈتۈن ناھىيىنىڭ خەلق ئىگىلىكى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىدا يېڭى ۋەزىيەت يارىتىلدى. بۇ بەش يىلدا سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 32% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 2 ھەسسە، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى 21.9% ئاشتى. مالىيە كىرىمى 39.6 ھەسسە ئاشتى.

1975 - يىلدىكىگە سېلىشتۇرغاندا، 1980 - يىلى ئاساسىي سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ مىقدارى ئىچىدە كۆمۈر 50.6%، سېمونت 2.5 ھەسسە، توك 2 ھەسسە، تۇز 65%، يودلۇق تازا تۇز 39%، خىش 4 ھەسسە ئاشتى. ئاساسىي يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات مىقدارى ئىچىدە، ئاشلىق 15.8%، ياغلىق دان 44.7%، قوي يۇڭى 3.4% ئاشتى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق كارخانىلىرىنىڭ زىيان سوممىسى 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى 9 مىليون 95 مىڭ يۈەندىن 1980 - يىلى 5 مىليون 399 مىڭ يۈەنگە چۈشتى.

8. 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى (1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە)

جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇلۇشىنىڭ ئومۇمىي تەلىپىگە ئاساسەن، «تەڭشەش، ئۆزگەرتىش، تەرتىپكە سېلىش، ئۆستۈرۈش» قائىدىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، ئىچكى جەھەتتە ئىگىلىكنى جانلاندۇرۇش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش تېخىمۇ يولغا قويۇلۇپ، خەلق ئىگىلىكىدىكى نىسبەت مۇناسىۋىتى تەدرىجىي مۇۋاپىقلىشىشقا يۈزلەندۈرۈلدى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا ئۇدا 4 يىل مول ھوسۇل ئېلىندى، 1983 - يىلى ئومۇمىي ئاشلىق مىقدارى تۇنجى قېتىم 50 مىڭ تونىنىدىن ئېشىپ كەتتى. 1985 - يىلى ئومۇمىي ئاشلىق 65 مىڭ 278.5 تونىنغا يېتىپ، يىللىق پىلاندىكىدىن 5%، 1980 - يىلدىكىدىن 44.3% ئاشتى؛ پاختا 1980 - يىلدىكىدىن 67%، ياغلىق دان 116% ئاشتى؛ مۇشۇ 5 يىلدا يىل ئاخىرىدا قالغان چارۋا 400 مىڭ تۇياقتا يېتىپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2% كۆپەيدى، 1985 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 48 مىليون 120 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 46.8% ئاشتى.

سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى زور ھەجىمدە ئاشتى. 1985 - يىلى سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 10 مىليون 350 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، تارىختا ئەڭ يۇقىرى رېكورت يارىتىلدى، يەنى 1980 - يىلدىكىدىن 63.8% ئاشتى. ئاساسىي مەھسۇلات مىقدارى داۋاملىق ئاشتى، 1980 - يىلغا سېلىشتۇرغاندا، توك 74%، كۆمۈر 18%، سېمونت 285%، تۇز 173% ئاشتى.

بۇ 5 يىلدا ناھىيە بويىچە 96 كىلومېتىر ئۆزۈنلۇقتا 4 تاشيول ياسالدى. ناھىيە بويىچە سودا - سانائەتكە ۋە يېزا ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 18 مىليون 340 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، يېڭىدىن 11 مىليون 190 مىڭ يۈەنلىك تۇراقلىق مۇلۇك كۆپەيتىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۇچۇن يېڭىدىن 36 مىڭ كۋادرات مېتىر ئۆي سېلىندى. 14 تۇرلۇك يېڭىلاش، ئۆزگەرتىش تۇرى ئورۇندالدى، 2 تۇرگە يېڭىدىن تۇتۇش قىلىندى. مالىيە كىرىمى يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 20.23% ئاشتى، تۇرلۇك باج كىرىمى پىلاندىكىدىن ئاشۇرۇپ ئورۇندالدى. ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 71% ئاشتى.

كارخانىلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشى كۈچەيتىلدى، ئىقتىسادىي ئۇنۇمى ئۆستى. بۇ 5 يىلدا ناھىيە بويىچە كارخانىلارنىڭ ئەسلىي پايدىسى 2 مىليون 870 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق كارخانىلىرى ئۆزاقتىن زىيان تارتىپ كەلگەن تارىختا خاتىمە بېرىلدى، 8 دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىسى تۇنجى قېتىم 320 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى.

9. 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى (1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە)

7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلى ئۇنسۇ ناھىيىسى تارىخىدا ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئەڭ ياخشى بولغان مەزگىللەرنىڭ بىرى بولدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 99 مىليون 966 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10.1% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا

ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا %8.9، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى %14.7 ئاشتى.

ئاساسىي مەھسۇلاتلار مىقدارى تېزدىن يېگى سەۋىيىگە يەتتى. بۇ مەزگىلنى 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى يىلدىن سىلىشتۇرغاندا 7 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە، ناھىيە بويىچە ئاشلىق %56، پاختا 3.9 ھەسسە، ياغلىق دان %14، قىزىلچا 2.16 ھەسسە، قۇلماق %44.8 ئاشتى. يىل ئاخىرىدا قالغان چارۋا %30.1 كۆپەيدى. سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى خېلى زور ھەجىمدە ئاشتى، توك 1.2 ھەسسە، خىش %70.5، سېمونت 17.8 ھەسسە، قايتا ئىشلەنگەن توز %56.4 ئاشتى. پىۋا، سوت پاراشوكى، كونسېرۋا، پەمىدۇر قىيامى قاتارلىق مەھسۇلاتلار يېگىدىن كۆپەيتىلىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ زاپاس كۈچى ئاشۇرۇلدى، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 7 مىليون 460 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، ئاساسىي قۇرۇلۇش تۈرىدىن 88ى تاماملاندى. سودا - سېتىق گۈللەندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 58 مىليون 80 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1989 - يىلدىكىدىن %17.2 ئاشتى. مالىيە كىرىمى 2 مىليون 684 مىڭ يۈەنگە يەتتى. پەن - تېخنىكا، مائارىپ، تەتقىقاتچىلىق، سەھىيە خىزمىتى ناھايىتى زور تەرەققىياتقا ئېرىشتى. بازار - يېزا خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئۆستى. 1990 - يىلى يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 1985 - يىلدىكىدىن %56 ئاشتى؛ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئىش ھەققى سوممىسى 1889 يۈەنگە يېتىپ، 1985 - يىلدىكىدىن %87 ئاشتى.

Ⅱ باب

ستاتىستىكا

§ 1 . ئاپپاراتلار

1. ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى

1953 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ستاتىستىكا بۆلۈمى تەسىس قىلدى. ستاتىستىكا بۆلۈمىنىڭ 1956 - يىلدىكى شتاتى 7 ئىدى. بۇ بۆلۈم 1967 - يىل 3 - ئايدا تارقىتىۋېتىلدى، 1980 - يىل 7 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. بۇ بۆلۈمنىڭ نامى 1984 - يىل 7 - ئايدا ستاتىستىكا ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى 7 شتات بېرىلدى.

2. ئاساسىي قاتلام ستاتىستىكا ئاپپاراتلىرى

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى كارخانا - كەسىپي ئورۇنلاردا ستاتىستىكا ئاپپاراتلىرى 1950 - يىللاردا تەسىس قىلىنغانىدى. 1951 - يىلى ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ستاتىستىكا بۆلۈمچىسى تەسىس قىلدى. 1957 - يىلى ناھىيىلىك چاي، چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، 2 - يېنىك سانائەت شىركىتى، تۇز زاۋۇتى، ئاشلىق ئىدارىسى، بېمەكلىك شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار مالىيە - بوغالتېرلىق - ستاتىستىكا بۆلۈمچىسى تەسىس قىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭراق كارخانا، كەسىپي ئورۇنلارنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ستاتىستىكا بۆلۈمچىلىرى ياكى مالىيە - بوغالتېرلىق - ستاتىستىكا

بۆلۈمچىلىرى تەسىس قىلىندى، كىچىكرەك ئورۇنلاردا مەخسۇس ستاتىستىكا خادىمى ياكى قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان ستاتىستىكا خادىمى قويۇلدى.

1990 ـ يىل 1 ـ ئايدا يېزىلىق، بازارلىق ستاتىستىكا كومىتېتلىرى قۇرۇلدى، كومىتېت 7 — 11 كىشىدىن تەشكىل تاپتى. يېزا باشلىقى (بازار باشلىقى) كومىتېت مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىدى.

1990 ـ يىلى كەنتلەردە ستاتىستىكا گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى، كەنت ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىرى ستاتىستىكا گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىدى.

ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (بۆلۈم باشلىقلىرى)

جەدۋەل: 16 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (بۆلۈم باشلىقى)	خۇاڭ گاڭجىيەن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي خولۇ ناھىيىسى	1953.9 — 1955.1
	شۇ شىياۋ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۇنچېڭ ناھىيىسى	1962.4 — 1963.1
	جاڭ جېجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جىشەن ناھىيىسى	1963.3 — 1963.10
	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1963.10 — 1963.12
	ھاكىمجان شەمشى	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا ناھىيىسى	1980.7 — 1990.6
	مەخمۇتجان مەھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1990.6—
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى)	جاڭ يېڭجېن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى نەنچېڭ ناھىيىسى	1955.1 — 1956.12
	ئابدۇكېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1956.12 — 1958.5
	مەخمۇتجان مەھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1990.6
	ماۋ جېيۈن	ئايال	خەنزۇ	جياڭشى شىنجىيەن ناھىيىسى	1985.10—

2 § . باشقۇرۇش تۈزۈمى

ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى بىلەن ئاساسىي قاتلام ستاتىستىكا ئاپپاراتلىرى قوش رەھبەرلىكنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى مەمۇرىي جەھەتتە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. كەسپىي جەھەتتە ئاپتونوم رايونلۇق ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بولدى؛ يېزىلىق، بازارلىق ستاتىستىكا كومىتېتلىرى مەمۇرىي جەھەتتە يېزا (بازار) لىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. كەسپىي جەھەتتە ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بولدى؛ كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردىكى ستاتىستىكا بۆلۈمچىلىرى ۋە ستاتىستىكا خادىملىرى مەمۇرىي جەھەتتە ئۆز ئورنىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. كەسپىي جەھەتتە ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بولدى.

ناھىيىگە قاراشلىق تارماقلارنىڭ كۈندىلىك ستاتىستىكا خىزمىتىنى ھەرقايسى مەسئۇل ئورۇنلار ئورۇنلاشتۇردى، ھەرقايسى ئورۇنلار يۇقىرى دەرىجىلىك مەسئۇل تارماقتا ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلىنى مەلۇم قىلىپ تۇردى ھەمدە ئۇنىڭ كۆچۈرۈلمىسىنى ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىغا يوللاپ تۇردى، يېزا ـ بازارلار ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلىنى ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىغا بىۋاستە يوللاپ تۇردى.

ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋەللىرى ھەرىيلى توپلىنىپ توپلام قىلىندى، ستاتىستىكا ئارخىپلىرىنىڭ باشقۇرۇشتا دەرىجە بويىچە مەسئۇل بولۇش توزۇمى يولغا قويۇلدى. ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسىدىكى ئارخىپلارنى ستاتىستىكا ئىدارىسى باشقۇردى، يېزا - بازار ۋە كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئارخىپلارنى شۇ ئورۇنلار مەسئۇل بولۇپ ساقلىدى ۋە باشقۇردى.

ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى ئايلىق مەلۇمات، پەسىللىك مەلۇمات، يېرىم يىللىق مەلۇمات ۋە يىللىق مەلۇمات دەپ ئايرىلدى. 60 - يىللاردا ئايرىم كەسىپىي كۆرسەتكۈچلەر ھەر 10 كۈندە بىر مەلۇم قىلىپ تۇرۇلدى، ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلىنى توزۇشتە يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇش، تۆۋەندىن يۇقىرىغا ئۆز ۋاقتىدا جەدۋەل توزۇپ مەلۇم قىلىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى. ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ھەر يىلى بىر قېتىم ئاساسىي قاتلام ستاتىستىكا خادىملىرىنىڭ كەسىپىي يىغىنىنى چاقىرىپ، قەرەللىك ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى توزۇش خىزمىتىنى ۋە يىللىق مەلۇمات خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ستاتىستىكا خىزمىتىدىكى ئىلغار ئورۇن ۋە مۇنەۋۋەر شەخسلەرنى تەقدىرلەپ، مۇكاپاتلاپ تۇردى.

§ 3 . ستاتىستىكا مۇلازىمىتى

ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ۋاقتىدا جەملەپ، ئاپتونوم رايونلۇق، ۋىلايەتلىك ستاتىستىكا تارماقلىرىغا تۇرلۇك ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋەللىرىنى ھەم مۇناسىۋەتلىك يازما مۇلاھىزە ماتېرىياللىرىنى يوللاپ تۇرۇشقا ھەمدە ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنى خەلق ئىگىلىكى ئاساسىي كۆرسەتكۈچلىرىنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالى، شۇنىڭدەك مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، پەن - تېخنىكا قاتارلىق كەسىپلەرنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالىنى يەتكۈزۈپ تۇرۇشقا مەسئۇل بولدى، تۇرلۇك ساتلىق مەلۇماتلارنى ئۆز ۋاقتىدا، توغرا ئىنكاس قىلىپ، رەھبەرلىكىنىڭ تەدبىر بەلگىلىشىگە ئاساس يارىتىپ بەردى. ناھىيىگە قاراشلىق تارماقلار، ئورۇنلار ۋە يېزا - بازارلاردىكى ستاتىستىكا ئاپپاراتلىرى ئۆز ۋاقتىدا جەملەپ، ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى ۋە مەسئۇل ئىدارىگە تۇرلۇك ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋەللىرىنى يوللاپ تۇرۇشقا مەسئۇل بولۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆز جايىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت تەشكىلاتلىرىنى ئۆز ئورنىنىڭ ئەھۋاللىرى بىلەن تەمىنلەپ، رەھبەرلىكىنىڭ پىلان توزۇشى ئۈچۈن ئىلمىي ئاساس يارىتىپ بەردى.

ھەر دەرىجىلىك ستاتىستىكا تارماقلىرى قۇرۇلغاندىن بۇيان، يۇقىرى دەرىجىلىك كەسىپىي تارماقلارغا، شۇ جايلاردىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا تۇرلۇك ستاتىستىكا جەدۋەللىرىنى قەرەللىك يوللاپ تۇرۇش ئاساسىدا، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلدى.

§ 4 . ستاتىستىكا مەزمۇنى ۋە كۆرسەتكۈچ سىستېمىسى

1. ستاتىستىكا مەزمۇنى

1956 - يىلدىن ئىلگىرى، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ستاتىستىكا خىزمىتىدە يېزا ئىگىلىك ستاتىستىكىسى ئاساس قىلىنغانىدى. 1956 - يىلدىن كېيىن، ستاتىستىكا مەزمۇنىغا سانائەت، سودا، باج، ئاساسىي قۇرۇلۇش، ماددىي ئەشيا، ئەمگەك ئىش ھەققى، باھا، مەدەنىيەت - مائارىپ قاتارلىق ئۇنسۇرسال ستاتىستىكا قوشۇلدى، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ مەھسۇلات مىقدارى ۋە دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ كىرىم -

چىقىم ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش قاتارلىقلارنى كىرگۈزۈلدى.

1963 - يىلدىن باشلاپ، ستاتىستىكا خىزمىتىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى، نوپۇس، تىرانسپورت، پوچتا - تېلېگراف، ئاساسىي قۇرۇلۇش، ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش، سودا، باھا، ئەمگەك - ئىش ھەققى، مالىيە تەننەرخى، مالىيە - پۇل مۇئامىلە، خەلق تۇرمۇشى قاتارلىقلار ئاساسىي مەزمۇن قىلىندى.

1967 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە ستاتىستىكا خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، ماتېرىياللار تولۇق بولمىدى. ستاتىستىكىدا يېزا ئىگىلىكى، سانائەت ۋە سودا قاتارلىقلار ئاساسىي مەزمۇن قىلىندى. 1980 - يىلدىن كېيىن، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى ۋە دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ كىرىم - چىقىمىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1990 - يىلى ستاتىستىكىدا يېزا ئىگىلىكى، سانائەت، سودا، قاتناش، پوچتا - تېلېگراف، ئاساسىي قۇرۇلۇش، ئەمگەك - ئىش ھەققى، ماددىي ئەشيا ۋە يېزىلاردا 2 تۇرە ئۇرنەك ئىلىش، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش، يېزىدا ئولتۇرۇشلۇق ئائىلىلەرنى تەكشۈرۈش، بازار قۇرۇلۇشى يىللىق مەلۇماتى قاتارلىقلار ئاساسىي مەزمۇن قىلىندى.

2. ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچلىرى

1963 - يىلى ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ستاتىستىكا تارماقلىرىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ئۇنىۋېرسالنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، تۆۋەندىكى ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچ سىستېمىلىرىنى بەرپا قىلدى.

يېزا ئىگىلىك ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يېزا ئىگىلىك كارخانىلىرى، كەسىپي ئورۇنلار ۋە يېزا - بازار (گۈزىشي) لارنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش كۆلىمى، سۇغىرىش كۆلىمى، تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچراش كۆلىمى، ئاساسىي دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ئاساسىي دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ مەھسۇلات مىقدارى، ئاساسىي چارۋىلارنىڭ تۇياق سانى، ئاساسىي يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنىڭ سانى، ئورمان بەرپا قىلىش كۆلىمى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

سانائەت ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇ سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى، ساپ مەھسۇلات قىممىتى، ئاساسىي مەھسۇلات مىقدارى، سورتى، ئىشلەپچىقىرىش ئۈسكۈنىلىرى، ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

تىرانسپورت ۋە پوچتا - تېلېگراف ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇ ئاشيوللارنىڭ ئۆزۈنلۇقى، يۈك توشۇش مىقدارى، يۈك ئوبوروت مىقدارى، تىرانسپورت سايمانلىرىنىڭ سانى، پوچتا - تېلېگراف كەسپى مىقدارى، پوچتا - تېلېگرافنىڭ تورلىشىشى ۋە پوچتا - تېلېگراف ئۈسكۈنىلىرىگە ئىگە بولۇش مىقدارى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

ئاساسىي قۇرۇلۇش ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇ قۇرۇلۇش تۈرى، مەبلەغ سوممىسى، كۆپەيتىلگەن تۇراقلىق مۇلۇك، ئۆي قۇرۇلۇش كۆلىمى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

سودا ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇ ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى ۋە ئاساسىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش مىقدارى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ۋە سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش، سېتىلىش، يۆتكىلىش، ئامبارداردا ساقلىنىش مىقدارى ۋە سوممىسى، سودا تورلىرى، باھا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇ ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىنىڭ مال بىلەن تەمىنلىشى ۋە پىششىقلاپ ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلارنىڭ ئامباردا ساقلىنىشىنى، ئىشلەتكۈچى تارماقلارنىڭ ئىستېمالى، ئامبار زاپىسى ۋە سەرپىيات نورمىسى قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالدى.

مەدەنىيەت - ماۋارىپ ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇ ھەر دەرىجىلىك، ھەر تۈرلۈك مەكتەپ سانى، ئوقۇغۇچى سانى، قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى سانى، ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى سانى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى سانى، ھەرخىل مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، كەسپىي ئورۇنلار ۋە بۇ ئورۇنلاردىكى خادىم سانى، رادىئو پونكىتى ۋە تەنتەربىيە مەيدانى سانى قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالدى.

ئىمگەك ئىش ھەققى ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇ ئىمگەك كۈچى، ئىشچى - خىزمەتچى سانى، ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى، ئىمگەك ئۈنۈمدارلىقى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تەربىيىلىنىش ئەھۋالى قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالدى.

مالىيە تەننەرخى ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇ خەلق ئىگىلىكى تارماقلىرىنىڭ كارخانا - كەسپىي ئىشلار مەبلىغى، پايدىسى ۋە تەننەرخ مىقدارى قاتارلىقلارنى ئۆزئىچىگە ئالدى.

1984 - يىلدىن كېيىن ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچى بۇرۇنقى نوقۇل ناتۇرال مىقدارلىق ستاتىستىكا كۆرسەتكۈچىدىن تەدرىجىي قىممەت مىقدارلىق كۆرسەتكۈچ ۋە ئۈنۈم كۆرسەتكۈچىگە كېڭەيتىلدى.

1990 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك ستاتىستىكا تارمىقى ئاپتونوم رايونلۇق ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ھازىرقى يېزا ئىگىلىك ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋەللىرىدە ئىشلەپچىقىرىش كۆرسەتكۈچلىرى كۆپ بولۇش، يۇرۇشلەشكەن كۆرسەتكۈچلەر ئاز بولۇش، مەھسۇلات كۆرسەتكۈچلىرى كۆپ بولۇش، ئۈنۈم كۆرسەتكۈچلىرى ئاز بولۇش، سان كۆرسەتكۈچلىرى كۆپ بولۇش، سۈپەت كۆرسەتكۈچلىرى ئاز بولۇش ئەھۋالىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، يېزا ئىگىلىك سىستېمىسىدىكى ستاتىستىكا خادىملىرى قاتناشقان يىغىن ئاچتى، يىغىندا يېزا ئىگىلىك ستاتىستىكا جەدۋەللىرىنىڭ يېڭى لايىھىسى ئۆگىنىلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى.

Ⅲ باب

باها

§1 . ئاپپاراتلار

1. ناھىيىلىك باها ئىدارىسى

1984 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى باها ئىدارىسى تەسىس قىلدى. 1990 - يىلى بۇ ئىدارىنىڭ شتاتى 4 كە يەتتى. ھاكىمجان شەمشى ئىدارە باشلىقى، جاك جىڭباۋ، مۇنىياز مەمەتنىياز، ۋۇ فېڭشيانلار مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولۇپ ئىشلىدى.

ناھىيىگە قاراشلىق سودا - سانائەت كارخانىلىرىغا مەخسۇس ياكى قوشۇمچە ۋەزىپە ئوتەيدىغان باها خادىملىرى قويۇلدى، ئۇلار ئۆز ئورنىنىڭ باها باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

2. ناھىيىلىك باها پونكىتى

1986 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك باها تەكشۈرۈش پونكىتى قۇرۇلدى ؤ. 7 شتات بېرىلدى، مۇنىياز مەمەتنىياز بۇ پونكىتنىك باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۇتىدى.

§ 2 . بازار باھاسى

مىنگونىك دەسلەپكى مەزگىللىردە ئونىۇ ناھىيىسىنىك بازارلىردا باھانىك داۋالغۇش نىسبىتى چوڭ بولمىغان. مىنگونىك 26 - يىلى (1937 - يىلى) 5 - ئايدا شېك شىسەي ئۆزنىگە قارشى كۆچلەرنى يوقىتىش ئۇچۇن، ئونىۇدا دۆبەن بارگاھى تەسىس قىلدى. سىياسىي ۋەزىيەتنىك تەسىرى تۆپەيلىدىن، بازاردا داۋالغۇش بولۇپ، باها ئۆرلەپ كەتتى. مىنگونىك 30 - يىلى (1941 - يىلى) گېرمانىيە فاشىستلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغىغانلىقتىن، شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدا قاتناپ سودا - سېتىق قىلىدىغانلارمۇ تىجارىتىنى توختاتتى، بۇنىڭ بىلەن بازاردا ماددىي ئەشيا قىس بولۇپ، باها شىددەت بىلەن ئۆرلەپ كەتتى. مىنگونىك 33 - يىلى (1944 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت چوڭ سوممىلىق قەغەز پۇل تارقاتتى، بۇنىڭ بىلەن بازاردا باها يەنە ئۆرلەپ كەتتى. مىنگونىك 37 - يىلى (1948 - يىلى) شىنجاڭ پۇلىنىك قىممىتى چۈشۈپ كېتىپ، پۇل پاخاللىشىپ كەتتى. باها ھەر ئايدا ئۆرلەپ، كىشىلەرنىك قولىدا پۇل بولسىمۇ، مال ئالغىلى بولمايدىغان ئەھۋال كېلىپ چىقتى. مىنگونىك 37 - يىلى (1948 - يىلى) 8 - ئايدا ناھىيە دائىرىسىكى بازاردا تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرىدىن گۈرۈچنىك باھاسى 1 - ئايدىكىدىن 21.4 ھەسسە، بۇغداينىك باھاسى 1 - ئايدىكىدىن 28 ھەسسە، كۆممىقوناقنىك باھاسى 1 - ئايدىكىدىن 35.7 ھەسسە، زىغىرنىك باھاسى 1 - ئايدىكىدىن 33.8 ھەسسە ئۆرلەپ كەتتى.

قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنىك باھاسى مىنگونىك 36 - يىلى (1947 - يىلى) 12 - ئاينىك 20 - كۈنىدىن مىنگونىك 37 - يىلى (1948 - يىلى) 3 - ئاينىك 6 - كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا 4 قېتىم ئۆرلىدى. بىر جىك (تۆۋەندىمۇ شۇنداق) گۈشنىك باھاسى 2400 يۈەن (كونا پۇل، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) دىن 5000 يۈەنگە ئۆرلەپ، 1.08 ھەسسە ئاشتى؛ تۇزنىك باھاسى 3000 يۈەندىن 5000 يۈەنگە ئۆرلەپ، %70 ئاشتى؛ چاينىك باھاسى 17 مىڭ يۈەندىن 28 مىڭ يۈەنگە ئۆرلەپ، %60 ئاشتى؛ تۇخۇمنىك باھاسى 23 مىڭ يۈەندىن 45 مىڭ يۈەنگە ئۆرلەپ، %95 ئاشتى.

ئونىۇ ناھىيىسىدە 4 خىل تاۋارنىك مىنگونىك 37 - يىلى (1948 - يىلى) نىك 5 ئېيىدىكى باھاسى

جەدۋەل: 16 — 3

تاۋار نامى	1 - ئاينىك بېشىدا	2 - ئاينىك بېشىدا	3 - ئاينىك بېشىدا	3 - ئاينىك ئاخىرىدا	4 - ئاينىك 8 - كۈنى	4 - ئاينىك 10 - كۈنى	8 - ئاينىك بېشىدا	ئۆرلەش نىسبىتى %
گۈرۈچ	42	73.2	98	125	600	800	900	21.4
بۇغداي	20	35.1	40	80	300	500	560	28
كۆممىقوناق	14	24	34	70	240	400	500	35.7
زىغىر	27	37	40	60	400	600	900	33.8

50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە يېڭى ھاكىمىيەت ئەمدىلا قۇرۇلغان، مالىيە، ئىقتىسادىي ئەھۋال ئىنتايىن قىيىن بولغانلىقى، مەككار سودىگەرلەر پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرغانلىقى تۈپەيلىدىن، ناھىيە تەۋەسىدىكى بازارلاردا باها بىر مەھەل ئۆرلەپ كېتىش شاملى چىقتى. 1950 - يىل 8 - ئايدا بازاردا ھەر چارەك (تەخمىنەن 12 كىلوگرام) ئۇننىڭ باھاسى ئەسلىدىكى 12.5 يۈەندىن 17.5 يۈەنگە ئۆرلىدى، 1951 - يىل 4 - ئايدا يەنە 31.5 يۈەنگە ئۆرلىدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى چارۋا مەھسۇلاتلىرىغا ئۇرۇمچى ۋە قەشقەردىن ئۇن ئالماشتۇرۇپ ئەكىلىپ، بازارغا سېلىشتەك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، باھانى ۋە بازارنى مۇقىملاشتۇرۇپ، پۇل پاخاللىقىنى ۋە بازاردا باها ئۆرلەپ كېتىش شاملىنى تېزدىن توسۇپ قالدى. 1952 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە تاۋارلارنىڭ باھاسى ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىم بولدى.

1955 - يىلى ئاقسۇ ۋالىي مەھكىمىسى ئاشلىق ۋە يانفىنىڭ بازار باھاسىنى بەلگىلىدى: ناھىيە دائىرىسىدە 500 گرام بۇغداينىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى 0.08 يۈەن، سېتىلىش باھاسى 0.086 يۈەن؛ 500 گرام گۈرۈچنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى 0.12 يۈەن، سېتىلىش باھاسى 0.129 يۈەن؛ 500 گرام كۆممىقوناقنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى 0.053 يۈەن، سېتىلىش باھاسى 0.057 يۈەن؛ 500 گرام شالنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى 0.052 يۈەن بولدى.

1962 - يىلى دۆلەتنىڭ ئاشلىق - ياغ سىياسىتىگە ئاساسەن، ئاشلىقنىڭ سېتىلىش باھاسى مۇۋاپىق تەڭشەلدى: 500 گرام بۇغداينىڭ سېتىلىش باھاسى 0.116 يۈەن، 500 گرام كۆممىقوناقنىڭ سېتىلىش باھاسى 0.079 يۈەن بولدى. 1965 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق باها كومىتېتىنىڭ ئۇقتۇرۇشىغا ئاساسەن، «85» لىك ئۇننىڭ 500 گرامىنىڭ سېتىلىش باھاسى 0.17 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى. بۇ باها تاكى 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئىجرا قىلىندى.

1973 - يىلدىن باشلاپ يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ سېتىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغاندىن كېيىن قېيقالغان ئاشلىق - ياغلىق دانلىرىنى باها قوشۇپ سېتىۋېلىش يولغا قويۇلدى، ئارتۇق سېتىۋېلىنغان قىسمىنىڭ باھاسى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسىدىن %30 يۇقىرى بولدى.

1979 - يىلدىن باشلاپ، دۆلەت ئاشلىق، ياغ، ياغلىق دان، پاختا قاتارلىق ئاساسلىق دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسىنى زور نىسبەتتە تەڭشىدى، 1955 - يىلىدىكىگە سېلىشتۇرغاندا، 1990 - يىلى 500 گرام شالنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى %180، گۈرۈچنىڭ %210، بۇغداينىڭ %205 ئۆستۈرۈلدى.

يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىلىدىغان ئاساسلىق تاۋارلارنىڭ سېتىلىش باھاسىدا ئۇزۇن مۇددەتكىچە دىرىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىدىكى تىجارەت باها سىياسىتى ئىجرا قىلىندى. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تىجارىتىدە زىيان كۆرۈلدى، بۇ سىياسەت خاراكتېرلىك زىيان تارتىش دەپ قارىلىپ، زىيان دۆلەت مالىيىسى تەرىپىدىن تولۇقلاپ بېرىلدى. 1990 - يىلى يېزا ئىگىلىك مادىي ئەشيالىرىنى توشۇش ھەققى چېگىمىغا ئېتىبار بېرىش يولغا قويۇلۇپ، ئۇزۇن يوللۇق ۋە قىسقا يوللۇق توشۇش ھەققى نىسبىتى %10 كېمەيتىپ ھېسابلاندى. ناھىيە بىلەن يېزا ئوتتۇرىسىدا توشۇش ھەققى %50 كېمەيتىپ ھېسابلاندى.

ئەركىن بازاردا باها يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى بىلەن تەمىنلەش مىقدارىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ تۇردى.

سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى تەڭشەلدى. 1953 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ «توپ سېتىشنى كېڭەيتىش، پارچە سېتىشنى مۇۋاپىق تەڭشەش، بازارنىڭ جانلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىش، باھانى مۇقىملاشتۇرۇش» دېگەن يولبورۇقى ئىزچىللاشتۇرۇلغانلىقتىن، ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورۇنلىرىنىڭ توپ سېتىش سوممىسى ئومۇمىي سېتىش سوممىسىنىڭ 65.8% نى ئىگىلەپ، 1952 - يىلدىكىدىن 181% ئاشتى؛ پارچە سېتىش سوممىسى 34.2% نى ئىگىلەپ، 1952 - يىلدىكىدىن 212% ئاشتى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورۇنلىرىنىڭ ماددىي ئەشيالىرى پوتكۈل بازارنى تىزگىنلەپ، بازارغا رەھبەرلىك قىلىش ۋە باھانى مۇقىملاشتۇرۇش رولىنى ئويناندى. 1956 - يىل 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئالاقىدار ھۆججىتىگە ئاساسەن، سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ بازار باھاسى ئومۇميۈزلۈك تۆۋەنلىتىلدى. باھاسى چۈشۈرۈلگەن تاۋار 2200 خىلدىن ئاشتى، باھانىڭ ئەڭ تۆۋەن چۈشۈرۈلۈش نىسبىتى 7%، ئەڭ يۇقىرىسى 28% بولدى. 1960 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سودا نازارىتىنىڭ «ئۇرۇمچىگە پويىز قاتنايدىغان بولغاندىن كېيىن، تاۋارلارنىڭ باھاسىنى مۇۋاپىق چۈشۈرۈش مەسىلىسى توغرىسىدىكى دوكلاتى»غا ۋە تۇرلۇك تاۋارلارنىڭ باھاسىنى تەڭشەش لايىھىسىگە ئاساسەن، كەسپىي تارماقلار 129 خىل تاۋارنىڭ باھاسىنى چۈشۈردى. باھاسى چۈشۈرۈلگەن تاۋار تۈرى ئومۇمىي تاۋار تۈرىنىڭ 81% نى ئىگىلىدى. 1964 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، تۇرلۇك مالىلار ۋە مەدەنىيەت بۇيۇملىرىنىڭ سېتىلىش باھاسى مۇۋاپىق ئۆستۈرۈلدى، توقۇلما بۇيۇملار، مېتال بۇيۇملار، ئېلېكتر سايمانلىرى قاتارلىق تاۋارلارنىڭ سېتىلىش باھاسى يەنە بىر قېتىم چۈشۈرۈلدى. قەغەز، سەرەڭگە، چايدان، كىيىم تىكىش ماشىنىسى قاتارلىق تاۋارلارنىڭ سېتىلىش باھاسى ئۆستۈرۈلدى، يۇڭ توقۇلما بۇيۇملار، رادىئو، سىرلىق داس، باتارىيە قاتارلىق تاۋارلارنىڭ سېتىلىش باھاسى چۈشۈرۈلدى، باھانى تەڭشەش ئارقىلىق باھانىڭ رايونلار ئارا باغلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىنىپلا قالماستىن، بەلكى بازار باھاسى مۇقىملاشتۇرۇلدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ بازاردا سېتىلىش باھاسىدا دۆلەتنىڭ تاختاي باھاسى بىر تۇتاش ئىجرا قىلىنىدى، ئۆزگىرىش ناھايىتى ئاز بولدى. 80 - يىللاردىن باشلاپ، سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ سېتىلىش باھاسى سەل - پەل ئۆزگەردى. بىراق، دۆلەت ئىگىلىكىگە ۋە خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ئاساسلىق تاۋارلار باھاسىنىڭ ئۆزگىرىش نىسبىتى ناھايىتى ئاز بولدى، ناھىيە تەۋەسىدە سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ بازار باھاسى ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىم بولدى.

§ 3 . باشقۇرۇش

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) دىن باشلاپ، ناھىيە تەۋەسىدە بازار باھاسىنى سودا - سانائەت بۆلۈمى باشقۇردى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) دىن كېيىن، پۇل پاخاللىشىپ، باھا شىددەت بىلەن ئۆرلەپ كەتتى. ئاقسۇ ناھىيىسى بىلەن ئونسۇ ناھىيىسى بىرلىكتە باھا تەڭشەش كومىتېتى قۇردى، ئونسۇ ناھىيىسى بازاردا مال قىس بولۇش ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتۇپ، ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش شۆبە كومىتېتى تەسىس قىلدى، ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش، باھانى مۇقىملاشتۇرۇش قاتارلىق تەدبىرلەرنى قوللاندى، بىراق بۇنىڭ ئۈنۈمى دېگەندەك ياخشى بولمىدى.

1950 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك مالىيە - ئىقتىساد كومىتېتى ۋە سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، بازارنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ ياكى باھا ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈپ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ۋە تەمىنات - سودا ھەمكارلىق سودىسى ھەم ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش ئاپپاراتى قۇرۇپ، بازارغا كۆپلەپ ماددىي ئەشيا سالدى، شۇنىڭ بىلەن مەككار سودىگەرلەر ئاشلىق قەھەتچىلىكىدىن پايدىلىنىپ بېسىمدارلىق قىلىپ، باھانى ئۆرلىتىۋەتكەن ئەھۋالنى دەسلەپكى قەدەمدە ئۆزگەرتتى. باھانى يەنىمۇ

مۇقىملاشتۇرۇش ئۈچۈن، ناھىيىلىك مالىيە ـ ئىقتىساد كومىتېتى پائال تۇرده مال كىرگۈزۈپ، تاغ تۈزلىرىنى ئېچىپ، چارۋا مەھسۇلاتى ۋە ئاق ھاراق قاتارلىق مەھسۇلاتلارغا ئورۇنچى ۋە قەشقەر ۋىلايىتىدىن مال تېگىشىپ كېلىپ ھەمده سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن سودا ئالاقىسى قىلىپ، چارۋا مالغا كىرسىن، كېسىم تىكىش ماشىنىسى، رېزىنكە ئايغا، سىپتا رەخت قاتارلىق خەلق تۇرمۇشىغا زۆرۈر بۇيۇملارنى تېگىشىپ كېلىپ، بازارنى مال بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلدى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ۋە تەمىنات ـ سودا تاۋارلىرىنىڭ باھاسىنى ئوچۇق ـ ئاشكارا ئېلان قىلدى. بازارنى قالايمىقانلاشتۇرغان پۈرسەتچەرەسلەرگە پۈقىرىقى تەدبىرلەر ئارقىلىق قاتتىق زەربە بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن باھا ئۆرلەپ كېتىش شامىلى تېز بېسىقتى. بازاردا باھا ئاساسىي جەھەتتىن مۇقىملىشىشقا باشلىدى.

1953 ـ يىل 10 ـ ئايدا ناھىيىلىك مالىيە — ئىقتىساد كومىتېتى ناھىيە دائىرىسىده قول سانائەت مەھسۇلاتلىرى، تۇرلۇك مالالار، توقۇلما بۇيۇملار، شېكەر، تاماكا، ھاراق، ئىچىملىك، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى قاتارلىق كەسىپلەر بويىچە 1889 خىل تاۋارنىڭ باھاسىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ 23 خىل تاۋارنىڭ پارچە سېتىلىش باھاسىنى چۈشۈردى.

1957 ـ يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى سودا سىستېمىسىغا ئالاقىدار باھانى قوشۇمچە باشقۇرۇشقا، باھانى تەرتىپكە سېلىش، تەستىقلاش ۋە باھانىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، نازارەت قىلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. سانائەت ئورۇنلىرى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىپ، ئۆزلىرى ساتىدىغان تاۋارلارنىڭ باھاسىنى يەنىلا سودا ـ سانائەت بۆلۈمى باشقۇردى. ئەركىن بازاردىكى تاۋارلارنىڭ باھاسىنى بازار باشقۇرۇش ھەيئىتى باشقۇردى.

1962 ـ يىلدىن باشلاپ دۆلەت پىلانى ۋە خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ئاق شېكەر، پاختا رەخت، كىرسىن، پاختا قاتارلىق تاۋارلار بىلەن چەكلىك مىقداردا بېلەتلىك تەمىنلەش يولغا قويۇلدى؛ بازاردىكى يېڭا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى سېتىلىش باھاسى بەلگىلەپ بېرىلدى. بازارنى مۇقىملاشتۇرۇش، باھانىڭ ئۆرلىشىنى تىزگىنلەش ئۈچۈن، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغانلار جەرىمانە قويۇش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى، ھايانكەش سودىگەرلەرگە زەربە بېرىلدى.

1964 ـ يىلى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى، سودا ـ سانائەت بۆلۈمى، بازار باشقۇرۇش ھەيئىتى قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلار سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، ناھىيە بازىرىدىكى سودا ـ ئورۇنلىرىدا ئىشلەيدىغان كادىرلارنى باھانى ۋە مالىيە ـ ئىقتىساد ئىنتىزامىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشكە تەشكىللەپ، باھانى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئۆستۈرۈۋالغان، خىيانەتچىلىك قىلغان ۋە ھايانكەشلىك قىلغان 131 ئادەمنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ، ئولارنى ئەھۋالىنىڭ ئېغىر ـ يېنىكلىكىگە قاراپ خىيانەت قىلغان پۈلنى قايتۇرغۇزۇش ياكى تۆلىتىۋېلىش، جەرىمانە قويۇش، گۇناھ يېزىش ياكى خىزمەتتىن چېقىرىۋېتىش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلدى.

1984 ـ يىلى ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى باھانى تەستىقلاش، نازارەت قىلىش ۋە تەكشۈرۈش خىزمىتىنى يەنمۇ كۈچەيتتى. 1985 ـ يىلدىن بۇيان، ناھىيىلىك باھا تارماقلىرى ناھىيە دائىرىسىده باھانى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشنى قانات يايدۇرۇپ، ئىنتىزامغا خىلاپ 18 دېلونى بىر تەرەپ قىلدى ۋە تەكشۈرۈپ چارە كۆردى، ئىنتىزامغا خىلاپ پۇل 104 مىڭ يۈەن بولۇپ، بۇنىڭدىن 65 مىڭ يۈەن مالىيىگە تاپشۇرۇلدى.. باھا نازارەتچىلىكىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، سودا تارماقلىرى تاۋارلارنىڭ ھەممىسىگە باھانى ئېنىق يېزىشنى يولغا قويدى. ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى باھانى قەرەلسىز ئارىلاپ تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇپ، باھانى قالايمىقان ئۆستۈرۈش ۋە باشقىچە شەكىللەر بىلەن ئۆستۈرۈش ئەھۋاللىرىنى ئونۇملۇك توستى.

1988 ـ يىل 7 ـ ئايدا ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى دۆلەت باھا ئىدارىسىنىڭ «باھادا قانۇنغا خىلاپلىق قىلىش قىلمىشلىرىنى جازالاش توغرىسىدا بەلگىلىمە»سىنى تارقىتىپ، باھا باشقۇرۇشنى يەنمۇ كۈچەيتتى. 1990 ـ يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك باھا ئىدارىسى يەنە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك باھا باشقارمىسىنىڭ «بىر قىسىم قويۇۋېتىلگەن تاۋارلارنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش»نى تارقىتىپ، ئۇقتۇرۇشنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن

قويۇۋېتىلگەن 77 خىل تاۋار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تارماقنىڭ باها قويۇش ھوقۇقىنى قايتۇرۇۋالدى، يەنى يەرلىك تاۋارلار ناھىيىلىك باها ئىدارىسى باھاسىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكەندىن كېيىن بازارغا كىرگۈزۈشكە رۇخسەت قىلىنىدىغان بولدى. ۋىلايەتتىن باشقا جايلاردا ئىشلەپچىقىرىلغان يۇقىرىقىدەك تاۋارلارغا باها پەرقىنى تىزگىنلەش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، پارچە سېتىش باھاسى ئومۇمىي كۆرسەتكۈچىنى تىزگىنلەش بويىچە نىشانلىق باشقۇرۇش خېلى ياخشى ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

IV باب

سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش

§ 1 . ئاپپاراتلار

1957 - يىلى ناھىيىلىك، رايونلۇق بازار باشقۇرۇش ھەيئىتى قۇرۇلدى. 1965 - يىلى ناھىيىلىك، گۈڭشىلىق بازار باشقۇرۇش ھەيئىتىگە مەخسۇس ۋەزىپە ئۈتەيدىغان كادىر سەپلەندى. 1979 - يىلى بازار باشقۇرۇش ھەيئىتى تارقىتىۋېتىلىپ، ناھىيىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، گۈڭشىلاردا سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش پونكىتلىرى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش پونكىتى 10 غا، ئىشچى - خىزمەتچىسى 77 گە يەتتى.

ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 16 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (مۇدىر)	جۇ لىيەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن سۇيپىڭ ناھىيىسى	1981.1 — 1984.7
	ھامۇت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1990.6
	لى تىيەنسالڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مېڭشىيەن ناھىيىسى	1990.6—
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىر)	ۋالڭ شىنجىيې	ئەر	خەنزۇ	خېبېي چىڭخەي ناھىيىسى	1965.8 — 1966.9
	لى رۇنجىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لىنشىيەن ناھىيىسى	1972.9 — 1979.8
	جاۋ يۈكۈن	ئەر	خەنزۇ	چىڭخەي شىنىڭ شەھىرى	1979.11 — 1981.10
	مەمتىز ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.4 — 1983.10
	ھامۇت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.10 — 1984.7
	ۋۇ چېيەنجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭشى لىڭشەن ناھىيىسى	1988.11—

§ 2 . بازارنى نازارەت قىلىش - باشقۇرۇش

1950 - يىلدىن 1952 - يىلغىچە ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش تارماقلىرى يەككە دېھقانچىلىق ۋە قول سانائەتنىڭ تەرەققىياتىغا پائال يار - يۆلەك بولدى، غەللە - پاراق تاپشۇرۇش - ئاشلىق سېتىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ۋە قول سانائەت بۇيۇملىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاكاز ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغانلارنىڭ ئېشىنچە مەھسۇلاتلىرىنى بازارغا ئەكىرىپ سېتىشىغا رۇخسەت قىلدى. 1953 - يىل 11 - ئايدىن باشلاپ دۆلەت ئاشلىق، ياغلىق دان، پاختا، چارۋا مەھسۇلاتلىرى قاتارلىق ماددىي ئەشيالارنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىپ بېرىش ۋە پىلانلىق سېتىۋېلىشنى يولغا قويدى، بازار باشقۇرۇش خىزمەتلىرىمۇ دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىپ بېرىش ۋە پىلانلىق سېتىۋېلىش سىياسىتىنىڭ يولغا قويۇلۇشىنى قوغداش، ۋەتەننى سۆيۈش، قانۇنغا بويسۇنۇش تەربىيىسىنى قانات يايدۇرۇش، تىجارەت ئىستىلىنى تەرتىپكە سېلىشقا يۆزلەندى. ھەرىللىق ئاشلىق، ياغلىق دان، پاختا، چارۋا سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى تاماملىنىشتىن ئىلگىرى ئاشلىق، ياغلىق دان، چارۋا بازارلىرى تاقىۋېتىلدى، بىر تۇتاش سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى تاماملانغاندىن كېيىن ئېچىۋېتىلدى. 1955 - يىل 9 - ئايدا مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونلىنىڭ «بازارلارغا بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش، خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى سودىنى ئۆزگەرتىش، يېزىلارنىڭ سېتىۋېلىش - سېتىش خىزمىتىنى ياخشىلاش» توغرىسىدىكى يولىورۇقى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، دېھقانلارنىڭ ئۆزلىرى ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلارنى ئۆزلىرى سېتىشى قوغدالدى.

1956 - يىلى يېزا ئىگىلىكى، قول - سانائەت ۋە خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى سودىنى ئۆزگەرتىش تاماملاندى. 1957 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى «ئاممىنىڭ ئېشىنچە ئاشلىقىنى سېتىۋېلىشنى توختىتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى، مۇشۇ ئۇقتۇرۇشنىڭ روھىغا ئاساسەن، بازار باشقۇرۇش ھەيئىتى دېھقانلارنى بازار سودىسىغا پائال قاتنىشىشقا يېتەكلىدى ھەمدە بازاردا سودا - سېتىق سورۇنلىرى قۇرۇپ، بازار سودىسىنى جانلاندۇردى.

1958 - يىلى يېزىلاردا ئائىلىۋى قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشىغا چەك قويۇلدى ھەم قىسمەن بازارلار تاقىۋېتىلدى. ئوبوروت تۇزۇلمىسىدە دۆلەت، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سودا تىجارىتى كەڭ دائىرىدە يولغا قويۇلدى، يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرى، يەرلىك سانائەت بۇيۇملىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن دۆلەت ئىگىلىكى ۋە كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا ئورۇنلىرى سېتىۋالمىدىغان ۋە مۇددىگە ئېلىپ ساتمىدىغان بولدى، نەتىجىدە بازارلاردا ناۋار قىس بولۇپ كەتتى.

1963 - يىلى «باشقۇرمەن دەپ ئۆلۈك قىلىۋەتمەسلىك، ئۇجۇقتۇرۇۋەتمەسلىك، جانلاندۇرمەن دەپ قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتمەسلىك» تىن ئىبارەت بازار باشقۇرۇش پرىنسىپى ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، 7 بازار ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە يېڭىدىن ئېچىلدى، شۇنداقلا دېھقانلارغا 3 خىل يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىپ ئۆزلىرى سېتىش گۇۋاھنامىسى بېجىرىپ بېرىلىپ، دېھقانلارنىڭ دۆلەت چوشۇرگەن ۋەزىپىنى ئورۇندىغاندىن كېيىن، ئاشۇ گۇۋاھنامىگە ئاساسەن، بازاردا ماددىي ئەشيا ئالماشتۇرۇشقا قاتنىشىشىغا مەدەت بېرىلدى، ھەققانىي سودا - سېتىق قوغدالدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بازار سودىسى «كاپىتالىزم پەيدا قىلىدىغان تۇپراق» دەپ قارىلىپ قاتتىق چەكلىمىگە ئۇچرىدى. بازاردا سېتىشقا يولغا قويۇلغان يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پەقەت ناھىيە دائىرىسىدىلا سېتىشقا رۇخسەت قىلىندى، ناھىيە ئاتلاپ يۆتكەپ سېتىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى؛ دېھقانلارنىڭ ئائىلە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى ئۆز جايلىرىدىكى تەمىنات - سودا تارماقلىرىغىلا سېتىپ

بىرىشكە رۇخسەت قىلىنىدى، بازارغا ئاپىرىپ سېتىش چەكلەندى. نەتىجىدە بازارلارمۇ كاساتلىشىپ، ئەسىلەش جەدىيلىشىپ كەتتى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بازار باشقۇرۇشتىكى «سولچىل»لىق خاتالىقى تۈزىتىلىپ، پارتىيىنىڭ ئىچكى جەھەتتە جانلاندۇرۇش، «ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش» ۋە «ئىگىلىك جانلانغانسېرى، باشقۇرۇشنى شۇنچە كۈچەيتىش» قائىدىسى ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، بازار باشقۇرۇش تەدرىجىي ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا خىزمەت قىلدۇرۇش ئىزغا چۈشۈرۈلدى. ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ئەنئەنىۋى بازار ۋە يېڭىدىن ئېچىلغان بازار 14 كە يەتتى، بازارلاردا سانائەت بۇيۇملىرى تىجارىتىدە كىنىشكىنى ئاشكارا ئېسىپ تىجارەت قىلىش يولغا قويۇلدى، باشقۇرۇش مۇلازىمەت دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى، مەسىلەن: سىياسەت جەھەتتىن مەسئۇلىيەت بېرىش، ئۈچۈر مۇلازىمىتى ھەم مەدەنىي سودا قىلىش پائالىيەتلىرى قاتات يايدۇرۇلۇپ، بازار سودىسىغا قاتناشقان ئامىغا ھەر جەھەتتىن مۇلازىمەت قىلىنىپ، بازار سودىسى جانلاندۇرۇلدى: شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەھۋانە كىتاب، ژۇرنال، ئۇن - سىنئالغۇ لېنتىلىرى، بۇزۇلغان يېمەكلىكلەر قاتتىق تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنىدى، كەم جىگلاپ بېرىش، ناچار مالنى ياخشى مال قاتاردا سېتىش، يالغان مالنى راست مال قاتاردا سېتىشقا ئوخشاش قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلار تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنىدى، بازار سودىسىدا يۈز بەرگەن ماجىرالار ۋاقتىدا ھەل قىلىنىپ، بازار تەرتىپى ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتى قوغدالدى. ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى پاكلىق قۇرۇلۇشىغا بىرلەشتۈرۈپ، «سودا سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش خادىملىرىنىڭ پاك - دىيانەتلىك بولۇش قائىدىسى»، «ھەق ئېلىش ئۆلچىمى» ۋە «قانۇنغا خىلاپلىق قىلغانلارنى جازالاش چارىسى» قاتارلىقلارنى تۈزۈپ چىقىپ ئامىغا ئېلان قىلىپ، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش خادىملىرى قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، بازار باشقۇرۇشنىڭ تۈزۈملىشىشى، قېلىپلىشىشى ۋە ئاشكارا بولۇشىنى ئەملگە ئاشۇردى.

ئونسۇ ناھىيە بازىرى تارىختىن بۇيان ناھىيە بويىچە ئەڭ چوڭ، ئەڭ ئاۋات بازار بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىدىن مىنگو دەۋرىگىچە بازار ئەشمە بۇلاق كوچىسى بىلەن قەدىمىي شەھەر كوچىسىغا مەركەزلەشكەنىدى. بۇ كوچا كەسىپلەر بويىچە ئاشلىق - ياغ، يېمەكلىك، كۆكتات، تۈز، چارۋا، ياغاچ، ساپال قاچا - قۇچا، تۆمۈر سايمانلار، ئۈي جاھازلىرى، كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىم، باش كىيىم، يامىقچىلىق، موزدوزلۇق، ئوتۇن - سامان، كىگىز - گىلەم بازىرى قاتارلىق 12 بازارغا ئايرىلغان. يېزىلاردىكى ئارال، قىزىل، جام بازارلىرىدىمۇ ئاشلىق - ياغ، چارۋا، چارۋا مەھسۇلاتلىرى، ياغاچ، يېمەكلىك ۋە تاۋارلار مەلۇم ئارىلىق قالدۇرۇلۇپ ئايرىم - ئايرىم يېيىپ سېتىلدى. ناھىيە ۋە يېزا بازارلىرىدا ئاقسىقال ياكى دەللاللار قويۇلۇپ، بازار سودىسىدىكى ماجىرالارنى بىر تەرەپ قىلىش، چەت جايلاردىن كەلگەن سودا - سېتىقچىلاردىن ياينا يېرى ھەققى ئېلىش قاتارلىق ئىشلارغا قاتناشتۇرۇلدى.

50 — 60 - يىللاردا ناھىيە بازىرىدا بازارنى كەسىپلەر بويىچە پىلانلاشتا ئەنئەنىۋى بازارلار ئاساس قىلىنىدى. ئاشلىق، ياغ، پاختا بازىرى ناھىيىلىك مېھمانخانىنىڭ يېنىغا، تۈز بازىرى ج خ ئىدارىسىنىڭ شەرقىدىكى تۈز بازىرى كوچىسىغا، ئاياغ كىيىم، باش كىيىم، كىگىز، گىلەم، ساپال قاچا - قۇچا، تۆمۈر سايمانلار، كىيىم - كېچەك، موزدوزلۇق قاتارلىقلارنىڭ بازىرى چاي، چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتىنىڭ يېنىغا، يەم - خەشەك، چارۋا، ياغاچ، ئوتۇن بازىرى قەدىمىي شەھەر كوچىسىدىكى 4 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ شەرقىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1974 - يىلى ھەممە بازار يېڭى چوڭ كوچىغا كۆچۈرۈلۈپ، كەسىپلەر بويىچە سانائەت بۇيۇملىرى، موزدوزلۇق، يامىقچىلىق، كۆكتات، ئاشلىق، ياغ، گۆش يېمەكلىكلەر، چارۋا، مېۋە - چېۋە، چارۋا مەھسۇلاتلىرى، يەم - خەشەك، بورا، توخۇ، بېلىق، ياغاچ، ئوتۇن قاتارلىق 15 خىل تاۋار يايمىسى تەسىس قىلىنىدى. 1979 - يىلدىن كېيىن يەم - خەشەك، بورا، چارۋا، توخۇ، ياغاچ، ئوتۇن بازارلىرىغا توخۇلا كوچىسىدىن يەر ئاجرىتىپ بېرىلدى. يېزىلاردا بازارلار يېزىلىق ھۆكۈمەت تۈرۈشلۇق جايىنىڭ

مەمۇرىي قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىياتىغا قاراپ، كەسىپلەر بويىچە پىلانلاندى. ھەرقايسى يېزا - مەيدانلار ئادەتتىكى ئەھۋالدا يېزىلىق ھۆكۈمەت (مەيدان) تۇرۇشلۇق جاي ئەتراپىدىكى خامانلارنى ئاشلىق، پاختا، يېغ ۋە سانائەت تاۋارلىرى بازىرى قىلدى، كۆكتات، بېمەكلىك، گۆش بازىرىنى يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدىكى ئاساسلىق كوچىغا، كالا، قوي، يافاچ بازارلىرىنى يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايدىن يىراقراق يوللارغا ئورۇنلاشتۇردى.

3 § . كارخانىلارنى تىزىملاش

مىنگو دەۋرىدە خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى قول سانائەت ئورۇنلىرى، سودىگەرلەر تىجارەت باشلاشتىن ئىلگىرى، ناھىيىلىك سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسىغا ئىلتىماس قىلىپ تىزىملىتاتتى. سودا - سانائەت بۆلۈمى ۋە باج - بازار باشقۇرۇش تارماقلىرىغا مەلۇم قىلىپ تىجارەت گۇۋاھنامىسى ئالاتتى. تىجارەت باشلىغان ۋە يايما ئاچقاندىن كېيىن قائىدە - نىزام بويىچە باج تاپشۇراتتى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە سودا - سانائەت بۆلۈمى ۋە باج تارماقلىرىغا تىزىملاتقان خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى سودا ۋە قول سانائەت ئورنى 209 غا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە كاپىتالى كۆپرەك سودا ساربىي 5 ئىدى.

1954 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەرقايسى ئورۇنلاردىن 19 كادىر ئاجرىتىپ، قول سانائەتنى تەكشۈرۈش ئىشخانىسى قۇردى، بۇ ئىشخانا قول سانائەتنى تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى، ناھىيە بويىچە تىزىملاتقان قول سانائەت ئورنى 528 گە، بۇ ساھەدە ئىشلەيدىغان كىشى 806 گە يەتتى.

1955 - يىل 11 - ئايدىن 12 - ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە سودا - سانائەت ۋە خۇسۇسىيلار ئىگىلىكىدىكى سودا - سانائەت تەكشۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە تىزىملىتىپ تىجارەت باشلىغان سودا - سانائەت كارخانىسى ۋە يەككە سودا - سانائەت ئورنى 989 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكىسى بىر، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كىچىك سانائەت ئورنى 2، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورنى 2، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا ئورنى، يەككە سانائەت ئائىلىسى 640، يەككە سودا ئائىلىسى 343.

1957 - يىلى يەككە سودا سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋەزىپىسى تاماملانغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە تىزىملىتىپ تىجارەت باشلىغان سودا - سانائەت كارخانىسى 237 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسى 2، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سانائەت كارخانىسى 54، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىسى 4، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا كارخانىسى (ئاساسىي قاتلام تەمىنات سودا كوپېراتىپى ۋە ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنۇ شۇنىڭ ئىچىدە) 177. تەكشۈرۈش ئارقىلىق 91 پارچە يەككە سودا سانائەت گۇۋاھنامىسى ئالماشتۇرۇپ بېرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە يەككە قول سانائەت ئائىلىسىگە بېرىلگىنى 47 پارچە، يەككە سودىگەر ئائىلىسىگە بېرىلگىنى 44 پارچە.

1962 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك بازار باشقۇرۇش ھەيئىتى يەككە، كوللېكتىپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا - سانائەتنى تەكشۈرۈپ تىجارەت كىنىشكىسى تارقاتتى، 1963 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە 1065 پارچە تىجارەت كىنىشكىسى تارقىتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەتكە 8 پارچە، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سانائەت كارخانىسىغا 17 پارچە (گۈڭشېلار باشقۇرۇشىدىكى سانائەتمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىسىغا 5 پارچە، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا كارخانىسىغا 8 پارچە، يەككە سانائەتكە 469 پارچە، يەككە سودا ۋە مۇلازىملىق كەسىپىگە 558 پارچە تارقىتىلدى.

1974 - يىل 8 - ئايدا ناھىيە بويىچە تىزىملاش ئارقىلىق ئېنىقلانغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى ۋە يەككە ئىگىلىكتىكى سودا - سانائەت ئورنى 210 غا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى

سانائەت كارخانىسى 9، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سانائەت كارخانىسى 32، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىسى 9، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا كارخانىسى 10، يەككە سانائەت ئائىلىسى 69، يەككە سودا ئائىلىسى 80.

1980 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارمىقى ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى ۋە يەككە سودا - سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ تىجارەت كىنىشكىسىنى ئېنىقلاش ۋە تىجارەت كىنىشكىسىنى ئالماشتۇرۇپ بېرىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، 1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي 1114 تىجارەت كىنىشكىسىنى ئېنىقلىدى. تارماق ئاپپاراتلار تەكشۈرۈپ تىزىملىغان ۋە قايتا تىزىملىغان تىجارەت كىنىشكىسى 581 گە، تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئالماشتۇرۇپ بېرىلگەن تىجارەت كىنىشكىسى 533 پارچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارغا ئالماشتۇرۇپ بېرىلگىنى 64 پارچە، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانىلارغا ئالماشتۇرۇپ بېرىلگىنى 80 پارچە، يەككە سودا سانائەتچى ئائىلىلەرگە ئالماشتۇرۇپ بېرىلگىنى 389 پارچە.

1984 - يىلى مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونلىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە سودا - سانائەت كارخانىلىرى ۋە يەككە سودا سانائەتچى ئائىلىلىرىنىڭ تىجارەت كىنىشكىسى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى ۋە مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن تىجارەت كىنىشكىسى ئالماشتۇرۇپ بېرىلدى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق تىجارەت كىنىشكىسى ئالماشتۇرۇپ بېرىلگەن سودا - سانائەت كارخانىسى 178 گە، بۇ ساھەدە ئىشلەيدىغانلار 7740 قا، تۇراقلىق مۇلكى 28 مىليون 231 مىڭ 500 يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 13 مىليون 842 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت ئورنى 33، خادىمى 3781، تۇراقلىق مۇلكى 17 مىليون 946 مىڭ 400 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 4 مىليون 576 مىڭ 300 يۈەن؛ كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سانائەت ئورنى 32، خادىمى 765، تۇراقلىق مۇلكى 466 مىڭ 200 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 2 مىليون 448 مىڭ 200 يۈەن؛ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى بىناكارلىق ئورنى 4، خادىمى 541، تۇراقلىق مۇلكى 467 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 185 مىڭ يۈەن؛ كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى بىناكارلىق ئورنى 13، خادىمى 586، تۇراقلىق مۇلكى 410 مىڭ 800 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 817 مىڭ 200 يۈەن؛ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى رېمونتچىلىق ئورنى 4، خادىمى 270، تۇراقلىق مۇلكى 931 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 400 مىڭ يۈەن؛ كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى رېمونتچىلىق ئورنى 9، خادىمى 119، تۇراقلىق مۇلكى 359 مىڭ 300 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 489 مىڭ 700 يۈەن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تىرانسپورت ئورنى 3، خادىمى 96، تۇراقلىق مۇلكى 816 مىڭ 400 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 80 مىڭ يۈەن؛ كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى تىرانسپورت ئورنى 2، خادىمى 38، تۇراقلىق مۇلكى 10 مىڭ 500، تۇراقسىز مەبلىغى 7000 يۈەن؛ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا ئورنى 34، خادىمى 791، تۇراقلىق مۇلكى 3 مىليون 792 مىڭ 200 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 3 مىليون 307 مىڭ 800 يۈەن؛ كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى سودا ئورنى 27، خادىمى 444، تۇراقلىق مۇلكى 2 مىليون 70 مىڭ 600 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 1 مىليون 162 مىڭ 600 يۈەن؛ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى يىمەكلىك ئىشلەش ئورنى 2، خادىمى 54، تۇراقلىق مۇلكى 310 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 117 مىڭ يۈەن؛ كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى يىمەكلىك ئىشلەش ئورنى 2، خادىمى 16، تۇراقسىز مەبلىغى 6400 يۈەن؛ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى مۇلازىمەت ئورنى 4، خادىمى 80، تۇراقلىق مۇلكى 697 مىڭ 700 يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 638 مىڭ 600 يۈەن؛ كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى مۇلازىمەت ئورنى 9، خادىمى 59، تۇراقلىق مۇلكى 114 مىڭ يۈەن، تۇراقسىز مەبلىغى 186 مىڭ 300 يۈەن، تەكشۈرۈش ئارقىلىق تىجارەت كىنىشكىسى ئالماشتۇرۇپ بېرىلگەن يەككە سودىگەر ئائىلىسى 924، بۇ ساھەدە ئىشلەيدىغان كىشى 1464، مەبلىغى 912 مىڭ 900 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە بازارلاردىكى يەككە سودىگەر ئائىلىسى 584، بۇ ساھەدە ئىشلەيدىغان كىشى 945، مەبلىغى 350 مىڭ 200 يۈەن؛ بېزىلاردىكى يەككە سودىگەر ئائىلىسى 340، بۇ ساھەدە ئىشلەيدىغان

كىشى 519، مەبلىغى 562 مىڭ 700 يۈەن.

1989 - يىل 10 - ئايدىن 1990 - يىل 7 - ئايغىچە ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى ۋە يەككە سودا - سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ تىجارەت كىنىشكىسىنى تەكشۈردى ۋە كارخانىلارغا «ئىگىلىك نوپۇسى» ئارخىپى تۈرغۈزدى. 385 كارخانىنى تەكشۈردى، قائىدىگە خىلاپلىق قىلغان 2 كارخانىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىپ، 600 يۈەن جەريمانە قويدى، ئۇلارنىڭ 3 تامغىسىنى يىغىۋالدى، 8 كارخانىنىڭ نامىنى ئۆزگەرتىپ ئەنگە ئالدى، بىر كارخانىنى ئەنگە ئېلىشنى ۋاقتىنچە توختاتتى. 34 بېزا - بازار كارخانىسىدىكى 1001 ئادەمنى تەكشۈرۈپ، بۇ كارخانىلارنىڭ 18 مىليون 538 مىڭ يۈەن مەبلىغىنى رويخەتكە ئالدى. 1315 يەككە سودا - سانائەت ئورۇنىدىكى 2250 ئادەمنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ 7 مىليون 215 مىڭ يۈەن مەبلىغىنى رويخەتكە ئالدى، بۇنىڭ ئىچىدە 231 ئائىلىنىڭ تىجارەت كىنىشكىسىنى يىغىۋالدى. ناھىيە بويىچە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان كارخانا 428 گە يەتتى ھەمدە بۇ كارخانىلارنىڭ «ئىگىلىك نوپۇسى» تۈرغۈزۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا 240، خادىمى 9698، رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغى 113 مىليون 41 مىڭ يۈەن، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانا 188، خادىمى 2138، رويخەتكە ئالدۇرغان مەبلىغى 52 مىليون 434 مىڭ يۈەن.

§ 4 . توختامغا كېسىم چىقىرىش

1950 - يىللارنىڭ ئالدىدا خەلق ئارىسىدىكى يەر، ئۆي - مۈلۈك سودىسى قانارلىق سودىلاردا ئىككى تەرەپ كېلىشىم ھاسىل قىلغاندىن كېيىن ئاندىنۇم ۋە شاھىدلارنىڭ كېپىل بولۇشىغا ھاۋالە قىلىناتتى، قارشى تەرەپنىڭ يېنىۋېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئىناۋەتلىك دەلىل - ئىسپات سۈپىتىدە تىل خەت پۈتۈلەتتى.

50 - يىللاردىن 70 - يىللارغىچە ناھىيە دائىرىسىدە ئىقتىسادىي توختام ئىمزالايدىغان قانۇنلۇق ئورگان يوق ئىدى. خەلق ئارىسىدىكى ئىقتىسادىي ئالاقىگە كەنت ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ باشلىقلىرى ۋە ئاخۇنۇملار شاھىت سۈپىتىدە ئىمزا قويااتتى. ئىقتىسادىي تارماقلار ئارا ۋە ئورۇنلار بىلەن شەخسلەر ئارا ئىمزالايدىغان ئىقتىسادىي توختامغا ئادەتتە ناھىيىلىك، يېزىلىق مەسئۇل تارماقلار ياكى كەسپىي تارماقلار ئىمزا قويااتتى.

1982 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئىقتىسادىي توختام باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلدى. 1984 - يىلدىن كېيىن، ئۇنىۋ ناھىيىلىك ئىقتىسادىي توختامغا كېسىم چىقىرىش ھەيئىتى قۇرۇلدى، ئىقتىسادىي توختامغا كېسىم چىقىرىش سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى. 1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 1958 پارچە توختام ئىمزالاندى، توختام سوممىسى 210 مىليون 210 مىڭ يۈەنگە يەتتى؛ 984 پارچە توختام ئەنگە ئېلىندى، 7 توختام ماجىراسى دېلوسىغا مۇرەسسە قىلىش يولى بىلەن كېسىم چىقىرىلدى. 16 توختام ماجىراسى دېلوسىغا كېسىم چىقىرىلدى؛ 2120 پارچە توختام تەكشۈرۈلدى؛ 38 پارچە قانۇنغا خىلاپ توختام دېلوسى تەكشۈرۈلدى، 4 پارچە توختامنىڭ ئىناۋەتسىز ئىكەنلىكى ئېتىراپ قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى ئىمزالانغان توختام 56 پارچە، سوممىسى 5 مىليون 643 مىڭ 300 يۈەن؛ 2 پارچە ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى ئۈستىدە كېسىم چىقىرىلىپ، 14 مىڭ 500 يۈەن پۇل قايتۇرۇۋېلىندى؛ 10 پارچە باشقۇرۇش توختامى ئەنگە ئېلىندى؛ 747 پارچە توختام تەكشۈرۈلدى، سوممىسى 53 مىليون 685 مىڭ 300 يۈەن؛ قانۇنغا خىلاپ 16 پارچە توختام تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، بىر پارچە ئىناۋەتسىز توختام قانۇن بويىچە تەكشۈرۈلۈپ ئىناۋەتسىز ئىكەنلىكى ئېتىراپ قىلىندى؛ توختام ماجىراسى دېلوسى بىر تەرەپ قىلىندى.

ئىقتىسادىي توختاملارغا ئەمەل قىلىش نىسبىتىنى يەنمۇ ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، تاۋار ئوبوروت تەرتىپى رەتكە سېلىندى، ئىقتىسادىي توختاملارغا ئىمزا قويۇشنى ئۆلچەملەشتۈرۈش ئۈچۈن، ئالاقىدار تەرەپلەرنىڭ ئىقتىسادىي توختام ئىمزالىغاندا بىرلىككە كەلگەن ئىقتىسادىي توختام نۇسخىسىنى ئىشلىتىشىگە يېتەكچىلىك قىلىندى، 1990 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىقتىسادىي توختام ئۇلگە نۇسخىسىنى ئىشلىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

5 § . تاۋار ماركىسىنى باشقۇرۇش

تاۋار ماركىسىنى رويخەتكە ئېلىپ باشقۇرۇش خىزمىتى 1979 - يىلى باشلاندى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ساختا «مۇدەن» ماركىلىق پاپىرۇس، ساختا «كەپتەر»، «يۇڭجيۇ»، «مۇمرۇغ» ماركىلىق ۋېلىسىپىت قاتارلىق ساختا تاۋار ماركىسى دېلوسىدىن 3 نى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى ۋە قانۇنسىز تاپاۋەتنىڭ ھەمىسىنى مۇسادىرە قىلدى ھەمدە قانۇنسىز تىجارەت قىلغان ئورۇنلارغا جەرىمانە قويدى. 1990 - يىلى تاۋار ماركىلىرى ئېنىقلىنىپ تەرتىپكە سېلىندى، تاۋار ماركىسى ئارخىپى تۈرغۇزۇلدى. دۆلەت سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، 5 تاۋار ماركىسى رويخەتكە ئېلىندى، بىر تاۋار ماركىسى تەستىقلاشقا قالدۇرۇلدى، 2 تاۋار ماركىسى ئەنگە ئېلىندى.

6 § . ھايانكەشلىكنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيە بازىرىدا ماددىي ئەشيالار ئىنتايىن قىس بولدى، بەزى خۇسۇسىي سودىگەرلەر پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھەدەپ ھايانكەشلىك قىلدى. 1952 - يىل 2 - ئايدا «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» قا بىرلەشتۈرۈپ ھايانكەشلىككە زەربە بېرىلدى، 24 پارچە ھايانكەشلىك دېلوسى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى. 1957 - يىل 12 - ئايدا ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىشقا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ياتىدىغان 3 دېلو تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى، 38 ھايانكەش تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 6 سى رېجىمغا ئېلىندى، بىرىگە قاتتىق زەربە بېرىلدى، قالغان 31 كىشى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى. 1958 - يىل 2 - ئايدا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش مەزگىلىدە، ئاز ساندىكى پومېشچىكلار ۋە چارۋىدارلار، مەككار سودىگەرلەر تىل بىرىكتۈرۈپ، ھايانكەشلىك قىلىپ، يېزا - چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ ئاشلىق سېتىۋېلىپ، چارۋا مالالارنى ئېلىپ - سېتىپ، قاراڭغۇ بازارچىلىق قىلدى، ئايرىم مەككار سودىگەرلەر يول ئېغىزلىرىدا چارۋا - مالالارنى توسۇپ سېتىۋېلىپ، قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈپ سېتىپ، ئوتتۇرىدىن پايدا ئېلىپ، چارۋىچىلىقنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى ھەم بازار باشقۇرۇشنى ئېغىر دەرىجىدە قالايمىقانلاشتۇردى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى سودا - سانائەت بۆلۈمى، باج ئىدارىسى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلاردىن ئون نەچچە كادىر تاللاپ، ھايانكەشلىككە قارشى تۇرۇش ئىشخانىسى قۇردى، 1958 - يىل 4 - ئايغىچە 63 ھايانكەش تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى.

1960 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە تەبىئىي ئاپەتنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، تاۋار قىس بولۇپ كەتتى، بولۇپمۇ ئاشلىق بەك قىس بولۇپ كەتتى، ھايانكەشلىك يەنە باش كۆتۈردى. 1963 - يىل 5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ «4 - ئاپرىل پەرمانى» غا ئاساسەن، ئۇنسۇ ناھىيىلىك «بەشكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىككە، ئوغرىلىققا، ھايانكەشلىككە، ئىسراپچىلىققا،

تارقاقچىلىققا، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش) رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، مەزكۇر گۇرۇپپا ناھىيە تەۋەسىدە 24 نەپەر ھايانكەش ۋە خىيانەتچىنى ئېنىقلاپ چىقتى، 1965 - يىلدىن باشلاپ ئىقتىسادىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ۋە بازار باشقۇرۇش خىزمىتىنىڭ كۈچەيتىلىشىگە ئەگىشىپ، ھايانكەشلىك كۆرۈنەرلىك ئازايدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە جەمئىيەت تەرتىپى قالايمىقان، ئىقتىساد كاساتلاشقان، مادىي ئەشيا قىس بولغاچقا، ھايانكەشلىك باش كۆتۈرگەنىدى. 1970 - يىل 2 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە، خىيانەتچىلىككە، ئوغرىلىققا، ھايانكەشلىككە، ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش»ىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە 1000 دىن ئارتۇق ئادەمدىن تەشكىللەنگەن تەشۋىقات ئەترىتى ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ، «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، 1976 - يىل 2 - ئايغىچە، 14 پارچە ھايانكەشلىك دېلوسىنى، 127 ھايانكەشنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. بۇ قېتىمقى ھەرىكەتتە «سول» چىل خاتالىقىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، بىر قىسىم يەككە تىجارەتچىلەر ياكى ئۆزى ئىشلەپچىقىرىپ ئۆزى ساتىدىغانلارغىمۇ ھايانكەش دەپ قارىلىپ زەربە بېرىلدى ياكى «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى» دەپ قارىلىپ قاتتىق چەكلەندى.

1978 - يىل 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيە بازىرىدىكى يازلىق كىنوخانىدا ھايانكەشلەرگە زەربە بېرىش مەپەرۋەرلىك يىغىنى ئېچىلىپ، يەنە بىر قېتىم قانۇنغا خىلاپ ئىقتىسادىي جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش كۈرىشى قانات يايدۇرۇلدى، 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى بىلەن رېژىسسىيە ئىدارىسى 81 پارچە قانۇنغا خىلاپ دېلونى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، 148 مىڭ 900 يۈەن پۇلنى مۇسادىرە قىلدى ياكى جەرىمانە قويدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك رېژىسسىيە ئىدارىسى 2 دېلونى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، 80 مىڭ 800 يۈەن ئىقتىسادىي زىيانىنى قايتۇرۇۋالدى؛ ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى 79 پارچە دېلونى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، 68 مىڭ 100 يۈەن پۇلنى مۇسادىرە قىلدى ياكى جەرىمانە قويدى.

V باب

ئۆلچەم

§1 . ئاپپاراتلار

1977 - يىلى ناھىيىلىك ئۆلچەم پونكىتى قۇرۇلدى. 1986 - يىلى ئۆلچەم پونكىتى ئۆلچەم ئورنىغا ئۆزگەرتىلىپ، 15 شتات بېرىلدى. 1989 - يىل 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۆلچەم ئىدارىسى تەسىس قىلدى، ئۆلچەم ئىدارىسى بىلەن ئۆلچەم نازارەتچىلىك - تەكشۈرۈش ئورنىنىڭ ئادەمى بىر يۈرۈش، ئاپپاراتى ئىككى» بولدى. ئۆلچەم ئىدارىسى ھۆكۈمەتنىڭ فۇنكسىيىلىك مەمۇرىي تارمىقى قىلىندى، ئۆلچەم ئورنى ئۆلچەم ئىدارىسىغا قاراشلىق كەسىپىي ئورۇن قىلىندى. مۇ جىيەنشىن ئىدارە (ئورۇن) باشلىقى، زىلىك جۇيۈ مۇئاۋىن ئىدارە (ئورۇن) باشلىقى بولدى.

§ 2 . ئۆلچەم سىستېمىسىنىڭ ئۆزگىرىشى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن مىنگو دەۋرىگىچە ناھىيە تەۋەسىدە خەلق ئارىسىدا گەز، يافاچ مېتىر، تىككۈچىلىكتە ئىشلىتىلىدىغان گەز قاتارلىقلار ئىشلىتىلگەن. خەلقئارالىق ئۆلچەم سىستېمىسى بويىچە ھېسابلىغاندا بىر گەز 70 سانتىمېتىرغا، بىر مېتىر 160 سانتىمېتىرغا تەڭ. ئۆلچەش ئەسۋابى 2 تۈرلۈك ئىدى، بىرى، ئاشلىق تۇرىدىغىلەرنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئۆلچەم ئەسۋابى بولۇپ، شاڭ، كۈرە، چارەكتىن ئىبارەت ئىدى، جىڭغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا بىر پاتمان 975 جىڭغا، بىر كۈرە 19.5 جىڭغا، بىر چارەك 24 جىڭغا، بىر شاڭ 1.95 جىڭغا تەڭ ئىدى؛ يەنە بىرى، سۇيۇقلۇقلارنى ئۆلچەشتە ئىشلىتىلىدىغان كەمچەن بار ئىدى. ئۆلچەش ئەسۋابلىرىدىن بىر جىڭ 16 سەر ھېسابلىنىدىغان چوڭ - كىچىك يافاچ تارازا بار ئىدى.

50 - يىللاردىن كېيىن، يېڭى ئۆلچەش ئەسۋابلىرى ئارقا - ئارقىدىن پەيدا بولۇشقا، ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. سودىدا كۆپرەك مېتىر، تارازا، ئوستەل تارازىسى، گىر قاتارلىقلار ئىشلىتىلدى. سانائەت، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى دېتالىنى پىششىقلاپ ئىشلەشتە كۆپرەك شتانگېنسىركۇل، مىكرومېتىر ئىشلىتىلدى، دورىلارنى ئۆلچەشتە مىسقال ھېسابىدىكى چوكىلىق تارازا ئىشلىتىش كىلوگرام ھېسابىدىكى مىللىگراملىق تارازا ئىشلىتىشكە ئۆزگەرتىلدى.

60 - يىللاردا گوۋۇيۈەننىڭ «مەملىكەت بويىچە ئۆلچەم ئۆزۈمىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى پەرمانى» غا ئاساسەن، خەلق ئىشلىتىلىۋاتقان بىر جىڭ 16 سەر ھېسابلىنىدىغان تارازا بىر جىڭ 10 سەر ھېسابلىنىدىغان تارازىغا ئۆزگەرتىلدى. 1986 - يىلى گوۋۇيۈەن ئىلان قىلغان «مەملىكىتىمىزدە قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بىرلىكىنى بىر تۇتاش يولغا قويۇش توغرىسىدا پەرمان» غا ئاساسەن، خەلقئارا بىرلىك سىستېمىسى قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ بېكىتىلدى، ناھىيە بويىچە سودا - تىجارەت ئورۇنلىرى، خۇسۇسىي سودىگەرلەر بىردەك كىلوگرام ھېسابىدىكى تارازا ئىشلەتتى، ئەسلىدىكى جىڭ ھېسابىدىكى تارازىنى ئىشلىتىش توختىتىلدى. تاۋارلارغا قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بىرلىكلىرى بويىچە باھا قويۇلدى، ئاشلىقنى ئۆلچەشتە ئەسلىدىكى جىڭ بىرلىك قىلىنغان تۇرۇم كىلوگرام بىرلىك قىلىنغان تۇرۇمگە ئۆزگەرتىلدى. يېڭىدىن لايىھىلەنگەن، ياسالغان، بېسىلغان تاۋار ماركىلىرى، بېلەت، ئىلان قاتارلىقلاردا بىردەك قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بىرلىكى قوللىنىلدى.

1990 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە ئۆلچەم ئەسۋابلىرىدىن بامبۇك گەز، تاسما رۇلېتكا، يېپ گەز، پولات رۇلېتكا، سۇيۇقلۇق ئۆلچەش كەمچەنلىرى، مىنزۇركا مىكرو تارازا، يافاچ چوكىلىق جىڭ، تۇمۇر چوكىلىق جىڭ، ئوستەل تارازىسى، گىر، زىنجىلىق ئۆلچەش ئەسۋابلىرىدىن شتانگېنسىركۇل، مىكرومېتىر، تۆشۈك دىئامېتىرىنى ئۆلچىگۈچ، گاز بېلەن ھەرىكەتلىنىدىغان ئۆلچىگۈچ، چىشلىق چاق گارىدومېتىرى، تۈرلۈك راسخودومېتىر، ۋاكۇئومېتىر، دېنسىمېتىر، ھەرخىل ئامپېرمېتىر، ۋولتسىمېتىر، ۋاتمېتىر، گالۋانومېتىر، پوتېنسىئومېتىر، ئومېتىر، قويۇقلۇق مېتىرى، تۇربىدىمېتىر قاتارلىقلار ئىشلىتىلدى.

§ 3 . ئۆلچەم باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە تەۋەسىدە مەخسۇس ئۆلچەم باشقۇرۇش ئاپپاراتى يوق ئىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت باج ئىدارىسى بېلەن سودا - سانائەت ھەيئىتىنى ئۆلچەمنى قوشۇمچە باشقۇرۇشقا بەلگىلىگەنىدى. شىنجاڭ

ئۆلكىسىنىڭ «شىنجاڭ بويىچە ئۆلچەمنى بىر تۇتاش تىسلاھ قىلىش ھەققىدە ئومۇمىي پەرمان»نىڭ ئاساسەن، مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 10 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئۆلچەم ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى، ئىسلاھات ياندۇرقى يىلى 6 - ئايدا ئاخىرلاشتى. ئۆلچەم ئەسۋابلىرىدىن تىككۈچىلىكتە ئىشلىتىلىدىغان گەز، 16 سەرلىك جىڭنى ئىشلىتىش ئۆلچەم قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەرقانداق ئورۇن ۋە شەخسنىڭ كونا ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى ئىشلىتىشى مەنئى قىلىندى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئۆلچەم ئەسۋابلىرى بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، شۇنىڭدىن كېيىن، ئاساسىي جەھەتتىن ھەرىيلى بىر قېتىم تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى، بىراق تەكشۈرۈش كۆپ ھاللاردا شەكلىگە ئايلىنىپ قالغانىدى.

1957 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە ئۆلچەم باشقۇرۇش خىزمىتىنى بازار باشقۇرۇش ھەيئىتى قوشۇمچە باشقۇردى. ھەرىيلى كەسىپىي شىركەتلەر، زاۋۇت - كان ۋە مەۋرىي، كەسىپىي ئورۇنلار تەشكىللىنىپ ئۆلچەم سىستېمىسىنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇردى. 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مېتىر سىستېمىسىنى قوللىنىش ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، تىككۈچىلىكتە ئىشلىتىلىدىغان گەز ئىشلىتىشكە رۇخسەت قىلىنمىدى؛ كىلوگرام بىرلىكىنى قوللىنىش ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، جىڭنى بىرلىك قىلىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى؛ كىلوگرامليق جىڭ، تارازا، ئۇستەل تارازىسى ۋە چوڭ تارازىنى ئىشلىتىش ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، كونا 16 سەرلىك جىڭنى ئىشلىتىش چەكلەندى. 1977 - يىلدىن كېيىن ھەرىيلى بازار ۋە ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئۆلچەم سىستېمىسى تەكشۈرۈلدى. ئۆلچەملىك بولمىغان ئۆلچەش ئەسۋابلىرى ۋە تارازىلار مۇسادىرە قىلىندى.

1985 - يىل 9 - ئايدا گوۋۇيۈەن «خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئۆلچەم قانۇنى»نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئۆلچەم تارماقلىرى قانۇن بويىچە ھوقۇق يۈرگۈزۈپ، ئۆلچەمنى تەكشۈرۈش - نازارەت قىلىش ۋە باشقۇرۇش خىزمىتىنى كۈچەيتتى. 1987 - ، 1988 - يىللىرى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۆلچەم، سودا - سانائەت، باھا، سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق ئورۇنلارنى تەشكىللەپ، ناھىيە دائىرىسىدە ئۆلچەمنى 5 قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى؛ ناھىيىلىك ئۆلچەم ئورۇنلىرى مۇناسىۋەتلىك كەسىپىي تارماقلارنى تەشكىللەپ مەخسۇس تېمىدا ئۆلچەمنى 26 قېتىم تەكشۈردى ھەمدە ئۆلچەش ئەسۋابلىرىنىڭ ياسىلىشى، سېتىلىشى، بەلگىسى ۋە ئىشلىتىلىش ئەھۋاللىرىنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇپ، ئۆلچەم ئەسۋابىدىن جەمئىي 3500 نى تەكشۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇستەل تارازىسى 669، بۇنىڭدىن ئۆلچەمگە توشقىنى 511، ئۆلچەمگە توشۇش نىسبىتى 76.4%؛ چوكىلىق تارازا 2558، ئۆلچەمگە توشقىنى 2300، ئۆلچەمگە توشۇش نىسبىتى 90%؛ قۇمۇش گەز 97، ئۆلچەمگە توشقىنى 88؛ كەمچەن 28، ئۆلچەمگە توشقىنى 22؛ قان بېسىم ئۆلچىگۈچ 43، ئۆلچەمگە توشقىنى 19، ئۆلچەمگە توشۇش نىسبىتى 44%؛ تارازا 10، ئۆلچەمگە توشقىنى 7. ئۆلچەم قانۇنىغا ۋە ئۆلچەم ئىنتىزامىغا خىلاپ دېلودىن 63 ى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئۆلچەم دەۋاسىدىن 6 سى مۇرەسسە قىلىندى. ئۆلچەمگە توشمىغان 630 دانە ئۆلچەش ئەسۋابى مۇسادىرە قىلىنىپ، 3545 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى. مۇقىم مىقدارداۋ ئوراپ قاچىلانغان 90 خالتا تاۋار تەكشۈرۈلدى. بۇنىڭ توغرا چىقىش نىسبىتى 75% بولدى؛ ئۆلچەش ئەسۋابلىرىنى سېتىش ئورنىدىن 5 ى تەكشۈرۈلۈپ، گۇۋاھنامىسى يوق 2077 دانە ئۆلچەش ئەسۋابى پېچەتلىۋېتىلدى. ناھىيە بويىچە مەجبۇرىي تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇشنى ئىلتىماس قىلغان ئورۇن 210 غا يەتتى، بۇنىڭدىن 30 ئورون تەكشۈرۈلدى، ئىلتىماس قىلىش نىسبىتى 100% بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانى، ئاشلىق ئىدارىسى، تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى، چاي، چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، پاختا - چىگە شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار ئىشلىتىۋاتقان تارازا، سىغىم ئۆلچەش ئەسۋابى ۋە بازاردا ئىشلىتىلىۋاتقان ئۆلچەش ئەسۋابلىرى قەرەللىك تەكشۈرۈلدى.

1989 - يىل 8 - ئايدا گوۋۇيۈەن ئىشخانىسى تارقاتقان (1989) 32 - نومۇرلۇق ھۆججەتكە ۋە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئۆلچەم باشقارمىسىنىڭ «بازاردا سېتىلىۋاتقان ساختا، ناچار تاۋارلارنى تەكشۈرۈش ۋە تەرتىپكە

سېلىپ بىر تەرەپ قىلىش» توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنىڭ ئاساسەن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى، ئۇلچەم ئىدارىسى، سودا ـ سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، باھا ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، مەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى ۋە شېكەر، تاماكا، ھاراق مونوپول سېتىش ـ باشقۇرۇش ئىدارىسى، تېببىي دورا مونوپول سېتىش ـ باشقۇرۇش ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلاردىن 12 ئادەمنى تاللاپ، بىرلەشمە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەشكىللىدى. تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى سودا ـ سانائەت كارخانىسى ۋە يەككە تىجارەتچىلەر دوكىنىدىن 55 نى تەكشۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت كارخانىسى 3، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا توپ سېتىش ئورنى 5، ئامبار 7، ماگىزىن 29، يەككە تىجارەتچىلەر دوكىنى 11، 82 خىل مەھسۇلات ۋە تاۋارنى تەكشۈردى. 583 قۇتا ساختا كونسېرۋا مارکىسى، رويخەتكە ئېلىنغان زاۋۇت نامى بىلەن ئىشلەپچىقارغان زاۋۇت نامى ماس كەلمەيدىغان 60 يەشىك بۇزۇلغان كونسېرۋا، 2831 بوتۇلكا بۇزۇلغان مېۋە شەربىتى، 48 كومزەك چىلانغان سەي، 2 دانە ساختا قول سائىتى، 30 كىلوگرام بۇزۇلغان بولكىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. بۇزۇلغان مېۋە شەربىتى، بولكا، چىلانغان سەي، كونسېرۋا قاتارلىقلار بازار كۇنى جامائەت ئالدىدا كۆيدۈرۈۋېتىلدى، ئۇلچەمگە توشمىغان تاۋارلار چەكلىك مۇددەت ئىچىدە باھاسىنى چۈشۈرۈش، مۇسادىرە قىلىش، پېچەتلەش، سېتىشنى چەكلەش ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىندى. بىر تەرەپ قىلىنغان تاۋارلارنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 5263 يۈەنگە يەتتى.

1990 ـ يىل 8 ـ ئايدا دۆلەت تېخنىكا نازارەتچىلىكى ئىدارىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسىنىڭ «قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بىرلىكلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ـ يولغا قويۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش»ىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسى «قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بىرلىكلىرىنى يولغا قويۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش توغرىسىدا» ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ ھەمدە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلاردىكى كادىرلارنى تەشكىللەپ، ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، سانائەت، قاتناش، پېنزا ئىگىلىكى، سۇچىلىق، مەھىيە، سودا، تەشۋىقات قاتارلىق تارماقلارنىڭ قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بىرلىكلىرىنى قوللىنىش ۋە ئۇلچەم خىزمىتىدە ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋابلاردىن رېيكا، پرىبور دېكسىنى ئۆزگەرتىش خىزمىتىنى بىر قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈردى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق ناھىيىدىكى سانائەت، قاتناش كارخانىلىرىدا ئىشلىتىلىۋاتقان ئۇلچەملىك ئۇلچەش ئەسۋابلىرى (كۇچ قىممىتى، بېسىم كۆچىنى ئۇلچەش ئەسۋابى) نى ئۆزگەرتىش ئىشىنىڭ پۈتۈنلەي تاماملانغانلىقى ئېنىقلاندى؛ ئىش مانومېتىرى، ژاكۇئومېتىر، ھەرخىل تارازا قاتارلىقلارنى ئۆزگەرتىپ ياساش نىسبىتى 96% كە يەتتى؛ تېخنىكا ئۇلچىمى، چېرتيوژ لايىھىلەش، ھۈنەر ـ سەنئەت ماتېرىياللىرى، تەكشۈرۈپ ئۇلچەش خاتىرىسى، مەھسۇلات بەلگىسى، ئىشلىتىش چۈشەندۈرۈشى ۋە بېكەتەرلىككە ئالاقىدار مەشغۇلات قائىدىسىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى 100% كە يەتتى. مەلۇمات جەدۋىلى، ھېسابات كارتۇچكىسى، ھۆججەتلەرنى ئۆزگەرتىش نىسبىتى 95% تىن يۇقىرى بولدى؛ سودا سىستېمىسىدا ئىشلىتىلىدىغان ئۇلچەش ئەسۋابلىرى (ئاساسەن گىر، ئوستەل تارازىسى دېيكسى) نى ئۆزگەرتىپ ياساش پۈتۈنلەي تاماملاندى، تاۋار مارکىسى، ھېسابات كارتۇچكىسى ۋە ھۆججەتلەردە قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بىرلىكلىرى قوللىنىلدى؛ ئېنگلىز ئۇلچەم سىستېمىسى، ئۇلچەم ـ تارازا توزۇمى قاتارلىق قانۇندا بەلگىلەنمىگەن ئۇلچەم بىرلىكلىرى قوللىنىلغان تاۋارلارنى سانقاندا قانۇندا بەلگىلەنگەن ئۇلچەم بىرلىكلىرىنى ئىشلىتىش دەرىجىسىنىڭ توغرىلىق نىسبىتى 95% تىن يۇقىرى بولدى؛ خەت ـ ئالاقە، پىلان، ستاتىستىكا جەدۋىلى، تاۋار ئېلانى قاتارلىقلارنى ئۆزگەرتىش نىسبىتى 96% كە يەتتى؛ ئىلمىي تەتقىقات، قۇرۇلۇش تېخنىكىسى، تېببىي داۋالاش، مەھىيە قاتارلىق كەسپىي ئورۇنلاردا خەت ـ ئالاقە، پىلان، ستاتىستىكا جەدۋىلى، ھېسابات كارتىسى، ھۆججەتلەرنى ئۆزگەرتىش نىسبىتى 95% كە يەتتى؛ ئىلمىي تەتقىقاتقا دائىر ماقالە، تېخنىكىلىق ماتېرىياللار، چېرتيوژ لايىھىلەش، رېتسىپ يېزىش قاتارلىقلارنىڭ ئۆزگەرتىلىش نىسبىتى 95% تىن ئاشتى؛ ئىشلىتىلىۋاتقان ئۇلچەش ئەسۋابى، ئۇلچەش سائىتى ۋە ئۇلچەنگەن سانلىق ئاساسلارنىڭ

ئۆزگەرتىلىش نىسبىتى %95 كە يەتتى؛ ھۆكۈمەت تارماقلىرى، رادىئو - تېلېۋىزىيە، مەدەنىيەت، ماتارىپ تارماقلىرىدىكى خەت - ئالاقە، پىلان، ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى، ھېسابات كارتىسى ۋە ھۆججەتلەرنىڭ ئۆزگەرتىلىش نىسبىتى %95 كە يەتتى؛ رادىئو - تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرنال ماقالىلىرىنىڭ ئۆزگەرتىلىش نىسبىتى %96 كە يەتتى؛ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۆزلىرى تۈزگەن ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ۋە كونسېپكلارنىڭ ئۆزگەرتىلىش نىسبىتى %95 كە يەتتى.

1990 - يىل 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى بىرلىكتە «ئۆلچەملەشتۈرۈش قانۇنىنى ئەستايىدىل يولغا قويۇپ، ئۆلچەمنى قاتتىق ئىجرا قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ، ئۆلچەمسىز ئىشلەپچىقىرىشنى چەكلىدى. ناھىيىلىك ئۆلچەم ئىدارىسى كارخانا مەسئۇلاتلىرىدىن ئۆلچەم بويىچە ئىشلەپچىقىرىلمىغانلىرىنى قانۇن بويىچە تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىپ، ئۆلچەمگە توشمايدىغان مەسئۇلاتلارنىڭ زاۋۇتتىن چىقىرىلىشىنى ۋە سېتىلىشىنى مەنئى قىلدى.

VI باب

مۇپەتتىشلىك

§ 1 . ئاپپاراتلار

1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى تەسىس قىلدى. ئىدارىنىڭ 1990 - يىلدىكى شتاتى 15 بولۇپ، قارمىقىدا سانائەت - قاتناش - سودا - مۇپەتتىشلىك بۆلۈمچىسى، مالىيە - پۇل مۇئامىلە - مەدەنىيەت - ماتارىپ - مەمۇرىيەت - ئاساسىي قۇرۇلۇش مۇپەتتىشلىك بۆلۈمچىسى، يېزا ئىگىلىك مۇپەتتىشلىك بۆلۈمچىسى، مۇپەتتىشلىك ئىش ئورنى ۋە كادىرلار كاتىبات بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىدى. خۇ رۇينىڭ ئىدارە باشلىقى، روزى توختى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولدى.

§ 2 . مۇپەتتىشلىك - نازارەتچىلىك

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ناھىيىلىك مالىيە تارمىقى شىنجاڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە مۇپەتتىشلىك خىزمىتىنى قانات يايدۇردى.

50 - يىللاردىن تارتىپ 1983 - يىلغىچە مۇپەتتىشلىك - نازارەتچىلىك خىزمىتىنى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى قوشۇمچە باشقۇردى. 1984 - يىلدىن كېيىن مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى قانۇن بويىچە مۇپەتتىشلىك - نازارەتچىلىك ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى.

1952 - يىلى 16 ئورۇن ئۈستىدە مۇپەتتىشلىك قىلىنىپ، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 106 مىڭ يۈەن پۇل تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى. 67 مىڭ يۈەن پۇل قايتۇرۇۋېلىندى.

1964 - يىلى 18 ئورۇن ئۈستىدە مۇپەتتىشلىك قىلىنىپ، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 279 مىڭ يۈەن پۇل تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى، 87 مىڭ يۈەن مالىيەگە تاپشۇرۇلدى.

1971 - يىلى 2 ئورۇن نۆۋەتلىق مۇھەندىسلىك قىلىنسۇن، باشقا ئىشقا يۆتكەپ ئىشلىتىلگەن 79 مىڭ يۈەن مەخسۇس تۇر مەبلىغى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى.

1972 - يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 77 ئورۇن ئۇستىدە مۇھەندىسلىك قىلىنسۇن، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 54 مىڭ يۈەن پۇل تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ چىقىلدى ۋە يېزا ئىگىلىك بېجى ئۇچۇن تاپشۇرۇلدى.

1973 - يىلى ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 168 مىڭ يۈەن پۇل ئۇستىدە مۇھەندىسلىك قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ۋاقتىدا تاپشۇرۇلغان يېزا ئىگىلىك بېجى 54 مىڭ يۈەن، سودا - سانائەت بېجى 114 مىڭ يۈەن بولۇپ، بۇ پۇللارنىڭ ھەممىسى قايتۇرۇۋېلىنىپ، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسىغا، باج تارماقلىرىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى.

1975 - يىلى ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 120 مىڭ يۈەن پۇل ئۇستىدە مۇھەندىسلىك قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇقلاپ تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باج پۇلى 103 مىڭ يۈەن.

1977 - يىلى ناھىيىلىك مالىيە، باج تارماقلىرى بىرلىكتە باج، پايدا مۇھەندىسلىكىنى قانات يايدۇرۇپ، 2400 يۈەن پۇلنى قايتۇرۇۋېلىپ، مالىيىگە تاپشۇردى.

1979 - يىلى ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 5800 يۈەن پۇل تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى.

1980 - يىلى ئوغرىلانغان، تاپشۇرۇلمىغان 300 يۈەن باج پۇلى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى.

1981 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 296 مىڭ يۈەن پۇل تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە تاپشۇرۇلمىغان باج 5600 يۈەن، تۇتۇپ قېلىنغان پايدا 49 مىڭ يۈەن، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن باشقا پۇل 241 مىڭ 400 يۈەن.

1984 - يىلى ناھىيىلىك مۇھەندىسلىك ئىدارىسى سېلىشتۇرۇش، تەھلىل قىلىش، ئارىلاپ مۇھەندىسلىك قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، چاتىقى بار 1 مىليون 244 مىڭ يۈەن مەبلەغنى تەكشۈرۈپ چىقتى.

1985 - يىلى 20 ئورۇن تەكشۈرۈلۈپ، مەسىلە بار 1 مىليون 7000 يۈەن مەبلەغ تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە خاتا ھېسابات قىلىنغىنى 233 مىڭ يۈەن، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن پۇل 744 مىڭ يۈەن، مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىكى 75 مىڭ يۈەن، شۇ يىلى تاپشۇرۇلغىنى 49 مىڭ 100 يۈەن.

1986 - يىلى 19 ئورۇن مۇھەندىسلىك قىلىنسۇن، مەسىلە بار 1 مىليون 555 مىڭ يۈەن مەبلەغنىڭ مەسىلىسى بارلىقى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن پۇل 778 مىڭ يۈەن، مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىكى 225 مىڭ يۈەن.

1987 - يىلى 31 ئورۇن، 40 مىليون 215 مىڭ يۈەن مۇھەندىسلىك قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن پۇل 449 مىڭ يۈەن، مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك پۇل 107 مىڭ يۈەن.

1988 - يىلى 49 ئورۇن ئۇستىدە مۇھەندىسلىك قىلىنسۇن، 26 مىليون 710 مىڭ يۈەن پۇل تەكشۈرۈلۈپ، ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن 200 مىڭ يۈەن پۇل تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىكى 125 مىڭ يۈەن بولۇپ، تاپشۇرۇپ بولۇنغىنى 40 مىڭ 900 يۈەن.

1989 - يىلى 46 ئورۇن ئۇستىدە مۇھەندىسلىك قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە مەملىكەت خاراكتېرلىك مۇھەندىسلىك قىلىنغان تۇر 2، نىشانلىق مۇھەندىسلىك قىلىنغان ئورۇن 39. نۆۋەتلىق مۇھەندىسلىك قىلىنغان كارخانا 5، دېھقانچىلىق دورىسى، خىمىيىۋى ئوغۇت، سۇلياۋ يوپۇق مەخسۇس تىجارىتى، ئاشلىق ۋە يانغىنىڭ مۇقىم باھاسىنى تاختاي باھاسىغا ئۆزگەرتىش، ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى مەبلەغنىڭ كېلىش مەنبەسى ۋە ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشى، پىۋا زاۋۇتى ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلەغنىڭ ئىشلىتىلىشى، يېزا ئىگىلىك - سودا - سانائەت بىرلەشمە شىركىتى مەبلەغنىڭ كېلىش مەنبەسى ۋە ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشى قاتارلىق 5 مەخسۇس تۇر ئۇستىدە مۇھەندىسلىك قىلىندى. ھۆددىگە ئېلىنغان 18 كارخانىدىن 15 ى ئۇستىدە مۇھەندىسلىك قىلىندى.

مۇپەتتىشلىك قىلىنغان ئومۇمىي پۇل 80 مىليون 256 مىڭ يۈەن، تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلىتىلگەن پۇل 1 مىليون 608 مىڭ يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىكى 45 مىڭ 800 يۈەن. شۇ يىلى ناھىيىلىك مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى ۋىلايەتلىك مۇپەتتىشلىك سىستېمىسى تەرىپىدىن «مۇپەتتىشلىكتە قانۇننى ئىجرا قىلىش» بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

1990 - يىلى 62 ئورۇن ۋە تۈر ئۈستىدە مۇپەتتىشلىك قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە مەملىكەت خاراكتېرلىك تۈر بىر، نىشانلىق مۇپەتتىشلىك قىلىنغان ئورۇن 52، ھۆددىگە ئېلىنغان كارخانا، ئورۇن 15؛ 45 مىليون 591 مىڭ 100 يۈەن مۇپەتتىشلىك قىلىنىپ، ئىنتىزامغا خىلاپ 296 مىڭ 300 يۈەن ئېنىقلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە مالىيىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىكى 118 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، 89 مىڭ 800 يۈەن مالىيىگە تاپشۇرۇلدى.

ئون بەتتىنچى قىسىم

پارتىيە - گۇرۇھلار، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار

ئون يەتتىنچى قىسىم

پارتىيە - گۈرۈھلار، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، شېڭ شىسەينىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، مىنگۇنىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) بىر تۈركۈم كادىرلارنى شىنجاڭغا خىزمەتكە ئەۋەتتى. ئەينى ۋاقىتتا ج ك پ ئەزالىرىدىن چېڭ جيۇكي (چىن جيۇكي) ، چيەن پىڭ (چيەن چۈنشېن) لار تەقسىمات بويىچە ئۇنسۇ ناھىيىسىگە كېلىپ ئىشلىدى، ئۇلار ئۇنسۇ ناھىيىسىدە ئاممىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا ياردەم بېرىشكە، ئىقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىگە نۇرغۇن ياخشى ئىش قىلىپ بەردى. 1950 - يىل 3 - ئايدا، ج ك پ ئۇنسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكوم ئۇنسۇ ناھىيىسى بويىچە تۈنجى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتى — ج ك پ ئۇنسۇ ناھىيىسى ئورگان ياچېيكىسىنى قۇردى. 1951 - يىل 4 - ئايغا قەدەر 6 رايوندا رايونلۇق پارتكوم قۇرۇلدى. 1952 - يىلى يەر ئىسلاھاتىنى نۇقتىدا سىناق قىلىشقا بىرلەشتۈرۈپ، يېزىلاردا پارتىيە تەشكىلاتلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىدى، 2 - رايوننىڭ 2 - يېزىسى (ھازىرقى توخۇلا يېزىسىنىڭ قورۇل كەنتى) دە پارتىيىگە تۈنجى تۈركۈم ئەزا قوبۇل قىلىنىپ، ئۇنسۇ ناھىيىسى بويىچە تۈنجى يېزا پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. ھەمكارلىشىش، كوپېراتسىيىلىشىش ۋە گۈللىنىش ھەرىكەتلىرى داۋامىدا، پارتىيە تەشكىلاتلىرى تېز راۋاجلاندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، پارتىيە تەشكىلاتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ تەشكىلي قۇرۇلۇشى قەدەممۇ قەدەم نورماللاشتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتگوزۇپپا 6گە، پارتكوم 16گە، باش ياچېيكا 9غا، ياچېيكا 300گە، پارتىيە ئەزاسى 4340 قا يەتتى، پارتىيە ئەزالىرى ئىچىدە ئەر 3762، ئايال 578، خەنزۇ 720، ئاز سانلىق مىللەت 3620، رەسمىي پارتىيە ئەزاسى 4149، كاندىدات پارتىيە ئەزاسى 191.

جۇڭگو گومىنداڭىنىڭ ئۇنسۇ ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرى مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) قۇرۇلۇشقا باشلىغان، مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 9 - ئايغىچە جەمئىي 112 ئەزا قوبۇل قىلىنغانىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن ئۇنسۇ ناھىيىسىدە دېھقانلار ئۇيۇشمىسى، سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، شىنجاڭنى گۈللەندۇرۇش جەمئىيىتىنىڭ ئۇنسۇ ناھىيىلىك شۆبىسى قاتارلىق ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار بار ئىدى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، كومسومولىستىك ياشلار ئىتتىپاقى، ئايالار بىرلەشمىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى، كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قاتارلىق ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار قۇرۇلدى.

I باب

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەز-گىلىدە ج ك پ ئەزالىرى ئونسۇ ناھىيىسىدە

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 2 - ئايدا، ج ك پ ئەزاسى چېڭ جيۇكې (شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ چېڭژۇ ناھىيىسىدىن) ئۆلكە مەركىزى ئۇرۇمچىدىن ئونسۇغا كەلدى ۋە ئاقسۇ، ئونسۇ، ئاۋات، كەلپىن يەرلىك باج ئىدارىسىدە مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولۇپ ئىشلىدى، ئۇ مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) يۆتكىلىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىغا ج ك پ ئەزاسى چېن پىڭ كېلىپ مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولدى، مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى چېن پىڭ يەرلىك باج ئىدارىسىدىن يۆتكەلدى. ئاقسۇ باج ئىدارىسى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مالىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلىپ يەنىلا ئونسۇدا تۇرغاندا، چېڭ جيۇكې مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 14 - كۈنى چېڭ جيۇكې ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كەتتى. مىنگونىڭ 28 - يىلىدىن 29 - يىلىغىچە (1939 - يىلىدىن 1940 - يىلىغىچە) ج ك پ ئەزاسى خۇاڭ مىنفۇ (خۇاڭ خوچىڭ، ئاقسۇ 4 - مەۋرىي رايونىنىڭ مۇۋەققەت باش مەۋرىي باشلىقى ئىدى) مۇ ئونسۇ ناھىيىسىگە پات - پات كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈرۈپ ۋە خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىپ تۇردى. ئۇلار ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، ساالھىيىتىنى ئاشكارىلىماي، پارتىيىگە ئەزا قوبۇل قىلماي، شېڭ شىسەي ئونتۇرىغا قويغان «جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇش، مىللەتلەر باراۋەر بولۇش، دىيانەتلىك بولۇش، تىنچلىقنى ساقلاش، قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت 6 بۇيۇك سىياسەت»نى ئىجرا قىلىپ، پارتىيىنىڭ بىرلىك سەپ سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇردى.

1. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بارىدى

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 4 - ئايدا، ئونسۇ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت «12 - ئاپرىل» (شېڭ شىسەينىڭ تەختكە چىققان كۈنى)نى خاتىرىلەش يىغىنىغا تەييارلىق كۆرگەنده، چېڭ جيۇكې يىغىن مەيدانىنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئۆزلۈكىدىن ئۈستىگە ئېلىپ سەھنە ياسىدى، يىغىن لوزۇنكىلىرىنى ئۆزى لايىھىلىدى ۋە يازدى، يىغىن مەيدانىنى بېزىدى. ئەلى (تاتار) ھاكىم سۆزلەيدىغان سۆزنى تۈزىتىپ بېرىپ، سۆزنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى مۇنەۋەرزلىكتىن قۇتۇلدۇرىدىغان قويۇق تۈسكە كىرگۈزدى. باج ئىدارىسىدىكى ياشلارنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى «پىدائىيلار مارشى»، «سەرسانلار تربلوگىيىسى» قاتارلىق ناخشىلارنى ئېيتىشقا ئۇيۇشتۇردى، ياپون ئالۋاستىلىرىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى ۋە زوراۋانلىقىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان كىچىك درامىلارنى ئىشلىدى، باشقىلار بىلەن بىللە «شۇاڭخۇاڭ ئويۇنى»نى سەھنىدە ئويناندى. ۋەقەلىكنى ئاممىغا چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، ئويۇن باشلىنىشتىن بۇرۇن، مەزمۇنىنى تەرجىمان ئارقىلىق تونۇشتۇردى. ئۇ بىر پەردىلىك درامىدا بىر مومايىنىڭ رولىنى ئېلىپ، ياپون ئالۋاستىلىرىنىڭ جۇڭگو خەلقىنى ۋەھشىيانە قىرغان جىنايى قىلمىشلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ، كىشىلەرنى ئىنتايىن تەسىرلەندۈردى، غەزەپلەنگەن ئامما

«ياپون جاھانگىرلىكىنى يوقىتايلى» دەپ شۇئار يانغىراتتى. ئۇ ناھىيىلىك ئۈيغۇر مەدەنىيىتىنى ئاقارتىش ئۈيۈشمىسىنىڭ باشلىقى شېيې يىگۈنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، مەزكۇر ئۈيۈشما سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى نومۇرلارنى تەييارلىشىغا ياردەملەشتى ۋە ئۇلارغا ئىنقىلابىي ناخشىلارنى ئۆگىتىپ قويدى. ئۇنىڭ تۇرتكىسىدە بىر قىسىم ئىدارە ۋە مەكتەپلەردە يېڭى دراملارنى ئويناش، يېڭى ناخشىلارنى ئېيتىش ئەۋج ئالدى.

2. ماركسىزم، لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلدى

چېڭ جيۇكې باج ئىدارىسىغا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، كادىرلار ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى تەشكىللىدى، ئۆگىنىشكە زەيئېبن، گېڭ نىڭۇ، مەمتىمىن، دېڭ شۇيۇ، ما باۋسەي، يېڭ ۋېنجى، جاڭ گوجېن ھەمدە بانكا خىزمەتچىسى دۇمن زىرۇي قاتارلىق 20 نەچچە كىشى قاتناشتى. ئۇلار ماركس، لېنىن كىتابلىرىنى، رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ «ئۇزاقنا سوزۇلىدىغان ئۇرۇش توغرىسىدا» دېگەنگە ئوخشاش ئەسەرلىرىنى ئۆگەندى. ھەپتىدە بىر قېتىم يىغىلىپ 2 سائەت مۇزاكىرە ئېلىپ باردى، چېڭ جيۇكې مەزمۇنىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى.

3. ئاممىنىڭ دەردىگە دەرمان بولدى

باج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خەن زۇڭدې كونا ئەمەلدار بولۇپ، مۇتەئەسسىپ ئادەم ئىدى. كۇنىۋىي ئەپيۇن چېكىش بىلەنلا بولۇپ، تۆۋەندىكىلەرنىڭ ھالىغا يەتمەيتتى. چېڭ جيۇكې، چېەن يىگىلار خۇشخۇي كىشىلەر بولۇپ، كىشىلەرگە باراۋەر مۇئامىلە قىلاتتى، مەمۇرلارغىمۇ ۋە لاۋازىملارغىمۇ ئىنتايىن غەمخورلۇق قىلاتتى، ھېيىت - ئابرۇي كۇنلىرى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ مۇبارەكلەيتتى، ئۆزلىرى ئۈيغۇر تىلىنى ئۆگىنەتتى، ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرىگە خەنزۇ تىلىنى ئۆگىتەتتى.

خۇيزۇ ئاشپەز تاڭ داۋۇنىڭ ئائىلە يوكى ئېغىر بولۇپ، تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بار ئىدى. ئىدارە باشلىقى خەن زۇڭدې ئۇنى ئىشتىن بوشىتىۋەتمەكچى بولىدۇ. چېڭ جيۇكې ئۇنىڭ ئەھۋالىنى چۈشەندۈرۈپ ۋە ئۇنىڭ خوتۇنىنى ۋاقىتلىق ئىشچىلىققا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنى ئىشسىزلىق ئازابىغا ئۇچراتمايدۇ. باج ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى چېن زىمىڭ خىزمەتتە چېڭ جيۇكې بىلەن يېقىن ئۆتەتتى، خەن زۇڭدې ئۇنىڭدىن گۇمانلىنىپ، ھاراق ئىچىپ جېدەل چىقارغانلىقىنى باھانە قىلىپ ئۇنى ۋەزىپىسىدىن بوشىتىۋېتىدۇ. چېڭ جيۇكې بانكىدىن ئازراق قەرز ئېلىپ بېرىپ، چېن زىمىڭنىڭ يايما ئېچىپ تىرىكچىلىك قىلىشىغا ياردەم بېرىدۇ.

4. خىزمەتنى تىرىشىپ ئىشلىدى

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىل) يازدا، ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرى ماۋزېمىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە يەر خېتى تەكشۈرۈپ، يەر بېجىنى ئېنىقلاش خىزمىتى باشلىنىدۇ. ئونىۋ ناھىيىسىدە يەر خېتى تەكشۈرۈش ھەيئىتى قۇرۇلىدۇ. چېەن پىڭ باج ئىدارىسىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە قاتنىشىپ، رەھبەرلىك خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ، ئۇ مالىيە نازارىتى چىقارغان بەلگىلىمىنى تەشۋىق قىلىدۇ ۋە جەدۋەل تولدۇرۇش ئۇسۇلىنى چۈشەندۈرىدۇ ھەمدە بۇ يەرنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ، يەر خېتى تەكشۈرۈشكە قاتنىشىدىغانلارنى 5 گۇرۇپپىغا بۆلۈپ، 6 - 7 ئادەمنى بىر گۇرۇپپا قىلىپ، بازار ۋە يېزىلارغا ئەۋەتىدۇ، يېزا، بازار باشلىقلىرىنىڭ مەلۇماتىنى ئاڭلاپ، ساقلانغان مەسىلىلەرنى ئىگىلەپ، يەر خېتى تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇش چارىسىنى تۈزۈپ چىقىدۇ. يەر خېتى تەكشۈرۈپ، يەر بېجىنى ئېنىقلاشقا دائىر ئايلىق مەلۇمات جەدۋىلى تولدۇرۇپ، «قىسقا خەۋەر» ئىشلەپ، ئاندىن يىغىنچاقلاپ يوللاپ تۇرۇشنى بەلگىلەيدۇ. تەكشۈرگۈچىلەر پاك - دىيانەتلىك بولۇپ، تىرىشىپ ئىشلەيدۇ. بېرىم يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە، چېەن پىڭ

كۆپچىلىك بىلەن بىرلىكتە يېزىلاردا ئايلىنىپ يۇرۇپ ئىشلەيدۇ، كۆپچىلىك ئۇنى قايتىپ ئىداردا ئىشلەشكە دەۋەت قىلسا، رەھمەت ئېيتىپ رەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ سۆز ۋە ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن كۆپچىلىكنى يېتەكلىشى ئارقىسىدا يەر خېتى تەكشۈرۈش خىزمىتى غەلىبىلىك ئورۇندىلىدۇ.

5 . ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇردى

خۇاڭ مىنغۇ ئاقسۇغا كەلگەندىن كېيىن، يېزا ئىگىلىكى، سۇچىلىق، قاتناش ئىشلىرىنى چاڭ تۇتتى. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىل) 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئۇنىۋ، ئاقسۇ، ئاۋات، كەلپىن دېھقانلىرىغا 12 مىڭ 500 يۈەن قەرز پۇل تارقىتىش توغرىسىدا 53 - نومۇرلۇق پەرمان چىقىرىپ ھاكىملاردىن بۇ قەرز پۇلىنى دېھقانلارغا تاپشۇرۇپ، دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ئىشلىتىشنى تاپىلاشنى تەلەپ قىلدى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) ئۇنىۋ ناھىيىسىگە 2000 يۈەن ئۇسۇمسىز قەرز، 1000 داەن بۇغداي بەردى. ئۇنىۋ، ئاقسۇ، ئاۋات ناھىيىلىرىگە پاشتاش كەلكۇندىن مۇداپىئەلىنىش توسمىسىنى ياساتقۇزدى. شۇ يىلى 2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭنى تەكشۈرۈش كومىسسىيىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ باۋچىيەن (جاۋشى) ئاقسۇغا تەكشۈرۈشكە كەلدى، خۇاڭ مىنغۇ مۇشۇ كومىسسىيىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى سالاھىيىتى بىلەن ئۇنىۋ ناھىيىسىگە ئاھىينى گۇللەندۈرۈش توغرىسىدا مۇنداق 8 تەكلىپ پىكىرنى بەردى: ناھىيە تەۋەسىدىكى نېفىت، گەچ، تۇز، كۆمۈر، تۆمۈر قاتارلىق قېزىلما بايلىقلارنىڭ كۆلىمى، مەھسۇلات مىقدارىنى تەكشۈرۈش لازىم، بوزىەر ئېچىپ، ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىپ، سۇ ئىنشائاتلىرىنى كۆپەيتىش ۋە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنى كېڭەيتىش لازىم؛ قۇشخانىلارنى قۇرۇپ كېسەل مالالارنىڭ سويۇلۇشىنى توسۇش لازىم؛ ناھىيىنىڭ تۈپرىقى، كېلىماتى كېۋەزگە ماس كېلىدۇ، ھەلق ئامىمىنى كېۋەز كۆلىمىنى كېڭەيتىپ، كىرىمنى ئاشۇرۇشقا يېتەكلەش لازىم؛ ئۇجمە كۆلىمىنى كېڭەيتىش لازىم؛ تېز سۈرئەتتە دېھقانلار ئۈيۇشمىلىرىنى دەرھال قۇرۇش لازىم؛ ئورمان بايلىقىنى تەكشۈرۈپ، مۇۋاپىق قوغداپ؛ قۇرۇلۇشقا ياغاچ تەييارلاش لازىم؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش لازىم.

II باب

جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئونسۇ ناھىيەسىدىكى يەرلىك تەشكىلاتلىرى

§ 1 . ناھىيىلىك پارتكوم

1 . رەھبەرلىك ئاپپاراتى

1950 - يىل 3 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى، جاڭ جەنچى شۇجى بولدى. 1951 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت ئاپپاراتى تەسىس قىلىندى. 1956 - يىل 5 - ئايدا ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايدا 12 كىشى ناھىيىلىك

كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ئۇلارنىڭ 6 سى ئاھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، ناھىيىلىك پارتكومدا 8 خىزمەت تارمىقى بار ئىدى.

1962 - يىل 10 - ئايدا، ئۇنسۇ ناھىيىنىڭ تەشكىلىي تۈزۈلمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكوم ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك ۋاقىتلىق كومىتېتى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. 1963 - يىلى ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلۈپ، 1 - نۆۋەتلىك كومىتېت سايلاندى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 11 خىزمەت تارمىقى تەسىس قىلىندى.

1967 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ھوقۇقى تارتۇۋېلىنىپ ئورگان پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1970 - يىل 1 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنا پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1971 - يىل 1 - ئايدا ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلۈپ، 3 - نۆۋەتلىك كومىتېت سايلاندى. ئۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت بىلەن بىرلىشىپ ئىش بېجىردى. 1973 - يىل 1 - ئايدا 5 خىزمەت تارمىقى ئارقا - ئارقىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1976 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتىدىن ئايرىلىپ، ئايرىم ئورگان قىلىندى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت تارمىقى 13 كە يەتتى.

ناھىيىلىك پارتكومغا شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجى بولغانلار

جەدۋەل: 17 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	جالاڭ جەنچى	ئەر	خەنزۇ	سەنشى زىجۇ ناھىيىسى	1950.3 — 1956.5
	جالاڭ سۇنشى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنچىڭ ناھىيىسى	1956.9 — 1958.5 1963.3 — 1966.2
	مەخمۇت ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كۇچا ناھىيىسى	1966.2 — 1967.2
	فەن ئەيلىن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شىجيازۇاڭ شەھىرى	1971.1 — 1973.3
	جۇاڭ بىن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى پۇچىڭ ناھىيىسى	1973.3 — 1978.12
	ما جېنجۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شۇچاڭ شەھىرى	1978.12 — 1980.3
	ژاڭ شىئەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېنيۈەن ناھىيىسى	1980.3 — 1984.4
	تيەن شىچىڭ	ئەر	خەنزۇ	توقسۇن ناھىيىسى	1984.4—
مۇئاۋىن شۇجى	يەن زىبىن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى زىجۇ ناھىيىسى	1952.4 — 1954.10
	ئاۋۇت ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1956.5 — 1958.2
	زىياڭ شياڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ئەنچۇاڭ شەھىرى	1956.5 — 1957.9
	يۈنۇس ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.2 — 1958.5
	ژېي جىشياۋ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1963.3 — 1965.9
	ژاڭ گۇيتاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنيى ناھىيىسى	1963.3 — 1963.10

مۇئاۋىن شۇجى	تېمەن شېڭگوي	ئەر	خەنزۇ	سەنئى نەنجىلىق ناھىيىسى	1963.3 — 1967.2
	جالال سۇنئى	ئەر	خەنزۇ	سەنئى يېڭىلىق ناھىيىسى	1966.2 — 1967.2
	جۇلاق بىن	ئەر	خەنزۇ	شەنئى يۇڭىلىق ناھىيىسى	1971.1 — 1973.3
	لى شياۋكې	ئەر	خەنزۇ	سەنئى يۇنجىلىق شەھىرى	1973.2 — 1976.6
	سامساق بارات	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1973.3 — 1979.11
	ما جېنجۇلاق	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شۇچالاق شەھىرى	1976.8 — 1978.12
	ژالاق شىئەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېنيۈەن ناھىيىسى	1978.12 — 1980.3
	يالاق چىڭشەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شۇچالاق شەھىرى	1980.3 — 1982.12
	ژالاق جىشېلاق	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ناڭشەن شەھىرى	1978.12 — 1984.4
	ئەمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1979.11 — 1984.4
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.6 — 1984.4
	جاۋ ژۇبى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈمېن شەھىرى	1981.11 — 1984.4
	ئونىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1984.4 — 1989.1
	لىيۇ گولىيالاق	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن يىيالاق ناھىيىسى	1984.4 — 1989.1
	خې يوڭگوي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخوي بېڭبۇ شەھىرى	1986.6 — 1989.1
	لىيۇ فايىلاق	ئەر	خەنزۇ	لياۋنىلاق كەيبۇەن ناھىيىسى	1989.1 —
	مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.3 —
	چيۇ جىڭيەن	ئايال	خەنزۇ	جيالىۋنىلاق ۋۇشى شەھىرى	1989.1 —

2. خىزمەت تارماقلىرى

1) ئىشخانا　1952 - يىل 5 - ئايدا تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا كاتىبات بۆلۈمى دەپ ئاتىلاتتى. 1956 - يىلى 2 شتاتى بار ئىدى. 1962 - يىلدىن باشلاپ ئىشخانا دەپ ئاتالدى. 1990 - يىلى شتاتى 27 (ناھىيىلىك پارتكومىنىلاق شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىسى، دائىمىي كومىتېتنىلاق پارتىيە خىزمىتىگە مەسئۇل ئەزاسى، مەخپىيەت بۆلۈمى، مەخپىيەتلىكنى ساقلاش كومىتېتى ئىشخانىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) گە يەتتى.

مەخپىيەت بۆلۈمى　1984 - يىل 7 - ئايدا تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلى خادىمى 3 كە يەتتى. ئىشخانا مۇدىرى بۆلۈم باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈتىدى، خەي شيا مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقلىقىنى ئۈتىدى.

مەخپىيەتلىكنى-ساقلاش كومىتېتى ئىشخانىسى　(مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك) 1985 - يىلى تەسىس قىلىنىپ، مەخسۇس كادىر سەپلەنمىدى. كەسپىي ئىشلارنى ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى قوشۇمچە بېجىرىپ كەلدى. 1990 - يىلى دۇلاق پىلاق مەخسۇس مۇئاۋىن مۇدىرلىقلىقىنى ئۈتىدى.

ئىشخانا مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى (دەسلەپكى چاغلاردىكى كاتىپلار)

جەدۋەل: 17 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
كاتىپ	جاۋ شياۋشيەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەننىڭ دېڭخېن ناھىيە-سى	1954.7 — 1952.5
	لۇ تيەنشۇن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جالۇ يې ناھىيىسى	1956.5 — 1954.7
	لىۋ ۋېنشيەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خېڭشەن ناھىيىسى	1958.5 — 1956.5
مۇدىر	خۇ رېنجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	جىلىن توڭخۇا شەھىرى	1976.10 — 1976.2
	لىۋ شياتاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1980.5 — 1979.3
	جاۋ لىيەنخۇڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۇەنچىڭ ناھىيە-سى	1986.8 — 1985.7
	دۇ زېخۇا	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن شىيۇڭ ناھىيىسى	1990.9 —
مۇئاۋىن مۇدىر	سۇن جىڭيۇەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ مىشيەن ناھىيە-سى	1967.3 — 1962.12
	خەي ۋەنيىڭ	ئەر	خەنزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.10 — 1975.8
	غې يۈگۈي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي بېڭبۇ شەھىرى	1980.8 — 1978.6
	شى ۋەنچىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇجۇ شەھىرى	1981.3 — 1980.8
	ۋاڭ گوگۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ يۈتاۋ ناھىيىسى	1981.9 — 1981.3
	فېڭ گوچياڭ	ئەر	خەنزۇ	كورلا شەھىرى	1984.12 — 1981.9
	جاۋ لىيەنخۇڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۇەنچىڭ ناھىيە-سى	1985.7 — 1984.9
	دۇ زېخۇا	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن شىچۇڭ ناھىيە-سى	1990.9 — 1985.7
	ئابلىز ئابدۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.1 — 1986.10
	نۇرمۇھەممەت سايىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.9 —

2) تەشكىلات بۆلۈمى 1951 ـ يىل 9 ـ ئايدا تەسىس قىلىندى. 1956 ـ يىلى 9 شتاتى بار ئىدى. 1990 ـ يىلى شتاتى 9 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۆلۈم باشلىقى بىر، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بىر، تەشكىلات خادىمى 4، بۆلۈم خادىمى 3.

ياشانغان كادىرلار خىزمىتى بۆلۈمى (مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك) 1984 ـ يىل 8 ـ ئايدا تەسىس قىلىندى.

1990 ـ يىلدىكى شتاتى 3، شۇ ئىچكۈن، ئابلا روزىلار مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى.

تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 17 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
بۆلۈم باشلىقى	يۇ جېنخەي	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىگشيەن ناھىيەسى	1951.9 — 1954.7
	گو ژۇشىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇچيەن ناھىيەسى	1954.7 — 1956.8
	ۋاڭ گۈيتاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنيى شەھىرى	1956.8 — 1958.5
	جاڭ يۈگىسىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۈڭ ناھىيىسى	1963.4 — 1967.2 1980.3 — 1982.3
	جاڭ جۇنيى	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۈنچىڭ شەھىرى	1975.8 — 1976.10
	يىڭ چاۋچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ۋېينەن شەھىرى	1976.10 — 1979.3
	لى شۈمىي	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇاڭشيەن ناھىيىسى	1984.7 — 1990.10
	جيالۇ خۈي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي گويالۇ ناھىيىسى	1990.10 —
مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	جەمشىت نۇرقاسىم	ئەر	قىرغىز	ئاقچى ناھىيىسى	1951.9 — 1955.5
	توختى خۇدابەردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1955.5 — 1958.5
	ھوشۇر مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1965.10 — 1967.2
	جاۋ ئەيشۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى زىجۇ ناھىيىسى	1975.8 — 1984.7
	مەخمۇت مەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	كۇچا ناھىيىسى	1975.8 — 1978.12
	ئالىم داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.3 — 1984.8
	ئابلەت ھاجى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1990.10
	يۇنۇس ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.10 —

3) تەشۋىقات بۆلۈمى 1951 ـ يىل 9 ـ ئايدا تەسىس قىلىندى. 1956 ـ يىلى 5 شتاتى بار ئىدى. 1990 ـ يىلى شتاتى 6 بولدى.

مەنسۇي مەدەنىيلىك قوزغىلىشى ئىشخانىسى (مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك) بۇ ئىشخانا 1978 ـ يىل 7 ـ ئايدا تەسىس قىلىندى. شۇ ۋاقىتتا بۇ ئىشخانا «ئۇچتە ياخشى بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» پائالىيىتى ئىشخانىسى دەپ ئاتالدى، بىر شتات بېرىلدى. 1989 ـ يىلى مەنسۇي مەدەنىيلىك قوزغىلىشى ئىشخانىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. سۇ رۇنشىلىق، چېن بىچىڭلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 17 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
بۆلۈم باشلىقى	جالال يۈچيەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن تيەنجۈەن ناھىيەسى	1953.10 — 1956.8
	لو تيەنشۈن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جاڭيې ناھىيەسى	1956.8 — 1958.5
	لىۋ شيانالال	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيەسى	1962.12 — 1966.1
	نىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1980.10—
مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	جالال يۈچيەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن تيەنجۈەن ناھىيەسى	1951.9 — 1953.10
	يۈسۈپ تۇرسۈن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1955.12 — 1985.5
	سىدىق مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1956.9 — 1958.5
	مەمتىلى ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1962.10 — 1963.1
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1963.1 — 1967.2
	خې جيانمىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن لۇشيەن ناھىيەسى	1975.8 — 1980.8
	ئىمىن يۈنۈس	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1975.8 — 1976.10
	خې يۈگۈي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي بېگبۇ شەھىرى	1980.8 — 1984.4
	تالال شېڭكەي	ئەر	خەنزۇ	شەنشى شىئەن شەھىرى	1986.7—

4) بىرلىك سەپ بۆلۈمى 1955 - يىل 2 - ئايدا تەسىس قىلىندى. 1956 - يىلى 2 شتاتى بار ئىدى، 1990 - يىلى شتاتى 4 بولدى.

بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 17 — 5

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
بۆلۈم باشلىقى	ئىسكەندەر ئايۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1981.4—
مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	جالال شياۋشيەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن دېڭفىلال ناھىيەسى	1955.2 — 1955.10
	ئىسمائىل سوپى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1955.12 — 1957.9
	ئوسمانجان	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1957.8 — 1958.5
	سايىم موللا	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيەسى	1962.12 — 1982.3

مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	ما فۇشىلاڭ	ئەر	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1986.8
	سۇ فېڭرۇلاڭ	ئەر	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1989.4 — 1990.9
	ما لىمىن	ئەر	خەنزۇ	ئۈرۈمچى شەھىرى	1990.9—

5) يېزا خىزمىتى بۆلۈمى　1955 - يىل 10 - ئايدا تەسىس قىلىندى. 1956 - يىلى 4 شتاتى بار ئىدى. 1966 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1981 - يىل 7 - ئايدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق كومىتېتى تەسىس قىلىندى. 1984 - يىل 8 - ئايدا يېزا خىزمىتى بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلى شتاتى 7 بولدى.

يېزا خىزمىتى بۆلۈمىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 17 — 6

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
بۆلۈم باشلىقى	جاڭ يۈچىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۇڭ ناھىيىسى	1956.12 — 1958.5
	جىڭ خېلىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن سەنتەي ناھىيىسى	1984.7 — 1989.2
	سۈن يىخەي	ئەر	خەنزۇ	جىياڭسۇ يانجۇ شەھىرى	1989.4 —
مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	جاڭ يۈچىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۇڭ ناھىيىسى	1955.2 — 1956.12
	داۋۇت موللىنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1956.12 — 1958.5
	جىڭ خېلىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن سەنتەي ناھىيىسى	1964.7 — 1967.3
	شىيالڭ لىمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن شىنخۇا ناھىيىسى	1984.7 — 1989.4
	سۇلتان مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.3 —
دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	ۋاڭ گوگۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	جېجياڭ يۈتاۋ شەھىرى	1981.8 — 1982.12
	ئابلاجان	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1981.9 — 1984.7

6) مالىيە - سودا بۆلۈمى　1955 - يىل 10 - ئايدا تەسىس قىلىندى. جاڭ شياۋشيەن باشلىق، مەرھۇمنىساخان مۇئاۋىن باشلىق بولدى. 1956 - يىلى شتاتى 3 ئىدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1962 - يىل 12 - ئايدا مالىيە - سودا بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1964 - يىل 1 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

7) ساناقەت - قاتناش بۆلۈمى　1962 - يىل 12 - ئايدا تەسىس قىلىندى، شتاتى 4

ئىدى. جالاڭ جىنجۇلاڭ بۆلۈم باشلىقى بولدى. بۇ بۆلۈم 1964 - يىل 1 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

8) ئورگان پارتكومى 1953 - يىل 8 - ئايدا ئونىۋ ناھىيىلىك ئورگان پارتىيە باش ياچەيكىسى تەسىس قىلىنىدى، شتاتى 2 ئىدى. 1973 - يىل 1 - ئايدا ئورگان پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى شتاتى 4 بولدى. ئورگان پارتكومىغا قاراشلىق پارتىيە باش ياچەيكىسى 6، پارتىيە ياچەيكىسى 67. پارتىيە ئەزاسى 1109، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان پارتىيە ئەزاسى 587.

ئورگان پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 7

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	يۇ جېنخەي	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىڭشيەن ناھىيەسى	1953.8 — 1954.9
	گو ژۇشىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇجيەن ناھىيەسى	1954.9 — 1956.8
	ۋاڭ گۇيتاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنيى شەھىرى	1956.8 — 1958.5
	تيەن شېڭگۇي	ئەر	خەنزۇ	شەنشى نەنجىڭ ناھىيىسى	1962.12 — 1964.6
	راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1964.6 — 1966.12
	لىۋ شياتاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1973.1 — 1978.12
	سۈن شېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن فەنشيەن ناھىيەسى	1978.12 — 1980.1
	جاڭ يۈگىبىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۇڭ ناھىيىسى	1980.3 — 1982.3
	چېن باۋدې	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1984.7 —
مۇئاۋىن شۇجى	زېڭ شياڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نەنجۇڭ شەھىرى	1953.8 — 1955.12
	جاۋ شيۇيىڭ	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ پېڭلەي ناھىيىسى	1962.12 — 1964.3
	لى تيەنشۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈمېن شەھىرى	1964.4 — 1965.3
	جاڭ يۈگىبىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىيۈجۇڭ ناھىيىسى	1963.4 — 1967.2
	لىۋ شياتاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1964.4 — 1966.4
	جياڭ خۇايۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي گويڭ ناھىيىسى	1966.4 — 1967.2
	جياڭ شىڭجېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن يۈياڭ ناھىيىسى	1973.3 — 1977.11
	ياڭ جاۋچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ژېينەن شەھىرى	1976.11 — 1978.12
	چى لىيەنجى	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ يېشەن ناھىيىسى	1981.12 — 1982.3
	چېن باۋدې	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1982.3 — 1984.7
	ئالىم داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.8 —
	سۇ فېڭرۇڭ	ئەر	خەنزۇ	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.9 —

9) پارتىيە مەكتىپى　1962 - يىلى قۇرۇلدى، شتاتى 7 كىشى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى. 1973 - يىل 1 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 15كە يەتتى.

پارتىيە مەكتىپىنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 17 — 8

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	جالاڭ سۈنشى	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يىچياڭ ناھىيىسى	12.1962 — 1967
	نىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	7.1984 —
مۇئاۋىن مۇدىر	جالاڭ يۈچىبىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۈڭ ناھىيىسى	12.1962 — 4.1963
	مەمتىلى ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	12.1963 — 10.1964
	ھوشۇر مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	4.1963 — 9.1965
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	12.1963 — 5.1967
	روزى خېلىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1.1973 — 8.1978
	نىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	8.1978 — 7.1984
	مامۇت توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	6.1981 —
	غېنى ئامان	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	8.1984 —

10) سىياسىي قانۇن كومىتېتى　1983 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلدى، قارىمىقىدا ئىشخانا بار. خي زېمىن، ساۋۇت سوپىلار مۇدىر بولدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 3.

سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 9

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	ئەمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	8.1983 — 4.1984
	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	4.1984 —
مۇئاۋىن شۇجى	ئابدۇرېھىم زۇنۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	8.1983 — 1.1985
	خي زېمىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن ناۋغېڭ ناھىيىسى	3.1985 —

11) تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى　1984 - يىل 7 - ئايدا تەسىس قىلىندى، 5 شتات بېرىلدى.

تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 17 — 10

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ۋېي شاڭۋې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لەنتيەن ناھىيىسى	1984.7 — 1988.3
تاڭ شېڭكەي	ئەر	خەنزۇ	شەنشى شىئەن شەھىرى	1985.10 — 1986.7
جاڭ شياۋسېن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ جىنىڭ شەھىرى	1986.9 — 1990.6
ۋاڭ يولۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن لۇڭخۇي ناھىيىسى	1990.9—

§ 2 . تەشكىلىي قۇرۇلۇشى

1950 - يىل 2 - ئايدا جاڭ جەنجى، ۋۇ سەنيۈەن، لى زىرەن قاتارلىق كومپارتىيە ئەزالىرى تەقسىمات بويىچە ئونسۇ ناھىيىسىگە خىزمەتكە كەلدى. ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنىدا ناھىيە بويىچە تۈنجى پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جاڭ جەنجى ياچېيكىنىڭ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى پارتىيە ياچېيكىسى جاڭ يۈڭبىنىنى كومپارتىيىنىڭ كاندىدات ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىشنى قارار قىلدى، قۇربانوفنى كومپارتىيىنىڭ رەسمىي ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىشنى تەستىقلىدى. ئۇلار ئونسۇ ناھىيىسىدە قوبۇل قىلىنغان تۈنجى تۈركۈم كومپارتىيە ئەزاسى بولۇپ قالدى. 1951 - يىل 4 - ئايدا 1 - رايون (ئونسۇ بازىرى)، 2 - رايون (توخۇلا)، 3 - رايون (تۈمشۇق)، 4 - رايون (ئارال)، 5 - رايون (جام)، 6 - رايون (قىزىل) دا رايونلۇق پارتكوملار قۇرۇلدى.

1952 - يىلى يەر ئىسلاھاتىنى نۆۋەتتىدا سىناق قىلىشقا بىرلەشتۈرۈلۈپ يېزىلاردا پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش باشلاندى. 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى يەر ئىسلاھاتى خىزمەت ئەترىتىنىڭ ۋاقتىلىق پارتىيە ياچېيكىسى 2 - رايونلۇق 2 - يېزىسى (ھازىرقى توخۇلا يېزىسىنىڭ قورۇل كەنتى) دە تۈنجى تۈركۈمدە سايىم موللا، ساۋۇت مۇھەممەت، ئىبراھىم يۈسۈپ، ئىبلى سوپى، تۈنىياز تۈردى، داۋۇت نىياز قاتارلىق 6 كىشىنى پارتىيىگە قوبۇل قىلدى ھەم ئونسۇ ناھىيىسى بويىچە تۈنجى يېزا پارتىيە ياچېيكىسىنى قۇردى، شۇجىلىقنى يەر ئىسلاھاتى خىزمەت ئەترىتىنىڭ باشلىقى يەن زېمىن قوشۇمچە ئۈستىدى.

1953 - يىلى 7 - رايون (ئىشلەمچى)، 8 - رايون (چاغراق) دا رايونلۇق پارتكوم قۇرۇلدى. 1955 - يىلى مەمۇرىي رايونلار تەڭشەلگەندە، 8 - رايونلۇق پارتكوم ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، شۇ يىلدىن باشلاپ، دېھقانچىلىق كوپېراتىپلىرىنى قۇرۇش سۈرئىتى تېز يېزىلاردا دېھقان ئاكتىپلار پارتىيىگە پائال قوبۇل قىلىنىپ، پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. 1957 - يىلى ناھىيە بويىچە رايونلۇق پارتكوم 7گە، پارتىيە ياچېيكىسى 59غا، پارتىيە ئەزاسى 825 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا پارتىيە ياچېيكىسى 39، پارتىيە ئەزاسى 707، 1958 - يىل 5 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىسى ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن سابىق ئونسۇ ناھىيىسى تەۋەسىدە بىر بازارلىق پارتكوم، 4 رايونلۇق پارتكوم تەسىس قىلىندى. 10 - ئايدا خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلغاندا، ئونسۇ تەۋەسىدە 5 گۈڭشى پارتكومى، بىر دېھقانچىلىق مەيدانى پارتكومى، بىر پولات - تۆمۈر زاۋۇتى پارتكومى، 87 پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى.

1962 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ناھىيە بويىچە 7 گۈڭشې پارتكومى، 3 مەيدان پارتكومى، 24 باشقۇرۇش رايونى باش ياچەيكىسى، بىر ناھىيە ئورگىنى باش ياچەيكىسى، 114 پارتىيە ياچەيكىسى قۇرۇلدى. پارتىيە ئەزاسى 1651 گە يەتتى.

1967 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. پارتىيە ئەزالىرىنىڭ تەشكىلىي تۈرمۇشى توختاپ قالدى. 1970 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ پارتىيە يادرو رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ناھىيە بويىچە پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى تەرتىپكە سېلىش، قۇرۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، پارتىيىنىڭ ئاساسىي قائىلام تەشكىلاتلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ تەشكىلىي تۈرمۇشىنى بارا - بارا ئەسلىگە كەلتۈردى ھەمدە پارتىيىگە ئەزا قوبۇل قىلىشقا كىرىشتى. 1972 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 14 پارتكوم، 4 پارتىيە باش ياچەيكىسى، 150 ياچەيكا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ياكى يېڭىدىن قۇرۇلدى. پارتىيە ئەزاسى 1948گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغىنى 145.

1978 - يىل 12 - ئايدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ يولىۋروقىغا ئاساسەن، پارتىيە ئەزالىرىغا پارتىيىگە دائىر ئاساسىي بىلىم، پارتىيىنىڭ فاكىچەن، سىياسەت، لۇشيەنلىرى توغرىسىدا ئومۇمىيۈزلۈك تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى، ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنى تەرتىپكە سالدى. پارتىيىگە ئەزا قوبۇل قىلىش جەريانىدا، پارتىيە ئەزاسىنىڭ شەرتلىرىدە چىڭ تۇرۇلۇپ، كىمنىڭ شەرتى توشسا شۇ قوبۇل قىلىنىدى ھەمدە زىيالىيلار يېزا ئىگىلىك سېپىدىكى كەسپىي ئائىلىلەر، ئاز سانلىق مىللەتلەر ۋە ئايالىلار ئارىسىدىكى ئاكتىپلارنى قوبۇل قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتكوم 16 (ئۇلار 9 يېزا، 3 دېھقانچىلىق مەيدانى، بىر ئورمانچىلىق مەيدانى، ناھىيە ئورگىنى، تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىدا) ، پارتىيە باش ياچەيكىسى 9 (ئۇلار 3 چارۋىچىلىق فېرمىسى، ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى، ھۆكۈمەت ئورگىنى، جامەئەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ماتارىپ ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىدا) ، پارتىيە ياچەيكىسى 46 (بۇنىڭ 5ى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرى ۋە چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا، 41ى كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردا) . پارتىيە ئەزاسى 4340، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 3620، ئايال 1276، زىيالىي 640.

ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرى سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش داۋامىدا جەڭگىۋار قورغانلىق ۋە ئاۋانگارتلىق، نەمۇنىلىك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى. 1980 — 1990 - يىلغىچە ئىلغار پارتىيە ياچەيكىسىدىن 340 ى، مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسىدىن 1832 سى بارلىققا كەلدى.

1. پارتكۇرۇپپىلار

1) ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسى 1982- يىل 8 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا تەركىبىدە 3 كىشى بار ئىدى، 1990 - يىلى 5 كىشىگە يەتتى.

2) ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسى 1953 - يىل 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، تەركىبىدە 6 كىشى بار ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1970 - يىل 1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا 6 كىشىلىك پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1971 - يىل 1 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1980 - يىل 10 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتكۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتكۇرۇپپىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى بۇ پارتكۇرۇپپا 7

كىشىدىن تەركىب تاپتى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئورگان پارتىيە باش ياچەيكىسى 1984 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، تەركىبىدە 9 كىشى بار. 1990 - يىلى قارىمىقىدىكى ئورگان پارتىيە ياچەيكىسى 6، پارتىيە ئەزاسى 130. پارتىيە باش ياچەيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لىيۇ مۇنشياۋ.

3) ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش پارتكۇرۇپپىسى 1984 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا تەركىبىدە 5 كىشى بار ئىدى، 1990 - يىلى 9 كىشىگە يەتتى.

4) ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسى 1982 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 3 كىشىدىن تەركىب تاپتى.

1955 - يىلى سوت مەھكىمىسىدە 4 پارتىيە ئەزاسى بولۇپ پارتىيە ياچەيكىسى قۇرۇلغانىدى. 1990 - يىلى پارتىيە ئەزاسى 31گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 23.

5) ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسى 1982 - يىلى 4- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا تەركىبىدە 3 كىشى بار ئىدى، 1990 - يىلى 7 كىشىگە يەتتى.

1962 - يىلى تەپتىش مەھكىمىسىدە 4 پارتىيە ئەزاسى بولۇپ، پارتىيە ياچەيكىسى قۇرۇلغانىدى. 1990 - يىلى پارتىيە ئەزاسى 15گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 9.

6) ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى پارتكۇرۇپپىسى 1984 - يىلى 9 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا تەركىبىدە 5 كىشى بار ئىدى. 1990 - يىلى 6 كىشىگە يەتتى.

ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى پارتىيە باش ياچەيكىسى 1955- يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدا 5 پارتىيە ئەزاسى بولۇپ، پارتىيە ياچەيكىسى قۇرۇلغانىدى. 1975 - يىل 6 - ئايدا 5 كىشىلىك پارتكوم تەسىس قىلىندى. 1984 - يىل 9 - ئايدا پارتكوم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پارتىيە باش ياچەيكىسى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلى قارىمىقىدىكى پارتىيە ياچەيكىسى 10، پارتىيە ئەزاسى 67، پارتىيە ئەزالىرى ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 43.

ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى، ھۆكۈمەت، سىياسىي كېڭەش پارتكۇرۇپپىلىرىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 11

ناسى	ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى پارتكۇرۇپپىسى	شۇجى	ئەمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1982.8 — 1987.7
		تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1987.10 —
	مۇئاۋىن شۇجى	خوجەك ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1982.8 — 1984.9
		جالال يۇقىبىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۇغۇلاق ناھىيىسى	1984.9 — 1987.7
		راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.9 — 1987.7
		ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.7 —

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى (ئىنقىلابىي كومىتېت) پارتكۇرۇپېسى	ئۇيغۇر	خو ھوڭگو	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن شېمىن ناھىيە-سى	1953.8 — 1955.9
		زېلىڭ شيالىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نەنچۇلۇق شەھە-رى	1955.9 — 1956.9
		كامال ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1957.2 — 1958.5
		يۇ فاڭخۇ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي نەنرۇ ناھىيىسى	1962.9 — 1967.1
		ۋالىڭ پۇجۇلۇق (ئارمىيە ۋەكىلى)	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي داڭتۇ ناھىيىسى	1970.1 — 1970.10
		فەن ئەيلىن (ئارمىيە ۋەكىلى)	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شىجياجۇالۇق شەھىرى	1970.10 — 1980.3
		سامساق بارات	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1980.10 — 1982.3
		تەۋەككۈل ئېلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1982.3 — 1987.6
		ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	—1987.6
	مۇئاۋىن شۇجى	ئىسمائىل ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	مارالبېشى ناھىيىسى	1953.8 — 1954.2
		شۇ شېڭلىيەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نەنچۇلۇق شەھە-رى	1955.9 — 1957.2
		جالىڭ فۇچۈەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نەنچۇلۇق شەھە-رى	1967.2 — 1984.5
		ئەمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.9 — 1966.4
		راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966.4 — 1967.3
		فەن ئەيلىن (ئارمىيە ۋەكىلى)	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شىجياجۇالۇق شەھىرى	1970.1 — 1970.10
		سۇن شېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن فەنشىيەن ناھىيە-سى	1980.10 — 1982.3
		راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.10 — 1982.3
		يالىڭ شىنلىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭشى ۋەنزەي ناھە-يىسى	1982.3 — 1989.12
		ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1982.3 — 1987.6
ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش پارتكۇرۇپېسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى	شۇجى	ھوشۇر مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1990.3
		لىيۇ چۈنتالىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشيەن ناھە-يىسى	—1990.3
	مۇئاۋىن شۇجى	يۇ كۆكلى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى شىپىڭ ناھىيىسى	1984.8 — 1986.2
		ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1985.1
		مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1985.10 — 1987.6
		لىيۇ چۈنتالىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشەن ناھە-يىسى	1987.6 — 1990.3
		راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	—1990.3

ناھىيىلىك سىياسىي قانۇن سىستېمىسى پارتكۇرۇپپىسى (پارتكوم) نىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل 17 — 12

نامى	ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسى	شۇجى	قادىر مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	شايار ناھىيىسى	1982.4 — 1984.8
		مولللىنىياز مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.9 — 1986.12
		مەخسۇت ھامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986.12 — 1990.12
		يالقۇن جىنجەن	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي جيادىلىق ناھىيىسى	1990.12 —
	مۇئاۋىن شۇجى	يالقۇن جىنجەن	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي جيادىلىق ناھىيىسى	1986.12 — 1990.10
ناھىيىلىك خەلق تەپتىشى مەھكىمىسى پارتكۇرۇپپىسى	شۇجى	مەخسۇت مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كۇچا ناھىيىسى	1982.4 — 1984.8
		ھەمدۇللا سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1990.12
		ۋالقۇ شەھەي	ئەر	خەنزۇ	خېنەن ئەنيالىق ناھىيىسى	1990.12 —
	مۇئاۋىن شۇجى	خې جيالىسالىق	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن لۇشيەن ناھىيىسى	1982.4 — 1984.8
		سۇن لىچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ پىڭلەي ناھىيىسى	1984.8 — 1990.3
		ۋالقۇ شەھەي	ئەر	خەنزۇ	خېنەن ئەنيالىق شەھىرى	1990.3 — 1990.12
ناھىيىلىك جامائەت ئەتىۋىسى لىكى ئىدارىسى پارتكۇرۇپپىسى	شۇجى	يۈسۈپ سۇۋان	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1984.9 — 1990.2
		ۋالقۇ باۋچىلىق	ئەر	خەنزۇ	جيالىسۇ ئەتتۇلىق شەھىرى	1990.2 —
	مۇئاۋىن شۇجى	خې جيالىسالىق	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن لۇشيەن ناھىيىسى	1984.9 — 1989.1
ناھىيىلىك ساقائەت خىزمىتى لىكى ئىدارىسى پارتكومى	شۇجى	زەي جىشىلىق	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يانگشىيەن ناھىيىسى	1975.9 — 1978.10
		يۈسۈپ سۇۋان	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1981.11 — 1984.9
	مۇئاۋىن شۇجى	ئابدۇرېھىم زۇنۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1975.9 — 1979.3
		لى دېمەي	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋېيۇەن ناھىيىسى	1981.11 — 1984.9
		جالىق چۈەنيۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇدۇ شەھىرى	1981.11 — 1984.9

2. ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى

1) ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى 1962 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا 5 كىشىدىن تەركىب تاپقانىدى، قارىمىقىدا تۇرلۇك ماللار شىركىتى، يېمەكلىكلەر تىجارەت ئورنى پارتىيە ياچېيكىلىرى بار ئىدى. 1963 - يىل 6 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 1979 - يىل 11 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلى پارتىيە باش ياچېيكىسى 7 كىشىدىن تەركىب تاپتى، ئۇنىڭغا ئىدارە ئورگىنى، تۇرلۇك ماللار شىركىتى، يېمەكلىكلەر شىركىتى، يېمەك - ئىچمەك

مۇلازىمەت شىركىتى، نېفىت شىركىتى، دورا شىركىتى ياپونىيەسىدىن ئىبارەت 6 پارتىيە ياچېيكىسى، 47 پارتىيە ئەزاسى قالدى.

2) ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى 1981 - يىل 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، 6 كىشىدىن تەركىب تاپقانىدى. 1990 - يىلى 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى، ئىدارە ئورگىنى، سۇ - ئېلېكتر شىركىتى، سۇچىلىق قۇرۇلۇشى شىركىتى، تېرەك دەريا‌سىنى باشقۇرۇش پونكتى، قۇدۇق سۈيىنى باشقۇرۇش پونكتى، تۇرۇبا سۈيى شىركىتى ياپونىيەسىدىن ئىبارەت 6 پارتىيە ياچېيكىسى، 57 پارتىيە ئەزاسى قالدى.

3) ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسى 1979 - يىل 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، 6 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 5، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 3.

4) ناھىيىلىك يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسى 1985 - يىل 12 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 3، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 2.

5) ناھىيىلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسى 1957 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 5 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 23، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 19.

6) ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسى 1980 - يىل 11- ئاينىڭ 8 - كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 19.

ناھىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئورگانلاردىكى بىر قىسىم پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 13

نامى	ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
سودا ئىدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى	شۇجى	يالقۇن ھۇنيۇمەن	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي زاۋيالق ناھىيە‌سى	1962.4 — 1963.6
		لى شۇمېي	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇاڭشيەن ناھىيە‌سى	1981.5 — 1984.7
		داۋۇت قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيە‌سى	1984.8 —
سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى	شۇجى	گۇلق لۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن زىتۇڭ ناھىيە‌سى	1981.3 — 1982.3
		يالقۇن چاۋچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ۋېينەن ناھىيە‌سى	1982.3 — 1982.7
		جېلق يەنجالق	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئەنگو ناھىيە‌سى	1982.8 — 1984.8
	مۇئاۋىن شۇجى	چيالق فاچالق	ئەر	خەنزۇ	شەنشى فوفېلق ناھىيە‌سى	1985.10 —
دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	باۋ داچۈن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ پىڭلەي ناھىيە‌سى	1979.10 — 1981.11
		ما گۇاڭلۇق	ئەر	مانجۇ	لياۋنىڭ شىبىن ناھىيە‌سى	1990.6 —

1 . بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى پارتىيە ياچەيكىسى	شۆجى	ئەر	چېن شۇخۇلك	خەنزۇ	شەنزۇلك شىشيا ناھىيىسى	1985 . 12 — 1986 . 10 1990 . 6 —
		ئەر	ئېزىز زايىت	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986 . 10 — 1988 . 6
2 . يېنىك سانائەت ئىدارىسى پارتىيە ياچەيكىسى	ئۇنى	ئەر	ۋالك شىجيې	خەنزۇ	خېجې شىنچېلك ناھىيىسى	1965 . 9 — 1966 . 11
		ئەر	سىدىق مەخسۇت	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1973 . 4 — 1980 . 3
		ئەر	دانى روزى	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1984 . 10 — 1987 . 6
	مۇئاۋىن ئۇنى	ئەر	فۇ چاڭبىن	خەنزۇ	سىچۈەن داشىيەن ناھىيىسى	1966 . 11 — 1982 . 1
		ئەر	يالك يۈكچالك	خەنزۇ	گەنسۇ يۈكدىلك ناھىيىسى	1981 . 5 — 1984 . 9
		ئەر	لى زىشۇن	خەنزۇ	خېنەن يۈكچىلك ناھىيىسى	1984 . 9 —
		ئەر	ئەزىمەت تۇراق	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1986 . 9 —
چارۋىچىلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچەيكىسى	ئۇنى	ئەر	ئەۋەككۇل نىياز	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980 . 11 — 1984 . 8
		ئەر	ئىمىن يۇنۇس	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984 . 10 — 1988 . 7

7) ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى پارتىيە باش ياچەيكىسى 1950 - يىل 3 - ئايدا پارتكوم ئورگىنى پارتىيە ياچەيكىسى قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىل 6 - ئايدا ئۆزگەرتىلىپ، پارتىيە باش ياچەيكىسى تەسىس قىلىندى، قارىمىقتا 6 پارتىيە ياچەيكىسى، 79 پارتىيە ئەزاسى بار. پارتىيە ئەزالىرى ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 40.

8) ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى پارتىيە ياچەيكىسى 1977 - يىل 4 - ئاينىڭ 9 - كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، 6 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 10، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 5.

9) ناھىيىلىك باج ئىدارىسى پارتىيە ياچەيكىسى 1964 - يىل 5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى قۇرۇلغان بولۇپ، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 15.

10) ناھىيىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى پارتىيە ياچەيكىسى 1979 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 6 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 15، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 8.

11) ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى پارتىيە ياچەيكىسى 1984. يىل 2 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 5، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 2.

12) ناھىيىلىك ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش - سۇغۇرتا ئىدارىسى پارتىيە ياچەيكىسى 1987 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 5 پارتىيە ئەزاسى بار.

13) ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى (مېتېئورولوگىيە ئىدارىسى)

پارتىيە ياچېيكىسى 1979 - يىل 7 - ئاينىڭ 27 - كۈنى قۇرۇلدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 5، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر پارتىيە ئەزاسى 3.

3. يەرلىك ھەربىي ئىشلار سىستېمىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى

1) ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى پارتكومى 1967 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىدە 1 - قېتىملىق پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، 1 - نۆۋەتلىك، 7 كىشىلىك پارتكوم سايلاپ چىقىلدى. 1974 - يىل 3 - ئايدا 2 - نۆۋەتلىك پارتكومنىڭ ئەزالىرى، 1987 - يىل 6 - ئايدا 3 - نۆۋەتلىك پارتكومنىڭ ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى پارتكومى 7 كىشىدىن تەركىب تاپتى.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 14

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
1 - شۇجى	جۇڭ بىن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى پۇچېڭ ناھىيىسى	1976.10 — 1978.12
	ما جېنجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شۇچالڭ شەھىرى	1979.3 — 1980.2
	ژالڭ شىڭەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېنيۈەن ناھىيىسى	1981.11 — 1984.4
	تيەن شىچېڭ	ئەر	خەنزۇ	توقسۇن ناھىيىسى	1987.6 —
شۇجى	چېن يۈفېڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خەنجۇڭ شەھىرى	1967.8 — 1968.12
	فەن ئەيلىن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شىجياجۇڭ شەھىرى	1971.2 — 1978.9
	لىن جېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لەنجۇ شەھىرى	1978.12 — 1982.12
	ئىبراھىم ئىسمائىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1983.9 — 1986.12
	چېن گوچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خېيالڭ ناھىيىسى	1986.12 — 1987.3
	كېرىم تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1987.6 — 1988.12
	خۇالڭ فۇچېنيى	ئەر	خەنزۇ	خېنەن لەنكاۋ ناھىيىسى	1988.12 —
مۇئاۋىن شۇجى	لى شياۋكې	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۈنچېڭ ناھىيىسى	1967.8 — 1979.10
	ئا جۇڭلىن	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1980.6 — 1983.8
	چېن گوچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خېيالڭ ناھىيىسى	1983.9 — 1986.11
	كېرىم تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1986.11 — 1987.6
	شياۋجىڭيالڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي فېڭنىڭ ناھىيىسى	1987.6 —

2) ناھىيىلىك چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتى پارتكومى 1981 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى، قارمىقىدا پارتىيە ياچېيكىسىدىن 6 سى، پارتىيە ئەزاسىدىن

23ى بار ئىدى، 1990 - يىلى ئۇنىڭغا قاراشلىق پارتىيە ياچېيكىسى 8، پارتىيە ئەزاسى 29.

ناھىيىلىك چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتى پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 - 15

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	يۈسۈپ سۈۋان	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1981.11 — 1989.10
	ۋاڭ باۋچياڭ	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي شەھىرى	1989.11 —
مۇئاۋىن شۇجى	جاڭ چۈەنيۈ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇدۇ شەھىرى	1981.11 — 1984.4
	چېن زىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي پۈتۇ رايونى	1984.4 — 1986.10
	جاڭ شىغۇ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساقشى ناھىيىسى	1986.10 — 1987.6
	مەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.7 — 1989.10
	جاۋ جيەنشىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن لوياڭ شەھىرى	1989.11 —

4. يېزا، بازار پارتكوملىرى

1) ئونسۇ بازارلىق پارتكوم 1951 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا 1 - رايون پارتكومى دەپ ئاتىلاتتى. 1952 - يىلى 21 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1956 - يىل 1 - ئايدا ئونسۇ بازارلىق پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى، قارىمىقىدا ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسىدىن 2 سى بار ئىدى. 1970 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 4 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى پارتكوم 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى، قارىمىقىدا ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسىدىن 10ى، پارتىيە ئەزاسىدىن 100ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 88.

ئونسۇ بازارلىق پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 16

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	جاڭ يۈچيەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن تيەنچۈەن ناھىيەسى	1951.4 — 1951.8
	ۋېي چىڭخەي	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ نىڭجىن ناھىيەسى	1951.8 — 1957.1
	ۋاڭ فۇشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي خېجيەن ناھىيىسى	1957.1 — 1961
	ۋاڭ جىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي تاڭشەن شەھىرى	1973.4 — 1978.12
	خەي ۋەنيىڭ	ئەر	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.5 — 1984.8
	لى جۈنرۇي	ئەر	خەنزۇ	گەنجۇي مېڭچياڭ ناھىيىسى	1984.8 —

مۇئاۋىن شۇجى	لى كېچىك	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي سۇيجۇ شەھىرى	1953.9 — 1956.2
	ۋاڭ فۇشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي خېجىيەن ناھىيىسى	1955.2 — 1957.1
	روزى خېلىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1956.12 — 1962.4
	ياڭ چۈنيۈەن	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي زاۋياڭ ناھىيىسى	1957.4 — 1962.4
	تۇرسۇنمۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1957.4 — 1962.4
	راخمان ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1960.4 — 1963.7
	ۋاڭ جىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي ناڭشەن شەھىرى	1963.7 — 1973.4
	مەمەتنىياز داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1965.6 — 1965.8
	جياڭ شىڭجېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن پۈياڭ ناھىيىسى	1965.6 — 1973.3
	سامساق توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1973.4 — 1980.3 1987.2 — 1988.11
	چېن باۋدې	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1979.2 — 1980.3
	ئالىم ئابلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1977.1 — 1984.7
	قادىر ئىنايەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1984.7 —
	مەمتىل يۈنۈس	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1988.11 — 1990.5
	جۇجى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جىگيۈەن ناھىيىسى	1989.8 —

2) توخۇلا يېزىلىق پارتكوم

1951 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا 2 - رايونلۇق پارتكوم دەپ ئاتىلاتتى. 1952 - يىلى قارىمىقىدا ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسىدىن 4ى، پارتىيە ئەزاسىدىن 29 ى بار ئىدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا 2 - رايونلۇق پارتكوم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىلىرى ئۈنسۇ بازارلىق پارتكومىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1962 - يىل 5 - ئايدا توخۇلا گۈڭشي پارتكومى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى توخۇلا يېزىلىق پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى. 1970 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 4 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى پارتكوم 6 ئادەمدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 14، پارتىيە ئەزاسى 262، يۇنىك ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 258.

توخۇلا يېزىلىق پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 17

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	خۇ يۈنجاڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جۇڭياڭ ناھىيىسى	1951.4 — 1955.5
	جاڭ جۈنيى	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۈنچياڭ ناھىيىسى	1962.5 — 1963.4
	سۈن شېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن فەنشيەن ناھىيىسى	1963.4 — 1976.9
	جاڭ يۈشېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۈاڭ ناھىيىسى	1976.10 — 1980.5
	مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1980.5 — 1987.4
	ئابلىمىت ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈنسۇ ناھىيىسى	1987.4 —

مۇئاۋىن شۇجى	مىجىت كېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1955.2 — 1957.1
	ساۋۇت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1955.5 — 1958.5
	ئەمەر ھۇسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1955.7 — 1958.5
	ۋۇ كېيىلىڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن ئاھىيىسى	1955.10 — 1956.9
	سىدىق مەخسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1962.5 — 1973.4
	مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1962.5 — 1965.3
	ئابدۇراخمان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1964.8 — 1965.8
	مەمەتنىياز داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1965.8 — 1982.10
	نىياز روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1975.4 — 1981.12
	ۋاڭ فېڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي فېڭنەن ئاھىيىسى	1975.4 — 1981.10
	لىيۇ جيې	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1976.2 — 1977.6
	ئىمىن داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1976.8 — 1980.5
	مو شۇۋېن	ئەر	خۇيزۇ	ئونىۋ ئاھىيىسى	1980.3 — 1984.8
	سۇ فېڭرۇڭ	ئەر	خۇيزۇ	ئونىۋ ئاھىيىسى	1984.7 — 1987.4
	فېڭ يۈخۇي	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شياڭچىڭ ناھىيىسى	1987.4 —

3) تۇمشۇق يېزىلىق پارتكوم 1951 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا 3 - رايونلۇق پارتكوم دەپ ئاتىلاتتى. 1953 - يىلى قارىمىقىدا ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسىدىن 5ى، پارتىيە ئەزاسىدىن 26 سى بار ئىدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا تۇمشۇق گۈڭشې پارتكومى دەپ ئاتالدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا تۇمشۇق يېزىلىق پارتكومغا ئۆزگەرتىلدى. 1970 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 4 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى پارتكوم 6 ئادەمدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 16، پارتىيە ئەزاسى 259، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت.

تۇمشۇق يېزىلىق پارتكومنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 18

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	جاڭ يۈخېسن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۇڭ ناھىيىسى	1951.4 — 1955.2
	مۇ خۇەييۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇۋېي ناھىيىسى	1955.2 — 1964.3
	جاڭ يىدي	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن سائىشى ناھىيىسى	1964.5 — 1967.3
	لىيۇ شياتاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1975.4 — 1979.3
	ۋاڭ جېنسەي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ دەنياڭ ناھىيىسى	1979.3 — 1980.9
	ئىمىن يۈنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1980.9 — 1981.10
	شياڭ مىڭچياڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1981.12 — 1983.8
	مولىلايوپ تۇمۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1984.7 — 1989.3
	تۇمەر ماسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1989.3 —

مۇئاۋىن شۇجى	جالال يىدىر	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساقچى ناھىيىسى	1952.2 — 1964.4
	خېلىل مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1952.3 — 1954.3
	دۇجىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شىشيا ناھىيىسى	1955.3 — 1956.9
	جاۋ چاڭئەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1956.10 — 1956.11
	مەتنىياز قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1957.1 — 1962.10
	لىيالال جياشەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇيىسىن ناھىيىسى	1957.4 — 1963.3
	ئىلا ئىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.10 — 1965.3
	جالال جىيۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن شەھىرى	1964.10 — 1973.12
	كامىل ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1965.9 — 1972.10
	لى جۇنرۇي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي مېڭجىلاق ناھىيىسى	1966.11 — 1979.2
	نۇرئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1970.10 — 1973.12
	مەتنىياز قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1973.4 — 1975.9
	موللايوپ تۇمۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1975.9 — 1984.7
	كەنجى ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.10 — 1984.7
	جىلىل خېلىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1988.10
	ئابدۇنىياز روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1985.1 — 1988.11
	قۇربان ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.11 —
	تۇنىياز تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.1 — 1990.3

4) ئارال يېزىلىق پارتكوم　1951 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا 4 - رايون پارتكومى دەپ ئاتىلاتتى. 1952 - يىلى قارىمىقىدا پارتىيە ياچېيكىسىدىن 2 سى، پارتىيە ئەزاسىدىن 6 سى بار ئىدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا ئارال گۈڭشې پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا ئارال يېزىلىق پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 5 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى يېزىلىق پارتكوم 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 21، پارتىيە ئەزاسى 346، پارتىيە ئەزالىرى ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 345.

ئارال يېزىلىق پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 19

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئوتىگەن ۋاقتى
شۇجى	گو ۋۇشىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇچىيەن ناھىيىسى	1952.6 — 1954.12 1962.10 — 1965.4
	يۇ ۋېيخۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ئەنكاڭ ناھىيىسى	1956.10 — 1962.4
	ۋاڭ شىئەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ چېنيۈەن ناھىيىسى	1965.4 — 1973.12

ئۈچى	گۈلۈك لۈن	ئەر	خەنزۇ	سىجۈەن زىتۈلۈك ناھىيىسى	1973.12 — 1975.4
	جىلۈك يەنجالۈك	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئەنگو ناھىيىسى	1978.2 — 1980.9
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.9 — 1984.7
	مەمەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1984.7 — 1986.7
	كەنجى ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986.7 — 1987.11
	تۆردى سادىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.3 —
مۇئاۋىن ئۈچى	جالۈك فۇچۈەن	ئەر	خەنزۇ	سىجۈەن ئەنچۈلۈك ناھىيىسى	1951.4 — 1953.1
	يۇ ژېيخۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ئەنكالۈك ناھىيىسى	1954.1 — 1956.10
	جىلۈك يەنجالۈك	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئەنگو ناھىيىسى	1973.4 — 1978.2
	مەمەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1977.9 — 1981.9
	جالۈك شۈفا	ئەر	خەنزۇ	جىياڭسۇ ئەنجالۈك شەھىرى	1980.3 — 1981.9
	ئىياز روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.1 — 1981.9
	ئىساخان ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1985.6
	ئابدۇئىياز مەتئىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.3 — 1989.8
	تۇنىياز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى•	1989.8 —
	ئابدۇئىياز روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.1 — 1990.3
	ئابقىياز تۇنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.9 —
	مەمتىلى ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1954.1 — 1956.8
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1956.8 — 1963.1
	تۇرسۇن مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1956.12 — 1962.4
	جاۋ چاڭشەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1956.12 — 1962.5
	فۇ چاڭبىن	ئەر	خەنزۇ	سىجۈەن داشېەن ناھىيىسى	1962.4 — 1963.2
	ئىلياس ئېلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.4 — 1965.12
	ئالىم داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.4 — 1976.2
	ژالۈك شىشەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېنيۈەن ناھىيىسى	1964.2 — 1965.4
	جۇلىيەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن سۇيپىلۈك ناھىيىسى	1970.10 — 1974.5
	ساۋۇت سالى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1970 —

5) چاغراق بېزىلىق پارتكوم 1953 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا 8 - رايونلۇق پارتكوم دەپ ئاتىلاتتى. قارىمىقىدا 2 پارتىيە ياچېيكىسى، 8 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1955 - يىل 7 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1980 - يىل 3 - ئايدا ج ك پ چاغراق گۇڭشې 1 - قۇرۇلتىيى

ئۇتكۈزۈلۈپ، شۇ نۆۋەتلىك گۇڭشي پارتكوم ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى. 1988 - يىل 12 - ئايدا پارتىيە قۇرۇلتىيى 2 قېتىم ئۇتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى يېزىلىق پارتكوم 6 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 16، پارتىيە ئەزاسى 276، پارتىيە ئەزالىرى ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 271.

چاغراق يېزىلىق پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 20

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۇتكەن ۋاقتى
شۇجى	جالاڭ ئوچۇەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۇەن ئەنچۇاڭ ناھىيىسى	1953.5 — 1955.7
	تۇرسۇن نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1984.8 — 1987.5
	مەھمەمەت مەمتىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.5 — 1988.12
	مەمەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.12 —
مۇئاۋىن شۇجى	جىلاڭ شىڭجېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن پۇياڭ ناھىيىسى	1953.5 — 1955.7
	ئىسمائىل سوپى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1953.5 — 1955.7
	چېن شۇخۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شىشيا ناھىيىسى	1980.4 — 1981.6
	ھوشۇر ھامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.4 — 1983.2
	خو يۈماۋ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن يەنچىاڭ ناھىيىسى	1981.2 — 1981.9
	جالاڭ شۇفا	ئەر	خەنزۇ	جىياڭسۇ ئەنجىاڭ شەھىرى	1981.9 — 1983.8
	توختىنىياز مەمەتنى ياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1983.2 — 1984.7
	يىن جۇڭجىي	ئەر	خەنزۇ	جىياڭسۇ جىنتەي ناھىيىسى	1984.8 — 1985.7
	ئۇنىياز ئۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —
	ئۇنىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.6 — 1990.3

6) جام يېزىلىق پارتكوم　1951 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا 5 - رايونلۇق پارتكوم دەپ ئاتىلاتتى. 1955 - يىلى قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 5، پارتىيە ئەزاسى 26 ئىدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا جام گۇڭشي پارتكومىغا ئۇزگەرتىلدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا جام يېزىلىق پارتكومىغا ئۇزگەرتىلدى. 1970 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 4 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىيى ئۇتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى يېزىلىق پارتكوم 6 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 15، پارتىيە ئەزاسى 303 (ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت).

جام يېزىلىق پارتكومنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 21

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	جالاڭ چاڭلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ نىڭجىن ناھىيىسى	1951.4 — 1954.7
	خۇاڭ زېگۇي	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن گۇاڭخەن ناھىيىسى	1954.7 — 1957.1
	جاۋ سۇنلىياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ۋۇيى ناھىيىسى	1963.10 — 1967.2
	جالاڭ يۈگىبىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۇڭ ناھىيىسى	1970.10 — 1973.4
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1973.4 — 1980.2
	مەتنىياز مەمتېز	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1981.11 —
مۇئاۋىن شۇجى	خۇاڭ زېگۇي	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن گۇاڭخەن ناھىيىسى	1951.4 — 1954.7
	ئابدۇقادىر سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1953.8 — 1955.5
	ساۋۇت مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1955.5 — 1956.3
	ئىدرىس ئېلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1956.3 — 1959.3
	جاۋ سۇنلىياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ۋۇيى ناھىيىسى	1956.3 — 1963.10
	ۋاڭ جىشېڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئاڭشەن شەھىرى	1962.4 — 1963.2
	جياڭ گۇاڭجى	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يىلۇڭ ناھىيىسى	1962.3 — 1963.2
	زىرىپ ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1963.6 — 1967.2
	مەمەتنىياز داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1965.8 — 1967.2
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1970.10 — 1973.4
	يالاڭ جەنجىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي چۈيالاڭ ناھىيىسى	1970.10 — 1979.3
	يالاڭ يۈكچالاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈڭدىڭ ناھىيىسى	1978.8 — 1980.9
	ئىمىن يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1975.4 — 1979.2
	ھامۇت مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1980.7 — 1981.9
	موللايىت تۆمۈر	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1980.10 — 1983.6
	جاۋ لىيەنخۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۇەنچىاڭ ناھىيىسى	1981.3 — 1984.7
	يۇنۇس ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1981.3 — 1985.7
	ئىمىن مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1985.7 — 1988.10
	ئاقنىياز مەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1989.8 — 1990.12
	ئابلىز ئابدۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1990.1 — 1990.3
	ھامۇت ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1990.1 — 1990.3
	ھاجى مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1990.3 —

7) ئىشلەمچى يېزىلىق پارتكوم　1953 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا 7 - رايونلۇق پارتكوم دەپ ئاتىلاتتى. قارىمىقىدا 4 ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى، 15 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1984 - يىل 7 - ئايدا ج ك پ ئىشلەمچى يېزىلىق قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلۈپ، يېزىلىق پارتكومىنىڭ ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى. 1990 - يىلى يېزىلىق پارتكوم 6 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتى 13، پارتىيە ئەزاسى 212 (ھەممىسى ئۇيغۇر).

ئىشلەمچى يېزىلىق پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 22

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	قەلەك چاۋلىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن راۋچېلىك ناھىيىسى	1953.5 — 1955.10
	ئابدۇغالىق قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.7 —
مۇئاۋىن شۇجى	روزى خېلىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1954.7 — 1958.5
	نىزامىدىن توختىنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1957.1 — 1958.5
	ئەسەت سەيىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1989.5
	ئاقنىياز سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1990.2 — 1990.3
	ئابلەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.3 —

8) قىزىل يېزىلىق پارتكوم　1951 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا 6 - رايونلۇق پارتكوم دەپ ئاتىلاتتى. 1955 - يىلى قارىمىقىدا 5 ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى، 67 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1958 - يىل 10 - ئايدا قىزىل گۈڭشې پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى قىزىل يېزىلىق پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى. 1963 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 6 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى يېزىلىق پارتكوم 4 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 16، پارتىيە ئەزاسى 335 (ھەممىسى ئۇيغۇر).

قىزىل يېزىلىق پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 23

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	قەلەك چاۋلىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن راۋچېلىك ناھىيىسى	1951.4 — 1952.1
	چېلىك چاڭجىيەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن باۋقېلىك ناھىيىسى	1952.6 — 1953.9
	دەي لۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن زىتۇڭ ناھىيىسى	1954.7 — 1965.6
	جاڭ جۈنيى	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۈنچېلىك ناھىيىسى	1970.10 — 1972.11

مۇئەللىم	ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1972.11 — 1979.4
	جاڭ خېلىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن سەنئەتي ناھىيىسى	1980.5 — 1981.10
	چاۋار ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.7 — 1990.3
	نۇر ئېلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	— 1990.3
مۇئاۋىن مۇئەللىم	گۈلئەن لۇن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن زىنئۇلۇق ناھىيىسى	1952.6 — 1954.7
	ئەۋەككۈل نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1953.8 — 1958.5
	ۋۇ كېمىڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېۋچۈەن ناھىيىسى	1954.7 — 955.10
	نىزامىدىن توختىنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1954.7 — 1956.12
	مەجىت كېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1955.2 — 1956.5
	مەمتىل ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1956.1 — 1962.4
	ۋاڭ شىئەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېنيۈەن ناھىيىسى	1956.3 — 1964.2
	شياۋجىمىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خەنچۇڭ ناھىيىسى	1959.2 — 1962.4
	ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1964.4 — 1972.11
	ئىسامىنىياز مەمەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1966.5 — 1971.4 1979.3 — 1981.8
	يالقۇن ئۇڭچاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈڭدېڭ ناھىيىسى	1970.10 — 1971.4
	ئەلا ئېلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1972.6 — 1975.4
	شازدىخان	ئايال	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1975.4 — 1976.6
	چۈۋار ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1975.4 — 1984.7
	شياڭ دېگيۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساقشى ناھىيىسى	1977.10 — 1979.8
	ئىمىن يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1979.8 — 1980.10
	ئابلىز ئالىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.3 — 1984.8
	دۇڭ يۇڭجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇدۇ ناھىيىسى	1981.10 — 1984.8
	ئابلا تۇۋار	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	— 1984.8
	نۇردۇن دائىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.1 — 1990.3

9) گۈلئاۋات يېزىلىق پارتكوم 1971- يىل 3 - ئايدا «سۇنئىي ھەمراھ» گۈڭشي پارتكومى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا 13 ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى، 69 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1984 - يىلى گۈلئاۋات يېزىلىق پارتكومغا ئۆزگەرتىلدى. 1988 - يىلغا قەدەر 2 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى يېزىلىق پارتكوم 6 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 19، پارتىيە ئەزاسى 332 (ھەممىسى ئۇيغۇر).

گۇلئاۋات يېزىلىق پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 24

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	لى يىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي راۋىڭ ناھىيىسى	1971.4 — 1978.8
	لى جۈنرۈي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي مېڭچېڭ ناھىيىسى	1981.1 — 1984.8
	ئابدۇلىمىت ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1984.8 — 1986.12
	ئابدۇرازاق ئابدۇراخمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1986.12 — 1989.5
	ئابلىز ئالىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1989.5 —
مۇئاۋىن شۇجى	يالۇ يۈڭجالۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈگۇرلۇق ناھىيىسى	1971.4 — 1975.8
	ئىمامنىياز مەمەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1971.4 — 1977.3
	نۇر مەھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1973.2 — 1976.3
	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1972.10 — 1980.5
	لى جۈنرۈي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي مېڭچېڭ ناھىيىسى	1979.2 — 1981.1
	ئابلىز ئالىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1977.9 — 1981.3
	ھاشىم ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1981.1 —
	ئابدۇرازاق ئابدۇراخمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1981.3 — 1986.12
	ئەسەت سېيىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1989.5 — 1989.8
	مۇسا مۇگار	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1990.1 —
	ساۋۇر تۇگار	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1990.1 — 1990.3
	قاسىم ئىمىرەمزە	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1990.9 —

10) بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق پارتكوم　1962 - يىل 4 - ئايدا بوزدۆڭ گۈڭشي پارتكومى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 4 ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى، 47 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1984 - يىلى بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە 3 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى يېزىلىق پارتكوم 6 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى 19، پارتىيە ئەزاسى 120 (ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت)

بوزدۇلۇق يېزىلىق پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 25

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	ژېي جىشياۋ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1963.3 — 1965.8
	جالاڭ چاڭلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ئىچجىن ناھىيىسى	1970.10 — 1973.4
	لىيۇ گوباۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنئەن شەھىرى	1973.12 — 1980.3
	ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1980.9 — 1983.3
	ئەمەر توخسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1985.10
	ھاكىم مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1985.10 — 1988.3
	جىبلىل خىبلىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.10 —
مۇئاۋىن شۇجى	جيا باۋيۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يۈسى ناھىيىسى	1962.4 — 1963.2
	ئىلى ھىلىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.4 — 1978.2
	توختى ئۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈچتۇرپان ناھىيىسى	1972.11 — 1975.4
	ئابدۇرۇسۇل ئەمەر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1972.11 — 1980.9
	ئالىم قەسەن	ئەر	قىرغىز	ئونسۇ ناھىيىسى	1978.10 — 1984.7
	سۇ جىنچيۇ	ئەر	خەنزۇ	خوتەن چاڭشا شەھىرى	1979.5 — 1979.12
	لىيۇ ئەنفۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇچيەن ناھىيىسى	1980.4 — 1984.7
	قۇربان ئۆمۈر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 —
	ئۆنىيازنۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.3 — 1988.10
	مەمەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.5 —

5. دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى

1) ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانى پارتكومى 1965 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلدى، 5 كىشىدىن تەركىب تاپقانىدى. قارىمىقىدا 13 پارتىيە ياچېيكىسى، 56 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1970 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە 3 قېتىم پارتىيە قۇرۇلتىسى ئۆتكۈزۈلدى. 1990 - يىلى مەيدان پارتكومى 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكا 11، پارتىيە ئەزاسى 146. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئەزاسى 78.

ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانى پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 26

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	مەخمۇت ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كۆچا ناھىيىسى	1965.3 — 1970.7
	گۈل يەنخۇي	ئەر	خەنزۇ	لياۋنىڭ ۋۇشۇن شەھىرى	1970.7 — 1979.12
	ۋاڭ زاۋدەي	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇدۇ شەھىرى	1981.8 — 1985.4
	جۇ چېڭيې	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىجىن ناھىيىسى	1988.8 —
مۇئاۋىن شۇجى	زېلك شيالك	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نەنجۇڭ شەھىرى	1965.3 — 1966.12
	مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1965.3 — 1978.12
	ما شيەنتۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1970.10 — 1977.2
	لىيۇ يۇفۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن كەيفېڭ شەھىرى	1976.7 — 1979.8
	ۋاڭ زاۋدەي	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇدو شەھىرى	1979.7 — 1981.8
	شۇ شىكۈن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ گاۋتەي ناھىيىسى	1982.3 — 1984.9
	جاڭ شۇندې	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شاڭخې ناھىيىسى	1985.4 — 1987.5
	جۇ چېڭيې	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىجىن ناھىيىسى	1987.5 — 1988.8

2) ناھىيىلىك 2 - شالچىلىق مەيدانى پارتكومى 1971 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى قۇرۇلدى، 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى، مەمتىلى يۇنۇس شۇجى، جاڭ شىڭپېي، ۋاڭ دېگيۈەنلەر مۇئاۋىن شۇجى بولغانىدى. ئۇنىڭ قارىسىغىدا 7 پارتىيە ياچېيكىسى، 62 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1980 - يىل 3 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

3) ناھىيىلىك «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى پارتكومى 1960 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى، 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى، ئۇنىڭ قارىسىغىدا 7 پارتىيە ياچېيكىسى، 65 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلى مەيدان پارتكومى 4 كىشىدىن تەركىب تاپتى، قارىسىغىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 16، پارتىيە ئەزاسى 185، ئۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 166.

ناھىيىلىك «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 27

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	لى دېمەي	ئەر	خەنزۇ	مەنشى جىنچاڭ ناھىيىسى	1960.4 — 1962.5
	لىيۇ تيەنيۇ	ئەر	خەنزۇ	مەنشى	1965.4 — 1967.3
	جاڭ چىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مىشيەن ناھىيىسى	1972.3 — 1977.10
	سۇن يىخەي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ يانجۇ شەھىرى	1980.3 — 1982.1
	كامىل ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1983.8 — 1990.5

مۇئاۋىن شۇجى	ناسان مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1960.4 — 1962.6
	ئابلا ئىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتسۇ ناھىيىسى	1962.4 —
	جالاڭ چىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن مىشيەن ناھىيىسى	1970.10 — 1972.3
	جاۋ سۇنلياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ژۇيى ناھىيىسى	1970.10 — 1984.7
	سۇن يىخەي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ يانجۇ شەھىرى	1976.11 — 1980.3
	كامىل ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتسۇ ناھىيىسى	1977.4 — 1983.8
	نۇردۇن دائىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1990.1
	دەي جاۋخېڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ پېيشەن ناھىيىسى	1990.5 —

4) ناھىيىلىك «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى پارتكومى　1958 - يىل

9 - ئايدا قۇرۇلدى. 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى، قارىمىقىدا 5 پارتىيە ياچېيكىسى، 17 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلى مەيدان پارتكومى 4 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 4، پارتىيە ئەزاسى 35، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 5.

ناھىيىلىك «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى پارتكومىنىڭ شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىسى

جەدۋەل: 17 — 28

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	سەي يۈدي	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن فېڭشەن ناھىيىسى	1959.2 — 1959.6
	ما يۈشياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى سۇيدي ناھىيىسى	1959.6 — 1962.3
	لى يىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي راۋياڭ ناھىيىسى	1962.3 — 1967.1
	ئابباس سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1973.4 — 1973.11
	شياڭ مىڭچياڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ئەنجياڭ شەھىرى	1977.9 — 1982.1
	چېن شۇخۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شىشيا ناھىيىسى	1984.12 — 1985.10
	چا لەيگېن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ئەنجياڭ شەھىرى	1986.12 — 1990.6
مۇئاۋىن شۇجى	يۇ لەيشۇن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئەنگو ناھىيىسى	1958.9 — 1959.4
	سەي يۈدي	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن فېڭشەن ناھىيىسى	1958.9 — 1959.2
	ما يۈشياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى سۇيدي ناھىيىسى	1958.9 — 1959.6
	ئابباس سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1959.6 — 1973.3
	لىيۇ ياڭشۈەن	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي فۇنەن ناھىيىسى	1973.4 — 1980.3
	شياڭ مىڭچياڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ئەنجياڭ شەھىرى	1975.8 — 1977.9

مۇئاۋىن شۇجى	جالاڭ ۋېنجۇن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شياجىن ناھىيىسى	1980.3 — 1984.7
	سۇ جېنچيۇ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا شەھىرى	1983.10 — 1988.2
	يى شىنمىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جاڭيې ناھىيىسى	1990.6 —

5) جام ئورمانچىلىق مەيدانى پارتكومى　1959 - يىل 2 - ئايدا قۇرۇلدى، 4 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارمىقىدا 3 پارتىيە ياچېيكىسى، 14 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلى مەيدان پارتكومى 3 كىشىدىن تەركىب تاپتى، قارمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 9، پارتىيە ئەزاسى 82، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 61.

جام ئورمانچىلىق مەيدانى پارتكومىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 29

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇجى	لى گوجېن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	1959.2 — 1961.1
	جالاڭ باۋسەي	ئەر	خەنزۇ	جىلىن	1971.1 — 1973.4
	دۇڭ شۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1973.4 — 1978.3
	گو جۇڭيۈەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى لىنتوڭ ناھىيىسى	1982.8 — 1983.3
	ما گۇاڭكۇن	ئەر	مانجۇ	لياۋنىڭ شىنبېن ناھىيىسى	1987.7 — 1988.6
	ھامۇت سىيت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.10 —
مۇئاۋىن شۇجى	جالاڭ ۋېيچېن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	1961.1 — 1965.10
	دۇڭ شۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1965.10 — 1973.4
	خاۋ شىجېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن چاڭخېڭ ناھىيىسى	1971.1 — 1980.3
	ھاپسۇ يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1973.4 — 1984.10
	لىۋ جىڭياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ تەيئەن شەھىرى	1980.3 — 1982.8
	شۇ جىڭبو	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1979.3 — 1985.7
	ما گۇاڭكۇن	ئەر	مانجۇ	لياۋنىڭ شىنبېن ناھىيىسى	1984.10 — 1987.7
	ئىمىن مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1988.10 —

6) ناھىيىلىك ياغاچ غوللۇق ئاشلىق، ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى پارتىيە ياچېيكىسى　1975 - يىل 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قۇرۇلدى، 8 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 9، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر پارتىيە ئەزاسى بار.

7) ناھىيىلىك شال ئۈرۈقچىلىق مەيدانى پارتىيە ياچېيكىسى　1972 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلدى، 7 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 15، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز

سائىلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 5.

8) ناھىيىلىك قۇرۇق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى پارتىيە ياچېيكىسى　1984 - يىلى قۇرۇلدى، 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 5، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سائىلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 3.

3 ئورمانچىلىق، دېھقانچىلىق مەيدانى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى جەدۋەل: 17 — 30

نامى	ۋەزىپىسى	ئىسمى - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتكەن ۋاقتى
ياغاچ غوللۇق ناشلىق، ياغلىق دان، ئورمانچىلىق مەيدانىپارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	لىۋ گوباۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنئەن شەھىرى	1980.7 — 1983.10
	مۇئاۋىن شۇجى	ۋېي چېڭشۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1983.10 — 1984.7
		لېي سىدې	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن لۇشىەن ناھىيىسى	1984.12 —
شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	يەن شىمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي بويى ناھىيىسى	1972.3 — 1979.3
		لياڭ جياشيەن	ئەر	خەنزۇ	شەنزىڭ خۇيمىن ناھىيىسى	1979.3 — 1982.3
		سۇي فېڭزۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنزىڭ پىڭدۇ ناھىيىسى	1982.3 — 1990.1
		جاڭ شۇندې	ئەر	خەنزۇ	شەنزىڭ شاڭخې ناھىيىسى	1990.1 —
قۇرۇق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	ھاكىم مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.4 — 1985.9
		ئاقنىياز سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1985.9 — 1990.2

9) ناھىيىلىك جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتىيە ياچېيكىسى　1962 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 12، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سائىلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 6.

10) ناھىيىلىك چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتىيە ياچېيكىسى　1962- يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا 5 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 17 (ھەممىسى ئاز سائىلىق مىللەت).

11) ناھىيىلىك ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى
1962 - يىل 10 - ئايدا مەيدان پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى.
1972 - يىل 9 - ئايدا پارتىيە باش ياچېيكىسى تەسىس قىلىندى، قارمىقىدا 4 پارتىيە ياچېيكىسى بار ئىدى.
1990 - يىلى قارمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 6، پارتىيە ئەزاسى 58، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سائىلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 54.

12) ناھىيىلىك تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى
1963 - يىل 4 - ئايدا مەيدان پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1972 - يىل 9 - ئايدا پارتىيە باش ياچېيكىسى تەسىس قىلىندى، قارمىقىدا 3 پارتىيە ياچېيكىسى بار ئىدى. 1990 - يىلى قارمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 6، پارتىيە ئەزاسى 59، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سائىلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 57.

13) ناھىيىلىك بوزدۇك چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى

1963 - يىل 2 - ئايدا مەيدان پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1972 - يىل 9 - ئايدا پارتىيە باش ياچېيكىسى تەسىس قىلىندى، قارمىقىدا 3 پارتىيە ياچېيكىسى، 38 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلى قارمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 5، پارتىيە ئەزاسى 50، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 48.

ناھىيىدىكى 5 چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى جەدۋىل: 17 — 31

نامى	ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتىيە ياچېيكىسى	مۇئاۋىن شۇجى	نامەت سالى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.3 — 1962.10 1977.7 — 1966.11
		فۇ چاڭبىن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن داشىيەن ناھىيىسى	1966.11 — 1963.3
		جاۋ دېچۈەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن شەھىرى	1970.3 — 1966.11
		لىيۇ جىڭيالڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ تەيئەن شەھىرى	1983.10 — 1983.7
		خو شۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ تەيئەن شەھىرى	1984.8 — 1983.10
		مەخسۇم مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.12 — 1984.8
		تۇنىياز تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.1 — 1988.12
		ھۇسەن ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	— 1990.9
چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	توختىنىياز تۇنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1965.10 — 1962.10
		چوڭار ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966.12 — 1965.10
		ئابدۇرېشىت سوپى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.12 — 1978.10
	مۇئاۋىن شۇجى	لى زىشۇن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن يۈكچىلىك ناھىيىسى	1980.3 — 1979.11
		تۇرسۇن ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986.6 — 1984.8
		مۇسا مۇگار	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.1 — 1986.6
		تۇنىياز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	— 1990.5
ساۋاچى چارۋىچىلىق فېرمىسى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	شياۋ جىملىك	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خەنجۇڭ ناھىيىسى	1965.5 — 1962.10
		لى تېەنشۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈمېن شەھىرى	1979.3 — 1965.5
		جاۋ سۇڭبىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېڭنىڭ ناھىيىسى	1980.3 — 1979.3
		چېن باۋدې	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1982.3 — 1980.3
		تۇنىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986.4 — 1982.3
		تۇرسۇن ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.6 — 1986.4
		ئۈمەر ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	— 1990.9
	مۇئاۋىن شۇجى	ھۇسەن ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.4 — 1963.4
		ئىمامنىياز مەتنى- ياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1979.5 — 1977.10
		چېن ۋېنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن خوڭشيەن ناھىيىسى	1984.10 — 1984.7

تاغلاق چارۋا- چىلىق فېرما- سى پارتىيە باش ياچەيكىسى	شۇجى	ژالك جىلۇلك	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن ناھا- يىسى	1963.4 — 1972.10
		جاۋ دېچۈەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن ناھا- يىسى	1979.5 — 1990.9
	مۇئاۋىن شۇجى	قادىر تۇمۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1963.9 — 1976.10
		ساۋۇت سالى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.10 — 1984.7
		ئىسمائىل ئاسا- جەگ	ئەر	قىرغىز	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1987.2
		مۇسەن ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.2 — 1990.9
		چىنتۇمۇر نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.9 —
بوزدۇلك چارۋا- چىلىق فېرما- سى پارتىيە باش ياچەيكىسى	شۇجى	ناۋاككۇل نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.2 — 1964.4
		ژالك شىجيې	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1964.4 — 1965.9
		لىۋ گوباۋ •	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنئەن شەھىرى	1965.9 — 1980.3
		مۇشۇر مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.3 — 1984.7
		مۇشۇر ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1986.4
		ئۇنىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.10 — 1990.7
		ئەي جىنجۇلك	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ رۇگاۋ شەھىرى	1990.7 —
	مۇئاۋىن شۇجى	مۇشۇر مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1973.9 — 1980.3
		شىالك دېڭيۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساڭشى ناھىيىسى	1979.9 — 1982.9
		مەمەت سىدىقباپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1988.10
		مۇقامەت مۇسەيىن	ئەر	قىرغىز	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.10 —

6. سانائەت، قاتناش، پوچتا - تېلېگراف، بىناكارلىق سىستېمىلىرىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى

1) ناھىيىلىك «قىزىل يۇلتۇز» پولات - تۆمۈر زاۋۇتى پارتكومى 1958-يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى. 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدا تاغلاق كۆمۈر كېنى، بوزدۇلك چوڭ ئەترىتى، قىزىلبۇلاق چوڭ ئەترىتى پارتىيە ياچەيكىلىرى، 62 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1962 - يىل 4 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئۇنىڭغا جالك جىنجۇلك شۇجى، بەي كەيخۇي، ئىسكەندەر ئايۇپلار مۇئاۋىن شۇجى بولغان.

2) كىچىك تېرەك كۆمۈر كېنى پارتىيە ياچەيكىسى 1959 - يىل 10 - ئايدا تاغلاق كۆمۈر كېنى پارتىيە ياچەيكىسى قۇرۇلدى. 5 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1986 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 1987 - يىلى كىچىك تېرەك كۆمۈر كېنى پارتىيە ياچەيكىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى پارتىيە ئەزاسى 7، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 6.

3) چاقماقتاش كۆمۈر كېنى پارتىيە ياچەيكىسى 1973 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلدى. 1976 - يىلى 14 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 18، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 10.

4) ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكىسى 1973 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، 5 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 26، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 6.

5) ناھىيىلىك توز زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكىسى 1962 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 19غا، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 7.

6) ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش، ياساش زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكىسى 1962 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، 6 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 9، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 4.

7) ناھىيىلىك بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكىسى 1975 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990- يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 12، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 5.

8) ناھىيىلىك قاتناش - تىرانسپورت شىركىتى پارتىيە ياچېيكىسى 1974 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلدى. 5 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 17، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى بىر.

9) ناھىيىلىك بىناكارلىق قۇراشتۇرۇش شىركىتى پارتىيە ياچېيكىسى 1980 - يىل 7 -ئايدا قۇرۇلدى، 6 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 13، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 4.

10) ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر شىركىتى پارتىيە ياچېيكىسى 1984 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 23، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 8، شۇجىسى ما شۇبىي.

ناھىيىلىك سانائەت، قاتناش، بىناكارلىق سىستېمىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 32

نامى	ۋەزىپىسى	ئىسمى - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ناغلاق كېچىك تېرەك كۆمۈر كېنى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	ئابدۇكېرىم پالىش	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1959.10 — 1962.4
		ۋاڭ يۇڭبىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن لىنشيەن ناھىيىسى	1965.5 — 1966.2
		ما شۇبىي	ئەر	خۇيزۇ	گەنسۇ گۇاڭخې ناھىيىسى	1972.9 — 1977.1
		ئابلىمىت ئەرشىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1977.3—
	مۇئاۋىن شۇجى	خۇدا بەردى تەۋەككۈل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986.4 — 1987.6

چاقماقتاش كۆمۈركېنى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	جالاڭ جىجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنئى جىشەن ناھىيىسى	1973.9 — 1975.2
	مۇئاۋىن شۇجى	پىلاڭ دېرۇڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن	1986.3—
سېمونت زاۋۇتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	سۇي فېڭدۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ پېڭدۇ ناھىيىسى	1976.9 — 1977.7
		لىيۇ گوباۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنئى يەنئەن شەھىرى	1977.8 — 1979.6
		ما شۇيې	ئەر	خۇيزۇ	گەنسۇ گۇاڭخې ناھىيىسى	1979.7 — 1981.12
		چې يۈسەي	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شىيەنشىيەن ناھىيىسى	1982.1 — 1983.1
		لىيۇ ئەنفۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇچىيەن ناھىيىسى	1987.4—
	مۇئاۋىن شۇجى	لىيۇ جىگياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ تەيئەن شەھىرى	1973.11 — 1976.9
		لىيۇ ئەنفۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇچىيەن ناھىيىسى	1984.12 — 1987.4
تۇز زاۋۇتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	چياۋ چاڭيۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن باجۇڭ ناھىيىسى	1962.10 — 1971.12
		گۇڭ لۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن زىتۇڭ ناھىيىسى	1971.12 — 1972.3
		لياڭ جياشيەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇيسەن ناھىيىسى	1972.11 — 1978.10
		لى تيەنشۈن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈسەن شەھىرى	1985.9 — 1990.6
	مۇئاۋىن شۇجى	سايىم شىرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1977.3 — 1980.4
		ۋاڭ يۈەنجى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇۋۇېي ناھىيىسى	1984.7 — 1985.8
بىناكارلىق ماتېرىياللىرى زاۋۇتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	لى تيەنشۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈسەن شەھىرى	1982.1 — 1985.9
		ۋاڭ يۈەنچياڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ مىنشيەن ناھىيىسى	1986.11—
دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش . ياساش زاۋۇتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	لىيۇ گۇاڭجۈن	ئەر	خەنزۇ	سەنئى پېڭياۋ ناھىيىسى	1962.10 — 1970.9
		باۋ داچۈن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ پېڭلەي ناھىيىسى	1970.10 — 1975.10
		ۋاڭ يۈۋېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن لىنشيەن ناھىيىسى	1976.5 — 1981.10
		جياڭ يەنچاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئەنگو ناھىيىسى	1981.10 — 1982.8
		جياڭ دېچياڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ئەنجياڭ شەھىرى	1983.11 — 1984.5
		كەنجى مەخمۇت	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1984.5 — 1985.8
		ۋاڭ يۈەنجې	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇۋۇېي ناھىيىسى	1985.8 — 1989.8
		ما گۇاڭلۈڭ	ئەر	مانجۇ	لياۋنىڭ شىنبېن ناھىيىسى	1989.9 — 1990.6
قاتناش - تىرانسپورت شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	خې جىگۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنئى لەنتيەن ناھىيىسى	1974.5 — 1981.9
	مۇئاۋىن شۇجى	سۇڭ زوجۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شىپىڭ ناھىيىسى	1986.9—
بىناكارلىق قۇراشتۇرۇش شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	يەن شىمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي بويى ناھىيىسى	1980.7 — 1981.4
		شۇ يىڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنئى ۋەنرۇڭ ناھىيىسى	1981.4 — 1983.6
		سۇڭ جىرېن	ئەر	خەنزۇ	شەنئى چىشەن ناھىيىسى	1984.8—
	مۇئاۋىن شۇجى	سۇڭ جىرېن	ئەر	خەنزۇ	شەنئى چىشەن ناھىيىسى	1983.6 — 1984.8

11) ناھىيىلىك ھاراق زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكىسى 1990 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلدى، 6 پارتىيە ئەزاسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 3.

12) ئاقسۇ ئۇلايەتلىك پىۋا زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكىسى 1989 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلدى، 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 6، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 2.

13) ناھىيىلىك ئۇنىۋېرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكىسى 1987 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 17.

14) ناھىيىلىك بىرلەشمە دورا زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكىسى 1990 - يىل 6 - ئايدا قۇرۇلدى، 6 پارتىيە ئەزاسى بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 2. شۇجىسى سۇ رۇخشېك.

15) ناھىيىلىك يول ئاسراش ئەترىتى پارتىيە ياچېيكىسى 1965 - يىل 2 - ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 10، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 8. شۇجىسى چېن ۋېنشياڭ.

16) ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسى 1957 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلدى. 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 14، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 9.

7. مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە سىستېمىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى

1) ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى 1985 - يىل 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى قارمىقىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى 10، پارتىيە ئەزاسى 127، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 96.

ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى 1971 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلدى، 7 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 20 (ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت).

ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى 1973 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 18، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى بار.

ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى 1983 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، 7 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 22 (ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت).

ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى 1979 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلدى، 5 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 14 (ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت).

ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى 1980 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلدى، 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 7.

ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى پارتىيە ياچېيكىسى 1980 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 18، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 17.

ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەدەنىيەت مەكتىپى پارتىيە ياچېيكىسى 1985 - يىل 1 - ئايدا

قۇرۇلدى. 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 6، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 4.

ناھىيىلىك كەسپىي ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى 1973 ـ يىل 5 ـ ئايدا، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك مەكتىپى پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، 6 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1980 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئۇنۇمۇرمىتېتى پارتكومىغا ئۆزگەرتىلدى. 1982 ـ يىلى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، پارتىيە ياچېيكىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1989 ـ يىلى كەسپىي ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 4 (ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت).

2) ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى پارتىيە ياچېيكىسى 1956 ـ يىل 10 ـ ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 28، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 8.

3) ناھىيىلىك ساقلىق ساقلاش ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى پارتىيە ياچېيكىسى 1979 ـ يىل 7 ـ ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى، جالاڭ چاڭلۇ شۇجى بولدى.

1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 12، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 8.

4) ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى پارتىيە ياچېيكىسى 1979 ـ يىل 8 ـ ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 8.

5) ناھىيىلىك كىنوخانا (كىنو شىركىتى) پارتىيە ياچېيكىسى 1979 ـ يىل 8 ـ ئايدا قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 3، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى يوق.

مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە سىستېمىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 33

نامى	ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مائارىپ ئىدارىسى پارتىيە باش ياچېيكىسى	شۇجى	شېي تاۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خۇدۇڭ ناھىيىسى	1990.6 —
1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	ئوسمان مەمتىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.7 — 1990.9
2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	چياۋ ۋېيگۇاڭ	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇاڭشېەن ناھىيىسى	1979.5 — 1980.11
		جىلاڭ يۈخۇا	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن فۇلىڭ ناھىيىسى	1980.11 — 1984.8
		خوجىمە	ئەر	موڭغۇل	بېيجىڭ چاڭپىڭ ناھىيىسى	1984.8 — 1985.5
		جۇاڭ دېڭپىڭ	ئايال	خەنزۇ	سىچۈەن لۇڭچاڭ ناھىيىسى	1990.9 —
	مۇئاۋىن شۇجى	داڭ خۇەيجىڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي خۇەينەن شەھىرى	1987.7 — 1990.9

3 . ئونتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	ئابلىكىم ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.6 —
1 . باشلانغۇچ مەكتەپ پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	سايىم شىرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.8 —
2 . باشلانغۇچ مەكتەپ پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	چياۋ ۋېيگۇاڭ	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇاڭشەن ناھىيىسى	1980.11 — 1981.4
		جاڭ ۋېنجۇن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شياجىن ناھىيىسى	1984.8 —
بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	مەسەت ياسىن داۋام	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.6 —
كەسپىي ئونتۇرا مەكتەپ پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	جاۋ لىيەنخۇڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۇەنچىڭ ناھىيىسى	1980.2 — 1983.1
	مۇئاۋىن شۇجى	ۋېي چېڭشۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ دەنتۇ ناھىيىسى	1981.7 — 1984.9
ناھىيىلىك دوختۇرخانا پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	جاڭ چاڭلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ نىڭجىن ناھىيىسى	1973.4 — 1979.3
		يالڭ جەنجىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي چۇيالڭ ناھىيىسى	1979.3 — 1981.1
		خەن گاۋمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن خۇجيا ناھىيىسى	1981.1 — 1984.7
		بەن يۈچىن	ئايال	خەنزۇ	سەنئى	1990.6 —
	مۇئاۋىن شۇجى	فەن جېنچيۇ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن لوگخۇي ناھىيىسى	1987.5 — 1990.6

8. سودا سىستېمىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى

1) ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى پارتكومى　1984 - يىل 12 - ئايدا قۇرۇلدى، 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قارىمىقىدا 3 پارتىيە ياچەيكىسى، 29 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلى قارىمىقىدىكى پارتىيە ياچەيكىسى 4، بۇنىڭ ئىچىدە بۆلۈم دەرىجىلىك پارتىيە ياچەيكىسى 2. پارتىيە ئەزاسى 43، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 19.

ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى پارتىيە ياچەيكىسى　1957 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 26، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 10.

ناھىيىلىك چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى　1962 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلدى، 10 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 15، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 7.

2) ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچەيكىسى　1957 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلدى، 5 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 38، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 25.

3) ناھىيىلىك تۇرلۇك مالالار شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى　1957 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 18، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 7.

4) ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى　1962 - يىل

9 - ئايدا قۇرۇلدى، 9 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 20، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 12.

ناھىيىلىك سودا سىستېمىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى
جەدۋەل: 17 — 34

نامى	ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
تەمىنات - سودا كوپېراتىپى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	ئەزىمەت تۇراق	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1984.12 — 1986.9
		ئۆمەر توخسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1986.9 —
تەمىنات - سودا كوپېراتىپى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	لىيالىق جېبېمىن	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ پېڭلەي ناھىيىسى	1963.9 — 1965.4
		سۇن يىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن فۇگۇ ناھىيىسى	1971.9 — 1976.11
		ئەمەر توخسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.11 — 1977.4
		لىيالىق جياشېەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇيىمىن ناھىيىسى	1977.4 — 1978.9
		جالىق ۋېنيۇ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن جىنتالىق ناھىيىسى	1978.9 — 1983.12
		مۇ شۇۋېن	ئەر	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1983.12 — 1984.12
		گۇلىق يەنخۇي	ئەر	خەنزۇ	لياۋنىڭ ۋۇشۇن ناھىيىسى	1984.12 —
چاي - جاروا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	جيا شۇلى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى مېيەنشېەن ناھىيىسى	1962.4 — 1979.3
		چېلىق جۇنلياڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يىچىلىق ناھىيىسى	1979.3 — 1980.4
		گۇلىق يەنخۇي	ئەر	خەنزۇ	لياۋنىڭ ۋۇشۇن شەھىرى	1980.5 — 1984.12
		شۇشۇفا	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ شاجۇ ناھىيىسى	1984.12 —
ئاشلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	جالىق لىنۇبي	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نېيجياڭ شەھىرى	1957.7 — 1958.5
		شۇ يىڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى ۋەنرۇڭ ناھىيىسى	1962.10 — 1967.3
		ما جۇنلىڭ	ئايال	خۇيزۇ	خېنەن نەنياڭ شەھىرى	1970.9 — 1973.4 1978.2 —
		جالىق يۈگېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۇڭ ناھىيىسى	1973.4 — 1978.2
	مۇئاۋىن شۇجى	گىلىق خۇگشىن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1984.7 — 1987.10
		مەھەممەت مەمتىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.11 — 1990.1
		لى لياڭشىۋ	ئايال	خەنزۇ	سىچۈەن كەيجياڭ ناھىيىسى	1990.6 —
تۈرلۈك مالالار شىركىتى پارتىيە ياچېيكىسى	شۇجى	يالىق چۈنيۈەن	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي زاۋياڭ ناھىيىسى	1957.7 — 1982.4
		لىيۇ خەيخې	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا شەھىرى	1984.8 —

دورا شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	جالاق يىدي	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساقشى ناھىيىسى	1957.10 — 1982.8
		مەمتىلى يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1982.8 — 1988.11
	مۇئاۋىن شۇجى	سۇن لىچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ پىڭلەي ناھىيىسى	1990.6 —
يېمەك - ئىچىمەك شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	دۇ شۇڭشى	ئەر	خەنزۇ	سانجى شەھىرى	1981.9 — 1984.12
نېفىت شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	سىدىق رەپىق	ئەر	ئۇيغۇر	يەكەن ناھىيىسى	1984.8 —
	مۇئاۋىن شۇجى	لىيۇ خەيخي	ئەر	خەنزۇ	خوتەن چاقشا شەھىرى	1981.7 — 1984.8
يېمەكلىكلەر شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى	شۇجى	لى رۇڭچياق	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لىنشيەن ناھىيىسى	1963.11 — 1970.8
		شياق دېڭيۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساقشى ناھىيىسى	1988.3 — 1990.1
	مۇئاۋىن شۇجى	جۇ لىيەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن سۇيپياق ناھىيەسى	1978.9 — 1981.3
		چياۋ ۋېيگۇاڭ	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇاڭشيەن ناھىيىسى	1981.3 — 1983.6
		ۋۇ رۇفاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ۋېيخاق شەھىرى	1984.8 — 1988.3
		تاڭ گوسىن	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي شەھىرى	1990.9 —

5) ناھىيىلىك يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمەت شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى

1980 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلدى، 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 5، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى بار.

6) ناھىيىلىك دورا شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى　1973 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلدى، 6 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 10، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 4.

7) ناھىيىلىك نېفىت شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى　1981 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلدى، 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 6، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 2.

8) ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى

1981 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 7، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 2.

9) ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتى پارتىيە ياچەيكىسى　1981 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 7، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 3.

8. پۇل مۇئامىلە سىستېمىسىدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرى

1) جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى پارتىيە

ياپونىيەسى 1957 ـ يىل 12 ـ ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1984 ـ يىل 12 ـ ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 1990 ـ يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بىرى ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى.

2) جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى پارتىيە ياپونىيەسى 1981 ـ يىل 9 ـ ئايدا قۇرۇلدى، 9 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 14، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 11.

3) جۇڭگو سودا ـ سانائەت بانكىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى پارتىيە ياپونىيەسى 1984 ـ يىل 12 ـ ئايدا قۇرۇلدى، 7 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 11، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 4.

4) جۇڭگو قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى پارتىيە ياپونىيەسى 1984 ـ يىل 10 ـ ئايدا قۇرۇلدى، 4 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 6.

9. باشقىلار

1) ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى پارتىيە ياپونىيەسى 1979 ـ يىل 7 ـ ئايىنىڭ 30 ـ كۈنى قۇرۇلدى، 5 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 10، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 4.

2) ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى پارتىيە ياپونىيەسى 1979 ـ يىل 3 ـ ئايدا قۇرۇلدى، 3 پارتىيە ئەزاسى بار ئىدى. 1990 ـ يىلدىكى پارتىيە ئەزاسى 5، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 2.

ئونسۇ ناھىيىسىدە 29 يىلدا پارتىيە ئەزالىرىنىڭ تارقىلىشى ۋە مىللەت تەركىبى

جەدۋەل: 17 — 35 بىرلىكى: نەپەر

يىللار	جەمئىي	ساھەلەرگە تارقىلىشى					مىللەت تەركىبى				
		پارتىيە ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى	يېزا ئىگىلىكى	مال-چېدىسودا	مەدەنىيەت، ساۋاتسىزلىقنى چۈشۈرۈش، سەھىيە	سانائەت قاتناش	باشقىلار	خەنزۇ	ئۇيغۇر	خۇيزۇ	قىرغىز	باشقىلار
1952	101	58	38	5	—	—	—	52	46	2	1	—
1953	139	75	57	7	—	—	—	53	82	3	1	—
1954	216	87	110	11	5	3	—	63	142	3	8	—
1955	325	91	195	27	8	4	—	76	234	4	11	—
1956	409	96	263	36	8	6	—	84	301	6	18	—
1957	825	111	622	71	9	12	—	91	707	6	21	—
1963	1711	117	1468	98	9	19	—	114	1556	7	34	—

—	34	7	1538	123	—	19	10	103	1443	127	1702	1964
—	34	7	1600	130	—	40	27	109	1426	169	1771	1965
—	35	8	1611	149	—	61	33	117	1331	261	1803	1966
1	31	52	1290	574	5	89	106	375	756	617	1948	1972
7	23	53	1305	585	5	83	99	372	781	633	1973	1973
1	25	53	1326	634	9	87	344	366	813	420	2039	1974
2	27	53	2016	290	9	103	78	160	1763	275	2388	1975
1	40	17	2338	340	30	104	50	174	2032	346	2736	1976
	41	12	2477	351	31	104	50	176	2210	310	2881	1977
1	46	16	2488	456	64	101	135	181	2213	313	3007	1978
1	46	16	2589	471	2	102	137	182	2382	318	3123	1979
1	47	16	2648	492	6	131	150	214	2324	379	3204	1980
	48	15	2572	514	17	177	161	221	2161	412	3149	1981
1	49	21	2605	560	11	235	185	213	2001	591	3236	1982
	58	16	2840	549	11	254	191	322	2051	634	3463	1983
2	60	16	2840	514	165	102	225	149	2292	499	3432	1984
3	57	18	2917	535	123	189	253	229	2177	559	3530	1985
2	63	20	3041	566	119	149	371	203	2333	517	3692	1986
2	59	24	3258	606	124	165	398	234	2438	590	3949	1987
1	71	28	3349	647	55	159	463	337	2316	766	4096	1988
3	67	32	3443	685	73	172	484	393	2317	791	4230	1989
6	69	35	3510	720	68	183	517	406	2422	744	4340	1990

ئونسۇ ناھىيىسى بويىچە 32 يىلدىكى پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ تەرەققىياتى

جەدۋەل: 17 — 36

ياچېيكا	باش ياچېيكا	ئاساسىي قاتلام پارتكۇ-مى	يىللار	ياچېيكا	باش ياچېيكا	ئاساسىي قاتلام پارتكۇ-مى	يىللار
59	1	7	1956	2		6	1951
59	1	7	1957	3		6	1952
87	1	7	1958	13	1	8	1953
114	25	10	1962	21	1	8	1954
134	25	8	1963	49	1	7	1955

228	4	15	1980	138	25	8	1964
229	4	15	1981	145	29	9	1965
260	11	16	1982	145	29	8	1966
256	23	16	1983	150	4	14	1972
258	7	14	1984	150	4	14	1973
260	11	17	1985	172	4	14	1974
254	10	17	1986	191	4	14	1975
256	10	11	1987	191	4	14	1976
284	8	16	1988	219	4	14	1977
289	10	16	1989	222	4	15	1978
300	9	16	1990	223	4	15	1979

ئونسۇ ناھىيىسى بويىچە 31 يىلدىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ مەلۇمات ۋە باش قۇرۇلمىلىرى

جەدۋەل: 17 — 37

يىللار	ئومۇمىي سانى	مەلۇمات قۇرۇلمىسى				باش قۇرۇلمىسى				
		ئالىي تېخنىكۇم	تېخنىكۇم	تولۇق ئوتتۇرا	تولۇقسىز ئوتتۇرا	باشلانغۇچ، ساۋاتسىز	25 ياشتىن تۆۋەن	26 ياشتىن 35 ياشقىچە	36 ياشتىن 45 ياشقىچە	46 ياشتىن 55 ياشقىچە	55 ياشتىن يۇقىرى
1950	11			5	6	3	7	1			
1951	19			6	12	7	11	1			
1952	101			15	82	39	61	1			
1953	139			16	119	49	89	1			
1954	216			84	428	71	82	48		15	
1955	325			91	228	83	124	97		21	
1956	409			106	298	94	124	155		36	
1957	825			122	698	101	271	413		40	
1963	1711			491	1213	130	529	911		141	
1964	1702			574	1122	162	546	809		185	
1965	1771			576	1187	170	635	846		120	
1966	1803			570	1224	186	640	850		127	
1972	1948			578	1224	294	924	529	168	33	
1973	1973			584	1250	217	945	571	203	37	

59	247	605	957	181	1193	694	129		23	2039	1974
	138	1442	669	139	1456	720	121	64	27	2388	1975
	186	1547	757	246	1821	721	98	67	29	2736	1976
12	261	1550	821	237	1883	749	141	79	29	2881	1977
40	253	1564	901	249	1952	808	133	81	33	3007	1978
56	241	1595	968	263	1984	868	140	94	37	3123	1979
312	292	1439	911	250	1976	871	207	111	39	3204	1980
324	413	1320	871	221	1956	821	211	120	41	3149	1981
507	821	1030	771	107	1912	910	220	139	55	3236	1982
729	828	1034	774	98	2108	942	219	138	56	3463	1983
683	893	1048	718	90	2122	906	172	181	51	3432	1984
675	1011	988	753	103	2042	982	251	192	63	3530	1985
663	1095	1022	800	112	1979	1093	275	260	85	3692	1986
696	1147	1019	916	171	1939	1271	321	317	101	3949	1987
816	1249	976	880	175	1911	1291	368	381	145	4096	1988
867	1291	1005	909	158	1889	1346	424	428	143	4230	1989
861	1263	1108	943	165	1849	1404	447	473	167	4340	1990

ئونسۇ ناھىيىسى بويىچە 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان ئىلغار پارتىيە ياچېيكىلىرى، مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزالىرى

جەدۋەل: 17 — 38

يىللار	نام بەرگەن ئورۇن	ئىلغار پارتىيە ياچېيكىلىرى	مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزالىرى		
			جەمئىي	ئايال پارتىيە ئەزالىرى	ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزالىرى
1980	ناھىيىلىك پارتكوم	36	270	27	246
1981	ناھىيىلىك پارتكوم	47	273	27	244
1982	ناھىيىلىك پارتكوم	36	320	28	282
1983	ناھىيىلىك پارتكوم	34	352	24	330
1984	ناھىيىلىك پارتكوم	33	195	25	170
1985	ناھىيىلىك پارتكوم	35	95	30	65
1986	ناھىيىلىك پارتكوم	31	67	17	50

1987	ژىلايەتلىك پارتكوم	4	11	1	9
	ناھىيىلىك پارتكوم	18	45	3	42
1988	ژىلايەتلىك پارتكوم	3	11	3	8
	ناھىيىلىك پارتكوم	14	57	11	46
1989	ژىلايەتلىك پارتكوم	3	11	2	9
	ناھىيىلىك پارتكوم	22	57	10	47
1990	ژىلايەتلىك پارتكوم	4	1		9
	ناھىيىلىك پارتكوم	20	57	7	31

§ 3 . پارتىيە قۇرۇلتايلىرى

1. ئونسۇ ناھىيىسىدە ناھىيە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئۆتكۈزۈلگەن پارتىيە قۇرۇلتايلىرى

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى 1956 - يىل 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 9 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 80 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 23 كىشى سىرتتىن قاتناشتى، قۇرۇلتايدا جاڭ جەنچىنىڭ ناھىيىلىك پارتكومغا ۋاكالىتەن بەرگەن خىزمەت دوكلاتى ۋە «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 1956 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە بولغان يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات پىلانى ھەققىدىكى دوكلاتى» قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 12 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ئۇلار: يۈسۈپ تۇرسۇن، ھەمراخان، جاڭ فۇچۈەن، جاڭ سۇنشى، جاڭ يۈڭبىن، لۇ تيەنشۇن، گو ژۇشىڭ، ئىسمائىل سوپى، لى كېچىڭ، زېڭ شياڭ، ئاۋۇت سايىت، جەي جىشېڭ.

دائىمىي كومىتېت 6 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ئۇلار: جاڭ سۇنشى، زېڭ شياڭ، ئاۋۇت سايىت، لۇ تيەنشۇن، گو ژۇشىڭ، يۈسۈپ تۇرسۇن. جاڭ سۇنشى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا، زېڭ شياڭ، ئاۋۇت سايىتلار مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ رېۋىزىيە كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى.

ج ك پ ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى تەستىقلاپ تارقاتقان «5 - قېتىملىق مەملىكەتلىك قول - سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق يىغىنىنىڭ دوكلاتى»نى ئىزچىللاشتۇرۇپ، 1956 - يىل 6 - ئايدا ناھىيە بويىچە يەككە قول سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋەزىپىسىنى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندىدى. 7 - ئايدا، ناھىيىلىك پارتكوم مەركىزىي كومىتېتنىڭ «ئالىي دېھقانچىلىق كوپېراتىپىدىن ئۈلگە كۆرسىتىش نىزامنامىسى»گە ئاساسەن، دېھقانچىلىق ئالىي كوپېراتىپى قۇرۇشنى قارار قىلدى. يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە يېزىلاردا دېھقانچىلىق ئالىي كوپېراتىپى ئاساسىي جەھەتتىن قۇرۇلۇپ بولدى. 1957 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا ئىستىل تۇزىتىش ھەرىكىتى يېتەكچىلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتنىڭ «ئىستىل تۇزىتىش ھەرىكىتى ھەققىدىكى يولىيورۇق»

ى تەشۋىق قىلىندى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى. ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ھۆججەتلەرنى ئەستايىدىل ئۆگىنىپ، ماۋزىدۇئىزمنىڭ مۇھىم سۆزلىدىكى ئاساسىي ئىدىيە بويىچە، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سىياسەتلىرىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، خىزمەتلەرنى خۇلاسىلاش ۋە ياخشىلاشقا ئۇيۇشتۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا خەلق ئاممىسىنى پارتىيىگە تەنقىد، تەكلىپ بېرىشكە قوزغىدى، ناھىيە بويىچە جەمئىي 6198 پىكىر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى جەريانىدا، «سول» پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە كېڭەيتىۋېتىش خاھىشى كۆرۈلۈپ، بىر تۈركۈم كادىرلار زەربىگە ئۇچرىدى.

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيى　1958 - يىل 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئوتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 137 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 107، ئايال ۋەكىل 13، قۇرۇلتايغا 54 كىشى سىرتتىن قاتناشتى. جالۇ سۈنشى ناھىيىلىك پارتكومغا ۋاكالىتەن، ئونسۇ ناھىيىسىدە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى قاتارلىقلار ھەققىدە خىزمەت دوكلاتى بەردى. ۋەكىللەر ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك تەرەققىياتى پروگراممىسىنى مۇزاكىرە قىلدى، قۇرۇلتايدا دېھقانچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىش كۆرسەتكۈچى ماقۇللاندى. بارلىق پارتىيە ئەزالىرى ۋە ھەر مىللەت خەلقى غەيرەتكە كېلىپ، تىرىشىپ يۇقىرى ئۈرلەپ، 10 يىللىق پىلانىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇنداشقا چاقىرىلدى.

شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 13 ئەزاسى، 4 كاندىدات ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ئەزالىرى: جالۇ سۈنشى، يۈنۇس ھەسەن، زىلۇ شىيالۇ، ۋالۇ گۈيتالۇ، لۈ تېيەنشۇن، جالۇ فۇچۈەن، كامال ئەخمەت، جالۇ يۈڭبىن، ۋۇ كېمىلۇ، ئەمەر ھوشۇر، مەرەمنىساخان، ئابدۇقادىر سىدىق، جەي جىشېلۇ. كاندىدات ئەزالىرى: توختى خۇدابەردى، جالۇ شياۋشىيەن، يالۇ تېيەنفالۇ، ساۋ شياۋچىلۇ.

دائىمىي كومىتېت 7 كىشىدىن تەركىب تاپتى، ئۇلار: جالۇ سۈنشى، زىلۇ شىيالۇ، يونۇس ھەسەن، ۋالۇ گۈيتالۇ، لۈ تېيەنشۇن، جالۇ فۇچۈەن، كامال ئەخمەت، جالۇ سۈنشى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا، زىلۇ شىيالۇ، يۈنۇس ھەسەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ رېۋىزىيە كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

ج ك پ ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، سوتسىيالىستىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىگە بىرلەشتۈرۈپ، يېزىلاردا پارتىيىنى، كوپېراتىپنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش جەريانىدا 1 - خىلدىكى پارتىيە ياچېيكىسىدىن 14ى، 2 - خىلدىكى پارتىيە ياچېيكىسىدىن 18ى، 3 - خىلدىكى پارتىيە ياچېيكىسىدىن 14ى باھالاپ چىقىلدى، بىيۈروكراتلىق، ئىقتىسادىي مەسىلىگە ياتىدىغان خاتالىقلارنى ئوتكۈزگەن 49 پارتىيە ئەزاسى ئېنىقلاپ چىقىلىپ، ئۇلارغا پارتىيە ئىنتىزامى بويىچە چارە كۆرۈلدى. رايونلاردا «يۇقىرى ھوسۇل ئېلىپ سۈنشىي ھەمراھ» قويۇپ بېرىش ئۇچ ئالدى، چوك سەكرەپ ئىلگىرىلەش ھەرىكىتى باشلاندى.

2. ئونسۇ ناھىيىسىدە ناھىيە ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ئوتكۈزۈلگەن پارتىيە قۇرۇلتايلىرى

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى　1963 - يىل 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 9 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئوتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 119 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە خەنزۇ 35، ئاز سانلىق مىللەت 84؛ قۇرۇلتايغا 38 كىشى سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ۋاقتىلىق ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 1962 - يىللىق خىزمەت خۇلاسىسى ۋە 1963 - يىللىق خىزمەت پىلانى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. بارلىق پارتىيە ئەزالىرى، كادىرلار ۋە ئامما جەددىي ھەرىكەتكە كېلىپ، ئىشلەپچىقىرىش كۆچلىرىنى تىرىشىپ

راۋاجلاندۇرۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى ياخشى ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىنى تېزرەك ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھەسسە قوشۇشقا چاقىردى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 14 ئەزاسى، 4 كاندىدات ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ئەزالىرى: يۇ فاڭفۇ، ۋاڭ گۈيتاڭ، ئەمەر ھوشۇر، جاڭ سۇنشى، جاڭ فۇچۈەن، جاڭ يۈڭبىن، جاڭ شىەنگۈي، جاڭ جىنجۇڭ، جەي جىشياۋ، ژېي جىشياۋ، ژۇ شۇفېڭ، تىەن شېڭگۈي، لىيۇ شياتاڭ، ئابدۇرېھىم زۇنۇن. كاندىدات ئەزالىرى: سۇن جىگىۋەن، راخمان نۇر، سايىم موللا، مەرەمنىساخان.

دائىمىي كومىتېت 7 كىشىدىن تەركىب تاپتى، ئۇلار: جاڭ سۇنشى، تىەن شېڭگۈي، ژېي جىشياۋ، ۋاڭ گۈيتاڭ، يۇ فاڭفۇ، جاڭ يۈڭبىن، ئۆمەر ھوشۇر. جاڭ سۇنشى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا، تىەن شېڭگۈي، ژېي جىشياۋ، ۋاڭ گۈيتاڭلار ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ رېۋىزىيە كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك پارتكوم 1963 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە مەركەزنىڭ «يېزا خەلق گۈڭشېيىنىڭ خىزمەت نىزامى (لايىھىسى)»نىڭ روھىنى ۋە «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى جەريانىدا نۆۋەتتە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر» دېگەن ھۆججەتنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، سوتسىيالىستىك تەربىيە مەركەز قىلىنغان گۈڭشېلارنى تەرتىپكە سېلىش ئامىۋى ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇپ، گۈڭشې، ئەترەتلەرنىڭ رەھبەرلىك بەنزىلىرىنى تەرتىپكە سالدى، ئىگىلىك باشقۇرۇشتىكى ئاجىز ھالقىلار ۋە كادىرلاردىكى سوبيېكتىپلىق خىزمەتتىكى بيوروكراتلىقنى نۇقتىلىق تەكشۈردى. ئەمگەككە قاراپ تەقسىم قىلىش، كۆپ ئىشلىگەن كۆپ چىشلەش، ئىشلىمىگەن چىشلىمەسلىك سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈردى. يېزا خىزمەتچىدىكى «سول» چىللىق خاتالىقىنى تۈزىتىپ، دېھقانلارنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغاپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى. 1963 - يىلى ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 21 مىڭ 369.5 تونناغا يېتىپ، 1962 - يىلدىكىدىن 3.1% ئاشتى، 1964 - يىلى 28 مىڭ 305 تونناغا يېتىپ، 1962 - يىلدىكىدىن 35.2% ئاشتى، 1965 - يىلى 32 مىڭ 348 تونناغا يېتىپ، 1962 - يىلدىكىدىن 56.1% ئاشتى. چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى قەدەممۇ قەدەم يۇكسەلدى، يىل ئاخىرىدا قالغان چارۋا 1962 - يىلدىكى 315 مىڭ 400 تۇياقتىن كۆپەيىپ، 1965 - يىلى 407 مىڭ 300 تۇياقتا يېتىپ، يىلنىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7.28% كۆپەيدى، سانائەت جەھەتتە «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاڭجېنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1962 - يىلدىكى 997 مىڭ 500 يۈەندىن 1965 - يىلى 1 مىليون 103 مىڭ 200 يۈەنگە يەتكۈزۈلۈپ، 10.6% ئاشۇرۇلدى.

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيى 1966 - يىل 2 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 134 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە خەنزۇ 21، ئاز سانلىق مىللەت 113؛ قۇرۇلتايغا 38 كىشى سىرتتىن قاتناشتى. جاڭ سۇنشى ناھىيىلىك پارتكومغا ۋاكالىتەن خىزمەت دوكلاتى بەردى. قۇرۇلتايدا 1963 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتا مەھسۇلاتنى ئۈدا ئاشۇرۇش تەجرىبىلىرى خۇلاسىلەندى، 1966 - يىللىق يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش پىلانى ۋە پىلاننى ئورۇنداش تەدبىرلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 3 - بەش يىللىق پىلانى لايىھىسى» ماقۇللاندى، «ئۇرۇشقا، قەھەتچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش» ۋە «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش» قارارلىرى شەكىللەندۇرۇلدى. مەخمۇت ئەخمەت، جاڭ سۇنشىلار ج ك پ ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلىگە كۆرسىتىلدى. بارلىق پارتىيە ئەزالىرى، كادىرلار پارتىيىنىڭ خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنداش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈشنى، سىياسەتنى، باش لۇشيەننى، يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىشنى گەۋدىلىك ئورۇنغا قويۇشقا چاقىرىلدى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 19 ئەزاسى، 2 كاندىدات ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

ئەزالىرى: يۇ فاڭفۇ، مۇگار سۇلايمان، تيەن شېڭگۇي، سۇن جىڭيۈەن، جالك يۈڭبىن، جالك چاڭلۇ، جالك جۇنيى، جالك سۇنشى، جالك فۇچۈەن، چېن يۈفېك، ئەمەر ھوشۇر، جىلك خېلىك، مەخمۇت ئەخمەت، راخمان نۇر، ئابدۇرېھىم زۇنۇن، خەن بىگۈېن، لىيۇ شياتالك، جيالك خۇايۇ، جەي جىشېك. كاندىدات ئەزالىرى: ئەمەت مەمەتداۋۇت، شۇيىلك.

دائىمىي كومىتېت 9 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ئۇلار: جالك سۇنشى، تيەن شېڭگۇي، مەخمۇت ئەخمەت، يۇ فاڭفۇ، جالك فۇچۈەن، جالك يۈڭبىن، چېن يۈفېك، راخمان نۇر، جەي جىشېك.

مەخمۇت ئەخمەت ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا، جالك سۇنشى، تيەن شېڭگۇيلار ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋېن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ رېۋىزىيە كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

1966 - يىل 6 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىسىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلاندى، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى زەربىگە ئۇچرىدى. 1967 - يىلى باھاردا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمىتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى　1971 - يىل 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 269 ۋەكىل قاتناشتى، 23 كىشى سىرتتىن قاتناشتى، 22 كىشى ئالاھىدە تەكلىپ بىلەن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ئارمىيە ۋەكىللىرى ھەن ئەيلىن، كې فېڭلارنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ۋە ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى يادرو گۇرۇپپىسىغا ۋاكالىتەن بەرگەن خىزمەت دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، «ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەتزىرلىرىنىڭ ئىدىيىدە ئىنقىلابىيلىشىش قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش ھەققىدە قارار»، «ماۋجۇشىنىڭ پەلسەپە ئەسەرلىرىنى جانلىق ئۆگىنىش، جانلىق ئىشلىتىش بويىچە يېڭى دولقۇن قوزغاش ھەققىدە قارار» ۋە «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتىنى يەنمۇ يۇقىرى دولقۇنغا كۆتۈرۈش ھەققىدە قارار» شەكىللەندۇرۇلدى. قۇرۇلتايدا بارلىق پارتىيە ئەزالىرى، كادىرلار ۋە ھەر مىللەت ئاممىسى ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ئۇلۇغ قىزىل بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگەرتىشنى ئەستايىدىل ياخشى ئىشلەپ، پارتىيىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، پارتىيە 9 - قۇرۇلتىيىنىڭ لۇشىەنىنى بويلاپ غەلىبىسىزى ئالغا ئىلگىرىلەشكە چاقىرىلدى. قۇرۇلتايدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» خاتا ھالدا مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 24 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ئۇلار: بوجاۋشى، ما جۇنلىك (ئايال خوىزۇ)، ۋاڭ يۈدۇڭ (ھەربىي)، جۇك بىن، تيەن شېڭگۇي، ۋاڭ شىئەن، ۋاڭ جېنسەي، مۇسا مەسۇم، نىساخان ئادىل، لىيۇ شياتالك، تۇرسۇن، شەرخان ھاپىز، لى شياۋكى (ھەربىي)، لى يۈۋۇ، لى جۇنرۇي، جالك يۈڭبىن، جالك شىتالك، جالك جۇنيى، جالك چاڭلۇ، لو يەنلىن (ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتىنىڭ ئەزاسى)، ھەن ئەيلىن (ھەربىي)، كې فېك (ھەربىي)، راخمان نۇر، جەي جىشېك.

دائىمىي كومىتېت 7 كىشىدىن تەركىب تاپتى، ئۇلار: ھەن ئەيلىن، ۋاڭ يۈدۇڭ، جۇك بىن، تيەن شېڭگۇي، كې فېك، نىساخان ئادىل، راخمان نۇر. ھەن ئەيلىن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا، جۇك بىن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋېن شۇجىلىقىغا تەيىنلەندى.

ناھىيىلىك پارتكوم ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، 1971 - يىل 9 - ئايدىن باشلاپ، پارتىيىنىڭ كادىرلار سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە كىرىشىپ، بىر مۇنچە ناھەق دېلولارنى ئاقلىدى. زىيانكەشلىككە ۋە زەربىگە ئۇچرىغان بىر قىسىم رەھبىرىي كادىرلارنىڭ نامىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئۇلارنى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى. 1972 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكوم پۈتۈن ناھىيە خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش، ئىستىل تۈزىتىش ئېلىپ بارىدى ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۈچكە قارشى تۇرۇش» (نەق ئەكسىلىنقىلابچىلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىققا قارشى

تۈرۈش، ھايانكەشلىككە قارشى تۈرۈش، بۈزۈپ چىچىپ ئىسراپ قىلىشقا قارشى تۈرۈش) جەريانىدىكى كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقىنى تۈزەتتى، سانائەتتە داۋاملاشتۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىكىدە داۋاملاشتۇرۇلدى ۋە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. ئۇزۇنچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈپ، جاپا - مۇشەققەتنى چىداپ ئىگىلىك يارىتىپ، بىر تۈركۈم ھۈنەرۋەنلەرنى ماتېرىياللىرى سانائىتى كارخانىلىرىنى قۇردى، بىر تۈركۈم چوڭ ئەترەتنى داۋاملاشتۇرۇپ دەپ نام بەردى، يېزىلاردىكى ئورمان، ئېتىز، يول، ئېرىق - ئۆستەڭ، يېڭى مەھەللە قۇرۇلۇشلىرىدا زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئايىغىلاشقاندىن كېيىن، پۈتۈن ناھىيە خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، «نۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نى پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش ھەرىكىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇردى ۋە «نۆت كىشىلىك گۇرۇھ» بىلەن باغلىنىشى بار كىشىلەر ۋە ئىشلارنى ئېنىقلىدى. سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى خاتا دېلولارنى تۈزەتتى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم مەركەزنىڭ يېزا ئىگىلىكى مەسىلىسى ھەققىدىكى ئىككى ھۆججىتىنىڭ روھىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» تىن ئىبارەت ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيى　1980 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 25 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئوتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 201 كىشى ۋەكىل بولۇپ سايلانغانىدى، ئۇلارنىڭ 49 ى خەنزۇ، 152 سى ئاز سانلىق مىللەت ئىدى، قۇرۇلتايغا ئەمەلىيەتتە 196 ۋەكىل قاتناشتى. بۇ قۇرۇلتاي پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنى روھىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، پۈتۈن پارتىيە خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا يۆتكىلىۋاتقان يېڭى ۋەزىيەتتە ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا ۋاڭ شىئەن 3 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومغا ۋاكالىتەن بەرگەن «خىزمەت دوكلاتى»، ۋاڭ جىشېڭ بەرگەن «ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتىدىن دوكلات»، ئەمەر ھوشۇر بەرگەن «1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تەرەققىيات پىلانى ھەققىدىكى دوكلات» قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. ئەمەر ھوشۇر، توختى نىياز، مەمەت نىيازلار ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە كۆرسىتىلدى. قۇرۇلتايدا بارلىق كومىپارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلار پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 -، 4 -، 5 - ئومۇمىي يىغىنلىرىنىڭ روھىنى قەتئىي تەۋرەنمەي ئىزچىللاشتۇرۇپ، پارتىيىنىڭ سىياسىي لۇشىيەنى، ئىدىيىۋى لۇشىيەنىدە چىڭ تۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنى سەپەرۋەر قىلىپ، تەشكىللەپ، ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، بارلىق ئاكتىپ ئامىللارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنى ياخشى ئىلىپ بېرىش ئۈچۈن تېخىمۇ زور تۆھپە قوشۇپ، ج ك پ ئاپتونوم رايونلۇق 3 - قۇرۇلتىيى ۋە پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيىنىڭ غەلبىلىك ئېچىلىشىنى ئەلا نەتىجىلەر بىلەن كۈتۈۋېلىشقا چاقىرىلدى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 23 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. ئۇلار: ۋاڭ شىئەن، ۋاڭ جىشېڭ، مۇسا مەسۇم، ئەمەر ھوشۇر، ئەمەت مەمتاۋلا، سۈن شېڭخۇا، ما جۈنلىك (ئايال، خۇيزۇ)، لى جۈنرۇي، ئابلىمىت ئەرشىدىن، ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر، ياڭ چىڭشەن، سامساق بارات، ئابدۇكېرىم تۇرسۇن، جاڭ يۈڭبىن، يۈ كۆڭلى، ئىبراھىم نۇر، تەرەك تۇرسۇن، لىن جېن، جاۋ ژوبى، راخمان نۇر، خەلچەم ئەكرەم، شەرىخان ھاپىز، خەن گاۋمىڭ.

داۋىمىي كومىتېت 12 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ئۇلار: ۋاڭ شىئەن، ۋاڭ جىشېڭ، ياڭ چىڭشەن، سۈن شېڭخۇا، ئەمەر ھوشۇر، يۈ كۆڭلى، ئەمەت مەمتاۋلا، لىن جېن، جاۋ ژوبى، ئىبراھىم نۇر، سامساق بارات، راخمان نۇر، ۋاڭ شىئەن ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا، ۋاڭ جىشېڭ، ئەمەر ھوشۇر، ياڭ چىڭشەن، جاۋ ژوبىلار ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك پارتكوم 1980 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى پائالىيەت تۈزۈمىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ناھىيىنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنى تېز ئىلگىرىلەتتى ۋە خېلى تېز يۈكسەلدۈردى.

يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى جەھەتتە: ناھىيىلىك پارتكوم يۇتۇن ناھىيە يېزىلىرىدا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمىنى ئومۇملاشتۇرۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى بۈيۈش خاراكتېرلىك تەرەققىياتقا ئېرىشتۈردى. 1984 - يىلى ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى 59 مىلىئارد 5. 343 تونناغا يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 34. 84% ئاشتى.

سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى جەھەتتە: 1984 - يىلى سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 8 مىليون 460 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 37. 85% ئاشتى.

ماتارىپ جەھەتتە: 1984 - يىلى ناھىيىدىكى ھەر خىل مەكتەپلەر 166 گە يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 19 ى كۆپەيدى؛ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 24 مىڭ 33 كە يەتتى، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 98%كە يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 5. 2% ئۆرلىدى.

تەشكىلىي قۇرۇلۇش جەھەتتە: 1980 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە جەمئىي 378 كىشى پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى، بۇلار ئىچىدە زىيالىيلار 17. 22%نى ئىگىلىدى، 30 يېڭى پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. ئاپپارات ئىسلاھاتىدا «ئىنقىلابىيلاشتۇرۇش، ياشلاشتۇرۇش، بىلىم ئەھلىگە، كەسىپ ئەھلىگە ئايلاندۇرۇش» تەلىپىگە ئاساسەن، ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرىنى تەڭشەش، سەپلەش خىزمىتى تاماملاندى. تەڭشەلگەندىن كېيىنكى رەھبەرلىك بەنزىلىرىدە ئالىي تېخنىكۇم مەۋىسىگە ئىگىلەر 39 بولۇپ، 10. 8%نى، تېخنىكۇم مەۋىسىگە ئىگىلەر 111 بولۇپ، 24. 4%نى ئىگىلىدى؛ كادىرلارنىڭ ئوتتۇرىچە يېشى 44. 1 ياش بولۇپ، ئەسلىدىكى 48. 3 ياشتىن 4. 2 ياش تۆۋەنلىدى.

مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشى جەھەتتە: 5 يەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئۇچىنى قىزغىن سۆيۈش» ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى، ئالال يېزىسىدىكى خېيىم - خەتەرگە قارىماي باشقىلارنى قۇتقۇزغان ئۇلگىلىك ئىتتىپاق ئەزاسى نىياز تۇنىيازدىن ئۆگىنىش قاتارلىق پائالىيەتلەر قانات يايدۇرۇلدى. پارتىيە ئەزالىرى ئارىسىدا پارتىيە ئىستىلى ۋە پارتىيە ئىنتىزامى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى. ئىلغار پارتىيە ياچېيكىلىرىنى ۋە مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزالىرىنى باھالاش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1983 - يىلى 34 پارتىيە ياچېيكىسى ئىلغار بولۇپ، 352 پارتىيە ئەزاسى مۇنەۋۋەر بولۇپ باھالاندى.

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 5 - قۇرۇلتىيى 1985 - يىل 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 11 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 257 ۋەكىل قاتناشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 201، كەسىپىي تېخنىكا خادىمى 57، ئەمگەك نەمۇنىچىسى ۋە ئىلغار شەخس 38، ئايال 35؛ قۇرۇلتايغا 20 كىشى سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ، «ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى» ۋە «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى (لايىھە)» قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. 2000 - يىلى سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 1980 - يىلدىكىدىن 2 يېرىم قاتلاشتىن ئىبارەت ستراتېگىيىلىك نىشان ئوتتۇرىغا قويۇلدى، بۇ ستراتېگىيىلىك نىشانىنى ئەملىگە ئاشۇرۇشنىڭ قەدەم - باسقۇچى ۋە تەدبىرلىرى بېكىتىلدى. قۇرۇلتايدا ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە بارلىق كومپارتىيە ئەزالىرى ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە باشلامچىلىق قىلىپ، ئىسلاھاتنى پائال تۈتۈپ، تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش خىزمىتىنى بىرلىكتە ياخشى ئىشلەپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا چاقىرىلدى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ 23 ئەزاسى، 4 كاندىدات ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ئەزالىرى: تېخى شىجىڭ، تۇنىياز ھوشۇر، لىيۇ گولياڭ، تەۋەككۈل ئىلى، خې يۈگۈي، مەخمۇت ھامۇت، ئىبراھىم ئىسمائىل، جاۋ لىيەنخۇڭ، نساخان ئاۋۇت، ئەمەر ھوشۇر، مۇسا مەسۇم، ئىبراھىم نۇر، ئەمەت مەمتاۋلا، ما جۇنلىڭ (ئايال، خۇيزۇ)، لى شۇمېي (ئايال)، يى تېخىشيۇڭ (ئايال)، ھوشۇر مەسۇم، جۇنۇگگېن، سۇن يىخەي، ھەمدۇللا سىدىق، كامىل ياقۇپ، نىياز نۇر، چاۋار ئوسمان، ئالىم قەسەن (قىرغىز)، خەلچەم ئەكرەم، ئابلىمىت ئىبراھىم، لى جۇنرۇي، ياڭ شىنىڭ، ھاسان ئوسمان (قىرغىز). كاندىدات ئەزالىرى: موللايۇپ تۇمۇر، تۇنىياز تۇردى، مەمەتنىياز مامۇت، ئابدۇخالىق قادىر.

دائىمىي كومىتېت 9 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ئۇلار: تېخى شىجىڭ، تۇنىياز ھوشۇر، لىيۇ گولياڭ، خې يۈگۈي، تەۋەككۈل ئىلى، ئىبراھىم ئىسمائىل، مەخمۇت ھامۇت، جاۋ لىيەنخۇڭ، نساخان ئاۋۇت. تېخى شىجىڭ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىغا، تۇنىياز ھوشۇر، لىيۇ گولياڭ، خې يۈگۈيلار ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

ناھىيىلىك پارتكوم 1985 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە پارتىيىنىڭ 12 ـ، 13 - قۇرۇلتايلىرىدا بەلگىلەنگەن لۇشىەن، فاڭجېن، سىياسەتلەرنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەتنى ۋە ماددىي مەدەنىيەتنى قۇرۇلۇشلىرىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن ئالغا سۈرۈپ، ناھىيىنىڭ سىياسىي قىياپىتى ۋە ئىقتىسادىي ۋەزىيىتىدە چوڭقۇر ئۆزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلتۈردى.

سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەتنى قۇرۇلۇشى جەھەتتە: ناھىيە بويىچە «بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش»، «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاق بولۇش ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيەتلىرى قانات يايدۇرۇلدى، «تۆت بولۇش» ۋە قانۇن - تۈزۈم تەربىيىلىرى ئېلىپ بېرىلدى. 1987 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسى ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» بويىچە ئەلا دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، توخۇلا يېزىسى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا ئاپتونوم رايون بويىچە ئۈلگىلىك يېزا بولۇپ باھالاندى. ناھىيە بويىچە 22 يېزا، بازار ۋە مەيدانلا پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلدى. باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى، چوڭلار ماتارىپى ئاپتونوم رايونلىق تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈپ‌ئىشىدا لايىقەتلىك بولدى؛ ناھىيىدىكى كەنتلەرنىڭ 94% دىن مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇلدى. ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى كەڭ قانات يايدۇرۇلدى، 1986 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسى ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى. 1988 - يىلى يەنە ئونىۋ ناھىيىسىگە مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە دەپ نام بېرىلدى؛ مەھىيە خىزمىتىدە ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى كونترول قىلىندى، 1986 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسى مەملىكەت بويىچە پىلانلىق تۇغۇتنى ئىلغار ناھىيە دېگەن شەرەپكە ئېرىشتى.

پارتىيە قۇرۇلۇشى جەھەتتە: 1985 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش ۋەزىپىسى ئىككى تۈركۈمگە بۆلۈپ ئورۇندالدى، يېزىدىن يۇقىرى پارتىيە رەھبەرلىك بەنزىلىرى تەكشىلدى ھەمدە ئىلغار پارتىيە ياچېيكىلىرى ۋە مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزالىرى يىلدا بىر قېتىم باھالاپ تۇرۇلدى.

ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش جەھەتتە: 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 79 مىليون 554 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن 43% ئاشتى، ئاشلىق ھوسۇلى 82 مىڭ 130 تونناغا يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن 38% ئاشتى؛ يىل ئاخىرىدا قالغان چارۋا 495 مىڭ تۆياقتا يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن 5.7% كۆپەيدى؛ يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق كىرىم 491 يۈەنگە يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن 98.8% ئاشتى؛ ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي

سوممىسى 42 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن %67.5 ئاشتى.

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك 6 - قۇرۇلتىيى　1989 - يىل 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 10 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 232 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 60، ئاز سانلىق مىللەت 172، كەسپىي تېخنىكا خادىمى 25، دېھقان، چارۋىچى 63، ئىشچى 4، ئايال 26؛ 25 كىشى سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا تەپەن شىجېڭ 5 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومغا ۋاكالىتەن خىزمەت دوكلاتى بەردى، 5 - قۇرۇلتايدىن بۇيانقى خىزمەتلەر ۋە تەجرىبە - ساۋاقلار ئەتراپلىق يەكۈنلەندى. ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 1990 - يىللىق سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى 1980 - يىلدىكىدىن بىردىن ئارتۇق قاتلاش، 2000 - يىلغا بارغاندا سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى يەنە بىردىن ئارتۇق قاتلاش نىشانى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. قۇرۇلتايدا ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرى پارتىيە 13 - قۇرۇلتىيى روھىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا، پارتىيىنىڭ سوتسىيالىزمنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ئاساسىي لۇشىيەنىدە، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى ئۇلۇغلىم قىلىش، تۈزەش، تەرتىپكە سېلىشنى مەركەز قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى، پارتىيە قۇرۇلۇشى، مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىنى ئۈزلۈكسىز ئىلگىرى سۈرۈپ، 1990 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسىنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە بىلەن خەلق ئىتتىپاقلىقىدا نەمۇنە ناھىيە قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىرىلدى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 29 ئەزاسى، 5 كاندىدات ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ئەزالىرى: ما جۇنلىڭ (ئايال، خۇيزۇ)، مۇسا مەسۇم، ھەمدۇللا سىدىق، كامىل ياقۇپ، نىيازنۇر، نىساخان ئاۋۇت، تەپەن شىجېڭ، لىيۇ فايىڭ (خۇيزۇ)، مەخسۇت ھامۇت، مەتنىياز مەمتىز، تۇنىياز تۇردى، تۇردى سادىق، تۇنىياز ھوشۇر، ئىبراھىم نۇر، جۇ نۇڭگېن، ئالىم قەسەن (قىرغىز)، ئابدۇرازاق ئابدۇراخمان، ئابلىمىت ئىبراھىم، ئابدۇخالىق قادىر، ئابدۇكېرىم ئىبراھىم، خې جيانمىڭ، جۇ جىگيەن (ئايال)، ئۇبۇل قادىر، ھوشۇر مەسۇم، يالۇ شىنىڭ، يى تيەنشيۇڭ (ئايال)، جو بېنجيالۇ، خۇالۇ فۇچيەنيى، خې زېمىن؛ كاندىدات ئەزالىرى: خې يۈڭگۇي، لى شۇمېي (ئايال)، ئايىمنىسا ئەيسا، چاۋار ئوسمان، ھاسان ئوسمان (قىرغىز).

دائىمىي كومىتېت 9 كىشىدىن تەركىب تاپتى، ئۇلار: تيەن شىجېڭ، لىيۇ فايىڭ (خۇيزۇ)، مۇسا مەسۇم، جۇ جىگيەن (ئايال)، ئىبراھىم نۇر، خې جيانمىڭ، خۇالۇ فۇچيەنيى، جۇ بېنجيالۇ، نىساخان ئاۋۇت. تيەن شىجېڭ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىقىغا، لىيۇ فايىڭ (خۇيزۇ)، مۇسا مەسۇم، جۇ جىگيەن (ئايال) لەر ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

قۇرۇلتايدا شۇ نۆۋەتلىك ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

§ 4 . تەشۋىقات - تەربىيە خىزمىتى

1. پارتىيىنىڭ فاكجېن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى يېڭى قۇرۇلغاندا، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 5 - شى 14 - تۇنىنىڭ تەشۋىقات ئەترىتى ياڭگىر ئوسسۇل ئەترىتى تەشكىللەش، دوكلات يىغىنى ئۆتكۈزۈش، تام گېزىتى، قارا دوسكا گېزىتى چىقىرىش، تەشۋىقاتچىلارنى ئائىلىسۇ ئائىلە تەشۋىق قىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇش قاتارلىق ئوسۇللارنى قوللىنىپ، پارتىيىنىڭ فاكجېن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلدى. 1950 - يىلى دۆلەت بايرىمىنىڭ ئالدى - كەينىدە 295 كىشىدىن تەركىب تاپقان 43 تەشۋىقات گۇرۇپپىسى يېزا - قىشلاقلارغا بېرىپ تەشۋىق

قىلدى، تەشۋىقاتنى ئاڭلىغانلار 3564 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

1951 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا تەشۋىقات بۆلۈمى قۇرۇلدى، رايون ۋە يېزىلاردا كەينى - كەينىدىن تەشۋىقاتچى ۋە قوشۇمچە تەشۋىقاتچى سەپلەندى. كەنتلەردە ئىتتىپاق ئەزالىرى يادرو قىلىنغان ھالدا گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىسى ئومۇميۈزلۈك قۇرۇلدى. ئورگان، مەكتەپ، رايون، يېزىلاردا ئىختىسارىي مۇخبىرلار گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، پارتىيە گېزىتى، قارا دوسكا گېزىتلىرىگە ماقالە يېزىپ تۇردى. يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى جەريانىدا، ناھىيىدىكى 30 دېھقانچىلىق يېزىسىدا 198 تەشۋىقاتچى بارلىققا كەلدى، گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىسىدىن 56 سى قۇرۇلدى. ھاكىم دەرىجىلىك 9 كادىر (ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى)، رايون باشلىقى دەرىجىلىك 18 كادىر (رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى، رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقلىرى) دوكلاتچى بولدى. دوكلات يىغىنى 74 قېتىم ئۆيۈشتۇرۇلۇپ، ئاممىغا پارتىيىنىڭ فاكىجېن، سىياسەتلىرى تەشۋىق قىلىندى.

كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتى جەريانىدا تەشۋىقات خىزمىتى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇلدى، پارتىيە ئەزالىرى، ئىتتىپاق ئەزالىرى، كادىرلار پارتىيىنىڭ فاكىجېن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلغۇچى بولدى. كادىرلار يېزىلارغا چۈشۈپ، پارتىيىنىڭ فاكىجېن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. يېزىلاردا پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرى، كادىرلار قانلامۇ قاتلام ھۆددىگە ئېلىپ ئىشلەش چارىسىنى قوللىنىپ، تەشۋىقات ۋەزىپىسىنى تاماملىدى.

1957 - يىلدىن كېيىن تەشۋىقات - تەربىيە خىزمىتىدە ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش روھى كەمچىل بولۇپ، سىنىپىي كۈرەش تەكىتلىنىپ، تەنقىد ۋە كۈرەش، ئېچىلىش - سايراش، مۇنازىرىلىشىش چوڭ خەتلىك گېزىت چىقىرىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» «ئالاھىدە تىكلەش» دەيدىغان ئىنتايىن سول ئىدىيىنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلدى. ئاتالمىش «يەر - جاھاننى قىزىللىققا پۈركەش» بىلەن كەلگ شۇغۇللاندى، «ساداقەت ئۇسۇلى» ئويناشنى، «ئەتىگەندە يولىورۇق سوراش، كەچتە دوكلات قىلىش» دېگەننى يولغا قويدى ۋە باشقىلار.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، قالايمىقانچىلىق ئوڭشىلىپ، پارتىيىنىڭ ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەشتىن ئىبارەت ئىدىيىۋى لۇشىەنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، پارتىيىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى ۋە ئىستىلى تېخىمۇ جارى قىلدۇرۇلدى. ناھىيىدە رادىئو توري ۋە خەۋەر قىلىش توري ئومۇميۈزلۈك قۇرۇلدى ھەمدە كىنو، تېلېۋىزىيە، ئەدەبىيات - سەنئەت نومۇرلىرى قاتارلىق ۋاستىلەر ئارقىلىق پارتىيىنىڭ فاكىجېن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىش خىزمىتى كۈچەيتىلدى.

2. نەزەرىيە ئۆگىنىش

ناھىيىدىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ سىياسىي نەزەرىيە ئۆگىنىشىگە ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، ئورگان پارتكومى، تەشۋىقات بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. ئورگان، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ھەر ھەپتىدە بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا ھەر قايسى مەزگىللەردە قانات يايدۇرۇلغان سىياسىي ھەرىكەت ۋە مەركىزىي خىزمەتلەرگە بىرلەشتۈرۈپ، نەزەرىيە كىتابلىرى، پارتىيە - ھۆكۈمەت ھۆججەتلىرى ۋە پارتىيە گېزىتلىرىنىڭ باش ماقالىلىرىنى ئۆگەندى.

60 - يىللاردىكى لىپ فېڭدىن، جياۋ يۈلۈدىن ئۆگىنىش پائالىيەتلىرى جەريانىدا، رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئاممىۋى ھەرىكىتى كەلگ، چوڭقۇر قانات يايدى. 1966 - يىلدىن كېيىن كادىرلار،

ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھەربىرى بىر يۇرۇشتىن «ماۋزېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى» ، بىردىن «رەئىس ماۋ زېدۇڭ سۆزلىرىدىن ئۈزۈندە» بىلەن، يېزىلاردا ھەر ئائىلە بىردىن «ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرى» (ب، ۋە «رەئىس ماۋ زېدۇڭ سۆزلىرىدىن ئۈزۈندە» بىلەن قوراللاندى، ھەممە ئورۇن قەرەللىك ھالدا رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ 3 ئەسىرى («يۇگۇنىڭ تاغنى يۆتكىشى» ، «بېتىيۇننى خاتىرلەيمىز» ، «خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلايلى») ۋە «رەئىس ماۋ زېدۇڭ سۆزلىرىدىن ئۈزۈندە» نى يادلاش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈپ تۇردى، رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى جانلىق ئۆگىنىش ۋە جانلىق ئىشلىتىش ئاكتىپلىرى يېغىنى قاتلامۇ قاتلام ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى. 1969 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيىدىكى بازار، يېزىلاردا رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى 309غا، ئۆگىنىشكە قاتناشقانلار 39 مىڭ 678 گە يەتتى، رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئاكتىپىدىن 138 ى مەيدانغا كەلدى.

1978 - يىلدىن كېيىن، پارتىيە ئەزالىرى، كادىرلار، ئامما «ئەمەلىيەت ھەقىقىتىنى سىناشنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمى» دېگەن مەسىلە ئۈستىدە كەڭ، چوڭقۇر مۇزاكىرە ئېلىپ بارىدى، «تۆت ئاساسىي پرىنسىپ» ، «پارتىيىنىڭ ئىچكى سىياسىي تۇرمۇشىغا دائىر بىر قانچە مىزان» ، «دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى پارتىيە تارىخىغا دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدا قارار» ۋە پارتىيە نىزامنامىسى، ئاساسىي قانۇننى ئۆگەندى ۋە مۇزاكىرە قىلدى.

1986 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماركسىزم پەلسەپىسى، ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە قانۇن بىلىملىرىنى سىستېمىلىق ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى ھەمدە بىر تۇتاش سىناق ئېلىندى، سىناقتا لايىقەتلىك بولغانلارنىڭ نىسبىتى 96% تىن يۇقىرى بولدى.

1988 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە كادىرلىرى ئارىسىدا يەنە ئىلمىي سوتسىيالىزىم، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى تارىخى، سىياسىي ئىقتىساد، «دېڭ شياۋپىڭ ماقالىلىرىدىن تاللانما» ، «چېن يۈن ماقالىلىرىدىن تاللانما» ۋە جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش قانارلىقلار مەزمۇن قىلىنغان نەزەرىيە ئۆگىنىشى ئېلىپ بېرىلدى.

3. پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەش

ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى ۋە ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى ناھىيىدىكى پارتىيىلىك كادىرلارغا ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى، ئېقىم مەسىلىلىرى، سىياسەت ۋە پارتىيىگە دائىر ئاساسىي بىلىم تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. ئۇلار ئادەتتىكى چاغلاردا تەربىيىلەش، پارتىيە تەشكىلاتىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە يېغىپ تەربىيىلەش چارىلىرىنى قوللىنىپ، پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلىدى.

1) ئادەتتىكى چاغلاردا تەربىيىلەش　　بۇ تەربىيە ياچېيكا يىغىنى، گۇرۇپپا يىغىنى، ياچېيكا ھەيئەتلىرى يىغىنى ۋە پارتىيە دەرسى ئاساس قىلىنىپ، يىغىن ئارقىلىق تەربىيىلەش ۋە پارتىيە ئەزالىرىنى باھالاش تۈزۈمىنى ئورنىتىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلدى.

2) پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش، ئىستىل تۈزىتىش　　1954 - يىل 8 - ئايدىن 1956 - يىل 3 - ئايغىچە ناھىيىدە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش تۆت تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى، تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد قانات يايدۇرۇلۇپ، ئىدىيىۋى ئىستىل تۈزىتىلدى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ سىياسىي نەزەرىيە سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلدى، پارتىيىنىڭ يېزىلاردىكى كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىگە بولغان رەھبەرلىكى كۈچەيتىلدى.

1957 - يىل 8 - ئايدىن 1958 - يىل 5 - ئايغىچە ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلاردا سوبېيكتىپلىق، مەزھەپچىلىك، بىيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش مۇھىم مەزمۇن قىلىنغان ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1963 - يىل 6 - ئايدىن 1964 - يىل 3 - ئايغىچە «بەشكە قارشى تۇرۇش» (خيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، ئوغرىلىققا قارشى تۇرۇش، ھايانكەشلىككە قارشى تۇرۇش، بۇزۇپ - چېچىپ ئىسراپ قىلىشقا قارشى تۇرۇش، بۇلگۇنچىلىككە قارشى تۇرۇش، بيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ۋە سوتسيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، پارتىيە تەرتىپكە سېلىندى، پارتىيە قوشۇنىي پاكلاشتۇرۇلدى، پارتىيە ياچېيكىلىرىنىڭ جەڭگىۋار قورغانلىق رولى خېلى ياخشى جارى قىلدۇرۇلدى.

1970 - يىل 8 - ئايدىن 1971 - يىل 1 - ئايغىچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ «پارتىيىنىڭ ئاساسىي قائىلام تەشكىلاتلىرىنى تەرتىپكە سېلىش ھەققىدىكى پىكىرى» گە ئاساسەن ناھىيىدىكى 150 پارتىيە ياچېيكىسى تەرتىپكە سېلىندى. پارتىيىگە بىر تۈركۈم ئەزا قوبۇل قىلىندى.

1977 - يىل 8 - ئايدىن 12 - ئايغىچە ناھىيىلىك پارتكوم ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ يولبورۇقىغا ئاساسەن ناھىيە بويىچە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش، ئىستىل تۈزىتىش، قالايمىقانچىلىقلارنى ئوڭشاش، ئىدىيىدە ئازاد بولۇش خىزمىتىنى ئىشلىدى.

1985 - يىل 2 - ئايدىن 1987 - يىل 11 - ئايغىچە «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش ھەققىدىكى قارارى» غا ۋە ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ ئور ۋنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ناھىيە، يېزا، كەنتلەردە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش 3 قارارغا بۇلۇپ ئېلىپ بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزگەنلەر تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى. 26 كىشى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 6 كىشى پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى، 52 كىشىگە پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ سىناش چارىسى، ئاگاھلاندۇرۇش چارىسى كۆرۈلدى، 57 كىشى تىزىمغا ئېلىنمىدى، 35 كىشىنى تىزىمغا ئېلىش كېچىكتۈرۈلدى. جەمئىي 3294 پارتىيە ئەزاسى پارتىيە ئىچى، سىرتىدىكى ئامما‌نىڭ باھالىشى ئارقىلىق تىزىمغا ئېلىندى، ئۇلار پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىشقا قاتناشقانلارنىڭ %95نى ئىگىلىدى. پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ جەڭگىۋارلىقى كۈچەيتىپ، ئاۋانگارتلىق، نەمۇنىلىك رولىنى يەنمۇ جارى قىلدۇردى، بۇ ئارقىلىق ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا تەشكىلىي جەھەتتىن ئاساس سېلىندى.

3) پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەش ناھىيىدىكى پارتىيە ئەزالىرى قائىلامۇ قائىلام بىلەنلىق تەربىيىلەندى. ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى ئاساسىي قائىلام پارتكوم ئەزالىرى ۋە ناھىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئىدارە، ئورۇنلاردىكى پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەشكە مەسئۇل بولدى. يېزا (بازار)، مەيدان پارتكوملىرى تەربىيىلەش كۈرسلىرى ئېچىپ، ئۆز ئورۇنىدىكى پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلىدى. تەربىيە ئاساسەن پارتىيە تارىخى توغرىسىدىكى قايتا تەربىيە ۋە پارتىيىۋىلىك تەربىيىسى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ مەجبۇرىيىتى، پارتىيىنىڭ تۈپ مەقسىتى، پارتىيىنىڭ ئالىي غايىسى توغرىسىدىكى تەربىيە، ئاتېئىزم تەربىيىسى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، يەنە ھەر قايسى مەزگىللەردىكى ۋەزىيەت ۋە پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ ئەھۋالى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ئالاقىدار ھۆججەتلىرىنى ۋە پارتىيىنىڭ فاكىچىن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1956 - يىلى بۇلۇم دەرىجىلىك ۋە ناھىيە دەرىجىلىك 63 كادىر ۋىلايەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتەپلىرىگە ئەۋەتىلىپ تەربىيىلەندى، يېزىلاردىكى 364 پارتىيە ئەزاسى ناھىيىدە تەربىيىلەندى. 1977 - يىلدىن 1987 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى ھەر يىلى بىر، ئىككى قارار پارتىيىلىك كادىرلارنى تەربىيىلەش كۈرسىنى ئېچىپ تۇردى، ھەر قارار كۈرسقا 80 دىن 120 گىچە ئادەم قاتناشتى. 1988 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى مۇئاۋىن بۇلۇم باشلىقى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پارتىيىلىك كادىرلارنى تەربىيىلەش كۈرسىدىن 4 قارار ئېچىپ، پارتىيىنىڭ ئالاقىدار ھۆججەتلىرىنى ئۆگەنتتى. 394 نەپەر پارتىيىلىك كادىر ئۆگىنىشكە قاتناشتى. ناھىيە بويىچە 32 پارتىيىلىك كادىر ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارغا ئەۋەتىلىپ تەربىيىلەندى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە 7 سى ناھىيە دەرىجىلىك كادىر، 25ى

بۆلۈم دەرىجىلىك كادىر. تەربىيىلەش ئارقىلىق ھەر دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ سىياسىي نەزەرىيە سەۋىيىسى ۋە كەسپىي ساپاسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

§ 5 . بىرلىك سەپ خىزمىتى

1953 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومىدا بىرلىك سەپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئۇ مىللەتلەر، دىن، سودا - سانائەت، مەدەنىيەت، ماۋارىپ، سەھىيە ۋە باشقا ساھەلەردىكى ۋەتەنپەرۋەر زاتلار بىلەن بولغان بىرلىك سەپ خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇپ، ھەر ساھە زاتلىرى بىلەن دۆلەتنى گۈللەندۈرۈشكە دائىر چوڭ ئىشلار ئۈستىدە كېڭىشىپ تۇردى.

بىرلىك سەپ بۆلۈمى مىللەتلەر، دىن ساھەلىرىدىكى زاتلارغا پارتىيىنىڭ مىللەتلەر، دىن سىياسەتلىرىنى نۇقتىلىق تەشۋىق قىلىپ، تەكشۈرۈپ تەنقىد قىلىشنى كۈچەيتىپ، دىن سىياسىتىنىڭ ئىجراسىنى تەكشۈرۈپ، ئىنتىباقلىقنى ياخشى تۇتۇپ، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلارنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتىكى رولىنى جارى قىلدۇردى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ئۇنىۋ ناھىيىسىدىن 4 دىنىي زات مەسلىكەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش ۋە ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى بولدى، 19 كىشى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، دائىمىي ئەزاسى ۋە سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. 32 كىشى ناھىيىلىك، يېزىلىق خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى، 33 كىشى ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى بولدى. 7 يىلدىن بېرى 18 كىشى ئۆز پۇلى بىلەن ھەج قىلىپ كەلدى.

1950 - يىلى پارتىيە 7 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بارلىق ۋەتەنپەرۋەر زىيالىيلارنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇلارنى خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى پىكىرگە ئاساسەن، كونا مۇكۈمەتتىن قالغان 226 نەپەر ۋەتەنپەرۋەر زىيالىي كادىرنى تەربىيىلەپ ئۆزگەرتىش ئارقىلىق 186 سى ئىشقا قويۇلدى، ئۇلاردىن 65 نىڭ بۆلۈم، ئىدارە دەرىجىلىك مەمۇرىي رەھبەرلىك ۋەزىپىسى ساقلاپ قېلىنىپ، ئاساسىي جەھەتتىن قابىلىيىتىگە قاراپ ئىشقا قويۇلۇپ، تېگىشلىك ئورۇنغا ئىگە قىلىندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر پارتىيە سىرتىدىكى 124 زىيالىيغا ئوتتۇرا دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كەسپىي تېخنىكا ئۇنۋانى بېرىلدى، 23ى بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك ۋە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلىققا ئۆستۈرۈلدى. ئۇلار خىزمەت ئورۇنلىرىدا مەلۇم تۆھپە قوشتى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بېرى، بىرلىك سەپ بۆلۈمى پارتىيىنىڭ تەيۋەنگە قارىتىلغان سىياسىتىنى ئەستايىدىل تەشۋىق قىلىپ ۋە ئەملىيلەشتۈرۈپ، 30 ئۆيلۈك تەيۋەنلىكنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى راۋانلاشتۇردى، ئىدىيىۋى ئەندىشىسىنى توگەتتى، ئۇلارنىڭ تۇغقانلىرى بىلەن پوچتا ئالاقىسى قىلىشنى قوللاپ ۋە ئىلھاملاندۇرۇپ، ۋەتەننى بىرلىككە كەلتۈرۈشكە تۆھپە قوشتى. 1988 - يىلىدىن 1990 - يىلغىچە 4 تەيۋەنلىك شىياڭگاڭغا بېرىپ تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ كەلدى، 7 تەيۋەنلىك قېرىنداش ئۇنىۋ ناھىيىسىگە تۇغقان يوقلاپ كەلدى؛ تەيۋەنلىكلەر ئوتتۇرىسىدا 291 پارچە خەت ئالاقىسى قىلىندى، 7935 دوللار پېرىۋوت قىلىندى.

§ 6 . ئىنتىزام تەكشۈرۈش

1. ئاپپاراتلار

1952 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا رېۋىزىيە كومىتېتى تەسىس قىلىندى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ

شۇجىسى جالاڭ جەنچى رېۋزىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۈتىدى، ئۇنىڭغا يەنە 2 كادىر سەپلەندى. 1956 ـ يىل 5 ـ ئايدا ج ك پ ناھىيىلىك 1 ـ قۇرۇلتىيىدا يۈسۈپ تۇرسۇن، ۋۇ كېمىڭ، جالاڭ فۇچۈەن، لۇ تيەنشۇن، گو ۋۇشاڭ زېڭ شيالاڭ، جەي جىشېڭ قاتارلىق 7 كىشى رېۋزىيە كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى زېڭ شيالاڭ رېۋزىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا سايلاندى. 1958 ـ يىل 3 ـ ئايدا ج ك پ ناھىيىلىك 2 ـ قۇرۇلتىيىدا يۈنۈس ھەسەن، ژالاڭ گۈيتالاڭ، لىيۇ شياتالاڭ، مەرەمنىساخان، ئابدۇرېھىم ھوشۇر، ۋۇ كېمىڭ، يالاڭ تيەنقالاڭ، ھاشىم بەكرى، جەي جىشېڭ قاتارلىق 9 كىشى رېۋزىيە كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، شۇجىلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى يۈنۈس ھەسەن قوشۇمچە ئۈتىدى. 1958 ـ يىل 5 ـ ئايدا ئونىۋ ناھىيىسى ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك رېۋزىيە كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1962 ـ يىلى ئونىۋ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، 1963 ـ يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ رېۋزىيە كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ج ك پ ناھىيىلىك 1 ـ قۇرۇلتىيىدا 9 كىشىلىك رېۋزىيە كومىتېتى (تىزىملىك يۈتۈپ كەتكەن) سايلاپ چىقىلدى. شۇجىلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ژالاڭ گۈيتالاڭ قوشۇمچە ئۈتىدى. 1966 ـ يىل 2 ـ ئايدا ج ك پ ناھىيىلىك قۇرۇلتىيىدا تيەن شېڭگۇي، جالاڭ يۈڭبىن، جيالاڭ خۇايۇ، ئابدۇرېھىم زۇنۇن، لىيۇ شياتالاڭ، راخمان نۇر، مۇگا سۇلايمان، ئەمەت مەمتاۋلا، جەي جىشېڭ قاتارلىق 9 كىشى رېۋزىيە كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، شۇجىلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى تيەن شېڭگۇي قوشۇمچە ئۈتىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا پارتىيەنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش ئاپپاراتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1979 ـ يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى دەپ ئاتالدى، يەنىلا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتى قىلىندى، شۇجىلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى سامساق بارات قوشۇمچە ئۈتىدى. 1980 ـ يىل 6 ـ ئايدا ج ك پ ناھىيىلىك 4 ـ قۇرۇلتىيىدا ژالاڭ جىشېڭ، خوجەك ئەخمەت، سىدىق مەخسۇت، جالاڭ يۈڭبىن، ئەخمەت مەمەت، خەلچەم ئەكرەم، تۇنىياز ھوشۇر، جيالاڭ خۇايۇ، ئابدۇرېھىم زۇنۇن، خەن گاۋسىڭ قاتارلىق 10 كىشى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، شۇجىلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ژالاڭ جىشېڭ قوشۇمچە ئۈتىدى. 1984 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ خىزمەت تارماقلىرىدىن ئايرىلىپ، ئايرىم تەسىس قىلىنىپ، ج ك پ ئونىۋ ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى دەپ ئاتالدى. 1985 ـ يىل 1 ـ ئايدا ج ك پ ناھىيىلىك 5 ـ قۇرۇلتىيىدا خي يۈڭگۇي، سىدىق مەخسۇت، ژالاڭ شۇنيى، لى شۇمېي (ئايال)، ھەمدۇللا سىدىق، تۇراپ قاسىم، جالاڭ لىيەنجۇ، جالاڭ جىگالاڭ، چېن باۋدې، خۇ رۇيتىڭ، ئابدۇرېھىم ھامىدىن قاتارلىق 11 كىشى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، خي يۈڭگۇي، سىدىق مەخسۇت، ژالاڭ شۇنيى، ھەمدۇللا سىدىق، تۇراپ قاسىم، ئابدۇرېھىم ھامۇدۇن، جالاڭ لىيەنجۇ قاتارلىق 7 كىشى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ دائىمىي ئەزالىقىغا سايلاندى، خي يۈڭگۇي شۇجى بولدى. 1989 ـ يىل 1 ـ ئايدا ج ك پ ناھىيىلىك 6 ـ قۇرۇلتىيىدا خي جيائىمىڭ، سىدىق مەخسۇت، ژالاڭ شۇنيى، لى شۇمېي (ئايال)، تۇراپ قاسىم، ساۋۇت سوپى، خەلچەم ئەكرەم، ئابلەت ھاجى، چېن باۋدې، ھەمدۇللا سىدىق، ئىمىن يۈنۈس، خۇ رۇيتىڭ قاتارلىق 12 كىشى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، خي جيائىمىڭ، سىدىق مەخسۇت، ژالاڭ شۇنيى، تۇراپ قاسىم، ساۋۇت سوپى، خەلچەم ئەكرەم قاتارلىق 6 كىشى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ دائىمىي ئەزالىقىغا سايلاندى، خي جيائىمىڭ شۇجى بولدى.

ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى (رېۋىزىيە كومىتېتى) نىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 39

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈتكەن ۋاقتى
شۇجى	جالال جەنجى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى زىجۇ ناھىيىسى	1952.5 — 1956.5
	زىلال شىالال	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ئەنجۇلاق شەھىرى	1956.5 — 1956.10
	ئاۋۇت ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1956.10 — 1958.2
	يۇنۇس ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.2 — 1958.5
	ۋالال گۈيتالال	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنيى شەھىرى	1963.3 — 1963.10
	مەخمۇت ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كۇچا ناھىيىسى	1965.6 — 1966.2
	تيەن شېڭگۇي	ئەر	خەنزۇ	شەنشى ئەنجىلاق ناھىيىسى	1966.2 — 1968
	سامساق بارات	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1979.6 — 1980.6
	ۋالال جىشىلاق	ئەر	خەنزۇ	ئاكشەن شەھىرى	1980.6 — 1984.4
	خي يۈڭگۇي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي بېگبۇ شەھىرى	1984.4 — 1986.6
	جاۋ لەنخۇلاق	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۇەنجىلاق ناھىيە- سى	1986.8 — 1987.4
	خي جياڭسىلاق	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن لۇشيەن ناھىيە- سى	1989.1 —
مۇئاۋىن شۇجى	ۋۇ كېيىلاق	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ خېشۇي ناھىيىسى	1956.5 — 1958.5
	ئابدۇرېھىم زۇنۇن	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر كوناشەھەر ناھىيە- سى	1963.1 — 1963.9
	جيالال خۇاپۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي گۈيالاق ناھىيىسى	1964.4 — 1968
	خەن گاۋسىلاق	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شىنشيالاق شەھىرى	1979.6 — 1980.7
	سىدىق مەخمۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.7 —
	ۋالال شۇنيى	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1984.7 —

2. ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتى

1952 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 21 ى قوبۇل قىلىنىپ، 16 سىدىن يەكۈن چىقىرىلدى، بىر كىشى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 15 كىشىگە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلدى.

1955 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 21ى قوبۇل قىلىنىپ، 18ىدىن يەكۈن چىقىرىلدى، 5 كىشى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 9 كىشىگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى، 4 كىشىگە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلدى.

1957 - يىلدىن 1958 - يىل 5 - ئايغىچە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 42 سى قوبۇل قىلىنىپ، 36 سىدىن يەكۈن چىقىرىلدى، 39 كىشىگە چارە كۆرۈلۈپ، 19ى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، بىرىگە پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ سىناش جازاسى، 12 سىگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى،

7 سىگە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلدى.

1962 - يىلى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 26 سى قوبۇل قىلىنىپ، 16 سىدىن يەكۈن چىقىرىلدى، 2 كىشى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 7 كىشىگە پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ سىناش جازاسى، 4 كىشىگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى، بىر كىشىگە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى، 2 كىشىگە پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش جازاسى بېرىلدى.

1963 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ پارتىيە ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 212 سى قوبۇل قىلىنىپ، 184 ىدىن يەكۈن چىقىرىلدى، 72 كىشى پارتىيىدىن چىقىرىلدى، 26 كىشىگە پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ سىناش جازاسى، 16 كىشىگە پارتىيە ئىچى، سىرتىدىكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش جازاسى، 35 كىشىگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش‌جازاسى، 28 كىشىگە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلدى.

1979 - يىلى ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسىغا ماسلىشىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى 407 ناھەق، يالغان، خاتا دېلونى تۈزىتىپ، 7 كىشىنىڭ پارتىيىلىكىنى، 162 كىشىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. 22 كىشىنى دەم ئېلىشقا چىقىرىپ، ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇپ بىر تەرەپ قىلدى، 41 كىشىگە كۆرۈلگەن ئەسلى چارىنى ساقلاپ قالدى، بىر كىشىگە بېرىلگەن جازانى ئېغىرلاتتى، 174 كىشىنىڭ نامىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، 227 مىڭ يۈەن ئىش ھەققىنى ۋە چېكىنىش پۇلىنى تولۇقلاپ بەردى.

1980 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرىنى چۆرىدىگەن ھالدا، پارتىيە ئىستىلى قۇرۇلۇشىنى چىڭ تۇتتى، ئىقتىسادىي ساھەدىكى ئېغىر جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. 1980 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 19 نى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىپ، بىر كىشىنى پارتىيىدىن چىقىرىۋەتتى، 6 كىشىگە پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ سىناش جازاسى، 3 كىشىگە پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش جازاسى، 9 كىشىگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش ۋە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بەردى. 11 نەپەر پارتىيىلىك كادىرنىڭ ئۆي سېلىش سىياسىتىگە خىلاپلىق قىلىش، ئومۇمىنىڭ 5980يۈەن پۇلىنى ئىگىلىۋېلىش مەسلىسىنى ئېنىقلاپ بىر تەرەپ قىلىپ، ئارتۇق ئىگىلىۋالغان 1508 كۋادرات مېتىر يەرنى، ئومۇمىنىڭ 3824 يۈەن پۇلىنى قايتۇرۇۋالدى، پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ ئىقتىسادىي دېلوسىدىن 10نى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىپ، 2 كىشىگە پارتىيە ئىنتىزامى بويىچە چارە كۆردى، 09 . 7614 يۈەن قىممىتىدىكى ھارام پۇل ۋە ھارام مالنى قايتۇرۇۋالدى.

1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 4 ئورۇننىڭ 553 قۇر كىيىم - كېچەك تارقىتىش، ئىنتىزامغا خىلاپ ھالدا 28 مىڭ 67 . 457 يۈەن چىقىم قىلىش مەسلىسىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىپ، 25 مىڭ 25 . 85 يۈەن پۇلنى قايتۇرۇۋالدى؛ 2 ئورۇننىڭ ئىنتىزامغا خىلاپ ھالدا 15 مىڭ 580 يۈەن مۇكاپات پۇلى تارقىتىش مەسلىسىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىپ، 12 مىڭ 840 يۈەننى قايتۇرۇۋالدى، 4023 يۈەن مۇكاپات بېجىنى تولۇقلاپ تاپشۇرتقۇزدى؛ قالايمىقان ماددىي بۇيۇم ۋە قۇتقۇزۇش پۇلى تارقاتقان 22 ئورۇننىڭ ئىنتىزامغا خىلاپ ھالدا 20 مىڭ 646 . 84 يۈەن چىقىم قىلىش مەسلىسىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، ئۇلاردىن 13ننىڭ خاتالىقىنى تۈزىتىپ، ئومۇمىنىڭ 9199 . 61 يۈەن پۇلنى قايتۇرۇۋالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى ئورۇش، چېقىش، بۇلاش دېلوسىدىن 8نى تەكشۈرۈپ، 14 كىشىنى تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىپ، 13 گە مەمۇرىي جازا ۋە پارتىيە ئىچىدە ئاگاھلاندۇرۇش بەردى، بىر كىشىگە كۆرۈلمىدىغان چارىنى كەچۈرۈم قىلدى، ئۈچى ئاختۇرۇلغان ئائىلىلەرگە 2520 يۈەن نەق پۇل قايتۇرۇپ بەردى؛ پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن 29 غا دېلو تۈرغۇزۇپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىپ، 14 كىشىگە پارتىيە ئىنتىزامى ۋە مەمۇرىي ئىنتىزام جازاسى بەردى. ئۇلاردىن 4ىنى پارتىيىدىن چىقىرىۋەتتى، 4 گە پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ

سىناش جازاسى، 3نگە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى، بىرىگە ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى، بىرىگە پارتىيە ئىچىدىكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش جازاسى، بىرىگە مەمۇرىي ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاش جازاسى بەردى.

Ⅲ باب

جۇڭگو گومىنداڭنىڭ ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يەرلىك تەشكىلاتلىرى

1 § . ئاپپاراتلىرى

جۇڭگو گومىنداڭنىڭ ئونسۇ ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتى مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 11 - ئاينىڭ 9 - كۈنى قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا ئاقسۇ ناھىيىلىك پىرقىنىڭ ئونسۇ 2 - چوڤىنبۇسى دەپ ئاتالدى. ئەينى ۋاقىتتا 9 گومىنداڭ ئەزاسى بار بولۇپ، لېۋ چاڭچاڭ (ھۆكۈمەت كاتىبات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى) شۇجى ئىدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) باھاردا جۇڭگو گومىنداڭنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك پىرقىسى قۇرۇلۇپ، 5 كىشىدىن تەركىب تاپتى، ئەمەر ھەسەن شۇجى، سالى يۈسۈپ تەشكىلات گەنسىسى، ئەمەر ھاپىز تەشۋىقات گەنسىسى، تۇرسۇن ئايۇپ كاندىدات گەنسىسى، ئاۋۇت باقى كاتىپ ئىدى.

گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ ئاستىدا 4 رايونلۇق پىرقە، 12 شۆبە پىرقە بار ئىدى. 1 - رايونلۇق پىرقە (ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئورگىنىدا ئىدى) گە لېۋ چاڭچاڭ شۇجى ئىدى؛ 2 - رايونلۇق پىرقە (ساقچى ئىدارىسىدا ئىدى) گە ھېيت روزى شۇجى ئىدى؛ 3 - رايونلۇق پىرقە (مەركىزىي مىللىي مەكتەپتە ئىدى) گە ئىدرىس ئەيسا شۇجى ئىدى؛ 4 - رايونلۇق پىرقە (ئاددىي دارىلمۇئەللىمىنە ئىدى) گە ئاشۇلى شۇجى ئىدى. 1 - شۆبە پىرقىگە ھۆكۈمەت كاتىپى ۋاڭ يۆپېي شۇجى ئىدى؛ 2 - شۆبە پىرقىگە ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ كاتىپى ۋاڭ يورېن شۇجى ئىدى؛ 3 - شۆبە پىرقىگە ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ لاۋازىمى سىندىق قادىر شۇجى ئىدى؛ 4 - شۆبە پىرقىگە ساقچى ئىدارىسىنىڭ بېتەكچى ساقچىسى ھېيت روزى شۇجى ئىدى؛ 5 - شۆبە پىرقىگە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇدىرى ئەمەت يۇنۇس شۇجى ئىدى؛ 6 - شۆبە پىرقىگە مىللىي مائارىپ سارىيىنىڭ باشلىقى ئىبراھىم يارۇپ شۇجى ئىدى؛ 7 - شۆبە پىرقىگە مەركىزىي مەكتەپنىڭ مۇدىرى ئىدرىس ئەيسا شۇجى ئىدى؛ 8 - شۆبە پىرقىگە مەكتەپ مۇدىرى پاتەمخان شۇجى ئىدى؛ 9 - شۆبە پىرقىگە مەركىزىي مەكتەپنىڭ مۇدىرى ئىدرىس ئەيسا شۇجى ئىدى؛ 10 - شۆبە پىرقىغا ئاددىي دارىلمۇئەللىمىنىڭ مۇدىرى ئاۋۇت ناسىر شۇجى ئىدى؛ 11 - شۆبە پىرقىگە ئاددىي دارىلمۇئەللىمىنىڭ ئوقۇنقۇچىسى تاخاسەن شۇجى ئىدى؛ 12 - شۆبە پىرقىگە ئوقۇغۇچى پەتتارجان شۇجى ئىدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىل) 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىن 10 - ئاينىڭ 6 - كۈنىگىچە ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئونسۇ ناھىيىسىنى 2 قېتىم ئېلىپ، گومىنداڭنىڭ ئونسۇ ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى. كېيىن ئاقسۇنى ساقلاپ تۇرغان گومىنداڭ قوشۇنى قايتۇرما زەربە بېرىپ، مىللىي ئارمىيىنى ناھىيە بازىرىدىن چېقىرىۋەتكەندىن كېيىن، ھاكىم

لۇ خۇشۇنىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ناھىيىلىك پىرقە ئەزالىگە كەلدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئىجرائىيە كومىتېتى گو جۇباۋنى ئونىۋ ناھىيىلىك پىرقىگە تەيىنلىدى. كۆرۈشكە مەسئۇل مۇدىر، سالى يۈسۈپ، ئەمەر ھەسەن، تۇرسۇن ئايۇپلارنى گەنسى قىلىپ تەيىنلىدى. 6 ئاي تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىل) 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو گومىنداڭنىڭ ئونىۋ ناھىيىلىك پىرقىسى ئەزالىگە كەلتۈرۈلدى. ئەمەر ھەسەن شۇجى، لى جىنفېي كاتىپ، تۇرسۇن ئايۇپ تەشكىلات گەنسىسى، ئەمەر ھاپىز تەشۋىقات گەنسىسى، سالى يۈسۈپ كاندىدات گەنسى، ئابلىز، مويدىنلار خىزمەتچى بولدى. ناھىيىلىك پىرقە قارمىقىدا يەنىلا 4 رايونلۇق پىرقە، 12 شۆبە پىرقە بار بولدى. 1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچلىق يولىدىن ئازاد بولغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ تەشكىلاتلىرى ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتتى.

§ 2 . ئاساسلىق پائالىيەتلىرى

ناھىيىلىك پىرقە (شۆبە پىرقە) مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، مەكتەپ، دوختۇرخانا، ساقچى ئىدارىلىرىدا گومىنداڭغا 48 ئەزا قوبۇل قىلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلدىن 34 - يىلغىچە (1944 - يىلدىن 1945 - يىلغىچە) بازار، يېزىلاردا 209 ئەزا قوبۇل قىلدى. مىنگونىڭ 35 - يىلدىن 37 - يىلغىچە (1946 - يىلدىن 1948 - يىلغىچە) 130 ئەزا قوبۇل قىلدى. 1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچلىق يولىدىن ئازاد بولغان ۋاقىتتا ناھىيە بويىچە گومىنداڭنىڭ ئەزاسى 387 گە يەتكەنىدى.

ناھىيىلىك پىرقە ھەر ئاينىڭ 1 - كۈنى (قەمەرىيە بويىچە) ۋە 15 - كۈنىنى پائالىيەت كۈنى قىلىپ بېكىتتى. ھەر ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك پىرقىنىڭ ھۆكۈمەت خىزمىتىنى تەكشۈرۈش، ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىش كۈنى بولدى، 15 - كۈنى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئۆگىنىش كۈنى بولدى. «زوڭتۆڭنىڭ بايانى»، «ئۈچ مەسلەك» (مىللەت، خەلق ھوقۇقى، خەلق تۇرمۇشى مەسلىكى)، شېڭ شىسەينىڭ «ئالتە بۇيۇك سىياسىتى» قاتارلىقلار ئۆگىنىشنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى قىلىناتتى، ئورگانلار ھەپتىدە بىر قېتىم زوڭلىنى خاتىرلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈپ، زوڭلىنىڭ ۋەسىيىتىنى ئوقۇيتتى. ناھىيىلىك پىرقە يەنە ھەر يىلى «12 - ئاپرېل» كۈنى — شېڭ شىسەي تەختكە چىققانلىقىنى خاتىرلەش كۈنى ئاممۇي يىغىلىش ئۆتكۈزۈلگەن پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ۋە سوتسىيالىستىك سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بارااتتى.

قوشۇمچە:

سەنمىنجۇيىچى ياشلار ئىتتىپاقى

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) باھاردا گومىنداڭنىڭ ئونىۋ ناھىيىلىك پىرقىسى جۇڭگو سەنمىنجۇيىچى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئونىۋ شۆبە ئىتتىپاقىنى قۇردى، ئۇنىڭ قارمىقىدا 4 رايونلۇق ئىتتىپاق تارماق ئەترىتى بار ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ياشلار مۇلازىمەت جەمئىيىتى، ياشلار ئىراده باغلاش جەمئىيىتى، قوغداش - مۇداپىئە كۆرۈش گۇرۇپپىسى قاتارلىق پارده‌مچى تەشكىلاتلارنى قۇردى. سەنمىنجۇيىچى ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى 123كە يەتكەنىدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 10 - ئايدا سەنمىنجۇيىچى ياشلار ئىتتىپاقى ناھىيىلىك پىرقىگە قوشۇۋېتىلدى.

Ⅳ باب

ئەكسىيەتچىل دىنىي - خۇراپىي تەشكىلاتلار (خۇيداۋمېن)

§ 1 . يىگۈەنداۋ

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 9 - ئايدا ناھىيە بويىچە يىگۈەنداۋنىڭ 41 مۇرىتى بار ئىدى. 1950 - يىلى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يىگۈەنداۋنى ئەمەلدىن قالدۇرغانلىقىنى جاكارلىدى ۋە يىگۈەنداۋ كاتتىۋاشلىرىنى قولغا ئالدى، مۇرىتلىرىنىڭ پائالىيىتىنى چەكلىدى. بىراق ئاز ساندىكى جاھىل ئۇنسۇرلار ئاشكارا پائالىيەتتىن يوشۇرۇن پائالىيەتكە كۆچتى، بۇ زومىگەر پومېشچىكلار ئىدى. ئۇلار گومىنداڭ ئىشپىيونلىرىغا ماسلىشىپ، يوشۇرۇن ھالدا ئەكسىلئىنقىلابىي تەشۋىقات ۋەرەقلىرىنى تارقىتىپ، ھەدەپ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1954 - يىلى 2 - رايوندىكى پومېشچىكلار يىگۈەنداۋ مۇرىتلىرىنىڭ قوتۇرتىشى بىلەن كوپېراتىپنىڭ 13 تۇياق تېرىلغۇ ئۇلىغىنى ئۇلتۇرۇۋەتتى ھەمدە ياش ئۆسمۈرلەرنىڭ ئوقۇشىغا توسقۇنلۇق قىلدى. بەزىلىرى تاشيولنى ئۈزۈۋەتتى، بەزىلىرى ئاممىۋى كۆلۈبلارنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتتى. بەزىلىرى ئاممىنى يېنىغا تارتىپ، ئۇلارغا ئەپيۇن چەككۈزدى. بەزىلىرى كوپېراتىپ ئەزالىرىنى كوپېراتىپتىن چىقىپ كېتىشكە كۆشكۈرتۈپ، پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قاراتقان سىياسەتلىرىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇشىنى ۋە يولغا قويۇلۇشىغا توسقۇنلۇق قىلدى. ناھىيىلىك سىياسىي قانۇن تارمىقى 1955 - يىل 1 - ئايدىن 1956 - يىل 12 - ئايغىچە يىگۈەنداۋنىڭ ئەكسىيەتچى تەشكىلاتلىرىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئېنىقلاپ كاتتىۋاشلىرىنى باستۇردى. شۇندىن باشلاپ يىگۈەنداۋنىڭ ناھىيىدىكى پائالىيىتى توختىدى.

§ 2 . چىڭبالىق — خۇڭبالىق

چىڭبالىق - خۇڭبالىق مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىل) 10 - ئايدا ناھىيىدە تۇنجى تۈركۈم ئەزا قوبۇل قىلدى. 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى خۇڭبالىق كاتتىۋېشى سۇڭ يۈكۈن ئاقسۇ ناھىيىسىدىن ئونسۇ ناھىيىسىگە كېلىپ، پوچتا ئىدارىسى باشلىقىنىڭ ئۆيىدە قونغان، ئەتىسى ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى، خۇيزۇ چىن شېڭفۇنى ئەزالىققا قوبۇل قىلغان. 1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇش ھارپىسىغىچە چىڭبالىق - خۇڭبالىق جەمئىي 15 ئەزا قوبۇل قىلدى.

چىڭبالىق - خۇڭبالىق ئاساسلىقى ئەكسىلئىنقىلابىي تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلاتتى. 1950 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەكسىيەتچى تەشكىلات — چىڭبالىق - خۇڭبالىقنى ئەمەلدىن قالدۇردى.

3 § . گېلاۋخوي

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدە گېلاۋخوي مۇرتلىرى پەيدا بولۇشقا باشلىدى. گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئاقسۇ باش بۇغى چاپۇنخوا بىلەن سول يۆنىلىش مۇداپىئە يېڭى ئاقسۇ باتالىئونىنىڭ مۇجۇمچىسى تەن چاڭگۇ گېلاۋخويغا كاتتىۋاش بولدى، مۇرتتى 200 دىن ئاشتى. مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) 6 - ئايدا ياڭ زېڭشىن مەركەزنىڭ تەستىقى بىلەن ئاقسۇ باش بۇغ قىسمىنى تارقىتىۋەتكەندە، چاپۇنخوا روسىيە ئارقىلىق قېچىپ خۇنەنتىنىڭ چاڭشا شەھىرىگە كەتتى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىل) 5 - ئايدا تەن چاڭگۇ يۈرتىغا يالاپ ئېلىپ كېتىلىۋاتقاندا ئېتىپ تاشلاندى. تالڭ يۈرېن، چېن كۈنلىن قاتارلىق گېلاۋخوي كاتتىۋاشلىرىمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئېتىپ تاشلاندى، شۇندىن باشلاپ ئونىۋ ناھىيىسى ۋە ئاقسۇدىكى گېلاۋخوي توزۇپ كەتتى.

گېلاۋخوي چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە خەلق ئارىسىدا پەيدا بولغان مەخپىي تەشكىلات بولۇپ، تەيەندىخوي (چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە ھاكىمىيەتكە قارشى ئۈيۈشقان مەخپىي تەشكىلات) نىڭ بىر مەزھىپى ئىدى. گۈاڭشۇ 1 - يىلى (1875 - يىلى) ياقۇپبەگكە جازا يۈرۈشى قىلغان خۇنەن قوشۇنى ئىچىدە گېلاۋخويچىلار بار ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) ئۇلار ئاقسۇغا كەلگەندە ئونىۋ گېلاۋخوي تەشكىلاتىنى قۇرغاندى. مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى تەن چاڭگۇ چاپۇنخوا ۋە توپچى قىسىم يېڭىنىڭ يېڭجائى تالڭ يۈرېن قاتارلىقلار ئونىۋ ھاكىمى ۋالڭ نەيفا بىلەن ئاقسۇ ۋالىيسى چېن جېڭيۈەننى ئۇلتۇرۇۋەتتى، شىنجاڭنىڭ مۇپەتتىشى يۈەن داخوا بىلەن ئاشكارا قارشىلاشتى.

4 § . لىمبىن مەھكىمىسى

ئونىۋ ناھىيىلىك لىمبىن مەھكىمىسى چىڭ سۇلالىسى چېيەنلۇڭ زامانىسىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەزا بولغان كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسى «چوڭ تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان» تەيەنجىنلىك سودىگەرلەر ئىدى.

لىمبىن مەھكىمىسى تەيەندىخوينىڭ بىر مەزھىپى بولۇپ، ئاق نىلۇپەر دىنىي تەشكىلاتى دەپمۇ ئاتىلاتتى، ئۇ مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىكى مۇتىئەرلەر چىڭ سۇلالىسىغا قارشى تۇرۇپ، مىڭ سۇلالىسىنى تىرىلدۈرۈش ئۈچۈن قۇرغان مەخپىي تەشكىلات ئىدى. بۇ تەشكىلاتنىڭ «سەككىز پەرھىزى» ۋە «بەش خەتلىك ئەقىدىسى» بار ئىدى. سەككىز پەرھىز «ناشايان ئىشلارنى قىلماسلىق، ئادەم ئۆلتۈرمەسلىك، خىيانەت قىلماسلىق، ئايالىلارغا كۆز قىرىنى سالماسلىق، تاماكا چەكمەسلىك، ھاراق ئىچمەسلىك، رەسىم سىزماسلىق، ئىسىرىق سالماسلىق» ئىدى؛ بەش خەتلىك ئەقىدىسى «خەنزۇلارنىڭ قەدىمىي رۇسلاپ، مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنى يوقىتىش» ئىدى، كېيىمى «ئاۋالوكىتا ئىشۇارا بۇددا» غا ئۆزگەرتىلگەن، ئۇلار ئىسىرىق سالمايتتى، ئىبادەت قىلمايتتى، جەنۇبقا قاراپ «ئاۋالوكىتا ئىشۇارا بۇددا» غا تىۋىناتتى. ھەر يىلى قەمەرىيە 2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى (شەپقەتچى مەبۇتنىڭ تۇغۇلغان كۈنى) 6 - ئاينىڭ 24 - كۈنى (سۇلالە ئاتىسى ياڭ زۇباۋنىڭ خاتىرە كۈنى)، 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ۋە قەمەرىيە 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى پەرھىز تۇتۇش ۋە ئىئانە قىلىش پائالىيەتلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ تۇراتتى.

V باب

ئاممۇي تەشكىلاتلار

1 § . ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى

1 . ئاپپاراتلار

1952 - يىل 12 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا 3 شتاتى بار ئىدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 1963 - يىل 1 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1964 - يىل 3 - ئايدا ئاپپاراتلارنى ئىخچاملاشتا يەنە بىر قېتىم ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭ كەسپىي ئىشلىرىنى ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى ۋاكالىتەن بېجىردى. 1973 - يىل 6 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى شتاتى 4كە يەتتى، ئۇنىڭغا ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىدىن 70ى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى گۇرۇپپىسىدىن 268 ى قاردى، ئۇيۇشما ئەزاسى 6000 كىشىگە يەتتى. ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىلىرىغا 14 مەخسۇس كادىر، 503 قوشۇمچە كادىر سەپلەپ بېرىلدى.

ئونسۇ ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىس ۋە مۇئاۋىن رەئىسلىرى

جەدۋەل: 17 — 40

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتكەن ۋاقتى
رەئىس	ئابدۇرېھىم قېيۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.5 — 1952.5 1964.3 — 1963.1
	خەن گاۋمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن خوجيا ناھىيىسى	1979.11 — 1973.6 1986.3 — 1985.1
	سۈن شېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن فەنشيەن ناھىيىسى	1982.3 — 1979.11
	تۆمۈر مۇھەممەتئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	—1990.2
مۇئاۋىن رەئىس	ھېيت ئىسمايىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.5 — 1952.5
	ئەمەت ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1975.4 — 1973.6
	لى رۇنچېڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لىنشيەن ناھىيىسى	1984.7 — 1979.11
	جىياڭ خۇايۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي ژۇياڭ ناھىيىسى	1983.7 — 1981.12
	ئابدۇرېھىم ھامىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1983.6
	تۆمۈر مۇھەممەتئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 — 1984.7
	خەن يۈپىڭ	ئايال	خەنزۇ	جياڭسۇ ئەنجەن شەھىرى	1987.6 — 1984.7
	جاۋ شىنجۇڭ	ئەر	خۇيزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن ناھىيىسى	—1988.6

2 . ئاساسلىق پائالىيەتلەر

1) ناھىيىلىك ئىشچىلار ئىتتىپاقى قۇرۇلتىيى 1973 - يىل 6 - ئاينىڭ 21 - 24 - كۈنلىرى ئونىۋ ناھىيىسىدە 1 - قۇرۇلتاي ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 88 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى، 7 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1979 - يىل 11 - ئاينىڭ 17 — 20 - كۈنلىرى 2 - قۇرۇلتاي ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 102 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئاساسىي قوشۇنلۇق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى» دېگەن خىزمەت دوكلاتى ماقۇللاندى ھەمدە ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 31 ئەزاسى، 11 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1990 - يىل 2 - ئايدا 3 - قۇرۇلتاي ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 110 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتاي باش شۇجى جالاڭ زېمىننىڭ دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن سۆزلىگەن سۆزىنى قىبۇلنامە قىلىپ، ئەمەلىيەتچىل بولۇپ، يېڭىلىق يارىتىپ، داۋاملىق تىرىشىپ ئىلگىرىلەپ، ئالدىنقى قاتاردىكىلەردىن، ئىلغارلاردىن بولۇپ، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئامىمىي ھەقىقىي ئىشىنىدىغان تەشكىلات قىلىپ قۇرۇپ چىقىپ، ئونىڭ ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدىكى رولىنى تېخىمۇ جارى قىلدۇرۇشنى بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىسى قىلىشنى قارار قىلدى. بارلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى خوجايىنلىق قىياپەت، يۇقۇرىنىڭ تاغنى يۆتكىشىدەك روھ بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىپ، ئونىۋ ناھىيىسىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىردى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى، 8 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

2) ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى 1981 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ناھىيىدىكى كارخانا ئورۇنلىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى كارخانىنى دېموكراتىك باشقۇرۇشقا، دېموكراتىك نازارەت قىلىشقا ۋە رەھبەرلەرنى دېموكراتىك ئاساستا سايلاشقا قاتناشتۇرۇش قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇرۇپ، مەلۇم نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. 1982 - يىلى ۋە 1986 - يىلى ئۇلايەتلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ تەقدىرلىشى ۋە مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 45 كارخانىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى تۈزۈمى ئورنىتىلدى، 12 كارخانىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى پىلانىنى، سېخ پىلانىنى، ئىسمېنا - گۈرۈپپىلارنىڭ پىلانىنى ئورۇنداش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشتىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك دېموكراتىك باشقۇرۇش سىستېمىسى ئورنىتىلدى. 9 كارخانىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ 55 تۈرلۈك تەكلىپ لايىھىسىنى قاراپ چىقىپ بىر تەرەپ قىلدى. 6 كارخانىدا كادىرلار دېموكراتىك ئاساستا باھالاپ چىقىلدى.

3) «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» قۇرۇش 1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 43 «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» قۇرۇلدى؛ 17 «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» ئىلغار بولۇپ باھالاندى، بۇنىڭ 7 سى ۋىلايەتلىك ئىلغارلار سېپىگە قوشۇلدى. 14 ئورۇننىڭ ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى رەتكە سېلىندى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ۋىلايەتلىك ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى تەرىپىدىن ئائىلە قۇرۇشتىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

4) ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش پاراۋانلىقى 1963 - يىلدىن بۇيان،

ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى، چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، تۇرلۇك مالىلار شىركىتى، بىمەكلىك شىركىتى، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى قاتارلىق كارخانا - كەسىپي ئورۇنلار ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىدىكى ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئىختىيارىيلىق ئاساسىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەر ھەمكارلىق كاسسىسى قۇرۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 70% كارخانا - كەسىپي ئورۇن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ھەمكارلىق كاسسىسى تۈزۈمىنى ئومۇميۈزلۈك ئورناتتى.

5) تېخنىكا ماھارىتىنى يېتىشتۇرۇش پائالىيىتى 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە، ناھىيە بويىچە ھەر قايسى كارخانا - كەسىپي ئورۇنلاردىكى ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى تەشكىللەپ، تېخنىكا ماھارىتىنى يېتىشتۇرۇش پائالىيىتىنى كەڭ قانات يايدۇردى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 24 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئۆز ئورنىغا ھەمكارلىشىپ 38 قارار تېخنىكا كۇرسى ئېچىپ، 1839 ئادەم (قېتىم)نى تەربىيىلىدى. 11 ئورۇن كەسىپي تېخنىكا مۇسابىقە پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. ناھىيىلىك دوختۇرخانا ۋېنا تومۇرغا ئوكۇل سېلىش، كېسەل پەرۋىش قىلىش بىلىملىرىدىن سوئال - جاۋاب قاتارلىق كەسىپي تېخنىكا ۋە كەسىپي نەزەرىيە بىلىملىرى مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى؛ ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى ناھىيىدىكى مالىيە - بوغالتېرلىق خادىملىرى ئارىسىدا چوت سوقۇش مۇسابىقىسى ۋە يىل ئاخىرىدىكى نەق چوتنى تېز ۋە توغرا ھېسابلاش بويىچە تېخنىكا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى. پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى خەۋەرلىشىش لىنىيىسىنى قوغداش، تېلېگرامما تارقىتىش، يەتكۈزۈش بويىچە تېخنىكا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى. 1990 - يىلىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 30 كارخانا تېخنىكا ماھارىتىنى يېتىشتۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، 13 كارخانا 44 قېتىم تېخنىكىدىن ماھارەت كۆرسىتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، بۇنىڭغا 1171 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى؛ 27 كارخانا 67 قارار تېخنىكا كۇرسى ئاچتى، بۇنىڭغا 2256 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

6) تېخنىكا يېڭىلاش پائالىيىتى 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىدىكى كارخانا ئورۇنلىرىدىكى ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى تەشكىللەپ، ئاممىۋى خاراكتېرلىك تېخنىكا يېڭىلاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 1988 - يىلى، ناھىيە بويىچە كارخانا ئورۇنلىرىدىن تېخنىكا يېڭىلاش پائالىيىتىگە قاتناشقانلار 411 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، 692 يېڭىلاش لايىھىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى، بۇنىڭ 125 ى ئىشلىتىلدى، يارىتىلغان ئىقتىسادىي ئۈنۈم 180 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

7) «ئىككى مەدەنىيلىك بەرپا قىلىش» پائالىيىتى 1984 - يىلدىن بۇيان، ناھىيىدىكى ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرى «ئىككى مەدەنىيلىك بەرپا قىلىش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 50 مەدەنىي ئىسمېنا - گۈرۈپپا تەقدىرلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە ۋىلايەت تەقدىرلىگىنى 13، ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تەقدىرلىگىنى 37. قوش مەدەنىيلىك بەرپا قىلىش ئاكتىپلىرىدىن 176 ئادەم تەقدىرلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە ۋىلايەتلىك ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تەقدىرلىگىنى 26، ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى تەقدىرلىگىنى 150.

8) مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ۋە تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى 1982 - يىلدىن بۇيان باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ۋە ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىلىرى داۋاملىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش ۋە تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى پائال قانات يايدۇردى. 1990 - يىلى «1 - ماي»، «1 - ئۆكتەبىر» دىن ئىبارەت 2 چوڭ بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن 48 قېتىم ناخشا ئېيتىش، دېسكو، رادىئو گىمناستىكىسى، ۋالىبول، ۋاسكىتبول، ئارغامچا تارتىش، شاھمات، قارتا ئويناش قاتارلىق مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى ئۈيۈشتۇردى، بۇنىڭغا 34 مىڭ 700 دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

9) ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەرىپىسى　1981 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە، ناھىيە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىدا «تۆت بولۇش» تەرىپىسى، ماركسىزم ئاساسىي نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىش تەرىپىسى، ئېقىم مەسىلىلىرى - سىياسەت تەرىپىسى، «تۆت ئاساسىي پرىنسىپ»تا چىڭ تۇرۇش تەرىپىسى، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياستى تەرىپىسى، ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياستى تەرىپىسى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى نەزەرىيىسى تايانچىلىرىنى ۋە ئاكتىپلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدىن 26 قارار ئېچىلىپ، 1463 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلەندى. ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى جەمئىي 12 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنى، 43 ئىلغار ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى گۇرۇپپىسىنى، 225 مۇنەۋۋەر ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئاكتىپىنى تەقدىرلىدى ۋە مۇكاپاتلىدى. 19 ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ئۆزى تۇرۇشلۇق ئىدارىگە ھەمكارلىشىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەدەنىيىتى بىلىملىرىنى تولۇقلاش كۇرسىدىن 37 قارار ئاچتى. ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگان - ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ قانۇن بىلىملىرى، ئېقىم مەسىلىلىرى - سىياسەت بويىچە 7 قېتىم نۇتۇق سۆزلەش مۇسابىقىسى ئۈيۈشتۇردى، بۇنىڭغا 9630 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

2 §. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى

1. ئاپپاراتلار

1951 - يىل 3 - ئايدا، جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئونىۇ ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ بىر مۇئاۋىن شۇجىسى، 4 خىزمەتچىسى بار ئىدى. شۇ يىلى 9 - ئايدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىدە 91 ئىتتىپاق ئەزاسى يېتىشتۇرۇلۇپ، 5 ئىتتىپاق ياچېيكىسى قۇرۇلدى. 1957 - يىلى نامى جۇڭگو كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىۇ ناھىيىلىك كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1963 - يىل 1 - ئايدا كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىۇ ناھىيىلىك كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇ چاغدىكى شتاتى 5 ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1973 - يىل 3 - ئايدا ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 7 شتاتى بار ئىدى. ئەمەلىيەتتە 5 ئادەم ئىشلىدى. ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى 22گە، باش ياچېيكا 53كە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 412گە، ئىتتىپاق ئەزاسى 5641 گە يەتتى.

كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلىرى

جەدۋەل: 17 — 41

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
1	ھېزىم سامساق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1953.2 — 1956.9
2	لىۋ شيانالك	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1963.1 — 1964.3
3	ۋالك شىئەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېنيۈەن ناھىيىسى	1964.10 — 1976.10

مۇئاۋىن مۇدىر	جالاڭ ۋەنلۇ	ئەر	خۇيزۇ	ئونىنچۇ ناھىيىسى	1951.3 — 1954.12
	ئابدۇقادىر سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنچۇ ناھىيىسى	1956.4 — 1965.6
	سايىم شېرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنچۇ ناھىيىسى	1965.3 — 1967.3
	ھۈسەن ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنچۇ ناھىيىسى	1973.3 — 1976.9
	ئابدۇرېھىم ھامىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنچۇ ناھىيىسى	1976.9 — 1984.7
	خەن يۈپاڭ	ئايال	خەنزۇ	جياڭسۇ ئەنجەن شەھىرى	1982.11 — 1984.7
	تۇنىياز تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنچۇ ناھىيىسى	1982.11 — 1984.7
	گو شىنجىيەن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇجىيەن ناھىيىسى	1984.7 — 1988.4
	مۇھەممەت سايىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىنچۇ ناھىيىسى	1987.4—
	گاۋ يەن	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي فېڭياڭ ناھىيىسى	1988.11—

2 . قۇرۇلتاي

1964 - يىل 10 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 11 - كۈنگىچە كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئونىنچۇ ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 164 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «سىياسەتنى گەۋدىلەندۈرۈش، رەئىسى ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى جانلىق ئۆگىنىپ، جانلىق ئىشلىتىش توغرىسىدا قارار» ۋە «لېي فىڭدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىنچۇ ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 17 ئەزاسى، 5 داۋمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1973 - يىل 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 24 - كۈنگىچە 2 - قۇرۇلتاي ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 204 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «لىن بياۋنى تەنقىد قىلىش - ئىستىل تۈزىتىشنى تۇتقا قىلىپ، ئىنقىلابىي چوڭ تەنقىدنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» ۋە «يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش دولقۇنىنى قوزغاش توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىنچۇ ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 21 ئەزاسى، 7 داۋمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1979 - يىل 2 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە 3 - قۇرۇلتاي ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 227 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «ھەر مىللەت ياشلىرى ئىتتىپاقلىشىپ، تۇتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى تېزلىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى دېگەن خىزمەت دوكلاتى توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىنچۇ ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 25 ئەزاسى، 7 داۋمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1982 - يىل 11 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 21 - كۈنگىچە 4 - قۇرۇلتاي ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 207 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىنچۇ ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى توغرىسىدا قارار» ماقۇللاندى. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىنچۇ ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 27 ئەزاسى، 7 داۋمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1988 - يىل 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 5 - كۈنگىچە 5 - قۇرۇلتاي ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 180 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا «كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىنچۇ ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى توغرىسىدا قارار» مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى. كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونىنچۇ ناھىيىلىك

5 . نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 27 ئەزاسى، 7 دائىمىي ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

3 . ئاساسلىق پائالىيەتلەر

1951 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلارنى ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىگە قاتنىشىشقا پائال ئۈيۇشتۇردى. 1952 - يىلى يەر ئىسلاھاتىغا قاتناشقان ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش 8015 كە يېتىپ، ناھىيىدىكى ياشلار ئومۇمىي سانىنىڭ %1.63نى ئىگىلىدى. ئامانلىق ساقلاش گۈرۈپپىسىغا 502 ئادەم، ساۋات چىقىرىش كەچكۈرسىغا 7157 ئادەم قاتناشتى.

1962 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇردى، ئۆگىنىش گۈرۈپپىسىدىن 468ى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 14 مىڭ 505 ئادەم قاتناشتى. بۇ، ناھىيىدىكى ياشلار ئومۇمىي سانىنىڭ %70نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ 3546سى ئىتتىپاق ئەزاسى. ئىتتىپاق ئەزالىرى، ياشلار سېپىۋالغان رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرى 29 مىڭ 161 پارچىگە يەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۈيغۇر يېزىقىنى ئۆگىنىش ۋە لېپې فىگدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە يېزىق ئۆگىنىش گۈرۈپپىسىدىن 160 ى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 16 مىڭ ئادەم قاتناشتى، بۇنىڭ 3636 سى ئىتتىپاق ئەزاسى. لېپې فىگدىن ئۆگىنىش گۈرۈپپىسىدىن 502 سى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 14 مىڭ 862 ئادەم قاتناشتى.

1967 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېزىلاردىكى ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياشىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى ئىنتايىن سول خاتالىقنى ئاڭلىق توسۇپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا قاتنىشىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى، يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش ھەرىكىتىگە پائال ئاتلىنىپ، ئېتىز - ئېرىق سۇ قۇرۇلۇشى بىلەن كەڭ شۇغۇللاندى، ئوغۇت توپلاش گۈرۈپپىلىرىنى قۇردى.

1977 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلار ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن مىللەتلەر ئىتتىپاق بولۇش، مەدەنىيەتلىك، ئەدەپلىك بولۇش، «بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئوچنى قىزغىن سۆيۈش» ، «ئوچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» ، «لېپې فىگدىن ئۆگىنىپ، يېڭى ئىستىل تىكلەش» ، «كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش» قاتارلىق ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرنى پائال قانات يايدۇردى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە 47 ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش «يېڭى ئۇزۇن سەپەر» زەربىدارى دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى، 150 ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش مەدەنىيەتلىك، ئەدەپلىك بولۇش ئۇلگىسى بولۇپ باھالاندى، 12 ئىتتىپاق ياچېيكىسى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى، 31 ئىتتىپاق ئەزاسى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى.

1989 — 1990 - يىللىرى كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى تەشكىلاتلىرى جەمئىي 5 مەيدان ۋەزىيەت دوكلاتى ئۈيۇشتۇردى، باش شۇجى جياڭ زېمىننىڭ دۆلەت بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن سۆزلىگەن سۆزىنى 442 قېتىم ئۆگەندى، 215 سان تام گېزىتى چىقاردى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە دوستلۇق مۇناسىۋىتى ئورناتقان مەكتەپتىن 14نى، ئىتتىپاق كومىتېتىدىن 12نى، ئىتتىپاق ياچېيكىسىدىن 70نى بارلىققا كەلتۈردى. ياش - ئۆسمۈرلەردىن 27 مىڭ 500 ئادەم (قېتىم) كۆچەت تىكىشكە قاتنىشىپ، 634 مىڭ تۇپ كۆچەت تىكتى. 1989 - يىلى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، قىزىل يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ ئىتتىپاق كومىتېتلىرى ئاپتونوم رايون بويىچە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ «كىچىك ئۆچقۇن» ئەمەلىيەت تەربىيىسى پائالىيىتىدە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى، باتۇر سىدىق، مەمەت ھاپىز ئاپتونوم رايون بويىچە ياشلار كۆكەرتىش خىزمىتى ئىلغارى بولۇپ باھالاندى. 1990 - يىلى، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئىتتىپاق كومىتېتى مەملىكەت بويىچە كۆكەرتىش خىزمىتىدىكى ئىلغار ئىتتىپاق كومىتېتى بولۇپ باھالاندى. ناھىيە بويىچە 250

ئىتتىپاق ياچېيكىسى ئۇلچەمگە يەتتى. 221 «ياشلار ئائىلىسى» قۇرۇلدى. ئەمەلىي تېخنىكا كۇرسىغا قاتناشقان ياشلار 17 مىڭ 700 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى؛ لېي فىڭدىن ئۆگىنىش گۈرۈپپىسىدىن 327 سى، نامراتلارنى يۆلەش گۈرۈپپىسىدىن 238 ى، مۇددىئەر ئائىلىلەرگە يەر تېرىشىپ بېرىش گۈرۈپپىسىدىن 210ى بارلىققا كەلدى. پەن - تېخنىكا بويىچە ئۇلۇغ كۇرسىتىش ئائىلىسى ۋە كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپىي ئائىلە 680 دىن ئېشىپ كەتتى. ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىنى تەشۋىق قىلىش يۈزىسىدىن 110 سان قارا تاختا گېزىتى چىقىرىلدى. 3600 پارچە ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى مۇكاپات چېكى سېتىۋېلىندى، ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنى ئۈچۈن 596.97 يۈەن ئىئانە توپلاندى. بۇ نەتىجىلەر ۋىلايەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى.

1963 - يىلى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى 862 مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسىنى، 1055 مۇنەۋۋەر ياشنى تەقدىرلىدى. 1965 - يىلى 8 «تۆتتە ياخشى» ئىتتىپاق ياچېيكىسىنى تەقدىرلىدى. 1987 - يىلى ئىلغار ئىتتىپاق ياچېيكىسىدىن 20نى، مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق كادىرىدىن 13نى، مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسىدىن 58نى، مۇنەۋۋەر ياش زىيالىيدىن 34نى تەقدىرلىدى. 1988 - يىلى 22 مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق تەشكىلاتىنى (بۇنىڭ ئىچىدە ئىتتىپاق كومىتېتى 8، ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى 4، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 10)، 28 مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق كادىرىنى، 70 مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسىنى، 24 مۇنەۋۋەر ياش زىيالىينى تەقدىرلىدى.

4. پىئونېرلار ئەترىتى خىزمەت كومىتېتى

جۇڭگو پىئونېرلار ئەترىتى ئۇنىۋ ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى 1987 - يىل 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى قۇرۇلدى، ئۇمەر ئابلا، گوڭ لۇن پەخرىي مەسلىھەتچى، گو شىنجەن مۇدىر، ئىمىن مۇسا، ئابلەت سەلەي مۇئاۋىن مۇدىر بولدى، يەنە 2 قوراللىق ساقچى كادىرى تەربىيىچى بولدى. ناھىيىلىك پىئونېرلار ئەترىتى خىزمەت كومىتېتى ئىشخانىسى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىدا تەسىس قىلىندى.

1989 - يىل 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئۇنىۋ ناھىيىلىك ئۇسۇر بالىلار خىزمىتى ماسلاشتۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇ 19 ئادەمدىن تەركىب تاپتى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لىيۇ فايىڭ قوشۇمچە مۇدىر، مۇئاۋىن ھاكىم ئالىم قەسەن، سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى لىيۇ چۇنتاڭ قوشۇمچە مۇدىر بولدى.

1956 - يىلدىن كېيىن، بازار - يېزا باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە پىئونېرلار ئەترىتى تەشكىلى پەيدىنپەي قۇرۇلدى. ئەترەت ئەزالىرىنىڭ يېشى 8 ياشتىن 14 ياشقىچە بولدى. مەكتەپنى بىرلىك قىلغان ھالدا چوڭ ئەترەت، سىنىپنى بىرلىك قىلغان ھالدا ئوتتۇرا ئەترەت قۇرۇلدى. تەربىيىچىلىكنى ئوقۇتقۇچىلار قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە پىئونېرلار چوڭ ئەترىتى 141 گە، ئوتتۇرا ئەترەت 564 كە، ئەترەت ئەزاسى 19 مىڭغا يەتتى. تەربىيىچى 566 بولۇپ، بۇنىڭ 2 سى مەخسۇس تەربىيىچى. پىئونېرلار چوڭ ئەترەتلىرى ناھىيىلىك پىئونېرلار خىزمەت كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى.

1966 - يىلدىن بۇرۇن، پىئونېرلار ئەترىتى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر» ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش، تازىلىققا رىئايە قىلىش، «نۆت زىياندىن يوقىتىش» ۋە «بەشنى سۆيۈش» (ئەمگەكنى سۆيۈش، كوللېكتىپنى سۆيۈش، ۋەتەننى سۆيۈش، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنى سۆيۈش، سوتسىيالىزمنى سۆيۈش) قاتارلىق پائالىيەتلەرنى كەڭ قانات يايدۇردى. 1979 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە، ئاساسلىقى، ئىنقىلابىي ئەنئەنە تەربىيىسى، كوممۇنىزم غايىسى تەربىيىسى ۋە «بەشنى سۆيۈش»، «ئۈچتە ياخشى بولۇشقا تىرىشىش» قاتارلىق كۆپ خىل تەربىيە پائالىيەتلىرى ئېلىپ بېرىلدى. 1985 - يىلى «قەھرىمانلاردىن ئۆگىنىپ ئابىدە تىكلەش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ پائالىيەت ۋىلايەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. 1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 99 تەربىيىچى مەملىكەتلىك

تەربىيىلەر ئىمتىھانىدا لايىقەتلىك بولدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك پىئونېرلار خىزمەت كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك ئۈسمۈر - بالىلار خىزمىتىنى ماسلاشتۇرۇش كومىتېتى بىرلىكتە «1 - ئىيۇن بالىلار بايرىمى» نى تەبرىكلەش ۋە پىئونېرلار ئەترىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىنى ئۈيۇشتۇرۇپ، 16 مۇنەۋۋەر بالىنى، 40 مۇنەۋۋەر پىئونېرنى، 5 ئىلغار پىئونېرلار چوڭ ئەترىتىنى، 20 ئىلغار ئوتتۇرا ئەترەتنى تەقدىرلىدى. ناھىيىلىك 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ پىئونېرلار چوڭ ئەترىتى بىلەن 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ 5 - يىللىق 2 - سىنىپ پىئونېرلار ئوتتۇرا ئەترىتىگە مەملىكەتلىك پىئونېرلار خىزمىتى كومىتېتى مەملىكەتلىك قىزىلبايراقدار چوڭ ئەترەت ۋە مەملىكەتلىك قىزىلبايراقدار ئوتتۇرا ئەترەت دەپ نام بەردى.

§ 3 . ئاياللار تەشكىلاتى

1 . ئاپپاراتلار

1950 - يىل 3 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭغا 4 شتات بېرىلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 6 ئاساسىي قاتلام ئاياللار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى قۇرۇلدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ئەھۋالدىن قالدۇرۇلدى، 1962 - يىل 10 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شتاتى 3 بولدى، 1967 - يىلى ناھىيە، گۈڭشې دەرىجىلىك ئاياللار تەشكىلاتلىرى پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى. 1973 - يىلى ناھىيىلىك ئاياللار تەشكىلاتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىدە 5 شتات بولۇپ، ئەمەلىيەتتە 4 ئادەم ئىشلىدى. ناھىيە بويىچە يېزا - مەيدان ئاياللار بىرلەشمىلىرىنىڭ مۇدىرى 21گە، قوشۇمچە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان ۋە مەخسۇس ۋەزىپە ئۆتەيدىغان ئايال كادىر 579 غا، مەخسۇس ۋەزىپە ئۆتەيدىغان ئاياللار خىزمىتى كادىرى 25كە يەتتى.

2 . ناھىيىلىك ئاياللار قۇرۇلتىيى

1950 - يىل 3 - ئايدا ئونجى قېتىملىق ئاياللار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 142 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا مۇزاكىرە قىلىنغان ئاساسىي تېما پۈتۈن ناھىيىدىكى ئاياللارنى بىرلىشىپ، دېموكراتىك ئىنقىلابقا

ئونسۇ ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 17 — 42

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
	پاتەم ئەكرەم	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1950.3 — 1952.2
	ھەمراخان	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1956.3 — 1958.5
	لىياڭ جيەنمىن	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ لاۋشەن ناھىيىسى	1962.10 — 1963.1
مۇدىر	مەرەمنىساخان	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.1 — 1965.8
	لى شۈمېي	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇاڭشېەن ناھىيىسى	1973.8 — 1980.4
	خەلچەم ئەكرەم	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1983.3 — 1988.5
	ئايسىنسا ئەيسا	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.5 —

مۇئاۋىن مۇدىر	نۇرنسا ئابدۇكېرىم	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1950.3 — 1953.5
	لى يەنمىن	ئايال	خەنزۇ	شەندۇلۇق پىڭدۇ ناھىيىسى	1953.5 — 1956.3
	مەرەمئىمساخان	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1955.3 — 1958.5
	لىيالۇق جىيەنمىن	ئايال	خەنزۇ	شەندۇلۇق لاۋشەن ناھىيىسى	1956.3 — 1958.5
	ئالتۇنخان	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.12 — 1979.8
	لى شۇمېي	ئايال	خەنزۇ	شەندۇلۇق خۇاڭشەن ناھىيىسى	1966.3 — 1973.8
	خەلچەم ئەكرەم	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1979.10 — 1983.3
	ۋالۇق جاۋشيالۇق	ئايال	خەنزۇ	تىەنجىن شەھىرى	1983.3 — 1985.8
	ئايمىنسا ئەيسا	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1983.3 — 1988.5
	بەن يۈچىلۇق	ئايال	خەنزۇ	سەنشى	1987.4 — 1987.11
	جالۇق يۈخۇا	ئايال	خۇيزۇ	كۈچا ناھىيىسى	1988.5 —

ئاكتىپ قاتنىشىپ، يېڭى جۇڭگونىڭ خوجايىنلىرىدىن بولۇشقا سەپەرۋەر قىلىشتىن ئىبارەت بولدى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئايالار كومىتېتىنىڭ 13 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1956 - يىل 3 - ئايدا، 2 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 163 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا مۇزاكىرە قىلىنغان ئاساسىي تېما ھەر مىللەت ئايالىرىنى يېڭى نىكاھ قانۇنىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئايالارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداشتا، ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى تىرىشىپ تەرەققىي قىلدۇرۇشتا سەپەرۋەر قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئايالار كومىتېتىنىڭ 15 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1973 - يىل 8 - ئايدا 3 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 202 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتاي ھەر مىللەت ئايالىرىنى لىن بياۋنى تەنقىد قىلىپ، ئىستىل تۈزىتىپ، «يېڭا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش» نىڭ باشلامچىلىرىدىن بولۇشقا چاقىردى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئايالار كومىتېتىنىڭ 19 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1979 - يىل 10 - ئايدا 4 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 227 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا ئاپتونوم رايونلۇق 4 - نۆۋەتلىك ئايالار قۇرۇلتىيىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى. ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمىتى خۇلاسىلەندى، «8 - مارت» قىزىلبايراقدارلىرى ۋە ئىلغار كوللېكتىپلار تەقدىرلەندى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئايالار كومىتېتىنىڭ 14 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1983 - يىل 3 - ئايدا، 5 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 215 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيىنىڭ روھى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، «8 - مارت» قىزىلبايراقدارلىرى ۋە «بەشتە ياخشى» ئائىلىلەر تەقدىرلەندى، قۇرۇلتاي ھەر مىللەت ئايالىرىنى ئىككى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىدا تېخىمۇ زور تۆھپە قوشۇشقا چاقىردى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئايالار كومىتېتىنىڭ 15 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

1988 - يىل 5 - ئايدا، 6 - قېتىملىق ئايالار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 183 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا مۇزاكىرە قىلىنغان ئاساسىي تېما ھەر مىللەت ئايالىرىنى نۆۋەتلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىغا ئاكتىپ

قاتنىشىشقا، كېچىكىپ توي قىلىش ۋە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشكە سەپەرۋەر قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئايالار كومىتېتىنىڭ 15 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى.

3. ئاساسلىق پائالىيەتلىرى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۇنىۋ ناھىيىسىدىكى ھەر قايسى سەپلەردە ئايال ئىشچى - خىزمەتچىلەر بار بولدى. ئاياللارنىڭ ئىجتىمائىي - سىياسىي ئورنى كۆرۈنەرلىك ئۆستى. 1973 - يىلى ناھىيە، گۈڭشې، چوڭ ئەترەتتىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك پارتىيە ھۆكۈمەت رەھبەرلىك بەنزىسىدىكى ئايال كادىرلار 131 گە يەتتى، بۇنىڭ 7سى ناھىيە دەرىجىلىك، 5 ى گۈڭشې دەرىجىلىك، 119 ى چوڭ ئەترەت دەرىجىلىك. 5295 ئايال خەلق ئەسكىرى تەشكىلاتىغا قاتناشتى. ئايال ئىشچى - خىزمەتچى 3722 گە، ئايال پارتىيە ئەزاسى 255كە، ئايال ئىتتىپاق ئەزاسى 2846 گە يەتتى، 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئايال ئىشچى - خىزمەتچى 4631 گە يەتتى؛ ئايال كادىر 1576 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىكىتىن يۇقىرى ئۇنۋانى بار ئايال كادىر 1389. بىر ئايال مەملىكەت بويىچە «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى، 2 ئايال ئاپتونوم رايون بويىچە «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى، 486 ئايال ناھىيە بويىچە «8 - مارت» قىزىلبايراقدارى، 35 ئائىلە «بەشتە ياخشى ئائىلە» بولۇپ باھالاندى.

ھەر دەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئايالار ۋە بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق مەنپەئىتىنى قوغداش، كېچىكىپ توي قىلىش ۋە پىلانلىق تۇغۇتنى تەشەببۇس قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە كۆپ خىزمەت ئىشلەندى، توي قىلغان ئايالار ئاساسىي جەھەتتىن پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويدى. ھەر مىللەت ئايالىرى سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيىتىك ۋە ماددىي مەدەنىيىتىك قۇرۇلۇشىدا يېرىم دۇنيالىق رولىنى جارى قىلدۇردى. ناھىيە بويىچە ئايالار پەن - تېخنىكا تەتقىقات گۇرۇپپىسىدىن 10ى، ئايالار دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى كەسپىي گۇرۇپپىسىدىن 40ى بارلىققا كەلدى. يىلىغا 200 مىڭ تۆپتىن كۆپرەك مەجبۇرىي كۆچەت تىكىلدى. ئايالارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى ۋە سىياسىي ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ھەردەرىجىلىك ئايالار بىرلەشمىسى 1206 قارار ھەرخىل ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. ئۆگىنىشكە 68 مىڭ 927 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

§ 4. سودا - سانائەتچىلەر تەشكىلاتلىرى

1. ناھىيىلىك سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 11 - ئايدا ئۇنىۋ ناھىيىلىك سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، شۇ چاغدا ئۇنىڭ 127 ئەزاسى بار ئىدى. ئۇيۇشمىدا دائىمىي ئىشلار كومىتېتى، تەپتىش كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېتلار بىر دائىمىي رەئىس، 2 دائىمىي مۇئاۋىن رەئىس، 2 دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى، 10 ئىجرائىيە ھەيئەت ئەزاسى، 5 تەپتىش ھەيئەت ئەزاسى، 7 كاندىدات ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ جەمئىي 27 ئادەمدىن تەركىب تاپتى. سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ دائىمىي رەئىسلىكىنى زوردۇن، يالقۇنلى، ما جىنسەي، مامۇت، غۇلامجان، سادىق، ئۆمەرلەر ئۈستىگە ئالدى.

سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ ئاساسلىق فۇنكسىيىسىنى گومىندالڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قانۇن - پەرمانلىرىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش، سودا - سانائەتچىلەرنىڭ تىجارەت باشلىشى، تىجارەت تۇرىنى ئالماشتۇرۇشى، تىجارەت توختىتىشنى تەستىقلاش، مال باھاسىنى ئىگىلەش، سودا - سانائەتچىلەرنىڭ باج تاپشۇرۇش ۋە ئىشانە پۇلىنى يىغىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ھەمدە كوندىلىك سودا - سانائەت كەسپىي ئىشلىرىنى

بىر تەرەپ قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

2. ناھىيىلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى

ئونىنچى ناھىيىلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى 1953 - يىل 5 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئۇ خىزمىتىنى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. مۇھەممەت ئىمىن سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ باشلىقى، يالغۇ ۋېنلى مۇئاۋىن باشلىقى بولدى.

سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەرگە ۋەتەننى سۆيۈش، قانۇنغا رىئايە قىلىش، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىشنى قوبۇل قىلىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىش ئىشىنى پائال ئۈيۈشتۇردى. بىرلەشمە ئەزالىرىنى دائىم پارتىيەنىڭ سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىپ، ئۆزىنى ئۆزگەرتىشكە ئۈيۈشتۇردى. سودا - سانائەتچىلەرگە مەدەنىي سودا قىلىش، خېرىدارلارغا ئەدەپ بىلەن مۇئامىلە قىلىش، سۈپەتلىك مۇلازىمەت قىلىش، سېتىش يوللىرىنى كېڭەيتىپ، كىرىمنى كۆپەيتىش ئارقىلىق ناھىيەنىڭ ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇش توغرىسىدا تەربىيە بەردى.

§ 5 . دېھقانلار جەمئىيىتى

1. مىنگو دەۋرىدىكى دېھقانلار تەشكىلاتى

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى گومىنداڭنىڭ ئونىنچى ناھىيىلىك ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى ياخشىلاش كومىتېتى قۇردى. ئۇ مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئونىنچى ناھىيىلىك دېھقانلار ئۈيۈشمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

ناھىيىلىك دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى ياخشىلاش كومىتېتىدا 2 كومىتېت باشلىقى، 11 دائىمىي ئەزا، 22 ئەزا تەسىس قىلىندى. ئادىل كومىتېت باشلىقى، بارات مۇئاۋىن كومىتېت باشلىقى بولدى؛ قارىمىقىدا بىر كېڭەش باشلىقى، بىر مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى تەسىس قىلىندى، ئىسمەر كېڭەش باشلىقى، ساۋۇت مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى بولدى؛ بىر كىشى دائىمىي كېڭەش ئەزاسى، 5 كىشى كېڭەش ئەزاسى، 3 كىشى كاندىدات كېڭەش ئەزاسى، بىر كىشى دائىمىي نازارەتچى، 6 كىشى نازارەتچى بولدى. كومىتېتقا يېزا - بازاردىكى 6 دېھقانلار جەمئىيىتى قارىدى.

2. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى دېھقانلار جەمئىيەتلىرى

1) ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتى

1951 - يىل 9 - ئايدا ئونىنچى ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئۇ 15 ئادەمدىن تەركىب تاپتى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جاڭ جەنچى قوشۇمچە مۇدىر، ھاكىم توختىيوف قوشۇمچە مۇئاۋىن مۇدىر، ئىبراھىم، ناسىر ئەيسا دائىمىي ئەزا بولدى. جەمئىيەتكە 6 رايونلۇق دېھقانلار جەمئىيىتى، 30 يېزىلىق دېھقانلار جەمئىيىتى قارىدى، ئەزاسى 80 مىڭ كىشىگە يەتتى. 1953 - يىلى يەر ئىسلاھاتى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

دېھقانلار جەمئىيىتى ناھىيىدىكى ھەر مىللەت دېھقانلىرىنى ھېئودال - پومېشچىك كۈچلەرگە قارشى كۈرەش قىلىشقا ئۈيۈشتۇرۇش ۋە ئونىڭغا رەھبەرلىك قىلىش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە كۆپ خىزمەت ئىشلەپ، ئىجابىي

رول ئويناندى.

2) ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى

1965 - يىلى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە، ناھىيە، گۈڭشې (فېرما)، چوڭ ئەترەتلەردە كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1965 - يىل 3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى، ناھىيە بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايغا 108 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايدا كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ سىياسىي ئۇستۇنلۇكىنى يەنمۇ تىكلەپ، خەلق گۇڭشىسىنىڭ كوللېكتىپ ئىگىلىكىنى مۇستەھكەملەش ۋە كۆچەيتىش تەكىتلەندى. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى تېن شېڭگۈي ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ قوشۇمچە رەئىسلىكىگە، ئابدۇرېھىم زۇنۇن، توختى قاسىم مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

1973 - يىل 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيە بويىچە 2 - قېتىملىق كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 164 ۋەكىل قاتناشتى، قۇرۇلتايدا ئاساسەن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسلىسى مۇزاكىرە قىلىندى. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى سامساق بارات كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ قوشۇمچە رەئىسلىكىگە، ئەلا پەخرىدىن مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

1979 - يىلى ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان - تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

ئون سەككىزىنچى قىسىم

ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش

ئون سەككىزىنچى قىسىم

ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش

چىلە سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) 9 - ئايدا، ئونىۇ ناھىيىسى، ئونىۇ ناھىيىسى كەلپىن شۆبە مۇداپىئە ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ، بىر ئامبال، بىر ئامبال ناھىبى (كەلپىندە تۇرۇشلۇق) ، بىر پاششاپىەگ قويۇلغان. شۆەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) 2 - ئايدا، نەپقە مەھكىمىسىدىكى لىەنكۇنىڭ تەستىقى بىلەن كەلپىن شۆبە ناھىيىسى ئونىۇ مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە بولدى. مىنگو دەۋرىدە ھاكىم قويۇلدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) باۋ -جيا توزۇمى يولغا قويۇلدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) مۇۋەققەت ئورگان — ناھىيىلىك كېڭەش تەسىس قىلىندى، كېڭەش 2 قېتىم ئومۇمىي يىغىن ئۆتكۈزدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئونىۇ ناھىيىسىدە خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1950 - يىلدىن 1953 - يىلغىچە ناھىيىلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 8 نۆۋەت ئۆتكۈزۈلدى. 1954 - يىل 5 - ئايدىن 1958 - يىل 5 - ئايغىچە ئونىۇ ناھىيىسى ئاقىۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلىشتىن بۇرۇن 2 نۆۋەت خەلق ۋەكىللىرى سايلىمى ئۆتكۈزۈلدى. ئونىۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، 1962 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 7 نۆۋەت خەلق ۋەكىللىرى سايلىمى ئۆتكۈزۈلدى.

1982 - يىل 3 - ئايدا 4 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدا ئونىۇ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، 1990 - يىل 3 - ئايغا قەدەر 4 قېتىم نۆۋەت ئالماشتۇرۇلدى.

ئونىۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1950 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلۇپ، ئاقىۇ مەمۇرىي مەھكىمىسىگە قارىدى. ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرغانوقتىن ناھىيىنىڭ تۇنجى ھاكىملىقىغا تەيىنلىدى. ناھىيە قارمىقىدا 6 رايون، 30 يېزا تەسىس قىلىندى. رايونلاردا رايونلۇق مەھكىمە، يېزىلاردا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى تەسىس قىلىندى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ئونىۇ ناھىيىسى ئاقىۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلدى. 10 - ئايدا رايون، يېزا ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيە تەۋەسىدە ھۆكۈمەت بىلەن گۈڭشې بىرلەشتۇرۇلۇپ 5 خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلدى. 1962 - يىل 10 - ئايدا ئونىۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1963 - يىل 1 - ئايدا ئونىۇ ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، قارمىقىدا 7 گۈڭشې كومىتېتى بار بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى زەربىگە ئۇچراپ، پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. كېيىن ناھىيىلىك ئىنقىلابىنى تۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش 1 - سەپ قوماندانلىق شتابى (كېيىن ئونىۇ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى) ۋە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. 1982 -

يىل 3 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 ـ يىلى ھۆكۈمەت بىلەن گۈڭشې ئايرىلىپ، گۈڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا (بازار) لاردا خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى.

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ئونىۇ ناھىيىلىك كومىتېتى 1954 ـ يىل 5 ـ ئايدا قۇرۇلدى. 1954 ـ يىلدىن 1958 ـ يىلغىچە 2 قېتىم نۆۋەت ئالماشتى. ناھىيە ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشمۇ ئەمەلدىن قالدى. 1962 ـ يىل 10 ـ ئايدا ئونىۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، 1963 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشمۇ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش يوقىلىپ كەتتى، 1980 ـ يىل 9 ـ ئايدا ئەسلىگە كەلدى. 1963 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە 7 قېتىم نۆۋەت ئالماشتى.

I باب

خەلق قۇرۇلتىيى

§1 . ناھىيىلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1 . 1 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1950 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 140 ۋەكىل قاتناشتى. ئۇلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 128 بولۇپ، %91.5 نى، خەنزۇ ۋەكىل 12 بولۇپ %8.5 نى ئىگىلىدى. يىغىندا پارتىيىنىڭ مىللىي، دىنىي سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش، دېموكراتىك بىرلىك سەپنى كېڭەيتىش قاتارلىقلارغا دائىر قارارلار ماقۇللاندى. كونا ھاكىمىيەتنىن قېلىپ قالغانلارنى ئىشقا قويۇش، ئۇلارغا ياردەم، تەربىيە بېرىش ئىشى مۇزاكىرە قىلىندى، خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتى قۇرۇلۇشىنى يەنمۇ كۈچەيتىشكە تەييارلىق كۆرۈلدى.

2 . 2 ـ نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1950 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 22 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 159 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 144، خەنزۇ ۋەكىل 15. ۋەكىللەر ئاساسلىقى ئىجارە، ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىنى قانات يايدۇرۇش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش ـ چاۋشيەنگە يارەم بېرىش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ۋە 1951 ـ يىللىق خىزمەت پىلانى قاتارلىق مەسىلەرنى مۇزاكىرە قىلدى.

3 . 3 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1951 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 175 ۋەكىل قاتناشتى. ئۇلار ئىچىدە ئىشچى ۋەكىل 16، دېھقان ـ چارۋىچى ۋەكىل 113، ھەربىي ۋەكىل 8،

ئوقۇغۇچىلار ۋە ياشلار ۋەكىلى 9، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى كادىر ۋەكىل 4، سودىگەر ۋەكىل 5، مىللىي، دىنىي زات ۋەكىل 6، ئايال ۋەكىل 14. ۋەكىللەر ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلاتنى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە قاراپ چىقتى، 1951 - يىللىق مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش ۋەزىپىسىنى، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى قەتئىي باستۇرۇش، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش، ئاممىۋى تەشكىلاتلارنى قۇرۇش ۋە پاكلاشتۇرۇش قاتارلىقلار توغرىسىدىكى 4 قارارنى مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللىدى.

4 . 4 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 25 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 178 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 167. ۋەكىللەر ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى، مەدەنىيەت، مائارىپ، ساھىيە، جامائەت ھەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە قاتارلىق ساھەلەردىكى خىزمەتلەرنى مۇزاكىرە قىلدى. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەمگەك مۇسابىقىسىنى قانات يايدۇرۇش، ۋەتەننى سۆيۈپ، بەس - بەس بىلەن غەللە - پاراق تاپشۇرۇش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى قەتئىي باستۇرۇش قاتارلىقلار توغرىسىدىكى 3 قارارنى ماقۇللىدى.

5 . 5 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1952 - يىل 5 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 19 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 198 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە دېھقان ۋەكىل 183، كادىر ۋەكىل 15. ۋەكىللەر ئاساسلىقى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى مەسلىسىنى مۇھاكىمە قىلدى. يىغىندا مەدەنىيەت - مائارىپ خىزمىتى، يېزا ئاشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ جايلىشىشى قاتارلىق مەسىلىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى، پۈتۈن ناھىيە خەلقى ئىشلەپچىقىرىشنى تىرىشىپ ياخشى ئىشلەپ بېرىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىشقا چاقىرىلدى.

6 . 6 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1952 - يىل 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 196 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئازسانلىق مىللەت ۋەكىل 185. ۋەكىللەر «ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئۈچ يىلدىن بۇيانقى خىزمىتىدىن خۇلاسە»نى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە قاراپ چىقتى، يەر ئىسلاھاتى سىياسىتىنى ئۆگەندى، پۈتۈن ناھىيىدە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى.

7 . 7 - نۆۋەتلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1953 - يىل 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 6 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 178 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئۇيغۇر ۋەكىل 160، قىرغىز ۋەكىل 3، قازاق ۋەكىل بىر، موڭغۇل ۋەكىل بىر، خۇيزۇ ۋەكىل 4، خەنزۇ ۋەكىل 9، دېھقان چارۋىچى ۋەكىل 108، ئىشچى ۋەكىل 10، ھەربىي ۋەكىل 8. ئوقۇتقۇچى ۋەكىل 14، سودىگەر ۋەكىل 7، دىنىي زاتلار ۋەكىلى 3، دېموكراتىك زاتلار ۋەكىلى 2، ۋەكىللەر ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت خۇلاسىسىنى ۋە 1 ،، 2 - باسقۇچلۇق يەر ئىسلاھاتى خىزمىتىنىڭ خۇلاسىسىنى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە قاراپ چىقتى. مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش - ئىقتىساد قىلىش ھەرىكىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش،

چارۋىچىلىقنى، سودا ـ سانائەتچىلەرنى قوغداش، كۆچەت تىكىپ، ئورمان بەرپا قىلىش ھەرىكىتىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇش قاتارلىقلار توغرىسىدىكى قارارلارنى ماقۇللىدى.

8 . 8 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1953 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 15 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 176 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىل 162، خەنزۇ ۋەكىل 14. ۋەكىللەر يەر ئىسلاھاتى ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى خىزمىتىنى خۇلاسىلىدى، دائىمىي كومىتېت ئەزالىرىنى ئۆزگەرتىپ سايلىدى.

§ 2 . ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى

ئونىۋ ناھىيىسى ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلىشتىن بۇرۇن 2 نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ يىغىنى 6 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى. ئونىۋ ناھىيىسى ئىسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن خەلق قۇرۇلتىيىسى 7 نۆۋەت ئۆتكۈزۈلدى.

1 . 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1954 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىدىن 5 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 115 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئۇيغۇر 97، قىرغىز 6، خۇيزۇ 3، ئۆزبېك بىر، خەنزۇ 8. يىغىندا ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، دېھقانچىلىق ھەمكارلىق پىلانى ۋە باشقا ۋەزىپىلەر بېكىتىلدى. قۇرۇلتايدا يۇسۇپ تۇرسۇن ھاكىملىققا، خۇ جۇڭگو، زېڭ شياڭ مۇئاۋىن ھاكىملىققا، يۇ جېنخەي، جاڭ جەنچى، ھەمراخان، جاڭ فۇچۈەن، ئاقىل ئابلا، قاسىم ئاخۇن، ئىسمائىل سوپى، جەي جىشېڭ، مۇھەممەت ئىمىن، توختى ئىمامىلار ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا سايلاندى. مۇھەممەت شېرىپ سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، جاڭ فۇچۈەن تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

2 ـ يىغىنى 1954 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنىدىن 30 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 108 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، يېزا ئىگىلىك باشلانغۇچ كوپېراتىپى قۇرۇش پىلانى بەلگىلەندى.

3 ـ يىغىنى 1955 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنىدىن 7 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 90 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىندا ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، مالىيە خام چوتى، نەق چوت ھەققىدىكى دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈشنى 1955 ـ يىللىق مەركىزىي خىزمەت قىلىش ھەققىدە قارار ماقۇللاندى.

4 ـ يىغىنى 1955 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن 24 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 79 ۋەكىل قاتناشتى، 12 كىشى سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، مالىيە كىرىم ـ چىقىمى ھەققىدىكى دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. يېزا ئىگىلىك ئالىي كوپېراتىپىنى سىناق تەرىقىسىدە قۇرۇش، خۇسۇسىي سودا ـ سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش قاتارلىقلارغا دائىر قارارلار ماقۇللاندى.

2 . 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1957 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 119 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئۇيغۇر 102، قىرغىز 5، خوتەن 5، خەنزۇ 7، ئەر 95، ئايال 24. يىغىندا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، مالىيە خام چوتى، نەق چوتى ھەققىدىكى دوكلات، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ 1957 — 1968 ـ يىللىق يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات پروگراممىسى» بېكىتىلدى. يىغىندا كامال ئەخمەت ھاكىملىققا، جالاڭ فوچۇەن، ئۆمەر ھوشۇر مۇئاۋىن ھاكىملىققا، مامۇتخان، مەھەممەت ئىمىن، ئاقسل ئابلا، جالاڭ سۇنشى، ئىسمائىل سوپى، مەرەمنىساخان، قاسىم ئاخۇن، قادىر مۇھەممەت، توختى ئىمام، جەي جىشېڭ، ھاجىيوفلار خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىققا سايلاندى، مەھەممەت شىرىپ ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، يالاڭ تېخنىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

2 ـ يىغىنى 1957 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 133 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا سۆچىلىق قۇرۇلۇشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش قاتارلىقلارغا دائىر قارارلار مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى، ساۋۇت ھېكىم، ساۋ شياۋچىڭلار خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىققا تولۇقلاپ سايلاندى.

3 . 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1962 ـ يىل 10 ـ ئايدا ئونىۋ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنى 1963 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 97 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، مالىيە خام چوتى، نەق چوتى ھەققىدىكى دوكلات، سوت مەھكىمىسى ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىندى. ئۆمەر ھوشۇر ھاكىملىققا، يۈ فاڭفۇ، جالاڭ فوچۇەنلەر مۇئاۋىن ھاكىملىققا، مامۇتخان، باۋ سۇنخەي (خوتەنلىك)، ئىسلام ھاشىم، مەرەمنىساخان، سۇن يىلاڭ، جالاڭ سۇنشى، مەسۇم ھاپىز، تۇنىياز ھوشۇر، مەھەممەت، سايىم موللا، ئاۋۇت داۋۇت، قاسىموف، ئابدۇللا قادىر سىدىق، قاسىم ئاخۇن، شاۋانىخان تاتلىق، راخمان ئەيسا، شۇ شىياۋ، جەي جىشېڭلار خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىققا سايلاندى. قادىر مۇسا سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىققا، راخمان نۇر تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

4 . 2 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1963 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىن 7 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 95 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ «1963 ـ يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكى خىزمەتلەردىن خۇلاسە ۋە كېيىنكى يېرىم يىللىق خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ» توغرىسىدىكى دوكلاتى ۋە سايلام خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلات، تەكلىپلەرگە جاۋاب بېرىش ھەققىدىكى دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. يىغىندا ئۆمەر ھوشۇر ھاكىملىققا، يۈ فاڭفۇ، جالاڭ فوچۇەنلەر مۇئاۋىن ھاكىملىققا، مامۇت، سۇن يىلاڭ، باۋ زىخەي (خوتەنلىك)، جالاڭ سۇنشى، جالاڭ جۇنيى، شۇ شىياۋ، جەي جىشېڭ، شاۋانىخان تاتلىق، قاسىم ئاخۇن، مەرەمنىساخان، مەسۇم ھاپىز، راخمان ئەيسا، سايىم موللا، مەھەممەت ئىمىن، ئابدۇقادىر سىدىق، ئاۋۇت داۋۇت، نۇردۇن ھاشىم، تۇنىياز ھوشۇرلار خەلق كومىتېتىنىڭ

ئەزالىقىغا سايلاندى، قادىر مۇسا ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، راخمان نۇر ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

2 ـ يىغىنى 1964 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 97 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ۋە مالىيە خام چوتى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى، يېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش ۋە بازاردىكى ئورگانلاردا «ئوچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش قارار قىلىندى.

3 ـ يىغىنى 1965 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 88 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا «23 ماددا»نى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىش ھەققىدىكى دوكلات»، ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، مالىيە خام چوتى ۋە نەق چوتى ھەققىدىكى دوكلات قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. راخمان نۇر مۇئاۋىن ھاكىملىققا تولۇقلاپ سايلاندى.

5 . 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1965 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 106 ۋەكىل قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئۇيغۇر 94، قىرغىز 2، خۇيزۇ 2، خەنزۇ 8. يىغىندا خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش ۋە «بەشتە ياخشى» يېزا قۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش قارار قىلىندى. ئۆمەر ھوشۇر ھاكىملىققا، يۇ فاڭفۇ، جاڭ فۇچۈەن، راخمان نۇرلار مۇئاۋىن ھاكىملىققا، مامۇتخان، جاڭ سۇنشى، جاڭ جۇنيى، باۋ سۇنخەي (خۇيزۇ)، سايىم موللا، مەرەمنساخان، ئابدۇقادىر سىدىق، شۇ شىياۋ، سۇن يىڭ، ئاۋۇت داۋۇت، مەھەممەت ئىمىن، قاسىم ئاخۇن، نۇردۇن ھاشىم، تۇنىياز ھوشۇر، شاۋانىخان تاتلىق، راخمان ئەيسالار خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، قادىر مۇسا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، مۇگا سۇلايمان تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

6 . 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1982 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن 31 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 196 ۋەكىل قاتناشتى. ئۇلار ئىچىدە ئۇيغۇر 157، قىرغىز 10، خۇيزۇ 3، خەنزۇ 26. يىغىندا ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، مالىيە خام چوتى، نەق چوتى ھەققىدىكى دوكلات، سوت مەھكىمىسىنىڭ ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. «ئونىنچۇ ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇش پىلانى» مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتىلدى. ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى 4 ئاساسىي پرىنسىپتا، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، تىنچ، ئىتتىپاقلىق ۋەزىيىتىنى مۇستەھكەملەپ ۋە راۋاجلاندۇرۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىرىلدى. يىغىندا ئونىنچۇ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى، ئۆمەر ھوشۇر مۇدىرلىققا، جاڭ يۈخىمىن، غوجەك ئەخمەتلەر مۇئاۋىن مۇدىرلىققا، ما جۇنلىڭ (خۇيزۇ، ئايال)، ياڭ داۋشىڭ، گو فېڭچىن (ئايال)، مەخمۇت بارات، نىساخان ئاۋۇت، ئىمىن روزى، ئىلىقارى ئىسمائىل، ھۆرنىساخان، تۇنىياز موللا، موللا ئابدۇل، ھوشۇر ئەيسا، زوردۇن تىيىپ، ھوشۇر ئەيسا، خەلچەم

ئەكرەم، ئەمەت ئىمىن، ئىمىن مەھمەت قاتارلىق 18 كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا سايلاندى. تەۋەككۈل ئېلى ھاكىملىققا، يالقۇن شىنىڭ، راخمان نۇر، تۇنىياز ھوشۇر، ساۋۇت مامۇرلار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى. قادىر مۇسا خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، مەخمۇت مەھمەت تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

2 ـ يىغىنى 1983 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 25 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 194 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، مالىيە خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات ۋە خەلق سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. ئىبراھىم نۇر مۇئاۋىن ھاكىملىققا تولۇقلاپ سايلاندى. ئاپتونوم رايونلۇق 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 6 ۋەكىل سايلاندى.

7. 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1984 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 184 ۋەكىل قاتناشتى. ئۇلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 154، خەنزۇ 30؛ ئىشچى 12، دېھقان 79، چارۋىچى 9، كادىر 48، زىيالىي 17، ھەربىي بىر، دېموكراتىك زات 18؛ ئەر 146، ئايال 38. يىغىنغا 29 كىشى سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، سوت مەھكىمىسى ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى، مالىيە خام چوتى ۋە ئۇنىڭ ئىجرائىي ھەققىدىكى دوكلات قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، 6 ـ بەش يىللىق پىلاندا بەلگىلەنگەن ۋەزىپىلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك ۋە ئاشۇرۇپ ئورۇندىتىش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلىشقا چاقىرىلدى. ئۈمەر ھوشۇر 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، جالقۇن يۈكبىن، راخمان نۇر، ساۋۇت مامۇرلار مۇئاۋىن مۇدىرلىققا، مۇسا مەسۇم، ما جۇنلىڭ (خوتەنلىك)، ھۆرنىساخان مەھمەمەت، ئەركىن ئابدۇرېھىم، تۇنىياز ھوشۇر، زوردۇن تېيىپ، مەمەت ھاشىم، ھوشۇر ئەيسا، ئالىم بارات، گوچاڭجىيەن، ئابدۇلئىمىت ئىبراھىم، ھەرەم مەھمەمەت، سۇ يۈشېڭ، پاتەم موللاق، ئوكيان ھەسەن (قىرغىز) لەر دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى. تەۋەككۈل ئېلى ھاكىملىققا، يالقۇن شىنىڭ، ئىبراھىم نۇر، ئالىم قەسەن (قىرغىز)، ئەمەت مەمتاۋالار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى. موللىنىياز مەتنىياز سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ھەمدۇللا سىدىق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

2 ـ يىغىنى 1986 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن 19 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 167 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، مالىيە خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات ۋە سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى. «سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيىتىنى قۇرۇلۇشنىڭ يېتەكچى پائالىيىتى ھەققىدە قارار» ماقۇللاندى.

8. 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 ـ يىغىنى 1987 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنىدىن 18 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 166 ۋەكىل قاتناشتى. ئۇلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 139، خەنزۇ 27؛ دېھقان ـ چارۋىچى 78، ئىشچى 8، كادىر 10، زىيالىي 13، مالىيە ـ سودا سىستېمىسىدىكىلەر 14، سانائەت ـ قاتناش سىستېمىسىدىكىلەر 4، مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە سىستېمىلىرىدىكىلەر 6، ھەربىي بىر، دىنىي زات 6. يىغىندا ھۆكۈمەت

خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجراسى ھەققىدىكى دوكلات، مالىيە خام چوتى، نەق چوتى ھەققىدىكى دوكلات ۋە سوت مەھكىمىسىنىڭ، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى؛ ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلقى روھىنى ئۇرغۇتۇپ، باتۇرلۇق بىلەن يول ئېچىپ ئىلگىرىلەپ، 7 - بەش يىللىق پىلاننى ئورۇندىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا چاقىرىلدى، تۇنىياز ھوشۇر 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، چىۋ چىڭيەن (ئايال)، ئەمەت مەمتاۋلالار مۇئاۋىن مۇدىرلىققا، ما جۇنلىڭ (خۇيزۇ، ئايال)، مۇرتىزا سىدىق، ھوسەن ھەسەن، ئەختەم ئاۋۇت، تۇرغۇن تۇردى، جېلىل ھېزىم، داۋۇت قۇربان، ئابدۇرازاق، ياڭ داۋشىڭ، لى شۇمېي (ئايال)، چوۋار ئوسمان، تەرەڭ تۇرسۇن (قىرغىز)، قەمبەرنىسالار دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا سايلاندى؛ ئىبراھىم نۇر ھاكىملىققا، ياڭ شىنىڭ، ئالىم قەسەن (قىرغىز)، لەي تۇڭچىڭ، كەنجى ھاپىزلار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى؛ مەخمۇت ھامۇت سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ھەمدۇللا سىدىق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

2 - يىغىنى ئاپتونوم رايونلۇق 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەرنى سايلاش ئۈچۈن، 1987 - يىل 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مۇددەتتىن بۇرۇن چاقىرىلىپ، بىر كۈن ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 133 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى مەخمۇت سادىر ۋە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ مۇدىرى تۇنىياز ھوشۇر ھەمدە جام يېزىسىنىڭ كادىرى ئىسرائىل ئىسمايىل ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى.

3 - يىغىنى 1988 - يىل 3 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 139 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، ئونۇ ناھىيىسىنىڭ 1988 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى ھەققىدىكى دوكلات، مالىيە خام چوت، نەق چوتى ھەققىدىكى دوكلات، سوت مەھكىمىسى ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى؛ 1988 - يىللىق سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ كۆرەش نىشانى بېكىتىلدى؛ جاڭ جىيەنزۇڭ خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا تولۇقلاپ سايلاندى.

4 - يىغىنى 1989 - يىل 3 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 171 ۋەكىل قاتناشتى، 72 كىشى سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، ئونۇ ناھىيىسىنىڭ 1989 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى ھەققىدىكى دوكلات، مالىيە خام چوتى ۋە نەق چوتى ھەققىدىكى دوكلات، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، سوت مەھكىمىسى ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى.

9. 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1 - يىغىنى 1990 - يىل 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 169 ۋەكىل قاتناشتى. ئۇلار ئىچىدە دېھقان - چارۋىچى 78، ئىشچى 7، كادىر 39، زىيالىي 33، دىنىي زات 11، ھەربىي بىر؛ ئەر 134، ئايال 35؛ ئۇيغۇر 133، قىرغىز 7، خۇيزۇ 2، خەنزۇ 27. يىغىندا خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلات، ئونۇ ناھىيىسىنىڭ 1990 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى ھەققىدىكى دوكلات، ئونۇ ناھىيىسىنىڭ 1989 - يىللىق مالىيە خام چوتىنىڭ ئىجراسى ۋە 1990 - يىللىق مالىيە خام چوتى ھەققىدىكى دوكلات، ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ

ھىزمەت دوكلاتى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى؛ بۇنىڭدىن كېيىنكى 3 يىللىق كۆرەش نىشانى بېكىتىلدى؛ ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلقى بىر مەركەز، ئىككى ئاساسىي نۇقتىدا چىڭ تۇرۇپ، زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە بولۇپ، ئىشەنچنى چىڭىتىپ، قىيىنچىلىقنى يېڭىپ، ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن كۆرەش قىلىشقا چاقىرىلدى؛ تۇنىياز ھوشۇر 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، ئەمەت مەمتاۋلا، جالاڭ جيەنزۇڭ، نىساخان ئاۋۇت، كامىل ياقۇپ، ئابلىمىت ھاجى، خې زىيەنلەر مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا، ما جۇنلىڭ (خۇيزۇ، ئايال)، ئابلىمىت ئىبراھىم، تۇردى سادىق، ئابدۇخالىق قادىر، ئابدۇراخمان ھېبىبۇللا، ئۆمۈل قادىر، تۇنىياز سادىق، نىياسەم كېرىم، جيالاڭ خۇي، يۇ بىمۇ، تۇرغۇن ئىگەمبەر 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى؛ ئىبراھىم نۇر ھاكىملىققا، لەي تۆڭچىڭ، كەنجى ھاپىز، ئالىم قەسەن (قىرغىز)، لىيۇ يۈلىنلار مۇئاۋىن ھاكىملىققا، مىڭ جىڭەن پەن - تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى؛ مەخمۇت ھامۇت سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، ھەمدۇللا سىدىق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

3 § . دائىمىي كومىتېت

1 . ئاپپاراتلىرىنىڭ تەسىس قىلىنىشى

1) رەھبەرلىك ئاپپاراتى　1982 - يىل 3 - ئايدا ئونىۇ ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدا ئونىۇ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، بىر مەخسۇس مۇدىر، 2 مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. 1990 - يىلدىكى مۇدىرى بىر، مۇئاۋىن مۇدىرى 6.

ئونىۇ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 18 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	ئۆمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1982.3 — 1987.3
	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1987.6 —
مۇئاۋىن مۇدىر	جالاڭ يۈڭبىن	ئەر	خەنزۇ	يۈجۈڭ ناھىيىسى	1982.3 — 1987.6
	غوجەك ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1982.3 — 1984.8
	راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1987.6
	ساۋۇت مامۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1987.6
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	— 1987.3
	چيۇ جىگيەن	ئايال	خەنزۇ	جيائىۋ ۋۇشى شەھىرى	1987.6 — 1989.1

مۇئاۋىن مۇدىر	جالال جېەنرۇلال	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چىڭگۇ ناھىيىسى	1988.4 —
	نىساخان ئاۋۇت	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.3 —
	كامىل ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.3 —
	ئابلەت ھاجى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.3 —
	خې زىيەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن شىچۇلال ناھىيە- سى	1990.3 —

2) خىزمەت ئاپپاراتلىرى　1983 - يىل 2 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىدا ئىشخانا، قانۇنچىلىق گۇرۇپپىسى، مالىيە - ئىقتىساد گۇرۇپپىسى ۋە پەن - ماتارىپ - مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1987 - يىلى گۇرۇپپىلار ئۆزگەرتىلىپ بۆلۈم دەپ ئاتالدى. 1990 - يىل 3 - ئايدا بۆلۈملەر خىزمەت كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، ۋەكىللەر خىزمىتى كومىتېتى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى، شتاتى 18 بولدى.

ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئاپپاراتلىرىنىڭ مەسئۇللىرى

جەدۋەل: 18 — 2

تارماقلار	ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىشخانا	مۇدىر	ئابدۇرۇسۇل ئەمەر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1983.2 — 1984.8
		خې زىيەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن شىچۇلال ناھىيىسى	1987.8 — 1990.6
	مۇئاۋىن مۇدىر	خې زىيەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن شىچۇلال ناھىيىسى	1984.8 — 1987.8
		يۈسۈپ مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	يەنجى ناھىيىسى	1984.8 — 1989.2
		لىۋ شىنلىن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يىگشەن ناھىيىسى	1990.6 —
قانۇنچىلىق كومىتېتى	مۇدىر	مۇللىنىياز مەمەت- ئىمىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 —
	مۇئاۋىن مۇدىر	سۇن لىچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ چېڭلەي ناھىيىسى	1983.2 — 1984.8
		يۇ يىمۇ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا شەھىرى	1984.8 —
مالىيە - ئىقتىساد كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	خۇاڭ جېڭپىڭ	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ لۇڭچۈەن ناھىيىسى	1983.1 — 1984.8
		سۇي چىڭجې	ئەر	خەنزۇ	كۇيچۇڭ شەھىرى	1984.8 — 1988.8
		چا لەيگېن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1990.2 —
پەن - ماتارىپ - مەدەنىيەت - سەھىيە كومىتېتى	مۇئاۋىن مۇدىر	ئابدۇراخمان ھەزىللا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 —

2. دائىمىي كومىتېت يىغىنى

ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ دائىمىي كومىتېت يىغىنى ھەر 2 ئايدا بىر قېتىم قەرەللىك ئۆتكۈزۈپ تۇرۇلدى. 1982 - يىل 3 - ئايدىن 1990 - يىل 12 - ئايغىچە جەمئىي 52 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى.

4 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتتىن 6 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتقىچە ئۆتكۈزۈلگەن دائىمىي كومىتېت يىغىنلىرىدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى 8 قېتىم، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى 8 قېتىم ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خىزمەت تارماقلىرىنىڭ 184 خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللىرى سايلىمى خىزمىتى ۋە يېزا - بازار خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى خىزمىتى ھەققىدىكى دوكلاتلار 8 قېتىم ئاڭلاپ ئۆتۈلدى؛ 96 پارچە مۇناسىپ قارار، بېكىتمە چىقىرىلدى؛ دۆلەت قانۇنلىرى ۋە يەرلىك قانۇن - نىزاملار (يېمەكلىكلەر تازىلىقى قانۇنى، ئىقتىسادىي توختام قانۇنى، نىكاھ قانۇنى، ئورمان قانۇنى، ئوتلاق قانۇنى) نى يولغا قويۇشنىڭ كونكرېت چارىسىدىن 5ى ماقۇللاندى؛ ئۆچەي يۇقۇملۇق كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىنىڭ ئەھۋالى 12 قېتىم مۇھاكىمە قىلىندى؛ ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەركىبىدىكىلەر 2 قېتىم مۇزاكىرە قىلىنىپ، 30 نەپەر دۆلەت خىزمەتچىسى قانۇن بويىچە تەيىنلەندى ۋە قالدۇرۇلدى.

ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېت يىغىنىدا ناھىيىلىك يېزا - بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ھەيئەت رىياسىتى ۋە دائىمىي رەئىسلىرىنىڭ خىزمەت قائىدىسى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى خىزمەت ئاپپاراتلىرىنىڭ ۋەزىپىسى ۋە دائىرىسى، دائىمىي كومىتېتنىڭ 1990 - يىللىق خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى، ۋەكىللەر بىلەن ئالاقىلىشىش چارىسى، ناھىيە بويىچە ئىلغار خەلق ۋەكىللەر گۇرۇپپىسى ۋە مۇنەۋۋەر خەلق ۋەكىللىرىنى باھالاش شەرتلىرى ۋە چارىسى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتىنى نازارەت قىلىش ۋاقتىلىق چارىسى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ كادىرلارنى تەيىنلەش - قالدۇرۇش قارارىنى ماقۇللاش چارىسى مۇھاكىمە قىلىپ ماقۇللاندى؛ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ يەر باشقۇرۇش قانۇنىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالى، ھەر تەرەپتىن مەبلەغ جۇغلاپ، يېزا ئىگىلىكىگە سېلىنمىدىغان سېلىنمىنى كۆپەيتىش، سۇ، يەر بايلىقلىرىنى ئېچىش، مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆيلىرىنى ئۆزگەرتىش ئەھۋالى، كارخانا قانۇنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش ئەھۋالى، پىلانلىق تۇغۇت نىزامىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۇرەش ئەھۋالى، دىن ئىشلىرى سورۇنلىرىنى باشقۇرۇش ۋاقتىلىق نىزامىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالى، سوت مەھكىمىسى ۋە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتى، خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى، مالىيە خام چوتىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى، ئۆلچەملەشتۇرۇش قانۇنى ۋە سۈپەت قانۇنىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى، «141» قۇرۇلۇشى ۋە ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن داۋالىنىش ئەھۋالى ھەققىدىكى خىزمەت دوكلاتلىرى مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللاندى ھەمدە مۇناسىپ قارار ۋە بېكىتمىلەر چىقىرىلدى.

3. تەكشۈرۈش

ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 1982 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە بىر قىسىم خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنى يالغۇز ياكى بىر نەچچىسى بىرلىشىپ كۆزدىن كەچۈرۈشكە ئۈيۈشتۇرۇش قاتارلىق چارىلەرنى قوللىنىپ، سانائەت - قاتناش، مالىيە - سودا، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، جەمئىيەت ئامانلىقىنى تۇرەش ئەھۋالى قاتارلىقلار ئۈستىدە 125 قېتىم مەخسۇس تەكشۈرۈش ئېلىپ

بېرىپ، خەلق ئاممىسى ئومۇمىيۈزلۈك كۆكۈل بۆلۈپ كېلىۋاتقان مەسىلىلەرنى ۋاقتىدا ھەل قىلدى.

1990 - يىل 21 ۋىلايەت گۇرۇپپىسى 41 قېتىم تەكشۈرۈش ئۈيۈشتۇرۇپ، 59 ئورۇننى تەكشۈردى. سايلىغۇچىلارنىڭ 243 پارچە تەكلىپ ۋە تەنقىدي پىكىرنى يىغىپ رەتلىدى، 181 نى شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا ھەل قىلدى، 62 سىنى ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بەردى. يالغۇز ياكى بىرلىشىپ تەكشۈرگەن ۋىلايەت 119، ئۇلار ئىچىدە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىر ۋىلايەت 36، ئۇلار 36 ئورۇننى تەكشۈرۈپ، سايلىغۇچىلارنىڭ 222 پارچە پىكىرنى توپلىدى، 201 نى شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا ھەل قىلدى. 1990 - يىل 8 - ئايدا ۋىلايەتلەر ناھىيە بازىرى ۋە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئۆي ئورنى بۆلۈپ بېرىشنىڭ بىر خىل بولمايۋاتقانلىقىنى، بۇنىڭغا خەلق ئاممىسىنىڭ ئىنتايىن نارازى ئىكەنلىكىنى ئىنكاس قىلغاندى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتى دەرھال بىر قىسىم ۋىلايەتلەرنى تەكشۈرۈشكە ئۈيۈشتۇردى ھەمدە تەكشۈرۈش پىكرىنى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىگە يەتكۈزدى، شۇنىڭ بىلەن ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا، بىرلىككە كەلگەن ئۆي ئورنى ئۆلچىمى بەلگىلىنىپ، ئاممىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

4. تەكلىپلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئەھۋالى

ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ھەرقېتىملىق يىغىنى ئېچىلغان مەزگىلدە ۋىلايەتلەرنىڭ تەكلىپ بېرىشى يىغىن كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈلدى، تەكلىپلەرنى تەكشۈرۈش ھەيئىتى تەسىس قىلىندى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا بېرىلگەن تەكلىپلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش تەرتىپى مۇنداق بولدى: ھەر قېتىملىق يىغىندا تەكلىپلەر تاپشۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن، تەكلىپلەرنى تەكشۈرۈش ھەيئىتى ئەنگە ئالىدۇ ھەمدە قۇرۇلتايغا تەكلىپلەرنى تەكشۈرۈش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىدۇ. تەكلىپلەرنىڭ ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتى ئىشخانىسى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قاتارلىق ئالاقىدار ئورۇنلار بىر تەرەپ قىلىشنى سۈيلەپ تۇرىدۇ. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتى يەنە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەكلىپلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى دوكلاتلىرىنى مۇۋاپىق ۋاقىتتا ئاڭلاپ تۇرىدۇ. بىر تەرەپ قىلىشنى ئۈستىگە ئالغان ئورۇنلار تەكلىپلەرنى بىر تەرەپ قىلىش پىكرى ۋە نەتىجىسى ھەققىدە تەكلىپ بەرگەن ۋىلايەتلەرگە يازما جاۋاب بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتىغا دوكلات قىلىدۇ. ھەر قېتىملىق يىغىندا بېرىلگەن تەكلىپلەرنىڭ كۆپ قىسمى 3 ئاي ئىچىدە بېجىرىلىپ بولىدۇ. قۇرۇلتاي يىغىنى ئېچىلغاندا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتى يىغىنغا ئالدىنقى قېتىملىق يىغىندا بېرىلگەن تەكلىپلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىدۇ.

خەلق قۇرۇلتىيى دائىمي كومىتېتى ئورگىنى تەسىس قىلىنىشتىن ئىلگىرى، تەكلىپلەرنى بىر تەرەپ قىلىشقا خەلق ھۆكۈمىتى مەسئۇل بولۇپ كەلگەنىدى. 1962 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە 3 نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 18 - قېتىملىق يىغىنىنىڭ 3 - قېتىملىقىدىن ئېلىنغان سانلىق مەلۇماتقا قارىغاندا، جەمئىي 600 پارچە تەكلىپ بېرىلگەن. ئۇلار ئىچىدە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا دائىرلىرى 129، مالىيە - سودىغا دائىرلىرى 196، سودا - سانائەتنى باشقۇرۇشقا دائىرلىرى 7، سانائەت، قاتناش، پوچتا - تېلېگرافقا دائىرلىرى 24، مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيىگە دائىرلىرى 91، مالىيىگە دائىرلىرى 4، ئامانلىقنى ساقلاشقا دائىرلىرى 9، خەلق ئىشلىرىغا دائىرلىرى 4، سىياسىي ئىشلارغا دائىرلىرى 136، بۆلارنىڭ كۆپ قىسمى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلىنغان.

1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 4 نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 9 قېتىملىق يىغىنىدا، خەلق ۋىلايەتلىرى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق، مالىيە، سودا، شەھەر قۇرۇلۇشى،

سانائەت ـ قاتناش، پوچتا ـ تېلېگراف، مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە، مالىيە، پۇل مۇئامىلە، پەن ـ تېخنىكا، خەلق ئىشلىرى، ئاپپارات ئىسلاھاتى، ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش، خەلق تۈرمۈشى قاتارلىقلارغا دائىر 1063 پارچە پىكىر، تەكلىپ بەردى، تەكلىپلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىپ بولۇش نىسبىتى ئىلگىرىكى 70% تىن 100% كە يەتتى. ھەممە تەكلىپ لايىھىلەرگە ئاساسىي جەھەتتىن جاۋاب بېرىلدى، ھەربىر تەكلىپكە جاۋاب بېرىش ئاساسەن ئىشقا ئېشىپ، تەكلىپلەرنى بىر تەرەپ قىلىش دەسلەپكى قەدەمدە قىلىپلاشتى.

5. ۋەكىللەر بىلەن ئالاقە باغلاش

1990 ـ يىل 4 ـ ئايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى «ۋەكىللەر بىلەن ئالاقە باغلاش چارىسى» ۋە «ئىلغار ۋەكىللەر گۇرۇپپىسى ۋە مۇنەۋۋەر ۋەكىللەرنى باھالاش شەرتلىرى ۋە چارىسى»نى تۈزۈپ، ۋەكىللەر ـ كادىرلار خىزمىتى كومىتېتى تەسىس قىلىپ، ۋەكىللەر بىلەن بولغان ئالاقىنى كۈچەيتتى. ۋەكىللەرنى ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالى ۋە چاقىرىشقا ئېلىك بولۇش پرىنسىپىغا ئاساسەن، 21 گۇرۇپپىغا ئايرىپ چىقتى، گۇرۇپپا باشلىقى ۋە مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقىنى دېموكراتىك ئاساستا سايلىدى. گۇرۇپپا باشلىقلىرى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى بىلەن زىچ ئالاقە باغلاپ، قۇرۇلتايلىق ھۆججەتلىرىنى ۋەكىللەر گۇرۇپپىسى ۋە شەخسلەرگە تارقىتىپ بېرىپ، خەلق ئامىمىسىنىڭ پىكىر ـ تەكلىپلىرىنى خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا ۋاقتىدا ئىنكاس قىلىپ، ئۇزۇلمىغا ئۇچۇر ئالماشتۇرۇپ، ۋەكىللەر پائالىيىتىنى دائىمىيلاشتۇردى ۋە تۈزۈملەشتۈردى. 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدىن بۇيان، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئادەم ئەۋەتىپ، ۋەكىللەرنى 500 ئادەم (قېتىم) يوقلىدى، ھەر قېتىم دائىمىي كومىتېت يىغىنى ئېچىلغاندا، قارالمىلار بىلەن بىرقەدەر تونۇش خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرىنى سىرتتىن قاتناشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ تەكلىپ ۋە پىكىرلىرىنى ئاڭلاپ، ۋەكىللەرنىڭ ناھىيىنىڭ چوڭ ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىشقا بېۋاستە قاتناشقىنى ئۈچۈن تېخىمۇ كۆپ پۇرسەت يارىتىپ بەردى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ قارار ۋە بېكىتمىلىرىنى ئەملىيەتكە، خەلقنىڭ ئارزۇسىغا تېخىمۇ ئۈيغۇنلاشتۇردى. 1987 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە دائىمىي كومىتېت يىغىنى جەمئىي 20 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى، بۇنىڭ 19 نى 60 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتۇرۇلدى. 4 يىلدىن بۇيان ھال ئېيتىپ كەلگەن ۋەكىللەردىن 137 ئادەم (قېتىم) قوبۇل قىلىندى، ئۇلار ئىنكاس قىلغان ئادەتتىكى مەسىلىلەرنى خەلق قۇرۇلتىيى ئورگىنى مەسئۇل بولۇپ بىر تەرەپ قىلدى، چوڭ مەسىلىلەرنى رەھبەرلىك ئۆزى قوبۇل قىلىپ بىر تەرەپ قىلدى ھەمدە ھەرقانداق مەسىلىنى جاۋابسىز قالدۇرمىدى.

سايلىغۇچىلار بىلەن كەڭ ئالاقە باغلاپ، ئامما غەم ـ ئەندىشىدىن خالاس قىلىندى، «قوش ئىلغار» بەرپا قىلىش پائالىيىتى پائال قانات يايدۇرۇلدى. 1990 ـ يىلى سايلىغۇچىلار بىلەن ئالاقە باغلىغان ۋە ئۇلاردىن ھال سورىغان خەلق ۋەكىلى 155 كە يېتىپ، ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 91.8% نى ئىگىلىدى، ئۇلار ئالاقە باغلىغان سايلىغۇچىلار 38 مىڭ 105 كە يەتتى، سايلىغۇچىلارنىڭ كادىرلارنىڭ ئىستىلى، خىزمەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىقلارغا دائىر 294 پارچە تەكلىپ ۋە پىكىرنى توپلىدى. مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك 55 كادىر ۋەكىل 11 مىڭ 183 سايلىغۇچى بىلەن ئالاقە باغلىدى. 113 ۋەكىل ئامما ئۇچۇن ياخشى ئىش قىلىپ بەردى، ئۇلار ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 67% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇلار نامرات، بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلمىغان ئائىلىلەردىن 331 نەپە ھەقسىز 8.37 تونىنا ئاشلىق، 377 كىلوگرام ياغلىق دان، 53 تۈياق چوڭ، كىچىك چارۋا، 3291 يۈەنلىك باشقا ماددىي ئەشيا، 18 مىڭ 393 يۈەن ئۆسۈمسىز قەرز بەردى. 147 ۋەكىل ئاممىغا دۆلەتنىڭ قانۇن، نىزاملىرىنى تەشۋىق قىلدى، ئۇلارنىڭ تەشۋىقاتىنى 92 مىڭ 99 ئادەم (قېتىم) ئاڭلاپ تەربىيە ئالدى. جام يېزىلىق ۋەكىللەر گۇرۇپپىسىدىن پەردە موللاق، نىيازخان بەكرى، تۇنساخانلار ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش ۋاقتىلىق نىزامىنى

تەشۋىق قىلغاندىن كېيىن يېزا بويىچە 277 نەپەر ئاز سانلىق مىللەت ئايال تۇغۇت چەكلەش تەدبىرى قوللاندى. 12 - ئايدا 10 ئىلغار ۋەكىللەر گۇرۇپپىسى ۋە 40 مۇنەۋۋەر ۋەكىل تەقدىرلەندى ۋە مۇكاپاتلاندى.

6. يېزا - بازارلىق خەلق قۇرۇلتايلىرى ھەيئەت رىياسەتلىرى

1988 - يىل 3 - ئايدا بىر بازارلىق، 9 يېزىلىق خەلق قۇرۇلتىيى ھەيئەت رىياستىگە قوشۇمچە ۋەزىپىلىك دائىمىي رەئىس قويۇلدى. 1990 - يىل 2 - ئايدا نۆۋەت ئالمىشىش سايلىمىدا مەخسۇس دائىمىي رەئىس سايلاپ چىقىلدى. خەلق قۇرۇلتىيى ھەيئەت رىياسەتلىرىنىڭ 10 دائىمىي رەئىسى ئىچىدە، 40 ياشتىن 48 ياشقىچىلىرى 6، 51 ياشتىن 54 ياشقىچىلىرى 3، 56 ياشلىقى بىر؛ تېخنىكۇم مەلۇماتىغا ئىگىلەر 4، تولۇق ئوتتۇرا مەلۇماتىغا ئىگىلەر 2، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەلۇماتىغا ئىگىلەر 4؛ يېزا باشلىقى، شۇجى ياكى مەيدان باشلىقى بولغانلار 5، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن شۇجى بولغانلار 5؛ 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 1 - يىغىنىدا «ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يېزىلىق، بازارلىق خەلق قۇرۇلتايلىرى ھەيئەت رىياسەتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ دائىمىي رەئىسلىرىنىڭ خىزمەت پىلانى» ماقۇللاندى. 5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم خەلق قۇرۇلتىيى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ «ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يېزىلىق، بازارلىق خەلق قۇرۇلتايلىرى ھەيئەت رىياسەتلىرى دائىمىي رەئىسلىرىنىڭ سۆھبەت خاتىرىسى»نى تەستىقلاپ تارقىتىپ يېزىلىق، بازارلىق خەلق قۇرۇلتايلىرى ھەيئەت رىياسەتلىرىنىڭ خىزمىتىنى ئىلگىرى سۈردى.

يېزىلىق، بازارلىق خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ھەيئەت رىياسەتلىرى «ھەيئەت رىياستىنىڭ ۋەكىللەر بىلەن ئالاقە باغلاش چارىسى»، «ھەيئەت رىياستى ۋە دائىمىي رەئىسىنىڭ خىزمەت پىلانى»، «ھەيئەت رىياستىنىڭ يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ خىزمىتىنى نازارەت قىلىش ۋاقتىلىق چارىسى» قاتارلىق قائىدە - تۈزۈملەرنى تۈزدى. 1990 - يىل ھەيئەت رىياستى يىغىنى جەمئىي 99 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى، يېزىلىق، بازارلىق ھۆكۈمەتلەرنىڭ 33 خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى ھەمدە مۇناسىپ قارار، بېكىتمىلەر چىقىرىلدى، 268 پارچە تەكلىپ بىر تەرەپ قىلىندى، ئۇلار تەكلىپ ئومۇمىي سانىنىڭ 81% نى ئىگىلەيدۇ. 87 سانلىق 63 سايلىغۇچى بىلەن ئالاقە باغلىنىپ، 508 پارچە پىكىر ۋە تەلەپ ئېلىندى، ئۇلارنىڭ 214 ى شۇ يەرنىڭ ئۆزىدىلا ھەل قىلىندى، 294 ى يېزىلىق، بازارلىق ھۆكۈمەتلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇلدى. 370 ۋەكىل 1384 پارچە گېزىت، ژۇرنالغا مۇشتەرى بولۇپ، قانۇنغا ئائىت 2012 پارچە كىتاب سېتىۋېلىپ، سايلىغۇچىلارغا دۆلەتنىڭ قانۇن - پەرمانلىرىنى 396 سانلىق 180 ئادەم (قېتىم) تەشۋىق قىلدى.

§ 4. ئومۇمىي سايلام

ئونسۇ ناھىيىسىدە تۇنجى ئومۇمىي سايلام 1953 - يىل 9 - ئايدا باشلىنىپ، 3 باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلىپ، 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاياغلاشتى. ناھىيە بويىچە ئومۇمىي سايلامغا 50 سانلىق 141 كىشى قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە ئەر 25 سانلىق 404، ئايال 24 سانلىق 737؛ ئۇيغۇر 48 سانلىق 627، خەنزۇ 378، خۇيزۇ 297، قىرغىز 809، ئۆزبېك 24، تاتار 3، قازاق 2، باشقا ئاز سانلىق مىللەت بىر. جەمئىي 115 خەلق ۋەكىلى سايلاندى، ئۇلار ئىچىدە ئەر 97، ئايال 18؛ ئۇيغۇر 97، خەنزۇ 8، قىرغىز 6، خۇيزۇ 3، ئۆزبېك بىر.

1956 -، 1962 -، 1963 -، 1964 -، 1981 -، 1984 -، 1987 -، 1989 - يىللىرى 2 - قېتىملىقتىن 9 - قېتىملىققىچە ئومۇمىي سايلام ئۆتكۈزۈلدى.

ئونسۇ ناھىيىلىك 9 - قېتىملىق ئومۇمىي سايلام «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» دىكى، ناھىيىلىك، يېزىلىق خەلق ۋەكىللىرىنىڭ ۋەزىپە ئۆتەش مۇددىتى توغرىسىدىكى بەلگىلىمە ۋە 7 - نۆۋەتلىك

مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 9 - يىغىنىنىڭ «ناھىيىلىك، يېزىلىق خەلق ۋەكىللىرى سايلىمى توغرىسىدىكى بەلگىلىمە» سىگە، ئاپتونوم رايون، ۋىلايەتنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ئونىۋ ناھىيىلىك ئومۇمى سايلام كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلدى. 1253 كادىر ئاجرىتىلىپ، 22 سايلام خىزمىتى تارماق ئەترىتى تەشكىللەندى. بۇ خىزمەت 1989 - يىل 11 - ئايدا باشلىنىپ، 1990 - يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرى ئاياغلاشتى. ناھىيىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 165 مىڭ 825، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 131 مىڭ 109، خەنزۇ 30 مىڭ 635، خۇيزۇ 839، قىرغىز 3161، باشقا مىللەت 81. تىزىملاش ئارقىلىق ناھىيىدىكى سايلاش ۋە سايلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە سايلىغۇچىلارنىڭ 89 مىڭ 421 ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. ناھىيە ۋەكىللىرى 122 سايلام رايونى بويىچە سايلاندى، يېزا ۋەكىللىرى 254 سايلام رايونى بويىچە سايلاندى. 1 - قېتىملىق باۋدا ناھىيە ۋەكىللىكىگە كۆرسىتىلگەنلەر 1158 بولۇپ، ھەر ۋەكىلگە كۆرسىتىلگەن نامزات 7 دىن توغرا كەلدى، ئۇلاردىن 309 ى رەسمىي ۋەكىل نامزاتى قىلىپ بېكىتىلدى. 2 - باۋدا يېزا ۋەكىللىكىگە كۆرسىتىلگەن نامزات 1928 بولۇپ، ھەر ۋەكىلگە كۆرسىتىلگەن نامزات 3.3 تىن توغرا كەلدى، ئۇلاردىن 941 ى رەسمىي ۋەكىل نامزاتى قىلىپ بېكىتىلدى. بېلەت تاشلاپ سايلاش ئارقىلىق 169 كىشى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە، 576 كىشى يېزىلىق خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى. ۋەكىللەرنىڭ ساپاسى خېلى يۇقىرى بولۇپ، كۆپ قىسمى مەلۇم دەرىجىدە ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش ۋە ھۆججەت ئوقۇش ئىقتىدارىغا ئىگە، ۋەكىللەرنىڭ قۇرۇلمىسىمۇ خېلى مۇڭاپىق بولدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 169 ۋەكىلى ئىچىدە، ئىشچى 7 بولۇپ، ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 4.1% نى، دېھقان، چارۋىچى 78 بولۇپ، 46.2% نى، كادىر 39 بولۇپ، 23% نى، زىيالىي 33 بولۇپ، 19.5% نى، دېموكراتىك ۋەتەنپەرۋەر زات 11 بولۇپ، 6.6% نى، ئازادلىق ئارمىيە ۋەكىلى بىر بولۇپ، 0.6% نى، ئايال ۋەكىل 35 بولۇپ، 27.7% نى، پارتىيىسىز ئامما 38 بولۇپ، 22.4%، ئۇيغۇر 133 بولۇپ، 78.7% نى، خەنزۇ 27 بولۇپ، 16% نى، خۇيزۇ 2 بولۇپ 1.2% نى، قىرغىز 7 بولۇپ، 4.1% نى ئىگىلىدى. يېزىلىق، بازارلىق خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ 576 ۋەكىلى ئىچىدە، ئىشچى 15 بولۇپ، 2.6% نى، دېھقان، چارۋىچى 324 بولۇپ، 56.3% نى، كادىر 109 بولۇپ، 18.9% نى، زىيالىي 86 بولۇپ، 14.9% نى، دېموكراتىك ۋەتەنپەرۋەر زات 42 بولۇپ، 7.3% نى، ئايال 126 بولۇپ، 21.9% نى، پارتىيىسىز ئامما 164 بولۇپ، 28.5% نى، ئۇيغۇر 526 بولۇپ، 91.3% نى، خەنزۇ 26 بولۇپ، 4.5%نى، خۇيزۇ 2 بولۇپ، 0.3%نى، قىرغىز 22 بولۇپ، 3.8%نى ئىگىلىدى.

Ⅱ باب

ھۆكۈمەت

§1 . چىنگ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت

1. ھاكىمىيەگ

جەنۇبىي شىنجاڭدىكى شەھەرلەردە چىنگ سۇلالىسىدىن ئىلگىرىلا يەگلىك تۈزۈمى قوللىنىلغان. چىنگ

سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى جەنۇبىي شىنجاڭنى قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، شۇ خېدې ۋە جاۋخۇي قاتارلىق ھەربىي ئامبالالار لەشكىرى ئەمەلدارلارنىڭ شىنجاڭدىن كۆپلەپ قايتىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، مۇلكى ئەمەلدارلىقتا ئادەم يېتىشمەيۋاتقانلىقىنى، ئىچكىرىدىن مۇلكى ئەمەلدار ئەۋەتىشكە ۋاقىت، كۈچ كېتىدىغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، يەنىلا شۇ يەرنىڭ شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرۈپ، يەرلىك مىللەت ئادەتلەنگەن بەگلىك تۈزۈمىنى يولغا قويۇش پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويغان، ئوردا ئۇلارنىڭ پىكرىگە قوشۇلۇپ، بەگلەرنى دەرىجىگە بۆلۈپ، تەمىناتىنى بېكىتىپ، قاتلاممۇ قاتلام چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ رەسمىي يەرلىك مەمۇرىي ئەمەلدارى قىلىپ بېكىتكەن. چوڭ بەگلەرنى ئوردا يارلىق چۈشۈرۈپ تەينەيتتى، كىچىك بەگلەرنى خان ئامبال ياكى مەسلىھەتچى ئامبال تەينەپ، ئوردىغا مەلۇم قىلىپ ئەنگە ئالدۇرۇپ قويااتتى ھەمدە ئېھتىياجىغا قاراپ خالىغان ۋاقىتتا ئالماشتۇرۇپ تۇراتتى.

چىيەنلۇڭ 26 - يىلى (1761 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى مەركىزىي ھۆكۈمىتى ئاقسۇ شەھىرىنىڭ ھاكىمبېگىگە مانجۇچە، ئۇيغۇرچە خەت ئويۇلغان تامغا بەردى. ئۇنىڭ چوڭ، كىچىكلىكى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى يارداەمچى ئەمىرلەرگە بېرىلگەن تامغا بىلەن ئوخشاش ئىدى. 2 - ، 3 - دەرىجىلىك مەمۇرىي رايون بەگلىرىگە بېرىلگەن تامغا شۇ مەمۇرىي رايونلارنىڭ دەرىجىسى، دائىرىسى، ئىشلىرىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ كىچىكلىتىلىش ئارقىلىق بەگلەرنىڭ دەرىجىسى پەرقلەندۈرۈلدى.

چىيەنلۇڭ 28 - يىلى (1763 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بەگلەرنى تەكشۈرۈش، تەينەش، قالدۇرۇش، ئۆستۈرۈش، يۆتكەش ئىشلىرىنى شەھەرلەرنىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلى، خان ئامبالىنىڭ بېجىرىشىنى بەلگىلىگەن 3 - ، 4 - ، 5 - دەرىجىلىك بەگلەرنى تەينەشكە توغرا كەلسە، مەسلىھەتچى ئامبال ئىسمىلىكىنى تەييارلاپ يۇقىرىغا تەستىقلىتىپ تەينەيتتى. ھاكىمبەگ، جاساقبەگلەر ئۆز يۇرتلۇقتىن قويۇلمايتتى. ئاقسۇغا قويۇلغان ھاكىمبەگ، جاساقبەگلەرنىڭ ھەممىسى خىزمەت كۆرسىتىپ مەرتىۋىگە ئېرىشكەن قۇمۇل، تۇرپان، كۇچالىق خان - غوجام ئاقسۇ كۆكەردىن ئىدى. 6 - دەرىجىلىكتىن تۆۋەن بەگلەرنى خان ئامبال مەسلىھەتچى ئامبالغا تەستىقلىتىپ تەينەيتتى.

بەگلەر ئىچىدە ئەسلى ئەڭ چوڭى 3 - دەرىجىلىك بەگ، ئەڭ كىچىكى 7 - دەرىجىلىك بەگ ئىدى. ھاكىمبەگ پۈتۈن شەھەرنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇراتتى، جاساقبەگ ئۇنىڭغا يارداەملىشەتتى، قالغان بەگلەر ئىش تەقسىماتى بويىچە كونكرېت خىزمەتلەرنى باشقۇراتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ زامانىسىدا ئونسۇ ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق ئاقسۇ خان ئامبىلىنىڭ قول ئاستىدا ھەر دەرىجىلىك بەگلەردىن 43 ى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئەسلى ۋە ۋەزىپىسى مۇنداق ئىدى: 3 - دەرىجىلىك ھاكىمبەگ 2 بولۇپ، بىرى مۇشۇ شەھەرنىڭ ئومۇمىي ئىشلىرىنى باشقۇراتتى، يەنە بىرى سايرام شەھىرىنى باشقۇراتتى؛ 4 - دەرىجىلىك ھاكىمبەگ بىر بولۇپ، باينى باشقۇراتتى؛ 6 - دەرىجىلىك ھاكىمبەگ بىر بولۇپ، كەلپىننى باشقۇراتتى؛ 4 - دەرىجىلىك جاساقبەگ 2 بولۇپ، بىرى مۇشۇ شەھەرنىڭ ئىشلىرىغا يارداەملىشەتتى، يەنە بىرى سايرام شەھىرىنى باشقۇراتتى؛ 5 - دەرىجىلىك جاساقبەگ بىر بولۇپ، باينى باشقۇراتتى؛ 5 - دەرىجىلىك خەزىنىچى بەگ 2 بولۇپ، مۇشۇ شەھەرنىڭ ۋە سايرام شەھىرىنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىنى باشقۇراتتى؛ 6 - دەرىجىلىك خەزىنىچى بەگ بىر بولۇپ، باينىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىنى باشقۇراتتى؛ 5 - دەرىجىلىك ساقبەگ بىر بولۇپ، شەھەرنىڭ غەللە - پاراقلىرىنى باشقۇراتتى؛ 6 - دەرىجىلىك قازىبەگ 2 بولۇپ، مۇشۇ شەھەرنىڭ، سايرام شەھىرىنىڭ ئەدلىيە ئىشلىرىنى باشقۇراتتى؛ 7 - دەرىجىلىك قازىبەگ 2 بولۇپ، باي بىلەن كەلپىننىڭ ئەدلىيە ئىشلىرىنى باشقۇراتتى؛ 7 - دەرىجىلىك مىرابىبەگ 3 بولۇپ، مۇشۇ شەھەرنىڭ، سايرام شەھىرىنىڭ، باينىڭ سۇ ئىشلىرىنى باشقۇراتتى؛ 7 - دەرىجىلىك مۇتسىپبەگ بىر بولۇپ، مۇشۇ شەھەرنىڭ دىنىي ئىشلىرىنى باشقۇراتتى؛ 6 - دەرىجىلىك مۇتەۋەللىبەگ بىر بولۇپ، مۇشۇ شەھەرنىڭ ئۆي - زېمىن ئىشلىرىنى باشقۇراتتى؛ 7 - دەرىجىلىك ناقىبەگ بىر بولۇپ، ھۈنەرۋەن - كاسىپلارنى، ھاشار ئىشلىرىنى باشقۇراتتى؛ 6 - دەرىجىلىك

باجگىر بەگ بىر بولۇپ، باج ئىشلىرىنى باشقۇراتتى؛ 7 ـ دەرىجىلىك دوگانبەگ 3 بولۇپ، خەت ـ چەك، ئارخىپلارنى باشقۇراتتى؛ 7 ـ دەرىجىلىك پاششاپبەگ بىر بولۇپ، بۇزۇقلار، ئوغرى ـ قاراقچىلارنى تۇتۇپ، ئامانلىقنى ساقلاشقا مەسئۇل ئىدى. 7 ـ دەرىجىلىك ئارىبەگ بىر بولۇپ، ئالۋان ـ ياساق سۈيلەشكە مەسئۇل ئىدى؛ 7 ـ دەرىجىلىك مىڭبەگ 16 بولۇپ، ئاساسىي قاتلام ئىشلىرىنى باشقۇراتتى.

چىڭ سۇلالىسى تەيسىلىگەن بەگلەرگە دەرىجىسىگە قاراپ تەمىنات بېرىلەتتى، ئۇلارنىڭ يەر ۋە يانچىلارنى ئىگىلىشىگە چەك قويۇلاتتى. يەر ۋە يانچى ئىگىلەشنىڭ قانۇندا بەلگىلەنگەن سانى مۇنداق ئىدى: 3 ـ دەرىجىلىك بەگكە 200 پاتمان (بىر پاتمان 5 داەن 3 كۆرە، ئىچكىرىدىكىگە سۇندۇرغاندا 1060 داەنگە تەڭ) ئۇرۇق كېتىدىغان يەر، 100 يانچى، 4 ـ دەرىجىلىك بەگكە 150 پاتمانلىق يەر، 50 يانچى، 5 ـ دەرىجىلىك بەگكە 100 پاتمانلىق يەر، 30 يانچى، 6 ـ دەرىجىلىك بەگكە 50 پاتمانلىق يەر، 15 يانچى، 7 ـ دەرىجىلىك بەگكە 30 پاتمانلىق يەر، 8 يانچى بېرىلەتتى. «غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشچە، چېگىنلۇڭ زامانىسىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئاقسۇدىكى 43 بەگكە 9752 مو يەر، 564 يانچى بېرىلگەن. بەگلەر ئىگىلىگەن يەر ئاقسۇدىكى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 40% نى ئىگىلىگەن.

بەگلىك تۈزۈمى بىر قانچە يىل يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ نۇقسانلىرى تەدرىجىي ئاشكارلىنىشقا باشلىغان. بەگلەر كۆچمىگە تايىنىپ، باشقىلارنى بوزەك قىلىپ، ئۆزى بەگ ئۆزى خان بولۇۋالغان، غەللە ـ پاراق ۋە ئالۋان ـ ياساق سۈيلەش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، پۇقرالارنى قاقتى ـ سوقتى قىلىپ، خەلقنىڭ غەزىپىنى قوزغىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە بەگلىك مەنسەپ بەك يۇقىرى بولۇپ، ئەڭ تۆۋەن 7 ـ دەرىجىلىك بەگ ناھىيە ئامبىلى بىلەن تەڭ بولغانلىقتىن، باشقۇرۇش قولايسىز بولغان. بەگلىك تۈزۈمى شىنجاڭنى ئۆلكە قىلغاندا ۋىلايەت، ناھىيە تۈزۈمىنى يولغا قويۇشتا چوڭ توسالغۇ بولغاچقا، ئۆلكە قۇرۇلغاندىن كېيىن تەدرىجىي ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

2. ئايماقدار يامۇلى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 8 ـ يىلى (1882 ـ يىلى) 11 ـ ئايدا، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئاقسۇدا ئونسۇ بېۋاستە قاراشلىق ئايمىقىنى تەسىس قىلغاندىن كېيىن، ئايماقدار يامۇلى تەسىس قىلىندى. كېيىنكى يىلى شىنجاڭ باش مۇپەتتىشى لىيۇ جىنتاڭ خانىنىڭ پەرمانىغا ئاساسەن چېن مىڭيۈنى بېۋاستە قاراشلىق ئايماقنىڭ تۇنجى ئايماقدارلىقىغا تەيىنلەپ، بەگلىك تۈزۈمىنى بىكار قىلدى. ئايماق مەھكىمىسى ئاقسۇ يېڭى شەھەرگە كۆچۈرۈلدى. ئايماقدارنىڭ قول ئاستىدا باش كاتىپ، پۈتۈكچى، جازا بېگى، سەييارە ئامبال، پاششاپبەگ، مۇددەرىس، پەرمانچىغا ئوخشاش ئەمەلدارلار بولدى.

ئايماقدار بولغانلار:

چېن مىڭيۈ، گۈاڭشۇ 9 ـ يىلى (1883 ـ يىلى) 9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇرغان.

پىڭ شۇجەن، ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ۋاقتى تېپىلمىدى.

جۇكۈكۈ، گۈاڭشۇ 25 ـ يىلى (1899 ـ يىلى) 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇرغان.

ئايماقدار پىڭ شۇجەن ۋەزىپە ئۆتىگەن مەزگىلدە «غەللە ـ پاراقنى كېمەيتىش» ، «پۇقرالارنى شۇلۇشنى مەنئى قىلىش» قا ئوخشاش خىزمەت نەتىجىلىرى بىلەن «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ يۇرتلار تەزكىرىسى» گە كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭدا مۇنداق خاتىرىلەنگەن: «گۈاڭشۇ 20 ـ يىلى (1894 ـ يىلى) پىڭ شۇجەن 2 قېتىم ئايماقدار بولدى، ئۇ ئىلگىرىكى ئەمەلدارلار قىلىپ باقمىغان ئىشنى قىلغانلىقى، يەنى غەللە ـ پاراقنى كېمەيتكەنلىكى ئۈچۈن پۇقرالارنىڭ مەدھىيىسىگە ئېرىشتى. ئۇ، يېرى ئاز، غەللە ـ پاراق يوكى كۆپلەرگە قارىتا غەللە ـ پاراقنى كېمەيتتى. غەللە ـ پاراق يىغقاندا، دۇئانبەگلەرنىڭ پۇقرالارنى شۇلىشىگە يەنى خىلمۇ ـ خىل نامدا پاراق ئېلىشى، خىلمۇ ـ خىل ئالۋانلارنى سېلىشىنى تەكرار قاتتىق مەنئى قىلىپ، غەللە ـ پاراقنى

زور دەرىجىدە كېمەيتتى ۋە كەچۈرۈم قىلدى، شۇڭا ئۇ، پۈقراالرنىڭ ساختىشىغا ئېرىشتى» .

3 . ناھىيىلىك يامۇل

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) 9 - ئايدا ئونسۇ بۇاستە قاراشلىق ئايمىقى ئونسۇ مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتىلدى، شۇ يىلى ئونسۇ ناھىيىسى تەسىس قىلىندى، كەلپىن شۆبە مۇداپىئە ناھىيىسى ئۇنىڭغا قارىدى، ئونسۇ ناھىيىسى ئونسۇ مەھكىمىسىگە قارىدى. ئۇنىڭغا بىر ئامبال، بىر ئامبال يارەمچىسى (ئامبال يارەمچىسى كەلپىندە تۇردى) ، بىر پاششاپبەگ قويۇلدى. شۇەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك يامۇلدا تەكشۈرۈش باشقارمىسى، ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش تەتقىقات ئورنى، كېڭەش تەسىس قىلىندى. شۇەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى كەلپىن شۆبە مۇداپىئە ناھىيىسى ئونسۇ مەھكىمىسىگە بۇاستە قارايدىغان بولدى.

ناھىيە قارمىقىدا شەرقىي يېزا، غەربىي يېزا، جەنۇبىي يېزا، شىمالىي يېزىدىن ئىبارەت 4 يېزا تەسىس قىلىنىپ، يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى قويۇلدى.

ئونسۇ ناھىيىسىگە ئامبال بولغانلار

جەدۋەل: 18 — 3

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپە ئۇتىگەن ۋاقتى
مياۋ ماۋ	گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
بۇ زېلىن	گۈاڭشۈ 29 - يىلدىن 31 - يىلغىچە (1903 - يىلدىن 1905 - يىلغىچە)
جاڭ شىجېن	گۈاڭشۈ 33 - يىلى 4 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 34 - يىلغىچە (1907 - يىلدىن 1908 - يىلغىچە)
چېن شياۋجۇڭ	شۇەنتۇڭ 1 - يىلدىن 2 - يىلغىچە (1909 - يىلدىن 1910 - يىلغىچە)
خۇاڭ تىڭجېن	شۇەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى

§ 2 . مىنگو دەۋرىدىكى ھاكىمىيەت

1. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت

جۇڭخۇا مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) باھاردا، ناھىيە مەمۇرىي ھاكىمىيەت تۈزۈمى يەنىلا چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى تۈزۈم بىلەن ئوخشاش بولدى. شۇ يىلى كۈزدە ئامبال ناھىيە ئامبىلىغا ئۆزگەرتىلدى، ناھىيىدە 2 بۆلۈم تەسىس قىلىندى، 1 - بۆلۈم خەلق ئىشلىرى، پۇل، ئاشلىق، ئاھالە باشقۇرۇشقا، 2 - بۆلۈم ماتارىپ، قۇرۇلۇشنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) يەنە ساقچى ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) ناھىيىلىك مەھكىمە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە، ناھىيە ئامبىلى ھاكىمغا ئۆزگەرتىلدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە كاتىبات بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، ماتارىپ بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 31 - يىلدىن 38 - يىلى 4 -

ئايغىچە (1942 ـ يىلدىن 1949 ـ يىل 4 ـ ئايغىچە) يەنە باج ئىدارىسى، بانكا ئىش بېجىرىش ئورنى، مىللەتلەر ماتارىپ سارىيى، پوچتا ئىدارىسى قاتارلىق ئورگانلار تەسىس قىلىنىدى.

2. يېزا ـ بازارلىق ھۆكۈمەت

مىنگونىاق 25 ـ يىلى (1936 ـ يىلى) ناھىيە بويىچە 8 رايونلۇق مەھكىمە، 11 يېزا، 5 بازار تەسىس قىلىنىدى. رايونلۇق مەھكىمە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ۋاكالەتلىك ئورگىنى بولدى، رايونلارغا رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى، يېزىلارغا يېزا باشلىقى، بازارلارغا بازار باشلىقى قويۇلدى.

مىنگونىاق 32 ـ يىلى (1943 ـ يىلى) رايون ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، باۋ ـ جيا تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ناھىيە بويىچە 4 يېزا، 2 بازار، 48 باۋ، 96 جيا تەسىس قىلىنىدى. يېزىلاردا يېزىلىق مەھكىمە، بازاردا بازارلىق مەھكىمە قۇرۇلدى. كەنتلەرگە بوجاق قويۇلدى.

مىنگونىاق 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يېزا، بازار، باۋ ـ جيالارنى رەتلەش ھەققىدىكى بۇيرۇقنىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك كېڭەشنىڭ كېڭەشىشى ئارقىلىق، ناھىيە بويىچە 4 يېزا، 2 بازار، 45 باۋ، 496 جيا تەشكىللەندى. باۋ ـ جيا تەشكىلىي تۈزۈمىدە ئائىلە بىرلىك قىلىنىپ، 10 ئاھالە بىر جيا، 10 جيا بىر باۋ قىلىنىدى.

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىگە ئامبال ۋە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم بولغانلار

جەدۋەل: 18 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	ۋەزىپە ئۇتقان ۋاقتى
ناھىيە ئامبالى	خۇاڭ تىڭجېن	مىنگونىاق 1 ـ يىلى (1911 ـ يىلى) 10 ـ ئايدا يۆتكىلىپ كەتتى
	ۋاڭ خۇڭجۇاڭ	مىنگونىاق 1 ـ يىلى (1911 ـ يىلى) 10 ـ ئايدا ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	دۇەن يۈڭشېن	مىنگونىاق 2 ـ يىلى (1913 ـ يىلى) 10 ـ ئاينىاق 4 ـ كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	ۋېي چېڭياۋ	مىنگونىاق 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى) 10 ـ ئايدا ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	يۈەن چىروۋي	مىنگونىاق 4 ـ يىلى (1915 ـ يىلى) 10 ـ ئاينىاق 13 ـ كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	يالاڭ جىچالاڭ	مىنگونىاق 5 ـ يىلى (1916 ـ يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	فېلاڭ دېجۇن	مىنگونىاق 8 ـ يىلى (1919 ـ يىلى) 10 ـ ئاينىاق 7 ـ كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	يۇ بويىاق	مىنگونىاق 9 ـ يىلى (1920 ـ يىلى) 10 ـ ئاينىاق 15 ـ كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	تاۋ مىڭيۇ	مىنگونىاق 10 ـ يىلى (1921 ـ يىلى) 3 ـ ئاينىاق 25 ـ كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	ۋاڭ جيارۇاڭ	مىنگونىاق 11 ـ يىلى (1922 ـ يىلى) 12 ـ ئاينىاق 16 ـ كۈندىن مىنگونىاق 14 ـ يىلى (1925 ـ يىلى) 12 ـ ئاينىاق 15 ـ كۈنگىچە
	جاڭ دېشەن	مىنگونىاق 14 ـ يىلى (1925 ـ يىلى) 2 ـ ئاينىاق 16 ـ كۈندىن مىنگونىاق 15 ـ يىلى (1926 ـ يىلى) 7 ـ ئاينىاق 15 ـ كۈنگىچە
	يالاڭ شۇرۇاڭ	مىنگونىاق 16 ـ يىلى (1927 ـ يىلى) 7 ـ ئاينىاق 21 ـ كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇردى

ھاكىم	لیۇ زۇڭخەي	مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	تاڭ يۈگۈڭ	مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	لى دېلياڭ	مىنگونىڭ 20 - يىلى (1931 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	لیۇ شېڭسياڭ	مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	ئايۇپ	مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	مامۇت	مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	يۈنۈس	مىنگونىڭ 24 - يىلىدىن 25 - يىلىغىچە (1935 - يىلدىن 1936 - يىلغىچە)
	قادىر ھاجى	مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	ۋېن بۈگۈي	مىنگونىڭ 32 - يىلىدىن 33 - يىلىغىچە (1943 - يىلدىن 1944 - يىلغىچە)
	ۋاڭ يۈەنلۇ	مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	ۋاڭ ۋېنجىن	مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 1 - ئايدا ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	ۋاڭ يۈئىيى	مىنگونىڭ 33 - يىلىدىن 34 - يىلىغىچە (1944 — 1945)
	ئەي يەن	مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 1 - ئايدا ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	لۇ خۈشۈن	مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 4 - ئايدا ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	چۇ جىچاڭ	مىنگونىڭ 34 - يىلىدىن 38 - يىلىغىچە (1945 — 1949)
مۇئاۋىن ھاكىم	ئەيلى	مىنگونىڭ 27 - يىلىدىن 29 - يىلىغىچە (1938 — 1940)
	جياڭ بىڭشەن	مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	شى چىڭچۈەن	مىنگونىڭ 31 - يىلىدىن 32 - يىلىغىچە (1942 — 1943)
	ھەسەن	مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 12 - ئايدا ۋەزىپىگە ئولتۇردى
	مۇھەممەتنىياز مەخسۇم	مىنگونىڭ 35 - يىلىدىن 36 - يىلىغىچە (1946 — 1947)
	رۇستەم	مىنگونىڭ 36 - يىلىدىن 38 - يىلىغىچە (1947 — 1949)
	مۇھەممەتنىياز	مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ۋەزىپىگە ئولتۇردى

قوشۇمچە: كېڭەش

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىدە يەرلىك پارلامېنت ئاپپاراتى — كېڭەش تەسىس قىلىندى. تۇنجى نۆۋەتلىك كېڭەش 9 كىشىدىن تەركىب تاپتى: ھەسەن كېڭەش باشلىقى، زۇردۇن مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى، ئىمىن ئەلەم ئاخۇنۇم مۇپتى، سالىت توختى، ئادالەت ئەمەت، يۇنۇس، مۇھەممەت نىياز، تۇردى غەيرەت، ياقۇپ دامولا قاتارلىقلار كېڭەش ئەزاسى بولدى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى كېڭەش قايتا سايلىنىپ 20 كىشىدىن تەركىب تاپتى: رۇستەم كېڭەش باشلىقى، يۈسۈپ مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى، مەكتىباي، تۇردى، ئىمىر، ئادىل، نۇر، رەمىتوللا، توختى، مەخمۇت، توختى، توقى، مەخسۇت، قاسىم، تۇرسۇن، قادىر، يې گۈيچىڭ، لیۇ كەيشەن، سادىق، زوردۇن قاتارلىقلار كېڭەش ئەزاسى بولدى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 11 - كۈنگىچە كېڭەش قايتا سايلىنىپ

20 كىشىدىن تەركىب تاپقى: رۇسىيەم كېڭەش باشلىقى، يۇسۇپ مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى، مەكتىباي، تۇردى، ئىسمر، ئادىل، نۇر، رەمىتوللا، توختى، مەخمۇت، توختى، توقى، مەخسۇت، قاسىم، تۇرسۇن، قادىر، لىۋ جاڭتەي، بي گۇيچياڭ، سادىق، زوردۇنلار كېڭەش ئەزاسى بولدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 5 - كۈنگىچە كېڭەش نۆۋىتە ئالماشتۇرۇش سايلىمى ئۆتكۈزدى، بۇ نۆۋەتلىك كېڭەش 19 كىشىدىن تەركىب تاپتى: ھەسەن كېڭەش باشلىقى، زوردۇن مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى، ئادىل، شىرىپ، تۇردى، مۇتللا، چولاق ئاخۇن، ئىسمن، ئەلا، توختى سالى، مەكتىباي، ئىدرىس، ئەمەت يۇنۇس، گاۋ رىشۇ، بەكرى، ياقۇپ دامولا، ژالاڭ گۈنۈڭ، مەمەت، نىياز رۇستەملەر كېڭەش ئەزاسى بولدى.

3 § . خەلق ھۆكۈمىتى

1. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى (ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى)

1950 - يىل 3 - ئايدا ئونىۋ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، كاتىبات بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ماتارىپ بۆلۈمى، سودا - سانائەت بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، سەھىيە بۆلۈمى، ئاشلىق بۆلۈمى، ستاتىستىكا بۆلۈمى، قاتناش بۆلۈمى، سۇچىلىق بۆلۈمى، سودا ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، مىللىي ماتارىپ ساربىي قاتارلىق 21 تارماق تەسىس قىلىندى. 1955 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئونىۋ ناھىيىسى ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1962 - يىل 10 - ئايدا ئونىۋدا ناھىيە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1963 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى قۇرۇلۇپ، 18 خىزمەت ئاپپاراتى تەسىس قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئورگىنى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

1982 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، 27 خىزمەت ئاپپاراتى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى خىزمەت ئاپپاراتلىرى: ئىشخانا، پىلان كومىتېتى، ئىقتىساد كومىتېتى، شتات كومىتېتى، پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى، تەنتەربىيە ھەربىكتى كومىتېتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، مالىيە ئىدارىسى، كادىرلار ئىدارىسى، ئەمگەك ئىدارىسى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، ئەرزىيەت ئىدارىسى، مال باھا ئىدارىسى، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك ئىدارىسى، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، ئۇلچەم ئىدارىسى، مەمۇرىي تەپتىشلىك ئىدارىسى، يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى، قۇرۇلۇش ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى، ماتارىپ ئىدارىسى، سەھىيە ئىدارىسى، كۆمۈركان ئىدارىسى، ئارخىپ ئىدارىسى، مەدەنىيەت ئىدارىسى، دىنىي ئىشلار ئىدارىسى، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، خەۋپسىزلىك ئىدارىسى، ئەدلىيە ئىدارىسى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سۇغۇرتا باشقۇرۇش ئىدارىسى، تاشقى ئىشلار ئىشخانىسى، ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىق ئىشخانىسى، قېرىنداش بايلىقلار ئىشخانىسى، دېھقانچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسى، ياشانغانلار كومىتېتى ئىشخانىسى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسى 1950 - يىل 3 - ئايدا تەسىس قىلىندى، ئەينى ۋاقىتتا

كاتىبات بۆلۈمى دەپ ئاتىلاتتى. 1956 - يىلى شتاتى 14 ئىدى. 1962 - يىلى ئىشخانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 40.

رېئىزىيە ئىدارىسى　1988 - يىل 6 - ئايدا تەسىس قىلىنىدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 10.

قېزىلما بايلىقلارنى باشقۇرۇش ئىشخانىسى　1985 - يىلى قۇرۇلدى، 1990 - يىلدىكى شتاتى 5.

يەر نامىلىرى ئىشخانىسى　1985 - يىلى قۇرۇلدى، شتاتى 3 ئىدى. 1990 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

ئونسۇ ناھىيىسىگە ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىم بولغانلار

جەدۋەل: 18 — 5

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	پۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ھاكىم	قۇربانوف	ئەر	ئۇيغۇر	كۆچا ناھىيىسى	1951.3 — 1950.6
	توختىيوف	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1952.9 — 1951.3
	ئىسمائىل ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	مارالبېشى ناھىيىسى	1955.4 — 1952.10
	يۈسۈپ تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1957.2 — 1955.4
	كامال ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.5 — 1957.2
	ئۆمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1967.1 — 1963.1
	ئەۋەككۈل ئىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.6 — 1982.3
	ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	— 1987.6
مۇئاۋىن ھاكىم	ۋۇ سەنيۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لىشى ناھىيىسى	1952.3 — 1950.3
	خۇ جۇڭگو	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن شىمىن ناھىيىسى	1955.9 — 1952.3
	يۈسۈپ تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1955.4 — 1954.5
	زياڭ شياڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ئەنچىڭ شەھىرى	1956.9 — 1955.9
	جاڭ فۇچۈەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ئەنچىڭ شەھىرى	1958.5 — 1957.2 1967.1 — 1963.1
	ئۆمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.5 — 1957.2
	يۇ فاڭفۇ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئەنرۇ ناھىيىسى	1967.1 — 1963.1
	راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1967.1 — 1965.3 1984.8 — 1982.3
	يالڭ شىنيۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭشى ۋەنزەي ناھىيىسى	1989.12 — 1982.3
	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1984.4 — 1982.3
	ساۋۇت مامۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.4 — 1982.3
	ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.6 — 1982.3
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.5 — 1985.3

مۇئاۋىن ھاكىم	لەي دۆڭچياڭ	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ مېيشىيەن ناھىيىسى	1987.6—
	ئالىم قەسەن	ئەر	قىرغىز	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.6—
	كەنجى ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.6—
	لىۋ يۈلىن	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي ژاڭجياڭ ناھىيىسى	1990.3—
	مياڭ جىئەن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1988.10—

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسى قاتارلىق تارماقلارنىڭ مەسئوللىرى

جەدۋەل: 18 — 6

تارماقلار	ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈستىگە ۋاقتى
ئىشخانا	كاتىپ	جېن شۇگۇي	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چاڭئەن ناھىيىسى	1953.3 — 1950.3
		ژۇ ماۋتاڭ	ئەر	خەنزۇ	ئافسۇ شەھىرى	1953.3 — 1950.3
		خۇاڭ گاڭجيەن	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن شىمىن ناھىيىسى	1955.9 — 1953.3
		لو بوماۋ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا شەھىرى	1957.2 — 1955.9
		دەي جياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چاڭژۇ ناھىيىسى	1958.5 — 1956.6
	مۇدىر	شۇ شياۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى جىنتىياڭ ناھىيىسى	1964.5 — 1963.5
		لىۋ چۇنتاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشىيەن ناھىيىسى	1966.5 — 1964.9
		تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئافسۇ شەھىرى	1982.3 — 1980.2
		ما جۇنجيې	ئەر	خۇيزۇ	خېنەن ئەنياڭ شەھىرى	1984.7 —
	مۇئاۋىن مۇدىر	لىۋ گۇاڭجۇن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خۇشيەن ناھىيىسى	1966.2 — 1962.10
		مەسۇم ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1966.3 — 1962.1
		ما جۇنجيې	ئەر	خۇيزۇ	خېنەن ئەنياڭ شەھىرى	1984.7 — 1981.1
		تاتلىق ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1983.1
		سۇن يىخەي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ يانجۇ شەھىرى	1985.4 — 1984.7
		ئىمىن مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1985.4 — 1984.7
		رىشىت تۇمۇر	ئەر	ئۇيغۇر	تۇقسۇن ناھىيىسى	1984.7 —
		كامىل ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1989.4 — 1987.8
		نۇرمۇھەممەت سايىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.9 — 1990.6

رېۋىزىيە ئىدارىسى	ئىدارە باشلىقى	ئىسمىن يۈنۈس	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1990.6 —
	مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	جالاڭ جىگالاڭ	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي شەھىرى	1990.6 — 1988.7
		جالاڭ لىيەنجۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن خۇاشيەن ناھىيىسى	1990.6 —
قىزىلما بايلىقلار ئىشخانىسى	مۇئاۋىن مۇدىر	يالاڭ يىڭشەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ خېزىي ناھىيىسى	1985.6 —
يەر نامۇسىرى ئىشخانىسى	مۇدىر	شى ۋەنجىڭ	ئەر	خەنزۇ	جىياڭسۇ سۈجۇ شەھىرى	1990.6 — 1985.10

2. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى

1967 - يىل 3 - ئايدا ئۇنسۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابىنى تۈزۈپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش 1 - سەپ قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى. 1968 - يىل 5 - ئايدا ئۇنسۇ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى، ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى دەپ ئاتالدى، ئۇنىڭدا 13 خادىم بولۇپ، كاتىبات، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - سۇچىلىق، سانائەت - قاتناش گۇرۇپپىلىرى تەسىس قىلىندى. لى شياۋكې مۇدىر، جالاڭ سۇنشى، جالاڭ فۇچۈەن، جالاڭ جېنتاڭلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

3. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت

1969 - يىل 4 - ئايدا ئۇنسۇ ناھىيىلىك ئىنقىلابى كومىتېت قۇرۇلدى، ئۇنىڭدا ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى (كاتىبات، مەمۇرىيەت كىچىك گۇرۇپپىلىرى)، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى (تەشكىلات، تەشۋىقات، بىرلىك سەپ، ئاممىۋى خىزمەت، مەدەنىيەت - سەھىيە كىچىك گۇرۇپپىلىرى)، ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى (دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق، سانائەت - قاتناش، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى، ئۇنسۇپىرسال ئىشلار كىچىك گۇرۇپپىلىرى)، خەلق قوغدىنىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى.

ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 18 — 7

ۋەزىپىسى	ئىسمى - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى	ئىزاھات
مۇدىر	ۋاڭ پۈجۈڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي	1970.10 — 1969.4	ھەربىي ۋەكىل
	فەن ئەيلىن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي شىجياجۇاڭ شەھىرى	1973.2 — 1970.12	ھەربىي ۋەكىل
	سامساق بارات	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ	1982.3 — 1973.2	كادىر ۋەكىل
مۇئاۋىن مۇدىر	راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1976.10 — 1969.4	كادىر ۋەكىل
	بەي شەنجيې	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي گوخۇ شەھىرى	1970.12 — 1969.4	ھەربىي ۋەكىل
	جياڭ جاۋشەن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي دامىڭ ناھىيىسى	1970.12 — 1969.4	كادىر ۋەكىل
	فەن ئەيلىن	ئەر	خەنزۇ	خېبېيىنىڭ شىجياجۇاڭ شەھىرى	1970.12 — 1969.4	ھەربىي ۋەكىل

مۇئاۋىن مۇدىر	ۋالف جېنسەي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ شۇيالڭ ناھىيەسى	1969 . 4 — 1976 . 10	ئالىي ۋەكىل
	چېن خۇەيبۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي خۇەينىڭ ناھىيەسى	1969 . 4 — 1976 . 10	ئالىي ۋەكىلى
	ۋالف يۈدۇلۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خەنجۇڭ ناھىيەسى	1970 . 12 — 1974 . 12	ھەربىي ۋەكىل
	جۇڭ بىن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى پۇچېڭ ناھىيەسى	1970 . 9 — 1973 . 2	كادىر ۋەكىل
	تيەن شېڭگۇي	ئەر	خەنزۇ	شەنشى نەنچېڭ ناھىيەسى	1970 . 9 — 1976	كادىر ۋەكىل
	ۋالف شىئەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېنيۈەن ناھىيەسى	1973 . 2 — 1976 . 2	كادىر ۋەكىل
	لى شياۋكې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يۈنچېڭ ناھىيەسى	1973 . 2 — 1982 . 3	ھەربىي ۋەكىل
	جەي جىشېڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يانگشيەن ناھىيەسى	1973 . 11 — 1980 . 3	كادىر ۋەكىل
	لى يىڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي راۋيالڭ ناھىيەسى	1973 . 11 — 1980 . 3	كادىر ۋەكىل
	جاۋ ژۇبى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ مىنشيەن ناھىيەسى	1976 . 3 — 1979 . 4	كادىر ۋەكىل
	نىساخان ئادىل	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيەسى	1976 . 11 — 1979 . 4	كەمبەغەل دېھقان ئۇۋەن ئونتۇرا دېھقانلار ۋەكىلى
	ساۋۇت مامۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيەسى	1976 . 11 — 1982 . 3	كادىر ۋەكىل
	ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيەسى	1976 . 12 — 1982 . 3	كادىر ۋەكىل
	سۇن شېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن فەنشيەن ناھىيەسى	1978 . 12 — 1982 . 3	كادىر ۋەكىل
	يۇ كۆگلى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى شىپىڭ ناھىيەسى	1980 . 3 — 1982 . 3	كادىر ۋەكىل

ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ 4 چوڭ گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 18 — 8

گۇرۇپپا نامى	ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى	گۇرۇپپا باشلىقى	بەي شەنجيې	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي گوخۇ شەھىرى	1969 . 4 — 1970 . 1
		سۇن جىڭيۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ گاۋمى ناھىيەسى	1970 . 1 — 1970 . 12
		لىيۇ شيانالڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيەسى	1970 . 12 — 1976 . 10
	مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى	جالف فۇچۈەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نەنچۇڭ شەھىرى	1972 . 10 — 1976 . 4
		چېن خۇەيبۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي خۇەينىڭ ناھىيەسى	1969 . 4 — 1976 . 10
		ۋالف جېنسەي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ شۇيالڭ ناھىيەسى	1969 . 4 — 1976 . 10
		لۇ جىڭشيالڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنبېي ۋۇيى ناھىيەسى	1969 . 4 — 1976 . 10
		خي لىنچۈەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشيەن ناھىيەسى	1969 . 4 — 1976 . 10
		خەي ۋەنيىڭ	ئەر	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيەسى	1973 . 2 — 1975 . 8

سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى	گۇرۇپپا باشلىقى	جيالۇ جاۋشەن	ئەر	خەنزۇ	خەبەر دامالۇ ناھىيىسى	1969.4 — 1970.1
		مەسۇم ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1972.10 — 1973.8
	مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى	مولا توختى نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1969.4 — 1975.6
		ھۇسەن ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1969.4 — 1976.10
		خەن گاۋسالۇ	ئەر	خەنزۇ	خېتەن خوجىيا ناھىيىسى	1972.10 — 1976.10
		جالۇ جۇنيى	ئەر	خەنزۇ	مەنشى يۇنچىلۇ ناھىيىسى	1972.10 — 1975.8
		جاۋ ئەيشۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى زىجۇ ناھىيىسى	1972.10 — 1975.8
		مەسۇم ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1970.10 — 1972.10
		كامىل تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1973.5 — 1976.10
		يۈسۈپ ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1973.8 — 1976.10
		لى يىلۇ	ئەر	خەنزۇ	خەبەر راۋياڭ ناھىيىسى	1973.10 — 1976.10
قىشلاپچىقىرىش گۇرۇپپىسى	گۇرۇپپا باشلىقى	فەن ئەيلىن	ئەر	خەنزۇ	خەبىينىڭ شىجياجۇاڭ شەھىرى	1969.4 — 1970.12
		زېلۇ شياڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن نەنچۇڭ شەھىرى	1970.12 — 1973.8
		يۇ فاڭفۇ	ئەر	خەنزۇ	خەبەر نەنرۇ ناھىيىسى	1973.8 — 1976.10
	مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى	بو جاۋشى	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي خۇەينىڭ ناھىيىسى	1969.4 — 1970.12
		لى شياۋكي	ئەر	خەنزۇ	مەنشى يۇنچىلۇ ناھىيىسى	1969.4 — 1973.2
		ھاپىز ساۋزۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1969.4 — 1973.2
		جىلۇ يەنچاڭ	ئەر	خەنزۇ	خەبەر ئەنگو ناھىيىسى	1973.2 — 1976.10
		ئابباس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1973.12 — 1976.10
		ھوشۇر مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1973.5 — 1974.5
قوغداش گۇرۇپپىسى	گۇرۇپپا باشلىقى	جيالۇ شىگىيى	ئەر	خەنزۇ	خەبەر راۋياڭ ناھىيىسى	1969.4 — 1970.12
		جەي جىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يانشىيەن ناھىيىسى	1971.1 — 1976.10
	مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى	ئابدۇرېھىم زۇنۇن	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسى	1972.10 — 1976.10

§ 4 . ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەتلىرى

1. رايونلۇق، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى

1950 - يىل 3 - ئايدا كونا ھۆكۈمەت قارمىقىدىكى 2 بازارلىق مەھكىمە، 4 يېزىلىق مەھكىمە، 46 باۋ، 496 جيا بىكار قىلىندى. ناھىيىدە 6 رايونلۇق مەھكىمە، 35 يېزا (بازار) لىق خەلق ھۆكۈمىتى تەسىس قىلىندى.

1953 - يىلى ناھىيىدە 8 رايونلۇق مەھكىمە تەسىس قىلىندى، 1955 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىدە 7 رايونلۇق

مەھكىمە تەسىس قىلىندى.

1956 - يىلى شەھەر رايونى بازار قىلىندى. پۈتۈن ناھىيە بىر بازار، 6 رايون، 36 يېزىغا بۆلۈندى. بازارغا بازار باشلىقى، مۇئاۋىن بازار باشلىقى، رايونلارغا رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى، يېزىلارغا يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى قويۇلدى.

2. خەلق گۈڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتى (ئىنقىلابىي كومىتېتى)

1958 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىدە بىر بازارلىق، 4 رايونلۇق خەلق كومىتېتى ۋە رايونلۇق مەھكىمە تەسىس قىلىندى، ئۇلار ئاقسۇ ناھىيىسىگە قارىدى. 10 - ئايدا رايونلۇق مەھكىمە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 5 خەلق گۈڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى. 1962 - يىل 10 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ناھىيە بويىچە 7 خەلق گۈڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى. گۈڭشېلارغا گۈڭشي باشلىقى، مۇئاۋىن گۈڭشي باشلىقى قويۇلدى. 1969 - يىل 4 - ئايدا خەلق گۈڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى. 1971 - يىلى ناھىيە بويىچە خەلق گۈڭشېسى ئىنقىلابىي كومىتېتى 8 قىلىندى. ئىنقىلابىي كومىتېتقا مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى.

ئونسۇ بازىرىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (رايون باشلىقى، گۈڭشي باشلىقى، مۇدىر)

جەدۋەل: 18 — 9

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
بازار باشلىقى (رايون باشلىقى، گۈڭشي باشلىقى، مۇدىر)	غوپۇر قاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1953.3 — 1952.3
	كامال ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1955.5 — 1954.1
	ئابدۇئەخمەت سۇلتان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1957.7 — 1955.5
	راخمان ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1964.3 — 1962.4
	سىدىق مەخسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966.5 — 1964.3
	ۋالى جىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي تاڭشەن شەھىرى	1978.2 — 1971.3
	ئابدۇقادىر ئىنايەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.1 — 1980.4
	مەمەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.5 — 1981.7
	ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1987.4 — 1984.5
	قۇربانئىياز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 —

مۇئاۋىن بازار باشلىقى (مۇئاۋىن رايون باشلىقى، مۇئاۋىن گۈڭشى باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر)	ما جىڭشەي	ئەر	قىرغىز	ئونىۋ ناھىيىسى	1950.3 — 1954.1
	داۋۇت ئىدايەت	ئەر	ئۇيغۇر	كۆچا ناھىيىسى	1956.12 — 1958
	ئابلا مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1956.3 — 1958
	ئابدۇرىشىت روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1957.2 — 1958
	جالاڭ چىڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېتەن مىشيەن ناھىيىسى	1962.5 — 1966.4
	ئىسمائىل ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1965.4 — 1966.10 1973.4 — 1981.10
	سىدىق مەخسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1969.4 — 1973.4
	جىلاڭ شىڭجېن	ئەر	خەنزۇ	خېتەن پۇيالاڭ ناھىيىسى	1969.4 — 1973.2
	ساساق توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1973.3 — 1981.11
	ئالىمجان ئابلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1975.2 — 1977.2
	مەمەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.7 — 1981.11
	جىياڭ سىڭگۈي	ئەر	خەنزۇ	سەنشى دەيشيەن ناھىيىسى	1980.11 — 1984.7
	ئابدۇقادىر ئىنايەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.1
	توختى بارات	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.5
	قۇربانىنىياز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.11 — 1987.4
	مۇتىللا قۇدرەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.11 — 1986.5
	مۇ جىيەنمىڭ	ئەر	خەنزۇ	ئونىۋ ناھىيىسى	1987.4 —
	غې شاۋلىي	ئايال	خەنزۇ	جياڭشى لىيەنخۇا ناھىيىسى	1990.2 —

توخۇلا يېزىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (رايون باشلىقى، گۈڭشى باشلىقى، مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 18 — 10

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
يېزا باشلىقى (رايون باشلىقى، گۈڭشى باشلىقى، مۇدىر)	ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1950.3 — 1953.5
	يۈسۈپ توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1953.5 — 1956.5
	مەخسۇم مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1956.10 — 1958.5

بېرا ياشلىق (رايون ياشلىق قى، گۈڭشى ياشلىق، مۇدىر)	مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1965.4 — 1963.10
	ئابدۇراخمان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1967.1 — 1965.4 1984.5 — 1976.10
	سۈن شېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن فەنشيەن ناھىيىسى	1975.2 — 1972.11
	ئاۋۇت ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1990.2 — 1980.9
	تۇرسۇن توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.2 —
مۇئاۋىن بېرا ياشلىق (مۇئاۋىن رايون ياشلىق، مۇئاۋىن گۈڭشى ياشلىق، مۇئاۋىن مۇدىر)	چېن جيەنباۋ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شياڭچياۋ ناھىيىسى	1953.4 — 1950.5
	داۋۇت مولىنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1956.12 — 1953.2
	مەمەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1958.5 — 1956.10
	راخمان ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1958.5 — 1975.3
	ئابلا مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1964.8 — 1962.5
	توختىنىياز ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1963.7 — 1962.5
	مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1963.10 — 1962.5
	دۇ چۈشى	ئەر	خەنزۇ	گوچىلىق ناھىيىسى	1980.11 — 1963.1
	ئەمەت سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	— 1962.5
	مەمەتنىياز داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.1 — 1969.4
	ژالىق قېلىق	ئەر	خەنزۇ	خېبېي فېڭنەن ناھىيىسى	1988.11 — 1972.1
	ئابدۇراخمان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1976.10 — 1969.4
	مەمەتنىياز داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1980.9 — 1974.4
	تۇرسۇن توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.2 — 1981.11
	مۇھەممەت سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.2 — 1981.11
	ئەمەت سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1976.10 — 1970.1
	ھەسەن ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	— 1970.1
	نىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1987.8 — 1976.10
	ئاۋۇت ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1984.5 — 1980.7
	خوجەك نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.11 — 1980.4
	نۇرئەھمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1987.4 — 1981.1

	سۇ فېڭرۇڭ	ئەر	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.8 — 1985.1
	نىياز ھېلەك	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2—

تۆمشۇق يېزىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (رايون باشلىقى، گۈڭشي باشلىقى، مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 18 — 11

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	پۈرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
يېزا باشلىقى (رايون باشلىقى، گۈڭشي باشلىقى، مۇدىر)	قاسىم قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1950.3 — 1953.5
	ئابدۇقادىر ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1953.5 — 1957.3
	مەمەتنىياز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1975.4 — 1958.5
	ئەلا ئىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.5 — 1965.3
	لى جۇنرۇي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخوي مېڭچېلاڭ ناھىيىسى	1969.4 — 1979.2
	ژاڭ جېنسەي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ شۇيالاڭ ناھىيىسى	1979.5 — 1980.8
	ئىمىن يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.8 — 1981.11
	غوجەلەك نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.4
	كەنجى ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.5 — 1987.4
	ئۆمەر مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 — 1990.2
	نىياز تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 —
مۇئاۋىن يېزا باشلىقى (مۇئاۋىن رايون باشلىقى، مۇئاۋىن گۈڭشي باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر)	جالاڭ يۈكبىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈيجۈلاڭ ناھىيىسى	1950.4 — 1951.2
	ئىمىن ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1956.4 — 1957.4
	مەمەتنىياز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1956.4 — 1957.4
	موللىنىياز ئابلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1956.11 — 1958.5
	جالاڭ جىيۇ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن ناھىيىسى	1964.10 — 1966.5
	نۇردۇن نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1970.10 — 1973.12 1962.6 — 1963.10
	لوفېڭجۇن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يېڭشەن ناھىيىسى	1964.3 — 1965.4
	نۇرئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1963.11 — 1966.5
	ساۋۇت ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1969.4 — 1973.12

مۇئاۋىن پېزا باشلىقى (رايون باشلىقى، مۇئاۋىن گۇڭشى باشلىقى، مۇدىر)	مولللىنىياز سادىر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1964.5 — 1966.5
	لىۋ خەيجى	ئەر	خەنزۇ	خوتەن چاڭشا شەھىرى	1975.5 — 1981.7
	جىلىل خىلىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1976.11 — 1984.5
	خوجەك نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1980.5 — 1981.11
	ئۆمەر مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1980.11 — 1987.4
	ئەخمەت ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.5 — 1987.4
	مەمەت ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.5 — 1987.4
	ئابدۇقادىر نىزام	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.5 — 1990.2
	ياسىن ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1987.4 —
	تۇرسۇن پالتا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.2 —

ئارال پېزىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (رايون باشلىقى، گۇڭشى باشلىقى، مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 18 — 12

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
پېزا باشلىقى (رايون باشلىقى، گۇڭشى باشلىقى، مۇدىر)	يۇ شېڭرۇڭ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1950.3 — 1953.5
	ما دېلىياڭ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1953.5 — 1958.5
	مەمتىلى يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1962.4 — 1966.4
	ۋاڭ شىڭەن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇنىڭ جېنىيۈەن ناھىيىسى	1969.4 — 1973.2
	گۇڭ لۇن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەننىڭ زىتۇڭ ناھىيىسى	1973.10 — 1975.4
	مۇھەممەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1975.4 — 1987.4
	ھوشۇر ئىسمائىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1987.4 — 1990.2
	ئابدۇنىياز روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.2 —

مۇئاۋىن بېرا باشلىق (مۇئاۋىن رايون باشلىقى، مۇئاۋىن گۇڭشې باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر)					
ياسىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1950.3 — 1953.1
مەخسۇت توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1955.5 — 1957.8
مەرمىنساخان	ئايال	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1952.1 — 1958.3
ئۆمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1955.4 — 1956.5
ساۋۇت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1955.7 — 1955.10
توختى خۇدابەردى	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ئاھىيىسى	1955.5 — 1958.5
ئىبلىس مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1956.7 — 1957.10
موللىنىياز ئابلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1956.11 — 1958.5
ئىلىياس ئېلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1962.5 — 1963.1
فۇ چاڭبىن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن داشيەن ئاھىيىسى	1962.10 — 1965.7
ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1962.5 — 1963.1
ئالىم داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1962.10 — 1966.4
ئىمىن روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1962.5 — 1964.4
ساۋۇت سالى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1970.10 — 1975.2
ئىلىياس ئېلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1973.4 — 1980.11
ئابدۇرېھىم نېردىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1973.4 —
جۇ لىيەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن سۇيىياڭ ئاھىيىسى	1969.4 — 1974.5
جياڭ يەنچاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي ئەنگۇ ئاھىيىسى	1973.4 —
ئابدۇرېھىم ھامىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1977.3 — 1979.2
نۇردۇن دايىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1978.9 — 1987.4
مۇسا مەمتايوق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1980.3 — 1987.4
توختى نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1976.10 — 1981.11
خۇاڭ شىگىبو	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن	1977.3 — 1981.11
تۇنىياز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1984.5 —
ئاقنىياز تۇنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ئاھىيىسى	1987.4 —

چاغراق يېزىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىر)لىرى

جەدۋەل: 18 — 13

ۋەزىپىسى	قىسىم . فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
يېزا باشلىقى (رايون باشلىقى، مۇدىر)	جالاڭ قۇچۇەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ئەنچۇڭ ناھىيىسى	1955.2 — 1953.3
	مۇھەممەت مەمتىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.5 — 1981.11
	ئەمەت ھامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 — 1984.5 1990.2 —
	ئابدۇنىياز روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 — 1987.4
مۇئاۋىن يېزا باشلىقى (مۇئاۋىن رايون باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر)	جالاڭ شىڭجېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن پۈيالاڭ شەھىرى	1955.7 — 1953.3
	تۇرسۇن نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1982.5 — 1980.5
	سۇن لىچۇەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ پېڭلەي ناھىيىسى	1983.1 — 1980.5
	توختىنىياز مەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.5 — 1980.5
	مۇھەممەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1983.6 — 1981.3
	ئەمەت ھامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.5 — 1981.11
	مەخسۇم ماموت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 — 1981.11
	سەمەت ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.5 —
	موللىنىياز مەمتىنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 —

ئىشلەمچى يېزىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (رايون باشلىقى)لىرى

جەدۋەل: 18 — 14

ۋەزىپىسى	قىسىم . فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
يېزا باشلىقى (رايون باشلىقى)	ساۋۇت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.5 — 1956.12
	ئابلىز ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 — 1984.7
	توختى مەۋسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 — 1987.4
	توختى مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 —

مۇئاۋىن پېزا باشلىقى (مۇئاۋىن رايون باشلىقى)	مۇھەممەت خۇدابەردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1956.10 — 1958.5
	راخمان ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1956.1 — 1957.9
	تۇنىياز بارات	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.7 — 1990.2
	توختى مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.7 — 1987.4
	ھوشۇر ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.7 — 1987.7
	توختى نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1987.4 — 1990.2
	ئاقنىياز سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.2 —

3. پېزىلىق (بازارلىق) خەلق ھۆكۈمىتى

1981 - يىلى گۈڭشي ئىنقىلابىي كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، گۈڭشي باشقۇرۇش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1984 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ «ھۆكۈمەت بىلەن گۈڭشېنى ئايرىپ، پېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش ھەققىدىكى ئۇقتۇرۇشى»نىڭ روھىغا ئاساسەن، ئومۇمىي سايلام ئارقىلىق پېزىلىق، بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى، پېزا باشلىقى، مۇئاۋىن پېزا (بازار) باشلىقلىرى سايلاندى. بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى قارمىقىدا ئاھالىلەر كومىتېتى، پېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارمىقىدا كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى قارمىقىدا كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنىدى. 1990 - يىلدىكى ناھىيىگە قاراشلىق بازار بىر، پېزا 9.

جام پېزىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (رايون باشلىقى، گۈڭشي باشلىقى، مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 18 — 15

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈتكەن ۋاقتى
پېزا باشلىقى (رايون باشلىقى، گۈڭشي باشلىقى، مۇدىر)	سىدىق ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1950.3 — 1952.2
	جەمشىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1952.3 — 1953.3
	دايىم كامال	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1953.5 — 1955.5
	قادىر مەھمىدى	ئەر	قىرغىز	ئونىۋ ناھىيىسى	1955.5 — 1958.5
	ساۋۇت مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1962.4 — 1966.12
	جالاڭ يۈسۈپ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۈڭ ناھىيىسى	1972.3 — 1973.1
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1973.11 — 1980.3
	ھاكىم مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.9 — 1984.5
	سۇلتان مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.5 — 1990.2
	ئابلىز ئابدۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1990.2 —

مۇئاۋىن بېرا باشلىقى (مۇئاۋىن رايون باشلىقى، مۇئاۋىن كۆڭۈش باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر)

ئابدۇللا توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1950.3 — 1953.5
يالقۇن يۈنۈسى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ	1953.5 — 1956.7
خېلىل مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1956.7 — 1958.5
نىياز سىيىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1956.12 — 1958.5
مەمتىز ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.4 — 1963.6
لىيۇ گوباۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنئەن شەھىرى	1964.3 — 1965.8
زىرىپ ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1962.4 — 1966.4
يالقۇن جەنجاڭ	ئەر	خەنزۇ	خەبەي چۈيالۇ ناھىيىسى	1972.3 — 1976.10
شەرىخان ھاپىز	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1973.3 — 1984.5
ھامۇت مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1970.4 — 1981.9
ھوشۇر ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1973.3 — 1981.10
ئابدۇرېشىت سوپى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	— 1976.10
جۇ خاۋ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنتۇڭ ناھىيىسى	1976.12 — 1980
يۈنۈس ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1976.10 — 1984.5
دۇ لوشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇبېيئىسلاق ۋۇخەن شەھىرى	1980.3 — 1982.12
مەمەتنىياز مەمتېز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.12 — 1984.5
سۇلتان مامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.12 — 1984.5
قادىر سەلەي	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	— 1984.5
ئىمىنمەمەت نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.5 — 1986.5
تۇرغۇن دايىم	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1987.4 — 1989.2
نىياز ھېزىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	— 1990.2

قىزىل بېيزىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (رايون باشلىقى، گۇڭشي باشلىقى، مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 18 — 16

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
بېيزا باشلىقى (رايون باشلىقى، گۇڭشي باشلىقى، مۇدىر)	قادىر مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	شايار ناھىيىسى	1953.3 — 1950.3
	توختى خۇدابەردى	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1956.6 — 1953.5
	روزى ئابلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1957.5 — 1956.6
	مەتنىياز داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1958.5 — 1957.10
	ئىمامنىياز روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.9 — 1962.4
	ئۆمەرجان سادىق	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1965.6 — 1963.10
	نامەت ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1965.8 — 1965.5
	جالاڭ جۇنيى	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۇنچېڭ ناھىيىسى	1972.10 — 1970.1
	ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1977.2 — 1972.11
	چاۋار ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.11 — 1980
	نۇر ئىبلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 — 1984.11
	ھوشۇر سۇلتان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	— 1990.2
مۇئاۋىن بېيزا باشلىقى (مۇئاۋىن رايون باشلىقى، مۇئاۋىن گۇڭشي باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر)	سەيدۇللا زەينىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1953.5 — 1950.5
	روزى ئابلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1956.6 — 1953.5
	ئابدۇرېھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1958.5 — 1957.4
	ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1965.3 — 1964.6
	شياۋ جىسىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خەنجۇڭ شەھىرى	1964.7 — 1962.10
	ئابدۇراخمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.4 — 1962.18
	ئۆمەرجان سادىق	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1965.8 — 1962.6
	نۇردۇن دايىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966.5 — 1965.3
	سۇن شېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېنەن قەنشىيەن ناھىيىسى	1966.5 — 1964
	توختى قاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966.4 — 1985.4
	يالاڭ يۈگچالاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈگدىلاڭ ناھىيىسى	1971.4 — 1969.11
	ئەلا ئىبلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.1 — 1973.6

	نۇر ئىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1974.8 — 1978
	چاۋار ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1975.4 — 1977.12
	شىالق دېگىيون	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ساقشى ناھىيىسى	1976.10 — 1977.12
	لىۋ جىڭيالق	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ تەيئەن شەھىرى	1977.12 — 1980.3
	ساۋۇت ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.10 — 1987.4
	روزى ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.10 — 1987.4
	شۇ شىڭكۇن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ گاۋتەي ناھىيىسى	1978.8 — 1980.2
	جاۋ لىيەنخۇالق	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۇنچىالق ناھىيىسى	1979.7 — 1981.11
	ئەلا يەخرىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.3 — 1980.11
	ھوشۇر ئىسمائىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1980.3 — 1981.11
	ئابلا تاۋار	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.11
	ھوشۇر سۇلتان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.11 — 1987.4
	مولال دايىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 —
	يۈسۈپ ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 —

گۇلئاۋات يېزىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىر)لىرى

جەدۋەل: 18 — 17

ۋەزىپىسى	ئىسمى - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
يېزا باشلىقى (مۇدىر)	يالقۇچالق	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈڭدىالق ناھىيىسى	1971.4 — 1975.8
	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1976.10 — 1979.8
	لى جۇنرۇي	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي مېڭچىالق ناھىيىسى	1979.12 — 1981.11
	ئابدۇلئىمىت ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1981.11 — 1984.5
	كەنجى ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.5 — 1987.4
	ئابلىز ئالىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 — 1990.2
	ئەسەت سېيىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.2 —

مۇئاۋىن بېرا باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىر)	ئىمامنىياز مەمەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1971.4 — 1984.4
	نۇرئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1973.2 — 1976.9
	ئابلىز ئالىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1971.4 — 1981.11
	ئابدۇلئىمىت ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1976.10 — 1981.11
	لىيۇ چىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ جىنەن شەھىرى	1976.10 — 1979.2
	كامىل ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1977.3 — 1981.11
	شۇ شىڭكۇن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ گاۋتەي ناھىيىسى	1977.8 — 1978.8
	جاۋ لىيەنخۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۇەنجياڭ ناھىيىسى	1979.8 — 1979.7
	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1975.8 — 1976.10
	ساۋۇر تۇغار	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	— 1976.10
	ئابدۇرازاق ئابدۇراخمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1980.5 — 1984.5 — 1984.12
	ئاۋۇت داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.5
	تۇنىياز توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	— 1981.11
	نىياز مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.5
	تۇنىياز دۆلەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	— 1984.5
	مەھەممەت مەمتىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	— 1990.2

بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (گۇڤشي باشلىقى، مۇدىر) لىرى

جەدۋەل: 18 — 18

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
بېرا باشلىقى (گۇڤشي باشلىقى، مۇدىر)	ئېلى ھېلىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1962.4 — 1964.4
	توختى مۇسىيىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1964.4 — 1966
	جالاڭ چاڭلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ئىنجىن ناھىيىسى	1970.1 — 1973.4
	لىيۇ گوباۋ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنئەن شەھىرى	1973.4 — 1981.11
	ئۆمەر توخۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۋ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.5
	ئاسەن ئوسمان	ئەر	قىرغىز	ئونىۋ ناھىيىسى	1984.9 —

مۇئاۋىن بېرا باشلىقى (مۇئاۋىن گۇڭشى باشلىقى، مۇئاۋىن مۇدىر)	ھوشۇر ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1964.3 — 1965.1
	ئەۋەككۈل نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1964.3 — 1965.1
	توختى تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1969 — 1975.4
	ئالىم ئەسەن	ئەر	قىرغىز	ئوتتۇ ناھىيىسى	1971 — 1981.1
	ئىلى ھېلىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1969 — 1973.5
	لىيۇ ئەنجۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سوچىەن ناھىيىسى	1976.4 — 1981.11
	ئۆمەر توخسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1976.10 — 1981.11
	قۇربان تىلىگەن	ئەر	قىرغىز	ئوتتۇ ناھىيىسى	1976.10 — 1984.5
	ھوشۇر ھامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1978.12 — 1981.11
	تۇرسۇن داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1980.11 — 1983.5
	ئابلەت ھاجى	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.5
	قاسىم ئىمىرەمزە	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.5
	تۇردى تۇمۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1984.9 — 1990.2
	مۇقامەت ھۇسەيىن	ئەر	قىرغىز	ئوتتۇ ناھىيىسى	1984.9 — 1990.2
	ياسىن قاسىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1984.9 — 1987.10
	مەمەت راخمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئوتتۇ ناھىيىسى	1990.2 —
	كامازا خالىق	ئەر	قىرغىز	ئوتتۇ ناھىيىسى	1990.2 —

5 §. ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش ئۇسۇلى

1. پارتكۇرۇپپا يىغىنى

پارتكۇرۇپپا يىغىنى ئادەتتىكى ئەھۋالدا ھەپتىدە بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا ئاساسلىقى يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك پارتكوم ئورۇنلاشتۇرغان ئىشلار بىر تەرەپ قىلىندى، كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە يۆتكەش ئىشى مۇھاكىمە قىلىپ بىر تەرەپ قىلىندى، چوڭ - چوڭ ئىشلار ئۇستىدە تەتقىق، مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلىپ، قارار چىقىرىلدى.

2. ھاكىم مەمۇرىيەت يىغىنى

ھاكىم مەمۇرىيەت يىغىنى توزۇمى 1950 - يىل 3 - ئايدا يولغا قويۇلۇشقا باشلىغاندى. «مەدەنىيەت

زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئۇنىڭ ئورنىنى ئىنقىلابىي كومىتېت مۇدىرى مەمۇرىيەت يېغىنى ئالىدى.
1982 - يىل 3 - ئايدا ھاكىم مەمۇرىيەت يېغىنى تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

ھاكىم مەمۇرىيەت يېغىنى ناھىيە ئىشلىرىنىڭ ئوخشىمىغان مەزگىللەردىكى ئىلگىرىلەش ئەھۋالىغا قاراپ، ئادەتتە يىلدا 10 قېتىمدىن ئارتۇقراق ئۇتكۈزۈپ تۇرۇلدى، يېغىندا ھۆكۈمەتكە قاراشلىق ئىدارىلەر، كومىتېتلار، ئىشخانىلارنىڭ دوكلاتلىرى ئاڭلاپ ئۇتۇلدى ۋە قاراپ چىقىلدى. كۇندىلىك ھۆكۈمەت ئىشلىرى مۇھاكىمە قىلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى، ناھىيىنىڭ چوڭ - چوڭ ئىشلىرى مۇزاكىرە قىلىنىپ قارار چىقىرىلدى.

3. ھۆكۈمەت تەركىبىدىكىلەر يېغىنى

1950 - يىلدىن 1953 - يىلغىچە، ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا، خىزمەتنىڭ خاراكتېرىگە قاراپ، مەسئۇل بۆلۈم، ئىشخانىلار بىر تەرەپ قىلىش چارىسىنى تەكىتلەپ، ھاكىمغا ۋە شۇ خىزمەتكە مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىمغا تەستىقلىتىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نامىدا دوكلات يېزىپ يۇقىرىغا يوللاپ ياكى تۆۋەننىڭ ئىجرا قىلىشىغا چۈشۈرۈپ بېرىپ كەلگەنىدى.

1954 - يىل 5 - ئايدا ھۆكۈمەت ئىشلىرىنىڭ نورمال ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، «ھەر دەرىجىلىك يەرلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم ۋە ھۆكۈمەتنىڭ بۆلۈم، ئىشخانىلىرىنىڭ باشلىقى ۋە مۇدىرلىرى ھۆكۈمەت ئەزاسى بولغان ئاساستا، ھۆكۈمەت تەركىبىدىكىلەر يېغىنى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن بۇ تۈزۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1989 - يىل 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ھۆكۈمەتنىڭ ئومۇمىي يېغىنى بۇ تۈزۈمنى ئەسلىگە كەلتۈردى.

ھۆكۈمەتنىڭ ئومۇمىي يېغىنى ھەر 3 ئايدا بىر قېتىم ئۇتكۈزۈلدى. زۆرۈر تېپىلغاندا، ھاكىم ياكى ھۆكۈمەت دائىمىي كېڭىشىنىڭ قارارى بىلەن، مۇددەتتىن بۇرۇن ياكى كېچىكتۈرۈلۈپ ئۇتكۈزۈلدى. ئومۇمىي يېغىنغا ھاكىم رىياسەتچىلىك قىلدى، ھاكىم مەلۇم سەۋەب بىلەن يېغىنغا قاتنىشالمايلا قالسا، ھاۋالە بويىچە مۇئاۋىن ھاكىم رىياسەتچىلىك قىلدى. بۇ يېغىننىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى — گوۋۇيۈەن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئاقسۇ مەمۇرىي مەھكىمە ۋە ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ يولىيورۇقلىرىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش، ناھىيىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئىزچىل ئىجرا قىلىشنىڭ كونكرېت تەدبىرلىرىنى بېكىتىش ۋە تۈزۈش، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك مەمۇرىي ئورگانلار تاپشۇرغان چوڭ - چوڭ ئىشلارنى مەسئۇل بولۇپ بىر تەرەپ قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

4. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دائىمىي كېڭىشى

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دائىمىي كېڭىشى ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم ۋە ئىشخانا، ئىقتىساد كومىتېتى، پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىرى ۋە مالىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقىدىن تەركىب تاپتى. دائىمىي كېڭەش يېغىنى ئادەتتە 2 ھەپتىدە بىر قېتىم ئۇتكۈزۈلدى، يېغىنغا ھاكىم رىياسەتچىلىك قىلدى، ھاكىم يېغىنغا قاتنىشالمايلا قالسا، مۇئاۋىن ھاكىم رىياسەتچىلىك قىلدى. يېغىننىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى — ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھوقۇقى دائىرىسىدىكى مۇھىم، چوڭ ئىشلارنى مۇھاكىمە ۋە مۇزاكىرە قىلىپ، بىر تەرەپ قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

Ⅲ باب

ناھىيىلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى

§ 1 . ئاپپاراتلار

1954 - يىل 5 - ئايدا، جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئونىۇ ناھىيىلىك كومىتېتى (قىسقارتىلىپ ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش دەپ ئاتىلىدۇ) قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 2 شتات بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، زەربىگە ئۇچراپ پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1980 - يىل 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 10، قارىمىقىدا ئىشخانا، ئۇقۇشنىش كومىتېتى، تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى، تەكلىپ خىزمىتى كومىتېتى ۋە خىزمەت كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

ئونىۇ ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىس ۋە مۇئاۋىن رەئىسلىرى

جەدۋەل 18 — 19

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	پۈرتى	ۋەزىپە ئۇتقەن ۋاقتى
رەئىس	جاڭ جەنچى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى زىچۇ ناھىيىسى	1954.5 — 1956.5
	جاڭ سۇنشى	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يىچاڭ ناھىيىسى	1957.2 — 1958.5 1963.1 — 1967.1
	ياڭ چىڭشەن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شۇچاڭ شەھىرى	1980.9 — 1982.3
	ئەمەت مەمتاۋلا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1982.3 — 1984.4
	ھوشۇر مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1984.4 — 1990.3
	لىيۇ چۇنتاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشيەن ناھىيە-سى	1990.3 —
مۇئاۋىن رەئىس	قاسىمتاغون	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1954.5 — 1958.5 1963.1 — 1967.2
	مەمەت ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	تاتۇش شەھىرى	1963.1 — 1967.2 — 1984.8
	ئىلىقارى ئىسمايىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1980.9 — 1982.3
	قاسىموق	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا شەھىرى	1980.9 — 1982.3
	يۇ كۆڭلى	ئەر	خەنزۇ	شەنشى شىپاڭ ناھىيىسى	1982.3 — 1986.2
	ئىلىقارى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1982.3 — 1986.6
	ھوشۇر مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1983.2 — 1984.4
	خوجەك ئەھمىدى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1986.4
	مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1986.8 — 1988.3

مۇئاۋىن رەئىس	ھېزىم ساساق	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1984.8 — 1987.6
	راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.6 —
	لىيۇ چۈنتاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۈڭشىيەن ناھىيە-سى	1987.6 — 1990.3
	ساۋۇت ماموز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.6 — 1990.3
	ئالىمقارى ھاجى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.6 —
	جې يۈسەي	ئەر	خەنزۇ	خېبەي شىيەنشىيەن ناھىيە-سى	1990.3 —
	لى شۈمېي	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ خۇاڭشىيەن ناھە-يىسى	1990.3 —
	خەي ۋەنيىڭ	ئەر	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.3 —

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ باش كاتىپ ۋە مۇئاۋىن باش كاتىپ (مۇئاۋىن ئىشخانا مۇدىرى) لىرى

جەدۋەل: 18 — 20

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
باش كاتىپ	ناسىر ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1954.5 — 1958.5
	سىدىق ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.1 — 1963.6
	نامەت ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.6 — 1966.12
	تاتلىق ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.9 — 1982.3
	ئىلى نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1982.3 — 1990.3
مۇئاۋىن باش كاتىپ	ماجىكەي خالىق	ئەر	قىرغىز	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —
مۇئاۋىن مۇدىر	لىيۇ جىسىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يەنئەن شەھىرى	1990.6 —

§2 . سىياسىي كېڭەش يىغىنلىرى

1. ئونسۇ ناھىيىسى ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلىشتىن بۇرۇنقى يىغىنلىرى

1) 1 - نۆۋەتلىك كومىتېت يىغىنى 1954 - يىل 5 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 5 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 40 ئەزا قاتناشتى. ئۇلار ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشكە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى، ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

2 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتناشتى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنى دائىمىي كومىتېتىغا 7 ئەزا سايلىدى. جالاڭ جەنجى رەئىس (قوشۇمچە)، قاسىمئاخۇن مۇئاۋىن رەئىس، مەمەت ئىمىن، ھەمراخان، جالاڭ شياۋشيەن، لىۋ يۈمىن، ناسىر ئەيسالار دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، ناسىر ئەيسا باش كاتىپ بولدى.

2) 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت يىغىنى 1957 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 40 ئەزا قاتناشتى، يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى ھەم دوكلات ھەققىدە قارار ماقۇللاندى؛ ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى؛ جالاڭ سۇنشى رەئىس (قوشۇمچە) لىككە، قاسىمئاخۇن مۇئاۋىن رەئىسلىككە، ناسىر ئەيسا، شايۇپ ھاجى، مەمەتئىمىن، جالاڭ شياۋشيەن، مۇلايىمخانلار دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، ناسىر ئەيسا باش كاتىپلىققا سايلاندى.

2. ئونسۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى يىغىنلىرى

1) 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت يىغىنى 1963 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 23 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا 47 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا سىياسىي كېڭەشنىڭ خىزمەت دوكلاتى قاراپ چىقىلىپ ماقۇللاندى، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. جالاڭ سۇنشى رەئىس (قوشۇمچە) لىككە، قاسىمئاخۇن مۇئاۋىن رەئىسلىككە، باۋ سۇنخەي (خۇيزۇ)، ئەختەم ئىسمائىل، نۇرخان بارات، سىدىق ئىبراھىم، مەمەت ئىمىن، مەمەتكېرىم ئىمىن، مەخمۇت ئىمىن، سايىم مولىلا، جۈمە ئىمام ئىگەمبەردى (قىرغىز) لار دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، سىدىق ئىبراھىم باش كاتىپلىققا سايلاندى.

2) 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت يىغىنى 1963 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىن 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 50 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ۋە ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت دوكلاتى قاراپ چىقىلدى. جالاڭ سۇنشى رەئىسلىككە، قاسىمئاخۇن مۇئاۋىن رەئىسلىككە، نامەت ئاۋۇت، باۋ سۇنخەي (خۇيزۇ)، ئىلىقارى، مەمەت ئىمىن، سايىم مولىلا، قاسىموف، شايۇپ ھاجى، مەمەت كېرىملەر دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، نامەت ئاۋۇت باش كاتىپلىققا سايلاندى.

3) 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت يىغىنى 1965 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 50 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 2 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ۋە 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا بېرىلگەن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى، سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرى ۋە مالىيە خام چوتى، نەق چوتى ھەققىدىكى دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى؛ جالاڭ سۇنشى رەئىسلىككە، قاسىمئاخۇن مۇئاۋىن رەئىسلىككە، نامەت ئاۋۇت، باۋ سۇنخەي (خۇيزۇ)، مەرەمتىساخان، ئىلىقارى، مەمەت ئىمىن، مەمەتكېرىم ئىمىن، مەخمۇت ئىمىن، سايىم مولىلا، قاسىموف، شايۇپ ھاجى، ئىلىقارى ئىسمائىللار دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، نامەت ئاۋۇت باش كاتىپلىققا سايلاندى.

1980 ـ يىل 9 ـ ئايدا ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى سىياسىي كېڭەش ئونسۇ ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار قىلدى ۋە كېڭىشىش ئارقىلىق ياڭ چىڭشەن، تاتلىق ھاپىز، ئىلىخان، ھەسەن مەھەممەت، قادىر مەمەت (قىرغىز)، ئابدۇرېھىم ھامىدىن، ئىمىن روزى، خەلچەم ئەكرەم، جالاڭ يەدې، چېن داجېن قاتارلىق 10 كىشىنى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا تولۇقلىدى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ياڭ چىڭشەننى رەئىسلىككە، مەمەت ئىمىن، ئىلىقارى ئىسمايىل، قاسىموفلارنى مۇئاۋىن

رەئىسلىككە، تاتلىق ھاپىزنى باش كاتىپلىققا تەينىلىدى. سىياسىي كېڭەش ئەزالىقىغا 57 كىشىنى كۆرسەتتى.

4) 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت يىغىنى 1982 ـ يىل 3 ـ ئايىنىڭ 24 ـ كۈنىدىن 4 ـ ئايىنىڭ 4 ـ كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئوتكۈزۈلدى. يىغىنغا 69 ئەزا قاتناشتى، ئۇلار ئىچىدە پەن، مائارىپ، مەدەنىيەت، ساھەسىدىكىلەر 13، سودا ـ سانائەت ساھەسىدىكىلەر 8، دېموكراتىك زات 3، يۇقىرى قاتلام مىللىي زات 3، دىنىي زات 15، ج ك پ غا ئەزا ۋەكىل 3، شىياڭگاڭلىق، تەيۋەنلىكلەرنىڭ پۈشتىلىرى 6، پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلات كادىرى 8. ئۇلار سىياسىي كېڭەش 3 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى، ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ 1 ـ يىغىنغا سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى روھنى ئۇرغۇتۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، بىرلىك سەپ خىزمىتىنى كۆچەيتىش ۋە ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈشكە پائال تۆھپە قوشۇشقا چاقىرىلدى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئەمەت مەمتاۋلا رەئىسلىككە، يۇ كۆڭلى، ئىلمقارى، ھوشۇر مەسۇملەر مۇئاۋىن رەئىسلىككە، دېڭ ۋېنيۈەن، باۋ سۈنخەي (خۇيزۇ)، ھەسەن ئەخمەت، ئەلا كېرىم، ئىلى نىياز، قادىر مۇھەممىدى (قىرغىز)، ئىسكەندەر ئايۇپ، سايىم موللا، ئابلا ھەسەن، ئالىم قارى، ئىمىن مەمەت، جۇمە ئىمام ئىگەمبەردى (قىرغىز)، قاسىموف، خەلچەم ئەكرەم، خەيرىنسا رامىزان (ئايال، قازاق) قاتارلىق 15 كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، ئىلى نىياز باش كاتىپلىققا سايلاندى.

5) 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت يىغىنى 1984 ـ يىل 8 ـ ئايىنىڭ 8 ـ كۈنىدىن 12 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ يىغىن زالىدا ئوتكۈزۈلدى. يىغىنغا 69 ئەزا قاتناشتى، ئۇلار سىياسىي كېڭەش 4 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئوتتى ۋە قاراپ چىقىپ ماقۇللىدى؛ ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ 1 ـ يىغىنغا سىرتتىن قاتنىشىپ، ناھىيىنىڭ چوڭ ـ چوڭ ئىشلىرى توغرىسىدا سەمىمىي تەكلىپ ۋە پىكىرلەرنى بەردى. ھوشۇر مەسۇم رەئىسلىككە، يۇ كۆڭلى، خوجەك ئەخمەت، ئىلمقارى، مۇسا مەسۇم (1986 ـ يىلى تولۇقلانغان)، ھېزىم سامساق، مەمەت ئىمىنلەر مۇئاۋىن رەئىسلىككە، كۆك گوچىن (ئايال)، دېڭ ۋېنيۈەن، ئىلى نىياز، ئەمەت مەمتاۋلا، قادىر مەھەممىدى (قىرغىز)، باۋ سۈنخەي (خۇيزۇ)، ئىسكەندەر ئايۇپ، ئابلا ھەسەن، ئالىم ھاجى، ئىمىن مەمەت، قاسىموف، خەيرىنسا رامىزان (ئايال، قازاق)، رېشتوف قاتارلىق 13 كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، ئىلى نىياز باش كاتىپلىققا، ما جىڭسەي خالىق (قىرغىز) مۇئاۋىن باش كاتىپلىققا سايلاندى.

6) 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت يىغىنى 1987 ـ يىل 6 ـ ئايىنىڭ 14 ـ كۈنىدىن 18 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش يىغىن زالىدا ئوتكۈزۈلدى. يىغىنغا 69 ئەزا قاتناشتى. ئۇلار سىياسىي كېڭەش 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئوتتى ۋە قاراپ چىقتى؛ ناھىيىلىك 6 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتېيىنىڭ 1 ـ يىغىنغا سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا «تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، بۈرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇش»، «قانۇنچىلىق تەربىيىسى ئىلىپ بېرىپ، ئونۇ ناھىيىنىڭ تىنچ، ئىتتىپاقلىق چوڭ ياخشى ۋەزىيىتىنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش» قاتارلىقلار توغرىسىدا قارار ماقۇللاندى؛ ھوشۇر مەسۇم رەئىسلىككە، مۇسا مەسۇم، راخمان نۇر، لىيۇ چۇنتاڭ، ساۋۇت مامۇر، مەمەت ئىمىن، ئالىم قارىھاجىلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە، كۆك گوچىن (ئايال)، ئىلى نىياز، ئابلا ھاجى، ئابدۇرېشىت ئىسمايىل، مامۇتقارى ھاجى، ئىسكەندەر ئايۇپ، ما جىڭسەي خالىق (قىرغىز)، ياڭ ۋېنلى (خۇيزۇ)، خەيرىنسا رامىزان (ئايال، قازاق)، قاتارلىق 9 كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، ئىلى نىياز باش كاتىپلىققا، ما جىڭسەي خالىق مۇئاۋىن باش كاتىپلىققا سايلاندى.

7) 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېت يىغىنى 1990 ـ يىل 3 ـ ئايىنىڭ 22 ـ كۈنىدىن

27 ـ كۈنگىچە سىياسىي كېڭەش يېغىن زالىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 77 ئەزا قاتناشتى. ئۇلار سىياسىي كېڭەش 6 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە قاراپ چىقتى؛ ناھىيىلىك 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 ـ يىغىنىغا سىرتتىن قاتنىشىپ، ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلاتنى، خەلق ئىگىلىكى پىلانى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى، مالىيە خام چوتى، نەق چوتى ھەققىدىكى دوكلاتلارنى ئاڭلاپ ۋە قاراپ چىقىپ، تەكلىپ، پىكىر بەردى. يىغىندا ھەر مىللەت، ھەر ساھە سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىشنى تېخىمۇ ياخشى ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا تەۋرەنمەي چىڭ تۇرۇپ، سىياسىي، ئىدىيە، ھەربىكەت جەھەتلەردە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بىلەن بىردەكلىكنى ساقلاپ، بۈرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە بايرىقى روشەن ھالدا قارشى تۇرۇپ، ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش فاكتورىنىڭ چىڭ تۇرۇپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىك سەپنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن يېڭى تۆھپە قوشۇشقا، ناھىيە خەلق ئىگىلىكىنىڭ داۋاملىق، مۇقىم راۋاجلىنىشىغا تېخىمۇ چوڭ تۆھپە قوشۇشقا چاقىرىلدى. يىغىندا لیۇ چونتاڭ رەئىسلىككە، راخمان نۇر، چې يۈسەي، لى شۈمېي (ئايال)، خەي ۋەنيىڭ (خۇيزۇ)، مەمەت ئىمىن، ئالىمقارى ھاجىلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە، لیۇ چونتاڭ، راخمان نۇر، چې يۈسەي، لى شۈمېي (ئايال)، خەي ۋەنيىڭ (خۇيزۇ)، مەمەت ئىمىن، ئالىم قارىھاجى، ھوشۇر مەسۇم، ئىسكەندەر ئابۇپ، سامساق توختى، ما جىڭسەي خالىق (قىرغىز)، چۇۋار ئوسمان، لى شېڭخۇا، سۇن خەنچېڭ، خۇاڭ جىنشېڭ، خەيرىنسا رامىزان (ئايال، قازاق)، گۇڭ يېكۇن، كۇڭ گوچىن (ئايال)، يىڭ ۋېنلى (خۇيزۇ)، تۇنىياز قادىر، ھامۇت قارى، ئابلاخان ھاجى، ئابدۇرېھىم ھاجىلار دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، چۇۋار ئوسمان باش كاتىپلىققا سايلاندى.

§ 3 . ئاساسىي پائالىيەتلىرى

«ئۇزاق مۇددەت بىللە ياشاش، ئۆزئارا نازارەت قىلىش، بىر بىرىدىن سىر ساقلىماسلىق، باشقا كەلگەننى تەڭ كۆرۈش» فاكتورىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، پائال تۇرۇپ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتناشتى ۋە ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلدى. سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىغا سىرتتىن قاتنىشىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتلىرىنى ئاڭلاپ ۋە قاراپ چىقىپ، ناھىيىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، مائارىپ، ساھىيە، پەن ـ تېخنىكا، ئەدلىيە قاتارلىق ئىشلىرىغا تەكلىپ ۋە پىكىر بېرىپ تۇردى، بۇ تەكلىپ ۋە پىكىرلەر ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرىنىڭ بېجىرىشىگە يوللاپ تۇرۇلدى. خەلق قۇرۇلتىيى، ھۆكۈمەت، سىياسىي كېڭەش تەركىبىگە كىرىدىغانلار ئۈستىدە كېڭىشىش ۋە مۇزاكىرە ئېلىپ باردى. سىياسىي كېڭەش 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنىنىڭ ستاتىستىكىسىغا قارىغاندا، سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى 44 تەكلىپ بەرگەن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە شەھەر قۇرۇلۇشى، مۇھىت تازىلىقىغا دائىر تەكلىپ 10، مائارىپ، ساھىيىگە دائىر تەكلىپ 5، سانائەت ـ قاتناش، سۇچىلىققا دائىر تەكلىپ 10، مىللەت، دىنغا دائىر تەكلىپ 4، جەمئىيەت ئامانلىقىغا دائىر تەكلىپ 4، مال باھاسى، سودا ـ سانائەتنى مەۋزۇ قىلىپ باشقۇرۇشقا دائىر تەكلىپ 4، باشقا ساھەلەرگە دائىر تەكلىپ 7؛ 3 يىلدىن بېرى سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى بەرگەن تەكلىپلەردىن 108 ى بىر تەرەپ قىلىنغان، ئۇلار ئومۇمىي تەكلىپنىڭ 85% نى ئىگىلەيدۇ.

پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ دىنىي، مىللىي سىياسىتىگە بىنائەن، مۇسۇلمانلارنىڭ يىلدا بىر قېتىم ئېلىپ بارىدىغان ھەج ـ تاۋاپ كۈنلىرىدە، ئاپتونوم رايونىنىڭ «رايون ئاتلاپ تاۋاپ قىلىش پائالىيىتى ئېلىپ بارماسلىق» دېگەن بەلگىلىمىسىنىڭ روھى بويىچە، ۋاقتىدا تەشۋىقات ـ تەربىيە ئېلىپ بېرىپ، بۇ پائالىيەتنىڭ نورمال

ئېلىپ بېرىلىشىغا كاپالەتلىك قىلدى. ھەر مىللەت خەلقىدىن 100 مىڭ 64 . 138 يۈەن ئىئانە توپلاپ، مەشھۇر سەيلىگاھ — قۇرمىش ئاتام مازىرىنى رېمونت قىلىپ، 3 يىلدا تاۋاپ قىلغۇچى ۋە سەيلى . ساياھەتتە بولغۇچىلارنى 13 مىڭ ئادەم (قېتىم) كۈتۈۋالدى.

1988 ـ يىل 6 ـ ئايدا داۋالاش ـ سەھىيە ساھەسىدىكى سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنى چاغراق يېزىسىغا ئەۋەتتى، ئۇلار داۋالاش ـ سەھىيە خىزمىتىنى تەكشۈردى ھەمدە دېھقانلارنى ھەقسىز سەييارە داۋالىدى. تۇمشۇق، چاغراق يېزىلىرىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى ۋە ناھىيىدە يېزا ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كوپېراتىپى قۇرۇش خىزمىتىنى نۇقتىلىق تۇتتى، ئەھۋال ئىنكاس قىلىپ، تەكلىپ بېرىپ، ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتى ئۈستىدە نازارەتچىلىك قىلدى. 1989 ـ يىلى باھار بىلەن ياز ئارىلىقىدا بېيجىڭدا ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ يۈز بەرگەندە ۋە 1990 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ يۈز بەرگەندە، سىياسىي كېڭەش مالىمانچىلىقلارغا بايرىقى روشەن ھالدا قارشى تۇردى، ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىگە ماسلىشىپ، مۇقىملىق خىزمىتىنى چىڭ تۇتتى. 12 قېتىم رەئىسلەر يىغىنى، 8 قېتىم دائىمىي كومىتېت يىغىنى، 2 قېتىم ئومۇمىي ئەزالار يىغىنى ئۆتكۈزدى، «مۇقىملىقنى ھەممىدىن يۇقىرى ئورۇنغا قويۇش» مەزكىزىي مەزمۇن قىلىنغان 2 قارار دىنىي زاتلار كۇرسى ئاچتى، دىنىي زاتلارغا بولغان ئىتتىپاقلىق خىزمىتىنى كۈچەيتتى.

1982 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 90 دىن ئارتۇق ئەزانى 16 قېتىم تەكشۈرۈش پائالىيىتىگە ئۇيۇشتۇردى، ئەزالارنى 2 قېتىم ئىلى قاتارلىق جايلارنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە، 12 قېتىم مەخسۇس تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشقا ئۇيۇشتۇردى.

ئون توققۇزىنچى قىسىم

چوڭ - چوڭ سىياسىي ئىشلار

ئون توققۇزىنچى قىسىم

چوڭ - چوڭ سىياسىي ئىشلار

I باب

ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش

1950 - يىل 9 - ئايدا، ئونىۇ ناھىيىلىك ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمىتى ئەترىتى قۇرۇلدى. شۇ ئاينىڭ 23 - كۈنى خىزمەت ئەترىتى جاڭ جەنچى، گاۋ پېيچېن، جيا گۈاڭيىڭلارنىڭ يېتەكچىلىكىدە، 6 - رايون (قىزىل) نىڭ 1 - ، 4 - يېزىلىرىدىكى 6 كەنتكە بېرىپ، كادىر تەربىيىلەپ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمىتىنى سىناق قىلىشقا كىرىشىپ، 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى سىناقنى ئايالاشتۇردى. تەجرىبە ھاسىل قىلىنغان ئاساستا، 281 كادىر (ۋىلايەت، ناھىيە ئورگان كادىرى 147، قىسىم كادىرى 77، كادىرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى 40، ھەربىرىدە جەريانىدا قوبۇل قىلىنغان تايانچلار 17) ئۈيۇشتۇرۇلۇپ، 4 باسقۇچ بويىچە 5 رايونىنىڭ 32 يېزىسىدىكى 76 سىنىڭ 174 يېزا نوپۇسى ياشايدىغان رايوندا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى.

ھەر باسقۇچلۇق ھەرىكەت مۇنداق 4 قەدەمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى: (1) ئامما ئارىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، سىياسەت تەشۋىق قىلىندى، جەمئىيەت تەكشۈرۈلدى. (2) سىنىپىي تەربىيە ئېلىپ بېرىلىپ، ئامما دەرت تۆكۈشكە ئۈيۇشتۇرۇلۇپ، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچىلاردىن ھېساب ئېلىندى، قانۇنسىز زومىگەر، پومېشچىكلار كۆرەش قىلىندى. (3) ئىجارە ھەققى كېمەيتىلدى، ئىجارە ھەققىنىڭ كېمەيتىلىش نىسبىتى «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ۋاقتىلىق نىزامى» بويىچە بولدى. تۇراقلىق ئىجارە ھەققى، تۇراقسىز ئىجارە ھەققىگە قارىتا ئىجارە ھەققىنى 25% كېمەيتىش، ئىجارە ھەققىنى 37.5% تە چەكلەش (يەنى ئەسلىدىكى ئىجارە ھەققىنى 25% كېمەيتىش، ئىجارە ھەققى كېمەيتىلگەندىن كېيىنكى ئىجارە ھەققىي ئومۇمىي ھوسۇلىنىڭ 37.5% ىدىن ئېشىپ كەتمەسلىك) چارىسى يولغا قويۇلدى. ئورتاقلىشىپ تېرىغان يەرنىڭ ئىجارىسى كېمەيتىلىپ، ئىجارىگە بەرگۈچىنىڭ كىرىمى ئومۇمىي ھوسۇلىنىڭ 40% ىدىن ئاشۇرۇۋېتىلمىدى. (4) تەشكىلاتلار تەرتىپكە سېلىندى ۋە قۇرۇلدى. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش -

زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش خىزمىتى 1951 - يىل 4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئايانلاشتى. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش جەريانىدا، دېھقانلارغا زىيان - زەخمەت يەتكۈزگەن 184 زومىگەر پومبىشچىك كۆرەش قىلىنىدى ۋە جازالاندى، بۇ ناھىيىدىكى پومبىشچىكلار سانىنىڭ نوپۇسنىڭ %4.96 نى ئىگىلىدى. يېزا ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى كۈچەيتىلدى، ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلار ساپلاشتۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام كادىرلار قوشۇنىغا سوقۇنۇپ كىرىۋالغان پومبىشچىك، باي دېھقان ئونسۇر ۋە لايىقەتسىز كادىردىن 159 ى تازىلاندى. مۇنەۋۋەر دېھقانلار ئىچىدىن 228 دىن ئارتۇق ھەر دەرىجىلىك كادىر تاللاندى.

ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىپ، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ئارقىلىق، دېھقانلارنىڭ سىياسىي، ئىدىيىۋى ئېڭى ئۆستى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار تەرەققىي قىلدى ۋە زورايدى. ناھىيە بويىچە دېھقانلار ئۈيۈشمىسىنىڭ ئەزاسى كۆپەيىپ 13 مىڭ 846 گە يەتتى؛ 5 رايوندا ئايالار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى، 5 ئىتتىپاق ياچېيكىسى قۇرۇلدى، 91 ياش كومموناستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا قوبۇل قىلىندى.

II باب

يەر ئىسلاھاتى

1952 - يىل 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى 17 كىشىلىك ناھىيىلىك يەر ئىسلاھاتى كومىتېتى قۇرۇلدى، كومىتېت ئەزالىرى خېلى كەڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئىدى، يەر ئىسلاھاتى خىزمىتىگە 440 كادىر قاتناشتى. بۇ خىزمەت 262 كۈن داۋاملىشىپ، 1953 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئايانلاشتى.

يەر ئىسلاھاتى ناھىيە بويىچە 30 دېھقانچىلىق يېزىسىدىكى 120 كەنتنە، يەنى 17 مىڭ 484 ئائىلە، يەنى ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %84 نى ئىگىلەيدىغان 73 مىڭ 52 نوپۇس بار رايوندا ئېلىپ بېرىلدى. چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىنى قوغداش ئۈچۈن، 2 - رايونىنىڭ 1 - يېزىسى ۋە 5 - رايونىنىڭ 6 - يېزىسىدىن ئىبارەت يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 2 يېزىدا يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلمىدى.

يەر ئىسلاھاتى 5 باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى: (1) يەر ئىسلاھاتى سىياسىتى تەشۋىق قىلىندى، تەكشۈرۈپ ئەھۋال ئىگىلەندى. (2) ئامما كەڭ كۆلەمدە قوزغىتىلدى، دېھقانلار ئۈيۈشمىلىرى تەرتىپكە سېلىندى ۋە زورايتىلدى. (3) سىنىپىي تەركىب ئايرىلدى. (4) قائىدە سۆزلەپ فايىل قىلىش كۆرىشى قانات يايدۇرۇلدى، پومبىشچىكلارنىڭ يەرلىرى مۇسادىرە قىلىندى. (5) يەر ۋە غەلىبە مېۋىسى دېموكراتىك ئاساستا تەقسىملەندى.

يەر ئىسلاھاتى جەريانىدا ناھىيە بويىچە 513 ئائىلە پومبىشچىك، 19 ئائىلە يېرىم پومبىشچىكقا ياتىدىغان باي دېھقان، 280 ئائىلە باي دېھقان، 397 ئائىلە ئاز يېرىنى ئىجارىگە بەرگۈچى قىلىپ ئايرىلدى. جەمئىي 167 مىڭ 787.42 مو يەر مۇسادىرە قىلىندى ۋە يىغىۋېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە پومبىشچىكلاردىن مۇسادىرە قىلىنغان يەر 123 مىڭ 412.06 مو، يېرىم پومبىشچىكقا ياتىدىغان باي دېھقان، ئاز يېرىنى ئىجارىگە بەرگۈچى قاتارلىقلاردىن يىغىۋېلىنغان يەر 44 مىڭ 175.36 مو، 18 مىڭ 958.22 مو بوز يەر، 4059.5 ئېغىز ئۇي، 2903 تۆياق ئۆلاغ، 15 مىڭ 403 دانە دېھقانچىلىق سايمىنى، 1264 دانە ئۇي سايمىنى، 67 مىڭ 483 كىلوگرام ئاشلىق مۇسادىرە قىلىندى.

يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە ناھىيە بويىچە 5 رايوندىكى 30 دېھقانچىلىق يېزىسىدا يېزا، كەنت دېھقانلار ئۈيۈشمىسى ۋە دېھقانلار ئۈيۈشمىسى گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، دېھقانلار ئۈيۈشمىلىرىنىڭ ئەزاسى 27 مىڭ 933 كە يەتتى، ئۇلار ئىچىدە يەر ئىسلاھاتى جەريانىدا يېڭىدىن كىرگەنلەر 13 مىڭ 96؛ دېھقانلار ئۈيۈشمىسىنى تەرتىپكە سېلىش جەريانىدا، ئىستىلى ناچار، مەيدانى تۇراقسىز ھەمدە خەلقنىڭ نەپرىتى بىر قەدەر كۈچلۈك 236 كىشى دېھقانلار ئۈيۈشمىسىدىن چىقىرىۋېتىلدى، ئەخلاقلىق، ھەم قابىلىيەتلىك، ئامما ئارىسىدا ئىناۋىتى بار ئاكتىپلاردىن 3937 سى يېزا كادىرلىقىغا تاللاندى. ئامانلىق ساقلاش تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسى 128 گە، ئامانلىق ساقلاش خادىمى 960 قا يەتتى. يەر ئىسلاھاتى جەريانىدا 64 كىشى جۈڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىردى، 140 كىشى يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىردى.

يەر ئىسلاھاتى جەريانىدا، ناھىيە بويىچە «جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ يەر ئىسلاھاتى قانۇنى» ۋە «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ يەر ئىسلاھاتى قانۇنىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى بىر قانچە كونكرېت بەلگىلىمىسى» ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، كەمبەغەل دېھقان، يالالانما دېھقانلارغا تايىنىش، ئوتتۇرا دېھقانلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىش، باي دېھقانلارنى بىتەرەپ قالدۇرۇش، پومېشچىكلارنى يېتىم قالدۇرۇش، فېئودالىلىق ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى قەدەم باسقۇچلۇق ھالدا بۇلەكلەرگە بۆلۈپ يوقىتىشتىن ئىبارەت توغرا لۇشيەن ئىجرا قىلىندى. پومېشچىكلارغا پەرقلىق مۇئامىلە قىلىنىپ، ئەشەددىلىرى يېتىم قالدۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە كۆرەش قىلىنغان پومېشچىك ئاران 14 بولۇپ، كۆرەش قىلىنىش كۆلىمى پومېشچىكلار ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 0.33% ىنى ئىگىلىندى. پارتىيىنىڭ بىرلىك سەپ سىياسىتى توغرا ئىجرا قىلىندى، چارۋىچىلىقنى، سودا - سانائەتنى قوغداش، باي دېھقان ئىگىلىكىنى ساقلاپ قېلىش سىياسىتىنى ئىجرا قىلىشقا دىققەت قىلىندى. دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتى يولغا قويۇلدى. تەركىبى پومېشچىك ئايرىلغان 8 تەرەققىيپەرۋەر دىنىي زاتنىڭ ئارتۇق بېرى، ئۆيى، ئۇلىغى، دېھقانچىلىق سايمىنى قانۇن بويىچە مۇسادىرە قىلىنغاندىن سىرت، سىياسىي جەھەتتىن قوغداپ قېلىندى. يېرىم پومېشچىكقا ياتىدىغان باي دېھقانلاردىن باشقا ئادەتتىكى باي دېھقانلارنىڭ يېرى يىغىۋېلىنمىدى.

Ⅲ باب

ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش

1950 - يىل 6 - ئايدا ئامېرىكا جاھانگىرلىكى چاۋشيەنگە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى قوزغاپ، ئۇرۇش ئوتىنى مەملىكىتىمىزنىڭ يالۇجياڭ دەرياسى بويىغىچە تۇتاشتۇرۇپ، چاۋشيەننى كۆۋرۈك قىلىپ مەملىكىتىمىزگە تاجاۋۇز قىلىشقا ئورۇندى. 1950 - يىل 10 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى پارتىيە مەركىزي كومىتېتىنىڭ «ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، يۇرت ۋە ۋەتەننى قوغداش» چاقىرىقىغا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، جۈڭگو خەلقىنىڭ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش جەمئىيىتىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك تارماقىنى قۇرۇپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش تەشۋىقات پائالىيىتىنى داغدۇغىلىق ئېلىپ باردى. ناھىيە بويىچە 6 رايوندا

سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، ئۇلارغا قاتناشقانلار 60 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى، مەدەت بېرىش نامايىشى 80 نەچچە قېتىم ئۆتكۈزۈلدى، ئۇلارغا قاتناشقانلار 24 مىڭ 700 ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى، 40 مىڭ 700 دىن ئارتۇق ئادەم ئىمزا قويدى، 40 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم پۇل ۋە ماددىي بۇيۇم ئىئانە قىلدى، كۆپلىگەن كادىر، ئىشچى، دېھقان - چارۋىچى ۋە بارلىق پارتىيە ئەزالىرى ئاكتىپ ئىشلەش مۇھىم مەزمۇن قىلىنغان ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى ئىمزالىدى، مەسئۇلاتنى ئاشۇرۇپ، ئىقتىساد قىلىشنى يولغا قويۇپ، پۇل، ماددىي بۇيۇم ئىئانە قىلىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۇرۇشىغا مەدەت بەردى. ياشلار بەس - بەس بىلەن جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسمىغا قاتناشتى، دېھقانلار ئۆزلۈكىدىن لاپقۇتلىشىش ئەترىتىنى ئۈيۈشتۇرۇپ، 300 مو يەر ئېچىپ، ئىلىنغان ئاشلىقنىڭ ھەممىسىنى دۆلەتكە ئىئانە قىلىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۇرۇشىغا مەدەت بەردى.

1951 - يىل 10 - ئايدىكى ستاتىستىكىغا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە جەمئىي 147 كۆمۈش ئۆزۈك، 72 دانە كۆمۈش بىلەيزۈك، 93 جۈپ كۆمۈش ھالقا، بىر جۈپ ئالتۇن ھالقا، بىر سەر ئالتۇن، 10 مىڭدىن ئارتۇق جۇۋا، 195 كىگىز، 1219 تەڭگە، 167 يامبۇ، 478 دادەن ئاشلىق، 495 تۇياق (دانە) چوڭ، ئۇششاق چارۋا ئىئانە قىلىنغان. ئۇلارنى پۇلغا سۈندۈرغاندا 14 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىدۇ.

IV باب

ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى

1950 - يىلى ئونىۇ ناھىيىسىدە ناھىيە، رايون، يېزىدىن ئىبارەت 3 دەرىجىلىك خەلق ھاكىمىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، فېئودالىلىق ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى پىلانلىق، قەدەممۇ قەدەم يوقىتىلىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق راۋاجلاندۇرۇلدى. بىراق يوشۇرۇنۇۋالغان ئەكسىلئىنقىلابچىلار، ئەكسىيەتچىل خوجىداۋمېن تەشكىلاتىنىڭ كاتتىۋاشلىرى، پومېشچىك، زومىگەرلەر ئىچىدىكى قانۇنسىز ئۇنسۇرلار ۋە گومىنداڭنىڭ بىر قىسىم ئەكسىيەتچىل تايانچلىرى ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ھالدا يېڭى قۇرۇلغان خەلق ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللاندى.

1951 - يىل 2 - ئايدا مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى جازالاش نىزامى» نى ئېلان قىلدى، 5 - ئايدا ناھىيە بويىچە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ئاممىۋى ھەرىكىتى داغدۇغىلىق قانات يېيىپ، 1952 - يىل 6 - ئايدا ئاياغلاشتى. ستاتىستىكىغا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە جەمئىي 158 قېتىم پاش قىلىش سۆھبەت يىغىنى، تەشۋىقات يىغىنى، دەرت تۆكۈش يىغىنى، شىكايەت قىلىش يىغىنى ئۆتكۈزۈلگەن، ئۇلارغا قاتناشقانلار 188 مىڭ 311 ئادەم (قېتىم) گە يەتكەن. يوشۇرۇنۇۋالغان باندىت، ئىشپىيون، ئەكسىيەتچىل خوجىداۋمېن تەشكىلاتىنىڭ كاتتىۋاشى ۋە تەتۇر ھېسسىيات ئالغان زومىگەر پومېشچىكتىن 278 ى پاش قىلىنغان. بۇ قېتىمقى ھەرىكەت جەريانىدا «پاش جىنايەتچىلەرنى قەتئىي جازالاش، ئەگەشكۈچىلەرنى سۈرۈشتە قىلماسلىق، خىزمەت كۆرسەتكەنلەرنى تەقدىرلەش» قائىدىسىدا چىڭ تۇرۇلۇپ، جەمئىي 259 ئادەم (بۇنىڭ ئىچىدە ئىشپىيون 14، ئەكسىيەتچى پارتىيە، تەشكىلات تايانچلىرى، باندىت، ئەكسىيەتچى خوجىداۋمېن تەشكىلاتىنىڭ كاتتىۋاشى 26، زومىگەر 194، قانۇنسىز پومېشچىك 18، ئەق ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر 7) بىر تەرەپ قىلىنغان، ئۇلاردىن 12 سىگە ئۆلۈم جازاسى، 94 گە مۇددەتلىك

قاماق جازاسى بېرىلگەن، 118 ى ئامىنىڭ رەجىمىغا تاپشۇرۇپ بېرىلگەن، 32 سىگە كەڭچىلىك قىلىنغان.
ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا بەزى خاتالىقلارمۇ كۆرۈلدى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ ھەقىقەتكە قايتقان ھاكىمى چۈنچىڭ خاتا ئۆلتۈرۈلگەنىدى، بۇ دېلو 1989 - يىلى تۈزىتىلدى.

V باب

«ئۇچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكەتلىرى

1 § . «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى

ئونىۋ ناھىيىسى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1951 - يىل 12 - ئايدىكى «پارتىيە ۋە دۆلەت ئورگانلىرى ئىچىدە خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش، بىيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش» ھەققىدىكى يولىيورۇقىغا ئاساسەن، 1952 - يىل 1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى «ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنى باشلاپ، 7 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاياغلاشتۇردى. بۇ ھەرىكەتكە ناھىيە بويىچە 304 كادىر قاتناشتى. ھەرىكەت ئىدىيىۋى سەپەرۋەرلىك، ھۆججەت ئۆگىنىش، سىياسەت تاپشۇرۇش، ئۆزى ئۆزىنى تەكشۈرۈش، دېموكراتىك تەكشۈرۈش، پاش قىلىش، قايتا تەكشۈرۈپ دەللىلەش ۋە دېلو تۈرغۇزۇپ بىر تەرەپ قىلىش قاتارلىق باسقۇچلار بويىچە ئېلىپ بېرىلىپ، ناھىيە بويىچە 261 خىيانەتچىنىڭ 174 ىڭ 41.782 يۈەن خىيانەت قىلغانلىقى ئېنىقلاندى، ئۇلار ئىچىدە خىيانىتى 100 يۈەندىن تۆۋەنلىرى 141، 1000 يۈەندىن تۆۋەنلەر 78، 1000 يۈەندىن 5000 يۈەنگىچىلىرى 36، 5000 يۈەندىن 10 ىڭ يۈەنگىچىلىرى 3، 10 ىڭ يۈەندىن يۇقىرىلىرى 3. خىيانەت قىلىنغان پۇلدىن 67 ىڭ 30.595 يۈەن قايتۇرۇۋېلىنىدى. 259 ئادەم بىر تەرەپ قىلىندى، ئۇلارنىڭ 235 ى مەمۇرىي جەھەتتىن جازالاندى، 24 ى جىنايى ئىشلار بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى.
«ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشى ئارقىسىدا، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىنقىلابىي قوشۇننى چىرىتىشى كۈچلۈك چەكلەندى، پارتىيە تەشكىلاتى پاكلاشتۇرۇلدى. ئىچكى قىسىمدىكى بىر تۈركۈم چىرىك ئۇنسۇرلار تازىلاندى، بىر قىسىم كادىرلار تەربىيىلەندى ۋە قوتقۇزۇۋېلىندى. بۇنىڭ بىلەن ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلۇشىغا ۋە خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدىكى خىزمەتلەرنىڭ ياخشى ئىشلىنىشىگە ئاساس سېلىندى.

2 § . «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى

1952 - يىل 1 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى سودا - سانائەت ساھەسىدە «پارىخورلۇققا قارشى

تۇرۇش، باج ئوغرىلاشقا، باج تاپشۇرماسلىققا قارشى تۇرۇش، ئىش ھالقىلىرىنى قىسقارتىپ ماتېرىيال ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش، دۆلەت مۇلكىنى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش، دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي ئاخباراتىنى ئوغرىلاشقا قارشى تۇرۇش» تىن ئىبارەت «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئەينى ۋاقىتتا ئونسۇنىڭ سودا - سانائىتى يەنىلا قالاق بولۇپ، «بەش زەھەر» ھېچقانچە زور بولمىغاچقا، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلمىدى.

1963 - يىل 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئونسۇ ناھىيىسىدە مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش - ئىقتىساد قىلىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش ئاساسىدا، مەركەزنىڭ ئالاقىدار يولىيورۇقى بويىچە «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، يېڭى «بەشكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش، ئوغرىلىققا قارشى تۇرۇش، ھايانكەشلىككە قارشى تۇرۇش، ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش، بېيۇروكراتلىققا قارشى تۇرۇش، تارقاقچىلىققا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. 5 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتىدە سىناق باشلاندى. 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى بۇ ھەرىكەت ناھىيىدىكى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار ۋە كارخانا، كەسىپي ئورۇنلاردا ئومۇميۈزلۈك باشلىنىپ، 1964 - يىل 9 - ئاينىڭ ئاخىرى ئاساسىي جەھەتتىن ئاياغلاشتى. «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىگە 30 ئورۇندىن جەمئىي 964 ئادەم قاتناشتى، بۇلار قاتنىشىشقا تېگىشلىكلەرنىڭ 91.5% نى ئىگىلىدى.

«بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى سىياسەت ئۆگىنىش، «ئىسسىق سودا يۈيۈنۈش» (5 جەھەتتىكى مەسىلىنى ھەركىم ئۆزى تەكشۈرۈش) ، پاش قىلىش - ئاشكارىلاش، دېلو تۇرغۇزۇپ بىر تەرەپ قىلىش قاتارلىق باسقۇچلار بويىچە ئېلىپ بېرىلدى. تەكشۈرۈپ دەلىللەش ئارقىلىق ناھىيە بويىچە 123 كىشى خىيانەتچى، ئوغرى، ھايانكەش دەپ بېكىتىلدى. ئۇلار ئىچىدە خىيانىتى 300 يۈەندىن تۆۋەنلەر 93، 300 يۈەندىن 1000 يۈەنگىچە بولغانلار 18، 1000 يۈەندىن 5000 يۈەنگىچە بولغانلار 10، 5000 يۈەندىن 10 نەچچە مىڭ يۈەنگىچە بولغانلار 2، تارقاقچىلىق خاتالىقى ئۆتكۈزگەنلەر 3، بېيۇروكراتلىق خاتالىقى ئۆتكۈزگەنلەر 11، ئېغىر ئىسراپچىلىق خاتالىقى ئۆتكۈزگىنى بىر.

VI باب

«ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش» ، «كادىرلارنى تەكشۈرۈش» ھەرىكىتى

§ 1 . «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش»

1955 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە قالدۇق ئەكسىلئىنقىلابچىلار باشلانغۇچ دېھقانچىلىق كوپېراتىپلىرىنىڭ تېرىلغۇ ئۇلاغلىرىنى- ئۇرۇپ ئۆلتۈرىۋېتىش، يارىلاندۇرۇش، ئەكسىلئىنقىلابىي تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنى يوشۇرۇن تارقىتىش، ئەكسىلئىنقىلابىي شۇئارلارنى يېزىش، زەھەر تاشلاش، يولسىزلارنى، كۆۋرۈكلەرنى، ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى بۇزۇۋېتىشكە ئوخشاش قىلمىشلار ئارقىلىق كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئوخشاش ۋەقەلەرنى ئارقا - ئارقىدىن سادىر قىلدى.

1956 - يىل 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ج ك پ ئونىۋ ناھىيىلىك كومىتېتى، پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەققىدىكى يولىيورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئونىۋ ناھىيىلىك «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش» يېتەكچىلىك گۇرۇپپىسى قۇردى. «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش» ھەرىكىتى 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشقا بىرلەشتۈرۈلگەن ھالدا باشلىنىپ 1958 - يىل 2 - ئايدا ئاساسىي جەھەتتىن ئاياغلاشتى. بۇ ھەرىكەتكە 592 كادىر قاتناشتى، ھەرىكەت تەكتىنى ئېنىقلاپ رەتكە تىۋرغۇزۇش، ئىقرار قىلىشقا سەپەرۋەر قىلىش، پاش قىلىش - ئاشكارىلاش، مەخپىي دېلو بويىچە تەكشۈرۈش، پەرقلەندۈرۈپ دېلو بېكىتىش باسقۇچلىرى بويىچە ئېلىپ بېرىلدى، ناھىيە بويىچە 16 ئەكسىلئىنقىلابچى ئونىۋر ئېنىقلىنىپ، ئايرىم - ئايرىم بىر تەرەپ قىلىندى.

§ 2 . «كادىرلارنى تەكشۈرۈش»

«كادىرلارنى تەكشۈرۈش» خىزمىتى 1955 - يىل 9 - ئايدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قانات يايدۇرۇلدى، بۇ خىزمەت ئالدى بىلەن خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسىدا سىناق قىلىندى. 1956 - يىل 5 - ئايدا ناھىيە بويىچە قانات يايدۇرۇلۇپ، 1957 - يىل 5 - ئايدا ئاياغلاشتى. ناھىيە بويىچە 782 كادىر (پىرىكازچىكلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تەكشۈرۈش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى، ئۇلار ئىچىدە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىر 83، ئادەتتىكى كادىر 699؛ 73 كادىر تەكشۈرۈش ئوبيېكتى قىلىندى، ئۇلارنىڭ 24 ى ئۇستىدىن خۇلاسە چىقىرىلدى، قالغانلىرىنىڭ ئېغىر سىياسىي، تارىخىي مەسىلىسى يوق بولۇپ چىقتى.

VII باب

ئىستىل تۈزىتىش ۋە ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى

1957 - يىل 8 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ج ك پ ئونىۋ ناھىيىلىك كومىتېتى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتى ھەققىدىكى يولىيورۇق» نىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى ۋە ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ باشچىلىقىدا 7 كىشىلىك رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى.

ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان كادىرلىرى 1957 - يىل 9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئىستىل تۈزىتىش ئۆگىنىشىنى باشلىدى. 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئېچىلىش، سايراش، مۇنازىرە باشلىنىپ، 6198 تۈرلۈك پىكىر بېرىلدى. 12 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئوڭچىلارغا قارشى كۈرەش باشلاندى. 1958 - يىل 3 - ئايدا ئاپتونوم رايونىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئايرىم يىغىلىپ ئۆگىنىپ، يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كۈرەش قىلىشقا باشلىدى. باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ، پېداگوگىكا مەكتەپلىرىنىڭ خەنزۇ، خۇيزۇ ئوقۇتقۇچىلىرى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان كادىرلىرىنىڭ ئوڭچىلارغا قارشى تۇرۇش كۆرىشىگە قاتناشتى،

ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئۇيغۇر، قىرغىز ئوقۇتقۇچىلىرى ناھىيىگە يىغىلىپ ئوقۇچىلارغا قارشى كۈرەش قىلدى، پىداگوگىكا مەكتىپىدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىلىرى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى بىلەن بىرلىكتە ئوقۇچىلارغا قارشى كۈرەش قىلدى. بۇ ھەرىكەت 1958 - يىل 5 - ئايدا ئاياغلاشتى. ناھىيە بويىچە 26 كىشى «ئوڭچى ئۇنسۇر» ، ئۇلاردىن 8 ى يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر قىلىپ ئايرىلدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىگە جىنايى ئىشلار جازاسى، بەزىلىرىگە مەمۇرىي جازا بېرىلدى.

ئەينى ۋاقىتتىكى ۋەزىيەتتە ئاز سانلىكى ئوڭچىلارنىڭ سوتسىيالىزمغا قارشى سۆز - ھەرىكەتلىرىگە قايتۇرما زەربە بېرىش ۋە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش زۇرۇر ئىدى. بىراق كۈرەش ئېغىر دەرىجىدە كېڭەيتىۋېتىلدى. بەزى كادىرلار، زىيالىيلار خاتا ھالدا «ئوڭچى ئۇنسۇر» ۋە «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر» قىلىپ قويۇلۇپ، كۆڭۈلسىز ئاقىۋەتلەر كېلىپ چىقتى.

VIII باب

چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش

پۈتۈن مەملىكەتتە بارلىققا كەلگەن «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋەزىيىتىنىڭ تۇرتكىسىدە، 1958 - يىل 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك 2 - قېتىملىق پارتىيە ئەزالىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزدى، يىغىندا پىزا - ئىگىلىكىدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە تۆۋەندىكىدەك كۆرسەتكۈچ ئوتتۇرىغا قويۇلدى: ناھىيە بويىچە ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلىنى 1951 - يىلدىكى 22 مىڭ 830 تونىدىن 103 مىڭ 160 تونىغا يەتكۈزۈپ، 4.5 ھەسسە ئاشۇرۇش، بىرلىك ھوسۇلىنى 1957 - يىلدىكى 56 كىلوگرامدىن 235.65 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، 179.65 كىلوگرام ئاشۇرۇش؛ ياغلىق دان ھوسۇلىنى 1410 تونىدىن 4824 تونىغا يەتكۈزۈپ، 3.4 ھەسسە ئاشۇرۇش، بىرلىك ھوسۇلىنى 23.15 كىلوگرامدىن 75 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، 51.85 كىلوگرام ئاشۇرۇش؛ كېۋەز ھوسۇلىنى 225 تونىدىن 5250.3 تونىغا يەتكۈزۈپ، 23.33 ھەسسە ئاشۇرۇش، بىرلىك ھوسۇلىنى 7.9 كىلوگرامدىن 150 كىلوگرامغا يەتكۈزۈپ، 142.1 كىلوگرام ئاشۇرۇش؛ چارۋىنى 313 مىڭ 700 تۇياقتىن 700 مىڭ تۇياقتا يەتكۈزۈپ، 2.23 ھەسسە ئاشۇرۇش. شۇنىڭ بىلەن رايون، يېزىلار بەس - بەس بىلەن يۇقىرى ھوسۇل «سۈنئىي ھەمراھى» قويۇپ بەرگىلى تۇردى.

«كەلك كۆلەمدە پولات تاۋلاش» چاقىرىقى ئاستىدا، 1958 - يىلى ناھىيە بويىچە «ئومۇمىي خەلق پولات - تۆمۈر تاۋلاش ھەرىكىتى» باشلاندى، بۇنىڭغا ھەممە كەسىپ ۋە ھەممە ساھە تەك ئاتلاندى، كىچىك پېچلار ھەممە يەردە قەد كۆتۈردى. 5 - ئايدا بوزدۆگدە پولات - تۆمۈر زاۋۇتى قۇرۇلدى ۋە كۆمۈر كېنى ئېچىلدى. بۇ ئىشلارغا سېلىنغان ياش، قاۋۇل ئەمگەك كۈچلىرى پۈتۈن ناھىيە ئومۇمىي ئەمگەك كۈچىنىڭ 32.5% نى ئىگىلىدى. سېلىنغان مەبلەغ مىليون يۈەنگە يەتتى، يىل ئاخىرىغا قەدەر ئاران 3 تونىنا كېرەكسىز چويۇن تاۋلاندى. جايلاردىكى كىچىك پېچلار چېقىپ تاشلاندى، پولات - تۆمۈر زاۋۇتى 1962 - يىل 4 - ئايدا تاقالدى.

«چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» جەريانىدا ھەرقايسى ساھە، ھەرقايسى كەسىپلەر ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان شوئارنى ئوتتۇرىغا قويدى، ماۋارىپ ساھەسىدىكىلەر ئاۋاتلاشتۇرۇلغانى تۈگىتىش ۋەزىپىسىنى بىر يىلدا

ئورۇنداشنى، سەھىيە سىستېمىسىدىكىلەر چاشقان، قۇشقاچلارنى 3 يىلدا، چۈننى 5 يىلدا، پاشىنى 7 يىلدا يوقىتىپ بولۇشنى، مەدەنىيەت تارمىقىدىكىلەر يېزىلارنىڭ ھەممىسىدە كىنو قويۇش ئەترىتى بولۇشنى بىر يىلدا ئەملگە ئاشۇرۇشنى، پوچتا تارمىقىدىكىلەر يېزىلار، گۈڭشېلارنىڭ ھەممىسىدە پوچتا بولۇشنى بىر يىلدا ئىشقا ئاشۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئەملىيەتتە ھېچقايسىسى ئەملگە ئاشمىدى.

IX باب

سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى

§ 1 . ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە

ناھىيىلىك پارتكوم پارتىيە 8 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 10 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھى ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، 1962 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ بېشىدا، سوتسىيالىستىك تەربىيە قوماندانلىق شتابى قۇرۇپ، ناھىيە بويىچە سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. ئالدى بىلەن گۈڭشې، ئەترەت كادىرلىرىدىن 1081 نى تەربىيىلەپ، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىن 85 كادىر ئاجرىتىپ، 7 خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللىدى. بۇ گۇرۇپپىلار 7 گۈڭشې، بىر دېھقانچىلىق مەيدانى، 5 چارۋىچىلىق فېرمىسىدا كوللېكتىپ ئىگىلىكىنى مۇستەھكەملەشنى مەركەز قىلىپ، ئىچكى ـ تاشقى ۋەزىيەت، ئىككى لۇشيەن كۈرىشى، ۋەتەنپەرۋەرلىك، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. 1963 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا ئومۇمىي دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ئاساسەن ئاياغلاشتى. ھەرىكەت جەريانىدا دېھقانلارنىڭ سوتسىيالىستىك ئېڭى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى ئۆستى، ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنىڭ ئىدىيىۋى ئىستىلىدىمۇ خېلى چوڭ ئۆزگىرىش بولدى. ئەسلىدە خىزمەتتىن ئىستىپا سوراپ ئىلتىماس يازغان 187 يېزا كادىرى ئىلتىماسىنى قايتۇرۇۋالدى. ئەسلىدە يەككە ئىشلەشنى تەلەپ قىلغان 1001 گۈڭشې ئەزاسى سوتسىيالىزم يولىدا مېڭىش ئىشەنچىسىنى چىڭىتتى.

بىراق يېتەكچى ئىدىيە جەھەتتە سىنىپىي كۆرەشنى تۇتۇش تەكىتلەنگەنلىكتىن، سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى جەريانىدا، بىر قىسىم تەركىبى يۇقىرىراق بولغان، خاتا سۆز قىلىپ قويغان ياكى كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە ئاكتىپ قاتناشمىغان بىر قىسىم كىشىلەر ھەددىدىن تاشقىرى قاتتىق تەنقىد قىلىندى. چەت ئەللەردىكى تۇغقانلىرى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپ كەلگەن بىر قىسىم كىشىلەر چەتكە باغلانغان، ۋەتەندىن يۇز ئۆرۈپ، دۈشمەن قوينىغا ئۆزىنى ئاتماقچى بولغانلار دەپ قارىلىپ، زەربە بېرىش دائىرىسى كېڭەيتىلدى.

§ 2 . نۆۋەتتىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە

1963 ـ يىل 6 ـ ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «نۆۋەتتىكى يېزا خىزمىتىدىكى بەزى مەسىلىلەر ھەققىدە قارار (لايىھە)» نىغا ۋە «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى جەريانىدىكى بىر قىسىم كونكرېت سىياسەتلەر ھەققىدە بەلگىلىمە (لايىھە)» سىگە ئاساسەن، ئالدىنقى بىر باسقۇچتىكى ئومۇمىي

دائىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ئەھۋالىنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، «تۆت خىل ئۇنسۇر» ۋە «جىن - شەيتان» لارغا زەربە بېرىش كۆچلۈك بولمىدى، كۆچى مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، ئىككى يول كۆرىشى مەسىلىسى ھەل قىلىنمىدى دەپ قاراپ، ناھىيىدىن ئاجرىتىلغان 110 كادىر، 50 ئاكتىپ، ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت ئەۋەتكەن سوتسىيالىستىك تەربىيە كادىرى بولۇپ 200 دىن ئارتۇق كىشىدىن ئۇنسۇ ناھىيىلىك سوتسىيالىستىك تەربىيە تارماق خىزمەت ئۆمىكى تەشكىللەپ، مۇددەتكە، تۈركۈمگە بۆلۈپ، ناھىيىنىڭ يېزىلىرىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى (نۆۋەتتىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە دەپ ئاتالدى) نى ئورۇنداشنى قارار قىلدى.

نۆۋەتتىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە توغۇلا گۈڭشېمىدا سىناق قىلىندى، سىناق 1963 - يىل 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى باشلىنىپ، 10 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاياغلاشتى، سىناق 5 باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. 1 - باسقۇچتا سوتسىيالىستىك تەربىيىنىڭ ئەھمىيىتى، مەقسىتى تەشۋىق قىلىندى ھەمدە كەمبەغەل دېھقانلاردىن ھال سوراش، يىلتىزىنى تېپىپ ئالاقە باغلاش ئارقىلىق سىنىپىي كۆرەش ئەھۋالى ئىگىلەندى، كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان ئاكتىپلار تەربىيىلەندى؛ 2 - باسقۇچتا كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار كومىتېتى قۇرۇلدى؛ 3 - باسقۇچتا «تۆتنى ئېنىقلاش» (ئىش نومۇرىنى ئېنىقلاش، ھېسابىاتنى ئېنىقلاش، ئامبارنى ئېنىقلاش، ماددىي ئەشيانى ئېنىقلاش) مەركەز قىلىنغان ھالدا كادىرلارنىڭ «قول - پۇتنىي يۇيۇش» قانات يايدۇرۇلۇپ، مالىيە، ماددىي ئەشيا باشقۇرۇش تۈزۈمى ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى؛ 4 - باسقۇچتا دۇشمەنگە قارشى كۆرەش قانات يايدۇرۇلدى؛ 5 - باسقۇچتا كادىرلارنىڭ ئەمگەككە قاتنىشىش تۈزۈمى ئورنىتىلدى، يېڭى ئىشلەپچىقىرىش دولقۇنى قوزغىتىلدى.

نۆۋەتتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، 1964 - يىل 2 - ئاينىڭ 3 - كۈنى قىزىل گۈڭشېمى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىدا نۆۋەتتىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە باشلىنىپ 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاخىرلاشتى. سوتسىيالىستىك تەربىيىگە قاتناشقان 221 كادىردىن باشقۇرۇش رايونى بىرلىك قىلىنغان ھالدا 8 خىزمەت ئەترىتى، چوڭ ئەترەت بىرلىك قىلىنغان ھالدا 31 خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىنىپ، «تۆتنى ئېنىقلاش» خىزمىتى ئىشلەندى. بۇ ئارقىلىق ھەرخىل خاتالىق ئۆتكۈزگەن گۇڭشې، مەيدان، ئەترەت كادىرلىرىدىن 1089 ى تەكشۈرۈپ چىقىلدى، ئۇلار ئەينى ۋاقىتتىكى كادىرلار ئومۇمىي سانىنىڭ 96.3% نى ئىگىلىدى. ئۇلار قايتۇرۇشقا تېگىشلىك پۇل 279 مىڭ 793 يۈەنگە يەتتى. دۇشمەنگە قارشى كۆرەش باسقۇچىدا ئېغىر بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغان قانۇنسىز ئۇنسۇردىن 59 ى پاش قىلىندى. 15 كىشىگە قارىتا قائىدە سۈزلەش كۆرىشى ئېلىپ بېرىلدى. تەشكىلنى تەرتىپكە سېلىش باسقۇچىدا 25 پارتىيە ئەزاسى بىر تەرەپ قىلىندى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە 4 كاندىدات پارتىيە ئەزاسىنىڭ كاندىداتلىق مۇددىتى توختىتىلدى. 8 پارتىيە ئەزاسىغا پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ سىناق جازاسى، 13 پارتىيە ئەزاسىغا پارتىيىدىن چىقىرىش جازاسى بېرىلدى.

3 § . «تۆتنى ئېنىقلاش»

1965 - يىل 1 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى جەريانىدا نۆۋەتتە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر» (يەنى 23 - ماددا) نى تارقىتىپ، شەھەر، يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىنى بىردەك «تۆتنى ئېنىقلاش» (سىياسەتنى ئېنىقلاش، ئىقتىسادنى ئېنىقلاش، تەشكىلنى ئېنىقلاش، ئىدىيىنى ئېنىقلاش) دەپ ئاتاشنى بەلگىلىدى. «23 - ماددا» چۈشكەندىن كېيىن، ئونسۇ ناھىيىسىدە 75 ئادەمدىن تەركىب تاپقان سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمەت ئۆمىكى تەشكىللىنىپ، توغۇلا، قىزىل گۈڭشېلىرى ۋە «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىدا كەنتى تولۇقلاش ئېلىپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، نۆۋەتتىدىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە تېخى قانات يايدۇرۇلمىغان 5 گۇڭشېدا

سوتسىيالىستىك تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى.

1965 - يىل 4 - ئايدا 2 - قارارلىق «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتى ئونىۋ بازىرى، ئارال، تۈمشۇق، بوزدۆگدىن ئىبارەت 4 گۇڭشىدا ئېلىپ بېرىلىپ، 8 - ئايدا ئاياغلاشتى.

1965 - يىل قىشتا باشلانغان 3 - قارارلىق «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتى جام گۇڭشىسىدا ۋە 5 چارۋىچىلىق فېرمىسىدا ئېلىپ بېرىلدى. 1966 - يىلىنىڭ بېشىدا «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتى ناھىيە بويىچە ئاساسىي جەھەتتىن ئاياغلاشتى، بۇ ھەرىكەتتە ئاساسەن مۇنداق 3 خىزمەت ئىشلەندى:

1) ئىقتىسادنى ئېنىقلاش جەمئىي 3.21 تونىنا ئاشلىق ئېنىقلاپ چىقىلدى، ھەرخىل ئىقتىسادىي خاتالىق ئۆتكۈزگەن گۇڭشي، مەيدان، چوڭ ئەترەت كادىرلىرى 1689 بولۇپ، ئۇلاردىن 54 ى خىيانەتچى، ئوغرى، ھايانكەش ئونسۇر دەپ بېكىتىلدى؛ قايتۇرۇشقا تېگىشلىك پۇل 289 مىڭ 40. 896 يۈەنگە يەتتى.

2) تەشكىلنى ئېنىقلاش، ئىدىيىنى ئېنىقلاش، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش جەمئىي 153 پارتىيىلىك كادىر بىر تەرەپ قىلىندى، ئۇلار ئىچىدە تەنقىد قىلىنغان گۇڭشي كادىرى 10، چوڭ ئەترەت كادىرى 30، پارتىيە ئىچىگە سۈقۇنۇپ كىرىۋالغان سىنىپىي يات ئونسۇر دەپ قارالغان كادىر 7، ئايىنىپ ئۆزگىرىپ كەتكەن دەپ قارالغان كادىر 12، پارتىيىگە، سوتسىيالىزمغا قارشى ئونسۇر دەپ بېكىتىلگەن كادىر 3، «چەتكە باغلانغان ئونسۇر» دەپ بېكىتىلگەن كادىر 3، سىنىپىي مەيدانىنى يوقاتقان ئونسۇر دەپ قارالغان كادىر 4، چۈشكۈنلەشكەن ئونسۇر دەپ قارالغان كادىر 8، «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار» دەپ بېكىتىلگەن كادىر 76. ئۇلارنىڭ تەشكىلىي جەھەتتىن بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالى مۇنداق، 47 سى پارتىيىدىن چىقىرىۋېتىلدى، 24 گە پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ سىناش جازاسى بېرىلدى، 14 ى پارتىيە ئىچى، سىرتىدىكى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى، 33 گە پارتىيە ئىچىدە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلدى، 10 نى بېرىلمىغان پارتىيە ئىنتىزامى جازاسى كەچۈرۈم قىلىندى.

3) سىياسەتنى ئېنىقلاش، دۇشمەنگە قارشى كۈرەشنى قانات يايدۇرۇش تۆت خىل ئونسۇرلار ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلۈپ، نەق بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى بار 229 كىشى ئېنىقلاندى، ئۇلار ئىچىدە ئىلگىرى قالپىقى ئېلىۋېتىلگەن بولسىمۇ يەنە بۇزغۇنچىلىق قىلغان 17 تۆت خىل ئونسۇرغا قايتىدىن قالپاق كىيگۈزۈلدى، 21 كىشى قولغا ئېلىندى، 3 كىشى رىجىمگە ئېلىندى، 6 كىشى ئەمگەك بىلەن تەربىيىلىنىدىغان بولدى. 14 كىشىگە جىنايى ئىشلار بويىچە تۈتۈپ تۇرۇش جازاسى بېرىلدى، 21 كىشى تەنقىد ۋە كۆرەش قىلىندى، 147 كىشىگە كەڭچىلىك قىلىندى.

ئونسۇ ناھىيىسىدە ئېلىپ بېرىلغان «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتى كادىرلار ئىستىلىنى تەرتىپكە سېلىش ۋە ئىقتىساد باشقۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ساقلانغان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا مەلۇم رول ئوينىدى. بىراق «سول» ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان زىددىيەتلەر قارا - قويۇق سىنىپىي كۆرەش ياكى سىنىپىي كۆرەشنىڭ پارتىيە ئىچىدىكى ئىنكاسى دەپ قارىلىپ، ئىقتىسادنى ئېنىقلاش، تەشكىلنى ئېنىقلاش كېڭەيتىۋېتىلىپ، كادىرلارنىڭ ئاكتىپلىقىغا تەسىر يەتتى.

X باب

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» رەھبەرلىك قىلغۇچى خانا قوزغىغان، ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھلار پايدىلىنىپ

كەتكەن، پارتىيە، دۆلەت ۋە ھەر مىللەت خەلقىگە ئېغىر ئاپەت ئېلىپ كەلگەن ئىچكى مالىمانچىلىق بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئونىۋ ناھىيىسىدە 1966 - يىل 6 - ئايدا باشلىنىپ، 1976 - يىل 10 - ئايدا ئاياغلاشتى. ئۇ مۇشۇ 10 يىلدا ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلقىگە ئېغىر ئاپەت ئېلىپ كەلدى.

ج ك پ ئونىۋ ناھىيىلىك كومىتېتى 1966 - يىل 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ج ك پ «16 - ماي ئۇقتۇرۇشى» نىڭ روھىغا ئاساسەن، ئونىۋ ناھىيىلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى.

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا تۇنجى تۈركۈم چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلىنىپ، 10 ئوقۇتقۇچى ئاشكارا تەنقىد قىلىندى، ئۇنىڭ بىلەن «تەنقىد قىلىش» ، «يوقىتىش» ، «تازىلاش» دولقۇنى پۈتۈن ناھىيىنى قاپلىدى.

1966 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» بورىنى نورمال ماۋارىپ خىزمىتى تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتتى. 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچىلارنى يىغىپ تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى. ئۇنىڭغا 3 تۈركۈمگە بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى، ھەر قارارنىڭ ۋاقتى 15 كۈن بولدى، 4 كۈن ئۇنىڭغا ئىلمىپ، قالغان ۋاقىتتا پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، تەشكىلىي جەھەتتىن بىر تەرەپ قىلىش ئېلىپ بېرىلدى. يىغىپ تەربىيىلەشكە قاتناشقان 476 ئوقۇتقۇچىدىن 69 نەپا چارە كۆرۈلدى، ئۇلار يىغىپ تەربىيىلەشكە قاتناشقان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ 14.5% نى ئىگىلىدى. ئۇلار ئىچىدە خىزمەتتىن قوغلانغانلار، نازارەت ئاستىدا ئەمگەككە سېلىنغانلار، «چەتكە بافلانغان ئونىۋر» قالپىقى كىيدۈرۈلگەنلەر 5، «يەرلىك مىللەتچى ئونىۋر» قالپىقى كىيدۈرۈلگەنلەر 5، «ئەكسىلئىنقىلابچى ئونىۋر» قالپىقى كىيدۈرۈلگەنلەر 11، گۇناھ يېزىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈپتىلگەنلەر 48.

1966 - يىلى ئاپتونوم رايوندا «3 - سېنتەبىر» ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئامما ئارىسىدا ئوقۇغۇچىلار ئونتۇرىغا قويغان شۇئارلارنى قوللاش ياكى ئۇلارغا قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت 2 خىل قاراش بارلىققا كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئامما پەيدىنپەي 2 چوڭ تەرەپباز تەشكىلاتقا بۆلىنىپ كەتتى. ھەرخىل نامدىكى جەڭگىۋار ئەترەتلەر، جەڭگىۋار گۇرۇپپىلار كەينى - كەينىدىن قۇرۇلدى، ئۇلار بەس - بەس بىلەن چوڭ خەتلىك گېزىت يېزىپ، شۇئار چاپلاپ، «بۇرژۇئا ئەكسىيەتچى لۇشيەنى» نى تەنقىد قىلدى، «ناھىيىلىك پارتكومنى توپقا تۇنتىتى» ، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت مەسئۇللىرىنى تەنقىد ۋە كۆرەش قىلدى. نۇرغۇن كىشىلەرنى «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار» ، «بۇرژۇئا ئەكسىيەتچى لۇشيەنىنىڭ جاھىل ئىجراچىسى» ، «سىنىپى يات ئۇنسۇر» ، «گېزەندە» دېگەنگە ئوخشاش بەتنامىلار بىلەن قالپاق كىيدۈرۈپ، قارا تاختا ئېسىپ، سازايى قىلدى.

10 - ئاينىڭ بېشىدا، ناھىيىدە قىزىل قوغدىغۇچىلار ھەرىكىتى ئەۋج ئالدى. بۇنىڭغا قاتناشقانلار 30 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى. ئۇلار «تۆت كونا» (كونا ئىدىيە، كونا مەدەنىيەت، كونا يوسۇن، كونا ئادەت) نى بۇزۇپ تاشلاپ، «تۆت يېڭى» (يېڭى ئىدىيە، يېڭى مەدەنىيەت، يېڭى يوسۇن، يېڭى ئادەت) نى تىكلەش دولقۇنىنى قوزغاپ، فېئودالىزم، كاپىتالىزم، شىۋېجېڭجۇيېنىڭ بىرنەچىلىرى دەپ قارىغان داڭلىق ئەسەر ۋە رەسىملەرنى يىغىپ كۆيدۈردى، ناھىيىلىك ئارخىپخانىغا بېسىپ كىردى، بىر قىسىم كادىرلار ۋە دېھقانلارنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇپ، ئالتۇن، كۈمۈش زىننەت بۇيۇملىرىنى ۋە قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئېلىپ كەتتى، «خان قەبرىسى» ۋە «گېنېرال قەبرىسى» دىكى تام رەسىملىرىنى چوقۇپ تاشلاپ، قەدىمىي مەدەنىيەت يادىكارلىق ئىزلىرىنى ۋەيران قىلدى.

12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى چىڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتىدىن 4 قىزىل قوغدىغۇچى ئونىۋ ناھىيىسىگە كېلىپ ئالاقە باغلاپ يۈرۈپ، كىشىلەرنى ئىسيان كۆتۈرۈشكە قۇتراتتى. مەكتەپلەر «دەرس توختىتىپ ئىنقىلاب قىلىدى» ، بىر قىسىم قىزىل قوغدىغۇچىلار ئاقسۇ قاتارلىق جايلارغا ئالاقە باغلاشقا كەتتى. 1967 - يىلىنىڭ

بېشىدا مەركەز «دەرسنى، ئىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئىنقىلاب قىلىش» ھەققىدە يۈيرۈق چۈشۈرگەندىن كېيىن ئالاقە باغلاش تەدرىجىي ئازايدى.

1967 - يىل 1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى شاڭخەيدىكى «يانۋار بورىنى» نامىدىكى ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات بىرلىشىپ، مۇئاۋىن ھاكىم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلارنى تراكتور پونكىتىغا ئاپىرىپ، تەنقىد، كۆرەش قىلدى، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالدى. شەھەر، يېزىلاردا ئىدارە - ئورۇنلارنىڭ ھوقۇقىمۇ ئازقا - ئازقىدىن ئاممىۋى تەشكىلاتلار تەرىپىدىن تارتىۋېلىنىدى. ئاندىن ئىككى تەرەپتىكىلەرنىڭ ھوقۇق تارتىۋېلىش مەسىلىسىگە بولغان تونۇشى بىردەك بولمىغاچقا، بىر - بىرىگە ھۇجۇم قىلغىلى تۇردى، بۇ ئەھۋال ئۇزۇن ئېلىپ ئەلەم كۆرسىگە ئايلاندى. 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى بۇيرۇقتا بىنائەن يەرلىك كادىرلارنى ۋە ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات ۋەكىللىرىنى قاتناشتۇرۇپ، ئونىۋ ناھىيىلىك ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ناھىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىغا قوماندانلىق قىلدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسى قاتارلىق مۇھىم ئورۇنلاردا ھەربىي ئىدارە قىلىشنى يولغا قويدى.

جىيالۇ چىڭنىڭ 1967 - يىل «5 - سېنتەبىر» دىكى سۆزىنىڭ تەسىرىدە، تەرەپبازلىق كۈرىشى بارغانسېرى كەسكىنلەشتى. ئەلەم كۆرىشى كالتەك، تاش ئىشلىتىشتىن مىلتىق ئىشلىتىشكە تەرەققىي قىلدى ھەتتا «مەخپىي قوراللار - ياراغ زاۋۇتى» قۇرۇلۇپ، يەرلىك مىلتىق، ئوقلار ياسالدى، ئايرودرومدىكى ئازادلىق ئارمىيىنىڭ قوراللىرى بۆلۈندى.

1968 - يىل 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىدا تۇنجى قېتىم چوڭ ئەلەم كۆرىشى يۈز بېرىپ، نەچچە سائەت داۋاملاشتى، 2 ئادەم ئۆلدى، بىر ئادەم مېيىپ بولۇپ قالدى، 3 ئادەم ئېغىر يارىلاندى، 100 نەچچە ئادەم يېنىك يارىلاندى. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئايرودرومدا 2 - قېتىملىق ئەلەم كۆرىشى يۈز بېرىپ 10 نەچچە ئادەم يارىلاندى. 10 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى مەركەزنىڭ «1 - سېنتەبىر» يولىيورۇقىنى ئەملىيلەشتۈرگەندىن كېيىن، ئىككى تەرەپ ئاممىۋى تەشكىلات بىرلەشتى، قوراللىرىنى ياراغ، ئوق - دورىلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن تاپشۇردى.

1970 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، ناھىيە تەۋەسىدە سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۆچكە قارشى تۇرۇش» (ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ھەربىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىققا قارشى تۇرۇش، ھايانكەشلىككە قارشى تۇرۇش، بۇزۇپ - چېچىپ، ئىسراپ قىلىشقا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈنى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ «ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىش ئىشچىلار ئەترىتى» (قىسقارتىلىپ ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى دەپ ئاتالدى) ۋە ئازادلىق ئارمىيىنىڭ «ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى تەشۋىقات ئەترىتى (قىسقارتىلىپ ئارمىيە تەشۋىقات ئەترىتى دەپ ئاتالدى) ناھىيىنىڭ بازار، يېزىلىرىدىكى ئىدارىلەر، كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلارغا بېرىپ، «كۆرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئۆزگەرتىش» ھەرىكىتىگە رەھبەرلىك قىلدى، ناھىيە بويىچە 2913 كىشى تەنقىد، كۆرەش قىلىندى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە نەق «ئەكسىلئىنقىلابچى ئونىۋر» قىلىپ قويۇلغىنى 668، خىيانەتچى، ئوغرى، ھايانكەش ئونىۋر قىلىپ قويۇلغىنى 674. خىيانەتچى، ئوغرىلار گۇرۇھىدىن 14 ى پاش قىلىندى، ھارام پۇل 522 مىڭ 91. 289 يۈەنگە يەتتى. 28 كىشى قاماقتا، 35 كىشى تۇتۇپ تۇرۇشقا ھۆكۈم قىلىندى، 19 كىشىگە خىيانەتچى، ئوغرى ئونىۋر قالپىقى كىيدۈرۈلۈپ، نازارەت ئاستىدا ئەمگەككە سېلىندى، زىيانكەشلىككە ئۆچرىغان 38 كىشى ئۆلۈۋالدى، ھەرىكەت جەريانىدا قىستاش، مەجبۇرىي ئىقرار قىلدۇرۇش، ئىشىنىپ كېتىش كۆرۈلگەنلىكتىن، بىرمۇنچە ناھەق، يالغان، خاتا دېلو كېلىپ چىقتى.

XI باب

پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئېنىقلاش

1976 - يىل 10 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋالۇ خۇڭۇېن، جالۇ چۇنچياۋ، جيالۇ چىلۇ، ياۋ ۋېنيۈەن ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھىنى تارمار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» كەلتۈرۈپ چىقارغان 10 يىللىق ئىچكى قالايمىقانچىلىق ئاياغلاشتى.

1977 - يىل 3 - ئايدا مەركەزنىڭ يولىيورۇقى ۋە ئاپتونوم رايون، ۋىلايەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە «پاش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئېنىقلاش ۋە ئىككىگە زەربە بېرىش» (لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ پارتىيىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىش سۇيىقەستىدە بولغان جىنايى ھەرىكەتلەرنى پاش قىلىش، لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ «سول» چىل لۇشيەننىي تەنقىد قىلىش، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغان ئۇنسۇرلارنى ۋە مالىيە - ئىقتىساد ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغانلارنى ئېنىقلاش، سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش، خىيانەتچىلىك، ئوغرىلىق، ھايانكەشلىك ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش) باشلىنىپ، 1981 - يىل 4 - ئايدا ئاساسىي جەھەتتىن ئاخىرلاشتى.

بۇ ھەرىكەت 2 باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. 1977 - يىل 5 - ئايدىن 1978 - يىل 12 - ئايغىچە 1 - باسقۇچ بولدى. بۇ باسقۇچتا ئالدى بىلەن ناھىيىدىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر مەركەز خىزمەت يىغىنىنىڭ روھىنى ئۆگىنىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى. ناھىيىلىك پارتكوم 5 قېتىم ئىدىيىۋى ئىشلىنى تەرتىپكە سېلىش، تەرەپبازلىقنى يوقىتىش يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، پارتكومنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىتتىپاقسىزلىق مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى تەجرىبە - ساۋاقلارنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، ئېنىقلاش تەدبىرلىرىنى مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتتى، ئېنىقلاش ئىشخانىسى تەسىس قىلدى. پۈتۈن ناھىيىدە، ھۆججەتلەرنى ئۆگىنىش، ئۆگىنىش كۇرسلىرىنى ئېچىش ئارقىلىق لىن بياۋ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ جىنايى قىلمىشلىرىنى تەنقىد قىلىش ھەرىكىتى كەڭ ۋە چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلدى. تەنقىد قىلىشقا قاتناشقانلار 90 مىڭ ئادەم(قېتىم) گە يەتتى، 425 سان مەخسۇس تەنقىد گېزىتى چىقىرىلدى.

2 - باسقۇچ 1979 - يىل 1 - ئايدا باشلىنىپ، 1981 - يىل 4 - ئايدا ئاياغلاشتى. بۇ باسقۇچتا ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغان ئۇنسۇرلارنى ئۇزۇل - كېسىل ئېنىقلاش، بىر تەرەپ قىلىش ۋە «ئىككىگە زەربە بېرىش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش مۇھىم نۇقتا قىلىنىدى، نۇقتىلىق ئورۇنلارغا خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىلدى. ھەرىكەت جەريانىدا 30 كادىر «ئىككىگە زەربە بېرىش» دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى، ئۇلاردىن 5 ى جىنايى ئىشلار بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدى، 7 سىگە پارتىيە ئىنتىزام جازاسى بېرىلدى. ئەلەم كۆرىشىدە ئادەم ئۆلتۈرگەنلەرنىڭ ۋە «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچقە قارشى تۇرۇش» جەريانىدا زىيانكەشلىك قىلىپ ئادەم ئۆلتۈرگەنلەرنىڭ مەسلىسى ئېنىقلاندى. ھەرىكەت جەريانىدا «سول» چىللىق خاتالىق ئۆتكۈزۈلۈپ، زەربە بېرىش دائىرىسى كېڭەيتىۋېتىلىپ، ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ 3 ئەزاسىنىڭ پارتىيە ئىچى، سىرتىدىكى ۋەزىپىسى خاتا ئېلىپ تاشلاندى ۋە بىرنەچچە كادىر ئىسمى ئاتىلىپ تەنقىد قىلىندى.

XII باب

سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش

§ 1 . قالپاقنى ئېلىپ تاشلاش ۋە تەركىبنى ئۆزگەرتىش

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «پومېشچىك، باي دېھقانلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىپ تاشلاش مەسىلىسى ۋە پومېشچىك، باي دېھقان پەرزەنتلىرىنىڭ تەركىبى مەسىلىسى ھەققىدە قارار» ى چۈشكەندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم 1979 - يىل 3 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنى ئاساس قىلىپ بەنزە تەشكىللەپ بۇ خىزمەتنى قانات يايدۇردى. تەكشۈرۈپ تەكتىنى ئېنىقلاش، ئامىنغا باھالىتىش، تەشكىل تەكشۈرۈپ تەستىقلاش ئارقىلىق ناھىيە بويىچە 1390 نەپەر تۆت خىل ئۇنسۇر (پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇر) نىڭ قالپىقى ئېلىپ تاشلاندى. ناھىيىدىكى پومېشچىك، باي دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغانلار ھەممىسى گۇۋاھنامە ئېزاسىغا ئۆزگەرتىلىپ، مەكتەپكە كىرىش، كادىرلىققا قوبۇل قىلىنىش، ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىنىش، ئارمىيىگە قاتنىشىش، ئىتتىپاقلا، پارتىيىگە كىرىش قاتارلىق مەسىلىلەردە، كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان پەرزەنتلىرىگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلىنىدىغان بولدى.

§ 2 . «ئوڭچىلار» غا قارىتىلغان سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى مەركىزىي كومىتېت بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكىنىڭ «بارلىق ئوڭچى ئۇنسۇرلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىۋېتىش ھەققىدە يوليورۇق سوراش دوكلاتى» نى تەستىقلاپ چۈشۈرگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم 1978 - يىل 5 - ئايدا سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، خاتا ھالدا «ئوڭچى ئۇنسۇر»، «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر» قىلىپ قويۇلغانلار ئۈچۈن سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش خىزمىتىنى باشلىدى. شۇ يىلى 10 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى تەستىقلاپ تارقاتقان «بارلىق ئوڭچى ئۇنسۇرلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىپ تاشلاش قارارىنى يولغا قويۇش لايىھىسى» نى ئۈگىنىپ ئىزچىللاشتۇرۇش باشلانغاندىن تارتىپ 1979 - يىل 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنىگە قەدەر، 1958 - يىلى «ئوڭچى ئۇنسۇر»، «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر» قىلىپ قويۇلغان 26 كىشىنى پۈتۈنلەي ئاقلاپ، 13 نى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى، 13 نى دەم ئېلىشقا چىقىرىپ بىر تەرەپ قىلدى، ئۇلارنىڭ ئىش ھەققىنى تولۇقلاپ بەردى. ناھىيىدە 1966 - يىل 7 - ئايدىكى ئوقۇتقۇچىلارنى يىغىپ تەربىيىلەش كۇرسىدا خاتا ھالدا «بۇرژۇئا ئوڭچىسى»، «چەتكە باغلانغان ئۇنسۇر»، «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇر» قىلىپ قويۇلغان 14 ئوقۇتقۇچىنى ئاقلاپ، نامىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. خىزمەتتىن ھەيدەلگەن 60 ئوقۇتقۇچىنى باشقىدىن خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى، بۇ خىزمەت 1982 - يىلى ئاساسىي جەھەتتىن ئاخىرلاشتى.

§ 3 . ھەقىقەتكە قايتقانلارغا قارىتىلغان سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش

1979 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ھەقىقەتكە قايتقانلارغا قارىتىلغان «ۋەتەن سۆيگۈچىلەر

بىر ئائىلە، بۇرۇنقىنى سۈرۈشتۈرمەسلىك، ئىقتىدارىغا قاراپ ئىشقا قويۇش، مۇڭاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش» سىياسىتىگە ئاساسەن، ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى، سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى كونكرېت مەسئۇل بولۇپ، بۇ خىزمەتنى 1979 - يىلى باشلاپ، 1982 - يىل 9 - ئايدا ئاخىرلاشتى.

ناھىيە بويىچە گومىنداڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان 59 نەپەر خادىمىدىن 6 سىگە كۆرۈلگەن خاتا چارە، خاتا ئۇلتۇرۇلگەن بىر خادىمى ئۈستىدىن چىقىرىلغان يەكۈن قايتا تەكشۈرۈش ئارقىلىق تۈزىتىلدى. خاتا ئۇلگۈچى ۋە كېسەل بىلەن ئۇلۇپ كەتكەنلەرنىڭ پەرزەنتلىرى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۈنىڭدىن باشقا 11 كىشىنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ھەقىقەتكە قايتقان 2 كىشىنىڭ 44 مىڭ 180 يۈەن ئىقتىسادىي زىيىنى تۆلەپ بېرىلدى ھەمدە ھەقىقەتكە قايتقانلاردىن ھېلىمۇ ھايات 54 كىشىگە ھەقىقەتكە قايتقان خادىم كىنىشكىسى بېرىلدى.

4 § . ناھەق، خاتا، يالغان دېلولارنى تۈزىتىش

بۇ سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش خىزمىتى 1978 - يىل 5 - ئايدا باشلىنىپ، 1980 - يىل 3 - ئايدا ئاخىرلاشتى. ناھىيە بويىچە ھەر خىل دېلودىن 2317 سى قوبۇل قىلىندى، قايتا تەكشۈرۈش ئارقىلىق 440 كىشىنىڭ سىياسىتى ئەملىيلەشتۈرۈلدى. 192 كىشى پۈتۈنلەي، 146 كىشى قىسمەن ئاقلاندى. 101 كىشى ئۈستىدىكى ئەسلى يەكۈن ساقلاپ قېلىندى. بىر كىشىگە بېرىلگەن چارە ئېغىرلىتىلدى.

سوت مەھكىمىسى قايتا تەكشۈرۈش ئارقىلىق 251 دېلونى ئەملىيلەشتۈردى، قايتا تەكشۈرۈشتە مەسىلىسى ئەملىيلەشتۈرۈلگىنى 144 بولۇپ، 27 سى ئاقلاندى، 103 ى ئۈستىدىكى ئەسلى يەكۈن ساقلاپ قېلىندى، 14 ى ئۈستىدىن چىقىرىلغان ھۆكۈم ئۆزگەرتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە زەربە يەپ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى 186 كادىر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئاممىۋى تەشكىلاتلار تەرىپىدىن ۋەزىپىسى ئېلىۋېتىلگەن كادىرلارنىڭ ۋەزىپىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، پارتىيەدىن چىقىرىۋېتىلگەن پارتىيە ئەزالىرىنىڭ پارتىيەلىكى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، «ئىككىگە زەربە بېرىش» تە ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان 13 كادىر ئاقلىنىپ، خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

5 § . زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەملىيلەشتۈرۈش

بۇ خىزمەت 1985 - يىلى باشلىنىپ، 1986 - يىل 10 - ئايدا ئاخىرلاشتى. ناھىيىدە 1590 زىيالىي بار بولۇپ، ئۇلاردىن 500 پارچە ئەرز تاپشۇرۇۋېلىندى، ئۇلاردا زىيالىيلار تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولۇش ۋە بېرىلمىگەن ئىش ھەققى مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ بېرىش، پەرزەنتلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇش، ئەر - خوتۇنلار ئايرىلىپ تۇرۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ بېرىش، زىيالىيلار ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا تاۋار ئاشلىق ھەل قىلىپ بېرىش ۋە ئۇلارنىڭ نوپۇسىنى شەھەر نوپۇسىغا يۆتكەپ بېرىش، ئۆي شارائىتىنى ياخشىلاپ بېرىش، ئۆگەنگەن كەسپىگە قويماسلىق، كەسپى توغرا كەلمەسلىك مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ بېرىش، پارتىيىگە كىرىش تەس بولۇشقا ئوخشاش مەسىلىلەر ئىنكاس قىلىنغانىدى. تەكشۈرۈپ ئەملىيلەشتۈرۈش ئارقىلىق 99 زىيالىيىنىڭ ئىش ھەققى تولۇقلاپ بېرىلدى؛ 17 زىيالىيىنىڭ ئەر - خوتۇن ئايرىلىپ تۇرۇش مەسىلىسى ھەل قىلىپ بېرىلدى، ئۇلار ھەل قىلىشقا تېگىشلىكلىرىنىڭ %90 نى ئىگىلىدى؛ 235 زىيالىي ئائىلىسىدىكى 1091 جاننىڭ يېزا نوپۇسى شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىپ بېرىلدى، بۇ ھەل قىلىشقا تېگىشلىك سانىنىڭ

10% نى ئىگىلىدى. 110 زىيالىيىنىڭ ئۆي شارائىتى ياخشىلاپ بېرىلدى، ئۆي كۆلىمى ئەسلىدىكى 40 كۋادرات مېتىردىن 60 — 80 كۋادرات مېتىرغا كېڭەيتىلدى؛ 1985 - يىلدىن 1986 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 129 زىيالىي پارتىيىگە قوبۇل قىلىندى. بۇ يېڭىدىن پارتىيىگە قوبۇل قىلىنغانلارنىڭ 40% نى ئىگىلىدى. ئۇزۇندىن بېرى كادىرلىق قىلىپ كەلگەن بولسىمۇ، يەنىلا ئىشچى شتاتىدا تۇرۇپ كەلگەن 13 زىيالىيىنىڭ زىيالىي قوشۇمچە يارەم تەمىناتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى ھەمدە شتاتى كادىر شتاتىغا يۆتكەپ بېرىلدى؛ جەمئىيەتتە يۇرگەن 4 زىيالىي خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ 26 زىيالىي مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلىققا ئۆستۈرۈلدى. زىيالىيلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە 45 ئىشچى كۆرسەتكۈچى، 6 كادىر كۆرسەتكۈچى، 23 كوللېكتىپ ئورۇن كۆرسەتكۈچى ھەل قىلىپ بېرىلىپ، 74 زىيالىي پەرزەنتى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشقا تېگىشلىكلەرنىڭ 90% نى ئىگىلىدى.

یېگرمىنچى قسىم

خەلق ئىشلىرى، تاشقى ئىشلار

يىگىرمىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى، تاشقى ئىشلار

ئونىۋ ناھىيىسى تارىختا تەبىئىي ئاپەت كۆپرەك بولىدىغان، بولۇپمۇ كەلكۈن، قۇرغاقچىلىق، بوران ئاپەتلىرى كۆپ يۈز بېرىدىغان، خەلق تۈزمۈشى نامرات، ئىقتىسادى خاراپ بىر جاي ئىدى. ئۆتمۈشتە ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ناھايىتى ئاز قۇتقۇزۇش بېرەتتى ياكى خەلقنىڭ ئازاب - ئوقۇبىتى بىلەن كارى بولمايتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە خەلقىنى ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا پائال تەشكىللەپ ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئاپەتنىڭ زىيىنىنى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىگە چۈشۈرۈپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ئاساسىي جەھەتتىن كاپالەتكە ئىگە قىلدى. ئېتىبار بېرىشتىن ۋە نەپىقىدىن بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىكلەرگە دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن يارىدەم پۇلى بەردى، نامرات ئائىلىلەرنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ چىقىشىغا يار. يۆلەك بولۇپ، ئۇلارنىڭ رونىق تېپىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتتى، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر ۋە چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا يارىدەم بەرگۈچى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇردى. 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 3 مىليون 10 مىڭ يۈەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ۋە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش پۇلى، 125 توننا ئاشلىق ھەمدە كىيىم - كېچەك، پاختا رەخت، پاختا قاتارلىق بۇيۇملار تارقىتىلدى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 3680 نامرات ئائىلە، 15 مىڭ 154 ئادەم يۆلەندى؛ 3081 ئائىلە، 12 مىڭ 634 ئادەم نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، ئۇلار نامراتلارنىڭ 72.%83نى ئىگىلىدى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا يېڭى نىكاھ قانۇنى يولغا قويۇلۇپ، فېئوداللىق چات كىرىۋېلىش، نىكاھ سودىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئەركىن مۇھەببەتلىشىش، نىكاھقا ئۆزى ئىگىدارچىلىق قىلىش يولغا قويۇلۇپ، خوتۇن - قىزلارنىڭ ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئورنى ئۆستۈرۈلدى.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، تاشقى ئالاقە كۆپەيدى. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە چېگرىدىن كىرگەن - چىققان چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى 1757 خادىم كۆتۈۋېلىندى. 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 46 پۈقرا شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلەرگە ۋە چەت ئەللەرگە بېرىپ تۇغقانلىرى ۋە دوستلىرىنى يوقلىدى، شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلار ۋە مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرىدىن بولۇپ 107 ئادەم بۇ ناھىيىگە كېلىپ تۇغقان يوقلىدى.

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى

1950 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈم خەلق ئىشلىرى، كادىرلار ئىشلىرى فۇنكسىيەسىنى يۈرگۈزدى. 1954 - يىلدىكى شتاتى 6گە يەتتى. 1964 - يىل 9 - ئايدا خەلق ئىشلىرى بىلەن كادىرلار بۆلۈملىرى ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى خەلق ئىشلىرى كەسپىنى بېجىردى. 1976 - يىلى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىلى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 8گە يەتتى.

ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى (بۆلۈمى)نىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 20 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	پۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	لىۋ يۈسىن	ئەر	خەنزۇ	ئۈرۈمچى شەھىرى	1955.12 — 1950.3
	لى يۈگۈي	ئەر	خەنزۇ		1957.2 — 1955.12
	ئابدۇكېرىم ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1958.5 — 1957.2
	سۈن يىلغ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن فۇگۇ ناھىيىسى	1964.10 — 1962.8
	گو ژۇشىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ چېنجۇ ناھىيىسى	1966.5 — 1964.10
	نامەت داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.10—
مۇئاۋىن ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	ۋالغ يۈرېن	ئەر	خەنزۇ		1954.5 — 1950.3
	سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1954.5 — 1950.3
	ئەمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1957.2 — 1956.3
	مۇھەممەت نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1957.2 — 1954.5
	شۇ چېڭجيۇ	ئەر	خەنزۇ		1957.4 — 1957.2
	ساۋ شياۋچىلغ	ئەر	خەنزۇ		1958.5 — 1957.2
	جالغ جىجۈلغ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جىشيەن ناھىيىسى	1964.1 — 1962.12
	مەسۇم ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1966.5 — 1962.12
	لىۋ چۈنتالغ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشيەن ناھىيىسى	1964.9 — 1964.3
	جىلغ شىگجېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن پۇيالغ ناھىيىسى	1982.4 — 1976.10
	تۇردى مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990 — 1985.4

مۇئاۋىن مۇدىر (يۆنۈم) باشلىقى	ما يۈلىەن	ئايال	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.5 —
	لىيۇ سۇنشياۋ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1984.7 — 1987.5
	ھامۇت داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 —

2 § . ناھىيىلىك ناشقى ئىشلار ئىشخانىسى

ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت 1978 - يىلى مەخسۇس ئاپپارات تەسىس قىلىپ، سىرتقا ئالاقىدار ئىشلارنى بېجىردى، ئۇنىڭغا 5 خىزمەتچى قويۇلدى. 1982 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناشقى ئىشلار ئىشخانىسى رەسمىي قۇرۇلدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 12 گە يەتتى.

ناھىيىلىك ناشقى ئىشلار ئىشخانىسىنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 20 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	شى ۋەنچاڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ سۇجۇ شەھىرى	1990.6 —
مۇئاۋىن مۇدىر	ئابلا روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈچتۇرپان ناھىيىسى	1978.2 —
	ئۇردى ھېيت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.1 —
	سايىت ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 —

3 § . ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسى

ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت 1981 - يىل 3 - ئايدا ئەرزىيەت ئىشخانىسى تەسىس قىلىدى. 1984 - يىل 8 - ئايدا بۇ ئىشخانا ئەرزىيەت ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 3 كە يەتتى.

ناھىيىلىك ئەرزىيەت ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (مۇدىر)لىرى

جەدۋەل: 20 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (مۇدىرى)	ئىمىن يۈنۈس	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1985.5 —
	سىدىق ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.3 — 1984.8
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (مۇئاۋىن مۇدىرى)	ئۇردى مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1989.8 — 1990.6
	سۇ ۋېيگۇڭ	ئەر	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 — 1989.4
	خاۋ شېڭلىن	ئەر	خۇيزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.6 —
	زەينەپ باقى	ئايال	ئۇيغۇر	غۇلجا ناھىيىسى	1990.6 —

II باب

ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش

§ 1 . ئېتىبار بېرىش، نەپقە بېرىش

1. ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش

ھەر يىلى باھار بايرىمى، «1 - ئاۋغۇست» ئارمىيە بايرىمىدا ئاممىۋى خاراكتېرلىك ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، بۇ يەردە تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرگە ھال سوراش خېتى يېزىلدى، ئەدەبىيات - سەنئەت نومۇرلىرى كۆرسىتىلدى. ھال سوراش بۇيۇمى تەقدىم قىلىندى.

1952 - يىلى ناھىيە ھال سوراش كومىتېتى تەشكىللىدى، بۇ كومىتېت ناھىيە بويىچە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن ھال سوراپ، ھەربىر ئائىلىگە 2.15 كىلوگرام گۆش، 18 كىلوگرام گۈرۈچ تەقدىم قىلدى.

1964 - يىلى باھار بايرىمىدا ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى بۇ يەردە تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرگە 2785 پارچە ھال سوراش خېتى يازدى، بۇنىڭ ئىچىدە بازار گۈڭشېسىدىكىلەر يازغان ھال سوراش خېتى 700 پارچە. ئۇلار يېمەكلىك، كۆكتات ۋە مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش بويۇملىرىنى ئېلىپ چېگرا قاراۋۇل پونكىتلىرىغا بېرىپ، ئازادلىق ئارمىيىدىن ھال سورىدى. 60 - يىللاردا 30 مىڭ مودىن كۆپرەك يەر مەلۇم قىسمىنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇپ، كومانىدىر - جەڭچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلىشى ئۈچۈن ئاجرىتىپ بېرىلدى. 1988 - يىلى 60 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىلىپ، قورال - ياراغ ئامبىرى مۇستەھكەملەندى، يۇرۇشلەشكەن ئەسلىھەلەر كۆپەيتىپ بېرىلدى ۋە گازارما رېمونت قىلىپ بېرىلدى. 1990 - يىلى باھار بايرىمى ھارپىسىدا، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەشكىللىگەن 35 ياش چېگرا قاراۋۇل پونكىتىدىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنىڭ 174 قۇر كېيىم - كېچىكىنى تىكىپ - يۇيۇپ بەردى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېڭىدىن ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلىنغان جەڭچىلەرنىڭ ئائىلىسىگە «شەرەپلىك ھەربىيلەر ئائىلىسى» تاختىسى تارقاتتى، قىسمىدا ۋەزىپە ئۆتەۋاتقانلاردىن خىزمەت كۆرسىتىپ مۇكاپاتلانغانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا مۇكاپات سوممىسى تارقىتىپ، 3 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە 50 يۈەن، 2 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە 200 يۈەن، 1 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە 400 يۈەن بەردى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىكى رەھبەرلەر خەلق ئەسكەرلىرى زاپاس قىسىملىرى قۇرۇلۇشىنى دائىم سۈرۈشتۈرۈپ تۇردى، خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ خىزمىتىنى قوللىدى.

2. ئېتىبار بېرىش، نەپقە بېرىش

1) قەرەللىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم 1956 - يىلى دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى پاناھسىز قېرى - چۈرلەر ۋە ئەمگەك ئىقتىدارىنى يوقاتقان ئىنقىلابىي

قۇرباتلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى، كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ھەربىيلەرنىڭ بالا - چاقىلىرى، تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بار، يېزىلاردا تۇرۇۋاتقان مېيىپ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى ئائىلىسۇ ئائىلە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ - باھالاپ، دەرىجە بېكىتىپ، قەرەللىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىشنى بولغا قويدى، شۇ يىلى 85 ئائىلە، 297 ئادەم قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولدى. 1962 - يىلى 284 ئائىلە، 724 ئادەم ھەر ئايدا 578 يۈەن قەرەللىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولدى. يۇنىڭ ئىچىدە كېسەل بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتى 2 ئائىلە، 7 ئادەم؛ ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىي 7 ئائىلە، 7 ئادەم؛ ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىي 202 ئائىلە، 494 ئادەم؛ ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتى 73 ئائىلە، 196 ئادەم. 1980 - يىلى ناھىيە بويىچە 13 ئائىلە، 42 ئادەم قەرەللىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولدى، ئۇلارغا ھەر ئايدا 591 يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى، يۇنىڭ ئىچىدە ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلىسى 3 ئائىلە، 7 كىشى، ھەر ئايدا بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 102 يۈەن بولدى؛ ھەربىي سەپتىن قايتقانلار 9 ئائىلە، 33 ئادەم، ھەر ئايدا بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 460 يۈەن؛ ھەربىي سەپتىن بوشانغانلار بىر ئائىلە، 2 ئادەم، ھەر ئايدا بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 29 يۈەن. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلىسى 3 ئائىلە، 3 ئادەم، ھەر ئايدا بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 115 يۈەن؛ كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتى 2 ئائىلە، 3 كىشى، ھەر ئايدا بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 80 يۈەن. ھەربىي سەپتىن قايتقان 87 ئادەم (ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقانلارمۇ يۇنىڭ ئىچىدە) قەرەللىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولدى، يۇنىڭ ئىچىدە يېزىلاردىكىسى 72، ھەر بىر كىشىگە ھەر ئايدا بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم 28 يۈەن؛ ناھىيە بازىرىدىكىلەر 15 ئادەم، ھەربىر ئادەمگە ھەر ئايدا 35 يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. 1945 - يىلدىن ئىلگىرى ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 35 يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى، 1945 - يىلدىن كېيىن ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 28 يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى، مۇشۇ بىر يىلدا بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم جەمئىي 38 مىڭ 204 يۈەن بولدى.

2) ئاممىا ئېتىبار بېرىش ۋە دۆلەت ۋاقىتلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىش

ئېتىۋار بېرىش، نەپىقە بېرىش ئوبيېكتلىرىنىڭ كۆپ قىسمى يېزىلاردا ئولتۇراقلاشقان. 50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، ئاممىا ئېتىبار بېرىشنىڭ ئاساسىي شەكلى — ئىختىيارىيلىق بىلەن زىرائىتىنى ۋاكالىتەن تېرىپ بېرىش، ئەمگەك بىلەن ياردەم بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى. 1956 - يىلدىن كېيىن يېرىنى ۋاكالىتەن ئاغدۇرۇپ بېرىش، زىرائىتىنى ۋاكالىتەن تېرىپ بېرىش، ئەمگەك نومۇرى جەھەتتىن ئېتىبار بېرىش يولغا قويۇلدى. 1962 - يىلى ئاممىا ئېتىبار بېرىش بىلەن دۆلەت ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش بىرلەشتۈرۈلۈپ ئىجرا قىلىندى، يېرىنى ۋاكالىتەن ئاغدۇرۇپ بېرىش، زىرائىتىنى ۋاكالىتەن تېرىپ بېرىش، كوللېكتىپ بىر قىسىم ئەمگەك نومۇرى بىلەن ئېتىبار بېرىشتىن تاشقىرى، ھۆكۈمەت تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بار 5 ئائىلە، 28 مېيىپ ھەربىيگە 241 يۈەن ۋاقىتلىق قوشۇمچە ياردەم بەردى. 1967 - يىلى 7 ئائىلە، 37 ئادەمگە 4.355 يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى، يۇنىڭ ئىچىدە ھۆكۈمەت بەرگەن قوشۇمچە ياردەم 15.211 يۈەن، كوللېكتىپ بەرگەن قوشۇمچە ياردەم 25.144 يۈەن. 1979 - يىلى ھۆكۈمەت بىر مېيىپ ھەربىيگە 70 يۈەن قوشۇمچە ياردەم پۇلى بەردى؛ 53 ئادەم جەمئىي 659 مىڭ 800 ئەمگەك نومۇرىدىن بەھرىمەن قىلىندى. 1981 - يىلى 46 ئائىلىگە 13 مىڭ 824 ئەمگەك نومۇرى بىلەن ئېتىبار بېرىلدى، بۇنى خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا، 12 مىڭ 422 يۈەن بولىدۇ. 1980 - يىلى يېزىلاردا ئائىلىلەر بويىچە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، يەر ئارقىلىق ئېتىبار بېرىش يولغا قويۇلدى، پاراق ئائىلىق تاپشۇرۇشتىن باشقا خىراجەتلەر كەچۈرۈم قىلىنىپ، ھوسۇلنىڭ ھەممىسى ئۆزىگە قالدۇرۇلدى. ھەر قايسى يېزا - مەيدانلار نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىدە ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش

ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى نامرات ئائىلىلەرگە ئالدى بىلەن يار - يۆلەك بولۇپ، ئۇلارنى يېزىلار باشقۇرغان كارخانىلار ئەمگەكگە ئورۇنلاشتۇردى. ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىغا ئاساسەن، ھەر يىلى ھەربىر ئائىلىگە مۇڭاپىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى، 1988 - يىلى 160 يۈەندىن، 1989 - يىلى 200 يۈەندىن ياردەم بېرىلدى. 1981 - يىلىدىن 1984 - يىلغىچە ھۆكۈمەت يېزا - كەنتلەردىكى 134 ئائىلىنىڭ ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىغا 35 مىڭ 82 يۈەن ۋاقىتلىق قوشۇمچە ياردەم بەردى، بۇ، ئېتىبار بېرىش، نەپقە بېرىش ئوبيېكتلىرىنىڭ 76%نى ئىگىلىدى. 1987 - يىل قىش پەسلىدە 6000 يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى، شۇ يىلى كېسەل مەۋىمى بىلەن ھەربىي سەپتىن بوشانغان 3 ئادەمگە 300 يۈەن داۋالىنىش خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. 1988 - يىلى تارقىتىلغان ۋاقىتلىق قوشۇمچە ياردەم پۇلى 7800 يۈەن بولدى. 1989 - يىلىدىن 1990 - يىلغىچە يىللىق ئوتتۇرىچە سومما 10 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتتى.

3 . نەپقە بېرىش ئەھۋالى

دۆلەتنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە ئاساسەن، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، كېسەل بىلەن ئۇلۇپ كەتكەن ھەربىيلەرنىڭ، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا نەپقە سوممىسى تارقىتىپ بېرىلدى. ئۇرۇشتا ياكى ئومۇمنىڭ ئىشى ئۈچۈن مېيىپ بولغان مېيىپ ھەربىيلەرگە مەجرۇھلۇق دەرىجىسىگە ئاساسەن ئۆمۈر بويى نەپقە بېرىش يولغا قويۇلدى. 1963 - يىلى خىزمەتتىكى مېيىپ ھەربىيلەرگە 258 يۈەن نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. 1977 - يىلى قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ئۆلگەن ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا، مېيىپ ھەربىيلەر ۋە دۆلەت كادىرلىرىغا 4673 يۈەن نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. 1979 - يىلى جەمئىي 3494.75 يۈەن نەپقە پۇلى بېرىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 6494 يۈەن نەپقە پۇلى بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنقىلابىي قۇربان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلار نەپقە پۇلى 2340 يۈەن، مېيىپلار نەپقە پۇلى 4154 يۈەن.

9 يىللىق نەپقە پۇلىنىڭ چىقىم قىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 4　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار	جەمئىي	ئىنقىلابىي قۇربانلار، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلار نەپقە پۇلى	مېيىپلار نەپقە پۇلى	بۇنىڭ ئىچىدە	
				خىزمەتتىكى مېيىپلار	جەمئىيەتتىكى مېيىپلار
1964	355.1	1334	2217	1842.1	375
1977	4673	2160	2513	2163	350
1979	3494.75	786	2708.75	2452.75	256
1981	5891.15	2542.99	3348.16	3013.16	335
1982	3299.93	1470	1829.93	1574.93	255
1984	5881	2350	3531	2931	600
1986	9349	5000	4349	3329	1020
1989	5029	3677	1352	1052	300
1990	6494	2340	4154	2954	1200

§ 2 . ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1. ئورۇنلاشتۇرۇش

1957 - يىلدىن ئىلگىرى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر ئۆزىنىڭ تەلىپى ۋە جايلارنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئورۇنلاشتۇرۇلاتتى. 1958 - يىلدىن كېيىن بولسا، «قەيەردىن كەلسە، شۇ يەرگە قايتىش» بويىچە ئەسلى ئورنى ياكى ۋىلايىتى تەرىپىدىن ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1982 - يىلدىن ئېتىبارەن بازار نوپۇسىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرگە قارىتا سىستېمىلار بويىچە ۋەزىپە تەقسىملەپ، ھۆددە ئېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش چارىسى قوللىنىلدى. ئىچكى ئۆلكىلەردىن ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار ئونىۋ ناھىيىسىدە ئولتۇراقلىشىشنى تەلەپ قىلسا، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ تەستىقلىشى، قوبۇل قىلىدىغان ئورۇننىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان 487 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىغا 287 كىشى، يېزىلارغا 200 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە خىزمەت بىلەن خاتىرجەم شۇغۇللىنىپ، ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا پائال رول ئوينىدى.

ناھىيە بويىچە 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 5

يىللار	ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر سانى	ناھىيە بازىرىغا ئورۇنلاشقىنى			يېزىلارغا ئورۇنلاشقىنى		
		جەمئىي	خەنزۇ	ئاز سانلىق مىللەت	جەمئىي	خەنزۇ	ئاز سانلىق مىللەت
1980	47	22	5	17	25	3	22
1981	56	24	5	19	32	2	30
1982	50	28	21	7	22	8	14
1983	94	62	23	39	32	5	27
1984	46	18	15	3	28	10	18
1985	48	22	6	16	26	2	24
1986	31	16	14	2	15	9	6
1987	25	17	10	7	8	7	1
1988	27	25	15	10	2	1	1
1989	35	30	15	15	5	1	4
1990	28	23	12	11	5	2	3

2. بېيىشقا يار - يۆلەك بولۇش

1980 - يىلدىن كېيىن يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىەت تۈزۈمىنىڭ ئەمەلىيلىشىشىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، يېزىلاردىكى يار - يۆلەك ئوبيېكتلىرىغا قەرز پۇل بېرىش، ئۇلارنى ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەشتە ئالدىن ئېتىبار بېرىلدى، تېخنىكا يېتەكچىلىكىدىمۇ ئېتىبار بېرىلدى ياكى ئۇلار يېزىلار باشقۇرغان كارخانىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشى ئۈچۈن، ئۇلار 210 مىڭ يۈەن تۆۋەن ئۆسۈملۈك ۋە ئۆسۈمسىز قەرز پۇل بىلەن تەمىن ئېتىلدى، 250 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، 1.3 تونىنا دېھقانچىلىق دورىسى، 2.3 تونىنا ئىلا سورتلۇق ئۇرۇقنى ھەل قىلىشقا ياردەم بېرىلدى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان 213 ئادەمنىڭ تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق، ترانسپورت ۋە سودا - سانائەت كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشىغا يار - يۆلەك بولۇندى.

Ⅲ باب

ئىجتىمائىي پاراۋانلىق

§1. قۇنتۇرۇش

1. ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش

1951 - يىل 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى كەچقۇرۇن 3 - رايوننىڭ 3 كەنتى ئۈدا قاتتىق يامغۇر ۋە مۆلدۈرنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىدى، كەلكۈن بىر كەنتنى غەرق قىلىۋەتتى، زىرائەتلەر نابۇت بولدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاپەت رايونىغا دەرھال كادىر ئەۋەتتى، ئۇلار ئامما ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا تەشكىللىدى، 8.6 تونىنا ئۇرۇق ھەل قىلىپ بېرىپ، زىرائەتلەرنى تولۇقلاپ تېرىتقۇزدى. 50 - يىللاردا ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئاجرىتىلغان جەمئىي پۇل 143 مىڭ 100 يۈەن، 60 - يىللاردا ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئاجرىتىلغان جەمئىي پۇل 245 مىڭ يۈەن، 70 - يىللاردا ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئاجرىتىلغان جەمئىي پۇل 346 مىڭ يۈەن بولدى.

1981 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە ئۈدا قارا يامغۇر يېغىپ، شىددەتلىك كەلكۈن كېلىپ، 5 گۈڭشې، 6 دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىسى، 60 چوڭ ئەترەت، 110 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ %50تىن ئارتۇق زىرائىتىنى نابۇت قىلىۋەتتى. ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئاپەت رايونىغا بېرىپ، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇشقا قوماندانلىق قىلدى، ھال سورىدى، 35 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ھەل قىلىپ بەردى. يېزا ئىگىلىك 1- شىركىتىنىڭ «داگۇالۇ» پاختا - يۇلۇ تۇقۇمىچىلىق فابرىكىسى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋەكىللىرىنى تۈمشۇق ئاپەت رايونىغا ئەۋەتىپ ھال سورىدى، 490 كىلوگرام ئاشلىق، 90 كىلوگرام ئاشلىق بېلىتى، 1800 قۇر كىيىم - كېچەك، 45 يوتقان - كۆرپە يارەم قىلدى، ناھىيىدىكى پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، كارخانا ئورۇنلىرى ۋە كەسىپى ئورۇنلاردىكى كادىرلار ۋە ئامما تۈشمۇ تۈشتىن

مەبلەغ توپلاپ، ئاپەت رايونلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بەردى. 1092 ئائىلە، 4367 ئادەمگە 362.25 تونىنا ئوزۇقلۇق ئاشلىق، 13 مىڭ 687 قۇر كىيىم - كېچەك ھەل قىلىپ بېرىلدى. 895 ئېغىز ئۆيىنى رېمونت قىلىشقا ياردەم بېرىلدى. جەمئىي سومما 133 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى.

8 يىلدىكى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 6　　بىرلىكى: ئائىلە، ئادەم، يۈەن

يىللار	ئاپەتكە ئۇچراش ئەھۋالى		قۇتقۇزۇش ئەھۋالى		قۇتقۇزۇش پۇلى
	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	
1981	8340	29460	6670	26730	168929
1982	1164	4656	835	3340	163007
1985	862	3242	440	1276	160000
1986	10387	46743	4264	9324	184000
1987	5474	23937	2618	12265	169000
1988	4043	15189	1893	7572	113000
1989	3959	13992	445	4386	125000
1990	2500	9515	1015	4763	105000

1988 - يىل 3 - ئايدا بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسىدىكى كىچىك قوزىباي كۆۋرۈكى دائىرىسىدە قار كۆچۈش يۈز بېرىپ، 18 ئېغىز ئۆي، 66 ئېغىل - قوتان، 6 ئۇرۇقلاندۇرۇش پونكىتى ئۇرۇلۇپ كەتتى. ھادىسە يۈز بەرگەندىن كېيىن، ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى خەلق ئىشلىرى، چارۋىچىلىق قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلاردىن 11 كادىرنى يېتەكلەپ، ئاغلىق رايونغا بېرىپ ئاپەتكە ئاقابىل تۇرۇپ، خەتەردىن قۇتقۇزۇپ، خەلق ئۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇردى، جەمئىي 750 تونىنا ئوزۇقلۇق ئاشلىق، 200 تونىنا يەم - بوغۇز يۆتكەپ بەردى، 27 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەردى. شۇ يىلى 5 - ئايدا 6 يېزا، 2 مەيدان مۆلدۈر ئاپىتىنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆلەم 14 مىڭ 570 مو، بۇنىڭ ئىچىدە مۇتلەق ھوسۇل بەرمىگەن كۆلەم 3406 مو، ئۆلگەن چوڭ، ئۇششاق چارۋا 240 تۇياق، ئۆرۈلۈپ چۈشكەن ئۆي 9 ئېغىز. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دەرھال ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، 86 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى، 94 ئېغىز ئۆي رېمونت قىلىندى ۋە يېڭىدىن سېلىندى، 3765 قۇر كىيىم - كېچەك تارقىتىپ بېرىلدى، ئاپەتكە ئاقابىل تۇرۇپ، ئۆزىنى قۇتقۇزۇشى ئۈچۈن 7400 ئادەمگە 75 تونىنا ئوزۇقلۇق ئاشلىق تارقىتىپ بېرىلدى. 1981 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 1 مىليون 187 مىڭ 936 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلدى، بۇ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 148 مىڭ 492 يۈەندىن توغرا كەلدى.

2. ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

1950 - يىلى ناھىيە بويىچە 21 مىڭ يۈەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە نامرات

1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 7

بىرلىكى: ئائىلە، ئادەم، يۈەن

يىللار	بېزىلار						ناھىيە بازىرى						پاشا قوتقۇزۇش
	بەشتە كاپالەتلەندۈرۈ- لىدىغان ئائىلىلەر			قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر			پاشانغانلار سانا- تورىيىسى	قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر		ۋاقتىلىق قوتقۇزۇلغانلار		خىزمەتتىن قىسقارتىلا- غان، چېكىنە- دۈرۈلگەنلەر	پاشانغانلار ساناتورىيىسىنىڭ پارۋانلىق زاۋۇتى
	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	سومما	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	سومما	ئادەم سانى	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	سومما	سومما	
1982	352	664	10506	4366	14991	127106	1220	220	879	74510	32	105	1631	3	890	9000	11473
1983	446	872	17097	4374	18342	63070	36	472	1488	6628	12	34	616	7	2177	6000	14522
1984	407	844	16880	4015	14045	70840	64	160	740	38000	100	389	25000	34	15000	64000	20000
1985	62	246	9541	2185	8741	77880	54	110	233	2000	30	112	1680	32	11017	11651	43739
1986	332	447	20166	481	1443	7616	52	111	236	44780	20	85	2634	34	18280	78404	—
1987	148	179	6869	2618	12265	58962	50	128	147	37020	27	76	2234	34	20666	53343	—
1988	26	29	560	26	35	999	45	128	514	38832	10	36	1849	33	15566	39413	22228
1989	32	32	1167	167	167	5387	49	94	104	40798	20	72	2659	71	35935	54127	29686
1990	43	43	2426	41	36	1434	44	61	71	38725	12	40	4101	72	43184	54154	36323

ئائىلىلەرگە بېرىلگەن ژاقىتلىق قۇتقۇزۇش پۇلى 9000 يۈەن، قىشلىق قۇتقۇزۇش پۇلى 12 مىڭ يۈەن. 1962 - يىلى جەمئىي 59 مىڭ 405.5 يۈەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلىپ، 2146 ئائىلە، 11 مىڭ 974 ئادەمگە ياردەم بېرىلدى. 1979 - يىلى جەمئىي 81 مىڭ 175.24 يۈەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلدى. 1988 - يىلى جەمئىي 128 مىڭ 500 يۈەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلىپ، 1180 ئائىلە، 2693 ئادەمگە ياردەم بېرىلدى، 75 تونىا ئوزۇقلۇق ئاشلىق ھەل قىلىپ بېرىلدى، 1429 قۇر كىيىم - كېچەك، 9 تونىا ئوتۇن - كۆمۈر سېتىۋېلىندى، 9 ئېغىز ئۆي رېمونت قىلىندى، 42 ئائىلىنىڭ تېببىي داۋالىنىش خىراجىتى ئۈچۈن 1042 يۈەن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. 1990 - يىلى جەمئىي 186 مىڭ 300 يۈەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىلدى.

3. يېزىلاردا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش

1981 - يىلى توخۇلا گۈڭشېسىنىڭ 8 - چوڭ ئەترەت 3 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى نۇقتىدا سىناق قىلىندى. مەزكۇر ئەترەتتە 17 ئائىلە، 79 ئادەم بولۇپ، ئۇزاقتىن بۇيان دۆلەتنىڭ قۇتقۇزۇشىغا تايىنىپ كەلگەنىدى. شۇ يىلى ھۆكۈمەت 2500 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ، 15 نامرات ئائىلىگە بىر ئۆي، بىر ئات، 2 ئېشەك ھەمدە ساپان، تولۇق، تۆمۈر تىرنا قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىنى ئېلىپ بەردى. 1983 - يىلى 13 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. ئەترەت بويىچە ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 71.75 تونىغا يېتىپ، 1982 - يىلدىكىدىن 37.57 تونىا ئاشتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان كىرىم 1981 - يىلدىكى 59 يۈەندىن 104 يۈەنگە يېتىپ، 76% ئاشتى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە يار - يۆلەك بولۇنغان 600 نامرات ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، يار - يۆلەك بولۇش سوممىسى 72 مىڭ يۈەن بولدى. 1985 - يىلى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا نامراتلارغا «سەييارە چارۋا» دا يار - يۆلەك بولۇش، پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرى، كادىرلار ھۆددىگە ئېلىش يولغا قويۇلدى. 1984 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1186 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىدى. 1986 - يىلى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش پۇلى ھەقلىق ۋە ھەقسىزدىن ئىبارەت 2 خىل شەكىلدە يولغا قويۇلدى ھەمدە ئېتىبار بېرىش سىياسىتى تۈزۈپ چىقىلدى، شۇ يىلى جەمئىي 1056 ئائىلە، 4692 ئادەمگە يار - يۆلەك بولۇندى، بۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى تارمىقى ياردەم بەرگۈنى 60 مىڭ يۈەن، يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى بەرگەن ياردەم 80 مىڭ يۈەن، مەدەنىيەت - ماارىپ تارماقلىرى بەرگەن ياردەم 24 مىڭ يۈەن، بانكىلار بەرگەن تۆۋەن ئۆسۈملۈك قەرز پۇل 5769 يۈەن، كوللېكتىپ جۇغلىغان مەبلەغ 20 مىڭ 260 يۈەن. نامرات ئائىلىلەر ئۈچۈن 7.53 تونىا خىمىيىۋى ئوغۇت، 650 كىلوگرام سورتلۇق ئۇرۇق، 21 ئات، 231 ئۆي، 74 ئېشەك، 516 قوي، 283 ئۇلاغ ھارۋىسى ھەمدە بالۇن، ساپان چىشى قاتارلىقلار ئېلىپ بېرىلدى. شۇ يىلى 516 ئائىلە، 1946 ئادەم نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. 1986 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 3680 ئائىلىدىكى 15 مىڭ 154 ئادەمگە يار - يۆلەك بولۇندى، بۇنىڭغا 327 مىڭ 185 يۈەن مەبلەغ سېلىندى. 3081 ئائىلە، 12 مىڭ 634 ئادەم نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ، يار - يۆلەك بولۇش ئومۇمىي ئوبېيكتىنىڭ 83.7%نى ئىگىلىدى.

1990 - يىلى يېزا، مەيدان (فېرما) لاردا دېھقان - چارۋىچىلارنى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش ھەمكارلىق كاسسىسى (زاپاس ئاشلىق) ھەيئىتى قۇرۇلدى، گۈلئاۋات يېزىسىدا بۇنىڭغا قاتناشقان ئائىلە 1686 گە، جۇغلانغان پۇل 74 مىڭ 430 يۈەنگە، جۇغلانغان زاپاس ئاشلىق 38 تونىغا يەتتى.

بىر قىسىم يېزا - مەيدانلارنىڭ 1986 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 8

ئورۇنلار	نامرات ئائىلە		يار - يۆلەك بولۇنغان ئائىلە			نامراتلىقتىن قۇتۇلغان ئائىلە		
	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	نامرات ئائىلىرىدە ئىگىلىگەن % ى	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	يار - يۆلەك بولۇنغان ئائىلە ئىچىدە ئىگىلىگەن % ى
ئونىۋ بازىرى	27	142	27	142	100	27	142	100
توغۇلا يېزىسى	224	930	224	930	100	224	930	100
ئارال يېزىسى	446	1818	309	1253	69	172	684	56
تۇمشۇق يېزىسى	372	1522	264	1073	71	156	620	59
ئىشلەمچى يېزىسى	587	1582	328	1329	56	269	1073	82
جام يېزىسى	484	1970	448	1809	93	412	1644	92
چاغراق يېزىسى	370	1497	300	1212	81	281	835	94
قىزىل يېزىسى	409	1670	336	1361	92	263	1049	78
گۈلئاۋات يېزىسى	395	1574	385	1574	100	385	1574	100
بوزدۇك يېزىسى	131	558	105	437	80	79	313	75
بۆزدۇك چارۋىچىلىق قېرىمسى	36	178	27	125	75	18	69	67
ساۋاپچى چارۋىچىلىق قېرىمسى	33	166	33	166	100	33	166	100
تاغلاق چارۋىچىلىق قېرىمسى	60	278	60	278	100	60	278	100
جام ئورمان چىلىق مەيدانى	100	434	68	289	68	36	141	53
شالچىلىق مەيدانى	107	462	97	405	91	87	345	90

4. يېتىم - يېسىر، قېرى - چۆرى، كېسەلمەن، مېيىپلارنى قوتقۇزۇش

1) تارقاقلاشتۇرۇپ بېقىش　50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە خەلق ھۆكۈمىتى 121 يېتىم - يېسىر، قېرى - چۆرى، كېسەلمەن، مېيىپنى 3859 يۇەنلىك كىيىم - كېچەك، يېمەكلىك تارقىتىپ قوتقۇزدى. 1956 - يىلى يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتى جەريانىدا، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش

1979 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە يېتىم - يېسىر، قېرى - چۆرى، كېسەلمەن، مېيىپلارنى قوغدۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 9

بىرلىكى: ئائىلە، ئادەم، يۈەن

يىللار	ئادەم سانى			كوللېكتىپ بېغىلغانلار								تارقاق بېغىلغانلار					
	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	بوشاق ئىجده	ساناتوريە سانى	خىزمەتچى سانى	بېغىلىۋاتقانلار سانى	بوشاق ئىجده			قوغدۇش سوممىسى		ئائىلە سانى	ئادەم سانى	بوشاق ئىجده			قوغدۇش سوممىسى
			پاناھسىز قېرى - چۆرى	قېرىلار	يېتىم بالا	كېسەلمەن، مېيىپلار	دۆلەت بەرگىنى	كوللېكتىپ بەرگىنى						بوزاي موماي	يېتىم بالا	كېسەلمەن، مېيىپلار	كوللېكتىپ بەرگىنى	دۆلەت بەرگىنى
1979	645	1136	805	76	38	23	2796	6000	110	112	8	645	1026	632	126	268	12631	17460
1980	352	664	514	38	4	19	7644	2768	61	6	5	352	603	164	21	418	9117	10505
1981	274	433	344	40	21	39	5764	2340	100	8	5	274	333	304	21	8	7300	17096
1982	412	741	561	39	11	6	8685	4012	56	8	4	412	685	522	96	67	39187	4709
1983	496	962	542	50	27	13	—	8240	90	25	6	496	872	510	224	138	—	20425
1984	447	967	660	49	32	13	—	66280	94	24	6	447	873	487	248	138	—	30880
1985	142	354	187	41	29	17	—	28302	87	18	5	142	267	156	56	55	—	10541
1986	382	647	241	59	36	11	—	91831	106	—	5	382	442	171	172	99	—	42506
1987	198	387	207	66	29	13	—	64843	108	—	5	198	279	104	96	79	—	20373
1988	106	233	176	55	32	12	—	48537	99	—	6	106	134	58	56	20	—	19976
1989	112	241	114	47	41	15	—	65264	103	—	6	112	138	40	82	16	—	21516
1990	123	264	125	38	25	15	—	60154	78	—	6	123	186	43	124	19	—	22288

(تاماق، ياتاق، كىيىم - كېچەك، بېقىش، دەپنە قىلىشتا كاپالەتلەندۈرۈش) يولغا قويۇلۇپ، ئۇلار كوللېكتىپ تەرىپىدىن بېقىلىدى. 1958 - يىلى خەلق گۈزىشىسى قۇرۇلدى. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ تاماق، ياتاق، كىيىم - كېچىكى تېخىمۇ كاپالەتكە ئىگە بولدى. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە 953 ئائىلە، 3320 ئادەمگە يەتتى. 1976 - يىلى 431 ئائىلە، 878 ئادەمنىڭ تاماق، كىيىم - كېچەك، ياتقىنى كوللېكتىپ ئۈستىگە ئالغاندىن سىرت، ھۆكۈمەت 12 مىڭ 83.389 يۈەن قۇنتۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بەردى. بۇ پۇل ھەربىر كىشىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 39.28 يۈەندىن توغرا كەلدى. 1978 - يىلى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە 196 ئائىلە، 567 ئادەم بولۇپ، ھۆكۈمەت ئۇلارغا 9700 يۈەن قوشۇمچە يارەدەم بەردى. بۇ پۇل ھەربىر كىشىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 17.1 يۈەندىن توغرا كەلدى. 1990 - يىلى يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە 43 ئائىلە، 43 ئادەم بولۇپ، ئۇلارغا 2426 يۈەن قوشۇمچە يارەدەم بېرىلدى.

2) كوللېكتىپ بېقىش　1958 - يىلى خەلق گۈزىشىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكىتى داۋامىدا ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا 98 ئادەم قوبۇل قىلىندى. كېيىن ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق تۈپەيلىدىن بۇ ساناتورىيىلەر توختىتىپ قويۇلدى. 1963 - يىل 5 - ئايدا ئىجتىمائىي سۇغۇرتا خىزمىتىدىكى بەلگىلىمىلەر ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ياشانغانلار ساناتورىيىلىرى يېڭىۋاشتىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، خىزمەتچى خادىملىرى سەپلەپ بېرىلدى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە 4 ياشانغانلار ساناتورىيىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا 110 كىشى قوبۇل قىلىندى. دۆلەت قوشۇمچە يارەدەم بېرىش، كوللېكتىپ بېقىشتىن تاشقىرى، يەنە ساناتورىيىگە كىرگەنلەر زىرائەتنى ئۆزلىرى تېرىش، ئۆزلىرى يېغىش، ئۆزلىرى ئىشلەتمەشتىن ئىبارەت ئۆز - ئۆزىنى بېقىش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1990 - يىل 6 يېزىدا ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلۇپ، 49 كىشى قوبۇل قىلىندى. 6529 يۈەن مەبلەغ توپلىنىپ، 63 ئېغىز ئۆي سېلىندى، ئۇنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 756 كۋادرات مېتىر بولدى. ياشانغانلار ساناتورىيىسىدە ئاشخانا، ياتاق، ئامبار، ئىشخانا سېلىندى، ساناتورىيىگە 3 ئات، 4 ئۆي، 4 ئۇلاغ ھارۋىسى، 124 قوي ئېلىپ بېرىلدى، 188.8 مو يەر ئايرىپ بېرىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 142 مو، مېۋىلىك باغ 27 مو، ئورمان بەلۋېغى 2 مو، بېلىق كۆلى 17 مو). ھۆكۈمەت قىش پەسىللىك تۇرمۇش پۇلى ئۈچۈن جەمئىي 20 مىڭ يۈەن، كىيىم - كېچەك لازىمەتلىكلىرى ئۈچۈن 6000 يۈەن قوشۇمچە يارەدەم بەردى.

2 § . مېيىپلار پاراۋانلىق ئىشلىرى

1981 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدا ئىجتىمائىي پاراۋانلىق زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، گاس - گاچىلار ۋە ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە مېيىپلار قوبۇل قىلىنىپ، قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشقا قويۇلدى. 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ھۆكۈمەت 15 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ، پاراۋانلىق زاۋۇتىنىڭ ئۇلاغ ھارۋىلىرىنى رېمونت قىلىش، تۇنىكىچىلىك، پاختا ئېتىش، تىككۇچىلىك، كىچىك دۇكان ئېچىش قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش تۈرلىرىنى يولغا قويۇشىغا يارەدەم بەردى. 1986 - يىلى پاراۋانلىق زاۋۇتىدىكى خادىملار 28 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە باشقۇرغۇچى خادىم 3، گاس - گاچا، مېيىپ 11، ئومۇمىي كىرىمى 48 مىڭ 164 يۈەن، ساپ كىرىمى 1874 يۈەن بولدى. 1988 - يىلى گاس - گاچا، مېيىپ 12گە يەتتى. 1990 - يىلى گاس - گاچا، مېيىپ 14كە، تۇراقلىق مۇلۇك 107 مىڭ 441 يۈەنگە، تۇراقسىز مۇلۇك 58 مىڭ 339 يۈەنگە، ھەرخىل ئىشلەپچىقىرىشتىن بولغان كىرىم 16 مىڭ 101 يۈەنگە، ئېلىنغان پايدا 13 مىڭ 536 يۈەنگە يېتىپ، ئىشلەپچىقىرىش تارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش تەلىپىگە ئاساسىي جەھەتتىن يەتتى.

§ 3 . يېڭىۋېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش

1951 - يىلى كەسپى يوق ئاققۇندىن 213 ئادەم يېڭىۋېلىندى، باشقۇرۇش - تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، يامان ئادەتلىرىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، ئۇلار ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرىغا يوللاپ بېرىلدى.
1963 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك يېڭىۋېلىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، ئىچكى ئۇلكىلەردىن شىنجاڭغا ئېقىپ كەلگەنلەر يېڭىۋېلىنىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا سېلىندى. 1963 - يىلى ئىچكى ئۇلكىلەردىكى تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىغان جايلاردىن شىنجاڭغا ئېقىپ كەلگەن 119 ئادەم يېڭىۋېلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى.
1964 - يىلى 568 كىشى يېڭىۋېلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلارغا 10 مىڭ يۆەن پۇل، 900 مېتىر رەخت بېلىتى، 150 كىلوگرام پاختا تارقىتىپ بېرىلدى. 1978 - يىلدىن كېيىن ئاققۇنلارغا قارىتا «تەربىيە ئارقىلىق يولغا سېلىپ قويۇش» چارىسى قوللىنىلدى. 1981 - يىلى 532 ئادەم يېڭىۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 229 ئادەم ئۆلايەتلىك يېڭىۋېلىش پونكىتىغا يەتكۈزۈپ بېرىلدى، 303 ئادەم ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەر قايسى گۇڭشېلارغا يولغا سېلىپ قويۇلدى ھەمدە ئۇلارغا 2000 يۆەن رېمونت قىلىش - ئورۇنلىشىش يارەم پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. 1984 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە جەمئىي 244 تىلەمچى يېڭىۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 96 سى ئۆلايەتلىك يېڭىۋېلىش پونكىتىغا يەتكۈزۈپ بېرىلدى، ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا - مەيدانلارغا ئاپىرىپ قويۇلغانلىرى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

IV باب

نىكاھ ئىشلىرى

§ 1 . نىكاھ ئەھۋالى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى يېگىت، قىزلارنىڭ نىكاھ ئىشلىرى، ئاساسەن، ئاتا - ئانىسىنىڭ رايى بويىچە بولاتتى، توي ئىشى ئەلچىنىڭ گېپى بىلەن بېكىتىلەتتى، بىر - بىرىگە لايىق كېلىشكە ئەھمىيەت بېرىلەتتى. نىكاھ سودىسى ياكى مەجبۇرىي نىكاھ بىر قەدەر ئومۇميۈزلۈك ئىدى. تىرىكچىلىك ئۈچۈن تېنىنى سېتىش، مەجبۇرىي نىكاھلىنىش، خوتۇنىنى گۆرۈگە قويۇش، ئاسراندى خوتۇن بولۇش، خوتۇنىنى رەنىگە قويۇش قاتارلىق ھادىسىلەرمۇ ناھايىتى ئاز ساندا كۆرۈلەتتى. مىنگو دەۋرىدە نامدا بىر خوتۇنلۇق تۈزۈم يۈرگۈزۈلگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە، بەگ - غوجامىلار، بايلار يەنىلا كۆپ خوتۇنلۇق ئىدى. بالدۇر نىكاھلىنىش ئومۇميۈزلۈك ئىدى، ئوغۇللار 16 — 17 ياشتا، قىزلار 15 — 16 ياشتىلا نىكاھلىناتتى.
1950 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ، بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، نىكاھ سودىسى تەدرىجىي بىكار قىلىندى، يېگىت - قىزلارنىڭ نىكاھلىنىش يېشىمۇ مۇناسىپ كېچىكتۈرۈلدى. 50 -، 60 - يىللاردا نىكاھلىنىش يېشى، ئادەتتە، يېگىتلەرنىڭ 20 ياشتىن يۇقىرى، قىزلارنىڭ 18 ياشتىن يۇقىرى بولدى. 70 - يىللاردا كېچىكىپ نىكاھلىنىش يولغا قويۇلۇشقا

باشلىدى، 80 - يىللاردا كېچىكىپ نىكاھلىنىش ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى، نىكاھلىنىش يېشى، ئادەتتە، يىگىتلەرنىڭ 23 ياشتىن يۇقىرى، قىزلارنىڭ 22 ياشتىن يۇقىرى بولدى، كۆپ تويلۇق ئىلىش ئەھۋالى ئوخشىمىغان دەرىجىدە مەۋجۇت بولدى، يېقىن تۇغقانلار توي قىلىش، بالدۇر توي قىلىش، دىن چات كېرىۋېلىش ۋە قانۇنسىز ئەر - خوتۇن بولۇش ئەھۋاللىرىمۇ ساقلاندى. نىكاھتىن ئاجرىشىش ئىشلىرىنى خەلق ئىشلىرى، ئەدلىيە تارماقلىرى مۇرەسسە قىلدى ياكى ئۇنىڭغا ھۆكۈم قىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە نىكاھلانغانلار 2159 جۈپ، بۇنىڭ ئىچىدە ھەرخىل مىللەتلەر ئارا نىكاھلانغانلار 8 جۈپ، نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلغانلار 1953 - يىلى 918 جۈپ بولغان بولسا، 1990 - يىلى 789 جۈپكە چۈشۈپ، %14.05 ئازايدى، بۇنىڭ ئىچىدە نىكاھتىن ئاجراشقانلار 684 جۈپتىن 639 جۈپكە چۈشتى.

2 § . نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش

1951 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدە نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. يېزىلاردا رايونلۇق، يېزىلىق ھۆكۈمەتلەر تەرىپىدىن پىكىر يېزىلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسى تەرىپىدىن تەكشۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ تولدۇرۇپ تارقىتىشىغا تاپشۇرۇلدى. 1952 - يىلى تولدۇرۇلۇپ تارقىتىلغان نىكاھ كىنىشكىسى 3228، نىكاھتىن ئاجرىشىش كىنىشكىسى 684 بولدى. 1955 - يىل 5 - ئايدا گوۋۇيۈەن «نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش چارىسى»نى رەسمىي ئېلان قىلدى. ناھىيە بويىچە نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. 1980 - يىلى 2 - قېتىملىق «نىكاھ قانۇنى» يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى بەلگىلىگەن 9 تۈرلۈك نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش كىنىشكىسى ئەستايىدىل ئىشلىتىلىپ، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى قېلىپلىشىش، قانۇنلىشىش، تۈزۈملىشىش، ئىلمىيلىشىشكە قاراپ يۈزلەندى. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشتا يېگىت - قىزلار تۈرۈشلۇق ئورۇنلارنىڭ بىر تۇتاش بەلگىلىگەن «نىكاھلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا ئىسپات» يېزىشى تەلەپ قىلىنىدى. ناھىيە بازىرىدا نىكاھلىنىشتىن ئىلگىرىكى سالامەتلىك تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى سالامەتلىك تەكشۈرۈش ئىسپاتى يېزىپ بەردى. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىدە يەنە ھەربىيلەرنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى قوغداش ۋە ھەرخىل مىللەتلەر ئارا بولغان نىكاھ ئىشلىرىدا ئېھتىياتچان بولۇشقا ئەھمىيەت بېرىلدى. 1985 - يىلدىن بۇيان، ناھىيە بويىچە ھەر يىلى نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 2000 جۈپتىن كۆپرەك، نىكاھتىن ئاجراشقانلار 500 جۈپتىن كۆپرەك بولدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 14 يېزا - بازار، مەيداندا نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاپ رويخەتكە ئېلىش نۇقتىسى تەسىس قىلىندى.

ناھىيە بويىچە 15 يىللىق نىكاھلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 10 — 20　　بىرلىكى: جۈپ

يىللار	نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار			ئەسلى نىكاھلانغانلار	نىكاھتىن ئاجرىشىشقا تىزىملاتقانلار		
	ئومۇمىي سانى	ھەرخىل مىللەتلەر	تۇنجى نىكاھلىنىش	باشقىلار، قايتا نىكاھلانغان ۋە بالىلار	نىكاھ تىن ئاجرىشىشنى ئىلتىماس قىلغانلار	مۇرەسسە ئارقىلىق ئاجراشقانلار	نىكاھ تىن ئاجرىشىشنى تەستىقلانغانلار	سوتقا يوللاپ بېرىلگەنلەر
1952	3228	3	2923	302	174	976	234	684	58

54	639	195	888	107	408	5934	1	6343	1953
73	326	129	528	123	31	1678	1	1710	1954
61	760	162	983	139	65	2047	2	2114	1963
73	326	147	546	97	31	1717	1	1749	1965
61	312	408	781	67	294	742	1	1037	1981
95	332	142	569	110	317	745	2	1064	1982
50	599	203	852	75	1028	1395	4	2427	1983
77	411	211	699	66	433	932	4	1369	1984
84	544	190	818	45	659	1740	12	2411	1985
16	549	133	698	48	1587	1302	8	2897	1986
63	582	143	788	30	1186	1135	3	2324	1987
33	601	118	752	18	803	1960	3	2766	1988
47	541	136	724	27	1204	1042	8	2254	1989
43	639	107	789	12	1261	890	8	2159	1990

V باب

ئەرزىيەت خىزمىتى

§ 1 . ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى كۈتۈۋېلىش

50 - يىللاردا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كاتىبات ئىشخانىلىرى ئايرىم ھالدا ئاممىنىڭ ئەرزىيەت ئىشلىرىنى قوشۇمچە بېجىرىپ كەلدى. 60 - يىللاردا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تەپتىش كومىتېتى خەلقنىڭ ئەرزىيەت ئىشلىرىنى قوشۇمچە بېجىردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بۇ خىزمەت توختاپ قالدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك ئەرزىيەت خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك پارتكومدا ئەرزىيەت ئىشخانىسى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئەرزىيەت ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، بۇ خىزمەتكە مەخسۇس كادىر سەپلەندى. ناھىيە دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئاممىنى كۈتۈۋېلىش كۇنى تۈزۈمى ئورنىتىلدى. بىر مۇڭاۋىن شۇجى، بىر مۇڭاۋىن ھاكىمنىڭ ئەرزىيەت خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇرۇشى بېكىتىلدى. «ئەرزىيەت خىزمىتىنى كۈچەيتىش ھەققىدە قارار» چىقىرىلدى، 2 قېتىم ئەرزىيەت خىزمىتى يىغىنى چاقىرىلىپ، ئەرزىيەت خىزمىتىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجە يارىتقان ئونسۇ بازىرى، تومۇق يېزىسى، ئاشلىق

ئىدارىسى، تۈرلۈك مىللار شىركىتى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى، ئەرزىيەت ئىدارىسىدىن ئىبارەت 7 ئىلغار ئورۇن ۋە 17 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى.

1985 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ۋە ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىدىمۇ ئەرزىيەت ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئۇلار خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى، پارتىيە ئىنتىزامى، پارتىيە ئىستىلى ۋە ئىقتىسادىي جىنايەت دېلولىرىغا دائىر ئەرزىيەت ئىشلىرىنى قوبۇل قىلىپ بىر تەرەپ قىلدى.

§ 2 . خەت - چەكلەرنى بىر تەرەپ قىلىش

1979 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە ئاممىدىن كەلگەن خەت - چەك ۋە ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەنلەردىن جەمئىي 16 مىڭ 509ى قوبۇل قىلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندى. ئەرزىيەت خىزمىتىدە ئونتۇرىغا چىققان مەسىلىلەرگە قارىتا دەرىجىگە ئايرىپ مەسئۇل بولۇش، سىستېمىلارغا قايتۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىش يولغا قويۇلۇپ، بۇ خىزمەت مۇناسىۋەتلىك تارماقلارغىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. «تۆتنى بېكىتىش، ئۈچنى ھۆددىگە ئېلىش» (خادىمنى، ۋەزىپىنى، ۋاقىتنى، لايىھىنى بېكىتىش، تەكشۈرۈشنى، بىر تەرەپ قىلىشنى، ئىدىيىۋى خىزمەت ئىشلەشنى ھۆددىگە ئېلىش) يولغا قويۇلۇپ، ھەربىر پارچە خەت ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن، ھەممە ئىش ئىنكاسقا ئېرىشتۈرۈلگەن بولۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. 1990 - يىلى ئاممىدىن 877 ئەرز خېتى كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنكاس قىلىنغان مەسىلىلەر ھەل قىلىنغىنى 400 بولۇپ، 45.61%نى ئىگىلىدى؛ مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ ھەل قىلىشىغا تاپشۇرۇلغىنى 198 بولۇپ، 22.58%نى ئىگىلىدى؛ سىياسەت بويىچە ھەل قىلىشقا بولمايدىغىنى 279 بولۇپ، 31.81% نى ئىگىلىدى.

ئەرزىيەت خىزمىتى ئارقىلىق تارىختىن قېچىپقالغان ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى ناھەق، يالغان، خاتا دېلودىن 1257 سى ھەل قىلىندى، 70 - يىللاردا تارقاقلاشتۇرۇلغان ۋە 60 - يىللاردا قىسقارتىلغان بازار ئاھالىلىرىنىڭ نوپۇس، ئاشلىق مۇناسىۋىتى مۇددىئت ۋە تۈركۈمگە بۆلۈپ ھەل قىلىندى، 91 زىيالىينىڭ ئىش ھەققى مەسىلىسى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، بۇنىڭ سوممىسى 231 مىڭ يۈەن بولدى.

1979 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئاممىنىڭ ئەرزىيەت ئەھۋالى

جەدۋەل: 20 — 11 بىرلىكى: ئادەم (قېتىم)، پارچە

يىللار	ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئادەم (قېتىم)	كەلگەن خەت - چەك سانى	يىللار	ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن ئادەم (قېتىم)	كەلگەن خەت - چەك سانى
1979	2557	3500	1985	1505	159
1980	2150	2920	1986	781	278
1981	1985	2340	1987	576	470
1982	1350	805	1988	319	346
1983	1401	729	1989	650	450
1984	1434	267	1990	469	408

VI باب

تاشقى ئىشلار، مۇھاجىرلار ئىشلىرى

§ 1 . تاشقى بېرىش - كېلىشىلەر

1. سايلاھەت، ئېكسكۇرسىيە قىلىش

1985 - يىل 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئۇنىۋ ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تۆمۈر چوققىنى چەت ئەللىك سايلاھەتچىلەر ئۈچۈن ئېچىۋېتىلگەن رايون قىلىشنى تەستىقلىدى. چەت ئەللىكلەر، چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇڭگولۇقلار ھەمدە جۇڭگو مۇھاجىرلىرى، شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلاردىن بۇ ناھىيىگە كېلىپ تۇغقان يوقلايدىغان، دوستلىرى بىلەن دىدارلىشىدىغان، سەيلە - سايلاھەت قىلىدىغان، سودا سۆھبىتى ئۆتكۈزىدىغان، تەكشۈرۈش - ئالماشتۇرۇش ئېلىپ بارىدىغان، تاغقا چىقىدىغانلار سانىنىڭ ئۆزلۈكسىز كۆپىيىش ئەھۋالىغا ئاساسەن، 1986 - يىل 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ «چەت ئەللىكلەرنىڭ چېگرىدىن كىرىش - چىقىشىنى باشقۇرۇش قانۇنى، نى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدا دوكلات»نى تەستىقلاپ تارقاتتى، شۇنىڭ بىلەن «باشقۇرۇش — مۇلازىمەت دېمەكتۇر» دېگەن ئىدىيە تەكلىنىپ، قانۇن بويىچە باشقۇرۇش، مەدەنىيەتلىك ئىش بېجرىشتە چىڭ تۇرۇلۇپ، ئۇنىۋ ناھىيىسىنىڭ تاشقى ئىشلار خىزمىتى تەدرىجىي قانۇنچىلىق يولىغا ماڭدى.

1986 - يىل 7 - ئايدىن 1990 - يىل 8 - ئايغىچە ياپونىيىنىڭ ئاجىئو تاغقا چىقىش جەمئىيىتى، تەڭرىتاغ تىزمىسى تاغقا چىقىش ئەترىتى، يوكوخاما شەھەرلىك ئۇنىۋېرسىتېت، ئوكاياما ژىلايەتلىك ئەمگەكچىلەر تاغقا چىقىش بىرلەشمىسى قاتارلىق 5 تاغقا چىقىش ئەترىتىدىكى جەمئىي 66 ئادەم ناھىيە تەۋەسىدىكى تۆمۈر چوققا رايونىدا 10 قېتىم تاغقا چىقىش ۋە تاغ ئارىسىدا سايلاھەت قىلىش پائالىيىتى ئېلىپ باردى.

1986 - يىل 5 - ئايدا ياپونىيىلىك 5 مۇتەخەسسىس بۇ ناھىيىدىكى ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىغا كېلىپ، ئۇچۇق تەۋرىتى ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

1990 - يىل 8 - ئاينىڭ 23 - 24 - كۈنلىرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئاشلىق - يېزا ئىگىلىك تەشكىلاتىنىڭ مۇتەخەسسىسى ژىلاخانىم بىلەن ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىكى خەلقئارا ماھكىمىسىدىكى ژاڭ شىگېبىن ئۇنىۋ ناھىيىلىك كونسېرۋا زاۋۇتى، كەشتە بويۇملىرى زاۋۇتىنى تەكشۈردى ھەمدە ئالاقىدار تارماقلار بىلەن سۆھبەتلەشتى. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئۇنىۋ ناھىيىسىگە كەلگەن - كەتكەن چەت ئەللىكلەر 1757 كىشىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىگە كەلگەنلەر 174، قارا يۇلغۇندىن ئۆتكىچە قۇنالغۇغا تىزىملاتقانلار 1583.

2. ھەج - تاۋاپ قىلىش

پۇقرالارنىڭ ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە ۋە نورمال دىنىي پائالىيەتلىرىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، 80 -

يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئېتىبارەن، ھەر يىلى ھىجرىيە يىل ھېسابى بويىچە 12 - ئايدا بىر قىسىم يۇقىرى قاتلام ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلارنىڭ مۇددەت ۋە تۇرکۈمگە بۆلۈنۈپ، مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىش قاتارلىق دىنىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشى تەستىقلاندى. 1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 16 دىنىي زات سەئۇدى ئەرەبىستانغا ھەج قىلىشقا باردى.

2 § . مۇھاجىرلار ئىشلىرى

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ «ھەممىگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلىش، كەمسىتمەسلىك، ئالاھىدىلىكىگە ئاساسلىنىش، مۇۋاپىق ئېتىبار بېرىش» قائىدىنىغا ئاساسەن، تەۋەنلىك قېرىنداشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى، شياڭگاڭ، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلار ۋە مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرىغا قارىتىلغان سىياسەتلەرنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ئۇلارنىڭ تۇغقانلىرى بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ، ۋەتەننى سۆيۈشكە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشنى قوللىدى ۋە رىغبەتلەندۈردى. ناھىيە بويىچە شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەۋەنلىك قېرىنداشلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتى، مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرى ۋە باشقا ئالاقىسى بار خادىم 172، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 24، ئۇيغۇر 89، قىرغىز 59. 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ئونىۋ ناھىيىسىدىن 46 پۇقرا تۈركىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى، ئاۋسترالىيە، پاكىستان، برازىلىيە ۋە شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەۋەن قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارغا بېرىپ تۇغقان ۋە دوستلىرىنى يوقلىدى. 1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە شياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەۋەنلىك قېرىنداشلار ۋە مۇھاجىرلارنىڭ بالا - چاقىلىرى بولۇپ جەمئىي 107 كىشى ئونىۋ ناھىيىسىگە كېلىپ تۇغقان يوقلىدى.

یېگىرمە بىرىنچى قىسىم

ئەمگەك - كادىرلار

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم

ئەمگەك - كادىرلار

سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى ئۈزلۈكسىز زورايدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە دۆلەت كادىرى 4284 كە يېتىپ، 1951 - يىلدىكى 226 ئادەمنىڭ 18 ھەسسىسىگە تەڭ بولدى؛ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 6317 گە يېتىپ، 1956 - يىلدىكى 188 ئادەمنىڭ 33.6 ھەسسىسىگە تەڭ بولدى؛ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشلەيدىغان ئىشچى 1516 گە يېتىپ، 1957 - يىلدىكى 1040 ئادەمدىن 45.77% كۆپەيدى.

41 يىلدىن بۇيان، ناھىيە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسىدا كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى. 1990 - يىلى كادىرلار قوشۇنىدا ئوتتۇرا تېخنىكۇمدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 1549 بولۇپ، كادىرلار ئومۇمىي سانىنىڭ 36.2%نى ئىگىلەپ، 1972 - يىلدىكى 7.5%تىن 28.7% كۆپەيدى؛ ئىشچىلار قوشۇنىدا تولۇقسىز ئوتتۇرىدىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگىلەر 8460 تىن كۆپرەك بولۇپ، ئىشچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 85%نى ئىگىلەپ، 50 - يىللاردىكى 20%تىن 65% كۆپەيدى.

ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى كۆپلەپ ئاشتى. 1990 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 1875.63 يۈەنگە يېتىپ، 1977 - يىلدىكى 517.3 يۈەندىن 2.63 ھەسسە ئاشتى.

I باب

ئاپپاراتلار

§1 . ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى

1963 - يىلدىن ئىلگىرى ئەمگەك - ئىش ھەققى كەسپىنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى باشقۇرۇپ كەلگەنىدى، 1963 - يىلى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى باشقۇردى. 1969 - يىلى بۇ خىزمەت ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇلدى. 1980 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا ئەمگەك بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1984 - يىل 7 - ئايدا ئەمگەك بۆلۈمى ئەمگەك ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى شتاتى 8 گە يەتتى.

ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسى (بۆلۈمى) نىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 21 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	يۈسۈپ ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1981.7 — 1984.7
	ئىمىن يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1990.6 —
مۇئاۋىن ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	لىيۇ سۇنشياۋ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1980.3 — 1984.1
	يۈسۈپ ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1980.3 — 1981.7
	تۇنىياز ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 —
	جۇ جىنشى	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ۋۇجىن ناھىيىسى	1984.7 — 1989.8

§ 2 . ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسى

1964 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا كادىرلار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1969 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى كادىرلار خىزمىتىنى باشقۇردى. 1980 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك كادىرلار بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىلىك كادىرلار بۆلۈمى ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 8گە يەتتى.

ناھىيىلىك كادىرلار ئىدارىسى (بۆلۈمى)، شتات كومىتېتنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىق ۋە مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 21 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	ئىمىن داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.8 — 1984.7
	ما فۇلىن	ئەر	خۇيزۇ	كۇچا ناھىيىسى	1990.6 —
مۇئاۋىن ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى	لىيۇ چۈنتاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن گۇڭشىيەن ناھىيەسى	1964.9 — 1966.5
	خې جياڭمىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن لۇشىيەن ناھىيەسى	1980.8 — 1981.10
	خەن جيەنجاڭ	ئەر	خەنزۇ	تيەنجىن شەھىرى	1984.8 — 1985.2
	تۇنىياز تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —
	ۋاڭ شىمەي	ئەر	خەنزۇ	خېنەن نەنياڭ شەھىرى	1986.2 — 1990.2
	لى جيەنپىڭ	ئايال	خەنزۇ	شەنشى لىنشيەن ناھىيىسى	1990.6 —
شتات كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	بەي جېندې	ئەر	خەنزۇ	خېنەن لىنيىڭ ناھىيىسى	1989.4 —

§ 3 . ناھىيىلىك شتات كومىتېتى

1956 - يىلدىن ئىلگىرى شتات خىزمىتىگە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى مەسئۇل بولغانىدى. 1957 - يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا شتات كومىتېتى تەسىس قىلىنىدى. 1963 - يىل 1 - ئايدا شتات كومىتېتى يېڭىۋاشتىن تەشكىللىنىپ، ئەمەر ھوشۇر مۇدىر، جالاڭ يۈكبىن، مەسئۇم ھاپىزلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. ئىشخانىسى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىدە تەسىس قىلىنىدى. 1964 - يىلى شتاتى بىر بولۇپ، كادىرلار بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى. 1980 - يىلى شتات خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1981 - يىل 12 - ئايدا شتات كومىتېتى قايتا تەسىس قىلىنىدى، يۈكۈملى مۇدىر، ئىسمەن داۋۇت مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ، كادىرلار بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى. 1984 - يىلى بەي جېندې شتات خىزمىتى بىلەن مەخسۇس شۇغۇللاندى. 1988 - يىل 9 - ئايدا شتات كومىتېتى رەھبەرلىكى تەڭشىلىپ، ئىبراھىم نۇر مۇدىر، يالاڭ شىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. 1989 - يىل 4 - ئايدا بەي جېندې شتات كومىتېتىنىڭ مەخسۇس مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى. 1990 - يىل 10 - ئايدا شتات كومىتېتى رەھبەرلىكى تەڭشىلىپ، ئىبراھىم نۇر مۇدىر، لىيۇ فايىڭ مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا شتات كومىتېتىنىڭ مەخسۇس خادىمى 3 كە يەتتى.

§ 4 . ناھىيىلىك ياشانغانلار كومىتېتى

1987 - يىل 9 - ئايدا، 9 كىشىدىن تەركىب تاپقان بۇ كومىتېت قۇرۇلدى. لىيۇ چۈنتاڭ مۇدىر، ۋاڭ شىمەي، شۇ شىگكۇنلەر مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

§ 5 . ناھىيىلىك ئەمگەك، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سۇغۇرتىسىنى باشقۇرۇش ئىدارىسى

1982 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 5 شتات بېرىلدى. 1990 - يىل 4 - ئايدا بۇ شىركەت ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سۇغۇرتىسىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى، خىزمەتچىسى 13 كە يەتتى.

ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ دىرېكتور ۋە مۇئاۋىن دىرېكتورلىرى

جەدۋەل: 21 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
دىرېكتور	يۈسۈپ ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1982.3 — 1984.7
	ئىسمەن داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1984.8
	ياڭ يۈڭچاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈگدىياڭ ناھىيىسى	1985.5 —

ئۇيغۇر دېھقانچىلىق تېخنىكۇمى	لى دۆڭۈ	ئەر	خەنزۇ	ئىنخوي	1982.3 — 1985.5
	ياسىن ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.11 —
	لۇمن شۇخۇا	ئايال	خەنزۇ	سەندۇك سەيجۇ شەھىرى	1990.8 —

Ⅱ باب

ئىشچىلار

§1. ئىشچىلار ئەھۋالى

1. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر

1951 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا كارخانىلىرىنى قۇرۇشقا باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن 1 - تۈركۈمدىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار بارلىققا كەلدى. 1953 - يىلى پەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرى قۇرۇلۇشقا باشلاپ، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار سانى كۆپەيدى. 1956 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار 188 گە يەتتى. 1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە سانائەت بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىش، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسىيلار شېرىكچىلىكىدىكى بىر قىسىم ئىشچىلارنىڭ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلارغا ئۆزگەرتىلىشى بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى شىددەت بىلەن كۆپەيسە، ناھىيە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىل ئاخىرىدىكى ئومۇمىي سانى 2316 گە يەتتى.

60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا خەلق ئىگىلىكى تەرتىپكە سېلىنىپ، بىر تۈركۈم زاۋۇت - كانلار ئىشلەپچىقىرىشتىن توختىتىلىپ، بىر تۈركۈم ئىشچى - خىزمەتچىلەر خىزمەتتىن قىسقارتىلدى. 1962 - يىلغا كەلگەندە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر 2186 گە چۈشۈپ قالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە سودا - سانائەت كارخانىلىرى كۆپىيىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ھەسسىلەپ ئاشتى. 1974 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 5319 غا يېتىپ (دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرى ۋە چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) 1962 - يىلدىكىدىن 1.43 ھەسسە كۆپەيدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، تۈرلۈك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى بىر قەدەر تېز بولدى. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلارمۇ مۇناسىپ كۆپەيدى. 1990 - يىل ئاخىرىغا كەلگەندە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى 6317 گە يېتىپ، 1974 - يىلدىكىدىن %18.76 كۆپەيدى.

2. كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر

1953 - يىلى ناھىيىلىك قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى سىناق تەرىقىسىدە قۇرۇلۇپ،

كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار كۆپەيدى. 1955 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە بۇ خىل خادىم جەمئىي 142 گە يەتتى. 1956 - يىلى خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالغاندىن كېيىن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر 1040 قا يەتتى. 1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ھەرىكىتىدە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى تەسىسات - سودا كوپېراتىپلىرى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلارغا ئۆزگەرتىلدى ھەمدە بىر قىسىم قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئاجرىتىلىپ پولات تاۋلاش بىلەن كەلگۈللىنىشقا قاتناشتۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى ئازىيىشقا باشلىدى. 1960 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچى 340 قا چۈشۈپ قالدى. 1976 - يىلى 460 قا يەتتى. 1978 - يىلدىن كېيىن بىر تۈركۈم كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلار قايتۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ناھىيىلىك تەسىسات - سودا كوپېراتىپى كارخانىلىرىنىڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك خاراكتېرى ئاساسىگە كەلتۈرۈلۈپ، ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر كۆپەيدى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى جەمئىي 1516 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال ئىشچى - خىزمەتچى 429.

§ 2 . ئىشچى قوبۇل قىلىش

مىنگو دەۋرىدە ھەر كىم ئۆزى يول تېپىپ تىرىكچىلىك قىلاتتى. شەخسىي ھۈنەرۋەنلەر، سودىگەرلەر ئىش ئىزدەپ يۈرگۈچىلەرنى يوللاپ ئىشلىتەتتى.

1951 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بازىرىدا ئىشقا ئورۇنلىشىشنى باشقۇرۇشقا باشلىدى ھەمدە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى تەڭشەش - سەپلەش تۈزۈمى ئورنىتىپ، مۇقىم ئىشچى تۈزۈمى، قوشۇمچە ۋاقىتلىق ئىشچى، پەسىللىك ئىشچى، ئىسمىنا ئىشچى تۈزۈمى قاتارلىق تۈزۈملەرنى يولغا قويدى.

1964 - يىلى ھەم سانائەت، ھەم دېھقانچىلىق ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. زاۋۇت - كان، كارخانىلار ئەمگەك كۈچىگە مۇھتاج بولغاندا، ئەمگەك ئورۇنلىرىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق، ئىشچى ئىشلىتىدىغان ئورۇنلار بىلەن يېزىلاردىكى گۈڭشې، ئەترەتلەر توختام تۈزدى، ئۇلار زاۋۇت - كارخانىلار جانلانغان مەزگىللەردە زاۋۇتتا ئىشلىدى، ئادەتتىكى مەزگىللەردە گۈڭشې، ئەترەتلەرگە قايتىپ ئەمگەك قىلدى.

1971 - يىلدىن ئېتىۋارەن ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ۋاقىتلىق ئىشچىلار تەدرىجىي ھالدا مۇقىم ئىشچىلارغا ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىلى ئورنىغا سەپلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، يېزىغا بارغىنىغا 2 يىل توشقان زىيالىي ياشلار ئاتا - ئانىسى پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئورنىغا سەپلەندى. 1978 - يىلى 1971 - يىلدىن بۇيان قېپقالغان ۋاقىتلىق ئىشچىلار مۇقىم ئىشچى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

1978 - يىلدىن كېيىن ئەمگەك ئورۇنلىرى تونۇشتۇرۇپ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش، ئۆزلىرى ئىختىيارىي تەشكىللىنىپ ئىشقا ئورۇنلىشىش ۋە ئۆزى كەسىپ تېپىشتىن ئىبارەت 3 جەھەت بىرلەشتۈرۈلگەن ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بازىرىدا ئىشقا ئورۇنلىشىش قىيىن بولۇش مەسىلىسى بىر ئاز پەسەيدى.

1983 - يىلى ئىشچى ئىشلىتىش تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىندى، مۇقىم ئىشچىلىق تۈزۈمى توختاملىق ئىشچىلىق تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، يەنى ئىشچى ئىشلىتىدىغان ئورۇن ئەمگەك تارماقلىرىغا تەلەپنى يوللاش، قوبۇل قىلىندىغانلار ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلىش، ياخشىلىرىنى تاللاپ قوبۇل قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. توختام مۇددىتى ئادەتتە 3 يىل بولدى، ۋاقتى توشقاندا ياكى داۋاملىق ئىشلىتىلدى، ياكى توختام بىكار قىلىندى.

§ 3 . كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش

1981 - يىلدىن ئىلگىرى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش خىزمىتىگە ئىدارىلەر ئۆزلىرى مەسئۇل بولاتتى. 1982 - يىلدىن ئېتىبارەن ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى ناھىيە بازىرىدىكى ئەمگەك كۆچلىرىنى «ئالدى بىلەن تەربىيىلەش، ئاندىن كېيىن ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش» قائىدىسىنى يولغا قويىدى، تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، بىر تەرەپتىن، ئىشلەپچىقىرىش، يەنە بىر تەرەپتىن تەربىيىلەش قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىپ، تولۇقسىز ئوتتۇرا، تولۇق ئوتتۇرا مەلۇماتىغا ئىگە، يېشى 16 دىن 25 كىچە بولغان بازاردا ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى تەربىيىلىدى. تەربىيىلەش ۋاقتى ئاز بولغاندا بىرىم ئاي، ئۇزۇنراق بولغاندا 3 ئاي بولدى، ئىمتىھان ئارقىلىق لايىقەت گۇۋاھنامىسى ئالغانلار ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە تىككۈچىلىك، كېسىمچىلىك، پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش، تۇزچىلىق، خىشچىلىق، سودا مۇلازىمىتى قاتارلىق كۇرسلاردىن جەمئىي 33 قارار ئېچىلىپ، 1745 ئادەم تەربىيىلەندى، لايىقەتلىك بولۇش نىسبىتى %95كە يەتتى.

Ⅲباب

كادىرلار

§ 1 . كادىرلار ئەھۋالى

50 - يىللاردا كادىرلار قوشۇننىڭ ئاساسىي تەركىبى مۇنداق ئىدى: 1) ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلار ۋە ئارمىيىدىن بوشاتقان جەڭچىلەر؛ 2) ئىچكىرىدىن تەقسىملەنگەن كادىرلار؛ 3) ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش - زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا شۇ جايدىن قوبۇل قىلىنغان دېھقان ئاكتىپلار؛ 4) قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن كونا ھاكىمىيەت كادىرلىرى. 1951 - يىلى ناھىيە بويىچە نەق بار جەمئىي كادىر 226 ئىدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت كادىرى 627 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت كادىرى 505 بولۇپ، كادىرلار ئومۇمىي سانىنىڭ %80.5نى ئىگىلىدى. 1963 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە بار كادىر 1307گە يەتتى.

70 - يىللاردا ئاپپاراتلارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ كادىر سانىمۇ شىددەت بىلەن ئېشىپ باردى. 1975 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە كادىر سانى 2137 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 46 ياشتىن يۇقىرى كادىر %45.14نى ئىگىلىدى، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن تۆۋەن مەلۇماتقا ئىگە كادىر %63.7نى ئىگىلىدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كادىرلار قوشۇننىي ئىنقىلابىيلاشتۇرۇش، ياشلاشتۇرۇش، بىلىم ئەھلىگە، كەسىپ ئەھلىگە ئايلاندۇرۇش قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىلگەنلىكتىن، كادىرلار قوشۇنى قۇرۇلمىسىدا ناھايىتى زور ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى.

1984 - يىلى ناھىيە بويىچە كادىرلار ئارىسىدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگىلەر

جەدۋەل: 21 — 4

ناھىيە بويىچە 10 يىللىق كادىرلار ئەھۋالىنى ستاتىستىكىلاش جەدۋىلى

يىللار	ئومۇمىي كادىرلار سانى	ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن كادىرلار		پارتىيەلىك كادىرلار		ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن كادىرلار		تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ پۈتتۈرگەن كادىرلار		55 ياشتىن يۇقىرى كادىرلار		46 ياشتىن 55 ياشقىچە بولغان كادىرلار		36 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغان كادىرلار		26 ياشتىن 35 ياشقىچە بولغان كادىرلار		25 ياش ۋە ئۇنىڭدىن تۆۋەن كادىرلار		ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى		تۇنجى قېتىم ئىشقا ئورۇنلاشقان كادىرلار		تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئاز سانلىق مىللەت كادىرلار	
		ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%	ئادەم سانى	ئىگىلىگىنى%
1980	2776	944	34	754	27.1	700	25.2	468	16.8	23	0.8	172	6.2	472	15.8	1116	40.1	894	32.2	574	20.7	1967	70.8	796	18.6	1537	55.3
1981	2992	851	28.4	764	25.5	685	22.9	544	18.2	71	2.4	107	3.6	823	27.5	885	29.5	1060	35.4	604	16.8	2209	73.8	821	19.8	1518	50.7
1983	3640	942	25.8	1013	27.8	1004	27.6	745	20.5	82	2.3	137	3.8	1104	30.3	1233	33.8	1126	30.9	642	17.6	2709	74.4	821	22.5	1654	45.4
1984	3565	749	21	1002	28.1	1000	28.0	661	18.5	92	2.6	167	4.7	1846	51.8	1185	33.2	1111	31.2	616	17.3	2658	74.6	796	22.3	891	25
1985	3538	1176	33.2	1010	28.5	1000	28.3	830	23.5	107	3.02	173	4.9	1289	36.4	1248	35.3	1110	31.4	499	14.1	2658	75.11	821	23.2	1246	35.2
1986	2192	527	24	725	33.1	700	31.9	456	20.8	72	3.3	103	4.7	603	27.5	588	26.8	590	26.9	428	19.5	1330	60.7	796	36.3	1030	47
1987	2078	531	25.6	712	34.3	700	33.7	402	19	72	3.5	121	5.8	667	32.1	538	25.9	570	27.4	391	18.8	1286	61.9	796	38.3	888	42.7
1988	2077	527	25.4	731	35.2	700	33.7	385	18.5	80	3.9	148	7.1	692	33.3	509	24.5	536	25.8	20	1	1272	61.2	796	38.3	852	41
1989	4145	1480	35.7	1206	29.1	1200	28.9	852	18.5	112	2.7	496	12	1770	42.7	1094	26.4	1142.2	34.3	821	19.8	3065	74	796	19.2	1027	24.7
1990	4285	1576	36.8	1225	29.3	1200	28.7	928	21.7	132	3	492	11.5	1916	44.7	1053	24.6	1375	32.1	796	18.6	3215	75	796	18.6	948	22.1

75.02%نى، 35 ياشتىن تۆۋەن كادىرلار 48.44% نى ئىگىلىدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە كادىر سانى 4285كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كارخانا ئورۇنلىرىدىكى كادىرلار 47.22% نى، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ۋە كەسىپلىك ئورۇنلاردىكى كادىرلار 52.73%نى ئىگىلىدى؛ ئاز سانلىق مىللەت كادىر 3215 بولۇپ، 75.1%نى ئىگىلىدى؛ پارتىيە ئەزاسى 1225 بولۇپ، 28.6%نى ئىگىلىدى؛ ئاياللار 1576 بولۇپ، 36.8%نى ئىگىلىدى.

§ 2 . كادىر قوبۇل قىلىش

1 . ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1950 - يىلدىن 1952 - يىلغىچە ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشلۇق قىسىملىرىدىكى تەشۋىقات خىزمىتى ئەترىتىنىڭ 56 كادىر - جەڭچىسى كەسىپ ئالمىشىپ ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار ۋە رايون دەرىجىلىك ئورگانلاردا پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1953 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە قىسىملاردىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلارنىڭ كۆپچىلىكى كارخانا، كەسىپلىك ئورۇنلاردا رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئاز قىسمى رايون دەرىجىلىك ئورگانلاردا ۋەزىپە ئۈتەشكە تەقسىم قىلىندى. 1955 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان 42 كادىر ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1962 - يىلدىن ئېتىۋارەن ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلارنىڭ كۆپ سانىدىكىلىرى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدان (فېرما) لىرىغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1963 - يىلى 142 كادىر ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇردى، 1964 - يىلى 133 كادىر كەسىپ ئالماشتۇردى. 1976 - يىلدىن كېيىن مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، ئارمىيىدىن بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلاردىن شىنجاڭدا قېلىشنى خالايدىغانلار چەت - چېگرىدىكى گۈڭشې، مەيدانلاردا خىزمەت قىلىشقا تەقسىم قىلىندى، يۇرتىغا قايتىپ كېتىشنى تەلەپ قىلغۇچىلار ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ كېتىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەردىن ناھىيىگە ئورۇنلاشقانلىرى پەيدىنپەي ئازايدى.

1981 - يىلى ناھىيە بويىچە تەقسىم قىلىنغان كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىر بىر، 1988 - يىلى تەقسىم قىلىنغىنى 41، 1990 - يىلى تەقسىم قىلىنغىنى بىر.

2 . ھەقىقەتكە قايتقانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1950 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەقىقەتكە قايتقانلارنى تەربىيە ئارقىلىق ئۆزگەرتىپ، كونا خىزمەتچىلەرنى ۋە ھەقىقەتكە قايتقانلاردىن 251 كىشىنى قالدۇرۇپ ئىشلىتىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئورگىنىدا ۋە رايونلۇق مەھكىمە، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قاتارلىق ئورۇنلاردا ۋەزىپىگە قويدى. 1951 - يىلى غەربىي - شىمال ھەربىي - مەمۇرىي كومىتېتىنىڭ يولبورۇقىغا ئاساسەن، ئىشپىيونلارنى ۋە باندىتلارنى تازىلاش ھەرىكىتى باشلاندى، پارتىيىگە قارشى تۇرغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى بۇزغان 65 ئونسۇر تازىلاندى. پارتىيە رەھبەرلىكىنى ھىمايە قىلمىغان 186 قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن خادىم «ئادەتتە ماڭاش دەرىجىسىنى تۆۋەنلەتمەسلىك» پرىنسىپىغا ئاساسەن، داۋاملىق ئىشلىتىلدى ھەمدە كەسىپىي قابىلىيىتى بىر قەدەر كۆچلۈك بولغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاكتىپ خىزمەت قىلغانلىرى ئۈستۈرۈپ، ئەتىۋارلىنىپ ئىشلىتىلدى. 1952 - يىلى قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن خادىملاردىن مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى رەھبىرىي كادىرلىققا ئۈستۈرۈلگىنى 122، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردىكىسى 46، رايون، يېزىدىكىسى 76.

3. جەمئىيەتتىن كادىر قوبۇل قىلىش

1950 - يىلدىن ئېتىۋارەن پىلانلىق هالدا كادىر قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىلدى. 1954 - يىلغىچە يېزا ئىگىلىك، سانائەت، سودىدىن ئىبارەت هەر قايسى ساهەلەرگە يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت ياش ئاكتىپلىرىدىن 90 ئادەم تاللاپ قوبۇل قىلىنىپ ئىشلىتىلدى، 1957 - يىلغىچە جەمئىي 253 ئادەم قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىلدى. سوتسىيالىستىك تەربىيە هەرىكىتىدە يېتىلىشىدىن بىر تۈركۈم تايانچىلار قاتناشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدىن بىر قىسمى تاللىنىپ گۇۋاھنامە ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلغان كادىرى قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1965 - يىلى ناهىيە بويىچە جەمئىي 154 نەپەر سوتسىيالىستىك تەربىيە ئاكتىپى دۆلەت كادىرلىقىغا قوبۇل قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە «ئىشچىنى كادىر ئورنىدا ئىشلىتىش» شەكلىي يولغا قويۇلدى. 1978 - يىلى ناهىيە بويىچە ئىشچى شتاتىدا تۇرۇپ كادىر بولغانلار 262 گە يەتتى.

1980 - يىلى ناهىيىلىك قوبۇل قىلىش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، جەمئىيەتتىكى بىكار يۈرگەن پەن - تېخنىكا خادىملىرى قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، «ئورنىغا سەپلەش» تۈزۈمى بىكار قىلىندى. ئىختىيارىيلىق بىلەن ئۆزىنى مەلۇم قىلىش، بىر تۇتاش ئىمتىهان ئېلىش، ئىمتىهان قەغىزىنى بىر تۇتاش تەكشۈرۈش، ياخشىلىرىنى تاللاپ قوبۇل قىلىش، بىر تۇتاش تەقسىملەش چارىسى قوللىنىلىپ، ناهىيە بازىرىدىن 25 ياشتىن تۆۋەن، تولۇق ئوتتۇرا مەلۇماتىغا ئىگە، توي قىلمىغان ئىش كۆتۈپ تۇرغان ياشلار دۆلەت كادىرلىقىغا قوبۇل قىلىندى. شۇ يىلى 140 ئادەم قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغانلار 64. جەمئىيەتتە بىكار يۈرگەن پەن - تېخنىكا خادىملىرىدىن قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىلگىنى 186. ئىشچى شتاتىدا تۇرۇپ كادىر بولۇشقا قوبۇل قىلىنغان خادىم 330.

1982 - يىلى «ئىشچىنى كادىر ئورنىدا ئىشلىتىش» ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئىشچىلار ئىچىدىكى مۇئەييەن كەسىپي - تېخنىكا سەۋىيىسىگە ئىگە خادىملار تاللىنىپ كادىرلىققا قوبۇل قىلىندى. جەمئىي 116 ئادەم قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچىلىقتىن كادىرلىققا ئۆزگەرتىلگىنى 52، تەبىئىي كېسەكلەنمەك ئورنىغا تولۇقلانغانلار 10، سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەنلەر 30، كادىرلىققا قوبۇل قىلىنغانلار 24. 1983 - يىلى 281 ئادەم قوبۇل قىلىندى. 1985 - يىلى 169 كادىر قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياش 41، ئىشچىلار ئىچىدىن كادىرلىققا ئۆستۈرۈلگىنى 53، تەكلىپ قىلىپ ئىشلىتىلگىنى 5، تەبىئىي كېسەكلەنمەك ئورنىغا تولۇقلانغىنى 70؛ 1987 - يىلى قوبۇل قىلىپ ئىشلىتىلگىنى 162، بۇنىڭ ئىچىدە بازاردا ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياش 97، ئىشچىلار ئىچىدىن تاللاپ ئۆستۈرۈلگىنى 50، تەكلىپ قىلىپ ئىشلىتىلگىنى 15؛ 1988 - يىلى كەسىپي ئورۇن، كارخانا ئورۇنلىرىغا تولۇقلاپ ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان يېڭى كادىرلارنى تەكلىپ قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

4. ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى تەقسىم قىلىش

1952 - يىلى دۆلەت تەرىپىدىن تەقسىم قىلىنغان ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ناهىيىگە كېلىپ خىزمەت ئىشلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بىر قىسىم «ئىشچى - دېهقان - ئەسكەر» ئوقۇغۇچىلار تەقسىم قىلىندى. 1970 - يىلى 29 كىشى تەقسىم قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 13؛ 1972 - يىلى 18 كىشى تەقسىم قىلىندى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئالىي مەكتەپ ئىمتىهان تۈزۈمىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىگە ئەگىشىپ، ناهىيىگە كېلىپ خىزمەت قىلىشقا تەقسىم قىلىنغان ئالىي مەكتەپ،

تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەنلەر يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. تەقسىمات ئاساسىي قانۇنىمىزنىڭ 1 - سېپىنى تولۇقلاش ۋە كەسپى توغرا كېلىش پرىنسىپىغا ئاساسەن ئېلىپ بېرىلدى، تەقسىماتتا بويسۇنمىغانلارنىڭ تەقسىم قىلىنىش سالاھىيىتى ئېلىپ تاشلاندى. 1978 - يىلى ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن 33 ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىنىدى. 1990 - يىلى 168 ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىنىدى، بۇلارنىڭ 75%ى ئاساسىي قاتلام خىزمىتىگە تەقسىم قىلىنىدى.

§ 3 . كادىرلارنى باشقۇرۇش

1. كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كادىرلارنى دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە دۆلەت قانۇنى ۋە پارتىيە نىزامنامىسىدىكى ئالاقىدار بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ھاكىم ۋە ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ئايرىم ھالدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋە ناھىيىلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىدا سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى ھەمدە كادىرلارنى باشقۇرۇش ھوقۇق دائىرىسىگە ئاساسەن، يۇقىرى دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ تەستىقلىشىغا يوللاندى؛ زۇرۇر تېپىلغاندا، يۇقىرى دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ئالدى بىلەن ۋەزىپىگە تەيىنلەپ ئەۋەتىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن قانۇنىي تەرتىپلەر بويىچە تولۇقلاپ سايلام ئۆتكۈزۈلدى.

ناھىيە، بۆلۈم دەرىجىلىك كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش ھوقۇقى مۇنداق بولدى: 1950 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە ناھىيە دەرىجىلىك، مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك ۋەزىپىدىكىلەرنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇشنى ئاپتونوم رايون تەستىقلىدى؛ بۆلۈم دەرىجىلىك، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك ۋەزىپىدىكىلەرنى تەيىنلەش - قالدۇرۇشنى ئۆلايەت تەستىقلىدى. 1956 - يىلدىن ئېتىۋارەن مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكلەرنى تەيىنلەش - قالدۇرۇشنى ناھىيە تەستىقلىدى. 1980 - يىلى مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك ۋەزىپىدىكىلەرنى تەيىنلەش - قالدۇرۇشنى ئۆلايەت تەستىقلىدى. 1982 - يىلدىن ئېتىۋارەن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى ۋە يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك ھەمدە بۆلۈم دەرىجىلىك مەمۇرىي كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش - قالدۇرۇشنى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى قارار قىلدى، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكلەرنى تەيىنلەش - قالدۇرۇشنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەستىقلىدى. پارتىيە تەشكىلاتىدىكى تارماقلارنىڭ بۆلۈم دەرىجىلىك، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك كادىرلىرىنى تەيىنلەش - قالدۇرۇشنى ناھىيىلىك پارتكوم تەستىقلىدى. بۆلۈمچە دەرىجىلىك كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش - قالدۇرۇشنى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى تەستىقلىدى.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى، كەسىپى ئورۇن ۋە كارخانا ئورۇنلىرىدىكى ئادەتتىكى كادىرلارنى يۆتكەشنى ناھىيىدىكى تەشكىلات، كادىرلار تارماقلىرى بېجىردى.

2. كەسىپى - تېخنىكا كادىرلىرىنى باشقۇرۇش

1981 - يىلى ناھىيىلىك كەسىپى، تېخنىكا كادىرلىرىنىڭ ئۇنۇشلۇق ئىشلىتىلىشى ۋەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، كەسىپى - تېخنىكا خادىملىرىغا ئۇنۇشلۇق بېرىلدى. بۇ خىزمەت ئالدى بىلەن مالىيە - بوغالتېرلىق، چارۋىچىلىق، قۇرۇلۇش تېخنىكىسى، يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكىسى خادىملىرى ئارىسىدا قانات

پايدۇرۇلدى. بوغالتېرلارنىڭ تېخنىكا ئۇنۇمىنى ياھالاش كومىتېتى كەسىپىي قابىلىيىتى كۈچلۈك 6 بوغالتېرغا 1 - تۈركۈمدە ياردەمچى بوغالتېر ئۇنۇمانى بەردى. چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق، قۇرۇلۇش تېخنىكىسى بويىچە ئۇنۇمان ياھالاش - بېكىتىش كومىتېتى 1960 - يىلدىن كېيىن ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن ۋە تېخنىكىسى 13 - دەرىجىدىن يۇقىرى بولغان 35 ئىنژېنېر، ئاگرونوم، ياردەمچى ئىنژېنېر، تېخنىك قاتارلىق ئۇنۇمانلارنى بەردى. 1982 - يىلى ياھا سىستېمىسىدا ئۇنۇمان ياھالاش باشلاندى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك ئۇنۇمان ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. جەمئىي 8 سىستېما، 14 ساھەدىن ماتارىپ، سەھىيە، مەدەنىيەت، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق، مالىيە - بوغالتېرلىق، ستاتىستىكا، ئىقتىساد، قۇرۇلۇش كەسىپلىرى بويىچە تۆۋەن دەرىجىلىك كەسىپىي - تېخنىكا ئۇنۇمانى ياھالاش ھەيئەتلىرى قۇرۇلۇپ، كەسىپىي - تېخنىكا ئۇنۇمانى ياھالاش خىزمىتى قەدەم باسقۇچلۇق، تەشكىللىك قانات يايدۇرۇلدى. ئۇنۇمان ياھالاش خىزمىتىدە دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. ئالىي دەرىجىلىك كەسىپىي تېخنىكا ئۇنۇمانىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئۇنۇمان ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەستىقلىدى، ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە بەردى؛ ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسىپىي - تېخنىكا ئۇنۇمانىنى ۋىلايەتلىك ئۇنۇمان ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەستىقلىدى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بەردى؛ تۆۋەن دەرىجىلىك ئۇنۇمانىنى ناھىيىلىك ئۇنۇمان ئىسلاھاتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى تەستىقلىدى ۋە بەردى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەر خىل كەسىپىي تېخنىكا ئۇنۇمانى ئالغانلار 3241 ئادەمگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۇنۇمان ئالغانلار 24، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۇمان ئالغانلار 355، ياردەمچى ئىنژېنېر ئۇنۇمانى ئالغانلار 982، تېخنىك ئۇنۇمانى ئالغانلار 1694. ئۇنۇمانى بارلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت خادىم 2325 بولۇپ، %71.74نى ئىگىلىدى؛ ئايالىلار 1389 بولۇپ، %42.86نى ئىگىلىدى؛ كەسىپىي ئورۇندىكىلەر 2439، كارخانا ئورۇنلىرىدىكىلەر 716، يېزا - بازار كارخانىسىدىكىلەر 86. كەسىپىي تېخنىكا ئۇنۇمانى ئالغان ھەمدە مەزكۇر خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلارغا ئىش ئورنى تېخنىكا ياردەم پۇلى قوشۇپ بېرىلدى. كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغىنىغا 15 يىلدىن يۇقىرى بولغانلارغا زىيالىيلار ياردەم پۇلى بېرىلدى.

3. كادىرلارنى تەربىيىلەش

1954 - يىلى ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كادىرلار نازارىتىنىڭ 3 - قېتىملىق كادىرلار يىغىنى قارارىنىڭ روھىغا ئاساسەن، مىللىي كادىرلار زور كۈچ بىلەن تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلدى، خىزمەتتىكى كادىرلار تەربىيىلەندى. شۇ يىلى 20 ئاز سانلىق مىللەت كادىرى ۋە خەنزۇ كادىر قەشقەر، ئۇرۇمچىلەردە ئېچىلغان كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ كادىرلىرىنى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەش كۇرسلىرىغا قاتناشتۇرۇلدى. 1955 - يىلى ناھىيىدە 4 قارار كۇرس ئېچىلىپ، 111 ئادەم تەربىيىلەندى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك پارتىيە مەكتەپلىرى، كادىرلار مەكتەپلىرىگە 63 كادىر ئەۋەتىلدى (ئايال 8، ئاز سانلىق مىللەت كادىر 55)، بۇنىڭ ئىچىدە مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىگە ئەۋەتىلگىنى 4، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىگە ئەۋەتىلگىنى 24، جەنۇبىي شىنجاڭ شۇبە مەكتىپىگە ئەۋەتىلگىنى 14، ۋىلايەتلىك پارتىيە مەكتىپىگە ئەۋەتىلگىنى 21؛ 1965 - يىلى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى 3 قارار كادىر تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى، ھەربىر قارارنىڭ مۇددىتى بىر ئاي بولدى، جەمئىي 165 خىزمەتتىكى كادىر تەربىيىلەندى. 1966 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى بىلەن پارتىيە مەكتىپى بىرلىكتە ناھىيە بويىچە خەنزۇ كادىرلار، پارتىيە ئەزالىرىنى 8 تۈركۈمگە بۆلۈپ، بىر ئايلىق مۇددەت بىلەن تەربىيىلىدى. كۇرستا، ئاساسلىقى، رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرى، مەركەزنىڭ ئالاقىدار ھۆججەتلىرى ھەمدە ئىچكى، تاشقى ۋەزىيەت ئۆگىنىلدى. جەمئىي 427 ئادەم تەربىيىلەندى. 1970 - يىلى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى 2 قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، 120 كادىرنى تەربىيىلىدى، كۇرستا مەركەزنىڭ ئالاقىدار ھۆججەتلىرى ئۆگىنىلدى. ئىقتىسادىي تۈزۈلمىنىڭ

ئىسلاھ قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، 1985 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم كادىرلارغا تېخنىكۇم ماتارىپى تەربىيىسى بېرىش ئومۇمىي پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى. 1990 - يىل ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە تۇرلۇك مەكتەپلەردە بىلىم ئاشۇرغان ۋە ئوقۇغان كادىر 1549 غا يەتتى.

Ⅳ باب

ئىش ھەققى

§1 . ئىش ھەققى تۈزۈمى

1. تۈزۈم

1) تەمىنات تۈزۈمى　50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلارغا تەمىنات تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. تەمىنات ئۆلچىمى مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى تارقاتقان «مەملىكەت بويىچە ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى 1950 - يىلى ۋاقىتلىق يولغا قويىدىغان تەمىنات تۈزۈمىنىڭ ئۆلچەم لايىھىسى» بويىچە ئىجرا قىلىندى. 1951 - يىلى «كىچىك ھۆددىگەرلىك» چارىسى يولغا قويۇلدى، يەنى تەمىنات تۈزۈمى ئۆلچىمى بويىچە، مۇئىييەن سان - مىقداردىكى ماددىي نەرسە ۋە پۇل ھۆددىگە ئېلىنىپ شەخسكە تارقىتىپ بېرىلدى، شەخس ئۆنى تەڭشەپ ئىشلەتتى. 1952 - يىل 3 - ئايدا مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى تەمىنات تۈزۈمىدىكى خىزمەتچىلەرنىڭ قوشۇمچە ياردەم پۇل ئۆلچىمىنى ئۆستۈرۈشنى قارار قىلىپ، 10 كاتېگورىيە، 24 دەرىجە قىلىپ بىر تۇتاش بېكىتتى، تاماق ۋە كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە بىلەن تەمىنلەش ئۆلچىمى يېڭى ئىش ھەققى بويىچە تارقىتىلدى.

2) ناتۇرال ئىش ھەققى تۈزۈمى　50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەنلەر ۋە يېڭىدىن خىزمەتكە قاتناشقانلارغا ناتۇرال ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. مەركەز ۋە ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، ھاكىمىيەتنى ئۆتكۈزۈۋېلىشنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن خادىملارغا ئەسلى ۋەزىپىسى بىلەن ئەسلى ئىش ھەققىگە «كاپالەتلىك قىلىش» سىياسىتى يولغا قويۇلدى، بۇغداي سۇندۇرما ياھا بىرلىكى قىلىنىپ، بۇغداي ياھا پۇلى بويىچە ئىش ھەققى تارقىتىلدى.

3) ماددىي نەرسىگە سۇندۇرۇلغان ئىش ھەققى تۈزۈمى　1952 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەش، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش» پرىنسىپىغا ئاساسەن، دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش ھەققى ئىسلاھ قىلىندى. ئاشلىق، ئاق رەخت، سۇ يېغى، تۇز، كۆمۈر - ئوتۇندىن ئىبارەت 5 خىل ماددىي نەرسىنى ئىش ھەققىدىكى ھېسابلاش بىرلىكى قىلىش يولغا قويۇلدى، دەرىجىگە ئايرىلغان ئىش ھەققى تۈزۈمى ئورنىتىلدى. كادىرلارغا قارىتا ۋەزىپە دەرىجىسى ئىش ھەققى تۈزۈمى، ئىشچىلارغا قارىتا 8 دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1954 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىش ھەققى يولغا قويۇلغان دۆلەت خىزمەتچىسى 249، ئومۇمىي ئىش ھەققى 34 مىڭ 5 . 353 ناتۇرا بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىر كىشىگە 137.9 ناتۇرادىن توغرا كەلدى.

4) پۇل دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۈزۈمى　1955 - يىل 8 - ئايدا گوۋۈيۈەن

1956 - يىل 7 - ئايدىن ئېتىبارەن ناتوزا ئىش ھەققىنى بىكار قىلىپ، ئۇنى پۈل دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى. شۇ يىلى مەركىزى ناھىيىدە ئىش ھەققى ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى، تەمىنات تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، ناھىيە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ خىزمىتى باھالىنىپ، ئىش ھەققى دەرىجىسى بېكىتىلدى. كادىرلارغا قارىتا مەۋرىي 30 دەرىجىلىك تۈزۈم يولغا قويۇلدى، ئىشچىلارغا قارىتا 8 دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، پۈل ئارقىلىق ئىش ھەققى تارقىتىش بىرلىككە كەلتۈرۈلدى.

5) قۇرۇلمىلىق ئىش ھەققى تۈزۈمى بىلەن كارخانا ئۇنۇمى ئىش ھەققى　1985 - يىلى دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كەسىپى ئورۇنلاردا ئىش ھەققى ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى ۋەزىپە ئىش ھەققى ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان قۇرۇلمىلىق ئىش ھەققى تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. ئىش ھەققىنىڭ ھەر خىل فۇنكسىيىسىگە ئاساسەن، قۇرۇلمىلىق ئىش ھەققى ئاساسىي ئىش ھەققى، ۋەزىپە ئىش ھەققى، ئىستاژ يارىدەم پۈلى، مۇكاپات ئىش ھەققىدىن ئىبارەت 4 تەركىبىي قىسىمغا بۆلۈندى. يۇقىرى - تۆۋەن دەرىجە پەرقى نىسپىي ھالدا كىچىكلىتىلدى. كارخانىلاردا ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسىنى كارخانا ئىقتىسادىي ئۈنۈمى بىلەن چېتىش، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك نەتىجىسى بىلەن چېتىش چارىلىرى قوللىنىلدى ۋە كارخانىنىڭ ئىچكى قىسمىدا كۆپ خىل شەكىلدىكى ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، تۆۋەنده بار بولغان مۇكاپات پۇلىدىن پايدىلىنىلىپ، مەھسۇلات قىممىتى (مىقدارى) ئىش ھەققىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

2. يارىدەم پۈلى، قوشۇمچە يارىدەم پۈلى

1) تۇرمۇش قوشۇمچە يارىدەم پۈلى　1961 - يىلدىن ئېتىبارەن، كادىرلارغا ئاساسىي ئىش ھەققىنىڭ %8ى بويىچە، ئىشچىلارغا ئاساسىي ئىش ھەققىنىڭ %11ى بويىچە تۇرمۇش قوشۇمچە يارىدەم پۈلى بېرىلدى. 1982 - يىلى %15 قىلىپ تەڭشەلدى. 1987 - يىلى %26 قىلىپ تەڭشەلدى.

2) چېگرا رايون يارىدەم پۈلى　بۇ، 1956 - يىلدىن باشلاپ ئىجرا قىلىنىپ، ئاساسىي ئىش ھەققىنىڭ %15ى بويىچە تارقىتىپ بېرىلدى. 1960 - يىل 4 - ئايدا كادىرلارنىڭ چېگرا رايون يارىدەم پۈلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىشچىلارنىڭ رايون يارىدەم پۈلى ساقلاپ قېلىندى. 1984 - يىلى چېگرا رايوندا خىزمەت قىلىش يىل چېكى بويىچە قوشۇمچە يارىدەم پۈلى بېرىش ئىجرا قىلىنىشقا باشلىدى.

3) ئاشلىق باھا يارىدەم پۈلى　1964 - يىل 4 - ئايدىن ئېتىبارەن دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئارىسىدىكى ئائىلە بويىچە كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توغرا كېلىدىغان كىرىمى 30 يۈەنگە يەتمەيدىغانلارغا 0.6 يۈەن، 1.2 يۈەن، 1.95 يۈەن، ۋە 3.25 يۈەندىن ئىبارەت 4 دەرىجە بويىچە ئاشلىق باھا قوشۇمچە يارىدەم پۈلى قوشۇپ تارقىتىپ بېرىلدى.

4) قوشۇمچە يېمەكلىك قوشۇمچە يارىدەم پۈلى　1979 - يىلى بىر قىسىم يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىلىش باھاسى ئۆستۈرۈلگەنلىكتىن، دۆلەت چېگرا ناھىيىلەردىكى ھەربىر ئىشچى - خىزمەتچىگە ھەر ئايدا 8 يۈەن باھا قوشۇمچە يارىدەم پۈلى قوشۇپ تارقاتتى. 1984 - يىلى ئىش ھەققى ئىسلاھ قىلىنغاندا، دۆلەت ئورگانلىرى، كەسىپى ئورۇنلارنىڭ 3 يۈەنگە چۈشۈرۈلدى.

5) زىيالىيلار قوشۇمچە يارىدەم پۈلى ۋە تۇراقسىز ئىش ھەققى　1983 - يىلدىن ئېتىبارەن تېخنىكۇمدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگە ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ تېخنىكا ۋەزىپىسى بارلارغا ھەر ئايدا 2.5 يۈەن كىتاب - گېزىت پۇلى قوشۇپ بېرىلدى. زىيالىيلارغا ھەر ئايدا 15 يۈەن قوشۇمچە يارىدەم پۈلى بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، بىر دەرىجە تۇراقسىز ئىش ھەققى بېرىلدى، يېزىلاردا 5 يىل توشسا،

بازارلاردا 8 يىل توشسا، يەنە بىر دەرىجە تۆۋاقسىز ئىش ھەققى بېرىلدى.

6) ئىستاژ، ئوقۇتقۇچىلىق ئىستاژى يارىدەم پۇلى　1985 - يىلدىن ئېتىۋارەن، دۆلەت ئورگانلىرى، كەسىپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىستاژى ھەربىر يىلغا تولۇقلانمىدا، ھەر ئايدا 0.5 يۈەندىن پۇل قوشۇپ بېرىلدى. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە تېخنىكۇملارنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىغا ئوقۇتقۇچىلىق ئىستاژ يارىدەم پۇلى بېرىش يولغا قويۇلدى. ئىستاژى 5 يىلغا تولغان، 10 يىلغا يەتمىگەنلەرگە ھەر ئايدا 3 يۈەن؛ 10 يىلغا تولغان، 15 يىلغا يەتمىگەنلەرگە ھەر ئايدا 5 يۈەن؛ 15 يىلغا تولغان، 20 يىلغا يەتمىگەنلەرگە ھەر ئايدا 7 يۈەن؛ 20 يىلدىن ئاشقانلارغا ھەر ئايدا 10 يۈەن قوشۇپ بېرىلدى.

7) باشقا قوشۇمچە يارىدەم پۇللار　رېئىتسىن نۇرى ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بىلەن ھەپىلىشىدىغان تېببىي خادىملارنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 90 يۈەندىن 121 يۈەنگىچە يارىدەم پۇل تارقىتىپ بېرىلدى؛ ئوتتۇرا مەكتەپلەردە 4 يۈەن، 5 يۈەن، 6 يۈەن، 7 يۈەندىن ئىبارەت 4 دەرىجە بويىچە، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە 3 يۈەن، 4 يۈەن، 5 يۈەن، 6 يۈەندىن ئىبارەت 4 دەرىجە بويىچە سىنىپ تەربىيىچىلىك يارىدەم پۇلى بېرىلدى.

3. مۇكاپات ئىش ھەققى

گۇۋاھنامىگە تەستىقلىنىش ئارقىلىق دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچىلەرگە 1986 - يىلدىن ئېتىۋارەن مۇكاپات ئىش ھەققى بېرىش يولغا قويۇلدى، ھەربىر ئادەمگە ھەر ئايدا 5.22 يۈەن بېرىلدى. 1990 - يىلى 25 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى.

§ 2. ئىش ھەققىنى تەڭشەش، دەرىجە ئۆستۈرۈش

1956 - يىلى ئىش ھەققى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، بىر قانچە يىلدا بىر قېتىم ئىش ھەققى ئۆستۈرۈلۈپ كەلدى.

1959 - يىلى 5% ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى.

1963 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچىلار ۋە مەمۇرىي 10 - دەرىجىدىن تۆۋەن كادىرلارنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. ئۇلايەت ئونىۇ ناھىيىسىنىڭ ئىش ھەققىنى تەڭشەش كۆلىمىنى 44.5% قىلىپ تەقسىملەپ بەردى، ئۇنىڭ ئۆستىگە، رەسمىيلەشتۈرۈپ دەرىجە بېكىتىلىدىغان ۋە ئىش ھەققى تۆۋەن بولۇپ تەڭشىلىدىغانلار قوشۇلۇپ، ناھىيە بويىچە 60% ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى ئۆستۈرۈلدى.

1971 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كەسىپىي ئورۇن، كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ، 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان 3 - دەرىجىلىك ئىشچىلارنىڭ، 1960 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان 2 - دەرىجىلىك ئىشچىلارنىڭ، 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان 1 - دەرىجىلىك ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى بىردەك بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. كانلاردا قۇدۇق ئاستىدا ئاساسلىق ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققىنى ئۆستۈرۈش دائىرىسى بىر دەرىجە كېڭەك بولدى. ناھىيە بويىچە 2140 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، بۇ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 59.5%نى ئىگىلىدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سوممىسى 21 مىڭ 47.311 يۈەن

بولدى.

1973 - يىلى دېھقانچىلىق مەيدان (فېرما) لىرىدىكى 3686 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 20 سۈم 273 يۈەن بولدى.

1977 - يىلى 40% ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 3374 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 20 سۈم 244 يۈەن بولدى.

1978 - يىلى 2% ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 198 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 1227 يۈەن بولدى.

1979 - يىلى 40% ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 4128 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 24 سۈم 768 يۈەن بولدى.

1981 - يىلى ماتارىپ، ساھىيە سىستېمىسىدىكى بىر قىسىم ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى ۋە ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 1600 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 20 سۈم يۈەن بولدى.

1982 - يىلى 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كادىرلارنىڭ ئىش ھەققى ئومۇميۈزلۈك بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، بەزىلىرىنىڭ 2 دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 2105 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 22 سۈم 102 يۈەن بولدى.

1983 - يىلى 1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى خىزمەتكە قاتناشقان ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلدى، بەزىلىرىنىڭ 2 دەرىجە ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 6054 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 66 سۈم 594 يۈەن بولدى.

1985 - يىلى مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ئىش ھەققى ئىسلاھ قىلىندى. ناھىيە بويىچە 3373 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى ئۆستى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 65 سۈم 456 يۈەن بولدى.

1986 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ ئىش ھەققى ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 6514 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 72 سۈم 675 يۈەن بولدى.

1987 - يىلى ناھىيە بويىچە 7085 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 85 سۈم 20 يۈەن بولدى.

1988 - يىلى مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلاردىكى ئوتتۇرا ياش كەسپىي تېخنىكا خادىملىرىنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 1049 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 14 سۈم 161 يۈەن بولدى.

1989 - يىلى ئىش ھەققى ئومۇميۈزلۈك تەڭشەلدى. ناھىيە بويىچە 5269 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 51 سۈم 855 يۈەن بولدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 3870 ئادەمنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، ئايدا كۆپەيگەن ئىش ھەققى سومىسى 35 سۈم 782 يۈەن بولدى.

ناھىيە بويىچە 1977 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى سوممىسى

جەدۋەل: 21 — 5　　بىرلىكى: ئادەم، تۆمەن يۈەن، يۈەن

يىللار	ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانى	ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى	كىشى بېشىغا توغرا كەلمەيدىغان يىللىق ئىش ھەققى سوممىسى	يىللار	ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانى	ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى	كىشى بېشىغا توغرا كەلمەيدىغان يىللىق ئىش ھەققى سوممىسى
1977	8435	436.4	517.3	1984	11663	948.96	813.65
1978	9908	480.94	485.41	1985	11651	1176.09	999.14
1979	10320	585.56	567.4	1986	11575	1254.16	1075.89
1980	10924	740.41	661.78	1987	11357	1269.3	1121.98
1981	10978	724.35	665.03	1988	11843	1628.65	1389.28
1982	11507	786.4	658.08	1989	12280	1882.4	1527.92
1983	11676	836.08	709.2	1990	12498	2344.16	1875.63

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى ۋە ئىش ھەققى

جەدۋەل: 21 — 6　　بىرلىكى: ئورۇن، ئادەم، تۆمەن يۈەن

كەسىپ تۈرىنىڭ نامى	ئورۇن سانى	يىل ئاخىرىدىكى ئادەم سانى							يىللىق ئوتتۇرچە ئادەم سانى	ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى	پىلان ئورۇندا ئىشلىگەن ئىش ھەققى
		جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە					پىلان ئورۇندا ئىشلىتىلگەن ئىشچى			
			مىللىي ئىشچى - خىزمەتچى	ئايال ئىشچى - خىزمەتچى	تۇراقلىق ئىشچى - خىزمەتچى	توختاملىق ئىشچى - خىزمەتچى	ۋاقىتلىق ئىشچى - خىزمەتچى				
ئومۇمىي جەمئىي	189	12498	8489	4631	10601	179	1153	565	12404	2344.1	68.86
1. كارخانا، كەسىپ ئورۇن، ئورگانلار بويىچە گۇرۇپپىلىنىشى	189	12498	8489	4631	10601	179	1153	565	12404	2344.1	68.86
1) كارخانا	38	7332	4709	2614	5795	121	906	510	7378	1167.2	60.86
2) كەسىپ ئورۇن	113	3930	2935	1783	3645	45	227	13	3901	892.63	3.83
3) ئورگان	38	1236	845	234	1161	13	20	42	1125	284.35	4.17
2. خەلق ئىگىلىك ساھەلىرى بويىچە گۇرۇپپىلىنىشى	189	12498	8489	4631	10601	179	1153	565	12404	2344.1	68.86
1) دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇچىلىق	48	6394	4329	2333	5437	65	675	217	6334	992.43	29.91
2) سانائەت	19	1318	556	478	771	78	309	160	1365	233.89	21.77

3) بىناكارلىق	1	165	124	29	105	1	59	—	235	49.1	—
4) قاتناش - تراڭ-سپورت	2	161	66	41	114	2	—	45	147	25.73	2.64
5) سودا، يېمەك - ئىچمەك، ئامبار زاپىسى كەسپى	9	827	526	301	717	3	16	91	815	147.83	6.87
6) ئۇي - زېمىن باشقۇرۇش، جامائەت ئىشلىرى، ئاھالىلەر مۇلازىمەتى ۋە مەسلىھەت مۇلازىمىتى كەسپى	2	55	32	22	17	5	25	8	57	7.18	2.98
7) مەھەللە، ئەترەپنىڭ ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى	17	412	278	270	379	4	29	—	400	103.87	—
8) ماۋارىپ، مەدەنىيەت، مائارىپ، رادىئو - تېلېۋىزىيە	51	1908	1724	913	1878	8	20	2	1905	494.75	0.52
9) پەن تەتقىقات ۋە ئۇنىۋېرسال مۇلازىمەت ئىشلىرى	2	22	9	10	22	—	—	—	21	5.03	—
10) دۆلەت ئورگانلىرى ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار	38	1236	845	234	1161	13	20	42	1125	284.35	4.17

1990 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكتىكى ئورۇنلار ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ سانى ۋە ئىش ھەققى

جەدۋەل: 21 — 7 بىرلىكى: ئورۇن، ئادەم، تۆمەن يۈەن

كەسىپ تارماقلىرى	ئورۇن سانى	يىل ئاخىرىدىكى ئادەم سانى				يىللىق ئومۇمىي ئىش ھەققى تۆلەنگەن ئادەم سانى	ئىش ھەققى ئومۇمىي سومىسى	يەككە ئەمگەكچىلەرنىڭ يىل ئاخىرىدىكى ئادەم سانى
		جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە					
			مىللىي ئىشچى - خىزمەتچى	ئايال ئىشچى - خىزمەتچى	توختاملىق ئىشچى - خىزمەتچى			
جەمئىي	23	1516	1027	429	317	1514	254.36	1290
سانائەت	13	439	345	193	152	440	36.17	372
بىناكارلىق	5	452	176	24	30	449	75.17	64
سودا، يېمەك - ئىچمەك، ماددىي ئىشلەپچىقىرىش تەمىنات - سودا ۋە ئامبار زاپىسى كەسپى	4	622	504	209	135	622	142.74	796
ئۇي - زېمىن باشقۇرۇش، جامائەت ئىشلىرى، ئاھالىلەر مۇلازىمىتى ۋە مەسلىھەت مۇلازىمىتى ئىشلىرى	1	3	2	3	—	3	0.28	58

V باب

ئەمگەك مۇھاپىزىتى ۋە پاراۋانلىق

§ 1 . ئەمگەك مۇھاپىزىتى

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى ئەمگەك مۇھاپىزىتى خىزمىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى. ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسىگە مەخسۇس ئەمگەك مۇھاپىزىتى كادىرى سەپلەپ بېرىلدى، زاۋۇت - كان، كارخانىلاردا بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈم (گۇرۇپپا) لىرى، سېخلاردا بىخەتەرلىك گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئىسمېنا - گۇرۇپپىلارغا بىخەتەرلىك خادىمى سەپلەپ بېرىلدى. دۆلەتنىڭ بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىشقا دائىر نىزاملىرى ئەتايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئۆز ئورنىنىڭ ئەملىيەتكە ئېرىلەشتۈرۈپ، مەشغۇلات قائىدىسى، ماشىنا - سايمانلارنى ئاسراش، ئوتتىن، زەھەردىن مۇداپىئەلىنىش قاتارلىق ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرى تۈزۈپ چىقىلدى. قەرەللىك تەكشۈرۈلۈپ، خەتەر ئامىللىرى تۈگىتىلىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك بىخەتەرلىكى ئاساسىي جەھەتتىن كاپالەتكە ئىگە قىلىندى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئونسۇ ناھىيىسىدىكى زاۋۇت - كان، كارخانىلار ئىشچىلارغا ئەمگەك مۇھاپىزىتى بويۇملىرى تارقىتىپ بېرىشتىن تاشقىرى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ سالامەتلىكىنى قەرەللىك تەكشۈرتۈپ تۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، مۇئەسسەسىلەرنى ۋە ئېتراپتىكى مۇھىتنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇردى. كۆمۈر كانلىرى قۇدۇق ئاستىدىكى كاربون تۆت ئوكسىدىنىڭ قويۇقلۇق دەرىجىسى ۋە گازنى قەرەللىك ئۆلچەپ تۇردى؛ چاڭ - توزانلىق مەشغۇلاتلاردا كرېمنىي چاڭ - توزانلىرىنىڭ قويۇقلۇق دەرىجىسىنى قەرەللىك ئۆلچەپ، كەسپىي كېسەللىكلەرنىڭ قوزغىلىش نىسبىتىنى تۆۋەنلىدى. 1985 - يىلى چاڭ - توزان بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان زەھەرلىك مادداىلار مەشغۇلات نۇقتىلىرى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى. جەمئىي 6 نۇقتا تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە چاڭ - توزان بىلەن ئۇچرىشىدىغان مەشغۇلات نۇقتىسى 4 بولۇپ، شامال ئۆتۈشتۈرۈش، سۇ بىلەن نەمدەپ چاڭ - توزان يوقىتىش قاتارلىق تەدبىر قوللىنىلغان نۇقتا 2. چاڭ - توزان بىلەن ئۇچرىشىدىغان ئادەم سانى 337، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆپكە كېسىلىنىڭ 1 - مەزگىلدىكى بىمار 13، 2 - مەزگىلدىكى بىمار 9، 3 - مەزگىلدىكى بىمار 8، كرېمنىيلىق ئۆپكە كېسىلى دەپ گۇمان قىلىنغان بىمار 75، يىللاردىن بۇيان ئۆپكە كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بىمار 30. زەھەرلىك مەشغۇلات نۇقتىسى 2، بۇنىڭغا قارىتا ئالدىنى ئېلىش تەدبىرى قوللىنىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىدىغانلار 90، كەسپىي زەھەرلەنگەنلەر 5، ئۆلگىنى بىر.

دۆلەتنىڭ ئايال ئىشچىلارنى ئاسراش نىزامىغا ئاساسەن، ناھىيىنىڭ ئەملىي ئەھۋالىغا ئېرىلەشتۈرۈلۈپ، ئايال ئىشچىلارنىڭ، بولۇپمۇ زاۋۇت، كان، كارخانىلاردىكى ئايال ئىشچىلارنىڭ سالامەتلىكى تەكشۈرتۈپ تۇرۇلدى ۋە ئاسراش تەدبىرلىرى قوللىنىلدى، ئايال ئىشچىلارنىڭ شەرت - شارائىتىغا ئاساسەن، مۇۋاپىق ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. قۇدۇق ئاستى مەشغۇلاتى، بازغان سوقۇش، قۇيمىچىلىق ئىشلىرىغا ھەم كۆچلۈك سىلكىنىدىغان، ئاياللارنىڭ جىسمانىي ۋە مەنىۋى ساغلاملىقىغا زىيانلىق بولغان ئېغىر ئىشلارغا ئايال ئىشچىلارنى

ئورۇنلاشتۇرۇش چەكلەندى؛ قويۇقلۇق دەرىجىسى دۆلەت بەلگىلىمىدىن ئېشىپ كەتكەن زىيانلىق، زەھەرلىك گاز، چاڭ - توزانلىق شارائىتتا مەشغۇلات ئېلىپ بارىدىغان كەسىپلەرگە ئايال ئىشچىلار ئورۇنلاشتۇرۇلمىدى؛ ئايال ئىشچىلارنىڭ «تۆت مەزگىلى» (ھەيز كۆرۈش مەزگىلى، ھامىلدارلىق مەزگىلى، تۇغۇت مەزگىلى، بالا ئېمىتىش مەزگىلى) دە ئۇلار ئاسرالدى. ھامىلدار ئاياللار يېنىك ئىشلارغا تەڭشەپ قويۇلۇپ، ئىش مىقدارى ئازايتىلدى، تەن ساغلاملىقىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان ۋە ئاسانلا ئاياللارنىڭ بالىسىنىڭ چۈشۈپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان قاچىلاش - چۈشۈرۈش، توشۇش، ئېگىزلىكتە مەشغۇلات قىلىش، مۇزدەك سۇدا مەشغۇلات قىلىش، دالا مەشغۇلاتى قاتارلىق ئىشلار تەقسىملەپ بېرىلمىدى؛ تۇغۇت مەزگىلىدە 56 كۈن تۇغۇت دەم ئېلىشى بېرىلدى، قوشكىزەك تۇغقان، تۇغۇتى قىيىن بولغانلارغا 70 كۈن، 7 ئايغا تولماي بالدۇر بوشانغانلارغا 30 كۈن دەم ئېلىش بېرىلدى؛ تۇغۇت دەم ئېلىش مەزگىلىدە ئىش ھەققى ئەينەن تارقىتىلدى، تۇغۇت دەم ئېلىشى توشقاندىن كېيىنمۇ ئىشقا چۈشەلمىگەنلەرگە رۇخسەت سورىغانلار قاتاردا مۇئامىلە قىلىندى. مۇبادا دوختۇرخانىنىڭ ئىسپاتى بولسا، كېسەل دەم ئېلىشى قاتاردا مۇئامىلە قىلىندى؛ ئېمىتىش مەزگىلىدە كۈندە 2 قېتىم، ھەر قېتىملىقى 30 مىنۇتتىن ئېمىتىش ۋاقتى ئاجرىتىپ بېرىلدى. شەرت - شارائىتى بار كارخانىلار ئايال ئىشچىلار مۇنچىسى، دەم ئېلىش ئۆيى تەسىس قىلىپ بەردى.

§ 2 . ياردار، مېيىپ، كېسەلمەنلەر ۋە ۋاپات بولغانلارنىڭ تەمىناتى

1 . ياردارلار، كېسەلمەنلەر تەمىناتى

دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئومۇمىنىڭ ئىشى ئۈچۈن يارىلانسا، «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەمگەك سۇغۇرتىسى نىزامى» ۋە «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەمگەك سۇغۇرتىسى نىزامىنى تۈزىتىشكە دائىر قارار» ئىجرا قىلىندى، داۋالىنىش مەزگىلىدە ئىش ھەققى ئەينەن تارقىتىلىپ بېرىلدى، داۋالىنىش خىراجىتى، كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالىنىش خىراجىتى، داۋالىنىشقا دائىر يول خىراجىتىنى ئۆز ئورنى ئۈستىگە ئالدى. ئومۇمىنىڭ ئىشى ئۈچۈن مېيىپ بولۇپ قېلىپ، ئەمگەك ئىقتىدارىنى تامامەن يوقاتقان ئىشچى - خىزمەتچىلەر خىزمەتتىن چېكىنگەندىن كېيىن، شۇ كىشىنىڭ ئىستاژىنىڭ ئۆزۈن - قىسقىلىقىغا ئاساسەن، ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ 60% — 75%گىچە تارقىتىپ بېرىلدى. 1978 - يىل 6 - ئايدا گوۋۇيۈەننىڭ «ئىشچىلارنى پېنسىيەگە چىقىرىش، خىزمەتتىن چېكىندۇرۇشكە دائىر ۋاقتىلىق بەلگىلىمە»سى ۋە «ياشانغان، ئاجىز، كېسەلچان، مېيىپ كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا دائىر ۋاقتىلىق بەلگىلىمە»سى ئىجرا قىلىندى. مۇشۇ بەلگىلىمە بويىچە، ئومۇمىنىڭ ئىشى ئۈچۈن مېيىپ بولۇپ قالغانلار پېنسىيەگە چىقىرىلدى، تەمىنات جەھەتتە ئومۇمىنىڭ ئىشى ئۈچۈن مېيىپ بولۇپ ئەمگەك ئىقتىدارىنى يوقاتقان دەرىجىسىگە ئاساسەن، ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ 80% — 90%ى بېرىلدى.

ئىشچى - خىزمەتچىلەر كېسەللىك تۈپەيلىدىن يارىلانسا، مېيىپ بولۇپ قالسا، داۋالىنىش مەزگىلى 6 ئاي ئىچىدە بولسا، شۇ كىشىنىڭ ئىستاژىنىڭ ئۇزۇن - قىسقىلىقىغا ئاساسەن، ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ 50% — 100% نىگىچە بېرىلدى، 6 ئايدىن ئېشىپ كەتسە، ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ 40% — 60% نىگىچە بېرىلدى.

2 . ئۆلۈم - دەپنە خىراجىتى

80 - يىللاردىن ئىلگىرى دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئومۇمىنىڭ ئىشى ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتسە ياكى

ئومۇمىنماك ئىشى ئۈچۈن مېيىپ بولۇپ قېلىپ ئاندىن ئۆلۈپ كەتسە، دەپنە خىراجىتى ئورنىدا شۇ ئىدارىدىكى 3 ئايلىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى بېرىلدى؛ بېقىلىدىغان بىۋاستە تۇغقانلىرىنىڭ سانىغا ئاساسەن، شۇ كىشىنىڭ ئىش ھەققىنىڭ 25% — 50% نگىچە نەپىقە پۇلى ئورنىدا بېرىلدى. ئىشچى - خىزمەتچىلەر كېسەللىك تۈپەيلىدىن ياكى ئومۇمىنماك ئىشىدىن باشقا ئىش تۈپەيلىدىن ئۆلۈپ كەتسە، ئىدارىدىكى 2 ئايلىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى دەپنە يارەدەم پۇلى ئورنىدا بېرىلدى؛ ئۆلگۈچىگە 6 ئايلىقتىن 12 ئايلىققىچە ئۆلچەملىك ئىش ھەققى بېرىلدى، بۇ پۇل بىۋاستە تۇغقانلىرىغا بېرىلگەن قۇنقۇزۇش پۇلى ھېسابلاندى.

80 - يىللاردا دەپنە خىراجىتى 400 يۈەن بولدى. كېسەل سەۋەبىدىن ياكى ئومۇمىنماك ئىشىدىن باشقا ئىش تۈپەيلىدىن ئۆلۈپ كەتكەنلەرگە بىر قېتىمدىلا شۇ كىشىنىڭ 10 ئايلىق ئىش ھەققى بېرىلدى؛ ئومۇمىنماك ئىشى ئۈچۈن ئۆلۈپ كەتكەنلەرگە بىر قېتىمدا شۇ كىشىنىڭ 20 ئايلىق ئىش ھەققى نەپىقە پۇلى ئورنىدا بېرىلدى. 1986 - يىلى، كېسەل سەۋەبىدىن ئۆلۈپ كەتكۈچىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ تۇرمۇشىدا چوڭراق قىيىنچىلىقى بولسا، 3 - ئېيىدىن باشلاپ، 1 -، 2 - قېتىملىق ئىنقىلابىي ئۇرۇش دەۋرى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرى، ئازادلىق ئۇرۇش دەۋرى ۋە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقانلارنىڭ تۇرلۇكچە ئۆلچىمىگە ئاساسەن، ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا ئايرىم - ئايرىم ھالدا ھەر ئايدا 45 يۈەن، 40 يۈەن، 35 يۈەن ۋە 32 يۈەندىن قوشۇمچە يارەدەم پۇلى بېرىلدى؛ ئومۇمىنماك ئىشى ئۈچۈن قۇربان بولغان، ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىغا ئايرىم - ئايرىم ھالدا مۇشۇ ئاساستا يەنە 5 يۈەندىن 10 يۈەنگىچە قوشۇپ بېرىلدى. 1990 - يىلى يەنە مۇشۇ ئاساستا ئايرىم - ئايرىم ھالدا 10 يۈەن قوشۇپ بېرىلدى؛ ئومۇمىنماك ئىشى ئۈچۈن قۇربان بولغان، ئۆلۈپ كەتكەنلەر ئائىلە تاۋابىئاتىغا ئايرىم - ئايرىم ھالدا يەنە 15 يۈەندىن 10 يۈەنگىچە قوشۇپ بېرىلدى.

§ 3 . پېنسىيەگە، دەم ئېلىشقا چىقىش تەمىناتى

1. پېنسىيەگە چىقىش تەمىناتى

كادىرلاردىن ئەرلەر 60 ياشقا، ئاياللار 55 ياشقا توشقانلار؛ ئىشچىلاردىن ئاياللار 50 ياشقا، ئەرلەر 55 ياشقا، ئۇدا ئىستاژى 10 يىلغا توشقانلار؛ قۇدۇق ئاستى مەشغۇلاتى قاتارلىق ئېغىر ئىش تۈرىدىكى ئىشچىلاردىن ئەرلەر 50 ياشقا، ئاياللار 45 ياشقا، ئۇدا ئىستاژى 10 يىلغا توشقانلار؛ ئومۇمىنماك ئىشى ئۈچۈن مېيىپ بولۇپ خىزمەت ئىقتىدارىنى يوقاتقان ئىشچى - خىزمەتچىلەر بىردەك پېنسىيە تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولدى.

1978 - يىلدىن ئىلگىرى پېنسىيەگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تەمىناتى مۇنداق بولدى: ھەر ئايدا شۇ كىشىنىڭ ئىش ھەققىنىڭ 50% — 70% نگىچە بېرىلدى. 1978 - يىلى مۇنداق بەلگىلەندى: ئىستاژى 20 يىلغا توشقان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە شۇ كىشىنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ 75%ى بېرىلدى؛ ئىستاژى 15 يىلدىن 20 يىلغىچە بولغانلارغا شۇ كىشىنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ 70%ى بېرىلدى؛ ئىستاژى 10 يىلدىن 15 يىلغىچە بولغانلارغا شۇ كىشىنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ 60%ى بېرىلدى. 1980 - يىل 7 - ئايدا شىنجاڭدا خىزمەت قىلغىنىغا 30 يىل بولغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئەسلى ئۆلچەمنىڭ ئوستىگە يەنە 5% قوشۇپ بېرىلدى. 1987 - يىلدىن كېيىن ئىستاژى 30 يىلغا تولغان ئىشچى - خىزمەتچىلەر پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن ئىش ھەققى ئۆز ئەينى بېرىلمىدىغان بولدى.

1990 - يىلدىن ئېتىۋارەن ناھىيىلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پېنسىيە خىراجىتىدە ئىجتىمائىي بىر تۇتاش باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى.

1979 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1822 ئىشچى - خىزمەتچى پېنسىيە رەسمىيىتى بېجىردى.

2 . دەم ئېلىشقا چىقىش تەمىناتى

دۆلەت 1978 - يىلى مۇنداق دەپ بەلگىلىدى: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى ئىنقىلابىي ئۇرۇشقا قاتناشقان، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلىپ تەمىناتتىن بەھرىمەن بولغان ۋە يەر ئاستى ئىنقىلابىي خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان كادىرلار ھەمدە شىنجاڭدا «25 - سېنتەبىر» دە ھەقىقەتكە قايتقان ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر دەم ئېلىش يېشىغا توشسا، خىزمەتتىن ئايرىلىپ دەم ئالسا بولىدۇ، دەم ئېلىشقا چىقىقاندىن كېيىن ئەسلىدىكى ئىش ھەققى ئەينەن بېرىلىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 1937 - يىل 7 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن ئىلگىرى، 1942 - يىل 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى، 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن ئىلگىرى ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان كادىرلارغا ھەر يىلى ئايرىم - ئايرىم ھالدا شۇ كىشىنىڭ 2 ئايلىق، 1.5 ئايلىق، بىر ئايلىق ئۇلۇپەملىك ئىش ھەققى تۇرمۇش قوشۇمچە خىراجىتى ھېسابىدا تارقىتىپ بېرىلىدۇ. يۇقىرىقى شەرتلەرنى ھازىرلىغان ئىشچىلار پېنسىيەگە چىقىقاندىن كېيىن، يۇقىرىقى ئىش ھەققى تەمىناتىدىن ئوخشاشلا بەھرىمەن بولىدۇ.

1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 97 كادىر دەم ئېلىشقا چىقىش رەسمىيىتىنى بېجىردى، ئۇلار سىياسىي جەھەتتە ناھىيە دەرىجىلىك كادىرلار تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولدى.

§ 4 . ئىشچى - خىزمەتچىلەر پاراۋانلىقى

1954 - يىلى ناھىيىلىك پاراۋانلىق كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىنى باشقۇردى. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنىڭ تەرەققىياتىغا ۋە ئىش ھەققى تۇزۇمىنىڭ ئىسلاھ قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، پاراۋانلىق بويىچە قوشۇمچە ياردەم بېرىش تۇزۇمى ئۇزلۇكسىز مۇكەممەللەشتى. 1980 - يىلدىن ئىلگىرى ھەر قايسى ئورۇنلارنىڭ پاراۋانلىق خىراجىتى ئاجرىتىش ئۇلۇشىمى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 2.5% ى بويىچە بولدى. شۇ يىلى 8 - ئايدا ئىدارىدە نەق بار ئىشچى - خىزمەتچى سانى بويىچە ھەربىر كىشىگە ھەر ئايدا 2.1 يۈەنلىك ئۇلۇپەمدە ئاجرىتىشقا ئۇزگەرتىلدى. ناھىيە بويىچە ھەر يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق خىراجىتى چىقىمى 200 مىڭ يۈەن ئەتراپىغا يېتتى.

ئىشچى - خىزمەتچىلەر پاراۋانلىق قوشۇمچە ياردەم مەبلىغى، ئاساسلىقى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاشخانىسى قۇرۇش، مۇنچا ئېچىش قاتارلىق پاراۋانلىق مۇئەسسەسىلىرىگە ئىشلىتىلدى؛ قىرائەتخانا ۋە تۇرلۇك مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش مۇئەسسەسىلىرىنى سېتىۋېلىش خىراجىتى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى خىراجىتىدىن چىقىم قىلىندى؛ كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ داۋالىنىش خىراجىتى داۋالىنىش قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن چىقىم قىلىندى؛ دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ داۋالىنىش ھەققى ھۆكۈمەت ھېسابىغا داۋالىنىش خىراجىتىدىن چىقىم قىلىندى؛ قىيىنچىلىقى بار ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق قوشۇمچە ياردەم پۇلى قىيىنچىلىقى بارلارغا بېرىلىدىغان قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن چىقىم قىلىندى. ھەر يىلى قىش پەسلىدە ھەربىر ئىشچى - خىزمەتچى قىش پەسلىلىك ئىسسىنىش قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن بەھرىمەن بولدى. ئەر - ئايال 2 جايدا ئايرىلىپ ئىشلەۋاتقانلار يىلدا بىر قېتىملىق تۇغقان يوقلاشتىن بەھرىمەن بولدى. تۇرمۇش قۇرغان ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاتا - ئانىسىنى يوقلاشتا 1976 - يىلدىن ئىلگىرى 10 يىلدا بىر قېتىم تۇغقان يوقلاش رۇخسىتى بېرىلىدىغانلىقى بەلگىلەندى، 1976 ، يىلى 4 يىلدا بىر قېتىم تۇغقان يوقلاش رۇخسىتى بېرىشكە ئۆزگەرتىلدى. تۇغقان يوقلاش يول كىرەسىنى دۆلەت ئاتىچوت قىلدى، ئىش ھەققى ئۆز ئەينى بېرىلدى.

VI باب

ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش

§ 1 . چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەرگۈچى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1965 - يىلى شەندۇڭ شاڭخي دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى 164 ياش - ئوتتۇرا ياش (بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت خىزمەتچىسى 6) چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن شالچىلىق مەيدانىغا تەقسىملىنىپ كەلدى. نەنجىڭدىن 446 ياش چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن شالچىلىق مەيدانىغا ۋە «كومسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانىغا تەقسىملىنىپ كەلدى. 1966 - يىلى چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەرگۈچى 309 شاڭخەيلىك ياش شالچىلىق مەيدانى بىلەن شالچىلىق 2 - مەيدانىغا تەقسىم قىلىندى. 2 يىلدا چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەرگۈچى ياشتىن جەمئىي 919 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1976 - يىلى چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەرگۈچى ياشلاردىن 876 سى كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە شەندۇڭ شاڭخي دېھقانچىلىق مەيدانىدىن چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن ياش - ئوتتۇرا ياش ئىشچى - خىزمەتچى 160، چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن نەنجىڭلىق ياش 419، چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن شاڭخەيلىك ياش 297. شالچىلىق مەيدانىغا 374 كىشى، شالچىلىق 2 - مەيدانىغا 121 كىشى، «كومسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانىغا 221 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇلار ئىچىدە 35 ى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە، 151 ى كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا كىردى، 48 ى لىيەن دەرىجىلىك كادىر بولدى. 80 - يىللاردا چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەرگۈچى نەنجىڭلىق، شاڭخەيلىك ياشلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىنىش، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئورنىغا سەپلىنىش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ كەتتى.

§ 2 . زىيالىي ياشلارنىڭ تاغلارغا، يېزىلارغا بېرىش ئەھۋالى

1968 - يىل 11 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىسى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «زىيالىي ياشلارنىڭ يېزىلارغا بېرىپ كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ قايتا تەربىيىسىنى قوبۇل قىلىشى ناھايىتى زۆرۈر» دېگەن يولىيورۇقىغا ئاساسەن، زىيالىي ياشلار تاغلارغا، يېزىلارغا بېرىش ھەرىكىتىنى قوزغىدى. يىل ئاخىرىغىچە 96 زىيالىي ياش (بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگىنى 6، تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگىنى 28، تولۇق، تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگىنى 62) قىزىل، ئارال، جام، تۈمشۇق، بوزدۇڭ، توخۇلادىن ئىبارەت 6 گۇڭشې ۋە تاغلاق كۆمۈر كېنىغا بېرىپ ئەترەتلەردە ماكانلاشتى، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشىپ، كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ قايتا تەربىيىسىنى ئالدى. ناھىيىدىكى مالىيە تارماقلىرى ھەربىر ئادەمگە 250 يۈەنلىك ئۆلچەم بىلەن زىيالىي ياشلار تۇرۇشلۇق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىغا زىيالىي ياشلار ئۈچۈن

ئىشلەپچىقىرىش قورال - سايمىنى سېتىۋېلىش، تۇرمۇش بۇيۇملىرى سېتىۋېلىش قوشۇمچە ياردەم خىراجىتى ئاجرىتىپ بەردى، بۇ جىراجەتنى ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرەتلىرى ئىگىلەپ ئىشلەتتى. يېزىلارغا چۈشكەن زىيالىي ياشلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ۋە تۇرمۇشىنى ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنىڭ باشلىقى ياكى كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار ۋەكىللىرى باشقۇردى. 1969 - يىل 7 - ئايدىن 1973 - يىل 7 - ئايغىچە يەنە 582 زىيالىي ياش يېزىلارغا بېرىپ ئەتىرەتلەردە ماكانلاشتى.

1973 - يىل 10 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئونىۋ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا زىيالىي ياشلارنى تاغ ۋە يېزىلارغا ئەۋەتىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىشخانا زىيالىي ياشلار ئەترىتى ۋە زىيالىي ياشلار نۆۋەتلىرىنى قۇردى، بۇرۇنقى ئەتىرەتلەردە تارقاق ئورۇنلاشتۇرۇشنى كېچىك كوللېكتىپ قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئۆزگەرتتى. 1974 - يىلدىن 1977 - يىلغىچە 7 زىيالىي ياشلار ئەترىتى، 5 زىيالىي ياشلار نۆۋەتسى قۇرۇلدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت زىيالىي ياشلار نۆۋەتلىرى ۋە زىيالىي ياشلار ئەتىرەتلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئەسلىدىكى زىيالىي ياشلار 2 - ئەترىتى ئاساسىدا ناھىيىلىك زىيالىي ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇشنى قارار قىلدى.

1979 - يىلدىن ئېتىۋارەن يېزىلارغا ئەۋەتىش دائىرىسى تەدرىجىي تارايتىلدى. ئەسلىدىكى ئىدارىلەر يېزىغا بېرىشقا سەپەرۋەر قىلىش ئىدارىلەر بىر تۇتاش ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئۆزگەرتىلدى. قوبۇل قىلىنغان ئورۇن يوق زىيالىي ياشلارنى ناھىيىلىك زىيالىي ياشلار ئىشخانىسى مەسئۇل بولۇپ تەقسىم قىلدى.

زىيالىي ياشلارنىڭ تاغلارغا، يېزىلارغا بېرىش ھەرىكىتى جەريانىدا، ئونىۋ ناھىيىسى (ژىلايەتكە بىۋاسىتە قاراشلىق ئورۇنلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) دە يېزىلارغا بارغان زىيالىي ياش 1721 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 908 ى ئىتتىپاققا، 21 ى پارتىيەگە كىردى، 10 نەچچە ئادەم ئەترەت كادىرى قىلىپ ئۆستۇرۇلدى.

1968 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە دۆلەت ئونىۋ ناھىيىسىگە ئاجرىتىپ بەرگەن زىيالىي ياشلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتى 455 مىڭ 500 يۈەن، ئونىۋ ناھىيىسى ئاجرالقان قوشۇمچە ياردەم پۇلى 423 مىڭ يۈەن بولدى. گۈڭشي، ئەترەتلەر زىيالىي ياشلار ئەترەتلىرىگە ھەقسىز 17 مىڭ 730 مو يەر ئاجرىتىپ بەردى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 4286 مو، ئۆزلەشتۈرۈشكە بولىدىغان بوز يەر 12 مىڭ 24 مو، ئوتلاق 1420 مو. زىيالىي ياشلار ئەترەتلىرى ئۈچۈن 21 يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمىنى (بۇنىڭ ئىچىدە تراكتور 10، توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى بىر، مايسا كۆچۈرۈش ماشىنىسى 5، يوملاق دېسكىلىق تىرنا 3، 5 چىشلىق ساپان 2) سېتىۋېلىندى، 112 ئېغىز (1792 كىشادرات مېتىز) ئۇي سېلىپ بېرىلدى. 1978 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە زىيالىي ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى جەمئىي 5. 378 تونىنا ئاشلىق ئىشلەپچىقاردى، 1 مىليون 100 مىڭ تۇپ كۆچەت تىكتى، 18 كىلوۋاتلىق بىر كېچىك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇردى، ئىقتىسادىي كىرىمى 360 مىڭ 779 يۈەنگە يېتىپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە يىلدا ئۆزىنى تەمىنلەپ ئېشىنىدىغان بولدى. 1979 - يىلى بۇ مەيدان ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

1970 - يىلدىن 1982 - يىل 5 - ئايغىچە ئونىۋ ناھىيىسىدە تاغلارغا، يېزىلارغا بارغان زىيالىي ياشلارنىڭ ھەممىسى خىزمەتكە تەقسىم قىلىندى، ناھىيىلىك زىيالىي ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىمۇ شۇنىڭ بىلەن تارقىلىپ كەتتى.

§ 3 . ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

50 — 60 - يىللاردا ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ نوپۇسى بىر قەدەر ئاز، ئەمگەك كۈچى كەمچىل بولۇپ، ئىش كۈتۈپ تۇرۇش مەسىلىسى ئاساسىي جەھەتتىن مەۋجۇت ئەمەس ئىدى.

70 - يىللاردىن ئېتىبارەن، ناھىيە نوپۇسى تەدرىجىي كۆپەيدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، تاغلارغا، يېزىلارغا بارغان زىيالىي ياشلار ناھىيە بازىرىغا قايتىپ كەلدى، شۇنىڭ بىلەن ئىشقا ئورۇنلىشىش گەۋدىلىك مەسىلىگە ئايلاندى.

1970 - يىلدىن كېيىن ئىشچى قوبۇل قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1971 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 412 ئىشچى قوبۇل قىلىندى، بۇ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 82 دىن توغرا كەلدى. 1975 - يىلدىن كېيىن ئىشچى - خىزمەتچىلەر پېنسىيگە چىقسا، پەرزەنتلىرىنى ئورنىغا سەپلەش چارىسى قوللىنىلدى. 1976 - يىلدىن كېيىن ئىشچى قوبۇل قىلىش سانى كۆپەيتىلىپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 200 دىن ئېشىپ كەتتى.

1979 - يىلدىن كېيىن، ئىشقا ئورۇنلىشىش يوللىرى كەڭ ئېچىلدى. دۆلەت ئەمگەك كۈرسەتكۈچى ئورۇنلاشتۇرۇش، پىلانلىق ئىشچى قوبۇل قىلىش يولغا قويۇلدى؛ ھەر قايسى ئورۇنلار ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشنى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇردى؛ ئۇزى كەسىپ تېپىشقا ۋە يەككە ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشقا مەدەت بېرىلدى، ھەرخىل تىجارەت، كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىش رەسمىيىتىنى بېجىرىشكە ياردەم بېرىلدى.

1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي ئىشقا ئورۇنلاشقانلار 4149 غا يەتتى.

VII باب

شتات باشقۇرۇش

1954 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي شتاتى 341 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ 41، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 54، سوت مەھكىمىسىنىڭ 8، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ 5، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ 30، باج ئىدارىسىنىڭ 25، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ 18، ھەر قايسى رايونلارنىڭ خىزمەتچىلىرى ھەمدە باشقا خىزمەتچىلەر 160.

1962 - يىلى ناھىيە بويىچە مەمۇرىي كادىرلار شتاتى 296، 1964 - يىلى 369 بولدى. 1965 - يىلى 405كە يەتتى، كەسىپي ئورۇنلار ۋە كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ شتاتى 300 بولدى.

1981 - يىلى ۋىلايەت ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي كەسىپي شتاتىنى 475 قىلىپ بېكىتتى. 1984 - يىلى ۋىلايەت ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي شتاتىنى 396 قىلىپ بېكىتتى. شۇ چاغدا كارخانا ئورۇنلار تامامەن ئايرىلىپ چىقتى، ئۇلارنى ئەمدى مەمۇرىي ئورگانلار شتاتى قاتاردا باشقۇرمايدىغان بولدى. 1985 - يىلى ۋىلايەت ئونسۇ ناھىيىسىدىكى سىياسىي قانۇن سىستېمىسىنىڭ شتاتىنى 186 قىلىپ بېكىتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ج خ ئىدارىسىنىڭ 110، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ 27، سوت مەھكىمىسىنىڭ 49، 1986 - يىلى ۋىلايەت ئونسۇ ناھىيىسىدىكى يېزا - بازارلارنىڭ مەمۇرىي شتاتىنى 313 قىلىپ بېكىتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئونسۇ بازىرىنىڭ 36، توخۇلا يېزىسىنىڭ 32، ئارال يېزىسىنىڭ 34، جام يېزىسىنىڭ 32، قىزىل يېزىسىنىڭ 32، گۈلئاۋات يېزىسىنىڭ 31، تۆمشۇق يېزىسىنىڭ 30، ئىشلەمچى يېزىسىنىڭ 30، چاغراق يېزىسىنىڭ 30، بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسىنىڭ 26 بولدى. 1988 - يىلى سىياسىي - قانۇن سىستېمىسىنىڭ كۆچمىنى ئاشۇرۇش ئۇچۇن، ۋىلايەت ئونسۇ ناھىيىسىگە شتات كۆپەيتىپ بەردى. ج خ ئىدارىسىنىڭ شتاتىنى 111، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭكىنى 36، سوت مەھكىمىسىنىڭكىنى 66، ئەدلىيە ئىدارىسىنىڭكىنى 23 قىلىپ بېكىتتى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك شتات كومىتېتى ناھىيە بويىچە بارلىق كەسپىي ئورۇن ئاپپاراتلىرىنىڭ شتاتىنى بېكىتتى، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ شتاتىنى 3493 قىلىپ بېكىتتى. 1989 - يىلى بېكىتىلگەن كەسپىي ئاپپارات 192، بېكىتىلگەن شتات 3678 بولدى.

1990 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە، ناھىيە بويىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلات ئورگانلىرى، يېزا - بازار ھەمدە كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ئومۇمىي شتاتى 4888 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلات ئورگانلىرى (سىياسىي - قانۇن سىستېمىسى شۇنىڭ ئىچىدە) نىڭ شتاتى 892، يېزا - بازار ئورگانلىرىنىڭ شتاتى 315، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ شتاتى 3681، جەمئىي بار ئاپپارات 249، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئاپپاراتى 58، يېزا - بازار ئاپپاراتى 10، كەسپىي ئاپپارات 181.

يىگىرمە ئىككىنچى قىسىم

سىياسىي قانۇن

يىگىرمە ئىككىنچى قىسىم

سىياسىي قانۇن

چەك سۇلالىسىنىڭ ئالدىنقى ۋە ئوتتۇرا دەۋرلىرىدە، ھەق تەلەپ ئىشلىرى، ئەدلىيە ھوقۇقى دىنىي يولباشچى ۋە ھاكىمبەگنىڭ قولىدا ئىدى. شىنجاڭ ئۆلكە قىلىپ قۇرۇلغاندىن كېيىن ھەق تەلەپ ئىشلىرى ۋە جىنايى ئىشلار دېلولىرىنى يەرلىك مەمۇرىي باشلىق بىر تەرەپ قىلىدىغان بولدى. چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) تەكشۈرۈش ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. چەك سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) تەكشۈرۈش ئىدارىسى ساقچىخانا قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

مىنگو يىللىرىدا، مەھكىمىلىرى شەرئىي بىكار قىلىنىپ، ناھىيە ئامبىلى ئەدلىيە - سوت ئىشلىرىنى قوشۇمچە باشقۇردى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلايدىغان ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى، ج خ ئەترىتى، تۈتۈپ تۇرۇش ئورنى ۋە جام، بازار ساقچىخانىسى تەسىس قىلىندى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئەدلىيە، ئامانلىقنى ساقلاش تۈزۈملىرى پەيدىنپەي مۇكەممەللەشتى، ج خ ئىدارىسى، خەلق سوت مەھكىمىسى، خەلق تەپتىش مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن ج خ ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى ۋە سوت مەھكىمىسى ئورگىنى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى، سوتسىيالىستىك قانۇنچىلىق دەپسەندە قىلىندى. 1968 - يىل 1 - ئايدا، ناھىيدە تۇرۇشلۇق ئارمىيە ج خ ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى ۋە سوت مەھكىمىسىنى ھەربىي ئىدارە قىلىپ، ج خ، تەپتىش، سوت ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتى قۇردى. 1971 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلدى. 1980 - يىلدىن كېيىن ئەدلىيە ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، ئادۋوكاتلىق ئىشلىرى ئورنى ۋە ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى تەسىس قىلىندى. ج خ، تەپتىش، سوت قوشۇنى تەدرىجىي كېڭەيدى، ئاپپاراتلار ئۈزلۈكسىز تولۇقلاندى، خىزمەت ھوقۇقى تەقسىماتى كۈندىن كۈنگە روشەنلىشىشكە قاراپ يۈزلەندى.

I باب

جامائەت خەۋپسىزلىكى

§ 1 . ئاپپاراتلار

1. چەك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرى ۋە مىنگو دەۋرىدىكى ئاپپاراتلار

چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ناھىيىدە تەكشۈرۈش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، بىر سەييارە ساقچى خادىم، بىر سەييارە تەكشۈرگۈچى، 8 پەنچىبىشى، 32 چېرىك قويۇلدى. ئۇلار 8 گۇرۇپپىغا

بۆلۈندى، خەنزۇ بازىرىدا بىر گۇرۇپپا مۇسۇلمان بازىرىدا 7 گۇرۇپپا تۇردى. شۇەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىلىك ساقچى ئىشلىرى مەھكىمىسىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، ئۇنىۋ ناھىيىسىدە ساقچىخانا تەسىس قىلىنىپ، بىر 3 - دەرىجىلىك ساقچى ئەمەلدارى، بىر 3 - دەرىجىلىك ساقچى ئوفىتسېرى قوشۇمچە مەشقاۋۇل، 20 ساقچى، بىر قارا خىزمەتچى قويۇلدى؛ ئۇنىۋ مەھكىمىسىدە ساقچى ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، بىر 3 - دەرىجىلىك ساقچى ئەمەلدارى، بىر 3 - دەرىجىلىك ساقچى ئوفىتسېرى قوشۇمچە مەشقاۋۇل، 32 ساقچى، بىر قارا خىزمەتچى قويۇلدى.

مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ «شىنجاڭنىڭ ساقچى ئىشلىرىنى تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدىكى پىلانى» دىكى چارىلەرگە ئاساسەن، ناھىيىگە قارايدىغان ساقچىخانىنىڭ ئەسلىدىكى خادىمى 23 تىن 33 كە كۆپەيتىلىپ، 3 گۇرۇپپىغا ئايرىلدى. ئەسلىدىكى ساقچى ئەمەلدارى، ساقچى ئوفىتسېرى، مەشقاۋۇل، ساقچى دېگەن ناملار بىرەڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى ھەمدە ئادەم، مالىيە، يۆتكەش ھوقۇقى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى. مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ساقچى نازارىتىنى رايونلۇق مەھكىمە، شتاتلىق ساقچى ئەترىتى قىلىپ تۇرغۇش چارىسىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغاندىن كېيىن، ئۇنىۋ ناھىيىلىك ساقچىخانا بىكار قىلىنىپ، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ساقچى مەھكىمىسىنىڭ شۆبىسى تەسىس قىلىندى، بىر ساقچى ئەمەلدارى، 2 ساقچى ئوفىتسېرى، 32 ساقچى سەپلەندى. يېڭىدىن ئامانلىقنى ساقلاش ساقچى ئەترىتى تەشكىللەندى، ئۇنىڭغا بىر ئەترەت باشلىقى، 2 شۆبە ئەترەت باشلىقى، 44 ساقچى قويۇلدى. مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) ساقچى مەھكىمىسى شۆبىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىۋ ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ج خ ئەترىتى ۋە تۇتۇپ تۇرغۇش ئورنى ھەم جام ساقچىخانىسى يېڭىدىن قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ج خ ئىدارىسى ساقچى ئىدارىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) يېڭىدىن بازار ساقچىخانىسى قۇرۇلدى. ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئاستىدا ساقچى ئەترىتى، تۇتۇپ تۇرغۇش ئورنى، جام ساقچىخانىسى ۋە بازار ساقچىخانىسى تەسىس قىلىندى، جەمئىي ساقچى 87 گە يەتتى.

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - 26 - كۈنلىرى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ھاكىم چۈجىچىنىڭ يولىورۇقىنى ئىجرا قىلىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاپ، قورال - ياراغ ئامبىرى ۋە ئاشلىق ئامبىرىنى پېچەتلەپ، يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ ئۇتكۈزۈۋېلىشىنى كۈتۈپ تۇردى.

2. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدىكى ئاپپاراتلار

1950 - يىل 3 - ئايدا ئۇنىۋ ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، كاتىبات بۆلۈمچىسى، سوراق بۆلۈمچىسى، رازۋېتكا بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئەسلىدە ئاقسۇ سوت مەھكىمىسى باشقۇرۇپ كەلگەن ئۇنىۋ تۇرمىسى ئۇتكۈزۈۋېلىندى. ئەسلىدىكى ساقچى ئەترىتى ج خ ئەترىتى قىلىپ، كونا تۇتۇپ تۇرغۇش ئورنى قاماقخانا قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىندى، جام، ئۇنىۋ بازار ساقچىخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئىدارە بويىچە شتاتلىق كادىر - ساقچى 72 كىشى بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن خادىم 31 كىشى. 1952 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە يېڭىدىن ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتى ۋە بازار ساقچىخانىسى قۇرۇلدى. 1958 - يىل 5 - ئايدا ئۇنىۋ ناھىيىسى تۇزۇلمىسى بىكار قىلىنىغاندىن كېيىن، ج خ ئورگانلىرى ئاقسۇ ناھىيىلىك ج خ ئورگىنىغا قوشۇۋېتىلدى. 1962 - يىل 3 - ئايدا، ئۇنىۋ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئۇنىۋ ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى قايتىدىن قۇرۇلۇپ، كاتىبات بۆلۈمچىسى،

ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش بۆلۈمچىسى، تىرگاۋ بۆلۈمچىسى، سىياسى - قوغداش بۆلۈمچىسى، ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى قاتارلىق 4 بۆلۈمچە ۋە قاماقخانا شۇنىڭدەك چ خ ئوتتۇرا ئەترىتى تەسىس قىلىندى. 1963 — 1964 - يىللىرى بوزدۇلۇق ۋە تۈمشۇق ساقچىخانىلىرى تەسىس قىلىندى. 1968 - يىل 1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى شۇ يەردە تۈرۈشلۇق ئارمىيە چ خ ئىدارىسىدا ھەربىي باشقۇرۇشنى يولغا قويدى. 1972 - يىلى چ خ ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسىدا كاتىبات، سىياسىي خىزمەت، ئامانلىق ساقلاش، تىرگاۋ قىلىش، سىياسىي - قوغداش، نوپۇس، خەۋىرلىشىش، قانۇن - تۈزۈم، تاشقى ئىشلار بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت 8 بۆلۈمچە، ئىشخانا ۋە ساقچى ئەترىتى بىلەن قاتناش ئەترىتىدىن ئىبارەت 2 ئەترەت شۇنىڭدەك قاماقخانا بىلەن مەمۇرىي تۈتۈپ تۇرۇش ئورنى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا بازار ساقچىخانىسى، توخۇلا ساقچىخانىسى، ئارال ساقچىخانىسى، گۈلئاۋات ساقچىخانىسى، چاغراق ساقچىخانىسى، ئىشلەمچى ساقچىخانىسى، جام ساقچىخانىسى، تۈمشۇق ساقچىخانىسى، ئاقچىغ ساقچىخانىسى، بوزدۇلۇق ساقچىخانىسى، تاغلاق ساقچىخانىسى، شېخىل ساقچىخانىسى قاتارلىق 13 ساقچىخانا تەسىس قىلىندى. ساقچىخانىلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچى 121 گە يەتتى.

ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىرى

جەدۋەل: 22 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى	لى نەرەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن لۇشيەن ناھىيەسى	1950.3 — 1952.7
	ئەيسا توختى	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيەسى	1953.3 — 1958.5
	جەي جىشىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يانئەن ناھىيەسى	1962.4 — 1973.2
	مۇگار سۇلايمان	ئەر	ئۇيغۇر	شايار ناھىيەسى	1973.2 — 1974
	لى دېمەي	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋېيۈەن ناھىيەسى	1978.9 — 1980.9
	يۈسۈپ سۈۋان	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيەسى	1980.9 — 1987.8
	ۋاڭ باۋچىڭ	ئەر	خەنزۇ	جاڭسۇ نەنتۇڭ ناھىيەسى	1987.8 —
سىياسىي كومىسسار (سىياسىي رەھبەر)	لى دېمەي	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ ۋېيۈەن ناھىيەسى	1980.9 — 1984.7
	خې جيانمىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن لۇشيەن ناھىيەسى	1984.7 — 1988.4
	توختى ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيەسى	1990.9 —
بۇ ئاۋزۇن سىياسىي كومىسسار (بۇ ئاۋزۇن سىياسىي رەھبەر)	جيا مېڭكۇي	ئەر	خەنزۇ	سەنشى دەيشەن ناھىيەسى	1966.8 — 1968.12
	سۈن لىچۈەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ فىڭلەي ناھىيەسى	1978.12 — 1979.7
	قۇربان ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيەسى	1981.10 — 1988.7
	ۋاڭ يۈسۈن	ئەر	خەنزۇ	خېبېي تاڭشەن ناھىيەسى	1989.9 —

مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	گې تىڭيۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن يەنجى ناھىيىسى	1952.11 — 1955.8
	جەي جىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يانگشەن ناھىيىسى	1955.7 — 1956.10
	ئىمىن ئوسمان	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1962.4 — 1965.6
	جيا مىڭكۇي	ئەر	خەنزۇ	سەنشى دەيشيەن ناھىيىسى	1965.10 — 1973.4
	يۇ چوڭبىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جېڭنياڭ ناھىيىسى	1973.4 — 1975.9
	موللىنىياز مەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1974.10 — 1980.11
	يۈسۈپ سۈۋان	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1975.7 — 1980.9
	يەن جوڭدي	ئەر	خەنزۇ	جيياڭسۇ چاڭجۇ شەھىرى	1980.12 — 1984.8
	توختى ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.12 — 1990.9
	ژاڭ يۈچياڭ	ئەر	خەنزۇ	جيياڭسۇ نەنتۇڭ ناھىيىسى	1984.7 — 1987.8
	ئاۋۇت بارات	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1988.8 —

§2 . نوپۇس باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە باۋ - جيا تۈزۈمى يۈرگۈزۈلدى، باۋجاڭ نوپۇس تىزىملاشقا مەسئۇل بولدى، مۇشۇ يەرلىك، باشقا يەرلىك ئاھالىنىڭ جىنسى، مەلۇماتى، كەسپىي قۇرۇلمىسى، تۇغۇلغان ۋاقتى، ئۆلۈپ كەتكەن ۋاقتى، نىكاھلىنىش ئەھۋالى قاتارلىق تۈرلەر بويىچە تىزىملاندى. نوپۇسقا قاراپ باج ئېلىندى، سېلىق سېلىندى، ئەسكەر تۇتۇلدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پۈقرالارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش، جەمئىيەت تەرتىپىنى ساقلاش، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى تېزلىتىش ئۈچۈن، بىر يۈرۈش مۇكەممەل نوپۇس باشقۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1. دائىملىق نوپۇسنى باشقۇرۇش

1951 - يىلى، بازار ساقچىخانىسى قۇرۇلدى. «شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ شەھەر - بازار نوپۇسىنى باشقۇرۇش ۋاقتىلىق نىزامى» ۋە ئۇلكىلىك ج خ نازارىتىنىڭ «1951 - يىلى نوپۇس كەسپىي پىلانى پروگراممىسىنى يولغا قويۇش ھەققىدىكى يولىيورۇقى» نىڭ روھىغا ئاساسەن، بازار ئاھالىسى ئۆيمۇ ئۆي ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، بازار ئاھالىسى 11 مىڭ 859 كىشى بولۇپ چىقتى. 1952 - يىلى، يېزا ئاھالىسى تەكشۈرۈلدى، جەمئىي يېزا ئاھالىسى 74 مىڭ 277 كىشى بولۇپ چىقتى. 1955 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا نوپۇس يۆتكەش گۇۋاھنامىسى تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، بازاردىكى دائىملىق ئاھالە ئومۇمىيۈزلۈك تىزىملىنىپ، ئاھالە نوپۇس دەپتىرى تۈرغۇزۇلدى.

1957 - يىلىنىڭ ئاخىرى، ئاپتونوم رايون دائىرىسىدە ئاشلىق بىلەن نورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلۇپ، ناھىيىدە نوپۇس بازار نوپۇسى، يېزا نوپۇسى دەپ ئايرىلدى. 1964 - يىل 10 - ئايدا، ئاقسۇ ۋىلايىتىلىك ج خ باشقارمىسىنىڭ نوپۇس يۆتكەش ھەققىدىكى بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، بازار، يېزا نوپوسلىرىنى باشقۇرۇش

تۈزۈمى تۇرغۇزۇلۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، دائىملىق ئاھالە، تۇغۇلۇش، ئۆلۈش، يۆتكىلىپ كېتىش، يۆتكىلىپ كېلىش ياكى ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش تۈرلىرى بويىچە تىزىملاش تۈزۈمى قانۇنىق ئىجرا قىلىندى.

1962 - يىلى بازار نوپۇسى قىسقارتىلدى، ناھىيە بويىچە كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئاھالىسى ۋە ئوقۇغۇچى بولۇپ 2424 كىشى ئىخچاملىنىپ تۇرۇشىغە چۈشۈرۈلدى.

1970 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق ئاھالىلەرنى تارقاقلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى يوليورۇقىغا ئاساسەن، 255 كىشى يېزىلارغا بېرىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە ماكانلاشتى.

1979 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ «نوپۇسنى تەكشۈرۈپ - تەستىقلاش رەسمىيىتى ھەققىدىكى بىرنەچچە بەلگىلىمە» توغرىسىدىكى دوكلاتىنى تەستىقلاپ چۈشۈرۈپ، بازار نوپۇسىنىڭ ئىشىپ كېتىشىنى تىزگىنلىدى.

1981 - يىل 4 - ئايدا ناھىيە بويىچە بازار يېزىلاردا نوپۇس ئېنىقلاندى ۋە تەرتىپكە سېلىندى، بازار ئاھالىلىرىگە يېڭى نوپۇس دەپتىرى ئالماشتۇرۇپ بېرىلدى. نامىلا بار، تەكرارلىنىپ قالغان ياكى چۈشۈپ قالغان نوپۇسلار مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىندى. 1982 - يىلى، بازار ئاھالىلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە ئىشىك نومۇرى قويۇلدى.

1983 - يىلدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ يېزا نوپۇسىنى غەيرىي يېزا نوپۇسىغا ئۆزگەرتىشنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسى ئىزچىل ئىجرا قىلىندى، 1981 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاۋار ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىدىغان ئادەم سانىنىڭ 2% نىسبىتى بويىچە بېجىرىلدى، شۇنداق قىلىپ ھەرىيلى بازار نوپۇسىغا 62 كىشى قوشۇلىدىغان بولدى. 1988 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «بىر قىسىم كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلە ئاۋابىئاتلىرى، پەرزەنتلىرىنىڭ بازار نوپۇسى، ئاشلىق مۇناسىۋىتىنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى» غا ئاساسەن، بازارغا 1341 كىشىنىڭ نوپۇسىنى ئورۇنلاشتۇرۇش تەستىقلاندى.

1990 - يىلى، بازارنىڭ دائىملىق ئاھالىسى 5999 ئائىلە، 23 مىڭ 130 كىشىگە، يېزىنىڭ دائىملىق نوپۇسى 33 مىڭ 419 ئائىلە، 150 مىڭ 57 كىشىگە يەتتى.

2 . ۋاقىتلىق نوپۇسنى باشقۇرۇش

1984 - يىلى، جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى ئېلان قىلغان «شەھەر - بازارلاردىكى ۋاقىتلىق نوپۇسنى باشقۇرۇش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە» دە ئومۇمەن 16 ياشتىن يۇقىرىلارنىڭ تۇرۇش ۋاقتى 3 ئايدىن يۇقىرى بولسا، ۋاقىتلىق نوپۇس گۇۋاھنامىسىنى ئېلىشى كېرەك، دېيىلگەن. شۇ يىلى سىرتتىن تىجارەت قىلىش، قۇرۇلۇش قىلىش ۋە باشقا ئەمگەك بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈن كەلگەنلەردىن 1455 كىشىنىڭ ۋاقىتلىق نوپۇسى بېجىرىلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە بۇ خىل كىشىلەر كۆپەيىپ 4000 كىشىدىن ئاشتى.

3 . ئەركىن ئېقىپ يۈرگەنلەرنى باشقۇرۇش

1958 - يىلدىن بۇيان، ناھىيىدە سىرتتىن كېلىپ ئېقىپ يۈرگەنلەر كۆپەيىپ كەتتى. 1981 - يىلىغا كەلگەندە، جەمئىي 1285 ئائىلە، 3678 كىشىگە يەتتى. 1982 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى «نوپۇسسىز كىشىلەرنى تۈز مەيلىچە يالاپ ئىشلىتىشنى قاتتىق مەنئى قىلىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى ئېلان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ نوپۇسسىز كىشىلەرنى ئۆز مەيلىچە ئورۇنلاشتۇرۇش ھادىسىسى خېلى ئازىيىپ، ئېقىپ يۈرگەنلەرنى ئونوملۇك باشقۇرۇش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى.

4. ئاھالىلەر كىملىكى

ئونىنچۇ ناھىيىسىدە 1985 - يىل 9 - ئايدىكى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاھالىلەر كىملىكى نىزامى» ۋە 1986 - يىل 11 - ئايدىكى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئاھالىلەر كىملىكى نىزامىنى ئىجرا قىلىشنىڭ تەپسىلىي پرىنسىپى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، 1988 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك ئاھالىلەر كىملىكى تارقىتىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئاستىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىپ، كىملىك تارقىتىش كەسپىگە كونكرېت مەسئۇل بولدى. 1990 - يىلغىچە، ناھىيە بويىچە 40 مىڭ 223 كىشىگە كىملىك تارقىتىلدى، بۇ، كىملىك تارقىتىشقا تېگىشلىك ئومۇمىي ئادەم سانىنىڭ 44.6% نى ئىگىلىدى؛ كارتىلاشتۇرۇپ يۇقىرىغا يوللانغىنى 78 مىڭ 160 كىشى بولدى، بۇ، كىملىك تارقىتىشقا تېگىشلىك ئومۇمىي ئادەم سانىنىڭ 86.6% نى ئىگىلىدى.

ئونىنچۇ ناھىيىسىنىڭ مەۋرىي رايون نوموزى 652922 بولدى.

§ 3 . جەمئىيەت ئامانلىقى

1. زەھەرنى، قىمارنى، پاھىشۋازلىقنى مەنئى قىلىش

مىنگو دەۋرىدە زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش، قىمارۋازلىق ۋە پاھىشۋازلىق ئەۋج ئېلىپ كەتكەنىدى. ئۇ چاغدا بىر مەھەل زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش، قىمارۋازلىق ۋە پاھىشۋازلىق مەنئى قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلدارلارنىڭ ئۆزلىرى زەھەرلىك چېكىملىك سانتۇچى، زەھەرلىك چېكىملىك چەككۈچى، پاھىشۋاز ۋە قىمارۋاز بولغاچقا، مەنئى قىلىش مۇمكىن بولمىغانىدى.

1950 - يىل 8 - ئايدا، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى مەۋرىي ئىشلار كېڭىشى ئېلان قىلغان «ئەپيۇن قاتارلىق زەھەرلىك چېكىملىكنى قاتتىق مەنئى قىلىش بۇيرۇقى» غا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە زەھەرلىك چېكىملىكنى، قىمارنى، پاھىشۋازلىقنى مەنئى قىلىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. شۇ ئايدا زەھەرلىك چېكىملىك چەككۈچى، قىمارۋاز، پاھىشۋازلارنى تەكشۈرۈپ قولغا چۈشۈرۈلگىنى جەمئىي 701 كىشى بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەپيۇن چەككۈچى 17، نەشە چەككۈچى 300، قىمارۋاز 255، يوشۇرۇن پاھىشە ئايال 129. ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى بۇلارغا قانۇن - پەرمان ۋە ساقچى نىزامى بويىچە چارە كۆردى. 1953 - يىلغا كەلگەندە، 287 زەھەرلىك چېكىملىك دېلوسى پاش قىلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەپيۇن دېلوسى 4، نەشە دېلوسى 283، 44 سەر 9 مىسقال ئەپيون، 127.5 كىلوگرام نەشە يىغىۋېلىنىپ كۆيدۈرۈۋېتىلدى؛ قىمار ئويناش دېلوسىدىن 330 ى قولغا چۈشۈرۈلدى، 11 مىليون 132 مىڭ 185 يۈەن (كونا خەلق پۇلى)، 270 دانە يامبۇ مۇسادىرە قىلىنىپ، 42 زەھەرلىك چېكىملىك چەككۈچى ۋە سانتۇچى، 257 قىمارۋاز تۇتۇپ تۈرۈلدى ۋە قاماققا ئېلىنىدى. تەربىيە بېرىش ۋە ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، 1954 - يىلدىن كېيىن ناھىيىمىز دائىرىسىدە زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش، قىمار ئويناش، پاھىشۋازلىق قىلىش، ئىپپەت - نومۇسنى سېتىشتەك ھەرىكەتلەر ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىتىلدى.

1962 - يىلى يېزا ئىگىلىكىدىن كەم ھوسۇل ئېلىنغاچقا، جەمئىيەت تەرتىپى بۇزۇلۇپ، قىمارۋازلارنىڭ كونا كېسىلى قوزغىلىپ قالغانىدى، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ۋاقتىدا تەكشۈرۈپ چەكلىدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا ئارالمەكىت باشقۇرۇش رايونى ۋە قىزىلجايتوغراق باشقۇرۇش رايونىدا 117 قىمارۋاز تۇتۇلدى. 1963 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە 165 قىمارۋاز تۇتۇلدى، ئۇلارغا تۇتۇپ تۈرۈپ تەربىيە بېرىلدى، قايتا - قايتا تەربىيە بەرسىمۇ ئۆزگەرمىگەن ئاز ساندىكى قىمارۋازلار باشلىقلىرى ۋە كەسپىي قىمارۋازلارغا

قانۇن بويىچە جىنايى جازا بېرىلدى.

1980 - يىلدىن كېيىن ناھىيىمىزدە زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش، زەھەرلىك چېكىملىك سېتىش، قىمار ئويناش، ئىپپەت - نومۇسىنى سېتىشتەك قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەتلەر يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. ناھىيىلىك ج خ ئورۇنلىرى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئامانلىقنى باشقۇرۇش - جازالاش نىزامى» غا ئاساسەن، داۋاملىق تەكشۈرۈپ، مەنئى قىلىپ، زەربە بېرىپ تۇردى. ستاتىستىكا قىلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش، زەھەرلىك چېكىملىك سېتىش بويىچە 25 دېلو پاش قىلىنىپ، 96 كىشى تۇتۇلدى؛ 60 قىمار دېلوسى پاش قىلىندى، 5 تاۋكا پاچاقلاندى، قىمار ئەسۋابىدىن 18 ى مۇسادىرە قىلىندى، 154 قىمارۋاز تۇتۇلدى، 2468.82 يۈەن قىمار پۇلى قولغا چۈشۈرۈلدى؛ ئىپپەت - نومۇسىنى سېتىش، پاھىشىۋازلىق دېلوسىدىن 22 سى پاش قىلىنىپ، 22 پاھىشە ئايال تۇتۇلدى، شەھۋانىيلىق تەسۋىرلەنگەن ژۇرنال ساتقۇچىدىن بىرى تۇتۇلدى. يۇقىرىقى كىشىلەرگە جىنايىتىنىڭ ئېغىر - يېنىكلىكىگە قاراپ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا مەمۇرىي جەھەتتىن تۇتۇپ تۇرۇش ۋە جەرىمانە قويۇش چارىلىرى كۆرۈلدى، كەسپىي قىمارۋازلار ئاشكارا بىر تەرەپ قىلىندى، بازار كۇنلىرىدىن پايدىلىنىپ 7 قېتىم نەق مەيدان يېغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، 40 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) تەلىم - تەربىيىگە ئىگە قىلىندى. شۇنداق قىلىپ زەھەرلىك چېكىملىك چېكىش، زەھەرلىك چېكىملىك سېتىش، قىمارۋازلىق، ئىپپەت - نومۇسىنى سېتىش ھەرىكەتلىرىگە ئۇنۇملۇك زەربە بېرىلدى، جەمئىيەت ئامانلىقى ئەھۋالى روشەن ھالدا ياخشىلاندى.

2. ئالاھىدە كەسىپتىكىلەرنى باشقۇرۇش

ناھىيىلىك ج خ ئورگىنى قۇرۇلغاندىن بۇيان، مېھمانخانا كەسپى، رېمونتچىلىق كەسپى، تامغا ئويۇش، مىلىچمال دۇكانلىرى قاتارلىق ئالاھىدە كەسىپلەر ئۈستىدە ئامانلىقنى ساقلاش بويىچە ئالاھىدە باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1950 - يىلى، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ساراي - دۇكانلارنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق 9 قاچقۇننى تۇتقاندى. 1984 - يىلى، ناھىيە بويىچە ئالاھىدە كەسىپتىكىلەر 20 نەچچە ئىقتىسادىي دېلوغا يېپ ئۇچى تېپىپ بەردى.

3. «4 خىل» ئۇنسۇرلارنى رېجىمغا ئېلىش - ئۆزگەرتىش

1952 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك ج خ ئورگىنى جىنايىتى بىر قەدەر يېنىك بولغان پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇر (قىسقارتىپ «4 خىل» ئۇنسۇر دېيىلىدۇ) ۋە سىياسىي ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغان باشقا ئۇنسۇرلارغا ئىجتىمائىي رېجىم سىياسىتىنى يولغا قويدى. ئۇلارنى كەڭ ئاممىنىڭ ئارىسىغا قويۇپ بېرىپ، ئامما نازارەت قىلىش بىلەن مەمۇرىي باشقۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ئىجتىمائىي نازارەت ئاستىدا ئەمگەك داۋامىدا پەيدىنپەي ئۆزگەرتىپ، ئۆز ئەمگىكى بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدىغان ئەمگەكچىلەرگە ئايلاندۇردى. ئىپادىسى ياخشى بولغان «4 خىل» ئۇنسۇرلارغا بولغان رېجىم مۇددىتىنى قىسقارتىپ ياكى رېجىمنى بىكار قىلىپ كۆپىراتىپ - گۇرۇھى ئەزالىقىغا قوبۇل قىلدى، ئۇلار كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار بىلەن ئوخشاش ئىشتا ئوخشاش ھەق ئالدى. 1953 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 3229 «4 خىل» ئۇنسۇر ئۆزگەرتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە قالپىقى ئېلىنىپ كۆپىراتىپ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىنغىنى 1168 كىشى، قالپىقى ئېلىنىپ كاندىدات كۆپىراتىپ ئەزاسى قىلىنغىنى 1670 كىشى، رېجىمغا ئېلىش مۇددىتى قىسقارتىلغىنى 391 كىشى.

1962 - يىلدىن باشلاپ جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ «4 خىل» ئۇنسۇرلارنى ئۆزگەرتىش تەجرىبىسىدىن

پايدىلىنىپ، ھۆددىگە ئېلىپ ئۆزگەرتىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇ نازارەت قىلىش - ئۆزگەرتىش گۇرۇپپىسى دەپ ئاتالدى، 10 گۇڭشې ئەزاسى بىر يامان ئادەمنى ھۆددىگە ئېلىش چارىسىنى قوللىنىپ «4 خىل» ئۇنسۇرلارنى نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتتى. 1963 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە 859 نازارەت قىلىش - ئۆزگەرتىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، نازارەت قىلىش - ئۆزگەرتىشكە 2133 كىشى قاتناشتى. بۇ گۇرۇپپىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى «4 خىل» ئۇنسۇرلارغا نسبەتەن نازارەت قىلىش، تەربىيە بېرىش، ئەمگەككە سېلىش ئارقىلىق ئۇلارنى ئەمگەك ئارقىلىق ئۆزگىرىپ، ئەكسىيەتچىل مەيدانىدىن ۋاز كېچىپ، گۇناھىنغا توۋا قىلىپ يېڭىۋاشتىن ئادەم بولىدىغان قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. 1979 - يىل 2 - ئايدا، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «پومېشچىك، باي دېھقانلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىۋېتىش مەسىلىسى ۋە پومېشچىك، باي دېھقانلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ تەركىبى مەسىلىسى ھەققىدىكى قارارى» غا ئاساسەن، ئىپادىسى ياخشى «4 خىل» ئۇنسۇرلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىۋېتىش خىزمىتى ئىشلەندى، ئامما باھالاش، گۇڭشې - مەيدانلاردا مۇزاكىرە قىلىپ تەستىقلاش ئارقىلىق شۇ يىلى 428 ئادەمنىڭ قالپىقى ئېلىپ تاشلاندى، قالپىقى ئېلىنغانلارنىڭ سانى %95.84 نى ئىگىلىدى، قالغان 77 «4 خىل» ئۇنسۇرنىڭ قالپىقى 1983 - يىلى پۈتۈنلەي ئېلىپ تاشلاندى.

4. ئازغان ياشلار - ئۆسمۈرلەرگە ياردەم بېرىش

1979 - يىلدىن بۇيان ج خ، ئەدلىيە ئورگانلىرى جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۇزەش جەريانىدا ئىجتىمائىي كۇچلەرنى سەپەرۋەر قىلىش ۋە ئۆلارغا تايىنىش چارىسىنى قوللاندى. ياردەم بېرىش - تەربىيىلەش گۇرۇپپىلىرىنى قۇرۇپ، «تۆتتى ھۆددىگە ئېلىش» (ئىدارىلەر ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ھۆددىگە ئېلىش، مەكتەپلەر ئوقۇغۇچىلارنى ھۆددىگە ئېلىش، مەھەللىلەر ئاھالىلەرنى ھۆددىگە ئېلىش، ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرىنى ھۆددىگە ئېلىش) نى يولغا قويدى، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ياشلار - ئۆسمۈرلەرگە قانۇن بىلىملىرىنى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىش، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ئازغان ياش، ئۆسمۈرلەرنى تەسىرلەندۈردى، ياردەم بېرىپ تەربىيىلىدى. ھەرقايسى ئورۇنلاردىكى پارتىيە مەمۇرىيەت، ئاممىۋى تەشكىلاتلار بىرلىكتە ياردەم قىلىپ تەربىيە بەرگەچكە، كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. 1979 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە، ناھىيە بويىچە 580 ئازغان ياش ۋە ئۆسمۈرگە ياردەم ۋە تەربىيە بېرىلدى، ئۇنىڭدىن 504 ى ياخشى ئادەم بولۇپ كەتتى، ياخشى بولۇپ ئۆزگىرىش نىسبىتى %89.86 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە بىرى كەنت باشلىقى بولۇپ سايلاندى، 2 سى ھەربىي سەپكە قوبۇل قىلىندى، 66 سى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى ۋە مەكتەپلەرگە ئەۋەتىپ بېرىلدى، 405 ى ئۆزى ئىش تېپىپ كەتتى ياكى يېزىغا قايتىپ ئەمگەك بىلەن شۇغۇللاندى.

5. ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش

50 - يىللاردىن باشلاپ، ج خ ئورگانلىرى كېسىلگەن جىنايەتچىلەرنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش سىياسىتىنى قوللىنىپ، جىنايەتچىلەرنى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش دېھقانچىلىق مەيدانىغا يىغىپ نازارەت ئاستىدا ئەمگەككە سالدى. ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش خىزمىتىدە «قانۇن بويىچە، مەدەنىي، ئىلمىي باشقۇرۇش» قائىدىسىدا چىڭ تۇرۇلدى، جازالاش، تەربىيە بېرىش بىلەن ئىدىيە ئۆزگەرتىش بىرلەشتۇرۇلدى، ئەمگەك قىلىش بىلەن سىياسەت، مەدەنىيەت، تېخنىكا ئۆگىنىش بىرلەشتۇرۇلدى، قاتتىق باشقۇرۇش بىلەن تەربىيە بېرىپ تەسىرلەندۈرۈش بىرلەشتۇرۇلدى. جىنايەتچىلەرنى تەشكىللەپ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، رىجمىغا ئېلىش تەربىيىسى، جىنايىتىنى تونۇپ قانۇنغا بويسۇنۇش تەربىيىسى، سىياسەت تەربىيىسى، ئىستىقبال تەربىيىسى، ئەخلاق تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى ھەمدە جىنايەتچىلەرگە مەدەنىيەت بىلىملىرى ۋە تېخنىكا قاتارلىقلار ئۆگىتىلدى. ياۋاشلىق بىلەن ئۆزگەرگەن، ئەمگەكتە ئاكتىپ

بولغان، باشقا جىنايەتلەرنى پاش قىلغانلارغا خىزمەت كۆرسەتكەن دەپ مۇكاپات بېرىلدى ۋە ئۇلارنىڭ جازا مۇددىتى قىسقارتىلدى؛ قاچقۇنلارغا ۋە تەكرار جىنايەت ئۆتكۈزگۈچىلەرگە جازا قوشۇلدى. 1984 - يىلىدىن 1988 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى 5 ،، 6 - ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش تارماق ئەترەتلىرىدە ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلىۋاتقان جىنايەتچىلەر ئىچىدە 485 كىشى ئەمگەكتە ئاكتىپ بولدى، 762 كىشى خىزمەت كۆرسىتىپ مۇكاپاتلاندى، 688 كىشى جازا مۇددىتى قىسقارتىلىپ بۇرۇن قويۇپ بېرىلدى، تەكرار جىنايەت ئۆتكۈزگەن 10 جىنايەتچىنىڭ جازا مۇددىتى ئۇزارتىلدى.

6. جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە زەربە بېرىش

1983 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە، مەركەزنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، 2 قېتىم ئېغىر جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش كۈرىشى (قىسقارتىلىپ «قاتتىق زەربە بېرىش» دېيىلىدۇ) ئېلىپ بېرىلدى. 1 - قېتىملىق قاتتىق زەربە بېرىش كۈرىشى 1983 - يىل 9 - ئايدا باشلىنىپ 1986 - يىل 12 - ئايدا تاماملاندى. 3 يىل 3 ئاي ۋاقىت ئىچىدە بۇ كۈرەش 3 جەڭگە بۆلۈنۈپ، بىر تۇتاش ھەرىكەت بىلەن ئېلىپ بېرىلدى. نۇقتىلىق زەربە بېرىلگەنلەر: لۇكچەكلەر گۇرۇھىدىكى ئۇنسۇرلار؛ ئېغىر يۇرۇپ دېلو سادىر قىلغۇچى ئۇنسۇرلار؛ قاتىل، ئوت قويغۇچى، پارتلاتقۇچى، زەھەر تاشلىغۇچى، زەھەرلىك چېكىملىك ساتقۇچى، باسقۇنچىلىق قىلغۇچى، بۆلەكچىلىق قىلغۇچىلار ۋە چوڭ ئوغرىلار؛ ئايالالارنى ۋە بالىلارنى ئالداپ ئاپىرىپ ساتقۇچىلار؛ ئايالالارنى ئېپىپەت - نومۇسىنى سېتىشقا زورلىغۇچى ۋە ئازدۇرغۇچىلار؛ شەھۋانىيلىق تەسىرلەنگەن ژۇرنال، ياكى ئۇن - سىن لېنتىلىرىنى قايتا ئىشلەپ ساتقۇچى جىنايەتچىلەر؛ نەق بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى بولغان ئەكسىيەتچىل خۇراپىي تەشكىلاتلارنىڭ باشلىقلىرى؛ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلىۋاتقان جىنايەتچىلەردىن قاچقانلار؛ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش - ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش ئورۇنلىرىدىن قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن يېڭىۋاشتىن جىنايەت ئۆتكۈزگەنلەر شۇنىڭدەك تۇتۇش بۇيرۇقى چىقىرىلغان جىنايەتچىلەر؛ ئەكسىلئىنقىلابىي شۇئار - پىلاكات، تەشۋىقات ۋەرەقىسى، نامسىز خەت يازغان نەق ئەكسىلئىنقىلابچىلار شۇنىڭدەك نەق بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغان لىن بياۋ ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ قالدۇقلىرى؛ قانۇنسىز قورال - ياراغ ئىشلىگەن، ئېلىپ - ساتقان، توشۇغان ياكى قورال - ياراغ، ئوق - دورا ئوغرىلىغان جىنايەتچى ئۇنسۇرلار؛ تاۋكا قۇرغان، قايتا - قايتا تەربىيە بەرسىمۇ ئۆزگەرمىگەن قىمارۋازلار ۋە جىنايەت ئۆتكۈزۈش تېخنىكىلىرىنى ئۆگەتكۈچى جىنايەتچىلەر. بۇلارغا نىسبەتەن «ئېغىر، تېز جازالاش، ھەمىسىنى بىراقلا تورغا چۈشۈرۈش» قاتىجىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، قانۇن بويىچە 245 جىنايەتچى قولغا ئېلىنىدى، 23 جىنايەتچىلەر گۇرۇھى پاچاقلاپ تاشلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە 27 كىشى باشقا جايلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا، 68 كىشى ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەشكە يوللاپ بېرىلدى، 150 كىشى باشقىچە بىر تەرەپ قىلىندى. 1990 - يىل 7 - ئايدا 2 - قېتىملىق مەركىزىي كومىتېت سىياسىي - قانۇن كومىتېتىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە قاتتىق زەربە بېرىش ئېلىپ بېرىلدى. زەربە بېرىشنىڭ ئاساسلىق ئوبيېكتى ئېغىر جىنايى ئىشلار جىنايىتى ئۆتكۈزگەن ئۇنسۇرلار بولدى. قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ھەر خىل كىشىلەردىن جەمئىي 103 كىشى تۇتۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 34 كىشى قانۇن بويىچە قولغا ئېلىنىدى، 30 كىشى ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەشكە، بىر كىشى ياش - ئۆسمۈرلەرنى تەربىيىلەش ئورنىغا يوللاپ بېرىلدى، 16 كىشى مەمۇرىي جەھەتتىن تۇتۇپ تۇرۇلدى، 2 كىشىگە ئامانلىقنى ساقلاش بويىچە چارە كۆرۈلدى، 2 كىشىگە تەنقىد - تەربىيە بېرىلدى، 7 كىشى باشقا جايلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا يوللاپ بېرىلدى، بىر كىشى بۇاستە شىكايەت قىلىنىدى، 10 كىشى باشقىچە بىر تەرەپ قىلىنىدى. 2 قېتىملىق قاتتىق زەربە بېرىش كۈرىشى ئارقىلىق جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىنىڭ جىنايى ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن تۇرلۇك جىنايى ئىشلار دېلولىرىنىڭ يۇز بېرىش نىسبىتى تۆۋەنلىدى. ستاتىستىكىغا قارىغاندا، 1983 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە يۇز

بەرگەن دېلو 957 بولۇپ، 1975 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە يۈز بەرگەن 2368 دېلوغا سېلىشتۇرغاندا، جىنايى ئىشلار دېلوسىنىڭ نىسبىتى %67.8 تۆۋەنلىدى. جەمئىيەت ئامانلىقى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ياخشىلاندى.

§ 4 . قاتناشنى باشقۇرۇش

1. ناھىيە بازىرى كوچىلىرىنى باشقۇرۇش

1987 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ قاتناش ئەترىتى ناھىيە بازىرى 4 كوچىسى، شەرقىي ۋە غەربىي چوڭ كوچىغا قاتناش تەرتىپىنى ساقلاشقا مەخسۇس ئادەم قويدى. شەرقىي كوچا بىلەن كونا بازار كوچىسىنىڭ 4 كوچا ئېغىزى، شەرقىي ۋە غەربىي كوچا بىلەن يېڭى كوچىنىڭ 4 كوچا ئېغىزى، غەربىي كوچا بىلەن ئامبار ئالدى يولىنىڭ 4 كوچا ئېغىزى قاتارلىق 3 ئورۇندا ئادەم ۋە نۆۋەتا بېكىتىلىپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. بايرام، بازار كۈنلىرى ياكى چوڭ يېغىن ئېچىلغان ۋاقىتلاردا قاتناش پاتروللىرى كۆپەيتىلدى، ھارۋا - تراكتورلارنىڭ ئاساسلىق كوچىلاردا قاتنىشى مەنئى قىلىندى، ۋېلىسىپىتكە ئادەم ئېلىش ۋە ماشىنا يوللىرىدا مېڭىش مەنئى قىلىندى، ھارۋا يوللىرىدا پىيادىلەرنىڭ مېڭىشىغا رۇخسەت قىلىنمىدى. خىلاپلىق قىلغۇچىلارغا جەرىمانە قويۇلدى. ناھىيە بازىرىدا ماشىنا، ھارۋا، پىيادىلەر يولى ئايرىۋېتىلدى.

2. تاشيول باشقۇرۇش

تاشيول باشقۇرۇشتا، بىخەتەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشتا چىڭ تۇرۇلۇپ، ۋەقە ئازايتىلىپ، قاتناشنىڭ راۋانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش، تەكشۈرۈشنى كۈچەيتىش ھەمدە تېز ئايلىنىدىغان دوقمۇش ۋە خەتەرلىك يول يۈزىگە ياكى ئۆتۈشمە يول ئېغىزلىرى قاتارلىق يەرلەرگە ھەرخىل قاتناش بەلگىلىرى ئورنىتىش چارىلىرى قوللىنىلدى. 1990 - يىلدىكى ستاتىستىكىغا قارىغاندا، جەمئىي 23 يەرگە قاتناش بىخەتەرلىكى بەلگىسى، 200 يول توسقى، 13 بىخەتەرلىك بەلگىسى ئورنىتىلغان.

3. قائىدىگە خىلاپ ۋەقەلەرنى بىر تەرەپ قىلىش

1954 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بويىچە قائىدىگە خىلاپ يۈز بەرگەن قاتناش ۋەقەسى 550 قېتىم بولۇپ، 232 كىشى ئۆلدى، 329 كىشى يارىدار بولدى. 700 مىڭ 100 يۈەن ئىقتىسادىي زىيان بولدى. قاتناش قائىدىسىگە خىلاپ يۈز بەرگەن ۋەقەلەر قائىدە بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى.

§ 5 . جىنايى ئىشلارنى رازۋېدكا قىلىش - پاش قىلىش

ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن بۇيان دېلولارنى رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلىش ھوقۇقىنى ئۆز ئالدىغا يۈرگۈزدى. 1950 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1456 دېلو يۈز بەردى، ناھىيىلىك ج خ ئورگانلىرى ئاممىنىڭ ياردىمى بىلەن 1248 دېلونى رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلدى، پاش قىلىش نىسبىتى %85.7 بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە جىنايى ئىشلارنى رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلىش خىزمىتى توسالغۇغا ئۇچراپ، دېلو پاش قىلىش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلەپ كەتكەنىدى. 1967 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 1605 دېلو يۈز بەردى، بۇنىڭدىن رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلىنغان جىنايى ئىشلار دېلوسى 841 پارچە بولۇپ، پاش قىلىنىش نىسبىتى %52.4 بولدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي

كومىتېتى 3 . ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك چ خ ئورگىنىنىڭ رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلغان جىنايى ئىشلار دېلوسىنىڭ نىسبىتى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە ئۆستى. 1977 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يۈز بەرگەن دېلو 1841 بولۇپ، بۇنىڭدىن رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلىنغىنى 1458 بولدى، پاش قىلىش نىسبىتى 79.2% كە يەتتى. 1983 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە، ناھىيە بويىچە يۈز بەرگەن دېلو 957 بولۇپ، بۇنىڭدىن رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلىنغىنى 824 بولدى. جىنايى ئىشلار دېلوسىنىڭ پاش قىلىنىش نىسبىتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 87.1% بولدى.

§ 6 . ئوت ئۆچۈرۈش

1. خالىس ئوت ئۆچۈرۈش ئورگىنى

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) دىن باشلاپ ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى خالىس ئوت ئۆچۈرۈش چوڭ ئەترىتىنى تەسىس قىلدى. چوڭ ئەترەت قۇتقۇزۇش، بۇزۇش، قوغداش، توشۇشتىن ئىبارەت 4 شۆبە ئەترەتكە بۆلۈندى، بۇنىڭ 44 ئوت ئۆچۈرگۈچى خادىمى بار ئىدى.

1952 - يىلى، ناھىيىلىك ئوت ئۆچۈرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا 45 ئوت ئۆچۈرۈش گۇرۇپپىسى، جەمئىي 88 خالىس ئوت ئۆچۈرگۈچى خادىم بار بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا، خالىس ئوت ئۆچۈرۈش ئاپپاراتى يوقاپ كەتتى. 1980 - يىل 6 - ئايدا، ناھىيىلىك ئوت ئاپىتىدىن مۇداپىئە كۆرۈش - بىخەتەرلىكنى ساقلاش ھەيئىتى يېڭىۋاشتىن تەشكىل قىلىندى، ھەرقايسى كارخانا ئورۇنلىرىدا خالىس ئوت ئۆچۈرۈش ئەترەتلىرى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە خالىس ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتى 10 غا، خادىمى 90 كىشىگە يەتتى.

2. ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش

1952 - يىل 8 - ئايدا، ناھىيە بازىرىدىكى ھەرقايسى خالىس ئوت ئۆچۈرۈش ئەترەتلىرى چ خ ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئازادلىق كوچىسىدا 303 مورا، مەدەنىيەت كوچىسىدا 119 مورا، قۇرۇلۇش كوچىسىدا 221 مورا، قاتناش كوچىسىدا 286 مورا بولۇپ جەمئىي 1138 مورىنى ئۆزگەرتتى. 1963 - يىلى ناھىيە بويىچە 554 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە 524 خاماننى ئوت ئاپىتىدىن ساقلاش - قوغداش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭغا 2511 كىشى قاتناشتى، ئوت ئۆچۈرۈشكە ئىشلىتىش ئۈچۈن 288 كۆل قېزىلدى، 573 چېلەك سېتىۋېلىندى، 38 پارچە ئوت ئۆچۈرۈش كىگىزى، 54 دانە داس، 9031 دانە گۈرجەك، كەتمەن، ئوت ئۆچۈرۈش سۇپۇرگىسى قاتارلىق ئوت ئۆچۈرۈش ئۈسكۇنىلىرى تەييارلاندى. 1974 - يىلى ناھىيە بويىچە ئۇقتىلىق قوغدىلىدىغان ئورۇنلارغا ئوت ئۆچۈرۈش ئەسۋابلىرى سېتىۋېلىندى، ئوت كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش - بىخەتەرلىك تۈزۈملىرى تۈرغۇزۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1980 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسىنىڭ «بىخەتەرلىكنى ساقلاش، ئوت كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەيئىتى قۇرۇش ۋە يازلىق يىغىم ۋاقتىدا ئوت كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى ھەققىدە دوكلات» نى تەستىقلاپ چۈشۈردى. ھەر يىلى 5 - ئايدىكى بىخەتەرلىك ئېيى پائالىيىتىدە، ناھىيە بويىچە ئىدارە، كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلاردا بىخەتەرلىكنى ساقلاش، ئوت كېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلدى؛ ئەتىيازدا، ياز، كۈز پەسىللىرىدە چ خ، سۇغۇرتا شىركىتى ۋە ئۇقتىلىق ئورۇن، ھەرقايسى يېزىلاردىكى كادىرلار ئوت كېتىشنىڭ

ئالدىنى ئېلىش ئۈسكۈنىلىرىنى تەكشۈرۈشكە ئۈيۇشتۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن يوشۇرۇن ئاپەتلەر تۈگىتىلىپ، ئوت ئاپىتى ۋەقەلىرىنىڭ پەيدا بولۇشى يىلدىن - يىلغا ئازايتىلدى.

3. ئوت ئاپىتى ۋەقەلىرى

1953 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە، ناھىيە بويىچە 61 قېتىم تەبىئىي ئوت ئاپىتى يۈز بەردى. نەتىجىدە 94 مىڭ يۈەن زىيان بولدى، 7 كىشى كۆيۈپ ئۆلدى، 4 كىشى كۆيۈپ يارىدار بولدى. 1952 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە 6 قېتىم ئوت قويۇش ۋەقەسى يۈز بەردى، ناھىيە بازىرىدىكى بىر كۆلۈپ، 9 ئېغىز ئولتۇراق ئۆي كۆيۈپ كەتتى، 7 كىشى ئۆلدى، 2 كىشى يارىلاندى، 64 مىڭ يۈەن زىيان بولدى. 1972 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە 2 قېتىم ئوت قويۇش ۋەقەسى يۈز بەردى. 24 مىڭ يۈەن زىيان بولدى، 5 كىشى يارىلاندى. 1982 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 26 قېتىم ئوت ئاپىتى بولدى. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.4 قېتىم ئوت ئاپىتى يۈز بەردى، 20 كىشى يارىلاندى، 365 مىڭ 800 يۈەن زىيان بولدى.

37 يىل ئىچىدە جىنايى ئىشلار دېلولىرىنىڭ يۈز بېرىش، پاش قىلىنىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 22 — 2 بىرلىكى: پارچە

يىل	يۈز بەرگەن دېلو	پاش قىلىنغان دېلو	پاش قىلىنىش نىسبىتى%	يۈنىڭ ئىچىدىكى چوڭ دېلو			قالغىنى
				يۈز بەرگىنى	پاش قىلىنغىنى	نىسبىتى %	
1950	261	261	100	—	—	—	—
1951	162	158	98	—	—	—	4
1952	158	101	64	—	—	—	—
1953	109	105	96	—	—	—	4
1954	83	57	68	—	—	—	—
1955	57	49	86	4	2	50	13
1956	68	45	66	25	19	76	4
1957	89	66	74	23	18	78	3
1962	115	106	92	39	32	82	59
1963	108	102	94	47	45	96	10
1964	87	80	92	4	2	50	4
1965	77	62	81	4	3	75	3
1966	82	56	68	5	5	100	—
1967	114	81	71	4	4	100	10
1968	123	64	53	12	10	83	10
1969	37	17	46	7	7	100	—
1970	152	122	80	14	5	36	25

—	68	17	25	45	50	112	1971
—	33	3	9	22	23	105	1972
—	75	6	8	45	92	206	1973
6	68	17	25	28	64	232	1974
19	86	24	28	64	185	290	1975
10	89	17	19	61	143	234	1976
8	83	15	18	77	176	229	1977
10	80	8	10	75	166	220	1978
—	82	9	11	66	189	286	1979
—	57	8	14	80	325	404	1980
1	80	24	30	83	341	410	1981
—	—	—	—	89	261	292	1982
—	100	15	15	84	160	190	1983
—	100	11	11	83	80	96	1984
—	95	21	22	94	90	96	1985
6	88	30	34	92	123	133	1986
—	79	27	34	85	83	98	1987
—	87	39	45	83	101	122	1988
7	92	33	36	88	93	106	1989
—	80	48	60	81	94	116	1990

II باب

تەپتىشلىك

1§ . ئاپپاراتلار

1953 - يىلى ئونىۇ ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى. 1955 - يىلى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ شتاتى 8 گە يەتتى، تەركىبىدە كاتىبات بۆلۈمچىسى، تەكشۈرۈش - ئەرز قىلىش بۆلۈمچىسى، رازۋېدكا بۆلۈمچىسى، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشنى تەپتىش قىلىش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى پالەچ ھالغا

چۈشۈپ قالدى، 1968 - يىلدىن 1972 - يىل 3 - ئايغىچە ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسى تەپتىشلىك ھوقۇقىنى ۋاكالىتەن يۈرگۈزدى، 1979 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە، مەمۇرىيەت ئىشخانىسى، قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش بۆلۈمى، ئەرز قىلىش بۆلۈمى، خىيانەتچىلىك - پارىخورلۇققا قارشى تۇرۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. كادىر - ساقچى 36 كىشىگە يەتتى.

ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىش ۋە مۇئاۋىن تەپتىشلىرى

جەدۋەل: 22 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
باش تەپتىش	جالاڭ قۇچۇەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۇەن ئەنچۇاڭ شەھىرى	1953.10 — 1957.2
	يالاڭ تېيەنفالاڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۇەن گۇاڭيۈەن ناھىيىسى	1957.2 — 1958.5
	راخمان نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.12 — 1966.4
	مۇگار سۇلايمان	ئەر	ئۇيغۇر	شايار ناھىيىسى	1966.4 — 1969.4
	مەخمۇت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	كۇچا ناھىيىسى	1979.3 — 1984.8
	ھەمدۇللا سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —
مۇئاۋىن باش تەپتىش	يالاڭ تېيەنفالاڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۇەن گۇاڭيۈەن ناھىيىسى	1956.10 — 1957.2
	مۇگار سۇلايمان	ئەر	ئۇيغۇر	شايار ناھىيىسى	1964.10 — 1966.4
	خې جيائىمالاڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۇەن لۇشيەن ناھىيىسى	1981.7 — 1984.8
	سۇن لىچۇەن	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ فىڭلەي ناھىيىسى	1984.8 — 1990.3
	نىياز تۇمۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —
	ۋاڭ شىمې	ئەر	خەنزۇ	خېنەن ئەنيالاڭ شەھىرى	1990.3 —
	دىلاڭ پىڭگاڭ	ئەر	خەنزۇ	جيائۇ روگاۋ شەھىرى	1990.3 —
	موللىنىياز مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.10 —

§2 . جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى

1953 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى قوبۇل قىلىپ بېجىرگەن، ج خ ئىدارىسى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاشقا يوللىغان دېلو 525 پارچە (559 كىشى)؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 519 پارچە(546 كىشى). ج خ ئىدارىسى ئەيىبلەشكە يوللىغان دېلو 467 پارچە (489 كىشى)؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 426 پارچە(398 كىشى).

1962 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى قوبۇل قىلىپ بېجىرگەن، ج خ ئىدارىسى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاشقا يوللىغان دېلو 240 پارچە (243 كىشى)؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 217 پارچە(229 كىشى)، تەپتىش مەھكىمىسى دېلو تۈرغۇزۇپ قولغا ئېلىشنى تەستىقلىغان جىنايەتچى 20، ج خ ئىدارىسى ئەيىبلەشكە يوللىغان دېلو 213 پارچە (225 كىشى)؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن

سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 182 پارچە (212 كىشى) .

1980 - يىلى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاشقا يوللانغان جىنايەتچى 44 كىشى بولۇپ، تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 36 كىشى. ج خ ئىدارىسى ئەيىبلەشكە يوللىغان دېلو 44 پارچە، تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 34 پارچە.

1982 - يىلى قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن، ج خ ئىدارىسى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاشقا يوللىغان دېلو 66 پارچە (88 كىشى) ، تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 44 پارچە (61 كىشى) ؛ قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن دېلو ئەيىبلەش 54 پارچە(72 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوتقا ئەيىبلەنگىنى 35 پارچە(47 كىشى) ؛ ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 5 پارچە (8 كىشى) ؛ قايتۇرۇلغىنى 7 پارچە (7 كىشى) .

1983 - يىلى قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش دېلوسى 69 پارچە(90 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 60 پارچە(77 كىشى) ؛ قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن، ج خ ئىدارىسى ئەيىبلەشكە يوللىغان دېلو 73 پارچە(100 كىشى) ، (1982 - يىلى قېچىلغان 3 پارچە دېلو، 7 كىشى بۇنىڭ ئىچىدە) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 70 پارچە (98 كىشى) ؛ ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 3 پارچە (2 كىشى) .

1984 - يىلى قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن تۇرلۇك جىنايى ئىشلار دېلوسى 68 پارچە (81 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 42 پارچە (47 كىشى) ؛ قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن ئەيىبلەش دېلوسى 56 پارچە (71 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 49 پارچە (60 كىشى) ؛ ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 3 پارچە(5 كىشى) .

1985 - يىلى قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش دېلوسى 35 پارچە(49 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 20 پارچە (26 كىشى) ؛ قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن ئەيىبلەش دېلوسى 31 پارچە(41 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 22 پارچە (31 كىشى) ؛ ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 4 پارچە(8 كىشى) .

1986 - يىلى قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش دېلوسى 49 پارچە (84 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 62 كىشى؛ بېجىرىلگەن ئەيىبلەش دېلوسى 40 پارچە(63 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 32 پارچە (35 كىشى) ، ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 4 پارچە (7 كىشى) .

1987 - يىلى بېجىرىلگەن قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش دېلوسى 48 پارچە (65 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 33 پارچە (42 كىشى) ؛ بېجىرىلگەن ئەيىبلەش دېلوسى 39 پارچە (62 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 36 پارچە (46 كىشى) ، ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى بىر پارچە (9 كىشى) . ج خ ئىدارىسى قايتۇرۇۋالغان ئەيىبلەش دېلوسى 2 پارچە (3 كىشى) .

1988 - يىلى قوبۇل قىلىپ بېجىرىلگەن قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش دېلوسى 42 پارچە (51 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 31 پارچە (38 كىشى) ، بېجىرىلگەن ئەيىبلەش دېلوسى 31 پارچە (40 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 23 پارچە (31 كىشى) ، ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى بىر پارچە (2 كىشى) .

1989 - يىلى بېجىرىلگەن قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش دېلوسى 40 پارچە (62 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 29 پارچە (46 كىشى) ، بېجىرىلگەن ئەيىبلەش دېلوسى 33 پارچە (51 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 26 پارچە (40 كىشى) ، ئەيىبلەش كەچۈرۈم

قىلىنغىنى بىر پارچە (بىر كىشى) .

1990 - يىلى بېجىرىلگەن قولغا ئېلىشنى تەستىقلاش دېلوسى 38 پارچە (58 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن قولغا ئېلىش تەستىقلانغىنى 29 پارچە (45 كىشى) ، بېجىرىلگەن ئەيىبلەش دېلوسى 43 پارچە (70 كىشى) ؛ تەكشۈرگەندىن كېيىن سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 27 پارچە (45 كىشى) ، ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 2 پارچە (4 كىشى) .

§ 3 . قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى

1986 - يىلى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ قانۇن - ئىنتىزامنى تەپتىش قىلىش خىزمىتىنى كۈچەيتىش ھەققىدىكى قارارىغا ئاساسەن، قانۇن - ئىنتىزامنى تەپتىش قىلىش خىزمىتىنى باشلىدى، 1987 - يىل 6 - ئايغىچە، بېجىرىلگەن قانۇن - ئىنتىزام دېلوسى 3 پارچە (6 كىشى) بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قارا چاپلاش دېلوسى بىر پارچە (بىر كىشى) ؛ خىزمەتتە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش - ئېتىبارسىز قاراش دېلوسى بىر پارچە (بىر كىشى) ؛ يالغان ھۆججەت ياساش دېلوسى بىر پارچە (4 كىشى) . تەكشۈرۈپ دەللىلەش ئارقىلىق بىر دېلو (بىر كىشىنىڭ ئىشى) ئاخىرلاشتۇرۇلدى.

1987 - يىل 7 - ئايدىن 1988 - يىل 12 - ئايغىچە بېجىرىلگەن قانۇن - ئىنتىزام دېلوسى 7 پارچە (10 كىشى) بولدى. دېلو تۈرغۈزۈپ رازۇبدكا قىلىنغان دېلو بىر پارچە (بىر كىشى) ؛ باشقا جايلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشى ئۈچۈن يوللانغىنى 6 پارچە (9 كىشى) بولدى.

1989 - يىلى بېجىرىلگەن قانۇن - ئىنتىزام دېلوسى 2 پارچە (2 كىشى) ، دېلو تۈرغۈزۈپ رازۇبدكا قىلىنغىنى بىر پارچە (بىر كىشى) ؛ باشقا جايلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشى ئۈچۈن يوللانغىنى بىر پارچە (بىر كىشى) بولدى.

1990 - يىلى بېجىرىلگەن قانۇن - ئىنتىزام دېلوسى 4 پارچە (6 كىشى) ، دېلو تۈرغۈزۈپ رازۇبدكا قىلىنغىنى بىر پارچە (3 كىشى) ؛ ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 3 پارچە (3 كىشى) .

§ 4 . ئىقتىسادىي تەپتىشلىك

1955 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى جەمئىي 103 ئىقتىسادىي دېلونى بېجىردى. دېلو تۈرغۈزۈپ رازۇبدكا قىلىش ئارقىلىق سوتقا ئەرز قىلغىنى 14 كىشى، ئەيىبلەشنى كەچۈرۈم قىلغىنى 69 كىشى، ئەيىبلەنمىگىنى 20 كىشى بولدى.

1983 - يىلى قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن ئىقتىسادىي دېلو 6 پارچە (8 كىشى) بولدى. بۇنىڭدىن دېلو تۈرغۈزۈلۈپ رازۇبدكا قىلىنغىنى بىر پارچە (بىر كىشى) ؛ قولغا ئېلىش قارار قىلىنغىنى بىر پارچە (بىر كىشى) ؛ ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلغىنى بىر پارچە (بىر كىشى) بولدى.

1984 - يىلى قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن ئىقتىسادىي دېلو 10 پارچە بولدى.

1985 - يىلى بېجىرىلگەن ئىقتىسادىي دېلو 20 پارچە بولۇپ، 21 مىڭ يۈەنلىك ئىقتىسادىي زىيانىنىڭ ئورنى تولدۇرۇۋېلىنىدى.

1986 - يىلدىن 1987 - يىل 6 - ئايغىچە، 9 كىشىگە چېتىشلىق 9 ئىقتىسادىي دېلو بېجىرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە دېلو تۈرغۈزۈلۈپ رازۇبدكا قىلىنغىنى 8 پارچە (8 كىشى)، ئومۇمىي سوممىسى 293 مىڭ 500 يۈەن، تەكشۈرۈپ ئەملىيلەشتۈرۈلگىنى 214 مىڭ يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە خىيانەت قىلىشقا ۋە پارە ئېلىشقا ياتىدىغان

سومما 60 مىڭ 500 يۈەن، ئالداپ ئېلىپ كېتىلگىنى 148 مىڭ يۈەن، ھېساباتتا كەم چىققىنى 5400 يۈەن، بۇلاردىن تۆلىتىۋېلىنغىنى 120 مىڭ 600 يۈەن بولدى. سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 2 پارچە (2 كىشى) ؛ ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 7 پارچە (7 كىشى) بولۇپ، تۆلىتىش چارىسى بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى.

1988 - يىلى، مەملىكەتلىك ۋە ئاپتونوم رايونلۇق تەپتىش خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، ئونىۋ ناھىيىسىدە ئىقتىسادىي جىنايەتكە زەربە بېرىش بويىچە ئومۇمىي جەڭ ئىشخانىسى قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە 51 ئورۇندا ئۆزىنى ئۆزى ئېنىقلاش، ئۆزىنى ئۆزى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ئىقتىسادىي جىنايى ھەرىكەتلەرگە نۇقتىلىق زەربە بېرىلدى. تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىنغان ئىقتىسادىي دېلو جەمئىي 27 پارچە بولۇپ، تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە 53 مىڭ 800 يۈەن كەم چىقتى، بۇلار تۆلىتىش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى.

ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى ئىقتىسادىي جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىش ھەرىكىتى جەريانىدا، پاش قىلىش پونكىتى ۋە مەخسۇس تېلېفون تەسىس قىلدى. بىر يىلدا تاپشۇرۇۋالغان 8 پارچە پاش قىلىش ماتېرىيالى بويىچە تەكشۈرۈش - ئەملىيلەشتۈرۈش ئارقىلىق دۆلەتكە جەمئىي 3 مىليون 817 مىڭ يۈەن ئىقتىسادىي زىيانىنىڭ ئورنىنى تولدۇرۇپ بەردى.

ناھىيىلىك ئىقتىسادىي جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىش بويىچە ئومۇمىي جەڭ ئىشخانىسى تەپتىش مەھكىمىسى بىلەن بىرلىكتە 17 پارچە (17 كىشى) ئىقتىسادىي دېلونى قوبۇل قىلىپ بېجىردى، بۇنىڭ ئىچىدە 2 دېلو (2 كىشى) ئۇستىدە دېلو تۇرغۇزدى، سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلىگىنى بىر پارچە (بىر كىشى) بولدى؛ ئەيىبلەشنى كەچۈرۈم قىلغىنى بىر پارچە (بىر كىشى) بولدى؛ دېلو تۇرغۇزۇش ئۇلچىمىگە توشمىغان 15 پارچە دېلو (15 كىشى) ئۇستىدە ئىقتىسادىي تۆلەم تۆلىتىش چارىسى قوللىنىلدى. قوبۇل قىلىپ بېجىرگەن ئىقتىسادىي دېلونىڭ ئومۇمىي سوممىسى 127 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئەملىيلەشكىنى 98 مىڭ 200 يۈەن بولدى، بۇنىڭدىن 72 مىڭ 800 يۈەن قايتۇرۇۋېلىندى.

1989 - يىلى ئاممىۋى پاش قىلغان ئىقتىسادىي دېلونى قوبۇل قىلىپ بېجىرگىنى 33 پارچە (33 كىشى) . مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشى ئۈچۈن يوللانغىنى 24 پارچە (24 كىشى)، دېلو تۇرغۇزۇلغىنى 9 پارچە (11 كىشى) بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر دېلوغا چېتىشلىق 3 كىشىنىڭ خىيانەت قىلىش جىنايىتى يۇقىرى ئورۇنلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا يوللاندى؛ 3 كىشىگە چېتىشلىق 3 دېلو ئۆز ئورۇنلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا يوللاندى؛ جىنايەتكە توشايدىغان 5 دېلو (5 كىشى) تۆلەمنى تۆلىتىۋېلىش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى. ئاممىۋى پاش قىلغان ئىقتىسادىي دېلونىڭ ئومۇمىي سوممىسى 65 مىڭ 700 يۈەن بولۇپ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئەملىيلەشتۈرۈلگىنى 56 مىڭ 400 يۈەن، بۇنىڭدىن قايتۇرۇۋېلىنغىنى 44 مىڭ 800 يۈەن بولدى.

1990 - يىلى قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلگەن ئىقتىسادىي دېلو 22 پارچە (24 كىشى)، (ئۆتكەن يىلدىن قالغان بىر دېلو، 2 كىشى بۇنىڭ ئىچىدە) بولۇپ، بۇنىڭدىن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشى ئۈچۈن يوللانغىنى 5 پارچە (5 كىشى) ؛ دېلو تۇرغۇزۇلغىنى 4 پارچە (6 كىشى) ؛ سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلەنگىنى 2 پارچە (3 كىشى) ؛ ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى 2 پارچە (3 كىشى) ؛ تۆلەم تۆلىتىۋېلىش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىنغىنى 13 پارچە (13 كىشى) ؛ قوبۇل قىلىپ بېجىرىلگەن ئىقتىسادىي دېلونىڭ ئومۇمىي سوممىسى 126 مىڭ يۈەن، بۇنىڭدىن تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئەملىيلەشتۈرۈلگىنى 70 مىڭ 300 يۈەن بولۇپ، ھەممىسى قايتۇرۇۋېلىنىپ دۆلەت خەزىنىسىگە تاپشۇرۇلدى.

§ 5 . تۈرمە - سولاقخانا تەپتىشلىكى

ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى 1986 - يىلدىن باشلاپ تۈرمە - سولاقخانلارنى تەپتىش قىلىش ۋەزىپىسىنى

ئۆتىدى، قانۇن بويىچە قامالغان ۋە قويۇپ بېرىلگەن جىنايەتچىلەرگە بېرىلگەن جىنايى ئىشلار مۇكۇمى، كېسىمى، باشقۇرۇش - تەربىيىلەش ۋە. ئۆزگەرتىش ئۇستىدىن نازارەتچىلىك قىلدى. تۈرمە - سولاقخانىلاردىكى جىنايەتچىلەرنىڭ ئارخىپلىرىنى تۈرغۇزدى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى، جىنايەتچىلەرنىڭ ناماق - ياتاق، تازىلىق، شامالدىتىش، تۈرمە قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىش، ئىدىيىۋى ھالەتلەر، داۋالاش قاتارلىق ئەھۋاللارنى تەكشۈرۈپ، ھەرئايدا جىنايەتچىلەرگە دەرس ئۆتۈش تۈزۈمىنى بەرپا قىلدى ھەمدە تۈرمە - سولاقخانىلاردىكى كادىر - ساقچىلارنىڭ تۈرمىنى باشقۇرۇش سىياسىتىنى ئىزچىل ئىجرا قىلغان - قىلمىغانلىقى ئۇستىدىن نازارەتچىلىك قىلىپ، تۈرمە - سولاقخانا تەپتىشلىكى خىزمىتىنى دەسلەپكى قەدەمدە تۈزۈملەشتۈردى، دائىملاشتۇردى، كەسىپلەشتۈردى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ تۈرمە - سولاقخانىلارنى نازارەت قىلغۇچى مەخسۇس كادىرلىرى تۈرمە - سولاقخانىلاردىكى باشقۇرغۇچى كادىرلار بىلەن بىرلىشىپ، تۈرمە - سولاقخانىلارنى 31 قېتىم تەكشۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ تەكشۈرۈش 5 قېتىم بولدى، قانۇن - تۈزۈمدىن 26 قېتىم دەرس سۆزلەندى.

1990 - يىلى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ناھىيىلىك سىياسىي - قانۇن كومىتېتى، ۋىلايەتلىك ج خ باشقارمىسى، ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى قاتارلىقلار بىرلىشىپ تۈرمە - سولاقخانىلار ئۇستىدە 3 قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك چوڭ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى، تۈرمە - سولاقخانىلارنى نازارەت قىلغۇچى كادىرلار 21 قېتىم تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى، تەكشۈرۈلگەن جىنايەتچى 537 ئادەم(قېتىم) بولدى.

Ⅲ باب

سوت قىلىش

§1 . ئاپپاراتلار

1. چىڭ سۇلالىسى، مىنگو دەۋرىدىكى ئاپپاراتلار

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگىلۈك يىللىرىدا، چىڭ سۇلالىسى ئاقسۇدا (ھازىرقى ئونسۇدا) قازىبەگ قويۇپ، ئۇنى مەخسۇس ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدلىيە، ھەق - تەلەپ ئىشلىرى ئۇستىدە سوت قىلىشقا مەسئۇل قىلغانىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 8 - يىلى (1882 - يىلى) دىن باشلاپ ئەدلىيە بىلەن مەمۇرىيەت بىرلەشتۈرۈلگەن تۈزۈم يولغا قويۇلدى، ئونسۇ بۇاستە قاراشلىق ئايمىقىنىڭ باشلىقى ئايماق دائىرىسىدىكى ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرىنى سوت قىلىشقا مەسئۇل بولدى. گۈاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ئونسۇ بۇاستە قاراشلىق ئايمىقى مەھكىمىگە ئۆزگەرتىلىپ، بىر باش كاتىپ قوشۇمچە زىندان بېگى، بىر پەند - نەسىھەتچى تەسىس قىلىنىپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرىنى سوت قىلىشقا مەسئۇل قىلدى.

مىنگونىڭ 1 - يىلىدىن 27 - يىلىغا (1912 - يىلىدىن 1938 - يىلغىچە) قەدەر ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرىنى سوت قىلىشقا ھاكىم مەسئۇل بولدى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 8 - ئايدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ تەستىقى بىلەن ئاقسۇ، ئونسۇ ناھىيىلىرىدە ئەدلىيە باشقارمىسى تەسىس قىلىنىدى، ئۇلارنىڭ قارمىقىدا مەخسۇس ھەق تەلەپ ئىشلىرى دېلولىرىنى سوت قىلىدىغان ھەق تەلەپ ئىشلىرى سوتى ۋە مەخسۇس جىنايى ئىشلار دېلولىرىنى

سوت قىلىدىغان جىنايى ئىشلار سوتى، پۈتۈكچىلەر بۆلۈمى، يەتكۈزۈش بۆلۈمى، قاماقخانا قاتارلىق ئورگانلار تەسىس قىلىنىپ، 29 كادىر ـ ساقچى، قارا خىزمەتچى سەپلەپ بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بىر مۇدىر سوتچى، 3 مۇئاۋىن مۇدىر سوتچى، 5 پۈتۈكچى، 20 يەتكۈزگۈچى، تەپتىش، قاماقخانا مۇدىرى، تەرجىمان قاتارلىقلار بولدى. ئاقسۇ ۋە ئونسۇ ناھىيىلىرىنىڭ ھەق تەلەپ ۋە جىنايى ئىشلار دېلولىرى ئۈستىدە ئەيىبلەش ۋە دەسلەپكى تەكشۈرۈشكە ئەدلىيە باشقارمىسى مەسئۇل بولدى، چوڭ دېلولارنى ئۆلكىلىك يۇقىرى سوت مەھكىمىسى كېسىم قىلىپ بەردى.

مىنگونىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) 11 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئاقسۇ ـ ئونسۇ ناھىيىلىك ئەدلىيە باشقارمىسى ئاقسۇ يەرلىك سوت مەھكىمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىندى، ۋەزىپە دائىرىسىدە ئۆزگىرىش بولمىدى. ئۇلارنىڭ قارىمىقىدا ھەق تەلەپ ئىشلىرى سوتى، جىنايى ئىشلار سوتى، مەھكىمە (تەپتىش) تەرەپ پۈتۈكچىلەر بۆلۈمى، قانۇن دوختۇرى بۆلۈمى، قانۇن ـ تەپتىش بۆلۈمى، يەتكۈزۈش بۆلۈمى، بوغالتېرلىق بۆلۈمى، ستاتىستىكا بۆلۈمى، كادىرلار بۆلۈمى، قاماقخانا، تۈرمە (ئونسۇ) تەسىس قىلىندى. پۈتۈن سوت مەھكىمىسىگە 63 كادىر ـ ساقچى، قارا خىزمەتچى قويۇلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە سوت مەھكىمىسىنىڭ خادىمى 34، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خادىمى 29 بولدى.

ئونسۇ ناھىيىلىك ئەدلىيە باشقارمىسى ۋە ئاقسۇ يەرلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇدىر سوتچىسى، مەھكىمە باشلىقلىرى

جەدۋەل: 22 — 4

ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ۋاڭ جاۋلىن	ئەر	خەنزۇ	ئۈرۈمچى شەھىرى	1940 — 1939
تۇ سۈڭجۇن	ئەر	ئۇيغۇر	خوتەن ناھىيىسى	1944 — 1940
ۋاڭ يۈجۇن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ يۈجۇڭ ناھىيىسى	1945 — 1944
تۇ ۋېن	ئەر	ئۇيغۇر	قاغىلىق ناھىيىسى	1949 — 1948
جياڭ جاۋۋېن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ مىنلى ناھىيىسى	1949 —

2. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرىدىكى ئاپپاراتلار

1950 ـ يىل 3 ـ ئايدا، ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى. 1954 ـ يىل 2 ـ ئايدا، ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن سوت كوللېگىيىسى سوت مەھكىمىسىنىڭ سوت كوللېگىيىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1955 ـ يىلى، ئامەنىڭ ئەرز قىلىشىغا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ئارال، قىزىل يېزىلىرىدا سوت كوللېگىيىلىرىنى تەسىس قىلدى. 1958 ـ يىل 5 ـ ئايدا، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ناھىيىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئاقسۇ ناھىيىسى ئونسۇ بازىرى بىلەن جام يېزىسىدا 2 سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلدى. ئارال سوت كوللېگىيىسىنى ساقلاپ قېلىپ، قىزىل يېزىلىق سوت كوللېگىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. 1962 ـ يىل 10 ـ ئايدا، ئونسۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قايتىدىن قۇرۇلدى. جام يېزىلىق سوت كوللېگىيىسى ۋە ئارال يېزىلىق سوت كوللېگىيىسى ساقلاپ قېلىنىپ، قىزىل يېزىلىق سوت كوللېگىيىسى، تۇمشۇق يېزىلىق سوت كوللېگىيىسى ھەم بىر ۋاقىتلىق سەييارە سوت كوللېگىيىسى يېڭىدىن تەسىس قىلىندى، ئونسۇ بازارلىق سوت كوللېگىيىسى بىكار قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئىلاجىسىز سوت قىلىش ھوقۇقىنى توختاتتى. 1968 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ چ خ، تەپتىش، سوت ھەربىي ئىدارە قىلىش گۇرۇپپىسى سوت قىلىش ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىدە ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى. 1989 - يىلى بوزدۆڭ سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىدە ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوت كوللېگىيىسى، جىنايى ئىشلار سوت كوللېگىيىسى، ئىقتىسادىي ئىشلار سوت كوللېگىيىسى، ئىجرائىيە كوللېگىيىسى، سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى، مەمۇرىي ئىشلار ئىشخانىسى ۋە ئارال، قىزىل، جام، تۆمۈشۇق، بوزدۆڭ يېزىلىرىدا 5 يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى جەمئىي 62 گە يەتتى.

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 22 — 5

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	پۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مەھكىمە باشلىقى	مۇھەممەت شىرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈرۈمچى	1954.2 — 1958.5
	قادىر مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	شايار ناھىيىسى	1963.1 — 1967.4 1973.1 — 1984.8
	مولىنىياز مەتنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1987.3
	مەخمۇت ھامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.3 —
مۇئاۋىن مەھكىمە باشلىقى	زىلىق شىيالىق	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن ئەنجۈڭ ناھىيىسى	1954.2 — 1955.9
	ۋالىق گوخۇا	ئەر	خەنزۇ	خېبېي	1962.12 — 1965.1
	جيا مىڭكۇي	ئەر	خەنزۇ	سەنشى دەيشەن ناھىيىسى	1973.4 — 1982.3
	يالىق جىنجەن	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي جيادىلىق ناھىيىسى	1982.3 —
	ئايىم راشىدىن	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1982.3 —

§2 . جىنايى ئىشلار سوتى

مىنگونلۇق 28 - يىلىدىن 38 - يىلىغىچە (1939 - يىلدىن 1949 - يىلغىچە)، ئاقسۇ، ئونسۇ ناھىيىلىك ئەدلىيە باشقارمىلىرى ۋە ئاقسۇ يەرلىك سوت مەھكىمىسى جەمئىي 5133 پارچە جىنايى ئىشلار دېلوسىنى تەكشۈرۈپ بېجىردى، بۇنىڭ ئىچىدە ھۆكۈمەتكە قارا چاپلاش جىنايىتى دېلوسى 10، خىزمەتتە خاتالىشىش دېلوسى 24، ھۆكۈمەت ئىشىغا زىيان يەتكۈزۈش جىنايىتى دېلوسى 12، قېچىش جىنايىتى دېلوسى 27، قاتىللىق جىنايىتى دېلوسى 103، ئوت قويۇش جىنايىتى دېلوسى 2، يالغان پۇل ياساش جىنايىتى دېلوسى 11، بۇلاڭچىلىق جىنايىتى دېلوسى 17، ئالدامچىلىق جىنايىتى دېلوسى 81، باسقۇنچىلىق جىنايىتى دېلوسى 29، ئوغرىلىق جىنايىتى دېلوسى 1288، قىمارۋازلىق جىنايىتى دېلوسى 228، خىيانەتچىلىك دېلوسى 18، ئەپيۇن سېتىش ۋە چېكىش جىنايىتى دېلوسى 97، نەشە چېكىش جىنايىتى دېلوسى 345، ئاممۇۋى ئامانلىقنى زىيانكەشلىك قىلىش جىنايىتى دېلوسى 2212، ئۇرۇپ - ئادەتنى بۇزۇش جىنايىتى دېلوسى 79، ئائىلىنى بۇزۇش جىنايىتى

دېلوسى 170، ئەركىنلىككە دەخلى - تەرۇز قىلىش جىنايىتى دېلوسى 9، مەخپىيەتلىككە زىيان يەتكۈزۈش جىنايىتى دېلوسى 3، ئىگىلىۋېلىش جىنايىتى دېلوسى 76، تۆھمەت قىلىش دېلوسى 61، زىنا قىلىش جىنايىتى دېلوسى 13، قەرزنى قايتۇرۇۋىشقا قارشىلىق كۆرسىتىش جىنايىتى دېلوسى 5، مەسئۇلىيەت ۋەقەسى جىنايىتى دېلوسى 19، بۇزۇك قىلىش جىنايىتى دېلوسى 8، باشقا جىنايەتلەر دېلوسى 182. يۇقىرىدىكى دېلولارغا چېتىلىدىغان 6126 كىشىنى تېرگاۋ قىلغاندا، 5 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى، 2 كىشىگە مۇددەتسىز قاماق جازاسى، 2593 كىشىگە مۇددەتلىك قاماق جازاسى، 31 كىشىگە تۇتۇپ تۇرۇپ ئەمگەككە سېلىش جازاسى ھۆكۈم قىلىنىدى، 303 كىشىگە جەرىمانە قويۇلدى، 393 كىشى ۋەدىنامە يازدى، 96 كىشى كېپىللىككە قويۇپ بېرىلدى، 1689 كىشىنى ئەيىبلەشنى بىكار قىلدى، 45 كىشى گۇناھسىز دەپ قويۇپ بېرىلدى، تېرگاۋ قىلىشنىڭ نەتىجىسى چىقمىغىنى 968 كىشى بولدى.

1950 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى سوت قىلىپ ئاخىرلاشتۇرغان ھەرخىل جىنايى ئىشلار جىنايىتى دېلوسى 177 پارچە بولدى.

1962 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى سوت قىلىپ ئاخىرلاشتۇرغان ھەرخىل جىنايى ئىشلار جىنايىتى دېلوسى 264 پارچە بولۇپ، بۇنىڭدىن 1962 - يىلدىن 1964 - يىلغىچە سوت قىلىپ ئاخىرلاشتۇرۇلغىنى 227 پارچە، 1965 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە سوت قىلىپ ئاخىرلاشتۇرۇلغىنى 37 پارچە بولدى.

1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە تېرگاۋ قىلىپ ئاخىرلاشتۇرۇلغان دېلو جەمئىي 424 پارچە، بۇنىڭ ئىچىدە 1980 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە 91 پارچە؛ 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە 149 پارچە؛ 1986 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە 151 پارچە؛ 1990 - يىلى 33 پارچە بولدى. ئارىلىقتا، ج خ، تەپتىش، سوت ئورگانلىرى ئۆز ئارا ماسلىشىپ، كېڭەشمە سوت قۇرۇپ، بىر قىسىم ئېغىر جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە ئېغىرلىتىپ جازا ھۆكۈم قىلدى. 1990 - يىلى 14 پارچە دېلونى تاللاپ دېلو يۈز بەرگەن ئورۇنغا ياكى جاۋابكارلارنىڭ نوپۇسى بار جايغا ئېلىپ بېرىپ سوت ئېچىپ كېسىم ئېلان قىلدى، سوتقا سەرتتىن قاتناشقان ئامما 11 مىڭ 500 ئادەم (قېتىم) غا يەتتى.

§ 3 . ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوتى

مىنگو دەۋرىدە، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشنى ئەدلىيە باشقارمىسى ۋە يەرلىك سوت مەھكىمىسى ئىگىلەيتتى، شۇنداقلا جاي - جايلاردىكى يېزىلار، باۋلار، ئاخۇنلار مەسئۇل بولۇپ مۇرەسسە قىلىپ بىر تەرەپ قىلاتتى.

مىنگونىڭ 28 - يىلىدىن 38 - يىلغىچە (1939 - يىلدىن 1949 - يىلغىچە) تېرگاۋ قىلىپ بىر تەرەپ قىلىنغان ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسى 12 مىڭ 974 پارچە، بۇنىڭ ئىچىدە نىكاھ دېلوسى 2690 پارچە، بېقىش دېلوسى 167 پارچە، مىراسخورلۇق دېلوسى 409 پارچە، ئۆي - جاي دېلوسى 4 پارچە، قەرز دېلوسى 7205 پارچە، كىرىدىت دېلوسى 1208 پارچە، ماددىي ھوقۇق مەسلىسى دېلوسى 46 پارچە، يەر ھوقۇقى دېلوسى 694 پارچە، ئېلىم - سېتىم دېلوسى 85 پارچە، قايتۇرۇۋىشقا قارشىلىق كۆرسىتىش دېلوسى 197 پارچە، توختام دېلوسى 24 پارچە، دەل - دەرەخ دېلوسى 15 پارچە، سۇ ئىشلىرى دېلوسى 26 پارچە، باشقا دېلو 204 پارچە، بىر تەرەپ قىلىنغان دېلولار ئىچىدە 18 پارچىسىغا ھۆكۈم قىلىنىدى، 10 مىڭ 90 پارچىسى كېلىشتۇرۇپ قويۇلدى، 1373 پارچە دېلو بىكار قىلىنىدى، 3 پارچىسى ئاخىرلاشتۇرۇلدى، 34 پارچىسى توختىتىلدى، 254 پارچە دېلوغا ۋەدىنامە ئېلىنىدى، باشقا 1202 پارچە دېلودىن تېرگاۋ نەتىجىسى چىقمىدى.

50 - يىللاردىن باشلاپ، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قانۇندا بەلگىلەنگەن بەلگىلىمە بويىچە سوت قىلىش ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى. ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىنى بىر تەرەپ قىلغاندا، مۇرەسسە قىلىشنى ئاساس قىلىشتا چىڭ تۇردى؛ مۇرەسسە قىلىش ئۇنۇم بەرمىگەندە، ۋاقتىدا ھۆكۈم چىقاردى. تېرگاۋ قىلىنغان ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىدا پاكىتنى ئاساس قىلىش، قانۇننى ئۇلچەم قىلىشتا چىڭ تۇرۇش، دەۋالاشقۇچىلار قانۇندا باراۋەر بولۇش، 2 سوت بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇش، ئۇچۇق سوت قىلىش، كېڭىشىش ۋە ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ تۇرۇش قاتارلىق تۈزۈملەر ئىجرا قىلىندى. 1950 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە تېرگاۋ قىلىنغان ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسى جەمئىي 8500 پارچە بولۇپ، يىلىغا 500 پارچىدىن توغرا كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1952 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە تېرگاۋ قىلىنغىنى 3080 پارچە بولۇپ، يىلىغا 770 پارچىدىن توغرا كەلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ھەركىتى جەريانىدا، سوت ئورگانلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قېلىپ، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلولىرىنى بىر تەرەپ قىلىشنى مەمۇرىي ئورگانلار ئۈستىگە ئالدى.

80 - يىللاردىن بۇيان، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرىنى سوت قىلىش قانۇن ئىزىغا چۈشۈپ، «ھەق تەلەپ ئىشلىرى ئومۇمىي قائىدىسى»، «نىكاھ قانۇنى»، «ھەق تەلەپ دەۋا قانۇنى» قاتارلىق قانۇنلار ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىندى. كېڭەشمە سوتىنىڭ رولى تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇپ، ھەق تەلەپ دەۋا ماجىرالىرى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىندى. كۆپلىگەن خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتلەر يۇمشىتىلدى. 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بىر تەرەپ قىلىنغان ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسى جەمئىي 4357 پارچە بولۇپ، يىلىغا 396 پارچىدىن توغرا كەلدى.

ئەرز قوبۇل قىلىش ۋە ھەق تەلەپ ماجىرالىرىنى بىر تەرەپ قىلىش خىزمىتى 1950 - يىلى باشلاندى. 1966 - يىلغا قەدەر ناھىيە، گۇڭشې ئىككى دەرىجىلىك سوت ئورگىنىنى مۇرەسسە قىلىپ بىر تەرەپ قىلغان ھەق تەلەپ ماجىرا دېلوسى جەمئىي 26 مىڭ پارچىدىن ئاشتى، قوبۇل قىلىنغان ئەرز 52 مىڭ 638 كىشى (قېتىم) گە يەتتى. ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا بىر تەرەپ قىلىنغان ئادەتتىكى ھەق تەلەپ ماجىراسى دېلوسى 1529 پارچە، قوبۇل قىلىنغان ئەرز 3096 ئادەم(قېتىم) بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا، ناھىيە، گۇڭشې سوت ئورگانلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. نۇرغۇن ھەق تەلەپ ماجىرالىرى ۋاقتىدا مۇرەسسە قىلىپ بىر تەرەپ قىلىنمىغاچقا، زىددىيەت كەسكىنلىشىپ كەتتى. 1982 - يىل 3 - ئايدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەق - تەلەپ دەۋا ئىشلىرى قانۇنى (سىناق ئۈسخىسى)» غا ئاساسەن، يەرلىك مىللەتلەرنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا بىرلەشتۇرۇپ، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ۋە ئۇنىڭ قارمىقىدىكى يېزىلىق خەلق سوت كوللېگىيىلىرىنىڭ ئەرزىيەت ماجىرالىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا بىر ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە تىل - يېزىق بىلىدىغان مەخسۇس كەسپىي كادىر قويۇلدى. 1982 - يىل 10 - ئايدىن 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي 24 مىڭ 934 ھەق تەلەپ ماجىراسى بىر تەرەپ قىلىندى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2266 دېلو بىر تەرەپ قىلىندى؛ قوبۇل قىلىنغان ئەرز 35 مىڭ 478 كىشى (قېتىم)، بىر تەرەپ قىلىنغان خەت 12 مىڭ 645 پارچە بولدى. قوبۇل قىلىنغان ھەرخىل ھەق تەلەپ دېلولىرى ئىچىدە، 60 - يىللاردا نىكاھ ئائىلە ماجىرالىرى تەخمىنەن 60% نى، ئۆي، جاي، ئەرز، سۇ ئىشلىرى، قالدۇرۇق يەر ماجىرالىرى تەخمىنەن 20% نى ئىگىلىگەنىدى. 90 - يىللاردا نىكاھ، ئائىلە ماجىرالىرى تەخمىنەن 70% نى، ئەرز، زىيانىنى تۆلەش، ممراس، بېقىش - تەربىيىلەش، ئۆي ھوقۇقى، ئۆينىڭ ئۈلى قاتارلىقلارغا دائىر ماجىرالار تەخمىنەن 30% نى ئىگىلىدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى جەمئىي 474 پارچە ھەق تەلەپ دېلوسىنى بىر تەرەپ قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە نىكاھ، ئائىلە ماجىراسى دېلوسى 368 پارچە بولۇپ، 77.64% نى ئىگىلىدى؛ ئەرز، تۆلەم، ممراس قاتارلىقلار 106 پارچە بولۇپ 22.36% نى ئىگىلىدى.

§ 4 . ئىقتىسادىي سوت

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى 1984 - يىلى ئىقتىسادىي سوت كوللېگىيىسى قۇرۇپ، ئىقتىسادىي ماجىرا دېلولىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا باشلىدى. 1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە جەمئىي 107 پارچە ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى ۋە باشقا ئىقتىسادىي دېلونى بېجىردى، بۇنىڭ ئىچىدە سوت قىلىپ ئاخىرلاشتۇرغىنى 89 پارچە بولۇپ، دېلو ئايلاشتۇرۇش نىسبىتى 83.18% بولدى، ئەيىبلەشتە كۆرسىتىلگەن سومما 1 مىليون 693 مىڭ 200 يۈەن بولدى.

§ 5 . ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى قايتا تەكشۈرۈش

1952 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت كوللېگىيىسى ج خ ئورگانلىرى بىلەن بىرلىكتە 8 پارچە خاتا دېلونى ئېنىقلاپ چىقتى. 1955 - يىلى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا ھۆكۈم قىلىنغان ئەكسىلئىنقىلابىي دېلو، جىنايى ئىشلار جىنايىتى دېلولىرىنى قايتا تەكشۈرۈپ، 24 خاتا دېلونى تۈزەتتى. 1956 - يىلى، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا ھۆكۈم قىلىنغان 151 ئەكسىلئىنقىلابىي دېلو ۋە جىنايى ئىشلار دېلوسىنى ئېنىقلاپ قايتا تەكشۈرۈش ئارقىلىق، يېنىك دەرىجىدە قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ئەمما ھۆكۈم قىلىشقا توشمىسىمۇ خاتا ھۆكۈم قىلىۋېتىلگەن ئادەتتىكى دېلودىن 10 ى ئېنىقلاپ چىقىلدى، ئۇنىڭ ئىچىدە پۈتۈنلەي خاتا ھۆكۈم قىلىنغىنى بىر بولۇپ، ئۇ تۈزىتىلدى. 1979 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ۋە ئۇنىڭدىن ئاۋۋال ئەيىبلەنگەن دېلولار ئۈستىدە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، 269 دېلو (384 ئادەم) نى قايتا تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى، 260 دېلو (369 ئادەم) پۈتۈنلەي تۈزىتىلىپ ئاقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى 15 دېلو قايتا تەكشۈرۈلدى، نەتىجىدە 9 دېلو ئەسلى بويىچە قالدى، بىرى ئۆزگەرتىپ ھۆكۈم قىلىنىدى، 3 ى پۈتۈنلەي ئاقلاندى، 2 سى مۇزاكىرە قىلىپ بىر تەرەپ قىلىشقا قالدۇرۇلدى.

Ⅳ باب

ئەدلىيە مەمۇرىيىتى

§ 1 . ئاپپاراتلار

1981 - يىلى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا ئەدلىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، 1984 - يىلى ئەدلىيە ئىدارىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى ھەمدە ئاساسىي قانۇنامىغا مەخسۇس ئەدلىيە كادىرى سەپلەندى. 1990 - يىلى

ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسىدا ئادۋوكاتلىق ئورنى، ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى تەسىس قىلىنىپ 22 كادىر سەپلەندى. 22 يېزا، بازار، مەيدانغا 26 ئەدلىيە يارەمچى خادىمى سەپلەندى. ئابدۇرېھىم زۇنۇن 1981 - يىل 1 - ئايدىن 1984 - يىل 8 - ئايغىچە بۆلۈم باشلىقى بولدى. شى ۋەنچاڭ 1982 - يىل 3 - ئايدىن 1985 - يىل 9 - ئايغىچە مۇئاۋىن بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى بولدى. يۈسۈپ ئىبراھىم 1984 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ ئىدارە باشلىقى بولدى، گويۇخۇا 1985 - يىل 10 - ئايدىن 1988 - يىل 5 - ئايغىچە مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولدى، لەن جيەن 1989 - يىلدىن باشلاپ مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولدى.

§ 2 . ھەق تەلەپ ئىشلىرى مۇرەسسەسى

1955 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ 36 يېزىسىدا خەلق مۇرەسسە تەشكىلاتى قۇرۇلۇشقا باشلىغانىدى، 1963 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە مۇرەسسە ھەيئىتى 441 گە، مۇرەسسەچى 469 غا يەتتى، ئۇلار ھەرخىل ھەق تەلەپ ماجىراسىدىن 1120 نى مۇرەسسە قىلىپ بىر تەرەپ قىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە خەلق مۇرەسسە تەشكىلاتى تارقىتىۋېتىلدى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە 134 خەلق مۇرەسسە ھەيئىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 839 مۇرەسسەچى قويۇلدى، ئۇلار ھەرخىل ھەق تەلەپ ماجىراسى دېلوسىدىن 2210 نى مۇرەسسە قىلىپ بىر تەرەپ قىلدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە جەمئىي 179 مۇرەسسە تەشكىلاتى قۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى مۇرەسسە ھەيئىتى 155 كە يەتتى، بازار، مەھەللە مۇرەسسە ھەيئىتى 6 گە، زاۋۇت - كان ۋە سودا - كارخانىلىرىدىكى مۇرەسسە ھەيئىتى 18 گە يەتتى. خەلق مۇرەسسەچىلىرى جەمئىي 775 كىشىگە يەتتى. يىلىغا بىر تەرەپ قىلىنغان ھەرخىل ماجىرا 2180 پارچە، مۇرەسسە قىلىپ بىر تەرەپ قىلىنغىنى 1363 پارچە بولۇپ، كۆپلىگەن خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتلەر ھەل بولۇپ كەتتى.

§ 3 . ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى

1982 - يىل 11 - ئايدا، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بىلەن ئەدلىيە ئىدارىسىنىڭ ھۆكۈمەت گۇۋاھلىقى ئورنى ھەرخىل ئىقتىسادىي توختام گۇۋاھلىقى كەسپىنى ئىشلەشكە كىرىشتى. 1983 - يىلدىن كېيىن يەنە ھەق تەلەپ قانۇنىغا ياتىدىغان ئىشلارغا گۇۋاھلىق بېرىدىغان كەسپىنى باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن گۇۋاھلىق بېرىدىغان بېقىۋېلىش، مىراس، ۋەسىيەت، ۋەسىيەت بىلەن تەقدىم قىلىش، بېقىش توختامنامىسى، ھاۋالىنامە، گۇۋاھنامە، ئالدى - سېتىتى، پۇل قەرز ئېلىش، خېرىدار چاقىرىش، خېرىدار بولۇش، تەمىنلەنگەن توك، قۇرۇلۇش ھۆددىگەرلىكى، ئوتلاقلارنى ئىشلىتىش، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق - چارۋىچىلىق - قوشۇمچە كەسىپ - بېلىقچىلىق بويىچە ھۆددىگەرلىك توختامى ۋە مۇكاپاتلىق پۇل ئامانىتى بويىچە چەك تارقاتىدا گۇۋاھلىق بېرىش قاتارلىق كەسىپلەرنى قانات يايدۇردى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، 2232 پارچە ھەرخىل گۇۋاھلىق بېرىش ئىشىنى قوبۇل قىلدى، بېجىرىلگەن ھەرخىل گۇۋاھلىق جەمئىي 1986 پارچە بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1989 - يىلى قوبۇل قىلىنغان گۇۋاھلىق بېرىش ئىشى 1000 پارچە بولۇپ، قانۇن بويىچە قاتتىق تەكشۈرۈش ئارقىلىق بېجىرىلگەن گۇۋاھلىق 513 پارچە بولدى، ئىقتىسادىي توختام گۇۋاھلىقى بېجىرىلگەن گۇۋاھلىق ئومۇمىي سانىنىڭ 95.5% نى ئىگىلىدى، ھەق تەلەپ قانۇنىغا ياتىدىغان ئىشلارغا بېرىلگەن گۇۋاھلىق 4.5% نى ئىگىلىدى. قوبۇل قىلىنغان ئەرز 62 ئادەم(قېتىم) بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1989 -

يىلى كۆتۈۋېلىنغان 7 ئادەم(قېتىم) بار.

§ 4 . ئادۋوكاتلىق

1981 - يىلى ئونىۋ ناھىيىلىك ئادۋوكات مەسلىھەتچىلىكى ئورنى قۇرۇلدى. 1988 - يىلى ئونىۋ نامى ئادۋوكاتلىق ئورنى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 4 كەسپىي ئادۋوكات سەپلەندى. ناھىيىلىك ئادۋوكاتلىق ئورنى ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا بولدى.

1981 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە، جەمئىي ئاقلانغان جىنايى ئىشلار دېلوسى 88 پارچە، ھەق تەلەپ ماجىرالىرىغا ۋاكالەتچىلىك قىلغىنى 43 پارچە، ئەرز قىلماي ياراشتۇرۇلغان دېلو 8317 پارچە، ۋاكالىتەن يېزىپ بېرىلگەن قانۇنىي ھۆججەت 31 پارچە، قوبۇل قىلىنغان خەت - چەك ۋە ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگۈچى 358 ئادەم(قېتىم) ، بۇنىڭ ئىچىدە 1989 - يىلى بېجىرىلگەن جىنايى ئىشلارنى ئاقلاش دېلوسى 7 پارچە، ھەق - تەلەپ، ئىقتىسادىي ماجىرا دېلوسىغا ۋاكالەتچىلىك قىلىنغىنى 24 پارچە، ئەرز قىلماي ياراشتۇرۇلغان دېلو 2 پارچە، يېزىپ بېرىلگەن قانۇنىي خەت - چەك 6 پارچە، قوبۇل قىلىنغان ئەرزىيەت 17 ئادەم (قېتىم) .

§ 5 . قانۇن تەلىم - تەربىيىسى

1981 - يىلدىن بۇيان، ئونىۋ ناھىيىلىك ئەدلىيە ئورگانلىرى ۋە تەشۋىقات، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ياشلار ئىتتىپاقى، ئاياللار بىرلەشمىسى قاتارلىق ئورۇنلار بىرلىكتە ھەربىر قىلىپ، تەك كۆچ چىقىرىپ ھەمكارلىشىپ، ئاساسىي قانۇن ۋە باشقا تۈرلۈك قانۇنلارنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، تام گېزىتى، قارا دوسكا گېزىتى قاتارلىق شەكىللەردىن پايدىلىنىپ، قانۇنچىلىق تەشۋىقات - تەربىيىسىنى كەڭ قانات يايدۇردى. 1982 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلىك ئەدلىيە ئورگانلىرى 6 قارار قانۇنچىلىق تەشۋىقات كادىرلىرى كۇرسى ئاچتى. بۇنىڭغا قاتناشقۇچىلار 480 ئادەم(قېتىم) دىن ئاشتى؛ 3 قېتىم قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى دوكلاتى ئۇيۇشتۇردى، دوكلات ئاڭلىغۇچىلار 18 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى؛ ئىدارە جەمئىيەت، كارخانا - كەسپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ئالاقىدار قانۇن - ھۆججەتلەرنى ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى، ئۆگىنىشكە قاتناشقان ئىشچى - خىزمەتچى 30 مىڭ ئادەم(قېتىم) دىن ئاشتى، قانۇنچىلىق تەشۋىقات - تەربىيىسى بويىچە 69 مەيدان(قېتىم) پرويېكسىيە پىلاستىنكىسى قويۇپ بەردى. كۆرگۈچى ئامما 73 مىڭ ئادەم(قېتىم) دىن ئاشتى. جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۈزەش جەريانىدا قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى ماشىنىلىرىنى چىقىرىپ، بازارلاردا ۋە يېزىلاردىكى بازار كۈنلىرىدە «جىنايى ئىشلار قانۇنى» ، «جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى» قاتارلىق قانۇنلارنى 28 قېتىم تەشۋىق قىلدى، تەربىيە ئالغان ئامما 93 مىڭ ئادەم(قېتىم) دىن ئاشتى.

1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە، يېڭى ئاساسىي قانۇن ۋە مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ «جەمئىيەت ئامانلىقىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزگەن جىنايەتچىلەرنى قاتتىق جازالاش توغرىسىدىكى قارارى» تەشۋىق قىلىندى، تەشۋىقات ئاڭلىغان ئامما 20 مىڭ ئادەم(قېتىم) دىن ئاشتى. ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا قانۇنچىلىقتىن 47 قېتىم دەرس ئۆتۈلدى، تەربىيە ئالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى 15 مىڭ ئادەم(قېتىم) گە يەتتى. بازار كۈنلىرىدىن پايدىلىنىپ ئېلىپ بېرىلغان سەييارە قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى 38 قېتىم بېسىپ تارقىتىلغان ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە، قانۇنچىلىق تەشۋىقات ماتېرىيالى 4200 دىن ئارتۇقراق

بولدى. قانۇنچىلىق تەربىيىسىگە دائىر 34 مەيدان (قېتىم) كىنو، سىنئالغۇ قويۇلدى، كۆرگۈچىلەر 90 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم(قېتىم) بولدى. ئەدلىيە ئورۇنلىرى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسى، ئۆسمۈرلەر خىزمىتى كومىتېتى بىلەن ماسلىشىپ، 5 قېتىم ئاياللار ۋە بالىلارنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش تەشۋىقات پائالىيىتى ئېلىپ باردى.

1986 - يىل 3 - ئايدا، ئومۇمىي خەلق قاتناشقان قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى باشلاندى، ناھىيە بويىچە قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقات خادىمى ۋە يېتەكچى خادىمدىن 129 ى سەپلەندى، كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلار ۋە يېزا - بازار، مەيدانلارغا قانۇن بويىچە يېتەكچى خادىمدىن 120 سى تەربىيىلەپ بېرىلدى؛ ئاساسىي قاتلاملار، يېزا - مەيدانلارغا بېرىپ 120 قېتىم قانۇنچىلىق دەرسى سۆزلەندى، تەربىيە ئالغان ئامما 123 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى؛ «قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە قانۇن - نىزاملاردىن تاللانما» ، «پارتىيە - ھۆكۈمەت كادىرلىرى ئۈچۈن قانۇندىن ساۋات» قاتارلىق كىتابلاردىن 12 مىڭ 936 پارچىسى تارقىتىلدى؛ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە قانۇنچىلىق تەشۋىقات تېزىسىدىن 1897 پارچىسى بېسىپ تارقىتىلدى. قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا، قانۇننى ئۆگىنىشكە قاتناشقانلارنىڭ سانى 73 مىڭ 950 كىشىگە يەتتى. ئاساسلىقى «ئاساسىي قانۇن» ، «جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى» ، «جىنايى ئىشلار قانۇنى» ، «نىكاھ قانۇنى» ، «ھەق تەلەپ دەۋا قانۇنى» ، «مىراس قانۇنى» ، «ھەربىي خىزمەت ئۆتەش قانۇنى» ، «ئورمان قانۇنى» ، «ئوتلاق قانۇنى» ، «ھەق تەلەپ قانۇنى» ، «ئىقتىسادىي توختام قانۇنى» ، «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى» ، «ئامانلىقنى باشقۇرۇش - جازالاش نىزامى» قاتارلىق 13 قانۇن ئۆگىنىلدى. 1988 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە قانۇن - ساۋاتلىرىنى ئومۇلاشتۇرۇش تەربىيىسى ئاخىرلاشتى.

1989 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىشخانىسى 6 چوڭ تۈر، 21 ماددا بويىچە نومۇر بېرىش ئۆلچىمىنى قوللىنىپ، ناھىيە بويىچە ئېلىپ بېرىلغان قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشقا باشلاپ، 11 - ئاينىڭ ئاخىرى ئاخىرلاشتۇردى. ناھىيە بويىچە 107 قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئورنى پۈتۈنلەي لايىقەتلىك بولۇپ، گۇۋاھنامە ئالدى. 1989 - يىل 12 - ئايدا، ئاقسۇ ئۆلايىتىنىڭ قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش خىزمەت ئۆمىكى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 22 يېزا، مەيدان ۋە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق كارخانا - كەسىپىي ئورۇنىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى، قانۇن - ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئوبيېكتىدىن 2400 ئادەم ئوستىدە ئۇلگە ئېلىپ تەكشۈردى. ئومۇملاشتۇرۇپ - سىناپ باھالاش ئارقىلىق، ناھىيە بويىچە قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىنىڭ ئوتتۇرىچە نەتىجىسى 92.4 نومۇر بولۇپ، شەرەپ بىلەن قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشتا لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسىغا ئىگە بولدى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «قاتتىق زەربە بېرىش» ، «ئالتە زىياندىشنى يوقىتىش» قا بىرلەشتۇرۇپ، ئەدلىيە، خەلق ئىشلىرى، ماارىپ، پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى، باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى، ئاياللار بىرلەشمىسىنى تەشكىللەپ «ئاساسىي قانۇن» ، «يېغىن ئۆتكۈزۈش، نامايىش قىلىش، كۆچ كۆرسىتىش قانۇنى» ، «خەلق مۇرەسسە ھەيئىتىنىڭ تەشكىلىي نىزامى» ، «مەمۇرىي دەۋا قانۇنى» ، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتى، پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ «نىكاھ قانۇننى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئىزچىل ئىجرا قىلىش ھەققىدىكى قارارى» قاتارلىق قانۇن - نىزام، ھۆججەتلەر بويىچە تەشۋىقات - تەربىيە پائالىيىتىنى ۋە قانۇن - ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش بويىچە شەرەپلىك ئائىلىلەرنى باھالاش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە رادىئو ئارقىلىق 1015 قېتىم قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى ئېلىپ بېرىلغان، 2386 سان قارا تاختا گېزىتى، تام گېزىتى چىقىرىلغان، 1454 قېتىم قانۇنچىلىقنى تەشۋىق قىلىش،

ئۆگىنىش يېغىنى ئۆتكۈزۈلگەن، 3 قېتىم تەشۋىقات ماشىنىسى چىقىرىلغان، ئۈيغۇرچە، خەنزۇچە 1206 پارچە قانۇنچىلىق تەشۋىقات ماتېرىيالى بېسىپ تارقىتىلغان. ئۈيغۇر، خەنزۇ كادىرلارغا 2 قېتىم «مەمۇرىي دەۋا قانۇنى» نى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلغان، بۇنىڭغا 420 ئادەم(قېتىم) قاتناشقان، «مەمۇرىي دەۋا قانۇنى»، «خەلق مۇرەسسە ھەيئىتىنىڭ تەشكىلىي نىزامى» قاتارلىق قانۇن، نىزامغا دائىر 2880 پارچە كىتاب سېتىلغان. نىكاھ قانۇنى ھەققىدىكى ماتېرىياللار توپلىمىدىن 500 پارچىسى تەييارلىنىپ تۆۋەنگە تارقىتىلغان، 343 قېتىم نىكاھ قانۇنىنى چۈشەندۈرۈش يېغىنى ئېچىلغان، بۇنى ئاڭلىغان ئامما 162 مىڭ ئادەم(قېتىم) گە يەتكەن؛ كىنو قويۇلۇشتىن ئاۋۋال 146 قېتىم نىكاھ قانۇنى ۋە دىنىي سىياسەت چۈشەندۈرۈلگەن، ئاڭلىغان ئامما 14 مىڭ ئادەم(قېتىم) غا يەتكەن. 21 مىڭ ئائىلە قانۇن، ئىنتىزامغا رىئايە قىلغۇچى شەرەپلىك ئائىلە قىلىپ باھالاپ چىقىلغان، بۇ پۈتۈن ناھىيىدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 73% نى ئىگىلەيدۇ. قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە كەڭ كۆلەمدە تەربىيە ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق، كەڭ ئاممىنىڭ قانۇنچىلىق قارىشى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنىڭ تېخىمۇ ياخشىلىنىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى.

یىگىرمە ئۇچىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

يىگىرمە ئۈچىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

ئونىۇ ناھىيىسى چېگرىغا جايلاشقان ناھىيە، جۇغراپىيە جەھەتتىن جەنۇب بىلەن شىمالنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان مۇھىم قاتناش تۈتكىلى بولۇپ، ئىستراتېگىيە جەھەتتە ناھايىتى مۇھىم بولغاچقا، ھەرقايسى دەۋرلەردە ھەربىي قوشۇنلار قاتتىق تالىشىدىغان يەر بولۇپ كەلگەن. خەن سۇلالىسى دەۋرىدە گەن يەنشۇ بىلەن چېن تاڭزىلىك مۇز داۋان ئارقىلىق سوغدىياناغا بېرىپ قۇتقۇش تەدبىرىنى زەربە بەرگەن، بەن چاۋ قوم قەلئەسىدە زور ھەربىي غەلىبىگە ئېرىشكەن. جەنۇبىي - شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىدە ئېفتالىتلار قوشۇنى قۇمدىن خوتەن دەرياسىنى بويلاپ جەنۇبقا يۈرۈپ ئۇدۇنغا يېتىپ بارغان. تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئەنشىنىڭ ئورۇنباسار قورۇقچىبېگى گاۋ شىەنجى بارقۇتلار قورۇل بېگى جياچۇڭگۈن قاتارلىقلارنى باشلاپ ئونىۇدىن يولغا چىقىپ شياۋ بولۇيگە جازا يۈرۈشى قىلغان. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چاغاتاي خانلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىرى ئونىۇدا ئورۇن، مەرتىۋە تالىشىپ جەڭ قوزغىغاندا، ئونىۇ ئۇلارنىڭ پائالىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان. چىڭ سۇلالىسى چوڭ، كىچىك خوجىلارنىڭ توپىلىڭىنى ۋە جاھانگىر خوجا توپىلىڭىنى تىنچىتىش يولىدا ئېلىپ بارغان زور جەڭلەرنىڭ ھەممىسى ئونىۇنى ھەربىي قوشۇنلار يىغىلىدىغان ئورۇن ۋە ئارقا سەپ تەمىنات بازىسى قىلغان. مىنگو دەۋرىدە، ئونىۇنى 2 تۈمەن ئەسكىرىي كۈچ مۇداپىئە قىلاتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن باشقا يەنە يەرلىك قوراللىق ساقچى قوشۇنىمۇ قۇرۇلدى. خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلۇشى زور دەرىجىدە كۈچەيتىلدى، ئارمىيە - خەلق بىرلەشمە مۇداپىئەسى كۈچەيتىلىپ، چېگرا ۋە خەلقنىڭ ھاياتى ھەم مال - مۈلكىنىڭ ئامانلىقى قوغدالدى.

I باب

تۇرغۇزۇلغان قوشۇن

§ 1 . تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان قوشۇن

تاڭ سۇلالىسى ئونىۇ تەۋەسىدە بولۇپ قورۇل بېگى، باسقاۋۇل قاتارلىق ھەربىي ئورگانلارنى تەسىس

قىلىپ، مۇداپىئە كۆرۈشكە ئەسكەر تىۇرغىۇزدى. تىيەنىباۋ 6 ـ يىلى (مىلادىيە 747 ـ يىلى) جياچۇڭگۇەن بارقۇتان قورۇل بېگىلىكىگە تەيىنلەندى. دالى 6 ـ يىلى (مىلادىيە 771 ـ يىلى) سۇ سېن باستاۋۇللۇققا تەيىنلەندى.

§ 2 . چاغاتاي خانلىقى دەۋرىدە تۈرغۇزۇلغان قوشۇن

مىڭ سۇلالىسىنىڭ جېڭتەي 2 ـ يىلى (مىلادىيە 1451 ـ يىلى) ئېسەن بۇقا ئونىۇدا خانلىق تەختىگە ئولتۇرۇپ، كۆچلۈك قوشۇن تۈرغۇزدى. مىڭ سۇلالىسىنىڭ چېڭخوا 5 ـ يىلى (مىلادىيە 1469 ـ يىلى) دوست مۇھەممەتخان ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ تاغىسى يۈنۇسخان لەشكەر تارتىپ كېلىپ ئونىۇنى ئېگىلىدى. مىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنجى 14 ـ يىلى (1501 ـ يىلى) ئەھمەدخان سەمەرقەنتكە ھۇجۇم قىلىپ، مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن قوشۇنىنى باشلاپ ئونىۇغا چېكىنىدى.

§ 3 . چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە تۈرغۇزۇلغان قوشۇن

1. ئۇرۇش قىلغۇچى قوشۇن

1) جاۋخۇي قوشۇنى چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېەنلۇڭ 23 ـ يىلى(1758 ـ يىلى) 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى چېگرىنى تىنچلاندۇرغۇچى جياڭجۈن جاۋخۇينىڭ ئالىي قوماندانلىق شتابى ئاقسۇ شەھىرىگە (ھازىرقى ئونىۇ بازىرىغا) يۆتكىلىپ ئورۇنلاشتى. 8 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ئۇچتۇرپانغا يۆتكەلدى. 12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى چېگرىنى تىنچلاندۇرغۇچى ئورۇنباسار جياڭجۈن فۇدې قوشۇن باشلاپ جاۋخۇي قوشۇنىغا ياردەمگە مېڭىپ ئاقسۇغا كېلىپ چۈشتى. چېەنلۇڭ 24 ـ يىلى (1759 ـ يىلى) 1 ـ ئايدا قاراسۇ بارگاھى مۇھاسىرىسى يېمىرىلگەندىن كېيىن جاۋخۇي قوشۇنىنى باشلاپ ئاقسۇغا قايتىپ كېلىپ قوشۇنىنى تەرتىپكە سالدى. 6 ـ ئايدا، جاۋخۇي ئاقسۇدىن يولغا چىقىپ، ئۇچتۇرپان ئارقىلىق قەشقەرگە، فۇدې خوتەندىن يەركەنگە كەلدى.

2) مىڭرۇي قوشۇنى چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېەنلۇڭ 30 ـ يىلى (1765 ـ يىلى) 2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئىلى جياڭجۈنى مىڭرۇي 10 مىڭدىن ئوشۇق مانجۇ، خەنزۇ ئەسكەرنى باشلاپ مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا قاراپ ماڭدى.

3) چاڭلىق قوشۇنى چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 6 ـ يىلى (1826 ـ يىلى) 8 ـ ئايدا ئىلى جياڭجۈنى چاڭلىق سۇرھەيۋەتلىك جياڭجۈن دەپ ئاتالدى ۋە ئۇ ھەرقايسى ئۆلكىلەردىكى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىدىن 36 مىڭ كىشىدىن ئوشۇقراق ئادەمنى ئاقسۇغا يىغىپ، توپىلاڭچى باندىت جاھانگىر خوجىغا جازا يۈرۈشى قىلدى.

4) يىشەن، چېگيۇ قوشۇنى چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 27 ـ يىلى (1847 ـ يىلى) 7 ـ ئايدا كاتتا تۈرە قاتارلىقلار توپىلاڭ كۆتۈردى. 9 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ۋە 10 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى مەسلىھەتچى ئامبال يىشەن قوشۇنى بىلەن ئۈرۈمچى ياساۋۇل بېگى چېگيۇ قوشۇنىدىن بىرنەچچە مىڭ كىشى ئىلى ۋە ئۈرۈمچىدىن ئاقسۇغا كېلىپ ئۇچراشتى ۋە شۇنىڭدىن كېيىن بارچۇقتا قاراپ يولغا چىقتى.

5) سىرانا، تۇپچوگئا، يۈرۈي قوشۇنى شىيەنفىڭ 6 ـ يىلى (1856 ـ يىلى) 7 ـ ئايدا ۋەلىخان تۈرە توپىلىڭىنى تىنچىتىش ئۈچۈن، لەشكەر بېشى ئامبال سىرانا چىڭ قوشۇنىنىڭ 1500

دىن ئوشۇق ئەسكىرىنى باشلاپ ئىلىدىن مۇزداۋان ئارقىلىق ئاقسۇغا چۈشتى. 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئۈرۈمچى ياساۋۇل بېگى توپچوگتا بىلەن قەشقەر ئاغلاقچى ئامبىلى يۈرۈي 2600 كىشىلىكتىن ئوشۇق چىڭ قوشۇنىنى باشلاپ كېلىپ سىرانا بىلەن ئۇچراشتى.

6) لىيۇ جىنتاڭ، جاڭ ياۋ قوشۇنى گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى لىيۇ جىنتاڭ ياقۇپبەگنىڭ قالدۇق قوشۇنىنى ۋە بەي يەنخۇ قوشۇنىنى يەر بىلەن يەكسان قىلغاندىن كېيىن ئاقسۇغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. 10 - ئاينىڭ 8 - كۈنى قاچقۇنلارنى قوغلاپ يوقىتىش ئۈچۈن قوشۇنىنى باشلاپ قەشقەرگە ماڭدى. جاڭ ياۋ باشلىغان ھەيۋەتلىك قوشۇن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كۆچادىن ئاقسۇغا كېلىپ ئورۇنلاشتى.

2. دائىمىي تۇرۇشلۇق قوشۇن

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگىنلۇك 23 - يىلى (1758 - يىلى) 11 - ئايدا، ئالىي ياساۋۇل شۇخبدې مانجۇ يىگىنى باشلاپ ئاقسۇغا كېلىپ ئورۇنلاشتى. چېگىنلۇك 24 - يىلى (1759 - يىلى) 11 - ئايدا، ئاقسۇدا 1260 نەچچە كىشىلىك يېشىل تۇغلۇق ئاتلىق قوشۇن شەھەر قەلئەسىنى ۋە ئاق - ئامبارلارنى ساقلاشقا، ئات - ئۇلاغلارنى بېقىشقا تۇرغۇزۇلدى، رابات - ئۆتەڭلەردە ۋە شەھەر ئىچىدە تۇرۇشقا پەقەت 60 تىن ئوشۇقراقلا ئەسكەر قالدۇرۇلدى. بۇلارغا ئاگۇي باش چېرىكچى بولدى. چېگىنلۇك 30 - يىلى (1765 - يىلى) مانجۇ يىگىدىكى ئەمەلدار - ئەسكەرلەر ئۇچتۇرپانغا كۆچتى. چېگىنلۇك 44 - يىلى (1779 - يىلى) تۇرغۇزۇلغان مانجۇ يىگىدىكى ئەسكەرلەر 60 كىشى (ئەمىرى سىرتتا) بولۇپ، بىر يارىمچى ئەمىر، بىر تۇرغاقبەگ، بىر چەۋەندازلار چېرىكچىسى، 5 يارىمچى دەپتەرچى سەپلەندى. يېشىل تۇغلۇقلار يىگىدىكىلەردىن تۇرغۇزۇلغانلار 698 كىشىگە يېتىپ، 3 ھۆجۈمچى، 2 مىڭبېشى، 5 بازۇڭ سەپلەندى. جياچىڭ 20 - يىلى (1815 - يىلى) ئۇچتۇرپاندىن مانجۇ يىگىدىكىلەردىن 60 نۆۋەتچى ئەسكەر يۆتكەپ كېلىندى. شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاقسۇ يىگى تەسىس قىلىنىپ، ئاتلىق قوشۇننىڭ 3 - يىگى ئونسۇدا تۇرغۇزۇلدى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئاقسۇدا تۇرغان خان ئامبالار

جەدۋەل: 23 — 1

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
شۇ خبدې	چېگىنلۇك 20 - يىلى (1755) 9 - ئايدىن 23 - يىلى (1758) 12 - ئايغىچە
يۈڭ گۈي	چېگىنلۇك 24 - يىلى (1759) 1 - ئايدىن 5 - ئايغىچە
شۇ خبدې	چېگىنلۇك 24 - يىلى (1759) 6 - ئايدىن 7 - ئايغىچە
ناشىتۇڭ	چېگىنلۇك 24 - يىلى (1759) 8 - ئايدىن 9 - ئايغىچە
ئاگۇي	چېگىنلۇك 24 - يىلى (1759) 9 - ئايدىن 25 - يىلىغىچە (1760)
خې چىڭجۇڭ	چېگىنلۇك 25 - يىلى (1760) دىن 27 - يىلى (1762) 7 - ئايغىچە
خەي مىڭ	چېگىنلۇك 27 - يىلى (1762) 7 - ئايدىن 28 - يىلى (1763) 2 - ئايغىچە
كاتاخەي	چېگىنلۇك 28 - يىلى (1763) 2 - ئايدىن 30 - يىلى(1765) 3 - ئايغىچە
ۋۇ مىنخەي	چېگىنلۇك 30 - يىلى (1765) 4 - ئايدىن 8 - ئايغىچە

جىلغ فۇ	چېەنلۇڭ 43 - يىلى (1778) 11 - ئايدىن 45 - يىلى (1780) 2 - ئايغىچە
ئۇشخادا	چېەنلۇڭ 45 - يىلى(1780) 2 - ئايدىن 46 - يىلى (1781) 8 - ئايغىچە
قالىنئا	چېەنلۇڭ 46 - يىلى (1781) 8 - ئايدا ۋەزىپىگە ئەيىنلەنگەن
گو دۇڭ	چېەنلۇڭ 52 - يىلى (1787) 2 - ئايدا ۋەزىپىدىن چۈشكەن
فۇ گاۋ	چېەنلۇڭ 52 - يىلى (1787) 3 - ئايدىن 54 - يىلى (1789) 2 - ئايغىچە
يامانتاي	چېەنلۇڭ 54 - يىلى (1789) 2 - ئايدىن 55 - يىلى (1790) 6 - ئايغىچە
فوجۇ	چېەنلۇڭ 55 - يىلى (1790) 6 - ئايدىن 60 - يىلى (1795) 1 - ئايغىچە
يالۇ چۇنباۋ	چېەنلۇڭ 60 - يىلى (1795) 1 - ئايدىن جياچىلۇڭ 5 - يىلى (1800) 11 - ئايغىچە
فۇ سېسۈي	جياچىلۇڭ 5 - يىلى (1800) دىن 9 - يىلى (1804) 10 - ئايغىچە
يامانتاي	جياچىلۇڭ 11 - يىلى (1806) 10 - ئايدىن 15 - يىلى (1810) 7 - ئايغىچە
نايەنباۋ	جياچىلۇڭ 13 - يىلى (1808) 10 - ئايدىن 15 - يىلى (1810) 7 - ئايغىچە
فەن جېەنفېلۇڭ	جياچىلۇڭ 15 - يىلى (1810) 7 - ئايدىن 16 - يىلى (1811) 9 - ئايغىچە
تويۇنتەي	جياچىلۇڭ 16 - يىلى (1811) 10 - ئايدىن 19 - يىلى (1814) غىچە، 4 - ئايدا ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانغان
يالۇ شۇزىلۇڭ	جياچىلۇڭ 19 - يىلى (1814) 4 - ئايدىن 20 - يىلى (1815) 3 - ئايغىچە
فۇ ئالۇ	جياچىلۇڭ 20 - يىلى (1815) 3 - ئايدىن 21 - يىلى (1816) 10 - ئايغىچە
تۇلۇ شىلۇ	جياچىلۇڭ 21 - يىلى (1816) 10 - ئايدىن 24 - يىلى (1819) غىچە، 3 - ئايدا ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانغان
بى جېەنتې	جياچىلۇڭ 24 - يىلى (1819) 3 - ئايدىن 25 - يىلى (1820) غىچە، 11 - ئايدا ئۆلگەن
يۇلۇ مىڭتې	جياچىلۇڭ 25 - يىلى (1820) 11 - ئايدىن داۋگۇاڭلۇ 3 - يىلى (1823) 10 - ئايغىچە
يىلۇ گوي	داۋگۇاڭلۇ 3 - يىلى (1823) 10 - ئايدىن 4 - يىلى (1824) غىچە، 11 - ئايدا ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانغان
خەي لىلۇ	داۋگۇاڭلۇ 4 - يىلى (1824) 11 - ئايدىن 5 - يىلى (1825) 2 - ئايغىچە
چالۇ چىلۇ	داۋگۇاڭلۇ 5 - يىلى (1825) 2 - ئايدىن 12 - يىلى (1832) 10 - ئايغىچە
چېلۇ رۇي	داۋگۇاڭلۇ 12 - يىلى (1832) 10 - ئايدىن 13 - يىلى (1833) 9 - ئايغىچە
چالۇ خېلۇ	داۋگۇاڭلۇ 13 - يىلى (1833) 9 - ئايدىن 17 - يىلى (1837) 11 - ئايغىچە
بى چالۇ	داۋگۇاڭلۇ 17 - يىلى (1837) 11 - ئايدىن 20 - يىلى (1840) 3 - ئايغىچە
لىلۇ شەن	داۋگۇاڭلۇ 20 - يىلى (1840) 3 - ئايدىن 20 - يىلى (1840) غىچە، 12 - ئايدا ئۆلگەن
فا فۇلى	داۋگۇاڭلۇ 20 - يىلى (1840) 12 - ئاي
چالۇ خېلۇ	داۋگۇاڭلۇ 20 - يىلى (1840) 12 - ئايدىن 22 - يىلى (1842) 7 - ئايغىچە
جى رۇي	داۋگۇاڭلۇ 22 - يىلى (1842) 7 - ئايدىن 25 - يىلى (1845) 1 - ئايغىچە
زالافىڭتەي	داۋگۇاڭلۇ 25 - يىلى (1845) 1 - ئايدىن 26 - يىلى (1846) 11 - ئايغىچە
شۇ شىڭئا	داۋگۇاڭلۇ 26 - يىلى (1846) 10 - ئايدىن 11 - ئايغىچە
تۇجابۇ	داۋگۇاڭلۇ 29 - يىلى (1849) 12 - ئايدىن شىيەنفېلۇڭ 2 - يىلى (1852) 12 - ئايغىچە

ژۇ شىخۇيبۇ	شىەنفىلك 2 ـ يىلى (1852) 12 ـ ئايدىن 4 ـ يىلى (1854) كەيسە 7 ـ ئايغىچە
جيەنخىلك	شىەنفىلك 4 ـ يىلى (1854) كەيسە 7 ـ ئايدىن 5 ـ يىلى (1855) 10 ـ ئايغىچە
خەيبۇ	شىەنفىلك 5 ـ يىلى (1855) 10 ـ ئايدىن 9 ـ يىلى (1859) غىچە، 3 ـ ئايدا كېسەل بولۇپ تۇلگەن
مىەنشىلك	شىەنفىلك 9 ـ يىلى (1859) 3 ـ ئايدىن 11 ـ يىلى (1861) 6 ـ ئايغىچە
كۇيدۇلك	شىەنفىلك 11 ـ يىلى (1861) 6 ـ ئايدىن تۇڭچى 1 ـ يىلى (1862) 4 ـ ئايغىچە
چۇڭشېن	تۇڭچى 1 ـ يىلى (1862) 4 ـ ئايدىن 3 ـ يىلى (1864) 5 ـ ئايغىچە (كەلمىگەن)
فۇجۇلى	تۇڭچى 1 ـ يىلى (1862) 2 ـ ئايدىن 3 ـ يىلى (1864) غىچە مۇئەققەت مەسئۇلى بولغان. قوزغىلاڭچى قوشۇن ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلغاندا تۇلۇۋالغان

ئەسكەرتىش: جىلك فۇ، ئۇشخادا، فۇجۇلار لەشكەر بېشى ئامبال بولغان.

§ 4 . مىنگو دەۋرىدە تۇرغۇزۇلغان قوشۇن

مىنگونىلك 1 ـ يىلى (1912 ـ يىلى) ئونىۋدا چارلاش يېگى تۇرغۇزۇلغاندىن باشقا، ئاقسۇ قورغان ئەسكەرلىرىنىلك باش بۇغى چاچۇنخۇا ئېقىپ يۇرگەنلەردىن ئوفىتسېر ۋە ئەسكەر بولۇپ 301 كىشىلىك پىيادە ۋە توپچى قوشۇن تەشكىللەپ ئونىۋدا تۇرغۇزدى. مىنگونىلك 2 ـ يىلى (1913 ـ يىلى) 6 ـ ئايدا ئاقسۇ قورغان ئەسكەرلىرىنىلك باش بۇغى ئاقسۇ ئۇرۇنباسار جياڭجۈنى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. ياندۇرقى يىلى 3 ـ ئايىنىلك 29 ـ كۈنى ئونىۋدا تۇرۇشلۇق توپچى قىسىم قىسقارتىلدى، ئەسلىدىكى 3 قاراۋۇلخانا بىرگە قىسقارتىلدى. مىنگونىلك 17 ـ يىلى (1928 ـ يىلى) ئونىۋدا تۇرغۇزۇلغان قوشۇن ئەسلىدىكى 2 يىلك ئاساسدا يېڭىدىن ئۆزگەرتىپ تۇزۇلگەن جالك زىخىلك قۇرۇقلۇق ئارمىيە شىسى قىلىندى. مىنگونىلك 23 ـ يىلى (1934 ـ يىلى) قىشتا، شىلك شىسەي شىنجالك بويىچە ئارمىيىنى تەرتىپكە سالغاندا، ئونىۋ ناھىيىسىدە 3 مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەر لىيەنى بولۇپ ئۈنىڭدا 80 ئاتلىق ئەسكەر بار ئىدى. مىنگونىلك 34 ـ يىلىدىن 37 ـ يىلغىچە (1945 ـ يىلىدىن 1948 ـ يىلغىچە) ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئارمىيىسى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بىر قانچە شەھەرگە ھۇجۇم قوزغىغانلىقتىن، گومىندالك ئونىۋنىلك مۇداپىئە كۈچىنى كۈچەيتىپ، تۆۋەندىكىدەك قوشۇنلارنى كۆچەيتتى.

1. شىنجالك گارنىزون قوشۇنى 7 ـ زاپاس شىسىنىلك 19 ـ، 20 ـ تۈەنى

7 ـ زاپاس شىسىنىلك شتابى ۋە ئۇنىلك قارمىقىدىكى 19 ـ، 20 ـ تۈەنلەر مىنگونىلك 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) كۆزدە ئونىۋغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. 19 ـ تۈەن جام يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپكە، زاپاس 7 ـ شىنىلك شتابى ۋە 20 ـ تۈەن ناھىيە بازىرىغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. كېيىنكى يىلى 6 ـ ئايدا 20 ـ تۈەن قەشقەرگە يۆتكەلدى. مىنگونىلك 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) 1 ـ ئايدا، شى شتابى ئاقسۇ ناھىيىسىگە ئورۇنلاشتى. زاپاس 7 ـ شىدا يەنە جاسۇسلۇق گۇرۇپپىسى بولۇپ، ئونىۋ ناھىيىسىدە 4 كىشى جاسۇسلۇققا تارتىلىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىلك ھەربىي ئاخباراتلىرىنى تىلك ـ تىكلاشقا ۋە ناھىيە تەۋەسىدىكى ئىلغار كىشىلەرگە زەربە بېرىشكە قويۇلدى.

2 . 65 - لۇنىك 194 - تۈەنى

مىنگونىك 36 - يىلى (1947 - يىلى) كۈزدە 7 - زاپاس شى 65 - لۇ قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، بۇ لۇنىك 194 - تۈەنى ئونىۋدا تۇردى.

3 . قۇرۇقلۇق ئارمىيىنىك يېڭىدىن تۈزۈلگەن ئاتلىق ئەسكەرلەر 2 - شىسىنىك 5 - تۈەن ئاتلىق ئەسكەرلەر پەيى

مىنگونىك 33 - يىلى (1944 - يىلى) 1 - ئايدا 5 - تۈەننىك ئاتلىق ئەسكەرلەر پەيى بۇيرۇققا بىنائەن ئونىۋغا كېلىپ ئورۇنلاشتى، بۇ پەيدە ئوفىتسېر - ئەسكەر بولۇپ 32 كىشى بار ئىدى.

4 . تولۇقلانغان ئەسكەرلەر 1 - تۈەننىك 3 - يىڭى

بۇ يىلى مىنگونىك 34 - يىلى (1945 - يىلى) 7 - ئايدا، بۇيرۇققا بىنائەن ئونىۋنىك چېگرا پونكىتىغا بېرىپ ئورۇنلاشتى. بۇ يېڭدا ئوفىتسېر ئەسكەر بولۇپ 77 كىشى بار ئىدى.

قوشۇمچە: مىنگو دەۋرىدىكى خەلق بىڭتۈەنى

مىنگونىك 33 - يىلى (1944 - يىلى) 3 - ئاينىك 29 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق شتابىنىك بۇيرۇقى بويىچە، ئونىۋ ناھىيىلىك خەلق بىڭتۈەنى قۇرۇلدى، ئۇلار 4 - رايون (ئاقسۇ رايونى) لۇق ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق شتابىغا قارىدى، جاڭ گويەن تۈەنجاڭ بولدى، بىڭتۈەندە 1600 خەلق ئەسكىرى بار ئىدى، لېكىن ئۇ كېيىنكى يىلى 3 - ئايدا بۇيرۇققا ئاساسەن تارقىتىۋېتىلدى.

مىنگونىك 34 - يىلى (1945 - يىلى) 4 - ئايدا، بۇيرۇققا بىنائەن ئونىۋ ناھىيىلىك مۇداپىئە تۈەنى تەشكىل قىلىندى، ھاكىم لۇ خۇڭشۇن قوشۇمچە تۈەنجاڭلىقنى، مۇئاۋىن ھاكىم ھەسەن، ساقچى ئىدارىسىنىك باشلىقى لياڭ شۇشەن، 19 - تۈەننىك يىڭجائى رېن گۈەنيىڭ قاتارلىق 3 كىشى قوشۇمچە مۇئاۋىن تۈەنجاڭلىقنى ئۈستىگە ئالدى، تۈەن قارمىقىدا مۇھاپىزەت، قاتناش باشقۇرۇش، سىگنال باشقۇرۇش، ساپىيورلۇق ئىشلىرى، چىراغ باشقۇرۇش قاتارلىق 5 ئەترەت تەسىس قىلىندى. چىراغ باشقۇرۇش ئەترىتى قارمىقىدا 4 شۇبە ئەترەت قۇرۇلدى، قالغان 4 ئەترەتنىڭ ھەر بىرىدە 3 تىن شۇبە ئەترەت قۇرۇلدى، جەمئىي ئادەمى 746 كىشى بولدى.

مىنگونىك 37 - يىلى (1948 - يىلى) يەنە قوتقۇزۇش، ئوت ئۆچۈرۈش، ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنى باشقۇرۇش ئەترىتىنى قۇردى، ھەر ئەترەتتە 3 تىن شۇبە ئەترەت، ھەر شۇبە ئەترەتتە 4 تىن بەن تەسىس قىلىندى، پۈتۈن تۈەن بويىچە ئادەم 1157 گە يەتتى. 1949 - يىل 9 - ئايدا، شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن ئۇلار ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتتى.

§ 5 . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن تۇرغۇزۇلغان قوشۇن

1. ۋاقىتلىق تۇرغۇزۇلغان قىسىم

1) ئازادلىق ئارمىيە 5 - شى 14 - تۈەن　　1949 - يىل 10 - ئاينىك 29 - كۈنى

ئونسۇغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. 1953 - يىل 3 - ئايدا، بۇ تۈەننىڭ بىر قىسىم ئادەمى قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەلۇم شىتىڭ 11 - تۈەنگە قوشۇۋېتىلدى، قالغان ئادەمى ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بېكىتۈەنى دېھقانچىلىق 1 - شىتىغا قوشۇۋېتىلدى.

2) ئازادلىق ئارمىيە 13 - شى 37 - تۈەن　1951 - يىلى ئونسۇغا كىرىپ ئورۇنلاشتى، ئۇلار ئوغتىسېر، جەڭچى ۋە ئالىلە ئاۋابىئاتلىرى بولۇپ جەمئىي 2346 كىشى ئىدى. ئونىڭ ئىچىدە كادىر 215 كىشى، جەڭچى 1773 كىشى، ئالىلە ئاۋابىئاتلار 358 كىشى. 1953 - يىلى ئۇلار ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بېكىتۈەنگە قوشۇۋېتىلدى.

3) ساپيۇر ئەسكەرلەر 36183 - قىسمىنىڭ 3 - يېڭى　1973 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى، 1977 - يىل 7 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھىرىگە يۆتكەلدى.

2 . دائىم تۇرۇشلۇق قىسىم

1) قوراللىق ساقچى ئونسۇ ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتى　1950- يىل 3 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا ئونسۇ ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ج خ ئەترىتى دەپ ئاتالغانىدى. 1952 - يىل 10 - ئايدا، ئونسۇ ج خ ئوتتۇرا ئەترىتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1955 - يىل 8 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1966 - يىل 7 - ئايدا ئازادلىق ئارمىيە تەركىبىگە قوشۇۋېتىلدى. 1975 - يىلى قوراللىق ساقچى ئونسۇ ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتى دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىل 8 - ئايدا قوراللىق قىسىم تەرتىپكە سېلىنغاندا، ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتىگە قوشۇۋېتىلدى. 1987 - يىلى چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، قوراللىق ساقچى ئونسۇ ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتى قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

2) قوراللىق ساقچى ئونسۇ ناھىيىلىك چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتى　1980 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلۇپ، ئاقسۇ ئۆلكەتلىك قوراللىق ساقچى تارماق ئەترىتى بىلەن ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ قوش رەھبەرلىكىدە بولدى.

3) مەلۇم قىسىم چېگرا مۇداپىئە قىسمى　1962 - يىل 8 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىسىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى.

4) ئونسۇ ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئىدارىسى　1954 - يىل 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا ئونسۇ ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئىدارىسى دەپ ئاتالدى، ئونىڭدا سەپەرۋەرلىك بۆلۈمى ۋە ئەسكەر قوبۇل قىلىش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1957 - يىل 8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. چانسۇ كاتىپ ئىدارە باشلىقلىقىغا، جاڭ جەنچى سىياسىي كومىسسارلىققا، چېن يۈفېڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارلىققا تەيىنلەندى.

3 . ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى

بۇ 1962 - يىل 8 - ئايدا قۇرۇلدى، ھەربىي ئىشلار، سىياسىي خىزمەت، ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تۆۋەندە تۆزىگە قاراشلىق ئاساسىي قاتلام يېزا، مەيدان قوراللىق بۆلۈمى 14 كە يەتتى.

ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىرى

جەدۋەل: 23 — 2

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
لى شاۋكې	ئەر	خەنزۇ	بۆلۈم باشلىقى	1967.5 — 1979.4
ئابۇڭلىن	ئەر	ئۇيغۇر	بۆلۈم باشلىقى	1980.5 — 1983.5
چېن گوچۈەن	ئەر	خەنزۇ	بۆلۈم باشلىقى	1983.7 — 1986.12
كېرىم تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	بۆلۈم باشلىقى	1986.12 — 1987.3
ياسىن قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	بۆلۈم باشلىقى	1989.5 —
جالاڭ سۇنشى	ئەر	خەنزۇ	1 - سىياسىي كومىسسار	1963.10 — 1968.1
جۇڭ بىن	ئەر	خەنزۇ	1 - سىياسىي كومىسسار	1976.10 — 1978.12
ما جىڭجۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1 - سىياسىي كومىسسار	1979.3 — 1980.2
ۋاڭ شىڭەن	ئەر	خەنزۇ	1 - سىياسىي كومىسسار	1980.11 — 1984.4
تېەن شىچاڭ	ئەر	خەنزۇ	1 - سىياسىي كومىسسار	1984.9 — 1990.12
فەن ئەيلىن	ئەر	خەنزۇ	سىياسىي كومىسسار	1970.12 — 1978.6
جياڭ جۈۋاڭ	ئەر	خەنزۇ	سىياسىي كومىسسار	1978.6 — 1981.2
لىن جېن	ئەر	خەنزۇ	سىياسىي كومىسسار	1978.11 — 1982.4
ئىبراھىم ئىسمايىل	ئەر	ئۇيغۇر	سىياسىي كومىسسار	1983.7 — 1986.11
چېن گوچۈەن	ئەر	خەنزۇ	سىياسىي كومىسسار	1986.12 — 1987.3
كېرىم تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	سىياسىي كومىسسار	1987.3 — 1988.5
خۇاڭچۇ چېەنيى	ئەر	خەنزۇ	سىياسىي كومىسسار	1988.5 — 1990.12
لى شاۋكې	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1962.8 — 1967.4
تۇرسۇنجان	ئەر	ئۇيغۇر	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1970.7 — 1981.4
پەن پېيغۇ	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1972.11 — 1978.7
مەمەت كەنجى	ئەر	ئۇيغۇر	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1973.9 — 1975.9
جاۋ ۋېندې	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1974.3 — 1978.7
كېرىم ھامۇت	ئەر	ئۇيغۇر	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1976.5 — 1978.7
ئابۇڭلىن	ئەر	ئۇيغۇر	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1978.9 — 1980.4
پەن فايەن	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1980.3 — 1981.4
چېن گوچۈەن	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1981.4 — 1983.7
ۋاڭ جۇنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1984.12 — 1985.12
چېن دۇڭشياڭ	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى	1985.11 — 1990.1

چېن يۈفىن	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن كومىسسار سىياسىي	1964.4 — 1968.12
لىيۇ فو	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن كومىسسار سىياسىي	1971.4 — 1978.5
چېن چاڭشېڭ	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن كومىسسار سىياسىي	1972.1 — 1976.10
مۇ ژەنجۇ	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن كومىسسار سىياسىي	1979.12 — 1981.4
تۇرسۇن قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	مۇئاۋىن كومىسسار سىياسىي	1981.4 — 1985.11
سۇ جىڭلياڭ	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن كومىسسار سىياسىي	1987.5 — 1988.5

II باب

ھەربىي خىزمەت ئۆتەش

§1 . چىڭ سۇلالىسى، مىنگو دەۋرلىرىدىكى ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۈزۈمى

1. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۈزۈمى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگرىلىق 25 - يىلىدىن گۈاڭشۈ 28 - يىلىغىچە (1760 - يىلىدىن 1902 - يىلىغىچە) ، ناھىيە تەۋەسىدە ئەسكەر ياللاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. چېگرىلىق يىللىرىدا ناھىيە تەۋەسىدە تۇرۇشلۇق يېشىل تۇغلۇق ئەسكەرلەرنىڭ تولىسى گەنسۇ، شەنشىنىڭ نامرات دېھقانلىرىدىن ياللاپ ئېلىنغان ئەسكەرلەر ئىدى. گۈاڭشۈ 3 - يىلى (1877 - يىلى) دىن كېيىن، ناھىيە تەۋەسىدە تۇرۇشلۇق ئەسكەرلەرنىڭ تولىسى خوتەندىن ياللاپ ئېلىنىدى.

گۈاڭشۈ 29 - يىلى (1903 - يىلى) شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى پەن شاۋزۇ شىنجاڭ بويىچە ئاتا مىراس ھەربىي خىزمەت تۈزۈمىنى يولغا قويدى. پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ ھەر بىرىگە 10 مو يەر، 5 ئات، 5 كالا، 10 قوي تارقىتىپ بېرىلدى. ئائىلە تاۋابىئاتلىرى يەر تېرىدى، مال باقتى، ئاتلىق ئەسكەرلەرگە بولسا، ھەسسىلەپ ئاشۇرۇپ بېرىلدى. ھەربىر ئائىلىدىن بىردىن كىشى ئەسكەرلىككە ئېلىنىدى. ئەسكەرلىككە ئېلىنغانلارغا ھەرئايدا 9 مىسقال كۆكتات پۇلى، 4 كۆزە ئاشلىق تارقىتىپ بېرەتتى، يۇنكىغا ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ۋارىسلىق قىلىناتتى. گۈاڭشۈ 33 - يىلى (1907 - يىلى) ئاتا مىراس ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۈزۈمى بىكار قىلىندى.

2. مىنگو دەۋرىدىكى ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۈزۈمى

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) ئاقسۇ قورغان ئەسكەرلىرىنىڭ باش بۇغى چاچۇنخۇا ناھىيە تەۋەسىدە

ياللانما ئەسكەر ئېلىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. شۇ چاغدا ئېقىپ يۈرگەنلەرنى بىر پىيادە يىغ قىلىپ تەشكىللىدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) خەلق ھەربىي خىزمەت ئۈنۈش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، 18 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغان ھەرمىللەت ئەرلىرى خەلق ئەسكىرى ھەربىي مەشىگە قاتناشتۇرۇلۇپ، خەلق ئەسكىرى ئوبيېكتى قىلىندى، سالامەتلىكى تەكشۈرۈلگەندە لاياقەتلىك بولغانلىرى ئەسكەرلىككە تۇتۇلدى.

§ 2 . جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ھەربىي خىزمەت ئۈنۈش تۈزۈمى

1 . پىدائىي ئەسكەرلىك تۈزۈمى

1950 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە، پىدائىي ئەسكەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 18 ياشتىن 30 ياشقىچە بولغان ياشلار ئىختىيارىي ھالدا ئەسكەرلىككە تىزىمغا ئالدۇردى، ئۇلار سىياسىي جەھەتتىن تەكشۈرۈلگەندىن كېيىن، سالامەتلىكتە لايىق كەلگەنلەر شەرەپ بىلەن ھەربىي سەپكە ئېلىنىدى.

1978 - يىل 3 - ئايدىن باشلاپ، تېخنىكا جەھەتتە ئارتۇقچىلىققا ئىگە ئەسكەرلەر مەجبۇرىي ۋەزىپە ئۈنۈش ۋاقتى توشقاندا، تەستىقتىن ئۆتكەندىن كېيىن، پىدائىي ئەسكەر بولۇپ ۋەزىپە ئۆتەيدىغان، مۇددىتى 15 يىلدىن 20 يىلغىچە بولىدىغان، يېشى 40 تىن ئېشىپ كەتمەيدىغان قىلىپ بەلگىلەندى. 1984 - يىلى مۇددىتى 8 يىلدىن 12 يىلغىچە بولىدىغان، يېشى 35 تىن ئېشىپ كەتمەيدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

2 . مەجبۇرىي ۋەزىپە ئۈنۈش تۈزۈمى

1955 - يىل 4 - ئايىنىڭ 25 - كۈنى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇنجى قېتىملىق ھەربىي خىزمەت ئۈنۈش قانۇنى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئونسۇ ناھىيىسى مەجبۇرىي ھەربىي خىزمەت ئۈنۈش تۈزۈمىنى ئىجرا قىلىشقا باشلىدى. ھەربىلى ئەسكەر قوبۇل قىلىش خىزمىتى ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمىنى ئاساس قىلغان ھالدا ناھىيىلىك كادىرلار، تەشۋىقات، جامائەت جەۋپسىزلىكى، خەلق ئىشلىرى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك تارماقلاردىن ئادەم ئاجرىتىلىپ، ھەربىي قوبۇل قىلغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە ئەسكەر ئېلىش ئىشخانىسى تەشكىل قىلىنىپ ئېلىپ بېرىلدى. سىياسىي جەھەتتىن سەپەرۋەر قىلىش، ئامىمۇي يولدا مېڭىشتىن ئىبارەت فاكتىپن ئىزچىل ئىجرا قىلىندى، ھەر خىل يېغىن ۋە تەشۋىقات شەكىللىرى ئارقىلىق يېشى تۇشقان ياشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئارىسىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە قانۇن بويىچە ھەربىي خىزمەت ئۈنۈش تەشۋىقات تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى. ئەسكەر بولۇشنى تەلەپ قىلغان ياشلار سىياسىي ۋە سالامەتلىك جەھەتتە تەكشۈرۈشتىن ئۆتكەندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئەسكەر ئېلىش ئىشخانىسى لاياقەتلىكلەر ئارىسىدىن ياخشىلىرىنى تاللاپ قوبۇل قىلدى. ھەر يىلى، سان - سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىش ئاساسىدا يېڭى ئەسكەر ئېلىش ۋەزىپىسى ئورۇندىلىپ تۇردى.

3 . زاپاس ھەربىيلىك تۈزۈمى

1955 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ، زاپاس ھەربىيلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. زاپاس ھەربىيلىككە تاللىنىدىغانلار 18 ياشتىن 40 ياشقىچە بولغان ئەر ۋە ئايال پۇقرالار، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى سەپىدىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان، چېكىنگەن كادىر - جەڭچىلەر بولۇپ، ناھىيىلىك ھەربىي خىزمەت ئىدارىسىغا تىزىملاتقاندىن كېيىن زاپاس ھەربىيلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

1984 - يىلدىن باشلاپ، خەلق ئەسكەرلىرى بىلەن زاپاس ھەربىيلەر بىرلەشتۈرۈلگەن ھەربىي خىزمەت ئۈنەش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ئەسلىدىكى 18 ياشتىن 40 ياشقىچە دېگەن بەلگىلىمە 18 ياشتىن 35 ياشقىچە قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، يېشى 35 تىن ئېشىپ كەتكەنلەر زاپاس ھەربىيلىكتىن چېكىندۈرۈلدى. 18 ياشتىن 28 ياشقىچە بىرىنچى زاپاس ھەربىي خىزمەت ئۈتىگۈچىلەر، 29 ياشتىن 35 ياشقىچە ئىككىنچى زاپاس ھەربىي خىزمەت ئۈتىگۈچىلەر قىلىپ بەلگىلەندى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە زاپاس ھەربىي خىزمەت ئۈنەشكە تىزىملانغان ھەربىي سەپتىن قايتقانلار 531 كىشى. خەلق ئەسكەرلىرىدىن بىرىنچى زاپاس ھەربىي خىزمەت ئۈتىگۈچىلەر 335 كىشى، ئىككىنچى زاپاس ھەربىي خىزمەت ئۈتىگۈچىلەر 333 كىشى بولدى.

1971 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئەسكەر ئېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 23 — 3

يىل	ھەربىي لىسكىگە قوبۇل قىلىنغان خانلار سانى	بۇنىڭغا ئىجمە				يىل	ھەربىي لىسكىگە قوبۇل قىلىنغان خانلار سانى	بۇنىڭغا ئىجمە			
		ئەر	ئايال	خەنزۇ	ئازسانلىق مىللەت			ئەر	ئايال	خەنزۇ	ئازسانلىق مىللەت
1971	42	42	—	5	37	1980	32	32	—	30	2
1972	58	58	—	10	48	1981	85	85	—	30	55
1974	17	15	2	16	1	1982	56	56	—	55	1
1975	80	80	—	15	65	1985	28	28	—	13	15
1976	80	80	—	15	65	1986	34	34	—	16	18
1977	67	67	—	17	50	1987	63	64	1	33	31
1978	29	29	—	29	—	1989	45	47	2	22	25
1979	133	130	3	33	100	1990	80	80	—	39	41

Ⅲ باب

خەلق ئەسكەرلىرى

§1 . تەشكىلىي قۇرۇلۇش

1958 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىدى. گۇڭشىلار بىرلىك قىلىنىپ خەلق ئەسكەرلىرى يېگى، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدە خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدە خەلق ئەسكەرلىرى پەيى، ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىلىرىدا خەلق ئەسكەرلىرى بەنى تەشكىل قىلىندى.

بازارلاردىكى كارخانا ـ كەسپىي ئورۇنلاردا سىستېما بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى لېيىنى قوبۇلدى. ناھىيە تەۋەسىدە 5 خەلق ئەسكەرلىرى يېڭى قوبۇلۇپ، ئاقسۇ ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى شىسىغا قارىدى.

1962 ـ يىلى ئونسۇ ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى تۈزۈلدى، ئۇنىڭغا 7 خەلق ئەسكەرلىرى يېڭى، 90 خەلق ئەسكەرلىرى لېيىنى قارىدى. 1964 ـ يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئومۇمىي خەلق ئەسكەر بولۇش ۋە خەلق ئەسكەرلىرى شىلىرىنى كەڭ كۆلەمدە قوزغۇش دېگەن چاقىرىقىغا ئاساسەن، ئونسۇ ناھىيىسىدە خەلق ئەسكەرلىرى شىسى قوبۇلدى. ئونىڭ قارىسىغىدا 7 تۈەن، 37 يېڭ، 134 لېيەن، 553 پەي، 19 مىڭ 347 خەلق ئەسكىرى بار ئىدى. 1965 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى شىسى بىكار قىلىنىپ، ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى بىر تۈەن، 9 يېڭ، 100 لېيەن قىلىندى، خەلق ئەسكەرلىرى 12 مىڭ 770 كە قىسقارتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تايانچ خەلق ئەسكىرى 7469. 1966 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى، ناھىيە بويىچە 4 قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى لېيىنى قوبۇلدى. 1973 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى، ئاقسۇ شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ يولبورۇقىغا ئاساسەن، ئونسۇ ناھىيىسىدە يېڭىدىن مۇستەقىل قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى تۈەنى قوبۇلدى. 1310 قوراللىق خەلق ئەسكىرى بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال خەلق ئەسكىرى 134. ئۇلارنىڭ يېشى ئەڭ‌ەرنىڭ 16 ياشتىن 25 ياشقىچە، ئايالارنىڭ 16 ياشتىن 22 ياشقىچە بولدى.

1981 ـ يىلى 6 — 7 ـ ئايلاردا ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى تەرتىپكە سېلىندى، مۇستەقىل قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى تۈەنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق ئەسكەرلىرى تۈەنى قوبۇلدى، ئۇنىڭ تەركىبىدە 13 مىڭ 751 خەلق ئەسكىرى بولۇپ، تايانچ خەلق ئەسكىرى 6331، ئايال خەلق ئەسكىرى 650 بولدى. 1990 ـ يىلى ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدا مىللىي ئىتتىپاقلىقنى بۇزۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە بۆلگۈنچىلىك سالىدىغان ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرۈلگەن مەزگىلدە، ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى ۋە زاپاس ھەربىيلەرگە سالمانچىلىقنى توسۇش، ۋەزىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇش تەرىبىسى بېرىلگەنلىكتىن، كەڭ خەلق ئەسكەرلىرى ئۆز ئورۇنلىرىدا چىڭ تۇرۇپ ۋەزىپىسىگە سادىق بولدى. يىل ئاخىرىغا كەلگەندە، خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتىنىڭ پاكلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى تەرتىپكە سېلىندى. ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى بىر تۈەن قىلىندى، تۈەنىنىڭ قارىسىغىدا 9 تايانچ خەلق ئەسكەرلىرى يېڭى، 32 تايانچ خەلق ئەسكەرلىرى لېيەنى، جەمئىي 8510 خەلق ئەسكىرى بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە تايانچ خەلق ئەسكىرى 3000.

§2 . ھەربىي مەشىق

خەلق ئەسكەرلىرى مەشىقىدە «ئەمگەك بىلەن ھەربىي ئىشلارنى بىرلەشتۈرۈش، ئەمگەكنى ئاساس قىلىش، ھەربىي ئىشلار بىلەن مەمۇرىي ئىشلارنى تەڭ تۇتۇش، ئىشلەپچىقىرىشتىن ئايرىلماسلىق» تىن ئىبارەت مەشىق ماكچىسىدا چىڭ تۇرۇلدى، ناھىيە، يېزا(مەيدان) لاردىكى خەلق قوراللىق بۆلۈمى تەشكىلاتچىلىق، رەھبەرلىك قىلدى. 1980 ـ يىلدىن ئاۋۇال ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرى بىلەن تايانچ خەلق ئەسكەرلىرى مەشىقىنى بىردەك قاتناشتاتتى. 1981 ـ يىلدىن باشلاپ خەلق ئەسكەرلىرى كادىرلىرى بىلەن تايانچ خەلق ئەسكەرلىرىنى مەشىق قىلدۇرۇش ئاساس قىلىنىپ، ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرى مەشىقىنى قاتناشمايدىغان بولدى. مەشىق يىلدا بىر قېتىم ئېلىپ بېرىلدى. ۋاقتى بىر ئاي بولۇپ، قىشنىڭ بىكار ۋاقىتلىرىدا ئېلىپ بېرىلدى. مەشىق مەزمۇنى 1986 ـ يىلدىن ئاۋۇال ئاساسەن سەپكە تىزىلىش، شەخسلەر بويىچە تاكتىكا، گىرانات ئېتىش، 56 تىپلىق يېڭىم ئاپتوماتىك مىلتىق، ئاپتوماتىك ئېغىر ـ يېنىك پىلىموت، 60 تىپلىق توپ بىلەن قارىغا ئېتىش، پوستا

تۇرۇش، ھاۋا مۇداپىئەسى قاتارلىقلار بولدى. 1987 - يىلدىن باشلاپ، پارتلىتىش، تانكا ئېتىش، 82 تىملىق مىنامیوت بىلەن قارىغا ئېتىش بولدى. خەلق ئەسكەرلىرى مەشقى 1981 - يىلدىن ئاۋۇال گۇڭشي، مەيدانلاردىلا ئايرىم - ئايرىم ئېلىپ بېرىلغانىدى. 1982 - يىلدىن باشلاپ، ئاقسۇ شۆبە ھەربىي رايونى باشقا جايلارنىڭ تەجرىبىلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىۋ ناھىيىسىدە خەلق ئەسكەرلىرى مەشق بازىسى قۇردى. مەشق بازىسىدا، تەلىم - تەربىيە ئۇسكۇنلىرى، پاتاق، تاماقخانا، مەشق مەيدانى، قارىغا ئېتىش مەيدانى، تاكتىكا مەيدانى قاتارلىقلار تەسىس قىلىنىپ، تارقاق مەشق قىلىش يېغىلىپ مەشق قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى. مەشق بازىسىدا مەشق قىلىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي ساپاسى ناھايىتى زور دەرىجىدە ئۆستى. 1989 - يىل 4 - ئايدا، شۆبە ھەربىي رايون ئۈيغۇتۇرغان خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىسىدە، ئۇنىۋ ناھىيىسى خەلق ئەسكەرلىرى يەككە تۈردە قارىغا ئېتىش ئومۇمىي نومۇرىدا 2 - لىككە ۋە شەخسلەرنىڭ يېرىم ئاپتوماتىك مىلتىق بىلەن قارىغا ئېتىشىدا 3 - لىككە ئېرىشتى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن خەلق ئەسكەرلىرى ھەربىي مەشقىدە ئىلغار ئورۇن دەپ باھالاندى.

3 § . نەمۇنىلىك رول

ئۇنىۋ ناھىيىسىدىكى كەڭ خەلق ئەسكەرلىرى پارتىيىنىڭ تۈرلۈك فاڭجېن - سىياسەتلىرىنى پائال ئىجرا قىلىپ، باشلامچىلىق بىلەن ئىلمىي ئۇسۇلدا يەر تېرىپ، نامرات ئائىلىلەرنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ باي بولۇشىغا قىزغىن ياردەم قىلىپ، يېزىلاردا تاۋار ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئاساسىي تايانچ قوشۇنى بولۇپ، مادداي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا نەمۇنىلىك رولىنى جارى قىلدۇردى.

1980 - يىل 8 - ئايدا، ئارال يېزىسىدىكى خەلق ئەسكىرى نىياز تۇنىياز توشقان دەرياسىدا سۇغا چۆشۈپ كەتكەن 3 گۇڭشي ئەزاسىنى قۇتقۇزۇش يولىدا شەرەپ بىلەن قۇربان بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتى ۋە ژىلايەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتى تەرىپىدىن بېرىلگەن «ئىنقىلابىي قۇربان» ، «نەمۇنچى كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسى» ، «لېي فېڭچە ياخشى ياش» دېگەن نامىلارغا ئېرىشتى. توغۇلا يېزىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى پەيجائى تۈرسۇن 2 يىل ئامما خالىس گۇرۇچ ئاقلاپ بەردى ۋە ئۇن تارتىپ بەردى. شالچىلىق مەيدانىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى پەيجائى دۇ زىجىنگ 3000 يۈەن نەق پۇل تېپىۋېلىپ، ئۇزلۇكسىدىن ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بەردى. 1987 - يىلى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى 4 - تۈەندە قاتتىق يەر تەۋرىگەندە، قوشنا ئارال يېزىسىنىڭ بىر قىسىم كەنتلىرىنىڭ ئۆيلىرى ئۇرۇلۇپ كەتكەنىدى. يېزىلىق قوراللىق بۆلۈم 70 نەچچە خەلق ئەسكىرىنى تەشكىللەپ بىر كېچە - كۈندۈز كۆرەش قىلىپ، 80 نەچچە تۇياق مالنى قۇتۇلدۇرۇپ، ئاممىدىن 180 دىن ئارتۇق ئادەمنى يۆتكىدى. 1988 - يىل 7 - ئايدا ئىنقىلاپ ئۆستىگىنىڭ تۇمشۇق قىسمى زور كەلكۇننىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ يار ئېلىپ كەتكەن جىددىي پەيتتە، يېزىلىق قوراللىق بۆلۈم 85 خەلق ئەسكىرىنى تەشكىللەپ ئۇدا 3 كېچە - كۈندۈز جەڭ قىلىپ، 2 تونна ئاشلىق، 500 كۇب مېتىردىن ئارتۇق تاش توشۇپ، ئۆستەڭنىڭ قىرىنى پۇختىلاپ، خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىنى ساقلاپ قالدى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 1980 - يىلدىن بۇيان، ناھىيە بويىچە كەڭ خەلق ئەسكەرلىرى 1083 نامرات ئائىلىنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ باي بولۇشىغا ياردەم بەرگەن، خالىس 750 مىڭ تۇپ كۆچەت تىككەن، يېتىم - يېسىر، تۇل خوتۇن، قېرىلارغا 85 مو يەرنى ھەقسىز تېرىپ بەرگەن، 298 كىلومېتىر يولنى خالىس ياسىغان، 1964 ئادەم (قېتىم) نىڭ چېچىنى ئېلىپ قويغان، 395 ۋېلىسىپىتنى رېمونت قىلىپ بەرگەن، ئىلمىي ئۇسۇلدا يەر تېرىش، پىلانلىق تۇغۇت، مىللەتلەر

ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش ھەققىدە 1675 قېتىم تەشۋىقات ئېلىپ بارغان، تەربىيە ئالغۇچى ئامما 186 مىڭ 785 ئادەم (قېتىم) گە يەتكەن.

Ⅳ باب

ھەربىي ئىشلار

§ 1 . چاڭ خوۋينىڭ ھۇنلارغا جازا يۈرۈشى قىلىشى

خەن سۇلالىسىنىڭ بېنىشى 2 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 72 - يىلى) كۈزدىن 3 - يىلى (مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 71 - يىلى) 4 - ئايغىچە، چېرىكچى چاڭ خوي ئونىۋدىن ئۈيسۈنغا قاراپ يولغا چىقتى. ئۈيسۈنغا 50 مىڭ ئاتلىق ئەسكەر يولغا سالدى. شەرق تەرەپتە 5 سانغۈن رەھبەرلىكىدىكى 150 مىڭ ئاتلىق ئەسكەر بىلەن بىرلىشىپ، ھۇنلارنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ، تۇلۇق غەلىبىگە ئېرىشتى.

§ 2 . بەن چاۋنىڭ قۇم قەلئەسىنى ئېلىشى

خەن سۇلالىسىنىڭ جيەنچۇ 3 - يىلى (78 - يىلى) 4 - ئايدا، بەن چاۋ سۇلى، كانجۇت، ئۇدۇن، كېرىيەلەردىن 10 مىڭ ئەسكەر باشلاپ كېلىپ قۇم قەلئەسىنى ئالدى. خەن سۇلالىسىنىڭ جياڭخي 1 - يىلى (87 - يىلى)، بەن چاۋ ساكارائۇلغا يۈرۈش قىلغان چاغدا، ئونىۋ، قۇم قاتارلىق بەگلىكلەر ئەسكەر ئەۋەتىپ ساكارائۇلغا ياردەم قىلدى، ئونىۋ بېگى 8000 ئاتلىق ئەسكەر بىلەن شەرقىي چېگرىدا ئۇدۇن ئەسكەرلىرىنى توستى. بەن چاۋ ساكارائۇلنى ئالغاندىن كېيىن ئونىۋ، قۇم ئەسكەرلىرى چېكىنىپ تارقىلىپ كەتتى.

§ 3 . ئاشنا شىرنىڭ بارقۇئان قەلئەسىنى ئېلىشى

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 21 - يىلى (647 - يىلى) تاڭ سۇلالىسى ئاشنا شىرنى كوتىنلۇن تاغ يوللىرى ھەربىي يۈرۈشى ئالىي باش بۇغى قىلىپ بەلگىلىگەندىن كېيىن، ئۇ ئەنشى قورۇقچىبېگى گوشاۋكې قاتارلىقلارنى باشلاپ كۈسەنگە ھۇجۇم قىلدى، كۈسەن بېگى قالى پۈسبا غەربكە قاراپ بارقۇئان قەلئەسىگە كەتتى. ئاشناشىر ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ بارقۇئان قەلئەسىگە كىرىپ كۈسەن سەركەردىسى جېلىيبەەننى ۋە ئۇنىڭ بېگى قالى پۈسبانى ئەسىر ئالدى.

§ 4 . يۈنۈسخاننىڭ ئاقسۇ شەھىرىدىكى توپلاڭنى تىنچىتىشى

مىڭ سۇلالىسىنىڭ چېڭخۇا 17 - يىلى (1481 - يىلى) چاغاتاي خانلىقىدىكى يۈنۈسخان ئاقسۇدىن چىقىپ

تەگرىتاغنىڭ شىمالىدىكى موغۇلىستان رايونىغا بارغاندا، دوغلات قەبىلىسىنىڭ ئەسىرى مۇھەممەد ھەيدەر مىرزا باشقىلارنىڭ كۆشكۈرتۈشى بىلەن بىردىنلا يۈز ئۆرۈپ سېپىل دەرۋازىسىنى ئېتىۋالدى. يۈنۈسخان يەنە بىر قەلئەدە مۇداپىئەدە تۇرۇپ مۇھەممەد ھەيدەر مىرزىنى مەغلۇپ قىلدى.

§ 5 . ئابابەكرىنىڭ ئاقسۇ شەھىرىنى ۋەيران قىلىشى

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خۇڭجى 17 - يىلى (1504 - يىلى) چاغاتاي خانلىقىدىكى مەنسۇرخان بىلەن خان جەمەتى تەركىبىدىكى مىرزا بالىۋەردى ئوتتۇرىسىدا نىزا تۇغۇلغاندىن كېيىن، مىرزا بالىۋەردى قەشقەردىكى مىرزا ئابابەكرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، 30 مىڭ ئادەمنى باشلاپ ئاقسۇغا كېلىپ قەلئەنى ۋەيران قىلىپ قۇرۇغدۇۋەتتى. مەنسۇرخان باي بىلەن كۇچاغا چېكىنىدى. مىڭ سۇلالىسىنىڭ جېڭدې 8 - يىلى (1513 - يىلى) يۈنۈسنىڭ ئوغلى سەئىدخان قەشقەرنى ئالغاندىن كېيىن، ئىنىسى ئىمىن خوجا سۇلتاننى ئاقسۇغا ئەۋەتىپ ئابابەكرى ۋەيران قىلىۋەتكەن قەلئەنى يېڭىۋاشتىن ياساتقۇزدى.

§ 6 . جاۋخۇينىڭ ئاقسۇ (ئونسۇ) غا كېلىپ ئورۇنلىشىشى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 23 - يىلى (1758 - يىلى) 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى خوجا جاھان ئونسۇغا قېچىپ كەلگەن چاغدا، شەھەر ئاھالىسى دەرۋازىنى ئېتىۋېلىپ ئۇنى شەھەرگە كىرگۈزمىدى. 17 - كۈنى خوجا جاھان ئەسكەرلىرىنى باشلاپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلدى، شەھەر ئاھالىسى قەيسەرلىك بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەچكە، خوجا جاھان يېڭىلىپ ئۇچتۇرپانغا قېچىپ كەتتى، شەھەردىكى كاتتىۋاشلاردىن موللا ھوشۇر قاتارلىقلار مەكتۇپ يوللاپ چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىغا تەسلىم بولدى. 25 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى يېتىپ كېلىپ بىر پاي ئوق چىقارمايلا ئونسۇنى ئالدى، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ جاۋخۇي گازارمىسى ئونسۇغا كېلىپ ئورۇنلاشتى. جاۋخۇي قاراسۇدا مۇھاسىرىدە قالغان چاغدا، شۇخېدې بىلەن فۇدېنىڭ ياردەمچى قوشۇنى ئونسۇغا يېتىپ كېلىپ قوتقۇزۇش ئىشىنى قانات يايدۇردى. جاۋ خۇي مۇھاسىرىنى بوسۇپ چىققاندىن كېيىن يەنە ئەسكەر باشلاپ ئونسۇغا كېلىپ فۇدې قاتارلىق كىشىلەر بىلەن بىرلىكتە قوشۇننى تەرتىپكە سېلىپ، قەشقەر ۋە يەكەنىنى ئىگىلەپ يانغان چوڭ، كىچىك خوجىلارغا ھۇجۇم قوزغىدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى چوڭ، كىچىك خوجىلارنىڭ توپلىڭىنى تىنچىتىش ئۈچۈن ئونسۇغا 30 مىڭ كىشىلىك قوشۇن، 30 مىڭ ھەربىي ئات، 1000 تۆگە توپلىدى. 6 - ئايدا چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى ئونسۇنىڭ ھاكىمبېگى خوجىنى يولباشلىغۇچى قىلىپ، 2 يولغا بۆلۈنۈپ يەكەن بىلەن قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى، چوڭ، كىچىك خوجىلار مەغلۇپ بولۇپ قېچىپ كەتتى. 9 - ئايدا چوڭ، كىچىك خوجىلار بەدەخشانغا كەلگەندە، كىچىك خوجا ئۆلتۈرۈلدى، چوڭ خوجا قولغا ئېلىندى، بەدەخشان خانى سۇلتانشاھ ھۆججەتلىرىنى تاپشۇرغىلى ئۇنىمىغانىدى، جاۋخۇي قاتارلىقلار زورلاپ تۇرۇپ ئالدى. سۇلتانشاھ چوڭ خوجىنى قەتلى قىلىپ، كىچىك خوجىنىڭ كاللىسى بىلەن قوشۇپ چىڭ ئارمىيىسىگە تەقدىم قىلدى ھەمدە تەسلىم بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى، شۇنىڭ بىلەن چوڭ، كىچىك خوجىلارنىڭ توپلىڭى تىنچىتىلدى. ھاكىم فوجىس چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى بىلەن بىرلىكتە جەڭ قىلىپ چوڭ، كىچىك خوجىلارنى تىنچىتىشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن چىڭ سۇلالىسى تەرىپىدىن مەنسەپ بېرىلدى ۋە ماڭاشى ئۆستۈرۈلدى.

§ 7 . ئىلى جاڭجۇنىنىڭ شەھەردە تۇرۇپ توپىلاڭنى تىنچىتىشقا قوماندانلىق قىلىشى

داۋگۇاڭ 6 - يىلى (1826 - يىلى) جاھانگىر خوجا باندىتلىرى قەشقەر، يېڭىسار، يەكەن، خوتەنلەرنى ئالغاندىن كېيىن 6 - ئايدا قەشقەر باندىتلىرىدىن 2 كىشىنى ئونىۋغا ئامىنى توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە قۇتراتتىشقا ئەۋەتتى. 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە جاھانگىر خوجىنىڭ توپىلاڭچى قوشۇنىدىن 6000 دىن ئوشۇق كىشى شەھەرگە 40 چاقىرىم كېلىدىغان ئاقسۇ دەرياسىغىچە قىستاپ كېلىپ، دەريادىن ئۆتۈپ ئاقسۇ شەھىرىنى (ھازىرقى ئونىۋ بازىرىنى) ئالماقچى بولدى. 27 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئەۋەتكەن ئىلى جياڭجۈنى چالۇ لىڭ، شەنشى - گەنسۇ باش ھەربىي ۋالىيسى ياڭ يۈجۈن، شەندۇڭنىڭ باش مۇپەتتىشى ۋۇلۇڭلار ھەرقايسى ئۆلكىلەردىن كەلگەن 36 مىڭدىن ئوشۇق لەشكەر ۋە لەشكەر باشلىقلىرىنى باشلاپ ئاقسۇغا يېتىپ كېلىپ جاھانگىر خوجا باندىتلىرىنى تازىلاشقا كىرىشتى، باندىتلارنى قۇمباش دەرياسىنىڭ بويىدا توسۇپ ئۇلارنى كۆپ قېتىم دەريادىن ئۆتكىلى قويمىدى. 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى يەنە 4 كە بۆلۈنۈپ دەريانى بۆسۈپ ئۆتمەكچى بولغاندا، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى ئونىۋ خەلقىنىڭ يېقىندىن ماسلىشىشى بىلەن 2 كېچە - كۈندۈز قاتتىق جەڭ قىلىپ، 1000 دىن ئوشۇق ئادەمنى يوقىتىپ، قۇمباش دەرياسى زور غەلىبىسىگە ئېرىشتى.

§ 8 . راشىدىن خوجا بىلەن ياقۇبېگنىڭ ئۇرۇشى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۆڭچى 3 - يىلى (1864 - يىلى) راشىدىن خوجا ئۆزىنىڭ دىنىي ساھەدىكى ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، كۆچا دېھقانلار قوزغىلىڭى قوشۇنىنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىپ، قوزغىلاڭنى تۈيۈق يولغا باشلاپ، دىنىي ئەسەبىيلىكنى قۇتراتىپ، خاتىپنى بىر قىسىم قوزغىلاڭچى قوشۇنىنى باشلاپ ئاقسۇ قاتارلىق شەھەرلەرگە ھۇجۇم قىلىشقا ئەۋەتتى. ئۇلار قارا يۇلغۇنغا كەلگەندە، ئاقسۇدىكى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى ۋە ھاكىمبەگ تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىندى. راشىدىن خوجا يەنە جامالىدىننى قوشۇن باشلاپ ياردەمگە ئەۋەتتى، 7 - ئايدا ئاقسۇ شەھىرىنى ئېلىپ «كاپىرلار» ۋە «ئاسىيلار» نى قاتتىق قىرغىن قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاقسۇ شەھىرى راشىدىننىڭ بۆلۈنمە ھاكىمىيىتىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۆڭچى 6 - يىلى (1867 - يىلى) 4 - ئاينىڭ 3 - كۈنى قوقانلىق ئوفىتسېر ياقۇبېگ تاجاۋۇزچى قوشۇنىنى ۋە تۆتۈپ كېلىنگەن خەلقنى باشلاپ، مارالبېشى ئارقىلىق ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلدى، راشىدىن خوجىنىڭ يولدا توسۇشقا ئورۇنلاشتۇرغان قوشۇنى ئارقا - ئارقىدىن مەغلۇپ بولدى. ياقۇبېگ ئاقسۇ شەھىرىنى بېسىۋېلىپ «يەتتە شەھەر» ئەكسىيەتچىل مۇستەملىكە ھاكىمىيىتىنى قۇرۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى كەڭ زېمىننى ئۆزىنىڭ تۆمۈر تىرنىقى ئاستىغا ئالدى. تۆڭچى 9 - يىلى (1870 - يىلى) 2 - ئايدا ياقۇبېگ شەرقتە تۇرپانغا ھۇجۇم قىلىپ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاقسۇغا قېچىپ كېلىپ خۇيزۇ خەلقىنى قاتتىق قىرغىن قىلدى. ئاندىن كېيىن قوشۇنىنى باشلاپ ۋە ناھىيە تەۋەسىدىن 6000 دىن ئوشۇق كىشىنى زورلۇق بىلەن ئەگەشتۇرۇپ داۋاملىق شەرققە قاراپ ماڭدى.

§ 9 . لىۋ جەنىتاڭنىڭ ئاقسۇغا كىرىپ ئورۇنلىشىشى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 3 - يىلى (1877 - يىلى) 5 - ئايدا ياقۇببەگ ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قالدۇق قوشۇنى ھېكمىخان تۆرىنى خان قىلىپ كۆتۈردى ۋە ئاقسۇغا كىرىپ ئورۇنلاشتى. ياقۇبېەگنىڭ چوڭ ئوغلى بەگ قۇلىبەگ قەشقەردىن ھېكمىخان تۆرىگە ھۇجۇم قىلىپ كەلدى، ھېكمىخان تۆرە مەغلۇپ بولۇپ روسىيىگە قېچىپ كەتتى. 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى ئارمىيىسىنىڭ نىۋ جەنىتاڭ قوشۇنى ئاقسۇ (ئونسۇ) غا يېتىپ كەلدى، خەلق ئاممىسى چىڭ سۇلالىسى ئارمىيىسىنىڭ شەھەرگە كىرىشىنى سەپكە تىزىلىپ تۇرۇپ قارشى ئالدى، بەگ قۇلىبەگ بىلەن بەي يەنخۇنىڭ قالدۇق قوشۇنى مەغلۇپ بولۇپ قەشقەرگە چېكىنىدى. لىۋ جەنىتاڭ قوشۇنىنى غەرب ۋە غەربىي جەنۇبتىن 2 يول بويىچە قوغلاپ زەربە بېرىشكە بۇيرۇدى، يەرلىك كاتتىۋاشلارغا تەسەللىي بېرىپ ئاقسۇ شەھىرىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى.

§ 10 . مىللىي ئارمىيىنىڭ ناھىيە بازىرىنى ئېلىشى

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) ئۈچ ۋىلايەت (ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي) مىللىي ئارمىيىسى ئونسۇدىكى گومىندالڭ ئارمىيىسىگە 2 قېتىم ھۇجۇم قىلدى.

ئونسۇنىڭ 1 - قېتىم ئېلىنىشى مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى بايدىن ئونسۇنىڭ شىمالىدىكى قىزىلبۇلاق ۋە قورغاندىكى گومىندالڭ ئارمىيىسىگە ھۇجۇم قوزغىدى. ئونسۇ ۋە ئاقسۇدا تۇرۇۋاتقان ئاتلىق ئەسكەرلەر 5 - تۈەنىنىڭ تۈەنجاڭى جاۋ خەنچى قورغات بىلەن قىزىلبۇلاقنىڭ قولدىن كېتىشىدىن قورقۇپ، يارەمگە كېلىدىغان قوشۇن يېتىپ كەلگىچە قاتتىق مۇداپىئە قىلىشنى بۇيرۇغانلىقى سەرتىدا، يەنە ئاتلىق ئەسكەرلەر 5 - تۈەنى پىلىموتچىلار لىيەنىنى لىيەنجاڭ لى شۆجۇنلىڭ باشلامچىلىقىدا قىزىلبۇلاققا يارەمگە، زۆرۈر تېپىلغاندا، قورغاندا مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان قوشۇننى قوغداشقا ئەۋەتتى. جاۋخەنچى ئونسۇنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن شۇ يەردىكى زور كۆپچىلىك ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنى تۈتۈپ كېلىپ شەھەرنى مۇداپىئە قىلىشقا سالدى، ساقچى ئىدارىسىنى شەھەر ئامانلىقىنى قاتتىق ساقلاشقا بۇيرۇدى ھەمدە سېپىل ئۆپچۈرىسىدىكى بىنالارنى چاقتۇرۇۋەتتى. 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدىن 2 قوشۇن قورغانىنىڭ شىمالىدىكى مۇزداۋانغا جايلاشقان گومىندالڭ ئەسكەرلەر 5 - تۈەنىنىڭ مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان بىر لىيەنىنى مۇھاسىرىگە ئېلىۋالدى، ئاتلىق ئەسكەرلەر 5 - تۈەنىنىڭ 2 - لىيەنى جامدىن يارەمگە يولغا چىقىپ، تۇزئاۋاتتا 3 ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ 200 دىن ئوشۇق ئادەمى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى، جەڭ ئىنتايىن كەسكىن بولدى. 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى مۇداپىئەدىكى قوشۇن تولۇق يوقىتىلىپ، 17 دانە يېنىك ۋە ئېغىر پىلىموت، 170 دانە مىلتىق، 20 تاپانچا، 100 مىڭ پايدىن ئوشۇق ئوق غەنىيمەت ئېلىنىدى. 8 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىدىن 1000 دىن ئوشۇق كىشى قىزىلبۇلاق ۋە قىرشادىن 2 يولغا بۆلۈنۈپ ئونسۇ بىلەن ئاقسۇغا يۈرۈش قىلدى. 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى جامدا ئاممىنى تەشكىللەپ ئادەم تەربىيىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە ئىلىدىن

400 دىن ئارتۇق ئەسكەر يۆتكەپ كەلدى. 9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئونىۋ ئەتراپىدا تۇشمۇ - تۇشتىن مىلتىق ئاۋازلىرى ياڭرىدى. 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى مىللىي ئارمىيە 4 يولغا بۆلۈنۈپ ھۇجۇم قىلىپ سەپىلغا كەلدى. چۈشتىن كېيىن ناھىيە شەھىرىنى ئالدى، گومىنداڭ ئاتلىق قوشۇنى 5 - تۈەنىنىڭ بىر قىسمى ئاقسۇ شەھىرىگە تولۇق چېكىندى. 9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى مىللىي ئارمىيە 3000 دىن ئارتۇق ئەسكىرىي كۈچى بىلەن ئاقسۇ شەھىرىنى قورشىۋالدى. 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى كەچتە مىللىي ئارمىيە گومىنداڭنىڭ مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان فالك چىگۈن قىسمى تەرىپىدىن چېكىندۈرۈلدى. 9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى جاۋ ھەنچى بىلەن فالك چىگۈن ئونىۋنى ئالغان مىللىي ئارمىيىگە 2 يول بىلەن تويۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ ئونىۋنى قايتۇرۇۋالدى، مىللىي ئارمىيە يارەدم كۈتۈش ئۈچۈن قىرشاغا چېكىندى.

ئونىۋنىڭ 2 - قېتىم ئېلىنىشى　مىنگۇنىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 9 - ئاينىڭ 21 - كۈنى يارەدمگە كەلگەن قوشۇن بىلەن موڭغۇل بىگۈنەندىن 1500 دىن ئوشۇق كىشى ئايباسوق، قاسىمجان، ھوشۇرخان، ھۇسەنقارى غوجا قاتارلىق كىشىلەرنىڭ باشلامچىلىقىدا بىر تاغ زەمبىرىكى لېيەنى، 8 دانە يېنىك، ئېغىر مىنامىيوت ئېلىپ، مۇز داۋاندىن قىرشاغا كېلىپ، يارەدم كۈتۈپ تۇرغان قوشۇن بىلەن ئۇچراشتى، ئەتىسى مىللىي ئارمىيە 4 يولغا بۆلۈنۈپ يەنە ئونىۋغا ھۇجۇم قىلدى. 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى كەچتە، مىللىي ئارمىيە 2 يولغا بۆلۈنۈپ ئونىۋدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىگە 2 تەرەپتىن قىسىپ ھۇجۇم قىلىپ، بىرنەچچە سائەت شىددەتلىك جەڭ قىلدى، گومىنداڭ مۇداپىئەدىكى قوشۇنىنىڭ ئوت كۈچى ئاجىز بولغاچقا، تولىسى يوقىتىلدى، ئاز بىر قىسمى ئاقسۇغا قېچىپ بېرىۋالدى. مىللىي ئارمىيە 2 - قېتىم ئونىۋ ناھىيىسىنى ئالدى ۋە ئاقسۇنى زور كۈچ بىلەن قورشىۋالدى. 10 - ئاينىڭ 6 - كۈنى چۈشتە، ئاقسۇنى قۇرشىۋالغان مىللىي ئارمىيە ئوق - دورىسى يېتىشمىگەنلىكتىن ئونىۋغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. چۈشتىن كېيىن گومىنداڭ ئاتلىق قوشۇنى 5 - تۈەنىنىڭ 3 - لېيەنى ئونىۋغا شىددەتلىك ئېتىلىپ كەلگەندە، مىللىي ئارمىيە باينىڭ قېيىر تېغى ئەتراپىغا چېكىنىپ كەتتى.

یېگىرمە تۆتىنچى قىسىم

مائارىپ

يىگىرمە تۆتىنچى قىسىم

ماۋارىپ

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ماۋارىپ ئىشلىرى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە، خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە، يەرلىك تىلدا ئوقۇتۇش ئېلىپ بېرىلغاندىن باشقا، كارۋشتىچىدىن تەرجىمە قىلىنغان بۇددا نوملىرى ماۋارىپىنىڭ تارقىلىش دائىرىسى پەيدىنپەي كېڭەيدى. ئىسلام دىنى بۇ ناھىيە تەۋەسىگە تارقالغاندىن كېيىن، مەدرىس ماۋارىپى يەنە ئاساسىي ئورۇنغا ئۆتتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېيەنلۇڭ يىللىرىدا، ناھىيە بازىرىدا خەنزۇچە شۇتاڭ ئېچىلدى. چىڭ سۇلالىسىدىن مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىگىچە، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاھالىلەرنىڭ پەرزەنتلىرى، ئاساسەن، دىنىي مەكتەپلەردە دىنىي دەرس ئوقۇش بىلەن تەڭ، ياشقا بىلىملەر ۋە ئۇيغۇر تىل - يېزىقىنى ئۆگەندى. مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) دىن كېيىن، ئونىۋ ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرغان مەكتەپلەر ئارقا - ئارقىدىن بارلىققا كەلدى. جەمئىيەتتىكى بىر قىسىم مۆتىۋەرلەر ۋە مەرىپەتپەرۋەر زاتلارمۇ مېخىلىق بىلەن مەكتەپ ئاچتى، شۇنىڭ بىلەن خۇسۇسىيلار، ئۇيۇشما ۋە ھۆكۈمەت ياشقۇرۇشىدىن ئىبارەت 3 خىل مەكتەپ ياشقۇرۇش شەكلى بارلىققا كەلدى. پەنىي مەكتەپلەر تەرەققىي قىلىپ، ھەممىلا يەرنى دىنىي مەكتەپ قاپلاپ كەتكەن ۋەزىيەت بۇزۇپ تاشلاندى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ماۋارىپى تېز تەرەققىي قىلدى. 1954 - يىلى ياشلانغۇچ مەكتەپ 17 گە، ئوقۇغۇچىسى 7332 گە يەتتى. 1956 - يىلى 3 ياشلانغۇچ مەكتەپتە 3 تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپى ئېچىلدى. 1957 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى. «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە خەلق گۈڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا، ماۋارىپ قارغۇلارچە تەرەققىي قىلدۇرۇلغاچقا، ماۋارىپنىڭ ساپاسى چۈشۈپ كەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ماۋارىپ ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىپ، مەكتەپلەر ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 80 - يىللاردىن كېيىن، ئونىۋ ناھىيىسى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى مۇۋاپىق تەرتىپكە سالدى، شۇنىڭ بىلەن ئوقۇتۇش ئىشلىرى ئىزىغا چۈشتى. 41 يىلدىن بۇيان، ئاز سانلىق مىللەتلەر ماۋارىپى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى، ماۋارىپ ساپاسىنىڭ ئۆسۈشىمۇ تېز بولدى، شۇنىڭ بىلەن دۆلەتكە زور بىر تۇرکۈم ئىختىساس ئىگىلىرى تەربىيىلەپ بېرىلدى. «تۆت ئۇنۇم» ۋە چوڭلار ماۋارىپى بويىچە «ئىككى ئۇنۇم» ئاپتونوم رايون بېكىتكەن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۇلچىمىگە يەتتى. ناھىيە 1986 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ماۋارىپ كومىتېتى تارقاتقان لايىقەت گۇۋاھنامىسىگە ئېرىشتى.

I باب

ئاپپاراتلار

1950 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ماۋارىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1954 - يىلى مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمىگە

ئۆزگەرتىلدى، شتاتى 4 قىلىپ بېكىتىلدى. 1962 - يىلى شتاتى 5 كە يەتتى. 1963 - يىلى مەدەنىيەت - ماتارىپ - سەھىيە بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، شتاتى 6 گە يەتتى. 1965 - يىلى شتاتى 7گە يەتتى. 1973 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسىنى تەسىس قىلدى. 1976 - يىلى مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 3 - ئايدا ماتارىپ بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 8 - ئايدا ماتارىپ ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى، قارىمىقىدا ئادەتتىكى ماتارىپ مۇپەتتىشلىكى ئىشخانىسى، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىشخانىسى، چوڭلار ماتارىپى بويىچە ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئىشخانىسى، ئىلىكتىرلەشكەن ماتارىپ خىزمىتى پونكىتى، رادىئو پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى خىزمەت پونكىتى، كادىرلار ئىشخانىسى — مەخسۇس ۋەزىپىدىكى كادىرلار ئىشخانىسى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماتارىپى ئىشخانىسى، دېھقانلار ماتارىپى ئىشخانىسى، ئوقۇتۇش تەتقىقاتىغا يېتەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قاتارلىق ئاپپاراتلار تەسىس قىلىندى. ماتارىپ ئىدارىسىگە بىۋاسىتە قاراشلىـــق ئورگانلاردىن ماتارىپ ئىشلەپچىقىرىش مۇلازىمەت شىركىتى، تېرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش ئىشخانىسى، سىرتتىن ئوقۇش پېداگوگىكا خىزمىتى پونكىتى، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كونسۇلتاتسىيە پونكىتلىرى بار. 1990 - يىلدىكى شتاتى 66گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 9، كەسپىي شتات 57.

ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (بۆلۈم باشلىقى)لىرى

جەدۋەل: 24 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (بۆلۈم باشلىقى)	ھاجىيوف	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1950.3 — 1958.5
	ئەمەتنىياز مەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1962.4 — 1962.5
	ئەخمەتجان	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1962.5 — 1964.8
	لىۋ شياتاڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1979.4 — 1982.12
	ئابدۇكېرىم ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	— 1985.7
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى)	شۇكۇيبۇەن	ئەر	خەنزۇ	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1950.3 — 1953.5
	ئابىكشىن	ئەر	خەنزۇ	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1953.3 — 1954.5
	نىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1962.5 — 1966.5
	ئۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1964.2 — 1966.5 1979.5 — 1980.2
	ھۇسەن ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1976.11 — 1984.8
	ئابدۇكېرىم ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1981.5 — 1985.7
	ئابلىكىم ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1990.6
	خاۋ چىدى	ئەر	موڭغۇل	بېيجىڭ شەھىرى چاڭپىڭ ناھىيىسى	1985.5 — 1987.4
	ئىمىن مۇسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1985.4 —
	شيې تاۋ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى خۇڭتۇڭ ناھىيىسى	1987.6 —

Ⅱ باب

كونىچە مائارىپ

§ 1 . خەيرى - ساخاۋەت مائارىپى

يېقىنقى زامان خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشى چىيەنلۇڭ چوڭ، كىچىك خوجىلار توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن باشلاندى. بۇ مەكتەپلەردە قوشۇندىكىلەرنىڭ پەرزەنتلىرىگە دەرس ئۆتۈلدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 56 - يىلى (1791 - يىلى) ئاقسۇ ھاكىمبېگى مەيرەت ئابدۇللا مانجۇچە مەكتەپ ئېچىش ھەققىدە يۇقىرىغا مەلۇمات يوللىدى. گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) لىيۇ جىنتاڭ ئونىۋنى قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، زوزۇڭتاڭنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، خەيرى - ساخاۋەت مەكتىپى ئېچىپ، ئۇيغۇر بالىلىرىنى قوبۇل قىلدى، بۇ مەكتەپتە بالىلارغا «ئۈچ خەتلىك دەستۇر» ، «تۇرلۇك فامىلىلەر» ، «مىڭ خەتلىك دەستۇر» ھەمدە «تۆت كىتاب» ، «بەش دەستۇر» قاتارلىقلاردىن دەرس ئۆتۈلدى. ئۇيغۇر بالىلىرى تىل ئايرىمىلىقى تۈپەيلىدىن ئۆگىنىشتە قىينىلىپ، ئۆگىنىشنى «قورقۇنچلۇق قىيىن ئۆتكەل» دەپ قارايتتى. نامرات ئائىلىلەر بالىلىرىنى ئوقۇتۇشتىن قاچۇراتتى، بايلار باشقىلارنىڭ بالىلىرىنى تۇتۇپ بېرەتتى، شۇڭا بۇ، «ئوقۇش چاكىرى بولۇش» ، «شەكىل جەھەتتىنلا ئوقۇش» دەپ ئاتالغانىدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى مەكتەپلەرنى قەلەم، سىياھ، كىتاب بىلەن ھەقسىز تەمىنلەيتتى ھەمدە «بىر، دەستۇرنى ئوقۇيالمىغۇدەك بولسىلا، ئەمەلدارلىق بۆكى ئاتا قىلىش توغرىسىدا مەلۇمات يوللاش» تەك چارىلار بىلەن ئىلھاملاندۇراتتى. بىراق، بۇ چارىلەر جەمئىيەتكە ماس كەلمىگەچكە، ئۇنۇمى بولمىدى.

§ 2 . شۆتاڭ

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى) دىن كېيىن، ئونىۋ مەھكىمىسى يېڭىچە مەكتەپ ئېچىشنى يولغا قويدى. «ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل ئايماق ئەمەلدارلىرى مەكتەپ ئېچىشتىكى نەتىجىسىگە قاراپ تەيىنلىنەتتى، شۇڭا مەكتەپ ئېچىش كۇنسايىن تەرەققىي قىلغانىدى» . ناھىيىدە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ دەرىجىلىك خەنزۇچە شۆتاڭ 19، شۆتاڭلاردىكى ئوقۇتقۇچى 20، ئوقۇغۇچى 575 ئىدى. شۆتاڭلاردا «ئاددىيلاشتۇرۇلغان خەتلەر دەرسلىكى» ئۆتۈلەتتى، دەرسلىك مەزمۇنىدا يەنىلا فېئوداللىق ئەدەپ - ئەخلاق ئاساس قىلىنغان بولۇپ، «ساداقەتمەن بولۇش» ، «كۆڭزىنى ھۆرمەتلەش» ، «ۋاپادار بولۇش، ئاكىسىغا ھۆرمەت قىلىش، ساداقەتمەن بولۇش، ۋەدىسىدە تۇرۇش، ئەدەبلىك بولۇش، ئىناپلىق بولۇش، پاك بولۇش، ئار - نومۇسنى ساقلاش» قاتارلىقلار تەشەببۇس قىلىناتتى. خەنزۇ يېزىقى، خەنزۇ تىلى بىلىم ئىگىلەشتىكى ئالاھىدە قورال قىلىنغاچقا، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇشنى ئېغىر ھاشار دەپ بىلەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، دىنىي مەكتەپلەر ھەدەپ توسالغۇلۇق قىلغاچقا، مەكتەپ ئېچىش تازا

ئۇنۇملۇك بولمىغاندى.

شۆەنتۇلۇك 2 - يىلى (1910 يىلى) يۈەن داخۇا شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشلىكىگە تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ماتارىپ خىراجىتىنى ھەربىي ئىشلارغا ئىشلىتىۋالغاچقا، خەنزۇچە شۇتاڭلار ئاستا - ئاستا تاقىلىشقا باشلىدى.

گۇاڭشۇ 33 - يىلىدىن شۆەنتۇلۇك 2 - يىلى (1907 — 1910) غىچە بولغان ئارىلىقتىكى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى شۇتاڭلار

جەدۋەل: 24 — 2

مەكتەپ نامى	مەكتەپ ئورنى	قۇرۇلغان ۋاقتى
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا	گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا	شۆەنتۇلۇك 2 - يىلى (1910 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 1 - خەنزۇچە شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىدىكى خانىقا مەسچىتىدە	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 2 - خەنزۇچە شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىدىكى كۆك مازار مەسچىتىدە	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 3 - خەنزۇچە شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىدىكى كىگىزچىلەر كوچىسى مەسچىتىدە	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 4 - خەنزۇچە شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىدىكى مىسكەرچىلىك كوچىسى مەسچىتىدە	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 5 - خەنزۇچە شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىدىكى خانىقا مەسچىتىدە	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 6 - خەنزۇچە شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىدىكى يۇقىرى قۇۋۇقتا	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 7 - خەنزۇچە شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىدىكى كونا بازار مەسچىتىدە	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 8 - خەنزۇچە شۇتاڭ	ناھىيە بازىرىدىكى ئارقا بازار مەسچىتىدە	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 9 - خەنزۇچە شۇتاڭ	جامدا	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 10 - خەنزۇچە شۇتاڭ	بېگى بازاردا	شۆەنتۇلۇك 1 - يىلى (1909 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 11 - خەنزۇچە شۇتاڭ	تامياغاچتا	شۆەنتۇلۇك 2 - يىلى (1910 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 12 - ئاددىي ساۋات چىقىرىش مەكتىپى	ناھىيە بازىرىدىكى يۇگۇەن ئارقا مەھەللىدە	شۆەنتۇلۇك 2 - يىلى (1910 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 1 - ئومۇمىي تىل ئوقۇتۇش ئورنى	1 - خەنزۇچە شۇتاڭ قارىمىقىدا	شۆەنتۇلۇك 2 - يىلى (1910 - يىلى)
ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 2 - ئومۇمىي تىل ئوقۇتۇش ئورنى	1 - خەنزۇچە شۇتاڭ قارىمىقىدا	شۆەنتۇلۇك 2 - يىلى (1910 - يىلى)

§ 3 . دىنىي ماتارىپ

چىلاق سۆلالىسى دەۋرىدە مۇتەسسىپ بەگ دىنىي ماتارىپنى باشقۇراتتى. كەنتلەردە مەدرىسە بار ئىدى، بۇ مەدرىسلەر ئادەتتە مەسچىتتە بولاتتى. مەدرىسلەرنى نوپۇزلۇق ئاخۇنلار باشقۇراتتى، مەدرىسلەردە ئوقۇتقۇچى ۋە مەلۇم ساندا يالاملچى بولاتتى، دىنىي ماتارىپ ئاساس قىلىناتتى، قوشۇمچە قىرائەت ۋە يېزىقچىلىق دەرسى ئۆتۈلەتتى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرى ماتارىپتا تەرەققىيات بولمىدى، كونىچە خەنزۇ شۇنالىلىرىمۇ توختىدى. مەسچىتلەردىكى باشلانغۇچ دەرىجىلىك مەدرىسلەر يەنىلا ئاساسلىق ساۋات چىقىرىدىغان ماتارىپ ئاپپاراتى ئىدى. مەدرىسلەردە دەرسلىك بولمايتتى، دەرس ئۆتۈلىدىغان چاغدا بالىلار كالا، قوي تاغاق سۆڭىكىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، ئاخۇن، موللىلار ئۆگەتكەن ھەرپلەر ۋە ئايەتلەرنى سۆڭەككە يازاتتى، ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئۆچۈرۈۋېتەتتى، 2 - كۈنى يەنە يېڭى «دەرس» يازاتتى.

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) دىن كېيىن، ئونىۋ ناھىيىسىدە كۆك، سېدىلىك، مىسكەر بازار، كونا بازار، خوتەن مەھەللە ئالدى، ھەزرىتىم، ئەنجان يولى، ئېقىنبويىدىن ئىبارەت 8 يۇقىرى دەرىجىلىك مەدرىسە ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. بۇ مەدرىسلەرنىڭ قۇرغۇچىسى روسىيەدىكى بۇخارا خەلقئارا مەدرىسىنى ئوقۇپ تاماملىغان ھەمدە ناھىيەدىكى ئىسلام دىنىي مەدەنىيىتى بويىچە چوڭقۇر ئىلىم تەھسىل قىلغان موللا ناسىردامۇللام ۋە ئۇنىڭ تالىپلىرى ئىدى.

1949 - يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بازار، يېزىلاردا كەڭ كۆلەمدە ھازىرقى زامان ماتارىپىنى بەرپا قىلدى، ئۇيغۇر تىلىدىكى تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەرنى قۇردى، شۇنىڭ بىلەن مەدرىسلەر ئارقا - ئارقىدىن تاقالدى.

Ⅲ باب

ئادەتتىكى ماتارىپ

§ 1 . مەكتەپكە كىرىشتىن ئىلگىرىكى تەربىيە

1978 - يىلى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرىدا بالىلار سىنىپى ئېچىلىپ، 4 ياشتىن 6 ياشقىچە بولغان ئوقۇش يېشىغا توشىغان بالىلار قوبۇل قىلىندى، تولۇقسىز ئوتتۇرىدىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ئىشلىرى ئوقۇتقۇچىلىقتا تاللىنىپ، ئوقۇتۇش سايمانلىرى، ئويۇنچۇقلار سەپلىنىپ، بالىلار باغچىسى خاراكتېرىگە ئىگە قىلىندى.

1979 - يىلى ھەر قايسى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇش يېشىغا يەتمىگەن بالىلار سىنىپى ئېچىلىپ، 1 - يىللىقنىڭ تەييارلىق سىنىپى قىلىندى. 1980 - يىلى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تەييارلىق سىنىپلىرى توختىتىلدى. ناھىيىلىك يەسلىدە چوڭراق بالىلار سىنىپى ئېچىلدى، ئۇنىڭغا مەخسۇس بالىلار تەربىيىچىسى سەپلەندى.

ناھىيىنىڭ 1978 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان بالىلار ماتارىپىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى

جەدۋەل: 24 — 3

يىللار	باغچا سانى	سىنىپ سانى	باغچىدىكى بالا سانى	ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى سانى	پۈتتۈرگەن بالا سانى	قوبۇل قىلىنغان بالا سانى
1978	3	4	261	14	—	—
1979	3	7	278	22	120	138
1980	3	9	281	33	140	160
1981	3	10	392	33	150	170
1982	4	12	345	36	180	125
1983	4	12	369	56	200	151
1984	5	18	394	77	210	146
1985	6	19	501	85	300	218
1986	8	23	635	92	310	350
1987	8	25	701	101	400	400
1988	9	36	727	107	425	301
1989	9	36	819	113	473	517
1990	9	36	900	113	500	600

1984 ـ يىل 10 ـ ئايدا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى قۇرۇلۇپ، 4 تەربىيىچى قويۇلدى، 74 بالا قوبۇل قىلىندى، بالىلار باغچىسى چوڭ، ئوتتۇرا دەپ 2 سىنىپقا ئايرىلدى. 1985 ـ يىلى چوڭ، ئوتتۇرا، كىچىك دەپ 3 سىنىپقا ئايرىلدى. يېڭىدىن دەرسخانا، پائالىيەت ئۆيى، ئىشخانا سېلىنىپ، كۆپ خىل پائالىيەت بۇيۇملىرى تولۇقلاندى. 1988 ـ يىلى مىللىي، خەنزۇ بالىلار ئايرىلىپ، 2 ـ بالىلار باغچىسى (مىللىي) قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بالىلار ماتارىپى ئىزغا چۈشتى. 1990 ـ يىلى ناھىيىدىكى بالىلار باغچىسى 9غا، باغچىدىكى بالا 900گە يەتتى.

ناھىيىلىك 1 ـ، 2 ـ بالىلار باغچىسىنى ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى باشقۇردى، ئۇنىڭ خىراجىتى ماتارىپ خىراجىتىدىن چىقىم قىلىندى. بالىلار تەربىيىچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى باشلانغۇچ مەكتەپلەردىن يۆتكەپ كېلىنىپ، بالىلار ماتارىپى سىستېمىسىغا كىرگۈزۈلدى. يېزا، مەيدان، كەنت، ئىتىرىتلەردىكى بالىلار باغچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى خەلق باشقۇرغان، ھۆكۈمەت يارىدەم قىلغان باغچىلار بولۇپ، خىراجىتى ھۆكۈمەت خىراجىتىدىن چىقىم قىلىندى ياكى ھۆددە ئالغان ئورۇن ئۈستىگە ئالدى.

§ 2 . باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپى

1. خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر

مىنگونىڭ 23 ـ يىلى (1934 ـ يىلى) شېڭ شىسەي ئۇزىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن

«سەككىز تۈرلۈك خىتابنامە»نى ئېلان قىلىپ، «ماۋارىپنى كېڭەيتىش» قاتارلىق سىياسەتلەرنى يولغا قويدى، شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتتىكى نامدار زاتلار، ئالىملار خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپتىن 5نى قۇردى.

1) تۆمۈرغازى ئاتا باشلانغۇچ مەكتىپى مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ئىسمائىل قاسىم ھاجى مەبلەغ چىقىرىپ ناھىيە بازىرىدىكى كونىچە خەنزۇچە شۇتاڭلارنى ئۆزگەرتىپ، ئۇنىۋ ناھىيىسى بويىچە 1 - پەننىي مەكتەپنى قۇردى. مەكتەپكە ئوقۇتۇش مۇئەسسەسلىرى ۋە تەنتەربىيە سايمانلىرى تولۇقلىنىپ، 1 - يىللىقتىن 2 سىنىپ، 2 - يىللىقتىن 2 سىنىپ بولۇپ جەمئىي 79 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، خوتەنلىك نۇرمۇھەممەت ئېلى مەكتەپ مۇدىرلىقىغا تەكلىپ قىلىندى. ناھىيە ئاھالىسى مەكتەپ قۇرغۇچىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، بۇ مەكتەپنى «ئىسمائىلىيە مەكتىپى» دەپ ئاتىدى.

2) مەكتەبى نىيازىيە (قىزلار باشلانغۇچ مەكتىپى) مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) مەشھۇر ئالىم مۇسا دامۇللا كوكۇرامبېشى (ھازىرقى ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى ئورنىدا) دىكى مېھمانخانىنى ئىجارىگە ئېلىپ مەدرىسە ئېچىپ، ئەنئەنىۋى ئادەتلەرنى بۇزۇپ تاشلاپ، قىز ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇشقا قوبۇل قىلدى. بىر يىلدىن كېيىن، مەدرىسە كېڭەيتىلىپ، پەننىي باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى ھەمدە مەخسۇس قىز ئوقۇغۇچىلار قوبۇل قىلىنىدىغان بولدى. بۇ مەكتەپكە «مەكتەبى نىيازىيە» دەپ نام بېرىلدى. بۇ، ناھىيە بويىچە تۇنجى قىزلار مەكتىپى ھېسابلىنىدۇ.

3) تۇران سادىقىيە مەكتىپى مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) ئۇنىۋ ناھىيىسىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان قەشقەرلىك سودىگەر سادىق مەبلەغ چىقىرىپ ئاستى - ئۈستى تاختايلىق، كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق 5 ئېغىزلىق سىنىپ سېلىپ، «تۇران سادىقىيە مەكتىپى» (ئورنى ھازىرقى سودا ئىدارىسى قورۇسىدا)نى قۇردى. قەشقەرلىك ئىمىن قارى ئەھمەدى مەكتەپ مۇدىرلىقىغا تەكلىپ قىلىندى.

4) ۋەتەن يۇنۇس مەكتىپى مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) ئاكا - ئۇكا يۇنۇس ئاخۇن ۋە سەلەي ھاجىلار مەبلەغ چىقىرىپ، ئىشىك - دېرىزىلىرى ئازادە، سىنىپلىرى يورۇق بولغان، ئاستى - ئۈستى تاختايلىق «ۋەتەن يۇنۇسىيە مەكتىپى» (ئورنى ھازىرقى ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ ئىچىدە)نى قۇردى. توختى تۇردى مەكتەپ مۇدىرى بولدى.

5) سەپەرىيە مەكتىپى بۇ مەكتەپنى مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) چوڭ سودىگەر سەپەر ھاجى ئۆز ئالدىغا پۇل چىقىرىپ سالدۇردى (مەكتەپ ئورنى ھازىرقى 1 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ شەرقىدە ئىدى). بۇ مەكتەپنىڭ 3 ئېغىز سىنىپى، بىر ئېغىز ئىشخانىسى، بىر ئېغىز ياتقى بار ئىدى، ئابدۇرېھىم ھۇسەيىن مەكتەپ مۇدىرى بولدى.

2. ئۇيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر

مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ئۇنىۋ ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى (قىسقارتىپ «ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى» دېيىلىدۇ) ئۆزىنىڭ ھەرخىل باج، زاكات، مەبلەغلىرىدىن پايدىلىنىپ ئاقارتىشنى ئاساس قىلغان باشلانغۇچ دەرىجىلىك مەكتەپلەرنى قۇرۇپ، ئۇيغۇر تىلى، ھېساب، ئومۇمىي ساۋات، دىنىي دەرس، مۇزىكا، تەنتەربىيە قاتارلىق دەرسلەرنى تەسىس قىلدى. ئوقۇش پۇلى، كىتاب پۇلى، كۆمۈر پۇلى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ماڭاشىنى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى بېرەتتى. ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەر دەسلەپ قۇرۇلغاندا، مۇتەئەسسىپ كۆچلەر ۋە مەدرىسەلەرنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. تۇمشۇقلۇق سايىت ھاجى ئوقۇتقۇچىلار «كاپىر» دېگەندەك ئىغۇالارنى تارقىتىپ، ئاتا - ئانىلارنى بالىلارنى قايتۇرۇپ كېلىشكە قىستىدى. ئوقۇتقۇچىلار ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلەشكەندە، ئۇ دېگىلى گەپ تاپالمايى ئاچچىقىدا ئىشلەمچىلىرىگە بۇيرۇپ، بىر ئوقۇتقۇچىنى دەرەخكە ئاسقۇزۇپ، قاتتىق ئۇرغۇزدى؛ چاغرافلىق مەتنىياز مىراب مەكتەپ يېرىنى ئۆزىنىڭ

قىلىۋالغاچقا، ئوقۇتقۇچىلار ۋە جەمئىيەتتىكى مۆتىۋەر، مەرىپەتپەرۋەر كىشىلەر ئۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ ئىنچ كۆرەش قىلدى.

مىنگونىڭ 24 - يىلىدىن 25 - يىلىغىچە (1935 — 1936 - يىلىغىچە) ناھىيىدىكى خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەر ئۈيغۇشما قارىمىقىغا ئۆتكۈزۈۋېلىنىدى ھەمدە يېڭىدىن 16 مەكتەپ قۇرۇلدى. ناھىيە بازىرىدا تۆمۈر غازى ئاتا مەكتىپى، يۇنۇسىيە مەكتىپى، تۇران سادىقىيە مەكتىپى، مەكتەبى نىيازىيە (قىزلار باشلانغۇچ مەكتىپى)، شەپقەت مەكتىپى (يېتىم - يېتىمسىرلار مەكتىپى، 72 يېتىم بالا قوبۇل قىلىنغان)، دۆڭمەھەللە مەكتىپى قاتارلىق ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپتىن 6 سى بار ئىدى. بۇ مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچى 730، ئوقۇتقۇچى 30 ئىدى.

مىنگونىڭ 25 -، 26 - يىللىرى (1936 — 1937 - يىللىرى) يېزىلاردا ئارقا - ئارقىدىن ئاجىرىق ئوغۇزخان مەكتىپى، تۆمۈشۇق «يېڭى يول» مەكتىپى، چاغراق «چولپان» مەكتىپى، جام «تۇرمۇش» مەكتىپى، قىزىل مەكتىپى، چاغراق مەكتىپى، سۇگەتئېرىق مەكتىپى، جايتوغراق مەكتىپى، ساۋات مەكتىپى، قويچى مەكتىپى، قىزىلبۇلاق مەكتىپى، ئالا بۇلاق مەكتىپى، تۇربەت مەكتىپى، تۆۋەنكى مەكتەپمىدىن ئىبارەت 14 مەكتەپ قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) تاغلىق رايوندىكى قىرغىزلار ئۈچتۇرپان ناھىيىلىك قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسىغا پۇل تاپشۇرۇشنى توختىتىپ، مەبلەغ توپلاپ تاغلاق قىرغىز ياتاقلىق مەكتىپىنى قۇردى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) بوزدۆڭ قىرغىز ياتاقلىق مەكتىپى قۇرۇلدى. 2 ياتاقلىق مەكتەپكە چارۇچىلارنىڭ پەرزەنتلىرىدىن 250 بالا قوبۇل قىلىندى.

شېڭ شىسەي مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) دىن باشلاپ، ئۇزلۇكسىز «تازىلاش» ھەرىكىتىنى قوزغاپ، تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلارنى قولغا ئالدى ۋە ئۆلتۈردى. مىنگونىڭ 26 -، 27 - يىللىرى (1937 - 1938 - يىللىرى) 13 ئادەم زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. ئۇلار: مەتتىمىن قارى ھاجى، ھاشىم ئاخۇنجانوف، ئىمىن قارى، ئەخمەت، ئابدۇكېرىم يۇسۇپ، ئابدۇرېشىت تۇردى، ساۋۇت ياقۇپ، ئابلىمىت ھاجى، مەمتىلى بەگ، سۇلتان ئاخۇن، ئەمەت قۇززات ئاخۇن، توختى بەگ، تۆمۈر بەگ. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 5 ئادەم زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى، ئۇلار: ئەلاخۇن ئىمىن، قاھارخوجا، ئىسمائىل قارى، ھامۇت قارى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئۈيۈشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەر پەسكويغا چۈشۈپ قالدى، بەزى مەكتەپلەر ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرگە قوشۇۋېتىلدى، ياكى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) تەكشەش، قوشۇۋېتىش نەتىجىسىدە ئۈيۈشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەر 11گە چۈشۈپ قالدى، 2540 ئوقۇغۇچىسى قالدى، مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) ئۈيۈشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپتىن پەقەت 4لا قالدى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) ئۈيغۇر ئۈيۈشمىسى باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەر

جەدۋەل: 24 — 4 بىرلىكى: سىنىپ، ئادەم، يۈەن

مەكتەپ نامى	سىنىپ سانى		ئوقۇغۇچى سانى			يىللىق خىراجەت
	ئوغۇللار	قىزلار	ئوغۇللار	قىزلار	جەمئىي	
ئۈيۈشما باشقۇرۇشىدىكى 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	6	3	280	130	410	108200
ئۈيۈشما باشقۇرۇشىدىكى 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ	3	—	128	—	128	356640

ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ	5	2	301	107	408	822000
ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى 4 - باشلانغۇچ مەكتەپ	4	—	177	—	177	440160
ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى 5 - باشلانغۇچ مەكتەپ	4	—	230	—	230	440160
ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى 6 - باشلانغۇچ مەكتەپ	—	2	—	106	106	222720
ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى 7 - باشلانغۇچ مەكتەپ	5	—	204	—	204	511520
ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى 8 - باشلانغۇچ مەكتەپ	6	—	322	—	322	743880
ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى 9 - باشلانغۇچ مەكتەپ	4	—	210	—	210	440160
ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى 1 - ساۋات چىقىرىش مەكتىپى	4	1	200	50	250	120000
ئۈيغۇشما باشقۇرۇشىدىكى 2 - ساۋات چىقىرىش مەكتىپى	1	1	45	50	95	96300
جەمئىي	42	9	2097	443	2540	4301740

3 . ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىن 19 - يىلغىچە (1930 - يىلغىچە) ئونۇ ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتىن بىرسىلا بار ئىدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئۈيغۇر ئۈيۇشمىسىنىڭ ئىقتىسادىي قىينىچىلىقى تۈپەيلىدىن، ئۈيۇشما باشقۇرۇشىدىكى بىر قىسىم باشلانغۇچ مەكتەپلەر ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. تۆمۈر غازى ئاتا مەكتىپى ناھىيىلىك مەركىزىي مەكتەپكە، مەكتەبى نىيازبىيە ناھىيىلىك قىزلار مەكتىپىگە، دۆڭ مەھەللە باشلانغۇچ مەكتىپى ۋە جام تۈرمۇش مەكتەپلىرى ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 7 - ئايدا ئۆلكىلىك ماۋارىپ نازارىتى ناھىيىدىكى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرنى خەلق مەكتىپى دەپ ئاتاش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقاردى.

مەركىزىي مەكتەپلەردە يۇقىرى يىللىق سىنىپ تەسىس قىلىندى، بۇ سىنىپلاردا مەزكۇر مىللەتنىڭ تىلى، ھېساب، دىنىي دەرس، تەبىئەت، جۇغراپىيە، تارىخ، گۈزەل سەنئەت، مۇزىكا، تەنتەربىيە دەرسلىرى ئۆتۈلدى. 1 - ، 2 - يىللىقلار 24 سائەت، 3 - يىللىقلار 28 سائەت، 4 - يىللىقلار 30 سائەت، 5 - ، 6 - يىللىقلار 32 سائەت دەرس ئوقۇدى. گومىنداڭنىڭ تەسىرىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن مەكتەپلەردە «جۇڭجىڭ ئىشخانىسى» تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا تەرتىپ - ئەخلاق تەربىيىچىلىرى سەپلەندى. ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدىن گومىنداڭغا ئەزا قوبۇل قىلىندى، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ئىزچىلار قۇرۇلدى، ھەر كۈنى بايراق چىقىرىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى. ناھىيە بازىرىدىكى مەكتەپلەردىكى بالىلار بىر مەزگىل بىر تۇتاش مەكتەپ فورمىسى كىيىدى، چوڭراق مەكتەپلەر دىنىي دەرس ئوقۇتقۇچىسى تەكلىپ قىلدى، كىچىكرەك مەكتەپلەر قەرەللىك تۇردە ئاخۇنلارنى دىنىي دەرس ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) دىن كېيىن، پۈقرالىق دەرسى تەسىس قىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلارغا «ئۈچ مەسلەك» تەربىيىسى بېرىلدى، بۇنىڭ بىلەن ئوقۇغۇچىلارغا كومپارتىيىگە قارشى ئالاق سىڭدۈرۈلدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىل) نىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى تۈرلۈك مەكتەپلەر 17گە، سىنىپ 51

گە، ئوقۇغۇچى 2324گە، ئوقۇتقۇچى 88گە يەتتى.

مىنگونىك 37 - يىلى (1948 - يىلى) دىكى ناھىيىدىكى تۇرلۇك مەكتەپلەر

جەدۋەل: 24 — 5　　بىرلىكى: سىنىپ، ئادەم

مەكتەپ نامى	سىنىپ		ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر			ئوقۇغۇچىلار			ئوقۇغۇچىلارنىڭ مىللەت تەركىبى				
	پۈتۈن يىللىق	پۈتۈن يىللىق	ئەر	ئايال	جەمئىي	ئوغۇل	قىز	جەمئى	ئۇيغۇر	خەنزۇ	قىرغىز	خۇيزۇ	باشقىلار
ناھىيىلىك مەركىزىي خەلق مەكتىپى	1	7	15	—	15	336	—	336	336	—	—	—	—
ناھىيىلىك «جۇڭ- جياڭ» مەكتىپى	—	4	6	—	6	146	14	160	106	31	—	23	—
ناھىيىلىك 1 - قىزلار خەلق مەكتەپى	—	4	1	6	7	—	156	156	155	—	—	—	1
ناھىيىلىك قىزلار 2 - خەلق مەكتىپى	—	2	1	3	4	—	96	96	96	—	—	—	—
ناھىيىلىك 1 - خەلق مەكتىپى	—	4	6	—	6	172	—	172	166	—	6	—	—
ناھىيىلىك 2 - خەلق مەكتىپى	—	2	3	—	3	66	17	83	83	—	—	—	—
ناھىيىلىك 3 - خەلق مەكتىپى	—	3	5	—	5	160	65	225	223	—	—	—	2
ناھىيىلىك 4 - خەلق مەكتىپى	—	4	6	—	6	117	51	168	87	—	81	—	—
ناھىيىلىك 5 - خەلق مەكتىپى	—	3	4	1	5	91	41	132	132	—	—	—	—
ناھىيىلىك 6 - خەلق مەكتىپى	—	2	3	1	4	78	28	106	105	—	—	—	1
ناھىيىلىك 7 - خەلق مەكتىپى	—	2	4	—	4	102	—	102	102	—	—	—	—
ناھىيىلىك 8 - خەلق مەكتىپى	—	1	2	—	2	34	9	43	43	—	—	—	—
ناھىيىلىك 9 - خەلق مەكتىپى	—	2	3	—	3	75	13	88	88	—	—	—	—
كىچىك جەمئىي	1	40	59	11	70	1377	490	1867	1722	31	87	23	4
ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى قىزلار 1 - مەكتىپى	—	2	1	3	4	2	93	95	95	—	—	—	—
ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى 2 - مەكتەپ	—	2	4	—	4	74	9	83	83	—	—	—	—
ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى 3 - مەكتەپ	—	3	5	—	5	110	28	138	138	—	—	—	—
ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى 4 - مەكتەپ	—	3	5	—	5	141	—	141	141	—	—	—	—
كىچىك جەمئىي	—	10	15	3	18	327	130	457	457	—	—	—	—
جەمئىي	1	50	74	14	88	1704	620	2324	2179	31	87	23	4

4. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۆلكىلىك ماۋارىپ نازارىتىنىڭ «نۆۋەتتىكى شىنجاڭ ماۋارىپىنى ئىسلاھ قىلىش توغرىسىدىكى يوليورۇق»نىڭ روھىغا ئاساسەن، ئەسلىدىكى 17 باشلانغۇچ مەكتەپنى بىرلەشتۈرۈپ 14 مەكتەپ (بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك مەكتەپ 11، ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپ 4) كە قىسقارتتى، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى «جۇڭجىڭ» مەكتىپىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. 1951 - يىلى ناھىيىدىكى خەلق باشلانغۇچ مەكتەپلىرى شۇ يەرنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدىغان باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە ئۆزگەرتىلدى. ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەر ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرگە ئۆزگەرتىلدى. ئوقۇتۇش مەزمۇنى ئۆزۈل - كېسىل ئىسلاھ قىلىندى، ئىزچىلار، تەن جازاسى ۋە تەرتىپ - ئەخلاق تەربىيىسى تۈزۈمى بىكار قىلىندى، پۇقرالار دەرسى ۋە كونا دەرىجە، ۋەزىپە تۈزۈمى بىكار قىلىندى. يېڭى «سىنىپ تەربىيىچىلىرى خىزمىتى توغرىسىدىكى يوليورۇق» تارقىتىلدى، ئاز سانلىق مىللەت باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە دىنىي دەرس بىكار قىلىندى. ناھىيىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە «تۆتتە ئىككى باسقۇچ» تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1953 - يىلدىكى ئۆلكىلىك 1 - نۆۋەتلىك ماۋارىپ مەمۇرىيىتى يىغىنىدىن كېيىن، ئونىۋ ناھىيىنى «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش بىلەن نۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈش» فاكۇلتېتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، «مەكتەپلەرنى كۆپەيتىش، ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىشنى كېڭەيتىش، ئىمكان قەدەر تېخىمۇ كۆپ بالىلارنى مەكتەپكە كىرگۈزۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش» توغرىسىدا قارار چىقىرىپ، قىزىل، قاراسا، باغچى، ياقا ئېرىقتىن ئىبارەت 4 يېزا - كەنت باشلانغۇچ مەكتىپىنى قۇرۇشقا پۈل ئاجراتتى. يېڭىدىن 32 ئېغىز دەرسخانا سالدى، كونا دەرسخانىدىن 62 ئېغىزنى رېمونت قىلدى، 484 پارتا، 28 دوسكا، 47 مەش تولۇقلاپ بەردى. 1954 - يىلغىچە ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك مۇنتىزىم باشلانغۇچ مەكتەپ 17گە، سىنىپ 84كە، ئوقۇغۇچى 1975 كە يەتتى.

1957 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ تەشۋىقات - ماۋارىپ خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلۈپ ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، دۆلەت ۋە خەلق باشقۇرۇشتىن ئىبارەت «ئىككى پۈت بىلەن يول مېڭىش» تەك مەكتەپ باشقۇرۇش فاكۇلتېتى ئىزچىللاشتۇرۇلدى. 1960 - يىلى خەلق باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ 39 غا، سىنىپ 86 گە، ئوقۇغۇچى 2986گە يەتتى.

1958 - يىلدىكى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ، خەلق گۇڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەريانىدا باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپى ھەددىدىن زىيادە تېز تەرەققىي قىلدى. باشلانغۇچ مەكتەپ 1957 - يىلدىكى 28 دىن شىددەت بىلەن ئېشىپ 82گە يەتتى. باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى 7332 دىن 12 مىڭ 431 گە يەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئوقۇتقۇچى، مەكتەپ ئۈي - ئىمارەتلىرى ۋە مۇئەسسەسە جەھەتلەردە قىسىنچىلىق كۆرۈلدى. 1958 - يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن ئوتتۇرىغا قويغان «ماۋارىپنى پرولېتارىيات سىياسىتى ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇش، ماۋارىپنى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن بىرلەشتۈرۈش» فاكۇلتېتىغا ئاساسەن، ھەر قايسى مەكتەپلەر ئەمگەك دەرسىنى رەسمىي ئوقۇتۇش مەزمۇنىغا كىرگۈزدى. 1959 - يىلى ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە 1 - يىللىقتىن باشلاپ لاتىن يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا دەرس ئوتتۇلىدىغان بولدى. 1961 - ، 1962 - يىللىرى «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۇرۇش» فاكۇلتېتىنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ماۋارىپ ئىشلىرى تەدرىجىي ئىزغا چۈشتى. يېزىلاردا ئوقۇتۇش رايونى ئايرىلىپ، مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ تەسىس قىلىندى ھەمدە باش مەكتەپ مۇدىرى سەپلەندى. 1963 -

يىلى «پۈتۈن كۇنلۇك تۇرۇمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ۋاقىتلىق خىزمەت نىزامى» (40 ماددا) تارقىتىلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر يەنمۇ تەرتىپكە سېلىندى، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» مەزگىلىدە قارغۇلارچە قۇرۇلغان بىر مۇنچە باشلانغۇچ مەكتەپلەر بىكار قىلىندى ۋە قوشۇۋېتىلدى. 1964 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپلەر 1962 - يىلدىكى 84 تىن 60كە تەڭشەلدى. سىنىپ 280 دىن 394 كە، ئوقۇغۇچى 10 مىڭ 433 تىن 13 مىڭ 979 غا كۆپەيدى.

1967 - يىلى 6 يىللىق تۇرۇمدىكى خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپلەر 5 يىللىق تۇرۇمگە ئۆزگەرتىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر ماتارىپى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. ئوقۇغۇچىلار «دەرس توختىتىپ، ئىنقىلاب قىلدى»، بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار تەنقىد ۋە كۆرەش قىلىندى، ئوقۇتۇش مۇئەسسەسىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى زىيانغا ئۇچرىدى، ماتارىپ ساپاسى ئېغىر دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ماتارىپ خىزمىتىنى 1 - دەرىجىلىك چوڭ ئىش سۈپىتىدە تۇتۇپ، مەكتەپ خىزمىتىنى ئىزغا سالدى. 1978 -، 1979 - يىللىرى ھەر قايسى مەكتەپلەر ماتارىپ مىنىستىرلىكى تۈزىتىپ باشقىدىن ئىشلىگەن «پۈتۈن كۇنلۇك تۇرۇمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ۋاقىتلىق خىزمەت نىزامى» ۋە «باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى قائىدىسى»نى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلدى. 1982 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇزاكىرە قىلىپ تەستىقلىشى بىلەن، ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە 1 - يىللىقتىن باشلاپ ئەرەب يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر كونا يېزىقىدا دەرس ئۆتۈش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1983 - يىلى خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپلەر 1 - يىللىقتىن باشلاپ 5 يىللىق تۇرۇمدىن 6 يىللىق تۇرۇمگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئونۇ ناھىيىسىنىڭ ماتارىپ تۇرۇلمە ئىسلاھاتى تۇغرىسىدا قارار»نى تۇنجى چىقتى. 1986 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەت يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، «ئوقۇتقۇچىلارنىڭ 10 تۈرلۈك خىزمەت نىزامى» ۋە «مەكتەپلەرنىڭ 10 تۈرلۈك ئىدىيىۋى - سىياسىي خىزمەت نىزامى»نى تۇنجى چىقىپ، مەكتەپ، جەمئىيەت، ئائىلە تەربىيىسىنى بىرلەشتۈرۈپ، پۈتۈن پارتىيە ماتارىپىنى تۇتىدىغان، ئومۇمىي خەلق ماتارىپىغا كۆڭۈل بۆلىدىغان ياخشى كەيپىياتنى شەكىللەندۈردى.

چارۋىچىلار پەرزەنتلىرىنىڭ يېقىن ئەتراپتا ئوقۇشىغا قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن تاغلىق رايون ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 4 ياتاقلىق مەكتەپ سېلىندى، بۇ مەكتەپلەرگە 664 ئوقۇغۇچى ئوقۇشقا كىردى، بالىلاردىن ئوقۇش پۇلى ۋە دەرسلىك پۇلى ئېلىنمىدى. 1986 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى ناھىيىنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى ۋە لايىقەت گۇۋاھنامىسى بەردى. ناھىيە بويىچە ئوقۇش يېشىدىكى بالا 16 مىڭ 57. مەكتەپكە كىرگەن بالا 15 مىڭ 991 بولۇپ، مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 99.5% كە يەتتى؛ مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچى 21 مىڭ 728 بولۇپ، مۇستەھكەملىنىش نىسبىتى 98.5% كە يەتتى؛ مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان ئوقۇغۇچى 2510، ئەمەلىيەتتە پۈتتۈرگىنى 2440 بولۇپ، پۈتتۈرۈش نىسبىتى 97.2% كە يەتتى.

ناھىيىدە 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى جەمئىي باشلانغۇچ مەكتەپ 143، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت باشلانغۇچ مەكتىپى 131؛ ئوقۇغۇچىسى 22 مىڭ 215، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 20 مىڭ 545؛ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 1120، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىسى 939.

1) ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ　مەكتەپ ئورنى ئونسۇ بازىرى ئەشمە - بۇلاق كوچىسىنىڭ شەرقى ئۇچىنىڭ شىمالىي تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ. ئىگىلىگەن يېرى 7.14 مو. قۇرۇلۇش كۆلىمى 2431 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۈنلۈك تۇرۇمدىكى مۇكەممەل ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ، مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىك ئورۇن. بۇ مەكتەپ مىنگۇنىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) قۇرۇلغاندى، قۇرۇلغان چاغدا خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى «مەكتەبى نىيازىيە» دەپ ئاتىلاتتى. مىنگۇنىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ناھىيىلىك خەلق 1 - قىزلار مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى، شۇ چاغدا 4 باشلانغۇچ سىنىپى، 200 ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى. بۈگۈنگە ئىچىدە 199ى ئۇيغۇر، بىرى ئۆزبېك ئىدى، 9 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى، بۈگۈنگە ئىچىدە 6 سى مەخسۇس ئوقۇتقۇچى ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئونسۇ بازارلىق 2 - باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى، 1964 - يىلى ھازىرقى نام بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى. يىلىغا 150 تەك ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىدۇ، 99ى پۈتكۈزۈپ تۇرىدۇ، ئۆرلەپ ئوقۇش نىسبىتى 95%تىن يۇقىرى. 1990 - يىلدىكى سىنىپ سانى 17، ئوقۇغۇچىسى 684، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 41.

2) ئونسۇ ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ　مەكتەپ ئورنى ئونسۇ بازىرى ئۆتەڭمە مەھەللە كوچىسىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ بىلەن قوشنا، ئىگىلىگەن كۆلىمى 46.6 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3225.5 كۋادرات مېتىر، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۈنلۈك تۇرۇمدىكى مۇكەممەل خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپ. بۇ مەكتەپ 1959 - يىلى قۇرۇلغاندى، شۇ چاغدا ئۇيغۇر 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن بىر بولۇپ، ئونسۇ بازارلىق «قىزىل يۇلتۇز» باشلانغۇچ مەكتىبى دەپ ئاتىلاتتى. 1960 - يىلى ئايرىم مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى. 1966 - يىلى نامى ئونسۇ بازارلىق «قىزىل يۇلتۇز» 2 - مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى، 1974 - يىلى ئونسۇ ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى دەرىجىسى مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى. مەكتەپ دەسلەپ قۇرۇلغان چاغدا 4 ئوقۇتقۇچى، 3 سىنىپ، 20 ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1990 - يىلى 15 سىنىپ ئېچىلدى. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 38، ئوقۇغۇچىسى 652 گە يەتتى. بازاردىكى خەنزۇ بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 100%كە، مۇستەھكەملىنىش نىسبىتى 100%كە، مەكتەپ پۈتكۈزۈش نىسبىتى 95%كە، ئۆرلەپ ئوقۇش نىسبىتى 94%كە يەتتى.

3) ئونسۇ بازارلىق 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ　مەكتەپ ئورنى ئونسۇ بازىرى شەھەر ئەترايى يولىنىڭ جەنۇب تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ، شىمالى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 25.6 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1435 كۋادرات مېتىر، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۈنلۈك تۇرۇمدىكى مۇكەممەل ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ. بۇ مەكتەپ مىنگۇنىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) قۇرۇلغاندى، قۇرۇلغان چاغدا خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى «ئىسمائىلىيە مەكتىبى» دەپ ئاتىلاتتى. مىنگۇنىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ناھىيىلىك مەركىزىي مەكتەپ قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، شۇ چاغدا 8 سىنىپى بار ئىدى، بۈگۈنگە ئىچىدە يۇقىرى يىللىق سىنىپ بىر، ئوقۇغۇچىسى 400، بۈگۈنگە ئىچىدە خەنزۇ ئوقۇغۇچى 14، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 357، خوتەنزۇ ئوقۇغۇچى 20، ئۆزبېك ئوقۇغۇچى 3، تاتار ئوقۇغۇچى بىر، قىرغىز ئوقۇغۇچى 5 ئىدى. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 21، بۈگۈنگە ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 15 ئىدى، قۇربان، شاندىلىكلار مەكتەپ مۇدىرى بولغاندى. 50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ دەپ ئاتالدى، 1960 - يىلى ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىن قارىمىقىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. 1971 - يىل 2 - ئايدىن باشلاپ ھازىرقى نام بىلەن ئاتالدى. مەكتەپكە

يىلىغا 150 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پۈتتۈرۈش نىسبىتى %98تىن، ئۆرلەپ ئوقۇش نىسبىتى %95تىن يۇقىرى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى سىنىپ 16، ئوقۇغۇچىسى 640. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 35، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 31، مەمۇرىي خادىم 3، ئىشچى بىر.

4) يۇقىرىقى جام بازار باشلانغۇچ مەكتىپى　　مەكتەپ ئورنى جام يېزىسىنىڭ يۇقىرىقى جام كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى ئورۇنلاشقان جايغا توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 25مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1392 كۋادرات مېتىر، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى مۇكەممەل ئۈيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ. بۇ مەكتەپ چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) قۇرۇلغاندى، قۇرۇلغان چاغدىكى نامى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 9 - خەنزۇچە شۇتاڭ ئىدى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) جام «تۇرمۇش» مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ناھىيىلىك جام خەلق مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى، شۇ چاغدا 3 باشلانغۇچ سىنىپى، 175 ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇللار 125، قىزلار 50 ئىدى، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 8، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 6 ئىدى. ئابدۇكېرىم روزى، ئەيسالار مەكتەپ مۇدىرى بولغانىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، جام بازارلىق باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى، 1968 - يىلدىن كېيىن ھازىرقى نام بىلەن ئاتالدى. مەكتەپكە يىلىغا 120 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پۈتكۈزۈش نىسبىتى %99كە يەتتى، ئۆرلەپ ئوقۇش نىسبىتى %95تىن يۇقىرى. 1990 - يىلدىكى سىنىپ 16، ئوقۇغۇچىسى 560، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 22، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 19، مەمۇرىي خادىم 3.

5) بوزدۆڭ بازارلىق باشلانغۇچ مەكتەپ　　مەكتەپ ئورنى بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورۇنلاشقان جايغا توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 53 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1516 كۋادرات مېتىر، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئاز سانلىق مىللەت باشلانغۇچ مەكتىپى. بۇ مەكتەپ مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) قۇرۇلغاندى، شۇ چاغدىكى نامى بوزدۆڭ قىرغىز ياناقلىق مەكتىپى ئىدى، چارۋىچىلارنىڭ پەرزەنتلىرىدىن 135 بالا قوبۇل قىلىنغانىدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) ناھىيىلىك بوزدۆڭ خەلق مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى، شۇ چاغدا 4 باشلانغۇچ سىنىپى، 200 ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇل 142، قىز 58. قىرغىز ئوقۇغۇچى 133، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 67، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 6، مەكتەپ مۇدىرى بورچىق ئىدى. شۇ چاغدا 6 قارا دوسكىسى، 4 ئۆستىلى، 3 ئورۇندۇقى، 44 پارتىسى، 7 مېشى، 2 ياغاچ كارىۋىتى بار ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلدىكى سىنىپى 5، ئوقۇغۇچىسى 105، شۇ يىلى 12 بالا ئوقۇش پۈتتۈردى، 15 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 9، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 6، مەمۇرىي خادىم 2، ئىشچى بىر. ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %100كە يەتتى.

6) قىزىل بازارلىق باشلانغۇچ مەكتەپ　　مەكتەپ ئورنى قىزىل يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورۇنلاشقان جايغا توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 26 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1435 كۋادرات مېتىر، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئۈيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ. بۇ مەكتەپ مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) قۇرۇلغاندى، قۇرۇلغان چاغدىكى نامى قىزىل مەكتىپى ئىدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيىلىك قىزىل خەلق مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى، شۇ چاغدا 3 باشلانغۇچ سىنىپى، 123 ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇل 83، قىز40 ئىدى. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 6، مەكتەپ مۇدىرى سابىت ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن

هازىرقى نام بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى. مەكتەپكە يىلىغا 50 تىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ پۈتكۈزۈش نىسبىتى %98 تىن، ئۆرلەپ ئوقۇش نىسبىتى %96تىن يۇقىرى، ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %99.1؛ 1990 - يىلدىكى سىنىپ 9، ئوقۇغۇچىسى 301، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 16، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 14، مەمۇرىي خادىم بىر، ئىشچى بىر.

7) توخۇلا باشلانغۇچ مەكتىپى مەكتەپ ئورنى توخۇلا يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورۇنلاشقان جايغا توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 11.5 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 383 كۋادرات مېتىر، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ. بۇ مەكتەپ مىنگۇنىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) قۇرۇلغاندى، قۇرۇلغان چاغدىكى نامى دۆڭمەھەللە باشلانغۇچ مەكتىپى ئىدى. مىنگۇنىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى، شۇ چاغدا 2 سىنىپى، 3 ئوقۇتقۇچىسى، 100 ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇل 83، قىز 17 ئىدى، مۇھەممەت، روزىلار مەكتەپ مۇدىرى بولغانىدى. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ھازىرقى نام بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پۈتكۈزۈش نىسبىتى، ئۆرلەپ ئوقۇش نىسبىتى، ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى ھەر يىلى %98تىن يۇقىرى بولۇپ كەلدى. 1990 - يىلدىكى سىنىپ 5، ئوقۇغۇچىسى 140، مەكتەپ پۈتكۈزگىنى 27، قوبۇل قىلىنغىنى 35، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 9، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى 8.

8) ئارال بازارلىق باشلانغۇچ مەكتەپ مەكتەپ ئورنى ئارال يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورۇنلاشقان جايغا توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 33.5مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 906 كۋادرات مېتىر، ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ. بۇ مەكتەپ چىلگ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) قۇرۇلغاندى، قۇرۇلغان چاغدىكى نامى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 10 - خەنزۇچە شۇتاڭ ئىدى. مىنگو دەۋرىدە جام خەلق مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى، شۇ چاغدا 2 سىنىپى، 3 ئوقۇتقۇچىسى، 100 ئوقۇغۇچىسى بار ئىدى. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ھازىرقى نام بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پۈتكۈزۈش نىسبىتى، ئۆرلەپ ئوقۇش نىسبىتى، ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %98تىن يۇقىرى بولدى. 1990 - يىلدىكى سىنىپ 8، ئوقۇغۇچىسى 282، مەكتەپ پۈتكۈزگىنى 14، قوبۇل قىلىنغىنى 57. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 11، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 9.

9) تۇمشۇق باشلانغۇچ مەكتىپى مەكتەپ ئورنى تۇمشۇق يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورۇنلاشقان جايغا توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 20مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1127 كۋادرات مېتىر. پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى مۇكەممەل ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ. بۇ مەكتەپ مىنگۇنىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) قۇرۇلغاندى، قۇرۇلغان چاغدىكى نامى تۇمشۇق «يېڭى يول» مەكتىپى ئىدى. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ھازىرقى نام بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پۈتكۈزۈش نىسبىتى، ئۆرلەپ ئوقۇش نىسبىتى ۋە ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى %99 تىن يۇقىرى بولدى. 1990 - يىلدىكى سىنىپ 6، ئوقۇغۇچىسى 187، مەكتەپ پۈتكۈزگىنى 14، قوبۇل قىلىنغىنى 35، مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 8.

ئونسۇ ناھىيىلىك 1 ـ، 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 24 — 6

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە تۇتقان ۋاقتى
1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى	ئىمىرەمىزى يەكيا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1949.10 — 1955.7
	ساتادەت ئابلا	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1955.7 — 1960.7
	سوپىيەم ھىممەت	ئايال	ئۇيغۇر	غۇلجا شەھىرى	1960.7 — 1962.7
	كامىل ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.7 — 1964.7
	نۇرخان بارات	ئايال	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1964.7 — 1965.7
	ئەيسا ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1967.7 — 1979.2
	غەنى ئاسان	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1979.2 — 1984.8
	مەنسا زەينىدىن	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —
مۇئاۋىن مۇدىر	مۇھەممەت خوجاباردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1965.4 — 1969.4
	مەنسا زەينىدىن	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.11 — 1984.7
2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى	جالاڭ لىۋفاڭ	ئايال	خەنزۇ	شاڭخەي شەھىرى شاڭخەي ناھىيىسى	1984.8 —

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 1949 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغىچە بولغان ماتارىپ تەرەققىيات ئەھۋالى

جەدۋەل: 24 — 7　　بىرلىكى: ئورۇن، ئادەم

يىللار	مەكتەپ سانى	سىنىپ سانى	قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى سانى	مەكتەپ پۈتۈرگەن ئوقۇغۇچى سانى	ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى سانى	بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي ئوقۇغۇچى	ئوقۇتقۇچى	مەمۇرىي خادىم ۋە ئىشچى
1949	12	47	366	31	1596	1582	56	17
1950	14	51	424	34	2429	2399	56	10
1951	13	58	405	53	2862	2838	59	10
1952	12	62	423	72	3114	3087	64	13
1953	16	76	718	147	3685	3644	90	16
1954	17	84	995	218	3975	3937	103	13
1955	17	102	1003	224	4161	4117	111	12
1956	20	126	1693	378	5807	5754	145	17

19	181	7286	7332	593	2501	152	28	1957
5	291	12313	12431	510	5531	260	82	1958
15	355	13612	13918	532	2740	301	83	1959
22	348	12002	12430	1106	2271	303	83	1960
22	348	12002	12430	1106	2271	311	84	1961
30	339	9582	10433	1734	1859	280	84	1962
33	395	10160	11035	1326	2955	310	78	1963
63	443	12125	13979	322	2742	394	60	1964
58	554	14007	15506	817	3233	455	88	1965
58	554	13998	15528	988	3425	465	88	1966
58	554	11023	13551	859	1452	425	88	1967
58	554	10845	12453	955	2047	458	88	1968
63	582	10029	12216	942	2695	488	94	1969
65	608	12018	13124	1233	3601	532	140	1970
65	640	12245	13124	1328	5482	624	151	1971
63	608	13019	15277	1440	4257	692	151	1972
57	643	15174	16398	1369	4143	632	122	1973
50	518	17269	18715	1214	4276	680	97	1974
55	701	18046	19870	1587	3499	680	123	1975
57	799	21698	22298	1972	4450	731	126	1976
117	793	19958	21506	2646	6246	802	142	1977
118	901	19662	21366	2564	4111	794	140	1978
137	979	19279	20857	2769	3586	809	134	1979
167	924	18723	20238	2864	4156	833	137	1980
176	1041	16985	18585	2535	3584	833	134	1981
207	945	16580	18382	2798	4337	840	135	1982
215	959	16281	17766	2700	3970	817	128	1983
216	905	17234	18785	2428	4191	840	133	1984
164	966	19179	20570	2525	4596	885	142	1985
246	884	20488	21728	2440	4256	881	141	1986
244	884	20374	21648	2896	3444	910	140	1987
164	993	20153	21461	3153	3764	885	140	1988
167	1064	19838	21399	3391	4117	875	141	1989
165	1120	20545	22215	4108	4218	881	143	1990

1990 - يىلدىكى ھەر قايسى پېزا - مەيدان باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ ئەھۋالى

بىرلىكى: بىر، ئادەم

جەدۋەل: 24 — 8

پېزا - مەيدان نامى	مەكتەپ نامى	سىنىپ سانى		ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى		پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچى		قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى		ئوقۇتقۇچى، ئىشچى، خىزمەتچى		ئوقۇش پىشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش ئەھۋالى		
		كېچىك جەمئىي	بۆلۈنگەن ئايرىم سىنىپ قىلىنغان مىللەت	كېچىك جەمئىي	بۆلۈنگەن ئايرىم سىنىپ قىلىنغان مىللەت	كېچىك جەمئىي	بۆلۈنگەن ئايرىم سىنىپ قىلىنغان مىللەت	كېچىك جەمئىي	بۆلۈنگەن ئايرىم سىنىپ قىلىنغان مىللەت	كېچىك جەمئىي	بۆلۈنگەن ئايرىم سىنىپ قىلىنغان مىللەت	بالا سانى	مەكتەپكە كىرگەن بالا	مەكتەپكە كىرىش نىسبەتى (%)
ناھىيىلىك قارائىلىق	ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ	17	17	684	684	87	87	140	140	41	41	550	546	99.3
	ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ	15	—	72	652	15	117	14	102	—	38	530	530	100
ئۈنسۇ بازىرى	3 - باشلانغۇچ مەكتەپ	16	16	640	640	129	129	150	150	35	35	517	512	99
	4 - باشلانغۇچ مەكتەپ	13	13	551	551	86	86	125	125	33	33	499	496	99.4
	5 - باشلانغۇچ مەكتەپ	5	5	82	82	11	11	20	20	5	5	66	66	100
	6 - باشلانغۇچ مەكتەپ	5	—	5	142	—	—	—	32	—	12	124	124	100
	7 - باشلانغۇچ مەكتەپ	3	3	75	75	—	—	25	25	7	7	60	58	97
جام پېزىسى	قارا پۇلغۇن باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	162	162	—	—	20	20	6	6	117	117	100
	دۆڭا باشلانغۇچ مەكتەپ	4	4	82	82	24	24	15	15	5	5	69	68	98.6
	لەڭگەر باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	171	171	18	18	22	22	6	6	122	122	100
	تۆمەن باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	292	292	22	22	36	36	8	8	195	195	100
	ئارا مەھەللە باشلانغۇچ مەكتىپى	9	9	240	240	58	58	68	68	10	10	188	188	100
	ۋەخپە باشلانغۇچ مەكتەپ	4	4	95	95	18	18	20	20	4	4	84	83	98.8
	قارا بويۇن باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	109	109	21	21	17	17	5	5	89	87	97.8

جام پېزىسى	قاشقىرىق باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	144	144	11	11	25	25	6	6	106	105	99.1
	ئارالباغ باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	104	104	—	—	30	30	6	6	106	106	100
	يۇقىرىقى جام بازار باشلانغۇچ مەكتىپى	16	16	560	560	77	77	125	125	19	22	496	496	100
	جام پېزىلىق خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتىپ	7	—	27	66	3	8	18	8	—	11	46	46	100
	قازاقئاسما باشلانغۇچ مەكتىپى	11	11	385	385	58	58	94	94	21	21	320	320	100
تۇمشۇق پېزىسى	تۆۋەن تاغاق باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	132	132	22	22	20	20	6	6	93	93	100
	يۇقىرىقى تاغاق باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	128	128	15	15	13	13	6	6	130	128	98.5
	تۆۋەن توقاي باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	132	132	16	16	18	18	6	6	108	108	100
	چودار باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	176	176	37	37	35	35	8	8	129	126	97.7
	تۇمشۇق باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	187	187	14	14	35	35	15	15	147	147	100
	يۇقىرىقى سېرىم باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	126	126	22	22	30	30	7	7	94	94	100
	تۆۋەن سېرىم باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	80	80	12	12	17	17	5	5	62	62	100
	لەگگەر باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	182	182	30	30	37	37	11	11	152	147	96.7
	پاۋانلا باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	145	145	25	26	25	25	7	7	101	99	98
	ئوتتۇرا مەھەللە باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	111	111	25	25	29	29	5	5	95	86	90.5
	يۇقىرىقى توقاي باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	94	94	8	8	77	77	6	6	73	73	100

چاغراق يېزىسى	چاغراق خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتىپى	6	—	123	21	12	—	40	10	12	107	107	100
	تۆغئىبرىق باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	169	169	31	31	32	32	6	129	129	100
	چاغراق كەنت باشلانغۇچ مەكتىپى	2	2	36	36	—	—	—	—	3	3	43	84
	قاراسار باشلانغۇچ مەكتىپى	10	10	292	292	61	61	60	60	15	15	226	97
	چاغراق باشلانغۇچ مەكتىپى	8	8	259	259	42	42	52	52	11	11	192	99.3
	جىگدە باشلانغۇچ مەكتىپى	1	1	186	186	32	32	30	30	6	6	100	100
	دەپتەر باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	164	164	39	39	40	40	8	8	135	99.3
	قارا دۆۋە باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	199	199	30	30	35	35	8	8	169	100
	قاراباغ باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	162	162	44	44	21	21	6	6	118	100
	سۇ باقىسى باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	159	159	21	21	21	21	6	6	109	100
گۇلئاۋات يېزىسى	چاچلىق باشلانغۇچ مەكتىپى	7	7	231	231	52	52	44	44	8	8	163	96.9
	يېڭىئېرىق باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	118	118	15	15	27	27	6	6	108	95.4
	سېغىزلىق باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	83	83	20	20	19	19	5	5	63	95.2
	مىلىكئېرىق باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	134	134	16	16	28	28	6	6	96	93.8
	ئاقتۆستەك باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	70	70	20	20	16	16	5	5	50	100
	تېگمەن باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	121	121	19	19	22	22	6	6	100	96
	بوستانتوغراق باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	75	75	—	—	25	25	5	5	65	100
	چىگتۆمۈر باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	120	120	18	18	24	24	6	6	105	95.2

گۈلئاۋات بېزىسى	مەھەللە ئىبرىق باشلاڭ- غۇچ مەكتىپى	7	7	241	241	31	31	45	45	10	10	242	235	97.1
	باغچى باشلانغۇچ مەكتە- پى	7	7	238	238	36	36	50	50	8	8	190	184	96.8
	گۈلئىبرىق باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	125	125	25	25	30	30	6	6	107	100	93.5
	گۈلئاۋات باشلانغۇچ مەكتىپى	8	8	244	244	61	61	60	60	16	16	198	194	98
بوزدۇلاق بېزىسى	تىكەن قۇرۇق باشلاڭ- غۇچ مەكتىپى	5	5	64	64	12	12	10	10	6	6	47	47	100
	قىزىل بۇلاق باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	53	53	15	15	16	16	5	5	75	75	100
	بوزدۇلاق بازار باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	105	105	12	12	15	15	9	9	92	92	100
	قىرغىز باشلانغۇچ مەكتەپ	9	9	258	258	24	24	52	52	12	12	160	156	97.5
	ئاقبۇلاق باشلانغۇچ مەكتىپى	10	10	237	237	42	42	43	43	13	13	179	179	100
	بابلىقئاتا باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	136	136	9	9	17	17	6	6	87	87	100
قىزىل بېزىسى	بازار باشلانغۇچ مەكتە- پى	9	9	301	301	49	49	54	54	16	16	239	239	100
	چىكىت باشلانغۇچ مەكتىپى	7	7	183	183	13	13	48	48	9	9	147	147	100
	سۆگەتئىبرىق باشلانغۇچ مەكتىپى	10	10	324	324	54	54	56	56	12	12	236	236	100
	ئوغلۇن باشلانغۇچ مەك- تىپى	5	5	116	116	18	18	21	21	6	6	90	90	100
	قالىق باشلانغۇچ مەكتە- پى	6	6	176	176	26	26	37	37	7	7	118	118	100
	جاغدا باشلانغۇچ مەكتە- پى	6	6	171	171	28	28	42	42	7	7	126	126	100
	قاراسار باشلانغۇچ مەك- تىپى	9	9	241	241	21	21	37	37	11	11	206	206	100
	غوللۇق باشلانغۇچ مەك- تىپى	4	4	101	101	20	20	20	20	6	6	87	87	100

قىزىل بېزىسى	باشاقچى باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	188	188	52	52	35	35	8	8	133	133	100
	گەركىنتۆر باشلانغۇچ مەكتىپى	8	8	230	230	25	25	38	38	9	9	169	169	100
	يىرما باشلانغۇچ مەكتەپى	5	5	124	124	21	21	19	19	6	6	87	87	100
	پامان باشلانغۇچ مەكتەپى	7	7	176	176	31	31	40	40	8	8	144	144	100
ئىشلەمچى بېزىسى	ئىشلەمچى باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	163	163	10	10	30	30	9	9	139	139	100
	سىيەك باشلانغۇچ مەكتىپى	8	8	187	187	3	3	26	26	8	8	163	164	99
	ئىلەك باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	58	58	—	—	13	13	3	3	51	51	100
	چاشگاك باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	116	116	9	9	17	17	5	5	97	98	98.9
	سولۇا باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	161	161	12	12	33	33	5	5	130	131	99.2
	قايلور باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	135	135	7	7	24	24	5	5	108	109	99.1
	بەشمەرەك باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	143	143	7	7	20	20	6	6	116	116	100
	ئاقتىچى باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	80	80	7	7	—	—	4	4	68	68	100
	قويچى باشلانغۇچ مەكتىپى	7	7	183	183	6	6	56	56	9	9	167	167	100
	ئاقتوغراق باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	124	124	10	10	18	18	5	5	104	104	100
	دۆۋا باشلانغۇچ مەكتەپى	6	6	152	152	9	9	22	22	6	6	134	135	99.3
تومۇلا بېزىسى	خالۋاپ باشلانغۇچ مەكتىپى	9	9	284	284	8	8	60	61	17	17	261	263	99.2
	تۆۋەنكى قۇرباغ باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	82	82	4	4	13	13	6	6	64	64	100
	قورۇل باشلانغۇچ مەكتىپى	7	7	232	232	5	5	26	26	9	9	195	195	100

توخۇلا بېرىسى	توخۇلا باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	140	140	27	27	35	35	9	9	112	111	98.1
	تۆۋەنسۇ بۇلاق باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	167	167	10	10	21	21	9	8	127	126	99.2
	يۇقىرىقى قۇرباغ باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	91	91	—	—	16	16	6	6	79	79	100
	تۇغچى باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	133	133	5	5	21	21	7	7	103	103	100
	داخان باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	72	72	25	25	8	8	7	7	58	57	98.3
	توخۇلا يېزىلىق خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتىپ	6	—	15	104	4	8	34	8	1	9	85	85	100
تاراڭ بېرىسى	جەگچى باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	136	136	11	11	25	25	5	5	129	129	100
	تۆۋەن مەھەللە باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	230	230	18	18	35	35	7	7	212	212	100
	شاختۇر باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	144	144	13	13	32	32	5	5	138	138	100
	بازار باشلانغۇچ مەكتىپى	8	8	282	282	14	14	57	57	11	11	275	275	100
	قاشبويى باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	138	138	25	25	19	19	6	6	120	120	100
	ئاق خانىقا باشلانغۇچ مەكتىپى	7	7	197	197	38	38	49	49	8	8	178	178	100
	باغچى ئېرىق باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	154	154	19	19	29	29	6	6	145	145	100
	ئۇرچى تۆۋەن مەھەللە باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	141	141	16	16	18	18	7	7	125	125	100
	پىياچى باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	212	212	12	12	40	40	7	7	191	191	100
	قارا دۆۋە باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	139	139	6	6	26	26	6	6	128	128	100
	تۇربەت باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	160	160	12	12	27	27	8	8	133	133	100
	يۇقىرىقى مەھەللە باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	95	95	15	15	16	16	5	5	104	95	91.3

ئارال بېرىسى	تېگىشىرىق باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	150	150	11	11	32	32	6	6	133	133	100
	ئۈستەڭبويى باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	99	99	10	10	21	21	6	6	99	100	99
	يىرما باشلانغۇچ مەكتەپ	6	6	207	207	15	15	35	35	7	7	161	161	100
بام ئورمانچىلىق مەيدانى	توغتۇر باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	113	113	10	10	19	19	6	6	78	80	97.5
	1 - مىللىي مەكتەپ	10	10	143	143	13	13	20	20	13	13	141	143	98.6
	چوكۇر باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	100	100	6	6	15	15	6	6	76	79	96.2
	جاي باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	62	62	10	10	14	14	5	5	50	52	96.2
	لاپپا باشلانغۇچ مەكتەپ	7	7	216	216	19	19	28	28	10	10	147	153	96.1
شال ئورۇقچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى		4	—	57	—	—	13	—	21	—	4	48	48	100
قۇرغاق زىرائەتلەر ئورۇقچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى		2	—	23	—	—	4	—	7	—	2	23	23	100
ناغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	1 - مەكتەپ	5	5	93	93	7	7	14	14	7	7	86	86	100
	2 - مەكتەپ	4	4	85	85	14	14	19	19	6	6	79	79	100
	3 - مەكتەپ	5	5	101	101	17	17	26	26	8	8	87	87	100
	4 - مەكتەپ	4	4	95	95	21	21	18	18	6	6	84	84	100
شالچىلىق مەيدانى	تاياغچى باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	109	109	17	17	27	27	5	7	74	74	100
	تۆۋەنكى توپقان باشلانغۇچ مەكتىپى	7	7	193	193	35	35	50	50	12	13	110	110	100
	يۇقىرقى توپقان باشلانغۇچ مەكتىپى	4	4	102	102	25	25	26	26	6	7	74	74	100
	شالچىلىق مەيدان پەرزەنتلەر مەكتىپى	8	—	1	240	—	28	1	57	—	21	240	240	100

«پاشلار» دېھقان جامائە چىلىق مەيدانى	پاقلانسايان باشلانغۇچ مەكتىپى	7	7	220	220	30	30	45	45	8	8	154	98.8
	ۋەخپە باشلانغۇچ مەكتەپ	5	5	159	159	17	17	30	30	8	8	132	98.4
	مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ	7	7	238	238	40	40	45	45	9	9	203	97.5
	ئىشچى - خىزمەتچىلەر پەرزەنتلەر مەكتىپى	5	—	164	—	—	25	—	31	—	8	134	100
جىمگە چارۋىچىلىق فېرمىسى	خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپ	6		58	—	—	4	—	16	—	6	53	100
	مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ	5	5	66	66	—	10	20	20	5	5	55	100
چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى	مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ	5	5	91	91	—	—	15	15	8	8	70	100
	سايكوپ باشلانغۇچ مەكتىپى	5	5	47	47	—	—	10	10	7	7	50	94
ساۋلايچى چارۋىچىلىق فېرمىسى	تاملىق باشلانغۇچ مەكتىپى	6	6	109	109	10	10	22	22	5	5	60	100
	خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپ	3	—	5	10	—	—	—	—	—	2	10	100
	ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ	7	7	45	45	—	—	15	15	4	4	40	100
	شىيىخلا باشلانغۇچ مەكتىپى	11	11	302	302	50	50	45	45	17	18	256	100
بوزتۆلەڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى	1 - مەكتەپ	3	3	63	63	13	13	21	21	5	5	59	100
	2 - مەكتەپ	3	3	73	73	14	14	19	19	5	5	66	97
	3 - مەكتەپ	3	3	86	86	17	17	16	16	5	5	84	91.7
«كومىسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى		10	3	57	232	13	36	12	29	6	20	205	100

§ 3 . ئوتتۇرا مەكتەپ ماتارىپى

1. ئومۇمىي ئەھۋالى

ئونسۇ ناھىيىسىدە ئادەتتىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ماتارىپى 1956 - يىلى باشلاندى. شۇ يىلى قىزىل باشلانغۇچ مەكتىپى، ئارال باشلانغۇچ مەكتىپى، ئونسۇ بازارلىق 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ قارىمىقىدا 3 تولۇقسىز سىنىپ ئېچىلىپ، 110 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. 1957 - يىلى كۆزدە قىزىل ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە تولۇقسىز سىنىپ جەمئىي 6 بولۇپ، 155 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، ئوقۇغۇچىسى 305كە، ئوقۇتقۇچىسى 12گە يەتتى.

1958 - يىلى ئارال ئوتتۇرا مەكتىپى قۇرۇلدى. 1959 - يىلى ئونسۇ ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى. ھەر قايسى گۈزەشىلاردىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر بىلەن دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرىدىكى پەرزەنتلەر مەكتىپى قارىمىقىدا تولۇقسىز سىنىپلار ئارقا - ئارقىدىن تەسىس قىلىندى. 1961 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا مەكتەپ 5كە، سىنىپى 35كە، ئوقۇغۇچىسى 1678گە يەتتى. 1964 - يىلى ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان ئوقۇغۇچىلاردىن تولۇق ئوتتۇرىغا بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە تەرەققىي قىلدۇردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا دەرس توختىتىلىپ، ئىنقىلاب قىلىشنىڭ تەسىرى بىلەن ئوقۇتۇش سۈپىتى تۆۋەنلەپ كەتتى. 1967 - يىلى «ئوقۇتۇش تۈزۈمىنى قىسقارتىش» تەلىپىگە ئاساسەن، تولۇق ئوتتۇرا ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەر 2 يىللىق تۈزۈمگە ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىلى «چاۋياڭ يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىنىڭ تەجرىبىلىرى» ئۆگىنىلىپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققى، دەرسخانا ۋە مۇئەسسەسە قاتتىق قىس بولۇۋاتقان ئەھۋالدا باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپلىرى قارىغۇلارچە تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا مەكتەپتىكى سىنىپ 88 گە، ئوقۇغۇچىسى 3147گە يەتتى.

1978 - يىلى «پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ۋاقىتلىق خىزمەت نىزامى» تارقىتىلغاندىن كېيىن، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئورۇنلىشىشى تەرتىپكە سېلىندى، ئوقۇتقۇچى كۆچى كۆچەيتىلدى، تەجرىبە سايمانلىرى كۆپەيتىلدى، ئىمتىھان ۋە سىنىپ كۆچۈرۈش، سىنىپتا قالدۇرۇش تۈزۈمى چىڭىتىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئوقۇتۇش سۈپىتى روشەن ھالدا يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

1976 - يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش مۇددىتى 2 يىللىقتىن 3 يىللىققا ئۆزگەرتىلدى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش مۇددىتى يەنىلا 2 يىل بولدى. 1983 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش مۇددىتى 3 يىللىققا ئۆزگەرتىلدى.

ناھىيە بويىچە 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ 22، ئوقۇغۇچىسى 6570، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 5، ئوقۇغۇچىسى 1333، ئوقۇتقۇچىسى 494، مەمۇرىي خادىم ۋە ئىشچى 184.

ناھىيىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1956 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان مائارىپ تەرەققىيات ئەھۋالى

جەدۋەل: 24 — 9 بىرلىكى: ئورۇن، ئادەم

يىللار	مەكتەپ سانى			ئوقۇغۇچى سانى			مۇئەللىم سانى			قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى سانى			ئوقۇش پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچى سانى			ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچى سانى			ئوقۇتقۇچى سانى			مەمۇرىي خادىم ۋە ئىشچى
	جەمئىي كىچىك	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	جەمئىي كىچىك	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	جەمئىي كىچىك	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	جەمئىي كىچىك	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	جەمئىي كىچىك	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	جەمئىي كىچىك	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	جەمئىي كىچىك	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	
1956	—	—	—	3	—	3	110	—	110	—	—	—	168	—	168	168	—	168	5	—	5	—
1957	1	—	1	6	—	6	155	—	155	—	—	—	305	—	305	305	—	305	12	—	12	8
1958	2	—	2	10	—	10	259	—	259	—	32	32	446	—	446	446	—	446	15	—	15	15
1959	3	—	3	20	—	20	483	—	483	—	67	67	1005	—	1005	1005	—	1005	32	—	32	17
1960	5	—	5	33	—	33	720	—	720	—	72	72	1648	—	1648	1648	—	1648	52	—	52	27
1961	5	—	5	35	—	35	726	—	726	—	272	272	1678	—	1678	1678	—	1678	55	—	55	27
1962	4	—	4	29	—	29	328	—	328	—	365	365	1252	—	1252	1252	—	1252	57	—	57	23
1963	4	—	4	30	—	30	575	—	575	—	205	205	1205	—	1205	1205		1205	61	—	61	44
1964	5	1	4	31	1	30	510	55	455	—	355	355	1214	—	1214	1159	55	1159	71	3	68	50
1965	6	1	5	36	2	34	605	52	553	—	206	206	1315	—	1315	1209	106	1209	74	5	69	28
1966	7	1	6	40	3	37	611	53	558	—	282	282	1609	—	1609	1450	159	1450	74	5	69	28
1967	7	1	6	37	2	35	420	—	420	54	395	449	1488	54	1488	1333	105	1333	74	5	69	28
1968	7	1	6	33	1	32	354	—	354	52	433	485	1307	52	1307	1254	53	1254	74	5	69	28
1969	7	1	6	32	1	31	407	27	380	53	380	433	1185	53	1185	1158	27	1158	84	6	78	28
1970	7	1	6	42	5	37	526	125	401	—	385	385	1216	—	1216	1074	142	1074	86	6	80	31

37	9	87	96	205	1396	1601	—	340	340	73	712	785	7	47	54	1	9	10	1971
37	16	89	105	377	2212	2589	27	380	407	179	905	1084	10	80	90	1	11	12	1972
43	15	93	108	237	1356	1593	174	164	338	121	525	646	6	40	46	1	11	12	1973
50	23	101	124	474	1968	2442	91	593	684	280	833	1113	10	47	57	5	6	11	1974
50	23	110	133	613	2158	2771	99	474	573	267	1137	1404	14	60	74	5	11	16	1975
50	23	106	129	665	2482	3147	156	575	731	280	1168	1449	20	68	88	5	11	16	1976
77	34	139	173	1116	3915	5031	272	772	1044	554	1940	2494	26	115	141	5	15	20	1977
99	49	203	252	705	5214	5919	213	823	1036	391	2223	2614	18	148	166	9	10	19	1978
122	52	249	301	1039	5196	6235	331	1099	1430	672	2088	2760	29	145	174	6	12	18	1979
125	62	257	320	1223	4772	5995	347	1260	1607	730	1880	2610	31	137	168	6	11	17	1980
131	69	264	333	1208	4373	5581	424	1191	1615	655	1622	2277	28	123	151	6	11	17	1981
135	74	278	352	1065	3749	4814	481	1009	1490	587	1470	2057	25	113	138	4	14	18	1982
139	79	288	367	917	3454	4371	519	1215	1734	418	1455	1873	24	111	135	4	15	19	1983
135	82	291	373	938	3524	4462	455	858	1313	401	1317	1718	26	115	141	4	17	21	1984
150	83	305	388	1077	4279	5356	490	907	1397	521	1868	2389	30	125	155	5	18	23	1985
171	87	318	405	1352	4889	6241	292	1108	1400	567	1952	2519	32	134	166	5	13	18	1986
175	93	325	413	1437	5461	6898	421	1182	1603	532	1917	2449	37	140	177	7	12	19	1987
172	101	341	442	1425	5400	6825	435	1323	1758	508	1847	2355	35	140	175	5	17	22	1988
178	109	358	467	1445	5340	6785	508	1553	2061	486	2143	2629	35	139	174	5	17	22	1989
184	115	379	494	1333	5237	6570	478	1621	2099	514	1986	2500	35	147	182	5	17	22	1990

ناھىيەدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1990 - يىلدىكى ئەھۋالى

جەدۋەل: 24 — 10

بىرلىكى: بىر، ئادەم

مەكتەپ نامى	سىنىپ سانى		ئوقۇغۇچىلار ئوقۇغۇچى				پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچى سانى				قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى				ئوقۇتقۇچى، خىزمەتچى سانى				
	تولۇق ئوتتۇرا	تولۇقسىز ئوتتۇرا	تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ		تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ		تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ		تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ		تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ		تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ		ئومۇمى جەمئىي	مەخسۇس ئوقۇتقۇچى		مەجبۇرىي خادىم	ئىشچى
			كېچىك جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە قىز سانلىق ئوقۇغۇچى	كېچىك جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە قىز سانلىق ئوقۇغۇچى	كېچىك جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە قىز سانلىق ئوقۇغۇچى	كېچىك جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە قىز سانلىق ئوقۇغۇچى	كېچىك جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە قىز سانلىق ئوقۇغۇچى	كېچىك جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە قىز سانلىق ئوقۇغۇچى		تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ	تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ		
ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	14	6	227	227	562	562	90	90	191	191	100	100	180	180	91	15	54	10	12
ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	6	18	39	463	21	233	16	160	9	78	22	167	15	73	73	30	22	10	11
ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	4	12	405	405	152	152	142	142	35	35	113	113	26	26	65	42	12	8	3
ئىشلەمچى ئوتتۇرا مەكتىپى	—	7	282	282	—	—	50	50	—	—	120	120	—	—	24	17	—	3	4
ئارال ئوتتۇرا مەكتەپى	3	11	400	400	113	113	115	115	35	35	165	165	45	45	50	22	13	5	10
چاغراق ئوتتۇرا مەكتىپى	—	8	324	324	—	—	89	89	—	—	168	168	—	—	26	17	—	3	6
گۈلشاۋات ئوتتۇرا مەكتىپى	—	9	356	356	—	—	113	113	—	—	157	157	—	—	31	25	—	3	3
قىزىل ئوتتۇرا مەكتىپى	6	10	443	443	257	257	137	137	102	102	185	185	94	94	55	33	9	7	6

بوزدۆلۈك ئوتتۇرا مەكتىپى	6	—	194	194	—	—	54	54	—	—	72	72	—	—	18	23	—	3	2
قارا يۇلغۇن ئوتتۇرا مەكتىپى	3	—	94	99	—	—	21	21	—	—	34	34	—	—	6	6	—	—	—
جام 1 - ئوتتۇرا مەكتىپى	6	—	243	243	—	—	66	67	—	—	95	95	—	—	20	28	—	4	4
جام 2 - ئوتتۇرا مەكتىپى	5	—	199	199	—	—	76	76	—	—	50	50	—	—	16	22	—	3	3
سۇلۇا ئوتتۇرا مەكتىپى	3	—	106	106	—	—	27	27	—	—	44	44	—	—	7	7	—	—	—
تۇمشۇق ئوتتۇرا مەكتىپى	8	—	309	310	—	—	65	65	—	—	140	140	—	—	19	25	—	3	3
توخۇلا ئوتتۇرا مەكتىپى	8	—	295	295	—	—	95	95	—	—	100	100	—	—	22	28	—	4	2
«ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	5	—	199	199	—	—	40	40	—	—	80	80	—	—	12	17	—	2	3
جام ئورمانچىلىق مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	4	—	130	130	—	—	45	45	—	—	40	40	—	—	10	16	—	2	4
جام ئورمانچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى	3	—	4	72	—	—	2	25	—	—	2	15	—	—	11	11	—	—	—
شالچىلىق مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	3	—	98	98	—	—	20	20	—	—	40	40	—	—	10	11	—	1	—
شالچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى	3	2	—	72	—	16	—	27	—	—	—	32	—	—	9	18	5	1	3
ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئوتتۇرا مەكتىپى	1	—	50	50	—	—	—	—	—	—	50	50	—	—	4	4	—	—	—
بوزدۆلۈك چارۋىچىلىق فېرمىسى ئوتتۇرا مەكتىپى	3	—	66	66	—	—	15	15	—	—	32	32	—	—	8	10	—	1	1

2 . نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەر

1) ئونسۇ ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ　بۇ مەكتەپ 1959 - يىلى قۇرۇلدى.

مەكتەپ ئورنى ئونسۇ بازىرى شەھەر ئەتراپى كوچىسىنىڭ شىمالىي چېتىگە توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 40 مو، 4 قەۋەتلىك بىر ئوقۇتۇش بىناسى بار، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7593 كۋادرات مېتىر، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى ئۈيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى. 1990 - يىلدىكى تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى 14، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپى 6، ئوقۇغۇچىسى 789، ئوقۇتقۇچىسى 69، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پۈتكۈزۈش نىسبىتى 100% . 1979 - يىلدىن بېرى ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇم مەكتەپلىرىگە ئوقۇشقا كىرگەن ئوقۇغۇچى 767گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكۇم مەكتەپلىرىگە كىرگىنى 464، بۇ مەكتەپ ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 24 — 11

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	قادىر مەكىت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1961.1 — 1964.7
	ئابلىكىم ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1966.5 — 1969.4
	ئەزىز باۋۇدۇن	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن	1969.4 — 1976.12
	ئابدۇكېرىم ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.12 — 1981.7
	ئوسمان مەمتىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.7 — 1984.8
	ئابلا ناتلىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.7 —
مۇئاۋىن مۇدىر	ئابلىكىم ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1964.2 — 1966.5
	ئەزىز باۋۇدۇن	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1966.5 — 1969.4
	ئالتۇنخان ناھىر	ئايال	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.11 — 1983.10
	ئابلا ناتلىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1984.1 — 1987.7
	قاۋۇل ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —
	داۋۇت ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1984.8 —

2) ئونسۇ ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ　بۇ مەكتەپ 1973 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلدى. مەكتەپ ئورنى ئونسۇ بازىرى ئامبار ئالدى كوچىسىنىڭ جەنۇبىي چېتىگە توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 16.8مو، 4 قەۋەتلىك بىر ئوقۇتۇش بىناسى بار، تەجرىبىخانىسى، كىچىك كۈتۈپخانىسى ۋە تەنتەربىيە مەيدانى قاتارلىق مۇئەسسەسلىرى بار، قۇرۇلۇش كۆلىمى 7470 كۋادرات مېتىر، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى خەنزۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، مەكتەپ پارتىيىنىڭ ماتارىپ فاكىچىنىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، ياخشى مەكتەپ ئىستىلى، سىنىپ ئىستىلى تىكلىدى، ئوقۇتۇش سۈپىتى زور دەرىجىدە ئۆستى. مەكتەپنىڭ

1990 - يىلدىكى سىنىپى 24، ئوقۇغۇچىسى 696، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ 6، ئوقۇغۇچىسى 233، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 73، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇتقۇچىسى 30، تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇتقۇچىسى 32.

2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 24 — 12

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	جاۋ سۇڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ گاۋيۇ ناھىيىسى	1973.10 — 1979.5
	لى يۈۋۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لەنتيەن ناھىيىسى	1981.5 — 1982.10
	سۇ يۈشىڭ	ئەر	خەنزۇ	بېيجىڭ شەھىرى	1984.8 — 1986
	لى يۈڭجىن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۈەنچىڭ ناھىيىسى	1990.9 —
مۇئاۋىن مۇدىر	لى يۈۋۇ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى لەنتيەن ناھىيىسى	1979.5 — 1981.5
	سۇ يۈشىڭ	ئەر	خەنزۇ	بېيجىڭ شەھىرى	1980.4 — 1984.8
	خاۋ چېدى	ئەر	موڭغۇل	بېيجىڭ چاڭچىڭ ناھىيىسى	1982.9 — 1985.5
	لى يۈڭجىن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۈەنچىڭ ناھىيىسى	1984.8 — 1990.9
	جۇڭ دېڭچاڭ	ئايال	خەنزۇ	سىچۈەن لۈڭچاڭ ناھىيىسى	1984.8 — 1986.7
	لو جىدۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يېڭشەن ناھىيىسى	1987.2 —

3) ئونسۇ ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ

بۇ مەكتەپ 1983 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلدى. مەكتەپ ئورنى ئونسۇ بازىرى ئونسۇ كوچىسىنىڭ جەنۇبىي ئۇچىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 30 مو، 3 قەۋەتلىك بىر ئوقۇتۇش بىناسى بار، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4632 كۋادرات مېتىر، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى ئۈيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى. مەكتەپ تەلىم - تەربىيە بىلەن ئوقۇتۇشنى ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ، مەكتەپ قىياپىتىنى ئۆزگەرتتى. پۈتكۈزۈش نىسبىتى 100% كە يەتتى. مەكتەپنىڭ 1990 - يىلدىكى سىنىپى 16، ئوقۇغۇچىسى 557، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ 4، ئوقۇغۇچىسى 152، ئوقۇتقۇچىسى 54، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇتقۇچىسى 12. مەكتەپ مۇدىرى ئابدۇللا ئارىپ، مۇئاۋىن مۇدىر نىياز داۋۇت.

4) ئارال ئوتتۇرا مەكتىپى

بۇ مەكتەپ 1958 - يىلى كۈزدە قۇرۇلدى، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى ئۈيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى، 1984 - يىل 8 - ئايدا مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى، مەكتەپ ئورنى ئارال يېزىسىنىڭ غوجامىبرىق كەنتىدە. ئىگىلىگەن كۆلىمى 60 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى مەكتەپ قۇرۇلغان چاغدىكى 1257 كۋادرات مېتىردىن 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىكى 2781 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. مەكتەپ قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 5، سىنىپى 2، يىلىغا قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى 100 ئىدى. 1990 - يىلدىكى سىنىپى 14، ئوقۇغۇچىسى 513، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ 3، ئوقۇغۇچىسى 113. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 50، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇتقۇچىسى 22، تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇتقۇچىسى 13، مەمۇرىي خادىم 5، ئىشچى 10.

مەكتەپكە يىلىغا 160 تەك ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پۈتكۈزۈش نىسبىتى %95تىن يۇقىرى. 1984 - يىل 8 - ئايدىن 1986 - يىل 8 - ئايغىچە ئاۋۇت داۋۇت، 1986 - يىل 8 - ئايدىن 1988 - يىلغىچە ئەيسا قۇربان مەكتەپ مۇدىرى بولدى.

5) قىزىل ئوتتۇرا مەكتىپى بۇ مەكتەپ 1957 - يىلى كۇزدە قۇرۇلدى، ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈمدىكى ئۈيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى. 1984 - يىل 8 - ئايدا دەرىجىسى مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى، مەكتەپ ئورنى قىزىل يېزىسىنىڭ قاشقۇم مەھەللە كەنتىدە. ئىگىلىگەن كۆلىمى 54 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى مەكتەپ قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى 270 كىۋادرات مېتىردىن 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىكى 3319 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. مەكتەپ قۇرۇلغان چاغدا 5 ئوقۇتقۇچى، 2 سىنىپ، 84 ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى سىنىپى 16، ئوقۇغۇچىسى 700، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ 6، ئوقۇغۇچىسى 257. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 55، بۇنىڭ ئىچىدە تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇتقۇچىسى 33، تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ ئوقۇتقۇچىسى 9، مەمۇرىي خادىم 7، ئىشچى 6. مەكتەپكە يىلىغا 200 دەك ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پۈتكۈزۈش نىسبىتى %98تىن يۇقىرى. 1984 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ ئابدۇراخمان مەكتەپ مۇدىرى بولدى.

IV باب

كەسپىي ماتارىپ

§1 . كەسپىي مەكتەپلەر

1. ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك مەكتىپى (كەسپىي ئوتتۇرا مەكتەپ)

1966 - يىل 7 - ئايدا «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپى ئاساسىدا ئۇنسۇ ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك مەكتىپى قۇرۇلدى. مەكتەپ 1975 - يىلى جام گۈڭشېسىغا كۆچتى ۋە ئونسۇ ناھىيىلىك «7 - ماي» يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1982 - يىلى يېزا ئىگىلىك مەكتىپى دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1989 - يىلى ئونسۇ ناھىيىلىك كەسپىي ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۆزگەرتىلدى. ئىگىلىگەن كۆلىمى 5032 مو، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 1500 مو، ئۆزلەشتۈرگىلى بولىدىغان بوز يەر 2500 مو. قۇرۇلۇش كۆلىمى 1990 كۋادرات مېتىر. مەكتەپتە 2 چوك تراكتور، بىر ئاپتوموبىل، 2 رېزىنكە چاقلىق ھارۋا؛ 5 چىشلىق ساپان، يۆمىلاق دېسكىلىق تىرنا، دان ئايرىش ماشىنىسى، سېيالكا قاتارلىق بىرمۇنچە دېھقانچىلىق سايمانلىرى بار، 30 مىڭ تۈپتىن ئارتۇق دەل - دەرەخ، 400 تۈياق چارۋا بار. يېزىغا قايتقان زىيالىي ياشلار ئىچىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىدۇ، بۇ ئوقۇغۇچىلار يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم ئوقۇش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. تېرىقچىلىق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، مال دوختۇرلۇقىدىن ئىبارەت 3 بۆلۈم تەسىس قىلىنغان، مەكتەپ تەقسىماتىغا ئىگە بولمايدۇ، ئوقۇغۇچىلار كەلگەن يېرىگە قايتىدۇ. 24 يىلدىن بېرى 21 قارارىدا 2320 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، يېزا، كەنت يېزا ئىگىلىك تېخنىكا كۆچلىرى تولۇقلاندى ۋە كۆچەيتىلدى. 1990 - يىلدىكى سىنىپ 9، بۆلۈم 5، ئوقۇغۇچى 306، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىكا پەنلىرىنىڭ 46، يېزا ئىگىلىك پەنلىرىنىڭ 35، ئورمانچىلىق پەنلىرىنىڭ 39، رېمونتچىلىق مۇلازىمىتىنىڭ 186. مەكتەپ پۈتتۈرگىنى 90، يىلىغا قوبۇل قىلىنىدىغان ئوقۇغۇچى 120. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 41، بۇنىڭ

ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 15، مەمۇرىي خادىم 7، ئىشچى 4، توختاملىق ئىشچى 15.

ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك مەكتىپى (كەسپىي مەكتەپ)نىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى
جەدۋەل: 24 — 13

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	لى يىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي راۋاق ناھىيىسى	1973.1 — 1980.2
	قۇربان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —
مۇئاۋىن مۇدىر	ئابدۇللا ئەشرەپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1978.8 — 1984.8
	جاۋ لىيەنخۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شۆەنچىڭ ناھىيىسى	1980.2 — 1981.7
	ژېي چېڭشۇ	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ دەنتۇ ناھىيىسى	1981.7 — 1983.1
	قۇربان نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.1 — 1984.8
	توختى نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —

2. ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى مەكتىپى

بۇ مەكتەپ 1982 - يىلى قۇرۇلدى، مەكتەپ ناھىيىلىك دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى، قۇرۇلغان چاغدا تراكتور شوپۇرلىرى تەربىيىلەش سىنىپى دەپ ئاتالغاندى، 1988 - يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلدى. مەكتەپتە پرويېكسىيە ئاپپاراتى، ئوقۇتۇشتا پايدىلىنىلىدىغان فىلىم قاتارلىق ئوقۇتۇش سايمانلىرى بار، 4 مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى بار. نۆۋەتتىلىق ھالدا ئاز سانلىق مىللەت تراكتور شوپۇرلىرىنى مۇددەت ۋە تۇرکۈمگە بۆلۈپ تەربىيىلەيدۇ. مەكتەپ مەزكۇر ناھىيىنىڭ ئەمەلىيىتىگە ئاساسەن، 7 خىل تېخنىك تراكتورنىڭ ئۇيغۇرچە چۈشەندۈرۈشى ۋە مەشغۇلات قائىدىسىنى تۈزۈپ چىقتى، «تراكتور قوللانمىسى»نى ئۇيغۇرچىگە تەرجىمە قىلىپ چىقتى، نەزەرىيە بىلەن مەشغۇلات پراكتىكىسىنى بىرلەشتۈرۈش چارىسىنى قوللىنىپ، ھەر خىل تېخنىكى تراكتورلارنىڭ ئادەتتىكى قۇرۇلما پرىنسىپى، ئىشلىتىش ۋە ئاسراش، قاتناش قائىدىسى، ماشىنىنىڭ ئىشلەش قائىدىسى قاتارلىقلارنى سىستېمىلىق سۆزلىدى. ئۆگىنىش مۇددىتى توشقاندا ئىمتىھان ئېلىنىپ لايىقەتلىك بولغانلارغا مەكتەپ پۈتكۈزۈش گۇۋاھنامىسى ۋە شوپۇرلۇق گۇۋاھنامىسى بەردى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە جەمئىي 46 قارار ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىنىپ، قېتىم سانى بويىچە 1425 ئوقۇغۇچى تەربىيىلەندى.

§ 2 . دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى ۋە بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى

1. دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى

بۇ مەكتەپ مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) قۇرۇلدى، قۇرۇلغان چاغدا ئاقسۇ تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىن دەپ ئاتالغاندى. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) لىن جىلۇ (ج ك پ ئەزاسى) ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ماتارىپ ئىدارىسىگە باشلىق بولۇپ تەيىنلەنگەندىن كېيىن، ئاقسۇنىڭ ماتارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن، ئوقۇتقۇچى تەربىيىلىدى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ماتارىپ نازارىتىگە ئاقسۇ تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىنىنى كېڭەيتىپ قۇرۇشقا پۇل ئاجرىتىش توغرىسىدا مەلۇمات يوللىدى. مەكتەپتە دۆلەت تىلى،

ھېساب، سىياسەت، تارىخ، جۇغراپىيە، تەبىئەت، تەنتەربىيە ۋە ناخشا قاتارلىق دەرسلەر تەسىس قىلىندى. مىنگونىاڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) ئاقسۇ ۋىلايىتىنىاڭ مەمۇرىي باشلىقى خوجىاڭ خوچىاڭ (چ ك پ ئەزاسى) ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش، ئىمتىھان تۈزۈمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن، ھەر مىللەت خەلقىنىاڭ پەرزەنتلىرىنى ئاقسۇ دارىلمۇئەللىمىنگە ئىمتىھان بېرىشكە ئىلھاملاندۇردى ۋە قوللىندى. ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش - ئىمتىھان ئېلىش كومىتېتى تۇرغىسىدا كۆرسەتمە بەردى ھەمدە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلدى. تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىن سىنىپىغا بىر ئوقۇتقۇچى، تەربىيىلەش سىنىپىغا 2 سىنىپ (ئۈيغۇر سىنىپ) ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، 150 ئوقۇغۇچى (ئوغۇل 100، قىز 50) قوبۇل قىلىندى. ئوقۇش مۇددىتى: تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىن سىنىپىنىاڭ 3 يىل؛ ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش سىنىپىنىاڭ بىر يىل بولدى. ئوقۇش مەزگىلىدىكى تاماق - ياتاق، كىيىم - كېچەك، كىتابلارنى پۈتۈنلەي مەكتەپ تەمىنلىدى ھەمدە ئايىغا ئاي يارىم پۇلى تارقىتىپ تۇردى.

1949 - يىلدىن كېيىن، دارىلمۇئەللىمىن خەلق ھۆكۈمىتىنىاڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈلۈپ، ناھىيە دەرىجىلىك تۈزۈمدە بولدى ھەمدە ئاقسۇ ۋالىي مەھكىمىسى مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمىگە قارىدى. 1950 - يىلدىكى سىنىپى 4، ئوقۇغۇچىسى 96، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 18 ئىدى. 1953 - يىلى سىنىپى 9غا، ئوقۇغۇچىسى 418 گە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 24كە يەتتى. 1966 - يىلىنىاڭ بېشىدا سىنىپى 19غا، ئوقۇغۇچىسى 830غا، مەخسۇس ئوقۇتقۇچىسى 49غا يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە «دەرس توختىتىپ ئىنقىلاب قىلىندى». 1970 - يىلى ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پېداگوگىكا مەكتىپىنى ئونىۋ ناھىيىسىدىن ئاقسۇ ناھىيىسىگە (ھازىرقى ئاقسۇ شەھىرىگە) كۆچۈرۈشنى قارار قىلدى. 1950 - يىلدىن 1966 - يىل 5 - ئايغىچە دۆلەت ئۈچۈن 2766 ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەپ بېرىلدى، بۇنىاڭ ئىچىدە پېداگوگىكا سىنىپىنىاڭ 1975، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش سىنىپى ۋە تەربىيىلەش سىنىپىنىاڭ 891.

2. ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى

مەكتەپ ئورنى ناھىيە بازىرىنىاڭ غەربىي شىمالىدىكى شەھەر ئەتراپى كوچىسى شەرقىي بۆلىكىنىاڭ جەنۇب تەرىپىگە توغرا كېلىدۇ. ئىگىلىگەن كۆلىمى 7.6 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1303 كۋادرات مېتىر. مەكتەپ 1976 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلدى، قۇرۇلغان چاغدا ئونىۋ ناھىيىلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپى دەپ ئاتالغانىدى. 1986 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىاڭ تەستىقلىشى بىلەن ئونىۋ ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىگە ئۆزگەرتىلدى. بۇ مەكتەپ ئاقسۇ ۋىلايىتىنىاڭ غەربىدىكى 5 ناھىيە، شەھەر (ئاقسۇ شەھىرى، ئونىۋ ناھىيىسى، ئاۋات، ئۇچتۇرپان، كەلپىن ناھىيىلىرى) دىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىاڭ بىلىم ئاشۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ ھەمدە ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەيدۇ. مەكتەپنىاڭ 1990 - يىلدىكى سىنىپى 4، ئوقۇغۇچىسى 160، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 25، بۇنىاڭ ئىچىدە كەسپىي ئوقۇتقۇچى 19. بۇ مەكتەپ 10 يىلدىن بېرى دۆلەتكە 1047 باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىنى تەربىيىلەپ بەردى.

ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىاڭ 1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە بولغان ئەھۋالى

جەدۋەل: 24 — 14 بىرلىكى: بىر، ئادەم

يىللار	سىنىپ سانى	ئوقۇغۇچىلار ئوقۇغۇچى	قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچى	پۈتتۈرگىنى	ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى
1980	1	38	38	38	11

1981	3	116	116	116	19
1982	1	38	33	33	12
1983	1	43	43	43	12
1984	1	42	42	42	12
1985	3	108	108	108	25
1986	3	99	99	99	29
1987	3	124	124	124	36
1988	4	162	162	162	25
1989	4	160	160	160	25
1990	4	160	160	160	25

ئوقۇنقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 24 — 15

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	ھۆسەن ھەسەن ٭	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 —
مۇئاۋىن مۇدىر	مەمتىل زىياۋدۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.8 — 1976.2
	ئوسمان مەمتىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.7 — 1981.2
	نىياسەم كېرىم	ئايال	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1984.8 —
	ياسىن دايىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.9 — 1984.8

V باب

چوڭلار ماتارىپى

§1. ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش

1. قىشلىق كۇرس

1951 ـ يىلى يېزىلارنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇشقا بىرلەشتۇرۇپ، قىشلىق بوش ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ قىشلىق مەكتەپلەر

ئېچىلدى، بۇ مەكتەپلەردە ۋەزىيەت تەربىيىسىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ ساۋات چىقىرىلدى. يېزا، كەنتلەردىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ ساۋاتلىق ئەزالىرى ۋە يېشى چوڭراق باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىندى. 1954 - يىلغىچە ناھىيىنىڭ 1362 يېرىدە قىشلىق كۇرس ئېچىلدى، بۇنىڭغا 60 مىڭ 168 كىشى قاتناشتى، 5087 كىشى ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلدى.

2. ساۋات چىقىرىش كۇرسى

1955 - يىلى بازار، يېزىلاردا «تېز سۈرئەتتە ساۋات چىقىرىش ئۇسۇلى» يولغا قويۇلدى، تولۇق باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن 132 ئوقۇغۇچى ئوقۇتقۇچىلىققا يىغىپ تەربىيىلەندى. بازاردا ئېچىلغان ساۋات چىقىرىش كۇرسى 30، كۇرسانتى 1300؛ يېزا، كەنتلەردە ئېچىلغان ساۋات چىقىرىش كۇرسى 116، كۇرسانتى 3944؛ 86 يېزا، كەنت مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئۆزى ئىشلەۋاتقان مەكتەپتە ئاچقان ساۋات چىقىرىش كۇرسى 86، كۇرسانتى 3026. يېزىلاردا يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى ياكى مەكتەپلەر مەركەز قىلىنغان ھالدا، دېھقانچىلىقنىڭ بوش مەزگىللىرىدە ئۆگىنىشكە تەشكىللەندى. بازارلاردا كوچا ۋە كەسىپلەر بويىچە ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى. ھەربىر كۇرسنىڭ ئۆگىنىش ۋاقتى 30 كۈندىن 40 كۈنگىچە بولدى. 1957 - يىلغىچە جەمئىي 498 ساۋات چىقىرىش كۇرسى ئېچىلىپ، 3009 ئادەم ساۋاتسىزلىقنى تۈگەتتى.

3. ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسى

ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسى مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) دىن تارتىپ ئېچىلدى. بۇ كۇرس دەسلىپىدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى، كېيىن مەركىزىي مەكتەپلەر ھەمدە خەلق مەكتەپلىرى قارمىقىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسى ئېچىلدى، بۇ كۇرسقا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى قوشۇمچە دەرس ئۆتتى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ناھىيە بويىچە 70 مىڭ 811 كىشى ساۋاتسىز ئىدى. شۇ يىلى 16 ئوقۇتقۇچى قوشۇمچە دەرس ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلىندى. ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەردە 12 ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسى ئېچىلدى. ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەردە 13 كۇرس ئېچىلدى، جەمئىي 1247 كىشىنىڭ ساۋاتى چىقىرىلدى. مىنگونىڭ 25 - يىلدىن 32 - يىلغىچە (1936 — 1943) جەمئىي 8216 كىشىنىڭ ساۋاتى چىقىرىلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيە بويىچە 70 مىڭ 9 ساۋاتسىز بار ئىدى. شۇ يىلى 14 ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسى ئېچىلىپ، 17 ئوقۇتقۇچى قوشۇمچە دەرس ئۆتۈشكە تەكلىپ قىلىنىپ، 802 ئادەمنىڭ ساۋاتى چىقىرىلدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) نىڭ ئاخىرىغچە جەمئىي 11 مىڭ 137 ئادەم ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلدى.

1956 - يىلى ناھىيىلىك ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش ھەيئىتى قۇرۇلدى. 235 ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسى ئېچىلىپ، 49 مىڭ 987 ئادەم ئۆگىنىشكە قاتناشتى، 238 ئادەم ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلدى. 1965 - يىلغىچە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش كۇرسىدىن جەمئىي 1098ى ئېچىلىپ، 4019 ئادەم ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتى تەسىرگە ئۇچراپ، يېڭى ساۋاتسىزلار پەيدا بولدى. 80 - يىللاردىن بۇيان، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشنى مۇھىم ئىشلار كۈنتەرتىپىگە قويۇپ، «مەجبۇرىي ماتارىپ قانۇنى» ۋە «ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش نىزامى» نى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلدى، «باشلانغۇچ ماتارىپنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش توغرىسىدا ئومۇمىي بۇيرۇق» چىقاردى، ئالتىنى مۇقىملاشتۇرۇش (رەھبەرلىكنى، ئوقۇتقۇچىنى، ئوقۇغۇچىنى، ئۆگىنىش ۋاقتىنى، خىراجەتنى، دەرسلىكنى مۇقىملاشتۇرۇش)، بىرنى مۇكاپاتلاش - جازالاش

(ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلغان يېزىغا بىر تېلېۋىزور مۇكاپات بېرىش، ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلغان كەنتكە 100 يۈەن نەق پۇل مۇكاپات بېرىش، ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %80كە يەتمىگەن كەنتكە 30 يۈەن جەرىمانە قويۇش) تىن ئىبارەت ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش تۈزۈمىنى تۈزۈپ چىقتى. ناھىيە، يېزا، كەنت كادىرلىرى قاتلاملۇ قاتلام ھۆددىگە ئېلىش چارىسىنى قوللىنىپ، ئىدىيۇۋى تەربىيە خىزمىتى بىلەن زۆرۈر بولغان تۈزۈم، تەدبىرلەرنى بىرلەشتۈرۈپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنىڭ سۈرئىتىنى كۆچلۈك ئىلگىرى سۈردى. 1985 - يىل 4 - ئايدىن 1986 - يىل 4 - ئايغىچە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 76 ئادەمنى 3 گۇرۇپپىغا بۆلۈپ، ناھىيىدىكى بىر بازار، 9 يېزا، 12 دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانىنىڭ ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشقا تەشكىللىدى. ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتى كۆرۈنەرلىك بولغان 8 يېزا، مەيدان 8 تېلېۋىزۇر ۋە 8500 يۈەن پۇل بىلەن مۇكاپاتلاندى. ناھىيىدىكى 16 ياشتىن 40 ياشقىچە بولغان ياش ۋە ئوتتۇرا ياش 39 مىڭ 162 ساۋاتسىز ئادەمدىن (ئوقۇش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قالغان 1105 ئادەمنۇ بۇنىڭ ئىچىدە) 37 مىڭ 357 ئادەم ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلدى، ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %98.6 بولدى؛ 16 ياشتىن 30 ياشقىچە بولغان 29 مىڭ 182 ساۋاتسىز ئادەم (ئوقۇش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قالغان 691 ئادەمنۇ بۇنىڭ ئىچىدە) دىن 28 مىڭ 321 ئادەم ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلدى، ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى %99.4 بولدى. 1986 - يىل 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ كومىتېتى ئونۇ ناھىيىسى بازىرىدا ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش خۇلاسە يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، ئونۇ ناھىيىسىگە «باشلانغۇچ ماتارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشتە لايىقەت گۇۋاھنامىسى» ۋە لەۋھە تەقدىم قىلدى.

2 § . قىسقا مەزگىللىك تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش

1981 - يىلى چوڭ ھۆددىگەرلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كۆپىنچە دېھقانلار پەن - تېخنىكىدىن خەۋىرى بولمىغاچقا تىت - تىت بولۇپ، ئومۇمىي ساۋات ۋە تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىشنى جىددىي تەلەپ قىلدى، بۇ، دېھقانلارنىڭ بېيىش يولىنى ئېچىشىغا يارەم بېرەتتى. ھەر قايسى يېزا، مەيدانلار ھەر خىل شەكىللەرنى قوللىنىپ، دېھقانچىلىقنىڭ بوش ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ، ناھىيىدىكى پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى تەكلىپ قىلىپ، قىسقا مەزگىللىك تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئاچتى، بۇ كۇرسلاردا پەن - تېخنىكا خادىملىرى ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا ئائىت پەن - تېخنىكا بىلىملىرى ۋە نەزەرىيىۋى بىلىملەرنى سۆزلىدى؛ ئىشلەپچىقىرىش مەزگىللىرىدە پەن - تېخنىكا خادىملىرى ئىش ئورنىدا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىپ، پەننىي بىلىملەرنى قولمۇ قول ئۆگەتتى. دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئومۇمىي ساۋات - تېخنىكا ئۆگىنىش مەكتىپى ئېچىلدى، بۇ مەكتەپتە «دېھقانچىلىقنىڭ بوش ۋاقىتلىرىدا كۆپرەك ئۆگىنىش، ئالدىراش ۋاقىتتا ئاز ئۆگىنىش، ئالاھىدە ئالدىراش ۋاقىتلاردا تەتىلگە قويۇۋېتىش» تەك ئوقۇتۇش پرىنسىپى قوللىنىلدى. بۇ ئۆگىنىش ئۇزۇن مۇددەت داۋاملاشتۇرۇلدى. 1990 - يىلى قىزىل، گۈلئاۋات، توخۇلا، ئارال، چاغراق، تۇمشۇق، ئىشلەمچىدىن ئىبارەت 7 يېزىدا دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئومۇمىي ساۋات - تېخنىكا مەكتىپى ئېچىلدى. 1990 - يىلغىچە، تېرىقچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق، ئورمانچىلىق تېخنىكا ئۆگىنىش كۇرسىدىن 1221 قارار ئېچىلدى، دېھقان - چارۋىچىلاردىن 61 مىڭ 948 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلەندى، بۇ، يېزا ئاھالىسى ئومۇمىي سانىنىڭ %52.49نى ئىگىلىدى.

§ 3 . ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ بىلىم ئاشۇرۇشى

1957 - يىلى ناھىيىلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرتقى بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى قۇرۇلۇپ، 7 سىنىپ ئېچىلدى، 270 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش سىنىپى بىر، ئوقۇغۇچىسى 25، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ 4، ئوقۇغۇچىسى 186، تولۇق باشلانغۇچ سىنىپ 2، ئوقۇغۇچىسى 60. ئوقۇغۇچىلارغا ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ سىنىپلىرىدا دەرس ئۆتۈلدى. 1958 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرتقى مەكتىپى تاقالدى.

1983 - يىل 3 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك ئىشچىلار ئىشتىن سىرتقى بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ناھىيىلىك ماۋارىپ ئىدارىسى كەسىپىي جەھەتتىن يېتەكلەشكە مەسئۇل بولدى. مەكتەپ قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ئاساسەن، 1967 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلار ئومۇمىي ساۋات بىلىملىرىنى تولۇقلاپ ئۆگەندى. 1985 - يىلدىن كېيىن تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ ئېچىلدى ھەمدە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ بىلىملىرىنى تولۇقلاشقا قوبۇل قىلىندى. مەكتەپ خىراجىتىنى دۆلەت ئاجراتتى. مەكتەپنىڭ 1990 - يىلدىكى سىنىپى 4، ئوقۇغۇچىسى 121، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت سىنىپى 3، ئوقۇغۇچىسى 101. ئابلەت سەلەي، مەمتىلى زىياۋۇدۇن، لى رۇڭجۇەن، جۇڭ دېڭچىگلار ئىشچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىگە مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

§ 4 . سىرتتىن ئوقۇش رادىئو - تېلېۋىزىيە ماۋارىپى

1978 - يىلى ئونسۇ ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى ۋە رادىئو پېداگوگىكا ئونسۇپىرستېتى مۇلازىمەت پونكتى قۇرۇلدى، پونكىتقا 29 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى سەپلەندى. بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 19؛ 1985 - يىلغىچە 6 ئايلىق ۋە 2 يىللىق ئۆگىنىش كۇرسىدىن 12 قارار ئېچىلىپ، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىدىن 445ى تەربىيىلەندى. قىسقا مۇددەتلىك ماۋارىپ مەمۇرىيىتى كادىرلار كۇرسىدىن 18 قارار ئېچىلىپ، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرلىرى ۋە ئىلمىي مۇدىرلىردىن 248 ى تەربىيىلەندى. ھەر قايسى يېزا - مەيدانلاردا 25 بىلىم ئاشۇرۇش مۇلازىمەت پونكتى قۇرۇلدى، 950 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى ئۆگىنىشكە قاتناشتى.

1982 - يىل 6 - ئايدا شىنجاڭ رادىئو پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك خىزمەت پونكتى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئونسۇپىرستېتىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك شۆبە مەكتىپى قۇرۇلدى، بۇ مەكتەپ ناھىيەدىكى ھەر مىللەت ئاممىسىنى سىرتتىن ئوقۇش، تېلېۋىزىيە ئونسۇپىرستېتىدا ئوقۇشقا تەشكىللەشكە مەسئۇل بولدى.

1986 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك رادىئو مەكتىپى قۇرۇلۇپ، دېھقان تېخنىكا خادىملىرى تەربىيىلەندى، تەقسىماتىغا ئوقۇغۇچىلار ئۆزى ئىگە بولدى، ئوقۇش تارىخىنى دۆلەت ئېتىراپ قىلدى. 1990 - يىل 12 - ئايدا، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانىدا باغۋەنچىلىك كەسپى تەسىس قىلىنىپ، 28 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، 5 ئوقۇتقۇچى سەپلەندى.

1986 - يىلى رادىئو پېداگوگىكا ئونسۇپىرستېتىنىڭ ئونسۇ ناھىيىلىك شۆبە مەكتىپى قۇرۇلدى. پېداگوگىكا ئونسۇپىرستېتى ئوقۇغۇچىسى 40، سىرتتىن ئوقۇيدىغان پېداگوگىكا تېخنىكۇمى ئوقۇغۇچىسى 690.

1990 ـ يىلى ئىشتىن توختاپ بىلىم ئاشۇرغانلار 86، رادىئو پىداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغانلار 564، ئالىي تېخنىكۇم بويىچە بىلىم ئاشۇرغانلار 75.

1990 ـ يىلى ناھىيە بويىچە سىرتتىن ئوقۇش ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغانلار 35، بۇنىڭ ئىچىدە پۈتتۈرگىنى 21؛ تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى 3 قارار ئېچىلىپ، 97 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە پۈتتۈرگىنى 72؛ چوڭلار ماارىپى ئالىي تېخنىكۇم سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى 122، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇش پۈتتۈرگىنى 122؛ ئۇتتۇرا تېخنىكۇم سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى 184، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇش پۈتتۈرگىنى 174.

VI باب

ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى

§ 1 . ئوقۇتقۇچى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىگىچە ئونسۇ ناھىيىسىدە لايىقەتلىك مەخسۇس ئوقۇتقۇچى ناھايىتى ئاز ئىدى. گۇاڭشۈ 33 ـ يىلى (1907 ـ يىلى) ناھىيە بويىچە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى 19 باشلانغۇچ خەنزۇچە شۇتاڭ، 20 ئوقۇتقۇچى بار ئىدى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ قول ئاستىدىكى ئەمەلدارلار ۋە قوشۇندىكى چالا ساۋات يۇقىرى دەرىجىلىك ئەسكەرلەر ئىدى. مىنگونىڭ 24 ـ يىلى (1935 ـ يىلى) دىن بۇرۇن قۇرۇلغان خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى ۋە ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى مەدرىسەلەرنى پۈتكۈزگەنلەر ئىدى، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاشكەنت شەھىرىگە بېرىپ ئوقۇپ كەلگەنلەرمۇ بار ئىدى. مىنگونىڭ 25 ـ يىلى (1936 ـ يىلى) دىن كېيىن، تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىنى پۈتتۈرگەن بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ئارقا ـ ئارقىدىن باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە ئوقۇتقۇچىلىققا تەقسىم قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ساپاسى ئۆستى. ماارىپنىڭ قالاق ھالىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن، ئاقسۇ تولۇقسىز دارىلمۇئەللىمىن مىنگونىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) 7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىن 8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىگىچە گوچىڭخۇانىڭ مەسئۇللۇقىدا يازلىق تەتىل مەزگىلىدە ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسىدىن 3 قارار ئېچىپ، ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىدىن 250 نى تەربىيىلىدى.

1952 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 64 ئوقۇتقۇچى بار ئىدى، 1959 ـ يىلى ئوقۇتقۇچى 306 گە، 1966 ـ يىلى 628 گە يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ئوقۇتقۇچىلار زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى، بىر قىسىم تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار «جىن ـ شەيتان» دەپ مەكتەپتىن قوغلاندى، شۇنىڭ بىلەن ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنىڭ ساپاسى چۈشۈپ كەتتى. 1976 ـ يىلدىكى ستاتىستىكىلىق مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيىدىكى 129 ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى ئىچىدە ئالىي تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 22 بولۇپ، 17.05% نى ئىگىلىگەن؛ 799 باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى ئىچىدە پىداگوگىكا تېخنىكۇمى ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەر 413 بولۇپ، 52.31% نى ئىگىلىگەن؛ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىغا كىرگەنلەر ئوقۇتقۇچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 54.62% نى ئىگىلىگەن. 1979 — 1980 ـ يىللاردا 2 تۈركۈم خەلق ئوقۇتقۇچىسى رەسمىي ئوقۇتقۇچىلىققا ئۆتتى. بۇ ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە تولۇقسىز ئوتتۇرا ۋە ئۇنىڭدىن

تۆۋەن ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر كۆپ سانلى ئىگىلەيدۇ. 1990 - يىلىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 1285، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 1120، پېداگوگىكا تېخنىكۇمى، تولۇق ئوتتۇرا مەلۇماتىدىن يۇقىرىلار 809 بولۇپ، ئوقۇتقۇچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 72.23%نى ئىگىلەيدۇ. مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچىسى 1014. ئوتتۇرا مەكتەپلەردىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 678، بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى 488، ئالىي تېخنىكۇم ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگىلەر 221 بولۇپ، ئوقۇتقۇچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 74.44%نى ئىگىلەيدۇ. مەخسۇس ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچى 389.

§ 2 . دەرسلىك ۋە ئوقۇتۇش ئۇسۇلى

1984 - يىلى ماتارىپ مىنىستىرلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ دەرسلىك ۋە ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنى ئۆتكەلدىن ئۆتكۈزۈش خىزمىتى ئىشلەندى. 10 - 7 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئۆتكەلدىن ئۆتۈشكە تېگىشلىك 972 ئوقۇتقۇچى باشلانغۇچ، تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرا باسقۇچلىرىغا ئايرىلدى ۋە ئۇلاردىن تۇنجى قېتىملىق ئۆتكەلدىن ئۆتۈش ئىمتىھانى ئېلىندى. ئىمتىھان سوئالىنى ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتى بىر تۈتاش بېسىپ تارقاتتى. 1985 - يىل 9 - ئاي ۋە 1986 - يىل 9 - ئايدا ئۆتكەلدىن ئۆتىمگەنلەردىن تولۇقلاش ئىمتىھانى ئېلىندى. جەمئىي 912 ئوقۇتقۇچى ئۆتكەلدىن ئۆتۈش ئىمتىھانىغا قاتناشتى، بۇ 93.8%نى ئىگىلەيدۇ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ساپاسى ئۆستى.

VII باب

خىراجەت ۋە مۇئەسسەسە

§ 1 . خىراجەت

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، شۆتاڭلارنىڭ خىراجىتى ھۆكۈمەت خەزىنىسىدىن بېرىلەتتى، ھەر يىلى شۇ جايىنىڭ ئۆزىدىن 5555 سەر، ھۆكۈمەتتىن 20 مىڭ سەر چىقىرىلاتتى، كەم قىسمىنى جايلار ئۆزى تەييارلايتتى. شۆەنتۇڭ يىللىرى يۆەن داخۇا شۆتاڭلارنىڭ خىراجىتىنى ھەربىي ئىشلارغا ئىشلىتىۋالدى.

مىنگو يىللىرى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرنىڭ خىراجىتىنى ئۆلكىلىك ماتارىپ نازارىتى ئايمۇ ئاي تارقىتىپ تۇردى. ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر خىراجىتىنى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى چىقاردى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) دىكى ئارخىپ ماتېرىياللىرىغا قارىغاندا، يىللىق خىراجەت 4 مىليون 307 مىڭ يۆەن (يېڭى پۇل، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) بولغان. مەركىزىي خەلق مەكتىپى، قىزلار خەلق مەكتىپى، ناھىيىلىك جام تولۇقسىز مەكتىپى، ناھىيىلىك دۆلەت مەھەللە تولۇقسىز مەكتىپىدىكى 43 ئىشچى - خىزمەتچىگە ئايمۇ ئاي ماڭاش تارقىتىلدى، مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 160 يۆەندىن 200 يۆەنگىچە بولدى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 120 يۆەندىن 130 يۆەنگىچە بولدى، مەكتەپ

ئىشچىلىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 60 يۈەن بولدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ماۋارىپ تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلدى. دۆلەت ماۋارىپ خىراجىتىنى يىلمۇ يىل ئاشۇرۇپ بەردى. 1957 - يىلدىكى خىراجەت 312 مىڭ 800 يۈەن، 1965 - يىلدىكى خىراجەت 703 مىڭ 600 يۈەن. 1977 - يىلدىكى خىراجەت 1 مىليون 7000 يۈەن بولدى، 1990 - يىلى 7 مىليون 998 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇ 1957 - يىلدىكىنىڭ 25.57 ھەسسىسىگە تەڭ.

ناھىيىنىڭ 30 يىللىق ماۋارىپ خىراجىتى

جەدۋەل: 24 — 16

يىللار	ماۋارىپ خىراجىتى (يۈەن)	يىللار	ماۋارىپ خىراجىتى (يۈەن)
1957	312820	1976	924439
1958	312000	1977	1007972
1963	328000	1978	1223092
1964	511256	1979	1369168
1965	703625	1980	1863157
1966	520518	1981	1970243
1967	476572	1982	2624644
1968	453200	1983	2880281
1969	448698	1984	3445000
1970	428298	1985	4055640
1971	575359	1986	4520000
1972	733616	1987	4723000
1973	779618	1988	5799000
1974	839367	1989	6345000
1975	977447	1990	7998000

§ 2 . مەبلەغ توپلاپ مەكتەپ باشقۇرۇش

ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دۆلەت، جەمئىيەت، كوللېكتىپ ۋە شەخسلەردىن ئىبارەت 4 تەرەپ كۆچ چىقىرىش فاكتېنىدا چىڭ تۇرۇپ، كۆپ خىل يوللار بىلەن مەبلەغ توپلاپ مەكتەپ باشقۇردى. 1988 - يىل 11 - ئاينىڭ 14 - كۈنى 6 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 8 - سانلىق يىغىنىدا «ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ماۋارىپ قوشۇمچە خىراجىتىنى يىغىشقا دائىر بىر قانچە بەلگىلىمىسى» ماقۇللاندى، بۇ بەلگىلىمىدە ناھىيە مالىيە ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 15%نى، يېزا جامائەت فوندىنىڭ 20%نى، دېھقان، چارۇچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمىنىڭ 1%نى، يېزا - بازار كارخانىلىرى كىرىمىنىڭ 0.5%نى، ماۋارىپ باج

كىرىسىنىڭ %1نى، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش كىرىسىنىڭ %30نى ماۋارىپ قوشۇمچە خىراجىتى سۈپىتىدە جايلارنىڭ مەكتەپ باشقۇرۇش شارائىتىنى ياخشىلاشقا ئىشلىتىش ئېنىق بەلگىلەندى. 1984 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 3 مىليون 584 مىڭ يۈەن مەبلەغ جۇغلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئاجراتقىنى 1 مىليون 400 مىڭ يۈەن، ناھىيە مالىيىسىدىن ئاجرىتىلغىنى 466 مىڭ يۈەن، ھەر قايسى يېزا - مەيدانلار ئۆزى توپلىغىنى 1 مىليون 257 مىڭ يۈەن، ماۋارىپ قوشۇمچە خىراجىتى 267 مىڭ يۈەن، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇشتىن قىلىنغان كىرىم 194 مىڭ يۈەن. 89 مىڭ 45 كۇادرات مېتىرلىق ئۆي - ئىمارەت يېڭىدىن سېلىنىپ ۋە رېمونت قىلىنىپ، 86 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتى ياخشىلاندى. بۇنىڭ ئىچىدە خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق قۇرۇلۇش كۆلىمى 51 مىڭ 375 كۇادرات مېتىر، خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق قۇرۇلۇش كۆلىمى 12 مىڭ 870 كۇادرات مېتىر، رېمونت قىلىنغان خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەت كۆلىمى 24 مىڭ 800 كۇادرات مېتىر، يېڭىلانغان كۆلەم خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەت ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ %48نى ئىگىلەيدۇ. يەنە پارتا - ئورۇندۇقتىن 3500 يۇرۇش، تەجرىبە ئۇستىلى ۋە خىزمەت ئۇستىلىدىن 2300 يۇرۇش سېتىۋېلىندى.

1989 - يىل 3 - ئايدا ناھىيە، يېزا (مەيدان) لاردا ئارقا - ئارقىدىن مەبلەغ توپلاپ مەكتەپ باشقۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى، ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت 3 دەرىجىگە بۆلۈپ باشقۇرۇش، دەرىجە بويىچە مەبلەغ توپلاپ مەكتەپ باشقۇرۇش چارىسى، يەنى قايسى ئورۇن باشقۇرغان مەكتەپ بولسا، مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتىنى ياخشىلاشقا شۇ ئورۇن مەسئۇل بولۇش، مەبلەغنى قايسى ئورۇن توپلىغان بولسا، شۇ ئورۇننىڭ پايدىلىنىشىغا تەۋە بولۇش، يۇقىرىغا تاپشۇرمىسلىق، تەقسىمەسلىك، مەخسۇس پۇلنى مەخسۇس ئىشقا ئىشلىتىش چارىسى قوللىنىلدى. شۇ يىلى 3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشانە قىلىپ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇشىغا ياردەم بېرىش سەپەرۋەرلىك يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، مەبلەغ يىغىش ۋەزىپىسىنى يېزا (مەيدان)، كەنت، گۇرۇپپا، شەخسلەرگىچە ئەمەلىيلەشتۈردى. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ھۆكۈمەت، سىياسىي كېڭەش، خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىرى باشلامچىلىق بىلەن پۇل ئىشانە قىلدى. ھەر قايسى كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار، ئورگان، مەكتەپ، كادىرلار، ئامما، يەككە سودا - سانائەتچىلەر شۇ جايدىلا 65 مىڭ يۈەن ئىشانە قىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1000 يۈەندىن پۇل ئىشانە قىلغان يەككە سودا - سانائەتچى غالىپجان ۋە ھامۇت قارىلارغا تەقدىرنامە تارقىتىپ بەردى.

1990 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسى ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەت تەرىپىدىن ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلىرىنى يېڭىلاشتىكى نۆۋەتلىق ناھىيە قىلىپ ئايرىلدى. ناھىيە بويىچە يەنە بىر قېتىم مەبلەغ توپلاپ مەكتەپ باشقۇرۇش دولقۇنى قوزغالدى. 2 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ مەبلەغ توپلاپ مەكتەپ باشقۇرۇش، مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلىرىنى ھەل قىلىشنى تېخىمۇ چىڭ تۇتۇش توغرىسىدىكى دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى يىغىنىنىڭ خاتىرىسى» ۋە «ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلىرىنى يېڭىلاش ئىشىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش»تىن ئىبارەت 2 ھۆججەتنى تارقىتىپ، ناھىيىدىكى بارلىق كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن 1989 - يىل 12 - ئايلىق ئىش ھەققىنى ئۆلچەم قىلىپ، يەنە يىللىق ئىش ھەققىنىڭ %5نى چېگىرىپ مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلىرىنى يېڭىلاشقا ياردەم قىلىشنى تەلەپ قىلدى. «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە تۆمۈرچى يېزىسىدىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر يىللىق ئىش ھەققىنىڭ %10نى چېگىرىپ ماۋارىپقا ياردەم قىلدى. ئىشلەمچى يېزىسى ھەرمۇ تېرىلغۇ يەردىن 5 . 0 يۈەن، ھەر بىر ئائىلىدىكى ھەربىر ئادەمدىن 5 يۈەندىن يىغىش، كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر يىللىق ئىش ھەققىنىڭ

%5نى چىقىرىش، كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى جامائەت فوندىنىڭ %20نى چىقىرىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، مەكتەپ باشقۇردى. 1990 - يىلى 174 مىڭ يۇەن مەبلەغ توپلىنىپ، مەكتەپلەرنىڭ خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلىرىدىن 1505 كۋادرات مېتىرى يېڭىلاندى. 9300 كۋادرات مېتىرلىق قورۇق تام قويۇرۇلدى، بۇ، يېڭىلاش پىلانىدىن 795 كۋادرات مېتىر ئاشتى. ئارال يېزىسى 450 مىڭ يۇەن مەبلەغ توپلاپ توخۇلا يېزىسىغا ئوخشاشلا كەنتلەردە ئوقۇتۇش بىناسى سالدى. 1989 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە جەمئىي 2 مىليون 267 مىڭ يۇەن مەبلەغ توپلاندى.

ناھىيە بويىچە خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلەرنى يېڭىلاشقا جەمئىي 3 مىليون 967 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون ئاجراتقىنى 1 مىليون 700 مىڭ يۇەن، ناھىيە مالىيەسىدىن ئاجرىتىلغىنى 156 مىڭ يۇەن، ماتارىپ قوشۇمچە خىراجىتىدىن يىغىلغىنى 534 مىڭ يۇەن، يېزا (مەيدان) لار توپلىغىنى 1 مىليون 283 مىڭ يۇەن، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇشتىن قىلىنغان كىرىم 238 مىڭ يۇەن، باشقا توپلانغان مەبلەغ 56 مىڭ يۇەن. يېڭىلانغان كۆلەم 28 مىڭ 73 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق قۇرۇلۇش كۆلىمى 21 مىڭ 303 كۋادرات مېتىر، خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق قۇرۇلۇش كۆلىمى 6770 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئاپتونوم رايون چوڭقۇرۇپ بەرگەن يېڭىلاش پىلانىدىن 9500 كۋادرات مېتىر ئاشۇرۇپ ئورۇنلاندى. يېڭىدىن 1690 يۇرۇش پارتا ياسالدى. ناھىيە ئاپتونوم

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ھەر قايسى يېزا (بازار)، مەيدان باشلانغۇچ مەكتەپلىرىنىڭ 1990 - يىلدىكى مەكتەپ بىناسى

جەدۋەل: 24 — 17

يېزا (بازار)، مەيدانلار	مەكتەپ سانى	مەكتەپنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى (مو)	مەكتەپ بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى (كۋادرات مېتىر)						
			جەمئىي	دەرسخانا	تەجرىبىخانا	ئىشخانا	ئىشچى-خىزمەتچىلەر ياتىقى	ئوقۇغۇچىلار ياتىقى	ئاشخانا	باشقىلار
ناھىيىلىك 1- باشلانغۇچ مەكتەپ	1	15	2281	1400	84	—	578	—	—	219
ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ	1	33	1868	200	—	—	1260	135	—	273
ئونسۇ بازىرى	5	89	3825	2085	50	315	1155	—	—	220
توخۇلا يېزىسى	10	125	5076	2739	326	692	1179	—	—	140
تۇمشۇق يېزىسى	11	248	6372	2373	82	436	2331	—	—	650
ئارال يېزىسى	16	316	8134	4527	82	795	2670	—	—	60
چاغراق يېزىسى	11	394	6464	3290	—	528	1910	120	120	496
ئىشلەمچى يېزىسى	11	409	4701	2729	—	359	1613	—	—	—
جام يېزىسى	13	383	9117	4311	168	910	3155	—	72	501
قىزىل يېزىسى	12	282	8652	4906	72	814	2800	—	—	60

گۈلشاۋات بېزىسى	12	249	7090	3839	81	646	2433	—	—	91
بوزدۆلەك بېزىسى	6	227	5293	1838	50	393	2872	40	20	80
«باشلار» دېھقان جامائەت مەيدانى	3	57	1447	301	—	77	517	—	—	52
شالچىلىق مەيدانى	4	213	4413	1539	335	506	1403	300	200	130
«كومىسسىيونلار» دېھقانچىلىق مەيدانى	1	12	1250	520	—	120	610	—	—	—
جام ئورمانچىلىق مەيدانى	5	78	1970	1440	—	330	200	—	—	—
ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى	6	32	2382	962	—	239	701	133	43	304
تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى	4	22	2117	704	—	139	704	—	100	470
بوزدۆلەك چارۋىچىلىق فېرمىسى	3	82	1627	539	—	116	601	40	—	331
چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسى	2	75	695	280	—	—	310	85	20	—
جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى	2	23	1090	550	—	50	440	—	50	—

ناھىيىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 1990 - يىلدىكى مەكتەپ بىناسى ئېھتىياجى

جەدۋەل: 24 — 18

مەكتەپ نامى	ئىگىلىگەن كۆلىمى (مو)	مەكتەپ بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى (كۋادرات مېتىر)						
		جەمئىي	دەرسخانا	تەجرىبىخانا	ئىشخانا	ئىشچى خىزمەتچىلەر ياتقىنى	ئوقۇغۇچىلار ياتقىنى	ئاشخانا	باشقىلار
ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	60	10276	2788	716	512	5155	745	360	—
ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	33	7470	2960	760	240	2820	600	90	—
ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	30	4632	1816	360	240	1630	500	86	—
ئىشلەمچى ئوتتۇرا مەكتىپى	51	1193	498	—	235	158	216	86	—
ئارال ئوتتۇرا مەكتىپى	60	2871	500	170	150	1080	674	117	180
چاپراق ئوتتۇرا مەكتىپى	141	1452	442	123	150	571	88	78	—
گۈلشاۋات ئوتتۇرا مەكتىپى	84	2297	626	154	176	971	320	50	—
قىزىل ئوتتۇرا مەكتىپى	95	3866	1014	302	198	1037	629	165	521
بوزدۆلەك ئوتتۇرا مەكتىپى	100	1739	290	120	240	650	199	240	—

قارا يۇلغۇن ئوتتۇرا مەكتىپى	52	941	230	28	72	543	—	—	68
جام 1 - ئوتتۇرا مەكتىپى	105	2969	458	156	460	1326	312	162	95
جام 2 - ئوتتۇرا مەكتىپى	67	1599	453	20	70	803	68	45	140
سۇلۇا ئوتتۇرا مەكتىپى	39	318	199	21	65	474	—	—	59
تۇمشۇق ئوتتۇرا مەكتىپى	84	1989	450	126	108	900	330	75	
تۇخۇلا ئوتتۇرا مەكتىپى	75	1160	120	—	171	497	152	60	160
«ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	35	920	320	120	210	130	140	—	
جام ئورمانچىلىق مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	28	1073	250	50	90	518	60	60	45
جام ئورمانچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى	28	1073	250	50	90	518	60	60	45
شالچىلىق مەيدانى ئوتتۇرا مەكتىپى	25	395	168	48	120	32	12	15	—
شالچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى	23	1082	201	54	115	469	134	75	34
ساۋاچى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئوتتۇرا مەكتىپى	28	699	194	—	78	343	—	—	84
بوزدۇلۇق چارۋىچىلىق فېرمىسى ئوتتۇرا مەكتىپى	250	748	144	—	124	340	60	80	—

رايون تەرىپىدىن 1990 - يىلى ئوتتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ بىنالىرىنى يېڭىلاش - ئۆزگەرتىشتە ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 9951 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 169 مىڭ 198 كۋادرات مېتىر.

§ 3 . ئوقۇتۇش مۇئەسسەسىلىرى

1. قىرائەتخانا

60 - يىللاردا ناھىيىلىك 1 ، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپلەردە قىرائەتخانا تەسىس قىلىنىدى. 70 - يىللاردا ھەر قايسى يېزا، مەيدان ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ۋە ناھىيە بازىرىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئارقا - ئارقىدىن قىرائەتخانا تەسىس قىلىنىدى. 1990 - يىلى ھەر قايسى مەكتەپلەردىكى كىتاب 18 مىڭغا يەتتى.

2 . تەجرىبىخانا

1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ناھىيىدىكى 22 ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ 18 دە فىزىكا، خىمىيە تەجرىبىخانىسى قۇرۇلدى، بۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 3188 كۋادرات مېتىر. 9 يېڭا ـ بازارلىق باشلانغۇچ مەكتەپتە 1330 كۋادرات مېتىرلىق تەجرىبىخانا قۇرۇلدى.

3 . ئېلېكترلەشكەن ئوقۇتۇش مۇئەسسەسلىرى

70 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ، ھەر قايسى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە ئارقا ـ ئارقىدىن پروېكسىيە ئاپپاراتى، ئۈنتالىغۇ سەپلەپ بېرىلدى. 80 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرا مەزگىللىرىدە ئاز ساندىكى مەكتەپلەرگە كىنو ئاپپاراتى، سىنقويغۇ، فوتو ئاپپارات ھەمدە پروېكسىيە ئەسۋابى، تېلېۋىزور سەپلەپ بېرىلدى.

4 . تەنتەربىيە سايمانلىرى

ھەر قايسى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە بىردىن 2 گىمچە ۋاسكېتبول جازىسى، كۆپىنچە مەكتەپلەردە يالاڭ ۋە قوش تورنىك، ياغاچ ئات ھەمدە باشقا تەنتەربىيە سايمانلىرى بار.

5 . پارتا ـ ئورۇندۇق

مىنگو دەۋرىدە مەكتەپلەرنىڭ مۇئەسسەسلىرى ناھايىتى ناچار بولۇپ، شارائىتى ياخشىراق مەكتەپلەردىمۇ 3 — 4 ئوقۇغۇچى بىر پارتىدا قىستىلىپ ئولتۇراتتى. شارائىتى ناچار يېزا مەكتەپلىرى لايدا ئېتىلگەن پارتىلارنى ئىشلىتەتتى. 50 ـ يىللاردىن كېيىن، پارتا ـ ئورۇندۇقلار يىلمۇ يىل تولۇقلىنىپ، ئېھتىياج ئاساسىي جەھەتتىن قاندۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا پارتا ـ ئورۇندۇقلار قاتتىق بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1978 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە جەمئىي 10 مىڭ يۇرۇشتىن ئارتۇق پارتا ـ ئورۇندۇق سېتىۋېلىندى، شۇنىڭ بىلەن پارتا ـ ئورۇندۇقلار قىسمەن ھەل بولدى. 1990 ـ يىلى ھەر 2 ئوقۇغۇچىغا 2 كىشىلىك پارتا ـ ئورۇندۇقتىن بىرى بولۇشقا ئاساسىي جەھەتتىن كاپالەتلىك قىلىندى.

§ 4 . تەرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش

ناھىيىنىڭ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە تەرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش پائالىيىتى 60 ـ يىللارنىڭ دەسلىپىدە باشلاندى. 1966 ـ يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە بويىچە تەرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇشتىن قىلىنغان يىللىق كىرىم 3000 — 4000 يۈەنگىچە ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بۇ پائالىيەت توختاشقا مەجبۇر بولدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن بۇ پائالىيەت يەنە تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلدى. 1979 ـ يىلى ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇپ ئاچقان يەر 1765 موغا، ئالغان ئاشلىق 81 مىڭ 623.5 كىلوگرامغا، باققان چارۋا 1184 تۇياق؛ مەكتەپلەر قۇرغان ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ يېرى 404 موغا، بۇنىڭ ئىچىدە مېۋىلىك باغ كۆلىمى 384 موغا، ساپ كىرىم 21 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1984 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيە بازىرىدىكى 9 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا 1500 مو بوزيەر ئاچتى، بۇنىڭ 600 موسىغا كۆچەت، 185 موسىغا مېۋىلىك دەرەخ تىكىلدى. ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى ئالدى بىلەن ئۆلگە بولۇپ، 70 مو يەردە مېۋىلىك باغ بىنا قىلدى ، 150 مو يەرگە كۆچەت تىكتى. 1985 - يىلى ھەر قايسى مەكتەپلەرنىڭ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق كۆلىمى 9366 موغا يەتتى، 1 مىليون 200 مىڭ توپ كۆچەت تىكىلدى، 960 تۈياق چارۋا بېقىلدى، 52 مىڭ يۈەن ساپ كىرىم قىلىندى. ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق كۆلىمى 12 مىڭ 315 مو بولۇپ، 1 مىليون 410 مىڭ توپ كۆچەت تىكىلدى. 980 مو يەرگە مېۋىلىك باغ بىنا قىلىندى، 1500 تۈياق چارۋا بېقىلدى، 100 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق ساپ كىرىم قىلىندى. 1984 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە، تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ ئىقتىسادچىللىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇشتىن قىلىنغان كىرىمنىڭ 432 مىڭ يۈەنى خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەتلەرنى يېڭىلاشقا ئىشلىتىلدى.

پیکرمه به‌شیچی قسم

په‌ن - تیخنسکا

يىگىرمە بەشىنچى قىسىم

پەن - تېخنىكا

مىنگو دەۋرىدە ئونىۋ ناھىيىسىدە پەن - تېخنىكا خادىمى بەك ئاز ئىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى پەن - تېخنىكا ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش، پەن - تېخنىكا ئىختىساسلىق خادىملىرىنى يېتىشتۇرۇش، كەسپى ئايپاراتلارنى قۇرۇش، پەننىي بىلىملەرنى ئومۇملاشتۇرۇش، ئىلغار تېخنىكىلارنى كېڭەيتىش ۋە قوللىنىشقا ئەھمىيەت بەردى، ھەرخىل پەن - تېخنىكا خادىمى ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى، بازار - يېزىلاردا پەن تەتقىقاتى تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى. ئاممۇي پەن تەتقىقات پائالىيىتى يېزا ئىگىلىكى، سانائەت، بىناكارلىق، ماۋارىپ، سەھىيە قاتارلىق ساھەلەردە ئومۇملاشتى، بىر تۈركۈم پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى قولغا كەلتۈرۈلدى. 1978 — 1990 - يىلغىچە 30 پەن تەتقىقات نەتىجىسى ئۈلايەت، ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

I باب

ئايپاراتلار

1 § . ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى

1976 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا 10 شتات بېرىلدى، ئۇنىڭ قارمىقىدا ماتېرىيال بۆلۈمى، پەن - تېخنىكا ئۇچۇرى گۈرۈپپىسى، پەن - تېخنىكا تەرەققىيات - مۇلازىمەت پونكىتى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى 10 ئادەم بار بولدى. بىر يېزىلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتى (تۇخۇلا)، يېزا - مەيدانلاردا 14 كەسپى ياكى قوشۇمچە پەن - تېخنىكا كادىرى بار بولدى.

ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 25 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	چېن خۇەيبۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي خۇەينىڭ ناھىيە-سى	1976 . 11 — 1977 . 12
	بى تېەنشيۇئ	ئايال	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا شەھىرى	1984 . 7 —
مۇئاۋىن مۇدىر	جىڭ خېلىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۇەن سەنتەي ناھىيىسى	1977 . 12 — 1978 . 6
	ۋاڭ گوگۇاڭ	ئەر	خەنزۇ	جېجياڭ يۈياۋ ناھىيىسى	1978 . 6 — 1980 . 1
	بى تېەنشيۇئ	ئايال	خەنزۇ	خۇنەن چاڭشا شەھىرى	1979 . 4 — 1984 . 7
	تۇرسۇن نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1980 . 9 — 1984 . 8 1987 . 5 —
	مۇ جىڭۋېي	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1990 . 10 —

§ 2 . ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى

بۇ جەمئىيەت 1979 - يىل 4 - ئايدا قۇرۇلدى. جەمئىيەت قۇرۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىرەتتى، 1984 - يىل 4 - ئايدا ئايرىم تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا 5 شتات بېرىلدى، قارىمىقىدا يېزىلىق، بازارلىق، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانى (فېرمىسى) پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتىدىن 22 سى بار بولدى، جەمئىيەت ئەزاسى 1813 كە يەتتى.

ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ مەخسۇس ۋەزىپىدىكى رەئىس ۋە مۇئاۋىن رەئىسلىرى

جەدۋەل: 25 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	بۆرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
رەئىس	لىۋ شجيې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چېەنشىيەن ناھىيە-سى	1987 . 4 —
مۇئاۋىن رەئىس	لىۋ شجيې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چېەنشىيەن ناھىيە-سى	1984 . 7 — 1987 . 4
	مەھەممەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1984 . 7 —
	لىن چىگشەن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ تەيجۇ شەھىرى	1984 . 7 — 1985 . 3
	ئابدۇرېشىت ئىسمائىل	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1985 . 8 —

§ 3 . ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى

بۇ پونكىت 1955 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلدى. 1974 - يىلى دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى.

1984 - يىل 7 . ئايدا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى دېگەن نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە ئۇنىڭ قارىسىدا شالچىلىق گۇرۇپپىسى، ئۆسۈملۈك ئاسراش گۇرۇپپىسى، پىلە - ئۇجمىچىلىك گۇرۇپپىسى، باغۋەنچىلىك گۇرۇپپىسى، تۈپراق - ئوغۇت گۇرۇپپىسى، كېۋەزچىلىك گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭغا 8 يېزىلىق دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى قارايدۇ. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 51، ئۇنىڭ ئىچىدە پەن - تېخنىكا خادىمى 31.

ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى (ئورنى) نىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 25 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
پونكت (ئورۇن) باشلىقى	ۋالى شۇئېن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى	1955.7 — 1956.8
	ئىسمائىل ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	شىنجاڭ	1956.8 — 1958.5
	جاڭ چاڭلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ ئىگجىن ناھىيە- سى	1963.10 — 1965.6
	گۇڭ لۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن زىتۇڭ ناھىيىسى	1965.6 — 1969.4
	يەن شىمىڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي بويې ناھىيىسى	1969.4 — 1973.9
	ئابلاجان	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1973.9 — 1977.10
	ياسىن باقى	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1984.7 —
مۇئاۋىن پونكت (ئورۇن) باشلىقى	ئەمەر نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1955.7 — 1958.5
	يالقۇن شىنىڭ	ئەر	خەنزۇ	جياڭشى ۋەنزەي ناھىيىسى	1962.10 — 1980.3
	مەھمەمەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1962.10 — 1969.4 1974.9 — 1980.3
	لىيۇ يۈفۇ	ئەر	خۇيزۇ	خېنەن كەيفىڭ شەھىرى	1969.4 — 1976.10
	ياسىن باقى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇنسۇ ناھىيىسى	1980.3 — 1984.7
	ۋالى فېڭ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي فېڭنەن ناھىيىسى	1981.10 — 1984.3
	زېڭ شىيەنگو	ئەر	مانجۇ	لياۋنىڭ گەيشىيەن ناھىيىسى	1984.7 —
	جاۋ جىنتاڭ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن جېجۈەن ناھىيىسى	1986.2 —

§ 4 . ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكتى

بۇ پونكىت 1962 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى. 1966 - يىل 4 - ئايدا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتى بىلەن قوشۇۋېتىلدى. 1973 - يىل 9 - ئايدا دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، ئۇرۇقچىلىق پونكتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1978 - يىل 11 - ئايدا ئۇرۇقچىلىق شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 7 - ئايدا يەنە ئۇرۇقچىلىق پونكتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 25 كە يەتتى. ئۇنىڭغا 5 يېزىلىق ئۇرۇقچىلىق پونكتى قارايدۇ.

ئۇرۇقچىلىق پونكىتىنىڭ باشلىق (دىرېكتورى) ۋە مۇئاۋىن باشلىق (مۇئاۋىن دىرېكتور) لىرى

جەدۋەل: 25 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
پونكىت باشلىقى (دىرېكتور)	جىلغا شىگجېن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن پۈيالۇ شەھىرى	1962.10 — 1963.1
	يەن شىمىلۇ	ئەر	خەنزۇ	خېبېي بويې ناھىيىسى	1963.1 — 1966.4 1973.9 — 1975.4
	لى دېسەي	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جىنچىلا شەھىرى	1975.4 — 1981.5
	جىلغا خېلىلا	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن سەنتەي ناھىيىسى	1981.5 — 1984.7
	فېلىگ گوخاۋ	ئەر	خەنزۇ	گۇاڭدۇڭ چىگيۈەن ناھىيىسى	1984.7 — 1985.10
	ھىممەت ئىلياس	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1987.5 —
مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى (دىرېكتور)	مەھمەمەت سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.12 — 1963.1
	مەمتىلى ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1963.1 — 1963.3
	توختىنىياز ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1963.7 — 1964.7
	ھىممەت ئىلياس	ئەر	ئۇيغۇر	باي ناھىيىسى	1984.7 — 1987.5
	يىن جۈگجېي	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ جىنتەن ناھىيىسى	1987.5 —

§5 . ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ ئونسۇ شۆبىسى قۇرۇلدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا مۇشۇ ئاساستا ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى قۇرۇلدى. 1990 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 20گە يەتتى. ئۇنىڭغا 14 يېزا، مەيدان مال دوختۇرلۇق پونكىتى قارايدۇ.

ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 25 — 5

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
پونكىت باشلىقى	غوپۇر ئايۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	تۇرپان شەھىرى	1950.3 — 1958.5
	لىياڭ جىلۇڭ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يېگياۋ ناھىيىسى	1962.10 — 1965.5
	لى دېسەي	ئەر	خەنزۇ	سەنشى جىنچىلا شەھىرى	1965.7 — 1975.4
	ژاڭ شيۈچىلا	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ شاڭخي ناھىيىسى	1975.9 — 1982.4
	توختى تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1984.7 — 1986.12
	روزى ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى	1989.4 —

مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى	غوپۇر ئايۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	تۇرپان شەھىرى	1962.10 — 1966.5
	توختى تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1973.9 — 1984.7
	روزى ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى	1980.1 — 1985.9 1987.5 — 1989.4
	گۈلئەپكۈن	ئەر	خەنزۇ	خوتەن چاڭشا شەھىرى	1980.3 —
	تۇمۇر خوجا بەردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 — 1987.3
	ئابدۇرېھىم ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	پەيزاۋات ناھىيىسى	1987.6 —
	تۇرسۇن ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.6—

§ 6 . ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى

بۇ پونكىت 1980 - يىل 2 - ئايدا قۇرۇلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا يەم - بوغۇز زاۋۇتى ۋە ئوتلاق بازىسى ئىشخانىسى بار. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 18.

ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 25 — 6

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
پونكىت باشلىقى	توختى تۇرسۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	1980.2 — 1984.7
	ئەۋەر مەمتىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1990.9 —
مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى	لىن يوجۇن	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ	1984.7 — 1984.11
	ساۋۇت ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1984.7 —
	ئەۋەر مەمتىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.5 — 1990.9
	تۇرسۇن توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇرۇمچى شەھىرى	1989.4 —

§ 7 . ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكىتى

بۇ پونكىت 1965 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلدى، شۇ چاغدا 3 كەسپىي كادىرى بار ئىدى. 1990 - يىلى كەسپىي كادىرى 7 گە يەتتى.

ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكىتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (مەسئۇللىرى)
جەدۋەل: 25 — 7

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۈستىگەن ۋاقتى
مەسئۇلى	چېن خۇەيبۇ	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي خۇەينىڭ ناھىيە- سى	1965.11 — 1967.1
	جۇ ژېن	ئەر	خەنزۇ	خۇبېي	1967.1 — 1967.10
پونكىت باشلىقى	جى شۇشەن	ئەر	خەنزۇ	جيانخۇ	1975.9 — 1979.8
	جۇ شاۋسەن	ئەر	خەنزۇ	شانخەي شەھىرى	1981.4 —
مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى	جۇ شاۋسەن	ئەر	خەنزۇ	شانخەي شەھىرى	1979.8 — 1981.4

§ 8 . ھەرخىل ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەتلەر

1. ناھىيىلىك ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەتلەر

ئونىۋ ناھىيىسىدە ھەرخىل كەسپىي ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەتلەر 1979 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ قۇرۇلدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك بەن - تېخنىكا جەمئىيىتىگە قاراشلىق ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەت 19غا، ئەزاسى 1356 گە يەتتى. ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەتلەر كېڭەش تەسىس قىلدى ھەم سايلام ئارقىلىق كېڭەش باشلىقى، مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقى، باش كاتىپ، مۇئاۋىن باش كاتىپلارنى ۋۇجۇدقا كەلتۈردى. بۇ جەمئىيەتلەر ھەر 4 يىلدا بىر قېتىم نۆۋەت ئالمىشىش سايلىمى ئۆتكۈزىدۇ.

2. يېزا كەسپىي تېخنىكا تەتقىقات جەمئىيىتى

1985 - يىل 5 - ئايدا يېزا كەسپىي تېخنىكا تەتقىقات جەمئىيىتى قۇرۇش ئىشى باشلانغاندى. 1989 - يىلغا كەلگەندە تەتقىقات جەمئىيىتى 27 گە، ئەزاسى 457 گە يەتتى.

3. پائالىيەتلەر

ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەتلەر ھەر يىلى 2 — 3 قېتىم پائالىيەت ئۆتكۈزىدۇ. تېخنىكا مۇھاكىمىسىنى قانات يايدۇرۇپ، ئىلىم ئالماشتۇرۇپ، قىسقا مۇددەتلىك كۇرس ئېچىپ، ئىلىم سەۋىيىسىنى ئۆستۈرىدۇ. بۇ جەمئىيەتلەر 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 123 قېتىم ئىلىم ئالماشتۇرۇش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى، بۇ پائالىيەتكە 8021 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى؛ 118 قېتىم تېخنىكىدىن لېكسىيە سۆزلەش يېغىنى ئاچتى، يېغىنغا 25 مىڭ 313 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى؛ مۇتەخەسسىسلەر 24 قېتىم لېكسىيە سۆزلىدى، لېكسىيىنى 1668 ئادەم (قېتىم) ئاڭلىدى. بەن - تېخنىكا جەمئىيىتى مىستېمىسى 5 قېتىم تەكشۈرۈش پائالىيىتى ئۇيۇشتۇرۇپ، 2 تۈرنى دەللىلىدى. 48 قارار تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 5936 ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىلىدى.

1990 - يىلدىكى ئونسۇ ناھىيىلىك ئىلمىي جەمئىيەت، جەمئىيەتلەر

جەدۋەل: 25 — 8

نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئەزا سانى	كېڭەش باشلىقى
دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى	1979.4	76	يالقۇن شىنىلاق، يى تېخنىيۇك
سۇ - ئېلېكتر ئىلمىي جەمئىيىتى	1979.12	64	چېن داجېن، جالاق جېنرۇلاق (پەخرىي)
مال دوختۇرلۇق ئىلمىي جەمئىيىتى	1982.3	35	لېۋ شىجېي، لۇ جىڭشيالاق
يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتى	1979.4	40	ياسىن داۋۇت
تىمابەتچىلىك جەمئىيىتى	1979.4	97	جى شۇشى، ئەلى ئابدۇرۇسۇل
ئېلېكترون ئىلمىي جەمئىيىتى	1982.3	13	ۋالاق لىڭسالاق
بىناكارلىق ئىلمىي جەمئىيىتى	1990.1	52	خەي ۋېنيالاق
بىناكارلىق (كوللېكتىپ) ئىلمىي جەمئىيىتى	1990.1	210	خەي ۋېنيالاق
ھايۋانات ئىلمىي جەمئىيىتى	1982.10	25	يۇغۇيجۇلاق، گۇلاق يېكۇن، ۋالاق گويالاق (پەخرىي)
ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا پېتەكچىلىرى جەمئىيىتى	1985.8	20	ئابدۇكېرىم ئىبراھىم
بېلىقچىلىق جەمئىيىتى	1986.6	62	جالاق جېنرۇلاق
مالىيە - بوغالتېرلىق ئىلمىي جەمئىيىتى	1982.6	136	مۇجەك ئەخمەت، لېۋ چۇنتالاق
چوت جەمئىيىتى	1985.6	29	لېۋ چۇنتالاق
تەرجىمانلار جەمئىيىتى	1985.6	15	مەخمۇت ھامۇت
قانۇن ئىلمىي جەمئىيىتى	1990.1	110	خي زېمىن
گۈزەل سەنئەت ئىلمىي جەمئىيىتى	1982.3	32	جېلاق گۇاڭۇ
خەنتائلىق ئىلمىي جەمئىيىتى	1989.5	75	تالاق شېڭكەي
فوتوگرافىيە ئىلمىي جەمئىيىتى	1982.3	67	شى ۋېنجىلاق
پوچتا ماركىسى توپلاش جەمئىيىتى		198	لۇ جىيەندۇلاق

1990 - يىلدىكى يېزا كەسپىي تېخنىكا تەتقىقات جەمئىيەتلىرى

جەدۋەل: 25 — 9

يېزا - بازار	نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئەزا سانى	جەمئىيەت باشلىقى
يېزا ئىگىلىكى	ئۇرۇقچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.4	32	سۇلتان ھامۇت، ئابدۇرېشىت مەھەممەت
	باغۋەنچىلىك تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.4	15	سۇلتان ھامۇت
	يۇقارقى جام پاختىچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.4	12	ئىسمائىل ئىمىن

توغۇلا بېزىسى	يۇقارقى سۈبۈلاق شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	15	ئەمەر سادىق
	تۆۋەنكى سۈبۈلاق شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	26	ئابدۇرېھىم ئاۋۇت، مەھەممەت داۋۇت
	تۆۋەنكى قۇرباغ شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	23	ھوشۇر مەسۇم
	يۇقارقى قۇرباغ شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	18	مەھەممەت ئەمەت
	داخان شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	16	راخمان تاھىر
	توختى شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	19	غوجەك تۇنىياز، ئەمەر ئەمەت
	دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكا پونكىتى شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	10	توختى قاسىم
	خەلۋاپ شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	24	ئىمىن موللا، مامۇت مەھەممەت
	توخۇلا شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	24	ياسىن ھوسەن، بالۇ مىجۇلۇق
	قورۇل شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	17	ئەختەم ئاۋۇت
	بېزىلىق شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	17	ئاۋۇت ئىبراھىم
	خەلۋاپ كۆكتات، گۈل - گىياھ تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.7	20	تۇنىياز كەنجى
	بېزىلىق ياڭيۇ تەتقىقات جەمئىيىتى	1985.5	12	ۋېلىك گۇاڭنيەن، قۇربانئىياز موللاق
	بېزىلىق بۇغداي تەتقىقات جەمئىيىتى	1985.5	10	تۇرسۇن توختى
	بېزىلىق كۆمىستوناق تەتقىقات جەمئىيىتى	1985.5	10	ئابباس
	بېزىلىق بېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تەتقىقات جەمئىيىتى	1985.5	15	تۇرسۇن ئابدۇۋەلى
	ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا بېتەكچىلىرى جەمئىيىتى	1985.6	10	ئارزىگۈل قۇدرەت
	چارۋىچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1985.6	10	مۇھەممەت سايىت، ھەسەن مامۇت
	مال دوختۇرلۇق تەتقىقات جەمئىيىتى	1985.6	12	تۇرسۇن مۇھەممەت
	پىلانلىق تۇغۇت تەتقىقات جەمئىيىتى	1986.5	10	باۋۇدۇن تەۋككۈل
ئۇنسۇ بازىرى	دېھقانچىلىق ئەترىتى شالچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1988.4	20	تۇرسۇن داۋۇت
	باغۋەنچىلىك تەتقىقات جەمئىيىتى	1988.4	20	قاسىم يۇنۇس
گۈلشاۋات بېزىسى	كېۋەز تەتقىقات جەمئىيىتى	1989.4	25	ھېكىم
	چارۋىچىلىق تەتقىقات جەمئىيىتى	1989.4	15	داۋۇت ئابدۇۋەلى

II باب

پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش

1§ . پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقاتى

ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى كىنو، رادىئو، كۆرگەزمە، پەن - تېخنىكا

گېزىت ـ ژۇرنىلى قاتارلىق شەكىللەردىن پايدىلىنىپ، پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقاتى ـ تەربىيىسىنى زور كۈچ بىلەن ئېلىپ بارىدى.

1. پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش كۆرگەزمىسى

70 ـ يىللاردىن باشلاپ 1986 ـ يىلغىچە يېگىچە يېزا ئىگىلىك ساھەسىنى، يېگى دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى، يېگى دېھقانچىلىق زىرائىتى سورتى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى بويىچە 10 نەچچە قېتىم پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، كۆرگەزمىنى 40 مىڭ ئادەم (قېتىم) كۆردى. 1986 ـ يىلدىن كېيىن، پەن ـ تېخنىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش كۆرگەزمىسىنىڭ تۈرى ۋە كۆرگەزمە بويۇملىرىنىڭ تۈرى پەيدىنپەي كۆپەيدى. 1990 ـ يىلغىچە 44 قېتىم ساناقلىق، يېزا ئىگىلىك يېگى تېخنىكىسى، يېگى مەھسۇلات، يېگى ھۈنەر ـ سەنئىتىگە دائىر سۈرەت ۋە ماددىي بويۇم كۆرگەزمىسى ئۇتكۈزۈلدى، كۆرگەزمىنى كۆرگەنلەر 27 مىڭ 850 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى؛ ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىگە قاراشلىق ئىلمىي جەمئىيەتلەر پەن ـ تېخنىكىغا دائىر 5 تەشۋىقات ئىشكاپى ياساپ، 34 سان تەشۋىقات بويۇمى چىقاردى؛ فېئودالىلىق «خۇراپاتلىقنى تۈگىتىپ، پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش» ، «كۆپ خىل ئىگىلىك» توغرىسىدا سۈرەت كۆرگەزمىسى ئۈيۈشتۈردى، كۆرگەزمىنى 30 مىڭ ئادەم (قېتىم) كۆردى.

2. پەن ـ تېخنىكا تەشۋىقاتى

1987 ـ يىلدىن ئىلگىرى ناھىيىلىك كىنوخانا ۋە يېزا ـ مەيدان كىنو ئەترەتلىرى ھېكايە فىلىملەرنى قويۇشتىن ئىلگىرى كۆپ ھاللاردا ئىلمىي تەربىيىۋى فىلىملەرنى قوشۇپ قويۇش ئارقىلىق پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەشۋىقاتى ئېلىپ باراتتى. 1987 — 1990 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك، يېزىلىق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيەتلىرى 2951 مەيدان (قېتىم) پەن ـ تېخنىكىغا ئائىت كىنو قويدى. «شال كانىنىڭ يېگى قىيىپىتى» ، «شال مايىسىنى سۈلياۋ پەتنۇستا يېتىشتۈرۈپ، ماشىنا بىلەن كۆچۈرۈش تېخنىكىسى» قاتارلىق سىنئالغۇ فىلىملىرى ئىشلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش مەۋسۇملىرىدە قويۇلۇپ ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى.

ئادەتتىكى چاغلاردا سىملىق رادىئودىن پايدىلىنىلىپ، پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش قەرەلسىز تەشۋىق قىلىنىپ، پەن ـ تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىغان تېپلار تونۇشتۇرۇلدى ۋە تەقدىرلەندى.

ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتىنىڭ پەن ـ تېخنىكا كىتابلىرى كۇتۇپخانىسىدا 3560 پارچە كىتاب ساقلانماقتا. ھەر قايسى يېزىلاردىكى پەن ـ تېخنىكا قىرائەتخانىلىرىدا ساقلىنىۋاتقان كىتاب 40 مىڭ پارچىدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە توخۇلا يېزىسىنىڭ قىرائەتخانىسىدا ساقلىنىۋاتقان كىتاب ئەڭ كۆپ بولۇپ، 4760 پارچىگە يېتىدۇ.

3. پەن ـ تېخنىكا ژۇرناللىرى

«پەن ـ تېخنىكا ئىقتىسادى ئۇچۇرلىرى» ژۇرنىلى ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى باشقۇرىدىغان، پەن ـ تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇدىرى باش مۇھەررىرلىكىنى ئۇستىگە ئالغان، شاپىگرافتا بېسىلىدىغان، 16 فورماتلىق ژۇرنال بولۇپ، 1985 ـ يىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، ئۇ قەرەلسىز، ئىچكى قىسىمدا تارقىتىلىدۇ، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە چىقىرىلىدۇ. ئۇنىڭ ھەربىر سانى 70 پارچە تارقىتىلىدۇ. 1990 ـ يىلغىچە 27 سان، 2000 پارچە تارقىتىلدى، ئومۇمىي خەت سانى 218 مىڭدىن ئاشىدۇ.

«ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ پەن ـ تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى» ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى

باشقۇرىدىغان، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى باش مۇھەررلىكىنى ئۈستىگە ئالغان، شاپىگرافتا بېسىلىدىغان، 16 فورماتلىق ژۇرنال بولۇپ، 1985 - يىلى ئەتىيازدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، ئۇ ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە چىقىرىلىدۇ. 1990 - يىلغىچە 16 سان چىقىرىلدى، 1920 پارچە تارقىتىلدى.

ھەر قايسى ئىلمىي جەمئىيەتلەر، يېزىلىق پەن - تېخنىكا جەمئىيەتلىرىمۇ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا دائىر قىسقا خەۋەرلەر گېزىتىنى چىقىرىدۇ. 1990 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا دائىر قىسقا خەۋەرلەر گېزىتى 26 خىل بولۇپ، 21 مىڭ 500 پارچە تارقىتىلغان.

4. ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى

ئونسۇ ناھىيىسىدە ياش - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى 50 - يىللاردا باشلاندى. ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 3 - يىللىقىدىن يۇقىرى سىنىپلىرىغا ھەپتىسىگە 2 سائەتتىن تەبىئىي پەن ئاساسىي بىلىملىرىنى ئۆگىنىش ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1984 - يىلى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە 2 - دەرسخانا ئېچىلىپ، ھەر چارشەنبە، جۈمە كۈنلىرى ئوقۇغۇچىلارغا 2 سائەت پەن - تېخنىكا بىلىملىرىدىن دەرس ئۆتۈلىدىغان بولدى. 1985 - يىلى پۈتكۈل ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئىلىم پەن ئۆگىنىش گۈرۈپپىسى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى مائارىپ تارماقلىرىغا ماسلىشىپ ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا تەربىيىسى پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، 3 قېتىم پەن - تېخنىكا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىگە 3100 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى، مۇسابىقىدە 300 نەچچە پەن - تېخنىكا ئەسىرى ئىشلەندى، بۇنىڭدىن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر تاللىنىپ، ئاپتونوم رايون ئاچقان كۆرگەزمىگە قاتناشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە «شال سورتى ئەۋرىشكىسى»، «ياڭاق ئەۋرىشكىسى»، «ئارقار مۆڭگۈزى»، «رودا ئەۋرىشكىلىرى» ئاپتونوم رايون بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئەمەلىي پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش جەھەتتىمۇ مۇئەييەن نەتىجە قازىنىلدى. ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ فىزىكا كۆرۈنۈشىدىكى ئوقۇغۇچىلار رادىئو، توك قوڭغىراق، سىمسىز مىكرافون قۇراشتۇرۇشنى؛ بىئولوگىيە كۆرۈنىشىدىكى 270 ئوقۇغۇچى مېۋىلىك دەرەخ ئۇلاش تېخنىكىسىنى ئۆگىنىۋالدى. 1988 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئىلىم - پەن ئۆگىنىش كۆرۈنۈشىدىن 126 سى قۇرۇلغان، كۆرۈنۈشكا قاتناشقان ئوقۇغۇچى 8740 قا يېتىپ، ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ئومۇمىي ئوقۇغۇچىنىڭ 65.6% نى ئىگىلىگەن؛ باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئىلىم - پەن ئۆگىنىش كۆرۈنۈشىدىن 140 نەچچىسى قۇرۇلغان، كۆرۈنۈشكا قاتناشقان ئوقۇغۇچى 13 مىڭغا يېتىپ، باشلانغۇچ مەكتەپتىكى ئومۇمىي ئوقۇغۇچىنىڭ 69.1% نى ئىگىلىگەن. مەكتەپلەرگە 606 پەن - تېخنىكا يېتەكچىسى مەپلەپ بېرىلگەن، شۇ يىلى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن ئابدۇللا تاتلىق ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا يېتەكچىسى بولۇپ باھالاندى.

§ 2. يېزىلاردا پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش

1. تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش

ناھىيىلىك، يېزىلىق پەن - تېخنىكا جەمئىيەتلىرى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، دېھقان - چارۋىچىلارنى تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەشكە يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى مەسئۇل بولغانىدى. 1957 - يىل 4 — 5 - ئايلاردا

دېھقانچىلىق تېخنىكىلىرى ۋە بوغالتېرلار كۆرسى ئېچىلدى، كۆرس بىر ئاي داۋاملاشتى، كۆرستا زىرائەت ئۆستۈرۈش تېخنىكىدىن 673ى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شوپۇرىدىن 87سى، ئۇلاغ باققۇچىدىن 98ى، مالىيە بوغالتېرلىق خادىمىدىن 278 ى تەربىيىلەندى. 1966 - يىل 6 - ئايدا توخۇلا گۈڭشىنىڭ 2 - چوڭ ئەترىتى شال مايىسى كۆچۈرۈش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىگە 150 مايسا كۆچۈرۈش ماھىرى قاتناشتى. گۈڭشى چوڭ ئەترەت كادىرلىرى ۋە دېھقانلاردىن بولۇپ 10 نەچچە مىڭ كىشى مۇسابىقىنى كۆردى.

1979 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك، يېزىلىق پەن - تېخنىكا جەمئىيەتلىرى ۋە ئۇلارغا قاراشلىق ئىلمىي جەمئىيەتلەر ئالاقىدار تارماقلارغا ماسلىشىپ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، چارۋىچىلىق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، بېلىقچىلىق كەسىپلىرى بويىچە تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەشنى تەشكىللىك، پىلانلىق ھالدا تۇتتى، ئۇزاق مۇددەتلىك بولۇش بىلەن قىسقا مۇددەتلىك بولۇشنى، مەركەزلىك بولۇش بىلەن تارقاق بولۇشنى، دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش ۋاقىتلىرى بىلەن قىش پەسلىدىكى ئارىسال ۋاقىتلارنى، يەككە تۇر بويىچە تەربىيىلەش بىلەن سېستىمىلىق تەربىيىلەشنى بىرلەشتۈرۈش ئۈسۈلىنى قوللىنىپ، 967 قارار ھەرخىل تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، 115 مىڭ 900 ئادەم (قېتىم)نى تەربىيىلىدى، 20 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم 1 — 2 گىچە ئەمەلىي تېخنىكىنى ئۆگىنىۋالدى، 5000 دىن كۆپرەك ئادەم دېھقانچىلىق تېخنىكى مەۋسۈمگە يەتتى. توخۇلا، ئىشلەمچى، قىزىل، ئارال، تۆمۈشۇق يېزىلىرى پەن - تېخنىكا مەدەنىيەت مەكتىپى قۇرۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تېخنىكىلىرىنى تەربىيىلەشنى ئۇزۇن يىل داۋاملاشتۇردى. توخۇلا يېزىسىدىكى دېھقان تېخنىكلارنىڭ 95%دىن كۆپرەكى تەربىيىلەندى، بەزى دېھقانلار تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەشكە 5 قېتىمدىن ئارتۇق قاتناشتى، 1985 - يىلى بۇ يېزا پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

1989 - يىلى پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە مەدەنىي يېزا - كەنت بەرپا قىلىش مۇسابىقىسى پائال قانات يايدۇرۇلدى. توخۇلا يېزىسى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق 10 كەنتكە، ئونىۋ بازىرىنىڭ ئېقىنبويى كەنتىگە، جام يېزىسىنىڭ ئارالباغ كەنتىگە ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن «پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە مەدەنىي يېزا - كەنت» دەپ نام بېرىلدى.

2. پەن - تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتى

1982 - يىلدىن بۇيان، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى بىلەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپى بازار كۇنلىرىدە نۇقتا تەسىس قىلىپ، دېھقانچىلىق دورىسى، سۇلياۋ يوپۇق ئىشلىتىش ھەققىدە مەسلىھەت بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، شۇ يىلى خىمىيىلىك دورا بىلەن ئوت - چۆپى يوقىتىلغان شال كۆلىمى 10 مىڭ 800 موغا يېتىپ، 1981 - يىلدىكىدىن 2 ھەسسە كۆپەيدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىقتا خىمىيىۋى دورا بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىش ۋە سۇلياۋ يوپۇق ئىشلىتىش تېخنىكىسى ئاساسەن ئومۇملاشتى.

1985 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتى ئورنى قۇرۇلدى، بۇ ئورۇن «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ پەن - تېخنىكىدىن مەسلىھەت بېرىش مۇلازىمىتى خىزمىتىنى باشقۇرۇش چارىسى» تۈزۈپ چىقتى، بۇ ئورۇننىڭ قارىمىقىدا سۇ - ئېلېكتر، مال دوختۇرلۇق بويىچە مەسلىھەت بېرىش ئورنى ۋە ئىقتىسادىي تەپتىشلىكى ئورنى تەسىس قىلىندى. 1987 - يىل 11 - ئايدا بۇ ئورۇن ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا مەسلىھەتچىلىك كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، بۇ كومىتېت كۆپ خىل پەنلەر بويىچە 22 مۇتەخەسسىستىن تەركىب تاپتى.

ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ مەسلىھەت مۇلازىمىتى ئورنى باقمىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسىپىي ئائىلىلەرنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، مەسلىھەت بېرىش دائىرىسىنى يەككە ھالدىكى توخۇچىلىققا

مەسلىھەت بېرىشتىن چوشقىچىلىق، بېلىقچىلىق تېخنىكىسىدىن مەسلىھەت بېرىشكە كېڭەيتتى. 1990 - يىلغىچە 8187 ئادەم (قېتىم) گە مەسلىھەت بەردى، 7600 نەسىلىك توخۇ، 3700 سورتلۇق تۇخۇم كىرگۈزدى، 578 مىڭ 771 ۋاكسىنا، 80 نەچچە دورا سايمىنى، 5000 تونىدىن كۆپرەك يەم - بوغۇز خۇراكى بىلەن تەمىنلىدى.

ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، تېبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيەتلىرىنىڭ مەسلىھەت بېرىش پائالىيەتلىرىمۇ ناھايىتى جانلىنىپ كەتتى. 1985 — 1990 - يىلغىچە، ئۇلار 82 تۈر بويىچە پەن - تېخنىكىدىن ھەقسىز مەسلىھەت بېرىپ، 2870 ئادەم (قېتىم) نى كۈتۈۋالدى، 16 تۈر بويىچە پەن - تېخنىكىدىن ھەقلىق مەسلىھەت بېرىپ، 223 ئادەم (قېتىم) نى كۈتۈۋالدى.

3. نامراتلارنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق يۆلەش

1987 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە نامراتلارنى پەن - تېخنىكا ئارقىلىق يۆلەش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، جام يېزىسىنى نۇقتىلىق يۆلىدى. خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى يۆلەش ئوبيېكتلىرىنى بېكىتتى ھەم ئۇلارنى يۆلەش مەبلىغى بىلەن تەمىنلىدى؛ خەلق قوراللىق بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ، يۆلەش ۋەزىپىسىنى ئادەم بېشىغا ئەمەلىيلەشتۈردى؛ يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلىدى ۋە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شوپۇرلىرىنى تەربىيىلەشكە مەسئۇل بولدى؛ ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئۇچۇر بىلەن تەمىنلىدى ھەم جەمئىيەت ئەزالىرىنى نامراتلارغا ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە سەپەرۋەر قىلدى. جەمئىي 665 نامرات ئائىلە يۆلەندى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بۇنىڭدىن 484 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ، ئومۇمىي نامرات ئائىلىنىڭ 72.8%نى ئىگىلىدى.

4. پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىش مۇسابىقىسى

1987 — 1990 - يىلغىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىش مۇسابىقىسى قانات يايدۇرۇلدى، مۇسابىقىگە 325 ئائىلە قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە 201 ئائىلە ئۆلچەمگە يەتتى، بۇ، ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 6.64%نى ئىگىلىدى، بىر ئادەم ئاپتونوم رايون بويىچە پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىش ماھىرى، 4 ئادەم ۋىلايەت بويىچە پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىش ماھىرى بولۇپ باھالاندى.

Ⅲ باب

پەن تەتقىقات

§1. پەن - تېخنىكا قوشۇنى

1962 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدە تېخنىكۇمدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگە پەن - تېخنىكا خادىمىدىن 147 سى بار ئىدى. 1990 - يىلى تېخنىكۇمدىن يۇقىرى ئوقۇش تارىخىغا ئىگە پەن - تېخنىكا خادىمى 2774 (مەمۇرىي خادىملار بۇنىڭ سىرتىدا) كە يەتتى، ئۇلار 18 كەسىپ، 11 سېستېمىغا تارقالغان، بۇنىڭ ئىچىدە

ئاز سانلىق مىللەت پەن - تېخنىكا خادىمى 2175 بولۇپ، %4.78نى ئىگىلىدى. كەسپىي ئورۇن، كارخانىلار (يېزا - بازار كارخانىلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) دىكى ھەرخىل كەسپىي - تېخنىكا ئۇنۇڭى بار خادىم 3241 (تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەردىن تېخنىكا ئۇنۇڭى بار 467 كىشىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) ، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئۇنۇڭى بارلار 24، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۇڭى بارلار 355، باشلانغۇچ دەرىجىلىك ئۇنۇڭى بارلار 2862، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 2325 بولۇپ، %71.24نى ئىگىلەيدۇ؛ ئايال 1389 بولۇپ، %42.86نى ئىگىلەيدۇ؛ ئومۇمىي خادىملار ئىچىدە كەسپىي ئورۇنلاردىكىلەر 2439، كارخانىلاردىكىلەر 716، يېزا بازار كارخانىلىرىدىكىلەر 86.

2 § . پەن تەتقىقات خىراجىتى

1979 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق، ۋىلايەتلىك، ئونىۋ ناھىيىلىك مالىيە تارماقلىرى 29 مىڭ 950 يۈەن پەن تەتقىقات خىراجىتى ئاجراتقانىدى. 1990 - يىلى پەن تەتقىقات خىراجىتى 55 مىڭ يۈەنگە كۆپەيتىلدى. 12 يىلدا جەمئىي 634 مىڭ 958 يۈەن خىراجەت ئاجرىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت تارمىقىغا ئىشلىتىلگىنى 6452 يۈەن، يېزا ئىگىلىك تارمىقىغا ئىشلىتىلگىنى 533 مىڭ 392 يۈەن، سودا تارمىقىغا ئىشلىتىلگىنى 2000 يۈەن، مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە، پەن تەتقىقات تارماقلىرىغا ئىشلىتىلگىنى 21 مىڭ 154 يۈەن، باشقا تارماقلارغا ئىشلىتىلگىنى 71 مىڭ 960 يۈەن. ئىلىم - پەن ئىشلىرى خىراجىتى 267 مىڭ 80 يۈەنگە يەتتى.

ئونىۋ ناھىيىسىدە 1990 - يىلغىچە كاندىدات ئالىي دەرىجىلىك تېخنىكا ئۇنۇڭى بېرىلگەنلەر

جەدۋەل: 25 — 10

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	خىزمەت ئورنى	ئۇنۇڭى
قادىر روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
توختى سادىق	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
ئابلا تاتلىق	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
جۇلۇق دېڭىزلىق	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
دىلىڭ خۇەيجىلىڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
دۇەن بىڭتاۋ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
ئابلا ئەشرەپ	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
مۇھەممەت ئىسلام	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
باكىر نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى

نىياسەم كېرەم	ئايال	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
خەيرىنىسا رامزان	ئايال	قازاق	ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
مەمتىلى زىياۋدۇن	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك مەدەنىيەت مەكتىپى	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
سادىق ئىسلام	ئەر	ئۇيغۇر	ئارال بېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
ساۋۇر ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ئارال بېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپ	ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئوقۇتقۇچىسى
چېن داجېن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك سۇچىلىق ئىدارىسى	ئالىي ئىنژېنىر
جۇ نۆڭگېك	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك سۇچىلىق ئىدارىسى	ئالىي ئىنژېنىر
تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك ئوتلاق پونكىتى	ئالىي چارۋىچىلىق تېخنىكى
ياسىن باقى	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى	ئالىي ئاگرونوم
تالغ لىشۇن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى	ئالىي ئاگرونوم
سەي جىجىن	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى	ئالىي ئاگرونوم
مەھمۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك دوختۇرخانا	كاندىدات مۇدىر ۋراچ
لى گوجيې	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك دوختۇرخانا	كاندىدات مۇدىر ۋراچ
جاۋ باۋجۇ	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك دوختۇرخانا	كاندىدات مۇدىر ۋراچ
گۇلغ بېكۇن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى	ئالىي مال دوختۇرلۇق تېخنىكى

3 § . پەن - تېخنىكا ئىشلىرىنى باشقۇرۇش

1. پەن تەتقىقات تۈرلىرى

1979 — 1985 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدىكى پەن - تېخنىكا خادىملىرى 134 پەن تەتقىقات تۈرىنى تاماملىدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق تەتقىقات تۈرى 65، چارۋىچىلىق تەتقىقات تۈرى 12، ئورمانچىلىق تەتقىقات تۈرى 17، سۇچىلىق - سۇ - ئېلېكتر تەتقىقات تۈرى 2، باقمىچىلىق تەتقىقات تۈرى 3، سانائەت تەتقىقات تۈرى 21، تېببىي دورا - سەھىيە تەتقىقات تۈرى 11، باشقا تۈر 3.

1986 — 1990 - يىلغىچە 33 پەن تەتقىقات تۈرى چۈشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە «ئۇچقۇن» پىلانىدىكى تەتقىقات تۈرى 17 (ئاپتونوم رايون دەرىجىلىكى 2، ۋىلايەت دەرىجىلىكى 8، ناھىيە دەرىجىلىكى 7)، قوللىنىلمىدىغان پەن - تېخنىكا تۈرى 16. بۇلارغا جەمئىي 10 مىليون 794 مىڭ 700 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، تەتقىقات تۈرىنىڭ كۆپىنچىسى تاماملاندى، يېڭىدىن 32 مىليون 974 مىڭ 200 يۈەنلىك مەھسۇلات قىممىتى ئاشۇرۇلدى، 15 مىليون 196 مىڭ 800 يۈەن پايدا، باج يارىتىلدى.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە «ئۇچقۇن» پىلانى بويىچە قوللىنىلىدىغان پەن - تېخنىكا تۈرلىرىنى يولغا قويۇش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 — 11　　بىرلىكى: تۈمەن يۈەن

تۈر نامى	تۈر ئايرىلىشى	تۈر دەرىجە ئايرىلىشى	باشلانغان - تاماملانغان ۋاقتى	سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ			ئىقتىسادىي ئۈنۈمى	
				جەمئىي	پەن - تېخنىكا يېكى «ئۇچقۇن» فوندى	ئۆزى جۇغلىغىنى	پايدا، باج	يارىتىلغان مەھسۇلات قىممىتى
كۆلچەكتە بېلىق بېقىش	ئۇچقۇن	ۋىلايەت	1986 —	5.04	0.04	5	0.61	7.61
گۈللۈك سېمونت خىش ئىشلەش تېخنىكىسىنى كەڭ كۆزۈش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش	ئۇچقۇن	ۋىلايەت	1986 —	6.05	0.15	5.90	0.07	6.97
كونسېرۋا يېمەكلىكلەر بويىچە يېڭى مەھسۇلات كەشپ قىلىش	ئۇچقۇن	ۋىلايەت	1989 — 1987	73.40	4.45	68.95	11.75	117.50
كۆلچەك بېلىقدىن يۇقىرى مەھسۇلات ئېلىش تەجرىبىسى	ئۇچقۇن	ۋىلايەت	1990 — 1988	4.35	1	3.35	0.75	5.10
تۆۋەن ھوسۇللۇق سېۋىلىك باغلارنى ئۆزگەرتىش	ئۇچقۇن	ۋىلايەت	1993 — 1989	2.41	2.10	0.31	0.56	1.51
تۆۋەن ھوسۇللۇق 100 مو شاپتوللۇقنى ئۆزگەرتىش	ئۇچقۇن	ۋىلايەت	1991 — 1989	3.05	0.18	2.87	16	18.90
توغولا پەن - تېخنىكا بويىچە ئولگە پىلا	ئۇچقۇن	ۋىلايەت	1992—1990	84.57	0.30	84.27	499.76	951.57
كېۋەزنى سۇلياۋ يوپۇق پېپىنىڭ تېرىپ مول ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى بويىچە ئۇتكەلگە ھۆجۈم قىلىش	ئۇچقۇن	ناھىيە	1987 — 1985	72.05	0.15	71.90	98.50	220.70
سورتلۇق شېكەر قىزىلچىسىدىن مول ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسىنى قوللىنىش	ئۇچقۇن	ناھىيە	1990—1986	1.82	0.35	1.47	1.16	3.04
شال مايىسىنى سۇلياۋ پەتنۇستا ئۇستۇرۇپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش سىستېمىسى ۋە ئۇنى ئومۇملاشتۇرۇش	ئۇچقۇن	ناھىيە	1988 — 1986	36.30	—	36.30	151.20	504

مېۋىلىك دەرەخ كۆچەتلىرىنى تېز يېتىشتۈرۈش	ئۇچقۇن	ناھىيە	— 1987	0.80	0.80	—	7.80	7
كاتەكتە توخۇ بېقىش يېگى تېخنىكىسى ۋە ئۇنى ئومۇملاشتۇرۇش	ئۇچقۇن	ناھىيە	1988 — 1986	3.38	3.38	—	3.38	—
يۇك پوپايكا تو- قۇش يېگى تېخنىكىسىنى كەشپ قىلىش	ئۇچقۇن	ناھىيە	1992—1990	4	1	3	—	8.64
يېمەكلىك زەمبۇرۇغ مەھسۇلاتلىرىنى كەشپ قىلىش	ئۇچقۇن	ناھىيە	1991 — 1989	0.12	0.12	—	—	—
ئالمىدىن بالدۇر مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبىسى	ئۇچقۇن	ۋىلايەت	1993—1989	2.91	3.22	0.31	—	—
سورتلۇق شال ئۇرۇقلۇقى يېتىشتۈرۈش ۋە يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى تەتقىقاتى	ئۇچقۇن	ئاپتونوم رايون	1990—1986	7.62	705.24	697.62	1435.10	737.48
قاقاس ئوتلاقلارنى باشقىلاش ۋە ئۇنىڭدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش تەتقىقاتى	ئۇچقۇن	ئاپتونوم رايون	1995 — 1986	68.34	68.34	—	—	—
ئىلمىي باشقۇرۇشنىڭ ئىلمىيلىكى توغرىسىدا تەتقىقات	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1988—1986	0.70	0.70	—	—	—
يۇقىرى مەھسۇلاتلىق، سۈپەتلىك مارجانسىمان يوڭ- يۇرماقلىق شۇڭ- خىنى سىناق تەرىقسىدە تېرىش	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1988 — 1986	0.94	0.94	—	—	—
قۇلماق، ئارپا ئۇرۇقلۇقى كىر- گۈزۈپ تېرىش يو- يىچە سېلىشتۇرما تەجرىبە	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	— 1986	0.03	0.03	—	—	—
«ھەربىيلەر كېۋە- زى 1 -» يېگى كېۋەز سورتىنى كىرگۈزۈش ، ئو- مۇملاشتۇرۇش	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1988 — 1986	0.01	0.01	—	—	—
موگۇنى ھويلىدا ئۇچۇقچىلىقتا ئۆستۈرۈش	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	— 1986	0.02	0.02	—	—	—

چىلان ئۆستۈرۈش تېخنىكىسىنى نەتىجىلەش	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1988 — 1986	0.07	0.07	—	—	—
ئۆچكىلىك مېۋە كۆچەتلىرىنى تېز ئۆستۈرۈش	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1988 — 1986	0.05	0.05	—	—	—
ئۆچكە ئىسپېرمىسىنى توڭلىتىپ قوبۇش ۋە ئۇنى قوللىنىش نەتىجىلىرى	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1986 —	0.04	0.04	—	—	—
تىۋىتلىك ئۆچكە بىلەن بەرلىك ئۆچكىنى چېتىش- تۇرۇپ نەسىل ياخشىلاش نەتىجىلىرى	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ئاپتونوم رايون	1990—1986	0.03	0.03	—	—	—
ئوتۇن ئورمىغا توك ئىشلىتىش- تىلك ئىقتىسادىي ئۈنۈمى توغرىسىدا نەتىجىلەر	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1986—	—	—	—	—	—
شاللىقتا بېلىق بېقىش تېخنىكا- سىنى قوللىنىش نەتىجىلىرى	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1989 — 1986	0.21	0.21	—	—	—
سۇلياۋ بوۋاق يەم- چەپ كۆممىقوناق تېرىش تەجرىبىسى	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1986 —	0.08	0.08	—	—	—
كۆلچەكتە بېلىق بېقىش بويىچە يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش تېخنىكا- سىنى قوللىنىش نەتىجىلىرى	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1990—1986	0.21	0.21	—	—	—
شاپتۇل غورىسى قورۇلۇپ قېلىش كېسەللىكىنىڭ سەۋەبى ۋە ئۇنى يوقىتىش ئۇسۇلى	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1990—1989	0.36	2.74	2.38	5.60	3.22
دېڭىزىيانى سۈتلۈي ئۇسۇلدا پىشتىشتۇ- رۇش بېڭى تېخنى- كىسىنى قوللا- نىش ۋە ئومۇملاش- تۇرۇش	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1990 — 1989	0.20	0.20	—	—	—
رىۋانول دورىسى- دىن پايدىلىنىپ تۇرۇلمىنى چوشۇ- رۇۋېتىش نەتىجىلىرى	پەن - تېخنىكىنى قوللىنىش	ناھىيە	1989 — 1986	—	—	—	—	—
جەمئىي	33 تۈر				1079.47	984.42	3297.42	1519.68

2. پەن - تېخنىكىدا «ئىككىنچى قويۇۋېتىش»

1989 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پەن - تېخنىكا ساھەسىدە «ئىككىنچى قويۇۋېتىش» (پەن تەتقىقات ئاپپاراتلىرىنى، پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى قويۇۋېتىش) بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنىنىڭ تۈرتكىسىدە، ئۇنىۋېرسال ناھىيىسى پەن - تېخنىكا ساھەسىدە «ئىككىنچى قويۇۋېتىش» خىزمىتىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، پەن - تېخنىكا ساھەسىدە كوللېكتىپ ھۆددىگەرلىكنى ناھىيىنى پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ گۈللەندۈرۈشتىكى ئىستراتېگىيىلىك تەدبىر سۈپىتىدە تۇنجى، ناھىيىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت تۈرۈنلىرىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى «ئىككىنچى قويۇۋېتىش»نى ماسلاشتۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقلىقىنى ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. يىل بېشىدا 24 ھۆددىگەرلىك تۈرى ئەملىيلەشتۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىق تۈرى 11 (ھۆددە ئېلىنغان يەر كۆلىمى 205 مىڭ 900 مو - قېتىم)، سۇ - ئېلېكتر تۈرى 6، كۆمۈرچىلىك تۈرى 3، ساھىيە تۈرى 4، ھۆددىگەرلىككە 206 كىشى قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك كادىر 5، بۆلۈم دەرىجىلىك كادىر 86، پەن - تېخنىكا خادىمى 121. بۇنىڭ بىلەن مەسۇلات قىممىتى 3 مىليون 767 مىڭ 900 يۈەن، كىرىم 2 مىليون 307 مىڭ 900 يۈەن ئاشتى.

1990 - يىلى ھۆددىگەرلىككە 293 كىشى قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك كادىر 9، پەن - تېخنىكا خادىمى 142؛ 20 تۈر ھۆددىگە ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىقچىلىق تۈرى 6، پىلە - ئۇجمىچىلىك تۈرى بىر، ئورمانچىلىق تۈرى بىر، بېلىقچىلىق تۈرى بىر، چارۋىچىلىق تۈرى 5، سانائەت - كانچىلىق تۈرى 6. ھۆددىگەرلىك ئارقىلىق مەسۇلات قىممىتى 16 مىليون 826 مىڭ 200 يۈەن، كىرىم 7 مىليون 961 مىڭ 300 يۈەن ئاشتى. ئارال، چاغراق بېزىلىرىدىكى تۇڭۇن ھوسۇللۇق شال يەرلىرىنى پەن - تېخنىكا جەھەتتىن ھۆددىگە ئېلىش ئارقىلىق، شالنىڭ مو بېشى ھوسۇلى 1988 - يىلدىكى 181.1 كىلوگرامدىن 296.8 كىلوگرامغا يېتىپ، 63.88% ئاشتى. ئۇنىۋېرسال ناھىيىسى ئۇدا 2 يىل ئاپتونوم رايون بويىچە پەن - تېخنىكىدا «ئىككىنچى قويۇۋېتىش»تىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

تېرىقچىلىقنى پەن - تېخنىكا جەھەتتىن ھۆددىگە ئېلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 25 — 12

تۈر نامى	1988 - يىلدىكى مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)	پەن - تېخنىكا ھۆددىگەرلىكىدە ئورۇندالغان كۆرسەتكۈچلەر			
		1989 - يىل		1990 - يىل	
		مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)	1988 - يىلدىكىدىن ئاشقىنى %	مو بېشى ھوسۇلى (كىلوگرام)	1988 - يىلدىكىدىن ئاشقىنى %
35 مىڭ 400 مو تۇڭۇن ھوسۇللۇق شال يېرىنى ئونتۇرال ھال ھوسۇل بېرىدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىش	181.1	215.6	19	296.8	63.88
80 مىڭ مو شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش	408.9	456.5	11.64	507.5	24.11
42 مىڭ 700 مو كۆمىسقوناق تىن مول ھوسۇل ئېلىش	186.7	205.3	9.96	431.5	131.12
39 مىڭ 300 مو كېۋەزدىن مول ھوسۇل ئېلىش	51.1	59.5	16.43	67.6	32.28
12 مىڭ 900 مو قىزىلچىدىن مول ھوسۇل ئېلىش	1921	2310	20.25	3218	67.52

«ئىككىنچى قويۇۋېتىش» خىزمىتىدە ئاساسلىقى رەھبىرلىرى كادىرلارنىڭ مۇلازىمىتىنى ھۆددىگە ئېلىشى، پەن - تېخنىكا خادىملىرىنىڭ تېخنىكا جەھەتتىن ھۆددىگە ئېلىشى، دېھقانلارنىڭ پەرۋىشىنى ھۆددىگە ئېلىشىدىن ئىبارەت «ئۈچ تەرەپ بىر گەۋدە» بولۇش ئاساس، پەن - تېخنىكا جەھەتتىن ھۆددىگە ئېلىش يادرو قىلىندى، يېزا ئىگىلىك ئاساس، ئاشلىق مۇھىم نۇقتا قىلىنغان گۈرۈھ ھۆددىگەرلىكى يولغا قويۇلدى، شۇنداقلا ئەملىي ئېھتىياجىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئورۇنلارنىڭ كوللېكتىپ ھۆددىگەرلىكىمۇ، بىر نەچچە كىشى بىر نۇقتىنى، بىر ئادەم بىر نۇقتىنى تېخنىكا مۇلازىمىتى جەھەتتىن ھۆددىگە ئېلىشمۇ يولغا قويۇلدى.

رەھبىرلىرى كادىرلارنىڭ مۇلازىمەت ھۆددىگەرلىكى رەھبىرلىرى كادىرلار مۇناسىۋىتىنى راۋانلاشتۇرۇش، مەبلەغ جۇغلاش، ماددىي ئەشيا تەييارلاش، يۈرۈشلەشكەن مۇلازىمەتنى قانات يايدۇرۇش ئارقىلىق، ھەرخىل تېخنىكىلىق تەدبىرلەرنىڭ ئۈزۈل - كېسىل ئەملىيلىشىشىگە كاپالەتلىك قىلدى. جەمئىي 23 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ جۇغلاندى، 5. 174 تونىنا سۈلياۋ يوپۇق، 123 تونىنا نېپىز سۈلياۋ يوپۇق، 5662 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت سېتىۋېلىندى، 335 چوڭ - كىچىك سۈلياۋ يوپۇق يېپىش ماشىنىسى، 406 چوڭ - كىچىك تراكتور، 196 شال مايىسى كۆچۈرۈش ماشىنىسى، 5841 ئۇلاغقا سۈرىتىلىدىغان ساپان - تىرنا، ماشىنا - سايمان، 249 ئايلانما سوقا سېتىۋېلىندى ياكى رېمونت قىلىندى. ئارال، چاغراق يېزىلىرىدا 34 مىڭ 500 مو تۆۋەن ھوسۇللۇق شال يېرىنى ئوتتۇراھال ھوسۇللۇق قىلىپ ئۆزگەرتىش مۇلازىمىتى پائالىيىتى جەريانىدا، ھۆددىگەرلىككە قاتناشقان ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن، 6000 دىن كۆپرەك ئەمگەك كۈچى، 51 تراكتور، توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى ئىشقا سېلىنىپ، ئايرىم زەيكەش، ئېرىقلىرى بار، يۇقىرى، مۇقىم ھوسۇل بېرىدىغان 14 مىڭ 895 مو سالا ئېتىز پىلانلاندى ۋە تۈزلەندى.

پەن - تېخنىكا خادىملىرىنىڭ تېخنىكا ھۆددىگەرلىكى ھۆددىگەرلىك گۈرۈپپىلىرى تېخنىكا لايىھىسى تەييارلاپ، جەمئىي 6288 پارچە تېخنىكا ماتېرىيالى بېسىپ تارقاتتى؛ 90 قارار قىسقا مۇددەتلىك تېخنىكا كۇرسى ئېچىپ، 13 مىڭ 114 ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىلىدى؛ 154 قېتىم تېخنىكا ئىش ئورنى يىغىنى ئاچتى، بۇنىڭغا 24 مىڭ 876 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى؛ 80 نەچچە قېتىم باھالاش، سىلىشتۇرۇش، تەكشۈرۈش پائالىيىتى تەشكىللىدى، بۇنىڭغا 2593 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى.

دېھقانلارنىڭ پەرۋىش ھۆددىگەرلىكى كەنت، گۈرۈپپا كادىرلىرى بىلەن دېھقانلار ماسلىشىپ، پىلاندىكى تەلەپ بويىچە باشقۇرۇپ ۋە پەرۋىش قىلىپ، تېخنىكىلىق يېتەكچىلىكنى قوبۇل قىلىپ، زۆرۈر بولغان سىلىنمىلارنى سىلىپ، تېخنىكىلىق تەدبىرلەرنىى ئومۇميۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنىڭ ئورۇندىلىشىغا كاپالەتلىك قىلدى. «ئالتىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش» (تېخنىكىلىق تەدبىرلەرنى، ماشىنا بىلەن يەر ھەيدەشنى، سورتلۇق ئۇرۇقلۇقنى، تېرىش ۋاقتىنى، ئوسۇملۇك ئاسراشنى، سۇ باشقۇرۇش - ئىشلىتىشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش) نى ئاساسىي جەھەتتىن ئىشقا ئاشۇردى.

§ 4 . پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى

1، مۇكاپاتلانغان تۈرلەر

1979 — 1990 - يىلغىچە ئونمۇ ناھىيىسىدىن 30 تۈرلۈك پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتقا ئېرىشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكىنى 5، ۋىلايەت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكىنى 25.

ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن نەتىجىلەر

جەدۋەل: 25 — 13

مۇكاپاتلانغان تۈر نامى	ۋاقتى	دەرىجىسى	مۇكاپاتلانغان ئورۇن ۋە ئاساسلىق تەتقىقاتچى خادىملار
شالدىن كەلگەن كۆلەمدە يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش	1985	4	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق بەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن لىن يىڭجۇن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىن يالقۇن شىنباق، لىيۇ يۈلىن، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىن ياسىن باقى، ناھىيىلىك شال ئورۇقچىلىق مەيدانىدىن ساۋۇت شىجى
ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنىۋېرسال رايونلارغا ئايرىش دوكلاتى	1986	4	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىن يالقۇن شىنباق، لىيۇ يۈلىن، يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسىدىن فېلىك گوخاۋ، پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن بى تېەنشيۇلق، چارۇچىلىق ئىدارىسىدىن لۇ جىڭشيالق
شاللىقتىكى ئوت - چۆپلەرنى دورا بىلەن يوقىتىشنى ئومۇملاشتۇرۇش	1986	4	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق پونكىتىدىن جيالق گېنشيالق، راخمان ئىمىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىن يالقۇن شىنباق، ۋىلايەتلىك ئۇسۇملۇك ئاسراش پونكىتىدىن خۇ خۇيلىلق، دېھقانچىلىق ئىدارىسىدىن لىيۇ يۈلىن
شال مايسمىنى سۈلياۋ پەتنۇستا ئۇستۇرۇپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش بىنقى ۋە ئۇنى ئومۇملاشتۇرۇش	1989	4	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىن يالقۇن شىنباق، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىن زياق شيەنگو، ياسىن باقى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىدىن لى چاڭشەن، دېھقانچىلىق ئىدارىسىدىن سۇن خەنچىلق
ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ 1 مىليون ئاق تۇنتىلىك ئۇچكە يېتىشتۇرۇش تەتقىقات تېمىسى	1990	2	ۋىلايەتلىك ئۇچكە پونكىتى، ئاپتونوم رايونلۇق چارۇچىلىق بەنلەر ئاكادېمىيىسى، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى، ئاقسۇ شەھەرلىك چارۇچىلىق ئىدارىسى، ناھىيىلىك ساۋاپچى چارۇچىلىق فېرمىسىدىن شى بولى، لى يۈەنجاۋ، تۇردى ھەسەن، ۋالق يېيجى، بەي خاۋ ۋۇ، جالق فۇچۈەن، بەي سۇنشياۋ، ۋالق جيۇ

ۋىلايەت دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى

25 — 14

مۇكاپاتلانغان تۈر نامى	ۋاقتى	دەرىجىسى	مۇكاپاتلانغان ئورۇن ۋە ئاساسلىق تەتقىقاتچى خادىملار
«1 . 78» نامىلىق شالدىن 941.545 كىلوگرام يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش خۇلاسىسى	1984	2	ناھىيىلىك شال ئورۇقچىلىق مەيدانىدىن ساۋۇت شىجى
توغۇلا يېزىسىدا شاللىق مەشغۇلاتىنى ماشىنلاشتۇرۇشنى ئومۇملاشتۇرۇش	1986	4	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىن جاۋ جېنتاق، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىدىن باۋ داچۈن، دۇ لوشياق، ياسىن داۋۇت
بازارلارنىڭ 1987 — 2005 - يىلغىچە بولغان ئومۇمىي پىلانى	1989	3	ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسىدىن خەي ۋەنياق، خاۋ چىشىن، شيې تاۋ، سۇن چۇنشياق، ۋىلايەتلىك شەھەر قۇرۇلۇشى باشقارمىسىدىن گاۋ يۈلىن

ئاپتونوم رايونلۇق نارماقلىرىنلۇق مۇكاپاتقا ئېرىشكەن پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرى

جەدۋەل: 25 — 15

مۇكاپاتلانغان تۇر نامى	مۇكاپاتلىنغان تۇرۇن	ۋاقتى	دەرىجىسى	مۇكاپاتلانغان تۇرۇنلار ۋە ئاساسلىق نەتىجىنىڭ خادىملار
شاللىقتىكى ئوت - چۆپلەرنى خىمىيىۋى تۈرسۈل بىلەن يوقىتىش	دېھقانچىلىق نازارىتى	1982	2	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن لىن چېڭشەن، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىن يىن جۇڭجىي، شال تۇرۇقچىلىق مەيدانىدىن ساۋشىجى
شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش	دېھقانچىلىق نازارىتى	1982	3	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن لىن چېڭشەن، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىن يىن جۇڭجىي
خىمىيىلىك ئۇسۇل بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىپ، شالدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش	دېھقانچىلىق نازارىتى	1983	3	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن لىن چېڭشەن، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىن يىن جۇڭجىي
ئونۇ ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىكىنى ئۇنۇمۇرسال رايونلارغا ئايرىش دوكلاتى	ش ئۇ ئا ر يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش كومىتېتى	1985	2	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىن يالۇ شىنلۇق، يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسىدىن فېلۇ گوخاۋ
ئونۇ ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك كىلىماتى تەزكىرىسى	يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش كومىتېتى	1985	3	ناھىيىلىك مېتېئورولوگىيە پونكىتىدىن چېن خۇيبىيۇ
ئونۇ ناھىيىلىك شال مايىسىنى سۈلياۋ پەتنۇستا ئۇستۇرۇپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش تەجرىبىسى ۋە ئۇنىڭ ئومۇملاشتۇرۇش	دېھقانچىلىق نازارىتى	1985	2	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسىدىن يالۇ شىنلۇق، زياۋ شىيەنگو، لى چاڭشەن، سۇن خەنچاۋ، ياسىن باقى
ئونۇ ناھىيىلىك شال مايىسىنى سۈلياۋ پەتنۇستا ئۇستۇرۇپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش تەجرىبىسى ۋە ئۇنىڭ ئومۇملاشتۇرۇش	دېھقانچىلىق نازارىتى	1986	3	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسىدىن يالۇ شىنلۇق، زياۋ شىيەنگو، لى چاڭشەن، سۇن خەنچاۋ، ياسىن باقى
چىلگە شال بىلەن چىلگە بۇغدايىنى كىرىشە تۇرۇپ تېرىش	دېھقانچىلىق نازارىتى	1986	3	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى كوپېراتىپى، دېھقانچىلىق ئىدارىسىدىن يالۇ شىنلۇق، زياۋ شىيەنگو، لى چاڭشەن، سۇن خەنچاۋ، ياسىن باقى
ئونۇ ناھىيىلىك شال مايىسىنى سۈلياۋ پەتنۇستا ئۇستۇرۇپ، ماشىنىدا كۆچۈرۈش تەجرىبىسى ۋە ئۇنىڭ ئومۇملاشتۇرۇش	دېھقانچىلىق نازارىتى	1987	1	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسىدىن يالۇ شىنلۇق، زياۋ شىيەنگو، لى چاڭشەن، سۇن خەنچاۋ، ياسىن باقى
ئونۇ ناھىيىلىك شال مايىسىنى سۈلياۋ پەتنۇستا ئۇستۇرۇپ، ماشىنىدا كۆچۈرۈش تەجرىبىسى ۋە ئۇنىڭ ئومۇملاشتۇرۇش	دېھقانچىلىق نازارىتى	1988	1	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسىدىن ياش شىنلۇق، زياۋ شىيەنگو، لى چاڭشەن، سۇن خەنچاۋ، ياسىن باقى

ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ شال مايىسىنى سۇلياۋ پەتنۇستا ئۇستۇرۇپ ماشىنىدا كۆچۈرۈش تەجرىبىسى ۋە ئونى ئومۇملاشتۇرۇش	دېھقانچىلىق نازارىتى	1989	2	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسىدىن يالاق شىنىڭ، زياق شېنگو، لى چاڭئەن، سۇن خەنجياڭ، ياسىن باقى
ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ 1 مىليون ئاق تۇغۇلۇق ئۆچكە پېتىشتۇرۇش تەتقىقات تېمىسى	چارۋىچىلىق نازارىتى	1990	1	ۋىلايەتلىك ئۆچكە مەركىزى، ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئونىۋ ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى، ئاقسۇ شەھەرلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى، ئونىۋ ناھىيىلىك ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىدىن شى بولى، لى يۈەنجاۋ، تۇردى ھەسەن، ۋاڭ پېيجى، بەيخاۋزۇ، جاڭ فۇچۈەن، بەي سۇنشياۋ، ۋاڭ جىيۇ

1978 — 1983 - يىلغىچە ۋىلايەتنىڭ مۇكاپاتقا ئېرىشكەن مۇنەۋۋەر نەتىجىلەر

جەدۋەل 25 — 16

مۇكاپاتلانغان تۈر نامى	دەرىجىسى	مۇكاپاتلانغان تۈرۈنلار ۋە ئاساسلىق تەتقىقاتچى خادىملار
كۆممىقوناق بىلەن سېرىق پۈرچاقنى كىرىشتۇرۇپ تېرىش ماشىنىسى	1	ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش تەتقىقات ئورنى، ناھىيىلىك ياساش - رېمونت قىلىش زاۋۇتىدىن زۇ خۇاشىن قاتارلىقلار
شاللىقتا خىمىيىلىك ئۇسۇل بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىش	1	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدىن لىن چېڭشەن، يىن جۈڭجيې، ساۋ شىجى
شاللىقتا خىمىيىۋى ئۇسۇل بىلەن ئوت - چۆپ يوقىتىش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش	1	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىن يىن جۈڭجيې
شالدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى تەتقىقاتى	2	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى، ناھىيىلىك شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، يېزا ئىگىلىك 1 - شىنىڭ 1 -، 6 - تۈەنلىرىدىن ساۋ شىجى، چېن شياڭشۈەن، گۇ باۋچېن
ئاز ئەمگەك كۈچى سەرپ قىلىپ، تەننەرخىنى تۆۋەنلىتىپ، شالدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسىدىن ئۇلگە كۆرسىتىش	3	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن لىن چېڭشەن
رادىئو ئاڭلىتىشنى ئاپتوماتىك تىزگىنلەش قۇرۇلمىسى	3	ئاقسۇ ناھىيىسى، ئونىۋ ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلىدىن سۆزلەش، ۋاڭ لىگىمىڭ قاتارلىقلار
شالدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش ئەندىزىسىنى قوللىنىش تەتقىقاتى	3	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن لىن چېڭشەن
شالدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش	3	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن لىن چېڭشەن، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىن يىن جۈڭجيې
شالدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش	3	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىدىن لىن چېڭشەن، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتىدىن يىن جۈڭجيې

2. ئاساسلىق نەتىجىلەرنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

1) يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش　1982 - يىل 10 - ئايدىن 1984 - يىل 11 - ئايغىچە ھەرخىل پەن ساھەسىدىكى پەن - تېخنىكا خادىمى ۋە كەسپىي تايانچىلاردىن 66 كىشى ئاجرىتىلىپ،

ناھىيىنىڭ تەبىئىي بايلىقى ئاساسىي جەھەتتىن ئېنىقلىنىپ، ئەمەلىي ئەھۋالغا خېلى ئوياغۇن كېلىدىغان يېزا ئىگىلىك ئەرەقتىيات تەسەۋۋۇرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى ھەمدە مۇشۇ تەسەۋۋۇر ئاساسىي نەزەرىيە جەھەتتىن دەللىلىنىپ رايونلارنى ئايرىش، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش، يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئىستراتېگىيىلىك يۆنىلىشى ۋە تەدبىرى شۇنداقلا خەلق ئىگىلىكىدە يېتىش مۇمكىن بولغان قاتلاش كۆرسەتكۈچى قاتارلىقلار ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇلار ئوتتۇرا، ئۇزاق مەزگىللىك ئەرەقتىيات پىلانى تۈزۈشكە، رەھبەرلىكىنىڭ تەدبىر بەلگىلىشىگە، يېزىلارنىڭ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى تەڭشەشكە خىزمەت قىلىش رولىنى ئويناندى. بايلىق مەنبەسىنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق، يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش توغرىسىدا دوكلات ۋە تېرىقچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، سۇچىلىق، سۇ ـ ئېلېكتر، يېزا ئىگىلىك مېتېئورولوگىيىسى، يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنى رايونلارغا ئايرىش توغرىسىدا دوكلات ۋە يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىنى تەكشۈرۈش، ئىختىساسلىق خادىملار بايلىقىنى تەكشۈرۈش توغرىسىدا دوكلات قاتارلىق 16 پارچە 320 مىڭ خەتلىك مەخسۇس رايونلارغا ئايرىش، تەكشۈرۈش دوكلاتى تەييارلاندى؛ 1:500000 ماسشتابلىق 21 خەرىتىلەر توپلىمى تەييارلاندى، بۇنىڭ ھەربىرى 50 پارچىدىن خەرىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، 1050 پارچە خەرىتە سىزىپ چىقىلدى ۋە ئۇنىڭغا رەڭ بېرىلدى، 1:100000 ماسشتابلىق 20 پارچە مەمۇرىي رايون خەرىتىسى، 1:1000000 ماسشتابلىق 5210 پارچە قىستۇرما خەرىتە سىزىپ چىقىلدى؛ 36 پارچە سانلىق مەلۇمات جەدۋىلى رەتلەپ چىقىلدى ۋە 50 نۇسخا بېسىپ توپلەندى؛ «ئونىۋ ناھىيىسى يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى»، «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك كىلىماتى تەزكىرىسى» ۋە «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىگە دائىر تارىخىي ماتېرىيال» نەشر قىلىندى.

2) ئاز ئەمگەك كۈچى سەرپ قىلىپ، تەننەرخنى تۆۋەنلىتىپ، شالدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش ۋە ئۇنى ئومۇملاشتۇرۇش

1985 ـ يىلى قورول ـ توخۇلا سۇغىرىش رايونىدا تۆۋەن ھوسۇللۇق شاللىقلاردىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش تېخنىكىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى. شۇ يىلى 20 مىڭ مو يەردىكى شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 1984 ـ يىلدىكى 150 كىلوگرامدىن 500 كىلوگرامغا، ھەرمو يەردىن قىلىنغان ساپ كىرىم 30 — 120 يۈەنگە، ئومۇمىي ئىقتىسادىي ئۈنۈم 2 مىليون 400 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

3) شاللىقتىكى ئوت ـ چۆپلەرنى دورا بىلەن يوقىتىشنى ئومۇملاشتۇرۇش

ئوت ـ چۆپى دورا بىلەن يوقىتىلغان شاللىق كۆلىمى 1979 ـ يىلدىكى 3500 مودىن 1986 ـ يىلى 40 مىڭ 200 موغا يەتتى. ھەرمو يەرنىڭ ھوسۇلى 119.7 كىلوگرام، قىممىتى 43.70 يۈەن ئاشتى. شۇ يىلى ئىقتىسادىي ئۈنۈم 1 مىليون 756 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

4) بۆكتەر تېۋىت ئۆچكىسىنى شالغۇتلاشتۇرۇپ نەسىلىنى ياخشىلاش

1986 — 1990 ـ يىلغىچە ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ بۆكتەر ئەترىتى لياۋنىڭ ساپ نەسىللىك تېكىسى بىلەن يەرلىك نەسىللىك ئۆچكىنى چېتىشتۇرۇپ يەرلىك ئۆچكە نەسلىنى ياخشىلاشنى مىناق قىلىپ كۆرۈنەرلىك نەتىجىگە ئېرىشتى. مىناق ئارقىلىق مەزكۇر فېرمىدىكى ئۆچكىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ رەڭگى ئاققا ئۆزگەردى، نەسلى ياخشىلاندى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىر ئۆچكىدىن چىقىدىغان تېۋىت مىقدارى 1985 ـ يىلدىكى 70 گرامدىن 1990 ـ يىلى 282.87 گرامغا يەتتى. ھەربىر ئۆچكىدىن چىقىدىغان تېۋىت مىقدارى ئەڭ كۆپ بولغاندا 950 گرامغا يېتىپ، لياۋنىڭدىن كىرگۈزۈلگەن ساپ نەسىللىك ئۆچكىنىڭكىدىن 250 گرام ئېشىپ كەتتى. ئاق رەڭگە ئۆزگەرگەن 1 ،، 2 ـ خىلدىكى تېۋىتلىك ئۆچكە نىسبىتى ۋە ئالاھىدە 1 ـ دەرىجىلىك نەسىللىك ئۆچكە نىسبىتى مەزكۇر فېرمىدىكى شالغۇتلاشتۇرۇلۇپ نەسلى ياخشىلانغان ئومۇمىي ئۆچكىنىڭ %98نى ئىگىلەپ، 1985 ـ يىلدىكىدىن 35.7 پىرسەنت يوئىنتى ئۆستى. ھەر يىلى بازارغا

سېلىنىدىغان ئەسلىلىك ئۆچكە 1988 - يىلدىكى 250 تىن 1990 - يىلى 500 گە يەتتى. 5 يىلدا 120 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، كىرىم 596 مىڭ 20 . 158 يۈەن ئاشۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تىۋىتتىن ئاشۇرۇلغان كىرىم 288 مىڭ 9 . 52 يۈەن، يارىتىلغان پايدا، باج 288 مىڭ 9 . 52 يۈەن؛ ئەسلىلىك ئۆچكىدىن ئاشۇرۇلغان كىرىم 279 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى. 1990 - يىل 8 - ئايدا يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى، ئاپتونوم رايونلىق ئالاقىدار رەھبەرلىرى ۋە مۇتەخەسسىسلەر مەزكۇر تەتقىقات تېمىسىنى باھالىدى ۋە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى، ئۇلار بۇ تەتقىقات نەتىجىسى مەملىكەت ئىچىدىكى تۇنجى ئىجادىيەت، ھەر قايسى جەھەتتىكى تەتقىقات خىلى يۇقىرى ئىلمىيلىككە ئىگە، ئۇ ئاپتونوم رايونلىق مۇشۇ ساھەدىكى بۇشلۇقنى تولدۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى مەملىكەت ئىچىدە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ، دەپ قارىدى.

5) تۇزلەڭلىكلەردىكى چۆل ئوتلاقلىرىنى ياخشىلاش ۋە ئۇلاردىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش

1986 - يىل 4 - ئايدا تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئوتلاق پونكىتى تۇزلەڭلىكتىكى چۆل ئوتلاقلىرىنى ياخشىلاش ۋە ئۇنىڭدىن مۇۋاپىق پايدىلىنىش بويىچە تەجرىبە بازىسى قۇردى، بۇ بازىنىڭ كۆلىمى 2225 مو كېلىدۇ، 1987 — 1990 - يىلغىچە 28 خىل ئوت - چۆپ كىرگۈزۈلدى ۋە ئۇزلەشتۈرۈلدى، سىناق تەرىقىسىدە تېرىپ كۆزىتىش ئارقىلىق، قوي سېگىرلىك، خوتەن چوڭ يوپۇرماقلىق بىدىسىنىڭ مۇشۇ جايدا ئۈسۈشكە مۇۋاپىق كېلىدىغان ياخشى ئوت - چۆپ سورتى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. ئۇلچەش ۋە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق، قوي سېگىرلىكىنىڭ ئوتتۇرىچە توپ ئېگىزلىكى 3 - يىلى 2 . 1 مېتىرغا يېتىدىغانلىقى، مو بېشىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 9 . 2849 كىلوگرام ئوت - چۆپ چىقىدىغانلىقى؛ خوتەن چوڭ يوپۇرماقلىق بىدىسىنى 3 - يىلى 2 قېتىم ئورغىلى بولىدىغانلىقى، ئۇنىڭ مو بېشىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3 . 1271 كىلوگرام بىدە چىقىدىغانلىقى مەلۇم بولدى. ئوت - چۆپنىڭ مو بېشى مىقدارى 1985 - يىلى تۇزۇلگەن توختامدا بەلگىلەنگەن كۆرسەتكۈچتىن ئېشىپ كەتتى، بۇ ئارقىلىق جەنۇبىي شىنجاڭدىكى چۆللەردە ئوتلاقنى ياخشىلاشقا ئىلمىي ئاساس يارىتىپ بېرىلدى. بۇ تەتقىقات نەتىجىسى 1990 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلىق باسقۇچلۇق باھالاپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدىن ئۆتتى.

یېگىرمە ئالتىنچى قىسىم

سەھىيە

يىگىرمە ئالتىنچى قىسىم

سەھىيە

مىنگو دەۋرىدە ئونىۋ ناھىيىسى بازىرىدا ھۆكۈمەت باشقۇرىدىغان بىرلا ئاددىي شىپاخانا بار بولۇپ، داۋالاش تېخنىكىسى تۆۋەن، دورا كەمچىل، دورا باھاسى بەك قىممەت ئىدى. ئاددىي پۇقرالار بىتاپ بولۇپ قالسا، ئاساسلىقى، يەككە ئۈيغۇر تېۋىپلارغا كۆرۈنەتتى ياكى داخان - باخشىلارغا داۋالىناتتى. بازار، يېزىلاردا چېچەك، كېزىك، تولغاق، قىزىل قاتارلىق كېسەللىكلەر يىلمۇ يىل تارقىلىپ تۇراتتى، كېسەللىك نۇرغۇن ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولاتتى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 12 - ئايدا ئونىۋ بازىرى قاتارلىق جايلاردا چېچەك تارقىلىپ، 2 كۈندە 20 نەچچە ئادەم ئۆلۈپ كەتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بازار - يېزىلاردا تېببىي داۋالاش، سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش ئىشلىرى ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيە قاتارلىق ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى، سەھىيە تېخنىكا قوشۇنى كۈنسايىن زورايدى، تېببىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى يىلمۇ يىل يېڭىلاندى، ئاممىنىڭ سەھىيە شارائىتى پەيدىنپەي ياخشىلاندى. ئاممىغا زىيان يەتكۈزىدىغان كۆپ پەيدا بولىدىغان كېسەللىكلەر، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ئۈنۈملۈك تىزگىنلەندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى ۋە ئونىۋ بازارلىق شىپاخانا ھەم بېزا، مەيدانلاردىكى سەھىيە ئاپپاراتلىرى قاتارلىق تېببىي داۋالاش - سەھىيە ئاپپاراتى 32 گە، كەنت داۋالاش نۇقتىسى 115 كە، كېسەل كارىۋىتى 322گە يەتتى. جۇڭگوچە، غەربچە داۋالاش ۋە جۇڭگوچە، غەربچە داۋالاش بىلەن مىللىي تېبابەتچىلىك بىرلەشتۈرۈلگەن تېببىي داۋالاش قوشۇنى شەكىللەندى. سەھىيە سىستېمىسىدىكى ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچى 366 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 323 بولۇپ، ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ 87.5% نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە كاندىدات مۇدىر ۋراچ، مەسئۇل ۋراچ 20، ۋراچ 26.

I باب

ئاپپاراتلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى

§1 . ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى

1952 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە سەھىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا 3 شتات

بېرىلىدى. 1962 - يىلى سەھىيە بۆلۈمى مائارىپ بۆلۈمى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلىپ، مەدەنىيەت - مائارىپ - سەھىيە بۆلۈمى، دەپ ئاتالدى. 1964 - يىلى مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمى ئايرىپ چىقىلىپ، سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى سەھىيە خىزمىتىنى باشقۇرىدىغان بولدى. 1976 - يىلى سەھىيە ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 3 - ئايدا سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 8 - ئايدا سەھىيە بۆلۈمى سەھىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى شتاتى 14كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي شتات 7، كەسپىي شتات ئىچىدە يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش ئىشخانىسىنىڭ شتاتى 2، ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ شتاتى 3، دورا نازارەتچىسى 2.

ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق (بۆلۈم باشلىقى) لىرى

جەدۋەل: 26 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۈرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (بۆلۈم باشلىقى)	چياۋ لىمىن	ئەر	خەنزۇ	خېنەن سىڭشىيەن ناھىيەسى	1952.9 — 1958.5
	جالال چاغلۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ سىڭجەن ناھىيەسى	1976.11 — 1980.5
	كامىل تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1980.5 — 1984.8
	ئىلى ئابدۇرۇسۇل	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا شەھىرى	1984.8 —
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (بۆلۈم باشلىقى)	تاۋۇت ئەخمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1953.9 — 1958.5
	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1964.3 — 1966.5
	ما يىسەي	ئەر	خۇيزۇ	سانجى شەھىرى	1979.4 — 1982.8
	ۋالال فاشىلا	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ جۇشيەن ناھىيەسى	1987.8 — 1990.6
	فەن جېنجيۇ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن لوڭخوي ناھىيىسى	1990.6 —

§ 2 . ناھىيىلىك تېببىي دورا باشقۇرۇش ئىدارىسى

ناھىيىلىك تېببىي دورا شىركىتى 1987 - يىل 9 - ئايدىن باشلاپ «ئونسۇ ناھىيىلىك تېببىي دورا باشقۇرۇش ئىدارىسى» دېگەن ۋېۋىسكىنى ئېسىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تېببىي دورا باشقۇرۇش فونكسىيەسىنى يۈرگۈزدى، ئادەمى بىر يۈرۈش بولدى، 2 ۋېۋىسكا ئېسىلدى، ئىقتىسادىي گەۋدىلىك خاراكتېرى ئۆزگەرتىلمىدى. تىك جىنۇېن ئىدارە باشلىقلىقىغا، ئېزىز تاۋار مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقلىقىغا تەينىلىدى.

§ 3 . تېببىي داۋالاش تور - نۇقتىلىرى ۋە مۇئەسسەسىلىرى

1. ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى

بۇ پونكىت ئونسۇ بازىرى توخۇلا كوچىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ شىمالىي يېقىغا جايلاشقان، غەربىي شىمال

تەرىپى ناھىيىلىك 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ بىلەن قوشنا. ئۇ ئەسلىدە ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىنىڭ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمچىسى ئىدى. 1972 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، ناھىيىلىك سەھىيە ـ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قۇرۇلدى ۋە ئۇنىڭغا 5 ئادەم سەپلەپ بېرىلدى، پونكىت ئەشمە بۇلاق كوچىسىدىكى لاۋلۇڭچۈەن دېگەن جايىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى 300 كۋادرات مېتىرلىق بىر كورپۈس ئۆيى بار ئىدى. 1976 ـ يىلى بۇ پونكىت ناھىيىلىك چاي ـ چارۋا شىركىتى ئائىلىلىكلەر قورۇسىنىڭ ئارقىسىغا كۆچتى، ئادىمى 12 گە يەتتى. 1983 ـ يىلى ناھىيىلىك 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ شەرقىي يېنىغا 900 كۋادرات مېتىرلىق 2 قەۋەتلىك ئىشخانا بىناسى سالدى. 1984 ـ يىلى مۇشۇ يېڭى بىناغا كۆچۈپ كەلدى. بۇ پونكىتنىڭ 1990 ـ يىلدىكى ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 10مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2000 كۋادرات مېتىر، ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 38، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 23. بۇ پونكىتنىڭ 2 ئاپتوموبىلى، 200 مىللىئامپېرلىق بىر رېنتگېن ئاپپاراتى، 30 مىللىئامپېرلىق بىر رېنتگېن ئاپپاراتى، 2 دانە تېز توڭلىتىش ئۈسكۈنىسى بار، ھەرخىل لابوراتورىيە ئەسۋاب ـ ماشىنىلىرى تولۇق. ئۇنىڭ قارىمىقىدا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، يېمەكلىك تازىلىقى، تەكشۈرۈش، يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش قاتارلىق كەسپىي ئاپپاراتلىرى بار. 1987 ـ يىلى توخۇلا، ئارال، گۈلئاۋات يېزىلىرىدا يېزىلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قۇرۇلدى.

ناھىيىلىك سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 26 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم ـ فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
پونكىت باشلىقى	شۇ شېكلىيەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى لىشى ناھىيىسى	1979.4 — 1982.4
مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى	ما يىسەي	ئەر	خەنزۇ	سانجى ناھىيىسى	1975.6 — 1979.8
	شيې جيې	ئەر	خەنزۇ	خېنەن شىپىڭ ناھىيىسى	1979.11 — 1983.1
	ئېلى ئابدۇرۇسۇل	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا شەھىرى	1979.11 — 1984.11
	مۇسا يۈسۈپ	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1984.11 —
	جاڭ شىچاڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن چۆڭچىڭ شەھىرى	1985.1 — 1987.10
	لى يىجى	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ نەنجىڭ شەھىرى	1988.8 — 1990.10
	لىيۇ گوچاڭ	ئەر	خەنزۇ	ئونسۇ ناھىيىسى	1989.9 —

2. ناھىيىلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى

1987 ـ يىل 1 ـ ئايدا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى ئايرىپ چىقىلىپ، ناھىيىلىك ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 6 شتات بېرىلدى، ئېلېكتىرىك سۈمۈرگۈچ، توڭلاتقۇ، مىكروسكوپ، ئەسۋاب ـ سايمان ئىشكاپى، ئانا ـ بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل قاتارلىق خېلى زامانىۋى ئۈسكۈنىلەر سەپلەپ بېرىلدى. 1990 ـ يىلى ئىشچى ـ خىزمەتچىسى 13 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە ـ تېخنىكا خادىمى

11. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئايالار ساقلىقىنى ساقلاش، بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش، لابوراتورىيە، نىكاھلىنىشتىن ئىلگىرى تەكشۈرۈش ئامبولاتورىيىسى قاتارلىق كەسپىي ئاپپاراتلار بار. لىياڭ بىن، زىننەت تۇردى مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى بولۇپ ئىشلىمەكتە.

3. ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى

ئۇنىۋ ناھىيىلىك شىپاخانا مىنگۇنىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) قۇرۇلغانىدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا ئۇ ئۇنىۋ ناھىيىلىك «خەلق» شىپاخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1964 - يىلى ئۇنىۋ ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۇ ئۇنىۋ ناھىيە بازىرىدىكى «ئامبار ئالدى» يولى بىلەن «مەكتەپ مەيدانى» يولى تۇتىشىدىغان جايىنىڭ شىمالىي يېقىغا جايلاشقان. 1963 - يىلدىن ئىلگىرى ئۇنىڭ ئاران 15 كىسەل كارىۋىتى، 20 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 5 مو ئىدى، كىسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق، ئومۇمىي كۆلىمى 1200 كۋادرات مېتىرلا كېلىدىغان ئۆيى بار ئىدى، داۋالاشقا ئىشلىتىلىدىغان ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 300 كۋادرات مېتىرغىمۇ يەتمەيتتى. 1963 - يىلدىن ئېتىۋارەن پەيدىنپەي كېڭەيتىلىشكە باشلىدى، شۇ يىلى 300 كۋادرات مېتىرلىق ئۇنىۋېرسال ئامبۇلاتورىيە، 120 كۋادرات مېتىرلىق كىسەلخانا سېلىندى. 1965 - يىلى 800 كۋادرات مېتىرلىق كىسەلخانا سېلىندى. 1970 - يىلى كىسەل كارىۋىتى 60 قا، ئىشچى - خىزمەتچىسى 80گە يەتتى. 1978 - يىلى 1200 كۋادرات مېتىرلىق بىر ئامبۇلاتورىيە بىناسى، 600 كۋادرات مېتىرلىق 2 كورپۇس كىسەلخانا ۋە 350 كۋادرات مېتىرلىق بىر كۆرپۈس دورا ئامبىرى سېلىندى. بۇ دوختۇرخانا 1980 - يىلى سەھىيە مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە نۆقتىلىق مەدەت بېرىلىدىغان دوختۇرخانىلار قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 1984 - يىلى 500 كۋادرات مېتىرلىق دورا ياساش بىناسى سېلىندى. 1985 - يىلى 3100 كۋادرات مېتىرلىق 4 قەۋەتلىك كىسەلخانا سېلىندى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 39 موغا، قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 214 كۋادرات مېتىرغا، كىسەل كارىۋىتى 140 قا يەتتى. دوختۇرخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - تۇرمۇشقا ئىشلىتىلىدىغان «شەرق شامىلى» ماركىلىق بىر ئاپتوموبىلى، 2 قۇتقۇزۇش ئاپتوموبىلى، ياپونىيىدە ئىشلەنگەن ئېلېكترو كاردىئوگراف، 8 كاناللىق ئېلېكترو ئېنسېفولوگراف، يۈرەك ۋېكتور كاردىئوگرافى، تالالىق ئاشقازان تەكشۈرۈش ئەينىكى، ئۇلترا ئاۋازلىق تەكشۈرگۈچ، يۈرەكنى كۆزىتىش - ئاسراش ئەسۋابى، ناركوز ئاپپاراتى، كۆپ ئىقتىدارلىق ئوپېراتسىيە كارىۋىتى، لازىر نۇرلۇق داۋالاش ئەسۋابى قاتارلىق ئىلغار ئۇسكۇنىلىرى بار. ئىشچى - خىزمەتچىسى 167گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە - تېخنىكا خادىمى 126. دوختۇرخانا قارىمىقىدا كىلىنكا، ئامبۇلاتورىيە، تېببىي تېخنىكا، دوختۇرخانا مەمۇرىيىتى، دورا بۆلۈمىدىن ئىبارەت 5 تارماق بار. دوختۇرخانا مەمۇرىيىتى قارىمىقىدا تېببىي ئىشلار بۆلۈمى، كۆتۈش - پەرۋىش بۆلۈمى؛ ئامبۇلاتورىيە قارىمىقىدا ئىچكى كىسەللىكلەر، تاشقى كىسەللىكلەر، بەش ئەزا، تۇغۇت، بالىلار، يۇقۇملۇق كىسەللىك، تېرە كىسەللىكى، جۇڭگو تىبابىتى، تېز كۆرۈش، ئوكۇل ئۇرۇش بۆلۈملىرى؛ دورا بۆلۈمى قارىمىقىدا مەركىزىي دورىخانا، جۇڭگوچە - غەربچە دورىخانا، جۇڭگوچە - غەربچە دورا ئامبىرى، دورا ياساش ئۈيى؛ تېببىي تېخنىكا بۆلۈمى قارىمىقىدا فىزىكىلىق داۋالاش، كىسەللىك قانۇنىيىتى، رېنتگېن، تەكشۈرۈش، ئېلېكترو كاردىئوگراف، ئېلېكترو ئېنسېفولوگراف، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋازلىق ئاپپارات بۆلۈملىرى؛ كىلىنىكىدا ئىچكى كىسەللىكلەر بۆلۈمى (پېشقەدەم كادىرلار، جۇڭگو تىبابىتى) بويىچە 42 كىسەل كارىۋىتى، تاشقى كىسەللىكلەر بۆلۈمى بويىچە 38 كىسەل كارىۋىتى، بالىلار، تۇغۇت، يۇقۇملۇق كىسەللىكلەر بۆلۈملىرىنىڭ ھەربىرىدە 20 دىن كىسەل كارىۋىتى بار. ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3400 — 3800 كىسەل قوبۇل قىلىنىدۇ، ئامبۇلاتورىيىدە ھەر كۈنى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 180 — 200 كىشى كىسەل كۆرىستىدۇ. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن تەخمىنەن 70 مىڭ ئادەم كىسەل كۆرىستىدۇ. دوختۇرخانىنىڭ يىللىق كىرىمى 60 - يىللاردا 20 مىڭ يۈەن، 70 - يىللاردا 100 — 200

مىڭ يۈەن، 80 - يىللاردا 300 - 900 مىڭ يۈەن بولغانىدى، 1990 - يىلى 1 مىليون 200 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتتى. يۇ دوختۇرخانا 1986 - يىلى ۋىلايەت بويىچە مەدەنىي ئىلغار دوختۇرخانىلار قاتارىغا كىردى. 1989 - يىلى مەھىيە نازارىتى مەدەنىي دوختۇرخانا دەپ نام بەردى. ھازىر بۇ دوختۇرخانا ناھىيىنىڭ تېببىي داۋالاش، جىددىي قۇتقۇزۇش، ئىلمىي تەتقىقات، ئىختىساسلىق خادىملارنى تەربىيىلەش مەركىزى بولۇپ قالدى.

ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئاساسلىق ئۈسكۈنىلىرى

جەدۋەل: 26 — 3

نامى	بىرلىكى	سانى	نامى	بىرلىكى	سانى
500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى	دانە	1	ئانالىز ئارازىسى	دانە	2
200 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى	دانە	1	تۆتقۇچلۇق يۇقىرى بېسىملىق قازان	دانە	1
100 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن ئاپپاراتى	دانە	1	ياتما شەكىللىك يۇقىرى بېسىملىق قازان	دانە	1
يۈرەك كېسىلىنى كۆزىتىش - ئاسراش ئەسۋابى	دانە	1	ياتما شەكىللىك 2 قەۋەتلىك يۇقىرى بېسىملىق دېزىنفېكسىيە ئەسۋابى	دانە	1
ئىمپورت قىلىنغان ئېلېكتروكار- دىئوگرافى	دانە	1	پارلىق دېزىنفېكسىيە ئىشكابى	دانە	1
ئېلىمىزدە ئىشلەنگەن ئېلېكتروكار- دىئوگرافى	دانە	2	توك بىلەن مۇقىم تېمپېراتۇرىدا سۇ ئىسىتقۇچ	دانە	1
توكلۇق شۇمۇرگۇچ	دانە	6	توك بىلەن مۇقىم تېمپېراتۇرىدا سۇ ئىسىتىش قازىنى	دانە	1
«S» سىمان بوغاق ئۆچەي ئەينەكى	دانە	1	ئېلېكترونلۇق سۇ ساپلاشتۇرغۇچ	دانە	1
8 كانالىلىق ئېلېكترو ئېنسېفولوگراف	دانە	1	پارافىننىغا يۇگەپ كەسمە ئېلىش ماشىنىسى	دانە	1
سۈڭە قان ئېقىمىنى رەسىمگە ئېلىش ئاپپاراتى	دانە	1	ناركوز ئاپپاراتى	دانە	1
12 بارماق ئۆچەي، ئاشقازان ئەينەكى	دانە	1	ئېلېكتر يۈگەك سوققۇچ ھەرىسى	دانە	1
توكلۇق مۇقىم تېمپېراتۇرىلىق قۇرۇتۇش ساندۇقى	دانە	1	ئورتاق تەۋرىنىشلىك ئۆچقۇن بىلەن داۋالاش ماشىنىسى	دانە	1
كاڭقەن تەۋرەنگۈچ	دانە	1	قىسقا دولقۇنلۇق داۋالاش ئەسۋابى	دانە	1
مىكروسكوپ (ئىمپورت قىلىنغان، ئېلىمىزدە ئىشلەنگەن)	دانە	3	ئۈلترا ئاۋاز دولقۇن بىلەن داۋالاش ئەسۋابى	دانە	1
ئۆستۇرۇش ساندۇقى	دانە	1	ئاۋاز چاستوتىسى ئارقىلىق داۋالاش ئەسۋابى	دانە	2
مەركەزدىن قاچما تىندۇرغۇچ	دانە	1	تۆزاقلىق توكلۇق داۋالاش ئەسۋابى	دانە	1
ئېلېكترىك سېنتىرافۇگا	دانە	1	تۆۋەن چاستوتىلىق ئۇنۇمبرسال داۋالاش ئەسۋابى	دانە	1
تۆزاقلىق تېمپېراتۇرا ساندۇقى	دانە	2	ئۈلترا قىسقا دولقۇن	دانە	1
تۆر ئېلېكترى بىلەن رەڭ سېلىشتۇرۇش ئەسۋابى	دانە	1	ئېلېكتر ئېمپۇلىس ئەسۋابى	دانە	1
4 كۆزلۈك سايىسىز چىراغ	دانە	1	ئاشقازان يۇيۇش ماشىنىسى	دانە	1

كۆپ ئىقتىدارلىق ئوپېراتسىيە كارۋىتى	دانە	2	ئۇششاقلاش ماشىنىسى	دانە	1
لازىر نۇرلۇق داۋالاش ماشىنىسى	دانە	1	«YK — 10» تېپلىق يۇقىرى سۈرئەتلىك يەل بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان چىش بۇرغىسى	دانە	1
5 ئەزالى ئۈنۈمۈرسال داۋالىش ماشىنىسى	دانە	1	ماشىنا ئەسۋاب ئىشكاپى	دانە	2
يۈرەك ۋېكتوگرام ئاپپاراتى	دانە	1	بالىلارنىڭ بويىنى - ئېغىرلىقىنى ئۆلچەش تارازىسى	دانە	1
A تىپلىق ئۇلترا ئاۋازلىق تەكشۈرۈش ئاپپاراتى	دانە	1	چوڭلارنىڭ بويىنى - ئېغىرلىقىنى ئۆلچەش تارازىسى	دانە	2
ئۇلترا بىنەپشە نۇر ئاپپاراتى	دانە	1	قۇنقۇزۇش ئاپتوموبىلى	دانە	2
B تىپلىق ئۇلترا ئاۋازلىق ئاپپارات	دانە	1	ئوكسىگېن قاچىسى	دانە	6

ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 26 — 4

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
دوختۇرخانا باشلىقى	جاۋ جىندۇ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ يۇنچېڭ ناھىيىسى	1950.3 — 1955.5
	شۇ شېڭلىيەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى لىشى ناھىيىسى	1955.5 — 1966.10
	لىيالىڭ بىن	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جيۇچۈەن ناھىيىسى	1983.11 — 1989.4
	ۋالىڭ فاشېڭ	ئەر	خەنزۇ	شەندۇڭ جۇشيەن ناھىيىسى	1989.4 —
مۇئاۋىن دوختۇرخانا باشلىقى	شۇ شېڭلىيەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى لىشى ناھىيىسى	1969.4 — 1979.4
	چى لىيەنجى	ئايال	خەنزۇ	شەندۇڭ پېشەن ناھىيىسى	1969.4 — 1976.10
	ما يىسەي	ئەر	خۇيزۇ	سانجى شەھىرى	1969.4 — 1973.5
	يالىڭ گۇيىيىڭ	ئايال	خەنزۇ	سەنشى	1969.4 — 1973.5
	دۇڭ ئەيسىن	ئەر	خەنزۇ	فۇجيەن فۇجۇ شەھىرى	1979.5 — 1982.3
	جى شۇشى	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جاڭيې ناھىيىسى	1980.2 — 1985.11
	چېن يەن	ئەر	خەنزۇ	شاڭخەي چۈەنشيا ناھىيىسى	1984.8 — 1986.8
	ۋالىڭ فىڭپىڭ	ئايال	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسى	1987.7 — 1989.2
	مەھمۇت پالتا	ئەر	ئۇيغۇر	ئۈچتۇرپان ناھىيىسى	1980.2 —
	يەن يۈچىن	ئايال	خەنزۇ	سەنشى	1987.5 —
	سارىم مەھمەتسەيىت	ئايال	ئۇيغۇر	ئاتۇش شەھىرى	1990.9 —

4 . ناھىيىلىك ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى

1985 - يىلى ئونسۇ بازارلىق ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا 3 ئۇيغۇر تېبابەت خادىمى بار ئىدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تېببىي داۋالاش - سەھىيە ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، 1990 - يىل 6 - ئايدا ئونسۇ ناھىيىلىك ئۇيغۇر تېبابەت دوختۇرخانىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى، دوختۇرخانا بۆلۈم دەرىجىلىك بولدى. 1990 - يىلنىڭ ئاخىرىدا مەركۇر دوختۇرخانىنىڭ ئامبۇلاتورىيە ۋە دورىخانىسىنىڭ كۆلىمى 210 كۋادرات مېتىرغا؛ تېببىي خادىمى 8گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ۋراچ بىر، فېلدشىر 5، ھەربىچە داۋالاش فېلدشىرى بىر، باشقا خادىم بىر.

5 . يېزا، بازارلىق شىپاخانىلار

قىزىل يېزىلىق شىپاخانا — 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە ئالغا دەسلەپ قۇرۇلغان يېزىلىق شىپاخانا. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە گۈڭشىلاردا شىپاخانا قۇرۇلدى. كۆپىنچىسى خەلقنىڭ ئۆيلىرىنى ئىجارە ئېلىپ ئىشلەتتى، كۆلىمى كىچىكرەك، تېببىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى ئاددىي ئىدى. 60 - يىللاردىن باشلاپ، شىپاخانىلارنىڭ داۋالاشتا ئىشلىتىلىدىغان ئۆيلىرى پەيدىنپەي ئۆزگەرتىپ سېلىندى ياكى كېڭەيتىلدى، شىپاخانىلارغا ھەرخىل تېببىي داۋالاش ماشىنا - سايمانلىرى ھەقسىز سەپلەپ بېرىلدى. 70 - يىللاردا گۈڭشي شىپاخانىلىرى ئاساسىي جەھەتتىن گۈڭشىلارنىڭ تېببىي داۋالاش - سەھىيە خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان مەركەز بولۇپ قالدى. جام يېزىلىق شىپاخانا ۋىلايەتلىك سەھىيە باشقارمىسى تەرىپىدىن نۆقتىلىق قۇرۇلىدىغان شىپاخانىلارنىڭ بىرى قىلىپ بېكىتىلدى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 10 يېزا - بازارلىق شىپاخانىنىڭ داۋالاشتا پايدىلىنىلىدىغان ئۈيى 8760 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئامبۇلاتورىيە 3130 كۋادرات مېتىر، كېسەلخانا 2470 كۋادرات مېتىر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئولتۇراق ئۈيى 3160 كۋادرات مېتىر؛ ھەرخىل داۋالاش ئۈسكۈنىسى 156 گە، كېسەل كارىۋىتى 150 كە، سەھىيە - تېخنىكا خادىمى 129 غا؛ كەنت تېببىي داۋالاش نۆقتىسى 115كە، يېزا - كەنت دوختۇرى 157گە يەتتى.

يېزا - بازارلىق شىپاخانىلارنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 26 — 5

نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	70 - يىللار		80 - يىللار		1990 - يىللار		ئۈي كۆلىمى (كۋادرات مېتىر)			
		خادىم	كارىۋات	خادىم	كارىۋات	خادىم	كارىۋات	جەمئىي	ئامبۇلاتورىيە	كېسەل خانا	ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتقى
قىزىل يېزىلىق شىپاخانا	1956 - يىلى	11	10	15	20	16	24	1140	290	470	380
يوزدۆڭ يېزىلىق شىپاخانا	1957 - يىلى	7	7	10	10	10	12	850	300	300	250
ئارال يېزىلىق شىپاخانا	1957 - يىلى	10	10	13	20	17	24	1730	380	550	800
جام يېزىلىق شىپاخانا	1958 - يىلى	10	12	23	20	18	24	930	370	260	300
تۇمشۇق يېزىلىق شىپاخانا	1958 - يىلى	10	10	11	15	12	18	1230	480	350	400
توخۇلا يېزىلىق شىپاخانا	1971 - يىلى	6	4	16	15	9	8	250	250	—	—

گۇلئاۋات بېزە-لىق شىپاخانا	1971 ـ يىلى	10	10	—	63	119	135	129	180	8760	3130	2470	3160
ئونسۇ بازارلىق شىپاخانا	1973 ـ يىلى	4	—	7	3	8	6	150	150	—	—		
جاغراق بېزە-لىق شىپاخانا	1981 ـ يىلى	—	—	8	11	11	14	230	970	240	500		
ئىشلەمچى بېزىلىق شىپا-خانا	1985 ـ يىلى	—	—	5	6	11	12	340	590	—	250		
جەمئىي		68	63	119	135	129	180	3130	8760	2470	3160		

6 . دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى (فېرمىلىرى) شىپاخانىلىرى

ناھىيە تەۋەسىدىكى 12 دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانى (فېرمىسى) قۇرۇلغان كۈندىن تارتىپلا شىپاخانا قۇرۇلدى. 1990 ـ يىلغا كەلگەندە شىپاخانا 12گە، ئۆي ـ ئىمارەت كۆلىمى 3880 كۋادرات مېتىرغا، كېسەل كارىۋىتى 32 گە يەتتى، تېببىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى ئاساسىي جەھەتتىن تولۇق، ئومۇمىي سەھىيە ـ تېخنىكا خادىمى 40 قا يەتتى.

7 . كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار تېببىي پونكىتلىرى

ئاشلىق ئىدارىسى، سېمونت زاۋۇتى، چاقماقتاش كۆمۈر كېنى، بۆزدۆك كۆمۈر كېنى، كىچىك تېرەك كۆمۈر كېنى، تېرەك سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن ئىبارەت 6 كارخانا ۋە ناھىيىلىك 1 ـ، 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپلەر، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى، مىللىي يەسلى، كەسپىي تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن ئىبارەت 5 كەسپىي ئورۇندا تېببىي پونكىت قۇرۇلدى. ئۇلاردا ئادەتتىكى تېببىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى، 1 — 2 ئېغىزدىن ئۆي ۋە 1 — 2 تېببىي خادىم بار، بۇ پونكىتلار ئۆز ئورنىنىڭ كېسەل داۋالاش، سەھىيە، ساقلىق ساقلاش ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيلەش قاتارلىق خىزمەتلىرىنى ئوستىگە ئالغان.

8 . يەككە تېببىي داۋالاش ئامبۇلاتورىيىلىرى

ناھىيە بويىچە يەككە تېببىي داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسى 12 بولۇپ، جەمئىي 12 ئادەم ئىشلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر تېبابەت ئامبۇلاتورىيىسى 2، غەرب تېبابىتى ئامبۇلاتورىيىسى 2، جۇڭگو تېبابىتى ئامبۇلاتورىيىسى 4، جۇڭگوچە ـ غەربچە داۋالاش ئامبۇلاتورىيىسى 2، چىش كېسەللىكلىرى ئامبۇلاتورىيىسى 2. بۇلارنىڭ ئىچ بۇرۇنقىسى 1986 ـ يىلى، ئىچ كېپىنكىسى 1990 ـ يىلى، كۆپىنچىسى 1988 ـ يىلى قۇرۇلدى. تىجارەت رەسمىيەتلىرى تولۇق، ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى بەرگەن تېبابەتچىلىك ئىجازەتنامىسى ۋە سودا ـ سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى بەرگەن تىجارەت كىنىشكىسى بار، شۇنداقلا ئامبۇلاتورىيە خوجايىنلىرى ۋىلايەتلىك سەھىيە باشقارمىسىنىڭ نەزەرىيە ۋە كىلىنىك ئىمتىھانىدىن ئۆتكەن، ئۇلار پارتىيىنىڭ ۋە دۆلەتنىڭ تېببىي داۋالاش ـ سەھىيە خىزمىتىگە دائىر قائىدە، سىياسەتلىرىنى ئىجرا قىلىدۇ، قانۇن ـ قائىدە بويىچە ئىش قىلىدۇ. مۇلازىمەت پوزىتسىيىسى خېلى ياخشى، داۋالاش جەھەتتە ناھايىتى ئاز ھادىسە سادىر قىلىدۇ.

Ⅱ باب

تېببىي داۋالاش

§ 1 . تېببىي داۋالاش تۈزۈمى

1. ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش

مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشىنىڭ 1952 - يىلدىكى «مەملىكەت بويىچە ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى، پارتىيە - گۇرۇھلار، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ھەم ئۇلارغا قاراشلىق كەسپىي ئورۇنلاردىكى دۆلەت خىزمەتچىلىرىنى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالاش تۈزۈمىنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى يوليورۇق» نىڭ روھىغا ئاساسەن، 1954 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى، كەسپىي ئورۇنلارنىڭ خىزمەتچىلىرىنى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالاش يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى 2102 كىشى (قېتىم) ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالاندى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشنى باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى، 50 ئورۇن، 720 كىشىنىڭ ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولۇشى قارار قىلىندى ھەمدە ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەر قانداق تېببىي داۋالاش ئورنىدا داۋالىنىشقا بولىدۇ، داۋالىنىش خىراجىتى تولۇق ئاتچوت قىلىنىدۇ، كونكرېت كەسپىي ئىشلارنى ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى بېجىرىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. 1972 - يىلى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالاشتىن بەھرىمەن بولىدىغان كادىر، ئىشچى - خىزمەتچى 1250 كە، يىللىق داۋالىنىش چىقىمى 22 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى داۋالىنىش خىراجىتى يىلمۇ يىل نورمىدىن ئېشىپ كېتىش مەسىلىسىنى تۈگىتىش ئۈچۈن، 1983 - يىلدىن ئېتىبارەن ناھىيە بازىرىدىكى ئورۇنلاردا ئىشلەيدىغان ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولىدىغان خادىملار ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدىلا داۋالىنىشقا بولىدۇ، دەپ قارار چىقاردى، شۇنىڭ بىلەن داۋالىنىش خىراجىتى ئازىيىشقا باشلىدى. 1985 - يىلى مەمۇرىي مەھكىمە تەستىقلاپ تارقاتقان ۋىلايەتلىك مالىيە باشقارمىسى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ «ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشنى باشقۇرۇشنى ئىسلاھ قىلىش لايىھىسى (سىناق نۇسخىسى) توغرىسىدا دوكلات» نىڭ روھىغا ئاساسەن، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشنى باشقۇرۇشنى ئىسلاھ قىلىش توغرىسىدىكى لايىھىسى (سىناق نۇسخىسى)» تۈزۈپ چىقىلدى، لايىھىدە ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش چىقىمىنىڭ %50نى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى، %50نى ئورۇنلار ھۆددىگە ئالىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. 1986 - يىلى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش چىقىمىنى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىغا ھۆددىگە بېرىش، «چىقىم ئېشىپ كەتسە تولۇقلاپ بەرمەسلىك، ئېشىنىپ قالغىنىنى دوختۇرخانىغا مۇكاپات بېرىش» تىن ئىبارەت باشقۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلۇپ، «دوختۇرخانا پۇل خەجلەيدىغان، سەھىيە ئىدارىسى ھېساب ئۆتكۈزىدىغان، مالىيە ئىدارىسى ئاتچوت قىلىدىغان» پاسسىپ ھالەتنى ئۆزگەرتىش قارار قىلىندى. بىراق مۇشۇنداق قىلغان بىلەنمۇ داۋالاش چىقىمى يەنىلا ئېشىپ كېتىۋەردى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەم ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش خىراجىتىنى مۇۋاپىق

ئىشلىتىش، ھەم ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تەن ساغلاملىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، 1990 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىدا «ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشنى باشقۇرۇش چارىسىغا دائىر ۋاقىتلىق بەلگىلىمىسى»نى ئېلان قىلدى، بۇ بەلگىلىمىدە ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشنى شەخسلەرنىڭ ئىش ھەققى بىلەن چېتىش چارىسىنى يولغا قويۇش قارار قىلىندى. بۇنىڭ كونكرېت ئۇلچىمى مۇنداق بەلگىلەندى. ئىستاژى 10 يىلغا يەتمىگەنلەر داۋالىنىش چىقىمىنىڭ %30نى ئۆستىگە ئالىدۇ، %70نى دۆلەت ئۆستىگە ئالىدۇ؛ ئىستاژى 10 يىلدىن كۆپ، 20 يىلغا يەتمىگەنلەر داۋالىنىش چىقىمىنىڭ %20نى ئۆستىگە ئالىدۇ، %80نى دۆلەت ئۆستىگە ئالىدۇ؛ ئىستاژى 20 يىلدىن كۆپ، 30 يىلغا يەتمىگەنلەر داۋالىنىش چىقىمىنىڭ %10نى ئۆستىگە ئالىدۇ، %90نى دۆلەت ئۆستىگە ئالىدۇ؛ ئىستاژى 30 يىلدىن ئاشقانلارنىڭ داۋالىنىش چىقىمىنى دۆلەت پۈتۈنلەي ئۆستىگە ئالىدۇ؛ ئومۇمنىڭ ئىشى بىلەن يارىلانغان ياكى خەتەردىن، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش يولىدا ئاغرىپ قالغانلارنىڭ داۋالىنىش چىقىمىنى پۈتۈنلەي دۆلەت ئۆستىگە ئالىدۇ؛ ھۆكۈمەت خىراجىتىگە رېتسىپ يېزىش 3 كۈنلۈك دورا بېرىش بىلەنلا چەكلىنىدۇ، ھەر قېتىمدا رېتسىپقا يېزىلىدىغان غەربچە دورىنىڭ قىممىتى تەخمىنەن 5 يۈەن، جۇڭيى دورىسى تەخمىنەن 7 يۈەن ئەتراپىدا تىزگىنلىنىدۇ، مۇشۇ چەك دائىرىسىدىكى چىقىم يۇقىرىدىكى بەلگىلىمە بويىچە بېجىرىلىدۇ، چەكتىن ئېشىپ كەتكەن قىسمىنى شەخسلەر ئۆزى تۆلەيدۇ. 1955 ـ يىلى ناھىيە بويىچە ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىدىغانلار 720 بولۇپ، جەمئىي 110 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىنغانىدى، يەنى كىشى بېشىغا 25 يۈەندىن توغرا كەلگەنىدى. 1990 ـ يىلى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىدىغانلار 5415 بولۇپ، جەمئىي 433 مىڭ 200 يۈەن چىقىم قىلىنىدى، يەنى كىشى بېشىغا 80 يۈەندىن توغرا كەلدى.

2. ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش

1958 ـ يىلدىكى گۈڭشې قۇرۇش دولقۇنىدا، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى يېزىلاردا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش تۈزۈمىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويدى. شۇ يىلى ئارال گۈڭشېسىدا ھەممىدىن ئاۋۋال ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش سىناق قىلىندى. 1961 ـ يىلى جام گۈڭشېسىدا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلدى. 1962 ـ يىل مەركەزنىڭ «يېزىلاردىكى خەلق گۈڭشېلىرىنىڭ خىزمەت نىزامى» (60 ماددا) چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش تۈزۈمى ناھىيىگە قاراشلىق يېزىلاردا تېزدىن ئومۇملاشتۇرۇلدى، گۈڭشې يولغا قويۇش ۋە باشقۇرۇش ئاساس قىلىندى، بەزى جايلاردا گۈڭشې يولغا قويۇش، ئەترەتلەر باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. داۋالىنىش خىراجىتى جەھەتتە كوللېكتىپ بىلەن شەخسلەر ئورتاق زېممىتىگە ئېلىش، ھەربىر كىشى ھەر يىلى 1.50 — 3.00 يۈەنگىچە داۋالىنىش ھەققى تاپشۇرۇش، قالغان قىسمىنى كوللېكتىپنىڭ پاراۋانلىق فوندىدىن قالدۇرۇش، گۈڭشې، چوڭ ئەترەتلەر بىر تۇتاش يىغىپ باشقۇرۇش ۋە ئىشلىتىش چارىسى قوللىنىلدى. 1970 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 6 گۈڭشې، 96 چوڭ ئەترەت ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى يولغا قويدى، ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشقا قاتناشقانلار ئومۇمىي نوپۇسنىڭ %90نى ئىگىلىدى. تۇمشۇق گۈڭشېسىدا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشقا قاتناشقانلار ئەڭ كۆپ بولۇپ، 10 چوڭ ئەترەت، 39 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى، 5 چارۋىچىلىق ئەترىتىدىن 7349 كىشى ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشقا قاتناشتى. 1974 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 22 — 25 ـ كۈنىگىچە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت تۇمشۇق گۈڭشېسى بىلەن ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىدا «ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى مۇستەھكەملەپ، يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» بويىچە ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىپ، گۈڭشې ئەترەتلەرنى ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى يولغا قويۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. 1977 ـ يىلى ناھىيە بويىچە %98 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 80 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، گۈڭشې، چوڭ ئەترەتلەر ھەمكارلىشىپ داۋالىنىشنى توختىتىپ

قويدى.

3 . ھەقسىز داۋالاش

ئونىۋ ناھىيىسى 1954 - يىلدىن باشلاپ ھەقسىز داۋالاشنى يولغا قويدى. قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر، نەپەقە بېرىلمەيدىغان ئائىلىلەر، 5 تە كاپالەتلەندۈرۈلمەيدىغان ئائىلىلەردىن باشقا، تۇغۇتلۇق ئاياللارمۇ ھەقسىز داۋالاش ئوبيېكتى قىلىنىدى. ھەقسىز داۋالىنىدىغانلار يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ داۋالاش چىقىمىنى ئازايتىش ياكى كەچۈرۈم قىلىش ھەققىدە ئىسپات بېرىپ بېرىشى، سەھىيە ئىدارىسىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىنىڭ داۋالىشىغا تونۇشتۇرۇلىدىغان، داۋالىنىش چىقىمىنى سەھىيە ئىدارىسى ھېسابلايدىغان، ناھىيىلىك مالىيە پۇل ئاجرىتىپ بېرىدىغان بولىدى. شۇ يىلى 488 كىشى (قېتىم) ھەقسىز داۋالاندى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانا ئامبولاتورىيىدە 366 كىشىنىڭ كېسىلىنى ھەقسىز داۋالىدى، 22 كىشىنى ياتاقتا ئېلىپ ھەقسىز داۋالىدى، جەمئىي 1098 ئادەم (قېتىم) نى ھەقسىز داۋالىدى، ئازايتىلغان ۋە كەچۈرۈم قىلىنغان داۋالىنىش چىقىمى 4424 يۈەنگە يەتتى. 60 — 70 - يىللاردا يېزىلاردا ئاياللارنىڭ بالىياتقۇسى چىقىپ قېلىش، باش تەمرەتكىسى، قارا تەمرەتكە قاتارلىق كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولغانلار ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى ۋە مۇشۇ خىل كېسىلى بارلار ھەقسىز داۋالاندى. 1984 - يىلدىن بۇيان، ناھىيە مالىيەسىدىن ھەر يىلى 7000 يۈەن پۇل ئاجرىتىلىپ، يېزىلاردىكى 5 تە كاپالەتلەندۈرۈلمەيدىغان ئائىلىلەر، نەپەقە بېرىلمەيدىغان ئائىلىلەر ۋە قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ داۋالىنىشىغا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىنىدى.

4 . توختاملىق داۋالىنىش

1956 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسى توختاملىق داۋالىنىشنى يولغا قويدى. بۇنىڭدا كارخانا ئورۇنلىرى ناھىيىلىك دوختۇرخانا بىلەن توختام ئىمزالايدىغان، كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرى توختاملىق داۋالىنىش تامغىسى بېسىلغان ئىسپاتقا ئاساسەن كېسىلىنى كۆرسىتىدىغان، بۇنىڭغا كېرەكلىك داۋالىنىش چىقىمى ۋە ياتاقتا يېتىش چىقىمىنى دوختۇرخانىنىڭ پۇل ئېلىش ئورنى تىزىملاپ قويىدىغان، ئاي ئاخىرىدا دوختۇرخانا توختامنى ئېلىپ كارخانىغا بېرىپ ھېسابلىشىپ داۋالىنىش ھەققىنى يىغىۋالىدىغان بولدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 8 كارخانا ناھىيىلىك دوختۇرخانا بىلەن داۋالىنىش توختىمى ئىمزالىدى، داۋالىنىدىغان ئادەم 326 گە يەتتى، ئېلىنغان توختاملىق داۋالىنىش خىراجىتى 14 مىڭ 514 يۈەنگە يەتتى. 60 - يىللاردا توختاملىق داۋالىنىش توختاپ قالدى، 70 - يىللاردا قىسمەن كارخانىلار توختاملىق داۋالىنىش تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. توختاملىق داۋالىنىش ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ داۋالىنىشىغا قولايلىق يارىتىپ بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن داۋالىنىش چىقىمى كۆپەيگەك بولۇش، داۋالىنىش خىراجىتىنى ۋاقتىدا تاپشۇرماسلىق ئەھۋالى ئېغىر بولۇش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، 80 - يىللاردا توختاملىق داۋالىنىش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

§ 2 . داۋالاش تېخنىكىسى

1 . غەربچە داۋالاش

گۇاڭشۈ 3 - يىلى (1877 - يىلى) چېچەك چېكىش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، كالا چېچىكى ئەملەشنى يولغا قويغان، غەربچە داۋالاش ئەنە شۇنىڭدىن باشلانغانىدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ناھىيىلىك شىپاخانىسىنىڭ تېببىي داۋالاش سەۋىيىسى تۆۋەن بولغاچقا، ئادەتتىكى دائىم كۆرۈلىدىغان كېسەللەرنىلا داۋالىيالايتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى تېببىي خادىملارنى ئارقا - ئارقىدىن يۆتكەپ كەلدى، ئۆز قۇرۇلۇشىنى چىڭ تۇتۇپ، ئىلايەتلىك 1 - دوختۇرخانا بىلەن داۋالاش بىرلەشمە گەۋدە مۇناسىۋىتى ئورنىتىپ، داۋالاش سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈردى. 1965 - يىلى تاشقى كېسەللىكلەر ئوپېراتسىيە بۆلۈمى، لابوراتورىيە تەسىس قىلدى. تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى تۆۋەنكى قورساق ئاددىي ئوپېراتسىيىلىرىنى قىلالايدىغان، تۇغۇت بۆلۈمى قورساقنى يېرىپ تۇغدۇرۇش ئوپېراتسىيىسى، بالىياتقۇ سىرتىدىكى ھامىلىنى ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسىنى قاتارلىق ئوپېراتسىيىلەرنى قىلالايدىغان بولدى. 1968 - يىل 12 - ئايدا جۇڭگوچە داۋالاش بىلەن غەربچە داۋالاشنى بىرلەشتۈرۈپ، قۇلاققا يېڭنە سانجىپ ناركوز قىلىش ئارقىلىق، شالچىلىق مەيدانىنىڭ ئىشچىسى زوربخانىنىڭ بەدىنىدىكى 5 . 22 كىلوگرام ئۆسمىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئوپېراتسىيە قىلىپ ئېلىۋەتتى. 1978 - يىل 6 - ئايدا توك سوقۇۋېتىش تۇپەيلىدىن يۈرەك سوقۇشى توختاپ قالغىنىغا 16 مىنۇت بولغان بىر كىشىنى قۇتقۇزۇۋالدى. غەربچە ئامبۇلاتورىيىسىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 131 مىڭ 300 ئادەم (قېتىم) گە، كۈندىلىك ئوتتۇرىچە كېسەل كۆرۈش مىقدارى 180 ئادەم (قېتىم) گە، ياتاقتا يېتىپ داۋالانغانلاردىن كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ياتاقتىن چىققانلار 12 ئادەم (قېتىم) گە، يىللىق ئوتتۇرىچە ياتاقتا يېتىپ داۋالانغانلار 6200 ئادەم (قېتىم) گە، كېسەللەرنىڭ ساقىيىش نىسبىتى 74.3% كە يەتتى، ياتاقتا يېتىپ داۋالانغان كېسەللەرنىڭ ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى 0.8% بولدى.

1990 - يىلغا كەلگەندە ئىچكى بۆلۈم ھەرخىل سەۋەبلەردىن كېلىپ چىققان شوك، كۆپ خىل جىددىي خاراكتېرلىق زەھەرلىنىش، جىگەر قېتىش، بۆرەك ئىقتىدارى ئاجىزلىشىش، كەڭ دائىرىلىك يۈرەك مۇسكۇلى تىقىلمىسى، مىڭە قان تومۇرىدا كۆرۈلگەن تاسادىپىي كېسەللىكلەرنى داۋالاش، يۈرەك كېسىلىنى كۆزىتىش - ئاسراش، تارتىشىشنى دورا ئارقىلىق توگىتىش، ئاشقازان ئېنىكى بىلەن تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى بىمالال بېجىرەلەيدىغان بولدى؛ بالىلار بۆلۈمى ھەرخىل جىددىي، ئېغىر، خەتەرلىك كېسەللەرنى قۇتقۇزۇش، ئۆپكە يالليۇغى، يۈرەك زەخمىلىنىش، زەھەرلىنىش خاراكتېرىدىكى ھەزىم قىلىش ناچارلىشىش قاتارلىق كېسەللىكلەرنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان بولدى؛ تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى ئاشقازانىنىڭ كۆپ قىسمىنى كېسىپ ئېلىۋېتىش، قىزىل ئۆڭگەچ راكى، ئاشقازان راكى ئوپېراتسىيىسى، ئۆچەي يولى كېسەللىكلىرى ئوپېراتسىيىسى، جىگەر قاپلىق قۇرت ئوپېراتسىيىسى، تالنى ياماش ياكى ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسى، قالقان بەزنى پۈتۈنلەي كېسىپ ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسىنى قىلالايدىغان بولدى؛ تۇغۇت بۆلۈمى قورساقنى يېرىپ تۇغدۇرۇش ئوپېراتسىيىسى، بالىياتقۇ سىرتىدىكى ھامىلىنى بىر تەرەپ قىلىش ئوپېراتسىيىسى، غايەت زور تۇخۇمدان ئۆسمىسى ۋە بالىياتقۇنى قىسمەن ياكى تولۇق كېسىپ ئېلىۋېتىش ئوپېراتسىيىسىنى قىلالايدىغان بولدى؛ لابوراتورىيە باكتېرىيىلىك، ۋىرۇس - خىمىيىلىك، ئىممۇنىتېتلىق تەكشۈرۈش، كاربون IV ئوكسىدلىق بىرىكتۈرۈش، ئىنۇنلۇق ئۆلچەپ بېكىتىش، ھاسىلە ئالفا شارى، قان مېيى، قانلىق ئۆستۈرۈش تېخنىكىلىرى بويىچە مەشغۇلات ئېلىپ بارالايدىغان، يىلىغا 21 مىڭ 800 ئادەم (قېتىم) ئۆستىدە خىمىيىلىك تەجرىبە ئىشلىيەلەيدىغان بولدى؛ 5 ئەزا بۆلۈمى بادامسىمان بەزنى كېسىپ ئېلىۋېتىش، كۆزدىكى ئاقنى ئېلىۋېتىش، بۇرۇن مۇنچاق گۆشىنى كېسىپ ئېلىۋېتىش، گلاۋكوما رەڭدار پەردىسىنى تۈزەش ئوپېراتسىيىلىرىنى قىلالايدىغان بولدى؛ رادىئاتسىيە بۆلۈمى ئېلېكتروكادىئوگرامما، ئېلېكترو ئېنسېفالوگرامما، B تىپلىق ئۇلترا ئاۋاز دولقۇنى ئارقىلىق تەكشۈرۈش كەسپىلىرىنى يولغا قويدى، دورا ئاللېرگىيىسى، ئۇلترا بىنەپشە نۇر، ئۇلترا قىسقا دولقۇن، تۇراقلىق - ئىندۇكسىيىلىك توك بىلەن داۋالاش، مىكرو دولقۇن ۋە فىزىكىلىق ئۇسۇل بىلەن داۋالاشنى، شۇنداقلا ئۈزۈقلۇق تەكشۈرۈش، كانايجىنى سۈلفۇرىك بىلەن سايىلاندۇرۇپ رەسىمگە ئېلىش، بالىياتقۇنى سايىلاندۇرۇپ رەسىمگە ئېلىشنى يولغا قويدى، يىلىغا 3900 ئادەم (قېتىم) رەسىمگە ئالدى.

2. جۇڭگوچە داۋالاش

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى چېيەنلۇڭ شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، ھۆكۈمەت باشقۇرىدىغان

دوختۇر، دورا بارلىققا كەلدى. مىنگو دەۋرىدە جۇڭگو تېبابىتى تېۋىپلىرى ئۆز ئالدىغا كېسەل كۆرەتتى، بەزىلىرى دورا ساتاتتى ۋە قوشۇمچە دوختۇرلۇق قىلاتتى، بەزىلىرى ئۆيلىرىدە ژۇسكا ئېسىپ كېسەل كۆرەتتى.

1959 - يىلى توخۇلا شىپاخانىسى جۇڭگو تېبابىتى ئامبۇلاتورىيىسى ئاچتى، بۇ ئامبۇلاتورىيە جۇڭىي ئۆسۈملۈك دورىسى ۋە يېڭە بىلەن داۋالاشنى ئاساس قىلدى. 1963 - يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى جۇڭگو تېبابىتى ئامبۇلاتورىيىسى ئاچتى، ياندۇرقى يىلى بۇ ئامبۇلاتورىيە توخۇلا شىپاخانىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1964 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا توخۇلا شىپاخانىسى ناھىيە بازىرىدا جۇڭگو تېبابىتى ئامبۇلاتورىيىسى ئاچتى، ئامبۇلاتورىيىدە 3 تېۋىپ ئىشلىدى. 1966 - يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى جۇڭگو تېبابىتى شتاتىنى يەنە ئەسلىگە كەلتۈردى. 1969 - يىلى توخۇلا جۇڭگو تېبابىتى ئامبۇلاتورىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، جۇڭىي دورىلىرىنى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى باھاسى بويىچە سېتىۋالدى. 1970 - يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى رەسمىي جۇڭگو تېبابىتى بۆلۈمى تەسىس قىلدى، بۇ بۆلۈمدە 7 جۇڭگو تېبابىتى دوختۇرى ئىشلىدى، ئىچكى بۆلۈمدە 8 جۇڭگو تېبابىتى كېسەل كارىۋىتى ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، يېڭە بىلەن داۋالاش، ئۆۋۈلاپ داۋالاش، جۇڭىي ئۆسۈملۈك دورىلىرى بىلەن داۋالاش يولغا قويۇلدى، يېڭىچە داۋالاش ۋە يېڭىچە يېڭە بىلەن داۋالاش ئۆسۈللىرى ئومۇملاشتۇرۇلدى. 7 كىشىدىن تەركىب تاپقان جۇڭىي دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى 2 قېتىم تاغلىق رايون، تۈزلەڭلىكلەرگە بېرىپ، ناھىيە تەۋەسىدىكى جۇڭىي دورا ئۆسۈملۈكلىرى بايلىقىنىڭ تۈرى، تارقىلىش ئەھۋالى ۋە زاپىسىنى ھەر تەرەپلىمە تەكشۈرۈش ئارقىلىق، يېيىشكە ھەم كېسەل داۋالاشتا ئىشلىتىشكە بولىدىغان 200 نەچچە خىل دورا ئۆسۈملۈكىنى بېكىتىپ چىقتى. شۇ يىلى قۇلاققا يېڭە سانچىپ ناركوز قىلىش ئۇسۇلى بىلەن كېلىنىك ئوپېراتسىيە قىلىش ۋە چىش تارتىش يولغا قويۇلۇپ، 2 ئايالنىڭ تۇخۇمدانىدىكى 22.5 كىلوگرام ۋە 29 كىلوگرام كېلىدىغان ئۆسمە مۇزاپپەقىيەتلىك ئېلىۋېتىلدى. 1971 - يىلى جۇڭگوچە داۋالاش بىلەن غەربچە داۋالاشنى بىرلەشتۈرۈش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. تېببىي داۋالاش گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىنىپ، تۇمشۇق گۈڭشېمىدا تەلۈەبنده ۋە ئادىراسمان بىلەن ياشانغانلاردا بولىدىغان سوزۇلما كاناي يالليۇغىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش تەتقىقاتى قانات يايدۇرۇلدى. 54 كىشى داۋالىنىپ، ساقىيىش نىسبىتى 42.8%كە، ئۇنۇمى كۆرۈنەرلىك بولۇش نىسبىتى 39.29%كە، ئۇنۇمى ياخشى بولۇش نىسبىتى 17.86%كە، ئومۇمىي ئۇنۇم بېرىش نىسبىتى 100%كە يەتتى. 1976 - يىلى جۇڭگو تېبابىتى بۆلۈمى ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمىنىڭ تاپشۇرۇقىغا بىنائەن، غەربچە داۋالاش دوختۇرلىرىنىڭ جۇڭگوچە داۋالاشنى ئۆگىنىشى بويىچە ئىشتىن ئايرىلىپ ئوقۇش كۇرسى ئېچىپ، جۇڭىي ئۆسۈملۈك دورىسى ۋە يېڭە بىلەن داۋالاش ھەققىدە دەرس ئۆتتى، يېڭە ۋە ئۆسۈملۈك دورىلىرى بىلەن داۋالاش ئۆسۈلىنى ئومۇملاشتۇردى. گۇڭشې، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىغا 21 كىشىنى تەربىيىلەپ بەردى. 80 - يىللاردىن بۇيان، جۇڭگو تېبابىتى بۆلۈمى ھەر يىلى ئۆز ئالدىغا 20 نەچچە خىل دورا ئۆسۈملۈك يېغىپ، 20 نەچچە خىل تەييار دورا، 30 نەچچە خىل قاينىتىما دورا ئىشلەپچىقىرىپ، كېلىنىك داۋالاشقا كېرەكلىك دورىغا كاپالەتلىك قىلدى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىنىڭ جۇڭگو تېبابىتى بۆلۈمىدە دوختۇر 9غا يەتتى. بۇ بۆلۈم ھەر كۈنى 30 — 40 كېسەلنى كۆتۈۋالىدۇ. يىلىغا 10 — 12 مىڭ ئادەم (قېتىم) نىڭ كېسىلىنى كۆرىدۇ؛ ھەر كۈنى ئوتتۇرا ھىساب بىلەن 10 — 15 ئادەم (قېتىم) نى يېڭە سانجىپ ۋە ئۆۋۈلاپ داۋالايدۇ، يىلىغا 3000 — 4500 ئادەم (قېتىم) نىڭ كېسىلىنى كۆرىدۇ. يىلىغا 100 ئادەم (قېتىم) نى ياتاقتا ئېلىپ داۋالايدۇ، ياتاقلارنىڭ ئىشلىتىلىش نىسبىتى 80%، ھەربىر كارىۋاتنىڭ يىللىق ئوبوروتى 12 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. جۇڭىي دورىخانىسىنىڭ دائىم ئىشلىتىلىدىغان جۇڭىي ئۆسۈملۈك دورىسى 300 خىلغا، تەييار جۇڭىي دورىسى 200 خىلغا يېتىدۇ.

ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە بولغان داۋالاش ئەھۋالى

جەدۋەل: 26 — 6

يىللار	ياتاقلىق بىمارلار خان ئا. دەم سا. نى	ياتاق تىمن چىققان ئادەم سانى	ساقايغان خان ئا. دەم سا. نى	ساقايغانلار نىسبىتى %	باشقا دوختۇرخانىغا يۆتكەلگەنلەر سانى	كېسەللىي ياخشىلانغان خان ئا. دەم سا. نى	كېسەللىي ياخشىلانغانلار نىسبىتى %	كېسەللىي ئېغىر ئا. دەم سا. نى	كېسەللىي خەتەرلىك ئادەم سانى	ئۆلگەن ئادەم سانى	ئۆلۈش نىسبىتى %	سا. قايغان خان ئادەم سانى
1986	2691	2658	1952	78.9	62	415	16.8	459	282	31	1.8	76
1987	2747	2781	2150	83.7	36	380	14.8	644	409	28	1.1	10
1988	2639	2627	2014	81.8	30	427	17.3	568	411	21	0.9	—
1989	3046	3039	2374	84.9	10	410	14.3	419	204	12	0.4	—
1990	2857	2859	2319	84.4	12	448	13.8	365	94	18	0.5	74

ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىنىڭ 1986 — 1990 - يىلغىچە بولغان داۋالاش خىزمىتى ئەھۋالى

جەدۋەل: 26 — 7　　بىرلىكى: ئادەم (قېتىم)

مەزمۇنى	1986 - يىل	1987 - يىل	1988 - يىل	1989 - يىل	1990 - يىل
ئىچكى بۆلۈم	12494	24099	19516	17524	20744
ناشقى بۆلۈم	4093	5597	5146	5562	7026
بالىلار بۆلۈمى	2690	3230	3059	—	3579
جۇڭگو تېبابىتى بۆلۈمى	5695	6200	3613	6245	5372
يەش ئەزا بۆلۈمى	3716	4540	2651	2569	3690
تېرە كېسەللىكلىرى بۆلۈمى	766	2943	1885	2208	3603
يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى	1987	1944	323	931	618
تۇغۇت بۆلۈمى	3118	5409	5040	7466	7904
دورا يەڭگۈشلەش بۆلۈمى	2641	3382	2304	2934	2177
يېڭە يىللەن داۋالاش	2837	3150	2394	3010	5263
تېز كۆرۈش	1287	1344	2883	1396	1600
يانقۇزۇپ كۆزىتىش	149	192	315	293	377
جىددىي قۇتقۇزۇل. غان ئادەم سانى	20	60	103	109	55
سۈرەتكە ئېلىنىش غىنى	928	1695	2565	2239	3341
رېنتگېنده تەكشۈرۈلگىنى	2371	4302	1986	3047	4790

529	233	556	413	223	باری بونقىسى بىلەن تەكشۈرۈش
3097	2071	2433	1820	1259	ئېلېكتروكار-دىئوگراممۇ
68	—	—	—	—	ۋېكتورام بىلەن تەكشۈرۈش
152	315	—	—	—	ئېلېكتروئېنسېفالوگراممۇ
1686	1269	1277	—	—	B تېپلىق ئۇلترا دولقۇن
4160	3178	4573	3183	2317	فىزىكىلىق داۋالاش
13328	7814	7375	7242	6766	بېئو - خىمىيلىك داۋالاش
20312	16553	19616	1834	113478	قائىدىلىك داۋالاش
363	327	494	123	42	باكتېرىيە
204	225	—	—	—	قان ماسلاش-تۈرۈش
—	256	—	—	—	قان تېپىنى تەكشۈرۈش
114038	87774	90107	82702	168877	ئومۇمىي سان

3 . ئويغۇر تېببابەتچىلىكى

1985 - يىلى ئويغۇر تېببابەتچىلىك ئامبۇلاتورىيىسى ئېچىلدى، 1990 - يىلى قەشقەر، خوتەن قاتارلىق جايلاردىن ئويغۇر تېببابەتچىلىكىدە كۆپ ئىشلىتىلىدىغان 200 نەچچە خىل دورا ئۆسۈملۈك، 80 نەچچە خىل تەييار دورا سېتىۋېلىندى. داۋالاشتا ئويغۇر تېببابەتچىلىكىگە خاس يەرلىك داۋالاش ۋە دورا ئىشلىتىش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، نېرۋا ئاجىزلىقى، ئاشقازان يالليۇغى، بوغۇم يالليۇغى، يۇقىرى قان بېسىمى، دەم سىقىلىش، ئۆپكە يالليۇغى، بۆرەك يالليۇغى، كۆپ خىل تېرە كېسىلى، ھەرخىل سەۋەبتىن بولىدىغان قان ئازلىق، ھەرخىل ئايالار كېسىلى (ھېيىز نورمال بولماسلىق، ھېيىز كەلمەسلىك، بالىياتقۇ بويۇنى يالليۇغى، بالىياتقۇ چىقىپ قېلىش، ئەر - ئايالاردا بولىدىغان تۇغماسلىق كېسىلى) قاتارلىقلار ئوبدان داۋالاندى.

§ 3 . تېببىي داۋالاش قوشۇنى

1. ناھىيە، يېزىلاردىكى سەھىيە - تېخنىكا خادىملىرى

1953 - يىلى ناھىيىلىك شىپاخانىدا 12 سەھىيە خىزمىتى خادىمى بار ئىدى. 1956 - يىلى 25 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 19، مەمۇرىي باشقۇرۇش خادىمى ۋە قارا خىزمەتچى 6.

1970 - يىلى ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىدا 49 سەھىيە خىزمىتى خادىمى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 34 (جۈملىسى تېخنىكا خادىمى 3، غەربىچە داۋالاش ئۇراچى 6، دوختۇر 3، سېستىرا 11، باشقا تېخنىكا خادىمى 2)؛ يېزا - مەيدان شىپاخانىلىرى (پونكىتلىرى) دىكى سەھىيە خىزمىتى خادىمى 112، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 101 (جۈملىسى تېخنىكا خادىمى 2، غەربىچە داۋالاش ئۇراچى 8،

دوختۇر 35، سېستىرا 33، باشقا تېخنىكا خادىمى 23)، مەمۇرىي باشقۇرۇش خادىمى، قارا خىزمەتچى 11.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە سەھىيە سىستېمىسىدىكى ئومۇمىي سەھىيە خىزمەتچىسى 366 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 130، ئاز سانلىق مىللەت 236، ئەر 155، ئايال 211، ئالىي تېخنىكۇمدىن يۇقىرى مەلۇماتلىقلار 13، تېخنىكۇم مەلۇماتىدىكىلەر 132، تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەلۇماتىدىكىلەر 221، جۇڭگو تېبابىتى خادىمى 15، غەربچە داۋالاش ساھەسىدىكىلەر 117، ئۇيغۇر تېبابەت خادىمى 7؛ كاندىدات مۇدىر ۋراچ 3، مەسئۇل ۋراچ 19، ۋراچ 33، فېلدشىر 37، مەسئۇل كۇتكۇچى 6، كۇتكۇچى 37، سېستىرا 74، باشقا تېخنىكا خادىمى 55.

2. يېزا، كەنت دوختۇرلىرى

1968 - يىلى يېزىلاردىكى سانىتار، ساقلىغۇچىلار «يالاڭ ئاياغ دوختۇر» دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. 1970 - يىلى ناھىيە بويىچە 8 گۈڭشې ۋە 8 دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانىدىكى چوڭ ئەترەت (لىيەندۇي) سەھىيە پونكىتى 83، «يالاڭ ئاياغ دوختۇر» 161 ئىدى. 1975 - يىلى «يالاڭ ئاياغ دوختۇر» 182 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال 92، ئاز سانلىق مىللەت خادىم 181، 1977 - يىلى ناھىيە بويىچە «يالاڭ ئاياغ دوختۇر» 247 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال 120، ئاز سانلىق مىللەت خادىم 127؛ 1971 — 1977 - يىلغىچە «يالاڭ ئاياغ دوختۇر»لار ئۇچۇن 60 قارار تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمى ناھىيە تەۋەسىدىكى 157 «يالىڭاياق دوختۇر»دىن ئىمتىھان ئالدى، ئىمتىھاندىن ئۆتكەن 65 كىشىگە يېزا، كەنت دوختۇرى گۇۋاھنامىسى بېرىلدى، ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەنلەر سانىتار دەپ ئاتالدى. يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، يېزا، كەنت دوختۇرلىرى ۋە سانىتارلىرىنىڭ كىرىمى ئازىيىپ كەتمەسۇن ئۈچۇن، ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى سەھىيە كەسپىي ئىشلار خىراجىتىدىن مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ، يېزا، كەنت دوختۇرلىرى ۋە سانىتارلىرىغا نورمىلىق قوشۇمچە يارەم بەردى، ئۇلارنىڭ باشقا كىرىمى داۋالاش ھەققى، نومۇر ھەققى، ئوكۇل ئۇرۇش ھەققى، دورا باھا پەرقى قاتارلىقلاردىن قالدۇرۇلمىدىغان بولدى.

3. يەككە دوختۇرلار

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە يەككە دوختۇر 12گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 4، خەنزۇ 8. ئۇلار ھەر يىلى 10 — 20 مىڭ ئادەم (قېتىم) نىڭ كېسىلىنى داۋالايدۇ. ئۇلار يەرلىك كېسەللىكلەر، زۇكام، زىققىلىق كانايچە يالىلۇغى، بوغۇم يالىلۇغى، ئۆپكە يالىلۇغى، تېرە كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقا ئوستا، ساقايتىش نىسبىتى %60كە يېتىدۇ.

Ⅲ باب

يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش

§ 1. پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش

1953 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسىدە پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش باشلاندى. شۇ يىلى چېچەكنىڭ ئالدىنى ئېلىش يۇزىسىدىن ھەقسىز كالا چېچىكى ئەملەندى، كېزىك، كۆكيۆتەل، تارقىلىشچان مىڭە يالىلۇغى، بالىلار پارالىچ

ۋاكسىنىلىرى ئەملەندى. بۇنىڭ بىلەن چېچەك يوقىتىلدى، كۆكيۆتەل قاتارلىق 5 خىل ئېغىر يۇقۇملۇق كېسەللىك تىزگىنلەندى، بۇ كېسەللىكلەرنىڭ قوزغىلىش نىسبىتى كۆرۈنەرلىك تۆۋەنلىدى. 1972 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا مەخسۇس خادىملار سەپلەپ بېرىلدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاشنى ماسلاشتۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ناھىيە، يېزا، كەنتلەر قاتلاممۇ قاتلام توختام تۈزۈش ئاساسىدىكى مۇكاپاتلاش، جازالاش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش خىزمىتىنى كۈچەيتتى. 1987 - يىلى ناھىيە بويىچە 7 ياشقىچە بولغان بالىلارغا 4 خىل ۋاكسىنا ئەملەش ۋە ۋاكسىنا ئەملەش كارتىسى تۇرغۇزۇش نىسبىتى %85كە يەتتى. 94 مىڭ 707 كىشىگە قىزىل ۋاكسىنىسى، 3 بىرلەشمە ۋاكسىنا، كالىمبت - گىرىۋىن ۋاكسىنىسى ئەملەندى، ۋاكسىنا ئەملىنىش نىسبىتى %94.4كە يەتتى. 1983 — 1987 - يىلغىچە كۆكيۆتەل، قىزىل، قاتما كېسەللىكلىرى كۆرۈلمىدى.

1988 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى 7 ياشقىچە بولغان 31 مىڭ 179 بالىنىڭ 30 مىڭ 867 سىگە كارتا تۇرغۇزۇلدى، كارتا تۇرغۇزۇلۇش نىسبىتى %99كە يەتتى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 22 تۇرۇندا ۋاكسىنا ئەملەش نۇقتىسى تەسىس قىلىنىپ ۋە 3 كارتا، بىر كىنىشكا تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، 7 ياشقىچە بولغان بالىلارغا ئايمۇ ئاي ۋاكسىنا ئەملەندى، بالىلارغا كارتا تۇرغۇزۇش نىسبىتى %99 كە يەتتى. 6650 كىشىگە قىزىل ۋاكسىنىسى ئەملەندى، ۋاكسىنا ئەملىنىش نىسبىتى %95كە يەتتى. شېكەر يالىتىلغان كۆمۈلاچ بىلەن ئەملەش نىسبىتى %95كە يەتتى، 4 ياشلىق بالىلارغا ۋاكسىنا ئەملىنىش نىسبىتى %94كە يەتتى. كۆكيۆتەل، بوغما، قاتما 3 بىرلەشمە ۋاكسىنىسى ئەملەش نىسبىتى %95كە يەتتى. 2 ياشلىق بالىلارغا ۋاكسىنا ئەملىنىش نىسبىتى %95كە يەتتى. 7 ياشقىچە بولغان بالىلارغا كالىمبت - گىرىۋىن ۋاكسىنىسى ئەملىنىش نىسبىتى %93كە يەتتى.

1980 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە بالىلارغا 4 خىل ۋاكسىنا ئەملەش ئەھۋالى (1)

جەدۋەل: 26 — 8

يىللار	قىزىل ۋاكسىنىسىغا ئەملىنىش						كالىمبت - گىرىۋىن ۋاكسىنىسىغا ئەملىنىش					
	ئەملەشكە تېگىش لىك قالدۇم سانى	ئەملەي ئەملەنگەن سانى	ئەملەي ئەملەش نىسبىتى %	كۆچمەتىپ ئەملەشكە قالدۇم سانى	ئەملەي ئەملەنگەن سانى	ئەملەي ئەملەش نىسبىتى%	ئەملەشكە تېگىش لىك قالدۇم سانى	ئەملەي ئەملەنگەن سانى	ئەملەي ئەملەش نىسبىتى %	كۆچمەتىپ ئەملەشكە قالدۇم سانى	ئەملەي ئەملەنگەن سانى	ئەملەي ئەملەش نىسبىتى%
1980	1230	923	75	2622	1978	76	2462	1871	76	2602	1951	75
1981	1329	1010	76	2531	1949	77	2658	2020	76	2531	1898	75
1982	1392	1128	87	2483	1986	80	2783	2254	81	2483	1986	80
1983	1594	1323	83	2501	2501	82	3187	2613	82	2501	2081	83
1984	1789	1514	85	2481	2134	86	3562	3063	86	2481	2185	88
1985	1987	1689	85	2430	2114	87	3773	3245	86	2430	2086	86
1986	3896	3625	93	2599	2313	89	3491	3145	90	2599	2391	92
1987	1625	1569	97	2590	2492	96	3461	3333	96	2590	2490	96

1988	2058	2001	97	2342	3271	98	4298	3935	92	3342	3271	98
1989	2117	2046	97	3110	2988	96	3500	3360	96	3110	3031	98
1990	3252	3081	95	3398	3218	95	3309	3068	93	3493	3236	93

1980 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە بالىلارغا 4 خىل ۋاكسىنا ئەملەش ئەھۋالى (2)

جەدۋەل: 26 — 9

يىللار	شېكەر يالىتىلغان كۆمۈلاچ ئەملەش						كۆكيۆتەل، بوغما، قانما بىرلەشمە ۋاكسىنىسى ئەملەش					
	ئەملىگەن ئادەم سانى	ئەملەش نىسبىتى %	تېگىشلىك ئادەم سانى	ئەملىگەن ئادەم سانى	ئەملەش نىسبىتى%	لىمفا ئادەم سانى	ئەملىگەن ئادەم سانى	ئەملەش نىسبىتى %	تېگىشلىك ئادەم سانى	ئەملىگەن ئادەم سانى	ئەملەش نىسبىتى%	لىمفا ئادەم سانى
1980	2257	77	2432	1848	76	2052	1560	76	2307	1730	75	2052
1981	2437	78	2425	1819	75	2216	1706	77	2376	1806	76	2216
1982	2551	81	2350	1927	82	2319	1878	81	2492	1994	80	2319
1983	2921	82	2419	1957	81	2656	2178	82	2696	2184	81	2656
1984	3265	87	2581	2245	87	2968	2552	86	2846	2419	85	2968
1985	3458	86	2854	2454	86	3144	2735	87	3301	2839	86	3144
1986	3200	92	2919	2627	90	2909	2647	91	3610	3285	91	2909
1987	3105	98	3408	3224	96	2928	2827	99	3890	3810	98	2928
1988	3648	98	3800	3668	97	3470	3402	98	6335	6151	91	3470
1989	3239	98	4239	4057	96	3047	2969	97	4390	4220	96	3047
1990	3076	96	4170	3939	94	2930	2852	97	4103	3897	95	2930

ناھىيە بويىچە 11 يىلدا 4 خىل ۋاكسىنىنىڭ ئىشلىتىلىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 26 — 10

يىللار	شېكەر يالىتىلغان كۆمۈلاچ	ئەملىگەن - كىشى	ئەملەش نىسبىتى%	3 بىرلەشمە ۋاكسىنا	ئەملىگەن - كىشى	ئەملىنىش سانى %	قىزىل ۋاكسىنىسى	ئەملىگەن - كىشى	ئەملىنىش نىسبىتى%	كالىمېت - گېرېئون ۋاكسىنىسى	ئەملىگەن - كىشى	ئەملىنىش نىسبىتى%
1980	10530	7017	66.6	15920	6368	40	7260	2901	39.96	7650	3822	49.96
1981	11100	7400	66.7	17260	6902	39.99	7400	2959	39.99	7840	3918	49.97
1982	12150	8100	66.7	18960	7582	39.99	7790	3114	39.97	8470	4240	50

49.99	4694	9390	39.98	3374	8440	40	8691	21730	66.6	9057	13590	1983
49.96	5248	10500	40	3648	9120	39.99	10017	25050	66.7	10702	16060	1984
49.96	5331	10670	39.98	3803	9510	39.89	11013	27540	66.7	11306	19960	1985
49.98	5533	11070	39.99	5938	9510	39.99	11197	2800	66.6	11427	17140	1986
49.88	5823	14650	39.97	4061	14850	40	12240	30600	66.7	12222	18340	1987
49.97	7260	14420	40	5272	10160	40	16283	40710	66.7	14307	21460	1988
49.97	6391	12790	39.98	5034	13180	39.99	13022	32560	66.7	13423	20140	1989
44.84	6304	14200	34.78	6299	12590	38.55	12225	31790	32.5	12811	39445	1990

§ 2 . يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

1. يەرلىك پوقاق

1966 - يىلى ناھىيىلىك يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 60 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، ئاھالىلەر ئارىسىدىكى يەرلىك پوقاق كېسىلى نۇقتىلىق داۋالاندى.

1973 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى يەرلىك كېسەللىكلەر بۆلۈمى قۇرۇپ، يەرلىك پوقاق كېسىلىنى داۋالاش ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەشكىللىشى ئارقىسىدا، ناھىيىلىك تۈز زاۋۇتى يود قوشۇلغان تۈز ئىشلەپچىقىرىپ، تۈز باھاسىنى تۆۋەنلىتىپ، ئاھالىلەرنىڭ يود قوشۇلغان تۈز ئىستېمال قىلىش مەسلىسىنى ھەل قىلدى.

1980 - يىلى يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ بېتەكچىلىكىدە، يەرلىك پوقاق كېسىلى تۈنجى قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 103 مىڭ 346 كىشى تەكشۈرۈلدى. 80 مىڭ 534 كىشىگە يودلۇق ماي ئوكۇلى ئۇرۇلدى، ئوكۇل ئۇرۇش نىسبىتى 58.3% كە يەتتى؛ تەكشۈرۈشتە 32 مىڭ 179 كىشىنىڭ پوقاق كېسىلى بارلىقى مەلۇم بولدى، پوقاق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 31% بولدى؛ قالقان بېزى يوغىناپ قالغان ئادەم 44 مىڭ 599، قالقان بەزنىڭ يوغىناپ قېلىش نىسبىتى 43% بولۇپ چىقتى.

1983 - يىلى 2 - قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى، تەكشۈرۈشتە يودلۇق ماي ئوكۇلى ئۇرۇلۇش نىسبىتى 31.2%، پوقاق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 14.3%، قالقان بېزى يوغىناپ قېلىش نىسبىتى 24.7% ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى. دېمەك پوقاق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 1980 - يىلدىكىدىن 16.7%، قالقان بېزى يوغىناپ قېلىش نىسبىتى 13.3% تۆۋەنلىگەن. يودلۇق ماي ئوكۇلى ئۇرۇشنى ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن بىللە، يود قوشۇلغان تۈز ئىستېمال قىلىش تەشۋىق قىلىندى ۋە ئومۇملاشتۇرۇلدى. تەكشۈرۈلگەن 15 مىڭ 695 ئائىلە ئىچىدە يود قوشۇلغان تۈز ئىستېمال قىلىدىغان ئائىلە 4791 بولۇپ، ئومۇمىي تەكشۈرۈلگەن ئائىلىنىڭ 30.5% نى ئىگىلىدى، ناھىيە بازىرىدا يود قوشۇلغان تۈز ئىستېمال قىلىدىغان ئائىلە نىسبىتى 82.3% كە يەتتى. 1990 - يىلى ئۇنىۋېرسال ناھىيىسى يود يېتىشمەسلىكتىن بولىدىغان كېسەللىكلەرنى كۆزىتىش بويىچە مەملىكەتلىك نۇقتىلىق ناھىيە دەپ بېكىتىلدى. ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتىنىڭ يەرلىك كېسەللىكلەر ئىشخانىسى كۆزىتىش نۇقتىسىدىكى 1693 كىشىنى ئىنچىكىلەپ ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى، سىرتقا چىقىپ كەتكەنلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، جەمئىي 1577 كىشى تەكشۈرۈلدى، ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش نىسبىتى 93% كە يەتتى، بۇنىڭ

ئىچىدە يوقاق كېسىلى بارلار 598 بولۇپ، يوقاق كېسىلىگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 37.92% بولدى؛ قالقان بېزى يوغىناپ قالغانلار 786 بولۇپ، قالقان بېزى يوغىناپ قېلىش نىسبىتى 49.84% بولدى. 13 — 14 ياشلىق 50 بالىنىڭ، چوڭلاردىن 50 كىشىنىڭ، 14 — 15 ياشلىق 34 بالىنىڭ سۈيدۈك ئەۋرىشكىسى ئېلىندى، 50 نۇسخا سۈ، تۈپراق، كۆمىسقوناق، بۇغداي ئەۋرىشكىسى ئېلىندى. سەھىيە مىنىستىرلىكى چۈشۈرگەن ۋەزىپە تولۇق ئورۇندالدى.

2. يەرلىك فتوردىن زەھەرلىنىش

يەرلىك فتوردىن زەھەرلىنىش كېسىلى خېلى كەڭ تارقالغان بولۇپ، ئۇ، ئاساسلىقى، فتورلۇق چىش دېغى ۋە فتورلۇق سۇ ئىچىش كېسىلى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ، مۇنداق كېسەللىكلەر تۈپراق ۋە سۇ تەركىبىدىكى فتور مىقدارىنىڭ نورمال قىممىتىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكىدىن پەيدا بولىدۇ. 1982 - يىلى ۋىلايەتلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ كونكرېت يېتەكچىلىكىدە 10 يېزا، 92 كەنتنىڭ سۇ مەنبەسىدىكى فتور مىقدارىنى ئۆلچەپ بېكىتىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى، نەتىجىدە 62 كەنتنىڭ سۇ مەنبەسىدىكى فتور مىقدارىنىڭ نورمال قىممەتتىن ئېشىپ كەتكەنلىكى، بۇنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىغانلار 64 مىڭ 591 گە يېتىپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 3.% 50نى ئىگىلىگەنلىكى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ تەركىبىدىكى فتور مىقدارى 2.00ppm — 1.01 بولغان چوڭ ئەترەت 38 بولۇپ، 31 مىڭ 200 كىشى بۇنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىغان، فتور مىقدارى 4.00ppm — 2.01 بولغان چوڭ ئەترەت 20 بولۇپ، 29 مىڭ 585 كىشى بۇنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىغان، فتور مىقدارى 4.01ppmدىن يۇقىرى بولغان چوڭ ئەترەت 4 بولۇپ، 3706 كىشى بۇنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىغان. فتور مىقدارى يۇقىرى سۇنىڭ كۆپىنچىسى تېبىز قاتلام (70 مېتىردىن يۇقىرى) دىكى يەر ئاستى سۈيى بولۇپ، تەركىبىدىكى فتور مىقدارى ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 0.99ppm، ئەڭ كۆپ بولغاندا 5.4ppm بولغان. قىسمەن بۆلاق سۈلىرىنىڭ تەركىبىدە فتور مىقدارى ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 0.905ppm، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 2.78ppmغا يەتكەن؛ ئۆستەڭ، كۆل سۈيى تەركىبىدىكى فتور مىقدارى ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 0.73ppm، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 2.07ppm غا يەتكەن.

1982 - يىل 3 - ئايدا ئاپتونوم رايون ئاقسۇ ۋىلايىتىدە يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش بويىچە خىزمەت يىغىنى ئاچتى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بادەي ۋە يىغىنغا قاتناشقان ۋەكىللەر ئونسۇ ناھىيىسىگە بېرىپ كۆزدىن كەچۈردى ھەم كېسەللىك ئەھۋالىنى ئىگىلىدى. ئارقىدىنلا سۈچىلىق نازارىتىنىڭ نازىرى باشچىلىقىدىكى قۇرۇلۇش - تېخنىكا خادىملىرى ئونسۇ ناھىيىسىگە ئالايىتەن كېلىپ بازاردا سۇنى ياخشىلاش لايىھىسىنى مەخسۇس مۇھاكىمە قىلىپ بېكىتتى. ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىدە كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - سۇنى ياخشىلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. 7 - ئايدا سۈچىلىق نازارىتى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ناھىيە بازىرىنىڭ سۇيىنى ياخشىلاش لايىھىسىنى تەستىقلىدى. دۆلەتنىڭ 800 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىشى بىلەن، سۇنى ياخشىلاش قۇرۇلۇشى شۇ يىلى باشلاندى. ناھىيە بويىچە بازار - يېزىلاردىمۇ سۇنى ياخشىلاش ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى.

1983 - يىل 10 - ئايدا 13 كىلومېتىر غول تۇرۇبا ياتقۇزۇش ئىشى تاماملاندى، تۇرۇبىنىڭ كۇندىلىك سۇ يەتكۈزۈش مىقدارى ئادەتتە 15 مىڭ كۇب مېتىرغا، ئەڭ كۆپ بولغاندا 18 مىڭ كۇب مېتىرغا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن 19 مىڭ ئادەم فتور مىقدارى تۆۋەن سۇ ئىستېمال قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتى، سۇ تەركىبىدىكى فتور مىقدارى 1.05ppm — 0.8 غا چۈشتى. 30 نەچچە قېتىم سۇدىن ئەۋرىشكە ئېلىپ تەكشۈرۈش ئارقىلىق، سۇ تەركىبىدىكى فتور مىقدارىنىڭ 1.00ppm ئۆچۈرۈلىدىغان مۇقىملاشقانلىقى مەلۇم بولدى.

يېزىلاردا كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش - سۇنى ياخشىلاشتا دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسلەر تەڭ تۇتۇش قىلىش قائىدىنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى. 1990 - يىلغىچە 3 مىليون 500 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، 6 جايدا

تۇرۇبا سۈيى قۇرۇلۇشى ياسالدى، 25 مىڭ مېتىر تۇرۇبا ياتقۇزۇلدى، 3 سۇ مۇنارىسى ياسالدى، 3 ئورۇندا سۇ تازىلاش ئۈيى ياكى سۇ پومپىسى ئۈيى سېلىندى، 5 پولات چۆنقىلىق بېتون كۆلچەك ياسالدى، ئۇلارنىڭ سۇ ساقلاش مىقدارى 1800 كۇب مېتىر، 6 ماشىنىلاشقان قۇدۇق قېزىلىپ، 45 مىڭ ئادەمنىڭ سۇ ئىستېمال قىلىش مەسلىسى، 3675 ياسما قۇدۇق قېزىلىپ، 13 مىڭ 415 ئادەمنىڭ سۇ ئىستېمال قىلىش مەسلىسى ھەل قىلىندى، 450 كۆل ئۆزگەرتىلىپ پېڭدىن ياسالىپ، 50 مىڭ ئادەمنىڭ سۇ ئىستېمال قىلىش شارائىتى ياخشىلاندى.

3 . بروتسىللىيوز كېسىلى

بروتسىللىيوز كېسىلى بروتسىللا تاياقچە مىكروبى پەيدا قىلىدىغان، ئادەم ۋە چارۋىلاردا بولىدىغان سوزۇلما يۇقۇملۇق كېسەللىك. 1977 - يىلى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق تارمىقى چارۋىلاردىكى بروتسىللىيوز كېسىلىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرگەندە، چارۋىلارنىڭ بۇ كېسەللىك بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى 10.15% ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

1978 - يىلدىن بۇيان، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ناھىيە تەۋەسىدىكى چارۋىلارغا يۇقىرى زىچلىقتا ئىممۇنىتېتلاش ئوكۇلى ئوردى، ئوتتۇرىچە زىچلىقى 82.5% — 93.3% بولدى. شۇنىڭ بىلەن بالا تاشلۇەتكەن قوي 1978 - يىلدىن ئىلگىرىكى 14 مىڭ 376 تۇياقتىن 1982 - يىلى 9593 تۇياققا ئازايدى، ئازىيىش نىسبىتى 33.3% بولدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تارمىقى بروتسىللىيوز كېسىلى ئۈستىدە 3 قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. تەكشۈرۈلگەن 11 مىڭ 632 كىشىنىڭ مۇشۇ كېسەل مىكروبى بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى 7.8%، مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 3.6% ئىكەنلىكى ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ بۆكتەر چارۋىچىلىق ئەترىتىدە چارۋىچىلارنىڭ مۇشۇ كېسەللىك مىكروبى بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى 32.7%كە، مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 29.6%كە يەتكەن.

1983 - يىلى ۋىلايەتلىك مال دوختۇرلۇق - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ چارۋىلاردىكى بروتسىللىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش نەتىجىسىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى: باكتېرىيىشۇناسلىق ئىلمى بويىچە بىر تۆرەلمىدىن مىكروب چىقىش ئەھۋالىنى تەكشۈرگەندە، مىكروب چىقىش نىسبىتى 0.17% بولدى؛ زەردابشۇناسلىق بويىچە تەكشۈرگەندە قويلارنىڭ مۇسىبىيلىك نىسبىتى 0.35%، ئۆچكىلەرنىڭ مۇسىبىيلىك نىسبىتى 0.48%، مۇزايلارنىڭ مۇسىبىيلىك نىسبىتى 1.7% بولدى. دۆلەتنىڭ كۆرسەتكۈچىگە ئاساسەن، ئونسۇ ناھىيىسىدە چارۋىلاردىكى بروتسىللىيوز كېسىلى تىزگىنلەش ئۆلچىمىگە يەتتى.

§ 3 . يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

ئونسۇ ناھىيىسىدە، ئاساسلىقى، تارقىلىشچان زۈكام، سىل، تولغاق، كېزىك، جىگەر يالۇغىسى، كۆيدۈرگە، تارقىلىشچان مېڭە يالۇغىسى، شۇنىڭدەك ئىسكارلاتىنا، بەزگەك، قاراكېزىك قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بار.

1 . سىل كېسەللىكى

ئادەتتە ئۆسمۈرلەرنىڭ بۇ كېسەللىك بىلەن ئاغرىش نىسبىتى، ئوتتۇرا ياش، ياشانغانلارنىڭ بۇ كېسەللىك

بىلەن ئۆلۈش نىسبىتى يۇقىرى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى بازار - يېزىلاردىكى قىسمەن ئورۇنلاردا سىل كېسەللىكى بويىچە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. تەكشۈرۈلگەن 4600 ئادەم ئىچىدە 5 ئادەمنىڭ ئۆپكە سىلى كېسەللىكىگە، 27 ئادەمنىڭ ھەرىكەتچان ئۆپكە سىلى كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى. شۇنىڭدىن كېيىن، قىسمەن ئوتتۇرا مەكتەپلەردىكى 15 ياشتىن تۆۋەن ئوقۇغۇچىلار ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ 11 سىنىپىدىكى 3085 ئوقۇغۇچى تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇل ئوقۇغۇچى 1350، قىز ئوقۇغۇچى 1735 بولۇپ، ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش نىسبىتى 97.9% كە يەتتى. بازارلاردىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ سىل كېسەللىكى بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى 4.32%، يېزا - كەنتلەردىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ سىل كېسەللىكى بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى 5.68%؛ ئوغۇل ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىل كېسەللىكى بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى 4.01%، قىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىل كېسەللىكى بىلەن يۇقۇملىنىش نىسبىتى 3.66% ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. كۆكرەك يوشلۇقىنى تەكشۈرگەندە 48 ئادەمنىڭ مۇسبىي چىقتى، 47 ئادەمنىڭ بەلغەمى تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە بەلغەم تەكشۈرۈشتە مۇسبىي چىققان ئادەم 25 بولۇپ، بەلغەمى تەكشۈرۈلگەن ئومۇمىي ئادەمنىڭ 53.1% نى ئىگەللىدى؛ سۈرەتكە ئېلىنغان ئادەم 40 بولۇپ، بۇنىڭدىن بىر ئادەمنىڭ ھەرىكەتچان سىل كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى. 1986 - يىلى ئىشلەمچى، جام، قىزىل، توخۇلا، ئارال، چاغراق يېزىلىرىدا سىل كېسەللىكى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈشتە 18 ئادەمنىڭ سىل كېسەللىكى بىلەن ئاغرىغانلىقى ئېنىقلاندى. 1990 - يىلى گۈلئاۋات، تۈمشۇق يېزىلىرىدا سىل كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان دەپ گۇمان قىلىنغان 45 ياشتىن ئاشقان 2500 ئادەمنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئارقىلىق، 35 ئادەمنىڭ سىل كېسەللىكى بىلەن ئاغرىغانلىقى ئېنىقلاندى. يېزا، كەنت، شەھەلەر بىرلىكتە مەبلەغ توپلاپ داۋالاش لايىھىسى تۈزۈپ چىقىلىپ، ناھىيە بويىچە ئالدىنى ئېلىش يۈزىسىدىن ژاكسىنا ئەملەش خىزمىتى ئىشلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە ژاكسىنا ئەملىنىش نىسبىتى بازارلاردا 90% كە، يېزىلاردا 81% كە يەتتى.

2. تولغاق

تولغاق ياز پەسلىدە كۆپ يۈز بېرىدۇ. ئادەتتە تولغاقنىڭ يۈز بېرىش نىسبىتى يېزىدا بازاردىكىدىن يۇقىرىراق بولىدۇ. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە تولغاق تارقىلىپ، 1397 ئادەم مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولدى. 1980 - يىلى تولغاق يەنە تارقىلىپ، 1107 ئادەم تولغاق كېسىلىگە گىرىپتار بولدى. ناھىيە ۋە يېزىلارنىڭ ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى بۇنىڭغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، تېببىي خادىملار پائال ھەرىكەتكە كەلدى، ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كەڭ دائىرىدە قانات يايدۇرۇلدى، سۇ مەنبەسى قوغدالدى، ھاجەتخانىلار ياسالدى. تولغاق بولۇپ قالغانلارنى داۋالاش ئارقىلىق، كېسەللىكنىڭ يۇقىشى تېزلا تىزگىنلەپ قېلىندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 158 ئادەم تولغاق بولدى.

3. كېزىك

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە تەۋەسىدە كېزىك بىلەن ئۆلۈپ كېتىدىغانلار كۆپرەك ئىدى. 50 - يىللاردىن كېيىن، كېزىك ژاكسىنىسى ئەملەش ئارقىلىق، كېزىك بولۇش نىسبىتى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىدى. 1979 - يىلى 177 ئادەم كېزىك بولغانىدى. 1990 - يىلى 18 ئادەم كېزىك بولدى، ئەمما بىرەرسىمۇ ئۆلۈپ كەتمىدى.

4. كۆيدۈرگە كېسەللىكى

كۆيدۈرگە ئادەمدىمۇ، چارۋىدىمۇ بولىدىغان جىددىي خاراكتېرلىك قان بۇزۇلىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك،

ئۇ، كۆيدۈرگە تاياقچە مىكرۇبىنىڭ ھاۋادا سېپورا شەكىللەندۈرۈپ شۇ جايدا ساقلىنىپ قېلىشى تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ. 1986 - يىل 7 - ئايدا چاغراق يېزىسىنىڭ دەپتەر كەنتىدە ئادەم، چارۋىلار ئارىسىدا كۆيدۈرگە كېسەللىكى تارقالدى. 25 ئائىلىدىن 83 ئادەم مۇشۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولدى، 8 ئادەم ئۆلۈپ كەتتى، 183 تۈياق چارۋا مۇشۇ كېسەللىك بىلەن ئاغرىپ، 142 تۈياق چارۋا ئۆلدى. ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش قوماندانلىق شتابلىرى 12 كۈندىلا كېسەللىكنى تىزگىنلەپ، بۇ كېسەللىكنىڭ ئادەم، چارۋىلار ئارىسىدا ئۆز ئارا تارقىلىپ كېتىشىنى ئازايتتى.

1978 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 11 خىل تارقىلىشچان يۇقۇملۇق كېسەللىك بىلەن ئاغرىغانلار

جەدۋەل: 26 — 11

يىللار	ئىسكارلاتىنا	يۇلۇن يالليوغى	بەزگەك	قارا كېزىك	تارقىلىشچان مېڭە يالليوغى	كۆيدۈرگە	كېزىك	تارقىلىش چان زۇكام	جىگەر يالليوغى	تولغاق
1978	107	—	137	87	5	2	749	1401	174	2819
1979	23	5	76	82	5	34	177	3060	210	1397
1980	24	—	177	67	19	19	142	6435	270	1107
1981	3	49	48	2	20	4	106	3493	51	994
1982	6	6	90	27	11	3	93	1908	325	901
1983	—	3	37	—	14	8	85	2759	96	815
1984	1	9	9	36	6	—	73	1953	52	783
1985	9	—	1	8	21	1	60	2245	74	654
1986	5	7	—	4	46	79	60	459	50	518
1987	—	—	—	—	43	—	32	578	21	461
1988	—	—	—	2	32	—	27	157	90	365
1989	—	—	—	—	7	—	25	659	86	238
1990	2	—	3	—	—	—	18	107	44	158

5. ئۇچەي يۇقۇملۇق كېسەللىكى

ناھىيە تەۋەسىدە ئۇچەي يۇقۇملۇق كېسەللىكىنىڭ تارقىلىشى پۈتۈنلەي تاشقى سەۋەبتىن بولىدۇ. 1981 - يىلى گۇلئاۋات يېزىسىدا ئۇچەي يۇقۇملۇق كېسەللىكى يۈز بەرگەنىدى، 1988 - يىلى يەنە بىر قېتىم تارقالدى. بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغان تۇنجى كېسەل ئۇچتۇرپان ناھىيىسىنىڭ ئاقيار يېزىسىلىق ئايال دېھقان بولۇپ، شۇ يىلى 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى چۈش سائەت 12 دە ئونسۇ ناھىيە بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق مەلۇم ئائىلىگە تۇغقان يوقلاپ كەلگەن، چۈشتىن كېيىن سائەت 3 تە كېسىلى قوزغالغان. بۇ كېسەللىك 7 يېزا، 3 مەيدانغا تارقالدى، جەمئىي 65 ئادەمنىڭ مۇشۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىقى، 44 كىشىنىڭ بەدىنىدە مۇشۇ خىل كېسەللىك باكتېرىيىسى بارلىقى مەلۇم بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە 300 نەچچە تېببىي خادىم، ناھىيە ئورگان كادىرى كېسەللىك تارقالغان جايلارغا ۋە

باشقا يېزا، مەيدانلارغا بېرىپ، كېسەللىك تارقالغان جايلارنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، نۇقتا بىلەن دائىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، نۇقتا ئارقىلىق دائىرىنى تۇتۇپ، قاتناش كارانتىنى يۈرگۈزۈپ، قاتلامۇ قاتلام قامال قىلدى. كېسەللىك تارقالغان رايون دائىرىسىدە ئالدىنى ئېلىش يۈزىسىدىن 42 مىڭ 507 ئادەمگە دورا يېگۈزۈلدى يەنى دورىنى ھەربىر ئادەمنىڭ قولىغا يەتكۈزۈش، دورىنى يېگەنلىكىنى بىۋاستە كۆرۈپ تۇرۇش، ئادەملەر توپىنى ۋە مۇھىتنى كۆزىتىش ئىشلىرى ئوبدان ئىشلەندى. مۇشۇ جەريانda 2244 نۇسخا چوڭ تەرەت، كېسەللىك تارقالغان رايوندا 2950 نۇسخا گەندە تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈشتە 109 نۇسخا مۇسبەت باكتېرىيە بايقالدى؛ تاشقى مۇھىت دائىرىسىدە 67 نۇسخا سۇ 42 نۇسخا چۈپن تەكشۈرۈلدى، باكتېرىيە يېتىشتۈرۈش نەتىجىسىدە ھەممىسى مەنپىي بولۇپ چىقتى. ناھىيە بويىچە 5 قېتىم ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى، 47 قېتىم يېمەكلىك ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، 285 پارچە تازىلىق قىسقا خەۋىرى، 3580 پارچە تەشۋىقات ماتېرىيالى بېسىپ تارقىتىلدى؛ 371 مىڭ 700 تال فۇرازولىدۇن، 1700 تال تېتراتسىكلىن، 10 مىڭ تال مۇرەككەپ سۇنومىن، 5950 شىشە ھەرخىل ئوكۇل سويۇقلۇقى، 900 بولاق قۇۋۇەت ئىچىملىكى، 875 شىشە لىزۇل دىزىنفېكسىيە سۇيۇقلۇقى، ياپونىيىدىن ئىمپورت قىلىنغان 20 كىلوگرام چۈپن دورىسى ئىشلىتىلدى، جەمئىي 58 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىندى. ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى يۇقىرى ئەھمىيەت بەرگەچكە، مەزكۇر كېسەللىكنىڭ يامراپ كېتىشى 44 كۈندە تىزگىنلەندى، بىرمۇ ئادەم ئۆلۈپ كەتمىدى.

4 § . يېمەكلىك تازىلىقى

1985 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى يېمەكلىك تازىلىقى بۆلۈمى تەسىس قىلدى، بۇ بۆلۈم «جۇڭخوا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ يېمەكلىك تازىلىقى قانۇنى»نى ئەستايىدىل ئىجرا قىلدى. 5 يىلدىن بۇيان، مەخسۇس لىنىيىلىك رادىئودىن پايدىلىنىپ، خەلق ئاممىسىغا «يېمەكلىك تازىلىقى قانۇنى»نى ۋە سەھىيە، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بىلىملىرىنى 500 نەچچە قېتىم تەشۋىق قىلدى، 10 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق تەشۋىقات ماتېرىيالى، قىسقا خەۋەر بېسىپ تارقاتتى. سەھىيە، ئەدلىيە، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش، سودا، يېمەك - ئىچمەك ساھەلىرىنىڭ رەھبەرلىرى ۋە تىجارەتچىلىرىنى قاتناشتۇرۇپ، «يېمەكلىك تازىلىقى قانۇنى»نى ئۆگىنىش بويىچە 2 قارار كۆرس ئاچتى، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەشكىللىشى ئارقىلىق، يېمەكلىك تىجارەتچىلىرى ۋە يەككە يايمىچىلار بىلەن 38 قېتىم ئۆگىنىش، سۆھبەت يىغىنى ئاچتى. ناھىيە تەۋەسىدىكى 350 يېمەك - ئىچمەك ئىشلەپچىقىرىش، تىجارەت قىلىش نۇقتىسى ھەم 643 تىجارەتچىنى تازىلىق جەھەتتىن تەكشۈرۈش، باشقۇرۇش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى. 1990 - يىلى يېمەكلىك تازىلىقى بۆلۈمى 5235 ئورۇن (قېتىم) نىڭ يېمەكلىك تازىلىقىنى سەييارە تەكشۈرۈپ، 332 ئورۇن (قېتىم)غا ئاگاھلاندۇرۇش بەردى ياكى چەكلىك مۇددەت ئىچىدە تۈزىتىش سۇرۇكى بەلگىلەپ بەردى، 1600 يۈەن جەريمانە قويدى، 477 ئورۇن (قېتىم)نى ئىش توختىتىپ تەرتىپكە سېلىشنى بۇيرۇدى. بىر يىلدا 1740 ئادەم (قېتىم) نىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈردى، كىنىشكا بېچىرىش نىسبىتىنى 100% كە يەتكۈزدى، 109 نۇسخا ھاراق، يېمەكلىك، ياغ ئەۋرىشكىسىنى تەكشۈردى، بۇنىڭدىن 100 نۇسخا ئۆلچەمگە لايىق بولۇپ چىقتى، ئۆلچەمگە لايىق بولۇش نىسبىتى 90% بولدى؛ قازان - قومۇشنى دىزىنفېكسىيە قىلىش ئەۋرىشكىسىدىن 57 نۇسخا يىغىلدى، بۇنىڭدىن 48 نۇسخا ئۆلچەمگە يەتتى، ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى 84% بولدى؛ سوغۇق ئىچىملىك ئەۋرىشكىسىدىن 7 سى يىغىلدى، بۇنىڭدىن 2 سى ئۆلچەمگە لايىق كەلدى، ئۆلچەمگە لايىق كېلىش نىسبىتى 30% بولدى.

§ 5 . ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى

1. ئاپپارات

1954 - يىلى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، خۇجۇڭگو گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.

1975 - يىلى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى يىغۋاشتىن تەشكىل قىلىندى، لى يىڭ مۇدىر، جاڭ چاڭلۇ، يۈسۈپ ئىبراھىملار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى؛ مەزكۇر كومىتېت قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا جاڭ چاڭلۇ مۇدىر، ما يىسەي مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

1990 - يىلى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى كومىتېتى تەڭشەلدى، تولۇقلاندى ۋە 27 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ئۇنىڭغا ئالىم خەسەن مۇدىر، ھېزىم سامساق، فەن جېنچېۋلار مۇئاۋىن مۇدىر، لى يىجى ئىشخانا مۇدىرى بولدى.

2. ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى

1954 - يىلى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، تازىلىققا رىئايە قىلىپ، كېسەللىكنى ئازايتىپ، ساغلاملىق سەۋىيىمىزنى ئۆستۈرەيلى» دېگەن چاقىرىقىغا بىنائەن، تازىلىققا دائىر ھەر خىل قائىدە - تۈزۈم تۈزۈپ چىقىلدى. ناھىيە بويىچە 60% ئائىلە «ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ئەھدىنامىسى» تۈزدى. ناھىيە بازىرىدىكى ئورۇنلار تازىلىق بويىچە دېزورىنلىك كۈنى ۋە چوڭ تازىلىق كۈنىنى بېكىتىپ، كوچىلاردىكى 57 مىڭ 822 تونىا ئەخلەتنى تازىلىدى، 3721 كۆادرات مېتىر يولنى تۈزلىدى. ناھىيە مالىيىسىدىن 2000 يۈەندىن ئارتۇق پۇل ئاجرىتىلىپ، ناھىيە بازىرىغا بىر ئاممىۋى ھاجەتخانا سېلىندى ھەم 5 مەخسۇس تازىلىق خادىمى قويۇلدى. ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن، سەھىيە خادىملىرى مەكتەپلەرگە، يېزىلارغا بېرىپ ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى توغرىسىدا 7 قېتىم تەشۋىقات ئېلىپ باردى، تەشۋىقنى 5600 ئادەم (قېتىم) ئاڭلىدى، بىر قېتىم سەھىيە بىلىملىرىگە ئائىت كىنو قويۇپ بەردى، ئۆزلىرى تازىلىققا دائىر پروپېكسىيە فىلىمى ئىشلەپ 15 قېتىم قويدى، ئۇنى كۆرگەنلەر 600 دىن ئاشتى. 1957 - يىلى «تۆت زىياندىن يوقىتىش» مەركەز قىلىنغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. پۈتكۈل ناھىيە خەلقى چاشقان، چۈجۈن، پاشا، ئاق قۇشقاچ (كېيىن چۈسىغا ئۆزگەرتىلدى) يوقىتىشقا سەپەرۋەر قىلىندى. سەھىيە تارماقلىرى ناھىيە بازىرىدىكى ئاشخانا، ئاشپۇزۇل، مېھمانخانا، ھاجەتخانا ۋە سۇ قۇدۇقلىرىنى دورا چېچىپ دېزىنفېكسىيە قىلدى.

1963 - يىلى مەركەز «ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى يەنمۇ قانات يايدۇرۇش ھەققىدە يولىيورۇق» چىقاردى، گۈڭشې، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى، مەكتەپلەر، زاۋۇت - كانلار، مەھەللىلەر ۋە پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى تەلەپكە ئاساسەن ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق خىزمىتىنى داۋاملىق قانات يايدۇردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق خىزمىتى بىر مەھەل توختاپ قالدى.

1975 - يىلى «ئىككىنى باشقۇرۇش» (سۇنى، گەندىنى باشقۇرۇش)، «تۆتنى ياخشىلاش» (سۇ قۇدۇقىنى، ھاجەتخانىنى، ئېغىلنى، مۇھىتنى ياخشىلاش) مەركەز قىلىنغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، يېزا - قىشلاقلارنىڭ تازىلىق قىياپىتى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى. 1981 - يىلدىن بۇيان، «بەشكە دىققەت قىلىش» (مەدەنىي، ئەدەبلىك، پاكىز، تەرتىپلىك، ئەخلاقلىق بولۇشقا دىققەت قىلىش)، «تۆتتە گۈزەل

بولۇش» (قەلبى، تىلى، ھەرىكىتى، مۇھىتى گۈزەل بولۇش) پائالىيىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، «تۆتىنچى باشقۇرۇش» (سۈنى، گەندىنى، يېمەك - ئىچمەكنى، كىيىملىنى باشقۇرۇش)، «ئىككىنچى يوقىتىش» (چاشقان، چۈشىنىنى يوقىتىش» تىن ئىبارەت ئامىلىۋى ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى چېمىدانى تۈتۈلدى، پاكىز - مەدەنىي كەنت (ئائىلە) بەرپا قىلىش پائالىيىتى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە ھەربىر ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى قاتناشقانلار 100 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى. 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېزىلاردا 2056 ئائىلە ھاجەتخانا سالدى، بۇ ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 86.2% نى ئىگىلىدى، 5987 كىلوگرام چاشقان دورىسى، 2769 كىلوگرام چۈشىنى دورىسى، 35 مىڭ 976 پارچە چۈشىنى قەغىزى تارقىتىلىپ، چاشقانلىقنىڭ زىيىنى ئۇنۇملۇك ئازايتىلدى، خەلقنىڭ ساغلاملىق سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلدى، ئونسۇ ناھىيىسى چاشقان يوقىتىشتا ۋىلايەت بويىچە ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئاپپاراتى 150 كە، بۇ ساھەدىكى مەخسۇس ۋە قوشۇمچە خىزمەتچى 620 گە يەتتى، نەتىجىدە ناھىيە، يېزا، كەنت دەرىجىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى. ناھىيە بويىچە 15 كەنت تەربىيىسىگە مەدەنىي كەنت، 2471 ئائىلە تەربىيىسىگە مەدەنىي ئائىلە، 19 ئورۇن تەربىيىسىگە مەدەنىي ئورۇن بولدى، ئونسۇ ناھىيىسى ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىدە ۋىلايەت بويىچە 1 - لىككە ئېرىشتى.

IV باب

ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش

§ 1 . ئاياللارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش

1. يېڭىچە ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە ھامىلدار ئاياللارنىڭ مۇتلەق كۆپىنچىسىنى تۇغۇت ئانىلىرى ئۆيدە تۇغدۇراتتى، شۇڭا، بوۋاقلار ۋە تۇغۇتلۇق ئاياللارنىڭ ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى بەك يۇقىرى ئىدى.

1952 - يىلى يېڭى ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇش پونكىتىدىن 5 ى قۇرۇلدى، 1955 - يىلى يەنە 4 تۇغۇت پونكىتى قۇرۇلدى، 9 ئادەم يېڭىچە ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇش بويىچە تەربىيىلەندى. 399 ئايال تۇغۇشتىن ئىلگىرى تەكشۈرۈلدى، 251 ئايال يېڭىچە ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 247 ئايال تىرىك تۇغدى، 4 ئايال ئۆلۈك تۇغدى. 1956 - يىلى 6 يېڭىچە ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، 28 تۇغۇت ئانىسى، 6 ساقلىقنى ساقلاش خادىمى تەربىيىلەندى. 287 ھامىلدار ئايال يېڭى ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 273 ئايال تىرىك تۇغدى، 14 ئايال ئۆلۈك تۇغدى، تىرىك تۇغۇش نىسبىتى 95% كە يەتتى.

1963 - يىلى ناھىيە بويىچە تۇغۇت پونكىتى 10 غا تەڭشەلدى، 78 تۇغۇت ئانىسى قايتا تەربىيىلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىدىكىسى 63، بازاردىكىسى 15، بۇ ئارقىلىق، يېڭىچە ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇش سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلدى، يېڭىچە ئۇسۇلدا تۇغدۇرۇش نىسبىتى 80% كە يەتكۈزۈلدى. 637 ئايال (قېتىم) تۇغۇشتىن ئىلگىرى تەكشۈرۈلدى، 83 ئايال (قېتىم) تۇغقاندىن كېيىن كۆزىتىلدى، 1964 - يىلدىن بۇيان، گۇڭشىلار،

دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدىكى شىپاخانىلار (پونكىتلار) تۈغۇت كارىۋىتى تەسىس قىلىپ، ھامىلدار ئاياللارنى شىپاخانا (پونكىت) لارغا كېلىپ تۈغۇشقا قوبۇل قىلدى. 1970 - يىلى ناھىيە بويىچە 155 «يالاڭ ئاياغ دوختۇر» ئىچكى تۈغۇت قوبۇل قىلالايدىغان 71 ئادەمگە، تەدرىجىي ھالدا، تۈغۇت بولىقى ۋە تۈغدۇرۇش لازىمەتلىكلىرى تارقىتىپ بېرىلدى.

1972 - يىلى «يالاڭ ئاياغ دوختۇر» ئىچىدىكى 71 تۈغۇت ئانىسى قايتا تەربىيىلەندى، ھەربىر گۇرۇپپا شىپاخانىسىغا 1 — 2گىچە تۈغۇت دوختۇرى قويۇلدى ھەم ھامىلدار ئاياللارنىڭ گۇرۇپپا شىپاخانىسىغا بېرىپ تۈغۇشى تەلەپ قىلىندى. 1989 - يىلى يېزا، مەيدانلاردىكى ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىملىرى ئۆچۈن كۇرس ئېچىلدى، كۇرس ئاياغلاشقاندىن كېيىن، كۇرستا تەربىيىلەنگەنلەر ئۆز ئورۇنلىرىغا قايتىپ كەنت (لېيەندۇي) ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خادىملىرى كۇرسى ئاچتى، 1990 - يىلى 12 مىڭ 757 ئايال تۈغۇتتىن ئىلگىرى تەكشۈرۈلدى، 2855 ئايال يېڭى ئۇسۇلدا تۈغدۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تىرىك تۈغقىنى 2791، ئۆلۈك تۈغقىنى 64، تىرىك تۈغۇش نىسبىتى 97.75% كە يەتتى.

2. ئاياللار كېسەللىكلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش

1978 - يىلى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىدىكى تېببىي خادىملار تۈمشۇق گۇڭشېمىدا ئاياللارنىڭ بالىياتقۇسى چىقىپ قېلىش كېسىلىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى، تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە 11 ئايالنىڭ بالىياتقۇسى چىقىپ قالغانلىقى مەلۇم بولدى، ئۇلارنى داكىروش ئوكۇلىنى پەللىگە ئۈرۈش شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا جۇڭيى دورىسى «قۇۋەت ماغدۇر قاينىتمىسى»نى بىر پاي ئىچكۈزۈش ئارقىلىق داۋالاش كۇرۇنەرلىك ئۈنۈمگە ئېرىشتى، بۇنىڭدىن 6 ئادەم ساقايدى، بۇ، ئومۇمىي كېسەلنىڭ 54.5% نى ئىگىلىدى، 3 ئادەمنىڭ كېسىلى ياخشىلاندى، بۇ، ئومۇمىي كېسەلنىڭ 27.3% نى ئىگىلىدى، 2 ئادەمنىڭ كېسىلى شىپا تاپمىدى، بۇ ئومۇمىي كېسەلنىڭ 18.2% نى ئىگىلىدى. 1987 — 1989 - يىلغىچە 6 يېزا، مەيداندىكى ئاياللارنىڭ 2 خىل كېسىلى (بالىياتقۇسى چىقىپ قېلىش، سۈيدۈك ئاقمىسى) قەرەللىك تەكشۈرۈلدى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن تۈغۈت يېشىدىكى 11 مىڭ 340 ئايال ئىچىدە بالىياتقۇسى چىقىپ قالغىنى 142 بولۇپ، تەكشۈرۈلگەن ئومۇمىي ئادەمنىڭ 2.1% نى ئىگىلىدى، بالىياتقۇ بويۇنى راكىغا گىرىپتار بولغىنى بىر، سۈيدۈك ئاقمىسى كېسىلىگە گىرىپتار بولغىنى بىر، باشقا ئاياللار كېسىلىگە گىرىپتار بولغىنى 250؛ 132 ئادەمگە دورا تارقىتىپ بېرىلدى. 1990 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتى خەلقئارا بىرلەشمە تەشكىلاتنىڭ ئاياللار ساقلىقىنى ساقلاش بويىچە نۇقتىلىق تۈرلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلۈپ، 17 مىڭ 641 ئايال تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈش ئارقىلىق 30 ئايالنىڭ بالىياتقۇسى چىقىپ قېلىش كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭدىن 13 ئايالغا بالىياتقۇ تىرىكى سېلىندى.

§ 2 . بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش

50 - يىللاردىن باشلاپ يېڭىچە ئۇسۇلدا تۈغدۇرۇش زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلىنىپ، بۇۋاقلارنىڭ قاتما كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى تۆۋەنلىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەملەش ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەم ئۇنى داۋالاش ئىشلىرى پائال قانات يايدۇرۇلدى، بالىلارنى پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش يولغا قويۇلۇپ، بالىلارنىڭ كېسەل بولۇش ۋە ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى تۆۋەنلىتىلدى.

1960 — 1962 - يىلغىچە ئۇزۇقلۇق نورمىسى تاز بولۇش تۈپەيلىدىن، يېزا بالىلىرىنىڭ كۆپىنچىسى

ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىكتىن بولىدىغان كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولدى. 1962 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك سەھىيە تارمىقىنىڭ تەشكىللىشى ئارقىلىق، تېببىي خادىملار تۆۋەنگە بېرىپ كېسەلگە گىرىپتار بولغان بالىلارنى داۋالىدى، ئوزۇقلىنىش شارائىتىنىڭ ئوزلۇكسىز ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، بالىلارنىڭ ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك كېسىلى ياخشىلاندى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى بالىلار بۆلۈمى تەسىس قىلدى، بۇ بۆلۈم بالىلاردا بولىدىغان 4 خىل كېسەللىك (قان ئازلىق، ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك، راخىت، ئىچ سۇرۇش) نى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى. 1989 - يىلغىچە 3 قېتىمدا 4279 بالا تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈشتە 418 بالىنىڭ ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى، 513 بالىغا دورا بېرىلدى؛ 16 بالىنىڭ كالتسىي كەملىك كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلىقى مەلۇم بولدى ھەم ھەممىسىگە دورا بېرىلدى؛ 37 بالىنىڭ قان ئازلىق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى ھەم ھەممىسىگە دورا بېرىلدى؛ 404 بالىنىڭ راخىت كېسەللىكىگە، 56 بالىنىڭ ئۆپكە يالليۇغىغا، 8 بالىنىڭ ئىچ سۇرۇش كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلىقى مەلۇم بولدى. 1990 - يىلى 2890 بالا تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 86 بالىنىڭ قان ئازلىق كېسەللىكىگە، 398 بالىنىڭ راخىت كېسەللىكىگە، 41 بالىنىڭ ئۆپكە يالليۇغىغا گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە 90 ئاز سانلىق مىللەت بالا، 90 خەنزۇ بالىنىڭ زېھنى قابىلىيىتى تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە %90تىن كۆپرەك بالىنىڭ يېتىلىشى نورمال ئىكەنلىكى، بۇ جەھەتتە ئاپتونوم رايون بەلگىلىگەن بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش بويىچە «ب دەرىجىلىك ئۆلچەم»گە يەتكەنلىكى مەلۇم بولدى.

V باب

دورا

1 § . دورا باشقۇرۇش

1985 - يىلى ناھىيىلىك دورا باشقۇرۇش بويىچە قانۇن ئىجرا قىلىش تارمىقى قۇرۇلدى ھەم ئۇنىڭغا مەخسۇس خىزمەتچى خادىم سەپلەپ بېرىلدى، بۇ تارماق دورا باشقۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 1987 - يىلى بۇ تارماقنا بىر دورا نازارەتچىسى كۆپەيتىپ بېرىلدى ھەم ئۆتكۈر نارکوز دورىلىرى، زەھەرلىك دورىلارنى باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1990 - يىلغىچە 9 پېزا، بىر بازاردا 10 دورا تەكشۈرگۈچى قويۇلدى. «دورا باشقۇرۇش قانۇنى»غا ئاساسەن، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئورۇنلارنىڭ دورا ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى ھەم 1983 - يىلدىن ئىلگىرى زاۋۇتتىن چىققان 213 خىل دورا قاتتىق تەكشۈرۈلدى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق سۈپىتى ئۆزگىرىپ كەتكەن، كۆچىدىن قالغان 154 خىل دورا ئېنىقلاپ چىقىلدى، 1974 - يىلدىن ئىلگىرى زاۋۇتتىن چىققان 7 خىل زەھەرلىك دورا، نارکوز دورىسى ئېنىقلاپ چىقىلدى، بۇلارنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 7577.02 يۈەنگە يېتىدۇ، 13 خىل ساختا، ناچار دورا مۇسادىرە قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە خۇسۇسىي دوختۇرلارنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلىپ، ئۇلارغا تىجارەت ئىجازەتنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى، قانۇنسىز دوختۇرلۇق قىلغانلار ئەملدىن قالدۇرۇلدى، يالغان، ساختا، ناچار دورىلارغا زەربە بېرىلىپ، خەلقنىڭ ساغلاملىقىغا كاپالەتلىك قىلىندى.

§ 2 . دورا ماتېرىيالى سېتىۋېلىش

ناھىيە تەۋەسىدە ئاساسلىقى چۆچۈكبۇيا، زاراڭزا چېچىكى، قېرىنقىز، ئاق چوغلۇق، چاكاندا، لوپنۇر كەندىرى قاتارلىق دورا ماتېرىياللىرى سېتىۋېلىنىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە چۆچۈكبۇيا بىلەن چاكاندىنىڭ سېتىۋېلىنىش، سېتىلىش مىقدارى ئەڭ كۆپ بولۇپ، ئۇلار خەلقئارا بازاردىمۇ سېتىلىدۇ.

1 . چۆچۈكبۇيا

چۆچۈكبۇيا گۈلئاۋات يېزىسى بىلەن جام يېزىسىغا، ئۈنگدىن قالسا چاغراق يېزىسىغا كۆپ تارقالغان. چۆچۈكبۇيىنىڭ تېنى چوڭ، دېئامېتىرى ئەڭ چوڭ بولغاندا 7 — 8 سانتىمېتىر، ئېغىرلىقى 25 — 28 كىلوگرام كېلىدۇ. چۆچۈكبۇيىنىڭ قايتا كۆكلەش ئىقتىدارى كۈچلۈك، چۆچۈكبۇيا كولاپ ئېلىنغاندىن كېيىن، 2 يىل قايتا كۆكلەش جەريانىدا يىلتىزىنىڭ تومۇقى ئادەتتە بىر سانتىمېتىردىن ئاشىدۇ، ناھىيە تەۋەسىدە چۆچۈكبۇيا ئومۇمىي زاپىسى 59 مىڭ 399 تونىنا بولۇپ، ھازىرغىچە 21 مىڭ 795 تونىنا كولاندى، بۇ، ئومۇمىي چۆچۈكبۇيا زاپىسىنىڭ 36.69% نى ئىگىلەيدۇ. چۆچۈكبۇيا ۋە چۆچۈكبۇيا مەھسۇلاتى ئونۇ ناھىيىسىنىڭ ئەنئەنىۋى ئېكسپورت تاۋىرى ھېسابلىنىدۇ. 1979 - يىلىــى 1302.70 تونىنا چۆچۈكبۇيا سېتىۋېلىندى، 42.17 تونىنا سېتىلدى، سىرتقا 724.67 تونىنا يۆتكەلدى، 496.02 تونىنا ئېكسپورت قىلىندى. 1980 - يىلى 1300 تونىنا چۆچۈكبۇيا سېتىۋېلىندى. 1986 - يىلى 604.15 تونىنا چۆچۈكبۇيا سېتىۋېلىندى، 106.97 تونىنا سېتىلدى. 1988 - يىلى 244.52 تـونىنا چـۆچـۈكبـۇيـا سېتىۋېلىنـدى، 104.84 تونىنا سېتىلدى. 1989 - يىلى 352.32 تونىنا چۆچۈكبۇيا سېتىۋېلىندى، 169.12 تونىنا سېتىلدى.

2 . لوپنۇر كەندىرى

ئاساسلىقى جام، قىزىل يېزىلىرى ۋە چاچلىق چارۋىچىلىق فېرمىسىغا تارقالغان. 1985 - يىلى جام، قىزىل يېزىلىرىدىكى لوپنۇر كەندىرى زاپىسى ۋە تارقىلىش ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى. تەكشۈرۈشتە جام يېزىسىدا 117 مىڭ 120 مو يەردە لوپنۇر كەندىرى بارلىقى، ئوتتۇرىچە مو بېشى ھوسۇلىنىڭ 10.63 كىلوگرام، ئومۇمىي زاپىسىنىڭ 1208.84 تونىنا ئىكەنلىكى؛ قىزىل يېزىسىدا 100 مىڭ 905 مو يەردە لوپنۇر كەندىرى بارلىقى، ئومۇمىي زاپىسىنىڭ 1247.3 تونىنا، بىرلىك ھوسۇلىنىڭ 11.90 كىلوگرام ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

3 . باشقا جۈڭيى دورا ماتېرىياللىرى

ناھىيىلىك دورا شىركىتى يەنە زاراڭزا چېچىكى، قېرىنقىز، ئاق چوغلۇق، سېرىق يۆگەي، پاقا يوپۇرماق، ياڭاق، يەر مەدىكى قاتارلىقلارنىمۇ مۇۋاپىق مىقدارda سېتىۋالدى. شۇنداقلا سۇنئىي ئۈستۇرۇلگەن ئالقات، سوغىگۇل، تېخنما، جىغان مېۋىسى، ئۇجمە ۋە ئادەم كۆچى بىلەن بىر تەرەپ قىلىنغان ئۈرۈك مېغىزى، شاپتۇل مېغىزى، ياڭاقلارنىمۇ ئاز تولا سېتىۋالدى.

§ 3 . دورا ياساش

1971 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى دورا ياسالمىسى بۆلۈمى تەسىس قىلىپ، دىستىللەنگەن

سۇ ئىشلەپچىقاردى. 1984 - يىلى دورا ياسالمىسى بىناسى سالدى، بۇ بۆلۈم، ئاساسلىقى، 5%لىك گلۇكوزا ئوكۇلى، 0.9% لىك ناترىي خلورىد ئوكۇلى، شېكەرلىك توز سۇيى، مىكرۇبىسز ئوكۇل سۇيىقى، مېركۇروخروم ئېرىتمىسى، ئەسۋاب - سايمان دېزىنفېكسىيە سۇيۇقلۇقى قاتارلىق 10 خىل ئوكۇل سۇيۇقلۇقى ۋە دېزىنفېكسىيە سۇيۇقلۇقى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. 1988 - يىلى 5864 بوتۇلكا دورا ياسالمىسى ئىشلەپچىقاردى، بۇنىڭ ئۆلچەمگە لايىقلىق نىسبىتى 99.8%كە، قىممىتى 49 مىڭ 971.84 يۈەنگە يەتتى. 1989 - يىلى 70 مىڭ 878 بوتۇلكا دورا ياسالمىسى ئىشلەپچىقاردى، بۇنىڭ قىممىتى 129 مىڭ 349.5 يۈەنگە يەتتى. شۇ يىلى قۇمۇل «قىزىل يۇلتۇز» دورا زاۋۇتىنىڭ ئونىۋ ناھىيىلىك چاكاندا ئىشقارى شۆبە زاۋۇتى پۈتتى ھەم ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى، بۇ زاۋۇت يىلىغا 50 تونىنا چاكاندا ئىشقارى ئىشلەپچىقىرىدۇ. 1990 - يىلى 100 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسىنىڭ دورا ياسالمىسى بۆلۈمىگە 100 ھەسسىلىك تازىلاش ئۈچى ۋە 10 مىڭ ھەسسىلىك تازىلاش ئۈچى قۇراشتۇرۇپ بېرىلدى، دىستىللىنگوچ ۋە يۇقىرى بېسىملىق دېزىنفېكسىيە قازىنىسى يەڭگۈشلەپ بېرىلدى. ئوكۇل، مەلھەم دورا، يۇيۇش سۇيۇقلۇقى، بىرىكتۇرگوچ، تالقان، كۆمۈلاچ دورا قاتارلىق 15 خىل دورا ياسالمىسى ئىشلەپچىقىرىلدى، ياسالمىلارنىڭ ئۆلچەمگە لايىقلىق نىسبىتى 99.9%كە، دورىلارنىڭ تەكشۈرۈلۈش نىسبىتى 100%كە يەتتى.

ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى دورىخانىسىنىڭ 1990 - يىلى ئۈزى ياسىغان دورىلارنى سېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 26 — 12

دورا نامى	بىرلىكى	سانى	سوممىسى (يۈەن)	دورا نامى	بىرلىكى	سانى	سوممىسى (يۈەن)
5% لىك گلۇكوزا ئوكۇلى	بوتۇلكا	6243	118045.5	ئەسۋاب - سايمان دېزىنفېكسىيە سۇيۇقلۇقى	me	15500	77.50
10% لىك گلۇكوزا ئوكۇلى	بوتۇلكا	29493	48848.20	رىۋانول ئېرىتمىسى	me	32500	272.20
گلۇكوزا فىزىئولوگىيىلىك توز سۇيى	بوتۇلكا	17785	31847.46	فۇراسىللىن	me	3500	17.50
فىزىئولوگىيىلىك توز سۇيى	بوتۇلكا	9061	15459.11	گۈڭگۇرت مەلھىمى	دانە	دانە	348
پروگائىن ئوكۇلى	me	9750	86	مېنسرال يۇيۇش دورىسى	me	30	180
يود تىنكتۇرىسى	me	27500	140	دىستىللەنگەن سۇ	me	410	257.50
سۆسۈن دورا سۇيى	me	19000	97	ئىچىدىغان كالىي خلور	me	16500	92
قىزىل سىماب ئېرىتمىسى	me	3500	18.50	سۇيۇق ئاشتۇزى كىسلا- تاسى	me	10	15
تازىلاش سۇيۇقلۇقى	kg	30	180				

یەکەرمە یەتتنچی قسم

مەدەنسیەت

يىگىرمە يەتتىنچى قىسىم

مەدەنىيەت

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ مەدەنىيەت - سەنئىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە، سۇي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرلىرىدە بۇ يەردە داڭلىق ئونسۇ ئىبادەتخانىسى بولۇپ، بۇددا دىنى مەدەنىيىتى تازا روناق تاپقانىدى. چاغاتاي خانلىقى دەۋرىدە بۇ جاي رايون خاراكتېرلىك مەدەنىيەت مەركىزى ۋە سىياسىي مەركەز بولدى. 18 - ئەسىردە مۇنەۋۋەر تەرجىمان مۇھەممەت بىن ئابدۇللاخان مەخسۇم مەيدانغا كەلدى.

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇر ناخشا - ئۇسسۇللىرى قەدىمكى كۇسەن ۋە خوتەن مۇزىكىلىرىنىڭ سەنئەت ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلغان بولۇپ، قويۇق مىللىي تۇسكە ئىگە، دۇنياغا مەشھۇر ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى «12 مۇقام» بۇ ناھىيە تەۋەسىدىكى خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالغان. يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە مەشرەپ، خۇيزۇلار ئارىسىدىكى «گۇل»، قىرغىز مىللەتىنىڭ پادىچى ناخشىلىرى، مۇھەببەت ناخشىلىرى، توي ناخشىلىرى ئۇزۇنچە ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىدى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) دىن كېيىن ئونسۇ ناھىيىسىدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ۋە ئاممىۋى ماتارىپ يۇرتى قۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت - سەنئەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئاكتىپ رول ئوينىدى.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەزالىرى ئونسۇ ناھىيىسىدە ئىشتىن سىرتقى كۇلۇب ئۇيۇشتۇرۇپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزمۇن قىلىنغان ناخشىلارنى ئۇققىتتى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنى مەزمۇن قىلغان دراما، ئوپېرا، ئۇسسۇللارنى ئورۇندىپ، خەلقنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش قىزغىنلىقىنى قوزغىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە خەلق تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، مەدەنىيەت ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلدى، مەدەنىيەت سورۇنلىرى بازار - يېزىلارنىڭ ھەممىلا يېرىنى قاپلىدى. ئونسۇ ناھىيىسى بازىرىدا 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى مەدەنىيەت يۇرتى بىر، سەنئەت ئۇممىكى بىر، رادىئو ئۇزۇلى بىر، كۇتۇبخانا بىر، «شىنخۇا» كىتابخانىسى بىر؛ يېزا، مەيدانلاردا 30 كىنوخانا (ئەترەت)، 17 مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پونكىتى، 21 رادىئو ئۇزۇلى، 176 مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇلدى. بازار - يېزىلاردا ئازكەم 6000 تېلېۋىزور بار.

ئونسۇ ناھىيىسىدە قەدىمكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىدىن، ئاساسلىقى، سۇلتان مۇھەممەت بۇزۇرۇكۇار قەدىمكى قەبرىستانلىقى، توغراق ئۆتەڭ تاش غارى، بوزدۆڭ قەدىمكى قەبرىستانلىقى، قىرمىش ئاتام مازىرى، بوزدۆڭ قىياتاش رەسىملىرى قاتارلىقلار بار.

I باب

ئاپپاراتلار

§ 1 . ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى

1953 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماتارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، 4 شتات بېرىلدى. 1969 - يىل 4 - ئايدا بۇ بۆلۈم مەدەنىيەت - ماتارىپ - سەھىيە گۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1979 - يىلى مەدەنىيەت - ماتارىپ بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىلى مەدەنىيەت ۋە تەنتەربىيە ئاپپاراتلىرى قوشۇۋېتىلىپ، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1987 - يىل 8 - ئايدا مەدەنىيەت، تەنتەربىيە ئاپپاراتلىرى ئايرىۋېتىلىپ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1990 - يىلدىكى شتاتى 4.

ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ باشلىقى (بۆلۈم باشلىقى) ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى (مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقلىرى)

جەدۋەل: 27 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	پۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە باشلىقى (بۆلۈم باشلىقى)	ھاجىيوف	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1953.3 — 1958.5
	ئەخمەتجان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.5 — 1964.10
	لىۋ شياتالا	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1979.4 — 1982.12
	كامىل تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئاتۇش شەھىرى	1984.8 — 1989.5
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى (مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى)	يۇ كۆيىۋەن	ئەر	خەنزۇ	ئاۋات ناھىيىسى	1950.3 — 1953.5
	ئابىكىشىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1953.5 — 1954.5
	نىيازنۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1962.5 — 1964.6
	تۇنىياز ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ شەھىرى	1979.5 — 1980.2
	ھۇسەن ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1979.11 — 1984.8
	ئابدۇكېرىم ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.5 — 1982.3
	غېنى قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1981.10 — 1984.8
	ۋېي شۇندې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى پۇچېڭ ناھىيىسى	1981.11 — 1984.8
	شيې تاۋ	ئەر	خەنزۇ	سەنشى خۇڭدۇڭ ناھىيىسى	1984.8 — 1987.6
	ئابدۇرېھىم ھامىدىن	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1987.4 —
	جۇ جىنشى	ئەر	خەنزۇ	جياڭسۇ ۋۇجىن ناھىيىسى	1990.6 —

§ 2 . ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسى (ئارخىپخانا)

ناھىيىلىك ئارخىپخانا 1962 - يىلى قۇرۇلدى، 2 مەخسۇس كادىر سەپلەندى، ئارخىپخانىنىڭ باشلىقلىقىنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئىشخانا مۇدىرى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. 1990 - يىلى مەخسۇس ئارخىپ باشقۇرىدىغان تېخنىكا خادىمى 6 گە يەتتى.

1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ئونىنچى ناھىيىلىك ئارخىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1990 - يىل 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى بۇ بۆلۈم ئارخىپ ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى ۋە ناھىيىلىك ئارخىپخانا بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىرىپ، بىر يۇرۇش بەنزە بولۇش، ئىككى ۋېۋىسكا ئېسىشنى يولغا قويدى. ساۋ سۆلەن ئىدارە (ئارخىپخانا) باشلىقى، تۇردى مۇھەممەتئىلى مۇئاۋىن ئىدارە (ئارخىپخانا) باشلىقى بولدى.

§ 3 . ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى

ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ تەكتى رادىئو ئۇزىلى بولۇپ، 1952 - يىلى قىشتا قۇرۇلدى. 1962 - يىل 10 - ئايدا كېڭەيتىپ قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك رادىئو كوچەيتىش پونكىتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1964 - يىلى ناھىيىلىك خەلق رادىئو ئۇزىلىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىل 8 - ئايدا رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. ئىدارە ئورنى غەربىي چوڭ كوچىدا بولۇپ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 7 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1233 كۋادرات مېتىر. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 23. بىر ئۈيغۇرچە ئاڭلىتىش بۆلۈمى، بىر خەنزۇچە ئاڭلىتىش بۆلۈمى، بىر رادىئو ئاڭلىتىش ئىشخانىسى، بىر ماشىنا رېمونت قىلىش گۇرۇپپىسى، بىر ئېلېكتر سايمانلىرى دۇكىنى تەسىس قىلىنىدى.

يېزىلاردا رادىئو ئۇزىللىرى 1969 - يىلدىن باشلاپ قۇرۇلۇشقا باشلىدى، شۇ يىلى تۇخۇلا گۇڭشېسىدا تۇنجى بولۇپ رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلدى. 1990 - يىلغا قەدەر يېزا، مەيدانلاردا ئاساسىي قاتلام رادىئو ئۇزىلىدىن

رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى (رادىئو ئۇزىلى) نىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 27 — 2

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
ئىدارە (رادىئو ئۇزىلى) باشلىقى	لىۋ شياناڭ	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1962.10 — 1964.8
	خې جياڭمىڭ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن لۇشىەن ناھىيىسى	1966.5 — 1972.9
	چېن باۋدې	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ لىنتاۋ ناھىيىسى	1972.9 — 1978.3
	ۋاڭ شۈجى	ئەر	خەنزۇ	خېبېي باۋدىڭ شەھىرى	1978.3 — 1980.7
مۇئاۋىن ئىدارە (رادىئو ئۇزىلى) باشلىقى	جۇ دېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	گەنسۇ جاڭيې ناھىيىسى	1957.8 — 1983.6
	ۋاڭ يۈەنخې	ئەر	خەنزۇ	ئەنخۇي شېشىەن ناھىيىسى	1964.8 — 1966.5
	ۋاڭ لىڭمىڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى يانشىەن ناھىيىسى	1984.8 —
	ھەمراخان ئىمىن	ئايال	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1984.8 —

21 ى قۇرۇلدى، كەسپىي خادىم 19 غا يەتتى.

§ 4 . ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى (پونكىتى) ، كۈتۈپخانا

1. ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى

مىنگونلۇق 24 - يىلى (1935 - يىلى) ئونىۇ ناھىيىسىدە ئامما‌ۋى ماۋارىپ يۇرتى تەسىس قىلىنىپ، 5 شتات بېرىلدى، قىرائەتخانا، كۈتۈپخانا، ئويۇنخانا تەسىس قىلىندى.

1950 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئامما‌ۋى ماۋارىپ يۇرتىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. 1962 - يىلى ئۇ ئونىۇ ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىغا ئۆزگەرتىلىپ، 5 شتات بېرىلدى. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 10.

مەدەنىيەت يۇرتى، كۈتۈپخانىلارنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى

جەدۋەل: 27 — 3

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ باشلىقى	ئابلىكىم	ئەر	ئۇيغۇر	غۇلجا شەھىرى	1950.3 — 1953.5
	يۇ كۇيىۋەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئاۋات ناھىيىسى	1953.5 — 1958.5
	دۇيشەن ئالداش	ئەر	قىرغىز	ئونىۇ ناھىيىسى	1962.4 — 1964.3
	يەھيا سۇلايمان	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1964.3 — 1966.5
	لو فېڭچۈن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن يېڭشەن ناھىيە- سى	1976.10 — 1981.10
	جىياڭ يۈڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن فۇلىياڭ شەھىرى	1984.9 — 1987.9
مۇئاۋىن باشلىقى	دۇيشەن ئالداش	ئەر	قىرغىز	ئونىۇ ناھىيىسى	1962.7 — 1976.5
	ئېزىز باۋۇدۇن	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1976.11 — 1977.1
	خې زىيەن	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن شىچۈاڭ ناھىيە- سى	1981.6 — 1984.8
	ئابلا روزى	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1981.6 — 1984.8
	ئىدرىس ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	كەلپىن ناھىيىسى	1984.8 — 1988.3
	جىياڭ گۇاڭژۇ	ئەر	خەنزۇ	خېنەن يۇشى ناھىيىسى	1985.1 —
	مىجىت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئونىۇ ناھىيىسى	1989.7 —
كۈتۈپخانا باشلىقى	جىياڭ يۈڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن فۇلىياڭ شەھىرى	1987.9 —

2. ناھىيىلىك كۈتۈپخانا

1986 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيىلىك كۈتۈپخانا بىلەن ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى بىرلەشتۈرۈۋېتىلگەنىدى، 1987 - يىل 10 - ئايدا ئايرىۋېتىلدى. ناھىيىلىك كۈتۈپخانىنىڭ ئورنى ناھىيە بازىرىنىڭ ئەشمە بۇلاق كوچىسىدا بولۇپ، ئىگىلىگەن كۆلىمى 2.2 مو، كۈتۈپخانا بىناسىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى

800 كۈادرات مېتىر، ئىشچى - خىزمەتچىسى 10. ناھىيىدە كۈتۈپخانا ۋە قىرائەتخانا تەسىس قىلىندى.

§ 5 . كىنو قويۇش ۋە سەنئەت ئۆمىكى

1. ناھىيىلىك كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش شىركىتى

1972 - يىلى ناھىيىلىك كىنوچىلىقنى باشقۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى، بۇ پونكىت ناھىيىلىك كىنوخانا بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىرىپ، بىر يۈرۈش بەنزە بولۇش، 2 ژۇسكا ئېشىنى يولغا قويدى. 1980 - يىلى ناھىيىلىك كىنوچىلىقنى باشقۇرۇش پونكتى بىلەن ناھىيىلىك كىنوخانا ئايرىۋېتىلدى. 1982 - يىلى بۇ پونكتىنىڭ نامى ئۇنىۋ ناھىيىلىك كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 16. كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇشنى باشقۇرۇش، ئاپپاراتلارنى تەكشۈرۈش، تەشۋىق قىلىش گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت 3 گۇرۇپپا تەسىس قىلىندى. گاۋ شىجېن 1980 - يىل 12 - ئايدىن ھازىرغا قەدەر دىرېكتور بولدى، سەي گۇجۇ، ئابدۇرېشىت مۇسا 1984 - يىل 7 - ئايدىن 1989 - يىل 4 - ئايغىچە مۇئاۋىن دىرېكتور بولدى.

2. ناھىيە، يېزا - مەيدان كىنوخانىلىرى (كىنو قويۇش ئەترەتلىرى)

ناھىيىلىك يازلىق كىنوخانا 1955 - يىلى باھاردا ئۇنىۋ بازىرىنىڭ غەربىي چوڭ كوچىسىغا (ھازىرقى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ۋاسكىتبول مەيدانىغا) سېلىندى، 1971 - يىلى بۇ كىنوخانىنىڭ ئورنى يېڭى بازارنىڭ جەنۇبىغا يۆتكەلدى. 1980 - يىلى يېڭى بازارنىڭ شىمالىغا زاللىق كىنوخانا سېلىندى، 2 كىنوخانىنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى 15 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 4543 كۋادرات مېتىر، يازلىق كىنوخانا بىلەن زاللىق كىنوخانا ئومۇملاشتۇرۇلۇپ «ناھىيىلىك كىنوخانا» دەپ ئاتالدى. كىنوخانىنىڭ 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 16. يازلىق كىنوخانىغا 3000 كىشى، زاللىق كىنوخانىغا 1228 كىشى سىغىدۇ. لى جىگچۈەن 1962 - يىل 9 - ئايدىن 1967 - يىل 5 - ئايغىچە دىرېكتور بولدى، جاڭ جىيۇ 1973 - يىل 12 - ئايدىن 1980 - يىل 12 - ئايغىچە دىرېكتور بولدى، ۋاڭ جىجياڭ 1984 - يىل 7 - ئايدىن ھازىرغىچە دىرېكتور بولۇپ كەلمەكتە، ئابدۇرېشىت مۇسا 1989 - يىل 4 - ئايدىن ھازىرغىچە مۇئاۋىن دىرېكتور بولۇپ كەلمەكتە.

يېزا - مەيدان كىنوخانىلىرى (كىنو قويۇش ئەترەتلىرى) 70 - يىللاردىن باشلاپ يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. 1971 - يىلى تۈمشۇق گۈڭشېنىدا كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى. 1990 - يىلغا قەدەر ناھىيە بويىچە يېزا - مەيدان، زاۋۇت، كان - كارخانا ئورۇنلىرىدىكى كىنوخانا (كىنو قويۇش ئەترىتى) 30 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكىسى بىر. تۈمشۇق يېزىلىق كىنو قويۇش ئەترىتى 1990 - يىلى مەملىكەت بويىچە كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى.

3. ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى

بۇ ئۆمەك مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) 10 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇنى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدىكى مەخمۇت، ئالىمجان قاتارلىق كىشىلەر باش بولۇپ تەشكىللىدى. ئىشتىن سىرتقى ئارتىسلار ئوقۇنقۇچى، ئىدارە خىزمەتچىلىرى ۋە خەلق سەنئەتكارلىرىدىن تەشكىللەندى. مەخمۇت كۇلۇپ مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. چالغۇ ئەسۋابلىرىدىن چاڭ، ئىسكىرىپكا، دۇتار، داپ، تەمبۇر، سۇنای، نەي قاتارلىقلار بار ئىدى. بۇ ئۆمەك درامىا، كومىدىيە، ئۇسسۇل قاتارلىق نومۇرلارنى ئورۇندىدى. 1949 - يىل

9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتتى.

4. ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى

1977 - يىل 1 - ئايدا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى قۇرۇلدى، شۇ چاغدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 25 ئىدى، ئارتىسلىرى ئۇيغۇر، خەنزۇ، قىرغىز مىللەتلىرىدىن تەركىب تاپتى. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى 35. چېن باۋدې 1977 - يىل 11 - ئايدىن 1979 - يىل 2 - ئايغىچە ئۆمەك باشلىقى بولدى؛ ئېزىز باۋزودۇن 1977 - يىل 1 - ئايدىن 1984 - يىل 7 - ئايغىچە مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى بولغانىدى، 1984 - يىل 7 - ئايدىن ھازىرغىچە ئۆمەك باشلىقى بولۇپ كەلمەكتە؛ ئوسمانجان يۈسۈپ 1984 - يىل 8 - ئايدىن ھازىرغا قەدەر مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى بولۇپ كەلمەكتە.

5. ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى يۇجۇ تىياتىر ئۆمىكى

بۇ ئۆمەك 1980 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلدى، بۇ ئۆمەككە ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماتارىپ ئىدارىسى رەھبەرلىك قىلدى، لىن بوچۈەن ئۆمەك باشلىقلىقىغا، جاڭ جىيەنشىن مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى. بۇ ئۆمەكنىڭ قارمىقىدا ئويۇن قويۇش ئەترىتى، ئۇسسۇل ئەترىتى، مۇزىكا ئەترىتى ۋە ئارقا سەپ تەمىنات گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، جەمئىي 45 ئادەمى بار ئىدى. 1982 - يىل 7 - ئايدا بۇ ئۆمەك توختىتىۋېتىلدى.

§ 6. ناھىيىلىك «شىنخۇا» كىتابخانىسى

بۇ كىتابخانا 1964 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلدى، 4 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1990 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 8. كىتابخانىدا كىتاب ئامبىرى ۋە كىتاب سېتىش تىجارەت بۆلۈمى بار، ئۇنىڭ قارمىقىدا ئاساسىي قاتلام كىتاب سېتىش ئورنىدىن 24ى تەسىس قىلىندى. كىتابلارنىڭ يىللىق سېتىلىش مىقدارى 170 مىڭدىن ئاشىدۇ، سېتىلىش سوممىسى 220 مىڭ يۈەن. خاۋ شىگۈېن 1964 - يىل 5 - ئايدىن 1969 - يىل 4 - ئايغىچە دىرېكتور بولدى، نىياز نۇردۇن 1969 - يىل 4 - ئايدىن 1975 - يىل 5 - ئايغىچە دىرېكتور بولدى، جاڭ لۇڭيۇ 1975 - يىل 5 - ئايدىن 1984 - يىل 7 - ئايغىچە دىرېكتور بولدى، دىڭ دېغاڭ 1984 - يىل 4 - ئايدىن 1990 - يىل 6 - ئايغىچە مۇئاۋىن دىرېكتور بولدى.

II باب

ئەدەبىيات - سەنئەت

§ 1. ئاممىۋى ئەدەبىيات - سەنئەت

1. ئەلنەغمە ھېكايىلىرى

1) مەددادھىلىقتا گىرىم قىلىنمايدۇ، سەھنە جابدۇقلىرى ئىشلىتىلمەيدۇ، ھەر

ۋاقىت، ھەر قانداق چاغدا مەددىاھلىق قىلىشقا بولىدۇ. مەددىاھلىق ناھىيە بويىچە بازار - يېزىلاردا ئومۇملىشىپ كەتكەن. مەددىاھلار كۆپىنچە ئەرەب تىلىدىن خەۋىرى بار دىنىي زاتلاردۇر، ئۇلار ئاساسەن، «مىلاد بىر كېچە»، «نەسىرىدىن ئەپەندى» ھېكايىلىرىنى سۆزلەيدۇ. 50 - يىللاردىن كېيىن ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار يېزىغا قايتقاندىن كېيىن خالىسانە ھېكايە ئېيتىشنى ئۈستىگە ئالدى، ھېكايىلەرنىڭ مەزمۇنىدا يېڭىلىق يارىتىلىپ، فېئودال - خوراپاتلىق تۈسىنى ئالغان ھېكايىلەر ئاساسىي جەھەتتىن تاشلىۋېتىلىپ، سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى جەريانىدا مەيدانغا كەلگەن يېڭى ئادەم ۋە يېڭى ئىشلار ھېكايە قىلىنىدىغان بولدى.

2) ئېيتىشىش　خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالغان. ئېيتىشىشتا سەھنە جابدۇقلىرى ئىشلىتىلمەيدۇ. بىر ئادەم ياشانغان، ئوتتۇرا ياش، ياشلارنىڭ، بالىلارنىڭ، شۇنداقلا ياش قورامى ئوخشاش بولمىغان ئەر، ئاياللارنىڭ رولىنى ئالسا بولىدۇ، ھەربىرىكەتلىرى ناھايىتى قىزىقارلىق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاۋازى ياكراق، رېتىمى ئېنىق، جەلپ قىلارلىق بولۇپ، قويۇق يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە. چەك سۆزلاشى دەۋرىدە ۋە مىنگو دەۋرىدە ئېيتىشىش ئارقىلىق بەگلەرنىڭ فېئودالىق زۇلۇمى ۋە دىنىي ئېكسپلاتاتسىيىسىگە قارشى تۇرۇلۇپ، ھۆكۈمرانلارنىڭ جىنايى قىلمىشى ئېچىپ تاشلىناتتى، مىللىي قەھرىمانلار مەدھىيىلىنەتتى. 50 - يىللاردىن كېيىن خەنزۇ تىلىدىكى كۈلدۈرگە سەنئىتى ئېيتىشىش سەنئىتى بىلەن سىڭىشىپ، ھەجۋى خاراكتېردىكى كۈلدۈرگە تۈسىنى ئالدى. بۇنىڭ مەزمۇنىدا كۆپىنچە سوتسىيالىستىك مەنۇى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى جەريانىدا مەيدانغا كەلگەن يېڭى شەيئىلەر ئاساسىي تېما قىلىنىدۇ.

2. خەلق ناخشىسى

مىنگو دەۋرىدە ناھىيىدە «ئالغا باس، ۋەتەن»، «شىنجاڭ ياخشى جاي»، «باتۇر ئوغلان» قاتارلىق خەلق ناخشىلىرى بار ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، «بىزنىڭ شىنجاڭ ياخشى جاي»، «داۋانچىڭ» قاتارلىق ناخشىلار ناھىيە تەۋەسىدە كەڭ تارقالدى.

3. مەشرەپ

مەشرەپ — ئونىۋ ناھىيىسى خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئۈسۈلى. ئۇنىڭ مەزمۇنى مول بولۇپ، ئىپادىلەش شەكلى جەھەتتە ناخشا - ئۈسۈل ئاساس قىلىنىدۇ، ئۇ ئۇرۇپ - ئادەت ئۈسۈلى ۋە ماھارەت ئۈسۈلى دەپ 2 خىلغا ئايرىلىدۇ.

1) ئۇرۇپ - ئادەت ئۈسۈلى　نازىركۇم، مىلىس، سەنەم دەپ 3 خىل بولىدۇ.

نازىركۇم كۆپىنچە قىشتا ئۇتكۈزۈلىدۇ. نازىركۇم باشلانغاندا، ساھىبخانا 2 قولىغا قىزىل رەخت ياكى باش ياغلىق ئېلىپ، ناخشا ئېيتقاچ ئۈسۈل ئويناپ بولغاندىن كېيىن، بىرەيلەننى ئۈسۈلغا تارتىدۇ. ئەتراپتىكىلەر چاۋاك چېلىپ ناخشىغا جۈر بولىدۇ. بۇ چاغدا سۇناي، داپ چېلىنىپ، ئەتراپتىكىلەر «بارىكاللا» دەپ ۋاراقىرىشىدۇ، كەيپىيات يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلۈپ، ئۈسۈل ئويىنىغۇچىلار بىر جۈپتىن بارا - بارا كۆپەيىپ بىر نەچچە جۈپكە يېتىدۇ، ئاخىرىدا ھەممەيلەن شاد - خۇراملىق بىلەن نازىركۇمغا چۈشۈپ كېتىدۇ.

مىلىس ئۈسۈلى ئۇيغۇرلارنىڭ ھېيىت - ئايەم، توي - تۆكۈنلىرىدە ئۇتكۈزۈلىدىغان بىر خىل مەشرەپ. كىشىلەر مەيدانىنى چۆرىدىشىپ ئولتۇرىشىدۇ، داپ بىلەن غىجەك چېلىنغاندا، بىر ئادەم مەيدانغا چىقىپ، قولىغا گۈل ياكى تاۋار ياغلىق ئېلىپ، كىشىلەر ئارىسىدىكى خالىغان بىر كىشىنى ئۈسۈلغا تارتىدۇ، بۇ كىشى مەيدانغا چۈشكەندىن كېيىن 2 ئادەم بىر - بىرىگە ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل قارىشىپ تۇرۇپ 3 قېتىم تەزىم قىلىپ،

ئۆزئارا ئورۇن ئالمىشىدۇ، باش بولۇپ ئۇسسۇل ئويىنغۇچى گۈلنى كېيىن مەيدانغا چۈشكەن كىشىگە بەرگەندىن كېيىن، مەيداندىن چىقىپ كېتىدۇ، كېيىن مەيدانغا چۈشكەن كىشى بىر قانچە مۇزىكىغا ئۇسسۇل ئويىنىغاندىن كېيىن، يەنە بىر ئادەمنى ئۇسسۇلغا تارتىدۇ، مۇشۇنداق قىلىپ ئۆزلۈكسىز ئالمىشىپ ئويىنىلىدۇ. مىلىس ئۇسۇلى يۇقىرى پەللىگە چىققاندا، گۈل تۇتقۇچى قايتىدىن بىرەيلەننى ئۇسسۇلغا تارتمايدۇ، سورۇندىكىلەردىن خالىغانلار مەيدانغا چۈشۈپ ئۇسسۇل ئويناپدۇ. داپ چېلىنىپ ئەتراپ زىلزىلىگە كەلتۈرۈلىدۇ، ساپايى چالغۇچى بىر پوتى بىلەن تىزلىنىپ تۇرۇپ يېنىدىكى ھەمراھى بىلەن كۆز بەقىشىپ ئايلىنىدۇ، بىردەم نالدىغا ئىگىلىپ، بىردەم كەينىگە غادىيىپ ساپايىنى يەرگە ئۇرۇپ چالىدۇ، ئۇسسۇل ئويىنغۇچى ۋە ناخشا ئېيتقۇچىلار بەزىدە سازغا تەڭكەش قىلىپ ئۆزاق ئىسقىرتىپ، ئۇسسۇلنى تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقىرىدۇ، ناخشا، مۇزىكىنىڭ ياڭراق ئاۋازى بىلەن مەيداننىڭ كەيپىياتى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ.

سەنەم باشلانغاندا غىجەك بىلەن داپ باشلامچى بولىدۇ، ساھىبخانا ئۇسسۇلغا ئۇستا بىرەيلەننى ئۇسسۇلغا تارتىدۇ، ئۇسسۇل ئويىنغۇچى 2 قولىنى مەيدىسىگە قويۇپ تۇرۇپ، مەيداننى بىر ئايلىنىپ كىشىلەرگە سالام بېرىدۇ. ئاندىن قىز، ئوغۇل بىرلىكتە ئۇسسۇل ئويناپدۇ. مۇزىكىنىڭ تەڭكەش قىلىشى بىلەن ناخشا ئېيتقۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ بارلىق ھۈنىرىنى ئىشقا سالىدۇ، كۆپىنچە كونا ئاھاڭغا يېڭى تېكىست سېلىنىپ ئېيتىلىدۇ. ئەتراپتىكى ئامما چاۋاك چېلىپ بىللە ناخشا ئېيتىدۇ.

2) ماھارەت ئۇسسۇلى چىنە ئۇسسۇلى، تەخسە ئۇسسۇلى، داپ ئۇسسۇلى دەپ 3 خىل بولىدۇ.

چىنە ئۇسسۇلى ئويىنغۇچى ئوك قولىدا بىر پىيالە چاي تۇتقىنىچە ئۇسسۇل ئويىنىغاچ پىيالىنى بېشىغا قويىدۇ، ئاندىن پىيالىنى ئىچىدىن سىرتىغا ئۆرۈيدۇ، ئۇسسۇل ئويىنىغاچ ناخشا ئېيتىپ، قارشى تەرەپكە چاي تۇتىدۇ. پىيالىنى ئالغۇچى پىيالىنى ئېلىپ ئۇسسۇل ئويناپدۇ، ئاندىن پىيالىنى قارشى يۇنىلىشتە ئۆرۈيدۇ، ئاندىن كۆكرەك ئالدىغا توغرىلاپ ئەكىلىپ بىراۋغا تۇتىدۇ. چىنە ئۇسسۇلدا پىيالىدىكى چاينى بىر تېمىمۇ تۆكمىسە ماھارىتىنىڭ شۇنچىلىك يۇقىرىلىقى نامايان بولۇپ، تاماشىبىنلارنى تېخىمۇ جەلب قىلىدۇ.

تەخسە ئۇسسۇلىدا ئۇسسۇل ئويىنغۇچى بىر قولىدا تەخسە، بىر قولىدا چوكا تۇتۇپ، چوكا بىلەن تەخسىنى چېكىپ تۇرۇپ ئۇسسۇل ئويناپدۇ، چېكىلگەن ئاۋازنىڭ رېتىمىغا قاراپ ئۇسسۇل ئويىنىلىدۇ.

داپ ئۇسسۇلىدا ئەرلەر 8 دىن ياكى 12، 24 تىن بولۇپ ئالدىنقى رەتتە ئۇسسۇل ئويناپدۇ، ئايالالارمۇ ئەرلەر بىلەن ئوخشاش ساندا كېيىنكى رەتتە تۇرۇپ، 2 ئادەم بىر داپنى چېلىپ ئۇسسۇل ئويناپدۇ.

4. ناخشا ئېيتىش

مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى مەنئەت ئۆمىكى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ كۆلۇبىدا ئويۇن قويانتى، ئاساسلىق نومۇرلاردىن «قاسساپ» ، «يالغان تېۋىپ» ، «قىزىل كۆز پېرىخۇن» ، «ئالدامچى پېرىخۇن» ، «قارا يۈز ھانىنات» ۋە «ئوسمانىيە» قاتارلىق كومىدىيىلىك ئېيتوتلار بار ئىدى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ئاقسۇ يەرلىك باج ئىدارىسى (ئىدارە ئورنى ئونسۇ ناھىيىسىدە ئىدى) نىڭ باشلىقى چىڭ جيۇكې (كومپارتىيە ئەزاسى) ئىدارىدىكى ياشلارنى «پىدائىيلار مارشى» ، «سەرسانلار تربلوگىيىسى» قاتارلىق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىنقىلابىي ناخشىلارنى ئېيتىشقا تەشكىللىدى. «12 - ئاپرىل» نى خاتىرىلەش يىغىنىدا چىڭ جيۇكې بىلەن جالاڭ گوجېن بىرلىكتە «شۇڭخۇالاڭ» ئويۇنىنى ئويناپ، ياپونىيە قوشۇنلىرىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغان زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرىنى ئوبرازلىق، تەسىرلىك ئەكس ئەتتۈردى، ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە بىر مومايىنىڭ رولىنى ئېلىپ ياپونىيە قوشۇنلىرىنىڭ جۇڭگو خەلقىنى

قىرغان جەنابى قىلمىشلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلدى، ئويۇن ئىشتايىن تەسىرلىك ئوينالغاچقا، ئامما ئىنتايىن غەزەبلەنىپ، ئىختىيارسىزلا «ياپون باسقۇنچىلىرىنى يوقىتايلى» دەپ ۋارقىرىشىپ كەتتى. چېلك جيۈكي ئونىۋ ناھىيىسىدە خىزمەت قىلىۋاتقاندا ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ تەكلىپ قىلىشى بىلەن دائىم مەزكۇر ئۇيۇشما تەۋەلىكىدىكى ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمەكلىرىگە بېرىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ناخشىلارنى ئېيتىشنى ئۆگىتىش، شۇنداقلا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مەزمۇندىكى ئويۇنلارنى رەپىتىس قىلىشقا يېتەكچىلىك قىلدى. ھۆكۈمەت ھەر قېتىم ئامىۋى يىغىن ئاچقاندا، مەزكۇر ئۇيۇشمىنىڭ ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مەزمۇندىكى ئويۇنلارنى ئويناپ ۋە ئىنقىلابىي ناخشىلارنى ئېيتىپ، ھەرمىللەت ئامما‌سىنىڭ ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى قىزغىنلىقىنى ئاشۇردى.

مىنگونىڭ 29 - يىلىدىن 37 - يىلىغىچە (1940 - يىلىدىن 1948 - يىلىغىچە) ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئۆمىكى كۆلۈبتا «مىرزا دۆلەت» ، «رابىيە - سەيدىن» ، «ئۆگەي ئانا» ، «غېرىب - سەنەم» ، «نەسرىدىن ئەپەندى» قاتارلىق دىرامىلارنى ئوينىدى؛ ئۇيغۇرچە ئوپېرالاردىن «شاڭخەي كېچىسى» ، «شىنجاڭ قىزى» قاتارلىقلارنى ئوينىدى؛ كومىدىيىلىك تۈسكە ئىگە «قوي قېنى ئىچىدىغان قاسساپ» ، «قوي يۈڭى يەيدىغان تۈماقچى» ، «رەخت يەيدىغان سەپىۋاك» ، «باغرى قاتتىق تۆمۈرچى» ۋە «كۆڭلى قارا باي» قاتارلىق ئېپىتولارنى ئوينىدى.

ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى ئىشتىن سىرتقى سەنئەت گۇرۇپپىسى 50 - يىللاردا «دېھقانلارنىڭ ساداسى» ، «ئازاد زامان» ، «يېڭى دەۋرگە مەدھىيە» قاتارلىق ئويۇنلارنى قويدى. 60 - يىللاردا «بوراندىن كېيىنكى ئاپتاپ» ، «ئۆگەي ئانا» ، «ئارشىن مال ئالان» ، «تۇرمىدىكى مەھبۇس» قاتارلىق ئويۇنلار قويۇلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيە، گۈڭشي، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى تەشۋىق قىلىش ئەتىرىتى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ سۆزلىرىدىن ئۇزۇندە نا‌خشىسىنى ئېيتىتى، ئۇلۇغلىك تېياتىرلاردىن «قىزىل چىراغ» ، «ۋېيخۇشەننى پەم بىلەن ئېلىش» ، «شاجيابالك» ۋە سىنىپي كۈرەش ئەكس ئەتتۈرۈلگەن دراما «تامغىنى تارتىۋېلىش» قاتارلىقلارنى ئاساسىي مەزمۇن قىلىپ، ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ سەييارە ئويۇن قويدى.

1977 - يىلى ناھىيە كەسپىي سەنئەت ئۆمىكىنى يېزىلارغا بېرىپ گۈڭشي - ئەترەتلەردە سەييارە ئويۇن قويۇشقا تەشكىللىدى، ئاساسلىقى «نۇزۇگۈم» ، «بەش تۈپ ئالما دەرىخى» ، «تامغىنى تارتىۋېلىش» ، «ئۇجمە سايىسى» قاتارلىقلارنى ئوينىدى، 315 قېتىم ئويۇن قويدى، تامىشىبىن 167 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. شۇ يىلى كۈزدە ۋە 1978 - يىلى قىشتا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى 2 قېتىم ۋىلايەتكە بېرىپ سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتى، جەمئىي 8 ئېتوت، دراما مۇنەۋۋەر نومۇر بولۇپ باھالاندى، ئورۇندالغان ئۇيغۇرچە ناخشا - ئۇسسۇل 1 - لىككە ئېرىشتى.

1980 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى يۆجۈ تېياتىر ئۆمىكى ناھىيىدە ۋە ئاقسۇ شەھىرى، كۇچا ناھىيىسى، باي ناھىيىسى، يېزا ئىگىلىك 1 - شىنىنىڭ تۆەن - مەيدانلىرى قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، جەمئىي 300 قېتىمدىن ئارتۇق ئويۇن قويدى، تاماشىبىن 300 مىڭ ئادەمدىن ئاشتى، «موگۇيېيىڭنىڭ جەڭگە قوماندانلىق قىلىشى» ، «دۇيخۇاچياڭ» ، «چىنشياڭلىيەن» ، «سېرىق تۇرنا راۋۇقى» ، «داجىنجى» ، «غەربىي ھۇجرا خاتىرىسى» ۋە «سەككىزىنچى ياڭ ھەدە» قاتارلىق نومۇرلار قويۇلدى.

1980 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى ناھىيىدە ۋە ئۇرۇمچى، ئىلى، كورلا، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق جايلاردا جەمئىي 1375 قېتىم ئويۇن قويدى، يىلىغا 125 قېتىم ئويۇن قويدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1990 - يىلى 135 قېتىم ئويۇن قويۇلدى. قويۇلغان ئاساسلىق ئويۇنلاردىن «چىڭمۇدەن» ، «توي ماجىراسى» ، «مەسلىھەت چېيى» ، «مۇھەببەت خېتى» ، «توختى ئەمەت» ، «ساۋاق» ، «ھەسرەت» قاتارلىقلار ئوينالدى. ناھىيىدىكى ئۇيغۇر، خەنزۇ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلىرى ھەرىيلى «1 - ئىيۇن» بالىلار بايرىمىدا ناھىيىدىكى زال ئىچى كىنوخانىسىدا ياكى يازلىق ۋاسكىتبول مەيدانىدا ئۇزلىرى تەييارلىغان نومۇرلارنى ئوينىدى

شۇنداقلا ۋىلايەتكە بېرىپ، ئۆسمۈرلەر، بالىلار سەنئەت كۆرىكىگە قاتنىشىپ، 3 قېتىم ۋىلايەت بويىچە ئەلا نەتىجىگە ئېرىشتى.

§ 2 . ئەدەبىي ئىجادىيەت

تەرجىمان مۇھەممەدبىن ئابدۇللاخان مەخسۇم ئەرەبلەرنىڭ داڭلىق كىلاسسىك ئەسىرى «مىڭ بىر كېچە» نى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن «مىڭ بىر كېچە» نىڭ ئۇيغۇرچە قول يازمىسى خەلق ئىچىدە كەڭ تارقىلىپ، تا بۈگۈنگە قەدەر ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرمەكتە.

مىنگونىڭ 30 ـ يىللىدىن 31 ـ يىلىغىچە (1941 ـ يىلدىن 1942 ـ يىلغىچە) ئۇيغۇر شائىرى ئەخمەت غوپۇر ئىجاد قىلغان «قىزىل قەلب» ، «پايانسىز ئالەم» ، «يالداما» قاتارلىق شېئىرلاردا ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغان زورلۇق ـ زومبۇلۇقلىرى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈلۈپ، تاجاۋۇزچىلارغا ھاتۇرلارچە زور بەرگەن ۋەتەنپەرۋەر ئوقتىسىر ـ جەڭچىلەر مەدھىيىلەنگەن. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) ئەرشىدىن تاتلىق ئىلىدىكى مەتبۇئاتتا «ۋەتەن ئوغلانلىرىغا» ، «تاۋلان» ، «ياشلىق» ۋە «كەتمىنىم» قاتارلىق ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئېلان قىلدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئىشتىن سىرتقى ئىجادىيەتلەر ۋە تەرجىمە ئەسەرلىرى كۆپىيىشكە باشلىدى. ئەرشىدىن تاتلىق 50 ـ يىللاردىن 70 ـ يىللارغىچە «باھاردىكى سەھەر» ، «تارىم» ، «قارىغاي» ، «كۆز ۋە رەخت» ، «سادىق باپكار» ، «سىناق» ، «قەست» ، «تۇنجى خاتىرىلەش» ۋە «تار كوچىدىن يانغاندا» قاتارلىق ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلدى. ئۇ 80 ـ يىللىرى شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ ھاياتى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ھېكايە «ۋەتەن قۇربانلىرى» نى تاماملىدى. 1990 ـ يىلى پېشقەدەم شائىر نىم شېھىتنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىنى رەتلەش ۋە «مىڭ بىر كېچىنىڭ داۋامى» نى نەشرگە تەييارلاش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى.

ئونىۋ ناھىيىسىدىكى خەنزۇلار ئىچىدە بىر قىسىم ئىشتىن سىرتقى يازغۇچىلار بار. 1990 ـ يىلى 10 ئادەم 19 ئەدەبىي ئاخبارات ئىجاد قىلدى، بۇ 19 ئەدەبىي ئاخبارات شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان «تۆمۈر چوققىدا باھار» ناملىق كىتابقا كىرگۈزۈلدى، بۇ ئەدەبىي ئاخباراتلاردا ئونىۋ ناھىيىسىدىكى ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى قىزغىن مەدھىيىلەندى.

§ 3 . خەتتاتلىق، گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەتچىلىك

1. خەتتاتلىق

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا ئۆتكەن موللا ناسىر دامۇللاھاجى، مىنگو دەۋرىدە ئۆتكەن مۇسا دامۇللىلار مەشھۇر ئۇيغۇر خەتتاتلىرىدىن ئىكەن، لېكىن ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى زامانىمىزغا يېتىپ كېلەلمىگەن، شۇڭا دەلىللەش مۇمكىن بولمىدى.

ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى بىلەن ناھىيىلىك خەتتاتلار جەمئىيىتى 1985 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر 6 قېتىم ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە ھۆسنىخەت كۆرگەزمىسى ئاچتى، كۆرگەزمىگە 420 ئادەم (قېتىم) نىڭ 902 پارچە ئەسىرى قويۇلدى، بۇنىڭ 180 ى ئۇيغۇرچە ھۆسنىخەت. ھۆسنىخەت ئاپتورلىرى ئىچىدە دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارمۇ، ئىشلەۋاتقان ياش، ئوتتۇرا ياشلىق كادىرلار ۋە ئىشچىلارمۇ بار.

2 . گۈزەل سەنئەت

ناھىيىدە چاڭ سۆلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە گۈزەل سەنئەتچىلەر ناھايىتى ئاز ئىدى، خەلق ئىچىدە ئىشتىن سىرتقى گۈزەل سەنئەت ئىجادىيەتچىلىرى بولغان بولسىمۇ، مەشھۇرلىرى كۆپ ئەمەس ئىدى.

ناھىيىدىكى نۆۋەتلىق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرگە 70 - يىللاردا كەسپىي گۈزەل سەنئەت ئوقۇتقۇچىلىرى سەپلەندى، 80 - يىللارغا كەلگەندە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك كەسپىي گۈزەل سەنئەت ئوقۇتقۇچىلىرى سەپلىنىپ بولدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيىدە گۈزەل سەنئەت خىلىلا يۈكسەلدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك فوتو سۈرەتچىلەر - گۈزەل سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 10 نەچچە ئىشتىن سىرتقى رەسسام ئەزا بولدى. شۇ يىلى 5 - ئايدا تۇنجى قارار گۈزەل سەنئەت كۆرسى ئېچىلدى، 20 كۆرسانتىنىڭ 40 نەچچە ئەسىرى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا كۆرگەزمىگە قويۇلدى. 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ ئەينەكلىك جازىسىدا ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، ئۇنىڭغا ياڭ گۈاڭيې، لىيۇ جيەنگو، مۇختەر، لىيۇ يې، ئاقنىياز، گو شىنلى، جاۋ يۈەنكۈيدىن ئىبارەت يەتتەيلەننىڭ 40 نەچچە پارچە گۈزەل سەنئەت ئەسىرى قويۇلدى. 1986 - يىلى دۆلەت بايرىمى مەزگىلىدە ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، ئۇنىڭغا 84 پارچە گۈزەل سەنئەت ئەسىرى قويۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە جۇڭگوچە رەسىم 23 پارچە، ماي بوياق رەسىم 18 پارچە، سۇ بوياق رەسىم 25 پارچە، سىدام تېز سىزما رەسىم 13 پارچە، باشقا رەسىملەر 5 پارچە. كۆرگەزمىنى 30 مىڭ ئادەم (قېتىم) كۆردى. 1989 - يىل 8 - ئايدا ناھىيىدىن 14 ئاپتور ۋىلايەتتىكى 8 ناھىيە، بىر شەھەردە نۆۋەت بىلەن كۆرسىتىلگەن گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىگە قاتناشتى، ئۇلار ماي بوياق رەسىم، جۇڭگوچە رەسىم، گاڭىي رەسىم، سۇ بوياق رەسىم ۋە چاپلىما نەقىش قاتارلىق 69 پارچە ئەسىرىنى كۆرگەزمىگە قويدى، ئۇلاردىن 12 سى كۆرگەزمىدىكى نادىر ئەسەر بولۇپ تاللاندى، رەسىم كۆرگەزمە قىلىشتا ئۇنىۋ ناھىيىسى ۋىلايەتتىكى 8 ناھىيە، بىر شەھەر بويىچە 3 - بولدى.

3 . فوتو سۈرەتچىلىك

ئۇنىۋ ناھىيىسىدە فوتو سۈرەتچىلىك كېيىنرەك باشلاندى. 1970 - يىلى ناھىيىلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى سۈرەتخانا ئاچتى، ئۇنىڭدا 2 فوتو سۈرەتچى بولۇپ، ئۇلار ئاساسەن ئادەم سۈرىتىنى تارتىش بىلەن شۇغۇللاندى. ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىگىمۇ ئاخبارات، فوتو سۈرەت تەشۋىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا كادىر قويۇلدى، ئۇلار فوتو سۈرەت تەشۋىقات جازىسى ئورنىتىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، سودا - سانائەت قاتارلىق ساھەلەردىكى ئىلغار، نەمۇنىچى شەخسلەرنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلدى. 1980 - يىلدىن بۇيان فوتو سۈرەتچىلەر كۆپەيدى، فوتو سۈرەت كۆرگەزمىلىرى پات - پات ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى. 1984 - يىل 4 - ئايدا فوتو سۈرەتچىلىك - گۈزەل سەنئەت ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 57 كىشى ئەزا بولدى. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، كۆرگەزمىگە 28 كىشىنىڭ 67 پارچە ئەسىرى قويۇلدى. 1985 - يىلى يېڭى يىلدا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، كۆرگەزمىگە 67 پارچە ئەسەر قويۇلدى، بۇ ئەسەرلەردىن 17 پارچىسى باھار بايرىمىنى كۈتۈۋېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسىگە قاتناشتۇرۇلدى. 1986 - يىلى دۆلەت بايرىمىدا ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، كۆرگەزمىگە 130 پارچە فوتو سۈرەت قويۇلدى، ئۇلار دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، سانائەت، مەدەنىيەت - مەھىيە، پەن - تېخنىكا قاتارلىق 13 گۇرۇپپا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى،

كۆرگەزمىنى كۆرگۈچىلەر 30 مىلۇن ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. شۇ يىلى يەنە مەملىكەتلىك 3 - نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تەنھەرىكەت يىغىنىغا دائىر 20 پارچە رەڭلىك سۈرەت، «جام ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى» غا دائىر 54 پارچە سۈرەت كۆرگەزمە قىلىندى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا دائىر فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ئاچتى، كۆرگەزمىگە 320 پارچە فوتو سۈرەت قويۇلغان بولۇپ، «سەممىي غەمخورلۇق»، «زېھ ئىتتىپاقلىق»، «گۈللىنىۋاتقان ئىگىلىك»، «شەھەر - بازار قۇرۇلۇشى»، «سودا - بازار»، «ماتارىپ - سەھىيە»، «مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى» ۋە «مەدەنىيەت - تەتقىقاتچىلىق» دېگەنگە ئوخشاش 8 مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالدى، بۇ جەمئىي 120 پەت كېلىدىغان كۆرگەزمىدە پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيىتىگە ۋە ماددىي مەدەنىيىتىگە قۇرۇلۇشلىرىدا قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى ئەتراپلىق، جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

§ 4 . كىنوچىلىق

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) جۇڭگو كومپارتىيەسىنىڭ ئەزاسى لىن جىلۇ كۇچاغا ھاكىم بولغان مەزگىلدە قۇرغان كىنو قويۇش ئەترىتى ئۇنىۋ ناھىيىسىگە ئاۋازلىق رەڭسىز فىلىم ئېلىپ كېلىپ قويۇپ بەرگەن، مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) ناھىيىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن چارۋا مەھسۇلاتلىرىغا بىر كىنو ئاپپاراتى تېگىشىپ كېلىپ، ئىشتىن سىرتقى كىنو قويۇش ئەترىتى قۇردى، مامۇتخان، مۇسايوپلار كىنو قويغۇچى بولدى. فىلىملەر تولاراق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن سېتىۋېلىنىدى ياكى كۇچا، قەشقەرلەردىن ئېلىپ كېلىنىدى.

1955 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى ئۇنىۋ ناھىيىسىگە بىر كىنو ئاپپاراتى بەردى، ئۇنىڭغا 2 تېخنىك قويۇلدى، ئۇلار يىلدا 173 قېتىمدىن كىنو قويدى، كىنو كۆرگۈچىلەر 80 نەچچە مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. 1970 - يىلى گۈڭشې كىنو قويۇش ئەترىتىلىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كىنو قويۇش قېتىمى تېز كۆپەيدى. 1971 - يىلى ناھىيە بويىچە 1300 قېتىم كىنو قويۇلدى، كىنو كۆرگۈچىلەر 600 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى. 1990 - يىلى 5821 قېتىم كىنو قويۇلدى؛ بۇ 1956 - يىلىدىكىدىن 8.1 ھەسسە كۆپ، كىنو كۆرگۈچىلەر 1 مىليوندىن ئاشتى، بۇ 1956 - يىلىدىكىدىن 1.86 ھەسسە كۆپ.

Ⅲ باب

ئاخباراتچىلىق، رادىئو، تېلېۋىزىيە

§ 1 . ئاخباراتچىلىق

1951 - يىلى ناھىيىلىك پارتكومدا تەشۋىقات بۆلۈمى قۇرۇلدى، رايونلارغا كەينى - كەينىدىن تەشۋىقات كادىرلىرى قويۇلۇپ، ئىختىيارىي مۇخبىرلار گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى، ئۇلار پارتىيە گېزىتلىرىگە، ئۆز

رايونىدىكى قارا تاختاي گېزىتلىرىگە خەۋەر ـ ماقالە يېزىپ تۇردى. 1952 ـ يىلدىن 1956 ـ يىلغا قەدەر جەمئىي 396 پارچە خەۋەر ـ ماقالە ئەۋەتتى، ئۇلارنىڭ 28 پارچىسىنى «شىنجاڭ گېزىتى»گە ئەۋەتتى.

1957 ـ يىلى كەينىدىن 5 كىشى «شىنجاڭ گېزىتى»، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ ئىختىيارىي مۇخبىرلىقىغا تەكلىپ قىلىندى، ئۇلار يىلىغا تەخمىنەن 60 پارچە خەۋەر ـ ماقالە ئەۋەتىپ تۇردى، ئۇلاردىن تەخمىنەن 40 پارچىسى ئىشلىتىلدى.

1958 ـ يىلى «ئاقسۇ گېزىتى» نەشر قىلىندى، بۇ گېزىت 8 كىشىنى ئىختىيارىي مۇخبىرلىققا تەكلىپ قىلدى، ئۇلار يىلىغا تەخمىنەن 150 پارچىدىن خەۋەر ـ ماقالە يېزىپ تۇردى، ئۇلاردىن تەخمىنەن 50 پارچىسى ئىشلىتىلدى.

1972 ـ يىلى ناھىيىلىك خەلق رادىئو ئۇزۇنلى ئۇز ئالدىغا خەۋەر پروگراممىسى ئاڭلىتىشقا باشلىدى. تەشۋىقات، مەدەنىيەت تارماقلىرى پائال خەۋەر ـ ماقالە ئويۇشتۇردى، يىلىغا تەخمىنەن 400 پارچە خەۋەر ماقالە ئەۋەتىپ تۇرۇلدى، ئۇلاردىن تەخمىنەن 250 پارچىسى ئاڭلىتىلدى.

1973 ـ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم خەۋەر يېزىش گۇرۇپپىسى قۇردى. بۇ گۇرۇپپا «شىنجاڭ گېزىتى»، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى، «ئاقسۇ گېزىتى»گە يىلدا 70 نەچچە پارچىدىن خەۋەر ـ ماقالە يېزىپ تۇردى، ئۇلاردىن 60 نەچچە پارچىسى ئىشلىتىلدى.

ئىختىيارىي مۇخبىر 70 ـ يىللاردا 10 نەچچە ئىدى، 80 ـ يىللاردا 60 نەچچىگە يەتتى. خەۋەر ـ ماقالە ئەۋەتىلىدىغان گېزىت ـ ژۇرناللارمۇ كۆپەيدى، «شىنجاڭ گېزىتى»، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى، «ئاقسۇ گېزىتى»گىلا ئەمەس، «شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكا گېزىتى»، «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى»، «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى»، «يېزا پەن ـ تېخنىكىسى» ژۇرنىلى، «شىنجاڭ كوپېراتىپ ئىگىلىكى» گېزىتى، ئاقسۇ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى ھەم مەركەزدە چىقىدىغان «دېھقانلار گېزىتى» قاتارلىق 10 نەچچە گېزىت ـ ژۇرنال ۋە تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىغىمۇ خەۋەر ـ ماقالە ئەۋەتىلىدىغان بولدى، ئەۋەتىلگەن خەۋەر ـ ماقالىلەرنىڭ ئىشلىتىلىش نىسبىتىمۇ ئۆستى، «ئاقسۇ گېزىتى»نىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، 1987 ـ يىلدىن 1988 ـ يىلغا قەدەر ئونسۇ ناھىيىسىدىن 1667 پارچە خەۋەر ـ ماقالە ئەۋەتىلگەن، ئۇلاردىن 816 پارچىسى ئىشلىتىلگەن، ئىشلىتىلگەن خەۋەر ـ ماقالىلەر بويىچە بۇ ناھىيە ۋىلايەتتىكى 9 ناھىيە، شەھەر بويىچە 3 ـ بولغان. ئىختىيارىي مۇخبىرلارنىڭ سەۋىيىسى ئۆستى، ئۇلاردىن بىرى «شىنجاڭ گېزىتى»، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى، «يېزا پەن ـ تېخنىكىسى» ژۇرنىلىنىڭ ئالاھىدە ئىختىيارىي مۇخبىرلىقىغا، 4 ى «ئاقسۇ گېزىتى»نىڭ ئالاھىدە ئىختىيارىي مۇخبىرلىققا تەكلىپ قىلىندى، 5 نگە «شىنجاڭ گېزىتى»، شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى، «شىنجاڭ پەن ـ تېخنىكىسى» گېزىتى، «ئاقسۇ گېزىتى» تەرىپىدىن «مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىر» دەپ نام بېرىلدى.

ناھىيىلىك پارتكوم 1987 ـ يىلى خەۋەرچىلىك يىغىنى ئېچىپ، 9 مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىرنى تەقدىرلىدى ۋە مۇكاپاتلىدى. بۇندىن كېيىنكى خەۋەرچىلىك خىزمىتى توغرىسىدا مۇنداق 3 تۈرلۈك قارار چىقاردى: 1) تونۇشنى ئۆستۈرۈپ، خەۋەرچىلىك خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش لازىم. يېزا، مەيدان ـ فېرمىلارنىڭ ھەممىسى خەۋەر يېزىش گۇرۇپپىسى قۇرۇشى كېرەك. يېزىلىق پارتكوملار ۋە مەيدان ـ فېرما پارتكوملىرى ئىختىيارىي مۇخبىرلارغا ۋاقىت چىقىرىپ بېرىشى، ۋەزىپە يۈكلىشى، قولايلىق شارائىت يارىتىپ بېرىشى، ئۇلارنىڭ خەۋەر ـ ماقالە يېزىشىغا مەدەت ۋە ئىلھام بېرىشى كېرەك. 2) ئىختىيارىي مۇخبىرلار قوشۇنى قۇرۇلۇشىنى ياخشى تۇتۇش لازىم. ناھىيىدىكى ئىختىيارىي مۇخبىرلارنى 70 كە يەتكۈزۈش، سانلىق مىللەت ئىختىيارىي مۇخبىرلىرىنى 40 قا، خەنزۇ ئىختىيارىي مۇخبىرلارنى 30 غا يەتكۈزۈش، ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ئۇلارغا «ئىختىيارىي مۇخبىرلىق كىنىشكىسى» بېرىشى لازىم. ئىختىيارىي مۇخبىرلارنىڭ ھەربىرى ئايدا ئاز دېگەندە 2 پارچىدىن ماقالە يېزىپ تۇرۇشى كېرەك. 3) خەۋەر ـ ماقالىسى

ئېلان قىلىنغانلارنى مۇكاپاتلاش چارىسىنى تۈزۈپ چىقىپ، نەتىجىسى گەۋدىلىك ئىختىيارىي مۇخبىرلارنى ئالاھىدە مۇكاپاتلاپ تۇرۇش كېرەك. 1989 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى بىرلىكتە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن خەۋەر - ماقالە قوبۇل قىلىش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى، بۇ پائالىيەتتە جەمئىي 51 پارچە خەۋەر - ماقالە يېزىلدى، مۇنەۋۋەر ئىختىيارىي مۇخبىردىن 15 نى باھالاپ، ئۇلارنى تەقدىرلىدى ۋە مۇكاپاتلىدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىختىيارىي مۇخبىر 87 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىختىيارىي مۇخبىر 55، خەنزۇ ئىختىيارىي مۇخبىر 32. ئۇلار جەمئىي 3185 پارچە خەۋەر - ماقالە يازدى، بۇلارنىڭ 1245 پارچىسى ئىشلىتىلدى، يەنى 75 پارچىسىنى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك گېزىت - ژورنال، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرى، 179 پارچىسىنى ۋىلايەتلىك گېزىت، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، 991 پارچىسىنى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇبلى ئىشلەتتى.

§ 2 . رادىئو

1. رادىئو تورى

1962 - يىلى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ بازار ئىچى ۋە بازار ئەتراپى رايونىغا 23 كىلومېتىر سىملىق رادىئو سىمى تارتىلدى، 400 رادىئو كارنىيى ئورنىتىلدى. 1968 - يىلى توخۇلا، تۈمشۇق، جام گۈڭشېلىرىغا 80 كىلومېتىر مەخسۇس رادىئو سىمى تارتىلدى، ئائىلىلەرگە ئورنىتىلغان رادىئو كارنايلىرى كۆپىيىپ 1600 گە يەتتى. 1969 - يىلدىن 1984 - يىلى ئەتىيازغا قەدەر ئارال، قىزىل، گۈلئاۋات، بوزدۆڭ، چاغراق، ئىشلەمچى يېزىلىرىغا ۋە شالچىلىق مەيدانى، ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، «كومسومولىلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى، ساۋاپچى، تاغلاق، بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىلىرى، تۈز، سېمونت زاۋۇتلىرى، چاقماقتاش كۆمۈر كېنى قاتارلىق ئورۇنلارغا 970 كىلومېتىر مەخسۇس رادىئو سىمى تارتىلدى، ئائىلىلەرگە ئورنىتىلغان رادىئو كارنايلىرى كۆپىيىپ 11 مىڭغا يېتىپ، ناھىيە بويىچە رادىئو تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللىنىپ بولدى. 1984 - يىلى كۆزدە ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو تارقىتىش مۇنارى ئورناتتى. شۇندىن ئېتىبارەن ناھىيىدىكى بىر بازار، 9 يېزا، 12 مەيدان - فېرما ۋە تاغلىق رايونىدىكى زاۋۇت - كانلار ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسىنىڭ رادىئو پروگراممىلىرىنى قوبۇل قىلالايدىغان بولدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە مەخسۇس رادىئو سىمى 1038 كىلومېتىرغا، ئائىلىلەرگە ئورنىتىلغان رادىئو كارنىيى 14 مىڭغا يەتتى، رادىئو كارنىيى ئورنىتىلغان ئائىلىلەر ناھىيىدىكى بارلىق دېھقان ئائىلىسىنىڭ 88.6% نى ئىگىلىدى. يېزا، مەيدان - فېرمىلارغا رادىئو سىمىنى رېمونت قىلىدىغان 23 تېخنىك سەپلەندى، يېزىلىق رادىئو ئۇزۇبلى 9 غا يەتتى، ئۇلاردا چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو قوبۇللىغۇچ ۋە كۈچەيتكۈچ بار بولدى.

2. رادىئو تەشۋىقاتى

1952 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە ناھىيىلىك رادىئو دولقۇنىنى كۈچەيتىش پونكىتى شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ پروگراممىلىرىنى ھەركۈنى ئېتىگەندە بىر سائەت، كەچتە بىر سائەت ئۇلاپ ئاڭلاتتى، بۇندىن باشقا يەنە رادىئو ئىستانسىسى تارقاتقان شىنخۇا ئاگېنتلىقىنىڭ تېلېگراممىلىرىنى خەۋەرلىرىنى ۋە شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ يازما خەۋەرلىرىنى قوبۇل قىلىپ تۇردى.

1962 - يىلدىن 1964 - يىلغىچە ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇبلى ئاقسۇ ناھىيىلىك خەلق رادىئو ئۇزۇبلىنىڭ

پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ ئاڭلاتتى. 1965 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ ئاقسۇ ئۇلايەنلىك 636 - رادىئو ئىستانسىسى تارقاتقان شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ ئاڭلاتتى.

1972 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى ئۆز پروگراممىسىنى ئاڭلىتىشنى ئاساس قىلىدىغان بولدى. ھەركۇنى مەركىزىي خەلق رادىئو ئىستانسىسى ۋە شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ خەۋەرلەر پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ ئاڭلاتقاندىن تاشقىرى يەنە ئۆزى پروگراممىسىنى ئىشلەپ ئاڭلىتىپ تۇردى. ئۇيغۇر تىلىدا ئونسۇ خەۋەرلىرى، يېزا رادىئو پروگراممىسى، ياشلار تۇرمۇشى، بالىلار پروگراممىسى، تۇرمۇش ۋە سالامەتلىك، ئائىلە ۋە تۇرمۇش، قانۇن ساۋاتلىرىنى ئۆگىنىش، شەنبىلىك ئەدەبىيات - سەنئەت پروگراممىسى قاتارلىق پروگراممىلارنى، خەنزۇ تىلىدا ئونسۇ خەۋەرلىرى، مەخسۇس ئۆگىنىش پروگراممىسى، خەلق تۇرمۇشى، يېزا رادىئو پروگراممىسى، بالىلار پروگراممىسى، شەنبىلىك ئەدەبىيات - سەنئەت پروگراممىسى قاتارلىق پروگراممىلارنى ئاڭلاتتى. ئاڭلىتىش ھەركۇنى ئەتىگەندە، چۈشتە ۋە كەچتە بولۇپ 3 قېتىم، جەمئىي 2 سائەت 30 مىنۇت بولدى.

§ 3 . تېلېۋىزىيە

1982 - يىل 10 - ئايدا ئاقسۇ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تېلېۋىزور ئونسۇ ناھىيىسىدىكى كۆپىنچە ئورۇن ۋە ئائىلىلەرگە كىرىشكە باشلىدى. 1990 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە تېلېۋىزور ئاز كەم 6000 غا يەتكەن، بۇنىڭ ئاز كەم 2500 ى رەڭلىك، ئاز كەم 3500 ى رەڭسىز تېلېۋىزور ئىكەن. ناھىيىدىكى 22 يېزا (بازار)، مەيدان - فېرما ئىچىدە ئاغلىق رايوندىكى 4 يېزا، فېرمىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان 18 يېزا (بازار)، مەيدان - فېرمىدا ئاقسۇ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ 4 - قانالدا كۆرسىتىدىغان ئۇيغۇرچە پروگراممىلىرىنى ۋە 11 - قانالدا كۆرسىتىدىغان خەنزۇچە پروگراممىلىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇندىن باشقا ئونسۇ بازىرىدا ۋە ئىشلەمچى يېزىسىدا ئاقسۇ شەھەرلىك تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى كۆرسەتكەن پروگراممىلارنىمۇ كۆرگىلى بولىدۇ. ھەركۇنى كەچتە 3 سائەت، سەيشەنبە كۇنىدىن باشقا كۇنلەردە كۇندۇزى 4 — 5 سائەت تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنى كۆرگىلى بولىدىغان بولدى.

1985 - يىلى بوزدۆڭ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۇچەيتىش ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە تېلېۋىزىيىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 80% كە يەتتى.

تىجارەت خاراكتېرلىك سىنئالغۇ فىلىمى قويۇش 1985 - يىلى بارلىققا كەلدى. 1990 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە 4 ئورۇن ۋە بىر يەككە تىجارەتچى سىنئالغۇخانا ئاچقان.

IV باب

كىتاب، ئارخىپ

§ 1 . كىتاب

1. كۇتۇپخانىلاردىكى كىتاب

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) ناھىيىلىك ئاممىۋى ماۋارىپ يۇرتىنىڭ كۇتۇپخانىسىدا 200 پارچە

كىتاب بولغان. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) كىتاب كۆپەيمە 2000 پارچىگە يەتكەن.
50 - يىللاردىن كېيىن ناھىيىلىك كۈتۈپخانىدا ساقلانغان كىتاب تەدرىجىي كۆپەيدى. 1980 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى ۋە يېزىلىق مەدەنىيەت پونكىتلىرىدىكى كىتاب 9830 پارچە بولغان بولسا، 1990 - يىلى 80 مىڭ 180 پارچىگە يەتتى. ئۇلار ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە كىتابلار بولۇپ، سىياسەت، تارىخ، جۇغراپىيە، مەدەنىيەت، ماۋارىپ، سەھىيە، پەن - تېخنىكا، ئىقتىساد قاتارلىق 17 خىلغا بۆلۈنىدۇ.

2. ئارىيەت ئىلىش ئوقۇش

مىنگونىڭ 24 - يىلىدىن 38 - يىلىغىچە (1935 - يىلىدىن 1949 - يىلغىچە) ناھىيىلىك ئامما‌ۋى ماۋارىپ يۇرتىنىڭ كۈتۈپخانىسىدىن ھەرىيلى 30 نەچچە ئادەم (قېتىم) كىتاب ئارىيەت ئالغان، ئۇلارغا 360 نەچچە پارچە (قېتىم) كىتاب ئارىيەت بېرىلگەن.
1950 - يىلىدىن 1965 - يىلغىچە ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كۈتۈپخانىسىدىن يىلىغا 2340 نەچچە ئادەم (قېتىم) كىتاب ئارىيەت ئالدى، ئۇلارغا 28 مىڭ پارچە (قېتىم) كىتاب ئارىيەت بېرىلدى؛ 1966 - يىلىدىن 1976 - يىلغىچە يىلىغا 2500 نەچچە ئادەم (قېتىم) كىتاب ئارىيەت ئالدى، 40 مىڭ پارچە (قېتىم) كىتاب ئارىيەت بېرىلدى؛ 1976 -يىلىدىن 1989 - يىلغىچە يىلىغا 4500 ئادەم (قېتىم) كىتاب ئارىيەت ئالدى، 60 مىڭ پارچە (قېتىم) كىتاب ئارىيەت بېرىلدى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك كۈتۈپخانا، يېزىلىق مەدەنىيەت پونكىتلىرى ۋە كەنتلەردىكى مەدەنىيەت ئۆيىدىن 80 مىڭ ئادەم (قېتىم) كىتاب ئارىيەت ئالدى، ئۇلارغا 245 مىڭ پارچە (قېتىم) كىتاب ئارىيەت بېرىلدى.

§ 2 . ئارخىپ

1. ئارخىپ باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئارخىپ مۇئەسسەسلىرى تولىمۇ ئاددىي ئىدى. گومىنداڭنىڭ ئونىۋ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئورگىنىدا بولسۇن ياكى ناھىيىگە قاراشلىق ئورۇنلاردا بولسۇن، ھېچقايسىسىدا ئارخىپ ساقلايدىغان مەخسۇس ئامبار ۋە ئىشكاپ يوق بولۇپ، كاتىبات بۆلۈمى ئارخىپ ئامبىرى ئورنىدا ئىشلىتىلەتتى، ئارخىپلار ياغاچ ساندۇق ياكى شىرەلەرگە سېلىپ ساقلىناتتى، كاتىپ قوشۇمچە باشقۇراتتى.
جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئارخىپلار بىر يەرگە يىغىلىپ، بىر تۇتاش باشقۇرۇلىدىغان بولدى. گوۋۇيۈەن ئىلان قىلغان «دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ ھۆججەتلىرىنى ئارخىپلاشتۇرۇش خىزمىتى ۋە ئارخىپ بۆلۈمى خىزمىتىنىڭ ۋاقىتلىق نىزامى» ۋە 1956 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك ھۆكۈمەت ئورگانلىرى 1 - قېتىملىق ئارخىپ خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، 1957 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ئارخىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى ھەمدە ھۆججەتلەرنى بىر تەرەپ قىلغۇچى تارماق ئارخىپ تۇرغۇزۇش، ئارخىپقا سېلىش ۋە ئارخىپلارنى باشقۇرۇش تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلۇپ، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئارخىپلىرى بىر تۇتاش باشقۇرۇلىدىغان بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ۋە رايونلۇق مەھكىمىلەر قاتارلىق ئورۇنلار مەخسۇس ئارخىپ ئامبىرىدىن 10نى قۇردى ھەم ئۇلارنى 10 ئارخىپ ئىشكابىسىغا بۆلەن سەرەمجانلاشتۇردى. مەركەز 1959 - يىل 1 - ئايدا چىقارغان «پارتىيە، ھۆكۈمەت ئارخىپلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» نىڭ روھىغا ئاساسەن، 1962 - يىلىدىن باشلاپ ناھىيىلىك ئارخىپخانا پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھىم ئارخىپلىرىنى يىغىپ بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان، كەسىپىي خىزمەتكە يېتەكچىلىك

قىلىدىغان ۋە ئۇنى نازارەت قىلىدىغان بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تارىخىلارنىڭ بىر قىسمى بۇلاپ كېتىلدى ۋە كۆيدۈرۈۋېتىلدى.

1976 - يىلى ناھىيە بويىچە تارىخ ئاپپاراتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1979 - يىلى ئېچىلغان مەملىكەتلىك تارىخ خىزمىتى يىغىنىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان «ئەسلىگە كەلتۈرۈش، تەرتىپكە سېلىش، يەكۈنلەش، ئۆستۈرۈش» قاتارىدىكى ئەسلىيلەشتۈرۈلۈپ، باشقۇرۇش تۈزۈمى قەدىمىۋ قەدىم ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1987 - يىل 12 - ئايدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ تارىخ قانۇنى»نى تەشۋىق قىلىش، ئىزچىللاشتۇرۇش يىغىنى ئېچىلغاندىن كېيىن، تارىخ خىزمىتى شۇ قانۇن بويىچە ئىشلىنىدىغان، تارىخ خىزمىتىدە شۇ قانۇن ئاساس قىلىنىدىغان بولدى. 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە تارىخ بۆلۈمى 96 گە، تارىخ باشقۇرغۇچى كادىر 96 گە يەتتى، تارىخ باشقۇرغۇچى كادىرلار ئىچىدە مەخسۇس خادىم 34، قوشۇمچە باشقۇرىدىغانلار 62. تارىخ تۈتۈشقا تېگىشلىك 170 ئورۇننىڭ 69 ى مەخسۇس تارىخ ئامبىرى قۇردى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ئوغرىدىن، كۆن نۇرىدىن، نەمدىن، چاڭ - توزاندىن، چاشقاندىن، مېتىدىن ساقلىنىش مۇئەسسەسلىرى بار بولدى. تارىخ ئىشكاپلىرى 420 گە يەتتى. ناھىيىلىك تارىخىخانىنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 90 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئۈنىڭدا 3 ئىشخانا، بىر تارىخ ئامبىرى بار؛ تارىخ ئىشكاپىدىن 51 ى بار، بۇنىڭ ئىچىدە قاڭالتىر ئىشكاپ 32، ياغاچ ئىشكاپ 19؛ فوتو ئاپپاراتتىن بىرى، ئۈنئالغۇدىن بىر، مىخلىغۇچتىن بىرى، چاڭ شۇمۇرگۈچتىن بىرى، ئوت ئۆچۈرگۈچتىن 3ى بار. تارىخ بۆلۈملىرىدە ۋە ناھىيىلىك تارىخىخانىدا تارىخ تۇرغۇزۇش، تارىخىقا سېلىش، تارىيەت بېرىش، بىخەتەر ساقلاش، مەخپىيەتلىك ساقلاش تۈزۈملىرى ئورنىتىلىپ، ئورگانلارنىڭ تارىخ خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن قېلىپلاشتۇرۇلۇپ بولدى. ناھىيىدىكى تارىخ تۈتۈشقا تېگىشلىك 96 ئورۇننىڭ ھەممىسى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا لايىقەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، تارىخ باشقۇرۇشتا لايىقەت گۇۋاھنامىسى ئالدى.

ناھىيىلىك تارىخ تارمىقى 1964 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە 7 قارار تارىخىچىلىق كۆرسى ئېچىپ، 317 ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىلىدى؛ 2 قېتىمدا 45 تارىخ كادىرىنى ئاقسۇ، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلارغا ئېكسكۇرسىيەگە، ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى؛ ناھىيەگە بۇ ئاستە قاراشلىق ئورگانلاردىن 12 تارىخ كادىرىنى سىچۈەن ئۆلكىسىگە تارىخىچىلىق بويىچە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتتى؛ 9 كىشىنى ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە ئېچىلغان پەن - تېخنىكا تارىخىچىلىقى كۆرسىغا قاتناشتۇردى؛ 10 كىشىنى ئاپتونوم رايون بويىچە ئېچىلغان ئۇيغۇرچە تارىخ كەسپىنى ئۆگىنىش كۆرسىغا قاتناشتۇردى؛ 5 كىشىنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ تارىخىچىلىق سىنىپىدا ئوقۇتتى؛ 8 قېتىم تەكشۈرۈپ سېلىشتۇرۇپ باھالاش پائالىيىتى ئۇيۇشتۇردى. شۇ تارقىلىق تارىخ خادىملىرىنىڭ كەسپىي سەۋىيىسىنى ئۆستۈردى، كەسپىي ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۇردى.

1963 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە كونا ھاكىمىيەتتىن قالغان تارىخىلار ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى تارىخىلارنى رەتلەش، باھالاش، كۆيدۈرۈش خىزمىتى ئىشلىنىپ، 33 مىڭ 715 توپلام، 5 مىليون 102 مىڭ 469 پارچە تارىخ رەتلەندى، بۇنىڭ ئىچىدە كونا ھاكىمىيەتتىن قالغان تارىخ 150 توپلام، 1 مىليون 999 مىڭ 215 پارچە، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى تارىخ 33 مىڭ 565 توپلام (بوغالتىبرلىق تارىخىلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، 3 مىليون 103 مىڭ 254 پارچە. 7163 توپلام تارىخ باھالاندى، 697 توپلام، 2 مىليون 81 مىڭ 482 پارچە تارىخ كۆيدۈرۈۋېتىلدى، كۆيدۈرۈۋېتىلگەن تارىخىلار ئىچىدە كونا ھاكىمىيەتتىن قالغان ھۆججەتلەر 1 مىليون 995 مىڭ 179 پارچە.

2. ئارخىپلاردىن پايدىلىنىش

1990 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە 18 مىڭ 529 توپلام ئارخىپ - ماتېرىيال ساقلانغان، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك ئارخىپخانا ساقلىغان ئارخىپ 5925 توپلام، ماتېرىيال 2604 توپلام، ئۇلار جەمئىي 23 چوڭ تۈركە بۆلۈنىدۇ. مەڭگۈ ساقلىنىدىغانلىرى 2471 توپلام، ئۇزاق ساقلىنىدىغىنى 2116 توپلام، ئىر مەزگىل ساقلىنىدىغىنى 1338 توپلام.

1962 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك ئارخىپخانا ۋە ئاساسىي قاتلام ئورگانلىرىنىڭ ئارخىپ بۆلۈملىرى 10 مىڭ 544 ئادەم (قېتىم) نىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن 14 مىڭ 574 توپلام ئارخىپ بەرگەن، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك ئارخىپ يۈرتى بەرگەن ئارخىپ 4858 توپلام، ئۇنىڭدىن پايدىلانغانلار 2636 ئادەم (قېتىم).

V باب

مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە ئاسار ئەتىقلەر

ھازىرغىچە بايقالغان ئاسار ئەتىقلەر ئىچىدە قارا يۇلغۇن قەدىمكى شەھىرى خارابىسى، بۆزدۆڭ قىيا تاش رەسىملىرى، قەدىمكى گۆر ۋە ئۆڭكۈرلەر مەشھۇر. قېزىۋېلىنغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىدىن بۆزدۆڭ تاش ئادەمى ۋە گۆردىن چىققان قۇرۇق جەسەت قاتارلىقلار بار. ئۇنىڭ ناھىيىسىدە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئاپپارات تېخى قۇرۇلمىغاچقا، ئۇلارنى قوغداش خىزمىتىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئىشلىگىلى بولمايۋاتىدۇ، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ بىرمۇنچىسى ناھىيىدىن باشقا جايلاردىكى ئالاقىدار ئورۇنلاردا ساقلىنىۋاتىدۇ، ئاز بىر قىسمى خەلق ئاممىسىنىڭ قولىدا تۇرۇۋاتىدۇ.

§ 1 . قىياتاش رەسىملىرى

1. كىچىك قوزىباي قىياتاش رەسىملىرى

بۇ ئونسۇ ناھىيىسى بازىرىنىڭ 95 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "80°38′54، شىمالىي پاراللېل "41°48′22 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. جەنۇبىي قىسىم ۋە شىمالىي قىسىم دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ، جەنۇبىي قىسىمدا 20 نەچچە رەسىم بولۇپ، ئەر يۈزىدىن 1.3 مېتىر كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان، كەڭلىكى 2 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 5 مېتىر كېلىدىغان ئاق گرانىت تاشقا ئويۇلغان. ئۇلارنىڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىلەر:

1) ئوۋچىلار رەسىمى ئۇنىڭغا 3 كىشىنىڭ ئوۋ ئوۋلاۋاتقان كۆرۈنۈشى چۈشۈرۈلگەن. 3 كىشىنىڭ پاكاررىق بىرى ئالدىدا، ئېگىزرەك 2 سى كەينىدە ئوۋغا ئوقيا ئاتىدىغان قىياپەتتە تۇرغان. ئالدىدا

تۈرىنى ئۇدۇلىدىكى مۇڭگۈزلىرى يوغان بۇغىغا ئوق ئۇزۇپ بولغان، كەينىدە تۈرغان 2 سى ئوقىنى بەتلەپ ئېتىش ئالدىدا تۇرغان. بولۇپمۇ ئۇلاردىن 2 سى كەلگ ئېتەكلىك تون كىيگەن بولۇپ، بۇ تون كىشىگە راۋرۇس يۇڭ پەلتودەك تۇيۇلىدۇ. ئوڭچىلارنىڭ ئەتراپىغا ئۆچكە ۋە باشقا ھايۋانلارنىڭ رەسمى ئويۇلغان. بولۇپمۇ ئوڭچىلارنىڭ ئۇدۇلىدىكى 2 چوڭ مۇڭگۈزلۈك تېكە باشلىرىنى تۆۋەن سالغان ھالدا بىر - بىرىگە دەۋەيلىشىپ تۇرغان بولۇپ، ھەم ئوتلاۋاتقاندەك، ھەم سوقۇشۇۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ.

ئوڭچىلار رەسىمىنىڭ يەنە بىرىدە ئوڭچىنىڭ تاش ئېتىپ ئوڭ ئولاۋاتقانلىقى ئىپادىلەنگەن. ئۇنىڭدا ئوڭچى چېتىنى كىرىپ، بېلىنى ئىگىپ، بىر بىلىكىنى ئالدىغا چىقىرىپ تۇرغان بولۇپ، تاش ئېتىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇرىدۇ. ئوڭچىنىڭ ئايىغى تۆۋىدە بىر تاش، ئۇدۇلىدىكى تېكىنىڭ تۆۋىدە 3 تاش تۇرىدۇ.

2) پادىچى رەسىمى　بۇ رەسىمنىڭ شەكلى ئۇزۇنچاق بولۇپ، پادىچى ئەتراپىغا قوي ۋە ئوڭ ئىتى قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ رەسمى چۈشۈرۈلگەن. قىيا تاشقا يەنە ھەرخىل ئىز، بەلگە ۋە كۆرۈنۈشلەر ئويۇلغان. قىيا تاشنىڭ قالغان قىسمىنىڭ يۈزى كىرلىشىپ ياكى چىرىپ كەتكەنلىكتىن، رەسىملەرنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ.

شىمالىي قىسمىدىكى قىياتاش رەسىملىرى 20 كۆپ مېتىرچە كېلىدىغان قورام تاشقا ئويۇلغان بولۇپ، تاشنىڭ بىر قىسمى دەريا قىنىغا كىرىپ كەتكەن. قىيا تاش رەسىملىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ، سىنچىلاپ قارىسا، 8 رەسىم بارەدەك قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ 3ى ھايۋان رەسمى، 5 ى خەتلىك تامغا. خەتلىك تامغىلار بىر تۈرۈپ بەلگىدەك، بىر تۈرۈپ خەتتەك كۆرۈنىدۇ، ئۇلارنى پەرق ئېتىش تەس.

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى 1984 - يىل 5 - ئايدا ۋە 1989 - يىل 11 - ئايدا بۇ يەرگە 2 قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈردى، سۈرەتكە ئالدى ۋە ئىلمىي جەھەتتىن دەللىلەش خىزمىتىنى ئىشلىدى، ئۇلار بۇ قىياتاش رەسىملىرىنىڭ تارىخى ناھايىتى ئۇزۇن، تەخمىنەن كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان قەدىمكى مىللەت سىزغان بولۇشى مۇمكىن، دەپ قىياس قىلىشتى. ئوڭچىلارنىڭ رەسىمدىكىدەك كىيىنىشى ۋە تاش ئېتىپ ئوڭ ئولاش كۆرۈنۈشى مۇشۇ ۋاقىتقىچە مەلۇم بولغان شىنجاڭ قەدىمكى زامان قىياتاش رەسىملىرى ئىچىدە كەمدىنكەم ئۇچرايدۇ، ئۇ مەلۇم تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە. بۇ قىياتاش رەسىملىرى ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى قىلىندى.

2. بوزدۆڭ قىياتاش رەسىملىرى

بۇ بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدىن 2.2 كىلومېتىر نېرىدا بولۇپ، جۈغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "80°35′2، شىمالىي پاراللېل ′41°45 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2250 مېتىر ئېگىز. رەسىملەر 2 پارچە گرانىت تاشقا ئويۇلغان، ئۇلارنىڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىلەر:

ھارۋا رەسىملىرى　بۇ رەسىملەر ئىچىدە بىرىنىڭ مەزمۇنى خېلىلا مۇكەممەل بولۇپ، ھارۋا چاقىغا 4 تال گۈگۈسۈن چۈشۈرۈلگەن، بۇندىن باشقا يەنە سىمۇول خاراكتېرلىك ھارۋا ساندۇقى ۋە شوتىسى، ھارۋا چېتىلىدىغان ئارقانلار، ھارۋىغا قوشۇلغان ئات دېسە ئات ئەمەس، تۆگە دېسە تۆگە ئەمەس ھايۋان رەسمى ئويۇلغان. رەسىم سىزغىلىرىنىڭ ئويۇلۇشى ئىنتايىن ياخشى. يەنە بىر ھارۋا رەسىمىگە ئارانلار بىر چاق سىزىلغان، ئۇنىڭدىمۇ گۈگۈسۈن بار، لېكىن سانىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ.

2 دەرەخ رەسمى بولۇپ، يول - يول سىزىقچىلارنى ئويۇش ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن.

ئىز، بەلگە چۈشۈرۈلگەن 2 قىيا تاشتىكى رەسىملەردە يەنە G، b، a، ⊙، x، □، ○ قاتارلىق بەلگىلەر بار، ئۇلار ئىچىدە «×» بەلگىسى شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدىكى قىيا تاش رەسىملىرىدىمۇ ئۇچرايدۇ.

1984 ـ ، 1985 ـ يىللىرى ئاپتونوم رايونلۇق مۇزەيى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكتى بۇ يەرگە ئادەم ئەۋەتىپ كۆزدىن كۆچۈردى ۋە سۈرەتكە ئالدى.

§ 2 . تاش غارلار

1 . قارا يۇلغۇن تاش غارلىرى

قارا يۇلغۇن تاش غارلىرى ئونسۇ ناھىيىسى بازىرىنىڭ شەرقىدىكى قارا يۇلغۇننىڭ 5 كىلومېتىر شەرقىي جەنۇبىدا بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "80°52′30، شىمالىي پاراللېل "41°22′58 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، 4 غار بار بولۇپ، ئۇلار سېرىق قۇم جىنسلىق قۇرام تاشلىق تاغنىڭ بېلىگە شەرقتىن غەربكە رەتسىزرەك قېزىلغان.

1 ـ نومۇرلۇق غار مەركىزىي غار بولۇپ، كىچىكرەك، ئىشىكى جەنۇبقا قارايدۇ، ئىچىدە ئالدى، ئارقا ھۇجرىلار بار. ئالدى ھۇجرا ئۇزۇنىسىغا ئەگمە قىلىپ قېزىلغان، تورۇسىدا قېلىپ قالغان سۇۋاقتىن قارىغاندا، تاملىرى گەجىغار قىلىنغان، تېمىغا خەنزۇچە خەتلەر يېزىلغان، ئۇزۇن زامانلاردىن بېرى چېرىش نەتىجىسىدە خەتلەر تونۇغۇسىز ھالغا كېلىپ قالغان، ھۇجرىنىڭ كەڭلىكى 3.25 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 3 مېتىر، ئېگىزلىكى 2 مېتىر. ئارقا ھۇجرا ئوتتۇرىسىنىڭ كەڭلىكى 93 سانتىمېتىر، ئۇدۇل تېمىغا بۇت تەكچىسى ئويۇلمىغان، ئوڭ ۋە سول بۇلۇڭلىرىغا ئۆتۈشمە يول قېزىلغان، ئۆتۈشمە يوللارغا ۋە ئالدى ھۇجرىغا بىر مېتىر قېلىنلىقتا قۇم دۆۋىلىنىپ قالغان.

2 ـ نومۇرلۇق غار 4 چاسا، ئۇزۇنىسىغا ئەگمە ئېتىكاپ غارى بولۇپ، كەڭلىكى 1.16 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 1.32 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.2 مېتىر، ئالدى تېمى گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن، ئۇدۇل تېمىنىڭ تۆۋىدە ئېتىكاپ سۇپىسى بار.

3 ـ نومۇرلۇق غار راھىبلار ھۇجرىسى بولۇپ، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 1.92 مېتىر، كەڭلىكى 2.8 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.2 مېتىر. تاملىرىنىڭ كۈپ قىسمى گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن.

4 ـ نومۇرلۇق غارمۇ راھىبلار ھۇجرىسى بولۇپ، ئىشىكى جەنۇبقا قارايدۇ، ئىشكىنىڭ كەڭلىكى 90 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 1.08 مېتىر، ھۇجرا ئىچىنىڭ كەڭلىكى 1.64 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 2.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.56 مېتىر كېلىدۇ، ئۇدۇل تېمىدا كەڭلىكى 1.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 0.8 مېتىر كېلىدىغان بۇت تەكچىسى بار. تەكچىنىڭ تېشىدا يەنە كەڭلىكى 0.62 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 0.38 مېتىر كېلىدىغان بىر ئويۇق بار، تورۇسىدا يەنە بىر يۇمىلاق ئويۇق بار، ئۇنىڭ ھۇجرا تېگىدىن ئېگىزلىكى 1.85 مېتىر كېلىدۇ.

بۇ تاش غارلارنىڭ ھېچقايسىسىدىن يادىكارلىق چىقمىدى.

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكتى 1989 ـ يىل 11 ـ ئايدا بۇ تاش غارلارنى تەكشۈرۈپ، تاڭ سۇلالىسى زامانىدا قېزىلغان بۇددا خارابىسى بولۇشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلدى ھەم ئۇنى ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى قىلىپ بېكىتتى.

2 . توغراقدەك تاش غارلىرى

بۇ غارلار ئونسۇ ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا، ئاقسۇ ـ باي تاشيولىنىڭ 148 كىلومېتىر بەلگىسىنىڭ 10 مېتىر شىمالىدا بولۇپ، سېرىق توپا جىنسلىق قورام تاش تاغقا قېزىلغان، ئۇلار 7 بولۇپ، 4 ى خېلى ياخشى تۇرغان، ئۇلارنىڭ ھەممىسى راھىبلار ھۇجرىسى، تاملىرىدا تام رەسىملىرى يوق. بۇ غارلار ۋېي

پادىشاھلىقى ياكى جىن پادىشاھلىقىنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىغا تەۋە بولىدا ئىبادەتخانىسى ھېسابلىنىدۇ.

1 - نومۇرلۇق غار ئۈزۈنسىغا ئەگمە قىلىپ قېزىلغان بولۇپ، ئۈزۈنلۈقى 3.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 2.5 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 2 مېتىر كېلىدۇ، ئالدى تېمى گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن. 2 - نومۇرلۇق غار توغرىسىغا ئەگمە قىلىپ قېزىلغان بولۇپ، تاساسلىق ھۇجرىسىنىڭ ئۈزۈنلۈقى 5 مېتىر، كەڭلىكى 3.5 مېتىر كېلىدۇ. شەرق تەرىپىدە كەڭلىكى بىر مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 2.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.2 مېتىر كېلىدىغان يان ھۇجرا بار. 3 - نومۇرلۇق غار توغرىسىغا ئەگمە قىلىپ قېزىلغان بولۇپ، ئۈزۈنلۈقى 4.5 مېتىر، كەڭلىكى 3 مېتىر، ئېگىزلىكى 2.8 مېتىر كېلىدۇ، ئالدى تېمى گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن. 4 - نومۇرلۇق غار ئۈزۈنسىغا ئەگمە قىلىپ قېزىلغان بولۇپ، ئېگىزلىكى 2.5 مېتىر، كەڭلىكى 3.5 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 3.5 مېتىر كېلىدۇ، ئالدى تېمى گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن، غارنىڭ شەرقىي بۇرجىكىدە ئېگىزلىكى 0.3 مېتىر، كەڭلىكى 0.5 مېتىر، ئۈزۈنلۈقى 1.5 مېتىر كېلىدىغان ھاۋا ئۆتۈشۈش تۆشۈكى بار. 5 ،. 6 - نومۇرلۇق غارلارنىڭ شەكلى پەرق ئەتكۈسىز ھالغا كېلىپ قالغان.

7 - نومۇرلۇق غار 1 - نومۇرلۇق غارنىڭ 300 مېتىر غەربىي شىمالىدا بولۇپ، قۇم جىنسلىق قورام تاش تاغ بېلىگە قېزىلغان، يەر يۈزىگە 200 مېتىر كېلىدۇ. پۈتۈن غارنىڭ شەكلىدىن قارىغاندا، 7 - نومۇرلۇق غار ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى غارلار ئىچىدە ئەڭ ساق تۇرغان غار بولۇپ، توغرىسىغا ئەگمە قىلىپ قېزىلغان، ئۇ تاساسلىق ھۇجرا ۋە قولاق ھۇجرا دەپ 2 گە بۆلىنىدۇ، قولاق ھۇجرا ئىشىكىنىڭ كەڭلىكى 1.1 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.5 مېتىر، ئىشىك يولىنىڭ قېلىنلىقى 0.8 مېتىر بولۇپ جەنۇبقا قارايدۇ، قولاق ھۇجرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 2 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.8 مېتىر بولۇپ، شەرقىي ۋە غەربىي بۆلۈكلىرىدا تاساسلىق ھۇجرىغا كىرىدىغان كەڭلىكى بىر مېتىر، ئېگىزلىكى 1.5 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 1.2 مېتىر كېلىدىغان 2 يول بار. يوللارنىڭ ئۈستىدە دىئامېتىرى 0.1 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 10 سانتىمېتىر كېلىدىغان 2 تۆشۈك بار. تاساسلىق ھۇجرىنىڭ كەڭلىكى 3 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 2.5 مېتىر، ئېگىزلىكى 3.5 مېتىر بولۇپ، تورۇسى قۇم تاربلاش شېغىل بىلەن قوپۇرۇلغان. 2 تامنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېگىزلىكى 0.5 مېتىر، كەڭلىكى 0.3 مېتىر، چوڭقۇرلۇقى 0.1 مېتىر كېلىدىغان ئىسسىقدان بار. جەنۇبىي تېمىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئېگىزلىكى 1.1 مېتىر، كەڭلىكى 1.2 مېتىر، قېلىنلىقى 0.8 مېتىر كېلىدىغان 3 بۇرجەك رۇجەك بار. تاساسلىق ھۇجرىدىن بىر سۇڭەك قورال، بىر پارچە ئۆڭۈپ كەتكەن ئەسكى لاتا چىقتى، بۇلاردىن باشقا يەنە ھايۋانلارنىڭ سۆڭىكى، ياغاچ كۆمۈرى، ساپال قاتارلىق نەرسىلەر چىقتى.

§ 3 . قەدىمكى قەلئەلەر

1. قارا يۇلغۇن قەدىمكى قەلئەسى خارابىسى

بۇ خارابە ئونسۇ ناھىيىسى بازىرىنىڭ 60 كىلومېتىر شەرقىدىكى يېزا ئېگىلىك 1 - شى 5 - تۈەنىدىكى يېزا ئېگىلىك رادىئو مەكتىپىنىڭ شەرقىدە بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "80°47′20، شىمالىي پاراللېل "41°22′45 تارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. تارخېئولوگلار تەكشۈرۈپ، بۇ خارابىنىڭ ئەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى قوم بەگلىكىنىڭ قەلئەسى ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىشتى. ئاپتونوم رايونلۇق تارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى 1964 - يىل 12 - ئايدا بۇ خارابىنى قازغاندا، ساپال قورال سۇنۇقلىرى، تاش قوراللار، سۆڭەك جۇۋالدۇزلار، برونزا ھالقا قاتارلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى چىقتى. تارخېئولوگلار تەتقىق قىلىش تارقىلىق بۇ خارابىنىڭ دەۋرىنى تاش، مىس قوراللار تەڭ ئىشلىتىلىدىغان دەۋرگە، ھازىردىن تەخمىنەن 2500 يىل ئىلگىرىگە توغرا كېلىشى مۇمكىن، دەپ قىياس قىلىشتى.

قارا يۇلغۇن قەلئەسى خارابىسىدىن 1980 - يىل يەنە كەڭلىكى ۋە ئۇزۇنلۇقى 25 سانتىمېتىرلىق خىش بىلەن قويۇرۇلغان قەدىمكى قەبرە بايقالدى، خىش ئارىلىقلىرىغا مېتال سۈيۇقلۇقى قويۇلغان. ئۇ دۇنيالىق نەرسىلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئوغرىلاپ كېتىلگەن، بىرلا ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن زىرە ساقلىنىپ قالغان. بۇنىڭغا قاراپ بۇ خارابىنىڭ خەن سۇلالىسى دەۋرىدە بىر مەزگىل گۈللەنگەنلىكىنى پەرەز قىلىشقا بولىدۇ.

2. ئونسۇ قەلئەسى خارابىسى

بۇ خارابە ئونسۇ بازىرىنىڭ قىيپاش شىمالىدىكى ئۆتەك بازىرىدا بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "80°14′12، شىمالىي پاراللېل "40°16′35 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. قەلئە سېپىلىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي قىسىملىرى ئازراق ساقلىنىپ قالغان، غەربىي سېپىلىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 8 مېتىر، ئۇلىنىڭ كەڭلىكى 2.5 مېتىر، تۆۋىنىڭ كەڭلىكى 1.7 مېتىر، ئېگىزلىكى 2.6 مېتىر كېلىدۇ؛ ئۇ 5 مېتىر ئارىلىق قالدۇرۇلۇپ سىلىنغان ھازىرقى ئولتۇراق ئۆي ئارقىلىق شەرقىي سېپىلىغا تۇتىشىدۇ. شەرقىي سېپىلىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 30 مېتىر، ئۇلىنىڭ كەڭلىكى 2.2 مېتىر، تۆۋىنىڭ كەڭلىكى 1.4 مېتىر، ھازىرقى ئېگىزلىكى 2.5 مېتىر كېلىدۇ.

3. جام قەلئەسى

بۇ قەلئە جام يېزىسىنىڭ 3.8 كىلومېتىر جەنۇبىدا بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "80°31′10، شىمالىي پاراللېل "40°16′30 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ قەلئەنىڭ سېپىلى سىرىق توپا بىلەن چىڭداپ، تەرتىپسىزرەك تۆت چاسا قىلىپ قويۇرۇلغان، شىمالىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 218 مېتىر، جەنۇبىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 234 مېتىر، شەرقىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 207 مېتىر، غەربىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 222 مېتىر كېلىدۇ. شەرقىي سېپىلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا كەڭلىكى 7 مېتىر كېلىدىغان سېپىل دەرۋازىسى بار. سېپىلىنىڭ ھازىرقى ئېگىزلىكى 5 مېتىردىن 7 مېتىرغىچە كېلىدۇ. 4 تەرەپتىكى سېپىلىنىڭ ھەممىسىدە قاراۋۇلخانا بار، جەنۇب تەرەپتىكى سېپىلدا قاراۋۇلخانىدىن 6سى بار. سېپىلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇنلۇقى 30 مېتىر، كەڭلىكى 6 مېتىر، ئېگىزلىكى 7 مېتىر كېلىدىغان پەشتاق (ئۇ كۆزىتىش پەشتىقى ياكى قوماندانلىق پەشتىقى بولۇشى مۇمكىن) بار. غەربىي سېپىلدا 4 قاراۋۇلخانا بار، ئۇلارنىڭ ئۇلىنىڭ كەڭلىكى ئومۇمەن 5 — 6 مېتىر بولۇپ، سېپىل ئۈستىدىن تەخمىنەن 4 — 6 مېتىر چوڭچىيىپ تۇرىدۇ، يەردىن تەخمىنەن 5 — 7 مېتىر ئېگىز. ئارىلىقى 15 مېتىردىن 25 مېتىرغىچە كېلىدۇ. سېپىلىنىڭ غەربىي جەنۇبى، شەرقىي جەنۇبى ۋە شەرقىي شىمالىي بۇرجەكلىرىدە كەڭلىكى تەخمىنەن 6 مېتىر كېلىدىغان، سىرتقا 8 — 12 مېتىر چىقىپ تۇرىدىغان بىردىن سالپا بار.

مىنگونىڭ 16 - يىلى (1927 - يىلى) 9 - ئايدا، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسىدىن خۇاڭ ۋېنبى بۇ يەرگە كېلىپ تەكشۈرگەن. 1989 - يىل 11 - ئايدا ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتىدىن جاڭ تېيىنەن، ۋۇ يۈك، لى شۇشەن قاتارلىقلار يەنە بىر قېتىم تەكشۈرۈپ، بۇ قەلئەنىڭ شەكلى خېلى مۇكەممەل ساقلانغان دەپ قارىدى ھەمدە ئۇنى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى قىلىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى.

4. قورغان قەلئەسى

بۇ قەلئە بوزدۆڭ يېزىسىنىڭ 25 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "80°54′14، شىمالىي پاراللېل "41°49′10 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. ئورنى دېگىز يۈزىدىن 1905

مېتىر ئېگىز.

قەلئە شەرقتە مۇزارت دەريا‌سى، غەربتە قۇرۇق دەريا تېغىغا تۇتىشىدۇ، بىر تەرىپى توسۇق، قالغان تەرەپلىرى ئوچۇق. قەلئە خارابىسى تەرتىپسىزرەك 4 چاسا بولۇپ، كۆلىمى تەخمىنەن 18 مىڭ 400 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. سېپىلىنىڭ ھازىرقى ئېگىزلىكى تەخمىنەن 3.5 مېتىردىن 4 مېتىرغىچە كېلىدۇ، سېپىلىنىڭ بۇنىڭدا كۆزىتىش راۋىقى بار، راۋاق ئۈستىنىڭ دېئامېترى 5 مېتىر، تېگىنىڭ دېئامېترى 8 مېتىر، ئېگىزلىكى 5 مېتىر، سېپىل ۋە كۆزىتىش راۋىقى تاش بىلەن سىرىق لايدىن قويۇرۇلغان. شىمالىي سېپىلىنىڭ غەربىي شىمالىي بۇرجىكى غەربتىكى قىيا بىلەن ئۇزۇنلۇقى 100 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.5 مېتىر كېلىدىغان ناشتىن قويۇرۇلغان تام ئارقىلىق تۇتىشىپ تۇرىدۇ، بۇ تامنىڭ ئۈتتۇرىسىنىڭ سەل شىمال تەرىپىدە تاشتىن 3 مېتىرچە ئېگىزلىكتە قويۇرۇلغان قاراۋۇلخانا بار.

مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى)، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن خۇاڭ ژېنبى بۇ يەرگە كېلىپ تەكشۈرگەن. 1987 - ۋە 1989 - يىللىرى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى 2 قېتىم تەكشۈرۈپ، بۇ قەلئەنى ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى قىلىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى.

5. ياقۇپبەگ قەلئەسى

بۇ قەلئە ئونسۇ بازىرىدىكى بۇلاقنىڭ 100 مېتىر شەرقىي شىمالىدا بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان ″80°15′10، شىمالىي پاراللېل ″41°16′31 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1170 مېتىر ئېگىز. بۇ قەلئەنى چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 6 - يىلى (1867 - يىلى) ياقۇپبەگ تاجاۋۇزچى قوشۇنى ئونسۇنى بېسىۋالغاندىن كېيىن، ياسىغان ۋە بۇ يەردە 10 نەچچە يىل تۇرغان، شۇڭا يەرلىك خەلق بۇ يەرنى ياقۇپبەگ قەلئەسى دەپ ئاتىشىدۇ. قەلئە سېپىلى يەر تۈزۈلۈشىگە قاراپ قويۇرۇلغان، غەربىي، جەنۇبىي تەرەپلىرىدە سېپىل يوق، شىمالىي سېپىلىنىڭ ھازىرقى ئۇزۇنلۇقى 80 مېتىر، ئۇلىنىڭ كەڭلىكى 2.2 مېتىر، ئۈستىنىڭ كەڭلىكى 1.8 مېتىر، ئېگىزلىكى 2 مېتىر بولۇپ، كېسەك بىلەن قويۇرۇلغان. قەلئەنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۇزۇنلۇقى 120 مېتىر، ئېگىزلىكى تەخمىنەن 10 مېتىر كېلىدىغان بىر 4 چاسا قاراۋۇلخانا بار، ئونىڭ بىر قىسىم جايلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن. قاراۋۇلخانىنىڭ تەخمىنەن 6 مېتىر جايىدىكى كەسمە يۇزىدىن مەدەنىيەت ئىزلىرىنى كۆرگىلى بولىدۇ، يەنى ھايۋان سۆڭەكلىرى، كۇل، ساپال، گەچ قاتارلىقلار كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. قەلئە ئىچىنىڭ شەرقىي شىمالىي بۇرجىكىدە كېسەكتىن تۇتاش سېلىنغان ئۆيلەر بار. ئارخېئولوگلار بۇ ئۆيلەرنى ئەينى ۋاقىتتىكى ھۆكۈمەت مەھكىمىسى دەپ بېكىتتى.

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى 1989 - يىل 11 - ئايدا بۇ قەلئەنى تەكشۈردى.

§ 4. قەدىمكى قەبرىلەر

1. بوزدۆڭ قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق بوزدۆڭ يېزىسى بوزدۆڭ كەنتىنىڭ غەربىي شىمالىدا بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان ′80°45، شىمالىي پاراللېل ″58 ~ ″41°44′57 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2180 مېتىر ئېگىز.

قەبرىلەر تاغ ئالدىدىكى قۇرۇق جىلغىدا شەرقىي جەنۇبتىن غەربىي شىمالغا يايىسىمان رەتلىك چۈشكەن

بولۇپ، تەخمىنەن 3500 مېتىر سوزۇلىدۇ. ھەر گۇرۇپپىدا كۆپ بولغاندا 10 دىن، ئاز بولغاندا 1 — 2 دىن قەبرە بولۇپ، جەمئىي 58 قەبرە بار. قەبرىلەرنى قەبرە ئۈستىنىدىكى تاش بىلەن يېپىلىش ئەھۋالىغا قاراپ، مۇنداق 5 خىلغا ئايرىش مۇمكىن: 1) تاشلار يۆمىلاق دۆڭلەنگەن قەبرىلەر، بۇنداق قەبرىدىن 25 ى بار؛ 2) تاشلار چاسا، كونۇسسىمان ۋە رەتسىز دۆڭلەنگەن قەبرىلەر، بۇنداق قەبرىدىن 7 سى بار؛ 3) تاشلار يۆمىلاق شەكىلدە قويۇرۇپ قويۇلغان قەبرىلەر، بۇنداق قەبرىدىن 22 سى بار؛ 4) تاشلار ئېگىز ياكى ئۇزۇنچاق ئېگىز قويۇرۇپ قويۇلغان قەبرىلەر، بۇنداق قەبرىدىن 3 ى بار؛ 5) تاش دۆڭسى ئۈستىگە بالبال ياسالغان قەبرە، بۇنداق قەبرىدىن ئاران بىرى بار.

1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېينىمىز مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قېزىش ئەترىتى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى ۋە ئونسۇ ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى بىرلىكتە 2 قەبرىنى يەنى M1 نىڭ ۋە M41 نومۇرلۇقلىرىنى قازدى. ئۇلار ئىچىدە M1 دەۋرىنىڭ مىلادىيە 6 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 7 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بولغان ئارىلىققا توغرا كېلىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىشتى. M41 نىڭ دەۋرىنىڭ مىلادىيىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى دەۋرگە يەنى ھازىرقىدىن 1300 — 2000 يىل ئىلگىرىكى دەۋرگە توغرا كېلىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىشتى، بۇ دەۋر غەربىي خەن دەۋرىدىن تاڭ دەۋرىگىچە بولغان ئارىلىققا توغرا كېلىدۇ. M1 تاشلار دۆڭسى ئۈستىگە بالبال ياسالغان قەبرە بولۇپ، تاش دۆڭىسىنىڭ تەكشى يۈزى بىلەن توغرىسىغا كەسمە يۈزى يۆمىلاق، توغرىسىغا كەسمە يۈزى چۆگىلىمەچ، ئوتتۇرىسى ئويۇق. بۇ قەبرىدىن 2 لەھەت چىقتى، ئاساسلىق لەھەت تاش دۆڭسى ئوتتۇرىسىنىڭ ئاستىدا بولۇپ، ئۇزۇنچاق 4 چاسا قىلىپ كولانغان، لەھەتتىكى ئۆ دۇنيالىق نەرسىلەر ئوغرىلىنىپ قۇرۇقداپ قويۇلغان، تېنىپ قالغان توپا ئىچىدىن ساپال ۋە پارچە - پۇرات ئادەم سۆڭىكى چىقتى، تاش دۆڭسىنىڭ شەرقىي چېتىدىن ئۇلچىگەندە 84 سانتىمېتىر كېلىدىغان يېرىدىن يەنە بىر لەھەت چىقتى، ئۇنىڭ كولىنىش دەۋرى تاش دۆڭسىنىڭكى بىلەن تەڭ. لەھەت تۈركچە خەت ئويۇلغان تاش تاختا ۋە 10 تال قورام تاش بىلەن يېپىلغان. قېزىلغاندا ئاساسەن قۇم ئارىلاش سېرىق توپىدىن ياسالغان ساپاللار چىقتى. تاش دۆڭسىنىڭ 81 مېتىر شەرقىدە ئېگىزلىكى 1.25 مېتىر، كەڭلىكى 37 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 20 سانتىمېتىر كېلىدىغان بالبال تېپىلدى، ئۇ ھازىر ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىدا. M41 دىكى قەبرىلەر كۆپ لەھەتلىك بولۇپ، قەبرە تاش دۆڭىلىرى بىر خىل ئەمەس. لەھەتلەر كونۇسسىمان تىك كولانغان بولۇپ، ئۇزۇنىنىڭ دېئامېترى 340 سانتىمېتىر، قىسقىسىنىڭ دېئامېترى 260 سانتىمېتىر، چوڭقۇرلۇقى 96 سانتىمېتىردىن 105 سانتىمېتىرغىچە كېلىدۇ. ئىسكېلىتلارنىڭ بىرنەچچە پۈتۈن چىقمىدى. قازان سۆڭەكلىرىنى يىغىپ ستاتىستىكا قىلغاندا، بۇ يەرگە كۆمۈلگەن جەسەت تەخمىنەن 20 گە يېتىدۇ، ئۇلارنىڭ 8 ى ئەر، 11 ى ئايال، بىرى بالا. ئۇ دۇنيالىق نەرسىلەردىن ساپال، مىس، تۆمۈر، سۆڭەك، تاش بۇيۇملار، ئەينەك، ئالتۇن زىننەت بۇيۇملىرى چىقتى. ئۇلارنىڭ ساق ۋە بىرقەدەر ساقلىرى 565 كە يېتىدۇ. ساپالدىن ياسالغان چەپچىكى يۆمىلاق چوغلىق قاچا، كورا، تەخسە، بىر قۇلاقلىق كومزەك، بىر قۇلاقلىق قەدەھ، جوغلىق كومزەك، ئۇرۇق قاتارلىقلار بار؛ مىستىن ياسالغان چاچ سانجىغۇچ، ئۈزۈك، گەز، مارجان، بىلەيزۈك، كولدۇرما شەكىللىك، تۇرۇبا شەكىللىك، چەمبەر شەكىللىك زىننەت بۇيۇملىرى، مىق، تۇگمە، قوي شەكلى چۇشۇرۇلگەن زىننەت بۇيۇمى ۋە قورال قوراللار چۇشۇرۇلگەن زىننەت بۇيۇملىرى بار؛ تۆمۈردىن ياسالغان تاختا، پىچاق، زەنجىر، مىق ۋە 3 قىرلىق قوراللار بار؛ سۆڭەكتىن ياسالغان چاچ سانجىغۇچ، تۇرۇبا، ھالقا، گۈل چېكىلگەن زىننەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلار بار؛ تاشتىن ياسالغان بىلەي، تۆمارلار بار؛ ئەينەكتىن ياسالغان زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرى، ئالتۇندىن ياسالغان ئېسىۋالىدىغان زىننەت بۇيۇملىرى ۋە مارجانلار بار. قېزىۋېلىنغان بۇ يادىكارلىقلار ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتىدۇ.

بۇ قەبرىستانلىق 1991 - يىلى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى

قىلىندى.

2 . سۇلتانىم مەخمۇت بۇزۇرگا قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق ئونسۇ بازىرى ئەشمە بۇلاق كوچىسىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دۆڭدە بولۇپ، كۆلىمى 6 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ قەبرىستانلىققا سۇلتانىم مەخمۇت، ئەلى، پەخرىدىن، بۇۋىمەجەر ئانام، قادىر قاتارلىق ئادەملەر قويۇلغانلىكەن، قەبرىستانلىقتا سۇلتانىم مەخمۇتنىڭ گۈمبىزى ھەممىدىن چوڭ، ھەممىدىن قەدىمىي بولغاچقا، بۇ قەبرىستانلىق ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

3 . ئونسۇ مەقبەرىسى

بۇ مەقبەرە ئونسۇ بازىرىنىڭ 300 مېتىر شىمالىدا بولۇپ، سۇلتانىم مەخمۇت بۇزۇرگا قەبرىستانلىقىنىڭ بىر قىسمى. ئۇنىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "80°14′55، شىمالىي پاراللېل "41°16′44 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. ئۇ كۆك خىش بىلەن ئىسلام بىناكارلىقى ئۇسلۇبىدا سېلىنغان. جەنۇبىي ۋە شىمالىي تەرەپلىرىدىكى تاملىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 6.05 مېتىر، شەرقىي ۋە غەربىي تەرەپلەرىدىكى تاملىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 7.77 مېتىر. بۇرجەكلىرىدە دىئامېتىرى 60 سانتىمېتىرچە كېلىدىغان 4 يۇمىلاق تۈۋرۈك بار، ئۇلاردىن شەرق، غەرب بۇرجەكلىرىدىكىسىمۇ بار: شەرقىي بۇرجەكتىكىسىدە خىش بىلەن قويۇرۇلغان ئايلانما پەلەمپەي بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن گۈمبەز پەشتىقىغىچە چىقىلى بولىدۇ. گۈمبەز قۇببىسىنىڭ دىئامېتىرى 3.8 مېتىر، ئېگىزلىكى 2.2 مېتىر كېلىدۇ. مەقبەرىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي تاملىرىدىن چاسا پەنجىرە قويۇلغان، ئىشكى جەنۇبقا قارايدۇ، ئىشك بېشىغا «ھىجرىيە 1266 ـ يىلى سېلىندى» دېگەن خەت ئەرەبچە پۈتۈپ قويۇلغان. (بۇ مىلادىيە 1850 ـ يىلىغا توغرا كېلىدۇ)، مەقبەرە ئىچىنىڭ 4 تېمىدا تەكچە بار. تىك تام چۆرىلىرى ۋە قۇببىسى نەقىشلەنگەن. ئوتتۇرىسىدىكى ئاساسلىق قەبرە يوق، شەرقىي شىمالىي بۇرجىكىدە بىرلا كىچىك قەبرە ساق. مەقبەرە سىرتىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە نەچچە ئونلىغان قەبرە بولۇپ، ئۇلارغا ئىسانچىخان خوجىسىنىڭ ئەۋلادلىرى قويۇلغان.

مەقبەرىنىڭ قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى ئۆزگىچىرەك بولۇپ، تاملىرىنىڭ سىرتى ۋە قۇببىسى 9 خىل ئەينەك كاھىش بىلەن زىننەتلەنگەن، 28 پايلىنق پەلەمپەي قويۇرۇلغان. مەقبەرىنىڭ ئوك ۋە سول تەرەپلىرىگە چىرايلىق پېشايۋان چىقىرىلغان، پېشايۋان بىر مېتىر كېلىدىغان 99 پارچە تاختايدىن ياسالغان. تاختايلارغا كۆرۈنۈشى، ئۇسلۇبى خىلمۇ خىل رەسىملەر سىزىلغان. ئۇلار ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ بىناكارلىق، رەسساملىق سەنئىتىنى تەنقىق قىلىشتا مەلۇم پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. بۇ مەقبەرە 1990 ـ يىلى ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى قىلىندى.

4 . ماجىياڭجۇن مەقبەرىسى

مەقبەرە سۇلتانىم مەخمۇت بۇزۇرگا قەبرىستانلىقىدىكى كونا قەبرىلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئونسۇ بازىرىنىڭ 1.5 كىلومېتىر شىمالىدا. جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان ′80°15، شىمالىي پاراللېل ′41°17 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. كۆلىمى 36 كۋادرات مېتىر، چىك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 13 ـ يىلى (1887 ـ يىلى) ئىسلام بىناكارلىق ئۇسلۇبىدا كېسەك بىلەن 8 قىرلىق قىلىپ سېلىنغان. مەقبەرىنىڭ سىرتىغا گەچ بىلەن نىلۇپەر بەرگىلىك نەقىشلەر زىننەتلەنگەن، نەقىشلەرگە ئەرەبچە ھۆسنىخەتلەر يېزىلغان، ئىشكى جەنۇبقا قارايدۇ، شەرقىي، غەربىي ۋە شىمالىي تاملىرىغا يۇمىلاق رۇجەك قويۇلغان، مەقبەرە ئىچىدىكى شىمالىي تامنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا يوپى 140 سانتىمېتىر، ئېنى 73 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 15 سانتىمېتىر كېلىدىغان

كۆك تاش ئابىدە قويۇلغان، ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىگە «گۈلخۇ 13 - يىلى 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنى» دېگەن خەت، ئالدى يۈزىگە «چىڭ سۇلالىسى خانى يارلىق چۈشۈرۈپ، سەلتەنەتلىك جياڭجۇن دەپ نام بەرگەن ما ھەزرەتنىڭ قەبرىسى» دېگەن خەت، سول تەرىپىگە «ھايات جىيەنلىرىڭىز ۋە چارى - يارلىرىڭىز پات - پات كېلىپ تاۋاپ قىلىپ تۇرغاي» دېگەن خەت ئويۇلغان. ئەتراپىغا چوڭ - كىچىك 10 نەچچە قەبرە رەتلىك قانۇرۇلغان. ما جياڭجۇن مەقبەرىسى 1990 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى قىلىندى.

5. قۇرمىشئاتام مازىرى

بۇ مازار ساۋاپچى چارۇچىلىق فېرمىسى شتابىنىڭ 10.7 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدا بولۇپ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "79°42'26، شىمالىي پاراللېل "41°35'32 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. كۆلىمى 680 مو، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1700 مېتىر ئېگىز، بۇ يەردە ھازىر نەچچە ئون قەبرە بار. رىۋايەتكە قارىغاندا، مەئۇدى ئەرەبىستانلىق سۇلتان قۇرمىش مىلادىيە 11 - ئەسىردە 2000 مۇرتىنى باشلاپ ھىندىستان ئارقىلىق جۇڭگونىڭ غەربىي يۇرت رايونىغا دىن تارقاتقىلى كەلگەندە، يەرلىك ئاھالىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىغان ۋە يەرلىك ئاھالە بىلەن توقۇنۇشۇپ قالغان. ئۇلار مەغلۇپ بولۇپ چېكىنىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە تالىپلارنىڭ كۆپىنچىسى قازا قىلغان، سۇلتانمۇ قازا قىلغان، ئۇلار مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغاندىن كېيىن مۇشۇنداق چوڭ مازار شەكىللەنگەن. بۇ يەردىكى قەبرىلەر ئىچىدە سۇلتان قۇرمىشنىڭ قەبرىسى ئەڭ چوڭ. ئۇ ئۇزۇن يىل رېمونتسىز قالغان بولسىمۇ، يەنىلا ئۆز پېتى تۇرغان، مازارنىڭ ئەتراپى دەشت ۋە قاقاس ئېدىرلىق. لېكىن بۇ يەر ياپ - يېشىللىقى، دەل - دەرەخلەرنىڭ خىلمۇ خىللىقى، بۇلاقنىڭ كۆپلىكى بىلەن ئالاھىدە مەشھۇر. بۇ مازار يەر يۈزىدىن 50 مېتىر ئېگىز، بۇ يەردىكى ئېدىرلار ياپ - يېشىل ئوت - چۆپلەر بىلەن قاپلانغان بولۇپ، بەئەينى يېشىل گىلەم سېلىپ قويغاندەك كۆرۈنىدۇ. بۇ يەردە 10 نەچچە بۇلاق بولۇپ، بۇلاق سۈيى بۇ يەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. دەل - دەرەخلەرنىڭ كۆرۈنۈشى خىلمۇ خىل بولۇپ، بەزىلىرى يەر بېغىرلاپ، يۆگىشىپ، سوزۇلۇپ ياتىدۇ، بەزىسى ئېگىز ئۆسكەن بولۇپ، ئېگىزلىكى 23.96 مېتىرغا يېتىدۇ، بەزىلىرىنىڭ غولى بىلەن يىلتىزى قوشۇلۇپ كەتكەن بولۇپ، غولى بىلەن يىلتىزىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ. دەرەخلەرنىڭ كۆپ قىسمى 100 يىلدىن ئاشقان دەرەخلەر، بەزىلىرى قېرىپ ئۆرۈلۈپ چۈشكەندىن كېيىن يىلتىزىدىن يەنە كۆكلەپ چىقىپ، كۆككە تاقاشقان چوڭ دەرەخكە ئايلانغان.

قۇرمىشئاتام مازىرى مۇسۇلمانلار تاۋاپ قىلىدىغان جاي بولۇش بىلەنلا قالماي، ئۇ يەنە مەشھۇر مەنزىرىلىك جاي. بۇ يەرگە ھەر يىلى تاۋاپ، سەيلە قىلىغىلى كېلىپ تۇرىدىغانلار 10 مىڭ ئادەم (قېتىنم) دىن ئاشىدۇ. بۇ ئۇلۇغ جاينى قوغداش ئۈچۈن، 1986 - يىلى ناھىيە مالىيىسىدىن 40 مىڭ يۈەن ئاجرىتىش، ئامما‌دىن 100 نەچچە مىڭ يۈەن ئىئانە توپلاش ئارقىلىق مازار مەسچىتى رېمونت قىلىندى، خىشتىن قورۇقتام سېلىندى ۋە تەكەنلىك سىم بىلەن قورشالدى. ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ تەكشۈرۈش ئەترىتى 1989 - يىل 11 - ئايدا بۇ يەرنى تەكشۈرۈپ، ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى قىلىپ بېكىتتى. ناھىيىدىكى ئالاقىدار ئورۇن باشقۇرۇشقا مەخسۇس ئادەم قويدى.

مازارنىڭ 20 مېتىر شەرقىي جەنۇبىدا يەنە بىر توپ قەبرە بار، قەبرە 10 نەچچە بولۇپ، تېخى قېزىپ تەكشۈرۈلمىدى.

6. تۇلمىش مازار

بۇ مازارنىڭ كۆلىمى 500 مو بولۇپ، تۇمشۇق بېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاينىڭ 8 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. تۇلمىش مەقبەرىسى كېسەك بىلەن سېلىنغان بولۇپ، قۇببىسى چۈشۈپ كەتكەن،

كۆلىمى 6 . 33 كۋادرات مېتىر ، ئىچىدە جەنۇب شىمال يۆنىلىشلىك بىرلا قەبرە بار . رېۋايەتكە قارىغاندا ، دىن تارقاتقۇچى تۇلىمش مۇزىتلىرى بىلەن بولغان توقۇنۇشتا ئۇلۇپ كەتكەندىن كېيىن مۇشۇ يەرگە قويۇلغانىكەن . ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ تەكشۈرۈش ئەترىتى 1989 - يىل 11 - ئايدا ، ئۇنى ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى ئورنى قىلىپ بېكىتتى . ناھىيىدىكى ئالاقىدار ئورۇن قاراشقا مەخسۇس ئادەم قويدى .

7 . خان ئاغىچا قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق ئونسۇ بازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دۆڭدە بولۇپ ، جۇغراپىيىلىك ئورنى شەرقىي مېرىدىئان "40 ′15 °80 ، شىمالىي پاراللېل "34 ′16 °41 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ . كۆلىمى 45 كۋادرات مېتىر ، چىك سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ياسالغان . رېۋايەتكە قارىغاندا ، بۇ يەرگە خوجىس جەمەتىنىڭ ئەزالىرى قويۇلغانىكەن ، بۇ قەبرىستانلىقتا 3 مەقبەرە بار . ئاساسلىق مەقبەرىنىڭ كۆلىمى 16 كۋادرات مېتىر ، ئېگىزلىكى 5 . 4 مېتىر كېلىدۇ ، كېسەك بىلەن 4 چاسا ، قۇببىلىق قىلىپ سېلىنغان ، ئىچى ۋە تېشى كاكىل بىلەن سۇۋالغان . ئىچى ۋە تورىسىغا قارا ، قىزىل ، قوڭۇر ، يېشىل ، كۆك رەڭلەر بىلەن گۈللەر ۋە تۈرمۈش سايمانلىرى سىزىلغان . قالغان 2 مەقبەرە ئاساسلىق مەقبەرە بىلەن تۇتاش بولۇپ ، كۆلىمى 29 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ ، ئۇلارنىڭ سېلىنىش شەكلىمۇ ئاساسلىق مەقبەرىنىڭكىگە ئوخشايدۇ . ئەتراپىدا ئىسساق خان ئاغچامنىڭ ئەۋلادلىرى ياتقان 10 نەچچە قەبرە بار . ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى 1989 - يىل 11 - ئايدا بۇ يەرنى تەكشۈرۈپ ، بۇ يەرنىڭ قەدىمىي مازار ئىكەنلىكىنى بېكىتتى . ناھىيىدىكى ئالاقىدار ئورۇن بۇ يەرگە قاراشقا مەخسۇس ئادەم قويدى .

§ 5 . باشقا خارابىلىكلەر

1 . گۈمبەز كۆلال خۇمدىنى خارابىسى

بۇ خارابە ئونسۇ بازىرىنىڭ 19 كىلومېتىر شەرقىي شىمالىدىكى گۈمبەز كەنتىدە ، كۆكيار دەريانىڭ غەربىي قىرغىقىدا بولۇپ ، شەرقىي ۋە غەربىي خارابە دەپ 2 گە بۆلۈنىدۇ . شەرقىي خارابە دەريانىڭ شەرقىدىكى گۈمبەز تېغىنىڭ باغرىدىكى جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 25 مېتىر ، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 20 مېتىر كېلىدىغان تەكشىلىككە جايلاشقان . بۇ تەكشىلىكنىڭ 4 بۇرجىكىدە 5 مېتىر كېلىدىغان بىردىن خۇمدان بار . شەرق ، غەرب بۆلۈكلىرىدىكى خۇمدانىنى ۋە خۇمدان ئىچىنى پەرق ئەتكىلى بولىدۇ ، گەچ ، ساپال پارچىلىرى خېلى كۆپ . بۇ يەردىن يەنە ھېچىر ، كۆپ ، مىس ، تۆمۈر پۇللارنىڭ پارچىلىرى بولۇپ 40 نەچچە بۇيۇم چىقتى . غەربىي خارابە دەريانىڭ بۇ يەردىن 600 نەچچە مېتىر كېلىدىغان غەربىي قىرغىقىدا بولۇپ ، ئۇ جەنۇبىي ۋە شىمالىي خارابە دەپ 2 گە بۆلۈنىدۇ ، ئۇلارنىڭ ئارىلىقى 20 مېتىر كېلىدۇ . جەنۇبتىكى خۇمدان كونۇسسىمان يۇمىلاق ، چۆرىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 150 مېتىر كېلىدۇ ، يەردىن 25 مېتىر كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ ، خۇمدان ئۇستىنىڭ دىئامېترى 4 مېتىر كېلىدۇ . شىمالدىكى خۇمدان يەردىن 30 مېتىر كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ ، چۆرىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 160 مېتىر ، خۇمدان بۆلۈمچىلىرى ۋە ئىچى بۇزۇلۇپ كەتكەن . ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئىشلىتىلىپ باقمىغان ساپال قورال سۇنۇقلىرى كۆپ ، بۇ يەردىن بىر بىلەي ، بىر يارماق چىقتى .

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى 1984 - يىلى ، بېيجىڭ تارىخىئولوگىيە تەتقىقات ئورنى 1986 - يىلى بۇ يەرگە ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈپ ، بۇ خۇمدانىنى تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە مەنسۇپ خۇمدان دەپ بېكىتتى .

2. كونا سېپىل خارابىسى

بۇ خارابە ناھىيە بازىرىدىكى 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ يېنىدا بولۇپ، قەلئە سېپىلىنىڭ 9 مېتىرغا يەتمەيدىغان قىسمىلا ساقلىنىپ قالغان. ئۇ كۆك خىش بىلەن قويۇرۇلغان بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 19 - يىلى (1839 - يىلى) سېلىنغان. ئەسلىدە سېپىلنىڭ ئېگىزلىكى 6 مېتىر، سېپىل ئۈستىنىڭ كەڭلىكى 4 مېتىر ئىكەن، قەلئەنىڭ ياۋاق، شەپقەت، تىنچلىق، تىنچىتىش دەپ ئاتىلىدىغان 4 قۇۋۇقى بار بولۇپ، ئۇلار ئەتىگىنى ۋە ئاخشىمى توپ ئاۋازىغا قاراپ ئېچىلىدىكەن ۋە تاقىلىدىكەن. قەلئە ئىچىدە تۇرىدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسى بايلار، ئەمەلدارلار ئىكەن. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) دىن كېيىن ئاستا - ئاستا چېقىپ تاشلانغان.

§ 6 . قېزىۋېلىنغان مۇھىم مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى

1. سۆڭەك قوراللار

1) چاچ سانجىغۇچ ئۇزۇنلۇقى 14.6 سانتىمېتىر، ئۈچىنىڭ كەڭلىكى 0.9 سانتىمېتىر بولۇپ، ھايۋان سۆڭىكىدىن ياسالغان. مۇشۇنىڭغا ئوخشاشتىن يەنە 5ى بولۇپ، ھەممىسى بوزدۆڭدىكى قەدىمكى قەبرىلەردىن قېزىۋېلىنغان.

2) ھالقىسىمان ئۈستىخان زىننەت بۇيۇمى ئېگىزلىكى 2.7 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 1.6 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.5 سانتىمېتىر. تېگى ياپىلاق ھالقا بولۇپ، ئۈستىگە بىر قۇش (كەپتەرگە ئوخشاپ كېتىدۇ) ئويما تۇرغۇزۇپ قويۇلغان. مۇشۇنداق زىننەت بۇيۇمىدىن 3 ى بولۇپ، ھەممىسى بوزدۆڭدىكى قەدىمكى قەبرىلەردىن چىقتى.

2. تاش قوراللار ۋە بالبال

1) تۇمار ئۇزۇنلۇقى 5 سانتىمېتىر، ئەڭ كەڭ يېرىنىڭ كەڭلىكى 2 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.5 سانتىمېتىر، كىچىك ئۇچىدىن تۆشۈك تېشىلگەن، تۆشۈكنىڭ دىئامېتىرى 0.2 سانتىمېتىر. ئۇ ئۇششاق قۇم جىنسلىق كۆك تاش بولۇپ، بىلەپ ياسالغان، پارقىراپ تۇرىدۇ، ئۇ گۇمبەز خارابىسىدىن چىقتى.

2) بىلەي ئۇزۇنلۇقى 3.6 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 3.2 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 2 سانتىمېتىر بولۇپ، قارا تاشتىن ياسالغان، شەكلى ئانچە رەتلىك ئەمەس، ئۈستىگە يىپ ئۆتكۈزۈلىدىغان تۆشۈك تېشىلگەن. بۇنداق بىلەيدىن 3 ى بولۇپ، ھەممىسى بوزدۆڭدىكى قەدىمكى قەبرىلەردىن چىقتى.

3) ئالتۇن قاپلانغان ھېقىق ئېگىزلىكى 3.2 سانتىمېتىر بولۇپ، شەكلى ئۇزۇمگە ئوخشايدۇ، ھېقىقنىڭ قۇيرۇق قىسمى نېپىز ئالتۇن ياپراقچە بىلەن قاپلانغان، ئالتۇن ياپراقچە قاپلانغان قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1.6 سانتىمېتىر، ئۇنىڭغا يەنە بىر تال ئالتۇن سىغا ئېسىپ قويۇلغان. ئۇ بوزدۆڭدىكى قەدىمكى قەبرىدىن چىقتى.

4) بالبال قۇم جىنسلىق تاش بولۇپ، بويى 125 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 37 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 20 سانتىمېتىر، باش بىلەن گەۋدە قوشۇلۇپ كەتكەن، باش قىسمىدىن قاش، كۆز، ئېغىز، بۇرۇنلارنى ئېنىق پەرق ئەتكىلى بولىدۇ، ئابستراكتىراق ئاددىي چېكىلگەن. ئۇنى تاشچىلىق سەنئىتى ئانچە يۇقىرى بولمىغان تۇركلەردىن بىرى تەخمىنەن 6 — 7 - ئەسىردە چەككەن بولۇشى مۇمكىن، ئۇ بوزدۆڭدىكى

قەدىمكى قەبرىلەردىن تېپىلدى.

3. ساپال قوراللار

1) كۈپ　بويى 137 سانتىمېتىر بولۇپ، ئېغىزى ئۇچۇپ كەتكەن، بوينى كىچىك، قورسىقى يوغان، لاك بىلەن سىرلانغان. ئېغىزنىڭ دىئامېتىرى 45 سانتىمېتىر، قورسىقىنىڭ دىئامېتىرى 140 سانتىمېتىر، تۈۋىنىڭ دىئامېتىرى 42 سانتىمېتىر. قۇم ئارىلاش قىزىل لايدىن ئەسۋاب بىلەن ياسالغان، ئوستى بىر قەۋەت سېرىق لاي بىلەن سۈۋالغان، بۇ كۈپ بوزدۇڭ خارابىسىدىن چىقتى.

2) چەپچىكى يۇمىلاق جوغلىق قاچا　ئېگىزلىكى 13 سانتىمېتىر، ئېغىزنىڭ دىئامېتىرى 17.3 سانتىمېتىر بولۇپ، سەل ئۇچۇپ كەتكەن، چەپچىكى يۇمىلاق، سەل يايپاق، قۇلىقى، جوغسى بىر، رەڭگى قارا، پارقىراپ تۇرىدۇ. قۇم ئارىلاش كۈلرەڭ لايدىن قول بىلەن ياسالغان. مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان قاچىدىن يەنە 4 ى بولۇپ، ھەممىسى بوزدۇڭدىكى قەدىمكى قەبرىلەردىن چىقتى (تۈۋەندىكى قوراللارنىڭ چىققان ئورنىمۇ ئوخشاش).

3) كورا　ئېگىزلىكى 5.2 سانتىمېتىر، ئېغىزنىڭ دىئامېتىرى 8 سانتىمېتىر، چەپچىكىنىڭ دىئامېتىرى 4.2 سانتىمېتىر، ئېغىزى سەل ئۇچۇپ كەتكەن، ئېغىزنىڭ چۆرىسى، چەپچىكى سەل يايپاق، بوينى سەل ئىچىگە تارتىلغان. قۇم ئارىلاش كۈلرەڭ لايدىن قول بىلەن ياسالغان، مۇشۇنىڭغا ئوخشاش كوردىن يەنە 2 سى بار.

4) تەخسە　ئېگىزلىكى 5.6 سانتىمېتىر، ئېغىزنىڭ دىئامېتىرى 13.3 سانتىمېتىر، چەپچىكىنىڭ دىئامېتىرى 8.6 سانتىمېتىر بولۇپ، ئېغىزنىڭ چۆرىسى سەل يايپاق، ئىچى قىيپاش، چەپچىكى تۈز، قۇم ئارىلاش لايدىن قول بىلەن ياسالغان، رەڭگى كۈلرەڭ.

5) بىر قۇلاقلىق كومزەك　ئېگىزلىكى 8.7 سانتىمېتىر، ئېغىزنىڭ دىئامېتىرى 5.8 سانتىمېتىر، چەپچىكىنىڭ دىئامېتىرى 6.2 سانتىمېتىر، بوينى ئېگىز، مۇرىسى ئىگىلگەن، چەپچىكى تۈز، ئۇ قۇم ئارىلاش لايدىن قول بىلەن ياسالغان، رەڭگى سېرىق.

6) چوغلىق كومزەك　بويى 20.2 سانتىمېتىر، قورسىقىنىڭ دىئامېتىرى 17.4 سانتىمېتىر، چەپچىكى يۇمىلاق، بىر قۇلاقلىق، جوغسى بىلەن قۇلىقى بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى. ئۇ قۇم ئارىلاش لايدىن قول بىلەن ياسالغان، پارقىراپ تۇرىدۇ.

7) بىر قۇلاقلىق قەدەھ　ئېگىزلىكى 6.8 سانتىمېتىر، ئېغىزنىڭ دىئامېتىرى 9.1 سانتىمېتىر، چەپچىكىنىڭ دىئامېتىرى 6.4 سانتىمېتىر، شەكلى چىلەككە ئوخشاش ئەگمە، چەپچىكى تۈز. ئۇ قۇم ئارىلاش لايدىن ياسالغان، رەڭگى سېرىق، مۇشۇنداق قەدەھتىن يەنە بىرى بار.

4. تۆمۈر قوراللار

1) پىچاق　ئۇزۇنلۇقى 15.9 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 1.3 سانتىمېتىر، كەسمە يۈزى شىنىغا ئوخشايدۇ، داتلىشىپ چىرىپ كەتكەن.

2) يا ئوق ئۇچى　ئۇزۇنلۇقى 3.6 سانتىمېتىر بولۇپ، ئۇچلۇق، كەسمە يۈزى ئۈچ قىرلىق، شەكلى بۇنىڭغا سەل ئوخشىمايدىغان يا ئوق ئۇچىدىن يەنە 12 سى بار.

3) قارماق　ئۇزۇنلۇقى 6.3 سانتىمېتىر، كەڭلىكى 2.8 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.5

سانتىمېتىر، ياپىلاق تۇگمىگە ئوخشايدۇ، كەسمە يۈزى ئۇزۇنچاق.

5. مىس قوراللار

1) قوي شەكلى چۈشۈرۈلگەن زىننەت بۇيۇمى ئۇزۇنلۇقى 4.2 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 4.5 سانتىمېتىر، ياپىلاق مىستىن ياسالغان بولۇپ، قوي شەكلى چۈشۈرۈلگەن. قوينىنىڭ مۈڭگۈزلىرى يۇگۈشسىمان تۇرىدۇ، ئۈستىگە ئالتۇن چاپلانغان.

2) ئۇزۇك ئۇزۇكنىڭ يۈزى زىيتۇن شەكلىدە ئاددىي بولۇپ، دىئامېتىرى 1.6 سانتىمېتىر كېلىدۇ، بۇندىن باشقا يۈزى كونۇسسىمان ئۇزۇكتىن يەنە بىرى بار.

3) بىلەيزۈك مىس نوكچىسى ۋە بىر قانچە مىس ھالقىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، مىس نوكچىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 6.1 سانتىمېتىر، دىئامېتىرى 0.85 سانتىمېتىر، مىس ھالقىنىڭ دىئامېتىرى 1.1 سانتىمېتىر، قېلىنلىقى 0.2 سانتىمېتىر، ئېگىزلىكى 0.3 سانتىمېتىر، شەكلى مۇشۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئۇزۇكتىن يەنە بىرى بار.

یگرمه سه‌کنجی قسم

ته‌نته‌ربسیه

يىگىرمە سەككىزىنچى قىسىم

تەنتەربىيە

ئونىۋ ناھىيىسىدە تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنىڭ تارىخى ئۇزۇن. ئۇيغۇرلار ھېيت - ئايەم ۋە توي - تۆكۈن كۈنلىرى ئىستىخىيىلىك ھالدا چېلىش، بەيگە ۋە ئوغلاق تارتىشقا ئوخشاش پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزۈپ تۇرىدۇ. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، جۇڭگو كومپارتىيىسى پارتىيىسى ئەزالىرىدىن چېن جيۈكې، چيەن پىڭ قاتارلىقلار تىكتاك توپ قاتارلىق زامانىۋى تەنتەربىيە تۈرلىرىنى ئونىۋ ناھىيىسىگە ئېلىپ كىرىپ، ئاقسۇ يەرلىك باج ئىدارىسى قاتارلىق ئورگانلاردا تىكتاك توپ ئويناشقا ئوخشاش كىچىك تىپتىكى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرغان. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 3 - ئايدا ئونىۋلۇق چېلىشچى قۇربان ساۋىدىن گومىندائ ھۆكۈمىتى تەنجىدا ئۆتكۈزگەن 7 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنتەربىيە يىغىنىغا شىنجاڭ ئۆلكىسىگە ۋەكىل بولۇپ قاتناشتى. ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى، ھازىر جۇڭخۇا مەملىكەتلىك تەنتەربىيە باش جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى دايىم قادىر ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ داڭلىق ۋالىبولچىسى ئىدى، ئۇ 1950 - يىلى شىنجاڭ ۋالىبول كوماندىسىغا تاللىنىپ، بۇ كوماندىنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرىدىن بىرى بولدى.

50 - يىللاردىن كېيىن، ئونىۋ ناھىيىسىدە ئىگىلىكنىڭ ئۆزلۈكسىز راۋاجلىنىشى، خەلق تۇرمۇشىنىڭ ئۆزلۈكسىز ياخشىلىنىشى ئامىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇشقا پايدىلىق شارائىت يارىتىپ بەردى. مىللەتلەر ئەنئەنىۋى تەنتەربىيىسى، مەكتەپ تەنتەربىيىسى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى، ياشانغانلار تەنتەربىيىسى جۈملە ئۇرۇپ راۋاجلاندى، بولۇپمۇ ۋالىبول، ۋاسكېتبولغا ئوخشاش تەنتەربىيە تۈرلىرى ئاممىنىڭ ياقتۇرۇشىغا ئېرىشتى. ناھىيە بويىچە ھەر يىلى تەشكىللىك ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان توپ، شاھمات مۇسابىقىلىرى ۋە ئامما ئىستىخىيىلىك ھالدا ئۆيۈشتۇرۇپ تۇرىدىغان بەيگە، ئوغلاق تارتىش، چېلىشقا ئوخشاش تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى 1000 قېتىمغا يەتتى، كۆرگۈچىلەر 200 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئېشىپ كەتتى. ئونىۋ ناھىيىسى ئۆلايەتلىك توپ مۇسابىقىسى ۋە يېنىك ئاتلېتىكا تەنتەربىيە يىغىنلىرىنى 7 قېتىم ئۆتكۈزۈپ بەردى ھەم دۆلەتنىڭ ھەر دەرىجىلىك كەسپىي كوماندىلىرىغا ۋە تەنتەربىيە مەكتەپلىرىگە 29 قابىل تەنھەرىكەتچى يەتكۈزۈپ بەردى.

ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى 1985 - يىلدىن بۇيان تەنتەربىيىنى ناھىيىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدىكى مۇھىم ئىش قاتارىدا تۇتۇپ كېلىۋاتىدۇ. تەنتەربىيە خىزمىتىگە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىر رەھبىرى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىر رەھبىرى مەسئۇل بولۇپ كەلدى. ناھىيىدە ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە بولۇشقا تىرىشىش پائالىيىتىنىڭ قانات يېيىشى ئارقىسىدا ناھىيىنىڭ تەنتەربىيە خىزمىتىدە جۈملە ئۇرۇپ زاۋاجلىنىشتەك يېڭى كەيپىيات بارلىققا كەلدى. 22 يېزا، بازار، مەيدان - فېرمىنىڭ ھەممىسىدە بىردىن توپ مەيدانى (ۋاسكېتبول مەيدانى)، بىردىن تىكتاك توپخانا، بىردىن چېلىش مەيدانى ياسالدى. ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تەنتەربىيە دەرسى مۇنتىزىملاشتى. ناھىيە

بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ %6.57ى، دېھقانلارنىڭ %36ى تەنھەرىكەت ئويناپ چېنىقىپ تۇرىدىغان بولدى. ھەر خىل تەنتەربىيە كوماندىلىرى 200 دىن، چېنىقىشقا دائىم قاتنىشىپ تۇرىدىغانلار 2000 دىن ئاشتى. ئۇنىۋ ناھىيىسىگە 1986 - يىلى «ئاپتونوم رايون بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە» دەپ، 1988 - يىل 8 - ئايدا يەنە «مەملىكەت بويىچە تەنتەربىيىدە ئىلغار ناھىيە» دەپ نام بېرىلدى.

I باب

ئاپپاراتلارنىڭ تەسىس قىلىنىش ئەھۋالى

§ 1 . ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى

تەنتەربىيە خىزمىتىنى 1976 - يىلغىچە ماۋارىپ بۆلۈمى، مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى باشقۇرۇپ كەلگەنىدى.

1976 - يىل 5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىرىدىن لى يىڭ قوشۇمچە كومىتېت مۇدىرلىقىنى، كامىل تۇردى، ھۇسەن ھەسەنلەر قوشۇمچە مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى ئۆتىدى. كومىتېتنىڭ كونكرېت خىزمەتلىرىگە ژېي شۇندې، لىۋجىيې، فېنى قادىرلار مەسئۇل بولدى. 1981 - يىلى مەخسۇس 2 مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، 4 شتات بېرىلدى. 1984 - يىلدىكى ئورگان ئىسلاھاتىدا تەنتەربىيە كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى تەنتەربىيە يېتەكچىلىك مەركىزى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بىر مەخسۇس كادىر، قوشۇمچە ژەنپە ئۆتەيدىغان 3 كادىر سەپلەپ بېرىلدى، ئۇلار تەنتەربىيە تەشۋىقاتى ۋە تەنتەربىيە ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلىدى.

1987 - يىلى مەدەنىيەت بىلەن تەنتەربىيە ئايرىۋېتىلىپ، ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، 9 شتات بېرىلدى. 1989 - يىلغا كەلگەندە دۆلەت دەرىجىلىك رېپىر 3 كە يەتتى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى 17 يېزا، بازار، مەيدان - فېرمىنىڭ ھەممىسىدە مەدەنىيەت - تەنتەربىيە رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پونكىتى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس كەسپىي خادىملار سەپلەندى؛ 176 كەنت ۋە كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىدا مەدەنىيەت - تەنتەربىيە پونكىتى قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە، يېزا، كەنت تەنتەربىيە تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى. ھەر دەرىجىلىك يېزا تەنتەربىيە ئورگانلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى، تەنتەربىيە مەيدانى ۋە مۇئەسسەسلىرىنىڭ ئۆزلۈكسىز مۇكەممەللىشىشى ئارقىسىدا، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئامىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىدە خوشاللىنارلىق يېڭى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى، دېھقان - چارۋىچىلار ئۆزلۈكىدىن ئويۇشتۇرۇپ تۇرىدىغان توپ، ئوغلاق تارتىش، بەيگە مۇسابىقىلىرى بارغانسېرى كۆپەيدى، ئايرىم يېزا ۋە مەيدان - فېرمىلاردا يىلىغا 60 قېتىمدىن كۆپرەك ئوغلاق تارتىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇدىر ۋە مۇئاۋىن مۇدىرلىرى

جەدۋەل: 28 — 1

ۋەزىپىسى	ئىسىم ، فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
مۇدىر	لى يىڭ (قوشۇمچە)	ئەر	خەنزۇ	خېبېي راۋاڭ ناھىيىسى	1976.5 — 1979
	لىۋ دەشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن شياڭشياڭ شەھىرى	1989.5 —
مۇئاۋىن مۇدىر	كامىل تۇردى (قوشۇمچە)	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر شەھىرى	1976.5 — 1981.1
	مۇسەن ھەسەن (قوشۇمچە)	ئەر	ئۇيغۇر	ئونسۇ ناھىيىسى	1976.5 — 1981.1
	ژېي شۇندې	ئەر	خەنزۇ	شەنشى پۇچاڭ ناھىيىسى	1981.1 — 1984.7
	غېنى قادىر	ئەر	ئۇيغۇر	تۇرپان شەھىرى	1981.12 — 1984.7 1987.8 —
	لىۋ دەشياڭ	ئەر	خەنزۇ	خۇنەن شياڭشياڭ شەھىرى	1987.8 — 1989.5

§ 2 . تەنتەربىيە جەمئىيەتلىرى

1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە تەنتەربىيە جەمئىيىتى 7 گە، ئەزاسى 548 گە يەتتى، ئۇلار 550 قېتىم پائالىيەت ئۆتكۈزدى.

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى تەنتەربىيە جەمئىيەتلىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 28 — 2

نامى	رەئىسى	مۇئاۋىن رەئىسى	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئەزاسى	پائالىيەت قېتىمى
شاھماتچىلار جەمئىيىتى		گۇڭ يېكۈن	1982.8	76	45
قورشاۋ شاھمات جەمئىيىتى	لىۋ دەشياڭ	جياڭ خۇي لەن جيەن	1982.8	30	43
خەلقئاراچە شاھمات جەمئىيىتى	غېنى قادىر	ئابلەت ھاجى	1982.8	34	38
چ خ مۇھاپىزەتچىلەر تەنتەربىيە جەمئىيىتى	خې خۇڭمىڭ	چېن جىجۇڭ	1985.11	150	36
ياشانغانلار تەنتەربىيە جەمئىيىتى	چې يۈسەي	كا خەيتاڭ دۇڭ جىنشىڭ	1983.4	90	369
دېھقان - چارۋىچىلار تەنتەربىيە جەمئىيىتى	ئالىم قەسەن	غېنى قادىر	1987.9	45	2
بېلىق تۇتقۇچىلار جەمئىيىتى	ماۋ نېنشېۋاڭ		1986.5	123	17

§ 3 . ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى

ئۇنىۋ ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى 1974 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇ چاغدا گىمناستىكا، ۋاسكېتبول، ۋالىبول، يېنىك ئاتلېتىكا سىنىپلىرى بولۇپ، 120 تەنھەرىكەتچى ئوقۇيتتى. 1988 - يىلى چېنىقىش تۈرلىرى تەڭشىلىپ، يېنىك ئاتلېتىكا، چىلىش، ۋاسكېتبول، ۋالىبول سىنىپلىرى ئېچىلدى. 1989 - يىلى ۋىلايەت، ئاپتونوم رايونلىق نۆقتىلىق تۈرلىرىدە ئۈزگىرىش بولغانلىقى ئۈچۈن، ۋاسكېتبول، ۋالىبول ئادەتتىكى تۈر سۈپىتىدە ساقلاپ قېلىنىپ، يېنىك ئاتلېتىكا، چىلىش نۆقتىلىق تۈر قىلىندى، يېنىك ئاتلېتىكىدا 40 كىشى، چىلىشتا 40 كىشى چېنىقتۇرۇلدى. مەكتەپ مۇدىرلىقىنى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇدىرى قوشۇمچە ئۈتتىدى.

ئىشتىن سىرتقى تەنتەربىيە مەكتىپى قۇرۇلغاندىن بۇيان دۆلەتكە 29 تەنھەرىكەتچى تەربىيىلەپ ۋە يەتكۈزۈپ بەردى، ئۇلاردىن ئاپتونوم رايونلىق كەسپىي كومانىدىلىرىغا بارغانلىرى 5، ئۇلار: ۋېي خۇاڭ (ئەر)، گىمناستىكىچى؛ بۇ يۈڭجۈن (ئەر)، ۋاسكېتبولچى؛ تۇرغۇن پۇتبولچى؛ ھوشۇر چىلىشچى؛ ئايگۈل، روداۋچە چىلىشىش ماھىرى.

§ 4 . تەنتەربىيە مۇئەسسەسىلىرى

1. ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەركىزى

بۇ مەركەز ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا بولۇپ، كۆلىمى 62 مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2.4490 كۋادرات مېتىر، ئۇنىڭغا جەمئىي 794 مىڭ 807.94 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى. 1985 - يىل 5 - ئايدا ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلدى. بۇ مەركەزدە كۆچلىنىش ئۆيى، ئۇنىۋېرسال چېنىقىش ئۆيى، ئۇلچەملىك سۇ ئۇزۇش كۆلى، چىراغلىق توپ مەيدانى، ئۇلچەملىك يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى قاتارلىق تەنتەربىيە مۇئەسسەسىلىرى بار. بۇلاردىن باشقا ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدا ئۇلچەملىك يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىدىن بىرى، چىراغلىق توپ مەيدانىدىن بىرى بار.

1) ئۇنىۋېرسال چېنىقىش ئۆيى　خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 800.95 كۋادرات مېتىر. ئۇنىڭغا جەمئىي 319 مىڭ 709.04 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇمچە مۇئەسسەسلەرگە سېلىنغىنى 14 مىڭ 879.79 يۈەن.

2) سۇ ئۇزۇش كۆلى　خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1615.5 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭ ئىچىدە كىيىم يەڭگۈشلەش ئۆيىنىڭ كۆلىمى 365.5 كۋادرات مېتىر. ئۇنىڭغا جەمئىي 272 مىڭ 598.90 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇمچە مۇئەسسەسلەرگە سېلىنغىنى 25 مىڭ 616.47 يۈەن.

3) چىراغلىق توپ مەيدانى　خىش - بېتون قۇرۇلمىلىق بولۇپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2073.75 كۋادرات مېتىر. ئۇنىڭغا جەمئىي 202 مىڭ 500 يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇمچە مۇئەسسەسلەرگە سېلىنغىنى 6500 يۈەن.

2 . ئاساسىي قاتلام ئورۇنلاردىكى تەنتەربىيە مۇئەسسەسلىرى

1990 - يىلى گۈلئاۋات پېزىسى بىلەن ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانىدا 2 دىن، ئونىۋ بازىرى، قىزىل، چاغراق، تۇمشۇق پېزىلىرىدا بىردىن چىراغلىق توپ مەيدانى بار بولىدى؛ 22 پېزا، مەيدان - فېرمىنىڭ ھەممىسىدە بىردىن توپ مەيدانى (ۋاسكېتبول مەيدانى) ، بىردىن تىكتاك توپخانا، بىردىن چېلىش مەيدانى، 38 كەنتتە تىكتاك توپخانا، 26 كەنتتە ۋاسكېتبول، ۋالىبول مەيدانى بار بولدى. ناھىيە بويىچە ۋاسكېتبول مەيدانى 110غا، ۋالىبول مەيدانى 79غا، تىكتاك توپخانا 307گە، يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى 13 كە، پۇتبول مەيدانى 21گە يەتتى.

II باب

ئاممىۋى تەنتەربىيە

§ 1 . مىللىي ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە

1 . ئوغلاق تارتىش

ئوغلاق تارتىش كۈچلۈك تىركىشىش، كەسكىن تالىشىش بولىدىغان ھەربىكەت، ئۇ چەۋەندازلارنىڭ قاۋۇل، ماھىر بولۇشىنىلا ئەمەس، ياخشى ئۇيۇشتۇرغۇچىلىقنىمۇ تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا ئوغلاق تارتىشقا قاتنىشىدىغان چەۋەندازلار ئادەتتە ئاساسىي ماھارەت مەشقىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئوغلاق تارتىش بولىدىغان كۈنى بىر قانچە يىل كۈچۈل قويۇپ كۈندۈزلۈكەن ئېتى بىلەن ئوغلاق تارتىشقا چۈشۈپ قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشىدۇ.

دېھقان - چارۋىچىلار ئەمگەك سېلىككەن چاغدا ئۆزلۈكىدىن ئوغلاق تارتىش پائالىيىتى ئۆتكۈزىدۇ. ئابرويلۇق ئاقساقال ياكى پېزا - كەنت رەھبىرى رېپىر بولۇپ، كاللىسى كېسىلگەن ئوغلاقنى مەيدانغا تاشلاپ، ئوغلاق تارتىش باشلانغانلىقىنى جاكارلايدۇ. مەيدانغا چۈشكەن ئەزمەتلەر ئات ئۈستىدە، ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە كىرىشىدۇ. تۇرۇپ بىر - بىرىنى قوغلاشسا، تۇرۇپ تەك قۇلاق بولۇشۇپ ئوغلاقنى تالىشىدۇ، ئۇلار ئوغلاقنىڭ بىرەر يېرىنى تۇتۇۋېلىپ، شۇنداق قاتتىق تالىشىدۇكى، ھېچقايسىسى بوش كەلمەيدۇ. تالىشا - تالىشا ئوغلاقنى چاك تۇتالمىغان چەۋەندازنىڭ قولىدىن ئوغلاق چىقىپ كېتىدۇ، ئوغلاقنى كىم تارتىۋالغان بولسا، شۇ كېلىشۇالغان جايغا ياكى نىشانغا ئاپىرىپ تاشلىيالىسا، ئۇتقان بولىدۇ ھەم ئۇ ئوغلاق بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بۇ قېتىم ئۇتقان چەۋەنداز كېلەركى ئوغلاق تارتىشقا بىر ئوغلاق يېتىلەپ بارىدۇ.

1987 - ۋە 1988 - يىللىرى ناھىيە بويىچە 2 قېتىم كەلك كۆلەملىك ئوغلاق تارتىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى، بۇ پائالىيەتلەرگە 12 كومانداً، 200 نەچچە چەۋەنداز قاتناشتى. ئوغلاق تارتىش ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى بەلگىلىگەن ئوغلاق تارتىش قائىدىسى بويىچە ئۇزۇنلۇقى 400 مېتىر، كەڭلىكى 200 مېتىر كېلىدىغان مەيداندا ئۆتكۈزۈلدى. مەيدانىنىڭ 2 چېتىگە پولات چىۋىقلىق قىلىپ ياكى پولات چىۋىق ئورنىغا

چوڭ چاق ئىشلىتىپ، دىئامېترى 2.5 مېتىر كېلىدىغان ئوغلاق تاشلاش چەمبىرىكى ئورنىتىلدى. ئوغلاق تارتىشقا 2 كومانىدىدىن يەتتىدىن 14 چەۋاندا قاتناشتى. ئۇلار بىر - بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، نومۇر قويۇلغان كىيىملەرنى كىيگەن بولۇپ، مەيداننىڭ بۇ يېرىمىدا بىر كوماندا، ئۇ يېرىمىدا يەنە بىر كوماندا تۇردى. رېپىر ئوغلاقنى مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا تاشلىغان ھامان تالىشىش باشلاندى. ئوغلاقنى قولىغا چۈشۈرگۈچى تەرەپ، قارشى تەرەپنىڭ چەمبىرىكىگە بىر قېتىم تاشلىۋالسا، شۇ تەرەپكە بىر نومۇر بېرىلدى. ئوغلاق تارتىش يېرىمىدىن 2 مەيدان بويىچە ئۆتكۈزۈلدى، ھەر يېرىم مەيداننىڭ ۋاقتى 25 مىنۇت بولدى. ۋاقىت توشقاندا كۆپ نومۇر ئالغان تەرەپ ئۇتقان بولدى. ئەشۇ 2 قېتىملىق ئوغلاق تارتىشتا چەۋەندازلىق ماھارىتى يۇقىرى تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى كوماندىسى ئۇتتى.

بۇ ناھىيىدە ھەر يىلى تەشكىللىك ياكى ئىستىخىيىلىك ھالدا 1000 نەچچە قېتىم ئوغلاق تارتىلدى، كۆرگۈچىلەر 200 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى.

2. ئات بەيگىسى

بەيگە 1000 مېتىرلىق، 3000 مېتىرلىق، 5000 مېتىرلىق، 10 مىڭ مېتىرلىق بولىدۇ. ئاخىرقى نۆۋەتنىڭ ئەڭ ئاۋۋال يېتىپ بارغۇچى ئۇتقان بولىدۇ. بەيگە ئادەتتە ئوتلاقتا ياكى سايدا ۋە ياكى ئاق يەردە ئۆتكۈزۈلىدۇ. بەيگىگە 11 — 12 ياش چامىسىدىكى بالا چەۋەندازلار يېزا، كەنت ۋە ئائىلە بويىچە كوماندا بولۇپ چۈشىدۇ. 1987 - ۋە 1988 - يىللىرى ئۆتكۈزۈلگەن 1000 مېتىرلىق، 3000 مېتىرلىق، 5000 مېتىرلىق بەيگىگە 65 چەۋاندا قاتناشتى.

يېزا، مەيدان - فېرمىلاردا ھېيىت - ئايەم كۈنلىرى ئامىۋى بەيگە ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدۇ. بەيگە مەيدانى تۈشمۈتۈشتىن كەلگەن دېھقان - چارۋىچىلار بىلەن قايناپ كېتىدۇ. بەيگە كوماندىلىرى ئەڭ ياخشى ئاتلىرىنى بەيگىگە سالىدۇ، چەۋەندازلار ئۆزى مىنىدىغان ئاتنى چىرايلىق بېزەيدۇ. بەيگە باشلانغاندا ئەر - ئايال، قېرى - ياش چەۋاندازلار چەمپىيون بولۇش ئۈچۈن قامچىسىنى ئوينىتىپ ئۇچقاندەك چاپىدۇ. تاماشابىنلارنىڭ مەدەت، تەنتەنە سادالىرى داڭا - دۇمباق سادالىرى بىلەن قوشۇلۇپ، سور ئۈننى ئىنتايىن قىزىتىۋېتىدۇ. مۇنەۋۋەر چەۋاندازلار مۇكاپاتلىنىدۇ، ياخشى ئاتلارنىڭ تەربىيى قىلىنىپ، مۇكاپاتلانغاندىن كېيىن، خېرىدارى چىقىپ يۇقىرى باھادا سېتىلىدۇ.

3. چېلىش

چېلىش ئۇزاق تارىختا شەكىللىنىپ ۋە راۋاجلىنىپ، ھېيىت - ئايەم، توي - تۆكۈن كۈنلىرى ئۆتكۈزۈلىدىغان تەنتەربىيە تۈرىگە ئايلانغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) نەنجىڭدە ئۆتكۈزگەن 7 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنتەربىيە مۇسابىقىسىغا بۇ ناھىيىنىڭ پەلۋانى قۇربان سەيپىدىن شىنجاڭ ئۆلكىسى تەرىپىدىن قاتناشتۇرۇلغان.

چېلىش ناھايىتى ئاددىي بولىدۇ، ئۇنىڭغا 10 كۈادرات مېتىرلىق قۇملۇق ياكى يۇمشاق يەر بولسىلا بولىدۇ. ئېغىرلىقى تەڭلەر بېلىگە بەلۋاغ باغلاپ چېلىشقا چۈشىدۇ، چېلىش ئىككى تەرەپ بەلۋاغنى تۇتۇۋالغاندىن كېيىنلا باشلىنىدۇ. قارشى تەرەپنى بېسىۋالغۇچى ئۇتقان بولىدۇ. قىزىل، گۈلئاۋات يېزىلىرىدىكى ئۇيغۇرلار چېلىشقا ئامراق ھەم چېلىشتا مەلۇم سەۋىيىگە ئىگە، شۇڭا بۇ يېزىلاردىن ھېلى ياخشى چېلىشچىلار چىقىدۇ. ناھىيە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 1 -، 2 - نۆۋەتلىك دېھقانلار تەنھەرىكەت يىغىنلىرىغا 150 چېلىشچى قاتناشقاندى، مىللىيچە چېلىشتا گۈلئاۋات يېزىسى كوللېكتىپلار ئارا چەمپىيون بولدى.

چېلىش يەردىلا ئەمەس، ئات ئۈستىدىمۇ بولىدۇ. ئات ئۈستىدە چېلىشقاندا، چەۋاندازلار تىزگىنىنى تېقىمىغا

باستۇرۇۋالىدۇ، قامچىنى چىشلىۋالىدۇ، 2 ئات يېقىنلاشقاندا، 2 چەۋاندار ئېلىشىپ، قارشى تەرەپنى ئاتتىن يىقىتىۋېتىشكە تىرىشىدۇ. بۇ چاغدا ئاتلار پىرقىراپ، چەۋاندازلار چىرمىشىپ، ئاجايىپ كارامەتنى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق چېلىشقا ئادەتتە ئەرلەر چۈشىدۇ، بەزىدە ئاياللارمۇ چۈشىدۇ، ئاياللار چۈشكەندە چېلىش تېخىمۇ قىزىپ كېتىدۇ.

4 . چاقچەلەك (ساغاردى)

چاقچەلەك ئۇيغۇر قىزلىرى ئويناپدىغان مۇھىم تەنتەربىيە تۈرى. بۇنىڭدا ئۇچىغا چاقچەلەك ئورنىتىلغان 10 نەچچە مېتىرلىق سوما تىكلىنىدۇ، چاقچەلەككە 4 تال ئارغامچا چىگىلىدۇ، سوما ئاستىغا يەنە بىر چاقچەلەك ئورنىتىلىپ، كالتەك ئۆتكۈزۈلىدۇ. قىزلار ئارغامچىنى چىلەك تۆتۈۋالغاندىن كېيىن، ئوغۇللار كالتەكنى ئىتتىرىدۇ، ئۈستىدىكى چاقچەلەك چۆگىلەپ، ئارغامچىلارنى پىرقىرىتىدۇ. چىرايلىق كېيىنگەن قىزلار چاقچەلەك پىرقىرىغانسېرى ئېگىز ئۇرلەيدۇ. ئۇچقانسېرى كۆينەك ۋە ياغلىقلىرىمۇ لەپىلدەپ، خۇددى ئېچىلغان گۈلدەك، پەرىشتىلەر چۈشۈۋاتقاندەك چىرايلىق كۆرۈنىدۇ.

ناھىيە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 1 ـ، 2 ـ نۆۋەتلىك دېھقانلار تەنھەرىكەت يىغىنلىرىدا چاقچەلەكمۇ بىر ماھارەت كۆرسىتىش تۈرى قىلىپ كىرگۈزۈلدى.

يۇقىرىقى تۈرلەردىن باشقا ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ تەڭگە تېرىش، قوشقار سوقۇشتۇرۇش، خوراز سوقۇشتۇرۇش، بالىچۇقا ئوخشاش تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىمۇ ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدۇ.

§ 2 . مەكتەپ تەنتەربىيىسى

مىنگونىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدىلا باشلانغۇچ مەكتەپلەردە گىمناستىكا دەرسى تەسىس قىلىنغانىدى. مىنگونىڭ 23 ـ يىلى (1934 ـ يىلى) دىن كېيىن، ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تەنتەربىيە دەرسى تەسىس قىلىندى. ناھىيە بازىرىدىكى مەكتەپلەردە ۋاسكېتبول، ۋالىبول مۇئەسسەسلىرى بولغانىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، يېزىلاردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تەنتەربىيە مۇئەسسەسلىرى يوق ئىدى.

50 ـ يىللاردىن كېيىن ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە تەنتەربىيە ئومۇملاشتى. مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا ھەپتىدە 2 قېتىم تەنتەربىيە دەرسى ئوتۇلدى، 2 قېتىم دەرستىن سىرتقى تەنتەربىيە پائالىيىتىگە قاتناشتى، كۈندە بىر قېتىم تەنپېۋسلۇق گىمناستىكا ئويناندى. 1954 ـ يىلى ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە ئۆسمۈرلەر رادىئو گىمناستىكىسى ئومۇملىشىشقا باشلىدى.

1958 ـ يىلى پارتىيىنىڭ ئەخلاقىي، ئەقلىي، جىسمانىي جەھەتتىن ئەتراپلىق يېتىلدۈرۈشتىن ئىبارەت ماۋارىپ فاڭجېنى بويىچە تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى تېخىمۇ ئۇچ ئالدۇرۇلدى. ئوتتۇرا مەكتەپلەردە «ئەمگەككە تەييارلىنىش ۋە ۋەتەننى قوغداش تەنتەربىيە تۈزۈمى» يولغا قويۇلدى. 1964 ـ يىلى بۇ تۈزۈم ئورنىغا «ياشلار ـ ئۆسمۈرلەرنىڭ تەنتەربىيىدە چېنىقىش ئۇلچىمى» يولغا قويۇلدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن يولغا قويۇش توختاپ قالدى. 1968 ـ يىلى مەكتەپلەردە دەرسنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ ئىنقىلاب قىلىش باشلانغاندىن كېيىن، تەنتەربىيە دەرسىنىڭ ئورنىغا ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە دەسسىتىلدى. 1969 ـ يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەكتەپلەردە تەنتەربىيە پائالىيىتى ئەسلىگە كەلدى، مەكتەپلەر كەينى ـ كەينىدىن چېنىقىش كوماندىلىرىنى قۇرۇپ، بىر تۈركۈم تەنھەرىكەتچىلەرنى يېتىشتۈردى.

1987 - يىلى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيىدە ئۆلچەمگە يېتىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 28 — 3

مەكتەپ نامى	سىنىپ سانى	تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى		ئوقۇتقۇچى سانى	ئۆلچەمگە يېتىش ئەھۋالى			تەنتەربىيە مەيدانى	تەنتەربىيە كوماندىلىرى		
		مەخسۇس	قوشۇمچە		چېنىقىش يېشىدىكى ئوقۇغۇچى	ئۆلچەمگە يەتكەنلەر	چېنىقىش يېشىدىكى لەرزە تىگىلىگەن نىسبەتى %		كوماندا سانى	تەنھەريكەتچى سانى	ھەپتىلىك مەشق سانى
ناھىيىلىك 1- ئوتتۇرا مەكتەپ	18	2	—	647	646	555	86	ۋاسكېتبول ② ۋالىبول②	2	30	2
ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	20	3	—	721	712	583	81.9	ۋاسكېتبول② ۋالىبول① تىكتاك توپ①	2	32	2
ناھىيىلىك 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ	17	4	—	767	751	649	86.4	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	15	2
توغۇلا ئوتتۇرا مەكتەپ	7	1	—	262	253	218	86.2	ۋاسكېتبول① ۋالىبول① پۇتبول①	1	15	2
تۇمشۇق ئوتتۇرا مەكتەپ	7	1	—	225	208	130	86.5	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	15	2
ئارال ئوتتۇرا مەكتەپ	14	1	—	434	427	346	81	ۋاسكېتبول① ۋالىبول① پۇتبول②	1	20	3
چاغراق ئوتتۇرا مەكتەپ	7	1	—	235	221	202	91.4	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	21	2
ئىشلەمچى ئوتتۇرا مەكتەپ	7	1	—	144	125	107	85.6	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	20	1
جام 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	15	1	—	381	364	306	84.1	ۋاسكېتبول① ۋالىبول① پىنىك ئات لىپتىكا①	1	15	3
جام 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	5	1	—	176	149	132	88.6	ۋاسكېتبول② ۋالىبول①	1	15	2
قىزىل ئوتتۇرا مەكتەپ	10	2	—	529	507	441	87	ۋاسكېتبول① ۋالىبول① تىكتاك توپ①	1	20	2
گۈلئاۋات ئوتتۇرا مەكتەپ	9	1	—	317	308	284	92	ۋاسكېتبول① ۋالىبول① پۇتبول① پىنىك ئات لىپتىكا①	1	15	3
بوزدۆڭ ئوتتۇرا مەكتەپ	3	1	—	207	187	166	88.8	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	10	1
«كومسومولىلار» دېھقانچىلىق مەيدانى پەرزەنتلەر مەكتىپى	3	1	—	115	111	104	93.7	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	—	—	—

جام ئورماد. چىلىق مەيدا. نى پەرزەنت. لەر مەكتىپى	3	1	—	129	123	111	90.2	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	—	—	—
جام ئورماد. چىلىق مەيدا. نى ئوتتۇرا مەكتىپى	4	1	—	115	108	90	83.3	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	—	—	—
ياشلار دېھ. قانچىلىق مەيدانى پەر. زەنتلەر مەك. تىپى	3	—	1	78	77	70	90.9	ۋاسكېتبول① پىنىك ئاتلېتىكا①	—	—	—
ياشلار دېھ. قانچىلىق مەيدانى ئوت. تۇرا مەكتە. پى	3	—	1	127	113	107	94.7	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	—	—	—
شالچىلىق مەيدانى ئوت. تۇرا مەكتە. پى	5	1	—	104	99	95	96	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	—	—	—
ناھىيىلىك 1 - باشلا. غۇچ مەكتەپ	17	1	—	711	350	344	98.2	ۋاسكېتبول② پوتبول① ۋالىبول①	1	18	2
ناھىيىلىك 2 - باشلا. غۇچ مەكتەپ	15	1	—	650	350	287	82	ۋاسكېتبول① ۋالىبول① پوتبول① تىكتاك توپ①	2	30	2
ئونىۋ بازار. لىق 3 - باش. لانغۇچ مەك. تەپ	16	1	—	630	323	258	79.9	ۋاسكېتبول① ۋالىبول① پوتبول①	1	18	2
ئونىۋ بازار. لىق 4 - باش. لانغۇچ مەك. تەپ	14	1	—	586	299	270	90.3	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	18	2
توخۇلا باش. لانغۇچ مەك. تىپى	8	1	—	224	95	37	91.6	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	15	2
ئارال باشلا. غۇچ مەكتە. پى	8	—	1	246	108	100	92.6	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	12	2
ئۇمشۇق باش. لانغۇچ مەك. تىپى	6	1	—	211	90	74	83.2	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	15	2
چاغراق باش. لانغۇچ مەك. تىپى	5	—	1	132	73	60	82.2	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	16	3
چاغراق باش. لانغۇچ مەك. تىپى (خەت. زۇ مەكتەپ)	10	—	1	101	34	34	100	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	16	2
ئىشلەمچى باشلانغۇچ مەكتىپى	7	—	1	173	123	105	85.4	ۋاسكېتبول① ۋالىبول①	1	18	2

جام باشلاش غۇچ مەكتەپ	16	1	—	322	132	118	89.4	ژاسكېتبول(I) ژالبول(I)	1	15	2
جام باشلاش غۇچ مەكتەپ (خەنزۇ مەكتەپ)	6	—	1	57	30	30	100	ژالبول(I)	1	10	2
قىزىل باشلانغۇچ مەكتەپ	9	—	1	294	135	122	90.4	ژاسكېتبول(I) ژالبول(I)	1	16	2
گۈلتاۋات باشلانغۇچ مەكتەپ	8	1	—	260	94	79	84.9	ژاسكېتبول(I) ژالبول(I)	1	18	2
يۈزدۆڭ باشلانغۇچ مەكتەپ	8	1	—	205	45	36	80.3	ژالبول(I)	—	—	—

ئەسكەرتىش: تەنتەربىيە مەيدانى دېگەن كاتەگورىدىكى چەمبەر ئىچىدىكى سان مەيدان سانىنى كۆرسىتىدۇ.

1980 - يىلدىن كېيىن دۆلەت مەكتەپ تەنتەربىيىسى خىزمىتى، مەكتەپ گىگىنىسى خىزمىتى توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمىلەرنى ئېلان قىلىپ، دۆلەتنىڭ يېڭى چېنىقىش ئۆلچىمىنى ئومۇملاشتۇردى، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە تەنتەربىيە ئوقۇتۇش پروگراممىسى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ تەنتەربىيىسى نورمال ئىزغا چۈشۈپ، تەنتەربىيە دەرسى دۆلەت ئېلان قىلغان ئوقۇتۇش پروگراممىسى بويىچە ئۆتۈلىدىغان بولدى. مەكتەپلەر ھەپتىدە 2 سائەت تەنتەربىيە دەرسىگە، تەنەپپۇسلۇق گىمناستىكا، كۆز ئاسراش گىمناستىكىسىغا، ھەپتىدە 2 قېتىم دەرستىن سىرتقى پائالىيەتكە، ھەر ئوقۇغۇچى كۈندە بىر سائەت چېنىقىشقا كاپالەتلىك قىلىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن مەكتەپ تەنتەربىيىسىدە خۇشاللىنارلىق جانلىنىش بارلىققا كەلدى.

1986 - يىلى دۆلەتنىڭ چېنىقىش ئۆلچىمى ئومۇملاشتۇرۇلغاندا، بىر قىسىم ئوتتۇرا مەكتەپلەردە تەنتەربىيىدە لايىقەتلىك بولۇش تۈزۈمى (يەنى تەنتەربىيىدە لايىقەتسىز بولغانلارنىڭ يۇقىرى مەكتەپكە چىقىشىغا يول قويماسلىق تۈزۈمى) سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. 1987 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق يېزا، مەيدان - فېرمىلاردىكى 34 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئارىلاپ تەكشۈرۈشتە، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى %80تىن يۇقىرى بولدى. 1987 - يىلى ۋىلايەتلىك ماتارىپ باشقارمىسى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ بىلەن ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپنى تەكشۈرۈپ ئوتكۈزۈۋالدى ۋە ئۇلارغا لايىقەت گۇۋاھنامىسى بەردى. 1988 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك ماتارىپ ئىدارىسى يېزا، بازار دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئورۇنلاردىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى تەكشۈرۈپ ئوتكۈزۈۋالغاندا، ئۆلچەمگە يەتكەن 23 ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپكە لايىقەت گۇۋاھنامىسى بەردى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك 1 -، 2 -، 3 - ئوتتۇرا مەكتەپلەردە تەنتەربىيە ئوقۇتۇش، تەنقىقات گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ مەخسۇس تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى 42گە، قوشۇمچە تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى 123كە، ژاسكېتبول مەيدانى 168گە، ژالبول مەيدانى 183كە، كىچىك تەنتەربىيە مەيدانى 173كە، كىچىك پۈتبول مەيدانى 6گە، پولات تۈرۈبىلىق گاز، يۈتكەشكە بولىدىغان ژالبول سېتكىسى، ياغاچ ئات، گىمناستىكا سېلىنجىسى، تاق تورنىك، قوش تورنىك، تىكتاك توپ ئۇستىلى قاتارلىق تەنتەربىيە سايمانلىرى 2379غا يەتتى.

§ 3 . ئىجتىمائىي تەنتەربىيە

1 . ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى

ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنتەربىيىسى ۋاسكېتبول، ۋالىبول، رادىئو گىمناستىكىسى، تىكتاك توپ، ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش، ئارغامچا تارتىش، شاھمات قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى ھېيىت - بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرى ھەرخىل مۇسابىقىلەرنى، تولاراق ۋاسكېتبول مۇسابىقىلىرىنى ئۈيۈشتۇرۇپ تۇردى. ناھىيە بازىرىدىكى ئىدارە، ئورۇنلار 1985 - يىلدىن تارتىپ ئىشقا چۈشۈش ئالدىدا گىمناستىكا ئويناشنى يولغا قويدى. ھەر كۈنى ئەتىگەندە ئىشقا چىقىدىغان چاغدا، ناھىيىلىك رادىئو ئۈزلىلى رادىئو گىمناستىكىسىنىڭ مۇزىكىسىنى ئاڭلاتتى، ھەر مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدا رەتكە تىزىلىپ گىمناستىكا ئويناتتى. بۇ پائالىيەتنىڭ تۈزۈلىشىپ قالغىنىغا خېلى يىل بولۇپ قالدى، ناھىيە بويىچە رادىئو گىمناستىكىسى ئويناۋاتقان ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ %80نى يەتتى. ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى كۆپ قېتىم رادىئو گىمناستىكىسى مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، بۇ مۇسابىقىگە ئالاھىدە كۆپ بولغاندا بىر قېتىمدا 43 ئورۇن قاتناشتى. 1989 - يىل 7 - ئايدا 7 - يۈرۈش رادىئو گىمناستىكىسى ئومۇملاشتۇرۇلدى. ناھىيىدىكى ئورۇنلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىدا «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» قۇرۇلدى، ئۇلارغا تىكتاك توپ ئۇستىلى ۋە خىلمۇ خىل شاھمانلار قويۇلدى، ئۇلار ئىشچى - خىزمەتچىلەر تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرىدىغان ياخشى سورۇن بولۇپ قالدى.

ناھىيە بازىرىدىكى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك پارتكوم، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلاردا تەنتەربىيە خىزمىتىگە ئىشچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ كادىرلىرى مەسئۇل بولۇپ، ئورۇن، بۆلۈم، ئىشخانىلارنى ئاساس قىلغان ھالدا ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا 1987 - يىلى تەنھەرىكەت يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى؛ ئاشلىق ئىدارىسى ھەر يىلى چاغانىڭ ئالدىدا يەككە تۈرلەر بويىچە مۇسابىقە ئۆتكۈزۈپ تۇردى.

2 . دېھقان - چارۋىچىلار تەنتەربىيىسى

ناھىيىدىكى دېھقان - چارۋىچىلار تولاراق ئوغلاق تارتىش، ئات بەيگىسى، چېلىش، ۋالىبول، ۋاسكېتبول ئويناش قاتارلىق تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈپ تۇردى. ناھىيە بويىچە دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ %36ى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىپ تۇردى.

يېزا - بازارلارنىڭ 1980 - يىلدىكى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 28 — 4

يېزا - بازار	پائالىيەتكە قاتناشقانلار		تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرىنىڭ ئەھۋالى		
	جەمئىي	جىنسىقىشقا دائىم قاتنىشىدىغانلار	مۇسابىقە قېتىم سانى	قاتناشقانلار	ئومۇمىي ئادەم سانىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى %
ئونسۇ بازىرى	23130	8558	37	3007	13

توغۇلا يېزا-سى	8848	3097	35	7	1504	17
تۇمشۇق يې-زىسى	9726	4085	42	17	973	10
ئارال يېزا-سى	16109	6605	41	16	1611	10
چاغراق يې-زىسى	10963	3837	35	16	767	7
ئىشلەمچى يېزىسى	9439	3587	38	13	755	8
جام يېزىسى	13751	4813	35	9	1513	11
قىزىل يېزا-سى	13511	4459	33	18	1756	13
گۈلئاۋات يېزىسى	11526	3990	35	22	1383	12
بۈزدۆلەڭ يې-زىسى	7558	3477	46	8	1663	22

3. ياشانغانلار تەنتەربىيىسى

ياشانغانلار تەنتەربىيىسى 1983 - يىلدىن ئىلگىرى ئاساسەن ئىستىخىيىلىك تۈسكە ئىگە ئىدى. ناھىيە بازىرىدىكى دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان بەزى كادىرلار، ئىشچىلار ئۈزۈنغا يۈگۈرۈش، تەيجىچۈەن، شاھمات، ماجاڭ ئويناش قاتارلىق تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىگە ئۆزلۈكىدىن قاتنىشىپ تۇراتتى. يېزىلاردىكى ياشانغانلار مەشرەپلەرگە، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ياشلار بىلەن بىللە چېلىش، ئوغلاق تارتىش، بەيگە پائالىيەتلىرىگە قاتنىشاتتى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك ياشانغانلار تەنتەربىيە جەمئىيىتى ۋە ياشانغانلارغا تەيجىچۈەن ئۆگىتىش پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار، ئىشچىلار ئۈزۈنغا يۈگۈرۈش، تەيجىچۈەن ئويناش پائالىيەتلىرىگە تەشكىللىك قاتنىشىدىغان بولدى. شۇ يىلى 2 ماھىر ئاپتونوم رايونلۇق ياشانغانلار ئۈزۈنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىگە قاتناشتى، ئۇلاردىن 63 ياشلىق جاڭ يىڭجېن 1000 مېتىرغا يۈگۈرۈشتە 5 -، 59 ياشلىق ژۇ گۈيتەن 5000 مېتىرغا يۈگۈرۈشتە 9 - بولدى. ياشانغانلارنىڭ ئۈزۈنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلۈپ، 1990 - يىلىغا قەدەر 8 نۆۋەت ئۆتكۈزۈلدى. 1987 - ۋە 1988 - يىللىرى ياشانغانلار ئارىسىدا دېسكو ئويناش ئەۋج ئالدى، ئۇلارنىڭ سېپىگە خېلى بىر قىسىم ئوتتۇرا ياشلىقلارمۇ قېتىلدى. 1988 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئۇيۇشتۇرۇلغان ياشانغانلار ژارتار توپ كومانداسى تۈنجى قېتىم ژىلايەت، ئاپتونوم رايون ئۆتكۈزگەن مۇسابىقىلەرگە قاتناشتى، بۇ كوماندا 1989 - يىلى ژىلايەت بويىچە «ئا» دەرىجىلىك كوماندىلار قاتارىدىن ئورۇن ئالدى، 1990 - يىلى ئاپتونوم رايون جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە ئۆتكۈزگەن ژارتار توپ مۇسابىقىسىدا 5 - بولدى.

1990 - يىل 12 - ئايدا ئۇنسۇ ناھىيىلىك ئوتتۇرا ياشلىق ۋە ياشانغان ژارتار توپچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى. ناھىيە بازىرىدا 6 ژارتار توپ كومانداسى يىل بويى پائالىيەت قىلىپ تۇردى.

1988 - يىلى ناھىيىلىك ئوتتۇرا ياشلىقلار - ياشانغانلار ژاسكېتبول كوماندىلىرى (ئەرلەر، ئاياللار كوماندىلىرى) ژىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تۈنجى نۆۋەتلىك ئوتتۇرا ياشلىقلار - ياشانغانلار ژاسكېتبول مۇسابىقىسىغا قاتنىشىپ، خېلى ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى.

1990 - يىلى ياشانغانلار بايرىمى كۈنى ناھىيىلىك ياشانغانلار جەمئىيىتى ئۇيۇشتۇرغان كوماندا ژىلايەتلىك

تۆنجى نۆۋەتلىك ياشانغانلار تەنتەربىيە يىغىنىغا قاتنىشىپ، ژارتار توپتا 5 ،، كوللېكتىپ ئومۇمىي نومۇردا 3 ، بولدى.

§ 4 . تاغقا چىقىش پائالىيىتى

ناھىيە تەۋەسىدىكى تەڭرىتاغ تىزمىسىنىڭ ئالڭ ئېگىز چوققىسى - تۆمۈر چوققىسى 1984 - يىلىنىڭ بېشىدا سىرتقا ئېچىۋېتىلدى. 1986 - يىلى ناھىيىلىك تاغقا چىقىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئۇ تاغقا چىقىش ئۈچۈن ناھىيىگە كەلگەن جۈڭگولۇق ۋە چەت ئەللىك تاغقا چىقىش كوماندىلىرىنى كۈتۈۋالدى.

1. تۆمۈر چوققىسىغا چىقىش سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاغقا چىقىش كوماندىسى 1955 - يىل 7 - ئايدا چىقماقچى بولۇپ چىقالمىغان، كوماندىدىكى 12 كىشىنىڭ 11ى كۆچكەن قار ئاستىدا قېلىپ ئۆلۈپ كەتكەنىدى. 1977 - يىل 7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى جۈڭگو تاغقا چىقىش كوماندىسىدىكى 17 تەنھەرىكەتچى تۆمۈر چوققىسىغا ھەلىلىك چىقىپ، تۆمۈر چوققىسىغا تۇنجى قېتىم قىزىل رەڭلىك مېتال خادا قادىدى ھەم ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 7435.3 مېتىر ئېگىزلىكىنى ئۆلچەپ ئېنىقلىدى. 1986 - يىل 7 - ئايدا ئاتاقلىق تاغقا چىقىش ماھىرى تاخوكاكى يېتەكچىلىكىدىكى 14 ياپونىيە ئايال تەنھەرىكەتچىسى چوققىسىغا چىقالمىدى. 1987 - يىل 7 - ئايدا ياپونىيە ھەربىي يۇرتتا تاغقا چىقىۋچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلغانلىقىغا 25 يىل توشقاندا، ياپونىيە تاغقا چىقىش كوماندىسىدىكى 6 ئەر، 4 ئايال تۆمۈر چوققىسىغا قاراپ ئۆرلەپ، 5800 مېتىر ئېگىزلىگەندە قار كۆچكەنلىكى ئۈچۈن قايتىپ چۈشتى. 1990 - يىل 7 - ئايدا ياپونىيە تەڭرىتاغ تىزمىسىدا تاغقا چىقىش كوماندىسى تەركىبىدىكى يوكوھاما شەھەرلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ 13 تەنھەرىكەتچىسى (12 سى ئوغۇل، بىرى قىز) تۆمۈر چوققىسىغا قاراپ ئۆرلەپ، 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى 5800 مېتىر ئېگىزلىگەندە قار كۆچۈپ، ئۇلاردىن ئۈچەيلەن قازا قىلدى.

2. ئاق لەيلى چوققىسىغا چىقىش ئاق لەيلى چوققىسى تەڭرىتاغنىڭ ئىچكىرىسىگە، ئونسۇ، باي، موڭغۇلكۆرە ناھىيىلىرىنىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 6627 مېتىر ئېگىز، ئىلگىرى ئۇنىڭغا ئادەمزات قەدىمى تېگىپ باقمىغان. 1987 - يىلى جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئىلمىي تەكشۈرۈش ئەترىتى بۇ يەرنى تەكشۈرگەندە بۇ چوققىغا ئاق لەيلى چوققىسى دەپ ئات قويغان. ياپونىيە تاغقا چىقىۋچىلار جەمئىيىتىنىڭ شەرقىي دېڭىز تارمىقى، جۈڭگو بىلەن ياپونىيىنىڭ تەڭرىتاغ تىزمىسىدا تاغقا چىقىش دوستلۇق كوماندىسى تەركىبىدىكى 9 تەنھەرىكەتچى، 3 ساياھەتچى 1986 - يىل 7 - ئايدىن 1990 - يىل 8 - ئايغا قەدەر بۇ چوققىغا چىقىشقا 94 قېتىم تىرىشىپ كۆردى. 1986 - يىل 7 - ئايدا 12 ئادەم ئاتلىنىپ، چىقالمىدى. 1988 - يىل 7 - ئايدا 8 ئادەم ئاتلىنىپ چىقالمىدى، 1989 - يىل 7 - ئايدا 8 كىشى تەڭرىتاغنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتتى، ئۇلاردىن يەتتىسى بۇ چوققىغا چىقماقچى بولۇپ چىقالمىدى. تاكوجىماكاز ۇئو باشچىلىقىدىكى 8 كىشىلىك تاغقا چىقىش كوماندىسى 1990 - يىلى 8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى بېيجىڭ يازلىق ۋاقتى سائەت 12 دىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە بۇ چوققىغا تۇنجى قېتىم چىقتى.

3. قوچقار چوققىسىغا چىقىش قوچقار چوققىسى تۆمۈر چوققىسىنىڭ سول تەرىپىدە بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 6720 مېتىر ئېگىز. ياپونىيە ئۇكايامۇ ناھىيىلىك ئەمگەكچىلەر تاغقا چىقىۋچىلار بىرلەشمىسىنىڭ قوچقار چوققىسىغا چىقىش كوماندىسى تەركىبىدىكى 4 تەنھەرىكەتچى (2 سى ئەر، 2 سى ئايال) 1988 - يىل 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى تاغ ئارىسىنى تەكشۈرۈپ چىقتى. 1989 - يىل 7 - ئايدا بۇ كوماندا

تەركىبىدىكى 10 تەنھەرىكەتچى (8 ى ئەر، 2 سى ئايال) چوققىغا ئۆرلەشكە باشلىدى. ئاغدا ئادىشىپ بىر ئاي چۆگىلەپ يۈرۈپ، چوققىغا چىقىش پەيتىنى قولدىن بېرىپ قويۇپ مەغلۇپ بولدى.

Ⅲ باب

ماھارەت تەنتەربىيسى

§ 1 . يېنىك ئاتلېتىكا

1973 - يىلى ناھىيە بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تۇنجى نۆۋەتلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت يېغىندا يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقە تۈرلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى.

ئونىۋ ناھىيىسى ئاپتونوم رايون كومانداسىغا بەرگەن، كېيىن دۆلەت كومانداسىغا ئاكالىتەن نەچچە قېتىم خەلقئارا مۇسابىقىلەرگە قاتناشتى ھەم ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى. ئۇ چويۇن توپ ئېتىشتا 16.64 مېتىرلىق نەتىجىگە ئېرىشتى، بۇ نەتىجە ئەينى ۋاقىتتا مەملىكەت بويىچە ئەڭ ياخشى نەتىجە بولۇپلا قالماستىن، ئاسىيا بويىچىمۇ ئەڭ ياخشى نەتىجە ئىدى.

ناھىيە تەنھەرىكەتچىسى ما خۇيۇەن 4″11 نەتىجە بىلەن 1974 - يىلى ئۆسمۈرلەرنىڭ 100 مېتىرغا يۈگۈرۈشىدە ۋىلايەت رېكورتىنى يۈزۈپ تاشلىدى ھەم بۇ نەتىجىنى ئۈدا نەچچە يىل ساقلىدى. ناھىيە تەنھەرىكەتچىسى ۋاڭ فاچياڭ 1978 - يىل 8 - ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يېغىندا ئۆسمۈرلەر گۇرۇپپىسىنىڭ 400 مېتىرغا يۈگۈرۈشىدە 1″56 نەتىجە بىلەن 2 - لىككە، ئۆسمۈرلەر گۇرۇپپىسىنىڭ 800 مېتىرغا يۈگۈرۈشىدە 2″27′1 نەتىجە بىلەن 2 - لىككە، 1982 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن ئاپتونوم رايونلۇق 3 - نۆۋەتلىك تەنھەرىكەت يېغىندا 400 مېتىرغا توساقتىن ئاتلاپ يۈگۈرۈشتە 6″59 نەتىجە بىلەن 4 - لىككە ئېرىشتى.

§ 2 . توپ تەنھەرىكەتلىرى

1. ۋاسكېتبول

ۋاسكېتبول پائالىيىتى مەكتەپلەردىن تەدرىجىي ھالدا جەمئىيەتكە كېڭەيدى. 70 - يىللارنىڭ بېشىدا ، ۋاسكېتبول ھەۋەسكارلىرى ئۆزلۈكىدىن كىچىك كۆلەملىك ۋاسكېتبول مۇسابىقىلىرىنى ئۆتكۈزۈپ تۇردى، بۇ جەريانىدا لى شىغېڭ، گۈڭ يېكۈن، لۇ جىڭشياڭ، شۇ جۇنچياڭ، ما جۇنجيې، ۋېي شۈندې، لىيۇ سۇنشياۋ، خې يۈگۈې، چېن داليانگ، جياڭ مىڭتاۋ، لى شېڭخۇا، لىيۇ جېيېگە ئوخشاش ۋاسكېتبول ماھىرلىرى پەيتىشىپ چىقتى، ئۇلاردىن تەشكىل قىلىنغان ۋاسكېتبول كومانداسى 1971 - يىلى ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن

ئىشچى . خىزمەتچىلەر ۋاسكېتبول مۇسابىقىسىدا چىمپىيون بولدى.

1974 - يىلى ئەر، ئايالار ۋاسكېتبول كومانداسلىرى قۇرۇلدى، ئۇلار ئادەتتە مەشقنى چاغ تۇتتى، ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىلەرنىڭ ھەممىسىگە قاتناشتى. ئايال ۋاسكېتبولچى مۇن شاۋلىڭ ۋىلايەتلىك كومانداغا تاللانغاندىن كېيىن بۇ كومانداننىڭ غوللۇق ۋاسكېتبولچىسى بولۇپ قالدى، بۇ يۈگجۇن ئاپتونوم رايون كومانداسىغا تاللاندى.

ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئىنچىكە، ۋاسكېتبول ئەڭ قىزغىنلىق تۇرى بولۇپ، باھار بايرىمى، «1 - ماي» خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمى، دۆلەت بايرىمى مەزگىللىرىدە كىچىك ياكى چوڭ كۆلەمدە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋاسكېتبول مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى، 1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 14 ئەرلەر ۋاسكېتبول كومانداسى، 6 ئايالار ۋاسكېتبول كومانداسى پائالىيەت ئېلىپ باردى، ئۇلار ئىچىدە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، چ خ ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، ترانسپورت شىركىتى، تۈرلۈك مالىلار شىركىتى، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ۋاسكېتبول كومانداسلىرى خېلى كۈچلۈك.

2 . ۋالىبول

ۋالىبول ئونسۇ ناھىيىسىدە ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ئارىسىدا خېلىلا ئومۇملاشقان بولۇپ، بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر ۋالىبولچىلار مەيدانغا كەلدى. مەسىلەن: 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا دايىم قادىر، 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا دانىش توختى، قادىر نىزام، غېنىجان، سەيدۇللا، غېنى ئامان، غېنى قادىر، ئۆمەر مەخسۇت، ئىمىن مۇسا قاتارلىق ۋالىبولچىلار داڭق چىقاردى.

1974 - يىلى بالىلار ۋالىبول كومانداسى قۇرۇلدى. جاڭ جىچياڭ، گۈلزادە قاتارلىق ۋالىبولچىلار ۋىلايەت كومانداسىغا تاللاندى ھەم ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن بالىلار ۋالىبول مۇسابىقىلىرىغا كۆپ قېتىم قاتناشتى. 1976 - يىلدىن كېيىن ئارال بالىلار ۋالىبول كومانداسى مەشقنى جانلاندۇرغانلىقتىن، ياسىن قاتارلىق مۇنەۋۋەر ۋالىبولچىلار مەيدانغا چىقتى.

3 . پۇتبول

1974 - يىلى ناھىيىلىك بالىلار پۇتبول كومانداسى قۇرۇلدى. بۇ كوماندا ۋىلايەت، ئاپتونوم رايون ئۆتكۈزگەن مۇسابىقىلاردا ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى. 1990 - يىلى ناھىيىلىك 1 -، 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ، بازارلىق 3 -، 4 - باشلانغۇچ مەكتەپ، توخۇلا باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ بالىلار پۇتبول كومانداسلىرى پائالىيەت ئېلىپ باردى. 1986 - يىلى بالىلار پۇتبول كومانداسلىرىنىڭ ئەزالىرىدىن تۇرغۇن بىلەن ھېيت ئاپتونوم رايونىنىڭ پۇتبول كومانداسىغا تاللاندى.

§ 3 . گىمناستىكا

مىنگو دەۋرىدە بىر قىسىم باشلانغۇچ مەكتەپلەردە پىرامىدا، يېنىك گىمناستىكىغا ئوخشاش ئاددىي ماھارەت گىمناستىكا پائالىيەتلىرى بولۇپ تۇراتتى، نەچچە قېتىم كىچىك كۆلەملىك مۇسابىقىلەرمۇ ئۆتكۈزۈلگەنىدى.

50 - يىللاردا ماھارەت گىمناستىكىسى تۈرلىرىدىن تاق تورنىك، قوش تورنىك، ياغاچ ئات قاتارلىق گىمناستىكا تۈرلىرى تەنتەربىيە دەرسىگە كىرگۈزۈلدى. 1974 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيىلىك بالىلار گىمناستىكا

كوماندىسى قۇرۇلدى، بۇ كوماندا داۋاملىق مەشق قىلىپ تۇردى. ناھىيىنىڭ گىمناستىكا تەنھەرىكەتچىسى ۋېي خۇڭ 1980 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ گىمناستىكا كوماندىسىغا قوبۇل قىلىنغاندىن كېيىن، كۆپ قېتىم مەملىكەتلىك مۇسابىقىلەرگە قاتناشتى ھەم شىنجاڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ياپونىيىگە زىيارەتكە بارغاندا ياپونىيىنىڭ چىبا ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن دوستلۇق مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، قوش تورنىكتا 2 - بولدى.

§ 4 . سۇ ئۇزۇش

1988 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ مۇدىرى لېۋدىشيانىسىڭ تەربىيىلىشىدا 20 كۈنلۈكتىن 4 قارار بالىلار سۇ ئۇزۇش كۇرسى ئېچىلدى، كۇرسانتلار پاقىچىلاپ ئۇزۇش، ئەركىن ئۇزۇش قاتارلىق ماھارەتلىك ئۇزۇش ھەرىكەتلىرىنى ئۆگىنىۋالدى. شۇ كۇرسلاردا جەمئىي 116 بالا تەربىيىلەندى.

§ 5 . چېلىش

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ پالۋانى قۇربان سەيپىدىن گومىندالڭ ھۆكۈمىتى ئەنجىگدا ئۆتكۈزگەن 7 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتناشقان.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، چېلىشتا ئاساسەن مىللىيچە چېلىش ئاساس قىلىندى. گۇلئاۋات، قىزىل يېزىلىرىدىن بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر چېلىشچىلار چىقتى، ئۇلار ناھىيە ۋەكىلى بولۇپ ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن چېلىش مۇسابىقىلىرىغا قاتناشتى.

1986 - يىلى ناھىيىلىك چېلىش كوماندىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھېسامىدىننىڭ تەربىيىلىشىدا داۋاملىق مەشق قىلىپ تۇردى. ئۇلار جۇڭگوچە چېلىش بىلەن مىللىيچە چېلىشنى مۇسابىقە تۈرى قىلىپ تاللىدى. 1987 - يىلى مۇسابىقە تۈرىنى خەلقئاراچە چېلىشقا ئۆزگەرتتى، كوماندىنىڭ شتاتى 30غا يەتتى، چېلىشچىلار ئاساسەن ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئاساس قىلدى.

Ⅳ باب

تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى

§ 1 . تەنھەرىكەت يىغىنلىرى

1. ناھىيىلىك تەنھەرىكەت يىغىنلىرى

ئونىۋ ناھىيىسىدىكى تەنھەرىكەت يىغىنلىرىنىڭ چوڭ-كىچىكلىرى تەنھەرىكەت يىغىنى ۋە

دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يېغىندىن ئىبارەت بولدى. 1972 - يىلدىن 1983 - يىلغا قەدەر 3 قېتىم ئوقۇغۇچىلار تەنھەرىكەت يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى. 1987 - ۋە 1988 - يىللىرى 2 قېتىم دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى. كوللېكتىپ ئومۇمىي نومۇردا گۈلتاۋات پېزىسى 1 ،، ئىشلەمچى پېزىسى 2 ،، توغۇلا پېزىسى 3 - بولدى.

ئونسۇ ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەنھەرىكەت يېغىنى ئەھۋالى

جەدۋەل: 28 — 5

نۆۋەت تەرتىپى	ۋاقتى	ئورنى	مۇسابىقە تۈرلىرى	كوماندا سانى	تەنھەرىكەتچى سانى		
					جەمئىي	ئوغۇل	قىز
1 - نۆۋەتلىك	1972.6	ناھىيە بازىرى	ۋاسكېتبول، تىكتاك توپ، ئاغامچا تارتىش، رادىئو گىمناستىكىسى، پىنىك ئاتلېتىكا	12	500	300	200
2 - نۆۋەتلىك	1978.8	ناھىيە بازىرى	ۋاسكېتبول، ۋالىبول، پىنىك ئاتلېتىكا	14	280	140	140
3 - نۆۋەتلىك	1983.8	ناھىيە بازىرى	ۋاسكېتبول، ۋالىبول، پىنىك ئاتلېتىكا	15	300	150	150

ئونسۇ ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت يېغىنى ئەھۋالى

جەدۋەل: 28 — 6

نۆۋەت تەرتىپى	ۋاقتى	ئورنى	مۇسابىقە تۈرى	ماھارەت كۆرسىتىش تۈرى	قاتناشقان ئورۇنلار ۋە كوماندا سانى	تەنھەرىكەت سانى
1 - نۆۋەتلىك	1987.2	ئىشلەمچى پېزىسى	بەيگە، ئوغلاق تارتىش، چېلىش	چاقپەلەك	8 پېزا، بىر بازار، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، پاشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، خۇكچىيۇ دېھقانچىلىق مەيدانى، بۇزدۇلۇق، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى كوماندىلىرى قاتارلىق 14 كوماندا	220
2 - نۆۋەتلىك	1988.2	توغۇلا پېزىسى	بەيگە، ئوغلاق تارتىش، چېلىش، ۋالىبول	چاقپەلەك	9 پېزا، بىر بازار، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، پاشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، قىزىل بايراق دېھقانچىلىق مەيدانى، بۇزدۇلۇق، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى كوماندىلىرى قاتارلىق 15 كوماندا	240

2. ناھىيە ئۆتكۈزۈپ بەرگەن ۋىلايەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنلىرى

ئونسۇ ناھىيىسى 1979 - يىلدىن بۇيان ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ھاۋالىسى بويىچە 7 قېتىم ۋىلايەتلىك تەنھەرىكەت يېغىنىنى ئۆتكۈزۈپ بەردى.

ئونسۇ ناھىيىسى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋىلايەتلىك تەنھەرىكەت يىغىنلىرى

جەدۋەل: 28 — 7

مۇسابىقە نامى	ۋاقتى	قاتناشقان ئورۇنلار	ئادەم سانى
بالىلار ئوقيا ئېتىش مۇسابىقىسى	1979.7	ۋىلايەتكە قاراشلىق 9 ناھىيە	50
بالىلار ۋالىبول مۇسابىقىسى	1980	ۋىلايەتكە قاراشلىق 9 ناھىيە، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا	220
بالىلار ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	1983.5	ۋىلايەتكە قاراشلىق 9 ناھىيە	200
پاشلار، بالىلار خەلقئاراچە چېلىش	1987.5	كۇچا، شايار، توقسۇ، كەلپىن، ئونسۇ، ئاۋات	120
چېلىش	1988.5	كۇچا، شايار، توقسۇ، ئاقسۇ، ئونسۇ، ئاۋات، كەلپىن	140
1 - نۆۋەتلىك ياشانغانلار ۋارىتار توپ تەكلىپ مۇسابىقىسى	1989.5	ۋىلايەتكە قاراشلىق ناھىيە - شەھەرلەرنىڭ 16 كومانداسى	130
چېلىش	1990.5	ۋىلايەتكە قاراشلىق 8 ناھىيە - شەھەر (بايدىن باشقىلىرى)	160

§ 2 . يەككە تۈرلەر مۇسابىقىلىرى

1. ناھىيە بازىرىنى ئايلىنىپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى

ناھىيە بازىرىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئەتىيازلىق ناھىيە بازىرىنى ئايلىنىپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى 1977 - يىلدىن بۇيان ھەر يىلى بىر قېتىمدا ئۆتكۈزۈلۈپ كەلدى. 1990 - يىلغا قەدەر 14 نۆۋەت ئۆتكۈزۈلدى. ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلارنىڭ ئەتىيازلىق ناھىيە بازىرىنى ئايلىنىپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى 1983 - يىلدىن بۇيان ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئەتىيازلىق ناھىيە بازىرىنى ئايلىنىپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۆتكۈزۈلۈپ كەلدى، 1990 - يىلغا قەدەر 8 نۆۋەت ئۆتكۈزۈلدى.

ناھىيە بازىرىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار، ياشانغانلارنىڭ ئەتىيازلىق ناھىيە بازىرىنى ئايلىنىپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىلىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 28 — 8

نۆۋەت تەرتىبى	ۋاقتى	ئورنى	قاتناشقانلار سانى		
			جەمئىي	ئەرلەر	ئاياللار
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1977.1.5	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	156	75	81
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 2 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1978.1.5	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	227	103	124
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1979.1.7	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	355	174	181

ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 4 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1980.1.6	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	375	185	190
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 5 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1981.1.3	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	386	201	185
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 6 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1982.1.4	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت چوڭ كوچا ئېغىزى	399	198	201
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 7 - نۆۋەتلىك، ئوتتۇرا باشلىق ۋە باشلانغانلارنىڭ 1 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1983.1.3	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	501	238	263
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 8 - نۆۋەتلىك، ئوتتۇرا باشلىق ۋە باشلانغانلارنىڭ 2 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1984.1.5	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	524	250	274
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 9 - نۆۋەتلىك، ئوتتۇرا باشلىق ۋە باشلانغانلارنىڭ 3 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1985.1.3	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	639	308	331
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 10 - نۆۋەتلىك، ئوتتۇرا باشلىق ۋە باشلانغانلارنىڭ 4 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1986.1.3	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	650	320	330
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 11 - نۆۋەتلىك، ئوتتۇرا باشلىق ۋە باشلانغانلارنىڭ 5 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1987.1.3	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	634	311	323
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 12 - نۆۋەتلىك، ئوتتۇرا باشلىق ۋە باشلانغانلارنىڭ 6 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1988.1.7	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	659	324	335
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 13 - نۆۋەتلىك، ئوتتۇرا باشلىق ۋە باشلانغانلارنىڭ 7 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1989.1.6	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	619	311	308
ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 14 - نۆۋەتلىك، ئوتتۇرا باشلىق ۋە باشلانغانلارنىڭ 8 - نۆۋەتلىك ئەتىيازلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى	1990.1.7	ناھىيە بازىرىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى	592	304	288

2. بالىلار پۈتبول مۇسابىقىلىرى

بالىلار پۈتبول مۇسابىقىسى 1984 - يىلدىن باشلاپ يىلدا بىر قېتىم، 1990 - يىلغا قەدەر 8 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى.

بالىلار پۈتبول مۇسابىقىلىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 28 — 9

نۆۋەت تەرتىبى	ۋاقتى	ئورنى	كومانداغا سانى	ئادەم سانى
1 - نۆۋەتلىك	1984.3.25	4 - باشلانغۇچ مەكتەپ	5	60
2 - نۆۋەتلىك	1985.3.15	بازارلىق 4 - باشلانغۇچ مەكتەپ	5	60
3 - نۆۋەتلىك	1986.3.15	بازارلىق 4 - باشلانغۇچ مەكتەپ	5	75
4 - نۆۋەتلىك	1987.3.15	بازارلىق 4 - باشلانغۇچ مەكتەپ	5	75
5 - نۆۋەتلىك	1988.3.25	بازارلىق 4 - باشلانغۇچ مەكتەپ	5	75
6 - نۆۋەتلىك	1989.4.15	ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى	5	80
7 - نۆۋەتلىك	1990.4.15	ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى	5	60
8 - نۆۋەتلىك	1990.1.27	ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى	5	60

3. بالىلار رادىئو گىمناستىكىسى مۇسابىقىلىرى

ناھىيە بازىرىدىكى بالىلارنىڭ رادىئو گىمناستىكىسى مۇسابىقىسى 1978 - يىلدىن بۇيان ھەر يىلى خەلقئارا بالىلار بايرىمى كۈنى بىر قېتىم، 1990 - يىلغا قەدەر 13 قېتىم ئۆتكۈزۈلدى.

بالىلار رادىئو گىمناستىكىسى مۇسابىقىلىرىنىڭ ئەھۋالى

جەدۋەل: 28 — 10

نۆۋەت تەرتىپى	ۋاقتى	ئورنى	قاتناشقانلار سانى		
			جەمئىي	ئوغۇل	قىز
1 - نۆۋەتلىك	1978.6.1	ناھىيىلىك خەلق قورالىنىڭ كۈچلىرى بۆلۈمى	338	169	169
2 - نۆۋەتلىك	1979.6.1	ناھىيىلىك خەلق قورالىنىڭ كۈچلىرى بۆلۈمى	338	169	169
3 - نۆۋەتلىك	1980.6.1	ناھىيىلىك خەلق قورالىنىڭ كۈچلىرى بۆلۈمى	480	240	240
4 - نۆۋەتلىك	1981.6.1	ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ	480	240	240
5 - نۆۋەتلىك	1982.6.1	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چىراغلىق توپ مەيدانى	508	254	254
6 - نۆۋەتلىك	1983.6.1	ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ	508	254	254
7 - نۆۋەتلىك	1984.6.1	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	480	240	240
8 - نۆۋەتلىك	1985.6.1	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چىراغلىق توپ مەيدانى	338	169	169
9 - نۆۋەتلىك	1986.6.1	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چىراغلىق توپ مەيدانى	338	169	169
10 - نۆۋەتلىك	1987.6.1	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ چىراغلىق توپ مەيدانى	508	254	254
11 - نۆۋەتلىك	1988.6.1	ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى	508	254	254
12 - نۆۋەتلىك	1989.6.1	ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى	480	240	240
13 - نۆۋەتلىك	1990.6.1	ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى	338	169	169

4. ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋاسكېتبول، ۋالىبول مۇسابىقىلىرى

ناھىيىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋاسكېتبول، ۋالىبول مۇسابىقىسى 1989 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى بىر قېتىم، 1990 - يىل 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى بىر قېتىم ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلدى. بۇ مۇسابىقىلەرگە 140 ئوقۇغۇچى قاتناشتى، ئۇلارنىڭ 70 ى قىز.

5. بالىلار سۈ ئۈزۈش مۇسابىقىسى

ناھىيە بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك بالىلار سۈ ئۈزۈش مۇسابىقىسى 1980 - يىل 8 - ئاينىڭ 10- كۈنى

ناھىيىلىك مۇسابىقىگە 38 تەنھەرىكەتچى قاتناشتى، ئۇلار چوڭلار گۇرۇپپىسى، ئۆسمۈرلەر گۇرۇپپىسى، بالىلار ئا، ب گۇرۇپپىلىرىغا ئايرىلدى. مۇسابىقە 50، 100، 200 مېتىرغا ئەركىن ئۇزۇش، 50، 100، 200، 1000 مېتىرغا پاقىچىلاپ ئۇزۇش تۈرلىرى بويىچە ئېلىپ بېرىلدى.

6. ئوتتۇرا ياشلىق ۋە ياشانغانلارنىڭ ۋارىتار توپ مۇسابىقىلىرى

ئوتتۇرا ياشلىق ۋە ياشانغانلارنىڭ ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ۋارىتار توپ مۇسابىقىسى 1989 - يىل 2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى، 2 - نۆۋەتلىك ۋارىتار توپ مۇسابىقىسى 1990 - يىل 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى سودا ئىدارىسىنىڭ ۋارىتار توپ مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلدى، بۇ مۇسابىقىلەرگە 64 كىشى قاتناشتى، ئۇلارنىڭ 16 سى ئايال.

7. ئوغلاق تارتىش مۇسابىقىلىرى

ناھىيىلىك 1-، 2 - نۆۋەتلىك ئوغلاق تارتىش مۇسابىقىسى 1989 - يىل 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ۋە 1990 - يىل 2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئونىۋ بازىرى كۆكتاتچىلىق چوڭ ئەترىتىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانىدا ئۆتكۈزۈلدى، ئۇلارغا 4 كومانda، 74 ئادەم قاتناشتى.

8. بايرام كۈنلىرىدىكى توپ ۋە شاھمات مۇسابىقىلىرى

ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ۋە باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى 1978 - يىلدىن بۇيان باھار بايرىمى، «1 - ماي» خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمى، دۆلەت بايرىمى مەزگىللىرىدە، خېلى زور كۆلەملىك ۋاسكېتبول، ۋالىبول، جۈدگوچە شاھمات، خەلقئارا شاھمات، ئارغامچا تارتىش قاتارلىق تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ كەلدى، ھەر قېتىملىق مۇسابىقىگە 1000 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى.

§ 3 . ناھىيە سىرتىدىكى مۇسابىقىلارغا قاتنىشىش

1. ۋاسكېتبول

1) ياشلار - ئۆسمۈرلەر ۋاسكېتبول مۇسابىقىلىرى ئونىۋ ناھىيىسى 1977 - يىلدىن 1986 - يىلغا قەدەر ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 9 قېتىملىق ياشلار - ئۆسمۈرلەر ۋاسكېتبول مۇسابىقىسىغا 13 كومانda (قىزلار كومانdىسى 5)، 128 تەنھەرىكەتچى (31ى قىز) قاتناشتۇردى.

2) ئىشچى - خىزمەتچىلەر، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلار ۋاسكېتبول مۇسابىقىلىرى ئونىۋ ناھىيىسى 1971 - يىلدىن 1987 - يىلغا قەدەر ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 4 قېتىملىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشانغانلار ۋاسكېتبول مۇسابىقىسىغا 5 كومانda (ئاياللار كومانdىسى 2)، 36 تەنھەرىكەتچى (13ى ئايال) قاتناشتۇردى.

2. ۋالىبول

1977 - يىلدىن 1984 - يىلغا قەدەر ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 10 قېتىملىق ۋالىبول

مۇسابىقىسىگە ناھىيىنىڭ ئوغۇللار، قىزلار ۋالىبول كوماندىلىرى، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋالىبول كوماندىسى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋالىبول كوماندىسىدىن 161 ۋالىبولچى (88ى ئايال) قاتناشتى.

3. بالىلار پۇتبول مۇسابىقىلىرى

ئونسۇ ناھىيىلىك بالىلار پۇتبول كوماندىسى 1984 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 8 قېتىملىق مۇسابىقىگە قاتناشتى.

ئونسۇ ناھىيىلىك بالىلار پۇتبول كوماندىسىنىڭ ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇسابىقىلارغا قاتنىشىش ئەھۋالى

جەدۋەل: 28 — 11

مۇسابىقە نامى	ۋاقتى	ئورنى	كوماندا سانى	تەنھەرىكەتچى سانى			پەتەكچىسى	تربىيىلىگۈچى	نەتىجىسى
				جەمئىي	ئوغۇللار	قىزلار			
ئاپتونوم رايونلۇق «بىڭ» لوكىقىسىنى تالىشىش پۇتبول مۇسابىقىسى	1987.8	خوشۇت	1	15	15	—	غېنى	قەيسەر	4
ئاپتونوم رايونلۇق «بىڭ» لوكىقىسىنى تالىشىش پۇتبول مۇسابىقىسى	1990.7	توقسۇ	1	15	15	—	لىيۇ دەشياڭ	دۇلات جەنشياڭ	4
ۋىلايەتلىك بالىلار پۇتبول مۇسابىقىسى	1984.6	ئاقسۇ	1	15	15	—	لىيۇ دەشياڭ	ئەركىن	1
ۋىلايەتلىك «موزاي» لوكىقىسىنى تالىشىش پۇتبول مۇسابىقىسى	1985.6	ئاقسۇ	1	15	15	—	لىيۇ دەشياڭ	ئەركىن	2
ۋىلايەتلىك قىزلار پۇتبول مۇسابىقىسى	1985.6	ئاقسۇ	1	15	—	15	دۇلات جەنشياڭ	دۇلات جەنشياڭ	
ۋىلايەتلىك «موزاي» لوكىقىسىنى تالىشىش پۇتبول مۇسابىقىسى	1986.6	ئاقسۇ	1	15	15	—	لىيۇ دەشياڭ	قەيسەر، دولقۇن	2
ۋىلايەتلىك «موزاي» لوكىقىسىنى تالىشىش پۇتبول مۇسابىقىسى	1987.6	ئاقسۇ	1	15	15	—	لىيۇ دەشياڭ	قەيسەر، دولقۇن	1
ۋىلايەتلىك بالىلار پۇتبول مۇسابىقىسى	1990.6	ئاقسۇ	1	15	15	—	غېنى	دولقۇن	4

4. چېلىش

1985 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مىللىيچە، جۇڭگوچە چېلىش، ئۆسمۈرلەرنىڭ قەدىمچە ۋە ئەركىن چېلىش مۇسابىقىلىرىگە ئونسۇ ناھىيىسىدىن 5 چېلىشچى قاتنىشىپ، خېلى

ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى.

ناھىيە چېلىشچىلىرىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق چېلىش مۇسابىقىلىرىدىكى نەتىجىسى

جەدۋەل: 28 — 12

ئىسىم - فامىلىسى	مۇسابىقە نامى	ۋاقتى	ئورنى	تۈرى	دەرىجىسى	نەتىجىسى
ھېساممدىن	ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تەنھەرىكەت يىغىنى	1985.3	ئۈرۈمچى	مىللىيچە	70kg	3 .
ھېساممدىن	ئاپتونوم رايونلۇق چېلىش مۇسابىقىسى	1985.3	توقسۇن	جۇڭگوچە	74kg	2 .
ھېساممدىن	ئاپتونوم رايونلۇق چېلىش مۇسابىقىسى	1987.7	مارالبېشى	جۇڭگوچە	68kg	3 .
ئابدۇۋەلى	ئاپتونوم رايونلۇق چېلىش مۇسابىقىسى	1987.7	مارالبېشى	قەدىمچە (ئۇسسۇر-لەرنىڭ)	48kg	3 .
تۇرغۇن	ئاپتونوم رايونلۇق چېلىش مۇسابىقىسى	1987.7	مارالبېشى	ئەركىن (ئۇسسۇر-لەرنىڭ)	60kg	4 .
ئۆمەر ئابلا	ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك ياشلار تەنھەرىكەت يىغىنى	1990.8	قەشقەر	ئەركىن	82kg	3 .
قۇربان تۇردى	ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك ياشلار تەنھەرىكەت يىغىنى	1990.8	قەشقەر	ئەركىن	80kg	3 .

5 . يېنىك ئاتلېتىكا

1973 - يىلدىن 1990 - يىلغا قەدەر ناھىيىلىك يېنىك ئاتلېتىكا كومانىسى ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 5 نۆۋەتلىك يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىگە قاتناشتى، 23 گىمناستىكىچى يەككە تۈر مۇسابىقىلىرىدە ئالدىنقى 3 - لىككە، كوللېكتىپ نومۇردا 5 — 10 - لىككىچە ئېرىشتى.

یگرمه توققوزنچی قسم

مسلمانلق دین

يىگىرمە توققۇزىنچى قىسىم

مىللەت. دىن

ئونىنچى بوستانلىقتىدا قەدىمدە ئونىنچىلۇقلار، قۇملۇقلار دەپ ئاتىلىدىغان يەرلىك ئاھالىلەر ياشايتتى. چىن، خەن سۇلالىلىرىدىن كېيىن، ساك، ئۇسۇن، توخرى، ھۇن، قاڭگىل، جۇرجان، قارلۇق، ئۇيغۇر، موڭغۇل، قىرغىز قاتارلىق قەۋملار پەيدا بولغان. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ، قىرغىز قاتارلىق مىللەتلەر ياشىغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مىللەتلەر ئالاقىسىنىڭ كۆپەيىشىگە ئەگىشىپ، ئونىنچى ئاھىيىسىدىكى نوپۇس تەركىبىدە مىللەتلەر تەدرىجىي كۆپەيدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە ئاھىيە تەۋەسىدىكى مىللەتلەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قىرغىز، خۇيزۇ، موڭغۇل، مانجۇ، دۇڭشيانگ، جۇاڭزۇ، زاڭزۇ، سالا، چاۋشيەن، تۇزۇ، تۇجيا، لىزۇ، گاۋشەن، تەيزۇ قاتارلىق 18 گە يەتتى. ئۇيغۇرلار ئاھىيە ئومۇمىي نوپۇسىدا %37.78نى، خەنزۇلار %9.18 نى، قىرغىزلار %08.2نى، خۇيزۇلار %51.0نى، باشقا مىللەتلەر %14.0نى ئىگىلىدى.

ئونىنچىلۇقلار تارىختا شامان، ئاتەش، مانى، نېستورى، بۇددا قاتارلىق دىنلارغا ئېتىقاد قىلغان. تاڭ سۇلالىسىدىن سۇڭ سۇلالىسىغىچە بولغان تارىلىقتا بۇددا دىنى ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان. 14 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن ئىسلام دىنى كىردى ۋە بۇ دىن ئاھىيە ئاھالىسىنىڭ كۆپ قىسمى ئېتىقاد قىلىدىغان دىنغا ئايلاندى: 20 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا خرىستىئان دىنى كىردى، لېكىن مۇرتىلىرى كۆپ ئەمەس.

ئونىنچى ئاھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرىدا زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، ئىناق ياشاپ، يۇرتىنى ئورتاق تىرىشىپ گۈللەندۈرۈپ كەلدى.

I باب

ئاپپاراتلار

§1. ئاھىيىلىك مىللەتلەر - دىن ئىشلىرى ئىدارىسى

1985 - يىل 2 - ئايدا ئاھىيىلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى قۇرۇلدى. 1988 - يىلى بۇ كومىتېت مىللەتلەر - دىن ئىشلىرى ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1990 - يىلى 3 شتات بېرىلدى. سامساق توختى

1989 - يىلى ئىدارە باشلىقى بولدى. 1985 - يىل 1 - ئايدىن 1989 - يىل 1 - ئايغىچە روزى خېلىل مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولدى.

§ 2 . ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتى

ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتى 1990 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلدى. جەمئىيەت 37 ئەزادىن تەركىب تاپتى. ئالىم قارى ھاجى جەمئىيەت باشلىقى، تۇنىياز قادىر، مۇھەممەت قارى ھاجى، يالقۇنلى، ئىمىن قارى ھاجىلار مۇئاۋىن باشلىق بولدى.

Ⅱ باب

مىللەت

§ 1 . ئۇيغۇرلار

1. نوپۇس

تالقى سۇلالىسىنىڭ كەيچىك 5 - يىلى (840 - يىلى) ئۇيغۇر خانلىقىدىكى قەۋملەر غەربكە كۆچۈپ كېلىشتىن بۇرۇنلا، ئۇنىڭدا ئۇيغۇرلار بار ئىدى. ئۇيغۇر خانلىقىدىكى قەۋملەر غەربكە كۆچۈپ، بىر قىسمى ئەنشى قۇرۇقچىبەگ مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇش تەۋەسىگە كىرگەندىن كېيىن، قۇم، ئۇنىڭ قاتارلىق جايلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ سانى كۆپىيىپ، يەرلىك ئاھالە بىلەن تەدرىجىي قوشۇلۇپ، ئۇنىڭدىكى ئاساسلىق مىللەتكە ئايلاندى. مىلادىيە سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۇنىڭ ناھىيىسىدىكى 22 كەنتتە ئۇيغۇرلار بار ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئۇنىڭ ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلار 100 مىڭ 169 (ئەر 51 مىڭ 904، ئايال 48 مىڭ 265) بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 32.%99نى ئىگىلىدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئۇيغۇرلار 81 مىڭ 140 ئىدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 77 مىڭ 195 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 53.%97نى ئىگىلىدى.

1949 - يىلدىن كېيىن ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى خېلى تېز كۆپەيدى. 1990 - يىلى 135 مىڭ 743 كە يېتىپ، 1948 - يىلدىكىدىن 84.%75 كۆپەيدى، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 53.%78نى ئىگىلىدى.

2. ئۆرپ - ئادەتلىرى

1) كىيىم - كېچەك　«غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دە مۇنداق يېزىلغان: «ئۇيغۇرلار قىشلىقى تەلپەك كىيىدۇ. تەلپەك ئۈستى 5 سۇلۇك ئېگىز قىلىپ كىگىزدىن تىكىلىدۇ، ئالدى - ئارقىسى 5 سۇلۇك ئەتراپىدا ئۇچلۇق بولىدۇ، چۆرىسىگە قارا ياكى بۇلغۇن تېرىسى ئۇنۇلىدۇ. ئۈستى گۈل كەشتىلەنگەن قىزىل رەخت بىلەن تاشلىنىدۇ. ئايالچىسىنىڭ ئۈستى ئۇچلۇق، يۇمىلاق، ئونتۇرىسىنى

ئىنچىكىرەك بولۇپ، ئوتتۇرىسىدىن كېسىلگەن قاپاقنا ئوخشايدۇ. ئايالالارنىڭ چېچى 2 ئۆرۈم قىلىنىپ، كەينىگە تاشلىۋېتىلىدۇ، بۇ ساتىباغ دېيىلىدۇ، ساتىباغ تۈۋى ۋە ئۇچىدىن لېنتا بىلەن چىگىپ قويۇلىدۇ. يازلىق باش كىيىم قالپاق دېيىلىدۇ، ئۇ تەلپەككە ئوخشاش كىگىزدىن تىكىلىپ، تاۋاردىن زىغىرىق تۇتۇلىدۇ. ئۇندىن باشقا يەنە دوپپىمۇ بار، دوپپا پاختا رەخت ياكى كىگىزدىن قىر چىقارماي تىكىلىدۇ. ئۇنىڭغا سەللە ئورالغاندا سايات دېيىلىدۇ. پەرەنجە: پەرەنجىنىڭ ياقىسى تۈگمىسىز بولىدۇ، يەڭلىرى تۈز، زىغىرىقسىز بولىدۇ، ئېسىلى كىمخاپتىن تىكىلىدۇ. قىشلىقى بۇلغۇن كۆرپىسى ئىچ قىلىنىپ، تاۋار، دوردۇن، چەكمەن قاتارلىق رەختلەردىن تىكىلىدۇ، بۇندىن باشقا ئادەتتە كىيىلىدىغان پەرەنجە بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىزمىسى يانداً ئەمەس، كۆكرەكتە بەشتىن 2 قۇر بولىدۇ. پوتا: قۇرمۇ دېيىلىدۇ، ئۇ تاۋار ياكى پاختا رەختتىن قىلىنىدۇ، باغلىغاندا 2 ئۇچى ساڭگىلاپ تۇرىدۇ، سول تەرىپىگە پىچاق ئېسىلىدۇ. ئۇتۇك: ئۇنىڭ باشلىق، قونجىلىرى كۆندىن، تېگى چەمدىن ئۇچى ئۇچلۇق قىلىپ تىكىلىدۇ، قونجىغا گۈل چىقىرىلىدۇ. بەتىنكە: ئۇمۇ كۆندىن قونجى قىسقا قىلىپ، ئۇتۇككە ئوخشاش تىكىلىدۇ. ئىشتان: ئۇ پاختا رەختتىن تىكىلىدۇ. ھەميان: ئۇ يېپەك ياكى پاختا رەختىن ئۇزۇنچاقراق قىلىپ تىكىلىدۇ، ئۇنىڭغا قەلەمتىراچ، چاقماق تېشى، يىپ - يىگنىگە ئوخشاش نەرسە - كېرەكلەر سېلىنىدۇ. نىمچە: ئۇ ئىچ كىيىم بولۇپ، ئېتىكىنىڭ يان تەرىپىدىن ھەميان سېلىۋالمىدىغان يانچۇق چىقىرىلمىدۇ».

1952 - يىلدىن كېيىن ئۇزۇن چاپان تەدرىجىي كالتە چاپانغا ئورۇن بېرىشكە باشلىدى. 80 - يىللارغا كەلگەندە ئۇزۇن چاپان كىيىپ يۈرىدىغانلار كۆپ چېلىقماس بولدى، بولۇپمۇ ياشلار يېپەك، يۇلۇق، ئالىي دەرىجىلىك خىمىيىۋى تالالىق رەختلەردىن يېڭى پاسوندا تىكىلگەن كىيىملەرنى كىيىدىغان، ئالتۇن، كۈمۈشتىن ئىشلەنگەن ھالقا، زەنجىر، ئۈزۈك ۋە بىلەيزۈك قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرىنى ئىشلىتىدىغان بولدى. ئايالالار ياز كۈنلىرى ئالىي دەرىجىلىك رومال چىگىۋالمىدىغان، بەزى قىز - چوكانلار چېچىنى بۇدرە قىلمىدىغان بولدى. چۈمبەل تارتىۋالمىدىغان ئايالالار كەمدىن - كەم ئۇچرايدىغان بولدى.

قىزلار قېشىغا ئوسما قويىدۇ ۋە چېچىنى ئۇششاق ئۆرۈۋالىدۇ. 6 — 7 ياشقا كىرگەندە قۇلىقى تېشىلگەندىن كېيىن ھالقا سېلىۋالىدۇ.

2) يېمەك - ئىچمەكى　　مېھماندارچىلىقتا مال سويۇپ، گۆش پىشۇرۇپ، نان، پولۇ قاتارلىق ناشىلارنى تەييارلاپ، خىلمۇ خىل مېۋە - چېۋە، قەنت - گېزەكلەرنى تىزىپ داستىخان سالىدۇ؛ كاتتا مېھماندارچىلىقتا تۆگە، كالا، ئات سويىدۇ، 70 - يىللاردىن كېيىن ئىشلەپچىقىرىش راۋاجلانغانلىقى، خەلق تۇرمۇشى ياخشىلانغانلىقى ئۈچۈن، بۇغداي بىلەن گۈرۈچنى ئاساسلىق ئوزۇقلۇق، قوناقنى تولارلىق يەم - بوغۇز قىلىدىغان بولدى.

ھازىر كۈندىلىك ناشىلىرى نان، پولۇ، لەغمەن، پېتىر ماتتا، سامسا، سۇيۇقئاش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چامغۇر، سەۋزە، مۇچ، پىياز، پەمىدۇر، پىدىگەن، يېسۈنلەك، كەرەپشى، كۈدە، پالەك، ياڭيۇ قاتارلىق كۆكتاتلارنى ئىستېمال قىلىدۇ، كالا، قوي، ئۆچكە گۆشلىرىنى ئاساس، ئۆي قۇشلىرى، تۇخۇم، بېلىق قاتارلىقلارنى قوشۇمچە قىلىدۇ. ئۆپكە - ھېسىپ، گۆش نان، چۆچۈرە، پېچىنە - پەرەنىك قاتارلىق يېمەكلىكلەرنىمۇ كۆپ ئېتىدۇ، تېتىتقۇلاردىن زىرە قاتارلىقلارنى كۆپ ئىستېمال قىلىدۇ. چاي ۋە سۈت ئىچىدۇ. چايغا ناۋات، چاقماق قەنت، قەلەمپۇر، ئارپا بەدىيان، قوۋزاقدارچىن، زەنجۈۋىل قاتارلىقلارنى سالىدۇ.

3) تۇرالغۇسى　　ئۇيغۇرلارنىڭ كونىچە ئۆيلىرىنىڭ تېمى ئىز مېتىردىن قېلىنراق بولاتتى، تېرەك، توغراق ياغاچلىرى سېلىنىپ، قومۇش ياكى شاخ - شۇمبا بىلەن يېپىلىپ كاكىل بىلەن سۇۋىلاتتى. ئۇ سوقماتام، چىم تام، قۇرماتام (ياكى چالما تام) دەپ 3 خىل بولىدۇ. سوقما تام تام ئۈلى يېنىدا لاي

ئېتىلىپ، كۆمۈلاچلاپ ئېتىلىدۇ. تام ئۇلىنىڭ كەڭلىكى بىر مېتىرچە كېلىدۇ، تامنىڭ ئالڭ تەپسىز بېرىنىڭ قېلىنلىقى 50 سانتىمېتىر بولىدۇ. سىرتىش تام ئاۋۇال تالدىن توقۇۋېلىنىپ، ئاندىن لاي چاپلاش ئارقىلىق ئېتىلىدۇ. كېسەك تام كېسەك بىلەن قوپۇرلىدۇ. ئۆينىڭ ئۆگزىسى تۈز بولىدۇ، ئۆگزىدىن تۆكۈلۈك قويۇلىدۇ. ئۆگزىدە مېۋە ۋە ئاشلىق قۇرۇتقىلى بولىدۇ. ئۇيغۇرلار ئۆي ئىچىگە كالا سېلىپ، كاڭدا يېتىپ قوۋىدۇ. تامغا يېمەكلىك ۋە قورال ـ سايمان قويىدىغان تەكچا چىقىرىلىدۇ. تامغا گىلەم تارتىلىدۇ. ئالدى تامغا بىر، ئارقا تامغا بىر رۇجەك قويۇلىدۇ، ئالدى تامدىكىسى چوڭراق، ئارقا تامدىكىسى كىچىكرەك بولىدۇ، ئۆينىڭ ئىشىكىمۇ تارراق بولىدۇ، شۇڭا ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرۇش، كۈن چۈشۈش شارائىتى ناچار كېلىدۇ. قىشتا كاڭغا ئوت قالىنىپ ئۆي ئىسسىتىلىدۇ. ھويلا تۆت چاسا بولۇپ، دەرۋازىسى غەربكە قارايدۇ. ھويلىدا تولاراق گۈل، ئۈزۈم ۋە مېۋىلىك دەرەخ ئۆستۈرۈلىدۇ. ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا ئېغىل سېلىنىدۇ، ھويلا پات ـ پات سۇ چېچىپ، مۇپۇرۇپ تۇرۇلىدۇ. 80 ـ يىللاردا ئىقتىسادىي كىرىمىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، يېزىلاردا ئۆي شارائىتى خېلىلا ياخشىلاندى. 1990 ـ يىلى توخۇلا يېزىسىدىكى 908 ئۆيلۈك ئۇيغۇر دېھقان ئەۋلادىمۇ ئەۋلاد ئولتۇرۇپ كەلگەن چالما تاملىق ۋە چىم تاملىق ئۆينى چېقىپ تاشلاپ، ئازادە، يورۇق خىش ئۆي سېلىپ، يېزىنىڭ قىياپىتىنى يېڭىلىدى. ئادەتتىكى ئۆيلىرى 6 ئېغىزلىق، 120 — 150 كۋادرات مېتىرلىق بولۇپ، مېھمانخانا، ياتاق، ئاشخانا، قازناق ۋە دەھلىزدىن تەركىب تاپىدۇ. يېڭى ـ يېڭى ئۆي سايمانلىرى، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرى (تېلېۋىزور، ئۇنىڭالغۇلۇق زادىئو ۋە باشقىلار) ئائىلىلەردىن ئورۇن ئالدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى تۇرمۇشى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى.

4) يۇرۇش ـ تۇرۇش ئادىتى　　ئىلگىرى ئۇيغۇرلار كۆپىنچە ئېشەك، كالا، ئات ھارۋىلىرىنى قاتناش قۇرالى قىلاتتى. 60 ـ يىللاردىن كېيىن ۋېلىسىپىت كۆپەيىپ، 80 ـ يىللارغا كەلگەندە ئومۇملىشىپ بولدى، ھازىر خېلى بىر قىسىم ئائىلىلەر موتسىكىلىت سېتىۋالدى.

بىرەرسى ئۈزۈن سەپەرگە چىقسا، ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئەرسە ـ كېرەك ۋە نان يوللۇق تۇتۇپ ئۇزىتىپ قويىدۇ. ئادەتتە يول يۈرگەندە، ئۇزىدىن چوڭلار ئۇچراپ قالسا ئۇلارغا يول بېرىدۇ.

5) نىكاھلىنىش ئادىتى　　1949 ـ يىلدىن ئىلگىرى نىكاھ ئىشلىرى تولاراق ئاتا ـ ئانىلارنىڭ دېگىنى بويىچە بولاتتى، شۇنىڭدەك نىكاھ ئىشلىرىنىڭ دىنىي تۈسى قويۇق بولۇپ، بالدۇر توي قىلىش خېلىلا ئومۇمىي ئەھۋال ئىدى. «نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، نىكاھقا چات كېرىۋېلىش ئەركىن مۇھەببەتلىشىشكە ئورۇن بەردى. چەت جايلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بالدۇر توي قىلىش ئاستا ـ ئاستا تۈگىدى، بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش تۈزۈمى تىكلەندى.

توي 4 كۈن داۋاملىشىدۇ. 1 ـ كۈنى قىزنىڭكىدە نىكاھ ئوقۇلىدۇ، يىگىت بىلەن قىز نىكاھ ئوقۇغۇچى سورىغان سۇئاللارغا جاۋاب بېرىدۇ ۋە ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالىدۇ، ئاندىن تۈزغا چىلانغان نانىنى يەۋېتىدۇ. قىز تەرەپ يىگىتكە كىيىم ـ كېچەك، قىزغا يوتقان ـ كۆرپە، ئەدىيالغا ئوخشاش تۇيۇقلارنى بېرىدۇ. نىكاھقا قىز ـ يىگىتنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىدىن باشقا مېھمان چاقىرىلمايدۇ. ئەتىسى قىز كۆچۈرۈش باشلىنىدۇ. يىگىت ۋە ئۇنىڭ ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئەغمە ـ ناۋا بىلەن قىزنىڭكىگە كېلىدۇ، قىزنىڭ دوستلىرى ئۇلارنى توسۇۋالىدۇ، يىگىتلەر ئۇلارغا سوۋغا ـ سالام بېرىپ، قىزنىڭ ھويلىسىغا كىرىدۇ. قىز تەرەپ ئەغمە ـ ناۋا قىلىپ ۋە دۇئا بېرىپ، قىزنى ئۇزىتىپ قويىدۇ. قىز يىگىتنىڭكىگە بارغاندىن كېيىن، توي ئەھلى يۈز ئاچقۇ قوشىقىنى ئېيتىپ، قىزنىڭ يۈزىنى ئاچىدۇ. ئاندىن توي مۇراسىمى باشلىنىدۇ. 3 ـ كۈنى قىز تەرەپ، 4 ـ كۈنى ئوغۇل تەرەپ چىللاق قىلىدۇ.

6) ئۆلۈم ئۇزىتىش ئادىتى　　مېيىت شۇ كۈنىلا يەرلىككە قويۇۋېتىلىدۇ، مەرھۇمنىڭ پەرزەنتى بولمىسا، ئەتىسى يەرلىككە قويۇلىدۇ. مېيىت يۇيۇلغاندىن كېيىن كېپەنلىنىدۇ، ئاندىن جىنازا بىلەن

مەسچىتكا ئېلىپ بېرىلىپ نامىزى چۈشۈرۈلىدۇ. نامىزى مەسچىت ئىچىدە ئەمەس، مەسچىت ھويلىسىدا، كۈن چىققان، كۈن ئولتۇرغان ياكى چۈش ۋاقتىدىن باشقا چاغدا چۈشۈرۈلىدۇ. نامىزى چۈشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن زاراتلىققا ئېلىپ چىقىلىپ، يەرلىككە قويۇلىدۇ.

يەرلىككە قويۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرى ئۇچى، يەتتىسى ، قىرقى، يىلى توشقاندا نەزىر قىلىدۇ.

7) ھېيىت ـ ئايەم ئۆتكۈزۈش ئادىتى　　ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق ھېيىت ـ ئايەملىرى روزى ھېيىت بىلەن قۇربان ھېيىت. روزى ھېيىت ھىجرىيە بويىچە رامىزان ئېيىنىڭ 9 ـ كۈنى روزا تۇتۇش باشلىنىپ، بىر ئايدىن كېيىن ئېغىز ئېچىلغان كۈنى باشلىنىدۇ. ئىسلام قائىدىسى بويىچە روزا ھېيتقا بىر ئاي قالغان كۈندىن باشلاپ ھەر كۈنى كۈن چىققاندىن كېيىن، كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن ھەر قانداق نەرسىنى يېيىشكە، ئىچىشكە بولمايدۇ، روزا ھېيىت بولغان كۈندىن باشلاپ كۈندۈزى يېيىش، ئىچىشكە بولىدۇ. روزى ھېيىت بولۇپ 70 كۈندىن كېيىن قۇربان ھېيىت بولىدۇ. قۇربان ھېيىت كۈنى ھەممە ئائىلە قۇربانلىق قىلىدۇ، ياڭزا، پوشكال سالىدۇ، پېچىنە ـ پەرەنىڭ تەييارلايدۇ. ھېيىت كۈنلىرى يېڭى كىيىملىرىنى كىيىشىپ، بىر ـ بىرىنى مۇبارەكلىشىدۇ. خەنزۇ قوشنىلىرى، بىللە ئىشلەيدىغان خەنزۇ خىزمەتداشلىرى ئۇيغۇرلارنىڭكىنى ھېيتلاپ، دوستلۇقنى چىڭىتىدۇ. ھېيىت كۈنى كىشىلەر شاد ـ خۇراملىققا، ھەممە جاي مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق، دوستلۇق كەيپىياتىغا چۆمۈلىدۇ.

بالا تۇغۇلغاندا مولالمغا ئات قويدۇرىدۇ. ئوغۇل 7 ياشقا كىرگەندە خەتنىسىنى قىلىدۇ. خەتنىسىنى قىلىشتىن بۇرۇن بالىغا يېڭى كىيىم ـ كېچەك، يوتقان ـ كۆرپە تەييارلايدۇ. خەتنىنى ئەنئەنىۋى ئادەت بويىچە كەسپىي دىندار قىلىدۇ، تەكلىپكە بىنائەن ئۇرۇق ـ تۇغقان ۋە ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئۈستىدە تۇرىدۇ.

ئايال ئادەتتە ئانىسىنىڭكىدە تۇغىدۇ. بالا 40 كۈنلۈك بولغاندا ئىدىر (بۆشۈك تويى) ئۆتكۈزۈلىدۇ. بالىنىڭ دادىسى شۇ كۈنى بوۋاققا كىيىم، يوتقان ـ كۆرپە، قېيناتا، قېينانىسىغا سوۋغا ـ سالام بىلەن كېلىپ، ئايالىنى ۋە بالىسىنى ئېلىپ كېتىدۇ.

8) قائىدە ـ يوسۇنلىرى　　ئۇيغۇر ئەرلەر ئۆچراشقاندا ئۆز ئارا قول ئېلىشىپ، ئامان ـ ئېسەنلىك سورىشىدۇ. ئايالار ئۆچراشقاندا، ياشتا چوڭى كىچىكىنىڭ پىشانىسىگە سۆيۈپ قويىدۇ؛ بىر دەمەتلىكلەر ئۆچراشقاندا، تازىم قىلىپ سالاملىشىدۇ، كۆرۈشمىگىنىگە ئۆزاق بولغان ئاچا ـ سىڭىل ياكى دوستلار ئۆچراشقاندا، قۇچاقلىشىپ، مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىپ كۆرۈشىدۇ. مېھماندارچىلىققا ياكى يىغىلىشقا بارغاندا، ياشلار چوڭلارغا ئورنىدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈرىدۇ ۋە ئورۇن بېرىدۇ، چوڭلارغا سالام ـ سائەت قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ياش قۇرامىغا قاراپ رەتلىك ئولتۇرىدۇ. ياشلار چوڭلار ئالدىدا سۆز ـ ھەرىكىتىگە بەك دىققەت قىلىدۇ، تاماكا چەكمەيدۇ، ھاراق ئىچمەيدۇ. چوڭلارنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتمەيدۇ.

ئۇيغۇرلار قىزغىن، مېھماندوست كېلىدۇ، تاماق ئۈستىگە بىرەرسى كېلىپ قالسا، ئۇ تاماق يەپ كىرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭغا تاماق تارتىدۇ؛ باشقا ۋاقىتتا كېلىپ قالغانلارنىمۇ مەززە بىلەن كۈتۈۋالىدۇ.

9) يات كۆرىدىغان قىلىقلار　　ئۇيغۇرلار تاماق يېگەندە قاچىدىكى ئاشنى مالتىلاشنى، قازان بېشىغا بىرئۇبلىشنى، تاماقنى ئاشۇرۇپ قويۇشنى، چېچۈتىشنى يامان كۆرىدۇ، چېچىلىپ كەتكەن تاماقنى تېرىپ داستىخانغا قويۇپ قويىدۇ. غىزالىنىپ بولغاندا ئاقساقال دۇئا قىلىۋاتقاندا ئۇيان ـ بۇيان قاراشقا بولمايدۇ. ئۇيغۇرلار چوشقا، ئېشەك، ئىت، يىرتقۇچ ھايۋان ۋە يىرتقۇچ قۇشلارنىڭ، پاقا ۋە ئۆمىلىگۈچى ھايۋانلارنىڭ، ھارام بولۇپ قالغان ماللارنىڭ گۆشىنى يېمەيدۇ، كالتە كىيىم كىيىشنى، كالتە ئىشتان بىلەن يۇرۇشنى يامان كۆرىدۇ. ئولتۇرغاندا يۇكۈنۈپ ياكى بەداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ، پۇتنى ئۇزۇن سوزۇپ ياكى باشقىلارغا قارىتىپ ئولتۇرۇشنى ئېغىر ئالىدۇ. چاي تۇتقاندا بىر قوللاپ ئەمەس، ئىككى قوللاپ ئېلىش

كېرەك. قول يۇغاندىن كېيىن، مىلكىمەي لۆڭگىگە ئېرىتىش لازىم.

3. خەلق ماقال - تەمسىللىرى

1) خەلق ماقاللىرى ئۇيغۇر خەلق ماقاللىرى جانلىق، قىسقا، قىزىقارلىق، ئوبرازلىق بولۇش بىلەن خاراكتېرلىنىپ تۇرىدۇ، ماقاللار چوڭقۇر مەنىلىك، مول، كەڭ مەزمۇنلۇق، قاپىيداش بولىدۇ:

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى - روھىڭ سامان بولماس.
ۋەتەندىن ئايرىلغان كىشى - جاڭگالدىن ئايرىلغان قۇشقا ئوخشايدۇ.
بىر ياقىدىن باش چىقارغۇچىلار قۇمدىن ئالتۇن ئالۇر.
يالغۇز ئاتنىڭ چېكى چىقماس، چېكى چىقسىمۇ دېگى چىقماس.
چىراي تاللىما، مىجەز تاللا.
سادىقلىق مۇھەببەتنىڭ كۆزۈزۈكى، ئالدامچىلىق دوستلۇقنىڭ دۈشمىنى.
ئادەمنىڭ ھۆسنى كىيىم بىلەن، تەبىئەتنىڭ ھۆسنى دەرەخ بىلەن.
ئاچچىقمۇ - تاتلىقمۇ تېتىپ باقسىڭ بىلەرسەن، يىراقمۇ - يېقىنمۇ مېڭىپ باقسىڭ بىلەرسەن.
قارا كىگىزگە تامغان سۇ بىلىنمەي تۇرار، ئاق كىگىزگە تامغان سۇ مانا مەن دەپ تۇرار.
بېلى بوشنىڭ جېنى بوش، گېلى پوقنىڭ گېپى بوش.
تامغا بەش ئۇسكەنگە بەش نان.
يەم يېگەن قوينىڭ ئۆمرى قىسقا.
سۇ يەتتە يۇمىلسا ھالال بولۇر.
ھالىڭ بەگكە يەتكىچە بىلىڭ سۇنار.
يەر سۇغارساڭ قانغىچە سۇغار.
يەرگە ئەجىر قىلغانغا يەر قاراپ تۇرماس.
باي بولسا قەيەردە، يىغا - زار شۇ يەردە.
يالاقچى يالاپ تويماس، غالچا غاجىلاپ.
بايغا كېلىن بولغىچە، نامراتقا قىز بولسامچۇ.
باي ئون ياشقا كىرمەيلا غوجام بولۇر، نامرات ئەللىك ياشتىمۇ يەنىلا «چەك».
ئاتىكاچىلىق خەقنى بىزار قىلار، ئاخىر بېرىپ ئاتىكاچىنىڭ بېشىغا چىقار.
ئۆزەڭنى ئۆزەڭ ئەمەس خەق داڭلىسۇن.
ئۇستام بار يەردە قولۇڭنى تارت، موللام بار يەردە تىلىڭنى.
كەمتەر بولساڭ ئۇتارسەن، مەغرۇرلانساڭ غۇلارسەن.
بىلىملىك ئۆلمەس، بىلىمسىز كۆلمەس.
ياخشى ئاتاق ئالاي دېسەڭ، ياخشى ئىش قىل.
يامان ئاتاق بىلەن ياشىغىچە، ياخشى ئاتاق بىلەن ئۆلگەن ياخشى.
خەقنىڭ چىرايىغا قاراپ ئىش قىلمىغان ئادەمدە جان نېمە ئىش قىلسۇن.
قۇدۇقنا تۆكۈرمە، كۆنلەردىن بىر كۈن سۇيىنى ئىچىپ قالسەن.

2) تەمسىللەر

تاز تارغاق تالاشقاندەك (ئوشۇقچە ئىش دېگەن مەنىدە).
قەھرىتان قىشتا ئوچاق (جانغا ئەسقاتتى دېگەن مەنىدە).

ئەمانلىق ئارزۇ - ئارمىنى (كۆز) .
تۆگىدىن چۈپ سوراپتۇ (ئۇرماقنىڭ ئۇستىگە دەسسىمەك دېگەن مەنىدە) .
يىتىمغا يېگى كىيىم (ھېيت كەلدى دېگەن مەنىدە) .
ئالتۇنغا دەسمەپ توقۇم ئوغۇرلىغاندەك (ئەرزىمەس قىلىق دېگەن مەنىدە) .
سۈت بىلەن كىرگەن خوي جان بىلەن چىقار (تۇزەتمەك تەس دېگەن مەنىدە) .
ئۆلگۈسى كەلگەن چاشقان مۆشۈك ئالدىغا بېرىپتۇ (ئۆز بېشىغا ئۆزى چىقىش دېگەن مەنىدە) .
تاشقا چاچ، تەلىيىگىدىن كۆر (تەلەي سىناش دېگەن مەنىدە) .
ئاقماقنى ئەلچى قىلغاندەك (يامان ئىش دېگەن مەنىدە) .
ھاسسىسز ئەمادەك (يۆلەنچۈكسىز قېلىش دېگەن مەنىدە) .
بىكارغا بېرىلگەن ئاشلىقنى كەم چىقتى دېگەندەك (ياخشىلىق قىلغاننى بىلمەسلىك دېگەن مەنىدە) .
تۆگىنى چۆچەكتە سۈغارغاندەك (ئەرزىمەس ئىش دېگەن مەنىدە) .

4 . شىۋىسى

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ شىۋىسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىغا كىرىدۇ. تەلەپپۇزى مەركىزىي دىئالېكىت رايونى بولغان ئۈرۈمچى، ئىلى، قۇمۇللاردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تىلىغا ئاساسەن ئوخشايدۇ. سوزۇق، ئۈزۈك ئاۋازلارنىڭ كۆچىشىرەك، سۆز ئاخىرىدىكى ئاۋازنىڭ سوزۇپراق تەلەپپۇز قىلىنىشى بىلەن ئەل پەرقلىنىدۇ.

§ 2 . خەنزۇلار

1 . نوپۇسى

خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنشى 3 - يىلى (مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 36 - يىلى) ، قورۇقچىبەگ لىيەنباۋشى قۇمغا بوز يەر چېرىكچىبىگى ئەۋەتكەن. شۇندىن كېيىن خەنزۇ چېرىكلەر ئونسۇ، قۇملارغا كېلىپ - كېتىپ تۇرغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئونسۇغا 698 كىشىلىك يېشىل تۇغلۇق قىسىم ئورۇنلاشتۇرۇلدى ھەم ئۇلاردىن 15ى بوزيەر ئېچىپ شال تېرىشقا ئاجرىتىلدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەنزۇلار ئاستا - ئاستا كۆپەيدى. گۇاڭشۈ 33 - يىلى (1907 - يىلى) ئونسۇدا 1198 خەنزۇ بار ئىدى. 1949 - يىلى 530 غا چۈشۈپ قالدى.

50 - يىللاردا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىر تۈركۈم خەنزۇ كوماندىر - جەڭچىلىرى كەسىپ ئالماشتۇرۇپ، ئونسۇ ناھىيىسىگە ئورۇنلاشتى. 60 - يىللاردا دۆلەت ئىچكىرى ئۆلكە، شەھەرلەردىكى ياشلار، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ھەم ئاپەتكە ئۇچرىغان ئۆلكىلەردىكى دېھقانلار ۋە ياشلارنى ئونسۇغا كېلىپ قۇرۇلۇش قىلىشقا پىلانلىق سەپەرۋەر قىلدى، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرىغا، ئاز بىر قىسمى يېزىلار ۋە فېرمىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1990 - يىلى خەنزۇلارنىڭ سانى 32 مىڭ 736 گە يەتتى.

2 . ئادەتلىرى

1) نىكاھلىنىش ئادىتى 1949 - يىلدىن كېيىن ئەركىن مۇھەببەتلىشىپ توي قىلىش

تەدرىجىي ھالدا ئاتا - ئانىلارنىڭ گېپى گەپ بولۇشنىڭ ئورنىنى ئالدى، بالدۇر توي قىلىشمۇ تەدرىجىي تۆگىدى.
80 - يىللاردا كېچىكىپ توي قىلىش تەشەببۇس قىلىنغاندىن كېيىن، ئوغۇل - قىزلارنىڭ توي قىلىش ېيشى خېلىلا كەينىگە سۈرۈلدى. بەزىلىرى توي قىلىش ئالدىدا كىچىك چاي ئۈتكۈزىدۇ، ئوغۇل تەرەپ كېلىن بولغۇچىغا كىيىم - كېچەك ئېلىپ بارىدۇ. توي مۇراسىمى ئەر تەرەپنىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ، گۈۋاچى توي خېتىنى ئوقۇيدۇ، يېگىت بىلەن قىز چوڭلار ۋە مېھمانلارغا تەزىم قىلىدۇ، كەچتە يېرىم كېچىگىچە ھۇجرا تاماشاسى بولىدۇ.

2) ئۆلۈم ئۇزىتىش ئادىتى خەنزۇلارنىڭ كونىچە ئۆلۈم ئۇزىتىش ئادىتى ئومۇمەن مۇنداق: كېسەل ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغاندا، ئائىلىسىدىكىلەر ئۇنىڭ ۋەسىيىتىنى ئالىدۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالىشىدۇ. جان ئۈزگەندىن كېيىن، ئائىلىسىدىكىلەر يۇيۇپ، تاراپ، كىيىمىنى يەڭگۈشلەپ قويىدۇ، ئورۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلىرىگە ئادەم ئەۋەتىپ ياكى باغاق يېزىپ خەۋەر قىلىدۇ، ئۆلگۈچى يانقاندا ئاستىغا سالغان بورا قاتارلىق نەرسە - كېرەكلىرىنى كوچىدا كۆيدۈرۈۋېتىدۇ. شۇ كۈنى مېيىت ئۆيى راسلىنىدۇ. ئائىلىسىدىكىلەر چىگە ياغلىق ئارتىۋالىدۇ ۋە يېڭىگە قارىلىق تاقىۋالىدۇ. ئەتىسى ئورۇق - تۇغقانلىرى مېيىتنى ساندۇققا سالىدۇ. ئېلىپ ماڭغاندا چوڭ ئوغلى تەزىيە تاختىسىنى كۆتۈرۈپ ئالدىدا يول باشلاپ، تەزىيە ئوقۇپ ماڭىدۇ، ئۆلۈم ئۇزاتقۇچىلار قەغەز كۆيدۈرۈپ، گۈرۈچ سۈيى چېچىپ، پوچاقنى ئېتىپ ماڭىدۇ، بايلار ئىسقات تارقىتىپ ماڭىدۇ. يەرلىككە قويۇش ئالدىدا، چوڭ ئوغلى يەرلىكتىن سۇيۇرۇپ، ئاخىرەتلىك يېمەكلىكلەرنى قويۇپ، ئاخىرەتلىك چىراغنى ياندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، ساندۇق يەرلىككە جايلاشتۇرۇلىدۇ، تاۋۇت بېشىغا ئاۋۇال چوڭ ئوغلى 7 گۈرجەك توپا تاشلايدۇ، ئاندىن 2 - ئوغلى تاشلايدۇ، ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى 7 گۈرجەكتىن توپا تاشلاپ بولغاندىن كېيىن، ئورۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلىرى تۆشمۇتۇشتىن توپا تاشلاپ كۆمىدۇ ۋە بېشىنى تاغقا، ئايىغىنى دەريا‌غا قارىتىپ تۇپراق بېشى دۆۋىلەپ، ياغاچ ياكى تاش تاختا تىكلەپ قويىدۇ. يەرلىككە قويۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۆلۈم ئىگىسى تاۋۇتنى كۆتۈرۈشكەن ۋە قەبرە بېشىغا چىققانلارنى مېھمان قىلىدۇ. ئۆلۈم بولۇپ 7 - كۈنىدىن باشلاپ 49 - كۈنىگە قەدەر ھەر 7 كۈندە بىر قېتىم، 100 كۈن بولغاندا بىر قېتىم، يىل توشقاندا بىر قېتىم نەزىرە ئۆتكۈزىدۇ. ئۈنگىدىن كېيىن ھەر يىلى چوكانتال كۈنى يەنى قەمەرىيە 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنى تۇپراق بېشىغا چىقىپ، قەغەز كۆيدۈرۈپ ياد ئېتىپ تۇرىدۇ.
50 - يىللاردىن كېيىن ئۆلۈم ئۇزىتىش ئادەتلىرى، قارىلىق تۇتۇشنىڭ ئورنىنى تەزىيە يېغىنى، ئاخىرەتلىك چىراغ ياندۇرۇش، ئاخىرەتلىك يېمەكلىك قويۇشنىڭ ئورنىنى گۈل چەمبىرەك قويۇش، چىگە ياغلىق ئارتىۋېلىش، يەڭگە قارىلىق تاقىۋېلىشنىڭ ئورنىنى قارا شايى ياغلىق ئارتىۋېلىش، ئاق گۈل تاقىۋېلىش ئالدى.

3) كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەكى ۋە يۇرۇش - تۇرۇش ئادەتلىرى

چاك سۆلالىسى، مىنگو دەۋرلىرىدە، ئونىۋ ناھىيىسىدىكى خەنزۇلارنىڭ، مەيلى ئەر - ئاياللىرىنىڭ ياكى قېرى - ياشلىرىنىڭ بولسۇن، چاپىنى توق كۆك، كۆك، قارا بولاتتى. نامراتلىرى چەكمەندىن، بايلىرى دۇردۇن، تېرىدىن چاپان تىكىپ كىيەتتى. ئەرلەرنىڭ تولىسى ئۇزۇن كۆڭلەك، ئۇزۇن ئىشتان، ئاياللار ئالدى ئوچۇق كالتە كۆڭلەك، كەك، ئۇزۇن ئىشتان كىيەتتى.
50 — 70 - يىللاردا ئەرلەر ئارىسىدا لېنىنچە ۋە سۇك جۇڭشەنچە چاپان، ئاياللار ئارىسىدا لېنىنچە چاپان مودا بولدى. بۇنداق چاپانلار تولاراق پاختا رەختتىن تىكىلەتتى. 80 - يىللاردىن كېيىن كاستيۇم مودا بولدى، ئوتتۇرا ياشلىقلار، ياشلارنىڭ چاپان پوسۇنلىرى يېڭىلىنىپ تۇردى. چاپان تولاراق خىمىيىۋى تالالىق رەختلەر، دۇردۇن، تاۋار، سارجىدىن تىكىلدى.
خەنزۇلارنىڭ ئۇزۇقلىنىش ئادىتى ئۇلارنىڭ يۇرتىغا قاراپ ئوخشىمايدۇ. جەنۇب تەرەپتىن كەلگەنلەر گۈرۈچ تامىقىغا، شىمال تەرەپتىن كەلگەنلەر ئۇن تامىقىغا ئامراق. ئادەتتىكى ئاساسلىق غىزالىرى گاڭپەن،

سۈيۈقئاش، هورنان، خاجەر، قازان تېنى، دوخۇپكا تېنى، قۇيماق، جۈژاڭا، مانتا، لەغمەن، مەنچۇرە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قورۇمىلىرى ئائىلە ئەھۋالىغا قاراپ هەرخىل بولىدۇ. خەنزۇلار بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جايلاردا، ئۇيغۇرلارنىڭ پولۇ، لەغمەن، سامسا، نان قاتارلىق غىزالىرى ۋە خۇيزۇلارنىڭ پىتاقى خەنزۇلارنىڭ غىزالىرى تەركىبىدىن ئورۇن ئالىدى.

خەنزۇلارنىڭ كونا ئۆيلىرى تولاراق كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، كۆپىنچىسىنىڭ ئالدى جەنۇبقا قارايدۇ. ياتاق ئۆيدە كالا بولىدۇ، ئۆينىڭ ئالدى - كەينىدىن خېلى چوڭ دېرىزە قويۇلىدۇ، هاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرۇش، كۈن چۈشۈش شارائىتى خېلى ياخشى. ئۆيلىرى تولاراق ئاشقارقى، ئىچكەركى ئۆي بولۇپ 3 ئېغىز بولىدۇ. 80 - يىللاردىن كېيىن يېڭا ئۆيلىرى كۆپىنچە خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق سېلىنمىدىغان، كاڭىنىڭ ئورنىغا كارۋات قويۇلمىدىغان بولدى. ئۆي سەرەمجانلىرىدا چوڭ ئۆزگىرىش بولدى، چوڭ كېسىم ئىشكابى، بەش تارتمىلىق ئىشكاپ، پەلەمپەي ئىشكاپ، سافا، شىرە قاتارلىق ئۆي جاهازلىرى ئومۇملاشتى. ئائىلىلەرنىڭ كۆپىنچىسى تېلېۋىزور، ئۇنئالغۇ، كېسىم تىكىش ماشىنىسى سېتىۋالدى. بولۇپمۇ يېڭىسى ئۆيلەرنىسى سەرەمجانلاشتۇرۇشقا بەكرەك كۆڭۈل بۆلىدىغان بولدى، يېڭى ئۆيلەر پارچىلىنىدىغان ئىشكاپ، غالتەكلىك سافا، گىرىم ئىشكابى، لۆملوم كارىۋات، رەڭلىك تېلېۋىزور، رادىئولۇق قوش لېنتىلىق ئۇنئالغۇ، ئېلېكتر شامالدۇرغۇچ، ئوستەل چىرىغى قاتارلىق ئۆي جاهازلىرى بىلەن سەرەمجانلاشتۇرۇلىدىغان بولدى.

خەنزۇلار ئىلگىرى كۆپىنچە ئېشەك، ئات مىنەتتى. 50 — 60 - يىللاردا ئېشەك، ئات هارۋىلىرىنى قاتناش قورالى قىلىدىغان، ئاز بىر قىسمى ۋېلىسىپىت مىنىدىغان بولدى. 70 - يىللارغا كەلگەندە خەنزۇ ئائىلىلىرىنىڭ تولىسىدا ۋېلىسىپىت بار بولدى. 80 - يىللارغا كەلگەندە ۋېلىسىپىت ئومۇملاشتى، ئائىلىلەرنىڭ خېلى بىر قىسمى موتسىكلىت، تراكتورلارنى قاتناش قورالى قىلىدىغان بولدى. دېهقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى خەنزۇ ئائىلىلىرىدە هېلىمۇ ئېشەك هارۋىسى ئاساسلىق قاتناش ۋاستىسى بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

4) بايراملىرى خەنزۇلارنىڭ بايراملىرى باهار بايرىمى، يۆەنشاۋ بايرىمى، چوكانتال بايرىمى، تاۋزۇڭزا چاغنى، بۇتخانا سەيلىسى، جۇڭيۈەنجېي بايرىمى، بۇتقا باش قويۇپ پەرزەنت تىلەش بايرىمى، تاۋزۇ چاغنى، چۇڭيالىڭ بايرىمى، شىيۆچاۋ بايرىمى، ئوچاق پىرىغا ياغ پۈرۈتۈش مۇراسىمى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چوكانتال بايرىمى، جۇڭيۈەنجېي بايرىمى، شىيۆچاۋ بايرىمى، ئوچاق پىرىغا ياغ پۈرتىش مۇراسىمى «ئەرۋاهلار بايرىمى»، باهار بايرىمى، يۆەنشاۋ بايرىمى، تاۋزۇ چاغنى، تاڭزۇڭزا چاغنى قاتارلىقلار «تىرىكلەر بايرىمى» دەپىلىدۇ.

باهار بايرىمى (چاغان) خەنزۇلارنىڭ چاغنىدا ئىلگىرى ئوچاق پىرىنى ئۆزىتىش، بەخت تىلەش، هارپىلىق تونەش ۋە يۆەنشاۋ ئويىنى ئويناشقا ئوخشاش پائالىيەتلەر بولاتتى. قەمەرىيە 12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى كېچىسى ياغ پۈرتىلىپ، «ئوچاق پىرى» ئۆزىتىلىدۇ، بۇ «ئوچاق پىرىغا رەهمەت ئېيتىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ 27 - كۈنى «يىل بۇتساتۇاسى»نى چىللاش بولىدۇ، بۇ «بەخت تىلەش» دەپىلىدۇ. هارپا كېچىسى ئوچاق پىرىنى كۈتۈۋېلىش، ئەجدادلىرىغا تەۋىنىش، ئائىلە ئەزالىرى بىللە غىزالىنىش بولىدۇ. غىزالىنىش ئاياغلاشقاندىن كېيىن پوچاڭزا ئېتىلىدۇ، شۇ كۈنى تاڭ ئاتقىچە كىرپىك قېقىلمايدۇ، بۇ ئادەتتە «تونەك» دەپىلىدۇ. چاغاننىڭ 1 - كۈنى هەممە ئادەم يېڭى كىيىملىرىنى كىيىشىدۇ. هەممە ئائىلە ناشتىلىقىغا جۈژاڭا يەيدۇ، كەچتە زىياپەت قىلىپ هاراق ئىچىدۇ. شۇ كۈنى كىچىكلەر چوڭلارنى يوقلايدۇ، چوڭلار بالىلارغا چاغانلىق بېرىدۇ. چاغاننىڭ 2 - كۈنى ئۆز ئارا چاغانلىشىدۇ. چاغاننىڭ 15 - كۈنى يۆەنشاۋ بايرىمى بولىدۇ، ئۇ پانۇس بايرىمى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. هەممە ئائىلىلەر رەڭگارەڭ پانۇسلارنى ياقىدۇ، يۆەنشاۋ يەيدۇ، پوچاڭزا ئاتىدۇ. باهار بايرىمى مەزگىلىدە ئارمىيىنى هىمايە قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلىدۇ.

چوكانتال بايرىمى قەمەرىيە كالېنداری بويىچە قىش كىرىپ 105 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن

(مىلادىيە 5 - ئاپرېلنىڭ ئالدى - كەينىگە توغرا كېلىدۇ) 24 مەۋسۇمنىڭ بىرى باشلىنىدۇ. چوكانتال بايرىمى مەزگىلى يەر ئىسسىپ، گۈللەر ئېچىلىپ، ھايات جانلانغان ياخشى سەيلى مەزگىلى بولۇپ، خەنزۇلار تۇپراق بېشىغا چىقىپ قەبرە سۈپۈرىدۇ، ئەجدادلىرىغا تىۋىنىدۇ، بۇ پائالىيەت «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چەكلەنگەنىدى، 1979 - يىلدىن كېيىن يەنە ئۆچ ئالدى.

تاڭزۇڭزا چاغنى تاڭزۇڭزا چاغنى قەمەرىيە كالېنداري بويىچە 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى بولىدۇ. بۇ ۋەتەنپەرۋەر شائىر چۇ يۈەننى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ئۆتكۈزۈلىدىغان چاغان بولۇپ، شۇ كۈنى ھەممە خەنزۇ ئائىلىلىرى تاڭزۇڭزا يەپ، ئۆزلىرىنىڭ ئونىڭغا بولغان سېغىنىشىنى ئىپادىلەيدۇ.

تاۋۇز چاغنى تاۋۇز چاغنى قەمەرىيە 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بولىدۇ، ئۇ «جەم بولۇش چاغنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. خەنزۇلار شۇ كۈنى ئاي سەيلىسى قىلىپ، ئاي توقاچ يەپ، يۈرتى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا بولغان سېغىنىشىنى ئىپادىلەيدۇ.

3 § . قىرغىزلار

1 . نوپۇسى

قىرغىزلارنىڭ بىر قىسمى مىلاد سۇلالىسى دەۋرىدە ئونسۇغا كېلىپ، بوزدۇڭ، تاغلاق، ساۋاپچى رايونلىرىغا ماكانلاشقان.

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) بىر قىسىم روسىيە قىرغىزلىرى ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇشتىن قېچىپ، ئونسۇنىڭ بوزدۇڭ، تۆمشۇق رايونلىرىغا ماكانلاشقان. ئۇلار مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) ئاساسىي جەھەتتىن ۋەتىنىگە قايتۇرۇلغان. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئونسۇ ناھىيىسىدە 1796 قىرغىز بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %15.2 نى ئىگىلىگەن.

1949 - يىلى 1504 قىرغىز بار ئىدى. 1990 - يىلى 3597 گە يەتتى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقى بويىچە 1984 - يىل 10 - ئايدا بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى قۇرۇلدى. قىرغىزلار ئۇزاقتىن بۇيان ئاساسەن چارۋىچىلىق قىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

2 . نىكاھلىنىش ئادىتى

قىرغىزلاردا بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش ئومۇملاشقان، نىكاھ ئىشى ئىلگىرى كۆپىنچە ئاتا - ئانىلارنىڭ دېگىنى بويىچە بولاتتى، بالدۇر توي قىلىش ئەھۋالى ئېغىر ئىدى. بالا تۇغۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا چاي ئىچكۈزۈپ قويۇلاتتى، ھەتتا بالا تۇغۇلماستىلا چاي ئىچكۈزۈپ قويۇش ئەھۋالىمۇ بار ئىدى. 50 - يىللاردا ئەركىن مۇھەببەتلىشىپ توي قىلىدىغانلار بارغانسېرى كۆپەيدى.

چاي ئىچكۈزگەندە ئوغۇل تەرەپ بېشىغا بىر كاللەك پاختا تېڭىلغان ئانقا سوۋغا - سالاملارنى ئارتقان ھالدا قىزنىڭكىگە بارىدۇ، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى قىزغىن كۈتۈۋالىدۇ ھەم قىز كۆچۈرۈلىدىغان كۈننى بەلگىلەيدۇ، قىز تەرەپ ئوغۇل تەرەپتىن كەلگەنلەرگە ئازراق ئۇن چېچىپ، توينىڭ ئوڭۇشلۇق بولىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ، يېڭى ئەر - خوتۇنلارنىڭ كەلگۈسىدە بەختلىك بولۇشىنى تىلەيدۇ.

توي مۇراسىمى قىزنىڭكىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ. توي 3 كۈن داۋاملىشىدۇ. 1 - كۈنى يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى، ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلىرى يىگىت بىلەن بىللە بىر قوي ۋە باشقا سوۋغا - سالاملارنى ئېلىپ قىزنىڭكىگە كېلىدۇ. قىزنىڭ ئۆيىگە يېقىنلاشقاندا، يىگىتنىڭ ئاتا - ئانىسى، ئورۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلىرى قىزنىڭكىگە كىرىپ كېتىۋېرىدۇ، يىگىت قولدىشى بىلەن سەل كېيىن قېلىپ، قىزنىڭكىگە ئەمەس، قىز

يەڭگىسىنىڭكىگە كىرىدۇ. ساھىبخانا مېھمانلارنى كۆتۈپ بولغاندىن كېيىن، «چاچقۇ چاچتى» ئۇتكۈزۈلىدۇ، يەنى قويماق، قۇرۇت، مېۋە - چېۋە، قەنت - گېزەك قاتارلىقلار خالتىغا قاچىلىنىدۇ - يۇ، خالتىنىڭ ئاغزى چىگىلمەيدۇ، ئاندىن خالتا بادىرا بىلەن كۆتۈرۈلۈپ، ئۆي تۆرگىكىگە چىقىرىلغاندا، خالتىدىكى يېمەكلىكلەر يەرگە چېچىلىدۇ، بالىلار تالىشىپ تېرىپ يەيدۇ، بۇ مۇراسىم تويىنىڭ باشلانغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. قىز تەرەپ قوي سويۇپ، داستىخان سېلىپ، مېھمانلارنى كۆتىۋالىدۇ. توي مۇراسىمى ئىسلام دىنى قائىدىسى بويىچە ئۇتكۈزۈلىدۇ. ئەتىسى ئىككى تەرەپنىڭ ئورۇق - تۇغقان، ئەل - ئاغىنىلىرى كېلىپ مۇبارەكلىشىدۇ، ئىككى تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى بىر - بىرىگە تويلۇق تۇتۇشىدۇ. شۇ كۈنى بەيگە، ئات ئۇستىدە ئېلىشىش، ئوغلاق تارتىش، قىز قوغلاش، چېلىشقا ئوخشاش ئەنئەنىۋى پائالىيەتلەر ئۇتكۈزۈلىدۇ. قىز كەچقۇرۇن يەڭگىسىنىڭ ئۆيىگە يىگىت بىلەن كۆرۈشىدۇ. قىز - يىگىتلەر قولداشلىرى بىلەن بىللە چىملدىق ئىچىدە ئولتۇرىدۇ، چىملدىق سىرتىدا ئوغۇل - قىزلار تۇن يېرىمغىچە قۇمۇز ۋە باشقا چالغۇلار بىلەن ناخشا ئېيتىشىدۇ، ئۇسسۇل ئويناپدۇ. 3 - كۈنى يىگىت قىزنى ئۆيىگە ئېلىپ كېتىدۇ. قىز ئۆيىدىن ئايرىلىدىغان چاغدا، ئۆيىدىكىلەر بىلەن يىغلاپ خوشلىشىدۇ. قىزنىڭ ئانىسىمۇ قىزى بىلەن بىللە ئوغۇلنىڭكىگە كېلىپ، 2 — 3 كۈن تۇرۇپ قايتىدۇ.

3. ئۆلۈم ئۇزىتىش ئادىتى

قىرغىزلار مېيىتنى گۆرگە كۆمىدۇ. ئادەم جان ئۈزگەندىن كېيىن قۇرئان ئوقۇلۇپ نامىزى چۈشۈرۈلىدۇ. ئادەتتە ئەتىگەندە قازا قىلغانلار چۈشتە، كەچتە قازا قىلغانلار ئەتىسى ئەتىگەندە يەرلىككە قويۇلىدۇ. مېيىت يۇيۇلۇپ بولغاندىن كېيىن كېپەنلىنىپ، جىنازا بىلەن زاراتلىققا ئېلىپ بېرىلىپ كۆمۈلىدۇ. يەرلىككە قويۇشقا ئايالالارنىڭ چىقىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدۇ. ئۇچى، يەتتىسى، قىرقى ۋە يىلى بولغاندا ئەزىزىسىنى بېرىدۇ. بىر يىل ئىچىدە كەلگەن مېھمانلار هازا ئېچىپ، ئۆز ئەزىيىسىنى ۋە سېغىنىشىنى ئىپادىلەيدۇ.

4. كىيىم - كېچىكى، يېمەك - ئىچمىكى ۋە يۇرۇش - تۇرۇش ئادەتلىرى

ئەرلەر قىش - ياز ئوخشاشلا قالپاق كىيىدۇ، قالپاقنىڭ چۆرىسىگە قارا رەختتىن قىر چىقىرىلىدۇ، ئۇستى چاسا چىقىرىلغان بولىدۇ. ئىچىگە گۈللۈك جىيەك تۇتۇلغان ئاق كۆڭلەك، تېشىغا تېرە ياكى كۆك، قارا رەختتىن تىكىلگەن چاپان كىيىپ، بېلىنى كەمەر بىلەن باغلىۋالىدۇ. ئىلگىرى بايلار كەمىرىگە ئالتۇن، كۈمۈش زىننەت بۇيۇملىرىنى قويدۇراتتى، نامراتلار كۆپىنچە قەلەمتۇراچ، چاقماقتاش ئېسىۋالاتتى. ئىشتىنى كەڭ، ئۇزۇن بولىدۇ. پۇتىغا ئۇتۇك ياكى ئۆزلىرى تىكىۋالغان چورۇقلارنى كىيىدۇ.

ئايالالار قىزىل، قىسقا كىيىملەرگە ئامراق، ئۇزۇن كۆينەك كىيىدىغانلىرىمۇ بار. يوپكىسى كەڭ ئەنلىك رەخت ياكى دۇردۇندىن قاتلاق چىقىرىپ تىكىلىدۇ، ئۇستى تەرىپىگە بەللىك چىقىرىلىدۇ، تۆۋەن تەرەپكە كۆرپە تۇتۇۋالىدۇ. ئۇچىسىغا جىلىتكە كىيىدۇ، جىلىتكىنىڭ چۆرىسىگە مەشۇتتىن ھەرخىل گۈللەرنى كەشتىلىۋالىدۇ، كۈمۈش تۇگمە ۋە داچەنلەرنى قادىۋالىدۇ. قىزلار چېچىنى ياساشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ، ئۇرۇم چاچلىرىنى گۈللۈك لېنتىلار بىلەن چىگىۋالىدۇ، كۈمۈش تەڭگىلەرنى ئېسىۋالىدۇ، ئاندىن ئىككى ئۇرۇم چېچىنى ھالقا بىلەن چېتىۋالىدۇ. زىرە، بىلەيزۈك، ئۇزۈك تاقىۋېلىشقا ئامراق. قىش - ياز ئۇتۇك كىيىدۇ. يېمەكلىك جەھەتتە گۆش ۋە سۈت يېمەكلىكلىرىنى ئاساس قىلىدۇ، ئات، كالا، قوي گۆشىگە ئامراق. گۆشنى شورپا، كاۋاپ، قورۇما قىلىپ، تولا چاغلاردا شورپا قىلىپ يەيدۇ. سۈت يېمەكلىكلىرى قىمىز، سۈت، قايماق، سېرىق ماي، قېتىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قىرغىزلارنىڭ 3 ۋاق تامىقى گۆشسىز ۋە سۈت

يېمەكلىكلىرىسىز بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق تاۋارلىرى سۈيۇقئاش، ئۇزۇپ تاشلانغان سۈيۇقئاش، ئاتىلا، گاڭچەن قاتارلىقلاردۇر.

ئىلگىرى تولاراق كىگىز ئۆيدە ئولتۇراتتى. 60 - يىللاردىن كېيىن ئولتۇراقلاشقانلار بارغانسېرى كۆپەيدى. بولۇپمۇ 1979 - يىلدىن بۇيان، چارۋىچىلارنىڭ خېلى بىر قىسمى خىش ئۆيلەر ياكى تاش ئۆيلەردە قىشلايدىغان بولدى، ياز ۋە كۈز پەسىللىرىدە كۆچۈپ يۈرۈپ مال باققاندا دۆلەت بەرگەن چېدىردا يېتىپ قوپىدىغان بولدى، چېدىر تىكىش، ئېلىپ مېڭىشقا ئەپلىك.

سىرتقا چىققاندا كۆپىنچە ئات ياكى ئېشەك مىنىدۇ، ئائىلە ئەزالىرى بىللە باشقا جايغا بېرىش ياكى يۈك توشۇش توغرا كەلگەندە ئاساسەن ئات، ئېشەك هارۋىلىرىدىن پايدىلىنىدۇ. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن شەھەر، يېزىلاردا ئولتۇراقلاشقان قىرغىزلار ئاساسەن ۋېلىسىپىت مىنىدىغان بولدى.

5. ھېيىت - ئايەملىرى

قىرغىزلار روزا ھېيىت، قۇربان ھېيىتلارنى ئۆتكۈزگەندىن تاشقىرى ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمىنى ئۆتكۈزىدۇ. نورۇز بايرىمى قىرغىزلارنىڭ قەدىمىي كالېنداری بويىچە ئەتىيازلىق كۈن - تۈن تەڭلەشكەن كۈنى ئۆتكۈزۈلىدۇ. شۇ كۈنى بۇغداي، ئارپا، يالبىغاچ ئارپا قاتارلىق 7 خىل ئاشلىقتىن سۈمۈلەك ئېتىپ، ئۇز ئارا چاقىرىشىپ، يېڭى بىر يىلدا ئاشلىق، چارۋىچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىنىشىنى تىلىشىدۇ. كەچقۇرۇن پادا قايتىپ كەلگەندە، ھەممە ئائىلە ئۆيى ئالدىغا گۈلخان ياقىدۇ، مالچىلار نورۇز بېيىتى ئېيتىپ ئۆتتىن سەكرەپ ئۆتۈشىدۇ، ئاندىن مالىلارنىمۇ ئوتتىن ئۆتكۈزىدۇ، شۇ ئارقىلىق شەيتاننى قوغلاپ، ئاپەتنى يوقىتىش، كېلەر يىلى ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ كۆپىيىشىنى تىلەش ئارزۇسىنى ئىپادىلىشىدۇ.

6. ماقال - تەمسىللىرى

باغۇنگە ئۆزى تېرىغان گۈل ئوت كۆرۈنەر، مالچىغا ئۆزى باققان مال (ئوت كۆرۈنەر).

كۆپ بىلەن ئۆچەكەشكىنىڭ، ئۆزۈڭنى زاراتكارلىققا تاشلىغىنىڭ.

كىيىم پىچىڭ يەتتە ئۆلچەپ بىر كەس.

ئالتۇن لايدا بۇلغانماس.

تۆگە قۇيرۇقى يەرگە تەگمەس.

بۇلاق كىچىك بولغىنى بىلەن ئۇ دېڭىزنىڭ ئاكىسى.

ۋاقىت ياشلىق ئوغرىسى، لېكىن ئۇ ساڭا قىممەتلىك ساۋاق قالدۇرىدۇ.

ئادەمدە ئەقىل بولمىسا، ئۇ كانارىدىكى گۆش.

بۇلاق كۆپ جايدا دەريا سۈيى ئۆكسىمەيدۇ، ئادەم كۆپ جايدا ھامان ئەقىل - چارە تېپىلىدۇ.

مەدەن يەر بىلەن بىللە، باتۇر ئەل بىلەن.

ئەدەبسىز بالا يايلاقتىكى ياۋا ئات.

ئىتتىككە بىر قامچا، قاشاڭغا مىلك (قامچا).

ئۇيغۇچان ئادەم چۈشىدە كۆرگەن بەختتىن باشقىنى بىلمەيدۇ.

قۇرۇق گەپ قىلمىدىغان ئادەم يامغۇرى يوق بۇلۇتقا ئوخشايدۇ، ھورۇن ئادەم كۈرۈك توخۇغا (ئوخشايدۇ).

ئوتۇن ئەكېلىپ باقمىغان ئادەم، ئوتۇننى ئايمای قالايدۇ.

قاشنى چىرىك يىلتىز بۇزار، دوستلۇقنى لەۋزىدە تۇرماس (بۇزار).

7. باشقا ئادەتلىرى

كەلگەن مېھمان قونسۇ ياكى قونسۇن قىزغىن كۈتۈۋالىدۇ. گۈش تارتقاندا، مېھماننى ئاۋۋال قۇيرۇق مېيىغا بېقىشقا، ئاندىن تاغاق گۈشى ۋە كاللا گۈشىگە بېقىشقا تەكلىپ قىلىدۇ. مېھمان ئازراق كېسىپ ئېلىپ، ئۆينىڭ ئايال خوجايىنىغا ۋە بالىلىرىغا ئۈلۈشى كېرەك. باشقا يېمەكلىكلەرنى يېگەندە، قاچىدا ئازراق قالدۇرۇپ قويۇش كېرەك، بۇ ساھىبخانا كەلگە ئاتا كۈتۈۋالدى دېگەننى بىلدۈرىدۇ. مېھمان كەلگەندە ئۇي ئىگىسى مېھماننى يۆلەپ ئاتتىن چۈشۈرىدۇ، مېھمان ئۆزىغانىدا ئاتقا مىندۈرۈپ قويىدۇ. كۈچكەندە، قۇلۇم - قوشنىلار ئۆز ئارا چاقىرىشىپ، مېھمان قىلىپ خوشلىشىدۇ ياكى ئۇزىتىپ قويىدۇ.

ئۆينىڭ ئەگ كۆرۈنەرلىك يېرىگە چىرايلىق گىلەم تاقاپ، يېنىغا قۇمۇز ئېسىپ قويىدۇ. مال بېقىپ قايتىپ كەلگەندە ياكى ھېيت - ئايەم ۋە خۇشاللىق كۈنلەردە قۇمۇز چېلىپ، ئۆزىنىڭ مول مەزمۇنلۇق ھېسسىياتىنى ئىپادىلىشىدۇ. ئوغۇل بالا 7 ياشقا كىرگەندە تاق ئاي ئىچىدە، ئادەتتە ئەتىياز، كۈز پەسىللىرىدە خەتنىسىنى قىلىدۇ.

قىرغىزلار يات مىللەتلەر بىلەن توي قىلىشنى يات كۆرىدۇ، قىزلىرىنىڭ يات قەۋملەرگە ياتلىق بولۇشىنى قاتتىق توسىدۇ. كېلىن تويى بولۇپ 3 كۈنگىچە قېينىئاتىسى بىلەن يۈز كۆرۈشمەيدۇ. كېلىن قېينىئاتىسى بىلەن يۈز كۆرۈشىدىغان چاغدا، يۈزىگە چۈمبەل تارتقان ھالدا قېينىئاتىسىغا ئەدەپ بىلەن ئېگىلىپ تەزىم قىلىدۇ، قېينىئاتىسى «يۈز كۆرۈشەيلى» دېگەندىن كېيىن يەڭگىسى چۈمبەلنى ئېچىۋېتىدۇ، شۇندىلا 2 سى يۈز كۆرۈشىدۇ.

§ 4. خۇيزۇلار

1. نوپۇسى

خۇيزۇلار يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدىلا ئىچكىرىدىن ئونسۇغا كېلىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللانغان، لېكىن خۇيزۇلارنىڭ كۆپ قىسمى 18 - ئەسىردىن كېيىن شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەيلەردىن كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان. گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) خۇيزۇ 589 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 0.58% نى ئىگىلىدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئونسۇدا 442 خۇيزۇ بار ئىدى.

60 - يىللاردىكى 3 يىللىق تەبىئىي ئاپەت مەزگىلىدە، گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەي خۇيزۇلىرى يەنە كەينى - كەينىدىن ئونسۇغا كەلدى. 1990 - يىل 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ناھىيىدىكى خۇيزۇلار 889 غا يەتتى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ناھىيە بازىرىدا، قالغانلىرى يېزا - مەيدانلاردا تۇرىدۇ.

ناھىيە بازىرىدىكى خۇيزۇلارنىڭ كۆپ قىسمى 50 - يىللاردا ھۆپىگەرلىك ۋە ھۈنەرۋەنلىك قىلاتتى. 70 - يىللاردىن كېيىن مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە، پەن - تېخنىكا ساھەلىرىدە ئىشلەيدىغانلىرى تەدرىجىي كۆپەيدى. يېزا - مەيدانىدىكىلىرى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق قىلىدى.

2. نىكاھلىنىش ۋە ئۆلۈم ئۇزىتىش ئادىتى

1) نىكاھلىنىش ئادىتى　خۇيزۇلاردا بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش ئومۇملاشقان. ئىلگىرى

نىكاھ ئىشلىرى ئاتا - ئانىلارنىڭ دېگىنى بويىچە بولاتتى، تويلۇق سېلىش، يېقىن تۇغقانلار توي قىلىش ئېغىر ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەركىن مۇھەببەتلىشىپ توي قىلىدىغان بولدى، كۆپىنچە تويلۇق سېلىش ئادىتى ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىدى، يېقىن تۇغقانلار ئارا توي قىلىدىغان ئەھۋالمۇ ئىلگىرىكىدىن ئازايدى.

تويغا 2 كۈن قالغاندا ئوغۇل تەرەپ قىزنىڭكىگە هورنان، گۈشلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ، بۇ «توينى سۆيلەش سوۋغىسى» دېيىلىدۇ. توي كۈنى قىز قىزىل كىيىم كىيىدۇ، بويىنى سۇغا سالىدۇ، بۇ «ئاندىن ئايرىلىش سۆيى» دېيىلىدۇ. ئوغۇل تەرەپ قىزنى كۆچۈرۈپ كېلىدۇ. قىز كۆچۈرگەندە قىز تەرەپ ئاتا - ئانىسى هايات، پەرزەنتى كۆپ، ئەر - خوتۇن ئىناق ئۇتتىدىغان كىشىلەرنى قوشۇپ ئەۋەتىدۇ. يېگىت تەرەپ دەرۋازىدىن يېگىتنىڭ هۇجرىسىغا قەدەر پايانداز سالىدۇ. قىزنىڭ ئاكىسى ياكى تاغىسى قىزنى ئايغىنى يەرگە تەككۈزمەي هۇجرىسىغا ئەكىرىپ قويىدۇ. 2 ئۆيلۈك مېهمانلار ئۆز ئارا سالام - سائەت قىلىشىپ بولغاندىن كېيىن نىكاھ ئوقۇلىدۇ. كەچلىك تاماقتىن كېيىن، بىر دېمەتلىك ياشلار هۇجرا قىزىتىدۇ. توي بولۇپ 3 كۈندىن كېيىن يېگىت قىز بىلەن بىللە قىزنىڭكىگە يۈز كۆرۈشكىلى بارىدۇ.

2) ئۆلۈم ئۇزىتىش ئادىتى خوتۇن-قىزلار مېيىتنى يەرلىككە كۆمىدۇ. ئادەتتە مېيىتنى شۇ كۈنىلا قويۇۋېتمەيدۇ. يەرلىككە قويۇشتىن بۇرۇن مېيىتنى يۇيىدۇ، نەچچە قات ئاق رەخت بىلەن كېپەنلەيدۇ، كېپەننىڭ بەدەنگە تېگىپ تۇرىدىغان قېتىغا زەپە ۋە كامغول سۈيىگە چىلانغان ئاق لاتا قىستۇرۇپ، ئەك ئۇستۇنكى قېتىغا ئايەت يېزىپ قويىدۇ. مېيىتنىڭ ئېغىز، بۇرۇن، قۇلاقلىرىغا گۈرۈچ تىقىپ قويىدۇ، بۇنى «ئۇ دۇنيالىق ئوزۇقى» دەپ ئاتىشىدۇ. ئاندىن مېيىتنى جىنازىغا سالغاندىن كېيىن، ياشلار كۆتۈرۈپ مەسچىتكە ئاپىرىدۇ، نامىزى چۈشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، يەرلىككە قويۇلىدۇ. يەرلىككە قويۇلغاندىن كېيىنكى ئۈچى، يەتتىسى، قىرقى، يۈزى، يىلى بولغان كۈنلىرى ئۆلۈم ئىگىسى ئادەتتە ئۆيىدە قۇرئان ئوقۇتىدۇ، نەزىرە قىلىدۇ. تۈپراق بېشىغا موللا تەكلىپ قىلىپ، 40 ياكى 100 كۈن قۇرئان ئوقۇتىدۇ.

3. كىيىم - كېچىكى، يېمەك - ئىچمىكى ۋە يۇرۇش - تۇرۇش ئادىتى

1) كىيىم - كېچىكى خوتۇن-قىزلىرى شاپاق دوپپا، ئالدى ئوچۇق كۆڭلەك، ئۇزۇن ئىشتان، ئاق پاپياق، كۆڭلەك ئۈستىگە جىلىتكە كىيىدۇ. ئاياللىرى يوملاق پوسما كىيىدۇ، قۇلىقىنى باستۇرۇپ رومال سالىدۇ. قىزلىرى يېشىل، ئوتتۇرا ياشلىقلىرى قارا، ياشانغانلىرى ئاق رومال سالىدۇ. خوتۇن-قىز ئاياللىرى كەك كالتە چاپان، ئۇزۇن ئىشتان كىيىدۇ. ياش چوكانلار كۆكرىكىگە گۈل كەشتىلىشتى، كىيىمىنىڭ گىرۋەكلىرىگە گۈللۈك جىيەك تۇتۇلىشتى، ئالتۇن، كۈمۈش، زىننەت بۇيۇملىرىنى تاقىلىشتى ياخشى كۆرىدۇ. 80 - يىللاردا ياشلار كاستىيۇم - بۇرۇلكا، كاستىيۇم - يوپكا كىيىدىغان، ياش ئاياللار يوپكا، ئىگىز پاشنىلىق ئاياغ كىيىم كىيىدىغان بولدى.

2) يېمەك - ئىچمىكى خوتۇن-قىزلارنىڭ ئاساسلىق غىزالىرى هورنان، مانتا، نان، جۇۋاۋا، چۆچۈرە، سۈيۇقئاش، لەغمەن، گاڭپەنلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. خوتۇن-قىزلارنىڭ پىنتائى بەك ئىچىشلىك بولىدۇ. مۇچ، پىياز، پەمىدۇر، پىدىگەن قاتارلىق كۆكتاتلارنى ئىستېمال قىلىدۇ، قوي، كالا، توخۇ، ئۆردەك گۆشلىرىگە بەك ئامراق. چاي دەملەپ ئىچىشنى ياخشى كۆرىدۇ. چوشقا، ئېشەك، ئىت، پاقا شۇنداقلا يىرتقۇچ هايۋان ۋە يىرتقۇچ قۇش، ئىت قاتارلىقلارنىڭ گۆشىنى يېمەيدۇ.

3) تۇرالغۇسى خوتۇن-قىزلارنىڭ ئۆيى خەنزۇلارنىڭكىگە ئوخشايدۇ، كۆپىنچە ئۆيلەرنىڭ ئالدى جەنۇبقا قارايدۇ، ئىشىك - دېرىزىلىرى چوڭراق بولىدۇ. كونا ئۆيلەرنىڭ تولىسى كېمەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق، 80 - يىللاردا سېلىنغانلىرىنىڭ تولىسى خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق.

4) يۇرۇش ئادىتى خۇيزۇلار تالا ـ تۈزگە چىققاندا كۆپىنچە ئىشەك ياكى ئات ھارۋىلىرىنى ئىشلىتىدۇ. 70 ـ يىللارغا كەلگەندە ۋېلىسىپىت ئاساسلىق قاتناش قورالى بولۇپ قالدى.

4. ھېيىت ـ ئايەملىرى

خۇيزۇلارمۇ باشقا مۇسۇلمان مىللەتلەرگە ئوخشاش روزا ھېيىت، قۇربان ھېيىتلارنى ئۆتكۈزىدۇ. ھېيىتنا ھەممە ئائىلە قۇربانلىق قىلىدۇ، ساڭزا، پوشكال سالىدۇ ۋە ھەر خىل ھايۋان شەكىلدىكى يېمەكلىكلەرنى پىشۇرىدۇ. ھېيىت كۈنلىرى بىر ـ بىرىنىڭكىنى ھېيتلىشىدۇ. چوڭلار مەسچىتكە بېرىپ ھېيىت نامىزىنى ئۆتەپ بولغاندىن كېيىن، زاراتلىققا چىقىپ، ئەجداتلىرىنىڭ تۇپرىقىنى يوقلايدۇ، ئاندىن ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنىلىرىنىڭكىنى ھېيتلايدۇ.

§ 5. باشقا مىللەتلەر

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى باشقا مىللەتلەر قازاق، موڭغۇل، مانجۇ، دۇڭشياڭ، جۇاڭزۇ، زاڭزۇ، سالا، مياۋزۇ، چاۋشيەن، تۇزۇ، تۇجيا، لىزۇ، گاۋشەن، دەيزۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ 1990 ـ يىلدىكى نوپۇسى 222 بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ %0.14 نى ئىگىلەيدۇ. ئۇلار ئاساسەن يېزا، مەيدانلارغا ئورۇنلاشقان.

قازاق، سالا، دۇڭشياڭلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئىسلام دىنى ئۇلارنىڭ ئۆرپ ـ ئادىتىگە خېلى چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن. موڭغۇل، مانجۇ، زاڭزۇلار بۇددا دىنى (لاما دىنى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) غا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ مىللەتلەرنىڭ كۆپ قىسمى ناخشا ئېيتىشقا، ئۇسسۇل ئويناشقا ماھىر، ھەممىسىنىڭ ئۆز تىل ـ يېزىقى بار.

Ⅲ باب

دىن

§ 1. ئىسلام دىنى

ئىسلام دىنىنىڭ ئونسۇغا قەشقەر ئارقىلىق گىرگىنىگە 600 يىل بولدى. 14 ـ ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئىسلام مۇرتىتى شەيخ جامالىدىن قەشقەردىن ئونسۇغا كېلىپ دىن تارقاتتى، ئۇ چاغتاي خانلىقىنىڭ بۇ يەردىكى خانى تۇغلۇق تۆمۈرنى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلدۇردى. ئاندىن تۇغلۇق تۆمۈرنىڭ چاقىرىقى بىلەن ئونسۇدىكى ئۇيغۇر، قىرغىز قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىشقا باشلىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ دىنىي ئېتىقادى قوغدالدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتى «سول» چىل خاتالىقنىڭ دەخلىسى ۋە بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىدى. 1979 - يىلدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىدە چىڭ تۇرۇلدى.

1. دىنىي زاتلار

1990 - يىلى ئۇنسۇدىكى كەسپىي دىنىي زات 435، بۇلار ئىچىدە ئاخۇن ۋە ئىمام 247، مەزىن 188، مۇرت 120 مىڭ. شۇ يىلى 3 - ئايدا ئۇنسۇ ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئىسلام دىنىنىڭ دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتىدىن 313ى قۇرۇلدى، ئۇلارغا 637 كىشى ئەزا بولدى.

ئۇنسۇ ناھىيىسىدىكى مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنىنىڭ ئىشان مەزھىپىدىن ئىدى، ئۇلارنىڭ دەرىجە تۈزۈمى چىڭ بولۇپ، ئېتىقاد قىلغۇچىلار ئىشان، خەلىپە، سوپى، ھاپىز، مۇرت دېگەن دەرىجىلەرگە بۆلۈنەتتى. مۇرت بولۇشتا ئىشانغا مۇتلەق ئىتائەت قىلىش، دىنى قائىدىلەرگە قاتتىق رىئايە قىلىش شەرت قىلىناتتى. مەسچىتلەردە ئاخۇن، ئىمام بولاتتى، ئۇ مەسچىتتىكى دىنىي پائالىيەتلەرنى باشقۇراتتى. ئۇنىڭدىن باشقا مەزىنمۇ بولاتتى، ئۇ ئىمامغا يارەملىشىپ دىنىي ئىشلارنى باشقۇراتتى. مىنگۇنىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) ناھىيە بازىرىدىكى خانىقادا 5 ئاخۇن، بىر ئىمام بولغان.

ئاخۇنلار 5 دەرىجىگە بۆلۈنگەن بولۇپ، ھەممىدىن چوڭى مۇپتىللا، 2 - دەرىجىلىكى سىدىق، 3 - دەرىجىلىكى موللا ياقۇپ، 4 - دەرىجىلىكى ئىبراھىم، 5 - دەرىجىلىكى ئوسمان قاسىم ئىدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىمامىلىق قىلاتتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دىنىي تەشكىلاتلاردىكى يۇقىرى قاتلام زاتلار ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى، ۋەتەن بىرلىكىنى قوغداش قاتارلىق جەھەتلەردە تۆھپە قوشتى.

2. دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرى

1949 - يىلى ناھىيىدە چوڭراق مەسچىتتىن 19 ى بار ئىدى. 1956 - يىلى چوڭ مەسچىت 139غا، كىچىك مەسچىت ياكى دىنىي پائالىيەت ئورنى 446 گە يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، مەسچىتلەرنىڭ كۆپ قىسمى چېقىۋېتىلدى، بىر قىسمى ئۇزۇن مەزگىل رېمونتسىز قېلىپ ئۇرۇلۇپ چۈشتى. 1976 - يىلىغا كەلگەندە 21 مەسچىت قالدى. 1979 - يىلدىن بۇيان، ھۆكۈمەتنىڭ پۇل ئاجرىتىپ بېرىشى، جامەئەتنىڭ پۇل توپلىشى بىلەن مەسچىتلەر رېمونت قىلىندى. 1990 - يىلى ناھىيىدىكى چوڭ مەسچىتلەر 141 گە، باشقا كىچىك مەسچىت ياكى پائالىيەت ئورنى 195 كە يەتتى. ئۇلاردىن مەشھۇرراقى كونا بازاردىكى خانىقا. ئۇ ناھىيە بازىرىنىڭ خوتەن ساريىي كوچىسىدا بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 1 - يىلى (1821 - يىلى) سېلىنغان. مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) موللا ناسىر دامولا جامائەتتىن پۇل توپلاپ كېڭەيتىپ سالدۇرغان، ئۇنىڭ كۆلىمى ئون نەچچە مو بولۇپ، ناھىيىدىكى ئەڭ چوڭ مەسچىت ئىدى. لېكىن 1972 - يىلى ئوت كېتىپ كۆيۈپ كەتتى. 1983 - يىلى مۇھەممەد ئىمىن، ئالىم قارى ھاجى، ئەلى قارىلار باش بولۇپ، جامائەتتىن يىغىلغان پۇل ۋە ھۆكۈمەت ئاجرىتىپ بەرگەن پۇلدىن پايدىلىنىپ، ئەسلى ئورنىنىڭ يېنىغا 1444 كۋادرات مېتىرلىق يېڭى مەسچىت سالدۇردى. بۇ مەسچىت پەشتاق ۋە ھويلا دەپ ئىككى قىسمىغا بۆلىنىدۇ، پەشتاقنىڭ ئېگىزلىكى 17 مېتىر، خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق، تامغا سىرلىق كاھىش چاپلانغان ھەم مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە نەقىشلەر چېقىرىلغان. ھويلىسىدا چوڭ زال بولۇپ، 3000 نادەم سىغىدۇ، ئىمامى ئالىم قارى ھاجى.

3 . دىنى پائالىيەتلەر

مۇسۇلمانلار كۈنىگە 5 ۋاق نامار (بامدات، پېشىن، دىگەر، شام، خۇپتەن) ، ھەپتىدە بىر قېتىم جۈمە نامىزى ئوقۇيدۇ. جۈمە كۈنى مۇسۇلمانلار ئازنا مەسچىتكە بېرىپ ئىمامنىڭ باشچىلىقىدا نامار ئوقۇيدۇ، ئىمام تەبلىق قىلىدۇ.

ھەج پائالىيىتىنىڭ تارىخى ئۇزۇن. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلگەنلەر بولغان. مىنگو دەۋرىدە ھەج پائالىيىتى تېخىمۇ ئەۋج ئالغان. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) دىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ھەجگە بارغانلار 12 گە يەتكەن. 1984 ـ يىلدىن 1990 ـ يىلغا قەدەر 18 كىشى ھەج قىلىپ ھاجى بولۇپ كەلدى.

ناھىيە بويىچە 1990 ـ يىلدىكى مەسچىتلەر

جەدۋەل: 29 — 1

يېزا، بازار، مەيدان	جايلاشقان ئورنى	سانى	يېزا، بازار، مەيدان	جايلاشقان ئورنى	سانى
ئونئۆ بازىرى	ئەشمە بۇلاق كوچىسى	2	ئوخۇلا يېزىسى	توخۇلا كەنتى	3
	كونا بازار	2		قورۇل كەنتى	7
	قۇم دەرۋازا	1		يۇقارقى سۇبۇلاق كەنتى	3
	سالقۇ ئالدى يولى	1		داخان كەنتى	1
	يەڭگە بويى	1		خالىۋاپ كەنتى	5
	توپقان	1		تۇغچى كەنتى	1
	دەپسەن	1		تاقتاق تۇگمەن كەنتى	1
	مەپىخانا	1		تۆۋەنكى قۇرباغ كەنتى	1
	ئېقىنبۇيى	2		ئويتۇگمەن كەنتى	1
	كۈنچىمەھەللە	1		تۆۋەنكى سۇ بۇلاق كەنتى	5
	جۇگازچى	1	توشۇق يېزىسى	چودار كەنتى	4
	غەزنەھويلا	1		تۇمشۇق كەنتى	2
	دېھقانچىلىق	1		يۇقارقى سىرىم كەنتى	3
	مىسكەر بازىرى	2		يۇقارقى توقاي كەنتى	2
	بارباغ كوچىسى	1		يۇقارقى تاغاق كەنتى	3
	تاختا كۆۋرۈك	1		تۆۋەنكى سىرىم كەنتى	1
	ئودىيا	1		تۆۋەنكى تاغاق كەنتى	3
	تۆز بازىرى كوچىسى	1		تۆۋەنكى توقاي كەنتى	4

تۈمشۇق بېزىسى	پاۋانلا كەنتى	4
	لەڭگەر كەنتى	4
چاغراق بېزىسى	بەككە ئېرىق كەنتى	3
	قاراسا كەنتى	6
	چاغراق كەنتى	5
	سۇ ياقىسى كەنتى	2
	دەپتەر كەنتى	4
	گۈلباغ كەنتى	8
	چىگدە كەنتى	1
	قاراسا كەنتى	1
تارال بېزىسى	تۆۋەنكى مەكىت كەنتى	7
	قاشبويى كەنتى	5
	يۇقارقى مەكىت كەنتى	4
	باغچى ئېرىق كەنتى	4
	پىياچى كەنتى	3
	جەگچى كەنتى	1
	يىرما كەنتى	5
	ئۈستەڭبويى كەنتى	2
	تۈرىەت كەنتى	5
	ئۈرچى تۆۋەن مەھەللە كەنتى	3
	شاختۈر كەنتى	4
	ئاقخانقا كەنتى	4
	تېگىشېرىق كەنتى	1
	كۆلتوغراق مازار	1
	كۆنچىشېرىق كەنتى	1
گۈلئاۋات بېزىسى	گۈلئاۋات كەنتى	3
	گۈلئېرىق كەنتى	2
	باغچى كەنتى	5
	مەھەللە ئېرىق كەنتى	1
	چىگتۈمۈر كەنتى	2
	بوستانتوغراق كەنتى	2
	تىگىن كەنتى	2
	ئاقتۈستەك كەنتى	2
	مېلىكئېرىق كەنتى	3
	سېغىزلىق كەنتى	2
	چاچلىق كەنتى	2
	يېڭىشېرىق كەنتى	2
قىزىل بېزىسى	چىكىت كەنتى	3
	ئەركىنتۈر كەنتى	6
	باشاقچى كەنتى	3
	ئوقتېرەك كەنتى	4

قىزىل بېزىسى	يىرما كەنتى	5
	غوللۇق كەنتى	3
	جاغدا كەنتى	3
	ئوغلۇن كەنتى	4
	پامان كەنتى	3
	قالىق كەنتى	2
	قاراسار كەنتى	2
ئىشلەمچى بېزىسى	قىزىلدۆڭە كەنتى	3
	ئىشلەمچى كەنتى	2
	قويچى كەنتى	4
	ئاقتوغراق كەنتى	3
	سىيەك كەنتى	2
	قايلو كەنتى	3
	سۇلۇا كەنتى	3
	ئىلەك كەنتى	1
	ئاقتىچى كەنتى	3
	چاڭگاك كەنتى	2
	بەشمەرەك كەنتى	3
مەيدان، قېرىسلار	ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى	9
	شالچىلىق مەيدانى	10
	جام ئورمانچىلىق مەيدانى	7
	چاچلىق چارۋىچىلىق قېرىسى	2
	بوزدۆلەك چارۋىچىلىق قېرىسى	5
	تاغلاق چارۋىچىلىق قېرىسى	6
	ساۋاپچى چارۋىچىلىق قېرىسى	7
جام بېزىسى	يۇقارقى جام كەنتى	4
	تۆۋەنكى جام كەنتى	2
	ئارالباغ كەنتى	2
	قارا بويۇن كەنتى	1
	تۆۋەنكى تۆمەن كەنتى	5
	ۋەخپە كەنتى	3
	يۇقارقى تۆمەن كەنتى	4
	لەڭگەر كەنتى	2
	دۆڭا كەنتى	1
	قازانئاسما كەنتى	3
	قاشئېرىق كەنتى	3
بوزدۆلەك بېزىسى	قىزىلبۇلاق كەنتى	1
	بوزدۆلەك كەنتى	2
	تىكەنقورۇق كەنتى	1
	ئاقبۇلاق كەنتى	1
	بايلىقئاتا كەنتى	1

2 § . بۇددا دىنى

بۇددا دىنىنىڭ ئونىۋغا قاچان تارقالغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات يوق، مىلادىيە 3 - ئەسىردىلا بۇددا دىنىنىڭ ھىنايانا (كىچىك كۆلۈڭگۈ) مەزھىپى كىرگەن بولۇشى مۇمكىن. بۇددا ئۇستازى كوماراجىۋا ئونىۋدا بۇددا نومىدىن تەپسىر ئېيتقان. 13 - ئەسىردە ئىسلام دىنى كىرگەندىن كېيىن، بۇددا دىنى زاۋاللىققا يۈز تۇتقان. «بۇيۇك تاڭ دەۋرىدىكى غەربىي يۈرت خاتىرىسى»دە: «تاپچارا ئېلى (ھازىرقى ئونىۋ) نىڭ پايتەختىدە نەچچە 10 ساڭرام، 1000 دىن ئارتۇق راھىب بار» دەپ خاتىرىلەنگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلاردىن خەنزۇلارلا قالغان. بۇددا دىنىغا خاس ئىمارەتتىن لۆڭۈڭ بۇدخانىسىلا بولغان. مىنگو دەۋرىدە خەنزۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئاقسۇغا كۆچۈپ كىرىپ كەتكەنلىكتىن، بۇددا دىنى كۈندىن - كۈنگە ئاجىزلاشتى. 1949 - يىلدىن كېيىن، بۇتخانا چېقىۋېتىلدى، بۇددا دىنى پائالىيىتىمۇ ئاساسىي جەھەتتىن يوقالدى، لېكىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى خەنزۇلارنىڭ ئىنتايىن ئاز ساندىكى ياشانغانلىرى يەنىلا بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

3 § . خرىستىئان دىنى

خېنەن، خۇنەن، گەنسۇ، شەندۇڭ، شاڭخەي قاتارلىق ئۆلكە، شەھەرلەردىن 1960 - يىلدىن كېيىن خىزمەت تەقسىماتى بويىچە ئونىۋ ناھىيىسىگە كەلگەنلەرنىڭ ئاز بىر قىسمى ئۆز يۇرتىدا خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئىكەن. ئەينى ۋاقىتتا مۇرتىلار ئىنتايىن ئاز، ئونىڭ ئۈستىگە يېڭا، كەنت، مەيدانلاردا تارقاق ئولتۇراقلاشقانلىقى، چېركاۋ ۋە باشقا پائالىيەت سورۇنلىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ پائالىيەتلىرى ئۆز ئۆيىدە بولۇپ كەلگەن.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، خرىستىئان مۇرتىلىرىنىڭ نورمال دىنى پائالىيەتلىرى توختاپ قالدى.

1979 - يىلدىن كېيىن، ئۇلارنىڭ نورمال دىنىي پائالىيەتلىرى ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى. 1989 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىدىكى خرىستىئان دىنى ئىشلىرىغا تاڭ يۈەنىۋ مەسئۇل بولدى. خرىستىئان دىنى پائالىيەتلىرى يەكشەنبە كۈنىدىكى ئىبادەت، چارشەنبە كۈنىدىكى دۇئا - تىلاۋەت، جۈمە كۈنىدىكى ئىنجىل ئوقۇش قاتارلىق يىغىلىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بازار ئىچىدىكى خرىستىئان مۇرتىلىرى تاڭ يۈەنمۇنىڭ ئۆيىدە، شالچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى قاتارلىق ئورۇندىكىلىرى ئۆيى ئازادىرەك مۇرتىنىڭكىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدى. رىياسەتچى ئاۋۇال ئىنجىل ئوقۇيدۇ، دۇئا - تىلاۋەت قىلىدۇ، ئاندىن مۇرتىلارغا ئىنجىلنى چۈشەندۈرىدۇ. خرىستىئان مۇرتىلىرىنىڭ ئېتىقادى ۋە نورمال دىنىي پائالىيەتلىرى دۆلەتنىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە پارتىيەنىڭ دىنىي سىياسىتى بويىچە قوغدىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە خرىستىئان مۇرتى 130 ئەتراپىدا بولۇپ، ئۇلار ئىچىدە ئىشچىلار، دېھقانلار، ئوقۇتقۇچىلار ۋە دوختۇرلار بار.

V باب

دىن ئىشلىرى

§ 1 . دىنىي سىياسەت

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، فېئودالىلىق دىنىي ئىمتىياز ۋە ئېزىش، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش تۈزۈمى بىكار قىلىندى، دىنىي تونۇغا ئورۇنلۇۋالغان ئەكسىلئىنقىلابچىلار ۋە بۈزۈق ئۇنسۇرلار پاش قىلىندى ۋە ئۇلارغا زەربە بېرىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى تەشۋىق قىلدى ۋە يولغا قويدى، دىنىي زاتلارغا قارىتا قولغا كەلتۈرۈش، ئىتتىپاقلىشىش، تەربىيە بېرىش فاكتورىنى قوللىنىپ، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلار بىلەن ئىتتىپاقلاشتى. دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچىلار سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردە ئازاد بولۇپ قەد كۆتۈرۈش بىلەنلا قالماي، دىنغا ئەركىن ئېتىقاد قىلىش ھوقۇقىدىن بەھرىمەن بولۇشقا باشلىدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بولۇپمۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتى توسقۇنلۇققا ۋە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، ھەتتا دىنغا ئېتىقاد قىلغۇچىلارنىڭ نورمال دىنىي پائالىيەتلىرىمۇ چەكلەندى، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلارنىڭ بەزىلىرى ئۇستىدە ناھەق، يالغان، خاتا دەلو تۇرغۇزۇلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتى تەدرىجىي ئەسلىگە كەلدى. ئۇنسۇ ناھىيىسى پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرىنى ئېچىۋېتىپ، دىنىي زاتلارنى قولغا كەلتۈرۈش، دىنىي زاتلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىش، دىنىي زاتلارنى تەربىيىلەش، دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان - قىلمايدىغان ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش قاتارلىق جەھەتلەردە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى. 5 دىنىي زاتنى ئاقلىدى، شەھەرگە قايتىپ كىرگەن 10 دىنىي زاتنى ئورۇنلاشتۇردى، 11 مىڭ يۈەن تۇرمۇش قوشۇمچە يارەم پۇلىنى تولۇقلاپ بەردى. 1983 - يىلدىن ئىلگىرى تۇرمۇش خىراجىتى بېرىلىدىغان كەسپىي دىنىي زات 31 بولۇپ، ئۇلارغا ھەر يىلى 8740 يۈەن بېرىلگەنىدى، 1990 - يىلى ئۇلار 66 گە، بېرىلىدىغان تۇرمۇش خىراجىتى 44 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ئەڭ ئاز بېرىلگەنلەرگە 50 يۈەندىن، ئەڭ جىق بېرىلگەنلەرگە 107 يۈەن بېرىلدى. دىنىي زاتلاردىن ئالىم قارى ھاجى، مۇھەممەت ئىمىن، ئابدۇرېھىم، ئىمىن قارى ھاجى، مەملىكەتلىك ئىسلام جەمئىيىتى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، 19 دىنىي زات ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسىگە ئوخشاش ۋەزىپىلەرنى ئۈتەۋاتىدۇ؛ 32 دىنىي زات ناھىيىلىك، يېزىلىق خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى.

§ 2 . دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا ئامبال (مىنگو دەۋرىدە ھاكىم) ۋە يېزا باشلىقى مەسئۇل ئىدى. ئۇ چاغدا ھۆكۈمەت بىلەن دىن ئايرىلمايتتى.

50 - يىللاردىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى دىن ئىشلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى مۇھىم ئىشلار كۈن تەرتىپىگە كىرگۈزدى. 1985 - يىلى مىللەت - دىن ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىدارە دىنىي خىزمەتلەرنى ئاكتىپ ھەم سالماق ئىشلەپ، يىللىق ئۈگىنىش گۇرۇپپىسى تەشكىللەش، قەرەللىك ھالدا سۆھبەت ئۇتكۇزۇپ تۇرۇش ۋە ئائىلىلەرنى زىيارەت قىلىشقا ئوخشاش يوللار ئارقىلىق دىنىي زاتلارغا ۋەتەنپەرۋەرلىك، سوتسىيالىزم، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ۋەتەن بىرلىكىنى قوغداش تەربىيىسى، ۋەزىيەت ۋە سىياسەت، دېموكراتىيە ۋە قانۇنچىلىق تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلىپ، ئۇلارنى ئەھۋالىنى ئۇقۇش، سىياسەتنى چۈشىنىش، كۆڭ چىقىرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى ھەم ئۇلار بىلەن باراۋەرلىك ئاساسىدا كېڭىشىپ، ھەمكارلىشىپ بىرلىكتە ئىشلىدى.

ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى 1983 - يىلى بىرلىك سەپ بۆلۈمى ۋە دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ «مەسچىتلەر ۋە دىنىي پائالىيەتلەرگە بولغان مەمۇرىي باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ھەققىدە» بىر نەچچە كۇنكرېت بەلگىلىمە توغرىسىدىكى دوكلاتى»نى تەستىقلىدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي كومىتېتى 1990 - يىل 6 - ئايدا «دىنىي پائالىيەتلەرگە بولغان رەھبەرلىك ۋە باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، دىنىي پائالىيەتلەرنى قانۇن ئىزىغا سېلىش توغرىسىدا قارار» چىقاردى، 31 مەسچىتتە دېموكراتىك باشقۇرۇش ھەيئىتى قۇرۇلدى ھەم مەسچىتنى ئاخۇنغا مۇددەتگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئورنىتىلدى. ئاخۇنلار كەسپىي جەھەتتىن قەرەللىك سىنىلىپ، ئاخۇنلۇقنىڭ مۇددەسىدىن چىقالمىغانلار ۋاقتىدا ئاخۇنلۇقتىن ئېلىپ تاشلاندى، ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رولى تولۇق جارى قىلدۇرۇلدى، «ئونىۋ ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ 1 - سائىلىق ئومۇمىي يىغىنىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى»دە ھەر مىللەتتىن بولغان ئىسلام جەمئىيىتى ئەزالىرىنىڭ قانۇن - ئىنتىزامغا رىئايە قىلىشتا نەمۇنە بولۇشى، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتى بويىچە ھەر قانداق كىشىنى بولۇپمۇ 18 ياشتىن كىچىك بالىلارنى دىنغا كىرىپ، مەسچىتكە بېرىپ قارىلىقتا ئوقۇشقا مەجبۇرلاشقا يول قويۇلمايدىغانلىقى، شەخسلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا دىنىي مەكتەپ ئېچىشىغا رۇخسەت قىلىنمايدىغانلىقى، مەمۇرىي ئىشلار، ئەدلىيە، ماۋارىپ ۋە نىكاھ ئىشلىرىغا ئارىلىشىشقا يول قويۇلمايدىغانلىقى، بىكار قىلىنغان فېئودالىلىق دىنىي ئىمتىياز ۋە ئىكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە يول قويۇلمايدىغانلىقى، دىندىن پايدىلىنىپ، پارتىيە رەھبەرلىكىگە ۋە سوتسىيالىزم تۈزۈمىگە قارشى تۇرۇشقا، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق سېلىشقا يول قويۇلمايدىغانلىقى، پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ «غازات تارىخى»نى سۆزلەپ، مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە بۆلگۈنچىلىك سېلىشقا، دىنىي ئەسەبىيلىكنى قوتۇرتىشقا يول قويۇلمايدىغانلىقى، فېئودالىلىق خۇراپاتلىققا ۋە ئالدامچىلىق، زىيانكەشلىك قىلىشقا ياتىدىغان باخشىلىق، داخانلىققا ئوخشاش پائالىيەتلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە يول قويۇلمايدىغانلىقى، ۋىلايەت، ناھىيە ئاتلاپ مازار، گۈمبەزلەرنى تاۋاپ قىلىش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىشقا يول قويۇلمايدىغانلىقى تەكىتلەندى.

1990 - يىلى 3 — 5 كۈنلۈكتىن 4 قارار كۇرس ئېچىلىپ، 432 كىشى تەربىيىلەندى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش دىنىي زاتلارنىڭ قەرەللىك سىياسىي ئۈگىنىش تۈزۈمىنى ئورناتتى، شەھەر ئىچىدىكىلەر ھەپتىدە بىر قېتىم، يېزا، مەيدانلاردىكى ئاخۇنلار ئايدا بىر قېتىم يىغىلىپ ئۈگىنىش قىلىدىغان بولدى.

ئوتتوزىنچى قىسىم

مەنسۇي مەدەنىيەتنىڭ قۇرۇلۇشى

ئونتۇزىنچى قىسىم

مەنسۇى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى

سوتسىيالىستىك مەنسۇى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىگە سىڭگەن. ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى ماددىي مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشى بىلەن مەنسۇى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشىنى تەڭ تۇتۇش قائىدىسىنى ئېغىشمايلا ئىزچىللاشتۇرۇپ، پارتىيەنىڭ ئاساسىي لۇشىيەنى تەربىيىسىنى، 4 ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇش تەربىيىسىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك، كوللېكتىۋىزملىق ۋە سوتسىيالىزمدا چىڭ تۇرۇش تەربىيىسىنى بوشاشمايلا ئېلىپ باردى. كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىا ئارىسىدا ماركسىزملىق مىللەت قارىشى، دىن قارىشى ۋە ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش توغرىسىدىكى تەربىيىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ۋە ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش توغرىسىدىكى تەربىيىنى قانات يايدۇرۇپ، كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ، ھەرمىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسىنىڭ سوتسىيالىستىك ئېتىقادىنى يەنسۇ چىڭىتىپ، بازار - يېڭا بازارلىرىنى سوتسىيالىستىك ئىدىيە بىلەن ئىگىلەپ، سوتسىيالىزمنىڭ بىر ئۆلاد «غايىلىك، ئەخلاقلىق، مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزاملىق» قۇرغۇچىلىرىنى يېتىشتۇرۇپ، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىنى ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن پۈختا ئىدىيۇى ئاساس ياراتتى.

I - باب

ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى

§ 1 . ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇش

ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ھەرمىللەت خەلقى قېتىمالىزمغا، زۇلۇمغا قارشى تۇرۇپ، ئەركىنلىك ۋە ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدىكى ئۇزاق كۈرەش داۋامىدا، چوڭقۇر ۋەتەنپەرۋەرلىك مۇھەببىتىنى يېتىشتۇرۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ۋە زېمىن پۈتۈنلۈكىنى قوغداش ئۈچۈن تۆھپە قوشتى. ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇشنى مەنسۇى مەدەنىيەتلىك قۇرۇلۇشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىگە تارىختا ۋەتەننى قىزغىن سۆيگەن قەھرىمانلارنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى دائىم تەشۋىق قىلىپ كەلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 23 ـ يىلى (1758 ـ يىلى) توپىلاڭ كۆتۈرگەن كىچىك خوجا خوجاجاھان قوشۇننى باشلاپ جەنۇبقا قېچىپ ئاقسۇدىن ئۆتكەندە، ھەرمىللەت خەلقى بىر نىيەتتە ئىتتىپاقلىشىپ شەھەر دەرۋازىسىنى تاقىۋالدى. خوجاجاھان شەھەرگە ھۇجۇم قىلغاندا، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ باتۇرانە قارشىلىقىغا ئۇچراپ، نۇرغۇن ئادىمىدىن ئايرىلىپ، تېرە ـ پېرەن بولۇپ قېچىپ كەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 6 ـ يىلى (1826 ـ يىلى) 9 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، جاھانگىر خوجا 6000 دىن ئارتۇق توپىلاڭچى باندىتنى توپلاپ، قۇمباش دەرياسىدىن ئۆتۈپ، ئاقسۇ شەھىرىگە ھۇجۇم قىلدى، ھەرمىللەت ئامما پائال تۇرۇپ قوشۇن تەشكىللەپ ئۇرۇشقا قاتنىشىپ، ئىتتىپاقلىشىپ جەڭ قىلدى. قارا شەھەردىكى نۇرغۇتلار بىلەن خوشۇت خەلقى ھەربىي قورال ـ ياراغ ۋە ئات تەييارلاپ، 1000 نەچچە كىشىلىك قوشۇن تەشكىللەپ، ئاقسۇغا كېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشتى؛ شايارىدىن 300 دىن ئارتۇق ئۇيغۇر قوشۇن بولۇپ تەشكىللىنىپ ئاقسۇغا كېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشتى. كۇچا قاتارلىق جايلارىدىكى ئاشلىق توشۇغۇچى ھەرمىللەت ئامما تەڭرىتاغىدىكى تىك قىيالىق، تېيىلغاق مۇز داۋاندىن يول ئېلىپ، كۇرمىك خەۋپ ـ خەتەرنى يېڭىپ، ھەربىر ئادەم 50 جىڭدىن ئاشلىقنى يۈدۈپ، ھەربىي ئاشلىق، ھەربىي لازىمەتلىك قاتارلىق ئۇرۇش ئەشيالىرىنى ئۆزۈلدۈرمەي ئاقسۇغا توشۇپ تۇردى. پەقەت كۇچادىنلا 1000 خەلق ئىشچىسى سەپەرۋەر قىلىندى، كۇچا خەلقى 200 ھارۋا، 500 ئات، 2500 كالا ۋە ئېشەك ئىتىانە قىلىپ، نۇرغۇن ھەربىي ئاشلىق توشۇپ بەردى.

9 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى ئارمىيە بىلەن خەلق توپىلاڭچى باندىتلار بىلەن 2 سوتكا شىددەتلىك جەڭ قىلىپ، 1000 دىن ئارتۇق باندىتنى يوقىتىپ، باندىتلارنى تارمار قىلىپ، قۇمباش دەرياسى ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈردى. شۇنىڭ بىلەن ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداپ قالدى، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى يەنمۇ كۈچەيتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 3 ـ يىلى 12 ـ ئاي (1865 ـ يىل 1 ـ ئاي) دا، ياقۇبېگ تاجاۋۇزچى ئارمىيىسى جەنۇبىي شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلغاندا، ئۇنىڭ خەلقى ئۇلارغا باتۇرلۇق بىلەن زەربە بەردى. گۇاڭشۈ 3 ـ يىلى (1877 ـ يىلى) ياقۇبېگنىڭ قالدۇق كۈچلىرى مەغلۇپ بولۇپ چېكىنگەندە، ئۇنىڭ خەلقى ئۇلار بىلەن بىللە غەربكە كۆچۈشنى رەت قىلدى.

مىنگونىڭ 28 — 31 ـ يىللىرى (1939 — 1942 ـ يىللىرى) جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى چېڭ جيۇكې، چيەن پىڭلار پارتىيىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن شىنجاڭغا كېلىپ ئۇنىڭ ناھىيىسىدە ئىشلىگەندە، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى مۇنەۋەرزلىكتىن قۇتقۇزۇشنى مەركەز قىلغان ۋەتەنپەرۋەرلىك تەشۋىقات ـ تەربىيىسىنى كەڭ ئېلىپ باردى، ئەدەبىيات ـ سەنئەت پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىش، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى مۇنەۋەرزلىكتىن قۇتقۇزۇش مەزمۇنىدىكى ئويۇنلارنى قويۇش، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش مەزمۇنىدىكى «سەرگەردانلىق تراگېدىيىسى»، «قىلىچ مارشى»، «پىدائىيلار مارشى»، «بىز تەيخاك تېغىدا»، «گومىنداڭ ـ كومپارتىيە ھەمكارلىقى ناخشىسى» قاتارلىق ناخشىلارنى ئۆگىتىش ئارقىلىق ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ـ ۋەتەننى سۆيۈش قىزغىنلىقىنى ئۇرغۇتتى. چېڭ جيۇكې يەنە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مەزمۇندىكى دراما يېزىپ ھەمدە ئۇنىڭدا رول ئېلىپ، خەلقنى دۈشمەنگە غەزەب ياغدۇرۇپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا يارەدەم بېرىشكە ئۈندىدى.

مىنگونىڭ 28 ـ يىلى (1939 ـ يىلى) 9 ـ ئايدا، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، ئاقسۇ رايونىنىڭ مەمۇرىي باشلىقى خۇاڭ مىنفۇ (خۇاڭ فوچىڭ) «18 ـ سىنتەبىر ۋەقەسى»نىڭ 8 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن 483 ـ نومۇرلۇق پەرمان چىقىرىپ، ئۇنىڭ قاتارلىق ناھىيىلەرنى ۋەتەن ئار ـ نومۇسقا قالغان كۈننى خاتىرىلەشكە بۇيرۇدى. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ناھىيىسىدە خاتىرىلەش يىغىنى ئېچىلىپ، يىغىنغا قاتناشقان ئىدارە، جامائەت تەشكىلاتلىرى، مەكتەپ ۋە يېزا ـ كەنتلەرنىڭ باشلىقلىرىغا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇشنىڭ داۋاللىرى سۆزلەندى.

مىنگونىلىق 26 - يىلى (1337 - يىلى) نىلى ئاخىرىدا، ئونىۋ ناھىيىسىدە خەلقنىلىق ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئارقا سەپ يارداەم ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. بۇ ئۇيۇشما خەلقنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىشانە توپلاشقا قوزغىتىپ، بىر ناھىيە بىر ئايروپىلان تەقدىم قىلىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. مىنگونىلىق 34 - يىلى (1945 - يىلى) غىچە بۇ ناھىيە 2 ئايروپىلان ئىشانە قىلىپ، بۇلارغا «شىنجاڭ ئونىۋ ناھىيىسى 1 - نومۇر، 2 - نومۇر» دەپ نام قويىدى. ناھىيىدىكى بىر دىنىي زات قازا قىلىش ئالدىدا ئوغلى ساقى ئاخۇنغا ئۆزىنىلىق ھەج قىلىشقا تەييارلىغان 1250 تەڭگىسىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئالدىنقى سەپتە ئۇرۇش قىلىۋاتقان كوماندىر - جەڭچىلەرگە ئىشانە قىلىشنى تاپىلىدى. موللا ئەمەت قاتارلىقلار 3666 يۈەن (شىنجاڭ پۇلى) ئىشانە قىلدى.

§ 2 . ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىنى كۈچەيتىش

50 - يىللارنىلىق باشلىرىدىكى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە يارداەم بېرىش ھەرىكىتىدە، ئونىۋ ناھىيىسىنىلىق بازار - يېزىلىرىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. كادىرلار، ئىشچىلار، دېھقان - چارۋىچىلار ۋە بارلىق پارتىيە ئەزالىرى ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى تۈزۈشكە قاتناشتى. دېھقانلار ئۆزلۈكىدىن تەشكىللىنىپ 23 لاپقۇتلىشىش ئەترىتى قۇرۇپ، 300 مو بوز يەر ئېچىپ، ئۇنىڭدىن ئالغان ئاشلىقنى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە يارداەم بېرىش ئالدىنقى سەپنىڭ ئىشانە قىلدى. 1951 - يىل 10 - ئايغىچە ناھىيە بويىچە ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە يارداەم بېرىشكە 14 مىڭ 100 يۈەن پۇل ئىشانە قىلىندى.

1969 - يىلى بۇ ناھىيە تۇرلۇك دوكلات يىغىنلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، كۆرەش قەھرىمانلىرىنى جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىدا بولغان قوغدىنىش - قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشىدا كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىن پۈتۈنلۈكىنى قوغداش يولىدا باتۇرانە كۆرەش قىلغان ئىش ئىزلىرىنى سۆزلەپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ باردى.

1963 — 1974 - يىلغىچە ناھىيىنىلىق بازار - يېزىلىرىدا كۆپ قېتىم يىغىلىش ئۆتكۈزۈلۈپ، سوۋېت ئارمىيىسىنىلىق زېمىنىمىزغا كۆپ قېتىم تاجاۋۇز قىلىپ، قانلىق ۋەقە پەيدا قىلغان جىنايى قىلمىشلىرى غەزەب بىلەن ئەيىبلىنىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى.

1977 - يىلى جۇڭگو - ۋېيتنام قوغدىنىش - قايتۇرما زەربە بېرىش ئۇرۇشى باشلانغاندىن كېيىن، كۆرەش قەھرىمانلىرى دوكلات بېرىشكە تەكلىپ قىلىنىپ، ناھىيىدىكى كادىرلار ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر قەھرىمانلارنىلىق ئىش ئىزلىرىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

Ⅱ باب

لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى

1963 - يىل 3 - ئايدىن باشلاپ، ئونىۋ ناھىيىسىدىكى ياشلار - ئوسمۇرلەر ئارىسىدا لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە 163 ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش 45 گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ، لېي

فېڭنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى تەشۋىق قىلدى، 174 سان قارا دوسكا گېزىتى ۋە تام گېزىتى چىقاردى.

1964 - يىلى لېي فېڭدىن ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى 89 غا، ئۇنىڭغا قاتناشقان ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش 528 گە يەتتى. ئۇلار خالىسانە ئەمگەك يولى بىلەن 4963 تۇپ كۆچەت تىكتى، 597 مو بوز يەر ئاچتى، 72 مو يەر ھەيدىدى، 17.51 كىلومېتىر ئۆستەڭ چاپتى.

1966 - يىلى لېي فېڭدىن ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى 193 كە، ئۇنىڭغا قاتناشقان ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش 891 گە يەتتى. ئۇلار خالىسانە ئەمگەك يولى بىلەن 75 تونىنا ئەخلەت توشۇدى، 15.6 كىلومېتىر ئۆستەڭ چاپتى، 3694 تۇپ كۆچەت تىكتى؛ 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىغان ئائىلىلەرگە 674 ئادەم (قېتىم) سۇ توشۇپ، 13 ھارۋا ئوتۇن يەتكۈزۈپ بەردى؛ قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ 93 مو يېرىنى ھەيدەپ بەردى.

1972 - يىلى لېي فېڭدىن ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى 268 گە، ئۇنىڭغا قاتناشقان ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش 1723 كە يەتتى. ئۇلار رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىدىن 1431 نى تەقدىم قىلدى، 179 رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش گۇرۇپپىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەردى؛ خالىسانە ئەمگەك يولى بىلەن 814 مو يەرنى تۈزلىدى، 34.91 كىلومېتىر ئۆستەڭ چاپتى ۋە رېمونت قىلدى، 789 قېتىم تازىلىق قىلدى، 131 تونىنا ئەخلەت توشۇدى.

1980 - يىلى لېي فېڭدىن ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى 341 گە، ئۇنىڭغا قاتناشقان ئىتتىپاق ئەزاسى ۋە ياش 2324 كە يەتتى. ئۇلار خالىسانە ئەمگەك يولى بىلەن 7894 تۇپ كۆچەت تىكتى، 23 تونىنا ئوغۇت توپلىدى، 43.12 كىلومېتىر ئۆستەڭ چاپتى ۋە رېمونت قىلدى، 79.4 مو بوز يەر ئاچتى؛ نامراتلار ئائىلىلىرىنىڭ 212.3 مو يېرىنى تېرىپ بەردى، 5 تە كاپالەتلەندۇرۇلمىغان ئائىلىلەرگە 1234 ئادەم (قېتىم) سۇ توشۇپ بەردى، 42 ھارۋا ئوتۇن يەتكۈزۈپ بەردى، 112 قېتىم كوچا تازىلىدى، 185 تونىنا ئەخلەت توشۇدى. 8 - ئايىنىڭ 11 - كۈنى ئارال گۈڭشې 8 - چوڭ ئەترىتى 5 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى 19 ياشلىق ئىتتىپاق ئەزاسى نىياز تۇنىياز توشقان دەريالىغا چۈشۈپ كەتكەن 3 گۈڭشې ئەزاسىنى قۇتقۇزۇش يولىدا ئۆز ھاياتىنى باتۇرلۇق بىلەن قۇربان قىلدى. كومموندىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكوم نىياز تۇنىيازغا «ئۇلگىلىك كومسومول»، «لېي فېڭچە ياخشى ياش» دېگەن نامىلارنى بەردى.

1983 - يىلى لېي فېڭدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى بىلەن جالغ خەيدىدىن ئۆگىنىش پائالىيىتى بىرلەشتۈرۈلدى، بۇ ياشلار - ئۆسمۈرلەر ئارىسىدا غايەت زور ئىنكاس قوزغىدى. ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ تەلىپىگە بىنائەن، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ياشلارنى جالغ خەيدىنىڭ ئۇن لىنتىسىنى ئاڭلاشقا، جالغ خەيدىنىڭ ئىش ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلغان ماقالىلەرنى ئوقۇشقا، ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتى تۈزگەن «80 - يىللاردىكى لېي فېڭ» دېگەن كىتابنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇش ئارقىلىق، «كىشىلىك ھاياتىنىڭ قىممىتىنى قانداق تونۇش كېرەك؟» دېگەنگە ئوخشاش مەسىلىلەر ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ باردى.

لېي فېڭ ۋە جالغ خەيدى روھىنىڭ ئىلھامى ئاستىدا، ھەر مىللەت ياشلار - ئۆسمۈرلەر بەس - بەستە كوچىلارغا چىقىپ، ھويلا - ئارام‌لارغا كىرىپ، پارتىيىنىڭ مېھىر - شەپقىتىنى خەلقلە يەتكۈزدى. 1983 — 1989 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە لېي فېڭدىن ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى 1231 گە، قاتناشقان كىشى 17 مىڭ 841 گە يەتتى؛ ياشلار - ئۆسمۈرلەر مۇلازىمەت ئەترىتى 119 غا، قاتناشقان كىشى 1238 گە يەتتى؛ 224 كىشى ئائىلىلەرنى ھۆددىگە ئېلىپ نامراتلىقتىن قۇتقۇزۇش گۇرۇپپىسىغا ئۇيۇشۇپ، 251 نامرات ئائىلىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇردى. 1990 - يىلى 11 - نۆۋەتلىك ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ بېيجىڭدا داغدۇغىلىق ئوتتۇرۇلۇشىنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى «ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىنى كۈتۈۋېلىش پائالىيىتى» توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، «لېي فېڭدىن ئۆگىنىش، ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىنى كۈتۈۋېلىش، تۆھپە قوشۇش» پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇردى. 5 — 9 - ئايلاردا بۇ پائالىيەتكە 11 مىڭ

925 ياش - ئۆسمۈر قاتنىشىپ، ھەر مىللەت ئامما 4829 ياخشى ئىش قىلىپ بەردى. ناھىيىدىكى ياشلار - ئۆسمۈرلەر كوچىلارغا چىقىپ، ۋېلىسىپىت ساقلاش، كېسەل كۆرۈش، چاچ ياساش، ئېلېكتر سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش، دېھقانچىلىق تېخنىكىسى بويىچە مەسلىھەت بېرىش قاتارلىق 10 تۈرلۈك خالىسانە مۇلازىمەت پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئامما جەمئىي 5491 قېتىم مۇلازىمەت قىلدى. ئۇيۇشتۇرۇلغان زەربىدارلار ئەترىتى خالىسانە ئەمگەك قىلىپ، 131 تونىنا ئەخلەت توشۇدى؛ ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىغا بېغىشلاپ 117 سان مەخسۇس گېزىت چىقىرىلدى، ئاسىيا تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ 8000 پارچىدىن ئارتۇق مۇكاپاتلىق چېكى سېتىۋېلىندى، 1200 يۇەن ئىئانە توپلاندى.

Ⅲ باب

بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش

1982 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ «ناھىيە بويىچە «ئومۇمىي خەلق مەدەنىي، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى، پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش ۋە «بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، پائالىيىتىنى داۋاملىق، چوڭقۇر، ئۈزلۇكسىز قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى دوكلات»نى تارقاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئونىۋ ناھىيىسىدە «بەشكە دىققەت قىلىش» (مەدەنىيەتلىك بولۇشقا، ئەدەبلىك بولۇشقا، ئەخلاقلىق بولۇشقا، تەرتىپلىك بولۇشقا، پاكىز بولۇشقا دىققەت قىلىش) «تۆتتە گۈزەل بولۇش» (تىلى گۈزەل بولۇش، ھەرىكىتى گۈزەل بولۇش، قەلبى گۈزەل بولۇش، مۇھىتى گۈزەل بولۇش) ، «ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» (ۋەتەننى، كومپارتىيىنى، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيۈش) . «ئومۇمىي خەلق مەدەنىي، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتى داغدۇغىلىق، پۈختا قانات يېيىپ كەتتى.

§ 1 . «پاسكىنچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچارلىق»نى ئوڭشاش

1. «پاسكىنچىلىق»نى ئوڭشاش

كەڭ كۆلەمدە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق ھەممە ئادەم تازىلىققا رىئايە قىلىدىغان ياخشى ئادەت يېتىلدۇرۇلدى. تازىلىق تۈزۈمى ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى ھەمدە قەرەللىك تازىلىق تەكشۈرۈش - سىلىشتۇرۇپ باھالاش ئېلىپ بېرىلدى. بازارلاردىكى ئىدارە، تەشكىلات، ئاھالە رايونلىرى ۋە جامائەت سورونلىرىنىڭ تازىلىقى نۆۋەتلىق ئوبدان تۈتۈلۈپ، پاكىز، رەتلىك، گۈزەل بولۇش تەلىپى ئىشقا ئاشۇرۇلدى. كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش، مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈش خىزمىتى تۈتۈلدى، قۇرامىغا يەتكەنلەر يىلىغا 5 تۈپتىن كۆچەت تىكتى، بىر تەشەببۇسكار گۇل ئۆستۈردى؛ ئىدارە - ئورۇنلار چىملىق بەرپا قىلىپ، شەھەرنى گۈزەللەشتۈردى ۋە شەھەر ھاۋاسىنى ساپلاشتۇردى. ئامما ھاجەتخانىلار سېلىندى.

2 . «قالايمىقانچىلىق»نى ئوخشاش

قاتناش تەرتىپى رەتكە سېلىنىپ، قاتناش باشقۇرۇش كۆچەيتىلدى، ئاساسلىق كوچىلارغا ئۇلاغ ھارۋىلىرىنىڭ كىرىشى مەنئى قىلىندى، ۋېلىسىپىت قويۇش نۇقتىلىرى بەرپا قىلىندى. كىنو - تىياتىرخانىلارنىڭ تەرتىپى رەتكە سېلىنىپ، ھەممە كىشىنىڭ مەدەنىي تاماشىبىن بولۇشى تەشەببۇس قىلىندى. دۇكان ۋە مەھەللىلەرنىڭ تەرتىپى رەتكە سېلىنىپ، مەدەنىي، ئەدەبلىك بولىدىغان، ئۆزئارا خىزمەت قىلىدىغان يېڭى ئىجتىمائىي كەيپىياتنى يارىتىش تەشەببۇس قىلىندى. ھەر تەرەپلىمە تۇزۇش گۈرۈپپىسى قۇرۇلۇپ، قانۇنچىلىق تەربىيىسى كۆچەيتىلدى. «تۆتتىن مۇداپىئە كۆرۈش» (ئىشپىيوندىن، ئوغرىدىن، ئوتتىن، ئاپەت خاراكتېرلىك ھادىسىلەردىن مۇداپىئە كۆرۈش) بويىچە بىخەتەرلىك - باشقۇرۇش تۇزۇمى بەرپا قىلىندى.

3 . «ناچارلىق»نى ئوخشاش

پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، سانائەت، سودا، قاتناش كەسىپلىرى ۋە باشقا كەسىپلەرنىڭ مۇلازىمەت پوزىتسىيىسى ياخشىلاندى، خىزمەت خادىملىرىنىڭ خېرىدارلارغا ئەدەب بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان، سۈپەتلىك مۇلازىمەت قىلىدىغان بولۇشى تەلەپ قىلىندى. دەرۋازىدىن كىرگۈزمەيدىغان، سېسىق گەپ قىلىدىغان، قوپال مۇئامىلە قىلىدىغان، ئىش بېجىرىپ بەرمەيدىغان ئەھۋاللار توپتىن توگىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئامما ئارىسىدا مۇلازىمەت خادىملىرىنىڭ ئەمگىكىنى ھۆرمەت قىلىش، خىزمىتىنى قوللاش ھەققىدە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى.

§ 2 . مەدەنىي، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش

1982 - يىلى ئونىنچى ناھىيىلىك مەدەنىي، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتىدە 3 قېتىم دولقۇن كۆتۈرۈلدى. 3 — 4 - ئايلاردا ئومۇمىي خەلق سەپەرۋەر قىلىنىپ، قاتلامۇ قاتلام قەسەمىيات يىغىنلىرى ئېچىلىپ، 1 - دولقۇن كۆتۈرۈلدى، بۇ دولقۇندا «تازىلىق ئەھدىنامىسى»، «ئامانلىقنى ساقلاش ئەھدىنامىسى»، «مۇلازىمەت ئەھدىنامىسى» تۈزۈلۈپ ھەمدە «بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش، پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا تەشەببۇسنامە» چىقىرىلىپ، پاسكىنىچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچارلىق مەسىلىسى ھەققىي ھەل قىلىندى؛ 5 — 6 - ئايلاردا 2 - دولقۇن كۆتۈرۈلدى، بۇ دولقۇندا ياشلار - ئۆسمۈرلەر جەمئىيەتكە، ئاممىغا تۈرلۈك شەكىللەر بىلەن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىندى؛ 10 - ئايدا سېلىشتۇرۇپ باھالاش، تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىپ، تەجرىبە ئالماشتۇرۇلۇپ، 3 - دولقۇن كۆتۈرۈلدى. 7 ئىلغار كوللېكتىپ، 29 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى.

1983 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم «بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش، پائالىيىتىنى داۋاملىق چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش خىزمىتىنى كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش» چىقىرىپ، ناھىيىلىك «بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتى رەھبەرلىك گۈرۈپپىسىنى قۇرۇپ، ئىشخانا تەسىس قىلدى. يېقىنقى مەزگىللىك پىلان، كەلگۈسى ئومۇمىي پىلاننى ۋە مەدەنىي ئورۇن، مەدەنىي ئائىلىلەرنىڭ ئۆلچىمىنى تۈزۈپ چىقتى. ھەر يىلنىڭ 3 - ئېيىدا قانات يايدۇرۇلىدىغان مەدەنىي، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتىنى «بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى قىلدى.

1990 - يىلى ناھىيە بويىچە 24 مەدەنىيەتلىك ئورۇن بارلىققا كەلدى. جۈڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ

ئونسۇ ناھىيىلىك شۆبىسى 1988 - يىلى مەملىكەتلىك سودا - سانائەت بانكىسى سىستېمىسى بويىچە مەدەنىي بولۇش - سۈپەتلىك مۇلازىمەت قىلىشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولدى، ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى 1989 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە «مەدەنىي دوختۇرخانا» دەپ نام ئالدى. جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى «بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتىدە، ئىستىلدا نۇقتىلىق بۇرۇلۇش ياساپ، «ئۇچنى تەكشۈرۈش، ئۇچنى ئۆزگەرتىش» پائالىيىتىنى چوڭقۇر قانات يايدۇردى. بىرىنچىدىن، ئەمەلدارلىق بانكىسىغا خاس ئىستىلنى تەكشۈرۈپ، مۇلازىمەتچىلىك پوزىتسىيەسىنى ياخشىلاپ، «مۇلازىمەتچىلىكنى خۇشاللىق دەپ بىلىش، بايلىق يارىتىشتا مۇلايىم بولۇش» ئىدىيەسىنى تۇرغۇزۇپ، ھەربىر ئامانەت قويغۇچى ئۈچۈن سەمىمىي، قىزغىن، پائال، سەۋرچانلىق بىلەن خىزمەت قىلدى. بازاردىكى بىر يەككە تىجارەتچى نەچچە مىڭ يۈەنلىك ئامانەت كىنىشكىسىنى يېتتۈرۈپ قويغانلىقىنى مەلۇم قىلىپ، تېپىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، ئامانەت قويۇش ۋاقتى بىلەن ئامانەت سوممىسى ئېنىق بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، بانكا مەخسۇس ئادەم ئاجرىتىپ 2 كۈن تەكشۈرۈپ، ئاخىر 2000 نەچچە يۈز يۈەنلىك ئامانەت پۇلىنى تېپىپ بەردى. كىنىشكا يوقاتقۇچى ئائىلە جابدۇقىدىن 2 نى بېرىپ رەھمەت ئېيتماقچى بولغاندا، بانكا خادىملىرى ئۇزرە ئېيتىپ رەت قىلدى. ئىشلەمچى يېزىسىدىن بىر دېھقانلىك 900 يۈەنلىك ئامانەت تالونى بىلەن 100 نەچچە يۈەن نەق پۇلىنى ئوغرى ئېلىۋالىدۇ، دېھقان ناھىيىلىك سودا - سانائەت بانكىسىغا دەرت ئېيتىپ كەلگەندە، بانكا ھېساب تەكشۈرۈشكە ئادەم بەلگىلەپ، ئامانەت تالونىنى تېپىپ بېرىدۇ ھەمدە ئامانەت پۇلىنى كۆز بويىاپ ئېلىۋالغان ئوغرىنى تۇتۇۋالىدۇ. 1988 - يىلى بۇ بانكا ئوغرىلانغان ئامانەت تالونىدىن 19 نى تۇتۇپ قالدى، سوممىسى 10 مىڭ يۈەنگە يېتىدۇ؛ ئامانەت تالونىنى ئوغرىلاپ پۇل ئېلىۋالماقچى بولغان 6 ئوغرىنى تۇتۇۋالىدۇ، سوممىسى 7000 يۈەندىن ئاشىدۇ. خاتا ھېسابلىنىپ قالغان ئۆسۈمنى ۋاقتىدا تولۇقلاپ بەردى، 10 كىشىنىڭ خاتا ھېسابلىنىپ قالغان 88 . 163 يۈەن ئۆسۈمنى تولۇقلاپ بەردى. ئىككىنچىدىن، مۇلازىمەت ۋاستىلىرىنى تەكشۈرۈپ، مۇلازىمەتچىلىك تەدبىرلىرىنى ياخشىلىدى. بىر يىلنىڭ 365 كۈنىنىڭ ھەممىسىدە تىجارەت قىلدى، چۈشتە، بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىدە ئارام ئالمىدى. نۇقتا ۋە ۋاقىت بەلگىلەپ ئامانەت قوبۇل قىلىپ، پۇل قويۇشقىمۇ، پۇل ئېلىشقىمۇ قولايلىق تۇغدۇردى. كۆزلۈك پاراق ئېلىش - ئاشلىق سېتىۋېلىشقا ماسلىشىپ، ناھىيىلىك ئاشلىق ئامبىرىدا ۋاقىتلىق پۈكەي تەسىس قىلىپ، 10 كۈندە 200 مىڭ يۈەن ئامانەت توپلىدى. خېرىدارلارنىڭ روھىي ھالىتىنى ئىگىلەشكە دىققەت قىلىپ، بەزى ئامانەت قويغۇچىلارنىڭ بايلىقىم ئاشكارا بولۇپ قالارمىكىن دەپ قورقۇۋاتقانلىقىنى پەملەپ، ئامانەت پۇلىنىڭ مەخپىيەتلىنى ساقلىدى. تاختا ئېسىپ مۇلازىمەتچىلىك قىلىشنى يولغا قويۇپ، خېرىدارلارنىڭ نازارىتىنى قوبۇل قىلىپ، پىكرىنى ئاڭلاپ تۇردى. 2 يىلدا 120 نەچچە ئورۇنغا بېرىپ، 700 دىن ئارتۇق ئادەمدىن پىكىر ئالدى. ئۇچىنچىدىن، باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى تەكشۈرۈپ، مۇلازىمەت سۈپىتىنى ئۆستۈردى. تۇرلۇك شەكىللەرنى قوللىنىپ، كەسپىي - تېخنىكا مەشقى ئېلىپ باردى، ئاساسىي ماھارەت بويىچە بۆلۈمچىلەردە ئايدا بىر قېتىم سىناق ئېلىپ باردى، بانكا بويىچە يېرىم يىلدا بىر قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك سىناق ئېلىپ باردى، شەخسلەر بويىچە تېخنىكا ئارخىپى تۇرغۇزدى. بانكا بويىچە 27 كىشى ئاپتونوم رايونلۇق پۇل مۇئامىلە كەسپى بويىچە ئۆزلۇكسىدىن ئۆگەنگۈچىلەر ئىمتىھانىغا قاتناشتى. 1987 - يىلى ئىش ئورنىغا چىقىش ئىمتىھانىدا ئۆلچەمگە يەتكەنلەر 75% نى ئىگىلىدى، نەتىجىسى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى 9 ناھىيە - شەھەر تارماق بانكىلىرى ئىچىدە 1 - بولدى. بۇ بانكا يەنە بەزى كارخانىلارنىڭ تىجارەت پۇلىنى ئامانەتكە تاپشۇرۇشقا ئۆلگۈرۈلمەيدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، نەق پۇلنى ۋاكالىتەن ساقلاپ بېرىش (خالىسانە ساقلاپ بېرىش) كەسپىنى كۆپەيتىپ تەسىس قىلدى.

IV باب

ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش

1987 - يىل 5 - ئايدا شەھەر - بازارلاردا «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» (ئەلا مۇلازىمەت قىلىش، ياخشى تەرتىپ ئورنىتىش، گۈزەل مۇھىت بەرپا قىلىش، لېپې قېقىدىن، ئىلغارلاردىن ئۆگىنىش) پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى.

1987 - يىلى ناھىيىلىك «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» ، مەدەنىي شەھەر - بازار بەرپا قىلىش يېتەكچىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى، كومىتېت قارمىقىدا تەشۋىقات - تەربىيىنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى، ئەلا مۇلازىمەت قىلىشنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى، ياخشى تەرتىپ ئورنىتىشنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى، گۈزەل مۇھىت بەرپا قىلىشنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى، ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىشنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. «ئونىۋ ناھىيىسىنلىك (ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش) تىكى كەلگۈسىي ئومۇمىي پىلانى» ، «ئونىۋ ناھىيىسىنلىك (ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش، مۇسابىقە پائالىيىتىنى تەكشۈرۈش - سىلىشتۇرۇپ باھالاشنىلىك تەپسىلىي قائىدىسى» ، «ئونىۋ ناھىيىسىنلىك شەھەر، بازارلاردا (ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش) مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش مۇسابىقە پائالىيىتىنى تەكشۈرۈش - سىلىشتۇرۇپ باھالاش چارىسى» تۈزۈپ چىقىلدى. «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» لوزۇنكا تاختىسىدىن 60 ى ياسالدى.

1988 - يىلى «ئونىۋ ناھىيىسىنلىك بازار - يېزىلىرىدا (ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش) ، مەدەنىي بازار بەرپا قىلىش مۇسابىقە پائالىيىتى كېلىشىمنامىسى» ۋە «ئونىۋ ناھىيىسىنلىك مۇھىت تازىلىقىنى ئۇچاستىكىلار بويىچە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەتنامىسى» تۈزۈپ چىقىلدى.

1989 - يىلى ئورگانلار، كارخانىلار، كەسپىي ئورۇنلار مەسئۇلىيەت تۈزۈمى چارىسىنى قوللىنىپ، «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» ۋەزىپىسىنى ئادەمگىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، تەشكىلى، پىلانلى، تەدبىرلى، مۇكاتلاش - جازالاشنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت 4 نى ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» پائالىيىتىنى يەنمۇ كەڭ ۋە چوڭقۇر راۋاجلاندۇردى.

1990 - يىلى ئاپتونوم رايونلىك «مەدەنىي ئورۇنلارنى باشقۇرۇشنىك ۋاقىتلىق نىزامى» ئىزچىل ئىجرا قىلىنىپ، مەدەنىي ئورۇنلار، مەدەنىي ئائىلىلەرنى تەكشۈرۈش، سىلىشتۇرۇپ باھالاش ۋە باشقۇرۇش چارىسى يەنمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى.

ئاقسۇ ۋىلايىتىدە «ئۇچتە ئەلا بولۇش، بىردىن ئۆگىنىش» بويىچە يىللاردىن بۇيان ئېلىپ بېرىلغان مۇسابىقە پائالىيىتىدە، ئونىۋ ناھىيىسى 1987 - يىلى ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى، 1988 - يىلى 1 - بولدى، 1989 - يىلى 2 - بولدى، 1990 - يىلى 3 - بولدى.

§ 1 . ئەلا مۇلازىمەت قىلىش

1987 - يىلى ئەلا مۇلازىمەت قىلىشتا 2 مۇھىم نۇقتا ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن تۇتۇلدى. بىرى، ناھىيىلىك

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ فاڭجېن، سىياسەت ۋە ئەمىر - پەرمانلىرىنى ئەمۇنىلىك بىلەن ئىجرا قىلىپ، خىزمەت ئورنىدا چىڭ تۇردى. پىكىر ساندۇقى، پىكىر دەپتىرى تەسىس قىلىپ، ئىش بېجىرىشكە ھەيدەكچىلىك قىلىش توزۇمىنى تۈرغۇزۇپ، ئاممىنى قىزغىن كۆتۈۋېلىپ، خىزمەت ئۇنۇمىنى ئۆستۈردى. ئاساسلىق مەسئۇل رەھبەر باشلامچى بولۇش، تارماقلار بىرلىشىپ ئىش بېجىرىش چارىسى ئارقىلىق ئۇزاقتىن ھەل بولماي كېلىۋاتقان 63 مەسىلىنى ۋاقتىدا ھەل قىلدى. يەنە بىرى، مەدەنىيەتلىك سودا قىلىش، خېرىدارلارغا ئەدەب بىلەن مۇئامىلە قىلىش تەشەببۇس قىلىندى، «ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداش» تەرىبىسى ئېلىپ بېرىلدى. 9 - ئايدا 20 ئورۇندىن 263 كىشى قاتناشقان «ئەلا مۇلازىمەت قىلىش بويىچە ئىش ئورنى يىغىنى» ئېچىلىپ، ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتى، سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارماق بانكىسى ۋە ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ تەجرىبىسى كېڭەيتىلدى. پىرىكازچىكلار ئېچىدە كىنىشكا ئېسىپ ئىشقا چىقىش توزۇمى يولغا قويۇلدى، تىجارەت ۋاقتى ئۇزارتىلدى ۋە تەڭشەلدى، ئادىل جىڭ، ئادىل مېتىر تەسىس قىلىندى، بەتسىكە كىيىپ بېقىش ئورۇندۇقى سەپلەندى، مالنى خېرىدارلارنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرىش مۇلازىمىتى يولغا قويۇلدى. ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى ئىناۋەتكە ۋە قۇرۇلۇش سۈپىتىگە ئەھمىيەت بەردى، ۋاداۋ بىلەن تۆمەن ئائىلىنى تۇنۇشتۇرۇش تەرىبىسى ئېلىپ بېرىپ، ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلغان قۇرۇلۇشلارنى قەرەللىك زىيارەت قىلىپ، ئىستېمالچىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق زاۋۇت - كان ۋە يېزا - كەنتلەرگە 3.497 تونىنا بېنزىن، سالىيارکا ئاپىرىپ بەردى. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى شىركىتى مەسئۇلانلاردا قايتۇرۇپ بېرىشكە، ئالماشتۇرۇپ بېرىشكە، رېمونت قىلىپ بېرىشكە ئىگە بولۇش توزۇمىنى يولغا قويدى، 8 يېزىدا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش نۇقتىسى تەسىس قىلىندى. ناھىيىلىك ماددىي ئىشيا شىركىتى خېرىدارلارغا تۈرلۈك ماددىي ئەشيالارنىڭ خۇسۇسىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى، ئامبۇر سەپلەپ، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ئاز مىقدارلىق پولات چۇۋق سېتىۋېلىشتىكى قىيىنچىلىقنى ھەل قىلدى. ناھىيىلىك تىرانسپورت شىركىتى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىغا باردىغان ماشىنىلارنىڭ قاتناش قېتىم سانىنى كۆپەيتىپ، شەھەر - يېزا خادىملىرىنىڭ ئالاقىسىگە ۋە ماددىي ئەشيا ئالماشتۇرۇشقا قولايلىق يارىتتى.

1988 - يىلى ھەرقايسى كەسىپلەر «ئۆچمە ئەلا بولۇش» بويىچە مەدەنىي مۇلازىمەت قىلىش تەدبىرلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، نىشانلىق باشقۇرۇش مەسئۇلىيەت توزۇمىنى ئومۇميۈزلۈك يولغا قويدى. ناھىيىلىك تۈرلۈك مالىلار شىركىتى مۇلازىمەتچىلىك ئەھدىنامىسى تۈزۈپ، مەدەنىي تىجارەت قىلىش، خېرىدارلارغا ئەدەب بىلەن مۇئامىلە قىلىشنى تەلەپ قىلدى. خېرىدارلارغا ئاۋارلارنىڭ خۇسۇسىيىتى، سۈپىتى، باھاسىنى ۋە ئىشلىتىلىش ئۇسۇلىنى تونۇشتۇرۇپ، ياخشىسىنى تاللىشىغا ياردەم بەردى؛ پۇل ئېلىش - مال بېرىشتە تېز بولۇش، توغرا بولۇش تەلىپىنى ئىشقا ئاشۇردى؛ دۇكاننى پاكىز تۇتۇپ، ئاۋارلارنى چىرايلىق تىزدى؛ خېرىدارلارغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلدى، سودىدا ئادىل بولدى، ناچار ئاۋارنى قوشۇپ ساتىدىغان ئىشنى قىلمىدى؛ مالنى يېزىلارغىچە، ئائىلىلەرگىچە ئاپىرىپ بەردى. دۇكان - نۇقتىلار كونكرېت تەلەپ ۋە ئىنتىزام بەلگىلىدى.

ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى كەسپىي ئەخلاق مىزانىنى تۈزۈپ، دوختۇرلاردىن ئاغرىقلارنى ھۆرمەت قىلىش، دوختۇرلۇق قىلىشتا مەدەنىي، پاك - دىيانەتلىك بولۇشنى تەلەپ قىلدى. ۋەزىپىسىدىن ۋە خىزمەتتىكى قولاي ئىمكانىيەتتىن پايدىلىنىپ ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىشقا، دوختۇرلۇقتىن پايدىلىنىپ خۇسۇسىي پايدا كۆزلەشكە رۇخسەت قىلمىدى؛ خالىغانچە پۇل ئېلىشقا ۋە باھا ئۆستۈرۈشكە رۇخسەت قىلمىدى؛ داۋالاش خادىملىرىنىڭ ھەرقانداق باھانە - سەۋەب بىلەن ئاغرىقلارنى قىينىشىغا ۋە تىللىشىغا يول قويمىدى.

1989 - يىلى كەسپىي ئەخلاق، كەسپىي غايە، كەسپىي ئىنتىزام، كەسپىي ئىقتىدار تەرىبىسى چوڭقۇر ئېلىپ بېرىلدى. «ئون ياخشى» (ئەڭ ياخشى رەھبىرىي كادىر، ئەڭ ياخشى مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى، ئەڭ ياخشى تەرتىپ ساقلىغۇچى، ئەڭ ياخشى مۇھىت بەرپا قىلغۇچى، ئەڭ ياخشى پەرزەنت تەرىبىچىسى، ئەڭ

ياخشى مەدەنىي ئائىلە، ئەلا ياخشى ئەلا مۇلازىمەتچى، ئەلا ياخشى ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىپ ئىختىساسلىق بولغۇچى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا ئەلا ياخشى كىشى، ئەلا ياخشى ئىشلەپچىقارغۇچى) نى باھالاش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى. ھەرقايسى ئورۇنلار «ئون ياخشى» شەخسىنىڭ 639 نى باھالاپ چىقتى.

1990 - يىلى سودا - مۇلازىمەتچىلىك كەسپى جەھەتتە خەلق ئۈچۈن ئەمەلىي ئىش قىلىپ بېرىش مۇسابىقە پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، ئەلا مۇلازىمەتچىلىك مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى بازارنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق يەككە سودا - سانائەتچىلەر ئۈستىدە «بەشنى بېكىتىش» (مەبلەغ سوممىسىنى بېكىتىش، تىجارەت سوممىسىنى بېكىتىش، تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك پۇل سوممىسىنى بېكىتىش، پۇل تاپشۇرۇش ۋاقتىنى بېكىتىش، پۇل تاپشۇرۇش ئورنىنى بېكىتىش) تەدبىرىنى يولغا قويۇپ، ھەق ئېلىشنىڭ ئېنىقلىق دەرىجىسىنى ئاشۇردى. ناھىيىلىك قانۇن - جامائەت گۇۋاھلىقى باشقارمىسى خادىملارنى يېزىلارغا بېرىپ ئاسما ئۇچۇن گۇۋاھلىق بېجىرىپ بېرىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ توختامنى قانۇن بويىچە ئىجرا قىلىش كۈز قارىشىنى كۈچەيتتى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاشلىق - ماي سېتىشتا «نۆتتە ئوخشاش بولۇش» (تونۇشلارغىمۇ، ناتونۇشلارغىمۇ ئوخشاش بولۇش، چوڭلارغىمۇ، بالىلارغىمۇ ئوخشاش بولۇش، دۆكان ئىچىدىكىلەرگىمۇ، دۆكان سىرتىدىكىلەرگىمۇ ئوخشاش بولۇش، تەكشۈرگەندىمۇ، تەكشۈرمىگەندىمۇ ئوخشاش بولۇش) تا چىڭ تۇردى. دەم ئېلىشقا چىققان پېشقەدەم كادىرلارنىڭ ئۆيىگە ھەر ئايدا خالىسانە ئاشلىق، ماي ئاپىرىپ بېرىپ تۇردى.

§ 2 . ياخشى تەرتىپ ئورنىتىش

1987 - يىلى قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش تەربىيىسى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇلدى، ئېغىر جىنايى ئىشلار جىنايەتلىرىگە ۋە ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش كۈرىشى قانات يايدۇرۇلدى، بىخەتەرلىك مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى ئومۇمىيۈزلۈك ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە جىنايى ئىشلار دېلوسىنىڭ يۇز بېرىش نىسبىتى 1986 - يىلدىكىدىن 65.4% تۆۋەنلىدى، دېلو پاش قىلىش ئۈنۈمى 90.6% كە يەتتى. قاتناش، بازار تەرتىپى رەتكە سېلىنىپ، بازارلاردا ئادەم بىلەن ماشىنا ئۈز يولىدا ماڭىدىغان بولۇش، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى سودىسىنى بازاردا قىلىش، سودا يايىلمىرىنى بەلگىلەنگەن رايوندا ئېچىش، سودىنى دۆكاندا قىلىش، ماشىنىنى بەلگىلەنگەن جايدا توختىتىش، ئېلانلىق ئېلان تاختىسىغا چىقىرىش، قۇرۇلۇشنى بەلگىلەنگەن لىنىيە بويىچە قىلىش تەلىپى ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

1988 - يىلى ناھىيە بويىچە «ئاساسىي قانۇن»، «جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى»، «جىنايى ئىشلار قانۇنى»، «ھەق تەلەپ دەۋا قانۇنى»، «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى» قاتارلىق 13 قانۇننى ئۆگىنىش ۋەزىپىسى ئورۇندالدى، ئىمتىھاندىن ئۆتكەنلەرنىڭ نىسبىتى 95% تىن ئاشتى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «بازارلاردا قاتناش باشقۇرۇش خىزمىتىنى كۈچەيتىش» ۋە «رېستۇرانلاردا خۇاچۇەن ئويناپ مەست بولغۇچە ھاراق ئىچىشنى مەنئى قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چىقاردى، بۇنىڭ بىلەن جەمئىيەت تەرتىپى ياخشى بولۇپ كەتتى.

1989 - يىلى ناھىيە بويىچە 107 ئورۇن قانۇن ساۋاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشتا لايىقەتلىك بولۇپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇلارغا لايىقەت گۇۋاھنامىسى بېرىلدى. ئەتىياز بىلەن ياز ئارىلىقىدا بېيجىڭدا يۇز بەرگەن مالىمانچىلىق ۋە ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ داۋامىدا، ناھىيىدىكى ئورۇنلار مۇقىملىق ھەممىنى بېسىپ چۈشىدۇ دېگەن قاغىجىننى قەتئىي ئىزچىللاشتۇرۇپ، سىياسىي، ئىدىيە ۋە ھەرىكەت جەھەتتە مەركىزىي كومىتېتنىڭ مالىمانچىلىقنى توسۇش، توپىلاڭنى تىنچىتىش توغرىسىدىكى قاغىجىنى بىلەن بىردەك بولۇپ، بۇرژۇئاچە

ئەركىنلەشتۈرۈشكە روشەن بايراق بىلەن قارشى تۇردى. ئۇز ئورۇنلىرىدىكى تىنچلىقنى، ئىتتىپاقلىقنى يات بارلىق ئامىللارنى تۈگىتىپ، تىنچ ـ ئىتتىپاقلىق سىياسىي ۋەزىيىتىنى قوغدىدى، ناھىيە بويىچە ھېچكىم مالىمانچىلىقنى قاتناشمىدى ھەم مالىمانچىلىقنى پائىدىغان ھېچقانداق ئىش چىقمىدى، جەمئىيەت تىنچ بولدى.

1990 ـ يىلى مۇقىملىق ھەممىنى بېسىپ چۈشىدۇ، دېگەن قاغجىن داۋاملىق ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ناھىيە، يېزا، كەنتتىن ئىبارەت 3 دەرىجە بويىچە جەمئىيەت ئامانلىقىنى ھەر تەرەپلىمە تۇزەش رەھبەرلىكى گۇرۇپپىسىدىن 278 ى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 1471 كىشى قاتناشتى، ئامانلىق ساقلاش ھۆددىگەرلىك تۇزۇمى قائىلەمۇ ـ قائىلەم ئەملىيلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيە بويىچە ئامانلىق ساقلاش ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەتنامىسىدىن 901 پارچە تۇزۇلدى. قانۇن ـ ئىنتىزامغا رىئايە قىلغان شەرەپلىك ئائىلىدىن 22 مىلگ 623 ى باھالاندى، بۇ ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 73% نى ئىگىلەيدۇ. مۇشۇ يىلدا 3 قېتىم «قائىدە زەربە بېرىش» جېڭى قانات يايدۇرۇلۇپ، قىمارۋازلىق، ئىپىەت ـ نومۇسنى سېتىش، زەھەرلىك چېكىملىك چېكىشكە ئوخشاش «ئالتە زىيانلىق» قىلمىش كۆپ قېتىم تەكشۈرۈلۈپ، قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان 300 دىن ئارتۇق ئادەم تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىندى.

3 § . گۈزەل مۇھىت بەرپا قىلىش

1987 ـ يىلى شەھەردىكى ئارمىيە ۋە خەلق مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈش خالىسانە ئەمگىكىگە ئاكتىپ قاتناشتى، جەمئىي 22 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم)، 200 دىن ئارتۇق ئاپتوموبىل (قېتىم) ئىشقا سېلىنىپ، 14 ئورۇندىكى ئەخلەت دۆۋىسى، 2678 كۇب مېتىر شېغىل توشۇلدى، 5 كىلومېتىر يولغا ئاسفالىت يانقۇزۇلدى، 8 كۆۋرۈك ياسالدى، 8 ئېرىق راۋانلاشتۇرۇلدى، شەرقتىن غەربكە كەتكەن چوڭ كوچا 2.5 كىلومېتىر ئۇزارتىلدى، توسالغۇ بولۇۋاتقان 100 نەچچە ئېغىز ئۇي چېقىلدى. بازاردىكى 972 ئائىلە 6823 يۆەن پۇل يىغىپ، ماشىنىدا ئىشلەنگەن تاختا خىشتىن 198 مىڭ دانە سېتىۋېلىپ ئاھالىلەر كومىتېتى تەۋەسىدىكى پىيادىلەر يولىغا يانقۇزدى، 7757 مېتىر يۇندا ئېرىقنى تازىلىدى. ھەرقايسى ئاھالىلەر كومىتېتلىرى ئېشەك ھارۋىلىرىنى ئىشقا سېلىپ ئەخلەت توشۇدى، 50 نەچچە ئورۇن يېڭىدىن ئەخلەت ئۇرۇكلىرىنى ياساپ، كۈنىگە ئون نەچچە تونىنا ئەخلەتنى تازىلاپ تۇرىدىغان بولدى.

1988 ـ يىلى خەت ئىشلىتىشنىڭ قېلىپلاشتۇرۇلۇشى تەكشۈرۈلۈپ، تۇرلۇك ۋېۋىسكا ۋە تامغىلاردىكى خاتا خەتلەر ئاساسەن تۈگىتىلدى، ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىقلارنى تەڭ قوللىنىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. شەھەردىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر شەرقتىن غەربكە كەتكەن چوڭ كوچىنى ئۇزارتىش ـ ئۇزگەرتىش خالىسانە ئەمگىكىگە ئۇيۇشتۇرۇلدى. ئارمىيە ۋە خەلقتىن 20 نەچچە مىڭ ئادەم (قېتىم)، 985 ماشىنا، تراكتور (قېتىم) ئىشقا سېلىنىپ، 3000 كۇب مېتىر شېغىل توشۇلۇپ، 9200 كۋادرات مېتىر پىيادىلەر يولى ۋە ۋېلىسىپىتلىقلار يولىغا يانقۇزۇلدى. جەنۇبتىن شىمالغا كەتكەن چوڭ كوچىدىكى يۇندا ئېرىقلىرى تىندۇرۇۋېتىلدى، شەرقتىن غەربكە كەتكەن چوڭ كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى دەرەخلەر يېڭىلىنىپ، 865 تۈپ قارىغاي، ئارچا، فرانسىيە توغرىقى تېكىلدى؛ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە گۈللۈك بەرپا قىلىندى، كوچا مەركىزى گۈللۈكىدىن 2 سى ياسالدى. ھەممە ئائىلە گۈل ئۆستۈرۈش، ئىشخانىلاردا گۈل بار بولۇش تەلىپى ئاساسەن ئىشقا ئاشۇرۇلۇپ، 27 مىڭ 845 تاشتەك گۈل ئۆستۈرۈلدى.

1989 ـ يىلى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇلدى. بازار ـ يېزىلاردا 50 قېتىم چوڭ تازىلىق قىلىنىپ، 24 مىڭ تونىنا ئەخلەت تازىلاندى. كەنتلەردىكى كۆلچەكتىن 93 ى، ياسما قۇدۇقتىن 1665 ى ئۇزگەرتىلدى، 4 ئورۇندا تۇرۇبا سۇيى قۇرۇلۇشى قىلىنىپ، 15 مىڭ ئادەم بەھرىمەن

قىلىندى. يېزا، كەنتلەردە 26 مىڭ 487 ھاجەتخانا سېلىنىپ، ھەربىر ئائىلىدە بىر ھاجەتخانا بولۇش تەلىپى ئاساسەن ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ناھىيە بازىرىدىكى ئىدارە - ئورگانلاردا كۇندە تازىلىق قىلىش، ھەپتىدە بىر چوڭ تازىلىق قىلىش تۈزۈمى ئومۇميۈزلۈك داۋاملاشتۇرۇلدى. ناھىيىلىك تۈز زاۋۇتى «بەش ئائىلە» (بەش ئائىلە بىر گۇرۇپپا بولۇپ نۆۋەتلىشىپ تازىلىق قىلىش) ، «ئۈچ ئۆز ، ئىككى ھۆددە» (ئىشىك ئالدىنى ئۆزى تازىلاش، ئىشىك ئالدىدىكى دەرەخلەرنى ئۆزى ئاسراش، ئىشىك ئالدىدىكى يولنى ئۆزى ياساش، بىخەتەرلىكنى ھۆددە ئېلىش، تەرتىپنى ھۆددە ئېلىش) تۈزۈمىنى ئورنىتىپ ئۈنۈم ھاسىل قىلدى.

1990 - يىلى مالىيىدىن پۇل ئاجرىتىش، ئىدارە - ئورۇنلار مەبلەغ توپلاش ۋە خالىسانە ئەمگەك قىلىش يولى بىلەن، يېڭىدىن 40 مېتىر كەڭلىكتىكى 2.4 كىلومېتىرلىق «توخۇلا» يولى ياسالدى، 70 مىڭ كۇب مېتىر توپا، 12 مىڭ كۇب مېتىر شېغىل توشۇلدى، 231 ئېغىز ئۇي چېقىلدى، 16 مىڭ 500 مېتىر ئورمان بەلۋېغى، 2 كوچا مەركىزى گۈللۈكى بەرپا قىلىندى، 1424 تۈپ كۆچەت تىكىلدى، 3 كۆۋرۈك سېلىندى، يولنىڭ 2 قىرغىقىغا 20 مىڭ پارچە تاش يانقۇزۇلدى، 1070 مېتىر ئېرىق چېپىلدى، 40 مېتىر تۇرۇبا يانقۇزۇلدى، بازار - يېزىلاردا ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىگە قاتناشقانلار 103 مىڭ 100 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. ناھىيە ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە يېزا، كەنت ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىقىدا 1 - لىككە ۋە ئاقسۇ ۋىلايىتى بويىچە چاشقانسىز بازار بەرپا قىلىشتا ئىلغار ناھىيە دېگەن نامغا ئېرىشتى.

V باب

مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى

§1 . مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى

1. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى

1950 - يىل 3 - ئايدا ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئەمەلىيلەشتۇرۇشنى مۇھىم ۋەزىپە قىلدى، شۇ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت كادىرىدىن 174 نى تەربىيىلىدى، بۇ ناھىيىدىكى ئومۇمىي كادىرنىڭ 76.9% نى ئىگىلەيدۇ.

1952 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ھەرقايسى ئىدارىلەردىكى خەنزۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىدا ئۇيغۇرچە ئۆگىنىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى.

1954 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا، ناھىيىلىك پارتكوم كادىرلار ۋە ئاممىنى پارتىيە 7 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 4 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ھۆججەتلىرىنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، «پارتىيىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا قارار» نىڭ روھىغا ئاساسەن، پارتىيە ئىتتىپاقلىقىنى ۋە كادىرلار ئىتتىپاقلىقىنى بولۇپمۇ خەنزۇ كادىرلار بىلەن مىللىي كادىرلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىقىنى نۇقتىلىق تەكشۈردى.

1962 - يىل 12 - ئايدىن 1966 - يىلنىڭ بېشىغىچە بازار - يېزىلاردا قانات يايدۇرۇلغان سوتسىيالىستىك

تەربىيە ھەرىكىتىدە، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مۇھىم مەزمۇن قىلىندى.

1965 — 1966 - يىللىرى شەندۇڭنىڭ شاڭخي دېھقانچىلىق مەيدانىدىن چېگرا رايونغا يارەمگە كەلگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە ئەنجىنىڭ، شاڭخەيلەردىن چېگرا رايونغا يارەمگە كەلگەن ياشلاردىن 919 كىشىگە مىللەتلەر سىياسىتى ۋە مىللەتلەرنىڭ تۈرپ - ئادىتى توغرىسىدا تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى.

1978 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى — شىنجاڭنىڭ ئومۇمىيىتى» دېگەن يېتەكچى ئىدىيىگە باشتىن - ئاخىر ئەمەل قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىزچىل تۇرغە تۇرلۇك خىزمەتلەرنىڭ ئالدىغا قويدى.

1981 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تۈزگەن «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش قائىدىسى»نى تارقىتىپ، ئۇنى بارلىق پارتىيە ئەزالىرى ۋە ئاممىنى ئەستايىدىل ئىجرا قىلىشقا چاقىردى.

1982 - يىل 12 - ئايدا ئونىۋ ناھىيىلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە تەكشۈرلەش يېغىنى ئېچىلدى. چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتى ئاق چىغ ساقچىخانىسى، ناھىيىلىك پېداگوگىكا مەكتىپى، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ پىششىقلاش زاۋۇتى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى، توخۇلا گۈڭشېڭنىڭ 11 - چوڭ ئەترىتى، بوزدۆڭ گۈڭشېڭى، قىزىل گۈڭشېڭنىڭ «ئىتتىپاق» چوڭ ئەترىتى، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسىنىڭ بىناكارلىق ئەترىتى، بازارلىق ساقچىخانا، جام گۈڭشې ئوتتۇرا مەكتىپى، يېمەكلىكلەر شىركىتىنىڭ پىششىقلاش زاۋۇتى، بازارلىق خىش زاۋۇتى قاتارلىق 13 ئىلغار كوللېكتىپ ۋە 93 ئىلغار شەخس مۇكاپاتلاندى. ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى چېن باۋدېغا ئاپتونوم رايون بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس دەپ نام بېرىلدى.

1983 - يىلدىن باشلاپ ھەر يىلى 5 - ئايدا «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېيى» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ پائالىيەتتە ھەرىيلى يېڭى تەرەققىيات بولۇپ، ئايلىق تەربىيە ئارقىلىق پۈتۈن يىلنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. مەركەزلىك تەربىيە بىلەن دائىملىق تەربىيە بىرلەشتۈرۈلۈپ، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدا ئۆزىنى ئۆزى تەربىيىلەش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا يېتەكلەندى ۋە ئۈيۈشتۇرۇلدى. «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئەھدىنامىسى» ۋە «ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى ئەھدىنامىسى» تۈزۈلدى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى لېكسىيە يېغىنى، دوكلات يېغىنى، سۆھبەت يېغىنى ئېچىلدى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تېما قىلىنغان رەسىم كۆرگەزمىسى، ئەدەبىيات - سەنئەت ئۈيۈنلىرى ئۈيۈشتۇرۇلدى؛ ناھىيە بىلەن بېكتۇەننىڭ تۆەن - مەيدانلىرى ئارا، ئارمىيە بىلەن خەلق ئارا، مەكتەپلەر ئارا، يېزا - مەيدانلار ئارا، سېخ، ئىسمېنا، قۇلۇم - قوشنىلار ئارا ئاساسىي قاتلام دوستلۇق پائالىيەتلىرى كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. 1983 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە لېكسىيە يېغىنى، دوكلات يېغىنى، دوستلۇق يېغىنى، سۆھبەت يېغىنىدىن 1485 قېتىم ئېچىلدى. ناھىيىلىك رادىئو ئىستانسىسى «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى»، «ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى» مەخسۇس پروگراممىسى تەسىس قىلىپ، ئۈيغۇرچە، خەنزۇچە بولۇپ 952 پارچە ماقالە ئاڭلاتتى. ناھىيە بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقىغا دائىر خاس ئىستون، قارا دوسكا گېزىتى، تام گېزىتىدىن 2186 سان چىقىرىلدى، 132 قېتىم تەشۋىقات ماشىنىسى ئىشقا سېلىندى. ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقىغا دائىر 228 مەيدان (قېتىم) ئويۇن قويدى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بىلەن ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقىنى تۇتۇپ «تۇتنى ئوڭشاش» (ئىتتىپاقلىقنى تۇتۇپ كونىنى ئوڭشاش، يېڭىلاش، پاسكىنىچىلىقنى ئوڭشاپ پاكىز بولۇش، قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشاپ تىنچ بولۇش، نامراتلىقنى ئوڭشاپ باي بولۇش» فاڭجېنى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، چوڭ ياخشى ۋەزىيەت راۋاجلاندۇرۇلدى.

ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى زور كۈچ بىلەن يېتىشتۇرۇلدى ۋە ئۆستۈرۈلدى. 1990 - يىلنىڭ

ئاخىرىغىچە، ناھىيە بويىچە ئاز سانلىق مىللەت كادىرى 3215 كە يېتىپ، ئومۇمىي كادىرنىڭ %75.1 نى ئىگەللىدى؛ ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 3620 گە يېتىپ، ئومۇمىي پارتىيە ئەزاسىنىڭ %83.41 نى ئىگەللىدى. زور تۈركۈمدىكى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئورۇنلىرىغا چىقتى، يېزا، بۆلۈم، ئىدارە باشلىقى ۋە مۇئاۋىن يېزا، بۆلۈم، ئىدارە باشلىقى 201 گە يېتىپ، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقىدىن يۇقىرى ئومۇمىي كادىرنىڭ %87.58 نى ئىگەللىدى؛ ئاز سانلىق مىللەت كەسپىي - تېخنىكا خادىمى 2175 كىشىگە يېتىپ، ئومۇمىي كەسپىي - تېخنىكا خادىمىنىڭ %78.4 نى ئىگەللىدى؛ ئاز سانلىق مىللەت ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 1328 گە يېتىپ، ئومۇمىي ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ %82.28 نى ئىگەللىدى؛ ئاز سانلىق مىللەت ئىشچى - خىزمەتچىسى 7387 كە يېتىپ، ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ %62.37 نى ئىگەللىدى. ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ تايانچ كۈچلىرىدىن بولۇپ قالدى.

مىللەتلەر ئارا بىر - بىرىنىڭ تىل - يېزىقىنى ئۆگىنىدىغانلار بارغانسېرى كۆپەيدى. ناھىيىلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا ۋە نۇرغۇن كارخانا - كەسپىي ئورۇنلاردا «قوش تىل ئۆگىنىش» تۈزۈمى ئورنىتىلدى، مىللىي مەكتەپلەردە خەنزۇچە دەرس ئوقۇتۇشى كۈچەيتىلدى. ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ھۆكۈمەت، سىياسىي كېڭەش بەنزىلىرىدىكى خادىملارنىڭ كۆپ قىسمى 2 خىل تىلنى ئوخشاشمىغان دەرىجىدە ئىگىلىۋالدى، %60 تىن ئارتۇق خادىم 2 خىل تىلدا خىزمەت قىلالايدۇ. كادىرلار ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر مارکسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسى ۋە پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئۆگىنىشكە قاتناشتى، بىر تۈتاش ئىمتىھاندا لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتى %100 كە يەتتى.

مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى، يەرلىك ئورۇنلار بىلەن بىكتۇەننىڭ ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەر كۆپلەپ يېتىشىپ چىقتى. 1982 — 1990 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى 81 ئىلغار كوللېكتىپ (مۇئاۋىن بۆلۈم دەرىجىلىكتىن يۇقىرى 98 ئورۇننىڭ %82.65 نى ئىگىلەيدۇ)، 618 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى (بۇنىڭ 34 ى مەملىكەت، ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت تەرىپىدىن تەقدىرلەندى). ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى شىنجاڭ ھەربىي رايونى بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى، مەلۇم چېگرا مۇداپىئە قىسمى كۆپ قېتىم ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ھەربىي رايونى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە ئاقسۇ شۆبە ھەربىي رايونى تەرىپىدىن تەقدىرلەندى، تۇمشۇق چېگرا مۇداپىئە ساقچىخانىسى شىنجاڭ بويىچە ئىلغار ساقچىخانا بولۇپ باھالاندى، ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت ئۈدا 3 يىل ئاپتونوم رايونلۇق باش ئەترەت بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

2. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار ئىشلار

1) دوستلۇق زەپەر مارشى　1988 - يىلى ئونىنچى ناھىيىسى يېزا ئىگىلىك 1 - شىنىڭ 5 - تۈەنى بىلەن ئىقتىسادىي سىستېمىداش ئورۇن بولۇپ، ئىتتىپاقلىق، تەرەققىيات بويىچە نەمۇنە ناھىيە - مەيدان قۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن تۈەن پارتكومىنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى قوشۇمچە ۋەزىپە ئۈتەش چارىسىنى يولغا قويۇپ، قەرەللىك بىرلەشمە يىغىن ئېچىپ تۇرۇش، ئۆزئارا ھۆججەت يەتكۈزۈش ۋە ئەھۋال ئالماشتۇرۇش تۈزۈمىگە ئوخشاش تۈزۈملەرنى تۈزۈپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئارقىلىق ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرىدىغان، ئىقتىسادىي مېۋىلەر ئارقىلىق ئىتتىپاقلىقنى مۇستەھكەملەيدىغان يېڭىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مۇناسىۋىتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپ، ئىتتىپاقلىق، ھەمكارلىقنىڭ زەپەر مارشىنى يېزىپ تۇردى.

1988 - يىل 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى 5 - تۈەننىڭ كۆمۈر كېنى پۈتۈلىشىدە زور قار كۆچكۈنى ئاپىتىگە

ئۆچىرىدى، ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتى دەرھال جىددىي يېغىن ئېچىپ، ئايەتتىن قوتقۇزۇش زەربىدارلار ئەترىتى قۇرۇشنى قارار قىلدى، تراكتور، ماشىنا ئامراتتى، زەربىدارلار ئەترىتى زاۋۇت رەھبەرلىرىنىڭ باشچىلىقىدا، ئۇزاق يول بېسىپ، يەنە بىر قېتىم قار كۆچكۈنى يۈز بېرىدىغان خەۋپكە قارىماي، كان ئىشچىلىرى بىلەن بىرلىكتە قوتقۇزۇش ئېلىپ باردى. بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئاقبۇلاق ئەترىتىدىكى پىشقەدەم چارۋىچى موللامەت ئۆز ئۆيىنى ئايەتكە ئۆچۈرىغان خەنزۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە بوشىتىپ بەردى، ئۇلارغا چاي قايناتتىپ، تاماق ئېتىپ بەردى. ناھىيىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى كۆپ قېتىم ھال سورىدى ۋە ئايەتتىن قوتقۇزۇشقا 5000 يۈەن تەقدىم قىلدى.

كۆپ يىللاردىن بۇيان 5 - تۈەنگە توك يېتىشمەي كەلدى، ناھىيە 5 - تۈەنلىك توك يولىنى ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ تورىغا ئۇلاشنى قارار قىلدى ھەمدە جامدىن 5 - تۈەنگىچە 27 كىلومېتىر ئۈزۈنلۇقتا 35 مىڭ ۋولتلۇق يۇقىرى بېسىملىق توك بېسىمى تارتتى. ناھىيە 120 مىڭ يۈەن ھەقسىز مەبلەغ سېلىپ، 10 كىلومېتىر توك سىمى تارتىپ، يىلىغا 1 مىليون 100 مىڭ كىلوۋات سائەتتىن ئارتۇق توك يەتكۈزۈپ بەردى، بۇنىڭ بىلەن 5 - تۈەنلىك توك قىيىنچىلىقى ئاساسەن ھەل بولدى.

5 - تۈەنلىك شالچىلىقنى يۇكسەلدۈرۈش ئۈچۈن، ناھىيە تۈەن رەھبەرلىرىنى ئاساسلىق شالچىلىق يېزا - كەنتلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش، شال تېرىش تەجرىبىسىنى ئالماشتۇرۇشقا تەشەببۇسكارلىق بىلەن تەكلىپ قىلىپ تۇردى. 1989 - يىلى يەنە 5 - تۈەنگە پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى ئەۋەتىپ، شال مايىسىنى كۆچۈرۈش ماشىنىسىنى ئىشلىتىش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىپ قويدى.

ئىتتىپاقلىشىش - دوستلۇق ئورنىتىش، باراۋەر بولۇش - ئۇزاقارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، ئورتاق تەرەققىي قىلىش پرىنسىپى بويىچە، 5 - تۈەن بوز يەر ئېچىپ چېگرىنى گۈللەندۈرۈش، جان - دىل بىلەن ھەرمىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، ناھىيىنىڭ تۇرلۇك ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشقا پائال ياردەم بەردى. 1986 - يىلدىن باشلاپ، ھەرىيلى «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانغا «قۇرۇقلۇق كېۋىزى 1 -» كېۋەز سورتىنىڭ 1 -، 2 - ئەۋلاد ئۇرۇقىدىن 7 تونىنىدىن بېرىپ تۇردى، بۇ سورت مۇشۇ مەيدانىدا كېڭەيتىلگەندىن كېيىن، يېزا ۋە مەيدانلاردا ئومۇملاشتۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە ساپ پاختىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 1985 - يىلدىكى 35 كىلوگرامدىن 1988 - يىلى 54.8 كىلوگرامغا يەتتى، شۇنداق قىلىپ ئونۇ ناھىيىنىڭ پاختىچىلىقى ئۇزاققىچە قالاق بولۇپ كەلگەن ئەھۋال ئۆزگەردى. 5 - تۈەن يەنە بۇ مەيدانغا ھەر يىلى «شېنەەن 3 -» ئەلا كوممىقوناق سورتىدىن 500 كىلوگرام ئۇرۇقلۇق بېرىپ تۇردى، يەنە تېخنىك خام ئاجرىتىپ، بۇ مەيدانىنىڭ پاختا ئېكسپورت بازىسىنى لايىھەلەش، پىلانلاش، قۇرۇش ئىشلىرىغا ياردەم بەردى. ھەرىيلى پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى ۋە ماشىنا ئەۋەتىپ، جام يېزىسىنىڭ پاختىچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇشىغا ياردەم بەردى. 3 يىلدىن بۇيان، بۇ يېزىنىڭ 1400 مو يېرىگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىپ بەردى، 12 مىڭ مو يېرىنى ھەيدەپ بەردى، 1300 مو يېرىگە ئۇرۇق سېلىپ بەردى، 1200 مو يېرىنىڭ ئورمىسىنى ئورۇپ بەردى. 1988 - يىل 6 - ئايدا ۋە 1989 - يىل 7 - ئايدا، بۇ يېزىنىڭ كېۋەزلىكى ئۇشتۇمتوت مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، تۈەن باشلىقى بىلەن سىياسىي كومىسسار ئالاقىدار يولداشلارنى باشلاپ دەرھال ئاپەت رايونىغا يېتىپ كېلىپ، ئاپەت ئەھۋالىنى تەكشۈردى، كەنت ئاھالىلىرىدىن ھال سورىدى، ھەقسىز 2.75 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، 3000 يۈەن ئەق پۇل بېرىپ، بۇ يېزىنىڭ ئاپەتكە ناقابىل تۇرۇپ ئۆزىنى قوتقۇزۇشىغا ياردەم بەردى. 1990 - يىل 1 - ئايدا جام يېزىسىدىكى 15 - لىيەنىڭ تۈگمىسىدە ئولتۇرۇشلۇق بىر ئۇيغۇر يولداشنىڭ ئۆيىگە ئوت كەتكەندە، 15 - لىيەندىكى كادىر ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر دەرھال يېتىپ كېلىپ قوتقۇزدى، كېيىن ھەقسىز ياغاچ ئەكىلىپ ئۆي سېلىپ بەردى. تۈەن دوختۇرخانىسى مىللىي كېسەلخانا تەسىس قىلىپ، ئاز سانلىق مىللەت بىمارلارغا «نومۇر ئېلىش، دىئاگنوز قويۇش، كېسەلخانىدا يېتىش، دورا ئېلىش»تا ئالدىن ئېتىبار بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 2

يىل ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن 2395 كىشىنىڭ كېسىلىنى كۆرۈپ، 579 كىشىنى كېسەلخانىدا يانقۇزۇپ داۋالىدى، جەددىي ئاغرىغان 152 كىشىنى قوتقۇزدى، 162 كىشىنى ھەقسىز داۋالىدى، 402 كىشىنىڭ سالامەتلىكىنى ھەقسىز تەكشۈردى. 1988 - يىل 8 - ئايدا ئۇچەي يۇقۇملۇق كېسەللىكى قوزغالغاندا، 5 - تۇمەن دەرھال 5 كىشىلىك داۋالاش ئەترىتى تەشكىللەپ ئارال يېزىسىغا ئەۋەتتى، داۋالاش ئەترىتى بۇ يېزىدا 20 كۈن تۇرۇپ، 30 نەچچە كىشىنى داۋالاپ ساقايتىپ، قېرىنداش مىللەتلەرنى كېسەلدىن خالاس قىلدى. قېزىلما بايلىقلارنى ئېچىپ، تاغلىق رايوننىڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن بوزدۇڭ قىرغىز مىللىي يېزىسىغا بارىدىغان «ئىتتىپاق» تاشيولىنى ياساشتا، 5 - تۇمەن 70 نەچچە مىڭ يۇمەن پۇل ياردەم قىلدى.

بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەتنى بەرپا قىلىش پائالىيىتى داۋاملىدا، كۆپ قاتلاملىق دوستانە ئالاقە ئورنىتىلدى، مىللىي ھېيىت - بايراملاردا ۋە چاغاندا، ئۇزۇنارا ھال سوراش، مېھمانغا چاقىرىش، سۆھبەت يىغىنى ئېچىش پائالىيەتلىرى بولۇپ تۇردى؛ كەسپىي تارماقلار سىستېما بويىچە ئالاقە باغلاش تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئەھدىنامىسى تۈزدى. 5 - تۇمەندىكى 42 ئورۇن ئەترapىدىكى يېزىلار بىلەن يېقىن ئۇتۇپ، بىر - بىرىنى قوللاپ كەلدى، بۇ تۇمەندىن مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە 25 نەمۇنە ئورۇن، 13 ئىلغار ئورۇن، 200 نەچچە ئىلغار شەخس باھالاندى. بۇ تۇمەن بىلەن يەرلىك ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن ئوتلاق، يەر، سۇ ماجىرالىرى ۋاقتىدا، مۇۋاپىق ھەل قىلىندى. ناھىيە بىلەن 5 - تۇمەن دائىم توپ مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئىتتىپاقلىق - دوستلۇقنى كۈچەيتتى. پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئۈزلىرى كوماندا باشلاپ كېلىپ مۇسابىقە كۆردى. 1986 - يىلدىن بۇيان تۇمەن پارتكومى 28 قېتىم قېرىنداش مىللەتلەر قاتناشقان سۆھبەت يىغىنى، بىرلەشمە دوستلۇق يىغىنى، پىكىر ئېلىش يىغىنى ئاچتى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا دائىر 288 سان قارا دوسكا گېزىتى چىقاردى. 415 قېتىم مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى دەرسى ئۇيۇشتۇردى، رادىئو - تېلېۋىزىيە، گېزىت - ژۇرناللارغا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا دائىر ياخشى ئادەم، ياخشى ئىشلار ئەكىس ئەتتۈرۈلگەن 28 ماقالە ۋە فوتو سۈرەت بەردى. تۇمەن ئوتتۇرا مەكتەپتە مىللەت نەزەرىيىسى دەرسى تەسىس قىلدى. تۇمەن كادىرلىرى مىللەت نەزەرىيىسى ئىمتىھانىدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 86 نومۇر ئالدى. تۇمەن پارتكومى 1987 - يىل 6 - ئايدا تۇنجى قېتىم مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتىدىكى «قوش ئىلغار» لارنى تەقدىرلەش يىغىنى ئاچتى، 1988 - يىل 8 - ئايدا 2 - قېتىم تەقدىرلەش يىغىنى ئېچىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلىدى. 5 - تۇمەن ئۇز ئىچىدىكى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئورتاق بېيىش خىزمىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى، قارا يۇلغۇن شۆبە مىللىي مەيدانىنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشىغا ياردەم بەردى. 5 - تۇمەن شۆبە مىللىي مەيدانىنى ئادەم كۆچى، مادىدىي كۈچ، مالىيە كۈچى ۋە تېخنىكا جەھەتتىن زور كۈچ بىلەن قوللىدى، ئۇنىڭ 7000 مودىن ئارتۇق يېرىنى ھەيدەپ، 5200 مو بۇغدىيىنى ئورۇپ بەردى؛ ئۇنىڭغا 107.5 تونىنا سورتلۇق ئۇرۇق، 180 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، 300 نەچچە كىلوگرام دېھقانچىلىق دورىسى، 20 نەسىلىك قوي ياردەم قىلدى. 1990 - يىلى ئۇنىڭ 4 كىلومېتىرلىق «ئىتتىپاق ئۆستىگى»نى چېپىشىپ بەردى، قىيىنچىلىقى بار، 5 تە كاپالەتلەندۈرىلىدىغان ئائىلىلەرگە 75.758 يۇمەن پۇل، 1186 قۇر كىيىم، 2.44 تونىنا ئوزۇقلۇق ئۇرۇق، 2325 دانە ئوقۇغۇچىلار مەدەنىيەت قورالى، 156 پارچە كىتاب ئىئانە قىلدى. شۆبە مىللىي مەيدانىنىڭ ئومۇمىي ئاشلىق مەھسۇلاتى ئەسلىدىكى 150 تونىدىن كۆپەيىپ، 1988 - يىلى 7.2126 تونىغا، ئوتتۇرىچە بىرلىك مەھسۇلاتى 5.294 كىلوگرامغا يەتتى. كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 54.567 يۇمەنگە يەتتى.

2) يېقىن دوستلۇق　8 مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئونسۇ بازىرى ئەشمە بۇلاق ئاھالىلەر كومىتېتىدىكى مىللەتلەر بىر - بىرىنى ھۆرمەت قىلىپ، بىر - بىرىگە ياردەم بېرىپ، ئۇزۇنارا ئىناق ئۆتۈپ، قانۇن - ئىنتىزامغا رېئايە قىلىپ كەلدى. كومىتېت قارىمىقىدىكى 432 ئائىلىدىن 431 ى ناھىيە بويىچە قانۇن - ئىنتىزامغا رېئايە قىلغان شەرەپلىك ئائىلە بولۇپ باھالاندى، 4 مەھەللىنىڭ ھەممىسى مىللەتلەر

ئىتتىپاقلىقىدا، قانۇن ـ ئىنتىزامغا رېئايە قىلىشتا ياخشى مەھەللە بولدى.

ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش ۋە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى ئابدۇرېھىم ھاجى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى، ئارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقىنى، يەرلىك ئورۇنلار بىلەن تۇمەن ـ مەيدانلارنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈز قارىچۇقىنى ئاسرىغاندەك ئاسراپ كەلدى. ئۇ تۇرۇشلۇق بوزدۇڭ مىللىي يېزىسىنىڭ بايلىقئاتا كەنتى، يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىمى 5 ـ تۇمەن كۆمۈر كېنىنىڭ يۇندىسى بىلەن بۇلغىنىپ، ئاھالىلەرنىڭ ئىچىملىك سۇيىنىڭ تازىلىقىغا تەسىر يەتكەندە، بىر قىسىم ئاھالىلەر كانىغا بېرىپ سۈزلەشمەكچى بولىدۇ. ئابدۇرېھىم ھاجى بۇنى ئۇققاندىن كېيىن ئۆزى بېرىپ تەربىيە بىلەن قايىل قىلىپ، ئىشنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. ۋىلايەت، ناھىيە ۋە يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسىنىڭ غەمخورلۇقىدا، كۆمۈر كاندىن بايلىقئاتا كەنتىگىچە تۇرۇبا يانقۇزۇلۇپ، كۆپ يىل سۈرۈلۈپ كەلگەن مەسىلە ھەل قىلىنىدۇ.

سۇچىلىق ئىنژېنېرى، مەملىكەت بويىچە ئىلغار پەن ـ تېخنىكا خادىمى، ناھىيىلىك سۇ ئىلېكتر ئىدارىسىنىڭ باشلىقى قوشۇمچە پارتىيە باش ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى چېن داجېن باش ياچېيكا ئەزالىرىدىن پارتىيىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىجرا قىلىشنىڭ ئەمۇنلىرىدىن، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ ئۇلگىلىرىدىن بولۇشنى تەلەپ قىلىپ كەلدى. بۇ ئىدارە ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى يېتىشتۇرۇش ۋە ئىشلىتىشكە ئەھمىيەت بېرىپ، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك كادىردىن 3 نى، بۆلۈمچە باشلىقى دەرىجىلىك كادىردىن 10 نى ئۆستۈردى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي ـ تېخنىكا خادىمىدىن 14 نى، تۇرلۇك كەسپىي ـ تېخنىكا كادىرىدىن 17 نى تەربىيىلىدى، ئاساسىي قاتلام سۇ باشقۇرۇش خادىمىدىن 80 نى، يېزا، مەيدان، كەنتلەرنىڭ «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشىنى پىلانلاش تېخنىكا خادىمىدىن 250 نى ئوقۇتتى.

كۆپ مىللەتلىك ئورۇن بولغان ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدىكى ھەرمىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى ئۆزاقتىن بۇيان ئىناق ئۆتۈپ، كۆڭلىدە بىر يەردىن چىقىپ، كۆچىنى بىر يەرگە سەرپ قىلىپ، ھەربىرىتە ماسلىشىپ ئىش كۆرۈپ، ئاشلىق خىزمىتىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. 5 يىلدىن بۇيان ئاشلىق ـ ماي سانائىتىنىڭ مەھسۇلات قىممىتى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 6.3% تىن، ئوتتۇرىچە يايدا يىلىغا 8.4% تىن ئېشىپ كەلدى.

3) رەھبەرلىك باشلامچى بولۇش توغۇلا يېزىلىق پارتكوم بىلەن يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى يېزا دائىرىسىدە «ئىككىدىن ئايرىلالماسلىق» ئىدىيىسىنى كەڭ، چوڭقۇر تەشۋىق قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى داغدۇغىلىق قانات يايدۇرۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنى 1 ـ دەرىجىلىك چوڭ ئىش قاتارىدا تۇتتى.

1982 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى بىر ئۇيغۇر دېھقان گۈڭشي دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى پونكىتىنىڭ باشلىقى پەن ئاقساقالنى گۈڭشىلىشىش ۋاقتىدا تراكتور پونكىتى قۇرۇشقا ئىشلىتىۋالغان يېرىنى قايتۇرۇپ بەر دەپ توسۇۋالغاندا، يىغىن ئېچىۋاتقان گۈڭشي پارتكوم شۇجىسى مۇسا مەسۇم دەرھال نەق مەيدانغا يېتىپ كېلىپ، دېھقانغا: «بۇنداق يولسىزلىق قىلماڭ! يېرىڭىزنى تراكتور پونكىتى قۇرۇشقا ئىشلىتىپ كەتكەن بولسا، گۈڭشىنى ئىزدەڭ، پەن ئاقساقالغا بۇنداق قىلىڭىز بولامدۇ؟» دەپ قاتتىق تەنقىد قىلغاندا، دېھقان قايىل بولمايدۇ، مۇسا مەسۇم بۇ دېھقانغا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا پايدىسىز ئىشنى قىلماسلىق توغرىسىدا سەۋرچانلىق بىلەن تەربىيە بېرىدۇ.

4) ئۆزئارا قوللاش 1973 ـ يىلى باش يازدا قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولۇپ، دەريا سۇيى توختاپ، بۇغداي مايسىلىرى قۇرۇپ كەتتى. «كومسومۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى بىلەن جام يېزىسىنىڭ قارا بويۇن يېزىسىدىكى دېھقانلار تىت ـ تىت بولۇپ ئولتۇراليماي قالدى. ئىككى تەرەپ سۇ تالىشىپ زىددىيەتلىشىپ، بىر ـ بىرىدىن ئالاقسىنى ئۈزدى. كېيىن مەيدان باشلىقى بىلەن

كەنت باشلىقى باشلامچى بولۇپ سىردەشىپ، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئەھدىنامىسى» تۈزىدى، دېھقانچىلىق ئىشچىلىرى بىلەن كەنت ئاھالىلىرى بىرلىكتە ئىتتىپاقلىق بىناسىنى قۇرۇپ چىقتى. ئەتىيازلىق تېرىلغۇ، يازلىق يىغىم، كۈزلۈك يىغىم، قىشلىق ساقلاش ئىشلىرىدا، دېھقانچىلىق مەيدانى كەنت ئاھالىلىرىنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىشىغا تېخنىكىدىن تارتىپ ئېنېرگىيە كۈچىگىچە سېخىلىق بىلەن ياردەم بەردى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىمى بىر قاتلىنىپ، 612 يۈەنگە يەتتى. كەنتكە يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىشقا توغرا كېلىپ، 50 مىڭ يۈەن كېرەك بولۇپ قالغاندا، دېھقانچىلىق مەيدانى مەخسۇس ئادەم چىقىرىپ سىم تارتىپ بەردى، بۇنىڭغا پەقەت 10 مىڭ يۈەنلا تەننەرخ پۇلى سەرپ قىلىندى، دېھقانچىلىق مەيدانى 400 مو يەردىكى قۇلىماقنى ئۈزىدىغان ئالدىراش پەيتتە ئەمگەك كۈچىدىن قىسىلىپ قالغاندا، كەنت ئۆزىنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلىرىنىڭ ئاقساپ قېلىشىغا قارىماي، ھەر كۈنى 80 نەچچە ئادەم چىقىرىپ ياردەم بەردى. مەيدان بىلەن كەنت بىر ئوتلاقنى تەڭ ئىشلىتەتتى، كەنت ئاھالىلىرى ھامان ئوتلاقنىڭ ياخشى بېرىنى مەيداننىڭ مال بېقىشىغا بەردى. قۇربان ھېيىت ۋە چاغانلاردا، كادىرلار ۋە ئاممىنى ئۆزئارا ھېيتىلىشىپ، بىر - بىرىگە بەخت تىلىدى.

5) ئاغرىقنى ئامال، ئۆلۈمگە سەۋەب قىلىش　1989 - يىل 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا، ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا ئۆپكە - يۇرەك كېسىلى بىلەن ئاغرىغان 60 نەچچە ياشلىق بىر ئۇيغۇر بوۋاي كەلدى، بوۋاي قارايدىغان ئادەم بولمىسا، داۋالىنىش پۇلىنى تۆلىيەلمەسەم قانداق قىلارمەن دەپ ئەندىشە قىلاتتى. سېپىتىرالار بوۋايغا 20 نەچچە كۈن كۆڭۈل قويۇپ قارىدى، ئۇنىڭ چېيىنى ئەكىلىپ بەردى، يۇزى، قول - پۇتلىرىنى يۇيۇپ، چاچ - ساقاللىرىنى ئېلىپ قويدى. خەنزۇ سېپىتىرالار يەنە ئۆزى پۇل چىقىرىپ بوۋايغا قۇۋۋەتلىك يېمەكلىك ئېلىپ بەردى. بوۋاي سېپىتىرالارغا: «سىلەر ھەقىقەتەن بالىلىرىمدىنمۇ مېھرىبان ئىكەنسىلەر» دېدى.

بىر كۈنى 16 ياشلىق ئۇيغۇر قىز باھارگۈل دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېلىندى، قىز سوقۇر ئۇچىيى تېشىلىپ زەھەرلىنىش خاراكتېرلىك شوك بولۇپ قالغاندى. قىزنىڭ ئانىسى «دوختۇر، قىزىمنى قۇتقۇزۇڭ» دەپ توختىماي يالۋۇراتتى. دوختۇرخانىدىكىلەر جىددىي قۇتقۇزۇشقا كىرىشتى، ئوپېراتسىيە ئوڭۇشلۇق تۈگەپ، قىز خەۋپتىن قۇتۇلدى. بىمارنىڭ پۇلى بولمىغاچقا، تېببىي خادىملار 79.8 يۈەن پۇل چىقىرىپ دورا پۇلىنى تۆلىۋەتتى.

6) ئوخشاش مۇئامىلە قىلىش　ناھىيىلىك 2 - ياشلانغۇچ مەكتەپ — خەنزۇلار مەكتىپى، بىراق بۇ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 18% ئى ئاز سانلىق مىللەت. مەكتەپ رەھبەرلىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن مىللىي ئوقۇغۇچىلارغا سىياسىي جەھەتتە غەمخورلۇق قىلىش، ئۆگىنىش جەھەتتە ياردەم بېرىش، تۇرمۇش جەھەتتە كۆيۈنۈش، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن مىللىي ئوقۇغۇچىلارغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىشنى تەلەپ قىلىپ كەلدى ھەمدە خەنزۇ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلاردا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىدىغان ياخشى ئادەتنى يېتىلدۇردى. مەكتەپتە مىللىي ئوقۇغۇچىلار بىلەن خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار جۈپ قىزىللىشىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلاشتىكى ئاڭلىقلىقىنى كۈچەيتتى.

ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى مەرھابا دەرس ئوستىدە كېسەل بولۇپ تۇيۇقسىز يىقىلىپ قالغاندا، ئوقۇتقۇچى لىيۇ يىڭخۇا ئۇنى دەرھال دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ داۋالاتتى، چۈشتە ئۆيىدە تاماق يېگۈزۈپ ئۇخلاتتى. ئوقۇغۇچى ئابلاجان ئۇرۇشقاق بولۇپ، ھەمىشە قىز ئوقۇغۇچىلارنى بوزەك قىلاتتى. ئۇنىڭغا پېتەكچى بولغان 4 ئوقۇتقۇچى ئابلاجان ئۇرۇشقاق بىلەن تەربىيە بەردى. شۇنىڭ بىلەن ئابلاجان ئۆزگىرىپ، ئۆگىنىشتە ئالغا باستى، يەنە مىللەتلەر سەۋرچانلىق بىلەن تەربىيە بەردى. ئوقۇغۇچى ئەركىنجان پۈتىنى چوت كېسىۋېتىپ ماڭالمايدىغان ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى. ئوقۇغۇچى ئەركىنجان پۈتىنى چوت كېسىۋېتىپ ماڭالمايدىغان

بولۇپ قالدى، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلاردىن لى يۈگۈەن، جاڭ تاۋ، ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى مۇختار ئۇنىڭغا ئۆزلۈكىدىن ياردەم بېرىپ قاينىقسۇ ئەكىلىپ بەردى، ھاجەتخانىغا يۈدۈپ ئاپاردى. چاۋشيەن مىللىتىدىن بولغان ئوقۇغۇچى جىن مىڭجيېنىڭ ئائىلىسىدە قىيىنچىلىقى بولغاچقا، خەنزۇ، مىللىي ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭغا ئۆزلۈكىدىن قېرىنداش قەلەم، قەغەز، سىياھ بېرىپ، قېرىندىشىدەك مۇئامىلە قىلدى.

2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ بىلەن 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ (خەنزۇ مەكتەپ) دوست مەكتەپ بولدى، ئۇلار ئۆزئارا دوستلۇق دەرىخى تىكىپ، دوستلۇق گۈللىرىنى بىرلىكتە ئېچىلدۇردى.

2 § . ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقى

1. ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ بىرلىكتە مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىشى

1985 ـ يىلدىن باشلاپ، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، توخۇلا يېزىسى بىلەن بىرلىكتە مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 1987 ـ يىلى ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى بىلەن بىرلىشىپ، نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتىنى ئىشلىدى.

1983 ـ يىلدىن باشلاپ، قوراللىق ساقچى ـ چېگرا مۇداپىئە باش ئەترىتى بوزدۆڭ قىرغىز مىللىي يېزىسى، تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى، تۈمشۇق يېزىسىنىڭ ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن بىرلىكتە مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

1982 ـ يىلدىن باشلاپ، ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى ناھىيىلىك دوختۇرخانا، ناھىيىلىك 1 ـ، 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ، 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ، سودا ـ سانائەت بانكىسى، ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى ئىتتىپاق ياچېيكىسى بىلەن بىرلىكتە مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

1983 ـ يىلدىن باشلاپ، مەلۇم قىسمىنىڭ چېگرا مۇداپىئە 1 ـ لىيەنى يەرلىك بىلەن مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش پائالىيىتىدە، يېتەكچى ئىدىيە جەھەتتە، «يەرلىكنىڭ رەھبەرلىكىنى، ئاممىنى قوزغاشنى، ئىدىيىۋى ـ سىياسىي خىزمەت ئىشلەشنى ئاساس قىلىش» پرىنسىپى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپا تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ ۋە ئالماشتۇرۇپ، خىزمەتكە يېتەكچىلىك قىلدى، ئىدىيىۋى تەربىيىنىڭ مەزمۇنىنى چوڭقۇرلاشتۇردى. ئۆزئارا ئۆگىنىش ۋە تۇرتكە بولۇش، مەدەنىيەت، كۆڭۈل ئېچىش، ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە ۋە تۇرلۇك ئىجتىمائىي دوستلۇق پائالىيەتلىرىنى ئۈيۇشتۇرۇش ئارقىلىق، ئارمىيە بىلەن يەرلىك ئورۇنلارنىڭ سىياسىي ۋە مەدەنىيەت ئالاقىسىنى كۈچەيتتى.

2. ئارمىيىنىڭ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى

1) ئاممىغا ئەمەلىي ئىش قىلىپ بېرىش ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى ئۆز خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەرمىللەت ئاممىسىغا پائال تۇرۇپ ئەمەلىي ئىش، ياخشى ئىش قىلىپ بەردى. 5 يىلدىن بۇيان، 164 ئادەم (قېتىم) تەشكىللەپ، 75 ماشىنا (قېتىم) چىقىرىپ، 6 قېتىم ناھىيىلىك پارتكوم تاپشۇرغان جىددىي، ئېغىر، خەتەرلىك، قىيىن ۋەزىپىنى ئورۇندىدى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، چېچى ھەقسىز ياساپ قويۇلغان ئامما 2000 نەچچە يۈز ئادەم (قېتىم) گە، خالىسانە تىكىلگەن كۆچەت 1200 نەچچە تۈپكە يەتكەن. توخۇلا يېزىسىدىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ پەيجائى تۇرسۇن 2 يىل ئاممىنىڭ

گۈرۈچىنى خالىسانە ئاقلاپ، ئۇنىنى تارتىپ بەرگەن. شالچىلىق مەيدانىدىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ پەيجائى دۇ زىجىڭ 2000 يۈەن نەق پۇل تېپىۋېلىپ، ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىپ، ئامما ئارىسىدا ئالقىشقا ئىگە بولغان. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى توخۇلا يېزىسىغا 470 نەچچە ئەسكەك كۈنى ئىشلەپ بەرگەن، 3 كۆۋرۈك سۇئىگۈچى ياساپ بەرگەن، 65 ئېغىزلىق ئۆينى ئاقارتىپ بەرگەن، 35 يەردىكى ھاجەتخانا، ئات ئېغىلىنى ئۆزگەرتىپ سېلىپ بەرگەن، 2 مەدەنىيەت پائالىيىتى مەركىزى قۇرۇپ بەرگەن. ئىز تېلېۋىزور، 300 نەچچە پارچە كىتاب تەقدىم قىلغان. بۇ بۆلۈم 1987 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە، جام يېزىسىدا نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتىنى ئىشلىدى، يۆلىگەن 172 نامرات ئائىلىدىن 148ى نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا ياردەملىشىپ «دوختۇرخانا قائىدىسى»، «دوختۇرخانا ئىنتىزامى»نى تۈزۈپ بېرىپ، دوختۇرلۇق ئەخلاقى ۋە دوختۇرلۇق ئىستىلىنىڭ كۈرۈنەرلىك ياخشىلىنىشىغا تۈرتكە بولدى.

چېگرىنى ساقلاۋاتقان مەلۇم قىسمىنىڭ 1 - لىيەنى ئارمىيە - خەلق بىرلەشمە مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىپ، ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەتنى بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. چارۋىچىلارنىڭ كېسەل داۋالىنىش، بالىلىرىنى ئوقۇتۇش، مال سېتىۋېلىش، سەي - كۆكتات يېيىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، چارۋىچىلارنىڭ كېسىلىنى 4700 نەچچە ئادەم (قېتىم) ھەقسىز داۋالىدى، 4680 يۈەن قىممىتىدە ئاشلىق، ماي، كۆكتات ھەل قىلىپ بەردى، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى باشلانغۇچ مەكتىپىگە ياردەملىشىپ، مەكتەپ ئۈيى سېلىپ، مەكتەپ قورۇسىنى تۈزلەپ بەردى، كىتاب تەقدىم قىلدى. ناھىيىلىك ئونتۇرا ئەترەت نۆۋەتچىلىك ۋەزىپىسى ئالدىراش بولغان ئەھۋالدا، ۋاقىت چىقىرىپ كوچىلارغا چىقىپ ئاممىدىن 350 ئادەم (قېتىم) نىڭ چېچىنى ھەقسىز ياساپ قويدى، 80 نەچچە ۋېلىسىپىتىنى رېمونت قىلىپ بەردى، مۇنەۋۋەر جەڭچىلەرنى ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مەكتەپ سىرتىدىكى يېتەكچىلىكىگە ئاجراتتى، ناھىيىلىك 2 - ئونتۇرا مەكتەپنىڭ ھەربىي تەلىم - تەربىيە ئىلىپ بېرىشىغا ياردەملەشتى، ناھىيىلىك ئاماتلىق ساقلاش شىركىتىگە 13 ئاماتلىق ساقلاش خادىمى تەربىيىلەپ بەردى.

2) خەۋپ - خەتەردىن ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا قاتنىشىش　1986 - يىل 4 - ئايدا يېڭىيەر رايونىدا پەۋقۇلئادە ئېغىر شۇۋرغان چىقىپ، 50 نەچچە چارۋىچى، 3000 دىن ئارتۇق مال قاپسىلىپ قېلىپ، ئوزۇق ۋە ئوت - چۆپ ئۈزۈلۈپ قالدى، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق چېگرا مۇداپىئە قىسمىنىڭ 1 - لىيەنى كادىر - جەڭچىلەرنى باشلاپ كېلىپ، قېرىنداش قىسىم بىلەن بىللە 4 سوتكا كۆرەش قىلىپ، 20 نەچچە كىلومېتىر يول ئېچىپ ۋە رېمونت قىلىپ، چارۋىچىلارنى خەۋپتىن قۇتقۇزدى.

1987 - يىل 7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى گۈگۈم مەزگىلىدە، شىددەتلىك بوران چىقىپ، قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى. شېيخلا رايونىنى كەلكۈن بېسىپ، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ خامان - چارۋىلىرىنى ئېقىتىپ كەتتى، ئۆيلىرىنى ئۆرۈۋەتتى، ئاپەت ئېغىرلاشماقتا ئىدى. قوراللىق ساقچى قىسىم ئاقسۇ چېگرا مۇداپىئە تارماق ئەترىتىنىڭ شېيخلا ساقچىخانىسىدىكى ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر ساقچىخانىنىڭ كەلكۈن ئاستىدا قېلىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەنلىكىگە قارىماي، دەرھال كەنتكە كېلىپ، 3 كىشى پەر گۈرۈپپا، 5 كىشى پەر ئەترەت بولۇپ، 10 نەچچە سائەت كۈرەش قىلىپ، 20 بالا، 9 ياشانغان كىشى، 700 نەچچە ئائىلە جابدۇقى ۋە 1.2 تونىنا ئاشلىقنى قۇتقۇزدى. ئۇزۇنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشى بىلەن ھېسابلاشمىغان قوراللىق ساقچىلارنى كۆرگەن ئامما تەسىرلەنگەنلىكىدىن كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ، «خەلقنىڭ ياخشى ساقچىلىرى، خەلقنىڭ ياخشى پەرزەنتلىرى!» دەيىشتى.

1987 - يىلى يېزا ئىگىلىك 1 - شىنسى 4 - تۇمىنده 4.6 بال يەر تەۋرەپ، ئۇنىڭغا قوشنا ئارال يېزىسىنىڭ قىسمەن كەنتلىرىدىكى ئۆيلەر ئۇرۇلۇپ چۈشتى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى چېن گوچۈەن 5 كادىرنى باشلاپ بېرىپ، 70 نەچچە خەلق ئەسكىرىنى ئۈيۈشتۇرۇپ، 80 نەچچە چارۋىنى قۇتقۇزدى، 80

نەچچە ئادەمنى كۆچۈردى.

1988 - يىل 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئەتىگەن سائەت 6 دىن 21 مېنوت ئۆتكەن، كىشىلەر تاتلىق ئۇيقىدا ياتقان ۋاقىتتا، كەمدىنكەم كۆرۈلمىدىغان قاتتىق قار كۆچكۈنى بوزدۇغدىكى خالىق چوققىسىدىن يېزا ئىگىلىك 1 - شىسى 5 - تۆھپىلىك كۆمۈر كېنىغا بېسىپ كەلدى. ھەش - پەش دېگۈچە 21 ئېغىز ئۆي قار ئاستىدا، 14 خەنزۇ ئىشچى - خىزمەتچى خەۋپ ئاستىدا قالدى. سائەت 12 دىن 30 مېنوت ئۆتكەندە، قوراللىق ساقچى قىسىم ئونىۋ چېگرا مۇداپىئە باش ئەترىتىنىڭ بوزدۇڭ ساقچىخانىسىدىكى كادىر - ساقچىلار بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، 70 سانتىمېتىر قېلىنلىقتىكى قارنى كېچىپ قۇتقۇزۇشقا كەلدى. قار قاپلىغان زېمىندا يول، ئېرىق، دەريا دېگەنلەرنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى، سەللا ئېھتىياتسىزلىق قىلغاندا، تىك ياردىن مۇزلۇق دەريانا چۈشۈپ كېتىش خەۋپى بار ئىدى. بوران قارنى كادىر - ساقچىلارنىڭ يۈزىگە نەشتەردەك ئۇراتتى. كادىر - ساقچىلار ۋاقىت — ھايات، ئاپەت ئىچىدە قالغان خەنزۇ قېرىنداشلارنى چوقۇم قۇتقۇزۇشىمىز كېرەك، دېگەنىلا ئويلايتتى. ئۇلار قار كېچىپ، يىقىلىپ - سەنتۈرۈلۈپ، باتۇرانە ئىلگىرىلەپ، 18 كىلومېتىر يولنى 4 سائەتتە بېسىپ بولدى. ئەق مەيدانغا كېلىپلا جىددىي قۇتقۇزۇشقا كىرىشىپ كەتتى. قوللىرى توڭلاپ كەتسە ئاغزىدا ھورداپ ئىسىتتى، قورسىقى ئاچسا قارنى كاپ ئەتتى، 7 يېرىم سائەت ئۇدا جەڭ قىلىپ، ئاخىر قار دۆۋىسىنى ئاچتى، ياغاچ، تاشلارنى يۆتكەپ، كۆمۈلۈپ قالغان ئۆيدىكى 14 خەنزۇ يولداشتىن بىرىنى تىرىك قۇتقۇزدى، 12 سىنىڭ جەسىتىنى تاپتى. ئۇلار ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، ساقچىخانىغا قايتىپ كەلگەندە كېچە سائەت 12 بولغانىدى.

1988 - يىلى «ئىنقىلاب» ئۆستىگىنىڭ تۈمۈزى بۆلىكى پەۋقۇلئاددە زور كەلكۈننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى كېرىم كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ 1 - سېپىگە بېرىپ، 85 خەلق ئەسكىرىنى تەشكىللەپ 3 سوتكا كۆرەش قىلىپ، 2 تونىدىن ئارتۇق ئاشلىق يۆتكەپ، 500 كۈپ مېتىردىن ئارتۇق تاش ماتېرىيال توشۇپ، توسمىنى پۈختىلاپ، خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداپ قالدى.

3 § . «قوش نەمۇنە» ناھىيە بەرپا قىلىش

1982 — 1990 - يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكوم مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا 14 ھۆججەت چىقاردى، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ئورۇن، نەمۇنە ناھىيە بەرپا قىلىش توغرىسىدا قارار» چىقاردى، «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ئورۇن، نەمۇنە ناھىيە بەرپا قىلىش ئۇمۇمىي پىلانى»نى ۋە «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار ئورۇنلارنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا نومۇر قويۇش جەدۋىلى»نى تۈزۈپ چىقتى.

1990 - يىل 11 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ج ك پ ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كومىتېتى، ئاقسۇ ۋالىي مەھكىمىسى، ئاقسۇ شۇبە ھەربىي رايونى ناھىيىلىك كىنوخانىدا داغدۇغىلىق يىغىن ئېچىپ، ئونىۋ ناھىيىسىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ناھىيە» دەپ، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىگە «ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە بۆلۈم» دەپ نام بەردى. ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىدىن قەيۇم باۋۇدۇن، شى گېڭ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدىن روزى ھوشۇرلار ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا ۋاكالىتەن قىزغىن تەبرىكلىدى، ۋىلايەتلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرىدىن شېپ فۇپىڭ، كالك كېجيەن، قاھار ئەمەت، سۇن جىڭيۈەن، شاۋ جىيى، ۋالك فايۈەن، شيۇك يۆتىڭ، جالك چاڭكۇن، لى شۇسەن قاتارلىقلار نام بېرىش يىغىنىغا قاتناشتى.

گۈرۈچىنى خالىسانە ئاقلاپ، ئۇنىنى تارتىپ بەرگەن. شالچىلىق مەيدانىدىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ پەيجائى دۇ زىجىڭ 2000 يۈەن نەق پۇل تېپىۋېلىپ، ئىگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىپ، ئامما ئارىسىدا ئالقىشقا ئىگە بولغان.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى توخۇلا بېزىسىغا 470 نەچچە ئەمگەك كۈنى ئىشلەپ بەرگەن، 3 كۆۋرۈك سۇئىگۈچى ياساپ بەرگەن، 65 ئېغىزلىق ئۇيىنى ئاقارتىپ بەرگەن، 35 پەردىكى ھاجەتخانا، ئات ئېغىلىنى ئۆزگەرتىپ سېلىپ بەرگەن، 2 مەدەنىيەت پائالىيىتى مەركىزى قۇرۇپ بەرگەن. بىر تېلېۋىزور، 300 نەچچە پارچە كىتاب تەقدىم قىلغان. بۇ بۆلۈم 1987 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە، جام يېزىسىدا نامراتلارنى يۆلەش خىزمىتىنى ئىشلىدى، يۆلىگەن 172 نامرات ئائىلىدىن 148ى نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. ناھىيىلىك دوختۇرخانىسىغا يارەملىشىپ «دوختۇرخانا قائىدىسى»، «دوختۇرخانا ئىنتىزامى»نى تۈزۈپ بېرىپ، دوختۇرلۇق ئەخلاقى ۋە دوختۇرلۇق ئىستىلىنىڭ كۈرۈنەرلىك ياخشىلىنىشىغا تۈرتكە بولدى.

چېگرىنى ساقلاۋاتقان مەلۇم قىسمىنىڭ 1 - لىيەنى ئارمىيە - خەلق بىرلەشمە مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىپ، ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە مەنبۇى مەدەنىيلىك بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. چارۋىچىلارنىڭ كېسەل داۋالىتىش، بالىلىرىنى ئوقۇتۇش، مال سېتىۋېلىش، سەي - كۆكتات يېيىش قاتارلىق جەھەتلەردىكى قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، چارۋىچىلارنىڭ كېسىلىنى 4700 نەچچە ئادەم (قېتىم) ھەقسىز داۋالىدى، 4680 يۈەن قىممىتىدە ئاشلىق، ماي، كۆكتات ھەل قىلىپ بەردى، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى باشلانغۇچ مەكتىپىگە يارەملىشىپ، مەكتەپ ئۈيى سېلىپ، مەكتەپ قورۇسىنى تۈزلەپ بەردى، كىتاب تەقدىم قىلدى.

ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت نۆۋەتچىلىك ۋەزىپىسى ئالدىراش بولغان ئەھۋالدا، ۋاقىت چىقىرىپ كوچىلارغا چىقىپ ئامماندىن 350 ئادەم (قېتىم) نىڭ چېچىنى ھەقسىز ياساپ قويدى، 80 نەچچە ۋېلىسىپىتنى رېمونت قىلىپ بەردى، مۇنەۋۋەر جەڭچىلەرنى ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مەكتەپ سىرتىدىكى يېتەكچىلىكىگە ئاجراتتى، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ھەربىي تەلىم - تەربىيە ئېلىپ بېرىشىغا يارەملەشتى، ناھىيىلىك ئامانلىق ساقلاش شىركىتىگە 13 ئامانلىق ساقلاش خادىمى تەربىيىلەپ بەردى.

2) خەۋپ - خەتەردىن ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا قاتنىشىش　1986 - يىل 4 - ئايدا يېگىيەر رايونىدا پەۋقۇلئاددە ئېغىر شۇرغان چىقىپ، 50 نەچچە چارۋىچى، 3000 دىن ئارتۇق مال قاپسىلىپ قېلىپ، ئوزۇق ۋە ئوت - چۆپ ئۈزۈلۈپ قالدى، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق چېگرا مۇداپىئە قىسمىنىڭ 1 - لىيەنى كادىر - جەڭچىلەرنى ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مەكتەپ سىرتىدىكى يېتەكچىلىكىگە ئاجراتتى، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ھەربىي تەلىم - تەربىيە ئېلىپ بېرىشىغا يارەملەشتى، ناھىيىلىك ئامانلىق ساقلاش شىركىتىگە 13 ئامانلىق ساقلاش خادىمى تەربىيىلەپ بەردى.

1987 - يىل 7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى گۈگۈم مەزگىلىدە، شىددەتلىك بوران چىقىپ، قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى. شېيخلا رايونىنى كەلكۈن بېسىپ، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ خامان - چارۋىلىرىنى ئېقىتىپ كەتتى، ئۆيلىرىنى ئۇرۇۋەتتى، ئاپەت ئېغىرلاشماقتا ئىدى. قوراللىق ساقچى قىسىم ئاقسۇ چېگرا مۇداپىئە تارماق ئەترىتىنىڭ شېيخلا ساقچىخانىسىدىكى ئوفىتسېر - ئەسكەرلەر ساقچىخانىنىڭ كەلكۈن ئاستىدا قېلىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەنلىكىگە قارىماي، دەرھال كەنتكە كېلىپ، 3 كىشى بىر گۈرۈپپا، 5 كىشى بىر ئەترەت بولۇپ، 10 نەچچە سائەت كۈرەش قىلىپ، 20 بالا، 9 ياشانغان كىشى، 700 نەچچە ئائىلە جابدۇقى ۋە 1.2 تونىنا ئاشلىقنى قۇتقۇزدى. ئۇزۇنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشى بىلەن ھېسابلاشمىغان قوراللىق ساقچىلارنى كۈرگەن ئامما تەسىرلەنگەنلىكىدىن كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ، «خەلقنىڭ ياخشى ساقچىلىرى، خەلقنىڭ ياخشى پەرزەنتلىرى!» دېيىشتى.

1987 - يىلى يېزا ئىگىلىك 1 - شىبى 4 - تۈۋىندە 4.6 بال يەر تەۋرەپ، ئۇنىڭغا قوشنا ئارال يېزىسىنىڭ قىسمەن كەنتلىرىدىكى ئۆيلەر ئۇرۇلۇپ چۈشتى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى چېن گوچۈەن 5 كادىرنى باشلاپ بېرىپ، 70 نەچچە خەلق ئەسكىرىنى ئۈيۈشتۇرۇپ، 80 نەچچە چارۋىنى قۇتقۇزدى، 80

نەچچە ئادەمنى كۆچۈردى.

1988 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئەتىگەن سائەت 6 دىن 21 مېنوت ئۆتكەن، كىشىلەر تاتلىق ئۇيقىدا ياتقان ۋاقىتتا، كەمدىنكەم كۆرۈلمىگەن قاتتىق قار كۆچكۈنى بوزدۆڭدىكى خالىق چوققىسىدىن يېزا ئىگىلىكى 1 ـ شىسى 5 ـ تۆھپىنىڭ كۆمۈر كېنىغا بېسىپ كەلدى. ھەش ـ پەش دېگۈچە 21 ئېغىز ئۇي قار ئاستىدا، 14 خەنزۇ ئىشچى ـ خىزمەتچى خەۋپ ئاستىدا قالدى. سائەت 12 دىن 30 مېنوت ئۆتكەندە، قوراللىق ساقچى قىسىم ئونىۋ چېگرا مۇداپىئە ياش ئەترىتىنىڭ بوزدۆڭ ساقچىخانىسىدىكى كادىر ـ ساقچىلار بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، 70 سانتىمېتىر قېلىنلىقتىكى قارنى كېچىپ قۇتقۇزۇشقا كەلدى. قار قاپلىغان زېمىندا يول، ئېرىق، دەريا دېگەنلەرنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. سەللا ئېھتىياتسىزلىق قىلغاندا، تىك ياردىن مۇزلۇق دەريانىڭ چۈشۈپ كېتىش خەۋپى بار ئىدى. بوران قارنى كادىر ـ ساقچىلارنىڭ يۈزىگە ئەشتەردەك ئۇراتتى. كادىر ـ ساقچىلار ۋاقىت — ھايات، ئاپەت ئىچىدە قالغان خەنزۇ قېرىنداشلارنى چوقۇم قۇتقۇزۇشىمىز كېرەك، دېگەنىلا ئويلايتتى. ئۇلار قار كېچىپ، يىقىلىپ ـ سەنتۈرۈلۈپ، باتۇرانە ئىلگىرىلەپ، 18 كىلومېتىر يولنى 4 سائەتتە بېسىپ بولدى. ئەق مەيدانغا كېلىپلا جىددىي قۇتقۇزۇشقا كىرىشىپ كەتتى. قوللىرى توڭلاپ كەتسە ئاغزىدا ھورداپ ئىسىتتى، قورسىقى ئاچسا قارنى كاپ ئەتتى، 7 يېرىم سائەت ئۇدا جەڭ قىلىپ، ئاخىر قار دۆۋىسىنى ئاچتى، ياغاچ، تاشلارنى يۆتكەپ، كۆمۈلۈپ قالغان ئۆيدىكى 14 خەنزۇ يولداشتىن بىرىنى تىرىك قۇتقۇزدى، 12 سىنىڭ جەسىتىنى تاپتى. ئۇلار ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، ساقچىخانىغا قايتىپ كەلگەندە كېچە سائەت 12 بولغانىدى.

1988 ـ يىلى «ئىنقىلاب» ئۆستىگىنىڭ تۆمۈق بۆلىكى پەۋقۇلئاددە زور كەلكۈننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقى كېرىم كەلكۈنگە تاقابىل تۇرۇشنىڭ 1 ـ سېپىگە بېرىپ، 85 خەلق ئەسكىرىنى تەشكىللەپ 3 سوتكا كۆرەش قىلىپ، 2 تونىدىن ئارتۇق ئاشلىق يۆتكەپ، 500 كۈپ مېتىردىن ئارتۇق تاش ماتېرىيال توشۇپ، توسمىنى پۈختىلاپ، خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال ـ مۈلكىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداپ قالدى.

3 § . «قوش نەمۇنە» ناھىيە بەرپا قىلىش

1982 — 1990 ـ يىلغىچە ناھىيىلىك پارتكوم مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش توغرىسىدا 14 ھۆججەت چىقاردى، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ئورۇن، نەمۇنە ناھىيە بەرپا قىلىش توغرىسىدا قارار» چىقاردى، «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ئورۇن، نەمۇنە ناھىيە بەرپا قىلىش ئۈمۈمىي پىلانى»نى ۋە «ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار ئورۇنلارنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا نومۇر قويۇش جەدۋىلى»نى تۈزۈپ چىقتى.

1990 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ج ك پ ئاقسۇ ۋىلايەتلىك كومىتېتى، ئاقسۇ ۋالىي مەھكىمىسى، ئاقسۇ شۆبە ھەربىي رايونى ناھىيىلىك كىنوخانىدا داغدۇغىلىق يىغىن ئېچىپ، ئونىۋ ناھىيىسىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى، ئارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە ناھىيە» دەپ، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىگە «ئارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە نەمۇنە بۆلۈم» دەپ نام بەردى. ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىدىن قەيۇم باۋۇدۇن، شى گېڭ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدىن روزى ھوشۇرلار ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا ۋاكالىتەن قىزغىن تەبرىكلىدى، ۋىلايەتلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرىدىن شىي فۇپىڭ، كالك كېجيەن، قاھار ئەمەت، سۈن جىگيۈەن، شاۋ جىيى، ۋالك فايۈەن، شيۈك يۆتىڭ، جالك چاڭكۈن، لى شۆسەن قاتارلىقلار نام بېرىش يىغىنىغا قاتناشتى.

ئوتتوز بىرىنچى قىسىم

شەخسلەر

I باب

شەخسلەر تەرجىمھالى

خوجىس (؟ — 1781)

ئۇيغۇر رىۋايەتلىرىدە ئۇ ئىسھاق ئاجىس خوجىنىڭ ئوغلى دەپىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاتىسى ئەسلىدە تۇرپاننىڭ ئاقساقىلى بولۇپ، جۇڭغاردىن قاراشەھەرگە كەلگەن، قاراشەھەردىن ئۇچتۇرپانغا كەلگەن. كېيىن ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ جام يېزىسىدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان ۋە مۇشۇ ناھىيىدە ئۆلگەن. خوجىس ئۇچتۇرپانغا ھاكىمبەگ بولغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى) شىمالنى تىنچلاندۇرغۇچى جياڭجۈن باندى قوشۇن باشلاپ جۇڭغارنى بويسۇندۇرۇپ ئىلىغا كېلىدۇ، جۇڭغارلارنىڭ ئاتامانى داۋاچ بادىڭ تېغىدىن قۇرۇقتاغقا قېچىپ كېلىدۇ. خوجىس باندىگىنىڭ يارلىقىنى ئېلىپ، يولدا پىستىرما قۇرۇپ داۋاچىنى تۇتۇۋالىدۇ ۋە بۇ ئەھۋالنى باندىغا مەلۇم قىلىشقا ئەلچى ئەۋەتىدۇ، 200 ئەسكەر داۋاچىنى يالاپ مېڭىپ مۇز داۋانغا كەلگەندە، جەنۇبقا يۇرۇش قىلغان چىڭ قوشۇنىغا يولۇقىدۇ ۋە داۋاچىنى شۇلارغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. خوجىس بۇيرۇققا بىنائەن ئىلىدىن قويۇپ بېرىلىپ قايتىپ كەلگەن ئەھمەت (ئاپپاق) نىڭ ئوغلى بۇرھانىدۇن بىلەن بىللە يەركەنتنىڭ شەھەرلىرىنى ئەل قىلىدۇ. چىەنلۇڭ 21 - يىلى (1756 - يىلى) بۇرھانىدۇننىڭ ئىنىسى جەنۇبي شىنجاڭغا كېلىپ ئاكىسى بىلەن يەركەنتتە تۇرۇپ قالىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئاسىيلىق قىلىدۇ، خوجىسقا بولسا دوستانلىق بىلدۈرىدۇ، يەنە ئۇنىڭ جەمەتىنىڭ كۆپلۈكى ۋە كۆچلۈكلۈكىدىن قورقۇپ، ئاكا - ئۇكىلىرى ۋە جىەنلىرىنى جەنۇبي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقىتىۋېتىپ، خوجىسنى خوتەنگە بەگ قىلىدۇ، ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى مۇزەپپەرنى ئۇچتۇرپانغا، ئاكىسى ئابدۇبەگنى يەركەنتكە بەگ قىلىدۇ، ئابدۇبەگنىڭ ئوغلى ئابۇساخار ئاقسۇغا بەگ بولىدۇ. ئۇلار شۇ جايلارغا يۇرۇش قىلغان قوشۇن بىلەن بىللە مېڭىدۇ. خوجىس ئۇنىڭ كۆچىدىن قورقۇپ بويسۇنۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. چىڭ قوشۇنى كۆچانى قورشاۋغا ئالغاندا، خوجا جاھان يارەم تەلەپ قىلىدۇ ھەم خوجىس قاتارلىقلارغا ئاقسۇدا كۈتۈپ تۇرۇشقا بۇيرۇق بېرىدۇ. خوجا جاھان كۆچادا يېگىلىپ ئاقسۇغا چېكىنگەندە، ئاقسۇدىكىلەر شەھەر دەرۋازىسىنى تاقىۋېلىپ كىرگۈزمەيدۇ. خوجا جاھان خوجىس بىلەن ئابدۇساتتار قاتارلىقلارغا شەھەر سىرتىدىكى نەچچە يۈز ئائىلىگە تەھدىت سېلىپ ئۇچتۇرپانغا مېڭىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىدۇ. خوجىس ئۇچتۇرپاننىڭ ئاقساقاللىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئەينىندا خوجا جاھاننى تۇتاقچى بولىدۇ. خوجا جاھان مەككار بولغاچقا، بۇ پىلان ئەمەلگە ئاشمايدۇ. خوجىس ئۇچتۇرپانغا بارغاندىن كېيىن ئەسكەر چىقىرىپ خوجا جاھانغا قارشىلىق كۆرسىتىدۇ، خوجا جاھان قورقۇپ قاچىدۇ، چېگرىنى تىنچلاندۇرغۇچى جياڭجۈن ئاقسۇغا كەلگەندىن كېيىن، خوجىس ئۇنىڭغا تەسلىمنامە تاپشۇرۇش ئۈچۈن 2 - ئوغلىنى ئەۋەتىدۇ. ئۇ جاۋ خۇي بىلەن ھەربىي يۇرۇش پىلانى ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىدۇ ۋە ئوغلى مۇزەپپەرنى قوشۇن بىلەن مېڭىپ پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈشكە ئەۋەتىدۇ، ئىنىسى ئىسمىن دۇرغوش تىيىپنى خەت ئېلىپ يەركەنتكە بېرىپ، ئاكىسى ئابدۇبەگنى ئەل بولۇشقا ئۇندەشكە ئەۋەتىدۇ. خوجا جاھان خوجىسنىڭ تاپشۇرۇقىغا

بىنائەن، ئابدۇبەگ بىلەن ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئەزەربەنت قىلىدۇ ھەم خوجىس چىڭ قوشۇنى تەرىپىدىن ئۇلتۇرۇلدى دەپ جار سالىدۇ. چىڭ قوشۇنى ھەر تەرەپتىن ئەھۋال ئىگىلەپ، خوجىسنىڭ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. خوجا جاھان خوتەنگە قورشاپ ھۇجۇم قىلغاندا، خوجىس ئۇچتۇرپاندىن كېلىپ، چېگرىنى تىنچلاندۇرغۇچى ئوك قانات مۇئاۋىن جىياڭجۈن فۇدې قاتارلىقلارغا ھەمكارلىشىپ خوتەننى مۇھاسىرىدىن قۇتۇلدۇرىدۇ، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى خوجىسنى خوتەن قاتارلىق 6 شەھەرنى باشقۇرىدىغان ھاكىمبەگلىككە تەيىنلەيدۇ. خوجىس خوتەنىنىڭ 6 - بېگى ئاشمۇت بارات قاتارلىقلارنى قەشقەرگە بېرىپ، بۇرھانىدۇننى ئەل قىلىشقا ئەۋەتىدۇ، بىراق بۇ ئىش ۋۇجۇدقا چىقمايدۇ، ئابدۇبەگنى ئەل قىلىش ئىشىمۇ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرايدۇ، ئابدۇبەگ خوجا جاھان تەرىپىدىن ئۇلتۇرۇلىدۇ. خوجىس فۇدې بىلەن بىللە بۇرھانىدۇن بىلەن خوجا جاھانغا قوغلاپ زەربە بېرىدۇ، ئۇ ئاقسۇ بېگى ھادى بىلەن بىللە بايراق چىقىرىپ: «تەسلىم بولغانلار ئامان قالىدۇ، تەسلىم بولمىغانلار ھالاك بولىدۇ» دەپ ۋارقىرايدۇ. ئۇنىڭ تۇغقىنى ئالىم بايراق چىقىرىش ئالدىدا قارا مىلتىق ئوقى تېگىپ ئۆلىدۇ. خوجىسنىڭ قاتتىق ۋارقىراپ ھەيۋىتىنى كۆرسىتىشى ئارقىسىدا 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم تەسلىم بولىدۇ، خوجا جاھان بەدەخشانغا قېچىشقا مەجبۇر بولىدۇ. خوجىس بەگ ئىسمائىل خوجىنى بۇرھانىدۇن قاتارلىقلارنى يوشۇرۇپ قويغان شەرقىي بەدەخشان ئاتامانى بۇلۇرنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەشكە ئەۋەتىدۇ. ئۇزى چارلىغوچى قىسىم ۋە ئورۇنباسار دۇتۇڭ ئىجۇتۇن بىلەن بىللە گەنخەندە تۇرىدۇ. ئەلچى ئەۋەتىپ بولورغا: ئاسىنى تاپشۇرمىساڭلار، چىڭ سۇلالىسىغا يارەملىشىپ سىلەرگە جازا يۈرۈشى قىلىمىز، دەپ ئاگاھلاندۇرۇش بېرىدۇ. بەدەخشان ئاتامانى گۇناھىغا تەۋا قىلىپ، ئاسىيلارنى خوجىسقا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. خوجىس خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئىنانچىخان مەنسىپى ئىنئام قىلىنىدۇ. كېيىن ئاقسۇ بېگى ھادى بىلەن ھۆكۈمەت ئىشىدا ھەمكارلاشمىغاچقا، پايتەختكە يۆتكەپ كېلىنىدۇ، كېيىن ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىمۇ پايتەختكە كېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن جەم بولىدۇ. ئوردا خوجىسنىڭ كەنجى ئوغلى توختى سوپىنى ئاتا - بوۋىسىنىڭ قەبرىسىگە ئاتاپ نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئونۇ ناھىيىسىگە ئەۋەتىدۇ. خوجىس ئۇچتۇرپاندىكى يارلىق يەر - زېمىننىنى ساتقۇزۇپ، ئونۇ ناھىيىسىدە ئىگىلىك تىكلەپ، ئۇنى توختى سوپىنىڭ باشقۇرۇشىغا بېرىدۇ. چىيەنلۇڭ 16 - يىلى (1781 - يىلى) خوجىس قازا قىلىدۇ. چوڭ ئوغلى مۇزەپپەر 1 - دەرىجىلىك ياساۋۇل مەرتىۋىسىگە ئىگە بولىدۇ، 2 - ئوغلى خۇدابەردىگە ئىچكى ئىشلار ۋەزىرلىكى مەنسىپى بېرىلىدۇ، 3 - ئوغلى توختى سوپى ئاقسۇدا ئولتۇراقلىشىپ قالىدۇ، 4 - ئوغلى قادىر دادىسىنىڭ مەنسىپىگە ۋارىسلىق قىلىدۇ.

قادىر (؟ — 1830)

قادىر خوجىسنىڭ 4 - ئوغلى، ئۇيغۇر. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 16 - يىلى (1781 - يىلى) ئىنانچىخان دەرىجىلىك دوروبېلىغا ۋارىسلىق قىلغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 18 - يىلى (1783 - يىلى) قادىر ۋاسسالار مەھكىمىسىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن ئىچكى موڭغۇل خوشۇنىغا تەۋە بولغان، تاشقى ۋاسسال جاساقلىرىدىن پەرقلەندۈرۈلۈپ، ئىچكى خوشۇن قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا تەكلىپ قىلىنغان، كېيىن ئۇنىڭغا قاتنىشالمايلا قالغاچقا، بەگلىك دەرىجىسىگە چۈشۈرۈلگەن ۋە بۇنىڭ ئاتا مىراس بولۇپ قالىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. پادىشاھنىڭ يارلىقىدا شۇنداق دېيىلگەن. چىيەنلۇڭ 52 - يىلى (1787 - يىلى) 2 - ئايدا، ئۇنىڭ دادىسى خوجىسنىڭ خاندانلىق ئىشلىرىغا كۈچ چىقارغانلىقى ۋە داۋاچىنى تۇتۇپ خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئۇنىڭغا ئاتا مىراس ئىنانچىخانلىق مەنسىپى ئىنئام قىلىنغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 4 - يىلى (1824 - يىلى) ئۇچتۇرپاننىڭ ھاكىمبېگى ئۇستىدىن ئۇي - زېمىنمەنى ئىگىلىۋالدى دەپ خاتا شىكايەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئەسلىدىكى دەرىجىسى بىلەن پېنسىيىگە چىقىرىلغان. قادىر داۋگۇاڭ 10 - يىلى (1830 - يىلى) قازا قىلغان، ئۇنىڭ مەنسىپىگە ئوغلى قاسىم بۇقا ۋارىسلىق قىلغان.

قوشۇمچە: ئاقسۇ ئۇيغۇر ئىنانچىخانلىرىنىڭ نەسەبلىرى

دەسلەپكى ئۇيغۇر ئىنانچىخانى خوجىس چېنلۇق 24 ـ يىلى (1759 ـ يىلى) 9 ـ ئايدا ئۇنىڭغا چىڭ سۇلالىسى مۇكۈمىتى تەرىپىدىن بىلى مەنسىپى بېرىلگەن، 10 ـ ئايدا يەنە ئىنانچىخانلىق مەنسىپى بېرىلگەن. چېنلۇق 46 ـ يىلى (1781 ـ يىلى) قازا قىلغان.

2 ـ ئەۋلاد ئۇيغۇر ئىنانچىخانى قادىر خوجىسنىڭ ئوغلى. چېنلۇق 46 ـ يىلى (1781 ـ يىلى) 7 ـ ئايدا ئۇ ئىنانچىخان دەرىجىلىك بىلىغا ۋارىسلىق قىلغان. داۋگۇلۇق 4 ـ يىلى (1824 ـ يىلى) قادىر ئۇچتۇرپاننىڭ ھاكىمبېگى ئۈستىدىن ئۈي ـ زېمىنىنى ئىگىلىۋالدى دەپ خاتا شىكايەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئەسلىدىكى دەرىجىسى بىلەن پېنسىيىگە چىقىرىلغان.

3 ـ ئەۋلاد ئۇيغۇر ئىنانچىخانى قاقىس بۇقا قادىرنىڭ ئوغلى. داۋگۇلۇق 10 ـ يىلى (1830 ـ يىلى) 9 ـ ئايدا ئۇ ئىنانچىخان دەرىجىلىك بىلىغا ۋارىسلىق قىلغان. داۋگۇلۇق 11 ـ يىلى (1831 ـ يىلى) 5 ـ ئايدا خاتالىق سەۋەبىدىن ئىنانچىخانلىق دەرىجىسىدىن قالدۇرۇلغان.

4 ـ ئەۋلاد ئۇيغۇر ئىنانچىخانى ئابدۇراخمان قادىرنىڭ جىيەنى. داۋگۇلۇق 11 ـ يىلى (1831 ـ يىلى) 11 ـ ئايدا ئۇ ئىنانچىخان دەرىجىلىك بىلىغا ۋارىسلىق قىلغان، يەركەنتكە ھاكىمبەگ بولغان. داۋگۇلۇق 14 ـ يىلى (1834 ـ يىلى) قازا قىلغان.

5 ـ ئەۋلاد ئۇيغۇر ئىنانچىخانى مۇھەممەت يۇنۇس ئابدۇراخمانىڭ ئوغلى. داۋگۇلۇق 14 ـ يىلى (1834 ـ يىلى) 9 ـ ئايدا، ئۇ ئىنانچىخان دەرىجىلىك بىلىغا ۋارىسلىق قىلغان. داۋگۇلۇق 22 ـ يىلى (1824 ـ يىلى) 10 ـ ئايدا قازا قىلغان.

6 ـ ئەۋلاد ئۇيغۇر ئىنانچىخانى مۇھەممەتئىمىن مۇھەممەت يۇنۇسنىڭ ئوغلى. داۋگۇلۇق 22 ـ يىلى (1842 ـ يىلى) ئۇ ئىنانچىخان دەرىجىلىك بىلىغا ۋارىسلىق قىلغان.

7 ـ ئەۋلاد ئۇيغۇر ئىنانچىخانى قادىر مۇھەممەتئىمىنىڭ جىيەنى. تۇڭجى 2 ـ يىلى (1863 ـ يىلى) مەمەتئىمىنىڭ ئىنىسى ۋاھاپ ئىنانچىخان دەرىجىلىك بىلىغا ۋارىسلىق قىلمىغان بولغان، يارلىق يېتىپ بارغىچە خوتەنده ئۆلۈپ كەتكەن. گۇاڭشۇ 17 ـ يىلى (1891 ـ يىلى) قادىر ئىنانچىخان دەرىجىسىگە ۋارىسلىق قىلغان. مىنگونىڭ 5 ـ يىلى (1916 ـ يىلى) قادىرغا ئاقسۇ ئۇيغۇر ئىنانچىخانى دېگەن مەنسەپ بېرىلگەن.

مولاناسىر دامولام (1850 — 1918)

ئەر، ئۇيغۇر، ئونسۇ ناھىيىسىدىن. 1867 ـ يىلى قەشقەر دىنىي مەدرىسىدە ئوقۇغان. 1871 ـ يىلى بۇخارا خەلقىغا دىنىي مەكتىپىدە بىلىم ئاشۇرغان، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن شۇ مەكتەپتە 7 يىل مۇدەررىس بولغان. 1879 ـ يىلى ئونسۇ ناھىيىسىگە قايتىپ كېلىپ دىنىي مەكتەپ ئاچقان. 1917 ـ يىلى مولا مولاناسىر دامولام مۇدەررىسلىك قىلىپ تاپقان كىرىمىنى ئىئانە قىلىپ، ناھىيىدە كاتتا خانىقا سالدۇرغان، خانىقادا دىنىي مەكتەپ ئېچىپ، ئاقسۇ، ئاۋات، ئۇچتۇرپان، باي ناھىيىلىرىدىن ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ ئوقۇتقان. كېيىنكى يىلى يەنە مەبلەغ ئىئانە قىلىپ، ھەجگە بارغان ئۇيغۇرلارنىڭ قونالغۇ قىلىشى ئۈچۈن، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەككە شەھىرىدە 3 قەۋەتلىك مېھمانخانا سالدۇرغان. 1918 ـ يىلى ئونسۇ ناھىيىسىدە قازا قىلغان.

ئىسمائىل قاسىم ھاجى (1870 — 1934)

ئەر، ئۇيغۇر، ئۇنىۋ ناھىيىسىنىڭ بوزدۆڭ يېزىسىدىن، باي چارۋىچى. ئۇ چارۋىچىلىق كىرىسى بىلەن ناھىيە بازىرىدا دۇكان ئېچىپ، روسىيە سودىگەرلىرى بىلەن سودا قىلغان. 1932 — 1934 - يىلغىچە خوجانىياز قوزغىلىڭىغا قاتنىشىپ، تۆمنجاڭ، شىجاڭ بولغان. ئۇ مىللىي ئۆچمەنلىككە قارشى تۇرۇپ، خەنزۇ يېتىم بالىلارنى باققان، مەبلەغ چىقىرىپ ناھىيە بازىرىدا تۆمۈر غازى ئاتا باشلانغۇچ مەكتىپى (مەكتىپى ئىسمائىلىيە) نى ئاچقان، ئوقۇتۇش ئۇسكۇنىلىرى ۋە تەنتەربىيە سايمانلىرىنى تولۇقلىغان، يېڭى دەرسلەرنى تەسىس قىلغان. 1934 - يىلى ما جۇڭيىڭىغا توسۇپ زەربە بېرىش جېڭى ھارپىسىدا، خوجانىيازنىڭ قول ئاستىدىكىلىرى تەرىپىدىن قەستلەپ ئۆلتۈرۈلگەن.

چۇ جىچىن (1906 — 1951)

ئەر، خەنزۇ، شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇپىڭ ناھىيىسىدىن، گومىنداڭ ئەزاسى. دىرېكتور باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، ساقچى باشقارمىسىنىڭ كاتىپى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى، ئۇچتۇرپان ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. 1934 - يىل 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئۇنىۋ ناھىيىسىگە ھاكىم بولغان. 1949 - يىل 9 - ئايدا گېنېرال تاۋ سىيۇ بىلەن رەئىس بۇرھان شەھىدىنىڭ شىنجاڭدا تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش توغرىسىدىكى «25 - سېنتەبىر»، «26 - سېنتەبىر» ئومۇمىي تېلېگراممىسىنى قوبۇل قىلىپ، تەرەققىيپەرۋەرلىك تەرەپتە تۇرۇپ، تىنچلىقنى ياقلاپ، بۆلۈنۈشكە قارشى تۇرغان، ھەر ساھەدىكى مەشھۇر زاتلارنى يىغىپ، ھەقىقەتكە قايتىش توغرىسىدىكى ئومۇمىي تېلېگراممىنى ئېلان قىلىپ، گومىنداڭنىڭ ئارىسالدى بولۇپ تۇرغان ھەربىي - مەمۇرىي خادىملىرىنى ھەقىقەتكە قايتىشنى ھىمايە قىلىشقا قايىل قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاشلىق ئامبارلىرىنى يېچەتلەپ، ئامانلىقنى قوغداپ، قالايمىقانچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ئۇنىۋ ناھىيىسىنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىدا بەلگىلىك ئىجابىي رول ئويناغان. 1951 - يىل 11 - ئايدا خاتا باستۇرۇلغان، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئاقلاندى.

جاڭ جەنچى (1914 — 1972)

ئەر، خەنزۇ، شەنشى ئۆلكىسى زىجۇ ناھىيىسى شۇاڭچۇ بازىرىنىڭ بەندۇڭگو كەنتىدىن. 1940 - يىل 2 - ئايدا ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1941 - يىلى يېزا باشلىقلىقىغا سايلانغان، شۇ يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. 1942 - يىلى رايونلۇق قوغدىنىش يىگىتلىك يىگىتلىگى بولغان، ئۇزاق ئۆتمەي زىجۇ ناھىيىسى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. 1947 - يىلى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتنىشىپ، 359 - لۇنىڭ سىياسىي بۆلۈمىدە خەلق تىرانسپورت گېنىسى بولغان. 1948 — 1950 - يىلغىچە 2 - جۇن 5 - شى 14 - تۇمەن سىياسىي باشقارمىسىدا خەلق تىرانسپورتى بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى بولغان. 1950 — 1956 - يىلغىچە ج ك پ ئۇنىۋ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان. 1956 — 1959 - يىلغىچە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان. 1960 — 1968 - يىلغىچە ئاقسۇ ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى قوشۇمچە ج ك پ ئاقسۇ ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 1 - شۇجىسى بولغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكوم «7 - ماي» كادىرلار مەكتىپىنىڭ مەسئۇلى بولغان. 1972 - يىل 9 ئاينىڭ 14 - كۈنى ئۇزاق يىل قاتتىق ئىشلەپ چارچىغانلىقتىن، يۈرەك كېسىلى قوزغىلىپ بەختكە قارشى ۋاپات بولغان.

جالاق جەنچى ئونسۇ ناھىيىسىدە ئىشلىگەن مەزگىلدە، پارتىيىنىڭ فاڭجېن - سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، ناھىيىنىڭ قۇرۇلۇش ۋە تەرەققىياتى ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ تۆھپە قوشقان. 1949 - يىل 12 - ئايدا، ئۇ 12 كومانىدىر - جەڭچىنى باشلاپ ئازادلىق ئارمىيە تەشۋىقات خىزمەت ئەترىتى تەشكىللەپ، ئونسۇ ناھىيىسىگە كىرىپ، گومىنداڭنىڭ ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئاپپاراتىنى تېز ئۆتكۈزۈۋالغان ھەمدە ھەرمىللەت - ھەر ساھەدىكىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ، ئەترايلىق مەسلىھەتلىشىپ، خەلق ھاكىمىيىتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرگەن. 1950 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇپ، جالاق جەنچى ئونسۇ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى بولغان. ئۇلايەتلىك پارتكومنىڭ رەھبەرلىكىدە، باۋ - جيا تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، قالدۇرۇپ ئىشلىتىلىدىغان خادىملارنى تەربىيىلەپ، ئۆزگەرتىپ، تەڭشەپ، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى بېتىشتۇرۇپ، ھاكىمىيەت ئاپپاراتلىرىنى تەشكىللەپ، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ۋە «ئوچكە قارشى تۇرۇش»، «بەشكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكەتلىرىنى قانات يايدۇرۇپ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ كونا ھاكىمىيەت بىلەن يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ ئالمىشىش مەزگىلىدىن سىلىق ئۆتۈشىگە كاپالەتلىك قىلغان. ئۇ ناھىيىلىك پارتكومدىكى بىر بەن ئادەمنى باشلاپ، پارتىيىنىڭ ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش لۇشيەنى ۋە باش ۋەزىپىلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىپ، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش دەۋرىدە پارتىيە ئەزالىرى قوشۇننى زورايتىپ، پارتىيىنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتلىرىنى قۇرۇپ ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈپ، پارتىيىنىڭ ناھىيىدىكى يادرولۇق رەھبەرلىك رولىنى كۈچەيتىپ، ناھىيىنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنىڭ غەلبىلىك ئالغا ئىلگىرىلىشىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلغان.

شايۇپ قارى ھاجى (1890 — 1975)

ئەر، ئۇزبېك، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ بوزدۇڭ يېزىسىدا ئۆتكەن باي چارۋىچى. 30 - يىللارنىڭ باشلىرىدا خوجا نىياز قوزغىلىڭىغا قاتناشقان، كېيىن شېڭ سىەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان. 1941 - يىلى تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن 3 ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان. 1945 - يىلى مىللىي ئارمىيە ئونسۇ ناھىيىسىنى ئىشغال قىلغاندا، ئۇ ئائىلىسىنى ۋەيران قىلىپ مىللىي ئارمىيىنى قوللىغان، شۇ يىلى ئىنجاڭدا بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغان مەزگىلدە، 3 ۋىلايەت تەرەپنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە، ئاقسۇ 4 - مەمۇرىي رايونىغا مۇئاۋىن ۋالىي قىلىپ ئەۋەتىلگەن. ئۇزاقتا بارماي شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ مۇداخىلىسى بىلەن سايلامدىن چۈشۈپ قالغان. 1950 - يىلى ئۇلكىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى بولغان. 1958 - يىلى ناھىيىلىك تاغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1975 - يىلى قازا قىلدى.

ئالى ئابدۇللا (1917 — 1977)

ئەر، قىرغىز، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ بوزدۇڭ يېزىسىدىن. 1937 - يىلى ماتارىپ خىزمىتىگە قاتناشقان. 1956 - يىلدىن ئىلگىرى ئۇچتۇرپان ناھىيىسىدە ئوقۇتقۇچى بولغان، كېيىن ئونسۇ ناھىيىسىگە يۆتكىلىپ كېلىپ تۇمشۇق يېزىلىق مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى، مۇدىر بولغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان. 1977 - يىلى قازا قىلدى. ئالى ئابدۇللانىڭ دادىسىمۇ ماتارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، بۇ 2 ئەۋلاد ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ نۇرغۇن شاگىرت يېتىشتۈرگەن، ئۇلار ئونسۇ خەلقى ياد ئېتىدىغان مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچىلار جۇملىسىدىن.

ئىسمائىل ئابدۇللا (1909 — 1980)

ئەر، ئۇيغۇر، ئونسۇ ناھىيىسىدىن. 50 - يىللاردا ئونسۇ ناھىيىسى قارا يۇلغۇن يېزىسى ئاماتلىق ساقلاش

ھەيئەتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. ئۇ خىزمەتتە ئاكتىپ، تەشەببۇسكار، مەيدانى مۇستەھكەم بولۇپ، 3 يىلدا جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىغا ھەمكارلىشىپ 16 دېلونى پاش قىلىپ، 20 جىنايەتچىنى، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشتىن قاچقان 11 جىنايەتچىنى تۇتقان؛ 6 ئات، 4 قوي، 10 چې ماتا، 13 سەر گاستروديە، بىر دېھقانچىلىق سايمىنى ۋە تۇرلۇك كىيىم - كېچەك، ئۆتۈك قاتارلىقلارنى قولغا چۈشۈرگەن ھەمدە تېپىۋالغان 13 چارۋىنى رايونلۇق سەھكىمگە تاپشۇرۇپ بەرگەن. 1956 - يىل 4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى مەملىكەتلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق ساقچىلىرى، ئامانلىق ساقلاش تۆھپىكارلىرى - نەمۇنىچىلىرى ۋەكىللىرى يىغىنىغا قاتناشقان. 1980 - يىل 12 - ئايدا كېسەل بىلەن قازا قىلدى.

نىياز تۇنىياز (1961 — 1980)

ئەر، ئۇيغۇر، ئارال يېزىسىنىڭ تۆۋەنكى مالچى مەھەللە كەنتىدىن، كومپارتىيە ئەزاسى. 1980 - يىل 8 - ئاينىڭ 11 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، نىياز تۇنىياز ئۆز كەنتىدىكى ئايۇپ ئاۋۇت بىلەن بىللە كالا ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ، ئۇچتۇرپان ناھىيىسى ئاقيار يېزىسىنىڭ خوجىدى دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئوغۇتقا بارىدۇ. توشقان دەريا‌سى كېچىكىگە كەلگەندە، ئۆز يېزىسىدىكى ياش دېھقان خۇدەك مامۇتنىڭ ئاتىسى مامۇت ئاۋۇت، قېينىتىسى ئېزىز نىياز بىلەن بىللە ھارۋىلىق كېچىكتىن ئۆتۈشكە تەييارلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. شۇ چاغدا چوڭقۇر، دولقۇنلۇق توشقان دەريا‌سى شىددەت بىلەن ئېقىۋاتاتتى. نىياز تۇنىياز ئادەم ۋە ھارۋىلارنىڭ دەريادىن بىخەتەر ئۆتۈشىنى كۆزلەپ، ھاياتىنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشىغا قارىماي دەريا‌غا چۈشۈپ، ئايۇپ ئاۋۇت بىلەن 13 ياشلىق بىر پادىچى بالىنى ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ ئۆزى كالىنى يېتىلەپ يول باشلاپ ماڭىدۇ، خۇدەك مامۇتنىڭ ھارۋىسىنى ئۆز ھارۋىسىنىڭ كەينىگە سالىدۇ. نىياز تۇنىيازنىڭ ھارۋىسى قارشى قىرغاققا چىققاندا، خۇدەك مامۇتنىڭ ھارۋىسى كەلكۈندە ئاغدۇرۇلۇپ، ھارۋىدىكى 3 كىشى دەريا‌غا چۈشۈپ كېتىدۇ، ئۇلار بىر تەرەپتىن تىرىكىشىپ، بىر تەرەپتىن قۇتقۇزۇشنى ئىلتىجا قىلىدۇ. بۇ 3 كىشى ھايات - ماماتلىق مېنۇتلىرىدا جان تالىشىۋاتقاندا، نىياز تۇنىياز شىددەتلىك ئېقىنغا سەكرەپ چۈشۈپ، ئارقا - ئارقىدىن 2 كىشىنى قۇتقۇزىدۇ، 3 - كىشى قالغاندا، ئۆزىنىڭ خېيىم - خەتەرگە ئۇچرىشىغا قارىماي يەنە سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ، يۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇنىمۇ قىرغاققا ئىتتىرىپ چىقىرىدۇ، بىراق ئۆزى قاباھەتلىك دولقۇن يۈتۈپ كېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆزىنىڭ ياش ھاياتىنى قۇربان قىلىدۇ. 1982 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى نىياز تۇنىيازغا «ئىنقىلابىي قۇربان» دەپ نام بەردى.

شۇ شېڭلىيەن (1922 — 1984)

ئەر، خەنزۇ، سەنئى ئۆلكىسىنىڭ لىشى ناھىيىسىدىن. 1945 - يىل 8 - ئايدا ئىنقىلابقا قاتناشقان، 1948 - يىل 1 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. 1950 - يىلى قىسمىدا «خەلق تۆھپىكارى» دەپ نام ئالغان. 1955 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىگە يۆتكىلىپ، ناھىيىلىك «خەلق» دوختۇرخانىسى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى قوشۇمچە دوختۇرخانا باشلىقى، ناھىيىلىك ساقلىقنى ساقلاش - كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ باشلىقى بولغان. 1984 - يىل 10 - ئايدا كېسەل بىلەن قازا قىلدى.

شۇ شېڭلىيەن ئۇزاق مۇددەت سەھىيە سېپىدە ئىشلەپ، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «ئاغرىنقا ئامال، ئۆلۈمگە سەۋەب قىلىپ، ئىنقىلابىي ئىنسانپەرۋەرلىكنى يولغا قويايلى» دېگەن تەلىمىنى ھەرۋاقىت ئېسىدە تۇتۇپ، كەڭ سەھىيە خادىملىرىنى يېتەكلەپ، ساقلىقنى ساقلاش، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىنى ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىنى كەڭ قانات يايدۇرۇپ، ئامما‌غا خەۋپ يەتكۈزىدىغان كۆپ قوزغىلىدىغان كېسەللىكلەر بىلەن يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى ئونۇملۇك تىزگىنلىگەن.

لیۇ جاۋیىن (1935 — 1984)

ئەر، خەنزۇ، شەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ جياشيالڭ ناھىيىسىدىن، ئاگرونوم. 1957 - يىلى جىنىڭ يېزا ئىگىلىك مەكتىپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن «شاڭخي» دېھقانچىلىق مەيدانىدا تېخنىك بولغان، 1965 - يىلى چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش يۆنىسىدىن ناھىيىنىڭ شالچىلىق مەيدانىغا كەلگەن، 1957 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. باغۇەنچىلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، 8 - لىەننىڭ لىەنجاڭى، قۇلماقچىلىق ئەترىتىنىڭ باشلىقى قوشۇمچە پارتىيە ياچەيكىسىنىڭ شۇجىسى، مەيدان پارتكومىنىڭ ئەزاسى، مەيدان پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. كۆپ قېتىم مەيدان بويىچە ئىلغار كادىر، ئەمگەك نەمۇنىچىسى ۋە مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزاسى بولۇپ باھالانغان.

لیۇ جاۋیىن تىرىشىپ ئۆگىنىپ، كەسپىنى قېتىرقىنىپ تەتقىق قىلغان. ئۇ 1972 - يىلى مەيدانىنىڭ قۇلماق ئىشلەپچىقىرىشىغا مەسئۇل بولغاندىن كېيىن، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن خىزمەتكە بېرىلىپ، قۇلماق تېرىقچىلىقىنىڭ ئەمەلدە ئاقىدىغان بىر يۇرۇش تەجرىبىسىنى تېپىپ، تېرىقچىلىق كۆلىمىنى 70 - يىللاردىكى 50 مودىن 80 - يىللاردا 800 موغا يەتكۈزگەن. قۇرۇتۇش، ئوراش مەشغۇلاتىنى ماشىنىلاشتۇرۇپ، مەھسۇلاتنى خەلقئارا بازارغا كىرگۈزگەن. ئۇ ناھىيە ئىچى - سىرتىدىكى نۇرغۇن ئورۇنلارغا قۇلماق پەرۋىش قىلىش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىپ، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ قۇلماق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتى ۋە دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىقتىسادىدا زىيان تارتقان ھالەتتىن پايدا ئالىدىغان ھالەتكە ئۆتۈش ئۈچۈن تۆھپە قوشقان.

لیاك جىلۇك (1928 — 1985)

ئەر، خەنزۇ، سەنشى ئۆلكىسىنىڭ پىڭياۋ ناھىيىسىدىن. 1944 - يىلى ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان، 1947 - يىل 10 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىگە كىرگەن. ئازادلىق ئارمىيىدە بەنجاڭ، پەيجاڭ، لیەنجاڭ بولغان. 1947 - يىلدىكى يۇلىن ئۇرۇشىدا بىر قېتىم چوڭ خىزمەت كۆرسەتكەن. 1962 - يىلى ئونىۋ ناھىيىسىگە يۆتكەلگەن، ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مادديي ئەشيا شىركىتىنىڭ دىرېكتورى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن، 1981 - يىلى كېسەل سەۋەبىدىن دەم ئېلىشقا چىققان. خىزمەت داۋامىدا شەخسىي پايدا - زىيىنى بىلەن قىلچە ھېسابلاشماي، باش چۆكۈرۈپ ئىشلىگەن، ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى ئىخلاس بىلەن ئۆگىنىپ، يولداشلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد قىلىشقا جۇرئەت قىلىپ، ھەممىلا جايدا نەمۇنىلىك، باشلامچىلىق رول ئويناپ، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تۆھپە قوشقان. 1985 - يىل 7 - ئايدا، كېسەل بولۇپ داۋا شىپا قىلماي، بەختكە قارشى ۋاپات بولدى.

بۇرھان شەھىدى (1894 — 1989)

ئەر، ئۇيغۇر، بوۋىسى ئونىۋ ناھىيىسىدىن، ئۆزى روسىيىدە تۇغۇلغان، 1912 - يىلى شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەن. دەسلەپكى يىللاردا ئۇرۇمچىدە شاگىرت، دۇكان خىزمەتچىسى، تاموژنا ھېجى تەكشۇرگۈچى، ئۇرۇمچى ئاپتوموبىل ئىدارىسىنىڭ تۇنجى ئىدارە باشلىقى بولغان. 30 - يىللاردا شىنجاڭ ئۆلكىسى لايىھىلەش كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى زايسان رايوندا تۇرۇشلۇق كونسۇلى بولغان.

1945 — 1949 - يىلغىچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى، ئۇرۇمچى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولغان. 1949 - يىل 9 - ئايدا گېنېرال تاۋسيۇ بىلەن بىرلىكتە ئومۇمىي تېلېگرامما ئۇقتۇرۇشى چىقىرىپ ھەقىقەتكە قايتقان. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى قوشۇمچە يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ج ك پ شىنجاڭ شۆبە بيۇرۇسىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، غەربىي شىمال ھەربىي - مەمۇرىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولغان. 1953 - يىلدىن كېيىن، جۈڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 2 - ، 3 - ، 5 - ، 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتلىرىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، سىياسىي كېڭەش شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ رەئىسى، جۈڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى، پەخرىي باشلىقى، 1 - ، 2 - ، 3 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىلى، 1 - ، 2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى مىللەتلەر كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

بۇرھان شەھىدى نامرات ئائىلىدىن كېلىپ چىققان، ئۇنىڭدا ياشلىق دەۋرىدىلا كونا تۈزۈمگە قارشىلىق كۈرەستىش ئىدىيىسى شەكىللەنگەن. 1929 - يىلى گېرمانىيىدە ئوقۇغان مەزگىلدە ماركسىزم بىلەن ئۇچراشقان، كۆپ قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ، سوتسىيالىزم ئىشلىرىنىڭ غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى كۆرگەن. 1933 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىنقىلابىي تەشكىلاتقا قاتناشقان. شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، يەر ئاستى ئىنقىلابىي كۈرەشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. 1935 - يىلى شىنجاڭ ئاممىسىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى بىرلەشمىسىگە قاتنىشىپ، ئاممىۋى خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. كېيىنكى يىلى مۇشۇ بىرلەشمىنىڭ مۇۋەققەت مۇئاۋىن مۇدىرى بولغان. مۇشۇ مەزگىلدە ئۇ بۇ بىرلەشمىدىكى جۈڭگو كومپارتىيە ئەزالىرى بىلەن تونۇشۇپ، جۈڭگو كومپارتىيەسىنىڭ كۆرەش تارىخى ۋە لۇشيەن، سىياسەتلىرىنى ئىگىلىگەن، جۈڭگو كومپارتىيەسىنى قوللىغان ۋە ھىمايە قىلغان. 1944 - يىلى شىنجاڭنىڭ ئىلى، چۆچەك، ئالتاي رايونلىرىدا گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى «ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى» قوزغالدى. 1946 - يىلى ئۇ شىنجاڭ بىرلەشمە ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە كۆرسىتىلگەن. ئۇ 1949 - يىل 9 - ئايدا ھەقىقەتكە قايتىپ ئۆزاق ئۆتمەي، يولداش ژاڭ جېن، شۇ لىجىڭلارنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن جۈڭگو كومپارتىيەسىگە كىرگەن. بۇرھان شەھىدى ئۇيغۇرلار ئىچىدىن چىققان مەشھۇر سىياسىي ئەربابى بولۇپلا قالماي، يەنە ئاتاقلىق ئالىم، جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى پەلسەپە - ئىجتىمائىي پەنلەر ئىلمىي بۆلۈمىنىڭ ئەزاسى بولغان، «ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە - رۇسچە لۇغەت» ، «شىنجاڭنىڭ 50 يىلى» قاتارلىق كىتابلارنى يازغان.

Ⅱ باب

ئىلغار شەخسلەرنىڭ ئىش - ئىزلىرى

تېمەن شىچېڭ

تېمەن شىچېڭ 1984 - يىلى ئونىۋ ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى بولغاندىن بۇيان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنى ئۆزىنىڭ ۋە ناھىيىلىك پارتكومىدىكى بىر بەن ئادەمنىڭ 1 - دەرىجىلىك چوڭ ئىشى سۈپىتىدە تۇتتى. ئىشنى ئاددىي خىزمەتتىن باشلاپ، ھەممە ۋاقىت، ھەممىلا جايدا ئۇلۇغ بولۇپ، ھەر مىللەت خەلقىغە ياخشى ئىش قىلىپ بېرىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشتى. 1987 - يىلى ۋىلايەتلىك،

ئاپتونوم رايونلۇق، مەملىكەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنلىرىغا قاتنىشىدىغان ئىلغار شەخس قىلىپ كۆرسىتىلدى.

تىەن شىجياڭ پارتىيىنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئەستايىدىل تەشۋىق قىلىپ، مىللىي سىياسەت تەرىبىسى ئېلىپ بېرىپ، ساقلانغان مەسىلىلەرنى دائىم تەكشۈرۈپ ۋە ھەل قىلىپ تۇردى، مەسىلەن: سودا تارماقلىرىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئېھتىياجلىق تاۋارلار تەمىناتىغا كاپالەتلىك قىلىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلدى، خەنزۇلار ئاممىسىغا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادىتىگە ھۆرمەت قىلىش توغرىسىدا تەربىيە بەردى. تىەن شىجياڭ مىللىي يولداشلار بىلەن بىللە ئىشلەش، بىللە ياشاش داۋاملىدا ئۇلارنى كەمتەرلىك بىلەن ئۆستاز تۇتتى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىللىرىنى تىرىشىپ ئۆگەندى، دوكلات ئاڭلىغاندا ئومۇمەن تەرجىمان ئىشلەتمىدى، يىغىن ئاچقاندا، يېزىلارغا تەكشۈرۈشكە بارغاندا ئۇيغۇر تىلىدا سۆزلىدى، بۇنىڭ بىلەن خىزمەتكە قولاي بولدى، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى بىلەن بولغان مۇھەببەت تېخىمۇ قويۇقلاشتى.

ھەر يىلدىكى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيسى ئېيى پائالىيىتىدە، ناھىيىدە ماركسىزملىق مىللەت نەزەرىيىسىنى ئۆگىنىش كۆرسى ئېچىلىپ، «بەشكە دىققەت قىلىش، تۆتتە گۈزەل بولۇش» ، «ئۇچىنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش، مەدەنىي ئورۇن بەرپا قىلىش ۋە «تۆت بولۇش» تەربىيسى ئېلىپ بېرىش ئىشى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيسى بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈلدى. تىەن شىجياڭ ئۆگىنىش كۆرسىدا دەرس ئۆتۈپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىنى ئىشلەپ، ناھىيىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى كەيپىياتىنى بارغانسېرى قويۇقلاشتۇردى. «ئىككىدىن ئايرىلالماسلىق» ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، كەڭ خەنزۇ يولداشلار چېگرا رايونىنى قىزغىن سۆيۈش، چېگرا رايوندا يىلتىز تارتىش، چېگرا رايون خەلقى ئۈچۈن تىرىشىپ خىزمەت قىلىش ئىدىيىسىنى يەنمۇ چىڭ تۇرغۇزدى؛ كەڭ ئاز سانلىق مىللەت يولداشلار خەنزۇ يولداشلارنىڭ ئونسۇ ناھىيىسىدە ئىشلىشىنى قىزغىن قارشى ئالدى. توخۇلا يېزىسى ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان كەسىپى شالچىلىق يېزىسى، ئىلگىرى يېزا باشقۇرغان كارخانا بولسىغاچقا، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ئاستا بولۇپ قالغاندى، ئىچكىرىدىن كەلگەن خەنزۇ دېھقانلار بۇ يېزىغا ماكانلىشىپ، ئۇيغۇرلار بىلەن ئۆزئارا ئىشىنىشىپ، ئورتاق بېيىپ، ھېچكىم ھېچكىمدىن ئايرىلالمايدىغان بولدى. يېزىلىق پارتكوم بىلەن يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى بىر تۈركۈم خەنزۇ ماھىرلارنى ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىپ، 5 كارخانا قۇردى، بۇ كارخانىلار 8 يىلدا 10 مىليون يۈەن بايلىق يارىتىپ، يېزىغا 1 مىليون يۈەندىن ئارتۇق دېھقانچىلىق ياردەم پۇلى تاپشۇرۇپ، پۈتۈن يېزىنىڭ نامراتلىق قىياپىتىنى ئۆزگەرتتى.

تىەن شىجياڭ ھەممىلا جايدا 4 بەنزىدىكى مىللىي رەھبەرلەرنى ھۆرمەت قىلدى، چوڭ - چوڭ ئىشلاردا ھامان ئۇلاردىن تەشەببۇسكارلىق بىلەن پىكىر ئالدى، خەنزۇ كادىرلار بىلەن ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى بىر - بىرىنىڭ پىكىرىگە ھۆرمەت قىلمىدىغان ياخشى كەيپىياتنى شەكىللەندۈردى. ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى ئۆزى باشقۇرغان خىزمەتنى دادىل ئىشلەشكە رىغبەتلەندۈرۈپ، ئۇلارنى ۋەزىپىسىمۇ، ھوقۇقىمۇ بولۇش، خىزمەتنى كۆڭۈل ئازادىلىكى بىلەن ئىشلەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. خىزمەتتە سەۋەنلىك كۆرۈلسە مەسئۇلىيەتنى ئۆزى ئۈستىگە ئالدى، نەتىجە كۆرۈلسە ئۆزىنىڭ قىلىۋالمىدى، ئۆزى بىلەن باشقىچە پىكىردىكى يولداشلارنى باسماي، قىيىن ئەھۋالدا قالدۇرماي، ئۇلاردىن ئۆچ ئالماي، بەلكى ئۇلار بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ بىللە ئىشلىدى. ناھىيىلىك پارتكومنى يادرو قىلغان 4 بەنزىدىكىلەر بىر نىيەتتە تەڭ كۈچ چىقىرىپ، ئوي - پىكىر، گەپ - سۆز، ئىش - ھەرىكەتتە بىر يەردىن چىقىپ، ناھىيىنىڭ قىياپىتىدە تېز ئۆزگىرىش ياسىدى، ناھىيىدە مىللىي ماجىرا تۇغۇلۇپ باقمىدى.

تىەن شىجياڭ بىر يىلنىڭ 40% تىن ئارتۇق ۋاقتىدا ئاساسىي قاتلامغا بېرىپ، نەق مەيداندا ئىش بېجىردى. سۇنى تىزگىنلەش - تۆپراقنى ياخشىلاش مەركەز قىلىنغان «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشىنى ياخشى ئېلىپ بېرىپ، ناھىيىنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، ئۇ ناھىيىدىكى 4 رەھبەرلىك بەنزىنىڭ ئەزالىرىنى ۋە

بەن - تېخنىكا خادىملىرىنى باشلاپ، 800 كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈپ، 12 كۈن چارلاش - تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، 200 دىن ئارتۇق سۇ قۇرۇلۇشى نەق مەيدانىنى كۆرۈپ، ناھىيە سۇچىلىقىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىنى بىرقەدەر توغرا ئىگىلەپ چىقتى. ھەربىر جايغا بارغاندا، سخېمىنى بېيىپ، يەرلىك ئاممىنىڭ ۋە سۇچىلىق تېخنىكا خادىملىرىنىڭ پىكرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلاپ، سۇنى تىزگىنلەش، تۇپراقنى ياخشىلاشنىڭ پىلانى ئۇستىدە مەسلىھەتلەشتى، دەرھال باشلاشقا تېگىشلىك 8 سۇچىلىق قۇرۇلۇشىنى نەق مەيدانىدا تەستىقلىدى. 5 يىلدىن بۇيان، ئۇ 300 نەچچە ئاز سانلىق مىللەت ئائىلىسىنى يوقلاپ، ئۇلار بىلەن ئامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىشنىڭ تەدبىرلىرى ئۈستىدە مەسلىھەتلەشتى. 1987 - يىلىلا ئۇ ھال ئېيتىپ كەلگەن ئاز سانلىق مىللەت ئاممىدىن 214 كىشىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىنكاسىنى سەۋرچانلىق بىلەن ئاڭلىدى ھەمدە ئەستايىدىل جاۋاب قايتۇرۇپ، ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەرنى ھەل قىلدى.

قۇربانىنىياز موللەك

مەملىكەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس، توخۇلا يېزا تۆۋەن قۇرۇقباغ كەنتىدە ئولتۇرۇشلۇق قۇربانىنىياز موللەكنىڭ ياردىمىدە، 1983 - يىلى خەنزۇ دېھقان گۈجىپىڭ ئۇزاق يىل تاشلىۋېتىلگەن 100 مو قومۇشلۇقنى ھۆددە ئېلىپ بېلىق باقتى. گۈجىپىڭ بېيىغاندىن كېيىن، كەنتتىكى بەزى كىشىلەرنىڭ كۆزى قىزىرىپ، ھۆددە تۆپ سانى تۆۋەن بولۇپ قالغان دەپ، توختامنى بىكار قىلىشنى تەلەپ قىلدى. قۇربانىنىياز مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئومۇمىيىتىنى ئەلا بىلىپ، كۆپچىلىككە تەشۋىقات، چۈشەندۈرۈش خىزمىتى ئىشلىدى. ئۇ: «بۇ قومۇشلۇق ئون نەچچە يىل تاشلىنىپ قېلىپ، كەنتكە بىر تالمۇ پايدا بەرمىگەن، ھازىر ئۇنى خەنزۇ قېرىنداش ھۆددە ئېلىپ، ئۇنىڭغا نەچچە مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى، ئەجىر قىلدى، ئەمدى خەقنىڭ قاچىسى ئاش كۆرگەندە، قاچىنى تارتىۋالمەن دېسەك، بۇ بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ۋىجدانىمىزغا سىغمايدىغان ئىش. توختام تۆپ سانى تۆۋەن بولۇپ قالغان بولسا، مەسلىھەتلەشسەك بولىدۇ، لېكىن توختامنى بىكار قىلىشقا بولمايدۇ» دېدى. ئۇ كۆڭۈل قويۇپ تەربىيە بېرىپ، توختامنى يېرىتۋەتمەكچى بولغان ئايرىم كىشىلەرنى قايىل قىلدى. قۇربانىنىيازنىڭ كېلىشتۈرۈشى بىلەن توختام تۈزىتىلدى ۋە تولۇقلاندى، بۇنىڭدىن كەنتمۇ، گۈجىپىڭمۇ رازى بولدى.

بىر داۋالغۇش پەسەيگەندە، يەنە بىر داۋالغۇش يۈز بەردى. 1984 - يىل 5 - ئايدا، شال كۆچۈرۈش مەۋسۇمى يېتىپ كېلىش بىلەن كەنتتە سۇ قىسلىشىپ كەتتى. دەل شۇ پەيتتە، گۈجىپىڭ 50 مىڭ بېلىجانىنى كۆلچەككە قويۇپ بېرىپ، سۇغا جەددىي ئېھتىياجلىق بولۇپ قالدى. بەزى دېھقانلار سۇنى بوغۇپ ھەممە سۇنى شاللىقتا باشلىدى. كۆلچەكنىڭ سۇيى تارتىلىپ تېگى كۆرۈنۈپ قېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن گۈجىپىڭ كۆلچەك بويىدا ئولتۇرۇپ يىغلىۋەتتى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان قۇربانىنىياز دەرھال كەنت پارتىيە ياچېيكا شۇجىسىنى چاقىرىپ كۆلچەك بويىغا كەلدى ۋە گۈجىپىڭغا بىر ئۇلۇش سۇ ئاجرىتىپ بەردى، سۇپىسۇزۇك سۇنىڭ شارقىراپ كۆلچەككە كىرىشى بىلەن 50 مىڭ بېلىجانغا قايتىدىن جان كىردى.

قۇربانىنىياز يىراقنى كۆزلەپ، گۈجىپىڭنىڭ يېڭىدىن بىر كىلومېتىر ئېرىق چېپىشىغا ياردەم بەردى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن گۈجىپىڭ سۇ غېمىدىن خالاس بولدى.

گۈجىپىڭ قۇربانىنىيازنىڭ خالىس ياردىمىدە، يىراق - يېقىنغا داڭق چىقارغان «باي تاغا» بولۇپ قالدى، 1987 - يىلى ئۇ قۇربانىنىيازغا ياردەملىشىپ ئۈز كۆلچىكىنىڭ يېنىغا 30 مو كۆلچەك چېپىپ بېرىپ، 30 مىڭ بېلىجان بەردى، شۇنىڭ بىلەن قۇربانىنىياز ئائىلىسى يېزا بويىچە ئۇيغۇرلاردىن چىققان تۇنجى بېلىقچىلىق كەسپىي ئائىلىسى بولۇپ قالدى. ئۇ 1988 - يىلى يەنە 40 مو بېلىق كۆلچىكى بەرپا قىلدى. 1989 - يىلى 6 تونىنا بېلىق ئېلىپ، ئومۇمىي كىرىمى 30 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈپ، باي ئائىلىلەردىن بولۇپ قالدى.

لىن يىڭچۈن

شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلىرى ئاكادېمىيىسىنىڭ ئونىۋ ناھىيىسى شالچىلىق نۆقتىسىدا تۇرۇشلۇق گۈرۈپپىنىڭ مەسئۇلى، كاندىدات تەتقىقاتچى لىن يىڭچۈن 1972 - يىلى ئېغىر ئائىلە ئىشىنى يولدىشىغا تاپشۇرۇپ، توخۇلا يېزىسىدىكى ئالاقە نامرات كەنت — ئويتۆگمەن كەنتىگە كەلدى. ئۇ چاغدا بۇ كەنتته شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئاران 150 كىلوگرام، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 55 يۈەن ئىدى. لىن يىڭچۈن دېھقانلارغا پائال تۈردە پەن - تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىتىپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىشىغا يارەدەم بەردى. ھازىر بۇ كەنتته شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 700 نەچچە كىلوگرامغا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 900 نەچچە يۈەنگە يەتتى.

لىن يىڭچۈن ئويتۆگمەن يېزىسىغا كەلگەندىن كېيىن، يېزىلىق دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكا پونكىتىدىكى ئاۋۇت ئىبراھىم تېخنىكا ئۆگىنىش ئۈچۈن ئۇنىڭ زەي پۈراپ تۇرىدىغان يانىقىغا كۆچۈپ كىردى. لىن يىڭچۈن ئۇزۇنىڭ ئورۇن - كۆرپىسىنى زەي يەرگە يۆتكەپ، قۇرۇق يەرنى ئاۋۇتقا بوشتىپ بەردى. ئاۋۇت خىجالەتچىلىكته قالغاندا، لىن يىڭچۈن: «تەكەللۇپ قىلمائ، سىز توخۇلا يېزىسىنىڭ كەلگۈسىدىكى ئۇستىسى، مېنىڭ يانىقىمدا كېسەل بولۇپ قالسىڭىز، دېھقانلارغا قانداق جاۋاب قىلىمەن» دېدى. 7 يىلدىن كېيىن، ئاۋۇت توخۇلا يېزىسى بويىچە تۇنجى ئۈيغۇر يارەدەمچى ئاگرونوم بولۇپ قالدى ھەمدە يېزا باشلىقى بولدى. ئاۋۇت ھەر قېتىم بۇ ئىشنى تىلغا ئالغاندا، تەسىرلىنىپ: «لىن ئاقساقال بىز ئاز ساتلىق مىللەت كادىرلىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۈچۈن يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلدى» دەيدۇ.

لىن يىڭچۈن شالچىلىق سىنىقى جەريانىدا، بىر خىل يېڭى شال سورتىنى بايقىدى، ئۇ كېچە - كۈندۈز سىناق ۋە ئانالىز قىلىپ، ئۇسسىسا سوغۇق سۇ ئىچىپ، قورسىقى ئاچسا قۇرۇق نان يەپ، ئۇزاق مۇددەتلىك سىناق قىلىش ئارقىلىق ئاخىر 1983 - يىلى شالنىڭ ئەلا سورتى — «شىنجاڭ شېلى 1 -»نى يېتىشتۇرۇپ چىقتى. 1985 - يىلدىكى شىنجاڭ بويىچە سۈپەتلىك گۈرۈچلەرنى باھالاش يىغىنىدا، «شىنجاڭ شېلى 1 -» ئىسىل گۈرۈچ تەركىبى كۆپ، تەمى ياخشى بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن، باھالاشقا قاتناشقان باشقا 13 سورتنى بېسىپ چۈشۈپ 1 - بولدى، ياپونىيىنىڭ «زاۋجىن»، «چىۋگۇالڭ» قاتارلىق شال سورتلىرىدىنمۇ ئېشىپ كەتتى.

1985 - يىل 7 - ئايدا لىن يىڭچۈن كېسەل بولۇپ ئۇرۇمچىدە ئوپېراتسىيە قىلىندى. كېسەل بىلەن دەم ئېلىۋاتقان مەزگىلدە، توخۇلا يېزىسىدا شال كېسەللىكى ئەدەپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى، ئۇ جابدۇنۇپ ئونىۋ ناھىيىسىگە قايتماقچى بولغاندا، خوتۇنى ماڭغۇزماي تۇرۇۋالدى، ئۇ خوتۇنىغا: «كەسىپ ھاياتتىن ئەلا، مېنىڭ كەسپىم توخۇلادا!» دېدى. لىن يىڭچۈن ئاغرىقتىن ئاجىزلاپ كەتكەن ھالەتته توخۇلا يېزىسىنىڭ شاللىقىدا پەيدا بولغاندا، يېزا باشلىقى ئاۋۇت بىلەن قېرىنداشلار تەسىرلەنگەنلىكىدىن كۆزلىرىگە ياش ئالدى.

18 يىلدىن بۇيان ئۇ تاپا - تەنلەرگە قارىماي باش چۆكۈرۈپ ئىشلەپ، ئون - تىنسىز تۆھپە قوشۇپ كەلدى، توخۇلا يېزىسىدا ئۇنىڭ ئايىغى يەتمىگەن يەر قالمىدى، يېزىدىكى ئامما ئۇنىڭغا «يېزىمىزنىڭ پەخرىي پۇقراسى» دەپ نام بەردى.

ئەلا سەمەت

مەملىكەت بويىچە ئەمگەك نەمۇنچىسى، توخۇلا يېزىسىدىكى ئەلا سەمەت يېزا ئىگىلىكىنى پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ گۈللەندۈرۈشنى ئۆز ۋەزىپىسى قىلغان. ئۇ 6 يىل جەريانىدا تىنىم تاپماي ئىشلەپ، سومكىسىغا قۇرۇق

نان سېلىۋېلىپ، تەرەپ - تەرەپكە بېرىپ، 2000 دىن ئارتۇق ئادەم (قېتىم) گە شالچىلىق تېخنىكىسىنى ئۆگەتتى. قورۇل كەنتىنىڭ دېھقانلىرى ئۇنىڭ پايدىسىنى ھەممىدىن ئاۋۋال كۆردى، دېھقانلار ئەلا سەمەتلى ھەتتا يېرىم كېچىلەردە چاقىرسىمۇ رەت قىلماي بېرىپ تۇردى. پەن - تېخنىكا گۈلى مول مېۋە بەردى، كەنت بويىچە شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 1983 - يىلدىكى 235 كىلوگرامدىن 1990 - يىلى 697 كىلوگرامغا يەتتى، 90 ياشلىق دېھقان زىياۋۇدۇن باۋۇدۇننىڭ يالغۇز ئوغلى سىرتقا چىقىپ كەتكەچكە، تېرىقچىلىق قىلىشقا چامى يەتمىدى. 5 يىلدىن بۇيان ئەلا سەمەت ئۇنىڭ 10 مو شال ئېتىزىنىڭ تېرىشتىن يىغىشقىچە بولغان ھەممە ئىشنى ئۈستىگە ئېلىپ، بىر پۇڭمۇ ھەق ئالمىدى. ئولگىنىڭ كۆچى — چاقىرىق، يېزىدىكى كومپارتىيە ئەزالىرى ئەلا سەمەتتىن ئۆگىنىپ، نامراتلارنى يۆلەپ بېيىتىش پائالىيىتىنى كەڭ قانات يايدۇردى، بۇنىڭ بىلەن 95 نامرات ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى.

1980 - يىلى ئەتىيازلىق تېرىلغۇ مەزگىلىدە ئاقسۇ شەھىرىنىڭ ئىگەرچى يېزىسىدىن ئادەم كېلىپ، ئەلا سەمەتنى شال ئۆستۈرۈش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىپ قويۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئۇ دەرھال ماقۇل بولۇپ، ۋېلىسىپىت بىلەن 30 كىلومېتىر يول بېسىپ نەق مەيدانغا كېلىپ ئۇرۇق تاللاش، يەر تۈزلەش، ئۇرۇق چېچىش، سۇلياۋ يوپۇق يېپىش تېخنىكىلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئۆگەتتى. بىر كۈن ئىشلەپ ھېرىپ كەتكەنلىكىگە قارىماي، كېچىلەپ ۋېلىسىپىت بىلەن ئۆز شاللىقىغا قايتىپ كەلدى. ئىگەرچى يېزىسىدىكىلەر تېخنىكىنى ئۆگىنىۋالغان بىلەن ئۇرۇقلۇقى بولمىغاچقا، تىت - تىت بولۇپ تۇراتتى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئەلا سەمەت كېچىلەپ ئۆيىگە قايتىپ تراكتور بىلەن 1.05 تونىنا سورتلۇق ئۇرۇقلۇق ئەكىلىپ بەردى، دېھقانلار ئۇنى «شىپالىق يامغۇر» دەپىشتى. ئەلا سەمەت توپتوغرا 14 كۈن 3 كەنتنى ئارىلاپ يۈرۈپ، ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىپ، ھەر مىللەت دېھقانلارغا نامراتلىقنى ئۆگىتىپ بېيىشنىڭ ئالتۇن ئاچقۇچىنى تونۇتۇزدى. 10 - ئايدا شاللىق مول ھوسۇل بەردى، ئىگەرچى يېزىسىدا شالنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى ئىلگىرىكى يىللاردىكى 100 نەچچە كىلوگرامدىن بىراقلا ئېشىپ 550 كىلوگرامغا يەتتى.

ما جۇنلىڭ

مەملىكەت بويىچە سودا سىستېمىسىدىكى ئالاھىدە ئەمگەك نەمۇنىسى، ئونىۋ ناھىيىسى ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ پارتىيە ياچېيكا شۆجىسى ما جۇنلىڭ ئاشلىقنى ئۆز جېنىدىنمۇ ئارتۇق قەدىرلەپ كەلگەن كىشى. بىر قېتىم ئاشلىق ئامبىرىنى قۇرۇقداپ دورا چېچىپ دېزىنفېكسىيە قىلىشقا توغرا كەلدى. بۇنىڭ بىلەن ئاز مىقداردىكى گاز تورۇستىن ئۆتۈپ ياندىكى گۈرۈچ ئامبىرىغا كىرىپتۇ دېگەن خەۋەر تارقىلىپ، ئونىۋ ناھىيىسىنىڭ گۈرۈچىدە زەھەر بار ئىكەن دېگەن گەپ پەيدا بولدى. بۇنى گەپ بىلەن ئوچۇقلاشتۇرۇپ كەتكىلى بولمايتتى. ما جۇنلىن تورۇس ئارىلىقىدىكى گۈرۈچتىن 2 سىقىم ئېلىپ، قاينىتىپ ئىت ۋە توخۇغا يېگۈزۈپ كۆردى، ئۆزىمۇ بىر پىيالە ئىچىپ باقتى، ھېچقانداق غەيرىي ئەھۋال كۆرۈلمىدى. شۇنداقتىمۇ كىشىلەر ئىشەنمىدى، ما جۇنلىڭ يىغلاپ تاشلىدى. 2 - كۈنى ئۇ «بۇلغانغان» گۈرۈچتىن ئېلىپ ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلدى. ئىلىم - پەن قايىل قىلىش كۆچىگە ئىگە بايى، تەجرىبە نەتىجىسى گۈرۈچنىڭ پاكىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى، ما جۇنلىڭ ئۇچقاندەك قايتىپ كېلىپ ئېلان چىقاردى ھەمدە 400 نەچچە تونىنا گۈرۈچنى يۆتكەپ ئامان ساقلاپ قالدى.

1987 - يىل 10 - ئاينىڭ ئاخىرىدا قاتتىق قار يېغىپ، مەيدانغا دۆۋىلەپ قويۇلغان 6500 تونىنا شالدا قىزىقلىق پەيدا بولدى. ئىدارە ئادەم ئەۋەتىپ بۇ جىددىي خەۋەرنى مەلۇم قىلغاندا، ئاقسۇدا يىغىنغا قاتنىشىۋاتقان ما جۇنلىڭ دەرھال قايتىپ كېلىپ، ئۇدۇل ئامبارغا كەلدى ۋە شال دۆۋىسىنى مالتىلاپ كۆرۈپ، شالنىڭ قىزىۋاتقانلىقىنى سەزدى - دە، چۆچۈپ كەتتى. دېھقانلار قان - تەرىنىڭ جەۋھىرى بۇزۇلۇش خەۋپىگە دۇچ كەلگەنىدى، ئۇنىڭ بۇزۇلۇشىغا قاراپ تۇرۇش جىنايەت ئىدى. ما جۇنلىڭ پۈتۈن ئىدارىدىكىلەرنى سەپەرۋەر

قىلىپ شال دۆڭسىنى ئۆرۈشكە كىرىشتى، ناھىيىدىكى پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، قىسىملار، مەكتەپلەرنىڭ دەرقەدەمدە يارەدەم بېرىشى ئارقىسىدا شال ۋاقتىدا قۇنۇزۇۋېلىنىپ، ئېغىر زىيانغا ئالدى ئېلىندى.

توغۇلا يېزىسى ناھىيە بويىچە يۇقىرى ھوسۇللۇق شالچىلىق رايونى، پەقەت بىرلا كەنت ئۇنىڭغا پۈتلىكاشالىق ئىدى. ما جۇڭلىڭ ئائىلىلەرنى ئارىلاپ: بۇ كەنتتىكى دېھقانلار نامراتلىقتىن ئاشلىق زاكالەت پۇلىنىڭ تولىسىنى ئەتىيازلىق قەھەتچىلىكتىن ئۆتۈۋېلىشقا سەرپ قىلىۋېتىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى سېتىۋالالمايدىغانلىقىنى بىلدى. ئۇ رەھبەرلىك بىلەن مەسلىھەتلىشىپ زاكالەت پۇلىنى 5000 يۈەندىن 40 مىڭ يۈەنگە كۆپەيتىپ بەردى. يەنە «ئوچىكە باغلاش» نىڭ ئەمەلىيلەشمىگەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، ناھىيىگە دوكلات يوللاپ، ئاساسىي قاتلام ئاشلىق پونكىتىغا خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن سەلىيارکىنى تارقىتىش ھوقۇقىنى ئېلىپ بېرىپ، چەكلىك زاكالەت پۇلىنى ئىشلەپچىقىرىشقا سېلىنما قىلىش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلدى. شالىنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى 125 كىلوگرامدىن 500 كىلوگرامغا يەتكۈزدى. دېھقانلار مول ھوسۇل ئالغاندا دۆلەتنى ئۇنتۇمىدى. توختام بويىچە سېتىۋېلىش ۋەزىپىسى 30 تونىنا بولسىمۇ، ئۇلار ئاشلىق ئىدارىسىگە 200 تونىنا گۇرۇچ سېتىپ بەردى. 1988 - يىل 10 - ئايدا ئاشلىق ئىدارىسى ھەر كىلوگرامىنى 0.96 يۈەندىن 300 تونىنا گۇرۇچ سېتىۋالدى. بىر ئايدىن كېيىن گۇرۇچنىڭ ھەر كىلوگرامىنىڭ كېلىشىم باھاسى 1.05 يۈەنگە ئۆستى. پۇل جىق بولمىسىمۇ، دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىگە ئالاقىدار ئىدى. ئىش ئۇنۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ما جۇنلىك ئېتىراپ قىلىپ، ئاشلىق سېتىپ بەرگەن ئائىلىلەرگە 27 مىڭ يۈەن پۇل تولۇقلاپ تارقىتىپ بەردى.

ئالىم قارى ھاجى

1990 - يىل 12 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى ئالىم قارى ھاجى جام ئورمانچىلىق مەيدانىغا قىزىنى يوقلاپ بارغاندا، بۇ يەردىكى ئاز سانلىق مىللەت دېھقانلىرىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت قارىشىنىڭ بىرقەدەر ئاجىزلىقىنى بايقىدى. قىزى تۇرۇشلۇق لاپا كەنتىدە نوپۇس 30 يىلدا بىر قاتلانغانىدى.

پېشقەدەم جەمئىيەت باشلىقى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىغا تەشۋىقات - تەربىيە خىزمىتى ئىشلەش مەجبۇرىيىتى بارلىقىنى ھېس قىلدى، ئۇ، ئائىلىلەرنى پەتىلەش پۈرسىتىدىن پايدىلىنىپ، كۆپچىلىككە پىلانلىق تۇغۇتنىڭ پايدىسىنى تەشۋىق قىلدى. ئالىم قارى ھاجى ئاممىنى قايىل قىلىش ئۈچۈن ئىشنى ئۆزەمدىن باشلىشىم كېرەك دەپ ئويلىدى. شۇنىڭ بىلەن كۆيئوغلى بىلەن قىزىغا سەۋرىچانلىق بىلەن تەربىيە بەردى، قىزى قايىل بولۇپ، تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇردى. كەنتتىكى ئازسانلىق مىللەت دېھقانلىرى بۇ ئىشنى ئالقىشلىدى ۋە ھۆكۈمەتنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئۆزلۈكىدىن دوختۇرخانىغا بېرىپ ھامىلدارلىقتىن ساقلىنىش تەدبىرى كۆردى.

ئابدۇكېرىم ھاشىم

توغۇلا يېزىسىنىڭ قورۇل كەنتىدىن بولغان ئابدۇكېرىم ھاشىم ئىلمىي ئۈسۈلدا تېرىقچىلىق قىلىشنى قىزغىن تەشۋىق قىلىپ، شالچىلىق يېزىسىغا ھۆسىن قوشقان 60 ياشلىق دىنىي زات.

ئابدۇكېرىم ھاشىم ئىلگىرى «ھەممىنى خۇدا بېرىدۇ» دېگەنگە ئىشىنەتتى، ئۇنىڭ مۇنبەت شاللىقىنى ئوت بېسىپ كېتىپ، ھەر موسىدىن ئاران 100 كىلوگرام ھوسۇل ئالاتتى، ئائىلىسىدىكى 8 جان ئادەمنى باقالماي، كىرىمى چىقىمىغا چىقىش قىلماي، 1700 يۈەندىن ئارتۇق قەرزگە بوغۇلۇپ، تەس كۈنگە

قالىغاندى. 1982 - يىلى يېزىدا پەننى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، كەنتته ئىلىم - پەن دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، بۇ پېشقەدەم يولداش ئۆز ئېتىزىدا ئىلمىي تېرىقچىلىق سىنىقى ئېلىپ باردى. نەتىجىدە شالىنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى بىراقلا بىر قاتلىدى، بەزى ئېتىزلىرىنىڭكىنى 500 كىلوگرامدىن ئاشۇرۇپ، شۇ يىلىلا قەرزىنى قايتۇرۇپ، ئائىلە بويىچە تۇنجى قېتىم ئېشىنىش ھالىتىگە يەتتى. ئابدۇكېرىم ھاشىم قايىل بولدى، ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلغاندىلا بېيىغىلى بولىدىغانلىقىغا قەتئىي ئىشەندى. ئۇ ئۆز تەسراتىنى نامازغا كەلگەنلەرگە سۆزلەپ بېرىپ، ئۇلارنى پەن - تېخنىكا كۆرسىغا قاتنىشىشقا ئىلھاملاندۇردى، ئۆزىمۇ ھېچقانداق پۈرسەتنى ئۆتكۈزۈۋەتمىدى. ئابدۇكېرىم ھاشىمنىڭ كەنتى يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورگىنىغا 4 كىلومېتىر كېلەتتى، ئۇ ھەر قېتىم ۋېلىسىپىت بىلەن يېزىغا بارغاندا يېزىلىق كىتابخانىغا كىرىپ پەننى ئومۇملاشتۇرۇشقا دائىر ژۇرناللارنى كۆرمەي قالمايتتى، كۆپچىلىك ئۇنى سەمىمىيلىك بىلەن «ئىلىم - پەن مەستانىسى» دەپ ئاتايدىغان بولدى.

ئابدۇكېرىم ھاشىم ئىلىم - پەننى ئۆزىلا ئۆگىنىپ قالماي، كەنتتىكىلەرنىمۇ باشلاپ، ئۇلار بىلەن بىللە ئۆگەندى. ئۇ ناماز ۋاقىتلىرىدا ئۆز تەسراتلىرىنى ۋە گېزىت - ژۇرناللاردىن كۆرگەن ئالاقىدار بىلىملەرنى دىنغا ئىشىنىدىغان ئاممىغا سۆزلەپ بەردى، بەزىدە ئېتىز بېشىغا بېرىپ بۇاستە ئۆگەتتى. كەنتتىكى دىنغا ئىشىنىدىغان دېھقانلار ئىلمىي ئۇسۇلدا تېرىقچىلىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىدىغان بولۇپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىش يولىغا ماڭدى.

باھارگۈل

ئونىۋ ناھىيە بازىرىنىڭ ئەشمە بۇلاق ئاھالىلەر كومىتېتىدا ئاممىنىڭ دەردىگە دەرمان بولىدىغان بىر ئۈيغۇر قىز بار، ئۇ — مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئاھالىلەر كومىتېتى مۇدىرى باھارگۈل، كىشىلەر ئۇنى بۇلاق بېشىدا كۆتۈرۈلگەن قىزىل شەپەق دەپ تەرىپلىشىدۇ.

1980 - يىلى باھارگۈل ئامما تەرىپىدىن ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ مۇرەسسە تەشكىلاتىغا سايلىنىپ، ئاندىنىڭ ئىشىنى ئۆتكۈزۈۋالدى ھەمدە ئاھالىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. 5 يىلدىن بۇيان ئۇ تۇرلۇك ماجىرادىن 36 نى بىۋاستە ياراشتۇردى؛ يەنە ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ خەلق زاسىداتېللىقىنى ئۈستىگە ئېلىپ، 26 دېلونى بىر تەرەپ قىلىشقا قاتناشتى. ئۇ ئۆز خىزمىتىنى 2 مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ئاھالىلەرنى باشلاپ تازلىق قىلىپ، مۇھىتنى گۈزەللەشتۈرۈپ، مەدەنىيەت ئۆيلىرىنى قۇرۇپ، ئاممىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشىنى بېيىتتى. 82 ياشىنىڭ ساۋاتسىزلىقىنى قۇتۇلۇشىغا ياردەم بەردى. چاۋشىيەن مىللىتىدىن بولغان سۇك يوخوا تۇرمۇشتا قىينىلىپ قالغاندا، ئۇ ئۇنىڭ ئاشلىق، پۇل، كىيىم - كېچەك چىقىرىپ قۇتقۇزدى. ئارىيجان بالىلىرى كۆپ، سېلىقى ئېغىر بولغاچقا، 1982 - يىلى تۇرمۇشىنى قامداش ئۈچۈن ئۆينى ساتماقچى بولىدۇ. ئۇ بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، ئۆي سېتىشنىڭ تۇرمۇشنى قامداشنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تەدبىرى ئەمەسلىكىنى، ئەمگەك بىلەن بېيىش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى. ئۇ ئارىيجانغا تىجارەت قىلىش ئۈچۈن بانكىدىن 3000 يۈەن قەرز ئېلىپ بېرىپ، ئۇنى بېيىش يولىغا مېڭىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى. 2 يىلدىن بۇيان ئۇ پېنسىيىگە چىققان ئانىسى بىلەن تەرەپكە چېپىپ يۈرۈپ، ياردەم ۋە تەربىيە ئارقىلىق ئۆزگەرگەن 42 ئازغان ياشنى كارخانىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

ئابدۇرېشىت مۇھەممەت

مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى، جام يېزىسىنىڭ ئارالباغ كەنتىدىكى ئۇرۇقچىلىق

كەسپىي ئائىلىسى ئابدۇرېشىت مۇھەممەت نەچچە يىلنى بىر كۈندەك ئۇنتۇلۇپ، بوشاشماي، كۆڭۈل قويۇپ سورتلۇق ئۇرۇق بېتىشتۇرۇپ، دۆلەتكە پائال تۆھپە قوشتى. 1982 - يىلدىن باشلاپ بېتىشتۇرگەن بۇغداي سورتىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 200 كىلوگرامدىن 600 كىلوگرامغا يەتتى. ئۇ 5 يىلدىن بۇيان دۆلەت ۋە كوللېكتىپقا بۇغداي، كومىسقوناق ئۇرۇقى ۋە سورتلۇق ئۇرۇقتىن جەمئىي 9.48 تونىنا يەتكۈزۈپ بەردى.

ئابدۇرېشىت بېيىغاندا باشقىلارنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشنى ئۇنتۇمای، كۆپچىلىكنىڭ ئورتاق بېيىشىغا ئۆزلۈكسىدىن ياردەم بەردى. 1985 - يىلدىن بۇيان ئۇ كەنت ئاھالىسىگە ھەقسىز 5 تونىنا سورتلۇق ئۇرۇق بەردى، يەن - تېخنىكىغا دائىر گېزىت - ژۇرنالدىن 162 نۇسخا سوۋغا قىلدى، 39 نامرات ئائىلىنىڭ سورتلۇق ئۇرۇق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىشىغا يار - يۆلەك بولۇپ، ئۇلارنى ئاساسەن نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇردى. ئۇنىڭ تۇرتكىسىدە، 1 - كەنت ئاھالىلەر گۇرۇپپىسىدىكى ھەممە ئائىلە ئۇرۇقچىلىق كەسپىي ئائىلىلىرىدىن بولۇپ قالدى، گۇرۇپپا بويىچە بۇغداينىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئەسلىدىكى 55 كىلوگرامدىن 500 كىلوگرامغا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىم 97 يۈەندىن 709 يۈەنگە يېتىپ، نامرات، قالاق قىياپەت ئۆزگەردى. ئابدۇرېشىت يەنە يەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇشقا قىزغىن ئىشتىياق باغلاپ، ئۆزى باش بولۇپ يەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش گۇرۇپپىسى قۇردى، ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش تېخنىكىسى ھەقىقىدە 500 نەچچە ئادەم (قېتىم) گە دەرس ئۆتتى، يېزىغا قايتقان 600 نەچچە زىيالىي ياشنى تەربىيىلىدى.

پاشاگۈل

مەملىكەت بويىچە 8 - مارت قىزىل بايراقدارى، ئونسۇ بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق ئۇيغۇر قىز پاشاگۈلنىڭ ئائىلىسىدە 5 جان ئادەم بولۇپ، دادىسى كېسەلمەن، ئانىسى ئەما، ئائىلە تۇرمۇشى نامرات ئىدى. كېيىن ئاتا - ئانىسى كەينى - كەينىدىن قازا قىلدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ پۈتۈن ئائىلىدىكىلەرنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئېلىشتىن ئىبارەت ئېغىر يۈكنى زىممىسىگە ئالدى. ئۇ خەقنىڭ تاپا - تەنلىرىدىن قورقماي، قۇرۇلۇش ئورنىغا ئېشەك ھارۋىسىدا خىش توشۇپ ئائىلىسىنىڭ تۇرمۇشىنى قامىدىدى ھەم ئاستا - ئاستا ئاز - تولا پۇل قىلىپ، كىچىك دۇكان ئېچىۋالدى. ئۇ سودا - سېتىقتا ئادىل، پوزىتسىيىدە مۇلايىم بولغاچقا، خېرىدارلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى، كىرىمىمۇ ئۇزلۇكسىز كۆپىيىپ باردى.

ئۇ ئاچىسىنىڭ ئىشسىزلىقىنى كۆرۈپ، دۇكانىنى ئونىڭ باشقۇرۇشىغا بەردى. 1983 - يىلى 17 ياشلىق پاشاگۈل بانكىدىن 5800 يۈەن قەرز ئېلىپ، 4 چاقلىق كىچىك تراكتوردىن بىرنى سېتىۋېلىپ، ئەتىگەندىن كەچكىچە تىنىم تاپماي ئىشلەپ، بىر يىلغا بارماي قەرزنى قايتۇرۇپ بولۇپ، ناھىيىدىكى باي ئائىلىلەردىن بولۇپ قالدى ۋە شەرەپ بىلەن بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئاچقان قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىنىغا قاتناشتى.

پاشاگۈل ئاقسۇدىن ئونسۇغا بارىدىغان تاشيولدا يولۇچى توشۇيدىغان ماشىنا ئازلىقىنى كۆرۈپ، 1985 - يىلى 3 چاقلىق موتسكلىت سېتىۋېلىپ، مۇشۇ تاشيولدا يولۇچى توشۇيدىغان تۇنجى ئايال يەككە ئائىلە بولۇپ قالدى. 1986 - يىلى ئۇ يەنە 21 مىڭ 500 يۈەنگە 15 كىشىلىك مىنىبۇس سېتىۋېلىپ، ئاقسۇ — ئونسۇ تاشيولىدا خۇشال - خۇرام قاتناشقا باشلىدى، قېرى، ئاجىز، كېسەل، مېيىپلارنى بىر - بىرلەپ يۆلەپ ماشىنىغا چىقىرىپ قويدى. يەنە قوشنىسى يالغۇز مومايىنىڭ ھالىدىن ئىزچىل خەۋەر ئېلىپ، كۆپچىلىكنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

سانىيەم ھوشۇر

جام يېزىلىق باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى، مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر سىنىپ مۇدىرى سانىيەم ھوشۇر پۈتۈن يۈرەك قېنىنى ماۋارىپ ئىشلىرىغا ئاتىدى.

1954 - يىلى 20 ياشلىق سانىيەم هوشۇر جام پېزىسىنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى قالاقلىقىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، ئاقسۇ ئوقۇتقۇچىلار كۆرسىغا ئىشتىهان بېرىپ، ماشارىپ خىزمىتى ئورنىغا قەدەم قويدى. دەسلەپتە، نامراتلىق ئەڭ گەۋدىلىك ئەمەلىي مەسىلە ئىدى، ئوقۇتۇشتىكى قىيىنچىلىق سانىيەم هوشۇرنىڭ ئالدىدا تۇراتتى، دەرسخانا يوق ئىدى، ئوچۇقچىلىق ئۇنىڭ ۋە بالىلارنىڭ دەرسخانىسى بولدى، زېمىن ئۇنىڭ بالىلارنى ئوقۇتىدىغان دوسكىسى بولدى. ئىش جاپالىق بولسىمۇ، ئۇ ئاخىر مەكتەپنى ئاچتى. بۇ چاغدا جەمئىيەتتە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئىلمۇخىل ئەيىبلەشلەر تۇغۇلدى: «چوپچوك بولۇپ قالغان بىر قىز ياتلىق بولۇشنى كۈتۈپ ئۆيدە ئولتۇرماي، مەكياندەك كۈنبويى بىر توپ بالىنى كەينىگە سېلىپ يۈرگىنى نېمىسى» ، «كىتاب ئوقۇش، خەت يېزىش خۇدا يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرگە بەرگەن هوقۇق، يالاڭتۆشلەر ئوقۇيمەن دېسە، خۇدا بالا - قازاغا تىقمىدۇ» . بۇ كەمبەغەل قىز بۇ پىتنە - پاساتلارنىڭ ئازارلىرىغا چىداپ، لېۋىنى چىشلەپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ: «يېزا قىزىنىڭ دەرس بېرەلمەيدىغانلىقىغا ئىشەنمەيمەن» دېدى. ئۇنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن، ئوقۇغۇچى بىر نەچچىدىن 100 نەچچىگە يەتتى، ئازادە، يورۇق مەكتەپ ئۆيى سېلىندى. ئۇ 30 نەچچە يىلدىن بۇيان ۋەتەن ئۈچۈن زور تۆرکۈمدىكى ئىختىساسلىق قۇرۇلۇش خادىملىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى.

جالڭ لىيۇفالڭ

مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ 2 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇدىرى جالڭ لىيۇفالڭ 23 يىلنى بىر كۈندەك ئۆتكۈزۈپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ماشارىپ ئىشلىرىغا بېغىشلىدى.

ئۇ ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنى ياخشىلاپ، تەلىم - تەربىيە سۈپىتىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈردى. مەكتەپكە يېڭى كىرگەن بالىلارنىڭ ئۆگىنىش هەۋىسىنى قوزغاش، ئۇلارنى «ئېلىپبە ئۆتكىلى» ، «خەت تونۇش ئۆتكىلى» دىن ئوڭۇشلۇق ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، ئۇ خام خەتلەرنى قوشۇپ ئوقۇش كارتىسى ياسىدى، «دوست تېپىش» قا ئوخشاش ئويۇنلار ئارقىلىق، ئوقۇغۇچىلارغا ئۆگەتكەن خام خەتلەرنى مۇستەهكەملەتتى هەمدە يېڭى ئۆگەنگەن خام خەتلەرنىڭ قۇرۇلما ئالاهىدىلىكى ۋە ئىشلىتىلىش ئۇسۇلىنى توغرا ئىگىلەتتى. ئۇ ئوقۇۋۇغۇچىلارنىڭ يېزىقچىلىق قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئوقۇغۇچىلاردىن هەركۈنى بىر ئابزاس خاتىرە يېزىشنى تەلەپ قىلىپ، ئۇلارنىڭ كۆزىتىش، پىكىر قىلىش ياخشى ئادىتىنى يېتىلدۈردى. جالڭ لىيۇفالڭ ئوقۇتۇش داۋامىدا تەلىمگىمۇ، تەربىيىگىمۇ ئەهمىيەت بەردى، ئۇ ئۆگىنىشتە ياخشى ئوقۇغۇچىلارنى ياخشى كۆردى، ئۆگىنىشتە ناچار ئوقۇغۇچىلارغا تېخىمۇ كۆيۈندى. ئۇ 1970 - يىلى بىر سىنىپنىڭ ئوقۇتۇشىغا مەسئۇل بولغانىدى، 5 يىل تىرىشىپ، 1975 - يىلى سىنىپ بويىچە هەممە ئوقۇغۇچىنى ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقاردى. ناهىيە بويىچە ئۈيۇشتۇرۇلغان باشلانغۇچ مەكتەپلەر بىر تۇتاش ئىشتىهاندا، نەتىجىسى يۇقىرى ئالدىنقى 10 ئوقۇغۇچىنىڭ 6 سى جالڭ لىيۇفالڭ مەسئۇل بولغان سىنىپتىن چىقتى. 1978 — 1981 - يىلغىچە جالڭ لىيۇفالڭ ناهىيە بويىچە خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىغا كۆپ قېتىم ئۇلگىلىك دەرس ئوتتۇپ بەردى.

جالڭ لىيۇفالڭ ئەخلاقىي ۋە ئەقلىي تەربىيىنى چىڭ تۇتۇش بىلەن تەڭ، تەنتەربىيە، ئەدەبىيات - سەنئەت، گۈزەل سەنئەت تەربىيىسىنى ۋە دەرستىن سىرتقى پائالىيەتلەرنى زور كۈچ بىلەن كۆچەيتتى. 1976 - يىلدىن بۇيان 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ ناهىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئەدەبىيات - سەنئەت مۇسابىقىسى ۋە رادىئو گېيمناستىكىسى مۇسابىقىسىدە ئۈدا 12 قېتىم 1 - بولدى، ناهىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ قىشلىق ئۈزۈنغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدىكى ئومۇمىي نومۇرى 1 - بولدى. ئاپتونوم رايون بويىچە ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا پائالىيىتىدىكى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باهالاندى. 1985 — 1989 - يىلغىچە سەددىچىن سېپىلىنى رېمونت قىلىش، ئۆسمۈر قەهرىمانلار خاتىرە مۇنارى ياساش، مۇشۇك ئېيىقنى قوتقۇزۇش، يۇننەندىكى يەر تەۋرەش ئاپىتىگە ئۇچرىغانلارغا ياردەم بېرىش، ئونىۋ مازار مەنزىرە رايونىنى ياساش ئۈچۈن ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنى هەرىكەتلەندۈرۈپ 1546 يۈەن ئىئانە توپلىدى. مەكتەپ قورۇسىغا 3000 تۈپتىن ئارتۇق جىرىم تىكتى، 5 مو يەرگە گۈل تېرىدى، گەنىۋ ئۆلكىسىگە 50 كىلوگرام ئۆسۈملۈك ئۇرۇقى تەقدىم قىلدى.

Ⅲ باب

شەخسلەر جەدۋىلى

ئىنقىلابىي قۇربانلار

جەدۋەل: 31 — 1

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	قۇربان بولغان ۋاقتى	سالاھىيىتى	قۇربان بولغان گورنى ۋە سەۋەبى
خۇالۇق مباق	ئەر	خەنزۇ	1928.2	1950.11	ھەربىي	چاۋشيەن، ئۇرۇشتا قۇربان بولغان
ئابدۇۋەلى مەمەتئىلا	ئەر	ئۇيغۇر	1939.3	1959.1	ھەربىي	ئۇرۇمچى شەھىرى، ئومۇمىلىق ئىشى بىلەن قۇربان بولغان
نىياز تۇنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	1961.7	1980.8	دېھقان	توشقان دەريالىرى، ئادەم قۇتقۇزۇش يۇزىسىدىن قۇربان بولغان

مەركەز، مىنىستىرلىك، كومىتېتلار تەرىپىدىن تەقدىرلەنگەن ئىلغار شەخسلەر

جەدۋەل: 31 — 2

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	ۋەكىللىك قىلىدىغان گورنى ۋە ۋەزىپىسى	نام بېرىلگەن ۋاقىت ۋە گورۇپ	شەرەپ نامى
ئىسمائىل ئابلا	ئەر	ئۇيغۇر	5 - رايون ئامانلىق ساقلاش ھەيئىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1956 - يىلى، مەملىكەتلىك خەلق ساقچىلىرى، ئامانلىق ساقلاش تۆھپىكارلىرى، نەمۇنە چىلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى	ئامانلىق ساقلاش نەمۇنىچىسى
چېن داجېن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك مۇ ئىلبكتر ئىدارىسىنىڭ باشلىقى	1983 - يىل 7 - ئاي، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، ئومگەك - كادىرلار مۇستەقىللىقى، جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى	ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى
تۆمۈر جان	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ يارەمچى مال دوختۇرى	1983 - يىل 7 - ئاي، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، ئومگەك - كادىرلار مۇستەقىللىقى، جۇڭگو پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى	ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى
گۈلگە يېكۈن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ ئالىي مال دوختۇرى	1983 - يىل 9 - ئاي، مەملىكەتلىك ئايالار بىرلەشمىسى	بەشتە ياخشى ئائىلە
نالە خۇجىبن	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك تۇرلۇك مالالار شىركىتىنىڭ كاسسىرى		

لىن چىڭشەن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ تېخنىكا كادىرى	1984 - يىل 1 - ئاي، دۆلەت ئىقتىسادىي كومىتېتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق - ھېلىقچىلىق مىنىستىرلىكى، ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكى	دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق پەن - تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇشنىكى ئىلغار خىزمەتچى
سانىيەم ھوشۇر	ئايال	ئۇيغۇر	جام ناشلانغۇچ مەكتەپ چىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى	1985 - يىلى دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى	مۇنەۋۋەر مۇئەللىم مۇدىرى
يالقۇن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك خەلق مۇكۇمىتى، مۇئاۋىن ھاكىم	1985 - يىلى، مەملەكەتلىك پېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش كومىتېتى	ئىلغار خىزمەتچى
مۇھەممەت توختى	ئەر	ئۇيغۇر	توغۇلا پېزا شالچىلىق كەسپىي ئاشلىسى	1985 - يىلى، پېزىلارنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە مەملىكەتلىك يىغىن	پېزىلاردا پەننى ئومۇملاشتۇرۇشنىكى ئىلغار شەخس
سۇلايمان ھېۋىللا	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ تېخنىكا كادىرى	1986 - يىلى، مەملەكەتلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماتارىپى كومىتېتى، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماتارىپىدىكى ئىلغار ئوقۇتقۇچى
باھارگۈل	ئايال	ئۇيغۇر	بازار ئەشمە بۇلاق ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ مۇدىرى	1986 - يىلى، مەملەكەتلىك ياراشتۇرۇش بويىچە «قوش ئىلغار» لارنى تەقدىرلەش يىغىنى	ياراشتۇرۇش بويىچە ئىلغار مۇدىر
لىن يىڭجۇن	ئەر	خەنزۇ	ش ئۇ ئا ر پېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئۇيغۇر ناھىيە نۇقتا گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، كاندىدات تەتقىقاتچى		ياش - ئوتتۇرا ياشلىقلار ئىچىدىكى گەۋدىلىك تۆھپىكار مۇتەخەسسىس
تېمەن شىچاڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى	1988 - يىلى، مەملەكەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنى	مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس
ئەلا سەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	توغۇلا پېزىسىدا دېھقان	1989 - يىلى، مەملەكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىلىرى، ئىلغار خىزمەتچىلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى	ئەمگەك نەمۇنىچىسى
ما جۇنلىڭ	ئايال	خۇيزۇ	ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1989 - يىلى، سودا مىنىستىرلىكى، جۇڭگو مالىيە - سودا ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	سودا سىستېمىسىدىكى ئالاھىدە ئەمگەك نەمۇنىچىسى

مۇسەن ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپىنىڭ مۇدىرى	1989 - يىلى، دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى، كادىرلار مىنىستىرلىكى، مەملىكەتلىك ماتارىپ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى	مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ئابدىراخمان ھېۋىللا	ئەر	ئۇيغۇر	قىزىل يېزا ئونتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇدىرى	1989 - يىلى، دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى، كادىرلار مىنىستىرلىكى، مەملىكەتلىك ماتارىپ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى	مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
ئاۋۇت مەخسۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك 1 - ئونتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	1989 - يىلى، دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى، كادىرلار مىنىستىرلىكى، مەملىكەتلىك ماتارىپ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى	مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
جالاڭ لېۋقاڭ	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى	1989 - يىلى، دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى، كادىرلار مىنىستىرلىكى، مەملىكەتلىك ماتارىپ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى	مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى
قۇدرەت روزى	ئەر	ئۇيغۇر	توغۇلا يېزىسىنىڭ ماتارىپ كادىرى	1989 - يىلى، دۆلەت ماتارىپ كومىتېتى، كادىرلار مىنىستىرلىكى، مەملىكەتلىك ماتارىپ ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى	مۇنەۋۋەر ساۋات چىقىرىش خىزمىتىچىسى
پاشاگۈل بوساق	ئايال	ئۇيغۇر	ناھىيە بازىرىدىكى بولۇچى توشۇغۇچىلار كەسپىي ئاشلىقى	1989 - يىلى، مەملىكەتلىك ئايالىلار بىرلەشمىسى	«8 - مارت» قىزىل بايراقدارى
ئابدۇرېشىت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	جام يېزىسىدىكى ئۇرۇقچىلىق كەسپىي ئاشلىمىسى	1989 - يىلى، دېھقان چىلىق مىنىستىرلىكى	يېزا ئىگىلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى
شۆھرەت سۇيرۇق	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىنىڭ مۇدىرى	1989 - يىلى، مەملىكەت بويىچە تۇغۇتنى چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	ئىلغار خىزمەتچى
لىۋ يۈلەن	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىنىڭ كادىرى	1989 - يىلى، مەملىكەت بويىچە تۇغۇتنى چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	مۇنەۋۋەر تەكشۈرۈپ پىتەكچىلىك قىلغۇچى
راخمان ئابلا	ئەر	ئۇيغۇر	قىزىل يېزىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى كادىرى	1989 - يىلى، مەملىكەت بويىچە تۇغۇتنى چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى

خوداىبەردى داۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىنىڭ كادىرى	1989 - يىلى، مەملە- كەت بويىچە تۇغۇنقا چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
ئامانگۈل ئوسمان	ئايال	ئۇيغۇر	توغۇلا بېزىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمە- تى كادىرى	1989 - يىلى، مەملە- كەت بويىچە تۇغۇنقا چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
مۇرنىسا مۇھەممەت	ئايال	ئۇيغۇر	بازارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى كادىرى	1989 - يىلى، مەملە- كەت بويىچە تۇغۇنقا چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
ئازادەم تەۋەككۈل	ئايال	ئۇيغۇر	بوزدۆڭ بېزىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمە- تى كادىرى	1989 - يىلى، مەملە- كەت بويىچە تۇغۇنقا چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
گۈلجاھان	ئايال	ئۇيغۇر	ئارال بېزىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمە- تى كادىرى	1989 - يىلى، مەملە- كەت بويىچە تۇغۇنقا چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
ئايھېكىم توختى	ئايال	ئۇيغۇر	گۈلئاۋات بېزىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمە- تى كادىرى	1989 - يىلى، مەملە- كەت بويىچە تۇغۇنقا چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
ئايشەم مامۇت	ئايال	ئۇيغۇر	تۆمشۇق بېزىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمە- تى كادىرى	1989 - يىلى، مەملە- كەت بويىچە تۇغۇنقا چەك قويۇش ئەھۋالىنى ئارىلاپ تەكشۈرۈش	مۇنەۋۋەر تەكشۈرگۈچى
قۇربانىنياز موللىك	ئەر	ئۇيغۇر	توغۇلا بېزىسىدىكى دېھقان	1990 - يىلى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى	مىللەتلەر ئىتتىپاقلە- قىدىكى ئىلغار شەخس
رىزۋانەم	ئايال	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك تەسىنات سودا كوپېراتىپىنىڭ ستاتىستىكىچىسى	1990 - يىلى، دۆلەت ستاتىستىكا ئىدارىسى	ئىلغار شەخس

ئاپتونوم رايون، نازارەت - ئىدارىلەر تەرىپىدىن تەقدىرلەنگەن ئىلغار شەخسلەر جەدۋىلى: 31 — 3

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	ۋەكىللىك قىلىدىغان ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	نام بېرىلگەن ۋاقىت ۋە ئورۇن	شەرەپ نامى
تۇۋار ئەمەر	ئەر	ئۇيغۇر	6 - رايون (قىزىل) دا دېھقان	1953 - يىل 1 - ئاي، ئۆلكىلىك 1 - نۆۋەتلىك بېزا ئىگىلىك ئەمگەك نەمۇنچىلىرى يىغىنى	ئەمگەك نەمۇنچىسى
ئەمەت سايىت	ئەر	ئۇيغۇر	4 - رايون (ئارال) دا دېھقان	1957 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم	مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزا- سى
ئۆمەر ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	مۇئاۋىن ھاكىم	1953 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم	مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزا- سى

دۆڭكۆل نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	جام گۈڭشىسىنىڭ كادىرى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم	مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
ئابلا تۆمۈر	ئەر	ئۇيغۇر	قىزىل گۈڭشىدا ئىشچى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم	مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
ئارەم زەيدىن	ئايال	ئۇيغۇر	جام گۈڭشى ناشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم	مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
مەمتىز ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	سودا - سانائەت كادىرى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم	مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
شۇ جىڭبو	ئەر	خەنزۇ	جام ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ بېتەكچىسى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك كەسىپكى «قوش ئىلغار» ئەكسىلىرى يىغىنى	ئىلغار ئىش لەيچىقارغۇچى
ھوشۇر ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	جام گۈڭشىسى كادىرى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك كەسىپكى «قوش ئىلغار» ئەكسىلىرى يىغىنى	ئىلغار ئىش لەيچىقارغۇچى
قاسىم كېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	جام گۈڭشى كادىرى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك كەسىپكى «قوش ئىلغار» ئەكسىلىرى يىغىنى	ئىلغار ئىش لەيچىقارغۇچى
مۇھەممەتئىزىز ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	جام گۈڭشى ئەزاسى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك كەسىپكى «قوش ئىلغار» ئەكسىلىرى يىغىنى	ئىلغار ئىش لەيچىقارغۇچى
ھېيىت رەمتۇل	ئەر	ئۇيغۇر	ئارال گۈڭشى ئەزاسى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك كەسىپكى «قوش ئىلغار» ئەكسىلىرى يىغىنى	ئىلغار ئىش لەيچىقارغۇچى
ھامۇت مۇمىن	ئەر	ئۇيغۇر	بازار گۈڭشى كادىرى	1959 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك كەسىپكى «قوش ئىلغار» ئەكسىلىرى يىغىنى	ئىلغار ئىش لەيچىقارغۇچى
ئابدۇخالىق خانايۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	قىزىل گۈڭشىسىنىڭ چوڭ ئەترەت كادىرى	1960 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت ماڭارىپ سېپىدىكى قەھرىمانلار يىغىنى	ئىلغار خىزمەتچى
نىياز نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	قىزىل ئوقتۇرا مەكتەپ مۇدىرى	1960 - يىلى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت - ماڭارىپ سېپىدىكى قەھرىمانلار يىغىنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم	ئىلغار خىزمەتچى، مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
سايىم زايىت	ئەر	ئۇيغۇر	جام تۆمەن ناشلانغۇچ مەكتەپ	1960 - يىلى، ئار مەدەنىيەت - ماڭارىپ سېپىدىكى قەھرىمانلار يىغىنى	ئىلغار خىزمەتچى

سايىم شىرىپ	ئەر	ئۇيغۇر	جاڭ ئونتۇزرا مەكتىپە- نىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1960 - يىلى، ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت - ماتارىپ سېپىدىكى قەھرىمانلار يىغىنى، ش ئۇ ئا ر پارتكوم	ئىلغار خىزمەتچى، مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
ئىسكەندەر ئايۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك قىزىل يۇلتۇز پولات زاۋۇت- نىڭ كادىرى	1960 - يىلى، ش ئۇ ئا ر سانائەت - قاتناش فورۇ- لۇش قەھرىمانلار يىغى- نى	ئىلغار خىزمەتچى
جاۋ شياڭخۇ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ كادىرى	1980 - يىلى، ش ئۇ ئا ر ئاشلىق سېتىپىسىدە- كى قەھرىمانلار يىغىنى	ئەمگەك نەمۇنىچىسى
چېن باۋدې	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى- نىڭ پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1982 - يىلى، ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئەقدىرلەش يىغىنى	مىللەتلەر ئىتتىپاقلە- قىدىكى ئىلغار شەخس
لى لياڭشيۇ	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ كادىرى	1981 - يىلى، ش ئۇ ئا ر ئاشلىق سېتىپىسىدە- كى «قوش ئىلغارلار» نى تەقدىرلەش يىغىنى	ئىلغار شەخس
چېن داجېن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ باشلىقى	1984 - يىلى، ش ئۇ ئا ر كادىرلار نازارىتى، پەن - تېخنىكا جەمئىيە- تى	ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى
ژاڭ فېڭپىڭ	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ دوختۇرى	1984 - يىلى، ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر كومىتېتى، ئەمگەك - كادىرلار نازا- رىتى، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، 1989 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پەن - تېخنىكا كومىتېتى	ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى
لىۋ يۈلىن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1984 - يىلى، ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر كومىتېتى، ئەمگەك - كادىرلار نازا- رىتى، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 1985 - يىلى، ش ئۇ ئا ر يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش كومە- تېتى	ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى ئىلغار شەخس
ئابدۇرېھىم ئەيسا	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك ناغلاق چارۋىچىلىق فېرمىسى- نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1986 - يىلى، ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر كومىتېتى، ئەمگەك - كادىرلار نازا- رىتى، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى	ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى
ساۋ شىجى	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك شالچىلىق ئۇرۇقچىلىق مەيدانىنىڭ باشلىقى	1984 - يىلى، ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر كومىتېتى، ئەمگەك - كادىرلار نازا- رىتى، پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى	ئىلغار پەن - تېخنىكا خىزمەتچىسى

يۇنۇس زايىت	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ كادىرى	1984 - يىلى، ش ئۇ ئا ر ئاشلىق ئىدارىسى	ئىلغار شەخس
ئەمەت توختى	ئەر	ئۇيغۇر	ئافلاق يېزا ئورمان پونكىتىنىڭ ئىشچىسى	1984 - يىلى، ش ئۇ ئا ر ئورمانچىلىق نازارىتى	كۆكەرتكۈچى ئىلغار شەخس
لىيۇ دىشياڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1984 - يىلى، ش ئۇ ئا ر تەنتەربىيە خىزمىتى يېغىنى	ئامىۋى تەنتەربىيە خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
فىلىڭ گوخاۋ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش ئىشخانا نىستىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1985 - يىلى، ش ئۇ ئا ر يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش كومىتېتى	ئىلغار شەخس
لۇ جىڭشياڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1985 - يىلى، ش ئۇ ئا ر يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش كومىتېتى	ئىلغار شەخس
چېن خۇەيبو	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك ھاۋارايى پونكىتىنىڭ كادىرى	1985 - يىلى، ش ئۇ ئا ر يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش كومىتېتى	ئىلغار شەخس
فىلىڭ تيەنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1985 - يىلى، ش ئۇ ئا ر باج ئىدارىسى	ئىلغار شەخس
ياسىن نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ كادىرى	1985 - يىلى، ش ئۇ ئا ر باج ئىدارىسى	ئىلغار شەخس
شى ۋەنجىڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك يەر نامىلىرى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى	1985 - يىلى، ش ئۇ ئا ر يەر نامىلىرى بويىچە ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، خۇلاسىلاش، تەقدىرلەش يېغىنى	ئاكتىپ
لىن يىڭچۈن	ئەر	خەنزۇ	ئا ر يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئونىۋ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق نۇقتا گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى	1986 - يىلى، ش ئۇ ئا ر خەلق ھۆكۈمىتى	مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس
سالى مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	جام ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ چارۋىچىسى	1986 - يىلى، ش ئۇ ئا ر كۆكەرتىش كومىتېتى 1986 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پارتكوم	كۆكەرتىش بويىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسى، مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
ھاۋاخان ئابدۇكېرىم	ئايال	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسىنىڭ كادىرى	1986 - يىلى، ش ئۇ ئا ر ئەدلىيە نازارىتى	ئىلغار خىزمەتچى
رىزۋانەم	ئايال	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك تەسىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ ستاتىستىكىچىسى	1986 - يىلى، ش ئۇ ئا ر ستاتىستىكا ئىدارىسى	ئىلغار شەخس
خۇ رۇيتىڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك مۇپەتتىشلىك ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1986 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پەن-تېخنىكا كادىرلىرى ئىدارىسى	شەرەپ مۇكاپاتى

سۈلايمان ھېۋىللا	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى- نىڭ تېخنىكى	1986 . يىلى، ش ئۇ ئا ر خەلق ھۆكۈمىتى	ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماتارىپىدىكى ئىلغار ئوقۇتقۇچى
مۇسا مەسۇم	ئەر	ئۇيغۇر	توخۇلا يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى	1986 . يىلى، ش ئۇ ئا ر يەن- تېخنىكا جەمئىيە- تى	پېزىلاردا يەننى ئومۇم- لاشتۇرۇشتىكى ئىلغار شەخس
جۇ ئۇڭگىنىڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1986 . يىلى، ش ئۇ ئا ر يەن- تېخنىكا جەمئىيە- تى	پېزىلاردا يەننى ئومۇم- لاشتۇرۇشتىكى ئىلغار شەخس
ۋاڭ فاشىڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى ئىنتە- ياق ياخشىكىنىڭ شۇجىسى	1986 . يىلى، ش ئۇ ئا ر ئىنتىپاقلە- قىدىكى ئىلغار شەخس	مىللەتلەر ئىنتىپاقلە- قىدىكى ئىلغار شەخس
لى گۇاڭمىڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك سېمونت زاۋۇتىنىڭ باشلىقى	1986 . يىلى، ش ئۇ ئا ر خەلق ھۆكۈمىتى	مۇنەۋۋەر كەسپىي - تېخنىكا خادىمى
ئەخمەت پولات	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى	1986 . يىلى، ش ئۇ ئا ر خەلق ھۆكۈمىتى	مىللەتلەر ئىنتىپاقلە- قىدىكى ئىلغار شەخس
ۋاڭ شۇشۇن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى	1986 . يىلى، ش ئۇ ئا ر ئىنتىپاق كومىتېتى	مىللەتلەر ئىنتىپاقلە- قىدىكى ئىلغار شەخس
ئابلا تاتلىق	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك 1 - ئوتتوزرا مەكتەپ مۇدىرى	1987 . يىلى، ش ئۇ ئا ر يەن- تېخنىكا جەمئىيە- تى	مۇنەۋۋەر يەن - تېخنىكا يېتەكچىسى
شۇ جىزىڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ دوختۇرى	1987 . يىلى، ش ئۇ ئا ر يەن- تېخنىكا كومىتېتى	ئىلغار يەن - تېخنىكا خادىمى
تېمۇر شىچىڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى	1987 . يىلى، ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر ئىنتىپاقلىقى بويىچە تەدبىرلەش يىغىنى	مىللەتلەر ئىنتىپاقلە- قىدىكى ئىلغار شەخس
مۇھەممەت ئىمىن	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى	1987 . يىلى، ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر ئىنتىپاقلىقى بويىچە تەدبىرلەش يىغىنى	مىللەتلەر ئىنتىپاقلە- قىدىكى ئىلغار شەخس
ۋاڭ يۈيچىڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقى	1981 . يىلى، ش ئۇ ئا ر چ خ نازارىتى 1988 . يىلى، ش ئۇ ئا ر چ خ نازارىتى	مۇنەۋۋەر چ خ ئىدارە باشلىقى 2 - دەرىجىلىك تۆھپىكار
ۋاڭ يۈسۈن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسىنىڭ يېتەكچى- سى	1987 . يىلى، ش ئۇ ئا ر چ خ نازارىتى	مۇنەۋۋەر يېتەكچى
ئەلا سەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	توخۇلا يېزىسىدا دېھقان	1987 . يىلى، ش ئۇ ئا ر پارتكوم	مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزا- سى

ئوخشى مولا	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك تەسسۇبات - سودا كوپىراتىپى شەيخلا كوپىراتىپىنىڭ كادىرى	1988 - يىلى، ش ئۇ ئا ر تەسسۇبات سودا مىستەسى	ئەمگەك تەمۇنىچىسى
ژېن يەنجىاڭ	ئەر	خەنزۇ	ش ئۇ ئا ر بېزا ئىگەلىك يەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ناھىيەدە تۇرۇشلۇق نۇقتا گۇرۇپپىسىنىڭ پارتەمچى تەشۋىقاتچىسى	1988 - يىلى، ش ئۇ ئا ر خەلق ھۆكۈمىتى	ئىلغار خىزمەتچى
ئابدۇرېشىت مۇھەممەت	ئەر	ئۇيغۇر	جام بېزىسىدىكى ئۇرۇقچىلىق كەسپىي ئالىمى	1988 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى 1988 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پارتكوم	ئەمگەك تەمۇنىچىسى مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى
يالقۇن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى	1988 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى	ئىلغار خىزمەتچى
ياسىن قۇربان	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ كادىرى	1989 - يىلى، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى تۇنجى قېتىملىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەقدىرلەش يىغىنى	مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىدىكى ئىلغار شەخس
لىيۇ شىجيې	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى	1989 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى	مەسلىھەتچىلىك خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس
كۆرەش ھەسەن	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇيغۇر بېزا كىنو قويۇش ئەترىتىنىڭ باشلىقى	1989 - يىلى، ش ئۇ ئا ر خەلق ھۆكۈمىتى	ئىلغار شەخس
مەھەممەت ھاشىم	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى	1989 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى	بېزىلاردا پەننى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار شەخس
ئابلىمىت ئىبراھىم	ئەر	ئۇيغۇر	توغۇلا بېزىلىق پارتكوم شۇجىسى	1989 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى	بېزىلاردا پەننى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار شەخس
ئەختەم ئاۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	توغۇلا بېزىسىدا دېھقان	1989 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى	پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ بېيىش ماھىرى
ئىبراھىم نۇر	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى	1990 - يىلى، ش ئۇ ئا ر پارتكوم، پىلان كومىتېتى، مالىيە نازارىتى	ئونتۇرا - باشلانغۇچ مەكتەپ بىنالىرىنى يېڭىلاش، ئۇزگەرتىشتىكى ئىلغار شەخس
رېن گاڭگې	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسىنىڭ كادىرى	1990 - يىلى، ش ئۇ ئا ر سەھىيە نازارىتى	ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىدىكى ئىلغار شەخس
ما جۈنلىڭ	ئايال	خۇيزۇ	ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى	1990 - يىلى، ش ئۇ ئا ر ئاشلىق نازارىتى	ئىلغار شەخس
ئامىنە	ئايال	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ سېستىراسى	1990 - يىلى، ش ئۇ ئا ر سەھىيە نازارىتى	مۇنەۋۋەر سېستىرا

مۇھەممەت مەمتىلى	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ كادىرى	1990 . يىلى، ش ئۇ ئا ر سەھىيە نازارىتى	پىلانلىق ئىمۇنىيەت بويىچە ئىلغار شەخس
پاتەم مولالاق	ئايال	ئۇيغۇر	جام يېزىسىدىكى كەنت ئايالار مۇدىرى	1990 . يىلى، ش ئۇ ئا ر پارتكوم خەلق ھۆكۈمىتى	ئەمگەك نەمۇنىسى
ژۇ چىرۇڭ	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ كادىرى	1990 . يىلى، ش ئۇ ئا ر پەن - تېخنىكا كومىتېتى	ئىلغار خىزمەتچى
لى تىيەنسالڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى خىلاف باشلىقى	1990 . يىلى، ش ئۇ ئا ر سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش سىستېمىسى	ئىلغار شەخس
ئەۋەر ئۆمەر	ئەر	ئۇيغۇر	ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى كادىرى	1990 . يىلى، ش ئۇ ئا ر سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش سىستېمىسى	ئىلغار شەخس
جۇ شياۋسالڭ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك ھاۋارايى پونكىتىنىڭ باشلىقى	1990 . يىلى، ش ئۇ ئا ر ھاۋارايى ئىدارىسى	ئىلغار خىزمەتچى

ناھىيىدىكى دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلار

جەدۋەل: 31 — 4

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	تۇغۇلغان ۋاقتى	يۇرتى	مەدەنىيەت مەۋىيىسى	دەم ئېلىشقا چىققان ئورنى	ئىشقا لايىق قاتناش قان ۋاقتى	پارتىيە كىرگەن ۋاقتى	دەم ئېلىشقا چىققان ۋاقتى
جالاڭ يىدې	ئەر	خەنزۇ	1920 . 2	سىچۈەن ساڭچى ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك تىببىي دورا شىركىتى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1935 . 2	1948 . 9	1982 . 1
لى رۇن-چېلاڭ	ئەر	خەنزۇ	1922 . 2	مەنشى لىگۇ- يەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى خىلاف رەئىسى	1939 . 3	1947 . 3	1982 . 4
يەن شۇ-جىلاڭ	ئەر	خەنزۇ	1922 . 11	خېبېي بويې ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك بىناكار-لىق شىركىتى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1941 . 1	1950 . 4	1982 . 4
جىن شۇجېن	ئەر	خەنزۇ	1927 . 10	خېبەن خەنياڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى باشلىقى	1945 . 6	1948 . 3	1982 . 4
خەن يۈڭ-غۇ	ئەر	خەنزۇ	1928 . 6	شاڭخەي شەھە-رى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك كىنو شىركىتىنىڭ كادىرى	1945 . 4	1945 . 10	1982 . 4
قاسسوق	ئەر	ئۇيغۇر	1923 . 11	غۇلجا شەھىرى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك رېمونت-چىلىق - ياساش زاۋۇتىنىڭ باشلىقى	1944 . 10		1982 . 4

ئابدۇرە- يىم ئوخۇن	ئەر	ئۇيغۇر	1919 . 7	ئوتسۇ ناھىيە- سى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	پوزدۇلۇق بېزىسىنىلىق كادىرى	1945 . 5		1982 . 4
ئىدرىس يۇنۇس	ئەر	ئۇيغۇر	1926 . 10	ئوتسۇ ناھىيە- سى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسىنىلىق خىزمەتچىسى	1944 . 1	1954 . 1	1982 . 4
مەمەتجان	ئەر	ئۇيغۇر	1926 . 7	غۇلجا شەھىرى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپىنىلىق كادىرى	1944 . 7		1983 . 4
ئىمامنە- جاز ھاپىز	ئەر	ئۇيغۇر	1929 . 1	غۇلجا شەھىرى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك 2 - پېنسىيە مائارىپ ئىدارىسىنىلىق كادىرى	1945 . 8		1983 . 12
ساۋۇت ھوشۇر	ئەر	ئۇيغۇر	1928 . 3	ئوتسۇ ناھىيە- سى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ناغلاق كۆمۈر كېنىنىىلىق كادىرى	1945 . 8		1983 . 12
خوجا ھا- شىم	ئەر	ئۇيغۇر	1929 . 1	ئوتسۇ ناھىيە- سى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ھۈنەرسەنئەت كارخانىسى بىناكار- لىق شىركىتىنىىلىق كادىرى	1946 . 6		1983 . 4
ۋالى يۈ- ۋېن	ئەر	خەنزۇ	1924 . 11	خېنەن لىنشە- يەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ھۆكۈمەت گۇۋۇشى - ئەترەت كارخانىلىرى بۆلۈمە- نىلىك باشلىقى	1945 . 8	1949 . 12	1983 . 7
لى دېيې	ئەر	خەنزۇ	1926 . 6	سەنشى جەن- چېڭ شەھىرى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ئۇرۇقچى- لىق پونكىتىنىىلىق باشلىقى	1944 . 2	1948 . 6	1981 . 6
خۇ شۈ- ۋالى	ئەر	خەنزۇ	1926 . 6	سەنشى ئۇتەي ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ناشقى سودا ئىدارىسىنىلىق مۇئاۋىن باشلىقى	1945 . 6	1948 . 9	1985 . 9
لى يىگدې	ئەر	خەنزۇ	1933 . 9	شەندۇڭ لىگىي ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانىنىلىق دوختۇرى	1944 . 11		1982 . 4
فۇ يىگ- خەي	ئەر	خەنزۇ	1924 . 2	شەندۇڭ نىڭ- جىن ناھىيىسى	تولۇق باشلانغۇچ	ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپىنىلىق بۆلۈمچە باشلىقى	1944 . 12	1948 . 1	1982 . 4
لى خېپى	ئەر	خەنزۇ	1919 . 1	خېبېي شەنشە- يەن ناھىيىسى	تولۇق باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىلىق بۆلۈمچە باشلىقى	1939 . 1	1948 . 3	1982 . 4
جالى جې- جۇلى	ئەر	خەنزۇ	1923 . 4	سەنشى جىشەن ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئورنى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1940 . 10	1940 . 8	1981 . 12
يۈ فاڭپۇ	ئەر	خەنزۇ	1922 . 6	خېبېي نەنزۇ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىىلىق مەسلىھەتچىسى	1945 . 10	1946 . 10	1983 . 11
جيا مىڭ- كۈي	ئەر	خەنزۇ	1928 . 10	سەنشى دەيشەن ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ئوتسۇ بازىرىنىىلىق مۇئاۋىن باشلىقى	1946 . 8	1948 . 10	1985 . 5

لياڭ جياشيەن	ئەر	خەنزۇ	1922.12	شەندۇڭ خۇيـ- سىن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1946.8	1948.3	1982.4
جياڭ زاۋيا	ئەر	خەنزۇ	1928.11	سەنشى لىيۇلىن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ كادىرى	1946.11		1982.4
لىيۇ خەسـ- سىن	ئەر	خەنزۇ	1923.11	يۈننەن يىمبىن ناھىيىسى	تولۇق ئوتتۇرا	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىـ- نىڭ كادىرى	1946.4		1982.4
جياڭ چاڭـ- لۇ	ئەر	خەنزۇ	1925.5	شەندۇڭ نىڭـ- جىن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى پارتىيە - ياچېيكا شۇجىسى	1946.10	1947.1	1983.1
جاۋ ئەيشۇ	ئەر	خەنزۇ	1927.1	شەنشى زىجۇ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1947.6	1948.6	1984.5
لۇ فېڭـ- جۇن	ئەر	خەنزۇ	1929.7	سىچۈەن يېڭـ- شەن ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1947.10	1952.5	1983.11
فېڭ چاۋـ- لىن	ئەر	خەنزۇ	1926.7	خېنەن شياڭـ- چېڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك مېھمانخانا باشلىقى	1947.9	1948.1	1982.12
جاڭ دۇڭـ- خەن	ئەر	خەنزۇ	1928.7	ئەنخۇي خاۋشـ- يەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك تاغلاق كۆمۈر كېنى كادىرى	1947.11	1948.8	1983.6
يۇ خۇەـ- جۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1929.6	شەندۇڭ بىدۇ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانىدا ئەترەت باشلىقى	1947.2	1947.6	1984.5
شي گۈڭـ- مىڭ	ئەر	خەنزۇ	1929.6	سىچۈەن يۈچى ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك رېمونت- چىلىق - ياساش زاۋۇتىدا سېخ مۇدىـ- رى	1947.2	1950.10	1982.4
باۋ داچۈن	ئەر	خەنزۇ	1930.1	شەندۇڭ فېڭـ- لەي ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك دېھقانچىـ- لىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1947.2	1946.4	1987.11
ۋاڭ دېڭـ- يۈەن	ئەر	خەنزۇ	1921.9	شەندۇڭ خۇيـ- سىن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدان پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى	1947.4	1948.8	1982.4
لى ۋېنـ- جېڭ	ئەر	خەنزۇ	1928.10	شەندۇڭ جاۋـ- يۈەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپىنىڭ كادىرى	1947.3	1947.3	1984.1
جاڭ چېڭـ- خۇا	ئەر	خەنزۇ	1962.5	خېنەن مىشيەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىشخانىسىـ- نىڭ مۇدىرى	1948.3	1948.5	1983.7
گۈڭ لۈن	ئەر	خەنزۇ	1924.8	سىچۈەن شېڭـ- تۇڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1948.10	1949.6	1982.4

فۇ چاڭ-چىن	ئەر	خەنزۇ	1929.3	سىچۈەن داشەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك 2- بىنىك سانائەت قىدارىي پارتىيە ياچەيكا مۇئاۋىن شۇجىسى	1948.10	1949.10	1982.4
فالڭ شۇ-شەن	ئەر	خەنزۇ	1912.4	سىچۈەن گۈەنشەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ كادىرى	1948.8	1949.12	1982.4
سۈن يىڭ	ئەر	خەنزۇ	1923.7	خېنەن فۇگۇ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك تەسىنات سودا كوپېراتىپى پارتىيە ياچەيكا شۇجىسى	1948.2	1948.5	1982.9
جالڭ ژېن-زى	ئەر	خەنزۇ	1926.12	سىچۈەن جىن-جالڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك تەسىنات سودا كوپېراتىپى مۇدىرى	1948.4	1949.9	1987.3
دۇ جىن	ئەر	خەنزۇ	1917.12	خېنەن نەنيالڭ شەھىرى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك خىش زاۋۇتى پارتىيە ياچەيكا شۇجىسى	1948.3	1949.6	1982.4
شى لىيەن-يۈن	ئەر	خەنزۇ	1926.7	جىلىن ژاڭچىڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى پارتىيە ياچەيكا شۇجىسى	1948.9	1950.4	1985.6
يۈەن تىيەن-جىڭ	ئەر	خەنزۇ	1920.5	سىچۈەن لياڭ-شەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتى پارتىي ياچەيكا شۇجىسى	1948.5	1948.10	1982.4
جاۋ شۇلى	ئەر	خەنزۇ	1927.2	خېبېي نىڭجىن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك يېمەك-لىكلەر شىركىتىنىڭ كادىرى	1948.1	1948.1	1982.4
يالڭ رېن-شۇ	ئەر	خەنزۇ	1922.7	خېنەن زاڭ جيالڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك كومۇ-مۇل دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئەترەت باشلىقى	1948.3	1949.4	1982.4
يالڭ چۈن-يۈەن	ئەر	خەنزۇ	1928.2	خېبېي زاۋيالڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك توزلۇق مالالار شىركىتى پارتىيە ياچەيكا شۇجىسى	1948.2	1949.4	1982.4
خۇ يۈماۋ	ئەر	خەنزۇ	1926.12	خېنەن يەنچىڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ئورمانچى-لىق پونكىتىنىڭ باشلىقى	1948.1	1948.8	1984.6
ژالڭ جىن-شىڭ	ئەر	خەنزۇ	1929.5	خېبېي تاڭشەن شەھىرى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك پارتكوم-نىڭ مۇئاۋىن شۇجى-سى	1948.12	1949.6	1984.4
يالڭ جەن-جىڭ	ئەر	خەنزۇ	1930.1	خېبېي چۈيالڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك بېزا ئىگىلىك تېخنىكا پونكىتى پارتىيە ياچەيكا شۇجىسى	1948.2	1949.6	1983.10

شېي جيې	ئەر	خەنزۇ	1925.8	خېنەن شىپاك ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر نىسبەتلىك ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1948.2	1980.5	1983.1
ۋۇ گۈي-تەن	ئەر	خۇيزۇ	1930.1	شەندۇڭ چىڭ-يۈن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئورنىنىڭ مال سېتىۋالغۇچىسى	1948.10		1984.7
جيا شۇلى	ئەر	خەنزۇ	1922.5	شەنشى يەنشيەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى	1948.3	1948.8	1983.5
خەن گاۋ-مىڭ	ئەر	خەنزۇ	1928.9	خېنەن خۇجيا ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى رەئىسى	1949.4	1951.3	1987.4
لى دېمەي	ئەر	خەنزۇ	1930.12	گەنسۇ ۋېيۈەن ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ جاۋداۋيۈەنى	1949.9	1952.6	1985.4
لى خۇي-مىن	ئەر	خەنزۇ	1920.8	خېنەن دېڭشەن ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	1949.3		1985.1
ۋاڭ جيەن-لۇ	ئەر	خەنزۇ	1922.2	خېنەن تەيكاڭ ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	1949.2		1985.9
جۇ دېڭخۇا	ئەر	خەنزۇ	1929.10	گەنسۇ جيائېي ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك رادىئو ئۇزۇلۇنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1949.9	1954.4	1983.6
جاڭ يۈڭ-جىن	ئەر	خەنزۇ	1929.1	گەنسۇ يۈجۈڭ ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1949.9	1950.8	1989.3
جاڭ دېڭ-كى	ئەر	خەنزۇ	1924.10	گەنسۇ جىڭنىڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك يەسلىنىڭ باشلىقى	1949.9	1956.9	1985.3
جاۋ شىن-چېڭ	ئەر	خەنزۇ	1926.9	شەنشى خەنجۇڭ شەھىرى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ كادىرى	1949.9	1956.10	1983.4
چەن شۈ-ۋۇ	ئەر	خەنزۇ	1924.10	خېنەن ۋېنشىيەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ كادىرى	1949.7		1982.4
چېن گۈەنجىن	ئەر	خەنزۇ	1929.3	شاڭخەي شەھىرى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ كادىرى	1949.6		1982.4

جالاڭ جىيۇ	ئەر	خەنزۇ	1932.8	گەنسۇ جيۇ-چۈەن شەھىرى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك يافاڭ پوليتسىيەسى باشلىقى	1949.8	1956.4	1984.4
ما جىن-جالاڭ	ئەر	خەنزۇ	1930.10	ئەنخۇي مېڭ-جياڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ئاپتومو-بىل تراسپورت شىر-كىتىشىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى	1949.8	1958.12	1985.6
لى چاۋ-خەي	ئەر	خەنزۇ	1932.9	خۇبەي خۇاڭچۇ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپى پاختا شىركىتىنىڭ بوغالتېرى	1949.6		1985.8
لىيۇ ياڭ-شۈەن	ئەر	خەنزۇ	1928.6	ئەنخۇي فۇنەن ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك كومۇ-نىستىلىق مۇزىكا مەيدانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1949.5	1949.10	1982.4
شۇ شياۋ	ئەر	خەنزۇ	1924.3	سەنشى يۈنچياڭ شەھىرى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1949.3	1956.7	1983.5
لىيۇ شياڭ-تاڭ	ئەر	خەنزۇ	1933.7	گەنسۇ لىڭتاۋ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماتارىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى	1949.9	1953.8	1983.12
ۋاڭ يۈەن-خې	ئەر	خەنزۇ	1927.10	ئەنخۇي شىڭ-يەن ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئو-قۇتقۇچىسى	1949.6		1982.4
ۋاڭ گۈي-شياڭ	ئەر	خەنزۇ	1930.8	شەنشى چېڭگو ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	بوزدۇڭ پېنسىيەسىنىڭ كادىرى	1949.9		1987.8
لى جۇن جيې	ئەر	خەنزۇ	1924.8	خېنەن يىما شەھىرى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپىدا ئەترەت باشلىقى	1949.8		1985.6
چياۋ ۋېي-گۇاڭ	ئايال	خەنزۇ	1934.7	شەندۇڭ ۋېي-دياڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك يېمەك-لىكلەر شىركىتى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1949.1	1954	1983.6
تيەن يۈ-يىڭ	ئەر	خەنزۇ	1924.4	خېنەن دەنشيەن ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ كاتىپى	1949.2		1982.4
ھۇسەن ئادىل	ئەر	ئۇيغۇر	1928.3	ئاقسۇ شەھىرى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى شىركىتىنىڭ تەرجىمانى	1948.9		1987.12
مۇسا كامىل	ئەر	ئۇيغۇر	1922.7	ئونسۇ ناھىيەسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	بوزدۇڭ چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ مال دوختۇرى	1949.9		1989.3
جياڭ خې-لىياڭ	ئەر	خەنزۇ	1929.7	سىچۈەن سەن-شەي ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك پارتكوم بېزا ئىگىلىك ساناقت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى	1948.4	1940.10	1990.4
سۇي فېڭ-دۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1926.11	شەندۇڭ پىڭدۇ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1945.7	1945.7	1990.4
لى تيەنشۇ	ئەر	خەنزۇ	1929.5	گەنسۇ يۈمېن شەھىرى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك تۇز زاۋۇتى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1949.9	1956.4	1990.4

سۇلاف جەۋھەر	ئەر	خەنزۇ	1931.1	شەنشى چىشەن ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	بىناكارلىق شىركىتى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1947.6	1952.6	1990.9
لەن دېيەشىڭ	ئەر	خەنزۇ	1931.2	سىچۈەن كەيجىياڭ ناھىيىسى	تېخنىكۇم	ناھىيىلىك مېھمانخانا باشلىقى	1948.8		1990.9
شىياڭ دېڭيۈن	ئەر	خەنزۇ	1931.1	سىچۈەن ساڭشى ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	يېمەكلىكلەر شىركىتى پارتىيە ياچېيكا شۇجىسى	1949.3	1953.3	1990.10
باۋ بىڭجاڭ	ئەر	خەنزۇ	1928.3	خېنەن مەنجى ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك دوراشىركىتىنىڭ دوختۇرى	1948.7		1984.4
جېن لۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1929	سەنشى لىچىي ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك دوراشىركىتىنىڭ خىزمەتچىسى	1949.9		1983.4
جاڭ باۋ	ئەر	خەنزۇ	1922.8	خېنەن ۋۇياڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ئارخىپخانا كادىرى	1948.10	1949.6	1983.10
سۇن شاۋخۇا	ئەر	خەنزۇ	1925.3	خۇنەن جۇجۇ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ناھىيىلىك ئاشقىسودا ئىدارىسىدە بۆلۈمچە باشلىقى	1949.8		1982.4
شۇ شىگلىيەن	ئەر	خەنزۇ	1922.8	سەنشى لىشى ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ باشلىقى	1945.8	1948.1	1982.4
لەن جەخې	ئەر	خەنزۇ	1914.3	سىچۈەن يۈچى ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	شالچىلىق مەيدان كادىرى	1948.9		1982.4
لياڭ جىلۇڭ	ئەر	خەنزۇ	1928.2	سەنشى پىڭياۋ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ماددىي ئەشيا شىركىتىنىڭ دىرېكتورى	1944.2	1947.3	1981.4
ما يۈڭجى	ئەر	خۇيزۇ	1925.4	گەنسۇ يۈجۇڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	سىيونت زاۋۇتىنىڭ بوغالتېرى	1949.9		1982.4
ئوسمان جان ساۋۇت	ئەر	ئۇيغۇر	1928.4	باي ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	جام ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1945.8	1951.4	1985.2
ۋاڭ شۈچياڭ	ئەر	خەنزۇ	1920.10	شەندۇڭ شاڭخې ناھىيىسى	تولۇقسىز ئوتتۇرا	مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ باشلىقى	1947.1	1947.10	1982.4
جاڭ چىڭشەن	ئەر	خەنزۇ	1917.8	سىچۈەن مەنجۇ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	چاقماقتاش كۆمۈر كېنى كادىرى	1949.6		1982.4
جياڭ جۈنلياڭ	ئەر	خەنزۇ	1915.4	سەنشى يىچياڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	توخۇلا يېزا باشلاندۇق مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	1947.6	1949.2	1982.4
ئىمىر خان بارات	ئايال	ئۇيغۇر	1916.3	ئونسۇ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	توخۇلا يېزا باشلاندۇق مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى	1945		1984.11

جياۋ چاڭيۈن	ئەر	خەنزۇ	1921.10	سىچۈەن باھۋاڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	كېلىكتىر لىستانسىسى پارتىيە ياچەيكا شۇجىسى	1948.8	1948.10	1982.4
خوجا راخمان	ئەر	ئۇيغۇر	1921.9	لوپنۇر ناھىيەسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	توغزلا يېزىسىنىڭ كادىرى	1944.2		1983.4
چېن جيەنباڭ	ئەر	خەنزۇ	1925.9	خېنەن شياڭ- چياڭ ناھىيىسى	تولۇقسىز باشلانغۇچ	ئاشلىق لىدارىسىدە بۆلۈمچە باشلىقى	1947.3	1948.7	1982.4

ئوتتوز ئىككىنچى قىسىم

قوشۇمچە

ئوتتۇز ئىككىنچى قىسىم

قوشۇمچە

I باب

ماقالىلەردىن تاللانما

مۇسۇر داۋۇنى

چى شىيى

مۇز داۋانلىنىڭ تەرجىمە مەنىسى مۇز تاغ دېگەن بولىدۇ. ئۇ ئىلى بىلەن ئۇچتۇرپان ئارىسىغا جايلاشقان، جەنۇب بىلەن شىمال ئارىسىدىكى مۇھىم يول. ئۇنىڭ شىمالىدا كۆكچاكۇرخات ئۆتىكى، جەنۇبىدا تامغا تاش ئۆتىكى بار، 2 ئۆتەڭ ئارىسى 120 چاقىرىم كېلىدۇ، ئوتتۇرىسىدا مۇز تاغ بار. كۆكچا كۇرخات ئۆتىكىدىن جەنۇبقا ماڭسىڭىز، بىپايان بۇلۇت دېگىزى كۆرۈنىدۇ. قىشتا قار بەك قېلىپ ياغىدۇ، يازدا قار - مۇز ئېرىپ پانقاق بولۇپ كېتىدۇ، ئادەم، ئۇلاغلار تاغ قاپتىلىدىكى ئەگرى - بۈگرى تار چىغىر يول بىلەن ماڭىدۇ، سەل - پەللا مۇدۇرۇپ كەتسە، كۆلگە چۈشۈپ كېتىدۇ - دە، ئىزىمۇ قالمايدۇ. مۇشۇ يەردىن 20 چاقىرىم ماڭغاندا مۇز تاققا بارغىلى بولىدۇ، بۇ تاغدا تۈپراقمۇ، دەل - دەرەخ، ئوت - چۆپمۇ يوق، ھەممىلا يەرنى مۇز قاپلاپ تۇرىدۇ. مۇزنىڭ قېلىن - نېپىزلىكىنىڭ زادى قانچىلىك كېلىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ. بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن تاغلار شۇنچە ئېگىز ھەم چىرايلىق بولۇپ، كۆككە تاقىشىپ تۇرىدۇ، ھەممىلا مۇز تاغدۇر. يېرىق جايلىرىدىن پەسكە قارىسا، قاپقاراڭغۇ بولغاچقا، تېگى كۆرۈنمەيدۇ، ئەمما گۈلدۇرماما گۈلدۇرلىگەندەك ئېقىن سۇ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، كىشىلەر تۆگە، ئات سۆڭەكلىرىنى يىغىپ يېرىق جايلارنىڭ ئۈستىگە تۆغرىسىغا تىزىپ قويغان، ئۇنىڭ ئۈستىدىن دەسسەپ ئۆتكىلى بولىدۇ، داۋانلىنىڭ بەك تىك جايلىرىغا مۇزنى چوقۇپ پەلەمپەي چىقىرىپ قويۇلغان، داۋانغا ياماشقان ياكى داۋاندىن پەسكە چۈشىدىغان چاغدا، كىشىلەر بىر - بىرىنى يۆلەپ ياكى تارتىپ ماڭىدۇ، بەكلا تېيىلغاق بولغاچقا، ئادەم سەللا مۇدۇرۇپ كەتسە، مۇز جىلغىغا چۈشۈپ كېتىدۇ، جىلغىدىن پات - پات مۇزنىڭ يېرىلغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ،

مۇنداق ئاۋاز بەك جاراڭلىق بولۇپ، تاغ ئارىسىنى چاك كەلتۈرۈۋېتىدۇ. بۇ يەردىن ئادەم ۋە ئۇلاغلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى مېڭىپ تولىمۇ دەككە - دۈككىدە ئۆتىدۇ. مۇز ئۈستىدە تاماملىنىڭ كىچىكلىرى مۇشتەك، چوڭلىرى ئۆيدەك كېلىدىغان تاشلار بار. كۆپۈنچە بىر نەچچە جاك كېلىدىغان يوغان تاشلار غايەت چوڭ مۇز تۈۋرۈكلەرنى كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، ئادەملەر ئاشۇلارنىڭ ئاستىدىن ئۆتىدۇ. ئۇبادا بىرىم يولدا قۇياش ئولتۇرۇپ قارىغۇ چۈشۈپ كېتىپ ماڭغىلى بولماي قالسا، ئادەملەر مەزمۇت ھەم يوغان تاشقا يېپىشىپ تۇرۇۋالىدۇ. جەمئىيەت كىچىلىرى جاك، قوڭغۇراق، داپ، دۇمباق ئاۋازى ۋە نەيلىك - تارلىق چالغۇ ئەسۋابلار سىمپونىيىسىدەك ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ، يىراق - يېقىندىن مۇزنىڭ يېرىلغان ئاۋازىمۇ توختىماي ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ يەردىكى مۇزلارنىڭ بەزى جايلىرى 400 — 500 جاك ئېگىزلىكتە چوقچىيىپ تۇرىدۇ، بەزى جايلىرى 400 — 500 جاك چوڭقۇرلۇقتا ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن. بۇ يولنىڭ ھەچبىر يېرى تىنچ ئەمەس، بۇ يول ئەتراپىدا بۇرىگىمۇ، تۈلكىگىمۇ ئوخشىمايدىغان سىرلىق ھايۋان بار بولۇپ، ھەر كۈنى ئەتىگەندە بارار جايىغا ئۈزىنىڭ ئىزىنى دەسسەپ بارىدىكەن، قايتىدىغاندىمۇ شۇ ئىزىنى دەسسەپ قايتىدىكەن، زادىلا خاتالاشمايدىكەن، يەنە چوڭلۇقى بۇركۈتچىلىك كېلىدىغان كۆكۈش قارچۇغا بار ئىكەن، ناۋادا يولدىن ئېزىپ قالغان كىشى ھېلىقى قارچۇغىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالسا، ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ ماڭسا يولىغا قايتىپ كېلەلەيدىكەن. بۇ يەرنىڭ غەربىدىمۇ تىك ھەم ياپيېشىل، قاتمۇ - قات تاغ چوققىلىرى گويا بامبۇك نوتىلىرىدەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. 80 چاقىرىم يىراقلىققا تامغا تاش ئۆتكۈر جايلاشقان، بۇ يەردىن مۇز تاغ باغرىدىن ئېقىپ چىققان سۇدىن ھاسىل بولغان ئەزىم دەريا ئېقىپ ئۆتىدۇ. بۇ دەريا جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ ئاقىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 5000 چاقىرىمدىن ئاشىدۇ، تارماق ئېقىنلارغا بۆلۈنۈپ ئېقىپ، ئاخىر ئېيسىنۇر كۆلىگە قۇيۇلىدۇ.

ئاپتورى: چى شىيې، تەخەللۇسى چۈنيۈەن، فامىلىسى نېماچا، چىڭ سۇلالىسى مانجۇ كۆك تۇغلۇقلاردىن. ئۇ چىەنلۇڭ دەۋرىدە ئوردىدا تەشرىپدار بولغان. شەنشى، سەنشى، خېبېي، شەندۇڭ، جياڭسۇ، جېجياڭ، خۇبېي قاتارلىق جايلارنى كېزىپ چىققان. «قىران ۋاقتىدا ياڭگۈەن قوۋۇقىدىن چىقىپ»، قورغان گۈزەتكۈچىسى بولغان، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا ئىشلىگەن. «غەربىي يۈرتتا ئاڭلىغان - كۆرگەنلىرىم» قاتارلىق كىتابلارنى يازغان.

مۇز تاغقا مەدھىيە

خۇڭ لياڭجى

ئىلىنىڭ جەنۇبىدىكى غۇن دەرياسىدىن ئۆتۈپ 500 — 600 چاقىرىم ماڭغاندا، باداۋان دەيدىغان مۇز تاغ بار بولۇپ، يەكەن، شىزاڭغا بېرىشتا ئۆتىدىغان مۇھىم يول ئىكەن. بۇ داۋاندىكى مۇز كۈنىگە نەچچە رەت يېرىلىدىكەن، زادىلا ئېرىمەيدىكەن، ئېگىز جايلىرى كۆككە تاقىشىپ تۇرسا، پەس جايلىرى تېگى يوق ھاڭدەك چوڭقۇر ئىكەن. بۇ داۋاندا مۇزەككەر بىلەن مۇئەننەسنى، قۇياش ۋە ئاينىڭ ئايلىنىشىنى پەرق ئەتكىلى بولمىدىكەن. داۋاندىن ئۆتىدىغانلار چوقۇم تۈن كېچىدە ئۆتۈشى كېرەك ئىكەن. ئادەم يېرىم يولغا بارغاندا ئاسمان كۆمتۇرۈلۈپ، يەر يېرىلىۋاتقاندەك ئاۋاز ئاڭلىنىدىكەن. يېرىلغان جاي ئىنتايىن تېزلىكتە ھىملىشىپ قالىدىكەن، ناۋادا بىرەر كىشى بۇ كارامەتنى كۆزەتمەكچى بولۇپ چۈشۈپ كەتسە، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ئەرۋاھقا ئايلىنىپ قالغىدەك. كېچىسى يارلىق ئېلىپ ماڭغان پوچتىكەشلەرمۇ مۇشۇ يەردىن ئۆتىدىكەن، ھەر قانچە تىمسىقلاپ، ئۇمىلەپ ماڭسىمۇ، قاتتىق سىلكىنىش ئاۋازىدىن قورقۇپ لاغ - لاغ تىترەپ، خۇدىنى يوقىتىپ

قويىدىكەن. شۇڭا، مۇشۇ يەردە قونۇپ ماڭمىسا بۇنىڭدىن باشقا يول يوق ئىكەن. بۇران چىقمىغان، سۇتتەك ئايدىڭ كېچىسى تاغ ئۈستىگە چىقسىڭىز 100 جاڭ كېلىدىغان چوڭقۇرلۇقتىن نەي، تارلىق چالغۇلارنىڭ ئاۋازىدەك زىل ئاۋازلار ۋە قالايمىقان شاۋقۇن - سۇرەن ئاڭلىنىدىكەن، بەزىدە سۇدا ئېقىۋاتقان شېغىل - تاشلار بىر - بىرىگە ئۇرۇلغاندەك ئاۋاز چىقىدىكەن، شىرىلدىغان ئاۋازلاردىن ئەكس سادا قايتىدىكەن، بۇنىڭ زادى نېمە كارامەت ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدۇ. بۇ يەردىن ئۆتىدىغانلار كۈندۈزى 20 ئادەم يېغىپ مۇز چوقۇپ، پەلەمپەيلىك ئاسما يول ياسىشى كېرەك ئىكەن. پېقىر تەسادىپى پۇرسەت بىلەن، سانغۇنغا ئەگىشىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، بۇ سۇرلۇك - ھەيۋەتلىك ئۇزۇنچە مەنزىرىدىن ھەيرانۇ - ھەس بولدۇم.

ئاپتورى: خۇڭ لياڭجى چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن نومشۇناس، ئەدىب، تەزكىرىشۇناس، تەخەللۇسى جۇنجى، يەنە بىر تەخەللۇسى جىسۇن، لەقىمى بېيجياڭ، جياڭسۇنىڭ ياڭخۇ دېگەن يېرىدىن. چىەنلۇڭ دەۋرىدە تەشرىپدار بولۇپ، دارىلئۇلۇمدا مۇھەررىرلىك قىلغان. جياچىڭ دەۋرىدە ئوردا ئىشلىرىنى تەنقىد قىلغانلىقى ئۈچۈن ئىلىغا چېگرا ساقلاشقا ئەۋەتىلگەن ۋە ئۇزاققا قالماي كەچۈرۈمگە ئېرىشىپ يۇرتىغا قايتقان. ئۇ بۇ ماقالىسىنى ئىلىدا چېگرا ساقلىغان مەزگىلدە يازغان.

لىن زېشۇنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسى (تاللانما)

(داۋگۈڭ 25 - يىلى) (2 - ئاينىڭ) 25 - كۈنى، ئەتىگەن. چارەك سائەت يۇرمەيلا قارا يۇلغۇن دەيدىغان لەشكىرىي ئۆتەڭگە كەلدۇق. بۇ ئۆتەڭ بۇ يەردە قارا يۇلغۇن دەرىخى بولغانلىقى سەۋەبلىك مۇشۇ نام بىلەن ئاتالغانىكەن. بۇ يەردە بىرلا دەڭ بار بولۇپ، تولىمۇ كىچىك ئىكەن، ھويلىسىدىكى ئۆزۈك دەرىخى چېچەكلەپتۇ. بۇگۈن 140 چاقىرىم يول يۈرۈشىمىز كېرەك ئىدى، ئەمەلىيەتتە 160 چاقىرىم يول بېسىپتۇق.

26 - كۈنى، چاشگاھ ۋاقتى. ئەتىگەندە ئازراق يامغۇر يافدى، مۇسۇلمانلار يۇرتىدا مۇنداق ئىش كەمدىنكەم ئۇچرايدىكەن، ئەمما ھاۋا ئۇزاققا قالماي ئېچىلىپ كەتتى. ئۆتەڭدە ناشتا قىلىپ بولۇپلا يولغا چىقتۇق، توپا يول بەك تەكشى ئىكەن، ئېتىز - دالىنىڭ ئۇ چېتىگە كۆز يەتمەيدىكەن. گىرەلىشىپ كەتكەن نۇرغۇن يوللارنى كېسىپ ئۆتۈپ، 60 چاقىرىم مېڭىپ، تېخى چۈش ۋاقتى بولمايلا جامغا كەلدۇق. بۇ سەپىرىمىزدە يول يېقىن بولغاچقا، يەنە ماڭساق بولاتتى، ئەمما شياۋتىڭ بىتاپ بولۇپ قېلىپ تېخى ساقايمىغانلىقى ئۈچۈن، مۇشۇ ئۆتەڭدە قونۇپ قالدۇق. ئۆتەڭنىڭ ئۆيلىرى بەك ئازادە ئىكەن، ئۆتەڭ ئەتراپىدا بىر نەچچە ساراي بار ئىكەن. ئاڭلىشىمچە مۇز داۋان ئارقىلىق ئىلىغا بارىدىغان ياكى ئىلىدىن كېلىدىغان مۇشۇ جايدا يول ئايرىلىدىكەن. (ئاقسۇنىڭ خان ئامبىلى) جىۋۇچياۋ ئادەم ئەۋەتىپ، بىزگە غىزا تەييارلاتقۇزۇپ بەردى.

27 - كۈنى، چۈش، ھاۋا ئوچۇق. بامدات ۋاقتى بىلەن يولغا چىقتۇق، توپا يول تەكشى بولۇپ، 2 قاسىقى ئېگىزلىق، دەل - دەرەخلىك ئىكەن. 40 چاقىرىم جاي قىرىق چاقىرىم كۆكتاتلىق دېيىلىدىكەن، بۇ يەردە بىر نەچچە ئائىلە ئۇيغۇر بار ئىكەن. ئاقسۇنىڭ ھاكىمبېگى، ئىنانچىخان ئەمەت بۇ يەردە بىزنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن چېدىر تىكىپ ساقلاپ تۇرغانىكەن. ئۇ ئىسھاقنىڭ چوڭ ئوغلى ئىكەن. ئىسھاق جاھانگىر (خوجا) توپىلىڭىنى بېسىقتۇرۇشتا خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن ئىنانچىخان ئۇنۇانىغا ئېرىشكەنىكەن، ئىسھاق ئۆلگەندىن كېيىن، ئەمەت ئۇنىڭ مەنسىپىگە ۋارىسلىق قىلىپتۇ. بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇنۇانى بار بولسىمۇ، يەنىلا ھەر قايسى شەھەر خان ئامبىلىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئىتائەت قىلىدىكەن، شۇڭا، بىزگە سالام بېرىشكە كەلگەندە بەكمۇ ئەدەب - قائىدە بىلەن ئۆزلىرىنى قۇل دەپ ئاتاشتى، مەرتىۋىسى ئۇلاردىن تۆۋەنلىرى تېخىمۇ شۇنداق قىلىدىكەن، مەن شياۋتىڭ بىلەن بىللە بىر چېدىردا غىزالاندىم، ئاندىن يولغا چىقتۇق. بىر

ئەچچە ئېقىندىن ئۆتۈپ، بىر دۆڭدىن چۈشۈپلا ئاقسۇغا كەلدۇق. جى ژۇچياۋ ۋە خۇاليەنبۇ، فىلك يۈزەنگىلەر ھەم گازارما خادىملىرى شەھەر سىرتىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى، ئاندىن شەھەرگە كىردۇق. شەھەردە ئەمەلدارلارنى كۈتۈۋالىدىغان ساراي بار ئىكەن، بۇ ساراي ھەيۋەتلىك ھەم ئازادە بولۇپ، ياسىلىشى ھەنزۇلارنىڭ ئۆي - ئىمارەتلىرىگە زادىلا ئوخشىمايدىكەن. بىز يۈك - تاقلىرىمىزنى چۈشۈرۈپ، مۇشۇ سارايغا ئورۇنلاشتۇق. جى ژۇچياۋ سارايغا كىرىپ مەن بىلەن بىردەم پاراڭلاشتى، ئاندىن ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ھەنزۇ بازىرىغا پىتىگە باردۇق. ھەنزۇ بازىرى بىلەن مۇسۇلمانلار بازىرى تۇتىشىپ تۇرىدىكەن، خان ئامبال يامۇلى چوڭ ئەمەس ئىكەن. دىگەر ژاقتىغىچە پاراڭلاشتۇق، ئاندىن سارايغا قايتىپ كىرىپ كەچلىك غىزا يېدۇق، غىزانى جى ژۇچياۋ ئۆزىتكەنىكەن. بۇ يەردە ئۆزلەشتۈرۈلگەن ئېتىزلار بار ئىكەن، ئاقسۇنىڭ جەنۇبىدىن 270 چاقىرىم يىراقلىقتىكى يەكەنگە تەكشۈرۈشكە بارىدىغاندا ماڭغۇدەك يول بار ئىكەن. ئەتە ئاۋۇال ئۇچتۇرپانغا بارماقچى بولدۇم، ئۇچتۇرپان چەت - ياقا جاي بولغاچقا، تەكشۈرۈش تۇگىگەندىن كېيىن يەنە ئاقسۇغا قايتىپ كېلىشكە توغرا كېلىدىكەن.

28 - كۈنى، پېشىن ژاقتى، ھاۋا ئوچۇق. جى ژۇچياۋ ۋە مۇلكىي - ھەربىي ئەمەلدارلار بىزنى ئۇزاتقىلى كېلىشتى، ئۇز ئارا پاراڭلىشىپ خوشلاشتۇق. يولبويى ئېرىق - ئۆستەڭ بەك كۆپ ئىكەن، تۇگىمەنلەرمۇ بار ئىكەن، يەرلىرى مۇنبەت بولۇپ، مەنزىرىسى ئىچكىرىنىڭكىگە بەكمۇ ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. 10 چاقىرىم يۇرۇپ، تەڭلىقاق دەرياسىدىن ئۆتتۇق. دەريانىڭ سۇيى ئاتلىق قورسىقىغا چىقتى، ھارۋىلارمۇ ئۆتتى، يازلىق لاگىر ئەمەلدارلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، بىزنى دەريادىن ئۆتكۈزۈپ قويۇش ئۈچۈن 2 قېيىق تەييارلاپ قويۇلغانىكەن. يەنە 30 چاقىرىم يۇرۇپ توپقان دېگەن يەرگە كەلدۇك، ئۇيغۇرلار چېدىر تىكىپ قويغانىكەن، چېدىردا بىردەم دەم ئېلىپ يەنە يولغا چىقتۇق. بىز سانسىز دەريا - ئېقىندىن ئۆتتۇق، بۇلارنىڭ ئىچىدە چوڭراقىنى قۇمئېرىق دەرياسى دەيدىكەن، چوڭقۇر يېرىنىڭ سۇيى ئاتنى چۆكتۈرىدىكەن، بىر نەچچە 10 ئاتلىق ئۇيغۇر ھارۋىلارنىڭ سۇغا چۆكۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ، دەريانىڭ ئىككى قاسىنىمدىكى تېيىز جايدا قاتار تىزىلىپ تۇردى. دەريانىڭ قىرغىقىدا بىر قېيىق بار ئىكەن، يازلىق لاگىر ئەمەلدارلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، پىيادىلەرنى دەريادىن ئۆتكۈزۈپ قويۇش ئۈچۈن 4 قېيىق تەييارلاپ قويۇلغانىكەن. يەنە 40 چاقىرىم يول يۇرۇپ چاغراق دەيدىغان ھەربىي رايانتا كەلدۇق، بۇ رايات ئۇچتۇرپانغا قارايدىكەن، ئۆيلىرى پاكىز ئىكەن، ئۇچتۇرپاننىڭ خان ئامبىلى ژېي خېتاك (تەمىناتى 2 - دەرىجە)، شىك خېتەن تۆرە (1 - دەرىجە) تۆۋەن دەرىجىلىك لەشكەر بېشى ۋە لەشكەرلەرنى تاماق تەييارلاپ قويۇشقا ئەۋەتكەنىكەن، تەككەللۇپ قىلساقمۇ ئاقمىدى.

(3 - ئاي) نىك 5 - كۈنى، سەھەر، ھاۋا ئوچۇق، بامدات ژاقتى بىلەن ئۆتەڭدە غىزالىنىپ بولۇپ يولغا چىقتۇق. 40 چاقىرىم يول يۇرۇپ 2 دەريادىن ئۆتتۇق. سەپىرىمىز ئۆتكەن ئاينىڭ 28 - كۈنى كەلگەن چىغىمىزدىكىدەك بولدى. يەنە 40 چاقىرىم مېڭىپ ئاقسۇ شەھىرىگە قايتىپ كەلدۇق، جى ژۇچياۋ بىزنى شەھەر سىرتىدا كۈتۈۋالدى، مەن شياۋتىڭ بىلەن بىرگە ئۇنىڭ مەھكىمىسىگە چۈشۈشكە ماقۇل بولدۇق، ئەمما يەنىلا مۇسۇلمانلار شەھىرىدىكى ئەمەلدارلار سارىيىغا چۈشۈپ قوندۇق. جى ژۇچياۋ بىزگە غىزا ئەۋەتىپ بەردى. زىچىيەن سانغۇن 2 - ئاينىڭ 29 - كۈنى مەكتۇپ ئەۋەتكەنىكەن، شۇ كېچىسىلا ئۇنىڭغا جاۋاپ خەت يېزىۋەتتىم.

6 - كۈنى، بامدات ژاقتى، ھاۋا ئوچۇق. يەركەنىڭ مەسلىھەتچىسى لۇەن رۇنفىك، يارداەمچىسى سەي شىشى لەشكەر ئەۋەتىپ، ئاۋۇال يولغا چىقىۋېرىشنى سورىغانىكەن، ئۇلارغا شۇئان مەكتۇپ بىلەن رۇخسەت قىلدىم. مەن شياۋتىڭ بىلەن بىرگە سارايدا غىزالىنىپ، چۈش مەھەلدە شەرقىي دەرۋازىدىن چىقىپ جەنۇبقا بۇرلىپ يۇرۇپ كەتتۇق، يول بەك ئېگىز - پەس، ئوڭغۇل - دوڭغۇل بولۇپ، توپا - چاك توزۇپ تۇرىدىكەن. 40 چاقىرىم يول يۇرۇپ قۇمباش دەرياسىغا كەلدۇق، جى ژۇچياۋ دەريادىن ئاۋۇال ئۆتۈپ، بۇ يەردە غىزالاندۇق. دەريا بويىدىكى تەڭرى بۇتخانىسى، «ساداقەت» ئىبادەتخانىسى يېنىغا بېرىپ، ئۇياق - بۇياققا قاراپ باقتۇق.

بۇ بۇتخانا داۋگۇالىق 7 - يىلى يەنە يۈەن 6 - يىلى يازدا ياسالغانىكەن، ئەكسىيەتچى ئۇيغۇر جاھانگىر (خوجا) قەشقەردە توپىلاڭ قوزغىغان، غەربتىكى 4 شەھەرنىڭ ھەممىسى ئوغرىلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتكەن، ئوغرىلارنىڭ بىر نەچچە مىڭ لەشكىرى بۇ يەرگە كەلگەن، ئەمما شۇ چاغدا ئاقسۇدا بىر نەچچە 100لا لەشكەر بولغاچقا، دۇشمەنگە تەڭ كېلەلمەسلىكىدىن ئەسىرەپ تۇرغاندا، ئۇشتۇمتۇت قوشۇنىمىزنىڭ ئارقا تەرىپىدە قاتتىق بوران چىقىپ، يەر - جاھاننى چاڭ- توزان قاپلاپ كەتكەن، ئوغرىلار چوڭ قوشۇن كېلىۋاتقان ئوخشايدۇ دەپ، غەربكە قاراپ قاچقان، قوشۇنسىز ئۇلارنى قوغلاپ يۈرۈپ قىرغان. ئوغرىلار كېچىلەپ دەريادىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بولغاندا، دەريا سۈيى بىردىنلا ئۇلغىيىپ كەتكەن. ئوغرىلار سۇ ئۇزۇشنى بىلمىگەچكە، سۇغا چۆشۈشىگىلا ئاستا - ئاستا چۆكۈپ كېتىشكە باشلىغان، ئوغرىلار دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا بارغاندا ئۇشتۇمتۇت شىددەتلىك دولقۇن كېلىپ، يەنە سانسىز ئوغرى سۇغا غەرق بولۇپ كەتكەن. قالغان ئوغرىلار قورقۇپ غەربكە قېچىپ كېتىشكەن. شۇنىڭ بىلەن شەرقتىكى 4 شەھەر ئامان - ئېسەن قالغان. خاندىن بۇ مۇناسىۋەت بىلەن نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزۈش توغرىلىق پەرمان چۈشكەن. بۇ بۇتخانا مۇشۇ سەۋەبتىن ياسالغانىكەن. «ساداقەت» ئىنبادەتخانىسىدا ئىلگىرى جەڭدە ئۆلگەن سانغۇندىن تۆۋەن دەرىجىلىك لەشكىرىي ئەمەلدارلاردىن ئادەتتىكى لەشكەرلەرگىچە بىر نەچچە يۈز كىشىگە ئاتاپ نەزىر - چىراغ قىلىنمىدىكەن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئەينى يىللاردا لەشكەرلىككە ئېلىنىپ مۇسۇلمانلار يۇرتىغا كەلگەنلەر ئىكەن. ئەينى چاغدا لەشكەرلەرنىڭ كەيپىياتى بەكمۇ جۇشقۇن بولغانىكەن. ئۇنىڭدىكى ئىشلارنى ئەسلەپ، قاتتىق ھەسرەتلەندىم.

ئاپتورى: لىن زېشۇ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئۇنىڭ سىياسىتىگە، تەخەللۇسى شاۋمۇ، فۇجيەننىڭ خۇگۇەن (ھازىرقى مىنخۇ) دېگەن يېرىدىن. ئۇ جياچىڭ يىللىرىدا تەشرىپدار بولغان، خۇنەن - گۇاڭدۇڭنىڭ باش ۋالىيسى بولغان مەزگىلدە ئەپيۇننى مەنئى قىلىپ، ئاجايىپ نەتىجە يارىتقان، پەرمانغا بىنائەن خان مۇپەتتىشلىك ئەمەل بىلەن گۇاڭدۇڭغا ئەپيۇننىڭ كىرىشىنى تەكشۈرۈش، مەنئى قىلىشقا بېرىپ، دېڭىز مۇداپىئەسىنى پائال كۈچەيتىپ، ئەپيۇن ئۇرۇشىدا تەشەببۇسكارلىقنى قولغا كەلتۈرگەن. ئۇ تەسلىمچىلەرنىڭ تۆھمەت چاپلىشى بىلەن ئەسلىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، شىنجاڭغا پالانغان، ئۇ ئىلى جياڭجۈننىڭ پەرمانىغا بىنائەن، قارا شەھەرنىڭ خان ئامبىلى چۈەن چىڭ (شياۋتىڭ) بىلەن بىرگە زېمىن تەكشۈرۈش ئىشىنى بەجا كەلتۈرۈپ، بۇزۇپەر ئېچىش، ئۆزلەشتۈرۈش جەھەتتە نەتىجە يارىتقان. ئۇ «مۇسۇلمانلار يۇرتىدا بامبۇك شېخى بىلەن يېزىلغان نەزمىلەر» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. ئۇنىڭ «مەرىپەتلىك، ساداقەتمەن لىن ھەزرەتلىرىنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرى توغرىسىدىكى مەكتۇپلىرى»، «خەت ۋە خاتىرىلەر» قاتارلىق تەۋەررۈك ئەسەرلىرى بار.

يەكەن سەپىرى ھەققىدە خاتىرە

ۋۇ رېن

13 - كۈنى ئاقسۇدا قوندۇم. ئۇ قەدىمكى زامانىدا ئونسۇ دېيىلگەنىكەن. ئىلگىرى ئۇچتۇرپانغا قارايدىكەن. جياچىڭ 2 - يىلى مەخسۇس شەھەر بولۇپ ئايرىپ چىقىلغانىكەن. دەريانىڭ قىرغىقى خۇددى كەسكەندەك تىك بولۇپ، يەر يۈزىدىن بىر نەچچە ئون جاڭ ئېگىز ئىكەن، قىرغاقنىڭ ئوستى تەكشى بولۇپ، مۇسۇلمانلار شەھىرى ئۇنىڭ باغرىغا جايلاشقانىكەن، قورغان سىپىلى مۇسۇلمانلار شەھىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىن بىر نەچچە ئون قەدەم يىراقتا ئىكەن. يەر شەكلى بارا - بارا پەسلەپ بارغاچقا، بەئەينى قازانغا ئوخشايدىكەن، تاغ باغرىدىكى بۇلاقلارنىڭ سۈيى گويا نوردىن چۈشكەندەك ھەيۋەتلىك ئېقىپ تۇرىدىكەن. قورغان سىپىلى بىلەن

مۇسۇلمانلار شەھىرى ئارىلىقىدا توغان سېلىنىپ، سۇ شەھەرنىڭ جەنۇبىغا ئاقىدىغان قىلىنىپتۇ، بۇ يەرنىڭ سۈيى ئاق بولغاچقا، بۇ شەھەر ئاقسۇ دەپ ئاتالغانىكەن.

ئاپتورى: ۋۇربن، تەخەللۇسى گېنغېك، موڭغۇل، خېنەندە تۇغۇلغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 9 - يىلى (1829 - يىلى) تەشرىپدارلىققا تاللانغان، كۆتكۈچى ئۇستاز، مۇدەررىس، مۇدەررىس ئۇلىما قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. داۋگۇاڭ 24 - يىلى (1844 - يىلى) باش ئەدلىيە دىۋانى ۋەزىرى بولغان. شىيەنفېڭ 1 - يىلى (1851 - يىلى) يانداش بۇيۇرغا ئونۇانىغا ئېرىشكەن، يەكەنگە ياردەمچى خان ئامبال بولغان.

بۇلاق بويىدىكى شىپاڭ

شى بۇخۇا

ئاقسۇ شەھىرى «خەنئامە»دە ئېيتىلغان قۇم، ئونسۇ ئەللىرىگە قارايدىغان جاي. بىر نەچچە 100 چاقىرىم ئارىلىقتا تارماقلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان 4 چوڭ دەريا بار. ئۇلارنىڭ تارماق ئېقىنى بەك كۆپ. ئەتىياز ۋە يازدا تاغلاردىكى قارلار ئېرىپ مۇشۇ دەريالارغا قۇيىلىدۇ. دەريالارنىڭ سۈيى گىرەلىشىپ كەتكەن ئېرىق - ئۆستەڭلەر ئارقىلىق باشلاپ كېلىنىپ ئېتىزلار سۇغىرىلىدۇ. شال، بۇغداي، ئاققوناق، پۇرچاق تېرىشقا، ئۇجمە، سۆگەت ئۆستۇرۇشكە باب كېلىدىغان بىر نەچچە 100 مىڭ گېكتار مۇنبەت يېرى بار، سۇ ئىنشائاتىمۇ كۆپ. تەپ - تەكشى يەرلەردىمۇ سۈيى سۇپ - سۇزۇك بۇلاقلار بار، بۇلاق سۈيى بىلەن ئېغىز چايقاشقا، يۇيۇنۇشقا بولىدۇ، سۈيىنى ئىچىشكە بولىدىغان بۇلاقلار ھەممىلا جايدا بار. بۇ سۈيى كۆپ جاي بولغاچقا، ئاقسۇ شەھىرى، دەپ نام بېرىلگەنىكەن.

خەنزۇلار شەھىرى بىلەن مۇسۇلمانلار شەھىرىنىڭ راۋاقلىرى، سېپىل چىشەكلىرى ياندىشىپ تۇرىدۇ. مۇسۇلمانلار شەھىرىنىڭ چېتىدە بىر بۇلاق بار، سۈيى بەك تاتلىق ھەم سۇزۇك. گۇاڭشۇ يولۇاس يىلى چېيەنياڭلىق جانابى يى كۆڭجاۋ بۇ يەردە ئىشلىگەندە مەزكۇر بۇلاقنىڭ سۈيىنى ئىچكەن ھەم ئاغزىغا تېتىپ كەتكەچكە خاتىرە ئۈچۈن تاش ئابىدە ئويدۇرغان، بۇ بۇلاقنىڭ يان تەرىپى بارا - بارا ئېگىزلەپ بارىدۇ، يۇقرالارنىڭ ئۆيلىرى ئاشۇ يانتۇلۇققا گىرەلىشىپ جايلاشقان بولۇپ، خۇددى قەۋەتلىك ئىمارەتلەردەك كۆرىنەتتى. ياندۇرقى يىلى يەنە توشقان يىلى سەركەردە جاڭ ھەزرەت باش ياساۋۇل بېگى جانابى لېۋشىجۇنگە بۇيرۇق بېرىپ، يۇقرالارنىڭ بۇلاق بويىدىكى ئۆيلىرىنى قىممەتسىگە لايىق ھەق بېرىپ چۈۋۈپ تاشلاپ، باشقا جايغا ئۆي سالدۇرۇپ بەرگەن. يۇقرالاردىن ماتېريال سېتىۋېلىپ لەشكەرلەرنى ئىشلەتسىپ، 2 قەۋەتلىك شىپاڭ سالدۇرغان. شىپاڭ بۇلاق ئۈستىدە بولۇپ، دېرىزىلىرى چوڭ، رېشاتكىلىرى گىرەلەشكەن ھەم ئاددىي ئەقىشلەنگەن، قىزىل سىرلانغاندى. شىپاڭ پۈتكەن كۈنى تەبرىكلەش يۈزىسىدىن مېھمانلار تەكلىپ قىلىنىپ زىياپەت بېرىلگەن، خەنزۇ، ئۇيغۇر يۇقرالار شىپاڭغا چىقىپ سەيلە قىلىشقانىدى. بۇ يىل يەنە شىپاڭ يېنىغا «ياڭجېك» مەكتىپى سېلىندى، يېياڭلىق جانابى پەن شىسى بۇ مەكتەپنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇردى، خەنزۇلار ئۈستازلىققا تەكلىپ قىلىنىپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ياخشىلىرى تاللىنىپ ئوقۇتۇلدى.

بىر مېھمان ماڭا: كۆڭزى ئەقىللىق كىشى سۈغا ئامراق كېلۇر، دەپتىكەن، بۇ بۇلاقنىڭ سۈيى تاتلىق ھەم سۇزۇك بولغاچقا، جانابى كۆڭجاۋ ئابىدە ئويدۇرۇپ كۆڭلىنى ئىزھار قىلغانىكەن، جاڭ ھەزرەت سايە چۈشسۇن دەپ شىپاڭ ياسىتىپتۇ، ئۇلارنىڭ مەقسىتى ئوخشاشمىكىن! دېدى. مېنىڭچە، ھېلىقى مېھمان جاڭ ھەزرەتنىڭ مەقسىتىنى نەدىن بىلسۇن! ئادەم بىئارام بولسا، زېھنى چېچىلىدۇ؛ تىنچ جايدا تۇرسا، ئوي -

پىكرى ئېچىلمىدۇ. كىشى مۇشۇ بۇلاققا قاراپ تۇرسا، سۇيىنىلىۋ سۇزۇك ھەم پاكىزلىقىدىن دىلى پاكلىنىپ، كۆڭلى ئېچىلىپ كەتمەي قالارمۇ؟ «پالنامە» دە: تاغ بافرىدا سازلىق بولۇش زىيان پالىنىلىۋ بەلگىسىدۇر. ئالىجانابلار مۇشۇنداق پال ئالاستىنى كۆرسە، سازلىق سۇيىنىلىۋ تاغ بافرىنى خورىتىۋاتقىنىنى ئىبرەت قىلىپ، ئۆزىنىلىۋ غەزىپىنى باسقاي، نەپسىگە تاقاق سالغاي، دېيىلگەن. مېنىڭچە، جالۇ ھەزرەت ئاۋۋال دىلىڭلارنى پاكلاپ ئاندىن ئىش باشقۇرۇڭلار، پەلەمپەي بىلەن يۇقىرى چىقىپ، يىراقتا نەزەر سالساڭلار، خارابلىكلەر، گىرەلىشىپ كەتكەت ئېتىز - قىرلار، ئەگرى - بۈگرى ئېقىۋاتقان 4 دەريا سۈيى كۆز ئالدىڭلاردا نامايان بولىدۇ. شۇڭا، پۈقرالارنى كۈن كۆرسۈن دېسەڭلار، ئۇلارنى پاراكەندە قىلماڭلار! دېمەكچى بولغان بولسا كېرەك. «نەزمىنامە» دە: ھازىر پۈقرالارمۇ بەك مۇشەققەت چېكىۋاتىدۇ، ئۇلارنى كۆڭۈللۈكرەك ياشىسۇن دېسەك، ئەمەلدارلار ئۇلارنى ئاسرىغاي! ھازىر پۈقرالارمۇ بەك جاپا تارتىۋاتىدۇ، ئۇلارنى ئارام ئېلىپ ئۆزىنى ئوڭۇشۇالىسۇن دېسەك، ئەمەلدارلار ئۇلارنى ئاسرىغاي، دېيىلگەن. جالۇ ھەزرەت يەنە كىشى مەكتەپكە يېقىن تۇرسا، ئۇنلۇك كىتاب ئوقۇش ئاۋازىنى ئاڭلاپ تۇرىدۇ، پۈقرالىرىنى باققۇچىلار ھەممىدىن ئاۋۋال ئۇلارنى تەربىيىلىسۇن ھەم تەربىيىنى ئادەتتىكى ئىشلاردىن مۇھىم بىلسۇن، ئەلنى ئىدارە قىلىدىغان، روناق تاپقۇزىدىغان ياخشى ئەمەلدار كۆپەيسۇن، دېمەكچى بولغانىكەن. كۆڭزى: كىشى پەزىلەتلىك ھەم ئادەبلىك بولسا، ئەمەل تۇتقاندا ئۆزىنى چەكلەپ تۇرسا، ئويۇن - تاماشا، سەيلى - سايا‌ھەت ئۇستىدىسۇ ئەلنىلىۋ ئىشنى ئېسىدىن چىقارمايدۇ، دەپتىكەن. مۇشۇ شىپاڭغا چىققانلار بىزدىسۇ شۇنداق ئارزۇ ئىستەك بولسىكەن دەپ ھەسرەتلەنمەي قالارمۇ! ئەيش - ئىشرەت، ئويۇن - تاماشاغا بېرىلىپ، ئىشقىنى جامغا، ناخشا - پاخشىغا بېغىشلىۋەتكەن، تەركىدۇنيا بولۇپ كەتكەنلەرنى قانداقمۇ ھەزرىتىسگە ئوخشاتقىلى بولسۇن! ھەزرىتىمىنىلىۋ ئىسمى ياۋ، ئۇ جېجىياڭنىلىۋ چىەنتاڭ دېگەن يېرىدىن. ئەجدىھار يىلى 11 - ئايدىن ئىت يىلىغىچە يېزىلدى.

ئاپتورى: شى بۇخۇا، تەخەللۇسى جۇن فۇ، جېجىياڭنىلىۋ ۋۇچىلىۋ دېگەن يېرىدىن. چىلۇ سۇلالىسىنىلىۋ تۇڭجى 9 - يىلى ئەمەلدارلىق ئىستىھاندىن ئۆتەلمەي، غەربكە بېرىپ شەنشى، گەنسۇلاردا تېنەپ يۈرگەن، زوزۇڭتاڭنىلىۋ بارگاھىدا 5 يىل نايىبلىق قىلغان. جىيۇگۇەندىن چىقىپ تەڭرىتاغنى بويلاپ جەنۇبقا مېڭىپ ئاقسۇ قەلئەسىگە (ھازىرقى ئونسۇ بازىرىغا) كەلگەن، ئىقتىدارلىقلىقى بىلەن جالۇ ياۋنىلىۋ ئىلتىپاتىغا سازاۋەر بولۇپ، ئۇنىلىۋ بارگاھىدا بىر نەچچە يىل نايىبلىق قىلغان. جالۇ ياۋ ئۇنىڭغا ئاتاپ ئاقسۇ شەھىرىنىلىۋ جەنۇبىدا «ئۆي - خانە، سارايلىرى بار، شۇ جاي بويىچە ئەلۇ ھەشىمەتلىك جاي» سالدۇرۇپ بەرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن جالۇ ياۋ پەرمانغا بىنائەن شەندۇڭنىلىۋ مۇپەتتىشلىكىگە قويۇلغاندا، شى بۇخۇا يەنە جالۇ ياۋغا ئەگىشىپ شەندۇڭغا بارغان ۋە بىر ئايدىن ئاشقاندا كېسەل بولۇپ قېلىپ ساقىيالماي ئۆلۈپ كەتكەن. ئۇنىلىۋ «زىياتالۇ ماقالىلەر توپلىمى» نامىلىق 6 تومىلۇق ئەسىرى، «زىياتالۇ نەزمىلىرى توپلىمى» نامىلىق 6 تومىلۇق ئەسىرى بار.

چېگرا بەلگىلەش خاتىرىسى

چاكدىرىنجاپ

گۈاڭشۇ 8 - يىلى 7 - ئاينىلىۋ 19 - كۈنى نارىنغولدىن شەرقە مېڭىپ مۇز تاغ ئېغىزىغچە يەنى شۇتا ئېغىزىغچە 60 چاقىرىم ماڭدۇق. سۇ مۇز چوققىدىن ئايلىنىپ چۈشىدىكەن. تاغ جىلغىسى ئېغىزى مۇز دەريا‌سى دېيىلىدىكەن. 20 - كۈنى جەنۇبقا قاراپ 60 چاقىرىم يول يۈرۈپ، ئادونگىر ئۆتىگىدە قوندۇق. 21 - كۈنى جەنۇبقا قاراپ 60 چاقىرىم يول يۈرۈپ، سېرىققۇم دەريا‌سى يەنىكۆكچا كۆرخات ئۆتىگىدە قوندۇق. يول مېڭىش

تەس بولدى، يولنىڭ تار جايلىرىدا تىك ھالڭ، غەلىتە قورام تاشلار بار ئىكەن، ئۇدۇلدىكى ئورمانلىقتا شىددەتلىك ئېقىن يەر - جاھانىنى زىل - زىلىگە سالىدىغان ئاۋاز بىلەن ئورمانلىق جىلغىغا قاراپ ئېقىپ تۇرىدىكەن، تاش يېرىقلىرىدىن ئەگرى - بۈگرى ئۆسۈپ چىققان قارىغايلار ھەيۋەت بىلەن كۆككە تاقىشىپ تۇرىدىكەن، تىك يارلاردا كىچىك چوققىلار بار بولۇپ گويا ئېگىز تاغ، دۆڭلۈكلەردەك كۆرىنىدىكەن. چۈشتىن كېيىن قار يېغىشقا باشلىدى ۋە كەچ كىرگەندە بارا - بارا ئەدەپ كەتتى. 23 - كۈنى جەنۈبقا قاراپ 60 چاقىرىم مېڭىپ تەڭرىتاغ چوققىسىغا چىقتۇق. يىلان باغرى يول بىلەن ماڭدۇق، بۇ تاغدا ھېچقانداق گىياھ ئۇنمەيدىكەن، ھەممىلا يېرى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدىكەن، مۇزمۇ خۇددىي ئۈنچىدەك پارقىراپ تۇرىدىكەن، بىر نەچچە قەدەم ماڭغاندا، يۈزى تەپ - تەكشى غايەت چوڭ بىر مۇز كۆل بار ئىكەن. يەنە غەربىي جەنۈبقا قاراپ 3 چاقىرىمچە مېڭىپ، مۇز داۋان دەيدىغان جايغا كەلدۇق. تاغنىڭ 200 نەچچە چاقىرىمچە كېلىدىغان دائىرىدە سۇپ - سۈزۈك ھەم پاكىز، ھەددى ھېسابسىز مۇز پارچىلىرى بار بولۇپ، گويا تاغ ئارىسىدا ئۆرە تۇرغان ياكى ياتقان قوي - كالىلارغا ئوخشاش كۆرۈنىدىكەن. ئادەم ماڭىدىغان جايلىرى خۇددىي ئەجدىھارنىڭ ئۈمۈرتقىسىغا ئوخشاش ئەگرى - بۈگرى چوقچىيىپ تۇرىدىكەن، ئۈستىدە خۇددىي يېيىتىپ قويغاندەك شېغىل تاشلار بار ئىكەن. ئاتلار مۇز تاغدا قىينىلىپ ماڭالمايدىكەن. يول بويىدا ئېگىزلىكى بىر نەچچە گەز كېلىدىغان تۈۋرۈكسىمان مۇز بولۇپ، ئۇنى غايەت يوغان قورام تاش كۆتۈرۈپ تۇرىدىكەن، بۇ ھەقىقەتەنمۇ غەلىتە ئىش ئىكەن. مۇزلۇق ئارىسىدىكى جىلغىدا ئۇلۇغ سۇ شارقىراپ ئېقىپ تۇرىدىكەن، جىلغىنىڭ قانچىلىك چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدىكەن، ئاۋاز چىققان جايغا ئېڭىشىپ تىكىلىپ باقتىم ۋە ئىختىيارسىز ھۇشۇمدىن كېتىپ قالدىم. يەنە جەنۈبقا قاراپ 70 — 80 چاقىرىمچە مېڭىپ مۇزلۇق، خۇددىي لىمغا ئوخشاش، كەلكە كەتكەن مۇزغا دۇچ كەلدۇق، بۇ مۇز ئەسلىدە كۆۋرۈك ئىكەن، مۇز كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدا 1000 گەزچە كېلىدىغان كۆل بار ئىكەن، ئۇ قار دېڭىزى دېيىلىدىكەن. بۇ يەردىن بىر نەچچە چاقىرىم ماڭغاندا، ئېگىز - پەسلىكى ئوخشاش بولمىغان 6 — 7 مۇزلۇق چوققا بار بولۇپ، چوققىلار ئارىسىغا مۇزلارنى چوقۇش ئارقىلىق پەلەمپەي چىقىرىپ قويۇلۇپتۇ، ئاتلار مۇدۇرۇپ - سەنتۈرۈلۈپ پەسكە قاراپ چۈشىدىكەن، ناۋادا سەللا مۇدۇرۇپ كەتسە، مۇز جىلغىغا چۈشۈپ كېتىدىكەن، بۇ ھەقىقەتەنمۇ بەك قورقۇنۇچلۇق ئىش بولىدىكەن. تۆۋەنگە قاراپ 30 چاقىرىمدىن كۆپرەك ماڭغاندا، جىلغا سۈيى يەر ئۈستىگە چىقىپ جەنۈبقا ئېقىپ، ئوك - سول تەرەپلەردىكى تاغ ئارىسىدا دەريالغا ئايلىنىدىكەن. بۇ يەردە ھېلىقى مۇزلۇق تۈگىدى، تاغمۇ يىراقتا قالدى، ئەتراپ كەچكى شەپەق نۇرىغا چۆمدى. 100 چاقىرىمچە يول يۇرۇپ تامغا تاش دېگەن ئۆتەڭدە قوندۇق. 24 - كۈنى تامغا تاشتىن شەرقىي جەنۈبقا مېڭىپ، جىلغا سۈيىنىڭ ئېقىشىنى بويلاپ 50 چاقىرىم يۈرۈپتۇق. 25 - كۈنى دەريادىن ئۆتۈپ، غەربىي قىرغاقنى بويلاپ 5 چاقىرىم مېڭىپ، كېچىكىپرەك قوندۇق، دەريانىڭ ئىككى قاسىنقى چۆپلۈك ئىكەن، تاماق ئەتكەندە قالمىغلى بولىدىغان قۇرۇپ قالغان قومۇشلار بار ئىكەن. تاغلار بەك تىك بولۇپ، ئارىسىدا جەنۈبقا ئاقىدىغان ئۆستەڭ بار ئىكەن، بۇ جايىنى قىزىل بۇلاق ئۆتكىگى دەيدىكەن، 27 - كۈنى تاغ ئارىسىدىكى جىلغىنى بويلاپ شەرقىي جەنۈبقا قاراپ 40 چاقىرىم ماڭدۇق، 2 تاغ ئارىسىدا سۇ ئېقىپ تۇرىدىكەن، يول شېغىللىق بولۇپ، ئاتلارنىڭ تۇيىقىغا سوقۇلۇپ مېڭىشىغا پوتلىشىپ تۇرىدىكەن، بۇ جاي تۇپراق ئۆتەڭ دېيىلىدىكەن. 28 - كۈنى شەرقىي جەنۈبقا مېڭىپ قاراسادا قوندۇق، بۇ يەردىكى تاغلار گويا تامدەك تىك بولۇپ، ئىنتايىن مۇھىم ئۆتكەل ئىكەن. 60 چاقىرىمچە ماڭغاندا، جەنۈبىي يول مابو تەكشۈرۈش ئىدارىسى بار ئىكەن. تاغدىن كۆك ھەم سۈزۈك نەپىس ئۇششاق تاش چىقىدىكەن. دەريا سۈيى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، تاغ ئېغىزىدىن چىقىپ جەنۈبقا قاراپ ئاقىدىكەن. 29 - كۈنى قاراسادىن غەربىي جەنۈبقا مېڭىپ، 20 چاقىرىم مېڭىپ لەڭگەردىن ئۆتۈپ، مۇز تاغ ئېغىزىدىن چىقتۇق، يەنە 230 چاقىرىم يۈرۈپ، ئاقسۇ مۇسۇلمانلار شەھىرىگە كەلدۇق.

ئاپتورى: چاكدىرىنجاب، ئىلگىرى بارىكۆلدە ئاغلاقچى ئامبال، باش ياساۋۇل بولغان، گۇاڭشۇ 8 - يىلى

خان پەرمانىغا بىنائەن جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ چېگرا ئايرىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان.

Ⅱ باب

يەرلىك ھۆججەت - ماتېرىياللارنىڭ ساقلىنىش ئەھۋالى

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ھەربىي ئىشلار ۋە مۇھىم ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئىشلارغا دائىر يەرلىك تەزكىرىسى (شاپىگىرافتا بېسىلغان نۇسخىسى)

ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى 1970 - يىلى يازغان. مەزمۇنى 3 قىسىمغا بۆلىنىدۇ. 1 - قىسمى ھەربىي ئىشلار جۈغراپىيىسى بولۇپ، يەر شەكلى، سۇ سىستېمىسى، قاتناش - تىرانسپورت، خەۋەرلىشىش، مېتېئورولوگىيە قاتارلىق 5 تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ 2 - قىسمى ئىقتىسادىي ئىشلار بولۇپ، زاۋۇت - كان - كارخانىلار، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق قاتارلىق 4 تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ 3 - قىسمى ئىجتىمائىي ئەھۋال بولۇپ، ئومۇمىي بايان، ئۇرۇش تەييارلىقى ۋە خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى، جەمئىيەت ئامانلىقى، مەدەنىيەت، ماۋارىپ، سەھىيە قاتارلىقلارغا دائىر ئومۇمىي ئەھۋاللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسى نەتىجىلىرى توپلىمى (شاپىگىرافتا بېسىلغان نۇسخىسى)

بۇنى ناھىيىلىك يېزا خىزمىتى كومىتېتى، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق بۆلۈمى 1982 - يىل 12 - ئايدا تۈزگەن. ئۇ شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسىدا مەيدانغا كەلگەن مۇنەۋۋەر كوللېكتىپ ۋە شەخسلەر ئىسىملىكى، شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش مۇسابىقىسى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىدا سۆزلەنگەن خۇلاسە سۆزى ھەم توخۇلا گۈڭشي، شالچىلىق مەيدانى، شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانىنىڭ شالدىن مول ھوسۇل ئېلىش تەجرىبىلىرى قاتارلىق 18 پارچە ماتېرىيالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ 3 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئەھۋالىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى

ناھىيىلىك ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش ئىشخانىسى 1983 - يىلى سانلىق مەلۇماتلارنى قول بىلەن

جەملەش ئارقىلىق تۆزۈپ چىققان. 16 فورماتلىق، 1983 ـ يىل 5 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان ۋە ئىچكى قىسىمدا تارقىتىلغان. ئۇ پۈتكۈل ناھىيە تەۋەسىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىش جەدۋىلى، ئادرېسى، ۋاكالەت نومۇرى جەدۋىلى، ھەر قايسى ئورۇننىڭ نوپۇس سانى، ئومۇمىي نوپۇس ۋە جىنس نىسبىتى، ئائىلە سانى، كوللېكتىپ ئورۇن سانى ۋە ئومۇمىي نوپۇس، نوپۇسنىڭ تىزىلىنىش ئەھۋالى، 1982 ـ يىلدىكى ھەر قايسى مىللەت نوپۇسنىڭ 1964 ـ يىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرۇلۇش ئەھۋالى، ھەرخىل مەلۇماتتىكى نوپۇسنىڭ قۇرۇلمىسى، نوپۇسنىڭ 1981 ـ يىلدىكى تەبىئىي ئۆزگىرىش ئەھۋالى قاتارلىق 9 قىسىمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تۇپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئەھۋالىدىن دوكلات

بۇنى لىيۇ يۇلىن يازغان. 32 فورماتلىق، 1984 ـ يىلى نەشر قىلىنىپ، ئىچكى قىسىمدا تارقىتىلغان. 1981 ـ يىل 8 ـ ئايدىن 1983 ـ يىل 8 ـ ئايغىچە، ناھىيىلىك تۇپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئىشخانىسى ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ شۇ چاغدىكى 19 گۇرۇھ، مەيدانىنىڭ نەق تېرىلغۇ يېرى، بوز يېرىنى تەپسىلىي تەكشۈرۈپ، تۇپرىقىنى ئانالىز قىلغان. تەكشۈرۈش ئىياغلاشقاندىن كېيىن، تەكشۈرۈشكە ئېرىشكەن ماتېرىياللارغا ئاساسەن، تۇپراقنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات يېزىپ چىققان. دوكلات ئومۇمىي ئەھۋال، تۇپراقنىڭ شەكىللىنىش جەريانى، ئۆزگىرىشى ۋە تۈرگە ئايرىلىشى، تۇپراق تۈرلىرى توغرىسىدا مۇلاھىزە، ھەر بايلىقىغا باھا، تۇپراقنى ياخشىلاش ۋە تۇپراقتىن پايدىلىنىشنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى قاتارلىق 5 بابتىن تەركىب تاپقان.

ئونسۇ ناھىيىسى يېزا ئىگىلىكىنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

بۇ يىلنىڭ شىنجاڭنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈپ چىقىلغان. 32 فورماتلىق، 1985 ـ يىلى نەشر قىلىنىپ، ئىچكى قىسىمدا تارقىتىلغان. 1982 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنىدىن باشلاپ، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسى كۈچ تەشكىللەپ، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بايلىق مەنبەسىنى رايونلارغا ئايرىش بويىچە دالا تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. دالىدا تەكشۈرۈش خىزمىتى 1983 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئياغلاشتى. ئىشخانىدا ماتېرىياللارنى رەتلەش، دوكلات يېزىش ئىشى بىر يىل داۋاملاشتى. دوكلات 3 قېتىم مۇزاكىرە قىلىندى، 4 قېتىم ئۆزگەرتىلدى. دوكلات ئۇنسۇبىرسال يېزا ئىگىلىكى، تېرىقچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، دېھقانچىلىق ئىقتىسادى، گۇرۇھ ـ ئەترەت كارخانىلىرى، مېتېئورولوگىيە قاتارلىق 9 رايون دوكلاتىدىن تەركىب تاپقان.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك كېلىماتى تەزكىرىسى

بۇنى چېن خۇەيبۇ تۈزگەن. 16 فورماتلىق، 1985 ـ يىلى نەشر قىلىنىپ، ئىچكى قىسىمدا تارقىتىلغان. بۇ تەزكىرە ئومۇمىي ئەھۋال، يېزا ئىگىلىك كىلىمات بايلىقى، يېزا ئىگىلىك مېتېئورولوگىيىلىك ئاپەتلەر، زىرائەتلەر ۋە كىلىمات، چارۋىچىلىق ۋە كىلىمات، يېزا ئىگىلىك كىلىماتىنىڭ ئۇنسۇبىرسال رايونلارغا ئايرىلىشى، كىلىمات بايلىقىدىن ئىلمىي پايدىلىنىش ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق توغرىسىدا تەكلىپ قاتارلىق

7 بابنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئونسۇ ناهىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىغا دائىر تارىخىي ماتېرىياللار

بۇ ژانۇ يۆنىلىش توپلىشى بىلەن تۈزۈلگەن. 32 فورماتلىق، 1985 - يىلى نەشر قىلىنىپ، ئىچكى قىسىمدا تارقىتىلغان. يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش - بايلىق مەنبەسىنى تەكشۈرۈش ماتېرىياللىرى ۋە هەر قايسى مەزگىلدىكى ستاتىستىكىلىق مەلۇمات جەدۋەللىرى، ماتېرىياللارنى ئومۇملاشتۇرۇپ رەتلەش ئارقىلىق تۈزۈلگەن. ئۇ ناهىيىنىڭ 1949 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە بولغان ئاساسىي يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئەهۋالى، دېهقانچىلىق زىرائەتلىرى كۆلىمى ۋە مەهسۇلاتى، چارۋىچىلىق ئەهۋالى، ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىك، سۇ مەهسۇلاتلىرى ئەهۋالى، يېزىلارنىڭ دارامەت تەقسىماتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، سۇچىلىق، سۇ ئېلېكتر ئەهۋالى، گىدرولوگىيىلىك ماتېرىياللار، مېتېئورولوگىيە ماتېرىياللىرى قاتارلىق 8 قىسىمدىن تەركىب تاپقان.

ئونسۇ ناهىيىسىنىڭ «ئىككى ئائىلە»گە دائىر تېمىك ماتېرىياللار توپلىمى (شاپىگىرافتا بېسىلغان نۇسخا)

بۇنى شىيالڭ لىمىك، ژالڭ يۈك 1985 - يىل 1 - ئايدا تۈزگەن. بۇ توپلام توخۇلا شالچىلىق كەسپىي يېزىسى، شال ئۆرۈقچىلىق مەيدانى، ئونسۇ بازىرى يېزا ئىگىلىك چوڭ ئېتىزى هەم دېهقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق كەسپىي ئائىلىسى، نۇقتىلىق ئائىلىلەرنىڭ هالال ئىشلەپ بېيىغانلىقىغا دائىر 20 پارچە تېمىك ماتېرىيالدىن تەركىب تاپقان.

ئونسۇ ناهىيىسىنىڭ ئاساسىي دېهقانچىلىق زىرائىتى تۇرلىرى تەزكىرىسى (شاپىگىرافتا بېسىلغان نۇسخا)

ناهىيىلىك ئۆرۈقچىلىق پۈنكىتى 1987 - يىل 12 - ئايدا يازغان. بۇ تەزكىرە 1986 — 1987 - يىللىرى 2 ئىشلەپچىقىرىش مەۋسۇمىدىكى ئېتىز - ئېرىق مەشغۇلاتىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئاساسىدا، شۇ چاغدا ۋە ئىلگىرى ناهىيە بويىچە خېلى كەڭ دائىرىدە ئومۇملاشتۇرۇلغان دېهقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تۈر ئالاهىدىلىكلىرىنى، تېرىش - ئۆستۈرۈش مۇهىم نۇقتىلىرى قاتارلىقلارنى رەتلەش ئارقىلىق تەييارلانغان. ئۇ بۇغداي، شال، قارا ئاشلىق زىرائەتلىرى، كېۋەز، قىزىلچا، ياغلىق دان زىرائەتلىرى قاتارلىق 6 چوڭ دېهقانچىلىق زىرائىتىنىڭ 38 تۈرىگە دائىر مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئونسۇ ناهىيە بازىرىنىڭ ئومۇمىي پىلانى (شاپىگىرافتا بېسىلغان نۇسخا)

بۇ ئونسۇ ناهىيە بازىرىنىڭ 1987 - يىلدىن 2005 - يىلغىچە بولغان تەرەققىيات نىشانى ۋە پىلانىدۇر.

ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش نازارىتى 1988 - يىل 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئونسۇ ناھىيە بازىرىنىڭ ئومۇمىي تەرەققىيات پىلانى لايىھىسىنى تەستىقلىدى. بۇ پىلان خاۋ چىشىننىڭ رىياسەتچىلىكىدە يېزىلغان. 1987 - يىلى 2 توپلام قىلىپ تۈزۈلگەن. «ئۇل ماتېرىياللار توپلىمى» تارىخىي ئۆزگىرىشلەر ۋە مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى، تەبىئىي شارائىت، تەبىئىي بايلىق، ئونسۇ ناھىيە بازىرىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى قاتارلىق 4 بابنى؛ «ئىزاھات»، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى، يېتەكچى ئىدىيە، ئومۇمىي پىلان، پىلانىنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە تەكشۈرۈش ئەھۋالى قاتارلىق 4 بابنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي پىلانى (شاپىگىرافتا بېسىلغان نۇسخا)

بۇ چىۋ جىگىيەننىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن. 1988 - يىل 5 - ئايدىن 1989 - يىل 3 - ئايغىچە 104 پىلانلاش خادىمى 12 كەسپىي گۇرۇپپىغا ئايرىلدى، ئۇلار تارىخىي ۋە ھازىرقى ئەھۋالنى تەكشۈرۈپ، ماتېرىيال ۋە سانلىق مەلۇمات توپلاش، ھازىرقى ئەھۋالنى ئانالىز قىلىش ۋە ئۇنىڭدىن ھۆكۈم چىقىرىش، سىستېمىلىق پىلانلاش، لايىھە بېكىتىش ئارقىلىق، ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ئەھۋالىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان 1987 — 2000 - يىللىق ئۇنۇملۇق ئومۇمىي پىلان دوكلاتى تەييارلاپ چىقتى. پىلان 4 قىسىمغا بۆلۈنگەن. 1 - قىسىم: ئومۇمىي لايىھە لايىھىسى، ئومۇمىي پىلان دوكلاتى؛ 2 - قىسىم: تېرىقچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىك، بېلىقچىلىق، سۇچىلىق، يېزا - بازار كارخانىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، سانائەت، ئېنېرگىيە، ئېلېكترلەشتۈرۈش، قاتناش - تىرانسپورت، پوچتا - تېلېگراف، رادىئو - تېلېۋىزىيە، سودا، تەمىنات - سودا، چاي - چارۋا، ئاشلىق، مالىيە، پۇل مۇئامىلە، پەن - تېخنىكا، ئىختىساسلىق خادىم، نوپۇس، ماۋارىپ، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە، شەھەر - قۇرۇلۇشى، ئەمگەك كۈچى، سەھىيە قاتارلىق 38 تارماق ۋە ساھەنىڭ تەرەققىيات پىلانى توغرىسىدىكى دوكلات؛ 3 - قىسىم: كۆمۈر، ئالما سورتلىرى قاتارلىق 2 خىل مەخسۇس تۇردىكى نەزەرىيىۋى دەللەش دوكلاتى؛ 4 - قىسىم: سىستېمىلار بويىچە سەرخىللاشتۇرۇشقا دائىر ماتېماتىكىلىق مودېل، سېلىنما - ھاسىلات ئۇسۇلى، دىنامىكىلىق مودېل قاتارلىق 3 ماتېماتىكىلىق مودېلدىن پايدىلىنىش دوكلاتى.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغارلارنىڭ ئىش - پائالىيەتلىرىگە دائىر ماتېرىياللار توپلىمى (شاپىگىرافتا بېسىلغان نۇسخا)

بۇنى دۇ زىخۇا، ژاڭ يۈك 1989 - يىل 8 - ئايدا تۈزگەن. بۇ توپلام ناھىيە بويىچە «ئىككىدە نەمۇنە» ئورۇن - شەخس بەرپا قىلىشقا دائىر دوكلات ماتېرىياللىرى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش، يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىڭ 5 -، 6 - تۆەنلىرى، ناھىيە تەۋەسىدە تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىملار، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگان، كارخانا - كەسپىي ئورۇنلار، مەكتەپلەر ھەم ھەر قايسى سەپتە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە خەلق ئىتتىپاقلىقى جەھەتتە مەيدانغا كەلگەن ئىلغارلارغا ئائىت 30 پارچە ماتېرىيالدىن تەركىب تاپقان.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ يەر نامليرى خەرىتىلىك تەزكىرىسى

بۇ شى ژەنچىڭنىڭ رياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن. 16 فورماتلىق، 1989 - يىل 11 - ئايدا نەشر قىلىنىپ، ئىچكى قىسىمدا تارقىتىلغان. 1983 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ، دالىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىدى، 1985 - يىل 4 - ئايدا ماتېرىياللارنى ئىشخانىدا رەتلەش ئاساسىي جەھەتتىن ئاياغلاشتى. ناھىيە بويىچە يەر نامليرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش 2 يىلچە ۋاقىتتا تاماملاندى. بۇ تەزكىرە ناھىيە، يېزا - بازار، مەيدانلارنىڭ خەرىتىلىرى، رەڭلىك سۈرەتلەر، مەمۇرىي رايونلار ۋە مەھەللىلەرنىڭ نامليرى، كەسپىي تارماقلارنىڭ نامليرى، باشقا تارماقلار ۋە ئورۇنلارنىڭ نامليرى، ئادەم كۆچى بىلەن ياسالغان ئىمارەتلەرنىڭ نامليرى، تەبىئىي جۇغراپىيىلىك گەۋدىلەرنىڭ نامليرى، مەشھۇر ئاسار ئەتىقىلەر، قەدىمكى خارابە ئىزلىرى، قەدىمكى قەبرىلەر، خارابە ئىزلىرىنىڭ قەدىمكى نامليرى، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتىۋىنگە قاراشلىق تۈۋەن - مەيدانلارنىڭ نامليرى، قوشۇمچە، ئاخىرقى سۆز قاتارلىق 11 قىسىمدىن تەركىب تاپقان.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ ھايۋانات يۇقۇملۇق كېسەللىكلىرى تەزكىرىسى (شاپېگىرافتا بېسىلغان نۇسخا)

گۈڭ يېكۈن (رياسەتچىلىك قىلغان) بىلەن روزى ھەسەن يازغان. 1990 - يىلى 2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ھايۋانات يۇقۇملۇق كېسەللىكلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش گۇرۇپپىسىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا ئۆلچەمگە لايىق بولغان. بۇ تەزكىرە ئومۇمىي ئەھۋال، چارۋا ۋە ئۈي قۇشلىرىدا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر، چارۋا ۋە قۇشلاردا بولىدىغان پارازىت قۇرتلار ۋە پارازىت قۇرت كېسەللىكلىرى، چارۋا ۋە ئۈي قۇشلىرىدا بولىدىغان ئاددىي كېسەللىكلەر، داۋالاش قىيىن كېسەللىكلەر ۋە يېڭىدىن پەيدا بولغان كېسەللىكلەر قاتارلىق 5 پارچە ماتېرىيالدىن تەركىب تاپقان.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ قۇمئېرىق - توشقان دەريالىسى سۇغىرىش رايونىنى پىلانلاش ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات (شاپېگىرافتا بېسىلغان نۇسخا)

بۇ چېن داچېننىڭ رياسەتچىلىكىدە تۈزۈلگەن. پىلانلاش خىزمىتى 1989 - يىل 9 - ئايدا باشلىنىپ، 1990 - يىل 12 - ئايدا ئاياغلاشقان. بۇ دوكلات تەبىئىي شارائىتقا دائىر ماتېرىياللار ۋە ئومۇمىي ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ئەھۋاللار، سۇغىرىش رايونىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى ۋە ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر، تەمىنلەش بىلەن ئېھتىياجنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئۈستىدىكى ئانالىز ھەم سۇ بايلىقىنىڭ تەقسىم قىلىنىشى، سۇغىرىش رايونىنىڭ ئومۇمىي پىلانى، قۇرۇلۇش پىلانى، كەلكۈندىن مۇداپىئەلىنىش پىلانى، سۇ مەنبەلىرىنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش پىلانى، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى ۋە توك توري پىلانى، سۇ مەسئۇلاتلىرى پىلانى، باشقۇرۇش پىلانى، مۇھىت ئىوغرىسىدا قىسقىچە باھا، خىزمەتلەر توغرىسىدا تەكلىپ قاتارلىق 12 بابتىن تەركىب تاپقان.

«شالدىن كەلگەن كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە شال تېرىش - ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى ئۇستىدە تەتقىقات» نەتىجىسىنى باھالاشقا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى (شاپىگىرافتا بېسىلغان نۇسخا)

بۇنى يالغۇ شىنىڭ 1990 - يىل 12 - ئايدا توپلىغان. بۇ توپلام پەن - تېخنىكا نەتىجىلىرىنى باھالاش خۇلاسىسى، ئىلتىماسنامە، «سۇپەتلىك شال ئۇرۇقلۇقى يېتىشتۇرۇش ھەم يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە تېرىش - ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى تەتقىقاتى» توغرىسىدىكى پىلان توختامنامىسى، «ئۇنىۋېرسال ناھىيىسىنىڭ شالدىن كەلگەن كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە تېرىش - ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى تەتقىقاتى» تۈرىگە دائىر پىلان - ۋەزىپىنامىسى، «ئۇنىۋېرسال ناھىيىسىنىڭ 60 مىڭ مو شالنىڭ بىرلىك ھوسۇلىنى 400 — 500 كىلوگرامغا يەتكۈزۈش بويىچە تېرىش - ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى تەتقىقاتى» غا دائىر مەھسۇلاتنى ئۆلچەش - باھالاش خۇلاسىسى، «ئۇنىۋېرسال ناھىيىسىنىڭ شالدىن كەلگەن كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە تېرىش - ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى تەتقىقاتى» غا دائىر تېخنىكا، خىزمەت خۇلاسىسى، تەتقىقات نەتىجىلىرىنى قوللىنىش ۋە ئۇنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى توغرىسىدىكى ئىسپاتنامە، جۇڭگو بوزىيەر ئۇزلەشتۈرۈش بويىچە شىمال كۆزىتىش - ئۆلچەش مەركىزىنىڭ «1 - 78» نامىلىق گۇرۇچنى تەكشۈرۈش ھەققىدىكى دوكلاتى قاتارلىق 7 قىسىمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئاخىرقى سۆز

ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1984 - يىلى «ئۇنسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى تۈزۈپ چىقىش توغرىسىدا قارار چىقاردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنسۇ ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېتقا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى تېخن شىچېڭ مۇدىر، ھاكىم تەۋەككۈل ئەلى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى تۇنىياز ھوشۇر، ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى خې يۈڭگۈي، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى جاڭ يۈڭبىن، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى غوجەك ئەخمەت ۋە ژېي شاڭژېي مۇئاۋىن مۇدىر بولدى، لى شۇمېي، نىيازنۇر، جىڭ خېلىك، جاۋ لىيەنخۇك، ما جۇنجيې، ئىسكەندەر ئايۇپ، لەي تۇڭچىڭ، لىيۇ چۇنتاڭ، چېن داجېن، كامىل تۇردى، ھاكىمجان، ئەلى ئابدۇرۇسۇل، ئابدۇكېرىم ئىبراھىم، داۋۇت قۇربان، خاۋ چىدى، چېيۇ جىگىيەن، ساۋ سۇلەن، گۇڭ يېكۇن، ئەمەر ھامىدىن، مۇھەممەت ئەلى، ئابدۇراخمان مامۇت (دىيار) لار ئەزا بولدى. تەزكىرە كومىتېتى قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، بۇ ئىشخانا ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى، ئۇنىڭ شتاتى كەسىپىي ئورۇن شتاتى ھېسابلاندى، جاڭ يۈڭبىن ئىشخانا مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈتىدى، ژېي شاڭژېي مەخسۇس ۋەزىپە ئۆتەيدىغان مۇئاۋىن ئىشخانا مۇدىرى بولدى (1988 - يىلى پېنسىيىگە چىقتى). شۇ چاغدا دەم ئېلىشقا چىققان ئوقۇتقۇچى ۋاڭ جىيەنچاڭ، پېنسىيىگە چىققان كادىر جاڭ يېگجېن تەكلىپ قىلىنىپ، خىزمەت رەسمىي قانات يايدۇرۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىشخانىغا مەخسۇس 5 كىشى سەپلەپ بېرىلدى. 1985 - يىل 10 - ئايدا تاڭ شېڭكەي ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى ۋە 1986 - يىل 7 - ئايدا يۆتكىلىپ كەتكىچە ئىشلىدى. شۇ يىلى 9 - ئايدا جاڭ شياۋېن ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى، 1990 - يىل 6 - ئايدا يۆتكىلىپ كەتتى. ئازكەم 6 يىل ۋەزىپە ئۆتىگەن ئىشخانا رەھبەرلىرى ۋە ئىشخانا خىزمەتچىلىرى ماتېرىيال توپلاش ۋە ناھىيە تەزكىرىسى تۈزۈش جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلەپ تەزكىرە تۈزۈشكە ياخشى ئاساس سېلىپ، مۇئەييەن نەتىجىگە ئېرىشتى.

1990 - يىلى ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ئەڭشەلدى، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى تېخنشىچېڭ كومىتېت مۇدىرى بولدى، ھاكىم ئىسراھىم ئۆر، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لىيۇ فايىڭ، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى لىيۇ جوڭاڭ كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى، جياڭ خۇي، نىيازنۇر، سۇن يىڭمىن، ۋاڭ يۈڭ، ئۆ زەخۋا، ما جۇنجيې، لىيۇ شىنلىن، لىيۇ زىمىڭ، لى گۇاڭمىڭ، چېن خۇيىۋ، چا لامىگىن، مۇھەممەت ئەمەت، ساۋ سۇلەنلەر كومىتېت ئەزاسى بولدى. ۋاڭ يۈڭ ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى. 1991 -

يىل 10 - ئايدىن كېيىن، تەزكىرە كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى يەنە تەكشەلدى، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى لى پېڭ كومىتېت مۇدىرى بولدى، ھاكىم ئىبراھىم نۇر، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى سەي خۇڭلۇ، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى لىيۇ چۇنتاڭ كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى؛ جاڭ جيەنشىن، نىياز نۇر، ۋاڭ يۈڭ، دۇ زىخۇا، ما جۇنجيې، چا لەيگېن، مۇھەممەت مەمەت، ساۋ سۇلەنلەر كومىتېت ئەزاسى بولدى. ۋاڭ يۈڭ ئىشخانا مۇدىرى، بى يۈخې ئىشخانىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى.

1990 - يىل 12 - ئايدىن 1991 - يىل 4 - ئايغىچە تەزكىرە تۈزۈش لايىھىسى يېڭىۋاشتىن بېكىتىلدى، ئارخىپلار ئاختۇرۇپ كۆرۈلدى، ئونسۇنىڭ تارىخىغا ئائىت بىر نەچچە مىليون خەتلىك ماتېرىيال توپلاندى ۋە رەتلەندى، ئەسلىدىكى خىزمەت نەتىجىلىرى قوبۇل قىلىندى.

1991 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ، كۆچمە مەركەزلەشتۈرۈپ تەزكىرە تۈزۈش، بېسىش ئىشلىرى قىلىندى.

1992 - يىل 3 - ئايدا تەزكىرىنىڭ دەسلەپكى نۇسخىسى تاماملاندى ھەم ناھىيە ئىچى - سىرتىدىكى ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ رەھبەرلىرىگە ۋە مۇتەخەسسىسلەرگە پىكىر ئېلىش يۈزىسىدىن ئەۋەتىپ بېرىلدى. 5 - ئايدا «ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» (دەسلەپكى نۇسخىسى) نىڭ تۈزۈلۈشى توغرىسىدا مۇھاكىمە يېغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ئاپتونوم رايون، ئاقسۇ ۋىلايىتىدىن بولۇپ 40 نەچچە تەزكىرىشۇناس، تارىخ - تەزكىرە خادىمى ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ تۈزۈلۈشى توغرىسىدا ئەستايىدىل مۇھاكىمە يۈرگۈزدى ۋە «ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» (دەسلەپكى نۇسخىسى) نىڭ ئىدىيىسى ئېنىق، تۈزۈلۈشى مۇۋاپىق، مەزمۇنى مول، سۆز - جۈملىلىرى خېلى راۋان بولۇپتۇ دەپ قارىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە قىسمەن باب، پاراگرافلىرىنى تەكشەشكە ۋە ماتېرىياللارنى تولۇقلاشقا توغرا كېلىدىكەن دەپ كۆرسەتتى. 6 - ئايدىن 9 - ئايغىچە تەزكىرە ئورىگىنالىغا ئەستايىدىل تۈزىتىش كىرگۈزۈلدى. 10 - ئايدا ۋىلايەتلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى ئادەم ئاجرىتىپ، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشقا ئۈيۇشتۇردى. 11 - ئاينىڭ باشلىرى ۋە ئوتتۇرىلىرىدا چېن يۇنخۇا، زاڭ شىن يولداشلارنىڭ ھەمكارلىشىشى بىلەن تەكشۈرۈشكە يوللىنىدىغان نۇسخىسى يېزىپ چىقىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشقا مەخسۇس ئادەم بەلگىلىدى، جۇڭ شىڭچى، جېڭ دۇڭخۇيلار تەزكىرە نۇسخىسىنى ئەستايىدىل تەكشۈردى ۋە تۈزەتتى، بىر قىسىم ماتېرىيالنى تولۇقلاپ كىرگۈزدى، تارىخىي ئۇزگىرىش جەريانىغا دائىر مەزمۇنلارنى تەھقىقلىدى، ئىزاھلىدى ۋە تۈزەتتى. خەن خۇي تەزكىرە مۇندەرىجىسىنى ئېنگلىزچىغا تەرجىمە قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى ۋىلايەت - ئوبلاست - شەھەر - ناھىيە تەزكىرىسى خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى گو دېغۇ ۋە يولداش سۇ خاۋفا، جاڭ چۈەن قاتارلىق يولداشلار مەزكۇر تەزكىرىنى تەھرىرلەش، نەشر قىلىشقا يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلدى ۋە ياردەم بەردى.

«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى تۈزۈشنىڭ تاماملانغانلىقى ھەممىدىن ئاۋۋال ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىكىنىڭ ئەھمىيەت بەرگەنلىكى ۋە كۆيۈنگەنلىكىدىن بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇ خىزمەتكە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى، ھاكىم بىۋاستە سۈرۈشتۈرۈپ تۇردى، يېغىنلارغا رىياسەتچىلىك قىلدى،

كونكرېت قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىۋېلىشىمىزغا ياردەم بېرىدى، كېرەكلىك مەبلەغ جەھەتتە ئېھتىياجنى ئاساسىي جەھەتتىن قاندۇردى، تەزكىرە تۈزۈشكە زۆرۈر شارائىت يارىتىپ بەردى. ناھىيىلىك شالچىلىق مەيدانى، ئاشلىق ئىدارىسى، چ خ ئىدارىسى، باج ئىدارىسى تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى قۇردى، ئادەم ئاجرىتىپ، كەسپىلەر تەزكىرىسى يېزىپ چىقتى. ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ھۆكۈمەت، سىياسىي كېڭەش ئىشخانىسى، ناھىيىلىك پارتكوم يېزا خىزمىتى بۆلۈمى، ناھىيىلىك ئارخىپ ئىدارىسى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، ئۇرۇقچىلىق پونكىتى ۋە شالچىلىق مەيدانى، شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، «كومىسسىيۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، جام ئورمانچىلىق مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىقدان ئورمانچىلىق مەيدانى، بوزدۆڭ چارۋىچىلىق فېرمىسى، جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە باشقا ئالاقىدار تارماقلار زور كۈچ بىلەن قوللىدى ۋە ياردەم بەردى. بۆلار بىزنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈردى، قىيىنچىلىقلارنى يېڭىش، داۋاملىق ئىلگىرىلىشىمىزدىكى غايەت زور ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ بولۇپ قالدى.

ئىككىنچىدىن، يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي تارماقلار زور كۈچ بىلەن ياردەم بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئالىي مۇھەررىر ما زىجيەن، ئالىي مۇھەررىر جۇڭ شىڭچى ئونسۇغا بىۋاستە كېلىپ يېتەكلىك قىلدى، تەزكىرە ئورنىنالىنىڭ رولى، مەقسىتى، قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش، ماتېرىياللارنى تولۇقلاش، تەزكىرە تۈزۈش توغرىسىدا كونكرېت پىكىر بەردى، تەكشۈرۈشكە يوللىنىدىغان نۇسخىسىنى تۈزۈش لايىھىسىنى تۈزۈشىمىزگە ياردەملەشتى. ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىدىكىلەر زور كۈچ بىلەن قوللىدى، ئونسۇ ناھىيىسىگە پات - پات كېلىپ كونكرېت يېتەكچىلىك قىلىپ، ۋاقتى - ۋاقتىدا ياردەم ۋە ئىلھام بېرىپ تۇردى.

ئۈچىنچىدىن، تەزكىرە تۈزۈشكە قاتناشقانلار يولداش پەن جۇچيەننى ئۈلگە قىلىپ، ئۇنىڭ پارتىيىگە سادىق بولۇش، كوممۇنىزم ئىشلىرى ئۈچۈن باتۇرانە كۈرەش قىلىشتەك ئالىيجانابلىقىنى ئۆزلىتى ۋە «تەزكىرە تۈزۈشنى ھاياتىدىنمۇ ئەلا بىلىش»تەك ئىنقىلابىي روھىدىن ئۆگىنىپ، سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرە تۈزۈشتىكى تارىخىي مەسئۇلىيەتچانلىقى ۋە بۇرچ تۇيغۇسىنى كۈچەيتتى. كۆپچىلىك تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنى تېزدىن تاماملاش يولىدا بىر نەچچە ئىتتىپاقلىشىپ، مىنۇت، سېكۇنت ۋاقتىنى قولدىن بەرمەي، ئىش ۋاقتىدىن ئارتۇق ئىشلەپ، ئاددىي خىزمەت ئورنىدا قەلەمگە تايىنىپ ئۇن - تىنسىز ئەجىر قىلىپ، خالىسانە تۆھپە قوشتى.

ئونسۇ ناھىيىسىنىڭ تارىخى ئۇزۇن بولسىمۇ، ساقلىنىپ قالغان تارىخىي ماتېرىياللار بەك ئاز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئونسۇ ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇش ۋە يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈشتەك جەريانىنى باشتىن كەچۈرگەنلىكى سەۋەبلىك، تارىخىي ماتېرىياللارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى يوقىلىپ كەتكەن، ئەھۋالى بىر قەدەر ئۇزۇنچە. تەزكىرە تۈزگۈچىلەرنىڭ سىياسىي سەۋىيىسى، مەدەنىيەت سەۋىيىسى، كەسپىي بىلىمى ۋە يېزىقچىلىق - ئىپادىلەش ئىقتىدارى چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، تەزكىرىدە چۈشۈپ قالغان، خاتا جايلار ياكى نامۇۋاپىق يېزىلىپ قالغان جايلار بولۇشى مۇمكىن،

يولداشلارنىڭ تەنقىد بېرىشىنى سورايمىز.

ئاخىرىدا ئالاقىدار رەھبەرلەر، تارماقلار، يولداشلارغا ھەم تەزكىرە تۈزۈشكە ھەسسە قوشقان، كۆڭۈل بۆلگەن يولداشلارغا كۆپتىن - كۆپ رەھمەت ئېيتىممىز!

ئونسۇ ناھىيىلىك تەزكىرە تەھرىر ئىشخانىسى

ئونسۇ ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى

مۇدىر: ژاڭ يۇڭ

مۇئاۋىن مۇدىر: بى يۇخې

«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» تەھرىر ئىشخانىسى

باش مۇھەررىر: ژاڭ يۇڭ

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: بى يۇخې

خادىملار: جيې يەن، خې چېڭ، چېن لى

«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەن ئورۇنلار ۋە شەخسلەر

ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى، تەشكىلات بۆلۈمى، يېزا خىزمىتى بۆلۈمى، بىرلىكسەپ بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، سىياسىي - قانۇن كومىتېتى، ئورگانلار پارتكومى، پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى، مەخپىي ئىشلار بۆلۈمى، پارتىيە مەكتىپى.

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسى، ستاتىستىكا ئىدارىسى، ئارخىپ ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى، رېۋىزىيە ئىدارىسى، ج خ ئىدارىسى، خەۋپسىزلىك ئىدارىسى، مائارىپ ئىدارىسى، دىن ئىشلىرى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسى، قاتناش ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، يەر باشقۇرۇش ئىدارىسى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسى، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى، ئۆلچەم - ئۆلچەملەشتۈرۈش ئىدارىسى، كۆمۈر سانائىتى ئىدارىسى، باھا ئىدارىسى، ئەدلىيە ئىدارىسى، ئەرزىيەت ئىدارىسى، كادىرلار ئىدارىسى، ئەمگەك ئىدارىسى، ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش سۇغۇرتىسى باشقۇرۇش ئىدارىسى، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى، سەھىيە ئىدارىسى، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، مەدەنىيەت

ئىدارىسى، مېتىرولوگىيە ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، تەنتەربىيە كومىتېتى، پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، شتات كومىتېتى، ياشانغانلار خىزمىتى كومىتېتى، تاشقى ئىشلار ئىشخانىسى، قېزىلما بايلىقلار ئىشخانىسى.

ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى، قوراللىق ساقچى چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتى.

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش ئىشخانىسى.

ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى، ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسى، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى.

ئۇرۇقچىلىق پونكىتى، يېزا ئىقتىسادنى باشقۇرۇش - مۇلازىمەت پونكىتى، دېھقانچىلىق تېخنىكا پونكىتى، مال دوختۇرلۇق پونكىتى، ئوتلاق پونكىتى، تېرەك دەرياسى سۇ باشقۇرۇش پونكىتى، قۇمئېبرىق - توشقان دەرياسى سۇ پونكىتى، تۇغراق پونكىتى، ئورمان پونكىتى، سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللەردىن مۇداپىئەلىنىش پونكىتى، ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكىتى.

شالچىلىق مەيدانى، شال ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، قۇرغاق يەرگە تېرىلىدىغان زىرائەتلەر ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، «كومسۇمۇللار» دېھقانچىلىق مەيدانى، «ياشلار» دېھقانچىلىق مەيدانى، جام ئورمان مەيدانى، ياغاچ غوللۇق ئاشلىق - ياغلىق دان ئورمانچىلىق مەيدانى، بوزدۆلەك چارۋىچىلىق فېرمىسى، جىگدە چارۋىچىلىق فېرمىسى، ساۋاپچى چارۋىچىلىق فېرمىسى.

خەلق دوختۇرخانىسى، كىنوخانا، كىنو شىركىتى، مەدەنىيەت يۇرتى، كۈتۈپخانا، «شىنخۇا» كىتابخانىسى، سەنئەت ئۆمىكى، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، 3 - ئوتتۇرا مەكتەپ، 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ، 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش مەكتىپى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ساۋات چىقىرىش مەكتىپى.

خەلق بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارمىقى، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارمىقى، سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارمىقى، قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ ناھىيىلىك تارمىقى، سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ ناھىيىلىك تارمىقى.

ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى، بىناكارلىق شىركىتى، سۇ - ئېلېكتر شىركىتى، سۇچىلىق قۇرۇلۇشى شىركىتى، ياغاچ شىركىتى، تۇرلۇك ماللار شىركىتى، شېكەر - تاماكا - ھاراق شىركىتى، يېمەكلىك شىركىتى، يېمەك - ئىچمەك - مۇلازىمەت شىركىتى، نېفىت شىركىتى، دورا شىركىتى، چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى، ماددىي ئەشيا شىركىتى، تۇرۇبا سۇيى شىركىتى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، يول ئاسراش ئەترىتى.

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پىۋا زاۋۇتى، ناھىيىلىك رېمونت زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى، تۇز زاۋۇتى، سۇت پاراشوكى زاۋۇتى، ئونئوبرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى.

سۇن يىخەي، مارۇكۇبې، ياك شىنبېك، لىيۇ دىشياك، چېن داجېن، ما جۇنلىك، ۋاك خۇيمىن، جاك يۇكۇبې، بەي جېندې، ساۋ سۇلەن، فەن جېنچيۇ، لىيۇ شىجيې، ما لىمىن،

گۈك يېكۈن، جياك خۇي، ئەمەر مەتتىمىن، جاك شۇندې، خۇ چيەنچى، تەن شىجاك، زياك شياۋ، لىۋ شۇخۇا، خەي شيا، يۇ زوفۇ، لىۋ شىگلۇك، فېي ۋېندې، تاك يۈەنمۇ.

«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى تەكشۈرگەن ئورۇنلار ۋە خادىملار

ج ك پ ئونسۇ ناھىيىلىك كومىتېتى، ئونسۇ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى

لى پېك، ئەزىز قەيۇم، سەي خۇگلۇ، لىۋ چۈنتاك

ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تەزكىرە كومىتېتى

جەي فاياۋ، ۋۇ گوچى، جىن نەنخاۋ، چېن يۈنخۇا، زاك شىن، جاۋ يەنچيۇ، شۇ چېگسەي، ياك جنپىك، جاۋ خېگشۇ، تەن لى.

شىنجاك ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى

ما زىجيەن، جۇك شىگچى، جېك دۇگخۇي

ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز

سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرىلەردىن «ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» نامىك خەنزۇچىسى 1993 - يىل 7 - ئايدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغانىدى. مەزكۇر تەزكىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى 1999 - يىل 6 - ئايدا نەشر قىلىنىپ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى. بۇ ئونسۇ ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنىۋى ھاياتىدىكى خۇشاللىنارلىق ئىش.

«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش ئىشىغا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلدى. مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر ۋە تارماقلارمۇ، ناھىيە مالىيىسىدە قىيىنچىلىق بولۇۋاتقان ئەھۋالدا، چارە - ئامال قىلىپ، تەرجىمە ۋە نەشر قىلىشقا كېتىدىغان خىراجەتنى ھەل قىلىپ بەردى. بىز تەرجىمە ۋە نەشر قىلىش ئىشىنى ئۈيۈشتۇرۇشنى ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى تەھرىر - تەرجىمە باشقارمىسىغا ھاۋالە قىلدۇق. تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى سابىر ئەلى بىلەن تەھرىر - تەرجىمە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئابدۇرۇپ ئىلى تەرجىمە ماقالىلىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتتى. ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ باش مۇھەررلىكىنى ئابدۇرۇپ ئىلى، مەسئۇل مۇھەررلىكىنى بىلىقىز مۇھەممەت ئۈستىگە ئالدى. ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئالىي مۇھەررىر سابىر ئەلى تەرجىمىنىڭ بېكىتىلگەن نۇسخىسىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى. بىز تەھرىر - تەرجىمە باشقارمىسىدىكى مۇھەررلەرنىڭ جاپالىق ئەمگىكىگە چىن قەلبىمىزدىن رەھمەت ئېيتىمىز.

تەزكىرىنىڭ ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ سۈپىتىنىڭ تېخىمۇ ياخشى بولۇشىغا، يەر - جاي ناملىرى ۋە ئادەم ئىسمى قاتارلىقلارنىڭ توغرا بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ش ئۇ ئا ر مائارىپ كومىتېتىدىن ناھىيىمىزگە ۋەزىپە بىلەن چۈشۈپ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئابدۇرازاق سايىمنىڭ باشچىلىقىدا، تۇنىياز ھوشۇر، ئابدۇراخمان مامۇت دىيار، ئابلەھەت ھاجى، ئابدۇۋەلى ئالىملاردىن تەركىب تاپقان «ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» نامىك ئاخىرقى بەت نۇسخىسىنى ئوقۇش گۇرۇپپىسى قۇردى. تۇنىياز ھوشۇر، ئابدۇراخمان مامۇت دىيارلار ئاخىرقى بەت نۇسخىسىنى باشتىن - ئاخىر ئوقۇپ چىقتى. بىز بۇ يولداشلارغىمۇ ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش جەريانىدا، مەزكۇر تەزكىرىنىڭ خەنزۇچىسىدا دىققەتسىزلىكتىن كېتىپ قالغان قىسمەن خاتالىقلار تۈزىتىۋېلىنىدى.

تەھرىر - تەرجىمە ئىشىدا مەلۇم سەۋەنلىكلەر بولۇشى مۇمكىن، كۆپچىلىكنىڭ تەنقىدىي پىكىر بېرىشىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

ئونسۇ ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى
1999 - يىل 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى

«ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى

باش مۇھەررىر: ئابدۇرۇپ ئېلى

مەسئۇل مۇھەررىر: بېلىقنىز مۇھەممەت

تەھرىر - تەرجىمىگە قاتناشقۇچىلار: (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)
ئابلىمىت ياقۇپ، ئاسىيە خوجا، ئابلىز ئورخۇن، ئەخمەت روزى، ئەخمەت ئىمىنھاجى جۇبەيرى، بېلىقنىز مۇھەممەت، پولات ھىممەت، جەمىلە ئابلا، غوپۇر ھوشۇر نىيازى، غوجا ئەخمەت يونۇس، قادىر ھاپىز، كېرىم ھاشىم، كېرىم يۈسۈپ، مەرھابا شاۋۇدۇن، مەمتىمىن ھاشىم، نۇرمۇھەممەت دۆلەتى، ھەلىمە دۆلەتبەي، ئۆمەر مامۇت، ئىسلام ھۆسەيىن

تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغۇچى: سابىر ئېلى

كورراكتورلار: بېلىقنىز مۇھەممەت، ھاۋاخان خوجا

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مۇرادىل ئابىت

《温宿县志》维吾尔文版编译人员

主　　编： 阿不都肉甫·艾力

责任编辑： 贝丽克孜·穆罕默德

编译人员： （姓氏以维吾尔文字母为序）

阿不力米提·亚库甫、阿斯亚·霍加、阿不力孜·鄂尔浑、艾合买提·肉孜、艾合买提·依明阿吉·菊拜日、贝丽克孜·穆罕默德、甫拉提·依米提、加米拉·阿不拉、吾甫尔·吾守尔·尼亚孜、霍加阿合买提·尤努斯、哈德尔·阿皮孜、克力木·阿西木、克力木·玉苏甫、玛尔哈巴·夏吾东、买买提明·阿西木、努尔穆罕默德·多来提、海丽玛·多来提亚、乌买尔·马木提、斯拉木·玉赛音

验　　收： 沙比尔·艾力

校　　对： 贝丽克孜·穆罕默德、阿瓦汗·霍加

封面设计： 穆拉丁·阿比提

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلار تەزكىرىسى
ئونسۇ ناھىيىسى تەزكىرىسى
ئونسۇ ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى ۋە تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق كوچىسى № 348)
ش ئ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى كومپيۇتېر مەتبەئە شىركىتىدە تىزىلدى
ش ئ ئا ر گېئولوگىيە - قېزىلما بايلىقلار رەڭلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 787×1092 1/16 مىللىمېتىر
باسما تاۋىقى 82.625 قىستۇرما ۋاراقى: 12
1999 - يىل 6 - ئاي 1 - نەشرى
1999 - يىل 6 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 800 — 1
ISBN 7 — 228 — 05219 — 6/K.702
باھاسى: 160 يۈەن

图书在版编目(CIP)数据
温宿县志:维吾尔文/《温宿县志》编纂委员会编。
乌鲁木齐:新疆人民出版社,1999.6
ISBN 7—228—05219—6
Ⅰ.温… Ⅱ.温… Ⅲ.地方志—新疆—温宿县 Ⅳ.K294.54
中国版本图书馆 CIP 数据核字(1999)第 21689 号

新疆维吾尔自治区地方志丛书

温 宿 县 志

温宿县志编纂委员会 主编:王 用 副主编:毕于和
新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码:830001)
新疆维吾尔自治区地方志编纂委员会激光照排公司照排
新疆维吾尔自治区地矿彩印厂印刷
1999 年 6 月第一版 1999 年 6 月第一次印刷
787×1092 毫米 16 开本 82.625 印张 地图 1 张 彩印 16 页 1330 千字
印数:1——800

ISBN7—228—05219—6/K·702
国内定价:160 元
国外定价:60 美元